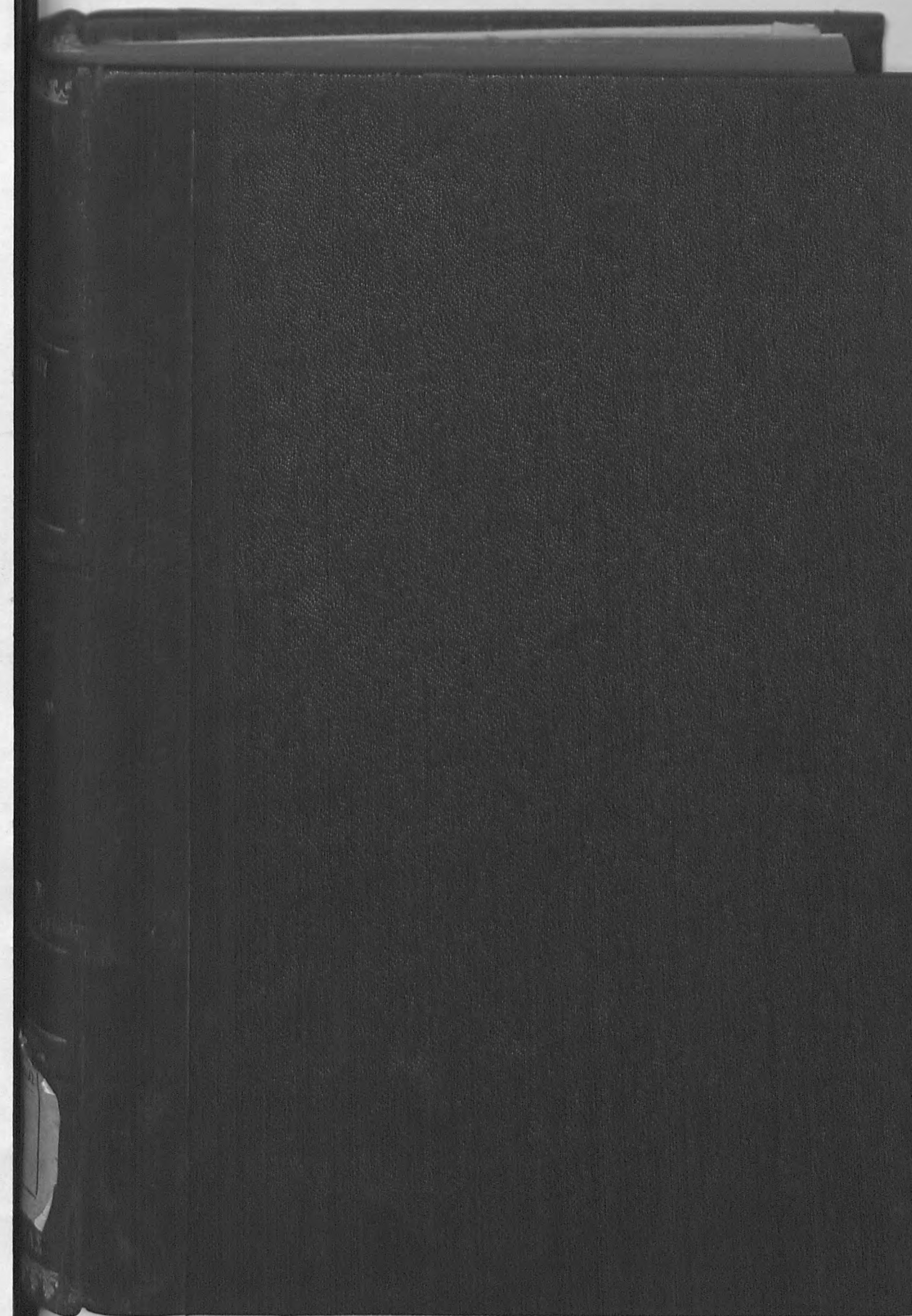

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

GRER-00082 9517

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τὸ ναυάγιον τῆς πολιτικῆς τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐνό-
τητος ἀπεδόθη πολλάκις ἢ εἰς τὸν φυσικὸν τῆς χώρας κατακερμα-
τισμὸν, ἢ εἰς ἰδιοφυΐαν τινὰ τοῦ ἔθνους. Ἀλλ' ἡ Ἱταλικὴ χερσό-
νησος δὲν εἶναι ὀλιγώτερον τῆς Ἑλληνικῆς κατατετμημένη· ἡ δὲ
Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι, ἀγωνισθεῖσαι νὰ μοναρχήσωσι τῆς Ἑλλά-
δος, ἀπέδειξαν ὅτι συνηθάνοντο τὴν ἀνάγκην τῆς ἐνότητος. Αἱ
λοιπαὶ πόλεις ἀντέστησαν μὲν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ γενναίου
τούτου ἔργου· ἀλλὰ τοιοῦτό τι δὲν συνέβη μόνον ἐν Ἑλλάδι. Ὁ-
λων τῶν ἔθνων ἡ ἱστορία ἄρχεται ἀπὸ μικρῶν αὐτοκεφάλων πολι-
τειῶν, αἵτινες δὲν πείθονται εὐκόλως νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τοὺς πε-
ριορισμοὺς τῆς αὐτονομίας οὓς καθίστησιν ἀπαραιτήτους ὁ νόμος
τῆς ἐνότητος. Τούτου ἐνεκὲν αὕτη δὲν κατορθοῦται εἰμὴ βραδέως
ὅπως οὖν. Πρῶτα συνεννοῦνται ὑπὸ μίαν πολιτείαν τὰ μέρη ἐκάστου
κεφαλαιώδους τῆς ὅλης χώρας τμήματος, ἔπειτα δὲ τὰ διάφορα
ταῦτα τμήματα· καὶ συνήθως τὸ πρῶτον ἔργον διεξάγεται εὐχερέ-
στερον τοῦ δευτέρου.

Ὁ Θουκυδίδης ἰστόρησε πῶς αἱ διάφοροι τῆς Ἀττικῆς πόλεις
συνεχωρεύθησαν εἰς μίαν. «Ἐπὶ γὰρ Κέκροπος καὶ τῶν πρώτων
βασιλέων ἡ Ἀττικὴ ἔς Θησέα αἰεὶ κατὰ πόλεις ὤκειτο, πρυτανεῖά τε
ἔχουσα καὶ ἄρχοντας. Καὶ ὁπότε μὴ τι δεῖσειαν, οὐ ξυνήσαν βου-
λευσάμενοι ὡς τὸν βασιλέα, ἀλλ' αὐτοὶ ἕκαστοι ἐπολιτεύοντο καὶ
ἐβουλευόντο· καὶ τινες καὶ ἐπολέμηράν ποτε αὐτῶν, ὥσπερ καὶ
Ἑλευσίνιοι μετ' Εὐμόλπου πρὸς Ἐρεχθεά. Ἐπειδὴ δὲ Θησεὺς ἐδα-
σίλευσε γενόμενος μετὰ τοῦ ξυνετοῦ καὶ δυνατοῦ, τὰ τε ἄλλα δι-
κόσμησε τὴν χώραν καὶ καταλύσας τῶν ἄλλων πόλεων τὰ τε βου-
λευτήρια καὶ τὰς ἀρχάς, ἐς τὴν νῦν πόλιν οὔσαν, ἐν βουλευτήριον
ἀποδείξας καὶ πρυτανεῖον, ξυνώκισε πάντας, καὶ νεμομένους τὰ αὐ-
τῶν ἐκάστους ἅπερ καὶ προτοῦ, ἠνάγκασε μιᾷ πόλει ταύτῃ χρῆσθαι,
ἢ, ἀπάντων ἤδη ξυντελούντων ἐς αὐτὴν, μεγάλη γενομένη, παρε-
δόθη ὑπὸ Θησέως τοῖς ἑπειτα.» Παραπλήσια δὲ, ἂν ὄχι κατὰ πάντα
ὅμοια, ἔπραξαν οἱ τε βασιλεῖς τῆς Σπάρτης ὡς πρὸς τὴν Λακω-
νικὴν καὶ τὴν Μεσσηνίαν, καὶ αἱ βασιλεῖς τῆς Ῥώμης ὡς πρὸς τὸ
Λάτιον. Μέχρι τοῦ σημείου τούτου αἱ ἀγῶνες τῶν τριῶν πόλεων
γυδοκίμησαν ἐξίσου κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον· ἡ ἐκβάσις δὲν ἀπέ-
βη διάφορος εἰμὴ κατόπιν.

Μήπως ὅμως τότε αἱ δυσχέρειαι ὑπῆρξαν ὀλιγώτεραι ἐν Ἱταλίᾳ

ἐν Ἑλλάδι Βασιλεὺς ὄχι. Ἐὰν ἐντεῦθεν τοῦ Ἴονιου πελάγους οἱ Ἀργεῖοι, οἱ Κορινθιοὶ, οἱ Θηβοῖται, οἱ Εὐβοεῖς, οἱ Σάμιοι, οἱ Χίοι, οἱ Λεσβιοὶ, ἵνα μὴ κατονομάσωμεν ἀπάσας τὰς Ἑλληνίδας πόλεις, δὲν ἐπὶ τῇ ἐκείνῃ φερόμενοι νῦν μὲν κατὰ τῆς Σπάρτης, νῦν δὲ κατὰ τῶν Ἀθηνῶν ἐκείθεν τοῦ Ἀδρίου οἱ Ἐτρούσκοι, οἱ Σαβῖνοι, οἱ Αἰκουοί, οἱ Οὐόλακοι, οἱ Σαμνῖται καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς κάτω Ἰταλίας ἀντετάχθησαν ἐτι πεισματωδέστερον κατὰ τῆς Ῥώμης· καὶ πλὴν τούτου σί μὲν δύο Ἑλληνίδες πόλεις ἐπεζήτησαν τὴν συγχώ-
νευσιν ὁμοφύλων καὶ ὁμογλώσσων, τῆς δὲ παρὰ τὸν Τίβεριν πόλε-
ως ὁμογενεῖς δὲν ἦσαν εἰμὴ οἱ Λατῖνοι· ὥστε ἡ Ῥώμη ἐδέησε νὰ ἀναλάβῃ πρὸς τὰ λοιπὰ Ἰταλικά ἔθνη τὸν διπλοῦν ἀγῶνα τοῦ νὰ ἄρξῃ αὐτῶν καὶ ἐνταύτῃ νὰ τὰ ἐκλατινίσῃ.

Ἀλλαχοῦ λοιπὸν δεόν νὰ ζητήσωμεν τὴν λύσιν τοῦ προκειμένου ζητήματος καὶ οὐχὶ ἐν τῷ δόγματι ὅτι ὑπάρχουσι λαοὶ καὶ χῶραι φύσει ἀνεπίδεκτοι ἐνότητος. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς ἐπεζήτησε τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα διὰ τρόπων οἵτινες κατέστησαν αὐ-
τὴν ἀνέφικτον. Ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθηναὶ ἠξίωσαν ὅτι οἱ ὀκτακί-
χιλιοι μαχηταὶ τῆς πρώτης καὶ οἱ τριςμύριοι τῆς δευτέρας τῶν πόλεων τούτων, θέλουσιν ἄρξει τῆς Ἑλλάδος, ἥς οἱ μαχηταὶ συνε-
ποσοῦντο εἰς πολλὰς ἑκατοντάδας χιλιάδων· καὶ ὅτι θέλουσιν ἄρξει
τούτων, μηδεμίαν παρέχοντες αὐτοῖς μετοχὴν εἰς τὰ κυριαρχικά
τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος δίκαια. Διὰ τοῦτο δὲν ἡδυνήθησαν νὰ συγ-
κροτήσωσιν ἐνότητα πλήρη καὶ συμπαγῇ, ἀλλὰ μόνον συμμαχίας
ἀτόνους, αἵτινες θάσσαν ἢ βράδιον ἀπέβαινον τυραννίδες, ἵνα ἐπὶ
τέλους διαλυθῶσιν εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθησαν.

Πρώτην ἀπόπειραν ἡγεμονίας ἐπεχείρησεν ἡ Σπάρτη ἐν Πελο-
ποννήσῳ περὶ τὰ μέσα τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλὰ τὸ
πολιτικὸν τοῦτο συνάλλαγμα δὲν ἐπέβαλλεν εἰς τὰς συμμάχους πό-
λεις τὸν στοιχειώδη ὅρον πάσης πραγματικῆς ἡγεμονίας, τοῦ νὰ
ἔπωται ἀπροφασίστως τῇ ἡγεμονίᾳ πόλει ἐν πολέμῳ. Δὲν ἐπεβλήθη
δὲ ὁ ὅρος οὗτος διότι οἱ Σπαρτιᾶται, οἵτινες κατὰ τὰς δύο προη-
γῆθεις ἑκατονταετηρίδας εἶχον κινδυνεύσει περὶ τῶν ὄλων εἰς
τοὺς μακροὺς κατὰ τῶν Μεσσηνίων ἀγῶνας, δὲν ἡδύναντο νὰ ἐλπί-
σωσιν ὅτι θέλουσι κατισχύσει ἀπάντων τῶν Πελοποννησίων. Ἐδέη-
σεν ἄρα ν' ἄρκεσθῶσιν εἰς ἀπλὴν συμμαχίαν, καθ' ἣν, ἐὰν οἱ ἄλλοι
σύμμαχοι διεφώνουν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ πολέμου, ἡ Σπάρτη

ἄλλο δικαίωμα δὲν εἶχεν εἰμὴ νὰ ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα μόνη. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἐτόλμα πάντοτε νὰ πράξῃ. Ὁ βασιλεὺς Κλεομένης, ὅστις ἐμελέτα ἀπὸ τινος νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ, συνεκάλεσε τῷ ὄντι τοὺς συμμάχους καὶ πρόε-
τεινε ν' ἀποκαταστήσωσιν εἰς Ἀθήνας τὸν τύραννον Ἰππῖαν. Ἀντι-
λέξαντος ὁμως τοῦ Κορινθίου Σωσικλέους, οἱ σύμμαχοι συνεφώνη-
σαν πρὸς αὐτὸν καὶ ἀπήτησαν παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν «μὴ ποιέειν
μηδὲν νεώτερον περὶ πόλιν Ἑλλάδα.» Ὁ δὲ Κλεομένης ἀπέστη
τοῦ ἐπιχειρήματος. Ἡ συμμαχία λοιπὸν αὕτη ὄχι μόνον δὲν συνε-
τέλει εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῆς σπαρτιατικῆς ἡγεμονίας, ἀλλ' ἀπεναν-
τίας παρεκώλυε τὴν ἐπίδοσιν αὐτῆς.

Ὅτε βραδύτερον συνήλθεν ἐν Σπάρτῃ ἡ κοινὴ σύνοδος ἐν ἣ
ἀπεφασίσθη ὁ πελοποννησιακὸς πόλεμος, οἱ σύμμαχοι αὐτοὶ πρῶτοι
προέτρεψαν τὴν ἡγεμόνα πόλιν νὰ ἀναλάβῃ ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῶν
τὸν ἀγῶνα. Τοῦτο ὁμως ὄχι ὅπως ἐπεκταθῇ τὸ κράτος τῆς Σπάρ-
της ἐπὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, ἀλλὰ διότι οἱ Ἀθηναῖοι, καταστήσαν-
τες τὰ πολλὰ αὐτῆς ὑποχείρια, ἠπεύλουν ἤδη καὶ αὐτοὺς τῶν Λα-
κεδαιμονίων τοὺς συμμάχους. Γνωρίζομεν ὅποια ἐγένετο ἡ ἔκβασις
τοῦ ἀγῶνος ἐκείνου, καθ' ὃν, ὑπὲρ τὸ τέταρτον τοῦ αἰῶνος, κατη-
ναλώθησαν εἰς μάτην ἄνδρες οὓς ἤθελον φθονῆσαι ἢ Ῥώμῃ καὶ ἢ
Ἀγγλίᾳ ἐν Ἀθήναις, Περικλῆς, Νικίας, Δημοσθένης, Φορμίων ἐν
Σπάρτῃ, Βρασίδης, Γύλιππος, Καλλικρατίδας, Λύσανδρος.

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν κατεβλήθη τελευταῖον. Ἡ δὲ Σπάρτη διὰ
τῶν ἀπαραιτήτων προνομίων πάσης μακρᾶς στρατηγίας, διὰ τῶν
πολλῶν χωρῶν ἃς κατέλαθεν ἐν ταῖς περιπετείαις τοῦ πολέμου, διὰ
τῶν θησαυρῶν οὓς ἔξ αὐτῶν τε καὶ ἐκ τοῦ ταμείου τοῦ μεγάλου
βασιλέως ἐπορίζετο, εὐρέθη αἴφνης μοναρχοῦσα ἀπάσης τῆς Ἑλλά-
δος. Τί ἐπραξεν ἵνα παγιώσῃ τὸ μέγα τοῦτο ἀξίωμα; Οἱ σύμμαχοι
οἵτινες πανηγυρικῶς κατέσκαψαν τὰ τεῖχη τῆς ἀντιπάλου πόλεως,
ὄνειρευόμενοι «ἐκείνην τὴν ἡμέραν τῇ Ἑλλάδι ἄρχειν τῆς ἐλευθε-
ρίας» ἐξύπνησαν τὴν ἐπιούσαν ἀλυσίδετοι. Αἱ νῆσοι καὶ αἱ παρα-
λῖαι ἐξηκολούθησαν κατεχόμεναι ὑπὸ ἄρμοστῶν καὶ φρουρῶν Λακε-
δαιμονίων καὶ πληρώνουσαι φόρον πολὺ μείζονα τοῦ πρότερον εἰς
τοὺς Ἀθηναίους τελουμένου. Εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα δὲν
ἐπεβλήθη φόρος. Ἀλλ' ἐν Φαρσάλῳ ἔδρευεν ἄρμοστὴς συνέχων τοὺς
Θεσσαλοὺς, καὶ ἐν Ἡρακλείῳ, παρὰ τὸν Μαλιακὸν κόλπον, ἕτερος

ἀρμολύτης χαλιναγωγῶν τὰ μεταξὺ Θεσσαλίας καὶ Βοιωτίας ἔθνη. Οἱ ἀρχαῖοι πελοποννήσιοι σύμμαχοι, τῶν ὁποίων ἡ Σπάρτη τοσοῦτον ἠύλασεν ἄλλοτε τὴν γνώμην, ὑπήκουον ἤδη ἐτοιμῶς εἰς αὐτήν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἑλλεῖοι εἶχον πολλάκις ἀντιπολιτευθῆ διαρκεῦντος τοῦ πολέμου, ὁ βασιλεὺς Ἄγις ἐνέβαλεν ἤδη εἰς τὴν χώραν αὐτῶν, ἐπὶ διαφόροις προφάσεσι, καὶ μετὰ δεινὰς δηώσεις καθήρεσε τὰ τείχη αὐτῆς καὶ ἀφῆρεσε τὰ πολεμικὰ πλοῖα. Τοσοῦτον δὲ τρόμον ἐνέπνεεν ἡ μοναρχοῦσα πόλις εἰς ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα ὥστε οἱ δυστυχεῖς Μεσσηνιοί, οἱ εὐρόντες πρότερον ἄστυον ἐν Ναυπάκτῳ καὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἠναγκάσθησαν ἤδη, ὅπως σωθῶσι, νὰ καταφύγωσιν εἰς χώρας ἀπωτάτας, εἰς Σικελίαν καὶ εἰς Κυρήνην.

Ἀλλὰ τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἐθεμελιώθη ἐπὶ τῆς ἄμμου. Οὐδεμία ἑλληνικὴ πόλις ἠδύνατο νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἀπόλυτον ταύτην κυριαρχίαν, ἀφοῦ πᾶσαι τοσοῦτον χρόνον ἡγωνίσθησαν νὰ καταβάλωσι τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἀθηναίων. Ἡ Σπάρτη λοιπόν, ἵνα διατηρήσῃ τὸ κράτος αὐτῆς, ἔδει νὰ διατελῇ ἀδιακόπως πάνοπλος, οἱ δὲ μόνοι πιστοὶ τοῦ κράτους τούτου πρόμαχοι, ἦσαν οἱ Σπαρτιάται, ἅτε καὶ μόνοι ὄντες κοινωνοὶ τοῦ κυριαρχικοῦ αὐτῆς δικαιώματος. Οἱ Σπαρτιάται ὅμως, ἀνέκαθεν εὐάριθμοι ὄντες, δὲν ἔπαυσαν προῖόντος τοῦ χρόνου ἐλαττούμενοι. Ἐν ἀρχῇ τῆς 5 ἑκατονταετηρίδος ἀριθμοῦμενοι εἰς ὀκτακισχιλίους, κατήντησαν ἐν τῷ τέλει τῆς 4 εἰς χιλίους καὶ μόνους. Βεβαίως ἐν ἀρχῇ τῆς 4 ταύτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἐμονάρχησεν ἡ Σπάρτη, ἦσαν πλείοτεροι τῶν 1000, ἀλλ' ὅπως δὴποτε δέον νὰ ὑποτεθῶσι πολὺ ὀλιγώτεροι τῶν ὀκτακισχιλίων. Δὲν ἐπετρέπετο δὲ νὰ ἀναπληρωθῶσι διὰ τῆς εἰς τὰς τάξεις αὐτῶν παραδοχῆς νέων πολιτῶν, διότι κατὰ θεμελιώδη τοῦ πολιτεύματος ρήτραν, Σπαρτιάται δὲν ἦσαν εἰμὴ οἱ ἀπόγονοι τῶν πρώτων τῆς πόλεως ἰδρυτῶν. Πῶς λοιπόν ἡ δρᾶς αὕτη τῶν μαχητῶν ἠδύνατο νὰ κρατήσῃ ἐπὶ μακρόν ὑποχείριον οὐμπασαν τὴν Ἑλλάδα;

Ἐντεῦθεν οὐδὲν ἄπορον ὅτι αἱ Ἀθηναῖαι ἀνέλαβον τὴν αὐτονομίαν δεκαοκτῶ μῆνας ἀφ' ἧς ἀφῆρέθησαν αὐτήν, καὶ ὅτι μετὰ ὀκτῶ ἔτη πᾶσαι αἱ ἑλληνίδες πόλεις ἐξηγέρθησαν ἀλληλοδιαδόχως κατὰ τῆς σπαρτιατικῆς ἐκείνης ἐνότητος. Ὁ νέος οὗτος πανελληνίος ἄγων παρετάθη σχεδὸν ὅσον ὁ πρὸ μικροῦ τότε καταλυθεῖς, καὶ τῇ ἀληθείᾳ ἐδικαιοῦτο νὰ κληθῇ πελοποννησιακὸς οὐδὲν ἥττον τοῦ προτέρου. Τὰ κρίσιμώτερα τοῦλάχιστον αὐτοῦ γεγονότα ἐν Πελο-

ποννήσῳ συνέδησαν, μεχρις οὗ ὁ Ἐπαμεινώνδας, κατασκευάσας ἐν Μεσσηνίᾳ μὲν τὸ ἀπόρθητον τῆς Ἰθώμης φρούριον, ἐν Ἀρκαδίᾳ δὲ τὴν ἐπίσης ὀχυρὰν Μεγάλην πόλιν, ἐγκαθεῖρε τὴν Σπάρτην ἐντὸς τοῦ κλυδοῦ τῆς Λακωνικῆς καὶ κατήνεγκε πληγὴν καιρίαν εἰς τὸν ιστορικὸν αὐτῆς βίον.

Ὁ περὶ ἡγεμονίας ἀγῶν τῶν Ἀθηναίων διήλθε διὰ παραπλησίων δοκιμασιῶν καὶ ἀπέληξεν εἰς προσομοίαν καταστροφῇ. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπελήφθησαν τοῦ ἔργου μετὰ τὰς ἐν Σαλαμῖνι καὶ ἐν Πλαταιαῖς μάχας, ὅτε οἱ μὲν Πέρσαι ὑπεχώρησαν εἰς τὰ ἴδια, οἱ δὲ Σπαρτιᾶται, οἱ στρατηγήσαντες τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τοῦ ἀμυντικοῦ πολέμου, ἀπεποιήθησαν νὰ μετέσχῃσι τοῦ ἐπιθετικοῦ καὶ περιωρίσθησαν εἰς τὴν ἀρχαίαν πελοποννησιακὴν συμμαχίαν. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι συνεκρότησαν νέαν ἐν Δῆλῳ συμμαχίαν.

Ἡ νέα αὕτη συμμαχία δὲν ἐχρειάσθη, ὅπως ἡ πελοποννησιακὴ, ὁλόκληρον αἰῶνα ἵνα μεταβληθῇ εἰς τυραννίδα. Σκοπὸς αὐτῆς ἦ, κατὰ Θουκυδίδην, πρόσχημα, ἦτο ἡ ἐξακολούθησις τοῦ κατὰ Περσῶν πολέμου. Ἀλλὰ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου, ἐδέησε νὰ καταρτισθῇ ἀποχρῶσα δύναμις πρὸς καταρτισμὸν καὶ κίνησιν τῆς δυνάμεως ταύτης ἦτο ἀνάγκη χρημάτων καὶ ἀνδρῶν, τὰ χρήματα καὶ οἱ ἄνδρες ἦτο δίκαιον νὰ παρέχωνται κατ' ἕτος ὑφ' ὅλων τῶν συμμαχίδων πόλεων, ἀναλόγως τῶν πόρων καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων ἐκάστης. Ὅθεν ἡ κοινὴ ἐν Δῆλῳ σύνοδος, προεδρευομένη κατὰ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου, ἔταξεν ἐν πάσῃ δικαιοσύνῃ τὰς ἀπαιτούμενας εἰσφοράς. Ἀλλ' ἵνα συλλέγωνται τακτικῶς αἱ εἰσφοραί, ἡ περὶ τούτου ἐπιμέλεια ἀνετέθη εἰς τὰς Ἀθήνας, ὡς πρόεδρον τῆς συμμαχίας. Ἐντεῦθεν δὲ αἱ Ἀθηναῖαι ἔλαβαν μυρίας ἀφορμὰς ἐπεμβάσεων εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῶν συμμαχίδων πόλεων πράγματα. Αἱ ἐπεμβάσεις συνεπήγαγον καταχρήσεις· αἱ καταχρήσεις προέκალξαν στάσεις· αἱ στάσεις, τιμωρίας· αἱ τιμωρίαι, τὴν ἀφαίρεσιν τῆς αὐτονομίας, ὥστε ἐντὸς ἐτῶν 40 πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἐν ἀρχῇ ἰσότιμοι καὶ ἰσοφῆφοι πόλεις κατεβλήθησαν εἰς τάξιν ὑπηκόων. Ἡ ἐν Δῆλῳ σύνοδος διελύθη· τὸ κοινὸν ταμεῖον μετετέθη ἐκ Δήλου εἰς Ἀθήνας· οἱ Ἀθηναῖοι μετεχειρίσθησαν τοὺς πόρους καὶ τοὺς ἄνδρας τῶν πόλεων ὡς ἰδίους, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐδέσμευσαν τοὺς πάλαι αὐτονόμους συμμάχους ὥστε αἱ πλεῖστοι τῶν δικῶν αὐτῶν ἐκρίνοντο ὑπὸ τῶν ἐν Ἀθήναις δικαστηρίων.

Ἄλλὰ τούτων γενομένων τὸ ἕτερον ἡμῶν τῆς Ἑλλάδος, ἐκ τοῦ φόδου μὴ ὑποκύψῃ εἰς τὴν αὐτὴν τύχην, συνετάχθη ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς Σπάρτης καὶ ἤρξατο ὁ πελοποννησιακὸς πόλεμος, τοῦ ὁποῦ φυσικῶ τῷ λόγῳ ἐμελλον νὰ μετέσχωσιν, εὐκαιρίας ἐπελεύσεως, καὶ οἱ ὑποχείριοι τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ ἀναλάβωσι τὴν αὐτονομίαν. Τότε δὲ ἐτέθη κατὰ πρῶτον τὸ πρόβλημα οὐ πρὸ μικροῦ ἐμνημονεύσαμεν ὁμιλήσαντες περὶ τῆς μεταγενεστέρας τυραννίδος τῆς Σπάρτης, τὸ πρόβλημα ἂν μία πόλις ἦτο δυνατόν νὰ κατισχύσῃ ἀπάντων τῶν ἄλλων Ἑλλήνων μεταχειριζομένη αὐτοὺς ὡς ὑπηκόους. Αἱ Ἀθηναὶ ἀντέσχον πλειότερον τῆς Σπάρτης, τὸ μὲν διότι οἱ πολῖται αὐτῶν ἦσαν πολλαπλάσιοι τῶν Σπαρτιατῶν, τὸ δὲ διότι κατὰ θάλασσαν ἦσαν καθ' ἑαυτοὺς ἰσχυρότεροι ὅλης τῆς ἄλλης Ἑλλάδος. Ἄλλ' ἡ ἐπιφάνεια αὕτη τῆς εὐρωστίας ἔκρυπτε νόσημα ὀλέθριον. Ἡ δημαγωγία παρέσυρε τὰς Ἀθήνας εἰς τὴν παράλογον καὶ παράβολον ἐπὶ τὰς Συρακούσας στρατείαν, καθ' ἣν ἡ πόλις ἀπώλεσε τὸ κράτιστον τῆς τε πεδικῆς καὶ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως. Ἐκ τούτου ὠφεληθέντες οἱ ὑπήκοοι ἐπανεόστησαν, καὶ αἱ Ἀθηναὶ ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Λυσάνδρου.

Τὸ τραῦμα δὲν ἀπέβη διὰ μιᾶς καίριον. Αἱ Ἀθηναὶ δὲν ἔπαθον ποτὲ τὴν λειψανδρίαν τῆς Σπάρτης. Οἱ μέτοικοι ἐνταῦθα εὐκόλως μεθίσταντο εἰς τὴν τοῦ ἰσοτελοῦς τάξιν, οἱ δὲ ἰσοτελεῖς εἰς τὴν τοῦ πολίτου, ὥστε οἱ τρισμῦριοι ἀρχαῖοι πολῖται, ὄραιούμενοι ἔνεκα τῶν ἀδιαλείπτων πολέμων, ἀνεπληροῦντο διὰ τῆς εἰσποίσεως ἑτεροπολιτῶν. Αἱ Ἀθηναὶ λοιπὸν καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν ἐκείνην ἡδυνήθησαν νὰ ἀναλάβωσι μὲν τὴν αὐτονομίαν, ν' ἀνοικοδομήσωσι δὲ ἐκ τῶν τριῶν μακρῶν τειχῶν τὰ δύο, νὰ ἰδρῦσωσι δὲ νέαν ναυτικὴν ἡγεμονίαν. Ἄλλ' οἱ τρισμῦριοι Ἀθηναῖοι τῆς 4 ἑκατονταετηρίδος δὲν ἦσαν οἱ τρισμῦριοι τῆς 5. Ἡ ἐν τῷ μεταξὺ κορυφωθείσα ὀχλοκρατία, τὰ θεωρικὰ χρήματα καὶ τὰ ἄλλα ἐπὶ διαφόροις προφάσεσι χορηγήματα, τὰ ὅποια, καίτοι οἱ πόροι τοῦ δημοσίου ταμείου εἶχον πολὺ ἐλαττωθῇ, ἐξηκολούθουν παρεχόμενα εἰς ἀπόρους τε καὶ εὐπόρους, ἡλλοίωσαν παραδόξως τὰ πολιτικά καὶ ἰδιωτικά ἦθη. Οἱ παρὰ τὴν δύναμιν αὐτῶν τολμηταί, οἱ ὑπὲρ ὅ,τι ἐνόμιζον κατορθωτὸν κινδυνευταί, οἱ ἐν ταῖς μεγίσταις συμφοραῖς πάντοτε εὐέλπιδες Ἀθηναῖοι τοῦ Θουκυδίδου μετεδλή-

θησαν εἰς τοὺς νωθροὺς, τοὺς πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον ἀδιαφόρους, τοὺς πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ὀλιγώρως ἔχοντας συμπολίτας τοῦ Δημοσθένους. Οἱ νέοι διέτριβον μετὰ αὐλητρίδων καὶ ἑταίρων· οἱ πρεσβύτεροι διημέρευον εἰς κύβους· οἱ δὲ στρατοὶ τῆς πόλεως συνεκροτοῦντο ἤδη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ μισοθόρων, οἵτινες, ἀντὶ νὰ σώσωσι τὴν νέαν ἡγεμονίαν, ἐπετάχυνον μᾶλλον διὰ τῶν πολλῶν αὐτῶν καταπιέσεων τὴν ἀνατροπὴν αὐτῆς. Καί μετ' οὐ πολὺ, διὰ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ ἡττης, καταλύθη ἑσαεὶ ὁ ἱστορικὸς τῶν Ἀθηνῶν βίος, ὅπως, πρὸ ἐτῶν τριάκοντα, εἶχε καταλυθῇ ὁ ἱστορικὸς βίος τῆς Σπάρτης.

Τοιοιουτοτρόπως ἐματαιώθησαν αἱ δύο ἀπόπειραι αἱ γενόμεναι πρὸς κατάρτισιν τῆς πολιτικῆς ἐνότητος τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὅπόσον πρακτικώτεροι ἀνεδείχθησαν οἱ Ῥωμαῖοι περὶ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἔργου τῆς Ἰταλικῆς ἐνότητος.

Οἱ Ῥωμαῖοι, ὡς προείπομεν, δὲν ἐκυριάρχησαν τῆς Ἰταλίας ἀμαχητεῖ· ἐπολέμησαν πρὸς τὰς φυλάς αὐτῆς καὶ τὰς πόλεις πλείοτερον ἢ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιάται πρὸς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις καὶ φυλάς. Ἀλλὰ καίτοι κατῆχον αὐτῶν σχεδὸν πάντοτε, ἐνόησαν ὅτι δὲν θέλουσιν ἀσφαλίσαι τὴν νίκην ἐὰν μὴ συνδυάσωσιν, ὅπως ὁ Θησεύς τοῦ Θούκυδίδου, τὴν δύναμιν μετὰ τῆς συνέσεως. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἤρχισαν τοῦ καιροῦ προϊόντος νὰ καταγράψωσιν εἰς τοὺς ἑαυτῶν πολίτας τοὺς μαχιμωτάτους τῶν ἀντιπάλων, καθιστῶντες αὐτοὺς κοινωνοὺς τοῦ κυριαρχικοῦ δικαιώματος, τῆς πολιτικῆς ἐνότητος καὶ ἀφαιροῦντες οὕτως ἐκ μέσου τὴν εὐλογωτάτην ἀφορμὴν τῶν ἐπαναστάσεων. Ἐντεῦθεν ὁ ἀριθμὸς τῶν μαχίμων τῆς Ῥώμης ἀνδρῶν, οἵτινες περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας δὲν ὑπερέβαινον τοὺς εἰκοσάκις χιλίους, συνεποσώθη, περὶ τὰ τέλη τῆς 4 ἀπὸ κτίσεως τῆς πόλεως ἑκατονταετηρίδος, εἰς 166,000 καὶ ἐν τῇ 5 ὑπερέβη πολὺ τὰς 200,000. Τοῦτο δὲ διότι περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους πολλαὶ πόλεις τῆς ἀρχαίας λατινικῆς ὁμοσπονδίας ἔλαβον πλῆρες τὸ δικαίωμα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου· τοῦ αὐτοῦ δὲ δικαιώματος ἡξιώθησαν πᾶσαι αἱ σάβινικαὶ κοινότητες· καὶ προσέτι πολυᾶριθμοὶ κοινότητες τῶν Οὐόλοκων ἐγένοντο ἀντὶ ὑψηλῶν τέλειοι Ῥωμαῖοι πολῖται.

Οἱ νέοι οὗτοι πολῖται δὲν ἔκουν ἐντὸς τῆς Ῥώμης· ὥστε ὁ πραγματικὸς αὐτῆς περίβολος δὲν ἡρῴνυθη ἐκ τούτου ἐπ' ἀπειρον.

Ἄλλ' ὁ ἰδεώδης οὕτως εἰπεῖν αὐτῆς περίβολος ἐξετάθη πρὸς βορρᾶν μέχρι τῆς περιχώρου τῶν Καιρετανῶν ἐν Ἐτρουρία, πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τῶν Ἀπεννίνων καὶ πρὸς μεσημβρίαν μέχρι Ταρρακίνης. Τὸ σύνολον τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν ἀπετέλεσεν οὕτω οὐχὶ πλεόν πόλιν, ἀλλὰ ἔθνος ὅλον, ὡς εἶπε κάλλιστα ὁ Mommsen. Ὁ περίβολος ὅμως ἐκεῖνος δὲν ἦτο συνεχής. Ὑπῆρχον ἐντὸς αὐτοῦ κοινότητες μὴ ἔχουσαι τὸ τοῦ Ῥωμαίου πολίτου δικαίωμα· ἄλλαι δὲ κεκτημέναι τὸ δικαίωμα τοῦτο ἔκειντο ἐκτὸς αὐτοῦ. Καὶ πλὴν τούτων, οἰκογένειαί τινες καὶ χωρία, σποράδην καθ' ἅσας τὴν Ἰταλίαν, ἀνεγράφησαν εἰς τοὺς πολίτας.

Τὸ προνόμιον τοῦτο δὲν ἐξηκολούθησεν ἀδιακόπως μετὰ τῆς αὐτῆς ἐλευθεριότητος ἐπιδαψιλευόμενον. Ἡ Ῥώμη, ἐνὸς ἡσθάνετο ὅτι ἔχει ἀνάγκην νὰ ἐνισχύσῃ τὰς ἰδίας δυνάμεις, παρεχῶρει προθύμως τὴν τοῦ Ῥωμαίου ιδιότητα. Ἀφ' ἧς ὅμως συνεκρότησε στρατιὰν ἔχουσιν τὸ συμφέρον καὶ τὴν ἰκανότητα τοῦ νὰ συντηρήσῃ τὸ κράτος, ἀπέδῃ φειδωλοτέρα περὶ τὴν εἰσποίησιν ὁλοκλήρων κοινοτήτων, περιορισθεῖσα εἰς τὸ νὰ ἐπιτρέπῃ τὴν τοῦ Ῥωμαίου ιδιότητα εἰς μόνους τοὺς ἐπιφανεστάτους καὶ ἰκανωτάτους τῶν μᾶλλον ἀξιολόγων ἐκ τῶν ὑπηκόων κοινοτήτων.

Ἐπετηδεύθησαν δὲ οἱ Ῥωμαῖοι, πρὸς παγίωσιν τῆς ἑαυτῶν ἀρχῆς, καὶ ἄλλας μηχανάς. Ἰδία ἐδημιουργήθη τάξεις πολιτῶν οἵτινες εἶχον ὅλα τὰ δικαιώματα καὶ ὅλα τὰ καθήκοντα τοῦ τελείου πολίτου, πλὴν τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγειν καὶ τοῦ ἐκλέγεσθαι. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ οὕτως ἡκρωτηριασμένον ἀξίωμα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου, ἦτο τοσοῦτ' ἐπιφθονονώστε οἱ τοῦτο κεκτημένοι ἠριθμοῦντο εἰς μυριάδας ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ στρατῷ. Πλὴν τούτου ἡ τοπικὴ διοίκησις τῶν ὑπηκόων κοινοτήτων παρεδόθη εἰς τοὺς πλουσίους καὶ τοὺς ἐπιφανεῖς ἐκάστης οἴκου, οἵτινες νεμόμενοι μυρία ὅσα ἡδικὰ καὶ ὑλικά πλεονεκτήματα, διετέλουν πιστοὶ εἰς τὴν Ῥώμην, διότι διὰ μόνης τῆς προστασίας αὐτῆς ἠδύναντο νὰ περιστέλλωσι τὴν δυσαρέσκειαν τῶν πολλῶν. Οἱ εὐπατρίδαι λ. χ. τῆς πολυθρυλῆτου Καπύης ἔλαβον εἰδικὴν δικαιοδοσίαν, εἰδικὰς ἐκκλησίας, ἐκκριτον ἐν γένει τάξιν καὶ συντάξεις πληρωτέας ἐκ τοῦ δημοσίου θησαυροῦ τῆς Καμπανίας, ἐξ ὧν 1600 παρείχον ἐκάστῳ δικαίῳ 450 στατήρας κατ' ἔτος. Ἐπὶ πᾶσιν οἱ Ῥωμαῖοι ἱδρυσαν ἰδίας ἀποικίας εἰς πολλὰ ἐπικαίρα καὶ ὀχυρὰ χωρία τῆς χερσονήσου, μεσόγειά τε καὶ

παράλια, ὑποχρεώσαντες τοὺς ἰθαγενεῖς νὰ ἐκχωρήσωσιν εἰς τοὺς ἐπήλυδας τὰς ἀναγκαίας αὐτοῖς γαίας. Οἱ ἀποικοὶ οὗτοι ἦσαν οἱ πρόσκοποι οὕτως εἰπεῖν καὶ πρῶτοι ἐπὶ τόπου πρόμαχοι κατὰ παντὸς τῶν περιόικων κινήματος καὶ πάσης ἐξωτερικοῦ πολεμίου ἐπιδρομῆς.

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι οἱ τε ὁπαδοὶ ἐκεῖνοι καὶ οἱ πρόμαχοι δὲν ἦσαν χρήσιμοι εἰμὴ διότι ἡ κυρίαρχος πόλις ἦτο πάντοτε ἐτοίμη νὰ ἐπέλθῃ εἰς ἀρωγὴν αὐτῶν. Ἐὰν μὴ εἶχον τὴν πεποίθησιν ταύτην, εἰς οὐδὲν ἤθελεν ὠφελῆσαι, ὅπως συνέβη ἐν Ἑλλάδι. Σπαρτιᾶται καὶ Ἀθηναῖοι παρέδιδον τὰς συμμαχίδας ἢ ὑπηκόους πόλεις, οἱ μὲν εἰς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς, οἱ δὲ εἰς τοὺς δημοκρατικούς. Οἱ πελάται ὅμως οὗτοι, ἐγκαταλειπόμενοι συνήθως ἀνευ ἀντιλήψεως, δὲν ἔπαινον στασιάζοντες κατ' ἀλλήλων καὶ μετατιθέμενοι τὴν πόλιν ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡγεμονίας εἰς τὴν ἄλλην. Παραπλήσιά τινα ἐγένοντο καὶ ὡς πρὸς τὰς ἀποικίας. Οἱ Ἀθηναῖοι ἵδρυσαν πολλὰς ἀποικίας ἀναλόγους τῶν ῥωμαϊκῶν, ἐπὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 6 ἑκατονταετηριδος, εἰς τὴν Θράκην, εἰς τὴν Εὐβοίαν, εἰς Αἷμνον, Ἴμβρον καὶ Σκυρον. Ἐπὶ Περικλέους δὲ ἐπεμψαν εἰς Νάξον, εἰς Ἀνδρον, εἰς Ἰοτίαιαν τῆς Εὐβοίας, εἰς Θράκην πάλιν καὶ εἰς Σινώπην ὑπὲρ τοὺς πεντακισχιλίους ἀποίκους· καὶ ἄλλους εἰς ἄλλας χώρας καὶ νήσους. Ἀλλ' αἱ ἀποικίαι αὗται οὔτε τὴν πρώτην ἡγεμονίαν ἔσωσαν, οὔτε τὴν δευτέραν, περὶ τὰ τέλη τῆς ὁποίας ἐπανελήφθησαν· συνετέλεσαν δὲ μόνον, ἐπὶ τῆς πρώτης, εἰς τὸ νὰ εὐκολύνωσι τὴν ἄλωσιν αὐτῆς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ Λυσάνδρου, ὅστις λαβὼν τὴν πρόνοιαν νὰ ἐξαποστείλῃ ἐνταῦθα ὅλους τοὺς ἀποίκους, καὶ σὺν τούτοις ὅλους τοὺς φρουροὺς καὶ τοὺς ἀττικίζοντας τῶν ὑπηκόων πόλεων, κατέστησε διὰ τὴν ἔνδειαν τροφῶν ἀδύνατον τὴν παράτασιν τῆς ἀμύνης.

Ὁ πρῶτιστος λοιπὸν, ὁ κυριώτατος λόγος δι' ὃν κατωρθώθη ἡ Ἰταλικὴ ἐνότης εἶναι ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ποτὲ δὲν ἐφαντάσθησαν νὰ ἄρξωσι τῆς χερσονήσου διὰ μόνων τῶν εἰκοσάκις χιλίων ἑαυτῶν πολιτῶν· ὅλλὰ κατέστησαν κοινωνοὺς τοῦ κυριαρχικοῦ δικαιώματος τοὺς κρατίστους τῶν ἀντιπάλων. Τοιοῦτό τι οὐδέποτε ἔπραξαν οὔτε οἱ Σπαρτιᾶται, οὔτε οἱ Ἀθηναῖοι, διὰ τοῦτο οὐδέποτε ἠδυνήθησαν νὰ ἀπαρτίωσι τὴν πολιτικὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐνότητος. Ἀλλὰ: δὲν ἦτο τοῦλάχιστον δυνατόν νὰ παρατείνωσιν ἐπὶ

μακρότερον τὸν ἴδιον αὐτοτελῆ βίον; Δυστυχῶς δὲν ἦτο, διότι, μετὰ τοὺς ἀτελεσφορήτους ἐκείνους ἀγῶνας, ἐν Σπάρτῃ μὲν τὸ πολίτευμα ἔμεινεν ἄνευ πολιτῶν, ἐν Ἀθήναις δὲ οἱ πολῖται ἔμειναν ἄνευ πολιτεύματος.

Οἱ χίλιοι Σπαρτιᾶται τῆς 4 ἑκατονταετηρίδος κατήντησαν περὶ τὰ μέσα τῆς τρίτης 700, ἐξ ὧν 100 καὶ μόνοι ἦσαν οἱ γῆν κεκτημένοι, ὃ ἐστὶν οἱ τέλειοι πολῖται. Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ οὕτω φθισίῳσα πόλις ἔπνεε τὰ λοίσθια. Ἡ θεραπεία ἣν τότε ἐπεχείρησαν οἱ βασιλεῖς Ἄγις καὶ Κλεομένης ἐπετάχυνε τὸν θάνατον, διότι, μετὰ τὴν περὶ Σελλασίαν νίκην αὐτοῦ, ὁ Ἀντίγονος τῆς Μακεδονίας διώριεν ἐπὶ σ τ ᾱ τ ῆ ν τῆς Σπάρτης τὸν Βοιωτὸν Βραχύλλην. Μεθ' ὃ ἐπῆλθον αἱ ἐπαίσχυντοι τυραννίδες τοῦ Μαχανίδα καὶ τοῦ Νάβιδος, καὶ αἱ ἄλλαι ἀνάξαι σπουδαίου ἱστορικοῦ λόγου περιπέτειαί τῆς πάλαι περιπύστου πόλεως.

Ἐν Ἀθήναις ὡς προεῖπον δὲν ἔλλειψαν ποτὲ οἱ πολῖται, οἱ πολῖται ὅμως οὗτοι ἀφηνίασαν πρωϊμώτατα. Ὁ νομοθέτης εἶχε μὲν ἀποπειραθῆ νὰ χαλιναγωγῇ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ἀλλ' οἱ χαλινοὶ ἐκεῖνοι, ἀνέκαθεν ἀσθενεῖς ὄντες, παντελῶς διὰ τοῦ χρόνου ἐχαλαρώθησαν. Οἱ ἄρχοντες ἦσαν ἐνιαύσιοι ἀπὸ τῆς 7 ἑκατονταετηρίδος, καὶ ἡ βουλή ὡσαύτως ἀφ' ἧς ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ Σόλωνα. Κατ' ἀρχὰς ἄρχοντες καὶ βουλευταὶ ἐξελέγοντο τοῦλάχιστον ἐπὶ τῇ βάσει ὠρισμένων τινῶν προσόντων, ἐνῶ ἔπειτα ἐγένοντο πάντες, πλὴν τῶν στρατηγῶν, κληρωτοί. Καὶ κληρωτοὶ ἐκ τοῦ συνόλου τῶν πολιτῶν ὃ ἐστὶν οἱ παιδαγωγοῦντες οὐδόλως διέφερον τῶν παιδαγωγουμένων. Ὅθεν ἀπὸ τῶν μέσων τῆς 5 ἑκατονταετηρίδος κατέστη ἀπαραίτητον νὰ προχειρισθῶσι νέοι ἐλεγκταὶ οὐ μόνον τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν προτέρων ἰθυντήρων αὐτῆς, ἦτοι τῆς βουλῆς καὶ τῶν ἀρχόντων. Οἱ νέοι οὗτοι ἐλεγκταὶ ἐκαλοῦντο Νομοφύλακες καὶ Νομοθέται. Οἱ νομοφύλακες ἦσαν ἑπτὰ καὶ καθήμενοι ἐν τῇ βουλῇ καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μετὰ τῶν προέδρων, ἐκώλυον τὰ ἀσύμφορα τῇ πόλει πράττειν. Τῶν δὲ νομοθετῶν ἔργον ἦτο νὰ βασανίζωσιν ἐκ προοιμίου πᾶσαν νέαν νόμου πρότασιν. Καὶ πλὴν τούτων, ἐπειδὴ εἰς τὰς θορυβώδεις ἐκείνας συζητήσεις καὶ συνεδριάσεις τῆς τοῦ δήμου ἐκκλησίας ἐψηφίζοντο πολλοὶ νόμοι ἀντιφατικοὶ ἢ διπλοὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου, οἱ ἐκ τῶν ἀρχαίων ἀρχόντων ἰδίως θεομοθέται καλούμενοι

ἐπετράπησαν νὰ ἐξελέγῃσι τὰς ἀντινομίας ταύτας καὶ δινομίας καὶ νὰ ὑποβάλλωσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου τὴν διόρθωσιν.

Ἀλλὰ πάντες οἱ θεσμοὶ οὗτοι ἦσαν ἢ πρόσκαιροι ἢ ἀνίσχυροι ν' ἀναχαιτίσωσι τὴν ἀκάθεκτον ἀκολασίαν τοῦ ὄχλου. Ἵνα πεισθῶμεν περὶ τούτου θέλω ἀνακαλέσει ἐνταῦθα διὰ βραχέων τὰ μεταξὺ τῆς ἐν Σικελίᾳ πανωλεθρίας καὶ τῆς ἐν Ἀργινούσαις νίκης γεγονότα, ἐνδιατρίβων πλειότερόν τι εἰς τὰς περιπετείας τῆς δίκης τῶν στρατηγῶν τοῦ ἐνδόξου τούτου κατορθώματος. Ἡ ἐπὶ τὴν Σικελίαν στρατεία εἶχεν ἀποφασισθῇ παρὰ τὰς ἐπιμόνους ἐνστάσεις τῶν ἐγκριτωτέρων πολιτῶν, ἐν οἷς κατελέγοντο ἄνδρες οἱοὶ ὁ Νικίας, ὁ Σωκράτης, ὁ περιώνυμος ἀστρονόμος Μέτων. Ὅλα ὅσα οἱ χρηστοί, οἱ συνετοί, οἱ ἔμπειροι οὗτοι πολῖται, καὶ πρὸ πάντων ὁ δυστυχὴς ὁ Νικίας, προσῆπον περὶ τῶν ἀπειλουμένων ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως ἐκείνης συμφερῶν, ὅλα ἐπηλήθευσαν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀπώλεσαν ἐν αὐτῇ 10,000 ὀπλίτας, ὑπὲρ τὰς 200 τριήρεις καὶ περὶ τὰ 90 ἑκατομμύρια δραχμῶν τοῦ σημερινοῦ νομίσματος· καὶ ἐν τῷ ᾧμα οἱ μὲν Πελοποννήσιοι ἐνέβαλον εἰς τὴν Ἀττικὴν, οἱ δὲ ὑπήκοοι ἐπανεόστησαν, ὁ δὲ μέγας βασιλεὺς συνέθετο πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους νὰ καταβάλλῃ τοὺς μισθοὺς τῶν πληρωμάτων τοῦ πελοποννησιακοῦ στόλου. Τότε τὰ πρὸ τριετίας τοσοῦτον παράφορα πλήθη, καταπλαγέντα ἐκ τῆς πανωλεθρίας καὶ τῶν ἄλλων ἐπικρεμασθέντων κινδύνων, ἐψήφισαν περὶ τὰ τέλη τοῦ 413, ὅτι δέκα πρόδουλοι θέλουσι δοκιμάζει ἐκ προοιμίου πᾶσαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ὑποβλητέαν πρότασιν καὶ ἰδίως θέλουσι προτείνειν πάντα τὰ πρὸς τὴν κοινὴν σωτηρίαν ἀπαιτούμενα. Συνετώτατον τοῦτο, μαρτυροῦν ὅμως ἐνταῦτῳ ὅτι οἱ πρὸ ἐτῶν 40 προχειρισθέντες πρόδουλοι, οἱ τότε κληθέντες νομοθέται, εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ ἐκλείψει. Ὅπως δὴποτε οἱ νέοι πρόδουλοι κατήρτισαν, τῷ 412, 128 τριήρεις δι' ὧν ἀνεχαιτίσθη ἡ ἀποστασία τῶν ὑπηκόων καὶ ἐνίκηθησαν περὶ Μίλητον οἱ πολέμιοι. Ἀλλὰ ἡ ἀρχὴ τῶν προδούλων δὲν διήρκεσε πλειότερον τοῦ ἔτους· τῷ δὲ 411 δύο ἐγένοντο ριζικαὶ μεταβολαὶ τοῦ ὄλου πολιτεύματος, ἡ μὲν κατὰ μάρτιον ἀκράτως ὀλιγαρχικὴ, ἡ δὲ κατὰ ἰούνιον σωφρονεστέρα, καθ' ἣν συνεκλήθη μὲν αὖθις ἡ ἀπὸ τοῦ μαρτίου ὅλως ἐκλιποῦσα ἐκκλησία τοῦ δήμου, συνεκροτήθη ὅμως ἐκ μόνων τῶν πολιτῶν ὅσοι ἠδύναντο νὰ ἐπαρκέσωσιν ἀφ' ἑαυτῶν εἰς τὴν ἰδίαν πανοπλίαν. Χάρις εἰς τὸ νέον

τοῦτο πολίτευμα κατωρθώθη ἡ μεγάλη περὶ Κύζικον νίκη, κατὰ ἀπρίλιον τοῦ 410. Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀποθρασυνθέντες ἐκ τοῦ θριάμβου τούτου, ἐνέβαλον αὖθις ἀθρόοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν, εὐποροῖ τε καὶ πένητες. Ὅθεν ἀπέρριψαν τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις, τὰς διαβιθασθείσας ὑπὸ τῶν ἡττηθέντων Λακεδαιμονίων, ἐπὶ τῷ κυριωτάτῳ ὄρῳ τοῦ νὰ ἔχωσιν ἑκάτεροι τὰς πόλεις ὥς κρατοῦσιν. Ἡ φρόνησις ἀπῆλθει νὰ γίνωσι δεκταὶ αἱ προτάσεις, ἰδίως διότι, ὥς ὑπέμνησεν ὁ ἀρχιπρεσβευτὴς Ἐνδριος «ἡμῖν ὁ πλουσιώτατος τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην βασιλέων χορηγός ἐστι τοῦ πολέμου, ὑμῖν δὲ οἱ πενιχρότατοι τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην.» Καὶ οἱ σωφρονέστατοι τῶν Ἀθηναίων ἔρρεπον τῶνόντι πρὸς τὴν εἰρήνην. Οἱ δημαγωγοὶ ὅμως «οἱ τὰς δημοσίας ταραχὰς ἰδίας ποιούμενοι προσόδους» παρέπεισαν τὸ πλῆθος νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν ἀγῶνα. Ἐπὶ τέσσαρα ἔτη ὁ πόλεμος ἀπέβη ἀμφίρροπος, ὃ ἐστὶ σφόδρα ἀλυσίτελὴς τοῖς Ἀθηναίοις, διότι οἱ ἦτται αὐτῶν ἦσαν ἀνεπανόρθωτοι, ἐνῷ αἱ τῶν Λακεδαιμονίων ἦτται ἐπανωρθοῦντο εὐχερῶς διὰ τῶν θησαυρῶν τῆς Περιοῖας. Κατὰ δὲ τὸ τελευταῖον τῶν τεσσάρων ἐκείνων ἐτῶν ὁ μὲν Καλλικρατίδας, νικήσας τὸν Κόνωνα, ἀπέκλεισεν αὐτὸν εἰς Μιτυλήνην, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ κατετρόφωσαν τὸν Καλλικρατίδαν περὶ Ἀργινοῦσας.

Τοῦτο τὸ ἐν Ἀργινοῦσαις τόπος ὑπῆρξεν ἐν τῶν καλλίστων ὅσα ἤγειρον οἱ τῶν Ἀθηνῶν ναυάται. Καὶ ἐν τούτοις ἡ ἀφροσύνη τοῦ ὄχλου εὗρε τὴν τέχνην νὰ μεταβάλῃ τὸν θρίαμβον ἐκεῖνον εἰς πένθος. Ἡ ἐκθεσις τῶν στρατηγῶν διελάμβανεν ὅτι ὁ στόλος τῶν Πελοποννησίων ἡττήθη κατὰ κράτος, ἀποβαλὼν τριήρεις 70 σὺν τῷ ἡρωϊκῷ αὐτοῦ ἡγεμόνι· προσέθετε δὲ ὅτι, ἐπιουμβάντος ἀνέμου καὶ χειμῶνος ἰσχυροῦ, δὲν ἀπέβη δυνατόν νὰ σωθῶσιν οἱ νεκροὶ καὶ οἱ ναυαγοί. Ἀμέσως οἱ δημαγωγοί, ἐν δευτέρῳ θέντες τὴν νίκην, ἠξίωσαν ὅτι οἱ στρατηγοὶ παρέβιασαν καθῆκον ἱερώτατον, μὴ περισυλλέξαντες τοὺς πεπτωκότας. Ἡ δὲ ἐκκλησία τοῦ δήμου καθήρεσε τοὺς στρατηγοὺς ἄνευ ἐξακριβώσεως τῶν γεγονότων καὶ προσέκελεσεν αὐτοὺς νὰ ἐπανέλθωσιν οἰκοί. Ἐκ τῶν ὅκτῳ στρατηγῶν οἱ δύο, προβλέποντες τὴν τύχην ἣτις τοὺς περιέμενε, δὲν προσῆλθον· οἱ δὲ ἐξ ἔσπευσαν νὰ ὑπακούσωσι καὶ ἅμα ἀφίκοντο παρῆστησαν ἐνώπιον τῆς βουλῆς ἵνα δώσωσι λόγον τῶν πεπραγμένων καὶ ἀποφασισθῇ ἐὰν ὑπάρχῃ ἀφορμὴ κατηγορίας. Τότε ὅμως ἀπε-

δείχθη αὐτοῖς ὅτι ἡ βουλὴ, ἀντὶ νὰ σωφρονίσῃ τὸν δῆμον, αὐτὴ μᾶλλον ἔχει ἀνάγκην σωφρονιστοῦ. Μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐξηγήσεων τὰς ὁποίας ἔδωκαν οἱ στρατηγοί, συζήτησις μὲν οὐδεμία ἐγένετο, εἰπόντος δὲ, ὡς ἱστορεῖ ὁ Ξενοφῶν, ἐνὸς τῶν βουλευτῶν, τοῦ Τιμοκράτους, ὅτι χρὴ θεέντας εἰς τὸν δῆμον παραδοθῆναι, ἡ βουλὴ ἔδρασε. Συνήλθε λοιπὸν ἡ ἐκκλησία, ἐν ἣ διαφόροι κατηγοροῦν τῶν στρατηγῶν, οἱ δὲ βραχέως ἕκαστος ἀπολογούμενοι καὶ παρέχοντες μάρτυρας τοὺς κυβερνήτας τῶν πλοίων καὶ ἄλλους τῶν συμπεπόντων πολλοὺς, κατέστησαν ἀναμφισβήτητον ὅτι τὸ μέγεθος τοῦ χειμῶνος ἦτο τὸ κωλύσαν τὴν διάσωσιν τῶν ναυαγῶν. Ἀλλὰ τούτων γινομένων ἐπῆλθεν ἡ νύξ ὥστε ἀπεφασίωθη ν' ἀναβληθῇ ἡ ἐξέτασις τοῦ πράγματος εἰς ἄλλην ἐκκλησίαν, ἐν τῇ μεταξὺ δὲ ἡ βουλὴ προδουλεύσασα νὰ προτείνῃ ὅτῳ τρόπῳ οἱ ἄνδρες κρίνονται. Ἡ βουλὴ, ἀντὶ νὰ ὀρίσῃ, ὡς ἀπεφάσισεν ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου, κατὰ τίνα τρόπον θέλουσι κριθῇ οἱ στρατηγοί, ἐψήφισεν, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Καλλιξένου, ἀξίου συναδέλφου τοῦ Τιμοκράτους, ὅτι, ἐπειδὴ τῶν τε κατηγορούντων κατὰ τῶν στρατηγῶν καὶ ἐκείνων ἀπολογουμένων ἐν τῇ προτέρᾳ ἐκκλησίᾳ, ἀκηκόασιν οἱ Ἀθηναῖται, ἄλλο δὲν ὑπολείπεται εἰμὴ νὰ τεθῶσιν εἰς ἐκάστην φυλὴν δύο ὕδρια, δηλαδὴ, ὡς ἠθέλομεν εἶπει σήμερον, δύο κάλπαι, ἵνα οἱ μὲν νομίζοντες ἐνόχους τοὺς στρατηγοὺς ψηφίσωσιν εἰς τὴν προτέραν, οἱ δὲ μὴ, εἰς τὴν ὑστέραν.

Τὸ προβούλευμα τοῦτο παρεποίει ἀσυστόλως τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ γινόμενα καὶ ἀποφασισθέντα. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἶχε γίνεαι ἀπλὴ προεισαγωγικὴ συζήτησις, οὐδεμία δὲ οὔτε ἀνάκρισις τῆς ὑποθέσεως διεξήχθη, οὔτε προθεσμία εὐλόγως ἐδόθη εἰς τοὺς κατηγορουμένους ἵνα παρασκευάσωσι τὴν ἀπολογίαν αὐτῶν. Τοῦτο εἶχεν ὁμολογήσει αὐτὴ ἡ ἐκκλησία, προσκαλέσασα τὴν βουλήν «εἰς ενεγκεῖν ὅτῳ τρόπῳ οἱ ἄνδρες κρίνονται,» ἡ δὲ βουλὴ εἰς ἀπάντησιν ἀπεφάνετο ὅτι συμπληρωθείσης τῆς διαδικασίας δὲν εἶχον ἄλλο εἰμὴ νὰ ἀποφασίσωσι. Καὶ τοῦτο δὲν ἤρκει. Κατὰ τοὺς κειμένους νόμους ἡ βουλὴ ὤφειλε νὰ παρσπέμψῃ τοὺς στρατηγοὺς εἰς τοὺς ἐνόρκους, ἀντὶ δὲ τούτου παρέδιδεν αὐτοὺς εἰς τὴν δίσκρισιν τοῦ ἀνωμότου πλήθους, ὅπερ ἐπ' ἐκκλησίας οὐδέποτε ἐδίκαζεν. Ἀλλὰ τὸ ἐτι δεινότερον ἦτο ὅτι τὸ προβούλευμα παρεδίδαε τὸ ψήφισμα τοῦ Καννῶνου, καθ' ὃ περὶ ἐκάστου κατηγορουμένου ἰδίᾳ ἔδει νὰ γίνεται ψη-

φοφορία, ἐνῷ νῦν ἡ ἐκκλησία προσεκαλεῖτο διὰ μιᾶς καὶ μόνης ψηφοφορίας νὰ ἀποφασίσῃ σύναμα περὶ τῆς ἐνοχῆς ἢ τῆς ἀθωότητος ὅλων τῶν στρατηγῶν. Ἡ διαίρεσις τῆς ψηφοφορίας ἦν ἐπέβαλλε τὸ ψήφισμα τοῦ Καννῶνου, πάντοτε σωτήριος οὖσα, ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἦτο τοσοῦτω μᾶλλον ἀπαραίτητος ὅσω, διὰ τῆς μιᾶς καὶ μόνης ψηφοφορίας ἢ ἀπόφασιν ἐὰν ἀπέβαινε καταδικαστική, ἐμελλε νὰ μεταβληθῇ ἐν μέρει εἰς καθαρὸν δικαστικὸν φόνον. Ἐν τῇ τῶν ὄντι εἶχεν ἀποδειχθῇ ἀναμφισβητήτως· ὅτι ὁ στρατηγὸς Λυσίας ἦτο αὐτὸς ναυαγός, σωθεὶς ἐπὶ καταδύσεως νεώς. Δοθέντος λοιπὸν ὅτι οἱ λοιποὶ ἦσαν ἐνοχοί, ὁ Λυσίας ἦτο ὁμολογουμένως ἀθῶος· καὶ ὅμως ἡ ἐκκλησία ἐν περιπτώσει καταδίκης ἐμελλε νὰ ἀποφασίσῃ ὅτι καὶ ὁ Λυσίας ἦτο ἐνοχος διότι ναυαγός ὢν δὲν ἔσωσε τοὺς ἄλλους ναυαγούς.

Τελευταῖον συνήλθεν ἡ ἐκκλησία, καὶ ἀναγνωσθέντος τοῦ προβουλεύματος, τινὲς τῶν χρηστοτέρων πολιτῶν ἐπεχείρησαν νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι παράνομα ἔγραψεν ὁ Καλλιένης· ἀλλὰ τὸ πλῆθος ἐβόα «δεινὸν εἶναι εἰ μή τις ἐάσει τὸν δῆμον πράττειν ὃ ἀνβούληται.» Εἰς μάλιστα τῶν δημοκόπων, ὁ Λυκίσκος, ἠπέλιξε τοὺς ἀντιλέγοντας ὅτι, ἐὰν μὴ σιωπήσωσι, θέλουσι περιληφθῇ εἰς τὴν κατὰ τῶν στρατηγῶν κατηγορίαν· καὶ ἐπεκρότησεν ὁ ὄχλος, οἱ δὲ ὀλίγοι ἐκεῖνοι ἠναγκάσθησαν νὰ σιωπήσωσι. Τότε τινὲς τῶν Πρυτάνεων, ἥτοι τῶν ἐπιτρόπων τῆς βουλῆς οἵτινες προήδρευον τῆς ἐκκλησίας, ἐτόλμησαν νὰ εἰπωσιν ὅτι δὲν θέλουσι προτείνει τὴν διαψήφισιν ζητήματος προφανῶς παρανόμου· ἀλλὰ τότε ὁ Καλλιένης ἐπανεέλαβε τὴν ἀπειλὴν τοῦ Λυκίσκου, ὅτι δηλαδὴ θέλουσι περιληφθῇ εἰς τὴν κατὰ τῶν στρατηγῶν κατηγορίαν. Ὅθεν ὑπήκουσαν καὶ οἱ Πρυτάνεις, ὑπήκουσαν πάντες πλὴν ἑνός. Ἦτο δὲ ὁ εἰς καὶ μόνος ἐπιμεινας ὑπὲρ τοῦ νόμου διαμαρτυρόμενος, ὁ Σωκράτης, ὅστις καὶ πρὸ ἐννέα ἐτῶν εἰς μάτην ἀπέτρεπε τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὴν Σικελίαν στρατείας.

Μετὰ πάντα ὅμως ταῦτα ἡδυνήθη εἰς τῶν καλῶν καγαθῶν τῆς ἐκκλησίας ἀνδρῶν, Εὐρυπτόλεμος ὁ Πεισιάνακτος, νὰ ἀπολογηθῇ ἐκ τοῦ προχείρου ὑπὲρ τῶν κατηγορουμένων. Ὁ Εὐρυπτόλεμος ὡμίλησε μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος καὶ μετριοπαθείας, μὴ διστάσας ἐντούτοις ν' ἀπευθύνῃ εἰς τὸν ἐξεοτηκότα τὰς φρένας ἐκεῖνον ὄχλον τὴν πικρὰν εἰρωνεῖαν τοῦ νὰ μὴ συμπολεμήσωσι μετὰ τῶν Λακεδαι-

μονίων, ἀπολλύντες ἀκρίτους παρὰ τὸν νόμον τοὺς ἄνδρας τοὺς ἀφαιρέσαντας ἀπὸ ἐκείνων ἐβδομήκοντα ναῦς καὶ κατατροπώσαντας αὐτούς. Ἀλλ' ὠμίλησεν εἰς ὧτα μὴ ἀκούοντων. Ἡ ἐκκλησία κατεδί-
κασε τοὺς σωτῆρας τῆς πατρίδος στρατηγούς, ὅκτῳ ὄντας· ἀπέθα-
νον δὲ οἱ παρόντες ἔξ, ἐν οἷς καὶ ὁ ναυαγὸς Λυσίας. Ἡ τιμωρία
τοῦ ἐθνικοῦ τούτου ἀνοσιουργήματος ἐπῆλθε ταχεῖα καὶ ἀδυσώπη-
τος. Μετὰ ὀλίγους μῆνας οἱ διάδοχοι τῶν θανατωθέντων στρατηγῶν
ἔπαθον τὴν περὶ Αἰγὸς ποταμοὺς πανωλεθρίαν· καὶ μετὰ τινας πά-
λιν ἑτέρους μῆνας, αὐτῇ τῶν Ἀθηνῶν ἡ πόλις παρεδόθη εἰς τὸν
Λύσανδρον καὶ εἰς τὴν τυραννίαν τῶν τριάκοντα.

Τότε ἡ τύχη ἐνόμισεν ἀρκοῦντα τὰ ἀντίποινα ταῦτα καὶ ἀπέδω-
κεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα· ἀλλὰ πρὸ μικροῦ
εἶδομεν ὅπως πάλιν ἀνεδείχθησαν ἀνάξιοι τοῦ νέου τούτου εὐ-
εργετήματος. Τοσοῦτον δὲ ἐξεβακχεύθησαν καὶ μετ' αὐτὴν τὴν
περὶ Χαίρωνειαν ἦταν ὥστε ἐπὶ τῆς δίκης καὶ τῆς καταδίκης τοῦ
χρηστοῦ Φωκίωνος ἐκάλεσαν συμμετόχους τῶν ὀργίων αὐτῶν καὶ
δούλους καὶ ξένους. Μικρὸν δὲ πρότερον ἐπραξαν χειρόν τι εἰ δυνα-
τόν. Τῷ 322, ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων ἠττήθη κατὰ κράτος ὑπὸ
τοῦ Μακεδόνοιο Κλεΐτου περὶ Ἀμοργόν. Ὁ δημαγωγὸς Στρατο-
κλῆς, δραμὼν εἰς τὴν πόλιν πρὸ πάσης ἄλλης περὶ τῆς συμφορᾶς
ἀγγελίας, εἰσελαύνει ἐστεφανωμένος διὰ τοῦ Κεραμικοῦ, βεδαιοῖ
ὅτι νενικήκασι καὶ γράφει ψήφισμα νὰ τελέσωσιν εὐαγγέλια καὶ νὰ
ποιήσωσι κρεοδαισίαν κατὰ φύλῃν. Ἀλλ' ἐπὶ πανηγυριζούσης τῆς
πόλεως καταφθάνουσιν εἰς Πειραιᾶ τὰ ἐλεεινὰ τοῦ στόλου λείψανα.
Ὁ δὲ Στρατοκλῆς, ἰδὼν τὸν δῆμον κατεξανασπάντα κατ' αὐτῶν·
«εἴτα, εἶπε, τί πεπόνθατε δεινὸν ἢ δύο ἡμέρας ἡδέως γεγόνατε.»
Καὶ ἐντούτοις ὁ Στρατοκλῆς οὗτος δὲν ἔπαυσε πρωτεύων ἐν Ἀθή-
ναις, ἐπὶ τέλους δὲ καὶ παντοδύναμος ἐνταῦθα ἐγένετο. Ὁμολο-
γητέον ὅτι ταῦτα πάντα ἦσαν παρωδία πολιτεύματος, καὶ ὄχι πο-
λίτευμα.

Ῥίψωμεν ἤδη ἐν βλέμμα εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς Ῥώμης.

Ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας ὁ δῆμος τῶν Ῥωμαίων
ἔλαβε βαθμὴν ἅπαντα τὰ δικαιώματα τοῦ τῶν Ἀθηναίων δήμου,
ἐὰν μὴ καὶ μείζονα. Ἰδίως ἀπεδόθη αὐτῷ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέ-
γειν ἅπαντας τοὺς ἄρχοντας τῆς πολιτείας, πολιτικούς τε καὶ στρα-
τιωτικούς καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι εἰς τὰς ἀρχάς. Κατ'

ἀμφοτέρα ταῦτα ἢ ἰσχύς τοῦ δήμου ἦτο ἐν Ῥώμῃ μείζων ἢ ἐν Ἀθήναις, ὅπου, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἡ ἐκλογὴ, πλὴν τῶν στρατηγῶν, ἀντικατέστη διὰ τῆς κληρώσεως. Ὁ δῆμος ἐψήφισε τοὺς νόμους καὶ ἀπεφάσισε περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης· ἀνευ τῆς κυρώσεως αὐτοῦ οὐδεμίαν ἰσχυε συνθήκη καὶ οὐδεμίαν ἐξετελεῖτο ποινὴ θανάτου. Ἐνὶ λόγῳ ὁ δῆμος, ἐν ταῖς τακτικαῖς αὐτοῦ συνελεύσεσιν ἦτο ἡ πρώτη τοῦ κράτους ἀρχὴ καὶ ὁ νόμιμος αὐτοῦ κυρίαρχος. Τοσαύτην δὲ λαμβάνων ὁσημέραι παντοδυναμίαν, δὲν ἀνέδειξε πάντοτε πολλὴν περὶ τὴν ἐνάσκησιν αὐτῆς σωφροσύνην. Ἡ δημαγωγία ἦνθησεν ἐν Ῥώμῃ ὅπως καὶ ἐν Ἀθήναις, ἀπειλοῦσα ἐκ διαλειμμάτων νέαν ἐπέκτασιν τῆς τοῦ λαοῦ ἐξουσίας. Μήπως, ὅπως ὁ ἡμέτερος Λυκίος ἐπὶ τῆς δίκης τῶν ὀκτῶ στρατηγῶν, δὲν ἠρώτησε καὶ ὁ Τιθέριος Γράκχος, ἐὰν ὁ δήμαρχος ὁ μὴ ἐπιτρέπων εἰς τὸν λαόν νὰ πράξῃ ὅ,τι θέλει, δὲν εἶναι καθαιρετέος;

Ἄλλ' ἀπέναντι τῆς ἀγορᾶς ἦρε τὴν ὑπερήφανον αὐτῆς κορυφὴν ἡ Σύγκλητος, ἡ ἀκρόπολις τοῦ πολιτεύματος, εἰς τοὺς βράχους τῆς ὁποίας ἐθραύσθησαν πολλάκις τὰ κύματα τῆς δημαγωγίας. Ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων ἡ Σύγκλητος ἦτο ἀπλῶς συμβουλευτικὸν τοῦ βασιλέως συνέδριον, συγκείμενον ἐκ τῶν γεναρχῶν τῆς πόλεως, ἰσοδύναμις ἐπιτελούντων τὴν λειτουργίαν ταύτην· ἐπενήργει ὅμως ἔκτοτε εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῶν κυριωτάτων τῆς πολιτείας συμφερόντων. Ἀπὸ δὲ τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας, βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, ἐτροπολογήθη ἡ τε συγκρότησις τῆς Συγκλήτου καὶ ἡ δικαιοδοσία αὐτῆς· τὸ συνέδριον τοῦτο ἀνέλαθεν ἤδη αὐτὴν τὴν Κυβέρνησιν, αὐτὴν τὴν ἀνωτέραν διοίκησιν τοῦ κράτους, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν μειζόνων ἀρχόντων. Παρεκάθητο δ' ἐν αὐτῷ αὐτοδικαίως καὶ ἰσοδύναμις πάντες οἱ πρῶην ὑπατοί, πραιτορες, τιμηταί, πάντες οἱ προδιατελέσαντες μείζονες τῆς πολιτείας ἀρχόντες· καὶ ἐπειδὴ οὗτοι δὲν ἐξήρκουν εἰς ἀπαρτισμὸν τοῦ νενομισμένου ἀριθμοῦ τῶν τριακοσίων συγκλητικῶν, ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν τιμητῶν ἐπίσης ἰσοδύναμις καὶ ἄλλοι πολῖται, εἴτε προδιατελέσαντες ἐν τοῖς δευτερεύουσι τῆς πολιτείας ἀξιώμασιν, εἴτε ἄνδρες ἐπὶ πολεμικῇ ἀνδρείᾳ διαπρέψαντες. Τῶν συζητήσεων ὅμως δὲν μετεῖχον εἰμὴ οἱ ἐκ τῶν μειζόνων ἀρχόντων συγκλητικοί, οἱ δὲ ὑπὸ τῶν τιμητῶν προχειριζόμενοι δὲν ἐδικαιοῦντο νὰ φέρωσι ποτὲ τὸν λόγον, ἀρκούμενοι ἀκούωσι καὶ νὰ ψηφίζωσιν ἐν σιωπῇ. Ὅθεν ἀληθῶς εἰπεῖν οἱ συγ-

κλητικοί ἐξελέγοντο ἐμμέσως ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ δήμου, ὅστις ἀνεδείκνυε διὰ τῆς ἑαυτοῦ ψήφου τοὺς μέλλοντας νὰ παρακαθήσων ἐν τῷ Συνεδρίῳ ἀνωτέρους ἄρχοντας, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ καὶ τοὺς τιμητάς, οἵτινες ἐξέλεγον πάλιν τοὺς ὑποδεεστέρους συγκλητικούς τοὺς ἔχοντας μόνον δικαίωμα ψήφου, ὅχι δὲ καὶ συζητήσεως.

Ἡ ἀρμοδιότης τῆς Συγκλήτου εἶναι δύσκολον νὰ διαγραφῇ, ἰδίως δὲ σφόδρα δυσδιάκριτα εἶναι τὰ ὅρια τὰ ὅποια διεχώριζον τὴν ἀρμοδιότητα ταύτην ἀπὸ τῆς κυριάρχου ἐξουσίας τοῦ λαοῦ. Ὁ δῆμος, ὡς πρὸ μικροῦ εἵπομεν, ἦτο ἡ ὑπερτάτη τοῦ κράτους ἀρχὴ καὶ ὁ νόμιμος αὐτοῦ κυρίαρχος, ἡ δὲ Σύγκλητος ἦτο ἐπιτετραμένη τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνωτέραν διοίκησιν, τῇ συμ-πράξει τῶν μειζόνων ἀρχόντων. Πράγματι ὅμως ἡ Σύγκλητος ἐχει-ραγώγει τὸν δῆμον περὶ τὴν ἐνάσκησιν ἀπάντων τῶν κυριαρχικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία λ. χ. ἀνῆκε τῷ δήμῳ· ἀλλὰ παρεκτὸς τοῦ ὅτι οὐδὲν νομοσχέδιον ὑπεβάλλετο εἰς τὸν δῆμον πρὶν ἢ διὰ προβουλευματος ἐγκριθῇ ὑπὸ τῆς Συγκλήτου, ἡ Σύγκλητος ἰδιοποιήθη τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ διακόπῃ, ἐν καιροῖς κρισίμοις, τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων, ἐπιφυλαττομένης τῆς ὑπὸ τοῦ δήμου κυρώσεως τοῦ περὶ τούτου συγκλητικοῦ δόγματος, κυρώσεως ὅμως ἥτις ἀπέβη κατὰ μικρὸν ψιλὸς τύπος ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἐπὶ τέλους οὐδ' ὑπεβάλλετο περὶ αὐτῆς ψήφισμα. Ὡσαύτως ὁ δῆμος ἐξέλεγε τοὺς ἄρχοντας, ἀλλ' ἡ Σύγκλητος, διὰ τοσοῦτων τρόπων ἠδύνατο νὰ ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῶν ἐκλογῶν ὥστε συνήθως, ἀν' ὅχι πάντοτε, ἄρχοντες ἀνεδείκνυντο οἱ ἄριστοι τῶν πολιτῶν.

Ὁ Πολύβιος, αὐτόπτης καὶ αὐτόπειρος τῶν πραγμάτων γενόμενος, γράφων δὲ ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, ἦτοι ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἐξηγεῖ εὐκρινῶς καὶ πρακτικῶς πῶς κατῴρθου ταῦτα πάντα ἡ Σύγκλητος. «Πολλῶν γὰρ ἔργων ὄντων ἐκδιδομένων ὑπὸ τῶν τιμητῶν διὰ πάσης Ἰταλίας, εἰς τὰς ἐπισκευὰς καὶ κατασκευὰς τῶν δημοσίων, αἱ τις οὐκ ἀνέξαριθμή-σαιτο ῥαδίως, πολλῶν δὲ ποταμῶν, λιμένων, κηπίων, μετάλλων, χώ-ρας, συλλήβδην ὅσα πέπτωκεν ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων δυναστείαν· πάντα χειρίζεσθαι συμβαίνει τὰ προειρημένα διὰ τοῦ πλήθους, καὶ σχεδόν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, πάντας ἐνδεδεσθαι ταῖς ὠναῖς καὶ ταῖς ἐργασίαις ταῖς ἐκ τούτων. Οἱ μὲν γὰρ ἀγοράζουσι παρὰ τῶν τιμητῶν αὐτοὶ τὰς ἐκ-δόσεις, αἱ δὲ κοινῶν οἱ πούτοις, οἱ δ' ἐγγυῶνται τοὺς ἡγορακότας.

οἱ δὲ τὰς οὐσίας διδῶσαι περὶ τούτων εἰς τὸ δημόσιον. Ἐχει δὲ περὶ πάντων τῶν προειρημένων τὴν κυρίαν τὸ συνέδριον· καὶ γὰρ χρόνον δοῦναι, καὶ συμπτώματος γενομένου κουφίσαι, καὶ τὸ παρὰπαν, ἀδυνάτου τινὸς συμβάντος, ἀπολῦσαι τῆς ἐργωνίας. Καὶ πολλὰ δὴ τινὰ ἔστιν, ἐν οἷς καὶ βλάπτει μεγάλα, καὶ πάλιν ὠφελεῖ τοὺς τὰ δημόσια χειρίζοντας ἢ Σύγκλητος. Ἡ γὰρ ἀναφορὰ τῶν προειρημένων γίνεται πρὸς ταύτην. Τὸ δὲ μέγιστον, ἐκ ταύτης ἀποδίδονται κριταὶ τῶν πλείστων καὶ τῶν δημοσίων καὶ τῶν ἰδιωτικῶν συναλλαγμάτων, ὅσα μέγεθος ἔχει τῶν ἐγκλημάτων. Διὸ πάντες εἰς τὴν ταύτης πίστιν ἐνδεδεμένοι, καὶ δεδιότες τὸ τῆς χρείας ἀδύλον, εὐλαεῶς ἔχουσι πρὸς τὰς ἐνοτάσεις καὶ τὰς ἀντιπράξεις τῶν τῆς Συγκλήτου βουλευμάτων.»

Οὕτως ἐποηγεῖται τὴν πολιτείαν ἡ Σύγκλητος, μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας, ἐπὶ μακρότατον, κυβερνῶσα, συντηροῦσα καὶ σώζουσα τὸ κράτος, κατορθώσασα τὴν ἰταλικὴν ἐνότητα, κυριαρχήσασα μεγάλου μέρους τῆς τότε γνωστῆς οἰκουμένης καὶ κληθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐκπεπληγμένων λαῶν πρὸς οὓς περιήρχετο εἰς σχέσιν «συνέδριον βασιλέων.» Ἀλλ' ἀπὸ τῆς δευτέρας πρὸ Χρ. ἑκατονταετηρίδος, ὁ δῆμος ἤρχισεν ἀδιακόπως σχεδὸν στασιάζων, καὶ ἀναδεικνύων ἡγέτας πολεμίους τοῦ πολιτεύματος, καὶ, ἐπὶ τῇ προτάσει τῶν ἡγετῶν τούτων, ψηφίζων τὸν ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων. Κατ' ἀρχὰς ἡ Σύγκλητος, περιεστοιχισμένη ὑπὸ τῆς σωφρονεστέρως τοῦ ἔθνους μερίδος, κατέβαλλε στάσεις καὶ στασιαστὰς, καὶ ἐπανῆγε τὸ πολίτευμα εἰς τὴν προτέραν τροχίαν. Μετ' ὀλίγον ὅμως αἱ στάσεις μετεβλήθησαν εἰς ἐμφυλίους πολέμους φοβεροὺς καὶ ἐπανειλημμένους. Ἡ Σύγκλητος ἐπάλαψε καὶ τότε γενναίως καὶ μέχρι τινὸς ἐπιτυχῶς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ πολιτεύματος, ἐν μέσῳ τῶν δεινότερων περιπλοκῶν ἐν αἷς εὐρέθη ποτὲ Κυβέρνησις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐπὶ τέλους δὲ οἱ ἐμφύλιοι ἐκεῖνοι πόλεμοι κατέστησαν ἀναπόδραστον τὴν ἰδρυσιν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ κατακλυσμῷ τούτῳ τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος, μόνῃ ἐπέπλευσεν ἡ Σύγκλητος, ὥς ὑπατον τοῦ Κράτους συμβούλιον καὶ διετήρησεν ἐν μέρει τοῦλάχιστον τὸν διοικητικὴν καὶ οἰκονομικὴν αὐτῆς ἐξουσίαν, τὸ δὲ κυριώτατον ἐξηκολούθησεν ἀποτελοῦσα τὸν ἠθικὸν δεσμὸν τῆς ῥωμαϊκῆς ἐνότητος, μέχρις οὗ ἐν ἀρχῇ τῆς 4 π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος ἀπέβαλε καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο λείψα-

νον τοῦ πάλαι ἀξιώματος, διὰ τῆς ὀριστικῆς διχοτομίας τοῦ Κρά-
τους καὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ Ῥωμαϊκὴ Σύγκλητος ἐσταδιοδρόμησε λοιπὸν ἐπὶ χίλια ἔτη,
γεννηθεῖσα σὺν τῇ Ῥώμῃ καὶ σὺν αὐτῇ θανοῦσα. Γεγονὸς ἐνιαῖον
ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν καὶ ἐνταύτῳ διδακτικώ-
τατον. Οἱ θεσμοὶ οὗτοι δὲν θαυματουργοῦσιν αὐτομάτως. Ἵνα δια-
πλασθῶσι βιώσιμοι καὶ λειτουργήσωσι σκοπίμως ἀπαιτοῦνται πολλά,
πρὸ πάντων δὲ ἀπαιτεῖται νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῷ ἔθνει βαθεῖα ἢ συνεί-
δησις τῆς ἀνάγκης κυβερνήσεως ἰσχυρᾶς, συνείδησις ἥς ἄνευ ἢ
ἐλευθερία τάχιστα ἐκτρέπεται εἰς ἀναρχίαν. Τὸ κυβερνητικὸν τοῦτο
αἰσθητήριον ἦτο ἀκμαιότατον ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ ἔθνει, καὶ τούτου
ἕνεκα τὸ Ῥωμαϊκὸν ἔθνος ἐμεγαλουργήσεν ἐπὶ αἰῶνας· τὸ δὲ Ἑλ-
ληνικὸν ἔθνος, εἰς ὃ ἡ φύσις ἐπεδαψίλευσεν ὅλας τὰς εὐφυΐας καὶ
ὅλας τὰς χάριτας τοῦ κόσμου τούτου, δὲν ἠθέλησε ποτὲ νὰ κυβερ-
νηθῇ, καὶ διὰ τοῦτο δὲν παρέμεινε πολὺ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς
τῆς ἱστορίας.

Ἐὰν ἤδη ἀπὸ τῶν παλαιῶν ἐκείνων χρόνων στρέψωμεν τὰ βλέμ-
ματα εἰς τὰ περὶ ἡμᾶς συμβαίνοντα, δυσκόλως θέλομεν ἀρνηθῇ ὅτι
ὁ νεώτερος Ἑλληνισμὸς μίαν μάλιστα τῶν προγονικῶν ιδιοτήτων
ἐκληρονόμησεν ἀπαραμειώτον. Τῷόντι, διατί τὰ θαυμάσια πολεμικὰ
ἔργα τῆς ἐπαναστάσεως μικροῦ ἐδέησε νὰ ματαιωθῶσι καθ' ὅλοκλη-
ρίαν; Διότι ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως οὐδόλως οὐδαμῶς ἐκυβερνήθημεν.
Διατί δὲ καὶ τῆς ἐπελθούσης πεντηκονταετοῦς εἰρήνης οἱ καρποὶ
οὔτε καλοὶ ἐγένοντο οὔτε ὥριμοι; Διότι ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ,
ἀντὶ νὰ διαπλασθῶμεν ἐθνικῶς, καὶ στρατιωτικῶς, κατετρίψαμεν τὸν
χρόνον περὶ πᾶν ἄλλο ἢ περὶ τὴν τελεσφόρον τοῦ Ἑλληνισμοῦ
διοργάνωσιν. Οὐδὲν ἔθνος ὑποχρεοῦται νὰ ᾔται μεγαλοφυΐας· ἀλλ'
οὐδὲν ἔθνος δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ κοινοῦ νοός. Κοινὸς δὲ νοὺς
τῶν ἐθνῶν εἶναι ἡ Κυβέρνησις.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 8 Νοεμβρίου 1886.

Κ. Π.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Μύθοι. — Ἑρμηνεῖαι. — Ἱστορικὴ τοῦ ἔθνους καταγωγὴ.

Περὶ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὑπάρχουσι δύο εἰδῶν ἱστορήματα. Τὰ μὲν εἶναι μυθικαὶ παραδόσεις ὅσας διέσωσαν εἰς ἡμᾶς ἀρχαῖοι ποιηταὶ καὶ λογογράφοι· τὰ δὲ, ἐρμηνεῖται τῶν μυθευμάτων τούτων, τὰς ὁποίας ἐπεχείρησαν ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι ἱστορικοὶ καὶ ἄλλοι λόγιοι ἄνδρες.

Αἱ δημῳδεῖς τοῦ ἔθνους παραδόσεις ἤρχιζον ἀπὸ ἀφελῶν τινων κοσμογονικῶν δοξασιῶν· καὶ ἔλεγον, ὅτι πρῶτον ὑπῆρξε Χάος, ἔπειτα δὲ ἡ εὐρύτερος Γαῖα καὶ τὰ σκοτεινὰ Τάρταρα, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἡ Γῆ. Ἐκ τοῦ Χάους ἐγεννήθησαν τὸ Ἑρεβος καὶ ἡ μέλαινα Νύξ, ἐκ δὲ τῆς Νυκτὸς καὶ τοῦ Ἑρέβους, ὁ Αἰθήρ καὶ ἡ Ἡμέρα. Ἡ Γῆ πάλιν ἐγέννησε κατ' ἀρχὰς τὸν ἴσον ἐαυτῇ ἀστερόεντα Οὐρανόν, καὶ ἔπειτα τὰ Ὅρη, καὶ τὸν Πόντον. Μέχρι τούτου πρόκειται περὶ τῶν διαφόρων μερῶν καὶ φαινομένων τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ἀλλὰ κατόπιν ἀναφέρονται διάφορα θεῖα ἢ τερατώδη ὄντα, τῶν ὁποίων ἡ φύσις καὶ ἡ ἐνέργεια εἶναι ὀλιγώτερον εὐληπτοί· καὶ ὅμως τὰ ὄντα ταῦτα ἀποτελοῦσι τὰ κυριώτατα στοιχεῖα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ θρησκευματος. Τρόντι, αἱ παραδόσεις ἐξηκολούθουν λέγουσαι, ὅτι ἐκ τοῦ Οὐρανοῦ,

Γενιάρχον
χάος + Γαῖα +
Ἑρεβος + Νύξ
Αἰθήρ + Ἡμέρα
Ἡ γῆ ἐγέννησεν
6. θεοὶ ὀνημάρχοι
6. θεοὶ π. π.
3. Κούρως
3. Εὐαγόρης
ἐκ τῆς 6. γ. Γαῖας
Κρόνος ἐγέννησεν
7. Ἡφαιστὸν
Ἐβασίλῳ καὶ αὐτοῖς
8. Κρόνος καὶ αὐτοῖς
1. Ἡφαιστὸν καὶ αὐτοῖς
οἱ 8. θεοὶ ἐγέννησαν
8. θεοὶ
8. Ζεὺς καὶ αὐτοῖς
ἐκ τῆς 8. γ. Ἡφαιστὸς

καὶ τῆς Γῆς ἐγεννήθησαν ἕξ θεοί, ὀνομαζόμενοι Τιτᾶνες, ἕξ θεαὶ ὀνομαζόμεναι Τιτανίδες, τρεῖς Κύκλωπες καὶ τρεῖς Ἑκατόγχειρες. Οἱ Κύκλωπες ἦσαν ὄντα φοβερά, ἔχοντα ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μετώπου ἓνα μόνον κυκλοτερῆ ὀφθαλμὸν καὶ διακρινόμενα ἐπὶ τε τῇ ῥώμῃ τοῦ σώματος καὶ τῇ δεξιότητι τῶν χειρῶν· αὐτοὶ κατεσκεύασαν βραδυτέρον τὸν κεραυνόν. Ἰσχυρότατοι δὲ ἦσαν καὶ οἱ Ἑκατόγχειρες, οὕτως ὀνομασθέντες, διότι εἶχον ἑκατὸν χεῖρας. Ὁ Οὐρανὸς ἐφοβήθη καὶ ἐδδελύχθη τοὺς γόνους τούτους. Ὅθεν τοὺς μὲν Κύκλωπας καὶ τοὺς Ἑκατόγχειρας κατεκρήμνισεν εἰς τὰ Τάρταρα, τὰ δ' ἄλλα τέκνα ἅμα γεννώμενα, ἔκρυπτον εἰς τὰ ἄντρα τῆς Γῆς, μὴ ἐπιτρέπων νὰ προκύψωσιν εἰς τὸ φῶς. Τότε ἡ Γῆ, ἀγανακτήσασα, κατεσκεύασε μέγα σιδηροῦν δρέπανον, δι' οὗ ὀπλισθεὶς ὁ νεώτερος καὶ τολμηρότερος τῶν Τιτάνων, ὁ Κρόνος, κατέφερε πληγὴν βαρεῖαν εἰς τὸν Οὐρανόν, καὶ καθαίρσας αὐτόν, ἐβασίλευσεν αὐτὸς τοῦ κόσμου μετὰ τῶν λοιπῶν Τιτάνων· οἱ δὲ Κύκλωπες καὶ οἱ Ἑκατόγχειρες ἔμειναν εἰς τὰ Τάρταρα. Ἐκαστος τῶν Τιτάνων ἐγέννησε πολλοὺς ἀπογόνους, ὁ δὲ Κρόνος τοὺς ἰσχυροτάτους· τὸν Πλούτωνα, τὸν Ποσειδῶνα, τὸν Δία, τὴν Ἑστίαν, τὴν Δήμητραν καὶ τὴν Ἥραν. Ὁ Κρόνος ὅμως ἐφοβήθη μὴ πάθῃ παρὰ τῶν ἰδίων παιδῶν, ὅτι ἔπραξε κατὰ τοῦ πατρὸς, διὸ ἅμα ἐγεννῶντο κατέπιεν αὐτοὺς καὶ ἐφύλαττεν ἐν ἑαυτῷ. Ἐνα μόνον, τὸν Δία, διέσωσεν ἡ μήτηρ Ῥέα, ἀντικαταστήσασα πέτραν ἐσπαργανωμένην, ἣν κατέπιεν ὁ Κρόνος ἀντὶ τοῦ βρέφους· ὁ δὲ υἱὸς οὗτος τοῦ Κρόνου, ἦται ὁ Ζεὺς, ἡλικιωθεὶς, πρῶτον μὲν διὰ πονηρίας, ἣν συνεβούλευσεν εἰς αὐτόν ἡ Γῆ, κατώρθωσε νὰ ἐμέσῃ ὁ πατήρ αὐτοῦ πάντα τὰ καταποθέντα τέκνα· ἔπειτα δὲ ἀπεφάσισε μετὰ τῶν ἀδελφῶν νὰ ἀφαιρήσῃ τὸ κράτος ἀπὸ τοῦ Κρόνου καὶ τῶν ἄλλων Τιτάνων· ὅθεν ἤρχισε μακρὸς καὶ φοβερὸς ἀγὼν, τοῦ ὁποίου μετέσχον πάντες οἱ θεοὶ καὶ πᾶσαι αἱ θεαί. Ὁ Ζεὺς προσέλαβε βοηθοὺς τοὺς Κύκλωπας καὶ τοὺς Ἑκατόγχειρας, ὧν οἱ μὲν πρῶτοι ἐνίσχυσαν αὐτόν διὰ τοῦ κεραυνοῦ, οἱ δὲ τελευταῖοι, διὰ τῆς ὑπερβαλλούσης ῥώμης. Καὶ οἱ μὲν περὶ τὸν Δία κατεῖχον τὸν Ὀλυμπον, οἱ δὲ Τιτᾶνες τὴν Ὅθρυον. Δέκα ὅλα ἔτη διήρκεσεν ὁ πόλεμος. Δεινῶς ἀντήχει ὁ ἄπειρος πόντος· καὶ ἐβόα ἡ γῆ· καὶ ἔστενε σειόμενος ὁ εὐρὺς οὐρανός· καὶ ἐτινάσσετο ἐκ βάθρων ὁ μακρὸς Ὀλυμπος. Τελευταῖον ὑπερίσχυσαν οἱ περὶ τὸν Δία. Οἱ νικηθέντες Τιτᾶνες κατεκρημνίσθησαν εἰς τὰ Τάρταρα. Ὁ δὲ Ζεὺς καὶ οἱ ἀδελφοὶ καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ ἐβασίλευσαν ἔκτοτε τοῦ κόσμου διὰ παντός, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν

πολυαρίθμων αὐτῶν ἀπογόνων καὶ συγγενῶν, ὧν τινες ἦσαν ὅλως ἄλλόκοτα καὶ τερατώδη ὄντα.

Αἱ παραδόσεις αὗται περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν θεῶν, δὲν εἶναι, ὡς προείπομεν, πολὺ εὐληπτοι. Συνήθως ἡ πολυθεΐα προκύπτει ἐκ τούτου, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, μὴ δυνάμενος νὰ ὑψώσῃ τὸν νοῦν μέχρι τοῦ δημιουργοῦ τοῦ παντός, λατρεύει ὡς θεῖα ὄντα τὰ κτίσματα αὐτοῦ, τὸν Οὐρανὸν, τὴν Γῆν, τὴν Σελήνην, τὸν Ἥλιον, τὴν Θάλασσαν, κ. τ. λ. Πιθανώτατον δὲ εἶναι, ὅτι καὶ ἡ ἐλληνικὴ πολυθεΐα προέκυψεν ἐκ τοιαύτης τινὸς ἀφορμῆς. Ἡ ἀρχικὴ ὅμως αὕτη ἀφορμὴ ἐτροπολογήθη πολὺ παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν, ἄδελφον πῶς· διότι τινὰ μὲν τῶν θεῶν ἐκείνων ὄντων οὐδεμίαν ἐξεπρωσώπουν φυσικὴν ἢ ἠθικὴν δύναμιν, καὶ αὐτὰ δὲ ὅσα συνεδέοντο μετὰ τῶν διαφόρων φαινομένων τοῦ φυσικοῦ ἢ ἠθικοῦ κόσμου, ἐλατρεύοντο μᾶλλον ὡς ὄντα σχεδὸν ἀνθρώπινα ἢ ὡς αὐταὶ αὗται αἱ φυσικαὶ καὶ ἠθικαὶ δυνάμεις. Ἀλλὰ περὶ τούτου θέλουσιν ἐκτεθεῖ πλείοτερά τινα κατωτέρω. Νῦν δὲ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν θεῶν μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν ἀνθρώπων, δηλαδὴ τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, διότι αἱ δημῳδαὶ παραδόσεις περιορίζονται εἰς τούτους καὶ μόνους φυσικῶ τῇ λόγῳ. Περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἀνθρώπων, ὑπῆρχον ποικίλαι καὶ ἀσαφεῖς δοξασίαι. Ἡ παράδοσις καθ' ἣν οὗτοι ἐπλάσθησαν ἐκ πηλοῦ ὑπὸ τοῦ τιτάνος Προμηθέως, εἶναι πολὺ μεταγενεστέρα. Κατὰ τὸν Ἡσίοδον, ἓνα τῶν ἀρχαιοτέρων ποιητῶν, οἱ θεοὶ ἐποίησαν, πρῶτον τὸ λεγόμενον χρυσοῦν γένος τῶν τελείων καὶ εὐτυχῶν ἀνθρώπων· ἔπειτα τὸ ἀργυροῦν γένος τὸ ὁποῖον ἦτο πολὺ ὑποδεέστερον τοῦ πρώτου, ἀλλὰ μετεῖχε μέχρι τινὸς τῆς μακαριότητος αὐτοῦ· τρίτον δὲ τὸ τραχὺ καὶ ἄγριον χαλκοῦν γένος· μετὰ τοῦτο τὸ γένος τῶν ἡρώων ἢ ἡμιθέων, τὸ ὁποῖον ἦτο πολὺ δικαιότερον καὶ ἀγαθώτερον τοῦ προηγουμένου· καὶ ἐπὶ τέλους, πέμπτον, τὸ σιδηροῦν γένος ἦτοι τοὺς παρόντας ἀνθρώπους. Ἀλλὰ καὶ ταύτην τὴν δοξασίαν, θεωροῦσι σοφοὶ τινες ἄνδρες ὡς ἐπινοηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου, οὐδὲ συνδέεται αὕτη μετὰ τῶν γενεαλογικῶν αἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἱστορίας. Αἱ γενεαλογίαι πάλιν αὗται περιορίζονται συνήθως εἰς τὴν καταγωγὴν τῶν βασιλέων ἐκάστης χώρας· ὅσαι δὲ μνημονεύουσιν ἐν παρόδῳ καὶ ἄλλων ἀνθρώπων, ἀναφέρουσιν αὐτοὺς ὡς ἀνέκαθεν ὑπάρχοντας εἰς τὸν κόσμον, μὴ ἐξηγουσάι πῶς ἐγεννήθησαν· μία μόνη τῶν γενεαλογικῶν τούτων, ἡ κυριωτάτη ὅλων, ἡ περὶ τοῦ Ἑλλήνος, ἐπιφέρει, ὅτι μετὰ

τόν κατακλυσμόν, πολλοὶ τῆς Ἑλλάδος κάτοικοι παρήχθησαν, μετα-
μορφωθέντων λίθων εἰς ἀνθρώπους. Ὅτι δὴ ποτε ὁμῶς καὶ ἂν ἐφρόνουν
οἱ Ἕλληνες περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν κοινῶν ἀνθρώπων, ἡ πεποίησις
αὐτῶν ὡς πρὸς τοὺς ἀρχηγέτας τῶν ἐπισημοτέρων, τῶν βασιλικῶν γε-
νῶν, ὅσα ἀναφέρονται ὀνομαστί ὑπὸ τῶν παραδόσεων, ἦτο ὅτι ἅπαντες
οἱ ἀρχηγεῖται οὗτοι ἢ ἐγεννήθησαν ἐκ θεοῦ τινὸς ὄντος, ἢ ἦσαν αὐτό-
χθονες, δηλαδὴ ἐφύτρωσαν ἐκ τῆς γῆς. Πρὸ πάντων δὲ ὁ ἀρχηγέτης
τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὁ Ἕλλην, ἐγενεαλογεῖτο ἐκ θεῶν ὡς ἐξῆς.

ἡ Κλυμένη
ἡ Κλυμένη
ἡ Κλυμένη

Ὁ Ἰαπετός, εἰς ὧν τῶν ἐξ τιτάνων, καὶ ἡ Κλυμένη, θυγάτηρ τοῦ
Ὠκεανοῦ, ὅστις ἦτο ὁμοίως εἰς τῶν τιτάνων, ἐγέννησαν τέσσαρας
υἱούς· Ἀτλαντα, Μενότιον, Προμηθεά καὶ Ἐπιμηθεά. Ἐκ τούτων ὁ
Προμηθεὺς ἦτο ἀγχινοῦστατος, τολμηρότατος, προνοητικώτατος· καὶ
ἀποῦ συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ λάβῃ ὁ Ζεὺς τὴν βασιλείαν τοῦ κόσμου,
ἀνεδέχθη τὴν προστασίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, προξενήσας εἰς αὐτὸ
πολλὰ μὲν ὠφελήματα, πολλὰ δὲ καὶ δυστυχήματα. Ὁ Προμηθεὺς
ἐκλεψεν ἐξ οὐρανοῦ τὸ πῦρ, καὶ μεταδούς αὐτὸ εἰς τοὺς ἀνθρώπους,
ἐδίδασκε δι' αὐτοῦ εἰς τούτους πάσας τὰς τέχνας. Ἀλλὰ ὁ Ζεὺς, ὀργι-
σθεὶς διὰ τὴν πράξιν ταύτην καὶ δι' ἄλλα αὐτοῦ τεχνάσματα, ἀπεφά-
σισε νὰ τιμωρήσῃ πικρῶς τοὺς τε ἀνθρώπους καὶ τὸν αὐτόκλητον αὐτῶν
προστάτην. Μεταξὺ τῶν πολλῶν θεῶν τῶν ὁμοίων προϊστάτο ὁ Ζεὺς
ἦσαν καὶ ὁ Ἥφαιστος, ὁ Ἑρμῆς, ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ Ἀφροδίτη καὶ αἱ Χά-
ριτες· ὅθεν παρήγγειλεν εἰς μὲν τὸν Ἥφαιστον νὰ κατασκευάσῃ ἐκ γῆς
παρθένον καλλίστην τὸ εἶδος, εἰς δὲ τὴν Ἀθηνᾶν, τὴν Ἀφροδίτην καὶ
τὰς Χάριτας, νὰ κοσμήσωσι τὴν παρθένον ταύτην πολυειδῶς, εἰς δὲ
τὸν Ἑρμῆν, νὰ μεταδῶσῃ αὐτῇ τὴν πονηρίαν καὶ τὴν θελκτικὴν αὐτοῦ
εὐγλωττίαν. Ὡνομάσθη δὲ ἡ γυνὴ αὕτη Πανδώρα, καὶ ὁ ἄγγελος τῶν
θεῶν ἔφερεν αὐτὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἀπόντος τοῦ Προμηθεῖος. Ὁ
Προμηθεὺς, ὅστις ἐφοβεῖτο πάντοτε ἐκδίκησίν τινα τοῦ Διὸς, εἶχεν εἰπεῖ
εἰς τὸν ἀδελφὸν Ἐπιμηθεά νὰ μὴ δεχθῇ κἀνὲν παρὰ τῶν θεῶν δῶρον.
Ἀλλὰ τὸ κάλλος τῆς Πανδώρας ἦτο ἀκαταμάχητον, ὥστε οἱ ἀνθρωποι
ἐδέχθησαν αὐτήν, καὶ ἔκτοτε ἔπαθον τὰ πάνθ' ἐκεῖνα, ἐνῶ ὁ προηγούμενος
αὐτῶν βίος ἦτο ἀμέτοχος πόνων καὶ κακῶν. Τῷ ὄντι ὅλα τὰ κακὰ εἰς
ὅσα ὑπόκεινται οἱ ἀνθρωποι, ἦσαν πρὸ πολλοῦ κεκλεισμένα ἐντὸς πίθου
φυλαττομένου παρ' αὐτῶν· ἡ δὲ πονηρὰ Πανδώρα ἤνοιξε τὸ πῶμα· ἦτοι
τὸ σκέπασμα τοῦ πίθου τούτου, καὶ εὐθὺς διεδόθησαν μεταξύ τῶν ἀν-

θρώπων ἄπειροι συμφοραί. Ἐντὸς τοῦ πίθου ὑπῆρχε καὶ ἡ Ἑλπίς· ἀλλ' ἡ Πανδώρα ἐφρόντισε νὰ σκεπάσῃ αὐτόν, πρὶν προφθάσῃ νὰ ἐξέλθῃ καὶ αὕτη, διὰ νὰ παρηγορῇ τοῦλάχιστον τοὺς ἀνθρώπους ἕνεκα τῶν δυστυχημάτων αὐτῶν. Καὶ ταῦτα μὲν ἔπαθον οἱ ἄνθρωποι. Τὸν δὲ Προμηθεῖα προσήλωσεν ὁ Ζεὺς, δι' ἰσχυρῶν ἀλύσεων, εἰς κίονα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου οὗτος ἔμεινε πολὺν χρόνον δέσμιος· ἐκεῖ αἰτὸς μέγιστος, ἐρχόμενος τὴν ἡμέραν κατέτρωγε τὸ ἥπαρ αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ὅμως πάλιν ἠύξανε τὴν νύκτα, διὰ νὰ ἀνανεῶνται τὰ βάσανα τοῦ ταλαιπώρου Προμηθεῖως· μέχρις οὗ ὁ Ζεὺς, ἐπιθυμῶν νὰ ὑπερυψώσῃ τὴν δόξαν τοῦ ἀγαπητοῦ υἱοῦ του Ἡρακλέους, ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ φονεύσῃ τὸν αἰτὸν καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν δεσμώτην.

Τοῦ Προμηθεῖως τοῦτου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἐπιμηθεῖως ἀπόγονος ἦτο ὁ ἀρχηγέτης τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους· διότι υἱὸς τοῦ Προμηθεῖως καὶ τῆς Πανδώρας ἦτο ὁ Δευκαλίων, θυγάτηρ δὲ τοῦ Ἐπιμηθεῖως ἡ Πύρρα, ἐκ δὲ τοῦ Δευκαλίωνος καὶ τῆς Πύρρας ἐγεννήθη ὁ Ἕλλην. Ἐπὶ τοῦ Δευκαλίωνος καὶ τῆς Πύρρας, ἐπεκράτησεν εἰς τὴν γῆν ὑπερβολικὴ ἀσέβεια· ὅθεν ὁ Ζεὺς ἀπεφάσισε νὰ καταστρέψῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος· διὰ γενικοῦ κατακλυσμοῦ. Ἐπὶ δὲ τούτῳ ἀδιάκαποι καὶ φοβεροὶ ἄνθρωποι κατέκλυσαν ὅλην τὴν Ἑλλάδα, πλὴν τῶν ὑψηλοτέρων κορυφῶν τῶν ὄρεων, εἰς τὰς ὁποίας κατέφυγον ὀλίγοι τινὲς ἄνθρωποι. Ὁ κατακλυσμὸς οὗτος συνέβη, βασιλεύοντος ἐν τῇ Ἀττικῇ τοῦ Ὠγύγου, ἦτοι, κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς ἐκείνων οὔτινες ἐπεχείρησαν πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ χρονολογήσωσι τὰς μυθικὰς ταύτας παραδόσεις, τῷ 1796 πρὸ Χριστοῦ. Ὁ Δευκαλίων ἐσώθη μετὰ τῆς Πύρρας ἐντὸς κιβωτοῦ, τὴν ὁποίαν εἶχε κατασκευάσει κατὰ προτροπὴν τοῦ πατρὸς του Προμηθεῖως· καὶ πλανηθεὶς ἐννέα ἡμέρας ἐπὶ τῶν ὕδατων, ἀπεβιβάσθη ἐπὶ τέλους εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους Παρνασσοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ζεὺς ἐστείλε τὸν Ἑρμῆν νὰ τὸν ἐρωτήσῃ τί ἔχει νὰ ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ, ὁ Δευκαλίων παρεκάλεσε νὰ τῷ στείλῃ, εἰ δυνατόν, ἀνθρώπους, διὰ νὰ μὴ μένῃ μόνος καὶ ἔρημος εἰς τὸν κόσμον. Τότε ὁ Ζεὺς παρήγγειλεν εἰς αὐτόν τε καὶ εἰς τὴν Πύρραν, νὰ ῥίψωσι λίθους εἰς τὰ ὀπίσω αὐτῶν· καὶ οἱ μὲν λίθοι τῆς Πύρρας ἔγιναν γυναῖκες, οἱ δὲ λίθοι τοῦ Δευκαλίωνος, ἄνδρες.

Ἐκ τοῦ Δευκαλίωνος καὶ τῆς Πύρρας ἐγεννήθη ὄχι μόνον ὁ Ἕλλην, ἀλλὰ καὶ ἄλλος υἱός, ὁ Ἀμφικτύων, ὅστις διετέλεσεν ἰδρυτὴς ἢ προστάτης τοῦ ἀμφικτυονικοῦ ἦτοι θρησκευτικοῦ τινος καὶ πολιτικοῦ τῶν ἐλληνικῶν φυλῶν συνεδρίου, καὶ μία θυγάτηρ ἡ Πρωτογένεια, ἡ μήτηρ

τοῦ Ἀεθλίου, ὅστις ἐτιμᾶτο ὡς προστάτης τῶν ἀγώνων ἢ πανηγύρεων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὁ δὲ Ἕλλην ἐγέννησε τρεῖς υἱούς, τὸν Δῶρον, τὸν Εὐθρον καὶ τὸν Αἴολον, καὶ διένειμε τὴν χώραν αὐτοῦ μεταξὺ τῶν τριῶν τούτων παίδων. Ὁ Αἴολος ἐβασίλευσε τῆς Θεσσαλίας· ὁ Εὐθρος τῆς Πελοποννήσου, γεννήσας ἐκ Κρεούσης τῆς θυγατρὸς τοῦ αὐτόχthonος ἥρωος τῆς Ἀττικῆς, Ἐρεχθέως, δύο υἱούς, τὸν Ἀχαιὸν καὶ τὸν Ἴωνα· ὁ δὲ Δῶρος κατέλαβε τὴν χώραν ἣτις κεῖται ἀντικρὺ τῆς Πελοποννήσου, εἰς τὴν βόρειον παραλίαν τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου. Καὶ ἐκ μὲν τοῦ Ἕλληνος οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ὀνομάσθησαν Ἕλληνες, ἐκ δὲ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ, ἔλαβον κατὰ διαφόρους χώρας τὰ διάφορα ὀνόματα· Αἰολεῖς, Ἀχαιοὶ, Ἴωνες καὶ Δωριεῖς.

Τοιοιουτοτρόπως ιστόρουν οἱ προπάτορες ἡμῶν τὰ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ φυλῶν, ἀναμιξάντες εἰς τὸ περὶ τούτου μύθευμα καὶ ἄλλας τινὰς γενικωτέρας, ἠθικὰς καὶ φυσικὰς δοξασίας, ἀξίας σημειώσεως. Διότι κατὰ τὸν Ἡσίοδον ἡ Πανδώρα, διὰ τοῦτο μάλιστα ὑπῆρξε τοσούτων κακῶν πρόξενος εἰς τὸν κόσμον, ὅτι ἐξ αὐτῆς παρήχθη τὸ γένος τῶν γυναικῶν, τὸ «ὀλώϊον», δηλαδή ὀλέθριον τῶν γυναικῶν γένος.

Ἐκ τῆς γὰρ γένος ἐστὶ γυναικῶν θηλυτεράων,

Τῆς γὰρ ὀλώϊον ἐστὶ γένος, καὶ φύλα γυναικῶν

Πῆμα μέγα θνητοῖσι μετ' ἀνδράσι ναιετάουσιν

Ὡστε καὶ ἐνταῦθα, καθὼς ἐν τῇ Γενέσει, ἡ γυνὴ θεωρεῖται ὡς ἡ πρώτη αἰτία τῶν πόνων καὶ τῶν θλίψεων, ὧν ἐπληρώθη ὁ ἀνθρώπινος βίος. Εὐρίσκομεν ὁμοίως ἐν τῇ διηγήματι τούτῳ τὴν περὶ κατακλυσμοῦ παράδοσιν, τὴν ὅποιαν ἀναφέρουσιν ὅλα τὰ ἀρχαιότερα ἔθνη, οἱ Ἑβραῖοι, οἱ Ἰνδοὶ, οἱ Σῖναι, οἱ Χαλδαῖοι καὶ αὐτοὶ οἱ μεσημβρινοὶ Ἀμερικανοί. Ἐρχονται τελευταῖον αἱ θαυμάσαι τοῦ Προμηθεῶς περιπέτειαι, αἵτινες, κατὰ τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν ἐξήγησιν, ἐσήμαινον ἀπλῶς ὅτι οὐδεὶς δύναται ν' ἀντιπαλαίσῃ ἀτιμωρητὶ πρὸς τὴν παντοδύναμον τοῦ θεοῦ θέλησιν. Βραδύτερον ὅμως ὁ μῦθος οὗτος τοῦ Προμηθεῶς, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀναπτυχθεὶς, ἀπετέλεσε τὴν κατανυκτικωτέραν τῶν ἀλληγοριῶν ὅσας ποτὲ ἐπενόησεν ἡ φαντασία τοῦ ἀνθρώπου. Τῶνόντι, κατὰ τὸν Ἡσίοδον, ὁ Προμηθεύς ἐτιμωρήθη, διότι ἐτόλμησε νὰ ἔλθῃ εἰς ἔριν πρὸς τὸν Δία, τὸν παντοδύναμον υἱὸν τοῦ Κρόνου.

Ὅθεν ἐρίζετο βουλὰς ὑπερμενεί Κρονίωνι.

Ἄλλὰ τρεῖς μετὰ τὸν Ἡσίοδον αἰῶνας, ὁ μέγας δραματικός ποιητὴς τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Αἰσχύλος, παρέστησε τὸν Προμηθεά, ὃχι μόνον ὡς κλέψαντα τὸ πῦρ ἐξ οὐρανοῦ ἵνα μεταδώσῃ αὐτὸ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ ὡς διδάξαντα εἰς αὐτοὺς πάσας τῆς τέχνας·

Πᾶσαι τέχναι βροτοῖσιν ἐκ Προμηθέως·

καὶ ὡς καταστήσαντα τὸν βίον αὐτὸν ἀνετώτερον, καὶ ὡς ἐξασφαλίσαντα τὴν μέλλουσαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους τύχην· ὥστε ἐπὶ τέλους ὁ Προμηθεύς, ὁ ὅποιος, μετὰ τοσαύτας εὐεργεσίας, διήγαγε τὸ πλείστον τοῦ λοιποῦ βίου δέσμιος καὶ καταβιβρωσκόμενος ὑπὸ ὀρνέου, παρέστησε τὴν εἰκόνα τῶν συμφορῶν καὶ τῶν ἀδικιῶν, ὅσας πολλάκις πάσχει ἡ μεγαλοφυΐα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Καὶ σήμερον ἡ τραγικὴ ἐκείνη τοῦ Προμηθέως τύχη ἐνθυμίζει τὸν Σωκράτην, ὅστις κατεβίβασεν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ τὴν φιλοσοφίαν ἵνα μεταδώσῃ αὐτὴν εἰς τὸν πραγματικὸν βίον τῶν ἀνθρώπων· τὸν Χριστόφορον Κολόμβον, ὅστις ἀνεκάλυψε κόσμον νέον ὁλόκληρον· τὸν Γαλιλαῖον, ὅστις ἐθεβαίωσε τὴν κίνησιν τῆς γῆς· τὸν Γουττεμβέργην, ὅστις ἐπροίκισε τοὺς ἀνθρώπους διὰ τοῦ ἐξαιρέτου ὠφελήματος τῆς τυπογραφίας· καὶ πλείστους ἄλλους εὐεργέτας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, οἵτινες ἢ ἐθανατώθησαν, ἢ ἐτιμωρήθησαν, ἢ περιεφρονήθησαν, ἢ ἄλλως ἐταλαιπωρήθησαν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ.

Ἄλλ' ἐνῶ, κατὰ τὸν περὶ τοῦ Ἑλληνος μῦθον, οἱ υἱοὶ καὶ οἱ ἔγγονοι αὐτοῦ ἐβασίλευσαν ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος, ἐκάστη τῆς Ἑλλάδος χώρα εἶχεν ἐνταύτῳ τὰς ἰδίας αὐτῆς παραδόσεις περὶ τῶν ἰδίων αὐτῆς βασιλέων· καὶ πολλοὶ μὲν τῶν βασιλικῶν τούτων οἴκων, οὐδεμίαν ἔχουσι συγγένειαν πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἑλληνος, τινῶν δὲ αἱ γενεαλογίαι φαίνονται διαθρυληθεῖσαι εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸ τῆς γενεαλογίας τοῦ ἀρχηγέτου ἐκείνου τοῦ ἔθνους. Ἐφημίζοντο δὲ τοῦ μὲν Ἀργεῖος πρῶτος βασιλεὺς Ἰναχος, ὁ υἱὸς τοῦ τιτᾶνος Ὠκεανοῦ καὶ τῆς τιτανίδος Τηθύος, τῆς δὲ Λακωνικῆς, ὁ Λέλεξ, αὐτόχθων· τῆς δὲ Ἀρκαδίας, ὁ Πελασγός, ὃν ἄλλοι μὲν ἔλεγον αὐτόχθονα, ἄλλοι δὲ υἱὸν τοῦ Διός· τῆς Ἀττικῆς, Ἐρεχθεύς, αὐτόχθων· τῆς Αἰγίνης, Αἰακός, ὁ υἱὸς τοῦ Διός· τῆς Κρήτης, ὁ Μίνως καὶ ὁ Ραθάμανθς, παῖδες τοῦ Διός· τελευταῖον, ἐκ τῶν υἱῶν καὶ ἐγγόνων τοῦ Ἑλληνος, τοῦ μὲν Δώρου οὐδεμία ἀναφέρεται μυθικὴ γενεαλογία· ὁ Ἴων, ὁ υἱὸς Κρεούσης, τῆς Ἐρεχθείας, λέγεται βασιλεύσας τῆς Ἀττικῆς· τοῦ Ἀχαιοῦ οἱ παῖδες, Ἀρχανδρος καὶ Ἀρχιτέλης, συνδέονται μετὰ τῆς βασιλικῆς γενεᾶς τοῦ Ἀργεῖος,

διὰ τοῦ γάμου αὐτῶν μετὰ τῶν θυγατέρων τοῦ βασιλέως τῆς χώρας ταύτης Δαναοῦ· τοῦ δὲ Αἰόλου ἐφημίζοντο ἑπτὰ υἱοί· Κρηθεύς, Σίσυφος, Ἀθάμας, Σαλμωνεύς, Δηϊών, Μάγνης καὶ Περίηρης· πέντε δὲ θυγατέρες· Κανάκη, Ἀλκυόνη, Πεισιδίκη, Καλύκη καὶ Περιμήδη, ἅπασα δὲ αὕτη τοῦ Αἰόλου ἡ γενεὰ μετόκησεν ἐκ τῆς Θεσσαλίας εἰς διαφόρους βοιωτικὰς, πελοποννησιακὰς καὶ αἰτωλικὰς πόλεις. Τὸ δὲ μάλιστα ἀξιοσημείωτον, ἐνῷ τοῦ Δώρου οὐδεὶς ἀναφέρεται ἀπόγονος, ὁ Ἴων λέγεται ὑπὸ ἑτέρας τινὸς παραδόσεως, υἱὸς τῆς Κρεούσης μὲν πάντοτε, ὅχι ὅμως καὶ τοῦ Ξούθου, ἀλλὰ τοῦ θεοῦ Ἀπόλλωνος· ὁ δὲ Ἀχαιὸς παρ' ἄλλων πάλιν, ἀδελφὸς τοῦ Φθίου καὶ τοῦ Πελασγοῦ, υἱὸς δὲ, ὡς καὶ οἱ δύο οὗτοι, τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Λαρίσσης, ὁ δὲ Αἰόλος φαίνεται πολὺ ἀρχαιότερος τοῦ Ἑλλήνος. Αἱ ἀντιφάσεις αὗται, αἰτινές εἶναι πολυάριθμοι διὰ τὰ ἑλληνικὰ μυθεύματα, προέκυψαν ἐκ τοῦ ὅτι αἱ μυθικαὶ παραδόσεις δὲν διεμορφώθησαν διὰ μιᾶς, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον. Κατ' ἀρχὰς ἐκάστη χώρα εἶχε τοὺς ἰδίους αὐτῆς μύθους, ὅπως ἀσχέτους πρὸς τοὺς μύθους τῶν ἄλλων χωρῶν· βραδύτερον δὲ οἱ λογογράφοι ἐπεχείρησαν νὰ συναρμολογήσωσι τὰς παραδόσεις καὶ νὰ δώσωσιν εἰς αὐτὰς ἐνότητά τινα, τὴν ὁποίαν ἀνέκαθεν δὲν εἶχον. Ἀλλ' ἡ συναρμολογία, αὕτη καὶ ἐνότης οὔτε πλήρης ὑπῆρξεν, οὔτε ὁμόφωνος· ἐκ τούτου δὲ αἱ μυρίαι ὅσαι ἐκεῖναι ποικιλίαι, δι' ἃς πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀποβαίνει δύσκολος ἡ ἱστορικὴ ἐρμηνεία τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων.

Ὅπως δὴποτε, ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν διαφόρων βασιλικῶν οἰκῶν τὸν ὁποῖον πρὸ μικροῦ ἀνεγράψαμεν καταφαίνεται, ὅτι, καθὰ προείπομεν, ὅλοι τῶν οἰκῶν τούτων οἱ ἀρχηγέται ἦσαν ἢ θεῶν γόνοι, ἢ αὐτόχθονες. Καὶ ὅχι μόνον οἱ ἀρχηγέται, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν μετέπειτα ἀπογόνων τῶν βασιλικῶν τούτων οἰκῶν ἦσαν θεῶν γόνοι. Ὁ Περσεύς, ὅστις ἀνῆκεν εἰς τὸ βασιλεῖον γένος τοῦ Ἀργούς, ἐγεννήθη ἐκ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Δανάης, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τοῦ Ἀργούς, Ἀκριαίου. Ὁ Ἡρακλῆς, ὅστις ἀνῆκεν εἰς τὸ αὐτὸ γένος, ἐγεννήθη ἐκ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀλκμήνης, θυγατρὸς μὲν τοῦ Ἡλεκτρώωνος, γυναικὸς δὲ Ἀμφιτρώωνος, τοῦ ἐγγόνου τοῦ Περσέως. Ὁ Κάστωρ καὶ ὁ Πολυδεύκης, δίδυμοι ἀδελφοί, ἀνήκοντες ἀμφοτέροις εἰς τὴν βασιλικὴν γενεὰν τῆς Λακωνικῆς, ἦσαν γόνοι τοῦ Διὸς καὶ ὀνομάζοντο κατ' ἐξοχὴν Διόσκουροι. Ὁ Πελίας καὶ ὁ Νηλεὺς, ἀδελφοὶ δίδυμοι, ἀνήκοντες εἰς τὸ βασιλεῖον γένος τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ Ἰωλκοῦ, ἦσαν παῖδες τοῦ Ποσειδῶνος. Ὁ Θεσσαλὸς

Αἰθαλίδης ἦτο υἱὸς τοῦ Ἑρμοῦ, καὶ τοῦ Ἑρμοῦ ἐπίσης υἱοὶ ἦσαν οἱ Θεσσαλοὶ Εὐρυτος καὶ Ἐχίων· τοῦ θεοῦ Ἀρεως υἱὸς ἦτο ὁ Βοιωτὸς Ἰάλμενος· τοῦ Ἀπόλλωνος, ὁ Ἀργεῖος Ἰδμων· τοῦ Ποσειδῶνος, ὁ Ἀργεῖος Ναύπλιος. Ἀλλὰ ἠθέλομεν πληρώσει βιβλίον ὁλόκληρον, ἀναγράφοντες ὅλους τοὺς βασιλεῖς καὶ τοὺς ἥρωας τῶν χρόνων τούτων, ὅσοι ἐφημίζοντο ἐκ θεῶν γεννηθέντες. Ἀπλῶς δέ, ὡς ἐπὶ παραδείγματός, ἀνεφέρομεν τὰ ἀνωτέρω ὀνόματα, ἵνα καταστήσωμεν δῆλον, ὅτι οἱ προπάτορες ἡμῶν, ὅχι μόνον τοὺς γενάρχας αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρον τὴν γενεὰν τῶν ἀνθρώπων τῆς παναρχαίας ταύτης ἐποχῆς, ἐθεώρουν ὡς ὑπεράνθρωπά τινα ὄντα μᾶλλον, ἢ ὡς συνήθεις ἀνθρώπους, καὶ ὑπελάμβανον ὡς ἡμιθέους, ὅπως καὶ ἐκάλουν. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἀπέδιδον εἰς αὐτοὺς πράξεις καὶ κατορθώματα, ὑπερβαίνοντα τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ δύναμιν. Ὁ Βελλεροφόντης λ. χ., ὅστις πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐφημίζετο ὡς υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ ἐγγονος τοῦ Αἰολίδου Σισύφου, τοῦ βασιλέως τῆς Κορίνθου, φονεῦει τὴν Χίμαιραν. Ἡ Χίμαιρα ἦτο τέρας πυρίπνουν, ἔχον σῶμα τὰ μὲν ἐμπροσθεν λέοντος, τὰ δὲ μέσα, αἰγὸς, τὰ δὲ ὀπισθεν, δράκοντος. Δὲν κατώρθωσε δὲ τὸ ἔργον ὁ ἥρως εἰμὴ διότι ὁ Ποσειδῶν ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὸν Πήγασον, ἔππον καὶ τοῦτον ἐκ θεῶν γεννηθέντα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὕψωθεις ὁ Βελλεροφόντης ἐναέριος κατετόξευσε τὴν Χίμαιραν. Ὁ Περσεύς πάλιν, ὅστις ἦτο εἰς τῶν ἐνδοξότερων ἡρώων τῆς μυθικῆς ἐποχῆς, ἐπιχειρεῖ νὰ φονεύσῃ τὴν Μέδουσαν. Ἡ Μέδουσα ἦτο ἐν τῶν πολυαριθμῶν τερατωδῶν ὄντων, ὧν βρίθκει ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐφημίζετο διὰ τὸ κάλλος, ἀλλ' ἔπειτα ἡ Ἀθηνᾶ, λαβοῦσα ἀφορμὴν δυσμενείας κατ' αὐτῆς, μετεμόρφωσε τοὺς ὠραίους πλοκάμους τῆς εἰς τρομεροὺς ὄφεις, τοὺς ὁποῖους ὅστις ἐβλεπεν ἀπελιθοῦτο. Ταύτης τῆς Μεδοῦσης ἀπέκοψεν ὁ Περσεύς τὴν κεφαλὴν, διὰ τῆς βοηθείας τριῶν θεῶν, τοῦ Πλούτωνος, τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Ἀθηνᾶς. ἹΤις δὲν γνωρίζει τοὺς καταπληκτικούς θόλους τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ ἐνδοξοτάτου τῶν μυθικῶν ἡρώων ἢ τὰ θαυμάσια κατορθώματα Θησεῶς, τοῦ βασιλέως τῆς Ἀττικῆς ἢ τὴν ἐξαισίαν ῥώμην τοῦ Ἡρακλείδου Θεαγένους, ὅστις, πλὴν τῶν ἄλλων, ἀναδειχθεὶς νικητὴς εἰς ὅλους τοὺς ἀγῶνας τῆς Ἑλλάδος, ἔλαβε χιλίους τετρακοσίους στεφάνους ἢ τὰ ἄλλα πάντα ἀναρίθμητα ἐκεῖνα καὶ πολυῦμνητα ἔργα, ὅσα διέπραξεν

Ἀνδρῶν ἡρώων θεῶν γένος, οἱ καλέονται

Ἡμίθεοι ;

Δὲν περιέβαλε δὲ ἡ φαντασία τῶν Ἑλλήνων μόνους τοὺς ἰθαγενεῖς ἥρωας διὰ τοῦ μανθίου τοῦτου τῆς ὑπερανθρώπου φύσεως καὶ ιδιότητος, ἀλλὰ ἤξιωσε τῶν αὐτῶν τιμῶν καὶ τοὺς ξένους ὄρους ὑπεδέχθη καὶ ἐπολιτογράφησεν εἰς τὰ μυθεύματα αὐτῆς. Ὁ Κέκροψ, ὅστις ἦλθεν, ὡς λέγεται, ἐξ Αἰγύπτου εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ διέδωκεν ἐνταῦθα τὰς πρώτας τοῦ πολιτισμοῦ ἀρχάς, ἐφημίζετο διφυῆς, ὡς ἔχων δηλονότι διπλὴν φύσιν, ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἢ θηρίου. Ὁ Κάδμος, ὅστις, ὡν υἱὸς Ἀγήνορος τοῦ βασιλέως τῆς Φοινίκης, ἦλθεν εἰς Βοιωτίαν καὶ ἔκτισε τὰς Θήβας, ἦτο ἔγγονος τοῦ Ποσειδῶνος. Μετὰ δὲ τὴν κτίσιν τῆς πόλεως, καθ' ἣν καὶ ἄλλα διάφορα ἐγένοντο θαύματα, ὁ Ζεὺς ἔδωκεν εἰς αὐτὸν γυναικα, τὴν Ἀρμονίαν, θυγατέρα τοῦ Ἄρεως καὶ τῆς Ἀφροδίτης, καὶ ὁ γάμος αὐτῶν ἐτιμήθη διὰ τῆς παρουσίας πάντων τῶν θεῶν. Ὁ Δαναός, ὅστις ἐξ Αἰγύπτου ἦλθεν εἰς Ἄργος, ἐπὶ βασιλείῳς Γελάνορος, ἀπογόνου τοῦ Ἰνάχου, καὶ παραλαβὼν τὴν βασιλείαν μετωνόμασε Δαναοὺς τοὺς κατοίκους τῆς χώρας ταύτης, εἶχε πεντήκοντα θυγατέρας, τὰς Δαναΐδας· ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Αἰγύπτος εἶχε πεντήκοντα υἱούς. Οἱ πεντήκοντα οὗτοι υἱοὶ τοῦ Αἰγύπτου ἔλαβον, παρὰ τὴν θέλησιν τῶν θεῶν, συζύγους αὐθημερόν τὰς πεντήκοντα Δαναΐδας, ἀλλ' αὐται, ἐκ διαταγῆς τοῦ πατρὸς, ἐφόνευσαν, κατὰ τὴν πρώτην νύκτα τοῦ γάμου, αὐτοὺς, πλὴν μιᾶς, τῆς Ὑπερμνήστρας, ἥτις ἐφείσθη τοῦ συζύγου τῆς Λυγκῆως· αἱ δὲ λοιπαὶ 49 κατεδικάσθησαν διὰ τὸ κακούργημα τοῦτο νὰ γεμίζωσιν ἐν Ταρτάρῳ δι' ὕδατος, πῖθον τετρημένον, ἐξ οὗ καὶ ἡ παροιμία «εἰς τὸν τῶν Δαναΐδων πῖθον ὕδροφορεῖν», λεγομένη ἐπὶ τῶν ματαίως τι πραττόντων. Ὁ υἱὸς τοῦ Ταντάλου Πέλοψ ἦλθεν ἐκ τῆς ἐν Ἀσίᾳ Φρυγίας εἰς τὴν ἐν Πελοποννήσῳ Ἠλίῳ, ἐβασίλευσεν αὐτόθι, ἔδωκεν εἰς ὅλην τὴν χερσόνησον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ διετετέλεσε πατὴρ μὲν τοῦ Ἀτρείως, τοῦ βραδύτερον ἐν Μυκῆναις βασιλεύσαντος, πάππος δὲ τοῦ πολυβρυλήτου Ἀτρείδου Ἀγαμέμνονος, ὅστις ἐπέπρωτο νὰ στρατηγήσῃ ἀπ᾽ αἰσῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν κατὰ τοῦ Ἰλίου πόλεμον. Ὁ δὲ Πέλοψ οὗτος ἦτο, ὅχι μόνον ἔγγονος τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ὠκεανίδος Πλουτοῦς, ἀλλὰ φονευθεὶς ποτε ὑπὸ τοῦ πατρὸς, εἶχεν ἀναστηθῆ ὑπὸ τοῦ ὑπερτάτου τῶν θεῶν.

Ἄρα, ἅπας ὁ κόσμος οὗτος τῶν παναρχαίων ἐλληνικῶν χρόνων, οἷον ἀνέπλαττεν αὐτὸν ἡ φαντασία τῶν προπατόρων ἡμῶν, οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τὸν συνήθη τῶν ἀνθρώπων βίον. Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι δὲν

εἶναι θνητῶν ἀνθρώπων παῖδες, ἀλλὰ γόνοι ἢ συγγενεῖς τῶν ἀθανάτων θεῶν· δὲν ἔχουσι τὸ σύνηθες μέτρον τῶν ὕλικῶν καὶ ἥθικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὑπερφυσικὴν τινα βίωσιν καὶ ιδιότητα· δὲν πολιτεύονται μόνον πρὸς τοὺς ὁμοίους αὐτοῖς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τερατώδη ἢ θεῖα ὄντα. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ θεοὶ δὲν ἀπαξιόσιν πολλάκις νὰ ἀναστρέφονται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, συμπράττοντες μετὰ τῆς γενεᾶς αὐτῆς ἢ ἀντιπράττοντες εἰς αὐτήν. Τούτου ἕνεκεν οἱ προπάτορες ἡμῶν ἐταῦτιζον τὰ περὶ τῆς γενεᾶς ταύτης θρυλούμενα μὲν τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν δοξασίας· ἐτίμων τοὺς ἥρωας σχεδὸν ὅσον καὶ τοὺς θεοὺς· ἐπίστευον, τοῦλάχιστον οἱ πολλοί, εἰς τὰ κατορθώματα τῶν ἡρώων, ὅσον ἀπίθανα καὶ ἂν ἦσαν, καθὼς ἐπίστευον εἰς τὰ περὶ τῶν θεῶν πρεσβεύόμενα, ὅσον παράλογα καὶ ἂν ἦσαν· ἐνὶ λόγῳ, θεώρουν τὰς παραδόσεις ταύτας ὡς ἀνηκούσας ἅμα μὲν εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτῶν, ἅμα δὲ εἰς τὴν θρησκείαν. Καὶ τοῦτο εἶνε ἀληθές, ὅχι μόνον ὡς πρὸς τὸν κατ' ἰδίαν βίον τῶν ἡρώων, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰς κοινὰς ἐπιχειρήσεις ὅσαι λέγονται γενόμεναι ὑπ' αὐτῶν κατὰ τοὺς παναρχαίους τοὺς χρόνους. Τῶν δὲ κοινῶν τούτων ἐπιχειρήσεων αἱ ὀνομαστότεραι ἦσαν· ὁ πλοῦς τῶν Ἀργοναυτῶν, ὁ πόλεμος τῶν ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας καὶ ὁ κατὰ τοῦ Ἰλίου πόλεμος.

Αἱ περὶ τοῦ πλοῦ τῶν Ἀργοναυτῶν παραδόσεις συνδέονται στενῶς μὲν τὰ περὶ τῶν Αἰολιδῶν μυθεύματα. Εἶδομεν ὅτι ὁ Ἀθάμας ἦτο εἰς τῶν υἱῶν τοῦ Αἰόλου. Ἐβασίλευσε δὲ ὁ Ἀθάμας τοῦ ἐν Βοιωτίᾳ Ὀρχομενοῦ, λαβὼν σύζυγον τὴν θεᾶν Νεφέλην, ἐξ ἧς ἐγέννησε δύο τέκνα, τὸν Φρίξον καὶ τὴν Ἑλλην. Ἀλλὰ μετὰ τινα χρόνον, ἐγκαταλιπὼν τὴν Νεφέλην, ἔλαβεν ἄλλην σύζυγον, Ἰνώ, τὴν θυγατέρα τοῦ Κάδμου, ἐξ ἧς ἐγέννησε δύο υἱούς, τὸν Λέαρχον καὶ τὸν Μελικέρτην. Ἡ Ἰνώ, ἣτις ἐμίσει τὸν Φρίξον ὡς μητρυιᾶ, ἀπεφάσισε νὰ τὸν ἐξολοθρεύσῃ· καὶ πείθει ἐπὶ τούτῳ τὰς γυναῖκας τῆς χώρας ταύτης νὰ ξηράνωσι τὸν σῆτον, ὥστε ἐπῆλθε λιμός. Ἐν τῇ ἀμνηχανίᾳ ταύτῃ, ὁ Ἀθάμας ἔστειλεν εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον, ἵνα ζητήσῃ συμβουλὴν καὶ βοήθειαν, διὰ δὲ τῶν πονηρῶν ἐνεργειῶν τῆς Ἰναῦς, τὸ μαντεῖον ἀπεκρίθη, ὅτι ἡ ἀφορία τῆς χώρας δὲν θέλει παύσῃ, εἰμὴ ἂν θυσιάσῃ ὁ Φρίξος εἰς τὸν Δία. Ὁ Ἀθάμας, βιαζόμενος ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἀπεφάσισε νὰ ἐκτελέσῃ τὸν χρησμὸν, καὶ προσήγαγε τὸν Φρίξον ὡς θῦμα εἰς τὸν βωμόν. Ἀλλὰ ἡ μήτηρ τούτου Νεφέλη σώζει αἶφνης αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ὀλέθρου

καὶ δίδει αὐτῷ, διὰ τοῦ Ἑρμοῦ, κριὸν χρυσόμαλλον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀναβάντες ὁ τε Φρίξος καὶ ἡ Ἑλλη, ἔφυγον, φερόμενοι μετέωροι ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Ὁ κριὸς ἐπορεύθη πρὸς τὸν Εὐξείνιον Πόντον καὶ τὴν Κολχίδα· ἀλλ' ἐνῷ διήρχετο ἐπὶ τοῦ Ἑλληνεπόντου, πίπτει ἡ Ἑλλη ἀπὸ τοῦ κριοῦ εἰς τὸν στενὸν τοῦτον πορθμὸν, ὅστις ἔκτοτε ὠνομάσθη αὖ Ἑλλης πόντος. Ὁ δὲ κριὸς, ὅστις πρὸς τοῖς ἄλλοις εἶχε καὶ τοῦ λόγου τὸ δῶρον, ἐνεθάρρυνε τὸν καταπεφοβισμένον Φρίξον καὶ ἔφερεν αὐτὸν ἐπὶ τέλους εὐτυχῶς εἰς τὴν Κολχίδα. Ταύτης τῆς χώρας ὁ βασιλεὺς Αἰήτης, ὁ υἱὸς τοῦ Ἥλιου, ὑπεδέχθη αὐτὸν φιλοφρόνως καὶ ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον τὴν θυγατέρα του Χαλκιόπην. Ὁ δὲ Φρίξος ἔθυσε τὸν κριὸν εἰς τὸν Φύξιον Δία καὶ ἀνήρτησε τὸ χρυσοῦν δέρας, ἥτοι δέρμα, εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀρεως ἄλσος.

Ἐν τῷ μεταξύ, ὁ Πελίας καὶ ὁ Νηλεὺς, οἱ δίδυμοι τοῦ Ποσειδῶνος υἱοὶ ἀπὸ Τυροῦς, τῆς θυγατρὸς τοῦ Αἰολίδου Σαλμωνέως, ἦλθον εἰς ἔριν πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς βασιλείας τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ Ἰωλκοῦ. Κατὰ τὴν φιλονεικίαν ταύτην ὑπερίσχυεν ὁ Πελίας, ὁ δὲ Νηλεὺς ἀπῆλθεν εἰς Πελοπόννησον, ὅπου ἔδρυσεν τὸ βασιλεῖον τῆς Πύλου, γεννήσας δώδεκα υἱούς, ὧν ἐπιφανέστατος ὑπῆρξεν ὁ Νέστωρ, τὸν ὁποῖον θέλομεν πολλάκις ἀναφέρειν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ τῶν μυθικῶν χρόνων. Ὁ Πελίας λοιπὸν ἐβασίλευεν ἐν ἀνέσει καὶ εὐτυχίᾳ εἰς Ἰωλκὸν, ὅτε, ἐρωτήσας τὸ μαντεῖον, ἐὰν ἀσφαλῶς κατέχη τὴν βασιλείαν, ἔλαβε χρησμόν, δηλαδὴ ἀπάντησιν τοῦ μαντείου, λέγοντα νὰ προσέχη ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ἤθελεν ἐμφανισθῇ ἐνώπιόν του μονοσάνδαλος. Θύων δὲ ποτε εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ Ποσειδῶνα, εἶδε τὸν Ἰάσωνα προσερχόμενον μονοσάνδαλον, διότι εἶχεν ἀπολέσει τὸ ἕτερον σάνδαλον, ἐνῷ διέβαινε τὸν πλημμυρήσαντα ποταμὸν Ἀναυρον. Ὁ Πελίας ἐνόησεν ἀμέσως ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ ἐχθρὸς ὃν ὑπέδειξεν ὁ χρησμός, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Ἰάσων ἦτο υἱὸς τοῦ Αἰσωνος καὶ ἐγγονος τοῦ Αἰολίδου ὡς αὐτῶς Κρηθέως. Ὅθεν, ἵνα ἀποτρέψῃ τὸν κίνδυνον, ἐπέβαλεν αὐτῷ τὸ φοβερόν ἔργον νὰ κομίσῃ εἰς Ἰωλκὸν τὸ χρυσοῦν δέρας, ἥτοι τὸ δέρμα τοῦ κριοῦ, ὅστις μετέφερε τὸν Φρίξον εἰς Κολχίδα, καὶ τὸ ὁποῖον ὁ Φρίξος ἀφιέρωσεν αὐτόθι εἰς τὸν Ἄρην. Ὁ Ἰάσων, ἐνθαρρυνθεὶς ὑπὸ τοῦ χρησμοῦ, ἀνέλαθε προθύμως τὸν ἀγῶνα, καὶ προσεκάλεσε συναργωγούς καὶ συναντιλήπτορας τοῦ ἔργου, τοὺς ἐπισημοτάτους ἥρωας τῆς Ἑλλάδος. Ἐδραμον δὲ πεντήκοντα οἱ ὀνομαστότατοι, ἐν οἷς ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Θησεύς, ὁ Τελαμών καὶ ὁ Πηλεὺς, ὁ Καστώρ καὶ ὁ Πολυδεύκης, ὁ Ἰδαι-

καὶ ὁ Λυγκεύς, Ζήτης καὶ Κάλαις, οἱ πτερωτοὶ υἱοὶ τοῦ Βορέου, ὁ Μελέαγρος, ὁ Ἀμφιάραος, ὁ Λαέρτης καὶ ὁ Περικλύμενος. Ἀργός, ὁ υἱὸς τοῦ Φρίξου, κατεσκευάσεν κατὰ συμβουλήν τῆς Ἀθηνᾶς, τὸ πλοῖον ἐπὶ τοῦ ὁποῦ ἐμελλον νὰ ἐκπλεύσωσιν εἰς Κολχίδα οἱ ἥρωες. Τὸ πλοῖον τοῦτο ὠνομάσθη Ἀργῶ, καὶ εἰς τὴν πρῶραν αὐτοῦ ἐνηρμόσθη ξύλον τῆς ἐν Δωδώνῃ φηγοῦ, ἥτοι δρυὸς, τὸ ὁποῖον εἶχε τὸ χάρισμα τοῦ λαλεῖν καὶ χρησιμοδοτεῖν. Καὶ κυβερνήτης μὲν τῆς Ἀργεῖος ἦτο ὁ Τίφυς· Ἰδμων δὲ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ὁ Μόψος, συνώδευσαν τοὺς Ἀργοναύτας ὡς μάντιες· συναπέπλευσε δὲ καὶ ὁ Ὀρφεύς, ἵνα διὰ τῆς λύρας αὐτοῦ παραμυθῇ τὰς θλίψεις αὐτῶν καὶ διαλύῃ τὰς ἔριδας.

Κατ' ἀρχὰς οἱ Ἀργοναῦται προσῆλθον εἰς Αἴημον, ἐκεῖθεν εἰσῆλθον εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, εἰς τὴν Προποντίδα, καὶ προσεπέλασαν εἰς Βιθυνίαν, ὅπου κατῴκει ὁ τυφλὸς μάντις Φινεύς. Ὁ Ποσειδῶν εἶχε τιμωρήσει αὐτὸν διὰ τῆς τυφλώσεως, διότι οὗτος κατέδειξεν εἰς τὸν Φρίξον τὴν πρὸς τὴν Κολχίδα ἄγουσαν ὁδόν. Εἶχε δὲ ἀφήσει αὐτὸν νὰ ἐκλέξῃ τὸν θάνατον ἢ τὴν τυφλωσιν, ὁ δὲ προετίμησε τὸ δεύτερον. Πρὸς τοῦτοις ἐβασάνιζον αὐτὸν καὶ αἱ Ἄρπυιαι, πτερωτὰ τέρατα, τὰ ὁποῖα ὁσάκις παρτίθετο ἡ τράπεζα αὐτοῦ, κατήρχοντο ἀπὸ τῶν νεφῶν, ἥρπαζον τὴν τροφήν ἀπὸ τῶν χειλέων του καὶ μετέδιδον αὐτῇ τοιαύτην δυσοσμίαν, ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ πλησιάσῃ εἰς αὐτήν. Ἀλλὰ τοιαῦτα πάσχων ἤζευρεν, ὡς ἐκ τῆς μαντικῆς αὐτοῦ δυνάμειος, ὅτι ἔρχονται οἱ Ἀργοναῦται, καὶ ἐχαίρετισεν αὐτοὺς ὡς λυτρωτάς. Τιμῶντι, παρατεθείσης τῆς τραπέζης, ἐπλησίασαν κατὰ τὸ σῶνθεις αἱ Ἄρπυιαι, ἀλλ' ὁ Ζήτης καὶ ὁ Κάλαις, οἱ πτερωτοὶ υἱοὶ τοῦ Βορέου, ἀπέκρουσαν αὐτάς καὶ κατεδίωξαν, μέχρις οὗ ἐμφανισθεῖς ὁ Ἑρμῆς προσεκάλεσεν αὐτοὺς νὰ παύσωσι τῆς καταδιώξεως, διότι αἱ Ἄρπυιαι δὲν θέλουσι πλέον ἐνοχλήσει τὸν Φινέα, ἀλλὰ θέλουσιν ἐπανέλθαι εἰς τὸ ἐν Κρήτῃ ἄντρον, ὅπου ἐγεννήθησαν.

Ὁ Φινεύς, εὐγνωμονῶν διὰ τοῦτο πρὸς τοὺς Ἀργοναύτας, ἐδίδαξεν εἰς αὐτοὺς τὸν ἀσφαλέστερον τρόπον τοῦ νὰ φθάσωσιν εἰς Κολχίδα καὶ ἰδίως τί ὀφείλουσι νὰ πράξωσιν ἵνα διέλθωσι διὰ τῶν φοβερῶν πετρῶν, τῶν ὀνομαζομένων Συμπληγάδων. Ἦσαν δὲ αἱ Συμπληγάδες δύο πέτραι, αἵτινες ἀλληλοδιαδόχως ἤνοιγον καὶ ἐκλειον, ἀλλὰ μετὰ τοσαύτης ταχύτητος καὶ σφοδρᾶς συρράξεως, ὥστε καὶ εἰς πτηνὸν ἦτο δύσκολον, ἐν τῷ ἀκαριαίῳ τούτῳ διαστήματι, νὰ διέλθῃ διὰ μέσου αὐτῶν. Ὅτι

λοιπὸν ἡ Ἀργὼ ἔφθασεν εἰς τὸ ἐπικίνδυνον τοῦτο μέρος, εἰς τῶν Ἀργοναντῶν, ὁ υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος Εὐφρημος, ἀπέλυσε περιστερὰν ἤτις διεπέρασεν ἀβλαβῆς, ἀπολέσασα μόνον ὀλίγα πτερὰ τῆς οὐρᾶς αὐτῆς. Τοῦτο ἦτο, κατὰ τὴν πρόρρησιν τοῦ Φινέως, τὸ σημεῖον ὅτι καὶ οἱ Ἀργοναῦται ἡδύναντο νὰ ἐπιχειρήσωσι θαρρούντως τὸν διάπλουον. Ὅθεν κοπηλατήσαντες πάσῃ δυνάμει διεπέρασαν τρώντι εὐτυχῶς αἱ πέτραι, ὁρμήσασαι πρὸς σύρραξιν, ἀνεχαιτίσθησαν ἐπὶ μικρὸν ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν βραχιόνων τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ δὲν συνέτριψαν εἰμὴ τὸ ἄνω μέρος τῶν κοσμημάτων τῆς πρύμνης τοῦ πλοίου αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ εἶχεν ἀποφασισθῇ ὑπὸ τῶν θεῶν, ὅτι ἅμα ἐν μόνον πλοῖον δυνηθῇ νὰ διαπεράσῃ ἀσφαλῶς, ὁ διάπλους ἐμελλε νὰ ἀποβῇ εἰς πάντας ἀσφαλῆς καὶ εὐκολος, αἱ πέτραι ἔκτοτε ἔμειναν διὰ παντὸς κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἀκίνητοι.

Τελευταῖον οἱ Ἀργοναῦται εἰσέπλευσαν εἰς τὸν Φᾶσιν ποταμὸν τῆς Κολχικῆς γῆς καὶ καθωρμίσθησαν εἰς τὴν Αἴαν, τὴν μητρόπολιν τῶν Κόλχων. Παραπλέοντες παρὰ τὸ ὄρος τοῦ Καυκάσου, εἶδον τὸν ἀετὸν ὅστις κατέτρωγε τὸ ἥπαρ τοῦ Προμηθέως καὶ ἤκουσαν μάλιστα οἰμῶζοντα τὸν ταλαίπωρον τιτᾶνα. Ἄλλ' ὅτε ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Αἰήτου νὰ παραχωρήσῃ τὸ χρυσοῦν δέρας εἰς αὐτοὺς, ἥρωας ὄντας θείας γενεᾶς, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐλθόντας ἐκ προεταγῆς τῶν θεῶν, ὁ βασιλεὺς ὀργισθεὶς ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν, ἐκτὸς ἐὰν ἐκπληρώσωσιν ὅρους τινὰς, οἵτινες ἐφαίνοντο ἀδύνατον νὰ ἐκτελεσθῶσιν. Ὁ Ἥφαιστος εἶχε δώσει εἰς τὸν Αἰήτην δύο ταύρους, ἀγρίους, χαλκόποδας, πυρίπνοας. Ὁ δὲ Ἰάσων, διὰ νὰ ἀποδείξῃ τὴν περιφανῆ αὐτοῦ καταγωγὴν καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν εὐμένειαν τῶν θεῶν, ὥφειλε νὰ ζεύξῃ τούτους τοὺς ταύρους εἰς ἄροτρον καὶ νὰ καλλιεργήσῃ δι' αὐτῶν μέγα γῆς τμήμα. Ἐπικίνδυνον ἦτο τὸ ἐπιχειρήμα, ἀλλ' ἕκαστος τῶν ἡρώων ἐφάνη πρόθυμος νὰ τὸ ἀναλάβῃ· ὁ δὲ σοφὸς Ἰδμῶν προέτρεψεν ἰδίως εἰς τούτο τὸν Ἰάσωνα, ὅστις, διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν θεῶν Ἦρας καὶ Ἀφροδίτης καὶ τῆς συμπράξεως τῆς Μηδείας, τῆς θυγατρὸς τοῦ Αἰήτου, ἦτις ἡγάπησε σφοδρότατα τὸν νέον, ἐπέτυχεν ἐπὶ τέλους, ὅχι μόνον νὰ θαμάσῃ τοὺς ταύρους, ἀλλὰ καὶ τὰς ἄλλας δυστροπίας τοῦ Αἰήτου νὰ ὑπερνικήσῃ· ὥστε οἱ Ἀργοναῦται παρέλαβον τὸ χρυσοῦν δέρας καὶ ἀπέπλευσαν ἐκεῖθεν, συμπαραλαβόντες καὶ τὴν Μήδειαν, ἣτις ἠκολούθησεν οἰκιοθελῶς αὐτοὺς καὶ κατέστη ἔπειτα διαβόητος ἐν Ἑλλάδι διὰ τὴν πονηρίαν αὐτῆς καὶ τὴν μαγικὴν τέχνην. Ἄλλ' οἱ Ἀργοναῦται ἐπέπρωτο κατὰ τὴν ἐπάνο-

δον νὰ πάθωσι μυρίας ὅσας δυσκολίας καὶ νὰ διέλθωσιν ἀκαταμέτρητον διάστημα θαλάσσης καὶ ποταμῶν. Κατ'ἄρχάς ἀνῆλθον τὸν Φᾶσιν, ὅς τις ἐκρέει εἰς τὸν περικλύζοντα τὴν γῆν Ὠκεανόν· ἔπειτα ἔπλευσαν ἐπὶ τοῦ Ὠκεανοῦ μέχρι τῆς ἐνώσεως αὐτοῦ μετὰ τοῦ Νείλου· ἔπειτα κατῆλθον ἐπὶ τοῦ Νείλου εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐντεῦθεν ἔφερον ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν τὴν Ἀργῶ, διὰ χώρας μακρᾶς, μέχρις οὗ, διὰ τῆς βοήθειας τοῦ θεοῦ Τρίτωνος, ἐπανῆλθον πάλιν εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν, ὅπου ὁμως ἐπλανήθησαν ἔτι πολὺ καὶ ὑπέστησαν ἀπείρους κινδύνους, πρὶν ἢ ἐπιστρέψωσιν εἰς Ἰωλκόν.

Τοιοῦτος ἐθρυλεῖτο ὁ πλοῦς τῶν Ἀργοναυτῶν. Ὁ πλοῦς οὗτος, καθὼς ὅλα ἐν γένει τὰ μυθεύματα τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἱστορεῖτο καὶ κατ' ἄλλους ποικίλους τρόπους· ἄλλ' ἅπαντες ἦσαν ἐπίσης μυθικοί, ἐπίσης ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὰς μεταγενεστέρας ἀκριβεῖς γεωγραφικὰς γνώσεις. Καὶ ὁμως οἱ πλείότεροι τῶν Ἑλλήνων ἐπίστευον εἰς τὰς παραδόσεις ταύτας καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς μεταγενεστέρους ἱστορικοὺς χρόνους, διότι αὗται ἐξύμνουν τὰ κατορθώματα τῶν ἡρωϊκῶν ἐκείνων καὶ ὑπερανθρώπων γενεῶν, τὰς ὁποίας οἱ προπάτορες ἡμῶν συνείθισαν ἅμα μὲν νὰ θεωρῶσιν ὡς προγόνους, ἅμα δὲ νὰ τιμῶσι σχεδὸν ὅσον καὶ τοὺς θεοὺς αὐτῶν.

Οὐδὲν ἥττον ὀνομαστός ὑπῆρξεν ὁ λεγόμενος πόλεμος τῶν ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας. Ὁ Λαῖος ἦτο ἀπόγονος τοῦ Κάδμου καὶ βασιλεὺς τῶν Θηβῶν. Χρησμός δὲ εἶχε προφητεύσει, ὅτι ἐὰν ἀποκτήσῃ υἱόν, θέλει φονεῦθαι ὑπ' αὐτοῦ. Ὅθεν ἅμα ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἰοκάστη ἔτεκεν υἱόν, ὃ Λαῖος, τρυπῆσας τὸ βρέφος εἰς τὰ σφυρὰ, παρέδωκεν αὐτὸ εἰς ποιμένα, διὰ νὰ ἐκθῇσιν εἰς τὸ ὄρος, τὸν Κιθαιρῶνα. Ἐνταῦθα εὔρε τὸ βρέφος κατὰ τύχην ποιμὴν τις τοῦ βασιλέως τῆς Κορίνθου Πολύβου, καὶ ἔφερεν αὐτὸ πρὸς τὸν κύριόν του, ὅς τις ὠνόμασε τὸν παῖδα Οἰδίποδα, ἀπὸ τῶν ἐξωγαμμένων αὐτοῦ ποδῶν, καὶ ἀνέθρεψεν αὐτὸν ὡς ἴδιον τέκνον. Ἀλλ' ὃ Οἰδίπους, ἡλικιωθεὶς, ἤκουεν ἑαυτὸν ἐμπαϊζόμενον ἔνεκα τῆς ἀγνώστου αὐτοῦ καταγωγῆς· ὅθεν ἀπῆλθεν εἰς Δελφοὺς, ἵνα ἐρωτήσῃ τὸν θεὸν περὶ τοῦ γνησίου πατρός. Ἀπάντησιν δ' ἔλαβε, νὰ μὴ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα του· διότι ἐὰν ἐπανέλθῃ, πέπτωται νὰ φονεῖσθαι τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν μητέρα. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἄλλην πατρίδα δὲν ἐγνώριζεν ἢ τὴν Κόρινθον, ἀπεφάσισε νὰ μείνῃ μακρὰν τῆς πόλεως ταύτης, καὶ, ἀναχωρήσας ἐκ Δελφῶν, ἐπορεύθη πρὸς τὴν

Βοιωτίαν καὶ τὴν Φωκίδα. Ἄλλ' ἐπὶ ταύτης βαδίζων τῆς ὁδοῦ, ἀπῆν-
τησεν ἐφ' ἁμάξης τὸν βασιλέα Λαίον, καὶ ἐλθὼν εἰς σύγκρουσιν πρὸς
τοὺς ἀκολούθους αὐτοῦ, φονεύει τὸν Λαίον, μὴ εἰδὼς ὅτι ἦτο πατὴρ
αὐτοῦ.

Οὕτω δὲ ἀποθανόντος τοῦ Λαίου, ἐβασίλευε τῶν Θηβῶν ὁ ἀδελφὸς
τῆς Ἰοκάστης Κρέων. Οἱ θεοὶ ἦσαν τότε ὀργισμένοι κατὰ τῆς χώρας
ταύτης, καὶ ἐβασάνιζον αὐτὴν διὰ φοβεροῦ τέρατος, τὸ ὅποῖον εἶχε
πρόσωπον μὲν γυναικὸς, στήθος δὲ καὶ πόδας καὶ οὐρὰν λέοντος, πτε-
ρυγας δὲ ὀρνέου· καὶ ἐκαλεῖτο Σφίγξ. Εἶχε δὲ σταλῇ ὑπὸ τῆς Ἥρας
καὶ κατῴκει εἰς τὸ παρακείμενον Φίκειον ὄρος. Αἱ Μοῦσαι, αἵτινες ἦσαν
θυγατέρες τοῦ Διὸς καὶ ἔφοροι πάσης τέχνης καὶ παιδείας, εἶχον διδάξει
εἰς τὴν Σφίγγα τὸ ἀκόλουθον αἰνίγμα· «ποῖον ζῶον εἶναι τὸ μὲν πρῶν,
τετράπουν· τὴν δὲ μεσημβρίαν, δίπουν· τὸ δ' ἐσπέρας, τρίπουν.» Ἡ
δὲ Σφίγξ προέτεινε τὴν λύσιν αὐτοῦ εἰς τοὺς Θηβαίους· καὶ ὁσάκις δὲν
ἐλύετο ὀρθῶς, ἤρπαζεν ἓνα τῶν Θηβαίων καὶ κατέτρωγεν αὐτόν. Ἐπει-
δὴ δὲ οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ εὕρῃ τὸ μυστήριον, καὶ τὸ θηρίον ἐξηκολούθει
νὰ καταπίνει τοὺς Θηβαίους, ὁ Κρέων ἠναγκάσθη νὰ προκηρύξῃ, ὅτι
ὅστις λύσῃ τὸ αἰνίγμα, θέλει λάβει γέρας τὴν τε βασιλείαν καὶ τὴν
ἀδελφὴν αὐτοῦ Ἰοκάστην. Τότε προσελθὼν ὁ Οἰδίπους, εἶπεν ὅτι τὸ
αἰνιττόμενον ζῶον εἶναι ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἐν τῇ ἅμα, ἡ μὲν Σφίγξ ἔρ-
ριψεν ἑαυτὴν ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἀπέθανεν, ὁ δὲ Οἰδίπους ἀνη-
γορεύθη βασιλεὺς τῶν Θηβῶν καὶ ἔλαβε συζυγον τὴν Ἰοκάστην, μὴ
εἰδὼς ὅτι ἦτο μήτηρ αὐτοῦ.

Αἱ τραγικαὶ αὗται περιπέτειαι ἐμελλον νὰ ἐπιφέρωσι καὶ ἄλλας ποι-
κίλας συμφοράς. Οἱ θεοὶ κατέστησαν μετ' ὀλίγον γνωστὴν εἰς τοὺς
ἀνθρώπους τὴν περὶ τοῦ Οἰδίποδος ἀλήθειαν· καὶ ἡ μὲν Ἰοκάστη ἐκρε-
μάσθη, ὁ δὲ Οἰδίπους, ὀργισθεὶς ποτε κατὰ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν, τοῦ
Ἑτεοκλέους καὶ τοῦ Πολυνείκου, κατηράσθη αὐτοὺς καὶ προεῖπεν, ὅτι
θέλει ἐκραγῇ μεταξὺ αὐτῶν πόλεμος φονικὸς καὶ ἄσπονδος. Τῷ ὄντι,
ἀποθανόντος τοῦ Οἰδίποδος, οἱ δύο παῖδες ἐφιλονεικήσαν περὶ τῆς δια-
δοχῆς, καὶ ὁ Πολυνείκης, ἀναγκασθεὶς νὰ καταφύγῃ πρὸς τὸν βασι-
λέα τοῦ Ἀργους Ἀδραστον, ἐζήτησε καὶ ἔλαβε τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ
πρὸς ἀνάκτησιν τῆς βασιλείας· ὥστε ἐπῆλθε μέγας κατὰ τῶν Θηβῶν
πόλεμος. Οἱ κυριώτατοι ἄρχηγοί, οἱ κατὰ τῆς πόλεως ταύτης στρα-
τεύσαντες, ἦσαν ἑπτὰ, οἱ ἐξῆς ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἀργους Ἀδραστος· ὁ
ἔχων παρὰ τῶν θεῶν τὸ χάρισμα τῆς μαντικῆς Ἀμφιάραος· ὁ Κα-

πανεύς, ὁ Ἴππομέδων, ὁ Τυδεύς, ὁ Παρθενοπαῖος καὶ ὁ Πολυνείκης. Προελθόντος δὲ τοῦ στρατοῦ μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἀσωποῦ, ἐτελέσθη θυσία καὶ ἐστίαςις, ὁ δὲ Τυδεύς ἀπεστάλη εἰς Θήβας, ἵνα ἀπαιτήσῃ τὴν παραδοχὴν τοῦ Πολυνείκουσ ὡς βασιλέως. Ἡ ἀπαιτήσις αὕτη ἀπερρίφθη, ἀλλὰ τότε ὁ Τυδεύς, ἐπειδὴ εὗρεν ὅλους τοὺς ἡγεμόνας τῶν Καδμείων συνευωχούντας παρὰ τῷ Ἑτεοκλεῖ, προεκάλεσεν αὐτοὺς ὅλους εἰς ἀγῶνα πάλης καὶ πυγμῆς, καὶ ἐνίκησεν ὅλους, χάρις εἰς τὴν ἰσχυρὰν βοήθειαν ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ἡ Ἀθηνᾶ. Οἱ Καδμεῖοι, ὀργισθέντες διὰ τὴν ἥτταν ταύτην, παρεσκευάσαν κατ' αὐτοῦ, ἐπανερχομένου εἰς τὸν στρατὸν, ἐνέδραν ἀνδράν πεντήκοντα καὶ τοὺτους κατέβαλεν ὁ Τυδεύς, ὅστις ἦτο μὲν μικρὸς τὸ σῶμα, ἀλλὰ μαχητὴς φοβερός.

Μετ' ὀλίγον οἱ Καδμεῖοι, βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν συμμάχων αὐτῶν, τῶν Φωκίων καὶ τῶν Φλεγυῶν, ἀντεπεξῆλθον κατὰ τῶν ἐπιδραμόντων πολεμίων καὶ συνεκρότησαν πρὸς αὐτοὺς, πλησίον τοῦ Ἰσμηνίου λόφου, μάχην καθ' ἣν ἥττήθησαν ὀλοσχερῶς ὥστε ἡναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐντὸς τῆς τετειχισμένης πόλεως. Ὁ δὲ μάντις Τειρεσίης ἰδὴ λωσέ τότε εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἐὰν ὁ Μενοικεύς, ὁ Κρέοντος, αὐθορμήτως θυσιάσῃ ἑαυτὸν εἰς τὸν Ἀρην, θέλουσι βεβαίως νικήσει· καὶ ὁ εὐγενὴς νεανίας, ἅμα ἔμαθεν ὅτι ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἡ σωτηρία τῆς πατρίδος, ἐλλῶν πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως ἐθανάτωσεν ἑαυτόν. Ὅθεν ἐπεχείρησαν μὲν οἱ μετὰ τοῦ Ἀδραστοῦ ἥρωες ἰσχυρὰν κατὰ τῆς πόλεως ἑφοδὸν, ἀναλαβόντες ἕκαστος τὴν ἐκπόρθησιν τῆς μιᾶς τῶν πυλῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀφροσύνην τοῦ Μενοικέως, οἱ θεοὶ ἐπροστάτευον τοὺς Θηβαίους. Ὁ Παρθενοπαῖος φονεύεται διὰ βολῆς λίθου ὑπὸ τοῦ Περικλυμένου, ὁ δὲ καταφρονητὴς τῶν θεῶν Καπανεύς κατακεραυνοῦται ὑπὸ τοῦ Διός. Τότε ὑποχωροῦσιν οἱ καταπεπληγμένοι Ἀργεῖοι, ὁ δὲ Ἑτεοκλῆς προτείνει νὰ κριθῇ ὁ ἀγὼν, διὰ μονομαχίας αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀδελφόν. Δέχεται τοῦτο ὁ Πολυνείκης· συναινεῖ ὁ Ἀδραστός· μονομαχοῦσι δὲ ὡς μαινόμενοι οἱ δύο ἀδελφοὶ καὶ πίπτουσιν ἀμφότεροι· διὸ ἐθεωρήθη ἄκριτος ὁ ἀγὼν καὶ ἐπανελήφθη ὁ μεταξὺ τῶν δύο στρατῶν πόλεμος. Ἡ μάχη ἀπέβη αἱματηρά· ὁ Θηβαῖος Μελάνιππος φονεῖ τὸν Τυδεῖα· ὁ δ' Ἀμφιάραος τὸν Μελάνιππον· ἀλλὰ μὴ δυνάμενος ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν τροπὴν τοῦ στρατοῦ, φεύγει μετὰ τῶν λοιπῶν διωκόμενος κατὰ πόδας ὑπὸ τοῦ Περικλυμένου, ὅστις ἦτο ἕτοιμος νὰ διατρυπήσῃ αὐτὸν διὰ τοῦ ἀκοντίου, ὅτε ἡ εὐνοία τοῦ Διὸς ἔσωσε τὸν Ἀμφιάραον ἀπὸ τοῦ τοιοῦτου ὀνειδύου· διότι ἠνεώχθη ἡ γῆ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ

κατέπιεν αὐτόν τε, καὶ τοὺς ἵππους, καὶ τὸ ἄρμα αὐτοῦ. Ὁ τόπος ὅπου συνέβη τὸ θαῦμα τοῦτο ἐτιμᾶτο ὑπὸ τῶν Θηβαίων καὶ βραδύτερον, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, καὶ τὴν ἱερότητα αὐτοῦ ἐμαρτύρει, ὅτι ζῆλον δὲν ἤγγιζε ποτὲ τὸν ἐκεῖ φυόμενον χόρτον. Ὁ δὲ Ἀμφιάραος ἀνεδείχθη ἀθάνατος ὑπὸ τοῦ Διὸς· ἐτιμᾶτο ὡς θεὸς εἰς Ἄργος, εἰς Θήβας καὶ εἰς Ὠρωπὸν, καὶ τὸ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην πόλιν μαντεῖον αὐτοῦ ἐξηκολούθει ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας δίδον ἀποκρίσεις εἰς τοὺς εὐλαβῶς εἰς αὐτὸ προσερχομένους προσκυνητάς.

Ὁ Ἀδραστος, στερηθεὶς οὕτω ἀπάντων τῶν συναγωνιστῶν, ἤναγκάσθη νὰ φύγῃ καὶ αὐτὸς, οὐδ' ἐσώθη εἰμὴ διὰ τῆς θαυμαστῆς ταχύτητος τοῦ ἵππου αὐτοῦ Ἀρείονος,

ὅς ἐκ θεόφιν γένος ἦεν,

δηλαδὴ ἦτο γόνος θεῶν, καὶ ἰδίως τοῦ Ποσειδῶνος. Ἀλλὰ τὴν ἥτταν ταύτην τῶν ἐπτὰ ἡγεμόνων, ἐξεδίκησαν λαμπρότατα οἱ υἱοὶ αὐτῶν, οἱ καλούμενοι Ἐπίγονοι· Αἰγιάλεὺς ὁ Ἀδράστου, Θέρσανδρος ὁ Πολυνείκους, Ἀλκμαίων καὶ Ἀμφίλοχος, οἱ Ἀμφιαράου, Διομήδης ὁ Τυδέως, Σθένης ὁ Καπαnéως, Πρόμαχος ὁ Παρθενοπαίου, καὶ Εὐρύαλος ὁ Μηκιστέως, ὢν ἐπιφανέστατος ἀνεδείχθη Ἀλκμαίων ὁ Ἀμφιαράου. Οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Μεγαρεῖς, οἱ Μεσσήνιοι καὶ οἱ Ἀρκάδες ἐβοήθησαν τοὺς Ἐπιγόνους.

πειθόμενοι τεράεσσι (εἰς τὰ τέρατα, τὰ σημεῖα) θεῶν καὶ Ζηνὸς ἄρωγῃ.

Συγκροτηθείσης δὲ μάχης, ἡττῶνται οἱ Θηβαῖοι· καὶ ἐπειδὴ, συμβουλευθέντες τὸν Τειρεσίαν, ἔμαθον ὅτι οἱ θεοὶ ἤδη συνετάχθησαν μετὰ τῶν πολεμίων καὶ ὅτι οὐδεμία ὑπελείπετο ἐλπίς ἐπιτυχοῦς ἀντιστάσεως, παραδίδουσι τὴν πόλιν καὶ φεύγουσι μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων, ὑπὸ Λαοδάμαντα, τὸν υἱὸν τοῦ Ἐτέοκλέους, πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς· οἱ δ' Ἐπίγονοι, εἰσελθόντες εἰς Θήβας, ἀναγορεύουσι βασιλεῖα τὸν υἱὸν τοῦ Πολυνείκους, Θέρσανδρον.

Ἄλλ' ἢ μᾶλλον πολυθρύλητος τῶν μεγάλων τούτων ἐπιχειρήσεων τῶν ἥρωϊκῶν χρόνων, ἦτο ὁ κατὰ τοῦ Ἰλίου πόλεμος, τὸν ὁποῖον ὕμνησεν ὁ ἀρχαιότατος καὶ ἐνδοξότατος τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν, ὁ Ὅμηρος. Περὶ τοῦ πολέμου τούτου, ἕκαστος σχεδὸν τῶν ἱστορικῶν συνέταξεν ἰδίαν ἀφήγησιν. Τὸ δὲ καθ' ἡμᾶς, ἀντὶ νὰ αὐξήσωμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀνακεφαλαιώσεων, ἐνομίσαμεν προτιμότερον νὰ ἀκολουθήσωμεν κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν ἐπιτομὴν τὴν γενομένην ὑπὸ Μάξ τοῦ

Δουγκέρου, ἐνὸς τῶν νεωτέρων καὶ καλητέρων Γερμανῶν ἱστορικῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, διότι ἡ ἐπιτομὴ αὐτῇ παρίστησιν ἐν μικρῷ πιστότερον καὶ ὅσον ἐνδέχεται πληρέστερον πάσης ἄλλης τὴν μεγάλην τοῦ ποιητοῦ εἰκόνα. Ἡ ἀρκτικοδυτικωτέρα γωνία τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀπὸ τοῦ Ἑλληςπόντου πρὸς βορρᾶν μέχρι τῆς ἄκρας τοῦ Λεκτοῦ καὶ τοῦ Ἀδραμυττινοῦ κόλπου πρὸς μεσημβρίαν, κατῴκειτο ὑπὸ τῶν Τρώων καὶ τῶν Δαρδάνων. Πρὸς τὴν μεσογαίαν, ἡ χώρα αὐτῶν περιελάμβανε τὸ ὑψηλὸν καὶ κατὰφυτον ὄρος τῆς Ἰδῆς καὶ ἐξετείνετο μέχρι τῶν ποταμῶν Γρανικοῦ καὶ Αἰσῆπου, τῶν ἐκβαλλόντων εἰς τὴν Προποντίδα. Δαρδανία δὲ, καὶ Ἴλιον, ἢ Τροία, καὶ ἡ ἄκρα Πέργαμος, ἦσαν αἱ πρωτεύουσαι τῶν φυλῶν τούτων πόλεις.

Ὁ Δάρδανος, ὅστις ἦτο υἱὸς φίλτατος τοῦ Διὸς, ἐκτίσας τὴν Δαρδανίαν καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Τρῶες κατῴκουσιν ἐτι εἰς τὰς ὑπὸ πωρείας τῆς πολυπιδάκκου Ἰδῆς. Ἐριχθόνιος δὲ, ὁ υἱὸς τοῦ Δαρδάνου, ἦτο ὁ ἀφνειότατος, δηλαδὴ πλουσιώτατος τῶν θνητῶν ἀνθρώπων· αἱ τριεχίλιαι αὐτοῦ ἵπποι ἦσαν τοσοῦτον ὥραϊαι, ὥστε αὐτὸς ὁ Βορέας ἠράσθη αὐτῶν καὶ ἐγέννησεν ἐξ αὐτῶν δυοκαίδεκα πῶλους, οἵτινες ἐσκήρτων ἐπὶ τῆς ἄκρας τῶν σταχυῶν, μὴ κατακλῶντες αὐτήν.

ἄκρον ἐπ' ἀνθερίκων καρπὸν θεὸν οὐδὲ κατέκλων·

καὶ ἐπὶ τῆς ἄκρας τῶν κυμάτων, μὴ καταποντιζόμενοι εἰς αὐτά. Ὁ Ἐριχθόνιος ἐγέννησε τὸν ἄνακτα Τρῶα, τοῦ δὲ Τρωῆος πάλιν τρεῖς ἐγένοντο παῖδες, Ἴλος, Ἀσσάρακος καὶ Γανυμήδης. Τὸν Γανυμήδην,

ὅς δὲ κέλαιστος γένετο θνητῶν ἀνθρώπων,

ἀπήγαγον οἱ θεοὶ εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἵνα οἶνοχοεῦν τῷ Διὶ· ὁ δὲ Ζεὺς ἔδωκεν αὐτοῦ εἰς τὸν Τρῶα ζευγὸς ἵππων ἀθανάτων. Ὁ Ἴλος ἐκτίσας τὸ Ἴλιον ἐν τῷ πεδίῳ, καὶ τὸ σῆμα ἦτοι ὁ τάφος αὐτοῦ ἔκειτο μετὰ τῆς πόλεως καὶ τῆς θαλάσσης, παρὰ τὸν ποταμὸν Σκάμανδρον. Ὁ δ' Ἀσσάρακος ἔτεκε τὸν Κάπυ, καὶ ὁ Κάπυς, τὸν Ἀγχίσην, πρὸς ὃν κατῆλθεν, εἰς τὰς φάραγγας τῆς Ἰδῆς, ἡ θεὰ Ἀφροδίτη, καὶ ἐγέννησεν αὐτῷ τὸν Αἰνεΐαν, ὅστις ἐτιμᾶτο ὡς θεὸς ὑπὸ τῶν Τρώων. Πάλιν δὲ χάριν τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἴλου, τοῦ Λαομέδοντος, κατεσκεύασεν ὁ Ποσειδῶν τεῖχος περὶ τὴν πόλιν τοῦ Ἴλου, καὶ τὴν βασιλείαν ταύτην τοῦ Λαομέδοντος ἐκληρονόμησεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Πρίαμος. Ὁ Πρίαμος ἦτο ὁ μακαριώτατος τῶν ἡγεμόνων· τὰ ταμεῖα αὐτοῦ ἔβριθον χρυσοῦ καὶ χαλκοῦ καὶ πολυτελῶν ἱματίων, πεντήκοντα δὲ εἶχεν ἀκμαίους

υἱοὺς ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ, ἐξ ὧν δεκαεννέα ἔτεκεν αὐτῷ Ἐκάβη, ἡ θυγάτηρ τοῦ Φρυγὸς Δύμαντος. Τοῦ Πριάμου καὶ τῆς Ἐκάβης πρεσβυτάτος μὲν υἱὸς ἦτο ὁ Ἔκτωρ, δεύτερος δὲ ὁ Πάρις, ἡ Ἀλέξανδρος, ὃν ἡ Ἀφροδίτη ἐκόσμησε διὰ προσώπου εὐειδούς καὶ κόμης καλῆς. Ὁ Πάρις διαπεράσας ποτὲ τὴν θάλασσαν, ἦλθε πρὸς τὸν ξανθὸν Μενέλαον τὸν υἱὸν τοῦ Ἀτρέως, τὸν οἰκοῦντα εἰς Σπάρτην· ὁ οἶκος τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἔλαμπεν ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ὅπως ἐξαστράπτει ἡ αἴγλη τοῦ ἡλίου ἢ τῆς σελήνης. Ὁ Πάρις ἔτυχεν ἐνταῦθα φιλοξενίου δεξιώσεως, ἀλλ' ἀπόντος τοῦ Μενελάου, ἀπεπλάνησε τὴν σύζυγον αὐτοῦ, τὴν καλὴν Ἑλένην, τὴν ἀδελφὴν τῶν Διοσκούρων, τὴν ὁποίαν ἡ Ἀφροδίτη ἐξηπάτησε καὶ κατέπεισε νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, ἀπαγαγοῦσα οὕτως αὐτὴν εἰς τὴν χώραν τῶν Τρώων ἐν συνοδίᾳ μιᾶς καὶ μόνης πιστῆς γράϊας δούλης, μακρὰν τῆς φίλης πατρίδος, μακρὰν τῆς παιδός, τοῦ συζυγικοῦ θαλάμου, τοῦ συζύγου· ὁ δὲ Πάρις συμπαρέλαβε καὶ πλουσίους θησαυροὺς ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Μενελάου.

Διὰ νὰ ἐκδικήσῃ τὴν ὕβριν ταύτην καὶ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Ἑλένην καὶ τοὺς θησαυροὺς, ἐξηγέρθησαν οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Ἀτρέως· ὁ κύδιστος, ἦτοι ἐνδοξότατος Ἀγαμέμνων, ὅστις ἦτο ὁ πρεσβύτερος ἀδελφός, καὶ ἐβασίλευεν ἐν Μυκῆναις, καὶ ὁ ξανθὸς καὶ διοτρεφὴς Μενέλαος ὁ τῆς Σπάρτης βασιλεὺς, ὅστις ὑπερεῖχε μὲν πάντων διὰ τὸ ὑψηλὸν ἀνάστημα, καὶ τοὺς εὐρεῖς ὤμους, οὐδὲ ὠμίλει πολλὰ, ἀλλ' ὅμως ἦτο πρῶτος καὶ συνετός. Μετ' αὐτῶν δὲ συναπῆλθον, ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην τοῦ Ἀγαμέμνονος ἡγεμονίαν, οἱ ἄριστοι τῶν ἡρώων ὅλων τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν. Ἐξ Ἀργεῶς μὲν ὁ κρατερός Διομήδης ὁ Τυδέως, ὁ διαπρέψας ἦδη ἐν τῷ κατὰ Θηβῶν ἀγῶνι· ἐκ Τίρυνθος, ὁ Σθένης, ὁ τοῦ ἀγκλειτοῦ, δηλ. τοῦ περιφήμου Καπανέως υἱός· ἐκ Πύλου, ὁ γέρων, ὁ ἱππότης, ὁ ἠδυεπὴς Νέστωρ ὁ Νηλέως, ἔχων μεθ' αὐτοῦ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, τὸν μενεχάρμην, τὸν καρτερικὸν ἐν πολέμῳ Ἀντίλοχον. Τοὺς ἄνδρας τοῦ Δουλιχίου καὶ τῶν Ἐχινάδων ἤγεν ὁ ἀτάλαντος Ἀρτί, ὁ ὅμοιος τοῦ Ἀρεως, Μέγης. Ἀπὸ τῆς δυτικῆς θαλάσσης ἦλθεν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰθάκης, ὁ πολυμήχανος καὶ πολύτροπος Ὀδυσσεύς, ὁ υἱὸς μὲν τοῦ Λαέρτου, ἔγγονος δ' Ἀρκείσιου τοῦ Διός· ἐκ τῆς νήσου Σαλαμῖνος ἦλθεν ὁ πελώριος καὶ μεγάλθυμος Αἴας ὁ Τελαμώνιος· τῶν Λοκρῶν προΐστατο ὁ ταχύς Αἴας ὁ Οὔλεως· τῶν Ἀθηναίων, ὁ πλήξιππος, ὁ δῖος Μενεσθεύς· τῶν ἐν Εὐβοίᾳ Ἀθάωντων, ὁ ὄζος Ἀρνος, ὁ ἐκ τοῦ γένους τοῦ Ἀρεως Ἐλεφάνωρ· τῶν μαχητῶν τῶν διαφόρων βοιωτικῶν πόλεων, αἱ ἥρωες

Πηνέλεως, καὶ Ἀήτορ, καὶ Ἀρκεσίλαος, καὶ Προθοήνωρ, καὶ Κλονίος, καὶ ἄλλοι· τῶν διαφόρων φωκικῶν πόλεων, οἱ τοῦ μεγαθύμου Ἰφίτου υἱοί, Σχεδῖος καὶ Ἐπίστροφος· τῶν δ' Αἰτωλῶν, ὁ ὄχ' ἄριστος, ὁ τῶν ἁρίστων ἄριστος Θόας. Τοὺς μαχητὰς πάλιν τῆς φυλάκης ἦγεν ὁ ἀρτίος Πρωτεσίλαος· τοὺς τοῦ Ὀρμενίου, ὁ Εὐαίμονος ἀγλαὸς υἱὸς Εὐρύπυλος· τοὺς τῆς Τρίκκης, καὶ Ἰθώμης, καὶ Οἰχαλίας, οἱ ἀγαθοὶ ἱππῆρες, δηλαδὴ ἱατροί, Ποδαλείριος καὶ Μαχάων· τοὺς τῶν Φερῶν, ὁ ἀναξ ἀνδρῶν Εὐμηλος, Ἀδμήτου φίλος υἱός· τοὺς τῆς Μελιβοίας, ὁ τόξων εὖ εἰδὼς Φιλοκτήτης· τοὺς Λαπίθας, ὁ μενεπτόλεμος Πολυποίτης ὁ Πειριόβου· τοὺς Μάγνητας, ὁ θαός, ὁ ὄξυς Πρόθοος· τοὺς Αἰνειαῖνας καὶ τοὺς Περραιβοὺς, ὁ Γουνεύς. Τελευταῖον ἐκ Κρήτης ἦλθεν ὁ δουρικλυτός, ὁ ἐνδοξος εἰς τὸ δόρυ Ἰδομενεύς· ἐκ Ῥόδου, ὁ ἥυς τε μέγας τε Τληπόλεμος· ἐκ Σύμης ὁ κάλλιστος· τῶν ἀνδρῶν ὅσοι ἐστράτευσαν ἐπὶ τὸ Ἴλιον, ἄλλ' ἀλαπαδνός, ἦτοι ἀδύνατος Νιρεύς· ὁ δὲ Φεΐδιππος καὶ ὁ Ἀντιφρος, ἀπὸ τῆς Κῷ καὶ Κραπάθου καὶ τῶν πέριξ νήσων.

Ἄλλ' ὁ ἐπιφανέστατος τῶν ἡρώων ὅτινες ὤρμησαν τότε ἐξ Εὐρώπης ἐπὶ τὴν Ἀσίαν ἦτο ὁ θεοῖς ἐπιείκελος, ὁ θυμολέων, ὁ ῥηζήνωρ, ὁ πτολιπόρθος, ὁ ποδάκης Ἀχιλλεύς, ὁ Πηλέως ἡγεμὼν τῶν ἐν Θισσαλίᾳ Μυρμιδόνων, καὶ Ἑλλήνων, καὶ Ἀχαιῶν, ὅστις ἦγε πεντήκοντα νῆας, ὧν ἐκάστη ἔφερεν ἄνδρας πεντήκοντα. Οἱ θεοὶ ἡγάπων τὸν Πηλέα, ἡ δὲ Ἥρα εἶχε δώσει αὐτῷ σύζυγον τὴν παρ' αὐτῆς ἀνατραφεῖσαν Θέτιν, νηρηίδα οὖσαν, ἥτοι μίαν τῶν θαλασσίων θεαινῶν. Ἀπαντες οἱ θεοὶ παρευρέθησαν εἰς τοὺς γάμους τούτους τοῦ Πηλέως καὶ τῆς Θέτιδος, καὶ ἔχαρισαν αὐτῷ καλλίστην μὲν πανοπλίαν, δύο δὲ ἀθανάτους ἵππους, τὸν Ξάνθον καὶ τὸν Βαλῖον. Τούτου λοιπὸν τοῦ τοσοῦτον εὐνοουμένου ὑπὸ τῶν θεῶν Πηλέως καὶ τῆς θεᾶς Θέτιδος υἱὸς ἦτο ὁ Ἀχιλλεύς, εἰς ὃν ὁ Χείρων, ὅστις, καὶ τοι ἀνήκων εἰς τὸ ἄγριον γένος τῶν Κενταύρων, ἦτο ἀνὴρ σφώτατος καὶ δικαιοτάτος, ἐδίδαξε τὰς τέχνας τοῦ πολέμου, τοῦ λόγου καὶ τῆς ἱατρικῆς. Ὁ Νέστωρ καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, ὅτε ἦλθον εἰς Φθίαν ἵνα προσκαλέσασιν τὸν Ἀχιλλέα εἰς τὸν κατὰ τοῦ Ἰλίου πόλεμον, ἔτυχον φιλόφρονος δεξιώσεως, καὶ εὖρον τὸν ἥρωα πρόθυμον εἰς τὸν ἀγῶνα, ἂν καὶ ἡ Θέτις εἶχε προειπεῖ, ὅτι ἀπὸ αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἡ νύξηση οἴκαδε μέχρις ἐσχάτου γήρατος, ἢ νὰ ἀποθάνῃ θάνατον ἐνδοξον, ἀλλὰ νέος ἔτι, εἰς Ἴλιον. Ὁ δὲ πατὴρ Πηλεὺς εἶχε προτρέψει τὸν υἱὸν νὰ ἦναι πρῶτος ἐν παντί, τάξας εἰς τὸν ποταμὸν Σπερχεῖον τὴν κόμην τοῦ Ἀχιλλέως καὶ ἐκατόμβην. ἦτοι μεγάλην θυσίαν, ἐὰν ὁ Ἀχιλλεύς

ἐπανεῖλθη σῶος. Ὁ ὅλος στόλος συνέκειτο ἐκ πλοίων 1186, τὰ ὅποια ἔφερον ὑπὲρ τοὺς δεκακισμυρίους ἄνδρας, κατὰ τινα δὲ ἀκριβέστερον ὑπολογισμὸν 135,000 ἄνδρας.

Ὅσοι ὅμως ἰσχυροὶ, ὅσοι πολυάριθμοι καὶ ἂν ἦσαν οἱ ἥρωες τῶν Ἀχαιῶν, τῶν Ἀργείων, τῶν Δαναῶν, διότι οὕτω πως προσηγορεύοντο τότε οἱ Ἕλληνες· εἶχον καὶ οἱ Τρῶες ὄχι μόνον ἰδίους πολεμιστάς ὀνομαστούς, ἀλλὰ καὶ συμμάχους πολλοὺς καὶ περιωνύμους. Σαρπηδῶν, ὁ υἱὸς τοῦ Διὸς, καὶ ὁ ἥρως Γλαῦκος, ἦρχον τῶν Λυκίων· προσῆλθον δὲ σύμμαχοι τοῦ Ἰλίου καὶ Μυσοὶ, καὶ Παφλαγόνες, καὶ Μαίονες, καὶ Φρύγες· ἀλλὰ καὶ Θρᾷκες ἦλθον εἰς ἐπικουρίαν τῶν Τρώων ἐκ τῆς ἀντιπέρας τοῦ πορθμοῦ ὄχθης· καὶ Παίονες ἐκ τῶν ἀπωτάτων θρακικῶν, παρὰ τὸν Ἀξιόν, χωρῶν, ὑπὸ Ἀστεροπαῖον, τὸν ἐγγονον τοῦ ποταμίου θεοῦ Ἀξίου. Οἱ Ἀχαιοὶ ἐκπλεύσαντες ἐκ τῆς ἐν Βοιωτίᾳ Αὐλίδος, καὶ φθάσαντες εἰς τὴν Τρωάδα, ἀνέσυραν τὰ πλοῖα αὐτῶν εἰς τὴν παραλίαν. ἔφου ὁ ἡγεμὼν τῆς Φυλάκης Πρωτεσίλαος, ὁ πρωτίστος τῶν ἡρώων ὁ ἐκπηθῆσας εἰς τὴν στερεάν, ἐφονεύθη ὑπὸ Δαρδάνου ἀνδρός. Ὁ δὲ Μενέλαος καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἐστάλησαν εἰς τὴν πόλιν, ἵνα ζητήσωσι τὴν ἀπόδοσιν τῆς Ἑλένης καὶ τῶν θησαυρῶν· ἀλλὰ οἱ Τρῶες ἀπέρριψαν τὴν ἀπαίτησιν. Τότε οἱ Ἀχαιοὶ ἐπεχείρησαν τρεῖς νᾶ ἐκπορθήσωσι τὴν πόλιν, ἀπὸ τοῦ μέρους τοῦ τείχους, τὸ ὅποιον ἦτο μᾶλλον εὐεπίβατον· ἀλλὰ ματαίως. Ὅθεν περιωρίσθησαν ἤδη νᾶ καταστρέφωσι τὰ περίχωρα τοῦ Ἰλίου καὶ νᾶ ἀπάγωσι τὰ ποίμνια ἐκ τῆς Ἰδης, διότι οἱ Τρῶες, οὐς ἦγεν ὁ ἀνδροφόνος, ὁ μέγας Ἑκτωρ, φοβούμενοι τὸν ταχὺν Ἀχιλλέα, δὲν ἐτόλμων νᾶ προχωρήσωσι πολὺ πρὸ τῶν τειχῶν αὐτῶν. Καὶ παρῆλθον οὕτως ἔτη ἐννέα· καὶ ἤρχισαν νᾶ σήπωνται τὰ ξύλα τῶν πλοίων, καὶ ἤρχισαν νᾶ φθείρωνται τὰ σχοινία, ἡ δὲ πόλις ἔμενεν ἔτι ἀχειρώτος. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Ἀχιλλεὺς εἶχε καταστρέψει δώδεκα πόλεις εἰς τὴν παραλίαν καὶ ἑνδεκα εἰς τὴν μεσογαίαν, φονεύσας, ἢ ἐξανδραποδίσας, ἢ ἀπεμπολήσας τοὺς κατοίκους αὐτῶν· αἱ νῆσαι Τένεδος καὶ Λέσθος, αἱ πόλεις Λυρνησός, Πήδασος, Θῆβαι οὐ μακρὰν τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου, ὑπέκυψαν εἰς τὴν ἰσχυράν αὐτοῦ αἰχμὴν. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Θηβῶν, ἔλαβεν ὁ Ἀγαμέμνων, ἐκ τῆς διανομῆς τῶν λαφύρων, τὴν Χρυσήδα, θυγατέρα τοῦ ἐν Χρῴσῃ ἱερέως τοῦ Ἀπόλλωνος· καὶ προσελθόντος τοῦ πατρὸς εἰς τὰ πλοῖα μετὰ δούρων καὶ γέριων ἵνα λυτρώσῃ τὴν θυγατέρα, ὁ ὑπερόπτης Ἀγαμέμνων ἀπέριψε τὴν αἵτησιν. Ἐντεῦθεν ὀργισθεὶς ὁ Ἀπόλλων, κατέπεμψε νόσον

κακὴν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀχαιῶν ὥστε ὁ Ἀγαμέμνων, νὰ ἐξι-
 λεώσῃ τὸν θεόν, ἠναγκάσθη νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸν πατέρα τὴν κόρην,
 ἀλλὰ συγχρόνως, διὰ νὰ ἀποζημιωθῇ, ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοῦ Ἀχιλλέως
 τὴν Βρισηΐδα, θυγατέρα τοῦ Βρισέως, τὴν ὁποίαν ὁ Ἀχιλλεὺς εἶχε λά-
 βει ἐκ τῆς λείας τῆς Λυρνησοῦ. Ὁ Ἀχιλλεὺς ὑπέκυψεν εἰς τὴν θέλη-
 σιν τοῦ ἄνακτος τῶν ἀνδρῶν, ἀλλὰ καιρίως λυπηθεὶς, ἔμεινεν ἔκτοτε
 μόνος εἰς τὴν παραλίαν, πλησίον τῶν πλοίων αὐτοῦ μὴ ἐξερχόμενος εἰς
 μάχην. Καὶ ἐξώρμων μὲν αἱ πυκναὶ τῶν Ἀχαιῶν φάλαγγες ἄνευ τοῦ
 Ἀχιλλέως, ἐπὶ τοὺς Τρῶας ὡς κύματα φερόμενα ὑπὸ θυτικῷ ἀνέμου
 ἐπὶ τὴν παραλίαν, καὶ ἀντήχει ἡ γῆ ὑπὸ τοὺς πόδας ἵππων καὶ ἀν-
 δρῶν, ἀλλὰ οἱ Τρῶες ἀντεπεξήρχοντο ἤδη κατ' αὐτῶν ἐν τῷ πεδίῳ
 μετὰ κραυγῆς φοβερᾶς οἷα ἡχεῖ περὶ τὸν οὐρανὸν ἡτῶν γεράνων κλαγγή.
 Ναὶ μὲν ὁ Ἀργεῖος Διομήδης ἐπίεσε δεινῶς τοὺς Τρῶας· ἀλλ' ἡ Ἑκάβη,
 ἡ σύζυγος τοῦ Πριάμου, δραμοῦσα μετὰ τῶν ἄλλων ἐγκρίτων γυναι-
 κῶν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς, προσέφερεν αὐτῇ πέπλον χαριέστατον
 καὶ μέγιστον καὶ ὑπέσχετο δυοκαίδεκα βοῦς, ἃν ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τοῦ
 τείχους τὸν υἱὸν τοῦ Τυδέως,

αἶ κ' ἐλέησῃ

ἄστυ τε καὶ Τρώων ἀλόχους καὶ νήπια τέκνα,

αἶ κεν Τυδέος υἱὸν ἀπάσχη Ἰλίου ἱρῆς,

ἄγριον αἰχμητὴν, κρατερὸν μήστωρα φόβοιο.

Τὴν δ' ἐπιοῦσαν ὁ Ζεὺς ἔδωκε τρώντι τὴν νίκην εἰς τοὺς Τρῶας, βρον-
 τήσας ἐξ Ἰῶης καὶ ῥίψας εἰς τὰς τάξεις τῶν Ἀχαιῶν κεραυνόν, τοῦ
 ὁποίου ἡ φλόξ πεσοῦσα ἐμπροσθεν τῶν ἵππων τοῦ Διομήδους, κατεπτό-
 ησεν αὐτοὺς καὶ ἠνάγκασε νὰ ὑποχωρήσωσιν.

Ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὁ Ἀχιλλεὺς ἀπείχε τοῦ ἀγῶνος, οἱ Ἀχαιοὶ, ἐπὶ τῇ
 συμβουλῇ τοῦ Νέστορος, εἶχον περιφράξει τὸ στρατόπεδον αὐτῶν καὶ
 τὰ πλοῖα διὰ χαρακώματος καὶ τάφρου. Εἰς τοῦτο λοιπὸν τὸ χαρά-
 κωμα ἠναγκάσθησαν τότε νὰ καταφύγωσιν, οἱ δὲ Τρῶες δὲν ἐπανῆλ-
 θον εἰς τὴν πόλιν, ἀλλ' ἐστρατοπέδευσαν ἔξω αὐτῆς περὶ τὸ σῆμα τοῦ
 Ἴλου. Τὴν ἐπιοῦσαν ἐπανελήφθη ἡ μάχη, καὶ ὁ Ἀγαμέμνων ἐδίωξε
 τοὺς Τρῶας μέχρι τῆς πόλεως, ἀλλὰ τότε πληγνόμενται αὐτὸς τε καὶ
 ὁ Διομήδης, καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, οἱ δὲ Ἀχαιοὶ συναλαμβάνονται πάλιν εἰς τὸ
 ὀχύρωμα αὐτῶν. Καὶ ἥδη ἐπιχειροῦσι νὰ ἐκπορθήσωσι τὸ ὀχύρωμα
 τοῦτο οἱ ἥρωες τῶν Τρώων ὑπὸ τὸν Ἑκτορα, τὸν Πάριν, τὸν Αἰνεΐαν
 καὶ τὸν Σαρπηδόνα. Οἱ Ἀχαιοὶ ἀγωνίζονται νὰ ἀποκρούσωσι τοὺς ἐφορ-

μήσαντας· ἄλλ' ὁ ἄνεμος πνέων ἀπὸ Ἰδῆς φέρει τὸν κονιορτὸν τοῦ πεδίου εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῶν, ὥστε ὁ τῶν Λυκίων ἀναξ Σαρπηθῶν καταρθώνει νὰ ἐπιβῇ εἰς τὸ περιτείχισμα, πρὸς τὸ μέρος τὸ ὁποῖον ὑπέρησπιζεν ὁ Μενεσθεὺς μετὰ τῶν Ἀθηναίων, καὶ καταβάλλει τὴν ἐπαλξιν διὰ τῶν στιβαρῶν αὐτοῦ χειρῶν. Ἡ μάχη ἐξακολουθεῖ ἐντὸς τοῦ προχώματος, καὶ οἱ Τρῶες πλησιάζουσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πρὸς τὰ πλοῖα, οἱ δ' Ἀχαιοὶ, ἀναθάντες εἰς τὰς πρύμνας (διότι τὰ πλοῖα εἶχον ἀνασυρθῇ ἐπὶ τῆς στερεᾶς, ἔχοντα τὰς πρύμνας πρὸς τὰ ἐμπρός), ἐπρὸς πᾶθουν νὰ ἀποκρούσωσι τὴν ἔφοδον διὰ τόξων καὶ κωπῶν. Ὁ Αἰῶς ὁ Τελαμώνιος ὑπερήσπιζε τὸ πρῶτιστον τῶν πλοίων, τὸ πλοῖον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶχε φέρει τὸν Πρωτεσίλαον εἰς τὸ Ἴλιον καὶ πανταχόθεν μὲν προσβαλλόμενος, περιρρεόμενος δὲ ἰδρώτι, καὶ μηδὲ στιγμὴν ἀνέσσει ἔχων, διατελεῖ οὐδὲν ἥττον ἀκατάπληκτος καὶ ἀνακραῖζει πρὸς τοὺς περὶ αὐτόν· ἐντροπὴ σας Ἀργεῖοι! Ἡ ὥρα ἦλθεν ἢ νὰ ἀποθάνωμεν, ἢ νὰ σωθῶμεν. Ἡ μήπως ἐλπίζετε ὅτι, ἐὰν ὁ Ἐκτωρ κυριεύσῃ τὰ πλοῖα ἡμῶν, θέλομεν ἐπανέλθει πεζοὶ ἕκαστος εἰς τὴν πατρίον γῆν;

Αἰδῶς Ἀργεῖοι· νῦν ἄρκιον, ἢ ἀπολέσθαι

ἢ ἐσωθῆναι, καὶ ἀπόσασθαι κακὰ νηῶν.

Ἦ ἔλπεσθ', ἢ νῆας ἔλῃ κορυθαίολος Ἐκτωρ,

ἐμβαδὸν ἵεσθαι ἢν πατρίδα γαῖαν ἕκαστος;

Ὁ δ' Ἐκτωρ πάλιν ἀνεφώνει πρὸς τοὺς Τρῶας·

νῦν ἡμῖν πάντων Ζεὺς ὄξιον ἡμᾶρ ἔδωκεν,

νῆας ἐλεῖν. . . .

καὶ προέτρεπεν αὐτοὺς νὰ ἐμβάλωσι πῦρ εἰς τὰς νῆας.

Τελευταῖον ὁ Ἀχιλλεὺς ἐνέδωκεν εἰς τὰς ἱκεσίας καὶ εἰς τὰ θερμὰ δάκρυα τοῦ Πατρόκλου, τοῦ ἀγαπητοῦ φίλου, μετὰ τοῦ ὁποίου εἶχε συνανατραπῇ· καὶ ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ ὀδηγήσῃ τοὺς Φθιώτας εἰς βοήθειαν τῶν κινδυνεύοντων Ἀχαιῶν· ἄλλ' ἀπήτησε νὰ ἐπανέλθῃ, ἅμα ἤθελεν ἀποκρούσει τοὺς Τρῶας ἐκ τῶν πλοίων, ἀφίνων τοὺς ἄλλους νὰ φονεύωνται εἰς τὸ πεδίον. Ὅτε ὁ Πάτροκλος περιέβαλε τὴν πανοπλίαν τοῦ Ἀχιλλέως, ἵνα ἐκλάβωσιν αὐτόν οἱ Τρῶες ἀντὶ τοῦ τοσοῦτον φοβεροῦ εἰς αὐτοὺς ἥρωος ἐκείνου, τὸ πλοῖον τοῦ Πρωτεσίλαου ἔκαιεν ἡδὴ ὡς λαμπάς. Ἀλλ' ἐπιπίπτουσι μετὰ κραυγῆς δεινῆς οἱ ἀκμαῖοι πολεμισταὶ ἐπὶ τοὺς καταπεπὸνήμενους Τρῶας, καὶ οἱ ἀναθαρρήσαντες Ἀχαιοὶ προελαύνουσιν ἀπὸ τῶν πλοίων. Ὁ Πάτροκλος ἐκβάλλει τοὺς

πολεμίους ἔξω τῆς τάφρου, καὶ, παραφερύμενος ὑπὸ τῆς νίκης καὶ τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ, καταδιώκει αὐτοὺς μέχρι τῶν πρὸς δυσμὰς κειμένων πυλῶν τῆς πόλεως, τῶν καλουμένων Σκαιῶν πυλῶν. Ἐνταῦθα ὁμοῦς θραύει ὁ Ἀπόλλων τὸ δόρυ τοῦ Πατρόκλου καὶ ἀποσπᾷ τὸν θώρακα ἀπὸ τῶν ὤμων αὐτοῦ, ὥστε προσβάλλει ἤδη αὐτόν, γυμνὸν ὄντα, ὁ Ἔκτωρ καὶ πληγώνει καιρίως. Μόλις δὲ ὁ Μενέλαος καὶ ὁ Μηριόνης ἠδυνήθησαν, ἐπελθούσης τῆς νυκτὸς καὶ ὑπὸ τῶν δύο Αἰάντων προσταπιζόμενοι, νὰ ἐπαναφέρωσι τὸν νεκρὸν ἐντὸς τῆς τάφρου· τοσοῦτον ὀλοσχερῆς ὑπῆρξεν ἡ τροπὴ τῆς μάχης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πατρόκλου, καὶ τοσοῦτον ῥαγδαίως κατεδιώχθησαν ὑπὸ τοῦ Ἑκτορος καὶ τῶν Τρώων.

Βαρεῖα λύπη κατέλαβε τὴν ψυχὴν τοῦ Ἀχιλλέως διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ Πατρόκλου, καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐκδικήσῃ αὐτόν, ἂν καὶ ἡ ἀθάνατος αὐτοῦ μήτηρ εἶχε προειπεῖ, ὅτι πέπρωται νὰ ἀποθάνῃ ἅμα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἑκτορος. Καθὼς πυκναὶ νιφάδες καθίπτανται ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, ὑπὸ ῥιπῆς τοῦ αἰθρηγενοῦς Βορέου ἐλαυνόμεναι, οὕτω πυκναὶ ἐξεφοροῦντο ἀπὸ τῶν νηῶν λαμπραὶ περιβεφαλαῖαι, καὶ ἀσπίδες ὀμφαλωταί, καὶ θώρακες κραταιοί, καὶ ἐκ μελίας κατεσκευασμένα δόρατα, ὥστε ἐξήστραψεν ὁ οὐρανὸς, καὶ ἐγέλασε πᾶσα ἡ γῆ ὑπὸ τοῦ στίλβοντος χαλκοῦ. Μετὰ κραυγῆς φοβερᾶς ἐπέπεσεν ὁ Ἀχιλλεύς ἐπὶ τοὺς ἐν τῷ πεδίῳ διανυκτερεύσαντας Τρώας· οἱ ἵπποι αὐτοῦ ἐπάτασσαν νεκροὺς καὶ ἀσπίδας, καὶ αἷμα ἐκάλυπτε τὸ ἄρμα αὐτοῦ. Ὁ Πρίαμος κατέδραμεν ἐκ τοῦ πύργου καὶ διέταξε τοὺς πυλωροὺς τοῦ τείχους νὰ ἀνοίξωσι τὴν πύλην εἰς τὰ καταπεπονημένα καὶ διψῶντα στίφη τῶν φυγάντων, ἀλλὰ νὰ κλείσωσιν αὐτάς ἐπιμελῶς ἅμα εἰσέλθωσιν οὗτοι, ἵνα μὴ συνεμβάλλῃ καὶ ὁ Ἀχιλλεύς εἰς τὴν πόλιν. Ἐνταῦθα ἀπεξήρانون τὸν ἰδρωτὰ αὐτῶν οἱ κεκμηκότες πολεμισταί, καὶ ἐπιον, καὶ ἀνεπαύθησαν παρὰ τὰς ἐπάλξεις τοῦ τείχους, μόνος δὲ ὁ Ἔκτωρ ἔμεινεν ἐκτὸς τῶν πυλῶν, αἰσχυνόμενος τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς γυναῖκας τοῦ Ἰλίου, διότι δὲν εἶχεν ἐπαναφέρει τὴν νύκτα τῶν στρατὸν ἐντὸς τῆς πόλεως, ἀλλὰ, πεπονητὸς εἰς τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, ἐγένετο παραιτίος τῆς ἀπωλείας τοσοῦτου λαοῦ. Ἐπελθόντος δὲ τοῦ Ἀχιλλέως, κατέλαβεν αὐτὸν τρόμος καὶ ἤρχισε τρέχων περὶ τὸ τεῖχος. Ὁ φεύγων ἦτο ἰσχυρὸς, ἀλλ' ἰσχυρότερος ὁ διώκων. Ὅσακις ὁ Ἔκτωρ ἤθελε νὰ πλησιάσῃ πρὸς τοὺς πύργους καὶ τὰ τεῖχη, ἵνα οἱ ἐντὸς βογλήσωσι διὰ βελῶν ἢ ἀνοίξωσι τὰς θύρας, ὁ Ἀχιλλεύς, προφθὰς, ἀπέτρεπεν αὐτόν πρὸς τὸ πεδῖον· ἀλλ' ἐν ταύτῳ ἐμποδίζε τοὺς Ἀχαιοὺς, διὰ νεύ-

ματος τῆς κεφαλῆς, νὰ προσβάλῃσι τὸν Ἑκτορα. Τρις οὕτως ἀμφοτέροι περιέδραμον περὶ τὴν πόλιν τοῦ Πριάμου. Τότε ἔσθη ὁ Ἑκτωρ καὶ ἀπέφυγε μὲν τὴν πληγὴν τοῦ Ἀχιλλέως, κύψας· ὥστε τὸ δόρυ τούτου, φερόμενον ὑπεράνω τοῦ Ἑκτορος, ἔπεσε κατὰ γῆς· καὶ αὐτοῦ ὁμως τὸ δόρυ ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ θώρακος τοῦ Ἀχιλλέως. Ἐξέβαλε λοιπὸν ἡδὴ ὁ Ἑκτωρ φάσγανον ὀξύ, δηλαδὴ μάχαιραν, καὶ ἐπέπεσε κατὰ τοῦ Ἀχιλλέως· ἀλλὰ εἰς τοῦτον αὐτὴ ἡ Ἀθηνᾶ εἶχεν ἐπαναφέρει τὸ δόρυ αὐτοῦ, δι' οὗ διέσχισεν ὁ Ἀχιλλεὺς τὸν αὐχένα τοῦ ἀντιπάλου. Τότε πλησιάζαντες οἱ Ἀχαιοὶ ἀπεθαύμασαν τὸ τε ἀνάστημα καὶ τὴν εὐγενῆ ὄψιν τοῦ νεκροῦ, ἀλλὰ πάντες πρὶν ὑποχωρήσωσιν, ἐπλήγωσαν τὸ πτώμα. Ὁ δ' Ἀχιλλεὺς ἐτρύπησε τὸ κατώτατον μέρος τῶν ποδῶν καὶ ἔδρασε αὐτοὺς δι' ἱμάντος εἰς τὸν δίφρον τοῦ ἄρματος, ὥστε ἡ κεφαλὴ τοῦ νεκροῦ καὶ ἡ χαίτη ἐσύροντο κατὰ γῆς εἰς τὸν κονιορτόν. Τοιοῦτοτρόπως ἐπανῆλθον οἱ Ἀχαιοὶ εἰς τὰ πλοῖα, ἄδοντες τὸν παιᾶνα, ἥτοι τὸ πολεμιστήριον ἄσμα, ἐνῷ ὁ Πρίαμος καὶ ἡ Ἑκάβη ἔκλαιον καὶ ὠδύραντο ἐπὶ τοῦ τείχους. Ἡ ἀτυχὴς Ἀνδρομάχη, ἡ τοῦ Ἑκτορος σύζυγος, εἶχε στήσει ἐπὶ τοῦ πυρὸς μέγαν τρίποδα, ἐτοιμάζουσα θερμὰ λουτρά εἰς τὸν σύζυγον, ἅμα οὗτος ἤθελεν ἐπανέλθει ἐκ τῆς μάχης. Ἀκούσασα δὲ τὴν οἰμωγὴν ἀπὸ τοῦ πύργου, ἔτρεξεν ἔξω νὰ ἰδῇ τί συμβαίνει, καὶ μάρη νύξ ἐκάλυψε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἑλένη ἐθρήνει τὸν πεπτωκότα ἥρωα, διότι ἐξ ὧν τῶν ἀδελφῶν τοῦ Πάριδος αὐτὸς ἡγάπα αὐτὴν πλειότερον, οὐδὲ εἶπεν εἰς αὐτὴν ποτὲ πικρὸν λόγον, ἀλλὰ μάλιστα ἀπέτρεπε καὶ τοὺς ἄλλους φιλικῶς ἀπὸ λέξεων ἢ πράξεων ἐγγικτικῶν· ἐνῷ τώρα οὐδένα εἶχεν ἄλλον ἐν Τροίᾳ φίλον καὶ παρήγορον, διότι πάντες ἐμίσουν αὐτήν. Ἀφοῦ δὲ ὁ Ἀχιλλεὺς ἔθυσεν ἐπὶ τῆς πυρᾶς τοῦ Πατρόκλου, δύο μὲν κύνας ἐξ ἐκείνων οὓς ἔτρεφεν οὗτος ἀπὸ τῆς τραπέζης αὐτοῦ, τέσσαρας δὲ ἵππους καὶ δώδεκα αἰχμαλώτους Τρῶας, καὶ ἐκήδευσε τὸν φίλον, καὶ ἐτέλεσε νεκρικὸν ἀγῶνα, τότε ἐτόλμησεν ὁ Πρίαμος νὰ προσέλθῃ εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀχαιῶν διὰ νυκτὸς μετὰ πλουσίῳ λύτρων, ἐν συνοδίᾳ ἐνὸς καὶ μόνου πρεσβύτου κήρυκος, δετις ὠδήγει τοὺς ἡμιόνους τῆς ἀμάξης· καὶ εἰσελθὼν ὁ γέρων εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἀχιλλέως, ἐφίλησε τὰς χεῖρας ἐκείνας αἵτινες τοσοῦτους ἐφόνευσαν αὐτοῦ υἱούς. Ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὴν τράπεζαν, οὐδ' ἀπεποιήθη τὸν νεκρὸν τοῦ Ἑκτορος, καὶ τοι ἦτο σφόδρα ὠργισμένος, ἀλλ' ἀφοῦ διέταξε νὰ λούσωσιν αὐτὸν καὶ νὰ χρίσωσιν, αὐτὸς ἰδίαις χερσὶν ἐπέθηκεν

αὐτὸν ἐπὶ τῆς ἀμάξης καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Τρῶας ἔνδεκα ἡμερῶν ἀναχωρῆν, ἵνα κηδεύσῃ τὸν θνόνοντα.

Προσῆλθεν ἔπειτα εἰς βοήθειαν τῶν Τρώων, Μένων, ὁ υἱὸς τῆς θεᾶς Ἑρῆς· καὶ αὐτὸς ὁμῶς ὑπέκυψεν εἰς τὴν ἰσχὺν τοῦ Ἀχιλλεύου. Ἄλλ' ἔφθασεν ἤδη καὶ τοῦ Ἀχιλλεύου ἡ ὥρα. Περὶ τὰς Σκαιᾶς πόδας, ἐπλήρωσεν αὐτὸν καιρίως βέλος τὸ ὁποῖον ἐξετόξευσεν ὁ Πάρις, ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος καθοδηγούμενος. Μέγας μεγαλωστὶ ἔκειτο ὁ ἥρωας κατὰ γῆς, περὶ δὲ τὸν νεκρὸν αὐτοῦ δεινὸς δι' ὅλης τῆς ἡμέρας διεξήχθη ἄγών· τὴν ἡμέραν ταύτην ἔλαβεν ὁ Ὀδυσσεὺς τὰς πλείστας τῶν Τρώων πληγὰς· τελευταῖον ἀπήγαγον οἱ Ἀχαιοὶ τὸν πεσόντα ἥρωα εἰς τὰ πλοῖα, πολλὰ καὶ θερμὰ χύσαντες ἐπ' αὐτοῦ δάκρυα, καὶ κείραντες τὰς χαίτας. Ἡ δὲ μήτηρ προσῆλθεν ἐκ τῆς θαλάσσης μετὰ τῶν ἄλλων ἀθανάτων νηρηίδων, καὶ βοή φοβερά ἠκούσθη ἐπὶ τοῦ πόντου. Ἐπτακαίδεκα ἡμέρας καὶ νύκτας ἔκλαιον τὸν ἥρωα ἀθάνατοί τε θεοὶ, θνητοὶ τ' ἄνθρωποι, τὴν δὲ δεκάτην ὁγδόην παρέδωκαν οἱ Ἀχαιοὶ αὐτὸν εἰς τὸ πῦρ, καὶ, ἀθροίσαντες τὰ λευκὰ αὐτοῦ ὀστά, ἐνέβαλον ὁμοῦ μετὰ τῶν τοῦ Πατρόκλου, ἐντὸς χρυσοῦ ἀμφορέως, ὅστις ἦτο δῶρον μὲν τοῦ θεοῦ Διόνυσου, ἔργον δὲ τοῦ θεοῦ Ἡφαίστου· καὶ ἐπέθηκαν αὐτὸν εἰς τύμβον, ὃν μέγαν καὶ ὑψηλὸν κατεσκευάσαν ἐπὶ τῆς ἀκτῆς, ἵνα ἢ καταφανὴς εἰς τοὺς ἐκ τοῦ πόντου προσερχομένους.

Περὶ τῶν λαμπρῶν τοῦ Ἀχιλλεύου ὅπλων, ἐφιλονεικῶσαν ὁ Αἴας ὁ Τελαμώνιος καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς. Τὴν δὲ κρίσιν ἐπήνεγκον ὑπὲρ τοῦ Ὀδυσσεὺς Τρῶες αἰχμέλωται, εἰπόντες ὅτι αὐτὸς ἐπροξένησεν εἰς τὴν πόλιν μεγαλήτερα δεινὰ ἢ ὁ Αἴας. Ἄλλ' ὁ Ζεὺς ἀπεφάσισε τὸν θάνατον τοῦ Αἴαντος, ὅστις γενόμενος ἐμμανὴς ἐφόνευσεν ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ὁ λαὸς τῶν Ἀχαιῶν ἐθρήνησε τὴν στέρησιν ἥρωος, ὅστις κατὰ τὰ κατορθώματα καὶ τὸ κάλλος, ἐπρώτευν ὅλων τῶν ἄλλων μετὰ τὸν Ἀχιλλέα. Τότε ὁ Ὀδυσσεὺς μετεκάλεσεν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀχαιῶν Νεοπτόλεμον, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀχιλλεύου, τὸν ὁποῖον οὗτος εἶχε καταλίπει εἰς τὴν νῆσον Σκύρον· καὶ ἦν ὁ νεανίας κάλλιστος μὲν τῶν ἐν τῷ στρατῷ, νουνεχὴς δὲ ἐν τῇ βουλῇ, καὶ μόνον τοῦ Νέστορος ἢ τοῦ Ὀδυσσεὺς ὑποδεέστερος κατὰ τὴν σύνεσιν, ἐν πολέμῳ δὲ ἀείποτε ἀριστεύων. Ἄλλ' ἐν τούτοις, τὸ Ἴλιον δὲν ἠδύνατο νὰ κυριευθῇ ἐνόςμην ἐσώζετο εἰς τὴν ἄκραν αὐτοῦ τὸ Παλλάδιον, ἥτοι ἄγαλμα ὑπὸ τοῦ Διὸς αὐτοῦ δοθέν ποτε εἰς τὸν Ἀρρῶανον, οἱ δὲ Τρῶες οὐ μόνον μετὰ πολλῆς προσοχῆς ἐφύλαττον τὸ πολύτιμον τοῦτο δῶρον, ἀλλὰ εἶχον

κατασκευάσει καὶ ἄλλα ἀγάλματα τοσοῦτον ὅμοια τοῦ γνησίου, ὥστε ὁ παρειαδύσας τυχὸν κλέπτῃς ἡδύνατο νὰ ἀπατηθῇ. Οὐδὲν ἦττον ὁ πολυμήχανος Ὀδυσσεὺς εὔρε τρόπον, μεταμφιέσας ἑαυτὸν καὶ ἄλλως μεταμορφώσας εἰς ἐπαίτην νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν καὶ νὰ κλέψῃ τὸ Παλλὰδιον. Μόνη ἡ Ἑλένη τὸν ἀνεγνώρισεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπόθει ἡδὴ νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅχι μόνον δὲν τὸν ἐπρόδωκεν, ἀλλὰ καὶ συνεννοήθη μετ' αὐτοῦ περὶ τὴν ἐξεύρεσιν τῶν ἐπιτηδείων πρὸς ἄλυσιν τῆς πόλεως τρόπων. Ἐπὶ δὲ τούτῳ ἐπενόησαν ἐπὶ τέλους τὴν ἀκόλουθον πονηρίαν. Ἐπειὸς ὁ Πανοπέως κατασκευάσε, κατὰ συμβουλήν τῆς Ἀθηνᾶς, ἵππον δούρειον, δηλαδὴ ξύλινον, κενὸν, εὐρύχωρον, δυνάμενον νὰ περιλάβῃ ἑκατὸν ἄνδρας. Ἐντὸς αὐτοῦ ἐκρύβησαν οἱ ἄριστοι τῶν ἡρώων, ὁ Νεοπτόλεμος, ὁ Ὀδυσσεὺς, ὁ Μενέλαος, καὶ ἄλλοι, ἐνῶ ὁ στρατὸς τῶν Ἀχαιῶν ἀπέπλευσεν εἰς Τένεδον, ἀφοῦ ἐπυρπόλησε τὰ σκευὴ αὐτοῦ καὶ ἐπρὸςποιήθη ὅτι διαλύει τὴν πολιορκίαν. Οἱ Τρῶες, χαίροντες διότι ἀπηλλάγησαν τῶν πολεμίων, ἐξῆλθον τῆς πόλεως καὶ ἠπόρησαν διὰ τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον κατέλιπον οἱ ἐχθροί. Ἐπὶ πολὺν χρόνον δὲν ἤξευρον τί νὰ πράξωσι περὶ αὐτοῦ, οἱ δ' ἐν αὐτῷ περιφοβοὶ ἥρωες ἤκουον τὰ τε γινόμενα περὶ τούτου συμβούλια καὶ τὴν φωνὴν τῆς Ἑλένης, ἥτις ἀνέφερε τὰ ὀνόματα αὐτῶν καὶ ἐμιμῆτο τὰς φωνὰς τῶν γυναικῶν αὐτῶν. Πολλοὶ τῶν Τρώων ἐπεθύμουν νὰ ἀνατεθῇ ὁ ἵππος εἰς τοὺς θεοὺς ἐν τῇ πόλει, ὡς δεῖγμα τῆς κοινῆς εὐγνωμοσύνης διὰ τὴν ἀπολύτρωσιν αὐτῶν· ἄλλοι ὅμως, μᾶλλον ὑποπτοὶ, ἐδυσπίστουν πρὸς τὴν κληροδοσίαν ἐκείνην τῶν πολεμίων, καὶ ὁ Λαοκόων, ὁ ἱερεὺς τοῦ Ποσειδῶνος, ἔδειξε τὴν δυσἀρέσκειαν αὐτοῦ, κρούσας διὰ δόρατος τὰ πλευρὰ τοῦ ἵππου. Ἡ ἀντήχησις ἀπεκάλυψεν ὅτι ὁ ἵππος ἦτο κοῖλος· ἀλλ' οἱ Τρῶες δὲν ἐπείθοντο ὅτι ὑπάρχει ἐνταῦθα ἀπάτη, καὶ ὁ δυστυχὴς Λαοκόων ἐγένετο, μεθ' ἐνὸς τῶν υἱῶν, θῦμα τῆς συνέσεως καὶ τῆς φιλοπατρίας αὐτοῦ, πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὅλων τῶν συμπολιτῶν, διότι δύο δράκοντες ἀπεστάλησαν ἐξἐπιτηδῆς ὑπὸ τῶν θεῶν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἵνα φονεύσωσιν αὐτόν. Τὸ φοβερὸν τοῦτο θέαμα καὶ αἱ ἄπιστοι συμβουλαὶ τοῦ προδότου Σίνωνος, τὸν ὁποῖον οἱ Ἀχαιοὶ εἶχον καταλίπει ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ διδῇ ψευδεῖς εἰδήσεις, κατέπεισαν τοὺς Τρῶας νὰ ῥήξωσι τὸ τεῖχος αὐτῶν, ἵνα εἰσαγάγωσιν εἰς τὴν πόλιν ἐν θριάμβῳ καὶ ἀγαλλιάσει τὸν ὀλέθριον ἵππον.

Καὶ ἡδὴ ἡ καταστροφὴ τῆς Τροίας εἶχεν ἀποφασισθῇ ἀμετακλήτως ὑπὸ τῶν θεῶν. Ἐνῶ οἱ Τρῶες ἐπανηγυρίζον καὶ εὐόχουν τὴν νύκτα

ὄλην θορυβωδῶς, ὁ Σίνων ἀνῆψε τοὺς συμπεφωνημένους πρὸς τοὺς ἐν Τενέδῳ Ἀχαιοὺς πυρσούς καὶ ἐξήγαγεν ἀπὸ τοῦ δουρείου ἵππου τοὺς ἐν αὐτῷ κεκλεισμένους ἥρωας. Ἡ πόλις, προσβληθεῖσα οὕτως ἔσθθεν καὶ ἐξῶθεν, ἐλεηλατήθη καὶ κατεστράφη ὁλοσχερῶς, οἱ δὲ πλείστοι τῶν ἡρώων αὐτῆς καὶ τοῦ δήμου αὐτῆς, ἢ ἐσφάγησαν ἢ ἤχμαλωτεύθησαν. Ὁ θεοειδὴς γέρων Πρίαμος ἀπέθανε διὰ χειρὸς τοῦ Νεοπτολέμου, ἀφοῦ ματαίως ἐζήτησεν ἄσυχον ἐπὶ τὸν τοῦ Διὸς τοῦ ἑρκείου (τοῦ προστάτου τοῦ περιβόλου τῆς οἰκίας) βωμόν· ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Διήφοβος, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πάριδος ἐγένετο σύζυγος τῆς Ἑλένης, ἐκθύμως διετέλεσεν ἀμυνόμενος τὴν οἰκίαν αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ὀδυσσεύος καὶ τοῦ Μενελάου· ἀλλ' ἐπέσε τελευταῖον καὶ αὐτός, καὶ ὁ νεκρὸς αὐτοῦ ἠκρωτηριάσθη δεινῶς. Ἐκ τῶν ἡγεμόνων τῶν Τρώων δὲν ἡδυνήθησαν νὰ σωθῶσι διὰ τῆς φυγῆς εἰμὴ δύο, ὁ Αἰνείας καὶ ὁ Ἀντήνωρ, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος, ἀπελθὼν κατὰ τὴν παράδοσιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὑπῆρξε πρόγονος τῶν μυθευομένων ἰδρυτῶν τῆς Ῥώμης, τοῦ Ῥωμύλου καὶ τοῦ Ῥώμου.

Τοιοιτοτρόπως, μετὰ δεκαετὴ πολιορκίαν, ἐξεπορθήθη ἡ Τροία, καὶ ἀπωλέσθησαν ἡ τε πόλις καὶ οἱ βωμοὶ καὶ οἱ ναοὶ καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς. Ἀλλ' οἱ νικηταὶ δὲν ὑπῆρξαν εὐτυχέστεροι τῶν νικηθέντων. Ἡ θεὰ δίκη, ἡ θεὰ Νέμεσις, ἐτιμώρησεν αὐτοὺς δεινῶς, διότι ἐν τῇ ὑπεροφίᾳ τῆς νίκης, δὲν ἐσεβάσθησαν τὰ ἱερὰ τοῦ Ἰλίου. Πολλοὶ οὐδέποτε πλέον εἶδον τὴν φίλην πατρίδα, καταστραφέντες κατὰ τὴν ἐπάνοδον, ὥς ὁ Αἶας ὁ Ὀϊλέως· ἄλλοι, ὥς ὁ Ὀδυσσεύς, δὲν ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια, εἰμὴ μετὰ πολλὰς καὶ παραδόξους περιπλανήσεις· ἄλλοι εὗρον τοὺς οἰκείους δυσμενῶς διακειμένους, καὶ ἐθανατώθησαν ὑπ' αὐτῶν, ὥς ὁ Ἀγαμέμνων ὑπὸ τῆς ἀπίστου συζύγου Κλυταιμνήστρας· ἄλλοι μόλις ἐπάτησαν τὸν πόδα εἰς τὴν γενέθλιον γῆν, καὶ ἠναγκάσθησαν αὖθις νὰ ἀποδημήσωσιν, ὥς ὁ Διομήδης καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Τελαμωνίου Διάντος Τεῦκρος. Ἐν γένει δὲ πολλὰ ἐπεκράτησαν καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἐμφύλιοι διχόνοιαι· καὶ μετ' ὀλίγον ἐπῆλθον νέα τινὰ μεγάλα γεγονότα, ἀλλοιώσαντα καθ' ὅλην τὴν προηγηθεῖσαν τὴν πραγμάτων κατάστασιν.

Κάθοδος Ἡρακλειδῶν

Οἱ Θεσσαλοὶ, οἵτινες πρῶτον κατῴκουν εἰς τὴν Ἱππειρον, εἰσέβαλον τότε εἰς τὴν χώραν, ἥτις ἔκτοτε ὠνομάσθη ἀπ' αὐτῶν Θεσσαλία. Δύο δὲ ἄλλα ἔθνη, πρὸ τούτου κατοικοῦντα εἰς ταύτην τὴν χώραν, οἱ Βοιω-

τοὶ καὶ οἱ Δωριεῖς, ἀπεδήμησαν ἐκεῖθεν, τραπέντα πρὸς μεσημβρίαν, ἕνεκεν τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Θεσσαλῶν· καὶ οἱ μὲν Βοιωτοὶ κατέλαβον τὴν Βοιωτίαν, οἱ δὲ Δωριεῖς τὴν Δωρίδα, ἐκ τῆς ὁποίας, μετὰ τινα χρόνον, πολλοὶ Δωριεῖς, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Αἰτωλῶν, εἰσέβαλον εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐκυρίευσαν τὸ πλεῖστον ταύτης μέρος. Ἡ δωρικὴ αὕτη ἐπιδρομή, ἥτις ἐπέφερεν ἀποτελέσματα πολὺ σπουδαιότερα τῶν ἄλλων, ὀνομάζεται καὶ κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν, διότι οἱ παῖδες τοῦ Ἡρακλέους, ἐξωσθέντες ἄλλοτε ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, ἀνέκτησαν τότε τὰς πατρίδας, διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν Δωριέων καὶ τῶν Αἰτωλῶν, καὶ ἱδρυσαν τὰ δωρικά κράτη τῆς Μεσσηνίας, τῆς Σπάρτης, τοῦ Ἀργεῖος, τῆς Κορίνθου, τῆς Ἐπιδαύρου, καὶ τὸ ἐν τῇ Ἡλιδι κράτος τῶν Αἰτωλο-Ἡλείων. Αἱ μετοικεσίαι αὗται ἐπήγαγον καὶ ἄλλας ἀξιολόγους μεταβολάς. Ἐνῶ πρότερον ἐπεκράτουν ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος βασιλεῖαι, τότε αἱ βασιλεῖαι αὗται σχεδὸν ὅλαι ἠφανίσθησαν, καὶ ἀντ' αὐτῶν ἐσυστήθησαν αἱ ἀβασίλευτοι πολιτεῖαι, αἵτινες, ἂν καὶ τροπολογηθεῖσαι βραδύτερον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ἀπετέλεσαν ὁμῶς τὴν κυρίαν βᾶσιν τῶν πολιτευμάτων, καθ' ὅλην τὴν μετέπειτα ἱστορίαν τοῦ πλείστου μέρους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Τότε πρὸς τοῦτοις πολλὰ ἔθνη ἐκ τῶν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου ἠναγκάσθησαν, ὥς λέγεται, ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν, τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Δωριέων, νὰ ἐγκαταλείψωσιν ὅλως διόλου τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπεδήμησαν πρὸς ἀνατολὰς, ἰδίως πρὸς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου ἱδρυσαν πολυαριθμοὺς ἀποικίας.

Ἡ τῶν Ἡρακλειδῶν κάθοδος, μετὰ τῶν μετ' αὐτῆς συνδεομένων μεταβολῶν, εἶναι τὸ τελευταῖον μέγα γεγονός τῶν μυθικῶν τῆς Ἑλλάδος χρόνων, ἐνταύτῳ ὁμῶς καὶ τὸ πρῶτον βέβαιον γεγονός τῶν μετ' οὐ πολὺ ἐπερχομένων ἡδὴ ἱστορικῶν χρόνων. Ἐχουσιν ἴσως καὶ αἱ ἀρχαιότεραι παραδόσεις, τοῦλάχιστον τινὲς ἐξ αὐτῶν, ἱστορικὴν τινα βᾶσιν· ἀλλὰ τοῦτο δὲν θεωρεῖται παρὰ πάντων ὡς βέβαιον. Ἡ δὲ κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν, καὶ τοι πεπλεγμένη μετὰ πολλῶν εἰσέτι μύθων, εἶναι ἀναμφισβήτητον ἱστορικὸν γεγονός, διότι ἅπαντα ἡ πραγματικὴ τῆς Ἑλλάδος κατάστασις, ὅταν εὐρίσκομεν αὐτὴν κατὰ τοὺς πρώτους ἱστορικοὺς χρόνους, συνδέεται ἀναποσπᾶστως μετὰ τῶν περὶ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν παραδόσεων. Ὅτε οἱ ὑπὸ τὸν Ξενοφῶντα Ἑλληνες, οἱ ἐπιχειρήσαντες νὰ ἐπιστρέψωσιν ἐκ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀσίας, ἀφοῦ ἐπὶ πολὺν χρόνον διῆλθον διὰ μέσου χωρῶν ἀγνώστων, καὶ γλωσ-

σὼν ἀλλοτρίων, καὶ ἡθῶν ἀλλοκότων, ἔφθασαν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους Θήχου καὶ κατεῖδον ἐκεῖθεν κατὰ πρῶτον τὸν Εὐξείνιον πόντον, ἐξέβαλον κραυγὴν μεγάλην ἀγαλλιάσεως, φωνάζοντες· θάλαττα, θάλαττα! Ἡ θάλασσα ἀπείχε μὲν εἰσέτι οὐ μικρόν· ἀλλ' ἡ θεὰ αὐτῆς, αἱ μεγάλαι καὶ ἀκμαῖαι πόλεις τὰς ὁποίας ἀπῆντων ἦδη, αἱ οἰκειότεραι γλῶσσαι τὰς ὁποίας ἤκουον, ἐν γένει τὰ σημεῖα τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐμαρτύρουν, ὅτι πλησιάζει τὸ τέλος τῆς ἐπ' ἀδήλοισι ὁδοπορίας. Τοιοῦτό τι συμβαίνει καὶ ὅτε, διελθόντες τὰ ὑπερφυῆ κατορθώματα τῶν μυθικῶν χρόνων, φθάνομεν εἰς τὰ τῆς καθόδου τῶν Ἑρακλειδῶν. Εὐρισκόμεθα εἰσέτι ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ μυθικοῦ κόσμου· ἀλλ' ἡδη καταπνεόμεθα ὑπὸ τῆς αὔρας τῶν ἱστορικῶν χρόνων καὶ βαίνομεν ἐν τῷ μέσῳ πραγμάτων τὰ ὁποῖα προαναγγέλλουσιν αὐτοῖς· διότι τὰ πράγματα ταῦτα φέρουσι μὲν ἔτι μυθικὸν χαρακτήρα, ἀλλ' ἡ ἱστορικὴ αὐτῶν ὑπόστασις ἐπικυροῦται διὰ τῶν ἀμέσων αὐτῶν ἀποτελεσμάτων, τὰ ὁποῖα εὐρίσκομεν μετ' οὐ πολὺ βέβαια ἦδη καὶ ἀναμφισβήτητα εἰς τε τὴν Πελοπόννησον, καὶ εἰς τὴν Βοιωτίαν, καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, καὶ εἰς τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Ὅθεν καὶ θέλομεν πραγματευθῆ τὰ κατὰ τὴν καθόδον τῶν Ἑρακλειδῶν ἑκτενέστερον εἰς τὸ δεῦτερον βιβλίον, εἰς τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων. *Εἰς. 131.*

Ἀλλὰ δὲν καταπαύομεν ἐνταῦθα τὸν περὶ μυθικῆς ἐποχῆς λόγον. Καθὼς εἵπομεν προοιμιαζόμενοι, περὶ τῶν ἀρχαιότατων χρόνων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ὑπάρχουσι δύο εἰδῶν ἱστορήματα· τὰ μὲν εἶναι αἱ ἐγὼ χωριοί, αἱ μυθικαὶ τοῦ λαοῦ παραδόσεις, τὰς ὁποίας ἐξεθέσαμεν ἀνωτέρω ἐν συνόψει· τὰ δὲ εἶναι ἐρμηνεῖαι τῶν μυθευμάτων τούτων, ὅσας ἐπεχείρησαν ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι λόγιοι ἄνδρες, καὶ περὶ ὧν πρέπει ὡς αὐτως νὰ ἐπιφέρωμεν τινα, διότι ἀποτελοῦσι τὸ κυριώτατον μέρος τῶν πλείστων ἱστοριῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Αἱ ἐρμηνεῖαι αὗται σκοπὸν ἔχουσι νὰ ἀνεύρωσι τὴν ἱστορικὴν ἀφορμὴν ἢ τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῶν μυθευμάτων· καὶ τινες μὲν ἀπεδοκιμάσθησαν, ἄλλαι δὲ ἐθεωρήθησαν εὖστοχοι· κατ' ἄλλους δὲ, πᾶσαι εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον αὐθαίρετοι καὶ ἀνυπόστατοι. Τὸ καθ' ἡμᾶς θέλομεν παραθέσει ὀλίγα παραδείγματα τῶν ἐρμηνειῶν τούτων καὶ ἐπιφέρει τὰς ἀντιπάλους κρίσεις, ἀπλῶς διὰ νὰ δώσωμεν εἰς τοὺς πολλοὺς ἐννοίαν τινα τῆς μεγάλης ταύτης ἀμφισβήτησεως, ἣτις διεξάγεται περὶ τῆς πατρίου ἡμῶν ἱστορίας.

Εἰς τῶν ὀνομαστοτέρων ἐρμηνευτῶν τούτων ὑπῆρξεν ὁ ἐκ Μεσσηνίας τῆς Σικελίας Εὐήμερος, ὅστις ἤκουσε περὶ τὰ τέλη τῆς τετάρτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος. Ὁ Εὐήμερος παρέστησεν ὄχι μόνον τοὺς ἥρωας, ἀλλὰ καὶ τοὺς θεοὺς αὐτοὺς ὡς ἀπλοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες ζῶντες μὲν ὑπερέβαλλον, διὰ τῆς βώμης καὶ τῆς ἀρετῆς αὐτῶν, τὸ κοινὸν πλῆθος, μετὰ θάνατον δὲ ἐτιμήθησαν, ἕνεκα τῶν εὐεργεσιῶν καὶ τῶν ἐξαισιῶν κατορθωμάτων ὅσα ἐπὶ γῆς ἐπραξαν, ἀναβιβασθέντες εἰς τὴν τάξιν τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων. Ὁ Εὐήμερος ἐβεβαίωσε, ὅτι εἰς τινα κατὰ τὴν Ἰνδικὴν θάλασσαν περιήγησιν, ἣτις ἐγένετο ἐκ διαταγῆς τοῦ τότε βασιλεύοντος τῆς Μακεδονίας Κασσάνδρου, ἀνεκάλυψε δῆθεν χώραν τινα ὀνόματι Παγχαίαν, ἐν ἣ εὕρισκετο ἱερὸν τοῦ Διὸς Τριφυλίου, καὶ ἐν τῷ ναῷ στήλη χρυσῇ μεγάλῃ, ἔχουσα γράμματα διαλαμβάνοντα, ὅτι ὁ Ζεὺς ἱδρύσεν αὐτὴν ὅτε ἦτο ἐπὶ γῆς καὶ ὅτι ἱστορεῖ ἀκριβῶς τὰ παρ' αὐτοῦ πεπραγμένα. Τὸ δόγμα τοῦτο, ὅτι ὅλοι οἱ θεοὶ ἦσαν πρότερον ἄνθρωποι, ἀπεκρούετο φυσικῶ τῷ λόγῳ ὑπὸ τῶν εὐλαβεστέρων Ἑλλήνων, οἵτινες ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων, ἐστιγματίσαν τὸν Εὐήμερον ὡς ἄθεον· ἐκ τοῦ ἐναντίου δὲ πολλοὶ ἀρχαιότεροι χριστιανοὶ συγγραφεῖς, οἷον ὁ Μινούκιος Φῆλιξ, ὁ Λακτάντιος, ὁ ἱερὸς Διόγουστινος, ἡσπάσθησαν μετὰ πολλῆς προθυμίας τὰς ἀρχὰς τοῦ Εὐημέρου, διότι δι' αὐτῶν ἐκ προοιμίου ἀφηροῦντο πάντα τὰ προσόντα τῆς θεότητος ἀπὸ τοῦ Διὸς καὶ τῶν ἄλλων θεῶν, τοὺς ὁποίους οὗτοι κατεπολέμουν. Ὅθεν οἱ χριστιανοὶ οὗτοι συγγραφεῖς ἀπέδέχοντο ὄχι μόνον τὴν γενικὴν θεωρίαν τοῦ Εὐημέρου, ἀλλὰ καὶ τὰ ποικίλα αὐτοῦ μερικὰ ἱστορήματα, ὃ δ' αὐτὸς ἄνθρωπος, τοῦ ὁποίου ἡ ψευδολογία ἐλογίζετο σχεδὸν παροιμιώδης ὑπὸ τοῦ ἐθνικοῦ γεωγράφου Στράβωνος, ἐφημίζετο ὑπ' ἐκείνων ὡς λαμπρὸν ὑπόδειγμα σπουδαιοτάτης ἱστορικῆς ἐρεῦνης.

Καὶ τὰ μὲν τοῦ Εὐημέρου εἶναι προφανῶς παράλογα, οὐδὲ ἔχουσι σήμερον σπουδαῖόν τινα ὁπαδόν· ὑπάρχουσιν ὅμως ἐρμηνεῖαι τῆς θρησκευτικῆς μυθολογίας τῶν προπατόρων ἡμῶν εὐφύστεραι καὶ πιθανώτεραι. Αἱ ἐρμηνεῖαι αὗται ἤρχισαν νὰ γίνωνται ἐτι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων λογίων ἀνδρῶν, ἀλλ' ἐτελειώθησαν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἰδίως ὑπὸ δύο σφωτάτων Γερμανῶν, τοῦ Κρεῦξερου καὶ τοῦ Ἑρμᾶννου, οἵτινες δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς οἱ κορυφαῖοι τοῦ ἐρμηνευτικοῦ τούτου συστήματος. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, εἰς χρόνους τινὰς παναρχαίους,

ἦλθον ἐξ Αἰγύπτου ἢ ἐξ Ἀσίας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἱερεῖς σοφώτατοι καὶ ἐκόμισαν εἰς τοὺς ἀπαιδεύτους ἔτι κατοίκους αὐτῆς πολλὰς θρησκευτικὰς, φυσικὰς καὶ ἱστορικὰς γνώσεις. Δὲν ἐπεχείρησαν ὁμῶς νὰ διὰ-βιβάζωσι τὰς γνώσεις ταύτας δι' ἀμέσου καὶ κυριολεκτικῆς ἐξηγήσεως, ἥτις δὲν ἤθελεν ἴσως ἀποδοῖ καταληπτὴ ἢ δὲν ἤθελε προξενήσει ἐντύ-πωσιν εἰς ἀκροατὰς ἀμαθεῖς· ἀλλὰ μετεχειρίσθησαν πρὸς τοῦτο σύμ-βολα καὶ ἀλληγορίας, δηλαδὴ εἰκόνας καὶ σημεῖα, ἐπιτήδεια νὰ πα-ραστήσωσιν εἰς τὰ ὄμματα καὶ εἰς τὴν φαντασίαν μᾶλλον ἢ εἰς τὸν νοῦν τῶν ἀκρωμένων, τὰ πράγματα καὶ τὰ νοήματα ὅσα προέκειτο νὰ ἐξηγηθῶσιν εἰς αὐτοὺς. Διὰ τοῦ συμβολικοῦ λοιπὸν τοῦτου καὶ ἀλλη-γορικοῦ τρόπου, εἰσῆγαγον οἱ ἱερεῖς ἐκεῖνοι εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὰ δόγ-ματα αὐτῶν περὶ τῆς θεότητος, περὶ τῆς φύσεως καὶ περὶ τῆς ἀνθρω-πότητος· καὶ αὕτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη τῶν μύθων ἀφορμὴ. Ἦλθον ἔπειτα οἱ ποιηταί, οἵτινες ὕμνησαν τὰ γεγονότα τοῦ παρελθόντος, γεγονότα ὑπάρξαντα τῶντι ἢ μὴ ὑπάρξαντα, ἀλλ' ὅπωςδήποτε μετὰ πολλῶν μύθων κοσμηθέντα. Ἐνταῦθεν προέκυψε δευτέρᾳ τάξιν μύθων, ἥτις ἀπέβη μάλιστα πολὺ δημοτικώτερα καὶ γοητευτικώτερα τῆς πρώτης. Δὲν ἤρκεσθησαν δὲ οἱ ποιηταί εἰς τοὺς διηγηματικούς ἢ ἐπικούς τούτους μύθους, ἀλλὰ παρέλαβον καὶ τοὺς προαναφερθέντας ἀλληγορικούς, συγ-χωνεύσαντες οὕτως ἀφοτερούς. Ἐνταῦθα ὁμῶς τὰ σύμβολα ἐκεῖνα καὶ αἱ ἀλληγορίαι ἀπέβαλον τὰς ἀρχικὰς σημασίας καὶ ἐξελέφθησαν ἀπλῶς ὡς αὐτοτελεῖς μῦθοι· ὥστε οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων οὐδεμίαν ἤδη εἶχον ἔννοιαν τοῦ τί παρίστων κατ' ἀρχὰς οἱ μῦθοι οὗτοι. Ἡ ἀληθὴς τούτων σημασία διετηρήθη ὡς μυστήριον μόνον εἰς τινὰς θρησκευτικὰς ἐταιρείας, αἵτινες συνέκειντο ἐκ μελῶν κατηχουμένων ὑπὸ ἱερέων κληρονομικῶν. Αἱ ἐταιρεῖαι αὗται ἦσαν οἱ λεγόμενοι Ὀρφικοὶ καὶ Βακχικοὶ, ἔτι δὲ τὰ Ἐλευσίνια καὶ τὰ ἐν Σαμοθράκῃ μυστήρια· καὶ ἐνταῦθα λοιπὸν συνη-θροίσθησαν τὰ ἀπόρρητα δόγματα τῶν ἀρχαίων θεολογικῶν καὶ φιλο-σοφικῶν μύθων, οἵτινες, ἐκπηγάσαντες ἀπὸ ἱερατείου τινός, εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν τοῦ Ὀμήρου, ἀπετέλεσαν τὴν θεμελιώδη ἀφορμὴν τῶν ἑλληνικῶν μυθολογημάτων. Εἰς τὰ ἱερὰ ταῦτα ἰδρύματα, μετὰ διαφό-ρους προκαταρκτικὰς τελετὰς, ἐπετρέπετο τελευταῖον, ἂν καὶ ὑπὸ τὸν ὄρον αὐστηροτάτης ἐχυμυθίας, ἢ ἀκρόασις τῆς ἀρχαίας θρησκευτικῆς καὶ κοσμογονικῆς διδασκαλίας, δι' ἧς ἀπεκαλύπτετο ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ βεβαιότης τῆς μετὰ θάνατον ἀμοιβῆς καὶ τιμωρίας· ταῦτα δὲ πάντα ἡπηλλαγμένα τῶν ποιητικῶν παραμορφώσεων, καὶ

τῶν συμβόλων καὶ ἀλληγοριῶν, δι' ὧν ἐξηκολούθουν περικαλυπτόμενα ὡς πρὸς τὸν κοινὸν ὄχλον.

Τοιαῦται εἶναι αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ τοῦ ἐρμηνευτικοῦ τούτου τῆς ἐλληνικῆς μυθολογίας συστήματος· ἀρχαὶ αἵτινες ὁμολογουμένως ἐπενοήθησαν εὐφυῶς· ἀλλ' εὐφυῶς, οὐδὲν ἦττον, κατεπολεμήθησαν ὑπὸ ἐτέρων σοφῶν ἀνδρῶν, καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Ἀγγλου Γεωργίου Γρότε, ὅστις ἔγραψεν ἀπὸ τοῦ 1846 μέχρι τοῦ 1856 δωδεκάτομον ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, καὶ, ἂν μὴ ἀπατώμεθα, πρακτικώτερον τῶν ἄλλων ἐνόησε μὲν τὴν ἀξίαν τῶν μύθων τοῦ ἐλληνισμοῦ, ἡρμήνευσε δὲ τοὺς ἱστορικοὺς αὐτοῦ θεσμούς. Ὑπῆρξε βεβαίως ὑπέρμετρος θιασώτης τῆς τῶν Ἀθηναίων δημαγωγίας, ἀλλὰ περὶ τὰ λοιπὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ διατηρεῖ καὶ θέλει διατηρήσει πλεῖστον κύρος. Ὁ Γεώργιος Γρότε λοιπὸν παρετήρησεν, ὅτι ἅπαν τὸ προεκτεθὲν σύστημα στηρίζεται εἰς τὴν δοξασίαν, ὅτι οἱ Ὀρφικοὶ καὶ οἱ Βακχικοὶ, τὰ Ἐλευσίνια καὶ τὰ τῆς Σαμοθράκης μυστήρια, διέσωσαν, ὡς ἄλλαι τινὲς κιβωτοὶ, τὴν ἀπόρρητον ἐκείνην ἀρχαίαν διδασκαλίαν. Τοῦτο δὲ προὑποτίθησιν, ὅτι τὰ μυστήρια ταῦτα εἶναι ἀρχαιότερα τοῦ Ἡσιόδου, ἀρχαιότερα καὶ αὐτοῦ τοῦ Ὀμήρου, διότι μόνον ἐὰν παραδεχθῶμεν αὐτὰ ἀνατρέχοντα μέχρι τῆς προηγηθείσης, ὡς λέγεται, τῶν ποιητῶν τούτων ἱερατικῆς ἐκείνης τάξεως, δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν πῶς παρέλαβον ἀπὸ αὐτῆς τὴν ἀληθῆ ἐννοιαν τῶν συμβόλων καὶ ἀλληγοριῶν, ἅτινα ἤδη ἐπὶ τῶν ποιητῶν τούτων εἶχον ἀποβάλλει τὴν ἀρχικὴν σημασίαν. Καὶ ὅμως ἡ σύστασις τῶν μυστηρίων δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀνατρέχουσα ἀσφαλῶς οὐδὲ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἡσιόδου. Πρὸς τούτοις, σήμερον ὑπάρχει ἀποδεδειγμένον, ὅτι τὰ μυστήρια ταῦτα ἦσαν μὲν σεμνὰ καὶ σεβαστὰ ὡς θρησκευτικαὶ τελεταί, ἀλλ' οὐδεμίαν περιελάμβανον ἀπόκρυφον ἢ ἐσωτερικὴν διδασκαλίαν, καὶ ὅτι αἱ σωζόμεναι ἀρχαῖαι ἀλληγορικαὶ ἐρμηνεῖαι δὲν ἐπ' ἡγάζον ἀπὸ τῶν ἱερῶν τούτων ἰδρυμάτων, ἀλλ' ἦσαν ἔργα τῶν μεταγενεστέρων φιλοσόφων καὶ γραμματικῶν.

Καὶ ἂν ὅμως ὑποτεθῇ ὅτι αἱ προαναφερθεῖσαι ἀρχαὶ τοῦ ἐρμηνευτικοῦ τούτου συστήματος ἔχουσιν ὀρθῶς· ὅτι, δηλαδή, ἦλθε τινὲς ποτὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῆς ἀνατολῆς ἱερατικὴ τις τάξις, ὅπερ πιθανώτατον· ὅτι οἱ ἱερεῖς οὗτοι ἐκόμισαν ἐνταῦθα πολλὰς κοσμογονικὰς, φιλοσοφικὰς καὶ ἱστορικὰς εἰδήσεις, ὅπερ ἐπίσης δὲν εἶναι ἀπίθανον· ὅτι

οἱ μῦθοι τοῦ ἑλληνικοῦ θρησκευματος οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ σύμβολα καὶ ἄλληγορίαι τῶν εἰδήσεων τούτων, ὅπερ καὶ τοῦτο εἰμπορεῖ μέχρι τινὸς νὰ μὴ ἀμφισβητηθῇ· ὅτι τελευταῖον ἡ ἀληθὴς ἐννοια τῶν συμβόλων καὶ ἄλληγορίων διετηρήθη εἰς τινὰ ἱερὰ ἰδρύματα, ὅπερ θεωρεῖται μᾶλλον ἀνυπόστατον· πάλιν ἡ ἀνακάλυψις τῆς ἀληθοῦς ταύτης ἐννοίας, φαίνεται σήμερον ἀνέφικτος. Τοῦτο τοῦλάχιστον πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῶν διαφωνιῶν καὶ τῶν ἀμοιβαίων ἀναιρέσεων εἰς ἃς περιέπεσον αὐτοὶ οἱ κορυφαῖοι τοῦ ἐρμηνευτικοῦ τούτου συστήματος, ἅμα ἦλθον εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν αὐτῶν. Τῶνόντι ὁ Ἑρμᾶννος προϋποθέτει, ὅτι πᾶσά μία τῶν φιλοσοφικῶν, τῶν θεολογικῶν, τῶν φυσικῶν, τῶν ἠθικῶν διδασκαλιῶν τῶν ἱερέων, ἡλληγορήθη ἀκριβέστατα διὰ προσώπων, ὧν ἕκαστον φέρει ὄνομα σημαντικὸν τῆς ἐννοίας ἣτις ἐπροσωποποιήθη δι' αὐτοῦ· καὶ, ὁρμώμενος ἀπὸ τοιαύτης ἀρχῆς, ἐπεχείρησε νὰ ἀνεύρῃ τὴν ἀληθῆ σημασίαν ἐκάστου τῶν ὀνομάτων τούτων. Ὁ Κρεῦζερὸς ἐξεναντίας ἐνόμισεν, ὅτι εἶναι περιττὸν νὰ ἀναζητῶμεν τὰς προφητικὰς ἐκείνας θεωρίας διὰ τῆς ἐρμηνείας τῶν κυρίων ὀνομάτων ὅσα ἀπαντῶμεν εἰς τοὺς ποιητάς, καὶ ὅτι οἴκοθεν δυνάμεθα νὰ συναρμολογήσωμεν τὴν ἱερατικὴν ταύτην, καὶ συμβολικὴν, καὶ ἄλληγορικὴν φιλοσοφίαν, ἣν ἐπρέσβυσαν οἱ Ἕλληνες ἱερεῖς καὶ ποιηταί· ὅθεν, περὶ τὰς ἐρμηνείας αὐτοῦ δὲν στηρίζεται εἰς μόναν τὰς πηγὰς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἴδιον αἶσθημα, καὶ κατὰ τὴν ἔμπνευσιν τοῦ αὐτογνώμονος τούτου αἰσθηματος ἀποφαίνεται καὶ δογματίζει· πρὸς τοῦτοις δὲ, περὶ τὴν δημιουργίαν τῶν ἐρμηνειῶν αὐτοῦ, μεταχειρίζεται ὄχι μόνον τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Ἡσίοδον, ὄχι μόνον τὰς μεταγενεστέρους φιλοσοφικὰς τῆς Ἑλλάδος αἱρέσεις, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν Γένεσιν, καὶ αὐτὴν τὴν Καινὴν Διαθήκην. "Ἰνα δώσωμεν δὲ ἐννοιᾶν τινὰ τῶν ἐρμηνειῶν τούτων, παρατηροῦμεν, ὅτι, κατ' Ἀναξαγόραν, Ἕλληνα φιλόσοφον, ἀκμάσαντα εἰς Ἀθήνας ἐν τῇ πέμπτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, ὁ Νοῦς εἶναι ἡ ὑπερτάτη δύναμις ἣτις ἔδωκεν εἰς τὴν νεκράν ὕλην, ζωὴν, μορφήν, κίνησιν καὶ τάξιν. Εἰς δὲ τῶν ἐπισημοτέρων ὁπαδῶν τοῦ ἐρμηνευτικοῦ συστήματος περὶ οὗ ὁ λόγος, ὁ πολυμαθὴς Βρυᾶντιος, ἠξίωσεν ὅτι ὁ Νοῦς ἐκεῖνος τοῦ Ἀναξαγόρου οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ὁ πατριάρχης Νῶε. Πάλιν δὲ ὁ αὐτὸς Κρεῦζερὸς δὲν θεωρεῖ τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Ἡσίοδον ὅλως ἀμαθεῖς τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τῶν μύθων τοὺς ὑποίους ἀναφέρουσιν. Ὡς πρὸς τὸν Ὅμηρον μάλιστα φρονεῖ ὅτι δὲν κατενόησε μὲν ὁλόκληρον τὸ ὕψος τῆς φιλοσοφίας ἐκείνης, ἐγκώριζεν ὁμως μέρη τινὰ τοῦ-

λάχιστον αὐτῆς· καίτοι δὲ προτιθέμενος νὰ συντάξῃ ποίημα δημοτικόν, ὑποδεικνύει οὐδὲν ἥττον ἐν αὐτῷ ποῦ καὶ που ὅτι ἤξευρε περισσότερον ἅψ' ὅ,τι ἤθελε νὰ δείξῃ ὅτι ἤξεύρει· ἐνῷ κατὰ τὸν Ἑρμᾶννον ἀπεναντίας ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος ἐπανελάβον τὴν θεωρίαν τῶν σοφῶν ἐκείνων τῆς Ἑλλάδος ἱερέων, οὐδόλως καταλαμβάνοντες αὐτήν. Ἄλλ' εἶναι δύσκολον τῇ ἀληθείᾳ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος, τοὺς ὁποίους ἡ Ἑλλὰς σύμπασα ἐθεώρει ὡς πατέρας τοῦ θρησκευματος αὐτῆς καὶ ὅτινες εὐλόγως ὑποτίθενται ὡς οἱ σοφώτεροι τῆς ἐποχῆς αὐτῶν ἄνδρες, ἦσαν ἐν τούτοις ἀμαθεῖς τοῦ κυριωτάτου ἀντικειμένου περὶ ὃ ἐστρέφοντο αἱ ποιήσεις αὐτῶν καὶ δύσκολον ὁμοίως νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι, μετὰ τρισχίλια ἔτη, νεώτεροι σοφοί, ὅσῳ σοφοί καὶ ἂν ᾖσιν, εἰμποροῦν νὰ διδάξωσι τοὺς σοφωτέρους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τὸ ἴδιον ἐκείνων θρησκευμα. Δεδόσθω ὅμως καὶ τοῦτο· μήπως τοῦλάχιστον οἱ νεώτεροι σοφοί συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους; Ὁ μὲν Ἑρμᾶννος ἀπέδειξε λαμπρῶς τὸ ἀνυπόστατον τῶν συμπερασμάτων τοῦ Κρεῦξέρου· ἅμα δὲ ἠθέλησε νὰ συγκροτήσῃ ἴδια συμπεράσματα, ἦλθεν ἕτερος σοφός, ὁ Ὀλλανδὸς Λιμβουργος Βρουούερος, ὅστις ἀπέδειξεν οὐδὲν ἥττον περιφανῶς τὸ ἀνυπόστατον τῶν συμπερασμάτων τοῦ Ἑρμᾶννου.

Ἐρχόμεθα ἤδη εἰς τὴν γνώμην τοῦ Ἀγγλοῦ Γρότε. Κατὰ τὴν γνώμην ταύτην, ἡ θεογονία τῶν Ἑλλήνων περιέχει τῶνόντι κοσμογονικὰς τινὰς ιδέας περὶ χάους, γῆς, οὐρανοῦ, νυκτός, ἡμέρας καὶ τῶν τοιούτων· ἴσως δὲ καὶ οἱ πόλεμοι τῶν δευτέρων θεῶν κατὰ τῶν πρώτων, δηλαδὴ τοῦ Κρόνου κατὰ τοῦ Οὐρανοῦ, καὶ τῶν τρίτων κατὰ τῶν δευτέρων, δηλαδὴ τοῦ Διὸς κατὰ τοῦ Κρόνου, εἰμποροῦν νὰ θεωρηθῶσιν ἀπεικονίζοντες τὴν τῶν ἀρχικῶν στοιχείων πάλην· ἂν καὶ ἐνταῦθα ἦδῃ, ὅπως οὖν βεβιασμένως μόνον δύναται νὰ ἐξηγηθῇ, τί σημαίνουν οἱ τρεῖς ἐκατόγχειρες, Βριάρεως, Γύγης, Κόττος, τί οἱ πολυάριθμοι Γίγαντες καὶ τὰ ἄλλα πολλὰ ἀλλόκοτα καὶ ὑπερφυῖ ὄντα ὅσα ἀνήκουσιν εἰς τὸν σύλλογον τῶν θείων δυνάμεων. Ἄλλ' ἐν γένει ἡ θεογονία δύσκόλως δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἀπαρτίζουσα κοσμογονικόν τι σύστημα, ἥτοι σειρὰν πλήρη καὶ ἀδιάσπαστον τῶν περὶ τὰ στοιχεῖα, περὶ τοὺς πλανήτας, περὶ τὴν ὅλην φύσιν μεταβολῶν. Τινὰ μὲν τῶν προσόντων καὶ τινες τῶν πράξεων τῶν ἀποδιδωμένων εἰς τὰ πρόσωπα τῆς ἐλληνικῆς μυθολογίας, δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσι δι' ἀλληγοριῶν, ὅχι ὅμως ὅλα τὰ προς-

όντα καὶ ὅλαι αἱ πράξεις τῶν προσώπων τούτων, οὐδὲ ὅλων τῶν προσώπων αἱ ιδιότητες καὶ ἐνέργειαι. Ἐλάβομεν ἀνωτέρω ἀφορμὴν νὰ παρθέσωμεν μίαν τῶν ἀρχαιοτάτων ἀλληγοριῶν, τὴν περὶ τῆς Πανδώρας. Ἦδυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν καὶ ἄλλας τινάς· ἀλλὰ ὁλόκληρος ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξηγηθῇ τοιοῦτοτρόπως μετὰ τινος πιθανότητος. Λ. χ. ἐννοοῦμεν τὸν Ποσειδῶνα, τὸν ἐκπροσωποῦντα τὴν θάλασσαν, ἀλλὰ τί ἐκπροσωποῦσι τότε αἱ Νηρηίδες; τί ἰδίως ἡ Θέτις, ἥτις πρὸς τοῖς ἄλλοις συνεζεύχθη θνητὸν, τὸν Πηλέα; Αἱ ἀπορίαι αὗται δύνανται νὰ πολλαπλασιασθῶσιν ἐπ' ἄπειρον. Ὁ ἐπιχειρῶν λοιπὸν νὰ ἐρμηνεύσῃ δι' ἀλληγοριῶν τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν, προχωρεῖ μέχρι τινὸς εὐκόλως, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον εὐρίσκει τὸν δρόμον πεπραγμένον καὶ ἀναγκάζεται νὰ ἐκδίσσῃ αὐτὸν δι' αὐτογνωμόνων εἰκασιῶν καὶ στρεψολογιῶν· διότι τὰ ἀλληγορικὰ πρόσωπα καὶ προσόντα εἶναι πάντοτε συμπεφυρμένα μετὰ μὴ ἀλληγορικῶν, οὐδὲ δύνανται νὰ διαχωρισθῶσι ταῦτα ἀπὸ ἐκείνων, ἐκτὸς ἐὰν ἀνατραπῇ ἡ ὅλη σειρά τῶν μυθικῶν γεγονότων, πᾶσα δὲ ἐρμηνεῖα ἐπιφέρουσα τὴν τοιαύτην ἀνατροπὴν, δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῇ ἀποχρῶσα. Καὶ ἐνῷ αἱ ἐρμηνεῖαι αὗται εἰς οὐδὲν φέρουσιν ἀσφαλές, ἀναμφισβήτητον συμπέρασμα, ἔχουσι πρὸς τούτοις τὸ ἐλάττωμα, ὅτι ἀφαιροῦσιν ἐκ μέσου τὴν ἔποψιν ὑπὸ τὴν ὁποίαν αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν τὰ μυθεύματα αὐτῶν. Τῶνόντι οἱ Ἕλληνες, οἱ πλεῖστοι τοῦλάχιστον Ἕλληνες, ἐπίστευον εἰς τὰ μυθεύματα ταῦτα, ὅπως ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου παρεστάθησαν, ὡς ἀποτελοῦντα τὸ θετικὸν αὐτῶν θρησκευμα. Διὰ νὰ ἀρνηθῶμεν τοῦτο, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ Ἕλληνες οὐδεμίαν εἶχον θρησκείαν· πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὅλαι αἱ θυσίαι, ὅλαι αἱ ἱεροτελεσταίαι, ὅλαι αἱ λατρεῖαι τὰς ὁποίας ἐτέλουν ἦσαν ἀπλῆς ὑποκρισίας ἔργα· πρέπει νὰ ἀνατρέψωμεν ὅλην τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος, διότι ἡ ἱστορία αὕτη διδάσκει ὅτι εἰς μυρία περιστάσεις οἱ χρησμοὶ, οἱ ὠιωνοὶ, ὅλαι ἐν γένει αἱ λειτουργίαι τοῦ θρησκευματος τούτου ἐπενεργοῦσι παραδόξως εἰς τὰς διαθέσεις, εἰς τὰς ἀποφάσεις, εἰς τὰς πράξεις τοῦ ἔθνους. Ἐκ τοῦ Πλουτάρχου καὶ τοῦ Παυσανίου, οἵτινες ἔγραψαν πολὺ μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ χριστιανισμοῦ, συνάγεται ὅτι οἱ ἄνδρες οὗτοι εἶχον βαθύτατον αἴσθημα εὐλαθείας πρὸς τοὺς θεοὺς αὐτῶν. Ἐὰν δὲ εἰς τοσοῦτον μεταγενεστέραν ἐποχὴν, ἄνδρες τοσοῦτον λόγιοι εἶχον τοιαύτας πεποιθήσεις, ἤθελεν εἶναι παράλογον νὰ φρονῶμεν ὅτι αἱ πεποιθήσεις αὗται δὲν ἐπεκράτουν ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ. Οἱ Ἕλληνες λοιπὸν ἐπίστευον εἰς τὰ

θετικά δόγματα τοῦ θρησκευματος αὐτῶν· ὅποια ἦσαν τὰ δόγματα ταῦτα, θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσωμεν πλατύτερον μετ' ὀλίγον· ἐνταῦθα ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν ἐν κεφαλαίῳ, ὅτι, κατὰ τὴν πίστιν τῶν Ἑλλήνων, οἱ θεοὶ εἶχον μορφήν καὶ φύσιν ἀνθρωπίνην, ἐκτὸς ὅτι ἦσαν μὲν ἀθάνατοι, εἶχον δὲ πλειοτέραν ἢ οἱ ἀνθρώποι δύναμιν, καὶ ἐπενήργουν εἰς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα. Ναὶ μὲν οἱ Ἕλληνες ἐφρόνουν συγχρόνως ὅτι οἱ πλειότεροι καὶ οἱ κυριώτεροι τῶν θεῶν τούτων ἐπροστάτουν ἰδίᾳ ἕκαστος ἐνὸς τινος τῶν στοιχείων τοῦ φυσικοῦ, τοῦ ἡθικοῦ, τοῦ κοινωνικοῦ κόσμου· ὅτι ὁ Ζεὺς λ. χ. ἦτο ἰδίως θεὸς τοῦ αἰθέρος, ὁ Ποσειδῶν, τῆς θαλάσσης, ἡ Ἀθηνᾶ, τῆς φρονήσεως, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Καὶ εἶναι ὡσαύτως ἀληθές ὅτι ὑπῆρχον θεότητες τινες ἐκπροσωποῦσαι ἡθικὰς δυνάμεις ἢ περιπετείας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, αἵτινες συνεχέοντο ἐνίοτε μετὰ τῶν ἐννοιῶν τὰς ὁποίας ἐξεπροσώπων, οἷον ἡ Ἀτὴ, δηλαδὴ ἡ αἰτία ὧν τῶν ἀσυνέτων καὶ ἐμπαθῶν πράξεων καὶ τῶν ἐντεῦθεν πηγαζουσῶν συμφορῶν ἡ Ἔρις, ὁ Θάνατος, ὁ Ὑπνος, τὸ Κράτος κ.τ.λ. Τὰ ὀνόματα ταῦτα ἄλλοτε ἐσήμαινον πρόσωπα, καὶ ἄλλοτε προσόντα ἢ γεγονότα. Οἱ κυριώτεροι ὅμως θεοὶ οἱ μετὰ ἡθικῶν ἐννοιῶν συνδυαζόμενοι, καὶ πάντες ὅσοι συνεδυάζοντο μετὰ τῶν φυσικῶν δυνάμεων, δὲν ἐταυτιζόντο μετὰ τῶν ἐννοιῶν καὶ δυνάμεων τούτων. Ἡ ἐννοια τῆς φυσικῆς καὶ τῆς ἡθικῆς δυνάμεως εἶναι ἐν γένει δευτερεύουσα περὶ τὴν ἀντίληψιν τῆς θεότητος παρὰ τοῖς Ἕλλησι· πρωτεύουσα δὲ ἐννοια εἶναι ἡ τοῦ προσώπου. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, οἱ Ἕλληνες ἐλάτρευον τοὺς θεοὺς αὐτῶν ὅχι τόσο ὡς στοιχεῖα τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἡθικοῦ κόσμου, ὅσον ὡς πρόσωπα ἀπεικονίζοντα τὸν πραγματικὸν ἀνθρώπινον βίον. Οἱ Ἕλληνες ἐπίστευον λ. χ. ὅτι ὁ Κρόνος καθήρσε τῆς βασιλείας τοῦ κόσμου τὸν Οὐρανόν, ὅτι ὁ Ζεὺς καθήρσεν ἔπειτα τὸν Κρόνον, ὅτι ἡ Ἥρα ἦτο γυνὴ φιλόνηκος καὶ ζηλότυπος, ὅτι εἰς τὸν κατὰ τοῦ Ἰλίου πόλεμον, ἄλλοι μὲν τῶν θεῶν ἦσαν σύμμαχοι τῶν Τρώων, ἄλλοι δὲ τῶν Ἑλλήνων· ὅτι οἱ θεοὶ παρευρέθησαν εἰς τοὺς γάμους τοῦ Κάδμου· ὅτι θεοὶ ἐγένων ἐκ θνητῶν γυναικῶν, ὅτι θεοὶ ἔτικτον ἀπὸ θνητῶν ἀνδρῶν καὶ τὰ τοιαῦτα. Οἱ δὲ διηγούμενοι τὰ μυθεύματα ταῦτα, διηγοῦνται δοξασίας νηπιῶδεις μὲν, ἀλλ' οὐδὲν ἥττον δοξασίας αἵτινες ἀπετέλουν τὸ θετικὸν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους θρησκεῦμα· ἐνῶ οἱ ἀγωνιζόμενοι ν' ἀνακαλύψωσιν ὅλας τὰς κοσμογονικὰς, φιλοσοφικὰς καὶ ἡθικὰς ἀληθείας, αἵτινες ἐκρύπτοντο ὀπισθεν τῶν μυθευμάτων, ἀσχολοῦνται εἰς τὴν εὐρεσιν ἀληθειῶν περὶ τῶν ὁποίων ὀλίγον ἐφρόντιζεν ὁ ἑλληνικὸς λαός.

ὅστις, ὡς προείπομεν, ἐλάτρευε τοὺς θεοὺς αὐτοῦ μᾶλλον ὥς πρόσωπα ἢ ὡς φυσικὰς ἢ ἠθικὰς δυνάμεις.

Ἀνάλογος ἀμφισβήτησις παρήχθη καὶ ὡς πρὸς τὰς ἐρμηνείας τῶν μυθικῶν γενεαλογικῶν, τῶν ἡρωϊκῶν ἔθλων, τῶν κοινῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἐν γένει τῶν μυθικῶν παραδόσεων τῆς ἐποχῆς ταύτης. Αἱ ἐρμηνεῖαι αὗται σκοπὸν ἔχουσι νὰ διακρίνωσι, τί ἐνταῦθα ὑπάρχει τὸ ἱστορικόν, καὶ τί τὸ μυθῶδες· καὶ τινες μὲν ἀπεδοκιμάσθησαν, ἄλλαι δὲ ἐθεωρήθησαν εὐστοχοί, κατ' ἄλλους δὲ πᾶσαι εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀνυπόστατοι καὶ αὐθαίρετοι.

Ὁ παραδοξότερος τῶν ἐρμηνευτῶν τούτων εἶναι ὁ Παλαίφατος, ὅστις ἄδηλον ἀκριβῶς πότε ἐζή, ἀλλ' ὑπῆρξε προγενέστερος τῆς πρώτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, διότι ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου ποιητοῦ Οὐίργιλίου, ὅστις ἐγεννήθη ἐν ἔτει 70 πρὸ Χριστοῦ. Ὁ Παλαίφατος ἐπρέσβευεν, ὅτι τῶν ἀνθρώπων οἱ μὲν πείθονται εἰς ὅλα τὰ λεγόμενα, ὡς ἀμέτοχοι σοφίας καὶ ἐπιστήμης· οἱ δὲ, ἐπιρρεπέστεροι ὄντες πρὸς τὴν ἔρευναν καὶ τὸν δισταγμὸν, εἰς οὐδὲν τούτων πιστεύουσιν. Ἀλλ' αὐτὸς νομίζει ὅτι πάντα τὰ λεγόμενα καὶ ἐγένοντο· διότι, ἂν δὲν ἐγίνοντο, δὲν ἦθελον λέγονται. Δέχεται ὁμοῦς ὅτι δὲν ὑπῆρξαν τοιαῦτα οἷα καὶ λέγονται· καὶ ὅτι οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ λογογράφοι παρεμόρφωσαν αὐτὰ ἐπὶ τὸ ἀπιθανώτερον, διὰ νὰ τὰ καταστήσωσι θαυμαστότερα εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ὅθεν ὁ Παλαίφατος κατέβαλε πολλοὺς κόπους ἵνα διακρίνῃ τὸ ἀληθὲς ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐπεσκέφθη τὰς χώρας εἰς ἃς ἀποδίδονται τὰ λεγόμενα, καὶ ἐξήτασεν ἐπιμελῶς τοὺς πρεσβυτέρους τῶν κατοίκων καὶ ἄλλους. Ἰδοὺ δὲ παραδείγματα τινὰ τοῦ ἀποτελέσματος τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ.

Ἐλάβομεν ἀνωτέρω ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν (σελ. 38) τὸν περὶ Σφιγγὸς μῦθον. Ὁ Παλαίφατος, ἐκθέσας τὸν μῦθον τοῦτον, ἐπιφέρει ὅτι τὰ λεγόμενα εἶναι ἀπίθανα καὶ ἀδύνατα, ὅχι μόνον διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπῆρξε τοιοῦτο θηρίον, ἀλλὰ καὶ διότι εἶναι ὅλως παιδαριῶδες νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι οἱ Καδμεῖοι, ἀντὶ νὰ τὸ κατατοξεύσωσιν, ἄφινον αὐτὸ νὰ τοὺς κατατρώγῃ. Ἔχει δὲ ἡ ἀλήθεια ὡς ἐξῆς. Ἡ Σφιγὴς ἦτο ἀπλῶς σύζυγος τοῦ Κάδμου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Κάδμος ἔλαβε καὶ ἄλ- λην γυναῖκα, τὴν Ἀρμονίαν, ἡ Σφιγὴς συγκροτήσασα στρατὸν, κατέλαβε τὸ ὅρος τὸ λεγόμενον Σφιγγίον, καὶ ἐντεῦθεν ἐπολέμει πρὸς τὸν Κάδμον,

ἐπιχειροῦσα καθ' ἐκάστην ὥραν ἐνέδρας, εἰς ἃς ἐφόνευε τοὺς ἀντιπάλους· καλοῦσι δὲ οἱ Καδμεῖοι τὴν ἐνέδραν, αἰνιγμα. Ἐν τούτοις ὁ Κάδμος ὑπέσχετο ὅτι θέλει δώσει χρήματα πολλὰ εἰς ἐκείνον ὅστις φονεύσῃ τὴν Σφίγγα· καὶ ὁ Οἰδίπους, ἀνὴρ Κορίνθιος πολεμικώτατος, παραλαβὼν τινὰς τῶν Καδμείων, ἀπῆλθε διὰ νυκτὸς εἰς τὸ ὄρος καὶ ἐφόνευσε τὴν Σφίγγα. Τούτων δὲ οὕτω συμβάντων, ἐξετέθησαν ταῦτα ἐπὶ τὸ μυθικώτερον.

Ὁμοίως περιγράφας ὁ Παλαίφατος τὴν Χίμαιραν (σελ. 31), ἐπιφέρει, ὅτι τοιοῦτο θηρίον βεβαίως δὲν ὑπῆρξε· διότι ἀδύνατον ὄφιν, καὶ λέων, καὶ αἶψά νά μεταχειρίζονται τὴν αὐτὴν τροφήν· καὶ εὐηθὲς ἐνῶ εἶχε θνητὴν φύσιν, νά ἀποπνέῃ πῦρ. Τὸ δὲ ἀληθὲς οὕτως ἔχει. Ὁ Βελλεροφόντης, ἀνὴρ γενναῖος, κατεσκεύασε πλοῖον μακρὸν, δι' οὗ ἐλεηλάτει τὰ παραθαλάσσια χωρὶα τῆς Φρυγίας. Τὸ δὲ ὄνομα τοῦ πλοίου ἦτο Πήγασος, ὡς καὶ νῦν ἕκαστον τῶν πλοίων ἔχει ὄνομα· καὶ ἀρμόζει μᾶλλον εἰς πλοῖον ἢ εἰς ἵππον τὸ ὄνομα Πήγασος. Ὑπῆρχε δὲ εἰς τὴν χώραν ἐκείνην ὄρος ὀνόματι Χίμαιρα, εἰς τοῦ ἵππου τὸ ἐμπροσθεν μέρος κατῴκει τότε λέων, εἰς δὲ τὸ ὀπισθεν, δράκων, οἵτινες ἐκακοποιοῦν τοὺς ποιμένας καὶ τοὺς ξυλοκόπους. Τότε λοιπὸν ἐπελθὼν ὁ Βελλεροφόντης κατέκαυσε τὸ ὄρος καὶ ἐξωλόθρευσε τὰ θηρία· οἱ δὲ ἐγγχώριοι ἔλεγον, ὅτι ὁ Βελλεροφόντης, ἐλθὼν μετὰ τοῦ Πηγάσου, κατέστρεψε τὴν Χίμαιραν· οὕτως ἀνεπλάσθη ὁ μῦθος.

Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὁ Παλαίφατος ἐπραξεν ὡς πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τῶν μύθων, ὅτι ὁ Εὐήμερος, ὡς πρὸς τοὺς θεοὺς· ἐξέθηκε δηλαδὴ τὰ μυθεύματα ἐπὶ τὸ πιθανώτερον. Ἄλλ' οὐδένα ἔχει τὴν σήμερον σπουδαῖον ὁπαδόν.

Ἄλλο εἶδος ἐρμηνευτῶν εἶναι οἱ ἐρμηνευταί, οἵτινες θεωροῦσι μὲν καὶ οὗτοι ὅτι τὰ περὶ τῶν ἀρχαιοτάτων τούτων χρόνων λεγόμενα ἔχουσιν ὅλα βάσιν τινὰ ἀληθείας καὶ ὅτι ἀπλῶς ἡλλοιωθήσαν ὑπὸ τῶν ποιητικῶν μύθων· δὲν ἐπιχειροῦσιν ὅμως, ὡς ὁ Παλαίφατος, νά μεταπλάσωσιν ἐπὶ τὸ πιθανώτερον τὸ ἀπίθανον μέρος τῶν μύθων, ἀλλὰ ἀφαιροῦντες ἐκ μέσου ὅλως διόλου πᾶν ὅ,τι ὑπερφυῖς καὶ ἀλλόκοτον περιλαμβάνουσι τὰ διηγήματα, περιορίζονται εἰς μόνον τὸ πιθανὸν αὐτῶν μέρος καὶ ἐκθέτουσι τὸν σκελετὸν τοῦτον ὡς ἀληθὴ ἱστορίαν. Οὕτως ἐπραξάν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων, καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων ἰδίως οἱ Γάλλοι Ῥαοῦλ Ῥοχέτιος, Κλαυῖρος καὶ Φρερέτος. Περιφημον δὲ παρὰ-

δειγμα τοιαύτης ἐρμηνείας εἶναι ὁ τρόπος καθ' ὃν παρέστηκεν τὸν τρωϊκὸν πόλεμον εἰς τῶν μεγίστων ἱστορικῶν τῆς ἀρχαιότητος, ὁ Ἀθηναῖος Θουκυδίδης, ὁ ἀκμάσας ἐν τῇ πέμπτῃ πρὸ Χριστοῦ, ἑκατονταετηρίδι. Ἐἶδομεν πῶς ὁ πόλεμος οὗτος ἐζωγραφήθη ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ Ὁμήρου. Ὁ δὲ Θουκυδίδης, ἀφαιρέσας ἐκ μέσου τοὺς ἀναμιχθέντας εἰς τὸν ἄγωνα τοῦτον θεοὺς, ἀφαιρέσας τὰ ὑπερφυῖ τῶν ἡρώων κατορθώματα, ἀφαιρέσας τοὺς ἀθανάτους ἔκπους Ἐάνθον καὶ Βαλῖον,

τοὺς ἔτεκε Ζεφύρῳ ἀνέμῳ Ἄρπυια Ποδάργῃ·

ἀφαιρέσας τὸν δούρειον ἵππον, ὁμιλεῖ περὶ τοῦ γεγονότος, ὡς περὶ ἀναμφισβητήτου κατὰ τὰ λοιπὰ πράγματος, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁμηρικῆς παραδόσεως. Ὁ Ἀγαμέμνων, λέγει, ἀνέλαβε τὴν ἡγεμονίαν τῆς ὅλης ἐκστρατείας, ὡς ἰσχυρότατος τῶν ἄλλων δυναστῶν κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Συνέειπετο δὲ ὁ στόλος ἐκ χιλίων καὶ διακοσίων πλοίων, ὧν τὰ μεγαλύτερα ἔφερον ἑκατὸν εἰκοσιν ἄνδρας, τὰ δὲ μικρότερα πεντήκοντα. Καὶ ἀφικθέντες οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν Τρωάδα, ἐνίκησαν ἀμέσως τοὺς πολεμίους εἰς μάχην· ἀλλὰ μὴ ἔχοντες τροφάς, ἠναγκάσθησαν νὰ τραπῶσιν εἰς ληστείαν καὶ γεωργίαν τῶν πέριξ χωρῶν, ὀλίγοι μόνον παραμένοντες εἰς τὴν πολιορκίαν, καὶ τούτου ἕνεκα οἱ Τρῶες ἠδυνήθησαν νὰ ἀντισταθῶσι δέκα ἔτη. Ἐνῷ ἂν οἱ πολιορκηταὶ εἶχον τροφάς καὶ ἔμενον πάντοτε ἡήροισμένοι, ἤθελον κυριεύσει τὴν Τροίαν πολὺ ταχύτερον καὶ εὐκολώτερον.

Ἀλλὰ, ἐπιφέρουσιν ἄλλοι, διότι ἀφηρέθη οὕτω ἀπὸ τοῦ διηγήματος ἅπαν τὸ ποιητικὸν αὐτοῦ ἔνδυμα, κατέστη ἄρὰ γε διὰ τοῦτο τὸ διηγούμενον βέβαιον, θετικόν, ἱστορικόν; Ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη δὲν θεωρεῖ σήμερον ὡς βέβαια καὶ θετικὰ εἰμὴ ὅσα δύνανται νὰ κυρωθῶσι διὰ συγχρόνων μαρτύρων ἢ διὰ συγχρόνων μνημείων. Μνημεῖον ἀναγόμενον εἰς τὸν τρωϊκὸν πόλεμον καὶ ἀνατρέχον μέχρι τῆς ἐποχῆς εἰς ἣν οὗτος ἀποδίδεται, δὲν ὑπάρχει σήμερον, καὶ οὐδὲ ἐπὶ Θουκυδίδου ὑπῆρχεν. Ὁ μόνος τούτου μάρτυς ἦτο ὁ Ὁμηρος· ἀλλ' ὁ Ὁμηρος ἦτο πολλὰς ἑκατονταετηρίδας μεταγενέστερος τῶν παρ' αὐτοῦ ὑμνηθέντων ἡρώων καὶ ἄθλων. Εἶναι ἀληθές, ὅτι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπεκράτει γενικὴ πεποιθήσις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου· ἀλλ' οἱ Ἕλληνες πίστευον ὁμοίως εἰς ὅλας αὐτῶν τὰς μυθικὰς παραδόσεις. Καὶ ἔπειτα αὐτὸς ὁ Θουκυδίδης ἔλαβεν, εἰς ἄλλας τινὰς περιστάσεις, ἀφορμὴν νὰ

ἀποδείξῃ ὅπόσον ἐσφαλμέναι ἦσαν πολλάκις αἱ τοιαῦται γενικαὶ πεποιθήσεις. Δ. χ. ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του, γενικὴ πεποιθήσις ἐπεκράτει ἐν Ἀθήναις ὅτι πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν ἀκμάσαντος τυράννου Πεισιστράτου ἦτο ὁ Ἰππαρχος καὶ ὄχι ὁ Ἰππίας· ἐνῷ ὁ Θουκυδίδης ἐξετάσας ἀνθρώπους οἵτινες ἠδύναντο νὰ γνωρίζωσι προσωπικῶς τοὺς παῖδας τοῦ Πεισιστράτου, καὶ πρὸς τοῦτοις στήλην ἐν τῇ ἀκροπόλει ἀναφέρουσιν τὰ ὀνόματα αὐτῶν, ἀπέδειξεν, ὅτι πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ τυράννου ἦτο ὁ Ἰππίας καὶ ὄχι ὁ Ἰππαρχος. Ἐξ οὗ γίνεται πρόδηλον ὅτι καὶ περὶ πραγμάτων ὄχι παλαιῶν, ἠδύναντο νὰ ἐπικρατῶσιν ἡμᾶς τημέναι γενικαὶ πεποιθήσεις. Ἄρα ὁ τρωϊκὸς πόλεμος, ὅπως διηγείται αὐτὸν ὁ Θουκυδίδης, εἶναι μὲν πιθανός· ἴσως ἐγένετο τῶντι· ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς γεγονὸς βέβαιον καὶ ἀναμφισβήτητον κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης. Τοῦτο δὲ τόσῳ ὀλιγώτερον, ὅσῳ ἄπειροι διαφωνοῦσι ἐπικρατοῦσι περὶ τῆς ἐποχῆς εἰς ἣν ἀποδίδεται. Ὁ Ἡρόδοτος, ὅστις ἤκμασε μικρὸν πρὸ τοῦ Θουκυδίδου, ἐν τῇ αὐτῇ πέμπτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, προσδιορίζει πού τὸ γεγονός τοιοῦτοτρόπως, ὥστε οἱ Γάλλοι χρονολόγοι, οἵτινες ἐδέχθησαν τὴν γνώμην αὐτοῦ, ἀνάγουσι τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας εἰς τὸ 1270 ἔτος πρὸ Χριστοῦ· ἂν καὶ ὁ αὐτὸς Ἡρόδοτος ἀντιφάσκει ἀλλαχοῦ δις εἰς τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ πρώτου χωρίου. Κατὰ δὲ τὸν Πάριον χρονολογικὸν πίνακα, τὸν ἀνευρεθέντα εἰς Σμύρνην, κατὰ τὴν 17 ἑκατονταετηρίδα, τὸ γεγονός μετατίθεται εἰς τὸ 1209 ἔτος· κατὰ δὲ τοὺς Ἀλεξανδρινούς χρονολόγους, Ἐρατοσθένην καὶ Ἀπολλόδωρον, εἰς τὰ ἔτη 1184 καὶ 1183. Καὶ ἄλλοι δὲ πλείστοι, οἷον ὁ Ἐφορος, ὁ Φανίας, ὁ Τίμαιος, ὁ Κλείταρχος, ὁ Δοῦρις, ὁ Καλλίμαχος, ὁ Δημοκρίτος, ὁ Ἰσοκράτης, ἔχουσιν ἕκαστος ἰδίαν, καὶ ἐνίοτε διπλὴν ἢ τριπλὴν χρονολογίαν· ἐξ ὧν ἡ μὲν τοῦ Τιμαίου ἀνατρέχει μέχρι τοῦ 1343 πρ. Χρ., ἡ δὲ τοῦ Δημοκρίτου καταβαίνει μέχρι τοῦ 1150· ὥστε ἡ μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰ εἶναι 200 περίπου ἐνιαυτῶν, ἡ δὲ ἐντεῦθεν προκύπτουσα ἀμβιβολία περὶ τοῦ πότε συνέβη ὁ τρωϊκὸς πόλεμος, προστιθεμένη εἰς τὴν ἑλλειψιν παντὸς κύρους, δὲν δύναται εἰμὴ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἀμβιβολίαν τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης, περὶ τοῦ ἂν ποτε συνέβη ὁ πόλεμος οὗτος.

Συμβαίνει δὲ ἐνταῦθα καὶ ἄλλο ἀτόπημα. Περὶ ὧν σχεδὸν τῶν γεγονότων, τῶν ἀποδιδόμενων εἰς τοὺς μυθικοὺς χρόνους ὑπάρχουσι διπλαῖ καὶ τριπλαῖ παραδόσεις· οἱ δὲ ἐρμηνευταὶ παραδέχονται συνήθως μίαν ἐξ αὐτῶν, ἐνῷ, ὡς παρατηρεῖ ὁ Γρότε, εἶναι πρόδηλον, ὅτι

ὅσω ἀξιόπιστος εἶναι ἢ μία παράδοσις, τόσω καὶ ἡ ἄλλη, ἡ δὲ μεταξὺ αὐτῶν ἐκλογή εἰμπορεῖ νὰ ᾔηται ἔργον ὀρέξεως, ἀλλ' ὅχι κρίσεως ἱστορικῆς. Περὶ τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου ἐπικρατεστάτη ἦτο βεβαίως ἡ παράδοσις ἢ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου μὲν ὑμνηθεῖσα, γυμνωθεῖσα δὲ τῆς ποιητικῆς αὐτῆς πορφύρας ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ἐπὶ τοσοῦτον ἐπικρατεστάτη, ὥστε ἅμα τις ἀποφασίσῃ νὰ ἐκθέσῃ ὡς ἱστορίαν τὸν τρωϊκὸν πόλεμον, δὲν τολμᾷ εἰμὴ ταύτην τὴν παράδοσιν νὰ ἀκολουθήσῃ. Ἀλλ' ὅμως καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, ὅστις διὰ τὴν μεγάλην φήμην τοῦ ὁμηρικῆς ποιήματος καὶ τὴν κοινὴν πεποίθησιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, εἶναι ἐν τῶν ὀλιγώτερον ἀμφισβητηθέντων ἱστορημάτων τῶν μυθικῶν χρόνων, καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου ὑπῆρξαν ἑτεραὶ τινες διαμορφώσεις τῆς παραδόσεως, ὧν ἡ παραδοξότερα εἶναι ἡ τοῦ Δίωνα τοῦ Χρυσοστόμου. Κατὰ τὸν Δίωνα τὸν Χρυσόστομον, ὅστις ἤχησεν περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος μετὰ Χριστόν. τὰ πράγματα συνέβησαν ὅπως διόλου ἄλλως παρ' ὅ,τι ἐξετέθησαν ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου· ὁ Πάρις ἦτο νόμιμος τῆς Ἑλένης σύζυγος· ὁ Ἑκτωρ ἐφόνευσε τὸν Ἀχιλλέα, οἱ δὲ Ἕλληνες, μὴ δυνηθέντες νὰ κυριεύσωσι τὴν Τροίαν, ὑπεχώρησαν κατησχυμένοι. Ἀξιοὶ δὲ ὁ Δίων ὅτι στηρίζεται εἰς τὴν μαρτυρίαν τῶν Αἰγυπτίων ἱερῶν· ὁμοίως καὶ ὁ Ἡρόδοτος, διαφωνῶν περὶ τινὰ πρὸς τὸν Ὀμηρον, φέρει μάρτυρας τοὺς Αἰγυπτίους ἱερεῖς.

Ἀλλὰ τὸ μέγιστον κατὰ τῆς τοιαύτης ἐρμηνείας τῶν μυθικῶν παραδόσεων ἐπιχείρημα εἶναι ὅτι, ἀφαιροῦσα τὰ ποιητικὰ αὐτῶν κόσμημα, δὲν δίδει μὲν ὡς ἐκ τοῦτου εἰς αὐτάς τὴν ἱστορικὴν βεβαιότητα, διαστρέφει δὲ τὴν ἐποψιν ὑπὸ τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν αὐτάς. Τυφόντι, οἱ Ἕλληνες ἐπίστευον εἰς τὸν τρωϊκὸν πόλεμον ὅχι οἷον ἐπὶ τὸ θετικώτερον ἰστόρησεν αὐτὸν ὁ Θουκυδίδης, ὡς γεγονὸς δηλαδὴ καθαρῶς ἀνθρώπινον, ἀλλὰ οἷον παρέστησεν αὐτὸν ὁ Ὀμηρος, ἥτοι ὡς γεγονὸς γιγαντώδους τινὸς παρελθούσης ἐποχῆς, τῆς ὁποίας τὰ συμβεβηκότα διεξήγοντο εἰς τὸ μεταίχμιον οὕτως εἰπεῖν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τινὲς μὲν τῶν θνητῶν, περιβεβλημένοι ἀρετῇ ἐξαισίαν καὶ δύναμιν ὑπερβάλλουσαν, μετρωρίζοντο εἰς τὴν ἀνωτέραν περιωπὴν τῶν ἡμιθέων ἡρώων, οἱ δὲ θεοὶ δὲν ἀπηξίουσαν νὰ ἀναστρέφονται ἐν τῇ μέσῃ τοῦ ὑπερανθρώπου ἐκείνου γένους. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὁ Ὀμηρος ζωγραφεῖ ἐποχὴν τινὰ προαιώνιον, ἥς αἱ περιπέτεται ὑπερέβαινον τοὺς ἡθικούς καὶ ὕλικους νόμους τῆς μετα-

γενεστέρας ἀνθρωπίνης ἐποχῆς· κόσμον ἱερὸν ἅμα καὶ πολιτικόν, τὸν ὁποῖον ἡ ἐλληνικὴ φυλὴ εὐλαβεῖτο, ὡς περιέχοντα τὰς θρησκευτικὰς ἀρχὰς ὅλων τῶν ἐθνικῶν αὐτῆς δοξασιῶν καὶ εἰς τοῦ ὁποῖου τὴν πραγματικὴν ὑπαρξίν ἐπίστευεν, ὅχι μόνον ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων, ἀλλὰ καὶ βραδύτερον ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ναὶ μὲν ὑπῆρχον ἤδη ἐπὶ τῆς τελευταίας ταύτης ἐποχῆς ἀνθρωποὶ τινες, φιλόσοφοι, ἱστορικοὶ, οἵτινες καθὼς δὲν ἐπίστευον εἰς τὸ καθαρῶς θρησκευτικόν μέρος τῶν μυθευμάτων, δὲν ἐπίστευον οὐδὲ εἰς ταῦτα τὰ ἱστορικὰ ἅμα καὶ θρησκευτικὰ μυθεύματα· ἀνθρωποὶ ὅποιοι ὑπάρχουσι παντοῦ καὶ πάντοτε. Ἄλλ' ὅτι ἡ μεγάλη τοῦ ἔθνους ἡμᾶς ἐπίστευεν εἰς τὸν ὁμηρικὸν ἐκείνον κόσμον, ἐξάγεται ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐξειργάσθησαν τὸν τρωϊκὸν πόλεμον, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, οἱ λυρικοὶ καὶ οἱ τραγικοὶ ποιηταί. Οἱ ποιηταὶ οὗτοι ἐκαινοτόμησαν μὲν πολλάκις περὶ τὰ καθέκαστα, ἔδωκαν μὲν εἰς τὸ μύθευμα νέον μέχρι τινὸς ἠθικὸν χαρακτήρα, ἐν γένει ὁμῶς περιστρέφοντο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐντὸς τῶν μέτρων τοῦ ὁμηρικοῦ κόσμου, οὐδέποτε καταβιβάζοντες τὸ ἀντικείμενον μέχρι τῶν ἀναλογιῶν τοῦ περὶ αὐτοὺς θετικοῦ βίου, καὶ ἰδίως παραδεχόμενοι πάντοτε τὴν ἀνάγκησιν τῆς Ἑλένης, τῆς θυγατρὸς μὲν τοῦ Διὸς, ἀδελφῆς δὲ τῶν Διοσκούρων, τὴν μικτὴν σύμπραξιν τῶν θεῶν, τῶν ἡρώων καὶ τῶν ἀνθρώπων, τὴν κολοσσικὴν δύναμιν καὶ τοὺς ἄθλους τῶν κυριωτάτων ἡγεμόνων, τοὺς μακροὺς καὶ ὑπερβολικοὺς ἀγῶνας εἰς οὓς καθυπεβλήθησαν οἱ κατακτηταί, καὶ τὴν τιμωρήσασαν τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν Νέμεσιν. Ἄν τὸ μέγα κοινὸν ἐθεώρει πάντα ταῦτα ὡς καθαρὸς μύθους, ὡς μηδέποτε ὑπάρξαντα πράγματα, τὰ ἔργα τῶν λυρικῶν καὶ τῶν τραγικῶν ποιητῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προξενήσῃσι τὴν ἐντύπωσιν, τὴν συγκίνησιν, τὴν κατάνυξιν τὴν ὁποῖαν ἐπροξένουν εἰς αὐτό. Ἄρα τὸ μέγα κοινὸν καὶ αὐτῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἐπίστευεν εἰς τὸ γιγαντώδες, εἰς τὸ ὑπεράνθρωπον ἐκεῖνο παρελθὸν τοῦ ὁμηρικοῦ κόσμου· ἄρα ἡ περὶ τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου διήγησις, ὅπως ἐζωγράφησεν αὐτὸν ὁ Ὅμηρος, παρίστησιν εἰς ἡμᾶς τὴν δύναμιν τῆς φαντασίας καὶ τινὰς τῶν ἠθικῶν χαρακτήρων τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, προσέτι δὲ καταδεικνύει τὴν ἐπιρροὴν τῶν περὶ τοῦ γεγονότος ἐκείνου παραδόσεων εἰς ὅλον τὸν ἐλληνικὸν βίον· ὃ ἐστὶ διδάσκει πράγματα βέβαια καὶ διὰ τοῦτο ἄξια τῆς ἱστορίας. Ἡ δὲ περὶ τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου διήγησις, ὅπως ἐφιλοσόφησε περὶ αὐτοῦ ὁ Θουκυδίδης, δὲν διδάσκει εἰς ἡμᾶς εἰμὴ τὴν ἀτομικὴν γνώμην τοῦ μεγάλου τούτου ἱστορικοῦ, ἥτις

οὔτε παραδόσεις εἶναι οὔτε ἱστορία. Ἐνὶ λόγῳ αἱ μυθικαὶ παραδόσεις δὲν ἔχουσιν ὑπόστασιν τινὰ εἰμὴ ἐνόσω φέρουσι τὸ μυθικὸν αὐτῶν κόσμημα· καὶ τῇ ἀληθείᾳ ἐνθυμίζουσι κατὰ τοῦτο τὰς πομφόλυγας τὰς ὑποίας οἱ παῖδες σχηματίζουν διὰ τοῦ σάπωνος. Ἡ πομφόλυξ δὲν ὑπάρχει εἰμὴ ἐνόσω φέρι τὸ διαφανὲς αὐτῆς περιβλήμα· τότε ἔχει ποικίλα καὶ ζωηρὰ χρώματα, σχῆμα, σῶμα, κίνησιν· ἅμα ὅμως θελήσῃτε νὰ γυμνώσῃτε αὐτὴν τοῦ ἐλαφροτάτου αὐτῆς ἐνδύματος, διὰ νὰ ἰδῇτε τί περιέχεται ἐν αὐτῷ, διαλύονται ἀμέσως καὶ χρώματα, καὶ σχῆμα, καὶ σῶμα, καὶ κίνησις, καὶ δὲν βλέπετε τίποτε ἔμπρὸς σας. Τοιοῦτό τι πάσχουσι καὶ αἱ μυθικαὶ παραδόσεις, ἅμα ἀφαιρέσῃτε τὸ μυθικὸν αὐτῶν κόσμημα· ἐκλείπει μὲν ὁ μῦθος, δὲν προκύπτει δὲ ἱστορία.

Τρίτη καὶ τελευταία τάξις τῶν ἐρμηνευτῶν εἶναι οἱ ἐρμηνευταί, οἵτινες οὔτε μεταπλάττουσι τὸ ἀπίθανον τῶν μύθων ἐπὶ τὸ πιθανώτερον, οὔτε παραδέχονται ὡς γνησίαν ἱστορίαν τὸ πιθανὸν μέρος τῶν παραδόσεων· ἀλλὰ, θεωροῦντες τὰς παραδόσεις ὡς ἀπλὴν ἀφορμὴν εἰκασιῶν καὶ συμπερασμάτων, δημιουργοῦσιν, ἕκαστος διὰ τῶν εἰκασιῶν αὐτοῦ καὶ συμπερασμάτων, ἰδίαν περὶ τῶν χρόνων ἐκεῖνων ἱστορίαν. Τὸ ἐρμηνευτικὸν τοῦτο σύστημα ἐπεκράτησε μάλιστα ἐν Γερμανίᾳ· καὶ ἰδοὺ ἐπὶ παραδείγματος πῶς ἐρμηνεύει τὴν περὶ τοῦ πλοῦ τῶν Ἀργοναυτῶν παράδοσιν.

Εἰς παραρχαίους τινὰς χρόνους, φυλαὶ συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλας, τῶν ὑποίων ἐπιφανεστάτη ἦτο οἱ καλούμενοι Μινύαι, φαίνεται ὅτι κατέλαβον μέγα μέρος τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ Ἰωλκοῦ μέχρι τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Πύλου. Ἐξαιρέτως δὲ ἤκησαν οἱ ἐν Ὀρχομενῷ τῆς Βοιωτίας Μινύαι, τῶν ὑποίων ἢ ὑπαρξίς καὶ αἱ ναυτικαὶ ἐπιχειρήσεις θεωροῦνται ἀναμφισβήτητοι· διὸ θέλομεν ἄλλοτε λάβει ἀφορμὴν νὰ εἴπωμεν πλείονα περὶ αὐτῶν. Ταύτας λοιπὸν τὰς ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις τῶν Μινυῶν εἰκονίζει, κατὰ τὸν σοφὸν Γερμανὸν Κ. Ο. Μύλλερν, ἡ περὶ τοῦ πλοῦ τῶν Ἀργοναυτῶν παράδοσις. Αἱ ἀποικίαι τὰς ὑποίας οἱ Μινύαι ἱδρυσαν, ἢ τὰ μέρη ὅπου περιῆλθον εἰς πολέμιας ἢ φιλικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς ἐγγχωρίους, ἀνεφέρθησαν ὑπὸ τῆς παραδόσεως ὡς τόποι· εἰς οὓς ἀπέβησαν οἱ Ἀργοναῦται. Αἱ χῶραι πρὸς τὰς ὑποίας ἐπλευσαν κατὰ πρῶτον οἱ Μινύαι ἦσαν φυσικῶς τῷ λόγῳ αἱ νῆσοι αἱ κείμεναι εἰς τὸ ἀρκτικοδυτικὸν μέρος τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἔμπροσθεν τοῦ Ἑλληνικοῦ πόντου, ἔπειτα δὲ τὰ παράλια τῆς Προποντίδος

καὶ τῶν δύο αὐτῆς πορθμῶν· ὅθεν πιθανῶς ταύτας μόνας τὰς χώρας ἀνέφερε κατ' ἀρχὰς ἢ παράδοσις. Διότι αἱ θαλασσοπορίαι τῶν Μινυῶν δὲν ὑπερέβαλον τὴν εἰσόδον τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἢ ἂν προεχώρησαν περαιτέρω, περιωρίσθησαν εἰς μόνην τὴν εὐρωπαϊκὴν παραλίαν· ἢ δὲ μέχρι Κολχίδος παράτασις τοῦ πλοῦ τῶν Ἀργοναυτῶν, εἶναι μεταγενεστέρα. Τοιαύτη εἶναι ἐν συνόψει ἡ ἐρμηνεία τοῦ σοφοῦ Γερμανοῦ, τὴν ὁποίαν ἐθεώρησεν ὡς τὴν πιθανωτέραν τῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰκασιῶν καὶ ὁ Ἀγγλος Κόννοπ Θίρλουαλλ, ὅστις ἔγραψε μικρὸν πρὸ τοῦ Γρότε (ἀπὸ τοῦ 1835 μέχρι τοῦ 1844) ὁκτάτομον ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος πλείστου λόγου ἄξιαν, κατεκρίθη ὅμως ὡς παραδεχθεὶς πολλάκις πέραν παντὸς μέτρου τὰς αὐθαιρέτους τῶν Γερμανῶν ἐρμηνείας. Ἰδίως δὲ, ὡς προείπομεν, παρεδέχθη καὶ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος, ὡς πιθανωτέραν πάσης ἄλλης. Ἡ ἐρμηνεία αὕτη εἶναι τῶντι πιθανή· ἀλλὰ πᾶν τὸ πιθανόν δὲν εἶναι καὶ βέβαιον. Ἱστορία δὲ εἶναι ἡ ἀπομνημόνευσις γεγονότων βεβαίων, ὅχι μόνον πιθανῶν· καὶ ἅμα περιλάβῃ ὅλα τὰ πιθανὰ, παύει τοῦ νὰ ᾔηται ἱστορία. Ἡ ἀνὰ χεῖρας ἐρμηνεία τροπολογεῖ πρὸ πάντων οὐσιωδῶς τὴν παράδοσιν. Ἡ παράδοσις ἀναφέρει μίαν μόνην ἐπιχείρησιν, ἡ δ' ἐρμηνεία ἀξιοῖ ὅτι ἡ παράδοσις παρίστησι σειρὰν πολλῶν ἐπιχειρήσεων, γενομένων ἐπὶ πολλὰς γενεάς· τοῦτο εἶναι, ἐπαναλαμβάνομεν, πιθανόν· ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἡ μὲν παράδοσις ἀναφέρει ἓνα μόνον πλοῦν, ὃ δ' ἐρμηνευτῆς οὐδεμίαν ἄλλην παραθέτει μαρτυρίαν, ἐκτὸς τῆς ἰδίας αὐτοῦ γνώμης. Πρὸς τοῦτοις ὁ ἐρμηνευτῆς ὑποθέτει ὅτι ἡ ἀρχικὴ παράδοσις δὲν ἀνέφερεν εἰμὴ τὰς μέχρι τοῦ Εὐξείνου πόντου χώρας πιθανόν καὶ τοῦτο· ἀλλ' ὅμως ὁ Ἡσιόδος μνημονεύει τῆς ἀπὸ Κολχίδος ἐπανόδου τῶν Ἀργοναυτῶν, ἄλλην δὲ ἀρχαιότεραν τοῦ Ἡσιόδου μαρτυρίαν δὲν ἔχομεν. Καὶ ἔπειτα ἂν ὁ μέχρι Κολχίδος πλοῦς τῶν Ἀργοναυτῶν προσετέθη βραδύτερον, δηλαδὴ εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ἐγνώρισαν τὰς χώρας ταύτας, διατὶ τὸ τελευταῖον μέρος τῆς παραδόσεως περιέχει μυθωδεστάτας γεωγραφικὰς εἰδήσεις·

Ἡ δὲ τοιαύτη τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος παραδόσεως ἐρμηνεία, ὡς στηριζομένη εἰς μόνην τοῦ γράφοντος τὴν εἰκασίαν, ἦτο φυσικὸν νὰ προκαλέσῃ ἐρμηνείας ἄλλας, μὴ στηριζομένας ὁμοίως εἰμὴ εἰς τὴν εἰκασίαν τοῦ γράφοντος. Τῶντι, ἕτερος Γερμανός, ὁ Βεϊχέρτιος, φρονεῖ, ὅτι τὸ χρυσόμαλλον δέρας σημαίνει τοὺς θησαυροὺς τοῦ Φρίξου ἦτοι τοῦ υἱοῦ τοῦ ἐν Ὀρχομενῷ βασιλέως Ἀθάμαντος· ὁ Φρίξος φεύγει μετὰ τῶν

θησαυρῶν τούτων, δι' οἷανδ' ἡποτέ τινα ἄδηλον αἰτίαν, εἰς Κολχίδα, ὅπου κατὰ τὸ βάρβαρον ἔθος τοῦ τόπου φονεῦνται ὑπὸ τοῦ βασιλέως Αἰήτου. Τὴν δὲ ἀγγελίαν τοῦ κακουργήματος τούτου φέρουσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ Αἰολίδαι, οἵτινες ἔχουσιν ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῶν κατοίκων τῆς Κολχίδος, καὶ τοι οὗτοι ἦσαν τοσοῦτον ἄγριοι· καὶ τότε οἱ ἥρωες ἐπιβιβάζονται, οὐχὶ ἐπὶ ἐνὸς πλοίου, ἀλλὰ ἐπὶ ὀλοκλήρου στόλου, διὰ νὰ ἐκδικήσωσι τὸν θάνατον τοῦ Φρίξου καὶ νὰ ἀναλάβωσι τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ. Ἡ ἐρμηνεία αὕτη τροπολογεῖ ὁμοίως ὅχι ὀλίγον τὴν παράδοσιν· ἀντὶ ἐνὸς πλοίου, ὑποθέτει στόλον ὀλοκλήρον· καὶ ὑποθέτει τὸν Φρίξον φονευθέντα ὑπὸ τοῦ Αἰήτου, ἐνῶ κατὰ τὴν παράδοσιν, ἔξεναντίας ὁ Αἰήτης ὑπεδέχθη φιλοφρόνως τὸν Φρίξον καὶ ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Χαλκιόπην. Πάλιν δὲ ἄλλος Γερμανὸς, ὁ Πλάς, φέρει εἰς μέσον ἄλλην τινὰ ἰδίαν εἰκασίαν. Ὑποθέτει τὴν Ἱδρυσιν ἀποικίαν Φοινίκων ἐν Ὀρχομενῷ· ὑποθέτει ὅτι οἱ Φοίνικες οὗτοι ἐδιώχθησαν ἐκεῖθεν ὑπὸ τῶν Μινυῶν· ὑποθέτει φήμην διαδοθεῖσαν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτῶν, ὅτι συναπῆγάγον ἀπείρους θησαυροὺς· ὑποθέτει ὅτι οἱ Φοίνικες ἀπῆλθον εἰς τὰς πρὸς τὸ ἄρκτικοανατολικὸν μέρος τῆς γῆς κειμένας χώρας, καὶ ὑποθέτει ὅτι οἱ Μινῶαι ἐπεχείρησαν διαφόρους θαλασσοπορίας, διὰ νὰ εὕρωσι καὶ ληστεύσωσιν αὐτοὺς. Διατὶ ὅμως ἄλλος νὰ μὴ ὑποθέσῃ ἄλλα καὶ ἄλλος ἄλλα ἐπ' ἔπειρον. Αἱ μυθικαὶ παραδόσεις δύνανται τοιοῦτοτρόπως νὰ ἀλλοιῶνται καὶ νὰ τροπολογῶνται ἀκαταπαύστως, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς εὐρέσεως τῆς ἀληθοῦς τῶν μυθικῶν χρόνων ἱστορίας, ἥτις ποτὲ δὲν θέλει εὐρεθῇ· ἀπαλλάκτως καθὼς, ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι, οἱ λεγόμενοι ἀλχημικοὶ ἠγωνίζοντο, διὰ τῆς μεταποιήσεως τῶν μετάλλων, νὰ ἐπιτύχωσι τὴν κατασκευὴν χρυσοῦ, ὅστις ποτὲ δὲν κατεσκευάσθη.

Ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης ὀφείλει βεβαίως πολλὰς χάριτας εἰς τοὺς σοφοὺς τῆς Γερμανίας ἄνδρας. Ἡ κριτικὴ αὐτῶν ἐπιστήμη, ὅσκις ἡσχολήθη περὶ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος χρόνους, περὶ τοὺς χρόνους δηλαδὴ τοὺς δεκτικοὺς κριτικῆς ἐπεξεργασίας, διώρθωσε πολλὰς πλάνας καὶ διηυκρίνισε πολλὰ πράγματα. Ἀλλ' ἅπαντα τῶν ἀνδρῶν τούτων ἡ πολυμαθεία καὶ ἀγχινοία, δὲν εἰμπόρεσε νὰ κάμῃ τὰ ἀδύνατα δυνάτ', δὲν εἰμπόρεσε δηλαδὴ νὰ δημιουργήσῃ ἱστορίαν ἐκ μύθων. Ἡ ὀλίγη πρακτικὴ ὠφέλεια τῶν ἐρμηνειῶν τούτων ἀποδίδνυται μάλιστα διὰ τῶν ἀδιαλείπτων αὐτῶν ἀντιφάσεων. Εἶδομεν

λ. χ. ὅτι κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ Κέκροψ ἦλθεν ἐξ Αἰγύπτου εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ὁ σοφὸς καὶ φιλέλλην Θεῖρσιος, διὰ τὴν ἐνισχύσιν εἶτι μᾶλλον τὴν παράδοσιν ταύτην, ἐπεχείρησεν ἐμδριθῆ ἐξέτασιν τοῦ ἀττικοῦ θρησκευματος καὶ τῆς ἀττικῆς τέχνης, κατέδειξε πολλὴν τὴν ἀναλογίαν μεταξὺ τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων καὶ ἐνεργειῶν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῆς αἰγυπτίας Νεῖθ, τοῦ Ἡφαίστου καὶ τοῦ αἰγυπτίου Φθᾶ, καὶ ἰδίως ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν φυσιογνωμίαν τῆς Ἀθηνᾶς ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἀττικῶν νομισμάτων. Ἀλλ' ἰδοὺ ἕτερος πολυμαθὴς ἀνὴρ, ὁ Ἐφοτερ, ὅστις, μετὰ βαθεῖαν συμπαραβολὴν τῶν χαρακτήρων καὶ ἐνεργειῶν τῆς αἰγυπτίας Νεῖθ καὶ τῆς ἐλληνίδος Ἀθηνᾶς, περιέρχεται εἰς τὸ ἀντίθετον συμπέρασμα, ὅτι ἡ λατρεία τῆς θεᾶς ταύτης ἔχει ἀρχὴν καθαρῶς ἐλληνικὴν, καὶ ἀπορρίπτει ὅλως διόλου τὴν παράδοσιν, ὅτι ὁ Κέκροψ ἦλθεν ἐξ Αἰγύπτου, ὥς ἐκπηγάσασαν ἐκ μόνης τῆς ἐσφαλμένης ἐρμηνείας χωρίου τινὸς τοῦ φιλοσόφου Πλάτωνος. Πολλοὶ ὁμοίως Γερμανοὶ ἐντελῶς ἀπερριψαν τὴν παράδοσιν καθ' ἣν ὁ Δαναὸς ἦλθεν ἐξ Αἰγύπτου εἰς τὸ Ἄργος, καὶ, διὰ ποικίλων καὶ παραδόξων ἐρμηνειῶν, ἠγωνίσθησαν νὰ ἀποδείξωσιν, ὅτι τὸ περὶ Δαναοῦ καὶ τῶν πεντήκοντα αὐτοῦ θυγατέρων διήγημα δὲν προέκυψεν εἰμὴ ἐκ τοπικῶν τοῦ Ἄργους περιστάσεων, ἐνῷ ὁ Ἀγγλὸς Θίρλουαλλ φρονεῖ, ὅτι ὅλαι αὗται αἱ ἀπόπειραι ἀπέβησαν μάταιαι. Ἄλλοι πάλιν ἀποκρούουσι τὴν παράδοσιν περὶ τῆς ἀπὸ Φοινίκης καθόδου τοῦ Κάδμου εἰς Βοιωτίαν· ἀξιοῦσιν ὅτι ἀποικία Φοινίκων δὲν ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ εἰς τὰς μεσογείους Θήβας καὶ θεωροῦσι τὰ περὶ Κάδμου διηγήματα, ὥς ὄντα ἐπιχωρίου καταγωγῆς. Ἀλλ' ἰδοὺ ἕτερος σοφὸς, ὁ Βέλκερ, ὅστις ἀγωνίζεται εὐφρέστατα νὰ ἀποδείξῃ ὅτι οἱ Καδμεῖοι ἦσαν ἀποικοὶ Κρητῶν.

Οἱ ἐρμηνευταὶ λοιπὸν οὗτοι θεωροῦσι τὴν ἀπωτάτην ἐκείνην χώραν τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας ὡς χώραν δοριάλωτον, μεταχειρίζονται τὰ μυθικὰ διηγήματα, ὡς ἂν ταῦτα παρεδόθησαν εἰς τὴν διάκρισιν αὐτῶν καὶ, ἄλλοτε μὲν οὐσιωδῶς τροπολογοῦντες αὐτά, ἄλλοτε δὲ ἐκ βάθρων ἀνατρέποντες, παρειαγούσιν ἀντ' αὐτῶν τὰ πλάσματα τῆς εἰκασίας καὶ τῆς φαντασίας των. Ἀλλ' ἡ φαντασία δὲν εἶναι ἐκ τῶν δυναμειῶν ἐκείνων τῆς ψυχῆς αἵτινες πρέπει νὰ πρωτεύωσιν εἰς τὰ ἱστορικὰ διηγήματα. Ὁ γλαφυρότατος τῶν καθ' ἡμᾶς ἱστορικῶν, ὁ Ἀγγλὸς Μακώλαιῦ, ἔλεγε μὲν ὅτι καὶ ὁ ἱστορικὸς ἔχει χρεῖαν φαντασίας τινός,

ἀλλὰ προσέθετεν ὅτι ἡ φαντασία αὕτη εἶναι πολὺ ταπεινότερα τῆς τοῦ ποιητοῦ φαντασίας. Κατὰ τούτο, ὁ Θουκυδίδης διαφέρει τοῦ Ὀμήρου, καὶ ὁ Πολύβιος διαφέρει τοῦ Εὐριπίδου, ὅσον ὁ ζωγράφος ὁ εἰκονίζων ὠρισμένα πρόσωπα διαφέρει τοῦ ζωγράφου τοῦ εἰκονίζοντος πρόσωπα ἰδανικά. Βεβαίως καὶ τοῦ ἱστορικοῦ τὸ ἔργον δὲν περιορίζεται εἰς μηχανικὴν ἀπλῶς ἀπομίμησιν. Ἐὰν ἦναι ὄντως τεχνίτης, θέλει προτιμήσει τὰ μέρη τὰ ἐπιτηδειότερα νὰ δώσωσιν ἐννοίαν τοῦ ὅλου, θέλει προτάξει πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει ἰδίως χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀντικειμένου τὸ ὁποῖον εἰκονίζει, καὶ θέλει διαθέσει τὸ φῶς καὶ τὴν σκιὰν εἰς τρόπον ὥστε νὰ καταστήσῃ ὅσον ἐνδέχεται πιστοτέραν τὴν ἐντύπωσιν. Ἀλλ' ἡ φαντασία αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ προχωρήσῃ περαιτέρω. Ἐργον τοῦ ἱστορικοῦ δὲν εἶναι νὰ κατασκευάζῃ νέους κόσμους. Τὸ ἀντικείμενον τὸ ὁποῖον ἔχει νὰ παραστήσῃ δὲν κεῖται ἐν τῇ φαντασίᾳ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, ἀλλὰ παραδίδεται εἰς αὐτὸν ἑτοιμον. Δὲν εἶναι ὄνειρον ἀλλήλους καὶ μεγαλείου, ὁρατὸν εἰς μόνον τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πνεύματος, ἀλλὰ εἶναι πραγματικὸν πρότυπον, τὸ ὁποῖον οὗτος δὲν κατεσκευάσει καὶ δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τροπολογήσῃ. Οἱ ἐρμηνευταὶ ὅμως τῶν μυθικῶν χρόνων τῆς Ἑλλάδος τροποποιοῦσιν ἀκαταπαύστως τὸ πρότυπον τὸ ὁποῖον ἔχουσι νὰ παραστήσωσι, κατασκευάζουσιν ἕκαστος νέον κόσμον. Τί ἡθέλομεν εἰπεῖ περὶ διαφόρων ζωγράφων, ὅλων ἐπιτηδειοτάτων τεχνιτῶν, ἀναλαβόντων νὰ ζωγραφίσωσιν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς πρόσωπον, ἐὰν ἡ εἰκὼν ἐκαστοῦ ἐξ αὐτῶν οὐδόλως ὠμοίαζε τὴν εἰκόνα ἄλλου; Ἡθέλομεν εἰπεῖ ἀναμφιβόλως, ὅτι αἱ εἰκόνες αὗται εἰμποροῦν νὰ ἦναι ὅλαι ἔργα τέχνης ἐξαίσια, ἀλλ' ὅτι ἀπὸ οὐδεμιᾶς ἐξ αὐτῶν εἰμποροῦμεν νὰ γνωρίσωμεν ὁποῖον εἶναι τὸ πρωτότυπον, τὸ ὁποῖον προέκειτο νὰ παραστήσωσι. Τοῦτο συμβαίνει εἰς τοὺς ἐρμηνευτὰς τῶν μυθικῶν τῆς Ἑλλάδος χρόνων· αἱ ἐρμηνεῖαι αὐτῶν εἰμποροῦν νὰ ἦναι πολυμαθέσταται καὶ εὐφύεσταται, ἀλλὰ τοσοῦτον διαφέρουσιν ἀπ' ἀλλήλων, ὥστε ἀπὸ οὐδεμιᾶς ἐξ αὐτῶν δυνάμεθα νὰ διδαχθῶμεν ὅποια τις ἐστὶν ἡ ἀληθὴς καὶ βεβηία ἱστορία τῶν χρόνων ἐκείνων.

Τοῦτου ἕνεκα εὐλογώτερον ἐπραξε, νομίζομεν, ὁ Ἀγγλος Γεώργιος Γρότε, μὴδεμίαν ἐπιχειρήσας ἐρμηνείαν τῶν μυθικῶν παραδόσεων, ἀλλὰ ἐκθέσας αὐτάς ὅπως ἔχουσιν εἰς τὰ μυθεύματα τῶν ἀρχαιοτέρων Ἑλλήνων, καὶ ὅπως ἐπιστεῦντο καὶ κατενοοῦντο ὑπ' αὐτῶν. Εἰς τοὺς ἀνα-

γνώστας οἵτινες ἤθελον κατακρίνει τὸν ἱστορικόν, διατὶ δὲν βοηθεῖ αὐτοὺς νὰ διακρίνωσι τί τὸ ἀληθές καὶ τί τὸ μυθώδες μέρος τῶν παραδόσεων τούτων, εἰς τοὺς ἀναγνώστας οἵτινες ἤθελον ἐρωτήσαι αὐτὸν διατὶ δὲν ἀνασύρει τὸ παραπέτασμα ἵνα ἴδωσι τὴν ὀπίσθεν αὐτοῦ κρυπτομένην εἰκόνα, ὁ Γρότε ἀπαντᾷ ὅπως ἀπήντησεν ὁ περίφημος Ἕλλην ζωγράφος Ζεῦξις εἰς ὁμοίαν ἐρώτησιν γενομένην παρ' ἀνθρώπων οἵτινες εἰδόν ποτε τὸ ἀριστοτέχνημα αὐτοῦ· «Τὸ ἐνώπιον ὑμῶν παραπέτασμα, εἶναι ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν ἐζωγράφησα.» «Ὅ,τι σήμερον ἀναγινώσκουμεν ὡς ποίησιν καὶ μῦθον, ἢ τὸ ποτε ἡ μόνη γνησία καὶ δόκιμος ἱστορία τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἣν οἱ Ἕλληνες ἠδύναντο νὰ κατανοήσωσι καὶ νὰ ἀκούσωσιν ἀσμένως. Τὸ παραπέτασμα δὲν καλύπτει τίποτε, οὐδὲ ὑπάρχει ἀγχίνοια ἱκανὴ νὰ ἀνασύρῃ αὐτό. Αἱ παραδόσεις ἄρχονται, ὡς εἶδομεν, ἀπὸ θεῶν, μεταβαίνουσιν ἔπειτα εἰς ἡμιθέους ἢ ἥρωας, καὶ τελευταῖον καταντῶσιν εἰς ἀνθρώπους. Τὸ περὶ θεῶν καὶ ἡμιθέων μέρος εἶναι ἀνεπίδεκτον ἱστορικῆς ἐπεξεργασίας, διότι ἡ ἱστορία πραγματεύεται περὶ ἀνθρώπων, καὶ ὄχι περὶ ὑπερανθρώπων ὄντων. Ἡ δὲ ἱστορία, ἡ ἀσφαλής, ἡ βεβαία ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, ὅπως σήμερον ἐννοοῦσι τὴν ἱστορικὴν ἐπιστήμην, ἄρχεται ἀφ' ἧς ἐποχῆς αἱ παραδόσεις παύουσι νὰ φέρωσιν εἰς μέσον θεοὺς καὶ ἡμιθέους, καὶ ἰδίως ἀφ' ἧς ἐποχῆς αἱ καθαρῶς ἀνθρώπινοι ἤδη ἀποβάσαι αὐταὶ παραδόσεις κυροῦνται πρὸς τούτοις διὰ συγχρόνων μαρτυριῶν καὶ μνημείων, ἥτοι ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τῆς ὀγδόης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, καὶ ῥητότερον ἀπὸ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος, ὡς θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσωμεν ἀκριβέστερον ἐν ἀρχῇ τοῦ δευτέρου βιβλίου. Ταύτης δὲ τῆς γνώμης, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, ἦσαν καὶ πολλοὶ τῶν ἀρχαίων. Ὁ ἱστορικὸς Ἐφορος, ὁ ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τῆς τετάρτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, ἐπρέσβευεν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία ἄρχεται ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν· ὁμοίως οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ Καλλιस्थένης καὶ Θεόπομπος δὲν ἐθεώρουν ἄξια τῆς ἱστορίας τὰ πρὸ τοῦ γεγονότος τούτου μυθεύματα. Ὁ περίφημος χρονολόγος Ἰούλιος Ἀφρικανὸς, ὁ ἀκμάσας ἐν ἀρχῇ τῆς τρίτης μ. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, ἔλεγεν ὅτι «μέχρι μὲν Ὀλυμπιάδων οὐδὲν ἀκριβές ἱστόρηται τοῖς Ἕλλησι» καὶ ὅτι πολλὰ σύγχυσις καὶ ἀσυμφωνία ἐπικρατεῖ περὶ τῶν πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης διηγημάτων. Ὁ δὲ σαφὲς Ῥωμαῖος Μάρκος Τερέντιος Οὐάρρων, ὁ διαπρέψας ἐν τῇ πρώτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, διήρει εἰς τρεῖς διακεκριμένους περιόδους, τοὺς πρὸ τῆς

ἐποχῆς τοῦ χρόνου· τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀνθρωπότητος μέχρι τοῦ πρώτου κατακλισμοῦ, τὴν ὁποίαν ἔλεγεν ἑντελῶς ἄγνωστον καὶ ἄδηλον· τὴν ἀπὸ τοῦ πρώτου κατακλισμοῦ μέχρι τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος, τὴν ὁποίαν ὠνόμαζε μυθικήν, διὰ τὰ περὶ αὐτῆς διηγούμενα μυθώδη πράγματα· τελευταίον, τὴν ἀπὸ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος καὶ ἐφεξῆς, τὴν ὁποίαν ὠνόμαζεν ἱστορικὴν, διότι τὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συμβάντα ἀποτελοῦσιν ἤδη ἀληθῆ ἱστορίαν.

Ἐπεταὶ ἄρα γε ἐκ τούτου ὅτι οὐδεμίαν ἀσφαλῆ ἔννοιαν δυνάμεθα νὰ σχηματίζωμεν περὶ τῆς τύχης τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους πρὸ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος; Βεβαίως ὄχι. Μάταιον μὲν ἴσως εἶναι νὰ ἀναζητῶμεν τὰ κοσμογονικὰ καὶ φιλοσοφικὰ μυστήρια τῆς ἑλληνικῆς θεογονίας· καὶ οὐδέποτε ἴσως θέλομεν δυνήθῃ νὰ διακρίνωμεν τί τὸ μυθώδες καὶ τί τὸ ἱστορικὸν μέρος τῶν ἡρωϊκῶν γενεαλογιῶν, ἄλλων καὶ ἐπιχειρήσεων· ἀλλὰ ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἡδυνήθη νὰ ἐξακριβώσῃ τὰ περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τὰ περὶ τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως αὐτοῦ κατὰ τοὺς παναρχαίους τούτους χρόνους. Διὰ τῆς συγκρίσεως ἰδίως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης πρὸς τὰς Ἀσιανὰς, ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἔφθασεν εἰς τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα, ὅτι οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος κατήγοντο, καθὼς καὶ ὅλης τῆς ἁλλης Εὐρώπης οἱ κάτοικοι, ἐξ Ἀσίας, ἥτις, διὰ τὸν πολὺ ἀρχαιότερον αὐτῆς πολιτισμὸν, τὸν μαρτυρούμενον διὰ μνημείων ἀναμφισβητήτων, θεωρεῖται ὡς ἡ κοινὴ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους κοιτίς. Τὸ ἀνθρώπινον γένος ὑποδιαιρεῖται συνήθως, κατὰ τινες οὐσιώδεις διαφορὰς τοῦ χρώματος καὶ ἐν γένει τοῦ ἐξωτερικοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἀνθρώπων, εἰς τρεῖς ἢ πέντε κεφαλαιώδεις φυλάς, ὧν πρωτεύει ἡ Καυκασικὴ, ὃχι μόνον διὰ τὸ κάλλος αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ διότι εἰς αὐτὴν ὑπάγονται τὰ ἔθνη, τὰ μάλιστα διαπρέψαντα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ Καυκασικὴ πάλιν φυλὴ ὑποδιαιρεῖται, κατὰ τινες οὐσιώδεις συγγενείας καὶ διαφορὰς τῶν γλωσσῶν, τὰς ὁποίας λαλοῦσιν ἀνέκαθεν τὰ εἰς αὐτὴν ὑπαγόμενα ἔθνη, εἰς διαφόρους κεφαλαιώδεις κλάδους, ὧν κυριώτατος εἶναι ὁ λεγόμενος Ἰνδοευρωπαϊκός, εἰς ὃν ἀνήκουσιν ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς Εὐρώπης, οἱ πλείστοι τῶν σημερινῶν κατοίκων τῆς Ἀμερικῆς καὶ πολλοὶ τῆς Ἀσίας, ἰδίως τὰ Ἰνδικὰ, τὰ Ἰρανικὰ ἢ Μηδοπερσικὰ, τὰ Γερμανικὰ, τὰ Λατινικὰ, τὰ Κελτικὰ, τὰ Σλαυικὰ, ἔθνη· Ἀπεδείχθη δὲ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔχει συγγένειαν πρὸς τε τὴν

Σανσκριτικὴν, ἥτις ἐστὶν ἡ γλῶσσα τῆς παναρχαίας θρησκευτικῆς φιλολογίας καὶ ἡρωϊκῆς ποιήσεως τῶν Ἰνδῶν, καὶ πρὸς τὴν Ἰρανικὴν, ἥτις ἐστὶν ἡ μήτηρ τῆς ἀρχαιοτάτης Περσικῆς, δηλαδὴ τῆς γλώσσης τὴν ὅποιαν ἐλάλουν οἱ Πέρσαι ὅστινες ἐπὶ Δαρείου καὶ Ξέρξου ἐπολέμησαν πρὸς τοὺς προπάτορας ἡμῶν. Λ. χ. ὁ «Θεός» λέγεται παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς « Δέουα » καὶ παρὰ τοῖς Ἰρανίοις « Δέου »· ὁ « Οὐρανός » ὡς θεότης παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς « Οὐάρουνα »· ἡ « οἷς », τὸ πρόβατον, παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς « ἄουῖς »· ὁ « βοῦς », « γάους »· ὁ « ταῦρος », « στοῦρα », ἡ « χῆν », « χάνσα »· τὸ « ἄστυ » καὶ ὁ « δόμος », « οὐάστου » καὶ « δάμας »· ἡ « θύρα », « δουάρα »· ὁ « ζυγός » αἰούγα »· ὁ « ἄζων », « ἄζα »· ἡ « ναῦς » καὶ τὸ « πλοῖον », « ναῦς » καὶ « πλαῦα », κλπ. κλπ. Τὴν συγγένειαν ταύτην παραδέχονται πάντες ἀνεξαίρετως· διὸ πάντες παραδέχονται καὶ ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος προσῆλθέ ποτε εἰς τὴν Εὐρώπην, καθὼς ὅλα τὰ λοιπὰ αὐτῆς ἔθνη, ἐκ τῆς μέσης Ἀσίας. Ἡ περὶ τούτου ἱστορικὴ βεβαιότης κυροῦται διὰ τοῦ ἀξιопιστοτέρου τῶν συγχρόνων μαρτύρων. Τωόντι, ἅμα ἀπεδείχθη ὅτι ἡ γλῶσσα τὴν ὅποιαν ἐλάλουν οἱ ἀρχαιοτάτοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ἦτο συγγενὴς τῆς γλώσσης ἣν ἐλάλουν οἱ ἀρχαιοτάτοι κάτοικοι τῆς μέσης Ἀσίας, ἡ ἐνότης αὕτη τῶν γλωσσῶν εἶναι μάρτυς σύγχρονος τῆς ὑπαρξάσης ποτὲ ἐνότητος τῶν λαῶν, καὶ τοι οὗτοι βραδύτερον ἐχωρίσθησαν ἀπ' ἀλλήλων.

Πότε καὶ πῶς συνέβη ὁ χωρισμὸς οὗτος, πότε καὶ πῶς ἐγένετο ἡ μεγάλη εἰς τὴν Εὐρώπην ἐποίκησις τῆς ἑλληνικῆς τῶν λαῶν τούτων μοίρας, εἶναι ἀδύνατον νὰ ῥιθῇ, διότι τὸ γεγονὸς ὑπάγεται εἰς χρόνους προηγουμένους πάσης ἱστορικῆς εἰδήσεως. Ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων, εὐρίσκομεν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος κατέχον τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς μεγάλης χερσονήσου ἥτις ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ κάτω Ἰστροῦ μέχρι τῆς Πελοποννήσου, καὶ εἶναι ἡ ἀνατολικωτέρα, ἡ πρὸς τὴν Ἀσίαν πλησιεστέρα, τῶν τριῶν χερσονήσων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὡς ἐπὶ τρίποδος ἵσταται ἡ Εὐρώπη· ἰδίως ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ κατεῖχε τότε, ἐπὶ τῆς χερσονήσου ταύτης, ἀπάσας τὰς χώρας αἵτινες ἀπλοῦνται, πρὸς μεσημβρίαν τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ ὄρους Ὀλύμπου καὶ τῶν ἐν Ἠπείρῳ Κεραυνίων ὄρεων μέχρι τῶν πελοποννησιακῶν ἄκρων Μαλείας καὶ Ταινάρου. Τὸ δὲ βορειότερον τῆς χερσονήσου μέρος κατωκεῖτο ὑπὸ ἄλλων φυλῶν, ἐξ ὧν ἡ μὲν καταλαβοῦσα τὰς δυτικωτέρας χώρας, ὠνομάζετο ἐν γένει Ἰλλυρικὴ, ἡ δὲ κατέχουσα τὰς ἀνατολικωτέρας, ὠνομάζετο ἐν γένει

θρακική. Αἱ δύο αὗται φυλαὶ δὲν ἦσαν, ὡς φαίνεται, ἀνέκαθεν ἀλλότριαι τῆς ἑλληνικῆς, κατὰ τε τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἦθη· ἂν καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἐπειδὴ παραδόξως προεπορεύθη εἰς τὸ στάδιον τοῦ πολιτισμοῦ, διεκρίθη ἀπὸ αὐτῶν δι' οὐσιωδῶν χαρακτηρισμῶν. Δὲν ἀναφέροντες τὰς μυθικὰς παραδόσεις αἰτινες ὑπερφαίνουσιν οἰκειότητά τινα μεταξὺ τῆς παναρχαίας Ἑλλάδος καὶ τῆς Θρακικῆς· διότι τὸ κύρος τῶν παραδόσεων τούτων ἡμφισβητήθη εὐλόγως. Ἄλλ' ὑπάρχουσιν ἱστορικώτερα τεκμήρια τῆς ἀρχικῆς συγγενείας τῶν τριῶν ἐκείνων φυλῶν. Α. χ. οἱ κάτοικοι τῶν δυτικωτέρων χωρῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἀνῆκον εἰς τὴν θρακικὴν φυλὴν· καὶ ὅμως τὰ ἡμερικὰ ἔπη οὐδεμίαν σπουδαίαν διάκρισιν καταδεικνύουσι μεταξὺ τῆς γλώσσης, τοῦ θρησκευματος καὶ τῶν ἠθῶν τῶν Τρώων καὶ τῶν ἐπελθόντων ἐπὶ τὴν κατάνκτησιν τοῦ Ἰλίου Ἑλλήνων. Πρὸς τοῦτοις, αἱ πρὸς βορρᾶν τῆς Θεσσαλίας μακεδονικαὶ φυλαὶ ἀμφισβητεῖται ἂν ὑπήγοντο εἰς τὴν θρακικὴν, εἰς τὴν ἰλλυρικὴν ἢ εἰς τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν· παρὰ πάντων ὅμως ὁμολογεῖται, ὅτι κατὰ τε τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἦθη προσήγγιζον πολὺ πρὸς τὰς θεσσαλικὰς φυλάς. Ἀφ' ἑτέρου, εἰς τὴν Ἡπειρον τοσαύτη ἦτο ἡ μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν καὶ τῶν ἰλλυρικῶν φυλῶν σύγχυσις, ὥστε τινὰς ἐξ αὐτῶν ἄλλοι μὲν τῶν ἀρχαίων ἔλεγον ἑλληνικὰς, ἄλλοι δὲ ἰλλυρικὰς. Ἐκ τούτων δὲ πάντων συνάγεται, νομίζομεν, ὅτι καθὰ προείπομεν ἀνέκαθεν μὲν ὑπῆρχέ τις οἰκειότης μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς, τῆς θρακικῆς καὶ τῆς ἰλλυρικῆς φυλῆς, ὅτι ἔπειτα αἱ μεσημβρινώτεραι ἑλληνικαὶ φυλαὶ διεκρίθησαν οὐσιωδῶς ἀπὸ τούτων, διὰ τῆς ἐξαίρετου αὐτῶν διαμορφώσεως· ὅτι ὅμως ἐν τούτοις αἱ βορειότεραι ἑλληνικαὶ φυλαὶ, οἱ Θεσσαλοὶ καὶ οἱ Ἡπειρώται, ἐξηκολούθουν σώζουσαι οἰκειότητά τινα πρὸς τὰς μεσημβρινώτερας θρακικὰς καὶ ἰλλυρικὰς· τὸ μὲν διότι αἱ βορειότεραι ἐκεῖναι ἑλληνικαὶ φυλαὶ ὀλιγώτερον προώδευσαν εἰς τὸ στάδιον τοῦ πολιτισμοῦ· τὸ δὲ διότι αἱ μεσημβρινώτεραι θρακικαὶ καὶ ἰλλυρικαὶ πλειότερον, ἂν καὶ πόρρωθεν, παρηκολούθησαν τὴν πρόοδον ταύτην. Συγγενεῖς ὡσαύτως κατὰ τὴν γλῶσσαν ἦσαν αἱ ἑλληνικαὶ φυλαὶ πρὸς τὰς φυλάς, αἵτινες κατόκησαν εἰς τὴν μέσσην καὶ τὴν κάτω ἰταλικὴν χερσόνησον· ἐπὶ τοσοῦτον συγγενεῖς, ὥστε ἀπετέλεσαν ὁμοῦ μὲ ταύτας ἰδιαιτέραν τινὰ ὑποδιαίρεσιν τοῦ ἰνδοευρωπαϊκοῦ κλάδου, τὸν λεγόμενον Ἑλληνολατινικὸν ἢ πελασγικὸν κλάδον.

Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους ἱστορικοὺς χρόνους, εὐρίσκομεν τὸ ἑλληνι-

κὸν ἔθνος φέρον τὴν κοινὴν ταύτην ἑπωνυμίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ διηρημένον εἰς τέσσαρας κεφαλαιώδεις φυλάς, τοὺς Δωριεῖς, τοὺς Ἴωνας, τοὺς Αἰολεῖς καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς· δηλαδὴ ὅλοι μὲν οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ὠνομάζοντο Ἑλληνες, ἀλλὰ κατὰ τὰς διαφόρους χώρας, οἱ Ἑλληνες οὗτοι ἐθεωροῦντο ὑπαγόμενοι ἰδίως εἰς τὴν δεῖνα ἢ τὴν δεῖνα τῶν τεσσάρων ἐκείνων φυλῶν. Λ. χ. οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ πλεῖστοι νησιῶται ἐλέγοντο Ἴωνες· οἱ Σπαρτιᾶται, οἱ Μεσσήνιοι, οἱ Ἀργεῖοι ἐλέγοντο Δωριεῖς· οἱ Βοιωτοί, οἱ Θεσσαλοὶ ἐλέγοντο Αἰολεῖς, καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἐπὶ τῶν μυθικῶν, τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, οἵτινες προηγούνται ἀμέσως τῶν ἱστορικῶν, καὶ τῶν ὁποίων ζωηρὰν εἰκόνα δίδει εἰς ἡμᾶς ὁ Ὅμηρος, οἱ διάφοροι κάτοικοι τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν δὲν φέρουσιν ἐτι τὴν κοινὴν ἑπωνυμίαν τῶν Ἑλλήνων, οὐδὲ κατατάσσονται κατὰ τὰς προμνημονευθείσας τέσσαρας κεφαλαιώδεις φυλάς. Ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει τὰ διάφορα ἐλληνικὰ ἔθνη, κατὰ τὸ ἴδιον ἐκάστου ὄνομα· ἀναφέρει δηλαδὴ Αἰνειᾶνας, Περραιβοὺς, Μάγνητας, Αἰτωλοὺς, Βοιωτοὺς, Φωκεῖς, Λοκροὺς, Ἀθωντας, Ἀθηναίους κλπ. μνημονεύει δὲ, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ Ἑλλήνων, ὅχι ὁμῶς ὡς κοινοῦ τοῦ ἔθνους ὀνόματος, ἀλλὰ ὡς ἐνὸς τῶν ἐθνῶν ἐξ ὧν συνεκροτεῖτο ἡ ὅλη ἐλληνικὴ φυλὴ, τὸ ὁποῖον καταῖχε μικρὰν τινα πόλιν ἢ χώραν τῆς μεσημβρινῆς Θεσσαλίας, καὶ ἐστράτευσε κατὰ τοῦ Ἰλίου, ὑπὸ τὸν Ἀχιλλεῖα, μετὰ τῶν Μυρμιδόνων καὶ τῶν Ἀχαιῶν τῆς Φθιώτιδος. Ὅσαίς δὲ ὁ Ὅμηρος μεταχειρίζεται κοινὴν τινα προσηγορίαν τῆς ὅλης ὁμάδος τῶν Ἑλλήνων, ὀνομάζει αὐτοὺς, ὡς εἶδομεν, συνήθως Ἀργεῖους, ἢ Δαναοὺς, ἢ Ἀχαιοὺς. Οὐδὲν ἥττον, εἶναι πρόδηλον, καὶ παρὰ πάντων ὁμολογούμενον, ὅτι τὸ ἔθνος τοῦτο εἶναι αὐτὸ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εὐρίσκομεν ἐνταῦθα ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων.

Ἀλλ' οἱ πλείότεροι τῶν ἱστορικῶν τῆς Ἑλλάδος, παλαιῶν τε καὶ νεωτέρων, ἠθέλησαν νὰ ἀνατρέξωσιν εἰς χρόνους ἀρχαιότερους καὶ αὐτῶν τῶν ἡμερικῶν, καὶ ἠξίωσαν, ὅτι, πρὸ τῶν φυλῶν τὰς ὁποίας ὤμνησεν ὁ Ὅμηρος, εἶχον κατοικήσει εἰς τὴν Ἑλλάδα φυλαὶ ἕτεραι, ὀνομαζόμεναι Πελασγοί, Δέλεγες, Κουρήτες, Καύκωνες, Ἀσνες, Τέμμικες, Ὑαντες, Τελχῖνες, Τηλεβοαί, Ἐφυροί, Φλεγύαι, κλπ. κλπ. ὅτι ἐπισημοτάτη τῶν φυλῶν τούτων ἦτο ἡ τῶν Πελασγῶν, θῆεν καὶ ὅλη αὕτη ἡ παναρχαία ἐποχὴ ὠνομάσθη πελασγικὴ· πρὸς δὲ τούτοις ὅτι αἱ φυλαὶ αὗται ἦσαν μὲν συγγενεῖς τοῦ ἔπειτα ἐπικρατήσαντος ἐλληνικοῦ ἔθνους, δὲν εἶχον ὅμως τὸν ἡρωϊκὸν καὶ μάχιμον τοῦτου χαρμητῆρα,

ἀλλὰ διῆγον μᾶλλον βίον εἰρηνικόν, καὶ γεωργικόν, καὶ σώζοντα ἴχνη τινὰ τῶν δουλικῶν θεσμῶν καὶ ἐξέων τῶν ἀνατολικῶν ἔθνων.

Ὁ Γεώργιος Γρότε δὲν νομίζει ὅτι τὰ συμπεράσματα ταῦτα στηρίζονται ἐπὶ ἀσφαλούς τινος ἱστορικῆς βάσεως. Ὁ ἀρχαιότατος τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας μάρτυς εἶναι ὁ Ὅμηρος, ὁ δὲ Ὅμηρος παρίσται τὴν Ἑλλάδα κατοικουμένην ὑπὸ τοῦ ἔθνους, τὸ ὅποιον εὐρίσκομεν ἐν ταῦθα καὶ ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων. Τὰ περὶ τῶν φυλῶν, αἵτινες εἶχον δῆθεν κατοικήσει εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸ τῶν Ἑλλήνων, δὲν ἀναφέρονται εἰμὴ ὑπὸ μεταγενεστέρων ἱστορικῶν, οἵτινες συν-έκλωσαν, ἐκ ποικίλων καὶ ἀντιφατικῶν μυθευμάτων, ὑποτιθεμένην τινὰ ἱστορίαν τοῦ παρελθόντος εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ἐπεκράτουν ἐτι ἀτελέσταται ἰδέαι περὶ τῶν κανόνων τῆς ἱστορικῆς βεβαιότητος. Ὅτι τὰ προμνημονευθέντα ὀνόματα τῶν Πελασγῶν, τῶν Αελέγων κλπ. ἦσαν ὀνόματα πραγματικῶς ὑπαρξάντων ἔθνων, εἴμπορεῖ νὰ ᾖται ἀληθές, ἀλλ' εἰς τοῦτο περιορίζεται ἡ περὶ αὐτῶν γνώσις μας· διότι οὐδένα ἔχομεν ἀξιοπίστον μάρτυρα τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἤκημασαν, τῆς χώρας ἣν κατεῖχον, τῶν πράξεων αὐτῶν καὶ τοῦ χαρακτῆρος, οὐδὲ γνωρίζομεν μέχρι τίνος ἐταυτίζοντο μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἢ ἦσαν διάφοροι αὐτῶν· ὥστε ἂν δὲν δικαιούμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τοὺς Ἑλληνας πρώτους κατοίκους τῆς Ἑλλάδος, δικαιούμεθα ὅμως νὰ ὀνομάσωμεν αὐτοὺς πρώτους, δι' ἀποχρῶντος μάρτυρος, γνωστοὺς εἰς ἡμᾶς κατοίκους τῆς χώρας ταύτης. Ὁ ἐπιθυμῶν νὰ ὀνομάσῃ πελασγικὴν τὴν προηγουμένην τῆς ἑλληνικῆς περίοδον, εἶναι ἐλεύθερος νὰ πράξῃ τοῦτο· ἀλλὰ τὸ ὄνομα ἐκεῖνο οὐδεμίαν συνεπάγεται μεθ' ἑαυτοῦ ἀσφαλῆ ἔννοιαν καὶ πρὸ πάντων δὲν συντελεῖ εἰς τὴν διευκρίνησιν τοῦ μόνου σπουδαίου ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος, πῶς καὶ πόθεν παρέλαβον οἱ Ἕλλη-νες τὰς πρώτας τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν ἀρχάς. Ὅστις ἔλαβε τὸν κόπον νὰ ἐξελέγξῃ, ἐξακολουθεῖ ὁ Γρότε, τὰ ποικίλα καὶ ἀντιφατικὰ περὶ Πελασγῶν συστήματα, ὅσα ἐπρέσβευσαν οἱ τε κατὰ γράμμα ἐκλαμ-βάνοντες τὰ κείμενα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων Γάλλοι Κλαυῖερος, Λαρ-χέρος καὶ Ῥαοὺλ Ῥοχέττιος, καὶ οἱ δι' εἰκασιῶν ἐρμηνεύοντες αὐτὰ Νεῖβουρος, ἢ Κ. Ο. Μύλλερος, ἢ Θίρλουαλλ, δὲν θέλουσι βεβαίως κα-τακρίνει ἡμᾶς, διότι δὲν ἐπεχειρήσαμεν νὰ λύσωμεν τὸ μὴ δυνάμενον νὰ λυθῇ τοῦτο πρόβλημα. Τὴν σήμερον οὐδὲν ἔχομεν ἐμμάρτυρον γε-γονός, καὶ οὐδ' ἐπὶ Ἡροδότου ἢ Θουκυδίδου ὑπῆρχε γεγονός τοιοῦτον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου νὰ οἰκοδομήσωμεν ἀποχρῶσαν τινὰ γνώμην περὶ τῶν

προελληνίων Πελασγῶν. Ὅσακις δὲ οὐδένα ἔχομεν μάρτυρα δυνάμεθα εὐλόγως νὰ ἐπαναλάβωμεν, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος εἶπεν εἰς ἐκεῖνον ὅστις ἠθέλησε νὰ ἐξηγήσῃ τὴν πλήμμυραν τοῦ Νεῖλου, διὰ τῆς ὑποτιθεμένης ἐνώσεως τοῦ ποταμοῦ τούτου μετὰ τοῦ περιρρέοντος τὴν γῆν ὠκεανοῦ· ὁ Ἡρόδοτος εἶπεν εἰς τὸν ἐρμηνευτὴν τοῦτον ὅτι ὅστις, διὰ νὰ ἐξηγήσῃ τι, ἀνατρέχει μέχρι τοῦ ἀφανοῦς κόσμου οὐκ ἔχει ἔλεγχον,» δηλαδή λέγει πράγματα τὰ ὅποια δὲν δύνανται νὰ ἐξακριβωθῶσιν, ἀν ἦναι ἀληθῆ ἢ ψευδῆ.

Καθ' ὅσον ἤξεύρομεν, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, οὐδεμίαν ὑπῆρχεν, ἐν τὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδος, πελασγικῇ πόλιν ἢ κώμην. Ἐπὶ Ἡροδότου ὑπῆρχον μὲν, ἐκτὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδος, εἰς δύο διαφορά μέρη, ἔθνη τινὰ, τὰ ὅποια οὗτος ἐθεώρει πελασγικά· τὸ ἐν τούτων κατέκει τὰς πόλεις Πλακίαν καὶ Σκυλάκην, πλησίον τῆς Κυζίκου, παρὰ τὴν Προποντίδα· τὸ ἄλλο κατέκει τὴν πόλιν Κρηστώνα, πλησίον τοῦ θερμαϊκοῦ κόλπου· ἀναφέρονται πρὸς τούτοις καὶ ἄλλα τινὰ πελασγικά πολισμοὶ ἐπὶ τῆς χερσονήσου τοῦ ἄρου Ἀθω· ἄλλ' ὁ Ἡρόδοτος ἀφ' ἐνὸς μὲν βεβαίῳ, ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν Πελασγῶν τούτων ἦτο διάφορος τῆς γλώσσης τῶν περὶ αὐτοὺς οἰκούντων γειτόνων, καὶ ὅτι ἦτο βάρβαρος, ὃ ἐστὶ μὴ ἑλληνική· ἀφ' ἐτέρου λέγει ῥητῶς, ὅτι δὲν ἤξεύρει νὰ εἴπῃ ἀσφαλῶς ὅποιαν τινὰ γλῶσσαν ἐλάλουν οἱ ἀρχαῖοι Πελασγοί· ἐξ οὗ καθίσταται πρόδηλον, ὅτι οὐδὲν εἶχε τεκμήριον ὅπως οὖν βέβαιον περὶ τοῦ ἔθνους τούτου.

Παρεκτὸς δὲ τῶν Πελασγῶν οἵτινες λέγεται ὅτι κατέκησαν πρὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, εἶδομεν ὅτι αἱ παραδόσεις ἀναφέρουσι καὶ τινας ἀποίκους ἐλθόντας ἐνταῦθα ἐξ Ἀσίας καὶ ἐξ Αἰγύπτου, τὸν Κάδμον, τὸν Δαναὸν, τὸν Κέκροπα, καὶ ὅτι ἄλλοι μὲν τῶν ἐρμηνευτῶν παραδέχονται τὰς ἀποικίας ταύτας, ἄλλοι δὲ ὅλως ἀπορρίπτουσιν αὐτάς. Ὁ Γεώργιος Γρότε οὔτε ἀποδέχεται αὐτάς, οὔτε ἀπορρίπτει, ἀλλὰ θεωρεῖ καὶ τὰς περὶ τούτων παραδόσεις ἀνεπίδεκτους ἱστορικῆς ἐπεξεργασίας, ὅπως ὅλας τὰς λοιπὰς τὰς περὶ τῶν μυθικῶν χρόνων ἀναφερομένας. Ἰχνη τινὰ φοινικικῶν ἀποικίων ὑποφάνονται βεβαίως εἰς τινὰς ἑλληνικὰς νήσους· ἴσως δὲ Φοίνικες καὶ Αἰγύπτιοι ἄποικοι κατεστάθησάν ποτε καὶ ἐπὶ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος· τοῦτο δὲν εἶναι παντάπασιν ἀδύνατον· καὶ πιθανώτατον μάλιστα εἶναι ὅτι οἱ Ἕλληνες παρέλαβον παρὰ τῶν ὑπερθαλασσίων ἐκείνων

λαῶν τινὰ τῶν στοιχείων τοῦ πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ τὸ σπουδαῖον ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι, ἂν καθ' ἃ τινὲς ὑπέθεσαν, οἱ Ἕλληνες δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀπόγονοι τῶν ἀποίκων τούτων ἢ τοῦλάχιστον ὡς παρὰ τούτων παραλαβόντες πάντα τὰ κεφάλαια τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν. Ὁ Γεώργιος Πρότε ἀποκρούει τὸ συμπέρασμα τοῦτο πάσῃ δυνάμει, καὶ εὐλόγως νομίζομεν. Ἀμα, λέγει, ἀντιπαραβάλλωμεν τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν φύσιν τῶν Ἑλλήνων, πρὸς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν φύσιν τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Φοινίκων, προκύπτει ἡλίου φαεινότερον, ὅτι ὄχι μόνον οὐδεμία μεταξὺ αὐτῶν ἀναλογία ὑπάρχει, ἀλλὰ καὶ ἀρίδης καὶ οὐσιώδης ἀντίθεσις. Ἀδύνατον δὲ πρὸ πάντων, ἀνακράζει, νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ εὐγενεστάτη ὄλων τῶν ἀνθρωπίνων γλωσσῶν, ἣτις ἔχει καθ' ὅλα αὐτῆς τὰ ἐσωτερικὰ μέρη πλείστην τὴν συμμετρίαν καὶ τὴν ἁρμονίαν, προέκυψεν ἐκ τῆς συμβολῆς δύο ἐξωτερικῶν βαρβάρων γλωσσῶν, τῆς φοινικικῆς καὶ τῆς αἰγυπτιακῆς, καὶ δύο ἢ πλείονων ἰθαγενῶν βαρβάρων γλωσσῶν, τῆς πελασγικῆς, τῆς λελεγικῆς, καὶ ἄλλων τοιούτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Κοινωνική, ήθική και πολιτική κατάσταση τοῦ ἔθνους.

Ἄλλ' ἐὰν τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα ἐπικρατῶσι διαφωνίαι περὶ τῶν Πελασγῶν, οἵτινες λέγεται ὅτι προηγέθησαν τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς γῆς καὶ περὶ τῶν αἰγυπτιακῶν καὶ φοινικῶν ἀποικίων, αἵτινες φημίζεται ὅτι κατεστάθησαν ἐνταῦθα κατὰ τοὺς παναρχαίους τοὺτους χρόνους καὶ περὶ τῶν κοσμογονικῶν καὶ φιλοσοφικῶν δοξασιῶν ὅσας εἰκάζεται ὅτι ἔκρυπτον τὰ μυθεύματα τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας, καὶ περὶ τῶν ἡρωϊκῶν γενεαλογιῶν, ἔθλων καὶ ἐπιχειρήσεων τῶν ἡμνηρικῶν χρόνων πάντες κατ' εὐτυχίαν ὁμοφώνως πρεσβεύουσιν, ὅτι περὶ τῆς ἡθικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως τῶν Ἑλλήνων τῆς ἡμνηρικῆς ἐποχῆς δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἀσφαλῆ ἔννοιαν, διότι αἱ περὶ τούτου εἰδήσεις, αἱ διασθεῖσαι εἰς τὰ ἡμνηρικὰ ποιήματα, τὰ ἐπιγραφόμενα Ἰλιάς καὶ Ὀδύσεια, καὶ εἰς τὰ τοῦ Ἡσιόδου, τὰ ἐπιγραφόμενα Ἔργα καὶ Ἡμέραι, καὶ Θεογονία, εἰκονίζουσι πιστῶς ὡς οὖν

τὴν κατάστασιν ἐκείνην. Ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια εἶναι τὰ δύο ἀρχαιότατα τῶν περιωθέντων ἐλληνικῶν ἐπῶν, καὶ ἐποιήθησαν καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ἐν τῇ ἐνάτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι. Ἡ Ἰλιάς ὕμνησε τὸν τρωϊκὸν πόλεμον, ἡ δὲ Ὀδύσσεια περιέγραψε τὰς περιπλανήσεις τοῦ Ὀδυσσεύς, ἐνὸς τῶν ἡρώων τοῦ πολέμου τούτου, ὅτε ἐπεχείρησε νὰ ἐπανέλθῃ, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Τροίας, εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Ἰθάκην. Ἀμφότερα δὲ τὰ ποιήματα, διὰ τὸ κάλλος τῆς γλώσσης, τὴν λαμπρότητα τῆς φαντασίας, τὴν ἀμίμητον ζωηρότητα τῶν εἰκόνων καὶ πολλάκις τὴν εὐγένειαν τῶν αἰσθημάτων, αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ μαρτυροῦσι τὴν εὐφυίαν καὶ τὴν χάριν τοῦ ἔθνους, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῆς πρώτης γνωστῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἠδυνήθη νὰ παραγάγῃ τοιαῦτα ἀριστουργήματα. Δὲν εἶναι ὅμως πολῦτιμα μόνον ὡς ποιητικὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ ὡς ἱστορικὰ ἐν μέρει· διότι οἱ μὲν ὕμνηθέντες ὑπ' αὐτῶν ἥρωες καὶ ἄθλοι δὲν ἔχουσιν, ὡς προείπομεν, ἱστορικὴν ἀξίαν, ἀλλ' ἡ γενομένη ἐν αὐτοῖς περιγραφή τῆς κοινωνίας, τῶν ἠθῶν, τῶν δοξασιῶν, δὲν εἰσπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς μυθικὴ, ὡς παραστήσασα δηλαδὴ κατάστασιν πραγμάτων ὅπως ἄλλοτρίαν τῶν ἀκρατῶν τοῦ θαυμασίου ἐκείνου ἔπους. Ἄν τὸ ἔπος τοῦτο δὲν ἐξαικόνιζεν ἰδέας, καὶ κοινωνικὰς σχέσεις, καὶ αἰσθήματα οἰκεία εἰς τοὺς ἀκρατὰς αὐτοῦ, ἤθελε βεβαίως φανῇ εἰς αὐτοὺς ἀκατάληπτον καὶ ἀδιάφορον· ὁ ποιητὴς μεγαλύνει καὶ καλλύνει πολλάκις τὰ ἀντικείμενα περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ, ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ ἀναπλάττει ὅπως ἰδανικὸν κόσμον. Διὰ νὰ καταστήσωμεν δὲ εὐκρινεστέραν τὴν διάκρισιν ταύτην μεταξὺ τοῦ μύθου τῶν ἡρώων καὶ τῆς ἀληθείας τῶν κοινωνικῶν περιστάσεων, ἐνθυμίζομεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας ἡμῶν τὰ κάλλιστα γνωστὰ εἰς αὐτοὺς νεώτερα μυθιστορήματα. Εἰς τὰ μυθιστορήματα ταῦτα οἱ μὲν ἄνθρωποι καὶ αἱ περιπέτειαι αὐτῶν εἶναι συνήθως ἐπινοήματα τοῦ γράφοντος, αἱ κοινωνικαὶ ὅμως περιστάσεις ἐντὸς τῶν ὁποίων περιστρέφονται εἶναι ἀληθεῖς, διότι ἂν καὶ αὗται δὲν ἦσαν ἀληθεῖς, τὰ μυθιστορήματα ταῦτα, γινόμενα ὅπως διόλου ἄλλοτρία τοῦ πραγματικοῦ κόσμου, οὐδὲν ἤθελον ἔχει θέλητρον.

Τοιοῦτό τι συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα. Ἡ εἰκὼν τὴν ὁποῖαν παριστᾷ εἶναι μυθικὴ ἐνταύτῃ καὶ πραγματικὴ· μυθικὴ μὲν ὡς πρὸς τὰ πρόσωπα καὶ τὰς περιπετείας, πραγματικὴ δὲ ὡς πρὸς τὰ ἠθικά καὶ θρησκευτικὰ αἰσθήματα, τοὺς κοινωνικοὺς θεσμούς, ὅλον τοῦ

ἔθνους τὸν βίον. Ἐτι δὲ πραγματικώτερα εἶναι τὰ ἡσιοδικὰ ποιήματα, ἐξ ὧν ἡ μὲν Θεογονία διδάσκει τί ἐπρέσβευον οἱ Ἕλληνες περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ σύμπαντος καὶ τῶν θεῶν, τὰ δὲ Ἔργα καὶ Ἡμέραι περιέχουσι σειρὰν παραγγελημάτων περὶ γεωργίας, οἰκονομίας, θαλασσοπορίας, ἀνατροφῆς καὶ ἄλλων τοιούτων ἀσχολιῶν τοῦ καθημερινοῦ βίου. Καὶ ἐπειδὴ τὰ ποιήματα ταῦτα συνετάχθησαν ἐν τῇ ὁγδόῃ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκατονταετηρίδι, ὃ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος ἴστανται εἰς τὰ μεθόρια τῶν μυθικῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, καὶ εἶναι οὕτως εἰπεῖν οἱ δύο ἄιδιοι θυρωροὶ τοῦ μυστηριώδους κόσμου, ὅστις κρύπτεται ὀπισθεν αὐτῶν καὶ τοῦ ὁποίου πείθονται νὰ διανοίξωσι μέχρι τινὸς τὰς πύλας καὶ νὰ ἀποκαλύψωσι τὰ ἄδυτα εἰς τοὺς προσερχομένους. Εἰσερχόμεθα λοιπὸν καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτὸν κατόπιν τῶν πολλῶν σοφῶν ἀνδρῶν, οἵτινες εἰσδύσαντες προηγουμένως εἰς τὰ μαγικὰ ταῦτα ἀνάκτορα τῆς πρώτης γνωστῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἡλικίας, περιέγραψαν διὰ πλείστης ἀκριβείας καὶ γλαφυρότητος, τὴν θαυμασίαν αὐτῶν διασκευὴν καὶ, ἀκολουθοῦντες μὲν κατὰ πόδας τοὺς δύο ἐκείνους ἀρχαίους ὁδηγούς, προσέχοντες δὲ καὶ εἰς τὰς πιστοτέρας τῶν νεωτέρων ἐξηγήσεις, ἐπιχειροῦμεν νὰ ἐκθίσωμεν ἐνταῦθα τὰ κατὰ τὸ Θρήσκευμα, τὰ κατὰ τοὺς κοινωνικοὺς καὶ πολιτικοὺς θεσμούς, τὰ κατὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην τῶν παναρχαίων Ἑλλήνων.

Οἱ προπάτορες ἡμῶν ἐπίστευον εἰς τὴν ὑπαρξίν πολλῶν θεῶν δυνάμεων, πρεσβεύοντες ὅτι ὅλα τὰ μέρη τῆς φύσεως, ὁ αἰθήρ, ὁ ἥλιος, ἡ θάλασσα, οἱ ποταμοί, τὰ ὄρη, τὰ δάση, τὰ ἀκρωτήρια· προσέτι δὲ καὶ αἱ ἀρεταί, τὰ πάθη, αἱ τέχναι, αἱ περιπέτειαι τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, οἷον ἡ φρόνησις, τὸ κάλλος, ἡ ἄγρα, ἡ γεωργία, ὁ θάνατος, τὸ κράτος, ἡ βία, εἶχον τὸν ἴδιον αὐτῶν θεόν. Οἱ θεοὶ ὅμως οὗτοι δὲν ἐλατρεύοντο ὡς φυσικαὶ ἢ ἠθικαὶ δυνάμεις, ἐλατρεύοντο ὡς ὄντα ἔχοντα ἀνθρωπίνην μορφήν καὶ διάγοντα βίον ἀνθρώπινον· ἀλλὰ ἀθάνατα, ἰσχυρότερα τῶν ἀνθρώπων, καὶ διέποντα, μέχρι τινὸς τοῦλάχιστον, τὴν τύχην τοῦ κόσμου. Δώδεκα δὲ ἐξ αὐτῶν ἐθεωροῦντο ὡς οἱ πάντων μέγιστοι θεοὶ καὶ ὀνομάζοντο Ὀλύμπιοι, καθὼ κατοικοῦντες εἰς τὰς μεγαλοπρεπεῖς κορυφὰς τοῦ ὄρους Ὀλύμπου, αἵτινες συνεχέοντο μετὰ τοῦ οὐρανοῦ. Οἱ δώδεκα οὗτοι μεγάλοι θεοὶ ἦσαν· ἐξ μὲν ἄρσενες· ὁ Ζεὺς, ὁ καὶ θεὸς τοῦ αἰθέρος ἰδίως, ὁ Ποσειδῶν, τῆς θαλάσσης, ὁ Ἀπόλλων, τοῦ φωτός, ὁ Ἄρης, τοῦ πολέμου, ὁ Ἥφαιστος, τοῦ πυρός καὶ τῶν τεχνῶν,

(ΕΛΛ. ΙΣΤΟΡ. Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ ΤΟΜ. Α'.)

6

καὶ ὁ Ἑρμῆς, τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ λόγου· ἐξ δὲ θήλειαι, ἡ Ἥρα, θεὰ τοῦ ἄερος, ἡ Ἀθηνᾶ, τῆς φρονήσεως, ἡ Ἀρτεμις, τῆς ἄγρας, ἡ Ἀφροδίτη, τοῦ κάλλους, ἡ Ἑστία, τοῦ οἰκιακοῦ βίου, καὶ ἡ Δήμητρα, τῆς γεωργίας. Ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων θεῶν πολλοὶ δὲν ἦσαν κατώτεροι τῶν Ὀλυμπίων, κατὰ τε τὴν δύναμιν καὶ τὸ ἀξίωμα· οἷον, ὁ Πλούτων, ὁ θεὸς τοῦ ἄδου, ἡ Ἑκάτη, ἡ ἑφορος τῶν τοκετῶν, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, ὁ Διόνυσος, ἡ Περσεφόνη, αἱ Μοῦσαι, κλπ. Τινὲς ὅμως ὑπηρετοῦν ἀπλῶς τοὺς μεγαλειτέρους θεοὺς, οἷον, ἡ Ἴρις, ἡ Ἥβη, αἱ Ὠραι, κλπ. Τελευταῖον, ὑπῆρχον καὶ θεαὶ τινες δυνάμεις, ἧ μᾶλλον τερατώδεις τινὲς θεῶν γόνοι, οἵτινες οὔτε ἀνθρωπίνην μορφήν εἶχον, οὔτε συνεδυάζοντο μετὰ στοιχείου τινὸς τοῦ φυσικοῦ ἢ ἠθικοῦ κόσμου· οἷον οἱ Ἑκατόγχειρες, αἱ Ἀρπυιαί, αἱ Γοργόνες, ἡ Χίμαιρα, ἡ Σφιγξ, οἱ Κένταυροι, ὁ Γηρυόνης, κλπ.

Τῶν δὲ θεῶν ἀπάντων, τῶν τε Ὀλυμπίων καὶ τῶν ἄλλων, καθὼς καὶ ἅπαντος τοῦ κόσμου, προΐστατο ὁ Ζεὺς, ὡς ἀγαθὸς πατὴρ οἰκογενεῖαι καὶ βασιλεὺς. Ὁ χαρακτὴρ τοῦ ὑπερτάτου τούτου ὄντος εἶναι παράδοξον κρᾶμα θείας ἀληθῶς μεγαλειότητος καὶ σχεδὸν ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας. Ὁ Ζεὺς ὁρίζει τὰ προσόντα καὶ ἐξελέγχει τὰς πράξεις ἐκάστου τῶν ἄλλων θεῶν, σύμπαντες δὲ οἱ ἄγωνες αὐτῶν οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον δύνανται νὰ ἐλαττώσῃσι τὸ κράτος ἢ νὰ ἀναβάλῃσι τὴν ἐκτέλεσιν τῆς θελήσεως αὐτοῦ. Τὸ φοβερὸν νεῦμα δι' οὗ ἐπικυροῖ τὰ δόξαντα αὐτῷ, οὔτε ἀνάκλησιν οὔτε παρακοὴν ἐπιδέχεται. Καθὼς δὲ ἡ δύναμις αὐτοῦ εἶναι ἀκαταμάχητος, οὕτω καὶ ἡ σοφία ἀνεξερεύνητος. Αὐτὸς κρατεῖ τὰ χρυσὰ τέλαντα, εἰς τὰ ὅποια σταθμίζονται αἱ τύχαι τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τοὺς πόδας τοῦ θρόνου αὐτοῦ ἵστανται δύο πίθοι, ἀπὸ τῶν ὑποίων οὗτος ἐξάγει τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ κακὰ, δι' ὧν καθίσταται ἡδεῖαν ἢ ἐπώδυνον τὴν ὑπαρξίν τῶν θνητῶν. Αὐτὸς ἰδρύσει τὴν αἰδιδιόντων πραγμάτων τάξιν καὶ τὴν ἀμετάθετον ἀλληλουχίαν τῶν γεγονότων, εἰς ἣν καὶ αὐτὸς ὑποτάσσεται. Οἱ νόμοι οἱ ἀνθρώπινοι, ἐκ τοῦ κράτους αὐτοῦ παράγουσι τὸ κύρος· οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, ἀπὸ τῆς χειρὸς αὐτοῦ λαμβάνουσι τὸ σκήπτρον· αὐτὸς εἶναι ὁ προστάτης τῶν κοινωνικῶν δικαίων, ὁ ἑφορος τῆς τῶν συμβολαίων ἐκτελέσεως, τῆς τῶν ὅρκων τηρήσεως· αὐτὸς τιμωρεῖ τὴν προδοσίαν, τὴν ὑβρίν, τὴν ὀμότητα· ὁ ξένος καὶ ὁ ἐκείτης διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ προστασίαν· ὁ φραγμὸς τῆς οἰκίας ἀνατίθεται εἰς τὴν φύλαξιν αὐτοῦ, ἡ δὲ

ἀποποίησης ἢ κατάχρησις τῆς φιλοξενίας δεινῶς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδικεῖται. Ἄλλ' ὅμως ὁ θεὸς αὐτὸς, τὸ μέγιστον καὶ ἐνδοξότατον τῶν ὄντων, ὅχι μόνον ἔχει ἀνθρωπίνην μορφήν, ὡς καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι θεοί, ἀλλὰ ὑπόκειται, ὡς αὐτοὶ, καὶ εἰς τὰ πάθη τὰ ἀνθρώπινα, καὶ εἰς τὰς ἀνθρωπίνους ἀσθενείας· διότι τὰ θεῖα ταῦτα σώματα, εἰ καὶ ἔχουσι τὸ προνόμιον τῆς ἀθανασίας, τῆς καλλονῆς καὶ τῆς ἰσχύος, εἰ καὶ ῥεῖ εἰς τὰς φλέβας αὐτῶν αἷμα καθαρώτερον τοῦ ἀνθρώπινου, δὲν εἶναι ἀπρόσιτα οὔτε εἰς τὰς ἡδονάς, οὔτε εἰς τὸν πόνον· αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην νὰ τρέφονται δι' ἀμβροσίας, καὶ εὐγνωμόνως ὁσφραίνονται τὴν κνίσσαν τῶν θυσιῶν, τὰς ὁποίας προσφέρουσιν εἰς αὐτὰ οἱ θνητοί. Τὰ δὲ ἄλλα αὐτῶν πάθη εἶναι ἀνάλογα τῶν ὅπως ἀνθρώπινων τούτων ὀρέξεων· ὁ ἄστατος ἔρως, ὁ φθόνος, ἡ ὀργή, τὸ μῖσος, ταράττουσι πολλάκις τὴν ἐσωτερικὴν γαλήνην καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ βασιλείου τῶν Ὀλυμπίων θεῶν διακινδυνεύει ἐνίοτε ἐκ στάσεων καὶ συνωμοσιῶν πλεκομένων κατὰ τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ. Αὐτὸς ὁ Ζεὺς δὲν εἶναι πάντοτε ἀδιάφορος εἰς τὰς ἐρίδας ταύτας· πολλάκις δὲ εἶναι ἀναποφάσιτος εἰς τὰς γνώμας αὐτοῦ, ἀπατᾶται ὑπὸ τεχνάσματων, τυφλοῦται ὑπὸ ἐπιθυμιῶν, καὶ παρεκτρέπεται ὑπὸ τῆς ὀργῆς εἰς βίαν ἀγενή. Τὰ ἡμηρικὰ ἔπη δὲ εἰκονίζουσι κατὰ τὸν αὐτὸν πάντοτε τρόπον τὴν σχέσιν τοῦ ὑπερτάτου τῶν θεῶν πρὸς τὴν μοῖραν, καὶ ἴσως ὁ ποιητὴς δὲν εἶχεν εὐκρινῆ τῆς σχέσεως ταύτης ἔννοιαν· διότι συνήθως μὲν ὁ Ζεὺς ἐπιβάλλει τὴν θέλησιν αὐτοῦ εἰς τὴν μοῖραν, ἐνίοτε ὅμως φαίνεται οὐδὲν ἄλλο ἢ ὑπηρετῆς ἀπλούς ἀνάγκης ἀπαραιτήτου, τὴν ὁποίαν ματαίως ζητεῖ νὰ διαφύγῃ.

Ἡ δὲ εἰμαρμένη αὕτη τῶν Ἑλλήνων διαφέρει οὐσιωδῶς τοῦ δόγματος, τὸ ὁποῖον, ἐμβολιαζόμενον εἰς τὰ πνεύματα λαῶν βαρβάρων, ἀγρίων καὶ ἡδωπαθῶν, οἷοι οἱ Ὀθωμανοί, ἐπλίζει μὲν αὐτοὺς ἐκ διαλειμμάτων διὰ προσκαίρου παροξυσμοῦ ἀνδρείας, συνεπιφέρει ὅμως τὸ ὀλέθριον τοῦτο ἀποτέλεσμα, ὅτι, ἅμα παρελθόντος τοῦ παροξυσμοῦ τούτου, περικύπτουσιν εἰς ἀπάθειαν, καθιστῶσαν αὐτοὺς ἀνικάνους νὰ πράξωσι τι εἰς τὰς συνήθεις τοῦ βίου περιστάσεις. Τὸ δόγμα τῶν Ἑλλήνων προέκυπτεν ἐκ τῶν φυσικῶν αὐτῶν θεωριῶν περὶ τῆς προφανοῦς εὐρυθμίας τοῦ κόσμου τούτου, περὶ τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ περὶ τῆς ἐπιρροῆς τὴν ὁποῖαν αἷτια κρύφια καὶ ἀνεξήγητα δύναται νὰ ἔχωσιν εἰς τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιτυχίαν. Δὲν ἀνιπλήρου δὲ πᾶρ' αὐτοῖς τὴν ἀνδρείαν, οὐδ' ἐχρησίμευσεν ὡς πρόφασις

ἀδρανείας· ἐνέπνεε μὲν καρτερίαν τινὰ ἐν ταῖς συμφοραῖς, ἀλλὰ κατέλειπε σῶαν τὴν δραστηριότητα τῶν ἀνθρώπων, ἐνόσω εἶχον τὴν ἐλπίδα νὰ ἀποφύγωσι, διὰ συνέσεως καὶ ἐνεργείας, τὰ ἐπικρεμώμενα δεινὰ· οὔτε πάλιν ἀπέτρεπεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπικαλῶνται τὴν συνδρομὴν τῶν θεῶν. Ἄλλως τε οἱ μάκαρες τοῦ Ὀλύμπου κατεδέχοντο νὰ ἀναμιγνύωνται καὶ οἴκοθεν εἰς τὰ πράγματα τῶν ἀνθρώπων, γενεᾶς ὑποδεεστέρας καὶ ἀτυχοῦς, ἥτις ὅμως, ἠνωμένη οὕσα μετ' αὐτῶν διὰ τῶν δεσμῶν τῆς συγγενείας, ἐθεωρεῖτο ἄξια πολλὰκις μὲν τῆς συμμαχίας, αἰείποτε δὲ τῆς συμπαθείας αὐτῶν. Εἶδομεν ὅτι ἡ δοξασία, καθ' ἣν οἱ ἄνθρωποι ἐπλάσθησαν ἐκ πηλοῦ ὑπὸ τοῦ Προμηθέως, ἦτο μεταγενεστέρα καὶ ὅτι ἡ ἀρχαιότερα δοξασία τοῦ Ἡσιόδου, καθ' ἣν οἱ θεοὶ ἐπλάσαν ἀλληλοδιαδόχως πέντε διάφορα γένη ἀνθρώπων, δὲν συνευάζετο μὲ τὰς ἱστορικὰς γενεαλογίας, καθ' ἃς οἱ ἐπιστημότατοι τοῦλάχιστον τῶν ἀνθρώπων, ἦσαν ὅχι πλάσματα, ἀλλὰ γόνοι ἢ ἀπόγονοι τῶν θεῶν. Αὐτὸς ὁ Ἡσιόδος λέγει ἄλλαχού, ὅτι ὁμοῦθεν γεγάασι θεοὶ θνητοί τ' ἄνθρωποι· παρ' Ὀμήρῳ δὲ ὁ Ζεὺς ὀνομάζεται πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Ἐπήκουον λοιπὸν οἱ θεοὶ τῆς προσευχῆς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ καυχῇ ὅτι ἀπολαμβάνει βεβαίως τὴν εὖνοιαν αὐτῶν· ὁ χρηστότατος τῶν ἡρώων δὲν διέφευγε τὴν θείαν δίκην, καὶ ἀκουσίως ἂν προεκάλει τὴν ὀργὴν τῶν θεῶν· ὁ δὲ ἀσφαλέστερος τρόπος τοῦ νὰ κατασταθῶσιν οὗτοι ἴλεοι, ἦτο νὰ κήδεται τις περὶ τοῦ συμφέροντος αὐτῶν, καὶ νὰ σέβεται αὐτοὺς. Διότι ἐν γένει οἱ θεοὶ ἀπεσπρέφοντο τὴν ὑπεροψίαν, τὴν αὐθάδειαν καὶ τὴν ἀπὸ τῆς τύχης ἢ τῆς ἰσχύος μέθην, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι λησμονοῦσιν ὅτι εἶναι ὄντα ἀσθενῆ καὶ θνητά· ὅθεν πᾶσα ἀπαρκαλύπτος ἀδιαφορία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ θεῖον, καὶ πᾶσα ἀξίωσις ἰσότητος πρὸς τοὺς θεοὺς, ἐλογίζετο ὑπὸ τούτων ὡς ἀμάρτημα δεινόν, κατὰ τοῦ ὁποίου σπανίως δὲν ἐπέβαλλον τιμωρίαν περιφανῇ. Ἐφθόνουν προσέτι τὸν ἄνθρωπον ὅστις διετέλει ἀδιαλείπτως εὐδαιμονῶν. Ὅσω μεγάλη καὶ ἂν ἦτο τότε ἡ ταπεινώσις αὐτοῦ, ἡ διηνεκὴς αὕτη εὐτυχία, καθὼ προσεγγίζουσα ὑπὲρ τὸ θεῖον εἰς τὴν θείαν μακαριότητα, δυσκόλως ἠδύνατο νὰ διαφύγῃ τὸν σκόπελον τῆς ὀργῆς των. Τὴν δὲ παρήγορον ἰδέαν, ὅτι τὴν ὀλίψιν προξενοῦσιν οἱ θεοὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἵνα υποδείξωσιν εἰς αὐτοὺς ἐπιεικῶς τὰ ἐπικίνδυνα ἀποτελέσματα ἀναλλοιώτου εὐτυχίας, ἠγνόησαν ἐπὶ πολὺν ὡς φαίνεται χρόνον οἱ Ἕλληνες. Ὅ,τι μάλιστα ἐλογίζετο ἀρεστὸν εἰς τοὺς θεοὺς, ἦτο ἡ εὐλαβὴς τοῦ ἀνθρώπου μεγαλοδωρία· καὶ ὅ,τι μάλιστα

ἐφαίνετο εἰς αὐτοὺς εὐπρόσδεκτον, ἥτο ἡ ἀκριβὴς τήρησις τῶν τελετῶν τῆς λατρείας τῶν τοσοῦτῃ δὲ ἀπαραιτήτους θεώρων τὰς τελετὰς ταύτας, ὥστε καὶ ἀκουσία περὶ αὐτὰς ὀλιγοῖα ἦρκει ἵνα ἐπισύρῃ κατ' ἔθους ὅλου τὰς δεινοτέρας τῶν συμφορῶν.

Τοιαῦται περὶ θεῶν καὶ περὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα δοξασίαι, δὲν συνετέλουν βεβαίως καθ' ἑαυτὰς εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων καὶ εἰς τὴν ἐμψύχωσιν τῆς ἐκπληρώσεως τῶν κοινωνικῶν καθηκόντων. Ὑπῆρχεν ὅμως ἑμμεσὸς τις σύνδεσμος μεταξὺ τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς. Καὶ πρῶτον τὰ ἀλλόκοτα τῶν θεῶν ἦθη κατ' οὐδὲν ἡλάττουν τὸ σέβας τὸ ὁποῖον οὗτοι ἐνέπνεον, οὐδ' ἐπρόβάλλοντο ἐν γένει ἢ ἐλογίζοντο σπουδαίως ὡς τύποι καὶ ὑπογραμμοὶ ἀξιολίμητοι, οἱ δὲ λατρεύοντες αὐτοὺς ἄνθρωποι δὲν ἐπεχείρουν νὰ ἐξαγάγῃσι διδασκαλίαν πρακτικὰς ἀπὸ τῶν παραδόσεων τῆς μυθολογίας. Διότι οἱ θεοί, καὶ τοι μὴ ὄντες ἀνώτεροι τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν, ἦσαν ὅμως τοσοῦτον μεγάλῃ καὶ τοσοῦτον μακρὰν ἔκειντο τῶν ἐπιγείων πραγμάτων, ὥστε δὲν ὑπελαμβάνοντο ὑποκείμενοι εἰς τοὺς νόμους τοὺς ἐπιθεβλημένους εἰς τὴν ὑποδεστέραν γενεὰν τῶν ἀνθρώπων. Ἐπενήργει δὲ τὸ θρησκευμα ἐπὶ τῆς ἠθικῆς διὰ τινων δυνάμεων, ἰδίως ἐπιτετραμμένων νὰ ἐπιβάλλωσι τὰς νενομισμένας εἰς τοὺς κακούργους ποινάς. Αἱ δυνάμεις αὗται ἦσαν αἱ λεγόμεναι Ἑριννύες. Ὁ Ὅμηρος ὑποδεικνύει ἀπλῶς τὸ ἔργον τῶν Ἑριννύων, μὴ ὀρίζων τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, μήτε περιγράφων τὸ σχῆμα, τὸ ὁποῖον ἡ φαντασία τῶν μεταγενεστέρων ποιητῶν παρέστησε καταπληκτικώτατον. Ἄλλ' αἱ δυνάμεις αὗται ἀποβαίνουσιν ἱσως φοβερώτεραι ὥς ἐκ τοῦ μυστηριώδους σκότους ἐντὸς τοῦ ὁποίου περικαλύπτονται αἱ σκιαὶ αὐτῶν παρὰ τῇ ποιητῇ. Ἡ κατοικία αὐτῶν ἡ κειμένη ἐντὸς τῶν σκοτεινῶν μυχῶν τοῦ ἀοράτου κόσμου, ἐνέπνεε βαθεῖαν φρίκην εἰς τὰς εὐτυχεῖς θεότητας αἵτινες κατόικουν εἰς τὰς φαεινὰς καὶ φωταυγεῖς τοῦ Ὀλύμπου κορυφάς. Ὑπὸ σκότους δὲ περιεκαλύπτοντο αἱ Ἑριννύες καὶ ὅτε ἐξήρχοντο ἀπὸ τῆς κατοικίας ἐκείνης διὰ νὰ ἐπιτελέσωσι τὰ δόγματα τῆς θείας δικαιοσύνης. Οἱ ἄνθρωποι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξιλεώσωσιν αὐτὰς, ὅπως ἐξιλέουν τοὺς ἄλλους θεοὺς τοῦλάχιστον ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων, οὐδεμίᾳ φαίνεται ἐπινενοημένη τελετὴ, ἱκανὴ νὰ ἀφοπλίσῃ μὲν τὴν ὀργὴν τῶν Ἑριννύων, νὰ κατευνάσῃ δὲ τὸν θόρυβον τοῦ ἀμαρτήσαντος ἀνθρώπου. Καὶ ἰδίως μὲν ἐπεμελούντο τὴν τήρησιν τῆς ἀφειλομένης εἰς τὸ γῆρας, εἰς τὴν πατρικὴν

ἐξουσίαν, εἰς τὰ οἰκογενειακὰ δίκαια εὐλαθείας. Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐπιτομία, καὶ ἅπαντα ἴσως τὰ λοιπὰ δεινὰ κακουργήματα, ἦσαν ὁμοίως καθυποβεβλημένα εἰς τὴν ἐπιτήρησιν αὐτῶν, ὁ δὲ τρόμος τὸν ὁποῖον ἐνέπνεον αἱ ἄδυσώπητοι αὐταὶ λειτουργοὶ τῆς θείας δίκης, ἂν μὴ ἐσωφρόνιζεν ἐντελῶς τὴν ἀπερίσκεπτον ἐλαφρότητα τὴν ὁποῖαν ἡ δύνατο νὰ ἐμφυχῶν παρὰ τισὶ τὸ σκανδαλωδὲς πολλακίς πολίτευμα τῶν Ὀλυμπίων θεῶν, περιέστελλε τοῦλάχιστον αὐτὴν μέχρι τινός.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον, οὔτε πάντες οἱ πονηροὶ φαίνονται τιμωρούμενοι εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν, οὔτε πάντες οἱ χρηστοὶ ἀνταμειβόμενοι. Ὁ Ὅμηρος θεωρεῖ τὸν θάνατον ὡς χωρισμὸν δύο οὐσιῶν διακεκριμένων, ἂν καὶ μὴ ἐντελῶς ἀνομοίων, τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Τὸ σῶμα δὲν ἔχει ζωὴν ἄνευ ψυχῆς, οὐδ' ἡ ψυχὴ δύναμιν ἄνευ τοῦ σώματος. Αἱ σάρκες καὶ τὰ ὅσ' αὐτῶν ἡρώων μένουσιν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἡ ἀναλίσκονται ὑπὸ τοῦ πυρός, ἢ καταλείπονται εἰς βορὰν κυνῶν καὶ πτηνῶν (οἰωνῶν), ἡ δὲ ψυχὴ ἀπέρχεται εἰς τὸν Ἄδην, ὡς ὄνειρον ἀφιπταμένη.

Ψυχὴ δ' ἥστ' ὄνειρος ἀποπταμένη πεπότηται,

λέγει ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ ἡ μήτηρ τοῦ Ὀδυσσεύς Ἀντίκλεια. Διὰ νὰ εἰσέλθῃ ἡ ψυχὴ εἰς τὸν Ἄδην, δὲν ἐνομίζοντο, ὡς φαίνεται, ἀπαραίτητοι αἱ ἐπικηδεῖοι τελεταί, ἀλλ' ἐνόσω αἱ τελεταὶ αὐταὶ δὲν ἐξεπληροῦντο, ἡ ψυχὴ δὲν ἡ δύνατο νὰ ἡσυχάσῃ αὐτόθι. Ἐντεῦθεν ἡ περὶ αὐτῶν ἐπιμέλεια τῶν ἐπιζώντων φίλων, ἡ πεισματώδης περὶ τῶν πεσόντων ἐν πολέμῳ πάλιν, καὶ ἡ τραγικὴ ἐκείνη προσέλευσις τοῦ Πριάμου πρὸς τὸν Ἀχιλλεῖα, ἵνα ἀνακτήσῃ τὸ σῶμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἑκτορος. Πολλὰ δὲ κατανυκτικώτατα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ ποιήσεως γεγονότα, ἐπὶ τοῦ αἰσθήματος τούτου στηρίζονται. Ἡ ψυχὴ, ἐξολισθήσασα ἀπὸ πληγῆς ἢ διὰ τῶν χειλέων, δὲν διαλύεται εἰς τὸν αἰθέρα, ἀλλὰ διατηρεῖ τὸ σχῆμα τοῦ ὄντος, εἰς τὸ ὁποῖον πρότερον ἐδίδε ζωὴν. Ἄλλ' ἡ ἐπιφάνεια τῆς γῆς, ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου φωτιζομένη, δὲν εἶναι πλέον κατοικία πρόσφορος εἰς τὸ ἀσθενὲς καὶ θλιβερὸν τοῦτο φάντασμα, τὸ ὁποῖον παρατείνει τὴν ἀνωφελῆ αὐτοῦ ὑπαρξιν ἐντὸς τοῦ ἀμαυροῦ φωτός τοῦ καταχθονίου κόσμου. Ἐκεῖ τὸ ὄν τοῦτο δὲν εἶναι εἰμῇ σκιά τις τοῦ παρεληλυθότος ὄντος, ἀδιαλείπτως ἐπιδιώκουσα τὸ εἶδωλον τῶν πάλαι ἀσχολιῶν καὶ ἡδονῶν. Ὁ περίφημος κυνηγὸς Ὠρίων θηρεύει εἰς λειμῶνας ἀσφοδέλων τὰς σκιάς τῶν ζώων, τὰ ὁποῖα εἶχε φρονεῦσαι ποτὶ εἰς τὰ ἐπὶ γῆς ὄρη. Ὁ βασιλεὺς τῆς Κρήτης Μίνως, ὅστις ζῶν τοσού-

τον ἐδοξάσθη διὰ τὸ φιλοδίκαιον αὐτοῦ, προεδρεύει ἤδη δικαστηρίων τὰ ὅποια δὲν ἔχουσι τί νὰ κρίνωσι καὶ διανέμει τὴν ἀκριβῆ αὐτοῦ δικαιοσύνην εἰς γενεὰν ὄντων ἀπεστερημένων τῆς δυνάμεως τοῦ κακοποιεῖν. Ὁ ἐνδοξότατος τῶν ἡρώων τοῦ τραϊκοῦ πολέμου, ὁ Ἀχιλλεύς, ἀνάσσει μὲν ἀπάντων τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ προθύμως ἤθελεν ἀνταλλάξει τὴν ἀπράγμονα ταύτην τιμὴν ἀντὶ τῆς εὐτελεστεράς τοῦ πραγματικοῦ βίου ὑπηρεσίας. Ὁ Ὅμηρος ποτὲ δὲν ἐφαντάσθη ὅτι ἡ πνευματικὴ τῆς ψυχῆς δύναμις, ἀπαλλαγείσα ἀπ᾽ τῶν γηίνων αὐτῆς δεσμῶν, ἀποβαίνει ἰσχυροτέρα. Ἐξ ἐναντίας ὁ ποιητὴς παρίστησιν αὐτὴν καταβληθεῖσαν ὑπὸ τοῦ θανάτου εἰς κατὰστασιν ἀμυθῆτου ἀτονίας.

Ὡ πόποι, ἦ ῥά τις ἐστὶ καὶ εἰν Ἀῖδαο δόμοισιν

Ψυχὴ καὶ εἰδῶλον· ἀτὰρ φρένες οὐκ ἔνι πάμπαν.

ἀνέκραξεν ὁ Ἀχιλλεύς, ὅτε, εἰς τὴν πολιρκίαν τῆς Τροίας, ὁ φίλτατος αὐτοῦ Πάτροκλος ἔπεσε φονευθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἑκτορος· ὁ ἐστὶ, Φεῦ, ὑπάρχει μὲν καὶ εἰς τὸν Ἀδὴν ψυχὴ καὶ εἰδῶλον τοῦ τεθνεώτος, ἀλλὰ αἱ φρένες ἐκλείπουσι παντελῶς.

Καὶ ὁ μὲν πολὺς τῶν κατοίκων τοῦ Ἀδου ὄχλος παρέτεινεν οὕτω ἀνωφελῶς τὴν ματαίαν ταύτην ὑπαρξίν, μεγάλοι δὲ τινες ἔνοχοι κατεδικάζοντο εἰς ἀγῶνα οἰκειότερον εἰς τὰς καταχθονίους ἐκείνας χώρας. Ἐκ τούτων οἱ μὲν ἐτιμωροῦντο ἐνασχολούμενοι εἰς ἔργα κοπώδη καὶ ἀδιάλειπτα, καθὼς ὁ Σίσυφος, ὁ διατελέσας βασιλεὺς τῆς Κορίνθου καὶ πολλὰ πράξας ἐν τῇ βίῃ ἀνομήματα, καταδικασθεὶς δὲ ἐν τῷ Ἀδῇ νὰ κυλίῃ ἐπὶ μεγάλου ὄρους βαρὺν λίθον, ὅστις μόλις ἔφθανεν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους, ἐκυλίετο πάλιν κάτω καὶ ἐβασάνιζεν οὕτω τὸν δυστυχῆ Σίσυφον αἰωνίως. Ἄλλοι δὲ ἐταλαιπωροῦντο συναισθανόμενοι πόθους ἀνεκπληρώτους· οἷον ὁ Τάνταλος ὁ βασιλεὺς τῆς ἐν Φρυγίᾳ Σιπύλου, ὅστις καὶ αὐτὸς πολλὰ ἀσεβήσας πρὸς τοὺς θεοὺς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, κατεδικάσθη νὰ ἴσταται αἰωνίως ἐν τῷ ὕδατι βεβυθισμένος μέχρι τοῦ πώγωνος καὶ νὰ καταφλέγῃται ὑπὸ πείνης καὶ δίψης· ὅσας δὲ ἤθελεν ἢ τὴν δίψαν αὐτοῦ νὰ σβέσῃ, ἢ τὴν πείναν νὰ κορέσῃ, γράγων τοὺς καρπούς τῶν πλησίον αὐτοῦ πεφυτευμένων καρποφόρων δένδρων, τὸ μὲν ὕδωρ ἐφευγεν ἀπὸ αὐτοῦ, οἱ δὲ κλάδοι τῶν δένδρων ἐτρέποντο πρὸς τὸ ἄλλο μέρος. Εἰς φυλακὴν δὲ ἐτι φοβερωτέραν καὶ ἐπιτοσοῦτον κατωτέρω τοῦ Ἀδου βεβυθισμένην ὅσον ἡ γῆ ἀπέχει τοῦ οὐρανοῦ, κατεκλείοντο οἱ θρασεῖς τοῦ Διὸς ἀντίπαλοι· ἡ φυλακὴ αὕτη ἦτο ὁ Τάρταρος, ὅστις ἐφράσσετο μὲν διὰ πύλης σιδηράς, ἔδαφος δὲ εἶχε

χαλκοῦν. Ἄφ' ἐτέρου εὐάριθμος μακάρων ἡρώων ὄμιλος, ἀντὶ νὰ κατέλθωσιν εἰς τὸν Ἄδην μετεβιβάζοντο εἰς πεδῖον ἡλύσιον, εἰς νῆσον τοῦ Ὠκεανοῦ, ὑπὸ αἰθρίων ζεφύρων καταπνεομένην, ἀπηλλαγμένην δὲ πάσης ὀχληρᾶς τῶν ὥρων τοῦ ἔτους μεταβολῆς.

Κατὰ τὴν γενικῶς ἐπικρατοῦσαν τότε γνώμην, οἱ ἄνθρωποι διὰ νὰ ἀξιωθῶσι τῆς εὐνοίας τῶν θεῶν, ὥφειλον νὰ φέρωνται πρὸς αὐτοὺς ὅπως πρὸς τοὺς δυνατοὺς τῶν θνητῶν· νὰ προσφέρωσι δηλαδὴ εἰς τοὺς θεοὺς τὴν εὐλάβειαν αὐτῶν καὶ τοὺς φόρους, ἢ, καθὼς λέγει ἡ θρησκεία, τὴν λατρείαν καὶ τὰς θυσίας. Αἱ θυσίαι τῶν προπατόρων ἡμῶν ἦσαν ἐν μέρει μὲν χαριέσταται, καθὸ εἰκονίζουσαι εὐλάβειαν καθαρὰν, ἐν μέρει ὅμως παριστῶσι τὴν τυφλὴν ὁρμὴν παχυλῆς δεισιδαιμονίας. Ἐν τῇ νηπιῳδαίᾳ αὐτοῦ καταστάσει, ὁ ἄνθρωπος, ἅμα κατανοήσῃ ὅτι ἡ τύχη του ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς θείας ἀγαθότητος, ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξευμενίσῃ αὐτὴν διὰ προσφορὰς, ἥτις, ὅσῳ εὐτελὲς καὶ ἂν ᾖναι καθ' ἑαυτὴν, δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς σύμβολον τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτοῦ αἰσθήματος. Ὁ καθαρῶς συμβολικὸς οὗτος χαρακτήρ ἐπικρατεῖ εἰς τὰς πλείστας ἑλληνικὰς τελετάς· τοιαῦται λ. χ. ἦσαν αἱ σπονδαί, ἥτοι ὁ οἶνος ἡ καὶ ἄλλα ὑγρά, τὰ κατὰ τὰς θυσίας καὶ εὐωχίας χεόμενα κατὰ γῆς, εἰς τὴν ἐστίαν, εἰς τὸν βωμὸν, πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν· ἡ εἰρεσιώνη, ἥτοι στέφανος ἐξ ἐλαίας, διὰ καρπῶν κεκοσμημένος, τὸν ὁποῖον, κατὰ τινὰς ἱεράς πανηγύρεις, περιέφερον παῖδες ᾤδοντες, καὶ ὅςτις ἔπειτα ἀνηρτᾶτο εἰς τὴν πύλην τῆς οἰκίας, ἀπαραλλάκτως καθὼς πράττομεν σήμερον ὡς πρὸς τὸν στέφανον τῆς 1^{ης} μαΐου· αἱ προσφερόμεναι εἰς τοὺς θεοὺς ἀπαρχαὶ τῶν καρπῶν· αἱ κόμαι, τὰς ὁποίας οἱ νέοι καὶ αἱ νέαι ἀφιέρουν πολλάκις εἰς θεότητας προστάτιδας, κλπ. Ἀλλὰ ὑπῆρχον καὶ τελεταὶ πολυτελέστεραι καὶ ἥττον ἀφελεῖς. Οἱ ἄνθρωποι, ἀφοῦ ἀπέδωκαν εἰς τὰς οὐρανίας δυνάμεις τὰ πάθη τῶν βασιλέων τῆς γῆς, κατήντησαν νὰ πιστεύσωσιν, ὅτι ἡ θυσία ἐνεργεῖ τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ εἶναι πολυτιμότερα, καὶ ὅτι ἡ προσφορὰ ἔπρεπε νὰ ἐκφράζῃ ὅχι μόνον τὸ αἶσθημα τοῦ προσφέροντος, ἀλλὰ καὶ τὸ μέτρον τοῦ αἰσθήματος τούτου. Δύο δὲ δημῳδαίς προλήψεις ὑπέθαλψαν τὴν πεποιθήσιν ταύτην· ὁ λαὸς ὑπελάμβανε τοὺς θεοὺς δεκτικούς φθόνου καὶ ζηλοτυπίας, ἐφαντάζετο ὅτι δὲν δύναται νὰ κατευνάσῃ τὰ πάθη ταῦτα, εἰμὴ προσφέρων πλούσια δῶρα· πρὸς τούτοις δὲ ἡ θυσία ἐλογίζετο ὡς τις ἐστίασις τῶν θεῶν, ὡς συμπόσιον δηλαδὴ προσφερόμενον εἰς τοὺς θεοὺς καὶ τὸ ὁποῖον ἦτο

τοσοῦτω εἰς αὐτοὺς ἀρεστότερον, ὅσῳ ἦτο μᾶλλον πολυδάπανον καὶ λαμπρόν. Ὅσακις δὲ ἡ θυσία σκοπὸν εἶχε νὰ ἐξευμενίσῃ τὴν περιυβρισθεῖσαν θεότητα, ἡ πολυτέλεια τῆς ἱλαστηρίου ταύτης προσφορᾶς ἀπέβαινεν ἐξαίσια. Καὶ αἱ προλήψεις αὗται συνεπήγαγον φυσικῶ τῇ λόγῳ ἄλλας δεινότερας, ὥστε ἐπὶ τέλους τὸ πλῆθος περιῆλθεν εἰς τὴν ἰδέαν, ὅτι ἐνίοτε ἡ θυσία ἀνθρώπου ἡδύνατο μόνη νὰ δυσωπήσῃ τὴν ὀργὴν τῶν θεῶν· διότι φαίνεται τῶντι βέβαιον, ὅτι εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν τῆς ὁμηρικῆς, οἱ Ἕλληνες, εἴτε οἰκοθεν, εἴτε διὰ τῆς ἐπιρροῆς παραδειγμάτων ξένων, ἔφθασαν εἰς τὸ φοβερὸν τοῦτο συμπέρασμα. Τινὲς ἠμφισβήτησαν τὴν τοιαύτην ἀρχαιότητα τῶν ἀνθρωποθυσιῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι, διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ Ὅμηρος δὲν μνημονεύει αὐτῶν, οὐδὲ αἰνίσσεται ποτὲ αὐτάς. Ἀλλὰ πολλοὶ ἄλλοι μῦθοι, ἡ κοινὴ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων γνώμη, καὶ τὰ λείψανα τοῦ ἔθους τούτου μαρτυροῦσι, κατὰ δυστυχίαν, ὅτι ἐμίανε τὴν νεαρὰν ἡλικίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἥτις ἄλλως τε, ὅσῳ φαιδρὰ καὶ ἂν ἦτο, μετεῖχεν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, τραχύτητός τινος καὶ ἀγριότητος.

Τὰ κατὰ τοὺς πολιτικούς θεσμούς καὶ τὰς κοινωνικὰς σχέσεις φαίνονται, ἔτι ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ταύτης ἐποχῆς, ἄξια ἔθνους πρεσβεύοντος καλλιτέρας θρησκευτικῆς δοξασίας, τοῦλάχιστον ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων· διότι οἱ πραγματευθέντες περὶ ἀρχαιοτέρας τινὸς πελασγικῆς ἐποχῆς ἀξιούσιν, ὅτι τὰ ἔθνη τὰ ὁποῖα τότε κατόικουν εἰς τὴν Ἑλλάδα, διῆγον βίον ἔχοντα μᾶλλον ὁμοιότητά τινα πρὸς τὸν δουλικὸν βίον τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Ἀσιανῶν. Συνάγουσι δὲ τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἀπὸ τοῦ κολοσσικοῦ μέγεθος τῶν ἔργων καὶ τῶν οἰκοδομημάτων τὰ ὁποῖα ἀποδίδουσιν εἰς τὴν πελασγικὴν ἐποχὴν, καὶ ἀπὸ τὰ ἀμυδρὰ ἴχνη τῆς εἰς τοὺς λεγομένους «βίους» διαιρέσεως, τὰ ὁποῖα, ὑποφαινόμενα ἔτι εἰς τὸ πρῶνόν λυκαυγὲς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὑπολαμβάνονται ὡς αἱ τελευταῖαι σκιὰι τῆς πελασγικῆς ἐκείνης νυκτός. Τῶντι ἡ εἰς βίους διαιρέσεις τῶν ἔθνων, ὁποῖα συνέβαινε τὸ πάλαι εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἰς τὴν Ἰνδικὴν καὶ εἰς ἄλλας ἀσιανὰς χώρας, δηλαδὴ ἡ διαιρέσεις τῶν ἔθνων εἰς ὠρισμένον τινὰ ἀριθμὸν τάξεων, αἵτινες διαφέρουσιν ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὰς ἀσχολίας, τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντα, καὶ, καθὼς ὑπάρχουσαι κατὰ τὴν θείαν θέλησιν, θεωροῦνται ὡς ἀναλλοίωτα συστήματα, ἡ τοιαύτη τῶν ἔθνων διαιρέσεις ὑποτίθῃσι πάντοτε πολίτευμα δουλικὸν καὶ τυραννικόν· ὅπου δὲ ἐπικρατοῦσι τοιαῦτα πολιτεύματα, ἀπαντῶνται καὶ οἱ

κοδομήματα ἢ ἄλλα ἔργα κολοσσικά, ἀπαιτοῦντα τὴν ἐργασίαν πολλῶν μυριάδων δούλων. Κατὰ τοῦτο λοιπὸν ἡ λεγομένη πελασγική, ἢ ἄλλη τις οἰαδῆποτε παναρχαία ἐποχή, ἴσως εἶχεν ὁμοιότητά τινα πρὸς τὸν ἀνατολικὸν βίον· ἂν καὶ δὲν πρέπει νὰ παραλείψωμεν, ὅτι τὰ ἐν Ἑλλάδι τοιαῦτα ἔργα ἀπῆτησαν μὲν ἐργασίαν πολὺμοχθον, καὶ μάλιστα οἱ τεράστιοι ὑπόγειοι ὅχετοί τῆς Κωπαΐδος λίμνης, δι' ὧν τὰ ὕδατα αὐτῆς διερχόμενα ὑπὸ τὰ ὄρη, ἐξέρρεον εἰς τὴν θάλασσαν· τὰ ἔργα ὅμως ταῦτα ἐδήλουν συγχρόνως πνεῦμα κοινῆς ὠφελείας, ὅπως ἀντίθετον τῆς μωρᾶς κενοδοξίας, ἣτις ἤγειρε τὰς πυραμίδας καὶ τοὺς ἐγκολαπτοὺς τάφους τῆς Αἰγύπτου. Ἀνάλογόν τι δὲ συμβαίνει καὶ περὶ τὴν εἰς τάξεις διαίρεσιν τῶν κατοίκων, ἣτις ἀναφαίνεται πού καὶ πού, εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατὰ τοὺς ἀρχαιότερους χρόνους. Ἡ διαίρεσις αὕτη ἴσως εἶχεν ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν εἰς βίους διαίρεσιν· ἀλλ' ἐνταῦθα, ἐπειδὴ ἄλλο ἦτο τὸ πνεῦμα τοῦ ἔθνους, ἐκ τῶν θεσμῶν τούτων προέκυψαν πολιτικοὶ θεσμοὶ ὅπως διάφοροι τῶν ἀνατολικῶν, ἔτι ἀπὸ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς.

Οἱ πολιτικοὶ οὗτοι θεσμοὶ τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς δὲν ὑπῆρξαν καρπὸς τῶν σκέψεων σοφῶν νομοθετῶν, ὁποίους θέλωμεν ἀπαντῆσαι πολλοὺς βραδύτερον εἰς τὴν Ἑλλάδα· οἱ ἀρχαιότεροι γνωστοὶ τῆς Ἑλλάδος θεσμοὶ παρήχθησαν μᾶλλον αὐτομάτως ἐκ φυσικῶν ἀφορμῶν· καὶ ἐπειδὴ αἱ ἀφορμαὶ αὗται καὶ περιστάσεις ἦσαν ὅπως οὖν ὅμοιαι εἰς τὰς διαφόρους χώρας, διὰ τοῦτο καὶ οἱ θεσμοὶ εἶχον ἀπανταχοῦ ὁμοιότητά τινα. Ἐν γένει τῶνόντι ἡ κοινωνία φαίνεται διηρημένη εἰς δύο τάξεις ἀνθρώπων, τοὺς ἐλευθέρους καὶ τοὺς δούλους. Οἱ ἐλεύθεροι ἄνδρες ὑποδιηροῦντο πάλιν εἰς δύο τάξεις οὐσιωδῶς διακρινομένας ἀπ' ἀλλήλων· τοὺς ἡγεμόνας καὶ τὸν πολὺν δῆμον, ἢ, καθὼς λέγει ὁ Ὅμηρος, τοὺς λαοὺς. Οἱ ἡγεμόνες εἶχον διαφόρους προσηγορίας, ἐμφαντικὰς τοῦ ἀνωτέρου αὐτῶν ἀξιώματος, καὶ ἀπεκαλοῦντο ἄριστοι, βασιλεῖς, ἄνακτες, μέδοντες, ἡγήτορες, βουλευφόροι, δικασπόλοι, γέροντες· διότι ἡ λέξις γέρων ἐσήμαινεν ἕκτοτε ὅχι τὸν καθ' ἡλικίαν πρεσβύτερον, ἀλλὰ τὸν περιβεβλημένον τὸ τοῦ κράτους καὶ τοῦ ἄρχοντος ἀξίωμα, ὅπως καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ ἔθνη· major, starosta, seigneur, ancien, alderman, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀπαντᾶται δὲ εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ τὸ τοῦ δημογέροντος ὄνομα, τὸ περισωθὲν παρ' ἡμῖν μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων. Τὸ κύριον προσὸν τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἀνῆκον εἰς τὴν πρώτην ταύτην τάξιν, ἦτοι τὴν τάξιν τῶν ἡγεμόνων, ἦτο ἡ ἐκ θεῶν γενεαλογία, διότι, καθὰ

προείπομεν, πᾶσα ἡγεμονικὴ οἰκία ἀνέφερεν εἰς θεοὺς τὴν ἀρχὴν αὐτῆς· ἀλλ' ἡ ἐπιφανὴς αὕτη καταγωγὴ ἀνεδείκνυε μὲν σεβαστοὺς εἰς τὸ πλῆθος τοὺς μεγιστᾶνας, ἤθελεν ὅμως τάχιστα λησμονηθῇ ἢ παραγνωρισθῇ, ἐὰν μὴ ἐνισχύετο ὑπὸ προσωπικῶν προτερημάτων. Σῶμα εὐρωστον, ἀνάστημα ὑψηλόν, ἥθος μεγαλοπρεπές, βλέμμα ὀξύ, φωνὴ λαμπρά, καὶ μάλιστα αἱ συμπάρεδροι τῶν φυσικῶν τούτων προτερημάτων ἄρεται, ἡ περὶ τὰς πολεμικὰς ἀσκήσεις δεξιότης, ἡ ἐν ταῖς ἀτυχαίαις καρτερία, ἡ περιφρόνησις τοῦ κινδύνου, ὁ ἔρως τῶν ἐνδόξων ἐπιχειρήσεων, ἰδοὺ τί διέκρινε πρὸ πάντων τὸν γνήσιον ἡγεμόνα ἀπὸ τοῦ εὐτελοῦς τῶν θνητῶν ὄχλου. Ἡ περὶ τὰ βουλευματα σύνεσις, τὸ πολυμήχανον τοῦ πνεύματος, καὶ ἡ περὶ τὸ λέγειν εὐκολία, ἐτιμῶντο μὲν ὄχι ὀλίγον, ἀλλὰ δὲν ἤρκουον μόνον ἵνα περιποιήσωσιν εἰς τοὺς ἀρίστους τὸ κοινὸν σέβας. Πολὺ πλείονα χρεῖαν εἶχον αὐτοὶ περιουσίας μεγάλης ἵνα ἐπαρκῶσιν εἰς τὰς πολλὰς ἐπιχειρήσεις, εἰς τὰς ὁποίας διέπρεπεν ἡ ἀνδρεία αὐτῶν. Πᾶσα δὲ εὐτυχὴς ἐκστρατεία ἠῤῥαξε τὸν τε πλοῦτον αὐτῶν καὶ τὸ κλέος. Ἄν δὲ ὁ βραχίον ἐνὸς καὶ μόνου ἡγεμόνος ἐπέφερε πολλάκις τὴν κρίσιν τῆς μάχης, ἡ ἔτρεπεν εἰς φυγὴν ὀλόκληρον στρατὸν, τὰ τοιαῦτα κατωρθοῦντο ὄχι μόνον δι' ἀνδρείας ἐξαιρέτου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν δύναμιν τῆς πανοπλίας, καὶ διὰ τὴν ταχύτητα τῶν ἵππων τοῦ ἥρωος, οἵτινες, ῥαγδαίως φέροντες τὸ ἄρμα αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, καὶ ἐδόξαζον καὶ ἔσωζον τὸν ἄνδρα πρὸ ὅλων τῶν λοιπῶν.

Τῶν ἡγεμόνων τούτων προϊστάτο, καθ' ἑκάστην χώραν, ὁ βασιλεὺς· διότι ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἡ Ἑλλὰς δὲν ἀπετέλεσε ποτὲ ἓν κράτος, ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, περὶ ὧν ὁ λόγος, ἦτο διηρημένη εἰς πολλὰ βασίλεια, βραδυτέρον δὲ, εἰς πολλὰς ἀβασιλεύτους πολιτείας. Οἱ βασιλεῖς, ἐν καιρῷ μὲν εἰρήνης διεχειρίζοντο τὴν δικαιοσύνην καὶ προήδρευον τῶν δημοτελῶν θυσιῶν καὶ προσευχῶν, δι' ὧν ὁ λαὸς ἐπεκαλεῖτο τὴν θεῖαν ἀντίληψιν· ἐν καιρῷ δὲ πολέμου, ἐστρατήγουν, καὶ τότε μάλιστα ἰσχυον. Διότι τότε ἐδικαιοῦντο φυσικῶ τῷ λόγῳ ν' ἀπαιτῶσι παρὰ τῶν λοιπῶν ἀρίστων πλείονα τῆς συνήθους ὑποταγῆς, καὶ ὅσας ἡ ἐπιχειρήσεις ἠῤῥοκίμει, ἠῤῥαξε μὲν ἡ ἥθικὴ αὐτῶν δύναμις, διὰ τὸ ἀπὸ τῶν κατορθωμάτων κλέος, ἠῤῥαξε δὲ καὶ ἡ περιουσία, διὰ τὴν ἀπονεμομένην εἰς αὐτοὺς μεγαλητέραν μερίδα τῶν λαφύρων· ἐνῷ, ἐν καιρῷ εἰρήνης, τὰ παρ' αὐτῶν ἐπιτελούμενα θρησκευτικὰ ἔργα περιέβαλλον μὲν αὐτοὺς διὰ τινος ἱερότητος, δὲν συνετέλουν ὅμως εἰς τὴν ἐπίδοσιν τῆς πραγματικῆς

αὐτῶν ἐξουσίας. Οὐδ' ἀπὸ τῶν δικαστικῶν δὲ καθηκόντων προσελάμβανον ἄξιόλογόν τινα ἰσχύν. Πολλὰ τῷοντι θρυλοῦνται περὶ τῆς δικαιοσύνης τῶν κρίσεων τοῦ Μίνως καὶ τοῦ Ῥαδαμάνθους, ἀλλ' ἐκ τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου συνάγεται, ὅτι ὁ βασιλεὺς σπανίως ἔκρινε μόνος τὰς δίκας, καὶ ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ ἄριστοι ἀπεφάσιζον περὶ τῶν δικαστικῶν διενέξεων, πάντοτε δὲ δημοσίᾳ ἐν μέσῳ τῆς συνηγμένης ἀγορᾶς. Ἡ Ἰλιάς λέγει, ὅτι ἐπὶ τῆς ἀσπίδος, τὴν ὁποῖαν ὁ Ἡφαιστος κατεσκεύασε διὰ τὸν Ἀχιλλέα, εἰκονίζοντο πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰ καθέκαστα μῖας τοιαύτης δικαστικῆς συνεδριάσεως. Κατὰ τὴν εἰκόνα ταύτην, ἡ ἀγορὰ βρίθκει πλήθους περιέργου καὶ συγκεκινημένου, δύο δὲ ἄνδρες ἐρίζουσι περὶ τῆς χρηματικῆς ποινῆς τῆς ὀφειλομένης ἕνεκα πρᾶχθέντος φόνου· καὶ ὁ μὲν βεβαιοῖ, ὁ δὲ ἀρνεῖται ὅτι ἡ χρηματικὴ ποινὴ ἐπληρώθη ἤδη· ἀμφοτέρω δὲ ἐπιζητοῦσι τὴν δικαστικὴν λύσιν τῆς διαφορᾶς. Οἱ γέροντες κάθονται ἐπὶ λίθων ξεστῶν, ὅ ἐστιν ἐπὶ λείων λιθίνων ἐδρῶν, ἐν κύκλῳ, ὅς τις ὀνομάζεται ἱερός· ἐνώπιον αὐτῶν κεῖνται δύο τάλαντα, δηλαδὴ τὸ χρηματικὸν ποσόν, τὸ ὁποῖον ἔδωκε ὁ δολὴ εἰς ἐκεῖνον ὅς τις θεωρηθῇ ἔχων δίκαιον· οἱ κήρυκες συστέλλουσι διὰ τῶν σκήπτρων αὐτῶν τὰ ζῶντα δείγματα τῆς συμπαθείας, τῆς ἐκφραζομένης ὑπὸ τοῦ πλήθους ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου τῶν διαδίκων, καὶ καθιστῶσιν οὕτω δυνατὴν τὴν ἐναλλαχῆ ἀκρόασιν ἀμφοτέρων. Μετ' ὀλίγον θέλομεν ἐξηγήσει τι ἦτο αὕτη ἡ τοῦ πλήθους ἀγορὰ, καὶ διατί, ἐνῷ τὸ πρᾶχθὲν κακούργημα ἦτο φόνος, προέκειτο περὶ χρηματικῆς ποινῆς καὶ ὅχι περὶ ἄλλης βαρυτέρας τιμωρίας. Ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲ, περιοριζόμενοι εἰς μόνην τὴν διαδικασίαν, παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ περιεργότατη αὕτη εἰκὼν συμφωνεῖ πληρῶς πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου ἀναφερόμενα περὶ τῆς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Πέρσου δίκης. Οἱ δύο ἀδελφοί, φιλονεικήσαντες περὶ τῆς πατρικῆς κληρονομίας, ὑπέβαλον τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὸ δικαστήριον τῶν ἡγεμόνων, ἐν τῇ ἀγορᾷ. Ἀλλ' ὁ Πέρσης, δωροδοκήσας τοὺς γέροντας, ἔλαβε δι' ἀποφάσεως ἀδίκου τὴν ὅλην κληρονομίαν. Τοῦτο τοῦλάχιστον διηγεῖται ὁ Ἡσιόδος, ἐν τῇ πικρίᾳ τῆς καρδίας αὐτοῦ, ὅς τις καὶ προτρέπει θερμῶς τὸν ἀδελφὸν νὰ μὴ κατατρίβῃ τὸν διὰ τὴν ἐργασίαν ἀναγκαῖον καὶ πολῦτιμον καιρὸν, ἐνασχολούμενος ἐπὶ ματαιῇ εἰς τὸ νὰ χρησιμεύῃ ὡς μάρτυς ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἢ νὰ παρέχῃ ἄλλας ὑπηρεσίας εἰς τοὺς δικαζομένους. Τὰ τοιαῦτα, ἐπιφέρει, δύναται νὰ πράττῃ μόνον ὅς τις ἔχει πῶς νὰ ζήσῃ δι' ὅλου τοῦ ἔτους. Πολλὰκις δ' ἐπαναλαμβάνει τὰ παράπονα αὐτοῦ περὶ τοιούτων ἀδίκων καὶ διὰ δωροδο-

κίας γινομένων ἀποφάσεων, τὰς ὁποίας θεωρεῖ ὡς τὴν δεινότεραν τῶν συμφορῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ἐπικαλούμενος καὶ προσδοκῶν τὴν ἔνεκα τούτου ἐκδίκησιν τοῦ Διός. Καὶ ὁ Ὅμηρος δὲ ἀποδίδει τὴν φοβερὰν δριμύτητα τῶν μετοπωρινῶν τρικυμιῶν εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ Διὸς κατὰ τῶν δικαστῶν, οἵτινες ἀτιμάζουσι τὴν ἀγορὰν διὰ τοιούτων ἀσεβῶν κρίσεων.

Ὁ βασιλεὺς λοιπὸν, εἰς ἀμφοτέρα τὰ προαναφερθέντα παραδείγματα, παντάπασι δὲν παρίσταται ἔχων ἰδιάζουσάν τινα θέσιν ἢ δύναμιν, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ δικαστικὴ αὐτοῦ ἐξουσία δὲν ἦτο, καὶ ὁ ἀπείρητος, ἀξία πολλοῦ λόγου. Δὲν ἦτο δὲ καὶ εἰς τὴν ἄλλην κυβέρνησιν ἀπερίοριστος, διότι οἱ ἡγήτορες, ἢ ἄνακτες, συγκροτοῦσι περὶ ἐαυτὸν βουλὴν, τῆς ὁποίας δὲν φαίνεται ὅτι ἡ δύνατο πάντοτε νὰ περιφρονῇ τὴν κρίσιν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Ὅμηρος παρέστησεν ἐντὶ βουλῇ ταύτῃ τὸν Νέστορα ἐκφράζοντα πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα τὴν γνώμην αὐτοῦ μετὰ πλείστης εὐλαθείας, ἵνα ἀποφασίσῃ ὁ ἄναξ ἀνδρῶν, ὡς λέγεται ὁ Ἀγαμέμνων, ἐὰν πρέπη νὰ παραδεχθῇ ἢ ὅχι τὴν γνώμην ταύτην. Μὴ λησμονήσωμεν ὅμως, ὅτι ἡ συνεδρίασις αὕτη ἐγένετο ἐν καιρῷ πολέμου, καὶ ὅτι προηδρεύετο ὑπὸ ἀνδρὸς εἰς τὸν ὅποιον ὁ ποιητὴς ἀπέδιδε τὸ ὅλως ἐξαιρετικὸν ἀξίωμα τοῦ ἡγεμόνος συμπάσης τῆς Ἑλλάδος. Αὐτὸ δὲ τοῦτο, ὅτι ἡ βουλὴ συγκαλεῖται καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοιούτων περιστάσεων, μαρτυρεῖ, ὅτι ἐν καιρῷ εἰρήνης προεδρευομένη ὑπὸ βασιλέων ἐχόντων πολὺ ὀλιγωτέραν τῆς τοῦ Ἀγαμέμνονος δύναμιν, δὲν ἦτο βεβαίως, ὡς εἶπόν τινες τῶν ἱστορικῶν, ἀπλὴ γέφυρα πρὸς τὴν εἰς τὸν δῆμον διαβίβασιν τῶν βουλευμάτων τοῦ βασιλέως.

Ἡ συνήθης τῶν βασιλέων σχέσις πρὸς τοὺς ἀρίστους εἰκονίζεται πινυρῶς ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ. Δεκατρεῖς ἡγήτορες τῶν Φαιάκων, δηλαδὴ τῶν μετέπειτα Κερκυραίων, ὀνομάζονται ὅλοι βασιλεῖς· ὁ δὲ Ἀλκίνοος, ὁ κατ' ἐξοχὴν βασιλεὺς, προΐσταται τῶν ἄλλων ὡς εἰς τῶν ἴσων αὐτῷ ἐκείνων ἀνδρῶν, ὅχι ὡς ἀνήκων εἰς ἀνωτέραν τινα τάξιν. Εἰς τὴν ἰσάκην ὁμοίως εἰς μὲν καὶ μόνος ὑπάρχει ὁ ὑπέρτατος βασιλεὺς, ἀλλὰ καὶ τινες τῶν ἄλλων ἡγήτορων φέρουσιν αὐτὸ τοῦτο τὸ τοῦ βασιλέως ὄνομα· χηρεύσαντος δὲ τοῦ θρόνου, ἡ δύναμις νὰ λάβῃαι τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα. Ἀλλ' ἐὰν, ὡς ἐξάγεται ἀφ' ὅλων τούτων, ἡ βασιλεία παρῆχε μικρὰν δύναμιν εἰς τὸν περιβεβλημένον τὸ ἀξίωμα αὐτῆς, περιποιεῖ ὅμως οὐδὲν ἦττον εἰς αὐτὸν πλεονεκτήματά τινα, ἐκ τῶν ὁποίων ἀνὴρ

σταθερός καὶ ἐπιτήδειος ἡδύνατο νὰ ὠφεληθῇ μεγάλως. Ἐκτὸς τῶν προαναφερθέντων ἤδη ἀπὸ τοῦ πολέμου πλεονεκτημάτων, οἱ βασιλεῖς εἶχον καὶ ἄλλα, ὀλιγώτερον μὲν ἴσως λαμπρά, ἀλλὰ θετικώτερα καὶ ἀσφαλέστερα. Τὸ κυριώτατον ἦτο τὸ ὀνομαζόμενον τέμενος, ἦτοι μέγα γῆς κτῆμα, τὸ ὁποῖον δωρηθὲν κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ ἔθνους, φαίνεται προσηρημένον εἰς τὸ ἀξίωμα τῆς βασιλείας, καὶ ὅχι γινόμενον ποτὶ κτῆμα ἰδιαιτέρον τοῦ βασιλέως, ἀπαραλλάκτως ὅπως εἶναι ἄχρι τοῦδε τὰ κτήματα τοῦ στέμματος. Ὁ Τηλέμαχος, ὁ υἱὸς τοῦ Ὀδυσσεύς, νέμεται μὲν ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τούτου τὰ τεμένη, καθὼς καὶ τὰ ἄλλα τοῦ στέμματος τῆς Ἰθάκης δίκαια, ἀπειλεῖται ὅμως ὅτι θέλει ἀποβάλλει μετὰ τούτων καὶ τὰ τεμένη, ἐὰν μὴ διαδεχθῇ τὸν πατέρα αὐτοῦ. Ἐν τούτοις αὐτὸς ὁ ἐχθρὸς αὐτοῦ Εὐρύμαχος, ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ τὸν ἐξώσῃ τοῦ θρόνου, ἀποφαίνεται, ὅτι οὐδεὶς θέλει νὰ τὸν ἀποστερήσῃ τῶν πατρικῶν αὐτοῦ κτημάτων. Ἄλλη ἀξιόλογος πρόσδοσις τῶν βασιλέων ἦσαν τὰ δῶρα τὰ λεγόμενα καὶ δωτίναι, θέμιστες κ. τ. λ. διότι μνημονεύονται ὡς τὸ κυριώτατον ὠφέλημα, τὸ ὁποῖον ἐμελλεν ὁ Ἀχιλλεὺς νὰ πορισθῇ ἐκ τῶν πόλεων, ἃς ὁ Ἀγαμέμνων προέτεινε νὰ τῷ παραχωρήσῃ. Ἀδῆλον ὅμως ἂν τὰ δῶρα ταῦτα ἦσαν κεκανονισμένα καὶ περιοδικὰ, ἢ ἀπλῶς ἐκούσια καὶ τυχαῖα. Ὁ Ἡσίοδος ὀνομάζει τοὺς βασιλεῖς δωροφάγους, καὶ ὁ Ἀλκίνοος φαίνεται σφετεριζόμενος τὸ δικαίωμα τοῦ φορολογεῖν αὐτογνωμόνως τοὺς Φαίακας. Πρὸς τούτοις ἡ διαχείρισις τῆς δικαιοσύνης ἀντημεῖβετο πάντοτε διὰ δώρων τῶν δικαίων, καὶ τὰ συμπόσια εἰς τὰ ὁποῖα προσεκαλούτο οἱ βασιλεῖς μνημονεύονται ἐπίσης πολλάκις ὡς ἐν τῶν πολυτίμων, ἢ τοῦλάχιστον τῶν εὐφροσύνων πλεονεκτημάτων τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν.

Ἡ βασιλεία ἦτο συνήθως κληρονομική, ἀλλ' ἡ τήρησις τοῦ γενικοῦ τούτου ἔθους ἐξηρτάτο ἐν μέρει ἐκ τῆς ἡλικίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις εἶχεν ἐκ γενετῆς τὸ δικαίωμα εἰς τὸν θρόνον. Πρὸ πάντων ἀπητεῖτο ὁ βασιλεύων ἢ βασιλεύσων νὰ ἔχῃ προσωπικὴν ῥώμην καὶ ἀξίαν· διὰ τοῦτο γέροντές τινες πατέρες παρητοῦντο τῆς ἀρχῆς ὑπὲρ τῶν ἀκμαϊότερων αὐτῶν υἱῶν. Ὁ Ὀδυσσεὺς λ. χ. βασιλεύει τῆς Ἰθάκης ζῶντος ἔτι τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Λαέρτου, ὁ δὲ Πηλεὺς, ἀποθέσας τὴν ἀρχὴν, ἔχει χρείαν τῆς προστασίας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀχιλλεύς. Ἐκ τούτων δὲ εἰκάζεται ὅτι καὶ τὰνἀπαλιν οἱ υἱοὶ ἡδύναντο ν' ἀποβάλλωσι τὸ κληρονομικὸν αὐτῶν δικαίωμα, ὥσάκτις ἐστεροῦντο τῶν

προτερημάτων, τῶν ἐπιτηδείων νὰ καταστήσωσιν αὐτοὺς σεβαστοὺς εἰς τοὺς λοιποὺς ἀγερώχους καὶ ἰσχυροὺς ἀρίστους. Οἱ ἄριστοι οὗτοι κατῴκουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν τῇ πόλει ἐν ἣ ἔδρευεν ὁ βασιλεὺς, καὶ ἦτις ἐκεῖτο ἐπὶ ὑψώματος τετεχεισμένου. Ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ γίνεται μὲν πολ- λάκις μνεία περὶ μεμονωμένων αὐτῶν ἀγροτικῶν κατοικιῶν· ἀλλὰ μα- κρὰ ἐκτὸς τῶν πόλεων διατριβὴ δὲν ἦτο συνήθης καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς ἐξο- ρία· οὐδὲ ἐξάγεται ἐν γένει ἐκ τοῦ Ὀμήρου, ὅτι ὁ βίος τῶν ἀρίστων τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς εἶχεν ὁμοιότητά τινα πρὸς τὸν βίον τῶν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα εὐρωπαϊῶν μεγαστᾶτων, τῶν καλουμένων φρουδαλικῶν βαρῶνων, οἵτινες κατῴκουν πάντοτε ἔξω τῶν πόλεων, εἰς πύργους ὀχυ- ροὺς, ἐξερχόμενοι ἐκεῖθεν ἐκ διαλειμμάτων ἵνα ληστεύσωσι τοὺς διαβά- τας ἢ τοὺς γείτονας αὐτῶν.

Καὶ τοιαύτη μὲν ἦτο ἡ μοναρχία τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, τοιοῦτος δὲ ὁ χαρακτήρ καὶ ὁ βίος τῆς ἀνωτέρας τοῦ ἐλευθέρου δήμου τάξεως, ἥτοι τῶν ἀρίστων· ὁ δὲ ἄλλος πολὺς δῆμος, οἱ λαοὶ, συνέκειτο τὸ πλεῖστον ἐκ βιομηχάνων, οἵτινες ἐκαλοῦντο δημιουργοί, δηλαδή ἀνθρωποι μετερ- χόμενοι ἔργον δημόσιον, μὴ ὑποκείμενοι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἢ τὴν δου- λείαν ἄλλου· ἀναφέρονται δὲ τοιοῦτοι χαλκεῖς, σκυτοτόμοι, μάντιες, ἰατροί, δοξατοποιοί, αἰοῖδοι, κήρυκες καὶ ἄλλοι. Τὰ ἐπαγγέλματα ταῦτα δύνανται μέχρι τινὸς νὰ ἐνθυμίζωσι τὴν εἰς βίους διαίρεσιν ἣτις ἐπε- κράτει εἰς τὴν ἀνατολὴν καὶ ἰδίως εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς τὴν Ἰνδικήν· ἀλλὰ πραγματικὴ ὁμοιότης μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς ταύτης θεομοθεσίας καὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι βιομηχάνων, οὐδεμία φαίνεται ὑπάρχουσα. Ἐν τῇ Ἰνδικῇ ὁ ἰατρός, ὁ ἀστρολόγος, ὁ λεπτουργός, ὁ κεραμεύς, ὁ πλύτης, ὁ κουρεὺς, ὁ βουκόλος ἐκάστου χωρίου, ὅχι μόνον μετέρχονται τὰ ἐπαγ- γέλματα ταῦτα κατὰ κληρονομίαν, ἀλλὰ θεωροῦνται καὶ ὡς δημόσιοι ὑπάλληλοι, μισθούμενοι ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τοῦ χωρίου· ἐνῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, τοῦλάχιστον ἐπὶ τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς, δὲν ἀναφαίνεται πλεόν τοιοῦτό τι. Εἰς τὴν Ἑλλάδα βλέπομεν διαφόρους βιομηχάνων τάξεις, ὁποίας καὶ σήμερον ἀπανταχοῦ γῆς, βιομηχάνων ὅμως ἐλευθέρων καὶ ὅχι κληρονομικῶν, ἐκτὸς τινων ἴσως, λ.χ. τῶν μάντιων, τῶν κηρύκων, καὶ τούτων δὲ ὅχι πάντοτε. Ἄλλως τε, τὰ κατὰ τὸν πολὺν τοῦτον δῆμον δὲν εἶναι ἀκριβέστερον γνωστά. Ἄν καὶ ὑπῆρχον ιδιόκτητὰ τινα τμήματα ἀροσίμου γῆς, ἔχοντα ὅρια ἀκριβῶς κεχαραγμένα καὶ ἀκρι- βῶς ἐπιτηρούμενα, τὸ πλεῖστον ὅμως τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς κατελεί-

πετο εἰς νομὴν τῶν ποιμνίων. Τὰ ποιμνία ἦσαν τῷ ὄντι τὸ κύριον κεφάλαιον τῆς περιουσίας τοῦ πλουσίου ἀνδρὸς, τὸ κύριον ὄργανον τῶν πληρωμῶν, καὶ ἡ κυρία τῶν διενέξεων ἀφορμὴ· διότι ἄφθονος ἄρτος καὶ ἄφθονον κρέας ἦτο ἡ συνήθης ἐκάστου ἀνθρώπου τροφή. Αἱ δὲ γαῖαι τῶν ἰδιοκτητῶν ἐκαλλιεργοῦντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ δούλων, καὶ τὰ ποιμνία ὑπὸ δούλων ἐφυλάττοντο, ἐνίοτε ὅμως καὶ ὑπὸ πενήτων ἐλευθέρων, τῶν καλουμένων θητῶν, ἐπὶ μισθῷ.

Οἱ δούλοι ὠνομάζοντο δμῶες, δρηστῆρες, ἀνδράποδα, ἀμφίπολοι· ἦσαν δὲ ἢ αἰχμάλωτοι ἢ ἀγοραστοί· καὶ ἐχρησίμευον ἢ εἰς τὴν οἰκιακὴν ὑπηρεσίαν, ἢ, ὡς πρὸ μικροῦ εἶπομεν, εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν φύλαξιν τῶν ποιμνίων. Τινὲς τῶν δούλων τούτων, καὶ ἰδίως ἐκεῖνοι εἰς οὓς ἀνετίθετο ἡ ἐπιμέλεια μεγάλων ποιμνίων, βοῶν, χοίρων, αἰγῶν, ἦσαν ἀναγκαιῶς ἀνθρωποὶ ἄξιοι πολλῆς πίστεως, διότι πολλάκις διετέλουν μακρὰν τῆς ἀμέσου ἐπιβλέψεως τῶν κυρίων αὐτῶν. Ὁ Ὀδυσσεύς λ. χ. καὶ οἱ ἄλλοι ἡγήτορες τῆς Ἰθάκης εἶχον βόας, πρόβατα, ἡμιόνους καὶ ἄλλα τοιαῦτα ζῷα ὑπὸ μόνων τῶν ποιμένων ἐπιτηρούμενα, ἐπὶ τῆς στερεᾶς καὶ ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου, ὅπως ἄχρι τοῦδε συμβαίνει εἰς τοὺς τῆς Ἑπτανήσου κατοίκους. Οἱ ἀνώτεροι οὕτως εἰπεῖν εὐτοὶ δούλοι εἶχον ὑφ' ἑαυτοὺς καὶ ἄλλους δευτερεύοντας· καὶ οἱ μὲν κύριοι ἐφέροντο ἐπιεικῶς πρὸς αὐτοὺς, αὐτοὶ δὲ, ἀνταποδίδοντες τὴν χάριν, ἐφαίνοντο ἐνίοτε φίλοι μᾶλλον καὶ συγγενεῖς τῶν κυρίων ἢ δούλοι αὐτῶν. Ἡ βαθεῖα καὶ ἀδιάσειστος προσήλωσις τοῦ σκυώτου ἢ χοιροβοσκῷ Εὐμαίου καὶ τοῦ βουκόλου Φίλοιτίου πρὸς τὴν οἰκογένειαν καὶ τὰς ὑποθέσεις τοῦ ἀπόντος Ὀδυσσεύς, εἶναι μία τῶν ἐρασμιωτέρων εἰκόνων τῆς ἀρχαίας ἐπικῆς ἡμῶν ποιήσεως. Ἡ δὲ τοιαύτη, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, σχέσις μεταξύ τῶν κυρίων καὶ τῶν δούλων ἐξηγεῖται εὐκόλως. Εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν τὰ πάντα ἦσαν ἄστατα, διότι ἐξηρτῶντο ἀπὸ τύχης καὶ βίας, ὅχι ἀπὸ ὠρισμένης ἐννόμου κατασπάσεως, ἡ δουλεία ἦτο συμφορὰ, τὴν ὅποιαν ἐκαστος ἠδύνατο νὰ πάθῃ. Ὁ μέγας καὶ πολὺς ἡγήτωρ, ὁ ἐπιχειρήσας ἐπιδρομὴν, εὐδοκιμήσας μὲν, ἐπανήρχετο συνεπιφέρων πολυάριθμον ὄμιλον δούλων, ἀτυχήσας ὅμως ἠδύνατο νὰ καταντήσῃ καὶ αὐτὸς δούλος· ὥστε πολλάκις ὁ δούλος ἦτο τῆς αὐτῆς καταγωγῆς μετὰ τοῦ δεσπότη αὐτοῦ. Ὁ Εὐμαῖος λ. χ. τὸν ὅποιον προανεφέρομεν, ἦτο υἱὸς ἡγήτορος· παῖδα δὲ ὄντα, ἀπήγαγεν αὐτὸν ἡ τροφὸς, καὶ ἔπειτα Φοῖνικες λήσταί τὸν ἐπώλησαν εἰς τὸν Λαέρτην. Τοιοῦτος δού-

λος, καλῶς φερόμενος, ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ ὅτι θέλει ἀνακτῆσαι παρὰ τοῦ δεσπότη τοῦ ἐλευθέρου πολίτου δίκαια.

Ἐν γένει ἡ δουλεία, κατὰ τὴν μυθικὴν ταύτην περίοδον τῆς ἑλληνικῆς ιστορίας, δὲν ἦτο καθ' ὑπερβολὴν σκληρὰ, μάλιστα ἐὰν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι πᾶσαι αἱ τάξεις τῆς κοινωνίας δὲν διέφερον τότε κατὰ τὰ αἰσθητά, τὰς ἐξεις καὶ τὴν ἀνατροφήν. Οἰκτρὰ ὅμως τῇ ἀληθείᾳ ἦτο ἡ τύχη τῶν δούλων γυναικῶν, αἵτινες πολυαριθμότεραι οὔσαι τῶν ἀρρένων δούλων, ἐπεμελοῦντο ἰδίως τὴν ἐσωτερικὴν τῆς οἰκίας ἐργασίαν· διότι ὅχι μόνον μετεχειρίζοντο αὐτὰς τραχύτερον ἢ τοὺς ἄνδρας, ἀλλ' εἰς αὐτὰς ἀνέθετον τὰ βαρύτερα, τὰ μᾶλλον ἐπιμοχθὰ τῶν ἔργων. Αὐταὶ ἐκόμιζον τὸ ὕδωρ ἀπὸ τῆς κρήνης, αὐταὶ ἔστρεφον ἰδίαις χερσὶ τὸν μύλον, δι' οὗ ἠλέετο τὸ μέγα ποσὸν τοῦ ἀλεύρου, τὸ ὑποῖον ἠναλίσκετο εἰς τὰς οἰκίας τῶν ἀρίστων· καὶ ὁ Τηλέμαχος ἀπειλεῖ θάνατον εἰς τὰς δούλας, ὅσαι φέρονται κακῶς. Τὸ δὲ βαρὺ ἐκεῖνο τῆς ἀλέσεως ἔργον, καὶ εἰς τοὺς ιστορικοὺς ἔτι χρόνους, ἐγένετο ὑπὸ γυναικῶν δούλων, τῶν λεγομένων ἀλετριδῶν. Τὸ κλῶθαι καὶ τὸ ὑφαίνειν ἦτο ἐπίσης μία τῶν συνηθεστάτων ἐνασχολήσεων τῶν γυναικῶν· ἀλλ' ἡ ἐργασία αὕτη ἐγένετο ὑπὸ τε δούλων καὶ ἐλευθέρων, ὥστε καὶ ἐνταῦθα πάλιν βλέπομεν συγχεομένας μέχρι τινὸς τὰς κοινωνικὰς τάξεις. Ὅλα τὰ ἐνδύματα, ὅσα ἔφερον καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, κατασκευάζοντο ἐν τῇ οἰκίᾳ, καὶ αὐταὶ δὲ αἱ βασίλισσαι ἦσαν ἐμπειροὶ καὶ ἐπιμελεῖς περὶ τὰ τοιαῦτα. Ὁ Ὅμηρος λέγει τοῦτο ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ περὶ τε τῆς χρηστῆς Πηνελόπης, τῆς συζύγου τοῦ Ὀδυσσεύς, καὶ περὶ τῆς περιδοῆτου Ἑλένης, τῆς συζύγου τοῦ Μενελάου, ἧς ἐνεκα ἐγένετο ὁ τρωϊκὸς πόλεμος. Κατὰ τὴν αὐτὴν Ὀδυσσειαν, ἡ Ναυσικάα, ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀλκινόου, βοηθεῖ τὰς δούλας αὐτῆς εἰς τὴν πλύσιν τῶν ἱματίων, ἐν τῷ ποταμῷ καὶ εἰς ἕτερον ἀρχαῖον ποῖημα, τὸν εἰς Δῆμητραν ὕμνον, βλέπομεν ὅτι αἱ θυγατέρες τοῦ βασιλέως τῆς Ἐλευσίνος Κελεοῦ ὑπάγουσι μετὰ χαλκῶν σταμνίων εἰς τὸ φρέαρ, ἵνα ἀντλήσωσιν ὕδωρ ἐξ αὐτοῦ. Τοιαῦτα εἶναι ἡ ἀφέλεια πάσης νηπιῶδους κοινωνικῆς καταστάσεως. Μήπως ἡ Ρεβέκκα καὶ ἡ Ραχήλ, κατὰ τὴν ἱερὰν Γραφήν, μήπως, κατὰ τὸν πατέρα τῆς ιστορίας Ἡρόδοτον, ἡ γυνὴ τοῦ παναρχαίου βασιλέως τῆς Μακεδονίας, δὲν ἐμαγεύοντο ἰδίαις χερσίν;

Ἀλλὰ δυστυχέστατοι τῶν ἀνθρώπων ἦσαν οἱ λεγόμενοι θῆτες, οἵτινες ἐλογίζοντο μὲν ἐλεύθεροι, ἠναγκάζοντο ὅμως, ἐνεκα τῆς ἐσχάτης

(ΕΛΛ. ΙΣΤΟΡ. Κ. ΠΑΠΑΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ ΤΟΜ. Α΄.)

7

αὐτῶν πενίας, νὰ καλλιερῶσι τὰς γαίας τῶν εὐπορωτέρων. Οἱ θῆτες ἐμισθοῦντο εἴτε ἐν χειρῷ τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν, εἴτε καὶ ἄλλοτε ὁσάκις ὑπῆρχον ἔκτακτοι γεωργικαὶ ἐργασίαι, καὶ εἰργάζοντο λαμβάνοντες τὴν τροφήν αὐτῶν, τὴν κατοικίαν καὶ τὸν ἱματισμόν. Ἀναφέρονται δὲ εἰς τὴν αὐτὴν μετὰ τῶν δούλων σειρὰν, καὶ τῇ ἄλλῃ-θελῃ, δὲν διέφερον πολὺ ἀπὸ αὐτῶν. Ἀθλία τρώντι ἦτο κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἡ τύχη τοῦ πέννητος ἐλευθέρου ἀνδρός, ὅστις οὔτε σπιθαμὴν γῆς ἰδίας εἶχεν, ἀλλὰ μετέβαινεν ἀπὸ μιᾶς προσκαιρίου ἐργασίας εἰς ἄλλην, οὔτε ἰσχυρὰν τινα οἰκογένειαν ἢ ἀρχὴν κοινωνικὴν, ἀπὸ τῶν ὁποίων νὰ ἐλπίσῃ προστασίαν. Ὅτε ὁ Εὐρυκλῆς ἤλπισεν ὅτι οἱ κύριοι αὐτοῦ θέλουσι τὸν ἀπελευθερώσει, ἐφρόντισε συγχρόνως νὰ τῷ δοθῶσι γυνή, οἰκία, καὶ γῆς τεμάχιον πλησίον αὐτῶν, διότι, ἄνευ τούτων, μόνῃ ἡ ἐλευθέρωσις δὲν ἦθελεν ἴσως βελτιώσῃ τὴν κατὰστασίν του. Θῆς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν πέννητος γεωργοῦ, θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως ὡς τὸ ἔσχατον τοῦ ἀνθρωπίνου δυστυχήματος, διότι ὁ γεωργὸς ἐκεῖνος δὲν δύναται νὰ δώσῃ εἰς τὸν θῆτα αὐτοῦ οὔτε τόσον ἄφθονον τροφήν, οὔτε τόσον καλὰ φορέματα ὅσον ὁ πλούσιος ἡγήτωρ Εὐρύμαχος, καὶ ὅμως ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸν πολὺ βαρυτέραν ἐργασίαν. Παρελάμβανον δὲ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν τοὺς θῆτας οἱ τοιοῦτοι μικροὶ γαιοκτῆται, διότι δὲν εἶχον τὸ ἀναγκαῖον πρὸς ἀγορὰν δούλων κεφάλαιον, καὶ πρὸς τούτοις ἐθεώρουν συμφέρον νὰ οἰκονομῶσι τὰ ἐξοδα τῆς συντηρήσεως, ὁσάκις δὲν εἶχον ἐργασίαν. Ὁ θετικὸς Ἡσίοδος συμβουλεύει τὸν μισθωτὴν αὐτοῦ, ὅστις διὰ δούλων διεξῆγε τὴν κυριωτέραν ἐργασίαν του, νὰ ἐνασχολῇ καὶ νὰ συντηρῇ τὸν θῆτα ἐν χειρῷ θέρους, ἅμα δὲ συγκομισθέντος τοῦ καρποῦ, νὰ τὸν ἀποπέμπῃ, παρὰ λαμβάνων ἔπειτα διὰ τὸν χειμῶνα ἄτεκνον ἔριθον, δηλαδὴ ἐργάτην, ἥτις εἶναι, φυσικῶς τῷ λόγῳ, διὰ τὰς οἰκονομικὰς ἐργασίας τοῦ χειμῶνος, πολὺ χρησιμωτέρα τοῦ θητός. Μὴ νομίζωμεν ὅμως, ὅτι αἱ γεωργικαὶ αὗται ἐργασίαι ἦσαν ὁ μόνος τῶν θητῶν πόρος, διότι οἱ γενναιότεροι καὶ βωμκαλέωτεροι αὐτῶν ἐπρωτῆμων πιθανώτατα νὰ παρακολουθῶσι τοὺς ἡγεμόνας εἰς τὰς πολεμικὰς αὐτῶν ἐπιχειρήσεις καὶ νὰ ζῶσιν οὕτως ἐκ λαφύρων.

Ἄλλ' ὁσπδήποτε θλιβερά καὶ ἂν ἦτο ἡ κατὰστασις τάξεων τινῶν τοῦ πληθους, ὁ δῆμος φαίνεται ἔχων ἕκτοτε εἰς τὴν Ἑλλάδα πολιτικά τινα δικαίωματα, τὰ ὑποῖα περιέστελλον ὁπωςοῦν τὸ ἀκόλαστον κράτος τῆς βασιλείας καὶ τῶν αἰσίων, παρασκευάζοντα οὕτως, ἐν τῷ μέλλοντι

τούλάχιστον, τὴν πλείωτέραν τῶν πολλῶν εὐημερίαν. Ὁ βασιλεὺς, ἀποφασίσας περὶ τοῦ πρακτέου μετὰ τῆς βουλῆς, ὡς εἵπομεν, ὤφειλε νὰ υποβάλλῃ τὰ δόξαντα εἰς τὸν δῆμον ἐν ἀγορᾷ συνηγμένον· οἱ κήρυκες προσεκάλουν τὸ πλῆθος νὰ καθήσῃ καὶ νὰ σιωπήσῃ· σπουδαιότατον δὲ ἐθεωρεῖτο τὸ νὰ καθήσῃ ὁ δῆμος ἐν ἀγορᾷ, διότι ὁσάκις ἴστατο ὁρθίως, τοῦτο ἐλογίζετο ὡς σημεῖον ταραχῆς ἢ τρόμου· ἐπίσης ἀγορὰ περὶ ὕσμινος ἡλίου συγκαλουμένη, εἰς ἣν οἱ υἱεῖς Ἀχαιῶν, οἱ Ἀχαιοὶ, προσήρχοντο ὑπὸ οἴνου ποτισμένοι, οἶνω βεβαρηότες, ἐλογίζετο ὡς πρόδρομος συμφορῶν. Ἐκαστος τῶν ἡγεμόνων ἠδύνατο νὰ ἀγορεύσῃ, ἀλλ' οὐχί, ὡς φαίνεται, καὶ ἐκ τοῦ δήμου τις. Πρὸ πάντων ἐξέφραζε τὴν γνώμην αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς, περὶ ἧς ἔπειτα ἐδίδον τὰς ἀπαιτουμένης διασαφήσεις οἱ λοιποὶ ἡγεμόνες, ἐξ ὧν τινες καὶ ἀντέλεγον ἐνίοτε· καὶ ψηφοφορία μὲν δὲν ἐγίνετο, οὐδὲ ἀπόφασις ὁριστικὴ τοῦ πλῆθους, ἀλλ' ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ δῆμος οὗτος, ἐν τῇ ἀγορᾷ συγκαλουόμενος, οὐδεμίαν εἶχεν ἐπιτροπὴν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν ἡγεμόνων, διότι πολλάκις βεβαίως ἐτροπολόγει τὴν γνώμην τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βουλῆς ἢ διὰ βοῆς μεγάλης, ἢ χῆ θεσπεσίῃ, ὡς λέγει ὁ Ὀμηρος, δηλουμένη ἀποδοκιμασία αὐτοῦ, τὴν ὁποῖαν οἱ κήρυκες δὲν ἠδύναντο πάντοτε νὰ περιστείλωσι. Νὰ μὲν οἱ βασιλεῖς, ὠφελοῦμενοι μάλιστα ἐκ τῆς πολλῆς δυνάμεως ἣν ἐκ τοῦ πολέμου ἐπορίζοντο, πολλάκις παρεξέτρῃσαν εἰς πράξεις αὐτογνώμονας, ὀλιγορῆσαντες τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἀγορᾶς· ἀλλ' ὅμως πολλὰ ὑπάρχουσι τὰ τεκμήρια τὰ ὑποδεικνύοντα, ὅτι οὔτε τῶν βασιλέων ἡ δύναμις ἦτο πάντοτε ἀπεριόριστος, οὔτε τῶν ἀγορῶν ἡ εὐπίθεια πάντοτε τυφλή. Ἄν οὐδεὶς ἡμφισβῆται τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, ὁ Ὀδυσσεὺς δὲν ᾔθελεν ἐλέγχει ἐν τῇ Ἰλιάδι τοὺς Ἀχαιοὺς, ὅτι ὅλοι θέλουσι νὰ βασιλεύωσιν ἐνταῦθα, καὶ δὲν ᾔθελε λάβει ἀφορμὴν νὰ θέσῃ τὸ περίφημον ἄξιωμα, ὅτι καλὸν δὲν εἶναι ἡ πολυαρχία, ἀλλ' ὅτι εἰς πρέπει νὰ ᾔῃαι ὁ ἄρχων, ὡς ὁ βασιλεὺς.

Οὐ μὲν πως πάντες βασιλεύσομεν ἐνθάδ' Ἀχαιοί·

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἰς κοίρανος ἕστω,

εἰς βασιλεὺς.

Ἄν αἱ ἀγοραὶ τοῦ δήμου οὐδεμίαν εἶχον θέλησιν, οὐδὲ ἄξιαν τινὰ θέλησιν ἔχει· καὶ τούτου δοθέντος, μετὰ τῶν λόγων δι' οὓς τοσοῦτον περιφρονοῦνται ἐν τῇ Ὀδυσσεΐα οἱ ἄγριοι Κύκλιες, οἱ μὴ ἀποτελοῦν μέρος τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου, δὲν ᾔθελε κατατάσσεται καὶ τοῦτο,

ὅτι παρ' αὐτοῖς δὲν ὑπάρχουσιν ἀγοραὶ βουλευφόροι. Ἀναμφιβόλως, ἀμοιβαῖα καθήκοντα καὶ δίκαια τοῦ βασιλείως, τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἀγορᾶς, δὲν ἦσαν ἀκόμη τότε ῥητῶς ὠρισμένα. Ἀλλὰ πολὺ μάλλον ἢ διὰ νόμων γραπτῶν περιστέλλετο ἡ βασιλεία ἐντὸς τῶν ὅρων τοῦ δικαίου καὶ τοῦ μετρίου ὑπὸ τοῦ γενναίου ἐθνικοῦ φρονήματος, τὸ ὁποῖον ἐδίδε μίαν μὲν ἡνείκετο διαρκῆ αὐθαιρεσίαν, πρωῒμώτατα δὲ περιστοίχισεν τὸν ὑπέρτατον ἄρχοντα διὰ θεσμῶν, οἵτινες βραδύτερον τοσοῦτον θάνατος μασίως ἐμελλον νὰ ἀναπτυχῶσι.

Τφόντι, ἀπὸ τῶν ἀφελῶν τούτων τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς ἀγορῶν, πρῶτον κυψαν, διὰ βαθμιαίας καὶ φυσικῆς τροπολογίας τῶν περιστάσεων καὶ τῶν πνευμάτων, αἱ ἐκκλησίαι ἐκεῖναι τοῦ δήμου, ἐνώπιον τῶν ὁποίων ἡγόρευσαν ὁ Περικλῆς, ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ ἄλλοι τοῦ ἐλληνικοῦ λόγου ἡγεμόνες. Ὁ βασιλεὺς τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων ἡδύνατο μὲν ἐνίοτε νὰ μεταχειρίζηται τὴν βίαν κατὰ τοῦ τεταγμένου ὑπ' αὐτὸν πλήθους, ἀλλὰ συνήθως ἠναγκάζετο νὰ καταπείθῃ αὐτό· καὶ διὰ νὰ τὸ καταπείθῃ, διὰ νὰ τὸ παρασύρῃ, ὥφειλε νὰ παραστήσῃ ἐπιτηδεῖας τὰ βουλευμάτων αὐτοῦ, κοσμῶν μὲν ταῦτα δι' εἰκόνων ἐπιτηδεῶν νὰ ἐξάψωσι τὴν τοσοῦτον εὐπετῇ τοῦ ἔθνους ἐκείνου φαντασίαν, ἐπικαλούμενος δὲ τὴν συνδρομὴν αἰσθημάτων, ἐπιτηδεῶν νὰ κατανωξῶσι τὴν τοσοῦτον ἐκπαλῆ αὐτοῦ καρδίαν. Ἐντεῦθεν πρωῒμώτατα ἀνεπτύχθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ σπέρματα τῆς περὶ τὸν λόγον ἀσκήσεως καὶ δεινότητος. Ὁ Ἀγαμέμνων ἀποφασίζει ποτὲ, κατ' εἰσήγησιν τοῦ θεοῦ Ὀνείρου, ὅν ἐπεμψεν εἰς αὐτὸν ὁ Ζεὺς κοιμώμενον, νὰ ἐπιχειρήσῃ ὑστατοῦ τινα καὶ κρίσιμον κατὰ τοῦ Ἰλίου ἀγῶνα, πεπειθὼς ὅτι οἱ θεοὶ ἔθελον νὰ ἀνεδειχθῇ νικητὴς. Τοῦτο ὅμως ἦτο ἀπάτη τοῦ Διὸς· ὅθεν ἐνῶ εἶδε εἰς τοιαύτην περίστασιν νὰ φέρῃ ὁ Ἀγαμέμνων τὸν στρατὸν εἰς τὴν μάχην καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ αὐτὸν πρὸς τὸν τελευταῖον τοῦτον ἀγῶνα, ἐπέρχεται ἐξεναντίας εἰς τὸν βασιλεῖα ἀνεξήγητος διάθεσις νὰ πράξῃ πᾶν τὸ ἐναντίον. Θέλει δηλαδὴ νὰ δοκιμάσῃ τὴν ἀνδρείαν τοῦ μαχίμου πλήθους, καὶ νομίζει πρέπον πρὸς τοῦτο νὰ προσποιηθῇ ἐνώπιον αὐτοῦ, ὅτι ὑπολαμβάνει τὴν ἄλωσιν ἀκατόρθωτον καὶ ὅτι δὲν μὲν νει ἄλλο ἢ νὰ ἐπιβῶσιν ἅπαντες εἰς τὰ πλοῖα καὶ νὰ ἐπανεέλθωσιν οἴκαδε. Συνεννοεῖται ὅμως προηγουμένως μετὰ τοῦ βασιλείως τῆς Πύλου, τοῦ ἡδυνεποῦς Νέστορος, καὶ μετὰ τοῦ βασιλείως τῆς Ἰθάκῆς, τοῦ πολυμηχάνου Ὀδυσσεύς, κοινολογεῖ εἰς αὐτοὺς τὴν ἀληθῆ πρόθεσιν.

τοῦ καὶ τοὺς προεκαλεῖ συγχρόνως νὰ ἀναλάβωσι τὴν ἀντίρρυσιν τῶν λόγων αὐτοῦ, ἵνα ἀνατρέψωσι τὴν ἐπὶ τοῦ πλήθους ἐντύπωσιν των. Συγκαλεῖται λοιπὸν ἐν τῷ ἄμᾳ ἀγορᾷ, καὶ ὁ ἀναξὶ ἀνδρῶν ἀπευθύνει πρὸς αὐτὴν λόγον πλήρη ἀθυμίας καὶ πικρίας, συμπεραίνων, ὅτι ἅπαντες ὀφείλουσιν ἤδη ἀμέσως νὰ ἐπιστρέψωσι μετὰ τῶν πλοίων εἰς τὴν φίλην πατρίδα. Οὕτως ἐλάλησεν ὁ Ἀγαμέμνων, καὶ πρὶν εἰσέτι ἀγορεύσῃ ἄλλος τις, ἐκινήθ' ἡ ἀγορᾷ, ὡς κύματα μακρὰ τοῦ Ἰκαρίου πελάγους, τὰ ὅποια παρήγαγεν ὁ εὖρος καὶ ὁ νότος, ἐφορμήσας ἐκ τῶν νεφελῶν τοῦ Διὸς·

Κινήθη δ' ἀγορῇ ὡς κύματα μακρὰ θαλάσσης
πόντου Ἰκαρίου, τὰ μὲν τ' Εὐρὸς τε Νότος τε
ὥρον', ἐπαΐξας πατρὸς Διὸς ἐκ νεφελῶν.

Ἐν ἀκρεῖ ἐτρᾶπνῃσαν πάντες πρὸς τὴν θάλασσαν, μόνος ὁ Ὀδυσσεύς ἵστατο θεωρῶν, τεθλιμμένος καὶ σιωπηλός, τὰ γινόμενα. Ἀλλ' αἶφνης, τῇ προτροπῇ τῆς Ἥρας καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ὑψώνει τὴν φωνὴν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ διχλυομένου πλήθους, καὶ τοὺς μὲν βασιλεῖς καὶ ἐξόχους ἀνδρας ἐλέγχας διὰ κολακευτικῶν λόγων, τοὺς δ' ἐκ τοῦ δήμου ὀνειδίσας καὶ διὰ τοῦ σκῆπτρου συνωθήσας, ἐπαναφέρει πάλιν ὅλους εἰς τὴν ἀγορᾶν. Τότε ἔρχεται εἰς τὸ μέσον ὁ Θερσίτης, εἰς τῶν Αἰτωλῶν ἡγεμόνων, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα κατήντησε παροιμιῶδες διὰ τὴν δεινὴν στιγματισθεῖσάν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ αἰσχυρὰν αὐτοῦ ἀσχημίαν καὶ δειλίαν, ὅστις ὅμως διεκρίνεται διὰ τὴν περὶ τὸ λέγειν εὐχέριαν· καὶ ἰδοὺ αὐτὸς, μετὰ πολλὰς κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος ὕβρεις, προσπαθεῖ νὰ μὴ μεταβάλλωσιν οἱ Ἀχαιοὶ τὴν περὶ ἐπανόδου ἀπόφασιν. Ἀλλ' ἀνίσταται αὖθις ὁ Ὀδυσσεύς. Ὁ Ὀδυσσεύς ἐπιτιμᾷ ἀφειδῶς τὸν Θερσίτην, καὶ ἀπειλεῖ αὐτόν, καὶ πλήττει διὰ τοῦ σκῆπτρου, καὶ ἀναδεικνύει καταγέλαστον εἰς τοὺς πολλοὺς· ἐπειτα δὲ στρέφεται πρὸς τὴν ἀγορᾶν, καὶ τότε ἀγορεύσαντος αὐτοῦ παθητικῶς, λαλήσαντος δὲ καὶ τοῦ Νέστορος, οἱ δύο αὗτοι ἄνδρες, τὸ μὲν διὰ λόγων φιλοτιμίας, τὸ δὲ διὰ θρησκευτικῶν λόγων, πείθουσι τελευταῖον τὰ πλήθη νὰ ἐπιμείνωσι, μέχρις οὗ κυριεύσωσι τὸ μέγα ἄστυ τοῦ Πριάμου. Τοιαύτη εἶναι ἡ ζωηρὰ εἰκὼν μίαν τῶν συνεδριάσεων τῆς ἀγορᾶς τοῦ δήμου, ἣν εὕρισκόμεν ἐν τῇ Ἰλιάδι. Οἱ Ἀχαιοὶ ἦσαν βεβαρημένοι ἐκ τοῦ μακροῦ καὶ ἀτελεσφορήτου ἐκείνου ἁγῶνος· αὐτὸς τῶν βασιλέων ὁ ὑπατος εἵχεν εἰπεῖ εἰς αὐτοὺς ὅτι ἀνάγκη νὰ ἐπ' ἀνέλωσιν εἰς τὰ ἴδια τὴν περὶ τῆς ἐπανόδου γνῶμην εἰχον καὶ ἄλλοι ἡγεμόνες· δὲν εἶναι λοιπὸν ἄπορον ὅτι ὥρμησαν πάντες μετὰ σπουδῆς

ἐπὶ τὰς νῆας. Ἀλλὰ ὑψώνει τὴν φωνήν ὁ Ὀδυσσεύς, ὑψώνει τὴν φωνήν ὁ Νέστωρ, καὶ τὰ αὐτὰ πλήθη, ὡς ὑπὸ ἀνέμου ἀντιπνέοντος ἐλαυνόμενα ἐπ' ἀνέρχονται ἀπὸ τῆς θαλάσσης εἰς τὸ στρατόπεδον. Εἶναι ἀληθές, ὅτι Ὀδυσσεύς μετεχειρίσθη ἐκ διαλειμμάτων καὶ τὸ σκῆπτρον· οὐδείς ἄλλος θέλει ἀρνηθῆ ὅτι ὁ δῆμος, ὅστις εἶχεν ὁμόφρονες καὶ τινες τῶν ἡγεμόνων, δὲν ἐνέδωκεν εἰς τὴν βίαν ἐνὸς μόνου ἀνδρός, καὶ ὅτι ὁ αὐτὸς οὗτος διὰ τῆς πειθοῦς κυρίως ἴσχυεν. Ὡς τε δύο τινὰ βλέπομεν ἐνταῦθα· ἄνδρας ὁρθῶς λέγοντας, καὶ λαοὺς πειθόμενους εἰς τὸν λόγον· τὰ μῆναι δὲ δύο ἀλάνθαστα, ὅτι οἱ λαοὶ οὗτοι ἦσαν δεκτικοὶ ἐλευθερίας. Διὰ τῆς ἐλευθερίας τελικὸς μὲν σκοπὸς εἶναι τὸ κοινὸν συμφέρον, ὅπλον δὲ καὶ ὄργανον, ὁ λόγος· καὶ παντοῦ ὅπου αὕτη ἦνθησεν, ὑπῆρξαν μὲν ἄνδρες ἐπιτήδεια νὰ παραστήσωσι διὰ τοῦ λόγου τὸ κοινὸν συμφέρον· ὑπῆρξαν δὲ λαοὶ ἐπιτήδεια νὰ ἐκτιμήσωσι τὸν περὶ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος λόγον.

Ἀλλὰ καθὼς τῆς μετέπειτα τοσοῦτον ἀκμασάσης πολιτικῆς εὐγλωττίας, οὕτω καὶ τῆς εὐνομίας ἐν γένει τὰ στοιχειώδη μόνον σπέρματα ἀπαντῶμεν κατὰ τοὺς παναρχαίους τούτους ἡρωϊκοὺς χρόνους. Ἡ λέξις «νόμος» οὐδὲ εὐρίσκεται εἰς τὰ ἡμνηρικὰ ἔπη, εἰς τὰ ὅποια ματαίως ἠθέλομεν ἀναζητῆσαι καὶ τὴν ἐλαχίστην νύξιν συνελεύσεων συγκαλημένων ἐπὶ νομοθετικῷ σκοπῷ. Δις δὲ μόνον ὁ ὄρος οὗτος ἀπαντᾶται εἰς τὸν Ἡσιόδον, τὰ δὲ θεῖα καὶ ἀνθρώπινα δίκαια ἐκφράζουσι λέξεις ἄλλαι, «δίκη», «θέμις», τῶν ὁποίων ὅμως ἡ ἔννοια εἶναι ἄσφατος καὶ ἀμφίβολος. Ἡ λέξις θέμις, ἐμφαίνει ἐνίοτε παρ' Ὀμήρῳ διακεκριμένον τι πρόσωπον, ἔχον τὸ σπουδαῖον ἔργον τοῦ συγκαλεῖν καὶ διαλύειν τὴν ἀγορὰν τῶν τε θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων· καὶ ἄλλως προσέτι πράττον καὶ ἐνεργοῦν· αἰέποτε δὲ ἡ προσωποποιηθεῖσα αὕτη θέμις εἶναι σύντροφος καὶ ἀκόλουθος τοῦ Διὸς, τοῦ ὑπερτάτου τῶν θεῶν· καθ' Ἡσιόδον μάλιστα εἶναι καὶ σύζυγος αὐτοῦ. Ἡ θέμις, ὡς πρόσωπον, εἶναι ἰσὺς ἡ ἀρχαιοτάτη ἔννοια τῆς λέξεως. Αἱ δὲ θέμιστες, εἰς τὸν πληθυντικὸν ἀριθμὸν, δὲν παριστῶσι πλέον πρόσωπα, ἀλλὰ μάλλον τὰς διὰ τῆς θέμιδος διαβιβάζομένας ἀποφάσεις τῆς ὑπερτάτης θεότητος, ἀποφάσεις τὰς ὁποίας ὁ κατ' ἐντολήν τοῦ Διὸς ἐνεργῶν βασιλεὺς λαμβάνει ἐταίρους παρ' αὐτοῦ, καθὼς λαμβάνει καὶ τὸ σκῆπτρον, δι' οὗ ἔχει τὸ κράτος τοῦ κελεύειν· τούτου ἕνεκα σκῆπτρον, θέμιστες, δίκαια ἀναφέρονται πάντοτε ἐκ παραλλήλου. Αἱ θέμιστες λοιπὸν ἢ δίκαια, εἶναι ὅχι νύ

μοι γενικοὶ, ἀλλὰ εἰδικαὶ ἀποφάσεις δι' ὧν λύονται αἱ κατ' ἰδίαν διαφοραὶ καὶ περιστέλλονται αἱ κατ' ἰδίαν ἀκολασίαι τῶν ἀνθρώπων· διότι ὁ Ζεὺς, καὶ ὁ ἐπίτροπος αὐτοῦ βασιλεὺς, εἶναι δικαστῆς, ὅχι νομοθέτης. Αἱ δὲ ἀποφάσεις ἐκεῖναι, αἱ θέμιστες, αἱ δίκαι, θεωροῦνται ὡς ἄρσισμα πραγμάτων προπαρεσκευασμένων, τὰ ὑποῖα κρατοῦσιν εἰς τὰς παλάμας αὐτῶν οἱ βασιλεῖς, καθὼς κρατοῦσι τὸ σκήπτρον, ἔτοιμοι νὰ ἐκδώσωσιν αὐτὰ, ἅμα δοθείσης προσφόρου περιστάσεως. Αἱ δίκαι, εἰς τὸν πληθυντικὸν ἀριθμὸν, ἀπαντῶνται εἰς τὸν Ὅμηρον πολὺ συχνότερον ἢ τὸ ἐνικὸν δίκη. Σημαίνει δὲ ἡ δίκη σπανίως μὲν τὴν ἀφηρημένην ἔννοιαν τοῦ δικαίου, συνεχέστερον δὲ τὴν εἰδικὴν περὶ δικαίου ἀξίωσιν κατ' ἰδίαν ἀνθρώπου· καὶ ἐνίοτε ἀπλῶς τὸ καθεστὼς ἔθος, τὴν πασιδῆλον τύχην, οἷον δμῶων δίκη, γερόντων, βασιλέων, θεῶν· ἀπαντᾶται δὲ καὶ ἡ θέμις εἰς τοιαύτην ἔννοιαν.

Ἐκ τούτων πάντων συνάγεται ὅτι εἰς τοὺς παναρχαίους τούτους χρόνους, οἱ βασιλεῖς, οἱ ἄνακτες, οἱ δικαστοὶ, δὲν ἐφήρμοζον νόμους ἐψηφισμένους ὑπὸ τῆς ὁλομελείας τῶν πολιτῶν, ἀλλ' ἀποφάσεις, τὰς ὑποίας ἐθεωροῦντο παραλαβόντες παρὰ τῆς θεότητος, ἥτις ἀνέβιβασεν αὐτοὺς ὑπεράνω τοῦ κοινοῦ ὁμίλου τῶν ἀνθρώπων· ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἐφήρμοζον τὰς ἀρχὰς τοῦ φυσικοῦ δικαίου αἵτινες διὰ τῆς ἀπ' αἰῶνος χρήσεως αὐτῶν καὶ τῆς εὐλαβείας τῆς ἀπονεμομένης ὑπὸ τῶν πολλῶν εἰς τοὺς ἀρίστους, ἐλάμβανον κύρος ἱερόν. Μέχρι τούτου τοῦ σημείου ὑπῆρχεν ἴσως σχεσίς τις καὶ ἀναλογία μετὰ τοῦ κράτους τῶν Ἑλληνικῶν δικαστῶν καὶ τῶν ἱερῶν τῆς Ἀνατολῆς, διότι ἀμρότεροι ἔπραττον ἐπ' ὀνόματι καὶ κατ' ἐντολὴν τῆς θεότητος. Ἀλλὰ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς ταύτης, ἡ διαφορὰ ὑπῆρξε μεγάλη. Ἐϋώντι εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἰς τὴν Ἰνδικήν, καὶ παντοῦ ὅπου ἴσχυσεν ἡ ἱεροκρατία, τοσαύτη ὑπῆρξεν ἡ ὕψις καὶ ἡ χεῖρ τῆς ἀτομικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας, ὥστε οἱ ἱερεῖς ἀνέντως ἐξώκειλαν αὐτοὺς εἰς ἀχαλίνωτον αὐθαιρεσίαν. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξ ἐναντίας τοσοῦτον ἀκμαία συνετηρήθη ἡ ἀτομικὴ δραστηριότης καὶ ἰσχύς, ὥστε τὸ κράτος τῶν δικαστῶν ὅχι μόνον δὲν ἐξετραχῆλίσθη εἰς αὐτογνώμονα κατὰχρησιν, ἀλλὰ πολὺ λάμψεν ἐν ἡδυνήθῃ νὰ ἐπιβάλλῃ καὶ αὐτὰς τὰς στοιχειωδεστέρας ἀρχὰς τοῦ δικαίου. Ἡ βριθούσα λαὸν ἀγορὰ, ἐνώπιον τῆς ὑποίας διεξήγοντο αἰέποτε αἱ κρίσεις, ὑπενθύμιζεν ἀδιαλείπτως εἰς τοὺς δικαστὰς, ὅτι δὲν ἡδύναντο νὰ παραβῶσιν ἀτιμωρητὶ τὰς αἰωνίας τοῦ δικαίου ἀρχὰς, τῶν

ὁποῖαν ἦσαν οἱ ἐντολεῖς, ὅχι οἱ αὐτογνώμονες κύριοι. Ὁ δὲ ἀκάθεκτος ἑλληνικὸς χαρακτήρ, ὅστις δὲν εἶχεν εἰσέτι κολασθῆ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως τοῦ κοινωνικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ καθήκοντος, ἐνίοτε παντελῶς ἀπέκρουεν, ἢ τοῦλάχιστον περιέστελλεν εἰς στενότατα ὅρια τὴν ἐπέμβασιν τῆς πολιτείας· δὲν ἀνεχαιτίζετο δὲ εἰμὴ διὰ τοῦ φόβου τῆς θείας ὀργῆς ἢ τῆς κοινῆς κατακρίσεως. Οὕτως ὁ Φοῖνιξ, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀμύντορος, ὁ διδάσκαλος καὶ φίλος τοῦ Ἀχιλλέως, λαβὼν ἐν τῇ νεότητι ἀφορμὰς ἔριδος πρὸς τὸν πατέρα, εἶχεν ἀποφασίσει νὰ τὸν φονεύσῃ, ἀλλ' ἀπετράπη ἀπὸ τοῦ στυγεροῦ τούτου κακουργήματος ὑπὸ τινος τῶν ἀθανάτων θεῶν, ὅστις ὑπέμνησεν αὐτῷ τὸ ὄνειδος τὸ ὁποῖον παρακολουθεῖ πάντοτε τὸν πατροφόνον. Ὅπόσον δὲ ἀσθενὴς ὑπῆρχεν ἡ ἐπέμβασις τῆς πολιτείας εἰς τὰς ἰδιωτικὰς ἔριδας, καὶ ὁπόσον νηπιώδεις ἦσαν αἱ περὶ τοῦ καθήκοντος τῆς κοινωνίας ἰδέαι, ἐξάγεται προφανῶς ἐκ τῶν περὶ τοῦ δεινοτέρου τῶν κακουργημάτων, τοῦ φόνου, τότε πραττομένων. Ὅτι ὁ φονεὺς εἶχε νὰ φοβηθῇ ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων, δὲν ἦτο ἡ δημοσία καταδίωξις καὶ ποινὴ, ἀλλ' ἡ προσωπικὴ ἐκδίκησις τῶν συγγενῶν καὶ τῶν φίλων τοῦ φονευθέντος, οἵτινες, καθ' ἣν ἀρχὴν ἄλλως τε καθιέρωσε καὶ αὐτὸς ὁ Μωσαϊκὸς νόμος, ἐθεωροῦντο ἔχοντες τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθήκον νὰ τιμωρήσωσι τὴν γενομένην εἰς αὐτοὺς ὕβριν καὶ ἀδικίαν. Διὰ νὰ διαφύγῃ δὲ τὸν κίνδυνον τοῦτον ὁ φονεὺς ἦτο ἡναγκασμένος νὰ ἀποδημήσῃ, ἐὰν δὲν ἠδύνατο νὰ καταπείσῃ τοὺς ἡγνακτημένους συγγενεῖς νὰ δεχθῶσι, λόγῳ ἀποζημιώσεως, ἀξιόλογον πληρωμὴν. Οἱ συγγενεῖς, ἐὰν ἤθελον, ἠδύναντο νὰ ἀποκρούσωσι τὴν πρότασιν καὶ νὰ φυλάξωσι τὸ δικαίωμα τῆς ἐκδικήσεως· δεχθέντες ὁμῶς τὴν ἀποζημίωσιν, ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ μὴ ἐνοχλήσωσι πλέον τὸν κακοῦργον, ὅστις ἀφόθως τότε ἔμενεν εἰς τὰ ἴδια. Τὰ δικαστήρια δὲν φαίνονται ἐπεμβαίνοντα, ὡς εἶδομεν εἰς τὸ παράδειγμα τὸ εἰκονιζόμενον ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως, εἰμὴ διὰ νὰ ἀσφαλίσωσι τὴν πληρωμὴν τῆς συμφωνηθείσης ποσότητος.

Ἡ ἐνέργεια λοιπὸν τῆς κοινωνίας εἶναι ἀσθενεστάτη, ἡ δὲ ἀτομικὴ ὁρμὴ καὶ γνώμη τοῦ κατ' ἰδίαν ἀνθρώπου, παντοδύναμος, οὐδὲ μετριάζεται μέχρι τινὸς εἰμὴ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἀδιάλειπτον τοῦ αἵματος χύσιν. Αὕτῃ ἡ λέξις ποινὴ σημαίνει τὴν δι' ἀποχρώσεως πληρωμὴς ἀποζημιώσιν ἕνεκα τοῦ γενομένου ἀδικήματος, ἰδίως ἕνεκα τοῦ φόνου. Ὁ Αἴας ὁ Τελαμώνιος, θέλων νὰ καταστήσῃ ἐμφαντικωτάτην τὴν ἀμείλιχον τοῦ Ἀχιλλέως ὀργήν, καὶ παρατηρῶν ὅτι ὁ

ἄνθρωπος δέχεται συνήθως ἀποζημιώσεις καὶ παρὰ τοῦ φονέως τοῦ ἀδελφοῦ ἢ τοῦ υἱοῦ, μεταχειρίζεται τὴν λέξιν ποινὴ, διὰ τὴν ἀπώλησιν τὴν ἀποζημιώσεις ταύτην. Βραδύτερον θέλομεν ἰδεῖ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν πολιτείαν ἀφαιροῦσαν ἀπὸ τὰ μέλη αὐτῆς καὶ ἀναλαμβάνουσαν μόνην τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθήκον τῆς τιμωρίας τῶν κακουργημάτων. Ἀλλ' εἰς τοὺς ἡρωϊκοὺς τούτους χρόνους ἡ ἐνέργεια αὐτῆς εἶναι ὅπως δευτερεύουσα.

Τὸ ἔθος τοῦτο τῆς χρηματικῆς ἀποζημιώσεως διὰ τὸν γενόμενον φόνον, ἀντὶ τῆς τιμωρίας αὐτοῦ διὰ σωματικῶν ποινῶν, δὲν ἐπικράτησε μόνον εἰς τοὺς παναρχαίους Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους ἀπειθεύτους λαοὺς, μάλιστα δὲ εἰς τοὺς παναρχαίους Γερμανοὺς. Εἰς ὅλα ἐν γένει τὰ γερμανικὰ κράτη, ὅσα ἰδρύθησαν ἐν Εὐρώπῃ μετὰ τὴν πτώσιν τῆς δυτικῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἐλήφθη ὡς βάσις τοῦ νόμου, πρῶτον μὲν τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθήκον τῆς αὐτοδικίας διὰ πᾶσαν προσωπικὴν ζημίαν ἢ ὕβριν, γενομένην εἰς τινα ἐκ τῶν τῆς οἰκογενείας, ἐπειτα δὲ ἡ προσπάθεια τοῦ νὰ συμβιβασθῇ ἡ διαφορὰ διὰ χρηματικῆς ποινῆς πληρωτέας ὑπὸ τοῦ ἀδικήσαντος, κυρίως μὲν πρὸς ἀποζημιώσεις τοῦ παθόντος, ἐν μέρει δὲ καὶ ὡς δικαστικὴ πρὸς τὸν βασιλέα δωρεὰ. Ὁ προσδιορισμὸς τῆς ἀποζημιώσεως ἐβαθμολογεῖτο ἀκριβεστάτα κατὰ τὸ μέγεθος τῆς βλάβης, κατὰ τὸν βαθμὸν, τὴν κοινωνικὴν τάξιν καὶ τὴν ἰσχύν τοῦ παθόντος. Ὁ σκοπὸς τοῦ νομοθέτου ἦτο ν' ἀπαλλάξῃ τὴν κοινωνίαν ἀπὸ ἀδιαλείπτων ἐρίδων, συγχρόνως δὲ νὰ ἐπιτρέψῃ τοσαύτην ἀποζημίωσιν, ὥστε νὰ καταπέσῃ τὸν παθόντα νὰ παραιτηθῇ τοῦ δημολογουμένου δικαιώματός τῆς αὐτοδικίας. Κατ' ἀρχάς ὁ Γερμανὸς νομοθέτης ἐπεχείρησε νὰ καταστήσῃ ἐκούσιον μὲν, ἀλλὰ μόνιμον ἔθος τὴν ἀποδοχὴν ὀρισμένου χρηματικοῦ συμβιβασμοῦ, καὶ κατὰ μικρὸν κατήντησε νὰ ἐπιβάλλῃ τὸν συμβιβασμὸν τοῦτον ὡς ἀπαραίτητον ὑποχρέωσιν.

Ἡ κοινωνία, ἥτις ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλῃ ποινάς, ἐνταῦθα ἐφάρτετο κατ' ἀρχάς συμβουλευούσα μόνον τὴν φιλικὴν συνδιαλλαγὴν, βαρύνουσα δὲ καὶ κατ' ὀλίγον ἐφάρτεσε μέχρι τῆς ἀναγκαστικῆς ἐπιταγῆς.

Ἡ δ' ὁμηρικὴ κοινωνία ἴσταται, ὡς πρὸς τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῆς ἀνθρωπίνης προόδου, ἐπὶ τῆς αὐτῆς βαθμίδος, ἐπὶ τῆς ὁποίας εὐρίσκομεν καὶ τὰ γερμανικὰ ἔθνη καθ' ἣν ἐποχὴν ἔγραψε περὶ αὐτῶν ὁ περίφημος Ῥωμαῖος ἱστορικὸς Τάκιτος. Ἀλλὰ, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἡ ἑλληνικὴ νομοθεσία ἠκολούθησεν ἄλλον ὅπως διόλου παρὰ τὴν γερμανικὴν δρόμον. Ἀντὶ νὰ καταστήσῃ νόμον τὸ βάρβαρον δικαίωμα τῆς

αὐτοδικίας, καθιέρωσε τὴν πολὺ συνετωτέραν ἀρχήν, ὅτι τὸ δημόσιον ἀδικημα ἀπαιτεῖ δημόσιον ἐξέλεγχιν καὶ τιμωρίαν, πρὸς δὲ τούτοις ὅτι καὶ ἡ θρησκεία ἀπαιτεῖ τὴν ἐξιλέωσιν τοῦ φονευθέντος. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἔτι ἀπὸ τῆς ἐβδόμης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, ἐπὶ τοῦ νομοθέτου Δράκοντος, ἀπεδοκιμάσθη ἡ αὐτοδικία, περιορισθεῖσα ἐπὶ τέλους μόνον εἰς τινὰς ἐκτάκτους καὶ εἰδικὰς περιπτώσεις, ὃ δὲ φονεὺς ἐθωρήθη ὡς ἀσεβήσας πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ ἐνταύτῃ ὡς δεινῶς ἀδικήσας τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν. Ὡς ἀσεβήσας πρὸς τοὺς θεοὺς, ἀπεκλείετο τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν τόπων, ἔτι δὲ πάσης δημοσίας ὑπηρεσίας κατ' αὐτὸ τὸ διάστημα καθ' ὃ, οὐδεμιᾶς ἔτι γενομένης ἀνακρίσεως, ἐλογίζετο ἀπλῶς ὡς ὕποπτος· διότι τούτου μὴ γενομένου, ἡ θεία ὀργὴ ἐδηλοῦτο δι' ἀφορίας καὶ ἄλλων ἐθνικῶν συμφορῶν. Ὡς ἀδικήσας δὲ τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, ἀνεκρίνετο ὑπὸ τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου πάγου, καὶ, ἂν ἀπεδεικνύετο ἔνοχος, κατεδικάζετο εἰς θάνατον ἢ εἰς ἀπολείαν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἢ εἰς ἐξορίαν. Ἡ ἰδέα τῆς διὰ χρημάτων ἐξιλέωσης τῶν συγγενῶν ἀπεκρούσθη ἤδη καθ' ὅλοκληρίαν ποινὴ δὲ ὠρίσθησαν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς κοινωνίας ἐν τῇ μέλλοντι καὶ ἡ κοινωνία ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐπιβάλλειν τὰς ποινὰς ταύτας.

Αἱ ἀμοιβαῖαι σχέσεις τῶν διαφόρων βασιλείων δὲν ἦσαν, κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους, προσδιωρισμέναι ἀσφαλέςτερον τῶν ἰδιωτικῶν σχέσεων. Πολλάκις ἄνθρωποι ἀνήκοντες εἰς ἓν ἔθνος προσέβαλλον ἀνθρώπους ἄλλου ἔθνους, ἐνῷ τὰ δύο ἔθνη οὕτε πόλεμον εἶχον κηρύξει κατ' ἀλλήλων, οὔτε ἦσαν ἐν γένει εἰς κατὰστασιν ἐχθροπραξίας. Ὅσάκις ὁμως τὰ δύο κράτη διετέλουν ὄχι μόνον ἐν εἰρήνῃ, ἀλλὰ καὶ ἡνωμένα διὰ συνθηκῶν ἢ διὰ δεσμῶν φιλίας, τότε οἱ ὑπῆκοοι τοῦ ἐνὸς δὲν ἐπιτρέπετο νὰ ἐπιτεθῶσιν ἀτιμωρητὶ κατὰ τῶν ὑπηκόων τοῦ ἄλλου. Ὅθεν ὁ λαὸς τῆς Ἰθάκης δεινῶς παρωργίσθη κατὰ τοῦ πατρὸς τοῦ Ἀντινόου, καὶ μόλις ἀπετράπη ἀπὸ τοῦ νὰ τὸν θανατώσῃ καὶ νὰ δημεύσῃ τὰ κτήματα αὐτοῦ, ὅτε ἔμαθεν ὅτι οὗτος ἐβοήθησε τοὺς Ταφίους πειρατὰς εἰς τὰς κατὰ τῶν Θεσπρωτῶν, ἔθλους φίλου, ἐπιδρομὰς αὐτῶν. Καὶ ἐξήτοῦντο μὲν ἐνίοτε, ἐπ' ὀνόματι τῆς πολιτείας, ἀποζημιώσεις ἐνεκα ἀδικημάτων, ἐξ ὧν ἔπαθον ἄνθρωποι ἰσχυροὶ, ἀλλὰ τὸ πιθανόν εἶναι ὅτι οἱ παθόντες, ὅσάκις ἀνῆλθον εἰς τὴν κωτωτέραν τάξιν, ἠναγκάζοντο νὰ ἐπιτύχωσι δικαιοσύνην οἰκοθεν. Εἰς τὴν Ἰλιάδα, ὃ Νέστωρ διηγεῖται πόλεμόν τινα συμβάντα μεταξὺ Πύλου καὶ Ἡλίδος, καθ' ὃν

οὗτος εἶχε πράξει τὸ πρῶτον αὐτοῦ κατόρθωμα. Κατὰ τὴν διήγησιν ταύτην, οἱ Ἑπειοὶ τῆς Ἥλιδος, θέλοντες νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τὴν κάκωσιν ἣν ἔπαθον οἱ γείτονες αὐτῶν Πύλιοι ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείους, ἐπετέθησαν κατὰ τούτων ἀπρόκλητοι. Τότε οἱ Πύλιοι ἐπεχείρησαν δικαίαν ἀντεκδίκησιν, ἐμβαλόντες ἐξ ἀπροόπτου εἰς τὴν τῶν Ἑπειῶν χώραν. Συνήθως ὅμως, μάλιστα ὅτε οἱ πράξαντες τὴν ἀδικίαν κατὰφκουν εἰς χώραν μακρὰν ὅπως οὖν κειμένην, ἐζητεῖτο πιθανώτατα προηγουμένως ἀποζημιώσεις. Κήρυκες ἀποτελοῦντες τάξιν ἀνθρώπων ἱερὰν καὶ πολλὰς κληρονομικὴν, ἐκόμιζον τὰς ἀμοιβαίας τῶν πολιτειῶν διακοινώσεις· ἀλλὰ δὲν ἐποίουν, ὡς φαίνεται, ὅπως οἱ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἰταλίᾳ λεγόμενοι εἰρηνοδῆκται, ἐπιστήμους τοῦ πολέμου διακηρύξεις.

Ἐνδομεν ὅτι καὶ ἑλληνικαὶ χῶραι ἦσαν τότε διηρημέναι εἰς πολλὰ βασιλείαι· οἱ κάτοικοι ὅμως τῶν χωρῶν τούτων ὄχι μόνον ἐλάλουν τὴν αὐτὴν γλῶσσαν καὶ ἐπρέσβευον τὸ αὐτὸ θρησκευμα, ἀλλ' εἶχον καὶ τὴν συνείδησιν τῆς ἐνότητος αὐτῶν. Δὲν ἤξεύρομεν μέχρι τίνος ἀνατρέχουσιν εἰς τὴν παναρχαίαν ταύτην ἐποχὴν αἱ θρησκευτικαὶ μᾶλλον ἢ πολιτικαὶ σύνοδοι, αἱ ὀνομαζόμεναι Ἀμφικτυονίαι· καὶ τούτου ἕνεκα προτιμῶμεν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ αὐτῶν ὅτε πραγματευθῶμεν τὰ κατὰ τοὺς πρῶτους ἱστορικοὺς χρόνους. Ἀπὸ αὐτῆς ὅμως τῆς ἡρωικῆς ἐποχῆς, ἡ παράδοσις περὶ τῆς κοινῆς ἐπὶ τὴν Τροίαν ἐπιχειρήσεως μαρτυρεῖ ὑπόσπονδον ἀρχαῖον ἦτο τὸ αἶσθημα τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος. Τὸ δ' αἶσθημα τοῦτο ἐξεφράζετο ἐτι ἐμφανέστερον διὰ τινων ὀνομάτων, τὰ ὅποια, καὶ ἂν προείπομεν, περιελάμβανον ἤδη τὸ ὅλον ἔθνος, διὰ τῶν κοινῶν ὀνομάτων Ἀχαιοί, Δαναοί, Ἀργεῖοι. Ἀλλ' ἅπαντες οὗτοι οἱ ἐθνικοί, οἱ πολιτικοί, οἱ κοινωνικοὶ θεσμοὶ ἦσαν ἐτι ἀσθενεῖς, ἐπικρατεστάτη δὲ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ ἀτόμου, ὥστε τὸ ἔθνος δὲν συνετηρεῖτο, οὕτως εἰπεῖν, εἰμὴ διὰ τῶν οἰκογενειακῶν θεσμῶν καὶ τῶν προσωπικῶν σχέσεων, περὶ ὧν ἐπιφέρομεν ἐνταῦθα τινά.

Τὸ πατρικὸν κράτος ἦτο σεβαστὸν, καὶ ὁ ἡλικιωθεὶς υἱὸς ἀπεδείκνυν εἰς τοὺς γονεῖς τὴν εὐγνωμοσύνην του, ἕνεκα τῆς φροντίδος ἣν οὗτοι εἶχον λάβει περὶ αὐτοῦ κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, διὰ φιλοστόργου ἀφοσιώσεως, ἰδίως διὰ τῶν λεγομένων θρέπτρων ἢ θρεπτηρίων, ὃ ἐστὶ διὰ τῆς διατροφῆς τῶν γηρασάντων γονέων· καὶ αἱ ἐρινύες τῶν ὑποκρίων τὴν τιμωρὸν χεῖρα ἐκίνει ἢ ἀρὰ τοῦ πατρὸς ἢ τῆς μητρὸς, ἐνέπνεον

μέγαν φόβον. Ὅποια διαφορὰ πρὸς τὴν τραχύτητα τῆς παρὰ Ῥωμαίοις πατρικῆς ἐξουσίας! Παρὰ Ῥωμαίοις, ὁ πατὴρ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ θανατώσῃ ἢ νὰ πωλήσῃ τρεῖς τὸν υἱὸν του, ὅστις οὐδεμίαν σχεδὸν ἡδύνατο νὰ ἔχῃ περιουσίαν. Ἡ δὲ μεταξὺ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς σχέτις ἦτο μὲν ὀλιγώτερον ἄνετος ἢ σήμερον, ἀνετωτέρα ὅμως παρ' ὅτι ὑπῆρξεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους τῆς Ἑλλάδος, ἀφελεστάτη δὲ καὶ ὄχι τραχεῖα ἐκ μέρους τοῦ ἀνδρὸς. Αἱ γυναῖκες ἐξήρχοντο συνοδευόμεναι ὑπὸ ὑπηρετριῶν, ὑπὸ ἀμφιπόλων, καὶ ἐστυστέλλοντο νὰ φανῶσιν εἰς τὸ δημόσιον ἐν συνοδίᾳ ξένου ἀνδρὸς. Ἡ πιστὴ σύζυγος τοῦ Ὀδυσσεὺς Πηνελόπη, ἣν ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ ἀνδρὸς τῆς ἐζήτησαν πολλοὶ μνηστῆρες, τοὺς ὁποίους ὅμως αὕτη κατάρθωσε νὰ ἀπατήσῃ ὅλους μέχρι τῆς ἐπανόδου του, δὲν ἐπαρουσιάζετο εἰς αὐτοὺς εἰμὴ κεκαλυμμένη καὶ ἔχουσα μεθ' ἑαυτῆς δύο ἀμφιπόλους. Ἡ δὲ Ἀνδρομάχη, ἡ σύζυγος τοῦ φονευθέντος Ἑκτορος, μὴ γνωρίζουσα τὴν συμφορὰν ταύτην, ἀλλ' ἀκούσασα ἀπὸ τοῦ δώματος αὐτῆς τὸν κοπετὸν τῆς πενθερᾶς Ἑκάβης καὶ σπεύδουσα νὰ ἐξέλθῃ ἵνα μάθῃ τὴν αἰτίαν τῶν κλαυθμῶν, δὲν λησμονεῖ οὐδ' ἐν τῇ ταραχῇ ἐκείνῃ νὰ παραλαβῇ μεθ' ἑαυτῆς δύο ὡσαύτως ἀμφιπόλους· καὶ εἰς τὴν Ὀδυσσεϊαν βλέπομεν, ὅτι ἡ Ναυσικαά, ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῶν Φαιάκων Ἀλκινόου, φοβεῖται νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν πόλιν, ἐν συνοδίᾳ ἀνδρὸς. Ἀλλ' εἰς ἑορτάς, εἰς πανηγύρεις, αἱ νέαι καὶ οἱ νέοι πολλάκις παρευρίσκοντο ἑμοῦ καὶ συνεχόρευον. Κατ' οἶκον δὲ αἱ γυναῖκες ἀπέδιδον εἰς τοὺς ἀνδρας ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας ἡ εὐπρέπεια σήμερον δὲν ἐπιτρέπει. Ἡ θυγάτηρ τοῦ Νέστορος Πολυκάστη βοηθεῖ τὸν Τηλέμαχον νὰ λουσθῇ, νὰ χρυσθῇ καὶ νὰ ἐνδυσθῇ· καὶ παρὰ τοῖς θεοῖς, ἡ θεὰ τῆς νεότητος Ἥθῃ ἀπονέμει ἑμοίας τινὰς εἰς τὸν Ἄρην ὑπηρεσίας. Ἡ Ναυσικαά διατάσσει τὰς ἀμφιπόλους αὐτῆς νὰ συνοδεύσωσι τὸν Ὀδυσσεά ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ· ἀλλ' ὁ ἥρωες ἀποποιεῖται τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν, ἐντρεπόμενος νὰ φανῇ γυμνὸς ἐνώπιόν των, ὅπερ, κατὰ τὰς σημερινὰς ἡμῶν ιδέας, ἔπρεπε νὰ τὸ συλλογισθῇ μᾶλλον ἡ Ναυσικαά.

Ἡ νύμφη ἔφερεν εἰς τὸν γαμβρὸν προῖκα· πρὸ πάντων ὅμως ὁ γαμβρὸς ἐδίδεν εἰς τὸν πατέρα τῆς νύμφης δῶρα, τὰ καλούμενα ἔδνα· καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἦτο τόσον συνηθές, ὥστε ἐνομιζέτο κολακευτικώτατον διὰ τὸν νέον νὰ λάβῃ νύμφην ἀνάεδνον, δηλαδὴ χωρὶς νὰ δώσῃ δῶρα εἰς τὸν πατέρα αὐτῆς. Ὁ δὲ πλοῦτος, τὸ ἄξιωμα καὶ ἡ ἐπιφανὴς

καταγωγὴ δὲν ἦσαν τὰ μόνυ προτερήματα τὰ παρὰ τοῦ νέου ἀνδρός ἀπαιτούμενα· διὰ τὴν ἀξιοθῆ τῆς εὐνοίας τῶν γονέων τῶν ὁποίων ἐζήτει τὴν κόρην, οὗτος ὤφειλε πολλάκις νὰ δώσῃ πρὸς τούτοις δείγματα τῆς βώμης, τῆς ἀνδρείας ἢ τῆς δεξιότητος αὐτοῦ. Οὕτως ὁ πατὴρ τοῦ Νέστορος Νηλεὺς εἶχεν ἀποφασίσει νὰ δώσῃ τὴν περίφημον διὰ τὸ κάλλος αὐτῆς κόρην τοῦ Πηρῶ, εἰς ἐκεῖνον ὅστις ἀπαγάγῃ τὰς ἐπιμελῶς φυλαττομένας βοῦς τοῦ Ἰφίκλου, τοῦ πατρὸς τοῦ Πρωτεσίλαου, ὃν ἀνεφέρομεν εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἐπὶ τὴν Τροίαν στρατευσάντων βασιλέων· ὁμοίως καὶ ὁ Πελίας, ὁ βασιλεὺς τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ Ἰωλκοῦ, δὲν συνήνεσε νὰ δώσῃ τὴν ἐρασμίαν Ἀλκηστιν, εἰμὴ εἰς ἐκεῖνον ὅστις ἠνιοχήσῃ λέοντα καὶ κάπρον ἐζευγμένους εἰς τὸ ἄρμα.

Πολυγαμία φαίνεται μὲν ἀποδιδομένη εἰς τὸν Πρίαμον, ἀλλ' εἰς οὐδένα ἄλλον· οἱ δὲ ἄριστοι ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πιστοὶ εἰς τὰς συζύγους των, φοβούμενοι τὴν ἐκδίκησιν αὐτῶν, τῆς ὁποίας ἀναφέρονται φοβερά παραδείγματα. Ὅθεν ὁ Λαέρτης ἐτίμα μὲν πολὺ τὴν δούλην αὐτοῦ Εὐρύκλειαν, ἀπέφευγεν ὅμως τοῦ νὰ κινήσῃ τὴν ζηλοτυπίαν καὶ τὴν ὀργὴν τῆς συζύγου τοῦ Ἀντικλείας. Ἀλλ' ὅτι μάλιστα μαρτυρεῖ τὴν πολλὴν ἀξίαν τὴν ὁποίαν ἀπέδιδον οἱ προπάτορες ἡμῶν, κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους, εἰς τὴν γυναῖκα, εἶναι, ὅτι πολυάριθμοι γυναῖκες πρωταγωνιστοῦσιν εἰς τὰ μυθεύματα τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἡ Πηνελόπη, ἡ Κλυταιμνήστρα, ἡ Ἀνδρομάχη, ἡ Ἑλένη, ἡ Εὐριπύλη, ἡ Ἰοκάστη, ἡ Ἑκάβη καὶ πλεῖστοι ἄλλαι. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὅλαι αὗται αἱ γυναῖκες δὲν διέπρεπον διὰ τὰ προτερήματα αὐτῶν καὶ ὅτι πολὺ αἱ ἐφημίσθησαν μᾶλλον διὰ τὰ ἀνοσιουργήματα. Οἱ ἔρωτες τῶν θεῶν, αἱ τύχαι πολλῶν ἡρωίδων, οἷον τῆς Τυροῦς, τῆς Αἴθρας, τῆς Κροῦσης, τῆς Κορωνίδος, ἀποδεικνύουσιν ὅτι δὲν ἐπικράτει τότε μεγάλη περὶ τῆς ἀρετῆς τῶν γυναικῶν ὑπόληψις. Αὕτῃ ἡ ἀγαθὴ Ναυσικάα ψυχρῶς ὁπωροῦν ἀποδοκιμάζει τὴν ἐλευθερίαν μεθ' ἧς αἱ νέαι ἐφέροντο πρὸς τοὺς νέους. Καὶ ἐκ τῶν θρυλουμένων περὶ Ἑλένης, Κλυταιμνήστρας, Ἀντείας, Φαίδρας, Ἀλκμήνης, δηλοῦται ὅτι αἱ ἔγγαμοι γυναῖκες δὲν ἦσαν πάντοτε χρηστότεραι τῶν νέων κορῶν. Τὸ δὲ παραδοξότερον, ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ ἡ Ἑλένη, ἥτις ἐγκατέλιπε τὸν σύζυγον αὐτῆς Μενέλαον, καὶ, ἀκολουθήσασα τὸν Πάριν, ἐγένετο αἰτία τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, ἀναλαμβάνει, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Τροίας, ὅχι μόνον τὴν οἰκίαν αὐτῆς καὶ τὸ ἀξίωμα, ἀλλὰ καὶ τὴν πίστιν καὶ

τὴν ὑπόληψιν τοῦ ἀνδρός, τὸν ὅποιον τοσοῦτον δεινῶς εἶχε περιϋβρίσει, ὁμιλεῖ δὲ περὶ τοῦ ἁμαρτήματος αὐτῆς ἀνευθριάστως καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης τυφώσεως συνειδότος. Ἄλλ' ἐὰν ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία, εἰς τὴν ἀρχικὴν ταύτην αὐτῆς κατάστασιν, περιεῖχεν ἀτοπήματα τὰ ὅποια κατὰ δυστυχίαν συμβαίνουσιν ἐνίοτε καὶ εἰς ἔθνη πολιτισθέντα, φωτισθέντα μάλιστα ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς, παρουσιάζει ὅμως καὶ ἀρετὰς μαρτυρούσας ὅποσον ἔμφυτον εἶχε τὴν εὐγένειαν τῶν αἰσθημάτων ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ. Ἡ Ναυσικαία, τὴν ὅποιαν τσαχικὲς ἐλαθόμεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν, εἶναι βεβαίως κάλλιστος τύπος παρθενικῆς ἀφελείας, φιλοστοργίας, φιλοξενίας· καὶ ἡ Πηνελόπη, ἡ Ἀνδρομάχη, ἡ σύζυγος τοῦ Ἀλκινόου Ἀρήτη, εἶναι οὐδὲν ἥττον θαυμασταὶ διὰ τὴν μητρικὴν καὶ τὴν συζυγικὴν αὐτῶν ἀφοσίωσιν.

Οἱ γνήσιοι ἀδελφοὶ διένεμον τὴν πατρικὴν περιουσίαν ἐξίσου διὰ κλήρου, οἱ δὲ νόθοι ἐλάμβανον μὲν μικρότερον κλῆρον, ἐτιμῶντο δὲ ἴσα τοῖς γνησίοις, πλὴν σπανιωτάτων ἐξαιρέσεων. Ὅχι μόνον δὲ μεταξὺ ἀδελφῶν, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ συγγενῶν ἀπωτάτων, καὶ μεταξὺ ἀνθρώπων τῆς αὐτῆς φυλῆς, ὑπῆρχον δεσμοὶ φιλίας διαρκεῖς, χαριέστατοι, εὐγενέστατοι. Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ σχέσεις τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Ἰολάου, τοῦ Θησέως καὶ τοῦ Πειριθόου, τοῦ Ὀρέστου καὶ τοῦ Πυλάδου, αἵτινες, ἂν καὶ φημισθεῖσαι ὑπὸ τῆς μεταγενεστέρως ποιήσεως, εἶχον βεβαίως τὴν ἠθικὴν αὐτῶν ὑπόστασιν ἐν τῇ περιόδῳ εἰς ἣν ἀναφέρονται αἱ παραδόσεις αὐταί· ἀλλὰ μήπως ἡ Ἰλιάς αὐτὴ δὲν ὑμνήσῃ τὴν φιλίαν τοῦ Ἀχιλλέως πρὸς τὸν Πάτροκλον, τοῦ Ἰδομενέως πρὸς τὸν Μηριόνην, τοῦ Διομήδους πρὸς τὸν Σθένηλον; Μήπως πρὸ πάντων ὁ ἀγέρωχος Ἀχιλλεὺς, ἀρπάσας ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶ κόριν αἰθαλόεσσαν, δὲν ἐπέχυσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, καὶ δὲν ἥσχυεν τὸ χαρίεν αὐτοῦ πρόσωπον, καὶ δὲν ἐξηπλώθη μέγας μεγαλωστί κατὰ γῆς καὶ δὲν ἐσχίσε τὴν κόμην αὐτοῦ, ὅτε ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ ἀγαπητοῦ Πατρός; Μήπως ὁ ἀμείλιχος ἐκεῖνος τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀντίπαλος, δὲν ἐκλαυσε, δὲν ἐθρήνησε, δὲν ἐκήρυξεν ὅτι οὐδεμίαν ἔχει εὐφροσύνην ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἀφ' ἧς ἀπώλεσε τὸν ἐταῖρον ὃν ἐτίμα ἴσα τῇ αὐτοῦ κεφαλῇ;

Ἀλλὰ τί μοι τῶν ἴδω, ἐπεὶ φίλος ὦλεθ' ἐταῖρος,

Πάτροκλος, τὸν ἐγὼ περὶ πάντων τῶν ἐταῖρων,
ἴσον ἐμῇ κεφαλῇ; τὸν ἀπώλεσα . . .

Δημόδοκος, ἑρμηνεία τῆς ἑλληνικῆς Βέροισις

Μήπως ἡ ὅλη τῆς Ἰλιάδος ὑπόθεσις δὲν στηρίζεται κυρίως εἰς τὴν φιλικὴν ἐκείνην τοῦ Ἀχιλλέως πρὸς τὸν Πάτροκλον;

Ἄλλος γοητευτικώτατος χαρακτήρ τῆς ἡρωϊκῆς κοινωνίας εἶναι ἡ εὐγενὴς προθυμία μεθ' ἧς ἐγίνετο δεκτὸς πᾶς ἄνθρωπος ζητῶν φιλοξενίαν, καὶ ἡ μακρὰ διάρκεια τοῦ ἠθικοῦ δεσμοῦ τοῦ συναπτομένου μεταξὺ δύο ἀνθρώπων, οἵτινες ἐκοινωνήσαν τῆς αὐτῆς τροφῆς καὶ ἀντήλ-
λαξαν ἀμοιβαίᾳ δῶρα, δεσμοῦ μεταβαίνοντος πολλάκις ἀπὸ τοῦ πα-
τρὸς εἰς τὸν υἱόν. Ναὶ μὲν ὁ ἄριστος ὁ δεχθεὶς ξένον καὶ προσενεγκὼν
εἰς αὐτὸν δῶρα, ἀπεζημιούτο ὑπὸ τοῦ δήμου διὰ τὴν ἀξίαν τῶν δώ-
ρων τούτων, διότι λέγει ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ ὁ Ἀλκίνοος, εἶναι βαρὺ νὰ
παρέχῃ εἰς καὶ μόνος τὴν εὐεργεσίαν,

... ἀργαλέον γὰρ ἓνα προικὸς χαρίσασθαι.

Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐλαττώνει παντάπασιν τὴν χάριν τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ φιλοξενία κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ὁ ἄριστος τῆς ὁμηρικῆς ἐπο-
ικῆς χαιρετίζει πρῶτον τὸν ἐπικαλούμενον τὴν προστασίαν τῆς οἰκίας
αὐτοῦ ξένον, παρατίθειν αὐτῷ σιτία, καὶ ἔπειτα ἐρωτᾷ αὐτὸν περὶ
τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ὁδοιπορίας του. Ἄν καὶ ὁ ἴδιος δὲν
προσκαλεῖται εἰς τὴν οἰκίαν του εὐχαρίστως ξένους, δὲν εἰμπορεῖ ὅμως καὶ
νὰ τοὺς ἀποβάλλῃ ἐὰν ἀφ' αὐτῶν προσέλθωσι καὶ ζητήσωσι τὴν ἐν
αὐτῇ διατριβήν. Ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ, ὁ Ἀλκίνοος λέγει πρὸς τὸν Ὀδυσ-
σεα, ὅτι ὁ ξένος καὶ ὁ ἰκέτης ἐπέχει τόπον ἀδελφοῦ ὡς πρὸς πάντας
ἄνθρωπον ὅστις ἔχει ὀλίγην καρδίαν εὐκισθησίαν.

Ἀντὶ κασιγνήτου ξεινός θ' ἰκέτης τε τέτυκται

ἄνερι, ὅςτ' ὀλίγον περ ἐπιψαύῃ παπίδεσσιν.

Εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ αἰσθητικῆς τούτου συνετέλεσεν ἴσως καὶ τοῦτο,
ὅτι κατὰ τὴν δόξαν τῶν τότε ἀνθρώπων, οἱ θεοὶ αὐτοὶ κατήρχοντο ἐνί-
στε εἰς τὴν γῆν, ἐν σχήματι ξένων. Βέβαιον δὲ εἶναι ὅτι ὁ θεσμός τῆς
φιλοξενίας ἐπὶ τοσοῦτον εἶχεν ἀναπτυχθῇ, ὥστε βλέπομεν ἀνθρώπους
ἔχοντας ἔργον ἴδιον τὸ φιλοξενεῖν, οἷος ἦτο λ. χ. ὁ γεννητὸς Ἀξυλος,
ὅστις ἐξεπίτηδες ἔκτισε τὴν οἰκίαν του παρὰ τὴν ὁδόν, ἵνα δέχεται
καὶ περιποιῇται τοὺς πάντας. Καὶ ὅπως ἀρρηκτοὶ ἦσαν οἱ δεσμοὶ
τῆς φιλοξενίας, ἐξάγεται ἐκ τῆς Ἰλιάδος, καθ' ἣν ἀκμάζοντος τοῦ
πολέμου Γλαῦκος ὁ τῶν Λυκίων ἡγεμὼν, σύμμαχος δὲ τοῦ Πριάμου,
καὶ Διομήδης, ὁ τῶν Ἀργείων, ἄμα ὡς ἔμαθον ὅτι οἱ παῖδες αὐτῶν

διετέλεσαν ἡνωμένοι διὰ τοῦ ἱεροῦ τῆς φιλοξενίας δεσμοῦ, ἀντὶ τοῦ πολεμῆσωσι κατ' ἑαυτῶν, προτείνουσι τὴν δεξιὰν καὶ ἀνταλλάττουσι τὰ ὄπλα.

Ἐτι δὲ σεβαστότερος τοῦ ξένου ἦτο ὁ ἱκέτης. Διότι ὁ ἱκέτης ὡς ξένος εὐρισκόμενος εἰς ἰδιόζυξάν τινα θέσιν, ὅστις γνωστοποιήσας τὴν ταλαίπωρον αὐτοῦ κατάστασιν, ἐπιθυμεῖ νὰ συνάψῃ μετὰ τοῦ ἀρίστου πρὸς ὃν ἀπευθύνεται, σχέσιν ὁμοίαν τρόπον τινὰ τῆς σχέσεως εἰς ἣν οἱ ἄνθρωποι διατελοῦσι πρὸς τοὺς θεοὺς. "Ὅσον ἐπαχθὴς καὶ ἂν ᾖ ὁ ἱκέτης διὰ τὸν ἡγήτορα ὁ εἰδικὸς οὗτος δεσμός, ὁ ἡγήτωρ δὲν δύναται νὰ τὸν ἀποβάλῃ ὅταν ἀπαιτηθῇ παρ' αὐτοῦ κατὰ τὸν νενομισμένον τύπον· ἅμα δηλαδὴ ἄνθρωπός τις, καταδιωκόμενος ὡς ἀδίκος, ἢ ἔλεγε παρουσιασθῇ φέρων ἱκετηρίαν ἐλαίαν ἢ ῥάβδον, καὶ παρακαλοῦσας εἰς τὸν βωμόν ἢ τὴν ἐστίαν τῆς οἰκίας, ἢ ἔλεγε ζητήσῃ τὴν προστασίαν τοῦ κυρίου τῆς οἰκίας, οὗτος δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἀπορρίψῃ τὴν αἴτησιν, διότι ἄλλως ἐτιμωρεῖτο δεινῶς ὑπὸ τῶν Ἑρινύων. Ἐνῷ ὁ ἱκέτης ἦτο ἡττηθεὶς, ἠδύνατο μὲν νὰ προσπέσῃ εἰς τοὺς πόδας τοῦ νικητοῦ καὶ νὰ ζητήσῃ τὸν ἔλεον αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν ἐλάμβανε τὴν χαρακτηριστικὰ καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ ἰδίως λεγομένου ἱκέτου. Ὁ νικητὴς ἦτο κύριος ἢ νὰ τὸν φονεύσῃ ἢ νὰ φεισθῇ αὐτοῦ καὶ νὰ δεχθῇ λύτρον.

Δὲν θέλομεν ἀποσιωπήσῃ, ὅτι εἰς τὰ μυθεύματα ἀπαντῶνται πολλὰ παραδείγματα ἀνθρώπων, οἵτινες παρέβησαν καὶ αὐτὰς τὰς ἱερὰς ἐντολὰς τῶν ὑποχρεώσεων, τὴν πρὸς τοὺς οἰκείους καὶ ὁμοφύλους ἀφοσίωσιν, τὴν εὐγενῆ πρὸς τοὺς ξένους φιλοξενίαν, τὴν πρόθυμον πρὸς τοὺς ἱκέτας προστασίαν. Ἀλλὰ ταῦτα εἶναι ἐξαιρέσεις, εἶναι παραβάσεις τοῦ καθηκόντος, ὁποῖαι ἀπαντῶνται εἰς πᾶσαν ἀνθρώπων κοινωνίαν. Μόνοι οἱ βίαιοι καὶ ἄγριοι, οἱ ὑπερφίαλοι καὶ ἀθέμιστοι Κύκλωες, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι, μὴ ἀποτελοῦντες μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, κατόικουν εἰς τὰ περὶ τὴν ῥαλίαν τῆς Σικελίας, ἀναφέρονται ὡς συνήθως καταπατοῦντες τὰς ἐντολὰς καὶ τὰς ἐκείνας καὶ ἀδιαφοροῦντες πρὸς τὸ ἱερὸν κύρος δι' οὗ περιέβαλλον αὐτὰς οἱ Ἕλληνες. Οἱ δὲ Ἕλληνες ἐνόμιζον ὡς ἀπαισίας τὰς ἐντολὰς αὐτάς παραβάσεις, καὶ ἀπόδειξις τούτου εἶναι ἡ τραγικὴ φρίκη τῶν ὁποίων ἐνέπνεον εἰς αὐτοὺς ἅπαντα μὲν ἡ διαβόητος διὰ τὰ ἀναισθητικὰ ματα αὐτῆς γενεὰ τοῦ Ἀθάμαντος ἢ τοῦ Κάδμου, πολλὰ δὲ ἀποτέλει οἱ παῖδες τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ Πηλέως, τοῦ Τελαμωνίου, τοῦ Ἰάσωνος καὶ τῆς Μηδείας, τοῦ Ἀτρείως καὶ τοῦ Ὀρέστου. Ἡ φρίκη αὕτη μὲν

τυρεῖ τῶν ὄντι, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἠύλαβοῦντο τὰ ἱερὰ καθήκοντα, τὰ ὅποια παρεβίασαν ἄνδρες ἔξοχοι, ἐκμανέντες πρὸς καιρὸν ὑπὸ τῆς Ἀτῆς (σελ. 60). Τὰ δὲ περὶ τούτων θρυλούμενα ἦσαν παθητικώτατα διὰ τὴν τοιαύτην μάλιστα ἀντίθεσιν μεταξύ τοῦ κοινῶς τηρουμένου καθήκοντος καὶ τῆς ἐξαιρετικῆς ἀθετήσεως αὐτοῦ ὑπὸ θαυμαστῶν ἄλλως θνητῶν.

Τὰ τοιαῦτα ἐπὶ τῶν ἡρώικων χρόνων αἰσθήματα τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς τὰ ἔχουσιν ἴσως καὶ ἄλλα πολλὰ ἔθνη μὴ πολιτισθέντα ἔτι, οἷον οἱ Ἀραβες τῆς ἐρήμου, οἱ ἀρχαιοτάτοι Γερμανοὶ, οἱ Σλαῦοι τῆς Τουρκίας. Οὐδαμοῦ ὅμως διατυποῦνται τοσούτῃ χαριέντως. Καὶ ἔπειτα, διὰ τὴν ἐκτιμῆσάμεν τὴν εὐγένειαν τοῦ ἐλληνικοῦ χαρακτῆρος, δίκαιον εἶναι νὰ συγκρίνωμεν αὐτὸν πρὸς ἔθνη γείτονα, σύγχρονα καὶ εἰς ὅσον ἐνδέχεται ἡμῶς εὐρισκόμενα περιστάσεις· πρὸς τοὺς Θρᾶκας λ. χ. οἵτινες καὶ ἐπὶ Προδότου καὶ ἐπὶ Θουκυδίδου, ὃ ἐστὶ πολὺ βραδύτερον τῶν χρόνων περὶ ὧν ὁμιλοῦμεν, κατὰ τὴν πέμπτην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα, ἐνόμιζον εὐγενὲς τὸ ἐστίχθαι, δηλαδὴ ὡς σημεῖον εὐγενοῦς καταγωγῆς ἔχαρασσαν, ὅπως οἱ σημερινοὶ ἄγριοι τῆς Ὠκεανίας καὶ τῆς Πολυνησίας, διὰ βελόνων ἐπὶ τοῦ σώματος ποικίλα ζωγραφήματα, ἀποβαίνοντα ἀναλλοίωτα δι' ἐπιχύσεως κεχρωματισμένης τινὸς ὕλης· ἐξῆγον τὰ τέκνα αὐτῶν διὰ τὰ πωλήσασιν ὡς δούλους, ἐθεώρουν τὴν μὲν ληστείαν ὄχι μόνον ὡς θεμιτὴν ἀσχολίαν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐντιμοτάτην, ἄτιμον δὲ τὴν γεωργίαν· καὶ ἠσθάνοντο εἰς τὴν χύσιν τοῦ ἀνθρωπίνου αἵματος ἡδονὴν καὶ εὐφροσύνην. Τελευταῖον ἡ συνήθης τῶν Ἑλλήνων τῆς ἡρώικῆς ἐποχῆς ἐγκράτεια εἶναι τῇ ἀληθείᾳ θαυμαστὴ ἀντιπαραβαλλομένη πρὸς τὴν βάνυσαν ἀσωτείαν τῶν παναρχαίων Γερμανικῶν φυλῶν. Ἀκράτου οἴνου σπανίως ἐγίνετο χρῆσις, καὶ ὕβριστικώτατον ἐλογίζετο νὰ ὀνομασθῇ τις οἰνοβαρὴς· διὰ τοῦτο ὁ Ἀχιλλεὺς, ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος, πρὸ πάντων στιγματίζει αὐτὸν ὡς οἰνοβαρῆ. Αἱ ἐστιάζσεις ἦσαν ἀφελεῖς, κύριον δὲ αὐτῶν ἀγλαΐσμα, ὁ χορὸς καὶ ἡ μουσική, τὰ ὅποια ὁ Ὅμηρος ὀνομάζει ἀναθήματα δαιτὸς· ὃ ἐστὶ κοσμήματα τοῦ συμποσίου.

Ἀλλὰ τὰ εὐγενῆ καὶ σωτήρια ἐκείνα αἰσθήματα δὲν ἠδύναντο νὰ καταστήσωσι τὴν κοινωνίαν ἀσφαλῆ, οὔτε ἐπιεικὴ πάντοτε, διὰ τὸ ἀνάγκη τῶν παθῶν καὶ τὸ φιλοπόλεμον τῶν πνευμάτων. Ὁ Ἀχιλλεὺς θυσιάζει 12 αἰχμαλώτους Τρῶας ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ φίλου αὐτοῦ Πα-

τρόκλου, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Νεοπτόλεμος, ὄχι μόνον φονεῖ τὸν γηραιόν Πρίαμον, ἀλλὰ καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Ἑκτορος, τὸν Ἀστυάνακτα, ἀρπάσσας ἐκ τοῦ ποδὸς, κατακρημνίζει ἀπὸ πύργου ὑψηλοῦ. Καὶ ταῦτα μὲν δύνανται νὰ λογισθῶσιν ὡς ἀποτελέσματα τοῦ ἐν πολέμῳ παντοῦ καὶ πάντοτε ἐξηγμένου πάθους· ἀλλ' ὁ Αὐτόλυκος, ὁ ἐκ μητρὸς πάππος τοῦ Ὀδυσσεως, ὅστις ὑπερέβαλε πάντας ἀνθρώπους κατὰ τὴν ληστείαν καὶ τὴν ἐπιπορκίαν, καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου συνέλεξεν ἄπειρον πλοῦτον, ἀποθαυμάζεται ἐπίσης ἀφελῶς ὅσον καὶ ὁ Νέστωρ, διὰ τὴν σύνεισιν αὐτοῦ, καὶ ὁ Αἴας, διὰ τὴν βῶμην. Ἡ μὲν οἰκία καὶ ἡ περιουσία τοῦ Ὀδυσσεως οὐδεμιᾶς ἐτύγχανον, κατὰ τὴν μακρὰν αὐτοῦ ἀπουσίαν, προστασίας, οἱ δὲ κακοήθεις ἡγήτορες οἵτινες κατησώτευσον τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, ἤξιουντο παρὰ τῷ λαῷ τῆς Ἰθάκης συμπαθείας μᾶλλον ἢ μομφῆς. Ὁ Ἀχιλλεύς, ὁ Ὀδυσσεύς, ὁ Μενέλαος ληστεύουσιν ὁσάκις τύχη περιστάσις, διὰ πάσης βίας καὶ πονηρίας. Τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πειρατοῦ εἶναι ἐπὶ τοσοῦτον σύνθετος καὶ οὕτως εἰπεῖν ἐντιμον, ὥστε ὁ διεχόμενος ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ξένου, ἡρώτα αὐτὸν ἂν σκοπὸς τῆς περιοδείας του ἦναι νὰ πλουτίσῃ διὰ πειρατείας, ὅπως ἤθελεν ἐρωτήσῃ αὐτὸν περὶ πάσης ἄλλης ἐμπορικῆς ἐπιχειρήσεως. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἡ πειρατεία καὶ βραδύτερον, ὃ ἐστὶν ἐν τῇ ἕκτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, δὲν ἀπεδοκιμάζετο ὅταν ἐνηργεῖτο κατὰ μὴ ἐλληνικῶν πλοίων. Καὶ τοιαύτας περὶ πειρατείας ιδέας εἶχον ὄχι μόνον οἱ Ἕλληνες, ἀλλ' ὅλα τὰ τότε ἔθνη· διότι ἡ περὶ τὴν πέμπτην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα συνομολογηθεῖσα μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Καρχηδονίων δευτέρα συνθήκη, διελάμβανε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἐξῆς· «τοῦ Καλοῦ ἀκρωτηρίου, Μαστίας, Ταρσηίου, μὴ ληΐζεσθαι ἐπέκεινα Ῥωμαίους, μηδὲ ἐμπορεύεσθαι, μηδὲ πόλιν κτίζειν,» ἂφ' ὧν συνάγεται ὅτι ἡ ληστεία, ἡ ἐμπορία καὶ ὁ ἀποικισμὸς ἦσαν τρία τινὰ, τὰ ὅποια ἐξίσου καὶ συνήθως μετήρχοντο τὰ Ῥωμαϊκὰ πλοῖα. Ὡστε ἄπορον δὲν εἶναι ἂν καὶ ἐν Ἑλλάδι εἰς τοὺς πολὺ ἀρχαιοτέρους ἡμηνικούς χρόνους, ἡ πειρατεία δὲν ἐλογίζετο ὡς ἀξιόμμεμπτον ἔργον.

Θλιβερωτάτη δὲ μάλιστα εἶναι ἡ περιγραφή τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως, ἡ γινομένη ὑπὸ τοῦ Ἡσίοδου, ὅστις θρηνεῖ ὄχι μόνον διότι οὐδεμία ὑπάρχει κοινωνικὴ δικαιοσύνη καὶ οὐδὲν αἶσθημα καθήκοντος, ἀλλὰ διότι ἐξελύθησαν πάντες οἱ δεσμοὶ τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς φιλοξενίας. Ἰσως ὅμως οἱ σκυθρωποὶ οὗτοι χαρακτῆρες τῆς ἡσίο-

δικῆς εἰκόνας δὲν παριστῶσι τοὺς γνησιωτέρους ἡρωϊκοὺς χρόνους, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν μεταγενεστέραν ἐποχὴν, ὅτε εἶχε ὁ ποιητὴς οὗτος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ ἀρχαιότατοι, οἱ αὐτοφυεῖς ἠθικοὶ δεσμοί, εἶχον ὑποβάλλει τὸ πάλαι αὐτῶν κράτος, ὡς πολλάκις συμβαίνει, διὰ τὴν πλείονα μετὰ τῆς ἀλλοδαπῆς ἐπιμιξίαν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν παραγωγὴν νέων περιστάσεων καὶ ἀναγκῶν, πρὸς τὰς ὁποίας δὲν ἐπαρκοῦσιν ἤδη οἱ ἀφελεῖς ἐκεῖνοι θεσμοί. Ἐντεῦθεν κατέστη ἀπαραίτητος ἡ διὰ νόμων γραπτῶν καὶ τεχνητῆς ἀγωγῆς ῥύθμισις τῆς κοινωνίας καὶ ἐνίσχυσις τοῦ ἠθικοῦ τῆς πολιτείας προσώπου. Ἀλλὰ ἡ νέα αὕτη νομοθεσία καὶ ἀγωγή δὲν εἶχεν ἔτι προφθάσει νὰ φέρῃ τοὺς καρποὺς αὐτῆς, διότι αἱ τοιαῦται τῶν κοινωνιῶν ἀναμορφώσεις ἀπαιτοῦσιν, ἵνα συμπληρωθῶσι καὶ καρποφορήσωσι, χρόνον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μακρόν. Ὡστε φυσικῶ τῷ λόγῳ συνέβη ἐν τῷ μεταξύ μεγάλη τις κοινωνικὴ ἐκλυσις· τὰ μὲν ἀρχαῖα ἠθικὰ στοιχεῖα ἐξέλιπον, τὰ δὲ νέα δὲν εἶχον ἔτι διαμορφωθῆ. Ὀνομάζονται δὲ αἱ τοιαῦται ἐποχαὶ μεταβατικαὶ καὶ εἶναι αἱ ὀλιγώτερον ἀγαθαὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐθνῶν.

Ὡπως δὴποτε αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχον λάβει εἰς ἐτι, κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους, τὴν συνειδήσιν τῆς ἠθικῆς αὐτῶν ὡς πρὸς τὰ ἄλλα ἔθνη ὑπεροχῆς, διότι ἡ λέξις «βάρβαρος» δὲν φαίνεται τότε ἐφαρμοζομένη εἰς ἔθνος τι, οὐδὲ συνεπαγομένη τὴν ἰδέαν ἠθικοῦ ἢ διανοητικοῦ μειονεκτήματος. Ὁ Ὀμηρὸς δὲν τὴν ἐφαρμόζει εἰμὴ εἰς τὰς γλώσσας, σημαίνει δὲ τὸ ἐπίθετον παρ' αὐτῷ γλώσσαν ὄχι μόνον ξένην, ἀλλὰ καὶ ἀκατέργαστον καὶ τραχεῖαν. Οὕτως ἀποκαλῶν ἀγριοφῶνους τοὺς παναρχαίους καὶ ληστρικοὺς κατοίκους τῆς Λήμνου Σίντιας, βαρβαροφῶνους δὲ τοὺς Κῆρας τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὑποδεικνύει, ὅτι εἶχε τὴν συνειδήσιν τῆς ἀρμονικωτέρας γλώσσης τὴν ὁποίαν αὐτὸς εἶλάλει. Ἄν ὅμως ὁ ποιητὴς ἐνόει τὴν ὑπεροχὴν τῆς κοινωνικῆς τοῦ ἔθνους αὐτοῦ καταστάσεως ὡς πρὸς τὸν μονήρη τῶν Κυκλάδων βίον καὶ τὰ ἄγρια τῶν Σικελῶν ἤθη, ἐνόει συγχρόνως ὅτι ὡς πρὸς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας οἱ Φοίνικες καὶ οἱ Αἰγύπτιοι ἦσαν ἀνώτεροι τοῦ ἔθνους ἐκείνου. Διότι δὲν ἐπέστη ἔτι ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν οἱ προπάτορες ἡμῶν, μετὰ μακροῦς ἀγῶνας καὶ παθήματα πολλὰ, πρωτεύσαντες εἰς ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως καὶ ἀρετῆς, ἀναδειχθέντες τὸ μεγαλοφύεστερον ἅμα καὶ τὸ μαχημώτερον τῶν ἐπὶ γῆς ἐθνῶν, τὸ καλλιτεχνικώτερον καὶ τὸ ῥωμαλεώτερον, τὸ εὐγλωττότερον καὶ ἐν πολλοῖς πρα-

κτικώτερον, σεμνυόμενοι δὲ δικαίως ἐπὶ τῇ ὁμολογουμένῃ ταύτῃ ὑπεροχῇ ἀπέδωκαν, ἐν τῇ πέμπτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, εἰς τὸ ὄνομα αὐτῶν τὴν ἔννοιαν τοῦ τελείου ἀνθρώπου, ἐγκολάψαντες εἰς ἅπαντα τοιοῦτὰ φύλα τὸ στίγμα κατωτέρας διανοητικῆς καὶ ἡθικῆς καταστάσεως· καὶ ἀνηγόρευσαν μὲν ἑαυτοὺς ἡγήτορας, καὶ ἀριστεῖς, καὶ ἀνακταί τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, προσέβλεψαν δὲ πρὸς ἅπαντας τοὺς λοιποὺς λαοὺς ὡς ἐπὶ δῆμον πολὺν καὶ βάναυσον· καὶ εἰς δύο ἀνθρωπίνων ὄντων φύσεις διήρεσαν ἅπασαν τὴν οἰκουμένην, τοὺς "Ελληνας ἄφ' ἑνός, τοὺς βαρβάρους ἄφ' ἑτέρου· ἐποχὴ ὅχι μόνον μεγάλη διὰ τὸ ἐλληνικὸν ὄνομα, ἀλλὰ καὶ μοναδική· εἰς τὴν ἱστορίαν· διότι πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα ἔθνη ἐμεγαλουργήσαν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, πολλὰ δὲ καὶ διὰ τῆς βίας ἐκταράχθησαν αὐτοῦ, οὐδὲν ὅμως ἄλλο ἐτόλμησε νὰ προτείνῃ τὴν ἀξίωσιν τοιαύτης ἡθικῆς κυριαρχίας, ἐνώπιον τῆς ὁποίας κλίνει τὴν κεφαλὴν ἡ ἱστορία ἐπὶ δις χίλια καὶ ἐπέκεινα ἔτη.

Οἱ "Ελληνες ἄλλως τε τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς ὅχι μόνον δὲν εἶχον τὴν συνείδησιν τῆς ὑπεροχῆς αὐτῶν ὡς πρὸς τὰ ἄλλα ἔθνη τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ ὀλίγιστα τούτων ἐγνώριζον, διότι ἡ γεωγραφικὴ αὐτῶν ἐπιστήμη ἦτο ἀτελεστάτη. Τὰ ὁμηρικὰ ἔπη θεωροῦσι τὴν γῆν ὡς δις σκον στρογγύλον, πανταχόθεν περιβρεχόμενον ὑπὸ μεγάλου ποταμοῦ τοῦ Ὠκεανοῦ, ἀκριβῶς πάντοτε διακρινομένου ἀπὸ τῆς ἰδίως θαλάσσης, ἥτοι τῆς μεσογείου θαλάσσης, ἣτις καλεῖται θάλασσα, πόντος, πέλαγος, ἅλς. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς γῆς κεῖται ἡ Ἑλλάς, τῆς ὁποίας κέντρον ἀποτελεῖ πάλιν τὸ θεῶν ἔδος, ἡ κενταυρία τῶν θεῶν, ὁ μέγας Ὀλυμπος. Ἐπὶ τοῦ γηίνου δίσκου ἀψιδοῦται, ἐν εἵδει θόλου, ὁ πολὺ χαλκός οὐρανός, ὅστις ἐρείδεται ἐπὶ τῶν κίωνων τοῦ Ἀτλαντος. Καὶ ἐντός μὲν τῆς γῆς εὐρίσκεται ὁ Ἄδης, ἂν καὶ καθ' ἕτερον ὁμηρικὸν χωρίον, ὁ Ἄδης κεῖται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, ἐπέκεινα τοῦ δυτικοῦ Ὠκεανοῦ. Κάτωθεν δὲ τῆς γῆς, ἐπίσης ἀπὸ αὐτῆς ἀπέχων ὅσον ὁ οὐρανός ἄνωθεν αὐτῆς, ὁμοίως τούτου θόλος, ἐν εἵδει ἀντίποδος πρὸς αὐτὸν κείμενος, περιέχει τὸν Τάρταρον. Τὰ ὁμηρικὰ ἔπη διακρίνουσι τὰς χώρας τῆς γῆς ὅχι κατὰ 4, ἀλλὰ κατὰ δύο μόνον οὐρανίους ζώνας, τὴν ζώνην τοῦ ἡλίου, καὶ τὴν ζώνην τοῦ ζόφου, ἐξ ὧν ἡ μὲν σπμαίνει τὸ ἀνατολικόν, ἡ δὲ τὸ δυτικὸν μέρος. Γνωρίζουσι δὲ τὰ ἔπη ταῦτα ἀκριβέστερον μόνον τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα· ἐν δὲ τῶν ἄλλων χωρῶν, ὡς πρὸς τὰς ὁποίας ἀκολουθοῦσιν ἀπλῶς τὰ ἄσαφά.

κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦτον μυθεύματα καὶ τὰ ἀόριστα τῶν ναυτῶν διηγήματα, μνημονεύουσι μόνον τῆς Θράκης, τῆς Φοινίκης, τῆς Αἰγύπτου, τῆς Λιβύης, τῆς Αἰθιοπίας καὶ τινων νήσων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Εἰς τὴν ζώνην τοῦ ἡλίου, ἐν τῇ ἀπωτάτῃ ἀνατολῇ, θέτουσιν, ὥς κατὰ ἀσαφῆ περὶ Κασπίας θαλάσσης μυθεύματα, τὴν κοινουοῦσαν μετὰ τοῦ ὠκεανοῦ λίμνην τοῦ Ἑλλίου· πλησίον αὐτῆς κεῖται ἡ (ἡλιώτις) χώρα τοῦ Αἰήτου, καὶ ἡ γῆ τῶν Ἀρίμων, πολὺ δὲ δυτικώτερον, πλησίον ἤδη τῆς μικρᾶς Ἀσίας, κατῴκουν αἱ Ἀμαζόνες καὶ οἱ Ἀλιζῶνες, πλησίον τῶν ὁποίων ἦτο ἡ τοῦ ἀργύρου πηγὴ νοτιώτερον δὲ οἱ Σόλυμοι, τοὺς ὁποίους ἡ ἄκρα Χίμαιρα χωρίζει ἀπὸ τοὺς δυτικώτερον ἔτι, ἐν αὐτῇ τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, οἰκοῦντας Λυκίους. Πρὸς τὸ μεσημβρινανατολικὸν τούτων πάντων κεῖται ἡ εὐρεῖα χώρα τῶν εὐδαίμωνων Αἰθιοπῶν, ἥτις ὀρίζεται πρὸς τὸ μεσημβρινοδυτικὸν ὑπὸ τῆς χώρας τῶν παρὰ τὴν μεσόγειον Ἑρεμβῶν, πρὸς μεσημβρίαν τῶν ὁποίων οἰκοῦσιν, ὁμοίως παρὰ τὴν μεσόγειον, οἱ ἔμπειροι περὶ τὴν ναυτικὴν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πειρατείᾳ περιφῆμοι Φοίνικες καὶ Σιδόνιοι. Πρὸς τὸ μεσημβρινοδυτικὸν δὲ τούτων εὐρίσκεται ἡ Αἴγυπτος, ἡ διαβρεχομένη μὲν ὑπὸ ἡμῶν ὡς ποταμοῦ, ἔχουσα δὲ τὴν λαμπρὰν καὶ ἐκατόμυλον τῶν Θεῶν πόλιν, καὶ τὴν νῆσον Φάρον, ἥτις ἀπέχει μιᾶς ἡμέρας ὁδὸν ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ. Καὶ δυτικώτερον μὲν, ἔπεται μετὰ τὴν Αἴγυπτον ἡ στενὴ παραλία τῆς Λιβύης, ἔτι δὲ δυτικώτερον (πάντοτε παρὰ τὴν βόρειον τῆς Ἀφρικῆς παραλίαν), ἡ χώρα τῶν Λωτοφάγων. Ὅλως δὲ πρὸς νότον, παρὰ τὸν ὠκεανόν, κατῴκουν οἱ μυθικοὶ Πυγμαῖοι. Αἱ χώραι αὗται καὶ φυλαὶ τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς μεσημβρίας χωρίζονται διὰ τοῦ ἐν τῇ μεταξύ κυμαινομένου Πόντου ἀπὸ τῶν βορειότερον κειμένων χωρῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος, τῶν ὁποίων τὰ ἡμερικὰ ἔπη γνωρίζουσι τὰ ἔθνη, τὰ ὄρη, τοὺς ποταμούς, τὰς πόλεις κλπ. σχεδὸν ὅσον καὶ οἱ μεταγενέστεροι γεωγράφοι ἀκριβῶς. Ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως ἢ τοῦλάχιστον ἐξ ἀκριβῶν πληροφοριῶν φαίνεται ὁ ποιητὴς γνωρίζων τῆς μὲν βορείου πλευρᾶς τῆς μικρᾶς Ἀσίας τὰ μέχρι τῆς ἐν Παφλαγονίᾳ ἄκρας Καράμβειος μέρης, τῆς δὲ νοτίου πλευρᾶς, τὰ μέχρι τοῦ ἐν Μαϊονίᾳ ἢ Λυδία ποταμοῦ Ξάνθου. Παρεκτός δὲ τούτων ἀναφέρει, πρὸς βορρᾶν μὲν τῶν Παφλαγόνων, τοὺς Καύκωνας, πρὸς ἀνατολὰς δὲ, τοὺς Ἐνετούς· πρὸς νότον τῆς Μαϊονίας, τοὺς Κᾶρας καὶ πρὸς τὸ ἀρκτικοδυτικὸν αὐτῆς, τοὺς Λυκίους. Εἰς ταῦτα ὅμως περιορίζονται αἱ περὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἰδήσεις τοῦ

Ὀμήρου. Τὴν δὲ Ἑλλάδα, τὴν ὁποῖαν ἡ Ὀδύσεια, μάλιστα ὡς πρὸς τὴν Πελοπόννησον, γνωρίζει ἤδη πολὺ ἀκριβέστερον ἢ ἡ Ἰλιάς, ὁ ποιεῖ τῆς φαίνεται ὁμοίως κατὰ μέγα μέρος αὐτοπροσώπως διεξελθών. Ἐν πλείστον διέτριψε πιθανῶς εἰς Βοιωτίαν, ἧς ἀριθμεῖ πάμπολλα χωρία, καὶ εἰς τὴν ὁποῖαν μετέβη ἀναμφιβόλως ἐκ τῆς ἐν Εὐβοίᾳ Χαλκίδος· ἔπειτα ἐπεσκέφθη τὴν Φωκίδα, τὴν Λοκρίδα, τὴν Ἀττικὴν, καὶ ἐν Πελοποννήσῳ, τὴν Σικυῶνα, τὴν Κόρινθον, τὸ Ἄργος, τὰς Μυκῆνας καὶ τὴν Λακεδαίμονα. Τὰς τρεῖς ὁμῶς ἄλλας πολιτείας τῆς Πελοποννήσου, τὰς ὑπ' αὐτοῦ μνημονευόμενας, Πύλον, Ἀρκαδίαν, Ἠλιαν, ἔτι δὲ καὶ τὴν Αἰτωλίαν, καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν, καὶ τὰς θεσσαλικὰς πόλεις Φθίαν, Ἑλλάδα κλπ. γνωρίζει μόνον ἐξ ἀκουσμάτων, διότι αἱ περὶ τῶν χωρῶν τούτων εἰδήσεις αὐτοῦ εἶναι τοσοῦτον ἄριστοι καὶ συγκεχυμένοι, ὥστε βέβαιον φαίνεται ὅτι δὲν διέτριψεν αὐτόθι. Τὸ αὐτὸ λέγομεν καὶ περὶ τῶν νήσων, ἐξαιρέσει τῆς Εὐβοίας, τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῆς Αἰγίνης. Τῶν Κυκλάδων μάλιστα οὐδόλως μνημονεύει, πλὴν τῆς Δήλου καὶ τῆς Σύρου· καὶ περὶ Ἰθάκης, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου, Ἐχινάδων καὶ ἄλλων πρὸς τοῦτο τὸ μέρος νήσων, ἐλλιπῆ καὶ μυθώδη εἶναι τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα. Πρὸς βορρᾶν δὲ τῆς Ἑλλάδος κεῖται καθ' Ὀμηρον, ἐν μὲν τῇ μετέπειτα κληθείσῃ Ἠπείρῳ, ἡ χώρα τῶν Θεσπρωτῶν, πόλεις ἔχουσα τὴν Ἐφύραν καὶ τὴν Δωδώνην, ἐν ἣ οἱ ἐρμηνευταὶ τῶν χρησμῶν τοῦ Διὸς Σελλοῖ, καὶ παρακειμένην τὴν νῆσον τῶν Φαιάκων Σχερίαν· ἐν δὲ τῇ μετέπειτα Μακεδονίᾳ, ἡ Πιερία, ἡ Παιονία, ἐν ἣ ἡ παρὰ τὸν Ἀξιὸν ποταμὸν πόλις Ἀμυδῶν, καὶ ἡ Ἡμαθία· πρὸς δὲ τὸ ἀρκτικοανατολικὸν αὐτῶν οἱ Κίκονες καὶ οἱ Μυσοὶ, καὶ ἐστὶ βορειότερον ἢ ὀρεινὴ καὶ τραχεῖα Θράκη, ἐν ἣ τὰ ὄρη Ἀθῶς (Ἄθως) καὶ Νυσήϊον, καὶ αἱ πόλεις Αἶνος, Αἰσύμη καὶ Σηστός· τελευταῖον δὲ ἡ χώρα τῶν Ἰππημολγῶν καὶ τῶν Ἀβίων. Εἰς τὸ δυτικὸν τῆς γῆς μέρος, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ ποιητὴς ἔχει ἀτελεστάτας καὶ σφύδρα συγκεχυμένας εἰδήσεις, τάσσει οὗτος τὴν γῆν τῶν ἀγρίων Κυκλώπων, τῶν ἀνθρωποφάγων Λαιστρυγόνων, καὶ τῶν ληστρικῶν Σικελῶν, ἧτοι τὴν Σικανίαν, τὴν κειμένην, ἐν διαστήματι μιᾶς ἡμέρας πλοῦ, πρὸς βορρᾶν τῶν Λωτοφάγων· καὶ παρ' αὐτῇ, πρὸς νότον μὲν τὴν νῆσον Αἶγυον καὶ τὴν τοῦ Αἰόλου, πρὸς βορρᾶν δὲ τὴν νῆσον Θρινακίαν, παρὰ τῇ ὁποίᾳ αἱ ἡφαίστειαι Πλαγκταὶ (πλανώμεναι) πέτραι καὶ ὁ ἐπικίνδυνος πορθμὸς τῆς Σκύλλης καὶ τῆς Χάρυβδος. Κατόπιν ἔρχεται ἀρκτικοδυτικώτερον ἡ νῆσος τῶν Σειρήνων, εἰς δὲ τὴν ἀπωτάτην δύσιν ἡ νῆσος

τῆς πολυθρυλήτου νόμφης Κίρκης, ἡ Αἰαίη, καὶ προσέτι ἡ πέτρα Λευκάς καὶ τὸ Ἥλυσιον· ἐπέκεινα δὲ τοῦ δυτικοῦ ὠκεανοῦ, ἡ χώρα τῶν εἰς ἀδιάλειπτον σκότος διαγόντων Κιμμερίων, καὶ, κατὰ τὰ προμνημονευθέντα, ἡ τοῦ Ἄδου χώρα. Τελευταῖον πρὸς τὸ ἀρκτικοδυτικώτατον τῆς γῆς, εἰς πλείστην ἀπόστασιν ἀφ' ὧν τῶν λοιπῶν χωρῶν, ἡ μυθική τῆς Καλυψοῦς νῆσος Ὠγυγία, ἀποτελεῖ τὸν ὁμαλὸν τῆς θαλάσσης, διότι καθ' Ὁμηρον, ἡ ἀρκτικοδυτικῶς τῆς Ἑλλάδος μεσόγειος ἀπλοῦται ἐπὶ πολὺ πρὸς βορρᾶν.

Ταῦτα, καὶ ὅχι ἄλλα, γνωρίζει ὁ Ὅμηρος περὶ τῆς γῆς. Ὁ δὲ Ἡσίοδος ἔχει ἤδη ἐκτενεστέρας τινὰς εἰδήσεις· πρεσβύει μὲν ὅσα καὶ ὁ Ὅμηρος περὶ τοῦ σχήματος τῆς γῆς, περὶ τοῦ περικυκλούντος αὐτὴν ὠκεανοῦ, περὶ τοῦ ἐν τῷ βυθῷ αὐτῆς Ταρτάρου καὶ περὶ τοῦ οὐρανοῦ θάλου, τοῦ ἐρείδομένου ἐπὶ τοῦ Ἀτλαντος· ἀλλὰ φαίνεται εἰδῶς τὰ πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς δυσμὰς τῆς γῆς ἀκριβέστερον ὅπως οὖν. Παρ' αὐτῷ πρῶτον εὐκρινῶς ἐκδηλοῦται ἡ σημερινὴ Ἰταλία, διότι μνημονεύει ἐν τῇ Θεογονίᾳ, τῶν Τυρσηνῶν καὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Λατίνου· ἐπὶ δὲ τῆς Σικελίας ἀναφέρει τὴν Αἴτην καὶ τὴν Ὀρτυγίαν (τὰς μετέπειτα Συρακούσας) καὶ εἰς τὴν μετέπειτα Γαλατίαν, τοὺς Αἰγυας· ἤκουσε δὲ καὶ περὶ τῶν καλῶν τῆς Ἰσπανίας καρπῶν, διότι πρῶτος αὐτός ὁμιλεῖ περὶ τῶν κατέναντι τοῦ Ἀτλαντος κειμένων κήπων τῶν Ἑσπερίδων καὶ περὶ τῶν χρυσομήλων τῶν κήπων τούτων. Ἐπειτα πρὸς βορρᾶν γνωρίζει τὸν ποταμὸν Ἰστρον, καὶ πρὸς ἀνατολὰς, τὸν ποταμὸν Φάσιν, καὶ πρὸς μεσημβρίαν τὸν ποταμὸν Νεῖλον, τὸν ὁποῖον ὁ Ὅμηρος ὀνομάζει ἔτι Αἴγυπτον, δηλαδὴ ποταμὸν Αἰγύπτου. Τοὺς Αἰθίοπας, ὁ Ἡσίοδος τίθησι πρὸς μεσημβρίαν, ἥτοι ἐν Λιβύῃ, καὶ ὀνομάζει Σκύθας τοὺς Ἰππημολγοὺς τοῦ Ὁμήρου. Τελευταῖον καὶ εἰς τὰς χώρας, τὰς ὁποίας ἐγνώριζεν ὁ Ὅμηρος, ὁ Ἡσίοδος ἀναφέρει πολλὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα, τὰ ὁποῖα οὔτε εἰς τὴν Ἰλιάδα οὔτε εἰς τὴν Ὀδύσειαν ἀπαντῶνται.

Ἐκ τοῦ στενοῦ τούτου κύκλου τῶν γεωγραφικῶν γνώσεων, καθίσταται πρόδηλον, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ναυτιλία περιωριζέτο τότε κυρίως εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Πολὺ βραδύτερον, οἱ Φωκαεῖς, πρῶτοι Ἑλλήνων, ἐθαλασσοπόρησαν κατὰ τὸν Ἀδρίαν καὶ πρὸς τὴν Τυρρηνίαν. Τοῦ δὲ Εὐξείνου πάντου οὐδεμίαν γνῶσιν ἔχει ὁ ποιητής. Καὶ ἐντὸς

τοῦ Αἰγαίου, τὰ πλοῖα δὲν ἀπεμακρύνοντο πολὺ ἐκ τῆς παραλίας· ἦσαν δὲ τὰ πλοῖα μικρά καὶ ὄχι κατάφρακτα· οἱ ἴστοι αὐτῶν, ὄντες κινητοί, δὲν ὑφούντο εἰμὴ ὅτε ἔπνεεν οὐριος ἄνεμος· τὴν νύκτα ἔπαιον ὁ πλοῦς καὶ καθ' Ἡσίοδον, 50 μόνον ἡμέρας διήρκει ἡ ἐπιτηδεῖα πρὸς θαλασσοπλοῖαν ὥρα τοῦ ἔτους. Ἐφημίζοντο δὲ ὡς ἐπιτήδαιο ναυτικοὶ οἱ Κρήτες καὶ ἐτι μᾶλλον οἱ Τάφιοι, οἵτινες ἐλέγοντο οἰκούντες εἰς τὰς παρὰ τὴν παραλίαν τῆς Ἀκαρνανίας νήσους καὶ ἔπωνομαζοντο φιλήρετμοι, δηλαδὴ φίλοι τῶν κωπῶν, τῆς ναυτιλίας.

Εἰς τὴν ἀτέλειαν τῆς ναυτιλίας συνετέλει πολὺ ἡ ἀτέλεια τῶν ἀστρονομικῶν γνώσεων· διότι ἡ ὅλως πρακτικὴ τῶν παναρχαίων Ἑλλήνων ἀστρονομία συνέκειτο ἐξ εὐαρίθμων τινῶν καὶ ἀφελεστάτων περὶ τῶν οὐρανίων σωμάτων παρατηρήσεων. Ἐπρέσβευον δὲ ὅτι ὁ ἥλιος (καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ σελήνη) ἐφέρετο καθ' ἐκάστην ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ θόλου, ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, ἄνω τοῦ στρογγύλου τῆς γῆς δίσκου, καὶ καθὼς τὸ πρῶτ' προέκυπτεν ἐκ τοῦ Ὠκεανοῦ, ἢ ἐκ τῆς παρακειμένης αὐτῷ λίμνης τοῦ Ἥλιου, οὕτω πάλιν τὸ ἐσπέρας κατέπιπτεν εἰς τὸν Ὠκεανόν, ἢ εἰς δυτικὴν τινα λίμνην, μὴ ἀναφερόμενην ὅμως εἰμὴ ὑπὸ μεταγενεστέρων ποιητῶν· ἀλλὰ σαφὴ ἔννοιαν δὲν εἶχον, ἢ τοῦλάχιστον δὲν ἐξέφρασαν ῥητῶς, τίνι τρόπῳ ὁ μὲν ἥλιος ἐν τῷ διαστήματι τῆς νυκτός, ἡ δὲ σελήνη, ἐν τῷ διαστήματι τῆς ἡμέρας, ἐπέστρεφον εἰς τὸ σημεῖον ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἤρχίζον πάλιν τὸν ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ δρόμον αὐτῶν. Παρετήρουν δὲ μέχρι τινός καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων τὴν κίνησιν, διότι ὁ Ὅμηρος σημειοῖ ὡς ἄξιον λόγου, ὅτι ἡ Ἀρκτος, ἡ μεγάλη ἄλλως λεγομένη ἄμαξα, οὐδέποτε καταβαίνει εἰς τὸν Ὠκεανόν, δηλαδὴ οὐδέποτε δύει· ὁ δὲ Ἡσίοδος ὁμιλεῖ πολλάκις περὶ τῆς καθ' ὠρισμένους χρόνους καὶ τόπους ἐπιτολῆς καὶ ὁύσεως διαφόρων ἀστέρων. Ἐν γένει οἱ ὑπὸ τῶν δύο ποιητῶν μας ἀναφερόμενοι ἀστέρες καὶ ἀστερισμοί, εἶναι οἱ ἐξῆς· παρ' Ὀμήρῳ μὲν ἡ Ἀρκτος ἢ ἡ ἄμαξα, ὁ Ὠρίων, ὁ κύων τοῦ Ὠρίωνος, ἐν ᾧ ὁ λαμπρότερος τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων Σείριος, αἱ Ὑάδες καὶ αἱ Πλειάδες, αἵτινες, ὁμοῦ λαμβανόμεναι, ἀποτελοῦσι τὸν ἐπὶ τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου ἀστερισμὸν τοῦ Ταύρου· παρ' Ἡσιόδῳ δὲ προσέτι ὁ Ἀρκτοῦρος, ὁ λαμπρότερος τῶν ἀστέρων τοῦ Βοώτου, καὶ ἡ Δίκη, ἥτοι ἡ παρθένος, ἀστερισμὸς τοῦ ζωδιακοῦ, ἔχων λαμπρὸν ἀστέρα, τὸν Στάχυν. Κατὰ τὰς ἀτελεῖς ταύτας παρατηρήσεις, ἀτελῶς κατεμέτρησαν καὶ τὸν χρόνον.

Ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει μὲν ἔτη ἢ ἐνιαυτούς, καὶ μῆνας· ἀλλὰ τοὺς μὲν μῆνας ὠρίζε κατὰ τὰς φάσεις τῆς σελήνης, ὡς ἐξάγεται ἀπὸ τὴν ἑορταζομένην ἐπάνοδον τῆς νουμηνίας, τῆς νέας σελήνης, καὶ ἀπὸ τῶν φράσεων ἀμηνὸς φθίνοντος ἱσταμένοιο·» εἰς δὲ καὶ μόνος ὀνομάζεται μὴν ὁ Ἀθηναίων, αὐτὸς ἐκεῖνος ὃν οἱ Ἀθηναῖοι ἐκάλουν βραδύτερον Γαμηλιῶνα (ἀπὸ 24 ἰανουαρίου μέχρις 22 φεβρουαρίου). Τὸ δὲ ἔτος συνέκειτο μέχρι Σόλωνος, τοῦ ἀκράσαντος ἐν τῇ ἑκτῇ ἑκατονταετηρίδι, ἐκ 12 μηνῶν τριακονθημέρων, εἰς οὓς πρωϊμώτατα προσετέθη, κατὰ πάντα δευτέρον ἐναυτὸν, μὴν ἐμβόλιμος, ἐπίσης τριακονθημέρος. Καὶ διὰ ταύτης ὅμως τῆς προσθήκης, πολὺ ἔτι ἀπέχον τοῦ ἀκριβοῦς ἐτησίου μέτρου ὄθεν, ἀπὸ τοῦ Σόλωνος καὶ ἐφεξῆς, ἐγέναντο ἐπανειλημμένοι ἀπόπειραι πρὸς συμβιβασμὸν τοῦ σεληνιακοῦ ἔτους μετὰ τὸν δρόμον τοῦ ἡλίου. Αἱ ὥραι τοῦ ἔτους ἦσαν κατ' ἀρχὰς δύο, θέρος καὶ χειμῶν· ἔπειτα τρεῖς, προστεθέντος τοῦ ἔαρος· καὶ μόλις ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰπποκράτους, ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι, συνεπληρώθησαν εἰς τέσσαρας. Ἐντεῦθεν αἱ προσδρεύουσαι αὐτῶν θεότητες, αἱ ὥραι, ἦσαν κατ' ἀρχὰς ἐπίσης δύο, καὶ ἔπειτα τρεῖς, Εὐνομία, Δίκη, Εἰρήνη. Τὸ ὄνομα ὅμως τοῦτο τῶν ὥρῶν δὲν ἐδίδετο ἔτι εἰς τὰ διάφορα τῆς ἡμέρας τμήματα, τὰ ὅποια ὁ Ὅμηρος διακρίνει ἀπλῶς διὰ τῶν συνήθων εἰς ἕκαστον ἐργασιῶν, λέγων· καὶρὸς καθ' ὃν ὁ ξυλοκόπος παρασκευάζει τὸ δεῖπνον αὐτοῦ ἀφοῦ ἐκόρσε τὰς χεῖρας κόπτων δένδρα μακρὰ· καὶρὸς καθ' ὃν λύονται οἱ συνεζευγμένοι βόες· καὶρὸς καθ' ὃν ὁ δικαστής ἀπέρχεται ἐκ τῆς ἀγορᾶς, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἡ δὲ νῦν διηγεῖτο, κατὰ τὴν πορείαν τῶν ἀστέρων, εἰς τρία συνήθως τμήματα.

Ἄλλ' ἐν ἡ νηπιώδῃ αὕτῃ κατάστασις τῶν ἀστρονομικῶν εἰδησεων διεκώλυε τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ναυτιλίας, ἡ ἔμπορία δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ πολλὴν ἐπίδοσιν, ὅχι μόνον ἐκ τούτου, ἀλλὰ καὶ διότι, καθὼς συνήθως συμβαίνει εἰς τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους, καθ' οὓς οἱ ἄνθρωποι ἰδίως τιμῶνται διὰ τὰ πολεμικὰ αὐτῶν ἔργα, ἡ ἔμπορία τότε περιφρονεῖτο ὡς πωρῶν. Εἰς τῶν Φαιάκων ἡγήτορων, ὁ Εὐρύαλος, ὑπεροπτικῶς πως λέγει πρὸς τὸν Ὀδυσσεῆα, ὅτι δὲν ὁμοιάζει ἀθλητῆς, ἀλλὰ μᾶλλον ἔμπορος καὶ ναυτικός· ὁ δὲ, παρορυσθεὶς, ἐπεχείρησεν ἀμείσως νὰ ἀποδείξῃ τὴν περὶ τὰ ἀθλητικὰ ἔργα δεξιότητα αὐτοῦ καὶ βίωμην. Καὶ ὅμως οἱ Φαίακες ἦσαν λαὸς ναυτικώτατος, ναυσὶν ἄριστοι. Ὅθεν δὲν εἶναι ἄπορον ὅτι ὀλίγιστα περιεσώθησαν παραδείγματα ἐμπορικῶν

ἐπιχειρήσεων. Ὁ ἀναξ τῶν Ταφίων Μέντης ἀναφέρεται μὲν μετακομίζων φορτίον σιδήρου εἰς Τεμέσην (ἥτις ἀμφισβητεῖται ἂν ἔκειτο εἰς τὴν Ἰταλίαν ἢ εἰς τὴν Κύπρον), διὰ τὴν ἀνταλλάξῃ αὐτὸν ἀντὶ χαλκοῦ· αἱ πλεῖσται ὁμῶς καὶ πολυτιμότεραι ἀνταλλαγαὶ ἐγίνοντο ὑπὸ ξένων ἐμπόρων, καὶ ἰδίως ὑπὸ τῶν Φοινίκων, οἵτινες ἐκόμιζον ἐνταῦθα πολυειδῆ κοσμήματα, τὰ κάλλιστα καὶ λαμπρότατα προϊόντα τῆς ὑφαντικῆς, χρυσὸν, ἄργυρον, ἤλεκτρον, κασσίτερον, ἐλέφαντα κτλ. λαμβάνοντες ἀντ' αὐτῶν σιτηρὰ καὶ ἄλλους καρποὺς τῆς γῆς, δέρματα, ἔρια, δούλους ἢ καὶ θήτας· διότι νομίσματος μνεῖα οὐδαμοῦ γίνεται. Οἱ δὲ Φοινικεῖς κατέσχον καὶ τῶν ἐλληνικῶν νήσων τινὰς πιθανώτατα, βεβαίως δὲ τὴν Θάσον, τῆς ὁποίας ἐμετάλλευσαν τὰ πλούσια χρυσορυχεῖα.

Ἐν γένει τὰ πολυτελῆ καὶ κομψὰ ἔργα τῆς τέχνης, δι' ὧν ἐκοσμοῦντο λαμπρότατα τὰ δώματα τοῦ Ἀλκινόου, τοῦ Μενελάου καὶ τῶν ἄλλων βασιλέων καὶ ἀρίστων, ἤρχοντο ἐκ τῆς ἀνατολῆς, ἥτις κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἦτο ἔτι ἀσυγκρίτῳ λόγῳ καθυπερτέρα τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν βιομηχανίαν. Ὁ θῶραξ λ. χ. τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὁ πολύτιμος καὶ πολυγλυφῆς, ἦτο δῶρον τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ἀπὸ τὴν νήσον Κύπρον. Ὅ,τι δὲ μάλιστα ἀποδεικνύει ὁ πόσον σπάνιοι ἦσαν ἔτι τότε οἱ τεχνῖται εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶναι ἡ ἐξαιρετος τιμὴ ἥτις ἀπεδίδοτο εἰς τὸν τέκτονα. Ὁ τέκτων ἐλογίζετο ἴσος τοῦ ἱατροῦ, τοῦ αἰσιδοῦ καὶ τοῦ μάντεως, καὶ ἐζητεῖτο πολλάκις πόρρωθεν ὡς αὐτοί. Τὸν θάνατον τοῦ Φερέκλου δὲν παρέρχεται ὁ ποιητὴς ἐν σιωπῇ, ὅπως τὸν θάνατον τοσοῦτων ἄλλων στρατιωτῶν, ἀλλὰ μνημονεύει αὐτοῦ ἐν τῇ Ἰλιάδι, ὡς ἂν προέκειτο περὶ τινος ἀρίστου ἢ ἡγήτορος, διότι ὁ Φερέκλος ἦτο τέκτονος υἱός, τοῦ Ἀρμονίδου.

... ὅς χερσὶν ἐπίστατο δαίδαλα πάντα
τεύχειν.

Τὴν δὲ τέχνην ταύτην ἐπαγγέλλονται οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν ἡγεμόνων, ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Ἐπειὸς ἐκεῖνος ὅστις κατεσκεύασε τὸν δούρειον ἵππον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου χρυβέντες οἱ ἥρωες Ἕλληνες, ἐγένοντο τελευταῖον κύριοι τῆς Τροίας.

Ἄλλ' ἡ μᾶλλον ἀσκουμένη ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων τέχνη, ἦτο ἡ πολεμικὴ, ἥτις, ὅπως εἶχεν, εἰκονίζει πιστῶς τὴν κοινωνίαν ἐκείνην, ἐν ἣ ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια ἦτο τὸ πᾶν, οὐδεμία δὲ ὑπῆρχε πειθαρχικὴ

πρὸς ἓνα κοινὸν σκοπὸν ῥύθμισις τῶν κατ' ἰδίαν δυνάμεων καὶ θελήσεων. Ἡ ἐκβασίς τοῦ πολέμου ἐξηρτάτο ἀπὸ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν δεξιότητα τῶν ἀρχηγῶν, τῶν ἡρώων· ὅθεν τούτων μάλιστα τὰ ἔργα περιγράφει ἀκριβῶς ὁ ποιητής· ὁ δὲ κοινὸς τῶν στρατιωτῶν ὁμίλος, ὅστις οὔτε εὐρύθμως, οὔτε στοιχηδὸν ἐπορεύετο, ἀλλὰ φύρδην ἐμάχετο, ὀλίγον συνετέλει εἰς τὴν ἐκβασίν τοῦ ἀγῶνος· ὅθεν τὰ περὶ τῶν γενικῶν συμπλοκῶν παραλείπονται σχεδὸν ἀμνημόνευτα. Ἐκαστος ἥρως ἔφερε συνήθως, ὡς ὅπλα μὲν ἀμυντικά, ἀσπίδα, περικεφαλαίαν, θώρακα καὶ κνημίδας· ὡς ὅπλα δὲ ἐπιθετικά, δύο δόρατα, τὸ μὲν πρὸς τὸ βάλλειν (διὰ τὰ τὸ ῥίπτει), τὸ δὲ πρὸς τὸ πλήττειν (διὰ τὰ κεντᾶ δι' αὐτοῦ), ἐτι δὲ μακρὸν ξίφος καὶ μάχαιραν. Προήλαυε δὲ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐπὶ ἄρματος φερομένου ὑπὸ δύο ἵππων, καὶ δυναμένου γὰρ δεχθῆ ἐπὶ τοῦ δίφρου αὐτοῦ δύο ἄνδρας, τὸν παραιβάτην, ἥτοι τὸν κυρίως ἀγωνιστὴν, καὶ τὸν ἡνίοχον. Ἐνίοτε ἐμάχετο καὶ πεζός, ἀλλ' ἔχων πάντοτε πλησίον τὸ ἄρμα, ἵνα ἐπιβάς ἐπ' αὐτοῦ καταδιώξῃ ἢ ὑποχωρήσῃ. Οἱ πολλοὶ στρατιῶται, οἱ πεζῇ πάντοτε μαχόμενοι καὶ ὀνομαζόμενοι πρυλῆες, ἔφερον ὅπλα ὅμοια τῶν ὅπλων τῶν ἡρώων, ἐκτὸς ὅτι δὲν ἦσαν ἐξίσου ἐξάίρετα καὶ πολυτελῆ. Οἱ δὲ τοξόται ἦσαν εὐάριθμοι. Τὰ ὅπλα κατεσκευάζοντο ἐκ χαλκοῦ, ὅχι ἐκ σιδήρου, τοῦ ὁποίου ἢ ἐπὶ τούτῳ χρῆσις εἶναι μεταγενεστέρα, ὅχι ὅμως πολὺ μεταγενεστέρα, διότι ἤδη ἐπιφαίνεται ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἡσιόδου. Ἀθλητὸν δὲ εἶναι κατὰ τίνα τρόπον ὁ χαλκὸς ἐστομοῦτο ἵνα χρησιμεύσῃ εἰς τὰς τοῦ πολέμου χρεῖας. Τὸ δυσχερέστερον μέρος τῆς πολεμικῆς τέχνης ἦσαν αἱ πολιορκίαι. Εἰς τοὺς προηγουμένους τῶν ὁμηρικῶν χρόνους αἱ πόλεις καὶ αἱ κῶμαι ἐκτίζοντο, ἕνεκα πλείονος ἀσφαλείας, ἐπὶ δυσπροσίτων πετρῶν καὶ ὑψωμάτων. Βραδύτερον δὲ, ἀφ' οὗ ἡ βιομηχανία καὶ ἀπασαὶ αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις ἔλαβον ἐπίδοσιν τινα, αἱ πόλεις κατέβησαν εἰς τὰ περὶ ὁμαλώτερα πεδία, καὶ ἡ συνεδέθησαν μετὰ τοῦ ἀρχικοῦ ἔσχατος, τὸ ὅποιον ἀπετέλειεν ἐκτοτε τὴν ἀκρόπολιν, ὡς συνέβη εἰς τὰς Θήβας, εἰς τὰς Ἀθήνας, εἰς τὸ Ἄργος· ἡ ἐχωρίσθησαν ἀπὸ αὐτοῦ, ἐντελῶς ἐγκαταλειφθέντος, ὡς συνέβη εἰς τὴν Αἰγίναν, εἰς τὴν ἐπὶ τῆς τρωικῆς Ἰδῆς Σκῆψιν, εἰς τὴν Μαντίνειαν, εἰς τὸν ἐν Ἀρχαδίᾳ Ὀρχομενόν, εἰς τὴν Νῶνακριν, εἰς τοὺς Λουσούς, εἰς τὴν ἐν τῷ Παρνασσῷ Λυκώρειαν καὶ ἀλλαχοῦ. Ἡ ὁμηρικὴ ποίησις παρίστησι τὴν δευτέραν ταύτην κατάστασιν τῶν πόλεων, ἀλλ' εἰκονίζει αὐτὰς οὐδ' ἄν ἦττον τιταιχιμέναις. Τοιαῦται ἦσαν τὸ Ἰλίον. καὶ ἡ τῶν Φαιά-

κων πόλεις, καὶ ἡ τειχιόεσσα Τίρυνς, καὶ αἱ ἐπτάφυλοι Θῆβαι. Τοιούτων τειχῶν ἡ ἄλωσις ἦτο δυσχερεστάτη, καὶ ἐπὶ αὐτῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων, πολὺ δὲ μᾶλλον ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν, ὅτε δὲν εἶχον ἔτι ἐπινοηθῆ αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναί, ὥστε ἡ ἐκπολιόρκησις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ εἰμὴ ἢ δι' ἀποκλεισμοῦ, ἢ δι' ἀπάτης, οἷα ἡ τοῦ δουρείου ἔππου δι' οὗ μυθεύεται ὅτι κατωρθώθη ἐπὶ τέλους ἡ τῆς Τροίας ἄλωσις.

Περὶ δὲ τῶν καλῶν τεχνῶν δὲν ἔχομεν, κατὰ δυστυχίαν, ἐξαιρέσει τῆς ποιήσεως, εἰμὴ ἀσαφεστάτας εἰδήσεις· ἀλλὰ τῶν τεχνῶν ἡ καλλιότης ἐκείνη καὶ ὑψίστη ἤκμασεν ἔκτοτε θαυμασίως παρὰ τοῖς Ἕλλησι. Τὸ ἀρχαιότατον αὐτῆς εἶδος ὑπῆρξε, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, τὸ ἐπικόν, καὶ ἰδίως τὸ ἡρωϊκὸν ἔπος, δηλαδὴ ἡ διήγησις τῶν ἡρωϊκῶν κατορθωμάτων, τῆς ὁποίας λαμπρότατα δείγματα περιεσώθησαν αἱ πολλάκις μνημονευθεῖσαι Ἰλιάς καὶ Ὀδύσεια· διότι ὄχι μόνον τὸ γενεαλογικὸν ἔπος, καὶ ἡ διδασκτικὴ τοῦ Ἡσιόδου ποίησις (Ἔργα καὶ Ἡμέραι), ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἱερατικὴ ἡ ἀποδιδομένη εἰς Ὀρφέα καὶ Μουσαῖον, ἔτι δὲ ἡ ἡσιοδικὴ Θεογονία, φαίνονται μεταγενέστεραι τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως. Τὸ δὲ ἔπος ὑπῆρξε τὸ ἀρχαιότατον εἶδος τῆς ἐλληνικῆς ποιήσεως, διότι ἐθεράπευσε τὴν πρωτίστην τοῦ ἡρωϊκοῦ τούτου ἔθνους ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν χρεῖαν. Ἀλλὰ ἔθνη ὕμνησαν πρὸ πάντων τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ· διότι ἅμα μὲν εἶχον ὑγιεινέστερας τῶν Ἑλλήνων περὶ Θεοῦ δοξασίας, ἅμα δὲ τοσαῦτα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἔπαθον ἐκ τῆς τυραννίας ἰδίων ἢ ξένων δεσποτῶν, ὥστε, ταπεινωθέντα καὶ ἐξευτελισθέντα καὶ μηδεμίαν ἐπὶ γῆς εὐρίσκοντα παραμυθίαν, ἔστρεφον τὰς ἐλπίδας καὶ εὐχὰς αὐτῶν πρὸς τὸν οὐρανόν. Τινὰ μάλιστα τῶν ἔθνων τούτων οὐδὲ ἔσχον ἄλλο εἶδος ποιήσεως εἰμὴ τὸ ἱερατικόν, ὡς οἱ Ἑβραῖοι, οἵτινες καὶ ἀνεδείχθησαν εἰς τοῦτο ἀμίμητοι. Ἐξεναντίας οἱ Ἕλληνες ἐπρέσβευσαν ὅλως νηπιώδεις περὶ θεότητος δοξασίας· πρὸς δὲ τούτοις, διάγοντες βίον μάχιμον, καὶ ἀνεξάρτητον, καὶ ὄντως ἡρωϊκόν, ἐπὶ τοσούτον συνέλαβον τὴν συνείδησιν τῆς ὑπεροχῆς καὶ ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε καὶ εἰς τοὺς θεοὺς ἀπέδωκαν τὸ σχῆμα, καὶ τὰ πάθη, καὶ τὸν βίον αὐτῶν. Φυσικὸν λοιπὸν ἦτο νὰ ὑμνήσωσι πρὸ πάντων τὰς μεγάλας τῆς ἡρωϊκῆς αὐτῶν γενεᾶς πράξεις. Διὰ δὲ τοῦτο ἡ θρησκευτικὴ ποίησις ὄχι μόνον ὑπῆρξε μεταγενεστέρα παρ' αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ πολὺ ὑποδεεστέρα τῆς ἐπικῆς, εἰς ἣν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἀπέβησαν ἀπαράμιλλοι. Ὁ ἁοιδὸς ἐψάλλεν εἰς τὰς πανηγύρεις καὶ εἰς τὰς

εὐωχίας, ὑπηχούσης ἐνίοτε τῆς τετραχόρδου λύρας, τὰ κατορθώματα ἢ τὰς τύχας τῶν ἡρώων, μάλιστα δὲ τὰ νεώτερα, ὡς ὀλιγώτερον γνωστά εἰς τοὺς ἀκροατὰς αὐτοῦ. Προχείρους δ' ἔχων εἰς τὴν μνήμην πολλὰς ψῶδας, εἴτε ἰδίας εἴτε ἄλλων, εἶχε καὶ τὴν τέχνην τοῦ καινοποιεῖν τὰς τετριμμένους ἤδη ὅπως οὖν. Ἐντεῦθεν τὸ ἔργον αὐτοῦ ὄχι μόνον ἀπετέλει ἰδιαίτερον ἐπάγγελμα, ἀλλὰ καὶ ἐξαιρέτως ἐτιμᾶτο. Ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ, ὃ ποιητὴς ὀνομάζει τὸν Φῆμιον, θεῖον ἀοιδόν· καὶ ἄλλος ἀοιδός, ὁ Δημόδοκος, προσαγορεύεται μετὰ πλείστης ὁσῆς φιλοφροσύνης ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεύς· εἰς ἄλλον πάλιν, ἀνώνυμον τοῦτον, ὁ Ἀγαμέμνων, ἀπερχόμενος εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Τροίας, λέγεται ἀναβέσας τὴν ἐπιτήρησιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ γυναικός, τῆς Κλυταιμνήστρας· καὶ ἐν τῇ Ἰλιάδι, αὐτὸς ὁ Ἀχιλλεὺς δὲν θεωρεῖ ἀνάξιον ἑαυτοῦ νὰ ᾄδῃ κλέα ἀνδρῶν, πρὸς τὸν ἔχον τῆς φόρμιγγος. Πρὸς τοῦτοις ὁ ἀοιδὸς φαίνεται ἀπολαμβάνων ἀσυλίαν τινὰ ὁμοίαν τῆς τῶν κηρύκων. Τὴν δὲ παίησιν συνώδευε πάντοτε σχεδὸν ἡ μουσικὴ, προδιαθέτουσα μὲν τοὺς ἀκροατὰς ἐνθουσιῶσα δὲ τὸν ἀοιδόν· καὶ μετὰ τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ποιήσεως, πολλάκις συνεδυάζετο ἡ εὐρυθμος, ἡ εὐστροφος, ἡ ἐπίχαρις ὄρχησις, τὴν ὁποίαν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων τούτων χρόνων ὑπερβαλλόντως ἠγάπησαν οἱ Ἕλληνες, διότι ἔκτοτε εἶχον τὸ αἶσθημα ἐκεῖνο τῆς καλλονῆς, τὸ ὁποῖον βραδύτερον ἀπεικονίσθη ἐν τῇ γλυπτικῇ αὐτῶν τέχνῃ καὶ πλείστον συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπίδοσιν αὐτῆς.

Ἐκ τῶν ὁμηρικῶν περιγραφῶν δὲν ἐξάγεται σαφῶς, ἂν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἶχε λάβει, ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων, καλλιτεχνικόν τινα χαρακτῆρα. Ὁ ποιητὴς ἀναφέρει μὲν δώματα περικαλλῆ, ἀγλαὰ, ἄξια, μαρμαίροντα, ὑπερεφά, κ.τ.λ. ἀλλ' ἐξυμνεῖ τὰ ἐκ πολυτίμων μεταλλῶν κοσμήματα αὐτῶν, ὄχι τὰς καλὰς ἀναλογίας. Ἦσαν δὲ τὰ οἰκοδομήματα εἰς τὰ ὁποῖα ἤρχισαν νὰ ἀναφαίνωνται τὰ πρῶτα ταῦτα ἔχνη τῆς τέχνης, δώματα τῶν ἀνάκτων, ναοὶ, θησαυροὶ, τάφοι. Τὰ πρῶτα διακρίνοντο ἐπὶ τε τῷ κόσμῳ τῶν μεταλλίνων αὐτῶν παραστάδων, πυλῶν κλπ. καὶ ἐπὶ τῇ στερεότητι καὶ εὐχρηστίᾳ. Οἱ δὲ ναοὶ πιθανῶς δὲν διέφερον πολὺ, κατὰ τε τὴν ἐξωτερικὴν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν διασκευὴν, ἀπὸ τὰ δώματα τῶν ἀνάκτων, τὰ ὁποῖα παραβάλλονται, ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ, πρὸς τὰς ὀλυμπίους τῶν θεῶν κατοικίας· καὶ ἴσως ἐνεκα τῆς ὁμοιότητος ταύτης, αἱ λέξεις «μέγαρον» καὶ «ἀνάκτορον» ἐσήμαινον ἐν ταύτῃ τῆς τε οἰκίας καὶ τοῦ ναοῦ τὸ ἐνδότερον μέρος, Ἀλλὰ καὶ ἂν

ἡ εἰκασία αὕτη ἦναι ὀρθή, ἐπειδὴ δὲν γνωρίζομεν πῶς εἶχε τὸ ἀρχιτεκτονικὸν ὕψος τῶν ἀνθρωπίνων καταλυμάτων, οὐδὲ περὶ τοῦ σχήματος τῶν τότε ναῶν δυνάμεθα νὰ μορφώσωμεν εὐκρινῆ τινα ἔννοιαν. Οὐδὲ ἂν εἶχον στέγας, εἶνε βέβαιον· ὅτι ἐκ τοῦ Ὅμηρου συνάγεται εἶναι, ὅτι πολλοὶ τῶν ναῶν τούτων, ὡς ὁ ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος, περιεῖχον μεγάλους θησαυρούς, ὃ δὲ τοῦ αὐτοῦ θεοῦ ἐν Τροίᾳ εἶχε καὶ ἔδυτον· αἱ πύλαι τοῦ ἐν Τροίᾳ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἠνοίγοντο ὑπὸ τῆς ἱερείας, εἰς τοὺς ἐπὶ προσφορᾷ προσερχομένους· καὶ ἐν γένει ὅχι μόνον θυσίαι ἐτελοῦντο εἰς τοὺς ναοὺς ἀλλὰ καὶ ἀναθήματα κατετίθεντο· ἐπειδὴ δὲ τὰ ἀναθήματα ταῦτα συνέκειντο ἐκ πέπλων καὶ ἄλλων καλλιτεχνημάτων, τὰ ὅποια ἔπρεπε νὰ προφυλάττωνται ἀπὸ τε τῆς ὑπεξαίρεσεως καὶ ἀπὸ τῆς ἀτμοσφαιρικῆς ἐπηρείας, φυσικῶ τῷ λόγῳ ἡ κατασκευὴ τῶν ναῶν ἐθεράπευε τὴν τοιαύτην χρεῖαν· ὥστε ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐν μέρει τοῦλάχιστον ἦσαν ἐπιστεγασμένοι. Πολλοὶ τάφοι ἐκ τῶν σωζομένων εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἐλέγοντο κατασκευασθέντες ἐπὶ τῆς ἡρωικῆς ἐποχῆς, καὶ ἐκ τούτων οἱ πλείστοι ἦσαν ἐν εἵδει ἡρώων, ναῖσκων ἀφιερωμένων εἰς ἥρωα· οἱ ἀναμφισβητήτως ὅμως ἀρχαιοτάτοι, οἱ ὑπὸ τῆς Ἰλιάδος ἀναφερόμενοι, ἦσαν ἀπλῶς τύμβοι μετ' ἀφελοῦς σήματος ἢ σωροῦ λίθων. Ἦσαν δὲ περίφυτοι, ὡς οἱ ναοί, ἢ ἡγείροντο ἐν τῷ μέσῳ ἱεροῦ ἄλσους. Ἐν τῇ Ὀδυσσεῒ καὶ αἱ ἀγοραὶ φαίνονται λιθόστρωτοι. Τὰ δὲ μᾶλλον λόγου ἄξια ἐκ τῶν ἀποδιδόμενων εἰς τὴν παναρχαίαν ταύτην ἐποχὴν, εἶναι οἱ λεγόμενοι θησαυροὶ, ὧν λείψανά τινα ἀνευρέθησαν εἰς Μυκῆνας, εἰς Ὀρχομενὸν, εἰς Ἀμύνκλας, καὶ εἰς Φάρσαλον. Τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα ἦσαν κωνοειδῆ, καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐχρησίμευον, καθὰ φαίνεται, ὡς τάφοι, ἔπειτα δὲ, προσλαβόντα ἱερόν τι κῦρος, ἐδέχθησαν τοὺς θησαυροὺς τῶν ἀρίστων, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν. Τὰ μνημεῖα ταῦτα, ὡς ἐκ τῆς κατασκευῆς αὐτῶν καὶ τῶν κοσμημάτων, ὑποδεικνύουσι τῶν ἐπιδόσιν τινα τῆς τέχνης. Ἀλλ' εἶναι ἄρα γε βέβαιον ὅτι ἀνατρέχουσι μέχρι τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων;

Ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει πολλὰ ἔργα γλυπτικῆς· κρατῆρας τεχνικώτατα τετυγμένους, ἥτοι κατεσκευασμένους, δέπτα, ὃ ἐστὶ ποτήρια, περικαλλῆ, θρόνους φαεινοὺς, σιγαλόοντας, ξεστοὺς, δαιδαλέους καὶ ἐνὶ λόγῳ λαμπροὺς. Ἡ ἄσπις τοῦ Ἀχιλλέως, ἢ ἐν τῇ Ἰλιάδι περιγραφομένη, περιελάμβανε ποικίλα συμπλέγματα προσώπων· τὸ δὲ δῶμα τοῦ Ἀλκινόου

ἐφύλαττον κατὰ τὴν Ὀδύσσειαν, κύνες χρυσοὶ, ἐφώτιζον δὲ χρυσοῖ νεανίσκοι, χρύσειοι κοῦροι, κρατοῦντες εἰς χεῖρας αὐτῶν δᾶδας. Ἡ Θεανῶ, ἡ σύζυγος τοῦ Ἀντήνορος, ἐνὸς τῶν ἐπιφανεστάτων Τρώων, κατέθεσεν εἰς τὰ γόνατα τῆς Ἀθηνᾶς, τὸν ἀνατεθέντα τῇ θεᾷ ταύτῃ πέπλον, ἅρα ὑπῆρχον καὶ θεῶν ἀγάλματα· προσεπικυροῖ δὲ τὴν εἰκασίαν ταύτην καὶ ἡ φράσις, «ταῦτα θεῶν ἐν γούνασι κεῖται,» ἥτις σημαίνει μὲν μεταφορικῶς ὅτι αταῦτα ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς θελήσεως τῶν θεῶν,» ἔλαβε δὲ πιθανώτατα τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἀπὸ προσευχῆς ἀπευθυνομένης πρὸς θεῶν ἀγάλματα. Ἄλλ' αὐτὸς ὁ Ὅμηρος ὀνομάζει τινὰ τῶν καλλιτεχνημάτων ἐκείνων ἔργα τοῦ Ἡφαίστου, ὁ ἔστι, μυθώδη, τινὰ δὲ θετικώτερον, φοινικικά· καὶ ἐν γένει, καθ' ὅσον ὑπῆρξαν τῶνόντι, φαίνεται βέβαιον ὅτι δὲν ἦσαν προϊόντα ἐπιχωρίου ἐλληνικῆς τέχνης. Τοῦλάχιστον τὰ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους περισωθέντα ἀρχαιοτάτα δοκίμια τῆς περὶ τοῦτο τὸ μέρος ἐλληνικῆς τέχνης, ἦτοι τὰ τῆς λατρείας ἀντικείμενα, πολὺ ἀπείχον τῆς ὁμηρικῆς ἐκείνης φιλοκαλίας, καὶ ἰδίως οὐδ' ὅπως οὖν προσήγγιζον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν, ἀλλὰ ἦσαν ἀπλῶς σύμβολα, δῆλα δὲ λίθοι, σάνιδες, δόκανα, πυραμίδες, κίονες. Ἐπὶ Πausανίου, ὅστις περιηγήθη τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν δευτέραν μετὰ Χριστὸν ἐκατονταετηρίδα, ἐσώζοντο τοιαῦτα σύμβολα τῆς λατρείας. Τὰ δὲ ἀρχαιοτάτα εἶδωλα ἦσαν ἐκ ξύλου, ὧν πολλὰ εἶδεν ὁμοίως ὁ Pausanias· καὶ εἰς τινὰ μὲν ἐξ αὐτῶν προσηρτῶντο κεφαλαὶ καὶ χεῖρες λίθιναι, ἅπαντα δὲ ἦσαν περιβεβλημένα ἱμάτια καὶ ἄλλα συμβολικὰ κοσμήματα, ἐξ οὗ καὶ ὠνομάσθησαν ἀγάλματα. Ἄλλη ἀρχαιοτάτη ὕλη πρὸς κατασκευὴν γλυπτικῶν ἔργων, ὑπῆρξεν ἡ ὀπτὴ γῆ· βραδύτερον μόνον μετεχειρίσθησαν πρὸς τοῦτο τὰ μέταλλα, καὶ ἔτι βραδύτερον τὸν λευκὸν λίθον, τὸ μάρμαρον.

Ἐπιφέρομεν, ἐν τέλει, τινὰ περὶ τῆς πολυτιμοτάτης τῶν τεχνῶν, περὶ τῆς γραφῆς. Τὰ ὀνόματα τῶν πλείστων γραμμάτων τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφαβήτου, ἡ σειρὰ αὐτῶν καὶ τὸ ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων μνημείων σχῆμα, ἐπικυροῦσι τὴν ἀλήθειαν τῆς παραδόσεως, ὅτι οἱ προπάτορες ἡμῶν παρέλαβον ἐκ Φοινίκης τὸν ἀλφάβητον τοῦτον. Ἀμφιβάλλεται ὁμως ἂν ἡ γραφὴ ἦτο ἐν χρῆσει ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων. Τὰ ὁμηρικὰ ἔπη οὐδαμῶς ἀναφέρουσιν αὐτὴν σαφῶς. Εἰς ἐν μόνον χωρίον τῆς Ἰλιάδος λέγεται ὅτι ὁ Βελλεροφόντης ἔφερε πρὸς τὸν βασιλεῖα τῆς Λυκίας πίνακα πτυκτὸν, ὁ ἔστι διπλωμένον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχον γραφὴ ἀσκήματα λυ-

γρά,» δηλαδή, ὡς ἐκ τῆς συνεχείας τοῦ λόγου συνάγεται, σημεῖα δηλοῦντα παραγγελίαν μυστικὴν νὰ φονευθῇ ὁ κομιστής. Ἀλλ' ἀμφισβητεῖται ἂν τὰ σήματα ταῦτα ἦσαν χαρακτηρὲς ἀλφαριθμητικοί, ἢ συμβολικὰ ζωγραφήματα. Ὁ δὲ Γεώργιος Γρότε φρονεῖ, ὅτι ἂν τὸ χωρίον τοῦτο τῆς Ἰλιάδος ἀποδεικνύηται, ἀποδεικνύει μᾶλλον ὅτι ἡ ἀλφαριθμητικὴ γραφὴ δὲν ὑπῆρχεν, ἢ ὅτι ὑπῆρχε καθ' ἣν ἐποχὴν ἐποιήθη ἡ Ἰλιάς. Ὅπως δὲ ποτε, ἐπειδὴ αἱ ἀρχαιότεραι τῶν ἄχρι τοῦδε ἀνευρεθεισῶν ἐπιγραφῶν δὲν εἶναι προγενέστεραι τῆς ἐβδόμης ἐκατονταετηρίδος, τὰ δὲ γράμματα τῶν παλαιότερων τούτων μνημείων εἶναι ἀτελῶς καὶ ἀνεπιτηδείως κεχαραγμένα, ἐπεταὶ ἀναγκαιῶς ὅτι δὲν ἐγένετο πολλὴ τῆς γραφῆς χρῆσις κατὰ τὰς ἔτι ἀρχαιότερας ἐκατονταετηρίδας, καὶ ἂν ὑποτεθῇ αὕτη τότε γνωστὴ. Τὸ δὲ ζήτημα τοῦτο περὶ τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ ὑπάρξεως τῆς γραφῆς συνεδέθη μεθ' ἐτέρας τινὸς οὐδὲν ἥττον ἀξιομνημονεύτου συζητήσεως. Τρώντι, εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους, ὁ σοφὸς Γερμανὸς Φρεδερίκος Αὐγούστος Οὐόλφιος ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια, τὰς ὁποίας οἱ προπάτορες ἡμῶν ἀπέδιδον εἰς τὸν Ὅμηρον, δὲν ἦσαν ἔργα ἐνὸς ἀνδρός, ἀλλ' ἀπηρτίσθησαν διὰ τῆς συναρμογῆς διαφόρων ἰδιαιτέρων ποιημάτων, συνταχθέντων ὑπὸ διαφόρων ποιητῶν τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς, καὶ βραδύτερον πολὺ συναρμοσ- λογηθέντων εἰς ἓν ὑπὸ τοῦ τυράννου τῶν Ἀθηνῶν Πεισιστράτου. Ἐστῆριξε δὲ ὁ Οὐόλφιος τὴν γνώμην ταύτην καὶ εἰς τὰς ἀνωμαλίας καὶ ἀντιφάσεις, ὅσας ἤξιωσεν ὅτι περιέχουσιν ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια, πρὸ πάντων ὅμως εἰς τοῦτο, ὅτι ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων, ἡ τέχνη τοῦ γράφειν ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς Ἕλληνας, (ἢ, ὅπερ σχεδὸν τὸ αὐτὸ, καὶ ἂν ἦτο γνωστὴ, ἡ χρῆσις αὐτῆς ἦτο δύσκολος, ἀτελής καὶ σπανία) ἀδύνατον ἀπέβαινε νὰ διατηρηθῶσι ποιήματα τοσοῦτον μακρὰ, ὅσα ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια. Τὴν δοξασίαν ταύτην, κατὰ τὸ σύνθηες, ἄλλοι μὲν ἀπεδέχθησαν, ἄλλοι δὲ ἀπέρριψαν, καὶ ἄλλοι πολυειδῶς ἐτροπολόγησαν· ἡ δὲ ἐπικρατεστέρα τὴν σήμερον γνώμη εἶναι, ὅτι ἡ μὲν Ὀδύσεια ἔχει ἐνότητά τινα, ἡ δὲ Ἰλιάς φαίνεται μᾶλλον ἀπηρτισμένη ἐκ μονομερῶν καὶ ἐντέχνως πρὸς ἄλληλα ἡρμωσμένων ἰσμάτων, ποιηθέντων ὑπὸ διαφόρων κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ τόπους, αἰοιδῶν. Ἐν τούτοις τὸ περὶ τῆς χρήσεως ἢ μὴ χρήσεως τῆς γραφῆς ζήτημα, ἀτόπως συνεδέθη μετὰ τοῦ περὶ τῆς ἐνότητος ἢ μὴ ἐνότητος τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων ζητήματος· διότι τὰ ποιήματα ταῦτα δὲν ἀνεγινώσκοντο τότε, ἀλλ' ἀπὸ μνήμης ἀπηγγέλλοντο. Τοῦτο συνάγεται ἐξ ὅλων τῶν εἰδήσεων ὅσας

ἔχομεν περὶ τῶν βραβυδῶν, καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ ὅτι πολλοὶ τῶν ἀοιδῶν τούτων, καὶ αὐτὸς ὁ Ὅμηρος, λέγονται τυφλοὶ, ὥστε οὗτοι ἐξ ἀνάγκης ἀπὸ μνήμης ἐψάλλον καὶ διὰ μόνης τῆς μνήμης ἠσκούντο περὶ τὴν διατήρησιν τῶν ἐπῶν. Ἀλλὰ καὶ βραδύτερον ἀναφέρονται εἰς Ἀθήνας ἄνδρες δυνάμενοι νὰ ἀποστηθίσωσιν ἀμφότερα τὰ ποιήματα ἐκεῖνα, καὶ εἰς ἄλλα ἔθνη ὑπάρχουσι παραδείγματα προφορικῆς ἐπὶ πολὺν χρόνον διατηρήσεως ἐκτενεστάτων ποιημάτων. Ὅθεν τὰ ἡμηρικὰ ἔπη ἠδύναντο ὁμοίως νὰ διατηρηθῶσιν ἄνευ γραφῆς, ἐκτὸς μόνον ὅτι ὡς ἐκ τούτου ἔπασχον, φυσικῶ τῷ λόγῳ, τροπολογίας τινὰς περὶ τὰ καθ' ἑκαστα, οἷαι ὡς γνωστὸν ἀναφέρονται πολλάι.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ βίος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, κατὰ τοὺς μυθικοὺς τούτους χρόνους. Οἱ θρησκευτικοὶ αὐτοῦ μῦθοι ἀπείχον βεβαίως πολὺ τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τοῦ ὑπερτάτου ὄντος· ἀλλ' ὅμως οἱ μῦθοι οὗτοι ἦσαν πολλάκις χαριέστατοι. Τὰ πολιτεύματα αὐτοῦ ἦσαν αὐθαίρετα καὶ ἀκανόνιστα· ἀλλὰ περιεῖχον τὰς ἀρχὰς ὄλων τῶν μετέπειτα τοσαῦτον θαυμασίως ἀναπτυχθέντων ἐλευθέρων θεσμῶν. Αἱ κοινωνικαὶ αὐτοῦ σχέσεις καὶ ἔξεις ἦσαν ἐτι τραχεῖαι καὶ ἐνίοτε ἄγριαι· ἀλλὰ περιελάμβανον τὰς ἀφορμὰς ὄλων τῶν ἀρετῶν, αἵτινες, παιδευθεῖσαι βραδύτερον καὶ καθαρισθεῖσαι ἀπὸ παντὸς ἀγενοῦς μίγματος, ἐμελλόν ν' ἀναδείξωσιν ἄνδρας, τῶν ὁποίων ἡ μνήμη θέλει τιμᾶται ἐνόςφω τιμᾶται ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ τὸ καλόν, τὸ τίμιον καὶ τὸ εὐγενές. Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη ἐννιπίζον ἐτι· ἀλλ' εἰς τὴν ποίησιν παρήχθησαν δύο ἀριστουργήματα, τὰ διδύμα ἔργα τὰ φέροντα τὸ ἀθάνατον τοῦ Ὁμήρου ὄνομα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἱκανὰ αὐτὰ καὶ μόνα νὰ δοξάσωσι πᾶν ἔθνος. Τὸ ἑλληνικὸν λοιπὸν ἔθνος ὀχιμόνον περιεῖχεν ἐξ αὐτῆς τῆς πρώτης γνωστῆς αὐτοῦ ἡλικίας τὰ σπέρματα ἀπάσης τῆς μετέπειτα ἀκμῆς, ἀλλὰ, φαινόμενον ἐνιαῖον ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ ἀριστεύον ἀνεδείχθη ἐκ πρώτης ἀφετηρίας· οὐδένα ἔχον κατὰ τοῦτο ἐνάμιλλον ἄλλον ἢ τὸν δαιμόνιον ἄνδρα, τὸν ὑποῖον αὐτὸ πάλιν ἐμελλέ ποτε νὰ διαπλάσῃ, Ἀλέξανδρον, τὸν υἱὸν τοῦ Φιλίππου, ὅστις κατὰ τοῦτο μάλιστα ὑπερτερεῖ πάντας τοὺς λοιποὺς τῆς ἱστορίας πρωταγωνιστάς, ὅτι ἐκ παίδων ἤρχισε μεγαλουργῶν.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΡΩΤΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Γεωγραφία καὶ ἱστορία τῶν δευτερευουσῶν τῆς Ἑλλάδος πολιτειῶν.

Εἰς τὸ προηγούμενον βιβλίον ἐξεθέσαμεν τὰ κατὰ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἡ ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους σύγκειται, ἢ ἐκ μύθων, ἢ ἐκ γεγονότων τὰ ὅποια ἔχουσιν ἴσως ὑπόστασιν τινα ἀληθείας, συνυφάνθησαν ὅμως ἐπὶ τοσοῦτον μετὰ τοῦ μύθου, ὥστε ἡ διάκρισις τῆς ἱστορίας ἀπὸ αὐτοῦ ἀποβάnei ἀδύνατος. Οἱ δὲ ὅπως οὖν καθαροὶ ἱστορικοὶ χρόνοι ἄρχονται, κατὰ τὴν ὀρθοτέραν γνώμην ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων σοφῶν ἀνδρῶν, ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος πρὸ Χριστοῦ, καὶ ἀκριβέστερον ἀπὸ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος, ἥτοι τοῦ 776 ἔτους πρὸ Χριστοῦ.

Ἡ ἀλήθεια τῶν ἱστορικῶν γεγονότων δὲν δύναται ἐν γένει νὰ βεβαιωθῇ εἰμὴ ὑπὸ συγχρόνων συγγραφέων καὶ ὑπὸ συγχρόνων μνημείων, μόνον δὲ ἀπὸ τῆς προαναφερθείσης ἐποχῆς ἔχομεν σύγχρονα μνημεῖα καὶ συγχρόνους συγγραφεῖς. Οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν κατὰ πρῶτον νὰ γράφωσιν εἰς πεζὸν λόγον ἐν τῇ ἑκτῇ ἑκατονταετηρίδι· ποιηταὶ ὅμως καὶ μετὰ τὸν Ὀμηρον, καὶ μετὰ τὸν Ἡσίοδον, ἐξηκολούθησαν ἀκμάζοντες πολλοὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τε τὴν ἐβδόμην καὶ τὴν ἑκτὴν ἑκατονταετηρίδα. Ἐκ τῶν ποιητῶν τούτων ἄλλοι μὲν ἔγραψαν εἰς τὸ εἶδος τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως, δηλαδὴ εἰς ἐπικά ποιήματα, ἄλλοι δὲ εἰς νέον τι ποιήσεως εἶδος τὴν λυρικὴν, καὶ ἱαμβικὴν, καὶ γνῶμικὴν ποίησιν. Οἱ ἐπικοὶ διαφέρουσι τῶν τοῦ νεωτέρου τούτου εἵδους ποιητῶν πρὸς τοῖς ἄλλοις κατὰ τοῦτο, ὅτι ὑμνησαν γεγονότα ἀρχαῖα, τῶν ὁποίων δὲν ἦσαν μάρτυρες, ἐνῷ οἱ λυρικοὶ, καὶ ἱαμβικοὶ, καὶ γνῶμικοὶ ποιηταὶ ὑμνησαν γεγονότα, τῶν ὁποίων ἦσαν ὅχι μόνον μάρτυρες, ἀλλὰ καὶ αὐτουργοί, οἶον ὁ Τυρταῖος, ὁ Ἀρχίλοχος, ὁ Ἀλκαῖος, ὁ Σόλων

καὶ πλείστοι ἄλλοι, διὸ οὗτοι εἶναι πολὺ ἀξιοπιστότεροι τῶν πρώτων. Ἐἵναι ἄληθές ὅτι οὔτε τὰ ἔργα τῶν ποιητῶν τούτων, οὔτε τὰ τῶν πεζογράφων ἢ, ὡς συνηθέστερον λέγονται, λογογράφων τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, τοῦ Κάδμου, τοῦ Ἑκαταίου, τοῦ Ἑλλανίκου, περιεσώθησαν μέχρι σήμερον ἀκέραια· ἀποσπάσματα ὅμως ἀμφοτέρων διετηρήθησαν ὑπὸ μεταγενεστέρων συγγραφέων, τὰ δὲ ἀποσπάσματα ταῦτα ὑπολαμβάνονται εὐλόγως ὡς ἱστορικαὶ μαρτυρίαι ἀναμφισβήτητοι.

Πρὸς τοῦτοις, ἀπὸ τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος ἤρχισαν νὰ κατασκευάζωνται πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος οἰκοδομήματα, οἷα ὁ ἐν Ἀθήναις ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, ὁ ἐν Σάμῳ τῆς Ἑρας, ὁ ἐν Ἐφέσῳ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ πλείστα ἄλλα, τὰ ὅποια μαρτυροῦσι περὶ τοῦ χαρακτήρος καὶ τῶν περιστάσεων τῶν πόλεων εἰς τὰς ὁποίας ἡγέρθησαν, ἐτι δὲ περὶ τῶν ἀνδρῶν οἵτινες ἐπεστάτησαν αὐτῶν, πολὺ ἀκριβέστερον καὶ εὐκρινέστερον ἢ τὰ ὀλίγα κυκλώπεια τείχη καὶ ἄλλα οἰκοδομήματα, τὰ ἀποδιδόμενα εἰς ἀρίστους τινὰς παναρχαίους χρόνους. Τὸ δὲ ἐτι σπουδαιότερον, ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος, σώζονται καὶ δημόσια σύγχρονα ἔγγραφα, τῶν ὁποίων ἀρχαιότατον εἶναι ὁ κατάλογος τῶν Ὀλυμπιονικῶν, δηλαδὴ ὁ ἐπίσημος κατάλογος ὅστις διετηρεῖτο εἰς τὴν ἐν Πελοποννήσῳ Ὀλυμπίαν, τῶν κατὰ τὸν Ὀλυμπιακὸν ἀγῶνα νικητῶν, καὶ ὅστις πρῶτον ὄνομα ἔφερε τὸ τοῦ Ἥλιδος Κοροΐβου, τοῦ νικησαντος τῷ 776 πρὸ Χριστοῦ. Ὑπῆρχαν μὲν καὶ ἄλλοι κατάλογοι βασιλέων, ἱερέων, ἱερειῶν, ἀνατρέχοντες εἰς χρόνους πολὺ προγενεστέρους· ἀλλ' οὗτοι, καθὼ ἀρχόμενοι ἀπὸ θεῶν καὶ περιλαμβάνοντες πολλὰ ὀνόματα ἡρώων καὶ ἡμιθέων, οἰκοθεν ὑποδεικνύουσιν ὅτι δὲν συνετάχθησαν συγχρόνως μὲ τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα ἀναφέρουσιν, ὁμοιάζουσι δὲ μᾶλλον τὰς μυθικὰς γενεαλογίας περὶ ὧν ὠμιλήσαμεν εἰς τὸ προηγούμενον βιβλίον· ἐνῷ ὁ κατάλογος τῶν Ὀλυμπιονικῶν ἄρχεται εὐθὺς ἀπὸ προσώπου, τὸ ὁποῖον δὲν εἰμποροῦμεν εἰμὴ νὰ παραδεχθῶμεν ὡς πραγματικὸν καὶ ἱστορικόν. Βεβαίως καὶ τῶν ἄλλων ἐκείνων καταλόγων τὰ ὀνόματα, ὅσα ἀναφέρονται ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, δὲν δύνανται εἰμὴ νὰ λογισθῶσιν ὡς ἱστορικά. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα ἦτο αὐτὸ τοῦτο, νὰ προσδιορισθῇ πόθεν ἄρχονται οἱ ἱστορικοὶ χρόνοι, ὁ δὲ κατάλογος τῶν Ὀλυμπιονικῶν ἔχει τὸ προτέρημα, ὅτι, καθὼ συγκαίμενος ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ προσώπων, τὰ ὁποῖα οὐδὲν δικαιοὶ ἡμᾶς νὰ μὴ θεωρήσωμεν ὡς πραγματικῶς ὑπάρξαντα, δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀφειρητὴ ἀσφαλὴς τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ἐρχονται ἔπειτα μεταγε-

νέστεροι μὲν τινες ἄλλοι κατάλογοι, ἀνατρέχοντες ὅμως καὶ αὐτοὶ εἰς χρόνους ἀρχαίους, προσεγγίζοντας εἰς τὴν ὀγδόην ἑκατονταετηρίδα, εἰν ὁ κατάλογος τῶν ἐν Ἀθήναις ἐνιαυσίων ἀρχόντων, προσμιμάζων ἀπὸ τοῦ 683 πρὸ Χριστοῦ· ὁ κατάλογος τῶν καρνεονικῶν, ἥτοι τῶν νικητῶν εἰς τοὺς ἀγῶνας οἱ ὅποιοι ἐτελοῦντο εἰς τὴν ἐν Σπάρτῃ πανήγυριν τῶν Καρνείων, κατάλογος ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ 676 ἔτους, καὶ ἄλλοι ταῦτα, οἵτινες ὅχι μόνον ἐπικυροῦσι τὰ γεγονότα εἰς τὰ ὅποια ἀναφέρονται, ἀλλὰ καὶ μαρτυροῦσιν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἤρχισαν ἐν γένει νὰ συντάσσωνται πολλὰ δημόσια ἔγγραφα.

Εἰς ταῦτα προσθετίον, ὅτι οἱ πρῶτοι σωζόμενοι ἱστορικοὶ, ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θουκυδίδης, δὲν ἤκμασαν μὲν εἰμὴ ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι καὶ ταύτης κυρίως ἱστόρησαν τὰ γεγονότα· ἀνατρέχοντες ὅμως πολλάκις εἰς τὰ προηγούμενα, ἠδυνήθησαν νὰ συμβουλευθῶσι περὶ τούτων, ὅχι μόνον τοὺς συγγραφεῖς καὶ τὰ μνημεῖα τῆς ἑκτῆς καὶ τῆς ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος, ἀλλὰ, ὡς πρὸς τὴν ἑκτὴν, καὶ προφορικὰς πολυτίμους παραδόσεις, ὥστε ὡς πρὸς τὴν ἑκατονταετηρίδα ταύτην δύναται καὶ καθ' ἑαυτοὺς νὰ θεωρηθῶσι μάρτυρες τῶν πραγμάτων ἀξιόπιστοι.

Διὰ πλείστους ἄρα λόγους, ὀρθῇ φαίνεται ἡ γνώμη, ὅτι οἱ ὅπως καθ' ὅροις ἱστορικοὶ χρόνοι ἀρχονται ἀπὸ τῆς πρώτης ὀλυμπιάδος, ἥτοι τοῦ 776 ἔτους πρὸ Χριστοῦ. Τοῦτο λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου καὶ ἐφεξῆς δύναται νὰ συνταχθῇ ἑλληνικὴ ἱστορία πλήρῃ καὶ καθ' ὅλα ἀκριβῆς. Τὰ περὶ τῶν χρόνων τούτων ἱστορούμενα εἶναι κατὰ δυστυχίαν ἐτι πολλάκις ἑλλιπῆ καὶ πολλάκις ἀναπόδεικτα, διότι τὰ σύγχρονα μνημεῖα δὲν εἶναι πλήρη, καὶ οἱ σύγχρονοι συγγραφεῖς δὲν περιεσώθησαν ἀκέραιοι, οἱ δὲ μεταγενέστεροι ὅχι μόνον δὲν ἀναφέρουσιν εἰμὴ περικοπὰς τινὰς αὐτῶν, ἀλλὰ μνημονεύουσι καὶ πολλῶν γεγονότων περὶ ὧν οὐδεμίαν παραθέτουσι μαρτυρίαν. Ὅπως δὴ ποτε ὅμως, ὡς πρὸς τοὺς χρόνους τούτους ἔχομεν τοῦλάχιστον τινὰς συγχρόνους μαρτυρίας, ἐνῷ ὡς πρὸς τοὺς προηγούμενους, τοὺς ἡρωϊκούς, ὁ μόνος σωζόμενος ποιητής, ὁ Ὅμηρος, πραγματεύεται περὶ γεγονότων τὰ ὅποια καὶ ἐὰν ὑποθεθῶσιν ἔχοντα ὑπόστασιν ἀληθείας, ἦσαν πολὺ αὐτοῦ ἀρχαιότερα καὶ πραγματεύεται περὶ αὐτῶν εἰς τρόπον ὅπως διόλου μυθικὸν καὶ ἀνεπίδεκτον ἱστορικῆς ἐπεξεργασίας.

Οὕτω δὲ τεθέντος, ὅτι οἱ πρῶτοι ἱστορικοὶ χρόνοι ἀρχονται ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος πρὸ Χριστοῦ, ἴδωμεν

ἵπποιαν τινὰ εὐρίσκομεν ἔκτοτε μέχρι τῶν Μηδικῶν πολέμων, ἥτοι μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς πέμπτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, τὴν τύχην καὶ τὴν κατάστασιν τῶς φυλῶν ὅσαι κατῴκουν εἰς τὰς διαφόρους ἑλληνικὰς χώρας· ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς χώρας, ἣτις, ἐκτεινομένη εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου, ἦτο ἡ πλησιεστάτη ὄλων τῶν ἄλλων εἰς τὴν τῶν θεῶν κατοικίαν.

Εἶπομεν ὅτι τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς ἀπὸ τοῦ Ἰστροῦ μέχρι τῆς ἑκρας Μαλέας χερσονήσου, κατεῖχετο ἑκπαλκι ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Τὸ μεσημβρινὸν τοῦτο μέρος χωρίζεται ἀπὸ τοῦ βορειοτέρου διὰ ὀρίζοντιου σειρᾶς ὄρεων, ἣτις, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης καὶ ἀπολήγουσα εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, φέρει πρὸς δυσμὰς μὲν τὸ ὄνομα Κεραῦνία ἢ Ἀκροκεραῦνία ὄρη, πρὸς ἀνατολὰς δὲ κατ' ἀρχὰς τὸ ὄνομα Καμβοῦνία ὄρη καὶ ἔπειτα τὸ μέγα τοῦ Ὀλύμπου ὄνομα. Ἐκ σημείου τινὸς τῆς ὀρίζοντιου ταύτης ὄρεινῆς σειρᾶς, κειμένου εἰς ἴσην περίπου μεταξύ τῶν δύο θαλάσσων ἀπόστασιν, κατέρχεται σειρὰ ἐτέρα ἐπὶ τοσούτον κάθετος, ὥστε σχηματίζει πρὸς τὴν ὀρίζοντιον ἐκείνην ὀρθὰς σχεδὸν γωνίας. Εἶναι δὲ ἡ σειρὰ αὕτη ἡ Πίνδος, ὅστις χωρίζει τὴν Ἠπειρον, πρὸς δυσμὰς κειμένην ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας, κειμένης πρὸς ἀνατολὰς. Ὁ Πίνδος, προϊὼν μέχρι τινὸς μονοφυῆς, ἐκπέμπει ἔπειτα πρὸς ἀνατολὰς παραφυάδα, τὴν Ὀθρυν, ἣτις διήκει μέχρι τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, παράλληλος τῇ Ὀλύμπῳ. Ἐκεῖ δὲ ὅπου ἀπολήγει εἰς τὸ πέλαγος, ἡ Ὀθρυς ἀπαντᾶται μετ' ἐτέρας σειρᾶς, τὴν ὁποίαν, καλουμένην Ὅσσαν καὶ Πήλιον, ἐκπέμπει ὁ Ὀλυμπος ἐκ τῆς ἀνατολικωτέρας αὐτοῦ ἑκρας, πρὸς μεσημβρίαν, παρὰ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Ἐντεῦθεν σχηματίζεται τετράγωνος σχεδὸν, μεταξύ Ὀλύμπου, Πίνδου, Ὀθρυος, Ὅσσης καὶ Πηλίου, ἡ θεσσαλικὴ κοιλάς, τὸ εὐρύτερον καὶ εὐφορώτερον τῶν ἑλληνικῶν πεδίων. Ὁ Πίνδος, ἐκπέμψας, ὥς προείρηται, πρὸς ἀνατολὰς τὴν Ὀθρυν, ἐξακολουθεῖ προϊὼν, ἀλλὰ μετονομάζεται ἤδη Τυμφρηστός· καὶ ἀπὸ νοτιωτέρου τινὸς σημείου τοῦ αὐτοῦ μετονομασθέντος τούτου ὄρους, ἐκφύεται σειρὰ ἐτέρα, ἡ ἀπότομος καὶ ἀγρία Οἶτη, ἣτις κατατείνει, ὥς καὶ ἡ Ὀθρυς, πρὸς τὸν ἀνατολικὸν αἰγιαλὸν καὶ ἰδίως τὸν Μαλικκὸν κόλπον· ὥστε μεταξύ Ὀθρυος καὶ Οἶτης σχηματίζεται ἐτέρα τις, στενὴ αὕτη καὶ μακρὰ κοιλάς, ἣτις διαβρέχεται ὑπὸ τοῦ Σπερχειοῦ καὶ ἰλογίζετο τὸ πάλαι ὡς μέρος τῆς Θεσσαλίας, ἂν καὶ ἀποτελεῖ φυσικῶς χώραν ἰδίαν. Ἡ δὲ Οἶτη καταλείπει μεταξύ τῆς ἀνατολικωτέρας αὐτῆς ἑκρας, δηλαδὴ τοῦ καλουμένου

Καλλιδρόμου, καὶ τῆς θαλάσσης, μικρόν τι κενὸν διάστημα, ὅπερ εἶναι τὸ πολυθρύλητον στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν. Ἡ πύλη αὕτη ἦτο ἄλλοτε πολὺ στενοτέρα ἢ σήμερον· δι' ἧ καὶ ἀπετέλει τότε ἡ Οἶτη τὸ ἰσχυρικὸν τῆς Ἑλλάδος προπύργιον, ἀπαρallάκτως καθὼς τὰ παράλληλα αὐτῇ καὶ ἰσοῦσῃ Καμβούνια ὄρη μετὰ τοῦ μεγάλου Ὀλύμπου, ἐλογίζοντο ὡς ἐξωτερικοὶ τῆς Ἑλλάδος προμαχώνες. Τρόντι, ὁ μίγας ἐκεῖνος Ὀλυμπος, ὁ ἀπὸ βορρᾶ περιζωννύων τὸ εὐρὺ θετταλικὸν πεδίον, ὑψώνει μέχρις οὐρανοῦ τὴν χιονοσκεπῇ καὶ ἱερᾷ αὐτοῦ κορυφῇ ἐφ' ἧς οἱ ἀθάνατοι θεοὶ ἐστήσαν τὴν κατοικίαν αὐτῶν, ὡς ἂν ἠθέλησαν νὰ γίνωσι φύλακες τῆς μακαρίας χώρας, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἀνιγνώριζον τὸ κράτος αὐτῶν. Καὶ ἡ μὲν κεφαλὴ τοῦ ὄρους τούτου, αἰετοποτε ὑπὸ νεφῶν περιεστεμμένη, ἐφαίνετο ἀποκρύπτουσα ἀπὸ τὰ ὄματα τῶν θνητῶν τὸ μυστηριώδες τῶν θεῶν ἔδος· ἀλλὰ τὰ εὖφορα πεδία τὰ πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἐκτεινόμενα, εἰς ἃ ἡ φύσις ἐπεδαψίλευσε φιλοστόργως ἅπαντας αὐτῆς τοὺς θησαυροὺς ἐμαρτύρουν ἀποχρώντως, ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο τῶν ἀθανάτων ἡ κατοικία, εἰς τόπον ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἀπεικονίζοντα τὰς εὐεργεσίας ὅσας διαχέουσιν οὗτοι ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὀλύμπου διακρίνεται, εἰς ἀπόστασιν μεγάλην, ποταμὸς ἀργυροδίνης, ὅστις φαίνεται δυσκόλως διασπῶν τοὺς παρακειμένους εἰς τὰς ὄχθας αὐτοῦ βράχους. Εἶναι δὲ ὁ ποταμὸς οὗτος ὁ Πηνειὸς, ὅστις, διεκβάλλων εἰς τὴν θάλασσαν, ἀνὰ μέσον τοῦ Πηλίου καὶ τῆς Ὀσσης, σχηματίζει τὸν αὐλῶνα τῶν Τεμπῶν, περίφημον διὰ τε τὸ κάλλος αὐτοῦ καὶ διότι ἐλογίζετο ὡς ἀποτελῶν τὴν μόνην δίοδον, δι' ἧς στρατὸς πολέμιος ἠδύνατο νὰ ἐμβάλη εἰς Θεσσαλίαν ἀπὸ βορρᾶ. Οἱ ἀρχαῖοι ἐπρέσβευον, καὶ ὄχι χωρὶς λόγον, ὅτι παλαιότερ ἢ Θεσσαλία, τεθωρακισμένη μὲν οὖσα ὑπὸ ἀδιαλείπτων ὀρέων καὶ βράχων, κατάκλυστος δὲ ὑπὸ τῶν ὑδάτων ὅσα ἔρρεον εἰς ταύτην, ὡς εἰς λεκάνην ἀχανῆ, ἀπετέλει λίμνην ἀπέραντον, μέχρις οὗ ὁ ἐννοσιγαιος, δηλαδὴ ὁ σείων τὴν γῆν Ποσειδῶν, διαρρήξας διὰ τῆς τριαινῆς αὐτοῦ τοὺς πρὸς ἀνατολὰς βράχους, ἤνοιξεν ὄχετὸν εἰς τὰ ταμειουθέντα ὑδατα, τὰ ἐποῖα σχηματίσαντα λίμνας μικροτέρας, τὴν Βοιθηίδα, τὴν Νεσσωνίδα, καὶ ἕλη τινὰ, ἐνθυμίζουσιν οὕτως εἰπεῖν τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ κατάστασιν. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ, ἐξογκούμενον ὑπὸ μεγάλων ὑετῶν ἢ ἀναχαιτιζόμενον ὑπὸ ἀνατολικῶν ἀνέμων, πλημμυρεῖ ἐνίοτε μανιακῶς, ὡς ἂν ἠγωνίζετο νὰ κατακτήσῃ τὴν χώραν.

τὴν ὁποίαν ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπη. Ἡ δὲ κοιλάς τῶν Τεμπῶν, δι' ἧς ὁ Πηνειὸς ἐκβάλλει εἰς τὴν θάλασσαν, μεταξύ Ὀλύμπου καὶ Ὀσσης, εἶναι ἴσως τὸ μαγευτικώτατον τῶν χωρίων συμπασης τῆς Ἑλλάδος. Εἶναι μὲν στενὴ καὶ ὑπὸ βράχων περιεζωσμένη, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐξαιρετον βλάστησιν, ἥτις καλύπτει καὶ αὐτὰ τὰ πετρωδέστερα αὐτῆς μέρη, ἀδιαλείπτως κοσμούμενα ὑπὸ κισσοῦ καὶ σμίλακος, ἀποβαίνει, κατὰ πᾶσαν ὥραν τοῦ ἔτους, χαριστάτη καὶ ζωγραφικωτάτη. Φαιδρῶν δὲ αὐτὴν καὶ δένδρα πυκνόφυλλα, τῶν ὁποίων οἱ κλάδοι, συμπλεκόμενοι, σχηματίζουσι θόλους ἀμφιλαφεῖς ὑπεράνω τοῦ ποταμοῦ, καὶ πολλὰκις καταβαίνουνσι μέχρι τῶν διαυγῶν αὐτοῦ ναμάτων, εἰς τὰ ὅποια ἐκρέουσιν ἀπειράριθμα ρυάκια, κομίζοντα πανταχόθεν τὸν ἴδιον αὐτῶν φόρον.

Τοιαύτη εἶναι ἡ Θεσσαλία. Ἡ χώρα αὕτη ἦτο ὁ παράδεισος οὕτως εἰπεῖν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, καὶ ἡ μητρόπολις τῶν κυριωτέρων αὐτῆς μυθευμάτων· διότι ὁ μὲν Ὀλύμπος ἦτο ἡ τῶν θεῶν κατοικία, ἐκ δὲ τῶν ἀποκρήμων τοῦ Πηλίου δασῶν ἐκόπη τὸ ξύλον ἐξ οὗ ἐναυπηγῆθη ἡ Ἀργώ, ἡ πρώτη ναὺς ἡ ἐκπλεύσασα πρὸς τὰ ἄγνωστα τοῦ Εὐξείνου πόντου παράλια· καὶ ἐκεῖ που αἱ Μοῦσαι συνελθοῦσαι εἰς τοὺς γάμους τοῦ Πηλέως καὶ τῆς Θέτιδος, προανήγγειλαν τὴν γέννησιν τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τὴν τῆς Τροίας καταστροφὴν. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀρχαιοτέρων ἱστορικῶν χρόνων, εὐρίσκομεν τὸ μὲν μέσον καὶ εὐφορώτερον θεσσαλικὸν πεδῖον, ἦτοι τὴν κοιλάδα τοῦ ἄνω καὶ μέσου Πηνειοῦ, κατεχόμενον ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν· τοὺς δὲ Περραιβοὺς οἰκοῦντας εἰς τὸ βόρειον τῆς χώρας μέρος, μεταξύ τοῦ κάτω Πηνειοῦ καὶ τοῦ Ὀλύμπου· τοὺς δὲ Μάγνητας, παρὰ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν, μεταξύ Ὀσσης καὶ Πηλίου ἀφ' ἐνὸς καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἀφ' ἑτέρου· τοὺς δὲ Ἀχαιοὺς, εἰς τὴν λεγομένην Φθιώτιδα, ἥτις ἐξετείνεται ἀπὸ τοῦ Πίνδου μέχρι τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, παρὰ τὴν Ὀθρυν, περιλαμβάνουσα καὶ τοὺς πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον πλαγίους αὐτῆς κλάδους. Ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων φύλων, μόνον τὰ τρεῖς μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου, οὐχὶ δὲ καὶ οἱ Θεσσαλοὶ, οἵτινες ἐπῆλθον, ὡς λέγεται (σελ. 52) μετὰ τὰ Τρωϊκὰ, ἐξ Ἠπείρου, καὶ ἠνάγκασαν μὲν τοὺς Βοιωτοὺς καὶ τοὺς Δωριεῖς ν' ἀναχωρήσωσιν ἐκεῖθεν, κατέστησαν δὲ ὑποτελεῖς φόρου τοὺς Περραιβοὺς, τοὺς Μάγνητας καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς. Ἡ κυριαρχία τῶν Θεσσαλῶν ἐξετείνεται καὶ εἰς τὴν μεταξύ Ὀθρυς καὶ Οἰτης κοιλάδα, ἐπὶ

τε τοὺς Μαλιεῖς, οἵτινες δὲν ἀναφέρονται μὲν ἐν τῇ Ἰλιάδι, κατῴκουν δὲ ἤδη, μεταξύ Θερμοπυλῶν καὶ Ἀχαιῶν τῆς Φθιώτιδος, εἰς τὸ καὶ μέρος τῆς κοιλάδος τοῦ Σπερχεῖος· καὶ ἐπὶ τοὺς Δόλοπας, τοὺς γνωστοὺς μὲν τῷ ποιητῇ, κατέχοντας δὲ τὰς ἀποκρήνους περὶ Τυμφρηστόν χώρας. Μόνοι οἱ Οἰταῖοι δὲν ἀναφέρονται ὡς ὑποταχθέντες εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς. Κατῴκουν δὲ οἱ Οἰταῖοι εἰς τὰς περὶ τὴν Οἶτην χώρας, περιλαμβάνοντες πιθανῶς διαφόρους φυλὰς, ὧν ἡ κυριωτάτη ἦτο ἡ τῶν Αἰνιάνων, ἥ, ὡς λέγει αὐτὴν ὁ Ὅμηρος, Ἐνιήνων, ἀρχαιότατον ἐλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὑπόιον, μετὰ διαφόρους ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Ἠπείρῳ πλάνας ἀναφαίνεται ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἐγκατεστημένον περὶ Ὑπάταν, τὴν ἐπισημοτάτην αὐτοῦ πόλιν, ἐν τῇ ἄνω κοιλάδι τοῦ Σπερχεῖος. Ἀφ' ἐτέρου ὁμοῦ οἱ Θεσσαλοὶ ἐκυρίαρχουν καὶ πέραν τοῦ Πίνδου, καὶ πέραν τοῦ Ὀλύμπου, ἡπειρωτικῶν τινῶν καὶ μακεδονικῶν φυλῶν.

Οἱ Θεσσαλοὶ, οἱ κυρίαρχοι ὅλων τούτων τῶν φυλῶν, κατεῖχον, ὡς προεῖπομεν, τὴν μέσσην Θεσσαλίαν· καὶ εἶχον μὲν μικράν τινα παραλίαν, ἐν τῇ μυχῷ τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, μεταξύ Μαγνητίων καὶ Ἀχαιῶν, ὅπου ἔκειντο αἱ πόλεις Ἀμφάναιον καὶ Παγασαί· ἀλλ' αἱ κυριώτεραι αὐτῶν κτήσεις ἦσαν εἰς τὸ μεσόγειον τῆς χώρας, ὅπου ἤμαζον αἱ πλούσιαι καὶ πολυάνθρωποι πόλεις Φεραί, Φάρσαλος, Σκότσουσα, Λάρισσα, Κρανῶν, Ἀτραξ, Φαρκηδῶν, Γόννοι, Τρίκκη, Μητρόπολις, Πέλλιννα, καὶ ἄλλαι. Αἱ ὁμηρικαὶ βασιλειαὶ δὲν ὑπάρχουσι πλέον ἐν ταῦθα, καθὼς οὐδὲ εἰς τὰ πλεῖστα ἄλλα τῆς Ἑλλάδος μέρη· ἀλλὰ τῶν Θεσσαλῶν ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία ἐνθυμίζουσιν ἔτι εἰς πολλὰ τὴν ἡρωϊκὴν ἐποχὴν. Οἱ κάτοικοι τῆς ἰδίως Θεσσαλίας διηροῦντο εἰς δύο τάξεις· τοὺς ἀπογόνους τῶν κατακτητῶν, οἵτινες κατῴκουν εἰς τὰς πόλεις καὶ ἦσαν κύριοι τῶν πλειοτέρων κτημάτων· καὶ τοὺς δούλους, οἵτινες καλούμενοι πενέσται, ἢ μενέσται, ἢ Θεσσαλοικέται, ὑπηρετοῦν τοὺς πρῶτους, ἐκαλλιέργουν τὰ κτήματα αὐτῶν καὶ ἐποίμαινον τὰ ποίμνια. Οἱ ἀπόγονοι τῶν κατακτητῶν δὲν ἦσαν ὅλοι ἐξ ἴσου πλούσιοι καὶ ἰσχυροί. Οἱ κύριοι τῶν μεγαλητέρων κτημάτων ἐδυνάστευον ὀλιγαρχικῶς τῶν πόλεων, καὶ διῆγον βίον ὄντως ἡγεμονικόν, διαπρέποντες διὰ τὴν ὀξύτητα τῶν τρόπων, τὸ φιλοπόλεμον πνεῦμα, τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς φιλοξενίας, ἀλλὰ συγχρόνως διὰ τὴν περὶ τὰς υποχρεώσεις ἀπιστίαν καὶ διὰ τὴν περὶ τὰς πολιτικὰς συζητήσεις καὶ συνομολογίας ἀνεπιτηδεϊότητα· τούτου ἕνεκα αἱ ὀλιγαρχίαι αὗται ἦσαν

σφόδρα παραχώδεις καὶ οὐδέποτε ἐρρυθμίσθησαν διὰ νόμων καὶ θεσμῶν ὀρισμένων. Ἄφ' ἐτέρου δὲ οὔτε οἱ ὀλιγώτερον πλούσιοι καὶ ἰσχυροὶ ἀπόγονοι τῶν κατακτητῶν, οἱ ὀλιγαρχούμενοι ἐλεύθεροι λαοὶ τῆς Θεσσαλίας, φαίνονται ἐπιζητήσαντες ποτε τὴν ἐννομον τῶν δικαίων αὐτῶν ἐκπαράλλιν· ὥστε συνήθως αἱ Θεσσαλικά πόλεις ἐκλυδωνίζοντο ὑπὸ ἀναρχίας, ἥτις περιεστέλλετο μὲν ἐκ διαλειμμάτων ὑπὸ ἐπικρατήσαντος τινος δυνάστου, ἀλλὰ δὲν κατηναίετο ὀριστικῶς ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς εὐνομίας, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσχυρίας, τὸ ὅποῖον θέλομεν ἰδεῖ ἀναπτυσσόμενον εἰς τὰς μεσημβρινωτέρας ἑλληνικὰς πολιτείας. Κατὰ τὸ ἐλάχιστον τοῦτο οἱ Θεσσαλοὶ φαίνονται μᾶλλον προεγγίζοντες πρὸς τὰς βορειοτέρας μακεδονικὰς φυλάς. Διέφερον δὲ τῶν εὐνομιωτέρων ἑλληνικῶν καὶ διότι οὐδέποτε διέπρεψαν ὡς ὀπλίται, δηλαδὴ ὡς τακτικοὶ πεζοὶ στρατιῶται. Ἡ περὶ τὴν πεζικὴν ταύτην στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ἀσκήσις ἦτο ἀπανταχοῦ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος στενωπὸς συνδεδεμένη μὲ τὴν ἐνάσκησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ὧν ἑσπεροῦντο αἱ Θεσσαλικά πόλεις. Καὶ εἶναι ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ἔχι μόνον οἱ κυρίως Θεσσαλοὶ, ἀλλ' ἐν γένει οἱ ἐκτὸς τῶν Θερμοπυλῶν Ἕλληνες δὲν ὑπηρέτουν συνήθως ὡς ὀπλίται· ἐξ ὅλων τῶν φυλῶν ὅσοι ἦσαν ὑποτεταγμένοι εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς, μόνον οἱ Μαλιεῖς, οἱ περὶ τὰς Θερμοπύλας οἰκοῦντες, δηλαδὴ οἱ πλησιέστεροι πρὸς τοὺς μεσημβρινωτέρους Ἕλληνας, ἀναφέρονται ὡς τακτικῶς ὀπλιτεύοντες· οἱ δὲ Περραιβοὶ, καὶ Μάγνητες, καὶ Ἀχαιοὶ, καὶ Δόλοπες, ἐμάχοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ἔχι παρατεταγμένοι καὶ φέροντες τὴν βαρεῖαν τοῦ ὀπλίτου πανοπλίαν, ἀλλὰ ὡς ἄτακτοι καὶ ψιλοὶ, ἦτοι ὀπλισμένοι δι' ἀκοντίων. Τοῦτου ἕνεκα, καὶ ὅταν ἀναφέρηται ὁλόκληρος ἡ στρατιωτικὴ δύναμις τῆς Θεσσαλίας, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὀπλιτῶν αὐτῆς εἶναι ἀναλόγως μικρὸς, μᾶλλον δὲ τὸ πασὸν τοῦ ἵππικοῦ. Διότι οἱ ἰδίως Θεσσαλοὶ, οἱ κυρίαρχοι τῆς χώρας, ὀνομαστότατοι μάλιστα ὑπῆρξαν ὡς ἵππεῖς. Οἱ πλουσιώτεροι τῶν εὐπατριδῶν αὐτῶν, τρέφοντες εἰς τὰ μεγάλα αὐτῶν κτήματα τοὺς καλλίστους ἵππους τῆς Ἑλλάδος, συνεκρότουν ὑπὸ τῶν ἀπαρωτέρων ἐλευθέρων καὶ ἀπὸ τῶν πενηστών, τὰς λαμπράς ἐκείνας ἵλας αἵτινες ἐλογίσθησαν πάντοτε ὡς τὸ ἄριστον τῆς Ἑλλάδος ἵππικόν. Εἶχε δὲ ἡ ἵππασία τοσοῦτον συναρμοσθῆ πρὸς τὰ ἦθη τῶν Θεσσαλῶν, ὥστε παρ' αὐτοῖς, ἐπὶ τῆς τελετῆς τοῦ γάμου, εἰς τὰ λεγόμενα γαμοδαΐσια, ὁ γαμβρὸς προσέφερεν εἰς τὴν νύμφην κεχαλινωμένον πολεμιστήριον ἵππον.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συναγεται πρὸς τούτοις, ὅτι οἱ δοῦλοι τῆς Θεσ-

σαλίας, οἱ πενέσται, δὲν ἦσαν μόνον γεωργοὶ καὶ ποιμένες, ἀλλ' ἀπέ-
τέλουν καὶ ἀξιόλογον μέρος τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως. Ἐν γένει δὲ
οἱ πενέσται δὲν ἦσαν κυρίως εἰπεῖν δοῦλοι· διότι δὲν ἐπωλοῦντο ἐκτὸς
τῆς χώρας, εἶχον ἰδίας κατοικίας, ἔφερον ὄπλα, ἐλάλουν τὴν Ἑλλή-
νικὴν γλῶσσαν καὶ ἠδύναντο νὰ κτήσωνται περιουσίαν· τινὲς μάλιστα
τῶν πενεστῶν λέγονται ἀποβάαντες πλουσιώτεροι τῶν κυρίων αὐτῶν.
Ὡς τε ἡ τάξις αὕτη τῶν ἀνθρώπων διέφερεν οὐσιωδῶς ἀπὸ τὰ ἀγο-
ραστὰ ἀνδράποδα δι' ὧν ἐκαλλιεργοῦντο συνήθως αἱ γαῖαι τῶν πλου-
σίων τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, εἰς τὰς Θήβας, εἰς τὰ Ἄργος, εἰς τὰς
Ἀθήνας, εἰς τὴν Ἥλιδαν, καὶ τὰ ὑποῖα οὔτε κατοικίαν, οὔτε κτήσιν,
οὔτε ὄπλα, οὔτε οἰκογένειαν εἶχον. Διὸ οὐδ' ἦσαν ἐπικίνδυνα τὰ ἀν-
δράποδα ταῦτα καὶ δὲν ἤρχισαν νὰ ἀφηνιάζωσιν εἰμὴ ἐπὶ τῆς παρακ-
μῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἐνῶ οἱ πενέσται, ἔχοντες τοσοῦτους πό-
ρους καὶ σῶμα τὴν συνείδησιν τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς καὶ τῆς
ὑποδεεστέρας τύχης, ἐστασίαζον πολλάκις καὶ πάντοτε ἐνεποιοῦν πο-
λὺν φόβον εἰς τοὺς δεσπότας, ἀπαρριπτόμενοι ὡς οἱ εἰλωτες τῆς Σπάρ-
της, πρὸς οὓς καὶ μόνους δύνανται νὰ παραβληθῶσιν οἱ πενέσται, ὡς
θέλομεν ἰδεῖ.

Οἱ ἐπίσημοι οἴκοι οἵτινες συνεκρότουν τὴν ὀλιγαρχίαν τῶν Θεσσαλι-
κῶν πόλεων, δὲν ἦσαν πάντοτε πάντες ἴσοι πρὸς ἀλλήλους. Ἐνίοτε εἰς
ἐξ αὐτῶν ἀπέβαιναν ἰσχυρότεροι τῶν λοιπῶν καὶ τότε προεξῆρχε τῆς
πόλεως. Τοιοῦτοι ἀνεδείχθησαν ἐν Λαρίσῃ οἱ Ἀλευάδαι, οἵτινες ἐφη-
μιζοντο ὡς ἀπόγονοι τοῦ Ἡρακλείους καὶ ἐλογίζοντο δημοταγεῖς τῶν
βασιλείων τῆς Σπάρτης. Περιώνυμοι δὲ διατελέσαντες διὰ τὸν πλοῦτον
αὐτῶν καὶ τὴν εὐγενῆ προστασίαν ἣν ἀπένεμον εἰς τοὺς ποιητάς, ἐξυ-
μνήθησαν ὑπὸ τε τοῦ Κεῖου Σιμωνίδου, καὶ ὑπὸ τοῦ Θηβαίου Πινδα-
ρου, περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκτῆς καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς πέμπτης ἐκατονταετηρίδος.
Τοιοῦτοι ἀνεδείχθησαν καὶ οἱ ἐν Κραννῶνι Σκοπάδαι, οἵτινες λέγονται
συγγενεῖς τῶν Ἀλευαδῶν καὶ τοὺς ὑποίους ὕμνησεν ἁμοῖως ὁ Σιμωνί-
δης. Τοιοῦτοι δὲ, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, ὑπῆρξαν καὶ ὁ Κινέας ὁ
Γόννιος, ὁ ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκτῆς ἐκατονταετηρί-
δος, μετὰ χιλίων ἵππεων, εἰς βοήθειαν τῶν Πεισιστρατιδῶν· καὶ ὁ Μένων
ὁ Φαρσάλιος, ὁ βραδύτερον στρατεύσας μετὰ τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸν
κατὰ τῆς Ἀμφιπόλεως πόλεμον, μετὰ 200 ἢ 300 ἵππεων, στρατολο-
γηθέντων ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ πεγεστῶν· καὶ ὁ φίλαρχος καὶ πλούσιος
Ἰάσων ἐν Φεραῖς, καὶ ὁ ἀγαθὸς καὶ φιλοδίκαιος Πολυδάμας ἐν Φαρ-

σάλῳ, ἀμφοτέροι ἀκμάσαντες ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι. Ἐνίοτε εἰς τῶν κατὰ πόλεις ἰσχυροτέρων τούτων οἰκῶν ἀνεγνωρίζετο τῆς ὅλης χώρας ἡγεμὼν, τὸ δ' ἀξίωμα τοῦτο ἐλάμβανε συνήθως, μέχρι τῶν Μηδικῶν, ὁ τῶν Ἀλευαδῶν οἶκος, ὅχι ὁμῶς πάντοτε, διότι ὁ προαναφερθεὶς Κινέας ὁ Γόνιος φαίνεται ἀποσταλεῖς εἰς Ἀθήνας ὡς κοινὸς τῶν Θεσσαλῶν ἡγεμὼν. Ὁ τοιοῦτος ἡγεμὼν ὠνομάζετο ἰδίως ταγός, ἀλλὰ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ἦτο τοσοῦτον μέγα, ὥστε ὁ Ἡρόδοτος ὀνομάζει βασιλεῖς τοὺς τε Ἀλευάδας καὶ τὸν Κινέαν. Καὶ ὁσάκις μὲν συνέβαινεν ἡ τοιαύτη ἐνωσις τῶν Θεσσαλῶν, οὗτοι ἠδύναντο νὰ συγκροτήσωσιν 6,000 μὲν ἰππεῖς, 10,000 δὲ ὀπλίτας, καὶ ν' ἀποβῶσιν οὕτω φοβεροὶ εἰς τε τὴν ἑλλην. Ἑλλάδα καὶ εἰς τοὺς ἔξω ἐχθρούς. Ἀλλὰ τῆς ὅλης χώρας σπανίως προεχειρίζετο ἢ ἀνεγνωρίζετο ταγός· ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ αἱ πόλεις, ἐρίζουσαι πρὸς ἀλλήλας, δὲν συνεδέοντο εἰμὴ διὰ δεσμῶν τοσοῦτω μῆλλον χαλαροῦ, ὅσῳ καὶ καθ' ἑκάστην πόλιν ἐστασίαζον αἱ ὀλιγαρχίαι. Ἐντεῦθεν παρέλυσεν ἡ δύναμις τῆς μεγάλης καὶ πλουσίας ταύτης χώρας· ἐντεῦθεν οἱ Θεσσαλοὶ πολλάκις μὲν, πρὸ τῶν Μηδικῶν, ἠττήθησαν ὑπὸ τῶν γειτόνων αὐτῶν Φωκίων, δὲν ἠδυνήθησαν δὲ νὰ ὑποστηρίξωσι τοὺς συμμάχους αὐτῶν Πεισιστρατίδας· ἐντεῦθεν βλέπομεν βραδύτερον τοὺς Ἀλευάδας ζητοῦντας νὰ ἐξασφαλίσωσι τὸ κράτος αὐτῶν διὰ τῆς τῶν Περσῶν βοήθειας, τοὺς δὲ ἄλλους Θεσσαλοὺς, ἀγανακτοῦντας μὲν διὰ τὴν προδοσίαν ταύτην, μὴ δυνηθέντας δὲ νὰ προπολεμήσωσιν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ὅτε οἱ Πέρσαι ἐστράτευσαν κατ' αὐτῆς. Ἐντεῦθεν τελευταῖον τὰ ὑποτελῆ τῶν Θεσσαλῶν ἔθνη, οἱ Περραιβοὶ, οἱ Μάγνητες, οἱ Ἀχαιοί, οἱ Δόλοπες, οἱ Μαλιεῖς, πολλάκις καθυστέρουν τὴν πληρωμὴν τῶν φόρων, καὶ οὐδέποτε ἀπέβαλον τὴν αὐτονομίαν. Ἀπαντα τὰ ἔθνη ταῦτα εἶχον τὰ ἴδια αὐτῶν πρυτανεῖα, ἢ βουλευτήρια, καὶ διεξήγον αὐτοτελῶς πᾶς ἰδίαν ὑποθέσιν. Ἀλλ' ὅτι μάλιστα ἀποδεικνύει τὴν ἀσθένειαν τῆς Θεσσαλικῆς κυριαρχίας εἶναι, ὅτι οἱ Περραιβοὶ, οἱ Μάγνητες, οἱ Ἀχαιοί, οἱ Δόλοπες καὶ οἱ Μαλιεῖς, παρεκάθηντο ἐξίσου μετὰ τῶν Θεσσαλῶν εἰς τὸ μέγα ἀμφικτυονικὸν τῶν Ἑλλήνων συνέδριον. Διὰ νὰ ἐννοήσωσι δὲ οἱ ἀναγνώσται ἀπασαν τὴν σπουδαιότητα τοῦ τοιοῦτου τῶν ἐθνῶν ἐκείνων δικαιώματος, ἀνάγκη νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα ἐκτενέστερον τὰ περὶ τοῦ συνεδρίου τούτου.

Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὑποῖον ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν τῆς ἀρχαιότητος χρόνων, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν μυθικῶν, ἦτο διηρημένον εἰς πολυαριθ-

μοὺς αὐτοτελεῖς καὶ αὐθυπάρκτους πολιτείας, συνησθάνετο τὴν ἀνάγκην
 νὰ συνδέηται διὰ δεσμῶν τινῶν, οἵτινες, ἂν καὶ ἔχοντες θρησκευ-
 τικὸν μᾶλλον ἢ πολιτικὸν χαρακτῆρα, περιεποιούν οὐδὲν ἥττον ἐνό-
 τητά τινα εἰς τὰ διακεχωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων καὶ πολλάκις πολέμια
 ἐκεῖνα τμήματα. Οἱ δεσμοὶ οὗτοι ἐκαλοῦντο ἀμφικτυονίαι, ἀπὸ τῆς
 λέξεως ἀμφικτύονες, τῆς δηλούσης τοὺς περιοικεῦντας· ὥστε αἱ ἀμφι-
 κτυονίαι οὐδὲν ἄλλο ἐσήμαινον ἢ τὴν ἐνῶσιν τῶν περιοικίδων πόλεων
 ἂν καὶ, κατὰ τὸ ἔθος τὸ ὁποῖον εἶχον οἱ προπάτορες ἡμῶν νὰ προσω-
 ποποιῶσιν ἀπάσας τὰς ἀρχαίας αὐτῶν παραδόσεις, συνηθέστερον ἢ λέ-
 ξις παρήγετο ἀπὸ Ἀμφικτύονος, τοῦ μυθολογουμένου ἀδελφοῦ τοῦ
 Ἑλλήνος, ὅστις ἐθρυλεῖτο ὡς ὁ πρῶτος τοῦ θεσμοῦ τούτου ἰδρυτής· ὅθεν
 καὶ ἐγράφετο ἡ λέξις διὰ τοῦ υ μᾶλλον ἢ διὰ τοῦ ι. Ἀμφικτυονίαι
 τοιαῦται ὑπῆρχον πολλάί· ἡ περὶ τὸ ἱερόν τοῦ Ποσειδῶνος ἐν Ὀρχηστῷ
 τῆς Βοιωτίας, ἡ περὶ τὸ ἱερόν τοῦ Ποσειδῶνος ὁμοίως ἐν Καλαυρίᾳ
 (εἰς τὸν σημερινὸν Πόρον), ἡ περὶ τὸ ἱερόν τοῦ Ποσειδῶνος πάλιν ἐν
 Τριφυλίᾳ, ἡ περὶ τὸ ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐν Δήλῳ, ἡ περὶ τὸ Τριο-
 πικὸν ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος τῶν ἐξ ὠρικῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ πόλεων,
 καὶ ἄλλαι, αἵτινες ἅπασαι εἶχον κύριον σκοπὸν τὴν ἐν κοινῷ τέλει
 θρησκευτικῶν πανηγύρεων καὶ τὴν διατήρησιν καὶ τὴν προστασίαν τοῦ
 ναοῦ περὶ ὃν ἦσαν ἰδρυμέναι· ἀπέβησαν δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον
 λόγου ἕξαι, διότι τὰ κοινὰ ἐκεῖνα ἱερά, διὰ τὴν ἀστυλίαν, ἐχρησίμευσαν
 συγχρόνως ὡς τράπεζαι ἢ ταμειυτήρια θησαυρῶν, εἰς τῶν ὁποίων τὴν
 διάσωσιν εἶχον μέγιστον συμφέρον πλεῖστοι ἄνθρωποι· καὶ διότι πρὸς
 τούτοις, συρρέοντων πολλῶν ἐμπόρων εἰς τὰς πανηγύρεις ταύτας, ἐγί-
 νοντο αὐτόθι: πολλαὶ καὶ μεγάλαί συναλλαγαί. Ἀλλὰ ἐπιφανέστερα καὶ
 σπουδαιότερα ὄλων τῶν ἄλλων ἀπέβη αὕτη ἡ περὶ ἧς ἰδίως ἡ λόγος
 ἀμφικτυονία, ἥτις τασαύτην ἐκτῆσθε ἀξίωμα ὥστε συνήθως, ὅταν
 γίνεταί λόγος περὶ Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου ἀπλῶς καὶ ἄνευ ἐτέρου
 τινὸς προσδιορισμοῦ, εἰς ταύτην τὴν ἀμφικτυονίαν ἐννοεῖται ἀναφερόμε-
 νος ὁ λόγος. Μετεῖχον δὲ αὐτῆς δώδεκα ἑλληνικά φύλα· Θεσσαλοί,
 Βοιωτοί, Δωριεῖς, Ἴωνες, Περραιβοί, Μάγνητες, Λοκροί, Οἰταῖοι,
 Ἀχαιοί, Φωκεῖς, Δόλοπες καὶ Μαλιεῖς· ὥστε ἀληθῶς εἰπεῖν τὸ πλεῖ-
 στον τῆς Ἑλλάδος ἐξεπροσωπεῖτο ἐνταῦθα, διότι δὲν ἀπελείποντο εἰμὴ
 οἱ Αἰτωλοί, οἱ Ἀκαρνανες, οἱ Ἀρκάδες, οἱ Ἡλεῖοι, οἱ Τριφυλῖοι καὶ
 ἡ μικρὰ τῶν Δρυόπων φυλή.

Τὸ συνέδριον τοῦτο συνήρχετο δις τοῦ ἐνιαυτοῦ, κατὰ μὲν τὸ ἔαρ ἐν

τῷ ἱερῷ τοῦ ἐν Δελφοῖς τῆς Φωκίδος Ἀπόλλωνος, κατὰ δὲ τὸ φθινόπωρον, εἰς τὴν μαλιακὴν κώμην Ἀνθήλην πλησίον τῶν Θερμοπυλῶν, ἐν τῷ ἱερῷ χώρῳ τῆς ἀμφικτυονίδος Δήμητρος. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ἱστορικῶν χρόνων, κύριον σκοπὸν εἶχε τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ ἐν Δελφοῖς ναοῦ, διάφορα ὅμως τεκμήρια ὑποδεικνύουσιν, ὅτι κατ' ἀρχὰς τὸ συνέδριον συνεκροτήθη περὶ Θερμοπύλας καὶ ἔνεκα τοῦ αὐτόθι ἱεροῦ τῆς ἀμφικτυονίδος Δήμητρος μᾶλλον ἢ ἐν Δελφοῖς ἔνεκα τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὅχι μόνον ἡ περὶ Θερμοπύλας Δήμητρα ἐπωνομαζέτο ἰδιαζόντως ἀμφικτυονίς, ὅχι μόνον ὑπῆρχεν αὐτόθι ἱερὸν τοῦ Ἀμφικτύονος, ἀλλὰ καὶ αἱ σύνοδοι τῶν ἀμφικτυόνων τούτων, αἳ τε εἰς Δελφοὺς συνερχόμεναι καὶ αἱ περὶ Θερμοπύλας ἐκαλοῦντο «Πυλαΐαι» «Πυλαία ἑαρινή», «Πυλαία μετοπωρινή» ἐξ οὗ πιθανώτατον φαίνεται ὅτι κατ' ἀρχὰς δὲν συνήρχοντο εἰμὴ περὶ Θερμοπύλας, τὰς καὶ ἀπλῶς Πύλας ὀνομαζόμενας, ἐπειτα δὲ, ὅτε τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν ἔλαβε τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐπισημότητα, ἀνέλαθεν ἡ ἀμφικτυονία καὶ τούτου τὴν ἐφορείαν, μέχρις οὗ ἐπὶ τέλους ἡ ἐφορεία αὕτη κατέστη τὸ κύριον αὐτῆς ἔργον. Ἐὰν δὲ ἡ εἰκασία αὕτη ἦναι ὀρθή, ὑποδεικνύει καὶ τὴν υπερβολικὴν τοῦ θεσμοῦ τούτου ἀρχαιότητα, διότι τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν ἔτι ἀπὸ τῶν ὀμηρικῶν χρόνων ἦτο ἐπιφανέστατον.

Ἀλλὰ ὑπόσον ἀρχαῖον ἦτο τὸ ἀμφικτυονικὸν τοῦτο συνέδριον, μαρτυρεῖ καὶ ἕτερον τεκμήριον. Ἐκαστον τῶν μετεχόντων αὐτοῦ φύλων, ἐπεμπεν αὐτόθι πρέσβεις, καλουμένους τοὺς μὲν «Ἱερομνήμονας», τοὺς δὲ «Πυλαγόρας» ὁσαυδήποτε δὲ καὶ οἰαιδήποτε ἂν ἦσαν αἱ αὐτοτελεῖς πολιτεῖαι ἐξ ὧν συνέκειτο ἕκαστον φύλον, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὁσαυδήποτε οἱ πρέσβεις ἐκαστοῦ φύλου, ἅπαντες οἱ πρέσβεις οὗτοι, ὁμοῦ λαμβανόμενοι, δὲν εἶχαν εἰμὴ δύο ψήφους ἐν τῷ συνεδρίῳ· λ. χ. οἱ Ἴωνες, οἱ περιλαμβανόντες τὴν κραταιὰν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, οἱ Δωριεῖς, ὧν προΐστατο ἡ ἰσχυρὰ Σπάρτη, καὶ οἱ ἐλαχίστου λόγου ἄξιοι Μαλιεῖς, ἢ Περραιβοί, ἢ Μάγνητες, εἶχον ἐξίσου δύο ψήφους ἐν τῷ συνεδρίῳ. Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι τὸ συνέδριον ἰδρύθη κατὰ τὴν παναρχαίαν ἐποχὴν, καθ' ἣν ὅχι μόνον αἱ Ἀθῆναι ἀλλὰ καὶ ἡ πρὸ τούτων ἰσχύουσα Σπάρτη, ἦσαν ἐτι πόλεις μικραὶ καὶ μὴ δυνάμεναι νὰ φέρωσιν εἰς μέσον ἀξιόσεις ὑπεροχῆς τινος ἢ προεδρείας.

Ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, πλην τῆς ἐπιτηρήσεως τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, οἱ ἀμφικτύονες προσέλαβον καὶ τὴν προεδρείαν τῶν Πυθίων, δηλαδὴ τῶν ἀγώνων οἵτινες ἐτελοῦντο παρὰ τὸ ἱερὸν τοῦτο.

Καὶ μετὰ μὲν τὰ Μηδικὰ, ἦτοι ἐν τῇ πέμπτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι ὅτε παρήχθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα δασμοὶ ἄλλοι πολιτικώτεροι καὶ ἰσχυρότεροι, τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον ἀπέβη ὅλως ἄσημον, μέχρι οὗ ἐν τῇ ἐπομένῃ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι, ἐπὶ τῆς παρακμῆς τοῦ πρώτου ἑλληνισμοῦ, Φίλιππος, ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, μετεχειρίσθη αὐτὸ πάλιν ὡς ὄργανον τῶν σκοπῶν αὐτοῦ. Ἐξαιρέτως δὲ ἤκμασε τὸ συνέδριον κατὰ τοὺς πρώτους τούτους ἱστορικοὺς χρόνους περὶ ὧν ἤδη ὁ λόγος, ὅτε καὶ πόλεμόν τινα μέγαν ἀπεφάσισε καὶ διεξήγαγεν, ὃν θέλομεν λάβει μετ' ὀλίγον ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν. Εἰς τὸ ἀμφικτυονικὸν τοῦτο συνέδριον, οὕτως ἔχον τότε, παρεκάθηντο, ἴσῃν πρὸς τοὺς Θεσσαλοὺς ἔχοντες ψῆφον, καὶ τὰ ὑποτελῆ αὐτῶν ἔθνη, οἱ Περραιβοὶ, οἱ Μάγνητες, οἱ Ἀχαιοί, οἱ Δόλοπες, οἱ Μαλιεῖς· ἐξ οὗ πρόδηλον ὅτι ἡ κυριαρχία τῶν Θεσσαλῶν συνεδυάζετο μετὰ τινος αὐτονομίας τῶν ἐθνῶν ἐκείνων. Ἐν γένει δὲ οἱ Θεσσαλοὶ, καὶ τοὶ ἦσαν κύριοι τῆς εὐρυτέρας καὶ εὐφορωτέρας τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, ἐπειδὴ ὅμως ποτὲ δὲν ἐρρύθμισαν συνετῶς τὸ πολίτευμα αὐτῶν, ἀνεφάνησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὀλιγώτερον λόγου ἄξιοι ἢ ἕτερά τινα ἔθνη, μικρότερα καὶ ὀλιγώτερον πλούσια, οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Σπαρτιαῖται, οἱ Βοιωτοί, καὶ, κατὰ τοὺς ὑστάτους χρόνους, οἱ Ἀχαιοὶ τῆς Πελοποννήσου, οἱ Αἰτωλοὶ καὶ ἄλλοι.

Εἶδομεν, ὅτι τὸ ὄρος τῆς Οἴτης, παραφυᾶς ὃν τοῦ Πίνδου ἢ Τυμφορηστοῦ καὶ κατατεῖνον πρὸς τὸν αἰγιαλὸν, ἀπολήγει εἰς τὴν ἄκραν τὴν καλουμένην Καλλιδρόμον, μεταξὺ τῆς ὁποίας καὶ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου σχηματίζεται τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν. Ἀπὸ τοῦ Καλλιδρόμου ἡ Οἴτη τρέπεται πρὸς τὸ μεσημβρινονατολικόν, παρακολουθοῦσα τὴν κατέναντι τῆς Εὐβοίας παραλίαν καὶ μετονομαζομένη ἤδη Κνημίη Πτῶν καὶ Τευμησός· περὶ δὲ τὰ βορειότερα τῶν ὁρέων τούτων κατῴκουν οἱ Λοκροί, ἀπὸ τῆς περὶ Θερμοπύλας Ἀλπηνοῦ, δι' ἧς συνώρεον πρὸς τοὺς Μαλιεῖς, μέχρι τῆς βοιωτικῆς πόλεως Ἀθηδόνος. Οἱ Λοκροὶ οὗτοι ἐπὶ Ὀμήρου ἔφερον τὸ ἐν τούτῳ κοινὸν ὄνομα, ἤδη δὲ διετέλουν διηρημένοι εἰς δύο μοῖρας, διὰ τοῦ ἐν τῇ μεταξὺ, ὑπὸ τῶν Φωκίων, παρὰ τὴν Εὐβοϊκὴν θάλασσαν, καταληφθέντος Δαφνούντος· καὶ οἱ μὲν πρὸς μεσημβρίαν τῆς πόλεως ταύτης ἐλέγοντο Ὀπούντιοι, ἐκ τῆς πόλεως Ὀποῦς, οἱ δὲ πρὸς βορρᾶν, Ἐπικνημίδιοι, ἐκ τοῦ ὄρους Κνημῆς. Ἀμφότεραι ὅμως αἱ μοῖραι ἦσαν ὁμόσπονδοι, δηλαδὴ ἡνωμέναι διὰ κοινῆς τινος πολιτείας, προϊσταμένου τοῦ Ὀπούντος. Καὶ ἔρχον μὲν κατὰ

πόλεις οἱ ἄριστοι, τινὲς μάλιστα τῶν ὀπουντίων εὐπατριδῶν ἐκαυχῶντο, κατὰ Πίνδαρον, ὅτι κατήγοντο ἐκ τῶν ἀρχαίων βασιλείων τῆς χώρας ἄλλ' ὁ βίος αὐτῶν ἦτο ἀμέτοχος ἐμπορίας καὶ πολυτελείας, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἀφελῆς, ὥστε οἱ Λοκροὶ, καὶ παρεκτός τούτων οἱ Φωκεῖς, λέγεται ὅτι ἦσαν οἱ μόνοι Ἑλλήνων οἵτινες δὲν εἶχον δούλους, ἀλλ' ἐκαλλιεργοῦν τὰ κτήματα αὐτῶν διὰ πενήτων ἐλευθέρων.

Οὕτω ταπεινὰ καὶ εὐτελῆ ἦσαν τὰ κατὰ τοὺς Λοκροὺς οἵτινες κατῴκουν περὶ τὰ ὄρη τὰ κατερχόμενα ἀπὸ τοῦ Καλλιδρόμου, ἀντικρὺ τῆς Εὐβοίας. Ἐτερος δὲ ὀρεινὸς κλάδος, προκύπτων ἐκ τοῦ Πίνδου, ἐκεῖ ὅπου καὶ ἡ Οἶτη, ἀλλὰ πρὸς τὸ νοτιοανατολικὸν μεσογειῶς καταφερόμενος, συνάπτει τὸν Πίνδον μετὰ τοῦ Παρνασσοῦ, ἔπειτα, κατελθὼν πρὸς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, παρὰ τὸν ὁποῖον ὀνομάζεται Κίρρις καὶ Ἐλικῶν, τρέπεται πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἀποτελεῖ διὰ τοῦ Κιθαιρωνὸς καὶ τοῦ Πάρνηθος, τὸ ἀρκτικὸν τῆς Ἀττικῆς σύνορον, συνδέεται δὲ, διὰ τοῦ Πάρνηθος, μετὰ τοῦ ἀπὸ Καλλιδρόμου παρὰ τὴν θάλασσαν καταβαίνοντος κλάδου. Οἱ δύο λοιπὸν οὗτοι κλάδοι νοτιοανατολικῶς καταβαίνοντες, ὁ μὲν μεσόγειος, ὁ δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν, σχηματίζουσιν εἶδος τι παραλληλογράμμου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπάρχουσι τρεῖς κοιλάδες, ἡ Δωρις, ἡ Φωκίς, ἡ Βοιωτία. Ἐκ τούτων ἡ βορειότερα καὶ ἡ μικροτέρα εἶναι ἡ Δωρις, ἥτις κεῖται ἀνὰ μέσον τῶν ἀποτόμων κρημνῶν καὶ τῶν ἀγρίων αὐλώνων τῆς Οἴτης καὶ τοῦ Παρνασσοῦ, καὶ ποτίζεται ὑπὸ τοῦ Κηφισοῦ, ὅστις ἔπειτα διελθὼν τὴν Φωκίδα, ἐκβάλλει εἰς τὴν ἐν τῇ Βοιωτίᾳ Κωπαῖδα λίμνην. Ἡ Δωρις εἶχε τέσσαρας πόλεις, Ἐρινεόν, Βοῖον, Πίνδον ἢ Ἀκύφαντα, καὶ Κιτίνιον· καὶ καθ' ἑαυτὴν μὲν ἦτο ἐλαχίστου λόγου ἄξια, ἀπέβη ὅμως ἐπίσημος, διότι ἐλαγίσθη ὡς ἡ μητρόπολις τῆς τοσοῦτον περιωνύμου ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ καταστάσης δωρικῆς φυλῆς. Οἱ Δωριεῖς οὗτοι, ἂν καὶ ἐν τῇ Ἰλιάδι οὐδόλως μνημονεύονται, λέγεται ὅτι, μετὰ τὰ τρωϊκὰ, ἐξωσθέντες ἐκ τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν, κατέλαβον τὴν Δωρίδα· ἐντεύθεν δὲ μία αὐτῶν μοῖρα ἐβόηθησε τοὺς Ἡρακλείδας εἰς τὸ νὰ ἀνακτήσωσι μέγα τῆς Πελοποννήσου μέρος καὶ νὰ ιδρύσωσιν αὐτόθι τὰς δωρικὰς πολιτείας, ὧν μία ἦτο ἡ μετ' οὐ πολὺ πρωτεύσασα τῆς Ἑλλάδος Σπάρτη.

Ἀπὸ Δωρίδος ἀτραπὸς ὀρεινῇ, ἀναρριχωμένη ἐπὶ τὰς κορυφὰς τοῦ Παρνασσοῦ, κατέρχεται εἰς τὴν φωκικὴν κοιλάδα τῆς Κρίσης, πρὸς

δυσμὰς τῆς ὑποίας οἱ ἐσπέριοι Λοκροὶ, οἵτινες καὶ Λοκροὶ Ὀζόλαι ἐκα-
λοῦντο, κατεῖχον τὴν ὁρεινὴν καὶ στενὴν ἀπὸ Ἀμφισσης μέχρι Ναυπά-
κτου παραλίαν τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου. Οἱ ἐσπέριοι οὗτοι Λοκροὶ, ὧν
δὲν μνημονεύει ὁ Ὅμηρος, ἦσαν ἄποικοι τῶν ὑπουντίων Λοκρῶν, διη-
ροῦντο δὲ εἰς ἑνδεκά φυλάς, συνεκρότου ὁμοσπονδίαν ὁπωςοῦν χαλα-
ράν, προϊσταμένων τῶν Ἀμφισσέων, καὶ ἐτέλουν ἐν Ἀντιρρίῳ μεγαλο-
πρεπῆ θυσίαν καὶ πανήγυριν. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ τῶν ἐσπερίων τούτων
Λοκρῶν καὶ τῶν προμνημονευθέντων ἀνατολικῶν, ἔκειτο ἡ Φωκίς, πρὸς
ἄρκτον μὲν ἔχουσα τὴν Δωρίδα, πρὸς μεσημβρίαν δὲ, ἡ μᾶλλον πρὸς
τὸ μεσημβρινονανατολικόν, τὸ εὐρὺ βοιωτικὸν πεδῖον. Δὲν ἦτο ὅμως ὅ-
λως μεσόγειος χώρα ἡ Φωκίς, ἀλλὰ ἦπτετο ἀμφοτέρων τῶν ἐκατέρωθεν
θαλασσῶν, ἔχουσα ἐπὶ μὲν τῆς εὐβοϊκῆς, τὸν Δαφνουῦντα, ἐπὶ δὲ τοῦ
κορινθιακοῦ κόλπου, τὴν Κίρραν καὶ περιελάμβανεν 24 πόλεις, αἵτινες
ἀπετέλουν ὁμοσπονδίαν ἰκανῶς ἰσχυρὰν, διότι, ὡς εἶδομεν, ἐπέτυχον νὰ
ἀνασώσωσι τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν ἀπὸ τῶν Θεσσαλῶν. Τὸ δὲ κοινόν
αὐτῶν συνέδριον ἐκαλεῖτο «Φωικόν» καὶ συνήρχετο ἐν οἰκοδομήματι
κειμένῳ μεταξύ Δελφῶν καὶ Δαυλίδος. Ἀλλὰ μάλιστα λόγου ἄξια ἀπέβη
ἡ Φωκίς, διότι ἐν αὐτῇ ὑπῆρχεν αὐτὴ δὴ αὕτη ἡ τῶν Δελφῶν πόλις
καὶ τὸ παρ' αὐτῇ πολυθρύλητον χρηστήριον τοῦ Ἀπόλλωνος, τὸ ὑποῖον
παρχθέν ἐκ μιᾶς τῶν περιεργότερων δοξασίων τοῦ ἐλληνικοῦ θρησκευ-
ματος, ἐπενήργησε πολλάκις εἰς τὰ πολιτικὰ τοῦ ὅλου ἔθνους πράγματα.

Οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν προημώτατα παρατηροῦντες πάντα ὅσα συμ-
βαίνουνσι παρὰ τὰς συνήθεις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἢ τοῦ φυσικοῦ κόσμου
περιστάσεις, καὶ ἐξηγοῦντες αὐτὰ ὡς σημεῖα τοιαύτης ἢ τοιαύτης με-
ταβολῆς τῆς τύχης. Αἱ ἀστραπαὶ, αἱ βρονταί, οἱ κεραυνοί, αἱ ἐκλείψεις
τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, οἱ σεισμοί, ἅτινα ἐλέγοντο δεισσημεῖαι· ἤχοι
τινες, οἱ λεγόμενοι κληθόνες, φῆμαι, φωναί, ὁμφαί· τὰ ὄνειρα· αὐτὴ ἡ
πτῆσις καὶ ἡ φωνὴ τῶν ὀρνέων, οἱ οἰωνοί, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, οὕτως
ἢ οὕτως ἐρμηνευόμενα, ἐλογίζοντο ὡς καλὰ ἢ κακὰ τοῦ μέλλοντος προ-
μηνύματα. Τοιαῦται προλήψεις ἐπικρατοῦσι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον
καὶ σήμερον ἀπανταχοῦ σχεδόν, παρὰ τοῖς πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων· ἀλλὰ
εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἔλαβον, ὡς καὶ εἰς τὰ πλείοτερα ἄλλα τῆς
ἀρχαιότητος ἔθνη, χαρακτηριστὰ θρησκευτικὸν καὶ ἀπετέλεσαν τὴν κυρίαν
ἀφορμὴν τῆς μαντικῆς τέχνης, ἥτις ἐπενήργησε πολὺ εἰς τὸν δημόσιον
καὶ τὸν ἰδιωτικὸν βίον τῶν Ἑλλήνων. Ἰδίως αἱ διάφοροι παρατηρήσεις

αἱ γινόμεναι ἐπὶ τοῦ σφαγίου, κατὰ τὰς ἄλλεπαλλήλους φάσεις τῆς θυσίας, ὑπελαμβάνοντο ὡς τεκμήρια ἀσφαλῆ τῆς εὐμενείας ἢ τῆς δυσμενείας τοῦ θεοῦ εἰς ὃν προσεφέρετο ἡ θυσία. Ἐντεῦθεν εἰς πᾶσαν σπουδαίαν περίστασιν, οἷον τὴν παραμονὴν ἐκστρατείας ἢ μάχης, ἐθυσιάζετο εἰς τοὺς θεοὺς ἱερεῖον, καὶ εἰς τὰ σπαίροντα αὐτοῦ σπλάγχνα ἀνεζητεῖτο ὅποια τις ἔσται ἡ ἔκβασις τῆς ἐπιχειρήσεως ἢ τοῦ ἀγώνος· ἀπαραλλάτως καθὼς ἄχρι τοῦδε παρατηρεῖται ἡ λεγομένη πλάτη τῶν ψητῶν ἀρνίων καὶ ἀναζητοῦνται ἐκ' αὐτῆς τὰ σημεῖα τοῦ μέλλοντος. Τοῦτο τῆς μαντικῆς τὸ εἶδος ἐλέγετο τὸ πάλαι ἱερομαντία, ἱεροσκοπία, καὶ ἱεροσκόπος ἢ ἀπλῶς ὅτι «ἐκαλλιιερεῖτο.» Ἀλλὰ ὑπῆρχον καὶ ἄπειρα ἄλλα εἶδη μαντικῆς· ἡ οἰωνοσκοπία, ἡ πυρομαντεία, ἡ καπνομαντεία, ἡ λιθανομαντεία, ἡ οἶνομαντεία, καὶ τὰ τοιαῦτα. Μὴ νομίσωμεν ὁμῶς ὡς ἐκ τούτου ὅτι οἱ προπάτορες ἡμῶν ὑπῆρξαν τυφλοὶ τῆς δεισιδαιμονίας τοῦλοιοι· τὰ τοιοῦτα ἐπιστεῦοντο μόνον ὑπὸ τῶν πολλῶν, οἱ δὲ ἄριστοι μετεχειρίζοντο αὐτὰ μᾶλλον ἵνα πείσωσι καὶ πκρασύρωσι τοὺς ὄχλους, ἵνα αὐτοὶ καθωδηγοῦντο εἰς τὰς ἀποφάσεις καὶ πράξεις αὐτῶν ὑπὸ πολὺ εὐγενεστέρων καὶ ὑψηλοτέρων αἰσθημάτων. Ὅτε, ἐν τῇ Ἰλιάδι, ὁ Πολυδάμας ἠθέλησέ ποτε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Ἑκτορα τοῦ πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς ἀγῶνος, ἀναφέρων ἀπαισιῶν τινα οἰωνόν, ὃ ἦρωας οὕτως ἀνέκραξε, κατὰ τὸν Ὅμηρον·

Εἰς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης,
ἄξιων εὐλόγως, ὅτι ὁ ὑπὲρ πατρίδος προπολεμῶν, ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ πράξει ἔχει τὴν ἀσφαλεστάτην ἐγγύησιν τῆς ἐπιτυχίας, οὐδ' εἶναι χρεῖα νὰ ἐξετάσῃ προηγουμένως τοὺς οἰωνοὺς. Καὶ τοῦτο τὸ ὁμηρικόν, τὸ ἐλληνικόν δόγμα ὑπῆρξεν ὁ συνήθης κανὼν τῆς διαγωγῆς τῶν μεγάλων τῆς Ἑλλάδος ἀνδρῶν.

Αἱ δὲ προλήψεις ἐκεῖναι τῶν πολλῶν παρήγαγον ἐκ πρώτης ἀφετηρίας καὶ ἄλλην τινὰ δοξασίαν, ὅτι οἱ θεοὶ ἐνίοτε ἐπέτρεπον εἰς τινὰς τῶν θνητῶν τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ μέλλοντος, ἣν οἱ ἄνθρωποι οἴκοθεν δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι. Μετεχειρίζοντο δὲ οἱ θεοί, πρὸς διαβίβασιν τῆς προγνωστικῆς αὐτῶν δυνάμεως, ποικίλα ὄργανα καὶ μέσα, ἄλλ' τε μὲν παραχωροῦντες αὐτὴν, ὡς δῶρον διαρκές, εἰς τινὰς ἀνθρώπους ἢ εἰς τινα οἶκον προνομιούχον, δικαιούμενον νὰ τὴν μεταβιβάσῃ καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους, ἄλλοτε δὲ ἀποδίδοντες τὴν προφητικὴν ιδιότητα εἰς ὠριμνέον τινὰ τόπον, ὅπου ὑπετίθεντο παρόντες αὐτοί, καὶ ὅστις τότε

ὠνομάζετο «χρηστήριον.» Χρηστήρια τοιαῦτα ὑπῆρχον εἰς τὴν Ἑλλάδα πολλά· τὰ δὲ ἀρχαιότερα καὶ περιφημότερα ἦσαν τὸ ἐν Δωδώνῃ τῆς Ἠπείρου, ὅπου αὐτὸς ὁ Ζεὺς ἐξήγγελλε τὰς δηλώσεις αὐτοῦ, καὶ τὸ ἐν Δελφοῖς τῆς Φωκίδος, τοῦ ὁποίου ἔφορος καὶ προστάτης ἦτο Ἀπόλλων, γενόμενος, ἄδηλον πῶς, ὁ γενικὸς ἐρμηνεύς τῆς θελήσεως τοῦ Διὸς καὶ ὁ διανομεὺς τῆς προγνωστικῆς αὐτοῦ δυνάμεως.

Ἡ ἰδρυσις τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ ἀνατρέχει εἰς χρόνους πολὺ προγενεστέρους τῶν ἱστορικῶν, τὸ δὲ χρηστήριον τοῦτο εἶναι μία τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς Ἑλλάδος θεσμοθεσιῶν. Ἦδη ἐν τῇ Ἰλιάδι μνημονεύεται, ὡς χώρος ἱερὸς καὶ πλούσιος· διὰ τοῦ κύρους αὐτοῦ, εἰσέχθη ἡ νομοθεσία τοῦ Λυκούργου ἐν Σπάρτῃ· καὶ αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ὅσαι ἐξεπέμφθησαν, ἐν τῇ ὀγδόῃ ἑκατονταετηρίδι πρὸ Χριστοῦ, εἰς τὴν Σικελίαν καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐκ διαταγῆς αὐτοῦ ἰδρύθησαν εἰς τὰς ἀπωτάτας ταύτας χώρας. Ἀπὸ τοῦ εἰς Ἀπόλλωνα ὕμνου ὅστις λέγεται μὲν ὁμηρικὸς, εἶναι ὅμως μεταγενέστερος τῶν ὁμηρικῶν χρόνων καὶ ἀποδίδεται εὐλόγως εἰς τὴν ἐβδόμην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα, μαρτυροῦμεν ὅτι ἔκτοτε προσήρχοντο εἰς τὸ ἱερὸν πολυάριθμοι προσκυνηταί, διὰ νὰ συμβουλευθῶσι τὸ μαντεῖον, καὶ προσφέρωσι θυσίας καὶ δῶρα πολὺτιμα. ὠνομάζετο δὲ τότε ὁ ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ χώρος, ἐν ᾧ ἔκειτο τὸ ἱερὸν, καὶ ἰδίως αὐτὸ τοῦτο τὸ ἱερὸν, Πυθῶ· ἐξ οὗ καὶ ἡ Ἀπόλλων ἐπελέγετο Πύθιος· καὶ ἡ ἱερεία, Πυθία· καὶ οἱ τελοῦμενοι αὐτόθι ἀγῶνες, Πύθια. Ἀλλὰ ἐξαιρέτως ἡδονοκίμησε τὸ ἐν Δελφοῖς χρηστήριον κατὰ τοὺς πρώτους ἱστορικοὺς χρόνους, μέχρι τῶν Μηδικῶν· τὸ μὲν διὰ τὴν θέσιν αὐτοῦ, καθότι ἔκειτο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς ὁμφαλὸς τῆς ὅλης γῆς· τὸ δὲ διότι ἐνταῦθα ἔδρευεν, ὡς εἶδομεν, ἡ μία τῶν δύο κατ' ἔτος γινομένων τῶν μεγάλου ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου· προσέτι ἐνταῦθα ἐτελοῦντο ἀγῶνες ὠνομαστοί, τὰ Πύθια, οἱ δὲ Σπαρτιάται, οἱ κατὰ τὴν ἕκτην ἑκατονταετηρίδα κτησάμενοι μέγιστον ἀξίωμα ἐντός τε καὶ ἐκτός τῆς Ἑλλάδος, ἔλαβον τὸ ἱερὸν ὑπὸ τὴν ἰδιάζουσαν αὐτῶν προστασίαν. Διὰ ταῦτα πάντα κατήντησαν ἐπὶ τέλους νὰ συρρέωσιν ἐνταῦθα ὅχι μόνον Ἕλληνες ἐξ ὅλων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀσίας καὶ τοικοι, Λυδοὶ καὶ Φρύγες, καὶ τῆς Ἀφρικῆς, Αἰγύπτιοι, καὶ τῆς μέσης Ἰταλίας, Ἑτροῦσκοι καὶ Ῥωμαῖοι· ὥστε τὸ ἱερὸν ἀπέβη παγκόσμιον μᾶλλον ἢ πανελλήνιον. Ὅτε ἐν ἔτει 548 ἐπυρπολήθη ὁ ἀρχαιότατος αὐτοῦ ναὸς, ὁ ναὸς οὗτος ἀνικοδομήθη, τῇ μεγαλοπρεπεῖ ἐπιμεληθεί-

τὸν ἐν Ἀθήναις Ἀλκμαϊωνιδῶν, διὰ συνδρομῶν αἵτινες ἐγένοντο ἀπανταχοῦ γῆς καὶ συνεποσώθησαν εἰς 300 τάλαντα ἀργυρίου ἥτοι εἰς 1,800,000 δραχμῶν. Ἰδίως δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Ἀμασις ἐπέμψεν ἐπὶ τούτῳ μέγα πρῶτον στυπηρία.

Κατ' ἀρχὰς ἐπιτήδειός πρὸς τὰς ἐπερωτήσεις χρόνος ἦτο μία τις καὶ μόνη τοῦ ἔαρος ἡμέρα, ἔπειτα ὁμῶς ὠρίσθησαν ἐπὶ τούτῳ ἡμέραι τινὲς καθ' ἑκάστον μῆνα, οἱ δὲ μέλλοντες νὰ ἐπερωτήσωσι προσήρχοντο, φέροντες δαφνίνους στεφάνους καὶ κλάδους, κατὰ σειρὰν ὀριζομένην διὰ κλήρου. Καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ πλησιάσῃ κεναῖς χερσίν, ἀλλ' οἱ μὲν ἐπὶ ἀπλῇ προσκυνήσει παριστάμενοι, ἔφερον πλακοῦντας μόνον, οἱ δὲ ἐπὶ ἐπερωτήσῃ, σφάγια καὶ ἀναθήματα πολυτελῆ. Πρὸς τούτοις ἀνέτιθεντο εἰς τοὺς Δελφοὺς καὶ δεκάται λαφύρων, εὐρημάτων κ. τ. τ. καὶ κατετίθεντο μεγάλα ἀποταμιεύματα, πολλὰ δὲ ἑλληνικαὶ πόλεις καὶ ἀλλόφυλοι πολλοὶ κατεσκευάσαν αὐτόθι διὰ τὰ ἀναθήματα καὶ ἀποταμιεύματά των ἐξεπίτηδες οἰκοδομάς, τοὺς λεγομένους θησαυροὺς. Καὶ τῶντι ἡθροίσθησαν εἰς Δελφοὺς θησαυροὶ μεγάλοι, οἵτινες, ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, ὑπελογίζοντο εἰς 10,000 τάλαντα, ἥτοι εἰς 60 ἑκατομμύρια ἀττικῶν δραχμῶν, αἵτινες περιεῖχον σχεδὸν τόσον ἀργυρὸν ὅσον καὶ αἱ σημεριναὶ ἡμῶν δραχμαί.

Ἡ μαντικὴ δύναμις τοῦ θεοῦ ἐξηγγέλλετο ἐν Δελφοῖς ὑπ' ἀνθρώπων, οἵτινες ἀνέβαινον ἐπὶ τρίποδος, ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ, καὶ ἐνθουσίαν ἀναπνέοντες πνεῦμα ἐξερχόμενον ἐκ χάσματός τινος εὕρισκομένου ὑπὸ τὰ σκέλη αὐτῶν καὶ πίνοντες ἀπὸ τοῦ ὕδατος πηγῆς, κειμένης μὲν εἰς τὸ ἐνδότεον τοῦ ἱεροῦ, καλουμένης δὲ Κασσοτίδος. Καὶ εἰς μὲν τοὺς ἀρχαιότερους χρόνους, αἱ μαντεῖαι ἀπεθεσπίζοντο παρὰ παντός οἰουδῆποτε, τοῦ ἐπὶ τοῦ τρίποδος καθήσαντος· ἀλλ' ἔπειτα ὑπὸ παρθένου, ἐπὶ τούτῳ προχειριζομένης, καὶ πρώτη μάντις λέγεται ἡ Φημονόη· ἔτι ὁμῶς βραδυτέρον ἐλογίσθη φρονιμώτερον νὰ ἀνατεθῇ τὸ ἔργον τοῦτο εἰς γυναῖκα ὑπερβᾶσαν τὸ πεντηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας· ἐπὶ τέλους αἱ Πυθίαι ἦσαν τρεῖς. Προπαρεσκευάζετο δὲ ἡ Πυθία πρὸς τὴν χρησμολογίαν διὰ τριήμερου ἀσιτίας καὶ διὰ λουτροῦ ἐν τῇ Κασταλίᾳ κρήνῃ, ἥτις παρέκειτο εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ τῆς ὁποίας τὸ ὕδωρ ὑπελαμβάνετο ὅτι παράγει τὸν ποιητικὸν ἐνθουσιασμόν, διότι ἄλλως τε καὶ ὅλος ὁ Παρνασσὸς ἦτο εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ εἰς τὰς Μούσας καθωσιωμένος. Μετὰ ταῦτα ἡ Πυθία ἐθυσιαζέτο διὰ θυσιᾶς δαφνίνων φύλλων καὶ ἀλφίτων, καὶ, ἀφελῶς ἱματισμένη, εἰσέρχετο εἰς τὸ μαντικὸν ἱερὸν,

ἔπινεν ἀπὸ τῆς ἐν αὐτῷ Κασσοτίδος πηγῆς καὶ ἀνεβιβάζ- το ὑπὸ τοῦ λεγομένου προφήτου εἰς τὸν κεκαλυμμένον ὑπὸ φύλλων δάφνης τρίποδα. Ἐνταῦθα ἤρχιζεν ὁ ἐνθουσιασμός αὐτῆς, ὅστις ἦτο ἐνίοτε τοσοῦτον σφοδρός, ὥστε ἐπύρχετο αὐτῇ θάνατος, ὅσα δ' ἀνεβόα ἐν τῇ σπασμῶδϊ διχῇ ταύτῃ καταστάσει, διετυποῦντο ὑπὸ τῶν περισταμένων ἱερέων, καθ' ἣν ἐνόμιζον οὗτοι ἐπιτηδαιοτέραν ἔννοιαν, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ἐμμέτρους ἀπαντήσεις, πρὸς κατάρτισμόν τῶν ὁποίων ὑπῆρχον ποιη- ταὶ παρὰ τῷ ἱερῷ. Τὴν ἐφορείαν τοῦ μαντείου εἶχον πέντε ἄνδρες, τοὺς ὁποίους ἐπὶ τούτῳ ὠνόμαζον διὰ βίου, ἀνὰ ἓνα ἀφ' ἐκάστου τῶν πέντε γενῶν ἐξ ὧν συνέκειτο ἡ ἀρχαία τῶν ἐν Δελφοῖς εὐπατριδῶν τάξις, τῶν καλουμένων Δευκαλιωνιδῶν. Ἐκ τῶν πέντε τούτων γενῶν ἐξελέγοντο ὁμοίως οἱ λεγόμενοι ἀριστεῖς τῶν Δελφῶν, ἄνακτες, κοίρανοι, οἵτινες διεξήγον τὴν πολιτικὴν διοίκησιν, προϊσταμένου ἀρχοντος, δευτέρου ὠνομάζετο βασιλεὺς. Οἱ δὲ πέντε ἐφοροι τοῦ ἱεροῦ ἐκαλοῦντο ὅσοι, καὶ ὁ προϊστάμενος αὐτῶν, προφήτης.

Τοιοῦτοτρόπως ἐξεδίδοντο οἱ περίφημοι τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου χρη- σμοί, ὧν πολλοὶ ἐπενήργησαν τὰ μέγιστα εἰς τὰ δημόσια πράγματα τῆς Ἑλλάδος· καὶ ἐνταῦθα οἱ ἀναγνώσται ἀποροῦσι βεβαίως πῶς αὐτὸς προφητεῖται αὐταὶ ἐπαλήθευον, ἢ ἂν δὲν ἐπαλήθευον, πῶς οἱ προπά- τορες ἡμῶν διетήρησαν, ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας, τοσοῦτον πρὸς τὸ μαντεῖον σέβας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐξηγηθῇ. Ἐν πρώτοις, πολλοὶ ἐκ τῶν χρησμῶν ἐκείνων δὲν περιείχον εἰμὴ ἀπλῆς συμβουλᾶς· τοιοῦτος λ. χ. ἦτο ὁ χρησμός τὸν ὁποῖον, κατὰ Θουκυδι- δην, ἔδωκεν ἡ Πυθία πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, αὐτὸν ἱκέτην τοῦ Διὸς τοῦ Ἰθωμάτα ἀφίεναι· ὁμοίως, κατὰ τὸν αὐτὸν ἱστορικόν, ἡ Πυθία συνεβούλευσε τοὺς Ἐπιδαμνίους, μὴ λαμβάνοντας ἐπικουρίαν τινὰ ἀπὸ Κερκύρας, νὰ παραδώσωσι τὴν πόλιν αὐτῶν εἰς τὴν Κόρινθον ὁμοίως, κατὰ Πλούταρχον, συνεβούλευσε τὸν Σόλωνα, νὰ θύσῃ εἰς τοὺς ἥρωας τῆς Σαλαμῖνος.

Ἀρχηγοὺς χώρας θυσίαις ἥρωας ἐνοίκους

Πλάττω

καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀφ' ἐτέρου, πολλοὶ τῶν θρυλουμένων χρησμῶν, εἴτε ὡς ἐκ τῆς μυθικῆς ἐποχῆς εἰς τὴν ἀποδίδονται, εἴτε ὡς ἐκ τοῦ ἔλ- λους παραλόγου περιεχομένου αὐτῶν, εἶναι προδήλως κίβδηλοι, δηλαδὴ ποτὲ ἀληθῶς δὲν ἐξηγγέλησαν· ἄλλοι πάλιν ἐπαλήθευσαν ἀπλῶς ἐκ τύχης· ἄλλοι, καὶ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ πλεῖστοι, δὲν ἐπαλήθευσαν εἰμὴ

κατ' ἐπιφάνειαν, διότι ἦσαν τοσοῦτον διφορούμενοι ἢ ἀσφαφεῖς, ὥστε ἡδύ-
ναντο καὶ οὕτω καὶ οὕτω νὰ ἐρμηνευθῶσιν, ἡ δὲ ἐκθασίς τοῦ πράγ-
ματος, οἰαδὴποτε, ἐφαίνετο πάντοτε παρ' αὐτῶν προαναγγελοῦσα.
Λ. χ. οἱ Λακεδαιμόνιοι, εἰς τὰς παραμονάς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέ-
μου, πέμψαντες εἰς Δελφούς, ἐπήρώτων τὸν θεόν· «εἰ πολεμοῦσιν ἄμει-
νον ἔσται,» ὃ δὲ ἀπεκρίθη· «κατὰ κράτος πολεμοῦσι νίκην ἔσεσθαι,»
διὰ χρησμοῦ τὸν ὁποῖον, ἐὰν ἡττῶντο, ἡδύνατο πάντοτε νὰ δικαιολο-
γήσῃ τὸ κοινόν, λέγον· ὅτι δὲν ἐπολέμησαν κατὰ κράτος, δηλαδὴ πάσῃ
δυνάμει. Ὁμοίως ὁ Καλλίστρατος, συμβουλευθεὶς τὴν Πυθίαν, ἤκουσεν,
ὅτι, ἂν ἔλθῃ εἰς Ἀθήνας αὐτεῖς τῶν νομίμων,» καθ' ἃ ἡδύνατο
μὲν νὰ ἀθωωθῇ, ἡδύνατο ὅμως καὶ νὰ καταδικασθῇ· ὅπερ συνέβη.
Πολλὰ κίς οἱ προφητεύοντες, ὡς ἐκ τῆς γνώσεώς ἦν εἶχον τῶν περιστά-
σεων, ἡδύνατο νὰ προῖδωσι τὸ γεγονός. Ἐνίοτε αὕτη ἡ προφητεία
ἐπέφερετὸ γεγονός, τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο προαναγγέλλουσα. Τοιοῦτοι μάλι-
στα ἦσαν οἱ περὶ νίκης χρησμοί, διὰ τὸ θάρρος τὸ ὁποῖον ἐνέπνεον εἰς
ἐκείνους ὑπὲρ ὧν ἐξεδόθησαν. Τελευταῖον ἡ βαθεῖα πίστις ἦν οἱ ἐπε-
ρωτῶντες εἶχον πρὸς τὴν Πυθίαν, κατέπειθεν αὐτοὺς ἐνίοτε, καὶ ἂν
ἐπῆρχετο ἐναντίον τοῦ χρησμοῦ ἀποτέλεσμα, νὰ νομίζωσιν ὅτι τοῦτο
τῶντι προανήγγελλεν ὁ χρησμός, αὐτοὶ δὲ εἶχον παρεξηγήσει τὴν
ἀληθῆ αὐτοῦ ἔννοιαν. Καὶ ἐν γένει συνέβαινεν ἐνταῦθα ὅ,τι ὁ Διό-
δωρος ὁ Σικελιώτης, ἱστορικός, ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης
πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, λέγει, περὶ Σύρου τινὸς μάντεως· δη-
λαδὴ «τῶν μὲν μὴ γενομένων, ὑπ' οὐδενὸς ἐλεγχομένων, τῶν δὲ συν-
τελουμένων, ἐπιστημασίας τυγχανόντων, προκοπὴν ἐλάβανεν ἡ περὶ
αὐτὸν δόξα.»

Τὸ μαντεῖον ἦτο ἀρχαιότερον τῆς πόλεως τῶν Δελφῶν, τῆς κατὰ
μικρὸν σχηματισθείσης περὶ αὐτὸ, καὶ ἔκειτο ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς πλευ-
ρᾶς τοῦ Παρνασσοῦ, εἰς ὕψος 2,000 ποδῶν ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θα-
λάσσης, ἐκεῖ ὅπου σήμερον εἶναι τὸ λεγόμενον Καστρί. Πλησίον δὲ
τοῦ μαντείου καὶ εἰς τὸ αὐτὸ σχεδὸν ὕψος, ἐπὶ ὄρεινῳ κλάδῳ ἐκ
τοῦ Παρνασσοῦ προκλύπτοντος, ὑπῆρχεν ἡ φωκικὴ πόλις Κρίσσα, ἐπὶ
τῆς ὁποίας ἐπεκρέμαντο αἱ Φαιδριάδες καλούμεναι πέτραι καὶ ἤτις
πάλιν ὑπερέκειτο τοῦ βαθέος χάσματος, δι' οὗ ἔρρεεν ὁ ποταμὸς Πλει-
στός. Ὡς λείψανα αὐτῆς θεωροῦνται τὰ εῖρεπια τὰ ἀνευρεθέντα εἰς τὴν
ἑσιν τῶν Ἀγίων Τεσσαράκοντα. Εἰς τὴν ἄλλην τοῦ ποταμοῦ Πλει-
στοῦ πλευρὰν μετεωρίζεται τὸ ὄρος ἡ Κίρφισ, τὸ ὁποῖον, πρὸς μεσημ-

βρίαν φερόμενον, ἐμβάλλει εἰς τὸν καρινθιακὸν κόλπον, εἰς ὃν ἐκρέει καὶ ὁ Πλειστός, διὰ τοῦ εὐρέος Κρῖσσαίου ἢ Κίρραίου πεδίου, ὅπερ ἀπλοῦνται πρὸς δυσμὰς μέχρι σχεδὸν τῆς λοκρικῆς πόλεως Ἀμφίσσης, καὶ εἶναι μὲν ἐν γένει γονιμώτατον, ἀλλ' ὀλιγώτερον ὡρεῶν εὐφορον κατὰ τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ μέρος, τὸ ὑπὸ τὴν Κίρριν παρακείμενον, ὅπου ἔκειτο καὶ ὁ λιμὴν, ἡ Κίρρα, πλησίον τῆς σημερινῆς Μαγούλας. Διότι ἀρχαῖοι μὲν καὶ νεώτεροι διεφώνησαν, περὶ τοῦ ἀν' ἡ Κίρρα καὶ ἡ Κρίσσα ἦσαν δύο διάφοροι πόλεις, ἢ μία καὶ ἡ αὐτὴ, ἀλλὰ πιθανωτέρα φαίνεται ἡ πρώτη γνώμη, καθ' ἣν ἡ Κίρρα ἦτο ὁ τῆς Κρίσσης λιμὴν. Ἐκ τῶν τριῶν δὲ τούτων πόλεων Δελφῶν, Κρίσσης, Κίρρας, ἡ πρώτη καὶ ἡ τρίτη ἦσαν κατ' ἀρχὰς ὅλως ἀκατονόμαστοι, μεγάλη δὲ καὶ ἰσχυρὰ ἀναφαίνεται ἡ Κρίσσα, κατέχουσα ἅπαν τὸ μεταξὺ Παρνασσοῦ, Κίρριος καὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς ὀνομασθέντος Κρῖσσαίου κόλπου πεδίου, τὸ δὲ σπουδαιότερον, καὶ αὐτὸ τὸ ἱερὸν τῆς Πυθοῦς, δηλαδὴ τὸ μαντεῖον, καὶ ἔχουσα ὅχι μικρὰ ὠφελήματα ἀπὸ τοῦς πολυαρίθμους πρὸς κινήτας ὅσοι προσήρχοντο εἰς αὐτὸ διὰ ξηρὰς καὶ θαλάσσης. Βραδύτερον ὁμῶς ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ λιμὴν τῆς Κίρρας ἤρχισεν αὐξάνων καὶ ἐπιφέρων, ὡς πολλάκις συμβαίνει, τὴν παρακμὴν τῆς κυρίας πόλεως, τῆς Κρίσσης· ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ διοικοῦντες τὰ τοῦ μαντείου, βλέποντες σχηματισθεῖσαν περὶ αὐτὸ πόλιν λόγου ἄξιαν, τοὺς Δελφοὺς, ἠθέλησαν ν' ἀπαλλαγῶσι τῆς τῶν Κρῖσσαίων κυριαρχίας καὶ νὰ γίνωσιν αὐτοὶ κύριοι τοῦ μαντείου. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ Κρίσσα δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῇ ἐν ἑσὶν ἡ χίρα τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων ἀλλοίωσιν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἐστὶν ῥήθη τῆς τε διοικήσεως τοῦ μαντείου, καὶ τῶν ὠφελημάτων τὰ ὑποκείμενα ἄλλοτε μὲν αὕτη ἀπειλάμβανεν ἀπὸ τῶν προσκυνητῶν, ἤδη δὲ εἰς πρᾶττον ὑπὸ τῆς Κίρρας. Εἰς τὴν ἐντεῦθεν προκύψασαν ἀφορμὴν ἐπιδόξας, προσετέθη καὶ τοῦτο, ὅτι, ὡς λέγεται, οἱ Κίρραῖοι ἐπέβαλον βαρυντάτους φόρους εἰς τοὺς διὰ θαλάσσης προσερχομένους πρὸς τὸ ἱερὸν ἀνθρώπους, καὶ ἄλλας ἐπραξαν βίαιοπραγίας.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα περὶ τὸ 595 πρὸ Χριστοῦ, ὅτε τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον, εἴτε κατ' εἰσήγησιν τῶν Φωκίων, εἴτε καὶ οἷον ἦεν κηδόμενον περὶ τοῦ ναοῦ, ἀπεφάσισεν, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ περιφήμου νομοθέτου Σόλωνος, νὰ παρεμβῇ καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Κίρραῖους. Ἐντεῦθεν προέκυψε πόλεμος διακατής, ὁ λεγόμενος πρῶτος ἱερὸς πόλεμος, ὅστις ἐπέτυχεν τοῦ σκοποῦ, διὰ τῆς κοινῆς συμπράξεως τῶν μὲν

Θεσσαλῶν ὑπὸ τὸν Ἀλευάδην Εὐρύλοχον, τῶν δὲ Σικυωνίων ὑπὸ τὸν Κλεισθένη, καὶ τῶν Ἀθηναίων, ὑπὸ τὸν Ἀλκμαίωνα. Ἡ Κίρρα, ὡς φαίνεται, ἀντέστη γενναίως μέχρις οὗ ἀπεκλείσθη ἀπὸ θαλάσσης, διὰ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τοῦ Σικυωνίου Κλεισθέους· ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐκυριεύθη ἡ πόλις, οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἐξηκολούθησαν ἀμυνόμενοι ἐπὶ τῆς Κίρριος. Τελευταῖον ὅμως καθυπετάχθησαν· καὶ ἡ μὲν πόλις αὐτῶν ὅλως κατεστράφη, ἡ τὸ πολὺ ἐξηκολούθησεν ὑπάρχουσα μόνον πρὸς ἀπόβασιν τῶν προσκυνητῶν, πᾶσα δὲ ἡ παρακειμένη πεδιάς καθωσιώθη εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν, τοῦ ὁποῦοι ἡ ἰδιοκτησία παρεξετάθη τοιοῦτοτρόπως μέχρι τῆς θαλάσσης· καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἀπόφασιν, τὸ πλούσιον τοῦτο πεδῖον, τὸ σήμερον κατάφυτον ὑπὸ ἐλαιῶν, κατεδικάσθη νὰ μένῃ ἑσαεὶ ἀγεώργητον, καὶ ἀφύτευτον, καὶ ἐν γένει ἀκαλλιεργητον, νὰ μὴ χρησιμεύσῃ δὲ εἰμὴ μόνον εἰς νομὴν βοσκημάτων. Ἡ ἀπόφασις αὕτη ἥτις ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται παράλογος καὶ ἄσκοπος, δὲν ἦτο ἀληθῶς τοιαύτη· διότι ὅχι μόνον ἐτρέφοντο ἐν τῷ πεδίῳ ἐκεῖνῳ τὰ ἀναρίθμητα ἱερεῖα, τὰ ὁποῖα, πωλούμενα ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ εἰς τοὺς προσκυνητάς, ἐχρησίμευον εἰς τὰς θυσίας αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διάτι, διακωλυθείσης τῆς καλλιέργειας τοῦ πεδίου, προελαμβάνετο ἡ ἀνέγερσις πάσης νέας ἀντιπάλου, ἐπὶ τῆς παραλίας, πόλεως. Τίδ' ἀπέγινεν ἡ Κρίσσα, ἀδελφὸν δὲν γνωρίζομεν, δηλαδὴ, ἂν καὶ αὕτη κατεστράφη, ἡ παρέμεινεν ὡς ὑποτεταγμένη εἰς τοὺς Δελφοὺς πόλις. Βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ Δελφοὶ ἔκτοτε παρίστανται ὡς πόλις αὐτοτελής· καὶ μετεῖχε μὲν ἡ πόλις αὕτη τοῦ κοινοῦ τῶν Φωκέων συνεδρίου, ἀλλὰ τὰ τοῦ ἱεροῦ διεύθυνεν αὕτη κυριαρχικῶς, ἂν καὶ τὸ δίκαιωμα τοῦτο ἡμφισθητήθη ἐκ διαλειμμάτων ὑπὸ τῶν Φωκέων.

Ὁ πόλεμος δευτεὶς ἐπήγαγε τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων μεταβολήν, εἶναι καὶ καθ' ἑαυτὸν γεγονὸς πλείστου λόγου ἄξιον· διότι, καθ' ὅσον ἡξυρόμεν, εἶναι τὸ πρῶτον, καὶ ἴσως τὸ μόνον γεγονὸς τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, καθ' ὃ βλέπομεν κοινὸν τῶν Ἑλλήνων συνέδριον, εἰς τὸ ὁποῖον πάντες οἱ μετέχοντες αὐτοῦ ἔχουσιν ἴσην ψῆφον, ἀποφασίζον κοινὴν τινα ἐπιχείρησιν, τὰς δὲ πολιτείας ἀναλαμβάνουσας τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης καὶ ἐπὶ δέκα ἔτη ἐπιμενούσας πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ κοινοῦ τούτου σκοποῦ. Μέχρι τοῦ γεγονότος τούτου, ἡ ἱστορία τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν εἶναι μεμονωμένη, καὶ οὐδεὶς πολιτικὸς δεσμὸς φαίνεται συνάπτων αὐτάς. Μετὰ δὲ τὸν πρῶτον ἱερὸν πόλεμον, καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς παρούσης περιόδου, αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι

ἐξακολουθοῦσι μὲν νὰ κοινοπραγῶσιν, ἀλλὰ συνδέονται ἐπὶ τούτῳ διὰ δεσμοῦ ἄλλου εἶδους, διὰ τῆς λεγομένης ἡγεμονίας, καθ' ἣν μία πόλις ἰσχυροτέρα προσδρεῖν, ἢ μᾶλλον δυναστεῖν ἄλλων ὑποδεεστέρων, καὶ ὄχι, ὡς ἐπὶ τοῦ προκειμένου, διὰ συνεδρίου συγκειμένου ἐξ ἴσων πόλεων. Τελευταῖον ὁ ἱερὸς οὗτος πόλεμος ἐπέφερε καὶ ἕτερόν τι ἀποτέλεσμα, οὐδέν ἥττον λόγου ἄξιον, διότι ἐκ τῶν λαφύρων τῆς Κίρρας συνέστησαν οἱ νικηφόροι σύμμαχοι τὸν ἀγῶνα τὸν ὀνομαζόμενον Πύθια.

Οἱ Ἕλληνες συνείθιζον νὰ φαιδρύνωσιν ἀπάσας σχεδὸν τὰς ὀρθοσκευτικὰς αὐτῶν πανηγύρεις δι' ἀγῶνων μουσικῶν, ποιητικῶν, φιλολογικῶν καὶ προπάντων γυμναστικῶν, τοιαῦται δὲ δι' ἀγῶνων κεκοσμημένοι πανηγύρεις ὑπῆρχον πολλὰί· εἰς τὰς κατ' ἰδίαν ἑλληνικὰς πολιτείας· ἀλλὰ τῶν ἐορτῶν τούτων δὲν μετεῖχον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰμὴ οἱ ἄμεσοι περίοικοι τῆς πόλεως ἐν ἣ ἐτελοῦντο. Τέσσαρες δὲ μόνον, ἦτοι τὰ Ὀλύμπια (ιερά ἢ ἀγωνίσματα), τὰ Πύθια, τὰ Νέμεα καὶ τὰ Ἰσθμια, ἀπέβησαν κοινὰί τῆς ὅλης Ἑλλάδος πανηγύρεις, διότι εἰς αὐτὰς συνέτρεχον ἀγωνισταὶ ἀφ' ὅλων τῶν ἑλληνικῶν πόλεων καὶ πάλιν ἐκ τούτων ἐπιφανέστατα μὲν ἦσαν τὰ Ὀλύμπια, κατὰ δευτέρον δὲ λόγον τὰ προκείμενα Πύθια. Τὰ Πύθια ἐτελοῦντο καὶ πρότερον εἰς τιμὴν τοῦ ἐν Δελφοῖς θεοῦ, ἀλλὰ ἅπαξ κατὰ πᾶσαν ὀκταετίαν καὶ διὰ μῶνων μουσικῶν ἀγῶνων ἦδη δὲ ἤρχισαν νὰ πανηγυρίζωνται ἅπαξ κατὰ πᾶσαν τετραετίαν, εἰς τὸ τέλος τοῦ θέρους, καὶ ὄχι πλέον περὶ τὸ ἀπόκρημνον τῶν Δελφῶν χωρίον ὡς πρότερον, ἀλλὰ εἰς τὸ παρὰ τὴν θάλασσαν πεδῖον, πλησίον τῆς καταστραφείσης Κίρρας, διότι, πλην τῶν μουσικῶν ἀγῶνων, προσετέθησαν καὶ γυμνικοί, καὶ ἄρματοδρομίαι· ἀγωνοθέται δὲ, ἦτοι ἐπιμεληταὶ τοῦ ἀγῶνος, ἦσαν οἱ ἄμφικτύονες, διορίζοντες ἐπὶ τούτῳ ἐπιτρόπους αὐτῶν. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην πυθικὴν πανηγύριν, ἣτις, οὕτω πως καταρτισθεῖσα, ἐτελέσθη ἐν ἔτει 586 πρὸ Χριστοῦ, ἐδόθησαν εἰς τοὺς νικητὰς πολὺτιμα βραβεῖα, ἀλλὰ κατὰ τὴν δευτέραν, ἐν ἔτει 582, οἱ ἀριστεύσαντες δὲν ἔλαβον εἰμὴ κλάδους δάφνης, διότι τὸ κλέος, τὸ ὁποῖον τάχιστα ἐκτῆσαντο οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἦτο τοσοῦτον ὥστε πᾶν ἄλλο βραβεῖον ἐλογίσθη περιττόν. Ὅπως δὲ μέγα ἦτο τὸ κλέος τοῦτο, μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι, ἐπὶ τοῦ δευτέρου πυθικοῦ ἀγῶνος, συνηγωνίσθη ἐνταῦθα καὶ ἐνίκησεν ἄρματι καὶ ἐστεφανώθη αὐτὸς ὁ Σικυώνιος δεσπότης Κλεισθένης, ὅστις διετέλεσεν εἰς τῶν στρατηγῶν τοῦ κατὰ τῆς Κίρρας πολέμου.

Ἡ Φωκίς λοιπὸν περιελάμβανε τρία τῶν κυριωτάτων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἰδρυμάτων, τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον, τὰ Πύθια καὶ ἐν μέρει αὐτὸ τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον, ἂν καὶ ἕλλως δὲν ὑπῆρξε πολλοῦ λόγου ἀξία ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ· ἐνῷ ἡ Βοιωτία, ἡ πολυειδὴς ἐν αὐτῇ διαπρέψασα, οὐδὲν τῶν ταιούτων πανελληνίων ἰδρυμάτων περιεῖχεν. Ἡ Βοιωτία κεῖται μεταξύ τῆς Φωκίδος καὶ τῆς ἀνατολικῆς Λοκρίδος ἀφ' ἑνὸς, ἥτοι πρὸς τὸ βορειοδυτικόν, καὶ τῆς Ἀττικῆς ἀφ' ἑτέρου, ἥτοι πρὸς τὸ μεσημβρινοανατολικόν, ἀπτομένη, ὡς καὶ ἡ Φωκίς, ἀμφοτέρων τῶν ἐκατέρωθεν θαλασσῶν, τοῦ τε ἠθλαδὴ κορινθιακοῦ κόλπου, πρὸς τὸ μεσημβρινοδυτικόν, καὶ τῆς εὐβοϊκῆς θαλάσσης, πρὸς τὸ ἀρκτικοανατολικόν· ἐνταῦθα ὅμως ἡ παραλία αὐτῆς εἶναι μεγαλητέρα τῆς φωκικῆς, διότι ἀρχομένη ἀπὸ Ἀνθηδόνας, δι' ἧς συνορεύει πρὸς τοὺς ὀπουντίους Λοκροὺς, φθάνει μέχρις Ὀρωποῦ, τοῦ πολλὰς ἐπὶ τῶν Ἀθηναίων ἀμφισβητηθέντος. Ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων, αἱ ἡμερικαὶ βασιλεῖαι δὲν ὑπάρχουσι πλέον ἐν τῇ Βοιωτίᾳ, ὡς καὶ ἀπανταχοῦ σχεδὸν τῆς Ἑλλάδος· ἀντὶ τούτων δὲ εὐρίσκομεν δώδεκα ἢ δεκατρεῖς αὐτονόμους πόλεις, καθ' ἑαυτὰς μὲν ἀριστοκρατικῶς κυβερνωμέναις, συνδεομέναις δὲ πρὸς ἀλλήλας δι' ὁμοσπονδίας, ἧς προΐσταται ἡ ἰσχυροτέρα τῶν πόλεων τούτων, αἱ Θῆβαι. Ἑτέρα δὲ ἀξιοσημείωτος μετοβολή τῆς ἐπὶ τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων, εἶναι ὅτι ὁ Ὀρχομενός, ὅστις, κατὰ τὸν ἡμερικὸν κατάλογον τῶν ἐπὶ τὴν Τροίαν στρατευσάντων Ἑλλήνων, ἀπετέλει κράτος αὐτοτελὲς καὶ μηδὲν κοινὸν ἔχον πρὸς τοὺς Βοιωτοὺς, ἀλλ' ὑπὸ ἰδίου ἔθνους, τῶν Μινυῶν, οἰκούμενον, ἤδη περιελήφθη εἰς τὴν βοιωτικὴν ὁμοσπονδίαν, ὑπέκυψεν εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῶν Θηβῶν καὶ ἀπέβαλε τὴν ἀρχαίαν προσηγορίαν τοῦ Μινυσίου Ὀρχομενοῦ. Ἦσαν δὲ οἱ Μινῶαι ἐν τῶν ἐπιφανεστάτων ἔθνων τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς, διότι λέγεται, ὅτι κατέσχον ποτὶ πλεῖστα τῆς Ἑλλάδος μέρη ἀπὸ τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ Ἰωλκοῦ μέχρι τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Πύλου, καὶ τινὰ αὐτῶν ἔχνη ἀναφαίνονται ἐν Τριφυλίᾳ, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ἀλλ' ἐπιστημότατον τῶν Μινυῶν κτίσμα ἦτο ὁ ἐν Βοιωτίᾳ Ὀρχομενός, τοῦ ὁποῦ ἡ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων παρακμὴ ἀποδίδεται εἰς τὴν πολλὰς προμνημονευθεῖσαν ἐπιδρομὴν τῶν Βοιωτῶν ἐκ Θεσσαλίας· ἂν καὶ, ἐνῷ ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη λέγεται ὅτι συνέβη μετὰ τὰ τρωϊκά, ὁ Ὅμηρος ἐν μὲν τῇ Θεσσαλίᾳ δὲν ἀναφέρει Βοιωτοὺς, μνημονεύει δὲ αὐτῶν, ὡς κατεχόντων τὴν Βοιωτίαν πρὸ τῶν τρωϊκῶν. Ὅπως δὴ ποτε, βέβαιον φαίνεται ὅτι ὁ Ὀρχο-

μενός εἶχε παραδόξως ποτὲ ἀκμάσει· ὁ πλοῦτος αὐτοῦ εἶναι πολυθρύ-
λητος ἐν τῇ Ἰλιάδι· καὶ ἐπειδὴ ἡ πόλις αὕτη ἐκοινώνει τοῦ ἐν Κα-
λαυρίᾳ ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου, πρόδηλον ὅτι τὸ κράτος αὐτῆς ἡπλοῦτο
μέχρι τῆς θαλάσσης καὶ εἶχε λόγου ἄξιαν ἐμπορίαν, διότι ἄλλως δὲν
ἤθελεν εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοήσωμεν πῶς μετεῖχε συνεδρίου συγκειμέ-
νου καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ ναυτικῶν καὶ ἐμπορικῶν πόλεων· Ἐρμιόνης,
Ἐπιδαύρου, Αἰγίνης, Ἀθηνῶν, Πρασιῶν καὶ Ναυπλίας. Ἡ δ' ἀκρι-
βεστέρα ὁπωσοῦν παρατήρησις τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τοῦ Ὀρχομενοῦ,
δύναται ἴσως καὶ οἰκοθεῖν νὰ ἐξηγήσῃ τὴν τε ἀρχαίαν αὐτοῦ προκοπὴν
καὶ τὴν μετέπειτα φθίσιν. Τῶντι ἡ πόλις αὕτη ἔκειτο εἰς τὴν βόρειον
ὄχθην τῆς Κωπαίδος λίμνης, ἣτις δέχεται ὄχι μόνον τὸν ἀπὸ τῆς φο-
κικῆς κοιλάδος καταρρέοντα Κηφισσὸν, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ποτάμια κατερ-
χόμενα ἐκ τοῦ Παρνασσοῦ καὶ τοῦ Ἑλικῶνος. Χωρίζεται δὲ ἡ λίμνη
ἀπὸ τῆς παρὰ τὸν εὐβοϊκὸν πορθμὸν παραλίας δι' ἀπατόμου ὄρους,
καὶ τὰ ὕδατα αὐτῆς ἐκρέουσιν εἰς τὴν θάλασσαν ὑπογείως, ἐν μέρει
μὲν διὰ φυσικῶν χασμάτων, οἷα ἔχουσι πολλὰ τὰ τιτανώδη ὄρη, ὧν
ἔστι καὶ τὸ παρακείμενον τῇ λίμνῃ, ἐν μέρει δὲ διὰ μακρᾶς τεχνητῆς
ὑπονόμου. Ὅσακις λοιπὸν τὰ ὑπὸ γῆς ταῦτα ρεῖθρα, ἐπιμελῶς διατη-
ρούμενα, ἦσαν ἀνοικτὰ, μέγα τῆς λίμνης μέρος ἀπέξηραίνετο καὶ με-
τεβάλλετο εἰς πεδῖον γεωργήσιμον λιπαρώτατον· ὅσακις ὅμως αἱ διέ-
ξοδοι ἐκεῖναι παρημελοῦντο ἢ καὶ ἐξεπίτηδες ἐφράσσοντο ὑπὸ πολε-
μίων, τὰ ὕδατα ἰσχυροῦντο ἐν τῇ λίμνῃ εἰς ὑπερβολὴν καὶ συνέβαινον
δυστυχήματα μεγάλα· πολλαὶ πόλεις ἐκ τούτου ἐντελῶς κατεποντίσθη-
σαν τοιοῦτό τι ἐκινδύνευσαν νὰ πάθωσι καὶ αἱ Κῶπαι, ἀφ' ὧν ἔλαβε τὴν
ἐπωνυμίαν ἡ λίμνη, ὁ δ' Ὀρχομενός ἠναγκάσθη νὰ μετατεθῇ ἀπὸ τοῦ
πεδίου εἰς τὴν πλευρὰν τοῦ Ὑφαντείου ὄρους. Ὡστε ἡ παρακμὴ αὐτοῦ
προῆλθεν ἴσως καὶ ἐκ τοιαύτης τινὸς αἰτίας. Ἀλλ' ἐξ οἷαςδὴποτε ἀφορ-
μῆς, καὶ ὅποτεδὴποτε συνέβη, εἴτε δηλαδὴ πρὸ τοῦ 776 πρὸ Χριστοῦ,
εἴτε μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, βέβαιον εἶναι ὅτι καθ' ὅλους τοὺς ιστορι-
κοὺς χρόνους εὐρίσκομεν τὸν Ὀρχομενὸν ὅλως βοιωτικὸν ἦδη ὄντα, εἰ καὶ
σῶζοντα τὰς μινυεῖους αὐτοῦ παραδόσεις, ὑποβλεπόμενον δὲ πάντοτε
ὑπὸ τῶν Θηβῶν, ὡς δευτέραν πόλιν τῆς βοιωτικῆς δημοσπονδίας.

Ἡ εὐθεία ὁδὸς ἡ ἀπὸ τῶν πυλῶν τῆς Φωκίδος ἄγουσα πρὸς τὴν
Βοιωτίαν, διέρχεται διὰ τῆς Χαιρωνείας, ἀφίνουσα δεξιὰ μὲν τὴν Λε-
βαδειαν, ἀριστερὰ δὲ τὸν Ὀρχομενόν, καὶ ἔπειτα παρακολουθεῖ τὴν
νοτιοδυτικὴν ὄχθην τῆς Κωπαίδος, διαβαίνουσα πλησίον τῶν πόλεων

Κορωνείας, Ἀλαλκομενῶν καὶ Ἀλιάρτου, αἵτινες πᾶσαι κεῖνται περὶ τὸ Τιλφώσιον ὄρος, τὸ συναπτόμενον μετὰ τοῦ Ἑλικῶνος, διὰ τοῦ ἐν τῷ μεταξύ τῶν δύο ὑψουμένου Λειβηθρίου ὄρους. Τὸ Τιλφώσιον εἶναι σπουδαιοτάτη στρατιωτικὴ θέσις, διότι ἀποτελεῖ μετὰ τῆς παρακειμένης λίμνης πύλην στενὴν, δι' ἧς διέρχεται ὁ ἀπὸ Φωκίδος ἐπὶ τὰς Θήβας προελαύνων στρατός. Τῆς δὲ τελευταίας ταύτης πόλεως ἡ χώρα ἠπλοῦτο ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῆς μέσης Βοιωτίας, πρὸς ἡμψημβρίαν τῆς Κωπαίδος λίμνης, καὶ περιελάμβανε μὲν τὰς τε Ἀκραϊφίας καὶ τὸ ὄρος Πτόον, ἦπτετο δὲ πιθανῶς τῆς εὐβοϊκῆς θαλάσσης, παρὰ τὴν κώμην Σαλγανεύς, πρὸς μεσημβρίαν τῆς Ἀνθηδόνος. Πρὸς τὸ μεσημβρινοδυτικὸν τῶν Θηβῶν καὶ παρὰ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τοῦ ὕψηλου Ἑλικῶνος ἔκειτο ἡ πόλις τῶν Θεσπιῶν, ἧς ἡ χώρα ἐξτείνεται μέχρι τοῦ ἐνδοτάτου μυχοῦ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου καὶ συνώρειε, περὶ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν ἄκρην τῆς Φωκίδος, πρὸς τὴν φωκικὴν πόλιν Βούλιν. Τὸ μεσημβρινοανατολικὸν τῆς Βοιωτίας πεδίων ποτιζέται ὑπὸ τοῦ ἀπὸ τοῦ Κιθαιρώνος κατερχομένου Ἀσωποῦ, ὅστις νοθρῶς ὅπως οὖν οὐρεται μέχρι τῆς εὐβοϊκῆς θαλάσσης καὶ μεταξύ μὲν αὐτοῦ καὶ τοῦ Κιθαιρώνος καὶ τοῦ Πάρνηθος ἔκειντο αἱ Πλαταιαὶ καὶ ἡ χώρα αὐτῶν, καὶ ἡ χώρα τῆς Τανάγρας, διότι καθ' ἑαυτὴν ἡ πόλις Τάναγρα ἦτο πρὸς βορρᾶν τοῦ ποταμοῦ· εἰς δὲ τὴν μεσημβρινοδυτικωτάτην γωνίαν τῆς Βοιωτίας, ὁ Ὠρωπός· πάλιν δὲ ἐπὶ τῆς μεταξύ τῆς εὐβοϊκῆς Χαλκίδος καὶ τῶν Θηβῶν ὁδοῦ, ὁ Μυκαλυσσός.

Αἱ πόλεις αὗται ἀπετέλουν, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, δημοσπονδίαν, τῆς ὁποίας ἀμέσως μετεῖχον αἱ μεγάλῃτεροι ἐξ αὐτῶν, ἐνῷ αἱ μικρότεροι ὑπήγοντο εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τῶν κυριωτέρων, ὡς ὑπῆκουσι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον. Ἀμέσως δὲ μετεῖχον τῆς δημοσπονδίας, ὡς φαίνεται, αἱ Θῆβαι, ὁ Ὀρχομενός, ἡ Λεβιάδεια, ἡ Κορωνεία, ἡ Ἀλιάρτος, αἱ Κῶπαι, ἡ Ἀνθηδών, ἡ Τάναγρα, αἱ Θεσπιαὶ καὶ, μέχρι τοῦ 510 ἔτους περίπου πρὸ Χριστοῦ, αἱ Πλαταιαί. Αἱ Ἀκραϊφαὶ μετὰ τοῦ παρακειμένου ὄρους Πτόου καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ χρηστηρίου, ἔτι δὲ ἡ Σκῶλος, ὁ Γλίσας καὶ ἄλλοι τόποι ὑπέκειντο εἰς τὰς Θήβας· ἡ δὲ Χαιρώνεια, ἡ Ἀσπληδών, οἱ Ὀλμωνες, καὶ ὁ Ὑηττός, εἰς τὸν Ὀρχομενόν· αἱ δὲ Σίφαι, τὰ Λεῦκτρα, ὁ Κερησσός καὶ ἡ Θισβη, εἰς τὰς Θεσπιάς. Τῆς συμμαχίας ταύτης ἀναφέρονται κοινόν τι συνέδριον, τὰ καλούμενα Παμβοιωτῖα, καὶ κοινοὶ ἄρχοντες, οἱ ὀνομαζόμενοι βοιωτάρχαι, οἵτινες ἐξελέγοντο κατ' ἔτος καὶ ἐπεμελοῦντο τὰς κοινὰς τῆς

συμπολιτείας ὑποθέσεις. Ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι, οἱ βοιωτάρ-
 χαι ἦσαν ἑνδεκα, ὧν δύο ἐκ Θηβῶν· ἀλλ' ἀγνοῖται ἂν ἦσαν πάντοτε
 τοσοῦτοι, καὶ κατὰ τίνα ἀναλογίαν ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν διαφόρων
 πόλεων. Τὰ δὲ παμβοιώτια, τελούμενα περιοδικῶς περὶ τὴν Κορώνειαν,
 ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς, ἦσαν θρησκευτικὴ μᾶλλον ἢ πολι-
 τικὴ σύνοδος. Ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, περὶ τὰ τέλη τῆς
 πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, ἀναφέρονται τέσσαρες βουλαί, μεθ' ὧν οἱ
 βοιωτάρχαι συνεβουλεύοντο περὶ τῶν σπουδαιοτέρων πραγμάτων, αἵτι-
 νες ὅμως ἀδελον μὲν πῶς συνεκροτοῦντο, ἀδελον δὲ ἂν ὑπῆρχον κατὰ
 τὴν πρώτην ταύτην ἱστορικὴν περίοδον. Ἀληθῶς δὲ εἰπεῖν τὰ πράγ-
 ματα τῆς συμπολιτείας διείποντο ὑπὸ τῶν Θηβαίων, οἵτινες δὲν κατί-
 λυσαν μὲν ποτὲ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτονομίαν τῶν ἄλλων βοιωτικῶν
 πόλεων, ἀλλ' ὅμως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἦγον καὶ ἔφερον αὐτάς.

Κατ' ἰδίαν λοιπὸν ἐκάστη πόλις εἶχε τὴν βουλὴν αὐτῆς, τὸ πολι-
 τευμα αὐτῆς καὶ τὴν συνείδησιν ὅτι ἦτο αὐτόνομος καὶ αὐτοτελής,
 ἀλλ' ὅτι συγχρόνως εἶχε καθήκοντά τινα πρὸς τὴν ὁμοσπονδίαν. Κατὰ
 δυστυχίαν δὲ γνωρίζομεν πολλὰ περὶ τῶν κατ' ἰδίαν τούτων πολι-
 τευμάτων. Ὀλίγαι μόνον περιεσώθησαν εἰδήσεις περὶ παναρχαίου τινὸς
 νομοθέτου τῶν Θηβῶν, ὅστις ὠνομάζετο Φιλόλαος, ἦτο κορίνθιος τὸ γέ-
 νος καὶ ἀνῆκεν εἰς τὸ ὀλιγαρχικὸν σωματεῖον τῶν Βακχιαδῶν, τὸ ὁποῖον
 ἐκυβέρνηα τότε τὴν Κόρινθον. Ἦτο δὲ φίλος τοῦ κορινθίου ὁμοίως Διο-
 κλέους, ὀνομαστοῦ διὰ τὸ κάλλος αὐτοῦ καὶ διότι ἀνεδείχθη νικητὴς
 εἰς τὴν Ὀλυμπιακὴν ἀγῶνα, κατὰ τὴν 13 Ὀλυμπιάδα, ἧτοι ἐν ἔτει
 728 πρὸ Χριστοῦ. Ὁ Διοκλῆς, λαβὼν ἀφορμὴν τινα δυσαρρεσκείας εἰς
 τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἐγκατέλειπεν αὐτὴν διὰ παντός καὶ ἦλθε καὶ ἐγκα-
 τεστάθην εἰς Θήβας, ὅπου παρηκολούθησεν αὐτὸν ὁ φίλος του Φιλόλαος
 καὶ ὅπου ἀμφότεροι συνέζησαν καὶ ἀπέθανον. Εἰς Θήβας δὲ διατρίβων
 ὁ Φιλόλαος προσεκλήθη, ἀδελον πῶς καὶ διατὶ, ὑπὸ τῶν Θηβαίων νὰ
 γράψῃ νόμους τῇ πόλει αὐτῶν. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες συνείθιζον ἐνίοτε
 νὰ προσκαλῶσι πολίτην ἄλλης πόλεως ὡς ἀρμοστήν καὶ διαιτητὴν
 τῶν ἐμφυλίων αὐτῶν ἐρίδων, καὶ ἴσως τοιαύτη τις ἀφορμὴ ἐδόθη ἐπὶ
 τοῦ προκειμένου. Ὁ δὲ σκοπὸς τῶν νόμων τοῦ Φιλολάου, οἵτινες ἐκα-
 λοῦντο νόμοι θετικοί, ἦτο νὰ διατηρηθῇ σῶς ὁ ἀρχικὸς ἀριθμὸς τῶν
 κλήρων τῆς γῆς, τοὺς ὁποίους εἶχον οἱ πολῖται καὶ νὰ προληφθῇ ἡ ἐπ'
 ἀπειρον ὑποδιαίρεσις τῶν κλήρων καὶ ἡ ἐκ τούτου πενία τῶν πολιτῶν.

Ἐπὶ τούτῳ ὁ Φιλόλαος ἀπηγόρευσε μὲν, ὡς φαίνεται, τὴν ἐκθεσιν τῶν παιδῶν, ἀλλ' ἐπέτρεψεν εἰς τὸν πέννητα πατέρα νὰ φέρῃ τὸ νεογνὸν εἰς τὸν ἄρχοντα, ὅστις ἐπώλει αὐτὸ εἰς τὸν βουλούμενον τῶν πολιτῶν, ὁ δὲ ἀγοράσας ὤφειλε νὰ ἀναθρέψῃ τὸν παῖδα, ἡδύνατο ὅμως ἡλικιωθέντα καὶ νὰ τὸν μεταχειρισθῇ ὡς δοῦλον. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἀπαντῶμεν κατὰ πρῶτον ζήτημα, τὸ ὅποιον ἐκινήθη πολλάκις εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Τῶνόντι, ἐπειδὴ τότε ἡ ἐμπορία καὶ ἡ βιομηχανία δὲν εἶχον ἐτι ἀνάπτυχθῇ πολὺ, πρὸς δὲ τούτοις, κατὰ τὰς ἐπικρατούσας ιδέας, καὶ ἐνίοτε κατὰ τὰς ῥητάς τῶν πολιτευμάτων διατάξεις, δὲν ἐπετρέπετο εἰς τοὺς πολίτας νὰ μετέρχωνται αὐτάς ἐλευθέρως, ὁ κύριος πόρος τῶν οἰκογενειῶν ἦτο ἡ γῆ· ἀλλὰ πολλαπλασιασθέντων τῶν ἀπογόνων ἐκάστης οἰκογενείας καὶ διανεμηθέντος πολὺ τοῦ ἀρχικοῦ ἐκάστης κλήρου, ἤλαττο τοιοῦτον ἡ περιουσία αὐτῆ τοῦ πολίτου, ὥστε οὗτος δὲν ἡδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ οὔτε εἰς τὴν ἰδίαν, οὔτε εἰς τὴν τῆς πολιτείας συντήρησιν. Ἐντεῦθεν τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας τοῦ νὰ διατηρηθῇ ὅσον ἐνεστί σῶος ὁ ἀρχικὸς ἀριθμὸς τῶν κλήρων, καὶ αἱ ἐπὶ τούτῳ γενομέναι νομοθετικαὶ πράξεις, αἵτινες ὅμως ὅλαι ἀπέτυχον, διότι παρεβιάζον τὸν νόμον τῆς φύσεως, ἥτοι παρεμποδίζουσαι τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῶν οἰκογενειῶν, ἥτοι, διὰ ποικίλων τρόπων, ἀποξενώνουσαι ἀπὸ αὐτῶν τὰ τέκνα. Ἰδίως δὲ ἀτυχὴς ὑπῆρξεν ἡ προκειμένη τοῦ Φιλολάου διάταξις, ἥτις ἔκοπτε μᾶλλον ἢ ἔλυε τὸ ζήτημα· διότι ἡ εἰς δουλείαν καταδίκη τῶν παιδῶν τῶν πενήτων ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν εἰς θάνατον καταδίκην. Ἀπ' ἐτέρου ὅμως ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ προσπάθεια αὕτη τοῦ νὰ προληφθῇ ἡ τῶν περιουσιῶν ἀνισότης, ἔχει μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον σχέσιν τινὰ πρὸς τὰς περὶ ἰσοκτημοσύνης, κοινοκτημοσύνης καὶ ἄλλας τοιαύτας δοξασίας, αἵτινες προήλθον εἰς μέσον καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐν Εὐρώπῃ, διὸ πολλάκις παρεβλήθη πρὸς αὐτάς, ἀληθῶς δὲ ἦτο πολὺ ὀλιγώτερον τούτων παράλογος. Τὸ πάλαι, μὴδὲ ὅπως ἡ μικρὰς ὑπαρχούσης τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς βιομηχανίας ἡ ὅσον ἐνεστί διατήρησις τῶν ἀρχικῶν τῆς γῆς κλήρων, ἦτο ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου διὰ τὴν πολιτείαν· ὥστε ἂν ὁ νομοθέτης ἐπέδωκε πρᾶγμα ἀνέφικτον, ἐπέδωκε τοῦλάχιστον αὐτὸ ἐπείγόμενος ὑπὸ πολιτικῆς τινος καὶ κοινωνικῆς ἀνάγκης. Σήμερον δὲ ὅτε ἡ ἐμπορία καὶ ἡ βιομηχανία ἔλαβον τοσοῦτον θαυμαστὴν ἀνάπτυξιν, καὶ τιμῶνται ἀπανταχοῦ καὶ ἐλευθέρως ἐνασχοῦνται, πᾶν τὸ ἄξιον νὰ ἀνατρέψῃ τὰς φυσικὰς περὶ τῆς ἐλευθέρως ἰδιωτικῆς

κτῆσεως ἀρχάς, εἶναι ὄχι μόνον, ὡς πάντοτε, ἀκατόρθωτον, ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς παρὰλογον, καθὼ ὑπὸ οὐδεμιᾶς ἀνάγκης ὑπαγορευόμενον. Ὅπως δὴ ποτε, ἡ νομοθεσία τοῦ Φιλολάου εἶναι ἀξιοσημείωτος ὡς μία ἀπὸ τὰς ἀρχαιοτέρας γνωστὰς ἀποπείρας τὰς γενομένας ἐν Ἑλλάδι ἵνα ρυθμισθῶσι διὰ νόμων ῥητῶν αἱ αὐτοφυεῖς ὁρμαὶ καὶ περιστάσεις τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων. Ἄλλος νόμος τῶν Θηβαίων ἀρχαῖος, ἂν ὄχι ἀνατρίχων μέχρι Φιλολάου ἦτο, ὅτι οὐδεὶς μετεῖχε τῆς ἀρχῆς ὃ μὴ παύσας τοῦ νὰ ἐμπορεύηται ἐπὶ δέκα ἔτη, ἐξ οὗ μαρτυρεῖται τὸ πρὸ μνηστοῦ ῥηθὲν, ὅτι τὰ ἐλληνικὰ πολιτεύματα ἦσαν πολλάκις πολέμια τῇ ἐμπορίᾳ. Ἔτερον ἀξιοσημείωτον γεγονὸς εἶναι ὅτι, περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος καὶ τὰς ἀρχάς τῆς πέμπτης, τὸ πολίτευμα τῶν Θηβαίων εἶχε περιέλθει εἰς χεῖρας ὀλιγίστων τινῶν οἰκων, ἐὰν πισύσωμεν αὐτοὺς τοὺς Θηβαίους, οἵτινες βραδύτερον, ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, δικαιολογούμενοι διότι εἶχον μνηδίσαι ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν Περσῶν, δηλαδὴ εἶχον συνταχθῆ μετὰ τῶν πολεμίων τούτων, ἔλεγον ὅτι ἐπολιτεύθησαν οὕτω διότι εἶχε παρ' αὐτοῖς τότε τὰ πράγματα δυναστεία ὀλίγων ἀνδρῶν. Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι αἱ διατάξεις τοῦ Φιλολάου περὶ τῆς διατηρήσεως τῶν ἀρχικῶν κλήρων, εἰς οὐδὲν ὠφέλησαν, διότι οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι οἶκοι δὲν ἐσφετερίσθησαν τὴν ὅλην ἀρχὴν εἰμὴ βεβαίως διότι ἀπέβησαν πολὺ τῶν ἄλλων πλουσιώτεροι. Ὁ πλουτοῦς ἄλλως τε τῶν οἰκων τούτων δηλοῦται καὶ διὰ τῆς πολυθρυλήτου τῶν Θηβαίων ἵπποτροφίας, δι' ἣν αἱ Θῆβαι ἐλέγοντο ὑπὸ τῶν ποιητῶν τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος εὐῖπποι, πλήξιπποι, πολυᾶρματοι καὶ εὐᾶρματοι. Καὶ εἰς Ὀρχομενὸν δὲ καὶ εἰς Λιβάδειαν ἦρχον οἱ ἱππεῖς, ὅπερ ἐστὶν οἱ ὀλιγαρχικοί, κατὰ τὸν μέγαν ἱστορικὸν τῶν Ἑλληνικῶν πολιτευμάτων Ἀριστοτέλην, τὸν ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι πρὸ Χριστοῦ ἀκμάσαντα καὶ λέγοντα, ὅτι «ἐπὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων, ὅσαις πόλεσιν ἐν ταῖς ἱπποῖς ἡ δύναμις ἦν, ὀλιγαρχίαι παρὰ τούτοις ἦσαν.» Εἰς Θεσπιάς δὲ πάλιν ἐλογίζετο αἰσχρὸν ὄχι μόνον τὸ διδάσκεισθαι τέχνην, ἀλλὰ καὶ τὸ μετέρχεσθαι γεωργίαν, ἥ δὲ ὑπερτάτη ἀρχὴ ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τοὺς λεγομένους Δημάρχους, οἵτινες ἐλαμβάνοντο πάντοτε ἐξ ἐπτά γενῶν, φημιζομένων ὅτι κατήγοντο ἀπὸ τοῦ μυθικοῦ βασιλέως Θεσπίου.

Ἐν γένει δὲ ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία τῶν Βοιωτῶν εἶχεν ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν τῶν Θεσσαλῶν· διότι καὶ

ἰσταῦθα, ὡς ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐπεκράτουν ὄχι μόνον ὀλιγαρχίαι, καὶ ἱππο-
τραφίαι, ἀλλὰ καὶ δίκαιτα ἄσματος ὁπωσοῦν καὶ ἀκόλαστος. Ὡς πρὸς
τὸ τελευταῖον μάλιστα τοῦτο, οὐδεμία ἐλληνικὴ φυλὴ κατεκρίθη το-
σοῦτον πικρῶς ὅσον οἱ Βοιωτοί. Τὸ ὄνομα αὐτῶν κατήντησε συνώνυ-
μον τῆς κτηνωδίας καὶ ἀμαθείας· αὐτὸς δὲ Θηβαῖος Πίνδαρος διέ-
σπασεν εἰς ἡμᾶς τὴν διαβόητον παροιμίαν Βοιωτία ὕς, ἥτοι βοιωτικὸς
χοῖρος, δι' ἧς ἐστιγματίζετο τὸ ἦθος τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ. Καὶ οὐδὲ
τοῦτο ἤρκεσεν, ἀλλὰ προστίθετο, ὅτι ἦσαν θρασεῖς, καὶ ὕβρισται, καὶ
ὑπερήφανοι· πληῆκται τε καὶ ἀδιάφοροι πρὸς πάντα ξένον καὶ δημότην·
πρὸς τοῦτοις κατανωτισταί, δηλαδὴ περιφρονηταί παντὸς δικαίου, πρὸς
τὰ ἀμφισβητούμενα τῶν συναλλαγμάτων οὐ λόγῳ συνιστάμενοι ἀλλὰ
τὴν ἐκ τοῦ θράσους καὶ τῶν χειρῶν προσάγοντες βίαν. Τὸ δὲ πάντων
παραδοξότερον, ἀπεδόθη καὶ εἰς ἐκάστην τῆς Βοιωτίας πόλιν κατ'
ἐξάρεσιν ἰδίᾳ τις κακία· καὶ ἐφημίζετο λοιπὸν ὅτι ἐν Ὠρωπῇ μὲν
κατῴκει ἡ αἰσχροκέρδεια, ἐν Τανάγρα δὲ ὁ φθόνος ἐν Θεσπιαῖς, ἡ
φιλονεικία· ἐν Θήβαις, ἡ ὕβρις· ἐν Ἀνθηδόνι, ἡ πλεονεξία· ἐν Κορων-
εῖᾳ, ἡ περιέργεια· ἐν Πλαταιαῖς, ἡ ἀλαζονεία· ἐν Ἀλιάρτῳ, ἡ ἀναι-
σθησία· καὶ ἐπειδὴ ὡς φαίνεται ἐξηντλήθη ὁ κατάλογος τῶν ἠθικῶν
ἀμαρτημάτων, καὶ δὲν ἔμεινε τί ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν Ὀγχηστὸν, ἐρρέθη
ὅτι ἐν Ὀγχηστῇ κατῴκει ὁ πυρετός.

Καὶ ὅμως μία τῶν πόλεων τούτων, καὶ ἴσως ἡ μᾶλλον ὅλων τῶν
λοιπῶν διαβληθεῖσα, ἀνέδειξε τὸν ὑψιπετέστερον καὶ κατανωκτικώτερον
τῶν λυρικῶν ποιητῶν ἀφ' ὅσους παρήγαγε ποτὲ ἔθνος ἐπὶ γῆς. Ὁ
Πίνδαρος, γεννηθεὶς εἰς Θήβας, τῷ 522 πρ. Χρ., περὶ τὰ τέλη τῆς
παρούσης περιόδου, δὲν ὤμνησε μόνον τοὺς πανελληνίους ἀγῶνας, δὲν
ἐστεφάνωσε μόνον τοὺς Μαραθωνομάχους, ἀλλὰ ἐν μέσῳ τῶν θριαμ-
βευτικῶν ἐκείνων ᾠσμάτων, καταλαμβάνεται ἐνίοτε ὑπὸ αἰσθημάτων
μελαγχολικῶν, τὰ ἵποια ἐνθυμίζουσι μᾶλλον τοὺς μαλακωτέρους χρι-
στιανικοὺς φθόγγους τῆς νεωτέρας εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, καὶ εἶναι ἰδίως
πάντη ἀλλότρια τῆς τραχύτητος, ἵνα μὴ τι ἄλλο εἴπωμεν, τῆς ἀπο-
διδόμενης εἰς τοὺς Βοιωτοὺς. Οὕτω ἀνακράζει πού· ἐφήμεροι ἡμεῖς· τί
ἄρα εἴμεθα; τί δὲν εἴμεθα; σκιάς ὄναρ ὁ ἄνθρωπος!

Ἐπάμεροι· τί δὲ τις; τί δ' οὐ τις; σκιάς ὄναρ

ὄνθρωπος. . .

ἢ, στρέφων τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὴν μέλλουσαν ζωὴν, ἐλεεινολογεῖ

τὰς ψυχὰς τῶν ἀσεβῶν, αἵτινες περιίπτανται ὑπὸ τὸν οὐρανὸν βασανιζόμεναι ὑπὸ πικρῶν ἀλγυδόνων καὶ κακῶν ἀφεικτων, ἐνῷ αἱ ψυχαὶ τῶν εὐσεβῶν, κατοικοῦσαι ἐν τῷ οὐρανῷ, ᾄδουσιν ἐν ὕμνοις τὸν μέγαν μάκαρα·

ψυχαὶ δ' ἀσεβῶν ὑπουράνιοι
γὰρ πωτῶνται ἐν ἄλγεσι φονίσις
ὕπὸ ζεύγλαις ἀφύκτοις κακῶν·
εὐσεβῶν δ' ἐπουράνιοι νόισαι
μολπαῖς μάκαρα μέγαν ἀείδοντ' ἐν ὕμνοις.

Μάκαρα μέγαν! ὅστις δὲν ἦτο βεβαίως ὁ μυθικός Ζεὺς, ὁ θεὸς ὁ μέταχος τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ τῶν κακιῶν τῶν ἀνθρωπίνων, ἀλλ' ἡ ὑψηλότερα καὶ καθαρωτέρα ἐκείνη δύναμις μέχρι τῆς ὁποίας ηὔτυχεσε νὰ μετεωρισθῇ ὁ νοῦς ὀλίγων τινῶν προπατόρων μας, καὶ πλείονερρον ἴσως πάντων ὁ τοῦ Πινδάρου νοῦς. Πάλιν δὲ εἰς ἐτέραν βοιωτικὴν πόλιν, τὴν Τάναγραν, ἐγεννήθη ἡ Κόριννα, τῆς ὁποίας ἐλάχιστα μὲν διεσώθησαν ἔπη, ἀλλ' ἡ δόξα ἀπέβη ἀθάνατος, διότι λέγεται διατελέσασα διδάσκαλος καὶ σύμβουλος τοῦ Πινδάρου, καὶ συναγωνισθεῖσα πρὸς τὸν Ἀοιδόν, καὶ νικήσασα μάλιστα αὐτόν, ἂν καὶ μάλλον διὰ τὸ κάλλος αὐτῆς ἢ διὰ τὴν τέχνην.

Αἱ βοιωτικαὶ ὀλιγαρχίαι εἶχον μὲν, κατὰ τὸν βίον, ὁμοιότητά τινα πρὸς τὰς θεσσαλικὰς· ἀλλὰ δὲν διετήρησαν τὸν ἀναρχικόν, τὸν ἀνθελληνικόν τούτων χαρακτήρα. Εἰς τὰ βοιωτικὰ πολιτεύματα, ἂν καὶ ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν αὐτὰ, ὁ δῆμος δὲν φαίνεται ἀπεστερημένος νομίμων τινῶν δικαίων· οἱ ὀπλῖται τῆς Βοιωτίας ὑπῆρξαν πάντοτε ἐκ τῶν ὀνομαστοτάτων τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ δὲ τὴν πέμπτην καὶ τὴν τετάρτην ἑκατονταετηρίδα, ὁ δῆμος περιστέλλει ἐνίοτε αὐτόθι, ἢ καὶ ὅλως καταλύει τὸ τῶν ἀρίστων κράτος. Ἡ τῶν Θεβῶν μάλιστα πολιτεία παρήγαγεν ἄνδρας δι' οὓς ἡδύνατο νὰ καυχηθῇ καὶ αὐτὴ τῶν Ἀθηνῶν ἡ πόλις· τὸν Πελοπίδαν, τὸν Γοργίδαν, τὸν Παμμένην, τὸν Ἰσμηνίαν, τὸν Μέλλωνα, τὸν Χάρωνα· ἕνα δὲ, τὸν Ἐπαμεινώνδαν, ὅστις ἴσως ὑπῆρξεν ὁ μέγιστος τῶν πολιτικῶν καὶ πολεμικῶν ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Πόθεν ἄρα ἡ ἀλλόκοτος καὶ ἐπίμονος ἐκείνη κατὰ τῶν Βοιωτῶν καταφορά; Ἡ ἁλότης εἶναι, ὅτι οἱ Βοιωτοί, πλὴν τῆς φυσικῆς καὶ ἠθικῆς τραχύτητος, ἔφερον ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν τὸ ἀμάρτημα ὅτι συνετά-

χῆσαν μετὰ τῶν Μήδων, ἐπὶ τῆς τοῦ Ξέρξου ἐπιδρομῆς. Ναὶ μὲν καὶ ἄλλοι Ἕλληνες ἐπραΐξαν τὸ αὐτό· ἀλλ' ἐκ τούτων, τινὲς, ὡς οἱ Θεσσαλοὶ, οὐδ' ἐθεωροῦντο ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀποτελοῦντες μέρος τοῦ κυρίως ἑλληνικοῦ κόσμου· οἱ δὲ δὲν εἶχον τὰς ἡγεμονικὰς τῶν Θηβαίων ἀξιώσεις, ὥστε ἐπέστησαν ὀλιγώτερον τὴν κοινὴν προσοχὴν. Πλὴν τοῦτου, οἱ Βοιωτοὶ, καὶ ἰδίως οἱ Θηβαῖοι, γείτονες ὄντες τῶν Ἀθηναίων, περιήλθον πολλάκις εἰς ἐρίδας πρὸς αὐτοὺς, ἀντέπραξαν εἰς τὰ βουλευόμενα αὐτῶν καὶ ἐκίνησαν οὕτω τὴν ὀργὴν τῆς φυλῆς ἐκείνης, ἥτις ἀνεδείχθη τὸ πάλαι ἡγεμῶν τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου καὶ φοβεράν ἐποίει χρῆσιν τοῦ ὅπλου τούτου κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς. Ἴσως ὅτε ὁ Δημοσθένης, ἐν τῇ τετάρτῃ ἐκατονταετηρίδι, ἐστηλίτευσεν τοὺς Θηβαίους ἐπὶ ἀναλγησίᾳ, καὶ βαρύντητι, καὶ ἀναισθησίᾳ, καὶ ὀμότητι, καὶ πονηρίᾳ, ἔπρεπε νὰ μὴ λησμονήσῃ, ὅτι ποτὲ Ἀθηναῖος δὲν ὕμνησε τὰς Ἀθήνας μεγαλοπρεπέστερον τοῦ Θηβαίου Πινδάρου.

Ὡ τὰι λιπαραὶ καὶ ἰστέφανοι καὶ ἀοίδιμοι,

Ἑλλάδος ἔρειςμα, κλεινὰ Ἀθῆναι, δαιμόνιοι πολιεθρον

ὅτι ὁ αὐτὸς ἀοιδὸς ἐψάλε ποτὲ τὴν ἐπ' Ἀρτεμισίῳ μάχην,

Ὅθι παῖδες Ἀθηναίων ἐθάλλοντο φεινὰν

κρηπίδ' ἐλευθερίας·

καὶ ὅτι ἐκ Θηβῶν ὁρμώμενος ὁ Θρασύβουλος κατέλυσε βρυχνότερον τοὺς τριακοντα τῶν Ἀθηναίων τυράννους. Ἀλλ' ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν ἰθὺν μαραίνεται πολλάκις ταχύτερον τῆς τῶν κατ' ἰδίαν ἀνθρώπων εὐγνωμοσύνης· ἡ δὲ κατὰ τῶν Θηβαίων ἀντιπάθειν ὑπῆρξεν αἰετοτε ἰσχυρὰ ἐν Ἀθήναις, διὰ τὰς ἀδιαλείπτους σχεδὸν μεταξὺ τῶν δύο πόλεων ἐρίδας, ὧν πρώτη γνωστὴ καὶ ἀξιόλογος ἀφορμὴ ἐδόθη ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐνικυτῶν τῆς ἱστορικῆς περιόδου εἰς ἣν ἤδη εὐρισκόμεθα.

Αἱ Θῆβαι ἐπολιτεύοντο ἀνέκαθεν τραχέως πρὸς τὰς λοιπὰς τῆς βοιωτικῆς ἡμοσπονδίας πόλεις· ὅθεν αἱ Πλαταιαί, εἴτε μᾶλλον πιεζόμεναι, εἴτε ὀλιγώτερον ἀνεκτικαί οὔσαι, ἀπεφάσισαν, περὶ τὸ 510 πρὸ Χριστοῦ, νὰ ἀποσπασθῶσι τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν. Συνέπεσε δὲ τότε νὰ διέρχεται πλησίον τῶν Πλαταιῶν ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Κλεομένης, ἐπανερχόμενος εἰς τὰ ἴδια ἐξ Ἀθηναίων. Οἱ Πλαταιεῖς λοιπὸν, ὠφελούμενοι ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, ἐζήτησαν τὴν προστασίαν τῆς Σπάρτης καὶ παρέδωκαν αὐτοὺς καὶ τὴν χώραν αὐτῶν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς δὲν ἐνόμισεν συμφέρον νὰ δεχθῇ τὴν

τοιαύτην πρότασιν καὶ συνεβούλευσε τοὺς Πλαταιεῖς νὰ ἀποταθῶσι μᾶλλον πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες, πλησιέστεροι ὄντες, ἡδύνατο ἐν ἀνάγκῃ νὰ βοηθήσωσιν αὐτοὺς εὐκολώτερον. Ἐδῶκε δὲ τὴν συμβουλὴν ταύτην, προβλέπων ὅτι ἐκ τούτου θέλει προκύβει δεινὴ ἔρις μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Βοιωτῶν ἥτις συνέφερεν εἰς τὴν Σπάρτην· διότι αἱ ἑκατέρωθεν πόλεις ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι, καὶ τοὶ ἀνήκουσαι εἰς ἓν ἔθνος, ἐπολιτεύοντο ὁμοῦς, δι' αὐτὸ τούτο ὅτι ἦσαν πολλαὶ, ὡς κράτη διάφορα, ἔχοντα ἀντιζηλίαν, ἴδια συμφέροντα καὶ ἰδίους πολιτικούς σκοπούς. Οἱ Πλαταιεῖς ἀκούσαντες τὴν συμβουλὴν, ἔπεμψαν εἰς Ἀθῆνας πρέσβεις οἵτινες ἔφθασαν ἐνῷ ἐτελεῖτο αὐτόθι δημοσίαις θυσίαι, καὶ, καθήσαντες ἐπὶ ἱκέται ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, παρέδωκαν τὴν πόλιν αὐτῶν εἰς τὰς Ἀθῆνας καὶ ἐπεκαλέσαντο τὴν τῶν Ἀθηναίων προστασίαν κατὰ τῶν Θεβαίων. Τοιαύτῃ αἰτήσῃ δὲν ἡδύνατο νὰ ἀπορριφθῇ, ὥστε ἐδόθη ἡ ὑπόσχεσις τῆς προστασίας, ἥτις καὶ μετ' ὀλίγον κατέστη ἀναγκασία, διότι ἐν βαλόντων τῶν Θεβαίων εἰς τὴν τῶν Πλαταιέων χώραν, ἐπῆλθε στρατὸς Ἀθηναίων, ἵνα ὑπερασπίσῃ τοὺς νέους αὐτῶν συμμάχους. Πρὸς ὁμοῦς ἔλθωσιν εἰς χεῖρας οἱ δύο στρατοὶ, πρέτειναν οἱ Κορίνθιοι τὴν μεσιτείαν αὐτῶν, καὶ, γενομένης αὐτῆς δεκτικῆς, ἀπεφάσισαν, ὅτι οἱ Θεβαῖοι δὲν ἔχουσι δικαίωμα νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν βίαν κατὰ πόλιν ἥτις θέλει νὰ ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῆς βοιωτικῆς ὁμοσπονδίας, ἥ, καθὼς λέγει ὁ Ἡρόδοτος, «ἐξ ἑν Θεβαίους Βοιωτῶν τοὺς μὴ βουλομένους εἰς Βοιωτοὺς τελεῖν.» Τότε οἱ Θεβαῖοι, μὴ θέλοντες νὰ ὑποκύψωσιν ἐν τὴν κατ' αὐτῶν ἐκδοθεῖσαν ταύτην ἀπόφασιν, προσέβαλον ἀπρόσδοκῶς τοὺς εἰς τὰ ἴδια ἐπανερχομένους Ἀθηναίους, ἀλλ' ἐνίκηθησαν κατὰ κράτος καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, τιμωροῦντες αὐτοὺς διὰ τὴν ἀπιστίαν ταύτην, ἦνωσαν μετὰ τῶν Πλαταιῶν τὸ μέρος τῆς τῶν Θεβαίων χώρας κατὰ τὸ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ἀσωποῦ κείμενον, ὥστε ὁ ποταμὸς οὗτος κατέστη τὸ μεταξὺ τῶν δύο πόλεων ὄριον. Τοιοῦτοτρόπως ἀπῆλθεν ἡ συμμαχία τῶν Πλαταιέων καὶ τῶν Ἀθηναίων, ἥτις ἐπὶ πλείονος πολλὰ καὶ σπουδαῖα βραδύτερον ἀποτελέσματα, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐκώσσε τὰς δυστυχεῖς Πλαταιίδας ἀπὸ φοβερωτάτης τῶν Θεβαίων ἐπὶ κήσεως.

Αὗται εἶναι αἱ ἀπὸ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων περιστάσεις ἐν ὁἷς δῆσις περὶ ὧν τῶν χωρῶν, ὅσαι ἔκειντο κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλάνην τῆς χέρσου Ἑλλάδος, ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Μεγαρίδος, ἐκείνην

ὧν θέλομεν λάβει κατωτέρω οἰκειότεραν ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν. Οὕτω δὲ κατελθόντες ἀπὸ Ὀλύμπου μέχρι τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, ἀνέλθωμεν ἤδη, τὴν ἀντίθετον βαδίζοντες ὁδὸν, ἀπὸ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου μέχρι τῶν Κεραυνίων ὄρεων, διερχόμενοι τὰς χώρας ὅσαι ἔκειντο κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς χέρσου Ἑλλάδος, τὴν Αἰτωλίαν, τὴν Ἀκαρνανίαν, τὴν Ἠπειρον, ὅπου ἄλλως τε θέλομεν ἐνδιατρίψει ὀλιγώτερον, διότι τὰ εἰς τὰς χώρας ταύτας οἰκοῦντα ἔθνη ἔμειναν, ἐπὶ πολὺν χρόνον, ἀμέτοχα τῆς κοινῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας.

Ἀπὸ τοῦ σημείου τοῦ Πίνδου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκφύονται ἡ τε πρὸς ἀνατολὰς φερομένη Οἶτη καὶ ἡ πρὸς τὸ μεσημβρινοανατολικὸν κατερχομένη σειρὰ, ἡ ἀποτελοῦσα τὸν Παρνασσὸν καὶ τὸν Ἑλικῶνα καὶ τὴν Κιθαιρώνα, προκύπτει καὶ ἄλλη τις ὄρεινὴ σειρὰ, ἥτις, μεσημβρινοδυτικῶς καταβαίνουσα, φέρει τὰ ποικίλα ὀνόματα Ἀράκυνθος, Κούριον, Κόραξ καὶ Ταφιασσός· ἡ σειρὰ αὕτη ἐν μέρει μὲν διέρχεται διὰ τῆς Αἰτωλίας, ἐν μέρει δὲ σχηματίζει τὰ ἀνατολικά αὐτῆς σύνορα, πρὸς Λοκροὺς τοὺς Ὀζόλας, καὶ φθάνει μέχρις Ἀντιρρίου, ἄκρας κειμένης εἰς τὴν βόρειον ἀκτὴν τοῦ στενοῦ πορθμοῦ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, ἀντικρὺ τῆς ὁποίας κεῖται, ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου, ἡ ἑτέρα τοῦ αὐτοῦ πορθμοῦ ἄκρα, τὸ καλούμενον Ῥίον. Ὁ δ' Ἀχελῷος, ὁ σημερινὸς Ἀσπρος, πηγάζων ὁμοίως ἐκ τοῦ Πίνδου, καὶ ὧν ὁ μεγαλύτερος τῆς Ἑλλάδος ποταμός, δι' οὗ καὶ προσαγορεύεται ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου κρείων, ταύτῃν εἰπεῖν βασιλεὺς τῶν ποταμῶν, ἀποτελεῖ περὶ τὸ κάτω αὐτοῦ μέρος, τὸ μεταξὺ Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας σύνορον, καὶ ῥέων ἐπὶ μακρὸν, ποτίζει πολλὰς καὶ εὐρείας καὶ εὐφόρους πεδιάδας καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸ Ἰόνιον πέλαγος. Ἄλλος δὲ ποταμός, ὁ Εὐήνος, νῦν Φιδαρὶς καλούμενος, ἀπὸ τῆς Οἴτης δὲ κατερχόμενος, διασχίζει τὴν Αἰτωλίαν καὶ ἐκβάλλει 120 στάδια πρὸς δυσμὰς τοῦ Ἀντιρρίου· ὁ Εὐήνος χωρίζει ἀπ' ἀλλήλων τὰς αἰτωλικὰς χώρας τῆς Πλευρῶνος καὶ τῆς Καλυδῶνος, αἵτινες ὑπῆρξαν μὲν περίφημοι ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἐνδοξοὶ ἀνεδείχθησαν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς, διότι ἐκεῖ που, περὶ Πλευρῶνα, κεῖται τὸ ἡρωϊκὸν προπύργιον τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ, τὸ ἀέμνηστον Μεσολόγγιον. Καὶ ἐπειδὴ αἰτωλικαὶ τινες φυλαὶ προεχώρουσαν μέχρι τῶν ἐρήμων κορυφῶν τῆς Οἴτης, ὅπου εἶχον γείτονας τοὺς Δωριεῖς καὶ τοὺς Μαλιεῖς, ἡ Ἀκαρνανία συνῶρενε καθ' ὅλην τὴν ἀνατολικὴν αὐτῆς πλευρὰν μετὰ τῆς Αἰτωλίας, ἔχουσα πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν τὸ Ἰόνιον πέλαγος, καὶ πρὸς τὸ βόρειον, τὴν με-

γάλην χώραν τῆς Ἡπείρου, ἣτις ἐξετείνετο πρὸς βορρᾶν μέχρι τῶν Κεραυνίων ὄρεων, πρὸς δυσμὰς μέχρι τοῦ Ἰονίου πελάγους καὶ πρὸς ἀνατολὰς ἐχωρίζετο ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας διὰ τοῦ Πίνδου.

Οἱ Αἰτωλοὶ, διηρημένοι ὄντες εἰς πολλὰς καὶ ποικίλας φυλάς, διετέλεσαν μὲν ὀνομαστοὶ ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, μετέσχον δὲ καὶ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ιστορικῶν χρόνων ὑπῆρξαν ὅλως ἀφανεῖς καὶ ἀσχετοὶ πρὸς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας μέχρι τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἀνέλαβον ὅμως πάλιν προέχουσαν τινα τάξιν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ κατὰ τὴν τρίτην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα. Οἱ Αἰτωλοὶ διεκρίθησαν πάντοτε διὰ τὴν τραχύτητα τῶν ἡτῶν αὐτῶν ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἥτοι περὶ τὰ τέλη τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδας, ὃ Θουκυδίδης λέγει αὐτοὺς οἰκοῦντας ἐτι ὄχι εἰς πόλεις ἀλλὰ κατὰ κώμας ἀτειχίστους· περὶ δὲ πολλῶν ἐξ αὐτῶν προσέθετεν, ὅτι ἦσαν ἀγνωστότατοι τῶν γλῶσσαν καὶ ὁμοφάγοι, » ὅτι δηλαδὴ ἐλάλουν γλῶτταν ὅλως δυσκατάληπτον, καὶ ἔτρωγον κρέας ὁμόν. Οὐδὲν ἦττον εἶχον καὶ οἱ Αἰτωλοὶ πάντοτε, καὶ πρὸ τῆς τελευταίας αὐτῶν ἀκμῆς, πολιτείαν ἑλληνικὴν, περὶ ἧς ἔγραψεν ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ μεγάλῃ αὐτοῦ περὶ τῶν ἑλληνικῶν πολιτευμάτων συγγραφῇ. Κατὰ δυστυχίαν, ἀπολεσθέντος τοῦ συγγράμματος τούτου, δὲν γνωρίζομεν περὶ τῆς πολιτείας ἐκείνης, ὡς πρὸς τοὺς προηγηθέντας τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος χρόνους, ἀλλ' εἰμὴ ὅτι αἱ κοιναὶ αὐτῶν ἀρχαιρεσίαι καὶ πανηγυρεῖς ἐτελοῦντο ἐν Θέρμῃ, πόλιν κειμένην πρὸς ἀνατολὰς τῆς Τριχωνίδος λίμνης, τῆς σιμερινῆς λίμνης τοῦ Ζυγοῦ ἢ τοῦ Βραχωρίου. Οἱ δ' Ἀκαρνᾶνες οὐδὲ ἐν μαζοῦνται ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου, καὶ ἐπὶ τῶν ιστορικῶν χρόνων διέμειναν, ὡς οἱ Αἰτωλοὶ, ἀσχετοὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας μέχρι τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἦσαν ὅμως ἀνέκαθεν Ἕλληνες καὶ ὡς τοιοῦτοι δεκτοὶ εἰς τοὺς πανελληνίους ἀγῶνας, εἰς τοὺς ὁποίους μόνον Ἕλληνας ἐπετρέπετο γὰ ἀγωνισθῶσιν ἦσαν πρὸς τούτοις ἠνωμένοι εἰς ὁμοσπονδίαν, διότι εἶχον κοινὸν δικαστήριον εἰς Ὀλπας καὶ ἐτέλουν ἐν Ἀκτίᾳ κοινὸν στεφανίτην ἀγῶνα. Εἶχε δὲ γράψει ὁ Ἀριστοτέλης καὶ Ἀκαρνάνων πολιτείαν.

Τελευταῖον ἡ Ἡπειρος κατεφικέτο ὑπὸ διαφόρων φυλῶν, τῶν ὁποίων αἱ ὀνομαστότεραι ἦσαν οἱ Χάονες, οἱ Θεσπρωτοὶ, οἱ Κασσωπαῖοι καὶ

οὐ Μολοσσοί. Καὶ ὁ μὲν Ἡρόδοτος λέγει τοὺς Θεσπρωτοὺς καὶ τοὺς Μολοσσούς, Ἕλληνας, ὁ δὲ Θουκυδίδης θεωρεῖ αὐτοὺς βαρβάρους· πάλιν δὲ ὁ γεωγράφος Στράβων, ὁ ἀκμάσας ἐν τῇ πρώτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, λέγει βαρβάρους τοὺς Ἀθαμᾶνας, ἐτέραν ἡπειρωτικὴν φυλὴν, ἣν ὁ περιώνυμος Πλάτων, ὁ διαπρέψας ἐν τῇ τετάρτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, συγκαταλέγει μεταξὺ τῶν ἐλληνικῶν. Αἱ διαφωνίαι αὗται ἐξηγοῦνται εὐχερῶς. Ὅτι ἡ Ἡπειρος κατοικεῖτο ὑπὸ φυλῶν αἰτινες εἶχον τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, καταγωγὴν καὶ ὁρμησίαν μετὰ τῶν λοιπῶν τῆς Ἑλλάδος κατοίκων, φαίνεται ἀναμφισβήτητον. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, ἡ περὶ τὴν Δωδώνην τῆς Θεσπρωτίας χώρας ἦτο ἡ ἀρχαιοτάτη πηγὴ τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, διότι, καθ' ὃν οὗτος λέγει, ἄδηλον ὅμως ἐπὶ τίνος μαρτυρίας στηριζόμενος, ἔφερε πρὸ πάσης ἄλλης τὸ ὄνομα Ἑλλάς. Τὸ βασιλικὸν τῶν Μολοσσῶν γένος ἑκαυχᾶτο, ὅτι κατάγεται ἀπὸ Ἀχιλλέως καὶ Νεοπτολέμου· οἱ Θεσσαλοὶ ἄλλοι, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐκ τῆς Ἡπείρου· τὸ δὲ θετικώτερον καὶ σπουδαιότερον, ἐν Δωδώνῃ ὑπῆρχε τὸ ἀρχαιότατον τῆς Ἑλλάδος χρηστήριον, τὸ ὅποιον ἦτο ἤδη ἐπὶ τοῦ Ὀμήρου πολυθρύλητον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἐτιμᾶτο τὰ μέγιστα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἐν τῷ χρηστήριῳ τούτῳ ὁ Ζεὺς ἐξήγγελλε τὰς δηλώσεις αὐτοῦ ἀμέσως, καὶ ὄχι διὰ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς ἐν Δελφοῖς· ἀπεκαλύπτετο δὲ ἡ βούλησις τοῦ Διὸς εἴτε διὰ τοῦ ψόφου δρυῶν ἱερῶν, εἴτε διὰ τοῦ ἤχου τῶν ὁποίων ἀνέδιδε μετὰλλινον ἄγγειον, ὡς αἰεὶ προσεβάλλετο ὑπὸ μάστιγος, ἣν ἐκράτει μὲν ἡ χεὶρ ἀγάλματος ἀντικρὺ ἱσταμένου, ἐκίνει δὲ ὁ ἄνεμος· καὶ ἡ ἑρμηνεία τῶν σημείων τούτων ἐγίνετο ὑπὸ δύο ἢ τριῶν γραμμῶν, αἰτινες ἐκκαλῶντο πελειάδες, ἧ ὑπὸ ἱερέων, ὀνομαζομένων Τομῶρων, ἢ καὶ ὑπὸ τῶν Σελλῶν, τῶν ἐρμηνέων, ὡς ἀναφέρει ὁ Ὀμηρος. Τὸ ἀξίωμα τοῦ μαντείου τούτου ἡλαττώθη μὲν, ὡς ἐκ τῆς μεγάλης ὑπολήψεως ἣν ἔλαβε τὸ ἐν Δελφοῖς χρηστήριον· ἀλλ' ὅμως καὶ βραδύτερον, ὄχι μόνον Ἡπειρώται, Ἀκαρνανεῖς, Αἰτωλοὶ ἐπηρώτων αὐτὸ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀθηναῖοι, εἴ κατὰ τὴν τετάρτην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα, ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὡς τε, καὶ ἂν ὅλας τὰς ἄλλας παραδόσεις καὶ μαρτυρίας ἀφήσωμεν κατὰ μέρος, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ θεωρήσωμεν ὡς ἐλληνικὴν τὴν χώραν, ἐν ᾗ ἔκειτο μὲν τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ σεβαστοτάτων ὁρμηκευτικῶν θεσμοθεσιῶν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Πρὸς ταῦτα ὅλα αἱ πόλεις τῆς Ἡπείρου ἔφερον ἐλληνικώτατα ὀνόματα· Χίμαιρα, Φοινίκη, Πε-

λώδης λιμὴν, Πάνορμος, Ἐλικρανόν, Σύβοτα, Εὐρυμεναί, Ἐφύρα, Κασώπη, Χαλκίς, Χαράδρα, Τετραφυλία, Κραννών, Ἡράκλεια, κλπ. Naί μὲν διὰ τὴν ὀλίγην ἐπιμιξίαν τῶν ἡπειρωτικῶν φυλῶν μετὰ τῶν μεσημβρινωτέρων κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων, ἔτι δὲ καὶ διὰ τὴν συνεχεστέραν ἀφ' ἐτέρου σχέσιν πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ τοὺς Μακεδόνας, οἱ Ἡπειρώται κατ' ἀρχὰς δὲν συμπεριώδευσαν μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ στάδιον τῆς κοινωνικῆς διαμορφώσεως, καὶ πολλὰ καὶ μάλιστα ἐξωμοιοῦντο πρὸς τοὺς βορειοτέρους αὐτῶν γείτονας· διὰ δὲ τοῦτο ὀνομάζονται ἐνίοτε βάρβαροι, ἐν τῇ πέμπτῃ καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι. Μετ' ὀλίγον ὅμως οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἡπείρου ἤρχισαν νὰ ὠφελῶνται πλεότερον ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ὡστε ἡ χώρα αὕτη, κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ἀρχαιοῦς, ἀναφαίνεται αὖθις ὅπως ἑλληνική, κατὰ δὲ τὸν μέσον αἰῶνα καὶ εἰς τὴν νεωτέραν ἐποχὴν, διετέλεσε μία τῶν κυριωτάτων ἐστιῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ· διότι οἱ Φράγκοι ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐν ἀρχῇ τῆς 13 μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος, ἀπὸ Ἡπείρου ὁρμώμενοι· ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελὸς Κομνηνὸς ἱδρύσας τὸ κράτος, δι' οὗ ἐσώθη τότε ἐν Εὐρώπῃ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ τοῦ ὁποίου ὁ ἡγεμὼν ὀνομάζετο Δεσπότης Ἑλλάδος· καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἐν Ἡπείρῳ ἐξηγήθησαν οἱ ἥρωες τοῦ Σουλίου, καὶ ἐν Ἡπείρῳ ἐγεννήθησαν οἱ ἐλευθεριώτεροι τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εὐεργεταί.

Εἶναι δὲ ἡ ἀρχαία Ἡπειρος μία τῶν ὀλίγων ἑλληνικῶν χωρῶν εἰς τὰς ὁποίας τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα διεσώθη καὶ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Οἱ Χάονες καὶ οἱ Θεσπρωτοὶ λέγονται μὲν ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ἀβασίλευτοι, διότι ἂν καὶ ὑπῆρχε παρ' αὐτοῖς προνομιοῦχος βασιλικὸν γένος, οἱ ἐξ αὐτοῦ ὅμως καταγόμενοι ἡγοῦντο τῶν φυλῶν τούτων ἀπειρησίῳ προστατείᾳ, ὃ ἔστι κατ' ἔτος ἐκλεγόμενοι· ἀλλὰ τῶν Μολοσσῶν προϊστάμενοι πάντοτε βασιλεῖς, ἀνάγοντες τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς τὸ πολυθρύλητον τῶν Αἰακιδῶν γένος. Οἱ βασιλεῖς οὗτοι, ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι, διῆγον ἔτι βίον ἀφελέστατον, καὶ ὁ Ἀδμητὸς ἰδίως, πρὸς ὃν κατέφυγεν ὁ Ἀθηναῖος Θεμιστοκλῆς, ἔζη ὡς καμάρχης μᾶλλον ἢ ὡς ἄρχων κράτους λόγου ἰσχύος. Ἀλλ' ἦδη ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἢ ἐγγονὸς Ἀρρύδας, ἀνατραφεὶς εἰς Ἀθήνας, εἰσῆγαγεν εἰς τὴν πατρίδα τοῦ ἀξιπρεπέστερον πολίτευμα, καὶ οἱ διάδοχοί του ἐπέξέτειναν τὸ κράτος αὐτῶν ἐπὶ πλεῖστον τῆς Ἡπείρου, ὁ δὲ Πύρρος, ὁ τοσοῦτον περιώνυμος γενόμενος ἐν τῇ τρίτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, κυριεύσας τὴν

Ἀμβρακίαν, ἑλληνίδα πόλιν, καὶ τὴν κατὰ πρῶτον, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἤκμασεν ὁ ἑλληνισμός, διὰ θαυμαστῆς ρυθμίσεως τῶν αὐτοφυῶν ὁρμῶν καὶ περιστάσεων τῆς ἡρώϊκῆς ἐποχῆς. Εἰς τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τῆς μεγάλης χερσονήσου, ἥς τὸ κάτω μέρος κατεῖχeto ἀνέκαθεν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὑπάρχει προσηρτημένη δι' ἰσθμοῦ τοῦ ὁποίου τὸ νοτιώτερον, στενότερον, καὶ ὁμαλότερον μέρος ὀνομάζεται κορινθιακὸς ἰσθμός, ἢ πολὺ μικροτέρα χερσονήσος, ἢ Πελοπόννησος καλουμένη· πρὸς ταύτην δὲ ἀντιπαραβαλλομένη ἡ ἄλλη εἶναι τοσοῦτον μεγαλητέρα, ὥστε συνήθως ὀνομάζεται χέρσος ἢ στερεὰ Ἑλλάς. Ἡ Πελοπόννησος χωρίζεται ἀπὸ τῆς στερεᾶς, πρὸς δυσμὰς μὲν τοῦ ἰσθμοῦ, διὰ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, πρὸς ἀνατολὰς δὲ, διὰ τοῦ σαρωνικοῦ καὶ ὅμως τὰ ὅρη αὐτῆς οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ συνέχεια τῶν δύο ὀρεινῶν σειρῶν, αἵτινες, ὡς εἶδομεν, ἀπὸ τοῦ Πίνδου ἐκφυόμεναι, φθάνουσιν ἢ μὲν μεσημβρινοανατολικῶς μέχρι τοῦ Κιθαιρώνα, ἢ δὲ μεσημβρινοδυτικῶς μέχρι· Ἀντιρρίου. Τῶντι, ἀπὸ τῆς ἄκρας τοῦ Ἀντιρρίου, ἢ τελευταία αὕτη σειρὰ, πηδῆσασα εἰς τὴν ἀντικρὺ ἄκραν, τὸ Ῥιον, παρεκτείνεται, πρὸς μεσημβρίαν φερομένη, μέχρι τῆς ἄκρας τοῦ Ταιναρίου, ἥτις εἶναι ἡ νοτιωτάτη ἄκρα τῆς τε Ἑλλάδος καὶ τῆς Εὐρώπης ἀπάσης. Ἡ ὀρεινὴ αὕτη σειρὰ προσλαμβάνει καθ' ὁδὸν τὰ ἐξῆς ποικίλα ὀνόματα, Ὡλενος, Πανχαϊκόν, Φολὴ, Ἐρυμάνθος, Λύκαιον, Παρράσιον καὶ Ταύγετος. Ἐτέρα δὲ σειρὰ, ἐκφυομένη ἀπὸ τοῦ Κιθαιρώνα, πρῶτον μὲν, διὰ τῆς Γερανείας καὶ τῶν Ὀνειῶν ὀρέων, σχηματίζει τὸν ἰσθμὸν, ἔπειτα δὲ ἀπλοῦται εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου. Καὶ ἅμα εἰσελθούσα εἰς τὴν χερσονήσον ταύτην, ὑποδιαιρεῖται εἰς δύο κλάδους, ὧν ὁ εἰς, τρεπόμενος πρὸς δυσμὰς, καὶ περιλαμβάνων τὸν Ἀκροκόρινθον, τὴν ὑψηλὴν κορυφὴν τῆς Κυλλήνης, τὰ ὅρη τῆς Ἀροανίας καὶ τῆς Λαμπείας, ἐνοῦται ἐπὶ τέλους διὰ τοῦ Ἐρυμάνθου καὶ τῆς Φολῆς, μετὰ τῆς πρώτης ὀρεινῆς σειρᾶς· ὁ δὲ δεύτερος κλάδος, πρὸς νότον κατερχόμενος, ἀπολήγει εἰς τὴν ἑκπαλαι καὶ μέχρι σήμερον φοβερὰν διὰ τοὺς ναυτιλλομένους νοτιοανατολικὴν ἄκραν τῆς Πελοποννήσου, τὴν Μαλεάν, ὀνομαζόμενος ἀλληλοδιαδόχως Ἀπέσας, Ἀρτέμισιον, Παρθένιον, Πάρωνων, Θόρναξ καὶ Ζάρηξ. Ὁ σκελετὸς λοιπὸν τῆς Πελοποννήσου συγκροτεῖται ἐκ δύο ὀρεινῶν σειρῶν καταφερομένων πρὸς νότον, σχεδὸν παραλ-

λήλως, πρὸς βορρᾶν δὲ ἐνουμένων δι' ἄλλης τρίτης, ἐγκαρσίου. Αἱ δύο νοτιώτεραι ἄκραι τῶν δύο πρώτων σειρῶν, ἡ Μαλέα καὶ τὸ Ταίναρον, χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων ὄχι μόνον διὰ χέρσων κοιλάδων, ἀλλὰ εἰς τὸ κατώτερον αὐτῶν μέρος, καὶ ὑπὸ εἰσοχῆς τινος τῆς μεσογείου θαλάσσης, ἐξ ἧς σχηματίζεται ὁ λεγόμενος λακωνικὸς κόλπος. Πρὸς ἀνατολὰς δὲ τῆς Μαλέας μορφοῦται ἕτερος κόλπος, ὁ ἀργολικὸς, τοῦ ὁποῦ ἡ κορυφὴ κεῖται πολὺ βορειότερον τῆς τοῦ λακωνικοῦ κόλπου κορυφῆς, ἡ δ' ἀνατολικὴ πλευρὰ εἶναι πολὺ βραχυτέρα τῆς δυτικῆς. Ἡ ἀνατολικὴ πάλιν αὕτη πλευρὰ τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου, ἀποτελεῖ τὴν δυτικὴν παραλίαν μικρᾶς χερσονήσου, ἥτις παρὰ μὲν τὴν νοτιανατολικὴν αὐτῆς παραλίαν ἔχει τὰς δύο νήσους Τειπάρηνον ἢ Πιτυῦσαν ἢ Ἐλεοῦσαν, καὶ Ἰδρίαν, τὸ πάλαι ἀκατονομάστους, πλείστον δὲ κλεισθείσας ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς, ὑπὸ τὰ ὀνόματα Πέτσαι καὶ Ὑδρα, παρὰ δὲ τὴν ἡρικτοανατολικὴν, ἐν τῷ σαρωνικῷ κόλπῳ, τὰς νήσους Καλαυρίαν καὶ Αἴγινα. Ἀπ' ἐτέρου μέρους, πρὸς δυσμὰς τοῦ Ταίναρου, σχηματίζεται τρίτος κόλπος, ὁ μεσσηνιακός, τοῦ ὁποῦ ἡ δυτικὴ πλευρὰ εἶναι ὁμοίως βραχυτέρα τῆς ἀνατολικῆς· ἐνῷ πᾶσα ἡ λοιπὴ παραλία, ἡ τε δυτικὴ, παρὰ τὸ Ἴόνιον πέλαγος, καὶ ἡ βόρειος, παρὰ τὸν κορινθιακὸν κόλπον, εἶναι ὁμαλὴ, παραβλλομένη πρὸς τὴν νότιον καὶ τὴν ἀνατολικήν. Ὡς τε ἡ Πελοπόννησος, ὡς πρὸς τὴν παραλίαν αὐτῆς θεωρουμένη, σχηματίζει ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, πρῶτον, βραχεῖαν τινὰ ἄκραν, τὴν ἔχουσαν καταντικρὺ τὴν Ὑδραν καὶ τὰς Πέτσας, ἔπειτα, τὸν ἀργολικὸν κόλπον, μετὰ τοῦτον, τὴν ἐπιμήκη ἄκραν τῆς Μαλέας, κατόπιν, τὸν λακωνικὸν κόλπον, ἔπειτα τὴν σχεδὸν ἰσομήκη τῆς μαλεακῆς ἄκραν τοῦ Ταίναρου, μετ' αὐτήν, τὸν μεσσηνιακὸν κόλπον καὶ μετὰ τὴν βραχυτέραν δυτικὴν ταύτου ἄκραν, ἄκολπόν τι ἡμικύκλιον· δι' ὃ οἱ ἀρχαῖοι παρέβαλλον αὐτὴν πρὸς φύλλον πλατάνου ἢ ἀμπέλου· ὁμοιάζει δὲ καὶ χεῖρα, ἔχουσαν διεστηκότας τοὺς δακτύλους.

Ἡ δ' ἐσωτερικὴ τῆς Πελοποννήσου διαιρέσις σχηματίζεται, φυσικῶς τῷ λόγῳ, ὑπὸ τῶν δύο ὄρειων σειρῶν αἵτινες διασχίζουν αὐτὴν ἀπ' ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν. Ἡ ἀπὸ τοῦ Ἰσθμοῦ ἀρχομένη καὶ εἰς Μαλέαν λήγουσα ἔχει πρὸς ἀνατολὰς τὴν Ἀργολίδα· ἡ ἀπὸ τοῦ Πίου ἀρχομένη καὶ εἰς Ταίναρον λήγουσα ἔχει, πρὸς δυσμὰς, τὴν Ἠλίαν καὶ τὴν Μεσσηνίαν· ἐν τῷ μεταξύ δὲ τῶν δύο σειρῶν κεῖνται τρεῖς χώραι, πρὸς βορρᾶν ἡ Ἀχαΐα, ἐν τῷ μέσῳ ἡ Ἀρκαδία, καὶ πρὸς νότον ἡ Λα

κωνική. Ἐκ τῶν ἐξ τούτων τῆς Πελοποννήσου χωρῶν, μένη ἡ Ἀρχαδία εἶναι ἐντελῶς μεσόγειος, ὄψυμένη ἐν τῇ μέσῳ τῆς χειρσονήσου, ἐν εἶδει στεφάνου, τοῦ ὁποῦ τοὺν ἀνώμαλον κύκλον ἀποτελοῦσιν ἀφ' ἐνός ὃ ἀπ' ἀνατολῶν ὁρίζων αὐτὴν κλάδος τοῦ Ἀρτεμισίου καὶ τοῦ Παρθενίου, ὅστις συνάπτεται μετὰ τῆς βορείου ἄκρας τοῦ Ταυγέτου διὰ πλαγίου κλάδου φερομένου μὲν ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, ὁρίζοντος δὲ μετὰ τοῦ Ταυγέτου τὴν Ἀρχαδίαν ἀπὸ μεσημβρίας· ἀφ' ἑτέρου, τὸ μετὰ τοῦ Ταυγέτου ἐνούμενον Λύκαιον καὶ τὰ Νόμια ὄρη, ἅτινα σχηματίζοντα τὸ δυτικὸν σύνορον, ἐκτείνονται μέχρι τῆς Φολῆς, ἧτις πάλιν συνδέεται μετὰ τοῦ ἀπὸ βορρᾶ περιθόλου τοῦ περιλαμβάνοντος τὴν Σκόλλιν, τὸν Ἐρύμανθον, τὰ ὄρη τῆς Ἀροανίας καὶ τὴν Κυλλήνην. Μία καὶ μόνη πύλη διακόπτει πρὸς δυσμὰς τὸν ὀρεινὸν τοῦτον στέφανον τῆς Ἀρχαδίας, τῆς ὁποίας τὰ ὕδατα οὐδεμίαν ἄλλην ἔχουσι διέξοδον· καὶ διὰ τῆς πύλης ταύτης κατέρχεται εἰς τὴν δυτικὴν θάλασσαν ὁ Ἀλφειός. Ὁ ποταμὸς οὗτος εἶναι βεβαίως εἰς τῶν παραδοξοτάτων τῆς γῆς, ὅχι διὰ τὸ μέγεθος αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τὰς ἀλλοκότους ἀναδύσεις καὶ καταδύσεις τὰς ὁποίας πάσχει. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφαρμὴν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τὰ τιτανώδη ὄρη ἔχουσι πολλὰ ὑπόγεια χασματὰ καὶ ρεῖθρα, εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲ ὑπάρχουσι πολλὰ τιτανώδη ὄρη καὶ μάλιστα εἰς τὴν μέσην Πελοπόννησον. Ὅθεν οἱ ποταμοὶ αὐτῆς πολλάκις ἀφανίζονται ὑπὸ γῆν, καὶ ἔπειτα ἀναφαίνονται, καὶ ἔπειτα πάλιν ἀφανίζονται, ὥστε ἐκ τούτου εἶναι δύσκολον νὰ ἰσθῶσιν αἱ ἀληθεῖς αὐτῶν πηγαί. Τοιοῦτό τι συνέβη ἰδίως εἰς τὸν προκείμενον Ἀλφειόν, καὶ εἰς ἕτερον ὀνομαστὴν ποταμὸν τῆς Λακωνικῆς, τὸν Εὐρώταν. Διότι κατὰ τινα ὀρεῖν, ὡς φαίνεται, γνῶμην, ὁ Ἀλφειὸς παραγόμενος ἀπὸ πολλῶν πηγῶν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Πάρνωνος, καταδύεται εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Κρησίου ὄρους καὶ ἀναδύεται εἰς τὸ πεδίον τῆς Ἀσίας, ὅπου συγχέεται μετὰ τῆς κυριωτέρας τοῦ Εὐρώτα πηγῆς. Ἐνταῦθα οἱ δύο ποταμοὶ βυθίζονται σύναμα, ἀλλὰ μόλις ἀναμίξαντες τὰ ὕδατα αὐτῶν ἐν ρεῖθρῳ ὑπογείῳ, χωρίζονται πάλιν καὶ ἀνατέλλουσιν, ὁ μὲν εἰς τὴν βορείαν Λακωνικὴν, ὁ δὲ εἰς τὸ πεδίον τῆς Μεγάλης πόλεως ἀπὸ τοῦ ὁποῦ ρεῖι ἤδη ἀδιαλείπτως καταφανῆς πρὸς τὴν δυτικὴν θάλασσαν. Εἶναι δὲ ὁ Ἀλφειὸς ὁ μέγιστος τῆς Πελοποννήσου ποταμὸς, καὶ ἐμπύπτουσιν εἰς αὐτὸν πολλὰ ἀρχαδικὰ ρεῖσματα, ἐξ ὧν τινὰ, οἷον ὁ Λάδων καὶ ὁ Ἐρύμανθος, οἱ ἀπὸ τῶν ἀρκτικῶν ὀρείων κατερχόμενοι, εἶναι λόγου ἕξια ποτάμια· ἐπὶ λόφων δὲ παρακειμένων εἰς τὰς συμ-

βολὰς τῶν ρευμάτων τούτων μετὰ τοῦ Ἀλφειοῦ ὑψοῦντο ἀνέκαθεν πολ-
λαὶ πόλεις, ἡ Κλείτωρ, ἡ Ψωφίς, τὸ Μεθύδριον, ἡ Βρένθη, ἡ Γόρτυς
καὶ ἡ Ἡραία. Πρὸς ἀνατολὰς ἐξεναντίας ἡ Ἀρκαδία οὐδεμίαν ἔχει
καταφανῆ διέξοδον τῶν ὑδάτων αὐτῆς, ὥστε τὰ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος
πολυάριθμα μικρὰ αὐτῆς πεδία, τῆς Ἀσέας, τοῦ Παλλαντίου, τῆς Τε-
γέας, τῆς Μαντινείας, τοῦ Ὀρχομενοῦ, τῆς Ἀλίας, τῆς Στυμφάλου καὶ
τῆς Φενεοῦ, ἤθελον κατακλυσθῆ, ἐὰν τὰ ὕδατα αὐτῶν δὲν κατεδύοντο
ὁμοίως εἰς χάσματα καὶ ὑπόγεια ρεῖθρα. Ὅσακις δὲ τὰ χάσματα ταῦτα
φράσσονται, τότε τινὲς ἐκ τῶν κοιλάδων ἐκείνων, καὶ ἰδίως ἡ τῆς Στυμ-
φάλου καὶ τῆς Φενεοῦ, μεταβάλλονται εἰς ἀληθεῖς λίμνας.

Πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἀρκαδίας ἀπλοῦται ἡ Ἀργεῖα, ἥτις ὅμως,
ἀπὸ δυσμῶν, ὀρίζεται πρὸς τοῦτοις καὶ ὑπὸ τῆς Ἀχαΐας, πρὸς ἄρκτον,
καὶ ὑπὸ τῆς Λακωνικῆς, πρὸς μεσημβρίαν. Ἀποτελεῖ δὲ ἡ Ἀργεῖα
μικρὰν, οἰοῖται τετράγωνον χερσόνησον, προσηρτημένην εἰς τὴν μεγαλη-
τέραν τῆς Πελοποννήσου. Τῆς ἀργολικῆς ταύτης χερσονήσου ἡ μὲν
ἄρκτικοανατολικὴ πλευρὰ, ἀπὸ τοῦ ἰσθμοῦ μέχρι τῆς ἄκρας τοῦ Σκυλ-
λαίου, διαβρέχεται ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ σαρωνικοῦ κόλπου, ἡ δὲ
μεσημβρινοανατολική, ἀπὸ τοῦ Σκυλλαίου μέχρι τῆς κατέναντι τῶν
Πετσῶν ἄκρας, ὑπὸ τῆς περὶ τὴν νῆσον ταύτην καὶ τὴν Ὑδραν θαλάσ-
σης, ἡ δὲ μεσημβρινοδυτικὴ, ἀπὸ τῆς κατέναντι τῶν Πετσῶν ἄκρας
μέχρι τοῦ Ἄργους, ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου, ἡ δὲ τε-
τάρτη παρατείνεται μεσογείως ἀπὸ τοῦ Ἄργους μέχρι τοῦ κορινθια-
κοῦ ἰσθμοῦ. Ὁ εἰσερχόμενος ἐκ τοῦ ἰσθμοῦ εἰς τὴν Ἀργεῖαν ἔχει δεξιὰ
μὲν, παρὰ τὸν κορινθιακὸν κόλπον, τὴν μικρὰν Σικυωνίαν, κατὰ μέτω-
πον δὲ καὶ πρὸς ἀριστερὰν, παρὰ τὸν σαρωνικὸν κόλπον, τὴν πολὺ με-
γαλητέραν Κορινθίαν, ἥτις ἐξετείνεται καὶ ἐκτὸς τοῦ ἰδίου λεγομένου
κορινθιακοῦ ἰσθμοῦ μέχρι τῶν συνόρων τῆς Μεγαρίδος, τῆς κειμένης ἐπὶ
τοῦ εὐρυτέρου καὶ ὀρεινότερου μέρους τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ συνάπτοντος τὴν
Πελοπόννησον μετὰ τῆς χέρσου Ἑλλάδος. Ἡ Σικυῶν κατεῖχε μὲν καὶ
μεσογείους πολλὰς κοιλάδας, ἐνέμετο δὲ, ἐξ ἡμισείας πρὸς τὴν Κόριν-
θον, μικρὸν παράλιον πεδίων, τοῦ ὁποῦ ἡ εὐφορία ἦτο ἐκπαλαι παροι-
μιώδης. Αἱ δύο αὗται πόλεις ἐπεκράτουν τῶν εἰς τὴν χερσόνησον πα-
ρόδων καὶ ἡ μὲν ὑπερκειμένη τῆς Σικυῶνος ἄκρα ἐδέσποζε τῶν πυλῶν
τῶν δύο κοιλάδων τοῦ Ἐλισσάντος καὶ τοῦ Ἀσωποῦ, ἐξ ὧν ὁ τελευ-
ταῖος κατέρχεται ἐκ τῶν πεδίων τοῦ Φλιοῦντος καὶ τῶν Ὀρνειῶν ὁ

δὲ ὕψηλός καὶ ἀπόκρημος Ἀκροκόρινθος, ὅστις, ὅπως σήμερον ἔχει ἡ στρατιωτικὴ τέχνη, εἶναι σχεδὸν ἄχρηστος, διότι παράκειται αὐτῷ ὄρος ὑψηλότερον, τὸ πάλαι ἦτο ἀπόρθητος καὶ τὰ μάλιστα λόγου ἕξιος, καθὼς φρουρῶν ἅμα μὲν τοῦ ἰσθμοῦ, ἅμα δὲ τῆς παρόδου τῆς ἀγούσης εἰς τὰ πεδία τῶν Κλεωνῶν καὶ τῆς Νεμέας. Ἐπὶ τῆς ἀρκτικοανατολικῆς πλευρᾷ τῆς ἀργολικῆς χερσονήσου, παρὰ τὸν σαρωνικὸν κόλπον, ἡ Κορινθία ἐξετείνεται μέχρι τῆς Ἐπιδαυρίας, ἥτις, ἐκτὸς μικρῶν τινων παρὰ τὴν θάλασσαν πεδίων, περιελάμβανε καὶ εὐφόρους μεσογείους κοιλάδας, ὧν μία ἦτο ἀφιερωμένη εἰς τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ τῆς ἰατρικῆς Ἀσκληπιοῦ. Εἶχε δὲ ἡ Ἐπιδαυρία ἀντικρὺ μὲν αὐτῆς τὴν Αἰγιναν, πρὸς δεξιὰν δὲ, πάντοτε ἐπὶ τοῦ σαρωνικοῦ κόλπου, τὸ εὐφορον τῆς Τροιζηνίας πεδίου καὶ τὴν ἄκραν τοῦ Σκυλλαίου. Τὴν εἰσοδὸν οὕτως εἰπεῖν τοῦ πεδίου τούτου ἀποτελεῖ ὁ λαμπρὸς λιμὴν τοῦ Πώγωνος, ὁ προφυλαττόμενος ὑπὸ τε τῶν ὑψηλῶν τῆς χερσονήσου τῶν Μεθάνων βράχων, οἵτινες προκύπτουσι πρὸς βορρᾶν ἐπὶ τοῦ σαρωνικοῦ κόλπου, καὶ ὑπὸ τῶν διὰ στενῆς σύριδος ἠνωμένων νήσων Ἰερᾶς καὶ Καλαυρίας. Ἐπὶ δὲ τῆς μεσημβρινοδυτικῆς πλευρᾷ τῆς ἀργολικῆς χερσονήσου, ἀντικρὺ τῶν νήσων Ὑδρας καὶ Πετασῶν, ὑφούτα ἡ Ἑρμιόνη, ἔχουσα πρὸς δεξιὰν τὴν μικρὰν Ἀσίην, ἥτις ἀπετέλει τὸ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ Ἀργους σύνορον. Τελευταῖον ἐν τῇ μυχῇ τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου ἀπλουταὶ πεδίου, τὸ ὁποῖον, ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ μάλιστα ὡς πρὸς τὴν Πελοπόννησον, εἶναι μέγα, διότι ἔχει τεσσάρων ἕως πέντε λευγῶν μῆκος ἐπὶ δύο περίπου πλάτους, καὶ τριχόθεν μὲν περιφράσσεται ὑπὸ ὑψηλῶν ὄρεων, πρὸς δὲ τὴν θάλασσαν ὑπάρχει ἀνεωγμένον. Τὸ δυτικώτερον αὐτοῦ μέρος, ἐν ᾧ κεῖται τὸ Ἄργος, εἶναι ταπεινότερον καὶ ὑγρότερον τοῦ ἀνατολικοῦ, ὅπου ἤκμασαν εἰς τοὺς παναρχαίους χρόνους αἱ Μυκῆναι καὶ ἡ Τίρυνς· ἀπὸ ἀνατολῶν δὲ ὠρίζετο ὑπὸ τοῦ μονήρους βράχου τῆς Ναυπλίας, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὑποῖου ἤρχιζεν ὁ λιμὴν τοῦ Ἀργους.

Ἡ παρὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου, ἐπὶ τῆς δυτικῆς τούτου παραλίας κειμένη μικρὰ τῆς Κυνουρίας χώρα, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς μεταξὺ τοῦ Ἀργους καὶ τῆς Σπάρτης ἐριδας, ἐπὶ δὲ τῶν λαμπρῶν ἡμερῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀνήκεν εἰς τὴν Λακωνικὴν. Ἀλλὰ τὴν ἰδίως Λακωνικὴν ἀποτελεῖ κοιλὰς ἥτις κεῖται πρὸς μεσημβρίαν μὲν τῆς Ἀρκαδίας, πρὸς ἄρκτον δὲ τοῦ λακωνικοῦ κόλπου, ὀρί-

ζέται ἀπ' ἀνατολῶν ὑπὸ τοῦ Πάρνωνος, ἀπὸ δυσμῶν ὑπὸ τοῦ Ταυγέτου καὶ διαρρέεται, καθ' ὅλον αὐτῆς τὸ μῆκος, ἀπ' ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν, ὑπὸ τοῦ Εὐρώτα ποταμοῦ. Ἡ κοιλάς αὕτη τοῦ Εὐρώτα υποδιαιρεῖται εἰς τρία διακεκριμένα τμήματα. Τὸ ἀνώτερον τούτων, ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν τελευταίων καταφανῶν πηγῶν τοῦ ποταμοῦ, ἀπολήγει περὶ τὰς συμβολὰς αὐτοῦ μετὰ ἐτέρου ποταμοῦ, τοῦ Οἰνοῦντος, μικρὸν ἄνωθεν τῆς Σπάρτης. Τὸ πρῶτον τοῦτο τμήμα σφίγγεται μετὰ τοῦ Ταυγέτου καὶ τῆς ὀρεινῆς καὶ ἀγρίας χώρας ἣτις συνδέει μὲν τὸν Ταυγέτον μετὰ τοῦ Πάρνωνος, ἐκαλεῖτο δὲ τὸ πάλαι πιθανῶς Σκιριτίας. Περὶ Σπάρτην, αἱ δύο αὗται ἀντίθετοι ὄρειναι σειραὶ προσεγγίζουσι τοσοῦτον, ὥστε δὲν καταλείπουσι μεταξὺ αὐτῶν εἰμὴ τὸ πλάτος τῆς κοίτης τοῦ Εὐρώτα, κατωτέρω δὲ τοῦ στενοῦ τούτου ἀπλοῦται τὸ εὐρύτερον λακωνικὸν πεδῖον, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἐκτείνεται ἀδιακόπως μέχρι τῆς θαλάσσης, ἀλλὰ τέμνεται εἰς δύο τμήματα, διὰ στενοῦ αὐλώτος, σχηματιζομένου μὲν ὑπὸ κλάδου τινὸς τοῦ Ταυγέτου, χωρίζοντος δὲ τὴν κοιλάδα τῆς Σπάρτης, ἥτοι τὸ δεύτερον, τὸ μέσον τμήμα τῆς κοιλάδος τοῦ Εὐρώτα, ἀπὸ τὸ ἐν τῷ μυχῷ τοῦ λακωνικοῦ κόλπου τρίτον τμήμα, τὸ παράλιον τοῦ Ἑλίου πεδῖον. Παρὰ τὴν εἰσόδον δὲ τοῦ λακωνικοῦ κόλπου, πλησίον τῆς Μαλέας, κεῖται ἡ εὐλίμενος νῆσος, τὰ Κύθηρα, ἣτις ἦτο ἡ πολυτίμος προμαχὼν τῆς Λακωνικῆς, ἡ ἐπιφοβὸς αὐτῆς γείτων.

Ὁ Ταυγέτος χωρίζει τὸν λακωνικὸν κόλπον ἀπὸ τὸν πολὺ μᾶλλον εἰσέχοντα μεσσηνιακόν. Τὸ βόρειον ὅμως τοῦ Ταυγέτου μέρος δὲν ἀποτελεῖ ἀμέσως τὸ ἀπ' ἀνατολῶν σύνορον τῆς Μεσσηνίας· ἀλλὰ δυτικότες τοῦ ὄρους τούτου κλάδος, μεταξὺ τοῦ ὁποίου καὶ τοῦ Ταυγέτου παρεμπίπτει ἡ Κρωμίτις χώρα τῆς Ἀρκαδίας. Ἀπὸ τῆς ρίζης λοιπὸν τῶν ὄρων τούτων ἄρχεται τὸ μεσσηνιακὸν πεδῖον, τὸ ὁποῖον διαθρέχεται ὑπὸ πολυαριθμῶν ρυακίων, καὶ μάλιστα ὑπὸ τοῦ ἀπὸ τῆς Ἰθώμης ἀναβλύζοντος Παμίσου, τέμνεται δὲ, ὡς καὶ ἡ τοῦ Εὐρώτα κοιλάς κάτωθεν τῆς Σπάρτης εἰς δύο, δι' ὀρεινῆς σειρᾶς, ἀναχωρούσης μὲν ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ ἄκρας, διασχίζουσας δὲ αὐτὸ καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ πλάτος. Ἡ ἄνω χώρα, διειργομένη ἀπὸ τῆς Ἀρκαδίας ὑπὸ μέρους τοῦ Λυκαίου ὄρους, καὶ ὀριζομένη ἀπὸ δυσμῶν ὑπὸ τῆς περιφήμου Ἰθώμης, ἐκαλεῖτο πεδῖον Στενυκλᾶριον ἢ Στενυκληρικόν· ἡ δὲ κάτω ἀπλοῦται παρὰ τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου, εἶναι πολὺ εὐφορωτέρα

καὶ ἐκαλεῖται ἐνίοτε ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Μακκαρίς. Πρὸς δυσμὰς τῆς Ἰωάνης καὶ τοῦ Στενυκληρικοῦ πεδίου ὑπάρχουσι πολλαὶ καὶ εὐφοροὶ κοιλάδες, ὧν τινες παρεκτείνονται μέχρι τῆς δυτικῆς παραλίας, ὅπου μάλιστα ἀξιωμακόμενός ἐστιν ὁ βαθὺς λιμὴν τῆς Πύλου, τὸν ὑποῖον πολλάκις θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ καὶ ἐν τῇ μέσῃ καὶ ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ.

Τὸ ρεῦμα τῆς Νέδας, ἣτις ἐκπηγάζει ἀπὸ τῆς Ἀρκαδίας καὶ ῥέει εἰς τοὺς πρόποδας ὀρεινῆς σειρᾶς περιλαμβανούσης τὴν οὐδὲν ἦττον τῆς Ἰωάνης ὀνομαστὴν Εἴρην, ὠρίζετο πρὸς βορρᾶν τὴν Μεσσηνίαν καὶ ἐχώριζεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς Ἡλείας, κατὰ τὴν ἐκτενεστέραν τοῦ ὀνόματος τοῦτου ἐννοίαν. Διότι τὸ τμήμα τῆς Ἡλείας, τὸ κείμενον ἀμέσως παρὰ τὴν βόρειον ὄχθην τῆς Νέδας, ὀνομάζεται ἰδίως Τριφυλία, καὶ εἶναι χώρα ὀρεινὴ, ὀριζομένη μὲν ἀπ' ἀνατολῶν ὑπὸ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀλφειοῦ, συνάπτουσα δὲ τὸ Λύκαιον μετὰ τῆς Φολῆς. Τὰ ὄρη ἢ μᾶλλον οἱ λόφοι τῆς Τριφυλίας δὲν καταλείπουσι μεταξὺ τῆς ῥίξης αὐτῶν καὶ τῆς θαλάσσης εἰμὴ στενὸν αἰγιαλόν, ἔχοντα, ὡς ὅλα σχεδὸν τὰ παράλια τῆς Ἡλείας, τοῦτο τὸ ἰδιάζον, ὅτι περιστοιχίζεται ἀπὸ τεναγῆ ἢ λίμνης χωριζομένης μὲν ἀπὸ τῆς θαλάσσης διὰ θινῶν, δηλαδὴ ὑπὸ ἀμμοδῶν σωρῶν, σχηματιζομένης δὲ ὑπὸ τε βυάκων καὶ ὑπὸ τῶν κυμάτων, τὰ ὅποια, ἐν καιρῷ τρικυμίας, ὑπερπηδῶσι τὰ φυσικὰ ἐκεῖνα καὶ στενὰ προχώματα. Πρὸς βορρᾶν πάλιν τῆς Τριφυλίας ἔκειτο ἡ ἰδίως λεγομένη Πισᾶτις, ἣτις περιέλαμβανέ ποτε ἅπασαν τὴν κάτω τοῦ Ἀλφειοῦ κοιλάδα· ἐνταῦθα, παρὰ τὴν δεξιὰν τοῦ ποταμοῦ ὄχθην, ὑψούτο ἡ ἀρχαία τῆς Πίσσης πόλις, ἐν τῷ πολυβρυλήτῳ πεδίῳ τῆς Ὀλυμπίας, ὅπου ἐτελεῖτο ὁ ὀλυμπιακὸς ἀγών. Τέλος πρὸς βορρᾶν τῆς Πισάτιδος ἠπλοῦτο ἡ κυρίως λεγομένη Ἥλις, ἣτις καὶ Κόλλη Ἥλις ὀνομαζομένη, εἶναι πεδῖον εὐρὺ, ἐκτεινόμενον πρὸς βορρᾶν μέχρι τῆς ἄκρας τοῦ Ἀράξου, μηδὲ διακοπτόμενον ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς θαλάσσης εἰμὴ ὑπὸ τοῦ μονήρους ἀκρωτηρίου τοῦ Χελωνάτα.

Ὅριον μεταξὺ Ἡλείας καὶ Ἀχαΐας ἦτο ὁ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ἀράξου ποταμὸς Λάρισος. Καὶ εἰς μὲν τὸ δυτικὸν τῆς Ἀχαΐας μέρος, ἀπὸ τοῦ Ἀράξου μέχρι τοῦ πορθμοῦ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, τὰ ὕψη ἢ ὄρη τὰ διαχωρίζοντα τὴν χώραν ταύτην ἀπὸ τῆς Ἀρκαδίας, καταλείπουσι μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς θαλάσσης πεδία τινὰ ἐκτενῆ ὡς

πρὸς τόπον τοσοῦτον ὀρεινόν, ἀλλὰ παρὰ τὸν κορινθιακὸν κόλπον τὰ ὄρη ταῦτα δὲν χωρίζονται ἀπὸ τῆς θαλάσσης εἰμὴ ὑπὸ στενοῦ αἰγιαλοῦ, καὶ ἐνίοτε μάλιστα τὸ κύμα φθάνει μέχρι τῆς ρίζης αὐτῶν. Οὐδὲν ἦττον ἡ παραλία αὕτη καὶ αἱ παρακείμεναι κλιτύες εἶναι εὐφωρόταται καθὸ ποτιζόμεναι ὑπὸ βρυμάτων, κατερχομένων, δι' αὐλώνων βαθέων καὶ στενῶν, ἀπὸ τῶν σπλάγγων τῶν ὀρέων. Εἶναι ὅμως ἡ ἀχαϊκὴ παραλία ἀλίμενος, ἐνῶ ἡ καταντικρὺ βόρειος τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου ἀκτὴ ἔχει πολλοὺς λιμένας.

Τοιαύτη εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις καὶ ἡ ἐσωτερικὴ διαίρεσις τῆς Πελοποννήσου, εἰς τὴν ὁποίαν, ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων, εὕρισκον κατοίκους καὶ κυριάρχας ἐντελῶς σχεδὸν διαφόρους τῶν κατοίκων καὶ κυριάρχων τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς. Τῶνόντι, ἡ Ἰλιάς ἀναφέρει ὡς κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ Ἀχαιοὺς, Πυλίους, Ἐπειοὺς καὶ Ἀρκάδας, προδήλως δὲ καταδεικνύει τοὺς πρώτους ὡς ἐπικρατεστάτους ἐν τῇ χερσονήσῳ καὶ ἰδίως κατέχοντας ἅπαν τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ μεσημβρινὸν αὐτῆς μέρος· ἐνῶ ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων, πᾶσα ἡ δυτικο-μεσημβρινὴ καὶ ἡ ἀνατολικὴ Πελοπόννησος κατέχεται ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν Δωριέων, τοὺς ὁποίους ἡ Ἰλιάς, οὔτε ἐνταῦθα οὔτε ἄλλου που εἶχεν ἀναφέρει· ἀντὶ τῶν Ἐπειῶν εὕρισκον εἰς τὴν Ἥλιδα λαὸν ὅσους ἐλέγετο ἀπὸ Αἰτωλῶν καταγόμενος· τοὺς Ἀχαιοὺς, τοὺς βλέπομεν περιεσταλμένους εἰς τὴν βόρειον τῆς χερσονήσου χώραν, τὴν ἀπὸ αὐτῶν ἔκτοτε Ἀχαΐαν ὀνομαζομένην, μόνοι δὲ οἱ Ἀρκάδες διατηροῦσι τὰς ἐν τῷ μέσῳ τῆς Πελοποννήσου ἀρχαίας αὐτῶν κατοικίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν.

Ἡὼς συνέβη ἡ μεγάλη αὕτη τῶν πραγμάτων ἀλλοίωσις; Οἱ ἀρχαῖοι ἀπέδιδον αὐτὴν εἰς τὸ καὶ ἄλλοτε μνημονευθὲν παρ' ἡμῶν γεγονός, τὸ καλούμενον κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν. Ἰστόρουν δὲ ὅτι ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Εὐρυσθεὺς ἦσαν μὲν ἀμφότεροι ἀπόγονοι τοῦ περιωνύμου βασιλέως τῆς Τίρουθος Περσέως, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλέους, ὁ Εὐρυσθεὺς ἀπεδίωξεν ἐκ τῆς πατρίδος αὐτῶν τοὺς παῖδας

τοῦ ἥρωος, οἵτινες ἠναγκάσθησαν ὡς ἐκ τούτου νὰ ζητήσωσι καταφύ-
γιον καὶ συμμάχους ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου. Καὶ ὁ μὲν υἱὸς τοῦ Ἡρα-
κλείδους Ὑλλος, ἐπιχειρήσας, ἐξ Ἀθηνῶν ὁρμώμενος, νὰ ἀνακτήσῃ τὴν
πατρὶον χώραν, ἀπέτυχεν· ἀποθανόντος δὲ αὐτοῦ, οἱ Ἡρακλεΐδαι ἀπῆλ-
θον πρὸς τοὺς Δωριεῖς, συναπεδήμησαν μετὰ τούτων ἐκ Θεσσαλίας εἰς
τὴν Δωρίδα, καὶ ἐντεῦθεν τελευταῖον οἱ τοῦ Ὑλλου διεέγγονοι, Τή-
μενος, Κρεσφόντης καὶ Ἀριστόδημος, ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ, τῇ συνδρο-
μῇ τῶν Δωριέων, ὑπὸ Πάμφυλον καὶ Δύμαντα, τοὺς υἱοὺς τοῦ βασιλέως
τῶν Δωριέων Αἰγυμιοῦ, καὶ τῇ συμπράξει τῶν Αἰτωλῶν, ὑπὸ τὸν ἡγε-
μόνα αὐτῶν Ὁξυλον. Ὁ Τήμενος καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἀπεφάσισαν
νὰ προσβάλλωσι τὴν Πελοπόννησον, ὅχι διὰ τοῦ ἰσμοῦ, ὅπως ἄλλοτε
ὁ Ὑλλος, ἀλλὰ διὰ τοῦ μεταξὺ Ῥίου καὶ Ἀντιρρίου στενοῦ πορθμοῦ.
Καὶ ἐπειδὴ ὅχι μόνον οἱ Αἰτωλοὶ, ἀλλὰ καὶ οἱ Λοκροὶ οἱ Ὀζόλαι
ἰδοῦθουν αὐτοὺς, οἱ τελευταῖοι ἔδωκαν εἰς αὐτοὺς λιμένα ἵνα ναυπη-
γῶσι τὰ πλοῖά των, ὅςτις ἕκτοτε ὠνομάσθη Ναύπακτος. Ἐκεῖθεν
λοιπὸν ἀναχωρήσαντες, διεπέρασαν εἰς τὴν ἀντίθετον παραλίαν καὶ
ὤρμησαν κατὰ τοῦ μεγίστου τῶν τότε ἡγεμόνων τῆς χερσονήσου, Τι-
σαμενοῦ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ὀρέστου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀγαμέμνονος. Συγκρο-
τηθεῖσης δὲ μάχης κρισίμου, ἐνίκηθη μὲν κατὰ κράτος ὁ Τισαμενός
ἔπeson δὲ ὁ Πάμφυλος καὶ ὁ Δύμας, οἱ δὲ Δωριεῖς, γενόμενοι κύριοι
τῆς Πελοποννήσου, ἐπεχείρησαν ἤδη τὴν διανομὴν αὐτῆς. Καὶ τὴν
μὲν εὐφορον τῆς Ἡλίδος γῆν ἐπέτρεψαν εἰς τὸν Ὁξυλον καὶ τοὺς περὶ
αὐτὸν Αἰτωλοὺς, ὁ δὲ Τήμενος ἔλαβε τὸ Ἄργος, ὁ Κρεσφόντης, τὴν
Μεσσήνην· καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀριστόδημος εἶχεν ἀποθάνει διαρκούσης τῆς
ἐκστρατείας, ἡ Σπάρτη ἐπετράπη εἰς τοὺς δύο διδύμους αὐτοῦ υἱοὺς,
τὸν Εὐρυσθένη καὶ τὸν Προκλέα· ἕκτοτε δ' ἐπεκράτησε νὰ βασιλεύη-
ται ἡ Σπάρτη ὑπὸ δύο βασιλέων, ἀπογόνων τῶν δύο τούτων ἀδελφῶν.
Ἐπὶ πᾶσιν, οἱ Ἀχαιοὶ, ἐξωσθέντες οὕτω ἀπὸ τῆς λοιπῆς χερσονήσου,
ὤρμησαν εἰς τὴν βόρειον, παρὰ τὸν κορινθιακὸν κόλπον, παραλίαν καὶ
κατεστάθησαν αὐτοὶ, ἀναγκάσαντες τοὺς προτέρους αὐτῆς κατοίκους,
τοὺς Ἴωνας, νὰ καταφύγωσι πρὸς τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν Ἀθηναίους·
ἂν καὶ ἡ Ἰλιάς οὐδόλως ἀναφέρει Ἴωνας ἐν Πελοποννήσῳ.

Ἡ παράδοσις αὕτη ἡρμηνεύθη πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως ὑπὸ ἀρ-
χαίων τε καὶ νεωτέρων. Τὸ καθ' ἡμᾶς δὲν θέλομεν ἀναφέρει εἰμὴ τοὺς
ἀρχαίους, διότι οἱ νεώτεροι ἀναπλάττουσι συνηθῶς τὰ πράγματα

κατὰ τὴν ἰδίαν γνώμην, δὲν μορφοῦσι δὲ τὴν ἰδίαν γνώμην κατὰ τὰ πρᾶγματα. Ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Πλάτων ἐκ συμφώνου βεβαιοῦσιν ὅτι οἱ Ἑρακλεῖδαι τῆς παραδόσεως οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ φυγάδες τῆς Πελοποννήσου ἀνακτήσαντες τὰς πατρίδας ἐξ ὧν εἶχον προφάτως ἐξωσθῆ. Διαρκοῦντος, λέγουσι, τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, νέα γενεὰ ἐπεκράτησεν ἐκ τὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος· ὅτε δὲ ἐπέστρεψαν οἱ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατεύσαντες ἥρωες, πολλαὶ προέκυψαν στάσεις, καὶ σφαγαί, καὶ φυγαὶ καὶ κήθοδοι· ἐκ τούτων συνέβησαν αἵ τε προεκτεθεῖσαι ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Βοιωτίᾳ μεταβολαὶ τῶν καθεστώτων καὶ ἡ ἐν Πελοποννήσῳ περὶ τῆς νῦν ὁ λόγος. Ἡ εἰδήσις αὕτη περιβεβλημένη τὸ κύρος τοῦ ἀκριβεστάτου τῶν ἱστορικῶν καὶ ἀσπαστῆ γενομένη ὑπὸ ἀνδρὸς οἷος ὁ ἕτερος τῶν μαρτύρων, δυσκόλως δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ. Τοῦτο μόνον ἐπιτρέπεται νὰ προσθέσωμεν, ὅτι οἱ ἐπιστρέψαντες φυγάδες δὲν μετωνομάσθησαν Ἑρακλεῖδαι ὑπὸ τῆς βραδύτερον διχπλασθείσης παραδόσεως. Αὐτοὶ οὗτοι ἐξ ἀρχῆς μᾶλλον ὅτι παρεσκευάζοντο ἐπὶ τὴν κήθοδον, ἠθέλησαν νὰ περιβάλωσιν ἑαυτοὺς διὰ τῆς αἰγλῆς τοῦ ὀνόματος τούτου· διότι ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται πῶς ἐν τῇ νέᾳ τῶν πραγμάτων καταστάσει, ἀπανταχοῦ σχεδὸν τῆς χερσονήσου, ἀπιδόθη εἰς τὴν πρώτην φυλὴν ἡ τῶν Ὑλλέων προσηγορία, ἥτοι τῶν ἀπογόνων τοῦ Ὑλλου, τοῦ μυθολογουμένου υἱοῦ τοῦ Ἑρακλείους.

Περὶ δὲ τῆς στρατιᾶς τῆς καταγαγούσης τοὺς φυγάδας, ἡ ἐπικρατήσασα ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων γνώμη ἦτο ὅτι τοὺς μὲν Αἰτωλοὺς ἀποκατέστησαν εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν οἱ Αἰτωλοὶ, τοὺς δὲ λοιποὺς οἱ Δωριεῖς. Ἡ Δρυοπίς μετωνομάσθη Δωρίς· αἱ νέαι ἐν Μεσσηνίᾳ, ἐν Λακωνικῇ καὶ ἐν Ἀργολίδι καὶ Κορινθίᾳ ἰδρυθεῖσαι πολιτεῖαι ἐκλήθησαν Δωρικαί. Ὁ Πίνδαρος ἀναφέρει Δωρίους τεθμούς καὶ Αἰγμίων. Ἰδίως ἐλογίσθη βίος, τὸ Δωριστὶ ζῆν καὶ πλεῖστα ὅσα τοῦ βίου τούτου προσηγορεύθησαν Δωρικά, οἷον Δωριος οἰκονομία· Δωρίς ἐσθής. Ἰδίως βυθμός ἀνομάσθη Δωρικὸς, οἷον κίνετος Δωρικόι, Δωρικαὶ τρίγλυφαι, Δωρικὸν κυμάτιον· ὑπῆρχαν δὲ ὡς φαίνεται καὶ γράμματα, Δωρικά κληθέντα. Ἐπὶ τέλους ὁ μέγας πελοποννησιακὸς πόλεμος παρεστάθη ὡς πόλεμος Δωριέων κατὰ Ἰωνῶν, τὰ δὲ δύο ταῦτα κυριώτατα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τμήματα ὡς αἰετοὶ πρὸς ἄλληλα πολέμια.

Ὑπάρχουσιν ἐν τούτοις μαρτυρίαι καὶ ἐνδείξεις καθιστῶσαι καταφανές ὅτι τὸ ὄνομα τῶν Δωριέων δὲν ἐδήλου ἐξ ἀρχῆς ἰδίαν φυλὴν ἔχουσιν

ἔκτοτε τὸν ὑπὸ τῶν προαναφερθέντων γεγονότων ἀποδιδόμενον αὐτῇ
 ἰδιόζοντα χαρακτῆρα. Ὁ Πλάτων, ἀφ' οὗ ἐξήγητε τίνες ἦσαν οἱ Ἡρα-
 κλειῖδαι, ἐξηγεῖ ἐνταύτῳ πῶς προέκυψεν εἰς μέσον ἡ τῶν Δωριέων
 προσηγορία, λέγων ὅτι οἱ ἐπιστρέψαντες εἰς τὴν Πελοπόννησον μετέβαλον
 ὄνομα, Δωριεῖς ἀντὶ Ἀχαιῶν κληθέντες, α διὰ τὸ τὸν συλλέξαντα αὐ-
 τοὺς τότε εἶναι Δωριῶν. » Καὶ ὁ Ἡρόδοτος λέγει ὅτι τὸ δωρικὸν γένος
 δὲν ἐκλήθη δωρικὸν εἰμὴ ἀφ' οὗ ἦλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ Πίν-
 δαρος ἀποκαλεῖ τοὺς Σπαρτιάτας ἐκγόνους α Παμφύλου καὶ μὲν Ἡρα-
 κλειδῶν, » ἥτοι ἐκγόνους τῶν Ἡρακλειδῶν καὶ ποικίλου ὑπ' αὐτῶν
 συλλεγέντος στρατοῦ. Κατὰ τὸν περὶ Ἑλλήνος καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ
 μῦθον, ὁ Δῶρος, λαβὼν τὴν πέραν χώραν Πελοποννήσου, ἐκάλεσεν ἀφ'
 ἑαυτοῦ ἅπαντας τοὺς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ οἰκοῦντας. Ὁ μῦθος οὗτος
 εἶναι μὲν ἀρχαιότατος, οὐχὶ ὅμως ἀρχαιότερος τῆς Ἡ' ἑκατονταετηρίδος,
 διότι ὅλως ἀποσιωπώμενος ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ἀναφέρεται κατὰ πρῶτον
 ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου· ὃ ἐστὶ προέκυψεν εἰς μέσον εὐθὺς ὡς οἱ Σπαρτιάται,
 φυθμισάντες διὰ Λυκούργου τὸ πολίτευμα αὐτῶν, ἐπέδοθησαν διὰ τοῦ
 πρώτου μεσσηνιακοῦ πολέμου εἰς τὸ κυριαρχικὸν αὐτῶν στάδιον. Τότε
 ἡν ἐξάρωσι τὸ ἐν τῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ ἀξίωμα αὐτῶν παρέστησαν τὸν
 ἑαυτῶν ἀρχηγέτην ὡς πρωτότοκον τοῦ Ἑλλήνος υἱόν. Καὶ ὅμως δὲν
 εἶπον ἔτι ὅτι ἀπετέλουν ἰδίαν τινὰ φυλὴν, ἀλλ' ἀπεναντίας ὅτι ἅπαντες
 οἱ ἐκ τῆς Πελοποννήσου οἰκοῦντες ὠνομάζοντο Δωριεῖς. Τὴν ἀξίωσιν
 ἰδίας φυλῆς δὲν ἤρχισαν νὰ προτείνωσιν εἰμὴ ἐν τῇ Ζ' ἑκατονταετηρίδι
 ὅτε καὶ ὅλας τὰς πιθανότητας συνετελέσθη ἡ ὅλη περὶ τῆς καθόδου
 τῶν Ἡρακλειδῶν παράδοσις. Τότε, ὁσημέραι προαγομένης τῆς ἐπιδό-
 σεως αὐτῶν, ἠθέλησαν κατὰ πρῶτον νὰ ἐπιδείξωσιν ἑαυτοὺς ὡς ἐκκρι-
 τον τοῦ ὅλου ἔθνους μοῖραν, ἐνταύτῳ δὲ νὰ λάβωσιν ἴδιόν τι ἐν τῇ ἡ-
 περαιτικῇ Ἑλλάδι ὁρμητήριον καὶ τότε ὁ Τυρταῖος εἶπεν ὅτι ἦλθον
 ἐκ Δρυοπίδος, ἡ δὲ Δρυοπίς, μετονομασθεῖσα Δωρίς, παρέμεινε λογι-
 ζομένη ὡς μητρόπολις τῶν Δωριέων.

Οὐδεὶς τὸ πάλαι ἐπίστευεν εἰς τοὺς Δωρίους τεθμούς τοῦ Αἰγυμιοῦ.
 Μῆχρι τοῦ Λυκούργείου πολιτεύματος οἱ Σπαρτιάται διετέλεσαν κατὰ
 τὴν τὸν Ἡρόδοτον καὶ τὸν Θουκυδίδην κακονομώτατοι πάντων Ἑλλήνων
 καὶ ἐπὶ πλεῖστον στασιάζοντες· τοὺς δὲ νόμους τοῦ Λυκούργου, αὐτοί
 τε οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ ἐγκριτώτατοι τῶν Ἑλλήνων Ἡρόδοτος, Ἀρι-
 στοτέλης, Στράβων, Πλούταρχος, ἔλεγον ἐκ Κρήτης παραληφθέντας.
 Τὸ Δωριστὶ ζῆν ἐσήμαινε διαιτᾶσθαι κατὰ τοὺς θεσμούς τοῦ Λυκούργου,

(ΕΛΛ. ΙΣΤΟΡ. Κ. ΠΑΠΑΡΡΙΓΟΠΟΥΛΟΥ ΤΟΜ. Α')

οἵτινες δὲν ἦσαν δωρικοὶ καὶ, παρεκτός τῆς Σπάρτης, εἰς οὐδεμίαν ἑλληνικὴν πόλιν ἀναφαίνονται. Δωρικὸς ῥυθμὸς ἐκλήθη ὁ ἀρχαιότατος καὶ ἀπλούστατος ἑλληνικὸς ῥυθμὸς, ὅστις τοσοῦτον ὀλίγον ἦτο ἰδιόζων τοῖς Δωριεῦσιν ὥστε βραδύτερον ἐν τῇ δωρικῇ Κορίνθῳ ἀνεπλάσθη τὸ ποικιλώτερον τῶν κιονοκράνων. Περί τοῦ δωρικοῦ ῥυθμοῦ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἔλεγεν ὁ Ἡρόδοτος περὶ τῆς δωρίδος ἐσθῆτος· πᾶσα ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ τῶν γυναικῶν ἐσθῆς «ἡ αὐτὴ ἦν τὴν νῦν Δωρίδα καλοῦμεν,» καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ Μύλλερὸς περὶ τῶν δωρικῶν γραμμάτων· δωρικὰ ἐκλήθησαν τὰ ἀρχαιότατα ἑλληνικὰ γράμματα.

Αὐτοὶ οἱ Σπαρτιᾶται οὐδόλως ἐπίστευον εἰς τὸν πανάρχαιον τῶν Δωριέων βασιλεῖα καὶ εἰς τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ Πάμφυλον καὶ Δύμαντα. Ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς πόλεως αὐτῶν ἦν διέσωσεν ἡμῖν ὁ περιηγητὴς Πausanias, κατονομάζονται πλεῖστα μνημεῖα ἀναφερόμενα εἰς τὰς παραδόσεις τῶν ἀχαικῶν χρόνων· ἡ μεγάλη τῆς Ἀφειταίδος ὁδὸς ἥτις παρῆγε τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ δρόμου ὃν προέθηκεν ἐν αὐτῇ ὁ Ἰκάριος εἰς τοὺς μνηστήρας τῆς Πηνελόπης· Ὁρέστου καὶ Ἀγαμέμνονος τάφος· Ἑλένης ἱερόν· Κάστορος μνῆμα· ἄγαλμα Διοσκούρων Ἀμβουλίῳν κ.τ.τ. Πλεῖστα δὲ πάλιν ἀναφέρονται μνημεῖα διαιωνίζοντα γεγονότα καὶ ὀνόματα τῶν ἱστορικῶν χρόνων· οἷον Δήμου Σπαρτιατῶν ἀνδριὰς, Σποὰ περικειμένη ἀπὸ Μηδικῶν λαφύρων, μνῆμα Λεωνίδου, μνῆμα καὶ εἰκόνες Πausanias, τάφος Βρασιδίου κ.τ.τ. Ἀλλὰ μάτην ἠθέλομεν ἀναζητῆσαι ἐν τῇ πόλει ταύτῃ εἰκόνα ἢ ἡρῶν τοῦ Αἰγυμίου ἢ τοῦλάχιστον τῶν υἱῶν αὐτοῦ Παμφύλου καὶ Δύμαντος, οἵτινες, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἔπεσον ἀμφοτέρω ἐν τῷ ἀγῶνι δι' οὗ οἱ Δωριεῖς ἐγένοντο κύριοι τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλὰ καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Σπάρτης ἐκήρυττον ἑαυτοὺς διαρρηδὴν Ἀχαιοὺς, οὐχὶ Δωριεῖς. Περί τὰ τέλη τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ὁ Κλεομένης· θελήσας δὲ νὰ εἰέλθῃ εἰς τὸ ἄδυτον τῆς ἐν τῇ ἀκροπόλει θεᾶς, παρεκωλύθη ὑπὸ τῆς ἱερείας ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι «οὐ θεμιτὸν Δωριεῦσι παρῖναί ἐνταῦθα.» Τότε ὁ Κλεομένης δὲν ἐδίστατο νὰ ἀποκριθῇ· αὐτὸς γύναι, ἀλλ' οὐ Δωριεὺς εἰμι, ἀλλ' Ἀχαιός. »

Ἐξ ὅλων τούτων συνάγεται ὅτι οἱ Δωριεῖς ἦσαν κατ' ἀρχὰς ἄθροισμα μαχίμων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος κατοίκων τοὺς ὁποίους ἐστράτευον λόγησαν οἱ φυγάδες τῆς Πελοποννήσου ἵνα δι' αὐτῶν ἀνακτήσωσι τὰς πατρίδας. Εἰς φυλὴν δὲ ἰδίαν δὲν μετεμορφώθησαν εἰμὴ βραδύτερον ὅτε οἱ Σπαρτιᾶται, γενόμενοι κύριοι τῆς μετὰ τὰ τρωϊκὰ ἐπελθούσης εἰς τὰ πράγματα τῆς χερσονήσου μεταβολῆς, ἠθέλησαν νὰ παραστήσωσι

τὴν μεταβολὴν ταύτην ὡς ἔργον ἐξαιρέτου τινὸς μοίρας τοῦ ἑλληνικοῦ
 ἔθνους. Ἐπὶ τούτῳ ἀνέπλασαν τότε τὸν μῦθον τοῦ Ἑλλήνος μετὰ
 πρωτοτόκου υἱοῦ τοῦ Δώρου, ἐνῶ ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας οἱ
 Ἀχαιοὶ εἶχον δημιουργήσει τὸν πρῶτον ἑλληνικὸν κόσμον· καὶ ἐπὶ τού-
 τῳ ἀπέδωκαν εἰς τὸν Αἰγυμιὸν τοὺς θεσμούς τοῦ Λυκούργου, οἵτινες
 αὐτὸν κοινὸν εἶχον οὔτε πρὸς τὸν προγενέστερον οὔτε πρὸς τὸν μεταγε-
 νέστερον ἑλληνικὸν βίον, ἀλλὰ μεταφυτευθέντες ἐκ Κρήτης εἰς Σπάρτην,
 θαυμασιῶς τῶντι αὐτοῖσι ἐτελειώθησαν. Καίτοι δὲ εἴμεθα ἔτι μακρὰν
 τῶν χρόνων καθ' οὓς ἐγένετο ἡ μεταμφίσις αὕτη, θέλομεν οὐδὲν ἥττον
 ὀνομάζει Δωριεῖς τοὺς μετὰ τῶν παλινόστων φυγάδων ἐμβαλόντας εἰς
 τὴν Πελοπόννησον μαχητάς, ἐπόμενοι τῷ Ἡροδότῳ καὶ τῷ Πλάτῳι,
 οἵτινες λέγουσιν αὐτοὺς ἕκτοτε Δωριεῖς κληθέντας.

Οἱ Δωριεῖς διεπέρασαν βεβαίως ἐκ Ναυπάκτου, ἀλλὰ δὲν ἐγένοντο
 κύριοι τῆς χερσονήσου διὰ μάχης μιᾶς. Μόνοι οἱ Ἑπειοὶ φαίνονται
 ἀναλαβόντες τὴν πατρίδα αὐτῶν ἀκωλύτως. Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ δὲν
 ἐπῆλθεν ἄλλη μεταβολή, εἰμὴ ὅτι ἐγκατεστάθη τότε παρ' αὐτοῖς μοῖρά
 τις τῶν Αἰτωλῶν, οἵτινες ὁμῶς δὲν ἔδωκαν εἰς τοὺς κατοίκους τὸ ἑαυτῶν
 ὄνομα· ἡ μὲν προσηγορία τῶν Ἑπειῶν ἐξέλειπεν, ἀλλ' ἀντ' αὐτῆς ἐπε-
 κράτησεν ἡδὴ ἑτέρα τις, ἡ τῶν Ἡλείων, ἐπιχώριος οὖσα καὶ αὕτη ἀνέ-
 καθεν, διότι ἀναφέρεται ἐν ταῖς ὁμηρικοῖς ἔπεσιν. Οἱ δὲ Μεσσήνιοι καὶ
 οἱ Λακεδαιμόνιοι προσέκρουσαν εἰς δυσχερείας δεινὰς.

Ὁ Ἐφορος ἄξιόν μὲν συνιδᾷ τῇ κοινῇ παραδόσει ὅτι οἱ Μεσσήνιοι
 ἐγένοντο ἐν τῷ ἄμα κύριοι ἀπάσης τῆς χώρας, προσεπιφέρει ὁμῶς ὅτι
 μετ' ὀλίγον ἠναγκάσθησαν νὰ περιορισθῶσιν εἰς μόνην τὴν Στενώκλαρον·
 καὶ τοῦτο κυροῦται ὑπὸ γεγονότων ἱστορικῶς ἀποδεδειγμένων. Περί τὰ
 τέλη τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος, ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Τηλέκλος
 λέγεται οἰκίσας πλησίον τοῦ μεσσηνιακοῦ κόλπου πόλεις τρεῖς· Ποιήσα-
 σαν, Αἰγείας καὶ Τράγιον· ἅρα ἡ χώρα αὕτη δὲν ἀνήκειν ἔτι εἰς τοὺς
 Μεσσηνίους Δωριεῖς· δὲν ἀφῆρέθη δὲ ἀπὸ αὐτῶν ἐν τῷ μεταξύ ὑπὸ τῶν
 Λακεδαιμονίων διότι τὸ γεγονός εἶναι κατὰ μίαν περίπου ἑκατονταετηρίδα
 προγενέστερον τοῦ πρώτου μεσσηνιακοῦ πολέμου. Πλὴν τούτου ἐν ἔτει
 736, ἀνηγορεύθη ἐν τῷ ὀλυμπιακῷ ἀγῶνι νικητὴς ὁ Κορωνάιος Ὁξύ-
 θεμις· ἀλλ' εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον δὲν ἠδύναντο νὰ ἀποδυθῶσιν εἰμὴ
 πολῖται αὐτονόμου πόλεως, ἐκ τούτου δ' ἔπεται ὅτι ἡ Κορώνη διέσωζεν
 ἔτι κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τὴν ἑαυτῆς ἀνεξαρτησίαν. Χρονία ὡς αὐτῶς

ἀπέβη ἡ τῆς Λακωνικῆς κατάληψις. Τὴν Σπάρτην παρέδωκε μὲν εἰς τοὺς παλινόστους ὁ Φιλόνομος, ἀλλ' εἰς ἄμοιβὴν ἔλαβε τὰς Ἀμύκλαι, αἵτινες παρέμειναν αὐτόνομοι μέχρι Τηλέκλου. Τότε δὲ μόνον ἐκυριεύθησαν αἱ τε Ἀμύκλαι, καὶ ἡ Φᾶρις, καὶ αἱ Γερώνθραι, ἐχόντων Ἀχαιῶν αὐτάς, 300 περίπου ἔτη ἀπὸ τῆς καθόδου. Καὶ ἔτι βραδύτερον, ἐπὶ Ἀλκαμένους τοῦ Τηλέκλου, κατελήφθη τὸ Ἔλος, Ἀχαιῶν ἔτι ἐχόντων αὐτό.

Ἐκ τῶν γεγονότων τούτων καθίσταται πρόδηλον ὅτι οἱ Δωριεῖς οὐκ ἔπαισαν τὴν Μεσσηνίαν, ἀλλὰ κατέσχον διὰ μιᾶς ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον καὶ συνάγεται σὺν ἄλλῳ ὅ,τι τὸ ἀνατολικὸν τῆς χερσονήσου τμήμα δὲν προσεβλήθη ὑπὸ τῆς στρατιᾶς ἣτις διεπέρασεν ἀπὸ Ἀντιρρίου εἰς Πύον. Ἡ στρατιὰ ἐκείνη, πρὸς τοσαύτας προεκρούσασα δυσχερείας ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ ἐν Λακωνικῇ, δὲν ἠδύνατο ν' ἀσχοληθῇ ἐν ταύτῃ περὶ τὴν κατάληψιν τῆς Ἀργολίδος καὶ τῆς Κορινθίας. Αἱ τελευταῖαι αὗται χώραι προσεβλήθησαν βεβαίως ὑπὸ μοίρας τοῦ δωρικοῦ στρατοῦ ἐπιδραμούσης ἀπὸ θαλάσσης διὰ τοῦ Σαρωνικοῦ καὶ τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου. Τοῦτο ὑποδείκνυται προσέτι ἐκ τοῦ ὅτι μεταξὺ τῶν Λακεδαιμονίων, τῶν Μεσσηνίων καὶ τῶν Ἠλείων ὑφίσταντο σχέσεις τινές, ὧν ἡ ἀείποτε ἢ ἐπὶ τινα χρόνον παρέμειναν ἀμέτοχοι οἱ Ἀργεῖοι καὶ οἱ Κορίνθιοι. Τοῦ ἱεροῦ Ἀρτέμιδος τῆς Διμνάτιδος τοῦ κειμένου ἐπὶ τοῖς ὅροις τῆς Μεσσηνίας μετείχον πάντοτε μόνοι Δωριέων οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ Μεσσηνιοί. Κατ' ἀρχὰς δὲ, ἥτοι ἐπὶ ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα, ἐκοινώνησαν τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀγῶνος μόνοι οἱ Μεσσηνιοὶ καὶ οἱ Ἠλεῖοι. Κορίνθιοι, Ἐπιδαυριοὶ καὶ Μεγαρεῖς δὲν παρέστησαν ἐν αὐτῷ εἰμὴ μετὰ τὴν δωδεκάτην Ὀλυμπιάδα καὶ ἔτι βραδύτερον ἀπέβη ἡ πανήγυρις ἐκείνη πανελλήνιος.

Κατὰ τὰ λοιπὰ, οἱ παλινόστοι τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου ὑπείσταντο περιπετείας ἀναλόγους τῶν ὅσαι συνεβήσαν ἐν Λακεδαιμονίᾳ καὶ ἐν Μεσσηνίᾳ. Τὸ Ἄργος καὶ ἡ Κόρινθος, ἐπολιορκήθησαν ἐπὶ ἰκανὸν χρόνον ἀπὸ τῶν παρακειμένων λόφων τοῦ Τημενίου καὶ τοῦ Σολυγίου. ἡ Σικυών, ἡ Αἰγίνα, ἡ Τροιζήν, ἡ Ἑρμιόνη, ἡ Ἐπίδαυρος ἐκυριεύθησαν ἐπὶ τῆς δευτέρας γενεᾶς, ὁ Φλιῦς καὶ αἱ Κλεωναὶ ἐπὶ τῆς τρίτης, ἡ Ἀσίνη ἐν τῇ ὀγδόῃ ἑκατονταετηρίδι, ἡ Ναυπλία ἐν τῇ ἐβδόμῃ, ἔτι δὲ ἐπὶ τῶν μηδικῶν πολέμων, αἱ Μυκῆναι καὶ ἡ Τίρυνς ἦσαν πόλεις αὐτόνομοι.

Ἐρχόμεθα ἤδη εἰς τὸ τελευταῖον μέρος τῆς παραδόσεως καθ' ἣν οἱ

Ἀχαιοὶ, ἐξωσθέντες διὰ τῆς καθόδου τῶν Ἑρακλειδῶν ἐκ τῆς ἄλλης Πελοποννήσου, ὤρμησαν εἰς τὴν βόρειον παραλίαν καὶ καταλαβόντες αὐτὴν ἠνάγκασαν τοὺς προτέρους κατοίκους. Ἴωνας ὄντας, νὰ καταφυγῶσιν πρὸς τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν Ἀθηναίους. Ἀλλ' ἡ ὁλοσχερὴς κατακτησις τῆς Μεσσηνίας, τῆς Λακωνικῆς καὶ αὐτῆς τῆς Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας ἐγένετο διὰ χρόνου μακροῦ. Ἐν τῷ μεταξύ συνέβαινον βεβαίως ἀποδημίαι τινὲς ἐκ τῶν καταλαμβανομένων πόλεων ὧν οἱ πρότεροι κάτοχοι ἐδέησε νὰ ἐκχωρήσωσι μέρος τῶν κτήσεων αὐτῶν εἰς τὴν καταγαγούσαν τοὺς φυγάδας στρατιάν· ἀθροαὶ ὅμως μεταναστᾶσις λαῶν, ὅας ὑποθέτει ἡ παράδοσις, οὐδεμία ὑπῆρξεν ἀνάγκη νὰ γείνωσιν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας, ἀφοῦ ἐν τῇ Λακωνικῇ καὶ μάλιστα ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ ἐπὶ 300 ἢ 400 ἔτη τὸ πλεῖστον τῆς χώρας ἐξηκολούθησε κατεχόμενον ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν.

Ἡ νέα τῶν πραγμάτων κατάστασις ὀργανώθη ἐν τῇ ἀνατολικῇ Πελοποννήσῳ πολὺ πρωϊμώτερον ἢ ἐν τῇ Λακωνικῇ. Δὲν προσθέτω καὶ ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ διότι, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἡ μεταβολὴ οὐδέποτε ἐν αὐτῇ διωργανώθη σπουδαίως. Ἡ Σπάρτη δὲν ἐπρωταγωνίστησεν ἐν τῇ ἡερσονήσῳ εἰμὴ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ὀγδόης ἐκατονταετηρίδος, ἥτοι περὶ τὸ 400 ἔτος ἀπὸ τῆς καθόδου, ἐνῷ καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα ἐπρώτευσεν τὸ Ἄργος· καὶ τοῦτο τὸ μὲν διότι ἐνταῦθα πλεῖστον τῆς χώρας κατελήφθη πολὺ πρότερον ἢ ἐν τῇ Λακωνικῇ, τὸ δὲ διότι ἡ νέα διαρρυθμισίς τῶν πραγμάτων τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου δὲν διέφερε πολὺ τῆς ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων. Ἡ ἀρχαία ἐκάστης πόλεως αὐτονομία διεσώθη ἀπαράλλακτος· ἐν ἄλλαις λέξεσι μία πόλις δὲν ἐκυριάρχει τῶν λοιπῶν, καθάπερ ἐγένετο βραδύτερον ἐν τῇ Λακωνικῇ. Ὁ βασιλεὺς ἐκάστης πόλεως συνήθως οὐδὲν ἄλλο ἥτο ἢ ὁ τῶν ἀρίστων προεστάμενος. Οἱ πολῖται ἐκάστης πόλεως διηροῦντο, ὅπως ἔκπαλαι, εἰς φυλάς, ὧν γνωρίζομεν ἤδη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὰ ὀνόματα. Κατὰ τὰ προσυμφωνηθέντα ὑπὸ τῶν παλινόστων, ἐνὸς αὖ ἐβρίσκοντο ἔτι ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου, αἱ πρῶται ἐκάστης πόλεως φυλαὶ ὀνομάσθησαν Ὑλλεῖς, Πάμφυλοι καὶ Δυμᾶνες ἢ Δυμανάται. Οἱ πρῶτοι ἠνίττοντο τοὺς Ἑρακλειδας, ἥτοι τοὺς ἐπιστρέψαντας φυγάδας· οἱ δεῦτεροι τὴν πολύφυλον αὐτῶν στρατιάν· τῶν δὲ τρίτων ἡ προσηγορία, ἥτις ἀνήγετο ὑπὸ τῆς παραδόσεως εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Αἰγυμίου Δυμάντα, ἡ ἱστορικὴ ἐτυμολογία δὲν ἀνευρέθη ἔτι. Ἀλλ' ὅπως ὡς πρὸς τὴν ὅλην χώραν τῆς ἀνατολικῆς

Πελοποννήσου μία πόλις δὲν ἐκυριάρχησε τῶν λοιπῶν, οὕτω καὶ καθ' ἑκάστην πόλιν, οἱ παλίνοστοι καὶ ἡ στρατιὰ αὐτῶν δὲν ἰδιοποιήθησαν ἅπαντα τὰ πολιτικὰ δίκαια. Ἐνταῦθα συνέβη συμβιβασμός τις πρὸς τοὺς προτέρους κατοίκους. Τοιοῦτος συμβιβασμός ἐγένετο κατ' ἀρχὰς καὶ ἐν τῇ Λακωνικῇ καὶ ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ. Ἄλλ' εἰς ἄμφοτέρας ταύτας τὰς χώρας ἡ ὑπὸ τῶν Δωριέων προταθεῖσα ἰσονομία πρὸς τοὺς προτέρους κατοίκους, δὲν ἠδουκίμησεν, ἐνῷ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Πελοποννήσῳ ἀπέτέλεσε τὴν βᾶσιν ἅπαντος τοῦ μετέπειτα βίου τῶν κατοίκων αὐτῆς. Ἐν Ἀργεὶ καὶ ἐν Ἐπιδαύρῳ οἱ προηγούμενοί κάτοικοι ἀπέτελεσαν φυλὴν τετάρτην, τὴν Ὑρνηθίαν· ἐν Σικυῶνι τετάρτην ὡσαύτως, τὴν τῶν Αἰγιαλέων· ἐν Κορίνθῳ μάλιστα αἱ φυλαὶ συνεποσώθησαν εἰς ὅκτω· ἡ δὲ διάλεκτος ἡ παραχθεῖσα ἐκ τῆς μίξεως τῶν διαλεκτικῶν ἑτεροειδῶν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος μετὰ τῆς γλώσσης τῶν ἐγχωρίων, ἀπέβη πολὺ μαλακωτέρα τῆς αὐστηρᾶς λεγομένης δωρικῆς. Ἀλλὰ τὸ πάντων σπουδαιότατον, τὸ πνεῦμα τῶν κατοίκων παρέμεινεν ὅποιον ἦτο πρὸ τῆς δωρικῆς κατακτήσεως. Ἐνεκα τῶν πρώτων ἀνωμαλιῶν ὅσας αὕτη ἐπέγαγεν, ἴσως ἡ ἐμπορία καὶ ἡ ναυτιλία ἠλαττώθησαν ἐπὶ τινὰ χρόνον· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ οἱ κάτοικοι τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου ἐτρέφθησαν αὖθις ἐπὶ τὴν θάλασσαν καὶ ἐπὶ τὴν ἐμπορίαν, ἐνῷ τοιοῦτό τι ἐν μὲν τῇ Λακωνικῇ οὐδέποτε ἔκτοτε συνέβη, ἐν δὲ τῇ λοιπῇ χερσονήσῳ δὲν ἀναφαίνεται εἰμὴ πολὺ βραδύτερον.

Ὁ ἐμπορικὸς καὶ ναυτικὸς οὗτος βίος τῶν πόλεων τῆς Ἀργολίδος καὶ τῆς Κορινθίας δυσκόλως ἤθελεν εὐδοκιμήσει ἐὰν αὗται διετέλουν μεμονωμέναι ἀπ' ἀλλήλων. Ἐπὶ μακρότατον χρόνον οὐδεὶς τῶν κατὰ πόλεις βασιλέων ἴσχυσε τοσοῦτον ὥστε νὰ εἰσαγάγῃ ἐνόητά τινα περὶ τῆς ἐνεργείας τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου. Τοῦτο δὲν συνέβη εἰμὴ ἅπαξ καὶ μετὰ πολλὰς ἐκατονταετηρίδας ἐπὶ Φεῖδωνος τοῦ Ἀργείου. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ ἡ ἀνάγκη αὕτη ἐθεραπεύθη μέχρι τινὸς διὰ δύο ἀμφικτυονίων.

Ἡ μὲν, ἡ καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ἀρχαιοτέρα, καθηρτίσθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἐν Ἀργεὶ ἱεροῦ τοῦ Πυθαίως Ἀπόλλωνος· ταῦτόν εἶπεν ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Ἀργεῖου. Τὰ εὐάριθμα εἰδικὰ γεγονότα, τὰ περισωθέντα περὶ τῆς ἀμφικτυονίας ταύτης, ὑποδεικνύουσι τό τε ἐξωτερικὸν ἀξίωμα αὐτῆς καὶ τὴν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον χαλαρωτέραν ἀποβάσαν ἐσωτερικὴν αὐτῆς λειτουργίαν. Κατὰ τὸ πρῶτον

ἡμῶν τῆς ὀγδοῆς ἑκατονταετηρίδος οἱ Μεσσήνιοι, ἐρίζοντες πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἐν ταῖς παραμοναῖς τοῦ πρώτου μεσσηνιακοῦ πολέμου, πρότειναν νὰ δώσωσι δίκας παρὰ Ἀργεῖοις ἐν Ἀμφικτυονίᾳ· ὅπερ ὅμως οἱ Λακεδαιμόνιοι, οἱ τότε βυθίσαντες μὲν ἤδη τὸ πολίτευμα αὐτῶν καὶ κύριοι τῆς ὅλης Λακωνικῆς γενόμενοι, δὲν παρεδέχθησαν. Περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, ἔτει 514, οἱ Ἀργεῖοι ἐπέβαλον ἐπὶ παρασπονδίᾳ χρηματικὴν ποινὴν ταλάντων 500 εἰς τὴν Αἰγίναν καὶ ἄλλων τόσων εἰς τὴν Σικυῶνα· ἀλλ' ἐκ τῶν δύο τούτων πόλεων, οἱ μὲν Αἰγινῆται αὐθαδῶς ἀπεποιήθησαν νὰ ἐκτελέσωσι τὴν ἀπόφασιν, οἱ δὲ Σικυῶνιοι, ἀνομολογήσαντες τὸ δίκαιον αὐτῆς, συνεφώνησαν νὰ καταβάλωσιν ἑκατὸν μόνον τάλαντα. Πάλιν δὲ μετὰ ἑκατὸν περίπου ἔτη, ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἐπειδὴ οἱ Ἐπιδαυριοὶ ἀπεποιήθησαν νὰ προσφέρωσιν εἰς τὸ κοινὸν ἱερὸν τοῦ Πυθαίως Ἀπόλλωνος τὸ νενομισμένον θῦμα καὶ τὰς ὀφειλομένας χρηματικὰς εἰσφοράς, οἱ Ἀργεῖοι, κυριώτατοι ὄντες τοῦ ἱεροῦ, ἐπεχείρησαν διὰ πολέμου νὰ ἀναγκάσωσιν αὐτοὺς εἰς τοῦτο.

Αἱ συγκροτούσαι λοιπὸν τὴν ἀμφικτυονίαν ταύτην πόλεις δὲν ὑπῆκουον πάντοτε ἀπροφασίστως εἰς τὸ Ἄργος· ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους, ἐν τῇ ἐνάτῃ καὶ τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, ὁ σύνδεσμος οὗτος συνετέλεσεν ἔστιν ὅτε εἰς τὴν κοινοπραγίαν αὐτῶν. Πᾶσαι αἱ ὑπὸ Ἀργείων, Ἐπιδαυρίων, Τροιζηνίων, Αἰγινητῶν ἐκπεμφθεῖσαι ἢ τότε ἢ μικρὸν ἔπειτα ἀποικίαι ἐτράπησαν πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἠκολούθησαν συστηματικὴν τινα πορείαν ἐκ τοῦ Ἀργολικοῦ καὶ Σαρωνικοῦ κόλπου εἰς Κρήτην, Κάρπαθον, Ῥόδον, εἰς τὰς παρακειμένας τῇ Ῥόδῳ νήσους Νίσυρον, Κῶν, Καλύδναν καὶ εἰς τὰς δύο ἄκρας τοῦ τῆς ἀπέναντι στερεᾶς Κεραμικοῦ κόλπου, ὅπου ἐκτίσθησαν ἡ Κνίδος καὶ ἡ Ἀλικαρνασσός. Αἱ ἀποικίαι αὗται ὠνομάσθησαν μὲν Δωρικαί, ἀλλὰ πρᾶγματι οἱ μετασχόντες αὐτῶν Δωριεῖς ἦσαν ἐλάχιστοι τὸν ἀριθμὸν. Ὅση δὴποτε καὶ ἂν ὑποτεθῇ ἡ καταγαγούσα τοὺς φυγάδας στρατιὰ, ἡ στρατιὰ αὕτη, πρὶν ἐπιχειρήσῃ νέας κατακτήσεις, ἔδει νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἀρξάμενην καὶ πλὴν τούτου, οἱ μαχηταὶ ἐξ ὧν συνέκειτο ἦσαν ἥκιστα εἰς τὴν πελαγοδρομίαν ἐπιρρεπεῖς. Πολὺ οἰκιοῦντο πρὸς τὴν θάλασσαν ἦσαν οἱ Ἀχαιοὶ, οἵτινες εἶχον πρὸς ἀποδημίαν καὶ τὸν λόγον ὅτι ἠναγκάζοντο νὰ ἐκχωρήσωσι μέρος τῶν κτήσεων, καὶ ἴσως τὸ κάλλιστον, εἰς τοὺς ἐπήλυδας. Οἱ Δωριεῖς δὲν ἔπραξαν ἄλλο εἰμὴ νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῶν δύο τούτων περιστάσεων, παρέχοντες κυρίως τοὺς οἰκι-

στάς τῶν νέων ἰδρυμάτων, ἐξ οὗ καὶ ἐκλήθησαν ταῦτα δωρικὰ. Ὅπσον εὐάριθμοι δὲ ἦσαν οἱ κατοικίσαντες αὐτὰ Δωριεῖς συνάγεται ἐκ τοῦ ὅτι εἰς δύο μόνον ἀναφαίνονται δωρικῶν φυλῶν ὀνόματα καὶ εἰς τὰ δύο ταῦτα ἀνὰ ἓν μόνον οὐχὶ τρία. Ἐν Κυδωνίᾳ μὲν ἡ Ὑλλήης φυλὴ ἐν Ἀλικαρνασῶ δὲ ἡ Δυμανᾶτις. Τῶν ἀποικίων τούτων οἱ κάτοικοι συνέκειντο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν Ἀχαιῶν ὅσοι παρηκολούθησαν τοὺς οἰκιστὰς καὶ ἐκ τῶν προτέρων οἰκητόρων. Ἐν Κρήτῃ μάλιστα ἡ Ὀδυσσεῖα ῥητῶς κατονομάζει τοὺς Ἀχαιοὺς παρὰ τοῖς Δωριεῦσιν. Ὑπάρχει δὲ καὶ γεγονός τι μαρτυροῦν ἐμφανέστατα ὅποیان τύχην ἔλαβον ἐνιαυτοῦ αἱ δωρικαὶ αὐταὶ ἀποικίαι. Ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας βεβαιοῖ ὅτι μεταξὺ τῶν ποικίλων ἔθνων, ἐξ ὧν ἀπηρτίσθησαν αἱ ἰωνικαὶ κληθεῖσαι ἀποικίαι τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὑπῆρχον καὶ Δωριεῖς Ἐπιδαύριοι. Οἱ Ἐπιδαύριοι οὗτοι Δωριεῖς ἐξωινίσθησαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων οὐδὲν ἔχνος αὐτῶν ἐσώζετο οὔτε ἐν τῇ γλώσσῃ, οὔτε ἐν τοῖς θεσμοῖς, οὔτε ἐν τῇ χαρακτῇ τῶν ἰωνικῶν ἐκείνων ἀποικίων.

Τινὲς τῶν ἐκ Πελοποννήσου ἀποδημιῶν, κατ' ἀρχὰς μάλιστα, ἐγένοντο καὶ ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος, ἰδίως εἰς τὴν Ἀττικὴν. Καὶ φαίνεται ὅτι οἱ νέοι οὗτοι φυγάδες παρῆχον πράγματα εἰς τοὺς παλινოსτήσαντας· διότι, κατὰ τὴν παράδοσιν, τοῦτου ἕνεκα οὐ πολὺ ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν, δύο ἐξ αὐτῶν, ὁ τοῦ Ἀργονεὺς Ἀλθαϊμένης καὶ ὁ τῆς Κορίνθου Ἀλκίτης ἐστράτευσαν ἐπὶ τὰς Ἀθήνας. Ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἀπέτυχεν· οἱ ἐπιδραμόντες ἐδέχθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἐκυρίευσαν ὁμῶς ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων τὰ Μέγαρα, τὰ ὑποῖα τότε ὑπέκυψαν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Κορίνθου. Οὐδεμία δὲ τῶν πόλεων οὐ μόνον τῆς ἀργολικῆς ἀμφικτυονίας, ἀλλὰ τῆς Ἑλλάδος συμπάσης, ἔσχισε καὶ ἐπλούτησε κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους χρόνους διὰ τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς ναυτιλίας ὅσον ἡ Κορίνθος. Πρῶτοι οἱ Κορίνθιοι, ἱστορεῖ ὁ Θουκυδίδης, λέγεται ἐγγύτατα τοῦ νῦν τρόπου μεταχειρίζαι τὰ περὶ τὰς ναῦς, καὶ τριήρεις ἐν Κορίνθῳ πρῶτον τῆς Ἑλλάδος ναυπηγῆθῆναι (ἐν τῇ τέλει τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος)· αὐτοὶ καταλύσαντες τὴν πειρατείαν καί, ἐντὸς τῆς ὀγδόης ὡσαύτως ἑκατονταετηρίδος, καταλιπόντες τὴν ἀνατολὴν εἰς τὰς ἄλλας τῆς ἀμφικτυονίας πόλεις, ἐτράπησαν πρὸς δυσμὰς καὶ ἐκτίσαν τὰς δύο μεγίστας ἑλληνικὰς ἀποικίας, Συρακοῦσας καὶ Κέρκυραν. Σημειωτέον ὁμῶς ὅτι αἱ ἀποικίαι αὗται ὅπως καὶ πάντα τὰ λοιπὰ δωρικὰ λεγόμενα ἰδρύματα, τὰ κτισθέντα πρὸς δυσμὰς, ἐπολυάνδρουν ὄχλοις συμμίκτοις, ὃ ἐστὶν ἦσαν τόσον δωρικαὶ ὅσον καὶ τὰ πρὸ μικροῦ

μνημονευθέντα ἀνατολικά ἰδρύματα. Οἱ Κορίνθιοι τελευταῖον, κύριοι γενόμενοι τῶν Μεγάρων, ἐνεφύσησαν εἰς τὴν πόλιν ταύτην τὸ δαιμόνιον αὐτῶν ναυτικὸν πνεῦμα. Τρόντι, τὰ Μέγαρα. ἡ μόνη ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ ἐκδωρισθεῖσα πόλις, ἀποβαλόντα προῖμῶτα, εἰ καὶ ἄδηλον ἀκριβῶς πότε, τὴν ἀρχὴν τῆς Κορίνθου καὶ μετασχόντα ὡς πόλις αὐτόνομος τῆς ἀργολικῆς ἀμφικτυονίας, ἐξώρμησαν ἀπὸ τῆς ὁγδόης ἑκατονταετηρίδος πρὸς ἀνατολὰς ἅμα καὶ πρὸς δυσμὰς καὶ ἔκτισαν ἀποικίας πολλὰς ἐν Βιθυνίᾳ καὶ ἐν Σικελίᾳ, ἐξ ὧν ἀρκαούμεθα νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα τὸ Βυζάντιον, εἰς τὴν Ἑδρυσιν τοῦ ὁποίου μετέσχον καὶ Ἀργεῖοι, καὶ τὰς ἐν Σικελίᾳ Ὑθλαν καὶ Σελινούντα.

Περὶ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους προέκυψεν εἰς μέσον ἐν τῇ ἀνατολικῇ Πελοποννήσῳ καὶ ἐτέρα ἀμφικτυονία, ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἐν Καλαυρίᾳ ἱεροῦ τοῦ Ποσειδῶνος. Τὴν καθαρῶς ναυτικὴν ταύτην ἀμφικτυονίαν συνεκράτουν πόλεις ἑπτὰ· Ἑρμιόνη, Ἐπίδαυρος, Αἴγινα, Πρασιεῖς, Ναυπλιεῖς, Ἀθῆναι, Ὀρχομενός ὁ Μινύειος· ὃ ἐστὶν ἐνῷ δὲν ἐκοινώνουν αὐτῆς αἱ δύο μᾶλλον ναυσιπόροι πόλεις τῆς τότε Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τοῦ δωρικοῦ αὐτῆς τμήματος, ἡ Κόρινθος καὶ τὰ Μέγαρα, περιελαμβάνοντο ἐν τούτοις εἰς αὐτὴν δύο πόλεις ἀνήκουσαι εἰς τὸν ἰωνικὸν καὶ τὸν αἰολικὸν κόσμον, Ἀθῆναι καὶ Ὀρχομενός ὁ Μινύειος. Μήπως λοιπὸν ὁ νέος οὗτος συνασπισμὸς ἀπηρτίσθη ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ διαγωνισθῶσιν οἱ μέτοχοι αὐτοῦ ἐν κοινῇ πρὸς τοὺς ἰδίᾳ κατὰ τὴν ναυτιλίαν καὶ τὴν ἐμπορίαν ἐπικρατοῦντας Κορινθίους καὶ Μεγαρεῖς;

Ὅπως δὴποτε ὁ ὀργασμὸς οὗτος ἐκυοφόρησεν ἐν τῇ ὁγδῇ ἑκατονταετηρίδι καὶ ἐτέρους θεσμούς. Ἐμπορικὴ τις ἐπικοινωνία ὑφίστατο, ὡς εἶδομεν, ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἥδη χρόνων, καὶ ἔκτοτε βεβαίως δὲν ἡδύνατο νὰ διεξάγεται δι' ἀπλῆς ἐμπορευμάτων ἀνταλλαγῆς. Εἰδὸς τι λοιπὸν μεταλλικοῦ νομίσματος ὑπῆρχεν ἀπὸ καιροῦ ἐν Ἑλλάδι, ὡς μαρτυροῦσι τὸ χρυσοῦν τάλαντον καὶ ἡμιτάλαντον τῆς Ὀδυσσεΐας καὶ τῆς Ἰλιάδος. Ἀλλ' ὅποιον ἦτο τὸ βᾶρος καὶ ἡ ἀξία τοῦ τάλαντου τούτου, ἄδηλον. Ὑπῆρχε προσέτι εἴτε ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων, εἴτε βραδύτερον, πάντως ἡμῶς πρὸ τῆς ὁγδόης ἑκατονταετηρίδος, νομισμάτων ὀβελιαίων, σιδηρῶν ἢ χαλκῶν, τὸ ὅποιον ἐκ τοῦ σχήματος ἐκαλεῖτο ὀβελός ἢ ὀβολός· τὸ δὲ ποσὴν τῶν ὀβελῶν τούτων ἦσαν ἡδύνατο νὰ περιλάβῃ δρᾶξ, ὠνομάζετο δράγμα (δραχμή). Καὶ τελευταῖον ἐκυκλοφόρουν πιθανώτατα ἐν Ἑλλάδι πολλὰ ἀσιανὰ νομίσματα. Πάντα ἡμῶς

τὰ ὄργανά ταῦτα τῆς συναλλαγῆς δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὴν ὁσημέραι προαγομένην ἐμπορικὴν τῆς Ἑλλάδος κίνησιν, τὰ μὲν ἰθαγενῆ ὡς ἄορίστα, τὰ δὲ ξένα ὡς μὴ παρέχοντα πολλάκις ἀποχρώσας ἐγγυήσεις. Ὅθεν ἀπαραίτητον κατέστη περὶ τὰ μέσα τῆς ὁδόδος ἑκατονταετηρίδος, νὰ κοπῇ ἐλληνικὸν κεχαραγμένον νόμισμα, καὶ ταύτην τὴν ἀνάγκην ἐξεπλήρωσεν ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἀργεὺς Φεῖδων.

Περὶ τῆς ἐν Ἀργεὶ βασιλείας, ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν μέχρι τῆς ὁδόδος ἑκατονταετηρίδος, δὲν ἔχομεν εἰμὴ ἄορίστους τινας εἰδήσεις. Οἱ Ἀργεῖοι λέγονται ἀγαπήσαντες ἐκ παλαιτάτου τὴν ἰσχυρίαν καὶ τὸ αὐτόνομον, τοσοῦτον δὲ περιορίσαντες τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, ὥστε ἀπὸ Μήδωνος, ἐγγόνου τοῦ Τημένου, καὶ ἐφεξῆς δὲν παρέμεινε τῷ ὑπερτάτῳ τῆς πολιτείας ἄρχοντι εἰμὴ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας. Ἀλλ' ὁ Φεῖδων, παρалаβὼν διεσπασμένην εἰς πλείω μέρη τὴν κληρονομίαν τοῦ Τημένου, ἀνέκτησε τὴν ἡγεμονίαν ἀπάσης τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου. Διὰ τίνων τρόπων ἐκράτυεν ἐπὶ τοσοῦτον τὴν βασιλείαν τοῦ Ἀργεὺς, δὲν γνωρίζομεν, ἐπραξεν ὅμως ἔργα μαρτυροῦντα ὅτι ἴσχυσε τῶντι μεγάλως καὶ ὅτι μετεχειρίσθη τὴν ἰσχὺν ταύτην ἐπ' ἀγαθῷ.

Ὁ Φεῖδων ἐκοψε πρῶτος νόμισμα κεχαραγμένον « τὸ τε ἄλλο καὶ τὸ ἀργυροῦν, » ἰδρύσας τὸ νομισματοκοπεῖον αὐτοῦ εἰς Αἴγινα, ἥτις, μετὰ τὴν Κόρινθον, ἦτο ἴσως ἡ ἐμπορικωτέρα τῶν πόλεων τῆς ἀργολικῆς ἀμφικτυονίας, καὶ πρῶτος ὥρισε τὰ μέτρα τῶν ὕγρῶν καὶ τῶν ξηρῶν. Ἐν τῷ νομισματικῷ τοῦ Φεῖδωνος συστήματι διετηρήθησαν μὲν τὰ προϋπάρχοντα ὀνόματα τῆς δραχμῆς καὶ τοῦ ὀβολοῦ, ὥρισθησαν δὲ καὶ δύο σταθμοὶ νομισμάτων, ὧν ὁ βχυρύτερος ἐκλήθη τάλαντον, κατὰ τὴν ἐμνηρικὴν λέξιν, ὁ δὲ ἐλαφρότερος, μνα, ἥτις ἦτο λέξις ἑσικανή.

Διότι ἅπας οὗτος ὁ νομισματικὸς θεσμὸς, ὡς καὶ τὰ μέτρα τῶν ὕγρῶν καὶ τῶν ξηρῶν, ἐκανονίσθησαν ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν ἐν τῇ δυτικομεσημβρινῇ Ἀσίᾳ ἐπικρατούντων, μεθ' ἧς διεξήγοντο αἱ κυριώταται ἐμπορικαὶ σχέσεις. Δύο δὲ ἦσαν ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις τὰ νομισματικὰ συστήματα, ἅτινα ἀμφότερα εἰσῆχθησαν ἐν Ἑλλάδι ἀπαράλλακτα περὶ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους· τὸ μὲν ἐν τῇ ἀνατολικῇ Πελοποννήσῳ, ὑπὸ τοῦ Φεῖδωνος, τὸ δὲ ἴσως μικρόν τι βραδύτερον ἐν ταῖς εὐβοϊκαῖς πόλεσι τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Ἐρετρίας, αἵτινες ἤκμαζον τότε ἐπὶ ἐμπορίᾳ καὶ πλούτῳ οὐδὲν ἥττον τῶν τῆς ἀργολικῆς ἀμφικτυονίας. Τὸ πρῶτον εἰλέγετο Αἰγινητικόν, τὸ δεύτερον Εὐβοϊκόν. Αἱ διαιρέσεις ἐκατέρου ἦσαν ὅμοιαι· τὸ τάλαντον εἶχεν 60 μνα, ἢ μνα 100 δραχμας, ἡ δραχμὴ

ὁ ὀβολός· ἀλλ' οἱ ὀβολοὶ τῆς εὐβοϊκῆς δραχμῆς περιεῖχον ἄργυρον ἰσοδυναμοῦντα πρὸς 5 μόνον ὀβολούς τῆς αἰγινήτικῆς δραχμῆς, ὥστε τὰ εὐβοϊκὰ ὀνόματα τάλαντον, μνᾶ καὶ δραχμὴ δὲν ἰσοδυναμοῦν εἰμὴ πρὸς τὰ $\frac{5}{6}$ τῶν ἑμωνύμων τοῦ αἰγινήτικου συστήματος.

Τοῦτο ὑπῆρξε τὸ κυριώτατον τοῦ Φεῖδωνος ἔργον, διότι δὲν ἔπαυσεν ἐπενεργεῖν εἰς τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν ἀποικιῶν αὐτῆς καθ' ἅπασαν τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν ἱστορίαν εἰς χρόνους καθ' οὓς πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἤδη καταλυθῇ τὸ πολιτικὸν πρωτεῖον τῆς ἀργολικῆς ἀμφικτυονίας. Τὸ δ' ἕτερον τοῦ ἀνδρὸς κατόρθωμα ὑπῆρξε μὲν ἀκαριαῖον, ἀλλὰ μαρτυρεῖ ὡσαύτως τὸ μεγαλεπήβολον αὐτοῦ πνεῦμα· Τῶνόντι ὁ Φεῖδων ἐπεχείρησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ ἐπὶ ἅπασαν τὴν χερσόνησον. Καὶ δὲν ἡδυνήθη μὲν νὰ κυριεύσῃ τὴν Κόρινθον, ἥρπασεν δμως ἐπὶ τινα χρόνον ἀπὸ τῶν Ἡλείων τὴν προεδρείαν τοῦ Ὀλυμπιακοῦ ἀγῶνος, τοῦ ὁποῦ περὶ τοὺς χρόνους τούτους βεβαιεῖται ἤδη ἡ ὑπαρξὶς διὰ τῆς εἰκοσι καὶ ὀκτὼ ἔτη πρὸ τοῦ Φεῖδωνος ἀρξαμένης ἀναγραφῆς τῶν Ὀλυμπιονικῶν.

Πότε δὲ ἤρχισε νὰ τελῇται ἡ πανήγυρις αὕτη, ἥτις ἀπέβη κατὰ μὲν χρόν ἐπισημοτέρα ὄλων τῶν ἄλλων, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Ὁ Γεώργιος Πρὸτε λέγει εὐφυσέστατα, ὅτι, καθὼς πολλῶν ποταμῶν τῆς Ἑλλάδος μέχρι τινὸς μόνον δυνάμεθα νὰ ἀναβῶμεν τὸν ῥοῦν, διότι, αἰφνης καταδυόμενοι εἰς τὰ φυσικὰ τῶν ὀρέων χάσματα, κρύπτουσιν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν τό τε προηγούμενον ῥεῦμα καὶ τὴν κυρίαν πηγὴν οὕτω καὶ τοῦ προειμένου ἀγῶνος τὴν ἱστορίαν μέχρι τινὸς μόνον δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν, πρὸς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἀνατρέχοντες, διότι ἡ προηγούμενη αὐτοῦ τύχη κρύπτεται ὑπὸ ὀρη μυθευμάτων ἀνεπιδέκτων ἱστορικῆς ἐπεξεργασίας. Ἡ πρώτη ἰδρυσις τοῦ ἀγῶνος τούτου ἔπεδιδετο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν Ἡρακλέα, ἐπειδὴ δὲ ἀνέκλθεν ἐτελεῖτο ἐν Ὀλυμπίᾳ τῆς Πισατίδος, οἱ κάτοικοι τῆς μικρᾶς ταύτης χώρας εὐλόγως, ὡς φαίνεται, ἤξιον ὅτι αὐτοὶ ἦσαν οἱ ἀρχικοὶ αὐτοῦ ἀγωνοθέται· ἀλλὰ διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Αἰτωλῶν εἰς τὴν Ἥλιδα, μετεβλήθησαν τὰ περὶ τούτου, διότι οἱ Αἰτωλο-ἡλείοι, γενόμενοι κύριοι τῆς παρακειμένης Πισατίδος, συμπαρέλαβον καὶ τὴν τοῦ ἀγῶνος προεδρείαν. Ὁ ἀγὼν ἐτελεῖτο, ὡς καὶ τὰ Πύθια, ἅπαξ κατὰ πᾶσαν τετραετίαν, ἐν τῇ πρώτῃ μετὰ τὰς θερινὰς τοῦ ἡλίου τροπὰς παναεληνῶ· ἀλλ' ὅχι καθ' ὃ καὶ τὰ Πύθια ἔτος, διότι ταῦτα ἐπανηγυρίζοντο κατὰ

πάν τρίτον ὀλυμπιακόν. Κατ' ἀρχὰς ὁ ἀγὼν συνίστατο ἀπλῶς εἰς δρόμον, ἀπαξ γινόμενον, ἐντὸς ὠρισμένου σταδίου· καὶ ἀπὸ τοῦ 776 πρὸ Χριστοῦ ἔτους, οἱ εἰς τὸν δρόμον τοῦτον καθ' ἑκάστον ἀγῶνα πρᾶττοντες, ἤρχισαν νὰ ἀναγράφωνται εἰς κατάλογον ἐπίσημον, διατηρούμενον ἔκτοτε τακτικῶς ὑπὸ τῶν Ἡλείων. Πρῶτον ὄνομα ὑπῆρχεν ἐν αὐτῷ ἐγγεγραμμένον τὸ τοῦ Ἡλείου Κοροΐβου· καὶ ὁ κατάλογος οὗτος ἀπέβη πλείστου λόγου ἄξιος, ὅχι μόνον διότι ἦτο, ὡς προείπομεν, τὸ πρῶτον ἐξ ὑπαρχῆς ἀσφαλὲς ἐγγραφον μνημεῖον τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος· ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ἐξῆς ἕτερον λόγον. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν εἶχον, ἐπὶ πολὺν χρόνον, κοινόν τι χρονολογικὸν σύστημα, οἷον ἔχομεν σήμερον· ἡμεῖς καὶ ὅλοι οἱ Χριστιανοί, λογαριάζοντες πάντες κατὰ τὰ ἀπὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, ἢ κατὰ τὰ πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως ἔτη, ἀλλὰ πᾶσα πόλις εἶχε τὸ ἴδιον αὐτῆς ἔτος· καὶ ἐπειδὴ τὰ ἔτη ταῦτα δὲν ἤρχιζον συγχρόνως, συνέβαιεν ἐκ τούτου πολλὴ σύγχυσις περὶ τὸν χρονολογικὸν προσδιορισμὸν τῶν γεγονότων. Ἡ σύγχυσις ὅμως αὕτη ἐπαύσεν ἀφ' οὗ, ἀπὸ τῆς πέμπτης καὶ τῆς τετάρτης, μάλιστα δὲ ἀπὸ τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος, οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ ἤρχισαν νὰ μεταχειρίζονται ὡς κοινὸν χρονολογικὸν σύστημα τὰς ὀλυμπιάδας, ὀρίζοντες λ.χ. ὅτι τὸ δεῖνα γεγονός συνέβη κατὰ τὸ 1, ἢ 2, ἢ 3, ἢ 4 ἔτος τῆς δευτέρας ὀλυμπιάδος. Ἀλλ' ὁ ὀλυμπιακὸς ἀγὼν ἐμελλε νὰ ἐπιφέρει καὶ ἄλλα σπουδαῖα ἀποτελέσματα. Μέχρι τῆς ἐβδόμης ὀλυμπιάδος, ὁ ἀγὼν ἦτο χρηματικῆς, δηλαδή οἱ νικήσαντες εἰς τὸ στάδιον ἐλάβανον χρηματικὴν τιμὴν ἀμοιβήν ἀπὸ τῆς ἐβδόμης ὅμως καθ' ὃν ἐνίκησεν ὁ Μεσσήνιος Δαΐκλῆς, ἀπέβη στεφανίτης, δηλαδή οἱ νικηταὶ δὲν ἐλάβανον εἰμὴ ἀπλοῦν ἐξ ἐλαίας στέφανον. Ὅτι δὲ ἀποδεικνύει, πρὸς τοῖς ἄλλοις πολλοῖς, ὅποσον εὐγενὴς ἦτο φύσει ὁ ἑλληνικὸς λαὸς, εἶναι ἡ μεγίστη ἀξία ἣν ἀπέδιδεν εἰς τὸ ἀπλοῦν τοῦτο τιμητικὸν σημεῖον. Τὸ γενναῖον τοῦτο φρόνημα παρέστησε ζωηρότατα ὁ Πρόδοτος ἐν τῇ ἀκολούθῳ διηγήματι. Ὅτε ἐν ἀρχῇ τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος ἐπῆλθε κατὰ τῆς Ἑλλάδος, μετὰ στρατοῦ φοβεροῦ, ὁ μέγας τῆς Ἀσίας βασιλεὺς Ξέρξης· νύταμόλησαν πρὸς αὐτόν, ἔτι περὶ Θεσσαλίαν διατρίβοντα, Ἀρκάδες τινές, τοὺς ὁποίους ἠρώτησαν οἱ περὶ τὸν Ξέρξην, τί πράττουσιν οἱ Ἕλληνες· αὐτοὶ δ' ἀπήντησαν, ὅτι ὀλύμπια ἄγουσι καὶ θεωροῦσιν ἀγῶνα γυμνικὸν καὶ ἵππικόν· πάλιν δὲ οἱ ξένοι ἠρώτησαν, καὶ τί εἶναι τὸ ἄθλον περὶ οὗ ἀγωνίζονται, οἱ δὲ αὐτόματοι ἀπεκρίθησαν, ἐλαίας στέφανος. Τότε εἰς τῶν περὶ τὸν βασιλέα, ἀκούσας ὅτι τὸ ἄθλον εἶναι στέ-

φανος, καὶ ὄχι χρήματα, ἐστράφη πρὸς Μαρδόνιον, τὸν κύριον τοῦ πολέμου αἴτιον, καὶ αὐτὸν Παπαῖ Μαρδόνιε, ἀνέκραξε, κοίους ἐπ' ἄνδρας ἡγαιέας μαχησομένους ἡμέας, οἱ οὐ περὶ χρημάτων τὸν ἀγῶνα ποιεῖνται, ἀλλὰ περὶ ἀρετῆς. »

Ἡ πανηγυρίς αὕτη ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ πολλὴν ἐπίδοσιν ἀπὸ τῆς 14 Ὀλυμπιάδος. Μέχρι τῆς Ὀλυμπιάδος ταύτης εἰς καὶ μόνος ἐτελεῖτο ἀγών, τὸ προαναφερθὲν ἀπλοῦν στάδιον, τότε δὲ κατὰ πρῶτον εἰσῆλθον καὶ δεύτερος ἀγών, τὸ διπλοῦν στάδιον, ὁ λεγόμενος διάυλος, δηλαδὴ δρόμος ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι τοῦ τέλους τοῦ σταδίου καὶ πάλιν, πρὸς τὴν ὀπίσω, ἀπὸ τοῦ τέλους μέχρι τῆς ἀρχῆς. Ἐπειτα κατὰ τὴν ἀκόλουθον Ὀλυμπιάδα, 720 πρὸ Χριστοῦ, προσετέθη καὶ τρίτον εἶδος δρόμου, ὁ δόλιχος, ἦτοι δρόμος ἀπ' ἀρχῆς τοῦ σταδίου μέχρι τέλους καὶ τὸν ἀπάλιν, ἀλλὰ πολλὰκις ἐπαλαμβανόμενος. Ἀξιοσημειωτὸν δὲ ὅτι ἡ πολλαπλασίασις αὕτη τῶν ἀγωνισμάτων συμπίπτει μὲ τὴν αὐξήσιν τῆς φήμης καὶ τῆς ὑπολήψεως τῆς πανηγύρεως· διότι μέχρι τοῦ 720 ἔτους, δὲν βλέπομεν μετέχοντας αὐτῆς εἰμὴ τοὺς παρακειμένους κατοίκους τῆς μέτης καὶ τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου· Σπαρτιάτας, Μεσσηνίους, Ἀρκάδας, Τριφυλίους, Πισάτας, Ἠλείους καὶ Ἀχαιοὺς· ἀπὸ δὲ τοῦ 720 καὶ ἐφεξῆς συρρέουσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐνταῦθα ἐξ ἀπωτέρων ἐλληνικῶν χωρῶν ἀθληταὶ Κορίνθιοι, Μεγαρεῖς, Βοιωτοὶ, Ἀθηναῖοι καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Ἀσίας, Σμυρναῖοι, ὥστε ὁ ἀγὼν ἀποβαίνει γενικώτερος καὶ χρησιμεύει εἰς τὸ νὰ συνδέῃ μέχρι τινὸς τὰς τοσοῦτον ἄλλως διασπαρμένους ἐλληνικὰς πολιτείας. Ὅσῳ δὲ πάλιν αὐξάνουσιν οἱ συναγωνισταὶ, τόσῳ πολλαπλασιάζονται τὰ εἶδη τῶν ἀγωνισμάτων. Κατὰ τὴν 18 Ὀλυμπιάδα, προσετέθησαν ἡ πάλιν καὶ τὸ πένταθλον, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε σύναμα τοὺς ἐξῆς πέντε ἀγῶνας· ἄλμα, ἦτοι πήδημα, δίσκον, ἦτοι βολὴν διὰ στρογγύλου καὶ ὀμαλοῦ λίθου, δρόμον, πάλιν, ἀκόντιον. Ἐτέρος νεωτερισμὸς ἐγένετο κατὰ τὴν 23 Ὀλυμπιάδα, τῇ 688 πρὸ Χριστοῦ, εἰσαγωγῆς τῆς πυγμῆς, καὶ ἄλλος ἔτι σπουδαιότερος, κατὰ τὴν 25, τῇ 680 πρὸ Χριστοῦ, εἰσαχθέντος τοῦ ἄρματος ἵππων τελείων, δηλαδὴ τοῦ δρόμου δι' ἀμάξης συρμένῃς ὑπὸ τεσσάρων τελείων ἵππων. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀγώνισμα συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὸ νὰ διαποικίλῃ καὶ νὰ λαμπρύνῃ τὸ θέαμα, διότι κατῆλθον ἤδη εἰς τὸν ἀγῶνα οἱ πλουσιώτατοι τῶν Ἑλλήνων, οἱ δυνάμενοι νὰ τρέψωσι μὲν τοὺς ἀρίστους τῶν ἵππων, νὰ μισθῶσι δὲ τοὺς ἐπιτηδαιοτάτους ἄρματηλάτας· ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ ἀγωνίσματος τούτου φήμη ἦτο τοσαύτη ἀνά

πάσαν τὴν Ἑλλάδα, ὥστε ὁ Ἡρόδοτος, ὅχι μόνον περὶ πολλῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, ἐνα καταδείξει τὴν ἐπιστημότητα αὐτῶν, λέγει ὅτι ἐνέκησαν τεθρίππῳ εἰς τὰ ὀλύμπια ἢ ἀπλῶς ὅτι ἀνῆκον εἰς οἰκίαν τεθριπότροφον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης Δημάρατον ἐγκωμιάζων, ἀναφέρει ὅτι, πρὸς τοῖς ἄλλοις λαμποῦσι αὐτοῦ ἔργοις, τεθρίππῳ εἰς τὰ ὀλύμπια ἐνέκησε. Κατὰ τὴν 33 ὀλυμπιάδα, τῷ 648 πρὸ Χριστοῦ, προσετέθησαν δύο ἐτι εἶδη ἀγωνισμάτων, τὸ παγκράτιον (ἥτοι ἀγών πυγμῆς καὶ πάλης σύναμα) καὶ ὁ ἵππος κέλῃς, δηλαδὴ ἡ ἀπλή ἵπποδρομία. Ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον δὲ νέα προσετίθεντο ἀγωνίσματα, οἷον δρόμος ὀπλιτῶν, ποικίλα παίδων ἀγωνίσματα, καὶ πῶλων δρόμοι, ἥτοι νέων ἵππων. Ἄλλ' ἡ ἀκριβεστέρα τούτων ἀπαριθμῆσις καὶ ἐξηγήσις ἤθελε παρατείνει πολὺ τὸν λόγον· ὅθεν ἀρκούμεθα τοῦτο μόνον νὰ ἐπιφέρωμεν ἐνταῦθα, ὅτι, ἂν καὶ πάντες οἱ καθ' ἕκαστον εἶδος προτερήσαντες ἴσπεφανοῦντο, ἂν καὶ πάντες οἱ νικηταὶ ἀνεγράφοντο μὲν εἰς τοὺς καταλόγους τῶν ὀλυμπιονικῶν, ἐδικαίουτο δὲ νὰ ἐγείρωσι τὸν ἀνδριάντα αὐτῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ, οἱ τοῦ ἀρχικοῦ ὅμως ἀγωνίσματος, τοῦ ἀπλοῦ δρόμου, νικηταὶ διετήρησαν τὸ προνόμιον ὅτι ἀπὸ αὐτῶν συνήθως ἐπωνομάζετο ἡ ὀλυμπιάς. Καὶ τοι δὲ ἐπὶ τοσοῦτον πολλαπλασιασθέντων τῶν ἀγωνισμάτων, μέχρι τῆς 77 ὀλυμπιάδος ἅπαντα ἐν μίᾳ ἡμέρᾳ ἐτελοῦντο· ἀλλ' ἀπὸ τῆς ὀλυμπιάδος ταύτης, ἥτις ἐπανηγυρίσθη τῷ 472 ἔτει πρὸ Χριστοῦ, ἀμέσως μετὰ τὸν ὀριστικὸν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν θρίαμβον, τὸ ἐξαρθέν πανελλήνιον φρόνημα ἀπήτησε τὴν ἐτι μεγαλοπρεπεστέραν τέλεσιν τῆς μεγάλης ἐκείνης ἐθνικῆς εορτῆς, ὥστε ἕκτοτε ἐπὶ πέντε ἡμέρας διήρκουν οἱ ἀγῶνες. Καὶ εἶναι ἐν γένει ἡ ἐποχὴ αὕτη, ἡ μετὰ τοῦ τέλους τῆς πρώτης ἱστορικῆς περιόδου, περὶ ἧς πρόκειται ἐνταῦθα, καὶ τοῦ τέλους τῆς ἐπομένης, ἰδίως δὲ ἡ μετὰ τῆς 60 καὶ τῆς 90 ὀλυμπιάδος, ἀπὸ τοῦ 540 μέχρι τοῦ 420 πρὸ Χριστοῦ, ἡ λαμπροτάτη τοῦ ὀλυμπιακοῦ ἀγῶνος ἐποχὴ. Naί μὲν πολὺ πρὸ τοῦ 540 εἶχεν ἀποβῆ πανελλήνιος ἡ πανήγυρις αὕτη, καὶ κοινὸς τις δεσμὸς τοῦ ἀπανταχοῦ γῆς ἐσπαρμένου ἐλληνικοῦ ἔθνους, διότι ἀπὸ τοῦ 648 βλέπομεν νικῆσαντα ἐνταῦθα Λύγδαριν, τὸν ἐκ Συρακουσῶν, ἐλληνικῆς πόλεως ἐν Σικελίᾳ, καὶ ἀπὸ τοῦ 616, Φιλῆταν, τὸν ἐκ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ ἐλληνικῆς πόλεως Συβάριδος, οἱ δὲ κριταὶ τοῦ ἀγῶνος, πρὸ καιροῦ, ἂν ὅχι ἀνέκαθεν, ἔφερον τὸ μέγα τῶν ἐλλανοδικῶν ὄνομα· ἀλλὰ μετὰ τοῦ 540 καὶ τοῦ 420 ἔτους ἀνεδείχθησαν οἱ ἐπιστημότατοι ὀλυμπιονῖκαι. Τότε ἤμασσαν οἱ περίφημοι Κροτωνιάται ἀθληταί, δηλαδὴ

ἐν τῇ ἐν Ἰταλίᾳ ἐλληνίδας πόλεως Κρότωνος· ὁ Μίλων, ὁ Ἰσχόμαχος, ὁ Τισικράτης, ὁ Ἄστυλος, ὁ Φάλλος. Ἐκ τούτων ὀνομαστότατος ἦτο ὁ Μίλων ὁ Διοτίμου. Παῖς ἐτι ὢν, ἐνίκησεν οὗτος τῷ 540 πρ. Χ. καὶ ἔπειτα ἀνδραθεὶς ἐξάκις ἡρίστευσεν ἐπὶ πάλῃ ἐν Ὀλυμπίᾳ, οὗδ' ἔσχεν ἀνταγωνιστὴν ἄλλον ἀξιόμαχον αὐτοῦ εἰμὴ τὸν ἐκ τῆς αὐτῆς πόλεως καταγόμενον Τιμασίθεον. Καὶ ἔλαβεν ὁ Μίλων πλείονας πάντες ἄλλου ἀθλητοῦ στεφάνους, διότι ἐνίκησεν ὅχι μόνον ἐν Ὀλυμπίᾳ πολλάκις, ἀλλὰ πρὸς τούτοις ἐξάκις μὲν εἰς τὰ πύθια, ἐννεάκις δὲ εἰς τὰ νέμεα καὶ δεκάκις εἰς τὰ ἰσθμια. Πρὶν μικροῦ τότε εἶχεν εἰσαχθῆ τὸ εὖρος τοῦ νᾶ ἐγείρωνται οἱ ἀνδριάντες τῶν νικητῶν· τὸν δὲ ἀνδριάντα τοῦ Μίλωνος, κατασκευασθέντα ὑπὸ τοῦ Κροτωνιάτου Δαμέου, αὐτὸς ὁ ἀθλητὴς ἐκείνος ἐκόμισεν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ εἰς τὸν ὠρισμένον αὐτῷ τόπον, καὶ ὁ μέγας ποιητὴς Σιμωνίδης ἐπέγραψεν ἐπ' αὐτοῦ·

Μίλωνος τόδ' ἄγαλμα καλοῦ καλὸν, δεσπότη Πίσῃ

ἑπτάκι νικήσας, ἐς γόνατ' οὐκ ἔπεσεν.

Καὶ τὸν Ἄστυλον δὲ τὸν ἀλλεπαλλήλως στεφανωθέντα ἐν Ὀλυμπίᾳ πρόμῃ, τῷ 488, 484 καὶ 480, ὕμνησεν ὁ Σιμωνίδης εἰπών·

.....Τίς δὲ τῶν νῦν τοσσάδε

πετάλοισι μύρτων ἢ στεφάνοισι ρόδων ἀνεδήσατο νίκας

ἐν ἀγῶνι περικτιόνων;

Περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἡρίστευσαν καὶ οἱ γενναῖοι Ῥόδιοι Διαγορίδαι· μάλιστα δὲ ὁ πατὴρ Διαγόρας ὁ πύκτης, ὃν, νικήσαντα δις μὲν εἰς τὰ ὀλύμπια, τετράκις εἰς τὰ ἰσθμια, δις εἰς τὰ νέμεα, καὶ ἄγνωστον ποσάκις εἰς τὰ Πύθια, ἀπθηνάτισεν ὁ Πίνδαρος, εἰς τὸν ἑβδόμον αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν Ὀλυμπιακῶν ὕμνον. Τότε ἐνίκησαν πολλοὶ Αἰγινῆται, ὑπὸ τοῦ Πινδάρου ὡσαύτως ὕμνηθέντες, καὶ πλεῖστοι περιώνυμοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ πολιτικοὶ ἄνδρες, οἱ ἐξ Ἀθηνῶν Ἀλκμακωνίδαι, ὁ βασιλεὺς τῶν Συρακουσῶν Ἰέρων, ὁ δεσπότης Ἀκράγαντος, τῆς ἐν Σικελίᾳ ἐλληνίδος πόλεως, Θήρων· τότε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐστεφανώθη ὁ ἀκραγαντίνος ὁμοίως Ἐξαίνετος, τὸν ὁποῖον, ἐπανερχόμενον ἀπὸ τοῦ κατορθώματος, κατήγαγον οἱ συμπολίται εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν ἐφ' ἄρματος, καὶ συνεπόμπευσαν αὐτῷ κατὰ τὴν λαμπρὰν ταύτην εἰς τὴν πατρίδα ἐπαύροδον, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, συνωρίδες, ἦτοι ἄρματα ὑπὸ δύο ἵππων συρόμενα, τριακόσια λευκῶν ἵππων· ἐξ οὗ δῆλον γίνεται οὐ μόνον ὅποια τιμὴ ἀπεδίδετο εἰς τοὺς ὀλυμπιονίκας ἀπανταχοῦ τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ ὅποσον μέγας ἦτο ὁ πλοῦτος τῆς ἐλληνίδος ἐκείνης πόλεως.

Τότε ἐπὶ πᾶσι καὶ ἰδίως ἀπὸ τῆς 59 Ὀλυμπιάδος, ἤρχισαν ἐγερμένοι οἱ τῶν νικητῶν ἀνδριάντες, οἵτινες ἀδιακόπως κατὰ πᾶσαν τετραετίαν πολλαπλασιαζόμενοι, συνετέλεσαν παραδόξως εἰς τὸν καλλωπισμὸν τοῦ πεδίου τῆς Ὀλυμπίας· ἐπεὶ δὲ ὑπῆρχον ἐκεῖ καὶ ἄλλα ἀπειρα ἀριστὰ τεχνήματα, ἱερὰ, βωμοί, ἀγάλματα, ὧν πολλὰ πεποιημένα ἐκ χαλκοῦ ἀργύρου, χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος, τὸ πεδὶον ἐκεῖνο, τὸ ὅποσον ἦτο καὶ φύσει μαγευτικώτατον, εἶχε καταστήσει ἐν ἐκ τῶν θαυμάτων τῆς ἀκουμένης καὶ ἄξιον τῇ ἀληθείᾳ τῆς χάριτος, τῆς εὐφυΐας καὶ τῆς μεγαλοπρεπείας τοῦ ἔθνους, τοῦ συνερχομένου ἐνταῦθα ἵνα τελῇ τὴν ἐπιφανεστάτην τῶν πανηγύρεων αὐτοῦ. Μάλιστα δὲ κατέπληττε τὸν περικλυτὸν ἐρχόμενον ὁ ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, καὶ τὸ ἀνακείμενον ἐν αὐτῷ ἄγαλμα τοῦ ὑπερτάτου τῶν θεῶν. Τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἦτο ἔργον τοῦ περιφημοτέρου τῆς ἀρχαιοτάτης ἀνδριαντοποιῶς, τοῦ Ἀθηναίου Φείδωνος, ὁστις ἐποίησεν αὐτὸ ἐξ ἐλέφαντος καὶ χρυσοῦ, κατὰ τὴν 86 Ὀλυμπιάδα.

Ἐλεγον δὲ οἱ ἀρχαῖοι περὶ τοῦ ἀριστοτεχνήματος τούτου·
 "Ἡ θεὸς ἦλθ' ἐπὶ γῆν ἐξ οὐρανοῦ, εἰκόνα δείξων
 Φεῖδω, ἥ σὺ γ' ἔβης τὸν θεὸν ὀφύμενος,
 τοσοῦτον ἐξαισίως εἶχε παραστήσει τὴν θεῖαν μεγαλειότητα.

Ἀλλὰ τὸ πεδὶον τῆς Ὀλυμπίας πολὺ ἀπεῖχεν ἐτι τῆς λαμπρότητος ταύτης, οὐδ' εἶχεν ἐτι λάβει τὴν πολλὴν ταύτην ἐπίδοσιν ὁ Ὀλυμπιακὸς ἀγὼν, ὅτε, κατὰ τὴν ὀγδόην Ὀλυμπιάδα, ἐν ἔτει 748 πρὸ Χριστοῦ, ὁ Ἀργεῖος τύραννος Φεῖδων ἐπεχείρησε νὰ ἐπεκτείνῃ μέχρι τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ, ὠφελοῦμενος ἐκ τῆς πρὸς τοὺς Ἡλείους ἀντιζηλίας τῶν Πισατῶν. Εἴπομεν ὅτι οἱ Ἡλείοι, γενόμενοι κύριοι τῆς Πισατίδος, ἐσφετερίσθησαν καὶ τὴν τοῦ ἀγῶνος προεδρείαν· οἱ Πισαταὶ ὅμως δυσανασχετοῦντες διὰ τοῦτο, δὲν ἔπαυσαν ἀγωνιζόμενοι ν' ἀνακτῇσιν τὸ δικαίωμα αὐτῶν, καὶ ἡ ἀρχαιοτάτη αὐτῶν ἐπὶ τούτῳ ἀπόπειρα εἶναι αὕτη ἡ τῇ συνδρομῇ τοῦ Φεῖδωνος γενομένη. Τρώντι ἐπὶ τῇ προκλήσει αὐτῶν, ἦλθεν ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἀργεῖος εἰς Ὀλυμπίαν καὶ ἐτέλεσεν, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Πισατῶν, τὸν ἀγῶνα αὐτός, ὡς ἀπόγονος τοῦ Ἡρακλέους· οἱ δὲ Ἡλείοι, ἀποβαλόντες οὕτω διὰ τῆς βίας τὴν προεδρείαν, ἀπεποιήθησαν νὰ περιλάβωσιν εἰς τὸν παρ' αὐτῶν τηρούμενον κατάλογον τῶν Ὀλυμπιονικῶν, τὸν κατὰ τὴν ὀγδόην ταύτην Ὀλυμπιάδα προτερήσαντα, καλέσαντες αὐτὴν ἀνολυμπιάδα, ὕπερ καὶ βραδύτερον συνέβη τρίς. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη τῶν Ἡλείων ταπεινώσις δὲν διήρ-

κισε πολὺ, διότι οἱ Σπαρτιάται, οἵτινες ἐν τῷ μεταξύ, ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος, εἶχον, διὰ θαυμαστοῦ πολιτεύματος, ῥυθμίσει καὶ αὐξήσει τὰς δυνάμεις αὐτῶν, ἦλθον ἤδη εἰς βοήθειαν τῶν Ἡλείων καὶ ἐπήγαγον τὴν κατατρόπωσιν τοῦ Φεῖδωνος, ὥστε κατὰ τὴν ἀκολουθοῦσαν Ὀλυμπιάδα οἱ Ἡλείοι ἀνέλαβον αὖθις τὴν προεδρείαν τοῦ ἀγῶνος, ἡ δὲ Σπάρτη λέγεται ἀσφαλίσασα τὸ κράτος τῆς Ἡλίδος οὐ μόνον ἐπὶ τῆς Πισατίδος, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς Τριφυλίας.

Ἐν γένει δὲ μετὰ τὸν Φεῖδωνα, ἦτο μετὰ τὴν ὀγδόην ἑκατονταετηρίδα, ἡ ἀργολικὴ ἡμοσπονδία ἤρχισε παρακμάζουσα. Ἐτι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος ἢ τῆς ἀρχῆς τῆς ἑκτῆς, οἱ Σπαρτιάται ἀφῆρσαν ἀπ' αὐτῆς τὴν πλείστην δυτικὴν παραλίαν τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου μετὰ ταῦτα ἀπέστησαν οἱ Σικυῶνιοι καὶ οἱ Αἰγινῆται καὶ διετήρησαν ἐν ἐπὶ πολὺν ἐτι χρόνον τὸ Ἀργεῖον τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας ὅχι μόνον τῆς ἀργολικῆς χερσονήσου, ἀλλὰ καὶ συμπάσης τῆς Πελοποννήσου, αἱ ἀξιώσεις ὅμως αὐταὶ ἀπέβησαν ἐπὶ μάλλον καὶ μάλλον μάταιαι, καθὼς μὴ ὑποστηρίζομεναι ὑπὸ ἀποχρώσεως δυνάμεως. Ἡ δὲ τοιαύτη τῶν πραγμάτων ἀλλοίωσις, δὲν εἶναι δυσκόλον νὰ ἐξηγηθῇ. Ἡ ἀργολικὴ ἀμφικτυονία συνεκροτεῖτο ἐκ πολυαριθμῶν αὐτονόμων καὶ πλουσίων πόλεων, αἵτινες, ὡς πᾶσαι αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις, ἔτεινον πρὸ πάντων νὰ διατηρήσωσι καὶ αὐξήσωσι τὴν αὐτοτελῆ αὐτῶν ὑπαρξιν, καὶ δὲν ἦσαν εὐδιάθετοι νὰ θυσιάσωσιν αἰκόθεν μέρος τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν ἵνα ἐνισχύσωσι τὸν συνάπτοντα αὐτάς κοινὸν δεσμόν. Ἀνὴρ μεγαλοφυΐης, φιλόδοξος καὶ δραστήριος, οἷος φαίνεται ὁ Φεῖδων, ἠδύνατο, ἐπιστηριζόμενος ἐπὶ τῆς ἐπιστημοτέρως τῶν πόλεων τούτων, τοῦ Ἀργεῖος, νὰ ὑποχρεώσῃ τὰς λοιπὰς νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ καὶ νὰ συγκροτήσῃ οὕτω κράτος συμπαγές καὶ ἰσχυρόν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν Φεῖδωνα τοιοῦτος ἀνὴρ δὲν ἀνεφάνη ἕτερος· τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα διετηρήθη μὲν ἐν Ἀργεῖ, μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν μηδικῶν πολέμων, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι, διότι ἡ πραγματικὴ ἐξουσία εἶχε πρὸ καιροῦ μεταβῆ εἰς τὸν δῆμον. Διὰ τοῦτο ὁ δεσμός ὅστις συνῆπτε τὰς διαφόρους πόλεις τῆς ἀργολικῆς ἀμφικτυονίας ἐχαλαρώθη ἐντελῶς προϊόντος τοῦ χρόνου· καὶ πολλοὶ μὲν ἐξ αὐτῶν ἐξηκολούθησαν κατ' ἰδίαν εὐημεροῦναι, καθὼς ἡ Σικυὼν, ἡ Αἰγίνα καὶ αὐτὸ τὸ Ἀργεῖον, ἀλλὰ, μὴ οὖσαι ἡνωμέναι, δὲν ἀπετέλουν κράτος ἰσχυρόν· ὥστε ἡ Σπάρτη ἥτις ἐν τῷ μεταξύ ἐρρύθμισε τὸ πολίτευμα αὐτῆς ἐπὶ ἄλλων ὅλως ἀρχῶν, τινὰς μὲν ἐκ τῶν ἀργολικῶν τούτων πόλεων ἐκυρίευσεν, ἄλλας δ' ἐταπεινώσει.

καὶ ἐπὶ τέλους κατώρθωσε νὰ λάβῃ ἀπὸ τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος τὴν πραγματικὴν ἡγεμονίαν ἀπάσης σχεδὸν τῆς Πελοποννήσου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Σπάρτη.

Οἱ ἀρχαῖοι ἀπέδιδον τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κρητικῶν θεσμῶν διαρρύθμισιν τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος εἰς τὸν Λυκούργον· ἀλλὰ περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ ἐπικρατοῦσι παρ' αὐτοῖς πολλαὶ ἀμφιβολίαι καὶ διαφοραί. Οἱ μὲν λέγουσιν αὐτὸν ἀπόγονον τοῦ Εὐρυσθέους, οἱ δὲ ἀπόγονον τοῦ Προκλέους· κατὰ τινὰς μὲν ἤκμασεν ἐν ἀρχῇ τῆς δεκάτης Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, κατ' ἄλλους δὲ ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνάτης, κατ' ἄλλους περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνάτης ταύτης ἑκατονταετηρίδος. δὲ Πλούταρχος, ὅστις περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δευτέρας μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος, ἔγραψε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν βίον τοῦ Λυκούργου, συλλέξας πάντα ὅσα οἱ ἀρχαιότεροι εἶχον περὶ τούτου ἱστορήσει, λέγει εὐθὺς προσημαζόμενος· « Περὶ Λυκούργου τοῦ νομοθέτου καθόλου μὲν οὐδὲν ἐστὶν εἰπεῖν ἀναμφισβήτητον, οὐ γὰρ καὶ γένος, καὶ ἀποδημία, καὶ τελευτὴ, καὶ πρὸς ἅπασιν ἢ περὶ τοὺς νόμους αὐτοῦ καὶ τὴν πολιτείαν πραγματεία, διαφόρους ἔσχεν ἱστορίας· ἡκιστα δὲ οἱ χρόνοι καθ' οὓς γέγονεν ὁ ἀνὴρ, ὁμολογοῦνται. » Ἀληθῶς ἄρα εἰπεῖν, οὐδὲν περὶ αὐτοῦ γνωρίζομεν βέβαιον καὶ ἀσφαλές. Καὶ εἶναι μὲν τοῦτο λυπηρόν· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πολίτευμα τῆς Σπάρτης ἦτο, ὡς θέλω μὲν ἰδεῖ, ὑπὲρ πᾶν ἄλλο φύσεως τοιαύτης ὥστε δὲν ἡδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ διὰ τῆς θελήσεως ἐνὸς καὶ μόνου ἀνδρός, πλὴν δὲ τούτου ὑπέστη προέοντος τοῦ χρόνου, οὐσιώδη τροπολογίαν, τὸ ζήτημα ὑπὸ τίνος κατ' ἀρχὰς διευτυπώθη καταντᾷ ὀλιγωτέρου λόγου ἄξιον ἢ ὅσον ἐκ πρώτης ὥσεως φαίνεται.

Καὶ ἤδη προτιθέμενοι νὰ ἐκθέσωμεν τὰ περὶ τοῦ πολιτεύματος τούτου, ἀναγκαῖον νομίζομεν νὰ διακρίνωμεν πρὸ πάντων τοὺς τύπους τῆς κυβερνήσεως, ἀπὸ τῶν θεσμῶν δι' ὧν ἐκανονίζετο ἡ ἀνατροφή καὶ ἡ πειθαρχία τῶν πολιτῶν. Ἰδίως ἀξιοσημείωτοι εἶναι οἱ τελευταῖοι οὗτοι

κοί, οἱ ὄντως μοναδικοὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος· ἀνευ αὐτῶν κυβερνητικοὶ τύποι βεβαίως δὲν ἤθελον ἐπιφέρει τὰ σπουδαῖα ἀποτελέσματα τὰ ὅποια ἐπέφερον. Οὐδὲ ἦσαν οἱ τύποι τῆς κυβερνήσεως, κατὰ ἄρχικὸν τῆς Σπάρτης πολίτευμα, ἐξαιρέσει δηλαδὴ τῶν ὁμολογουμένως μεταγενεστέρων ἐφόρων, ἄλλο τι κυρίως ἢ οἱ ἐπὶ τῆς ὁμηρικῆς τῆς ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐπικρατήσαντες, ἐκτὸς ὅτι αἱ ἀμειψόμεναι σχέσεις τῆς βασιλείας, τῆς βουλῆς τῶν γερόντων καὶ τῆς ἀγορᾶς τοῦ δήμου, ἐκανονίσθησαν ἤδη ἀκριβέστερον καὶ ρητότερον ἢ πάποτε.

Ὡντι κατ' ἀρχὰς εὐρίσκομεν ἐν Σπάρτῃ τὴν γνωστὴν ἤδη εἰς ἡμᾶς τὴν τῶν γερόντων, ἀλλὰ συγχειμένην ὠρισμένως ἐκ 30 ἰσοθίων ὧν ἔτι δὲ τὴν ἐπίσης γνωστὴν ἀγορὰν τοῦ δήμου, ἀλλὰ ἔχουσαν ἄλλα ὅτερα τινὰ ἢ ἄλλοτε δίκαια· ἐπὶ πᾶσι δὲ τὴν βασιλείαν τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, ἥτις ὅμως εἶχε τοῦτο τὸ ἰδιάζον ὅτι ἐν Σπάρτῃ οἱ βασιλεῖς, ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν, δύο, καὶ ὡς ἐφημιζέτο ὁ εἰς ἐκ γένους τοῦ Εὐρυσθέους, ὁ δὲ ἄλλος ἐκ τοῦ γένους τοῦ Προκλέους· ὅθεν ὠνομάζοντο, τὸ μὲν ἐν γένος τῶν βασιλέων Εὐρυσθενίδαι ἢ, ἀπὸ τοῦ ὀνόματος, τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Εὐρυσθέους, Ἀγίδαι· τὸ δὲ ἄλλο Προκλειδαι ἢ, ἀπὸ Εὐρυπῶντος τοῦ ἐγγόνου τοῦ Προκλέους, Εὐρυπτιδαι. Ἡ δικέφαλος αὕτη βασιλεία, ἥτις οὐδαμοῦ ἄλλου τῆς Ἑλλάδος ἐπικράτησε, συνέστη ἐνταῦθα ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι οἱ δύο ὑπέρτατοι, ἰσοδύναμοι, καὶ ἰσοδύναμοι οὗτοι ἄρχοντες, οἵτινες ἐμελλον φύσει νὰ ἐκλινοῦν εἰς διηνεκὴ ἀντιζηλίαν, οὐδέποτε θέλουσιν ὁμοφρονήσαι ἵνα ἡ μία ἐξουσία δεσποτικὴν. Καὶ ἀληθῶς ἐπὶ πεντακόσια καὶ ἐπέκεινα ἐτημέλια ἐγένετο τοιαύτη ἀπόπειρα ἐν Σπάρτῃ, μέχρις οὗ, περὶ τὰς τῆς τρίτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, οἱ βασιλεῖς Ἀγίς Γ' καὶ Προκλέης Γ' ἐπεχείρησαν ἀλληλοδιαδόχως τὴν βίαιαν τοῦ πολιτεύματος ἀναμόρφωσιν, ἀλλὰ τότε τὸ πολίτευμα εἶχεν ἤδη πάθει οἰκονομικὰ καὶ πλεονέκτημα τοῦτο, δι' ὃ οἱ Σπαρτιάται, κατὰ Ἀριστοτέλην, ἠσώθησαν ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος τῇ πόλει εἶναι τὸ στασιάζειν τοὺς βασιλεῖς, ὅπως ἐνταῦτ' ὁ ἀτόπημα, τὸ ὅποιον πάντοτε συνεπάγεται ἡ ἐκτετακτικὴ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας· ὅθεν ἡ κυβερνήσις καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς Σπάρτης δὲν ἤθελον ἴσως ἀποβῇ ὅσον ἀπέβη ἰσχυρά, ἐὰν ἡ ἐκτετακτικὴ ἐξουσία δὲν περιήρχετο μετ' οὐ πολὺ εἰς ἀρχὴν ἑτέραν, ἥτις,

καί τοι πολυμελεστέρα, εἶχεν ὁμως τὴν ἀπαραίτητον περὶ τὰς ἐνεργί-
 αὐτῆς ἐνότητα. Ἡ ἀρχὴ αὕτη ἦσαν οἱ ἔφοροι. Οἱ ἔφοροι ἦσαν ἡ
 ἀρχὰς πιθανώτατα ἀπλοὶ ἐπίτροποι τῶν ἐν πολέμοις ἀπόντων βασιλέων
 ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἀποτελοῦσιν ἀρχὴν αὐτοτελῆ καὶ πε-
 τοδύναμον. Ἦσαν δὲ συνέδριον πέντε ἀνδρῶν, ἐκλεγομένων κατ' ἐτ-
 ἑξ ἀπάντων μὲν τῶν πολιτῶν, ἄδηλον ὁμως πῶς· ὁ Ἀριστοτέλης μὲν
 λέγει, ὅτι ὁ τρόπος τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν « παιδαριώδης ἐστὶ λίαν. »
 ἔφοροι καὶ οἱ βασιλεῖς ἐδίδον πρὸς ἀλλήλους, κατὰ μῆνα, ὄρκον ἀμοι-
 βαῖον, καὶ οἱ μὲν βασιλεῖς ὠμυον « κατὰ τοὺς τῆς πόλεως κειμένους
 νόμους βασιλεύσειν, » οἱ δὲ ἔφοροι, « ἐμπεδορχοῦντος τοῦ βασιλέως
 ἀστυφελικτον (ἀδιάσειστον) τὴν βασιλείαν παρέξειν » καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ
 ὡς λέγει ὁ Πολύβιος, ὁ μέγας Πελοποννήσιος ἱστορικὸς ἀκμάσας ἐν τῇ
 δευτέρᾳ πρὸ Χριστοῦ ἑκατοῦνταετηρίδι, οἱ βασιλεῖς διετέλουν, « πειθα-
 ρχούντες, ὡς περ γονεῦσι, τοῖς ἐφόροις. » Ἰδίως δὲ πᾶσα ἡ ἐσωτερικὴ καὶ
 ἡ ἐξωτερικὴ κυβέρνησις ἦτο εἰς χεῖρας τῶν ἐφόρων, οὔτινες, καὶ τοῖς
 μετερχόμενοι « ἀρχὴν λίαν μεγάλην καὶ ἰσχυράν, » δὲν ἦσαν ὑπερ-
 θυνοὶ οὔτε εἰς τὴν γερουσίαν, οὔτε εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ δήμου, καὶ ἐν
 ὀλιγώτερον εἰς τοὺς βασιλεῖς, ἀλλ' εἰς μόνους τοὺς διαδόχους αὐτῶν.
 Αὐτοὶ διεξῆγον, ἔχοντες ὑφ' ἑαυτοὺς 300 νέους καὶ δραστηρίους πολί-
 τας, τοὺς καλουμένους ἱππεῖς, τὴν ἐσωτερικὴν ἀστυνομίαν ἐν τῇ Λα-
 κωνικῇ, μετὰ ἐξουσίας αὐτοκράτορος· αὐτοὶ ἔπαυον κατὰ τὸ δοκῶν
 πάντας τοὺς ἄρχοντας καὶ ἐπέβαλλον αὐτοῖς χρηματικὰς ποινὰς καὶ
 φυλάκισιν· αὐτοὶ ἠθροίζον τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν, ἐν περιπτώσει
 ἐξωτερικοῦ πολέμου, ἐρίζοντες ποῦ θέλει μεταβῇ. Καὶ εἶχε μὲν ὁ βασι-
 λεὺς τὴν ὑπερτάτην στρατηγίαν, ἀλλὰ δύο ἔφοροι παρηκολούθουν πάν-
 τοτε τὸν στρατὸν, ἐπὶ ἀπλῇ δὲ ὑποψίᾳ, ἡδύναντο νὰ φυλακίσωσι καὶ
 αὐτὸν τὸν βασιλέα. Αὐτοὶ πρὸς τούτοις ἐδίκάζον, ὅτε μὲν ἰδίᾳ, ὅτε
 σὺν ἄλλοις, τὰς κυριωτέρας ἰδιωτικὰς δίκας, καὶ ταῦτα πάντα οὐχὶ κατὰ
 νόμους γραπτούς, τῶν ὑποίων ἢ χρήσις ὑπῆρξεν ἀείποτε σπανιωτάτη ἐν
 Σπάρτῃ, ἀλλὰ αὐτογνωμόνως. Μόνον εἰς τὰς σπουδαιοτάτας κυβερνη-
 τικὰς ὑποθέσεις, ἰδίως περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης, ἠκροῶντο τῆς ἀγορᾶς
 τοῦ δήμου καὶ τῆς γερουσίας. Καὶ αἱ φονικαὶ ὁμοίως δίκαι ὑπὸ τῆς
 γερουσίας ἐδικάζοντο, ἴσως καὶ αἱ κατὰ βασιλείων, ἂν καὶ ὑπάρχη πα-
 ράδειγμα, ὅτι εἰς αὐτὸν τὸν μέγαν Ἀγησίλαον ἐπέβαλον οἱ ἔφοροι οἰκτι-
 ρὲν χρηματικὴν ποινήν. Ἐπὶ πᾶσιν οἱ ἔφοροι ἀπηλλάττοντο τῆς κοινῆς
 ὑπὸ ὅλων τῶν πολιτῶν τηρουμένης αὐστηρᾶς διαίτης.

Ἡ ἡμεσος λοιπὸν πολιτικὴ ἐξουσία τῶν βασιλέων περιεστᾶλη πολὺ, ἔν καὶ οὗτοι ἔσωζον ἔτι ἀξιολογὰ τινα προνόμια· εἶχον μεγάλα βασι-
 λικά ἐν τῇ Λακωνικῇ κτήματα, ἐλάμβανον πολλὰς ἐκ τῆς ἀλλοδα-
 πῆς δῶρα, καὶ ὁσάκις προσεφέροντο θυσίαι εἰς τοὺς θεοὺς, τὸ δέρμα καὶ
 ἄλλα μέρη τῶν σφαγίων ἀνήκον εἰς τοὺς βασιλεῖς. Ἐν γένει δὲ ἡ πε-
 ριουσία αὐτῶν δὲν ἦτο μικρά. Ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἐπε-
 βλήθη εἰς τὸν βασιλέα Ἄγιν χρηματικὸν πρόστιμον 100,000 δραχ-
 μῶν ἄττικῶν, καὶ ἐν τῇ τρίτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, ἕτερος
 Ἄγις, ὁ Εὐδαμίδου, εἶχεν εἰς χρήματα 600 τάλαντα, ἧτοι 3,600,000
 δραχμῶν. Πρὸς τούτοις ἕκαστος τῶν βασιλέων εἶχε τὴν ψῆφον αὐτοῦ
 ἐν τῇ γερουσίᾳ· οἱ βασιλεῖς ἐκύρουν τὰς νόθεσις καὶ ἔκρινον ἄλλας
 τινὰς οἰκογενειακὰς διαφορὰς. Πλείστη δὲ ἦτο ἡ πρὸς αὐτοὺς εὐλάβεια,
 καὶ καταγομένους ἀπὸ Ἡρακλείους, καὶ διὰ τοῦ Ἡρακλείους, ἀπὸ Διὸς·
 ἔθεν οἱ βασιλεῖς ἐξεπροσώπων τὴν πολιτείαν καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς πρὸς
 τοὺς θεοὺς σχέσεις· ἦσαν αὐτοδικαίως ἱερεῖς τοῦ Διὸς Λακεδαιμόνος καὶ
 τοῦ Διὸς Οὐρανίου, προσέφερον τὰς μηνιαίας θυσίας δι' ὧν ἐγίνοντο οἱ
 θεοὶ ἔλασι πρὸς τὸν τῆς Σπάρτης λαόν· διώριζον ἕκαστος ἀνὰ δύο Πυθίους,
 ἡδηλὰ τὸς ἄνδρας, ὅτινες ἐστέλλοντο εἰς Δελφοὺς ἵνα ἐπερωτήσωσι τὸ
 μηχανεῖον· τελευταῖον οἱ βασιλεῖς ἐφύλαττον, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Πυθίων,
 τὰς γενομένας ἀποκρίσεις, τὰς ὁποίας ἐν καιρῷ ἀμνηχανίας συνεβουλεύετο
 ἡ πολιτεία. Ἀποθνήσκοντες δὲ ἐκηδεύοντο μετὰ τοσαύτης μεγαλοπρε-
 πείας, ὥστε ὁ Ἡρόδοτος παραβάλλει αὐτὴν πρὸς τὰς τιμὰς τὰς ἀποδι-
 δομένας ὑπὸ τῶν δουλικῶν τῆς Ἀσίας λαῶν εἰς τοὺς νεκροὺς τῶν βα-
 σιλέων αὐτῶν, ὁ δὲ Ξενοφὼν, ὁμιλῶν περὶ τῆς κηδείας ἐνὸς τῶν βα-
 σιλέων τῆς Σπάρτης, λέγει ὅτι «ἔτυχε σεμνοτέρας ἢ κατ' ἀνθρώπον
 ταφῆς» διότι ὄχι μόνον ἐξ ἐκάστης οἰκίας σπαρτιατικῆς ὤφειλον νὰ
 παρασταθῶσιν εἰς τὴν τελετὴν ἀνὴρ καὶ γυνὴ οἰκτρῶς πενηθοφοροῦν-
 τες, ἀλλὰ τὸ γεγονός ἀνηγγέλλετο ἀμέσως καθ' ὅλην τὴν Λακωνικὴν,
 ἵνα συρρεύσωσιν εἰς Σπάρτην πολλαὶ χιλιάδες ἀνθρώπων καὶ διὰ τῶν
 κοιητῶν καὶ τῶν οἰμωγῶν αὐτῶν καταστήσωσιν ἐκπρεπεστάτην τὴν
 ἐκφορὰν, μεθ' ἣν ἐφύλαττετο δεκαήμερον κοινὸν πένθος. Κυρίως ἄρα
 εἰπεῖν, οἱ βασιλεῖς τῆς Σπάρτης ἦσαν σεβαστοὶ τῆς οἰκογενείας προστά-
 ται, οἱ ὕπατοι τῆς θρησκείας λειτουργοὶ καὶ οἱ αἰδιοὶ ἱερεῖς ἀντιπρόσω-
 ποὶ τοῦ γένους τῶν Ἡρακλειδῶν, δι' οὗ ἡ πολιτεία συνεδέετο μὲ τὰς
 ἀναμνήσεις καὶ τὰς παραδόσεις τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς· ἀλλὰ τίποτε πλείο-
 τερον. Ἀπὸ τῆς πατροπαράδοτου ταύτης εὐλαβείας ὠφελοῦμενος, ὁ

βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἀγησίλαος, ἀνὴρ πολεμικὸς ὦν μέγας καὶ κατὰ τὰλλα ἐνεργὸς, ἠδυνήθη, ἐν ἀρχῇ τῆς τετάρτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, νὰ λάβῃ πολλὴν εἰς τὰ πράγματα ὑπεροχὴν· ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα ἦσαν ἐξαιρέσεις σπανιώταται· συνήθως οἱ βασιλεῖς εἶχον ἐν τῇ πολιτείᾳ δευτερεύουσαν ἰσχὺν καὶ τάξιν· ἐπρώτεον δὲ οἱ ἔφοροι.

Καὶ τῆς γερουσίας ὁμοίως καὶ τῆς ἀγορᾶς τοῦ δήμου ἡ ἐνέργεια διήτο πολλοῦ λόγου ἀξία. Ἡ γερουσία, καλουμένη ἐν Σπάρτῃ γερωσία, ἢ γερωχία, ἢ γερωῖα, συνέκειτο ἐκ τῶν δύο βασιλείων καὶ 28 ἀνδρῶν ἐχόντων τοὐλάχιστον 60 ἐτῶν ἡλικίαν καὶ ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ δήμου διὰ βίου. Οἱ 30 οὗτοι ἄνδρες ἐλαμβάνοντο, ὡς φαίνεται, ἀνὰ 10 ἐκ ἐκάστης τῶν τριῶν φυλῶν, εἰς ἃς πιθανώτατα ἦσαν διηρημένοι οἱ Σπαρτιάται, ὡς καὶ πλείστοι τῶν ἄλλων Δωριέων. Αἱ τρεῖς φυλαὶ ὠνομάζοντο ἀπὸ Ὑλλου τοῦ Ἡρακλείους, καὶ ἀπὸ Παμφύλου καὶ Δύμαντος, τῶν υἱῶν τοῦ Αἰγυμιοῦ, Ὑλλεῖς, Πάμφυλοι, Δυμανεῖς· καὶ εἰκάζεται ὅτι ὑποδιηροῦντο εἰς 30 τμήματα, τὰ ὅποια ὠνομάζοντο ὠβαί. Ἡ δὲ ἀγορὰ ἢ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἣτις ἐκαλεῖτο ἀλία, ἥτοι σύλλογος συνάθροισις, συνέκειτο ἐξ ὅλων τῶν πολιτῶν ὅσοι συνεπλήρωσαν τὸ 30 ἔτος τῆς ἡλικίας καὶ ἠδύναντο νὰ συντελώσιν εἰς τὰ κοινὰ δεῖπνα ἢ συσσίτια. Εἰς τοὺς συλλόγους λοιπὸν τούτους ὑπεβάλλοντο τὸ περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης ζήτημα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἂν ὅχι πάντοτε, καὶ οἱ ὀλιγίστοι ἐν Σπάρτῃ ψηφίζόμενοι νόμοι. Ἀλλ' ἐκτὸς ὅτι αἱ τοιαῦται ἀφορμαὶ συνέψεως ἦσαν σπάνιαι, πολλαὶ ἄλλαι περιστάσεις συνετέλουν εἰς τὸ νὰ καθιστῶσιν αὐτὰς συνήθως ματαιίας. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου οὐδὲν ὑπεβάλλετο τὸ μὴ προϋποβληθὲν εἰς τὴν γερουσίαν. Οἱ δὲ γέροντες ἐξελέγοντο μὲν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, ἀλλ' ἡ ἐκλογὴ διεξήγετο εἰς τοιοῦτον τρόπον ὥστε προδήλως ἡ ἐπ' αὐτῆς ἐνέργεια τοῦ δήμου ἦτο ἀσθενεστάτη. Ἐν πρώτοις ἐκλέξιμοι δὲν ἦσαν, ὡς ὑποδεικνύει ὁ Ἀριστοτέλης, εἰμὴ οἱ καλοὶ ἀγαθοὶ, οἱ ἀριστοὶ, καὶ ἐκ τούτων πάλιν ὁμολογουμένως οἱ ὑπερβάντες τὸ 60 ἔτος τῆς ἡλικίας καὶ οἱ ἐπιζήτοῦντες τὸ ἀξίωμα. Οὕτω δὲ περιορισθέντος τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐκλεξιμῶν ἡ κρίσις ἐγένετο κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον. Ἐκκλησίας ἀθροισθείσης, ἄνδρες αἰρετοὶ κατεκλείοντο πλησίον εἰς οἶκημα, μὴ βλέποντες τοὺς ἐκκλησιάζοντας, ἀλλὰ μόνον τὴν κραυγὴν αὐτῶν ἀκούοντες, διότι καὶ περὶ τοῦτου, ὡς συνήθως, διὰ βοῆς, καὶ ὅχι διὰ ψηφοφορίας, ἀπεφάσιζεν ἡ ἐκκλησία. Τότε εἰσέγοντο εἰς τὴν ἐκκλησίαν οἱ ὑποψήφιοι, διερχόμενοι ὁ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου ἐνώπιον αὐτῆς· καὶ ἡ μὲν ἐκκλησία ἀνεβόα

περὶ ἑκάστου, οἱ δὲ κατάκλειστοι γραμματεῖς ἐσημείουσι ἐπὶ γραμμα-
τικῶν ὑποία τις ἦτο ἢ περὶ τοῦ πρώτου βοῆ, ὅποια ἢ περὶ τοῦ δευτέ-
ρου, ὑποία ἢ περὶ τοῦ τρίτου, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς, ὁ δὲ κατ' αὐτοὺς τυ-
χὼν τῆς πλείστης βοῆς ἀνηγορεύετο. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν,
ὅτι οἱ γέροντες, διὰ βίου προχειριζόμενοι, ἀπέβαινον πολλάκις ἐσχάτο-
γγοι, ἀνάγκη βεβαίως νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ γερουσία ὀλίγον ἡδύ-
ματο συνήθως νὰ περιστείλῃ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν τῶν ἐφόρων. Ἡ
δὲ ἐκκλησία πάλιν τοῦ δήμου δὲν συνέκειτο εἰμὴ ἐκ τῶν πολιτῶν, ὅσοι,
ὑπερβαίνοντες τὸ 30 ἔτος τῆς ἡλικίας, συνετέλουν εἰς τὰ σισσίτια· ἀλλ'
ὁ ἐριθμὸς τῶν τοιούτων πρωϊμώτατα ἡλαττώθη, διὰ τὴν ἐσχάτην πε-
ρίαν εἰς ἣν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν περιτλήθον ὅθεν πρῶτον ἡ ἐκκλησία ἦτο
ἐυάρθμος· ὅσῳ δὲ εὐάρθμον εἶναι τὸ βουλευτικὸν σῶμα, τόσῳ εὐκολώ-
τερον ἀποβαίνει ὑποχείριον. Ἐπειτα, εἰς τὴν ἐκκλησίαν ταύτην δὲν
ὑπεβάλλοντο εἰμὴ τὰ προηγουμένως ὑπὸ τῆς γερουσίας ἐγκριθέντα· ἦτοι
ἡ δικαιοδοσία τῆς ἐκκλησίας ἦτο περιορισμένη. Τελευταῖον οὐδεὶς πο-
λίτης ἡδύνατο νὰ ἀγορεύσῃ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐκτὸς ἐὰν ἰδίᾳ ἐπετρέπετο
τοῦτο ὑπὸ τῶν ἀρχόντων· ὥστε ἀληθῶς εἰπεῖν οὐδεμία ἐγένετο ἐνταῦθα
συνήθως συζήτησις ἢ περὶ τροπολογίας πρότασις, ἀλλ' αἱ προτάσεις
τῶν ἀρχόντων ἢ ἐγένοντο δεκταὶ ὅπως εἶχον, ἢ ἀπερρίπτοντο. Καὶ
τοῦτο ἐξηγεῖται εὐκόλως. Οἱ Σπαρτιᾶται, ὡς ἐκ τῆς ἀνατροφῆς ἦν
ἐλάμβανον, οὔτε ἡγάπων τὴν συζήτησιν, οὔτε ἐπιτήδευοι περὶ αὐ-
τὴν ἦσαν, ἐπὶ τοσούτον, ὥστε ὁ Θουκυδίδης, ὁμιλῶν περὶ ἀνδρὸς ἐπι-
φανεστάτου, τοῦ Βρασίδου, ἐπιφέρει μετὰ τινος περιφρονήσεως, ὅτι, ὡς
Λακεδαιμόνιος, «ἦν οὐκ ἀδύνατος εἰπεῖν.» Ἀφ' ἑτέρου, ἐπικρατεστάτη
ἐν Σπάρτῃ ἀρχὴ ἦτο ἡ μυστικότης τῆς κυβερνήσεως, τῆς ἀπολιτείας
τὸ κρυπτόν,» ὡς λέγει ὁ αὐτὸς ἱστορικός, τὸ ὅποῖον βεβαίως δὲν συνε-
βιβάζετο μετὰ πολλῶν δημοσίων συζητήσεων. Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περι-
φημον ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ἥτις συνεκροτήθη διὰ νὰ ἀποφασίσῃ περὶ
τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἐνεκα δὲ τῆς σπουδαιότητος τοῦ πράγ-
ματος, δὲν ἔκρινε διὰ βοῆς, ὡς πάντοτε, ἀλλὰ κατ' ἐξαίρεσιν διὰ ψη-
φορίας, οὐδεὶς φαίνεται λαλήσας ἄλλος ἢ ὁ βασιλεὺς Ἀρχίδαμος,
ὑπὲρ τῆς ἀναβολῆς τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου, καὶ ὁ ἑφορος Σθιναλαΐ-
δας, ὑπὲρ τῆς ἀμέσου αὐτοῦ κηρύξεως, ὅπερ ἐγένετο παραδεκτόν· ὥστε
βλέπομεν καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν ἐκκλησίαν ὑποκύντουσαν εἰς τὴν
τῶν ἐφόρων θέλησιν.

Ἀλλ' ὅποιοι τινες ἄρα ἦσαν οἱ παντοδύναμοι οὗτοι ἑφοροί; Κατὰ

τὸν Ἀριστοτέλην, ἐξελέγοντο ἐξ ἀπάντων τῶν πολιτῶν, θεραπευομένη οὕτω τῆς φιλοτιμίας τοῦ δήμου. Ἐὰν ὅμως ὁ δῆμος εἶχεν ἐν Σπάρτῃ διὰ τῶν ἐφόρων, ἅπασαν τὴν ἐξουσίαν εἰς χεῖρας αὐτοῦ, ἤθελεν εἶναι βεβαίως ἄπορον πῶς τοσοῦτον ὀλίγον ἐπενήργει εἰς τὰ πράγματα διὰ τῶν τακτικῶν αὐτοῦ ἐκκλησιῶν· πῶς δὲν ἀπῆτει νὰ δίδωσιν οἱ ἔφοροι λόγον ἐνώπιον τῶν ἐκκλησιῶν τούτων, καὶ πῶς, καθ' ὅλην τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, οὐδέποτε ἀναφαίνεται ὁ δῆμος ἐπικρατήσας ἐν Σπάρτῃ, ἀλλὰ πάντοτε, ὡς λέγουσιν ὅλοι οἱ ἱστορικοὶ, διέπουσι τὰ πράγματα οἱ πρῶτοι ἄνδρες, οἱ ἄριστοι, οἱ καλοὶ κάγαθοι. Πρὸς τούτοις, ἄδηλον μὲν εἶναι πῶς ἐξελέγοντο οἱ ἔφοροι· ἀλλ' ὁ Ἀριστοτέλης λέγει, ὡς εἶδομεν, ὅτι ὁ τρόπος τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν ἦτο παιδαριώδης· παιδαριώδῃ δὲ ὀνομάζει καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς τῶν γερόντων, τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν ἤδη τὸν μηχανισμόν· ὅθεν πιθανώτερον εἶναι ὅτι οἱ τρόποι τῆς ἐκλογῆς, ἂν δὲν ἦσαν ἀπαράλλακτοι, ὁμοιάζον ὅμως πολὺ. Τούτου διὰ τεθέντος, οὐδὲν ἦττον πιθανόν εἶναι, ὅτι ἐλογίζοντο μὲν ἅπαντες οἱ πολῖται ἐκλέξιμοι εἰς τὸ τοῦ ἐφόρου ἀξίωμα, ἀλλ' οἱ ὀλίγοι ἄνδρες οἵτινες διείπον τὰ πράγματα κατῴρθουν μὲν πάντοτε ὥστε οἱ ἐκλεγόμενοι ἢ νὰ ἀνήκωσιν εἰς τὴν τάξιν αὐτῶν, ἢ νὰ ἦναι εὐπειθεῖς εἰς τὰ νειύματά των, συνεῖχον δὲ αὐτοὺς καὶ διὰ τῆς διατάξεως καθ' ἣν οἱ ἔφοροι ὤφειλον εὐθύνας εἰς τοὺς διαδόχους αὐτῶν, ὅ ἐστι πάλιν εἰς τὰ τυφλά τῶν ὀλίγων ὄργανα. Διὰ δὲ τούτου, ὅτι οἱ ἔφοροι ἦσαν ἀπλοὶ τῆς ὀλιγαρχίας ἐπίτροποι, εἵπομεν προοιμιάζομενοι, ὅτι εἶχον τὴν ἀπαραίτητον περὶ τῆς ἐνεργείας αὐτῶν ἐνότητα, ἣν δὲν εἶχον οἱ βασιλεῖς. Τρόντι, ἡ βασιλεία φύσει ῥέπει πρὸς τὴν μοναρχικὴν ἐξουσίαν, ἐπὶ δὲ τούτῳ ἀδύνατον νὰ ὁμοφρονήσωσι καὶ νὰ συμπράξωσι δύο συγχρόνως βασιλεῖς· ἐνῷ ἡ ὀλιγαρχία φύσει ῥέπει πρὸς τὴν διατήρησιν καὶ τὴν αὔξησιν τῶν προνομίων αὐτῆς καὶ δικαίων, ἐπὶ δὲ τούτῳ δύνανται κάλλιστα νὰ ὁμοφρονήσωσι καὶ νὰ συμπράξωσι πολλοὶ ἄνδρες.

Τοιοῦτον ἦτο τὸ πολίτευμα τῆς Σπάρτης· οὐδὲν ἄλλο δηλαδὴ ἢ ὀλιγαρχία στενωπάτη, ἣτις διετήρησε μὲν ἅπαντας τοὺς τύπους τῆς δημοτικῆς πολιτείας, βασιλείαν, βουλὴν γερόντων, ἀγορὰν τοῦ δήμου, ἀλλὰ κατῴρθωσε νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ αὐτῶν πᾶσαν τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν καὶ νὰ ἐνεργῇ αὐτὴν ἀμέσως διὰ πέντε ἐνιαυσιαίων αὐτῆς ἐπιτρόπων, τῶν καλουμένων ἐφόρων. Ὀλιγαρχίαι ὅμως ἐπεκράτησαν ποτὶ λαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, κατὰ δὲ τοὺς πρώτους τούτους ἱστορικοὺς χρόνους, σχεδὸν ἅπανταχοῦ· ἀλλ' αἱ ὀλιγαρχίαι αὗται δὲν ἐκτῆσαν ποτὲ

τὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν ἐκτῆσατο ἡ ὀλιγαρχία τῆς Σπάρτης, καὶ πολ-
 λάκις μάλιστα, εὐπορήσαντος καὶ ἐκπαιδευθέντος τοῦ δήμου, ὅπως ἀπέ-
 βαλον τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα, ἐνῶ ἡ τῆς Σπάρτης ὀλιγαρχία ὄχι μόνον
 παραδόξως ἰσχυρεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας διετῆρη-
 σεν ἀναλλοίωτον τὴν ἰσχύϊν αὐτῆς. Πόθεν αὕτη ἡ διαφορά; Ἐκ τού-
 του, ὅτι οἱ προύχοντες τῆς Σπάρτης ἐφρόντισαν συγχρόνως νὰ καθυ-
 ποβάλλωσι τὸν δῆμον εἰς ἀνατροφὴν καὶ πειθαρχίαν, ἥτις ἀνεδείκνυνεν
 αὐτὸν ἀδιαλείπτως φοβερόν μὲν ἐκτελεστέον τῶν βουλευμάτων τῆς διε-
 πόσεως τὰ πράγματα ἀρχῆς, ἀνεπιτηδεύοιτον δὲ νὰ ὑψώσῃ ποτὲ κε-
 φαλὴν κατ' αὐτῆς· ὥστε ἀληθῶς εἰπεῖν, τὸ μᾶλλον λόγου ἄξιον μέρος
 τοῦ σπαρτιατικοῦ πολυτεύματος ἦσαν οἱ κοινωνικοὶ ἐκεῖνοι καὶ διαιτητι-
 κοὶ θεσμοί, ἄνευ τῶν ὁποίων ἡ Σπάρτη δὲν ἤθελεν ἀκμάσει ὅσον ἤκμασεν.

Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἱστορικῶν χρόνων, εὐρίσκομεν τοὺς κατοίκους
 τῆς Λακωνικῆς διηρημένους εἰς τρεῖς διακεκριμένας τάξεις· τοὺς Σπαρ-
 τιάτας, τοὺς περιόικους καὶ τοὺς ελλώτας. Σπαρτιάται ἦσαν οἱ κάτοικοι
 τῆς πόλεως Σπάρτης, οἵτινες, ἐκπληροῦντες αὐστηροτάτας τινας διαι-
 τητικὰς καὶ πειθαρχικὰς διατάξεις, ἀπετέλουν τὸν διαρκῆ στρατὸν τῆς
 πολιτείας καὶ ἦσαν μόνοι ἐκλέξιμοι εἰς τὰ δημόσια ἀξιώματα καὶ τὰς
 δημοσίας αὐτῆς λειτουργίας. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι οὔτε καιρὸν, οὔτε διά-
 θεσιν εἶχον νὰ ἀσχοληθῶσι περὶ γεωργίαν, ἢ ἐμπορίαν, ἢ βιομηχανίαν·
 ἔξω δὲ ἀπὸ τῶν κτημάτων τὰ ὁποῖα εἶχον περὶ τὴν Σπάρτην καὶ κατὰ
 τὴν ἄλλην Λακωνικὴν, καὶ τὰ ὁποῖα ἐκαλλιέργουν ἄντ' αὐτῶν οἱ ελ-
 λώτες, καταβάλλοντες εἰς τοὺς κυρίους μέρος τοῦ εἰσδήματος, συμ-
 ποσούμενον ἐνίοτε εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ ὅλου. Ἄλλ' ὁ Σπαρτιάτης, ἵνα ἔχῃ
 πλήρη τὰ πολιτικὰ αὐτοῦ δίκαια, ὤφειλε νὰ πράττῃ δύο τινα· πρῶτον,
 νὰ τηρῇ ἀκριβῶς τὴν διατεταγμένην πειθαρχίαν, καὶ δευτέρον, νὰ συν-
 τελῇ εἰς τὰ δημόσια δέιπνα, τὰ λεγόμενα συσσίτια, τὰ ὁποῖα δὲν συνε-
 τηροῦντο εἰμῇ διὰ τῶν εἰσφορῶν τούτων ἐκάστου πολίτου. Διὰ δὲ τὸν
 πολλαπλασιασμὸν τῶν παίδων εἰς τὰς πενεστέρας οἰκογενεας, ἀφ'
 οὗ, μετὰ τὴν κυρίευσιν ἀπάσης τῆς Λακωνικῆς, ἔπαυσεν ἡ δια-
 νομὴ νέων γῆς κλήρων, νῦν ἔξισεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὁ ἀριθμὸς τῶν
 πολιτῶν ὅσοι δὲν ἠδύναντο νὰ συντελῶσιν εἰς τὰ συσσίτια καὶ τούτου
 ἕνεκα ἀπέβαλλον τὸ πολιτικὸν αὐτῶν δικαίωμα· ὥστε περὶ τὰ τέλη
 τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου παρήχθη ἐν Σπάρτῃ διάκρισις τις, ἔγνωστος
 εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους, ἡ μεταξὺ τῶν ὀλίγων πολιτῶν ὅσοι ἐξῆ-

σκουν ἔτι τὰ πολιτικά αὐτῶν δικαιώματα, τῶν ὀνομαζομένων ἀδμοίων,⁹ καὶ τῶν πολλῶν πενήτων ὅσοι ἀπέβαλον τὰ δικαιώματα ταῦτα, τῶν λεγομένων α ὑπομειόνων. » Οἱ τελευταῖοι ὅμως οὗτοι ἠδύναντο, εὐπορήσαντες τυχόν, νὰ ἀναλάβωσι τὰ πολιτικά αὐτῶν δικαιώματα, καὶ κατὰ τοῦτο διέφερον τῶν ἄλλων ἐλευθέρων τῆς Λακωνικῆς κατοίκων, τῶν καλουμένων περιοίκων. Οἱ περίοικοι ἦσαν ἐπίσης ἐλεύθεροι, καὶ πολῖται μάλιστα, ἀλλὰ πολῖται τῶν κατὰ μέρος ἄλλων πόλεων τῆς Λακωνικῆς, οὐχὶ δὲ καὶ τῆς Σπάρτης, τῆς ὁποίας καὶ μόνης οἱ πολῖται ἐκυβέρνην τὰ κοινὰ τῆς ὅλης πολιτείας πράγματα, ἐνῷ οἱ περίοικοι δὲν ἐκυβέρνην εἰμὴ τὴν ἰδίαν αὐτῶν πόλιν, καὶ ταύτην ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν ἐπίβλεψιν τῆς Σπάρτης, ἥτις ἐνηργεῖτο ἐνίοτε διὰ διοικητῶν ἀμείνων παρ' αὐτῆς εἰς περιοικίδας τινὰς πόλεις στελλομένων, οἷοι ἦσαν οἱ εἰς Κύθηρα στελλόμενοι Κυθηροδῖκαι. Πρὸς τούτοις οἱ περίοικοι ὑπηρετοῦν μὲν ἐν τῷ στρατῷ τῆς πολιτείας ὡς ὑπλῖται, ἤτοι ὡς τακτικοὶ στρατιῶται, καὶ ἐνίοτε, ἂν καὶ σπανίως, προήγοντο εἰς τὰ ἀνώτερα αὐτοῦ ἀξιώματα· ἀλλ' ὑπηρετοῦν ὡς ἀκίς ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν οὐδ' ἀπετέλουν τὸν ἐκ μόνων τούτων συγκείμενον διαρκῆ τῆς πολιτείας στρατόν. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, οἱ Σπαρτιᾶται ἦσαν οἱ κυρίαρχοι τῆς Λακωνικῆς, οἱ δὲ περίοικοι, οἱ ἐλεύθεροι αὐτῶν ὑπήκοοι· ὥστε κατὰ τοῦτο ἡ Λακωνικὴ οὐσιωδῶς διέφερε τῆς ἀργολικῆς δημοσπονδίας, ἐν ἣ ἡ πᾶσα πόλις ἦτο ἐντελῶς αὐτόνομος, συναπτομένη πρὸς τὰς ἄλλας μόνον διὰ χαλαροῦ τινος δεσμοῦ, θρησκευτικοῦ καὶ τὸ πολὺ ἐμπορικοῦ. Ἐν τῇ Λακωνικῇ πᾶσα ἡ κυβερνητικὴ τῆς ὅλης χώρας ἐξουσία ἦτο συμπυκνωμένη ἐν Σπάρτῃ, ἥτις ὅμως συνεῖχε τοὺς πολυαριθμούς περιοίκους οὐχὶ μόνον διὰ τῆς βίας, ἀλλὰ καὶ διὰ πολλῶν ἄλλων ἠθικῶν καὶ ὕλικῶν πλεονεκτημάτων. Ἐν γένει οἱ περίοικοι, ἂν καὶ μὴ ὄντες αὐτόνομοι ἐν τῇ Λακωνικῇ, ἐνώπιον ὅμως τῆς ὅλης Ἑλλάδος θεωροῦντο μέχρι τινὸς ὡς τοιοῦτοι· διό, νικήσαντες εἰς τὰ ὀλύμπια, ἀνηγορεύοντο οὐχὶ ὡς Σπαρτιᾶται, ἀλλὰ ὡς Λάκωνες. Πρὸς τούτοις οἱ Σπαρτιᾶται περιεποιῶντο πολὺ τινὰς τοῦλάχιστον τῶν περιοίκων, καὶ ἰδίως τοὺς Ἀρυκλαίους, ὧν ἐτίμων ἐξαιρέτως τοὺς ὑπλῖτας καὶ παρέλαβον θρησκευτικὰς τινὰς πανηγύρεις, οἷον τὰ Ὑακίνθια καὶ τὴν λατρείαν τοῦ Ἀρυκλαίου Ἀπόλλωνος. Παρεκτὸς δὲ τούτων ὄλων, οἱ περίοικοι, μὴ ὄντες καθυποβεβλημένοι εἰς τὴν αὐστηράν πειθαρχίαν καὶ διαίταν τῶν Σπαρτιατῶν, ἔχοντες κτήματα, ἂν ὅχι οἷα οἱ Σπαρτιᾶται, ἀλλ' ὅμως ἀξιώλογα, καὶ πρὸ πάντων μόνοι αὐτοὶ μετερχόμενοι ἐν τῇ Λακωνικῇ

τὸ ἐμπόριον τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τῆς ἐξαγωγῆς τῶν προϊόντων, καὶ ὅλον τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον, καὶ ἐκ τούτου εὐποροῦντες, ἠδύνατο τῇ ἀληθείᾳ νὰ παραμυθῶνται διὰ τὴν ὑποτελῆ αὐτῶν θέσιν ὡς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, οἵτινες ἐξηγόραζον τὴν κυριαρχικὴν αὐτῶν ὑπεροχὴν διὰ βίου τοῦ ὑποίου ἢ σκληραγωγία δὲν ἠδύνατο νὰ ᾖ ἐπιφθονος. Ὅθεν οἱ περίοικοι πολὺ ὀλιγώτερον ἔρρεπον πρὸς τὴν στάσιν, ἢ ἡ τρίτη τῶν κατοίκων τῆς Λακωνικῆς τάξις, οἱ εἰλωτες.

Τὸ ὄνομα εἰλως, ὃ μὲν Ἐφορος συγγραφεὺς ἀκμάσας ἐν τῇ τετάρτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, μὴ σωζόμενος, ἀλλ' ἀναφερόμενος πολλάκις ὑπὸ ἄλλων καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ γεωγράφου Στράβωνος, παράγει ἀπὸ τῆς λακωνικῆς πόλεως Ἐλος, τῆς ὑποίας οἱ κάτοικοι ἀποστάντες καὶ δουλωθέντες, ἔδωκαν δῆθεν τὸ ὄνομα αὐτῶν εἰς ὑλόκληρον τὴν τάξιν ταύτην τῶν ἀνθρώπων· ἀλλ' ἡ ἐτυμολογία αὕτη θεωρεῖται ἀπίθανος· προτιμωτέρα δὲ φαίνεται ἡ ἀπὸ τοῦ ἔλω ἀχρήστου ρίζης ἐξ ἧς παράγονται πολλοὶ χρόνοι τοῦ αἰρέω, συλλαμβάνω, κυριεύω, καὶ ἐξ ἧς παρήχθη ἴσως τὸ εἰλως, καθὼς τὸ δμῶς ἀπὸ τοῦ δαμάω, δέμω· ὥστε ἂν ἡ ἐτυμολογία αὕτη ᾖ ἀκριβής, οἱ εἰλωτες ἐσημαῖνον τοὺς ἐξ αἰχμαλώτων δούλους. Ὡνομάζοντο δὲ εἰλωτες κυρίως οἱ εἰς τὰς κώμας, καὶ τοὺς ἀγροὺς τῆς Λακωνικῆς οἰκοῦντες γεωργοί· διότι τινὲς τῶν εἰλωτῶν ὑπηρετοῦν μὲν καὶ ὡς οἰκιακοὶ δούλοι ἐν Σπάρτῃ τε καὶ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις, ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι ἦσαν εὐάριθμοι παραβαλλόμενοι πρὸς τὴν μεγάλην τῶν γεωργῶν τάξιν. Οἱ γεωργοὶ οὗτοι ἐκαλλιέργουν τὰς γαῖας τῶν Σπαρτιατῶν, ἴσως καὶ τῶν περιόικων, ἐπὶ τῇ εἰς αὐτοὺς καταβολῇ μέρους τοῦ εισοδήματος, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐκποιηθῶσιν εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν, ἴσως μηδὲως ἐκποιούμενοι, δι' ἣν ἦσαν ἀνώτεροι καὶ αὐτῶν τῶν πενεπτῶν τῆς Θεσσαλίας, πρὸς οὓς καὶ μόνους ἐξ ὧν τῶν δούλων τῆς Ἑλλάδος εἰμποροῦν νὰ συγκριθῶσιν. Ἡδύνατο δὲ οἱ εἰλωτες νὰ ἔχωσιν, ὡς καὶ οἱ πενέσται, ἰδίαν περιουσίαν, καὶ ὅτε Κλεομένης Γ' ὁ Λεωνίδου προέτεινε τὴν ἐλευθερίαν εἰς πάντα εἰλωτα ὄντας καταβάλλῃ πέντε μνᾶς, ἦτοι 500 δραχμάς, εὐρέθησαν 6,000 τοιοῦτοι εἰλωτες, καταβαλόντες ὅλοι ὁμοῦ 500 τάλαντα, ἦτοι 3,000,000 δραχμῶν. Πρὸς τούτοις οἱ εἰλωτες ὑπηρετοῦν συνήθως ὡς φίλοι, ὡς ἑταῖροι δηλαδὴ στρατιῶται, καὶ ἐνίοτε, ἀλλὰ σπανίως, ὡς ὁπλίται, ὅτε καὶ ἀριστεύσαντες τυχόν, ἀπηλευθεροῦντο εἰς ἀνταμοιβὴν ὑπὸ τοῦ κράτους. Οἱ οὕτω ἀπελευθερωθέντες εἰλωτες ὠνομάζοντο νεοδαμῶδεις, ἦτοι νεωσποὶ εἰς τὸν δῆμον γενόμενοι δεκτοί, καὶ ἡ ἔξω ἐν Σπάρτῃ ὡς ὑπο-

μείονες, ἢ ἐξεπέμποντο εἰς ἐξωτερικὰς ὑπηρεσίας καὶ ἀποικίας. Τελευταῖον οἱ εἰλωτες εἶχον οἰκογένειαν, ἐλάλουν τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν ἦσαν ἐν γένει ὅλως διάφοροι τῶν ἀλλογλῶσσων, τῶν βαρβάρων, τῶν ἀγοραστῶν ἀνδραπόδων τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, εἶχον τὴν συνείδησιν τῆς ἐλληνικῆς αὐτῶν καταγωγῆς καὶ τὸν ἀδιάλειπτον πόθον τοῦ νὰ ἀνακτῇσονται τὴν ἐλευθερίαν, διὸ ἀπέβησαν πολλάκις φοβεροὶ εἰς τὴν Σπάρτην, πολλάκις ἀπέστησαν καὶ δὲν ἐδαμάζοντο εἰμὴ δι' ἀγρύπνου ἐνίοτε δὲ καὶ τυραννικῆς πολιτικῆς. Τὰ τῶν στρατοπέδων διατάσσοντο τοιοῦτοτρόπως ὥστε οἱ Σπαρτιάται νὰ ἐξασφαλίζωνται ἀπὸ πάσης αἰφνιδίου τῶν ψιλῶν ἐκείνων συστρατιωτῶν ἐπιθέσεως· καὶ κατ' οἶκον δὲ ὁ πολὺς τῆς ἐφρόντιζε πάντοτε νὰ ἀφαιρῇ τὸν πόρπακα, ἤτοι τὴν λαβὴν τῆς ἀσπίδος, ἵνα καταστήσῃ ἀδύνατον εἰς πάντα ἄλλον τὴν χρῆσιν τοῦ ὅπλου τούτου. Ἐὰν δὲ πιστεύσωμεν τὸν Πλούταρχον, ὅστις λέγει ὅτι ἱστορεῖ τοῦτο κατὰ Ἀριστοτέλην, οἱ ἔφοροι, ἀμα κατ' ἔτος ἀναλαβόντες τὴν ἀρχὴν, ἐκήρυττον πόλεμον κατὰ τῶν εἰλωτῶν, ἵνα δικαιώσῃσιν οὕτω τὴν δολοφονίαν αὐτῶν· καὶ ἔπειτα ἐξέπεμπον εἰς τὴν Λακωνικὴν νέους τινας ἐπιτηδεῖους Σπαρτιάτας, οἵτινες, ἔχοντες ξιφίδια, περιεφέροντο καθ' ὅλην τὴν χώραν φονεύοντες διὰ νυκτὸς τοὺς βωμαλειωτάτους καὶ ἐπικινδυνωτάτους εἰλωτας. Ἡ τοιαύτη κατὰ τῶν εἰλωτῶν ἐπιδρομὴ ἐλέγετο κρυπτεία, καὶ εἶναι μὲν ἀπίθανον ὅτι τοσοῦτον τακτικῶς καὶ ἐπισήμως διενηργεῖτο, ὅτι ὅμως πολλάκις παρσκευάζοντο καὶ ἐξετελοῦντο, διὰ καταχθονίων ἀληθῶς τρόπων, δολοφονίαι χιλιάδων εἰλωτῶν, εἶναι ἀναμφισβήτητον. Ἐν ἑτὶ ὁγδῶν τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅτε οἱ μὲν εἰλωτες εἶχον ἐξαιρέτως ἀγωνισθῇ ὑπὲρ τῆς πολιτείας, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Μεσσήνιοι κατεῖχον τὴν Πύλον, οἱ ἔφοροι, φοβηθέντες ἐπανάστασιν τῶν εἰλωτῶν, ἀπεφάσισαν νὰ ἀπαλλαγῶσι τῶν γενναιοτάτων καὶ μεγαλοπρνεοτάτων ἐξ αὐτῶν· ὅθεν ἀνήγγειλαν ὅτι ὅσοι αὐτῶν ἀξιοῦσιν ὅτι ἀνεδείχθησαν ἄριστοι ἐν πολέμῳ, δύνανται νὰ παρασταθῶσιν εἰς τὴν Σπάρτην ἵνα τύχωσι τῆς ἐλευθερίας. Καὶ παρέστησαν λοιπὸν διεχίλιοι περίπου, καὶ ἐστεφανώθησαν, καὶ περιήλθον τὰ ἱερὰ ὡς ἡλευθερωμένοι. Ἄλλ' οἱ ἐπίβουλοι ἐκεῖνοι στέφανοι ἐκόσμησαν θυμάτων κεφαλὰς καὶ μετ' ὀλίγον ἀπαντες οἱ ἄνδρες αὐτοὶ ἡφανίσθησαν, καὶ οὐδεὶς ποτε ἔμαθε τίνας τρόπον ἕκαστος ἐφονεύθη. Τὸ ἀπαίσιον τοῦτο γεγονός, τὸ ὁποῖον εἶναι κατὰ δυστυχίαν ἀναμφισβήτητον, διότι ἱστορεῖται ὑπὸ ἱστορικοῦ συγγραφέου, τοῦ Θουκυδίδου, μαρτυρεῖ ὅχι μόνον εἰς ποίαν ἀπανθρώπιαν ἀναγκάζονται ἐνίοτε νὰ ἐξοκεί-

λῶσι καὶ αὐτὰ τὰ εὐγενέστατα τῶν ἐθνῶν ἵνα διασώσωσι τὰ κυριαρχικὰ αὐτῶν δίκαια, ἀλλὰ καὶ ποῖα ἀκατανόητος μυστικότης ἐπεκράτει εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς Σπάρτης· διότι τελευταῖον ἡ δολοφονία τοῦ ταλαιπώρου τούτου πλήθους ἀνδρῶν γενναίων, ἀπήτησε βεβαίως πολλοὺς συνεργούς, καὶ ὅμως ὁ Θουκυδίδης, ὁ ἐπιμελέστατος ἐκεῖνος πάντος πράγματος ἐξεταστής, δὲν ἠδυνήθη νὰ μάθῃ περὶ οὐδενός ἐξ αὐτῶν πῶς ἀπέθανε· «καὶ οὐδεὶς ἤσθετο, λέγει, ὅτῳ τρόπῳ ἕκαστος διεφθάρη.» Ἐννοεῖται ὅτι δημόσιαι συζητήσεις τῆς τοῦ δήμου ἐκκλητίας οὐδόλως ἤρμυζον πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὰς πράξεις τοιαύτης κυβερνήσεως.

Ἀλλὰ τίς ἦτο ἡ δύναμις δι' ἧς συνετηρεῖτο ἡ φοβερά αὕτη κυριαρχία καὶ δι' ἧς ἡ Σπάρτη ἐπραξε κατ' εὐτυχίαν ἔργα γενναϊότερα καὶ ἑλληνικώτερα τοῦ πρό μικροῦ ἱστορηθέντος; Ἡ δύναμις αὕτη ἦσαν οἱ Σπαρτιάται, οἵτινες ἀπετέλουν, ὡς προείπομεν, τὸν διαρκῆ, τὸν ἀδιαλείπτως ἀσκούμενον, καὶ ἀδιαλείπτως γρηγοροῦντα, καὶ τυφλῶς πειθαρχοῦντα στρατὸν τῆς πολιτείας, οἵτινες ἐπὶ τούτῳ ἐγεννῶντο, ἐπὶ τούτῳ ἀνετρέφοντο, ἐπὶ τούτῳ ἔζων, οὐδεμίαν ἄλλην ἔχοντες ἐπὶ γῆς ἀσχολίαν καὶ ἡδονὴν ἢ τὸ προπολεμεῖν ὑπὲρ πατρίδος καὶ ὑπὲρ αὐτῆς θνήσκειν.

Τῶντι ὁ Σπαρτιάτης ἐστρατολογεῖτο εὐθὺς ἐκ γενετῆς διὰ τοῦτο τὰ νεογνὰ ἐξετάζοντο ἀμέσως, ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων τῆς φυλῆς, ἐὰν ἦναι εὐπαγῇ καὶ βρωμαλέα, καθὼς σήμερον οἱ νεοσύλλεκτοι ἐξετάζονται ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων ἐπιτροπῶν, ἐὰν ἔχῃσι τὸ ἀναγκαῖον ἀνάστημα καὶ τὴν ἀναγκαίαν ὑγείαν· παρεκτὸς μόνον ὅτι ἐν Σπάρτῃ τὰ ἀσθενῆ ἢ ἄμορφα βρέφη, ἐθανατοῦντο ριπτόμενα εἰς τὰς λεγομένας Ἀποθέτας· βαρυνθῶντι παρὰ Ταύγετον τόπον· διότι μὴ δυνάμενα νὰ ὑπηρετήσωσιν ὡς στρατιῶται, ἐλογίζοντο ὅλως ἄχρηστα ἐπὶ γῆς. Καὶ μέχρι τῆς ἡλικίας τῶν ἐπτὰ ἐτῶν, ἡ ἐπιμέλεια τῶν παίδων ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τοὺς γονεῖς, οἵτινες ὅμως δὲν ἠδύναντο νὰ ἀνατρέφωσιν αὐτοὺς κατὰ τὸ δοκοῦν, ἀλλ' ὤφειλον νὰ ὑποτάσσωνται εἰς κανόνας τινάς ἐπιτηθείους νὰ προλαμβάνωσι τῆς ὑπερβολικῆς στοργῆς τὴν κατὰχρησιν. Ἀπὸ δὲ τῶν ἐπτὰ ἐτῶν, ἤρχιζε μακρὰ δημοσία τῶν παίδων ἀγωγή, ἥτις ἀπέβαινε ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τραχυτέρα, καθ' ὅσον προσγγίζον εἰς τὴν τῶν ἐφήβων ἡλικίαν. Ἐπὶ τούτῳ παρεδίδοντο εἰς δημοσίον λειτουργόν, τὸν παιδονόμον, ὅστις διήρπει αὐτοὺς εἰς τάξεις ἢ ἀγέ-

λας, ἐκάστης τῶν ὑποίων προΐστατο νέος εἰκοσαετής, διακεκριμένος μὲν ἐπὶ ἀνδρεία καὶ συνέσει, ἔργον δ' ἔχων τὴν ἄμεσον τῆς ἀγέλης ἄσκησιν καὶ ἐφορείαν, ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν τοῦ παιδονόμου ἐπιτήρησιν. Ἡ ἀνατροφή τὴν ὑποίαν ἐνταῦθα ἐλάβανον οἱ παῖδες τῆς Σπάρτης εἶχε κυρίως σκοπὸν νὰ διαμορφώσῃ ἄνδρας μέλλοντας νὰ ζήσωσιν ἐν τῷ μέσῳ μυρίων κινδύνων καὶ δυσχερειῶν, καὶ νὰ κρατήσωσιν ὑπὸ τὸν σιδηροῦν αὐτῶν ζυγὸν ὑπηκόους αἰείποτε ἐτοιμούς νὰ στασιάσωσιν. Ὅθεν ὁ νέος Σπαρτιάτης δὲν ἤξευρεν ἴσως νὰ ἀναγνώσῃ ἢ νὰ γράψῃ καὶ ὀλίγιστα ἐδίδασκετο ἐκ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν ὅσαι πλουτίζουσιν ἢ κοσμοῦσι τὴν κοινωνίαν, ἀλλ' ἤξευρε νὰ τρέχῃ, νὰ πηδᾷ, νὰ παλαίῃ, νὰ ῥίπτῃ δίσκον ἢ ἀκόντιον καὶ ἐν γένει νὰ μεταχειρίζεται πᾶν ὅπλον μετὰ ῥώμης, εὐστροφίας καὶ χάριτος ἀπαρμιλλοῦ καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἐν τούτοις πᾶσαι αὐταὶ αἱ ἀσκήσεις ἦσαν κοινόταται. Ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων, ὁ βίος αὐτοῦ ἦτο σχολεῖον ἀδιαλειπτον καρτερίας. Ἐτροφὴ γλίσχρος, ἱματισμὸς ἐλαφρὸς, ὁ αὐτὸς ὢν ἐν θέρει τε καὶ χειμῶνι, ὕπνος ἐπὶ στιβάδων ἃς αὐτὸς παρεσκεύαζε συμφορῶν ἐκ τοῦ παρὰ τὸν Εὐρώταν φυομένου καλάμου, πάλῃ πρὸς τοὺς συντρίφους, πληγαὶ διδόμεναι ὑπὸ τοῦ ἐπιστάτου, μᾶλλον ἵνα ἀσκήσῃ πρὸς τοῦτο τὸν παῖδα, ἢ ἵνα τιμωρήσωσιν αὐτόν, τὰ πάντα συνειθίζον τὸν νέον Σπαρτιάτην εἰς τὴν ἐνδειαν καὶ εἰς τὸν κόπον, τὰ πάντα ἐδίδασκον αὐτῷ τὴν ὑπομονήν. Ἐκ τῶν καλῶν τεχνῶν, αἱ μόναι περὶ ἃς ἐγυμνάζετο ἦτο ὁ χορὸς, τὸ ἄσμα, ὁ αὐλὸς καὶ ἡ κιθάρα. Ἀλλὰ καὶ ὁ χορὸς αὐτὸς ἐρρυθμίζετο εἰς τρόπον ὥστε νὰ ὑποβρέψῃ τὴν κοινὴν φιλοτιμίαν, μάλιστα δὲ τὴν τῶν νέων, διότι, τριῶν ὄντων τῶν χορῶν, κατὰ τὰς τρεῖς ἡλικίας, ὁ μὲν τῶν γερόντων ἀρχόμενος ἐψάλλεν.

Ἄμμες πόκ' ἤμες ἄλκιμοι νεανία·

ὁ δὲ τῶν ἀκμαζόντων ἀνδρῶν, ἀποκρινόμενος ἔλεγεν·

Ἄμμες δὲ γ' εἰμές· αἱ δὲ λῆς, πείραν λάβε

ὁ δὲ τρίτος, ὁ τῶν παίδων, ἐπέφερεν·

Ἄμμες δὲ γ' ἐσόμεθα πολλῶν κάρρονες.

Ὅμοιως αἱ ψαλαὶ δι' ὧν ἐκοσμεῖτο ἡ μνήμη ἢ περὶ ἃς ἠσκήετο ἡ φωνὴ τῶν νέων, ἦσαν ἢ ὕμνοι ἱεροὶ ἢ ἡρωϊκὰ ἄσματα· τούτου ἕνεκα τὰ διηγητικὰ ἔπη, ἃν δὲν εἰσῆχθησαν ἐν Σπάρτῃ ὑπὸ τοῦ Λυκούργου, πρῶτμώτατα ὅμως ἔτυχον πολλῆς ἐν αὐτῇ δεξιότητος καὶ διὰ τοῦτο πάλιν ἐτιμήθη μὲν ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ὁ Ἀθηναῖος ποιητὴς Τυρταῖος, ὁ δὲ

ἔργων ἀποδείξας, ὅτι εἶχεν ἐν ἑαυτῷ τὸ ἱερὸν πῦρ τῆς παρ' αὐτοῦ ὕμνη-
 σείσης ἀνδρείας, ἐδιώχθη δὲ ὁ Πάριος ποιητὴς Ἀρχίλοχος, ὅστις ἐπρέ-
 σθαι, ὅτι εἶναι προτιμότερον ν' ἀποβάλῃ τὰ ὅπλα ἢ ν' ἀποθάνῃ. Πά-
 σαι λοιπὸν αὐταὶ αἱ ἀσκήσεις προέθεντο νὰ διαπλάσωσι μᾶλλον τὴν
 καρδίαν, ἢ νὰ ἀναπτύξωσι τὸν νοῦν καὶ ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ ἐγύμναζεν
 ὁ νομοθέτης ἐκ παίδων τοὺς νέους νὰ ἀποκρίνωνται μετὰ βραχύτητος
 ζωῆς, καὶ ἐνίοτε μὲν πικρᾶς, πάντοτε δὲ ἀποφθεγματικῆς, ἥτις ἀπέ-
 βη ὁ παροιμιώδης χαρακτὴρ τῆς σπαρτιατικῆς διπλίας· ὁ νομοθέτης
 δηλαδὴ ἤθελε διὰ τοῦτου ὅχι νὰ ὀξύνῃ τὸ πνεῦμα τῶν νέων, ἀλλὰ
 μᾶλλον νὰ συνειθίσῃ αὐτοὺς νὰ διατηρῶσιν ἀτάραχον τὴν ψυχὴν καὶ
 νὰ ἐπινοῶσι καὶ ἀποφασίζωσι τάχιστα τὸ πρακτέον. Πρὸ πάντων δὲ
 ἐδιδάσκοντο, καὶ τοῦτο ἔργῳ μᾶλλον ἢ λόγῳ, νὰ ἦναι σεμνοὶ καὶ εὐ-
 πειθεῖς, νὰ σέβωνται τοὺς γέροντας καὶ τὰς ἀρχάς, διότι τοῦτο ὑπελαμ-
 βάνετο εὐλόγως ὡς ἡ ἀσφαλεστέρα βάσις τῆς ὅλης πολιτείας. Τὸ βῆμα
 καὶ τὸ βλέμμα τῶν νέων σπαρτιατῶν, καθ' ὁδὸν διερχομένων, ἐνέφαι-
 νον, ὡς παρατηρεῖ ὁ Ξενοφῶν, τὴν κοσμιότητα καὶ τὴν σωφροσύνην.
 Ἐνώπιον τῶν πρεσβυτέρων, ἦσαν συνεσταλμένοι ὡς κόραι, καὶ σιωπηλοὶ
 ὡς ἀγάλματα, ἐκτὸς ἂν ἀπηυθύνετο πρὸς αὐτοὺς ἐρώτησις. Τὸ δὲ πρὸς
 τοὺς νόμους σέβας, δι' ὃ ὁ Σπαρτιάτης ἀπέβη τοσοῦτον πολέμιος πάσης
 ἰστωρικῆς καινοτομίας, οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ἀπόρροια τοῦ θρησκευτικοῦ
 ἐκείνου φόβου ὃν ἐκ παίδων διὰ τῆς ἀνατροφῆς συνελάμβανε πρὸς τοὺς
 γέροντας καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας· διότι ἐν γένει οἱ Σπαρτιάται ἐφρό-
 νουν, ὅτι διὰ τοῦ φόβου μάλιστα συνέχεται ἡ πολιτεία, καὶ τοῦτου ἐνε-
 κα ἡγεῖρον φόβου ἱερὸν παρὰ τῇ κατοικίᾳ τῶν ἐφόρων. Ἀνάλογος δὲ
 ἦτο καὶ ἡ τῶν κορῶν ἀνατροφή, αἵτινες ὑπεβάλλοντο εἰς ἀσκήσεις, πολ-
 λάκις δημοσίας, σχεδὸν ὁμοίας τῶν ἀσκήσεων περὶ ἃς ἐγυμνάζοντο οἱ
 νέοι· καὶ τοῦτο διότι, καθὼς ὁ σκοπὸς τοῦ νομοθέτου ἦτο νὰ ἀναδείξῃ
 τοὺς νέους προπάντων ἀγαθοὺς στρατιώτας, οὕτω ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο
 νὰ καταστήσῃ τὰς νέας ἐπιτηδεΐας γὰ γεννήσωσι παῖδας ἱκανοὺς νὰ
 ἀναδειχθῶσι στρατιῶται ἀγαθοί. Ὅσα δὲ ἱστοροῦνται περὶ τῆς τρυφῆς
 καὶ ἀσωτίας γυναικῶν τινων τῆς Σπάρτης, ἀναφέρονται προδήλως εἰς
 χρόνους καθ' οὓς εἶχεν ἤδη παρακμάσει τὸ πολίτευμα.

Ἀπὸ τῆς ἡλικίας τῶν 20 ἐτῶν, ἤρχιζεν ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία
 τοῦ Σπαρτιάτου, ἥτις ἐξηκολοῦθε ἀδιακόπως μέχρι τῆς ἡλικίας τῶν
 60 ἐτῶν. Ἡ πανοπλία τοῦ ὁπλίτου τῆς Σπάρτης ἦτο κυρίως εἰπεῖν
 σχεδὸν ὁμοία τῆς τῶν ἄλλων τῆς Ἑλλάδος ὁπλιτῶν πανοπλίας, ἥτις

πάλιν, πλὴν τοῦ ἄρματος, τὸ ὅποῖον ἔπαυσε νὰ ᾔηται ἐν χρήσει, μικρὸν
 διέφερε τῆς τῶν ἡρώων πανοπλίας, ἣν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ πε-
 ριεγράψαμεν. Πρὸς δὲ τούτοις ἡ τοῦ σώματος ἄσκησις καὶ ἡ περὶ τα-
 ῦπλά γυμνασις ἀπετέλουν ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐν τῶν κυριωτά-
 των τῆς ἀνατροφῆς τοῦ ἐλευθέρου ἀνδρὸς κεφαλαίων. Ἄλλ' ἡ ὑπεροχὴ
 τῆς Σπάρτης ἐκ τούτου ἐπήγαγεν, ὅτι, ἐνῷ παντοῦ ἄλλου οἱ πολῖται
 εἶχον καὶ ἄλλας ποικίλας ἐργασίας, γεωργίαν, βιομηχανίαν, ἐμπορίαν,
 ναυτιλίαν, διανοητικὰς ἀσχολίας, ἠθικὰς μελέτας, φιλολογικὰς συζη-
 τήσεις, τῆς Σπάρτης ὁ πολῖτης ἦτο δι' ὅλου τοῦ βίου στρατιώτης, καὶ
 οὐδὲν ἄλλο ἢ στρατιώτης, ὥστε ἐπλεονέκτει κατὰ τοῦτο ὅλων τῶν
 λοιπῶν Ἑλλήνων. Παρεκτὸς τούτου, εἰς τὰς ἄλλας τῆς Ἑλλάδος πό-
 λεις, ὁ πολῖτης, ὁπλισθεὶς ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς ἀνάγκης, κατετάσσεται κατὰ
 τὰς πολιτικὰς αὐτοῦ φυλὰς καὶ ἄλλας ὑποδιαιρέσεις, ὑπὸ ταξιαρχίας
 κατὰ τύχην ἐκλεγομένους καὶ εἰς τὰς τάξεις ὅπου δὲν ἦτο ἐκ προοιμίου
 ὁρισμένη ἡ θέσις αὐτοῦ· ἐνῷ εἰς τὴν Σπάρτην αἰετοτε ὑπῆρξαν εἰδικαί
 στρατιωτικαὶ διαιρέσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις ὅπως διάφοροι τῶν πολιτι-
 κῶν. Τῶν διαιρέσεων τούτων ἡ θεμελιώδης βᾶσις ἦτο ἡ ἐνωμοτία,
 συγκεκλιμένη ἐξ 23, ἢ 33, ἢ 36 ἀνδρῶν, ἀδιαλείπτως συνησχυμέναν
 περὶ τοὺς πολεμικοὺς ἐξελιγμοὺς καὶ συνδεδεμένων πρὸς ἀλλήλους διὰ
 ὄρκου κοινοῦ, ἐξ οὗ τὸ ὄνομα ἐνωμοτία. Ἀρχηγὸς τῆς ἐνωμοτίας ἦτο
 ὁ ἐνωμοτάρχης, ὁ ῥωμαλεώτερος καὶ ἐπιτηδεϊώτερος τῶν πολεμιστῶν
 αὐτῆς, ὅστις διεύθυνε τὴν ἐνωμοτίαν καὶ προΐστατο τῆς πρώτης αὐτῆς
 σειρᾶς, φροντίζων, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων σειρῶν προΐστανται οἱ ἀρι-
 στοὶ τῶν στρατιωτῶν, οἱ καλούμενοι πρωτοστάται. Αἱ ἐνωμοταί ἐγ-
 μνάζοντο συνεχῶς νὰ βαδίζωσιν ἀπὸ κοινοῦ, νὰ διασπῶνται αἶφνης εἰς
 τμήματα καὶ νὰ τρέπωνται δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ εἰς τοιοῦτον τρόπον,
 ὥστε ὁ ἐνωμοτάρχης καὶ οἱ πρωτοστάται νὰ ᾔηται πάντοτε οἱ πρὸς τοὺς
 πολεμίους πρῶτοι ἀντιπαρατασσόμενοι ἄνδρες. Τὸ βῆμα τῶν ἐνωμοτιῶν
 ἐρρυθμίζετο, εἰς τε τὰ γυμνάσια καὶ ἐν τῇ μάχῃ, πρὸς τὸν αὐλόν· καὶ
 οἱ συγκροτοῦντες αὐτὰς ἦσαν τοσοῦτον ἐντελῶς ἡσυχῆ περὶ τὰς κι-
 νήσεις τῆς ἐνωμοτίας, ὥστε ἐὰν συνέπιπτε νὰ διαταραχθῇ ἡ τάξις αὐ-
 τῆς, οἱ διαλυθέντες στρατιῶται ἠδύναντο οἰκοθεν νὰ ἐπανέλθωσι πάλιν
 εἰς τὴν θέσιν των, ἥς πρὸ καιροῦ ἐγνώριζον καὶ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν σει-
 ράν. Δύο ἢ τέσσαρες ἐνωμοταί ἀπετέλουν μίαν πεντηκοστὴν, αἱ δὲ πεν-
 τηκοσταί ἀπετέλουν πάλιν τὸν λόχον, οἱ δὲ λόχοι, τὴν μόραν· καὶ
 μόραι ἐν ὅλοις ἦσαν ἐξ, ὧν ἐκάστη συνέκειτο, κατὰ τὰς διαφορὰς πε-

μετάσεις καὶ χρεῖας, ἐκ 400, ἢ 500, ἢ 600, ἢ καὶ 900 ἀνδρῶν. Πλείστη δὲ ἐπεκράτει περὶ τὴν διεύθυνσιν ἐνότης, διότι ὁ μὲν βασιλεὺς, ὡς τῶν ὅλων ἡγεμὼν, ἐδίδε τὰς διαταγὰς αὐτοῦ εἰς τοὺς πολεμάρχους, ἦτοι τοὺς ἀρχηγούς τῶν μορῶν, οὗτοι δὲ διεβίβαζον αὐτὰς εἰς τοὺς λοχαγούς, οἱ λοχαγοὶ πάλιν εἰς τοὺς πεντηκοστῆρας καὶ τελευταῖον οἱ πεντηκοστῆρες εἰς τοὺς ἐνωμοτάρχας, ἐπιμελεῖα τῶν ὑποίων ἐξετελοῦντα ὑπὸ ἐκάστης ἐνωμοτίας τὰ παραγγελθέντα. Καὶ ἂν εἰς ταῦτα πάντα τὰ πλεονεκτήματα τῆς σωματικῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς στρατιωτικῆς τέχνης, προσθέσωμεν τὸ πνεῦμα ὑπὸ τοῦ ὑποίου, ὡς ἐκ τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῶν νόμων, ἐνεπνεόοντο ἅπαντες οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, θέλομεν ἐννοῆσαι διατὶ ὁ σπαρτιατικὸς στρατὸς ἀπέβη ἀήττητος. Τὸ σύνθημα τοῦ Σπαρτιατοῦ ἦτο « νίκη ἢ θάνατος, » μᾶλλον δὲ, καθὼς λέγεταί, « ἢ εἴ ποτε Λάκαινα πρὸς τὸν υἱόν, παραδίδουσα αὐτῷ τὴν ἀσπίδα· ἢ ἢ τὴν ἢ ἐπὶ τὰς, » ὃ ἐστὶν ἢ νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀσπίδα αὐτοῦ εἰς Σπάρτην, ἢ νεκρὸς ἐπὶ τῆς ἀσπίδος ν' ἀνακομισθῇ· διότι ὁ ἀπολίσσας τὸ ὅπλον τοῦτο καὶ ἐπιζήσας, ἐλογίζετο ἄτιμος καὶ ἐπασχεν ὅσα ἀδύνατον ἦτο νὰ ὑποφέρῃ ψυχὴ εὐγενῆς. Ὁ τρέσας, δηλαδὴ ὁ δειλιάσας, καὶ μὴ προτιμήσας τῆς ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης φυγῆς τὸν μετὰ τῶν συναγωνιστῶν θάνατον, ἀπέβαλλε πάντα τὰ τοῦ πολέμου δίκαια καὶ διετέλει διὰ παντός ὑπὸ ὅλων περιφρονούμενος. Ὁ Ἀριστόδημος ἦτο ὡς τῶν 300 Σπαρτιατῶν, οἵτινες, ὑπὸ τὸν βασιλέα Λεωνίδα, ἀντιπαρτάχθησαν, ἐν Θερμοπύλαις, πρὸς τοὺς Πέρσας· μόνος δὲ αὐτὸς δὲν ἐπῆλθε μετὰ τῶν ἄλλων, ἀλλὰ διεσώθη ἀγενῶς εἰς Σπάρτην. Ἐνταῦθα ὁ μὲν ὑπέκυψεν εἰς ὄνειδος βαρὺ· οὐδεὶς ἤθελε νὰ δώσῃ αὐτῷ πῦρ, καὶ οὐδεὶς πρὸς αὐτὸν διελέγετο, πάντες δὲ ἐπιδεικνύοντες αὐτὸν ἐλπίον· ὁ τρέσας Ἀριστόδημος. Τοιαύτη ἦτο ἐν Σπάρτῃ τοῦ ἀνάνδρου ἡ τύχη. Ἐὰν ἦτο ἄγαμος, δὲν εὗρισκε σύζυγον, εἰς εἶχε κόρας, δὲν εὗρισκε γαμβρόν. Οἱ νέοι οὐδὲν ὤφειλον πρὸς τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ σέβας, καὶ ὅσα, ὡς ἀπίστρεφον ἀπὸ αὐτοῦ τὸ πρόσωπον, ἠδύναντο νὰ ραπίσωσιν αὐτὸν ἀτιμωρητί. Ὡστε « οὐδὲν θαυμάζω, » ἀνακράζει ὁ Ξενοφῶν, « προκαλεσθαι ἐκεῖ θάνατον ἀντὶ τοῦ οὕτως ἀτίμου τε καὶ ἐπονειδίστου βίου. »

Ἰνα δὲ καθ' ὅλα ἐξομοιωθῇ ἡ σπαρτιατικὴ πολιτεία πρὸς στρατόπεδον μᾶλλον ἢ πρὸς συνήθη ἀνθρώπων κοινωνίαν, οἱ Σπαρτιαταὶ δὲν διακρίνοντο κατ' ἰδίαν ἕκαστος εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν κοινῷ εἰς δημόσια συσσίτια, ἢ φειδίτια, εἰς τὰ ὑποῖα πάντες ὤφειλον νὰ παρα-
(ΕΛΛ. ΙΣΤΟΡ. Κ. ΠΑΡΑΡΗΓΟΡΟΥΔΟΥ, ΤΟΜΟΣ Α') 14

καθήσωσι, μηδ' αὐτῶν τῶν βασιλείων ἐξαιρουμένων· μόνοι οἱ ἴφρα-
 ως εἶδομεν, ἀπηλλάττοντο τῆς κοινῆς ταύτης διαίτης. Τοσοῦτον δι-
 σπουδαία ἐλογίζετο ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ καθήκοντος τούτου, ὥστε ὁ μὴ
 δυνάμενος νὰ συντελέσῃ εἰς τὰ συσσίτια, δὲν ἠδύνατο οὐδέ τὰ πολιτικά
 αὐτοῦ δικαιώματα νὰ ἐκπληρώσῃ. Καὶ ἦσαν μὲν τὰ δεῖπνα ταῦτα λι-
 τότατα, ἀλλ' ὅμως πολλοὶ Σπαρτιᾶται ἦσαν τοσοῦτον πένητες, ὥστε
 δὲν εἶχον νὰ καταβάλωσι τὴν ἐπὶ τούτῳ τεταγμένην μικρὰν εἰσφοράν,
 ἐξ οὗ ἀμέσως συνάγεται, ὅτι ἡ περίφημος ἰσότης τῶν περιουσιῶν, τὴν
 ὁποίαν ὁ Λυκούργος λέγεται εἰσαγαγὼν ἐν Σπάρτῃ, ἀληθῶς δὲν ἐπι-
 κράτει ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Ἀλλ' ὅτι ἰσοκτημοσύνη ποτέ, ἢ τοῦλάχιστον
 στον ἐπὶ τῶν γνωστῶν ὅπως οὖν ἱστορικῶν χρόνων, δὲν ὑπῆρξεν ἐν Σπαρ-
 τῇ, ἀποδεικνύεται καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν τεκμηρίων. Ἐν πρώτοις ἰστο-
 ρεῖται, ὅτι καθ' οὓς χρόνους συνετάχθη τὸ εἰς τὸν Λυκούργον ἀποδι-
 δόμενον πολίτευμα, διενεμήθη πᾶσα ἡ Λακωνικὴ εἰς 39, 000 ἰσο-
 κλήρους, ἐξ ὧν 9,000 ἔλαβον οἱ Σπαρτιᾶται, 30,000 δὲ οἱ περίοικοι.
 κατὰ τοὺς χρόνους ὅμως ἐκείνους οἱ Σπαρτιᾶται πολὺ ἀπείχον ἐπὶ τῷ
 νὰ ἦναι κύριοι ἀπάσης τῆς Λακωνικῆς, ἦσαν δὲ συνεσταλμένοι ἐντὶ
 τῆς στενῆς κοιλάδος τῆς Σπάρτης. Παρεκτός τούτου, ἡ ἰσοκτημοσύνη
 αὕτη ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου καὶ ἄλλων μεταγενεστέρων
 συγγραφέων, ὅχι ὅμως καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων, τοῦ Ἡρόδοτου, τοῦ
 Θουκυδίδου, τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ Ἀριστοτέλους, ὧν πολλοὶ ἐξεναντίας
 ὁμιλοῦσι περὶ τῆς ἐπικρατοῦσης ἐν Σπάρτῃ ἀνωμαλίας τῶν περιουσιῶν.
 Καὶ τῶντι, ἐπὶ ἀπὸ τῆς ἑκτῆς πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, ὁ τότε
 ἀκμάσας Λέσβιος ποιητὴς Ἀλκαῖος μνημονεύει Ἀριστοδήμου τινὸς πα-
 ραπονουμένου ἐν Σπάρτῃ κατὰ τῆς ὑπεροψίας τῶν πλουσιῶν καὶ τῆς
 τῶν πενήτων ταπεινώσεως.

Ὡς γὰρ δὴ ποτ' Ἀριστόδαμόν φαισ' οὐκ ἀπάλαμνον ἐν Σπάρτῃ λόγον
 εἶπῃν· χρήματ' ἀνὴρ· πενιχρὸς δ' οὐδεὶς πέλει· ἐσλὸς οὐδὲ τίμιος.

Καὶ ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ὀνομαστὶ πολλοὺς εὐπόρους Σπαρτιᾶτας, ἰδίως
 δὲ τὸν Σπερβίαν καὶ τὸν Βοῦλιν, περὶ ὧν λέγει· «χρήμασιν ἀνήκοντες
 εἰς τὰ πρῶτα,» ὃ ἐστίν, ὅτι ἦσαν ἐκ τῶν πλουσιωτάτων Σπαρτιᾶτων.
 Πολλοὶ πρὸς τούτοις Σπαρτιᾶται ἐνίκησαν εἰς τὰ ὀλύμπια διὰ τέθριπ-
 που ἄρματος· ἐννοεῖται δὲ ὅτι δὲν ἠγωνίσθησαν μόνοι οἱ νικήσαντες,
 ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πολλοί, καὶ ὅτι διὰ τὴν ἀγωνισθῆναι τις τέθριππον δὲν
 ἔτρεφε τέσσαρας μόνον ἵππους, ἀλλὰ πολὺ πλεοντέρους. Ὡς τε ἡ σπαρ-

πολιτεία, ἣτις εἶχε πολλὰ τὰ ἀληθῶς παράδοξα, δὲν περιέλα-
 βεν ὅμως καὶ τὸν ἀλλόκοτον τοῦτον θεσμόν τῆς ἰσοκτημοσύνης, τὸν
 ὅπου τὸσοῦτοι ἄνθρωποι ὠνευρέθησαν, ἀλλὰ ποτὲ δὲν θέλομεν
 εἰδὲν ἐπιτελεσθέντα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, διότι ἀντιβαίνει εἰς τὴν φύσιν
 αὐτῆν τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ κατακτῆται τῆς Σπάρτης διένειμαν, πιθανῶς,
 πρὸς ἀλλήλους διὰ κλήρων, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἴσων, τὰς πλεί-
 στας τῶν γαίων, καθόσον δ' ἐγένοντο κύριοι ἀπάσης τῆς Λακωνικῆς,
 ἐπανελάβον τὰς διανομὰς ταύτας. Ἀλλὰ προκόντος τοῦ χρόνου, ἀφοῦ
 ἐπαύσαν αἱ νέαι κατακτήσεις καὶ αἱ νέαι διανομαί, πολλαὶ οἰκογένειαι,
 διὰ τὸν πολλαπλασιασμόν τῶν ἀπογόνων, ἀπέβησαν φυσικῶς τῷ λόγῳ
 πενίσταται. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ὁ Σπαρτιάτης ἐπρόσπαθει, διὰ
 παντὸς τρόπου, νὰ διασώσῃ τὸν κλῆρον αὐτοῦ, διότι ἕμα στερηθεὶς τού-
 του, ἐπειδὴ οὔτε ἐμπόριον οὔτε τέχνην μετήρχετο, δὲν εἶχε πῶς νὰ
 συνεισφέρει εἰς τὰ συστάσια, καὶ ἀπέβαλλε τὰ πολιτικὰ δικαια· ἀλλ' ἐπὶ
 τήλους πολλοὶ ἐξ ἀναποδράστου ἀνάγκης ὑπέκυψαν εἰς τὴν θυσίαν ταύ-
 την, τοσοῦτω μᾶλλον, ὥσπερ, ἂν δὲν ἐπετρέπετο ἡ πώλησις τῶν κλήρων,
 δὲν ἀπηγορεύετο ὅμως ἡ διὰ δωρεᾶς καὶ διὰ διαθήκης ἀπαλλοτριώσεις
 αὐτῶν, ὅπερ, κατὰ τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἔφερεν
 αὐτὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα· καὶ συνέβη οὕτω βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον
 μεγάλη περιουσιῶν ἀνωμαλία. Ἀλλ' ἐὰν ἡ ἰσότης τῶν κτημάτων ποτὲ
 δὲν καθιερώθη, ἡ τοῦλάχιστον πρωϊμώτατα ἐξέλιπεν ἐν Σπάρτῃ, βέ-
 βαιον εἶναι ὅτι ἐπεκράτησεν ἐν αὐτῇ ἰσότης διαίτης, καὶ ὅτι πλοῦσιοι
 καὶ πένητες, ἄνδρες καὶ παῖδες, νέοι καὶ νέαι καθυπεβλήθησαν εἰς τὸν
 αὐτὸν καταθλιπτικὸν βίον, εἰς τὸν αὐτὸν ἱματισμόν, εἰς τὴν αὐτὴν
 ἄσκησιν, καρτερίαν, πειθαρχίαν καὶ ἀμάρθειαν. Διὰ τὴν ἐξασφαλισθῆ δέ
 βουν ἐνεστὶν ἡ παράτασις τοῦ βίου τούτου, ἐδέησε νὰ ἐμποδισθῇ ἡ σχέ-
 σις μετὰ ξένων, οἵτινες διῆγον ἄλλον ὅλως διόλου βίον καὶ τῶν ὑποίων
 τῷ παράδειγμα ἡδύνατο νὰ παρασύρῃ τοὺς Σπαρτιάτας. Ὅθεν οὐδεὶς
 Σπαρτιάτης ἡδύνατο ἄνευ ἀδείας νὰ ἀποδημήσῃ, οὐδ' ἐπετρέπετο κυ-
 ρίως εἰς ξένους ἢ ἐν Σπάρτῃ διατριβή. Τούτους ἀνείχοντο μὲν, ὡς φαί-
 νεται, ἐνίοτε αὐτόθι, ἀλλ' ἡδύνατο πάντοτε νὰ ἀποπέμψωσι δυνάμει
 τοῦ περὶ ξενηλασίας ἐπικρατοῦντος νόμου.

Τὸ σπαρτιατικὸν τοῦτο πολίτευμα εἶναι τὸ ἀρχαιότερον, καθ' ὅσον
 γνωρίζομεν, προῖον τῆς ῥοπῆς τὴν ὑποίαν λαμβάνει ἡδὴ τὸ ἑλληνικὸν
 πνεῦμα, τοῦ νὰ ρυθμίσῃ διὰ θεσμῶν ὠρισμένων, τὰς ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν

χρόνων αὐτοφυεῖς αὐτοῦ περιστάσεις καὶ σχέσεις· ἐνταῦθα δὲ τὸ πολίτευμα τοῦτο εἶναι καὶ ἐν τῶν μᾶλλον δυσκατάληπτων γεγονότων τῆ ὅλης ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος. Εἶδομεν ὅτι ἐνέδωκε τὸν ἀνθρώπον οὗς ἐκ γενετῆς καὶ δι' ὅλου τοῦ βίου ἐκράτει αὐτὸν δέσμιον, διὰ σιδηρὰ πλέγματα, τὸ ὅποῖον οὐδεμίαν ἐπέτρεπε αὐτῷ ἐλευθερίαν, οὔτε τὴν ἀνατροφὴν, οὔτε περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπαγγέλματος, οὔτε περὶ τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν, οὔτε περὶ τὴν δίκαιαν, οὔτε περὶ τὸ ἱερώτατον καὶ φυσικώτατον τῶν αἰσθημάτων, τὴν πατρικὴν ἢ τὴν μητρικὴν σφύγγην. Ἡ ἱστορία ἀναφέρει βεβαίως πολλοὺς καταθλιπτικούς θεσμοὺς ὁμοίους, ἢ καὶ ἔτι τραχυτέρους, μάλιστα ἡ ἱστορία τῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν· ἀλλ' οἱ τυραννικοὶ οὗτοι θεσμοὶ ἐπεβλήθησαν παντοῦ ἄλλῳ διὰ τῆς βίας, ἐνῷ ἐνταῦθα ἡ σπαρτιατικὴ κοινωνία φαίνεται οἰκοθεν ὑποβιβαλοῦσα ἑαυτὴν εἰς τὰ ἀλλόκοτα ἐκεῖνα δεσμά. Τοῦλάχιστον οὐδεὶς ἀναφέρεται καταναγκασμὸς τῶν πολλῶν ὑπὸ τῶν ὀλίγων· καὶ ἂν ὑπῆρχε δὲ τοιοῦτος, πάλιν δυσκατάληπτον ὑπάρχει πῶς οἱ πολλοί, ἔχοντες τὰ ὄπλα καὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν εἰς χεῖρας αὐτῶν, ἐξηκολούθησαν ἐπὶ τοιαύτας γενεὰς ὑποκύπτοντες εἰς τὸν καταναγκασμὸν ἐκεῖνον. Τοῦτο εἶναι τὸ παράδοξον, τὸ μοναδικὸν τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος, ὅτι δηλαδὴ θεσμοὶ τυραννικώτατοι ἴσχυσαν ἐνταῦθα διὰ τῆς ἐλευθέρως τῶν παντοδυνάμων πολιτῶν θελήσεως· καὶ κατὰ τοῦτο ἡ ἐλληνικὴ αὕτη τυραννία διέφερον οὐσιωδῶς πάσης ἀνατολικῆς, ἔχουσα τι εὐγενὲς καὶ θαυμάσιον, διὰ τὸ ἰσόνομον καὶ τὴν οἰκαιοθελῆ προαίρεσιν τῶν ὑποβληθέντων εἰς αὐτὴν πολιτῶν.

Οὐδὲν ἦττον, καὶ τοὶ θαυμάζομεν τὰς πολεμικὰς καὶ ἄλλας τιμὰς τῆς Σπάρτης ἀρετὰς, οὐδεμίαν, ὁμολογοῦμεν, αἰσθανόμεθα συμπάθειαν πρὸς τὸ πολίτευμα αὐτῆς. Εἶναι ἀληθές ὅτι τοῦτο δὲν πρέπει νὰ κρίνεται κατὰ τὰς σημερινὰς ἡμῶν πολιτικὰς ἰδέας καὶ κοινωνικὰς περιστάσεις. Τὴν σήμερον πρεσβεύομεν, ὅτι ὀφείλει μὲν ἕκαστος πολίτης νὰ θυσιάσῃ μέρος τῆς ἀτομικῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας καὶ ἀνέσεως πρὸς ἀπαρτισμὸν τῆς κοινῆς δυνάμεως τῆς πολιτείας, ἀλλ' ὅτι ἡ θυσία αὕτη πρέπει νὰ ᾖ ὅσον ἐνεστί μικρά· καὶ ὅπως ἔχουσι τὴν σήμερον αἱ πολιτεῖαι καὶ αἱ κοινωνίαι, ἡ θυσία αὕτη εἰμπορεῖ τῶντι νὰ ᾖ μικρά, ἐνὸς τὸ πάλαι, διὰ νὰ ᾖ ἡ πολιτεία ἰσχυρά καὶ ἰδίως διὰ νὰ ἔχῃ ἱκανὴν στρατιωτικὴν δύναμιν, οἱ πολῖται ἠναγκάζοντο ἐν γένει νὰ ἀποβάλλωσι πολὺ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας. Τοῦτο δὲ διότι σήμερον αἱ εὐρωπαϊκαὶ πολιτεῖαι σύγκεινται καθ' ὅλοκληρίαν ἐξ ἐλευθέρων

ἐνδρῶν· καὶ πρὸς τοῦτοις ἰσχυροτάτη εἶναι ἡ τῶν ἐθνῶν ῥοπή πρὸς τὴν ἑνωσιν αὐτῶν ὑπὸ μίαν κυβέρνησιν· ἐνῷ εἰς τὴν ἀρχαίαν Εὐρώπην κιναντίας ἰσχυροτάτη ἦτο ἡ πρὸς τὸν αὐτοτελῆ πολιτικὸν πάσης πόλεως βίον ῥοπή, καὶ πλὴν τούτου αἱ πολιτεῖαι συνέκλειντο ἐξ ὀλίγων ἐλευθέρων καὶ πολλῶν δούλων. Ἐντεῦθεν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις πολλὰ ὑπάρχουσι μεγάλα, κατὰ τὸ μάλλον καὶ ἥττον πολιτεῖαι, καὶ ἐν αὐταῖς πάντες εἰσὶ πολῖται, ὥστε μία αὐτῶν μοῖρα ἀφοσιούται ἐπὶ τινὰ χρόνον εἰς τὴν συγκρότησιν ὑλικῆς δυνάμεως ἐπαρκούσης εἰς πᾶσαν τῆς πολιτείας χρείαν, τὸ δὲ λοιπὸν πλῆθος ἀσχολεῖται ἐλευθέρως περὶ πᾶσαν τέχνην, βιομηχανίαν καὶ παιδείαν. Τὸ πάλαι δέ, ὁ μερισμὸς οὗτος τῶν καθηκόντων καὶ ἔργων δὲν ἠδύνατο νὰ κατορθωθῇ, ἀλλὰ ἐξ ἀνάγκης ὁ στρατὸς τῆς πολιτείας συνέκειτο ἐξ ὅλων τῶν πολιτῶν, ὑποχρέων ἑαυτῶν ὡς ἀποτελῶσι μέρος αὐτοῦ, δι' ὅλου τοῦ βίου.

Ἡ ἀρχὴ λοιπὸν αὕτη ἦτο τὸ πάλαι γενικὴ, καὶ ἐπεκράτησεν οὐ μόνον ἐν Σπάρτῃ, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας ἐλληνικὰς πολιτείας· ἐξηρμώσθη ὅμως ἐν Σπάρτῃ αὐστηρότερον ἢ ἄλλου που. Ἦσαν μὲν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι λ. χ. οἱ πολῖται ἅπαντες καὶ σχεδὸν δι' ἅπαντος τοῦ βίου στρατιῶται, ἀλλὰ δὲν ἔπαυον διὰ τοῦτο νὰ ᾔναι πολῖται, ἐλευθέρως ἀσχολούμενοι περὶ τὴν ὑλικὴν, τὴν ἠθικὴν, τὴν διανοητικὴν αὐτῶν ἐπίδοσιν· ἐνῷ εἰς τὴν Σπάρτῃ οἱ πολῖται ἦσαν στρατιῶται, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ στρατιῶται. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ὡς ἐκ τούτου ἡ Σπάρτη κατήρτισεν τὸν κράτιστον πεζικὸν στρατὸν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ στρατὸς οὗτος δὲν ἠττήθη εἰμὴ ὅτε ἡλαττώθησαν ὑπερμέτρως οἱ Σπαρτιῆται· ἡλαττώθησαν δὲ ἕνεκα τῶν ἀδιαλείπτων πολέμων καὶ προσέτι διότι, ὡς ἐκ τῆς ἀνατροφῆς ἦν ἐκ γενετῆς ἐλάμβανον, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνωσι δεκτοὶ ἐν Σπάρτῃ ἑτεροπολῖται πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν ἐκλειπόντων. Τούτου ἕνεκα οἱ πολῖται αὐτῆς ἀπέβησαν μετ' οὐ πολὺ τοσοῦτον εὐαριθμοῦ ὥστε οὔτε στρατὸν οὔτε πολιτεῖαν ἠδυνήθη ἐπὶ τέλους νὰ συντηρήσῃ. Ἐν Ἀθήναις τοιαύτη πολιτῶν ἐλάττωσις δὲν συνέβη ποτέ. Ἐν Ἀθήναις οἱ μέτοικοι εὐκόλως μεθίσταντο εἰς τὴν τοῦ ἰσοτελοῦς τάξιν, οἱ δὲ ἰσοτελεῖς εἰς τὴν τοῦ πολίτου, ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω. Ὁ ἀριθμὸς λοιπὸν τῶν πολιτῶν δὲν ἐμειώθη διὰ τοῦ χρόνου. Οἱ πολῖται ὅμως οὗτοι, μὴ ὄντες ἐξ ἐπαγγέλματος στρατιῶται, ἀλλὰ περισπώμενοι ὑπὸ τῶν μυρίων ἀσχολιῶν τοῦ διανοητικοῦ καὶ τοῦ ποριστικοῦ βίου, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχωσι τὰς κυρίας τοῦ στρατιώτου ἀρετὰς, τὴν διηνεκῆ ἀσκήσιν, τὴν πειθαρχίαν, τὴν ἐγκράτειαν. Καὶ πλὴν τούτου, τὸ πολί-

τευμα ἐν Ἀθήναις ἀπὸ σώφρονος δημοκρατίας ἐξώκειλε τάχιστα ἐκ καθαρὰν ὀχλοκρατίαν, ἥτις εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ὑπαρξίν βιωσίου μου κράτους. Τούτων πάντων ἕνεκα αἱ Ἀθῆναι ἀπέβαλον πρωϊμώτατα τὴν αὐτοτελῆ πολιτικὴν ὑπαρξίν, ὃ ἐστὶν ἔλαβον τὴν αὐτὴν κατὰ τὴν τύχην, ἣν καὶ ἡ Σπάρτη, ἂν καὶ δι' ἄλλας ὅλως διόλου αἰτίας. Ἀλλὰ τίς ὑπερέτῃσε πλείοτερον τὴν δόξαν τοῦ ἐλληνικοῦ ὀνόματος καὶ τὸ σωματικόν φέρον τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος, ἄρα γε τὸ τερατωδῶς πειθαρχικόν τῆς Σπάρτης πολίτευμα, ἡ ὁ μεמושωμένος βίος τῶν Ἀθηναίων; Φαντασθῶμεν ὅπως ἤθελεν ἀμαυρωθῇ ἡ μνήμη τοῦ ἐλληνικοῦ ὀνόματος, ὅπως ἤθελεν ζημιωθῇ ἡ ὅλη ἀνθρωπότης, ἐὰν ἔλειπον αἱ Ἀθῆναι ἐνῷ ἂν ἔλειπον ἡ Σπάρτη, τῇ ἀληθείᾳ ὁ ἀσπὴρ τοῦ ἐλληνισμοῦ ἤθελε διαμείνει οὐδὲν ἥττον φαεινὸς ἐν τῷ στερεώματι τῆς ἱστορίας. Τίς ὕμνησε καὶ αὐτὰς τὰς πολεμικὰς τῆς Σπάρτης ἀρετὰς, καὶ τίς διεκδίκησεν αὐτὰς ἐκ τῶν μεταγενεστέρων, ἂν ὅχι οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Ξενοφῶν; Τίς δὲ, ἐν τῷ κρισιμωτάτῳ μεσσηνιακῷ ἀγῶνι, ἐνεψύχωσεν τὰς σπαρτιατικὰς μόρας καὶ ἀνέδειξεν ἐπὶ τέλους αὐτὰς νικηφόρους, ἂν ὅχι ὁ Ἀθηναῖος ποιητὴς Τυρταῖος; Τόσαῦτα εἶναι ἡ ὑπεροχὴ τοῦ πνεύματος ἐπὶ τῆς ὕλης, ἡ ὑπεροχὴ τῆς καρδίας ἐπὶ τῶν μάλλον ἐντέχνων πολιτικῶν συνδυασμῶν!

Ὅπως δὴ ποτε, βέβαιον εἶναι ὅτι περὶ τὰ τέλη πιθανῶς τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος, εἰσῆχθησαν ἐν Σπάρτῃ οἱ προαναφερθέντες θεσμοὶ καὶ ὅτι, ἅμα ρυθμισθέντος οὕτω τοῦ πολιτεύματος, βλέπομεν τὴν πόλιν ταύτην κατερχομένην εἰς μακρὸν κατακτήσεων στάδιον. Τῷ ὄντι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Εὐρυσθενίδου Τηλέκλου ἡ Σπάρτη, προκύπτουσα τελευταῖον ἀπὸ τῆς στενῆς αὐτῆς κοιλάδος, κυριεύει τὰς λακωνικὰς πόλεις Ἀμύκλας, Φαράς, Γερὸνθρας· ἐπὶ δὲ Ἀλκαμένους, τοῦ Τηλέκλου, τοῦ ὁποῦ βασιλεύοντος ἤρχισεν, ἐν ἔτει 776, ἡ τῶν ὀλυμπιαδῶν ἀναγραφή, ὑποτάσσει τὸ παράλιον Ἑλὸς. Καὶ ἄγνωστον μὲν εἶναι πότε κατεκτήθησαν αἱ ἄλλαι τῆς Λακωνικῆς πόλεις, καὶ τὰ Κύθηρα, καὶ τὰ δυτικὰ τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου παράλια, ἅτινα, καθὰ προείπομεν, ἀνῆκόν ποτε εἰς τὴν ἀργολικὴν ἡμοσπονδίαν. Ἀλλ' εἶδομεν ὅτι περὶ τὰ μέσα τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος ἡ Σπάρτη εἶχεν ἤδη λάβει ὅχι μικρὰν ἐπίδοσιν, διότι, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, διὰ τῆς συνδρομῆς αὐτῆς κατῴρθωσαν οἱ Ἕλαιοι νὰ ἀποβάλῃσιν ἐκ τῆς Πισατίας τὸν ἰσχυρὸν Ἀργεῖον τύραννον Φεῖδωνα.

Οἱ Ἡλεῖοι οὗτοι, ἢ Αἰτωλο-ηλεῖοι, οἱ μετὰ τῶν Ἡρακλειδῶν, ὡς λεγεται, συγκατελθόντες εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐπεξέτειναν πρωϊμώτατα τὴν ἰδίαν κυριαρχίαν ἐπὶ τῶν μεσημβρινωτέρων χωρῶν τῆς Πισατίδος καὶ τῆς Τριφυλίας. Κατ' ἀρχάς τὸ πολίτευμα αὐτῶν ἦτο βασιλικόν· ἔπειτα, καταλυθείσης τῆς βασιλείας, ἀπέβη καθαρῶς ἀριστοκρατικόν, διότι ἅπαν τὸ κράτος ἦτο εἰς χεῖρας ἐνενήκοντα ἰσοβίων γερόντων, ἐκλεγμένων καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ τῆς Σπάρτης γέροντες. Βραδύτερον δὲ ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἀναφέρεται, ἀντὶ τοῦ συνεδρίου τούτου, βουλὴ ἑξακοσίων ἀνδρῶν. Ἀλλ' ἡ ἐπὶ τῆς Πισατίδος καὶ τῆς Τριφυλίας κυριαρχία τῶν Ἡλείων δὲν ὑπῆρξεν ἀσφαλὲς καὶ ὁλοσχερὴς· οἱ τε Πισάται καὶ οἱ Τριφύλιοι πολλάκις ἐπανέστησαν, ὑπὸ ἰδίου βασιλέως, καὶ ἐκ διαλειμμάτων ἀνελάμβανον ἐν μέρει τὴν αὐτονομίαν. Ἐν τῇ πέμπτῃ μάλιστα ἑκατονταετηρίδι, ἡ Σπάρτη, μεταβαλοῦσα πολιτικὴν, ὑπεστήριξε καὶ ἐπέτυχε τὴν τῶν τριφυλιακῶν πόλεων αὐτονομίαν· εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους ὁμῶς χρόνους, εἰς οὓς ἔτι εὕρισκόμεθα, ἡ Σπάρτη ἦτο πιστὴ τῶν Ἡλείων σύμμαχος καὶ ἐξησφάλιζε τὰς κυριαρχίας αὐτῶν ἀξιώσεις, μάλιστα δὲ τὴν ὑπ' αὐτῶν προεδρείαν τοῦ Ὀλυμπικοῦ ἀγῶνος, ὅπως ἔπραξεν ἰδίως ἐπὶ Φειδωνος, δοῦσα τότε πρῶτον δῆγμα λαμπρὸν τῆς ἰσχύος ἣν ἀπὸ τοῦ νέου πολιτεύματος προσέλαβεν.

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οἱ Σπαρτιάται ἐπεχείρησαν ἀγῶνας πολὺ δεινότερους, τοὺς δύο μεσσηνιακοὺς πολέμους, δι' ὧν ὑπεδοῦλωσαν τοὺς ἐν Μεσσηνίᾳ Δωριεῖς. Κατὰ δυστυχίαν, ἂν καὶ τὰ περὶ τῶν πολέμων τούτων ἐξετέθησαν ἐν ἐκτάσει ὑπὸ τοῦ Πausανίου, τὰ πλεῖστα τῶν παρ' αὐτοῦ ἱστορηθέντων, ἐκ πηγῶν μεταγενεστέρων δὲν θεωροῦνται ἄξια πίστεως. Ἡ δὲ μόνη ἀσφαλὲς μαρτυρία εἶναι τὰ ὀλίγα σωζόμενα ἐκ τῆς περιφήμου ποιητοῦ Τυρταίου, Ἀθηναίου τὸ γένος, ὅστις ὑπῆρξεν αὐτόπτης μάρτυς τοῦ τελευταίου μέρους τοῦ ἀγῶνος, καὶ συνετέλεσε πολὺ διὰ τῶν ἀρειμανίων αὐτοῦ ἁσμάτων, εἰς τὸν θρίαμβον τῶν Σπαρτιατῶν. Ἐξ αὐτοῦ μανθάνομεν, ὅτι δύο ἐγένοντο πόλεμοι, ὅτι ὁ πρῶτος διήρκεσεν εἰκοσιν ἔτη, καὶ ὅτι μετὰ τῶν δύο ἐμεσολάβησαν δύο γενεαί. Ἐπὶ τοῦ πρώτου τῶν πολέμων τούτων, 743—724 πρὸ Χριστοῦ, ὅστις διεξήχθη κυρίως περὶ τὸ ὄχυρόν ὄρος τῆς Ἰθώμης, ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Θεοπόμπου, Προκλείδου τὸ γένος, συμβασιλεύσαντος μετὰ Πολυδώρου τοῦ Ἀλκαμένους, φημίζεται ὅτι διέπρεψε παρὰ τοῖς Μεσσηνίαις ὁ Ἀριστάδης, ἀπὸγονος ὦν τοῦ βασιλικοῦ αὐτῶν γένους· ἀλλ'

τὰ αὐτὰ ἔγραψεν ὁ Πausanias
βιβλ. IV κεφαλ. 4

ἐπὶ τέλους παρεδόθη ἡ Ἰθώμη, οἱ δὲ Μεσσήνιοι καθυπεβλήθησαν εἰς τὴν τάξιν τῶν εἰλώτων. Ὁ δεύτερος πόλεμος, τὸν ὅποιον ἐπεχείρησαν οἱ ἀπηλπισμένοι διὰ τὴν ὑποδούλωσιν αὐτῶν Μεσσήνιοι, 685—668, ἀπέβη πεισματωδέστερος. Ὁ πόλεμος οὗτος, ὅστις διεξήχθη κυρίως περὶ τὸ ὄρος τῆς Εἵρας καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποίου πολυθρύλητος κατέστη ὁ ἐκ τῶν βασιλικῶν ὡσαύτως γένους Μεσσήνιος ἦρως Ἀριστομένης, ἔφερον ἐν τοιαύτῃ ἀμηχανίᾳ τοὺς Σπαρτιάτας, ὥστε εἶναι τῇ ἀληθείᾳ ἀπορητοῦς πῶς ἡδυνήθησαν νὰ διατηρήσωσιν εἰς ὑποταγὴν τοὺς περιόικους αὐτῶν Συμμάχους οἱ Σπαρτιάται δὲν εἶχον, ὡς φαίνεται, εἰμὴ τοὺς Ἡλείους· ἐνῶ οἱ Ἀρκάδες, οἱ Ἀργεῖοι, οἱ Πισᾶται καὶ οἱ Τριφύλιοι συνετάσσοντο μετὰ τῶν Μεσσηνίων. Πρὸς τοῦτοις δὲ, διὰ τὰς συνεχεῖς καταστρεπτικὰς τῶν τελευταίων τούτων ἐπιδρομὰς, τὰ πλεῖστα τῶν μεθωρίων κτημάτων ἐγκατελείφθησαν ἀγεώργητα· ἐκ τούτου δὲ συνέβη σιτοδεία καὶ ἐκ τῆς σιτοδείας, στάσις, διότι οἱ κύριοι τῶν κτημάτων τὰ ὅποια δὲν ἡδύναντο νὰ σπαρῶσιν, ἀπήτησαν νέαν τῆς χώρας διανομήν.

Ἐν τῷ μέσῳ τῶν κινδύνων τούτων, ἐκάλεσεν ἡ Σπάρτη, κατὰ συμβουλὴν τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου, ἐξ Ἀθηνῶν, τὸν ποιητὴν Τυρταῖον, ὡς ἡγεμόνα, μᾶλλον δὲ ὡς ἀνορθωτὴν τῆς ἀθυμίας τῆς καταλαβούσης τὰς ψυχὰς τῶν πολιτῶν αὐτῆς. Μὴ φανῇ δὲ παράδοξον ὅτι ὁ φημιζόμενος οὗτος χωλὸς διδάσκαλος συνετέλεσε παραδόξως εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς ἀρεμανίου ἐκείνης πόλεως. Οἱ ἄριστοι τῶν πολιτικῶν καὶ πολεμικῶν θεσμῶν ναρχοῦνται ἐνίοτε ἐὰν δὲν ἐμψυχωθῶσι διὰ τοῦ λόγου. Εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, ἡ δημοσιογραφία, ὅσάκις εἶναι σῶφρων καὶ ἐπιτηδεύει, ἐνθαρρύνει καὶ χειραγωγεῖ τὴν ἐκλυθεῖσαν ἢ ἀποπλανηθεῖσαν κοινὴν γνώμην· πολλάκις δὲ τῶν κρατίστων ταγμάτων, καταπτοῦν θέντων, ἀνερριπίσθη ἡ ὁρμὴ δι' ἐνθουσιαστικοῦ τινος τοῦ στρατηγοῦ κηρύγματος. Ὁ Τυρταῖος λοιπὸν ὅστις, καθὼς ἔλεγε περὶ αὐτοῦ βραδύτερον ὁ βασιλεὺς Λεωνίδα, ὁ τῶν Θερμοπυλῶν πρόμαχος, ἦτο ἐπιτηδεύς εἰς τὸ νὰ ἐξάπτῃ τὰς ψυχὰς τῶν νέων, ὁ Τυρταῖος ἔπραξεν ὡς πρὸς τὴν Σπάρτην ὅτι αἱ περίφημοι νᾶπολεόντειοι προκηρύξεις ἐπὶ τῆς πρώτης ἰταλικῆς ἐκστρατείας, καὶ ὅτι πλέον παρὰ ἅπαξ ἡ συνετὴ δημοσιογραφία ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Γερμανίᾳ. Ὁ ἀγαθὸς οὗτος ἀνὴρ συνετέλεσε πρὸ πάντων εἰς τὸ νὰ κατευνάσῃ τὴν ἐσωτερικὴν στάσιν διὰ τῆς ἐλεγείας αὐτοῦ τῆς ἐπιγραφομένης « Εὐνομία, » τῆς ὁποίας ὅμως ἐλάχιστα περισώθησαν τεμάχια. Ἐνταῦθα δ

Τυρταῖος ἐνθύμιζεν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ὅτι οἱ θεοὶ αὐτοὶ ἔδωκαν αὐτοῖς τὴν χώραν ἣν κατέχουσιν, ὅτι οἱ θεοὶ αὐτοὶ ἐρρύθμισαν τὸ πολίτευμα αὐτῶν ὥστε τοιαύτη πόλις δὲν δύναται νὰ καταστραφῇ, οὐδὲ πολίτευμα τοιοῦτο νὰ ἀνατραπῇ· ἀπίδειξίς τὰ κατορθώματα ὅσα διέπραξαν οἱ πατέρες τῶν πατέρων αὐτῶν, ἐπὶ τοῦ πρώτου μεσσηνιακοῦ πολέμου, κατὰ τὸ εἰκοστὸν τοῦ ὁποῖου ἔτος οἱ ἀντίπαλοι ἐκείνοι ὑπεδουλώθησαν καὶ ἐταπεινώθησαν.

ὥσπερ ὄνοι μεγάλοις ἄχθεσι τειρόμενοι,
δεσποσύνοισι φέροντες ἀναγκαίης ὑπο λυγρῆς
ἡμῖσι παντὸς ὅσον καρπὸν ἄρουρά φέρει.

Ἄλλὰ τὰ κάλλιστα ἔπη τοῦ Τυρταίου εἶναι τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ ἔργα, τῶν ὁποίων πλείονερά τινα διεσώθησαν ἀποσπάσματα καὶ τὰ ὑποῖα, ψαλλόμενα κατὰ τὰς παραμονὰς τῶν μαχῶν, ἐν τοῖς στρατοπέδοις, ἐν ταῖς πόλεσι, περιεποίησαν εἰς τὰς μέχρι πρὸ μικροῦ ἀπηλπισμένας καὶ καταπεπονημένας σπαρτιατικὰς μόρας, ἐνθουσιασμὸν ἀκαταγώνιστον.

Καλὸν εἶναι, ἔλεγον τὰ ἄσματα ταῦτα, τῶν ὁποίων δὲν ἀξιούμεν βεβαίως νὰ μεταφέρωμεν ἐνταῦθα ὅλην τὴν δύναμιν, ἀλλὰ μόνον ἀμυδρὰν τινὰ νὰ δώσωμεν ἔννοιαν, καλὸν εἶναι ν' ἀποθάνῃ, πεσὼν μεταξὺ τῶν προμάχων, ὁ γενναῖος ἀνὴρ ὑπὲρ τῆς πατρίδος μαχόμενος. Ὁ δὲ καταλιπὼν τὴν πόλιν αὐτοῦ καὶ τοὺς εὐφόρους ἀγροὺς, καὶ ὡς ψωμοζήτητης πλανώμενος μετὰ φίλης μητρὸς, καὶ πατρὸς γέροντος, καὶ παίδων μικρῶν, καὶ νέας συζύγου, πάσχει ἀπάντων κακῶν τὸ λυπηρότατον. Διότι γίνεται ἀπεχθὴς εἰς ἐκείνους πρὸς οὓς ἔρχεται, ἐνδίδων εἰς ἐνδειαν καὶ πενίαν στυγεράν· καὶ καταισχύνει τὸ γένος αὐτοῦ, καὶ ἀτιμάζει τὴν εὐτρεπῆ αὐτοῦ μορφήν· παρακολουθεῖ δ' αὐτὸν πᾶσα ἀτιμία καὶ συμφορά. Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ οὕτω περιπλανώμενος ἀνὴρ οὔτε ἐπιμέλειαν οὐτε ἀέθας, οὔτε ὑπόληψιν, οὔτε ἔλεον ἀπολαμβάνει, πολεμήσωμεν ἐκθύμως ὑπὲρ ταύτης τῆς γῆς καὶ ὑπὲρ τῶν παίδων τῶν ἡμετέρων, καὶ ἀποθάνωμεν μὴ φειδόμενοι τῆς ζωῆς.

Τεθνάμεναι γὰρ καλὸν ἐπὶ προμάχοισι πεσόντα

ἄνδρ' ἀγαθὸν περὶ ἧ πατρίδι μαρνάμενον.

Τὴν δ' αὐτοῦ προλιπόντα πόλιν καὶ πίνοντας ἀγροὺς

πτωχεύειν πάντων ἔστ' ἀνιηρότατον,

πλαζόμενον σὺν μητρὶ φίλῃ καὶ πατρὶ γέροντι

καισὶ τε σὺν μικροῖς κουριδίῃ τ' ἀλόχῃ.

Ἐχθρὸς μὲν γὰρ τοῖσι μετέσσειται, οὐς κεν ἱκηται
 χρημοσύνη τ' εἰκὼν καὶ στυγερῇ πενίῃ,
 αἰσχύνει τε γένος, κατὰ δ' ἀγλαὸν εἶδος ἐλέγχει,
 πᾶσα δ' ἀτιμία καὶ κακότης ἔπεται.
 Εἰ δ' οὕτως ἀνδρὸς τοι ἀλωμένου οὐδεμι' ὥρη
 γίγνεται, οὐτ' αἰδῶς οὐτ' ὅπης οὐτ' ἔλεος,
 θυμῷ γῆς περὶ τῆςδε μαχόμεθα καὶ περὶ παίδων
 θνήσκωμεν, ψυχῶν μηκέτι φειδόμενοι.

Καὶ, ὦ νέοι, ἐξακολουθεῖ, μάχεσθε μένοντες παρ' ἀλλήλοις, μηδὲ ἄρ-
 χετε φυγῆς αἰσχυρᾶς, μηδὲ φόβου, ἀλλὰ ποιεῖσθε μέγα καὶ ἄλκιμον τὸ
 θάρρος ὑμῶν, μηδὲ φιλοφυχεῖτε μαχόμενοι πρὸς ἀνδρας. Μὴ φεύγετε
 ἐγκαταλείποντες τοὺς παλαιότερους, τοὺς γηραιούς, τῶν ὁποίων δὲν
 εἶναι πλέον ἐλαφρὰ τὰ γόνατα. Διότι εἶναι αἰσχυρὸν νὰ κῆται, πεσὼν
 μετὰ τῶν προμάχων, ἔμπροσθεν τῶν νέων, ἀνὴρ παλαιότερος ἔχων ἥδη
 λευκὴν τὴν κεφαλὴν, καὶ πολὺν τὸ γένειον, καὶ ν' ἀποπνέῃ θυμὸν ἄλ-
 κιμον ἐπὶ τοῦ κονιορτοῦ, καὶ νὰ καλύπτῃ διὰ τῶν χειρῶν τὰς πληγὰς
 τοῦ γυμνοῦ αὐτοῦ σώματος· ἀλλ' εἰς τὸν νέον τὰ πάντα προσήκουσιν,
 ἐνόσφ' ἔχῃ τῆς ἐρατῆς ἡβῆς τὸ ἀγλαὸν ἄνθος· καὶ ζῶν μὲν εἶναι ἄξι-
 οθαύμαστος εἰς τοὺς ἀνδρας, καὶ ἀγαπητὸς εἰς τὰς γυναῖκας, καλὸς δὲ
 εἶναι καὶ πεσὼν μετὰ τῶν προμάχων. Ἐκαστος λοιπὸν προελθὼν,
 μενέτω στηριχθεὶς ἐπὶ τῆς γῆς δι' ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν καὶ δακνὼν
 τὸ χεῖλος διὰ τῶν ὀδόντων αὐτοῦ!

Εἰς ἕτερον πάλιν τῶν προτρεπτικῶν ἐκείνων ᾠσμάτων, ἐνθυμίζει εἰς
 τοὺς Σπαρτιάτας, ὅτι εἶναι ἀπόγονοι τοῦ Ἡρακλείους, παρίστησιν αὐτοῖς
 τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου καὶ ἀγωνίζεται νὰ ἐμψυχώσῃ διὰ τῆς ἀπει-
 πισίας τὴν πειθαρχίαν αὐτῶν.

Ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἀνακράζει, διότι εἴσθε τὸ γένος τοῦ ἀνικῆτου Ἡρα-
 κλείους, οὐδ' ἔστρεψεν ἔτι τὰ νῶτα πρὸς ὑμᾶς ὁ Ζεὺς. Μὴ τρομάζετε,
 μηδὲ φοβεῖσθε τὴν πληθὺν τῶν πολεμίων, ἀλλ' ἕκαστος ἀνὴρ ἅς προ-
 τεῖνῃ τὴν ἀσπίδα εἰς τοὺς προμάχους, περιφρονῶν μὲν τὴν ψυχὴν, ἀπο-
 δεχόμενος δὲ τὰς μελαίνας τοῦ θανάτου συμφορὰς, ὡς ἂν ἦσαν φίλαι
 τοῦ ἡλίου αὐγαί. Γινώσκετε τοῦ παλυδακρύου Ἀρεῶς τὰ ὀλέθρια ἔργα·
 καλῶς δ' ἐδιδάχθητε τὰ συμβαίνοντα κατὰ τὸν ἐπίπονον πόλεμον, καὶ
 ἐγεύθητε αὐτῶν κατακόρως εἴτε φεύγοντες εἴτε διώκοντες, ὦ νέοι. Ὅσοι
 τολμῶσι παρ' ἀλλήλους μένοντες, νὰ ὀρμήσωσιν ἀμέσως ἐπὶ τοὺς πο-
 λεμίους, σπανιώτερον μὲν ἀποθνήσκουσι, σώζουσι δὲ τὸν ὀπισθεν αὐτῶν
 λαόν· ἐνῷ τῶν δειλιασάντων ἀνδρῶν πᾶσα ἀπώλετο ἀρετὴ, οὐδὲ ὑπάρ-

χει ὁ δυνάμενος νὰ εἴπῃ πάντα ὅσα οἱ τοιοῦτοι πάσχουσι κακά. Διότι ἐπονείδιστος εἶναι ἡ πληγὴ ἣν λαμβάνει ὁπισθεν ὁ ἀπὸ τοῦ πολέμου φεύγων ἀνὴρ, αἰσχροὺς δὲ ὁ κείμενος κατὰ γῆς νεκρὸς, ὁ κατὰ νῶτον διὰ λόγχης τρυπηθεὶς. Ὅθεν μενέτω ἕκαστος ἐν τῇ τάξει αὐτοῦ, στηριχθεὶς δι' ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ δακῶν τὸ χεῖλος διὰ τῶν ὀδόντων, καὶ καλύψας μηρούς, κνήμας, στέρνα, ὤμους διὰ τῆς εὐρείας ἀσπίδος· καὶ τινασσέτω μὲν διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς φοβερόν ἔγχος, κινεῖτω δὲ λόφον δεινὸν ὑπὲρ κεφαλῆς, κατορθῶν γενναῖα πολεμικὰ ἔργα, μηδὲ ἰστάμενος ἐκτὸς βελῶν, ἀσπίδα ἔχων· ἀλλ' ἐπελθὼν κατὰ τοῦ πολέμιου, ἐλέτω αὐτὸν, πληγώσας διὰ ἔγχους μακροῦ ἢ διὰ ξίφους· καὶ θεὸς μὲν πόδα παρὰ πόδα, ἀντιτάξας δὲ ἀσπίδα κατ' ἀσπίδος, καὶ λόφον κατὰ λόφου, καὶ περικεφαλαίῳ κατὰ περικεφαλαίας, καὶ στέρνον εἰς στέρνον, κρατῶν δὲ εἰς τὴν χεῖρα ἢ ξίφους λαβὴν, ἢ ὄρου μακρὸν, πολεμείτω τὸν ἀντίπαλον. Ὑμεῖς δὲ, ὦ γυμνήτες, κρυπτόμενοι ἄλλοθεν ἄλλος ὁπισθεν ἀσπίδος τινός, βάλλετε κατὰ τῶν πολεμίων λίθους μεγάλους, καὶ ἀκοντίζετε κατ' αὐτῶν ὁράτα λεῖα, ἰστάμενοι πλησίον τῶν ὑπλιτῶν.

Ἐνδιατρίβομεν εἰς τὰ ἔπη ταῦτα τοῦ Τυρταίου διὰ λόγους πολλούς. Πρὸ πάντων ἐνομίσσαμεν καλὸν, ὡς προείπομεν, νὰ δώσωμεν εἰς τοὺς ὅσοι δὲν συνέπεσε νὰ διεξέλθωσιν αὐτὰ, ἐννοίαν τινα τῆς ἀρρενωποῦ ταύτης Μούσης, ἧς οἱ φθόγγοι, καὶ τοι ἀνὰ μέσον τοσούτων αἰῶνων διερχόμενοι, δὲν ἀπέβαλον τὴν δύναμιν αὐτῶν, μέχρι τῆς σήμερον συγκινούντες ἡμᾶς, καὶ ἐξαίροντες τὸ φρόνημα ἡμῶν, καθὼς αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου, καὶ τοι διὰ τοσούτον ἀχανοὺς ἀποστάσεως διερχόμεναι, δὲν ἀποβάλλουσι τὸ θάλπος αὐτῶν. Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτου, ὁ Τυρταῖος εἶναι ἐν τῶν ἀρχαιοτάτων βεβαίων προσώπων τῆς ἐλληνικῆς ιστορίας. Ὅσα θρυλοῦνται περὶ Ἀριστοδήμου καὶ Ἀριστομένους, τῶν ἡρώων τῶν μεσσηνιακῶν τούτων πολέμων, εἶναι τῶντι παθητικώτατα· ἀλλὰ δὲν ἔχονται ιστορικῆς ἀληθείας καὶ προεγγίζουσι μᾶλλον εἰς τὰς μυθικὰς τῆς προηγουμένης ἐποχῆς παραδόσεις. Ἡ δ' ἐπιρροή τοῦ Τυρταίου εἰς τὴν ἐκτίθεσιν τοῦ δευτέρου μεσσηνιακοῦ πολέμου, εἶναι ἀναμφισβήτητος· ὥστε εὐλόγως, ἀφέντες κατὰ μέρος τοὺς μύθους, ἐπιθυμοῦμεν νὰ γνωρίσωμεν ἀκριβέστερον τὸν μουσοληπτον πρωταθλητὴν τοῦ ἀγῶνος τούτου, τοσούτω μᾶλλον ὅσῳ δι' αὐτοῦ ἰκτιμῶμεν καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ τε λαοῦ ὃν ἀνέδειξε νικηφόρον καὶ τῶν χρόνων καθ' οὓς ἤκμασε. Πῶς δ' ἄλλως ἀσφαλίστερον δυνάμεθα νὰ ἐπιτύχωμεν τούτου ἢ διὰ τῆς παραθέσεως τῶν θαυματουργῶν ἐκείνων ἐλεγείων;

Δέν θεωρῶ, ἀνακράζει εἰς ἕτερον τῶν ποιημάτων τούτων, τὸ πάντων ἴσως ἐνθουσιαστικώτερον, δέν θεωρῶ μνήμης καὶ λόγου ἄξιον τὸν ἄνδρα, ἕνεκα τῆς ταχύτητος τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἢ τῆς περὶ τὴν πάλην δεξιότητος, οὐδὲ ἂν ἤθελεν ἔχει τῶν Κυκλώπων τὸ μέγεθος καὶ τὴν δύναμιν, οὐδὲ ἂν ἤθελε νικήσει τρέχων τὸν ἀπὸ Θράκης πνέοντα βορέαν, οὐδὲ ἂν ἤθελεν εἶναι κατὰ τὴν μορφήν χαριέστερος τοῦ Τιθωνοῦ, καὶ πλουσιώτερος τοῦ (βασιλέως τῆς Φρυγίας) Μίδου καὶ τοῦ (βασιλέως τῆς Κύπρου) Κινύρου, καὶ βασιλεύτερος τοῦ Τανταλίδου Πέλοπος, οὐδὲ ἂν ἤθελεν ἔχει τὴν γλυκύφωνον γλῶσσαν τοῦ Ἀδράστου, καὶ πᾶσαν δοῖαν, ἔαν δὲν ἔχῃ θούριδα ἀλκὴν, ἔαν δὲν τολμᾷ μὲν νὰ ἴδῃ αἰματόεντα φέρον, δέν ἐπέρχεται δὲ ἐγγύθεν κατὰ τῶν πολεμίων.

ἡδ' ἀρετῇ, τόδ' ἄεθλον ἐν ἀνθρώποισιν ἄριστον
κάλλιστόν τε φέρειν γίγνεται ἀνδρὶ νέῳ.

Κοινὸν εἶναι τῇ πόλει καὶ παντὶ τῷ δήμῳ ἀγαθὸν ὁ ἀνὴρ ὅστις, ταχθεὶς ἐν προμάχοις, μείνῃ αὐτόθι ἀδιαλείπτως, μηδέποτε συλλογιζόμενος περὶ αἰσχροῦς φυγῆς, ἀλλὰ προκινδυνεύων μὲν διὰ ψυχῆς καὶ καρδίας γενναίως, θαρρύνων δὲ διὰ τῶν λόγων αὐτοῦ καὶ τὸν πλησίον αὐτοῦ παρεστῶτα ἄνδρα.

Οὗτος ἀνὴρ ἀγαθὸς γίγνεται ἐν πολέμῳ,

καὶ πολλάκις ὁ τοιοῦτος ἔτρεψε τὰς τραχείας τῶν πολεμίων φάλαγγας καὶ ἀνεχαίτισε διὰ τῆς ὁρμῆς αὐτοῦ τὸ κύμα τῆς μάχης. Εἰ δὲ τις, πεσὼν ἐν προμάχοις, ἀπώλεσε τὴν φίλην ζώην, εὐκλείσας ἄστυ τε καὶ λαοὺς καὶ πατέρα καὶ πολλὰς λαβῶν ἔμπροσθεν πληγὰς, εἰς τὸ στῆθος, διὰ μέσου ἀσπίδος ὁμφαλοῦσης καὶ θώρακος, τὸν τοιοῦτον ὀλοφύρονται μὲν νέοι καὶ γέροντες, διὰ πόθου δὲ ἀργαλέου κηδεύει πᾶσα ἡ πόλις· καὶ τιμᾶται μὲν τύμβος αὐτοῦ, τιμῶνται δὲ παῖδες ἐν ἀνθρώποις, καὶ παῖδων παῖδες, καὶ ἅπαν γένος ἐξοπίσω.

Οὐδὲ ποτε κλέος ἐσθλὸν ἀπόλλυται, οὐδ' ὄνομ' αὐτοῦ.

ἀλλ' ὑπὸ γῆς περ ἐὼν γίγνεται ἀθάνατος,

ὅστιν ἄριστεύοντα μένοντά τε μαρνάμενόν τε

γῆς πέρι καὶ παίδων θούρος Ἄρης ὀλέσῃ.

Ἐὰν δὲ πάλιν ἀποφύγῃ μὲν τὴν μοῖραν τοῦ ἐξαπλοῦντος κατὰ γῆς τὸν ἄνθρωπον θανάτου, νικήσας δ' ἐπιτύχῃ τὸ ἀγλαόν τῆς αἰχμῆς βραβεῖον, πάντες μὲν τιμῶσιν αὐτόν, καὶ νέοι καὶ παλαιοὶ, πολλὰ δὲ τερπνὰ παθῶν, κατέρχεται εἰς τὸν ἄδην. Διότι γηράσκων διαπρέπει μετὰ τῶν πολιτῶν, καὶ οὐδεὶς ποτε θέλει νὰ βλάβῃ τὴν τιμὴν αὐτοῦ.

ἢ τὸ δίκαιον· πάντες δὲ, προσερχομένου αὐτοῦ, ἀνίστανται, καὶ νέοι, καὶ ὁμήλικοι, καὶ γεροντότεροι. Ταύτης λοιπὸν τῆς ἀρετῆς τὸ ἔπακρον ἄς ἀγωνισθῇ ἕκαστος ἐκθύμως νὰ ἐπιτύχῃ, μὴ ἐγκαταλείπων τὸν πόλεμον.

Παρεκτός δὲ τῶν ἐλεγείων τούτων, τῶν παρασκευαστικῶν τοῦ ἀγῶνος, ἐποίησεν ὁ Τυρταῖος καὶ τὰ λεγόμενα ἐμβατήρια, ᾄσματα ψαλλόμενα ἐν αὐτῇ τῇ ἐξορμήσει πρὸς τὴν μάχην καὶ τῶν ὁποίων παραθέτομεν ἐνταῦθα τὸ ἐν καὶ μόνον σωζόμενον, μὴ ἐπιχειροῦντες νὰ μεταφράσωμεν αὐτὸ, διότι δὲν πιστεύομεν νὰ ὑπάρχῃ ἐλληνικὴ ψυχὴ μὴ δυναμένη νὰ τὸ κατανοήσῃ.

Ἄγετ', ὦ Σπάρτας εὐάνδρου
κοῦροι, πατέρων πολιητῶν,
λαῖ᾽ μὲν ἔτ' οὖν προβάλεσθε,
δόρυ δ' εὐτόλμως βέλλετε,
μὴ φειδόμενοι τᾶς ζωᾶς·
οὐ γὰρ πάτριον τᾷ Σπάρτᾳ.

Ἄσματα ἀθάνατα τῶν ὁποίων ἐνάμιλλον δὲν ὑπάρχει ἄλλο εἰμὴ ὁ τῶν γαλλικῶν ταγμάτων Μασσαλιωτικὸς ἐκεῖνος θούριος ὕμνος· ᾄσματα, τὰ ὅποια μέχρι τῆς σήμερον ἀνορθοῦσι τὰς τρίχας ἡμῶν καὶ κινοῦσι τὰς καρδίας, πῶς ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἀναδειξῶσι νικηφόρους τοὺς Σπαρτιάτας; Τοὺς ἀνέδειξαν λοιπὸν νικηφόρους, καὶ ὑπερίσχυσαν οὗτοι ἀπάντων τῶν ἀντιπάλων, καὶ κατέστησαν τοὺς Μεσσηνίους πάλιν ἐλλωτας. Δὲν ἐγένοντο ὅμως τότε κύριοι εἰμὴ τοῦ Στενυκληρικοῦ πεδίου, τὸ ὅποιον καὶ μόνον κατεῖχον οἱ τῆς Μεσσηνίας Δωριεῖς, ἄδηλον δὲ εἶναι πότε καὶ πῶς κατεκτήθη ἡ λοιπὴ Μεσσηνία, ἥτις βραδύτερον διετέλει ἅπασα ὑποτεταγμένη εἰς τὴν Σπάρτην.

Μετὰ τὴν ὑποδούλωσιν τῶν πρὸς δυσμὰς γειτόνων, οἱ Σπαρτιάται ἐτράπησαν πρὸς βορρᾶν καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς ἀκολούθου ἐκτῆς ἑκατονταετηρίδος, ἐπὶ Λέοντος, τετάρτου βασιλείως μετὰ τὸν Πολύδωρον, καὶ Ἡγησικλέους, τετάρτου ὁμοίως βασιλείως μετὰ τὸν Θεόπομπον, ἐπεχειρήσαν νὰ κατακτήσωσι τὴν Ἀρκαδίαν. Ἡ χώρα αὕτη οὐδέποτε εἶχε δεχθῇ ξένους ἐποίκους· καὶ ὅμως οἱ ἰθαγενεῖς αὐτῆς κάτοικοι, οὔτε κατὰ τὸν χαρακτῆρα, οὔτε κατὰ τὴν γλῶσσαν διέφερον οὐσιωδῶς τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν φύλων, ἐξ οὗ δῆλον ὅπως συγγενῇ ἦσαν ἀνέκαθεν ὅλα τὰ φύλα ταῦτα. Ἐν τῇ Ἰλιάδι, οἱ Ἀρκάδες βασιλεύονται, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες· ἀλλ' ἡ βασιλεία κατελύθη παρ' αὐτοῖς ἐν τῇ ἑβδόμῃ ἑκατονταετηρίδι, καὶ ἔσχατος βασιλεὺς αὐτῶν ὑπῆρξε, κατὰ τὴν

παράδοσιν, Ἀριστοκράτης ὁ Ἰκέτα, ὅστις λέγεται ὅτι ἐπρόδωκε τοὺς Μεσσηνίους κατὰ τὸν δεύτερον αὐτῶν πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ἀγῶνα. Ἐκτοτε τὸ ὀρεινὸν καὶ τραχὺ ἐκεῖνο ἔθνος φαίνεται διηρημένον εἰς πολυαριθμούς αὐτονόμους κώμας, καὶ τινες αὐτονόμους ὁμοίως πόλεις, ὧν ἐπισημότεραι ἦσαν ἡ Τεγέα καὶ ἡ Μαντίνεια. Καὶ ἐτέλουν μὲν ἅπαντες οἱ Ἀρκάδες κοινὰς τινὰς θυσίας, οἷον τὴν Δύκαια, τὴν ἑορτὴν τῆς Δεσποίνης, τὴν τῆς ὕμνιας Ἀρτέμιδος, ὑπῆρχε δὲ ἐν Τεγέᾳ καὶ ἑστία Ἀρκάδων κοινή, ἀλλ' ἡ ἀρκαδικὴ ὁμοσπονδία ἦτο ἡ χαλαρωτέρα ἴσως καὶ ἀσθενεσττέρα ὅλων τῶν λοιπῶν. Ὅτι ἔσωζε τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἀρκάδων, ἦτο τὸ δυσπρόσιτον τῆς χώρας καὶ τὸ μάχιμον τῶν κατοίκων, οἵτινες ὅμως ὄντες ἐνταύτῃ οἱ πενέστεροι τῶν Ἑλλήνων, πρωιμώτατα ἐμισθοφόρησαν ἐν τῇ ξένῃ καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς βαρβάροις. Ἀλλὰ δὲν ἐστεροῦντο καὶ παιδείας, διότι τῆς Μαντινείας γέννημα ἦτο ὁ νομοθέτης Δημῶναξ, ὅστις περὶ τὰ μέσα τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος ἐρρύθμισε τὸ πολίτευμα τῆς ἐν τῇ Ἀφρικῇ ἑλληνικῆς ἀποικίας Κυρήνης. Ἀνέδειξε δὲ ἡ Μαντίνεια καὶ ἄλλους νομοθέτας, καὶ ἡ Τεγέα δι' τινὰς. Αἱ δύο αὗται ἰσχυρότεραι καὶ ὁμοροὶ πρὸς ἀλλήλας πόλεις τῆς Ἀρκαδίας ἔκειντο εἰς τὸ ὁροπέδιον τῆς σημερινῆς Τριπόλεως, συνώρευον ἡ μὲν Τεγέα μετὰ τῆς Λακωνικῆς, ἡ δὲ Μαντίνεια μετὰ τῆς Ἀργολίδος, ἦλθον εἰς πολλὰς ἐριδας καὶ ἦσαν σχεδὸν ἰσοδύναμοι. Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους ὅμως τούτους χρόνους, ἡ Τεγέα ἦτο ἰσχυροτέρα τῆς ἀντιζήλου αὐτῆς, καὶ αὐτὴ πρὸ πάντων ἔσωσε τότε τὴν Ἀρκαδίαν ἀπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, νικῆσασα αὐτοὺς κατὰ κράτος. Εἶναι ἀληθές ὅτι μετ' οὐ πολὺ, περὶ τὸ 560 πρὸ Χριστοῦ, ἐπὶ τῶν βασιλέων Ἀναξανδρίδου τοῦ Λέοντος, καὶ Ἀρίστωνος τοῦ Ἠγησικλέους, οἱ Σπαρτιαῖται, ἐπαναλαβόντες τὸν ἀγῶνα, ὑπῆρξαν εὐτυχέστεροι, διότι ἀναφαίνονται ἤδη κύριοι τῆς τε συναρעουσύνης πρὸς τὴν Τεγεᾶτιν Σκιριτιδος, καὶ τῆς πρὸς δυσμὰς ταύτης Βελεμίνας καὶ Μαλεατίδος, καὶ τῶν πρὸς ἀνατολὰς Καρυῶν, ὅλων χωρῶν αἵτινες ἀπετέλουν ἑκτοτε τὰ βόρεια τῆς Σπάρτης σύνορα, ἐνῷ πάλαι κατεῖχοντο ὑπὸ τῶν Ἀρκάδων. Ἀλλ' οἱ Τεγεᾶται διέσωσαν οὐδὲν ἥττον τὴν τε ἰδίαν καὶ τὴν τῆς λοιπῆς Ἀρκαδίας ἀνεξαρτησίαν, καὶ τοσαῦτον σέβας ἐνεποίησαν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ὥστε ἔλαβον παρ' αὐτῶν πολλὰς περιποιήσεις, ὅτε δὲ, περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, οὗτοι ἀνεδείχθησαν πράγματι ἡγεμόνες τοῦ πλείστου τῆς Πελοποννήσου, ἡ Τεγέα ἐπέιχεν ἐν τιμον ἐν τῇ συμμαχίᾳ ταύτῃ τάξιν, ἐνῷ οἱ Μαντινεῖς ἐκ διαλειμμάτων

μόνον συνετάσσοντο μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν, μᾶλλον δὲ ἀπέκλινον πρὸς τοὺς Ἀργεῖους.

Οἱ Ἀργεῖοι οἵτινες, ὥς εἶδομεν, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διατηρήσωσιν ἰσχυρὰν τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἀργολικῆς ἡμοσπονδίας, τῆς μετὰ τὸν Φεῖδωνα ἐντελῶς χαλαρωθείσης καὶ σχεδὸν διαλυθείσης· οἵτινες πρὸς τοῦτοις εἶχον ἀπολέσει τὴν πλείστην δυτικὴν παραλίαν τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου, ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων κυριευθεῖσαν, ἄδηλον μὲν πότε ἀκριβῶς, ἀλλὰ πιθανῶς ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἐβδόμης ἢ τῆς ἀρχῆς τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος· οἵτινες, περὶ τὸ 547 πρὸ Χριστοῦ, ἐπιχειρήσαντες νὰ ἀναλάβωσι τὴν ἐπὶ τῆς παραλίας ἐκείνης Θυρεάτιν, ἐντελῶς κατετροπώθησαν· οἵτινες ἐπὶ πᾶσι περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος αὐτῆς ἠττήθησαν πάλιν κατὰ κράτος ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Κλεομένους, ἐν αὐτῷ τῷ ἀργολικῷ πεδίῳ, οὐδὲν ἦττον αὐδέποτε ἀγνώρισαν τὴν ὑπεροχὴν τῆς Σπάρτης, καὶ ἐξεναντίας, ὑπὸ τῶν ἀρχαίων αὐτῶν ἀναμνήσεων ἀπατῶμενοι, δὲν ἔπαυσαν προτείνοντες αὐτοῖς ἀξιώσεις περὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς Πελοποννήσου. Καὶ κατεῖχον μὲν ἔτι οἱ Ἀργεῖοι χώραν λόγου ἀξίαν, διότι ἦρχον ὅχι μόνον τοῦ περὶ τὸ ἄστυ πεδίου, ἀλλὰ καὶ τῆς Κυνουρίας καὶ τῶν Ὀρεῶν· βραδύτερον μάλιστα, ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι, ὑπετάχθησαν εἰς αὐτοὺς καὶ οἱ Τίρυνθιοι, καὶ οἱ Μυκηναῖοι, καὶ οἱ Κλεωναῖοι· διὰ δὲ τῆς καθυποτάξεως τῶν Κλεωναίων, ἀνέλαβον οἱ Ἀργεῖοι τὴν προεδρείαν ἑνὸς τῶν τεσσάρων μεγάλων ἀγῶνων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τῶν Νεμέων· διότι τὰ Νέμεα, τὰ πανηγυριζόμενα εἰς τιμὴν τοῦ Διὸς, κατὰ πᾶν δευτερον καὶ τέταρτον ὀλυμπιακὸν ἔτος, καὶ τῶν ὑποίων ἢ ἀρχῇ ἱστορικῶς βεβαίηται ἀπὸ τῆς 52 ἢ τῆς 53 ὀλυμπιάδος, ἦτοι ἀπὸ τοῦ 572 ἢ τοῦ 568 ἔτους, ἐτελοῦντο εἰς τὴν μεταξύ Φλιοῦντος καὶ Κλεωνῶν κοιλάδα τῆς Νεμέας, κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τὴν προεδρείαν τῶν Κλεωναίων· ἀλλ' ὅτε περὶ τὸ 460 οἱ Ἀργεῖοι ἐγένοντο κύριοι τῶν Κλεωνῶν, συμπαρέλαβον καὶ τὴν ἀγωνοθεσίαν τῆς πανηγύρεως, ὅπως ἔπραξαν οἱ Ἥλείοι ὡς πρὸς τὸν ὀλυμπιακὸν ἀγῶνα. Ὅλα βμως ταῦτα πολὺ ἀπέειχον τοῦ νὰ καταστήσωσι τοὺς Ἀργεῖους ἐναμίλλους τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες περὶ τὰ μέσα τῆς ἑκτῆς πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος ἐκυριάρχουν ἀπάσης τῆς μεσημβρινῆς Πελοποννήσου, ἀπὸ θαλάσσης μέχρι θαλάσσης, ἀπὸ τῆς Θυρεάτιδος πρὸς ἀνατολὰς, μέχρι τῆς Νέδας πρὸς δυσμὰς, δηλαδὴ ὅλης τῆς Μεσσηνίας, ὅλης τῆς Λακωνικῆς καὶ ἀξιολόγου μέρους

ρους τῆς Ἀργολίδος· ἐν ἄλλαις λέξεσιν, εἶχον εἰς χεῖρας αὐτῶν τὰ δύο πέμπτα τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἐκυριάρχουν ἐνταῦθα, ὅχι ὡς πρόεδροι καὶ προϊστάμενοι πόλεων ἰσονόμων καὶ ἰσοδικαίων, ἀλλ' ὡς δεσπόται ἀπόλυτοι, τῶν ὑποίων ἀπλᾶι ὑπήκοοι ἦσαν πᾶσαι αἱ κατὰ τὴν χώραν ταύτην πόλεις. Ἡ φήμη τῆς δυνάμεως αὐτῶν εἶχεν ὑπερβῆ τὸν Ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου. Ἔτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Μεγαρεῖς, μετὰ μακρὸν περὶ Σαλαμῖνος πόλεμον, κατέστησαν ἀπὸ κοινοῦ δικαστὰς τοῦ ἀγῶνος τοὺς Λακεδαιμονίους, οἵτινες ἐπέτρεψαν τὴν νῆσον εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Μετ' οὐ πολὺ τὸ μέγα τῆς Σπάρτης ὄνομα ἀντήχησε μέχρι τῆς Ἀσίας. Περὶ τὸ 547 ἔτος, ὁ βασιλεὺς τῆς Λυδίας Κροῖσος ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῆς Σπάρτης κατὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Κύρου, τὴν ὁποίαν οἱ Σπαρτιατὰι ἠτοίμαζοντο νὰ ἐξαποστείλωσιν, ὅτε ἔμαθον ὅτι ὁ Κύρος, προλαβὼν, κατέλυσε τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀντιπάλου. Καὶ μετὰ τρία ἔτη, αἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἰωνικαὶ ἀποικίαι, κινδυνεύουσαι ἀπὸ τοῦ Κύρου, πάλιν τῆς Σπάρτης ἐπεκαλέσαντο τὴν ἐπικουρίαν.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος· μετ' ὀλίγον δὲ ἐμελλον νὰ ἐπέλθωσιν ἄλλα οὐδὲν ἥττον σπουδαῖα. Ἦδη ὁ Κροῖσος, ἐπικαλούμενος τὴν συμμαχίαν τῶν Σπαρτιατῶν, ἔγραφε πρὸς αὐτοὺς· αὐμέας γὰρ πυνθάνομαι προστάναι τῆς Ἑλλάδος. » Ναὶ μὲν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δὲν ὑπῆρχεν ἐτι ὀργανωμένη πελοποννησιακὴ συμμαχία ὑπὸ τὴν προεδρίαν ἢ ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης· τὸ πρῶτον τοιαύτης συμμαχίας παράδειγμα δὲν ἀναφαίνεται εἰμὴ περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος· ἀλλ' ἐτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν αὐτῆς, ἡ ἐπιρροή τῆς Σπάρτης εἶναι καταφανὲς καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον, πλὴν μόνως τῆς Ἀχαΐας. Οἱ καταφυγόντες, ὡς λέγεται, εἰς τὴν μικρὰν ταύτην χώραν Ἀχαιοί, ἐβασιλεύθησαν μέχρις Ὠγύγου, ἀπογόνου τοῦ Τισαμενοῦ· μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ, αἱ δώδεκα αὐτῶν πόλεις ἀπετέλεσαν αὐτονόμους πολιτείας, ἔχουσαι ὅμως περιοδικὰς πανηγύρεις καὶ θυσίας εἰς τὸ παρὰ τὸ Αἰγίον ἱερὸν τοῦ Διὸς Ὀμαρίου, ὅπου διέλυον τὰς ἀμοιβαίας ἐριδας καὶ ἐρρυθμίζον τὰ κοινὰ συμφέροντα· ἀλλ' ἡ ὁμοσπονδία αὕτη δὲν ἐκτίθητο ἱστορικὴν ἀξίαν εἰμὴ ἐν τῇ τρίτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, ὅτε ἐπέπρωτο καὶ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Πελοποννήσου νὰ λάβῃ. Μέχρι δὲ τῶν χρόνων τούτων ὑπῆρξεν ἀσθενὲς στάτη, εἰ καὶ ἡδουκίμει ἐπὶ συνέσει καὶ χρηστότητι· μέχρι τοῦ πελο-

πυρρησιακοῦ πολέμου μάλιστα διετέλεσεν ὅπως ἀμίτοχος τῶν κοινῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ὥστε δὲν εἶναι ἄπορον ὅτι διέφυγε τὴν ἐπέμβασιν τῆς Σπάρτης, ἐνῷ πᾶσαι αἱ ἄλλαι τῆς χερσονήσου χώραι ὑπέκυπτον οὕτως ἢ ἄλλως εἰς τὸ κράτος αὐτῆς. Τῶντοι οἱ Ἕλληνες, διὰ μόνης τῆς προστασίας τῆς Σπάρτης διέσωζον τὴν τε κυριαρχίαν αὐτῶν ἐπὶ τῆς Πισατίας καὶ τῆς Τριφυλίας καὶ τὴν τοῦ Ὀλυμπιακοῦ ἀγῶνος προεδρίαν. Οἱ Ἀρκάδες, ἀποβαλόντες μέρος τῆς χώρας, διετήρησαν μὲν ἐν γένει τὴν αὐτονομίαν καὶ φιλίως μάλιστα διετέλουν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, ἀλλ' ὅπως ἔχουσι φίλοι ἀσθενεῖς, εἰ καὶ γενναῖοι, πρὸς γείτονας πολὺ ἰσχυροτέρους· οἱ Ἀργεῖοι, ἀκρωτηριασθέντες ἐπίσης ὑπὸ τῆς Σπάρτης, κατετροπώθησαν ἐπὶ τέλους καὶ ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ ἣτις ὑπελείπετο αὐτοῖς. Ἡδὴ δὲ ἀπὸ τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος, καὶ ἐξαίρετως κατὰ τὴν ἑκτὴν, συνέβησαν καὶ εἰς τὰς ἄλλας τῆς ἀργολικῆς χερσονήσου πόλεις πράγματα τινὰ προκαλέσαντα ὡσαύτως τῆς Σπάρτης τὴν ἐπέμβασιν.

Εἶδομεν ὅτι, ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων, αἱ βασιλεῖαι τῆς ἑλληνικῆς ἐποχῆς εἶχον ἐκλείψει ἀφ' ὅλης τῆς Ἑλλάδος, πλὴν τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Ἠπείρου. Τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως εἶχε μὲν περισωθῇ πολυχρόν, ἢ βασιλεία ὅμως αὕτη κατήντησεν ἀρχὴ ἐπιτετραμμένη ὅχι σπουδαῖα πολιτικά καὶ στρατηγικά καθήκοντα, ἀλλὰ μᾶλλον μόνον ὀρησκευτικά. Ἐν γένει δὲ ἐπεκράτησαν αἱ πολλάκις μνημονευθεῖσαι ὀλιγαρχίαι, δηλαδὴ σύλλογοι ἀνδρῶν βουλευομένων καὶ ἀποφασίζόντων κατὰ πλειονοψηρίαν, περὶ τῶν σπουδαιωτέρων τῆς πολιτείας πραγμάτων καὶ ἀνατιθεμένων εἰς τινὰς τῶν τοῦ συλλόγου τὴν προσωρινὴν καὶ ὑπεύθυνον τῆς κυβερνήσεως διεξαγωγὴν. Τὰς ὀλιγαρχίας αὐτάς ἀπετέλουν οἱ καθ' ἑκάστην χώραν μεγάλοι γαιοκτῆται, οἵτινες, ὀνομαζόμενοι εἰς μὲν τὰς δωρικὰς χώρας γαμῦροι, εἰς δὲ τὰς ἰωνικὰς, γεωμῦροι, μετιδίδον τὸ προνόμιον κληρονομικῶς εἰς τὰ τέκνα αὐτῶν. Οἱ λοιποὶ τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν κάτοικοι, κατὰ τοὺς χρόνους ταύτους, συνέκειντο, πλὴν τῶν ἀγοραστῶν δούλων, α) ἐκ τῶν ὅπως ἀκτημόνων γεωργῶν, οἵτινες ἐκαλλιεργουν τὰς γαίας τῶν πλουσίων καὶ ἢ εἶχον καταντήσει δούλοι· ἢ πολὺ προσήγγιζον εἰς τὴν τοῦ δούλου τύχην, κατὰ δὲ τὰς διαφόρους χώρας διάφορα ἔφερον ὀνόματα, ἅπαντα ἐμφαντικὰ τὰς ἀθλίας αὐτῶν καταστάσεως καὶ τῆς περιφρονήσεως εἰς ἣν ἦσαν ἐκτεθειμένοι· διότι ἐκαλοῦντο ἐν Θεσσαλίᾳ μὲν, ὡς εἶδομεν, πενέσται, καὶ ἐν Λακωνικῇ, εἰλωτες, ἐν Ἀργεὶ δὲ γυμνήτες ἢ γυμνήσαι, ἐν Ἐπιδαύρῳ δὲ κό-

νίποδες, ἐν Σικυῳνι, κορυνηφόροι, ἢ κατιωνακοφόροι, κλπ. β') ἐκ τῶν μικρῶν γαιοκτητῶν, οἵτινες ἐκαλλιέργουν αὐτοὶ τὰς ὀλίγας αὐτῶν κτήσεις καὶ ὠνομάζοντο διὰ τοῦτο αὐτουργοί, ἀλλὰ, μὴ ἐπαρκούντες αὐτῶν μικρῶν τούτων προσόδων εἰς τὴν συντήρησιν αὐτῶν, ἐζήτουν καὶ ἄλλας ἐργασίας, εἴτε εἰς τοὺς ἀγροὺς, εἴτε εἰς τὸ ἄστυ γ') ἐκ τῶν ἐν τῷ ἄστυ κατοικούντων βιομηχάνων, τεχνιτῶν, ἐμπόρων. Ἄπαντες οἱ ἐλεύθεροι οὗτοι ἄνθρωποι, ἢ τοῦλάχιστον τινὲς τάξεις αὐτῶν, ἀπετέλουσαν τὸν δῆμον, ὅςπερ ἔσωζε μὲν, ὡς φαίνεται, τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ δικαίωμα τοῦ νὰ ἐρωτᾶται, ἐν ἀγορᾷ συνηγμένοι, περὶ τῶν σπουδαιότερων ὑποθέσεων καὶ ἰδίως περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης· ἀλλ' ἐπειδὴ πόλειμοι μὴ κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν ἡρωϊκὴν ἐποχὴν χρόνους δὲν ἀναφέρονται πολλοί, νόμοι δὲ ἔτι ἐψηφίζοντο ὀλίγιστοι, ἢ πραγματικῇ ἐνάσκειν αὐτοὶ τοῦ δικαιώματος ἐκείνου τοῦ δῆμου κατήντησε σπανιωτάτη καὶ πολλαχοῦ σχεδὸν ἐξέλιπεν. Ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων διήρκεσε μέχρι τῆς ὀγδόης καὶ τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε πενταπλασθεὶς σχεδὸν ἄλλου, πλὴν τῆς Σπάρτης, ἐτροπολογήθη οὐσιωδῶς· διότι οὐ μόνον ἑκατονταπλασθεὶς ἀλλὰ καὶ πενταπλασθεὶς ἔγενετο· οἱ δὲ ὀλιγαρχίαι δὲν ἐφρόντισαν ἢ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ δεσμεύσωσι τὴν ὕλικὴν καὶ διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ δῆμου. Ὅθεν, ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς πολλοὶ τῶν πλουσιῶν γαιοκτητῶν, διὰ τὸν πολλαπλασιασμόν τῶν ἀπογόνων, ἀπέβησαν πένητες, καὶ τοὶ ἐξακόλουθοῦντες νὰ συντάσσωνται μετὰ τῆς ἀρχαίας ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξεως ἀφ' ἑτέρου, πολλοὶ τῶν μικρῶν γαιοκτητῶν καὶ τῶν βιομηχάνων, διὰ τῆς προαχθείσης ἐμπορίας καὶ ναυτιλίας, ἐγένοντο εὐποροὶ, καὶ τοὶ ἐξακολουθοῦντες στερούμενοι πάσης πραγματικῆς εἰς τὰ κοινὰ πράγματι μετοχῆς. Ἐκ δὲ τῆς δυσαρκεσίας ἣτις, φυσικῶς τῷ λόγῳ, ἐπεκράτησε διὰ τοῦτο παρ' αὐτοῖς, ὠφελοῦμενοι φιλόδοξοι καὶ φίλαρχοι τινες ἄνδρες ἐπεχείρησαν καὶ ἐπέτυχον πολλαχοῦ τὴν κατάλυσιν τοῦ προηγουμένου κράτους τῶν ὀλιγαρχιῶν καὶ τὴν ἀντὶ τούτων ἵδρυσιν πολιτεύματος, τὸ ὁποῖον εἶχε μὲν πρόφασιν τὴν θεραπείαν τῶν εὐλόγων ἀξιώσεων τοῦ δῆμου, πράγματι ὅμως ἀπέβη ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον μοναρχικόν. Ὡς τε πρός τὸ ἐκφυγῆν οὕτω εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς ἐμπορικὰς καὶ ναυτικὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος, οἱ λεγόμενοι τύραννοι, ὧν ἀρχαιότατος λογίζεται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ὁ γνωστός ἤδη εἰς ἡμᾶς Φεῖδων· Ἐκ τῶν μοναρχῶν τούτων πολλοὶ βεβαίως ἐξώκειλαν εἰς κατάχρησιν ἐνίοτε φοβερὰν κατάχρησιν τῆς ἐξουσίας ἣν παρέλαβον· πολλοὶ ὅμως ὑπῆρξαν ἐπιεικέστατοι, ἀλλ' ἅπαντες οὐδὲν ἥττον ὠνομάσθησαν τύραννοι.

ναι, καὶ τὸ πολίτευμα αὐτῶν τυραννίς, κυρίως διότι κατέλυσαν τὰ πα-
 τροπαδότα πολιτεύματα καὶ κατέλαβον αὐτογνωμόνως τὴν ὑπερτά-
 τιν ἀρχήν. Ἐπειδὴ δὲ τινες τῶν πόλεων τῆς ἀργολικῆς χερσονήσου,
 μάλιστα ἡ Σικυὼν καὶ ἡ Κόρινθος, ἠὲδοκίμησαν παραδόξως περὶ τὴν
 ἱστορίαν καὶ τὴν ναυτιλίαν καὶ κατέστησαν πλουσιώταται, διὰ τοῦτο
 πρέκυψαν ἐνταῦθα καὶ τύραννοι, ὀνομαστοὶ γενόμενοι ἐν τῇ ἐλληνικῇ
 ἱστορίᾳ τῶν χρόνων τούτων.

Περὶ Σικυῶνος οὐδὲν γνωρίζομεν ἄφ' ἧς κατέλαβεν αὐτὴν ὁ Ἡρα-
 κλείδης Φάλικος ὁ Τημενίου μέχρι τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε,
 περὶ τὸ 676 πρὸ Χριστοῦ, πρέκυψεν αὐτῇ τύραννος, εὐτελοῦς ὡς λέ-
 γεται καταγωγῆς, ὃν ἄλλοι μὲν ὀνομάζουσιν Ὀρθαγόραν, ἄλλοι δὲ
 Ἀνδρέαν καὶ ὅστις κατέλιπε τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν υἱὸν Μύρωνα, νική-
 σαντα ἄρματι εἰς Ὀλυμπίαν, κατὰ τὴν 33 ὀλυμπιάδα, 648 πρὸ Χριστοῦ.
 Κλεισθένης δὲ ὁ Ἀριστωνύμου τοῦ Μύρωνος, ὅστις ἦρξε μεταξύ τοῦ
 600 καὶ τοῦ 560 πρὸ Χριστοῦ, διετέλεσεν ὁ ἐπιφανέστατος τῶν τυράν-
 νων τούτων καὶ κατέφερε μὲν πληγὴν καιρίαν εἰς τὰς ἐπὶ τῆς Σικυῶ-
 νος ἡγεμονικῆς ἀξιώσεως τοῦ Ἄργους, ἐταπείνωσε δὲ δεινῶς τὴν τάξιν
 τῶν ὀλιγαρχικῶν. Τὸ Ἄργος, καὶ τοι γενόμενον πόλις δωρικὴ, διετή-
 ρησεν ὅμως τὴν πρὸς τοὺς ἥρωας τῆς μυθικῆς ἐποχῆς καὶ πρὸς τὰ κα-
 τὰ τὰ αὐτῶν εὐλάβειαν, διότι ἤθελε νὰ κληρονομήσῃ τὸ ἡγεμονι-
 κὸν ἀξίωμα τὸ ὁποῖον ἐλέγετο ὅτι εἶχε κατὰ τοὺς ἡρωικοὺς χρόνους
 ἡ πόλις αὕτη. Εἰς τῶν ἡρώων τούτων ἦτο ὁ Ἄδραστος, βασιλεὺς τοῦ
 Ἄργους, ὅστις, ἔγγονος ὢν καὶ διάδοχος τοῦ βασιλέως τῆς Σικυῶνος
 Πολύβου, ἐφημίζετο ὡς εἰς τῶν ἀτυχῶν ἀρχηγῶν τοῦ κατὰ Θηβῶν
 πολέμου (σελ. 38 καὶ ἐπ.), ἡ δὲ μνήμη αὐτοῦ ἐτιμᾶτο ἐξίσου καὶ ἐν
 Ἄργει καὶ ἐν Σικυῶνι καὶ ἐχρησίμευεν ὡς κοινός τις μεταξὺ τῶν δύο
 πόλεων δεσμός. Ὁ Κλεισθένης λοιπὸν ἔπαυσε τὰς πρότερον ἐν Σικυῶνι
 ἀποδιδόμενας εἰς τὸν Ἀργεῖον Ἄδραστον τιμὰς, καὶ ὅχι μόνον τοῦτο,
 ἀλλ' ἀπηγόρευσε νὰ ᾄδωνται αὐτῷ τὰ ἐμνήρεια ἔπη, καθὼς ὑμνοῦντα
 τὸ Ἄργος καὶ τοὺς Ἀργεῖους. Πρὸς δὲ τούτοις ἐκαινοτόμησε πολυμη-
 ράτα καὶ περὶ τὰς πολιτικὰς τῆς Σικυῶνος διαιρέσεις. Ἐν Σικυῶνι
 ὑπάρχον αἱ τρεῖς γνωσταὶ δωρικαὶ φυλαί, Ὑλλεῖς, Πάμφυλοι, Δυμᾶνες,
 αἱ περὶ τὰς ἀρχαίας ἀρχαῖς ἀνέστησαν, καὶ ἔλλαττον τὴν τετάρτην, τῆς ὁποίας
 ἀρχαῖς ἀνέστησαν ἐκ τῶν ἐν τῷ ἄστει οἰκούντων βιομηχανῶν, ἀγνωστον εἶναι
 τὸ μέγεθος τοῦ Κλεισθένους ὀνόματος. Οἱ προκατοχοὶ αὐτοῦ τύραννοι πε-

ριωρίσθησαν νὰ ἀφαιρέσωσι τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τῶν πρώτων φυλῶν καὶ νὰ στηριχθῶσιν ἐπὶ τῆς τετάρτης· ἀλλ' ὁ Κλεισθένης, μὴ ἀρκούμενος εἰς τοῦτο, ἠθέλησε νὰ ταπεινώσῃ ἐτι μᾶλλον τοὺς παλαιούς ὀλιγαρχικοὺς καὶ μετωνόμασεν ὑβριστικῶς τὰς φυλὰς αὐτὰς Ὑάτας, ἦτοι μεγάλους χοίρους, Ὀνεάτας, καὶ Χοιρεάτας, ἦτοι μικροὺς χοίρους, εἰς δὲ τὴν τετάρτην ἀπέδωκε τὸ ἐντιμώτατον ἐπώνυμον τῶν Ἀρχελάων. Ὅποια πάθη ἐκίνησεν ἄρα γε ἡ ὀλιγαρχία ἐκείνη ἵνα καλέσῃ καθ' ἑαυτῆς τοιαύτας ἐκδικήσεις! Ἄν καὶ ἀνάγκη νὰ δευσιγνώσῃμεν, ὅτι ἀπὸ τῆς μὴ εὐπρεποῦς ταύτης πράξεως τοῦ Κλεισθένης ἐξάγεται, ὅτι οὗτος, καὶ τοι πολλάκις φανεῖς λαμπρὸς καὶ εὐγενὴς ἄνθρωπος, δὲν εἶχεν ὅμως τὴν ἔμφυτον ἀξιοπρέπειαν, ἥτις προσήκει εἰς τὸν πολιτικὸν ἄνδρα, ἐνῷ κατὰ τὰλλα δὲν ἦτο ἄνθρωπος κοινὸς καὶ ἀνδραγαθὸς τὴν πατρίδα αὐτοῦ μεγάλην καὶ ἰσχυράν. Ἡ δύναμις τῆς Σικυωνικῆς ἐπὶ Κλεισθένης, δηλοῦται ἐκ τῆς ἀποδοθείσης αὐτῷ ἡγεμονίας τοῦ πολέμου τοῦς Κιρραίους πολέμου (σελ. 150)· ἡ δὲ προσωπικὴ τοῦ ἀνδρός μεγαλοπρέπεια μαρτυρεῖται ἐκ τῶν πολλῶν λαμπρῶν κτιρίων τὰ ὅποια κατασκεύασεν εἰς Σικυῶνα, ἐκ τῶν περιφανῶν νικῶν τὰς ὁποίας ἐνίκησεν ἐν ταῖς Πύθια καὶ εἰς τὰ Ὀλύμπια, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἐκ τῶν πολυθρόνων τῶν γάμων τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Ἀγαρίστης. Τὰ περὶ τῶν γάμων τούτων ἱστορούμενα ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, εἶναι ἰδίως ἄξια μνήμης, διότι παραστήσαντες εἰκόνα ζωηρὰν τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἑκτὴν ἑκατονταετηρίδα.

Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, ὁ Κλεισθένης ἠθέλησε νὰ δώσῃ τὴν Ἀγαρίστην εἰς τὸν ἄριστον τῶν Ἑλλήνων καὶ τελευτήσαντων Ὀλυμπίων, ὁ ὅποιος ἐνίκησε τεθρίπῳ, προεκήρυξεν ὅτι, ὅστις Ἑλλήνων νομίζῃ αὐτὸν ἄξιον νὰ γίνῃ γαμβρὸς τοῦ Κλεισθένης, ἄς ἔλθῃ ἐντὸς ἐξήκοντα ἡμερῶν, ἢ καὶ πρότερον, εἰς Σικυῶνα, διότι ὁ γάμος θέλει κυρωθῇ ἐντὸς ἑτὺς ἀπὸ τῆς ἐξηκοστῆς ἀρχαίου ἡμέρας. Ὅθεν συνέρρουσαν εἰς Σικυῶνα ἀπανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος μνηστῆρες ὅσοι ἐμεγαλοφρόνουν, εἰς τὴν πόλιν δὲ τὰς ἰδίας, εἴτε διὰ τὰς τῶν πατέρων ἀρετάς· καὶ ἐκ μὲν τῆς Σικυωνικῆς ἦλθεν ὁ τρυφηλότατος τῶν Ἑλλήνων, ὁ Σουβαρίτης Σμινδύμειος, ὁ Ἱπποκράτης, ἐξ Αἰτωλίας δὲ Μάλης, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Τιτόρμου, τοῦ Ῥωμαλεωτάτου ἄμα καὶ ἀγριωτάτου τῶν Ἑλλήνων· ἐκ τῆς Ἀρκαδίας κατῆλθον Ἀμίαντος ὁ Λυκούργου καὶ Λαφάνης ὁ Ἰπποκράτους· ἐκ τῆς Θεσσαλίας δὲ ὁ ἐκ τοῦ μεγαλοπρεποῦς τῶν Σκοπαδίων οἰκιστὴς Διακτορίδης ὁ Κραυνώνιος· ἦλθον πρὸς τοὺς ἐξ Ἀθηνῶν δύο ὄντες

στὴν εὐπατρίδα, Μεγακλῆς ὁ Ἀλκμαίωνος, καὶ ὁ ἐπὶ πλούτῳ καὶ κάλ-
 λει ὑπερέχων πάντας τοὺς Ἀθηναίους Ἴπποκλείδης ὁ Τισάνδρου· ἐξ
 Ἀργούς, Λεωκίδης ὁ Φείδωνος· ἐξ Ἐρετρίας τῆς ἐν Εὐβοίᾳ, ὁ Λυσσα-
 νας· ἐκ Μολοσσῶν, ὁ Ἀλκων· ἐξ Ἐπιδάμνου, ὁ Ἀμφίμνηστος Ἐπι-
 τράφου, καὶ πάλιν ἐξ Ἰταλίας ὁ Σιρίτης Δάμασος Ἀμύριος. Ἐν ὅλοις
 δώδεκα. Προελθόντας δὲ, καθ' ὅσον χρόνον ἔμειναν παρ' αὐτῷ, διετέ-
 λαιον ὁ Κλεισθένης φιλοξενῶν μεγαλοπρεπῶς καὶ παρατηρῶν τὸν χαρα-
 κτῆρα, τὴν ἀνατροφὴν, τὸν τρόπον ἐκάστου· ἰδίως δὲ ἤρεσκον αὐτῷ οἱ
 ἐξ Ἀθηνῶν μνηστῆρες, καὶ ἐκ τούτων πάλιν περισσότερον Ἴπποκλείδης
 ὁ Τισάνδρου, διὰ τε τὴν προσωπικὴν ἀξίαν, καὶ ὡς συγγενὴς τοῦ με-
 γάλου οἴκου τῶν ἐν Κορίνθῳ Κυψελιδῶν. Τελευταίον ἔφθασεν ἡ ἡμέρα
 καθ' ἣν ἐμελλε νὰ τελεσθῇ τὰ συμπόσια τοῦ γάμου καὶ νὰ ἀποφανθῇ
 ὁ Κλεισθένης τίνα προκρίνει τῶν μνηστήρων. Τὴν ἡμέραν ταύτην, θύ-
 σιας βούς ἐκκτόν, προσεκάλεσεν εἰς κοινὴν εὐωχίαν αὐτοὺς τε τοὺς μνη-
 στῆρας καὶ πάντας τοὺς Σικυωνίους· μετὰ τὸ δεῖπνον ἐξηκολούθησεν ὁ
 πῖτος· μεταξύ δὲ διαλεγομένων, συζητήσεως γενομένης καὶ περὶ μουσι-
 αῖς, ὁ Ἴπποκλείδης παρήγγειλε τὸν αὐλητὴν νὰ αὐλήσῃ εἰδος ὀρχή-
 σιας, τὴν λεγομένην ἐμμέλιαν, καὶ ἤρχισε νὰ χορεύῃ θέλων νὰ ἐπιδείξῃ
 τὴν περὶ τοῦτο ἐπιτηδειότητά. Τοῦτο δυσηρέστησε τὸν Κλεισθένη· ἀλλὰ
 κατ' ὀλίγον ὁ Ἴπποκλείδης διέταξε νὰ φέρωσι τράπεζαν καὶ ἀναβάς ἐπ'
 αὐτῇ, πρῶτον μὲν ἐχόρευσε λακωνικοὺς τινας χοροὺς, ἔπειτα ἄλλους
 ἰτακικοὺς, καὶ τελευταίον, στηρίξας τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῆς τραπέζης καὶ
 ἀνασηκώσας τοὺς πόδας, ἤρχισε νὰ χειρονομῇ διὰ τῶν σκελῶν. Καὶ μέ-
 χει μὲν τινὸς ὁ Κλεισθένης, καίτοι ἀποστραφείς τὸν νέον διὰ τὴν ἀναί-
 σθηαν καὶ ἀποφασίσας ὅτι δὲν θέλει προτιμῆσαι αὐτὸν ὡς γαμβρὸν
 κατεῖχεν ἑαυτὸν, μὴ θέλων νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀηδίαν· ὅταν ὅμως εἶδεν
 αὐτὸν χειρονομήσαντα διὰ τῶν σκελῶν, ἐξέσπασε, καὶ, ὦ παῖ Τισάν-
 δρου, εἶπεν, ἀπορχήσά γε μὴν τὸν γάμον, δηλαδὴ μὲ τὸν χρόνον σου
 αὐτὸν ἔχασες τὴν νύμφην· ὁ δὲ Ἴπποκλείδης ἀπεκρίθη ἀμείσως, οὐ
 φροντίζω Ἴπποκλείδη, τὸ ὅποιον ἔκτοτε λέγεται ὡς παροιμία, σημαίνον,
 ἀδιάφορον τοῦτο διὰ τὸν Ἴπποκλείδην. Μετ' ὀλίγον ὅμως πάλιν συνελ-
 θὼν ὁ Κλεισθένης, νῦχαρίστησεν εὐγενέστατα πάντας τοὺς μνηστῆρας,
 διὰ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς προσῆλθον, εἶπεν ὅτι οὐδένα αὐτῶν θεωρεῖ
 ἀνώτερον τῶν ἄλλων, ὅτι ὅμως ἐπειδὴ μία εἶναι ἡ παρθένος, δίδει αὐ-
 τὴν εἰς τὸν Ἀθηναῖον Μεγακλέα τοῦ Ἀλκμαίωνος, καὶ, διὰ νὰ ἀπο-
 δείξῃ εἰς τοὺς λοιποὺς τὴν εὐγνωμοσύνην του δι' ἣν ἐπροξένησεν αὐτῷ

τιμήν καὶ ἀποζημιώσει αὐτοὺς διὰ τὰ ἔξοδα τῆς ἀποδημίας, προσηρ-
 εις ἕκαστον δῶρον, τάλαντον ἀργυρίου, ἥτοι 6,000 δραχμῶν. Καί
 τὼς ἐτελείωσεν ὁ γάμος ἐκεῖνος, ἐξ οὗ ἐμελλε νὰ γεννηθῇ ἀνὴρ
 μέγας, ὁ Ἀθηναῖος Κλεισθένης. Ἄν διεδέχθη δέ τις τὴν ἀρχὴν τοῦ
 κυωνίου Κλεισθένου, ἔδηλον. Ἀναφέρεται ἔτι τύραννος Σικυωνί-
 Αἰσχίνης, ὅστις λέγεται καθαιρεθεὶς ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ἀλλ' ἔγωγε
 στον πῶς συνδέεται ἡ ἱστορία αὐτοῦ μετὰ τῆς τοῦ Κλεισθένου. Ἦν
 ρομεν μόνον ὅτι τὰ ὑπὸ τούτου ὀρισθέντα ὀνόματα τῶν φυλῶν, ἴσχυται
 ἐπὶ ἐξήκοντα μετὰ θάνατον αὐτοῦ ἐνιαυτοὺς, ἔπειτα δὲ οἱ Σικυῶνες
 συμβιβασθέντες πρὸς ἀλλήλους ἠνώρθωσαν μὲν τὰ ἀρχαῖα τῶν πρώ-
 τῶν φυλῶν ὀνόματα, τὴν δὲ τετάρτην ἐκάλεσαν Αἰγιαλέας, ἀπὸ
 Αἰγιαλέως τοῦ Ἀδράστου, ὥστε περὶ τὸ 500 ἔτος ἐπεκράτησεν αὐτῶν
 ἀριστοκρατία ἐν Σικυῶνι, ἂν καὶ ὄχι τοσοῦτον ἀποκλειστικὴ ὡς πρότερον.

Ἀνάλογά τινα συνέβησαν ἐν Κορίνθῳ. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ καταλαβόν-
 τος αὐτὴν Ἡρακλείδου Ἀλήτου μετονομασθέντες Βακχιάδαι, ἀπὸ τοῦ
 τριεγγώνου αὐτοῦ Βάκχιδος, ἐβασίλευσαν μέχρι δεκάτης γενεᾶς ἐν
 τῶν Βακχιαδῶν οἶκος, ἥτοι τὸ σύνολον τῶν ἀριστοκρατικῶν οἰκογε-
 νειῶν, ἀπεράσισαν τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας. Κατέλαβον δὲ τὴν
 ὅλην ἀρχὴν αὐτοὶ οὗτοι οἱ Βακχιάδαι, οἵτινες, πρὸς ἀλλήλους μόνον
 ποιοῦντες γάμους, ἐπέτρεπον κατ' ἔτος τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν εἰς
 ἓνα πρῦτανιν. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Κόρινθος ἀπέβη πόλις πλουσία, καὶ
 ἐμπορικὴ, καὶ ναυτικωτάτη. Αὐτὴ, ὡς προείπομεν, ἐν τῇ 8 ἑκατονταε-
 τίδι, ἔκτισε τὰς δύο ἐπιφανεστάτας δυτικὰς ἐλληνικὰς ἀποικίας, τὴν Κέρ-
 κυραν καὶ τὰς Συρακούσας· αὐτῇ, τῷ 703, κατεσκευάσθη τὰς πρώτας
 τριήρεις, τὰ πρῶτα δηλαδὴ μεγάλα πολεμικὰ πλοῖα· αὐτὴ κυρία
 ἀπῆλλαξε τὴν θάλασσαν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων πειρατῶν, ἡ δὲ πρώτη γνωστὴ
 κατὰ θάλασσαν μάχη συνεκροτήθη, τῷ 664 πρὸ Χριστοῦ, μεταξὺ Κερ-
 κυραίων καὶ Κορινθίων. Ὅθεν ὁ δῆμος, εὐπορήσας καὶ ἰσχύσας, κατε-
 νέστη, περὶ αὐτοὺς τοὺς χρόνους, κατὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν, διὰ
 τοῦ τυράννου Κυψέλου, ὅστις κατὰ τοῦτο διέφερε τοῦ Σικυωνίου Ὀρ-
 θαγόρου, ὅτι κατήγετο ἐξ ἐπιφανῶν γονέων, ἐκ μητρὸς μάλιστα ἡ
 Βακχιάδης. Ὁ Κύψελος, καταλαβὼν τὴν ἀρχὴν τῷ 655, ἐκυβέρνησε
 τριάκοντα ἔτη, περιποιηθεὶς μὲν τὸν δῆμον, καταπίεσε δὲ τοὺς ὀλι-
 γαρχικοὺς καὶ συλλέξας ἀπὸ αὐτῶν ἅπειρα χρήματα, δι' ὧν ἀνεδείχθη
 πολυτελέστατος περὶ τὰ ἀναθήματα, διότι, ἵνα τὰ λοιπὰ παραλίπωμεν.

αὐτοῦ ἀνάθημα ἦτο ὁ χρυσοῦς σφυρήλατος Ζεὺς, ὅστις ἐκόσμηται τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ Ἡραῖον. Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Περιάνδρος, ἄρξας ἀπὸ τοῦ 625 ἕως τοῦ 585, ὅχι μόνον τοὺς ὀλιγαρχικοὺς κατέθλιψεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὴν δῆμον. Περί τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὑπάρχουσιν εἰδήσεις ἀντιφατικώταται· παρὰ τινων μὲν λέγεται φίλος τῆς ποιήσεως καὶ τῆς μουσικῆς, καὶ εἰς τῶν ἐπὶ ἀνδρῶν, ὅτινες, διὰ τὴν πολιτικὴν αὐτῶν δεινότητα, ὠνομάσθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπὶ σοφαὶ τῆς Ἑλλάδος· παρ' ἄλλων δὲ εἰκονίζεται ὡς τύραννος αἰμοβόρος καὶ ἐπίβουλος, ὡς υἱὸς καὶ σύζυγος ἄστοργοι· ἐκ δὲ τῶν περὶ τούτων λεγόμενων, τινὰ τοῦλάχιστον, δὲν εἰμποροῦν εἰμὴ νὰ λογισθῶσιν ὡς ἀναμνησθήτητα. Βέβαιον ὅμως ἐπίσης εἶναι ὅτι ἐπὶ Περιάνδρου ἡ Κόρινθος ὑπῆρξεν ἰσχυροτάτη. Ἡ Κέρκυρα, ἡ Ἀμβρακία, ἡ Λευκάς, ἡ Ἀπολλωνία, τὰ Ἀνακτόριον ὑπέκειντο τότε εἰς αὐτήν, ἐνῶ κατὰ τὴν ἀκόλουσον ἑκατονταετηρίδα ἦσαν ἤδη ἀνεξάρτητοι. Ὑπετάχθη δὲ εἰς τὴν Κόρινθον ἐπὶ τινα χρόνον καὶ ἡ Ἐπίδαιρος, ὅπου ὁμοίως εἶχε προκύψει τύραννος, ὁ Πρακλῆς, τὸν ὅποιον ὅμως ἐνίκησε καὶ ἐξώγησεν ὁ Περιάνδρος, γαμβρὸς ὢν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Μελίσσῃ· καὶ ἐπὶ τοῦ Περιάνδρου ὡς αὐτὸς βεβαιῶνται κατὰ πρῶτον ἱστορικῶς, ὁ τέταρτος τῶν πανελληνίων ἀγώνων, τὰ Ἰσθμία, τὰ ὅποια ἐπανηγυρίζοντο ὑπὸ τῶν Κορινθίων, ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ, εἰς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος, κατὰ πᾶν πρῶτον καὶ τρίτον ὀλυμπιακὸν ἔτος. Ἐσχάτος τῶν τυράννων τῆς Κόρινθου διετέλεσεν ὁ συγγενὴς καὶ διάδοχος τοῦ Περιάνδρου Ψαμμήτιχος ὁ Γορτίου, 585—582, ἡ δὲ τυραννίς αὕτη λέγεται καταλυθεῖσα, ὡς καὶ ἡ τῆς Σικυῶνος, ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν· μετ' ὃ ἐπεκράτησεν εἰς Κόρινθον τιμοκρατία, ἡ ἀρχὴ δηλαδὴ δὲν περιῆλθε πλέον εἰς τὴν προτέραν κληρονομικὴν ὀλιγαρχίαν, ἀλλὰ εἰς τοὺς εὐπωρωτάτους τῶν πολιτῶν. Περί τοῦ εἶδους τούτου τοῦ πολιτεύματος τὸ ὅποιον ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι καθιερώθη κατὰ πρῶτον εἰς Ἀθήνας, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς παρούσης ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ὑμνήσωμεν κατωτέρω ἐκτενέστερον.

Ὑπὸ δὲ τῶν Ἡρακλειδῶν, καὶ ἰδίως τῶν ἐν Κορινθίᾳ Δωριέων, λέγεται ὅτι κατελήφθησαν καὶ τὰ Μέγαρα τῶν ὁποίων ἡ χώρα κατέχει τὸ εὐρύτερον καὶ ὀρεινότερον μέρος τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ συνάπτοντος τὴν Πελοπόννησον μετὰ τῆς χέρσου Ἑλλάδος. Ἡ Μεγαρίς συνορεύει πρὸς ἄρκτον καὶ πρὸς τὸ ἀρκτικόανατολικόν, μετὰ τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς

Ἀττικῆς, πρὸς μεσημβρίαν μετὰ τῆς Κορινθίας, ἐξ ἀνατολῶν δὲ πρὸς δυσμὰς ἀπλούται, ἀπὸ θαλάσσης μέχρι θαλάσσης, ἀπὸ τοῦ σαρωνικοῦ κόλπου μέχρι τοῦ κορινθιακοῦ. Ἡ πόλις τῶν Μεγάρων κεῖται εἰς τὴν ἀνατολικώτατον τῆς χώρας, ἔχουσα πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, ἐπὶ τοῦ σαρωνικοῦ κόλπου, λιμένα, τὴν Νίσαιαν· εἶχεν ὅμως καὶ ἐπὶ τοῦ κορινθιακοῦ λιμένα, τὰς Παγὰς. Τὰ Μέγαρά διατέλεσαν, ὡς φαίνεται, κατ' ἀρχὰς ὑποτεταγμένα εἰς τοὺς ἐν Κορινθίᾳ Δωριεῖς, ἀλλὰ πρωϊμώτατα ἀπέβαλον τὴν κυριαρχίαν ταύτην· διότι ἐν τῇ ὀγδόῃ ἑκατονταετηρίδῃ ἦσαν βεβαίως πόλις αὐτόνομος, ὅτε ὁ περίφημος στρατηγὸς αὐτῶν Ὀρσιππος, ὁ ἐν Ὀλυμπίᾳ νικήσας κατὰ τὴν 15 Ὀλυμπιάδα, 720 πρὸ Χριστοῦ, ἀφῆρεσεν ἀπὸ τῶν προσείκων, πιθανῶς ἀπὸ τῶν Κορινθίων, χώραν ἀξιόλογον, τὴν ὁποίαν προσέθηκεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ. Ὑπῆρξαν δὲ τὰ Μέγαρά κατὰ τὴν ἐβδόμην καὶ τὴν ἕκτην ἑκατονταετηρίδα πολὺ ἰσχυρότερα καὶ πολυανθρωπότερα ἢ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδῃ· τοῦτο μαρτυροῦσιν αἱ πολλαὶ ἀποικίαι ἃς ἐξέπεμψαν, πρὸς ἀνατολὰς μὲν μέχρι τῆς ἐν Ἀσίᾳ Βιθυνίας καὶ τοῦ θρηκτικοῦ Βοσπόρου, πρὸς δυσμὰς δὲ μέχρι Σικελίας. Ὅθεν περὶ τὸ 620 πρὸ Χριστοῦ, βλέπομεν προκύπτοντα καὶ ἐνταῦθα τύραννον, τὸν Θεαγένην, ὅστις σφάξας τὰ κτήνη τῶν πλουσίων καὶ στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ δήμου, κατέβαλε τοὺς ὀλιγαρχικοὺς καὶ ἐσφετερίσθη τὴν υπερτάτην ἀρχήν. Ἀλλὰ δὲν ἡδυνήθη νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐξουσίαν· καὶ ἐκβληθέντος αὐτοῦ, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπεκράτησεν εἰρήνη τις εἰς τὰ Μέγαρά· μετ' ὀλίγον ὅμως ἐπετέθη πάλιν ὁ δῆμος κατὰ τῶν πλουσίων, καὶ πολλοὺς μὲν ἐφυγάδευσεν, ἵνα δημεύσῃ τὰ κτήματα αὐτῶν, κατὰ δὲ τῶν ὑπολοίπων παρεξέστραπῃ εἰς φοβερὰν ἀκολασίαν, ψηφίσας καὶ τὴν λεγομένην «παλιντοκίαν», ἥτοι τὴν ὑπὸ τῶν δανειστῶν ἀπόδοσιν ὅλων τῶν προπληρωθέντων εἰς αὐτοὺς τόκων. Ἐκ τῆς ἀναρχίας ταύτης ὠφελοῦμενοι, ἐπανῆλθον οἱ ὀλιγαρχικοὶ εἰς τὰ πράγματα, ἀλλ' οἱ συνετώτεροι ἐξ αὐτῶν συνεμάχησαν ἤδη, ὡς φαίνεται, μετὰ τῶν εὐπορωτέρων δημοκρατικῶν καὶ ἀπετέλεσαν οὕτω νέαν ἀριστοκρατικὴν τάξιν, στηριζομένην ὅχι ἐπὶ τοῦ γένους, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ πλοῦτος, καὶ οὐσιωδῶς βελτιώσασαν τὴν ἄλλοτε ἀθλίαν τύχην τοῦ γεωργικοῦ πλήθους.

Αἱ μεταβολαὶ αὗται τοῦ μεγαρικοῦ πολιτεύματος ἀπέβησαν ὅπως οὖν ὀνομασται, ἰδίως διότι ἡ πόλις αὕτη ηὐτύχησε νὰ ἀναδείξῃ τότε ποιήτην, τὸν Θεογνιν, τοῦ ὁποίου τὰ μέλη, ἐν μέρει περισωθέντα, ἀπηλύ-

νέτισαν τὴν ἔριν ἐκείνην μεταξύ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ καὶ τοῦ δημοκρατικοῦ στοιχείου. Σημειωτέον δὲ ὅτι οἱ πλείστοι τῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτου ἡγεμονούντων πολιτικῶν ποιητῶν, ὑπῆρξαν ὁπαδοὶ καὶ συνήγοροι τῶν νέων ιδεῶν ὅχι δηλαδή ἐτι τῆς ἀπολύτου δημοκρατίας, ἀλλὰ σώφρονος συνδυασμοῦ τῆς προτέρας ὀλιγαρχίας μετὰ τῶν προελθουσῶν εἰς μέσον νεαρῶν κοινωνικῶν δυνάμεων, ἧτοι τῆς ἰκανότητος καὶ τοῦ ἐμπορικοῦ, ναυτικοῦ, βιομηχανικοῦ πλοῦτος. Τοιοῦτοι ἐξαίρετως ἦσαν οἱ λεγόμενοι ἐπτὰ σοφοί, καὶ ἰδίως ὁ Ἀθηναῖος Σόλων, ὁ Μιτυληναῖος Πιπτακός, ὁ Πριηνεύς Βίας. Ὁ δὲ Θέογνις ἐξεναντίας διετέλεσεν ἐπὶ πολὺν χρόνον πρόμαχος τῆς ἀρχαίας ἀριστοκρατικῆς μερίδος καὶ ἀντίπαλος πικρότατος τοῦ δήμου. Ὁ Θέογνις περιφρονεῖ καὶ ὑβρίζει ἀνηλεῶς πάντα τὸν ἐκ τοῦ δήμου ὅσῳ καὶ ἀνὴρ ὑπὸ ῥήσέ τις, ὅσῳ καὶ ἀνὴρ ἐξεπαίδευθῇ, ὅσῳ καὶ ἀνὴρ ἀνυψώθῃ ἐν λόγῳ ὑπεράνω τοῦ ὄχλου, εἴτε διὰ τῆς τύχης, εἴτε διὰ τῆς ἰκανότητος αὐτοῦ, ἅμα δὲν εἶναι εὐπατρίδης, λέγεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ μας δειλός, κακός, φορτηγός, ὃ ἐστὶ βαστάζος, ἄχθοφόρος· τ' ἀνάπαλιν δὲ πᾶς εὐπατρίδης εἶναι ἀγαθός καὶ ἐσθλός, ὥστε οὔτε ἡ ἀρχαία πολιτικὴ γλῶσσα ἦτο πολὺ εὐπρεπεστέρα, οὔτε ἡ ἀρχαία πολιτικὴ ἔρις πολὺ δικαιότερα τῆς νέας.

Τὸ εὐεργετεῖν, λέγει ὁ Θέογνις, δειλούς, ὅπερ ἐνταῦθα φέρεται ὡς ἀντίθετον τῶν ἐσθλῶν, τῶν εὐγενῶν, τῶν εὐπατρίδων, τὸ εὐεργετεῖν δειλούς, ματαιοτάτη χάρις ἐστίν· ἴσον δὲ καὶ σπείρειν πόντον πολιᾶς θαλάσσης. Καθὼς οὔτε πόντον σπείρων, θέλεις θερίσαι καρπὸν, οὔτε κακοὺς εὖ ποιῶν, εὖ πάλιν ἀντιλάβοις· διότι οἱ κακοὶ ἔχουσιν ἄπληστον νοῦν. Τί δ' ὄφελος δειλός ἀνὴρ φίλος ὢν; Εὐεργετῶν αὐτὸν δύο πάσχεις κακά· στερεῖσαι πολλῶν τῶν σεαυτοῦ, καὶ οὐδεμίαν ἔχεις χάριν. Οὔτε ἀπὸ κινδύνου ἢ ἀνάγκης θέλει σὲ λυτρώσει ποτὲ, οὔτε καλὸν τι ἔχων, θέλει σὲ μεταδώσει ἐξ αὐτοῦ. Οἱ δ' ἀγαθοὶ σώζουσι τὴν μνήμην τῆς εὐεργεσίας καὶ ὁμολογοῦσι χάριν δι' αὐτήν, καὶ συμπαθοῦσιν ἐν τῇ συμφορᾷ. Ὅθεν μὴ ποτε ποιήσῃς κακὸν ἄνδρα φίλον ἐταῖρον, ἀλλὰ φεῦγε αὐτὸν ὡς κακὸν λιμένα. Ἔσο δὲ ἀείποτε προσηλωμένος εἰς τοὺς ἀγαθοὺς, διότι ἀπὸ τῶν ἐσθλῶν ἐσθλὰ θέλεις μάθει· διὸ μετ' αὐτῶν βουλεύου, παρ' αὐτοῖς πίνε καὶ τρώγε, καὶ κάθου μετ' ἐκείνων, καὶ εὐαρίσσει εἰς ἐκείνους, ὧν μεγάλη δύναμις. Οὐδεὶς ἀνθρώπων οὐτ' ἔπεται, οὔτε πέφυκεν, ὁ δυνάμενος νὰ καταβῇ εἰς τὸν ἄδην πάντας εὐχарιστήσας· διότι οὐδ' ὁ Κρονίδης Ζεὺς, ὁ θνητῶν καὶ ἀθανάτων ἀνάσσειν δύναται, διὰ τῶν ὑπέτων ἢ τῆς ἀνομβρίας, νὰ εὐχαριστήσῃ πάντας τοὺς

θητούς. Ἄλλ' οἱ ἀγαθοὶ ἄνδρες, οἱ εὐπατρίδαι, οὐδεμιὰς ποτε πόλει
ἐπροξένησαν τὸν ὄλεθρον· ἐνῷ ὅταν φανῇ ἄρεστόν εἰς τοὺς κακοὺς τὸ
ὕβριζεν, καὶ ἀρχίσωσι νὰ φθείρωσι τὸν δῆμον, καὶ νὰ δίδωσιν εἰς τοὺς
ἀδικοῦντας δίκαιον ἐνεκ τῶν ἰδίων κέρδους καὶ κράτους, τότε ἐπέρχονται
στάσεις καὶ ἐμφύλιοι φόνοι ἀνδρῶν.

Ἐν τούτοις πολλοὶ τῶν δειλῶν, τῶν κακῶν, τῶν ἀγοραίων ἐκείνων
ἀνθρώπων ἐπλούτησαν διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἱκανότητος αὐτῶν,
πολλοὶ δὲ τῶν εὐπατρίδων κατεδέχθησαν νὰ ἔλθωσιν εἰς συγγενικά
πρὸς τοὺς νεοπλοῦτους τούτους σχέσεις. Τοῦτο φέρεῖ εἰς ἀγανάκτησιν τὸν
ποιητὴν μας.

Οὐ ποτε δουλεῖη κεφαλὴ ἰθεία πέφυκεν,

ἀλλ' αἰεὶ σκολιή, καὶ χένα λοξὸν ἔχει.

Οὔτε γὰρ ἐκ σκίλλης (ἀπὸ τοῦ κρομμύου) ῥόδα φύεται, οὐδ' ὀάκιθος.
οὔτε ποτ' ἐκ δούλης τέκνον ἐλευθέριον.

Καὶ ὅμως ἐσθλὸς ἀνὴρ δὲν αἰσχύνεται νὰ λάβῃ σύζυγον κακὴν κακοῦ
θυγατέρα, ἀρκεῖ νὰ δώσῃ αὐτῇ εἰς αὐτὸν χρήματα πολλὰ, οὐδὲ γυνὴ
ἐν γένει ἀποποιεῖται πλούσιον σύζυγον, ἀλλὰ τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ προ-
τιμᾷ τὸν πλούσιον.

Χρήματα γὰρ τιμῶσι· καὶ ἐκ κακοῦ ἐσθλὸς ἔγνημεν,

καὶ κακὸς ἐξ ἀγαθοῦ· πλοῦτος ἔμιξε γένος.

Οὕτω μὴ θαύμαζε γένος, Πολυπαῖδ', ἄστῶν

μαυροῦσθαι· σὺν γὰρ μίσγεται ἐσθλὰ κακοῖς.

Ἄλλ' ἤδη ὑπερῖσχει ἡ δημοκρατικὴ μερίς· οἱ πολλοὶ λαμβάνουσι τὰ
δημόσια ἔξιώματα καὶ γίνονται κύριοι τῶν πραγμάτων. Τότε ὁ Θεογνίς
παρίστησι φοβερὰν τῆς πολιτείας εἰκόνα, παραβάλλει αὐτὴν μὲ πλοῖον
φερόμενον, ἐν νυκτὶ ζοφερᾷ, διὰ μέσου τοῦ Μηλίου πόντου, τοῦ Αἰγαίου
πελάγους· ἡ θάλασσα τὸ καταπατεῖ πανταχόθεν, οἱ δ' ἐν αὐτῇ δὲν θέ-
λουσι ν' ἀντλήσωσι, διό τὸ πλοῖον κινδυνεύει νὰ καταποντισθῇ.

οὐνεκα νῦν φερόμεσθα καθ' ἰστίαν λευκὰ βαλόντες

Μηλίου ἐκ πόντου νύκτα διὰ δυοφερὴν.

ἀντλεῖν δ' οὐκ ἐθέλουσιν· ὑπερβάλλει δὲ θάλασσα

ἀμφοτέρων τοίχων· ἡ μάλ' αἰς χαλεπῶς

σώζεται· οἱ δ' ἔρδουσι· κυβερνήτην μὲν ἔπαυσαν

ἐσθλόν, ὃ τις φυλακὴν εἶχεν ἐπισταμένως·

χρήματα δ' ἀρπάζουσι βίην, κόσμος δ' ἀπόλωλεν,

δασμὸς δ' οὐκέτ' ἴσος γίνεται ἐς τὸ μέσον,

φορτηγοὶ δ' ἔχουσι, κακοὶ δ' ἀγαθῶν καθόπερθεν.

Δειμαίνω, μήπως νῦν κατὰ κύμα πίη.

Τότε ὁ Θεόγνις ἀναγκάζεται μετὰ πολλῶν ἄλλων ὁμοφρόνων ν' ἀποδημήσῃ· καὶ φιλοξενεῖται μὲν ἐν Σικελίᾳ, φιλοξενεῖται δὲ ἐν Εὐβοίᾳ καὶ ἐν Σπάρτῃ καὶ παντοῦ ὅπου ἄρχουσιν ἔτι οἱ ἄριστοι, ἀλλ' οὐδαμοῦ ἠδύνετο νὰ αἰσθανθῇ τέρψιν τινά, διότι οὐδὲν φίλτερον τῆς πατρίδος.

Ἦλθον μὲν γὰρ ἔγωγε καὶ εἰς Σικελὴν ποτε γαῖαν,
ἦλθον δ' Εὐβοίης ἀμπελόεν πεδίον,
Σπάρτην τ' Εὐρώτα δονακοτρόφου ἀγλαὸν ἄστυ·
καὶ μ' ἐφίλειον προφρόνως πάντες ἐπερχόμενον·
ἀλλ' οὔτις μοι τέρψις ἐπὶ φρένας ἦλθεν ἐκείνων.
Οὕτως οὐδὲν ἄρ' ἦν φίλτερον ἄλλο πάρος.

Νομίζει τις ὅτι ἀκούει τὰ παράπονα τῶν Γάλλων ἐκείνων, οἵτινες δυσρεστηθέντες διὰ τὰς μεταβολὰς τὰς ὁποίας ἐπέφερεν ἡ μεγάλη αὐτῶν ἐπανάστασις, περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, ἀπεδήμησαν εἰς τὴν ξένην· καὶ ἐφιλοξενήθησαν μὲν εἰς τὴν Γερμανίαν, εἰς τὴν Ρωσίαν, εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἀλλὰ δὲν ἐπαυσαν θρηνοῦντες διὰ τὴν στέρνησιν τῆς πατρίδος· τοσοῦτον εἶναι βέβαιον, ὅτι τὰ πάθη καὶ παθήματα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πάντοτε τὰ αὐτά. Τελευταῖον ἐπανῆλθον αἱ φυγάδες Μεγαρεῖς οἴκαδε, καὶ διὰ τὴν ἀφροσύνην τοῦ δήμου, κατέστησαν αὖθις κύριοι τῶν πραγμάτων. Ἄλλ' ὁ Θεόγνις, διδασχθεὶς ἡδὲ ὑπὸ τῆς δυστυχίας, ἀνῆκεν εἰς τὴν σωφρονεστέραν ἐκείνην τῶν εὐπατριδῶν μερίδα, ἥτις οὔτε εἰς ἐκδικήσεις ἤθελε νὰ ἐκτραχηλισθῇ, οὔτε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ ἀρχαίου ἀποκλειστικοῦ τῶν ὀλίγων κράτους, ἀλλὰ, τὴν μέσσην βαδίζουσα, κατώρρωσε νὰ συμβιβάσῃ ὁπωσοῦν τὰ παλαιὰ συμφέροντα μετὰ τῶν νέων.

Ἦσυχος, ὥσπερ ἐγώ, μέσση ὁδὸν ἔρχο ποσσίν,
μηδ' ἐτέροισι διδοῦς, Κύρνε, τὰ τῶν ἐτέρων.
Πατρίδα κοσμήσω, λιπαρὴν πόλιν, οὗτ' ἐπὶ δῆμῳ
τρέψας οὗτ' ἀδίκους ἀνδράσι πειθόμενος.

Περὶ τὰ μέσα λοιπὸν τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, πᾶσαι αἱ τυραννίδες τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου ἐκλείπουσι· καὶ, ὥς λέγεται, καθιερῶνται, αἱ κυριώτεραι τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν, ἡ ἐν Σικυῶνι καὶ ἡ ἐν Κορίνθῳ, διὰ τῆς Σπάρτης. Ἡ ὀλιγαρχικὴ αὕτη πόλις εἶχε τῳόντι συμφέρον νὰ μὴ ὑπερισχύσῃ οὐδαμοῦ, εἰ δυνατὸν, τὸ πολιτικὸν σύστημα, τὸ ὅποιον ἦτο πολεμιώτατον πάσης ὀλιγαρχίας· καὶ προσκαλουμένη εἰς βοήθειαν ὑπὸ τῶν ταπεινουμένων ὀλιγαρχιῶν τῶν ἄλλων πόλεων, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπέκουε προθύμως, τοσοῦτω μᾶλλον ὅτω ἐλάμβανεν ὥς ἐκ

τούτου τὸ ἄξιωμα τοῦ προστάτου τῶν πόλεων ἐκείνων. Εἶναι ἀληθές ὅτι οὐδαμοῦ φαίνονται ἀνορθωθείσαι, μετὰ τὴν πτώσιν τῶν τυράννων, αἱ προηγουμένως ἐπικρατήσασαι κληρονομικαὶ ὀλιγαρχίαι· ἀλλ' αἱ διαδεχθεῖσαι αὐτὰς τιμοκρατίαι, δηλαδὴ ἀριστοκρατίαι στηριζόμεναι ἐπὶ τοῦ πλούτου καὶ ὅχι ἐπὶ τοῦ γένους, συνέφερον εἰς τὴν Σπάρτην. ὡς φαίνεται, πλείοτερον ἢ τὰ ἐξαιρέτως ἀντολιγαρχικὰ πολιτεύματα τῶν τυράννων. Ὅθεν βλέπομεν αὐτὴν περὶ τὸ 524 ἔτος ἐπιχειροῦσαν νὰ καταβάλῃ καὶ τὸν τύραννον τῆς Σάμου Πολυκράτην, πέμπουσιν δ' ἐπὶ τούτῳ, διὰ πλοίων κορινθιακῶν, στρατὸν εἰς τὴν ἀπωτάτην ἐκείνην νήσον. Καὶ τότε μὲν ἀπέτυχεν· περὶ δὲ τὰ τέλη τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, ἐπεμβαίνει πάλιν ἐπὶ σκοπῷ τῆς καταλύσεως τῶν τυράννων, καὶ εἰς τὰ τῶν Ἀθηναίων πράγματα. Ἐνταῦθα κατ' ἀρχὰς ἀνεδείχθη εὐτυχέστερα. Οἱ ἐν Ἀθήναις τύραννοι κατελύθησαν, ἀλλ' ἐν Ἀθήναις ἀντὶ τῆς τυραννίδος, ποσέκυψε δύναμις νέα, δύναμις ἄγνωστος ἕως τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ δημοκρατικὴ δύναμις, ἣτις ἐμελλεν νὰ ἀποβῇ ἀντίπαλος τῆς Σπάρτης πολὺ φοβερωτέρα παντὸς τυράννου καὶ νὰ ἐπιφέρει τὴν ὁλοσχερῆ ἀλλοίωσιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Ἀθήναι.

Ἡ Ἀττικὴ σχηματίζει, εἰς τὸ νοτιανατολικώτατον τῆς χέρσου Ἑλλάδος, τριγωνοειδῆ χερσονήσον, τῆς ὁποίας τὴν στερεὰν βάσιν ἀποτελοῦσι τὰ ὄρη τοῦ Πάριοντος καὶ τοῦ Κιθαιρώνος, δι' ὧν ἡ χώρα αὕτη συνορεύει μετὰ τῆς πρὸς βορρᾶν κειμένης Βοιωτίας. Κορυφὴ τοῦ τριγώνου εἶναι ἡ πρὸς μεσημβρίαν νεύουσα ἄκρα τοῦ Σουνίου· καὶ τὴν μὲν ἀπὸ τοῦ Σουνίου μέχρι Μεγαρίδος δυτικομεσημβινὴν πλευρὰν αὐτοῦ βρέχουσι τὰ τοῦ σαρωνικοῦ κόλπου ὕδατα, τὴν δὲ ἀπὸ τοῦ Σουνίου μέχρι Βοιωτίας ἀνατολικὴν πλευρὰν, βρέχει τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χερσονήσου ταύτης ὑποδιαιρεῖται εἰς τέσσαρα διαφόρων σχημάτων τμήματα. Ὁ Βαλλησσός, δηλαδὴ τὸ περίφημον διὰ τὸν λευκὸν αὐτοῦ λίθον ὄρος, τὸ ὀνομασθὲν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους Πεντελικόν, ἐκφυόμενος ἐκ τοῦ μέσου Πάριοντος καὶ

ῥιζόμενος πρὸς τὴν ἀνατολικὴν τοῦ τριγώνου πλευρὰν, χωρίζει ἀπὸ τῆς
 ἄλλης Ἀττικῆς τὸ βορειότερον καὶ ὑψηλότερον αὐτῆς μέρος, τὸ ὅποιον,
 ἔχον σχῆμα ἐπίσης τριγώνου, ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Διακρία καὶ
 κατοικεῖτο ὑπὸ τῶν πενεστέρων γεωργῶν· εἰς τὴν παραλίαν τῆς Δια-
 κρίας, ἀντικρὺ τῆς ὁποίας εἶναι ἡ Εὐβοία, καὶ ἰδίως εἰς τὴν νοτιανα-
 τολικὴν γωνίαν τῆς παραλίας αὐτῆς, κεῖται τὸ περίφημον χωρίον τοῦ
 Μαραθῶνος. Ἐπειτα ἐκ μὲν τοῦ Βριλησσοῦ ἐκφύεται ὁ Ὑμηττός, ἐκ
 δὲ τοῦ Πάρνηθος, τὸ Αἰγάλεων, καὶ τὰ δύο ταῦτα ὄρη κατέρχονται
 παραλλήλως σχεδὸν πρὸς τὴν δυτικομεσημβρινὴν τοῦ μεγάλου Ἀττικοῦ
 τριγώνου πλευρὰν. Μεταξὺ τοῦ Αἰγάλεω καὶ τοῦ Ὑμηττοῦ ἀπλοῦται,
 ἐν σχήματι τραπεζίου, ἡ πεδιάς ἥτις ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι ἰδίως Πεδίον
 καὶ κατοικεῖτο ὑπὸ τῶν πλουσίων γαιοκτητῶν· ἐντὸς τοῦ Πεδίου τού-
 του ὑφύεται ἡ μεγαλὸνυμος τῶν Ἀθηνῶν πόλις. Πάλιν δὲ πρὸς ἀνα-
 τολὰς τοῦ Ὑμηττοῦ, μεταξὺ τοῦ ὄρους τούτου καὶ τῆς ἀνατολικῆς τοῦ
 ὅλου Ἀττικοῦ τριγώνου πλευρᾶς, κεῖται ἕτερον αὐτοῦ τμήμα, ἔχον
 σχῆμα ὁμοίως τραπεζίου σχεδὸν, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ παραλία, ἡ ἀπὸ τῆς
 μεσημβρινωτέρας ἄκρας τοῦ Ὑμηττοῦ, τῆς λεγομένης τὸ πάλαι μὲν Ζω-
 στῆρος, νῦν δὲ Βάρης, μέχρι τοῦ Σουνίου, καὶ ἀπὸ τοῦ Σουνίου μέχρι
 τῆς ἄκρας τοῦ Βριλησσοῦ ἐκτεινομένη, ὠνομάζετο ἰδίως Παραλία καὶ
 κατοικεῖτο, πρὸ τῶν Μηδικῶν, ὑπὸ τῶν μετερχομένων τὴν ναυτιλίαν
 Ἀθηναίων· τὸ μεσογαϊότερον τοῦ τμήματος τούτου ἐκαλεῖτο, κατ' ἀν-
 τίθεσιν τῆς παραλίας, ὅπως καὶ σήμερον, Μεσόγαια. Ἀφ' ἑτέρου πρὸς
 δυσμὰς τοῦ Αἰγάλεω, μεταξὺ τούτου καὶ τινων λόφων οἵτινες κατέρ-
 χονται ἀπὸ τοῦ Κιθαιρώνος ἐπὶ τὴν θάλασσαν, παραλλήλως πρὸς τὸ
 Αἰγάλεων, καὶ διὰ τὸ σχῆμα ὀνομάζονται Κέρατα, κεῖται τὸ πεδίον
 τῆς Ἐλευσίνης καὶ ἰδίως τὸ περίφημον ἐν τῇ μυθολογίᾳ διὰ τὰ δῶρα
 τῆς Δήμητρος Θριάσιον πεδίον· τὰ δὲ Κέρατα χωρίζουσι τὴν Ἀττικὴν
 ἀπὸ τῆς Μεγαρίδος. Ἡ Ἀττικὴ εἶναι χώρα μικρὰ, ἄγονος, ἀνυδρὸς,
 διότι οἱ περιώνυμοι ἐκεῖνοι Κηφισσὸς καὶ Ἰλισσὸς οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ
 βύκηαι, ἐνίοτε παντελῶς ἐκλείποντα. Ἐχει ὅμως ἡ μικρὰ αὕτη τῆς γῆς
 γωνία προτέρημα μοναδικὸν ἐν τῷ κόσμῳ· θαυμαστήν τινα τῆς ἀτμο-
 σφαιρας διαύγειαν, ὥς ἐκ τῆς ὁποίας ὁ οὐρανὸς φαίνεται προσκειδίων
 ἐνταῦθα ἰλαρώτερον πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ καλῶν τὴν προσοχὴν αὐτοῦ
 ἀκουσαν πρὸς τὰ αἰθέρια ὕψη, τὰ δὲ ὄρη λαμβάνουσιν ἐκ διαλειμμά-
 των, μάλιστα περὶ δυσμὰς ἡλίου, χρωματισμοὺς καὶ σχηματισμοὺς
 μυθικοὺς, ἐναχομονίους, καλλιτεχνικοὺς. Ὡστε δὲν εἶναι τῇ ἀληθείᾳ

ἄπορον ὅτι ἐνταῦθα παρήχθησαν αἱ ὑψηλότεραι τῆς διανοίας μελέται καὶ τὰ εὐγενέστατα τῆς τέχνης ἀριστουργήματα.

Περὶ τὰ μέσα τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Σπάρτη ἀντεπεξῆλθον κατ' ἀλλήλων ὡς ἐκπροσωποῦσαι δύο διαφόρους φυλάς καὶ δύο ἀντιθέτους κόσμους. Ἀλλ' εἰς τοὺς προηγουμένους χρόνους τοσοῦτον ἀπότομος καὶ φυλετικὴ ἀντίθεσις δὲν ὑποδεικνύεται οὔτε ἐκ τῶν παραδόσεων, οὔτε ἐκ τῶν γεγονότων. Εἶδομεν ἤδη ὅτι αἱ δωρικαὶ πόλεις διέφερον τῆς Σπάρτης κατὰ τε τὸ πολίτευμα, τὸν βίον καὶ τὸ πνεῦμα· τὸ δὲ μάλιστα ἀξιοσημείωτον, αἱ πόλεις αὗται ἦσαν καθ' ὅλα ταῦτα πολὺ οἰκειότεραι πρὸς τὰς Ἀθήνας οἵαι αὗται διεπλάσθησαν βραδύτερον ὅτε ἐλογίζοντο πρωτεύουσαι τοῦ Ἰωνισμοῦ. Αὕτη ἡ ὑπαρξὶς Ἰώνων ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι δὲν πιστοῦται τότε ἀποχρώτως. Ἀναφέρονται μὲν Ἰωνες ἐν Πελοποννήσῳ ὑπὸ τῆς περὶ Ἡρακλειδῶν παραδόσεως· ἀλλὰ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη παντελῶς ἀγνοοῦσι τοὺς Ἰωνας τούτους. Τὰ ὀνόματα τῶν Ἰώνων καὶ τῶν Αἰολέων δὲν ἀναφαίνονται βεβαίως καὶ ἀναμφισβητήτως εἰμὴ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἀποδιδόμενα αὐτοῖσι εἰς δύο μεγάλας ἀποικίων ομάδας, ἀπόδημησάντων ἐντεῦθεν μετὰ τὴν καθ' ὁδὸν τῶν Ἡρακλειδῶν. Ἀλλ' αἱ περὶ τῶν ἀποικίσεων τούτων παραδόσεις, αἱ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος καὶ τοῦ Παυσανίου ἀναφερόμεναι, συγγέουσι παραδόξως τὰς φυλάς ἐκείνας πρὸς ἀλλήλας τε καὶ πρὸς τὴν ἀχαικὴν. Εἰς μὲν τοὺς Ἰωνας ἀποδίδουσιν ἡγεμόνας Αἰολίδας, εἰς δὲ τοὺς Αἰολεῖς Πελοπίδας, ἀποσιωπῶσι δὲ τὸ τῶν Ἀχαιῶν ὄνομα, ἐνῶ πᾶσαι συμφωνοῦσιν ὅτι αἱ μὲν αἰολικαὶ ἀποικίαι ἰδρύθησαν ὑπὸ Ἀχαιῶν ἐξωσθέντων ἐκ τῆς πατρίδος αὐτῶν Λακωνίας, καὶ ὅτι μετὰ τῶν Ἀχαιῶν τούτων συνετάχθησαν Βοιωτοὶ καὶ Λοκροί· ὅτι ἐν ἄλλαις λέξεσι τὰς ἀποικίας ταύτας ἔκτισαν ἔθνη περιλαμβανόμενα ἐν τῷ ὁμηρικῷ καταλόγῳ ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα τῶν Ἀχαιῶν. Οἱ δὲ ἀποικοὶ οἱ κτίσαντες ἐν Ἀσίᾳ τὰς δώδεκα ἰωνικὰς κληθείσας πόλεις ἦσαν, καθ' Ἡρόδοτον, κρᾶμα ποικίλων φυλῶν, τοῦ ὁποίου ἐλαχίστην μοῖραν ἀπετέλουν οἱ ταμιζότες γενναϊότατοι εἶναι Ἰώνων. Ἄτων ἄβαντες μὲν ἐξ Εὐβοίας εἰσὶ οὐκ ἐλαχίστη μοῖρα, τοῖσι Ἰωνίης μετὰ οὐδὲ τοῦ οὐνόματος οὐδὲν, Μινυαὶ δὲ Ὀρχομένιοι ἀναμεμίσχεται καὶ Καδμεῖοι καὶ Δρύοπες καὶ Φωκίαι ἀποδάσμιοι καὶ Μολοσσοὶ καὶ Ἀρκάδες καὶ Πελασγοὶ καὶ Δωριεῖς Ἐπιδαυριοί, ἄλλα τε ἔθνη πολλὰ ἀναμεμίσχεται· οἱ δὲ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ πρυτανήλου τοῦ Ἀθηναίων ὁμηθέντες καὶ νομίζοντες γενναῖοι

τατοί εἶναι Ἰώνων, οὗτοι δὲ οὐ γυναικας ἡγάγοντο ἐς τὴν ἀποικίην ἀλλὰ Κασίρας ἔσχον, τῶν ἐφόνευσαν τοὺς γονέας.» Ἐνθα δὲ εἶδομεν τοὺς Βοιωτοὺς τοσοῦτον συμπράξαντας εἰς τὴν αἰολικὴν ἀποικίαν ὥστε αὐτὴ, κατὰ Στράβωνα, καὶ βοιωτικὴ προσηγορεύθη, μανθάνομεν παρὰ τοῦ Πausaniou, ὅτι Βοιωτοὶ συνέδραμον προσέτι εἰς τὴν ἰωνικὴν ἀποικίαν. Ἐκ τοῦ καταλόγου τούτου συνάγεται ὅτι οὐδ' οἱ ἕτεροι οὗτοι ἄποικοι ἔχον κοινόν τινα ἰδιάζοντα αὐτοῖς φυλετικὸν χαρακτῆρα καὶ ὅτι οἱ πλείστοι τοῦλάχιστον αὐτῶν ἦσαν αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἱ τῆς Ἑλλάδος κά- τικοι, οὗς παρὰ τῷ Ὀμήρῳ βλέπομεν ὀνομαζομένους Ἀχαιοὺς.

Ἀλλ' ἐτι μᾶλλον διδακτικαί εἶναι ἕτεραί τινες ἀποκαλύψεις τοῦ Ἡρο- dotou. Πρὸ μικροῦ παρεθέσαμεν χωρίον αὐτοῦ ἐν ᾧ ὁμιλεῖ περὶ γνησίων τινῶν Ἰώνων καὶ ὡς τοιοῦτους μάλιστα αἰνίσσεται τοὺς Ἀθηναίους. Ἀλλαχοῦ ὁμῶς λέγει· «Οἱ μὲν νυν ἄλλοι Ἰῶνες καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐυ- γονὶ τὸ ὄνομα οὐ βουλόμενοι Ἰῶνες κεκλήσθαι, ἀλλὰ καὶ νῦν φαίνονται μοι οἱ πολλοὶ αὐτῶν ἐπαισχύνεσθαι τῷ ὀνόματι.» Πῶς συμβιβάζεται ἡ ἀποστροφὴ τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸ ὄνομα τοῦτο μετὰ τῆς δοξασίας ὅτι ἦσαν καὶ ἐκαλοῦντο ἀνάκθεον Ἰῶνες; Καὶ σημειωτέον ὅτι τὸ τελευ- ταῖον τῆς μαρτυρίας ταύτης μέρος εἶναι ἀνεπίδεκτον ἀμφιβολίας, διότι ὁμιλεῖ ἐνταῦθα ὡς αὐτόπτης καὶ αὐτήκεος ἀνὴρ καλλίστα εἰδὼς τὴν τε πόλιν ἐκείνην καὶ τὰς διαθέσεις τῶν κατοίκων αὐτῆς.

Ἡ ὑπαρξίς τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Ἰώνων βεβαιούται, ὡς πρὸ μικροῦ εἶπομεν, κατὰ πρῶτον ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ. Αἱ θρησιώτερες τῶν αὐτῶν γενομένων ἀποικιῶν ὀνομάσθησαν αἰολικαί, αἱ δὲ πρὸς μεσημβρίαν ταύτων κτισθεῖσαι, ἰωνικαί. Καὶ ἐνταῦθα ὁμῶς ὁ φυλετικὸς αὐτῶν χαρακτῆρ ὑπῆρξεν ἀσθενέστατος. Τὸ κυριώτατον προσὸν τῆς φυλῆς εἶναι ἡ γλῶσσα· ὁ δὲ πατὴρ τῆς ἱστορίας βεβαίως ὅτι αἱ δώδεκα ἰωνικαὶ πόλεις ἐλάλουν οὐχὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν διάλεκτον, ἀλλὰ τέσσαρας ἀπ' ἑλλήλων οὐσιωδῶς διακρινομένας. Ἀγλῶσαν δὲ οὐ τὴν αὐτὴν οὗτοι νενομίκασιν, ἀλλὰ τρεῖς τέσσαρας παραγωγέων. Μίλητος μὲν αὐτῶν πρώτη κέεται πόλις πρὸς μεσημβρίην, μετὰ δὲ Μυσοῦς τε καὶ Περὶνή- αὗται μὲν ἐν τῇ Καρίᾳ κατοικεῖσθαι κατὰ ταῦτα διαλεγόμεναί σφι αἱ δὲ ἐν τῇ Λυδίᾳ, Ἐφεσος, Κολοφῶν, Λέβεδος, Τέως, Κλαζομεναί, Φωκαῖα. Αὗται δὲ αἱ πόλεις τῇσι πρότερον λεχθείσῃσι ὁμολογέουσι κατὰ γλῶσσαν οὐδέν, σφίσι δὲ ὁμοφωνέουσι. Ἐπι δὲ τρεῖς ὑπόλοιποι Ἰάδες πόλεις, τῶν αἱ δύο μὲν νήσουσιν οἰεῖσθαι, Σάμον τε καὶ Χίον· ἡ δὲ μία ἐν τῇ ἡπείρῳ ὕδρευται. Ἐρυθραί, Χίοι μὲν νυν καὶ Ἐρυθραῖοι κατὰ τῶντὸ

διαλέγονται, Σάμιοι δὲ ἐπ' ἐωυτῶν μῦνοι. Οὗτοι χαρακτηρὲς γλώσσῃ τεσσέρες γίνονται. Ἀνάλογοι δὲ βεβαίως διαλεκτικαὶ διαφοραὶ ὑπάρχον καὶ παρὰ τοῖς Αἰολεῦσιν, ἀφοῦ, ὡς εἶδομεν, αἱ ἀποικίαι αὐτῶν ἐκτίσθησαν ὑπὸ Ἀχαιῶν τῆς Λακωνίας καὶ Βοιωτῶν καὶ Λοκρῶν.

Ἐξ ὧν τούτων συνάγεται ὅτι καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἀνέκαθεν ὑπάρχον Ἴωνες ἐν Ἑλλάδι, ἡ οἰκειότης αὐτῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἦτο κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους ἀσθενεστάτη. Ἡ οἰκειότης αὕτη δὲ ἤρχισεν εἰμὴ ἐν τῇ ἑκτῇ ἑκατονταετηρίδι, ὅτε ὁ Πεισίστρατος ἐκάθηρε τὴν Δῆλον καὶ ἐκοινώνησε τῆς αὐτοῦ πανηγύρεως τῶν Ἴωνων. Ἀπαντᾷ δὲ τὰ γεγονότα τῆς προηγουμένης τῶν Ἀθηνῶν ἱστορίας, εἰς ἃ ἦδη μεταβαίνομεν, μαρτυροῦσιν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠσπάσθησαν τὸν ἀποικιακόν, τὸν ἐμπορικόν, τὸν ναυτικόν βίον εἰμὴ ἀπὸ τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, ἐνῶ οἱ Ἀργεῖοι, καὶ Κορίνθιοι, καὶ Μεγαρεῖς, καὶ ἄλλοι Δωριεῖς αἰῶνας ὅλους πρὸ αὐτῶν μετήρχοντο τὸν βίον τοῦτον· πρότερον δὲ ὁ τῶν Ἀθηναίων βίος ὑπῆρχε παντελῶς ἀλλότριος τοῦ ἰωνικοῦ λεγομένου χαρακτηρὸς ἦτοι γεωργικὸς, ἐνδημότατος, στάσιμος.

Ἡ ὀμηρικὴ βασιλεία κατηργήθη ἐν Ἀθήναις ὡς παντοῦ σχεδὸν ἄλλου· μετὰ δὲ τὸν τελευταῖον βασιλέα Κόδρον, ἀναφέρεται ἐνταῦθα σειρά ἰσοβίων ἀρχόντων, τὸν ἀριθμὸν δεκατριῶν, ἀρχομένη ἀπὸ Μέδωντος τοῦ Κόδρου. Οἱ ἄρχοντες οὗτοι ἦσαν ὄχι μόνον ἰσόβιοι, ἀλλὰ καὶ κληρονομικοὶ, διότι ὅλοι ἀνῆκον εἰς τὸ γένος τοῦ Κόδρου· ἀλλ' ἡ οὐσιώδης διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἡρωϊκῆς βασιλείας καὶ τῶν ἀρχόντων τούτων ἦτο, ὅτι οὗτοι ἦσαν ὑπεύθυνοι. Ἐσχατος ἰσόβιος ἄρχων ὑπῆρξεν ὁ Ἀλκμαίων, ἀπὸ δὲ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Χάρπος, 753 πρ. Χριστοῦ· ἡ διάρκεια τοῦ ὑπερτάτου ἀξιώματος περιορίσθη εἰς ἑπτὰ, καὶ ἀναφέρονται τοιοῦτοι δεκαετεῖς ἄρχοντες ἐπτὰ, ὧν τελευταῖος ὁ Ἐρυξίας. Ἐπειτα, ἐν ἔτει 683, ἐπὶ Κρέοντος τοῦ διαδόχου τοῦ Ἐρυξίου, ὄχι μόνον τὸ ἀξίωμα τοῦ ἄρχοντος ἐγένεν ἐνιαύσιον, ἀλλὰ τὰ διάφορα αὐτοῦ καθήκοντα διενεμήθησαν εἰς ἑννέα ἄνδρας· ἔτι δὲ ἀπὸ τοῦ 714 ἔπνευ ἐπὶ Ἱππομένους, τοῦ τετάρτου τῶν δεκαετῶν ἀρχόντων, ἀνεκηρύχθησαν ἐκλέξιμοι εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο πλὴν τῶν Κοδριδῶν καὶ ἀπαντες οἱ εὐπατρίδαι· ὥστε εἰς τὰς Ἀθήνας φαίνεται πῶς ἀπὸ τῆς ὀμηρικῆς βασιλείας ἐσχηματίσθησαν βαθμηδὸν αἱ πολλάκις ἡδὴ μνημονευθεῖσαι ὀλιγαρχίαι.

Ἦσαν δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἀνέκαθεν διηρημένοι, ὡς συνήθως αἱ καλούμεναι

καὶ πόλεις, εἰς 4 φυλάς, τοὺς Ὀπλητας ἢ Ὀπλίτας, τοὺς Ἐργάδεις ἢ Ἐργίτας, τοὺς Τελέοντας ἢ Γελέοντας, δηλαδή τοὺς γεωργοὺς, καὶ τοὺς Δίγκορεις ἦτο αἰγοβοσκούς· καὶ πᾶσα φυλὴ ὑποδιηρεῖτο, πολιτικῶς καὶ διοικητικῶς, εἰς 3 τριπτύας καὶ 12 ναυκραρίας, θρησκευτικῶς καὶ κοινωνικῶς εἰς 3 φρατρίας καὶ 90 γένη. Ναυκραρία ἦτο τοπικὴ περιφέρεια συγκεκλιμένη ἐκ τῶν ναυκράρων, λέξεως τῆς ὁποίας ἡ ἐτυμολογία ἀμφισβητεῖται, ἥτις ὅμως, παραγομένη πιθανώτερον ἀπὸ τοῦ ὀνόματος, κατόικω, ἐσήμαινε κατ' ἀρχὰς τοὺς κυριωτέρους οἰκοδεσπότας. Οὗτοι συνέλεγον τὰς εἰσφοράς, ἐπέβλεπον τὰ ἀναλώματα καὶ συνετήρουν τὸ στρατιωτικὸν ἀπόσπασμα τῆς περιφέρειας, δηλαδή δύο ἵππεῖς, μίαν τε καὶ ἄγνωστον ἀριθμὸν πεζῶν· ἀπὸ αὐτῶν πρὸς τοῦτοις ἐλαμβάνοντο οἱ ἀρχηγοὶ τῆς περιφέρειας, οἱ πρυτάνεις τῶν ναυκράρων. Γένος δὲ ἦτο ὁμῶς οἰκῶν, συγγενῶν μὲν μέχρι τινός, ἀλλὰ πρὸ πάντων συνδεδεμένων διὰ κοινοῦ ἀρχηγέτου, θεοῦ ἢ ἥρωος, τοῦ ὁποίου ἔφερον τὸ ὄνομα καὶ εἰς τιμὴν τοῦ ὁποίου ἐτέλουν κοινὰς θρησκευτικὰς τελετάς· οἷον Κοδρίδαι, ἀπὸ Κόδρου, Εὐμολπίδαι, ἀπὸ Εὐμόλπου, Βουτάδαι, ἀπὸ Βούτου, κλπ. Ἐκαστον γένος εἶχε πρὸς τοῦτοις κοινὸν κοιμητήριον καὶ εἰς τινὰς περιστάσεις κοινὸν κληρονομικὸν δικαίωμα ἐπὶ τῆς περιουσίας τῶν γεννητῶν ἦτοι τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ γένος πολιτῶν· διότι μέχρι τοῦ Σόλωνος, οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ ἑκείνου ἀποθανόντος ἡ περιουσία ἀνῆκεν εἰς τοὺς γεννήτας· αὐτὸ δὲ τοῦτο συνέβαινε καὶ μετὰ τὸν Σόλωνα, ὁσάκις τις ἀπέθνησκεν ἐκείνητος. Εἶχον ὁμοίως οἱ γεννῆται ἀμοιβαίαν ὑποχρέωσιν συνδρομῆς καὶ ἀμύνης· λ. χ. πραχθέντος φόνου, ὤφειλον πρῶτοι οἱ στενότεροι συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος, ἔπειτα οἱ γεννῆται ἢ οἱ φράτορες νὰ καταδικάζωσι δικαστικῶς τὸ κακούργημα. Εἶχον προσέτι ἀμοιβαῖον δικαίωμα καὶ καθῆκον ἐπιγαμίας, εἰς τινὰς περιστάσεις· λ. χ. κόρην ὀρφανὴν ἠδύνατο νὰ ζητήσῃ αὐτοδικαίως πᾶς γεννήτης εἰς γάμον, προετιμῶντο ὅμως οἱ πλησιέστεροι ἐξ ἀρρενογονίας συγγενεῖς· ἐὰν δὲ ἦτο ἀθῆσσα ὥστε δὲν εἶχε περιουσίαν, καὶ ὁ πλησιέστερος συγγενὴς δὲν ἤθελε νὰ λάβῃ αὐτὴν εἰς γάμον, ὁ νόμος τοῦ Σόλωνος ὑπερέου αὐτὸν νὰ τὴν προικίσῃ ἀναλόγως τῆς ἰδίας περιουσίας. Ἐπὶ πᾶσιν ἑκαστον γένος εἶχε κοινὴν περιουσίαν, καὶ ἴδιον ἄρχοντα, καὶ ἴδιον ταμίαν. Πᾶσαι δὲ αἱ φρατρίαὶ μὲν φυλῆς εἶχον κοινὸν μὲν ἄρχοντα, τὸν λεγόμενον «Φυλοβασιλέα», κοινὰς δὲ περιοδικὰς τελετάς. Ὁ Ζεὺς Γελέων ἦτο λ. χ. ὁ θεὸς προστατῆς τῆς φυλῆς τῶν Γελεόντων. Τελευταῖον αἱ τέσσαρες φυλαὶ ὁμοῦ

συνεδέοντο διὰ τῆς κοινῆς λατρείας τοῦ Πατρῷου Ἀπόλλωνος. ὡς
 τῆς ὑπὸ Κλεισθένους, ἐν τῷ τέλει τῆς 6 ἑκατονταετηρίδος, γένουσι
 μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος, κατηργήθησαν αἱ ναυκραρίαι, εἰς
 σαν δὲ ἀντ' αὐτῶν, ὡς βάσις τῆς πολιτικῆς διαιρέσεως, οἱ δῆμοι, οἱ
 δήμαρχοι ἔλαβον ἕκτοτε ἐν τῇ πολιτείᾳ τὴν θέσιν τῶν ἄλλοτε προ
 νεων τῶν ναυκράρων· ἀλλ' οἱ δῆμοι ἦσαν περιφέρειαι πολὺ μικρότεροι
 καὶ ἐνῷ αἱ ναυκραρίαι ἦσαν 48 μόνον, ὁ ἀριθμὸς τῶν δήμων συνε
 σῶθη, τοῦλάχιστον βραδύτερον, εἰς 174. Τὰ γένη ὅμως καὶ αἱ πο
 τείαι διετηρήθησαν, ἀλλὰ ὡς θρησκευτικὰ σωματεῖα, μηδεμίαν ἔχον
 ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὰ πολιτικὰ δικαίωματα καὶ καθήκοντα. Φαίν
 ονται μάλιστα ὅτι οὔτε πρὸ τοῦ Κλεισθένους, οὔτε μετ' αὐτὸν περιελ
 ἄπαντας τοὺς κατοίκους τῆς χώρας, καὶ ὅτι ἀπὸ τοῦ Κλεισθένους
 ἐφεξῆς ἡδύνατό τις νὰ ᾖ πολίτης μὴ ὢν κατεταγμένος εἰς γένος
 ἢ ἄξιον ὡσαύτως σημειώσεως εἶναι, ὅτι πλείστων μὲν γενῶν τῆς Ἀτ
 τικῆς γνωρίζομεν τὰ ὀνόματα, φρατρίας δὲ μιᾶς καὶ μόνης περιεσῶθη
 ὄνομα, τῆς τῶν Ἀχνιαδῶν.

Ἀθῆλον δὲ πῶς συνεβιβάζετο ἡ τετραπλῆ αὐτὴ εἰς φυλὰς διαίρεσις
 πρὸς τὴν ἐπικρατήσασαν τὸ πάλαι εἰς τὴν Ἀττικὴν ὁμοσπονδικήν
 βέρνησιν. Διότι, κατὰ τὸν Θουκυδίδην καὶ ἄλλους ἱστορικοὺς, μέχρι
 βασιλείας Θησέως, αἱ διάφοροι τῆς Ἀττικῆς πόλεις ἦσαν αὐτόνομοι
 ἔχουσαι ἴδια βουλευτήρια, ἴδια πρυτανεῖα, καὶ μόνον ὅταν ὑπῆρχε
 κίνδυνος συνεβουλευόντο καὶ συνέπραττον, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῶν
 Ἀθῆναις βασιλέων· πρῶτος δὲ ὁ Θησεύς κατήργησε τὰς ἰδιαιτέρας
 ἐκείνας ἀρχὰς καὶ βουλὰς τῶν πόλεων καὶ ὑπήγαγεν ἅπασαν τὴν χώραν
 εἰς τὸ ἐν Ἀθῆναις βουλευτήριον καὶ πρυτανεῖον. Τὸ γεγονός τοῦτο
 βέβαιον, διότι, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, οἱ Ἀθηναῖοι ἐτέλουν
 μνήμην αὐτοῦ ἑορτὴν δημοτελῆ· εἶναι δὲ καὶ σπουδαιότατον, διότι
 ὡς ἐξ αὐτοῦ τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηνῶν διεκρίθη οὐσιωδῶς ἀπὸ
 τοῦ σπαρτιατικοῦ, καὶ ἀπὸ τῆς ἀργολικῆς ὁμοσπονδίας. Ἐν τῇ
 λευταίᾳ ταύτῃ, πᾶσα πόλις ἦτο κυρίαρχος· τὸ Ἄργος προήδρευε μόνον
 τῶν λοιπῶν· ἡ ἔνωσις ἐξηρτάτο ἀπὸ τῆς προαιρέσεως καὶ δυναμ
 τῶν διαφόρων πόλεων, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἀργολικὸν κράτος τάχιστα
 διελύθη. Ἐν τῇ Λακωνικῇ πάλιν, κυρίαρχοι ἦσαν μόνος τῆς Σπάρτης
 οἱ πολῖται· αἱ ἄλλαι πόλεις ἦσαν ὑπήκοοι. Εἰς μόνην τὴν Ἀττικὴν
 κυρίαρχοι ἦσαν οἱ ἐλεύθεροι κάτοικοι ὅλης τῆς χώρας, εἴτε εἰς Ἀθήνας
 κατῴκουν, εἴτε εἰς ἄλλας πόλεις ἢ ἄλλους δήμους τῆς χώρας· ὅτι

τῆς Ἀττικῆς πολίτευμα προσήγγιζε κατὰ τοῦτο ἤδη πλείοτερον ὅλων τῶν ἄλλων, εἰς τὰ νεώτερα πολιτεύματα.

Πρὸς τούτοις οἱ ἱστοροῦντες τὴν πράξιν ἐκείνην τοῦ Θησεῖος, ὅχι μόνον δὲν ἀναφέρουσι πῶς ἡ προτέρα τῶν πραγμάτων κατάστασις συνεβλάζετο μετὰ τῆς εἰς τέσσαρας φυλὰς διαιρέσεως, ἀλλὰ μνημονεύουσιν ἰστέρας τινὲς καὶ ὅπως διαφόρου διαιρέσεως τῶν κατοίκων, εἰς εὐπατρίδας, γεωμόρους καὶ δημιουργοὺς, ἥτις συνυπῆρχεν, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, μετὰ τῶν φυλῶν. Καὶ εὐπατρίδαι μὲν ἦσαν οἱ πλοῦσιοι καὶ ἰσχυροὶ ἄνδρες, οἱ κατοικοῦντες κυρίως εἰς τὸ ἄστυ ἢ περὶ αὐτό· γεωμόροι δὲ καὶ δημιουργοὶ, οἱ ἀποτελοῦντες τὸ λοιπὸν γεωργικὸν καὶ βιομήχανον πλῆθος. Οἱ εὐπατρίδαι ἦσαν μόνοι ἐκλογεῖς καὶ ἐκλέξιμοι εἰς τὸ ἄξιωμα τῶν ἐννέα ἐνιαυσίων ἀρχόντων καὶ εἰς τὸ τῶν πρυτάνειων τῶν ναυκράρων. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐνιαύσιοι ἄρχοντες, μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους μετέβαινον αὐτοδικαίως εἰς τὸ δικαστήριον τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ διέμενον ἐν αὐτῷ ἐφ' ὅρου ζωῆς, ἔπεται ὅτι καὶ τὸ συνέδριον τοῦτο συνεκροτεῖτο ἐκ μόνων τῶν εὐπατριδῶν. Ἦτο δὲ ὁ Ἀρείος Πάγος ὅχι μόνον δικαστήριον, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἀλλὰ, κατὰ τοὺς ἀρχαίους τούτους χρόνους, πρὸ πάντων συνέδριον βουλευτικόν, ἀνάλογον τῆς ῥημικῆς βουλῆς. Ἀγορὰ τοῦ λαοῦ συνήρχετο ἐνίοτε, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀθλίαν κατάστασιν εἰς ἣν κατήντησεν ὁ πλείστος δῆμος τῆς Ἀττικῆς, ἡ πραγματικὴ ἰσχύς τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ἦτο βεβαίως ἐλαχίστη, πρὸ τοῦ Σόλωνα. Ἐκ δὲ τῶν ἐννέα ἀρχόντων, ὁ μὲν πρῶτος ὀνομάζετο ἰδίως ἄρχων ἢ ἄρχων ἐπώνυμος, καθότι πᾶσαι αἱ πράξεις ἐν γένει τῆς κυβερνήσεως ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ ἐξεδίδοντο· ὥστε αὐτός ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὁ πρόεδρος τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας· ἔκρινε δὲ τὰς οἰκογενειακὰς διαφορὰς καὶ τὰς μεταξύ γεννητῶν καὶ φρατόρων σχέσεις, ὧν πρὸς τούτοις νόμιμος προστάτης τῶν χηρῶν καὶ τῶν ὀρφανῶν. Ὁ δευτερός, ὁ ἄρχων βασιλεὺς ἢ ἀπλῶς βασιλεὺς, ἐδίκαζε πάντα τὰ κατὰ τῆς θρησκείας πλημμελήματα, ἀνέκρινε δὲ καὶ τὸν φόνον, ὅστις κατὰ τὴν παναρχαίαν ταύτην ἐποχὴν ἐκρίνετο ὑπὸ μόνου τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ δικαστηρίου, σημαῖνον τὸν πάγον, ἦτοι τὸν λόφον ὅπου ἐδικάζοντο οἱ φόνοι· διότι Ἄρης ἐσήμεαι καὶ τὸν φόνον, ὅθεν ἔναροι ἐλέγοντο οἱ πεφονευμένοι. Ὁ τρίτος ἄρχων, ὀνομαζόμενος πολέμαρχος, ἦτο τότε ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ καὶ ἐνταῦτῳ δικαστὴς ὅλων τῶν μεταξύ πολιτῶν καὶ μὴ πολιτῶν διαφορῶν. Οἱ τρεῖς πρῶτοι οὗτοι ἄρχοντες εἶχον πρὸς τούτοις τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὴν προεδρίαν θρησκευτικῶν

τινων τελετῶν. Οἱ δὲ ἄλλοι ἕξ, καλούμενοι ἰδίως θεσμοθέται, ἐν καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπεδίδετο ἐνίοτε εἰς ὅλους τοὺς ἄρχοντας, δὲν εἶχον, οἱ τρεῖς πρῶτοι, ἰδίαν ἕκαστος δικαιοδοσίαν, ἀλλὰ, τὰ αὐτὰ ἔχοντες καθήκοντα, διεξήγον ταῦτα εἴτε ὅλοι ὁμοῦ, ἐν πολυμελεῖ δικαστηρίῳ, εἴτε ἕκαστος ἰδίᾳ· ὑπήγοντο δὲ εἰς αὐτοὺς ὅλαι αἱ μεταξὺ πολιτῶν διαφοραὶ, ὅσαι δὲν ἦσαν ἀνατεθειμέναι εἰς τοὺς ἄλλους ἄρχοντας.

Ἄλλ' ἀπὸ τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος, ἤρχισε νὰ πολεμῇται καὶ ἐν Ἀθήναις ἡ ὀλιγαρχία τῶν εὐπατριδῶν. Ἐν ἔτει 624 πρὸ Χρ. εἰς τὸν θεσμοθέτην Δράκοντα ἐπετράπη ἡ σύνταξις νόμων ἢ θεσμῶν γραπτῶν, ἐπὶ τῇ σκοπῇ τοῦ νὰ περιορισθῇ ἡ αὐθαιρεσία τῆς ἰσχύος τῆς τάξεως τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Δράκων δὲν ἐτροπολόγησε τὸ πολιτικὸν μακρὸν κατέστησε μόνον γνωστούς τοῖς πᾶσι τοὺς εἰς τοὺς πολλοὺς ἀγνώστους πρότερον ἀστικούς καὶ ποινικούς νόμους, καὶ ἐπέφερε μεταβολὰς τινὰς εἰς αὐτούς. Τὸ δὲ φημιζόμενον ὅτι ἐπέβαλεν εἰς ὅλα τὰ ἀδικήματα μίαν ποινὴν, τὸν θάνατον, δὲν εἶναι ἀληθές· διότι καὶ πρόστιμοι ἔταξεν εἰς τινὰς περιστάσεις, τὸ λεγόμενον δεκάβοιον, ὃ ἐστὶ τὴν ἀξίαν δέκα βοῶν, καὶ ἀτιμίαν· καὶ αὗται δὲ αἱ περὶ φόνου διατάξεις αὐτῶν ἦσαν ἐπιεικέστεραι τῶν προτέρων. Οἱ μεταγενέστεροι Ἕλληνες ἠδύνατο νὰ θεωρῶσι τὴν νομοθεσίαν ταύτην ὡς τραχυτάτην, λέγοντες, ὅτι δι' αἵματος, οὐ διὰ μέλανος, τοὺς νόμους ὁ Δράκων ἔγραψε· διότι ἡ νομοθεσία τῶν δύο ἐπομένων ἑκατονταετηρίδων ἦτο τρόντι πολὺ ἐπιεικεστέρη. Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς τοῦ Δράκοντος ἦτο αὐστηρότερον. Καὶ ὅμως ἐνῶ πρὸ αὐτοῦ, οὐδεμίᾳ ἐγένετο διακρίσις τοῦ ἐκ προμελέτης φόνου ἀπὸ τοῦ ἐξ ἀμελείας ἢ τοῦ ἕνεκα ἀμύνης καὶ ὕβρεως παραχθέντος· ἀλλ' ἐπεβάλλετο εἰς πᾶσαν ἀνθρωποκτονίαν ὁ ἀνώτατος ὅρος τῆς ποινῆς, θάνατος ἢ ἀειφυγία καὶ δήμευσις, ὁ Δράκων διέκρινε τὰς διαφόρους περιστάσεις· καὶ ἡ μὲν προανάκρισις ἐγένετο πάντοτε ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος βασιλέως, ὁ Ἄρειος Πάγος ὅμως δὲν ἐδίκαζεν ἕκτοτε εἰμὴ μόνον τὸν ἐκ προμελέτης φόνον. Τῶν ἄλλων φόνων ἡ κρίσις ἀνετέθη εἰς τοὺς τότε συστηθέντας ἐφίτας, ἦτοι 51 γέροντας, οἵτινες, κατὰ τὰς διαφόρους περιστάσεις, ἢ ἐπέβαλλον ἐλαφροτέρας ποινὰς, ἢ καὶ ὅλως ἀπέλυον τὸν κατηγορούμενον.

Αἱ παραχωρήσεις ὅμως αὗται δὲν κατέπαυσαν τὰς ἀφορμὰς τῶν στάσεων. Μετ' ὀλίγον, ἐν ἔτει 612, ἐπὶ ἄρχοντος ἐπωνύμου Μεγακλίου τοῦ Ἀλκμαιωνίδου, ὁ φιλόδοξος εὐπατρίδης Κύλων, ὅστις ἦτο γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ τυράννου τῶν Μεγάρων Θεαγένους, καὶ εἶχεν ἀναδει-

τῇ Ὀλυμπιονικίᾳ, ἐπεχείρησε νὰ σφετερισθῇ τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν ἐν Ἀθήναις, τῇ συνδρομῇ τοῦ πενθεροῦ του. Ἡ δὲ συνωμοσία αὕτη ἀπέ-
τυχε μὲν, φυγόντος τοῦ Κύλωνος καὶ φονευθέντων πολλῶν αὐτοῦ ὁπα-
δῶν, ἀλλ' ἐγένετο αἰτία διαρκοῦς ταραχῆς. Οἱ φίλοι τοῦ Κύλωνος κα-
τήχησαν τὸν Μεγακλέα καὶ τὸν μέγαν οἶκον τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν εἰς
τοῦτοτος ἀνῆκεν, ὡς ἐναγεῖς, ὡς ἱεροσύλους, διότι ἐφόνευσαν πολλοὺς
τῶν Κυλωνίων, ὅτινες, καταφυγόντες εἰς τὸν ἐν τῇ ἀκροπόλει βωμόν,
ἐπρεπε νὰ ἐκκληφθῶσιν ὡς ἄσυλοι καὶ ἀπαράβιαστοι. Οἱ δὲ Ἀλκμαιω-
νίδαι δὲν ἤθελον νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς δίκην, καὶ, κυμαινομένης τῆς
πόλεως ὑπὸ τοῦ δεινοῦ τούτου σάλου, προκύπτει αἴφνης εἰς μέσον σωτὴρ
τῆς πατρίδος, ὁ μέγας Σόλων.

Τὰ κατὰ τὸν Σόλωνα γνωρίζομεν ἰδίως ἐκ τοῦ βίου αὐτοῦ τοῦ ὑπὸ
τοῦ Πλουτάρχου συγγραφέντος· καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ὁ Πλούταρχος,
ὅστις εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ἅπαντα τὰ ποιήματα τοῦ μεγάλου ἐκεί-
νου ἀνδρὸς καὶ ἅπαντας αὐτοῦ τοὺς νόμους, ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ εἰς
τὴν βιογραφίαν αὐτοῦ πλείοτερα γεγονότα καὶ εὐκρινεστέρας τῶν γεγο-
νῶτων ἐξηγήσεις· ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ἐκ τῆς βιογραφίας ταύτης, ὅπως
ἔχει, καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων περισπινθέντων εἰς ἡμᾶς ποιημάτων καὶ νόμων
τοῦ Σόλωνος, δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν περὶ αὐτοῦ ἔννοιαν ὀλοσχε-
ριστέραν καὶ ἀκριβεστέραν ἢ περὶ παντὸς ἄλλου πολιτικοῦ ἀνδρὸς τῶν
πρώτων ἱστορικῶν τῆς Ἑλλάδος χρόνων.

Ὁ Σόλων ἐγεννήθη περὶ τὸ 639 ἔτος πρὸ Χριστοῦ, καὶ κατήγετο
ἐκ τοῦ ἐπιφανεστάτου οἴκου τῶν Ἀθηναίων· διότι ἦτο Κοδρίδης καὶ
Νηλεΐδης τὸ γένος, ὃ ἐστὶν ἀνῆκεν εἰς τὸ γένος ἐκεῖνο ἐξ οὗ πάλαι ποτὲ
ἐλαμβάνοντο οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀττικῆς καὶ τὸ ὅποιον ἀνῆγε τὴν ἀρχὴν
αὐτοῦ μέχρι τοῦ θεοῦ Ποσειδῶνος. Ἀλλ' ὁ πατὴρ τοῦ Σόλωνος Ἐξηκε-
στίδης εἶχεν ἐλαττώσει τοσοῦτον τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, ἀναλώσας αὐτὴν
εἰς φιλανθρωπίας τινὰς καὶ χάριτας, ὥστε ὁ Σόλων ἠναγκάσθη, νέος
ὢν, νὰ τραπῇ πρὸς ἐμπορίαν, καὶ ἐπεσκέφθη ἐπὶ τούτῳ πολλὰ τῆς Ἑλ-
λάδος καὶ τῆς Ἀσίας μέρη. Δὲν νῦπόρησε δὲ μόνον χρημάτων ὡς ἐκ
τούτου, ἀλλὰ προσέλαβε, μάλιστα ἐν Ἀσίᾳ, ποικίλας γνώσεις, τὰς ὁποίας
εἰς τὰς Ἀθήνας δὲν ἠδύνατο τότε νὰ διδαχθῇ. Τρόντι εἰς τὴν ἀρ-
χαίαν Ἑλλάδα ἐν γένει, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον, ἰδίως ὅμως εἰς
τὰς Ἀθήνας, ἡ ἀνατροφή συνέκειτο ἐκ τῆς γυμναστικῆς καὶ ἐκ τῆς
μουσικῆς. Γυμναστικὴ ἦτο ἡ δι' ἐπιτηδείας διαίτης καὶ ἀσκήσεως ἀνά-

πτυξις καὶ συντήρησις τῶν σωματικῶν τοῦ πολίτου δυνάμειον, ἐπὶ τῇ σκοπῇ τοῦ νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ὅσον ἐνδέχεται καρτερικόν καὶ διεκτικόν περὶ τοὺς ἀθλητικούς καὶ τοὺς πολεμικούς ἀγῶνας. Τὴν δὲ μουσικὴν μὴ ἐκλάβωμεν εἰς τὴν περιωρισμένην σημασίαν τὴν σήμερον μὲν πάντες, ἐνίοτε δὲ καὶ τὸ πάλαι ἀποδιδόμενῃν εἰς τὴν λέξιν ταύτην ἐνταῦθα ἡ λέξις μουσικὴ περιελάμβανεν ὅχι μόνον τὴν διδασκαλίαν τῆς λύρας καὶ τοῦ χοροῦ, ἀλλὰ πάντα ὅσα ὑπήγοντο εἰς τὰς Μούσας, αἵτινες ἦσαν ἐννέα· Κλειώ, Εὐτέρπη, Θάλεια, Μελπομένη, Τερψιχόρη, Ἐρατώ, Πολύμνια, Οὐρανία, Καλλιόπη, καὶ ἐλατρεύοντο ὡς θεαὶ καὶ ἔφοροι τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, ἀπλῶς δὲ εἰπεῖν πάσης παιδείας. Ὅθεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἡ λέξις μουσικὴ περιελάμβανε πᾶσαν ἡλικίαν, διανοητικὴν καὶ τεχνικὴν ἀνατροφὴν. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι καὶ ἡ ἐκτενესτέρα αὕτη σημασία τῆς μουσικῆς ἦτο ἐλαστικωτάτη· συνιστάμενη μὲν ἐν ὅσῳ ὁ κύκλος τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν γνώσεων ἦτο μικρός, εὐρύτερα δὲ ὅταν ὁ κύκλος τῶν γνώσεων καὶ τῶν ἰδεῶν ἀπέβη εὐρύτερος. Ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ πρώτου ἑλληνισμοῦ, περὶ τὰ μέσα τῆς πέμπτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, ὑπῆρχον εἰς τὰς Ἀθήνας διδάσκαλοι τῆς μουσικῆς σοφώτατοι περὶ τε τὴν διαλεκτικὴν τέχνην, καὶ περὶ τὰς πᾶσας τὰς περὶ ἀστρονομίας, γεωγραφίας, φυσικῆς εἰδήσεις ὅσαι ἦσαν γνωσταὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Τοιοῦτοι διετέλεσαν ὁ Λάμπρος, ὁ Ἀγαθοκλῆς, ὁ Πυθοκλείδης, ὁ Δάμων, ὧν οἱ δύο τελευταῖοι ὑπῆσαν διδάσκαλοι τοῦ Περικλέους. Ἀλλ' ἐν τῇ ἐβδόμῃ ἑκατονταετηρίδι, ἐπὶ τῆς νεότητος τοῦ Σόλωνος, ἡ μουσικὴ, πλὴν τῆς ἰδίως μουσικῆς ἀσκήσεως, δὲν περιελάμβανεν εἰμὴ τὴν ἀκρόασιν, τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν ἐπανάληψιν ποιητικῶν ἔργων, ἐτι δὲ τὴν περὶ τὴν ἀκριβῆ καὶ γλαφυράν ἀπαγγελίαν αὐτῶν ἄσκησιν· ὥστε πρόδηλον εἶναι ὅτι διὰ τοιαύτης ἐκπαιδεύσεως, ὁ Σόλων δὲν ἠδύνατο νὰ προσπορισθῇ ἐν Ἀθήναις τὰς πολλὰς κοινωνικὰς, πολιτικὰς καὶ οἰκονομικὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας εἶχεν, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ συνταχθέντος ὑπ' αὐτοῦ πολιτευματος. Προέλαβε δὲ τὰς γνώσεις ταύτας, τοῦλάχιστον τὰς ἀφορμὰς τῶν γνώσεων τούτων, ἐκ τῆς περιηγήσεως αὐτοῦ εἰς τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν ἑλληνίδας πόλεις, εἰς τὰς πλείστας τῶν ὁποίων αἱ βιομηχανικαὶ καὶ ἐμπορικαὶ ἰδέαι ἀνεπτύχθησαν καὶ ἐπενήργησαν εἰς τὰ δημόσια πράγματα πρωϊμώτερον ἢ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι.

Ὁ Σόλων λοιπὸν ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς ἀποδημίας ἐμπειρος ὅπως οὖν περὶ

τὰ ζητήματα, ὅσα ἐκυφοροῦντο τότε ἐν Ἀθήναις. Ἀλλ' ἐπανήλθε συναγόμενος πρὸς τοῦτοις καὶ ὅσα ἡ φύσις μόνη ἔδωκε καὶ ἡδύνατο νὰ δώσῃ αὐτῷ· πνεῦμα μὲν δαιμόνιον, δι' οὗ καὶ μόνου ἡδυνήθη νὰ παραγάγῃ ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας ἐκείνης θαυμαστούς τῇ ἀληθείᾳ διὰ τὸ κάλλος αὐτῶν καρπούς· παρεκτός δὲ τούτου, μετριοπάθειαν, καὶ συνείδησιν τοῦ δικαίου βαθεῖαν, καὶ εἰλικρινῇ πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην, ὧν ἔνευ ἅπαντα αὐτοῦ ἡ μεγαλοφυΐα δὲν ἤθελεν ἴσως ἀρκέσει, ἵνα ἀναδείξῃ τὸν ἄνδρα τηλικούτου τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων εὐεργέτην. Δι' ἀρεταὶ αὗται ἐξαστράπτουσι κατὰ πάντα στίχον τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, τῶν ὁποίων τὰ ὀλίγα περισωθέντα τεμάχια, ὀφείλομεν τούτου ἕνεκα νὰ μελετῶμεν, ἵνα ἐκτιμῇσωμεν τὸν ἀληθῆ τοῦ νομοθέτου τούτου χαρακτήρα· ἀπαραλλάκτως καθὼς μελετῶμεν τὰ ἀπομνημονεύματα, τὰς ἐπιστολάς, τὰς σημειώσεις τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς νεωτέρας Εὐρώπης, ἵνα γνωρίσωμεν τὰ κινήσαντα αὐτοὺς περὶ τὰς δημοσίας αὐτῶν πράξεις ἐλατήρια. Εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Σόλωνος οὐδὲν θέλομεν εὐρεῖ ἰχνοὺς τῶν σφοδρῶν καὶ ἐνίοτε ἀγρίων παθῶν τὰ ὁποῖα ἀπηντήσαμεν εἰς τὸν Θίογγιν καὶ ἀπαντῶνται εἰς ἄλλους τινὰς πολιτικούς τῆς παναρχαίας Ἑλλάδος ποιητάς· ἀλλ' ἀπεναντίας ἀπανταχοῦ βλέπομεν ἀπεικονιζομένην, ὡς ἐν καθρέπτῃ λειψὴ καὶ καθαρῇ, τὴν πρακτικὴν σύνεσιν δι' ἣν ἐφημίσθη ὡς εἰς τῶν ἐπτὰ σοφῶν τῆς Ἑλλάδος, καὶ πρὸ πάντων τὴν γαλήνην, τὴν ἡμερότητα, τὴν φιλανθρωπίαν τῆς ψυχῆς ἐκείνης, ἥτις κρατήσασά ποτε εἰς χεῖρας αὐτῆς τὴν τύχην τῆς πατρίδος, ἡγωνίσθη νὰ διαμορφώσῃ τὸ πολίτευμα καθ' ὁμοίωσιν αὐτῆς· καὶ κατέθεσε τῷ ἐν αὐτῷ τὰ σπέρματα τῶν πλείστων ἀρετῶν δι' ἃς βραδυτέρον διεκρίθη ἢ τῶν Ἀθηναίων δημοκρατία.

Ἀλλ' ὅμως μὴ ἠρμίσῃ τις ὅτι τὰ ποιήματα τοῦ Σόλωνος περιέχουσι πειρὰν τινὰ βιωτικῶν, κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν δοξασιῶν ἀναλλοιώτων· ἂν τοιαῦτα ἦσαν, ἡδύνατο νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἐγχειρίδιον ἠθικῆς διδασκαλίας, ὅχι ὅμως καὶ εἰς τὸ νὰ παραστήσωσιν ἡμῖν τὸν γνήσιον χαρακτήρα τοῦ ἀνδρός. Δι' ὁμοίωσιν τοῦ Σόλωνος εἶναι ἀπεναντίας ἀνώμαλοι καὶ πολλάκις σχεδὸν ἀντιφατικαί, ὅπως ἔχει ὁ πραγματικὸς βίος ὁ ἀνθρώπινος, ὅπως ἔχουσιν αἱ διαθέσεις καὶ προαιρέσεις παντὸς εὐαισθήτου καὶ εἰλικρινοῦς ἀνθρώπου, αἱ συχνάκις τροπολογούμεναι ὑπὸ τῶν περιστάσεων, ὑπὸ τῆς ἡλικίας, ὑπὸ τῆς πείρας· διότι ὁ Σόλων εἶναι ὁ εἰπών·

Γηρόσκω δ' αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος,

Ὅθεν ἐνίοτε ἡ ἄθυμία αὐτοῦ προβαίνει μέχρι τοῦ νὰ πρεσβεύῃ ὅτι

αὐτὴ ἡ σύνεσις οὐδὲν ὠφελεῖ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ ὅτι ἀντ' αὐτὴ ὁ Θεὸς βραβεύει τὴν ἀφροσύνην· ἐνίοτε δὲ πάλιν ἰσχυρίζεται ὅτι ἀδυνατον ἡ ἀδικία νὰ μὴ τιμωρηθῇ ἐπὶ τέλους ὑπὸ τοῦ Διός. Καὶ ἄλλοτε μὲν ἡ ὀλιγάρκεια αὐτοῦ φαίνεται εὐχαριστουμένη εἰς τὸν εὐτελέστατον βίον, ἄλλοτε δὲ πάλιν γεγωνυῖα τῇ φωνῇ ποθεῖ τὸν πλοῦτον καὶ τὰ παρεπόμενα αὐτῷ ἀγαθὰ τοῦ βίου. Ἀλλ' οἷαδ' ἦτοτε καὶ ἂν ἐκφράζοι αἰσθήματα καὶ φρονήματα, ἐκφράζει αὐτὰ μετὰ ἴσης πάντοτε ἀταρξίας καὶ ἀγαθότητος ψυχῆς. Αὕτη δὲ μάλιστα ἡ ὁμαλότης τῆς διαβίσεως περὶ τὴν δῆλωσιν τῶν ποικιλωτέρων προαιρέσεων, παρέχει ἡμῖν τὴν ἀσφαλεστέραν ἐγγύησιν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνδρός.

Ἐκαστος, λέγει, τῶν θνητῶν, καὶ ἀγαθὸς, καὶ κακὸς, δεινὴν ὁμολογίαν περὶ ἑαυτοῦ δόξαν, πρὶν τι πάθῃ· τότε δὲ ἀμέσως ὁδύρεται, ἐνῶν ἄλλοι τούτου

χάσκοντες κούφαις ἐλπίσι τερπόμεθα.

Καὶ ἔπειτα, περιγράφας τοὺς ποικίλους ἀγῶνας οὓς καταβάλλει ὁ ἄνθρωπος διὰ νὰ πλουτήσῃ καὶ νὰ εὐτυχήσῃ, εἴτε ὡς θαλασσοπόρος εἴτε ὡς γεωργὸς, εἴτε ὡς τεχνίτης, ἢ λόγιος, ἢ μάντις, ἢ ἱατρός ἀνακράζει·

Μοῖρα δέ τοι θνητοῖσι κακὸν φέρει ἡδὲ καὶ ἰσθλόν·

δῶρα δ' ἄφικτα θεῶν γίγνεται ἀθανάτων.

Πᾶσι δέ τοι κίνδυνος ἐπ' ἔργμασιν, οὐδέ τις αἶδεν,

ἢ μέλλει σχήσειν χρήματος ἀρχομένου,

ἀλλ' ὁ μὲν εὖ ἔρδειν πειρώμενος οὐ προνοήσας

εἰς μεγάλην ἄτην καὶ χαλεπὴν ἔπεσεν,

τῷ δὲ κακῶς ἔρδοντι θεὸς περὶ πάντα δίδωσιν

συντυχίην ἀγαθὴν, ἔκλυσιν ἀφροσύνης.

Ἐντεῦθεν ἐπιφέρει ἀλλαχού που,

Πολλοὶ γὰρ πλουτεῦσι κακοί, ἀγαθοὶ δὲ πένονται·

ἀλλ' ἡμεῖς αὐτοῖς οὐ διαμεψόμεθα

τῆς ἀρετῆς τὸν πλοῦτον, ἐπεὶ τὸ μὲν ἔμπεδον αἰεὶ,

χρήματα δ' ἀνθρώπων ἄλλοτε ἄλλος ἔχει.

Τὸ δ' αὐτὸ τῆς αὐταρκειᾶς αἰσθημα ἐκφράζει καὶ ἄλλως, ὡς ἐξήλθε. Ἐξίσου πλουτοῦσι, λέγει που, καὶ ἐκεῖνος ὅστις ἔχει πολὺν ἄργυρον καὶ χρυσὸν καὶ γῆς σιτοφόρου πεδία, καὶ ἵππους, καὶ ἡμιόνους, καὶ ἐκείνους ὅστις ἔχει τόσα μόνον ὅσα ἀρκοῦσι νὰ θεραπεύσωσι τὴν γαστέρα, καὶ τὸ σῶμα, καὶ τοὺς πόδας· ἔτι δὲ τὴν γυναῖκα καὶ τὸν παῖδα, ὅταν ἔλθῃ ὥρα νὰ ἀποκτήσῃ τοιαῦτα. Τοσαῦτα ἀρκοῦσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον

διότι τὰ περισσότερα, κἀνείς ποτὲ δὲν ἐπῆρε μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὸν ἄλλον κόσμον·

... τὰ γὰρ περιώσια πάντα
χρήματ' ἔχων οὐδεὶς ἔρχεται εἰς Ἀΐδew.

Δὲν ἠρκεῖτο ὅμως πάντοτε εἰς ταῦτα, ἀλλὰ μακαρίζει καὶ τὸν ἄνθρωπον, ὅστις ἔχει ὄχι μόνον παῖδας ἀγαπητούς, καὶ φίλους, ἀλλὰ καὶ ἵππους καλοὺς καὶ κύνας ἀγρευτάς. Ἀγαπᾷ δὲ καὶ τὰ ἔργα τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Διόνυσου καὶ τῶν Μουσῶν,

... ἃ τίθησ' ἀνδράσιν εὐφροσύνας.

Ἐπιθυμεῖ πρὸς τούτοις νᾶ τὸν πενθήσωσι θανόντα καὶ νᾶ τὸν κλαύσωσιν οἱ φίλοι·

μηδέ μοι ἄκλαυστος θάνατος μόλοι, ἀλλὰ φίλοισιν
ποιήσαιμι θανῶν ἄλγεα καὶ στοναχάς.

Εἰς στιγμὴν δὲ εὐγενεὺς ἐξ ἄρσεως τοῦ φρονήματος καὶ βαθείας πρὸς τὸ θεῖον πεποιοήσεως, καθικετεύει τὰς Πιερίδας Μούσας, οὕτω καλοῦμένας διότι ἡ μακεδονικὴ χώρα Πιερία ἐλογίζετο ὡς ἡ τῶν Μουσῶν κατοικία, καὶ παρακαλεῖ τὰ ἀγλαὰ τέκνα τῆς Μνημοσύνης καὶ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, νᾶ δώσωσιν αὐτῷ δόξαν ἀγαθὴν παρ' ἅπασιν τοῖς ἀνθρώποις· ὁμολογεῖ ὅτι ἐπιθυμεῖ νᾶ ἔχῃ χρήματα, ἀλλὰ δὲν θέλει νᾶ τὰ ἀποκτήσῃ ἀδίκως· διότι ὁ πλοῦτος ὃν διδουσιν οἱ θεοὶ παραμένει ἀσφαλὴς, ἐνῷ εἰς τὸν πλοῦτον, ὃν οἱ ἄνθρωποι θηρεύουσιν, ὄχι κατὰ τάξιν, ἀλλὰ δι' ἔργων ἀσεβῶν καὶ ἀδίκων, ταχέως ἀναμινγύεται ἡ συμφορὰ, ἥτις, ὡς τὸ πῦρ, ἔρχεται μὲν ἐξ ὀλίγου, τελευτᾷ δὲ εἰς ὅλεθρον.

Μνημοσύνης καὶ Ζητὸς Ὀλυμπίου ἀγλαὰ τέκνα,

Μούσαι Περίδες, κλυτὲ μοι εὐχομένην.

Ὅλβον μοι πρὸς θεῶν μακάρων δότε καὶ πρὸς ἀπέντων

ἀνθρώπων αἰεὶ δόξαν ἔχειν ἀγαθὴν·

εἶναι δὲ γλυκὺν ὧδε φίλοις, ἐχθροῖσι δὲ πικρὸν,

τοῖσι μὲν αἰδοῦν, τοῖσι δὲ δεινὸν ἰδεῖν.

Χρήματα δ' ἱμεῖω μὲν ἔχειν, ἀδίκως δὲ πεπᾶσθαι

οὐκ ἐθέλω· πάντως ὕστερον ἦλθε δίκη.

διότι ἡ ἀδικία δὲν ἐπιτρέπεται ἐπὶ πολὺν χρόνον εἰς τοὺς θνητοὺς, ἀλλ' ὁ Ζεὺς ὀρίζει πάντων τὸ τέλος, καὶ αἴφνης, ὅπως διασκαδάζει ἀμέσως τὰς νεφέλας ἄνεμος ἑαρινός, ὅστις, κινήσας μὲν τὸν πυθμένα τοῦ πολυκύμανος καὶ ἀτρυγέτου πόντου, καταστρέφας δὲ τὰ καλὰ ἔργα τῆς σιτοφόρου γῆς, ἀνυψοῦται μέχρι τοῦ τῶν θεῶν ἔδους, μέχρι τοῦ ὑψηλοῦ οὐρανοῦ καὶ καταδεικνύει αὐτὸν αὖθις αἴθριον, ὥστε λάμπουσιν αἱ κα-

λαὶ τοῦ ἡλίου ἀκτῖνες ἐπὶ τῆς εὐφόρου γῆς καὶ οὐδὲν ἀναφαίνεται νέφος, τοιαύτη ἐπέρχεται τοῦ Διὸς ἡ ἐκδίκησις, οὐδὲ ὀργίζεται οὗτος ἐφ' ἐκάστη πρᾶξει, ὥσπερ θνητὸς ἀνὴρ.

Οὐ γὰρ δὴν θνητοῖς ὕβριος ἔργα πέλει.
 Ἄλλὰ Ζεὺς πάντων ἐφορᾷ τέλος, ἑξαπίνης δὲ
 ὥστ' ἄνεμος νεφέλας αἶψα διεσκέδασεν
 ἡρινὸς, δὲ πόντου πολυκύμονος ἀτρυγέτοιο
 πυθμένα κινήσας, γῆν κατὰ πυροφόρον
 δηώσας καλὰ ἔργα, θεῶν ἔδος αἰπὺν ἰκάνει
 οὐρανὸν, αἰθρίην δ' αὐθις ἔθηκεν ἰδεῖν
 λάμπει δ' ἡελίοιο μένος κατὰ πύονα γαῖαν
 καλὸν, ἀτὰρ νεφέων οὐδὲν ἔτ' ἐστὶν ἰδεῖν.
 Τοιαύτη Ζηνὸς πέλεται τίσις, οὐδ' ἐφ' ἐκάστω,
 ὥσπερ θνητὸς ἀνὴρ, γίγνεται δ' ἐύχολος. . . .

Ὁ εὐγλωττότατος φιλόλογος τῆς νεωτέρας Εὐρώπης, ὁ φιλέλλην Γάλλος Οὐίλλεμμᾶινος, παραθέσας πού τὴν περικοπὴν ταύτην τοῦ Σόλωνα, ἀνακραεῖ ὅλος ἐνθους «Ἐν τῇ γαλήνῃ τῆς ποιήσεως ταύτης, οἷον ἰσχυρὸν δίδαγμα! Ἐν τῇ ἠθικῇ διδασκαλίᾳ, οἷον μέγεθος ποιήσεως! Ἡ παραβολὴ αὕτη τῆς ἀδίκου καὶ προσκαίρου εὐτυχίας μετὰ τῶν νεφῶν δι' ὧν σκιάζεται ὁ οὐρανός· ἡ ἐαρινὴ αὕτη καταιγὶς ἡ διαλύουσα τὰ νέφη, καὶ συνεπαγομένη μὲν συμφορὰς τινὰς, ἀλλ' ἀποδίδουσα τὴν αἰθρίαν εἰς τὸν οὐρανόν, ἀποδίδουσα δὲ τὰς εὐφόρους τοῦ ἡλίου ἀκτῖνας εἰς τὴν γῆν, ἰδοὺ εἰκόνες ἄξιαι βεβαίως νὰ κοσμήσωσι τὴν καλλίστην λυρικὴν εὐρεσιν. »

Ὁ Σόλων λοιπὸν ἦτο ὄχι μόνον μέγας νομοθέτης καὶ στρατιώτης γενναῖος, ὡς θέλομεν μετ' ὀλίγον λάβει ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσωμεν, ἀλλὰ καὶ ποιητὴς μέγας. Τὴν σήμερον, ὅτε διεμερίσθησαν ἐπ' ἅπειρον ἅπαντες οἱ κλάδοι τῆς ἀνθρωπίνης παιδείας, τῆς τε θεωρητικῆς καὶ τῆς πρακτικῆς, ὧν ἕκαστος σχεδὸν ἀπαιτεῖ ἐιδικὴν περὶ αὐτὸν ἐνασχόλησιν, ὁ συνδυασμὸς τοῦ θεωρητικοῦ καὶ τοῦ πρακτικοῦ βίου εἶναι σπανιώτατος καὶ συνήθως μάλιστα ὑπολαμβάνεται ἀκατόρθωτος. Ὁ Κάρολος Μοντεγύνης, ὁ πρῶτος μέγας ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργὸς τῆς Ἀγγλίας, ὁ ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τῆς δεκάτης ἐβδόμης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δεκάτης ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος, κατηγορεῖτο ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων, ὅτι οὐδεμίαν αὐτὸς ἐπενόησε τῶν ἐξαιρέτων οἰκονομικῶν διατάξεων ὅσας ὀφείλει ἡ Ἀγγλία εἰς αὐτόν, ἀλλὰ παρὰ θεωρητικῶν ἀν-

δρῶν ἐδιδάχθη τὰ πάντα· ὅθεν καὶ μυριάκις παρεστάθη ὡς κολοῖς φέρων ἓξάνα πτερὰ. Ἄλλ' ὁ Μακκόλαυ ἀντιπαρatreῖ, ὅτι τὸ ἔγκλημα τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθῶς εἰπεῖν ἔγκλημα· διότι εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος νὰ ἔχῃ τὰ προτερήματα τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὸ νὰ διαπράξῃ νέας ἐν τῇ πολιτικῇ οἰκονομίᾳ ἐπιστήμης ἀνακαλύψεις, καὶ τὰ προτερήματα τὰ ἐπιτήδεια εἰς τὸ νὰ ἐπιτύχῃ, διὰ τῆς συναινέσεως διηρημένων καὶ θελλωδῶν βουλευτικῶν συνεδρίων, μεγάλας πρακτικὰς μεταρρυθμίσεις· ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἀδύνατον ὑπάρχει νὰ ᾖναι τις ἐν ταῦτῳ Ἀδάμ Σμιθ, ἥτοι μέγας θεωρητικὸς οἰκονομολόγος, καὶ Γουλιέλμος Πίτ, ἥτοι μέγας ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργός. Ἄλλ' εἰς ἐποχὰς ἀφελεστέρας, καθ' ἃς οἱ διάφοροι κλάδοι τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως εἶναι ὀλιγώτερον διακεκριμένοι ἀπ' ἀλλήλων, εὐαριθμοὶ δὲ οἱ περὶ τὰ γράμματα ἀσχολούμενοι, ὁ συνδυασμὸς τοῦ θεωρητικοῦ καὶ τοῦ πρακτικοῦ βίου εἶναι ὄχι μόνον δυνατὸς, ἀλλὰ καὶ ἀπαραίτητος ἐνίοτε. Ἐπειδὴ οἱ μετέχοντες παιδεῖας εἶναι τότε ὀλίγοι, ἀπαιτεῖται δ' ἐπὶ τέλους παιδεῖα τις καὶ ἐν τῷ ἐνεργητικῷ βίῳ, ἐξ ἀνάγκης οἱ λόγιοι ἀποβαίνουνσι πολλὰκις καὶ πολιτικοὶ ἢ στρατιωτικοὶ ἄνδρες. Τοῦτο συνέβη καὶ εἰς τὴν νεωτέραν Εὐρώπῃν κατὰ τὴν δεκάτην πέμπτην καὶ τὴν δεκάτην ἑκτην ἑκατονταετηρίδα, ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Ἀγγλίᾳ, μάλιστα δὲ ἐν Ἰσπανίᾳ· ἕκαστος σχεδὸν τῶν ἐπιφανῶν συγγραφέων τῆς Ἰσπανίας διετέλεσεν ἐν ταῦτῳ καὶ στρατιώτης ἢ πολιτικὸς ἀνὴρ ἐπιφανής. Ὁ Ἰωάννης Βοσκάνος, ποιητὴς ἄριστος, διέπρεψε καὶ ἐν πολέμῳ λαμπρῶς. Ὁ Γαρσιλάζος Βέγας, ὁ τῶν νεωτέρων χρόνων Θεόκριτος, ἔπescε, μετὰ βραχύ ἀλλὰ περιόδοις στρατιωτικὸν στάδιον, ἄγων ξιφῆρης τὰ ἐπὶ τὴν ἐφοδὸν ὁρμήσαντα τάγματα. Ὁ Ἀλόνζος Ἐρρίλλας ἠρίστευσεν ἐν τῷ ἀραυκανικῷ ἐκείνῳ πολέμῳ ὃν ἔπειτα ὕμνησε δι' ἐνὸς τῶν καλλίστων ἡρωϊκῶν ἐπῶν ὅσα παρήγαγεν ἡ Ἰσπανία. Ὁ Οὐρτάδος Μενδόζας, τοῦ ὁποῦ τοῦ ποιήματα παραβάλλονται πρὸς τὰ τοῦ Ῥωμαίου Ὁρατίου, χαριέστατα δὲ εἶναι καὶ τὰ διηγήματα, παρίσταται ὑπὸ τῆς ἱστορίας ὡς εἰς τῶν τραχυτάτων ἐκείνων καὶ σιδηροφυῶν ἀνθυπάτων, δι' ὧν ἡ Ἰσπανία ἐδέσμευσε τότε τὴν ἀσθενῆ Ἰταλίαν. Ὁ Λόπες Βέγας, εἰς τῶν μεγίστων δραματικῶν παιητῶν τοῦ κόσμου, ὑπηρέτησεν ἐπὶ τῆς γιγαντιώδους Ἀρμάδας, ἥτις ἐξεπέμφθη ἵνα κατακτήσῃ τὴν Ἀγγλίαν καὶ τοσοῦτον οἰκτρῶς ἀπέτυχεν· ὁ Σερβάντης, ὁ αἰμυνηστος τοῦ Δὸν Κισότου συγγραφεύς, ἐπληρώθη ἐδῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατὰ τὴν κρίσιμον περὶ Ναύπακτον ναυμαχίαν, καθ' ἣν, τῷ 1571, ἡ χριστιαν-

νικὴ Εὐρώπῃ συνέτριψε τὸ πρῶτον τὴν ναυτικὴν τῶν Ὀθωμανῶν δύναμιν.

Ὁμοίως δ' ἐταυτίσθη ἡ θεωρία καὶ ἡ πράξις ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι, καὶ ἰδίως ἐν Ἀθήναις ἐπὶ πολὺν χρόνον. Ὁ Σόλων, ὅστις διετέλεσε ποιητὴς ἐνταύτῳ καὶ πολεμιστὴς, καὶ νομοθέτης, ὑπῆρξεν ὁ πρόδρομος τοῦ Αἰσχύλου, ὅστις διὰ μὲν τῆς μιᾶς χειρὸς ἐμάχετο ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας ἐν Μαραθῶνι, καὶ περὶ Ἀρτέμισιον, καὶ ἐν Σαλαμῖνι, καὶ ἐν Πλαταιαῖς, διὰ δὲ τῆς ἄλλης ἐδημιούργει τὴν δραματικὴν ποίησιν ὁ πρόδρομος τοῦ Σοφοκλέους, ὅστις ἅμα μὲν μετεῖχε τῆς ἐπὶ τὴν Σάμον στρατείας τῶν Ἀθηναίων, ἅμα δὲ ἔγραφε τὰ ἀθάνατα αὐτοῦ δράματα· ὁ πρόδρομος τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Ξενοφῶντος οἵτινες ὑπῆρξαν οὐ μόνον στρατηγοὶ ἀλλὰ καὶ ἱστορικοὶ ἔξοχοι· ὁ πρόδρομος ἐνὶ λόγῳ πλείστων ἄλλων τοιούτων ἀνδρῶν, οἵτινες συνεπήγοντο τὰ ἔργα εἰς τοὺς λόγους, καὶ τοὺς λόγους εἰς τὰ ἔργα. Καὶ μὲν προϊόντος τοῦ χρόνου, καὶ ἰδίως ἀπὸ τῶν μέσων τῆς πέμπτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, διεκρίθη καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ θεωρητικὸς ἀπὸ τοῦ πρακτικοῦ βίου· ἀλλ' ἡ παιδεία ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον σκοπὸν κύριον εἶχε τὴν μόρφωσιν ἀνδρῶν ἐπιτηδείων νὰ πράξωσι τὰ δημόσια, καὶ ἐξηκολούθει, τοῦτον ἕνεκα, παράγουσα πολίτας, οἵτινες δὲν ἦσαν μὲν ἐνταύτῳ πολιτικοὶ ἄνδρες, καὶ φιλόσοφοι, ἢ ποιηταί, ἢ ἱστορικοί, ἦσαν ὅμως κυβερνήται τῶν πραγμάτων καὶ στρατηγοὶ ἐν πολέμοις δεξιότατοι· οἷον ὁ Κλεισθένης, ὁ Μιλτιάδης, ὁ Κίμων, ὁ Ξάνθιππος, ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης, ὁ Περικλῆς, ὁ Ἐφιάλτης, ὁ Τολμίδης, ὁ Μυρωνίδης, ὁ πρῶτος βύτερος Θουκυδίδης, ὁ Νικίας, ὁ στρατηγὸς Δημοσθένης, ὁ Θρασύβουλος, ὁ Ίφικράτης, ὁ Τιμόθεος καὶ πλείστοι ἄλλοι. Κατὰ δυστυχίαν, ἐπὶ τέλους ὁ θεωρητικὸς βίος οὐ μόνον ἐχωρίσθη ἀπὸ τοῦ πρακτικοῦ, ἀλλὰ καὶ πολέμιος αὐτοῦ ἀπέβη, καὶ ἰδιαν τινὰ αὐτοτελῆ ἐπεδίωξεν ὑπαρξίν, ὥστε ἐνῶ ἡ ῥητορικὴ σκοπὸν εἶχε τὴν μόρφωσιν πρακτικῶν ἀνδρῶν λογίων, ἡ λεγομένη διαλεκτικὴ, κατ' ἀντίθεσιν αὐτῆς ἡγωνίζετο νὰ σχηματίσῃ ἄνδρας δεξιούς περὶ τὸν θεωρητικὸν ἀπλῶς λόγον καὶ κατάρθωσεν οὕτω νὰ πληρώσῃ τὴν Ἑλλάδα ἀνθρώπων κατατρίβόντων τὸν χρόνον αὐτῶν περὶ ἀγόνους καὶ ἀτελευτήτους λογομαχίας· τοῦτο δὲ ὑπῆρξεν ἐν τῶν κυριωτάτων συμπτωμάτων τῆς πρώτης τῆς πατρίδος ἡμῶν παρακμῆς. Διότι ἀπαραίτητον μὲν δὲν ὑπάρχει νὰ ᾖναι πολιτικοὶ ἄνδρες καὶ φιλόσοφοι, ἢ ποιηταί ἢ ἱστορικοί, ἀπαραίτητον ὅμως εἶναι ὁ μὲν ἐνεργητικὸς βίος νὰ ἀντλή ἀδιαλείπτως ἠθικάς

καὶ διανοητικὰς δυνάμεις ἐκ τοῦ θεωρητικοῦ, ὁ δὲ θεωρητικὸς νὰ πο-
ρίξῃται ἀκαταπαύστως πρακτικὰς δυνάμεις ἐκ τοῦ ἐνεργητικοῦ. ἄλλως
οἱ μὲν πολιτικοὶ ἄνδρες ἀποβαίνουνσιν ἀμαθεῖς καὶ ἀνίκανοι, οἱ δὲ λόγιοι,
σχολαστικοὶ καὶ εἰς τὴν πολιτείαν ἄχρηστοι, ἂν ὅχι ἐπιζημίιοι. Ἐν τῇ
ἑβδόμῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, τὰ δύο ταῦτα ρεύματα, ὅχι μόνον
δὲν ἦσαν ἀλλότρια πρὸς ἄλληλα, ἀλλὰ, καθὼς εἶδομεν, πολλάκις
ἀνιμίγνυσιν ἐν τῇ αὐτῇ κοίτῃ τὰ ζωοφόρα αὐτῶν νάματα, πρωϊμώτα-
τος δὲ καρπὸς, καθ' ὅσον ἤξεύρομεν, τοῦ ὑπ' αὐτῶν ποτισθέντος ἐλλη-
νικοῦ πνεύματος, ὑπῆρξεν ὁ Σόλων.

Ἦτο δὲ ἀνὴρ τεσσαρακοντούτης ὅτε τῷ 598 κατὰ πρῶτον βλέπο-
μεν αὐτὸν παριστάμενον εἰς τὸ δημόσιον τῆς πατρίδος αὐτοῦ στάδιον.
Τὰ Μέγαρα ἦσαν τότε τοσοῦτον ἰσχυρὰ ὥστε διεπολέμουν ἐπιτυχῶς
πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπὶ τινα χρόνον εἶχον ἀφαιρέσει ἀπὸ αὐτῶν τὴν
ἀξιόλογον νῆσον Σαλαμῖνα. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀπέκαμον πολεμοῦντες τὸν
μακρὸν καὶ δυσχερῆ ἐκείνον πόλεμον· ὅθεν καὶ ἀπηγόρευσαν διὰ νόμου
πᾶσαν οἰανδὴποτε περὶ ἀνακτήσεως τῆς Σαλαμῖνος πρότασιν. Ἄλλ' ὁ
Σόλων, μὴ ὑποφέρων τὴν ἀδοξίαν ταύτην, πρὸ πάντων μὲν ἡσχολήθη
νὰ συντάξῃ ποίημα, τὸ ὅποιον ἐπεγράφετο Σαλαμῖς καὶ συνέκειτο ἐκ
στίχων ἑκατὸν, χαριέντως πάνυ πεποιημένων, λέγει ὁ Πλούταρχος, ἐξ
ἧν ὅμως δὲν περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς εἰμὴ ὀκτὼ στίχοι ἐν ὅλοις. Ἐπειτα
δὲ προσποιηθεὶς ἑκστασιν λογισμῶν, ἐξεπῆδησεν αἴφνης εἰς τὴν ἀγοράν,
φορῶν πιλίον δηλαδὴ σκουφίτσαν ἀπὸ κετσέν, καὶ, ἀναβὰς ἐπὶ τὸν λί-
θον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου συνήθως ἐκήρυττεν ὁ τῆς πόλεως κήρυξ, ἤρχισεν
ἔδων πρὸς τὸν συνδραμόντα πολὺν ὄχλον, τὰ ἐλεγεία αὐτοῦ.

Αὐτὸς ἦλθον κήρυξ ἀπὸ τῆς περιποθήτου Σαλαμῖνος· καὶ ἀντὶ τῶν
λόγων τῆς ἀγορᾶς, ψάλλω πρὸς ὑμᾶς ἔπη·

Αὐτὸς κήρυξ ἦλθον ἀφ' ἱμερτῆς Σαλαμῖνος,
κόσμον ἐπέων, ᾧδὴν ἀντ' ἀγορῆς θέμενος.

Κατέδειξε δὲ τὸ αἶσχος τοῦ νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν νῆσον εἰς τοὺς
Μεγαρεῖς, καὶ ἀνεφώνησεν ὅτι ἂν οἱ συμπολίται αὐτοῦ δὲν αἰσθάνωνται
τὸ αἶσχος τοῦτο, αὐτὸς ἤθελε τότε προτιμήσει νὰ λέγηται Φολεγάν-
θριος ἢ Σικινίτης ἀντὶ Ἀθηναίου· διότι μετ' ὀλίγον οἱ ἄνθρωποι ἤθε-
λον ἀρχίσει νὰ λέγωσιν· ἰδοὺ Ἀττικὸς ἀνὴρ ἐξ ἐκείνων οἵτινες ἐγκατέ-
λιπον τὴν Σαλαμῖνα.

Εἶην δὲ τότε ἔγώ Φολεγάνδριος ἢ Σικινήτης
 ἀντὶ γ' Ἀθηναίου, πατρὶδ' ἀμειψόμενος·
 αἵψα γὰρ ἂν φάτις ἦδε μετ' ἀνθρώποισι γένοιτο·
 Ἀττικὸς αὐτὸς ἀνὴρ τῶν Σαλαμιναφετῶν.

Καὶ ἐπὶ τέλους ἀνέκραξεν·

Ἵσμεν εἰς Σαλαμῖνα, μαχισόμενοι περὶ νήσου
 ἡμερτῆς, χαλεπὸν τ' αἶσχος ἀπωσόμενοι.

Διὰ τὸ νὰ ἐννοήσωμεν τὸ ἀποτέλεσμα τὸ ὁποῖον ἐπέφερον τὰ ἔπη ταῦτα τοῦ Σόλωνος, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὴν ἐντύπωσιν τὴν ὁποίαν ἐπρόξενουν βραδύτερον μὲν οἱ λόγοι τοῦ Περικλέους ἢ τοῦ Ἀλκιβιάδου, πάντως δὲ ποτε ἀφ' ἐτέρου, ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, αἱ ποιητικαὶ ἀγορεύσεις τοῦ Νέστορος ἢ τοῦ Ὀδυσσεύς. Διότι ἡ ἔμμετρος ἐκείνη τῆς ἐκτῆς ἐκκτονταετηρίδος δημηγορία ἀποτελεῖ μέσον τινὰ κρίνον τῆς ἀλύσιω δι' ἧς συνδέεται ἡ ἡμηρικὴ ἀγορὰ μετὰ τῶν μεταγενεστέρων ἐκκλησιῶν τοῦ δήμου καὶ διεξηγεῖ πῶς κατὰ μικρὸν οἱ ἀφελεῖς ἀγορηταὶ καὶ ἀκροαταὶ τῆς ἡμηρικῆς ἐποχῆς διεπλάσθησαν εἰς τοὺς τεχνικοὺς ῥήτορας καὶ ἐκκλησιαστὰς τῶν δημοσθενικῶν χρόνων. Τῶνόντι οἱ Ἀθηναῖοι ἐπανελάβον τὸν πόλεμον καὶ ἀνηγόρευσαν τὸν Σόλωνα στρατηγόν. Ὁ δὲ, πρῶτον μὲν ἐξιλεώσας, ἐκ παραγγελίας τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντεύοντος διὰ θυσιῶν τοὺς ἐνοίκους τῆς Σαλαμῖνος ἥρωας, ἔπειτα δὲ ἐπιτεθείς κατὰ τῆς νήσου μετὰ 500 ἐθελοντῶν, ἐγένετο κύριος αὐτῆς. Ἀλλ' οἱ Μεγαρεῖς ἐξηκολούθησαν ἀγωνιζόμενοι ἵνα ἀνακτήσωσι τὴν χώραν, μέχρις οὗ ἀμφοτέρωι οἱ διαμαχόμενοι συνεφώνησαν νὰ καταστήσωσι τοὺς Λακεδαιμονίους διαλλακτὰς καὶ δικαστὰς· καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπέτρεψαν τὴν νῆσον εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἐδίκασαν δὲ τὴν δίκην ταύτην Σπαρτιατῶν πέντε ἄνδρες· Κριτολαΐδας, Ἀμοφάρετος, Ὑψηλὸς, Χίδας, Ἀναξίλας καὶ Κλεομένης.

Πλὴν τῆς ἀνακτήσεως ταύτης τῆς Σαλαμῖνος, ἠβξῆσε τὴν φήμην τοῦ Σόλωνος καὶ ἡ μετοχὴ αὐτοῦ εἰς τὸν κατὰ Κερραιῶν πόλεμον, περὶ οὗ ἄλλοτε (σελ. 150 καὶ ἐπ.) εἵπομεν πλείοτερα· ὥστε μέγα ἦδη ἦτο τὸ ὄνομα αὐτοῦ καθ' ἣν ἐποχὴν ἐπῆλθεν ἡ προαναφερθεῖσα μεταξὺ τῶν Ἀλκμαϊωνιδῶν καὶ τῶν ἄλλων εὐπατριδῶν διχόνοια, ἣτις ἀπέβη ἐν δεινότερα διὰ τὰς ἄλλας τῆς πολιτείας περιστάσεις.

(Ἐν τῇ Ἀττικῇ ἀναφαίνονται τότε τρεῖς πολιτικαὶ μερίδες· οἱ Πεδεῖς, οὕτω καλούμενοι διότι κατέκουν εἰς τὸ περὶ τὰς Ἀθήνας καὶ

τὴν Ἐλευσίνα πεδῖον, ἐνταῦθα ἔχοντες κυρίως τὰ κτήματα, καὶ περιλαμβάνοντες τὰς πλείστας τῶν πλουσιωτάτων τῆς χώρας οἰκογενειῶν· οἱ Πάραλοι, οἵτινες κατέφκουν κυρίως εἰς τὴν νοτιανατολικὴν παραλίαν τῆς χώρας καὶ εὐποροῦντες ἀπὸ τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς ναυτιλίας, ἀπέτελλον μέσσην τινὰ κοινωνικὴν τάξιν μεταξύ τῶν Πεδιέων καὶ τῆς τρίτης πολιτικῆς μερίδος, ἥτοι τῶν Διακρίων, οἵτινες ἦσαν οἱ πενέστατοι πάντων, ὠνομάζοντο Διάκριοι ἀπὸ τῆς Διακρίας ὅπου κατέφκουν, ἐκαλοῦντο δὲ θῆτες, ὅπως ἐπὶ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς. Τίνες ἦσαν αἱ ποικίλαι ἀφορμαὶ τῆς ἀμοιβαίας τῶν μερίδων τούτων ἐριδος, ἀκριβῶς δὲ γνωρίζομεν· κυριωτάτη ὅμως ἦτο ἡ ἐλεεινὴ τῶν πενήτων κατάστασις. Τῶντι κατὰ τοὺς βαρβάρους περὶ δανειστῶν καὶ ὀφειλετῶν νόμους, οἵτινες τότε ἴσχυον, ὅχι μόνον εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, καὶ τὴν Ἰταλίαν, καὶ τὴν Ἀσίαν, ὁ δανειστὴς ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῇ ὡς δούλον τὸν μὴ ἀξιοῦν ὀφειλέτην, νὰ πωλήσῃ αὐτὸν ἐντός ἢ ἐκτός τῆς Ἀττικῆς, καὶ ὅχι μόνον αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνηλικίους αὐτοῦ υἱούς, καὶ τὰς ἀγάμους θυγατέρας καὶ αὐτὰς τὰς ἀδελφάς. Πολλοὶ δὲ τῶν πενεστέρων εἶχον γίνεαι οὕτω δούλοι, πολλοὶ ἐπωλήθησαν εἰς τὴν ἄλλοδαπὴν καὶ ἄλλοι ἐδραπέτευσαν ἀπὸ τὴν πατρίδα διὰ νὰ ἀποφύγῃσι τὴν σκληρὰν ταύτην τύχην. Ὅσοι δὲ διετήρουν ἔτι τὰ μικρὰ αὐτῶν κτήματα, ἠναγκάζοντο νὰ δίδωσιν εἰς τοὺς δανειστὰς τὰ πέντε ἔκτα τῆς προσόδου αὐτῶν, διάγοντες αὐτοὶ βίον ἄθλιον, ἀθλιώτερον καὶ αὐτοῦ τοῦ βίου τῶν εἰλώτων τῆς Σπάρτης, οἵτινες ἔδιδον τὸ πολὺ τὸ ἥμισυ τοῦ καρποῦ. Οἱ Διάκριοι λοιπὸν ἢ θῆτες ἐστεροῦντο ὅχι μόνον πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἀλλὰ καὶ προσωπικῆς ἀσφαλείας. Μέγας δὲ ἐπεκράτει βρασμὸς διὰ τὰς ἀνωμάλους ταύτας σχέσεις, ὅτε ἐξεργάγη ἡ μεταξύ τῶν Ἀλκμαίωνιδων καὶ τῶν ἄλλων εὐπατριδῶν ἔρις. Συνέβησαν συγχρόνως καὶ νοσήματα ἐπιδημικά· ἡ δὲ συνδρομὴ ὅλων τούτων τῶν κακῶν παρήγαγε, κατὰ τὸ σῶνθεος, πλὴν τῶν πραγματικῶν δεινῶν, πολλὰ ἄλλα φαντασιώδη, φόβους, δεισιδαιμονίας, καὶ ἐν γένει πολλὴν ἠθικὴν ταραχὴν. Ὁ Σόλων ἐνόησεν ὅτι ἡ πολιτεία ἔχει χρεῖαν μεταρρυθμίσεως καὶ ὅτι ἡ μεταρρυθμίσις αὕτη, ἂν δὲν γίνῃ εἰρηνικῶς τῷ τρόπῳ, θέλει διεξαχθῇ διὰ τῆς βίας, συνεπιφέρουσα ἔτι μεγαλύτερας συμφοράς. Ὅθεν πρὸ πάντων κατέπεισε τοὺς Ἀλκμαίωνidas τῶν ὑποίων ἦτο φίλος, νὰ ἐνδύσῃσι, καὶ συγκροτηθέντος δικαστηρίου ἐκτάκτου 300 εὐπατριδῶν, οἱ περὶ τὸν Μεγακλέα, ἀνακηρυχθέντες ἐνοχοί, ἀνεχώρησαν ἐκ τῆς πατρίδος, ἐπὶ τινα χρόνον, πρὶν 597

Ἐνταύτῳ ὁ Σόλων ἐνήργησε, διὰ τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου, νὰ προσκληθῇ εἰς Ἀθήνας, ἐκ Κρήτης, Ἐπιμενίδης ὁ ἐκ Φαιστού ἢ Κνωσοῦ πόλεων τῆς νήσου ταύτης, ὅστις ἦτο εἰς τῶν ἀνδρῶν τοὺς ὑποίους κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἠυλαβοῦντο πάντες εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὡς σοφοὶ περὶ τὰ θεῖα καὶ περὶ τὰ ἀνθρώπινα ἐμπείρους· ὅθεν ἐλέγετο θεοφιλὴς καὶ ἰατρόμαντις, καὶ καθαρτὴς. Ἐλθὼν δὲ εἰς Ἀθήνας, ὅχι μόνον διὰ πολλῶν τελετῶν καὶ ἀγνισμῶν παρηγόρησε τὰ πνεύματα, ἀλλὰ ἐξαιρέτως ἠηρηγέτησε τὴν πόλιν συντελέσας, διὰ τῆς θρησκευτικῆς αὐτοῦ ἐπιτροπῆς, νὰ ἐκλεχθῇ ὁ Σόλων, τῷ 594, ἄρχων ἐπώνυμος μετὰ αὐτοκράτορος νομοθετικῆς ἐξουσίας.

Ἄν ἤθελε τότε ὁ Σόλων, ἡδύνατο βεβαίως νὰ μοναρχήσῃ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, καθὼς ὁ Κλεισθένης ἐν Σικυῶνι, ὁ Περίανδρος ἐν Κορίνθῳ, ὁ Πολυκράτης ἐν Σάμῳ, καὶ τόσοι ἄλλοι τύραννοι τῶν χρόνων τούτων· καθὼς μετ' ὀλίγον ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις ὁ Πεισίστρατος. Τίς ἡδύνατο νὰ ἀντισταθῇ εἰς αὐτόν; Τὸ πλῆθος, ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ αὐτοῦ, ἦτο πρόθυμον νὰ ὑποστηρίξῃ πάντα τὸν ἐπαγγελλόμενον νὰ ἀπαλλάξῃ αὐτὸ ἀπὸ τῆς καταθλιπτικῆς τῶν ὀλίγων δυναστείας. Ἡ ἰδέα ἰσονόμου καὶ ἐλευθέρου πολιτεύματος ἦτο ἔτι τοσαῦτον ἄλλοτρίαι εἰς τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα, ὥστε πολλοὶ καὶ τῶν μέσων πολιτῶν, θεωροῦντες δύσκολον καὶ σχεδὸν ἀκατάρθωτον τὴν διὰ τοῦ λόγου καὶ τοῦ νόμου μεταβολήν, ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ἐπιστήσωσιν εἰς τὰ πράγματα ἕνα, τὸν δικαιοτάτον καὶ φρονιμώτατον. Οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἦσαν κατεπτοημένοι· ὑπῆρχε δὲ, ὡς ἐλέγετο, καὶ μαντεία πυθικὴ λέγουσα πρὸς τὸν Σόλωνα.

Ἦσο μέσῃν κατὰ νῆα, κυβερνητήριον ἔργον
εὐθύνων· πολλοὶ τοι Ἀθηναίων ἐπικούροι.

Τὸ κοινὸν φρόνημα τὸ ὅποσον ἐπεκράτει τότε ἐν Ἀθήναις κατέστησε γνωστὸν εἰς ἡμᾶς αὐτὸς ὁ Σόλων, ἀπομνημονεύσας τὰς ἀστείαις κρίσεις αἵτινες ἐκυκλοφόρησαν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ περὶ αὐτοῦ, ἀμα οὗτος, νομοθετήσας, παρητήθη τῆς ἀρχῆς ἀντὶ νὰ σφετερισθῇ αὐτὴν διαρκῶς. Ὅθεν ἐνορίσαμεν καλὸν νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος κρίσεις, οὐχὶ κατὰ λέξιν μεταφράζοντες τὸ πρωτότυπον, ἀλλὰ τὴν ἐννοίαν αὐτοῦ προσπαθοῦντες νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τοὺς πολλοὺς τῶν ἀναγνωστῶν ὅπως συνήθως πράττομεν ὅσας ἀναφερόμεθα εἰς ἀρχαῖα κείμενα. Ἐλεγον λοιπὸν τότε εἰς Ἀθήνας, ὅτι ὁ Σόλων δὲν εἶναι οὔτε

βαθύφρων, οὔτε συνετὸς ἀνὴρ· διότι ἐνῶ ὁ θεὸς ἔδωκεν αὐτῷ τύχην λαμπράν, αὐτὸς δὲν ὠφελήθη ἐξ αὐτῆς· δὲν ἀνεσθήκωσε τὸ μέγα δίκτυον εἰς τὸ ὅποιον εἶχεν ἐμπέσει ἡ ἄγγρα, ἀλλ' ἐφάνη ἐνδεὴς καὶ τόλμης καὶ νου. Εἰς μάλιστα τῶν κατηγορῶν ἐκείνων, μετὰ κωμικῆς τῇ ἀληθείᾳ ἀγανακτήσεως ἐξέφραξε τοὺς πόθους αὐτοῦ, ἃν ἐλάβανε τὸ ἀξίωμα τοῦ Σόλωνος. Ἄλ', ἀνέκραζεν, ἅς ἐτυράννεον μίαν μόνην τοῦλάχιστον ἡμέραν τῶν Ἀθηῶν, διὰ νὰ συλλέξω ἄφθονον πλοῦτον, καὶ ἔπειτα ἅς ἵπασχον τὰ πάνδενα καὶ ἅς ἡφανίζομην κατὰ κράτος.

Οὐκ ἔφω Σόλων βαθύφρων οὐδὲ βουλῆεις ἀνὴρ·
ἐσθλὰ γὰρ θεοῦ δίδόντος, αὐτὸς οὐκ ἐδέξατο·
περιβαλὼν δ' ὄγραν, ἀγασθεὶς οὐκ ἀνέσπασεν μέγα
δίκτυον, θυμοῦ θ' ἀμαρτῇ καὶ φρενῶν ἀποσφαλεῖς.
Ἦθελον γὰρ κεν κρατήσας, πλοῦτον ἄφθονον λαβῶν
καὶ τυραννέουσας Ἀθηῶν μούνον ἡμέραν μίαν,
ἀσπὸς ὑπερὸν δεδῆρθαι κάπιτετρίφθαι γένος.

Οἱ δὲ σπουδαιότεροι τῶν φίλων, προσπαθοῦντες νὰ τὸν καταπείσωσι νὰ καταλάβῃ διαρκῶς τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, ἔλεγον αὐτῷ τὸ ἐναντίον ἀκριβῶς τοῦ ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ, κατὰ τὴν ἐπτακαίδεκάτην ἑκατονταετηρίδα, ἔλεγον πρὸς τὸν δικτάτορα Ὀλιβιέρον Κρόμβελλ οἱ τούτου ἐπιστήθιοι καὶ ὁπαδοί. Οἱ τελευταῖοι ἠξίουσαν, ὅτι ἤθελον τὸν Κρόμβελλ μονάρχη, ἀλλ' ὅχι βασιλέα· οἱ δὲ τοῦ Σόλωνος φίλοι προέτρεπον αὐτὸν νὰ μὴ φοβῆται τὸ τῆς μοναρχίας ἥτοι τὸ τῆς τυραννίδος ὄνομα, διότι, ἵνεκα τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ, τάχιστα ἡ τυραννὶς αὕτη θέλει ἀποβῆ βασιλεία. Ὁ Σόλων ὅμως ἀπήντα εἰς αὐτούς, ὅτι καλὸν μὲν χωρίον εἶναι ἡ τυραννὶς, ἀλλὰ δὲν ἔχει ἀπόθασιν, ὃ ἐστὶ δὲν ἔχει διέξοδον. Ἐκ πάντων δὲ τούτων καὶ ἐξ ὅσων προϊόντος τοῦ λόγου θέλομεν εἶπει, καθίσταται πρῶδηλον ὅτι ὁ Σόλων δὲν εἶχε τὴν μανιώδη ἐκείνην φιλαρχίαν, ἥτις δυστυχῶς εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συμπάρεδρος τῆς μεγαλοφυΐας. Ὁ Σόλων ἦτο ἐκ τῶν μετριοπαθεστέρων φύσεων, αἵτινες ἠξέουσαν ὅτι ὅσῳ μέγας, ὅσῳ εὐτυχὴς καὶ ἂν ἦναι ἀνθρώπος εἰς, δὲν δύναται νὰ ἀποβῇ πρόξενος εὐημερίας διαρκοῦς τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἐάν, διὰ νόμων ἀγαθῶν, δὲν καταστήσῃ αὐτὸ τὸ ἔθνος ἄξιον νὰ ἐξακολουθήσῃ ἀπολαμβάνον τὰς εὐεργεσίας τῆς συνέσεως καὶ τῆς ἀρετῆς τοῦ ἐνὸς ἐκείνου ἀνδρός· καὶ δὲν γινώσκουσι μόνον τὴν ἀλήθειαν ταύτην αἱ τοιαῦται φύσεις, ἀλλ' ἔχουσι πρὸς τούτοις τὴν δύναμιν νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὸ κράτος αὐτῆς, ἀναδεικνυόμενοι οὕτω καθυπέρτεραι βεβαίως τῆς ἀκαρέστου

φιλοδοξίας ἦτις, τυφλουμένη ἀπὸ τὰ πάθη αὐτῆς, θυσιάζει εἰς αὐτὴν
μόνιμον τῆς πατρίδος συμφέρον.

εἰ δὲ γῆς ἐφεισάμην
πατρίδος, τυραννίδος δὲ καὶ βίης ἀμειλίχου
οὐ καθηψάμην, μίαντας καὶ καταισχύνας κλέος,
οὐδὲν αἰδεῖσθαι· πλέον γὰρ ὧδε νικήσεν δοκέω
πάντας ἀνθρώπους.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ Γεώργιος Οὐάσιγκτων, περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθού-
σης ἑκατονταετηρίδος, ἐν τῇ ἀρκτῷ Ἀμερικῇ· τοιοῦτος ὁ Γουλιέλμος
ὁ Σιωπηρός, περὶ τὰ τέλη τῆς δεκάτης ἑκτῆς ἐν Ὀλλανδίᾳ, ἀμφότε-
ροι ἐπὶ τῆς ἀκραδάντου βάσεως τῆς εὐνομίας ιδρύσαντες τὴν τε ἰδι-
οκλειαν καὶ τὴν τῶν πατρίδων αὐτῶν εὐημερίαν. Τοιοῦτος καὶ ὁ Σω-
λων, ἔάν δὲν ἐβασίλευσεν ἐν Ἀθήναις τὴν βασιλείαν τῶν Περιάνθρω-
ποι καὶ τῶν Πεισιστράτων, ἐάν ἡρέσθη εἰς τὸ πρόσκαιρον ἀξίωμα τοῦ πρώ-
του τῆς πολιτείας ἄρχοντος· ἐάν, ἀνασώσας τὴν πατρίδα ἀπὸ τοῦ χεί-
λους τοῦ κρημνοῦ, καὶ θέσας τὰ θεμέλια τῆς ἀπαραιτίλου αὐτῆς δέ-
ξης, κατῆλθεν ἔπειτα εἰς τὴν ταξιν ἀπλοῦ ἰδιώτου, ἀνεβιβάσθη ἄνω-
ν ὑπὸ τῆς ἱστορίας εἰς τὴν περιωπὴν τῶν δαιμονίων ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτι-
νες διὰ τὴν παγκόσμιον ἠθικὴν αὐτῶν ἐπὶ σὴν, δύνανται νὰ θεωρηθῶ-
σιν ὡς εἰ βασιλεῖς τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ πρώτη κοινωνικὴ πληγὴ ἣν ἐνόμισεν ἀπαραίτητον νὰ θεραπεύσῃ
ὁ Σόλων ἦτο ἡ ἀθλία τῶν πενήτων κατάστασις, ὧν ἄλλοι μὲν εἶχον
καταντήσῃ δοῦλοι, ἄλλοι δὲ ἐπωλήθησαν ἢ ἐδραπέτευσαν εἰς τὴν ἀν-
τιδοαπὴν, αἱ δὲ περιλιπόμενοι ἠπείλουν, διὰ τὴν ἀδιάκωπον καὶ ἀκρί-
στον πλεονεξίαν τῶν πλουσίων, νὰ ἐπιφέρωσι δεινὴν ἐμφυλίαν ἐκρηγνύ-
σασιν. Τὴν φοβεράν εἰκόνα τοῦ σάλου εἰς τὸν ὅποιον εὗρίσκετο ἐκ τούτου
πόλις καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς διὰ νέων νόμων ἀποτροπῆς τῶν ἐπικρυσ-
μένων κινδύνων, παρέστησεν αὐτὸς ὁ Σόλων εἰς τὰς περιστάσεις ἐν
μέρει « ὑποδόχας εἰς Ἀθηναίους. »

Ἡ πόλις ἡμῶν, λέγει, κατὰ μὲν τὴν ἀπόφασιν τοῦ Διὸς, καὶ τὴν βού-
λησιν τῶν μακάρων καὶ ἀθανάτων θεῶν, οὐδέποτε ἤθελε καταστραφῇ.
τοσοῦτον μᾶλλον ὥσθ' ἡ μεγάθυμος αὐτῆς ἐπίσκοπος, ἡ θυγάτηρ τοῦ ἰοῦ-
ροῦ πατρὸς Παλλὰς, κρατεῖ ὑπὲρ ἡμῶν τὰς χεῖρας αὐτῆς. Ἀλλ'
αὐτοὶ οἱ πολῖται αὐτῆς θέλουσι, διὰ τῆς μωρίας καὶ πλεονεξίας αὐτῶν,
νὰ φθείρωσι μεγάλῃν πόλιν. Οἱ ἡγεμόνες τοῦ δήμου εἶναι ἕδικοι, καὶ

κινδυνεύουσι νὰ πάθωσιν, ἔνεκα τῆς μεγάλης αὐτῶν ἀδικίας, πολλὰ δεινά. Διότι δὲν ἤξεύρουσι νὰ περιστέλωσι τὴν ἀπληστίαν αὐτῶν καὶ νὰ ἀπολαύσωσιν ἐν ἡσυχίᾳ τὰ παρόντα ἀγαθὰ, ἀλλ' ἀγωνίζονται ν' αὐξάνωσι τὸν πλοῦτον αὐτῶν δι' ἀνόμων ἔργων. Καὶ οὔτε τῶν ἱερῶν κτημάτων, οὔτε τῶν δημοσίων φειδόμενοι, κλέπτουσι καὶ ἀρπάζουσιν ἅλ-λοθεν ἄλλος, οὐδὲ φυλάττουσι τοὺς σεβαστοὺς ὅρισμούς τῆς Δίκης, ἥτις, σιγῶσα μὲν θεωρεῖ τὰ τε γινόμενα καὶ τὰ πρότερον συμβάντα, προϊόν-τος δὲ τοῦ χρόνου πάντοτε ἔρχεται νὰ τιμωρήσῃ τοὺς παραβάτας. Ἐν-τεῦθεν ἐπαθεν ἤδη πᾶσα πόλις ἀναπόφευκτον ἔλκος καὶ ταχέως προέβη εἰς κακὴν δουλοσύνην, ἥτις ἐγείρει τὴν ἐμφύλιον στάσιν καὶ τὸν εὐδοντα πόλεμον, τὸν ἐπάγοντα τὴν καταστροφὴν πολλῶν νέων ἀνδρῶν· διότι ἀναγκαιῶς ἐπέρχονται συγκρούσεις, ἀγαπηταὶ μὲν εἰς τοὺς ἀδικούντας, ὀλέθριαι δὲ εἰς τὸ πολυπόθητον ἄστυ. Καὶ τοιαῦτα μὲν ἀπειλοῦνται εἰς τὸν δῆμον κακά·

... τῶν δὲ πενιχρῶν
 ἱκνοῦνται πολλοὶ γὰρ ἐς ἀλλοδαπὴν
 πρᾶθέντες δεσμοῖσι τ' ἀεικελίῳσι δεθέντες
 καὶ κακὰ δουλοσύνης στυγνὰ φέρουσι βίᾳ.

Οὕτως ἡ κοινὴ συμφορὰ εἰσβάλλει εἰς τὴν οἰκίαν ἐκάστου, καὶ οὐδ' αἰ αὐλοιοὶ θύραι ἀναχαιτίζουσιν αὐτήν, ἥτις, ὑπὲρ τὸ ὑψηλὸν πηδήσασα τείχος, σὲ εὐρίσκει πάντως καὶ ἂν ἤθελες καταφύγει εἰς τὸν ἐνδότετον τοῦ κοιτῶνος μυχόν.

Ταῦτα διδάξει θυμὸς Ἀθηναίους με κτελεῖ,
 ὥς κακὰ πλεῖστα πόλει δυσνομία παρέχει,
 εὐνομία δ' εὐκόσμος καὶ ἄρτια πάντ' ἀποφαίνει
 καὶ θαμὰ τοῖς ἀδικοῖς ἀμφιτίθησι πέδας·
 τραχέα λειαίνει, παύει κόρον, ὕβριν ἁμαρσῶ,
 αὐαίνει (ξηραίνει) δ' ὅτῃς ἀνθεα φυόμενα,
 εὐθύγει δὲ δίκας σκολιὰς ὑπερήφανά τ' ἔργα
 πραῦνει, παύει δ' ἔργα διχαστασίης,
 παύει δ' ἀργαλέης ἔριδος χόλον, ἔστι δ' ὑπ' αὐτῆς
 πάντα κατ' ἀνθρώπου ἔρτια καὶ πινυτά (συνεῖα).

Τὰ φοβερά λοιπὸν ἐκείνα κακὰ ἐπεχείρησε νὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς πό-λεως ὁ Σόλων, καὶ νὰ θέσῃ ἐν αὐτῇ τὸ θεμέλιον τῶν ἀγαθῶν τῆς εὐνο-μίας, διὰ τοῦ πρώτου αὐτοῦ νόμου, ὅστις ὠνομάσθη πεισάχθεια, δηλαδὴ ἀπόσεισι τοῦ ἄχρους, τοῦ βάρους. Περί τῶν διατάξεων τοῦ νόμου τοῦ-του, ὅχι μόνον οἱ νεώτεροι διαφωνοῦσιν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχαῖοι δὲν συνε-

φώνουν πρὸς ἀλλήλους, καίτοι ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν ὁλόκληρα τὰ ποσά
 ματα τοῦ Σόλωνος· ὥστε φαίνεται ὅτι οὐδὲ τὰ ποιήματα ἐξέφραζον
 εὐκρινῶς περὶ τῶν ἐνεργηθέντων. Ἐκ τῶν σωζομένων σήμερον ἀποσπασ-
 ματῶν αὐτῶν, ἐξάγεται 1) ὅτι κατηργήθησαν οἱ ὄροι τῆς γῆς, δηλαδὴ
 ὅλοι αἱ ἕνεκα προγεγενημένων δανείων κτηματικαὶ ὑποθήκαι· 2) ὅτι
 ἀπηγορεύθη τὸ ἐπὶ τοῖς σώμασι δανείζειν, ὃ ἐστὶ τὸ νὰ δανείζη τις λα-
 θάνων, ὡς πρότερον, ὑποθήκηγ τὸ σῶμα τοῦ ὀφειλέτου καὶ δυναμει-
 νὰ καταστήσῃ αὐτὸν δοῦλον ἐὰν δὲν πληρώσῃ· 3) ὅτι ἀνεκνήρυχθησαν
 ἐλεύθεροι πάντες οἱ ὀφειλέται ὅσοι εἶχον γίνει δοῦλοι, ἐξηγοράσθησαν
 δὲ, διὰ δαπάνης δημοσίας, οἱ εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν πωληθέντες. Ἐκ τῶν
 τῶν ὀρμώμενοι πολλοὶ, καὶ ἰδίως ὁ Πλουτάρχος, ἠξίωσαν, ὅτι διὰ τοῦ
 προκειμένου νόμου κατηργήθησαν ἐντελῶς ὅλα τὰ χρεῖα καὶ ὅτι ὁ Σό-
 λων κατ' εὐφημισμὸν ὠνόμασε σεισάχθειαν τὴν τῶν χρεῶν ἀποκοπήν.
 Διότι, ἐπιφέρει ὁ βιογράφος οὗτος, οἱ Ἀθηναῖοι συνειθίζον πολλὰ
 νὰ μετριάζωσι δι' εὐφώνου ὀνόματος, τὸ δὲ σφημον τῶν πραγμάτων
 λέγοντες λ. χ. τὸ δεσμοκτήριον, οἶκημα· τοὺς φόρους, συντάξεις· τὰ
 φρουρὰς τῶν πόλεων, φυλακὰς, καὶ ἄλλα τοιαῦτά τινα ἀστεῖως ὑπε-
 κορίζοντες. Τοῦτο εἶναι ἀληθές, καὶ εἶναι χαρακτηριστικώτατον τοῦ
 ἥθους τῶν Ἀθηναίων, τῶν ὁποίων ἡ περὶ τὰ τοιαῦτα λεπτότης ἐνθυμι-
 ζεῖ ὅπως οὖν τοὺς Ἀγγλους, τοὺς ἀποφεύγοντας, χάριν ὑπερβολικῆς ἐπι-
 σχημοσύνης, νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν κυρίαν λέξιν ὡς πρὸς τινα ἐπι-
 τατα ἱμάτια τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Ἄλλ' ἐφαρμόζεται ἄρα γε ἡ πε-
 ρατήρησις τοῦ Πλουτάρχου ἰδίως ἐπὶ τοῦ προκειμένου; Παρεκτός τοι
 προειρημένων διατάξεων, εἶναι βέβαιον, ὅτι διὰ τῆς σεισάχθειας ἡλα-
 τώθη ἡ μεταλλικὴ ἀξία τῆς δραχμῆς κατὰ 27%, διατηρηθεῖσι τῇ
 ὀνομαστικῇ αὐτῆς ἀξίᾳ· εἰς τρόπον ὥστε ἕκτοτε 100 νέαι δραχ-
 μαὶ δὲν εἶχον εἰμὴ 73 ἀρχαίων δραχμῶν ἄργυρον. Τίς ἠδύνατο
 ἦναι ὁ σκοπὸς τῆς νομισματικῆς ταύτης μεταρρυθμίσεως; Ἄν ὅλα τὰ
 χρεῖα κατηργοῦντο, ἂν ὅλοι αἱ ληψοδοσίαι ἐμελλον τοῦ λοιποῦ ἐξοφ-
 λῆς νὰ ρυθμισθῶσιν, ἡ μεταβολὴ ἐκείνη τοῦ νομίσματος ἦτο ἄσκοπος
 δὲν ἠδύνατο δὲ νὰ ἔχῃ λόγον, εἰμὴ ἐὰν ὁ νομοθέτης ἤθελε νὰ εὐκολύνῃ
 τοὺς ὀφειλέτας περὶ τὴν ἀπόδοσιν προϋπαρχόντων χρεῶν. Τῶντι
 πληρώνων 100 νέας δραχμὰς ἀντὶ τῶν 100 ἀρχαίων τὰς ὁποίας ἄφαι-
 λεν, ἡλάττωνε πραγματικῶς τὸ χρέος αὐτοῦ κατὰ 27%. Τοσοῦτον
 δὲ σπουδαία ἐθεωρήθη κατὰ τοῦτο ἡ διατάξις αὕτη, ὥστε πολλοὶ τῶν
 ἀρχαίων, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀνδροτίων, καταντήσαντες εἰς ἀντίθετον ὁλο-

δι' ὅλου γνώμην τῆς γνώμης τοῦ Πλουτάρχου, ἐπρέσβευσαν ὅτι ἡ σει-
σάχθεια οὐδὲν χρέος κατήργησεν, ἀλλὰ μόνον ἀνεκούφισεν ὅλους τοὺς
ὀφειλέτας περὶ τὴν ἀπόδοσιν τῆς ὀφειλῆς αὐτῶν κατὰ 27 %. Ἀλλὰ
τοῦτο πάλιν πῶς συμβιβάζεται πρὸς τὸ ἐν τοῖς ποιήμασι διαρρήθην
λεγόμενον, ὅτι κατηργήθησαν πᾶσαι αἱ διὰ προηγούμενα χρεῖα ὑποθήκαι
καὶ ἀπηγορεύθη νὰ μεταχειρίζηται ὁ δανειστής τὸν ὀφειλέτην ὡς δούλον;
Εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι ὑπῆρχον πολλοὶ ὀφειλέται οἵτινες ἢ οὐδεμίαν
περιουσίαν εἶχον, ἢ κτημάτια τοσοῦτον γλίσχρα, ὥστε μόλις ἡδύναντο
νὰ ἀποξῶσιν ἀπὸ αὐτῶν. Ὅταν λοιπὸν ὁ νόμος ἐστέρησε τὸν δανειστήν
παντὸς μὲν δικαίωματος ἐπὶ τοῦ σώματος τῶν πρώτων, παντὸς δὲ δι-
καίωματος ἐπὶ τοῦ κτήματος τῶν δευτέρων, οἵτινες οὐδὲν εἶχον περισ-
σεύμα, πρόδηλον ὅτι ὁ νόμος ἐστέρησε τὸν δανειστήν παντὸς τρόπου
τοῦ νὰ πληρωθῇ ἀπὸ τοιοῦτον ὀφειλέτην, ἐν ἄλλαις λέξεσι κατήργησε
τῶν τοιούτων ὀφειλετῶν τὰ χρεῖα. Ἐπειδὴ ὅμως ἀφ' ἐτέρου ἐκ τοῦ μέ-
τρου τῆς ἐλαττώσεως τῆς μεταλλικῆς ἀξίας τῆς δραχμῆς, δηλοῦται
ὅτι ὑπῆρχον βεβαίως καὶ χρεῖα προηγούμενα τὰ ὑποῖα ἡδύναντο νὰ πλη-
ρωθῶσιν, ἀνάγκη νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ἀλήθεια, ὡς πρὸς τὴν σεισά-
χθειαν, εἶναι ἐν τῷ μέσῳ. Τὰ μὲν χρεῖα τῶν πενεστέρων ὀφειλετῶν, ἂν
δὲν κατηργήθησαν ῥητῶς, ὅμως, ὡς ἐκ τῶν διατάξεων τῆς σεισαχθείας,
κατήντησαν νὰ μὴ εἰμπορῶσι κατ' οὐδένα τρόπον νὰ εἰσπραχθῶσιν,
ὅπερ ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν κατάργησιν. Ὑπῆρχον δὲ ἐν τούτοις καὶ
ὀφειλέται εὐποροί. Οἱ δανεισταὶ τῶν τοιούτων εὐπορωτέρων ὀφειλετῶν
δὲν ἡδύναντο ἐπίσης νὰ ἐπιβάλλωσι πλέον χεῖρα εἰς τὰ σώματα αὐτῶν,
δὲν ἡδύναντο οὐδὲ τὰ κτήματα αὐτῶν νὰ ἐκποιήσωσιν, ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι
ὀφειλέται εἶχον περισσεύματα, εἶχον κινήτην περιουσίαν, δι' ὧν οἱ δα-
νισταὶ ἔσωζον τὸ δικαίωμα αὐτῶν ὥστε τὰ τοιαῦτα χρεῖα ἦσαν καὶ
ἤδη πληρωτέα, ἐκτὸς μόνον, ὅτι ὁ νομοθέτης ἐνόμισε δίκαιον νὰ ἐπι-
τρέψῃ εἰς τοὺς περὶ ὧν ὁ λόγος ὀφειλέτας ἀνακούφισιν τινα, ἐλαττώσας
πραγματικῶς τὰ παρ' αὐτῶν πληρωτέα ποσὰ κατὰ 27 %: ἐνόμισε
δὲ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον δίκαιον, ὅσῳ πολλοὶ ἴσως τῶν ὀφειλετῶν τοῦ-
των ἦσαν ἀφ' ἐτέρου δανεισταὶ ἄλλων ἐντελῶς ἀπόρων, παρ' ὧν οὐδὲν
ἡδύναντο νὰ λάβωσιν.

Ὅπως δὲ ποτε ἡ σεισάχθεια δύναται μὲν μέχρι τινὸς νὰ ἐκληφθῇ ὡς
ἀδίκος, καθὼ ἀκυρώσασα προηγούμενας συναλλαγὰς· ἀλλ' ὅταν ἐνθυ-
μηθῶμεν, ὅτι αἱ πλείεσται τῶν συναλλαγῶν τούτων ἐγένοντο πρὸς ἀν-
θρώπους μηδεμίαν ἔχοντας περιουσίαν καὶ ἐπὶ μόνῳ τῷ ὁμολογουμένῳ

σκοπῶ τοῦ νὰ καταστήσωσιν αὐτοὺς δούλους, αὐτοὺς τε καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν, καὶ τὰς ἀδελφὰς αὐτῶν, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι αἱ συναλλαγαὶ αὗται ἦσαν κακοήθεις καὶ ὡς τοιαῦται, ἀνάξια τῆς προστασίας τοῦ νόμου. Ἐὰν δὲ εἰς τοῦτο προσθέσωμεν, ὅτι δεινὴ ἐντεῦθεν ἐπεκράτηματο ἐπὶ τῆς πολιτείας ἐμφυλία ῥήξις, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ θεωρήσωμεν τὸ μέτρον ὡς ἀναπόδραστον. Ὅτι δὲ ἦτο ἀπαραίτητον ἅμα καὶ ὅχι ἄτοπον, μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ ὅτι οὐδόλως διέσεισε τὴν τῶν συμβολαίων πίστιν, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἐπαγίωσεν αὐτήν. Ὅρισθέντος ἥδη ὑπὸ τοῦ νόμου τρόπου δανείων δικαίων καὶ εὐλόγων, δανείων στηρίζομένων ἐπὶ τῆς περιουσίας καὶ τῆς τιμῆς τοῦ δανειζομένου, αἱ συναλλαγαὶ καὶ αἱ ὑποθήκαι οὐ μόνον ἐξηκολούθησαν ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ καὶ παραδόξως ἀνεπτύχθησαν, διὰ ῥητοῦ δὲ ὅρκου ὤμνουν ἐκάστοτε οἱ δικασταί, ὅτι δὲν θέλουσιν ἐπιχειρήσει οὐδὲ χρεῶν ἀποκοπὰς, οὐδὲ γῆς ἀναδασμῶν.

Ὑπῆρξε δὲ ἡ σεισάχθεια ἡ σπουδαιοτάτη ἴσως τῶν νομοθετικῶν διατάξεων τοῦ Σόλωνος· ὅχι μόνον λόγῳ ἐπεικειάς καὶ δημοσίας τάξεως, ἀλλὰ διότι, ὡς θέλομεν ἐξηγήσει μετ' οὐ πολὺ, διὰ ταύτης μάλιστα τῆς διατάξεως ἐτέθησαν αἱ βάσεις ἀπάσης τῆς μελλούσης ἐλευθερίας καὶ δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων. Ὅθεν δικαίως ὁ μέγας ἀνὴρ ἐπεμύνητο ἐπὶ τῇ πράξει ταύτῃ πλείοτερον, ὡς φαίνεται, ἢ ἐνεκα παντός ἄλλου νομοθετήματος αὐτοῦ, καὶ εἰς τοὺς Ἰάμβους ἔλεγεν, ὅτι αὐτὸς κατέστησεν ἐλευθέραν τὴν γῆν τῆς Ἀττικῆς, πρότερον δουλεύουσαν, ὅτι αὐτὸς ἀνέδειξεν ἐλευθέρους πολλοὺς τῶν πολιτῶν, πρότερον, εἴτε ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, εἴτε ἐνταῦθα, εἰς ἄτιμον καταβληθέντας δουλείαν.

Συμμαρτυροῖη ταῦτ' ἄν

. . . . Γῆ μέλαινα, τῆς ἐγὼ ποτε
 ὄρους ἀνείλον πολλὰχ' ἡ πεπηγότας·
 πρόσθεν δὲ δουλεύουσα, νῦν ἐλευθέρα.
 Πολλοὺς δ' Ἀθῆνας πατρίδ' εἰς θεόκτιτον
 ἀνήγαγον πραθέντας, ἄλλον ἐκδίκως,
 ἄλλον δικαίως· τοὺς δ' ἀναγκαίης ὑπο
 χρησμὸν λέγοντας, γλώσσαν οὐκέτ' Ἀττικὴν
 ἰέντας, ὡς ἂν πολλὰχ' ἡ πλανωμένους,
 τοὺς δ' ἐνόθδ' αὐτοῦ δουλίην ἀεικέα
 ἔχοντας, ἤδη δεσπότης τρομευμένους,
 ἐλευθέρους ἔθηκα

Ἄλλ' ἔπρεπεν ἡ ἐλευθερία αὕτη τῆς γῆς καὶ ἡ τῶν πολιτῶν ἐλευθερία νὰ ἐξασφαλισθῇ δι' ἀποχρώσεως τινὸς ἐγγυήσεως· διότι οἱ εὐπατρίδαι

ἐν ἐξῆκολοῦθον διατηροῦντες ἅπαν τὸ προηγουμένον αὐτῶν ἐν τῇ πολιτικῇ κράτει, ἠδύνατο μετ' οὐ πολὺ νὰ ἐνορθώσωσι τὴν ἄρχαίαν καταθλιπτικὴν τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Τοῦτου ἐνεκεν ὁ Σόλων ἀπεφάσισε νὰ ἀφαιρήσῃ ἀπὸ τῶν εὐπατριδῶν τὸ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τοῦ ὁποῖον μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶχον, ὅχι μόνον τοῦ ἐκλέγεσθαι εἰς ὅλας τὰς ἀρχάς, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐκλέγειν εἰς αὐτάς, καὶ τοῦ εὐθύνειν τοὺς ἄρχοντας, δηλαδὴ ἐξελέγγχειν τὴν διαγωγὴν αὐτῶν. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὁ Σόλων δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸν δῆμον ἅπαντα τὰ δικαιώματα ταῦτα. Ὁ μὲν Σόλων ἦτο ἐκ τῶν πολιτικῶν ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες ὑπολαμβάνουσι μὲν ἀπαραίτητον τὴν εἰς τὰ δημόσια πράγματα μετοχὴν τοῦ δήμου, ἀλλὰ δὲν νομίζουσιν αὐτὸν ἐπιτήδειον οὔτε νὰ κυβερνᾷ ἀμέσως τὴν πολιτείαν, οὔτε νὰ δικακρίνῃ ἀπολύτως ἐκάστου τοὺς ἱκανωτέρους νὰ κυβερνώσῃ τὴν πολιτείαν ἄνδρας. Ὅθεν ἀπεφάσισε μὲν νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς πολλοὺς τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν καὶ τοῦ εὐθύνειν τοὺς ἄρχοντας, ἀλλ' ἐνόμισεν ἐνταῦτ' ἄλλο καλὸν νὰ ὀρίσῃ καὶ τεκμήριον τῆς ἱκανότητος τῶν δυναμένων νὰ ἐκλεχθῶσιν εἰς τὰς ἀρχὰς πολιτῶν. Ὡς τοιοῦτο δὲ τεκμήριον ὑπέλαβε τὴν περιουσίαν, ἐστοχάσθη δηλαδὴ, ὅτι ὅσῃ πλειοτέραν περιουσίαν κτᾶται τις ἢ ὅσῃ κάλλιον διατηρεῖ τὴν περιουσίαν ἢ παρ' ἄλλων παρέλαβε, τόσοι ἀσφαλέστερον ἐποδεικνύει τὴν φιλεργίαν, τὴν οἰκονομίαν, τὴν ἐπιτηδειότητα αὐτοῦ, πρὸς δὲ τούτοις τόσοι μεγαλύτερον ἔχει συμφέρον εἰς τὴν διατήρησιν τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐνομίας· διὸ τόσοι δικαιοτέρον εἶναι νὰ μετέχῃ τῆς κυβερνήσεως τῶν πραγμάτων. Ἐλαβε δὲ ὡς τεκμήριον οὐχὶ πᾶσαν περιουσίαν, ἀλλὰ μόνον τὴν ἀπὸ γῆς, διότι αἱ μὲν οἰκίαι οὐδεμίαν ἐδίδον τότε πρόσοδον, ἡ δὲ ἀπὸ τῶν χρηματικῶν κεφαλαίων, τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς ἐμπορίας, ἡ δὲν ἦτο ἐτι πολλοῦ λόγου ἀξία, ἡ δὲν ἠδύνατο ἀποχρῶνται νὰ πιστοποιηθῇ.

Ἐπὶ τῇ βᾶσει λοιπὴν τῶν ἀρχῶν τούτων ἐπεχείρησε τὴν μεταρρυθμίαν τοῦ πολιτεύματος. Καὶ πρῶτον διηρέσεν ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς Ἀττικῆς εἰς τέσσαρας τάξεις, ἀναλόγως τῆς ἐγγείου περιουσίας αὐτῶν. Εἰς τὴν πρώτην κατέλεξε τοὺς παράγοντας κατ' ἔτος 500 καὶ ἐπέκεινα μέδιμνους, ἦτοι κοιλὰ, σίτου, ἢ ἀνάλογον ποσὸν οἴνου ἢ ἐλαίου, δηλαδὴ πάντας τοὺς ἔχοντας ἀπὸ γῆς πρόσοδον 500 δραχμῶν τοῦλάχιστον, διότι ὁ μέδιμνος εἶχε τότε μιᾶς δραχμῆς ἀξίαν· εἰς τὴν δευτέραν, τοὺς ἔχοντας 300 μέχρι 499 δραχμῶν τοιαύτην πρόσοδον· εἰς τὴν τρίτην, τοὺς ἔχοντας 200 μέχρι 299 δραχμῶν τοιαύτην πρόσοδον, εἰς δὲ τὴν

τετάρτην ὅλους τοὺς μηδεμίαν ἔχοντας πρόσδοτον. Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν πρώτην τάξιν ἔλαβον μόνοι τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι εἰς τὰ ἀξιώματα τῶν ἀρχόντων· καὶ ὁ ἄρειος πάγος ἐπίσης, καθὼς συγκείμενος ἐκ τῶν προδιατελεσάντων ἀρχόντων, συνεκροτεῖτο ἀπὸ μόνων τῶν τῇ πρώτης τάξεως ἀνθρώπων, οἵτινες ἐκαλοῦντο πεντακοσιομέδμηνοι. Οἱ δὲ ὑπαγόμενοι εἰς τὴν δευτέραν καὶ εἰς τὴν τρίτην τάξιν, μετὰ τῶν τῇ πρώτης, ἦσαν ἐκλέξιμοι εἰς τὴν βουλὴν καὶ εἰς δευτερεύοντά τινα ἀξιώματα. Οἱ δὲ τὴν τετάρτην ἀποτελοῦντες, μηδεμίαν λαμβάνοντες ἀρχὴν, συνεκρότουσαν μεθ' ὅλων τῶν λοιπῶν, τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου. Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἔλαβε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς βουλευτάς καὶ τοῦ ζητεῖν λόγον παρὰ τῶν ἀρχῶν, ἐνῷ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀνῆκε πρότερον εἰς τὸν ἄρειον πάγον· ἀλλ' ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου δὲν ἠδύνατο οὔτε νὰ συνέλθῃ, οὔτε νὰ βουλευθῇ, εἰμὴ ἐπὶ τῇ προτάσει τῆς βουλῆς, ἥτις, συγκείμενη ἐκ 400 ἀνδρῶν, ἐκλεγομένων, ὡς καὶ οἱ ἄρχοντες, ἐπὶ ἓν ἔτος, ἀνὰ 100 ἀπ' ἐκάστης τῶν 4 φυλῶν, εἶχεν, ἐκτὸς τῆς προβουλευτικῆς ταύτης ἐξουσίας, καὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐκτελέσεως τῶν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀποφασισθέντων. Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία τῶν ἀρχόντων τοῦ ἀρείου πάγου καὶ τῶν ἐφετῶν διετηρήθη, διότι τὰ πολυάριθμα δικαστήρια τῶν λεγομένων ἡλιαστῶν εἶναι, ὡς φαίνεται, μεταγενέστερα· καὶ ἀφηρέθη μὲν ἀπὸ τοῦ ἀρείου πάγου ὁ ἑλεγχος τῶν ἀρχόντων, ὡς προείπομεν, ἀνετέθη ὅμως εἰς αὐτὸν ἡ ἐπιτήρησις τῆς ἐκτελέσεως τῶν νόμων καὶ τοῦ κατ' ἰδίαν βίου τῶν πολιτῶν.

Πρὸς τούτοις ἡ τετραπλῆ κατὰ τὴν περιουσίαν διαίρεσις τῶν πολιτῶν συνεδέθη καὶ μετὰ τῆς φορολογίας αὐτῶν. Ὁ συνήθης τῶν Ἀθηναίων φόρος, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἦτο ὁ ἔμμεσος, ὁ τελωνιακός, δηλαδή, καθὼς ἔλεγον τότε, τὰ «ἀπ' ἐμπορίου καὶ ἀγορᾶς τέλη». Ὅσαί τις ὅμως, δι' ἐκτακτον τῆς πολιτείας χρεῖαν, καθίστατο ἀναγκαστὴς ἐπιβολῇ ἀμέσου ἐπὶ τῆς περιουσίας φόρου, οὗτος ἐκανονίζετο ὡς ἑξῆς. Ἡ μὲν τετάρτη τάξις ἦτο παντάπασι ἀπὸ αὐτοῦ ἀπηλλαγμένη· ἐκάστη δὲ τῶν τριῶν πρώτων τάξεων ὠρίσθη τὸ φορολογητέον κεφάλαιον, τὸ λεγόμενον τίμημα, κατὰ τινα ἀναλογίαν ὡς πρὸς τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα, ὃχι ὅμως ὁμοίαν κατὰ πᾶσαν τάξιν. Διότι τῆς μὲν πρώτης τάξεως τὸ φορολογητέον κεφάλαιον ὠρίσθη εἰς τὸ δωδεκαπλάσιον τοῦ ἐτησίου εἰσοδήματος· δηλαδή, ὁ ἔχων 500 δραχμῶν εἰσόδημα ἐφορολογεῖτο ἐπὶ τῇ βάσει 6,000 δραχμῶν, ὁ ἔχων 1,000 δραχμῶν εἰσόδημα ἐπὶ τῇ βάσει

αι 12,000 δραχμῶν καὶ οὕτω καθεξῆς. Τῆς δευτέρας τάξεως τὸ τίμημα ὤρίσθη εἰς τὸ δεκαπλάσιον τοῦ ἐτησίου εἰσοδήματος, ὥστε ὁ ἔχων 300 δραχμῶν ἐτήσιον πρόσδον, ἐφορολογεῖτο ἐπὶ τῇ βάσει 3,000, ὁ ἔχων 400, ἐπὶ τῇ βάσει 4,000, κτλ· τῆς δὲ τρίτης, εἰς μόνον τὸ πενταπλάσιον, ἦτοι ἐπὶ 200 δραχμῶν εἰσοδήματος, ἐφορολογεῖτο κεφάλαιον 1,000, ἢ ἐπὶ 250 1250 καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὅρισθέντος λοιπὸν ὅτι θελεῖ εἰσπραχθῇ ἅμεσος φόρος 1 ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν, ὁ μὲν ἔχων τὸν ἐλάχιστον ὅρον τοῦ εἰσοδήματος τῆς πρώτης τάξεως, κατέβαλεν, ἐπὶ 6,000 δραχμῶν, δραχμὰς 60, ἦτοι 12 % ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος αὐτοῦ τῶν 500 δραχμῶν· ὁ δὲ ἔχων τὸν ἐλάχιστον ὅρον τῆς δευτέρας, ἐπὶ 3,000, 30 δραχμὰς, ἦτοι 10 % μόνον ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος αὐτοῦ τῶν 300 δραχμῶν· ὁ δὲ τὸν ἐλάχιστον τῆς τρίτης, ἐπὶ 1,000, 10 δραχμὰς, ἦτοι μόνον 5 % ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος αὐτοῦ τῶν 200 δραχμῶν ὥστε ὅχι μόνον ἕκαστος συνετέλει εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ δημοσίου ἀναλόγως τῆς περιουσίας αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὁ ὅρος τοῦ φόρου ἦτο τόσο μεγαλύτερος, ὅσοι μεγαλύτερα ἦτο ἡ περιουσία. Παρεκτὸς τούτων, εἰς τὰς πρώτας τάξεις τῶν πολιτῶν ἦσαν ἀνατεθειμέναι καὶ αἱ λεγόμεναι λειτουργίαι, ἦτοι δαπανηραὶ τινες δημόσιαι ὑπηρεσίαι τὰς ὁποίας οὗτοι ὤφειλον νὰ ἐκπληρῶσιν ἐξ ἰδίων.

Ἐπὶ πᾶσιν, ἡ τετραπλῆ ἐκείνη κατὰ περιουσίας διαίρεσις τῶν πολιτῶν συνεδέθη καὶ μετὰ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας αὐτῶν· διότι οἱ ἀνήκοντες εἰς τὰς τρεῖς πρώτας τάξεις ὑπηρετοῦν ὡς ὁπλίται, ἦτοι ὡς τακτικοὶ στρατιῶται τῆς γραμμῆς, ἐξ ἰδίων ὁπλιζόμενοι, οἱ δὲ τῶν δύο πρώτων τάξεων ἐδίδον τοὺς ἀναγκαίους ἵππους, διότι καὶ οἱ τῆς δευτέρας τάξεως ἐλογίζοντο ὡς δυνάμεγοι νὰ συντηρήσωσιν ἵππον, τούτου δ' ἕνεκα ἐκαλοῦντο ἰδίως ἵππεις. Οἱ τῆς τρίτης τάξεως πάλιν ἀπετέλουν τὸ πλεῖστον τῶν ὁπλιτῶν καὶ ὠνομάζοντο ζευγίται, διότι ἠδύναντο νὰ συντηρήσωσι ζεύγος βοῶν. Τελευταῖον οἱ τῆς τετάρτης, οἵτινες ὠνομάζοντο θῆτες, διότι οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν οὐδεμίαν εἶχον περιουσίαν, ὑπηρετοῦν ὡς ψιλοὶ, καὶ μόνον ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ· ὁπλιζόμενοι δημοσίᾳ δαπάνῃ, παρατάσσοντο ὡς ὁπλίται. Εἰς τὸν Σόλωνα δὲ ἀποδίδεται καὶ ἡ σύνταξις τοῦ καλοῦ ἐκείνου στρατιωτικοῦ καὶ πολιτικοῦ ὅρκου, τὸν ὁποῖον ἐδίδον οἱ νέοι τῶν Ἀθηνῶν, ὅτε, μετὰ διετῆ, ἀπὸ τοῦ 16 ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτῶν, ἐν τοῖς γυμνασίοις ἀσκησιν, κατετάσσοντο εἰς τοὺς ἐφήβους. Ναὶ μὲν ἡ τακτικὴ ὑπηρεσία τῶν Ἀθηναίων ὡς ὁπλιτῶν δὲν

ἤρχιζεν εἰμὴ ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους, ὅτε ἐλάβανον καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ μετέχειν τῆς τοῦ δήμου ἐκκλησίας· ἀλλ' ἔτι ἀπὸ τοῦ ὀκτωκαιδέκατου ἔτους ἐφρόντιζεν ἡ πόλις νὰ μεταχειρίζηται τοὺς νέους εἰς τινὰ ὀλιγώτερον διχρεῖς καὶ ἐπικινδύνους στρατείας, οἷον ἐπιδρομας, συνόδους, κτλ. Ὅθεν ἄμα φθάσαντες εἰς τὴν ἡλικίαν ταύτην, προσήρχοντο εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ ἐλάβανον τὴν ἀσπίδα καὶ τὸ δόρυ. Ἐπειτα δὲ ἀναθάντες εἰς τὸν ἐν τῇ ἀκροπόλει ναὸν τῆς Ἀγραύλου, τῆς λατρευομένης θυγατρὸς τοῦ Κέρκρος, ὤμουν τάδε· « Οὐ καταισχυνῶ τὰ ὄπλα, οὐδ' ἐγκαταλείψω τὸν προστάτην, ᾧ ἂν στοιχῶ, ἄμυνῶ δὲ καὶ ὑπὲρ ἱερῶν καὶ ὁσίων, καὶ μόνος καὶ μετὰ πολλῶν, καὶ τὴν πατρίδα οὐκ ἐλάττω παραδώσω, πλείω δὲ καὶ ἀρείω ὅσῃ ἂν παραδέξωμαι. Καὶ συνήσω τῶν ἀεὶ κρινόντων, καὶ τοῖς θεομοῖς τοῖς ἰδρυμένοις παίσσομαι, καὶ οὐς τινες ἄλλους ἰδρύσεται τὸ πλῆθος ἐμφρόνως· καὶ ἂν τις ἀναιρῇ τοὺς θεσμούς ἢ μὴ πείθεται, οὐκ ἐπιτρέψω, ἄμυνῶ δὲ καὶ μόνος καὶ μετὰ πάντων. Καὶ τὰ ἱερὰ τὰ πάτρια τηρήσω. Ἰστορες θεοὶ (δηλαδὴ μάρτυρες) Ἀγραυλος, Ἐνυάλιος, Ἄρης, Ζεὺς, Θαλλῶ, Αὐξῶ, Ἡγεμόνη. » Ὁ Ἐνυάλιος ἦτο θεὸς τοῦ πολέμου, ὡς καὶ ὁ Ἄρης, ἡ δὲ Θαλλῶ, καὶ Αὐξῶ, καὶ Ἡγεμόνη, ἐπιχώριοι θεαὶ τῆς Ἀττικῆς, ὡς καὶ ἡ Ἀγραυλος.

Εἰς ταῦτα προθετέον ὅτι ἡ ἀρχαία εἰς 4 φυλὰς διαίρεσις καὶ αἱ ὑποδιαίρεσις τῶν φυλῶν τούτων εἰς φρατρίας καὶ εἰς γένη, εἰς τριττάς καὶ εἰς ναυκραρίας διετηρήθησαν καὶ ῥητῶς μὲν ὠρίσθη ὅτι οἱ 400 βουλευταὶ θέλουσι προχειρίζεσθαι ἀνὰ 100 ἀφ' ἐκάστης φυλῆς, ἐξ ἀναλογίας δὲ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι καὶ τῶν ἐννέα ἀρχόντων ἡ ἐκλογή συνεδέθη ἐπίσης μὲ τὰς διαίρεσεις καὶ ὑποδιαίρεσις ταύτας. Βέβαιον δὲ φαίνεται ὅτι μικρὸν μόνον ἐτροπολογήθησαν αἱ ἀρχαίαι περὶ ναυτικοῦ διατάξεις. Εἶδομεν γάρ τι ὅτι πρὸ τοῦ Σόλωνος ἐκάστη τῶν 48 ναυκραριῶν συνετάρει ἀνὰ μίαν ναῦν. Εἰς τὴν κατασκευὴν, τὴν συντήρησιν καὶ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ πλοίου τούτου συνετέλουν τότε ἅπαντες οἱ ναύκραοι· εἰς μὲν τὴν κατασκευὴν καὶ συντήρησιν, ἕκαστος ἀναλόγως τῶν πόρων αὐτοῦ, εἰς δὲ τὴν ὑπηρεσίαν, ἕκαστος ἀναλόγως τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτοῦ· δηλαδὴ οἱ μὲν ναυτικὸν βίον διάγοντες, ὑπηρέτουν ὡς ναῦται, οἱ δὲ γεωργικὸν ἢ ποιμενικόν, ὡς κωπηλάται, οἱ δ' εὐπατρίδαι, ὡς ναυτικοὶ στρατιῶται· ὁ δὲ τὴν πλείονα ἀπάντων καταβαλὼν δαπάνην, ἤρχε τοῦ πλοίου· ὅθεν καὶ ἰδίως ναύκραρος ἢ ναύκληρος, ἦτο κύριος, διευθυντὴς τοῦ πλοίου ἐλέγετο. Ἀπὸ δὲ τοῦ Σόλωνος, αἱ δια-

τάξεις αὗται κατὰ τοῦτο μόνον μετεβλήθησαν, ὅτι ἡ ὅλη τοῦ πλοίου δαπάνη ἐπεβλήθη εἰς τοὺς πεντακοσιομεδίδμους ἐκάστης ναυκραρίας, ὅτινες κατέβαλλον αὐτήν, εἴτε ἀπὸ κοινοῦ, εἴτε ἀλληλοδιαδόχως, καθ' ὠρισμένην τινὰ σειράν.

Ἀλλὰ παρεκτός τῆς τοιαύτης τοῦ πολιτεύματος μεταρρυθμίσεως, ὁ Σόλων ἐνομοθέτησε καὶ πολλὰ ἄλλα τὰ μάλιστα λόγου ἄξια. Διέταξε ἡ γὰρ ὅτι πάντες οἱ προηγουμένως καταδικασθέντες εἰς ἀτιμίαν, δηλαδὴ στέρησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, θέλουσιν ἀναλάβει τὰ δικαιώματα ταῦτα, πλην τῶν ὑπὸ τοῦ ἀρείου πάγου ἢ τῶν ἐφετῶν καταδικασθέντων ἕνεκα φόνου ἢ τυραννίδος. Διὰ τῆς διατάξεως ταύτης ἠθέλησε νὰ ἐπανορθώσῃ τὰς ἀδίκους ἀποφάσεις τὰς γενομένας δυνάμει τῶν καθ' ὑπερβολὴν αὐστηρίων ἀρχαιοτέρων νόμων, ἐτι δὲ νὰ ἐπιφέρῃ καὶ τὴν καθοδὸν τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν, ὅτινες τρῶντι φαίνεται ὅτι ἐπανήλθον κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, διότι εἰς τὸν κατὰ Κιρραίων πόλεμον ἐστρατήγει τῶν Ἀθηναίων ὁ τοῦ ἐναγοῦς Μεγακλέους υἱὸς Ἀλκμαίων. Ἑτέρος νόμος τοῦ Σόλωνος ἀπηγόρευσε τὴν ἐξαγωγὴν τῶν προϊόντων τῆς Ἀττικῆς, πλην τοῦ ἐλαίου, διὰ νὰ ἐμψυχώσῃ τὴν βιομηχανίαν μᾶλλον ἢ τὴν γεωργίαν, ἀπὸ τῆς ὁποίας δὲν ἠδύναντο νὰ προέλθωσιν εἰς τὴν Ἀττικὴν μεγάλα ὠφελήματα. Καὶ ἄλλως δὲ ὁ Σόλων φαίνεται ἀγωνισθεὶς νὰ προαγάγῃ τὴν βιομηχανίαν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐπέτρεψε μὲν τὰ δίκαια τοῦ πολίτου « τοῖς πενηστίσις Ἀθήναζε μετοικιζομένοις, ἐπὶ τέχνῃ » ὥρισε δὲ ὅτι « οὐδ' ἀτρέφειν τὸν πατέρα, μὴ διδασκόμενον τέχνην, ἐπ' ἀνάγκῃς μὴ εἶναι. » Ὁ Πλούταρχος ἐχαρακτήρισε καλλίστα, κατὰ τοῦτο, τὸ πνεῦμα τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος, εἰπὼν ὅτι οὗτος « τῆς χώρας τὴν φύσιν ὡρῶν τοῖς γεωργοῦσι γλίσχρως διαρκούσαν, ἀργόν τε καὶ σχολαστὴν ὄχλον οὐ δυνάμεν τρέφειν, ταῖς τέχναις ἀξίωμα περιέθηκε. » Τότε ὁμοίως κατὰ πρῶτον ἐπετράπη εἰς Ἀθήνας καὶ τὸ δικαίωμα τῆς διαθέκης εἰς τοὺς μὴ καταλιπόντας νόμιμα τέκνα, ἐνῶ πρότερον τῶν τοιούτων ἡ περιουσία ἀνῆκεν αὐτοδικαίως εἰς τὸ γένος, ὡς συνέβαινε καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους. Ἐν γένει δὲ τὸ δικαίωμα τοῦ διαθέτειν τὴν ἰδίαν περιουσίαν εἶναι πάντοτε σημεῖον ἀνωτέρου τινὸς πολιτισμοῦ διὰ τοῦτο ἦτο ἄγνωστον καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους Γερμανοὺς, καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἰνδοὺς, καὶ εἰς ἄλλα πλεῖστα τοιαῦτα ἔθνη. Ὁ Σόλων πρὸς τοῦτοις δὲν ἐπεκύρωσεν εἰμὴ τὸ περὶ φόνων μέρος τῆς Δρακοντείου νομοθεσίας, ὡς πρὸς δὲ τὰ

λοιπὰ ὥρισε ποινὰς μετριωτέρας, ὑπὲρ τὸ δέον μετρίας. Λ. χ. δὲν ἐπέβαλεν εἰς τὸν κλέπτην εἰμὴ διπλάσιαν τοῦ κλαπέντος πράγματος ἀποζημίωσιν, καὶ εἰς τὸν ὑβριστὴν εἰμὴ πέντε δραχμῶν πρόστιμον ὥστε βραδύτερον οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν πάλιν νὰ ἐπιτείνωσι πάλαι ταύτας τὰς ποινάς. Τελευταῖον ὁ Σόλων ἔθεσε νόμον κελεύοντα αἱτιμον εἶναι (ἦτοι ἀπεστερημένον τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων) τὸν ἐν στάσει μηδετέρας μερίδος γενόμενον· νόμον ὅστις ἐφάνη πολλάκις παράδοξος, ἀλλὰ ἐννοεῖται εὐκόλως ὅταν ἐνθυμηθῶμεν πῶς εἶχον τὰ πράγματα εἰς τὰς ἑλληνικὰς πολιτείας. Εἰς τὰς μικρὰς ταύτας πολιτείας, καὶ αἱ κυβερνήσεις καὶ αἱ κατὰ τῶν κυβερνήσεων στάσεις συνέκειντο ἐξ ὀλίγων ἀνθρώπων. Ἐὰν οἱ πλείότεροι τῶν πολιτῶν, ἀδιαφοροῦντες εἰς τὰ γινόμενα, δὲν συνετάσσοντο οὔτε μετὰ τῆς κυβερνήσεως, οὔτε μετὰ τῆς στάσεως, ἡ ὀλεθρία αὕτη ταραχὴ ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ παραταθῇ ἐπ' ἄπειρον, ἐπὶ δὲ τέλους ἀνὴρ φίλαρχος ἡδύνατο δι' ὀλίγων μισθοφόρων νὰ μοναρχήσῃ ἀνατρέπων τὸ πολίτευμα. Ἀπὸ τῶν κινδύνων τούτων ἠθέλησε βεβαίως νὰ ἀπαλλάξῃ ὁ Σόλων τὰς Ἀθήνας, ἐπιβαλὼν, ἅμα ἐκραγείσης στάσεως, εἰς ἅπαντας τοὺς πολίτας τὸ καθήκον νὰ συνταχθῶσι μετὰ τῆς μιᾶς ἢ μετὰ τῆς ἑτέρας μερίδος· διότι, τούτου γενομένου, ἡ ἔχουσα ὑπὲρ ἑαυτῆς τοὺς πλειότερους πολίτας μερὶς ὑπερίσχυεν ἄμέσως, ἔπαυεν οὕτω τάχιστα ἡ ἔρις καὶ προελαμβάνετο ἡ ἄνομος ἀνατροπὴ τῶν καθεστώτων.

Τοιαῦται ὑπῆρξαν ἐν συνόψει αἱ νομοθετικαὶ τοῦ Σόλωνος διατάξεις. Αἱ διατάξεις αὗται ἐμφαίνουσι τοσαύτην περὶ τὰ σπουδαιότατα τῶν κοινωνικῶν, τῶν πολιτικῶν, τῶν οἰκονομικῶν ζητημάτων ἐμπειρίαν, καὶ τὸ δι' αὐτῶν ἀπαρτισθὲν πολίτευμα τοσοῦτον μὲν εἶναι ἀνώτερον ὅλων τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πολιτευμάτων, τοσοῦτον δὲ εἰς πολλὰ προσεγγίζει πρὸς τὰς ὑγιεστέρας τῶν νεωτέρων χρόνων ἀρχάς, ὥστε περιεργον εἶναι βεβαίως νὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα ἀκριβέστερον ὅπως οὖν μέχρι τίνος τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἦτο ἔργον αὐτοῦ τοῦ Σόλωνος, καὶ μέχρι τίνος ἐδανείσθη οὗτος, περὶ τὴν κατασκευὴν αὐτοῦ, προϋπαρχούσας ἐν τῇ ἑλληνικῇ κόσμῳ δοξασίας.

Θεμελιώδης ἀρχὴ τοῦ πολιτεύματος τούτου ἦτο, ὅτι, διὰ νὰ εἰμπορῇ τις νὰ ἐκλεχθῇ εἰς τὰ δημόσια ἄξιώματα, δὲν ἀπαιτεῖτο μὲν νὰ ᾖ γενετῆς εὐπατρίδης, δὲν ἤρκει ὅμως καὶ νὰ ᾖ ἀπλῶς πολίτης Ἀθη-

νῶν, ἀλλ' ἔπρεπε πρὸς τούτοις νὰ ἔχῃ ὠρισμένην τινὰ περιουσίαν. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὸ πολίτευμα τοῦ Σόλωνος κατήργησε μὲν τὴν προὔπαρχον ἀριστοκρατίαν, δὲν καθιέρωσεν ὅμως διὰ μιᾶς τὴν βραδύτερον ἐπελθοῦσαν δημοκρατίαν, ἀλλὰ περιωρίσθη εἰς τὴν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσι καλουμένην τιμοκρατίαν. Ἡ ἀρχὴ τοῦ τοιοῦτου πολιτεύματος πολεμεῖται ὑπὸ πολλῶν, οἵτινες ἀξιούσιν, ὅτι εἶναι περιττὸν καὶ ἐπιζήμιον μάλιστα νὰ ὀρίζῃ τὸ πολίτευμα τεκμήριόν τι πολιτικῆς ἱκανότητος καὶ ὅτι ὁ λαὸς δύναται πάντοτε οἰκοθεν νὰ διακρίνῃ τοὺς ἱκανωτέρους τῶν πολιτῶν. Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ κρίνωμεν τίς εἶναι ἡ προτιμωτέρα τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων δοξασιῶν, ὧν ἑκάτερα προτείνει ὑπὲρ ἑαυτῆς πολλοὺς καὶ ἰσχυροὺς λόγους. Ἐν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ, οὐδὲν ἴσως ὑπάρχει τὸ ἀπολύτως ὀρθόν. Αὐτὸς δὲ ὁ Σόλων ἐρωτηθεὶς ποτε, ἐὰν νομίζῃ ὅτι ἔδωκε τοὺς ἀρίστους εἰς τοὺς Ἀθηναίους νόμους, ἀπεκρίθη: «τοὺς ἀρίστους ἐξ ἐκείνων οὓς ἠδύναντο νὰ παραδεχθῶσι.» Βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι ἅμα τὸ πολίτευμα ὀρίζῃ τεκμήριον πολιτικῆς ἱκανότητος, ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη δὲν ἐπενόησεν ἄχρι τοῦδε τεκμήριον τοιοῦτον ἄλλο παρὰ τὸ ὑπὸ τῆς Σολωνείου νομοθεσίας καθιερωθὲν, δηλαδή ἄλλο παρὰ τὴν περιουσίαν. Τὸ θαυμαστότερον τῶν νεωτέρων πολιτευμάτων, τὸ ἀγγλικὸν πολίτευμα, ἐπὶ ταύτης τῆς βάσεως στηρίζεται ἄχρι τοῦδε. Ἀλλ' ἡ τιμοκρατία, καὶ τοι κατὰ πρῶτον ἴτως ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι εἰς Ἀθήνας καθιερωθεῖσα, δὲν ἦτο ἐπινόημα τοῦ Σόλωνος. Εἰς τὰς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἑλληνικὰς ἀποικίας, περὶ ὧν μετ' οὐ πολὺ θέλωμεν πραγματευθῆ ἑκτενέστερον, οἱ εὐπωρότεροι τῶν πολιτῶν κατεξάνεστησαν, ἔτι ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος, κατὰ τῶν εὐπατριδῶν, καὶ ἔλαβον ἐνεργὸν εἰς τὴν πολιτείαν μέρος, ἰδίως εἰς Μίλητον, εἰς Ἐφεσον, εἰς Κολοφῶνα· ὁ δὲ Σόλων, ὅστις ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ ἐπεσκέφθη, χάριν ἐμπορίας, τὰς χώρας ταύτας, παρέλαβεν ἐκεῖθεν πιθανώτατα τὰς τιμοκρατικὰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας βραδύτερον καθιέρωσεν ἐν Ἀθήναις διὰ τοῦ πολιτεύματος αὐτοῦ. Ὁ μάλιστα Φωκυλίδης, ὅστις ἦτο σύγχρονος τοῦ Σόλωνος, ἐξέφρασεν εἰς τὰ ποιήματα αὐτοῦ ὧν ἐλάχιστα περιεσώθησαν ἀποσπάσματα, ἀρχὰς προσεγγιζούσας εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Σόλωνος. ἹΤί σημαίνει, λέγει, νὰ κατὰγῇται τις ἐξ εὐγενῶν, ὅταν δὲν ἔχῃ τοῦ λόγου τὸ δῶρον, οὔτε τῆς συνέσεως;

τί πλέον γένος εὐγενὲς εἶναι,
οἷς οὐτ' ἐν μύθοις ἔπεται χάρις οὐτ' ἐνὶ βουλῇ·

Ῥητῶς δ' ἐκήρυττεν ὅτι θέλει νὰ ᾖναι μέσος πολίτης, δηλαδή οὔτε εὐπατρίδης οὔτε πάλιν ἐκ τοῦ ὄχλου.

Πολλὰ μέσοισιν ἄριστον μέσος θέλω ἐν πόλει εἶναι.

Ἐπίσης καὶ εἰς πολλὰς τῶν ἐν Ἱταλίᾳ καὶ ἐν Σικελίᾳ ἐλληνικῶν ἀποικιῶν, περὶ ὧν ὁμοίως μετ' οὐ πολὺ θέλομεν ὁμιλήσει, οἱ εὐπορώτεροι πολῖται κατέλαβον τὰ πράγματα ἀντὶ τῶν εὐπατρίδων, ἐπὶ ἀπὸ τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος. Ἀξίον δὲ ἰδίως σημειώτως εἶναι, ὅτι ὀλίγα μετὰ τὸν Σόλωνα ἔτη, ἐν πόλει τῆς Ἱταλίας μὴ ἐλληνικῇ, ἐν Ῥώμῃ, ἥτις ἐπέπρωτό ποτε νὰ κυριαρχήσῃ τοῦ κόσμου, ἐρρυθρίσθη τὸ πολίτευμα ἐπὶ τὸ τιμοκρατικώτερον ὑπὸ τοῦ Σερουίου Τυλλίου, τοῦ βασιλεύσαντος αὐτόντι ἀπὸ τοῦ 578 μέχρι τοῦ 535 ἔτους πρὸ Χριστοῦ, διότι οἱ πολῖται διηρέθησαν εἰς διαφόρους τάξεις ἀναλόγως τῆς ἀξίας τῶν κτημάτων αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διακρίσεως ταύτης, ἀπὸ δόθησαν μὲν εἰς τοὺς εὐπορωτέρους μεγαλῆτερα περὶ τὴν ψηφοφορίαν δικαιώματα, ἐπεβλήθησαν δὲ εἰς αὐτοὺς καὶ τὰ μεγαλῆτερα τῆς στρωματικῆς ὑπηρεσίας βάρη.

Ἄλλ' ἂν καὶ περὶ τῶν ἐλληνικῶν πολιτευμάτων τῆς μικρᾶς Ἀσίας τῆς Ἱταλίας καὶ τῆς Σικελίας, δὲν ἔχομεν εἰμὴ ἀτελεστάτας εἰδήσεις, ἀπὸ τῶν ὀλίγων τούτων εἰδήσεων συνάγεται οὐδὲν ἥττον ὅτι τὸ Σολωνεῖον πολίτευμα ἐστηρίζετο μὲν ἐφ' ἧς καὶ ἐκεῖνα ἀρχῆς, δὲν εἶχεν ὁμοῦ ὁμοιότητά τινα πρὸς τὰς μερικωτέρας αὐτῶν διατάξεις· τὸ δὲ γνωστότερον Ῥωμαϊκὸν διέφερεν οὐσιωδέστατα ἀπὸ τοῦ Σολωνεῖου, διότι κατὰ μὲν τὸ τελευταῖον τοῦτο, τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν ἐπετρέπετο εἰς πάντας τοὺς πολίτας, καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι εἰς τοὺς εὐπορωτέρους, κατὰ δὲ τὸ πρῶτον, τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν δὲν παρεχωρεῖτο κυρίως εἰμὴ εἰς τοὺς εὐπορωτέρους, τὸ δὲ τοῦ ἐκλέγεσθαι διετήρουν μόνοι οἱ εὐπατρίδαι. Ὡστε ἐξ ὅλων τούτων δυνάμεθα εὐλόγως νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι τὴν μὲν ἀρχὴν τῆς τιμοκρατίας εὗρεν ὁ Σόλων πρὸν ἀρχοῦσαν ἐν τῷ ἐλληνικῷ κόσμῳ, ἐφῆρμεν δὲ τὴν ἀρχὴν ταύτην κατ' ἰδίον τινα τρόπον.

Ἐξαιρέτως δὲ εἰς τὴν μεγαλοφυῶν τοῦ Σόλωνος ὀφείλεται, καθ' ὅσον ἤξεύρομεν, τὸ σύστημα τῆς ἀναλογικῆς ἄμα καὶ βαθμολογικῆς φορολογίας, καθ' ἣν, ὡς εἶδομεν, ὁ φόρος ὅχι μόνον ἀνάλογος ἦτο τῆς περιουσίας, ἀλλὰ καὶ βαθμυδὸν ἐπετείνετο καθ' ὅσον ἡ περιουσία ἦτο μεγαλῆτέρα. Ἡ τοιαύτη φορολογικὴ ἀρχή, ἥτις καίτοι θεωρεῖται ἡ

δικαιότερα πάσης ἄλλης οὐδ' εἰς τὰς μάλιστα εὐνοουμένους τῶν νεωτέρων πολιτειῶν δὲν ἐφηρμόσθη εἰμὴ ἐν μέρει μόνον, οὐδόλως ἀναφαίνεται ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ πολιτεύματι. Διότι κατὰ τὸ πολίτευμα τοῦτο, ἑκαστὸς τοῦ εἰσπρακτέου ποσοῦ, τὸ ποσὸν τοῦτο ἀνελογίζετο πρὸς τὸ σύνολον τῆς φορολογητέας περιουσίας καὶ κατὰ τὴν ἀναλογίαν ταύτην εἰσπράτταντο ἐν ἡ πλείονα νομίσματα ἀφ' ἑκάστης χιλιάδος. Ἀ. χ. ὑποθετέσθω ὅτι ἡ πολιτεία εἶχε χρεῖαν 100,000, τὸ δὲ φορολογητέον ποσὸν ἦτο 50,000,000· ἡ ἀναλογία τοῦ εἰσπρακτέου ποσοῦ ἦτο δύο ἐπὶ τοῖς χιλίοις, ὥστε καὶ ὁ ἔχων 100,000 περιουσίαν, ἐπλήρωνε δύο ἐπὶ τοῖς χιλίοις, καὶ ὁ ἔχων 75,000 δύο ἐπὶ τοῖς χιλίοις, καὶ ὁ ἔχων 50,000 ἢ 25,000 ἢ 10,000, πάντες δύο ἐπὶ τοῖς χιλίοις ἐπλήρωνον ἐνῷ εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐὰν ὁ ἔχων 500 δραχμῶν εἰσόδημα κατέβαλλεν $12 \frac{0}{10}$, ὁ ἔχων 300 δραχμῶν εἰσόδημα δὲν κατέβαλλεν εἰμὴ $10 \frac{0}{10}$, ὁ δὲ 200, μόνον $5 \frac{0}{10}$.

Ἀλλὰ πᾶσαι αὗται αἱ διατάξεις, ὅσον εὐφυῶς καὶ ἂν ἦσαν ἐπινοημέναι, δὲν ἐπενήργησαν εἰς τὴν τύχην τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων ὅσον ἡ σεισάχθεια καὶ τὰ πρὸς ἐμφύχωσιν τῆς βιομηχανίας ὑπὸ τοῦ Σόλωνα νομοθετηθέντα. Τὸ τεκμήριον μάλιστα τῆς πολιτικῆς ἰκανότητος ὅλως ἐξέλιπε, μετὰ μίαν ἑκατονταετηρίδα, ἀπὸ τοῦ πολιτεύματος τῶν Ἀθηναίων, διότι μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Ἀριστείδου, ὅλοι αὐτῶν οἱ πολῖται ἀνεκηρύχθησαν ἐκλέκτοι εἰς ὅλα τὰ ἀξιώματα, ἄνευ διακρίσεως περιουσίας· ἐνῷ ἂν ὁ δῆμος δὲν ἀπηλλάττετο τῆς δουλείας εἰς ἣν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πρὸ τοῦ Σόλωνα κατεφέρετο, ἡ δὲ βιομηχανία δὲν ἐλάμβανε τοσαύτην ὑπὸ τοῦ νομοθέτου τοῦτου ἐμφύχωσιν, ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων βεβαίως δὲν ἤθελεν ἀκμάσει ὅσον ἤκμασεν.

Εἶδομεν ὅτι, κατὰ τοὺς προϋπάρχοντας νόμους, ὁ μὴ δυνάμενος νὰ πληρώσῃ τὴν ὀφειλὴν αὐτοῦ Ἀθηναῖος ἐγίνετο δούλος τοῦ δανειστοῦ· καὶ ὅχι μόνον αὐτός, ἀλλὰ καὶ τὰ τέκνα καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ. Εἶδομεν ὅτι πολλοὶ τῶν πενήτων πολιτῶν εἶχον ἥδη τρώοντι ἀποβάλλει τὴν ἐλευθερίαν καὶ περιέλθει εἰς τὴν τοῦ δούλου καταστάσιν· ὅτι πολλοὶ καὶ εἰς τὴν ἀλλαδαπὴν ἐξεποιήθησαν, ἀπολέσαντες μετὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτὴν τὴν γνῶσιν τῆς πατρίδος αὐτῶν γλώσσης. Εἶδομεν ὅτι καὶ οἱ διατηροῦντες ἐτι μικρὰ τινα κτήματα, διετέλουν εἰς καταστάσιν τοσοῦτον γείτονα τῆς δουλείας, καθὼ ὑποβεβλημένοι εἰς ὑποχρεώσεις βαρυτέρας

καὶ αὐτῶν τῶν ὑποχρεώσεων τῶν εἰλώτων, ὥστε ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτῶν
 ἐμελλον μετ' ὀλίγων νὰ καταντήσωσιν ἐπίσης δούλοι, ἄλλοι δὲ ἐδρα-
 τευον εἰς τὴν ἀλλοδαπήν. Ἄπας γὰρ ὁ δῆμος, λέγει ὁ Πλούταρχος,
 ἦν ὑπόχρεως τῶν πλουσίων. Ἐὰν λοιπὸν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἡ βιομη-
 χανία καὶ τὸ ἐμπόριον ἦσαν ἔτι μικρὰ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅτι ὁ κύριος
 πόρος ἦτο ἡ γῆ, ὅτι ἡ γῆ αὕτη ἦτο περιορισμένη καὶ ἄκαρπος, καὶ
 προσέτι εἶχε περιέλθει εἰς χεῖρας ὀλίγων ἀνθρώπων, εἶναι πρόδηλον, ὅτι
 ἡ Ἀττική, ἐξακολουθούσης τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως,
 ἤθελε καταντήσῃ νὰ κατοικῇται ὑπὸ εὐαρίθμων τινῶν γαιοκτητῶν καὶ
 ὑπὸ πολλῶν ὑποτελῶν, ὧν ἄλλοι μὲν ἤθελον ἐπὶ τέλους λάβει τὴν
 ἐντελῶς ὁμοίαν τῆς τύχης τῶν εἰλώτων τῆς Σπάρτης ἢ τῶν πενηστίων
 τῆς Θεσσαλίας, ἄλλοι δὲ ἤθελον περιέλθαι εἰς τὴν ἀμφίβολον ἐκείνην
 μεταξὺ τοῦ δούλου καὶ τοῦ ἐλευθέρου κατάστασιν, εἰς ἣν εὐρίσκοντο οἱ
 κατωνακοφόροι καὶ οἱ κορυνηφόροι τῆς Σικυῶνος, οἱ κονίποδες τῆς Ἰων-
 δαύρου καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι ἀκτήμονες ἢ ὀλιγοκτῆμονες γεωργοὶ (σελ. 220
 καὶ ἐπ.). Ἀπὸ τοιούτων δὲ στοιχείων ὁρμωμένη ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων
 οὐδέποτε ἤθελεν ἀποβῆ ἰσχυρά· διότι οἱ μὲν πολλοὶ, ἕνεκα τῆς δουλείας
 αὐτῶν καταστάσεως, ἤθελον διὰ παντὸς μένει ἀπεστερημένοι ἐλευθέρου
 καὶ γενναίου φρονήματος, οἱ δ' ὀλίγοι ἤθελον φροντίζει μόνον πῶς νὰ
 διατηρήσωσιν ἐν ἀσφαλείᾳ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν ἐπὶ τῶν δούλων ἐκεί-
 νων, καὶ ὡς πλείσται ἄλλαι ἑλληνικαὶ ὀλιγαρχίαι, ἤθελον προθύμως
 προσφέρει γῆν καὶ ὕδωρ εἰς τὸν μέγαν βασιλεῖα τῶν Περσῶν. Ἦν ἡ ἀπὸ
 λαξί τῶν δεσμῶν τούτων τὴν Ἀττικὴν; Τίς ἐμόρφωσε τὸν πυρῆνα τοῦ
 πολυχριθμοῦ, τοῦ γενναίου, τοῦ φιλελευθέρου αὐτῶν δήμου; Τίς παρ-
 σκεύασε τοὺς πολίτας ὅτινες ἀπέρριψαν μετὰ περιφρονήσεως τὰς περὶ
 ὑποταγῆς ἀξιώσεις τοῦ Δαρείου καὶ τοῦ Ξέρξου, ὅτινες ἠγωνίσθησαν ἐν
 Μαραθῶνι, ἐν Σαλαμῖνι, ἐν Πλαταιαῖς, ὅτινες ὑπῆρξαν οἱ πρωταῖτις
 καὶ οἱ πρωτουργοὶ τῆς σωτηρίας καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς Ἑλλάδος; Τίς
 προλαμβάνων τοὺς αἰῶνας, καθιέρωσε περὶ τῆς ἀτομικῆς τοῦ ἀνθρώπου
 ἐλευθερίας, ἀρχὰς ἀξίας τῶν χριστιανικῶν κοινωνιῶν τῆς νεωτέρας Εὐ-
 ρώπης; Ὁ Σόλων διὰ τῆς σείσαρχείας αὐτοῦ, δι' ἧς ἐγένοντο μὲν αὐτοὶ
 ἀπὸ δούλων ἐλεύθεροι, πλείσται τῶν Ἀθηναίων κάτοικοι, ἀπηγορεύθη δι
 τοῦ λοιποῦ νὰ περιβάλλωνται τὸν χιτῶνα τῆς δουλείας Ἀθηναῖοι πο-
 λιταί. Καὶ διὰ νὰ ἐννοήσωμεν οἷον ἦτο τὸ δαιμόνιον ἐκεῖνο, τοῦ Σόλωνος
 πνεῦμα, ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν, τίνας ἦσαν αἱ περὶ τοῦ κοινωνικοῦ τοῦ-
 του ζητήματος διατάξεις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ποιοιτεύματος, τὰ ὅποια ἐν

τούτοις ὑπῆρξε βεβαίως τὸ τελειότατον τῶν ἀρχαίων πολιτευμάτων καὶ περὶ τινὰ λογίζεται ἔτι ἀπαράμιλλον. Ἐν Ῥώμῃ λοιπὸν μέχρι τοῦ 325 πρὶ Χριστοῦ ἔτους, ἦτοι εἰς χρόνους κατὰ 300 περίπου ἔτη μεταγενεστέρους τοῦ Σόλωνα, ὁ μὴ δυνάμενος νὰ πληρώσῃ τὸ χρέος αὐτοῦ ὀφειλέτης περιήρχετο εἰς τὴν κυριότητα τοῦ δανειστοῦ, ὅστις ἐδικαιούτο ἢ νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὸν ὡς δοῦλον, ἢ νὰ τὸν θανατώσῃ· καὶ οἱ πλείστοι παρόντι οἴκοι τῶν πατρικίων ἦται τῶν εὐπατριδῶν τῆς Ῥώμης, ἐβρίθον τοιούτων ὀφειλετῶν περιελθόντων εἰς δεινὴν δουλοσύνην. Περὶ τὸ 325 ἔτος, κατηργήθη τελευταῖον καὶ ἐν Ῥώμῃ τὸ θηριῶδες ἐκεῖνο τοῦ δανειστοῦ δικαίωμα, ἀλλὰ ὅχι ὡς πρὸς πάντας τοὺς ὀφειλέτας. Ἐκτοτε, καθόσον μὲν προέκειτο περὶ ὀφειλῆς προερχομένης ἐξ ἀγοραπωλησίας καὶ ἄλλων τοιούτων συναλλαγῶν, ἢ περὶ ὀφειλῆς τόκων δανείου εἰς χρήματα δοθέντος, ὁ δανειστής δὲν εἶχε πλέον τὸ δικαίωμα νὰ μεταχειρισθῇ ὡς δοῦλον τὸν μὴ δυνάμενον νὰ πληρώσῃ ὀφειλέτην· ἀλλ' ὅμως διετήρησε τὴν προτέραν ἐξουσίαν ὡς πρὸς τὸν ὀφειλέτην τὸν μὴ πληρώνοντα αὐτὸ τὸ κεφάλαιον τοῦ εἰς χρήματα δοθέντος δανείου, καὶ ἐξηκολούθησεν αὐτῶν καὶ μέχρι τινὸς ἑνασκήων, τοῦλάχιστον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, τὴν ἐξουσίαν ταύτην μέχρι τῆς τρίτης, μέχρι τῆς τετάρτης μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος, καὶ ἀληθῶς εἰπεῖν μέχρι τοῦ μεγάλου νομοθέτου Ἰουστινιανοῦ, τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεύσαντος κατὰ τὴν ἕκτην μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα. Ὅπόσον πρωϊμώτερον ὁ Σόλων ἀνεγνώρισε καὶ καθιέρωσεν ἐν Ἀθήναις, τὰς χριστιανικὰς περὶ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου ἀρχάς!

Ἀλλὰ μόνη ἡ σεισάχθεια δὲν ἤθελεν ἀρκέσει νὰ δώσῃ εἰς τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων τὴν ὕλικὴν καὶ ἠθικὴν δύναμιν τὴν ὑποίαν μετ' οὐ πολὺ οὗτος ἐκτίησεν καὶ δι' ἧς τοσοῦτον θαυμασίως ἤκμασεν. Ἡ σεισάχθεια ἀνέδειξε μὲν ἐλευθέρους, τοὺς δούλους, καθιέρωσε δὲ τὴν ἀρχήν, ὅτι πολίτης Ἀθηναῖος δὲν δύναται τοῦ λοιποῦ νὰ κατασταθῇ δοῦλος· ἀλλὰ, ἵνα ἀληθῶς ἐξασφαλισθῇ ἡ ἐλευθερία αὕτη καὶ παραγάγῃ ἀπαντας τοὺς ἀγαθοὺς αὐτῆς καρπούς, ἔπρεπε νὰ δοθῇ καὶ πόρος ζωῆς ἀποχρῶν εἰς τοὺς ἐλευθέρους τούτους ἄνδρας. Ἡ γεωργία δὲν ἐπῆρκει πρὸς τοῦτο· διότι ἡ χώρα τῆς Ἀττικῆς, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς καὶ τῆς ἐκτάσεως, δὲν ἠδύνατο νὰ θρέψῃ τοὺς πολλοὺς αὐτῆς κατοίκους· ὥστε ἂν ἐξηκολούθει καὶ κατὰ τοῦτο ἡ προτέρα κατάστασις, οἱ πλείστοι τῶν κατοίκων, ἢ ἤθελον ἀποδημήσειν ἵνα ζητήσωσιν εἰς τὴν ἄλλοδαπὴν πόρον ζωῆς, ἢ

ἤθελον ὑποκύψει αὐτοῖς εἰς τοὺς ὀλίγους πλουσίους· οὐδέποτε δὲ ἤθελον ἀναδείξει τὸ γενναῖον καὶ ἐλεύθερον φρόνημα, εἰς κτήσιν, συντηρητικὸν καὶ ἐπίδοσιν τοῦ ὁποίου εἶναι ἀπαραίτητος ἡ ὕλική ἀνεξαρτησία. Τὸ τοῦ ἔνεκα ὁ Σόλων ἠγωνίσθη νὰ ἐμψυχώσῃ ἐκ παντός τρόπου τὴν γεωργίαν καὶ τὴν ἐμπορίαν· καὶ κατώρθωσε τῶνόν τι νὰ ἀνοίξῃ εἰς τὸν δῆμον νέα ἐργασίας καὶ πορισμοῦ στάδια καὶ νὰ φέρῃ εἰς τὸν τόπον νέα κεφάλαια, δι' ὧν ὁ λαὸς τῆς Ἀττικῆς ὑπόρρησεν, ἐξεπαιδεύθη, ἐμεγαλοφρόνησεν καὶ ἐν γένει ὕλικῶς τε καὶ ἠθικῶς παραδόξως προέκοψεν. Ἀνεδύνη δὲ ὁ Σόλων καὶ κατὰ τοῦτο ἄνθρωπος τῶν νεωτέρων χρόνων μάλλον τῆς ἀρχαιότητος· διότι ὅχι μόνον εἰς πολλὰς ἑλληνικὰς πολιτείας ἡ βιομηχανία καὶ ἡ ἐμπορία ῥητῶς ἀπηγορεύοντο, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ γεωργία ἀντιτίθετο εἰς δούλους, ἀλλ' αὐτοὶ οἱ ἐνδοξότατοι φιλόσοφοι τῆς ἀρχαιότητος, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Ξενοφῶν ἐθεώρουν ἀναξίαν τοῦ ἐλευθέρου πολίτου πᾶσαν ἐργασίαν ἄλλην ἢ τὴν γεωργίαν, τὴν ὀπλαστικὴν, τὴν ἀθλητικὴν καὶ τὴν μουσικὴν. Ὁ Μακκώλαιὺς εἰπέ που, ὅτι τὰ μέγιστα τῶν πνευμάτων ὁμοιάζουσι τὰς κορυφὰς τῶν ὑψηλοτάτων ὀρέων· διότι καθὼς αἱ κορυφαὶ αὗται φωτίζονται κατὰ πρῶτον ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου, ἐνῷ εἰς τὰς πεδιαδας ἐπικρατεῖ ἐτι βαθύτατον σκότος· οὕτω καὶ τὰ πνεύματα ἐκεῖνα, πρῶτα περιουγάζονται ὑπὸ τῆς αἴγλης τῆς ἀληθείας, ἐνῷ αἱ πυκναὶ σκιαὶ τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀπάτης καλύπτουσιν ἐτι τὸν πολὺν τῶν ἀνθρώπων ὄχλον. Τοιοῦτον ἦτο τὸ τοῦ Σόλωνος πνεῦμα, ὅστις λογίζεται εὐλόγως ὡς ὁ πρακτικώτατος τῶν νομοθετῶν τῆς ἀρχαιότητος, διότι πρῶτος ἀνεγνώρισε καὶ καθιέρωσεν ἀληθείας κοινωνικὰς καὶ οἰκονομικὰς. Αἵτινες δὲν ἔμελλον νὰ ἀποβῶσι κοινὸν τῆς ἀνθρωπότητος κτῆμα εἰμὴ μετὰ παρέλευσιν πολλῶν ἑκατονταετηρίδων.

Ἀλλὰ τὸ μέγα ἔργον τοῦ Σόλωνος ἐπέπρωτο νὰ διέλθῃ διὰ πολλῶν δοκιμασιῶν, πρὶν ἢ παραγάγῃ ἅπαντας αὐτοῦ τοὺς ἀγαθοὺς καρπούς. Ἡ νέα νομοθεσία οὐδετέραν τῶν ἀντιθέτων μερίδων ἐντελῶς ἠὲ ὑπερῶς ὑπερῶς διότι οὐδὲ προέθετο τοιοῦτό τι, τοῦλάχιστον ἥπως ἐννοοῦσι τοῦτο αἱ πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ μερίδες, ὧν ἑκάστη ζητεῖ πάντοτε νὰ σφετερισθῇ μὲν ὅσον ἐνεστί πλειότερα πλεονεκτήματα, νὰ καταθλίψῃ δὲ ὅσον ἐνεστί πλειότερον τοὺς ἀντιπάλους. Ὁ Σόλων ἐνόησεν ἄλλως τὴν ἐντολήν αὐτοῦ. Εἰς τὸν πολὺν δῆμον, πρότερον σχεδὸν δούλον ὄντα καὶ μὴ ἔχοντα πολιτικὸν τι δικαίωμα, ἐπέτρεψε μὲν τὴν ἐλευθερίαν, ἐπέτρεψε

δὲ καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν καὶ εὐθύνειν τοὺς ἄρχοντας, ἀλλ' ὅχι πλέον τι. Τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι ἀπέδωκεν εἰς μόνους τοὺς εὐπορώτερος, μὴ θεωρήσας φρόνιμον νὰ ἐπιτρέψῃ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας τὰς ἀρχὰς εἰς ἀνθρώπους μέχρι τῆς χθὲς δούλους ὄντας, διότι ὅχι μόνον δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι τὴν πρὸς τοῦτο ἀναγκαίαν ἐμπειρίαν, ἀλλὰ φυσικώτατον ἦτο νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν νέαν αὐτῶν ἐξουσίαν εἰς τὸ νὰ ἐκδικηθῶσι τοὺς προτέρους δυνάστας, ἐξ οὗ τὰ πράγματα ἤθελαν καταντῆσαι ἄνω κάτω. Κυρίως μάλιστα εἰπεῖν, τὸ δικαίωμα τοῦτο τοῦ ἐκλέγεσθαι διετήρησαν οἱ εὐπορώτεροι τῶν εὐπατριδῶν· διότι ἡ γῆ, ἀπὸ τῶν προσόδων τῆς ὁποίας ἐξηρτᾶτο ἡ ἐνάσκησης τοῦ προκειμένου δικαίωματος, ἀνῆκεν ἀνέκαθεν εἰς τοὺς εὐπατρίδας· καὶ μὲν προϊόντος τοῦ χρόνου πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀπέβαλον τὰ κτήματά των· ἀλλὰ τὰ κτήματα ταῦτα, τὰ πλεῖστα τοῦλάχιστον, περιῆλθον, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν, πάλιν εἰς τὴν κυριότητα τῶν πλουσιῶν εὐπατριδῶν, διότι αὐτοὶ εἶχον τὰ πρὸς ἀγορὰν αὐτῶν κεφάλαια. Ἐκ τῶν τοῦ δήμου εἶχον μὲν εὐπορήσει τινές, ἀλλὰ τοιοῦτοι δὲν ἠδύναντο νὰ ᾔναι πολλοὶ καὶ ἐπιολιγώτεροι μετεχειρίσθησαν βεβαίως τὰ ἄλλως τε ὅχι μεγάλα κεφάλαια αὐτῶν εἰς ἀγορὰν κτημάτων· οἱ πλεῖστοι ἐξηκολούθησαν μᾶλλον μετερχόμενοι τὰ ἐπαγγέλματα δι' ὧν εἶχον βελτιώσει τὴν τύχην αὐτῶν αὐτοὶ καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν, τὴν τέχνην, τὴν ἐμπορίαν, τὴν ναυτιλίαν. Καὶ ἔπειτα, διὰ νὰ ἔχῃ τις τὸ δικαίωμα οὐ μόνον τοῦ ἐκλέγεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐκλέγειν ἀπλῶς, ἀπηρτίτετο πρὸς τοῦτοις, μέχρι τοῦ Κλεισθέους, νὰ ἀνήκῃ εἰς γένος τι, πολλοὶ δὲ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἦσαν εἰς γένος τι κατατεταγμένοι. Ἐπὶ πᾶσιν οἱ εὐπατρίδαι, διὰ τὴν πατροπαράδοτον θρησκευτικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐπιρροὴν ἣν εἶχον εἰς τὰς φυλὰς, τὰς φρατρίας, τὰ γένη, δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ κατισχύωσι συνήθως εἰς τὰς ἐκλογάς. Τοῦτο μόνον εἶναι ἐπίσης βέβαιον, ὅτι ἡ ὑπεροχὴ αὐτῶν αὕτη δὲν ἦτο ἥδη ὅσον ἄλλοτε ἐπικίνδυνος, διότι ἐπὶ τέλους ἡ ἐκλογὴ ἀνῆκεν εἰς τὸν δῆμον, ὥςτις ἠδύνατο νὰ προτιμῇ πάντοτε τοὺς μετριοπαθεστέρους καὶ συνετωτέρους τῶν εὐπατριδῶν· πρὸς δὲ τούτοις διὰ τοῦ δικαίωματος τὸ ὅποιον ἔλαβε νὰ ζητῇ λόγον παρὰ τῶν ἄρχων, περιέστελλε τὴν αὐθαιρέσιαν αὐτῶν. Οὕτω πως ἔκρινε τὸ πολίτευμα τοῦ Σόλωνος ὁ Ἀριστοτέλης. Ἄ' Ἐπεὶ Σόλων γε εἶκοι, λέγει, τὴν ἀναγκαιοτάτην ἀποδιδόναι τῷ δήμῳ δύναμιν, τὸ τὰς ἀρχὰς αἰρεῖσθαι καὶ εὐθύνειν, μηδὲ γὰρ τούτου κύριος ὢν ὁ δῆμος, δούλος ἂν εἴη καὶ πολέμιος. Τὰς δ' ἀρχὰς ἐκ τῶν γνωρίμων (τῶν ἐπισήμων, τῶν εὐπά-

τριδῶν) καὶ τῶν εὐπόρων κατέστησε πάσας, ἐκ τῶν πεντακοσιομεδίων, καὶ ζευγитῶν, καὶ τρίτου τέλους, τῆς καλουμένης ἱππάδος· τὸ δὲ τρίτον θητικόν, οἷς οὐδεμιᾶς ἀρχῆς μετῆν. Ὁ αὐτὸς ὁ Σόλων κηρύττει ἐν ταῖς ὑποθήκαις εἰς Ἀθηναίους, ὅτι προέβητο νὰ συμβιβάσῃ τὰς ἀντιθέτους μερίδας, ὅχι νὰ ἐπιφέρῃ τὸν ἀποκλειστικὸν θρίαμβον τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης, διότι δὲν ἦτο ὁπαδὸς φατρίας, ἀλλὰ τῆς ὅλης πόλεως διαλλακτῆς, καὶ δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὸ πρὸ ποδῶν συμφέρον, ἀλλὰ εἰς ἅπασαν τὴν μέλλουσαν τῆς πατρίδος τύχην. Εἰς μὲν τὸν δῆμον, ἔδωκα τόσον κράτος ὅσον ἐπαρκεῖ εἰς τὰς χρεῖας αὐτοῦ, οὔτε ὑπερβύξῃς, οὔτε ἐλαττώσας τὴν τιμὴν αὐτοῦ· ὥρισα δὲ καὶ εἰς ἐκείνους οἵτινες εἶχον δύναμιν καὶ ἦσαν ἐπίφθονοι διὰ τὰ χρήματα αὐτῶν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἔχωσιν τι πέραν τοῦ πρέποντος. Στὰς δὲ ἐν τῷ μίῳ ἀμφοτέρων, ὠπλισμένους διὰ τῆς κρατερᾶς τοῦ νόμου ἀσπίδος εἰς οὐδέν, ἐπέτρεψα νὰ νικήσῃ ἀδίκως τὸν ἄλλον.

Δῆμῳ μὲν γὰρ ἔδωκα τόσον κράτος, ὅσον ἐπαρκεῖ,
τιμῆς οὐτ' ἀφελῶν, οὐτ' ἐπορεξάμενος·
οἱ δ' εἶχον δύναμιν καὶ χρήμασιν ἦσαν ἀγῆτοι,
καὶ τοῖς ἐφρασάμην μηδὲν ἀοικῆς ἔχειν·
ἔστην δ' ἀμφιβαλὼν κρατερὸν σάκος ἀμφοτέροισιν,
νικᾶν δ' οὐκ εἶας οὐδετέρους ἀδίκως.

Ἄλλ' ἤδη ἐκ τούτου δηλοῦται ὅτι αἱ ἀξιώσεις ἐκατέρας τῆς μερίδος ἦσαν ὑπέρογκοι. Ἀλλαχοῦ δὲ ὁ Σόλων σαφέστερον λέγει, ὅτι ἂν ᾤθετο πράξει ὅσα ἦσαν ἀρεστὰ εἰς τοὺς μὲν ἢ τοὺς δὲ, ἡ πόλις ᾤθελε στερηθῇ πολλῶν ἀνδρῶν.

. Εἰ γὰρ ᾤθετο
ἂ τοῖς ἐναντίοισιν ἠνδανεν τότε.
αὐτοῖς δ' ἂ τοῖσιν ἀτέροις, δρᾶσαι . . .
πολλῶν ἂν ἀνδρῶν ἦδ' ἐχηρώθη πόλις.

Τί ἐζήτησαν οἱ μὲν καὶ τί ἐπόθουν οἱ δὲ, ἀκριβῶς δὲν ἠξεύρομεν. Τὸ φυσικώτερον καὶ πιθανώτερον εἶναι, ὅτι τῶν εὐπατριδῶν οἱ μὲν πενίστεροι ἠγανάκτουν, διότι ἐστερήθησαν τοῦ δικαίωματος τοῦ ἐκλέγεσθαι οἱ δὲ πλουσιώτεροι, διότι ἀπέβαλον πολλὰ τῶν εἰς αὐτοὺς ὀφειλομένων καὶ ὑπεβλήθησαν, παρεκτός τούτου, εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ τὸν ἔλεγχον τοῦ δήμου. Ἐκ τῶν τοῦ δήμου πάλιν, οἱ μὲν εὐπορώτεροι, ὅχι μόνον ἐστερήθησαν ὁμοίως πολλῶν τῶν εἰς αὐτοὺς ὀφειλομένων, ἀλλὰ, καθ' ὅσον δὲν εἶχον ἐγγεῖον περιουσίαν, οὔτε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι προέλαβον, καὶ ἂν τυχὸν δὲν ἦσαν καταγεγραμμένοι εἰς γένος, δὲν εἶχον

οὔτε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν. Οἱ δὲ ἀπορώτεροι, ἀπηλλάγησαν μὲν πολλῶν δεινῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν ὅσοι δὲν ἦσαν γεννηταί, δὲν ἦσαν οὐδὲ ἐκλογεῖς, καὶ πρὸ πάντων οἱ πλείοτεροι ἔμειναν οὐδὲν ἥττον πέ-
ντες, διὸ ἐμεμφιμοῖρουν ἴσως κατὰ τοῦ νομοθέτου, ὅστις δὲν εὔρε τὸ
μυστήριον νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς πλουσίους. Βέβαιον δὲ εἶναι ὅτι ἡ νέα
νομοθεσία, εἰ καὶ ψηφισθεῖσα ἄνευ δυσκολίας καὶ συζητήσεως, οὐδένα ἐν
τούτοις νύχαριστήσῃ, καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ, οὔτινες μέχρι πρὸ ὀλί-
γου ἐχαιρέτιζον τὸν Σόλωνα ὡς φίλον καὶ σωτῆρα, ἅμα ἄρξαμένων τῶν
νέων νόμων νὰ ἐκτελῶνται, τὸν ἐθεώρησαν ὡς πολέμιον.

..... νῦν δέ μοι χολούμενοι

λοζὸν ὀφθαλμοῖς ὁρῶσι πάντες ὥστε δῆλον.

Ὁ Σόλων ὑπέστη τὴν πρώτην ταύτην ἀδικίαν τῶν συμπολιτῶν μετὰ
τῆς συνήθους αὐτοῦ ἡμερότητας καὶ μετριοπαθείας· διότι ἤξευρεν ὅτι
εἰς τὰ μεγάλα ἔργα εἶναι δύσκολον νὰ εὐχαριστήσῃ τις πάντας·

ἔργμασιν ἐν μεγάλοις πᾶσιν ἀδεῖν χαλεπόν.

Οἱ δυσηρεστημένοι, καὶ εἶδομεν ὅτι τοιοῦτοι ἦσαν σχεδὸν πάντες, προς-
έχοντο πρὸς αὐτόν, ἐρωτῶντες τί σημαίνει τοῦτο καὶ τί τὸ ἄλλο, καὶ
πῶς ἔχει νὰ ἐκτελεσθῇ· δὲν ἤρκοῦντο δὲ εἰς τὸ νὰ δηλώσιν ἀπορίας,
ἀλλὰ καὶ παρατηρήσεις ἐπήνεγκον, καὶ συμβουλὰς περὶ προσθήκης ἢ
ἀφαιρέσεως, ὥστε ἡ θέσις του μετ' ὀλίγον κατήντησεν ἀφόρητος, καὶ
αὐτὸς ἐν τοῖς ποιήμασιν εἰκονίζει ἐμφαντικώτατα τὴν δεινὴν ἀμηχανίαν
εἰς ἣν περιέστη, λέγων ὅτι, πανταχόθεν διασπώμενος, ἐστρέφετο ὡς
λύκος διωκόμενος ὑπὸ πολλῶν κυνῶν·

τῶν οὐνεκ' ἀρχὴν πάντοθεν κυκεύμενος

ὡς ἐν κυσὶν πολλαῖσιν ἐστράφην λύκος.

Ὅθεν μετ' οὐ πολὺ, θεωρῶν ὅτι ἐὰν ἔμενεν εἰς Ἀθήνας, ἤθελεν ἀναγκ-
ασθῆναι νὰ ἐπιχειρήσῃ τροπολογίας ἀτελευτήτους, ἐζήτησε παρὰ τῶν
συμπολιτῶν ἄδειαν δεκαετοῦς ἀπουσίας, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι ἐν τῇ δια-
στήματι τούτῳ θέλουσι παρὰ πάντων ἀναγνωρισθῆ καὶ ἐκτιμηθῆ τὰ
πλεονεκτήματα τῆς νέας καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Ἀξία δὲ ση-
μειώσεως εἶναι καὶ ἡ βαθεῖα πεποιθήσις ἣν εἶχεν ἀναχωρῶν, ὅτι οἱ νέοι
νόμοι θέλουσι μείνει ἀμετάβλητοι μέχρι τῆς ἐπανόδου αὐτοῦ. Διότι,
λέγει ὁ Ἡρόδοτος, « οὐκ οἶοί τε ἦσαν αὐτὸ ποιῆσαι Ἀθηναῖοι· ὁρκίοισι
γὰρ μεγάλοισι κατεῖχοντο, δέκα ἔτεα χρῆσθαι νόμοισι τοὺς ἂν σφι
Σόλων θῇται. » Ἐκ τούτου γίνεται πρόδηλον ὅποιαν ἱερότητα οἱ προ-

πάτορες ἡμῶν ἀπέδιδον εἰς τὸν ἅπαξ γεγόμενον ὄρκον. Ὁ Σόλων ἀποδημήσας, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπορεύθη εἰς Αἴγυπτον, ἔπειτα δὲ εἰς Κύπρον. Ἡ δὲ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Λυδίας Κροίσου συνέντευξις, ἣν τοσοῦτον χαριέντως ἐστόρησεν ὁ Ἡρόδοτος, εἶναι, κατὰ δυστυχίαν, ἀπίθανον, διότι, πλὴν τῶν ἄλλων, φαίνεται γενομένη περὶ τὸ 553 ἔτος, ὀλίγον πρὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ Κροίσου ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Κύρου, ἐνῷ ὁ Σόλων ὅχι μόνον εἶχεν ἐπανελθεῖν εἰς Ἀθήνας πολὺ πρότερον, ἢτοι περὶ τὸ 560, ἀλλὰ καὶ εἶχεν ἀποθάνει μικρὸν μετὰ τὸ τέλος ταύτης τοῦτο ἔτος. Ὅπως δὲ ποτε, ὁ Σόλων, ἐπιστρέψας εἰς τὰς Ἀθήνας, εὔρε μεγάλην πραγμάτων ἀλλοίωσιν καὶ θλιβερώτατα ψευθεύσας τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ.

Τρόντι, οἱ μὲν νόμοι αὐτοῦ ἔμειναν ἀναλλοίωτοι, ἀλλ' αἱ τρεῖς μερίδες, τὰς ὁποίας εἶχεν ἀγωνισθῇ, διὰ τοῦ νέου πολιτεύματος, νὰ συνδιαλλάξῃ, διεφέροντο πρὸς ἀλλήλας ὡς οὐδέποτε καὶ ἀντιπαρετάσσοντο ὑπὸ ἴδιον ἐκάστη ἀρχηγόν. Τῶν μὲν Πεδιέων προϊστάτο εἰς ἐξ αὐτῶν, Λυκοῦργος ὁ Ἀριστολαΐδου· τῶν δὲ Παράλων, ὁ γαμβρὸς τοῦ Σικυωνίου Κλεισθέους Μεγακλῆς ὁ Ἀλκμαίωνος, τοῦ στρατηγῆσαντος τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ κατὰ Κιρραίων πολέμῳ καὶ φίλου διαδοῆτος γενομένου τοῦ βασιλέως τῶν Λυδῶν Κροίσου· τῶν δὲ Διακρίων, ὁ εὐπατρίδης Πεισίστρατος ὁ Ἰπποκράτους. Ἡ ἐπικινδυνωτέρα τῶν τριῶν τούτων μερίδων ἦτο ὁμολογουμένως ἡ τελευταία, ἥτις συνέκειτο ἐκ τῶν πενήστερων γεωργῶν, μεθ' ὧν συνετάσσοντο οἱ ἀπορώτεροι κάτοικοι τῆς πόλεως. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, ὄντες πολυπληθέστεροι καὶ ἀμαθέστεροι τῶν ἄλλων, πρὸς δὲ τούτοις, διὰ τὴν πενίαν, ἐπιρρεπέστεροι πρὸς πᾶσαν καινοτομίαν καὶ ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων, ἠδύναντο εὐκόλως νὰ παρασυρθῶσιν ὑπὸ ἀρχηγῷ ἐπιτηδεύου καὶ φιλάρχου. Τοιοῦτος δὲ ἦτο ὁ Πεισίστρατος. Ὁ Πεισίστρατος ἤρχισε τὸ στάδιον αὐτοῦ ὅπως καὶ ὁ Σόλων, ἀριστεύσας εἰς τὸν κατὰ Μεγαρέων πόλεμον. Εἶχε δὲ καὶ ἐπιφάνειαν τινα πολιτικῆς ἀρετῆς, δημοτικὸς μὲν ὢν περὶ τοὺς λόγους καὶ τοὺς τρόπους, ἐλευθέριος δὲ πρὸς τοὺς πένητας, ἐπιδεικτικὸς δὲ περὶ τὴν μετριοφροσύνην, διότι ἡ πονηρία, καὶ ἰδίως ἡ πολιτικὴ πονηρία, κατορθώνει νὰ συνδυάξῃ τὰς δύο ταύτας ἀσυμβιβάστους ιδιότητάς. Ἀλλ' εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ταύτην τῶν ἀρετῶν περιωρίζετο ἡ πρὸς τὸν Σόλωνα ὁμοιότης τοῦ ἀνδρός· ὁ Σόλων ἠγωνίσθη νὰ ἀναδείξῃ τοὺς συμπολίτας ἀξιούς νὰ ἄρχωσιν αὐτοὶ τῆς πόλεως· ὁ δὲ Πεισίστρατος ἤθελε

νὰ ἄρχῃ αὐτὸς διὰ τῶν συμπολιτῶν· καὶ ἐπιτηδεύει μὲν διαπαιδαγωγῆσαι τοὺς πολλοὺς, οὐδὲν ἦντον δὲ ἐπιτηδεύεις ἐμπορευθεῖς τὰς ἀμοιβαί· καὶ ἀντιπαθείας τῶν δύο ἄλλων μερίδων, ἐπέτυχε μετ' ὀλίγον τοῦ σκοποῦ. Ὁ Σόλων ἐνόησε καλλίστα τοῦ βαίνουσι τὰ πράγματα· καὶ τοι δὲ κατὰ βέλῃς ἦδ' ὑπὸ τοῦ γήρατος, ἐπεχείρησε νὰ προλάβῃ τὴν ἐπι· καί μιν συμφορὰν καὶ πρὸ πάντων νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὴν φιλαρχίαν τοῦ Πεισιστράτου· ἄλλ' ἀπέτυχε, διότι, καθὼς πολλάκις συμβαίνει, τὰ ἐξηγμένα πάθη καὶ τὰ τετυφλωμένα συμφέροντα δὲν ἤκουσαν τὴν φωνὴν τῆς συνέσεως καὶ τῆς μετριότητος.

Ὁ Πεισίστρατος ἐλέγετο μὲν καὶ ἦτο ἀρχηγὸς κυρίως τῶν Διακρίων, αἵτινες ἐπλειονοφύησαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, εἶχεν ὅμως βεβαίως παθεῖς καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων μερίδων, διότι ἐν ἔτει 560, ὅτε, κατὰ βέλῃς τοὺς ἀντιπάλους, ἐσφετερίσθη τὴν ὅλην ἀρχήν, ἡ βουλὴ συνέκειτο ἐκ φίλων αὐτοῦ, εἰς δὲ τὴν βουλήν οἱ πένητες δὲν ἦσαν ἐκ· ξμου. Ἀφ' ὧν λοιπὸν τούτων τῶν περιστάσεων ὠφελοῦμενος, ὁ Πει· σιστρατος, μίαν τῶν ἡμερῶν τοῦ ἔτους ἐκείνου, τραυματίσας ἑαυτὸν καὶ προσελθὼν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ ὀχήματος φερόμενος, ἠπάτησε τὸ πλῆθος ὅτι κινδυνεύει δῆθεν νὰ δολοφονηθῇ ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων, παρέ· πεισε τὴν βουλήν καὶ τὴν ἐκκλησίαν νὰ ἐπιτρέψωσιν αὐτῷ νὰ ἔχῃ 50 ῥοπαλοφόρους σωματοφύλακας, καὶ διὰ τούτων ἐγένετο ἀμέσως κύριος τῆς ἀκροπόλεως καὶ τῶν πραγμάτων. Καὶ τὸ πρῶτον τοῦτο ἔτος τῆς τυραννίας τοῦ Πεισιστράτου ἀπέθανεν εἰς Ἀθήνας ὁ Σόλων. Ὁ γεν· ναῖος γέρων εἶχε προσπαθήσει παντὶ σθένει ν' ἀντιταχθῇ εἰς τὸ περὶ ῥοπαλοφόρων ψήφισμα, προλέγων εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὅτι δι' αὐτοῦ θέλουσιν ἀποβάλλει τὴν ἐλευθερίαν· καὶ ὅτε εἶδε πραγματωθέντα ὅσα προέβλεπε, κατελθὼν εἰς τὴν ἀγορὰν, ἐπεχείρησε νὰ ῥίψῃ διὰ τῆς βίας τὸν παραβιαστὴν τῶν νόμων. Ἀλλ' οὐδεὶς ἐπρόσεξεν εἰς αὐτὸν καὶ πάλιν, διὰ τὸν φόβον. Τότε ἀπελπισθεὶς, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν οἰκίαν του καὶ ἀναρτήσας τὰ ὄπλα αὐτοῦ πρὸ τῶν θυρῶν· «ἐμοὶ μὲν, ἀνέκραξεν ἐν τῇ γαλήνῃ τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ, ἐμοὶ μὲν ὡς δυνατόν ἦν, βεβοή· θηται τῇ πατρίδι καὶ τοῖς νόμοις,» καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἔμεινεν ἡσυχάζων καὶ ζητῶν ἐν τῷ θεωρητικῷ βίῳ τὰς παραμυθίας, τὰς ὁποίας ἡ ἀτυχία καὶ ἰδίως ἡ πολιτικὴ ἀτυχία, πάντοτε εὕρισκε ἐν αὐτῷ. Τὸ γῆρας δὲν εἶχε μαράνει τὴν φαντασίαν αὐτοῦ· διότι τότε ἐποίησε τὴν λαμπρὰν ἐκείνην τῆς τυραννίδος εἰκόνα, ἣτις φαίνεται μᾶλλον προσελθούσα ἀπὸ τῆς γραφίδος τοῦ μεγίστου τῶν ποιητῶν, ἢ τοῦ θετικωτάτου τῶν

πολιτικῶν ἀνδρῶν. Ἐκ νεφέλης, λέγει, προκύπτει ἡ ὀρμὴ τῆς χιόνος καὶ τῆς χαλάζης· ἐκ δὲ λαμπρᾶς ἀστραπῆς, γεννᾶται ἡ βροντὴ· οὕτως ἐκ τῶν ἰσχυρῶν ἀνδρῶν ἀπόλλυται ἡ πόλις, ὃ δὲ δῆμος, ἔνεκα τῆς ἀπειρίας αὐτοῦ, ὑπέκυψεν εἰς τὸ κράτος τοῦ μονάρχου.

Ἐκ νεφέλης πέλεται χιόνος μένος ἡδὲ χαλάζης.

βροντὴ δ' ἐκ λαμπρᾶς γίγνεται ἀστεροπῆς·

ἀνδρῶν δ' ἐκ μεγάλων πόλις ὀλλυται· εἰς δὲ μονάρχου

δῆμος αἰδρίη δουλοσύνην ἔπесεν.

Ἀκούων δὲ τοὺς Ἀθηναίους μεμφιμοιροῦντας δι' ὅσα ἔπαθον κακὰ, ἔλεγεν εἰς αὐτοὺς μετὰ πικρίας δικαίας τῇ ἀληθείᾳ, νὰ μὴ αἰτιῶνται τοὺς θεοὺς, διότι αὐτοὶ ἰδίαις χερσὶ κατεσκεύασαν τὴν δουλείαν των.

Εἰ δὲ πεπόνθατε λυγρὰ δι' ὑμετέραν κακότητα

Μὴ τι θεοῖς τούτων μοῖραν ἐπαμφέρετε,

Αὐτοὶ γὰρ τούτους ἡῤῥήσατε ῥύσια δόντες,

Καὶ διὰ ταῦτα κακὴν ἔσχετε δουλοσύνην.

Ὅταν δὲ πάλιν τὸν προέτρεπον πολλοὶ νὰ φύγῃ, ὥς τόσοι ἄλλοι, τὴν ἐνδεχομένην τοῦ τυράννου ἐκδίκησιν, καὶ τὸν ἡρώτων, τίνι πιστεύων μένει· «τῷ γήρᾳ,» ἀπεκρίνετο. Καὶ ἀληθῶς ὁ Πεισίστρατος, ὅστις ἐν γένει ἀνεδείχθη ἐπιεικὴς, δὲν ἠνώχλησε τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς ζωῆς τοῦ δεινοῦ αὐτοῦ ἀντιπάλου, ὥστε ἀπέθανεν ὁ μέγας ἀνὴρ ἐν εὐρίῳ, τεθλιμμένος μὲν διότι εἶδε τὴν ματαίωσιν τῶν ἀγώνων αὐτοῦ, ἀλλὰ ἔχων βεβαίως τὴν περὶ ἀγαθωτέρου μέλλοντος παρηγορίαν, τὴν ὑποίαν ὁ δίκαιος θεὸς εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ δίδῃ εἰς τοὺς εὐεργετὰς τούτους τῆς ἀνθρωπότητος, ὡς ἂν βλέπωσι τὴν πρόσκαιρον ἀνατροπὴν τοῦ ἔργου αὐτῶν· τὴν παρηγορίαν, ὅτι θέλει ἔλθαι ποτὲ ἡμέρα, καθ' ἣν οἱ Ἀθηναῖοι, σωφρονήσαντες, θέλουσι δώσει νέαν ζωὴν εἰς τὸ θαυμάσιον ἐκεῖνο πολίτευμα, καὶ ἐπ' αὐτοῦ, ὥς ἐπὶ κρηπίδος, θέλουσιν ἐγείρει ἅπαν τὸ μέλλον τῆς πατρίδος αὐτῶν μεγαλεῖον.

Ὁ δὲ Πεισίστρατος δὲν διετήρησε κατ' ἀρχὰς ἐπὶ πολὺν χρόνον τὴν ἐξουσίαν τὴν ὁποίαν ἐσφετερίσθη· αἱ δύο ἄλλαι μερίδες, ἐνωθεῖσαι, ἐπέφερον τὴν ἐξωσιν αὐτοῦ ἐν ἔτει 559. Πάλιν ὅμως, μετὰ πέντε περίπου ἔτη, κατάρθωσε νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τοῦ Μεγακλέους, τοῦ ἰσχυροῦ τῶν Παράλων ἀρχηγοῦ, τοῦ ὁποίου καὶ γαμβρὸς ἔγινεν ἐπὶ θυγατρὶ, καὶ διὰ τῆς συμπράξεως αὐτοῦ, ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας, ἀνέκτησε τὴν τε ἀκρόπολιν καὶ τὴν ἀρχήν. Ἀλλ' οὐδὲ τότε διετήρησεν αὐτὴν πολὺ· διότι

δυσαρστηθέντος τοῦ Μεγακλέους καὶ συνταχθέντος αὐθις μετὰ τοῦ ἀρ-
 χηγού τῶν Πεδιέων Λυκούργου, ὁ Πεισιστράτης ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ
 τὸ δεύτερον ἐξ Ἀθηνῶν, καὶ τότε ἀπεφάσισεν, ἀφίγων κατὰ μέρος
 πᾶσαν μετὰ τῶν ἄλλων μερίδων συμμαχίαν, νὰ ἀρπάσῃ δι' ἀπροκαλύ-
 πτου βίας τὴν ἐξουσίαν. Κατασταθεὶς δὲ εἰς τὴν ἐπὶ τῆς Εὐβοίας Ἑρέ-
 τριαν, ὅπου εἶχεν, ὡς φαίνεται, πολλοὺς φίλους, καὶ ὅπου διατρίβων
 εὐρίσκετο πλησίον τῆς Διακρίας, δὲν ἔπαυσεν, ἐπὶ ἑνδεκα περίπου ἔτη,
 παρασκευαζόμενος. Ἡ ἐν τῇ Ἀττικῇ περιουσία του εἶχε δημευθῇ, ἀλλὰ
 δὲν ἑστέρευτο πόρων, διότι εἶχεν ἐν Θράκῃ, παρὰ τὸν ποταμὸν Στρυ-
 μόνα, μεγάλα κτήματα· πρὸς τοῦτοις ἔλαβε καὶ ἀπὸ ἄλλων πόλεων,
 ἰδίως ἀπὸ τῶν Θηβῶν, ἀπὸ τοῦ Ἀργους καὶ παρὰ τοῦ τυράννου τῶν
 Ναξίων Λυγδάμιος, λόγου ἄξιαν συνδρομήν, ὥστε τῷ 541, ἀναχωρή-
 σας ἐξ Ἑρετρίας μετὰ ἱκανῆς δυνάμεως, ἀπέβη εἰς τὸν λιμένα τῆς
 Διακρίας, τὸν Μαραθῶνα, ὅπου συνέλεξεν ἐν ἀσφαλείᾳ ἅπαντας τοὺς
 ὑπαδαύς· καὶ ἔπειτα ὁρμήσας ἐπὶ τὸ ἄστυ διὰ ξηρᾶς, κατετρόπωσε τοὺς
 ἐξ Ἀθηνῶν ἀντεπεξεληθόντας ἀντιπάλους, περὶ τὸ ἱερὸν τῆς Παλληνίδος
 Ἀθηνᾶς, εἰς τὴν μετὰ Πεντελικοῦ καὶ Ὑμηττοῦ κοιλάδα, καὶ εἰσῆ-
 λασε τροπαιοῦχος εἰς τὴν πόλιν. Διὰ νὰ ἀσφαλισθῇ δὲ τὸ μετὰ τοσοῦτου
 κόπου ἀνακτηθὲν κράτος, ἀντὶ μὲν τῶν ἐγγχωρίων μισθοφόρων, προσέλα-
 βεν ἤδη ξένους, συλλαβὼν δὲ τοὺς παῖδας τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν καὶ τῶν
 ἄλλων εὐπατριδῶν ὅσοι δὲν πρόελαβον νὰ φύγωσιν, ἐξαπέστειλεν ὡς
 ἐμῆρους εἰς Νάξον, πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ Λύγδαμιν. Οἱ θεσμοὶ ὅμως
 τοῦ Σόλωνος διετηρήθησαν, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν προτέρων δύο τυραννίδων,
 ἑκτὸς μόνον ὅτι πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ καὶ πᾶσα ἡ πραγματικὴ ἐξουσία ἦσαν
 εἰς χεῖρας τῶν ὑπαδῶν τοῦ Πεισιστράτου. Οἱ πένητες τῶν ὁποίων οὗτος
 ἐλέγετο ἀρχηγός δὲν ἔλαβον νέα πολιτικὰ δικαιώματα, ἀλλὰ μόνον ὕλικὰ
 εὐεργετήματα, διότι εἰς πολλοὺς μὲν ἔδωκε σποράν καὶ κτήνη, ἵνα ἀσχο-
 ληθῶσιν εἰς τὴν γεωργίαν, εἰς πολλοὺς δὲ ἐπρομήθευσεν ἄλλην ἐργασίαν,
 διὰ τῶν πολυτελῶν ἅμα καὶ χρησίμων οἰκοδομημάτων δι' ὧν ἐκόσμησε
 τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν. Τότε ἤρχισε νὰ κατασκευάζεται ὁ μέγας τοῦ
 Ὀλυμπίου Διὸς ναός, τοῦ ὁποίου τὰ ἱερεῖα θαυμάζομεν ἔτι σήμερον
 πρὸς νότον τῶν ἀνακτόρων, καὶ ὅστις ὦν πολὺ μεγαλῆτερος τοῦ Παρ-
 θενῶνος, ἦτο πεπωμένον νὰ μὴ τελειώσῃ ποτὲ, ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς
 ἀρχαίας Ἑλλάδος· συνεπληρώθη δὲ ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας 650
 περίπου ἔτη μετὰ τὸν Πεισιστράτην, ὑπὸ τοῦ ῥωμαίου αυτοκράτορος
 Ἀδριανοῦ· τότε ὁμοίως, ἐπὶ Πεισιστράτῳ, ἐκτίσθη ἡ δημοσία κρήνη

Καλιρρόη καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐγένοντο ἔργα. Ἵνα δὲ ὑπάρχωσιν οἱ ἀναγ-
καῖοι πρὸς τοῦτο πόροι, ἐπεβλήθη τακτικὸς ἐπὶ τῆς γεωργίας φόρος, ὃς
ἤς εἰσπραττέτο τὸ δέκατον τῶν προϊόντων. Ὁ Πεισίστρατος πρὸς τοι-
στοὺς ἴδρυσεν τὴν περιφανῆ τῶν Ἀθηνῶν πανήγυριν, ἣτις ἐτελεῖτο ἀπὸ
κατὰ τετραετίαν, κατὰ πᾶν τρίτον ὀλυμπιακὸν ἔτος, καὶ ὠνομάζετο
«μεγάλα παναθήναια», πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν μικρῶν, τῶν ἐτησίων
ἄτινα, ὑπάρχοντα πρότερον, ἐξηκολούθησαν οὐδὲν ἥττον καὶ εἰς τὰ ἑξῆς
κατ' ἔτος πανηγυριζόμενα. Ἀνεδείχθη δὲ ὁ ἀνὴρ καὶ τῶν γραμμάτων
φίλος γενναῖος. Ὡς ὑπερβολὴν μὲν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὸ λεγόμενον,
ὅτι πρῶτος αὐτὸς συνεκρότησεν ἐν ὅλῳ ἀπὸ τῶν πρότερον διεσπαρμέ-
νων καὶ μεμονωμένων βραψωδίων τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας
πιθανώτατον ὅμως φαίνεται, ὅτι ἐφρόντισεν νὰ γίνῃ συλλογὴ τῶν ἡμ-
ρικῶν ἐπῶν πληρεστέρα καὶ ἀκριβεστέρα τῶν προηγουμένων· πλὴν τούτου
πρῶτος αὐτὸς ἐν Ἑλλάδι συνεκρότησε βιβλιοθήκην, τῆς ὁποίας ἐλευθε-
ρίως ἐπέτρεπεν εἰς τὸ κοινὸν τὴν χρῆσιν. Μεγάλαι ἐπὶ πᾶσιν ἀνεδείχθη-
σαν αἱ Ἀθηναίαι ἐπὶ Πεισιστράτου καὶ ἐξωπερικῶς· διότι ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης
ἢ τῆς δευτέρας αὐτοῦ τυραννίδος, Μιλιτιάδης ὁ Κυψέλου, ὁ θεῖος τοῦ
μετέπειτα τοῦ Πέρσας ἐν Μαραθῶνι νικήσαντος Μιλιτιάδου, κατέκτησε
τὴν θρακικὴν χερσόνησον, ὃ ἐστὶ τὴν χερσόνησον ἣτις σχηματίζει τὴν
εὐρωπαϊκὴν πλευρὰν τοῦ Ἑλληνπόντου, ἐπὶ δὲ τῆς τρίτης τυραννίδος
κατέκτησαν οἱ Ἀθηναῖοι, κατὰ τὴν Ἀσιανὴν πλευρὰν τοῦ Ἑλληνπόν-
του, τὸ Σίγειον, πόλιν κειμένην ἐν τῇ χώρᾳ τῆς Τρωάδος, ἀνήκουσαν
πρότερον εἰς τοὺς Μιτυληναίους, ἡδὴ δὲ ἐπιτραπείσαν ὑπὸ τοῦ Πεισι-
στράτου εἰς τὸν νόθον αὐτοῦ υἱὸν Ἠγησίστρατον. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Πεισι-
στρατος ἐκάθηρε τὴν Δῆλον, ἐν ἣ ἐτελεῖτο ἡ τῶν Ἰώνων πανήγυρις
περὶ ἧς θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν μετ' οὐ πολὺ ὥστε
κατὰ πᾶσαν πιθανότητα αὐτὸς παρσκευάσας πρῶτος τὴν μετὰ τῶν
Ἰώνων προροικείωσιν τῶν Ἀθηνῶν.

Ὅποσον δὲ εἶχε παγιώσει τὸ κράτος αὐτοῦ δηλοῦται ἐκ τούτου, ὅτι
μετὰ τὸν θάνατόν του συμβάντα ἐν ἔτει 527, ἐκληρονόμησαν ἀκωλύτως
τὸ ὅλον αὐτοῦ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀξίωμα οἱ τρεῖς νόμιμοι υἱοὶ του, Ἰππίας,
Ἱππαρχος καὶ Θεσσαλός. Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀδελφῶν, ὁ μὲν Ἰπ-
πίας ἦτο πολιτικώτερος τῶν ἄλλων, ὁ δὲ Ἱππαρχος φιλόμουσος μάλ-
λον καὶ πρὸς τὰς ἐξῆς καὶ ἡδονὰς τῆς νεότητος ἐπιρρεπής, ὁ δὲ Θεσσα-
λὸς διεκρίνετο ἰδίως ἐπὶ πολεμικῇ ἀνδρείᾳ. Κατ' ἀρχὰς ἐμιμήθησαν

οὔτοι μέχρι τινὸς τὸν πατέρα των· διότι, εἰ καὶ περιεστοιχισμένοι ὑπὸ
 ξένων πάντοτε μισθοφόρων, οἵτινες ἐκαλοῦντο Λυκόποδες, ἐτήρησαν
 ὅμως τοὺς τύπους τοῦ Σολωνείου πολιτεύματος, ἀπλὴν καθόσον αἰεί
 τινα ἐπεμέλοντο σφῶν αὐτῶν ἐν ταῖς ἀρχαῖς εἶναι. » Διετέλεσαν δὲ καὶ
 προστάται τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων, ἀθροίσαντες ἰδίως περὶ
 αὐτοὺς τοὺς ὀνομαστοτάτους τῶν ποιητῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης, τὸν χα-
 ρίστατον τῶν λυρικῶν τῆς Ἑλλάδος ποιητῶν Ἀνακρέοντα τὸν Τήϊον,
 πῦν ἐπιτήδειον ἐρμηνευτὴν τῶν χρησμῶν Ὀνομάκριτον, τὸν διθυραμβο-
 ποιὸν Λᾶσον τὸν Ἑρμιονέα, τὸν Κεῖον Σιμωνίδην, γνωστὸν ἤδη εἰς
 ἡμᾶς ὡς φίλον τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Σκοπαδῶν. Οἱ Πεισιστρατιδαὶ πρὸς
 τοῦτοις ἠλάττωσαν εἰς τὸ ἡμισυ καὶ τὸν ἐπὶ τῆς γεωργίας φόρον. Ἀλλὰ
 μετ' ὀλίγον παρεξστράπησαν εἰς βιαιὰς τιὰς καὶ ἀτόπους πράξεις· ἐδο-
 λοφόνησαν τὸν Κίμωνα, ἀδελφὸν μὲν τοῦ Μιλτιάδου, τοῦ κατακτήσαντος
 τὴν Ὀρεκτικὴν χερσόνησον, πατέρα δὲ τοῦ Μιλτιάδου, τοῦ ἐν Μαραθῶνι
 νικηφόρου καὶ ἐπεχείρησαν, ὡς λέγεται, νὰ ἀναπληρώσωσι τὴν
 ἠλάττωσιν τοῦ ἐγγείου φόρου διὰ τῆς ἐξαχρειώσεως τοῦ ἀργυροῦ νομί-
 μματος καὶ διὰ τῆς ἐπὶ χρήμασιν ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν λειτουργιῶν. Ἡ
 ἐκ τούτου προκύψασα εὐλογος κοινὴ δυσἀρέσκεια ἠύξησε διὰ τὴν δεινὴν
 ὕβριν τὴν γενομένην τῷ 514, ὑπὸ τοῦ Ἰππάρχου κατὰ τῆς ἀδελφῆς
 τοῦ Ἀθηναίου πολίτου Ἀρμοδίου, ὅστις τότε ἀπεφάσισεν ἀπὸ κοινοῦ
 μετὰ τοῦ φίλου αὐτοῦ Ἀριστογείτονος, νὰ δολοφονήσῃ τοὺς τυράννους.
 Καὶ δὲν ἐπέτυχε μὲν τὸ ἐπιχείρημα εἰμὴ κατὰ τοῦ Ἰππάρχου· ἀλλ' ὁ
 Ἰππίας, μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἀρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστο-
 γείτονος, ἀπέβη ἐν γένει τραχύτερος περὶ τὸ πολίτευμα αὐτοῦ καὶ ἠγώ-
 νισθη, διὰ πολλῆς βίας, νὰ ἀσφαλίσῃ ἑαυτὸν· ἐνταύτῳ δὲ προβλέπων
 τὴν προσεχῇ πτώσιν, ἐθησαύριζε διὰ πάσης καταθλίψεως καὶ παρεσκαύ-
 αζεν εἰς ἑαυτὸν ἄστυον, ἐν ἀποτυχίᾳ, συζευξας τὴν θυγατέρα του Ἀρχε-
 δίκην μετὰ Αἰαντίδου, υἱοῦ τοῦ τυράννου τῆς Λαμφάκου Ἰππόκλου,
 ὅστις ἦτο φίλος τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Δαρείου.

Ἦτο τῶνόντι φυσικώτατον νὰ ὠφεληθῶσιν οἱ ἐξόριστοι, ὧν προῖσταντο
 οἱ Ἀλκμαιωνίδαι, ἀπὸ τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως.
 Κατ' ἀρχὰς οὗτοι ἐνόμισαν ὅτι δύνανται νὰ ἐπιτύχωσιν αἰκθεν τὴν
 ἐξώσιν τῶν τυράννων, καὶ κατέλαβον ἐπὶ τούτῳ τὸ ἐπὶ τοῦ Πάρνηθος
 Λειψιδριον· ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰππίου καὶ τότε ἐξήτησαν
 ἐξωθεν συμμάχους. Φυσικοὶ σύμμαχοί των ἦσαν οἱ Σπαρτιάται, οἵτινες,

ὥς εἶδομεν, κατεπολέμησαν ἀπανταχοῦ τὴν τυραννίδα· ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅμως, ἄδηλον διὰ τί, ἐφαίνοντο νωθροὶ καὶ μὴ διατεθειμένοι νὰ ἐνεργήσωσιν. Ἄλλ' οἱ Ἀλκμαιωνίδαι, ὧν προίστατο τότε Κλεισθένης ὁ τοῦ Μεγακλέους υἱός, ἔγγονος δὲ τοῦ πολυθρυλήτου Σικυωνίου Κλεισθένους, ἦσαν ἄνθρωποι πολυμήχανοι, τὸ δὲ περιέργον, καὶ τοὶ ἐξοριστοὶ, ἦσαν, ὡς ἄλλοτε ὁ Πεισίστρατος, καὶ πλούσιοι, ἴσως ἀπὸ τῆς μεγάλης προικὸς ἣν εἶχε λάβει ἡ Ἀγαρίστη· ὅθεν, πυρποληθέντος τῷ 548 τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ, ἀνέλαβον αὐτοὶ τὴν ἐργολαβίαν τῆς ἀνοικοδομήσεως αὐτοῦ καὶ ἐξετέλεσαν τὸ ἔργον πολὺ μεγαλοπρεπέστερον ἢ ὅτι ἦσαν, κατὰ τὰ συμπεφωνημένα, ὑπόχρεοι· διὸ ἠνυοῦντο ὑπὸ τῆς Πυθίας καὶ δι' ἐπανελημμένων αὐτῆς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας παραγγελημάτων, κατέπεισαν τελευταῖον τούτους νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἔξωσιν τῶν Πεισιστρατιδῶν. Ἡ πρώτη τῆς Σπάρτης στρατιά, ἡ ἀπὸ θαλάσσης εἰς Φάληρον ἀποβιβάσασθαι, ἦτο εὐάριθμος καὶ ἀπεκρούσθη τόσῳ μᾶλλον εὐκόλως, ὅσῳ καὶ οἱ Πεισιστρατίδαι εἶχον λάβει παρὰ Θεσσαλῶν χιλίων ἱππέων ἐπικουρίαν, ὑπὸ τὸν βασιλέα ἢ ταγὸν Κινίαν. Ἀλλὰ τότε ἀνέλαβε τὸν ἀγῶνα αὐτὸς ὁ τῆς Σπάρτης βασιλεὺς Κλεομένης, ὁ τῶν Ἀργείων νικητῆς, ὅστις, ἐπελθὼν διὰ ξηρᾶς, κατετρόπωσε τοὺς Θεσσαλοὺς καὶ ἠνάγκασε τὸν Ἰππίαν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ν' ἀποδημήσωσιν εἰς Σίγειον, τῷ 510, καταλύσας οὕτω τὴν περιβόητον ἐκείνην τυραννίδα, τὴν διαρκέσασαν 30 μὲν ἔτη ἀδιαλείπτως, 50 δὲ ἀπὸ τῆς πρώτης τοῦ Πεισιστράτου ἀποπείρας.

Ὑπεχώρησε δὲ τότε ἀμέσως καὶ ὁ Κλεομένης μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, πεποιθὼς ὅτι διὰ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν καὶ τῶν ἄλλων εὐπατριδῶν, θέλει ἤδη ἰσχύσει εἰς Ἀθήνας ἡ ἀριστοκρατία. Ἡ πατήθη ὅμως· διότι οἱ μὲν εὐπατρίδαι συνησπίσθησαν τῷ ὄντι ὑπὸ Ἰσαγόραν τὸν Τισάνδρου, ἐκ περιφανῶν πατέρων καταγόμενον, ἀλλ' ἐν τῷ ἅμα ἀνεδείχθη ἀρχηγὸς ἀντιπάλου μερίδος, ὁ Ἀλκμαιωνίδης Κλεισθένης. Καὶ τοῦτο μάλιστα μαρτυρεῖ ὅπως ὥριμος ἦτο ὁ λαὸς οὗτος πρὸς ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν πολιτεύματος ἐλευθέρου. Ἐπὶ τριάκοντα ὅλα ἔτη εἶχε στερηθῇ τῆς ἀκωλύτου ἐνασχήσεως τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἅμα δ' ἀνακτήσας αὐτὰ, προέβη εἰς τὴν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας διὰ τῶν τακτικῶν ἐκείνων τρόπων δι' ὧν καὶ μόνων ἡ ἐλευθερία ἀσφαλίζεται καὶ καρποφορεῖ· διὰ τῆς συγκροτήσεως δηλαδὴ πολιτικῶν ὁμάδων αἵτινες ἔχουσι τὰ φρονήματα καὶ τοὺς ἀρχηγούς αὐτῶν καὶ πειθαρχοῦσιν

εἰς τοὺς ἀρχηγούς τούτους. Ἀμφότεραι αἱ τότε προκύψασαι ἐν Ἀθήναις πολιτικαὶ μερίδες, ἤθελον νὰ ἀποφύγῃσι τὴν ἐπάνοδον τῆς τυραννίας· ἀλλ' οἱ μὲν περὶ τὸν Ἰσαγόραν ἐπρέσβευον ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἀσφαλίσωσι κατὰ τοῦ δεινοῦ τούτου, εἰμὴ ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ ἀρχαῖον κα-
θαρὸς ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα· οἱ δὲ περὶ τὸν Κλεισθένη ἐφρόνουν, ὅτι εἰμποροῦν νὰ ἐπιτύχῃσι τοῦ σκοποῦ καὶ διὰ τοῦ Σολωνείου πολι-
τεύματος. Ἐνόμιζον μόνον ὅτι πρέπει νὰ ἐνισχυθῇ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀληθῶν τοῦ πολιτεύματος τούτου ἀρχῶν. Ποῖαι ἦσαν αἱ ἀρχαὶ αὗται; Ὅτι τὸ μὲν δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι ἔχουσιν οἱ εὐπωρότεροι, τὸ δὲ τοῦ ἐκλέγειν πάντες οἱ πολῖται. Ἐν τούτοις εἶδομεν ὅτι πολλοὶ τῶν πολ-
ιτῶν, καὶ τινες τῶν εὐπωρωτέρων, μὴ ὄντες γεννῆται, ἦτοι μὴ ἀνή-
κοντες εἰς γένος τι, ἀληθῶς ἀπεκλείοντο τῶν πραγμάτων, ὑπερίσχυον δὲ ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὰς ἐκλογὰς οἱ εὐπατρίδαι, καὶ ἔνεκα τῆς πατροπα-
ρεδότου αὐτῶν ἐπιρροῆς εἰς τὰς φυλάς. Οἱ περὶ τὸν Κλεισθένη λοιπὸν ἐπρέσβευον, ὅτι ἔπρεπε νὰ εὐρεθῇ τρόπος νὰ ἐκλείψῃ ἡ ἀνατροπὴ αὕτη τῶν βάσεων τοῦ Σολωνείου πολιτεύματος. Καὶ ἐφαίνετο μὲν κατ' ἀρχὰς ὑπερίσχύων ὁ Ἰσαγόρας· διότι οἱ Ἀθηναῖοι ἠδύναντο νὰ δυσπιστῶσιν ὅπως οὖν πρὸς τὸ πολίτευμα ἐκεῖνο ἐπὶ τοῦ ὁποίου κατὰ πρῶτον ἐτυραν-
νήθησαν, ἀλλ' ὁ Κλεισθένης, ἐξηγήσας εἰς τὸν δῆμον τὰ ἀληθῆ αὐτοῦ συμ-
μφερόντα καὶ τὰ ἀληθῆ αἰτία τῆς ἀποτυχίας τοῦ πολιτεύματος, ἐνί-
κησεν εἰς τὰς ἐκλογὰς, ἀναγορευθεὶς τῷ 510 ἐπώνυμος ἀρχων, καὶ ἐν τῷ ἅμᾳ ἐπεχείρησεν ἐπιτηδαιοτάτην τινὰ μεταρρύθμισιν.

Πρὸ πάντων ὁ Κλεισθένης κατήργησε τὰς ἀρχαίας 4 φυλάς, καὶ ἐσύ-
στησεν ἀντ' αὐτῶν νέας 10 φυλάς, εἰς τὰς ὁποίας κατετάχθησαν ἥδη ἅπαντες οἱ πολῖται, καὶ αὐτοὶ ἐκεῖνοι δηλαδὴ, οἵτινες, μὴ ὄντες κατα-
τεταγμένοι εἰς τὰς προτέρας φυλάς, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐνασκήσωσι τὰ πολιτικὰ αὐτῶν δικαιώματα· ἔτι δὲ ὁ Κλεισθένης ἠῤῥῆξε τὸν ἀριθμὸν τῶν πολιτῶν, φυλετεύσας, ὃ ἐστὶ κατατάζας εἰς τὰς φυλάς καὶ πολ-
λοὺς μετοίκους, ἦτοι εὐπόρους ξένους, ὀριστικῶς εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐγκα-
τεστήμενους. Πρὸς τούτοις ὁ Κλεισθένης καταργήσας τὰς 48 ναυκρα-
ρίας, ἐσύστησεν ὡς κατωτάτην διοικητικὴν μονάδα, τὸν δῆμον, συγ-
κροτήσας δήμους πολὺ πλείονας τῶν ναυκραριῶν. ἠῤῥῆξε δὲ τὸν ἀριθ-
μὸν τῶν βουλευτῶν εἰς 500, λαμβανομένους ἀνὰ 50 ἐξ ἐκάστης φυλῆς, καὶ ὅλων τῶν ἀρχῶν εἰς δέκα, διότι ἔκτοτε 10 ἦσαν οἱ φύλαρχοι, 10 οἱ ταμίαι, 10 οἱ ἀποδέκται, 10 οἱ λογισταί, 10 οἱ ταξίαρχοι, 10 οἱ

στρατηγοί, κλπ. Ἐπὶ πᾶσιν, ὁ Κλεισθένης ἐπέτρεψε καὶ τὴν δικαστικὴν ἐν μέρει ἐξουσίαν εἰς τὸν δῆμον συνερχόμενον ἐπὶ τούτῳ εἰς πολυάριθμα ὀρκωτικά δικαστήρια, περὶ ὧν βραδύτερον θέλωμεν ὁμιλῆσαι πλείονος. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν μεταβολῶν τούτων ἦσαν πρόδηλα. Ἀφ' ἑνὸς οἱ ἀρχαῖοι εὐπατρίδαι, διανεμηθέντες ἤδη εἰς πολλοὺς νέους δήμους καὶ πολλὰς νέας φυλάς, ἀπέβαλον τὴν πάτριον ἰσχύον ἣν εἶχον ἐπὶ τῶν ἐκλογῶν εἰς τὰς ἀρχαίας φυλάς καὶ ναυκραρίας. Ἀφ' ἑτέρου, ἐπειδὴ πάντες οἱ πολῖται κατετάχθησαν εἰς τὰς νέας φυλάς, οὐδεὶς ἀπεκλείετο τοῦ δικαιοῦματος τοῦ ἐκλέγειν, ἐὰν δὲ εἶχε τὴν νενομισμένην περιουσίαν, καὶ τοῦ δικαιοῦματος τοῦ ἐκλέγεσθαι πρὸς τούτοις, ἐπειδὴ ἠὔξησεν ὁ ἀριθμὸς ὅλων σχεδὸν τῶν ἀξιωματῶν, καὶ ὅλοι οἱ πολῖται μετέσχον, ὡς ὀρκωτοὶ τῆς δικαστικῆς ἐν μέρει τοῦλάχιστον ἐξουσίας, οἱ πολῖται ἐλάμβανον ἤδη πολὺ ἐνεργητικώτερον ἢ ἄλλοτε μέρος εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων πραγμάτων. Καθ' ὅλα τὰ λοιπὰ διετηρήθησαν οἱ θεσμοὶ τοῦ Σολωνείου πολιτεύματος, ἀλλὰ τὸ πολίτευμα τοῦτο ὡχυρώθη παραδόξως, διότι πλείστοι ὅσοι πολῖται ἐλάβον μέγιστον συμφέρον εἰς τὴν διατήρησιν αὐτοῦ.

Δὲν φαίνεται δὲ πιθανὸν τὸ λεγόμενον, καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ἡροδότου μέχρι τινὸς συναγόμενον, ὅτι ἔκτοτε, εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, καὶ ἐκλογαί τῶν ἀρχῶν ἐνηργεῖντο, ὅχι διὰ χειροτονίας, ὡς ἄλλοτε, ἀλλὰ διὰ κλήρωσεως. Ἀναμφίβολον μὲν εἶναι, ὅτι, ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ πέμπτῃ ἐκατονταετηρίδι, καὶ ἰδίως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους καὶ ἐφεξῆς, οἱ ἐννέα ἐνιαύσιοι ἄρχοντες καὶ πρὸς τούτοις διάφοροι ἄλλαι ἀρχαί, ἐξελέγοντο ἐν Ἀθήναις διὰ κλήρου. Ἀλλ' ὁ Ἐρῶτες φρονεῖ, καὶ εὐλόγως νομίζομεν, ὅτι ἡ κλήρωσις δὲν εἰσῆχθη εἰμὴ ἀφοῦ ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι ἀδιαφόρως ἂν εἶχον ἢ δὲν εἶχον περιουσίαν, ἀνεκνήρυχθησαν ἐκλέξιμοι εἰς ὅλας τὰς ἀρχάς, ὅπερ δὲν ἐγένετο εἰμὴ βραδύτερον τῇ προτάσει τοῦ Ἀριστείδου, τῷ 479, μικρὸν μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην. Ἐπὶ Κλεισθένους καὶ μέχρι τῆς προτάσεως ταύτης τοῦ Ἀριστείδου, ἐκλέξιμοι δὲν ἦσαν ἐτι εἰμὴ οἱ εὐπορώτεροι κατὰ τὰς προεκτεθείσας διακρίσεις τοῦ Σολωνείου πολιτεύματος· τούτου δὲ βεβαίον ὄντος, ὅπως ἀπίθανον φαίνεται ὅτι εἰσῆχθη ἔκτοτε ἡ κλήρωσις. Τυφόντι, κατὰ τὰς δημοκρατικὰς ιδέας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τὸ κύριον προτέρημα τοῦ κλήρου ἦτο, ὅτι δι' αὐτοῦ ἕκαστος πολίτης, εἴτε πλούσιος, εἴτε πέννης, εἶχεν ἴσην πιθανότητα νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν ἀρχήν. Ἐνόσω ὅμως οἱ πνεύστεροι δὲν ἦσαν ἐκλέξιμοι, ὁ κλήρος δὲν συνέφερε προδήλως εἰς αὐ-

τοὺς διότι ὄχι μόνον δὲν ἐδίδεν εἰς αὐτοὺς κανὲν δικαίωμα, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἀφῆρει τὸ δικαίωμα τὸ ὁποῖον εἶχον νὰ προτιμῶσι, διὰ τῆς χειροτονίας, μεταξὺ τῶν πλουσιωτέρων ἐκείνους τοὺς ὑποίους ᾗθελον ὡς ἀρχοντας. Ἄλλ' ὑπάρχει καὶ ἕτερον τεκμήριον, ὅτι ὁ κλῆρος εἰσῆχθη εἰς Ἀθήνας, ὄχι ἀπὸ Κλεισθέους, ἀλλὰ βραδύτερον. Ὁ κλῆρος εἶχεν ἀπόπημά τι, τὸ ὁποῖον κάλλιστα ἐνόει ἡ δημοκρατία τῶν Ἀθηναίων· τὸ ἀπόπημα, ὅτι ὡς ἐξ αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ περιέλθωσι τὰ πράγματα εἰς χεῖρας ἀνθρώπων μὴ ἐχόντων τὴν ἀπαιτουμένην ἐμπειρίαν καὶ ἐπιτηδεύοντα. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ κληρωθεὶς, πρὶν ἀναλάβῃ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ, ὑπεβάλλετο εἰς τὴν λεγομένην δοκιμασίαν, ὅ ἐστιν εἰς δικαστικὴν τινα ἐξέτασιν, περὶ τοῦ ἂν ᾖ πολιτὴς καὶ ἂν δὲν παρεβίασεν ἀπαραιτήτους τινὰς ἠθικοὺς καὶ θρησκευτικοὺς ὅρους· ὥστε διὰ τῆς δοκιμασίας, ὁ κακοῦς ἄνθρωπος, καὶ ἂν τυχὸν ᾗθελε κληρωθῇ, ἀπεκλείετο τῆς ἀρχῆς. Ἄλλ' ὁ κληρωθεὶς ἠδύνατο νὰ ᾖ χρηστὸς πολίτης, καὶ οὐδὲν ἦτον ἀνικανώτατος. Τούτου ἕνεκα, ἡ κλήρωσις οὐδέποτε ἐξηρμήνευτο εἰς τὸ ἀξίωμα τῶν στρατηγῶν, οἵτινες, δι' ὅλης τῆς δημοκρατικῆς τῶν Ἀθηναίων ἐποχῆς, ἐξηκολούθησαν πάντοτε διὰ χειροτονίας ἐκλεγόμενοι. Ἀλλὰ διαπρὶς τῆς ἐξαίρεσις αὕτη ὡς πρὸς τὸ ἀξίωμα τῶν στρατηγῶν; Βεβαίως διότι τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἦτο τὸ κυριώτατον τῆς πολιτείας, καὶ ἀπῆρτε πλείστην πείραν, δεξιότητα καὶ σύνεσιν· διὸ ἡ ἐκδοτικὴ αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν τυφλὴν τύχην. Ἐπὶ Κλεισθέους ὅμως τὸ κυριώτατον τῆς πολιτείας ἀξίωμα δὲν ἦτο ἐτι τὸ τῶν στρατηγῶν, τοῦλάχιστον δὲν ἦτο μόνον τὸ τῶν στρατηγῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐννέα ἐνιαυτοὶ ἀρχόντες διετέλουν ἐπιτεκμηροῦντες σπουδαῖατα καθήκοντα. Ὁ Κλεισθένης ἐπέτρεψε μὲν, ὡς εἴπομεν, ἐν μέρει τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν δῆμον, ἀλλὰ καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, τὰ πολυαριθμὰ ταῦτα τοῦ δήμου δικαστήρια, δὲν ἐδίκάζον ἔκτοτε εἰμὴ τὰ πολιτικὰ ἐγκλήματα, αἱ δὲ ἰδιωτικαὶ δίκαι ἐξηκολούθησαν ἐπὶ ἐκείνους χρόνον δικαζόμεναι ὑπὸ τῶν ἐννέα ἀρχόντων· καὶ αὐτοὶ ὁ Ἄρειος Πάγος, ὁ ἐκ τῶν προδιατελεσάντων ἀρχόντων συγκεκριημένος, διετήρησεν ἐξολογὸν μέρος τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ δικαστικῆς δικαιοδοσίας. Πλὴν τούτου, οἱ δέκα στρατηγοὶ ἀνέλαβον μὲν ἀπὸ Κλεισθέους τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στρατοῦ, ἀλλ' ὁ τρίτος τῶν ἐνιαυθίων ἀρχόντων, ὁ πολέμαρχος, διετήρησε πολλὰ τῶν δικαιωμάτων τὰ ὅποια εἶχε πάλαι ποτὲ ὡς ἀρχιστράτηγος· διότι ἤρχε καὶ ἤδη τῆς δεξιᾶς τοῦ στρατοῦ πτέρυγος καὶ προῆδρευε τοῦ στρατιωτικοῦ συμβουλίου τῶν στρατηγῶν, ὥστε,

ὁσάκις συνέβαινε διχοψηφία, ἀπὸ τῆς ψήφου τοῦ πολεμάρχου ἠδύνατο νὰ ἐξαρτᾶται ἡ τύχη τοῦ κράτους, ὅπως θέλομεν ἰδεῖ ἐπὶ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης. Ἐπὶ Κλεισθένους λοιπὸν τὸ ἀξίωμα τῶν ἐννέα ἐνιαυτῶν ἀρχόντων εἶχε μὲν κατὰ τι ἀποβάλλει τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἀρχαίαν δικαιοδοσίαν, ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἔτι τοσοῦτον ἐκμηδενισθῇ, ὥστε, ἂν ἔκτοτε εἰσῆγετο ἡ κλήρωσις, νὰ ὑποληφθῇ μὲν ἀκίνδυνος ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῆς εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο, νὰ ἐπιφυλαχθῇ δὲ ἡ διὰ χειροτονίας ἐκλογὴ ὡς πρὸς τοὺς στρατηγούς. Ὅτινες δὲν εἶχον ἔκτοτε καθήκοντα πολὺ σπουδαιότερα τῶν καθηκότων ἄτινα ἐξεπλήρουν ἔτι οἱ ἐννέα ἐνιαυτοὶ ἀρχόντων. Βραδύτερον ὅμως τὰ δύο ταῦτα ἀξιώματα μετέβαλον ὅλως διόλου ὅσιν. Ἀφ' ἐνός ἡ κρίσις ὅλων τῶν δικῶν, καὶ αὐτῶν τῶν ἰδιωτικῶν, ἀπεδόθη εἰς τὰ πολυάριθμα τοῦ δήμου δικαστήρια, οἱ δὲ ἀρχόντες ἐμείναν ἁπλῶς προϊστάμενοι τῶν δικαστηρίων τούτων καὶ προανακριταὶ τῶν δικῶν. Ἀφ' ἑτέρου οἱ στρατηγοὶ ἰδιοποιήθησαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον οὐ μόνον τὴν διεύθυνσιν τῶν πολεμικῶν κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ τὴν διεξαγωγὴν ὅλων τῶν ἐξωτερικῶν τῆς πολιτείας ὑποθέσεων, οἱ δ' ἐννέα ἀρχόντες, περιλαμβανομένου καὶ τοῦ πολεμάρχου, ἀποβαλόντες κατὰ μικρὸν τὴν ὅλοσχερῇ ἐκείνην ἐκτελεστικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐξουσίαν καὶ δικαστικὴν ἀρμοδιότητα ἢ πάλαι ποτὲ εἶχον, περιεστάλησαν εἰς ἁπλᾶ τινὰ ἀστυνομικὰ καὶ παρασκευαστικὰ τῆς δικαστικῆς διαχειρίσεως ἔργα. Τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐπὶ τοσοῦτον τότε ἐξηυτελίσθη, ὥστε ἀμφίβολον εἶναι ἂν οἱ ἐπιστημώτατοι ἄνδρες εἰδέχοντο νὰ κληρωθῶσιν εἰς αὐτό. Τοῦλάχιστον ὁ Περικλῆς ὅστις ἐπανειλημμένως ἐπὶ πολλὰ ἔτη προεχειρίσθη στρατηγός, οὐδέποτε διετέλεσεν ἀρχων. Τότε λοιπὸν εὐλογώτατον ἦτο νὰ λογισθῇ ἀκίνδυνος ἡ διὰ κληρώσεως ἐκλογὴ τῶν ἐννέα ἀρχόντων, νὰ ἐπιφυλαχθῇ δὲ ἡ χειροτονία ὡς πρὸς τινὰ ἄλλα σπουδαιότερα ἀξιώματα καὶ ἰδίως ὡς πρὸς τοὺς στρατηγούς. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἐξηυτέλις μὲν τοῦ πρώτου ἀξιώματος, ἐπίδοσις δὲ τοῦ δευτέρου, δὲν ἐπῆλθεν εἰμὴ πολὺ μετὰ τὸν Κλεισθένη, καὶ ἰδίως κατὰ τὴν δευτέραν εἰκοσιπενταετηρίδα τῆς πέμπτου ἑκατονταετηρίδος. Ὅθεν ἐπειδὴ εἶναι βέβαιον ὅτι ὅτε εἰσῆχθη ἡ κλήρωσις, ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐκλογῆς δὲν ἐφηρμόσθη εἰς τὸ κυριώτατον τῆς πολιτείας ἀξίωμα, τὸ τῶν στρατηγῶν τὸ δὲ ἀξίωμα τοῦτο δὲν ἀπέβη κυριώτατον, εἰμὴ πολὺ μετὰ τὸν Κλεισθένη, φαίνεται διὰ τοῦτο πιθανόν, ὅτι ἡ κλήρωσις δὲν εἰσῆχθη εἰς τὸ τῶν Ἀθηναίων πολίτευμα εἰμὴ βραδύτερον καὶ ὅχι ἀπὸ Κλεισθένους.

Βεβαίως ὅμως ἐπὶ Κλεισθένους ἐψηφίσθη ἐν Ἀθήναις θεσμός, ὅστις ἐβόκεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς παρεξηγήσεις καὶ πολλὰς κατὰ τῶν Ἀθηναίων κατηγορίας, ὁ λεγόμενος ὀστρακισμός. Διὰ τοῦ ὀστρακισμοῦ ἠδύνατο πολίτης τῶν Ἀθηναίων ἐπίσημος νὰ ἐξορισθῇ, ἄνευ προηγουμένης κατηγορίας, ἀνακρίσεως ἢ ἀπολογίας ἐπὶ δέκα ἔτη, τὰ ὅποια βραδύτερον ἠλαττώθησαν εἰς πέντε. Ἡ περὶ τοῦτου ἀπόφασις περιεβάλλετο διὰ πλείστων ἐγγυήσεων. Πρὸ πάντων ἡ βουλὴ καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐβουλευάντο καὶ ἀπεφάσιζον, ἐὰν ἡ κατάστασις τῆς πολιτείας ἦτο τοσοῦτον ἐπισφαλὴς, ἐὰν δηλονότι τὰ καθεστῶτα ἐκινδύνευον τοσοῦτον ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῆς δυνάμεως ἐνὸς ἀνδρός, ὥστε νὰ ἀπαιτῆται τοιαύτη ἐκτακτος ἀπόφασις. Σημειωτέον ὅτι ἐν τῇ προαναγωγικῇ ταύτῃ πράξει οὐδενὸς τὸ ὄνομα ἀνεφέρετο· τὸ ζήτημα ἵκθετο ἀνωνύμως. Ἐὰν δὲ ἐλύετο καταφατικῶς, τότε ὠρίζετο ἡμέρα καὶ ἦν ἅπαντες οἱ πολῖται ἐκαλοῦντο εἰς τὴν ἀγορὰν, περίφρακτον οὖσαν καὶ ἔχουσαν δέκα μὲν εἰσόδους, διὰ τοὺς πολίτας ἐκάστης τῶν δέκα φυλῶν, δέκα δὲ δοχεῖα εἰς ἃ ἕκαστος πολίτης κατέθετε τὴν ψήφον του, δηλαδή ὀστρακον (ἐξ οὗ τὸ ὄνομα ὀστρακισμός) ἤτοι κεραμίνην πινακίδα, ἐφ' ἧς ἦτο γεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρός, ὅστις, κατ' αὐτὸν, ἔπρεπε νὰ ἐξορισθῇ· εἰς τὸ τέλος τῆς ἡμέρας ἠριθμοῦντο αἱ ψῆφαι, καὶ ἂν εὕρισκετο, ὅτι τοῦλάχιστον 6,000 πολῖται ἐψηφίσαν κατ' ἐνός τινος ἀνδρός, ὁ τοιοῦτος ἐξωρίζετο, εἰδὲ μὴ ἡ συνέλευσις διαλύετο ἄπρακτος. Δέκα δὲ ἐπέτρεποντο ἡμέραι εἰς τὸν ἐξοριστὸν, ἵνα τακτοποιήσῃ τὰς ὑποθέσεις του· μεθ' ὃ ἀπῆρχετο ἐκ τῆς Ἀττικῆς. Διευτῆρει ὅμως τὴν περιουσίαν του, καὶ οὐδεμίαν ἄλλην ἐπασχε ποινήν. Τίς ἦτο ὁ ἀληθὴς σκοπὸς τῆς διατάξεως ταύτης, δυνάμει τῆς ὁποίας ἐξωρίσθησαν ἀλληλοδιαδόχως πολλοὶ τῶν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν τῆς τῶν Ἀθηναίων πόλεως, καὶ ἕνεκα τῆς ὁποίας ἡ πόλις αὕτη κατηγορήθη ὡς ἀγνώμων πρὸς τοὺς μεγίστους αὐτῆς εὐεργέτας; Εἶδομεν, ὅτι εἰς τὰς μικρὰς ἐλληνικὰς πολιτείας, καὶ αἱ κυβερνήσεις καὶ αἱ κατὰ τῶν κυβερνήσεων ἀντιπολιτεύσεις συνέκειντο ἐξ ὀλίγου ἀριθμοῦ ἀνθρώπων, ὥστε αὐτόθι αἱ στάσεις ἠδύνατο νὰ διακωλύωνται, καὶ ἐπὶ τέλους ἀνὴρ φιλόδοξος καὶ ἰσχυρὸς ἠδύνατο, δι' εὐαρίθμων μισθοφόρων, νὰ ἀνατρέψῃ τὰ καθεστῶτα καὶ νὰ μοναρχήσῃ. Ὁ Σόλων ἐνόμισεν ὅτι ὕλει προλάβει τὸ κακὸν τοῦτο, ἐπιβάλλων εἰς ἕκαστον πολίτην τὸ καθήκον, ἅμα προκλύψῃ στάσεις, νὰ συντάσσεται μετὰ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης μερίδος· ὁ Σόλων ἠλπισεν ὅτι, τῶν πλείοτέρων πολιτῶν προς-

τεθέντων εἰς τὴν ἀγαθωτέραν μερίδα, αὕτη θέλει ὑπερισχέσει, ὅτι
 δὲ καταπαύσει οὕτω ἡ ἔρις. Ἄλλ' ἡ πείρα εἶχεν ἀποδείξει, ὅτι
 νόμος τοῦ Σόλωνος, καίτοι ἐπιβάλλων ποινὴν ἀτιμίας εἰς τὸν ἀδικ-
 φοροῦντα πολίτην, δὲν ἴσχυσε νὰ νικήσῃ τὴν συνήθη τῶν ἀνθρώπων
 νωθρότητα, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ, ὡς φαίνεται, ἡ ποινὴ ἐκείνη ἦτο ἀπὸ
 ἀπειλῆ καὶ οὐδέποτε σπουδαίως ἐφηρμόσθη· τοῦτου ἕνεκα ἡ μετὰ
 Λυκούργου, Μεγακλέους καὶ Πεισιστράτου ἔρις διήρκεσεν ἐπὶ εἰκοσι
 ἔτη, καὶ ἐπὶ τέλους ἐπέφερε τὴν ὀριστικὴν παγίωσιν τῆς τοῦ Πεισιστρά-
 του τυραννίδος. Ὁ Κλεισθένης λοιπὸν ἐνόμισεν ἀνγκυαῖον νὰ εὐρί-
 ῃ ἕτερός τις τρόπος θεραπείας· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐκάνόνισε τὰ τοῦ ὀστρακι-
 σμοῦ, ὡς προεῖρηται, ὅστις τῶνόντι, συνδυαζόμενος μετὰ τῆς βαθμιαίας
 ἀναπτύξεως τοῦ δημοσίου πνεύματος, ἀπῆλλαξε τελευταῖον τὴν πᾶν
 ἀπὸ τοῦ μεγάλου τῆς τυραννίδος δεινοῦ. Ἄλλ' ὁ ὀστρακισμὸς ἐφηρ-
 μόσθη ἐνίοτε ἀδίκως· δὲν τὸ ἄρνούμεθα, εἰ καὶ οἱ λέγοντες τοῦτο καί ἔχον-
 τες συνήθως πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἐξορίαν τοῦ δικαίου Ἀριστείδου, λη-
 σμονοῦσιν, ὅτι αὐτὸς ὁ Ἀριστείδης εἶπε ποτὲ, ἐκ τῆς ἐκκλησίας τοῦ
 δήμου ἀπερχόμενος, ὡς οὐκ ἔστι σωτηρία τοῖς Ἀθηναίων πράγμασι, εἰ
 μὴ καὶ Θεμιστοκλέα καὶ αὐτὸν εἰς τὸ βάραθρον ἐμβάλοιν· ἔστω ὅμως
 ὅτι ἀδίκως ἐνίοτε ἐφηρμόσθη ὁ ὀστρακισμὸς. Ἀλλὰ τίνας ἀνθρωπίνους
 θεσμοθεσίας δὲν ἐγένετο κατάχρησις; Καὶ ὅταν συλλογισθῶμεν, ὅτι εἰς
 πολλὰς νεωτέρας ἐπικρατείας, καὶ εἰς αὐτὰς τὰς κάλλιστα κυβερνησι-
 νας, εἰς τὴν Γαλλίαν, εἰς τὴν Ἀγγλίαν αὐτὴν, πολλάκις ἐπίσημοι ἄν-
 δρες, εἴτε ἀνήκοντες εἰς πεπτωκότα βασιλικὰ γένη, εἴτε καὶ ἄλλοι, ἐξω-
 ρίσθησαν ἄνευ οὐδεμιᾶς προηγουμένης κοινῆς συζητήσεως καὶ ἀποφα-
 σεως· ἐξωρίσθησαν διὰ βίου, αὐτοὶ τε καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν, αἱ δὲ
 περιουσίαι αὐτῶν ἐδημεύθησαν· ἀντιπαρὰβάλωμεν δὲ ταῦτα πάντα πρὸς
 τὰς διατάξεις τοῦ ὀστρακισμοῦ, καθ' ἃς ἵνα ἐξορισθῇ τις ἀπῆρτετο πρὸς
 εἰσαγωγικὴ ἀπόφασις τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἔπειτα παλιν
 ὀριστικὴ ἀπόφασις 6000 τοῦλάχιστον ψήφων· ἡ δ' ἐξορία δὲν διήρκει
 εἰμὴ ὀλίγα ἔτη, οὐδ' ἐπέφερε τὴν δήμευσιν τῆς περιουσίας, δὲν δυνα-
 μεθα, τῇ ἀληθείᾳ, εἰμὴ νὰ θαυμάσωμεν τὴν μετριοπλίθειαν τῶν προ-
 πατόρων ἡμῶν.

Πᾶσαι λοιπὸν αἱ διὰ τοῦ Κλεισθέους ἐνεργηθεῖσαι μεταρρυθρίσεις
 σκοπὸν κύριον εἶχον νὰ ἀποτρέψωσιν, ὅσῳ δυνατόν, τὴν ἀνόρθωσιν τῆς
 τυραννίδος· τοῦτο διὰ τῆς ὀχυρώσεως τοῦ Σολωνείου πολιτεύμα-

τοι, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας περιεστέλλετο πολὺ ἡ ὑπεροχὴ τῶν ἀριστοκρα-
τικῶν. Ὅθεν ὁ Ἰσαγόρας καὶ οἱ περὶ αὐτόν, ἀγανακτήσαντες, ἐκάλεσαν
εἰς βοήθειάν των τὸν Κλεισθένην ὅστις δυσηρεστημένος ὦν ἐπίσης διὰ
τὰ γινόμενα καὶ ἐπιστρέψας προθύμως εἰς Ἀθήνας, μετὰ τινος μοίρας
τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, κατέλαβε τὴν πόλιν, ἠνάγκασε τὸν Κλεισθένη καὶ
700 οἰκογενείας ἐκ τῶν κυριωτάτων αὐτοῦ ὀπαδῶν, νὰ φύγῃσι καὶ
τότε ἐπεχείρησε νὰ διαλύσῃ τὴν νέαν βουλὴν τῶν 500 καὶ νὰ παρα-
δώσῃ τὴν ὅλην ἀρχὴν εἰς 300 φίλους τοῦ Ἰσαγόρου. Ἀλλ' ὁ δῆμος
τῶν Ἀθηναίων δὲν ἦτο πλέον ὁ δῆμος ἐκεῖνος ὃν ὁ Πεισίστρατος ἐξε-
νόηει διὰ 50 ῥοπαλοφόρων ἀνδρῶν. Ἐντὸς τῶν τελευταίων πεντήκοντα
εἰσῶν, ἡ ἠθικὴ καὶ ὕλική αὐτοῦ κατάστασις εἶχε παραδόξως βελτιωθῇ
ἡ τυραννὶς τῶν Πεισιστρατιδῶν εἶχε καταστήσει πᾶσαν τυραννίδα μιση-
τὴν ὅθεν, ἀποποιηθείσης τῆς βουλῆς τοῦ Κλεισθένους νὰ ὑποταχθῇ εἰς
τὴν περὶ τῆς διαλύσεως αὐτῆς ἀπόφασιν, τοσοῦτοι καὶ μετὰ τοσοῦτου
θάρρους συνέρρευσαν περὶ αὐτὴν πολῖται, ὥστε ὁ Κλεισθένης καὶ ὁ Ἰσα-
γόρας ὑπεχώρησαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἐπετράπη
εἰς αὐτοὺς νὰ ἀπέλθωσι μεθ' ὅλων τῶν Λακεδαιμονίων εἰς Σπάρτην.
Οἱ ὀπαδοὶ ὅμως τοῦ Ἰσαγόρου συνελήφθησαν, κατεδικάσθησαν καὶ ἐθα-
νατώθησαν, ὁ δὲ Κλεισθένης καὶ οἱ 700 ἐξόριστοι οἴκοι ἐν τῷ ἄμα ἀνε-
κλήθησαν, καὶ οὕτως ἐξησφαλίσθη ἡ τοῦ νέου πολιτεύματος ἐφαρμογή.

Τὰ αἰσθήματα τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ὑπερηφανείας, τὰ ὅποια ἐπεκρά-
τησαν τότε εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ τὴν τοιαύτην τῆς ἐλευθερίας ἀνάκτη-
τησιν, ζωγραφίζονται ζωηρότατα ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου. α' Ἀθηναί, λέγει,
ἰούσαι καὶ πρὶν μεγάλαι, τότε ἀπαλλαχθεῖσαι τυράννων, ἐγίνοντο μέ-
ζονες. . . . δηλοῖ δὲ οὐ κατ' ἐν μόνον, ἀλλὰ πανταχῇ, ἡ ἰσηγορίη ὡς
ἐστὶ χρεῖμα σπουδαῖον, εἰ καὶ Ἀθηναῖοι τυραννεύομενοι μὲν, οὐδαμοῦ
τῶν σφέας περιοικεόντων ἔσαν τὰ πολέμια ἀμείνουσι, ἀπαλλαχθέντες δὲ
τυράννων, μακρῷ πρώτοι ἐγένοντο. δηλοῖ ὦν ταῦτα, ὅτι κατεχόμενοι
μὲν ἐθελοκάκουν, ὡς δεσπότη ἐργαζόμενοι, ἐλευθερωθέντων δὲ αὐτὸς
ἐκαστος ἐκωτῇ προθυμέετο κατεργάζεσθαι. » Καὶ ἴσως μὲν ὁ Ἡρόδοτος
ἐκείνη ἐνταῦθα ὁπωςοῦν ἄδικος πρὸς τὸ παρελθόν· διότι τελευταῖον ἐπὶ
Πεισιστρατοῦ αἱ Ἀθηναί ἀνεδείχθησαν πολλῶν ἐκ τῶν περιοικούντων,
ὃν ὅχι ὅλων, ἰσχυρότεροι. Ἀλλ' ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας, γράφων ταῦτα,
εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ μεγάλα τῆς ἰσηγορίας κατορθώματα, τὰ ἐπελ-
θόντα κατὰ τὴν πέμπτην ἑκατονταετηρίδα· τοὺς κατὰ Περσῶν θριάμ-

βους, τήν ήγεμονίαν τών Ἀθηνῶν, τὰ δράματα τοῦ Αἰσχύλου, τὰ ἀριστοτεχνήματα τοῦ Φειδίου. Καί ἔπειτα ἡ συνετῶς διεξαγομένη ἐλευθερία, εἶναι ἀγαθόν τοσοῦτον μέγα, ὥστε ἐννοοῦμεν τῇ ἀληθείᾳ διατεταμένοι οἱ Ἀθηναῖοι ἡγάλλοντο καί ἐμεγαλαύχουν ἐπὶ τῷ κατορθώματι. τῶν μᾶλλον ὅσῳ ἐν τῷ ἅμα, ἐκτεθέντος τοῦ νέου πολιτεύματος εἰς δεινὴν δοκιμασίαν, ἐξῆλθον τροπαιοῦχοι ἀπὸ τοῦ πρώτου κινδύνου.

Τῶνόντι, ὁ Κλεομένης δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῇ τὴν ἐκθασιν ἐκείνη τῆς τῶν τυράννων καταλύσεως. Ναί μὲν καὶ ἀλλαχοῦ μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν τυράννων δὲν ἐπανῆλθον αἱ ἀρχαῖαι ἀποκλειστικαὶ ἀριστοκρατικαὶ ἀλλὰ τιμοκρατίαι, ὡς εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἡ τιμοκρατία ὅμως τῶν Ἀθηνῶν, μάλιστα μετὰ τὰς διὰ Κλεισθένους γενομένας μεταρρυθμίσεις, ἔρριπε προδήλως πρὸς τὴν δημοκρατίαν, διὰ τε τὴν κατάργησιν τῶν ἀρχαίων φυλῶν, καὶ τὴν ἐκ τοῦ φόβου κολόβωσιν τῆς ἀρχαίας τῶν εὐπατρίδων δυνάμεως, καὶ τὴν ὑπερβολικὴν τοῦ δήμου αὐξήσιν, καὶ τὸ μέγα πλῆθος τῶν δημοσίων ἀξιομάτων ὥστε οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἰδόντες ὅτι ἡ ἀρχαία ἀριστοκρατία δὲν δύναται νὰ ὑπερισχίσῃ, κατήντησαν νὰ πιστεύωσιν ὅτι καὶ αὐτῆς τῆς τυραννίδος ἡ ἀνθρώπις συνέφερον αὐτοῖς μᾶλλον ἢ νὰ ἐκείνην ἢ νὰ τὴν νύκτα τῶν πραγμάτων κατάστασις ἀνὰ λαβόντες, λέγει ὁ Πλάτων, ὡς ἐλεύθερον μὲν εἶναι τὸ γένος τὸ Ἀττικόν, ἰσορροπον τῷ ἐαυτοῦ ἂν γένοιτο, κατεχόμενον δὲ ὑπὸ τοῦ τυραννίδι, ἀσθενὲς καὶ πενιχρὸν εἶναι ἐτοιμόν.»

Ὅθεν ὁ Κλεομένης, ἅμα ἐπανελθὼν εἰς Σπάρτην, ἀπεφάσισε νὰ ἐκτελέσῃ τὴν τυραννὶν τῶν Ἀθηνῶν τὸν φίλον αὐτοῦ Ίσαγόραν καὶ ἐπὶ τούτῳ πρῶτην ἡδὴ φοράν, καθ' ὅσον ἠξέυρομεν, ἡ Σπάρτη συνέλεξε, ἐν ἔτει 506 πρὸ Χριστοῦ, τὸν στρατὸν τῶν Πελοποννησίων αὐτῆς συμμάχων τῶν Χαλκιδίων καὶ τῶν Βοιωτῶν, ὧν οἱ τελευταῖοι προθύμως ἐπέτασσοντο τῆς εὐκαιρίας ταύτης ἵνα ἐκδικηθῶσι τοὺς Ἀθηναίους διὰ τὴν προστασίαν τὴν ὁποίαν, ὡς εἶδομεν, οὗτοι εἶχον πρὸ μικροῦ ἀπονήκειν εἰς τοὺς ἀποσπάντας ἀπὸ τῆς βοιωτικῆς ὁμοσπονδίας Πλαταιεῖς. Ὁ Κλεομένης ἠλπίζεν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, ἀπανταχόθεν οὕτω προσβαλλόμενοι, θέλουσιν ὑποκύψει. Ἀλλὰ τὸ παράδοξον εἶναι ὅτι εἶχε συγκαλέσει τοὺς ἐντὸς τοῦ ἰσθμοῦ συμμάχους, μὴ ἀνακοινώσας εἰς αὐτοὺς προσηγομένως ἐπὶ τίνι σκοπῷ στρατεύονται ὅτε λοιπὸν ὁ πελοποννησιακὸς στρατὸς, ἀγόμενος ὑπὸ ἀμφοτέρων τῶν βασιλέων τῆς Σπάρτης, τοῦ

Κλεομένους καὶ τοῦ Δημαράτου, προεχώρησε μέχρις Ἐλευσίνος, καὶ ἰνόησε περὶ τίνας πρόκειται, δυσηρεστήθη πολὺ διὰ τὸ ἐπιχείρημα· καὶ πρῶτοι μὲν ἀπῆλθον οἱ Κορίνθιοι, ἔπειτα δὲ καὶ ὁ Δημάρατος, εἴτε διότι συνεμερίζετο τὴν κοινὴν ἀποδοκιμασίαν, εἴτε διότι εἶχεν ἀφορμὴν τινα ἄγνωστον διχονοίας πρὸς τὸν συμβασιλέα· ὥστε ἅπανα ἡ στρατιὰ αὐτὴ διελύθη μηδὲν πράξασα. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι, ἀπαλλαγέντες ὡς ἐκ τούτου ἀπροδοκῆτως τοῦ ἐπικινδυνότερου ἰχθροῦ, ἐτράπησαν κατὰ τῶν ἑλλων ἐνίκησαν κατὰ κράτος τοὺς τε Βοιωτοὺς καὶ τοὺς Χαλκιδικεῖς, καὶ ἐπειδὴ οἱ Δωριεῖς τῆς Αἰγίνης κάτοικοι ἠθέλησαν νὰ συμμαχήσωσιν ὡς αὐτῶς μετὰ τῶν Βοιωτῶν, οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεχείρησαν καὶ κατὰ τῆς ὕλιγαρχικῆς, τῆς πλουσίας, τῆς ἐμπορικῆς καὶ ναυτικῆς ταύτης νῆσου ἀγῶνα μακρὸν, ὅστις διήρκεσεν εἴκοσι περίπου ἔτη, διεκόπη ἐπ' αὐτῇ νειλημμένως ἕνεκα τῶν μεσολαβησάντων ἐν τῷ μεταξὺ μηδικῶν πολέμων, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐπέφερε τὴν κατὰκτησιν τῆς Αἰγίνης καὶ τὴν ἐξώσιν τῶν κατοίκων αὐτῆς.

Ἐν τούτοις ὁ Κλεομένης καὶ οἱ Σπαρτιάται, ἀγανακτοῦντες διὰ τὴν ἀδύναμιν ἀπὸ τῆς Ἐλευσίνος ὑποχώρησιν, ἀπεφάσισαν τότε νὰ ἀποκαταστήσωσιν αὐτὸν τὸν Ἰππίαν εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ἐπὶ τούτῳ τὸν προσεκάλεσαν, ἐν ἔτει 505 εἰς Σπάρτην, ὅπου συνεκάλεσαν καὶ ἅπαντας τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν συμμάχων αὐτῶν. Ἡ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος πρῶτον ὡς φαίνεται συγκροτηθεῖσα πελοποννησιακὴ συμμαχία ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης, ἔλαβεν ἤδη τὴν τακτικωτέραν μορφήν κοινῆς συνόδου, συζητούσης τὰ συμφέροντα τῆς χερσονήσου, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῆς πόλεως ἐκείνης. Ἀλλ' ἡ ἐκβασίς τῆς συζητήσεως ἐπέδειξεν, ὅτι αἱ ἄλλαι πόλεις δὲν εἶχον εἰς ἐτὶ καταντήσαι εὐπειθῆ τῶν Λακεδαιμονίων ὄργανα. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν Κορινθίων Σωσιχλῆς ἀπέκρουσε μετὰ πλείστης ζωηρότητος τὸ βούλευμα τῆς ἀνορθώσεως τῶν τριάντων ἐν Ἀθήναις· οἱ λοιποὶ σύμμαχοι ἡσπάσθησαν προθύμως τὴν γνώμην ταύτην τῶν Κορινθίων, ὥστε ὁ Ἰππίας, ἀφοῦ εἰς μάτην ἠγωνίσθη νὰ μεταπείσῃ τὴν συνέλευσιν, ἐπανῆλθεν ἄπρακτος εἰς Σίγειον, καὶ ἐζήτησεν ἐκεῖθεν σύμμαχον ἕτερον, φοβερώτερον, τὸν τότε βασιλέα τῶν Περσῶν Δαρεῖον, γενόμενος οὕτω εἰς τῶν πρωταιτίων τῶν ἐν ἀρχῇ τῆς ἀκολουθοῦ ἐκατονταετηρίδος ἐκραγόντων μεγάλων περσικῶν ἢ μηδικῶν πολέμων. Ὁ δὲ βασιλεὺς Δαρεῖος ἀνέλαβε τὴν προστασίαν τοῦ Ἰππίου τοσοῦτ' ἄλλοι, ὅσῳ οἱ Ἀθηναῖοι μετ' ὀλίγον εἶχον ἐπιχειρή-

σει νὰ βοηθήσῃσιν τὴν κατὰ τῆς περσικῆς κυριαρχίας ἐπανάστασιν τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐλληνίδων πόλεων. Διότι τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος δὲν περιωρίζετο, ὡς εἵπομεν ἤδη ἐν παρόδῳ, εἰς μόνην τὴν μεγάλην χερσονήσον ἣτις ἐκτείνεται πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Ἀκροκεραυνίων, καὶ τῆς ὁποίας συνεπληρώσαμεν ἤδη τὴν εἰκόνα κατὰ τοὺς πρώτους ἱστορικοὺς χρόνους, ἀλλ' ἐξηπλώθη πρωϊμώτατα καὶ εἰς τὰ παρ' αὐτὴν κειμένας, καὶ εἰς ἄλλας ἀπωτάτας χώρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Ἀποικίαι. Ἡθικὴ ἐνότης τοῦ ἔθνους

Κυριωτάτη τοῦ ἔθνους ἐστία καὶ μητρόπολις ἦτο βεβαίως ἡ μεταξὺ Ὀλύμπου καὶ Μαλείας χερσονήσος· ἐνταῦθα ἦτο ἡ κατοικία τῶν θεῶν αὐτοῦ· ἐνταῦθα ἦσαν τὰ κυριώτατα θρησκευτικὰ, κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ αὐτοῦ καθιδρύματα· ἐνταῦθα ἔκειντο αἱ δύο πόλεις, Σπάρτη καὶ Ἀθῆναι, περὶ αἷς συγκεφαλαιοῦται κατὰ μέγα μέρος ὁ πρῶτος, ὁ ἀρχαιότερος, ὁ μέχρι τῶν μακεδονικῶν χρόνων ἐλληνισμός. Καὶ ἡ κυρία αὕτη τοῦ μεγάλου ἐλληνικοῦ οἴκου ἐστία εἶχεν ἑκτασιν καὶ εὐφορίαν ἱκανὴν νὰ διαθρέψῃ ὅλα αὐτοῦ τὰ τέκνα. Ἀλλὰ τὰ τέκνα ταῦτα οὔτε ὀλιγαρκῆ ἦσαν, οὔτε νωθρά· δὲν νῦχαριστοῦντο εἰς τὴν ἀνήκουσαν αὐτοῖς μερίδα τῆς πατρικῆς κληρονομίας, ἀλλ' ἐφιλοτιμοῦντο νὰ κατασκευάσωσιν ἰδίαν περιουσίαν. Ὅθεν δὲν ἐπαυσαν ἀνέκαθεν καὶ μέχρι τοῦ τέλους σχεδὸν τῶν πρώτων τούτων ἱστορικῶν χρόνων, ἀναχωροῦντα ἀπὸ τοῦ πατρικοῦ οἴκου, διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης, πρὸς ἀνατολάς, πρὸς μεσημβρίαν, πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς βορρᾶν, εἰς ἀναζήτησιν καλλιτέρας τύχης, καὶ κτίζοντα, ἀπανταχοῦ τῆς τότε γνωστῆς οἴκουμένης, ἀναριθμήτους ἀποικίας, ὧν τινες ἀπέβησαν ἰσχυρόταται, ἅπασαι δὲ ἐπενήργησαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον εἰς τὴν τύχην τῆς μητροπολεως.

Πρὸς ἀνατολάς τῆς Ἑλλάδος, μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐκτείνεται τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, τὸ ὁποῖον ἐκπαλαί ἦτο τοσοῦτον ἐλληνικόν, ὥστε οἱ προπάτορες ἡμῶν ἐκάλουν αὐτὸ ἡμετέραν θάλασσαν. καθ' ἡμᾶς θάλασσαν. Αἱ δύο αὐτοῦ ἄκται, πλησιάσασαι ἀμοιβαίως πρὸς βορρᾶν, σχηματίζουσι τὸν στεγνὸν τοῦ Ἑλληνισπόντου πορθμὸν· ἔπειτα

δὲ ἀποχωρίζονται αἰφνιδίως καὶ ἀναχωρήσασαι ἡ μὲν πρὸς δυσμὰς, ἡ δὲ πρὸς ἀνατολὰς, ἀνοίγουσι δεξαμενὴν μεγάλην, ἐν ἣ τὸ πέλαγος τοῦτο ἀπλουταὶ μέχρις οὗ, φθάσαν εἰς τὸν μεταξὺ τῆς πελοποννησιακῆς ἄκρας Μαλέας καὶ τῆς νήσου Κρήτης πορθμὸν, ἐκρέει δι' αὐτοῦ εἰς τὴν ἐπὶ μεγαλητέραν δεξαμενὴν τῆς μεσογείου θαλάσσης. Αἱ πολυάριθμοι νῆσοι, αἰτνες, ὡς ἐπίγειόν τινα ἀστερωπὸν οὐρανόν, κοσμοῦσι τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, δύνανται νὰ διακριθῶσιν εἰς τρία κυριώτατα συστήματα, τὰς νήσους, τὰς ἐξαρτωμένας ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου· τὰς νήσους, τὰς ἐξαρτωμένας ἀπὸ τῆς χερσονήσου τῆς μικρᾶς Ἀσίας, καὶ τὴν Κρήτην, ἥτις ἀποτελεῖ ἅμα μὲν τὸ μεσημβρινὸν μεταξὺ τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τῆς μεσογείου θαλάσσης σύνορον, ἅμα δὲ τὸ κυριώτατον τμήμα τῆς γεφύρας ἥτις συνάπτει πρὸς τοῦτο τὸ μέρος τὴν Εὐρώπην μετὰ τῆς Ἀσίας καὶ συμπληροῦται ἀφ' ἐνὸς διὰ τῶν Κυθήρων, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς Καρπάθου καὶ τῆς Ῥόδου.

Ὁ μακρὸς καὶ στενὸς σκελετὸς τῆς Εὐβοίας δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς συνέχεια τῶν ὄρειων σειρῶν τοῦ Πηλίου καὶ τῆς Ὀθρυος, αἰτνες, προβαίνουσαι πρὸς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, σχηματίζουσι προσέτι τὴν Ἀνδρῶν, τὴν Τήνων, τὴν Μύκονον, τὴν Δῆλον, τὴν Νάξον, τὴν Ἀμοργόν· πάλιν δὲ, ὡς συνέχεια τῆς τοῦ Σουνίου ἄκρας λογίζονται ἡ Κέως, ἡ Κύβος, ἡ Σέριφος, ἡ Φολέγανδρος, ἡ Σίκινος, ἡ Γύαρος, ἡ Σύρος, ἡ Πάρος καὶ ἡ Ἀντίπαρος· τελευταῖον ἡ Κίμωλος, ἡ Μῆλος καὶ ἡ Θήρα· πρόκειψαν μᾶλλον ἀπὸ τοῦ πυθμένος τῆς θαλάσσης, δι' ἡφαιστειῶν ἐκρήξεων. Αἱ νῆσοι αὗται, πλὴν τῆς Εὐβοίας, ὠνομάζοντο τὸ πάλαι Κυκλάδες καὶ Σποράδες· καὶ Κυκλάδες μὲν ἰδίως ἐλέγοντο αἱ ἀμέσως τὴν ἱερὰν τῆς Δήλου νήσον περικυκλοῦσαι· Σποράδες δὲ αἱ μᾶλλον διεσπαρμέναι καὶ μεμονωμέναι. Ἀλλ' ἤδη ἐν τῇ ἀρχαιότητι δὲν ἐπεκράτει πολλὴ ἀκρίβεια περὶ τὴν χρῆσιν καὶ τὴν διάκρισιν τῶν ὀνομάτων· οὕτως· σήμερον δὲ ἀπασαί αἱ νῆσοι ἐκεῖναι ὀνομάζονται Κυκλάδες. Πρὸς τοῦτοις τὸ πάλαι αἱ νῆσοι αὗται, τοῦλάχιστον ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἐλέγοντο κατοικοῦμεναι, ὡς καὶ ἡ Εὐβοία, καὶ ἡ Ἀττικὴ, ὑπὸ τῆς ἰωνικῆς φυλῆς· ἐξαιρέσει τῶν Στύρων καὶ τῆς Καρύστου τῆς Εὐβοίας, καὶ τῆς νήσου Κύθνου, ὧν οἱ κάτοικοι ἐλέγοντο Δρύοπες, καὶ τῆς Μήλου καὶ τῆς Θήρας, αἰτνες ἦσαν ἀποικίαι τῆς Σπάρτης. Ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων, ἦτοι κατὰ τὴν ὀγδόην καὶ τὴν ἐβδόμην ἑκατονταετηρίδα πρὸ Χριστοῦ, ἐπιστηνύταται τῆς Εὐβοίας πόλεις

ἀναφαίνονται ἢ παρὰ τὸν στενότατον πορθμὸν τὸν χωρίζοντα τὴν νῆσον ἀπὸ τῆς Βοιωτίας Χαλκίς, καὶ ἢ πρὸς τὸ ἀνατολικονότειον τῆς Χαλκίδος, ἐπὶ τῆς αὐτῆς παραλίας κειμένη, Ἐρέτρια ἢ Χαλκίς καὶ ἡ Ἐρέτρια κατεῖχον τὸ πλεῖστον τῆς νήσου, ἢ δ' Ἐρέτρια καὶ τινες τῶν Κυκλάδων, τὴν Ἀνδρον, τὴν Τήνον, τὴν Κέω καὶ ἄλλας. Ὅπόσον δὲ πλούσιαι καὶ ἐμπορικαὶ ἦσαν ποτε αἱ δύο αὗται πόλεις, πολὺ βεβαίως πλουσιώτεραι καὶ ἐμπορικώτεραι τότε τῶν Ἀθηνῶν, μαρτυρεῖται πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκ τε τῶν πολυαριθμῶν ἀποικιῶν τὰς ὑποίας ἔδρυσαν, καὶ ἐκ τούτου, ὅτι τὸ εὐβοϊκὸν λεγόμενον τάλαντον, περὶ οὗ ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν, ἦτο ἐν χρήσει εἰς μέγα τῆς Ἑλλάδος μέρος. Ἐπεκράτει δὲ καὶ ἐν Ἀθήναις μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Σόλωνος διενεργηθείσης ἐλαττώσεως, κατὰ 27 τοῖς ἑκατόν, ὡς προεθέσαμεν. Ἐκτοτε προέκυψε τρίτον τάλαντον, τὸ ἄττικόν, διάφορον τοῦ τε αἰγινητικῆς καὶ τοῦ εὐβοϊκοῦ καὶ ἔχον ἀναλογίαν, πρὸς μὲν τὸ πρῶτον, ὡς 3 πρὸς 5, πρὸς δὲ τὸ δεύτερον, ὡς 18 πρὸς 25. Ἐν γένει δὲ ἀπὸ τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος μετεβλήθη ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων πρὸς τοῦτο τὸ μέρος τῆς Ἑλλάδος· ὅσω ὑψοῦνται αἱ Ἀθηναίαι, τόσω πίπτουσιν ἡ Χαλκίς καὶ ἡ Ἐρέτρια. Εἶδομεν πρὸ ὀλίγου τοὺς Χαλκιδεῖς κατατροπωθέντας ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, μετ' ὀλίγον δὲ θέλομεν ἰδεῖ ἅπασαν τὴν Εὐβοίαν καὶ ὅλας τὰς Κυκλάδας ὑποκυπτούσας εἰς τὴν ὑπερτάτην κυριαρχίαν τῶν Ἀθηνῶν. Ἐκ δὲ τῶν Κυκλάδων τούτων, ἰσχυροτάτη μὲν, κατὰ τοὺς ἀρχαιότερους ἱστορικοὺς χρόνους, ἦτο ἡ Νάξος, ἥτις, πλὴν τῆς ἀξιολόγου αὐτῆς ναυτικῆς δυνάμεως, συνεκρότει στρατὸν 8,000 ὁπλιτῶν καὶ ἐκυριάρχει τινῶν ἐκ τῶν ἄλλων νήσων· λαμπροτάτη δὲ πασῶν, ἢ σήμερον τοσοῦτον ἀφανὴς Δῆλος, διότι ἐνταῦθα ἐτελείτο μεγάλη περιουσία, εἰς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος, πανήγυρις, ἣς μετεῖχον πᾶσαι αἱ ἰωνικαὶ πόλεις, αἷ τε νησιωτικαὶ καὶ ἡπειρωτικαὶ. Ἡ πανήγυρις αὕτη ἤκμαζεν ἰδίως ἐν τῇ ἐβδόμῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, ὅτε καὶ περιγράφεται ὑπὸ τοῦ σωζομένου ὁμηρικῆς εἰς Ἀπόλλωνα ὕμνου. Τὸ πλῆθος τῶν συρρεόντων ἐκεῖ πλοίων, τὸ κάλλος τῶν γυναικῶν, ἡ πολυτέλεια τῶν κοσμημάτων αὐτῶν, οἱ ποικίλοι ἀθλητικοί, μουσικοί, ὀρχηστικοί ἀγῶνες, τὰ πάντα μαρτυροῦσι τὴν τότε εὐπορίαν καὶ εὐημερίαν τῶν ἰωνικῶν πόλεων· τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ χάρις καὶ ἡ εὐφροσύνη τῆς ἐορτῆς, ὥστε ὁ ποιητὴς ἀνακράζει, ὅτι θεωρῶν τις τοὺς Ἴωνας ἐνταῦθα ἡθροισμένους ἔλεγεν ὅτι οἱ μάκαρες ἐκεῖνοι· δὲν θέλουσιν οὔτε ἀποθάνειν οὔτε γηράσει ποτέ.

Φαίη κ' ἀθανάτους καὶ ἀγήρωσ ἔμμεναι αἰεὶ,
ὅς τὸτ' ἐπαντιάσει, ὅτ' Ἴλιονες ἄθροοι εἶεν.

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἡ τύχη ἔμελλε νὰ διαλύσῃ τὸ χρυσοῦν τοῦτο ὄνειρον τοῦ ποιητοῦ. Περί τὰ μέσα τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, αἱ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἰωνικαὶ πόλεις κατεκτῆθησαν κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Λυδῶν Κροίσου, ἔπειτα δὲ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Κύρου· ἐντεῦθεν, ἡ ἐν Δήλῳ πανήγυρις ἤρχισε νὰ παρακμᾷ, οὐδὲ ἀνέλαβε νέαν ζωὴν εἰμὴ διὰ τῶν Ἀθηναίων ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι.

Αἱ δὲ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐλληνικαὶ ἐκεῖναι ἀποικίαι, ὧν τοσάκις ἤδη ἐμνήσθημεν, ἔκειντο ἐπὶ τε τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς πρὸς τὴν Εὐρώπην νεούσης μεγάλης ταύτης Ἀσιανῆς χερσονήσου, καὶ ἐπὶ τῶν παρακειμένων νήσων, ὧν αἱ ἐπισημότεραι ἦσαν ἡ Λέσβος, ἡ Χίος, ἡ Σάμος καὶ ἡ Ρόδος. Αἱ ἀποικίαι αὗται ἰδρύθησαν πρὸ τῶν ἱστορικῶν χρόνων καὶ συνδέονται ὑπὸ τῆς παραδόσεως μετὰ τῶν θρυλουμένων μεγάλων ἐντὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἐπιδρομῶν, τῶν Θεσσαλῶν καὶ τῶν Βοιωτῶν, μάλιστα δὲ μετὰ τῆς κατακτῆσεως τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Δωριέων. Τρόντι, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἔνεκα τῆς κατακτῆσεως ταύτης, μία τῶν Ἀχαιῶν μοῖρα, ἐξελθοῦσα τῆς Πελοποννήσου εἰς Βοιωτίαν καὶ παραλαβοῦσα ἐντεῦθεν πολλοὺς κοινωνοὺς τῆς ἐπιχειρήσεως, διὰ τὴν συμβαίνουσαν τότε καὶ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἀναστάτῳσιν, ὡς ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ εἰσβολῆς τῶν Βοιωτῶν τῆς Θεσσαλίας, ἐπορεύθη διὰ τῆς τελευταίας ταύτης εἰς Θράκην, καὶ ἐκεῖθεν διαπεράσασα εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἔκτισεν εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου βόρεια ταύτης παράλια τὰς αἰολικὰς ἀποικίας, οὕτως ὀνομασθεῖσας, διότι οἱ Ἀχαιοὶ ἀνemίχθησαν καθ' ὁδὸν μετὰ πλείστων Βοιωτῶν καὶ Θεσσαλῶν, οἵτινες ἐθεωροῦντο ἀνήκοντες εἰς τὴν αἰολικὴν φυλὴν. Ἐτέρα δὲ Ἀχαιῶν μοῖρα ἐξέβαλεν ἀπὸ τῆς Αἰγιαλείας τῆς Πελοποννήσου, τοὺς Ἴωνας, μεταβάνας εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ οἱ ἐκ Μεσσηνίας ἐκχωρήσαντες Πύλιοι μετὰ τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν Νηλεϊδῶν, κατέφυγον ὡσαύτως εἰς τὴν Ἀττικὴν, ὅπου οἱ Νηλεῖδαι λέγονται καταλαβόντες καὶ αὐτὴν τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, διὰ Μελάνθου. Ἐντεῦθεν δὲ, διὰ τε τὴν συμφορῇσιν τοσούτου πλήθους, καὶ ἔνεκα διενέξεων τῶν παίδων Κόδρου τοῦ Μελάνθου, ἐγένετο μετ' οὐ πολὺ, εἰς τὰ πρὸς νότον τῶν αἰολικῶν ἀποικίων παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὰς περὶ ταῦτα νήσους,

ἡ μεγάλη ἰωνικὴ ἀποικία, ἡ οὕτω κληθεῖσα, διότι ὤρμησεν ἐξ Ἀθηνῶν, τῆς κατ' ἐξοχὴν ἰωνικῆς πόλεως. Τελευταῖον ἀπὸ τῶν δωρικῶν πόλεων τῆς Πελοποννήσου λέγονται ἐκπεμφθεῖσαι αἱ ἀποικίαι τῆς νοτιωτέρας ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου παραλίας τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν περὶ ταύτην νήσων.

Ὁ ἱστορικὸς ἔλεγχος τῶν παραδόσεων τούτων ἐγένετο ἤδη ἐν τοῖς κεφαλαίοις Β' καὶ Δ'. Ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, εὐρίσκομεν εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὰς περὶ τὰ παράλια ταῦτα νήσους, τρεῖς ἀποικιῶν ὁμάδας, αἵτινες ὀνομάζονται πρὸς βορρᾶν μὲν αἰολικαὶ ἀποικίαι, ἐν τῷ μέσῳ δὲ ἰωνικαί, πρὸς νότον δὲ δωρικαί. Αἱ ἀρχαιόταται αἰολικαὶ ἀποικίαι ἦσαν δώδεκα· Τῆμνος, Λήρυσσαι, Νέον τεῖχος, Κύμη, Αἰγαῖαι, Μύρινα, Γρόνεια, Κίλλα, Νότιον Αἰγιορέσσα, Πιτάνη καὶ Σμύρνη. Αἱ ἑνδεκα πρῶται ἔκειντο πλησιέστατα πρὸς ἀλλήλας καὶ ἦσαν πᾶσαι συμπετυκνωμέναι περὶ τὸν Ἑλαιτικὸν κόλπον, τὸν σήμερον λεγόμενον κόλπον τοῦ Σανδερλῆ ἢ Τσαντελῆ, ἐν ᾗ ἡ δωδεκάτη, ἡ Σμύρνη, ἔκειτο πρὸς νότον τοῦ ὄρους Σιπύλου, εἰς πολλὴν ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἀπόστασιν, διὸ καὶ πρῶτόν τινα ἀπεσπάρθη ἀπὸ αὐτῶν καὶ συνετάχθη μετὰ τῶν ἰωνικῶν. Παρεκτὸς τούτων αἰολικαὶ ἀποικίαι ἦσαν αἱ παρακειμεναι νῆσοι. Λέσβος, Τένεδος καὶ Ἑκατόννησοι, ἔτι δὲ πλείσται ἄλλαι πόλεις περὶ τὸ ὄρος Ἰδης, ἐν Τρωάδι, καὶ παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ εὐρωπαϊκῇ Θράκῃ, κτισθεῖσαι ἅπασαι ὑπὸ τῆς Λέσβου, καὶ τῆς Κύμης καὶ τῆς Τενέδου. Καὶ ἐκ μὲν τῶν πρεσβυτέρων ἡπειρωτικῶν ἀποικιῶν, ἀρχαιοτάτη καὶ ἰσχυροτάτη ἦτο ἡ Κύμη, ἐκ δὲ τῶν νησιωτικῶν, μάλιστα λόγου ἄξια ἡ Λέσβος ἥτις εἶχε κατ' ἀρχὰς ἑξὶ πόλεις· Μιτυλήνην, Μήθυμναν, Ἀντισσαν, Ἐρεσσόν, Πύρραν καὶ Ἀρίσβαν, μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν τῆς τελευταίας ὑπὸ τῶν Μηθυμναίων, τὰς λοιπὰς πέντε, ἐξ ὧν ἐπιφανεστάτη ἦτο ἡ Μιτυλήνη, περὶ ταύτης διεσώθησαν καὶ ἱστορικαὶ τινες εἰδήσεις ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἑκτῆς. Ἡκομᾶζον τότε ἐν Μιτυλήνῃ ὀνόματα περίφημα, Πιττακὸς, εἰς τῶν ἐπιτάσοφῶν τῆς Ἑλλάδος, ὁ λυρικὸς ποιητὴς Ἀλκαῖος, καὶ ἡ Σαπφώ, περὶ ἧς καὶ σήμερον δυνάμεθα νὰ ἐπαναλάβωμεν μέχρι τινὸς ὅτι ἔλεγον ἤδη οἱ ἀρχαῖοι· «θαυμαστόν τι χρῆμα· οὐ γὰρ ἴσμεν ἐν τῷ τοσούτῳ χρόνῳ τῷ μνημονευομένῳ φανεῖσάν τινα γυναῖκα ἐνάμιλλον ἐκείνην, οὐδὲ κατὰ μικρὸν, ποιήσεως χάριν.» Ἀλλὰ συγχρόνως καὶ πολλαὶ ἐπεκράτουν ἐν

Μιτυληνῆς ἔριδες καὶ πολλοὶ ἀλληλοδιαδόχως ἀνεφάνησαν τύραννοι, μέ-
χρς οὐ οἱ Μιτυληναῖοι ἐπέτρεψαν τὰ πράγματα εἰς τὸν Πιττακόν, ἀνα-
γορεύσαντες αὐτὸν ἐπὶ δέκα ἔτη αἰσυμένητην, ὃ ἐστὶν ἀπόλυτον ἄρχοντα
τῆς πόλεως. Ὁ Πιττακὸς εἶχεν ἤδη διαπρέψει εἰς τινα πρὸς τοὺς Ἀθη-
ναίους πόλεμον, περὶ τοῦ Σιγείου, προγενέστερον, ὡς φαίνεται, τοῦ προ-
αναφερθέντος ἐπὶ Πεισιστράτου πολέμου. Ὁ Πιττακὸς, ἄγων τότε τὸν
στρατὸν τῶν Μιτυληναίων, ηὐτύχησε νὰ θανατώσῃ, ἐν μονομαχίᾳ, τὸν
στρατηγὸν τῶν Ἀθηναίων Φρύωνα· ἀλλ' ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησεν ἀμ-
φίροπος, καὶ ποτε, τραπέντων τῶν Μιτυληναίων, ὁ Ἀλκαῖος, ὅστις
συνηγωνίσθη μετ' αὐτῶν ὡς ὑπλίτης, ἔφυγε μετὰ τῶν ἄλλων, ρίψας τὰ
ὄπλα, τὸ δὲ παραδοξότερον, εἶχε τὴν ἀφέλειαν νὰ δημολογήσῃ, ἐν μίᾳ
τῶν ὧδων αὐτοῦ, τὸ ἀτύχημα, ὅπως προγενέστερός τις Ἑλλήν ποιη-
τὴς ὁ Ἀρχίλοχος, καὶ ἄλλος μεταγενέστερος ξένος, ὁ Λατίνος Ὀρά-
τιος, ἐνῷ ἂν τοιαύτη συμφορὰ συνέβαινεν εἰς τὸν φιλοτιμότερον Τυρ-
ταίον, δὲν ἤθελε βεβαίως οὗτος ἐπιζῆσει. Ὁ δὲ Πιττακὸς, γενναῖος
ἀναδειχθεὶς ἐν πολέμῳ, ἐφημίσθη καὶ ἐν εἰρήνῃ διὰ τὴν σύνεσιν αὐτοῦ
καὶ τὴν χρηστότητα, ρυθμίσας μὲν ἐπιεικῶς τὰ πράγματα, ἀποθέσας
δὲ μετὰ τὴν δεκαετίαν τὴν ἀρχὴν ἂν καὶ πικρότατα λοιδορῆται ὑπὸ
τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ ἀντιπάλου Ἀλκαίου, εἰς τὰ στασιωτικὰ καλούμενα
τούτου ποιήματα. Ἀλλ' ὁ Πιττακὸς δὲν ἐφρόντισεν, ὡς ὁ σύγχρονος,
καὶ, καθὰ λέγεται, φίλος αὐτοῦ Σόλων, νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν μέλλουσαν
τῆς πατρίδος του τύχην δι' ἐπιτηδεῖας τοῦ πολιτεύματος διορθώσεως·
ἐξ οὗ συνάγεται πάλιν ἡ τοῦ Σόλωνος ὑπεροχή. Τί δ' ἀπέγιναν τὰ
κατὰ τοὺς Μιτυληναίους μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πιττακοῦ, τὸν συμ-
βάντα κατὰ τὴν 52 ὀλυμπιάδα, ἥτοι μετὰ τοῦ 572 καὶ 568 ἐτους
πρὸ Χριστοῦ, ἄδηλον.

Δώδεκα ἦσαν καὶ αἱ πρὸς νότον τῶν αἰολικῶν κείμεναι ἰωνικαὶ πό-
λεις: Φώκαια, Κλαζομεναί, Χίος, Ἐρυθραί, Τέως, Λέβεδος, Κολοφών,
Ἐφέσος, Σάμος, Πριήνη, Μυοῦς, Μίλητος. Αἱ πόλεις αὗται συνεδέοντο
πρὸς ἀλλήλας διὰ κοινοῦ ἱεροῦ, τὸ ὅποιον ἐκεῖτα πρὸς βορρᾶν τῆς ἄκρας
Μυκάλης, πλησίον τῆς Πριήνης, μεταξύ Ἐφέσου καὶ Μιλήτου, καὶ ἦτο
καθωσιωμένον εἰς τὸν Ποσειδῶνα· ἀλλ' ὁ δεσμὸς οὗτος ἦτο θρησκευτι-
κὸς μᾶλλον ἢ πολιτικός, ὥστε αἱ ἰωνικαὶ πόλεις ἤκμασαν διὰ τῆς ἰδίας
ἐκάστη ἐνεργείας, καὶ ὄχι διὰ κοινῆς συμπράξεως. Μεγίστη δὲ καὶ ἀξιο-
λογωτάτη πασῶν ἀνεδείχθη ἡ Μίλητος, μάλιστα διὰ τὸ ἐμπόριον αὐτῆς.

Τὸ ἐμπόριον τοῦτο ἐγένετο ἰδίως εἰς τὸν Εὐξείνιον πόντον, εἰς τοῦ ὁποῖου τὰ παράλια οἱ Μιλήσιοι ἔκτισαν περὶ τὰς ἑκατὸν νέας ἀποικίας. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ξηρὰς, αἱ ἐμπορικαὶ τῆς Μιλήτου σχέσεις ἐξετείνοντο μέχρι τῶν ἐνδοτάτων τῆς Ἀσίας. Εἶχε δὲ ἡ πόλις αὕτη τέσσαρας λιμένας καὶ ἐξαίρετον δύναμιν, διατελέσασα ἐπὶ τινὰ χρόνον τὸ μέγιστον ἐλληνικὸν ἐμπορεῖον, μηδὲ παραχωροῦσα τὰ πρωτεῖα καθ' ὅλην τὴν μεσόγειον, εἰμὴ εἰς μόνην τὴν Καρχηδόνα. Ἐνῷ δὲ οἱ Μιλήσιοι ἐμπορεύοντο πρὸς βορρᾶν ἰδίως καὶ πρὸς ἀνατολὰς, οἱ Φωκαεῖς ἐναυτίλλοντο μᾶλλον πρὸς δυσμὰς, εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὰς νήσους τῆς μεσογείου, ὅπου ἔκτισαν νέας ἄλλας ἀποικίας.

Πάλιν δὲ, πρὸς νότον τῶν ἰωνικῶν ἀποικιῶν, ἔκειντο αἱ δωρικά ἀποικίαι, τελοῦσαι κατ' ἀρχὰς ἐξάπολιν ὁμοσπονδίαν, περὶ τὸ κοινὸν ἱερὸν τοῦ Τριοπίου Ἀπόλλωνος, τὸ ὁποῖον ὑφῆυτο ἐπὶ τοῦ Τριοπίου ἢ ἱεροῦ ἀκρωτηρίου, τοῦ ἀποτελοῦντος τὴν νοτιοδυτικωτάτην ἄκρην ὅλης τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Αἱ μετέχουσαι τοῦ ἱεροῦ πόλεις ἦσαν ἐπὶ μὲν τῆς στερεᾶς ἡ Ἀλικαρνασσός καὶ ἡ Κνίδος, ἐπὶ δὲ τῶν νήσων ἡ Κῶς καὶ αἱ τρεῖς τῆς Ῥόδου πόλεις, Λίνδος, Ἰαλυσός καὶ Κάμειρος, διότι ἡ πόλις Ἀλικαρνασσός ἀπεκλείσθη ἔπειτα τοῦ κοινοῦ ἱεροῦ, διὰ τινὰ πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα ἀσέβειαν ἐνὸς τῶν πολιτῶν αὐτῆς· ὥστε ἡ ὁμοσπονδία ἐμείνε πεντάπολις. Ὑπῆρχον δὲ περὶ τὰς χώρας ταύτας καὶ ἄλλαι πολλαὶ δωρικά πόλεις, καίτοι μὴ μετέχουσαι τοῦ κοινοῦ ἱεροῦ· ἐπὶ μὲν τῆς στερεᾶς ἡ Μύνδος, ἡ Φάσηλις, ἐπὶ δὲ τῶν παρακειμένων νήσων, ἡ Ἀστυπαλαία, ἡ Κάλυμνα, ἡ Νίσυρος, ἡ Κάρπαθος, ἡ Σύμη, ἡ Τήλος, ἡ Κάσος, ἡ Χαλκεία καὶ ἄλλαι.

Πᾶσαι αὗται αἱ ἀποικίαι, μάλιστα δὲ αἱ ἰωνικαὶ, καὶ κατὰ δεῦτερον λόγον αἱ αἰολικαὶ, ἐπέδωκαν ὅχι μόνον εἰς τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν ναυτιλίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ποίησιν, τὸν πεζὸν λόγον, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν τέχνην· περὶ τὰ πλείστα δὲ τούτων ἡσχολήθησαν καὶ νηδοκίμησαν πρωϊμώτερον τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἰδίως διότι ἔλαβον πρωϊμωτέραν σχέσιν μετὰ τοῦ ἀρχαιότερου ἀνατολικοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ ἀρχαιότατοι ἐπικοί καὶ λυρικοὶ ποιηταὶ ἀνήκουσιν εἰς τὰς ἀποικίας ταύτας, ἢ εἰς τὰς πρὸς ἐκεῖνας συγγενεστάτας νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους· Ὀμηρος, Στасίνος, Ἄσιος, Λέσχης, Πείσανδρος, Ἀρχίλοχος, Ἀλκαῖος, Σαπφώ, πλείστοι ἄλλοι. Ἀλλὰ καὶ ὁ πρῶτος, ὡς λέγεται, γράψας εἰς πεζὸν

λόγον, ἐν τῇ ἑκτῇ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, Φερεκύδης, ἐγεννήθη εἰς Σύρον, Ἴων λογιζόμενος τό τε γένος καὶ τὴν παιδείαν· ἀρχαιοτάτος δὲ λογογράφος, ὡς ὠνομάζοντο μέχρι τοῦ Ἡροδότου οἱ ἱστορικοὶ ἦτο Κάδμος ὁ Μιλήσιος· καὶ ὀνομαστότατοι ἐπίσης ὑπῆρξαν ὁ Μιλήσιος ὡς αὐτὸς Ἐκαταῖος καὶ ὁ Λέσβιος Ἑλλάνικος, ἃν καὶ τὰ συγγράμματα αὐτῶν δὲν περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς. Ἐνταῦθα πρὸς τούτοις ἐγένοντο, ἐν τῇ ἑκτῇ ἑκατονταετηρίδι, τὰ πρῶτα τῆς ὑψηλοτέρας φιλοσοφίας δοκίμια, ἥτις ἀνηρεύνησε τὴν ἀρχὴν τῶν πραγμάτων καὶ παρεξστράπη μὲν εἰς πολλὰς πλάνας, ἀλλὰ διὰ τοῦ ζητητικοῦ αὐτῆς πνεύματος προπαρεσκεύασε τὴν ὁδὸν τῆς βραδύτερον ἐπελθούσης ἀληθεστέρας ἐπιστήμης· οὕτω Θαλῆς ὁ Μιλήσιος ὑπῆρξεν ὁ πατὴρ τῆς ἰωνικῆς φιλοσοφίας, Σάμιος δὲ ἦτο ὁ Πυθαγόρας, ὁ πατὴρ τῆς ἰταλικῆς σχολῆς, καὶ Κολοφώνιος ὁ Σενοκράτης, ὁ τῆς ἐλεατικῆς φιλοσοφίας ἀρχηγέτης. Ἐνταῦθα ἐπὶ τέλους παρήχθησαν τὰ πρῶτα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς ἔργα, αἵτινες ἔμελλον βραδύτερον τοσοῦτον λαμπρῶς νὰ τελειοποιηθῶσιν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι. Ὁ χῖος Γλαῦκος λέγεται ἐπινοήσας τὴν τέχνην τῆς τοῦ σιδήρου χωνεύσεως, καὶ ὁ Σάμιος Ῥοῖκος ἢ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεόδωρος, φημίζεται ὡς εὐρέτης τῆς χυτῆς διαμορφώσεως τοῦ χαλκοῦ· ἀμφοτέρω δὲ ταῦτα ἀποδίδονται εἰς χρόνους ὀλίγον τοῦ 600 ἔτους προγενεστέρους. Καὶ οἱ δύο ἀρχαιοτάτοι ἑλληνικοὶ ναοὶ ἦσαν ὁ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Ἐφέσῳ καὶ ὁ τῆς Ἥρας ἐν Σάμῳ, ὧν ὁ πρῶτος ἤρξατο κατασκευαζόμενος ὑπὸ τοῦ Σαμίου Θεοδώρου μικρὸν πρὶν τοῦ 600 ἔτους, ὁ δὲ δεύτερος ὑπὸ τοῦ Σαμίου Ῥοῖκου, περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους. Ὡστε τὰ πρῶτα μεγάλα οἰκοδομήματα τῶν Ἀθηναίων, ἐπὶ Πεισιστράτου, εἶνε μεταγενέστερα.

Ἀλλ' αἱ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἑλληνικαὶ αὐταὶ ἀποικίαι δὲν ἤδυνήθησαν νὰ ἰδρυθῶσι καὶ δὲν εἶχον ἀκμάσει ἐν ἀνάσει ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον εἰμὴ διότι οἱ ἰθαγενεῖς τῶν χωρῶν τούτων κάτοικοι συνέκειντο ἐκ πολλῶν μικρῶν ἐθναρίων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀλληλομαχούντων. Ἀρμυρῶς προέκυψεν ἐνταῦθα μεγαλῆτερόν τι καὶ ἰσχυρότερον κράτος, αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ἔμελλον νὰ κινδυνεύσωσι τὸν ἔσχατον κίνδυνον, διότι μὴ οὐσαι, ὡς εἶδομεν, συνδεδεμέναι δι' οὐδενὸς στενοῦ πολιτικοῦ δεσμοῦ, μὴ ἀποτελοῦσαι ἐν κράτος συμπαγές, ἔμελλον νὰ ἐκτεθῶσι, διηρημέναι καὶ μεμονωμέναι, εἰς τὰς προσβολὰς ἀντιπάλου κραταιοτέρου. Τοῦτο συνέβη περὶ τὰ μέσα τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, ὅτε Ἰβασίλευεν, ἀπὸ

τοῦ 559 μέχρι τοῦ 546 τῆς Λυδίας, χώρας παρακειμένης εἰς τὰς ἰωνικὰς ἀποικίας, ὃ φιλόδοξος καὶ πολυθρύλητος διὰ τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ Κροῖσος. Ἦδη τινὲς τῶν προκατόχων αὐτοῦ εἶχον ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν ἀποικιῶν τούτων, ἀλλὰ περισπασθέντες ὑπὸ ἄλλων πολεμίων ἤναγκάσθησαν νὰ συνδιαλλαγῶσι πρὸς αὐτάς. Ὁ δὲ Κροῖσος ἀπέβη εὐτυχέστερος. Εἰς μάτην ὁ Θαλῆς ὁ Μιλήσιος, ὅστις δὲν ἡσχολεῖτο μόνον περὶ φιλοσοφικὰ θεωρήματα, ἀλλ' εἶχε πολλὴν πείραν καὶ τῶν πρακτικωτέρων πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν συμφερόντων, διὸ καὶ συγκατελέχθη μεταξὺ τῶν ἑπτὰ σοφῶν τῆς Ἑλλάδος, εἰς μάτην προέτρεψεν αὐτὸν τοὺς ὁμογενεῖς νὰ συγκροτήσωσιν εἰς Τέων, ὡς κεντρικωτέραν πόλιν, κοινὸν τῶν Ἰώνων βουλευτήριον, εἰς ὃ αἱ λοιπαὶ πόλεις νὰ ὑποτάσσωνται ὡς ἀπλοὶ δῆμοι, ὅπως ἐγένετο ἐν τῇ Ἀττικῇ ἐπὶ Θησεῖος· ἡ φωνὴ αὐτοῦ δὲν εἰσηκούσθη, καὶ οἱ Ἴωνες προετίμησαν νὰ διατηρήσωσι τὴν χαλαρὰν αὐτῶν ἡμοσπονδίαν, ἥτις, ἀνάλογος οὖσα τῆς ἀργολικῆς, ἐμειλε νὰ πάθῃ ἀπὸ τῶν ἰσχυροτέρων γειτόνων, ὅτι καὶ ἐκείνη ἀπὸ τῆς Σπάρτης. Ὁ Κροῖσος, προσβαλὼν ἀλληλοδιαδόχως καὶ ἀνὰ μίαν ἀπὸ τὰς ἰωνικὰς, αἰολικὰς καὶ δωρικὰς ἀποικίας, καθυπέταξεν αὐτάς καὶ κατέστησεν ὑποτελεῖς φόρου καὶ καθήρεσε τὰ τείχη αὐτῶν· μόναι αἱ νῆσοι διέφυγον τὴν κυριαρχίαν του. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦ Κροίσου τὸ κράτος ἐμελλε νὰ διαρκέσῃ πολὺ. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους ἤρχισαν σχηματιζόμενον, ὑπὸ τὸν μεγαλειπήβολον Κύρον, εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας, κράτος ἕτερον, τὸ ὅποιον προέκειτο οὐ μόνον τὸ βασιλείον τῆς Λυδίας νὰ καταβάλῃ, ἀλλὰ καὶ ἀπάσης τῆς μέσης καὶ δυτικῆς Ἀσίας νὰ κυριαρχήσῃ· ἐξετάθη δὲ μέχρι τῆς λιθυκῆς μὲν ἐρήμου, ἐν τῇ Ἀφρικῇ, μέχρι τοῦ Ὀλύμπου δὲ, ἐν τῇ Εὐρώπῃ, καὶ ἀπέβη τὸ ἰσχυρότατον πολιτικὸν οἰκοδόμημα τῶν ὅσα μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Εἶδομεν ὅτι περὶ τὸ 547 ἔτος ὁ Κροῖσος, κινδυνεύων ἀπὸ τοῦ Κύρου, ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν τῶν Λακεδαιμονίων, οἵτινες ἠτοίμασθησαν τῶντόντι νὰ ἀπέλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, ὅτε ἔμαθον αἴφνης ὅτι ὁ Κύρος, προλαβὼν, κατέβαλε τὸν ἀντίπαλον. Τότε αἱ ἐλληνικαὶ ἀποικίαι ἐζήτησαν ὡσαύτως τὴν προστασίαν τῆς Σπάρτης κατὰ τοῦ νέου τούτου καὶ φοβεροῦ πολεμίου· ἀλλ' ἡ ὀλιγαρχία τῆς Σπάρτης ὠδηγεῖτο συνήθως εἰς τὰς πράξεις αὐτῆς ὑπὸ λόγων πολιτικοῦ συμφέροντος μᾶλλον ἢ ὑπὸ λόγων ἐθνικῆς φιλοτιμίας· ὅθεν ἐνῶ ἐδείχθη πρόθυμος νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τοῦ Κροίσου, ἀπὸ τὸν ὅποιον ἤλπιζε μεγάλας ἀμοιβὰς, ἀπεποιήθη νὰ δώσῃ ἐπικουρίαν τινὰ εἰς τοὺς κινδυνεύοντας ὁμογενεῖς.

ὥστε αἱ ἀποικίαι, ἐγκαταλειφθεῖσαι εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, ἀντέστησαν μὲν γενναίως, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ υποκύψωσι, πλὴν μεγάλης τῶν Τητῶν μοίρας, οἵτινες προετίμησαν τῆς ἐν τῇ πατρίδι δουλείας, τὴν ἀποδημίαν, καὶ ἀπῆλθον οἱ μὲν εἰς Θράκην, ὅπου ἔκτισαν τὰ Ἀδδῆρα, οἱ δὲ εἰς τὸν Κυμμέριον Βόσπορον, ὅπου ἔδρυσαν τὴν Φακαγορείαν· ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν Φωκαέων μετηνάστευσαν εἰς Κόρινθον, ἔκτισαν ἐν Ἰταλίᾳ τὴν Ἑλέαν καὶ κατεστάθησαν τελευταῖον εἰς Ματσαλίαν. Ὑπετάχθησαν δὲ εἰς τὸν Κύρον ὅχι μόνον οἱ ἐπὶ τῆς στενῆς τῆς Ἀσίας Ἑλληνες, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ νῆσοι, ἰδίως ἡ Λέσθος καὶ ἡ Χίος, πλὴν μόνως τῆς Σάμου, ἥτις μάλιστα βραδύτερον παραδόχως ἤκμασεν, ἐν τῇ ἑκατονταετηρίδι ταύτῃ, ὑπὸ τὸν τύραννον αὐτῆς Πολυκράτην. Ἐπὶ τέλους ὅμως κατέστη καὶ αὐτὴ ὑποτελής τῶν Περσῶν, εἰς τὰς παραμονὰς τῆς μεγάλης τῶν Ἰώνων ἐπαναστάσεως κατὰ Δαρείου, τοῦ τρίτου διαδόχου τοῦ Κύρου, ἐπαναστάσεως ἣτις ἐπέφερεν, ὡς προσέειπομεν, τοὺς μεγάλους μηδικούς πολέμους καὶ ἦν τοῦτου ἕνεκα ὠλομεν ἱστορήσει εἰς τὸ ἀκόλουθον βιβλίον.

Ἦδη δὲ, ἐξακολουθαῦντες τὴν περιοδείαν ἡμῶν εἰς τὰς ἐπιλοίπους ἑλληνικὰς χώρας, κατὰ τοὺς πρώτους τοῦτους ἱστορικούς χρόνους, ἐρχόμεθα εἰς τὴν μεγάλην νῆσον τὴν διαχωρίζουσαν, πρὸς μεσημβρίαν, τὰ Αἰγαῖον πέλαγος ἀπὸ τῆς μεσογείου θαλάσσης. Ὁ Ὅμηρος, ὅστις οὐδαμῶς τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἀναφέρει Δωριεῖς, μνημονεύει αὐτῶν ὅτε ὁμῶς περὶ Κρήτης ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ καὶ παρεκτός τούτων λέγει καποικούντας ἐνταῦθα Ἑτεόκρητας, Κυδωνας, Ἀχαιοὺς, Πελαγοὺς, Οἱ Δωριεῖς οὗτοι ἐπλεύσαν εἰς Κρήτην ἐκ Πελοποννήσου, μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν. Οὐ μικρὰ δὲ ὑπῆρχεν ἀναλογία μεταξὺ τῶν θεσμῶν τῆς Σπάρτης καὶ τῶν κρητικῶν θεσμῶν διότι καὶ εἰς τὰς κρητικὰς πόλεις, ὧν ἐπιφανέσταται καὶ μέγισται ἦσαν ἡ Κνωσσός, ἡ Γόρτυν, ἡ Κυδωνία, τὰ τοῦ πολίτου δικαιώματα εἶχε μίαν τις ἐπικρατοῦσα φυλὴ, τὴν ὅποιαν ἀπετέλουν μόνον οἱ ἐκ γενετῆς εἰς αὐτὴν ἀνήκοντες κατένταῦθα ὑπῆρχε τάξις ἀνθρώπων καλουμένων ὑπηκόων, τοὺς ὁποίους τιγὲς ἐξομοιοῦσι πρὸς τοὺς περαιοίους τῆς Σπάρτης, ἀν καὶ ἄλλοι φρονοῦσι μᾶλλον ὅτι περίοικοι ἐν Κρήτῃ δὲν ὑπῆρχον, οἱ δὲ λεγόμενοι ἐνταῦθα ὑπηκοοὶ ἦσαν τὸ γενικὸν ὄνομα ὑπὸ τὸ ὅποιον περιλαμβάνοντο οἱ διάφοροι δούλοι· οἱ μὲν γὰρ ἦν οἱ κοῖνοι τῆς πολιτείας, καὶ οἱ κλαρῶνται ἢ ἀφαμιῶνται, ἦν οἱ ἰδιαίτεροι τῶν πολιτῶν δούλοι. Πρὸς

τούτοις καὶ εἰς τὰς ἐν Κρήτῃ πόλεις, αἱ ἐκκλησίαι ἀπεφάσισον βεβαίως καὶ οὐ φήφω· ἡ ὁμηρικὴ βασιλεὺς καταργήθη μὲν, ἀλλὰ τὰ πραγματικὰ διετίποντο καθ' ἑκάστην πόλιν ὑπὸ δέκα ἐτησίων ἀρχόντων, καλουμένων Κόσμων, καὶ ἐχόντων ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τοὺς ἐφόρους τῆς Σπάρτης. Ὑπῆρχον δὲ καὶ Γερουσίαι, συγκείμεναι ἐκ 30 ἀνδρῶν, οἱ ἐν Σπάρτῃ, προχειριζομένων μὲν διὰ βίου ἐκ τῶν προδιατελεσάντων Κόσμων, ἀνευθύνων δὲ ὄντων καὶ ἀποφασίζόντων ὅχι κατὰ νόμους γὰρ πτοῦς, ἀλλὰ καὶ τὰ εἰθισμένα. Τὸ δὲ μάλιστα ἀξιοσημείωτον, καὶ εἰς τὰς κρητικὰς πόλεις οἱ πολῖται διητῶντο εἰς συσσίτια, καλούμενα ἐνταῦθα ἀνδρεῖα, καὶ διῆγον τὸν βίον περὶ γυμναστικὰς ἀσκήσεις περὶ πολεμικὰ ἔργα καὶ κυνηγέσια, καταλείποντες τὰς ἄλλας βιωτικὰς ἐργασίας εἰς τοὺς λοιποὺς τῆς χώρας κατοίκους. Κατὰ τὴν παρκοινον δὲ ὁμολογίαν τῶν ἀρχαίων, οἱ θεομοὶ τῆς Σπάρτης ἐν Κρήτῃ εἶχον τὴν ἀρχὴν αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ στρατιωτικὴ τῆς Σπάρτης πειθαρχία, καὶ ἡ ἰδιάζουσα ἀνατροφή ἣτις παρεσκεύαζεν αὐτήν, ἥ δὲν ἐπακράτησε ποτὲ εἰς τὰς κρητικὰς πόλεις, ἡ πρωϊμώτατα παρῆμελῆθη διὰ δὲ τοῦτο, καὶ ἴσως διότι ἡ κρητικὴ ὀλιγαρχία ἐσπερεῖτο τῆς ἐξουσίας συνέσεως, δι' ἧς μάλιστα ἐχαρακτηρίζετο ἡ σπαρτιατικὴ, οἱ θεομοὶ τῆς Κρήτης οὐδέποτε παρήγαγον τὰ θαυμάσια ἀποτελέσματα τῶν θεσμῶν τῆς Σπάρτης· αἱ κατὰ πόλεις ὀλιγαρχίαι περιῆλθον ἐν ἀμοιβαίας ἐρίδας· ἐπολέμουν δὲ καὶ πρὸς ἀλλήλας αἱ διάφοροι πόλεις οὐδεμίᾳ δὲ αὐτῶν ἔλαβεν ὑπερέχουσαν τινὰ τάξιν ἐν τῇ ἑλληνικῇ κόσμῳ. Καὶ ἐπεὶ δὲ ἀφ' ἑτέρου οἱ θεομοὶ ἐκεῖνοι κατ' οὐδὲν συνετέλουν εἰς τὴν ἐπίδοσιν τῆς γεωργίας, τῆς ἐμπορίας, τῆς βιομηχανίας, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης, εὐκόλως ἐξηγεῖται πῶς ἡ μεγάλη καὶ εὐφορὸς αὕτη νῆσος, ἣτις ἐπὶ τῶν μυθικῶν χρόνων εἶχε πολυειδῶς φημισθῇ, καὶ βραδύτερον, κατὰ τε τὸν μέσον αἰῶνα καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς πολλάκις διέπρεπεν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ, δὲν ἀνεδείχθη ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων, καὶ ἐν γένει κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἱστορικὴν περίοδον, ὅσον ἡδύνατο νὰ ἀναδειχθῇ ἄξια λόγου. Ὀλίγον ἐπενήργησεν ὁμοίως εἰς τὴν ὅλην τοῦ ἔθνους τύχην, ἐν τῇ ἀρχαιότητι, καὶ ἄλλη μεγάλη ἑλληνικὴ νῆσος, ἡ Κύπρος, ἣτις κεῖται ἐκτὸς τοῦ Αἰγαίου πελάγους, πρὸς νότον αὐτοῦ, παράρτημα οὖσα τῆς μεσημβρινῆς τάτης ἐπὶ τῆς Μεσογείου ἀσιανῆς χώρας, τῆς Συρίας. Εἰς χρόνους παναρχαίους, ἡ Κύπρος εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ τῶν Φοινίκων· βραδύτερον, ἂν καὶ ἄδηλον πότε, ἐκτίσθησαν ἐπὶ τῆς νήσου ταύτης ἡ Πάφος ἡ

Σελαμίς, τὸ Κίτιον καὶ ἄλλαι ἑλληνικαὶ πόλεις· ἀλλ' ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, ἡ Κύπρος ὑπετάχθη εἰς τοὺς Αἰγυπτίους, περὶ δὲ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης κατέστη ὑποτέλης τῶν Περσῶν· ὥστε θέλομεν πολλάκις λάβει ἀφορμὴν νὰ τὴν ἀναβρομεν ἐπὶ τῶν μηδικῶν πολέμων. Πολὺ σπουδαιότερα, ὡς πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν βίον, ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὴν βόρειον τῆς Ἀφρικῆς παρὰ τὴν κτισθεῖσα ἀποικία Κυρήνη. Ἡ πόλις αὕτη, κειμένη 80 στάδια ἀπὸ τῆς θαλάσσης, εἰς τὸ σήμερον λεγόμενον ὁροπέδιον τῆς Βάρκης, ἐν Τριπόλει τῆς Ἀφρικῆς, ἐκτίσθη, ἐν τῇ ἐβδόμῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, ὑπὸ Θηραίων οἷτινες καὶ αὐτοὶ ἐλογίζοντο ἄποικοι τῶν ἐν Σάρτη Δωριέων. Ἡγεμὼν τῆς κατὰ τὴν Ἀφρικὴν ἐκείνης ἀποικίας, καὶ πρῶτος αὐτῆς βασιλεὺς ὑπῆρξεν ὁ Βάττος, μετὰ τὸν ὑποῖον ὅμως ἐπὶ τὴν ἐπανεπιλημμένως, μέχρι τῶν μέσων τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, πολυάριθμοι ἄλλοι ἄποικοι, ὥστε ἡ Κυρήνη, παραδόξως ἐνισχυθεῖσα, ἐδυνήθη καὶ τοὺς περὶ ἐγχωρίους Λίβυας νὰ δαμάσῃ, καὶ τὸν βασιλεῖα τῆς Αἰγύπτου Ἀπρίην νὰ κατατροπώσῃ. Ἀλλὰ ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀρκεσίλαου τοῦ Β', ἀπογόνου μὲν τοῦ Βάττου Α', βασιλεύσαντος δὲ μετὰ τοῦ 554 καὶ 544 πρὸ Χριστοῦ, ἐστασίασαν πρὸς ἀλλήλους οἱ Κυρηναῖοι· καὶ οἱ ἐγχώριοι Λίβυες, ὠφελοῦμενοι ἐκ τούτου, κατέφερον πληγὴν δεινοτάτην εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀποικίαν, διότι εἰς μάχην τινὰ καθ' ἣν ἐνίκηθῃ ὁ στρατὸς τῶν Κυρηναίων, ἔπεσον 7000 Ἕλληνες ὁπλίται. Τραυλὴν ἀνδρῶν φθορὰν, ἡ ἀρχαία πάτριος ἡμῶν ἱστορία σπανιώτατα ἀνιφέρει περὶ ἄλλης τινὸς ἑλληνίδος πόλεως· καὶ ὅμως ἡ τε Κυρήνη, καὶ ἄλλη πρὸ μικροῦ τότε κτισθεῖσα πόλις, ἡ Βάρκη, ἐξηκολούθησαν ὑπάρχουσαι καὶ ἰσχυραὶ μάλιστα οὖσαι, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται ὅπως ἦσαν πολυάνθρωποι. Ἐπὶ τῶν ἐρίδων δὲ τούτων, ἐκλήθη ὑπὸ τῶν Κυρηναίων, κατὰ συμβουλήν τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου, ὁ Μαντινέως νομοθέτης Δημόναξ (σελ. 222) ὅστις ἐντελῶς περιέστειλε τὴν βασιλικὴν τῶν Βακτιαδῶν ἐξουσίαν καὶ παρέδωκε τὴν ὅλην ἐξουσίαν εἰς ἀρχὰς καὶ βουλὰς, ἐκλεγομένους ὑφ' ὅλων τῶν πολιτῶν. Τὴν ταπεινώσιν ταύτην μὴ ἀνεχόμενος ὁ Ἀρκεσίλαος Γ', καὶ ὑπὸ τῆς φιλοδοξοῦς μητρὸς Φερετίμης ὑποκινούμενος, συνέλεξεν ἐκ Σάμου καὶ τῶν ἄλλων ἰωνικῶν πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας δύναμιν ἰσχυράν, δι' ἧς ἀνεκτήσατο τὴν τε Κυρήνην καὶ τὸ πάλαι ἀξίωμα· φονευθέντος δὲ αὐτοῦ μετ' ὀλίγου ἐν Βάρκῃ, ἡ Φερετίμη ἐξήτησε τὴν ἐπικουρίαν τῶν Περσῶν, πρὸ μικροῦ τότε κατασχόντων τὴν γείτονα Αἴγυπτον, καὶ ἐγένετο μὲν δι'

αὐτῶν κυρία τῆς Βάρκης, ἐνταύτῳ ὁμῶς ἀνεγνώρισεν ἐαυτὴν ὑποταλὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως τῆς Ἀσίας. Τὸ βασιλικὸν τῶν Βαυτιαδῶν γένος ἐξηκολούθησεν ὑπάρχον μέχρι τῶν μέσων τῆς ἀκολούθου πέμπτης ἰστονταετηρίδος, διότι ἀναφέρονται ἔτι εἰς Βάττος καὶ εἰς Ἀρκεσίλαον ὃν ὁ τελευταῖος ἐδοξάσθη διὰ δύο αὐτοῦ ἐπὶ ἄρματος νικῶν ἐν Ἑλλάδι, καὶ μάλιστα διὰ δύο καλλίστων ῥόδων τοῦ Πινδάρου· ἀλλὰ μετὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον Ἀρκεσίλαον ὅπως ἐκλείπει, μεταξὺ τοῦ 460 καὶ 450, ὁ βασιλεὺς οὗτος οἶκος. Καί τοι δὲ τοσαύτας παθοῦσα ἐσωτερικὰς μεταβολὰς, ἡ ἑλληνικὴ αὕτη ἀποικία ἤκμασε θαυμασίως καὶ κατήντησε νὰ συγκληται ὄχι μόνον ἐκ τῆς Κυρήνης καὶ τῆς Βάρκης, ἀλλὰ καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων πόλεων. Ἡ κυρία αἰτία τῆς ἐπιδόσεως αὐτῆς ἦτο τὸ μέγα ἐμπόριον τὸ ὁποῖον διεξῆγε πρὸς ἀνατολὰς μὲν μετὰ τὴν ἄνω Αἰγύπτου, τῆς Νουβίας καὶ τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν τῆς ἐνδοστέρας Ἀφρικῆς, πρὸς βορρᾶν δὲ μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας πρὸς δυσμὰς δὲ, διὰ τῆς Καρχηδόνας, μετὰ τῆς δυτικῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς δυτικομεσημβρινῆς Εὐρώπης. Διὰ δὲ τὸν σωρευθέντα ἐκ τούτου ἐν τῇ Κυρηναικῇ πλοῦτον, καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν πολυτέλειαν τοῦ βίου, περὶ ῥῆχθη αὐτῇ βραδύτερον, διὰ τοῦ Κυρηναίου Ἀριστίππου, ἡ λεγόμενη Κυρηναικὴ φιλοσοφία, ἣτις ὑπῆρξεν ὁ πρόδρομος τῆς μᾶλλον περιβόητου ἐπικουρείου φιλοσοφίας, καὶ ὡς δόγμα αὐτῆς ἔλαβεν, ὄχι τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν χρηστότητα, ἀλλὰ τὴν τρυφὴν μᾶλλον καὶ τὴν ἀπόλαυσιν.

Πολὺ ὁμῶς σημαντικώτεραι, μάλιστα ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἱστορίαν, ἦσαν αἱ πρὸς δυσμὰς αὐτῆς κτισθεῖσαι ἀποικίαι, αἵτινες καὶ μόναι δύνανται ὡς πρὸς τοῦτο νὰ λογισθῶσι ἐνάμιλλοι τῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ αἰολικῶν, ἰωνικῶν, δωρικῶν ἀποικίων. Αἱ δυτικαὶ αὗται ἀποικίαι διέφερον ἐν τοῖς τῶν ἀνατολικῶν κατὰ τοῦτον ὅτι, ἐνῷ τῶν τελευταίων ἐπιφανέσταται ἐκαλοῦντο αἱ ἰωνικαί, μετὰ δὲ τῶν πρώτων ἐπεκράτουν μᾶλλον αἱ λεγόμεναι δωρικαί· καὶ προέβητι κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐνῷ αἱ ἀνατολικαὶ ἐκτίσθησαν εἰς χρόνους προγενεστέρους τῶν ἱστορικῶν, αἱ δυτικαὶ πλὴν μιᾶς, ἰδρῦθησαν ὅλαι ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ἐκτίσθησαν δὲ αἱ δυτικαὶ ἀποικίαι εἰς τὰς πρὸς δυσμὰς τῆς Ἑλλάδος νήσους τοῦ Ἰονίου πελάγους, τὰς ἀποτελοῦσαι σήμερον τὴν Ἑπτανήσον· εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους παραλια τῶν μεσημβρινῶν ἰλλυρικῶν χωρῶν, ἥτοι τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας· εἰς ὅλα τὰ παράλια τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας, αἵτινες ἀπὸ

τέλουν μέχρι ἐσχάτων ἅπαν τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως· καὶ εἰς ἄλλας τινὰς δυτικωτέρας νήσους καὶ παραλίας τῆς μεσογείου θαλάσσης.

Οἱ Κορίνθιοι, οἱ πρωϊμώτερον ὄλων τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων προκόψαντες κατὰ θάλασσαν, ὅτε περὶ τὸ 735 πρὸ Χριστοῦ ἀπετόλμησαν νὰ ἱππεύωσι μέχρι Σικελίας τὰς ναυτικὰς καὶ ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις αὐτῶν, ἐνόμισαν προσφορώτατον νὰ καταλάβωσι, κατὰ τὸ Ἴόνιον πέλαγος, τὴν Κέρκυραν, ὅχι μόνον διὰ νὰ εὐκολύνωσι τὸν πλοῦν αὐτῶν μεταξύ Πελοποννήσου καὶ Ἰταλίας, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἔχωσι πρόχειρόν τινα σταθμὸν εἰς τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις αὐτῶν μετὰ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἰλλυρίας. Τὴν ἐκλογὴν ταύτην τῶν Κορινθίων ἐδικαίωσε πληρέστατα ἡ ἐξαιρετικὴ μετ' οὐ πολλῆς ἐπίδοσης τῆς Κερκύρας· καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ πόλις αὕτη, καίτοι ἐκ διαλειμμάτων ἠνωμένη μετὰ τῆς μητροπόλεως, συχνότερον διετέλεσεν ἄλλοτρία καὶ πολεμία αὐτῆς, ἀλλ' αἱ ἐριδες αὗται δὲν διεκόλυσαν τὴν ὑπὸ τῶν δύο πόλεων, ἀπὸ κοινοῦ, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ἱδρυσιν πολλῶν ἄλλων ἀποικιῶν εἰς τὰς περὶ Κέρκυραν χώρας, τῶν ἐξῆς· τῆς Ἀμβρακίας εἰς τὴν βόρειον παραλίαν τοῦ ἀμβρακικοῦ κόλπου· τῆς Λευκάδος (ἥτις τότε ἠνοῦτο ἐν μετὰ τῆς Ἀκαρνανίας, διὰ στενοῦ ἰσθμοῦ βραδύτερον ἀποκοπέντος) καὶ τοῦ Ἀνακτορίου, ἀμφοτέρων πρὸς νότον τοῦ ἀμβρακικοῦ κόλπου· ἐν δὲ τῆς Ἀπολλωνίας καὶ τῆς Ἐπιδάμνου, πρὸς βορρᾶν τῶν ἀκροκεραυνίων ὁρίων ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἰλλυριῶν. Πᾶσαι αὗται αἱ πόλεις ἀπέβησαν πλούσιαι, καὶ τινες ἰσχυρόταται, κατ' ἐξοχὴν ἡ Κέρκυρα, ἥτις, εἰς τὰς παραμονὰς τῶν μηδικῶν πολέμων, ἦτο μία τῶν πρώτων ναυτικῶν πολιτειῶν τῆς ὅλης Ἑλλάδος. Περὶ τῆς Ζακύνθου ἐξεναντίας καὶ τῆς Κεφαλληνίας ἄλλο δὲν γνωρίζομεν, κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους τούτους ἱστορικοὺς χρόνους, εἰμὴ ὅτι τῆς μὲν πρώτης οἱ κάτοικοι ἦσαν Ἀχαιοὶ ἐκ Πελοποννήσου, ἡ δὲ δευτέρα ἦτο τετράπολις· περὶ τῆς Ἰθάκης μάλιστα, ἥτις διετέλεσε τοσοῦτον πολυθρύλητος ἐπὶ τῶν ἡμηρικῶν χρόνων, οὐδεμίαν ἔχομεν ἱστορικὴν εἶδσιν.

Ἀρχαιοτάτη δὲ τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν ἦτο ἡ Κύμη, τῆς ὁποίας καὶ μόνης ἡ ἀρχὴ ἀνατρέχει εἰς χρόνους ἀγνώστους καὶ προηγουμένους τῶν ἱστορικῶν. Ἡ Κύμη ἔκειτο εἰς τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου, πλησίον τῆς πρωτεύουσος τοῦ προτέρου βασιλείου τῆς Νεαπόλεως, καὶ ἐκτίσθη ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ ἀποι-

κων τῆς τε ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ αἰολικῆς Κύμης καὶ τῆς ἐν Εὐβοίᾳ Χαλκίδος, οἵτινες συνεφώνησαν ἡ μὲν πρώτη τῶν πόλεων τούτων νὰ δώσῃ τὸ ὄνομα αὐτῆς εἰς τὸ νέον κτίσμα, ἡ δὲ δευτέρα νὰ λογίζηται καὶ τιμᾶται ὡς μητρόπολις. Διετέλεσε δὲ ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον ἡ ἰταλικὴ Κύμη ἡ μόνη κατὰ τὰς χώρας ταύτας ἀντιπρόσωπος τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅτε αἶφνης κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τῆς ὀγδόης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν ἀθροοὶ νὰ καταλαμβάνωσιν ὅλα τὰ παράλια τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας. Καὶ ἡ μὲν Χαλκίς, ἡ μητρόπολις τῆς πρώτης ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἀποικίας, ἔκτισε τῷ 736 καὶ τὴν πρώτην ἐν Σικελίᾳ ἀποικίαν, τὴν Νάξον, ὑπὸ τῆς ὁποίας, κειμένης ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς τῆς νήσου παραλίας, παρὰ τὴν μεσημβρινὴν εἰσόδον τοῦ πορθμοῦ τῆς Μεσσηνίας, ἐκτίσθησαν μετ' ὀλίγον αἱ παρακείμεναι πόλεις Λιόντινοι καὶ Κατάνη. Οἱ δὲ Κορίνθιοι ἔκτισαν, τῷ 735, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς νήσου, ἀλλὰ πολὺ νοτιώτερον τῆς Νάξου, τὰς Συρακούσας, αἵτινες ἐπέπρωτο νὰ ἀποβῶσι ποτὲ ἡ μεγίστη καὶ ἰσχυροτάτη τῶν δυτικῶν ἡμῶν ἀποικιῶν, καὶ πρωϊμώτατα ἔδρυσαν πρὸς νότον πολλὰς νέας πόλεις· τῷ 664, τὰς Ἀκρας· τῷ 644, τὰς Κασμένας· τῷ 599, τὴν Καμάριναν. Οἱ δὲ Μεγαρεῖς ἔκτισαν, περὶ τὸ 729, εἰς τὸ μεσημβρινὸν τῆς νήσου μέρος, τὴν Ὑβλαν ἢ Μεγαρίαν τοὺς Ὑβλαίους, ὑφ' ὧν βραδύτερον, τῷ 630, ἰδρύθη εἰς τὸ νοτιοδυτικώτερον τῆς νήσου, ἡ Σελινόυς. Πάλιν δὲ οἱ Χαλκιδεῖς περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, ἂν καὶ ἄγνωστον ἀκριβῶς πότε, κατέλαβον, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Κυμαίων καὶ ἄλλων Εὐβοέων, ἐπὶ τοῦ μεταξὺ Σικελίας καὶ Ἰταλίας πορθμοῦ, τὴν Ζάγκλην, ἣτις ἔπειτα μετωνομάσθη Μεσσήνη καὶ ἔδρυσεν, ἐπὶ τῆς βορείου παραλίας τῆς νήσου, τὰς Μύλας καὶ τὴν Ἰαίραν. Τῷ 720 ἐκτίσθη ὑπὸ Τροιζηνίων, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς κάτω Ἰταλίας, ἡ Σύβαρις, ἡ ἔπειτα ἰδρύσασα εἰς τὴν ἀντίθετον δυτικὴν παραλίαν, τὴν Ποσειδωνίαν. Ὡσαύτως περὶ τὸ 720 ἔτος, Χαλκιδεῖς καὶ Μεσσήνιοι ἔκτισαν τὸ Ῥήγιον, ἐπὶ τῆς ἰταλικῆς παραλίας τοῦ πορθμοῦ τῆς Μεσσηνίας. Τῷ δὲ 710, οἱ Ἀχαιοὶ ἔκτισαν, κατωτέρω τῆς Συβάριδος, τὴν Κρότωνα, ἣτις ἔπειτα ἔδρυσεν ἄλλας πάλιν πόλεις καὶ ἰδίως τὴν νοτιώτερον αὐτῆς κειμένην Καυλωνίαν. Τῷ 707, οἱ Σπαρτιάται ἔκτισαν τὸν Τάραντα· περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, οἱ Ἀχαιοὶ ἔκτισαν, μεταξὺ Τάραντος καὶ Συβάριδος, τὸ Μεταπόντιον. Τῷ δὲ 690, Ῥόδιοι καὶ Κρήτες ἔκτισαν εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν παραλίαν τῆς Σικελίας τὴν Γέλαν, ἣτις βραδύτερον, τῷ 582, ἔδρυσεν ἐτι δυτικώτε-

τον τὸν Ἀκράγαντα, πόλιν ἀναδειχθεῖσαν ἐπιφανεστάτην τῆς Σικελίας, μετὰ τὰς Συρακούσας· καὶ τῷ 683, οἱ ἐν Ἑλλάδι Λοκροὶ ἔκτισαν, νοτιώτερον τῆς Καυλωνίας, τοὺς Ἐπιζεφυρίους Λοκρούς, τὴν πατρίδα τοῦ νομοθέτου Ζαλεῦκου, τοῦ ὁποῦ οἱ γραπτοὶ νόμοι, συνταχθέντες περὶ τὸ 664, εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς Ἑλλάδος, ὄντες κατὰ τισσάρακοντα ἔτη ἀρχαιότεροι τῆς νομοθεσίας καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐν Ἀθήναις Δράκοντος.

Ὁ ἔξ Ἑλλάδος λοιπὸν ἀποικισμὸς τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας διενηργήθη αἰφνης καὶ διὰ μιᾶς οὕτως εἰπεῖν, ἐντὸς τῆς πεντηκονταετηρίδος, τῆς διελθούσης μεταξὺ τοῦ 736 καὶ τοῦ 683 ἔτους. Διὰ νὰ ἐνηνοσήσωμεν τὸ ἀξιοσημείωτον τοῦτο ἱστορικὸν φαινόμενον, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους κατεσκευάσθησαν, ὑπὸ τῶν Κορινθίων, ὡς προείπομεν, τὰ πρῶτα μεγάλα πλοῖα, τὰ καλούμενα τριήρεις· ὥστε τότε κατὰ πρῶτον οἱ Ἕλληνες ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιχειρήσωσι μακρὰς ὥπως οὖν θαλασσοπορίας· ὅτι, κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, ἔρχισαν εἰς τὰς πλείους ἑλληνικὰς πόλεις αἱ πρῶται μεταξὺ ὀλιγαρχικῶν καὶ δημοκρατικῶν στάσεις, αἵτινες φυσικῶς τῷ λόγῳ ἐπέφερον πολλὰς ἀποδημίας, διότι αἱ ἀποτυχούσαι μερίδες ἐζήτησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἑλλασχῶν καλλιτέραν τύχην· ὅτι τότε ὁμοίως, καὶ ἰδίως τῷ 724, ἐτελείωσεν ὁ πρῶτος μεσσηνιακὸς πόλεμος, μετὰ τὸν ὁποῖον ἀφ' ἐνὸς μὲν πολλοὶ Μεσσήνιοι ἐζήτησαν ἄλλας πατρίδας, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ εἰς τὴν Σπάρτην αὐτὴν, ἕνεκα τῆς προσηγηθείσης μακρᾶς τῶν πλείστων πολιτῶν ἀπουσίας, συνέβησαν, μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν, διενέξεις ἐπαγαγοῦσιν τὴν εἰς Τάραντα ἀναχώρησιν τῆς ἡττηθείσης μερίδος. Οἱ δ' ἐπελθόντες εἰς τὰς δυτικὰς ταύτας χώρας Ἕλληνες εὗρον τὴν μὲν Σικελίαν κατεχομένην ὑπὸ τῶν Σικελῶν, πλὴν τοῦ δυτικωτέρου καὶ μικροτέρου αὐτῆς μέρους, ὅπου κατέκουν οἱ Σικανοί, ἰθνηρικῆς ὄντες, ὡς λέγεται, καταγωγῆς· τὴν δὲ κάτω Ἰταλίαν, κατεχομένην τὸ πλεῖστον ὑπὸ Σικελῶν πάλιν, καὶ Ἰταλῶν, καὶ Μοργήτων, καὶ Χαόνων, φυλῶν αἵτινες περιελαμβάνοντο εἰς τὸ κοινότερον ὄνομα τῶν Οἰνωτρῶν, καὶ ἀνῆκον, ὡς φαίνεται, εἰς τὸν πελασγικὸν κλάδον τοῦ ἰνδογερμανικοῦ φύλου· ὥστε καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τοῦ πλείστου τῆς Σικελίας οἱ Ἰθαγενεῖς ἦσαν ἔθνη συγγενῆ τῶν ἐπελθόντων ἐποίκων, ἐκ δὲ τούτου διηκολούθη πολὺ ἢ τῶν πρῶτων πρὸς τοὺς δευτέρους ἀφομοίωσις. Διότι ἐν γένει οἱ Ἕλληνες δὲν περιωρίσθησαν εἰς τὸ νὰ κτίσωσι πολυαριθμούς ἀποι-

κίας, ἀλλὰ ἐπεχείρησαν ἀπανταχοῦ καὶ τὸν ἐξελληνισμόν τῶν ἰθαγενῶν κατοίκων, δηλαδὴ τὴν εἰς αὐτοὺς μετάδοσιν τῆς γλώσσης, τοῦ θρησκευματος, τῶν ἠθῶν καὶ τῶν πολιτευμάτων αὐτῶν· τοῦτο δὲ εἶναι τὸ ἰδιαίχον τῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν χαρακτηριστικόν, εἰς τὸ ὅποιον θίγμεν ἐπιστήσῃ ἐπὶ μικρὸν ἐνταῦθα τὸν νοῦν.

Τὸ θρασὺ, τὸ ἀεικίνητον, τὸ μεγαλεπήβολον ἄμα καὶ πρακτικὸν πνεῦμα δι' οὗ σήμερον διακρίνονται τὰ ἔθνη τῆς ἀγγλοσαξονικῆς φυλῆς, δηλαδὴ οἱ Ἀγγλοὶ καὶ οἱ Ἀμερικανοὶ τῆς βορείου Ἀμερικῆς, δὲν τὸ εἶχον ἐν τῇ ἀρχαιότητι, εἰς ὅμοιον βαθμόν, εἰμὴ μόνοι οἱ Ἕλληνες· ἔκτισαν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι πολλὰς ἀποικίας, ἀλλ' ὅχι ὅσας οἱ Ἕλληνες, καὶ πρὸς τοῦτοις τῶν μὲν Ἑλλήνων, ἰδίως τῶν πρὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἑλλήνων, καὶ τῶν Ἀγγλοσαξόνων αἱ ἀποικίαι ἦσαν ἐπιχειρήματα τῶν κατ' ἰδίαν ἀνθρώπων μᾶλλον ἢ τῶν κυβερνήσεων, ἐνῶ τὰ νάπαλιν τὰ Ῥωμαϊκὰ κτίσματα ἦσαν ἔργα κυβερνητικὰ τῆς πολιτείας μᾶλλον ἢ ἀτομικὰ τῶν κατὰ μέρος πολιτῶν. Εἰς δύο δὲ διακεκμημένας καὶ χωρισμένας ἀπ' ἀλλήλων περιόδους, ἐπεχείρησαν οἱ Ἕλληνες νὰ κτίσωσιν ἀποικίας. Ἡ πρώτη εἶναι αὕτη, περὶ ἧς ἤδη πραγματευόμεθα, καὶ ἥτις, ἀρχομένη ἀπὸ χρόνων προηγουμένων τῶν ἱστορικῶν, παύει κατὰ τὴν ἕκτην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα. Ἐκτοτε ὁ ἐλληνικὸς κόσμος, ἀρκούμενος εἰς τὸν πρῶτον τοῦτον κύκλον τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ, ἐπιδίδεται ἐπὶ δύο καὶ ἡμισυ περίπου ἑκατονταετηρίδας, εἰς τὴν ἐντὶ αὐτοῦ τελείωσιν τοῦ ἀρχαιοτέρου πολιτικοῦ καὶ διανοητικοῦ αὐτοῦ βίου. Ἐπειτα δὲ, συμπληρώσας τὸ πρῶτον τοῦτο στάδιον τῆς ἐσωτερικῆς ἐνεργείας, ἐπιχειρεῖ, περὶ τὰ τέλη τῆς τετάρτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, διὰ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, δευτέραν ἐπέκτασιν καὶ κτίσιν νέας πάλιν ἀπειραριθμούς ἀποικίας. Κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιόδους ταύτας, τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἐπεχείρησε καὶ ἐν μέρει κατώρθωσεν νὰ ἐξελθῇ ἀπὸ τῆς ἰσθμίου ὅλας τὰς χώρας, ὅσας κατέλαθεν· ἐπὶ μὲν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἔσπειρε τὸν ἐλληνισμόν καθ' ὅλην τὴν νοτιοδυτικὴν Ἀσίαν, ἀπὸ τῆς μεσογείου θαλάσσης μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ, καὶ ἀπὸ τῆς Κασπίας μέχρι τῆς ἁνῶ Αἰγύπτου, κατὰ δὲ τοὺς πρώτους χρόνους, περὶ οὓς νῦν ἐνδιατρίβομεν, ἐξελλήνισεν ὡσαύτως ἅπαντα τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τοῦ Εὐξείνου πόντου, τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας, καὶ ἔτι πληρέστερον ἅπασαν τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν. Κατὰ δὲ τοῦτο τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἀνεδείχθη ἀνώτερον καὶ αὐτῶν τῶν Ἀγγλοσαξόνων· διότι αἱ

Ἄγγλοι δὲν ἐξεπολίτισαν, ἀλλὰ ἐξόντωσαν τοὺς ἰθαγενεῖς τῆς βορείου Ἀμερικῆς, τῶν δὲ Ἰνδῶν κυριαρχοῦσιν ἀπλῶς, ἐλάχιστα τοῦ ἰδίου πολιτισμοῦ εἰς αὐτοὺς μεταδόντες. Ὡς πρὸς τὴν μεταδοτικὴν ταύτην τοῦ ἰδίου πολιτισμοῦ δύναμιν, μόνοι οἱ Ῥωμαῖοι ὑπῆρξαν ἐνάντιοι τῶν προπατόρων ἡμῶν, διότι τῶντι καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐξελατίνισαν πολλὰς χώρας, ἂν καὶ ὅχι ὅσας ἐξελλήνισαν οἱ Ἕλληνες. Τῆς κάτω μάλιστα Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας ὁ ἐξελληνισμός ὑπῆρξε τοσοῦτον ὀλοσχερῆς καὶ τοσοῦτον βαθείας ἔρριψε ῥίζας, ὥστε οὔτε οἱ Ῥωμαῖοι οἱ μετέπειτα ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας αὐτόθι κυριαρχήσαντας, ἠδυνήθησαν νὰ κατισχύσωσιν αὐτοῦ, οὔτε οἱ μετὰ τοῦς Ῥωμαῖους ἐπελθόντες Λομβαρδοί, Ἀραβες, Νορμαννοί· μέχρι δὲ τῆς 14 καὶ μέχρι τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος μετὰ Χριστόν, αὐτὰ τὰ δημόσια ἔγγραφα πολλάκις ἐπὶ ἑλληνιστὶ αὐτόθι συνετάσσοντο, καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐν Σικελίᾳ καὶ ἐν Καλαβρίᾳ, τὰ ἦθη, ἡ γλῶσσα καὶ τὰ τῶν χωρίων ὀνόματα εἰς πολλὰ ἐπὶ ἑλληνίζουσι. Λέγοντες ὅμως ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀποικοὶ ἐξελλήνιζον τὰς περὶ αὐτοὺς χώρας, δὲν ἐννοοῦμεν διὰ τοῦτο, ὅτι μετέδιδον εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῶν καθ' ὀλοκληρίαν τὴν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν, τὰ ἦθη τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὸν χαρακτῆρα τὸν ἑλληνικόν, αὐτοὶ μὴδὲν παρὰ τῶν ἰθαγενῶν παραλαμβάνοντες. Ὅτι καὶ οἱ ἰθαγενεῖς ἐπενήργουν μέχρι τινὸς εἰς τοὺς ἐπελθόντας ἀποίκους, εἶναι ἀναμφισβήτητον, καὶ ἐξηγεῖται πρὸ πάντων ἐκ τούτου, ὅτι οἱ πλείστοι τῶν ἀποίκων ἀπεδήμουν ἄνευ γυναικῶν, λαμβάνοντες γυναῖκας ἐγχωρίους. Διὰ δὲ τοῦτο οἱ Ἕλληνες τῶν ἀποικίων ἐν γένει δὲν ἦσαν πλέον ἀπαράλλακτοι οἱ τῆς κυρίως Ἑλλάδος Ἕλληνες· ἰδίως δὲ οἱ τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας ἀποικοὶ παρέλαβον πολλὰς ἐξέεις, λέξεις, δοξασίας, μυθικὰς παραδόσεις τῶν ἰθαγενῶν, ὥστε κατήντησαν νὰ διαφέρωσιν ὅπως οὖν τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων. Ὁ βίος αὐτῶν ἀπέβη ἀνετώτερος, ἵνα μὴ εἰπωμεν ἀκολαστότερος· τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα οὐδέποτε ἠδυνήθησαν παρ' αὐτοῖς νὰ διατηρηθῶσι, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἰδρύθησαν ποτὲ, ἀλλὰ τύραννοι ἀδιαλείπτως ἐδίσποζον τῶν πόλεων· αὐτὴ ἡ δωρικὴ διάλεκτος ἢ κοινῶς αὐτόθι ἐπικρατήσασα, ἡλλοιώθη κατὰ τι· καταφανέστερον δὲ δηλοῦται ἡ ἐπίδρασις τῶν ἰθαγενῶν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀποίκους διὰ τῶν ἐξῆς δύο γεγονότων. Τὰ ἑλληνικὰ νομίσματα καὶ σταθμὰ ἦσαν, ὡς γνωστόν, τὸ τάλαντον, ἡ μνᾶ, ἡ δραχμὴ καὶ ὁ ὀβολός· οἱ δὲ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Σικελίᾳ Ἕλληνες εἶχον μὲν τὸ τάλαντον, ὑποδιήρουν ὅμως αὐτό, ὅχι εἰς μνᾶς, ἀλλ' εἰς 120 λίτρας, καὶ ὅλα αὐτῶν τὰ ὑπο-

πλάσια καὶ πολλαπλάσια ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τῆς λίτρας καὶ τῆς οὔγκιας (ἡμιλίτριον, δεκάλιτρον, πεντούγκιον), ὀνόματα πρότερον ἄγνωστα εἰς τοὺς Ἕλληνας, καὶ παραληφθέντα ἀπὸ τῶν ἰθαγενῶν τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας. Πρὸς τούτοις οἱ ἄποικοι μετωνομάσθησαν παραλαβόντες αὐτὰ τὰ ἔθνικα τῶν ἰθαγενῶν ὀνόματα, καὶ μικρὸν μόνον περὶ τῆς κατὰ λῆξιν τροπολογήσαντες αὐτά· διότι οἱ μὲν ἰθαγενεῖς ἐκαλοῦντο Σικελοὶ καὶ Ἰταλοὶ, οἱ δὲ ἔποικοι Σικελιωταὶ καὶ Ἰταλιῶται. Ἐν γίνεσθαι δὲ ἐνταῦθα συνέβη συγχώνευσίς τις μᾶλλον τῶν ἰθαγενῶν καὶ τῶν ἐποίκων, συγχώνευσις ὅμως καθ' ἣν ὁ ἑλληνισμός ὑπῆρξεν ἐπικρατέστατος.

Ἡ δ' εὐκολία μεθ' ἧς ἐγένετο ἡ συγχώνευσις αὕτη, διὰ τὴν ἀρχικὴν τῶν δύο στοιχείων συγγένειαν, προήγαγε μὲν τὴν ἐπίδοσιν τῶν ἰταλικῶν καὶ σικελικῶν ἀποικιῶν· ὅχι ὀλίγον ὅμως συνετέλεσεν εἰς τὴν ταχέϊαν ταύτην ἐπίδοσιν καὶ τὸ εὐφορον τῆς χώρας, καὶ τὸ εὐθετον πρὸς πᾶσαν ἐμπορίαν μετὰ τε τῆς κυρίως Ἑλλάδος, πρὸς ἀνατολὰς, καὶ τῆς ἐν Ἀφρικῇ Καρχηδόνης, πρὸς νότον, καὶ τῆς ἐν τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ Ῥώμης, πρὸς βορρᾶν, καὶ τῶν δυτικωτέρων χωρῶν καὶ νήσων. Ὅθεν ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν ἑκτὴν αἱ ἑλληνικαὶ ἐκείναι πόλεις, διὰ τὴν ἑκτασιν αὐτῶν, τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων, καὶ τὴν πολυτέλειαν τοῦ βίου, ἀνεδείχθησαν πολὺ λαμπρότεραι καὶ ἰσχυρότεραι πάσης κατὰ τὴν κυρίως Ἑλλάδα πόλεως· διὸ καὶ κατὰ τὴν ἑκτὴν ταύτην ἑκατονταετηρίδα δικαίως καυχώμεναι διὰ τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν, ὠνόμασαν τὴν κάτω Ἰταλίαν, αἰμαγάλην Ἑλλάδα. » Ἐπιφανέσταται δὲ τῶν πόλεων τούτων ἦσαν ἡ Σύβαρις καὶ ἡ Κρότων, ἀμφοτέραι κείμεναι εἰς τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου. Τὰ τείχη τῆς Συβαρίδος εἶχον πεντήκοντα σταδίων περισχὴν, τῆς δὲ Κρότωνος ἡ περισχὴ, πρᾶγμα σχεδὸν ἀπίστευτον, ἦτο σχεδὸν διπλασία· ἡ Σύβαρις, ὡς βεβαιῶσιν, ἠδύνατο νὰ συγκροτήσῃ στρατὸν 300,000 ἀνδρῶν, ἡ δὲ πολυτέλεια τοῦ βίου αὐτῆς κατήντησε τοσοῦτω παροιμιώδης ὥστε μέχρι τῆς σήμερον, εἰς ὅλας τὰς γλώσσας τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, Συβαρίτης λέγεται ὁ τρυφηλός, ὁ ἀκόλαστος. Ἡ δὲ Κρότων ἀπέβη ἰδίως περίφημος διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐνδόξων ὀλυμπιονικῶν τοὺς ὁποίους ἀνέδειξε, καὶ διότι ἐνταῦθα ἐπεχείρησεν ὁ Πυθαγόρας νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς τὴν πολιτικὴν τὰ φιλοσοφικά αὐτοῦ δόγματα. Ὁ Πυθαγόρας ἦτο, ὡς εἶδομεν Σάμιος· ἀλλὰ μὴ εἰσακουόμενος ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, ὅπου ἴσχυε τότε ὁ παντοδύναμος τύραννος Πολυκράτης, ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἔτυχε παρὰ τοῖς

Κροτωνιάταις εὐμενοῦς δεξιώσεως. Τὰ περὶ τῶν δογμάτων ὁμως αὐτοῦ, τῶν τε φιλοσοφικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν, εἶναι ἀσαφέστατα. Βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Πυθαγόρας δὲν ἀνεδείχθη ποτὲ κυβερνήτης τῆς Κρότωνος, ἀλλὰ ἐπενήργησεν εἰς αὐτὴν καὶ εἰς ἄλλας ἰταλικὰς πόλεις, εἰς Τάραντα, εἰς Μεταπόντιον, εἰς Καυλωνίαν, δι' ἑταιρείας τινὸς τὴν ὁποίαν οὐστήσῃ καὶ ἥτις ἐπρέσβευεν, ὡς φαίνεται, ὅτι τῆς κυβερνήσεως πρέπει νὰ προΐσταται ὁ ἄριστος, βοηθοὺς ἔχων τοὺς χρηστοτέρους καὶ σοφωτέρους, οἵτινες ὤφειλον νὰ παρασκευάζωνται πρὸς τοῦτο δι' ἀδελφείων τινῶν δοκιμασιῶν καὶ διδασκαλιῶν. Κατὰ δυστυχίαν ἐν τῇ μέσῃ τῶν ἐνεργειῶν τῆς φιλοσοφικῆς ταύτης σχολῆς, ἐγένετο στάσις μεγάλη εἰς Σύβαριν· πολλοὶ εὐπατρίδαι αὐτῆς ἐξωσθέντες, ἐζήτησαν τὴν συνδρομὴν τῶν Κροτωνιατῶν· πολέμου δὲ ἐντεύθεν ἐκραγέντος τῷ 510, οἱ Σύβαριται ἐνίκηθησαν κατὰ κράτος, καὶ ἡ πόλις αὕτη, ἡ ποτὲ μία τῶν πρώτων τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, καταστραφεῖσα τότε, ἤφρανίσθη διὰ παντός ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς. Μετ' ὀλίγον δὲ ἐπανέστησαν καὶ ἐν Κρότωνι, κατὰ τῆς ἑταιρείας τῶν Πυθαγορείων, οἱ ἀντίπαλοι αὐτῆς ἀγόμενοι ὑπὸ τοῦ Κύλωνος· καὶ ἄλλους μὲν τῶν Πυθαγορείων ἐφόνευσαν, ἄλλους δὲ ἐξέβαλον τῷ 504. Ὁ Πυθαγόρας ἀπέθανε μικρὸν ἔπειτα εἰς Μεταπόντιον· ἡ δὲ πολιτικὴ αὐτοῦ ἑταιρεία ἔπεσε καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἰταλίας, οὐδὲ ἐξηκολούθησεν ὑπάρχον τὸ σύστημα αὐτοῦ εἰμὴ ἐν εἴδει ἡθικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ συλλόγου.

Ἡ πτώσις τῆς Συβάριδος ἐπενήργησεν εἰς τὴν ὅλην τύχην τῆς μεγάλης Ἑλλάδος, διότι ἀφῆρσεν ἀπὸ αὐτῆς ἓνα τῶν κυριωτέρων αὐτῆς προμαχόνων. Συνέπεσε δὲ τότε ν' ἀρχίσωσι νὰ κατέρχωνται πρὸς νότον, ἀπὸ τῆς μέσης Ἰταλίας, ἰθαγενεῖς τινες φυλαὶ, ἅλλαι παρὰ τὰς οἰνωτρικὰς, καλούμεναι ὀπικαὶ ἢ ὀσικαὶ· αἱ φυλαὶ αὗται, συμμαχήσασαι μετὰ συγγενῶν τινῶν πρὸς αὐτὰς φυλῶν, αἵτινες κατεῖχον ἑκπαλαὶ τὸ μεσογαϊότερον καὶ ὀρεινότερον τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐκυρίευσαν τὴν Κύμην, τὴν Ποσειδωνίαν, ὅλην τὴν μεσόγειον κάτω Ἰταλίαν, τὴν ἄλλοτε εἰς τοῦ· Ἕλληνας ἀνέηκουσιν, καὶ περιέστειλαν οὕτω πολὺ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις. Ὡστε ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος ἐκλείπει ἡ μεγάλη ἐκείνη ἀκμὴ τῶν ἑλληνίδων τούτων πόλεων, καὶ ἐγγίνει ἐκλείπει ἡ ὑπεροχὴ ἣν εἶχον ἕως τότε αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ὡς πρὸς τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Τῶνόντι, μέχρι τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος αἱ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἰωνικαὶ ἀποικίαι καὶ αἱ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἑλληνικαὶ

πόλεις ἦσαν ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ἰσχυρότεραι, πλουσιώτεραι, μεγαλότεραι, ναυτικώτεραι τῶν πόλεων τῆς κυρίως Ἑλλάδος, μὴδ' αὐτῆς τῆς Σπάρτης, μὴδ' αὐτῶν τῶν Ἀθηναίων ἐξαιρουμένων· τὰ ἄκρα τῆς Ἑλλάδος κατίσχυον τότε τοῦ κέντρου. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, μεταβάλλεται ἡ σχετικὴ αὕτη τῶν πραγμάτων κατάστασις· αἱ ἰωνικαὶ ἀποικίαι ὑποτάσσονται ὑπὸ Ἀσιανῶν βασιλέων· αἱ ἰταλικαὶ ἢ ὑποτάσσονται ἢ περιστέλλονται ὑπὸ τῶν ὀσκιῶν φυλῶν· ἐνταῦθα δὲ ἡ Σπάρτῃ καὶ αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον προάγονται, ὥστε τὸ κέντρον ἀναλαμβάνει τὴν βαρύτητα αὐτοῦ. Αἱ μόναι ἀποικίαι αἰτίνας ἐξηκολούθησαν ἀκμάζουσαι κατὰ τὴν πέμπτην ἑκατονταετηρίδα, ἦσαν αἱ σικελικαί. Ἡ κυριωτάτη μάλιστα αὐτῶν, αἱ Συράκουσαι, οὐκ ἤρχισαν ὑπερέχουσαι εἰμὴ κατὰ τὴν ἑκατονταετηρίδα ταύτην, διὰ τοῦ μεγαλοφυοῦς αὐτῶν τυράννου Γέλωνος, ὅστις δὲν κατέλαβε τὴν ἀρχὴν εἰμὴ ἐν ἔτει 484 πρὸ Χριστοῦ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἤδη τοσοῦτον ἰσχύει, ὥς ἐκ τῆς κατατροπώσεως τοῦ μεγάλου τῆς Ἀσίας βασιλέως, ὥστε τὸ κράτος τῶν Συρακουσῶν, καὶ τοῦ πλείστου λόγου ἄξιον, δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἐνάμιλλον αὐτῶν.

Τελευταῖον, πλὴν ἄλλων τινῶν ἐτι δυτικωτέρων ἀποικιῶν, ἐξ ὧν ἡ μᾶλλον ἀξιωμακτικὸς ἦτο ἡ Μασσαλία, ἥτις ἐκτίσθη εἰς τὰ μεσημβρινὰ τῆς Γαλλίας παράλια, ὑπὸ τῶν Φωκαίων, περὶ τὸ 597, οἱ Ἕλληες κατέλαβον ἕκτοτε καὶ τὰ πρὸς βορρᾶν τῆς Ἑλλάδος παράλια τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης καὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου. Ἡ πρὸς βορρᾶν τῆς Θεσσαλίας κειμένη Μακεδονία κατῴκειτο ὑπὸ φυλῶν, αἵτινες δὲν ἦσαν μὲν ἴσως καθαρῶς ἑλληνικαί, προσήγγιζον ὅμως πολὺ κατὰ τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ἦθος πρὸς τὰ ὀλιγώτερον πολιτισθέντα ἑλληνικὰ φυλά, τὰ τε θεσσαλικά καὶ τὰ ἡπειρωτικά. Καὶ βραδύτερον μὲν, κατὰ τὴν τετάρτην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα, τὰ μακεδονικὰ ταῦτα φυλά ἐμελλον νὰ πρωταγωνιστήσωσι τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου· τὰ δὲ παράλια τῆς Μακεδονίας κατελήφθησαν πρωϊμώτατα ὑπὸ ἀποικιῶν αἵτινες ἐξεπύκνωσαν ὑπὸ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος καὶ τῶν ὁποίων ἀρχαιοτάτη ἦτο ἡ Μεθώνη, κτισθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἑρετριέων εἰς Πιερίαν, περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς οἱ Κορίνθιοι κατεστάθησαν εἰς Κέρκυραν. Ἐκτοτε δὲ καὶ μέχρι τοῦ 600 ἔτους, οἱ Ἑρετρίεις καὶ οἱ Χαλκιδεῖς ἐκάλυψαν, διὰ τῶν κτισμάτων αὐτῶν, τὰς τρεῖς γλώσσας τὰς ἀποτελούσας τὴν χαλκιδικὴν χερσόνησον. Τὰ κτίσματα ταῦτα, τὰ τότε μᾶλλον πολυάριθμα ἢ λό-

γούρξια, ἦσαν· Μένδη, Ἀφυτις, Νεάπολις, Αἰγαί, Θεράμβω, καὶ Σάνη, Ἐρετριέων ἀποικίαι· Ἀσσα, Πίλωρος, Σίγγος, Σάρτη, Τορώνη, Παληψός, Σερούλη καὶ Μηκυθερνα, Χαλκιδέων ἀποικίαι. Ἐπὶ δὲ τῆς περσικῆς ἐπιδρομῆς οἱ Ἕλληνες τῆς Χαλκιδικῆς κατέλαβον καὶ τὴν ἐν τῇ μέσῃ εὐρείας καὶ εὐφόρου πεδιάδος κειμένην Ὀλυνθον, ἐπικρατήσαντες οὕτω κατὰ μικρὸν ἀπάσης τῆς χερσονήσου. Ἄλλ' ὑπῆρχον ἐνταῦθα καὶ ἄλλων Ἑλλήνων ἀποικίαι. Αἶνεια καὶ Ποτίδαια, Κορινθίων κτίσματα· Σκυῖον, ἀδήλῳ καταγωγῆς Ἀκανθος, Στάγειρα, Ἀργίλος, κτίσματα τῆς Ἀνδρου, ἥτις ὅμως καὶ αὐτὴ ἦτο Ἐρετριέων ἀποικία.

Εἰς τὰ μεσημβρινὰ παράλια τῆς Θράκης, οἱ μὲν Τήϊοι ἔκτισαν, ἐν τῇ ἑκατονταετηρίδι, ὡς προείπομεν, τὰ Ἀβδήρα, ἄγνωστον δὲ πότε ἴδρυσαν οἱ μὲν Χῖοι, τὴν Μαράνειαν, οἱ δὲ Λέσβιοι, τὴν Αἶνον, καὶ ἀδήλων τίνες, τὴν Δικαίαν. Ἐξελληνίσθησαν ὁμοίως καὶ αἱ νῆσοι Θάσος καὶ Σαμοθράκη, αἱ πάλαι ποτὲ ὑπὸ Φοινίκων καταληφθεῖσαι. Εἰς τὴν Θάσον μάλιστα, ὅπου ἀπὸ τῆς ἑκατονταετηρίδος κατεστάθησαν Πάριοι ἄποικοι, εἶχε μεταβῆ καὶ ὁ περίφημος Πάριος ποιητὴς Ἀρχίλοχος, ὅστις ἀστείότατα περιέγραψε τὴν νῆσον ἐκείνην. Τμὸντι ἡ Θάσος ἔκτοτε, ὡς καὶ τὴν σήμερον, δὲν διεκρίνετο διὰ τὴν πολλὴν αὐτῆς εὐφορίαν, διότι σύγκειται καθ' ὅλοκληρίαν σχεδὸν ἀπὸ ὄρους τὸ μὲν γυμνοῦ, τὸ δὲ θασώδους, γῆν δὲ γεωργήσιμον ἔχει ὀλιγίστην μόνον περὶ τὴν παραλίαν. Ὁ Ἀρχίλοχος λοιπὸν, ὅστις ἡγάπα νὰ φέγῃ καὶ νὰ μυκτηρίζῃ τὰ πάντα, ἐμψυχὰ τε καὶ ἀψυχὰ, ἐνόμισεν ὅτι δὲν ἔχει πρὸς τί ἄλλο νὰ παραβάλῃ τὴν νῆσον ταύτην ἢ πρὸς ὅνον φέροντα εἰς τὴν βᾶχιν τοῦ σωρὸν ἀγρίας ξυλείας·

ἦδε δ' ὥστ' ὄνου βᾶχis

ἔστηκεν ὕλης ἀγρίας ἐπιστεφής.

Ἄλλ' ὁ φογερός Ἀρχίλοχος, ὅστις διὰ τὸ ἰδίωμα αὐτοῦ τοῦτο δεινῶς ὑπὸ τοῦ μεγαλόφρονος Πινδάρου ἐστηλιτεύθη, εἰπόντας περὶ αὐτοῦ «φογερόν Ἀρχίλοχον βαρυλόγαις ἔχουσιν πιαινόμενον,» ἔπαθεν ὅ,τι συνήθως συμβαίνει, εἰς τοὺς τὰ πάντα ἐμπαίζοντας, εἶδωκε δηλαδὴ καὶ αὐτὸς ἀφορμὴν νὰ κατακριθῇ πικρότατα καὶ δικαιοτάτα· διότι τότε κατὰ τινα πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς τῆς Θράκης πόλεμον, ἀπέβαλε τὴν ἀσπίδα αὐτοῦ. Καὶ ἠθέλησε μὲν, κατὰ τὴν συνήθειάν του, νὰ παίξῃ καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, εἰπὼν ὅτι ἀδιάφορον ἀν' ἀπώλειε τὴν ἀσπίδα, εἰμπορεῖ νὰ ἀποκτήσῃ ἄλλην καλλιτέραν·

ἄσπις ἐκείνη

ἔρρέτω· ἐξαυτίς κτήσμαι οὐ κακίω.

ἀλλ' εἶδομεν ὅτι οἱ Σπαρτιάται, οἵτινες δὲν ἔπαιζον περὶ τὰ τοιαῦτα, ἐδίωξαν αὐτὸν ἐκ τῆς πόλεως τῶν διὰ τοῦτο. Ἡ δὲ Θάσος, ἃν δὲν ἦτο εὐφορος, εἶχεν ὅμως χρυσοῦ μεταλλεῖα καὶ κατεῖχεν εἰς τὴν παρακειμένην στερεὰν χώρας τινὰς, τὴν Σκαπτὴν Ὑλὴν καὶ ἄλλας, αἵτινες περιεῖχον μεταλλεῖα ἔτι πλουσιώτερα τῶν τῆς νήσου· ἐντεῦθεν οἱ Θάσσιοι, ἐν ἀρχῇ τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, ἀφοῦ ἐπήρκουν εἰς ὅλας τὰς δαπάνας τῆς κυβερνήσεως αὐτῶν, ὁβολὸν φόρου μὴ καταβάλλοντες, εἶχον κατ' ἔτος περίσσευμα 200 ἕως 300 ταλάντων, ἧτοι δραχμῶν 1,200,000 ἕως 1,800,000.

Ἐπὶ τῆς θρακικῆς χερσονήσου, οἱ Μιλήσιοι ἔκτισαν τὴν Καρδίαν, οἱ δ' ἐν Ἀσίᾳ Αἰολεῖς τὴν Σηστόν, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἤρχισαν ἐπικρατοῦντες ἐνταῦθα, ὡς εἶδομεν, ἐπὶ Πεισιστράτου. Εἰς τὴν Προποντίδα ὑπῆρχον ἡ τῶν Σαμίων ἀποικία Πέρινθος, ἡ τῶν Μιλησίων, Κύζικος καὶ τρεῖς τῶν Μεγαρέων πόλεις· Χαλκηδὼν, Σηλυβρία, Βυζάντιον. Τὸ τελευταῖον τοῦτο, κτισθὲν περὶ τὸ 657 πρὸ Χριστοῦ, ἐπέπρωτο, μετὰ χίλια περίπου ἔτη, νὰ κατασταθῇ πρωτεύουσα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡ χριστιανικοῦ ἐλληνισμοῦ, μετονομασθὲν τότε Κωνσταντινούπολις. Προέβησαν δὲ καὶ μέχρι τοῦ Εὐξείνου πόντου οἱ Ἕλληνες ἔκτοτε, καὶ ἔκτισαν καθ' ὅλα αὐτοῦ τὰ παράλια πολλὰς ἀποικίας, ὧν ἀρκούμεθα νὰ ἀναφέρωμεν τὴν Σινώπην, Μιλησίων ἱδρυμα, τὴν Κερασσοῦντα καὶ τὴν Τραπεζοῦντα, ἀμφοτέρας ὑπὸ τῶν Σινωπέων κτισθεῖσας, τὴν Φάσιν, τὴν Διοσκουριάδα, τὸ Παντικάπαιον, τὴν Φαναγόρειαν, τὴν Τάναϊν, τὴν Ὀδησσὸν, τὴν Ὀλβίαν, ὧν αἱ πλεῖσται πάλιν Μιλησίων ἱδρύματα.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἐν συνόψει ἡ κατάστασις καὶ ἡ τύχη τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, κατὰ τοὺς πρώτους ἱστορικοὺς χρόνους, ἧτοι ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος μέχρι τοῦ τέλους τῆς ἑκτῆς, πρὸ Χριστοῦ. Κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην τοῦ βίου αὐτοῦ ἡλικίαν, τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἤρχισε νὰ ἐκπαιδεύηται, νὰ ἐξαπλοῦται καὶ νὰ κρατῇ τὸς συνάπτοντας αὐτὸ δεσμούς. Τὰ αὐτοφυῆ καὶ ἀόριστα πολιτεύματα τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς ἐρρυθμίσθησαν ἤδη διὰ νόμων γραπτῶν καὶ θεσμῶν ὀρισμένων. Αἱ φυσικαὶ καὶ ἄπλαστοι ἀρεταὶ τῶν προτέρων χρόνων ἐκανονίσθησαν ἤδη διὰ τῆς σκέψεως καὶ τοῦ λόγου. Καὶ ἐνῶ τὸ ἀνήσυχον καὶ μεγαλεπήβολον τοῦ ἔθνους πνεῦμα φέρει αὐτὸ

ἀκαταπαύστως εἰς ἀνακάλυψιν νέων χωρῶν καὶ ἱδρυσιν νέων πόλεων ἀπανταχοῦ γῆς, οἱ συνάπτοντες αὐτὸ δεσμοὶ, ἀντὶ τὰ χαλαρωθῶσιν ἐκ τούτου, ἐξεναντίας κρατύνονται. Ναὶ μὲν, καθὼς ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, οὕτω καὶ ἤδη, τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος δὲν ὑπόκειται εἰς μίαν τινὰ κοινὴν πολιτικὴν κυβέρνησιν· διεσπαρμένον ἀπὸ Ὀλύμπου μέχρι Κυρήνης, καὶ ἀπὸ Μασσαλίας καὶ κάτω Ἰταλίας, καὶ Σικελίας, μέχρι τῆς μικρᾶς Ἀσίας, καὶ συμποσούμενον, ὥς εἰκάζεται, εἰς 20 περίπου ἑκατομμύρια, διατελεῖ διηρημένον, ὅχι εἰς πολλὰς βασιλείας, ὥς ἄλλοτε, ἀλλ' εἰς ἀπειραρίθμους αὐτοτελεῖς πολιτείας, τροπολογουμένας ἀπὸ τῆς στενῆς ὀλιγαρχίας τῆς Σπάρτης μέχρι τῆς πρὸς τὴν ἄκραν δημοκρατίαν ῥεπούσης ἤδη πολιτείας τῶν Ἀθηναίων· οὐ μόνον δὲ αἱ πολιτεῖαι αὗται δὲν συνδέονται διὰ κοινοῦ τινος πολιτικοῦ δεσμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὅπου, κατὰ χώρας, ὑπάρχουσι τοπικαὶ διαφορῶν πόλεων δημοσπονδίαί, αἱ τοιαῦται ἐνώσεις εἶναι μᾶλλον θρησκευτικαὶ ἢ πολιτικαί. Καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἀποικίων ὀλίγισται ὑποτάσσονται εἰς τὰς μητροπόλεις· αἱ πλείους εἶναι ὅλως ἀπὸ αὐτῶν ἀνεξάρτητοι, αἱ δὲ σωζόμεναι μεταξὺ τῶν μητροπόλεων καὶ τινῶν ἀποικίων σχέσεις συνίστανται εἰς τιμητικὰ τινα καὶ θρησκευτικὰ προνόμια, τὰ ὅποια αἱ πρῶται διατηροῦσιν εἰς τὰς τελετὰς καὶ πανηγύρεις τῶν δευτέρων. Ἐνὶ λόγῳ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἦτο διηρημένον εἰς ἀπείρους πόλεις, ὧν ἑκάστη εἶχε τὸ ἴδιον πολιτεύμα, τὴν ἰδίαν πολιτικὴν. Ἀλλὰ αἱ πόλεις αὗται, εἰ καὶ πολιτικῶς ἀπ' ἀλλήλων διακεχωρισμέναι, συνδέονται ἅπασαι διὰ ποικίλων καὶ οὐχὶ ἀνισχύρων ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν δεσμῶν.

Ὁ Ἡρόδοτος συγκεφαλαιοῖ τοὺς δεσμοὺς τούτους εἰς τέσσαρας· τὸ ὄμαιμον, τὸ ὁμόγλωσσον, τὰ κοινὰ θεῶν ἱδρύματα καὶ τὰς κοινὰς θυσίας, τὰ ὁμότροπα ἦθη· ὁ δὲ Ζεὺς ὁ ἐλλήνιος ἐπετῆρει καὶ συνετῆρει τὴν τοιοῦτο-τρόπως ἀπαρτιζομένην ἐλληνικὴν ἀδελφότητα. "Ἀπαντες οἱ ἠθικοὶ οὗτοι δεσμοὶ ὑπῆρχον καὶ ἐπὶ τῆς προηγουμένης ἡρωϊκῆς ἐποχῆς· ἀλλὰ τινὲς ἐξ αὐτῶν, καὶ ἰδίως τὰ κοινὰ τῶν θεῶν ἱδρύματα καὶ αἱ κοιναὶ θυσίαι, ἀπέβησαν κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην τοῦ ἔθνους ἡλικίαν πολὺ ἰσχυρότεροι καὶ ὄντως πανελλήνιοι. Ἡ γλῶσσα ἀναφαίνεται μὲν ἤδη διηρημένη εἰς διαφόρους διαλέκτους, αἵτινες ὑπὸ μὲν τῶν μεταγενεστέρων γραμματικῶν συνεκεφαλαιώθησαν εἰς τέσσαρας, τὴν ἰωνικὴν, τὴν δωρικὴν, τὴν αἰολικὴν καὶ τὴν ἄττικὴν, πράγματι δὲ ἦσαν ποικιλώτεραι καθ' ἑκάστην φυλὴν καὶ ἐνίοτε καθ' ἑκάστην πόλιν· ἀλλ' αἱ διαλεκτικαὶ αὗται διαφοραὶ δὲν ἦσαν τοιαῦται, ὥστε, πλὴν σπα-

νωτάτων ἐξαιρέσεων, πᾶς Ἑλλήνι νὰ μὴ ἐννοῇ πάντα ἄλλον Ἑλληνα καὶ νὰ μὴ γίνηται καταληπτὸς εἰς αὐτόν. Ἡ δὲ γλῶσσα αὕτη, ἥτις μόλις περὶ τὰ τέλη τῆς παρούσης περιόδου ἤρχισε σχηματιζομένη εἰς πεζὸν λόγον, ἐξηκολούθει παράγουσα θαυμάσια ποιητικὰ ἔργα, ὅχι ὅμως μόνον εἰς τὸ ἐπικὸν εἶδος τῆς ποιήσεως. Ἡ ἐπικὴ ποίησις μαρτυρεῖται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον κατόπιν τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων ὧν ἐξυμνεῖ τὰ κατωρθώματα· νέον δὲ ἤδη παράγεται ποιήσεως εἶδος, δι' οὗ αὕτη ἐπεχείρησε νὰ ἐξυμνήσῃ τὰ ἀτομικὰ τοῦ ἀνθρώπου αἰσθήματα, φρονήματα, δόγματα, καὶ ὑπὸ τὰ ποικίλα ὀνόματα τῆς ἱαμβικῆς, τῆς γυναικῆς καὶ πρὸ πάντων τῆς λυρικῆς ποιήσεως, παρήγαγεν ἀμίμητα πολλάκις ἀριστουργήματα· ἀπαρallάκτως καθὼς εἰς τὴν ἐπομένην τὴν πέμπτην ἑκατονταετηρίδα, συμπληροῦσα τὸ στάδιον τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐξαιρέτου αὐτῆς ἀναπτύξεως, ἐπενόησε τὸ τελειότερον τῆς ποιητικῆς τέχνης εἶδος, τὸ δράμα, τὸ τε σπουδαῖον καὶ τὸ ἀστεῖον, τὴν τε τραγωδίαν δηλαδὴ καὶ τὴν κωμωδίαν. Καὶ οἱ μὲν ἄριστοι τῶν λυρικών ποιητῶν, ὁ Πίνδαρος καὶ ὁ Σιμωνίδης, οἱ ἀγέρωχοι καὶ ὑψαύχινες, ὡς ἔλεγον αὐτοὺς οἱ Ἕλληνες διὰ τὸ ὕψος τῶν ἰδεῶν καὶ τὴν ἐμβρίθειαν τοῦ φρονήματος αὐτῶν, ἤκμασαν περὶ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπομένης, διατελέσαντες σύγχρονοι τοῦ ἀρχαιότερου τῶν τραγικῶν, τοῦ Αἰσχύλου· ἀλλὰ καθ' ὅλην τὴν ἑκτὴν καὶ καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἐβδόμην πλείστοι ὅσοι ἀνεφάνησαν ἱαμβικοὶ, γυναικικοὶ, λυρικοὶ ποιηταί, ὁ Ἀρχίλοχος, ὁ Καλλίνος, ὁ Τυρταῖος, ὁ Ἀλκμάν, ὁ Ἀρίων, ὁ Στρησίχορος, ὁ Ἀλκαῖος, ἡ Σαπφώ, ὁ Σόλων, ὁ Θίογνις, ὁ Ἀνακρέων, ὧν πολλῶν μὲν ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὰ ὀνόματα, τινῶν δὲ καὶ νὰ παραθέσωμεν τὰ ἔργα. Οἱ δὲ ποιηταὶ αὗτοι, εἰς οἵανδήποτε διάλεκτον γράφοντες, ἐθαυμάζοντο καὶ ἡγαπῶντο ἐξ ἴσου εἰς τε τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς τὴν Σπάρτην, εἰς τε τοὺς Δελφοὺς καὶ εἰς τὴν Ὀλυμπίαν, εἰς τε τὰς θεσσαλικὰς πόλεις καὶ εἰς τὰς ἀργολικὰς, εἰς τε τὴν Κρότωνα καὶ εἰς τὴν Μίλητον, εἰς τε τὴν Κυρήνην καὶ εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, χρησιμεύοντες τοιοῦτοτρόπως ὡς τεκμήριον ἅμα καὶ ὡς ὄργανον τῆς ἐθνικῆς τοῦ ἔθνους ἐνότητος.

Πρὸς τοῦτοις ἡ γλῶσσα ἦτο καὶ τὸ κυριώτατον χαρακτηριστικὸν δι' οὗ τὸ ὅλον ἔθνος διεκρίνετο ἀπὸ τῶν περὶ αὐτὸ οἰκούντων ἄλλοδαπῶν φύλων, διότι οὐδὲ εἰς ταύτην τὴν περίοδον εἶχεν ἔτι παραχθῆ ἡ βαθεῖα ἐκείνη τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους πεποίθησις περὶ τῆς ὑπερβαλλούσης αὐτοῦ ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς ὑπεροχῆς, ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ ἔθνη, τοὺς

λεγομένους βαρβάρους· ἔτι δὲ ἡ μετὰ τῆς πεποιθήσεως ταύτης συνδε-
 δειμένη περιφρόνησις πρὸς πᾶν τὸ βάρβαρον, ὃ ἐστὶ τὸ μὴ ἑλληνικόν,
 καὶ ἡ ἐξ ὧν τούτων προκύψασα ἀπότομος ἀντίθεσις μεταξὺ Ἑλλή-
 των καὶ βαρβάρων, περὶ ἧς ὠμιλήσαμεν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ.
 Ἡ ἀντίθεσις αὕτη δὲν ἀπηρτίσθη εἰμὴ κατὰ τὴν ἐπομένην ἐκατονταε-
 τηρίδα, μετὰ τὰ κατὰ Περσῶν κατορθώματα. Κατὰ δὲ τὴν παρούσαν
 περίετον, ἡ περὶ τοῦ βαρβάρου ἰδέα εἶναι πολὺ ἐπιεικεστέρα καὶ ἡ
 μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ ἀλλοφύλων σχέσις πολὺ οἰκειότερα, καὶ ἐμφαί-
 νουσα μάλιστα ἠθικὴν τινα ἰσότητα βραδύτερον ἐκλιπούσαν. Ὁ βασι-
 λεὺς τῆς Αἰγύπτου Ἀμασις, καίπερ κυριεύσας τὴν Κύπρον, συντελεῖ
 γενναίως εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ἐν Δελφοῖς ναοῦ, λαμβάνει σύζυγον Κυ-
 ρηναίαν, ἀνατίθῃσι πολλὰ ἀγάλματα εἰς διαφόρους ἑλληνικὰς πόλεις
 καὶ συνάπτει δεσμὸν ξενίας, ἥτοι φιλοξενίας, πρὸς τὸν Σάμιον τύραννον
 Πολυκράτην. Οἱ Μιλήσιοι συνομολογοῦσι διαλλαγὰς ξενίας καὶ συμ-
 μαχίας πρὸς Ἀλυάττην, τὸν προκατόχον τοῦ Κροίσου, βασιλεῖα τῶν Λυ-
 δῶν, ὅστις ἤγειρε δύο ναοὺς τῆς Ἀθηνᾶς ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν, ἀντὶ τοῦ
 ἐνὸς τὸν ὅποιον ἐνέπρησεν. Ἡ Κροίσου φιλόφρων ἀρετὰ ὑμνήθη ὑπὸ τοῦ
 Πινδάρου· ἡ δ' εὐνοία ἦν ὁ βασιλεὺς οὗτος τῶν Λυδῶν ἐδειξε πρὸς
 τὸν ἑλληνικὸν βίον καὶ τὴν τέχνην τὴν ἑλληνικὴν, ἡ φιλόξενος αὐτοῦ
 αὐλή, τὰ πλούσια δῶρα, συνεκάλεσαν περὶ αὐτὸν τοὺς ἐπιφανεστάτους
 τῶν Ἑλλήνων, τὸν Ἀλκμαίωνα, ὅστις ἐστρατήγησε τῶν Ἀθηναίων εἰς
 τὸν πρῶτον ἱερὸν πόλεμον, τὸν Μιλτιάδην τὸν Κυψέλου, ὅστις πρῶτος
 κατέλαβε τὴν θρηκτικὴν χερσόνησον· καὶ ἂν δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι ἐπι-
 σκέφθη αὐτὸν ὁ Σόλων, τοῦλάχιστον τὰ περὶ τούτου θρυληθέντα μαρ-
 τυροῦσιν ὅτι ὁ Κροῖσος δὲν ἐνομίσθη ἀνάξιος τῆς πρὸς τὸν σοφώτατον
 τῶν Ἑλλήνων οἰκειότητος καὶ προσομιλίας. Οἱ Δελφοὶ « ἐδόσαν Κροίσῳ
 καὶ Λυδοῖσι προμαντήτην (δηλαδὴ τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ προτιμῶνται
 παντὸς ἄλλου κατὰ τὴν ἐπερώτησιν τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου) καὶ ἀτε-
 λείην (ἀπαλλαγὴν φόρων) καὶ προεδρίην (ἥτοι προέχουσάν τινα θέσιν
 πρὸς θεωρίαν τῶν ἀγώνων), καὶ ἐξεῖναι τῷ βουλομένῳ αὐτῶν γενέσθαι
 Δελφὸν ἐς τὸν αἰὶ χρόνον. » Μόνον τῶν Ὀλυμπίων καὶ τῶν θρησκευτι-
 κῶν τελετῶν, τῶν καλουμένων μυστηρίων, δὲν μετεῖχον κατὰ τὴν ἐπο-
 χὴν ταύτην οἱ βάρβαροι, ἐνῷ μετ' ὀλίγον ἀπεκλείσθησαν ὅλων τῶν πα-
 νελληνίων ἀγώνων.

Οἱ τέσσαρες οὗτοι ἀγῶνες, ἥτοι τὰ Ὀλύμπια, τὰ Πύθια, τὰ Νέμεα
 καὶ τὰ Ἰσθμια, καὶ τὸ ἐν Δελφοῖς χρηστήριον, ἀπετέλεσαν, ὡς προείπομεν, τὸν

ἰσχυρότερον ἠθικόν καὶ κοινωνικόν δεσμόν, ὅστις συνῆπτεν ἡδὴ τὸ ὅλον ἑλληνικόν ἔθνος. Εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς χρηστήριον δὲν ἔπαυον προσερχόμενοι ἀπὸ πάσης ἑλληνικῆς γῆς, καὶ ἀπὸ αὐτῶν τῶν ἀπωτάτων ἀποικίων. ἄνθρωποι ἐπερωτῶντες περὶ πλείστων ὅσων δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν συμφερόντων· καὶ ἐπειδὴ αἱ χρησμοὶ τοῦ θεοῦ ἐλογίζοντο ἱεροὶ καὶ ἀπαράβατοι, πρόδηλον ὅτι τὸ μαντεῖον ἐπενήργει ἀδιακόπως εἰς τὸν ὅλον δημόσιον καὶ ἰδιωτικόν τοῦ ἔθνους βίον. Ἀλλὰ καὶ αἱ πανηγύρεις ἦσαν τοιοῦτοτρόπως κεκανονισμέναι, ὥστε ἡ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ ὅλου ἔθνους σχέσις ὑπῆρχε σχεδὸν ἀδιάλειπτος. Πᾶσα τετραετία ἀπετέλει τὴν περίοδον ἣ τὸν κύκλον τῶν ἱερῶν τούτων ἀγώνων· καὶ κατὰ μὲν τὴν πρῶτον ἔτος ἐτελοῦντο δύο ἐξ αὐτῶν, ὁ Ὀλυμπιακὸς καὶ ὁ Ἰσθμικός· κατὰ δὲ τὸ δεύτερον, ὁ νεμεακός· κατὰ δὲ τὸ τρίτον, πάλιν δύο, ὁ Ἰσθμικὸς καὶ ὁ πυθικός· κατὰ δὲ τὸ τέταρτον, ὁ νεμεακός· καὶ οὕτω καθεξῆς. Οἱ ἀξιωθέντες νὰ βραβευθῶσιν ἀπαξ τοῦλάχιστον καθ' ἑκάστον τῶν τεσσάρων τούτων πανελληνίων ἀγώνων, ἐτιμῶντο διὰ τοῦ ἐπιφθόνου ἐπωνύμου τοῦ περιοδοῦ. Καὶ οἱ τοιοῦτοι μὲν ἦσαν φυσικῶς τῇ λόγῳ ὀλίγιστοι· εὐάριθμοι δὲ σχετικῶς καὶ οἱ ἐν γένει νικηταὶ ἀναδεικνύμενοι· πολυάριθμοι ὅμως ἦσαν οἱ συναγωνιζόμενοι, καὶ ἀπειράριθμοι οἱ συντρέχοντες ἐνταῦθα ὡς θεαταὶ καὶ ὡς ἔμποροι, τοσούτῳ μάλλον ὅσῳ, διὰ τῆς λεγομένης ἐκεχειρίας, ἥτοι τῆς προσωρινῆς διακοπῆς πάσης ἐχθροπραξίας, ἐξησφαλιζέτο ἡ ἐν εἰρήνῃ ἀπανταχόθεν διάβασις τῶν θεωριῶν, δηλαδὴ τῶν ἱερῶν πρεσβειῶν τῶν πόλεων, καὶ ἰδίως διετηρεῖτο ἡ εἰρήνη ἐν τῇ τάπῃ ὅπου ἐτελοῦντο αἱ πανηγυρεῖς καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἱερομηνίας, ἥτοι τοῦ μηνὸς τῆς πανηγυρείας. Ἀπαντες οἱ προσερχόμενοι ἔθυσον εἰς τὸν αὐτὸν θεόν καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βωμοῦ, θιέωρον τοὺς αὐτοὺς ἀγῶνας, καὶ, διὰ τῶν ἀναθημάτων αὐτῶν, συνετίλουν εἰς τὸ νὰ πλουτίσωσι καὶ νὰ κοσμήσωσι τὸν αὐτὸν ἱερὸν χώρον. Ἀπαντες, μεγάλοι καὶ μικροί, βασιλεῖς, στρατηγοὶ ἢ ἄπλοὶ πολῖται, ὑπεβάλλοντο εἰς τοὺς αὐτοὺς ἀγωνιστικούς νόμους, ἐτιμωροῦντο, ὡς ἂν παρὰ τοὺς νόμους τούτους, διὰ τῶν αὐτῶν ποιῶν, καὶ νικήσαντες, ἠξιοῦντο τῶν αὐτῶν τιμῶν. Δὲν συνέρρεον δὲ ἐνταῦθα τὰ πλήθη ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τῶν σωματικῶν ἀγώνων, ἀλλὰ καὶ ποιηταί, καὶ φιλόσοφοι, καὶ ἱστορικοὶ προσήρχοντο ἵνα ὑποβαλῶσι τὰ ἔργα αὐτῶν εἰς τὴν κρίσιν τοῦ κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων. Πάλιν δὲ αἱ ἐνταῦθα γινόμεναι ἀποφάσεις καὶ ἀπονεμόμεναι τιμαὶ ἀντήχουν καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα· αἱ πόλεις ὑπεδέχοντο ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει τοὺς

στρανωθέντας συμπολίτας· οἱ τεχνῶνται κατεσκευάζον τοὺς ἀνδριάντας αὐτῶν· οἱ ποιηταὶ ἐγγραφον εἰς τιμὴν αὐτῶν ᾧδὰς· οἱ ἱστορικοὶ ἐμνημόνεον τοῦ κατορθώματος ὡς γεγονότος πλείστου λόγου ἀξίου· νέοι δὲ ἐγωνίσταντο παρεσκευάζοντο ἵνα ἀξιωθῶσι τοῦ αὐτοῦ περιμαχήτου βραβείου· διό, ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἡ τοιαύτη ἀπὸ τῶν ἄκρων τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὰ κέντρα καὶ ἀπὸ τῶν κέντρων πρὸς τὰ ἄκρα κίνησις ἵκνεται ἀδιακόπως, δις τοῦ ἐνιαυτοῦ ἢ τοῦλάχιστον ἅπαξ, ἀνάγκη νὰ ἐμολογήσωμεν ὅτι, ἂν τότε ἔλειπεν ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους μία τις κοινὴ πολιτικὴ κυβέρνησις, οἱ ἠθικοὶ ὅμως καὶ κοινωνικοὶ δεσμοὶ δι' ὧν συνεδέετο ἦσαν τοσοῦτοι καὶ τοιοῦτοι, ὥστε, ἐκ τῶν νεωτέρων ἐπικρατειῶν, μόνη ἡ Γαλλία ἴσως δύναται νὰ λογισθῇ ὅτι ἔχει τὴν ἐθνικὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐνότητα.

Δὲν ἑσπερεῖτο δὲ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἕκτοτε καὶ πολιτικῶν ἐρείσμα-
των. Δύο αὐτοῦ πόλεις, ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι, μάλιστα ἡ Σπάρτη,
εἶχον ἤδη ἀποβῇ πολὺ τῶν λοιπῶν ἰσχυρότεραι καὶ εἶχον συγκροτήσει
κράτη ὅπως οὐν λόγου ἄξια· περὶ ταῦτα δὲ συμπυκνούμεναι αἱ ἄλλαι
τοῦ ἔθνους δυνάμεις, ἦσαν ἱκαναὶ νὰ ἀποκρούσωσι πάντα ἐξωτερικὸν
πολέμιον. Καὶ ἐμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἐκτεθῇ ἡ Ἑλλὰς εἰς φοβεράν κατὰ
τὸτο δοκιμασίαν· διότι τὸ μέγα περσικὸν κράτος ἐπετίθη κατ' αὐτῆς
ἐν ἀρχῇ τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος. Τὸ περσικὸν τοῦτο κράτος, τὸ
ὑπῆλθεν, ἐν τῷ διαστήματι τῶν τελευταίων πεντήκοντα ἐνιαυτῶν, εἶχε
κυριαρχήσει, ὑπὸ τοὺς βασιλεῖς Κύρον, Καμβύσην καὶ Δαρεῖον τὸν Ὑστά-
σπου, ἀπάσης τῆς δυτικομεσημβρινῆς Ἀσίας, ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρι
τῆς μεσογείου θαλάσσης, καὶ πρὸς τοῦτοις τῆς Αἰγύπτου, διέφερε τοῦ
ἑλληνικοῦ τοσοῦτον, ὥστε, ἐνῷ συνώρευνον πρὸς ἄλληλα, ἐνόμιζέ τις ὅτι
κίνταν εἰς τοὺς δύο ἀντιθέτους τῆς γῆς πόλους. Ἐν Ἀσίᾳ μὲν, ἀπασα
ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία ἦτο συμπεπυκνωμένη εἰς χεῖρας ἀνδρὸς ἑνός,
ἐλλοὶ τὰ ἀπαρτίζοντα τὴν ἐπικράτειαν διάφορα φύλα καὶ τμήματα
ὅν συνεδέοντο πρὸς ἄλληλα δι' οὐδενὸς ἠθικοῦ δεσμοῦ· ἐν Ἑλλάδι
ἑξεναντίας, οὐδεμίαν μὲν ὑπῆρχε κυβερνητικὴ ἐνότης, ἀλλ' αἱ ἀπαρτίζου-
σαι αὐτὴν φυλαὶ καὶ πόλεις διὰ πλείστων ὅσων συνεδέοντο πρὸς ἄλλη-
λας ἠθικῶν δεσμῶν. Ἐν Ἀσίᾳ, ἡ ἀνεξέλεγκτος τοῦ μονάρχου δεσποτεία
παρήγαγε φυσικῶς τῷ λόγῳ τὴν τυφλὴν ὑπακοήν, ἡ τυφλὴ ὑπακοή, τὴν
ταπεινώσιν τοῦ ἀτομικοῦ αἰσθήματος, ἡ δὲ ταπεινώσις τοῦ ἀτομι-
κοῦ αἰσθήματος, φρονήματα εὐτελέστατα καὶ ἀγενέστατα· ἐν Ἑλλάδι

ἐξεναντίας, τὰ κοινοβουλευτικὰ πολιτεύματα παρήγαγον τὸ ἔθνικόν αἶσθημα, τὸ δ' ἔθνικόν αἶσθημα, τὴν φιλοπατρίαν, ἣ δὲ φιλοπατρία πάλιν, τὰ ὑψηλότερα καὶ εὐγενέστερα τῶν φρονημάτων. Ἐντεῦθεν ὁ ἐπελθὼν ἀγὼν ὑπῆρξεν ἀγὼν ὅχι δύο ἐπικρατειῶν, ἀλλὰ δύο ἀντιθέτων κόσμων· διὰ δὲ τοῦτο ἀπέβη μὲν τὰ μάλιστα ἀξιωμακόμεναι, ἀπέβη δὲ καὶ τὰ μάλιστα διαρκές. Τῶνόντι, ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀπέκρουσε τὴν περσικὴν κυριαρχίαν, ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ καὶ ὅλως κατέλυσε τὸ πρῶτον τοῦτο περσικὸν κράτος ἄλλω βραδύτερον, ἡγέρθη νέον ἐν Ἀσίᾳ περσικὸν βασιλεῖον καὶ νέα προέκυψε πάλη μεταξύ αὐτοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ ἤδη τότε ἑλληνισμοῦ, μέχρις οὗ, ἐν τῇ ἑβδόμῃ ἑκατονταετηρίδι μετὰ Χριστόν, ὁ Ἡρόκλητος κατέβαλεν ὁλοσχερῶς τὸ δεύτερον τοῦτο περσικὸν κράτος, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἀλέξανδρος, τὸ πρῶτον· ἀλλ' αὖθις, μετ' οὐ πολὺ, διεμορφώθη ἐν Ἀσίᾳ ἕτερον, διὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ, κράτος, καὶ ἐπῆλθεν ἕτερος μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀγὼν, ὅστις, ποικίλας λαβῶν τύχας καὶ τροπὰς, ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος. Ἐκτοτε μετέσχον αὐτοῦ καὶ ἕτερα τῆς Εὐρώπης ἔθνη· ἀλλ' ὁ ἑλληνισμὸς δὲν ἐπαύσατο μετ' αὐτῶν συναγωνιζόμενος ἐν τῷ μέτρῳ τῶν μειωθεισῶν αὐτοῦ δυνάμεων. Ὁ πόλεμος ἄρα τοῦ ὁποίου θέλομεν ἀρχίσει τὴν ἐξιστόρησιν ἐν τῷ ἐπομένῳ τρίτῳ βιβλίῳ, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τὸ προοίμιον πάλαι μακρὰς μεταξύ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης, μεταξύ τῆς ὕλικῆς βίας καὶ τῆς ἠθικῆς δυνάμεως, πάλης ἣτις διαρκεῖ δις χίλια καὶ τετρακόσια ἔτη καὶ ἀποτελεῖ ἓνα τῶν κυριωτάτων εἰρημῶν τῆς θαυμασίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐνότητος.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΜΗΔΙΚΟΙ Η ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Εισαγωγή. Ἰώνων ἐπανάστασις.

Πρὶν ἢ ιστορήσωμεν τὰ κατὰ τὴν πρώτην ταύτην σύγκρουσιν μεταξὺ τοῦ Ἀσιανοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἀνάγκη νὰ ἐκθέσωμεν ὅπως οὖν ἀκριβέστερον ὁποῖόν τι ἦτο τὸ περσικὸν κράτος, τὸ δεσπόσαν τότε τῆς Ἀσίας, καὶ διὰ τίνων περιπετειῶν τὸ κράτος τοῦτο περιῆλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα.

Ἡ Ἀσία διαφέρει τῆς Εὐρώπης πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ κατὰ τὸν τρόπον καθ' ὃν προάγονται καὶ πίπτουσι τὰ κράτη αὐτῆς. Εἰς τὴν Εὐρώπην, αἱ πολιτεῖται διαμορφοῦνται καὶ ἀκμάζουσι κατὰ μικρόν· τὰ Ἀσιανὰ κράτη ἐξεναντίας αὐξάνουσι τάχιστα, ἀλλὰ καὶ τάχιστα μαραινόμεναι. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἰδίως ἡ τύχη τῆς περσικῆς μοναρχίας, τὴν ὁποίαν ἰδρύσε περὶ τὰ μέσα τῆς ἑκτῆς πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, ὁ Κύρος, ὁρμώμενος ἀπὸ τῆς μικρᾶς χώρας τῆς καλουμένης Περσίδος. Ἐντὸς τριάκοντα ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς, ἡ μοναρχία αὕτη περιέλαθεν ἀπάσας τὰς μεταξὺ Ἰνδοῦ καὶ Μεσογείου Ἀσιανὰς χώρας, προσέτι δὲ καὶ τὴν Αἴγυπτον· ἐντὸς ἐξήκοντα ἐνιαυτῶν ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς, ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ, καὶ ἐντὸς δύο ἑκατονταετηρίδων ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς, κατελύθη.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ἤρχισεν ὁ Κύρος τὸ κατακτητικὸν αὐτοῦ στάδιον, ἅπαν τὸ δυτικὸν μέρος τῆς μικρᾶς Ἀσίας, μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἄλως, ὑπετάσσετο εἰς τὸν βασιλεῆα τῶν Λυδῶν Κροῖσον, ὅστις, βασιλεύσας τῇ 560 πρὸ Χριστοῦ, εἶχε καταστήσει, ὡς εἶδομεν, ὑποτελεῖς φόρου καὶ τὰς κατὰ τὰ παράλια ἑλληνικὰς ἀποικίας, καὶ ἦτο μὲν μονάρχης ἰσχυρὸς, ἐνόμιζε δὲ ἑαυτὸν ἀπάντων ἀνθρώπων ὀλβιώτατον, διὰ τὴν δύναμιν

καὶ τὸν πλοῦτον. Ἐπέκεινα τοῦ Ἄλως ἤρχιζεν ἡ Μηδικὴ μοναρχία, ἣς ἐβασίλευεν ὁ τοῦ Κροίσου κηδεστής Ἀστυάγης· αὕτη, ἄδελφον μὲν εἶναι μέχρι τίνος ἐξετείνετο πρὸς ἀνατολὰς, πρὸς δὲ τὸ μεσημβρινονατολικὸν περιελάμβανε τὴν χώραν, τὴν ἰδίως ὀνομαζομένην Περσίδα ἢ Φαρσιστάν, καὶ πρὸς δυσμὰς ἐχωρίζετο ἀπὸ τῶν Κισσίων καὶ τῶν Ἀσσυρίων, διὰ τῆς ὀρεινῆς σειρᾶς τοῦ Ζάγρου, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ σιμερινὸν μεταξὺ Περσίας καὶ Τουρκίας σύνορον. Τῆς εὐφόρου χώρας τῶν Ἀσσυρίων ἢ Χαλδαίων, ἐν ᾗ ἠκμαζεν ἡ θαυμαστὴ πόλις Βαβυλὼν, ἤρχεν ὁ βασιλεὺς Λαβύνητος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου τὸ κράτος τῶν Χαλδαίων ἐξετείνετο μέχρι τῆς Αἰγύπτου, ἔχον ὑποτελεῖς τὴν τε Ἰουδαίαν καὶ τὴν Φοινίκην. Ἐν Αἰγύπτῳ δὲ ἐβασίλευεν ὁ Ἀμασις, ἰσχυρὸς καὶ πλοῦσιος ὢν, συντηρῶν ἀξιόλογον στρατὸν Ἑλλήνων μισθοφόρων καὶ ἐν γένει προστατεύων τοὺς Ἕλληνας ὅσοι προσήρχοντο εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἰς διὰ τὰ ἐμπορευθῶσιν, εἴτε διὰ τὰ κατασταθῶσιν εἰς αὐτήν. Ὁ Κροῖσος ἦτο ὃχι μόνον συγγενὴς τοῦ Ἀστυάγου, ἀλλὰ καὶ σύμμαχος τοῦ Λαβυνήτου καὶ τοῦ Ἀμάσιος, ὥστε οἱ τέσσαρες οὗτοι βασιλεῖς ἠδύνατο νὰ θεωρηθῶσιν ἀδιάσειστοι. Καὶ ὅμως μετ' οὐ πολὺ, οἱ Πέρσαι, πίνητες ὄντες, καὶ μάχιμοι, τυχόντες δὲ ἡγεμόνος γενναίου καὶ φιλοδόξου, κατέβαλον ἀλληλοδιαδόχως ὅλα ἐκεῖνα τὰ κράτη, τὰ ὁποῖα, προηγουμένως ἀκμάζαντα, εἶχον παραδοθῇ εἰς τὴν ῥαθυμίαν, τὴν νωθρότητα, τὴν κατάθλιψιν· ἀπαραλλάκτως καθὼς καὶ αὐτοὶ, μετὰ δύο ἑκατονταετηρίδας, παραδοθέντες ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὰς αὐτὰς κακίας, κατεβλήθησαν ὑπὸ ἐτέρων κατακτητῶν. Διότι τοῦτο ἔχει τὸ κύριον ἐλάττωμα ὁ ἀνατολικὸς πολιτισμὸς· δὲν συντελεῖ, ὡς ὁ εὐρωπαϊκός, εἰς τὴν παιδείαν καὶ τὴν αὐξήσιν τῶν αὐτοφύων τοῦ ἔθνους ἀρετῶν, ἀλλ' ἐξεναντίας συνεπάγεται τὴν φθορὰν αὐτῶν. Ἐντεῦθεν ἡ ταχέια ἀκμὴ καὶ παρακμὴ τῶν ἐπικρατειῶν· πᾶν νέον κατακτητικὸν ἔθνος εὐρίσκει τὰ προηγούμενα νωθρὰ καὶ ῥαθυμὰ, ὅθεν εὐκόλως δεσπόζει αὐτῶν καὶ ἀποβαίνει μέγα· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ, μαρνανθὲν καὶ τοῦτο, οὐδὲν ἦτον εὐκόλως κυριεύεται ὑπὸ ἐτέρου κατακτητοῦ.

Ἡ Περσίς, μητρόπολις τοῦ ἡρχαίου περσικοῦ ἔθνους καὶ κράτους, κεῖται πρὸς τὸ ἀρκτικοανατολικὸν τοῦ περσικοῦ κόλπου. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἀνήκον εἰς τὸν λεγόμενον ζενδικὸν ἢ ἱρανικὸν κλάδον τοῦ Ἰνδοευρωπαϊκοῦ τμήματος τῆς καυκασικῆς φυλῆς. Εἰς τὸν αὐτὸν κλάδον ἀνήκον καὶ οἱ κάτοικοι τῆς ἰδίως Μηδίας, ἥτις ἔκειτο πρὸς βορρᾶν τῆς

Περσίδος, καὶ ἐν γένει οἱ κάτοικοι ὅλων τῶν χωρῶν ὅσαι περιλαμβάνοντο μεταξὺ τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ, ἀπ' ἀνατολῶν, τοῦ ποταμοῦ Ὠξοῦ καὶ τῆς Κασπίας θαλάσσης, ἀπὸ ἄρκτου, τοῦ περσικοῦ καὶ τοῦ Ἰνδικοῦ ὠκεανοῦ, ἀπὸ μεσημβρίας, καὶ τοῦ ὅρου Ζάγγρου ἀπὸ δυσμῶν. Ὅλα τὰ ἔθνη ταῦτα, ἢ τοὐλάχιστον τὰ πλείστα ἐξ αὐτῶν, ἐπρέσβευον τὴν λεγομένην ζωροαστρικὴν θρησκείαν καὶ ἐλάλουν διαφόρους διαλέκτους τῆς ζενδικτῆς γλώσσης. Αἱ δὲ δυτικώτεραι χῶραι, αἱ κείμεναι μεταξὺ τοῦ Ζάγγρου, τοῦ Εὐξείνου πόντου, τοῦ ποταμοῦ Ἄλως, τῆς μεσογείου θαλάσσης καὶ τοῦ περσικοῦ κόλπου, κατεῖχοντο ὑπὸ ἑθνῶν ὑπαγομένων εἰς ἕτερον τμήμα τῆς καυκασικῆς φυλῆς, τὸ Σημιτικὸν ἢ Ἀραμαϊκόν, εἰς ὃ ἀνῆκον οἱ Σύροι ἢ Ἀσσύριοι, οἱ Βαβυλώνιοι, οἱ Ἀραβες, οἱ Τουδαῖοι, οἱ Φοίνικες· ἐνῷ αἱ ἐτι δυτικώτεραι χῶραι τῆς μικρᾶς Ἀσίας, αἱ ἐντός τοῦ Ἄλως, κατενοῦντο ὑπὸ τῶν θρακικῶν φυλῶν, αἵτινες ἦσαν συγγενεῖς τῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ χερσονήσῳ ὁμωνύμων ἑθνῶν.

Ἡ Περσίς ἦτο χώρα ὀρεινὴ καὶ τραχεῖα, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς, ἀφελεῖς τὸν βίον καὶ ἰσχυροὶ τὰ σώματα, διηροῦντο εἰς ἑπτὰ γεωργικὰς καὶ τέσσαρας νομαδικὰς φυλάς. Ἐκ τῶν φυλῶν τούτων ἐπισημοτάτη ἦτο ἡ τῶν Πασαργαδῶν, εἰς αὗς ἀνῆκεν ὁ Κύρος, ὁ ἀναδείξας τὸ μικρόν τοῦτο ἔθνος κυρίαρχον ἀπάσης τῆς δυτικῆς Ἀσίας.

Πρὸ πάντων ὁ Κύρος κατέστησε τοὺς Πέρσας δεσπότας τοῦ μηδικοῦ κράτους, τοῦ ὁποίου πρὸ τούτου ἦσαν ὑποτελεῖς. Ὁ δ' ἀγὼν οὗτος λέγεται διατελέσας μακρὸς καὶ πεισματώδης. Ὅπως δὴ ποτε οἱ Πέρσαι καὶ ὁ Κύρος κατίσχυσαν ἐπὶ τέλους τοῦ Ἀστυάγου καὶ τῶν Μήδων· ἀλλ' οἱ Μῆδοι παρέμειναν αἰείποτε τὸ δεύτερον ἐν τῷ περσικῷ κράτει ἔθνος, καὶ ἡ συγγένεια αὐτῶν πρὸς τοὺς νέους κυρίαρχους ἦτο τοσοῦτον στενὴ, ὥστε οἱ ἀρχαιότεροι Ἕλληνες συγγραφεῖς ὀνομάζουσι πολλάκις τὸν μέγαν ἐκεῖνον τῆς ἀνατολῆς πολέμιον, Μῆδον ἀντὶ Πέρσου, καὶ τοὺς πρὸς τοῦτον διεξάχθοντας ἀγῶνας, μηδικούς ἀντὶ περσικῶν. Πρὸς τοῦτοις, τὰ Ἐκβάτανα, ἡ τοῦ ἀρχαίου μηδικοῦ κράτους πρωτεύουσα, ἐξηκολούθει διατελοῦσα μία τῶν πρωτευουσῶν τῶν βασιλείων τῆς Περσίας, αἵτινες διέτριβον συνήθως ἐν αὐτῇ κατὰ τὸ θέρος, ἐνῷ τὸν χειμῶνα κατώκουον εἰς Σούσα, πόλιν κειμένην πολὺ νοτιώτερον, εἰς τὸ Κίσιον πεδίον, ἐπὶ τῷ Χαόσπῃ ποταμῷ, πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Τίγρεως.

Καταλυθέντος τοῦ Ἀστυάγου, ἐπῆλθε, πρὸς ἐκδίκησιν αὐτοῦ, ὁ βασιλεὺς τῆς Λυδίας Κροῖσος· ὁ δὲ Κύρος, ἀντεπελθὼν μετὰ στρατοῦ μεγάλητέρου, ἐζήτησε συγχρόνως νὰ κινήσῃ εἰς ἐπανάστασιν τοὺς κατὰ

τὴν μικρὰν Ἀσίαν Ἴωνας· ἀλλ' οὗτοι δὲν ἐνόμισαν φρόνιμον νὰ ἐνδώσωσιν εἰς τὴν εἰσήγησιν, ὑπολαμβάνοντες τὸν βασιλέα τῶν Λυδῶν ἰσχυρότερον. Ἠπατήθησαν ὅμως· διότι συγκροτηθεὶς μάχης αἰμάτων, τῷ 546, περὶ Πτερίαν, πόλιν κειμένην ἐπέκεινα τοῦ Ἄλυσος, ἐπὶ Καππαδοκίᾳ, ὁ ἀγὼν οὗτος ἔμεινε μὲν ἄκριτος· καὶ ὁ Κροῖσος ὑποχωρήσας εἰς τὴν πρωτεύουσάν αὐτοῦ, τὰς Σάρδεις, καὶ ζητήσας τὴν βοήθειαν τῶν συμμάχων αὐτοῦ, τοῦ Λαθυνήτου, τοῦ Ἀράσιος, καὶ τῶν Λακεδαιμονίων, ἤλπισεν ὅτι, ἐπελθούσης τῆς ἐπικουρίας ταύτης μέγας τοῦ προερχοῦς ἔαρος, θέλει δυνηθῆ τότε νὰ καταβάλλῃ τὸν ἀντίπαλόν αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ Κύρος προέλαβε πάντα τὰῦτα τὰ βουλευμάτων, καὶ, ὁρμήσας ἀμέσως εἰς τὰς Σάρδεις, ἐγένετο κύριος τῆς τε βασιλευούσης ταύτης καὶ τοῦ Κροίσου αὐτοῦ.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Σάρδεων, οἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἴωνες καὶ Αἰολεῖς ἐσπευσαν νὰ πέμψωσι πρὸς τὸν νικητὴν ἀγγέλους, λέγοντες ἑαυτοὺς προθύμους νὰ διαμείνωσιν ὑπ' αὐτὸν ὑποτελεῖς φόρου, ὅπως διετέλεσαν ὑπὸ τὸν Κροῖσον· ἀλλ' ἔλαβον ἀπάντησιν πικρὰν καὶ δυσμενῆ, ἐξαιρέσει τῶν Μιλησίων, ὧν καὶ μόνων, ἄδηλον διατί, ἐγένοντο δεκταὶ αἱ προτάσεις. Οἱ δὲ λοιποὶ Ἴωνες καὶ οἱ Αἰολεῖς, ἀφοῦ εἰς μάτην ἐπολέμησαν γενναίως ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῶν, ἐδουλώθησαν ὑπὸ τοῦ νέου κυριαρχοῦ τῆς ἀνατολῆς, καθὼς καὶ οἱ αὐτότε Δωριεῖς. Καὶ αὗται αἱ νῆσοι Χίος καὶ Λέσβος ἐνόμισαν καλὸν νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν περσικὴν κυριαρχίαν. Αἱ νῆσοι αὗται δὲν ἠδύναντο νὰ προσβληθῶσιν ὑπὸ τοῦ Κυρίου, μὴ ἔχοντος τότε ἐτι ναυτικὴν δύναμιν, ἀλλ' ὑπετάχθησαν, διότι εἶχον ἐπὶ τῆς στερεᾶς κτήσεως, τὰς ὑποίας δὲν ἠδύναντο νὰ ὑπερασπίσωσι. Μόνῃ ἡ Σάμος διέσωσε τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς καὶ ἀπέβη μέγιστα μετ' ὀλίγον ἰσχυροτάτῃ ὑπὸ τὸν τύραννον Πολυκράτην. Ὁ δὲ Κύρος ἔπειτα κατέκτησε τὴν Βαβυλῶνα, καταλύσας οὕτω καὶ τὸ τρίτον ἐκ τῶν τεσσάρων μεγάλων βασιλείων ὅσα ὑπῆρχον πρὸ αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνατολήν. Δεσπόσας δὲ τῆς Βαβυλῶνος, κατέστη κύριος καὶ τῶν ὑποτεταγμένων αὐτῇ χωρῶν, τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Ἰουδαίας· καὶ τελευταῖον, περὶ τὸ 529 ἔτος πρὸ Χριστοῦ, ἀπέθανεν εἰς τινα κατὰ τῶν Σκυθῶν ἐκστρατείαν. Ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Καμβύσου, βασιλεύσαντος ἔτη ἑπτὰ καὶ μῆνας πέντε, καθυπετάχθησαν ἡ τε Αἴγυπτος, ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀράσιος Ψαμμηνίτου, καὶ αἱ ἐπὶ τῆς βορείου παραλίας τῆς Ἀφρικῆς ἑλληνικαὶ ἀποικίαι, Κυρήνη καὶ Βάρκη. Ἀλλ' ἀποθανόντος τοῦ Καμβύσου, ἐσφετερίσθη τὴν βασιλείαν ὁ Μῆδος Σμέρ-

δεις, ὅστις ἐπέχειρσεν νὰ ἀναρθώσῃ τὴν ἀρχαίαν τῶν Μήδων ἐν τῷ κράτει ὑπεροχὴν. Δὲν ἐβασίλευσεν ὅμως εἰμὴ ὀλίγους μόνον μῆνας, διότι ἑπτὰ Πέρσαι ἐπιφανεῖς, ἀνήκοντες εἰς τὸ γένος τῶν Ἀχαιμενιδῶν, ἐδολοφόνησαν αὐτὸν καὶ ἀνηγόρευσαν βασιλεῖα ἓνα ἐξ ἑαυτῶν, Δαρεῖον τὸν Ὑστάσπου· ὥστε ἡ περσικὴ βασιλεία ἀφηρέθη μὲν ἤδη ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ Κύρου, παρῆμεινεν ὅμως πάντοτε εἰς τὸ ἐπισημότερον γένος τῶν Ἀχαιμενιδῶν.

Ὁ Δαρεῖος, ὅστις ἐβασίλευσε τριάκοντα καὶ ἐξ ἑτῆ, ἠναγκάσθη πρὸ πάντων νὰ δαμάσῃ τοὺς ἀφηνιάσαντας Μήδους, καὶ ἄλλας τινὰς στάσεις νὰ καταβάλλῃ· οὕτω δὲ ἀσφαλίσας τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἐπέχειρσεν νὰ διοργανώσῃ ὅπως οὖν τὰς ὑπὸ τῶν προκατόχων κατακτηθείσας χώρας· διὸ ἔλεγον οἱ Πέρσαι, ὅτι ὁ μὲν Κύρος ὑπῆρξε πατὴρ, ὁ δὲ Καμβύσης, δεσπότης, ὁ δὲ Δαρεῖος, κάπηλος τοῦ κράτους, δηλοῦντες διὰ τούτου, ὅτι πρῶτος αὐτὸς ἐπέχειρσεν μεθοδικὴν τινὰ ρύθμισιν τῆς οἰκονομικῆς αὐτοῦ διαχειρίσεως. Τιφόντι, ἐπὶ τῶν δύο πρώτων βασιλείων, οἱ φόροι δὲν ἦσαν ὠρισμένοι· αἱ ἐπαρχίαι κατέβαλλον τὰ λεγόμενα δῶρα, τὰ ὅποια ἄλλο ὅριον δὲν εἶχαν εἰμὴ τὴν δυσκόλως δυναμένην νὰ κορεσθῇ πλεονεξίαν τῶν σατραπῶν ἥτοι διοικητῶν· ὁ δὲ Σμέρδης πάλιν, ἵνα προσοικειωθῇ τὴν εὐνοίαν τῶν ὑπηκόων, ἐπέσεν εἰς τὴν ἄλλην ὑπερβολὴν, προκηρύξας τριετὴ ἀτέλειαν φόρου καὶ στρατιᾶς. Οὕτως ἀνώμαλα εὐρῶν τὰ πράγματα ὁ Δαρεῖος, διήρσε τὸ ὅλον κράτος εἰς εἴκοσι σατραπείας ἡμεγάλας διοικήσεις, καὶ ἐπέβαλεν ἐκάστη ὠρισμένον ἐτήσιον χρηματικὸν φόρον καὶ ὠρισμένην εἰσφορὰν φυσικῶν προϊόντων πρὸς συντήρησιν τῆς αὐλῆς. Ἐξ ὅλων τῶν χωρῶν ὅσαι περιελαμβάνοντο ἐντὸς τῆς ἀχανοῦς ἐκείνης βασιλείας, μόνη ἡ Περσίς οὐδένα ἐπλήρωνε φόρον· καὶ ὅχι μόνον οὐδένα ἐπλήρωνε φόρον, ἀλλ' εἰμπορεῖ νὰ εἴπῃ τις ὅτι, κατὰ μέγα μέρος, ὁ ἀνυπολόγιστος τοῦ ὅλου κράτους φόρος διενέμετο μεταξὺ τῶν κατοίκων αὐτῆς, διότι αὐτοὶ ἐλάμβανον τὰς πλείστας καὶ πλουσιωτάτας λειτουργίας καὶ ὑπηρεσίας.

Ὁ διορισμὸς τοῦ φόρου ἐβελτίωσε βεβαίως τὴν τύχην τῶν ὑπηκόων· ἢ ἢ ὡς ἐκ τούτου οἱ σατράπαι τῶν ἐπαρχιῶν δὲν ἐμποδίζοντο νὰ ὑπερβαίνωσι τὸν τεταγμένον αὐτοῦ ὅρον. Ἐκαστος σατράπης ἦτο βασιλῆσκος ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ του, πολιτευόμενος σχεδὸν ὅπως ἤθελεν ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῆς διοίκησιν, ὑπόχρεως δὲ ὦν μόνον νὰ πέμπῃ τὸν βασιλικὸν φόρον, νὰ συνέχῃ τοὺς πολεμίους καὶ νὰ συντελῇ, δι' ἀνα-

λόγου στρατιάς, εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ μεγάλου βασιλέως. Παρὰ τῷ σατράπῃ ὑπῆρχε μὲν βασιλικὸς γραμματεὺς, ὅστις πιθανώτατα διεχειρίζετο τὰ οἰκονομικὰ τῆς ἐπαρχίας καὶ ἡδύνατο ἴσως νὰ λογίζεται ὑπὸ τῆς ἐν Σούσοις αὐλῆς, ὡς ἐπιτηρητῆς καὶ ἐλεγκτῆς· ἀλλ' ὁ σατράπης εἶχε μυρίους τρόπους νὰ διαφεύγῃ τὸν ἔλεγχον τοῦ τοπικοῦ τούτου, ἢ νὰ συμβιβάζεται μετ' αὐτοῦ. Ὑπῆρχον δὲ καὶ ἄλλαι ἀφορμαὶ ἀταξίας καὶ καταχρήσεων. Οἱ Πέρσαι ὑπάλληλοι δὲν ἐπενέβαινον, ὡς φαίνεται, εἰς τὸν προσδιορισμὸν τοῦ ὑφ' ἐκάστου ἀτόμου πληρωτέου φόρου. Ὁ γραμματεὺς διένεμεν ἀπλῶς τὸ ὑπὸ τῆς ἄλλης σατραπείας πληρωτέον ποσὸν, εἰς τὰς διαφόρους χώρας, πόλεις ἢ ἐπαρχίας, καὶ ἔπειτα ἄφινεν εἰς τὰς τοπικὰς ἀρχὰς νὰ προσδιορίσωσι τί θέλει πληρῶναι ἕκαστος κάτοικος. Αἱ δὲ τοπικαὶ αὗται ἀρχαὶ δὲν συνείκνυντο ἐξ ὑπαλλήλων διωρισμένων ὑπὸ τῶν Περσῶν, ἀλλ' ἦσαν αἱ ἰθαγενεῖς ἀρχαὶ τὰς ὁποίας οἱ Πέρσαι εὗρον ὅτε κατέκτησαν τὰς χώρας ταύτας καὶ τὰς ὁποίας διετήρησαν τὸ μὲν πρῶτον, ἕνεκα τῆς ἰδίας αὐτῶν διοικητικῆς ἀνικανότητος, ἔπειτα δὲ ἕνεκα τῆς νωθρότητος αὐτῶν ἀπαραλλάκτως καθὼς συνέβη ἐπὶ τῆς τουρκικῆς κατακτῆσεως, ἥτις ἐπέτρεψε πᾶσαν σχεδὸν τὴν διοίκησιν, καὶ ἰδίως τὴν οἰκονομικὴν διοίκησιν, εἰς τὰς χριστιανικὰς κοινότητας. Αἱ ἐγχώριοι λοιπὸν αὗται ἀρχαὶ ἦσαν ὅλως ἀνεξέλεγκτοι, καὶ ἂν ἐκ διαλειμμάτων ὁ σατράπης ἤθελε νὰ περὶστείλῃ αὐτάς, ἢ αὐθαίρετος ἐπέμβασις αὐτοῦ συνεπήγετο νέας καταπίσεις. Πρὸς τοῦτοις εἰς τὰς ἀξιολογωτέρας πόλεις καὶ θέσεις ὑπῆρχον συνήθως περσικαὶ φρουραὶ, κατὰ τῶν καταχρήσεων τῶν ὁποίων οὐδὲν συνήθως εἶχε προστατὴν ὁ ὑπῆκοος λαός. Τελευταῖον εἰς πολλὰς χώρας οἱ Πέρσαι κατέλειπον τοὺς ἑκπαλαὶ ὑπάρχοντας αὐτοῖσι βασιλίσκους, οἵτινες, διατηροῦντες τὸ τε ὄνομα αὐτῶν καὶ ἀξίωμα, ἦσαν ἀπλῶς ὑποτελεῖς φόρου εἰς τὴν ἐν Σούσοις αὐλήν.

Ἐκ τῶν εἴκοσι σατραπειῶν, μία καὶ μόνη, ἡ ἀνατολικωτάτη πασῶν, ἡ Ἰνδική, ἐπλήρωνε τὸν φόρον αὐτῆς εἰς χρυσὸν καὶ εἰς εὐβοϊκὰ τάλαντα· πᾶσαι δὲ αἱ ἄλλαι ἐπλήρωνον, εἰς ἄργυρον καὶ εἰς βαβυλώνια τάλαντα, μεγαλῆτερα ὄντα τῶν εὐβοϊκῶν. Καὶ αἱ μὲν δεκαεννέα σατραπεῖαι αἱ εἰς ἄργυρον τελοῦσαι τὸν φόρον, ἔδιδον πᾶσαι ὁμοῦ 7740 βαβυλώνια τάλαντα, ἰσοδυναμοῦντα πρὸς 74,000,000 περίπου σημεινῶν δραχμῶν κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ἀξίαν· ἡ δὲ εἰκοστή, ἡ εἰς χρυσὸν τελοῦσα, ἔδιδε 360 τάλαντα χρυσοῦ ἥτοι, κατὰ τὴν ὑπό τοῦ Ἡροδότου ὑφιζομένην ἀναλογίαν τοῦ χρυσοῦ πρὸς τὸν ἄργυρον

(ὡς 1 πρὸς 13) 4680 εὐβοϊκὰ τάλαντα ἀργυρίου, ἰσοδυναμοῦντα πρὸς 32,000,000 περίπου σημερινῶν δραχμῶν κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ἀξίαν· ὥστε ἡ μία καὶ μόνη αὕτη σατραπεία ἐδίδεν ὑπὲρ τὰ δύο πέμπτα τοῦ ὅλου φόρου, ὅπερ ὁ Ἡρόδοτος ἐξηγεῖ διὰ τῶν πολλῶν κατοίκων τῆς Ἰνδικῆς, τῆς ἀπεράντου αὐτῆς ἐκτάσεως καὶ τοῦ ἀφθόνου χρυσοῦ τὸν ὅποιον παρῆγεν. Ἄπας δὲ οὗτος ὁ μεταλλικὸς φόρος ἀπεταμιεύετο συνήθως, διότι τὰ κατὰ σατραπείας διανενημένα στρατεύματα διετρίβοντο καὶ ἄλλως συνετηροῦντο ἰδίᾳ ὑφ' ἐκάστης σατραπείας· ἡ αὐτὴ διετρίφετο ἡμοίως διὰ τῶν φυσικῶν προϊόντων ὅσα πανταχόθεν ἐπὶ τούτῳ κατεβαλλόντο· καὶ παρεκτὸς τούτου, οἱ βασιλεῖς τῆς Περσίας εἶχον καὶ ἄλλα ἴδια εἰσοδήματα ἀπὸ κτημάτων τοῦ στέμματος, ἀπὸ θημεύσεων, ἀπὸ δώρων, κτλ. Ὅθεν ὁ τακτικὸς χρηματικὸς φόρος, μένων διαθέσιμος, ἐκομίζετο εἰς Σοῦσα καὶ ἀναλυθεὶς ἐκεῖ ἐχύνετο εἰς πῖθους κεραμίνοους, μέχρις οὗ, παγέν· ὅς τοῦ μετάλλου, ἐθραύετο ὁ κέραμος καὶ ἀπεθλασσοῦντο ὁ μεταλλινὸς ὄγκος, ἐκ τοῦ ὁποίου, ὡσάκις ἦτο ἐκτακτός τις ἀνάγκη, ἀπετέμενετο τὸ ἀπαιτούμενον ποσόν, καὶ ἐνομισματοκοπεῖτο· διότι ὁ Δαρεῖος, πρὸς τοῖς ἄλλοις, πρῶτος ἐκοψε περσικὸν νόμισμα χρυσοῦν τε καὶ ἀργυροῦν, τοὺς λεγομένους δαριακοὺς. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Δαρεῖος, ὡς φαίνεται, εἰσέγαγε καὶ τὸ σύστημα ἐκεῖνο τῶν ὀδῶν καὶ τῶν ταχυδρομικῶν σταθμῶν, δι' ὧν τὰ τε Σοῦσα καὶ τὰ Ἐκβάτανα συνεδέοντο μετὰ τῶν ἀπωτάτων τοῦ κράτους μερῶν.

Ἐπὶ Δαρείου ὡσαύτως ὑπετάχθη εἰς τοὺς Πέρσας ἡ Σάμος. Δέκα περίπου ἔτη μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Κύρου κατάνκτησιν τῶν Σάρδεων, κατέλαβε τὴν ἀρχὴν τῆς νήσου ταύτης, διὰ πάσης βίας καὶ πονηρίας, ὁ τύραννος Πολυκράτης, ὅστις κατέκτησε πολλὰς παρακειμένας νήσους καὶ πολλὰς ἐπὶ τῆς Ἀσιανῆς ἡπείρου πόλεις, κατεσκεύασε στόλον ἑκατὸν πεντηκοντόρων, ἥτοι πλοίων κινουμένων ὑπὸ πεντήκοντα κωπῶν, συνετήρει στρατὸν 1000 μισθοφόρων τοξοτῶν, ἐπεχείρησε νὰ κυριαρχήσῃ ἀπάσης τῆς Ἰωνίας καὶ τῶν νήσων τοῦ αἰγαίου πελάγους, καὶ ἐν γένει συνεκρότησε τὴν μεγαλητέραν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου νοτικὴν τῆς Ἑλλάδος δύναμιν. Περιῆλθε δὲ πρὸς τὸν βασιλεῖα τῆς Αἰγύπτου Ἀμασιν εἰς σχέσεις φιλικὰς καὶ συμμαχικὰς, αἵτινες ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς ἐν τῶν χαριεστάτων διηγημάτων τῆς ἀρχαιότητος. Τινόντι ὁ Ἡρόδοτος διηγείται, ὅτι ὁ Ἀμασις, θεωρῶν τὰς μεγάλας ἐκείνας εὐτυχίας τοῦ Πολυκράτους, γινώσκων δὲ ὅτι τὸ θεῖον εἶναι φανερόν· εἰς τοιαύτας πε-

ριστάσεις καὶ ὅτι εἶναι ἀδύνακτον ἐπὶ τέλους νὰ μὴ τὸν τιμωρήσῃ διὰ τὴν ἀδιάλειπτον ταύτην εὐδαιμονίαν, τὸν συνεβούλευσε νὰ διενκόψῃ αὐτὸς αὐτὴν, προξενῶν ὁ ἴδιος εἰς ἑαυτὸν βαρεῖάν τινα θλίψιν, λ. χ. ἀποβάλλων ὅ,τι ἔχει πολυτιμώτατον. Ὁ Πολυκράτης εὗρεν ὀρθὴν τὴν συμβουλὴν καὶ, ἀναχθεὶς ἐπὶ πεντηκοντόρου εἰς τὸ πέλαγος, ἔρριψεν εἰς αὐτὸ τὴν χρυσόδετον σφραγίδα, τὴν ὁποίαν ἔφερε πάντοτε, οὖσαν μὲν ἐκ λίθου σμαράγδου, ἔργον δὲ τοῦ περιφήμου τεχνίτου Θεοδώρου τοῦ Τηλεκλέους. Ἀλλὰ κατὰ δυστυχίαν μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ δακτύλιος οὗτος εὗρέθη ἐντὸς τῆς κοιλίας μεγάλου ἰχθύος, τὸν ὁποῖον ἀλιεὺς προσέφερεν εἰς τὸν τύραννον. Ὁ δὲ Ἀρκίσις μαθὼν τοῦτο, ἐνόησεν ὅτι ἀδύνατον εἶναι νὰ σώσῃ ἄνθρωπος ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ μέλλοντος γίνεσθαι πρᾶγματος, καὶ ὅτι βεβαίως ὁ Πολυκράτης θέλει τελευτήσῃ κακῶς, ἀφοῦ εὕρισκε καὶ ὅσα θέλει νὰ ἀποβάλῃ· ὅθεν ἔπαυσε τὴν πρὸς αὐτὸν σχέσιν. Ἄλλοι φρονοῦσιν ὅτι ὅχι ὁ Ἀρκίσις, ἀλλ' ὁ Πολυκράτης διέλυσε τὴν φιλίαν ταύτην, διὰ τὴν χαρακτηρίζουσιν αὐτὸν ἀπιστίαν· καὶ ἴσως ἅπαν ἐκεῖνο τὸ διήγημα εἶναι πλάσμα τοῦ ἱστορικοῦ, συνειθίζοντος πολλάκις νὰ ἐκδηλοῖ τὰς θρησκευτικὰς αὐτοῦ πεποιθήσεις διὰ τοιούτων ἠθικῶν ἱστορημάτων· ἀλλ' ἀνεφέρομεν αὐτὸ ὡς ἐν τῶν πολλῶν παραδειγμάτων τῆς δοξασίας τῶν προπατόρων ἡμῶν, ὅτι τὸ θεῖον εἶναι φθονερὸν πρὸς τὴν ἀδιάλειπτον τοῦ ἀνθρώπου εὐτυχίαν. Ὅπως δὴ ποτε ἡ εὐτυχία τοῦ Πολυκράτους διήρκεσεν ἔτι πολὺ. Οἱ ἀντιπολιτευόμενοι εἰς αὐτὸν Σάμιοι, ἐπιχειρήσαντες νὰ καθαίρῃσιν, διὰ τῆς βίας, τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἀπέτυχον· οἱ Λακεδαιμόνιοι, οἵτινες ἠθέλησαν, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Κορινθίων, νὰ ὑποστηρίξωσι τοὺς φυγάδας τούτους, ἀπεκρούσθησαν. Τότε οἱ φυγάδες, ζητοῦντες πόρον, ἀπεφάσισαν νὰ λεηλατήσωσι τὴν Σίφνον· διότι, καὶ τοῦτο μαρτυρεῖ ὁποῖαι παράδοξοι μεταβολαὶ συμβαίνουσιν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, οἱ Σίφνιοι ἦσαν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, διὰ τὰ χρυσωρυχεῖα καὶ τὰ ἀργυρωρυχεῖα αὐτῶν ἐκ τῶν πλουσιωτάτων ἀνθρώπων τῆς γνωστῆς οἰκουμένης. Ἡ ἀπὸ τῶν μεταλλείων τούτων πρὸς ὁδὸς, ἥτις διενέμετο κατ' ἔτος μετὰ τῶν κατοίκων τῆς νήσου ἦτο τοσαύτη, ὥστε ἀπὸ μόνῃς τῆς δεκάτης, τῆς εἰς Δελφούς ἀνατιθεμένης, ἐσχηματίσθη αὐτόθι θησαυρὸς ἴσος τῶν μεγίστων ἀποταμιευμάτων τῶν ἀπανταχόθεν τῆς γῆς εἰς τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο πεμπομένων. Οἱ Σάμιοι λοιπὸν ἀφοῦ ἤρπξαν ἐκ Σίφνου ἑκατὸν τάλαντα, ὃ ἐστὶν 600,000 ἀρχαίων δραχμῶν, ἠγόρασαν ἀπὸ τῆς Ἑρμιόνης τὴν νήσον Ὑδρίαν, δηλαδή τὴν σημερινὴν Ὑδραν, ἥτις, ἄλλη αὕτη ἀλλόκοτος ἀλλοίωσις

ἰπέρωτό ποτε νὰ πέμψῃ, ἐπανειλημμένως στόλους, ἵνα σώσῃ ἀπὸ κατακτιπῶν ἀγρίων τοὺς ἀπογόνους ἐκείνων, ὧν τινες ἠγόραζον αὐτὴν τὸ πάλαι ὡς εὐτελὲς κτημάτιον· διότι οὐδ' ἐγκατεστάθησαν ἐπὶ τοῦ βράχου τούτου, ἀλλ' ἀπῆλθον εἰς Κρήτην καὶ κατέλαβον τὴν Κυδωνίαν, ὅπου ὅμως κατετροπώθησαν ἐπὶ τέλους ὑπὸ τῶν Κρητῶν καὶ ἐξηνδραποδίσθησαν. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῶν ἀντιπάλων τοῦ Πολυκράτους, ἐνῷ οὗτος ἀπέβαινεν ὡσημέραι ἰσχυρότερος καὶ εὐτυχέστερος. Ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ, ἡ Σάμος κατέστη «πολίων πασῶν πρώτη ἑλληνίδων καὶ βαρβάρων.» Εἰς αὐτὸν ὀφείλονται κατὰ μέγα μέρος τὰ ἔργα ὅσα ὁ Ἡρόδοτος ἀπεθαύμασεν αὐτόθι κατὰ τὴν ἐπομένην ἑκατονταετηρίδα· τὸ διὰ μέσου ὄρους ὕψηλόν, ἐν διαστήματι σταδίων ἑπτὰ, ὄρυχθὲν ὑδραγωγεῖον· τὸ ἐν θαλάσῃ πρόχωμα τοῦ λιμένος, τὸ ἵπσιον εἶχε βάθος μὲν εἴκοσιν ὀργυιῶν, μῆκος δὲ πλείοτερον τῶν δύο σταδίων καὶ ὁ ἀχανὲς ναὸς τῆς Ἥρας. Ἀλλ' ἐνῷ τοσαῦτα διέπραττε καὶ ἐμελέτα ἐτι μείζονα, καὶ ἐκόσμιε τὰς πρακτικὰς τοῦ βίου μερίμνας διὰ τῆς φιλίας αὐτοῦ πρὸς τὸν χαριέστατον ποιητὴν Ἀνακρέοντα, καὶ ἐφαίνετο ὁ μακαριώτατος τῶν ἀνθρώπων, αἰφνης ἐξεπληρώθη τὸ ἀπαίσιον τοῦ Ἀμάσιος προαίσθημα· διότι, ἔτι βασιλεύοντος τοῦ Καμβύσου, ὁ Πολυκράτης ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ Ὀροΐτου, πέρσου Σατράπου τῆς παρακειμένης στερεᾶς. Τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ διεδέχθη τὸ πρῶτον ὁ γραμματεὺς Μαϊάνδρος· ἀλλὰ μετὰ δύο ἔτη, βασιλεύοντος ἤδη τοῦ Δαρείου, κατέβαλε τὸν Μαϊάνδρον ὁ τοῦ Πολυκράτους ἀδελφὸς Συλοσῶν, διὰ περσικοῦ στρατοῦ, ὅστις, ἂν πιστεύσωμεν τὸν Ἡρόδοτον, ἀπέσφαξεν ἅπαντας τοὺς ἄνδρας τῆς νήσου, μὴ καταλιπὼν εἰμὴ γυναῖκας καὶ παῖδας· ἂν καὶ δύσκολον φαίνεται νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἡ σφαγὴ ὑπῆρξε τοσαύτον ὀλοσχερῆς, οὐδὲ λέγεται πάθεν ἦλθον οἱ νέοι τῆς νήσου κάτοικοι. Ὁ Μαϊάνδρος εἰήτησε μὲν, ὡς καὶ οἱ προηγούμενοι φυγάδες, τὴν συνδρομὴν τῶν Λακεδαιμονίων, ἀλλ' οὗτοι ἀπεποιήθησαν ἤδη τὴν αἴτησιν, ὥστε ὁ Συλοσῶν παρέμεινεν ἄρχων ἐν εἰρήνῃ τῆς Σάμου, ὑποτελὲς ὦν φόρου εἰς τοὺς Πέρσας, ὅπως καὶ αἱ ἐπὶ τῆς στερεᾶς Ἰωνικαὶ πόλεις· μετ' οὐ πολὺ δὲ, ἐπὶ τῆς στρατείας τοῦ Δαρείου κατὰ τῶν Σκυθῶν, εὗρίσκαμεν μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ὅσοι παρεκολούθουν τὸν μέγαν βασιλεῖα καὶ τὸν δεσπότην τῆς Σάμου Αἰάκην, υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ Συλοσῶντος.

Ἡ ἐκστρατεία αὕτη τοῦ Δαρείου κατὰ τῶν Σκυθῶν, τῆς ὁποίας περιστάσεις τινὲς ἐπενήργησαν εἰς τὴν τύχην τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐγένετο

περὶ τὸ 515 ἔτος πρὸ Χριστοῦ. Ὁ μέγας βασιλεὺς συνήθροισεν ἡν
ἐκτελέσῃ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο, 700,000 ἀνδρῶν, πεζῶν καὶ ἵππῶν
καὶ 600 πλοῖα, διεπέρασεν ἐξ Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ γιφύρας
ἦν, ἐκ διαταγῆς αὐτοῦ κατεσκευάσεν, ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου, ὁ Σάμιος ἀρ-
χιτέκτων Μανδροκλῆς, ἐπεμψε τὸν στόλον, διὰ τοῦ Εὐξείνου πόντου
ἐντὸς τοῦ Ἰστροῦ ποταμοῦ, ἵνα παρασκευάσῃ αὐτῷ ἐκεῖ ἑτέραν γέφυ-
ραν, αὐτὸς δὲ μετὰ τοῦ ἄλλου στρατοῦ διῆλθε διὰ τῆς Θράκης, κα-
θυπέταξε τὰς θρακικὰς φυλὰς ὅσας ἀπῆντησε καθ' ὁδόν, καὶ φθάσαι
εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἰστροῦ, εὗρεν ἑτοιμον τὴν δευτέραν γέφυραν καὶ
διέβη οὕτω τὸν μέγιστον ἐκείνων τῶν ἐπὶ γῆς ποταμῶν, διότι, ἐν τῇ
πέμπτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, τοιοῦτος ἐνομίζετο ὁ Ἰστρος. Ὁ
στόλος ὅστις προσέφερεν εἰς τὸν μέγαν βασιλέα τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην
μετ' ὀλίγον δὲ καὶ ἄλλας, συνέκειτο, ὡς φαίνεται, καθ' ὅλοκληρίαν ἐξ
Ἑλλήνων, τῶν τε κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ τῶν νησιωτῶν· διότι ὁ φοινικί-
κός στόλος δὲν προσῆλθεν εἰς τὸ αἰγαῖον πέλαγος εἰμὴ μετὰ τὴν ἐπα-
νάστασιν τῶν Ἰωνίων. Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς πᾶσαι ἡ τοῦλάχιστον
αἱ πλείους κατὰ τὴν Ἀσίαν ἑλληνίδες πόλεις διετέλουν ὑπὸ δεσποταί,
οἵτινες ἦσαν κρῶσιωμένοι εἰς τὴν ὑποστηρίζουσαν αὐτοὺς περσικὴν κυ-
βέρνησιν καὶ μετέσχον προθύμως τῆς σκυθικῆς στρατείας, ἕκαστος μετὰ
τοῦ ἐπιβέλλοντος αὐτῷ ἀριθμοῦ τῶν πλοίων. Ἐκ τῶν δεσποτῶν τούτων
ἀναφέρονται ὀνομαστί Στράττις ὁ Χίου, Αἰάκης ὁ Σάμου, Λαοδάμας
ὁ Φωκαίας, Ἰστιάδης ὁ Μιλήτου, Ἀρισταγόρας ὁ Κύμης, Δάφνης ὁ Ἀβύ-
δου, Ἰπποκλὸς ὁ Λαμψάκου, Ἡρόφαντος ὁ Παρίου, Μητροδώρος ὁ Προ-
κοννήσου, Ἀρισταγόρας ὁ Κυζίκου, καὶ Μιλτιάδης ὁ τῆς θρακικῆς χερ-
σονήσου. Ἦσαν δὲ πιθανώτατα καὶ ἄλλοι πολλοί. Ὁ Δαρείος, περάσας
τὸν Ἰστρον ἐπὶ τῆς γιφύρας ἦν οὗτοι ἔξευξαν, διέταξεν αὐτοὺς νὰ λύ-
σωσιν αὐτὴν καὶ νὰ παρακολουθήσωσι τὸν στρατὸν, μὴ καταλείποντάς
εἰς τὰ πλοῖα εἰμὴ τοὺς κωπηλάτας καὶ τοὺς πρὸς πλοῦν ἀπαραιτήτους
ναύτας. Ἦσαν δὲ οἱ Ἕλληνες ἑτοιμοὶ νὰ ἐκτελέσωσι τὴν παραγγελίαν
ταύτην, ὅτε κατ' εὐτυχίαν τοῦ μεγάλου βασιλέως, Κῶς ὁ τῶν Μιτυ-
ληναίων στρατηγός, ζητήσας καὶ λαθῶν προηγουμένως τὴν ἄδειαν αὐ-
τοῦ, παρετήρησεν ὅτι ἡ ἐκστρατεία ἦν ἤδη ἐπιχειρεῖ εἰς τὰς σκυθικὰς
ἐρήμους, δύναται νὰ ἀποβῇ σφόδρα ἐπικίνδυνος, ὅτι ἐνδέχεται νὰ ἐπιέλθῃ
ἀνάγκη ὀπισθοχωρήσεως καὶ ὅτι, τούτου δοθέντος, ἡ φρόνησις ἀπαιτεῖ
νὰ μὴ διαλυθῇ ἡ γέφυρα, ἀλλὰ νὰ διατηρηθῇ, φυλαττομένη παρ' ἐκεί-
νων οἵτινες ἔξευξαν αὐτήν. Ὁ Δαρείος ὄχι μόνον δὲν ὤργισθη διὰ τὴν

χρηστὴν ταύτην συμβουλὴν, ἀλλὰ καὶ γενναίως ἀντήμειψεν ἕνεκεν αὐ-
τῆς τὸν Κῆν. ἦδη δὲ, μεταβαλὼν γνώμην καὶ δέσας εἰς σχοινίον ἐξή-
κοντα κόμβους· « λάβετε, εἶπε πρὸς τοὺς Ἕλληνας, τὸ σχοινίον τοῦτο,
καὶ ἅμα ἀπέλθω ἐπὶ τοὺς Σκύθας, λύετε καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἓνα
κόμβον· ἐάν δέ, λυθέντων οὕτω ὅλων τῶν κόμβων, δὲν ἐπανέλθω εἰσέτι,
ἀποπλέετε τότε εἰς τὴν πατρίδα ὑμῶν. » Τὸ διήγημα τοῦτο εἶναι αξιο-
σημείωτον, ὅχι μόνον διότι καταδεικνύει τὸν ἐπικρατοῦντα τότε ἀφελῆ
τῆς καταμετρήσεως τοῦ χρόνου τρόπον, ἀλλὰ καὶ διότι μαρτυρεῖ, ὅτι
ὁ σκοπὸς τοῦ Δαρείου δὲν ἦτο νὰ ἐπιστρέψῃ διὰ τοῦ Ἰστροῦ εἰμὴ ἐάν
ἤναγχάζετο εἰς τοῦτο· ἐάν ἐνίκα τοὺς Σκύθας, ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο μάλ-
λον, ὥς φαίνεται, νὰ βαδίσῃ περὶ τὴν Μαιώτιδα λίμνην, ἥτοι τὴν
σήμερον λεγομένην Ἀζοφικὴν θάλασσαν, καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Περ-
σίαν, διὰ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Εὐξείνου πόντου. Ἕλπιε δὲ
ὅτι ἐντὸς ἐξήκοντα ἡμερῶν θέλει ἀποφασισθῇ τίνα ἐκ τῶν δύο ὁδῶν
πρόκειται ν' ἀκολουθήσῃ, καὶ τοῦτου ἕνεκα παρήγγειλε τοὺς Ἕλληνας
νὰ μὴ τὸν περιμένωσιν εἰμὴ τόσον μόνον χρόνον.

Δὲν θέλομεν ἱστορήσει τὰ περὶ τῆς ἐπέκεινα τοῦ Ἰστροῦ πορείας τοῦ
Δαρείου, διότι ταῦτα, στερούμενα ἄλλως τε πάσης γεωγραφικῆς πιθα-
νότητος, οὐδεμίαν ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν. Ἀρκεῖ
νὰ εἰπωμεν, ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἀπέτυχε καὶ ὅτι ὁ Δαρεῖος, ὑποχωρή-
σας ἐν μέσῳ μυρίων κινδύνων, μικροῦ ἐδέησεν ἐπὶ ἔλους νὰ μὴ ἰδῇ
πλέον ποτὲ τὴν πατρίδα αὐτοῦ. Τῶνόντι, εἶχον ἤδη παρέλθῃ αἱ ὀρι-
σθεῖσαι ἐξήκοντα ἡμέραι καὶ ὁ περσικὸς στρατὸς δὲν εἶχεν ἔτι ἐπιστρέ-
ψαι, ὅτε αἰφνης Σκυθῶν μοῖρα ἐπῆλθε καὶ ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ Δαρεῖος
ἐπανέρχεται κακῶς ἔχων, προτρέπουσα τοὺς Ἕλληνας νὰ λύσωσι τὴν
γεφύραν καὶ νὰ ἀναχωρήσωσιν, ἐπιτυγχάνοντες οὕτω τὴν τε καταστρο-
φὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀπελευθέρωσιν. Κατ'
ἄρχας ἡ πρότασις ἐφάνη χρηστὴ καὶ ὑπεστηρίχθη θερμῶς ὑπὸ τοῦ Ἀθη-
ναίου Μιλτιάδου, δεσπότου ἢ διοικητοῦ τῆς θρακικῆς χερσονήσου· ἀλλ'
ὁ τῆς Μιλήτου ἡγεμὼν Ἰστιάριος, ἀντιπαρετήρησεν εἰς τοὺς συναδέλφους
αὐτοῦ δυνάστας, ὅτι ἡ καταστροφή τοῦ Δαρείου δὲν συμφέρει εἰς αὐ-
τοὺς κατ' οὐδέν· λόγον ὅτι ὁ λαὸς ἀποστρέφεται αὐτούς· ὅτι οὗτοι
δὲν ἔρχουσιν εἰμὴ διὰ τῆς προστασίας τοῦ βασιλέως καὶ ὅτι ἡ ἀπώ-
λεια αὐτοῦ εἶναι ἀπώλεια αὐτῶν, ἡ δὲ σωτηρία αὐτοῦ αὐτῶν σωτη-
ρία. Ὅθεν ἀπεκρούσθη ἡ γνώμη τοῦ Μιλτιάδου. ὑπερίσχυεν ὁ Ἰστιάρι-
ος, καὶ, διατηρηθείσης τῆς γεφύρας, ἠδυνήθη οὕτω ὁ Δαρεῖος νὰ περάσῃ

πάλιν ἐπ' αὐτῆς εἰς τὴν δεξιὰν τοῦ ποταμοῦ ὄχθην. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἔμελλεν ὁ Μιλτιάδης ἐκεῖνος νὰ καταφέρῃ πληγὴν εὐγενεστέραν κατὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως εἰς τὸ ἐν Μαραθῶνι πεδῖον τῆς μάχης· καὶ τὸ παράδοξον, αὐτὸς ὁ Ἰστιάδης κατέστη πρωταίτιος τῆς μεγάλης τῶν Ἰώνων ἐπαναστάσεως.

Ἦδη δὲ, ὁ Δαρεῖος, ἀπαλλαγείς τῶν κινδύνων τῆς σκυθικῆς ἐκστρατείας, ἐπέστρεψε διὰ τῆς Θράκης εἰς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἐκ Σηστοῦ διεπέρασεν εἰς Ἀσίαν. Ἀλλὰ στρατὸς ἀξιόλογος, ὑπὸ τὸν Μεγαβάζον παρέμεινεν εἰς τὴν Εὐρώπην, ἵνα συμπληρώσῃ τὴν κατάκτησιν τῆς Θράκης· καὶ κατέστησεν, ὡς φαίνεται, ὑποτελεῖς φόρου ἀπάσας τὰς θρηκτικὰς φυλὰς καὶ ἀπάσας τὰς ἐλληνικὰς ἀποικίας ὅσαι ἔκειντο μετὰ τοῦ Ἑλλήσποντου καὶ τοῦ ποταμοῦ Στρυμόνος. Τότε ὁ Δαρεῖος ἀντήμειψε τὴν πίστιν τοῦ Ἰστιάδου, ἐπιτρέψας αὐτῷ, κατ' αἰτησίαν του, τὴν Ἡδωνίδα Μύρκινον, πόλιν κειμένην πρὸς τὸν κάτω Στρυμόνα· δὲν ἔλυσμόνησε δὲ οὐδὲ τὸν Κῶην, ἀλλὰ κατέστησεν αὐτὸν δεσπότην Μιτυλήνης. Ἀφ' ἐτέρου δὲ ὁ Μιλτιάδης ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ ἐπὶ τινὰ χρόνον τὴν θρηκτικὴν χειρσόνησον. Αἱ δὲ κατακτήσεις τοῦ Μεγαβάζου δὲν περιωρίσθησαν εἰς τὴν δυτικὴν τοῦ Στρυμόνος ὄχθην. Ὁ περσικὸς στρατὸς, περάσας τὸν ποταμὸν τοῦτον, ἐνίκησε τοὺς Παίονας, καὶ κατέστησεν ὑποτελεῖς φόρου τοὺς Μακεδόνας, βασιλευμένους τότε ὑπὸ τοῦ Ἀμύντου. Πρὸς τούτοις ὁ στρατηγὸς Ὀτάνης, ὁ μετ' οὐ πολὺ διορισθεὶς ἡγεμὼν τῶν παραθαλασσίων δυνάμεων, ἀντὶ τοῦ Μεγαβάζου, ἐτιμώρησε πικρῶς πολλὰς περὶ τὴν Προποντίδα ἐλληνίδας πόλεις, ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι δὲν ἐξεπλήρωσαν τὸ καθήκον αὐτῶν ἐπὶ τῆς σκυθικῆς ἐκστρατείας καὶ ἠνώχλησαν μάλιστα τὸν ἀπὸ αὐτῆς ἐπανερχόμενον στρατὸν τοῦ Δαρείου. Ὁ Ὀτάνης ἐκυρίευσεν τὸ Βυζάντιον, τὴν Χαλικηδόνα, τὴν ἐν τῇ Τρωάδι Ἀντανδρόν, τὸ Λαμπώνιον, καὶ διὰ συνδρομῆς τοῦ στόλου τῶν Λεσβίων, κατέκτησε τὰς νήσους Ἀἴμνον καὶ Ἰμβρον, κατοικουμένας μὲν μέχρι τῶν χρόνων τούτων ὑπὸ πελασγικῶν τινῶν φυλῶν, μετ' ὀλίγον δὲ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἐξελληνισθείσας ὑπὸ τοῦ Μιλτιάδου.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Δαρεῖος, ἐπιστρέψας εἰς Σάρδεϊς, κατέστησεν σάτραπην αὐτῶν τε καὶ ἀπάσης τῆς δυτικῆς μικρᾶς Ἀσίας τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀρταφέρνην καὶ ἀπῆλθεν εἰς Σοῦσα, συνεπαγόμενος τὸν Ἰστιάον· διότι ὁ Μεγαβάζος εἶχε παρατηρήσει, ὅτι οὗτος, μένων εἰς Μύρκινον, ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ ἐπικίνδυνος εἰς τὸ κράτος. Ὅθεν ὁ Δαρεῖος

μετακάλεσε τὸν ἄνδρα, ἐπὶ τῇ προτάσει ὅτι εἶχε δῆθεν ἀνάγκην νὰ ἔλθῃ αὐτὸν παρ' ἐαυτῷ ὡς φίλον καὶ σύμβουλον. Ἐν τῇ ἀπουσίᾳ δὲ τοῦ Ἰππιαίου, ἡ Μίλητος ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Ἀρισταγόρου· καὶ ἦτο τότε ἡ Μίλητος ἐν ἀκμῇ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς εὐημερίας, πρωτίστη ὁμολογουμένως τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐλληνίδων πόλεων.

Οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν πράγματα, ὅτε, περὶ τὸ 505 ἔτος πρὸ Χριστοῦ, ὁ πρῶν τύραννος τῶν Ἀθηνῶν Ἰππίας, ἀπελπισθεὶς νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχὴν διὰ συνδρομῆς τῶν Πελοποννησίων (σελ. 293—294), ἐπανῆλθεν εἰς Σίγειον καὶ ἐκείθεν μετέβη εἰς Σάρδεις, ἐπικαλούμενος τὴν προστασίαν τοῦ Ἀρταφέρνηος. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Δαρείου ἐφάνη εὐδιάθετος νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὸν ἀρχαῖον αὐτῶν δυνάστην, ἀλλὰ περιστάσεις τινὲς παρεμπесоῦσαι ἐπέφερον μὲν τὴν ἐπὶ τινὰ ἔτη ἀναβολὴν τῆς ἐκτέλεσεως τοῦ βουλευμᾶτος τούτου, κατέστησαν δὲ ἐνταῦθα ἀναπόδραστος τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ.

Αἱ νῆσοι αἱ καλούμεναι Κυκλάδες ἦσαν τότε ἔτι ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῶν Περσῶν. Ἐκ δὲ τῶν νήσων τούτων ἡ Νάξος ἦτο εὖπορος καὶ εὐτυχὴς, εἶχε πολλοὺς κατοίκους, ἐλευθέρους τε καὶ δούλους, καὶ συνετήρει ἀξιώλογον μὲν στόλον, ἡκτακισχιλίους δὲ ὁπλίτας. Ὁ σύγχρονος τοῦ Πεισιπράτου τύραννος αὐτῆς Λύγδαμις καθηρέθη, ὡς λέγεται, ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων, παραδόντων τὰ πράγματα εἰς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ κατεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ οἱ ὀλιγαρχικαὶ οἵτινες, ἐξορισθέντες, κατέφυγον πρὸς τὸν δεσπότην τῆς Μιλήτου Ἀρισταγόραν, προθύμως ἀναλαβόντα νὰ συνδράμῃ αὐτοὺς, καταπείσαντα δὲ εἰς τοῦτο καὶ τὸν Ἀρταφέρνην, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ἡ Νάξος εὐχερὴς δύναται νὰ ὑποταχθῇ, μετὰ δὲ τὴν Νάξον καὶ αἱ ἄλλαι Κυκλάδες, Πάρος, Ἄνδρος, Τήνος καὶ λοιπαί, ἐπὶ πᾶσι δὲ καὶ αὐτὴ ἡ μέγιστα λόγου ἄξια Εὐβοία. Ὅθεν, συνευδοκήσαντος τοῦ Δαρείου, παρεσκευάσθη στρατιὰ ἰσχυρὰ, πεζικὴ τε καὶ ναυτικὴ, ὑπὸ τὸν Πέρσην Μεγαβᾶτην, ὅστις ἀπέπλευσεν ἐπὶ τὴν Νάξον, κατὰ τὸ ἐπὶ ὅν ἔαρ, συνεπαγόμενος τὸν Ἀρισταγόραν καὶ τοὺς φυγάδας. Ἀλλὰ, πρὶν εἰσεῖτι φθάσωσιν εἰς τὴν νήσον ταύτην, διχονοοῦσιν ὁ Μεγαβᾶτης καὶ ὁ Ἀρισταγόρας, ὁ δὲ πρῶτος, ἀγανακτήσας κατὰ τοῦ δευτέρου καὶ θέλων διὰ τῆς ἀποτυχίας τοῦ ἐπιχειρήματος νὰ καταστρέψῃ αὐτὸν, διαμηνύει εἰς τοὺς Νάξιους τὸν ἐπικρεμᾶμενον κίνδυνον· οἱ δὲ Νάξιοι, οἵτινες μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης οὐδ' ὑπώπτευν τι ἀπειλεῖ αὐτοὺς καὶ ἡδύναντο νὰ εὐρε-

θῶσιν ἐντελῶς ἀμέριμνοι, ἔσπευσαν ἤδη νὰ παρασκευασθῶσιν, ὁ δὲ στόλος, μετὰ τετράμηνον ματαίαν πολιορκίαν, ἠναγκάσθη νὰ ἐπανεέλθῃ ἄπρακτος εἰς Ἰωνίαν.

Ἡ τοιαύτη τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου ἔκβασις ἔφερεν εἰς μεγάλαν ἀμηχανίαν τὸν Ἀρισταγόραν· διότι εἶχεν οὗτος κινήσει τὴν ὀργὴν τοῦ ἰσχυροῦ Μεγαβάτου, εἶχεν ἀπατήσῃ τὸν Ἀρταφέρνην καὶ ἰδίως δι' ἧςευρε πῶς θέλει ἐκπληρώσει τὴν ὑπόσχεσιν τὴν ὁποίαν ἀνέλαβε νὰ ἀποζημιώσῃ αὐτὸν διὰ τὰ ἔξοδα τοῦ στόλου. Ὁ Ἀρισταγόρας λατὸν δὲν εἶδεν ἄλλον τρόπον σωτηρίας δι' ἑαυτὸν εἰμὴ τὴν ἀπὸ τῶν Περσῶν ὑποστασίαν· συνέπεσε δὲ παραδόξως νὰ συλλάβῃ ταύτοχρόνως τὴν αὐτὴν ἰδέαν καὶ ὁ πενθερὸς αὐτοῦ Ἰστιαῖος, ἂν καὶ δι' ἄλλους λόγους, ὁ Ἰστιαῖος ἐπεθύμει νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς ἐν Σούσις ἐντίμου μὲν, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ὀχληρᾶς δι' αὐτὸν αἰχμηλώσιαι· ἐσοφίσθη δὲ νὰ κινήσῃ εἰς τὴν παραλίαν ταραχὴν τινα, πεποιθὼς ὅτι θέλει ἀποσταλῇ αὐτόθι ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως ἵνα ἐπανορθώσῃ τὴν τάξιν· ὅθεν διειμήνυσεν δέοντα περὶ τούτου πρὸς τὸν γαμβρὸν, ὅστις, ὦν καὶ οἰκοθεν εὐδιάθετος, συνεκάλεσεν ἡμέσως τοὺς κυριωτάτους τῶν ὁπαδῶν ἐν Μιλήτῳ καὶ κα-
θυπέβαλεν εἰς αὐτοὺς τὸ περὶ ἀποστασίας βούλευμα. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι πάντες ἀπεδέξαντο προθύμως τὴν πρότασιν, πλὴν ἐνὶ μόνου ἀνδρὸς, τοῦ μιλησίου ιστοριογράφου ἢ λογοποιῦ Ἐκαταίου· ὅστις συνετῶς προεῖπεν ὅτι διὰ τὴν μεγάλην δύναμιν τοῦ Δαρείου τὸ ἐπιχειρήμα θέλει βεβαίως ἀποτύχει. Ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθη, καὶ ἐν τῷ ἔμῃ ὁ Ἀρισταγόρας καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ ἀπεφάσισαν νὰ ἀποστα-
τήσωσι καὶ νὰ καθαιρέσωσι πρὸ πάντων ἀπανταχοῦ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐλληνίδων πόλεων τοὺς δεσπότες, καταλύοντες μὲν οὕτω τὰ κυριώτατα τῆς περσικῆς κυριαρχίας ὄργανα καὶ στηρίγματα, περιποιου-
μενοι δὲ τὴν εὐνοίαν τῶν δῆμων. Ἡ εὐκαιρία ἦτο ἐπιτηδαιοτάτη διὰ μιᾶς ἐκτελεσθῇ τὸ τόλμημα τοῦτο. Ὁ ἀπὸ τῆς Νάξου ἐπανελθὼν στόλος δὲν εἶχεν ἔτι διαλυθῇ, ἀλλὰ διετέλει συνηγμένος εἰς Μυῶνται, καὶ πολλοὶ τῶν δεσποτῶν διέτριβον αὐτόθι, ἄρχοντες τῶν πλοίων ὅσα παρῆσεν ἡ πόλις ἐκάστου. Ὅθεν ἐκπεμφθεὶς ἐκ Μιλήτου ὁ Ἰατραγό-
ρας ἐκίνησεν εἰς στάσιν τοὺς ναύτας, συνέλαβε τοὺς πλείστους τῶν δε-
σποτῶν καὶ συναπῆγαγε μεθ' ἑαυτοῦ τὸν στόλον, ὥστε οἱ ἐπαναστά-
ται εὐρέθησαν οὕτω θαλασσοκρατοῦντες. Ἐνταῦτῳ δὲ καὶ ὁ Ἀριστα-
γόρας, κηρύξας ἤδη ἐπισήμως τὴν κατὰ τοῦ Δαρείου ἐπανάστασιν, ἀπέ-

ἔτα, τοῦλάχιστον κατ' ἐπιφάνειαν, τὴν ἰδίαν ἀρχὴν καὶ ἀφοῦ προέ-
τρεψεν ἀπάσας τὰς πόλεις νὰ ἐκλέξωσι στρατηγοὺς καὶ νὰ παρασκευα-
σῶσιν εἰς ἄμυναν, ἀπῆλθεν αὐτὸς εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα νὰ ζη-
τήσῃ ἰσχυρὰν τινα ἐπικουρίαν.

Καὶ πρῶτον μὲν ἀπετάθη φυσικῶ τῷ λόγῳ πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας,
οἵτινες ἐφημιζοντο ὡς προϊστάμενοι τῆς Ἑλλάδος. Ἐβασίλευον κατ'
ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τῆς Σπάρτης ὁ Δημάρατος καὶ ὁ Κλεομένης· ἀλλ'
αὐτοί, ὥς καὶ οἱ ἔφοροι, ἀπεποιήθησαν πᾶσαν συνδρομὴν, μιμούμενοι
τὴν πολιτικὴν τῶν προκατόχων αὐτῶν, οἵτινες πρὸ 40 περίπου ἐτῶν,
ἐδωρίαν ὡς αὐτῶς ἠθέλησαν νὰ δώσωσι βοήθειαν εἰς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ
Ἕλληνας ὑπὸ τοῦ Κῦρου πολεμηθέντας. Ὁ Ἀρισταγόρας εἶχεν ἰδίως
ἀγωνισθῆναι νὰ καταπείσῃ τὸν Κλεομένην, ὥς ἰσχυρότερον τῶν δύο βασι-
λέων, ἐπὶ δὲ τούτῳ κατήντησε καὶ μέχρι τῆς δωροδοκίας, ἀπέτυχεν
ἡμῶς καὶ τότε ἐτράπη πρὸς τὰς Ἀθήνας, οὐσας ἤδη ὁμολογουμένως
διυτέραν κατὰ τὴν δύναμιν πόλιν τῆς Ἑλλάδος. Ὑπῆρξε δὲ ἐνταῦθα
ἐπιτυχέστερος, οὐ μόνον διότι αἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ Πεισιστράτου ἤρχισαν
νὰ προσοικειῶνται τοὺς Ἴωνας, ἀλλὰ καὶ διότι ἤξευρον ὅτι ὁ Ἰππίας
ἔπτε τὴν ἐπικουρίαν τῶν Περσῶν καὶ ὅτι οἱ Πέρσαι ἦσαν εὐδιάθετοι
νὰ δώσωσι τὴν ἐπικουρίαν ταύτην· ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον μέγιστον
συμφέρον νὰ ἀπασχολήσωσιν αὐτοὺς ὅσον ἐνδέχεται εἰς τὰ ἴδια, διό
καὶ ἐψηφίσαντο ἐν τῷ ᾧμα νὰ πέμψωσιν εἰς βοήθειαν τῶν ἐπαναστάν-
των Ἰώνων εἴκοσι ναῦς, ὑπὸ στρατηγὸν τὸν Μελάνθιον. Ὁ Ἡρόδοτος,
ἱστορῶν ταῦτα, λέγει ὅτι ὁ Ἀρισταγόρας ὅστις δὲν ἠδυνήθη νὰ πλα-
γήσῃ ἕνα μόνον Λακεδαιμόνιον, τὸν Κλεομένην, ἠπάτησε τρεῖς μυριά-
δες Ἀθηναίων· καὶ παρατηρεῖ ὅτι εὐκολώτερον εἶναι, ὥς φαίνεται, νὰ
ἠπατήσῃ τις πολλοὺς ἢ ἕνα. Ἀλλὰ τοῦτο, ἀληθὲς ἐνίστε, ἐπὶ τοῦ προ-
κειμένου δὲν ἔχεται ἀκριβεῖς. Ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἰώνων ὑπῆρξε βε-
βαίως πρᾶξις ἀσύνητος, ὅπως κάλλιστα ἐχαρακτήρισεν αὐτὴν ὁ Ἐκα-
ταῖος· ἐκινήθη ὑπὸ τῆς ἰδιοτελείας δύο ἀνθρώπων, οἵτινες, ὥς θέλομεν
ἰδεῖ, οὐδὲ τὴν γενναιότητα ἔσχον νὰ συμμερισθῶσι μέχρι τέλους τὴν
τύχην τῶν συμπολιτῶν· καὶ ἂν συγκρίνωμεν τὴν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως
κατάστασιν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐλληνίδων πόλεων, ὅχι πρὸς τὸν
ἐλθερον ὃν ἔπαθον κατατροπωθεῖσαι μετ' οὐ πολὺ, ἀλλὰ πρὸς τὴν κα-
τάστασιν εἰς ἣν περιῆλθον βραδύτερον, ὅτε, μετὰ τοὺς μεγάλους τοῦ
ἐλληνισμοῦ θριάμβους, ὑπέκυψαν εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῶν ἐνταῦθα Ἑλλή-
νων, ἀνάγκη τῇ ἀληθείᾳ νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι δὲν ὠφελήθησαν πολὺ

ἐκ τῆς τοιαύτης μεταβολῆς τῆς κυριαρχίας. Ὅτι ὅμως, γενομένης ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως, τὸ συμφέρον οὐ μόνον τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων ἀλλὰ καὶ τῆς Σπάρτης, καὶ τῆς Ἑλλάδος συμπάσης ἦτο νὰ δρῇ εἰς βοήθειαν αὐτῆς, εἶναι ἀναμφισβήτητον ἂν ἡ Ἑλλὰς τότε κατέβηκεν, ὑπὲρ τῶν ἐν Ἀσίᾳ ὁμογενῶν, τὸ ἥμισυ τῶν ἀγῶνων οὐς μετ' αὐτὴν πολὺ ἠναγκάσθη νὰ καταβάλῃ ὑπὲρ τῆς ἰδίας σωτηρίας, πολλὰ συμφορῶν ἤθελεν ἀπαλλάξαι ὁλόκληρον τὸ ἔθνος· διότι ἀμφισβολία εἶναι ὅτι ἡδύνατο νὰ κατορθώσῃ εἰς πολὺ εὐτυχέστερας περιστάσεις, ὅτι κατώρθωσε μετὰ εἴκοσιν ἔτη εἰς περιστάσεις ὀλιγώτερον εὐτυχῶς ὅτι ἡδύνατο νὰ ἀσφαλίσῃ ἕκτοτε τὴν ἐλευθερίαν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλλήνων καὶ νὰ προλάβῃ οὕτω πᾶσαν μηδικὴν κατὰ τῆς κυρίας Ἑλλάδος ἐκστρατεῖαν. Δὲν ἠπατήθησαν λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι οἱ ἀποδείξαντες τὴν πρότασιν τοῦ Ἀρισταγόρου· ἠπατήθη ὁ Κλειομένης, ὁ μὲν ἀποδεξάμενος αὐτήν· ἀλλ' ἡ πολιτικὴ τῆς Σπάρτης ἐρρυθμίσθη αἰετοῦ κατὰ τὸ ἴδιον αὐτῆς συμφέρον, ὅχι κατὰ τὸ κοινὸν συμφέρον τῆς Ἑλλάδος. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ Σπάρτη δὲν ἐκινδύνευεν ἀμέσως, ἀλλὰ δὲν ἐθεώρησε πρέπον νὰ κοινωνήσῃ τοῦ ἀγῶνος· ἀδιάφορον ἂν προέκειτο περὶ τῆς τύχης ὁλοκλήρου τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους· ἂν καὶ ἡ αἰσθηθεὶς ἀπαιτεῖ νὰ μὴ ἀρνηθῶμεν ἀφ' ἑτέρου, ὅτι τὸ πανελλήνιον αἰσθόμενον, τὸ ὁποῖον θέλομεν ἰδεῖ μετὰ τινα ἔτη τοσοῦτον λαμπρῶς ἐν Ἀθῆναις ἀναπτυσσόμενον περὶ τὸ 500 ἔτος, οὐδ' ἐν ταύτῃ τῇ πόλει εἶχε ἔτι ἀνθῆσαι· καὶ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι αὐτοὶ ἐβοήθησαν ἤδη τοῦ Ἰωνικοῦ μᾶλλον ἔνεκα τοῦ ἰδίου κινδύνου ἢ ἔνεκα πανελληνίων συμφερόντων· διὸ οὔτε ἀποχωρῶσαν δύναμιν ἐξέπεμψαν, οὔτε ἐπέμειναν μέχρι τέλους εἰς τὸν ἀγῶνα.

Παρεκτὸς τῶν Ἀθηναίων, μία ἔτι ἐλληνικὴ πόλις ἐκ τῶν ἐνταῦθα ἤκουσε τὰς δεήσεις τῶν ἐν Ἀσίᾳ ὁμογενῶν, ἡ ἐπὶ τῆς Εὐβοίας Ἐρέτρια, ἥτις ἀπέστειλε πρὸς τοὺς Μιλησίους πέντε πλοῖα, εὐγνωμονοῦσα δι' ἣν εἶχεν ἄλλοτε λάβει παρ' αὐτῶν συνδρομὴν εἰς τὸν πρὸς τοὺς Χαλκιδικεῖς πόλεμον αὐτῆς. Ὅτε ἔφθασαν τὰ 25 ταῦτα πλοῖα εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰωνίας, εὗρον, ὡς φαίνεται, τοὺς Πέρσας πολιορκοῦντας τὴν Μίλητον. Ὅθεν ὁ Ἀρισταγόρας ἐπεχείρησεν ἀντιπερισπασμὲν, ἐκπέμψας ἐξ Ἐφέσου δύναμιν Ἰώνων, Ἀθηναίων καὶ Ἐρετρίων, ἵνα κυριεύσωσι τὰς Σάρδεεις. Καὶ ἡ μὲν πόλις κατελήφθη, ἀλλ' ὁ Ἀρταφέρνης ὀχυρωθεὶς εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ἔσπευσε νὰ μετακαλίσῃ τὸν τε πολιορκ

ἔντα τὴν Μίλητον στρατὸν καὶ ἄλλας δυνάμεις συνέπεσε δὲ νὰ ἐμ-
φραθῇ καὶ ἡ πόλις, ἥς αἱ πλεῖσται οἰκίαι ἦσαν καλάμιναι, καὶ ὅσαι
ἦσαν πλίνθιναι, εἶχον ἐκ καλάμου τὰς ὀροφάς· ὥστε οἱ Ἕλληνες ὀνό-
μισαν φρόνιμον νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἐν δὲ τῇ ὑποχωρήσει ταύτῃ κατε-
τραπώθησαν ὀλοσχερῶς, περὶ Ἐρεσον, ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀρταφέρους,
ἐκ μάχης, καθ' ἣν ἔπεσον πολλοὶ τε ἄλλοι ὀνομαστοὶ καὶ ὁ στρατηγὸς
τῶν Ἐρετριέων Εὐακλίδης, ὃν ὕμνησεν ὁ Σιμωνίδης ὡς στεφανωθέντα
ἄλλοτε εἰς πολλοὺς δημοτελεῖς ἐν Ἑλλάδι ἀγῶνας.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην οἱ Ἀθηναῖοι ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια.
Οὐδὲν ἦττον ἡ ἐπανάστασις ἐξηπλώθη διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἀριστα-
γόρου, ἀπὸ Βυζαντίου πρὸς βορρᾶν, μέχρι Κύπρου πρὸς μεσημβρίαν·
μετέσχον δὲ αὐτῆς καὶ ἐκ τῶν ἐγχωρίων οἱ Κᾶρες καὶ οἱ Καύνιοι. Ἀλλὰ
καὶ οἱ Πέρσαι τότε συντονώτερον παρεσκευάσθησαν· προσήγαγον εἰς τὸ
Αἰγαῖον τὴν φοινικικὸν στόλον, δι' οὗ ἀπέβιβασαν εἰς Κύπρον στρατιὰν
Κιλικίων καὶ Αἰγυπτίων, ὑπὸ τὸν Πέρσην Ἀρτύβιον, ἐνίσχυσαν δὲ καὶ
τὸν στρατὸν τοῦ Ἀρταφέρους εἰς Σάρδεις τοσοῦτον, ὥστε οὗτος ἠδύ-
νηθ' νὰ ἐνεργήσῃ ἤδη διὰ μιᾶς καθ' ὅλην τὴν παραλίαν τῆς μικρᾶς
Ἀσίας ἀπὸ τῆς Προποντίδος μέχρι τῆς ἄκρας Τριποῦ.

Ὁ στόλος τῶν Ἰωνῶν, ἐπελθὼν εἰς βοήθειαν τῶν Κυπρίων, κατε-
τρόπωσε τοὺς Φοίνικας· ἀλλὰ διὰ ξηρᾶς οἱ Κύπριοι, εἰ καὶ καλῶς ἀγω-
νοῦντες, ἠττήθησαν ὑπὸ τοῦ πεζικοῦ τῶν Περσῶν στρατοῦ· πᾶσαι δὲ
αἱ πόλεις τῆς νήσου, ἀφοῦ ἐπὶ τινα χρόνον γενναίως ἀντέστησαν, ἐπὶ
τέλους καθυπετάχθησαν αὐθις εἰς τοὺς Πέρσας. Ἀφ' ἑτέρου ὁ κύριος
τοῦ Δαρείου στρατός, ὁ εἰς Σάρδεις ἀθροισθείς, ὥρμησεν ἐκεῖθεν ἐπὶ
τὴν παραλίαν, κατέστησεν ὑποχειρίους τοὺς παρὰ τὴν Προποντίδα καὶ
τὸν Ἑλλήσποντον Ἕλληνας, ἐκυρίευσε πολλὰς ἰωνικὰς καὶ αἰολικὰς
πόλεις, ἐνίκησε δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς Κᾶρες, καὶ αὐτοὺς τοὺς Μιλησίους.
Ἀλλὰ οἱ Κᾶρες ἐπέμειναν ἀμυνόμενοι ἡ Μίλητος δὲν ἦτο εὐκολόν νὰ
καταβληθῇ· κατὰ θάλασσαν ὑπερίσχυον οἱ Ἴωνες· τὰ πράγματα λοιπὸν
δὲν εἶχον περιέλθει ἔτι εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμυχανίαν, ὅτε ὁ Ἀρισταγό-
ρας, ὅστις ἐδείξεν ἐν γένει, καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν διαγωγὴν, ἀπερίσκε-
πτον ἐλαφρότητα, ἀπελπισθεὶς, ἐγκατέλιπεν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κινδύνου
τοὺς συμπολίτας, οὓς αὐτός εἶχεν ὠθήσει εἰς ἐπανάστασιν, καὶ ἐζήτησε
νὰ καταφύγῃ μετὰ τινων φίλων εἰς τὴν Θράκην, ὅπου ὅμως μετ' ὀλίγον
αὐτός τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν σχεδὸν πάντες κακῶς ἀπώλοντο, ὑπὸ τινων
Θρακῶν. Ὁμοίαν καὶ ἔτι χεῖρονα τύχην ἔλαβεν ὁ πενθερὸς αὐτοῦ Ἰστι-
22*

αἶος, ὅστις δὲν ὑπῆρξεν ἀπλῶς ἀπερίσχεπτος, ὅπως ὁ Ἀρισταγόρας, ἀλλ' ἀνεδείχθη, καὶ ὅλον τὸν βίον, μοχληρὸς ἀνθρώπος. Ὁ Δαρείου μαθὼν τὸ κίνημα τῶν Ἰώνων, κατ' ἀρχὰς ὑπώπτευσεν τὴν ἀλήθειαν καὶ ὑπέλαθεν αἴτιον τοῦ κακοῦ τὸν Ἰστιάιον. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οὐτὴ κατάρθωσε, διὰ πολλῶν περιαιτολογιῶν καὶ διαβεβαιώσεων, νὰ καταπείσῃ τὸν μέγαν βασιλέα, ὅτι ἂν ἦτο παρὼν εἰς Μίλητον, ποτὲ τοιαύτη συμφορὰ δὲν ἤθελεν ἐπέλθαι, καὶ ὅτι ἂν ἦδη ἀποσταλῇ αὐτόν, οὐκ καταβάλλει τὴν ἐπανάστασιν, παραδώσει τὸν προδότην Ἀρισταγόραν εἰς χεῖρας τῆς ἐξουσίας, καὶ ἄλλα τεράστια καταρθώσει. Οὕτως ἀνγκτήσας τὴν ἐλευθερίαν, ἔφθασεν εἰς Σάρδεας. Ἐνταῦθα ὅμως ὁ Ἀρταφέρνης, κάλλιον ὢν πεπληροφορημένος περὶ τῆς ἀληθείας τῶν πραγμάτων, ἐξήγησεν αὐτῷ σαφῶς ὅτι θεωρεῖ αὐτὸν καὶ ὅχι ἄλλον τὴν πρωτοουργὸν τοῦ ὅλου τούτου δράματος. « Ἄκουσέ με, Ἰστιάε, τὸν ἴσα πῶς νομίζω ὅτι συνέβησαν τὰ πράγματα ταῦτα. τὸ ὑπόδημα τοῦτο τοῦ ἔρραψας μὲν σὺ, τὸ ἐφόρεσε δὲ ὁ Ἀρισταγόρας. » Ὡστε ὁ Ἰστιάιος, βλέπων ἑαυτὸν κινδυνεύοντα, ἔφυγε διὰ νυκτὸς πρὸς τὴν παραλίαν, καὶ ἀπέπλευσεν εἰς Χίον. Ἐνταῦθα κατ' ἀρχὰς συνελήφθη ὡς φίλος τοῦ Δαρείου, καὶ τῶν Ἰώνων ἐχθρὸς· μετ' ὀλίγον δὲ ἀπελύθη, βεβαιώσας ὅχι μόνον ὅτι αὐτὸς ὑπεκίνησε τὴν ἐπανάστασιν, ὅπερ ἦτο μέχρι τινὸς ἀληθές, ἀλλὰ εἰπὼν καὶ τὸ μέγα τοῦτο ψεῦμα, ὅτι ὑπεκίνησεν αὐτὸν διότι εἶχε μάθει ὅτι ὁ Δαρείος ἐμελέτα νὰ ποιήσῃ ἀναστάτους τοὺς Ἰωνας, μεταφέροντας αὐτοὺς εἰς Φοινίκην, μετακομίζων δὲ αὐτὸς αὐτοὺς τοὺς Φοίνικας εἰς Ἰωνίαν. Οἱ Χῖοι, ἐκλαβόντες ἡδὴ τὸν ἄνδρα ὡς φίλον εὐκρινῇ τῶν Ἑλλήνων, μετεβίβασαν αὐτὸν εἰς Μίλητον. Ὁ δὲ, πρὶν ἀπέλθαι, θέλων νὰ ἐκδικηθῇ τὸν Ἀρταφέρνην, ἐπεμψεν εἰς Σάρδεας πρὸς τινὰς τῶν μεγιστάνων Περσῶν γράμματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐλάλει πρὸς αὐτοὺς ὡς δῆθεν πρὸ καιροῦ ὄντας συνεννοημένους μετ' αὐτοῦ, ἵνα ἀποστατήσωσι κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Δαρείου καὶ ἐφρόντισεν ὥστε τὰ γράμματα ταῦτα νὰ περιέλθωσιν εἰς χεῖρας τοῦ σατράπου, ὅστις ἐθαλάσσει τότε ἀδίκως πολλοὺς ἐκ τῶν ἀθῶων ἐκείνων ἀνθρώπων. Οἱ Μιλήσιοι ἐν τούτοις οὐδεμίαν εἶχον ὁρεξιν νὰ ὑποδεχθῶσι τὸν ἀρχαῖον αὐτῶν δυνάστην· καὶ ἐπειδὴ οὗτος ἠθέλησε νὰ εἰσέλθῃ διὰ νυκτὸς καὶ βίας εἰς τὴν πόλιν, ἀπέκρουσαν αὐτὸν, πληγωθέντα μάλιστα κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην εἰς τὸν μηρόν. Ὅθεν ὁ Ἰστιάιος ἐπανῆλθεν εἰς Χίον ἀλλ' οἱ Χῖοι δὲν ἠθέλησαν νὰ δώσωσιν αὐτῷ βοήθειαν τινά. Ἐπορεύθη λοιπὸν εἰς Λέσβον, καὶ ἐνταῦθα λαβὼν ὅκτῳ πριήρεις, ἤρχισε λα-

στῶν πολλὰς πόλεις καὶ νήσους καὶ πλοῖα, μὴ σιθόμενοι· οὐδὲ τὰ ἰωνικὰ πλοῖα, μέχρις οὗ, καταβλήθεισες τῆς ἐπαναστάσεως, συνελήφθη ὑπὸ τοῦ περσικοῦ στρατοῦ· καὶ τὸ μὲν σῶμα αὐτοῦ ἀνεσταύρωσεν ὁ Ἀρταφέρνης εἰς Σάρδεις, τὴν δὲ κεφαλὴν, ταριχεύσας, ἐπέμφε πρὸς τὸν Δαρίον εἰς Σοῖσα. Ὁ μέγας βασιλεὺς, ὅστις ἦτο ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ εἶχεν αἰσθήματα βεβαίως εὐγενέστερα τοῦ Ἰστιάου, ἐλυπήθη διὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ· καὶ διέταξε νὰ λούσῃσι καὶ νὰ θάψωσιν εὐπρεπῶς τὴν κεφαλὴν του, μὴ λησμονήσας, οὐδὲ μετὰ τὰς τσσαύτας τοῦ ἀρχαίου δυνάστου τῆς Μιλήτου κακουργίας, τὴν περὶ τὴν ποταμὸν Ἴστρον εὐεργεσίαν.

Ἀλλὰ τί σημαίνει ἡ οἰκτρὰ αὕτη τύχη τῶν δύο πρωταιτίων τῆς ἰωνικῆς ἐπαναστάσεως, ἀντιπαραβαλλομένη πρὸς τὰς συμφορὰς ὅσας ἐμελλόν νὰ πάθωσιν αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις τὰς ὁποίας οὗτοι εἶχον ἐξωθήσει εἰς τὸν ἀσύνετον ἐκείνον ἀγῶνα. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Κυπρίων, ὁ Ἀρταφέρνης συνεκέντρωσεν ἅπασαν τὴν περσικὴν καὶ τὴν ναυτικὴν τῶν Περσῶν δύναμιν κατὰ τῆς Μιλήτου. Οἱ πρόβουλοι τῶν Ἰωνίων, συνελθόντες εἰς τὸ κοινὸν συνέδριον τὸ καλούμενον Πανιώνιον, ἐνόμισαν νὰ ἀντιπαραταχθῶσι κατὰ ξηρὰν εἰς τὴν ὑπέροχον ἐκείνην δύναμιν ἡπεφύσσαν δὲ νὰ ἐπιτρέψωσι μὲν εἰς τοὺς Μιλησίους τὴν ἄμυναν τῶν ἰδίων αὐτῶν τειχῶν, νὰ προπολεμήσωσι δὲ αὐτοὶ κατὰ θάλασσαν ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης ἐπὶ τούτῳ ὁ πανιώνιος στόλος, μεθ' οὗ συνετάσσεται καὶ ἡ αἰολικὴ Λέσθος, ἡθροίσθη εἰς Ἀθήνην, τότε μὲν οὖσαν μικρὰν νήσον, παρὰ τῇ πόλει τῶν Μιλησίων, σήμερον δὲ, διὰ τῶν περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Μαιάνδρου προσχώσεων, ἐνωθεῖσαν μετὰ τῆς στερεᾶς. Τὸ πρὸς ἀνατολὰς κέρας εἶχον αὐτοὶ οἱ Μιλήσιοι, μετὰ πλοῖος 80· ἐν τῷ μέσῳ ἴσταντο 100 πλοῖα τῶν Χίων· εἰς δὲ τὸ πρὸς δυσμὰν κέρας ἐτάσσοντο 60 πλοῖα τῶν Σαρμίων. Τὸ ἐν τῷ μετὰ τῶν Μιλησίων καὶ τῶν Χίων διάστημα ἐπληροῦτο διὰ 12 πλοίων τῆς Πριήνης, 3 τοῦ Μυοῦντος καὶ 17 τῆς Τέως· τὸ δὲ μετὰ τῶν Χίων καὶ Σαρμίων, διὰ 8 πλοίων τῶν Ἐρυθρῶν, 3 τῆς Φωκαίας καὶ 70 τῆς Λέσθου. Οὕτως ἡ ὅλη ναυτικὴ δύναμις συνεποτοῦτο εἰς πλοῖα 353, καὶ οὐδένα βεβαίως εἶχε λόγον νὰ φοβηθῇ τοὺς ἀντιπάλους. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ φοινικὸς στόλος συνέκειτο ἐκ πλοίων 600· ἀλλὰ παρεκτὸς τοῦ ὅτι πρὸ μικροῦ οἱ Ἴωνες εἶχον κατατροπώσει τοὺς Φοίνικας περὶ Κύπρον, αὐτοὶ μηδεμίαν ἔτι παθόντες ἤτταν, θέλομεν μετ' ὀλίγα ἔτη ἰδεῖ εἰς Σαλαμίνα, στόλον ἑλληνικὸν ἰσοδύναμον σχεδὸν τοῦ παρόντος ἰωνικοῦ, κα-

ταβαλόντα στόλον περσικὸν ἀσυγκρίτῳ λόγῳ πολυαριθμότερον τοῦ ἰν-
ταῦθα παραταχθέντος φοινικικοῦ. Ἡ ἀνδρεία τῶν Ἰωνῶν δὲν ἦτο ὑπερ-
δεστέρα τῆς ἀνδρείας τῶν ἰνταῦθα Ἑλλήνων, τὴν δὲ φιλοπατρίαν
αὐτῶν μαρτυρεῖ τοῦτο· κατ' εἰρήνην τοῦ Ἀρταφέρνης πολλοὶ τῶν
δεσποτῶν τῶν ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ τοῦ Ἀρισταγόρου καὶ
θαυροκτόνων καὶ νῦν ἐν τῷ περσικῷ στρατοπέδῳ εὐρισκομένων, συν-
νοήθησαν ἤδη κρυφίως ἕκαστος μετὰ τῶν συμπολιτῶν, ὑποσχόμενοι
πολλὰ μὲν ἐκ μέρους τῶν Περσῶν ἀγαθὰ ἂν αὐτομολήσωσι πρὸς τοὺς
φοβερά δὲ ἀπειλοῦντες δεινὰ ἂν ἐπιμείνωσιν ἀντιστάμενοι· καὶ ὅμως
οὐδεὶς τότε ἀνεδείχθη ὁ προδότης, πάντες δ' ἐνέμειναν πιστοὶ εἰς τὴν
ἀγῶνα. Ἀλλ' ὅ,τι ἔλλειπεν ἀπὸ τοῦ ἰωνικοῦ στόλου ἦτο ἐνότης διευθυ-
σεως καὶ ἀποχρῶσα πειθαρχία. Ἡ ναυτικὴ μοῖρα ἐκάστης πόλεως εἶχε
τὸν ἴδιον αὐτῆς ἡγεμόνα, κοινὸς δὲ τοῦ στόλου ναύαρχος οὐδεὶς ἀναφέρε-
ται. Μεταξὺ τῶν κατ' ἴδιαν τούτων στρατηγῶν ὑπῆρχεν εἰς, ὁ Φωκαεὺς
Διονύσιος, ὅστις ἐφαίνετο ὑπερέχων πάντων ἐπὶ τόλμῃ καὶ δραστηρι-
τητι, ὥστε ἂν, ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ κινδύνου, αὐτὸς ἀνελάμβανε τὴν τῶν
ὄλων ἀρχηγίαν, ὅπως ὁ Θεμιστοκλῆς ἐν Σαλαμῖνι, οἱ Ἰῶνες βεβαίως
ἀνεδείκνυντο νικηταί. Ἀλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς συνέπεσε νὰ ἀρχὴ τῆς πο-
λυαριθμότερας ναυτικῆς μοίρας· διὸ, καὶ τοὶ στρατηγούντες ἐπὶ φημι
ὀνόματι τοῦ Σπαρτιάτου Εὐρυβιάδου, ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀθηναίου
ἡγεμόνος, ἐρειδομένη καὶ ἐπὶ τῆς ὕλικῆς ὑπεροχῆς τῶν ὑπ' αὐτὸν τα-
ταγμένων πλοίων, κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους ν' ἀρπάξῃ τὴν πραγματικὴν
τοῦ ἀγῶνος διευθύνειν καὶ νὰ φέρῃ αὐτὸν εἰς αἰσίον πέρας. Κατὰ δι-
τυχίαν ὁ Διονύσιος δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο, διότι ἄρχων τῆς με-
κροτέρας τοῦ ἰωνικοῦ στόλου μοίρας, οὐδὲν ἐνέπνεε σέβας ὡς ἐκ τῆς
δυναμέως ἦν ἦγεν. Ἡ Φωκαεὺς, ἡ ἐν ἀρχῇ τῆς ἐκατονταετηρίδος τοῦ
σοῦτον ἰσχυρὰ οὖσα ναυτικὴ πόλις, εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ, μετὰ τὴν περ-
σικὴν κατάκτησιν, τοσοῦτον ἐκπέσει τῆς πάλαι ἡκμῆς, ὥστε ἤδη δι-
ἐπεμψεν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης εἰμὴ 3 πλοῖα, οὐδὲ ἐπέζη τὸ ἀρχαῖον
αὐτῆς ναυσίβιον πνεῦμα εἰμὴ ἐντὸς τοῦ στήθους τοῦ στρατηγοῦ αὐτῆς.
Ὅτε ὁ Διονύσιος εἶδε τοὺς Ἰῶνας εἰς Λάδην ἡθροισμένους, καὶ κατὰ
μὲν τὴν προθυμίαν, τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν ἀμοιβαίαν ἀμίλλαν
οὐδενὸς ὑποδεεστέρους, ἀπεστερημένους δὲ ναυτικῆς πειθαρχίας καὶ
ἀσκήσεως καὶ οὐδὲως ἀφορῶντας εἰς τὰ ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς μάχης πρα-
κτέα, ἐνόησε τὸν ἐντεῦθεν ἐπικρεμῶμενον κίνδυνον, καὶ καθυπέβαλε
περὶ τούτου εἰς αὐτοὺς ἐμβριθεστάτας παρατηρήσεις. α Τὰ πράγματα

ἡμῶν, ἄνδρες Ἴωνες, εἶπεν, εὐρίσκοντες ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς, διότι πρόκειται νὰ γίνωμεν ἢ ἐλεύθεροι, ἢ δοῦλοι, καὶ δοῦλοι μάλιστα συλληφθέντες μετὰ τὴν δραπετεύσιν. Ἐὰν ἐκπληρώσῃτε τὸ καθήκον ὑμῶν, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦτο θέλει ἀποβῇ ἐπίπονον ὅπως οὖν εἰς ὑμᾶς, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὅλως ἐπιτύχει βεβλίαν νίκην καὶ ἐλευθερίαν. Ἐὰν ὅμως ἐπιμείνητε εἰς τὴν παρούσαν βραθυλίαν καὶ ἀταξίαν, οὐδεμίαν ἔχετε ἐλπίδα ν' ἀποφύγητε τὴν τιμωρίαν τοῦ βασιλέως ἐνεκα τῆς ἀποστασίας ὑμῶν. Πείσθητε λοιπὸν εἰς τοὺς λόγους καὶ εἰς τὰς παραγγελίας μου· καὶ σῶσθε ὑποσχεμαὶ θεῶν τὰ ἴσα νεμόντων, ἢ παντάπασιν νὰ μὴ ἀντιπαταχθῶσιν οἱ πολέμοι, ἢ ἀντιπαταχθέντες νὰ νικηθῶσι κατὰ κράτος.»

Ἡ σύνεσις τῆς συμβουλῆς ταύτης ἦτο τοσοῦτον πρόδηλος, ὥστε οἱ Ἴωνες ἐγκαταλιπόντες τὰς ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Λάδης ἀναπαυτικὰς αὐτῶν σκηναίς, καὶ ἐπιβάντες εἰς τὰ πλοῖα, καθυπεβλήθησαν εἰς ὅλας τὰς ναυτικὰς ἐργασίας καὶ ἀσκήσεις, ὅσας ἀπήτησε παρ' αὐτῶν ὁ Διονύσιος. Οἱ ἐρέται καὶ οἱ ὀπλίται ἐγυμνάζοντο ἐπὶ τῶν καταστροφμάτων· καὶ ὁσάνεις δὲ ἔπαυον τὰ γυμνάσια αὐτῶν, πάλιν τὰ πλοῖα ἔμεινον ἐπ' ἀγκυρῶν καὶ τὰ πληρώματα ἐπὶ τῶν πλοίων, ἀντὶ, ὡς πρότερον, νὰ ἀνασύρονται μὲν τὰ πλοῖα εἰς τὴν παραλίαν, νὰ διατρίβωσι δὲ τὰ πληρώματα ἐπὶ τῆς στερεᾶς. Ἀλλὰ μόλις ἐπτά ἡμέρας ἔπραξαν ταῦτα ὑπὸ θερμοῦ θερινοῦ ἡλίου ταλαιπωρούμενοι, καὶ ἤρχισαν νὰ γογγύωσι κατὰ τοῦ ἀλαζόνος ἐκείνου Φωκαέως, ὅστις τρία μόνον ἔχων πλοῖα, ὑπερέβη τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν θέλησίν του εἰς ὀλόκληρον τὸν στόλον, ἐπαγαγὼν εἰς αὐτὸν ἀφόρητα δεινὰ· διότι, προσέθετον, πολλοὶ ἤδη νοσοῦσι, καὶ πολλοὶ θέλουσι προδῆλως μετ' ὀλίγον πάθει τὸ αὐτό. «Τῇ ἀληθείᾳ, ἀνέκραζαν ἐπὶ τέλους, προτιμωτέρα τῶν παρόντων κακῶν ἢ περσικὴ δουλεία καὶ πᾶσα ἄλλη συμφορὰ· ὅθεν παύσωμεν πειθόμενοι εἰς αὐτὸν τοῦ λοιποῦ.» Καὶ τῶντι ἔπαυσαν ἐκτελοῦντες τὰ παραγγέλματα τοῦ ἀνδρός, ἔστησαν σκηναίς ἐν τῇ νήσῳ καὶ διέτριβον ἐν αὐταῖς, ὡς πρότερον, ἀπολαμβάνοντες τὴν σκιάν, τὴν ἀνάπαυσιν καὶ τὰς ἀπράχμονας συνδιαλέξεις. Ἀλλ' ἐμελλον νὰ τιμωρηθῶσι πικρῶς διὰ τὴν βραθυμίαν ταύτην· καὶ τὸ παράδοξον εἶναι ὅτι οὐδεὶς τῶν στρατηγῶν τῶν μεγαλητέρων μοιρῶν, τῶν μοιρῶν τῆς Μηλήτου, τῆς Σάμου, τῆς Χίου ἢ τῆς Λέσβου, ἀνέλαθε νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν Φωκαέα Διονύσιον. Ἡ δυστυχὴς ἐκείνη ἰωνικὴ ἐπαχύστασις παρίστησιν ἐντελῇ ἔλλειψιν ἀνδρῶν ἀξίων νὰ κυβερνήσωσιν αὐτήν.

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν οἱ Ἴωνες ἔπαυσαν πειθόμενοι εἰς τὸν Διο-

νύσιον, τὸ στρατόπεδον αὐτῶν περιῆλθεν εἰς δεινὴν ἀταξίαν καὶ δυσπιστίαν. Τινὲς κατανοοῦντες ὅτι οὕτως ἔχοντες, ἦτο ἀδύνατον ν' ἀντιπαραταχθῶσιν ἀπὸ κοινοῦ εἰς μάχην μεγάλην, ἤρχισαν νὰ μετανοῶσι διότι ἀπέρριψαν τὰς συμβιβαστικὰς προτάσεις τῶν δεσποτῶν· οἱ δὲ Σάμιοι, μὴ ἀρκοῦμενοι εἰς ἀπλὴν μετάνοιαν, συνεννοήθησαν κρυφίως μετὰ τοῦ γνωστοῦ εἰς ἡμᾶς Αἰάκου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Συλοσσῶντος, καὶ ἀβύντες παρ' αὐτοῦ νέας ὑποσχέσεις, ἀνθυπέσχοντο νὰ λειποτακτήσωσιν, ἅμα δοθείσης περιστάσεως. Τῷ ὅντι τὴν ἡμέραν τῆς μάχης καθ' ἣν στιγμὴν οἱ δύο στόλοι ἦσαν ἔτοιμοι νὰ συγκρουσθῶσιν, ἀπέπλευσαν διὰ μιᾶς ὅλοι οἱ Σάμιοι ἐκ τῆς τάξεως, πλὴν ἑνδεκα πλοίων, τῶν ὁποίων οἱ κυβερνήται ἀπετροπιάσθησαν τὴν τοιαύτην προδοσίαν. Τὸ δὲ παράδειγμα τοῦτο τῶν Σαμίων ἠκολούθησαν καὶ ἄλλοι Ἰῶνες, πρὸ πάντων οἱ Λέσβιοι· ἄλλὰ οἱ Χίοι ὧν τὰ 100 πλοῖα ἴσταντο ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἔφερον ἕκαστον 40 ὀπλίτας, παρέμειναν πιστοὶ εἰς τὸν θρόνον αὐτῶν καὶ ἠγωνίσθησαν περιφανῶς, ἐπαγαγόντες καὶ παθόντες ζημίαι δεινὰς. Διέπρεψε δὲ καὶ ὁ Διονύσιος ὁ Φωκαεὺς, συλλαβὼν διὰ τῶν 3 αὐτοῦ πλοίων 3 φοινικικά. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἡ ἥττα τῶν Ἰώνων ἀπέβη ὀλοσχερὴς ἅμα καὶ ἀνεπανόρθωτος· τῶν γενναίων μάλιστα Χίων ἡ ζῆν μία ὑπῆρξε φοβερά· ὀλίγιστα τῶν πλοίων αὐτῶν περιεσώθησαν. Ὁ Φωκαεὺς Διονύσιος, θεωρῶν ὅτι ἡ πατρίς αὐτοῦ θέλει ὑποκύψει αὐτῇ εἰς τὴν περσικὴν κυριαρχίαν, δὲν ἐπανῆλθεν εἰς Φώκαιαν· ἀλλὰ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐλεηλάτησε τὰ φοινικικά παράλια, τὰ ὁποῖα, διὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ στόλου τῶν Φοινίκων, ἦσαν πάσης προστασίας ἐστερημένα, ἔπειτα δὲ ἐπλευσεν εἰς Σικελίαν καὶ μετέλλθεν ἐκεῖ τὸ ἔργον τοῦ πειρατοῦ κατὰ τῶν Καρχηδονίων καὶ τῶν Τυρρηνῶν, ἀπέχων ὅμως τοῦ νὰ βλάβῃ Ἕλληνας· τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο τοῦ πειρατοῦ ἐξηκολούθει ἐπιλογιζόμενον θεμιτόν. Καὶ οἱ Σάμιοι δὲ, ὅσοι δὲν εἶχον μιμηθῇ τὴν προδοσίαν τοῦ πλείστου τῆς μοίρας αὐτῶν, ἀπεδήμησαν μετὰ τὴν μάχην εἰς Σικελίαν καὶ κατεστάθησαν εἰς Ζάγκλην.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἔκβασις τοῦ πρώτου τούτου μεγάλου ναυτικοῦ ἀγῶνος, ὃν ἠγωνίσθησαν οἱ προπάτορες ἡμῶν πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς βαρβάρους, κατὰ τὰ παράλια ἐκεῖνα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εἰς τὰ ὁποῖα μετ' οὐ πολὺ, καὶ πολλάκις ἔκτοτε, κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα καὶ εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, ἐμελλον νὰ ἀντηχήσωσι Ὀριαμβευτικοὶ Ἕλληνας στόλων παιᾶνες. Οἱ δὲ Πέρσαι, μετὰ τὴν εἰς Λαδὴν νίκην, ἐστρά-

σαν πᾶσαν τὴν δύναμιν αὐτῶν, τὴν τε πεζικὴν καὶ τὴν ναυτικὴν, κατὰ τῆς Μιλήτου, ἧς μετ' ὀλίγον ἐγένοντο ἐξ ἐφόδου κύριοι. Καὶ τότε ἤρχισεν ἡ φοβερὰ κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως ἐκδίκησις, ἣτις ἐνθυμίζει εἰς πολλὰ, τὰς τιμωρίας ὅσας ἔπαθον οἱ πατέρες ἡμῶν, ὅσαςκίς ἐπιχειρήσαντες νὰ ἀποσείωσι τὸν τουρκικὸν ζυγόν, ἀπέτυχον. Τὰ ἱερὰ ἐσυλήθησαν καὶ ἐνεπρήσθησαν. Ἐκ τῶν κατοίκων οἱ μὲν ἄνδρες τὸ πλείστον ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ ὀλίγοι περισσώεντες, καὶ αἱ γυναῖκες καὶ οἱ παῖδες ἀπύχθησαν εἰς Σοῦσα, ἵνα περιμείνωσι τὰς διαταγὰς τοῦ Δαρείου· ὅστις, ὡς πάντοτε, φιλανθρωπότερος ὢν τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ, κακὸν οὐδὲν ἄλλο ποιήσας εἰς τὰ δυστυχῇ ἐκεῖνα θύματα, κατόικισεν αὐτὰ ἐπὶ τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ, εἰς τὴν πόλιν Ἀμπην, παρ' ἣν παραρρέει ὁ Τίγρις ποταμός. Ἡ Μίλητος λοιπὸν, ὡς καὶ ἡ χώρα αὐτῆς, ἡρημώθη τῶν προτέρων κατοίκων· βραδύτερον ὅμως ἐδέχθη βεβαίως νέους Ἕλληνας κατοίκους, διότι ἀναφαίνεται αὖθις ἡ πόλις Ἑλληνίς, ἃν καὶ ἔχουσα ὀλιγωτέραν δύναμιν καὶ ἀξίαν. Συνέβη δὲ ἡ ἄλωσις τῆς Μιλήτου ἐν ἔτει ἕκτῳ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως, ἥτοι, κατὰ τοὺς πιθανωτέρους χρονολογικοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν νεωτέρων, ἐν ἔτει 496 ἢ 495 πρὸ Χριστοῦ.

Ὁ φοινικικὸς στόλος διεχείμασεν εἰς Μίλητον, κατὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον ἔτος, ἡ ναυτικὴ καὶ ἡ πεζικὴ τῶν Περσῶν δυνάμεις συνεπλήρωσαν τὴν ὑποδούλωσιν ὄλων τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλλήνων, τῶν τε νησιωτῶν καὶ τῶν ἡπειρωτῶν. Ὁ Μιλτιάδης ὅστις, καθάπερ εἵπομεν, ἐκυβέρνησα τὴν ὁρακικὴν χερσόνησον, ἐν ὀνόματι τῶν Ἀθηναίων, καὶ εἶχε φύγει ἐκεῖθεν μετὰ τὴν ἀπὸ Σκυθίας ἐπάνοδον τοῦ Δαρείου, ἐπέστρεφεν αὐτόθι, ἐν τῷ μεταξύ, ὠφελοῦμενος ἀπὸ τὴν ἰωνικὴν ἐπανάστασιν καὶ ὑπέταξε μαλίστα τότε τὰς δύο νήσους Ἀἴηνον καὶ Ἰμβρόν, ἐκβαλὼν μὲν τοὺς προτέρους Πελασγοὺς αὐτῶν οἰκήτορας, παραδοὺς δὲ αὐτάς εἰς Ἀθηναίους ἐποίκους. Ἀλλ' ἤδη, θεωρῶν ἐπερχόμενον τὸν περσικὸν στρατὸν, δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ τὸν περιμένῃ καὶ ἐφυγεν αὖθις εἰς Ἀθήνας, μετὰ πλοίων πέντε· τὸ ἐν ὅμως τῶν πλοίων τούτων ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπέβαινεν ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Μητίσχοις συνελήφθη ὑπὸ τῶν Φοινίκων, οἵτινες ἐπεμφαν αὐτὸν εἰς Σοῦσα, πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα· ὁ δὲ, ἐπιδεικνύων αὖθις τὴν ἀγαθότητα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, οὐδὲν κακὸν ἐποίησεν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου ἐχθροῦ, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας εὐμενέστατα προσηνέχθη, δούς αὐτῷ Περσίδα γυναῖκα καὶ κτήματα ἱκανά.

πάντη ἄλλως ἐπολιτεύθησαν οἱ στρατηγοὶ τοῦ Δαρείου πρὸς τὰς ἀνακτηθεῖσας πόλεις, διότι, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, «οὐκ ἐφείσαντο τὰς ἀπειλὰς, τὰς ἐπηπειλῆσαν τοῖσι Ἰῶσι στρατοπεδευομένοιαι ἐναντὶ ἀπ' αὐτῶν.» Ὅθεν ἐκλέξαντες τοὺς εὐειδεστάτους παῖδας καὶ τὰς καλλίστας παρθένους, δίδειμαν, ὡς εὐνούχους καὶ ἐρωμένας, εἰς τοὺς μεγάλους τῶν Περσῶν αἱ πόλεις καὶ τὰ κτίρια αὐτῶν, τὰ τε ἱερὰ καὶ ἄλλα, κατεπυρπολήθησαν· οἱ δὲ λοιποὶ κάτοικοι ἐσφάγησαν ἢ ἐξήντησαν· ἀποδίσθησαν, ἐξαίρετως εἰς τὰς νήσους, ὅπου, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Ἡρόδοτον, οὐδεὶς διέφυγε τὴν οἰκτρὰν ταύτην τύχην, διότι οἱ Πέρσαι, σχηματίζαντες γραμμὴν μίαν ἀπὸ τῆς μιᾶς παραλίας μέχρι τῆς ἑτέρας, ἐσάρωνον οὕτω πᾶσαν τὴν νῆσον, σαγηνεύοντες, δηλαδὴ ὡς ἐν δικτύῳ συλλαμβάνοντες, ἅπαντας τοὺς κατοίκους, ἐνῷ ἐπὶ τῆς ἡπείρου δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃσι τὸ αὐτό. Ἐν τούτοις ἐφείσθησαν τῆς Σάμου διὰ τὴν προῖστορηθεῖσαν προδοσίαν, ἐγκαταστήσαντες ἐν αὐτῇ πάλιν δεσπότην τὸν Αἰάκην· ὁμοίως καὶ πολλοὶ ἄλλοι δεσπόται ἀνέλαβον, πιθανώτατα, τὰς πόλεις αὐτῶν, καὶ ἐν γένει πρέπει νὰ ὑπολάβωμεν ὡς ὑπερβολὴν τινα τὸ λεγόμενον ἐκεῖνο περὶ τῆς ἐντελοῦς τῶν προτέρων κατοίκων ἐξοντώσεως, διότι αἱ νῆσοι καὶ πόλεις αὗται ἀναγκαζονται πάντοτε βραδύτερον ὑπὸ Ἑλλήνων πάλιν οἰκούμεναι, καὶ μὴ ἔχουσαι μὲν βεβαίως τὴν προτέραν ἀκμὴν, ἀλλὰ μετρίως ὅπως οὖν πράττουσαι. Καὶ ἰδίως ὁ αὐτὸς Ἡρόδοτος ἱστορεῖ ὅτι, συμπληρωθείσης τῆς ἀνακτήσεως τῶν πόλεων ὅσαι εἶχον ἀποστατήσῃ, ὁ Ἀρταφέρνης ἐπεχείρησε συνετῶς καὶ ἐπιεικῶς τὴν διοργάνωσιν τῆς μελλούσης αὐτῶν διοικήσεως· συνεκάλεσεν ἐπιτρόπους τῶν διαφόρων πόλεων καὶ ὑπεχρέωσεν αὐτοὺς νὰ συνέρχωνται εἰς σύνοδον διαρκή, ἵνα διαλύωσιν εἰρηνικῶς καὶ οὐχὶ διὰ τῆς βίας, τὰς ἀμοιβαίας διενέξεις· ἔταξε τοὺς φόρους σχεδὸν ὅπως εἶχον καὶ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως· καὶ μετ' οὐ πολὺ μάλιστα οἱ Πέρσαι ὅλως ἀπήλλαξαν τῶν προτέρων δεσποτῶν τὰς διαφόρους ἑλληνικὰς πόλεις, ἐπιτρέψαντες εἰς αὐτάς τὴν ἰδίαν διοίκησιν· ὥστε ἐπαιθον μὲν οἱ Ἕλληνες δεινὰ μεγάλα ἀπὸ τῶν Περσῶν ἐν τῇ πρώτῃ τῆς νίκης παραφορᾷ, ἀλλ' οἱ κατακτηταὶ δὲν ἐπέμειναν, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν φοβερὰν ἐκείνην τῆς δυνάμεως αὐτῶν κατάχρησιν, νομίσαντες φρονιμώτερον νὰ περιποιήθωσι τοὺς ἡττηθέντας, ἵνα προλάβωσι νέας περιπλοκάς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Ὁ ἄμυντικός πόλεμος. Στρατηγία τῆς Σπάρτης.

Ἡ ἰωνικὴ ἐπανάστασις κατέστησεν, ὡς προείπομεν, ἀναπόδραστον τὴν ἐπὶ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἐπιδρομὴν τῶν Περσῶν· οὐδεὶς ἐνόησε τοῦτο κάλλιον τῶν Ἀθηναίων, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Μιλήτου ἀγγελία ἐπροξένησε θλίψιν ἅμα καὶ ταραχὴν μεγάλην. Ἡμαζε τότε ἐν Ἀθήναις ὁ τραγικός Φρόνιχος, εἰς ὧν τῶν ἀρχαιοτέρων δραματικῶν ποιητῶν τῆς Ἑλλάδος, σύγχρονος τοῦ Αἰσχύλου καὶ ἐπεχείρησεν ὁ Φρόνιχος· γὰρ ἐκτραγωδήσῃ τὴν συμφορὰν διὰ δράματος ἐπιγεγραμμένου «Μιλήτου ἄλωσις.» Ἀλλ' ὅτε ἐδιδάχθη, ὡς ἔλεγον οἱ προπάτορες ἡμῶν, δηλαδὴ παρεστάθη ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὸ δράμα τοῦτο, τὸ θέατρον ἐξελύθη εἰς δάκρυα, καὶ τοσαύτη ὑπῆρξεν ἡ κοινὴ συγκίνησις, ὥστε ἐπεβλήθη εἰς τὸν ποιητὴν ζημία δραχμῶν χίλων, «ὡς ἀναμνήσαντα οἰκτιρὰ κακῶν,» καὶ ἀπηγορεύθη τοῦ λοιποῦ ἡ παράστασις, δι' ἧς ὡς οὐδὲ περιεσώθη εἰς ἡμᾶς τὸ ἔργον. Ὡς ἰδίαν λοιπὸν συμφορὰν ὑπέλαβον οἱ Ἀθηναῖοι τὴν πτώσιν τοῦ τελευταίου ἐκείνου προμαχῶνος τῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ὑπολάβωσιν ἄλλως τὸ πρᾶγμα; Καὶ ὅλην τὴν Ἰωνίαν περιεφέρετο πρὸ ἑξ ἑτῶν λόγος, ὅτι ὅτε ὁ Δαρεῖος ἔμαθε τὴν ἐπὶ τὰς Σάρδεϊς γενομένην στρατείαν καὶ ἐπληροφόρηθη ὅτι συνέπραξαν μετὰ τῶν Ἰόνων Ἀθηναῖοι, «τί εἶναι οἱ Ἀθηναῖοι αὐτοί;» ἠρώτησεν ἀγανακτῶν. Ἀκούσας δὲ τὴν ἀπάντησιν, ἐζήτησε τὸ τόξον αὐτοῦ καὶ ἐπιθήσας βέλος ἐπὶ τῆς νευρᾶς ἐτίναξεν αὐτὸ ὅσον ἡδυνήθη ὑψηλότερον πρὸς τὸν οὐρανόν, καὶ ἀνέκραξεν α ἄξιωσέ με, ὦ θεέ, νὰ ἐκδικηθῶ τοὺς Ἀθηναίους! » Ἐπρόσταξε δὲ ἕνα τῶν θεραπόντων, ὁσάκις παρετίθετο τὸ δαῖπνον, νὰ λέγῃ αὐτῷ τρίς ἐκάστοτε, «Δέσποτα, μὴ λησμονῆς τοὺς Ἀθηναίους.» Πρὸς τοὺς οἱ Ἀθηναῖοι ἤξευρον, ὅτι καὶ ἂν τυχόν ὁ Δαρεῖος ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ αὐτούς, ὑπῆρχεν ἐν Ἀσίᾳ ἄνθρωπος, ὁ Ἰππίας, ἔχων μέγιστον συμφέρον νὰ ὑποτρέφῃ τὸ πάθος τοῦ μεγάλου βασιλέως· ὥστε οὐδεμίαν εἶχον ἀμφιβολίαν ὅτι βαρὺς ἐπεκρέματο ἤδη ἐπὶ τῆς πόλεως αὐτῶν κίνδυνος.

Τῷ ὄντι, ἅμα καταβαλὼν τὴν ἰωνικὴν ἐπανάστασιν, ὁ Δαρεῖος ἐξέπεμψεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἰδίως ἐπὶ τὴν Ἑρέτριαν καὶ τὰς Ἀθήνας,

τὸν στρατηγὸν Μαρδόνιον μετὰ δυνάμεως ναυτικῆς καὶ πεζικῆς ἰσχυρᾶς. Ὁ Μαρδόνιος διεπέρασε, διὰ τοῦ Ἑλληνισπόντου, εἰς Εὐρώπην, καὶ αὐτὸς μὲν μετὰ τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς ἐπεχείρησε τὴν διὰ τῆς Θερμακῆς καὶ τῆς Μακεδονίας κατάβασιν, πορευόμενος διὰ τῆς αὐτῆς σχεδὸν ὁδοῦ ἣν μετὰ δώδεκα ἢ δεκατρία ἔτη ἐμελλε νὰ ἀκολουθήσῃ ὁ τοῦ Δαρείου διάδοχος Ξέρξης, ὁ δὲ στόλος συγκατέπλεε παρὰ τὴν παραλίαν. Ἀλλὰ περὶ τὸν Ἄθωνα ἐνέσκηψεν ἐπὶ τὸν στόλον τρικυμία φοβερά, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἐναυάγησαν 300 μὲν πλοῖα, 20,000 δὲ ἀνδρῶν. Ἐπαθε δὲ καὶ ὁ Μαρδόνιος ζημίαν οὐ μικράν, ἐπιτεθείσης κατ' αὐτοῦ τῆς θρακικῆς φυλῆς τῶν Βρύγων, ὥστε δὲν ἐνόμιζε φρόνιμον νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ ἐπιχειρήμα καὶ ἐπίστρεψεν ἄπρακτος εἰς τὸν Ἑλληνισπόντον, ὑποκύψας εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ Δαρείου, μηδὲ ἀναφανιδόμενος πλέον εἰς τὰ πράγματα εἰμὴ ἐπὶ Ξέρξου.

Ἄλλ' ὁ Δαρεῖος ἐπέμεινεν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλευματος αὐτοῦ. Ἔδωκεν εἰς ὅλας τὰς παραλίας τοῦ κράτους πόλεις διαταγὰς ἵνα παρασκευάσωσι πλοῖα πολεμικὰ καὶ ἱππαγωγὰ πρὸς ἐπανάληψιν τῆς ἱστρατείας, καὶ ἐνταῦτ' ἐξέπεμψεν εἰς τὰς διαφόρους τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος πόλεις κήρυκας ἵνα ἀπαιτήσωσιν ἀφ' ἐκάστης τὸ ἐπίσημον τῆς ὑποταγῆς σημεῖον, δηλαδὴ γῆν καὶ ὕδωρ, καὶ βεβαιωθῇ οὕτω τίνες ἐξ αὐτῶν εἶναι αἱ σκοπεύουσαι ν' ἀντισταθῶσιν. Αἱ ἐσωτερικαὶ περιστάσεις ἦσαν δειναί, ὅτε ἔφθασαν οἱ κήρυκες. Ὁ πόλεμος τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς Θηβαίους καὶ τοὺς Αἰγινῆτας, ὁ πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ἀπὸ τοῦ 506, ἀρξάμενος (σελ. 239), δὲν εἶχεν ἔτι καταπαύσει· ὥστε οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ Αἰγινῆται, ὑπολαμβάνοντες πάντα πολέμιον τῶν Ἀθηναίων, ὡς ἴδιον φίλον καὶ προστάτην, ἔσπευσαν νὰ παραδεχθῶσι τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Δαρείου. Τὸ δὲ παράδειγμα τοῦτο, καὶ ἡ ἑλλειψὶς ἀποχρώσεως πολιτικῆς ἐνότητος, καὶ ἡ κατάπληξις ἣν εἶχε προξενήσῃ ἡ τῶν Ἴωνων κατατρόπωσις, ἔπεισαν καὶ πολλοὺς ἄλλους Ἕλληνας ὑπειρῶτας καὶ νησιώτας, νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ἀλλὰ εὐρίθησαν καὶ Ἕλληνες ἀποκρούσαντες αὐτὴν μετ' ἀγανακτικῆς ἀντιστάσεως. Καὶ πρῶτοι οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἔρριψαν τὸν πρὸς αὐτοὺς ἐλθόντα κήρυκα εἰς τὸ ὅπισθεν τῆς ἀκροπόλεως βάραθρον εἰς ὃ κατεκρήμνιζον ἐνίοτε τοὺς ἐνεκα πολιτικῶν κακουργημάτων εἰς θάνατον καταδικασθέντας. Ὅμοιος δὲ καὶ οἱ Σπαρτιάται, κατακυλίσαντες τὸν κήρυκα εἰς φρέαρ, παρήγγειλαν αὐτῷ, ἐκείθεν λαθὼν γῆν καὶ ὕδωρ νὰ φέρῃ πρὸς

τὸν βασιλέα του. Ἡ διαγωγή αὕτη τῶν Σπαρτιατῶν εἶναι ταμάλιστα ἀξιοσημείωτος. Ἡ ἀσουλία τῶν κηρύκων ἦτο ἀνέκαθεν, ἀπὸ τῶν ὑμηρικῶν χρόνων, τοσοῦτῃ σεβαστῇ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, ὥστε ἡ παραθίασις αὐτῆς μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ ἀπαιτήσις τοῦ πέρσου κήρυκος ἐπροξένησεν εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην μανικὴν τρόπον τινὰ παραφορὰν. Ποῖον ἦτο ἄρὰ γε τὸ σφοδρὸν αἶσθημα τὸ παραγαγὼν τὴν παραφορὰν ταύτην; Ἐὰν κρίνωμεν ἀφ' ὅλης τῆς μετέπειτα διαγωγῆς τῆς Σπάρτης, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι δὲν ἦτο ὀργὴ ἐνεκα τῆς προσβληθείσης ἐθνικῆς, τῆς προσβληθείσης ἐλληνικῆς φιλοτιμίας, ἥτις προϋποτίθει τὴν συνείδησιν τοῦ ἐλληνισμοῦ, ἣν οὐ μόνον τότε, ἀλλ' οὐδὲ βραδυτέρον θέλομεν εὑρεῖ ἱκανῶς ἰσχυρὰν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ. Οἱ Σπαρτιαταὶ ὅμως εἶχον λάθει πρὸ μιᾶς ἑκατονταετηρίδος τὴν βαθεῖαν συνείδησιν τῆς ἰδίας αὐτῶν δυναμείως καὶ ὑπεροχῆς, ὥστε, καὶ τοὶ ἀδιαφορήσαντες πρὸς τὴν τύχην τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἱμογενῶν, καὶ τοὶ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ μετ' ὀλίγον, πολλὸν κῆλον μὴ ἀποδείξαντες οὐδὲ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, ἠγανάκτησαν ὅμως ὅτε ἤκουσαν ὅτι δυνάστης ξένος ἐτόλμησε νὰ ἀπαιτήσῃ παρ' αὐτῶν ἀμαχητὶ γῆν καὶ ὕδωρ. Τοῦτο λοιπὸν τὸ αἶσθημα τῆς τρωθείσης σπαρτιατικῆς καὶ ὄχι ἐλληνικῆς φιλοτιμίας, ἐπεκράτησεν ἐν Σπάρτῃ καὶ κατέστησε τὴν πόλιν ταύτην ἐξω φρενῶν. Τὸ δὲ πανελληνιον φρόνημα, τὸ ὅποιον ἄλλως τε μέχρι τῶν χρόνων τούτων ἦτο καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἐλληνικὴν πόλιν ἀλλότριον, δὲν φαίνεται ἤδη ἀνατέλλον ἐμὴ εἰς τὰς Ἀθήνας. Διότι ἀπὸ τῆς πρώτης ἐκείνης ἀπαιτήσεως τοῦ μεγάλου βασιλέως βλέπομεν τὰς Ἀθήνας νὰ φέρωσιν εἰς μέσον λόγους τινὰς καὶ τρόπους μαρτυροῦντας, ὅτι ἤρχισε νὰ προκύπτῃ εἰς τὰ στήθη τῶν Ἀθηναίων ἡ πεποίθησις, ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἀποτελοῦσιν ἄθροισμα πόλεων, μηδεμίαν ἔχουσῶν πολιτικὴν ἐνότητα, μηδὲν κοινὸν πολιτικὸν συμφέρον, μηδένα κοινὸν πολιτικὸν σκοπὸν, καὶ δυναμένων νὰ ἀδιαφορῶσιν εἰς τὴν καταστροφὴν, ἢ δούλωσιν, ἢ προσβληθείσιν φιλοτιμίαν ἢ μὲν τῆς δὲ ἄλλ' ὅτι ἐπέστη ὁ καιρὸς νὰ συγκροτήσωσιν ἔθνος ἐν, ἔθνος ἐν συνδεδεμένον. οὐχὶ μόνον διὰ ἡθικῶν τιμῶν καὶ κοινωνικῶν στοιχείων, ἀλλὰ πρὸς τούτοις διὰ τινος ἰσχυροτέρου πολιτικοῦ δεσμοῦ, οὐ ἄνευ οὐδὲν μέγα καὶ διαρκεῖς δύναται νὰ κατορθωθῇ ἐν τῇ κόσμῳ τούτῳ.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος ἡ Σπάρτη εἶχε μὲν λάθει ὁμολογουμένην τινὰ ἐν Πελοποννήσῳ ὑπεροχήν· εἶχε θεωρηθῇ καὶ ὡς πρῶταμένη τῶν πλείστων πελοποννησιακῶν πόλεων· εἶχε προσερχο-

ρευθῇ μάλιστα ὑπὸ τε τοῦ Κροίσου καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀρισταγόρου προστα-
τῆς Ἑλλάδος· πράγματι ὅμως οὐ μόνον πᾶσα ἡ ἐκτὸς τοῦ ἰσθμοῦ Ἑλ-
λὰς ἦτο ὅλως ἄλλοτρία εἰς αὐτήν· οὐ μόνον αἱ Ἀθῆναι εἰς πολέμους
πρὸς αὐτὴν διετέλουν σχέσεις· ἀλλὰ καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ἡ ἡγεμονία
αὐτῆς ἦτο χαλαρωτάτη, διότι εἶδομεν τὸν Κλεομένην ἐγκαταλείπον-
τον ἐν Ἐλευσίνι, ἐν τῷ μέσῳ τῆς κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἐκστρατείας, ὅ-
σων τῶν συμμάχων· καὶ εἶδομεν ἔπειτα τοὺς αὐτοὺς συμμάχους ἐπι-
βάλλοντας τὴν θέλησιν αὐτῶν εἰς τὴν ὑποτιθεμένην ἐκείνην ἡγεμονί-
(σελ. 293—294). Ἀληθῶς ἄρα εἰπεῖν μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ
πολιτικὴ ἐνότης οὐδεμία ὑπῆρξεν ἐν Ἑλλάδι, καὶ αὕτη δὲ ἡ ὑπὸ τὴν
ἀπλὴν προεδρίαν μᾶλλον ἢ κυριαρχίαν τῆς Σπάρτης πελοποννησιακὴ
συμμαχία, οὐδεμίαν εἶχε πειθαρχίαν καὶ στερεότητα. Ἀλλ' ἂν ἐπι-
θόντος τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἐξωτερικοῦ κινδύνου, οἱ Ἀθηναῖοι προσεγγί-
ζουσι πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, καὶ, σιωπηρῶς ἀναγνωρίσαντες τὸ ἡγεμονι-
κὸν αὐτῶν ἀξίωμα, κατηγοροῦσιν ἐνώπιον αὐτῶν τοὺς Αἰγί· ἦτας ὅτι
προσέφερον εἰς τὸν Δαρεῖον γῆν καὶ ὕδωρ, ἵνα ἐμβάλωσιν, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ
τῶν Περσῶν, εἰς τὴν Ἀττικὴν· ἐπιφέρουσι δὲ ὅτι οἱ Αἰγίνῃται ἐπράξαν
ταῦτα « προδόντες τὴν Ἑλλάδα » καὶ προτρέπουσι τοὺς Σπαρτιάτας
νὰ πέμψωσι τὸν βασιλέα αὐτῶν Κλεομένην εἰς Αἰγίνα, ἵνα τιμωρῇ
τοὺς αἰτίους τῆς προδοσίας ταύτης, « κοινὰ τῇ Ἑλλάδι ἀγαθὰ » διαπρα-
τῶν. Ταῦτα πάντα ἦσαν πράξεις καὶ λόγοι ὅλως καινοφανεῖς ἐν τῇ ἐλ-
ληνικῇ ἱστορίᾳ· διότι πρώτην φορὰν ἀκούομεν πρεσβευόμενον, ὅτι πόλις
ἐλληνὶς ὑποταχθεῖσα εἰς ξένον δυνάστην, πράττει προδοσίαν κατ' ὅλο-
κλήρου τῆς Ἑλλάδος· πρώτην φορὰν ἀκούομεν πρεσβευόμενον ὅτι ἐκ
κοινὸν τῆς Ἑλλάδος συμφέρον ἀπῆται τὴν τιμωρίαν τῆς τοιαύτης δια-
γωγῆς, καὶ πρώτην φορὰν βλέπομεν πόλιν ἐλληνικὴν ἐκτὸς τοῦ ἰσθμοῦ
κειμένην, τὴν δευτέραν μάλιστα κατὰ τὴν δυνάμιν ἐλληνικὴν πόλιν,
ἀναγνωρίζουσαν τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τῆς Σπάρτης, καὶ θυσια-
ζουσαν οὕτω εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐνότητος τὸ ἐν Ἑλλάδι ἰσχυρότατον
αἰσθημα τῆς αὐτοτελοῦς πολιτικῆς ὑπάρξεως.

Εἰς τὴν τοιαύτην ἐνίσχυσιν τῆς ὑπεροχῆς τῆς Σπάρτης εἶχε συντελέ-
σει ἡ πρὸ μικροῦ, ὀλίγα τινὰ ἔτη πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν περσικῶν κηρύ-
κων καταφερθεῖσα ὑπ' αὐτῆς τελευταία καὶ καιρία πληγὴ κατὰ τοῦ Ἀρ-
γους (σελ. 223), ὅπερ ἦτο, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπομεν, ἡ μόνη πελοποννησια-
κὴ πόλις, ἥτις ἐρειδομένη ἐπὶ τῶν ἑμνηρικῶν παραδόσεων, ἤϊου ὅτι ἡ ἡ-
γεμονία ἀνήκει εἰς αὐτήν καὶ ὅχι εἰς τὴν Σπάρτην. Τίς ὑπῆρξεν ἡ τοῦ

πολέμου τούτου ἀφορμή, ἄδηλον· βέβαιον ὅμως εἶνε ὅτι ὁ Κλεομένης κατετρόπωσε τότε, περὶ Τίρυνθα, τοὺς Ἀργεῖους τοσοῦτον ὁλοσχερῶς, ὥστε λέγονται πετόντες ἐν τῇ μάχῃ αὐτῇ ἑξακισχίλιοι, οἱ ἄριστοι καὶ κράτιστοι, πολῖται τοῦ Ἀργους, ἡ δὲ πόλις αὕτη, ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἔκτοτε, δὲν ἐτόλμησε πλέον νὰ ἐρίσῃ περὶ πρωτείων πρὸς τὴν Λακεδαιμόνα, τῆς ὁποίας τὸ κράτος κατέστη ὡς ἐκ τούτου ἀναμφισβήτητον. Ὁ Κλεομένης μάλιστα κατηγορήθη τότε, ἴσως κατ' εἰσήγησιν τοῦ συμβασιλέως Δημαράτου, ἀνέκαθεν, ὡς γνωρίζομεν, δυσμενῶς πρὸς αὐτὸν ἔχοντος, ὅτι δυνάμενος νὰ γίνῃ κύριος καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀργους, δὲν ἔπραξε τούτο δωροδοκηθεὶς. Καὶ τῆς μὲν κατηγορίας αὐτῆς ἀπελύθη· ἤδη δὲ ἀπῆλθεν εἰς Αἰγιναν, καὶ ἐπιχειρήσας ἀνάκρισιν, ἐπεχείρησε νὰ συλλάβῃ τοὺς κυριωτέρους ἐνόχους. Ἀλλὰ τότε τινὲς τῶν ἐγκρίτων Αἰγινητῶν καὶ πρὸ πάντων Κρίος ὁ Πολυκρίτου, ὑποκινούμενοι πάλιν ὑπὸ τοῦ Δημαράτου, ἀντέταξαν ὅτι ὁ Κλεομένης δὲν ἐνεργεῖ κατ' ἀπόφασιν τοῦ κοινῶ τῶν Σπαρτιατῶν, ἀλλὰ χαρίζομενος εἰς τοὺς Ἀθηναίους, παρ' ὧν ἔλαβεν ἐπὶ τούτῳ χρήματα, καὶ ὅτι ἵνα ἔχῃ κῦρος τὰ πραττόμενα, ἡταιρεῖται ἢ σύμπραξις ἀμφοτέρων τῶν βασιλείων. Ἦναγκάσθη λοιπὸν νὰ ἐπιστρέψῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπρακτος ὁ Κλεομένης εἰς Σπάρτην, καὶ τότε ἀπεφάσισε νὰ ἀπαλλαγῇ τελευταῖον ἀπὸ τοῦ ἀδιαλείπτως ἀντενεργεῦντος κατ' αὐτοῦ συμβασιλέως.

Πολλὰκις ἤδη εἶχε προκύψει ὑπόνοια, ὅτι ὁ βασιλεὺς Δημαράτος δὲν ἦτο γνήσιος υἱὸς τοῦ νομιζομένου αὐτοῦ πατρὸς, τοῦ Ἀρίστωνος. Ὁ Ἀρίστων, συζευχθεὶς δύο γυναῖκες, δὲν εἶχε γεννήσει ἔτι υἱόν, ὅτε ἠγάπησε τὴν σύζυγον τοῦ φίλου αὐτοῦ Ἀγήτου, καλλίστην οὖσαν τῶν ἐν Σπάρτῃ γυναικῶν, καὶ ἠπάτησεν αὐτὸν διὰ συμφωνίας, καθ' ἣν ἕκαστος ὑπέσχετο νὰ παραδώσῃ εἰς τὸν ἕτερον ὅ,τι ἐκ τῶν ἑαυτοῦ ᾔδειεν οὗτος ἐπιθυμῆσαι. Προθύμως δὲ δοὺς εἰς τὸν φίλον του τὸ παρά του ζήτηθῆν, ἀπῆτησεν εἰς ἀντάλλαγμα τὴν γυναῖκα τοῦ Ἀγήτου· καὶ ἐθλίβῃ μὲν διὰ τὴν ἀπάτην, ὑπέικων ὅμως εἰς τὸν ῥητὸν ὅρκον, ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ. Ἀλλ' ὅταν ἐγεννήθῃ ὁ Δημαράτος, καὶ τις τῶν οἰκετῶν ἀνήγγειλε τὸ γεγονός εἰς τὸν Ἀρίστωνα, καθήμενον μετὰ τῶν ἐφόρων ἐπὶ βῆθρου τινὸς, ὁ βασιλεὺς, ἀριθμήσας ἐπὶ τῶν δακτύλων τοὺς μῆνας τοὺς διελθόντας ἀπὸ τοῦ γάμου, εἶπε μεθ' ὅρκου· «οὐκ ἂν ἐμὸς εἴη»· Ἐπειτα ὅμως ἀνεκάλεσε τὴν γνώμην αὐτὴν καὶ ἀνεγνώρισεν τὸν παῖδα, ὅστις, μὴ ἀμφισβητηθείσης δημοσίᾳ τῆς γνησιότητος αὐτοῦ, διεδέχθη ἐπὶ τέλους τὸν πατέρα. Ἀλλ' αἱ πρῶται ἐκεῖναι

λέξεις δὲν εἶχον λησμονηθῇ, καὶ ἐπεκράτει πάντοτε κατ' ἰδίαν ἡ ὑπονοία, ὅτι ὁ Δημάρατος ἦτο υἱὸς τοῦ πρώτου συζύγου τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ὅτι δὲν ἦτο Ἡρακλείδης καὶ ὅτι παρανόμως ἐβασίλευεν. Ἀπὸ ταύτης λοιπὸν τῆς υπονοίας ὠφελοῦμενος ὁ Κλεομένης, ὑπεκίνησε τὴν Λεωτυχίδην, πλησιέστατον μὲν ὄντα κληρονόμον τῆς βασιλείας ἐκ τῆς γένους τῶν Ἡρακλειδῶν, ἔχοντα δὲ καὶ ἄλλας ἀφορμὰς δυσχερεῖας κατὰ τοῦ Δημάρτου, ν' ἀμφισβήτησῃ τὴν γνησιότητα αὐτοῦ· γεννηθῆναι δὲ δίκης περὶ τούτου, προέτεινεν ὁ Κλεομένης νὰ ἐρωτηθῇ τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον· καὶ ἔχων ἐν Δελφοῖς φίλον, τὸν ἰσχυρὸν Κόβωνα κατέρωθωσε δι' αὐτοῦ ν' ἀποκριθῇ ἡ Πυθία, ὅτι ὁ Δημάρατος δὲν ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀρίστωνος. Ὅθεν κατέλαβε τὴν βασιλείαν ὁ Λεωτυχίδης, ὁ δὲ Δημάρατος κατέστη ἀπλοῦς ἰδιώτης· καὶ μετ' οὐ πολὺ, τελουμένων τῶν γυμνοπαιδιῶν, προεχειρίσθη εἰς τῶν ἀρχόντων τῆς πανηγύρεως ταύτης. Τότε ὁ νέος βασιλεὺς, μὴ δυνάμενος νὰ περιστείλῃ τὸ θριαμβευτικὸν αὐτοῦ μῖσος, ἔστειλεν ἕνα τῶν θεαράδων, νὰ ἐρωτήσῃ, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θεάτρου, τὸν Δημάρατον· ἀπὸς τὸν φαίνεται τὸ ὑπηρετεῖν μετὰ τὸ βασιλεύειν. » Ὁ δὲ, ἀγέρχων ὢν καὶ φιλάτιμος, παρωξύνθη διὰ τὸ ἐρώτημα καὶ ἀπεκρίθη ὅτι « αὐτὸς μὲν ἐπειράθη ἀμφοτέρων, εἰμπορεῖ ὅμως· νὰ ἔλθῃ καιρὸς νὰ δοκιμάσῃ καὶ ὁ Λεωτυχίδης ἀμφοτέρων »· προσέθηκε δὲ, ὅτι ἡ ἐρώτησις τοῦ αὐτοῦ θέλει φέρει τοὺς καρποὺς αὐτῆς, δηλαδή· ἡ μυρία κακὰ, ἡ ἀγαθὰ μυρία εἰς τὴν Σπάρτην. Ταῦτα εἰπὼν, ἐκίλυψε τὸ πρόσωπον, ἐξῆλθε τοῦ θεάτρου, ἀπεχαιρέτισε τὴν μητέρα του καὶ ἀπεδήμησε πρὸς τὸν Δαρεῖον, μελετῶν νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὸν, ὡς ὁ Ἰππίας, ὄργανον τῆς ἐκδικήσεώς του. Καὶ τῆς μὲν ὑπὸ τοῦ Δαρείου πεμφθεῖσης ἐκστρατείας δὲν μετέσχεν, ἴσως διότι δὲν ἐπρόφθασεν αὐτήν. Ἀλλὰ βραδύτερον θέλομεν ἰδεῖ αὐτὸν συνόδεύοντα τὸν Ξέρξην καὶ δίδοντα αὐτῷ συμβουλὰς, αἵτινες, ἂν ὁ μέγας βασιλεὺς ἠκολούθει αὐτάς, ἠδύναντο νὰ ἐπιφέρωσι τὸν ὀλεθρον τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ὁ δὲ Κλεομένης, ἔχων ἤδη συνεργὸν πρόθυμον τὸν Λεωτυχίδην, ἀπῆλθε μετ' αὐτοῦ εἰς Αἰγίναν, συνέλαβε δέκα Αἰγινήτας, τοὺς ἐπισημοτάτους ἐπὶ πλούτῳ καὶ γένει, ἐν οἷς καὶ Κρίον τὸν Πολυκρίτου καὶ Κάσαμβον τὸν Ἀριστοκράτους, τοὺς πάντων ἰσχυροτάτους, καὶ ἀπαγαγὼν εἰς Ἀθήνας παρέδωκεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὡς δμῆρους.

Κατὰ τὰ τελευταῖα λοιπὸν ἔτη τῆς ἰωνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐνῷ ὁ Δαρεῖος παρεσκευάζε τὴν ἐκστρατείαν αὐτοῦ, συνέβησαν εἰς τὴν ἐν-

ταῦτα Ἑλλάδα γεγονότα λόγου ἄξια καὶ οὐσιωδῶς ἐπενεργήσαντα εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἐπερχομένου ἀγῶνος· ἡ Σπάρτη, ἥτις εἶχε κατατροπώσει βλοσχερῶς τὸ κράτος τοῦ Ἀργούς, ἠσφαλίσαι τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς αἱ Ἀθῆναι ἀνεγνώρισαν ἐπισήμως τὴν πανελλήνιον τῆς Σπάρτης ἡγεμονίαν· ἔπαυσεν ἡ μετὰ τῶν δύο αὐτῆς βασιλείων ἀδιάκοπος ἀντεπίρρις, καὶ οἱ βασιλεῖς οὗτοι, ἀσκήσαντες ἀπὸ κοινοῦ τὸ ἡγεμονικὸν τῆς πόλεως αὐτῶν ἄξιωμα, ἠνάγκασαν τὴν Αἰγίνα νὰ δώσῃ ὁμήρους εἰς τὰς Ἀθῆνας καὶ ἀπήλλαξαν οὕτω αὐτάς τοῦ κινδύνου νὰ ἰδῶσι τὴν γαίονα καὶ ἀντίζηλον ἐκείνην νῆσον, ἐνοῦσαν τὰς ναυτικὰς αὐτῆς δυναμεις μετὰ τῶν Περσῶν.

Ἐν τῇ μετὰ τὴν Δαρεῖος παρεσκευάσεν 600 μὲν τριήρεις, πλεῖστα δὲ φορτηγὰ πλοῖα καὶ στρατὸν πολυάριθμον, ὅστις, ἐπιβίβασθεις, ἐν ἔαρι τοῦ 490 ἔτους πρὸ Χριστοῦ, ἐπὶ τοῦ στόλου, συνεπυκνώθη εἰς Σάμον. Ἀξιόλογον μέρος τοῦ στόλου ἀπετέλουν οἱ πρὸ μικροῦ ἡττηθέντες Ἴωνες καὶ Αἰολεῖς τῆς Ἀσίας, συνέπλει δὲ καὶ ὁ Ἰππίας, ὡς ἰδιώτης καὶ σύμμαχος τῶν Περσῶν. Ἀρχηγοὶ τῆς ἐκστρατείας ἦσαν ὁ Δαίτις, Μῆδος τὸ γένος, καὶ ὁ Ἀρταφέρνης, υἱὸς τοῦ ὁμωνύμου πατρῴου τῶν Σάρδεων, ἀνεψίος δὲ τοῦ Δαρείου. Αἱ δοθεῖσαι εἰς αὐτοὺς γενικαὶ ὁδηγαί ἦσαν νὰ καθυποτάξωσι καὶ νὰ καταστήσωσι φόρου ὑποτέλεις ὅλους τοὺς Ἕλληνας, ὅσοι δὲν εἶχον προσφέρει γῆν καὶ ὕδωρ· ἄλλ' ἰδίως εἶχον διαταχθῆ νὰ κατακτήσωσι τὴν Ἑρετρίαν καὶ τὰς Ἀθῆνας, καὶ, ἀνδραποδίσαντες τοὺς κατοίκους αὐτῶν, νὰ φέρωσιν εἰς τὴν τοῦ βασιλέως τὰ ἀνδράποδα. Αἱ διαταγαὶ αὗται ἐξελαμβάνοντο κατὰ γράμμα, καὶ οὐδ' ἐδίσταζε πιθανώτατα ὁ πολυάριθμος ἐκεῖνος στρατός, ὅτι θέλουσι κατὰ γράμμα ἐκτελεσθῆ, καὶ ὅτι πρὶν ἢ τελειώσῃ τὸ ἔτος τοῦτο, αἱ γυναῖκες, ἢ μᾶλλον αἱ χῆραι ἀνδρῶν, οἷος ὁ Μιλτιάδης, οἷος ὁ Ἀριστείδης, οἷος ὁ Καλλίμαχος, ὑπὸ μυριάδων ἄλλων αἰχμαλώτων παρχεμπόμεναι, θέλουσι πορευθῆ, ἐν πενθίμῳ παρκατάξει, τὴν ἀπὸ Σάρδεων εἰς Σοῦσα ἄγουσαν ὁδόν.

Ὁ στόλος, μετὰ τὸ πάθημα τοῦ Μαρδονίου, ἀποφεύγων τὸν περίπλου τοῦ Ἀθωνος, ἐπλευσεν ἐκ Σάμου κατ' εὐθείαν, διὰ μέσου τοῦ Αἰγαίου πελάγους, πρὸς τὴν Εὐβοίαν, καθυποτάσων καθ' ὁδόν τὰς ἐν τῇ μετὰ τῶν κειμένων νήσους καὶ πρὸ πάντων ἐκυρίευσεν τὴν Νάξον, ἥς αἱ κάτοικοι, ἐνῷ πρὸ δεκαετίας ἀπέκρουσαν γενναίως τὸν Πέρσην Μεγαβάτην καὶ τὸν Μιλήσιον Ἀρισταγόραν, ἐνῷ ἔκτοτε οὐδεμίαν ἔπαθον

μείωσιν δυνάμεως, ἐνῷ ἡδύναντο πάντοτε νὰ παρατάξωσιν 8,000 δούλ-
τας, ἔφυγον ἤδη εἰς τὰ ὄρη τῆς νήσου καὶ ἐγκατέλιπον ἀμαχητὶ τὴν
πόλιν αὐτῶν εἰς τοὺς Πέρσας, λογιζομένους ἀκαταγωνίστους μετὰ τὴν
κατατρόπωσιν τῆς ἰωνικῆς ἐπαναστάσεως. Οἰωνὸς οὗτος ἀπαίσιος διὰ
τὴν Ἑρέτριαν καὶ τὰς Ἀθήνας.

Οἱ Πέρσαι, ἐξανδραποδίσαντες τοὺς ὀλίγους Ναξίους ὅσοι δὲν εἶχον
προλάβει νὰ φύγωσι καὶ ἐμπρήσαντες τὰ ἱερὰ καὶ τὴν πόλιν, ἐπύ-
πησαν πρὸς τὰς ἄλλας νήσους, λαμβάνοντες παρ' ἐκάστης δμήρου
πίστεως καὶ ἀνάλογον στρατιάν, πλὴν τῆς ἱερᾶς Δήλου, ἧς ὁ Δατί-
δης κατὰ ῥητὴν παραγγελίαν τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἐσεβάσθη τὴν χώραν,
τοὺς κατοίκους, τοὺς βωμοὺς, προσενεγκὼν μάλιστα καὶ πολυτελεῖαν
ταῦθα θυσίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα, ἐξακολουθήσας τὸν ἀνὰ μέσον τοῦ Ἀι-
γαίου πλοῦν, ἔφθασεν εἰς Εὐβοίαν, ἐκυρίευσεν, μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν,
τὴν Κάρυστον, καὶ τότε ὤρμησεν ἐπὶ τὴν Ἑρέτριαν. Οἱ Ἑρετρί-
εῖς ἐζήτησαν ἀμέσως τὴν ἐπικουρίαν τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ἔσπευσαν νὰ
δώσωσι τὴν ἐπικουρίαν ταύτην. Οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτε πρὸ εἴκοσι περίπου
ἐτῶν κατετρόπωσαν τοὺς Χαλκιδεῖς (σελ. 293), εἶχον καταλάβει μέρος
τῆς χώρας αὐτῶν καὶ διανείμει αὐτὴν εἰς 4,000 κλήρους, ἐπιτρέψαντες
αὐτοὺς εἰς ἰσαριθμούς συμπολίτας αὐτῶν, ὀνομαζομένους τοῦτου ἕνεκα
κληροῦχοις. Τούτους τοὺς κληροῦχοις διέταξαν ἤδη νὰ δράμωσιν εἰς
βοήθειαν τῆς κινδυνευούσης πόλεως. Ἀλλὰ τοσαύτη μεταξὺ τῶν Ἑρε-
τρίων ἐπεκράτει διχόνοια, ὥστε εἰς τῶν τὰ πρῶτα παρ' αὐτοῖς φερό-
νων, Αἰσχίνης ὁ Νόβωνος, εἶπεν εἰς τοὺς 4,000 ἐκείνους ἐπικούρους, ὅτι
προπαρασκευάζεται ἡ διὰ προδοσίας παράδοσις τῆς πόλεως καὶ προ-
τρέφειν αὐτοὺς νὰ προλάβωσι σωζόμενοι. Οἱ δὲ, ἀκούσαντες τὴν συμ-
βουλὴν, ἐπανῆλθον εἰς τὴν Ἀττικὴν. Οὐδὲν ἦττον οἱ Ἑρετρίεῖς ἀντί-
στησαν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, ἐπαγαγόντες αὐτῶν μικρὰν εἰς τοὺς πολεμίους
φθοράν· ἀλλὰ τελευταῖον δύο τῶν ἐγκρίτων πολιτῶν, Εὐφορβος ὁ Ἀλ-
κιμάχου, καὶ Φίλαγρος ὁ Κυνέου, παρέδωκαν τρώντι διὰ προδοσίας τὴν
Ἑρέτριαν εἰς τοὺς Πέρσας, οἵτινες, κατὰ τὸ σῶνθηες, ἐνέπρησαν τὰ
ἱερὰ αὐτῆς καὶ ἡνδραποδίσαντο τοὺς κατοίκους. Μὴ ἐκλάβωμεν ὁμῶς
καὶ ἐνταῦθα κατὰ γράμμα τὴν θρυλουμένην παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἐντελεῖ
τῆς χώρας ἐρήμωσιν. Ὅτι πολλοὶ ἀπήχθησαν αἰχμάλωτοι, εἶναι ἀναμ-
φιβολον. Ἀλλὰ παρεκτός ὅτι οἱ Πέρσαι ἐφείσθησαν τῶν προδοτῶν καὶ
ἐθράβευσαν αὐτοὺς, μετὰ δέκα ἔτη οἱ Ἑρετρίεῖς συγκαταλέγονται με-
ταξὺ τῶν Ἑλλήνων ὅσοι ἀντίστησαν εἰς τὸν Ξέρξην· ὥστε ἡ ἐπὶ τῆς

καταστροφῆς διεσώθησαν τινὲς τῶν κατοίκων, ἣ ἐν τῷ μεταξύ ἐπὶ πλὸν νῆσι ἔποικοι.

Ὁ Δῆτις λοιπὸν ἐξεπλήρωσε τοιοῦτοτρόπως τὴν μίαν τῶν δύο ῥητῶν ἐντολῶν, τὰς ὁποίας εἶχε λάβει, ὁ δὲ στρατὸς αὐτοῦ σεμνυνόμενος εὐλόγως ἐπὶ τῷ πρώτῳ κατορθώματι, εἶχε βεβαίως τὴν πεποιθήσιν, ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θέλει ἐκτελέσει καὶ τὸ ἕτερον. Μετὰ τινῶν ἡμερῶν ἀνάπαυσιν ἐν Ἐρετρίᾳ, καὶ ἀφ' οὗ οἱ νεωστὶ γενόμενοι αἰχμαλῶται μετεκομίσθησαν καὶ ἡσφαλίσθησαν εἰς τὴν νῆσον Αἰγίλειαν, ὁ στρατὸς οὗτος ἀπεβιάσθη εἰς τὸν περίφημον λιμένα τοῦ Μαραθῶνος, κατὰ συμβουλήν τοῦ Ἰππίου, ὅστις, εἰκοσιν ὅλα ἔτη ἀπὸ τῆς ἐξώσεως διατελείας μακρὰν τῆς πατρίδος, ἐπάτησεν ἤδη αὖθις τὸ ἱερὸν αὐτῆς ἔδαφος, ὑπὸ ἄλλοφύλων, ὑπὸ πολεμίων, ὑπὸ βαρβάρων καταγόμενος. Τεσσαράκοντα καὶ ἑπτὰ ἔτη εἶχον παρέλθει ἀφ' ἧς ἐποχῆς, νέος ἔτι ὢν, εἶχε μετὰ τοῦ πατρὸς Πεισιστράτου διαπεράσει, ὡς καὶ ἤδη, ἀπὸ τῆς Ἐρετρίας εἰς Μαραθῶνα (σελ. 281). Ὁ στρατὸς τὸν ὁποῖον τότε ἦγεν ὁ Πεισίστρατος ἦτο ἀσυγκρίτῳ λόγῳ μικρότερος τοῦ στρατοῦ, δι' οὗ ἤδη ὑπεστηρίζετο ὁ υἱὸς αὐτοῦ· καὶ ὅμως εἶχεν ἀρκέσει, ἵνα κατατροπώσῃ τοὺς διαιρεθέντας καὶ ἀθυμήσαντας πολίτας, καὶ φέρῃ ἐν θρίκμβῳ τὸν τύραννον εἰς Ἀθήνας. Πῶς ἦτο ἄρα δυνατὸν νὰ ἀμφιβάλλῃ ὁ Ἰππίας περὶ τῆς ἐπιτυχοῦς ἐκβάσεως τοῦ προκειμένου ἀγῶνος. Ἀλλ' ἀμφέβαλλεν ὄνειρον φρικτὸν εἶχε παραστήσει εἰς τὴν τεταραγμένην αὐτοῦ φαντασίαν. αὐτὸν ἰσθεβούντα τὴν ἐσχάτην πρὸς τὴν ἰδίαν μητέρα ἀσέβειαν καὶ ἠγωνίζετο μὲν νὰ ἐρμηνεύσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ ὄνειρον, σημεῖα ὅμως δεινὰ ἕτερα ἐβασάνιζον τὴν συνειδήσιν τοῦ μητραλοίου, ὅστις μετ' ὀλίγον ἐμελλε, διὰ πείρας πικρᾶς, νὰ διδαχθῇ, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, εἰς οὓς ἤρχετο νὰ ἐπιβάλλῃ ἑαυτὸν διὰ ξένων, ἦτο λαὸς ὅλως διάφορος τῶν Ἀθηναίων, ὧν ἠρξέ ποτε ὁ πατὴρ αὐτοῦ.

Ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ μεταρρύθμισις τῆς ὁποίας ὁ Σόλων ἔθετο τὰ θεμέλια πρὸ μιᾶς ἐκατονταετηρίδος, ἀπῆτει καιρὸν τινα ἵνα παράγῃ ἀπαντας τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Ἡ μεταρρύθμισις αὕτη εἶχε σκοπὸν νὰ περιποιήσῃ εἰς τὴν μεγάλην τῶν Ἀθηναίων ὁμάδα τρία ἀγαθὰ, ὧν πρῶτερον ἐστεροῦντο· τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν, τὴν ὕλικὴν εὐημερίαν καὶ τὴν εἰς τὰ πράγματα μετοχὴν, ἵνα, διὰ τῆς κοινῆς τῶν δυνάμεων τούτων ἐνεργείας, καταστήσῃ μὲν εἰς πάντας τοὺς πολίτας ἀγαπητὴν τὴν ἀνεξαρτησίαν, καταστήσῃ δὲ δυνατὴν τὴν ὑπὲρ αὐτῆς

ἄμυναν. Ἄλλ' ἐκ πρώτης ἐφετηρίας ὁ Σόλων δὲν ἡδυνήθη νὰ δώσῃ εἰς τοὺς πολίτας εἰμὴ τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν. Ἡ εὐπορία δὲν ἡδύνατο νὰ ἐπέλθῃ εἰμὴ δι' ἐργασίας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μακρᾶς. Ὁ νομοθέτης παρεσκεύασε καὶ διηυκόλυνεν αὐτὴν, προστατεύσας τὴν τέχνην ἐμψυχώσας τὴν ἐμπορίαν, ὀρίσας ὑγιεινέρας ἀρχὰς ἀστικοῦ δικαίου· ἀλλὰ πλείοτερον δὲν ἐξηρτάτο ἀπὸ αὐτὴν νὰ πράξῃ. Ἔργον τῶν πολιτῶν ἦτο νὰ ὠφελθῶσιν ἐκ τῶν εὐεργετημάτων τούτων ἵνα βελτιώσωσι τὴν τύχην αὐτῶν· τὸ δ' ἔργον τοῦτο δὲν ἡδύνατο νὰ ἐκτελεσθῇ διὰ μιᾶς· κατ' ἀρχὰς λοιπὸν οἱ πολλοὶ Ἀθηναῖοι ἐκτῆσαντο μὲν τὸ ἀγαθὸν τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ διετίλουν, ὡς πρότερον, πένητες· καὶ πένητες ὄντες, οὔτε ἐπιθυμῖαν, οὔτε καιρὸν εἶχον νὰ ποιήσωνται χρῆσιν τῶν ἐπιτραπέντων εἰς αὐτοὺς πολιτικῶν δικαιωμάτων· ὅθεν δὲν κατένοον τὰ μεγάλα πλεονεκτήματα τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος, καὶ διὰ τοῦτο δυσηρεστήθησαν κατ' αὐτῆς, καὶ διὰ τοῦτο εὐχερέστατα διεπαγωγήθησαν ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ παρῆλθον δύο καὶ τρεῖς γενεαί· πλείστοι πολῖται ὑπὸρρησαν διὰ τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς ναυτιλίας· πλείστοι ἐκτῆσαντο κτήματα λαμπρὰ εἰς τὴν θρησκικὴν χερσόνησον, εἰς τὴν Αἴημον, εἰς τὴν Ἰμβρον, εἰς τὴν Εὐβοίαν. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι προσηλώθησαν εἴπερ ποτὲ εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τὸ πολίτευμα, ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν ὑποίων ἐπῆλθε τσαούτη εἰς τὴν κατάστασιν αὐτῶν ἀλλοίωσις. Ἡ μεταρρύθμισις τοῦ Κλεισθέους δὲν παρέσχε μὲν εἰς αὐτοὺς πολλὰ νέα δικαιώματα, διηυκόλυνεν ὅμως τὴν τῶν προϋπαρχόντων δικαιωμάτων ἐνάσκησιν, καὶ διὰ νέων συμφερόντων συνέδεσε τὴν πολιτείαν πρὸς τοὺς πολίτας. Ἐντεῦθεν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ μᾶλλον ἠγάπησαν τὴν πατρίδα αὐτῶν καὶ τοὺς νόμους αὐτῆς· καὶ περὶφανῶς ὑπὲρ αὐτῶν ἠγωνίσθησαν κατὰ τε Σπαρτιατῶν, καὶ Θηβαίων, καὶ Χαλκιδέων, καὶ Αἰγινητῶν· καὶ ὅσοι πλείοτερον ἠγωνίζοντο καὶ ἐθριάμβευον, τόσοι πλείοτερον ἐξήρετο τὸ φρόνημα αὐτῶν, ὥστε ἦδη ἦσαν πρόθυμοι νὰ ὑποκύψωσιν εἰς πᾶσαν θυσίαν, καὶ πάντα ἀγῶνα νὰ ἀναλάβωσιν ἵνα ἀνασώσωσι τὰ ἠθικὰ καὶ ὕλικὰ ἀγαθὰ ὅσα ἐνέμνοντο ἀπὸ παντὸς οἰκείου ἢ ἀλλοτρίου δεσπότη, μάλιστα δὲ ἀπὸ τοῦ βαρβαρίου ἐκείνου δεσπότη, ὅστις πρὸ μικροῦ ἔτι τσαούτας εἶχεν ἐπιφέρει συμφοράς εἰς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ ὁμογενεῖς.

Ἡ πολιτεία λοιπὸν τῶν Ἀθηναίων δὲν ἦτο ἤδη ὅ,τι ἄλλοτε, καὶ ὅ,τι ἦτο ἔτι ἡ πολιτεία πλείστων ἄλλων ἑλληνικῶν φυλῶν· δὲν συνέκειτο δηλαδὴ ἀπὸ τινων ἑκατοντάδων προνομιοῦχων οἰκῶν καὶ πολλῶν

χιλιᾶδων ἀνθρώπων, οἵτινες πολυειδῶς, ὕλικῶς, ἡθικῶς, πολιτικῶς κατα-
πιεζόμενοι, οὐδένα εἶχον λόγον νὰ θυσιασθῶσιν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἐνῷ οἱ
ὀλίγοι δυνάσται, φοβούμενοι ἀδιαλείπτως τὴν δυσχερέσκειαν τῶν πολλῶν
δυναστευομένων, ἦσαν πρόθυμοι νὰ ὑποκύψωσιν εἰς πᾶσαν ξενικὴν κυριαρ-
χίαν, ἥρκει νὰ διατηρήσωσι τὰ προνόμια αὐτῶν ἢ πολιτεία τῶν Ἀθη-
ναίων συνέκειτο νῦν ἐξεναντίας ἐκ πολυαριθμῶν πολιτῶν, οἵτινες, ὄντες
ὅλοι ισόνομοι καὶ ἰσοδίκαιοι καὶ εὐποροῦντες ὅλοι ἢ τοῦλάχιστον ἔχοντες
μυρίους τρόπους νὰ εὐπορήσωσι, συνέδεον τὴν φιλοτιμίαν, τὴν περιου-
σίαν, τὴν ζωὴν αὐτῶν ἀναποσπᾶστος μετὰ τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς
τιμῆς τῆς πατρίδος. Ἰσως ὀλίγοι τινὲς ἦσαν ἔτι ἐν κρυπτῷ ὀπαδοὶ τοῦ
Ἰππίου, ἀλλ' ἡ μεγάλη τῶν πολιτῶν ὁμὰς ἀπεστρέφετο μετὰ φρίκης
τὴν ἐπ' αὐτοὺς ἐκείνου τοῦ τυράννου. Δὲν γνωρίζομεν, ὡς μὴ ὤφελλεν, ἀρκούν-
ται τὰ καθέκαστα τῆς πολιτικῆς τῶν Ἀθηναίων ἱστορίας, ἐπὶ τῶν ἀμεί-
νων πρὸ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης χρόνων· ἀλλὰ δυνάμεθα μέχρι τινὸς
νὰ ἐκτιμήσωμεν τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἠθικὴν δυνάμιν τῆς πολιτείας ταύτης
ἀπὸ τῶν τεσσάρων ἀνδρῶν, οἵτινες φαίνονται τότε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ
ἥττον πρωταγωνιστοῦντες εἰς Ἀθήνας. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν ὁ Μιλ-
τιάδης καὶ ὁ Ξάνθιππος, ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς.

Ὁ Μιλτιάδης, τὸν ὁποῖον ἐλάβομεν πολλάκις ἀφορμὴν νὰ ἀναφέ-
ρωμεν ὡς δεσπότην τῆς θρακικῆς χερσονήσου, εἶχεν ἐπ' αὐτῷ εἰς τὰς
Ἀθήνας, τρία ἢ τέσσαρα ἔτη πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Δατίδου, μετὰ
μακρὰν ὅπως οὖν διατριβὴν εἰς τὴν χερσονήσον ἐκείνην, ὅπου κατὰ πρῶ-
τον εἶχε στείλει αὐτὸν ὁ Ἰππίας, περὶ τὸ 517 ἢ 516 πρὸ Χριστοῦ,
ἵνα κληρονομήσῃ τὴν τε περιουσίαν καὶ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ θείου αὐτοῦ,
τοῦ οἰκιστοῦ Μιλτιάδου. Ὁ νεώτερος Μιλτιάδης διέπρεπεν ἐπ' ἀνδρείᾳ
καὶ τόλμῃ· ἐγίνωσκε κάλλιστα τὰ τε προτερήματα καὶ τὰ ἐλαττώματα
τοῦ περσικοῦ στρατοῦ μετὰ τοῦ ὀπίου εἶχεν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον συνυ-
πηρετήσῃ· καὶ πρὸς τούτοις, γινώσκων τὸν Δαρείον ἐχθίστα πρὸς αὐτὸν
διακείμενον διὰ τὴν περὶ τὸν Ἰστρον ἐπιβουλήν, εἶχε καὶ ἴδιον συμφέ-
ρον εἰς τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτοῦ. Ὅθεν ἦτο φυσικὸν νὰ
ἀποβῇ χρησιμώτατος εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὸν ἐπικείμενον ἀγῶνα·
ἀλλὰ φύσει καὶ θέσει ἦτο ἄλλοτριώτατος εἰς τὴν νέαν ἐσωτερικὴν τῶν
πραγμάτων τῆς πόλεως κατάστασιν. Ἀναχωρήσας ἐξ Ἀθηνῶν πρὸ τῆς
μεταρρυθμίσεως τοῦ Κλεισθέους, καθ' οὓς χρόνους ἡ πόλις ἐκυβερνᾶτο
ὑπὸ τοῦ Ἰππίου, ὁ Μιλτιάδης δὲν εἶχεν οἰκειωθῇ πρὸς τὴν ἐπελθοῦσαν

τῶν πνευμάτων καὶ τῶν θεσμῶν μεταβολήν. Διατελέσας δὲ ἐπίτροπος τοῦ τυράννου εἰς τὴν θρακικὴν χερσόνησον, κυβερνήσας αὐτὴν ὡς διασπότης ἐπὶ πολλὰ ἔτη, καὶ διαγαγὼν τὸ πλεῖστον τοῦ βίου εἰς ἐργα πολεμικὰ, τὰ ὅποια περιποιούσι συνήθως εἰς τοὺς ἐν αὐτοῖς διαπρέποντας ἔξεις ἀποτόμους καὶ κυριαρχικὰς, ὁ Μιλτιάδης δὲν ἠδύνατο νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ἀγαπήσῃ τὰς ἐνεργείας καὶ εὐθύναις τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν πάσης ἐλευθέρας πολιτείας. Τραχὺς ὡς στρατιωτῆς καὶ ἀρχικὸς ὡς στρατηγός, ἐθεώρει τὴν πόλιν ὡς στρατόπεδον, ὀφείλον πειθαρχίαν καὶ ὑποταγὴν τυφλὴν εἰς τὸν δυνάμενον νὰ σώσῃ αὐτὸ ἄνδρα, οὐχὶ ὡς σύλλογον ἀνδρῶν ἐλευθέρων, οἵτινες ἐπιτρέπουσι μὲν τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν ἰκανώτερον, ἀλλὰ ἀπαιτοῦσι νὰ διεξάγῃ αὐτὴν κατὰ νόμους καὶ νὰ διδῇ λόγον περὶ τῶν διεξαγομένων. Ὁ Μιλτιάδης ἐνὶ λόγῳ, καὶ τοι διαφέρων κατὰ τὸν προσωπικὸν χαρακτῆρα εἰς πολλὰ τοῦ Πεισιστράτου, ἀνῆκε μᾶλλον εἰς τὴν κυριαρχικὴν αὐτοῦ σχολήν, ἢ εἰς τὴν τάξιν τῶν ἰσονόμων καὶ ἰσοδικαίων ἀνδρῶν, ὧν πρῶτιστος ὑπῆρξεν ὁ αἰμυνιστὸς Σόλων. Τινὲς τῶν Ἀθηναίων, ἔχοντες κτήματα ἐν τῇ θρακικῇ χερσονήσῳ καὶ ὡς φαίνεται καταπιεσθέντες ὑπὸ τοῦ Μιλτιάδου, εἶχον εἰσάξει αὐτὸν εἰς δίκην ἅμα ἐπανελθόντα εἰς Ἀθήνας· καὶ τότε μὲν ἀπελύθη τῆς κατηγορίας, μετ' οὐ πολὺ δὲ προεχειρίσθη εἰς τῶν δέκα στρατηγῶν τῆς πόλεως, κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος 490 καθ' ὃ ἐπῆρχετο ὁ Δαῖς κατ' αὐτῆς· διότι, καὶ τοῦτο μαρτυρεῖ τὴν ἐξαίρετον σύνεσιν καὶ φιλοπατρίαν τῆς δημοκρατίας ταύτης, οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ τοι μὴ ἀγαπῶντες τὸν ἄνδρα, ἤξευρον ὁμῶς νὰ ὠφελῇθωσιν ἀπὸ τῶν προτερημάτων αὐτοῦ ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ κινδύνου. Ἀλλ' ἄνευ τοῦ κινδύνου τούτου, ὁ Μιλτιάδης ἴσως οὐδέποτε ἤθελε προστατήσῃ τῆς πόλεως· τοῦλάχιστον, ἅμα παρὶθόγτος τοῦ κινδύνου, περιῆλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς συμπολίτας· καὶ αὐτός, ὁ σωτὴρ τῆς πόλεως, τῆς Ἑλλάδος ὁ σωτὴρ ἐν Μαραθῶνι ἀναδειχθεὶς, ἐτελεύτησεν οἰκτρῶς, ὡς ὁ ἔσχατος τῶν καταδικῶν.

Ἄλλοιός ὅλως ἦτο Ξάνθιπος ὁ Ἀρίφρωνος. Ὁ Ξάνθιπος ἦτο φίλος καὶ συγγενὴς τοῦ Κλεισθέους, τοῦ ὁποίου εἶχε συζευχθῇ τὴν ἀνεψίαν Ἀγαρίστην, θυγατέρα τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κλεισθέους, Ἴπποκράτους. Καὶ ἐπειδὴ οὔτε ὁ τοῦ Ἴπποκράτους υἱὸς Μεγακλῆς, οὔτε Μεγακλῆς ὁ τοῦ Κλεισθέους υἱὸς ὑπῆρξαν λόγου ἄξιοι ἄνδρες· ἐπειδὴ πρὸς τοῦτοις ὁ Ξάνθιπος, καὶ τοι μὴ ἀνήκων εἰς τὸ γένος τῶν Ἀλκμαίωνιδων, διὰ κηδεστίας δὲ ἀπλῶς ὦν μετ' αὐτοῦ συνδεδεμένος, προῆλθεν

ὅμως προδήλως εἰς τὰ πράγματα διὰ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ μεγάλου ἐκείνου οἴκου, ὁ Ξάνθιππος δύναται νὰ λογισθῇ ὡς κύριος, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, αὐτοῦ ἀντιπρόσωπος. Ὁ δ' οἶκος οὗτος, τὸν ὅποιον πολλοὶ ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν, εἶλκε τὸ γένος ἐκ τῶν παλαι ποτὲ ἡγεμόνων τῆς χώρας, καὶ ἰδίως ἐξ Ἀλκμαίωνος, τοῦ τελευταίου τῶν ἰσοβίων ἀρχόντων (σελ. 240). Καθ' ὅλην τὴν ἐβδόμην καὶ 20' ὅλην τὴν ἑκτὴν ἐκατονταετηρίδα, οἱ Ἀλκμαιωνίδαι ἐπενήργησαν σπουδαϊότατα εἰς τὴν τύχην τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων, οὐ μόνον διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα, ἀλλὰ καὶ διότι ἦσαν ἐκ τῶν συνεισφέρων ἐκείνων εὐπατριδῶν, οἵτινες, ὡς ὁ Σόλων, κατενόησαν τὰς νέας τῆς πολιτείας ἀνάγκας καὶ πρὸς ταύτας μεθέηρυσαν ἐκάστοτε τὴν διαγωγὴν. Τοῦ πρώτου ἐκείνου Ἀλκμαίωνος ἀπόγονος ἦτο ὁ Μεγακλῆς, ὅστις τῷ 612 πρὸ Χριστοῦ κατέβαλε τὴν στάσιν τοῦ δημαγωγοῦ Κύλωνος. Ὁ τοῦ Μεγακλέους τούτου υἱὸς Ἀλκμαίων, ἐστρατήγησε τῶν συμπολιτῶν, εἰς τὸν κατὰ Κιρραίων πόλεμον, ἐνίκησε τεθρίπῳ εἰς τὰ Ὀλύμπια, ὑπῆρξε φίλος τοῦ Σόλωνος καὶ φίλος τοῦ βασιλέως τῶν Λυδῶν Κροίσου, ὅστις ἐπέτρεψεν εἰς αὐτόν, ἐλθόντα εἰς Σάρδεις, νὰ λάβῃ ἐκ τοῦ θησαυροῦ του ὅσα χρήματα ἡδύνατο διὰ μίαν μετ' ἑαυτοῦ νὰ ἐκφέρειν. Τούτου πάλιν τοῦ Ἀλκμαίωνος υἱὸς ἦτο ὁ Μεγακλῆς, ὅστις συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα τοῦ τυράννου τῶν Σικυωνίων Κλεισθένης Ἀγαρίστην, ἠύξησε τὸν πλοῦτον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ διὰ τῆς μεγάλης περιουσίας ἣν ἔλαβε καὶ ἀνεδείχθη ὅτε μὲν ἀντίπαλος, ὅτε δὲ συνεργὸς τοῦ Πεισιστράτου. Τελευταῖον ὁ Κλεισθένης, ὁ τοῦ Μεγακλέους υἱός, ὑπῆρξεν ἴσως ὁ ἐπιφανέστατος τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν, διότι ἀπῆλλαξε μὲν τὴν πᾶσιν τῶν τυράννων αὐτῆς, διέπραξε δὲ τὴν ἐπιτηδείαν ἐκείνην μεταρρύθμισιν τοῦ πολιτεύματος δι' ἧς συνεπληρώθη ἅμα καὶ ἐνισχύθη τὸ ἔργον τοῦ Σόλωνος. Ἀπὸ τοῦ Κλεισθέους, παῦει ὁ οἶκος οὗτος ἀναδεικνύων ἰδίους μεγάλους ἄνδρας· διότι οὔτε ὁ τοῦ Κλεισθέους υἱὸς Μεγακλῆς, οὔτε Μεγακλῆς ὁ τοῦ Ἱπποκράτους υἱός, οὔτε ὁ τοῦ τελευταίου τούτου Μεγακλέους υἱός, Εὐρυπτόλεμος, διαπρέπουσιν ἐν τῇ τῶν Ἀθηναίων ἱστορίᾳ· ἀλλ' οἱ Ἀλκμαιωνίδαι ἐξηκολούθησαν πρωτεύοντες διὰ τῶν γυναικῶν, διότι εἶπομεν ἤδη ὅτι ὁ Ξάνθιππος ὁ Ἀρίφρωνος ἔλαβε σύζυγον τὴν ἀνεψιάν τοῦ Κλεισθέους Ἀγαρίστην, ἣ δὲ Ἀγαρίστη αὕτη, ἔγκυος οὔσα, εἶδε κατ' ὄναρ ὅτι ἔτεκε λέοντα, καὶ ἔτεκε μετ' ὀλίγας ἡμέρας Περικλέα τὸν Ὀλύμπιον. Ἐγγονος τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Ἀγαρίστης ταύτης Μεγακλέους ἦτο ἡ χαριεστάτη ἐκείνη Ἰσοδίκη ἥτις

κατώρθωσε νὰ δεσμεύσῃ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτῆς τὸν τοσοῦτον περὶ τοὺς ἔρωτας ἄστατον Κίμωνα, τὸν υἱὸν τοῦ Μιλτιάδου· καὶ ἔγγονοι ὡσαύτως τοῦ Κλεισθένους ἦτο ἡ τοῦ Κλινίου σύζυγος Δεινομάχη, ἡ γυνὴ νήσασα τὸν Ἀλκιβιάδην, τὸν εὐφύεστατον ἄμα καὶ κακοτροπώτατον τῶν Ἑλλήνων. Δι' ὅλης λοιπὸν τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος οἱ Ἀλκμαιωνίδαι ἐπρώτευσαν διὰ τῶν κηδεστῶν αὐτῶν· καὶ ὁ πρῶτος τῶν περριωνύμων τούτων κηδεστῶν, ὁ Ξάνθιππος, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ᾖναι ἐνθερμὸς ὁπαδὸς τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀλκμαιωνίδου Κλεισθένους ρυθμισθείσης πολιτείας ἐν ἣ ἀνετράφη καὶ προήχθη, οὐδ' ἦτο δυνατόν νὰ μὴ διαφανήσῃ πρὸς τὸν Μιλτιάδην, ὅστις οὔτε ἤξευρεν, οὔτε ἤθελε νὰ ἤξευρε τὴν νέαν ταύτην τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Καὶ δὲν εἶχε μὲν ἴσως ὁ Ξάνθιππος τὴν στρατηγικὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ ἀντιζήλου αὐτοῦ· ἀλλ' ὁμοῦς ἐστρατήγησεν ἐντίμως τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν πολυβρῦλητον ἐν Μυκάλῃ ναυμαχίαν, ἐξέβαλε τῆς θρακικῆς χερσονήσου τοὺς Πέρσας· ἐκυρίευσεν τὴν Σηστόν καὶ θέσας οὕτω τὰ θεμέλια τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας, ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας, τιμώμενος ὑπὸ τοῦ πολιτεύματος ἐκείνου· τὸ ὅποιον ἐτίμησε καὶ πιστῶς ὑπερέτησεν.

Ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Ἀριστείδης ἦσαν ἄνθρωποι νεώτεροι τοῦ Μιλτιάδου καὶ τοῦ Ξανθίππου· νεώτεροι δηλαδὴ ὅχι τόσο καθ' ἡλικίαν, ὅσον νεώτεροι καρποὶ τοῦ ἡσμέραι προαγομένου δημοκρατικοῦ πολιτεύματος καὶ πνεύματος. Οὔτε θεοὺς καὶ ἥρωας εἶχον γενάρχας, ὅπως ὁ Μιλτιάδης, ἀπ' Αἰακοῦ τε καὶ Αἰγίνης γεγονώς, ἢ καθ' Ἡρόδοτον οὔτε διὰ κηδεστίας εἶχον ταυτίσαι τὴν τύχην αὐτῶν μετὰ τοῦ οὐδὲν ἦττον ἡρωικοῦ γένους τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν, ὅπως ὁ Ξάνθιππος. Ἀριστείδης ὁ Λυσιμάχου καὶ Θεμιστοκλῆς ὁ Νεοκλέους, ἦσαν ἀμφοτέροι μέσοι κατὰ τε τὸ γένος καὶ τὴν περιουσίαν πολῖται, ὥστε ἐξεπροσώπων ἀκριβέστερον τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Διὰ δὲ τοῦτο ἀμφοτέροι δὲν ἐπιβλήθησαν, οὕτως εἰπεῖν, ὡς οἱ πρῶτοι, εἰς τὴν πολιτείαν διὰ πλεονεκτημάτων ἀναξαρτημάτων τοῦ νέου πολιτεύματος, διὰ τοῦ γένους, διὰ τοῦ πλούτου, διὰ πολεμικῶν κατορθωμάτων, ἀλλὰ μάλλον προέκυψαν ἐκ τῶν σπλάγχχνων αὐτῶν τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, διὰ τῆς ἐπ' αὐτῆς προσωπικῆς καὶ πολιτικῆς ἐνεργείας αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ χαρακτηριστῆρες αὐτῶν οὐσιαστικῶς ἀπ' ἀλλήλων διέφερον. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἦτο ἐκ τῶν σπανιωτάτων ἐκείνων ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους ἡ φύσις αὐτῇ λαμβάνει τὸν κόπον νὰ γεννήσῃ ἐτοίμους εἰς τὸ νὰ μεγαλουργήσωσι· διότι

οὐχὶ διὰ παιδείας τινὸς καὶ πείρας ἀνθρωπίνης, ἀλλὰ δι' ἐμφύτου συνέ-
σεως διέκρινεν ἀμέσως τὰς τε παρούσας περιπλοκάς καὶ τὰς μελλούσας
δυσκολίας, καὶ ἤξευρε πάντοτε τί πρέπει νὰ γίνη εἰς ἐκάστην περίστα-
σιν. «Ἦν γάρ ὁ Θεμιστοκλῆς βεβαιότατα δὴ φύσεως ἰσχυρὸν δηλώσας,
καὶ διαφερόντως τι εἰς αὐτὸ μᾶλλον ἐτέρου ἄξιος θαυμάσαν οἰκεία γὰρ
ἐνέσκει καὶ οὔτε προμαθὼν εἰς αὐτὴν οὐδὲν, οὔτ' ἐπιμαθὼν, τῶν τε
παραχρῆμα δι' ἐλαχίστης βουλῆς κράτιστος γνώμων, καὶ τῶν μελλόντων
ἐπὶ πλείστον τοῦ γενησομένου ἄριστος εἰκαστής. . . καὶ τὸ ξύμπαν εἰπεῖν,
φύσεως μὲν δυνάμει, μελέτης δὲ βραχύτητι, κράτιστος δὴ οὗτος αὐτο-
σχεδιάζειν τὰ δέοντα ἐγένετο,» λέγει ὁ Θουκυδίδης ἐν τῇ ἀμμήτῃ εἰ-
κόνι, ἣν ἔγραψε τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός. Ἦτο πρὸς τοῦτοις ὁ Θε-
μιστοκλῆς οὕτω παράφορος πρὸς δόξαν καὶ πράξεων μεγάλων ὑπὸ φι-
λοτιμίας ἐραστής, ὥστε λέγεται, ὅτι τὸ ἐν Μαραθῶνι κατόρθωμα τοῦ
Μιλτιάδου δὲν ἄφινεν αὐτὸν νὰ ἡσυχάσῃ, βέβαιον δὲ εἶναι, ὅτι ὄχι κύ-
ριον, ἀλλὰ μόνον σκοπὸν ὅλου τοῦ βίου ἔσχε πῶς νὰ δοξασθῇ καὶ νὰ
μεγαλουργήσῃ, μηδενὸς πρὸς τοῦτο φειδόμενος τρόπου, εἴτε ἀγαθοῦ, εἴτε
πονηροῦ. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ἐπιτηδείατος ἀνεδείχθη εἰς ὅλα τὰ ποικίλα
μηχανήματα, τὰ ὅποια εἶναι καταδικασμένοι νὰ μεταχειρίζηται ὁ
δημόσιος ἄνθρωπος ἐν ταῖς κοινοβουλευτικαῖς πολιτείαις, ἡξέυρων πῶς
νὰ σχηματίσῃ, πῶς νὰ συντηρήσῃ, πῶς νὰ αὐξήσῃ, πῶς νὰ κυβερνήσῃ
πολιτικὴν μερίδα, πῶς νὰ καταπολεμήσῃ τὴν ἀντίπαλον, παρειρυσκό-
μενος πάντοτε εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὸ δικαστήριον, γνωρίζων κατ'
ὄνομα ὅλους σχεδὸν τοὺς πολίτας, ἔτοιμος πάντοτε νὰ συμβουλεύσῃ τοὺς
φίλους τοῦ καὶ ἔτοιμος νὰ ἐπιβουλεύσῃ τοὺς ἐχθρούς.

Ὁ Ἀριστείδης οὔτε τὴν ὀξύνοϊαν, οὔτε τὴν ἐπίνοϊαν, οὔτε τὴν πρό-
νοϊαν τοῦ Θεμιστοκλέους εἶχεν. Ὁ Ἀριστείδης ἦτο ἀνὴρ γενναῖος, ἐμ-
πειρος, φιλόπατρις, ὅστις ἔπραττεν ὅ,τι ἐνόμιζεν ἐκάστοτε καθήκον αὐ-
τοῦ, καὶ ἀνεζήτηε ποῖον εἶναι τὸ καθήκον τοῦτο, ὀδηγούμενος ὑπὸ τῶν
πίθανων ὑπολογισμῶν τῆς ἀνθρωπίνης συνέσεως, οὐχὶ περιαυγαζόμενος
ὑπὸ τῶν ἐκλάμψεων τοῦ ὑπερφυσικοῦ πνεύματος, δι' οὗ διακρίνονται οἱ
καλούμενοι μεγάλοι ἄνδρες ἐν τῷ κόσμῳ ταύτῃ. Ὁ συνετὸς ἀνὴρ βα-
ρύνει ἐν τῷ μέσῳ τῶν περιπλοκῶν τοῦ πολιτικοῦ βίου, ὡς ἄνθρωπος
πορευόμενος πεφυλαγμένως ἐν νυκτὶ ζοφερά, δι' ὁδοῦ τὴν ὑπόαν ἢ οὐ-
δύλως ἢ ὀλίγον γνωφρίζει. Τοιοῦτος ἦτο ὁ Ἀριστείδης. Ὁ μέγας ἀνὴρ
βαδίζει διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἀδιστακτως καὶ θαρρούντως, φωταγωγού-

μενος ὑπὸ ἀστέρος εἰς πάντα ἄλλον ἀφκνοῦς· τοιοῦτος ἦτο ὁ Θεμιστοκλῆς. Καὶ δὲν ἦτο μὲν ἄμοιρος φιλοδοξίας ὁ Ἀριστείδης, διότι ἄνευ φιλοδοξίας τινός, οὐδὲν μέγα κατορθοῦται. Ἀλλ' ἡ φιλοδοξία αὐτοῦ ἦτο ἄλλη ἢ ἡ τοῦ Θεμιστοκλέους φιλοδοξία. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπέζητει ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἀρχήν, ἵνα δι' αὐτῆς μεγαλουργήσῃ· ἐπόθει τὴν ἀρχήν καὶ ὁ Ἀριστείδης, καὶ ἐπιτραπείσαν, διεξῆγεν αὐτὴν φιλοτίμως· ἀλλὰ περιέμενε νὰ τῷ ἐπιτραπῇ ὑπὸ τῆς οἰκείας τῶν συμπολιτῶν προαίρεσεως, μὴ ἀγωνιζόμενος· ν' ἀρπάσῃ αὐτήν, μηδὲ διαίρων τὴν πόλιν εἰς δύο στρατόπεδα καὶ προσπαθῶν νὰ νικήσῃ διὰ τοῦ ἑτέρου. Καθ' ὅλα λοιπὸν ταῦτα, δύναμιν φύσεως, δύναμιν φιλοδοξίας, δύναμιν ἐνεργείας ἦτο ὁ Ἀριστείδης ὑποδεέστερος τοῦ Θεμιστοκλέους. Ἀλλ' εἶχεν ὁ Ἀριστείδης ἀρετὴν τινα, ἧς ὅλως ἑσπερεῖτο ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ἧς ἕνεκα ὁ πρῶτος κατίσχυσεν ἐπὶ τέλους τοῦ τοσοῦτον μεγαλοφυοῦς ἐκείνου ἀντιπάλου. Εἵπομεν ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς οὐδενὸς ἐφείδετο τρόπου ἵνα ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ, μεταχειριζόμενος ἐπὶ τούτῳ ἀδιστακτικῶς καὶ βίαν καὶ ἀδικίαν. Τὸ δὲ δεινότερον, ὠφελεῖτο ἐκ τῆς ἐξουσίας ἣν ἔλαβεν, ἵνα δωροδοκῇται ἀναφανδόν. Τοῦ Ἀριστείδου ἐξεναντίας τὸ φιλοδίκαιον καὶ τὸ ἀκέραιον τοῦ χαρακτῆρος, κατέστη παροιμιῶδες ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ. Πολλάκις διετέλεσεν ἀρχὼν· πολλάκις διαιτητὴς ἰδιωτικῶν δικῶν ἐπὶ τέλους ἀνεδείχθη ναύαρχος καὶ πρῶτος αὐτὸς ἔταξε τοὺς φόρους τῶν συμμάχων, ὥστε μυρίας ἔσχεν ἀφορμὰς νὰ πλουτήσῃ, ἀλλὰ ποτὲ δὲν εὗρέθη ἄνθρωπος νὰ εἰπῇ ὅτι ὁ Ἀριστείδης ἠδίκησεν, ἢ ἐβίασέ τινα, ἢ ἐμίανε τὰς χεῖρας σφετερισθεῖς χρήματα εἴτε δημόσια, εἴτε ἰδιωτικά. Ὁ σχεδὸν σύγχρονος αὐτοῦ Ἡρόδοτος, μνημονεύων τοῦ ἀνδρὸς λέγει· «τὸν ἐγὼ νενόμικα, πυνθανόμενος αὐτοῦ τὸν τρόπον, ἄριστον ἄνδρα γενέσθαι ἐν Ἀθήναις καὶ δικαιοτάτον.» Καὶ ἕτερος σύγχρονος αὐτοῦ, ὁ Ῥόδιος ποιητὴς Τιμοκρέων, ἐπαινῇ τὸν ἀγαθώτατον, τὸν λῶστον Ἀριστείδην, καθαπτόμενος πικρότατα τοῦ Θεμιστοκλέους.

Ἀλλ' εἰ τύγε Πausανίαν, ἢ καὶ τύγε Ξάνθιππον αἰνέεις
 ἢ τύγε Λευτυχίδαν ἐγὼ δ' Ἀριστείδαν ἐπαινῶ
 ἄνδρα λεῖαν ἀπ' ἰθανῶν
 ἐλθεῖν ἕνα λῶστον, ἐπεὶ Θεμιστοκλῆ' ἤχθαρε Λατῶ,
 ψεύσταν, ἄδικον, προδόταν, ὃς Τιμοκρέοντα
 ξείνον ἐόντ' ἄργυρίοις κυβαλικοῖσι πεισθεῖς οὐ κατᾶγεν
 εἰς πατρίδ' Ἰάλυσον, λαβὼν δὲ
 τρί' ἀργύρου τέλαντ' ἔθα πλέων εἰς ὅλεθρον,
 τοὺς μὲν κατὰγων ἀδίκως, τοὺς δ' ἐκδιώκων, τοὺς δὲ καίνων,
 ἀργυρίων ὑπόπλεως.

Καὶ ταῦτα μὲν πάντα οὔτε μοναδικὰ, οὔτε σπάνια ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι. Παντοῦ καὶ πάντοτε κατὰ δυστυχίαν ἄνδρες κατὰ τῶν ἄλλων θαυμαστοί, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὸν πειρασμὸν τῆς αὐθαιρεσίας καὶ τῆς δωροδοκίας· οἱ Σόλωνες καὶ οἱ Ἀριστείδαι ὑπῆρξαν ἀείποτε σπάνιοι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ἀλλ' ὅ,τι θεωροῦμεν τὰ μάλιστα ἀξιωμακτικὸν καὶ χαρακτηριστικόν, εἶναι ἡ κρίσις τὴν ὁποίαν ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἐξέφερεν ἐπὶ τέλους περὶ τῶν δύο ἐκείνων τοσούτων ἀντιθέτων χαρακτήρων. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἔσωσε τὰς Ἀθήνας, ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα εἰμποροῦμεν νὰ εἰπώμεν εἰς τὴν Σαλαμῖνα. Ὁ Ἀριστείδης ἐξεπλήρωσε μὲν ἀείποτε τὸ καθῆκον αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν εἶχε βεβαίως ἴσον τοῦ Θεμιστοκλέους δικαίωμα εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς πατρίδος. Καὶ ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τέλους ἐσεβάσθησαν, ἐτίμησαν καὶ ἠγάπησαν τὸν Ἀριστείδην ἀσυγκρίτῳ λόγῳ πλείοτον τοῦ Θεμιστοκλέους· τοσούτῳ εὐγενῆς ἦτο ἡ φύσις τοῦ λαοῦ ἐκείνου, τοσαύτην εὐλάβειαν ᾔσθάνετο πρὸς τὴν χρηστότητα καὶ τὴν ἀκεραιότητα, τοσαύτην ἀκαταμάχητον ἀποστροφὴν πρὸς τὴν ἀδικίαν καὶ τὴν δωροδοκίαν. Ὡσαύτως ἐν τῇ παρελθούσῃ ἑκατονταετηρίδι πολλοὶ ἦσαν, ὡς μὴ ὦφελαν, ἐν Ἀγγλίᾳ οἱ δωροδοκούμενοι πολιτικοὶ ἄνδρες· ἀλλ' ἅμα ἀνεφάνη ὁ αἰμὴνιστος Γουλιέλμος Πίττ ὁ πρεσβύτερος καὶ ἀνεδείχθη χρημάτων κρείσσων, οὔτε τὸ ἀπὸ τοῦ γένους ἀξίωμα, οὔτε ὁ ἀκαταμέτρητος πλοῦτος, οὔτε ἡ εὐγλωττία τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ, οὔτε ἡ πρὸς τούτους βασιλικὴ εὐνοία ἴσχυσαν νὰ ἀποτρέψωσι τὸν ἀγγλικὸν λαὸν ἀπὸ τοῦ νὰ προτιμήσῃ, τῶν δωροδόκων ἐκείνων, τὸν χρηστὸν ἄνδρα καὶ νὰ ἀνυψώσῃ αὐτὸν εἰς τὰ ὑπάτα τῶν λειτουργημάτων καὶ μέχρι λατρείας νὰ σεβασθῇ. Τοῦτο εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τῶν ἀληθῶς μεγάλων ἐθνῶν. Ὡς ἐξ ἀνθρώπων συγχεόμενα, δὲν εἶναι βεβαίως καὶ ταῦτα ἀμέτοχα ἀμαρτημάτων· ἀλλ' ἔχουσιν ἔμφυτον τινα ἀποστροφὴν πρὸς τὴν κακίαν καὶ ἀκαταγώνιστον πρὸς τὴν ἀρετὴν εὐλάβειαν.

Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ τέσσαρες ἐπισημύτατοι ἄνδρες τῶν Ἀθηναίων, καθ' ὃν χρόνον ὁ περσικὸς στρατὸς ἀπέβη εἰς Μαραθῶνα· ἄνδρες, διὰ ποιήλων μὲν προαχθέντες τρόπων, ποιήλους δὲ ἔχοντες τοὺς χαρακτήρας, ἀλλ' ἅπαντες ἓνα καὶ μόνον σκοπὸν, πῶς νὰ δοξασθῶσι σώζοντες τὴν πατρίδα. Δὲν φαίνονται δὲ ἐξίσου ἀπ' ἀρχῆς καὶ οἱ τέσσαρες πρωταγωνιστήσαντες. Εἶδομεν ὅτι ἀπὸ Κλεισθέους, οἱ Ἀθηναῖοι ἐξέλεγον κατ' ἔτος δέκα στρατηγοὺς, ἓνα ἐξ ἑκάστης φυλῆς. Ἐκαστος μὲν τῶν

στρατηγῶν τούτων ἦτο μόνιμος ἡγεμὼν τῆς ἰδίας φυλῆς, καθ' ὅλον τὸ ἔτος, σύμπαντες δὲ ὁμοῦ εἶχον τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ὅλου στρατοῦ, τὴν ὁποίαν ἕκαστος ἀλληλοδιαδόχως ἐνήργει μίαν ἡμέραν. Πλὴν δὲ τῶν δέκα πούτων στρατηγῶν, παρευρίσκειτο ἔτι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐν τῷ στρατοπέδῳ καὶ ὁ τρίτος τῶν ἰδίως λεγομένων ἀρχόντων, ὁ πολέμαρχος, ὅς τις ὅμως ἄλλο δικαίωμα, ὡς φαίνεται, δὲν εἶχεν εἰμὴ τὸ ἄγειν τὴν δεξιὰν πτέρυγα καὶ τὸ ψηφίζειν ἐν τῷ πολεμικῷ συμβουλίῳ. Αἱ ἐκλογαὶ ἐνήργουντο ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀττικοῦ ἔτους, μικρὸν μετὰ τὰς θερινὰς τοῦ ἡλίου τροπὰς, περὶ τὰ μέσα τοῦ καθ' ἡμᾶς ἰουνίου μηνός, ὥστε αἱ ἀρχαιρεσίαι ἐγένοντο ἐνῷ ὁ Ἀἰτίας καὶ ὁ Ἰπτίας ἐπλησίαζον ἡδῆ. Καὶ ὁ μὲν Μιλτιάδης καὶ ὁ Ἀριστείδης ἦσαν ἀναμφισβήτητοι δύο ἐκ τῶν 10 στρατηγῶν τῶν τότε ἐκλεχθέντων. Ἄδελφον δὲ αὐτοῦ καὶ ὁ Ξάνθιππος καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς τὸν τελευταῖον τοῦτον λέγει μὲν ὁ Πλούταρχος στρατηγήσαντα ἐν Μαραθῶνι, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα λογίζεται ἀμφίβολον· βέβαιον δὲ εἶναι μόνον ὅτι ἀμφότεροι μετέσχον τοῦ ἀγῶνος. Τελευταῖον πολέμαρχος εἶχεν ἀναδειχθῆ ὁ Ἀφιδναῖος Καλλιμαχὸς δηλαδὴ ὁ ἐξ Ἀφίδνης ἢ Ἀφιδνῶν, ἐνὸς τῶν δῆμων τῆς Λεοντίδος φυλῆς.

Ἄμα ἀναγγελθέντος ὅτι οἱ Πέρσαι ἀπέβησαν εἰς Μαραθῶνα, ἀντεπεξῆλθεν εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατός. Καὶ δυναμέθα μὲν νὰ συμπεράνωμεν εὐλόγως ὅτι ἡ κατάπληξις δὲν ὑπῆρξε μικρὰ ἐν Ἀθήναις, ἀναλογιζόμενοι τὸ πλῆθος τῶν ἐπιδραμόντων πολεμίων καὶ τὴν φήμην τῶν τε ἐν Ἀσίᾳ κατορθωμάτων αὐτῶν καὶ τῆς προφύτου ἀλώσεως τῆς Νάξου καὶ τῆς Ἐρετρίας· λέγεται μάλιστα ῥητῶς ὅτι διαφωνοῦναι προῆλθεν εἰς μέσον περὶ τοῦ πρακτέου, ἂν δηλαδὴ συμφέρῃ νὰ ἐξέλθωσιν εἰς ἀναζήτησιν τοῦ ἐχθροῦ ἢ νὰ περιμείνωσιν αὐτὸν ἐν τῇ πόλει· καὶ ὅτι πρὸς τούτοις ὑπόνοιαι τινες ἐκυκλοφόρουσαν περὶ προδοσίας. Ἄλλ' ἡ ἀμέσως ἐνεργηθεῖσα ἐξοδος τοῦ στρατοῦ εἰς Μαραθῶνα, καὶ ἡ καθ' ὅλα τὰ μετέπειτα πραχθέντα παρατηρουμένη δραστηριότης καὶ περὶ τὰ κυριώτατα ὁμοφροσύνη, μαρτυροῦσιν ὅτι ἐπεκράτει φρόνημα νὰ ἀναλάβωσι πάντα κίνδυνον καὶ ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἐλευθερίας καὶ σωτηρίας. Τῶνόντι, ἐτι τῶν στρατηγῶν ὄντων ἐν τῷ ἔστει, ἀπεστάλη ὁ ταχυδρόμος Φειδιππίδης εἰς Σπάρτην, διὰ νὰ ζητήσῃ βοήθειαν. Ὁ Φειδιππίδης, φθάσας πεζὸς ἐντὸς 48 ὥρων εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ἐλάλησε πρὸς τοὺς ἐφόρους εἰς τρόπον καταδεικνύοντα τὸ ἐν Ἀθήναις ἀναπτυχθὲν τότε πανελλήνιον πνεῦμα· διότι, ἀφοῦ ἐπεκαλέσατο τὴν ἐπικουρίαν τῶν Λακεδαιμονίων, ἵνα μὴ δουλώ-

ἔωσαν ὑπ' ἀνδρῶν βαρβάρων αἱ Ἀθῆναι, πόλις ἀρχαιοτάτη ἐν τοῖς Ἑλλησι, προσέθηκε τοὺς ἀξιωματικωτέρους τούτους λόγους· «καὶ γὰρ Ἐρέτρια τε νῦν ἡνδραπόδισται, καὶ πόλις λογίμη ἡ Ἑλλάς γεγονός ἀσθενεστέρῃ» παρέστηκε δηλαδὴ τὸν ἀγῶνα ὡς γινόμενον ὄχι περὶ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς πόλεως, ἀλλὰ περὶ τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης, ἥτις ἀπέβη ἤδη ἀσθενεστέρα, ἀπολέσασα πόλιν μίαν ἐξιόλογον. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ βοηθήσωσι τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' εἶπον ὅτι δὲν δύνανται νὰ πράξωσι τοῦτο ἀμέσως· διότι ἦτο ἡ ἐνάτη ἡμέρα τῆς σελήνης, ὑπὸ ἀρχαίου δὲ νόμου καὶ ἔθους ὑπάρχει ἀπηγορευμένον εἰς αὐτοὺς νὰ ἐκστρατεύωσι, τοῦλάχιστον κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον, ἐντὸς τοῦ δευτέρου πρὸ τῆς πανσελήνου τετάρτου ὑπέσχοντο ὅμως, ὅτι ἅμα μετὰ τὴν πανσέληνον θέλουσι δράμει εἰς τὴν Ἀττικὴν. Πῶς θέλομεν ἐξηγήσει τὴν τοιαύτην τῆς ἐκστρατείας τῶν Σπαρτιατῶν, ἐπὶ πέντε ἡμέρας, ἀναβολὴν, ὡς ἐκ τῆς ὑποίας ἡδύνατο νὰ ἐπέλθῃ, ἐν τῷ μεταξύ, ὅλεος τῆς δευτέρας τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους πόλεως; Πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν ἐπεχείρησαν νὰ δικαιώσωσι τοὺς Σπαρτιάτας, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τὴν διαγωγὴν αὐτῶν ὑπηγόρευεν αἶσθημα θρησκευτικὸν αἰίοτε σεβαστόν. Σιδόμεθα, τὸ καθ' ἡμέρας, τὰς θρησκευτικὰς παντὸς ἔθνους πεποιθήσεις, οἰονδήποτε καὶ ἂν ᾖ τὸ δόγμα αὐτοῦ. Ἀλλὰ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔθους τὴν τήρησιν οἱ Σπαρτιάται πολλάκις παρέβησαν βραδύτερον μάλα δὲ εὐλόγως ἡδύνατο νὰ παραβῶσιν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, διότι, ἂν διὰ τὴν μικρολόγον ταύτην τήρησιν τοῦ, κατεστρέφετο ἡ δεύτερα ἐλληνικὴ πόλις, μέγας ἦτο ὁ κίνδυνος μήπως ἀπολεσθῇ ἡ αὐτονομία ὁλοκλήρου τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, μετὰ δὲ τῆς αὐτονομίας πάθῃ καὶ τὸ θρησκευμα πληγὰς πολὺ καιριωτέρας τῆς ἐλαχίστου λόγου παρεκτροπῆς ἣν ἐφοβήθησαν ἤδη νὰ πράξωσιν οἱ Σπαρτιάται. Δὲν λέγομεν βεβαίως ὅτι ὡς ἀπλὴν πρόφασιν προέτειναν τὸ ἔθος, ἵνα ἀποφύγῃ τὴν ζητούμενην ἐπικουρίαν· διότι μετὰ πέντε ἡμέρας ἔδραμον τῶνόντι εἰς τὴν Ἀττικὴν· ἀλλὰ νομίζομεν, ὅτι δὲν ἐξετίμησαν ἀποχρώντως τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου ὃν ὑφίστατο ἡ αὐτονομία ὁλοκλήρου τοῦ ἔθνους, καὶ τοῦτο διότι δὲν ἐκινδύνευεν ἀμέσως ἡ ἰδία αὐτῶν πόλις, διότι, ἐν ἄλλαις λέξεσι, δὲν εἶχον τὸ πανελλήνιον ἐκεῖνο αἶσθημα, δι' ὃ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεψαν μὲν ἐπικουρίαν καὶ εἰς Μίλητον καὶ εἰς Ἐρέτριαν, μετὰ δέκα δὲ ἔτη, εὐρεθέντες πάλιν ἐγκαταλειμμένοι ἕνεκα τῆς ἀδιορθώτου νωθρότητος τῶν Σπαρτιατῶν καὶ δυνάμενοι, διὰ συνθήκης πρὸς τοὺς Πέρσας, οὐ μόνον τὴν αὐτονομίαν νὰ ἀνασώσωσιν, ἀλλὰ καὶ πολλὰ νὰ

πορισθῶσι πλεονεκτήματα, δὲν κατεδέχθησαν νὰ πράξωσι τοῦτο, θυσιάζοντες τὸ ἄλλο ἑλληνικὸν ἔθνος.

Ὅπως δὴ ποτε, ἡ ἀπάντησις ἦν ἐκόντισεν ὁ Φειδιππίδης τὴν πέμπτην ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του ἡμέραν, ἐτάραξε μὲν τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' οὐδεμίαν ἐπέφερε σπουδαίαν μεταβολὴν εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν ἀπόφασιν. Διεφώνησαν μόνον περὶ τοῦτου, ἂν πρέπει νὰ ἀντιπαραταχθῶσιν ἀμέσως εἰς τοὺς Πέρσας, ἢ νὰ περιμείνωσι τὴν ἄφιξιν τῶν Σπαρτιατῶν. Εἰς τὸ στρατιωτικὸν συμβούλιον τὸ ὁποῖον συνεκροτήθη ἐν Μαραθῶνι, ἅμα μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Φειδιππίδου, ὁ Μιλτιάδης ὑπεστήριξε τὴν γνώμην, ὅτι συμφέρει νὰ πολεμήσωμεν ἄνευ πολλῆς ἀναβολῆς, καὶ μετὰ τῆς γνώμης ταύτης συνετάχθησαν τέσσαρες ἐκ τῶν ἄλλων στρατηγῶν, ἐν οἷς, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, καὶ ὁ Ἀριστείδης· ἀλλ' οἱ λοιποὶ πέντε δὲν ἐνόμισαν φρόνιμον νὰ διακινδυνεύσωσιν ἐν μάχῃ μὴ τὴν ὅλην τῆς πόλεως τύχην· τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἤλπιζον πάντοτε εἰς τὴν ἐπικουρίαν τῆς μεγάλης πελοποννησιακῆς πόλεως. Αἱ γνώμαι λοιπὸν ἐδιχοτομήθησαν, ὥστε ἡ λύσις τοῦ ζητήματος ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τοῦ πολέμαρχου, ὅστις, καθὰ πρὸ μικροῦ ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ εἰπώμεν, εἶχεν ἔτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους δικαίωμα ψήφου ἐν τῇ συμβουλῇ τῶν στρατηγῶν. Τότε ὁ Μιλτιάδης, προσελθὼν πρὸς τὸν Καλλιμάχον, ἐξήγησεν αὐτῷ, ὅτι ἂν ἀναβάλωσι τὸν ἀγῶνα ὑπάρχει κίνδυνος, μή ποτε ἄνθρωποι δειλοὶ ἢ προδόται, λάβωσιν ἐκ τοῦτου καιρὸν νὰ συνεννοηθῶσι μετὰ τοῦ Ἰππίου, καὶ ἐπέλθῃ τοιοῦτοτρόπως διαίρεσις ὀλεθρία μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων· ἐνῷ ἂν πολεμήσωμεν ἐνόσω εἶναι ἡνωμένοι, αὐτοὶ ἐγγυᾶται περὶ τῆς νίκης. Καὶ ἐξάπτων ἐπὶ μᾶλλον τὴν φιλοτιμίαν τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ πολέμαρχου, ὁ Μιλτιάδης προσέθηκεν ἐπιτηδελῶς, ὅτι ἀπὸ αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ Καλλιμάχου δηλαδή, ἐξαρτᾶται σήμερον ἢ νὰ καταδουλώσῃ τὰς Ἀθήνας ἢ νὰ καταστήσῃ αὐτὰς ἐλευθέρας, καὶ οὐ μόνον ἐλευθέρας, ἀλλὰ πρῶτην νὰ ἀναδείξῃ πόλιν τῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι, καταλείπων αἰμνηστον ὄνομα εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα. Ὁ χρηστός πολέμαρχος δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνθέξῃ εἰς τὰ βραγδαῖα ταῦτα ἐπιχειρήματα ἀνδρὸς περικονόμου ἐπὶ τῇ πολεμικῇ ἐμπειρίᾳ· καὶ, προστεθείσης τῆς γνώμης αὐτοῦ εἰς τοὺς περὶ τὸν Μιλτιάδην, ἀπεφασίσθη ὁ ἀγὼν. Ἀλλ' ὅμως καὶ τοὶ ἀποφασισθέντος τούτου, καὶ τοὶ ἐπιτρεψάντων ὅλων τῶν ἄλλων στρατηγῶν τὸ ἴδιον τῆς στρατηγίας δικαίωμα εἰς τὸν Μιλτιάδην, ἵνα καταστήσωσιν αὐτὸν ὅσον ἔστι μόνον τοῦ ὅλου στρατοῦ ἡγεμόνα, ἢ μάχη οὐδὲν ἤττον δὲν συνεκροτήθη εἰμὴ καθ' ἣν ἡμέραν ἐπῆλθε κατὰ

ἔχον ἢ σπειρὰ τῆς ἰδίας τοῦ Μιλτιάδου στρατηγίας, ἥτις ἦτο ἡ δεκάτη ἀπὸ τῆς ἐξόδου ἐξ Ἀθηνῶν ἡμέρα, ὥστε συνέβη πάντοτε ἀναβολὴ τις, τοῦτο δὲ ἴσως διότι ἐδέχθη νὰ γίνωσιν ἐν τῷ μεταξὺ ἀπαραίτητοί τινες παρασκευαί καὶ ἀσκήσεις.

Ἐπῆλθε δ' ἐν τούτοις γεγονός τι ἐπιτηδεϊότατον νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς Ἀθηναίους· ἐν μιᾷ τῶν κρίσιμων ἐκείνων ἡμερῶν, ἐνῷ, ἠθροισμένοι ὡς αὐτοὶ περὶ Μαραθῶνα καὶ ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης ἐγκαταλειμμένοι, δὲν ἔβλεπον περὶ αὐτοὺς εἰμὴ τὰ ἄπειρα τῶν πολεμίων ταγματα καὶ πλοῖα, ἔμαθον αἰφνης ὅτι ἀπὸ Πάρνηθος καὶ Δεκελείας κειττόντο, εὐθὺς πρὸς τὸν Μαραθῶνα βαδίζοντες, ὅπλῃται 1000· ἦσαν δὲ οἱ ἄνδρες οὗτοι ἅπαντα τῶν Πλαταιέων ἡ δύναμις, οἵτινες ἦλθον, οὗτοι μόνον Ἑλλήνων, αὐθόρμητοι, ἵνα κοινωνήσωσι τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀγῶνος. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἐν Μαραθῶνι προέκειτο νὰ ἀποφασισθῇ ἡ τύχη οὐ μόνον τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ ἐν μέρει καὶ τῶν Πλαταιέων αὐτῶν, οἵτινες, πρὸ εἰκοσιν ἐτῶν ἀπαλλαγέντες τῆς καταθλιπτικῆς ἡγεμονίας τῶν Θηβαίων, τῇ τῶν Ἀθηναίων συνδρομῇ, ἂν οὗτοι ἐνικῶντο ἦδη, ἤθελον ἐγκαταλειφθῇ εἰς τὴν φιλέκδικον τῶν πρώτων διακρίσιν· οὐδὲν ἦτον ἀνέλαθον ἀγῶνα παρόντα καὶ φοβερόν, ἐνῷ ὁ ἄλλος ἦτο μείλλων καὶ ἄδηλος· διὸ ἀξιοθαύμαστος εἶναι ἡ προθυμία μεθ' ἧς ἔβραμον εἰς Μαραθῶνα, οἱ δὲ εὐγνώμονες Ἀθηναῖοι ἀντήμειψαν αὐτὴν βραδύτερον διὰ πολλῶν τιμῶν καὶ προνομίων.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀφίξιν τῆς ἐπικουρίας ταύτης τῶν Πλαταιέων ἡ ὅλη ἑλληνικὴ δύναμις συνεποσώθη εἰς 10 ἢ τὸ πολὺ 11 χιλιάδας ὅπλιτων, ἐνῷ ὁ περσικὸς στρατὸς ἦτο ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ πολυπληθέστερος. Συγγραφεῖς μεταγενέστεροι ἀνεβίβασαν τὸ ποσὸν αὐτοῦ, οἱ μὲν εἰς 110,000, οἱ δὲ εἰς 300,000, οἱ δὲ εἰς 500, οἱ δὲ καὶ εἰς 600 χιλιάδας. Οἱ τελευταῖοι τρεῖς ἀριθμοὶ εἶναι προδήλως ὑπερβολικοί, δὲν ἔχουσιν δὲ τρόπον νὰ βεβαιώσωμεν ἂν καὶ ὁ πρῶτος ἦναι ἀκριβής. Ὁ πλησιέστατος εἰς τὰ πράγματα Ἡρόδοτος δὲν ἀναφέρει τὴν δύναμιν τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, λέγει μόνον αὐτὸν « πολλόν τε καὶ εὖ ἰσχυραμένον. » Λέγει δὲ πρὸς τούτοις ὅτι ὁ περσικὸς στόλος συνέκειτο ἐξ 600 τριήρων, ἐπὶ τῶν ὁποίων δυνάμεθα εὐλόγως νὰ υποθέσωμεν ὅτι, πλὴν τῶν ναυτῶν καὶ τῶν κωπηλατῶν, ἠδύναντο νὰ μετακομισθῶσι 30 ἕως 40,000 ἀνδρῶν· ἄλλ' ὁ Ἡρόδοτος μνημονεύει καὶ φορητῶν, ἰδίως ἱππαγωγῶν πλοίων, τῶν ὁποίων δὲν ὀρίζει τὸν ἀριθμόν. Πλὴν τούτου, ὁ περσικὸς στρατὸς, προσέλαβεν ἐπικουρίας καὶ ἐκ τοῦ Αἰγαίου πελά-

γους, ἀν καὶ ἀφ' ἐτέρου ἴσως ἀπώλεσε τινὰ τῶν πλοίων, κατὰ τὸν δὲ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μακρὸν αὐτοῦ πλοῦν. Ὡς τε οὐδεμίαν ἔχοντες ἀσφαλὲς ὑπολογισμῶν βάσιν, καὶ πᾶσαι αἱ ἄχρι τοῦδε γενόμεναι ἀπόπειραι, τὸ νῆ δρισθῇ ὅπως οὖν ἀκριβῶς τὸ πλῆθος τῶν Περσῶν ἀπέβησαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον αὐθαίρετοι. Εἰς πᾶσαν ὁμως περίστασιν, καὶ ἐκ μέρους τοῦ γνωστοῦ δεδομένου τῶν 600 τριήρων καθίσταται βέβαιον, ὅτι ἀν οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς περιέπεσον εἰς ὑπερβολάς, ἀφ' ἐτέρου οἱ Πέρσαι ἦσαν ὁμολογουμένως, ὡς προείπομεν, πολλαπλάσιοι τῶν Ἑλλήνων. Ὡς τεκμήριόν τι ἀμφοτέρων τούτων τῶν ἀληθειῶν δύναται ἴσως, μέχρι τινὸς τοῦλάχιστον, νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς τοὺς ἄλλους ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν τῇ μάχῃ πεσόντων, ὁ ἀκριβῶς ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ὁριζόμενος. Πέρσαι μὲν ἔπεσον κατ' αὐτὸν 6,400, ἐνῷ ὁ Ῥωμαῖος Ἰουστινός, ὁ ἀναβιβάσας εἰς 600,000 ἀνδρῶν τὸν περσικὸν στρατὸν, ἰσχυρίσεν ἀπαραίτητον νὰ ἐπιφέρῃ ὅτι ἔπεσον ἐξ αὐτῶν 200,000. Ἑλληνες δὲ δὲν ἔπεσον εἰμὴ 192 ἄνδρες. Ἀξίον δὲ σημειώσεως εἶναι, ὅτι ἐν τῇ καθ' Ἡρόδοτον, ὁ Ἰππίας ἀπεβίβασε τοὺς Πέρσας εἰς Μαραθῶνα, ὅχι μόνον διότι τὸ πεδῖον τοῦτο ἦτο πλησιέστατον εἰς τὴν Ἐρέτριαν, ἀλλὰ καὶ διότι ἦτο ἐπιτηδειότατον εἰς τὰς κινήσεις τοῦ ἱππικοῦ, ἐν αὐτῇ τῇ μάχῃ ἱππικὸν οὐδόλως ἀναφέρεται.

Ἡ πεδιάς τοῦ Μαραθῶνος, ἐν ἣ προέκειτο ἤδη νὰ ἀποφασισθῇ ἡ τύχη τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τῆς Ἑλλάδος ἴσως ἡ τύχη, κεῖται ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Διακρίας (σελ. 237), εἰς τοὺς πρόποδας τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ Βριλησσοῦ ἢ Πεντελικοῦ, καὶ ἰδίως ἐν τῇ γωνίᾳ ἣν σχηματίζει μετὰ τὴν θάλασσαν ὁ εἰς ταύτην κατερχόμενος Βριλησσός. Κολποῦται δὲ ἐνταῦθα ἡ παραλία ἐν εἶδει ἡμισελήνου, ἥς τὸ βόρειον ἀποτελεῖ ἡ ἄκρα ἡ καλουμένη Κυνόσουρα, τὸ δὲ μεσημβρινόν, ἡ βορειοανατολικωτέρα ἄκρα τοῦ Βριλησσοῦ. Ἐπίσης καὶ τὸ ὑπεράνω τοῦ αἰγιαλοῦ τούτου ἀπλωμένοι μαραθωνικὸν πεδῖον κυρτοῦται ἐν εἶδει ἡμισελήνου, ὡς ἐκ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὸ ὄρεων τὰ δὲ ὄρη ταῦτα, τὰ κατερχόμενα ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων κορυφῶν τοῦ Βριλησσοῦ καὶ τοῦ Πάρνηθος, καλοῦνται σήμερον, τὸ μὲν πρὸς μεσημβρίαν Ἀργαλίκι (τούτου ἡ ἀνατολικωτέρα ἄκρα σχηματίζει τὸ μεσημβρινόν κέρας τοῦ μαραθωνικοῦ λιμένος), τὸ δὲ πρὸς δυσμὰς, Κοτρόνι, τὸ δὲ πρὸς βορρᾶν, Σταυροκοράκι, τὸ δὲ πρὸς βορειοανατολικόν, Δρακονέρι (τούτου ἡ ἀνατολικωτέρα ἄκρα, ἡ Κυνόσουρα, ἀποτελεῖ τὸ βορειότερον κέρας τοῦ μαραθωνικοῦ λιμένος). τὸ τοιοῦτο τὸ τρόπος δριζόμενον πεδῖον ἔχει πλάτος, ἀπὸ ἄρκτου πρὸς μεσημ.

ὄριαν, βαγγλικῶν μιλίων, ἤτοι 9 χιλιομέτρων, ἀλλὰ τὸ ἱμδαδὸν αὐτοῦ
 ἤν ἔχει σήμερον ὅπως εἶχε τὸ πάλαι καὶ μέχρι πρό τινας χρόνου, ὅτε
 μέγα ἔλος ἐκάλυπτε τὸ πλεῖστον βορειανατολικὸν τοῦ πεδίου μέρος,
 μεταξύ τοῦ ὄρους Σταυροκοράκι καὶ τῆς ἄκρας Κυνοπούρας· ἔλος τὸ
 ἵσχιον ἀπεξηράνθη σήμερον. Τὸ πάλαι λοιπὸν, ὅτε, ὡς καὶ μέχρις
 ἐπ' ἐσχάτων, ὑπῆρχεν ἐτι τὸ ἔλος ταῦτο, τὸ προαναφερθὲν πλάτος τοῦ
 μαραθωνικοῦ πεδίου ὑπῆρχεν, ὡς ἐξ αὐτοῦ, τοσοῦτω στενότερον, ὅσῳ
 καὶ περὶ τὸ μεσημβρινοδυτικώτερον τοῦ πεδίου κεῖται ἔλος ἕτερον, εἰ
 καὶ τοῦ πρώτου μικρότερον. Τὸ δ' ἡμικύκλιον ἐκείνο ὀρεινὸν τεῖχος,
 δι' οὗ περιφράσσεται τὸ μαραθωνικὸν πεδίον, ἔχει τέσσαρας πύλας,
 μίαν μεσημβρινήν, ἄλλην βόρειον καὶ δύο δυτικὰς παραλλήλους. Ἡ
 μεσημβρινή, ὅπου ἔκειτο τὸ πάλαι ἡ κώμη ἢ πόλις Προβάλινθος, φέρει
 διὰ τῶν εἰς τὴν θάλασσαν κατερχομένων βορειανατολικῶν ὑπωρειῶν
 τοῦ Βριλησσοῦ, καὶ ἰδίως μεταξύ τοῦ τμήματος αὐτοῦ τοῦ καλουμένου
 σήμερον Ἀργαλίκι καὶ τῆς θαλάσσης, εἰς τὴν μεσόγαιαν, καὶ ἐκείθεν,
 διὰ τοῦ σήμερον λεγομένου Σταυροῦ, ἤτοι τῆς μεταξύ Πεντελικοῦ καὶ
 Ὑμηττοῦ κοιλάδος, εἰς Ἀθήνας. Μεταξὺ δὲ τοῦ ὄρους Ἀργαλίκι καὶ
 τοῦ ὄρους Κοτρόνι ὑπάρχει κοιλὰς στενοτάτη, ἀπὸ τῆς ὁποίας, περι-
 λαμβανούσης σήμερον τὸ μικρὸν χωρίον τοῦ Βρανᾶ, ὁδὸς δευτέρα, ἀπό-
 τομος, ἀναβαίνουσα εἰς τὸν μετὰ τοῦ Βριλησσοῦ ἐπίσης συνεχόμενον
 κρημνὸν τοῦ Ἀφορισμοῦ, ἄγει εἰς τὸ χωρίον Σταμάτα καὶ ἐκείθεν εἰς
 Κηφισίαν, εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πεδίου τῶν Ἀθηναίων ἐν τῇ πεπιεσμένῃ
 ταύτῃ κοιλάδι, μεταξύ Ἀργαλίκι καὶ Κοτρόνι. ἔκειτο, κατὰ τὴν ἐπι-
 κρατεπέραν ἤδη γνώμην, ἡ ἀρχαία πόλις τοῦ Μαραθῶνος, ἂν καὶ
 ὑπάρχῃσιν τινες οἱ διαστάζοντες περὶ τούτου. Τηρόντι, μεταξύ τοῦ ὄρους
 Κοτρόνι καὶ τοῦ ὄρους Σταυροκοράκι σχηματίζεται κοιλὰς παραλλήλος
 μὲν τῆς προηγουμένης, πολὺ δὲ ταύτης εὐρυτέρα καὶ εὐφορωτέρα, ἐν ἣ
 κεῖται τὸ σημερινὸν χωρίον τοῦ Μαραθῶνος. Εἰς τὸ ἄνω τῆς κοιλάδος
 ταύτης μέρος σῶζονται ἐρείπια, φέροντα ἄχρι τοῦδε τὸ τῆς Οἰνός
 ὄνομα, ὥστε ἀμφιβολία δὲν ὑπάρχει ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ Οἰνὴ, μία
 τῶν 4 πόλεων τῆς τοῦ Μαραθῶνος χώρας. Εἰσὶ δὲ τινες οἱ φρονούντες,
 ὅτι ἐν τῇ αὐτῇ κοιλάδι, ἀλλὰ κατωτέρω, ἐκεῖ ὅπου σήμερον εὐρίσκεται
 τὸ χωρίον τοῦ Μαραθῶνος, ἔκειτο καὶ ἡ ἀρχαία τοῦ Μαραθῶνος πόλις,
 οὐχὶ δὲ ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Βρανᾶ, ἥτις εἶναι τοσοῦτω συνεσταλμένη,
 ὥστε δὲν ἐννοεῖ τις πῶς ἡδύνατο νὰ περιλαμβάνῃ πόλιν, καὶ μάλιστα
 τὴν πασῶν ἀξιολογωτέραν. Τελευταῖον, μεταξύ πάλιν τοῦ ὄρους Σταυ-

ροκοράκι, καὶ τοῦ μεγάλου ἔλους, ὑπάρχει ἐτέρα πύλη στενὴ ὅπου εἶναι σήμερον τὸ λεγόμενον Κάτω Σοῦλι, καὶ ὅπου περίπου ἔκειτο τὴ πάλαι ἡ Τρικόρυθος.

Κατὰ τὰς ἑννέα ἡμέρας, τὰς διελθούσας ἀπὸ τῆς ἐξόδου τῶν Ἀθηναίων ἐκ τοῦ ἄστεος, οὗτοι ἐστρατοπέδευον περὶ τὴν πόλιν τοῦ Μαραθῶνος, ἐπὶ χώρου τινὸς καθωσιωμένου εἰς τὸν Ἡρακλεία, καὶ τοῦτον ἕνεκα ὀνομαζομένου Ἡράκλειον. Ἐν τῷ αὐτῷ τοῦ χρόνου διαστήματι οἱ Πέρσαι διετέλεσαν ἐστρατοπεδευμένοι εἰς τὸ βορειανατολικώτερον τοῦ μαραθωνικοῦ πεδίου, πλησίον τοῦ στόλου αὐτῶν. Ἄν μέχρι τινὸς δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν, διατὶ οἱ Ἕλληνες ἀνέβαλον ἐπὶ τοσαύτας ἡμέρας τὸν ἀγῶνα, εἶναι πολὺ δυσκολώτερον νὰ ἐξηγηθῇ, διατὶ καὶ οἱ Πέρσαι ἠπράκτεσαν ἐπὶ τοσοῦτον, καὶ διατὶ, ἂν ὅχι ἄλλο, δὲν ἐπισψαν τοῦλάχιστον μέρος τοῦ στόλου καὶ τοῦ στρατοῦ αὐτῶν εἰς Φαλήρον, ἵνα ἀπειλήσωσιν ἐκεῖθεν ἀμέσως τὸ ἄστυ καὶ ἀναγκάσωσιν οὕτως τοὺς Ἀθηναίους νὰ διαιρέσωσι τὴν καὶ ἄλλως μικρὰν αὐτῶν δύναμιν. Ὅπως δὴποτε, τὴν δεκάτην ἡμέραν, ἧτις ἦτο μία τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ σепτεμβρίου μηνὸς τοῦ 490 ἔτους, οἱ μὲν Ἕλληνες παρετάχθησαν ἀπὸ πρωῒας ὡς ἐπὶ μάχην, εἰς τὸ νοτιοδυτικώτερον τοῦ μαραθωνικοῦ πεδίου, καὶ, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς ἄκρας τοῦ ὄρους Σταυροκοράκι μέχρι τῆς βορείου ἄκρας τοῦ ὄρους Ἀργαλίκης οἱ δὲ Πέρσαι ἀντιπαρατάχθησαν εἰς τὸ βορειανατολικώτερον τοῦ πεδίου, ἀπὸ τοῦ μικροῦ ἔλους μέχρι τῆς ἀνατολικωτέρας ἄκρας τοῦ ὄρους Σταυροκοράκι, ἔχοντες μὲν τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἐστηρίζοντο ἐπὶ τοῦ πολλοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν στόλου, ἔχοντες ὅμως τὸ ἐλάττωμα, ὅτι ἐν μέρει ὀπισθὴν αὐτῶν ἦτο τὸ μέγα ἔλος. Τὸ ἐν τῷ μεταξύ τῶν δύο στρατῶν διάστημα ἦτο 5000 περίπου ποδῶν. Τὸ κράτιστον τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, ἦτο οἱ ἰθαγενεῖς Πέρσαι καὶ οἱ Σάκαι, παρετάχθη ἐν τῷ κέντρῳ, ὅπερ ἐλογίζετο ὡς ἡ ἐντιμωτάτη θέσις, ἐν ᾗ ἔστατο καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς δαρκίος παρευρίσκειτο εἰς τὴν μάχην. Κατὰ τοῦτο, ἡ περσικὸς στρατὸς, ὡς καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα, ἐνθυμίζει τὸν τουρκικόν, τὸν ἀρχαῖον δηλαδὴ τουρκικόν, ὅτε οἱ Σουλτάνοι ἐστράτευον αὐτοπροσώπως, ἄγοντες τὰ ἀκαθάρτα τῶν γενιτσάρων τάγματα· διότι τότε τὰ μὲν στίφη τῆς Ρούμελης ἐπὶ τὸν τὸ ἀριστερόν κέρας, τὰ δ' Ἀσιανὰ τὸ δεξιόν, ἐν τῷ μέσῳ ἔσταντο οἱ γενίτσαροι, καὶ εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἔλους ὁ Σουλτάνος ἢ ὁ μέγας Βεζήρης, περιστοιχισμένος ὑπὸ τῶν σπαχίδων. Παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐξεναντίας ἐντιμωτάτη ἦτο ἡ δεξιὰ πτέρυξ, ἥς ἐπὶ τοῦ προκειμένου προ-

στατο ὁ πολέμαρχος Καλλιμάχος· οἱ ὀπλῖται ἐτάσσοντο κατὰ φυλάς, αἱ δὲ φυλαὶ, ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερὰ, καθ' ὃν ἔλαβον τὸ ἔτος ἐκείνου ἀριθμὸν· διὸ κατὰ πᾶν ἔτος ὠρίζετο διὰ κλήρου ἢ σειρὰ ἐκάστης φυλῆς, καὶ κατὰ τὴν σειρὰν ταύτην ἐτάσσοντο εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις· τελευταῖοι πρὸς ἀριστερὰν ἕσταντο οἱ χίλιοι Πλαταιεῖς, ὑπὸ τὴν ἡγεμόνα αὐτῶν Ἀεὶμνηστον. Ὁ Μιλτιάδης ἐνόμισεν ἀπαραίτητον εἶναι ἐξισώσει τὸ μέτωπον τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ πρὸς τὸ περσικὸν μέτωπον, ἵνα μὴ κυκλωθῇ· ἐπὶ δὲ τούτῳ, μὴ ἔχων ἀποχωρῶσαν δύναμιν, ἐπαγκάσθη νὰ ἀραιώσει τὸ κέντρον αὐτοῦ ὅπου ἕσταντο ἰδίως αἱ δύο φυλαὶ. Λεοντίς καὶ Ἀντιοχίς, καὶ ὧν τῆς τελευταίας ἐστρατήγει ὁ Ἀριστείδης, νὰ πυκνώσῃ δὲ ὅσον ἐνδέχεται τὰς δύο πτέρυγας, ἵνα δι' αὐτῶν μάλιστα κατισχύσῃ. Ὁ στρατὸς αὐτοῦ συνέκειτο κυρίως ἐξ ἑλλήνων· παρήσαν δὲ καὶ τινες δούλοι εἴτε ψιλῶς ὠπλισμένοι, εἴτε καὶ ἄλλοι ἀπλῶς ὑπηρετοῦν, ἀλλ' οὔτε τοξότας εἶχεν, οὔτε ἵππικόν. Πολύαις ἵπποις δὲν ἡδυνήθησαν βεβαίως οὔτε οἱ Πέρσαι νὰ μεταφέρωσι, διὰ βαλίσσης, ἐξ Ἀσίας· ἀλλ' εἶχον πάντως ἵλας τινάς· καὶ ἀπὸ τῆς ταπεινοτέρας θέσεως εἰς ἣν ἕσταντο, κάλλιστα δυνάμενοι νὰ καταμετρήσωσι τὴν περὶ τὰ ἄνω τοῦ πεδίου μετεωριζομένην εὐάριθμον φάλαγγα τοῦ Μιλτιάδου, καὶ βλέποντες αὐτὴν μὴ ἔχουσαν παντάπασιν ἵππικόν, μετὰ πλείστης ἀναμφιβόλως πεποιθήσεως ἀπεξεδέχοντο τὴν ἐκβασιν τῶν ἀγόνων· ἀναλογιζόμενοι μάλιστα τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν ἀδιαλείπτων αὐτῶν προτέρων θριάμβων.

Κατὰ τὸ θρησκευτικὸν τῶν Ἑλλήνων ἔθος, ὁ πολέμαρχος προσήνεγκε πρὸ πάντων θυσίαν εὐλαβῇ εἰς τοὺς θεοὺς τοῦ πολέμου· τὰ δ' ἱερὰ ἀπέθεσαν αἷσια. Τότε ὁ Μιλτιάδης ἡγόρευσε πρὸς τοὺς ὀπλίτας καὶ παρήγγειλεν εἰς αὐτοὺς τὸ πολλάκις βεβαίως καὶ πρότερον ἐξηγηθῆναι, ὅτι πρέπει νὰ ἐπέλθωσι δρομαῖοι ἐπὶ τὴν τῶν πολεμίων παράταξιν, αὐτοὶ δὲ σπῆγῃ, ὡς ἤθελεν εἰπεῖ ὁ Γάλλος στρατηγός, ἵνα ἀποφύγῃ τὴν ἀπὸ τῶν ἵππεων καὶ τῶν τοξωτῶν βλάβην· καὶ ἐν τῷ ἄμα ἀντήχησεν ὁ λαὸς, καὶ ἐσήμανον αἱ σάλπιγγες, καὶ προετάθησαν αἱ ἀσπίδες, καὶ ἐξώρμησεν ὡς καταρράκτης ἡ φάλαγξ. Οἱ Πέρσαι, οἵτινες καὶ πρότερον ἐπὶ μάλῳ εἶχον πρὸς τὸ τῶν Ἑλλήνων στρατόπεδον, ἠπόρησαν ἡδὴ ἐκ τῶν ἵππων καὶ τοξευμάτων, καὶ ὑπέλαβον αὐτοὺς ὑπὸ μανίας τινὸς ὀλέθρου καταληφθέντας. Ἐξετόξευσαν δὲ ἐπ' αὐτοὺς βροχὴν βελῶν ἀναριθμήτων· ἀλλ' ἡ ἑλληνικὴ παράταξις ἦτο φιλή, τὰ δ' ἀμυντικὰ τῶν

ἀνδρῶν ὅπλα, κράνη, θώρακες, κνημίδες, ἀσφαλῆ, ὥστε τὰ βέλη ἔπαιον
 ἢ κατὰ γῆς ἢ ἐπὶ χαλκοῦ ἀνεκδοτόν· καὶ ἐντὸς ὀλίγων ἔτι λεπτῶν
 ἐπέσκηψαν οἱ ὀπλίται ἐπὶ τὸ περσικὸν μέτωπον. Ἡ σύρραξις ὑπερ-
 φοβερά, διότι ἂν καὶ ὁ ὀπλισμὸς τῶν πολεμίων ἦτο ἀσθενέστερος τοῦ
 ἐλληνικοῦ, τὸ πλῆθος καὶ τὸ θάρρος αὐτῶν ἦτο μέγα. Ἰδίως τὸ ἑλλη-
 νικὸν κέντρον ἦτο ἀραιότατον· καὶ μὲν ἐνταῦθα ἐστρατήγει ὁ καρτε-
 κὸς Ἀριστείδης, ἐνταῦθα ἠγωνίζετο, ἂν μὴ ἐστρατήγει ὁ φιλότιμος
 Θεμιστοκλῆς· ἀλλ' ἐνταῦθα ἀφ' ἐτέρου ἐπετίθεντο οἱ Πέρσαι καὶ οἱ
 Σάκαι, οἱ μαχिमώτατοι καὶ κάλλιον ὀπλισμένοι τῶν πολεμίων, ὅσοι
 ὅσῳ πεισματώδης καὶ ἂν ὑπῆρξεν ἡ ἀντίστασις τῶν φυλῶν Λεοντίδος
 καὶ Ἀντιοχίδος, ἠναγκάσθησαν αὐταὶ μετ' οὐ πολὺ νὰ ἐνδύσωνται.
 δὲ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος νικηταὶ ἀναδειχθέντες Πέρσαι καὶ Σάκαι, κατε-
 δίωξαν αὐτὰς πρὸς τὰ ἄνω τοῦ πεδίου. Αἱ δύο ἐλληνικαὶ πτέρυγαι
 δὲν ἐπτοθήθησαν ὡς ἐκ τοῦ ἀτυχήματος αὐτοῦ καὶ πυκνότερον μὲν τοῦ
 κέντρου συγκεκροτημέναι, ὑποδεστέρους δ' ἔχουσαι τοὺς ἀντιπάλους
 ἐπέμενον πιέζουσαι καὶ κόπτουσαι αὐτοὺς, μέχρις οὐ ἔτρεψαν εἰς φυγὴν.
 Ὁ Μιλτιάδης δὲν ἐξηκολούθησε τὴν διώξιν, ἀλλὰ, συναγαγὼν ἀμφοτέρω
 ἀμφοτέρω τὰ κέρα, ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸ νικηφόρον περσικὸν κέντρον· ἀν-
 κουφισθέντες δ' ἐντεῦθεν καὶ οἱ ὀπλίται τῆς Λεοντίδος καὶ τῆς Ἀντι-
 οχίδος, συνέθεντο αὐθις τὰς διαρραγείσας αὐτῶν τάξεις, ὥστε οἱ Πέρσαι
 καὶ οἱ Σάκαι, πανταχόθεν οὕτω προσβληθέντες, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐν-
 θέξωσι καὶ ἐτράπησαν ὡς αὐτῶς εἰς φυγὴν. Τότε ὁ Μιλτιάδης διέταξε
 διώξιν γενικὴν· καὶ πολλοὶ μὲν τῶν πολεμίων ἀπωλέσθησαν περιπεσόν-
 τες εἰς τὸ μέγα ἔλος, οἱ δὲ πλείότεροι κατέφυγον εἰς τὰ πλοῖα. Οἱ
 Ἀθηναῖοι ἐπιδραμόντες ἐπεχείρησαν ἤδη νὰ κρατήσωσι καὶ νὰ πυρπο-
 λήσωσι τὰ πλοῖα· διὸ νέος καὶ δεινότατος συνέβη περὶ τὴν παραλίαν
 ἀγὼν· καὶ ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἔπεσε μὲν ὁ γενναῖος πολέμαρχος Κάλ-
 λιμαχος, ἔπεσε δὲ εἰς τῶν στρατηγῶν, Σπησίλαος ὁ Θρασύλου. Ἐν-
 ταῦθα, Κυνέγειρος ὁ Εὐφορίωνος, ὁ τοῦ ποιητοῦ Αἰσχύλου ἀδελφεός,
 ἀρπάσας ἐν τῶν πλοίων ἀπὸ τῆς πρύμνης, ἀπεκόπη τὴν χεῖρα διὰ πε-
 λέκεως ἐνταῦθα ἀπέθανον καὶ ἄλλοι Ἀθηναῖοι, πολλοὶ τε καὶ ὀνομα-
 στοί. Οἱ δὲ πολέμιοι, ἀπὸ τῶν νηῶν μαχόμενοι, ἠδυνήθησαν νὰ ἀπο-
 κρούσωσι τὴν τελευταίαν ταύτην ἐφοδὸν καὶ νὰ ἀποπλεύσωσιν. (1)
 Ἀθηναῖοι δὲν ἐκυρίευσαν εἰμὴ ἑπτὰ πλοῖα· ἀλλ' ἅπαν τὸ στρατόπεδον
 καὶ ἅπασαι αἱ ἀποσκευαί, καὶ ἅπαντες οἱ ἵπποι περιέπεσον εἰς χεῖρας
 αὐτῶν· νεκροὶ δὲ τῶν ἐχθρῶν 6,400 ἐκάλυπτον τὸ πεδίον τῆς μάχης.

Καὶ ἦν ἤδη μεσημβρία· τὰ δὲ περίξ ὄρη ἀντήχουν ὑπὸ τῶν ἀλαλαγμῶν τῆς ἀγαλλιάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ὅστις, ἐνθουσιῶν ἐπὶ τῷ κατορθώματι, ἐθεώρει ἀπερχόμενον ἄπρακτον ἐκ τῆς ἱερᾶς πατρίδος τὸν πολυάριθμον ἐκεῖνον στόλον, ὅτε αἴφνης, ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Πεντελικοῦ, σημεῖον ἐγένετο, ὅτι ὁ στόλος δὲν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τῆς παραλίας, ἀλλὰ πρὸς τὸ Σούνιον μᾶλλον φαίνεται κωπηλατῶν. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ κατέστη πρόδηλος, ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ κάμψῃ τὴν ἄκραν ἐκείνην καὶ, προσελθὼν εἰς Φάληρον, νὰ ἐπιπέσῃ εἰς τὸ ἀπεστερημένον πάσης ἀμύνης ἄστν. Ὁ νικηφόρος ἑλληνικὸς στρατὸς ἐξεπλάγῃ ὑπὸ τῆς ἀγγελίας ταύτης· μόλις κατέσχευσε τοῦ ἐνὸς κινδύνου, καὶ ἰδοὺ προέκυπτεν ἕτερος. Ἀλλ' ὁ Μιλτιάδης ἀπεφάσισεν ἀμέσως περὶ τοῦ πρακτέου. Διατάξας τὸν Ἀριστείδην νὰ μείνῃ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης μετὰ τῶν ἑλλήτων τῆς Ἀντιοχίδος φυλῆς, πρὸς φύλαξιν τῆς λείας, τῶν τροπαίων καὶ τῶν πληγωμένων, αὐτὸς, μετὰ τῶν λοιπῶν 9 φυλῶν καὶ μετὰ τῶν Πλαταιῶν, ὥρμησε δρομαῖος διὰ τοῦ Ἀφορισμοῦ, τοῦ χωρίου Σταμάτα καὶ τῆς Κηφισίδας, πρὸς τὸ ἄστν, ὅπου ἔφθασε, περὶ λύχνων ἀφάς, καὶ ἰστροποπέδευσε εἰς Κυνόσαργες, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισσοῦ. Τὸ ἐν Μαραθῶνι κατόρθωμα ἦτο ἤδη γνωστὸν εἰς Ἀθήνας, διότι, ἅμα μετὰ τὸ τέλος τῆς μάχης, ὑπλίτης, φέρων ἔτι, ὡς λέγεται, τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ, εἶδραμε πρὸς τὴν πόλιν καὶ δούς εἰς τοὺς ἄρχοντας τὴν χαροποιὸν ἀγγελίαν, ἔπεσε νεκρὸς ἐκ τοῦ κόπου. Τὴν δ' ἀγγελίαν τοῦ νέου κινδύνου ἐκόμισεν αὐτὸς ὑλόκληρος ὁ στρατὸς· στρατὸς αἰμυνηστός καὶ θαυμαστός διὰ τὴν πειθαρχίαν, τὴν ἄσκησιν καὶ τὰ ἀθλητικὰ αὐτοῦ σώματα. Ἀπὸ πρωίας τῆς ἡμέρας ἐκεῖνης μέχρι μεσημβρίας, ἡγωνίσθη ἄρῃνα φοβερὸν πρὸς ἀντιπάλους πολλαπλασίους, καὶ μόλις κατέσχευσε αὐτοῦ ἐπιχειρεῖ, ἐπὶ τῇ φωνῇ τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ, ὁδοιπορίαν μακρὰν καὶ δύσβατον, ὁδοιπορίαν ἐπὶ τοῦλάχιστον ὥρων, ἵνα προκαταλάβῃ τὸ κινδυνεῦον ἄστν. Ὁ περσικὸς στόλος δὲν ἔφθασεν εἰμὴ διὰ νυκτὸς εἰς Φάληρον. Τὴν δὲ ἐπιούσαν, ἰδὼν τοὺς Ἕλληνας κατέχοντας τὸ Κυνόσαργες, δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἐκτέλεισιν τοῦ ἀρχικοῦ αὐτοῦ βουλευμάτος, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ δὲν εἶχεν ἤδη παντάπασιν ἱππικόν. Ὁ Δᾶτις λοιπὸν καὶ ὁ Ἀρταφέρνης ἀπεφάσισαν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια, μὴ φέροντες ἄλλα τρόπαια εἰμὴ τὴν ἀπὸ Νάξου λείαν καὶ τοὺς Ἑρετριεῖς αἰχμαλώτους, οὓς παρέλαβον ἐξ Αἰγίλειας, καὶ τοὺς ὑποίους, προσελθόντας εἰς Σοῦσα, δὲν ἐκακοποίησεν ὁ βασιλεὺς Δαρεῖος, ἀλλὰ κατέστησεν εἰς Ἀρδέρικκαν, θέσιν ἀπέχουσαν 220 στά-

δια ἀπὸ τῆς μητροπόλεως ταύτης. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν δὲ ἐκίοντο ἀπέθανεν ἐκ τῆς λύπης αὐτοῦ καὶ ὁ Ἰππίας, ἃν καὶ ἄλλοι λέγουσαν ἐπέσεν ὁ προδότης ἐν αὐτῇ τῇ μάχῃ.

Τὸ ἐσπείρας τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἀπέπλευσεν ἐκ Φαλήρου ὁ στρατός, προσῆλθεν ἡ τῶν Σπαρτιατῶν ἐπικουρία· ἡ ἐπικουρία αὐτῶν ἦτο ἀξία τῆς πρώτης ἐλληνικῆς πόλεως, διότι συνέκειτο ἐξ ἀνδρῶν μόνον, ἐνῷ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον πέμψει εἰς Ἑρέτριαν 4000 καὶ ἦγετο ὑπὸ τινος τῶν βασιλέων, τοῦ Κλεομένους ἢ τοῦ Λεωντοχάρου. Ἀλλ' οἱ ἐκπεμφθέντες ἄνδρες ἐδείξαν τοῦλάχιστον θαυμαστὴν μίαν ἵνα προφθάρωσιν εἰς τὴν μάχην· διότι ἀναχωρήσαντες ἐκ Σπάρτης τὴν ἐπιούσαν τῆς πανσελήνου, καὶ μετὰ παραδόξου βαδίσαντες ἐκ χύτης, ἔφθασαν τριταῖοι εἰς τὴν Ἀττικὴν. Λυπηθέντες δὲ διότι ὄψιν ῥησαν, δὲν ἐπανήλθον εἰς τὰ ἴδια, εἰμὴ ἀφοῦ ἐπεσκέφθησαν τὸ πᾶν τῆς μάχης καὶ ἐπήνεσαν τὸ ἔργον τῶν Ἀθηναίων.

Τὸ ἔργον ἦτο τῶν ὀντι μέγα· ἡ πατρις ἡμῶν ἐπέπρωτο νὰ ἴδῃ πολλὰ ἔτι ἐνδόξους ἡμέρας, ἀλλ' ἴσως οὐδεμία δύναται ν' ἀντιπαραβληθῇ πρὸς ταύτην τὴν ἐν Μικραθῶνι μάχην, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες πρώτην φορὴν νικήσαντες ἐκ τοῦ αὐστιάδην τοὺς Πέρσας, τοσούτω μᾶλλον ἐνεθάρρυνθησαν εἰς τοὺς μετέπειτα ἀγῶνας ὅσοι μίᾳ μόνῃ πόλει εἶχεν ἀρκεῖν ἡ κατισχύσει τῆς πολυαριθμοῦ ἐκείνης στρατιᾶς. Καὶ ἂν σήμερον, μετὰ παρέλευσιν διεχιλίων καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν, μετὰ θλίψεως μὲν ἀναλογισθῶμεθα οἶον κλέους ἦθελε στερηθῇ τὸ ἐλληνικὸν ὄνομα, οἶον ζημίαν ᾗτο πάθει ἡ ἀνθρωπότης, ἐν αἷς Ἀθηναῖαι ἠττηθεῖσαι καὶ ὑποταχθεῖσαι τοὺς Πέρσας, ἀπεστεροῦντο τοῦ μέλλοντος ἐκείνου, καθ' ὃ τοσαῦτα ἐπιγαλουργήσαν εἰς ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς, ποιεῖσεως καὶ τέχνης, μετ' ἀγαλλιᾶσεως δὲ ἀσπαζόμεθα τὴν μνήμην τοῦ ἡρωικοῦ πολεμικοῦ δι' οὗ ὁ κόσμος ἀπηλλάγη τοιαύτης συμφορᾶς, εἰμυροῦμεν νὰ φαντασθῶμεν ὅποια ἄρα γε ὑπῆρξε τότε ἡ τῶν Ἀθηναίων εὐφροσύνη. Τὴν εὐφροσύνην ταύτην ἐπεδείξαντο πρὸ πάντων διὰ τῆς πρὸς τοὺς θεοὺς εὐγνώμοσύνης. Ὁ Μιλτιάδης εἶχε τάξει εἰς Ἀρτεμιν τὴν ἀγροτέραν τοσαύτας αἰγας ὅσοι ἤθελον πέσει ἐχθροί. Ἡ ἐκτέλεσις τῆς εὐχῆς ταύτης ἐτροπολογήθη μὲν ἤδη κατὰ τι διὰ ψηφίσματος τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, προσενεγκόντος εἰς τὴν θεὰν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς αὐτῆς θυσίαν αἰγῶν 500, ἀπεφασίσθη δὲ ὅτι ἡ αὐτὴ θυσία ἔπαινα λαμβάνεται κατ' ἔτος τὴν ἐορτὴν ταύτην, εἰς αἰῶνα μνημόσυτον.

τῆς ἐν Μαραθῶνι νίκης. Ἀλλὰ καὶ ὁ θεὸς Πᾶν, ὁ ἔφορος τῶν ποιμένων, τῶν ποιμνίων καὶ τῶν εἰς βοσκὴν χρησίων πεδίων, ἐμφανισθεὶς εἰς τὸν Φειδιππίδην, πρὸς τὴν Σπάρτην βαδίζοντα, περὶ τὸ Παρθένιον ἔρος, εἶχε παραπονεθῇ διότι οἱ Ἀθηναῖοι οὐδεμίαν αὐτοῦ ποιοῦνται ἐπιμέλειαν, καὶ οὐδὲν ἦττον εἶχεν ὑποσχεθῇ τὴν συνδρομὴν τοῦ ἐν τῷ ἐπικειμένῳ ἀγωνί. Ὅθεν οἱ Ἀθηναῖοι ἀφιέρωσαν ἤδη αὐτῷ τὸ ἐν τῷ βράχῳ τῆς ἀκροπόλεως στήλαιον, τὸ κεῖμενον ἐν τῇ βορειοδυτικῇ αὐτοῦ γωνίᾳ, ἀντικρὺ τοῦ ἱεροῦ τῶν Εὐμενίδων, καὶ ἀπεφάσισαν ὅτι κατ' ἔτος ἔλκει τελεῖται πρὸς ἐξιλίωσιν αὐτοῦ, θυσία καὶ λαμπραδδρομία. Ἰδίως δὲ ὁ Μιλτιάδης ἐδήλωσε τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ πρὸς τὸν Πᾶνα κατασκευάσας ἐν τῷ σπηλαίῳ τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ, ἧς τὸ ἐπίγραμμα, συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ Κείου Σιμωνίδου, εἶχεν οὕτω:

Τὸν τραγόπουν ἐμὲ Πᾶνα, τὸν Ἀρκάδα, τὸν κατὰ Μήδων,
τὸν μετ' Ἀθηναίων, στήσατο Μιλτιάδης.

Πρὸς τοῦτοις ἡ δεκάτῃ τῆς λείας ἀφιερῶθη εἰς τὴν Ἀθηνᾶν, εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ εἰς τὴν Ἀρτεμιν. Τοσούτῳ δὲ πολύτιμος ἦτο ἡ λεία ἐκείνη, ὥστε ἀπὸ μὲν τοῦ μεριδίου τῆς Ἀθηνᾶς, κατεσκεύασε βραδύτερον ὁ Φειδίας τὸ μέγα χαλκοῦν τῆς προμάχου Ἀθηνᾶς ἄγαλμα, ὅπερ ἵστατο ἐν τῇ Ἀκροπόλει· ἀπὸ δὲ τοῦ μεριδίου τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐποιήθησαν εἰκόνες χαλκαὶ αὐτοῦ τε τοῦ θεοῦ καὶ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῶν δέκα ἐπώνυμων τῶν φυλῶν ἡρώων καὶ ἀνετέθησαν εἰς Δελφοὺς, ὅπου πρὸς τούτοις κατεσκευάσθη θησαυρὸς, διὰ τε ταῦτα καὶ πάντα τὰ μετέπειτα ἀναθήματα τῶν Ἀθηναίων τελευταῖον ἀπὸ τοῦ μεριδίου τῆς Ἀρτέμιδος ἀποδομήθη ἐν Ἀθήναις ἱερὸν τῆς Εὐκλείας Ἀρτέμιδος. Μετὰ δὲ τοῦ θεοῦ εἰμήσαν οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς συμπολίτας. Μέχρι τῆς σήμερον εἰς τὸ μεσημβρινόν μέρος τοῦ μαραθωνικοῦ πεδίου, διακρίνεται ὁ τύμβος ὅστις ἐκάλυψε τοὺς 192 Ἀθηναίους, τοὺς ὑπὲρ πατρίδος καὶ ἐλευθερίας ἐν τῷ πεδίῳ ἐκείνῳ πεσόντας. Ἀλλὰ τὸ πάλαι ἐκόσμουσαν τὸν τύμβον δέκα λαμπροὶ κίονες, ἐφ' ὧν ἦσαν ἀναγεγραμμένα τὰ ὀνόματα τῶν πεσόντων, κατὰ φυλὰς, καὶ μετὰ ἑξακοσίους ἀπὸ τῆς μάχης ἐνι αὐτοῖς· ἡδυνήθη ἔτι ὁ Παυσανίας νὰ ἀναγνώσῃ τὰ ὀνόματα ἐκεῖνα. Οἱ πεσόντες Πλαταιεῖς ἐκηδεύθησαν εἰς ἴδιον τύμβον· οὐδέποτε δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἐλησμόνησαν τὴν μεγαλόφροναν συνδρομὴν ἣν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἔλαβον παρὰ τῆς μικρᾶς ταύτης πόλεως· ὅθεν οὐ μόνον ἐπέτερεψαν εἰς τοὺς Πλαταιεῖς πλουσίαν μερίδα τῆς λείας καὶ πάντα τὰ ἀστικά τοῦ Ἀθηναίου πολίτου δίκαια, ἀλλὰ εἰς τὰ μεγάλα παναθήναια, τὴν

κυριωτάτην τῶν Ἀθηναίων πανήγυριν, ὁ κήρυξ ὁ Ἀθηναῖος ἀλείπτει ἑκτοτε κατηύχετο «ἅμα τε Ἀθηναίοισι λέγων γίνεσθαι ἀγαθὰ καὶ Πλαταιεῦσι.» Καὶ οὐδ' οἱ δοῦλοι οἱ πεσόντες ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης ἐλησμονήθησαν, ἀλλὰ τρίτος τύμβος ἐδέχθη τοὺς νεκροὺς αὐτῶν. Οἱ Μαραθῶνιοι ἐτίμησαν δι' ἐτησίων τελετῶν τὴν μνήμην τῶν ἀθανάτων ἡρώων, τῶν ἐπὶ τοῦ πεδίου αὐτῶν ἀγωνισαμένων, οἱ δ' Ἀθηναῖοι ὥρσαν βραβεῖον εἰς τὸν ὅστις ποιήσῃ τὸ κάλλιστον τοῦ προκειμένου ἀθλοῦ ἐγκώμιον· καὶ συνηγωνίσθησαν περὶ τοῦ βραβεῖου, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Σιμωνίδης· τοῦ δὲ Σιμωνίδου ἡ ἐλεγεία ἐπροσημαίνει ὡς ἐξῆς.

Εἰ δ' ἄρα τιμῆσαι, θύγατερ Διὸς, ὅστις ἄριστος,
δῆμος Ἀθηναίων ἐξετέλεσσα μόνος·

καὶ ὁ δῆμος Ἀθηναίων εὐρὺν φυσικῶ τῷ λόγῳ ὅτι ὁ ποιητὴς εἶχε δι-
καιον, αὐτῷ ἀπένειμε τὸ βραβεῖον. Ἄλλ' ὁ Αἰσχύλος, ἂν ἡττήθη εἰς
τὸν περὶ τοὺς λόγους τοῦτον ἀγῶνα, ἡδύνατο νὰ ἔχῃ τὴν παραμυθίαν,
ὅτι, εὐτυχέστερος τοῦ ἀντιπάλου, διέπρεψεν ἐν τῷ πρὸ μικροῦ τελειοῦντι
πραγματικῷ ἀγῶνι, πλησίον τοῦ ἀειμνήστου ἀδελφοῦ αὐτοῦ Κυνεγέστου
τοσοῦτον περίφανως, ὥστε μετὰ 40 ἔνιαυτοῦς, τὸ ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ
χαραχθὲν ἐπίγραμμα ἐξῴμνει ἐτι τὴν εὐδόκιμον ἄλκην, ἣν ἐπεδείξατο
κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην, καὶ τὰς πληγὰς ἃς κατέφερεν ὁ βραχίον
αὐτοῦ εἰς τοὺς βαθυχαίτας Μήδους.

Καὶ οὐδὲ ταῦτα ἤρκεσαν. Πλησίον τῶν τύμβων, ἠγέρθη ἐκ λίθου
λευκοῦ τρόπαιον, τοῦ ὁποῖου τὸ ἐπίγραμμα ἐποίησε πάλιν ὁ Σιμωνίδης.
ὅστις δύναται νὰ ὀνομασθῇ ὁ ποιητὴς τῆς ἐν Μα-^{ραθῶνι} μάχης, ὅπως
ὁ Μιλτιάδης ὑπῆρξεν ὁ στρατηγὸς αὐτῆς. Τὸ ἀπλοῦν καὶ ἐμφαντικῶ-
τατον σύναγμα τοῦτο ἐπίγραμμα ἔλεγεν·

Ἑλλήνων προμαχοῦντες Ἀθηναῖοι Μαραθῶνι
χρυσόφορμον Μῆδων ἐστόρεσαν δύναμιν.

Πλησίον δὲ τοῦ τρόπαιου, ἴδιον κατεσκευάσθη μνημεῖον τοῦ Μιλτιάδου,
ἐκ λίθου ἐπίσης λευκοῦ, ἀποδοθείσης τῷ ἀνδρὶ τιμῆς ἥς οὐδεὶς τῶν ἀρ-
χαίων Ἑλλήνων οὔτε πρὶ αὐτοῦ οὔτε μετ' αὐτὸν ἠξιώθη. Πλὴν τού-
του, ἀπεφασίσθη, ὅτι ἡ εἰκὼν αὐτοῦ θέλει ἀνατεθῇ ἐν τῷ Πρυτανεῖο
πλησίον τῶν εἰκόνων τοῦ Ἀρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος, οἵτινες
ἐτιμῶντο ὡς οἱ πρῶτοι σωτῆρες τῆς πόλεως· ἐπὶ πᾶσιν ὅτι ἀπὸ τῆς
λείας τῆς μάχης, θέλει ποιηθῇ χαλκοῦς αὐτοῦ ἀνδρὶς καὶ ἀφιερωθῇ εἰς
τοὺς Δελοφους. Τιμαὶ αὗται μεγάλαι καὶ ἱκαναὶ βεβαίως νὰ καταστή-

πασιν εὐτυχῇ τὸν φιλοδοξότατον τῶν ἀνθρώπων ὁπόσον ὅμως εὐτυχέ-
στερος ἤθελεν εἶναι ὁ Μιλτιάδης, ἂν κατορθώσας ὅ,τι κατώρθωσε, δὲν
ἐπίζη, ἀλλ' ἐπίπτε πλησίον τῶν Καλλιμάχων, τῶν Κυνεγείρων καὶ τῶν
Στησιλάων διότι τραγικὸν τῇ ἀληθείᾳ μετ' ὀλίγον ἐπῆλθε τὸ τέλος
αὐτοῦ, ἀντιπαρβαλλόμενον μάλιστα πρὸς τὰς ἐνδόξους ἐκείνας ἡμέρας.

Ὁ Μιλτιάδης, ἀνέκαθεν ὀλιγώρως ἔχων πρὸς τὸ κοινοβουλευτικὸν
τῆς πατρίδος αὐτοῦ πολίτευμα, ἀπέβη ἔτι μᾶλλον αὐτογνώμων, μετὰ
τὴν νίκην, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἀνυψώθη εἰς περιωπὴν, εἰς ἣν ποτὲ πρὸ
αὐτοῦ δὲν εἶχεν ἔτι μετεωρισθῇ Ἀθηναῖος πολίτης. Ὅθεν προέτεινεν εἰς
τὴν βουλὴν καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου νὰ ἐπιτρέψωσιν αὐτῷ 70 πλοῖα
καὶ ἀνάλογον στρατιάν, μὴ λέγων πρὸς τίνα σκοπὸν θέλει μεταχειρισθῇ
τὴν δύναμιν ταύτην, ἀλλ' ἀπλῶς ὑποσχόμενος ὅτι θέλει δι' αὐτῆς κα-
ταπλουτίσει τοὺς Ἀθηναίους. Ἡ πρότασις ἦτο ὁπωροῦν παράδοξος·
διότι ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ Μιλτιάδης ἐζήτησε νὰ τῷ ἐπιτραπῇ δικτα-
τορικὴ τις ἐξουσία. Οὐδὲν ἦττον, οἱ Ἀθηναῖοι, πράξαντες, χάριν τοῦ
ἐν Μαραθῶνι νικητοῦ, ὅ,τι οὐδέποτε ἄλλοτε ἔπραξαν, ἔδωκαν αὐτῷ
ἀνεξελέγκτως ὅσα ἀπήτησεν, ὁ δὲ ἔπλευσεν ἀμέσως ἐπὶ τὴν νῆσον Πά-
ρον, ἐπολιόρησε τὴν πόλιν καὶ ἐζήτησε διὰ κήρυκος τάλαντα ἑκατὸν
ἦτοι δρ. 600,000, ἀπειλῶν ὅτι ἂν δὲν δοθῶσι θέλει καταστρέψει τοὺς
κατοίκους. Καὶ ἔπραττε ταῦτα, πρόφασιν μὲν ἔχων, ὅτι οἱ Πάριοι
συνεξεστράτευσαν μετὰ τοῦ Πέρσου εἰς Μαραθῶνα διὰ μιᾶς τριήρους,
ἀληθῶς δὲ ἵνα ἐκδικηθῇ τὸν Πάριον Λυσαγόραν, ὅστις εἶχεν ἄλλοτε
διαβάλλει αὐτὸν εἰς τὸν Πέρσην στρατηγὸν Ὑδάρνην. Ὁμολογητέον ὅτι
χειροτέρα χρήσις τῆς ἐπιτραπείσης εἰς τὸν Μιλτιάδην ἐξουσίας δὲν ἦδύ-
νατο νὰ γίνῃ· διότι μετεχειρίσθη τὸν στόλον, τὸν στρατὸν καὶ τὰ
χρήματα τῆς πόλεως ἵνα ἐκδικηθῇ προσωπικὸν αὐτοῦ ἐχθρόν. Μόλις ἡ
ἐπιτυχία ἠδύνατο ἴσως νὰ καλύψῃ τὸ ἄτοπον τοῦ πράγματος· ἀλλὰ
ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ αὐθαιρεσία ἐπέπρωτο νὰ στερηθῇ καὶ ταύτης τῆς
δικαιολογίας. Τῷ ὀντι οἱ Πάριοι, διαπαιδαγωγήσαντες τὸν ἐπελθόντα
πολέμιον δι' ὑποσχέσεων μέχρις οὗ ἐπεσκεύασαν τὸ τεῖχος αὐτῶν, ἀπέρ-
ρισαν τότε τὸ ζήτημα. Ὅθεν ὁ Μιλτιάδης ἐξηκολούθησεν ἐπὶ 26 ἡμέ-
ρας τὰς ἐχθροπραξίας, καὶ τὴν μὲν νῆσον ἐδῆλωσεν, ἀλλὰ τῆς πόλεως
δὲν ἠδυνήθη νὰ καταστῇ κυριος· ἐπὶ τέλους δὲ πληγωθεὶς βαρέως εἰς
τὸ σκέλος, ἠναγκάσθη νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν καὶ νὰ ἐπανέλθῃ ἔπρα-
κτος εἰς Ἀθήνας.

Ὁ Μιλτιάδης εἶχε διὰ τὸ αὐτόγνωμον καὶ ἀπότομον αὐτοῦ πολλοὺς ἐν Ἀθήναις ἐχθροὺς. Ἰδίως δυσμενῶς διέκειντο πρὸς αὐτὸν οἱ Ἀλκμαϊωνίδαι, καὶ διότι ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἀνδρὸς ἠλάττωσε τὸ ἀξίωμα αὐτῶν, καὶ διότι ὑπώπτευν αὐτὸν ὡς δυνάμενον νὰ τυραννήσῃ τὴν πόλιν. Ὁ ἔσχατος τῆς πατρίδος κίνδυνος καὶ ἡ δόξα ἦν ἐκτῆσται τοῦ Μιλτιάδου ἀπὸ τοῦ ἐν Μαραθῶνι κητορβώματος, ἠνάγκασαν κατ' ἀρχὰς τοὺς Ἀλκμαϊωνίδας νὰ σιγήσωσι· καὶ τόσῳ μᾶλλον ὅταν ὅτε οἱ Πέρσαι ἐκπλεῦσαντες ἀπὸ Μαραθῶνος, διευθύνθησαν πρὸς τὸ Φάληρον, εἶχε παρατηρηθῇ, ὅτι προετράπησαν εἰς τοῦτο διὰ σημείου τινὸς ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς γενομένου καὶ εἶχε διαδοθῇ φήμη ὅτι ἐγένετο τὸ σημεῖον ὑπὸ τοῦ Ἀλκμαϊωνίδου· φήμη ὅπως ἀνυπόστατος, διότι οἱ Ἀλκμαϊωνίδαι ἦν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιθυμῶσι τὴν ἀνόρθωσιν τῆς τυραννίδος τῶν Περσικῶν στρατιῶν, ἣν αὐτοὶ ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους ἐπολέμησαν, φήμη ὅπως ἦτις, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, διεδόθη ὑπὸ τοῦ Μιλτιάδου, ἵνα ταπεινώσῃ ἐτι μᾶλλον τοὺς ἀντιπάλους. Ὅθεν οἱ Ἀλκμαϊωνίδαι δένειν τολμήσει νὰ ἀντιέπωσιν εἰς τὴν περὶ τῆς ἀγνώστου ἐκστρατείας πρότασιν τοῦ Μιλτιάδου. Ἡδὴ ὅμως, ὅτε ὁ Μιλτιάδης ἐπέστρεψεν οὔτε χροματὰ φέρον εἰς τοὺς Ἀθηναίους, οὔτε Πάρον προσκητῶν, ἀλλὰ μόνον ζῆμικς πρόξενος γενομένος, ἐκ δὲ τούτου ἐπεκράτησε σφοδρὰ κατ' αὐτοῦ δυσρέσκεια, ἦτο φυσικώτατον νὰ ὠφεληθῶσιν οἱ Ἀλκμαϊωνίδαι ἐκ τῆς τοιαύτης μεταβολῆς τῆς κοινῆς γνώμης· καὶ τῶντι ἕνεκα ἐκπροσωπῶν τὸν μέγαν ἐκείνον οἶκον Ξάνθιππος, κατηγορήσας τὸν Μιλτιάδην εἰς τὸ δικαστήριον τοῦ δήμου, ὅτι ἠπάτησε τοὺς Ἀθηναίους καὶ ὅτι, ἕνεκα προσωπικοῦ πάθους καθ' ἑνὸς τῶν Παρίων, παρέσυρε τὴν πόλιν εἰς ἐπιχείρησιν ἄδικον, ἔδοξεν καὶ ἐπιζῆμιον. Ἡ ἐπελθοῦσα δίκη ὑπῆρξε δραματικωτάτη. Ὁ κατηγορούμενος, τοῦ ὁποίου τὸ τετραγωνισμὸν σκέλος εἶχεν ἀρχίσει ἤδη νὰ σήπῃται, δὲν ἠδύνατο νὰ σταθῇ ὀρθός, οὐδὲ νὰ εἴπῃ λίξιν πρὸς ἀπολογία, ἀλλὰ κατέκειτο ἐπὶ τῇ κλίνῃ αὐτοῦ, ἐνώπιον τῶν ἡθροισμένων δικαστῶν, ὁποῖα ἀνέβησαν πρὸς τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ' ἣν, ἔχων ἀκμαῖος καὶ ὁρμαῖος τὴν τῶν συμπατριῶν τούτων φάλαγγα, ἐπήγετο διὰ τῆς τάλης καὶ τῆς συντάξεως αὐτοῦ, τὴν τῶν ἀπειραρίμων πολέμιων τροπὴν. Οἱ φίλοι τοῦ ἐπράξαν ὑπὲρ αὐτοῦ, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ πράξωσι καὶ ἐπειδὴ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀρνηθῶσιν, ὅτι οὐ μόνον αὐδὲν ἐξεπλήρωσε τῶν ὅσων ἔσχετο, ὅτι ἠπάτησε νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ στόλου καὶ τῆς στρατιᾶς τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ καὶ ὄνειδος προσέτριψε τῇ πόλει, ἠνάγκασεν

καύθησαν νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὰς προτέρας τοῦ ἀνδρὸς ὑπηρεσίας καὶ νὰ ὑπομνήσωσιν εἰς τὸν δῆμον τὸ ἡρωϊκὸν ἐν Μαραθῶνι ἔργον καὶ τὴν ἀλυσιν τῆς Ἀθήνου. Ἄλλ' οὐδὲν ἦσαν οἱ ὀρκωτοὶ ἐκήρυξαν τὸν Μιλτιάδην ἔνοχον· καὶ τότε ἤρχισεν ἡ περὶ τῆς ποινῆς συζήτησις. Ἡ πρᾶξις τῆς ὑποίας ὁ Μιλτιάδης ἐκήρυχθη ἔνοχος ἦτο, ὡς φαίνεται, ἐξ ἐκείνων, περὶ ὧν δὲν ὑπῆρχε ῥητῶς ὠρισμένη ὑπὸ τοῦ νόμου τιμωρία. Εἰς τοιαύτας δὲ περιστάσεις, κατὰ τὴν ποινικὴν τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων δικονομίαν, πρῶτος προέτεινεν ὁ κατήγορος τὴν ἐπιβλητέαν ποινήν· μετὰ δὲ ταῦτα αὐτὸς ὁ κατηγορούμενος ἐδικαιούτο ν' ἀντιπροτείνῃ τὸν ὅρον τῆς ποινῆς αὐτοῦ, οἱ δ' ἔνοχοι ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ ἐκλέξωσιν ἀπαραιτήτως ἓνα τῶν δυοῦν τούτων ὅρων. Καὶ ἐπειδὴ ὁ κατήγορος προέτεινε πάντοτε τὸν βαρυτάτον ὅρον, οἱ κατηγορούμενοι οἱ ἀπαλὲς κηρυχθέντες ἔνοχοι, ἐφρόντιζον συνήθως νὰ ἀντιπροτείνωσι ποινήν τινα εὐλογον καὶ ὅχι ὑπὲρ τὸ δῖον μικράν· διότι ἂν ἔπραττον τὸ τελευταῖον τοῦτο ἤθελαν ἀναγκάσαι τοὺς ἐνόρκους νὰ προτιμῶσιν τὴν βαρυτέραν. Τοιαύτη λοιπὸν ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ τοῦ προκειμένου διαδικασία· ὁ ἀμείλιχος Ξάνθιππος ἀπήτησε νὰ ἐπιβληθῇ ἡ ἐσχάτη τῶν ποινῶν, θάνατος· οἱ δὲ συνήγοροι τοῦ Μιλτιάδου ἀντιπροέτεινον χρηματικὴν ζημίαν ταλάντων πεντήκοντα, ἥτοι δρ. 300.000, ὡς ἱκανὴν ν' ἀποζημιώσῃ τὸν δῆμον διὰ τὰ ἔξοδα τῆς ἀποτυχούσης ἐκστρατείας. Καὶ τῶν οἱ ἔρκωτοί, ἀπορρίψαντες τὴν περὶ θανάτου πρότασιν, ἤρκεσθον εἰς μόνην τὴν χρηματικὴν ποινήν.

Ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ὁ Πλούταρχος καὶ ἄλλοι μεταγενέστεροι συγγραφεῖς λέγουσιν ὅτι, μετὰ τὴν ἐπιψήφισιν τῆς ποινῆς ταύτης, ὁ Μιλτιάδης ἐρρίφθη εἰς τὴν φυλακὴν καὶ ὅτι ἐν τῇ φυλακῇ ἀπέθανεν. Ἀλλὰ τὸ ἱστορικὸν τοῦτο δὲν φαίνεται ἀληθές καὶ ἐπενόηθη ἀπλῶς ἵνα ἀναδείξῃ οἰκτροτέραν τὴν τύχην τοῦ ἀνδρὸς. Ὁ πλησιέστερος εἰς τὰ πράγματα Ἡρόδοτος, διηγούμενος τὰ τῆς δίκης καὶ καταδίκης ἐπιφέρει· «ἀπροςγεομένου δὲ τοῦ δήμου αὐτῷ κατὰ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ θανάτου, ζημιώσαντος δὲ κατὰ τὴν ἀδικίαν πεντήκοντα ταλάντοισι, Μιλτιάδης μὲν μετὰ ταῦτα, σφακελίσαντός τε τοῦ μηροῦ καὶ σαπέντος, τελευτᾷ· τὰ δὲ πεντήκοντα τάλαντα ἐξέτισεν ὁ παῖς αὐτοῦ Κίμων.» Εἶναι δὲ ἀδύνατον νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ κλινῆρης στρατηγὸς, ὅστις δὲν ἦτο εἰς κατάστασιν νὰ ἐγερθῇ ἵνα ὑπερασπίσῃ τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἐπὶ δικαστηρίου, ἀπήχθη ἐκεῖθεν εἰς τὴν φυλακὴν καὶ εἰς τὴν φυλακὴν ἀπέθανεν, ὁ δὲ Ἡρόδοτος ἀπεσιώπησε γεγονὸς τὸ ὅποιον ἦτο φυσικώτατον νὰ ἐξεγείρῃ συμπάθειαν, ὧν ἡ μνήμη ἔπρεπε νὰ διατηρῆται ἐτι ἀκραια

καθ' ὃν χρόνον ἔγραφεν ὁ πατήρ τῆς ἱστορίας. Πλὴν τούτου, τὸ πρᾶγμα εἶναι ὅλως παράλογον. Εἰς τοὺς καταδικασθέντας εἰς χρηματικὴν ποινὴν, συνήθως ἐπετρέπετο προθεσμία τις πρὸς πληρωμὴν, πρὶν γίνῃ ἔναρξις τῆς ἀναγκαστικῆς ἐκτελέσεως, ἐκτὸς μόνον ὅτι ἐν τῷ ᾧμα ὁ καταδικασθεὶς ἐστερεῖτο ὅλων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων μέχρι τῆς ἐκτελέσεως. Διατὶ λοιπὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐγένετο ἐξαίρεσις τοῦ κανόνος τούτου ὡς πρὸς τὸν Μιλτιάδην, ἐνῶ μάλιστα διὰ τὴν πληγὴν τοῦ ποδὸς του, οὐδεὶς ὑπῆρχε κίνδυνος δραπετεύσεως; Τεθέντος δὲ ὅτι δὲν ἐφυλακίσθη ἀμέσως, οὐδέποτε βεβαίως; ἐφυλακίσθη, διότι ὀλίγας ἡμέρας ἀπὸ τῆς καταδίκης αὐτοῦ ἀπέθανεν ἐν τῆς γαγγράνης ἣν ὑπέστη. Ὁ θάνατος οὗτος ὑπῆρξε καθ' ἑαυτὸν τοσοῦτον οἰκτρός, ὥστε δὲν ἔχουν βεβαίως χρεῖαν νὰ δεινώσωμεν αὐτὸν διὰ περιστάσεων ἀνυπάρχων.

Ἄλλ' ἐὰν ἡ αἰφνιδία ἐκείνη πτώσις ἀπὸ τοῦ ὕψους τηλικούτου κλέου εἰς τὸ βάρυθρον ἀπείρων συμφορῶν, ἥτοι τῆς ἀδόξου ἀποτυχίας, τοῦ καιρίου τραύματος καὶ τοῦ θανάτου μετὰ καταδίκην καὶ βαρεῖαν χρηματικὴν ποινὴν, δὲν εἰμπορεῖ εἰμὴ νὰ κινήσῃ τὸν ἔλεον ἡμῶν καὶ τὴν συμπάθειαν, πρέπει ἄρα γε, ὡς ἔπραξαν πολλοὶ ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι, νὰ κατακρίνωμεν τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι ἀνεδέιχθησαν πρὸς τὸν Μιλτιάδην ἄστατοι καὶ ἀγνώμονες; Ἄστατοι! διατὶ; Διότι τιμῆσαντες, ὡς οὐδένα ἄλλον, τὸν ἄνδρα ἕνεκα τοῦ ἐν Μαραθῶνι ἔργου, ἐτιμώρησαν ἔπειτα αὐτὸν ἕνεκα τοῦ ἀδίκου καὶ ἐπονειδίστου κατὰ τῆς Πάρου ἐπιχειρήματος; Ἄλλ' ἄστατος πρὸ πάντων ὑπῆρξεν ἡ πολιτεία τοῦ Μιλτιάδου, οἱ δ' Ἀθηναῖοι ἐτίμησαν μὲν τὸ τιμῆ; ἄξιον, ἐτιμώρησαν δὲ τὸ ἄξιον τιμωρίας. Ἄστοπον δὲ εἶναι νὰ πρεσβεύωμεν ὅτι ἐπιτρέπεται εἰς ἄνδρα προσεγεγόντα μεγάλας τῇ πατρίδι ὑπηρεσίας, νὰ προξενῇ ἔπειτα εἰς αὐτὴν ἀτιμωρητὴ ζημίας οὐδὲν ἥττον μεγάλας. Ἐννοοῦμεν ὅτι εἰς τοιαύτας ὀδυνηρὰς περιστάσεις, ἡ εὐγνωμοσύνη ἕνεκα τοῦ παρελθόντος εἰμπορεῖ νὰ μετριάσῃ τὴν ἐπιβλητέαν ποινὴν; ἄλλ' αὐτὸ τοῦτο ἔπραξαν οἱ Ἀθηναῖοι. Δὲν κατεψήφισαν θάνατον, ἀλλὰ μόνον χρηματικὴν ζημίαν βαρυτάτην μὲν, ὅχι ὅμως δυσανάλογον πρὸς τὴν παρουσίαν τοῦ καταδικασθέντος· διότι ἐπληρώθη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κίμωνος. Ἄν δὲ ὁ Μιλτιάδης ἀπέθανεν ἐκ γαγγράνης τῆς πληγῆς αὐτοῦ, διὰ τοῦτο δὲν πταίουσιν οἱ Ἀθηναῖοι. Ὑποθέσατε ὅτι ὁ Μιλτιάδης δὲν ἐπληρώνατο ὁ Μιλτιάδης; ἤθελεν ἐκτίσαι τὴν χρηματικὴν ζημίαν, μηδὲν ἕτερον παθὼν, ἢ δὲ τραγικὴ ὄψις ἦν περιβάλλονται εἰς τὰ ὅμματα ἡμῶν κατὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, προέρχεται κυρίως ἐκ τῆς πληγώσεως αὐτοῦ.

καὶ τῆς ἐκ τῆς πληγώσεως ταύτης τελευτῆς. "Ὡστε ψυχρότερον ἐξετάζοντες τὰ πράγματα, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐπραξαν ὅτι ὤφειλον νὰ πράξωσι καὶ ὅτι, ἂν ἐντελῶς ἀπέλυσον τὸν Μιλτιάδην, ἦθελον ἐνθαρρύνει τὴν αὐτογνώμονα διαγωγὴν τῶν πολιτικῶν αὐτῶν ἀνδρῶν καὶ καθιερώσει προηγούμενον τόσῳ μᾶλλον ὀλέθριον ὅσῳ ἐντὸς ὀλίγου ἐπεκρεμάσθησαν νέοι καὶ δεινότεροι ἐπὶ τῆς πόλεως κίνδυνοι.

Τῶντι ὁ Δαρεῖος οὐδόλως νύχαισθη διὰ τὴν ἔκβασιν τῆς πρώτης αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατείας. Ἡ μὲν Ἑρέτρια ἐκυριεύθη καὶ ἐξηδραποδίσθη, ἀλλ' ὁ μέγας βασιλεὺς ἠσθάνετο ὅτι ὁ κύριος αὐτοῦ πολέμιος ἐνταῦθα ἦτο ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις, ἀντὶ δὲ νὰ κορέσῃ τὸ πάθος τῆς ἐκδικήσεως τὸ ὅποῖον ἔτρεφε κατὰ τῆς πόλεως ταύτης, ἤναγκάσθη ἐξεναντίας νὰ ἀκούσῃ τὴν διήγησιν ἡττης ἰπποειδιστοῦ. "Ὅθεν, εἰς ἄκρον παροξυνθεὶς, ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτὸς κατὰ τῆς Ἑλλάδος, συνεπαγόμενος ἅπασαν τοῦ ἰχανοῦς αὐτοῦ κράτους τὴν δύναμιν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐπεχείρησε παρασκευᾶς τριετείς. Ἐνῷ ὅμως ἦτο ἔτοιμος νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἀπείρου ἐκείνου στρατοῦ, ἀπεβίωσεν αἰφνης μετὰ 36 ἐτῶν βασιλείαν, καταλιπὼν τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν ἀπὸ Ἀτόσσης υἱὸν αὐτοῦ Εἰρήνην. Ὁ θάνατος τοῦ Δαρείου ὑπῆρξε γεγονός εὐτυχές διὰ τὴν Ἑλλάδα· διότι ὁ νέος βασιλεὺς ὄχι μόνον δὲν εἶχε κατ' αὐτῆς τὴν πεισματώδη τοῦ πατρὸς ἀπέχθειαν, ἀλλ' ἦτο καὶ ὅλα πολὺ τούτου ὑποδεέστερος. Ὁ Εἰρήνης ἦτο μὲν ὁ κάλλιστος καὶ μεγαλοπρεπέστατος τῶν πολλῶν μυριάδων ἀνδρῶν οὓς βραδύτερον ἐπήγαγε κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ πλὴν τῆς κενοδοξίας, τῆς παιδαριώδους ὑπεροφίας καὶ τῆς περὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν πραγμάτων ἀμαθείας, ἃς εἶχε κοινὰς πρὸς ἅπαντας σχεδὸν τοὺς βασιλεῖς τῶν Περσῶν, ἦτο καὶ δειλὸς ψυαί.

Ὁ Εἰρήνης πρὸ πάντων ἡσχολήθη νὰ καταβάλλῃ μεγάλην τιμὰν στὰς ἐν Αἰγύπτῳ ἐκραγεῖσαν περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Δαρείου. Τοῦτο δὲ κατορθώσας, καὶ ἐνιδρύσας ἐν Αἰγύπτῳ σατράπην τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Ἀχαμένην, δὲν ἔδειξε κατ' ἀρχάς, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Ἡρόδοτον, πολλὴν προθυμίαν εἰς τὸ νὰ ἐκτελέσῃ τὰ κατὰ τῆς Ἑλλάδος βουλευόμενα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Ἀπέτρεπε δὲ αὐτὸν τοῦ ἐπιχειρήματος καὶ ὁ ἐπὶ συνέσει καὶ ἐμπειρίᾳ διακρινόμενος θεῖος αὐτοῦ Ἀρτάβανος, ὁ τοῦ Δαρείου ἀδελφός.

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὑπεξέκαιε τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὴν πλεονεξίαν τοῦ

βασιλέως ὁ Μαρδόνιος ἐκείνος, ὅστις πρὸ τοῦ Δατίδος καὶ τοῦ Ἀρταφέρνης, εἶχε πεμφθῆ, διὰ τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, ἐπὶ τῇ Ἑλλάδι καὶ εἶχεν ἐπιστρέφει ἄπρακτος, ἔνεκα τῆς περὶ τὸν Ἀθηναίων καταστροφῆς τοῦ στόλου· ὁ Μαρδόνιος ἐπόθει νὰ ἐπαναληφθῇ ὁ ἄγαν τὸ μὲν νὰ ἐκπλύνῃ τὸ ὄνειδος τῆς προτέρης ἰδίας ἀποτυχίας, τὸ δὲ ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι θέλει ἄρξει, ὡς σατράπης, τῶν κατακτηθησομένων χωρῶν. Συνηγόρουν δὲ, ἐκ παντὸς τρόπου, ὑπὲρ τοῦ ἐπιχειρήματος καὶ οἱ Ἀλευάδαι τῆς Λαρίσης καὶ οἱ ἐξόριστοι Πεισιστρατίδαι, ποιοῦντες, διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν Περσῶν, οἱ μὲν νὰ ἐπεκτείνωσι καὶ νὰ ἀσφαλίσωσι τὴν ἐπὶ τῆς Θεσσαλίας ἀρχὴν αὐτῶν, οἱ δὲ νὰ ἀνυψώσωσι τὸ ἐν Ἀθήναις ἀξίωμα. Ὡς τε ἐπὶ τέλους ὁ Ξέρξης ἐπέισθη νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ ἔργον, καὶ μικρὸν μετὰ τὴν ὑποδουλώσιν τῆς Αἰγύπτου, διέταξε γενικὴν καθ' ὅλον τὸ κράτος στρατολογίαν καὶ παρασκευὴν ἱππικῶν καὶ πεζικῶν, πλοίων πολεμικῶν καὶ φορτηγῶν, ζωοτροφῶν καὶ πάσης ἄλλης προμηθείας. Ἡ προπαρασκευὴ αὕτη διήρκεσεν ἑτητέσσαρα· ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθίσωμεν ὅτι καὶ πρὸ μικροῦ εἶχον γίνεαι, ἐπὶ Δαρείου, τριετεῖς ὁμοίαι ἐτοιμασίαι, πειθόμεθα ὅτι τὸ περσικὸν κράτος συνέλεξε, κατὰ τὴν παρούσαν περίστασιν, τὴν μερίστην στρατιωτικὴν δύναμιν ἐξ ὧν ποτὲ συνεκρότησε, τοσαύτῃ μᾶλλον ὅσῃ τότε εἶχε καὶ τὴν μερίστην ἑκτασιν, διότι περιελάμβανε τὴν περσικὴν τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας μέχρι τῶν συνόρων τῆς Θεσσαλίας καὶ σχεδὸν ὅλας τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους πρὸς βορρᾶν τῆς Κρήτης καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Εὐβοίας, περιελάμβανε δηλαδὴ πολλὰς χώρας τὰς ὁποίας μετ' οὐ πολὺ ἀπώλεσε.

Κατὰ τὸ φθινόπωρον δὲ τοῦ 481 ἔτους πρὸ Χριστοῦ, ἅπας ὁ Ἀχαιὴς ἐκεῖνος στρατὸς τοῦ Ξέρξου συνήλθεν ἀπανταχόθεν τοῦ κράτους εἰς τὰς δυτικωτέρας χώρας τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ κατὰ μέγα μέρος περὶ τὰς Σάρδεϊς, ὅπου διεχείμασεν ὁ μέγας βασιλεὺς, προσελθὼν ἐπὶ τούτῳ ἐκ Σούσων. Ὁ στόλος συγχεόμενος ἐκ πλοίων πολεμικῶν 1207 καὶ πολυαριθμῶν ἄλλων φορτηγῶν, ἡγήροισθη εἰς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ περὶ τὴν Θράκην καὶ τὴν Ἰωνίαν, διότι ὁ σκοπὸς τοῦ Ξέρξου ἦτο νὰ ἐπέλθῃ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, οὐχὶ διὰ θαλάσσης, τέμνων τὸ Αἰγαῖον πελάγος ὅπως ὁ Δαῖτις καὶ ὁ Ἀρταφέρνης, ἀλλὰ διὰ ξηρᾶς, δηλαδὴ νὰ περάσῃ πρῶτον τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἔπειτα νὰ καταβῇ διὰ τῆς Θράκης, καὶ τῆς Μακεδονίας, καὶ τῆς Θεσσαλίας, ἔχων παραπλέοντα τὸν στόλον. Ἐδίδεκε δὲ ἀξιοσημεῖωτον πρόνοιαν καὶ πολὺ ἀνωτέραν τῆς τοῦ πατρὸς

αὐτοῦ, ἐπὶ τῆς σκυθικῆς ἐκστρατείας, διατάξας νὰ παρασκευασθῶσιν ἀποθήκαι καθ' ὅλα τὰ ἐπὶκαιρα μέρη τῆς παραλίας δι' ἧς ἐμελλε νὰ διέλθῃ, ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τοῦ στρυμονικοῦ κόλπου, καὶ νὰ σταλῶσιν αὐτόθι, ἐξ Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου, μεγάλαι προμηθεῖαι ἀλεύρου καὶ ἄλλων παντός εἶδους τροφίμων.

Πλὴν τούτων δὲ πάντων ἐπεχείρησεν ὁ Ξέρξης καὶ δύο ἄλλα τὰ μάλιστα ἀξιομνημόνευτα ἔργα, τὴν ζευξιν τοῦ Ἑλλησπόντου δι' οὗ ἐμελλε νὰ περάσῃ εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ τὴν τομὴν τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Ἀθωνος, ἵνα ἀποφύγῃ ὁ στόλος τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ περιπλεύσῃ τὸ ἄρος ἐκεῖνο, τὸ ὑποῖον ἐλογίζετο ὀλέθριον μετὰ τὴν εἰς τὸν Μακρόνιον ἐπιβούσαν συμφορὰν. Οἱ Πέρσαι, ἢ μᾶλλον οἱ Ἕλληνες κατὰ διαταγὴν τῶν Περσῶν, εἶχον ἤδη γεφυρώσει τὸν Βόσπορον, ἐπὶ τῆς σκυθικῆς ἐκστρατείας· ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο δὲν εἶχεν ἐπιστήσει τὴν προσοχὴν τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας ὅσον ἡ προκειμένη ζευξις τοῦ Ἑλλησπόντου, ἣς διδὲι ἀκριβῆ ὅπως οὖν περιγραφῇ. Ἡ γέφυρα, μᾶλλον δὲ εἰπεῖν, αἱ δύο χωρισταὶ μὲν, οὐ μακρὰν δὲ ἀπ' ἀλλήλων κείμεναι γέφυραι αἱ τότε ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου κατασκευασθεῖσαι, ἐξετείνοντο ἀπὸ τῆς περὶ τὴν Ἀβυδὸν Ἀσιανῆς ἀκτῆς μέχρι τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς μεταξύ Σηστοῦ καὶ Μαδύτου· τὸ πλάτος τοῦ πορθμοῦ εἶναι ἐνταῦθα, καθ' Ἡρόδοτον μὲν 7 σταδίων, κατὰ δὲ τὴν ἀκριβεστέραν τῶν πολλῶν καὶ ἀντιφαστικῶν καταμετρήσεων τῶν γενομένων εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, 5280 ποδῶν. Ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἔργου ἀνετέθη κατ' ἀρχὰς ὄχι εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ εἰς τοὺς Φοίνικας καὶ τοὺς Αἰγυπτίους, οἵτινες πρὸ καιροῦ εἶχον διαταχθῇ νὰ παρασκευάσωσιν ἐπὶ τούτῳ κάλους, δηλαδὴ παλαιάρια, παχυτάτους καὶ μεγίστους, ὧν οἱ μὲν τῶν Φοινίκων ἦσαν ἐκ λίθου, οἱ δὲ τῶν Αἰγυπτίων ἐκ βιβλοῦ ἢ παπύρου. Εἶχε δὲ ἤδη κατασκευασθῇ τὸ ζευγμα καὶ εἶχεν ἀναγγελθῇ εἰς τὸν Ξέρξην ὅτι εἶναι ἔτοιμον νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς τὴν διάβασιν τοῦ στρατοῦ, ὅτε αἰφνης χειμὼν ἐπιγενόμενος μέγας διέλυσε τὴν γέφυραν. Ἡ ὀργὴ τοῦ μονάρχου ἐνεκα τῆς καταστροφῆς ταύτης ὑπερέβαλε πάντα ὄρον· καὶ ἐν τῇ παραφορᾷ αὐτοῦ διέταξε μὲν νὰ κόψωσι τὰς κεφαλὰς τῶν μηχανικῶν, ὅσοι ἐπεσπότησαν εἰς τὴν ζευξιν, διέταξε δὲ νὰ μαστιγώσωσι τὸν Ἑλλησπόντον διὰ 300 πληγῶν, πολλὰ ὕβριστικά ἐπιλέγοντες κατὰ τοῦ πικροῦ ἐκεῖνου ὕδατος, ἅτινα ὁ Ἡρόδοτος ὀνομάζει ἀβάσθαρα καὶ ἀτάσθαλα. » Καὶ πρὸς τούτοις παρήγγειλε νὰ ρίψωσιν εἰς τὸ πέλαγος ζευ-

γος ἀλύσεων, ἵνα καταστήτῃ δεσμώτην δῆθεν αὐτόν· καὶ μὴδ' ἐπὶ ταῦτα ἀρκούμενος, ἐπεμψεν, ὡς ἤκουσεν ὁ ἱστορικός, ὅστις φαίνεται ὅτι μὴ πιστεύων εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο, καὶ στιγὰς, ἵνα στιγῶσι, δηλαδὴ καυτηριάσῃ, τὸν αὐθάδη πορθμὸν. Πολλοὶ τῶν νεωτέρων ὑπολαμβάνουσιν ἐν γένει ταῦτα, τὰ περὶ τῆς ἐπιβληθείσης εἰς τὸν Ἑλλήσποντον ποινῆς, ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἱστορούμενα, ὡς μύθους ἑλληνικῶν ἀλλ' ὁ Γρότε παρατηρεῖ ὅτι δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστα πρὸς τὰ ἦθη καὶ τὰς δοξασίας τῶν τότε χρόνων· ἰδίως δὲ ἦσαν τῇ ἀληθείᾳ ἀξία τῶν παιδαριώδους τοῦ Ξέρξου ἀλαζονείας.

Ὅπως δ' ἦτοτε ἄλλοι μηχανικοὶ, πιθανώτατα Ἕλληνες, διετάρχησαν ἀμέσως νὰ ζεύξωσιν ἐκ νέου τὸν πορθμὸν. Κατεσκευάσθησαν δὲ αὐτοὶ δύο γέφυραι, αἰτίνες ἔτεμον τὸν Ἑλλήσποντον ἐγκαρσίως, ἀπὸ τῆς περὶ Ἀβυδὸν μέχρι τῆς περὶ Σηστὸν παραλίας. Ἐκάστη τῶν δύο γεφυρῶν συνέκειτο πρὸ πάντων ἐκ τριήρεων καὶ πεντηκοντόρων ἀναμιξὺν συνήμενων· τὰ πλοῖα ταῦτα εἶχον τὴν μὲν πρύμναν πρὸς τὸν Εὐξείνιον πόντον, τὴν δὲ πρῶραν πρὸς τὸ Αἰγαῖον, ἵνα ἀντέχωσιν εἰς τὸ αἰέπειν ῥαγδαίως ἀπὸ τοῦ πρώτου εἰς τὸ δεύτερον καταφερόμενον ῥεύμα· ἦσαν δὲ πρὸς τούτοις ἔμπροσθεν καὶ ὀπισθεν ἡσφαλισμένα δι' ἀγκυρῶν καὶ μακροτάτων κάλων· ἢ πρὸς τὸν Εὐξείνιον γέφυρα συνέκειτο ἐκ 360 πλοίων, ἢ δὲ ἄλλη ἐκ 314, εἰς ἑκατέραν δὲ τῶν δύο σειρῶν τῶν πλοίων ἀφῆθησαν τρία ἀνοίγματα ἵνα δύναται ὁ βουλόμενος, διὰ πλοίων λιππῶν ἢτοι μικρῶν ἐμπορικῶν πλοίων, καὶ νὰ ἀναπλέῃ ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου πρὸς τὸν Εὐξείνιον, καὶ νὰ καταπλέῃ ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου πρὸς τὸ Αἰγαῖον. Ταῦτα δὲ πράξαντες, κατέτειναν ἐπὶ ἑκάστης τῶν δύο τούτων σειρῶν τῶν πλοίων, ἀπὸ τῆς μιᾶς παραλίας μέχρι τῆς ἄλλης, ἐξ κολλοσσιαίους κάλους, τοὺς ὁποίους ἐσφιγξάν διὰ ξυλίνων ὄνων, ἐπὶ ἑκατέρᾳ τῆς παραλίας, τὸ μὲν ἵνα συνέχῃσι τὰ πλοῖα, τὸ δὲ ἵνα ὑποστηρίξωσι τὴν ὁδὸν ἣτις ἔμελλε νὰ κατασκευασθῇ ἐπὶ τῶν πλοίων. Ἐκ τῶν ἐκ κάλων ἑκατέρας τῆς γεφύρας, δύο ἦσαν ἐκ λίνου καὶ τέσσαρες ἐκ παπύρου· καὶ ἀνέμιξαν οὕτω οἱ νέοι μηχανικοὶ τὰ δύο ταῦτα εἶδη τῶν κάλων ἵνα ἐπιτύχῃσι πλείονα στερεότητα, διότι φαίνεται ὅτι ἐπὶ τῶν πρώτων γεφυρῶν, αἰτίνες δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀνθῆξωσιν εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν ἀνέμων, οἱ μὲν Φοίνικες εἶχον μεταχειρισθῇ διὰ τὴν μίαν κάλους μόνον ἐκ λίνου, οἱ δὲ Αἰγύπτιοι διὰ τὴν ἄλλην κάλους μόνον ἐκ παπύρου. Ἐπὶ δὲ τῶν κάλων τούτων ἑκατέρας τῆς γεφύρας ἐπέθεσαν κορμούς ξύλων, καταπρίσαντες αὐτοὺς εἰς ἀνάλογόν τι καὶ ἶσον πλά-

τοὺς ἔπειτα κατέτειναν ἐπὶ τῶν κορμῶν αὐτῶν δευτέραν σειρὰν κάλων ἵνα ἀσφαλίσωσιν ὅσον ἐνδέχεται τὴν βάσιν ταύτην τῆς κυρίας γεφυρώσεως καὶ τελευταῖον, ἐπὶ μὲν τοῦ θεμελίου τούτου ἐπεφόρησαν χῶμα καὶ ξύλα, κατασκευάσαντες οὕτω αὐτὸ τῆς γεφυρώσεως τὸ ἔδαφος, ἐνθεν αἱ καὶ ἐνθεν ἤγειραν φραγμὸν ἱκανῶς ὑψηλὸν ὥστε τὰ μέλλοντα νὰ διαβῶσι ζῶα νὰ μὴ βλέπωσι τὴν θάλασσαν.

Τὸ ἕτερον μέγα ἔργον τοῦ ὁποίου ὁ Ξέρξης διέταξε τὴν ἐκτέλεσιν, ἵνα διευκολύνῃ τὴν πορείαν αὐτοῦ, ἦτο ἡ ὀρυξίς τοῦ ἰσθμοῦ, τοῦ συνάπτοντος τὴν Θυελλῶδην τοῦ Ἀθῶνος ἄκραν μετὰ τῆς ἡπείρου· ἂν καὶ ὁ Ἡρόδοτος βεβαίῃ ὅτι ἡ ὀρυξίς αὕτη ἐγένετο μεγαλοφροσύνης ἕνεκα, δὲν ἦτο δὲ ἀπαραίτητος, διότι τὰ πλοῖα ἠδύναντο ἀπόνως νὰ μετακινηθῶσι διὰ ξηρᾶς ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ. Περὶ τὰ μέσα τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἔγραφεν ὁ Ἡρόδοτος, ἡ τοιαύτη ὑπερίθμησις ἢ διίθμησις τῶν πλοίων, ἦτο βεβαίως πρᾶγμα σύνηθες εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ κορινθιακοῦ ἰσθμοῦ ὑπῆρχεν ὁδὸς, καλουμένη ὁ Διολλος, δι' ἧς ἐπὶ ὀχημάτων μετεφέροντο αἱ τριήρεις ἀπὸ τοῦ ἐνὸς κόλπου εἰς τὸν ἕτερον. Ἀλλ' ἀνάγκη νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐν ἀρχῇ τῆς ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἐγένετο ἡ περσικὴ ἐκστρατεία, τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο γνωστὸν ἢ δὲν ἐνομίζετο εὐκόλον, διότι, ὅσον κενόδοξος καὶ ἂν ἦτο ὁ Ξέρξης, δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι διωρεὰν προσίθηκεν εἰς τὰς πλείστας ἄλλας δυσχερείας τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτοῦ, τὴν μεγίστην ἴσως ταύτην πασῶν δυσχερειῶν, τῆς τοῦ προκειμένου ἰσθμοῦ ὀρυξέως. Τούτου ἐκεῖ ὅπου ἐνοῦται μετὰ τῆς στερεᾶς, ὁ ἰσθμὸς οὗτος ἔχει, ἀπὸ τοῦ στρυμονικοῦ κόλπου μέχρι τοῦ τορωνικοῦ, μῆκος δώδεκα περίπου σταδίων, ἡ δὲ τμηθεῖσα ἐνταῦθα διωρυξίς εἶχε πλάτος καὶ βάθος ἱκανὸν ὥστε νὰ δύνανται δύο τριήρεις νὰ πλέωσιν ἐκ παραλλήλου ἐπ' αὐτῆς. Τὸ ἔργον λοιπὸν ἦτο σφόδρα δυσκατόρθωτον, καὶ τόσῳ μᾶλλον ὥς ἐξ ὧν τῶν ἐθνῶν ὅσα εἰς τοῦτο εἰργάσθησαν, μόνοι οἱ Φίνιοις εἶχον ἐμπειρίαν τινὰ περὶ τὰ τοιαῦτα, διό καὶ μόνοι αὐτοὶ εἰς τὸ ἔργο λαχόν αὐτοῖς μέρος τοῦ ἰσθμοῦ ἤρχισαν ὀρύσσοντες εἰς πλάτος πολὺ μεγαλύτερον τοῦ πλάτους τὸ ὑποῖον ἐπὶ τέλους ὠρίσθη νὰ ἔχῃ ἡ διωρυξίς, καὶ ἐστένευον τὸ πλάτος τοῦτο καθ' ὅσον κατέβαινον, ὥστε τὰ πλευρὰ τοῦ παρ' αὐτῶν κατασκευαζομένου μέρους εἶχον τὴν δέουσαν κλίσιν ἐνῷ ὅλοι οἱ ἄλλοι, μὴ ἐξαιρουμένων τῶν Ἑλλήνων, ἔδωκαν τὴν αὐτὴν διάστασιν εἰς τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω στόμα, διὸ ἐκρημνίζοντο τὰ

πλευρὰ αὐτῆς καὶ ἐδιπλασιάζετο οὕτω ὁ κόπος τῶν ἐργαζομένων. Ὡς
 ναι δὲ περιττὸν νὰ προσθέσωμεν ὅτι ὅσοι τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεώτε-
 ρων, μὴ πιστεύοντες εἰς τὴν ὑπαρξίν τῆς διώρυγος ταύτης, ἐνόμιζαν ὅτι
 περὶ αὐτῆς ἱστοροῦμενα ὡς μύθους, αὐτοὶ μᾶλλον ἐμυθολόγησαν, διότι
 ὄχι μόνον ἡ μαρτυρία τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Θουκυδίδου καθίσταται
 ἔργον ἀναμφισβήτητον, ἀλλὰ καὶ ἔγνη αὐτοῦ μέχρι τῆς σήμερον ὑποκα-
 νονται, ὡς βεβαίῳ ὁ Ἄγγλος Λήκιος, ἀρχαιολόγος καὶ ἐλληνιστὴς ἔργου
 τος, ἀκμῶσα· κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῶν τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος.

Ἄπαντα τὰ ἔργα ταῦτα, καὶ πρὸς τούτοις ἡ γεφύρωσις τοῦ ποτα-
 μού Στρυμόνος, εἶχον ἀποπερατωθῆ ὅτε, ἐν ἀρχῇ τοῦ χειμῶνος, 481-
 480, ἐφθασεν ὁ Ξέρξης εἰς Σάρδεας. Τότε ἐπέμφθησαν εἰς ὅλας τὰς
 πόλεις τῆς Ἑλλάδος, πλὴν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σιάρτης, κήρυκες
 ἵνα ἀπαιτήσωσι τὰ συνθήκη τῆς ὑποταγῆς σημεῖα, γῆν καὶ ὕδωρ, καὶ
 ἅμα ἀρξαμένου τοῦ ἔαρος ὥρμησεν ἐκ Σάρδεων ἡ μεγάλη στρατιὰ.
 Τὸ ἀπειράριθμον ἐκεῖνο πλῆθος ἐβάδιζε διηρημένον εἰς δύο σχεδὸν ἰσά-
 σώματα, ἐν τῷ μεταξὺ τῶν ὁποίων κατελείπετο διάστημα εὐρύχωρον
 διὰ τὸν βασιλέα αὐτὸν, τοὺς σωματοφύλακας καὶ τοὺς λογάδας Περ-
 σῶν. Πρὸ πάντων ἐπορεύοντο τὰ σκεύη, φερόμενα ἐπὶ ὑπόζυγιον, ἀμέ-
 σως δ' ἔπειτα τὸ ἡμῶν περίπου τοῦ ὅλου πεζικοῦ, συγκειμένον ἐκ παν-
 τοίων ἐθνῶν, βαδίζόντων ἀναμῖξ καὶ ὄχι διακεκριμένων. Κατόπιν ἤρ-
 χετο τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ μέρος, καὶ πρῶτον 1000 μὲν Περσῶν
 ἵππεις, 1000 δὲ πεζοὶ αἰχμοφόροι. Οἱ αἰχμοφόροι οὗτοι διεκρίνοντο κατὰ
 τοῦτο, ὅτι ἔφερον τὰς λόγχας πρὸς τὰ κάτω στρέφοντες τὰς κορυφὰς
 αὐτῶν καὶ προσέτι διότι αἱ λόγχαι αὐτῶν, εἰς τὴν ἔκραν, ἀντὶ τοῦ συνι-
 θους σαυρωτήρος, ἦτοι τοῦ σιδηρίου δι' οὗ τὸ ὅπλον, ἐσάκις ὁ στρατιώτης
 δὲν ἦτο ἐν ὑπηρεσίᾳ, ἐνεπλήγετο εἰς τὴν γῆν, εἶχον χρυσὴν φοινὴν ἥτοι χρυ-
 σοῦν ῥόδιον. Μετὰ τοὺς πολεμιστάς, τούτους εἶποντο δέκα ἱεροὶ, ἰσχυρο-
 τατοὶ καὶ κάλλιστα κεκοσμημένοι ἵπποι, ἐξ ἐκείνων οὕτινες, ἐπὶ τῇ
 εἰς τὸ πεδίον τῆς Μηδικῆς τὸ καλούμενον Νισαίον· καί μετὰ τοὺς δέκα
 τούτους ἵππους ἤρχετο τὸ εἰς τὸν Δία καθωσιωμένον ἄρμα, ἐπὶ τοῦ
 ὑποίου, ἐλκόμενον ὑπὸ 8 λευκῶν ἵππων, οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ καλῇσθαι οὐδὲν
 αὐτὸς ὁ ἡνίοχος ὅστις ἐβάδιζε πεζὸς ὀπισθεν τῶν ἵππων, κρατῶν τὸν
 χαλινό· πλησιέστερα δὲ τοῦ ἱεροῦ ἄρματος, παρηκολούθει τὸ τοῦ Ξέρ-
 ξου ἄρμα, ὑπὸ Νισαίων ἵππων ἐλκόμενον ὁ ἡνίοχος αὐτοῦ Πέρσης
 πατρίδος, ὀνόματι Πατιράμφης, παρεκλήθητο πλησίον τοῦ μονάρχου.

ὅστις ἐσυνήθηζε πολλάκις, καταβαίνων ἀπὸ τοῦ ἄρματος, νὰ ἐξακολουθῇ τὸν δρόμον του ἐπὶ φορείου. Ἀμέσως περὶ αὐτὸν διετέλουν 1000 ἄριστοι καὶ γενναϊότατοι Πέρσαι ἱππεῖς ὧν αἱ λόγχαι, ἀντὶ σαυρωτῆρος, ἔφρυν χρυσοῦν μῆλον, καὶ μετὰ τούτους ἕτερα ἀποσπάσματα 1000 ἱππίων, 10,000 πεζῶν καὶ 10 000 ἱππέων, ὧν Περσῶν τὸ γένος. Ἐκ τῶν μυρίων ἐκείνων πεζῶν, οἵτινες ἐλέγοντο Ἀθάνατοι, διότι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν διετεθρεῖτο ἀείποτε ἀκέραιος, 9000 μὲν εἶχον εἰς τὰς λόγχας αὐτῶν, ἀντὶ σαυρωτῆρων, ἀργυρᾶς ροιάς, 1000 δὲ οἵτινες πανταχόθεν συνέκλειον τοὺς ἐπιλοιπούς, διεκρίνοντο διὰ τῆς χρυσοῦς ροιάς τῆς λόγχης αὐτῶν. Ἐνταῦθα ἀπέληγεν ἡ βασιλικὴ φρουρά, μεθ' ἣν, εἰς ἀπόστασιν δύο σταδίων, παρηκολούθει ἀναμῖξ τὸ ἕτερον ἡμισυ τοῦ καινοῦ στρατοῦ. Ἐν τοιαύτῃ παρατάξει ἀναχωρήσας ἐκ Σάρδεων ὁ ἡμίλειος οὗτος διῆλθε τὴν Μυσίαν καὶ ἔφθασεν εἰς τὸ Ἴλιον, καὶ τὸν ἐν τὰ ὀρηκὰ ἐπη-περιφημον ποταμὸν Σκάμανδρον, τοῦ ὁποίου τὸ ὕψος κατεπόθη ὑπὸ τοῦ ἀχανοῦς ἐκείνου πλήθους ἀνθρώπων καὶ κτηνῶν, οὐδ' ἐπήρκεσεν εἰς τὴν χρεῖαν αὐτῶν, μᾶλλον δὲ ἀνακατωθὲν κατίστη μὴ πότιμον. Ὁ δὲ Ξέρξης ἀνέβη εἰς τὸ ἱερὸν ὄρος τοῦ Ἰλίου, ἐθαύμαζε τὸ Πέργαμον ὅπου ἐζήσε ποτὲ καὶ ἐβασίλευσεν ὁ Πρίαμος, ἔθυσσε τῇ Ἀθηνᾷ βουὴς χιλίας, καὶ πολυειδῶς τιμήσας τὸν ἀξιομνημόνευτον τοῦτον χῶρον, ἀπῆλθεν εἰς Ἀβυδὸν, ὅπου περιέμενον αὐτὸν αἱ δύο πρὸ μνηρῶν κατασκευασθεῖσαι ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου γέφυραι. Ἐνταῦθα ὁ μέγας βασιλεὺς ἠθέλησε νὰ ῥίψῃ ἐν βλέμμα ἐπὶ σύμπαντος τοῦ στρατοῦ, καὶ τὴν ἐπιούσαν ἐκάθησε πρὸς τοῦτο εἰς θρόνον ἐκ λίθου λευκοῦ προηγουμένως ὑπὸ τῶν Ἀβυδηνῶν, ἐπὶ λόφου, κατασκευασθέντος αὐτῇ. Ὅτε δὲ εἶδε τὸν Ἑλλησποντον ὑπὸ τῶν πλοίων ἀποκεκρυμμένον, πάσας δὲ τὰς ἀκτὰς καὶ τὰ Ἀβυδηνῶν πεδία ἐπίπλεα ἀνθρώπων, ἐμακάρισεν ἑαυτὸν· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐδάκρυσεν. Ἀρὰ γε διότι, ὡς εἶπεν, ἐσυλλογίσθη ὅπως βραχὺς εἶναι ὁ πᾶς ἀνθρώπινος βίος, ὥστε ἐξ ὧν τῶν τοσούτων ἐκείνων ἀνθρώπων, ἐντὸς ἐκατὸν ἑναυτῶν, οὐδεὶς θέλει πλέον ὑπάρχει· ἢ διότι, ἐν τῇ κρίσει ταύτῃ ὥρα καθ' ἣν ἐμελλε νὰ περάσῃ ἐξ Ἀσίας εἰς Εὐρώπην, ἔλαμψεν αἴρνης, ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ, ἀκτίς ἀπαισία τοῦ μέλλοντος, καὶ εἶδεν ἐν τούτῳ ἑαυτὸν, μετὰ τινος μῆνας, νενικημένον καὶ φυγάδα, ἐπανερχόμενον ἀπὸ τῶν χωρῶν, ἐπὶ τὰς ὁποίας ἐπήρχετο ἤδη λαμπρὸς καὶ ἀκατάσχετος; Καθ' ἣν Ἡρόδοτον ὁ θεὸς τοῦ βασιλείας Ἀρτάβανος, ὃν εἶχε καταλίπει ἐπίτροπον τῆς ἀρχῆς καὶ ὅστις συνώδευσεν αὐτὸν μέχρις Ἀβύδου, ἠθέλησε νὰ

ὠφελήθη ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης τῆς συγκινήσεως ἵνα ἀποτρέψῃ αὐτὴν ἀπὸ τοῦ ἐπιχειρήματος. Ἀλλ' ἡ τελευταία αὕτη ἀπόπειρα, καὶ ἡ ἐγένετο, ἦτο προδήλως ἄκαιρος ἤδη, ὁ δὲ Ξέρξης διέταξε νὰ παρασκευασθῶσι τὰ πάντα ἵνα τὴν ἐπιούσαν ἐνεργηθῇ ἡ διὰ τῆς γεφύρας διαβάσις.

Τὴν ἡμέραν ταύτην ἀπὸ πρωῒας καθηγιασθησαν αἱ γεφυραὶ διὰ θύμιαμάτων, καὶ διὰ μυρσινῶν ἐστρώθησαν, ἅμα δὲ ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου ὁ Ξέρξης αὐτὸς, ῥαντίζων τὴν θάλασσαν ἐκ χρυσῆς φιάλης, προηχθήθη πρὸς τὸν ἡλίον ὑπὲρ τῆς εὐδωσέως τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτοῦ, καὶ ἔπειτα ῥριψεν εἰς τὴν Ἑλλήσποντον τὴν φιάλην καὶ προσέειπε χρυσὴν κρατῆρα καὶ ξίφος περσικόν, καλούμενον ἀκινάκην, «ταῦτα οὐκ ἔχω ἀτρεκέως διακρίναι, ἐπιφέρει ὁ ἱστορικός, οὔτε εἰ τῷ ἡλίῳ ἀνατιθεῖς καὶ τῆκε εἰς τὸ πέλαγος, οὔτε εἰ μετεμέλησε οἱ τὸν Ἑλλήσποντον μαστιγίσαντι, καὶ ἀντὶ τούτων τὴν θάλασσαν ἐδωρέετο.» Ἐκ τῶν δύο γεφυρῶν ἡ ἄνω, ἡ πρὸς τὸν Εὐξείνιον πλησιεστέρα, εἶχε προσδιορισθῇ διὰ τὴν διαβάσιν τοῦ στρατοῦ, ἡ δὲ κάτω, ἡ πρὸς τὸ Αἰγαῖον, διὰ τὴν διαβάσιν τῆς θεραπείας καὶ τῶν ὑποζυγίων. Πρῶτοι διῆλθον οἱ μύριοι Πέρσαι, οἱ ἀθάνατοι καλούμενοι, ἐστεφανωμένοι πάντες, μετὰ δὲ τούτους ὁ Ξέρξης αὐτὸς καὶ ἅπας ὁ ἐπίλοιπος στρατός, καθ' ἑτέραν τινὰ σειράν τῆς τηρηθείσης ἐπὶ τῆς ἀπὸ Σάρδεων ἐξόδου. Ὁ μονάρχης, φθάσας εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν παραλίαν παρέμεινε θεωρῶν τὸν στρατὸν αὐτὸν μαστιγίσαντα· διότι οἱ Πέρσαι ἐσυνήθιζον σχεδὸν πάντοτε νὰ παροτρύνωσι τὸν ζῆλον τοῦ ἀγομένου ὑπ' αὐτῶν πλήθους, διὰ τοῦ βαρβαρικοῦ τοῦ ὅλως ἁλλοτρίου εἰς τοὺς Ἕλληνας τούτου τρόπου. Οὐδὲν ἥτοι τοσοῦτον ὑπῆρχε τὸ πλῆθος τοῦ προκειμένου στρατοῦ, ὥστε, ἐνῷ ἔδιδετο λείπτως ὠδεύειν, ἐπτά ἡμέραι καὶ ἐπτά νύκτες μῶλις ἤρκεσαν εἰς τὴν ὁλοσχερῇ αὐτοῦ διάβασιν. Ἐντεῦθεν ὁ Ξέρξης ἐπορεύθη διὰ τῆς θαλάσσης χερσονήσου μέχρι τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ συνάπτοντος μὲν αὐτὴν μετὰ τῆς Θράκης, ἔχοντος δὲ τὴν πόλιν Καρδίαν πρὸς ἀριστερὰν καὶ τὸν τῆς Ἑλλης πρὸς δεξιάν. Διαβάς δὲ τὸν ἰσθμὸν ὁ στρατός ἐστράφη πρὸς δυσμὰς, ὠδεύειν παρὰ τὸν Μίλανα κόλπον, ἐξήντηλθε πάλιν, καὶ Ἡρόδοτον, ὁλόκληρον τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ ἐξ οὗ ὠνομάσθη ὁ κόλπος οὗτος, καὶ ἔφθασεν εἰς Δορίσκον, αἰγιαλὸν καὶ πεδίον μέγα, ἀπετελούν περι τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἑβρου, τὸ εὐφορον τοῦ ποταμοῦ τούτου δέλαται εἰς Δορίσκον εἶχε κτίσει ὁ Δαρεῖος φρούριον, ἐν ᾧ ἔκτοτε ἐστάθμευε περσικὴ φρουρά. Ἐνταῦθα δὲ, κατὰ πλεύσαντος καὶ τοῦ στόλου, ἀπεφασίσθη

Ἡ Σέρως νὰ ἐπιχειρήσῃ γενικὴν ἐπιθεώρησιν καὶ ἀρίθμησιν τῆς κατὰ ἡλассαν δυνάμεως αὐτοῦ.

Οὐδέποτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος ἀναφέρεται συγκροτηθεῖς ἐκ τοσούτων διαφορῶν καὶ τοσούτῳ ἀπ' ἀλλήλων ἀπεχουσῶν χωρῶν, πρὸς ἓνα σκοπὸν καὶ ὑπὸ ἀρχηγόν ἓνα, στρατὸς ὁμοιος τοῦ τότε ἐν τῇ Ἑλλάδι περὶ τῆς ἐκβολῆς τοῦ Ἑβρου, ἀθροισθέντος. Τεσσαράκοντα ἔξ ἔτη, ἕκαστον φέρον μὲν τὸν ἴδιον αὐτοῦ ἔθνικόν ἱματισμόν καὶ ὅπλησιν, ἔχον δὲ τοὺς ἰδίους αὐτοῦ ἡγεμόνας, ἀπετέλουν τὴν ἀναρίθμητον κατὰ ξηρὰν δύνανμιν· ὁκτώ δὲ ἕτερα ἔθνη παρέτχαν τὸν στόλον ἐπὶ τοῦ ἰσίου Πέρσαι, Μῆδοι καὶ Σάκαι ὑπηρέτουν ὡς ἐπιθάται, δηλαδὴ ὡς κεντικοὶ στρατιῶται. Οἱ δὲ πραγματικοὶ στρατηγοὶ τοῦ τε σύμπαντος στρατοῦ καὶ τῶν διαφορῶν αὐτοῦ ὑποδικιρέσεων, ἦσαν Πέρσαι εὐπατρίδαι, οἵτινες διένειμαν τὰ διάφορα ἐγχώρια σώματα εἰς τμήματα ἑκατὸν καὶ δέκα ἀνδρῶν. Τὰ 46 ἔθνη ἐξ ὧν συνέκειται ἡ κατὰ ξηρὰν δύνανμιν, ἦσαν· Πέρσαι, Μῆδοι, Κίσσιοι, Ὑρκάνιοι, Ἀσσύριοι, Βάκτριοι, Σάκαι, Ἰνδοί, Ἄριοι, Πάρθοι, Χοράσμιοι, Σόγδοι, Γανδάριοι, Λαδίκαι, Κάσπιοι, Σχεράγγαι, Πάκτες, Οὔτιοι, Μύκιοι, Παρικάπτοι, Ἀράβιοι, Αἰθίοπες οἱ ἐν Ἀσίᾳ, καὶ Αἰθίοπες οἱ πρὸς νότον Αἰγύπτου, Αἰθῖες, Παφλαγόνες, Αἰγυες, Ματιηνοί, Μαριανδουνοί, Σύροι, Φρύγες, Ἀρμένιοι, Λυδοί, Μυσοί, Θράκες, Καβαλεῖς, Μιλόαι, Μόσχοι, Τιβαρνοί, Μάκρωνες, Μισύνοικοι, Μᾶρες, Κόλχοι, Ἀλαρόδιοι, Σάσπειρες, Σαγάρτιοι, καὶ ἐν ἔθνος τοῦ ἰσίου τὸ ὄνομα ἐξέλιπεν ἐκ τοῦ σωζομένου κειμένου τοῦ Ἡροδότου. Τὰ ὁκτώ ἔθνη τὰ τὸν στόλον παρασχόντα ἦσαν Φοίνικες (300 πολεμικὰ πλοῖα), Αἰγύπτιοι (200), Κύπριοι (150), Κίλιες (100), Πάμφυλοι (30), Λύκιοι (50), Κᾶρες (70), Ἑλληνες Ἰωνες (100), Ἑλληνες Δωριεῖς (30), Ἑλληνες Αἰολεῖς (60), Ἑλληνες ἐλλεσπόντιοι (100), Ἑλληνες αἰγαιοπελαγῖται (17). Ἐν ὅλοις ἦσαν 1207 τριήρεις. Ἐξ ὧν ὅμως τούτων τῶν ἐθνῶν, μόνοι οἱ Λυδοί, οἱ Πάμφυλοι, οἱ Κύπριοι, οἱ Κᾶρες, οἱ Ἑλληνες καὶ ἐν μέρει οἱ Αἰγύπτιοι ἐπιδάται ἔφερον ὅπλα ἔχοντα μέχρι τινὸς τὴν δύνανμιν καὶ τὴν ἀξίαν τῶν ὅπλων τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, ἥτοι ὅπλα φοβερὰ μὲν κατὰ τὸν ἐκ παρατάξεως ἀγῶνα πρὸς ἐπίθεσιν τε καὶ πρὸς ἄμυναν, ἀνεπιτηδεύματα δὲ διὰ τὸ βάρος πρὸς διώξιν καὶ φυγὴν ὧν δὲ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν ὁ ποικιλώτατος ὅπλισμός συνίστατο, ἐν κεφαλαίᾳ, εἰς ἀκόντια καὶ μέγα, παντὸς εἶδους, εἰς ἀσπίδας, δασακίς εἶχον τοιαύτας, μικρὰς

καὶ ξυλῖνας ἢ δερματῖνας, ἀλλὰ πολλοὶ οὐδόλως ἔφερον ἀσπίδας· οἱ
 τιάρας ἢ κυρθασίας, δηλαδὴ σαρίκια, ἀντὶ τοῦ κράνους, καὶ εἰς τὴν
 λυειδῇ ξίφη καὶ ρόπαλα. Ὡστε δὲν ἦσαν παρεσκευασμένοι οὔτε νὰ
 ἐπιτεθῶσι κατὰ τῆς πυκνῆς παρατάξεως τῶν ἐλληνικῶν δοράτων καὶ
 ἀσπίδων, οὔτε νὰ προφυλαχθῶσιν, ὅσον οἱ Ἕλληνες, ἀπὸ τῶν κατὰ
 φερομένων πληγῶν. Μία μάλιστα νομαδικὴ Περσῶν φυλὴ, οἱ καλοῦνται
 Σαγάρτιοι, οἵτινες ὑπηρετοῦν ἔριπποι καὶ συνεποσούντο εἰς 8000
 ἄνδρας, ἄλλο ὄπλον δὲν εἶχον εἰμὴ ἐν ἐγχειρίδιον καὶ βρόχους, οἱ
 βάλλοντες ἐν πολέμῳ, συνελάμβανον δι' αὐτῶν ἵππον ἢ ἄνθρωπον
 ὁμοίους δὲ τοῦ λεγομένου lasso κατοίκων τινῶν τῆς μεσημβρινῆς Ἀ-
 μερικῆς. Πάλιν δὲ οἱ περὶ τὸν ἄνω Νεῖλον Αἰθίοπες εἶχον βεβαρμένον
 τὸ μὲν ἡμισυ τοῦ σώματος ἐρυθρὸν, τὸ δὲ ἡμισυ λευκόν, ἦσαν περιβα-
 λημένοι λεοντᾶς καὶ παρδαλᾶς καὶ ἔφερον, πλὴν τῶν ἀκοντίων, τοὺς
 μακρὰ μετὰ βελῶν καλαμίνων, τῶν ὁποίων τὴν ἄκραν, ἀντὶ σιδήρου,
 ἀπετέλει λίθος ὀξύς πεποιημένος.

Ἄλλ' ἐὰν περὶ τῆς παραδόξου ταύτης ποικιλίας τοῦ κατὰ τῆς Ἑ-
 λάδος τότε ἐπελθόντος στρατοῦ, οὐδεμίαν ἔχομεν ἀμφιβολίαν, περὶ
 τοῦ ὅλου ποσοῦ τοῦ στρατοῦ τούτου δὲν δυνάμεθα κατὰ δυστυχίαν νὰ
 σχηματίσωμεν ἀσφαλῆ τινα ἔννοιαν. Ὁ στρατὸς ἠριθμηθῇ κατὰ πρῶτον
 τὸν ἐν Δορίσκῳ, διότι ὁ Ἡρόδοτος λέγει ῥητῶς ὅτι οὐδέποτε πρότερον
 εἶχον ἀριθμηθῇ κατ' ἰδίαν ὅσα ἕκαστον ἔθνος παρέσχε πλῆθος, καὶ
 ὁμολογεῖ ὅτι δὲν δύναται νὰ εἴπῃ ἀσφαλῶς ὅποια ἦσαν τὰ πλῆθη
 ταῦτα. Ἀξιοσημείωτος δὲ εἶναι ὁ τρόπος καθ' ὃν ἡδὴ ἐπεχείρησαν τὸ
 ἔλεγχον τοῦ ποσοῦ τῆς ὅλης στρατιᾶς. Συναγαγόντες εἰς ἓν δίκαιον
 λιβάδας ἀκριβῶς ἀνθρώπους, καὶ ὅσον εἶναι δυνατόν συμπυκνώσαντες
 αὐτοὺς, περιέγραψαν κύκλον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κατεσκεύασαν αἰμασίαν
 δηλαδὴ περίφραγμα. Μετὰ δὲ ταῦτα, πληρῶντες ἀνδρῶν ἀλληλοδια-
 δόχως τὸ περίφραγμα τοῦτο, ἐσημείουσι ποσάκις ἐπληρώθη καὶ γενο-
 μένου τούτου ἕκαστον καὶ ἐβδομηκοντάκις, ἔφθασαν εἰς τὸ συμπέρασμα
 ὅτι τὸ ὅλον πεζικὸν συνεποσούτο εἰς 1,700,000 ἀνδρῶν· ἀλλὰ παρεκτείν-
 ασε τούτων ἦσαν 80,000 ἵππῶν, καὶ προσέτι πλῆθος Λιβυκῶν ἄρμάτων
 καὶ Ἀρχαίων καμήλων, ἀγομένων ὑπὸ 20,000 περίπου ἀνδρῶν. Ἄντι
 ἦτο ἡ ὑπέρογκος κατὰ ξηρὰν δύναμις τοῦ Πέρσου μονάρχου, ἀνάλογον
 δὲ καὶ ἡ ναυτικὴ παρασκευὴ, διότι περιελάμβανε πλὴν τῶν προμνη-
 μονευθεισῶν 1207 τριήρων, 3000 μικρότερα πολεμικὰ καὶ φορητὰ

πλοῖα. Τὸ πλήρωμα ἐκάστης τριήρους συνέκειτο ἐκ 200 ναυτῶν καὶ 300 μαχίμων ἀνδρῶν· ἐκαστον δὲ τῶν ἄλλων πλοίων ἔφερε, κατὰ μέσον ἔτος, λογιζόμενον ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ὡς οὐχὶ πολὺ τῆς ἀληθείας ἀπέ-
 στει, ἄνδρας 80. Ὡστε, ἐὰν ἤδη συγκεφαλαιώσωμεν διὰ ταῦτα τὰ
 ὁρίσματα, θέλωμεν εὑρεῖν ὅτι τὸ ὅλον πλῆθος ὑπὲρ ὃ Εἰρήνης συναπῆγαγεν
 εἰς Ἀσίας εἰς τὸ περὶ τὸν Δορίσκον πεδῖον, καὶ εἰς τὸν αὐτόθι αἰγιαλὸν,
 συνεποσούτο εἰς τὸν καταπληκτικὸν ἀριθμὸν τῶν 2,317,610 ἀνδρῶν.
 Καὶ οὐδ' εἰς τοῦτο ἠκρίσθη· διότι, κατὰ τὴν περαιτέρω αὐτοῦ ὑπὸ Δο-
 ρίσκου μέχρι Θερμοπυλῶν πορείαν, ὃ Εἰρήνης ἐστρατολόγησε πλοῖα καὶ
 ἄνδρας ἀπ' ὅλων τῶν ἐθνῶν, διὰ τῆς χώρας τῶν ὑποίων διήλθε, προς-
 λαβὼν οὕτω 120 μὲν τριήρεις φερούσας 24,000 ἀνδρῶν, καὶ 300 χι-
 λιάδας προσέτι πεζικοῦ στρατοῦ ὅθεν ἡ ὅλη αὐτοῦ δύναμις, ὅτε ἐπῆλθεν
 εἰς Θερμοπύλας ἀνεβιβάσθη εἰς 2,641,610 ἀνδρῶν. Εἰς τούτους δὲ
 πρέπει, κατὰ τὴν εἰκασίαν τοῦ Ἡροδότου, νὰ προσθέσωμεν τοὺς ἀχίστον
 ἴσον ἀριθμὸν ὑπηρετῶν, δούλων, καπῆλων κλπ. παρακολουθούντων τὸν
 κατὰ ξηρὰν τε καὶ κατὰ θάλασσαν στρατὸν, ὥστε οἱ περὶ τὸν βασιλέα
 τῶν Περσῶν ἄνδρες καθ' ἣν στιγμὴν ἀπῆντησε τὴν πρώτην ἑλληνικὴν
 ἀντίστασιν συνεποσούντο ἐν ὅλοις εἰς 5,283,220! Οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι
 ἀναφέρονται βητικῶς καὶ εὐκρινῶς ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, ὥςτις προδήλως
 μάλιστα ὑποδεικνύει ὅτι τὸ ὅλον ποσὸν ἦτο μεγαλῆτερον τούτου, διότι
 φρονεῖ ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῆς θεραπείας δὲν ἐξισύτο πρὸς τὸ μάχιμον πλῆ-
 θος, ἀλλ' ἦτο μᾶλλον ἀνώτερος. Καὶ ἔπειτα πρέπει νὰ προσθέσωμεν
 ἐπὶ τὰς οἰνοποιούς γυναῖκας, τὰς πᾶλλικας, τοὺς εὐνούχους, ὧν οὐδ' ὃ
 Ἡρόδοτος ἐπιχειρεῖ νὰ ὀρίσῃ τὸ πλῆθος· ἐπὶ πᾶσι δὲ τοὺς βόας, τὰ ὑπο-
 ζύγια, τοὺς ἰνδικοὺς κύνες, ἅτινα πάντα ἄγνωστον πόσα ἦσαν, ἠΰθα-
 τον δὲ τὴν καθημερινὴν κατανάλωσιν τοῦ στρατοῦ.
 Ὁμολογοῦμεν ἐν τούτοις ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ παραδεχθῶμεν τοὺς
 ἀριθμοὺς τούτους, ἢ ἄλλους τινὰς ὅπως οὖν πρὸς αὐτοὺς προσεγγίζοντας·
 ἀλλ' καὶ ἀπ' ἐτέρου νομίζομεν ἀδίκους τὰς ἔνεκεν αὐτῶν γενομένας κατὰ
 τοῦ Ἡροδότου πολλὰς κατηγορίας. Ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας διακρίνει
 ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅσον ἔνεστι τὰς εἰδήσεις ὅσας παρ' ἄλλων ἔλαβεν,
 ἐκ τῶν ἰδίων εἰκασιῶν. Ὅσα λέγει περὶ τῆς ἐν Δορίσκῳ γενομένης
 ἐκταριθμήσεως, τὰ ἤκουσε βεβαίως παρ' ἀνθρώπων παρευρεθέντων αὐ-
 τῷ. Ὁ ἐνκατερόμενος ὑπ' αὐτοῦ ἀριθμὸς τῶν τριήρων φαίνεται μάλιστα
 κατώτερος τῆς ἀληθείας, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῆς συγ-
 χρόνου μαρτυρίας τοῦ Αἰσχύλου, ὥςτις εἰς ἓν τῶν σωζομένων 7 αὐτοῦ

δραμάτων τὸ ἐπιγραφόμενον «Πέρσαι,» λέγει ῥητῶς ὅτι τὰ ἐν Σαλαμῖνι πολεμήσαντα ἐχθρικά πλοῖα ἦσαν 1207, ἐνῶ μετὰ τῆς Δορίσκῃ ἐξαριθμήσεως καὶ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας, κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν αὐτοῦ τοῦ Ἡροδότου, ἀπωλέσθησαν μὲν περὶ τὰ 617 πλοῖα, δὲν προσελήφθησαν δὲ εἰμὴ 125. Ὅθεν δὲν δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ὑπερβολικὸν τὸν ἀριθμὸν τοῦ ἐπὶ τῶν πλοίων τούτων πληθους τῶν 277,610 ἀνδρῶν. Ἀλλ' οἱ ἀριθμοὶ τῶν μικροτέρων πλοίων, 3000 καὶ τοῦ πεζικοῦ στρατοῦ, 1,700,000 εἶναι ὀλιγωτέρας πίστεως. Οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν ἀρίθμωσιν ὄχι μόνον δὲν εἶχον πολλοὺς λόγους νὰ ἦναι ἀκριβεῖς, ἀλλὰ μᾶλλον εἶχον πάντα λόγον νὰ παραστήσωσι ὡς ὑπερογκον τὸ πλῆθος, διότι τοιουτοτρόπως ἡυχαρίστουν τὸν τιστὰ τὸν καὶ αὐτὸν τὸν μονάρχην. Καὶ ὁ ὑπολογισμὸς δὲ τῆς θεραπείας ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου γινόμενος, εἰς ἀριθμὸν ἴσον τοῦ μαχίμου στρατοῦ εἶναι ἀπαράδεκτος. Παρὰ τοῖς Ἑλλήσι τιθόντι πᾶς ὑπλίτης, καθ' ὅσον λίτης ἔγκριτος, συνήθως συνωδεύετο ὑπὸ ἐνὸς ψιλῶς ἢ ὑπηρέτου, οἱ δὲ Σπαρτιαῖται ἐνίοτε παρηκολουθοῦντο καὶ ὑπὸ πλειόνων· εἰς τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην λ. χ. θέλομεν ἰδεῖ ὅτι οἱ εἰλωτες ἦσαν ἐπτάκις πλείονες τοῦ Σπαρτιατῶν. Ἀλλὰ παρὰ τοῖς Πέρσαις, οἱ μὲν μεγιστάνες καὶ οἱ στρατηγοὶ ἠδύναντο νὰ ἔχωσι πολλοὺς καὶ ποικίλους τοὺς ἀκολουθοῦντες, οἱ ἐκ τοῦ ὄχλου ὅμως οὐδένα πιθανώτατα εἶχον τοιοῦτον, τόσον μᾶλλον ὅσον ἀνέκαθεν καὶ μέχρι τῆς σήμερον ὁ Ἀσιανὸς στρατιώτης εἶναι ὀλιγαρκέστατος καὶ ἀντέχει εἰς στερήσεις τὰς ὑποίας ὁ Εὐρωπαῖος νομίζει ἀφορήτους. Καὶ ἔπειτα ὁ Ἡρόδοτος ἀπορεῖ εὐλόγως πῶς κατορθώθη νὰ παρασκευασθῶσι προμήθειαι πρὸς διατροφήν τοσούτου ἀνθρώπων πλῆθους· ἀλλ' εἶναι πρόδηλον, ὅτι ἂν οἱ ὑπολογισμοὶ τοῦ ἐξελαμβάνοντο κατὰ γράμματα, ἂν δηλαδὴ παρεδεχόμεθα ὅτι ἔπρεπε νὰ διατραφῶσιν ἐπὶ ἑξ μῆνας 6,000,000 περίπου ἄνθρωποι, τὸ πρᾶγμα καταντᾷ ὄχι πλέον ἄπορον, ἀλλ' ἐντελῶς ἀκατάληπτον. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρων τὰς ἐπικουρίας ὅσας ὁ στρατὸς προσέλαβε κατὰ τὴν ἀπὸ Δορίσκου μέχρι Θερμοπυλῶν πορείαν αὐτοῦ, λησμονεῖ τὰς ἐλαττώσεις τὰς ὑποίας ὁ στρατὸς οὗτος ἀναγκαιῶς ἔπαθε κατὰ τὴν αὐτὴν πορείαν, ἐκ λιποταξιῶν, νοσημάτων καὶ ἄλλων τοιούτων αἰτιῶν, ἐλαττώσεις τὰς ὁποίας δὲν εἶναι δυνατόν βεβαίως νὰ ὑπολογίσωμεν, ἐπιτρέπεται ὅμως νὰ υποθέσωμεν ὑπερόγκους, ἅμα ἀναλογισθῶμεν, ἀφ' ἐνὸς μὲν ὅτι ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἱστορίᾳ ὑπῆρξαν παραδείγματα στρατῶν πορευομένων, οἵτινες ἀπώλεσαν καθ' ὁδὸν τὸ ὄγδρον αὐτῶν μέρος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι ὁ πέρ-

σικός στρατός, διὰ τὸ ἕτακτον καὶ τὸ ἑτερογενές αὐτοῦ, ἦτο δεκτικὸς πολὺ πλείονος. ἔτι τοιαύτης ζημίας. Ὅθεν συμπεραίνομεν ὅτι ὁ στρατός ἐκεῖνος ἦτο βεβαίως ἄπειρος, καὶ ἴσως ὁ μέγιστος τῶν ὄσων ποτὲ ἀναφέρει ἡ ἱστορία· τοῦτο συνάγομεν ἐκ τῆς ἀχανοῦς τοῦ περσικοῦ κράτους ἰσχύος καὶ ἐκ τῶν πολυετῶν πρὸς τὴν ἄθροισιν καὶ συντήρησιν τοῦ στρατοῦ τούτου προπαρασκευῶν· τοιαύτη τις δὲ ἦτο καὶ ἡ ἐντύπωσις ἣν ἐπρόξενησεν εἰς τὸν Ἡρόδοτον, εἰς τὸν Αἰσχύλον, εἰς ὅλους τοὺς συγχρόνους Ἕλληνας, ἐντύψεις ἦν ὁ πατήρ τῆς ἱστορίας κάλλιστα ἐξεῖκνισε, λέγων, ὅτι Ἑλλησπόντιός τις Ἕλληνα, θεωρῶν τὰ πλήθη τρυφῶτα διαβαίνοντα τὸν πορθμόν αἷ' Ω Ζεῦ, ἀνέκραξε, διατὶ λαβὼν σχῆμα ἀνδρὸς Πέρσου, καὶ ὄνομα Ξέρξου ἀντὶ Διός, ἐπεχείρησας νῆ καταστήτης ἀνάστατον τὴν Ἑλλάδα, ἄγων ἐπὶ τὴν καταστροφὴν αὐτῆς· ἅπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἐνῶ καὶ ἄνευ τούτων ἠδύνασο εὐκόλως νῆ τὴν καταστρέψης;» Ἄλλ' ἐν ταῦτῳ οὐδένα ἔχομεν τρόπον νῆ ὀρίσωμεν ὅπως οὖν ἀσφαλῶς τὸ ποσὸν τοῦ στρατοῦ τούτου. Ἱστορικοὶ μεταγενέστεροι ἀναφέρουσιν ἀριθμοὺς μικροτέρους τῶν τοῦ Ἡροδότου· ὁ Κτησίας ὁ Κνίδιος, ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, 800,000 ἢ 1,000,000· ὁ Αἰλιανός, ὁ γράψας ἐν τῇ τρίτῃ μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδι, 700,000· ὁ δὲ Διόδωρος φαίνεται ἀκολουθῶν ἐν μέρει μὲν τὸν Ἡρόδοτον, ἐν μέρει δὲ ἄλλους μάρτυρας. Ἀλλὰ δυσπιστοῦντες περὶ ταύτου πρὸς τὸν σύγχρονον Ἡρόδοτον, πολὺ ὀλιγωτέραν πίστιν δυνάμεθα νῆ δώσωμεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Ἐν γένει παρατηροῦμεν, ὅτι ἀνέκαθεν καὶ μέχρι τῆς σήμερον, ἡ ἀκριβὴς ἐξκρίθησις τῶν στρατῶν εἶναι πρᾶγμα δυσχερέστατον, τοσοῦτον αἰετοτε οἱ διαμαχόμενοι ἔχουσι συμφέρον ἢ νῆ κρύπτωσιν ἢ νῆ ἐξογκῶσι τοὺς ἀληθεῖς ἀριθμοὺς. Καὶ διὰ νῆ φέρωμεν ἐν μόνον, οἰκτεῖον παράδειγμα τῆς περὶ τοῦτο δυσκολίας, λέγομεν ὅτι ὁ Θουκυδίδης, αὐτόπτης ὢν μάρτυς τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὁμολογεῖ ὅτι δὲν δύναται νῆ γράψῃ ἀκριβῶς ὅσοι ἦσαν οἱ ἀντιπαραταχθέντες εἰς μίαν τῶν μαχῶν τοῦ πολέμου τούτου, τὴν ἐν Μαντινείᾳ· «τὸ μὲν γὰρ Λακεδαιμονίων πλήθος, διὰ τῆς πολιτείας τὸ κρυπτόν, ἠγνοεῖτο, τῶν δ' αὖ, διὰ τὸ ἀνθρώπειον κομπῶδες ἐς τὰ οἰκτεῖα πλήθη, ἠπιστεῖτο.» Ὅπως λοιπὸν εἶναι δυνατόν νῆ ὀρίσθῃ, μετὰ τινος πιθανότητος ὁ ἀριθμὸς τοῦ περσικοῦ στρατοῦ;

Ἐν Δορίσκῳ δὲ, γενομένης τῆς τοῦ στρατοῦ τούτου ἐξαριθμήσεως, παρετάχθησαν τὰ διάφορα σώματα, καὶ τότε ὁ Ξέρξης διεξήλασεν

ἐπὶ ἄρματος ἐνώπιον ἐκάστου αὐτῶν, ἀπειθύνον ἐρωτήσεις καὶ ἀκούοντες τὰς ἀποκρίσεις, τὰς ὁποίας ἔγραφον οἱ παρ' αὐτῷ βασιλικοὶ γραμματεῖς· μετὰ δὲ ταῦτα ἐπέβη εἰς Σιδονίαν τριήρη, ἐφ' ἧς εἶχεν ἐπὶ τούτῳ παρεσκευασθῆ σκηνὴ χρυσή, καὶ ἔπλευσε παρὰ τὰς πύργους τοῦ ἀνακτοῦ αὐτοῦ στόλου, ὅστις ἦτο ἠγκυροβολημένος, ἐν ἀποστάσει 400 πόδων ἀπὸ τῆς παραλίας, εἰς μακρὰν παρὰ τὴν παραλίαν ταύτην γραμμὴν καὶ ὡς ἐπὶ μάχην παρεσκευασμένος. Τὸ θέαμα τοῦτο ἦτο ἐπισημαίνοντα τὸν παροξύνει τὴν ἀλαζονείαν αὐτοῦ, ὥστε ἐν τῇ ὑπερβολῇ τῆς πεποιθήσεως ταύτης μετεπέμψατο τὸν Δημάρατον, τὸν ἐξορίστον τῆς Σπάρτης βασιλέα, τὸν συνεκστρατεύοντα μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, ἵνα ἐρωτῇ αὐτὸν, ἂν φρονῇ ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι ἰσχυρότερον ἢ ἀνισταθῶσαν ἡ τὴν τοσαύτην δύναμιν. Ὁ δὲ, ὡς ἱστορεῖ Ἡρόδοτος, ἐβεβαίωσε τὸν μέγα βασιλέα, ὅτι οἱ μὲν Σπαρτιῶται ἀναμφιβόλως, πιθανώτατα δὲ καὶ ἄλλοι τῆς Πελοποννήσου Δωριεῖς, θέλουσι μέχρι θανάτου ἀνταγωνισθῆ ὅσονδήποτε καὶ ἂν ἦναι τὸ ἐπ' αὐτοὺς ἐπερχόμενον πλῆθος. Ὁ Περσὶς ἐγέλασεν ἀκούσας τὴν ἀπόκρισιν ταύτην, ἀλλὰ δὲν ὠργίσθη κατὰ τὸν Δημάρατον, ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι ἡ ἀπόλυτος κυριαρχία δὲν εἶχεν ἐπὶ ἐκείνῳ χρεώσει τοὺς βασιλεῖς τῆς Περσίας ὅσον βραδύτερον· διότι μετὰ 150 περίπου ἑνιαυτοὺς ὁ ἰσχυρὸς τῶν μοναρχῶν τούτων, Δαρεῖος ὁ Κοδομανὸς, ὁμοίαν τινα ποιήσας ἐρώτησιν πρὸς ἕτερον ἐξορίστον Ἕλληνα, τὸν Ἀθηναῖον Χαρίδημον, καὶ ἀνάλογον λαβὼν ἀπόκρισιν, ἀντὶ τῆς ἐπιδείξεως τῆς εὐγενείας τοῦ Περσέως ἡγετῆρος, παρήγγειλεν ἑμίσως νὰ θανατωθῇ ὁ Χαρίδημος.

Μετὰ τὴν ἐπιθεώρησιν ταύτην, ὁ Περσὶς ἐπανελάβε τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν, διαίρεις τὸν στρατὸν εἰς τρία μεγάλα τμήματα, καὶ κατῆλθε, διὰ τριῶν διαφόρων ὁδῶν, παρὰ τὴν παραλίαν τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας, μέχρι τοῦ Ὀλύμπου, ἐνῷ ὁ στόλος παρέπλεε παρὰ τὴν αὐτὴν παραλίαν. Καθ' ὅλας ταύτας τὰς χώρας, αἵτινες τότε ἔπαινον μέρος τοῦ κράτους αὐτοῦ, καὶ ὅπου εἶχον πρὸ καιροῦ παρεσκευασθῆ μεγάλαι τροφῶν ἀποθήκαι, οὐ μόνον οὐδεμίαν λόγου ἀξίαν δυσχέρειαν ἀπῆντησεν, ἀλλὰ καὶ ἱκανὰς, ὡς προεῖπομεν, ἐπικουρὰς προσέλαβεν ἀπὸ τῶν καθ' ὁδὸν κειμένων ἐθνῶν καὶ ἐλληνίδων πόλεων. Τὸ δὲ δεινότερον διὰ τὰς πόλεις ταύτας ἦτο, ὅτι ἐκάστη ἠναγκάσθη πρὸς τούτοις νὰ διαθρήψῃ ἐπὶ μίαν ἡμέραν ὁλόκληρον τὸν ἀγανῆ ἐκείνου στρατὸν, καὶ τὸν βασιλέα μετὰ τῆς αὐλῆς αὐτοῦ. Αἱ ζημίαι εἰς τὰς ὁποίας ὡς ἐκ τούτου ὑπέκυψαν δὲν συνίσταντο μόνον εἰς τὴν ἀπώλειαν

τῶν τροφίμων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀξίαν τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν σκευῶν, τὰ ἡποία, παρατιθέμενα εἰς τὴν βασιλικὴν τράπεζαν, διηρηπάζοντο ἅπαντα, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ βασιλέως, ὑπὸ τῶν ἀκολουθῶν αὐτοῦ. Ὅθεν δὲν εἶναι ἄπορον ὅτι πολλαὶ τῶν πόλεων ἐκείνων ἐντελῶς σχεδὸν τότε κατεστράφησαν. Οἱ Θάσιοι ἐδαπάνησαν διὰ τὴν τοιαύτην φιλοξενίαν, τὴν δοθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἐπὶ τῆς ἡπείρου κειμένων πόλεων αὐτῶν εἰς τὴν τοῦ Ξέρξου στρατιῶν, τάλαντα 400, ὅ ἐστι 2,400,000 περίπου δραχμῶν. Ὁ δὲ Ἀβδηρίτης Μεγακλῆων συνεβούλευσε τοὺς συμπολίτας νὰ προσέλθωσιν ἐμβομβησάμενοι εἰς τὰ ἱερὰ αὐτῶν καὶ νὰ εὐχαριστήσωσι τοὺς θεοὺς ὅτι ὁ Ξέρξης ἤρκετο εἰς μίαν μόνον καθ' ἡμέραν τράπεζαν, διότι ἂν ἐπρογευματίζεν, ὅπως ἐγευματίζεν, οἱ Ἀβδηρίται ἢ ἤθελον ἀναγκασθῆναι νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν πόλιν αὐτῶν, ἢ ἤθελον περιπίσει εἰς τὴν ἐσχάτην πενίαν.

Τί δ' ἐπραττον ἐν τούτοις οἱ Ἕλληνες, ἐνῷ ἡ φοβερά ἐκείνη καταγίγαι προσήγγιζεν ἐπὶ μᾶλλον πρὸς τὸν ἱερὸν Ὀλυμπον καὶ ἡτοιμαζέτο νὰ ἐκτραγῇ ἀπὸ τοῦ ὄρους τούτου ἐπὶ τὰς ἰδίως καλουμένας ἑλληνικὰς χώρας; Αἱ εἰδήσεις αἱ περισωθεῖσαι εἰς ἡμᾶς περὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων κατὰ τὰ μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην ἔτη, εἶναι, ὡς μὴ ὠφελειν, ὡς πρὸς αὐτὰς ἀτελεῖς. Ἐκ τῶν δύο βασιλείων τῆς Σπάρτης, τοῦ Κλεομένηους καὶ τοῦ Λεωτυχίδου, ὁ πρῶτος εἶχε τότε ἀποθάνει· οἱ δὲ Αἰγινηταί, τοὺς ὁποίους οὗτος ἠνάγκασε (σελ. 352) νὰ δώσωσιν ὁμήρους εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ νὰ παύσωσιν οὕτω τῶν πρὸς τὴν πόλιν ταύτην ἐχθροπραξιῶν, ὠφελοῦμενοι ἤδη ἐκ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, κατέπεισαν τὴν Σπάρτην νὰ προσκαλέσῃ τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἀποδώσωσι τοὺς ὁμήρους. Καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεποιήθησαν τὴν ἀπόδοσιν, ἐπανελήφθη ὁ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Αἰγινητῶν πόλεμος, ὅστις, εἰ καὶ ἄτοπος κατὰ τὰ ἑλλὰς, ἔσχεν ὅμως τοῦλάχιστον τὸ καλὸν, ὅτι συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἀυξήσῃ τὴν ναυτικὴν τῶν Ἀθηνῶν δύναμιν. Ὁ Πρόδοτος μάλιστα λέγει ὅτι ὁ πόλεμος οὗτος ἔσωσε τότε τὴν Ἑλλάδα, ἀναγκάσας θαλασσίους γενέσθαι Ἀθηναίους. Ἀλλ' ἡ ἀπόφανσις αὕτη τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας φαίνεται ὑπερβολικὴ· ὁ αἰγινητικὸς πόλεμος δὲν ὑπῆρξε βεβαίως ἀδιάφορος εἰς τὴν ἐπελθοῦσαν ἀνάπτυξιν τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, ἀλλ' ὅμως ἔσωσε τότε τὴν Ἑλλάδα ὁ ἀνὴρ ὅστις διέκρινε παρασκευαζόμενον κινδυνὸν ἄλλον πολὺ φοβερώτερον· ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅστις κατὰ πρῶτον ἤδη ἀναφαίνεται πρωταγωνιστῶν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ.

Τρόντι ὁ μὲν Μιλτιάδης εἶχεν ἀποθάνειν ὁ δὲ κυριώτατος αὐτοῦ κατήγορος, ὁ Εὐάνθιππος, δὲν προκύπτει αὐτῷ εἰς μέσον εἰμὴ μετὰ τινε ἔτη, ὡς στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν ἐν Μυκάλῃ ναυμαχίᾳ ὥστε ἐν τῷ παρόντι δὲν βλέπομεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς εἰμὴ τὸν Ἀριστείδην καὶ τὸν Θεμιστοκλέα. Ὁ Ἀριστείδης προεχειρίσθη ἄρχων ἐν ἔτει 489 καὶ ἐτιμῆθη ἐξαιρετικῶς διὰ τὴν χρηστότητα αὐτοῦ περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν δικαστικῶν καθηκόντων, ἀλλ' ἐν ταύτῳ ἐκτίσαστο καὶ οὐκ ὀλίγους ἐχθροὺς, τοῖς πλείστοις δηλαδὴ ἐξ ἐκείνων ὅσους ἠναγκασθῇ νὰ καταδικάσῃ. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι συνετάχθησαν φυσικῶς κῶλυ γὰρ μετὰ τοῦ φιλάρχου Θεμιστοκλέους, ἐξ οὗ δεινὴ προήλθε μεταξύ τῶν δύο ἀντιπάλων ἔρις. Ἀλλ' ἡ ἔρις αὕτη, καθὼς συμβαίνει μεταξύ τῶν ἀληθῶς μεγάλων πολιτικῶν ἀνδρῶν, δὲν ἐπήγαγεν ἐκ τούτου καὶ μόνον ὅτι ἕκαστος αὐτῶν ἤθελε νὰ προτιμηθῇ τοῦ ἄλλου περὶ τὴν κυβέρνησιν τῶν πραγμάτων· ἐπήγαξε πρὸς τούτοις καὶ κυρίως ἐκ τοῦ ὅτι οἱ δύο ἀντίπαλοι εἶχον ὅλως ἀντιθέτους κυβερνητικὰς δοξασίας. Ὁ Θεμιστοκλὴς ἐφρόνει ὅτι ἡ πόλις πρέπει νὰ μεταχειρισθῇ ἅπαντας αὐτῆς τοὺς πόρους, πρὸς συγκρότησιν ἀξιολόγου ναυτικῆς δυνάμεως, ὁ δ' Ἀριστείδης ἐξεναντίας ἐπίειθετο ὅτι ὀφείλει νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐρεϊδομένη, ὡς πρότερον, κυρίως ἐπὶ τοῦ ἡπειρωτικοῦ αὐτῆς στρατοῦ. Ὁ Θεμιστοκλὴς ὑπελάμβανε τὴν αὐξήσειν τῆς ναυτικῆς παρασκευῆς ἀπαραίτητον ὄχι μόνον ἕνεκα τοῦ ἀνὰ χεῖρας αἰγινήτικοῦ πολέμου, ἀλλὰ πρὸ πάντων διότι κατ' ἀρχὰς προέβλεπε καὶ μετ' ὀλίγον ἐβεβαιώθη διὰ τῶν ἀπὸ τῆς Ἀσίας ἐρχομένων εἰδήσεων, ὅτι ὁ μονάρχης τῆς Ἀσίας εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀνεχθῇ τὴν ἐν Μαραθῶνι ἡτταν καὶ ὅτι θέλει ἐπιχειρήσει νὰ ἐκδικηθῇ διὰ μεγαλχητέρας τινὸς ἐπιδρομῆς. Ὁ δ' Ἀριστείδης δὲν ἤρνεϊτο βεβαίως τὸν ἐπικρεμῶμενον νέον κίνδυνον, ἀλλ' ἐνόμιζεν ὅτι εἰς ἀποτροπὴν αὐτοῦ θέλουσιν ἀρκέσει οἱ ὀπλῖται τῶν Ἀθηναίων, οἱ πρὸ μὲν κροῦ ἀποκρούσαντες τὴν πρώτην ἐπιδρομὴν. Κατὰ τοῦτο ὁ Ἀριστείδης ἠπατάτο, διότι πᾶσαι αἱ ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς ἐρχόμεναι ἀγγελίαι ἔλεγον τὸν παρὰσκευαζόμενον στρατὸν τοσούτον, ὥστε τὸ πιθανώτερον ἦτο ὅτι αἱ δυνάμεις τῶν μικρῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν, διηρημένων μάλιστα καὶ μὴ προθύμων ὅλων νὰ ἀναλάβωσι τὸν ἀγῶνα, δὲν θέλουσιν εἰμὴ πορέσει νὰ ἀνθεξῶσι κατὰ ξηρὰν εἰς τὴν φοβερὰν ἐκείνην τῶν πολεμίων ὑπεροχὴν. Οἱ Ἕλληνες δὲν ἦτο ἐλπίς νὰ ὑπερισχύσωσιν εἰμὴ κατὰ θάλασσαν· διότι κατὰ θάλασσαν ἡ ὑπεροχὴ τῶν πολεμίων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ᾖται τοσούτῳ μεγάλῃ ὁσφ κατὰ ξηρὰν καὶ διότι ἡ πεί-

καὶ τῆς ἰωνικῆς ἐπαναστάσεως εἶχεν ἀποδείξει ὅτι στόλος ἑλληνικῆς, καλῶς ὀδηγούμενος, ἠδύνατο νὰ κατισχύσῃ διπλάσιου περσικοῦ στόλου· ἐπεὶ δὲ τοῦτου κατατροπωθέντος, ἡ τύχη τοῦ πολέμου ἀπερρίπτετο, οὗτοι ἤθελε κοπῇ ἢ βάσει τοῦ ἡττηρωτικοῦ τῶν πολεμίων στρατοῦ, εἴσιν οὗτοι ἤθελεν ἀποκλεισθῇ ἀπὸ τῆς Ἀσίας. Ἡ μεγαλοφύα τοῦ Θεμιστοκλέους διέκρινεν ἀπάσας ταύτας τὰς περιπετείας τοῦ ἀδύλου μέλλοντος. ἐνῷ τὸ ὀλιγώτερον εὐρὺ, καὶ ὀξὺ, καὶ τολμηρὸν τοῦ Ἀριστείδου πνεῦμα δὲν ἀπεδέχετο προθύμως τοὺς ὑπολογισμούς ἐκείνους, τοὺς ἐρείδομένους ἐπὶ ἀσφαλῶν διδομένων, καὶ ἐπέμενε τόσῳ μᾶλλον εἰς τὴν πρόχειρον διδασκαλίαν ἣτις ἐξήγετο ἀπὸ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης, ὥστε ἐβλεπεν ὅτι ἡ εἰς τὸν ναυτικὸν βίον ὀλοσχρής τροπὴ τῆς πόλεως ἐμελλεν ἀπαραιτήτως νὰ ἐπιφέρῃ εἰς τὰς ἑξῆς καὶ τὰς διαθήσεις τῶν Ἀθηναίων, μεταβολὴν τινα ὅπως ἀλλοτρίαν τοῦ προτέρου αὐτῶν βίου.

Κατὰ τοῦτο ὁ Ἀριστείδης εἶχεν ἴσως δίκαιον· ὁ ναυτικὸς βίος ὑπὲρ πάντα ἄλλον καθίστησι τὸν ἄνθρωπον ὅχι μόνον τολμητῆν καὶ ῥιψοκίνδυνον, ἀλλὰ καὶ φίλον πάσης καινοτομίας, ἐνῷ ὁ ἐνδημος βίος, δηλαδὴ ὁ διαγόμενος ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ καὶ πατρίδι, εἶναι συντελεστικώτατος εἰς τὴν διατήρησιν τῶν πατρῶν ἡῶν καὶ ἐθίμων, τῆς πατρὸς διαίτης καὶ πολιτείας. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔτι ἀπὸ τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐπιδίδωνται, ὡς ἔμποροι, εἰς ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις, διὸ ἔκτοτε εἶχεν ἀρχίσει νὰ τροπολογῇται μέχρι τινὸς ὁ προηγουμένος στάσιμος αὐτῶν χαρακτήρ. Ἀλλὰ μέχρι τῶν μηδικῶν χρόνων οἱ τὸν ναυτικὸν βίον ἐπαγγελλόμενοι ἦσαν πάντοτε ὀλίγοι ὡς πρὸς τοὺς πολλούς, οἵτινες, μένοντες ἐν τῇ χώρᾳ, διήγον ὡς γεωργοὶ καὶ ἄλλα ἔμμενα ἔργα μετερχόμενοι. Ἦδη δὲ, ἐπεὶ δὴ ὁ λόγος ἦτο νὰ κατασκευασθῇ μεγάλη πολεμικὴ ναυτικὴ δύναμις, προέκειτο ἅπασα οὕτως εἰπεῖν ἢ πόλιν νὰ ἐπιβασθῇ εἰς τὰ πλοῖα, καὶ αὐτοὶ οἱ ὑπλῖται, καὶ αὐτοὶ οἱ εὐπατρίδαι, καὶ αὐτοὶ δηλαδὴ οἱ ἄνθρωποι ὅσοι πρότερον ἐξηκολοῦθον διατρέποντες εἰς τὰ ἴδια, καὶ τηροῦντες ἀνὰ πλοῖον τὴν πατροπαράδοτον δίκαιαν καὶ πολιτείαν. Προέκειτο, ἐν ἄλλαις λέξεσι, νὰ ἐπέλθῃ ῥιζικὴ κοινωνικὴ μεταβολή, τὴν ὅποιαν οὐτε ὁ Ἀριστείδης, οὐτε ἄλλοι πολῖται συνετοὶ Ἀθηναῖοι ἀπεδέχοντο. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν μὲν φίλοι τοῦ Κλεισθενοῦ πολιτεύματος, ἦτοι τῆς βαθμιαίας ἀναπτύξεως τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἀλλὰ δὲν ἤθελον νὰ ἐπιφέρωσι συγχρόνως τὴν ἀνατροπὴν ἀπαντος τοῦ πατροπαράδοτου τῆς πόλεως βίου. Καὶ ἂν αἱ ἐξωτερικαὶ περι-

στάσεις ἦσαν ὁμαλαί, ἂν δὲν ἐπεκρέματο ὁ μέγας ἐκείνος ἀπὸ τῆς ἀντολῆς κίνδυνος, ἢ περὶ τὸν Ἀριστείδην μερὶς ἤθελεν ἔχει καθ' ὁλοκλήρην δίκαιον· διότι οὐδὲν τῶντι ὑπάρχει ἐπισημότερον τῶν ταυτῶν ῥιζικῶν κοινωνικῶν μεταβολῶν. Ἀλλ' ὁ ἐξωτερικὸς κίνδυνος ἦτο ἐπικείμενος· ἀλλ' ἡ πόλις δὲν ἠδύνατο νὰ σωθῇ εἰμὴ κατὰ θάλασσαν· οἱ περὶ τὸν Θεμιστοκλέα λοιπὸν προέτειναν εἰς μέσον οὐ μόνον ὅ,τι ἐμελλε νὰ ἀναβιβάσῃ μετ' οὐ πολὺ τὰς Ἀθήνας εἰς ὑπατον βαθμὸν δόξης καὶ δυνάμεως, ἀλλ' ὅ,τι καὶ μόνον ἠδύνατο πρὸ πάντων νὰ σώσῃ αὐτάς τε καὶ τὴν Ἑλλάδα ὅλην ἀπὸ τῆς δουλείας. Ὅθεν ἡ γνώμη τοῦ Θεμιστοκλέους ἦτο μεγαλεπήβολος ἐν ταῦτῳ καὶ σωτήριος· τοῦτο δὲ εἶναι τὸ ἰδιάζον τῆς μεγαλοφυΐας χαρακτηριστικόν, δι' οὗ αὕτη διακρίνεται ἀφ' ἑνὸς ἀπὸ τῆς ἀτολμου συνέσεως, ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τῆς ἀσυνέτου τολμῆς μόνη ἡ μεγαλοφυΐα τολμᾷ συνετῶς, καὶ διὰ τοῦτο μόνη αὕτη οὐ ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπιτυγχάνει.

Ἡ ἔρις αὕτη μεταξὺ Θεμιστοκλέους καὶ Ἀριστείδου διήρκεσεν ἐπὶ τρία ἢ τέσσαρα ἔτη, καὶ ἐπὶ τέλους τὸσον παρωξύνθη ὥστε τότε λέγεται ὁ Ἀριστείδης εἰπὼν, ὅτι δὲν θέλει ἐπέλθῃ σωτηρία εἰς τὰ τῶν Ἀθηναίων πράγματα εἰμὴ ἐὰν ἐμβαλῶσιν αὐτὸν τε καὶ τὸν Θεμιστοκλέα εἰς τὸ βράθρον. Καὶ τοῦτο μὲν δὲν ἐγένετο· ἀλλὰ πρῶτον ἦδη, ὡς φαίνεται, ἐφηρμύσθη ἡ περίφημος περὶ ὁστρακισμοῦ θεσμοθεσία (σελ. 289). Ἐκάτερος τῶν ἀντιπάλων ἐζήτησε ν' ἀπαλλαγῇ τοῦ ἐτέρου διὰ τῆς ἐξορίας αὐτοῦ· ὑπερίσχυσε δὲ ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ἐξωστρακίσθη ὁ Ἀριστείδης.

Ὁ Θεμιστοκλῆς, μείνας οὕτω μόνος κύριος τῶν πραγμάτων, ἐπέχειρῃσεν ἀκωλύτως καὶ δραστηρῶς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ καὶ κατώρθωσε μέχρι τινὸς νὰ συμπληρώσῃ τὸ ἔργον, ὠφεληθεὶς ἐπιτηδειότατα ἐκ δύο περιστάσεων. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ ἀναβολὴ τῆς μεγάλης περσικῆς ἐκστρατείας, ἡ ἐπελθοῦσα ὡς ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Αἰγύπτου, τοῦ θανάτου τοῦ Δαρείου καὶ τῶν πρώτων δισταγμῶν τοῦ Ξέρξου. Ἄν ἡ ἐκστρατεία ἐκείνη δὲν ἀνεβάλλετο ἔνεκα τῶν περιστάσεων τούτων καὶ ἐγένετο περὶ τὸ 487 ἢ 486 ἔτος, οἱ ἐχθροὶ ἤθελον εὖρει τὰς Ἀθήνας ἄνευ ἰκανοῦ στόλου καὶ πρὸς τούτοις στασιαζέσθαι διὰ τὴν μεταξὺ Θεμιστοκλέους καὶ Ἀριστείδου ἔριν, ὥστε πιθανώτατα ἤθελον νικῆσαι. Ἐνεκα δὲ τῆς ἀναβολῆς, ἔλαβεν ὁ νέος κυβερνήτης τῶν Ἀθηναίων πενταετὴ προθεσμίαν πρὸς ἀπαρτισμὸν τῶν παρασκευῶν αὐ-

τοῦ. Ἀλλ' ὁ καιρὸς μόνος δὲν ἤρκει εἰς κατασκευὴν πλοίων, ἐχρειά-
ζοντο καὶ χρήματα. Συνέπεσε δὲ τότε νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὸ δημόσιον τῶν
Ἀθηναίων ταμεῖον ἀξιόλογον χρηματικὸν ποσόν, προερχόμενον ἀπὸ τῶν
ἀργυρῶν μεταλλείων τοῦ Λαυρείου. Τὰ μεταλλεῖα ταῦτα τῶν ὁποίων
ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἐπανελήφθη ἡ κατεργασία, εἰ καὶ ὑπὸ ἄλλους
ἄνθρωποι, κείνται οὐ μακρὰν τῆς ἄκρας τοῦ Σουνίου, καὶ ἰδίως εἰς τὴν γω-
νίαν τὴν σχηματιζομένην, ἐντὸς τοῦ Αἰγαίου πελάγους, μεταξύ τοῦ
Θερμοῦ, τοῦ Σουνίου καὶ τοῦ Ἀναφλύστου, ἤτοι τῆς σήμερον λεγομέ-
νης Ἀναβύσου. Ἐπὶ Στράβωνος ἤδη, ἐν τῇ πρώτῃ πρὸ Χριστοῦ ἐκα-
τοστατηρίδι, εἶχον ἐξαντληθῇ ἢ τοῦλάχιστον ἐγκαταλειφθῇ· ἀλλὰ μέ-
χρι τῆς σήμερον οἱ μεταβαίνοντες, εἰς Σούνιον διὰ ξηρᾶς ἵνα θαυμάσωσι
τὰ αὐτῷ σωζόμενα λείψανα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, βλέπουσι, καθύσαν
πλησιάζουσι πρὸς τὴν πολυθρόνητον ἄκρην, ἐπὶ τῶν προκειμένων λό-
φων, τὰ μέλανα ἔχον τῆς ἀρχαίας τῶν μεταλλουργῶν καμινείας. Πότε
οἱ ἤρχοντες οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἐργάζωνται τὰ μεταλλεῖα ταῦτα, ἄδηλον·
ἰσχυροὶ εἶναι ὅτι ἡ κυβερνήσις τῶν Ἀθηνῶν ἐσυνήθισε νὰ ἐκποιῇ, ἢ νὰ
ἐκμισθῇ πολυετῶς, διάφορα τμήματα τῆς προσοδοφόρου ἐκείνης χώρας
ὡς κατ' ἰδίαν ἀνθρώπους ἢ εἰς εἰταιρείας, λαμβάνουσα παρ' αὐτῶν εἴτε
χρηματικὸν τι ποσόν ἐφ' ἧπαρ πληρωνόμενον, εἴτε ἐτήσιον εἰσφορὰν ἴσην
πρὸς τὸ εἰκοστὴν τέταρτον τῆς ἀκαθαρίστου προσόδου. Ἐντεῦθεν ἐσχη-
ματίσθη τὸ ἀποταμίευμα περὶ οὗ πρὸ μικροῦ ἐγένετο λόγος καὶ τὸ ὁ-
ποῖον οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἔτοιμοι νὰ διανεύωσι μεταξύ τῶν, λαμβάνον-
τες ἕκαστος ἀνὰ δέκα δραχμὰς, ὅτε ὁ Θεμιστοκλῆς κατέπεισεν αὐτοὺς
νὰ μεταχειρισθῶσι τὰ χρήματα ταῦτα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ναυτικῆς
αὐτῶν δυνάμεως· ἐπὶ δὲ τούτῳ νὰ κατασκευάσωσι μὲν ὅσον ἔνεστι πλεί-
ονα πολεμικὰ πλοῖα, νὰ μεταφέρωσι δὲ τὸν ναύσταθμον ἐκ Φαλήρου,
ἡμῶν μὴ ἀσφαλοῦς, εἰς τὸν πολὺ ἀσφαλέστερον, εἰ καὶ πλείονον τι
ἀπέχοντα τῆς πόλεως, Πειραιᾶ, ὅστις ἡδύνατο καὶ νὰ ὀχυρωθῇ εὐκο-
λύτερον. Καὶ εἶχον τρῶντι κατασκευασθῇ 200 τριήρεις καὶ γυμνασθῇ
εἰς τὴν ναυτικὴν ὑπηρεσίαν ἱκανοὶ Ἀθηναῖοι, εἶχε δὲ ἀρχίσει ἡ ὀχύρω-
σις τοῦ νέου ναυστάθμου, ὅτε, περὶ τὰ τέλη τοῦ 481 ἔτους, ἐφθάσαν
εἰς τὴν Ἑλλάδα κήρυκες τοῦ μεγάλου βασιλέως ἀπαιτοῦντες παρὰ τῶν
ἐκαστῶν πόλεων γῆν καὶ ὕδωρ. Εἴπομεν δὲ ἀνωτέρω ὅτι οὔτε εἰς τὰς
Ἀθήνας, οὔτε εἰς τὴν Σπάρτην ἐπέμφθησαν κήρυκες· ὅθεν αἱ δύο αὐ-
ταὶ πόλεις, πιθόμεναι εὐλόγως ὅτι ὁ πόλεμος αὐτὰς κυρίως ἀπειλεῖ,
ἱσπεύσαν νὰ συμβουλευθῶσι μὲν τὸ ἐν Δελφοῖς χρηστήριον, νὰ συνεννοή-
σονται.

θῶσι δὲ ἵνα συγκαλέσωσιν εἰς τὸν περὶ τὴν Κόρινθον ἰσθμὸν πανέλλη-
νιον σύνοδον, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ παρασκευάσωσι κοινὴν κατὰ τὴν
ἐπικειμένης ἐπιδρομῆς ἀντίστασιν.

Ἡ κοινὴ αὕτη σύνοδος εἶναι ἐν τῶν μᾶλλον ἀξιωματικῶν γιγ-
νόντων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας. Εἶναι ἡ πρώτη ἐπὶ τῶν ἱστορι-
κῶν χρόνων καὶ ἡ μόνη ἐπὶ τοῦ πρώτου ἑλληνισμοῦ ἀπόπειρα ὕψω-
σεως τοῦ ἔθνους ἐνώσεως. Εἰς τὴν ἐν Κορίνθῳ σύνοδον δὲν συνῆλθον μόνον
ὅλοι οἱ κληθέντες, ὁ δὲ σκοπὸς τῆς κοινῆς σωτηρίας δι' ὃν συνεκλήθησαν
ἐπέτυχεν ἐπὶ τέλους ὅχι διὰ τῆς συμπράξεως ὅλων τῶν Ἑλληνίδων πό-
λεων, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τῆς προκαίρου ἐνώσεως τῆς Σπάρτης καὶ τῶν
Ἀθηναίων, καὶ ἀληθῶς εἰπεῖν πρὸ πάντων διὰ τῆς μεγαλοφροσύνης τῆς
τελευταίας ταύτης πόλεως. Οὐδὲν ἦττον ἀναμφίβητον εἶναι ὅτι παρὰ
πολλοῖς τῶν Ἑλλήνων, τῆς κυρίως Ἑλλάδος τοῦλάχιστον, ἐπεκρά-
τησεν αἰσθημὰ τι πολιτικῆς ἐνότητος, διότι ὁ Ἡρόδοτος λέγει, ὅτι συνε-
κάλεσαν τὴν κοινὴν ἐκείνην σύνοδον ἀφρονήσαντες εἰκὼς ἐν τε γένει
τὸ ἑλληνικόν, καὶ εἰ συγκύψαντες τωὐτὸ πρήσσοιεν πάντες, ὥς δεινόν
ἐπιόντων ἡμῶς πᾶσι Ἑλλήσι. »

Ὅπως δὴ ποτε ἡ ἐν Κορίνθῳ σύνοδος ἐπεχείρησε πρὸ πάντων νὰ κα-
ταπαύσῃ τὰς μεταξὺ τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν πόλεων ὀφισταμένας
ἐριδας καὶ ἐξαιρέτως τὸν μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Αἰγίνης δεινὸν πόλεμον,
ἡ δὲ Αἶγινα ἀνεδείχθη πρόθυμος εἰς τὴν συνδιαλλαγὴν ταύτην καὶ ἀπὸ
ἀλλαγῆς οὕτω πάσης περὶ μηδισμοῦ ὑπονοίας. Ἐνταῦτ' ἡ σύνοδος ἐξα-
πέστειλεν ἀγγέλους πρὸς ὅλας τὰς πόλεις ὅσαι ἐνομίζοντο ἢ διατεθειμέναι
νὰ συνταχθῶσι μετὰ τῶν πολεμίων ἢ ἀδιάφοροι πρὸς τὸν ἀγῶνα, ἰδίως
εἰς τὸ Ἄργος, εἰς τὴν Κέρκυραν καὶ πρὸς τοὺς ἐν Κρήτῃ καὶ Σικελίᾳ
Ἑλληνας, ἐξαπέστειλε δὲ καὶ κατασκόπους εἰς Σαρδεῖς ἵνα γνωρίσωσι
τὰς παρασκευὰς καὶ τὰ σχέδια τῶν Περσῶν. Οἱ κατασκόποι οὗτοι
ἀνακαλυφθέντες, κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον, ἀλλὰ κατὰ ῥητὴν διατα-
γὴν τοῦ Ξέρξου ἀπελύθησαν, ὁρθῶς ἀναλογισαμένου, ὅτι, ἂν ἐπανέλθοντι
εἰς τὰ ἴδια ἀνακηρύξωσι τὸ μέγεθος τοῦ στρατοῦ ὃν εἶδον ἡρωισμένους
θέλουσιν αὐξήσαι τὸν ἤδη ἐπικρατοῦντα μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τρόμος.
Ὁ τρόμος οὗτος ἦτο τῶντι μέγας, καὶ αὐτὸ τὸ ἀνώτατον τῆς ἑλ-
ληνικῆς ἐθνότητος ἱερὸν ἔδωκεν ἀπέλλιδα εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἀπαντη-
σιν, ὅτε οὗτοι ἐζήτησαν, ἐν τῇ ἀμνηχανίᾳ ταύτῃ, τὴν συμβουλήν αὐτοῦ.
Διότι μόλις οἱ θεοπρόποι αὐτῶν, ὥς ὠνομάζοντο οἱ εἰς τὰ χρηστήρια

παρόντες πρεσβευταί, προσεγγκόντες τὴν εἰθισμένην θυσίαν καὶ εἰσελ-
 θύοντες εἰς τὸ ἄδυτον, παρεστάθησαν ἐνώπιον τῆς Πυθίας Ἀριστονίκης,
 καὶ, «τί κάθησθε,» ἀνέκραξεν αὐτὴ ἐν τῷ ἔμῃ, «τί κάθησθε, ταλαί-
 ποροι; φύγετε εἰς τὰ ἔσχατα τῆς γῆς, καταλιπόντες τὰς οἰκίας ὑμῶν
 καὶ τὴν ἄκραν τῆς τροχαιοῦς ὑμῶν πόλεως. Ὁ ἐξ Ἀσίας ἐπερχόμε-
 νος Ἄρης θέλει καταστρέφει τὰ πάντα· καὶ οὐ μόνον τὰ ὑμέτερα τεῖχη,
 ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἄλλα θέλουσιν ἀπολεσθῆ, καὶ πολλοὶ ἀθανάτων ναὶ
 θύουσιν εἰς τὸ πῦρ παραδοθῆ. Ἀπέλθετε λοιπὸν ἐκ τοῦ ἄδυτου, βυθί-
 ζοντες εἰς θλίψιν τὰς ψυχὰς ὑμῶν.» Ἀπάντησις αὕτη φοβερὰ, καὶ οἷα
 σπινθὼς ἐξήρχετο ἀπὸ τῶν χειλέων τῆς προφῆτιδος. Οἱ δὲ θεοπρόποι
 ἤμειναν ὡς ἐμβρόντητοι καὶ δὲν ἐτόλμων νὰ κομίσωσιν εἰς Ἀθήνας
 χρησμὸν τοιοῦτον, ὅτε Τίμων ὁ Ἀνδροβούλου, εἰς τῶν ἐν Δελφοῖς ἐγ-
 κριτῶν ἀνδρῶν, οὔτινες ἴσχυον παρὰ τῇ ἱερείᾳ, συνεβούλευσε
 τοὺς θεοπρόπους, λαβόντες ἱκετηρίας, νὰ προσέλθωσι πάλιν εἰς τὸ χρη-
 στήριον ὡς ἰκέται. Πείθονται εἰς τοῦτο οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἐμφανισθέντες
 τὸ δεύτερον λέγουσιν· «ὦ ἄναξ, χρῆσον ἡμῖν ἄμεινόν τι περὶ τῆς πα-
 τέρδος, αἰδεσθεὶς τὰς ἱκετηρίας τὰςδε τὰς τοι ἤκομεν φέροντες· ἢ οὐ
 τοι ἔπιμεν ἐκ τοῦ ἄδυτου, ἀλλ' αὐτοῦ τῇδε μενέομεν, ἔντ' ἂν καὶ τε-
 λευτήσωμεν.» Εἰς ὃ ἡ πρόμαντις ἀπήντησε· «Δὲν δύναται ἡ Ἀθηνᾶ νὰ
 ἐξέλκωσῃ τὸν Ὀλύμπιον Δία, εἰ καὶ καθικετεύουσα αὐτὸν διὰ πολλῶν
 λόγων καὶ πολλῆς συνέσεως. Τοῦτο δὲ μόνον δύναμαι νὰ σᾶς βεβαιώσω,
 ὅτι καὶ ἂν ἅπαντα ἤθελον ἀλωθῇ ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Κέκροπος, ἡδύοκησεν
 ἄρα ὁ Ζεὺς, χαριζόμενος εἰς τὴν Ἀθηνᾶν, ὥστε τὸ ξύλινον τεῖχος
 νὰ μείνῃ μόνον ἀπόρητον, ἵνα διασώσῃ ὑμᾶς τε καὶ τὰ τέκνα ὑμῶν.
 Μὴ περιμένετε λοιπὸν τὰς προσβολὰς τοῦ ἵππικοῦ καὶ τοῦ πεζικοῦ, ἀλλ'
 ὑποχωρήσατε, στρέψαντες τὰ νῶτα· ἄλλοτε ποτε θέλετε ἀντιπαρτα-
 χθῆ.» Καὶ ἐτελείωνεν ὁ χρησμὸς διὰ τῶν ἐξῆς δύο στίχων·

ὦ θεῖη Σαλαμίς, ἀπολεῖς δὲ σὺ τέκνα γυναικῶν,
 ἥπου σκιδναμένης Δημήτερος ἢ συνιούσης,

ἢ δηλαδὴ ἐν καιρῷ τοῦ σπορητοῦ, ἢ ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς συγκομιδῆς τῶν
 καρπῶν.

Ἡ δευτέρα αὕτη ἀπόκρισις ἦτο βεβαίως ὁπωσοῦν ἡττωτέρα τῆς
 πρώτης, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἀσαφές. Ὅθεν ὅτε ἀπηγγέλθη εἰς τὸν δῆμον
 τῶν Ἀθηναίων, προέκυψαν ποικίλαι ἐρμηνεῖαι. Καὶ ἐπεκράτησε μὲν ἐπὶ
 τῆς ἐλπίδος ἡ γνώμη ὅτι διὰ τοῦ ξυλίνου τεύχους ὁ θεὸς ἐννοεῖ τὸν στόλον
 (ΕΛΛ. ΙΣΤΟΡ. Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ ΤΟΜΟΣ Δ')

τῆς πόλεως, ἀλλ' εἰς τοὺς πλειότερους καὶ ἐμπειροτέρους τῶν ἔμπειρων τῶν ἐφαίνοντο ἀπαίσιοι οἱ τελευταῖοι τοῦ χρησμοῦ λόγοι, καὶ οὕτως ὡς ἔπειτα Σαλαμὶς ἐμελλε νὰ καταστρέψῃ τέκνα γυναικῶν, ὥστε παρ' ὀλίγον ὑπερίσχυση ἡ γνώμη, ὅτι ἐλπίς σωτηρίας δὲν ὑπῆρχεν εἰμὴ ἐκ τοῦ στόλου αὐτῶν, ἤθελον ἀποδημήσει εἰς οἰανδήποτε ξένην γῆν. Ἡ τύχη τῶν Ἀθηναίων, ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης, ἥτις ἄνευ τῶν Ἀθηναίων ἦτο ἀδύνατον ν' ἀνθέξῃ, ἐκ τριχῶς ἤδη ἐκρέματο, ὅτε ἀναστὰς Θεμιστοκλῆς, ὁ μέγας τοῦ στόλου δημιουργός, ὁ ἀτρόμητος καὶ ἀπαίσιος τοῦ μέλλοντος κριτής, ἰσχυρίσθη, ὅτι ἂν ὁ θεὸς ἤθελε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἐν Σαλαμῖνι προέκειτο οἱ Ἕλληνες νὰ πάθωσι μεγάλην συμφορὰν, ἤθελε βεβαίως προσθέσει εἰς τὸ ὄνομα τῆς νήσου ἐπιθετόν τι ἐμφαντικόν τοῦ δυστυχήματος, λέγων ἐπὶ παραδείγματος αὐτῶν σχετικῆς Σαλαμῖς ἦτοι ὀλεθρία, ἀπαίσια καὶ τὰ τοιαῦτα ἐνῶ λέγων αὐτῶν θεῶν Σαλαμῖνι καταδεικνύει ὅτι οἱ μέλλοντες νὰ φθαρῶσιν αὐτόθι δὲν ἦσαν οἱ Ἕλληνες, ἀλλ' οἱ πολέμιοι τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ὑπερίσχυεν ἡ ἐρμηνεία αὐτῆς καὶ ἀπεφάσισαν τότε οἱ Ἀθηναῖοι νὰ θυσιάσωσι μὲν τὴν πόλιν αὐτῶν καὶ τὴν χώραν, νὰ ἐπιβῶσι δὲ εἰς τὰ πλοῖα αὐτῶν, ὅχι ὅμως νὰ ἀποδημήσωσιν, ἀλλ' ἵνα ἐκθύμως κατὰ θάλασσαν ἀγωνισθῶσι, σωτῆρες αὐτῶν γινόμενοι τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης. Ἡ περὶ τοῦτου κοινὴ τῶν Ἑλλήνων πεποιθήσις ἐκδηλοῦται λαμπρῶς ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου. α' Ἐνθαῦτα ἀναγινώσκου καὶ ἐξέρχεται, λέγει ὁ πατήρ τῆς ἱστορίας, γνώμην ἀποδεξασθαι ἐπὶ φθονον μὲν πρὸς τῶν πλεόνων ἀνθρώπων, ὅμως δὲ, τῇ γ' ἐμοὶ φαίνεται εἶναι ἀληθὴς, οὐκ ἐπισχῆσω. Εἰ Ἀθηναῖοι, καταρρωδήσαντες τὸν ἐπὶ κίνδυνον, ἐξέλιπον τὴν σφετέρην, ἢ καὶ μὴ ἐκλιπόντες, ἀλλὰ μέιναντες ἔδοσαν σφέας αὐτοῦ; Ἐξέρχεται, κατὰ τὴν θάλασσαν οὐδαμῶς ἂν ἐπερῶντο ἀντιεύμενοι βασιλεῖ. Εἰ τοίνυν κατὰ τὴν θάλασσαν μηδεὶς ἡντιούτων Ἐξέρχεται, κατὰ γε ἂν τὴν ἡπειρον τοιάδε ἐγίνετο. Εἰ καὶ πολλοὶ τειχίων κειθῶνες (περίβολοι) ἦσαν ἐληλαμένοι διὰ τοῦ ἰσθμοῦ Πελοποννησίου, προδοθέντες ἂν Λακεδαιμόνιοι ὑπὸ τῶν συμμάχων, οὐκ ἐόντων, ἀλλ' ὑπ' ἀναγκῆς, κατὰ πόλιν ἀλισκομένων ὑπὸ τοῦ ναυτικοῦ στρατοῦ τοῦ βαρβάρου, ἐμουνώθησαν, μουνωθέντες δὲ ἂν καὶ ἀποδεξάμενοι ἔργα μεγάλα ἀπέθανον γενναίως ἢ ταῦτα ἂν ἔπαθον, ἢ πρὸ τοῦ ἡρόντες ἂν καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας μηδίζοντας, ὁμολογίῃ ἂν ἐχρήσαντο πρὸς Ἐξέρχεται. Καὶ οὕτω ἂν ἐπ' ἀμφοτέρω ἡ Ἑλλὰς ἐγίνετο ὑπὸ Πέρσας. Τὴν γὰρ ὠφέλειαν τὴν τῶν τειχίων τῶν διὰ τοῦ ἰσθμοῦ ἐληλαμένων οὐ δύναμει πυθίσθαι ἥτις ἂν ἦν βασιλέος ἐπικρασίοντος τῆς βασιλείας.

ὡς δὲ Ἀθηναίους ἂν τις λέγων σωτῆρας γενέσθαι τῆς Ἑλλάδος, οὐκ ἀμαρτάνοι τᾷ ληθέος· οὗτοι γὰρ ἐπὶ ὁκότερα τῶν πρηγμάτων ἐτρέφοντο, ταῦτα ῥέψειν ἐμελλε. Ἐλόμενοι δὲ τὴν Ἑλλάδα περιεῖναι ἔλευσάν, τοῦτο τὸ Ἑλληνικὸν πᾶν τὸ λοιπὸν, ὅσον μὴ ἐμήδισε, αὐτοὶ οὗτοι ἦσαν οἱ ἐπεγείραντες καὶ βασιλέα μετὰ γε θεοὺς ἀνωσάμενοι. Οὐδέ τις χρηστήρια φοβερά ἐλθόντα ἐκ Δελφῶν καὶ ἐς δεῖμα βαλόντα, ἵστασε ἐκλιπεῖν τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καταμείναντες ἀνέσχοντο τὸν πόλεμον ἐπὶ τὴν χώραν δέξασθαι.»

Καὶ δὲν ἐβυσίασαν μόνον τὴν πόλιν αὐτῶν καὶ τὴν χώραν οἱ Ἀθηναῖοι, δὲν ἐρριψοκινδύνευσαν μόνον τὸν στόλον ὅστις ἦτο ἤδη ἡ μόνη περιουσία αὐτῶν καὶ ἡ μόνη ἐλπίς σωτηρίας, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐτέραν θυσίαν ἤβησαν τῆς κοινῆς σωτηρίας καθυπέβαλον ἑαυτούς. Ἀμα συναχθέντων τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους εἰς τὸν περὶ Κόρινθον ἰσθμὸν, ἐδέησε νὰ προ-
χρησθῇ μία τις πόλις πρόεδρος καὶ ἡγεμὼν τοῦ ὅλου ἐπιχειρήματος· καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν κατὰ ξηρὰν δύναμιν οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν πρωτεῖαν εἰς τὴν Σπάρτην· δὲν ὑπερεῖχεν ὅμως αὕτη, πολλοῦ ἦν δεῖ, καὶ κατὰ θάλασσαν, διότι δὲν παρέσχεν εἰμὴ 16 πλοῖα καὶ ὀλίγην, μᾶλλον δὲ οὐδεμίαν περὶ τὴν ναυτικὴν ὑπηρεσίαν δεξιότητα, ἐνῷ αἱ Ἀθῆναι ἔδωκαν τὰ δύο τρίτα τῆς ὅλης ναυτικῆς δυνάμεως, ἐν ταύτῃ δὲ καὶ τοὺς ἀρίστους ναυβάτας. Τοῦτου ἕνεκεν ἐγένετο κατ' ἀρχὰς λόγος νὰ ἄρξωσιν αἱ μὲν Ἀθῆναι κατὰ θάλασσαν, ἡ δὲ Σπάρτη κατὰ ξηρὰν. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι, παρατηρήσαντες ὅτι οἱ πλείστοι τῶν συμμάχων δυσαρέστως ἤκουσαν τὴν γνώμην ταύτην, μὴ πεισμένοι νὰ ὑποταχῶσιν εἰμὴ εἰς Σπαρτιάτην ἄνδρα, παρητήθησαν ἡμῶς χάριν τῆς κοινῆς ὁμονοίας πάσης περὶ ἀρχηγίας ἀξιώσεως, ἡ δὲ εὐγενὴς αὕτη παραίτησις δικαϊώματος εὐλογωτάτου εἶναι τόσῳ μάλ-
λον ἀξιομνημόνευτος ὅσῳ τὸ φιλόπρωτον ἦτο εἰς τῶν κυριωτάτων χαρακτῆρων τῶν προπατόρων ἡμῶν, ἅμα μὲν πολλῶν μεγαλουργημάτων, ἅμα δὲ συμφορῶν πολλῶν πρόξενον γενόμενον.

Ἦναι ἀληθές ὅτι πᾶσαι αὐταὶ αἱ θυσίαι καὶ αἱ προσπάθειαι τῶν Ἀθηναίων ἦσαν ἀπαραίτητοι διὰ νὰ σωθῇ τότε ἡ Ἑλληνικὴ ἐθνότης, ἵνα κατὰ δυστυχίαν ἐκ τῶν ἄλλων πόλεων ὀλίγοι ὑπήκουσαν εἰς τὴν τῆς κοινῆς ἀμύνης πρόσκλησιν τῆς ἐν Κόρινθῳ συνόδου. Αἱ πλείστοι τῶν πρὸς βορρᾶν τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Πελοποννήσου πολιτειῶν ἐκ πρώτης μὲν ἀφετηρίας ἦσαν ἢ διατεθειμέναι νὰ ὑποταχῶσιν εἰς τοὺς

πολεμίους, οἷον αἱ Θῆβαι καὶ οἱ πλείότεροι τῶν Βοιωτῶν, ἢ τοῦλάχιστον
νωθρόταται πρὸς τὸν ἐπικείμενον ἀγῶνα. μετ' ὀλίγον δὲ, ὡς θέλει
ιδεῖ, ἔδωκαν γῆν καὶ ὕδωρ εἰς τὸν βασιλεῖα.

Ἐντὸς τῆς Πελοποννήσου, τὸ Ἄργος, ἂν δὲν ἐμῆδιζεν, ἡπράξατο
ὁμοῦς, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ κοινωνήσῃ πανελληνίῳ τῷ
ἐπιχειρήσεως εἰμὴ ὡς τῶν ὅλων ἡγεμῶν. Οἱ Κρήτες ἀπέσχον τοῦ ἀπο-
νοῦς, προτείνοντες ἀποτρεπτικόν τινα τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου χρηστέ-
ου. Οἱ Κερκυραῖοι ὑπέσχοντο συνδρομὴν, ἀλλὰ δὲν ἐτήρησαν τὸν λόγον.
Ὁ ἰσχυρὸς τῶν Συρακουσίων δεσπότης Γέλων, περὶ οὗ πλείοτε τῶν
θελομένων εἰπεῖ κατωτέρω, οὐδεμίαν ἐπεμψε κατὰ τοῦ Ξέρξου ἐπικουρίαν,
καὶ οὐδ' ἂν ἤθελεν ἠδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο, διότι ἐν τῷ καιρῷ ὁ
Περσῶν μονάρχης κατέκλυζε τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα διὰ τῆς ἀπει-
θήτου αὐτοῦ στρατιᾶς. οἱ Καρχηδόνιοι ἐκ συνεννόησεως, καὶ ὅλας τὰς
πιθανότητας, πρὸς αὐτὸν, ἐπεχείρησαν φοβερὴν κατὰ τῆς Σικελίας συν-
δρομὴν. Τελευταῖον, ἂν καὶ ὁ μέγας θεσσαλικὸς οἶκος τῶν Ἀλεωνίδων
συνέπραττε μετὰ τοῦ Ξέρξου, οἱ πλεῖστοι τῶν Θεσσαλῶν ἀνεδείχθησαν
μὲν κατ' ἀρχὰς πρόθυμοι νὰ ἀντισταθῶσιν εἰς τὸν ἐχθρόν· διὸ ἀπέστειλαν
εἰς αὐτοὺς ἐπικουρίαν 10000 ὁπλιτῶν ὑπὸ τὸν Σπαρτιάτην Εὐμένην
καὶ τὸν Ἀθηναῖον Θεμιστοκλέα, ἧτις, προσλαβοῦσα καὶ τὸ θεσσαλικὸν
ἵππικόν, κατέλαβε τὰ Τέμπη, δι' ὧν καὶ μόνων ὁ ἐχθρὸς ἠδύνατο νὰ
ἐμβάλλῃ ἀπὸ τῆς κάτω Μακεδονίας εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ἀλλ' ὅτε ἐβί-
βαν αὐτόθι οἱ Ἕλληνες ἀφ' ἐνὸς μὲν παρετήρησαν, ὅτι ὁ ἰσχυρὸς τοῦ
Ξέρξου στόλος ἠδύνατο ν' ἀποβιβάσῃ στρατεύματα εἰς τὰ ὑπὲρθεα αἰ-
τῶν ἀφ' ἑτέρου δ' ἐπληροφορήθησαν ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἄλλη διόδος πρὸς
τὴν ἑσπέρουσαν ἀπὸ τῆς ἄνω Μακεδονίας εἰς τὴν Θεσσαλίαν, διὰ τῶν δυτικωτέρων
τοῦ Ὀλύμπου ὄρεων πυλῶν. Ὅθεν ἐνόμισαν ἐπισφαλὲς νὰ παραμυ-
νηθῶσιν εἰς τὰ Τέμπη, καὶ ἐγκαταλιπόντες αὐτά, ἐπανῆλθον εἰς τὸν πε-
λοπόννησον. Ὅμως, ὅτε περίπου ἡ περσικὴ στρατὸς διέβαινε τὸν Ἑλλή-
νον πόντον. Ἀμα δ' ὑπεχώρησεν ἡ ἐπικουρία αὕτη, ἀπῆλθε ἡ ἀνατολικὴ
Ἑλλὰς, περικτὸς τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Μεγαρίδος, ἀναφανδὸν ἐκείνην
γνώρισε τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ξέρξου· ὥστε ὅτε οὗτοι, μετὰ ἐξ ἑξῆς ἡμέ-
ρας ἢ δύο μῆνας ἐπλησίασαν εἰς τὸν Ὀλύμπον καὶ τὴν Ὀρεσσίδα, τὴν
κῆρυκες οὐς εἶχεν ἐκπέμψει ἐκ Σούσιων προσέφερον αὐτῷ τὰ σημεῖα τῆς
ὑποταγῆς ὅλων σχεδὸν τῶν πρὸς βορρᾶν τοῦ Κιβαίρωνος Ἑλλήνων, καὶ
τῶν Θεσσαλῶν, τῶν Δολόπων, τῶν Αἰνιάνων, τῶν Περραιβῶν, τῶν

διότι τὰ πλοῖα αὐτῶν ἦσαν ἅμα μὲν ὀλιγώτερα, ἅμα δὲ δυσκινήτατα τῶν περσικῶν. Ἄλλ' ἡ κατάληψις τοῦ βορείου μέρους τοῦ εὐβοϊκοῦ πορθμοῦ ἦτο ἀπαραίτητος, ἵνα διακωλυθῇ ὁ περσικὸς στόλος τοῦ ἑπὶ τῇ βιβιάσῃ στρατεύματα ὀπισθεν τῶν ἐν Θερμοπύλαις προμάχων. Τῶν Θερμοπυλῶν τούτων ἡ παρούσα κατάστασις διαφέρει οὐσιωδῶς τῇ ἀρχαίᾳ· ὅθεν πρῶτον μὲν θέλομεν παραστήσει πῶς εἶχον τὸ πάλαι, ταῦτα δὲ τίνας, διὰ τοῦ μακροῦ χρόνου, ὑπέστησαν ἀλλοιώσεις. Τὸ δυσκινώτατον τμήμα τοῦ εὐβοϊκοῦ πορθμοῦ ἀποτελεῖ ὁ λεγόμενος μαλιακὸς κόλπος, εἰς ὃν ἐκβάλλει ὁ ποταμὸς Σπερχειὸς, ὁ ῥέων ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς, ἐντὸς κοιλάδος κειμένης μεταξύ τῆς Ὀθρυος πρὸς βορρᾶν καὶ τῆς Οἰτης, πρὸς μεσημβρίαν. Εἰς τὸ κάτω τῆς μικρᾶς καὶ εὐφορίας ταύτης κοιλάδος μέρος κατέκουν αἱ διάφοροι φυλαὶ τῶν Μαλιέων, οἱ τινες συνώρευσον πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς ἀνατολὰς πρὸς Ἀχαιοὺς καὶ Φθιώτας· οἱ δὲ μεσημβρινώτατοι Μαλιεῖς κατεῖχον πεδῖον, ἐν ᾧ εἴκειτο ἡ πόλις αὐτῶν Τραχίς καὶ τὸ ὁποῖον, ποῦ μὲν εὐμέγεσθαι, ποῦ δὲ στενωπὸν, κατακλείεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τῆς Οἰτης, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τῆς θαλάσσης. Ἀπὸ τῆς Τραχίνος, ἡ Οἶτη τρέπεται πρὸς τὸ νοτιανατολικόν, κατερχομένη παρ' αὐτὴν σχεδὸν τὴν μεσημβρινὴν παρακλίαν τοῦ μαλιακοῦ κόλπου· μεταξύ δὲ τῆς πλευρᾶς ταύτης τῆς Οἰτης καὶ τοῦ κόλπου κεῖται τὸ πολυθρύλητον στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν. Εἰς τὴν ἀπὸ Τραχίνος πρὸς τὰς Θερμοπύλας φέρουσαν ὁδὸν καὶ ἀμέσως πρὸς τῶν πυλῶν τούτων ἔκειτο, περὶ τὰς ἐκβολὰς τῶν ποταμῶν Φοικῆος καὶ Ἀσωποῦ, ἡ πόλις Ἀνθήλη, περίφημος διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ἱερὸν τοῦ Ἀμφικτυόνος καὶ τῆς Ἀμφικτυονίδος Δήμητρος, ἔτι δὲ διότι αὐτὴ ἐτελεῖτο ἡ μία τῶν συνόδων τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου. Πληροῦς στατα εἰς τὴν Ἀνθήλην, ἡ ἀπόκρημνος Οἶτη τοσοῦτον προσήγγιζεν ἐν τὸν κόλπον, ἢ τοῦλάχιστον εἰς ἄβατόν τι ἔλος, ἀποτελοῦν τὸ κρῖν σπεδὸν τοῦ κόλπου, ὥστε ἐν τῇ μεταξύ δὲν ἠδύνατο νὰ διέλθῃ ἢ μία μόνον ἄμαξα. Ἡ στενὴ αὕτη διόδος ἀποτελεῖ τὴν ἀρκτικόδυνάμιν τῆς πύλης τῶν Θερμοπυλῶν. Εἰς μικρὰν δὲ ἀπὸ ταύτης ἀπόστασιν, πρὸς τὰ δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας, προσήγγιζεν αὖθις τὸ ὄρος πρὸς τὴν ὁδοῦ λασσαν, καὶ ἀπετέλει τὴν νοτιανατολικὴν πύλην τῶν Θερμοπυλῶν. Τὸ ἐν τῇ μακρᾷ τῆς Ἀλπηνοῦ, πρώτης τῶν Λοκρῶν πόλεως (σελ. 142). Τὸ ἐν τῇ τῇ μεταξύ τῶν δύο τούτων πυλῶν διάστημα ἦτο ὁπωσοῦν εὐρύτερον· ἐκαλύπτετο δὲ, ὡς καὶ ἤδη, ὑπὸ θερμῶν ὑδάτων, ἀλατούχων καὶ ὀνίχων· ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα τῶν Θερμοπυλῶν. Οὕτως εἶχε τὸ πάλαι

χῶρος συνέκειτο δηλαδὴ ἐκ δύο στενοτάτων διόδων, μιᾶς ἀρκτικωτέρας, ἄλλης νοτιωτέρας, μεταξύ τῶν ὁποίων, ἐν διαστήματι δέκα λεπτῶν τῆς ὥρας, ἡ ὁδὸς εὐρύνετο ὅπως οὖν. Εἰς ἑτερόν τι σημεῖον, καὶ τοῦτο πλησίον τῆς Τραχίνος κείμενον, καὶ ἀπέχον ἀρκτικοδυτικῶς τῶν Θερμοπυλῶν περί τὰ δύο ἀγγλικὰ μίλια, ἡ μεταξύ τοῦ ὅρου καὶ τῆς θαλάσσης ὁδὸς ἦτο σχεδὸν ὅσον καὶ ἐν Θερμοπύλαις στενή· ἀλλὰ τὸ στενὸν τοῦτο δὲν ἐχρησίμευεν· ἐπεὶ δὴ τὰ παρακείμενα ὄρη ἦσαν ταπεινά, ὁ ἑχθρὸς ἠδύνατο, τραπείς πρὸς δυσμὰς, νὰ διέλθῃ δι' αὐτῶν ἄνευ δυσκολίας, ἐνῷ εἰς Θερμοπύλας ὁ παρακείμενος τῆς Οἰτης κλάδος, ὡς τὰ μάλιστα ἀπόκρημνος, δασώδης καὶ ἐν λόγῳ ἄβατος, οὐδεμίαν ἄλλην κατέλιπε διόδον ἀπὸ Θεσσαλίας εἰς Λοκρίδα εἰμὴ τὴν διὰ τῶν προειρημένων πυλῶν. Ὑπῆρχον μὲν καὶ ἄλλαι τινὲς ὁρεῖναι ἀτραποί περὶ ὧν μετ' ὀλίγον θέλομεν ὁμιλήσει· ἀλλὰ τούτων τοσούτον ὀλίγη ἔγινετο τὸ τέλος χρήσις, ὥστε ἦσαν σχεδὸν ἄγνωστοι, καὶ πρὸς τούτοις αἱ ἀτραποί αὗται ἠνάγκαζον τὸν ἐπερχόμενον εἰς ἱκανὴν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ παρατροπήν. Ἡ δὲ εὐθυτέρα καὶ ἡ τότε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χρησιμεύουσα ὁδὸς ἦτο ἡ ἀγούσα διὰ τῶν δύο πυλῶν, ἃς ἀνωτέρω περιεγράψαμεν. Τοῦτου ἕνεκεν αἱ Φωκεῖς εἶχον ἄλλοτε φράξει τὴν ἀρκτικωτέραν τῶν πυλῶν διὰ τείχους ἀσφαλίζοντος αὐτοὺς ἀποχρώντως ἀπὸ τῶν Θεσσαλῶν. Τὸ δὲ τείχος τοῦτο, τὸ καταπεσὸν ἐν μέρει, ἠγνώρῳσαν ἤδη οἱ Ἕλληνες, ἀποφασίσαντες ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς τὸν ἐπερχόμενον πολέμον ἐν τῇ στενῇ τούτῳ χώρῳ, ὅστις ἦτο τότε στενωτέρος καὶ αὐτῆς τῆς κοιλίας τῶν Τεμπῶν. Ἡ περὶ τὴν παραλίαν θάλασσα εἶχεν ἔκτοτε μεταβληθῇ πολλαχοῦ εἰς ἔλος, τὸ ὅποιον δὲν εἰδύνατο νὰ διέλθῃ οὔτε πεζός, οὔτε πλέων· ὑπῆρχον ὅμως αὐλακεῖ δι' ὧν διετηρεῖτο ἡ ἀδιάκοπος κοινωνία μεταξύ τοῦ ἐν Θερμοπύλαις στρατοῦ καὶ τοῦ περὶ τὸ Ἀρτεμίσιον τῆς Εὐβοίας εὐρισκομένου στόλου, ἡ δὲ ἡμέσως ὀπισθεν τῶν πυλῶν κειμένη Ἀλπηνὸς παρείχε τὰς ἀναγκαίας τροφάς.

Ἀλλὰ, καθὼς εἶπομεν, ἡ ὄψις τοῦ χώρου τούτου ὑπάρχει αὖσιωδῶς ἄλλοιᾳ τὴν σήμερον· καὶ ἂν δὲν εἶχομεν τὴν εὐκρινὴ τοπογραφικὴν ἔκθεσιν τοῦ Ἡροδότου, οὐδέποτε ἠθέλομεν ἐννοῆσαι πῶς ὀλίγοι Ἕλληνες ἐκτίστησαν αὐτόθι εἰς τὴν πολυάριθμον τῶν πολεμίων στρατιάν, τοσούτον ἔκτοτε μετεβλήθησαν καὶ τὸ σχῆμα τῆς παραλίας, καὶ ὁ βόυς τῶν ποταμῶν, καὶ ἅπαντα ἐν γένει ἡ μορφή τοῦ τόπου. Εἰς τὸ ἐνδότερον τοῦ κόλπου ἐσχηματίσθη, διὰ τῆς ἀδιακόπου σωρεύσεως τῶν ὑπὸ τοῦ πο-

ταμοῦ συμφορμένων χωμάτων, πεδίων στερεῶν ἔχον ἑκτάσιν τριῶν ἢ τεσσάρων ἑγγλικῶν μιλίων, διὸ τοῦ μὲν κόλπου ἡ περίμετρος εἶναι ἦδη πολὺ μικροτέρα ἢ τὸ πάλαι, τὸ δὲ παρὰ τὰς Θερμοπύλας ὄρος δὲ καί τι πλέον ἐγγὺς τῆς θαλάσσης. Καὶ ὁ ῥοῦς τοῦ Σπερχεῖου μεταβλήθη ὡσαύτως πολὺ ἐπὶ Ἡροδότου, ὁ ποταμὸς οὗτος, ῥέων πρὸς ἀνατολὰς ἐξέβαλλεν εἰς τὴν θάλασσαν ἱκανῶς πρὸς ἄρκτον τῶν Θερμοπυλῶν, ἡ σήμερον ἐκτρέπεται πρὸς νότον, ὥστε μετὰ πολλοὺς ἐλιγμούς, ὁ Σπερχεὺς φθάνει εἰς τὴν θάλασσαν πολὺ νοτιώτερον τῶν Θερμοπυλῶν. Τηλεутаῖον οἱ ποταμοὶ Δύρας, Μέλας καὶ Ἀσωπός, οἵτινες ἐπὶ Ἡροδότου ἐξέβαλλον ἅπαντες εἰς τὴν θάλασσαν μετὰ Σπερχεῖου καὶ Θερμοπυλῶν, ἥδη δὲν φθάνουσι μέχρι θαλάσσης, ἀλλ' ἐκβάλλουσιν εἰς τὸν Σπερχεῖον.

Καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, οἱ Ἕλληνες ἀπεφάσισαν νὰ καταλάβωσι τὰς Θερμοπύλας καὶ τὸ Ἀρτεμίσιον ἅμα μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς ἐπικουρίας ἣν εἶχον πέμψει εἰς τὰ Τέρπη· δὲν ἀπέστειλαν ὁμῶς αὐτὸν τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον αὐτῶν εἰμὴ ἀφοῦ ἔμαθον ὅτι ὁ Εἰρηνόβοτος ἐφθασεν εἰς τὸν θερμαϊκὸν κόλπον, ἥτοι περὶ τὰ τέλη, ὡς φαίνεται, τοῦ Ἰουνίου μηνός. Ἡ τε κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν δύναμις διετίθητο ὑπὸ Σπαρτιάτας ἡγεμόνας, ἡ μὲν κατὰ θάλασσαν ὑπὸ τὸν Εὐρυβιάδην ἡ δὲ κατὰ ξηρὰν ὑπὸ τὸν βασιλέα Λεωνίδαν, ὅστις ἦτο νεώτερος ἀδελφός, διάδοχος καὶ γαμβρός τοῦ Εὐρυσθενίδου Κλεομένους, τοῦ ὁποῦν ἔγρημε τὴν μόνην θυγατέρα Γοργώ. Ἀλλ' ὁ Λεωνίδας δὲν ἀπήγαγεν ἀπὸ τοῦ Ἰσθμοῦ μεθ' ἑαυτοῦ εἰμὴ ἐλαχίστην δύναμιν, ἥτοι 300 λοχαγεῖς Σπαρτιάτας, 500 ὁπλίτας τῆς Τεγέας, 500 Μαντινεῖς, 120 Ἀρκάδας Ὀρχομενίους, 1000 ἄλλους Ἀρκάδας, 400 Κορινθίους, 200 Φωκίους, 80 Μυκηναίους, ἴσως δὲ καὶ τινες περιοίκους Λακεδαιμονίων, ἀλλ' ἄδηλον πόσους. Διερχόμενος δὲ διὰ τῆς Βοιωτίας, τῆς Φωκίας καὶ τῆς Λοκρίδος, προσέλαβε πρὸς τούτους 700 Θεσπιεῖς, 400 Θηβαίους, 1000 Φωκεῖς καὶ τὴν ὅλην στρατιὰν τῶν Ὀπουνητίων Λοκρῶν, ὧν δὲ ἀναφέρεται, δὲν ἦτο ὅμως πολὺς ὁ ἀριθμός. Οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ Λοκροὶ εἶχον μὲν προσφέρει εἰς τὸν μέγαν βασιλέα γῆν καὶ ὕδωρ, ἀλλ' ἥδη ἐκ ἀνάγκης παρηκολούθησαν τοὺς ἄλλους Ἕλληνας. Ὡστε ὁ Ἕλληνας στρατὸς ὁ καταλαβὼν τότε τὰς Θερμοπύλας συνεποσούτο τὸ πολὺ 13 ἢ 14 χιλ. ἀνδρῶν, ἐάν ὑποθέσωμεν ἕκαστον μὲν ὁπλίτην ὑπὸ ἐνὸς ψιλῶ συν

δυνάμενον, τοὺς δὲ Σπαρτιάτας ὑπὸ πλειόνων, ὡς εἰκάζεται ἐκ τινος κατωτέρω ἐκτεθησομένου περιστατικοῦ. Ἀναλογιζόμενοι δὲ ὅτι ἐν Μακεδονίᾳ αἱ Ἀθῆναι μόναι ἀντιπαρέταξαν 10.000 ὁπλιτῶν, ἐν δὲ ἔτος μετὰ τὴν ἐν Θερμοπύλαις μάχην, αἱ Ἕλληνες αἱ ἐν Πλαταιαῖς ἀγωνισάμενοι ὑπερέβαινον τοὺς δεκαχιμυρίους ἄνδρας, δὲν δυνάμεθα εἰμὴ νὰ ἡσυχάζωμεν τὴν λύπην ἡμῶν διότι τοσούτῳ εὐάρθμοι ἐξεστράτευσαν κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν. Ἄν τὸ ἥμισυ τῆς ἐν Πλαταιαῖς παραταχθείσης δυνάμεως ἐξεπέμπετο εἰς Θερμοπύλας, οἱ ἐχθροὶ ἔκτοτε ἤθελον ἀποκρουσθῆ, ἢ δὲ ἀνατολικὴ Ἑλλάς καὶ ἰδίως ἡ Ἀττικὴ, δὲν ἤθελε πάθει τὴν φθορὰν ἣν ἔπαθεν. Ἀλλ' οἱ πλείστοι Πελοποννήσιοι ἤμιναν εἰς τὰ ἴδια ἕνα τελέσωσι τὰ Ὀλύμπια καὶ τὰ Κάρνεια, τῶν ἡποίων συνέπεσε τότε ἡ πανήγυρις. Εἶναι ἀληθές, ὅτι, ὡς ἡ πείρα ἀπέδειξε μετ' ὀλίγον, καὶ αὐτοὶ οἱ περὶ τὸν Λεωνίδα ἐυάρθμοι Ἕλληνες, αἱ τὰς Θερμοπύλας καταλαβόντες, ἦσαν, διὰ τὸ στενὸν τοῦ χώρου, ἱκανοὶ νὰ διακωλύσωσι τὴν ἐκεῖθεν διόδον τοῦ περσικοῦ στρατοῦ. Ἀλλ' ἅμα φθάσαντες αὐτόθι ἐπληροφόρηθησαν ὅτι ὑπῆρχε πρὸς τοὺτοις ἀτραπῶν, ἥτις, ἀναχωροῦσα ἀπὸ τῆς περὶ Τραχίνα χώρας καὶ ἀναβαίνουσα διὰ τῆς διασφάγος, ἦτοι τῆς φάραγγος τοῦ Ἀσωποῦ καὶ διὰ τοῦ ὄρους τῆς Ἀγοπαίας μέχρι τῶν κορυφῶν τῆς Οἰτης, κατήρχετο ἐκεῖθεν, κατωτέρω τῶν Θερμοπυλῶν, εἰς τὴν χώραν τῆς λοκρικῆς πόλεως Ἀλπηνοῦ. Ἀληθῶς μάλιστα εἰπεῖν, ἀπὸ τῆς Φωϊαίδος ἡδύνατο νὰ εἰέλθῃ τις εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἑλλάδος καὶ δι' ἄλλης ὁρεῖνῆς διόδου, ἐπὶ δυτικωτέρας τὴν δὲ σήμερον δι' ἀμφοτέρων τούτων τῶν ὁρεῖνῶν παράδων διέρχονται συνήθως οἱ ἀπὸ Λαμίας εἰς Ἀμφισσαν μεταβαίνοντες. Τὸ πάλαι ὁμοίως, καθὰ προείπομεν, τοσούτῳ ὀλίγῃ ἐγένετο τῶν ὁρεῖνῶν τούτων διόδων χρῆσις, ὥστε ἦσαν σχεδὸν ἀγνωστοί. Οἱ δὲ ἱστορικοὶ καὶ ἰδίως ὁ Ἡρόδοτος δὲν ἀναφέρουσιν ἐπὶ τέλους ἐξ αὐτῶν εἰμὴ τὴν ἀνατολικωτέραν, τὴν διὰ τῆς φάραγγος τοῦ Ἀσωποῦ διερχομένην. Καὶ ἀνέλθον μὲν οἱ Φωκεῖς νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν ἀτραπὸν ταύτην. Ἀλλὰ ὁ κίνδυνος ὃν ἔτρεχον οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι πρόμαχοι τοῦ νὰ κυκλωθῶσι κατέστη ἤδη τοσούτῳ πρόδηλος, ὥστε αἱ Πελοποννήσιοι ἤθελον καὶ πάλιν νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὸν ἰσθμὸν· ὁ δὲ ἀτρόμητος Λεωνίδας δὲν συνήνεσε μὲν εἰς τοῦτο, ἔγραψεν ὁμοίως ζητῶν ἐπιμόνως ἐπικουρίας

Ἡ ναυτικὴ δύναμις, ἡ ὑπὸ τὸν Εὐρυβιάδην εἰς Ἀρτεμίσιον σταλεῖσα, ἦτο μᾶλλον λόγου ἄξια· διότι συνεκρότουν αὐτὴν 127 ἀττικαὶ τριήρεις,

ἐφ' ὧν ἐπέβαινον πλὴν τῶν Ἀθηναίων οἱ τῶν Πλαταιῶν πολῖται, καὶ ἄπειροι ὄντες περὶ τὴν ναυτικὴν ὑπηρεσίαν· 40 τριήρεις Κορινθίων, 20 Μεγαρέων, 20 πάλιν Ἀθηναίων, ἃς ἐπλήρουν Χαλκιδεῖς, 18 Ἀργινητῶν, 12 Σικυωνίων, 10 Λακεδαιμονίων, 8 Ἐπιδαυρίων, 7 Ἐρετριέων, 5 Τροιζηνίων, 2 τῶν ἐν Εὐβοίᾳ Στυρέων, καὶ 2 τῶν Κέλων. Ἐν ὅλοις τριήρεις 271· καὶ πλὴν τούτων 9 πεντηκόντοροι ἃς παρέλαγον ἐν μέρει Κεῖοι, ἐν μέρει οἱ Ὀπούντιοι Λοκροί. Ὁ στόλος οὗτος ἔφερε περὶ τοὺς 60,000 ἀνδρῶν ὧν τοῦλάχιστον 25,000 ἦσαν Ἀθηναῖοι. Προΐσταντο δὲ τούτων μὲν ἰδίᾳ ὁ Θεμιστοκλῆς, τῶν δὲ Κορινθίων ὁ Ἀδείμαντος· τῶν ἄλλων ὑποναύρχων τὰ ὀνόματα εἶναι ἄγνωστα. Τρεῖς νῆες, μία Τροιζηνία, μία Αἰγιναία καὶ μία Ἀττικὴ, εἶχον προσταλή πρὸς τὰ παράλια τῆς Θεσσαλίας, ἵνα παρατηρήσωσι τὰ κινήματα τοῦ ἀπὸ Θέρμης, τῆς μετέπειτα Θεσσαλονίκης, κατερχομένου περσικοῦ στόλου· καὶ ἐνταῦθα ἐχύθη τὸ πρῶτον αἷμα τοῦ ἀμυνήσαντος τούτου ἀγῶνος, διότι δέκα τῶν ἀρίστων περσικῶν πλοίων εἶχον προκίεπεμφθῆ ὁμοίως πρὸς τὴν Σκίαθον, ἵνα ἐπιτηρήσωσι τὰ κατὰ τοὺς Ἑλληνας, ὥστε συνεπλάκησαν πρὸς τὰ τρία ἑλληνικὰ, τὰ ὅποια, νομίζοντα ὅτι ἐπέρχεται ἀμέσως κατόπιν ὁλόκληρος ὁ περσικὸς στόλος, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Καὶ ἡ μὲν Ἀττικὴ τριήρης ἐξώκειλεν εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πηνειοῦ, ἐγκαταλειφθεῖσα ἐκεῖ εἰς τοὺς πολεμίους ὑπὸ τοῦ πληρώματος αὐτῆς, τὸ ὅποιον ἐπανῆλθε διὰ ξηρᾶς εἰς τὰς Ἀθήνας. Αἱ δὲ δύο ἄλλαι συνελήφθησαν, μετὰ γενναίαν τῶν Αἰγινητῶν ἀντίστασιν, ὧν εἰς μάχιστα, Πύθης ὁ Ἰσχενοῦ, τοσούτω περιφανῶς ἠγωνίσθη κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, ὥστε οἱ Πέρσαι, ἀποθαυμάσαντες τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀνδρός, κατέβαλον πᾶσαν προσπάθειαν ἵνα θεραπεύσωσι τὰς πολλὰς αὐτοῦ πληγὰς. Ὁ ἀγὼν λοιπὸν ἤρχισεν ὑπὸ κακοὺς οἰωνοὺς διὰ τοὺς Ἕλληνας. Καὶ μὲν τριῶν πλοίων ἡ ἀπώλεια δὲν ἦτο ζημία μεγάλη· ἀλλ' ὁλόκληρος ὁ περὶ Ἀρτεμίσιον στόλος καταληφθεὶς, ἔνεκα τῆς ἀλώσεως τῶν πλοίων τούτων, ὑπὸ πανικοῦ φόβου, ἐχύθη διὰ μιᾶς ἐντὸς τοῦ στενοῦ λαίμου τοῦ εὐβοικοῦ πορθμοῦ καὶ δὲν ἐστάθη εἰμὴ εἰς Χαλκίδα, ὅπου ἐνόμιζεν ἀσφαλεστέραν τὴν ἄμυναν. Ἡ δοξασία αὕτη ἦτο ὀρθή· βέβαιον ὅμως ἐπίσης ἦτο ὅτι οἱ ἐν Θερμοπύλαις πρόμαχοι, τῶν ὁποίων ἡ θέσις, διὰ τὴν προκνηφερθεῖσαν ἀτραπὸν, ἔχεν ἤδη ἀποβῆ ἐπισφαλῆς ἡδύναντο διὰ τὴν προεπελθοῦσαν ἐγκατάλειψιν τοῦ Ἀρτεμισίου νὰ κυκλωθῶσι καὶ ἀπὸ θαλάσσης, ὥστε ὁλόκληρον τὸ ἀμυντικὸν τοῦτο σχῆμα διὸν ἀνετρέπετο, ἂν ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἔμενεν εἰς Χαλκίδα. Κατ' ἐν-

τρίαν εἰ θεοὶ ἀνέλαβον νᾶ ἐπανορθώσωσι τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀνθρώπων. Ἐνθ' ὁ Ἑρξῆς κατήρχετο βραδέως μὲν ἄλλ' ἀσφαλῶς ἀπὸ Θέρμης πρὸς τὴν τῶν Μαλιέων χώραν, καὶ διὰ τῆς Μακεδονίας, τῆς Περραιβίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἀχαΐας τῆς Φθιΐτιδος προσήγγιζε πρὸς τὰς Θερμοπύλας, ὃ ἀρχιναύαρχος Μεγαβάτης, ἀναχωρήσας ἀπὸ Θέρμης ἐνδεκα περίπου ἡμέρας μετὰ τὸν βασιλέα, ἔφθασεν ἐντὸς μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς Μαγνησίας, οὐ μακρὰν τῆς νοτιωτάτης αὐτῆς ἄκρας. Τὸ μέγιστον τῆς παραλίας ταύτης μέρος, ἦν σχηματίζουσιν αἱ πλευραὶ τῆς Ὀσσης καὶ τοῦ Πηλίου, εἶναι ὅλως ἀπόκρημνον καὶ ἀλίμενον, μόνον δὲ πρὸς νότον τῆς πόλεως τῆς καλουμένης Κασθναίας, ὑπάρχει ἀναπεπταμένος τις κολπίσκος, ὅπου ὁ στόλος ἠθέλησε νᾶ διανοκτερεύσῃ, πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὴν μεσημβρινὴν τῆς Μαγνησίας ἀκτὴν. τὴν καλουμένην μὲν Ση-ιάδα, κειμένην δὲ καταντικρὺ τοῦ Ἀρτεμίσιου. Ἀλλὰ κατελήφθη τὴν ἐπιούσαν τὸ πρῶτ' ὑπὸ καταιγίδος φοβερᾶς, ἥτις, εὐθὺς ἀπὸ τοῦ πελάγους πνέουσα, διήρκεσε τρία ὅλα ἡμερονοκτία καὶ ἐπέφερε, κατὰ τοὺς μετριοτέρους ὑπολογισμοὺς, τὴν καταστροφὴν 400 μὲν τριήρων, πλείστων δὲ φορτηγῶν πλοίων, καὶ ἀνθρώπων, καὶ σκευῶν. Μόλις δὲ τὴν τετάρτην ἡμέραν, κοπᾶσαντος τοῦ ἀνέμου, ἠδυνήθησαν τὰ περισσώθεντα πλοῖα νᾶ ἐξακολουθήσωσι τὸν πλοῦν αὐτῶν, καὶ κἄμψαντα τὴν μεσημβρινὴν τῆς Μαγνησίας ἄκραν ἔφθασαν εἰς Ἀφέτας, παρὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ παγασσητικοῦ κόλπου, πλησίον τοῦ σημερινοῦ Τρίκκερι· ὥστε τὸ μέγα ἔργον τῆς διορύξεως τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Ἀθωνος, ὀλίγον ὠφέλησε τὸν Ἑρξῆν, διότι ὁ στόλος αὐτοῦ, ἀντὶ νᾶ κακοπύθη περὶ τὴν ἄκραν ἐκείνην, ἑδεκατεύθη νοτιώτερον. Ἄν δὲ ὁ στόλος οὗτος ἔφθανεν εἰς Ἀφέτας, μὴ παθὼν τὸ δυστύχημα τοῦτο, ἤθελεν εὖρει τὸν πορθμὸν τῆς Εὐβοίας ἀφύλακτον, καὶ ἐλθὼν εἰς ἄμεσον κοινωνίαν μετὰ τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς, ἤθελε δυνηθῆ νᾶ ἀποβιβάσῃ ἀποσπάσματα αὐτοῦ εἰς τὰ ὑπὸ τῆς Λεωνίδου. Ἀλλ' ἡ τρικυμία μετέβαλεν αὐτὸς τὴν ὄψιν τῶν πραγμάτων· διότι οἱ ἐν Χαλκίδι ναυλοχοῦντες Ἕλληνες, μαθόντες παρὰ τῶν ἐπὶ τῶν ὁρέων τῆς Εὐβοίας κατασκόπων αὐτῶν, τὸ μέγα τῶν πολεμίων ναυάγιον καὶ ἐνθαρρυνθέντες ἐκ τούτου, πρῶτων ἠΰξαντο Ποσειδῶνι σω-τῆρι καὶ σπονδὰς ἐποίησαν, ἔπειτα δ' ἁμέσως ἐπέστρεψαν ὀπίσω ἐπὶ τὸ Ἀρτεμίσιον, νομίζοντες ὅτι πρὸς ὀλίγας ἤδη θέλουσιν ἔχει νᾶ ἀγωνισθῶσι νῆας· τότε δὲ 15 ἐχθρικά πλοῖα, τὰ ὅποια, διὰ τὴν πολλὴν βλάβην ἣν εἶχον ὑποστῆ, ἐπήρχοντο κατόπιν τῶν ἄλλων, ὑπολαβόντα τὰ ἑλληνικὰ ὡς οἰκεία, ἐνέπεσον μετὰ αὐτῶν καὶ ἅπαντα συνελήφθησαν.

Ἐν τούτοις ὁ Ξέρξης, φθάσας μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν καὶ στρατοπεύσας αὐτόθι, διετέλεσεν ἀπρακτῶν ἐπὶ 4 ἡμέρας, κυρίως, καὶ ὅλος τὰς πιθανότητας, διὰ τὸν ἔσχατον κίνδυνον ὃν ὑφίστατο τότε ὁ στόλος αὐτοῦ, περὶ οὗ ἐθρυσέτο ὅτι ἡδύνατο ὅλος νὰ καταστραφῇ. Ἀμα δὲ μαθὼν ὅτι τὸ πλεῖστον τούτου ἐσώθη καὶ ἀφίχθη εἰς Ἀφέτης, διέταξε τὴν κατὰ τῶν Θερμοπυλῶν ἔσχατον. Οἱ Μῆδοι οὖς πρό πάντων ἐξέπεμψεν ἐπὶ τὸν ἀγῶνα τούτον, ἔπρατ' ἂν ἔργα θαυμαστῆς ἀνδρείας· ἀλλὰ ἡ θέσις ἦτο τοιαύτη ὥστε τόξα καὶ ἀκόντια ὀλίγον ἡδύνατο νὰ χρησιμεύσωσιν, ἀναπόδραστος δὲ ἦτο ὁ ἐκ τοῦ συστάδην, ἀνδρὸς πρὸς ἄνδρα, ἀγών, καὶ ὃν οἱ Ἕλληνες λαμπρῶς ἐπλεονέκτουσαν τῶν πολεμίων, διὰ τε τὴν διοργάνωσιν αὐτῶν καὶ τὸν ὅπλισμόν. Τὰ βραχέα δόρατα, αἱ ἐλαφροὶ καὶ πλεκταὶ ἀσπίδες, καὶ οἱ χιτῶνες τῶν ἐπιτιθεμένων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κατισχύσωσι τῶν μακρῶν δοράτων, τῶν μεγάλων καὶ ἀσφαλῶν ἀσπίδων, τῶν πυκνῶν ταξέων καὶ τῆς πολεμικῆς ἀσκήσεως τῶν ἀμυνομένων. Καὶ ἐπέκειντο μὲν ἀδιακόπως ὀπισθεν τὰ ἄριστα τῶν περικίων ταγματῶν, ἀλλὰ τοῦτο εἰς οὐδὲν ἄλλο ἔφερεν εἰμὴ εἰς τὸ νὰ αὐξήσῃ τὴν παρ' αὐτοῖς αἵματοχυσίαν, ἐνῶ τῶν Ἑλλήνων ἡ ζημία ἦτο μικρά. Ἐπὶ δύο ἀλλεπαλλήλους ἡμέρας, οἱ πολέμιοι εἰ καὶ ἀδιαλείπτως ἀποκρουόμενοι, διετέλεσαν ἐπιμόνως ἐπαναλαμβάνοντες τὸν ἀγῶνα· οἱ Ἕλληνες, ἀπολύτως μὲν εὐάριθμοι ὄντες, διὰ τὸ στενὸν ὅμως τοῦ χώρου, ἐν ᾧ ὀλίγοι διὰ μιᾶς ἡδύνατο ν' ἀγωνισθῶσιν, ἦσαν ἀρκετοὶ ὥστε οἱ ἅπαξ ὑπὸ τοῦ κόπου καταβληθέντες, νὰ ἀναπληρῶνται ὑπὸ ἄλλων. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἀθάνατοι, ἦτοι οἱ μυριοὶ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς λογάδες, καὶ οἱ λοιποὶ κρατιστοὶ τοῦ στρατοῦ ἄνδρες, διαταχθέντες κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν νὰ ὁρμήσωσιν ἐπὶ τὴν ἔσχατον, ἔπαθον τὴν αὐτὴν ἐπονείδιστον τροπὴν καὶ τὴν αὐτὴν ζημίαν, ἣν οἱ προηγουμένως ἀποκρουσθέντες. Ὁ Ξέρξης, ὅστις ἐθεώρει ἀπὸ ὀψώματος τὴν δεινὴν ταύτην ἀποτυχίαν, λέγεται ὅτι ἀνεπήδησε τρίς ἀπὸ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, φοβήεις περὶ τῆς στρατιᾶς. Ἄν οἱ Ἕλληνες, πρὸ τοῦ ἀγῶνος, πολλὰ ἐπραξάν ἀμαρτήματα, ἐν αὐτῷ τῷ ἀγῶνι ἀνεδείχθησαν ἀπαράμιλλοι.

Παρήλθε λοιπὸν καὶ ἡ δευτέρα ἡμέρα τοῦ πολέμου ἀτελείσφορος· ἡ δὲ διδοὺς ἐφαίνετο ἀπόρρητος καὶ ἡ ἀμηχανία τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐπὶ μῆλλον καὶ μῆλλον ἐκορυφεύετο, ὅτε Μαλιεύς τις, ὀνόματι Ἐφιάλτης, ἀπεκάλυψεν αὐτῷ τὴν ὑπαρξίν τῆς ἀτραποῦ ἧτις διὰ τοῦ ὄρους

ἔφρεν εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν Θερμοπυλῶν. Τοῦλάχιστον ὁ Ἐφιάλτης οὕτως ἐλέγετο ἐν γένει ὡς ὁ κύριος προδότης τοῦ ἀλευρίου τούτου μυστηρίου μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Περσῶν, οἱ ἀμφικτύονες ἐπεκήρυξαν ἐπ' αὐτῷ φυγόντι ἀργύριον, ὃ ἐστὶ, προσδιώρισαν χρηματικὴν ἀμοιβὴν εἰς ἐκεῖνον ὅστις ἤθελε θανατώσει ἢ συλλάβει αὐτόν καὶ ὅτε ἐπανελθὼν εἰς τὰ ἴδια ἐπειτα ἐφρονεῦθη ὑπὸ προσωπικοῦ τινος ἐχθροῦ, οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐτίμησαν τὸν φονέα ὡς εὐεργέτην τῆς πατρίδος. Ἀλλ' ὅμως εἶναι δύσκολον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ἀτραπὸς δὲν ἦτο γνωστὴ εἰς πολλοὺς, ἰδίως εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς, οἵτινες μετὰ τοιοῦτου ζήλου ὑπηρετοῦν ἦδη τὸν Ξέρξην διὰ πολλὰ διεδόθησαν προδοτῶν ὀνόματα, τὸ δὲ τοῦ Ἐφιάλτου δὲν ἐπεκράτησε τῶν ἄλλων εἰμὴ ἴσως διότι αὐτὸς ἐχρησίμευσεν ὡς ἡδηγὸς τοῦ ἐκπεμφθέντος ἀρέσως διὰ τῆς ἀτραποῦ ἐκεῖνης στρατοῦ. Τῶντι ἅμα ἐνύκτωσεν, ὁ στρατηγὸς Ὑδάρνης μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν Περσῶν εἰσῆλθεν εἰς τὴν διασφάγα τοῦ Ἀσωποῦ καὶ ἀνελθὼν διὰ τῆς Ἀνοπαίας εὐρέθη περὶ τὰ ἐξημερώματα πλησίον τῆς κορυφῆς ἣν ἐφύλαττον, ὡς προείπομεν, οἱ 1000 Φωκεῖς. Βαθείας δὲ ἐπικρατούσης νηνεμίας, ὁ θροῦς τοῦ ἐπερχομένου στρατοῦ ἐξύπνισε καὶ ἐθορύβησε τοὺς φύλακας· ἀλλ' ἡ κατάπληξις ὑπῆρξεν ἀμοιβαία, διότι ὁ Ὑδάρνης ἠρώτησεν ἐντρομος τὸν ὡδηγὸν αὐτοῦ, ἂν καὶ αὐτοὶ εἶναι Λακεδαιμόνιοι μὴν δὲ ἀφοῦ ἐβεβαιώη ὅτι ὄχι, ἐπετέθη, καὶ διὰ πολλῶν καὶ πυκνῶν τοξευμάτων ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν διόδον καὶ νὰ ζητήσωσι σωτηρίαν εἰς τὰ ὑψηλότερα τοῦ ὄρους μέρη. Τότε ἀπεδείχθη αἰὼν λάθος ἐπραξαν οἱ Ἕλληνες μὴ ἐκπέμψαντες εἰς Θερμοπύλας ὁλόκληρον τὴν δύναμιν αὐτῶν, διότι ἂν ἡ ἀτραπὸς ἐφρουρεῖτο ὑπὸ πλειόνων ἀνδρῶν, βεβαίως οὐδὲ ταύτην ἤθελον ἐκπορθῆσαι ποτὲ οἱ Πέρσαι. Ὁ δὲ Ὑδάρνης, μὴ χρονοτριβῶν περὶ τὴν καταδιωξίν τῶν Φωκεῶν, ἔσπευσε πρὸς τὰ πρόσω, ἐπὶ τῆς κατωφεροῦς τῆς ἀτραποῦ πλευρᾶς, συντομοῦτάρας οὗσης τῆς ἀνωφεροῦς, καὶ ἐφθάσε μετὰ τὴν μεσημβρίαν εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν Θερμοπυλῶν. Πολύ πρὶν ὅμως οὗτος συμπληρώσῃ τὴν κατάβασιν αὐτοῦ, ὁ Λεωνίδας εἶχε λάβει ἤδη τὴν δεινὴν ἀγγελίαν, ὅτι κινδυνεύει νὰ κυκλωθῇ. Ἐντεῦθεν κατέστη πρόδηλον ὅτι ἡ ἄμυνα τῶν Θερμοπυλῶν ἦτο ἀδύνατον νὰ παραταθῇ, ὥστε οἱ πλείστοι τῶν αὐτῶν τεταγμένων Ἑλλήνων ὑπέλαβον μάταιον νὰ ἐπιμείνωσι, θυσιζόμενοι ἀνωφελῶς, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐλπίδος ἐπιτυχίας· μηδὲ δυνάμεθα νὰ μεμφθῶμεν αὐτῶν διὰ τοῦτο, καθότι οἱ γενναϊότατοι καὶ συνετώτατοι τῶν Εὐρωπαίων μαχητῶν ἤθελον σήμερον πράξει τὸ

αὐτὸ ἀκατακρίτως. Ἀλλὰ τοσούτῳ μᾶλλον θαυμαστὴ ὑπῆρξεν ἡ αὐ-
 ταπάρνησις τοῦ Λεωνίδου, ὅστις ἀπεφάσισε νὰ μὴ ἐγκαταλείψῃ οὐδὲ ἐν
 τῇ ἐσχάτῃ ταύτῃ ἀμνηχανίᾳ τὴν θέσιν τῆς ὑποίας ἐπετράτη αὐτῷ ἡ
 ἄμυνα. Ναὶ μὲν ἐκπαλαι καὶ μέχρι τῆς σήμερον πολλὰκις ἐρρέθη, ὅτι
 δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἄλλως, διότι ὁ νόμος, ὁ δεσπότης τῆς πατρίδος
 αὐτοῦ νόμος, ἐπέβαλλεν αὐτῷ τὸ καθῆκον τοῦτο ἀπαραιτήτως, «οἷα
 ἑὼν φεύγειν οὐδὲν πλῆθος ἀνθρώπων ἐκ μάχης,» ἀλλ' ἐπιτάσσων ἀμει-
 νοντας ἐν τῇ τάξει ἐπικρατέειν ἢ ἀπόλλυσθαι. «Ὡστε ἂν ὑπεχώρει
 ἤθελεν ἐκθέσει ἑαυτὸν εἰς τὸ κοινὸν τῆς Ἑλλάδος ὄνειδος. Μὴ ἀπατώ-
 μεθα ὅμως καὶ ἐλαττώμεν οὕτω δωρεὰν τὸ κάλλος τῆς ἀειμνήστου ἐκί-
 νης θυσίας· ὅτι ὁ νόμος δὲν ἐφηρμοζέτο πάντοτε κατὰ γράμμα, ἀλλ'
 ἦτο ἐπιδεικτικὸς ἐρμηνείας, μαρτυροῦσι καὶ ἄλλαι μὲν πολλαὶ τῆς σπαρ-
 τιατικῆς ἱστορίας περιστάσεις, μάλιστα δὲ τὸ σύγχρονον παράδειγμα τοῦ
 Εὐρυβιάδου. Ὁ Σπαρτιάτης οὗτος στόλαρχος εἶχεν ἤδη ἀπαξ ἐγκατα-
 λίπει τὴν ταχθεῖσαν αὐτῷ περὶ Ἀρτεμίσιον θέσιν καὶ μετ' ὀλίγον πάλιν
 ἐγκατέλειπεν αὐτήν, τὴν δὲ πρώτην φορὰν ὅλως ἀμαχητὶ καὶ ὅμως ἐν
 κατεδικάσθη, δὲν ἀπεδοκιμάσθη διότι, ὑπενδίδων εἰς βίαν ἀνωτέραν,
 διέσωσε τὸν ὑπ' αὐτὸν τεταγμένον στρατὸν ἵνα χρησιμεύσῃ τῇ πατρίδι
 εἰς εὐθεωτέραν περίστασιν. Καὶ ὅχι μόνον οὐδεμίαν ἔπαθεν ἀτιμίαν,
 ἀλλὰ ἐξεναντίας παρέμεινεν ἀρχηγὸς τῆς ὅλης ναυτικῆς δυνάμεως κατὰ
 τὴν ἐν Σαλαμῖνι μάχην. Δὲν ἠναγκάσθη λοιπὸν ὁ Λεωνίδας νὰ μείνῃ
 καὶ ἀέκων ἐν Θερμοπύλαις, πειθόμενος εἰς τοὺς νόμους τῆς πατρίδος αὐ-
 τοῦ. Τοῦτο ἠδύνατο νὰ λέγωσιν οἱ Σπαρτιάται βραδύτερον, ἵνα ὑπε-
 ρυψῶσι τὴν ἀξίαν τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν· ἀλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι
 ὁ Λεωνίδας ἀπεφάσισε νὰ μείνῃ φλεγόμενος ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου τῆς
 φιλοτιμίας καὶ τῆς φιλοπατρίας πυρός, δι' οὗ μᾶλλον ἢ πρὸς ἐκπλή-
 ρωσιν οἰουδήποτε νόμου, μεγαλουργοῦσιν οἱ ἄνθρωποι ἐν τῷ κόσμῳ·
 τοῦτ' ἀπεφάσισε νὰ μείνῃ καὶ νὰ πέσῃ, πεποιθὼς ὅτι ἡ θυσία αὐτοῦ
 ἐμελλε τὰ περιποιήσῃ μὲν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ κλέος αἰδίων, νὰ συντε-
 λῇ δὲ πλείστορον καὶ αὐτῆς τῆς λαμπροτάτης νίκης εἰς τὴν σωτηρίαν
 τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς εὐγενοῦς ἀμίλλης ἣν ἤθελεν ἐξάψει ἐν τῇ καρδίᾳ
 παντὸς Ἑλλήνου. Οἱ περὶ τὸν Λεωνίδα Σπαρτιάται, τὰ αὐτὰ ἔχοντες
 φρονήματα, ἔμειναν προθύμως μετὰ τοῦ βασιλέως αὐτῶν· ἔμειναν
 ὁμοίως ὁ μάντις Μεγιστίας ὁ Ἀκαρνὰν, ὅστις ἠρκέσθη ν' ἀποπέμψῃ
 τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱόν· οἱ γενναῖοι Θεσπιεῖς καὶ οἱ Θηβαῖοι, τοὺς
 ὁποίους δὲν ἐννοοῦμεν διατὶ ἐκράτησεν ὁ Λεωνίδας, ἐνῷ ἦτο σχεδὸν

πρόηλθον ὅτι ἐπὶ τέλους θέλουσι προδώσει· οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἔσπευσαν νὰ ὑποχωρήσωσι, πρὶν ἢ ἀποκλεισθῶσιν ὑπὸ τοῦ Ὑδάρνου. Ἄλλ' ἵνα γνωρίσωμεν ἀκριβέστερον τὸν ἀριθμὸν τῶν Ἑλλήνων ὅσοι ἀπεφάνισαν νὰ διακινδυνεύωσι τὸν ἔσχατον τοῦτον κίνδυνον, ἀνάγκη νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι μετὰ τὴν ἐκπόρθησιν τῶν Θερμοπυλῶν, εὗρέθησαν περὶ ἑλληνας, καθ' Ἡρόδοτον, 4000. Ἐκ τούτων εἶχον μὲν πέσει τινὲς κατὰ τὰς δύο προηγουμένας ἡμέρας, ἀλλὰ βεβαίως ὄχι πολλοί· ἀφ' ἑτέρου οἱ πλείότεροι Θηβαῖοι παρεδόθησαν, ὥστε οἱ κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν ἀγωνισθέντες καὶ πεσόντες ἦσαν τοὺλάχιστον 2500 ἀνδρῶν τῶν Θηβαίων, διὰ νὰ φθάσωμεν δὲ εἰς τὸν ἀριθμὸν τοῦτον προέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἂν οἱ 700 Θερσπιδεῖς δὲν συνωδεύοντο ἕκαστος ἐμὴ ὑπὸ ἐνὸς ψιλοῦ, τῶν 300 Σπαρτιατῶν ἕκαστος παρηκολουεῖτο, ὡς προὔπεδειξαμεν, ὑπὸ πολὺ πλείονων εἰλώτων. Καὶ τῶν πολλοῦ ἀναφέρονται οἱ πεσόντες εἰλωτες, ἡ δὲ τοιαύτη πίστις τῶν ταλκιστῶν τούτων δούλων πρὸς τοὺς δεσπότας αὐτῶν, καθ' ἣν ἡμέραν πλείστοι μὲν ἐλεύθεροι Ἕλληνες ὑπεχώρουν ἀμαχητί, οἱ δὲ Θηβαῖοι παρεδίδοντο, ἀποτελεῖ ἐν τῶν παραδοξοτάτων γεγονότων τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας.

Κατὰ τὴν γενομένην προηγουμένως μετὰ τοῦ ὁδηγοῦ Ἐφιάλτου συμφωνίαν, ὁ Ξέρξης ἤθελε νὰ ἀναβαλῇ, κατὰ τὴν τρίτην ταύτην ἡμέραν, τὴν ἐπίθεσιν τοῦ μέχρι τῆς μεσημέριος περίπου, ὅτε ἦτο πιθανόν, ὅτι ὑπὸ τὸν Ὑδάρνην στρατὸς ἐμελλε νὰ συμπληρώσῃ τὴν κύκλωσιν τῶν Ἑλλήνων· ὁ Λεωνίδας ὅμως, ἅμα ἔμαθε τὸν ἀπὸ τῆς ἀτραποῦ ἐπερχόμενον κίνδυνον καὶ ἀπέπεμψε τοὺς θέλοντας νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐκ τῶν συμμάχων, βλέπων ὅτι δὲν μένει εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἄλλοι μὴ νὰ ἀποθάνωσιν, ὅσον ἐνδέχεται πλείονας καταβάλλοντες ἐχθροὺς, ἀπεφάνισε νὰ μὴ περιορισθῇ ἤδη, ὡς πρότερον, εἰς ἀπλὴν ἀμυναν· ὅθεν ἔξαρχήσας πρῶτος εἰς τὸν ἐκτὸς τῶν πυλῶν εὐρύτερον χώρον, προσέβαλεν ἐκθύμως τοὺς προτεταγμένους τῶν πολεμίων, ὧν πλείστοι ὅσοι ἀπωλέσθησαν ἐνταῦθα, οἱ μὲν ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν δοράτων φονευθέντες, οἱ δὲ περιπεσόντες εἰς τὴν παρακειμένην θαλάσσαν, οἱ δὲ ἕνεκα τοῦ ἰδίου αὐτῶν πλήθους καταπατηθέντες. Ἀλλὰ τὰ περὶ αὐτῶν στίφη ἦσαν ἀνεξάντλητα· οἱ ἡγεμόνες αὐτῶν παρώτρυνον αὐτὰ ἀκαταπαύστως, διὰ μαστίγων, εἰς τὰ πρόσω, τὰ πλεῖστα τῶν ἑλληνικῶν δοράτων ἐπὶ τέλους ἐθραύσθησαν· οἱ ἡμέτεροι ἐξηκολούθησαν μὲν τὸν ἀπηλπισμένον τοῦτον ἀγῶνα διὰ τῶν ξιφῶν αὐτῶν· ἀλλὰ τότε πίπτει ὁ Λεωνίδας,

καὶ κατώρθωσαν μὲν οἱ περὶ αὐτὸν ἥρωες νὰ ἀνκασώσῃ τὸν νεκρὸν αὐτοῦ, μετὰ φόβερὰν συμπλοκὴν πρὸς τοὺς πολεμίους, τοὺς καταβάλλοντας πᾶσαν προσπάθειαν νὰ ἀρπάσωσι τὸ ἀνεκτίμητον ἐκεῖνο ἄθλον. πλείστους δὲ ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἀπολέσαντες τῶν ἡγεμόνων καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις δύο τοῦ Ξέρξου ἀδελφούς· ἀλλ' ἤδη οἱ Ἕλληνες, πάντες παρὶν ἀπειρηκότες, καὶ ἐλάχιστοι μεινάντες, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑπομώρῃσιν συμπαράλαμβάνοντες καὶ τὸν νεκρὸν τοῦ βασιλέως, ἐντὸς τῶν πυλῶν, ὀπίσθεν τοῦ τείχους ὅπου, συμπυκνωθέντες πάντες οἱ περὶ αὐτοῦ πόμπενοι ἐπὶ μικροῦ τινοῦ λόφου, ἔμειναν ἐκτεθειμένοι εἰς τὰ βέλοισιν καὶ τὰ ἀκόντια τοῦ τε κατὰ μέτωπον στρατοῦ καὶ τῆς ὑπὸ τὸν Ὀδάρην μοίρας, ἥτις εἶχεν ἐν τῷ μεταξύ ἐπέλθει εἰς τὰ νῶτα αὐτῶν. Οὐδὲν γὰρ πανταχόθεν κυκλωθέντες, ἐθανατώθησαν ὅλοι, μηδενὸς ἐξαιρουμένου καὶ μηδὲ τότε ἀποβαλόντες τὸ θάρρος αὐτῶν, ἀλλὰ μέχρι τοῦ ἔσχατου ἀναπνοῆς διατελέσαντες ἀμυνόμενοι, ἀραχαίρῃσι, τοῖσι αὐτῶν ἐνύχνηνον ἔτι περιεοῦσαι, καὶ χερσὶ καὶ στόμασι,» λέγει Ἡρόδοτος, ὁ νῦν τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ἔπος Ὀμηρος.

Τις οὕτως ἐπεσον οἱ ἡρωικοὶ τῶν Θερμοπυλῶν πρόμαχοι; Σπαρτιάται καὶ Θεσπιεῖς, ἅπαντες ἀναδειχθέντες ἄνδρες καλοὶ κάγαθοι, καὶ ὁμοῦς ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει τινὰς ὡς ἐξαιρέτως διαπρέψαντας, ὡς τῶν ἀρίστων ἀρίστους, τοὺς Σπαρτιάτας Διηέκην, Ἀλφειὸν, Μάρωνα, καὶ τὸν Θεσπιέα Διθύραμβον. Ὅστις δὲν γινώσκει τὴν ἀποδιδδομένην εἰς τὸν πρῶτον ἀπάντησιν: «Τὸ πλῆθος τῶν βαρβάρων εἶναι τοσαῦτον,» εἶπεν εἰς αὐτόν, «ὥστε βάλλοντες τὰ τοξεύματα ἀπεκρίπτουσι τὸν ἥλιον διὰ τοῦ πλῆθους τῶν βελῶν» ὁ δὲ, «τόσφ καλλίτερον,» ἀπεκρίθη, «διότι θέλομεν πολεμήσῃ πρὸς αὐτοὺς ὑπὸ σκιάν, καὶ οὐκ ἐν ἡλίῳ.» Ὁ Ἡρόδοτος ἐρωτήσας εἶχε μάθει τὰ ὀνόματα ἐνὸς ἐκάστου τῶν τριακοσίων Σπαρτιατῶν, καὶ μετὰ ἑξακοσίους ἐναυτοῦς, ὁ Πausanias ἀνέγνωσεν ἐν τῷ ὀνόματι ταῦτα ἐπὶ κίονος, ἐν Σπάρτῃ, ἀναγεγραμμένα. Εἰς δὲ καὶ μόνος ἐξ αὐτῶν, ὁ Ἀριστόδημος, εἶχεν ἐπ' ἀνέλθει οἶκος, μὴ κοινὸς νῆσας τοῦ ἀγῶνος. Ὁ Ἀριστόδημος καὶ εἰς ἄλλος τῶν τριακοσίων, ὁ Εὐρυτος, ἦσαν ἀπόντες δι' ἀδείας ἐκ τοῦ στρατοπέδου καὶ κατέκειντο ὀφθαλμῶντες ἐν Ἀλφειῷ, ὅτε ἔμαθον ὅτι οἱ συμπολίται αὐτῶν ἀπεπαύσαντο νὰ ἀποθάνωσιν ἐν Θερμοπύλαις· τότε ὁ μὲν Εὐρυτος, ζήτησεν τὰ ὅπλα καὶ ἐνδύει, διέταξε τὸν εἴλωτα αὐτοῦ νὰ τὸν φέρῃ εἰς τοὺς μαχομένους, μετὰ τῶν ὁποίων ἔπεσε γενναίως πολεμήσας, ὁ δ' Ἀριστόδημος δὲν ἐμνήθη τὴν ἀφοσίωσιν ταύτην τοῦ νοσοῦντος συντρόφου.

ἀλλὰ λειποψυχήσας ἔνεκα τῆς σωματικῆς ἀλγηδόνος, ἐπανῆλθεν εἰς Σπάρτην, ὅπου περιεφρονήθη δεινῶς διὰ τοῦτο, ὡς ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν γὰ ἀναφέρωμεν (σελ. 209), μέχρις οὐ μετὰ ἓν ἔτος ἐξέπλυνε τὸν ῥύπον τῆς ἀτιμίας ταύτης κατὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην, καθ' ἣν ἔπασεν ὑπερτερήσας ἅπαντας τοὺς συναγωνιστὰς ἐπ' ἀρετῇ καὶ ἀνδρείᾳ. Μὴ νομίσωμεν ἐν τούτοις ὅτι ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐπολιτεύθησαν οἱ Σπαρτιάται πρὸς τὸν Ἀριστοδήμον ἦτο μοναδικὸς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι· οἱ προπάτορες ἡμῶν εἶχον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥτον αἰσθημὰ τι ἀπιστροφῆς πρὸς τὸν ὅπωςδῆποτε φυγομαχῆσαντα στρατιώτην, ἰδίως δὲ οἱ Ἀθηναῖοι. Ὁ Ἡρόδοτος λ. χ. διηγείται ὅτι κατὰ τὸν πρὸς τὴν Αἰγίαν πόλεμον, μάχης γενομένης ἐπὶ τῆς νήσου ταύτης, ἐθανατώθησαν ἅπαντες οἱ Ἀθηναῖοι, πλὴν ἑνός, ὅστις ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας· ἀλλ' ἐνταῦθα, αἱ γυναῖκες τῶν ἀποθανόντων, περιστοιχίσασαι τὸν ἄνθρωπον, ἡρώτων ἐκάστη τί ἀπέγινεν ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, καὶ ἐκέντων αὐτὸν ἀδιακόπως διὰ τῶν περονῶν τῶν ἱματίων αὐτῶν, μέχρις οὐ ἐθανάτωσαν τὸν δυστυχῆ. Καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν δὲ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἀπαντῶμεν ἀνάλογά τινα παραδείγματα. Κατὰ αὐγουστον τοῦ 1444 ἔτους μ. Χ., 1500 Ἑλουήτιοι, καὶ τοι ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν ἀποτρεπόμενοι, ἐξώρμησαν, περὶ τὴν πόλιν Βασιλείαν, κατὰ 40,000 Γάλλων καὶ Γερμανῶν, καὶ φοβερὰν ἐπενεγκόντες εἰς αὐτοὺς ζημίαν, ἐπεσον ἅπαντες πλὴν 16, οἵτινες ἐξ ἀρχῆς ὑπολαβόντες ἀσύνετον τὸν ἀγῶνα δὴν μετέσχον αὐτοῦ· ὅτε ὅμως ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια οἱ ἐκκαίδεκα οὗτοι, ὅχι μόνον οἰκτρῶς περιεφρονήθησαν ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν, ἀλλὰ μάλιστα διέφυγον τὸν θάνατον.

Οἱα δὲ ὀλιβερὰ ἀντίθεσις μεταξύ τῆς τελευτῆς τῶν γενναίων ἐκείνων Σπαρτιατῶν καὶ Θεσπιέων, καὶ τῆς τῶν Θηβαίων προδοσίας! Οἱ Θηβαῖοι δὲν ἐπολέμησαν κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἡμέραν εἰμὴ ἀέκοντες, ἀμὰ δὲ οἱ ἀπειρηκότες Σπαρτιάται καὶ Θεσπιεῖς ὑπεχώρησαν ἐντὸς τῶν πυλῶν, οἱ Θηβαῖοι χωρισθέντες ἀπὸ αὐτῶν, ἐπλησίασαν πρὸς τοὺς πολεμίους καὶ προτείναντες τὰς χεῖρας, ἐζήτησαν συγχώρησιν, κραυγάζοντες ὅτι ἦσαν φίλοι καὶ ὑπήκοοι τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ ὅτι βιασθέντες προσῆλθον εἰς Θερμοπύλας, περὶ οὗ ἐμαρτύρησαν καὶ οἱ Θεσσαλοί. Ὅθεν ὅσοι ἐξ αὐτῶν δὲν ἐφανεύθησαν, πρὶν ἢ οἱ Πέρσαι νῆσωσι περὶ τίνος πρόκειται, ἠξιώθησαν συγγνώμης· ἀλλ' ὅμως ἐστίγησαν διὰ βασιλείων στιγμάτων, καὶ πρῶτος πάντων ὁ στρατηγὸς αὐτῶν Λεοντιάδης. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Πλούταρχος, γράψας πραγμα-

τείαν τινὰ ἀπερὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας,» ἐν ἣ ἀγωνίζεται νὰ ἀποδείξῃ τοῦτον περιπεσόντα εἰς πολλὰ ψεύματα, καὶ πλάσματα, ἀγανακτεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ διὰ τὰ περὶ Θηβαίων ἐπὶ τοῦ προκειμένου ιστορούμενα, ἐπαγόμενος πρὸς ἀναίρεσιν αὐτῶν, ὅτι ἡγεμὼν τῶν Θηβαίων ἐν Θερμοπύλαις δὲν ἦτο ὁ Λεοντιάδης, ἀλλ' ὁ Ἀνάξανδρος, καὶ ὅτι ὅλως παράλογον ἦτο νὰ ἐπιβάλλῃ ὁ Ξέρξης τὸ ὄνειδος ἐκείνῃ τῆς στίξεως εἰς φίλους καὶ ὑπηκόους. Ἀλλ' ὁ Πλούταρχος ἤκμασε περὶ τὰ ἐξακόσια ἔτη μετὰ τὴν ἐν Θερμοπύλαις μάχην καὶ τὸν σύγχρονον αὐτῆς Ἡρόδοτον· πρὸς τοῦτοις ὁ Πλούταρχος, καθὼ Χαιρωνεύς, δὲν λαδῇ Βοιωτὸς, εἶχε τὴν φιλοτιμίαν νὰ ἀπολογηθῇ ἐκ παντὸς τρόπου ὑπὲρ τῶν προπατόρων· ὥστε κατ' οὐδένα λόγον δύναται νὰ λογιῇ μᾶλλον τοῦ πατρὸς τῆς ιστορίας ἀξιόπιστος, τὸ δὲ γεγονός τῆς ἀμείνου διαγωγῆς καὶ τῆς ἐπὶ τέλους παραδόσεως τῶν Θηβαίων, φαίνεται ἀναμφισβήτητον. Ἰσως τὰ περὶ στίξεως διεβρυλήθησαν διὰ τὴν περὶ φρόνησιν ἣτις ἐπεκράτησε κατ' αὐτῶν μετὰ τὴν ἐξωσιν τοῦ Ξέρξεως ἐκ τῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ καὶ ἡ τιμωρία αὕτη δὲν εἶναι ὅλως ἀπίθανον, διότι ὁ μέγας βασιλεὺς, τοῦ ὁποῖου ἡ τυφλὴ ὀργὴ εἶχε πρό τινων μνηστειομαστιγῶσαι τὸν Ἑλλήσποντον, ἠδύνατο ἐν τῇ παραφορᾷ τῆς ἀγανακτικῆς αὐτοῦ τοῦ δι' ἡν ἀπήντησεν ἀντίστασιν, νὰ θεωρήσῃ ὡς ἐνόχους καὶ αὐτοὺς ἐκείνους ὅσοι κατηναγκασμένοι συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀντίστασιν ταύτην. Μήπως ὅτε μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνος ἐπεσκέφθη τὸ ποῦν τῆς μάχης, ἐσεβάσθη τὸν νεκρὸν τοῦ Λεωνίδου; μήπως δὲν διέταξε ἀποκοπῆς τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, νὰ ἀνασταυρωθῇ; Καὶ ὅμως οἱ Πέρσαι ἐσεβόντο ἐξαιρέτως τοὺς ἀγαθοὺς περὶ τὰ πολεμικὰ ἔργα ἄνδρας. Ἀλλ' ἡ υπερβολικὴ δυσχέρεια τοῦ πρώτου τούτου ἀγῶνος καὶ ἡ δεινὴ φθορὰ τῆν ὑπείστη ὁ περσικὸς στρατὸς, εἶχον καταστήσει τὸν Ξέρξην ἐξω φρονῶν· ἡ δὲ ταραχὴ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δηλοῦται καὶ ἐκ τῆς διήγησιν ἣν ἔλαβε τότε πρὸς τὸν Δημάρατον. Διότι προσκαλέσας τὸν πρῶτον βασιλέα τῆς Σπάρτης, «Δημάρατε,» τὸν εἶπεν, «εἶσαι ἀνὴρ ἀγαθός, καὶ πάντα ὅσα προεῖπας, ἀπέβησαν ἀληθῆ. Εἰπέ μοι λοιπὸν τὸν ὅσον ὑπάρχουσιν ἀκόμη Λακεδαιμόνιοι, καὶ ἂν ὅλοι ἦναι πολέμιοι τοιοῦτοι οἷοι οἱ ἐνταῦθα πεσόντες.» Ὁ δὲ «ὦ βασιλεῦ,» ἀπεκρίθη, «καὶ πλῆθος ὅλων τῶν Λακεδαιμονίων εἶναι πολὺ, καὶ πολλοὶ εἶναι αἱ πόλεις αὐτῶν· ἐν μόνῃ τῇ Σπάρτῃ ὑπάρχουσιν 8000 ἄνδρες ὅμοιοι καθ' ὅσον τῶν ἐνταῦθα ἀγωνισαμένων· οἱ δὲ ἄλλοι Λακεδαιμόνιοι εἰσὶ μὲν τούτων ὑποδεέστεροι, ἀλλ' ὅμως καὶ οὗτοι ἄνδρες ἀγαθοί.» «Ἐξήγησέ με λοιπὸν»

πάν, ὃ ὑπέλαβεν ὁ Ξέρξης, « διὰ τίνος ὀλιγώτερον δυσχεροῦς τρόπου δύναμεθα νὰ ἐπικρατήσωμεν τοιούτων ἀνδρῶν. » Τότε ὁ Δημάρατος τὸν συμβούλευσε, προεκπέμψας ἰσχυρὰν τοῦ στόλου αὐτοῦ μοῖραν νὰ καταλάβῃ τὰ Κύθηρα καὶ ἐκεῖθεν νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς μεσημβρινῆς παραλίας τῆς Λακωνικῆς, περισπῶν οὕτω τὴν προσοχὴν τῆς Σπάρτης καὶ διακωλύων αὐτὴν τοῦ νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν κατὰ τῆς περσικῆς δυνάμεως ἀγῶνα. Ἐνῶ ἂν ἅπασα τῶν Πελοποννησίων ἡ δύναμις καταλάβῃ τὸν στενὸν τῆς Κορίνθου ἰσθμὸν, ὁ μέγας βασιλεὺς θέλει ἀναγκασθῇ νὰ ἐπιχειρήσῃ αὐτόθι ἀγῶνας πολὺ δυσχεροῦς τῶν ὅσους εἶδεν ἄχρι τοῦδε. Κατ' εὐτυχίαν, ἐπελθὼν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ξέρξεω Ἀχαιμένης ἐπολέμησε τὴν γνώμην τοῦ Δημαράτου, ἀξιῶν ὅτι ἡ περσικὴ δύναμις ἢ τε κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, συνηνωμένη, ἐμελλε διὰ τῆς ὁμολογουμένης αὐτῆς ὑπεροχῆς νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ πολὺ ἀσφαλέστερον ὥστε ἐματαιώθῃ οὕτω ἡ συμβουλὴ αὐτοῦ, ἥτις, ἂν ἐξετελεῖτο, ἤθελε πιθανώτατα ἐπιφέρει τὸν ὄλεθρον τῆς Ἑλλάδος.

Τούτων δὲ γινομένων ἐν Θερμοπύλαις, δὲν ἔμειναν ἐν τῷ μεταξὺ ἔπαικτι οὐδὲ οἱ τὸν παρακείμενον πορθμὸν κατέχοντες στόλοι. Εἶδομεν ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχον ἐπανελθεῖ ἐκ Χαλκίδος εἰς τὸ Ἀρτεμίσιον, ὅμα πληροφορηθέντες τὴν μεγάλην φθορὰν ἣν ὑπέστη ὁ περσικὸς στόλος ὡς ἐκ τῆς τρικυμίας· ἀλλ' ἡ φθορὰ αὕτη δὲν ἦτο ὅση κατ' ἀρχὴν ὑπελήφθη, ὅθεν ὅτε οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ εἶδον τὰ τῶν πολεμίων πλοῖα εἰς τὰς Ἀφέτας πολυάριθμα εἰσέτι ὄντα καὶ ἀσυγκρίτῳ λόγῳ βελτίως πλείωτερα τῶν ἑλληνικῶν, ἀπεφάσισαν αὐτοῖς νὰ ὑποχωρήσωσιν ἀμνηστὶ εἰς τὰ ἔσω τῆς Ἑλλάδος. Οἱ κάτοικοι τῆς Εὐβοίας, μαθόντες αὐτοῦ, καθικέτευσαν τὸν Εὐρυδιάδην νὰ ἀναβάλλῃ τὴν ἀναχώρησίν του ἐπὶ τινος τοῦλάχιστον ἡμέρας, μέχρις οὗ λάβωσι καιρὸν νὰ ἀσφαλίσωσι τὰς οἰκογενείας αὐτῶν καὶ τὴν περιουσίαν· ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ἀναβολὴ ὑπελήφθη ἐπικίνδυνος, ὥστε ὁ ναύαρχος ἦτο ἔτοιμος νὰ ἐκδώσῃ τὰς περὶ ὑποχώρησεως διαταγὰς, ὅτε οἱ Εὐβοεῖς, οὔτινες, ὡς φαίνεται, ἐγίνωσκον τὴν τε ἄξιαν καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ Θεμιστοκλέους, ἐπεμφαν πρὸς αὐτὸν διὰ Πελάγοντος 30 τάλαντα ἤτοι 180,000 δραχμῶν, ἐπὶ τῷ ὄρω τῷ νὰ καταρθώσῃ νὰ μείνῃ ὁ στόλος καὶ νὰ ναυμαχήσῃ πρὸ τῆς Εὐβοίας. Ποτὲ πρότασις δὲν ἐγένετο προσφορώτερον τῆς προτάσεως ταύτης τῶν Εὐβοέων, διότι ἀνταπεκρίνετο εἰς ὅλας τὰς ἀγαθὰς, καὶ εἰς ὅλας

τὰς πονηρὰς τοῦ Θεμιστοκλέους προαιρέσεις. Τῶντι οὐδεὶς κάλλιον τοῦ κατενόει ὅτι, ἂν ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐγκατέλειπε τὸ Ἀρτεμίσιον ἐν Θερμοπύλαις ἐκινδύνευον νὰ κυκλωθῶσιν ἀπὸ θαλάσσης καὶ ἀντιπετο οὕτω ἅπαν τὸ ἀμυντικὸν τῶν Ἑλλήνων βούλευμα. Ἡ περὶ τοῦ πεποίθησός του ἦτο τοσαύτη ὥστε, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, οὐδεὶς χεν ἀποφασίσει, καὶ ἂν ὅλοι ἀνεχώρουν, νὰ μείνῃ αὐτόθι μόνος μετὰ τῶν ἄττικῶν τριήρων, ἐπὶ δὲ τούτῳ εἶχε γράψει εἰς Ἀθήνας πρόφασιν ὡς θέλομεν ἰδεῖ, μετὰ μίαν ἢ δύο ἡμέρας. Καὶ ἐπειδὴ ἐξ ἀρχῆς, ἐκ τῶν 271 πλοίων, τὰ 147 ἀνῆκον εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἐπελθόντων ἐκ τῶν ὁ Θεμιστοκλῆς ἡδύνατο, ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ, νὰ προκινδυνεύσῃ αὐτὸς μετὰ 200 τριήρων. Ἐννοεῖται λοιπὸν μετὰ πόσης προθυμίας ἐδίωκε τὰς τῶν Εὐβοέων προτάσεις, δι' ὧν ἅμα μὲν ἡδύνατο νὰ ἐλπίσῃ ἐν ὁλοσχερεστέραν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀρχικοῦ αὐτοῦ βουλευμάτος, ἅμα δὲ παρὰ τοῦ αὐτοῦ ἀφορμὴ ἀξιολόγου χρηματικῆς ὠφελείας· ὅθεν δούε ἐκ τῶν 30 ταλάντων 6 εἰς τὸν Εὐρυβιάδην, 3 εἰς τὸν Κορίνθιον Ἀδείμαντα καὶ ὀλίγα τινὰ εἰς ἄλλους ἡγεμόνας, ὡς ἐξ ἰδίων δῆθεν καταβαλλόμενος κρατήσας δὲ δι' ἑαυτὸν ὅλα τὰ λοιπὰ, κατέπεισεν ἅπαντας νὰ διατηρήσωσι τὴν σπουδαιοτάτην ἐκείνην στρατηγικὴν θέσιν, καὶ ἐθεράπευσεν οὕτω τὸ τε κοινὸν καὶ τὸ ἴδιον συμφέρον.

Ἄλλ' ἐνῶ οἱ Ἕλληνες μετὰ τοσούτου κόπου ἐπείθοντο νὰ μείνουν εἰς Ἀρτεμίσιον, οἱ εἰς Ἀφέτας ναυλοχοῦντες πολέμιοι τοσούτῳ ἐκινδυνεύοντες ἦσαν βέβαιοι περὶ τῆς νίκης, ὥστε ἐξέπεμψαν 200 πλοῖα, περιπλεύσαντα τὴν Εὐβοίαν, εἰσέλθωσιν ἀπὸ μεσημβρίας εἰς τὸν μετὰ τῆς νήσου ταύτης καὶ τῆς στερεᾶς πορθμὸν καὶ συλλάβωσιν οὐ μόνον ἅπαντα τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, ὅσα, διαφυγόντα ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἤθελον ζητήσῃ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν διὰ τοῦ πορθμοῦ. Οἱ Ἕλληνες ἔμαθον μὲν τὴν ἀποστολὴν τῶν πλοίων τούτων, ἀλλ' ἀποφασίσαντες ἤδη νὰ ναυμαχήσωσι καὶ ἐνθαρρυνόμενοι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τοῦ Θεμιστοκλέους, θεωροῦντες δὲ τοὺς πολεμίους στερηθέντας ἐκ τῶν μικρὰς δυνάμεως, προῆλθον εἰς τὸ πέλαγος κατὰ τὸ δειλινόν, παρέταξαν ἐν κύκλῳ τὰς τριήρεις, ἔχοντες πανταχόθεν τὰς μὲν πρύμνας πρὸς τὸ ἔσω, τὰς δὲ πῦρας πρὸς τὰ ἔξω, καὶ προεκάλεσαν οὕτω τοὺς βαρβάρους εἰς μάχην. Οἱ δὲ ἀντεπεξῆλθον θαρρούντως ἐκ τοῦ παραχρῆμα καὶ διὰ μεγαλητέρου κύκλου περιέκλεισαν τοὺς ἡμετέρους, τοὺς ὁποίους Ἰωνες καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες οἱ ἀέκοντες μετὰ τοῦ Πέρσου στρατεύοντες

μεν, ἐλπειολόγουν ἤδη ὡς ἀπολωλότας. Ἀλλὰ τότε, δευτέρου δοθέν-
τος σημείου, τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἐκωπηλάτησαν ἀπὸ τοῦ ἑσῶ κύκλου
καὶ ἐπιπλεύσαντα ῥαγδαίως κατὰ τῶν πολεμίων ἐκυρίευσαν ἢ κατέστρε-
ψαν τριακόντα αὐτῶν νῆας. Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη τόλμη ἐξέπληξε
κατ' ἀρχὰς τοὺς Πέρσας· συνελθόντες ὅμως μετ' ὀλίγον ἐξηκολούθησαν
αὐτοὶ τὸν ἀγῶνα καὶ ἐπήγαγον οὐ μικρὰς εἰς τοὺς Ἕλληνας ζημίας,
μέχρι οὗ, ἐπελθούσης τῆς νυκτός, διελύθησαν οἱ διαμαχώμενοι, καὶ ἐπαν-
ήλθον ἕκαστοι εἰς τὰ ἴδια, οἱ μὲν Πέρσαι εἰς Ἀφέτας, οἱ δὲ Ἕλληνες
εἰς τὸ Ἀρτεμίσιον.

Ταῦτα ἐγένοντο κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἐν Θερμοπύλαις μάχης.
Ἡ δ' ἐπελθούσα νύξ ἐμελλε νὰ ἐπιφέρῃ νέας ἀφορμὰς ὁρρούς εἰς τοὺς
Ἕλληνας· διότι κατὰ τὴν νύκτα ταύτην φοβερὰ πάλιν ἐξεργάγη κα-
ταρτίς· ὁ ἄνεμος ἔπνεεν εὐθὺ ἐπὶ τὰς Ἀφέτας, ὥστε ἐνῶ οἱ Ἕλληνες
διετίλουν ἐν σκέπῃ αὐτοῦ, οἱ καταντικρὺ αὐτῶν ὁρμούντες πολέμιοι
ἵσθον φθορὰν δεινὴν· τὸ δὲ χεῖριστον, τὰ παρὰ τὴν Εὐβοίαν παρα-
κείμενα 200 πλοῖα, καταληφθέντα ὑπὸ τῆς τρικυμίας ταύτης, κατε-
στράφησαν ἅπαντα εἰς τὰ λεγόμενα Κοῖλα τῆς Εὐβοίας, μεταξύ Γεραϊ-
οῦ καὶ Καφηρέως, τῆς ἄκρας ἧτις αἰετοτε ὑπῆρξεν ἐπικινδυνος εἰς τοὺς
ναυαγισμένους, διὸ ὠνομάζετο ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι Εὐλοφάγος. Καὶ τὴν
ἐπιούσαν προσῆλθον εἰς τοὺς Ἕλληνας αἱ 53 νέαι ἄττικαὶ τριήρεις, περὶ
ὧν ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος· ὅθεν οὗτοι, πολυειδῶς ἤδη ἐνθαρρυνθέντες,
ἐπιπλεύσαν μετὰ μεσημβρίαν τῆς ἡμέρας ταύτης, ἧτις ἦτο ἡ δευτέρα
τοῦ ἐν Θερμοπύλαις ἀγῶνος, ἐπὶ τοὺς εἰς Ἀφέτας πολεμίους καὶ προσ-
βαλόντες ἰδίως τὰ πρὸ τῶν ἄλλων ἠγκυροβολημένα Κιλικίαι πλοῖα,
πολλὰ ἐξ αὐτῶν κατέστρεψαν· ἀλλ' ὁ λοιπὸς περσικὸς στόλος, ὁ πολλὰ
κατὰ τὴν προηγουμένην νύκτα παθὼν, δὲν ἀντεπεξῆλθε τότε εἰς μάχην.

Τὴν δὲ τρίτην ἡμέραν, οἱ ναύαρχοι τῶν πολεμίων, μὴ ἀνεχόμενοι τὴν
ταύτην ὕβριν, καὶ φοβούμενοι τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως, ἐξέπλευσαν,
περὶ μεσημβρίαν, πανστρατιᾷ, ἐπὶ τὸ Ἀρτεμίσιον, παραταχθέντες ἐν
ἰσθμῷ ἡμισελήνου· αἱ Ἕλληνες ἐδέχθησαν τὴν μάχην, ἀλλὰ δὲν ἀπειμα-
κρύνθησαν πολὺ ὑπὸ τῆς παραλίας αὐτῶν, ἵνα μὴ κυκλωθῶσι, καὶ πρὸς
τούτους ἵνα μὴ δύνανται οἱ Πέρσαι, διὰ τὸ στενὸν τοῦ χώρου, νὰ με-
τακινῶσιν ὁλόκληρον αὐτῶν τὸν στόλον. Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε πεισμα-
τώδης καὶ ἐπήγαγε φθορὰν μεγάλην εἰς ἑκατέρους τοὺς ἀντιπάλους· ἐκ
τῶν πολεμίων ἥριστευσαν οἱ Αἰγύπτιοι, οἵτινες ἐκυρίευσαν πέντε ἑλληνί-
δας νῆας αὐτάνδρου, ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων μέλιστα διέπρεψαν οἱ Ἀθη-

ναῖοι, οἵτινες, καθὼς προκινδυνεύσαντες, ἔπαθον καὶ τὴν πλείστην ζή-
 μίαν, διότι τὸ ἥμισυ τῶν πλοίων αὐτῶν ἦσαν δεινῶς βεβλαμμένα. Ὅθεν
 διαλυθέντος τοῦ ἀγῶνος, ἤρχισαν πάλιν οἱ Ἕλληνες συλλογιζόμενοι διὰ
 δὲν εἶναι πλέον ἀξιόμαχοι, ὅτε ὁ Ἀθηναῖος Ἀθρώνυχος, ὅστις μετὰ
 τοῦ πλοίου αὐτοῦ ἐστάθμευε περὶ Θερμοπύλας, ἵνα διατηρῇ τὴν μετα-
 τοῦ στόλου καὶ τοῦ πορθμοῦ κοινωνίαν, ἐπελθὼν ἔφερε τὴν θλιβεράν ἀν-
 γελίαν, ὅτι ὁ Ξέρξης ἐγένετο ἤδη κύριος τῶν πυλῶν, ὥστε μὴ ὑπαρ-
 χούσης πλέον ἀνάγκης νὰ μένῃ ὁ στόλος εἰς Ἀρτεμίσιον, ἀποφασίσαν-
 τος ἁμέσως ἢ ὑποχώρησις· οἱ Εὐβοεῖς ἔσπευσαν νὰ συμπληρώσωσι τὴν διά-
 σωσιν παντὸς ὅ,τι ἡδύνατο νὰ διασωθῇ· καὶ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἀνα-
 χωρήσαντα, διήλθον διὰ τῆς Χαλκίδος καὶ δὲν ἐστάθθησαν εἰμὴ εἰς Σα-
 λαμῖνα· ἔπλεον δὲ Κορίνθιοι πρῶτοι, ὕστατοι δὲ οἱ Ἀθηναῖοι, ὡς
 ἡγεμῶν Θεμιστοκλῆς παρείπετο μετὰ τῶν ἄριστα πλεουσῶν νηῶν Ἰων-
 τος αὐτὸς, φροντίζων νὰ ἐπιγράφῃ εἰς διαφόρους λίθους, ἐπὶ τῆς παρα-
 ῆς κειμένους, προσκλήσεις πρὸς τοὺς μετὰ τοῦ Ξέρξου συστρατευομένους
 Ἰωνας, δι' ὧν ἐξώρκιζεν αὐτοὺς νὰ μὴ καταπολεμῶσι τοὺς πατέρας
 αὐτῶν, ἀλλὰ νὰ ἐγκαταλείψωσι τοὺς Πέρσας, εἰδεμὴ τοῦλάχιστον νὰ
 ἀπέχωσιν ὅσον ἐνεστί τοῦ ἀγῶνος. Ἐγράψε δὲ ταῦτα ὁ Θεμιστοκλῆς
 ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι θέλει ἀποσπάσει τινὰς τῶν Ἰωνῶν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ὃς
 ἂν ὄχι ἄλλο, παραγάγῃ δυσπιστίαν πρὸς αὐτοὺς καὶ ἐλαττώσῃ αὐτῶν
 τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν.

Οἱ εἰς Ἀφίτας Πέρσαι ἔλαβον ἁμέσως τὴν ἀγγελίαν τῆς ἀναχω-
 ρήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου· καὶ τὴν ἐπιούσαν, ἐπιπλεύσαντες εἰς τὴν
 Εὐβοίαν, ἐγένοντο κύριοι τῆς Ἰστιαίας καὶ τῆς περὶ τὴν χώραν ἐντεῦθεν
 δὲ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν μετέβησαν, δι' ἀδείας τοῦ Ξέρξου, εἰς Θερμοπύλας,
 ἵνα ἰδῶσι τὸ πεδῖον τῆς μάχης καὶ τοὺς πεσόντας. Ὁ μέγας βασιλεὺς
 ἐφρόντισε νὰ θάψῃ τὸ πλεῖστον τῶν νεκρῶν αὐτοῦ, εἰς 20,000 συμ-
 ποσούμενων, μὴ καταλιπὼν εἰμὴ 1000 πτώματα, ἐνῷ ἐπιδεικτικῶς
 ἐσώρευσεν τοὺς 4000 Ἕλληνας νεκρούς. Ὅτι τόσοι ἦσαν οἱ ἑκατέρωθεν
 πεσόντες, μαρτυρεῖ ῥητῶς ὁ Ἡρόδοτος, καὶ εἶναι πιθανώτατον· ὁ δὲ
 τῶν Ἑλλήνων ἀριθμὸς παρεδόθη εἰς τοὺς μεταγενεστέρους καὶ διὰ τοῦ
 ἐπιγράμματος ὅπερ βραδύτερον ἐχαράχθη ἐν Θερμοπύλαις, ἐκ διατα-
 γῆς τῶν Ἀφικτυόνων.

Μυριάσιν ποτὲ τῇδε τριακοσίαις ἐμάχοντο
 ἐκ Πελοποννήσου χιλιάδες τέτορες.

Ἄλλ' ὁμολογοῦμεν ὅτι ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἡ μαρτυρία τοῦ Ἡροδότου
 ἡμεῖς δὲν δισπιστῆσαι ὡς οὖν πρὸς τὸ ἐπίγραμμα, τὸ ὅποιον, μὴ ἀνα-
 φέρον εἰμὴ Πελοποννησίους, προδήλως διαστρέφει τὴν ἀλήθειαν· ἐπὶ
 τῆς ἐκ Πελοποννήσου δὲν ἔμειναν εἰμὴ οἱ Σπαρτιαῖται καὶ οἱ περὶ
 αὐτοὺς εἰλωτές, τὸ δὲ πλεῖστον τῶν ἐπιτιτῶν ἀπετέλεσαν οἱ γενναῖοι
 Θισπιεῖς, ἂν καὶ ἀφ' ἐτέρου δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι τὸ ἡρωϊ-
 κὸν τοῦτο ἔργον ὠφείλετο κυρίως εἰς τὴν ἀφοσίωσιν καὶ τὴν πειθαρχίαν
 τῶν παίδων ἐκείνων τῆς περὶ τὸν Εὐρώταν πόλεως καὶ εἰς τὴν μεγα-
 λοφροσύνην τοῦ βασιλέως αὐτῶν Λεωνίδου. Ὅθεν, ἂν ἄδικον ὑπῆρξε
 τὸ προσαναφερθὲν ἐπὶ ἄλλῳ ἐπίγραμμαι, δικαίως ἐπεγράφη παρ' αὐτῶν ἰδίᾳ πρὸς
 τιμὴν τῶν Σπαρτιατῶν ἕτερον τόδε·

Ἦ ξεῖν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῇδε
 κείμεθα, τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι.

Καὶ δικαίως ὡσαύτως, ἐπὶ τοῦ ἐντὸς τῶν πυλῶν λόφου, ἐφ' οὗ συ-
 νελήρωθη ἡ ἀειμνήστος αὕτη θυσία, ἡγέρθη, εἰς τιμὴν τοῦ Λεωνίδου,
 λίθινος, φέρων ἐπίγραμμα, ποιηθὲν πιθανώτατα ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου.
 Τοῦ ἀρχιστῆτος δὲ δαιμόνιος οὗτος ποιητὴς ἔγραψεν ὑπὲρ τῶν ἐν Θερμοπύ-
 λαις θανόντων ἐγκώμιον, οὗ σώζεται ἔτι ἡ ἀκόλουθος λαμπρὰ περικοπή·

Τῶν ἐν Θερμοπύλαις θανόντων
 εὐκλεὲς μὲν ἂ τῦχα, καλὸς δ' ὁ πότμος,
 βωμὸς δ' ὁ τάφος, πρὸ γόνων δὲ μνάστις, ὃ δ' οἶκτος ἔπαινος·
 ἐντάφιον δὲ τοιοῦτον οὗτ' εὐρὺς
 οὐθ' ὁ πανδαμύτωρ ἁμαυρώσει χρόνος.
 Ἀνδρῶν δ' ἀγαθῶν ὅδε σῆχος οἰκέταν εὐδοξίαν
 Ἑλλάδος ἔειλετο· μαρτυρεῖ δὲ καὶ Λεωνίδα
 ὁ Σπάρτης βασιλεὺς, ἀρετῆς μέγαν λελοιπῶς
 κόσμον ἀνάοντε κλέος.

Ὁ δ' αὐτὸς Σιμωνίδης, παρεκτός ἄλλων πολλῶν καὶ καλῶν ἐπι-
 γραμμάτων, ἀπεμνημόνευσε καὶ τὴν ἀρετὴν τοῦ μάντεως Μεγιστίου,
 ὅστις, καὶ τοὶ κάλλιστα προειδὼς τὸν ἐπερχόμενον θάνατον, δὲν ἠθέ-
 λησε νὰ φύγῃ ἐγκαταλείπων τοὺς ἡγεμόνας τῆς Σπάρτης.

Μνημεῖα τότε κλεινοῦ Μεγιστία, ὃν ποτε Μῆδοι
 Σπερχεῖον ποταμὸν κτεῖναν ἀμειψάμενοι,
 μάντιος, ὃς τότε Κῆρας ἐπερχόμενας σαφὰ εἶδὼς
 οὐκ ἔτλη Σπάρτης ἡγεμόνας προλιπεῖν.

Ἡρώες μακαριστοὶ· οἱ ἀξιοθέντες τοιούτων ὑμνῶδων, καὶ ὑμνῶδοι
 μακαριστότεροι οἱ ἀξιοθέντες νὰ ἐγκωμιάσῃσι τοιοῦτους ἥρωας!

Ἀλλὰ τὰ θριαμβικὰ ἐκεῖνα ἐπιγράμματα δὲν ἐπετέθησαν, τὰ ἐφ' ἧς ῥωχα ἐκεῖνα μνημεῖα δὲν ἠγέρθησαν εἰμὴ βραδύτερον, ὅτε ἡ Ἑλλὰς ἀπέβαλε τοὺς ἐπιδραμόντας βαρβάρους. Ἦδη δὲ, μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ξέρξου ἐκπόρθησιν τῶν Θερμοπυλῶν, μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀρτεμίστου ὑποχώρησιν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, ἕτερά ἐπεκράτησαν αἰσθήματα αἰσθήματα ἀθυμίας καὶ ἀπογνώσεως. Καὶ εὐλόγως τῇ ἀληθείᾳ. Ὁ Ξέρξης, ὑπερاناπληρώσας τὴν ζημίαν ἣν ὑπέστη, διὰ τῶν συνταχθέντων μετ' αὐτοῦ Μαλιέων, Λοκρῶν, Δωριέων καὶ ἀπάντων τῶν Βοιωτῶν (πλὴν Θεσπιέων καὶ Πλαταιέων), προήλαυσε, μετὰ τῶν ἀναριθμήτων αὐτοῦ ὄχλων, εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἑλλάδος· ὁ στόλος αὐτοῦ, πρὸ λαβῶν ὁμοίως νέας τινὰς ἐπικουρίας, ἀπὸ τε τῆς Καρύστου καὶ τῶν κυκλαδῶν, προσήγγιζεν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀττικῆς, ἂν ὅχι ὅσοι ἦσαν πρὸ τῶν τρικυμιῶν τὰς ὑποίας ἔπαθε καὶ πρὸ τῶν περὶ Ἀρτεμίστου μαχῶν, ἀλλ' ὅμως πάντοτε ἀσυγκρίτως τοῦ ἑλληνικοῦ καθυπέρετερος. Οἱ ἀσύγγνωστοι διὰ τὴν νωθρότητα αὐτῶν Σπαρτιαῖται καὶ οἱ ὑπ' αὐτοῦ τεταγμένοι Πελοποννήσιοι, ἐξέπεμψαν μὲν ἤδη, ἅμα μαθόντες τὸν θάνατον τοῦ Λεωνίδου, ἄπασαν αὐτῶν τὴν δύναμιν, ὑπὸ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Κλεόμβροτον, τὸν ἐπίτροπον τοῦ Πλειστάρχου, ἀνηλίκου υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Λεωνίδου, ἀλλὰ καιρὸς δὲν ἦτο πλέον νὰ παραταχθῶσιν εἰς Βοιωτίαν, ἵνα προπολεμήσωσιν ὑπὲρ τῆς Ἀττικῆς, ὅπως εἶχον ὑποσχθεῖ εἰς τοὺς Ἀθηναίους· ὅθεν περιορίσθησαν εἰς τὴν ταχίστην καὶ ἀσφαλεστάτην ὁχύρωσιν τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, παραδίδοντες οὕτω ἔρμαιον εἰς τοὺς βαρβάρους οὐ μόνον τὴν Ἀττικὴν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ Μέγαρα· ὁ δὲ στόλος διετάχθη νὰ συγκεντρωθῇ εἰς Τροιζῆνα, ἀφιέμενης οὕτω καὶ τῆς θαλάσσης ἀπάσης εἰς τὴν διακρίσιν τῶν πολεμίων, μέχρι τῆς Πελοποννήσου· μόλις δὲ καὶ μετὰ βίας, ὁ Εὐρυβιάδης, παρακαλούμενος ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἐπέισθη νὰ μείνῃ προσωρινῶς ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, εἰς Σαλαμῖνα, ἵνα δώσῃ εἰς τοὺς δυστυχεῖς αὐτοῦ καιρὸν νὰ ἀνασώσωσι τοῦλάχιστον τὰς οἰκογενεῖας τῶν.

Φοβερά τῶντι ἦτο μάλιστα ἡ τῶν Ἀθηναίων τούτων τύχη· διότι ἐνῷ πλειότερας παντὸς ἄλλου εἶχον καταβάλει ἄχρι τούδε θυσίας ὑπὲρ τοῦ κοιντοῦ ἀγῶνος, ἐνῷ ἐπιβαίνοντες εἰς τὰ πλοῖα κατὰ συμβούλιον τοῦ Θεμιστοκλέους, εἶχον λάθει ὑπόσχεσιν ῥητὴν ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι θέλουσιν ὑπερμαχήσῃ διὰ ξηρᾶς ὑπὲρ τῆς χώρας αὐτῶν καὶ τῆς πόλεως, ἐβλεπον ἤδη ἀπάσης τὰς προσδοκίας ταύτας ψευθεύσας καὶ ἔκταν.

τοὺς ἠναγκασμένους νὰ παραδώσωσι μὲν εἰς τὸν ἐχθρὸν τὰς ἐστίας αὐτῶν καὶ περιουσίας, νὰ φέρωσι δὲ εἰς τὰ ξένα τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα. Καὶ ὅμως τοσαύτη ἦτο τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν ἡ μεγαλοφροσύνη, ὥστε κατὰ τὴν ἀποφράδα ἡμέραν καθ' ἣν ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ οἱ περὶ τὸ Ἀρτεμίσιον συναγωνισταὶ αὐτοῦ, ἀποβάντες εἰς Φάληρον, εἰσῆλθον κατηφεῖς καὶ τεθλιμμένοι εἰς Ἀθήνας, οὐδεμία κατὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ἠκούσθη φωνὴ μεμψιμοιρίας, οὐδεμία μετανόιας ἐνδείξις, οὐδεμία περὶ συνθηκολογήσεως πρὸς τὸν ἐχθρὸν πρότασις, ἀλλὰ, αὐστηρῶς πειθαρχοῦντες καὶ ὁμονοοῦντες θαυμασίως, διετέλεσαν πράττοντες ὁμοθυμαδὸν πᾶν ὅ,τι ἀπηγγέλλετο, κατὰ τὴν κρίσιν αὐτῆν ὥραν, πρὸς τε τὴν κοινὴν καὶ τὴν ἰδίαν σωτηρίαν. Οἱ ἄρχοντες καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐξέδωκαν ἐν τῷ ἅμα διακήρυξιν, δι' ἧς ἕκαστος Ἀθηναῖος προσεκλήθη νὰ φέρῃ ἐκτὸς τῆς χώρας, ὅπως ἀσφαλέστερον, τὴν οἰκογένειάν αὐτοῦ. Καὶ ἤρχισεν ἀμέσως ἡ τραγικὴ ἐκείνη ἀποδημία τῶν γυναικῶν, τῶν παιδῶν, τῶν γερόντων, ἧτις ἐμελλε τοσάκις νὰ ἐπαναληφθῇ κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμῶν ἐπανάστασιν· ἄλλων σωζομένων εἰς Τροιζῆνα, ἄλλων εἰς Αἰγίναν, ἄλλων μέχρι Σικαμῖνος μόνον ἀπερχομένων, καὶ ἐνὶ λόγῳ ἀπάσης τῆς πόλεως ἐκπλεούσης, ὡς λέγει ζωγραφικώτατα ὁ Πλούταρχος. Ἡ χώρα ἐκενώθη τοσοῦτον ὥστε ὁ στρατὸς τοῦ Ξέρξου, ὁ ἐπειθὼν μετὰ τινος ἡμέρας, δὲν εὗρε νὰ αἰχμαλωτεύσῃ ἐν ὅλοις εἰμὴ 500 ἀνθρώπους· οἱ δ' ἄνδρες ἅπαντες ἔσπευδον νὰ ἐπιβῶσιν εἰς τὰ πλοῖα καὶ ἐπειδὴ ὑπῆρχε χρεῖα χρημάτων, ἵνα δοθῇ βοήθειά τις εἰς τοὺς ἀπορωτέρους τῶν ἀποδημούντων καὶ πρὸ πάντων ἵνα καταρτισθῇ ὁ στόλος, τὸ δὲ δημόσιον ταμεῖον δὲν εἶχεν ὑβολὴν, ὁ ἄρειος πάγος, ὅστις τότε συνεκροτεῖτο ἐκ τῶν πλουσιωτέρων πολιτῶν, κατάρθρωσε διὰ τε δημοσίων διατάξεων καὶ δι' ἰδίων εἰσφορῶν, νὰ συλλέξῃ ποσότητα ἱκανὴν ὥστε νὰ δοθῶσιν ἐκάστῳ τῶν στρατευομένων ὀκτὼ δραχμαί. Μάλιστα δὲ ἀξιοζήλωτος ὑπῆρξεν ἡ ἐμφορὸς καὶ προθυμία μεθ' ἧς πάντες οἱ μάχιμοι ἄνδρες, φίλοι καὶ ἐχθροί, ἀντιπολιτευόμενοι καὶ συμπολιτευόμενοι, ὥρμησαν ἐπὶ τὰς τριήρεις. Ὁ δῆμος, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Θεμιστοκλέους, ἐξέδοτο ψήφισμα, δι' οὗ ἀνεκαλοῦντο πάντες οἱ δι' ὀστρακισμοῦ προσωρινῶς ἐξωρισμένοι πολῖται, καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ῥητῶς περιλήφθη ὁ Ἀριστείδης. Καὶ ἐνφ' ὁ Θεμιστοκλῆς προέτεινεν οὕτω τὴν δεξιάν εἰς τὸν μέγαν αὐτοῦ ἀντίπαλον, συγκατέβαινον εἰς τὸν Πειραιᾶ ὁ τε Ξάνθιππος, ὁ κατήγορος τοῦ Μιλτιάδου, ὁ τε Κίμων, ὁ υἱὸς τοῦ στρατηγοῦ τούτου τῆς ἐν Μα-

ραθῶνι νίκης, ὅστις μηδὲν σῶζων ἕνεκα τῆς καταδίκης τοῦ πατρὸς πάθος αὐτῷ πρῶτος ὤφθη διὰ τοῦ Κεραμεικοῦ φαειρὸς ἀνίων εἰς τὴν ἀκρόπολιν μετὰ τῶν ἐταίρων, ἵππου τινὰ χαλινὸν ἀναθεῖναι τῇ θεῷ διὰ χειρῶν κομιζῶν (διότι δὲν ἦτο ὀπλίτης, ἀλλὰ ἐν τοῖς ἵππευσι τῆς πόλεως κατατεταγμένος) ὥς οὐδὲν ἱππικῆς ἀλλῆς, ἀλλὰ ναυμάχων ἀνδρῶν, ἐν τῷ παρόντι, τῆς πόλεως δεομένης. Ἀναθείς δὲ τὸν χαλινόν, καὶ λαβὼν ἐκ τῶν περὶ τὸν ναὸν κρεμασμένων ἀσπίδων, καὶ προσευχόμενος τῇ θεῷ, κατέβαινεν ἐπὶ θάλασσαν, οὐκ ὀλίγοις ἀρχὴ τοῦ θρασυγενόμενος. » Ἐπὶ πᾶσι δὲ ἐπεσκευάσθησαν κατεσκευασμένως τὰ περὶ Ἀρτεμίσιον παθόντα πλοῖα, ὥστε, ἐπελθόντος τοῦ περσικοῦ στόλου, εὐρέθησαν εἰς κατάστασιν νὰ ἐπαναλάβωσι τὸν ἀγῶνα. Ὁ ἐν Σαλαμῖνι ἤδη ἀθροισθεὶς στόλος ἦτο, καθ' Ἡρόδοτον, πολυπληθέστερος τοῦ περὶ Ἀρτεμίσιον παραταχθέντος, διότι συνέκειτο ἐκ 378 τριήρων, ἂν καὶ τὸ ἄθροισμα τῶν ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ ἀναφερομένων κατ' ἰδίαν ἐκάστης πόλεως τριήρων δὲν συμποσοῦται εἰμὴ εἰς 366. Ἐκ τούτων παρέσχον οἱ μὲν Ἀθηναῖοι μόνοι 200, οἱ δὲ Κορίνθιοι 40, οἱ Αἰγινῆται 30, οἱ Μεγαρεῖς 20, οἱ Λακεδαιμόνιοι 16, οἱ Σκυῶνιοι 15, οἱ Ἐπιδαύριοι 10, οἱ Ἀμβρακιῶται 7, 7 ὁμοίως οἱ Ἐρετριεῖς, 5 οἱ Τροιζήνιοι, 3 οἱ Ἐρμιονεῖς, 3 ὁμοίως οἱ Λευκάδιοι, 2 οἱ Κεῖοι, 2 οἱ Στυρεῖς, 1 οἱ Κύβηιοι καὶ 4 οἱ Νάξιοι, τὰς ὁποίας ἐκπεμφθείσας ἐκ Νάξου εἰς ἐπικουρίαν τοῦ περσικοῦ στόλου, οἰκοθεν οἱ ναῦται καὶ οἱ πλοίαρχοι αὐτῶν ἔφειρον εἰς Σαλαμῖνα. Ἐκ τῶν μεγάλων ἑλληνικῶν πόλεων τῶν ἐν Ἰταλίᾳ δὲν προσῆλθεν εἰμὴ μία Κροτωνιατῶν τριήρης, ἧς ἄρχε Φάβλλος, ἀνὴρ τρις πυθιονίκης. Παρεκτὸς δὲ τῶν τριήρων τούτων ὑπῆρχον καὶ τινες πεντηκόντοροι. Ταῦτα καθ' Ἡρόδοτον. Ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ Αἰσχύλος, εἰς τὸ προαναφερθὲν αὐτοῦ δράμα, τοὺς Πέρσας, λέγει ὅτι ὁ πᾶς ἀριθμὸς τῶν ἑλληνικῶν νηῶν δὲν ὑπερέβαινε τὰς 300. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Αἰσχύλος αὐτὸς ἡγωνίσθη ἐν Σαλαμῖνι, εἶναι βεβαίως καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἡροδότου μᾶλλον ἀξιόπιστος.

Ἐν τούτοις ὁ Ξέρξης, μετὰ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἐν Θερμοπύλαις μάχης, ὤρμησεν, ὀδηγούμενος ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀλεξάνδρου, πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἑλλάδος. Ἐξ ὧν τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν ὅσαι κατόικουν μεταξὺ Θερμοπυλῶν καὶ Ἀττικῆς μόνοι οἱ Φωκεῖς ἀπεποιήθησαν νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς αὐτόν, καὶ κατέφυγον οἱ μὲν εἰς τὸν Παρνασσόν, οἱ δὲ πλεῖστοι πρὸς Λοκροὺς.

τοὺς Ὀζόλας· ὅθεν πᾶσαι αἱ πόλεις αὐτῶν, καὶ πάντα τὰ ἱερὰ ἐλεη-
 λήθησαν καὶ κατεστράφησαν. Μία δὲ στρατοῦ μαῖρα ἀπεστάλη ὑπὸ
 τοῦ Εἰρήνου εἰς Δελφοὺς, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ συλήσῃ τοὺς μεγάλους
 αὐτῶν θησαυροὺς· ἀλλ' ὁ προστάτης τοῦ πολυθρυλήτου τούτου ἱεροῦ, ὁ
 Ἀπόλλων, ἐσώσεν αὐτὸ διὰ θαυμάτων, τῶν ὁποίων δὲν ὑπῆρξαν βε-
 βαιῶς ἀμέτοχοι οἱ ἐπιτήδαιοι τοῦ μαντείου ἐπιμεληταί. Διότι ἅμα οἱ
 Πέρσαι, ἀναβαίνοντες διὰ τῆς ἀτραποῦ τοῦ Παρνασσοῦ ἦτις ἔφαιεν εἰς
 Δελφοὺς, ἐφθασαν εἰς τὸν ναὸν τῆς Προνοίας Ἀθηνᾶς, ἠκούσθησαν αἶ-
 νης φοβεραὶ βρονταί, ἀπὸ δὲ τοῦ ὄρους ἀπορραγεῖσαι δύο κορυφαὶ
 ἐπίσκηψαν, διὰ πολλοῦ πατάγου, ἐπὶ τοὺς ἐπερχομένους, συντρίψασαι
 πλείτους ὄρους αὐτῶν, ἐν δὲ τῷ ναῷ τῆς Προνοίας βοή καὶ ἀλαλαγμὸς
 ἰγνέτο, ὥστε οἱ πολέμιοι, καταληφθίντες ὑπὸ πανικοῦ φόβου, ἐτράπησαν
 εἰς φυγὴν· κατεδιώχθησαν δὲ οὐ μόνον ὑπὸ τῶν Δελφῶν, ἀλλὰ, ὡς ἔλε-
 γον, καὶ ὑπὸ δύο ὀπλιτῶν ἐχόντων φύσιν μείζονα τῆς ἀνθρωπίνης, οἵτι-
 νες, ὡς ἐβεβαίουν ἔπειτα οἱ Δελφοί, δὲν ἦσαν ἄλλοι, εἰμὴ οἱ δύο ἥρωες
 Φύλακος καὶ Αὐτόνορος, ὧν τὰ τεμένη προέκειντο παρὰ τὸ τῆς Ἀθηνᾶς
 ἱερὸν. Οὕτω λοιπὸν ἐσώθη τότε τὸ μαντεῖον, τὸ ὁποῖον καὶ ἔμεινεν ἐκ-
 τὸς ἐπὶ πολὺν χρόνον ἄσυλον, μέχρις οὐ μετὰ 130 περίπου ἔτη ἐλεη-
 λήθησεν αὐτὸ κατὰ πρῶτον ἢ βέβηλος τοῦ Φωκίως Φιλομήλου· χεῖρ.

Ὁ δὲ Εἰρῆνης, μετὰ τοῦ κυρίου στρατοῦ, ἐπορεύθη ἐν τῷ μεταξύ διὰ
 τῆς Βοιωτίας πρὸς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐφθασεν ἀκωλύτως εἰς τοὺς πρό-
 ποδας τῆς ἀκροπόλεως. Οἱ κάτοικοι, ὡς προείπομεν, εἶχον ἐγκαταλείψει
 τὴν τε χώραν καὶ τὸ ἄστυ· ἀλλ' ὀλίγοι τινὲς Ἀθηναῖοι, μὴ θέλοντες ἢ
 μὴ δυνάμενοι, διὰ τὸ γῆρας ἢ τὴν πενίαν, νὰ ἀποδημήσωσιν, εἶχον
 κλεισθῇ εἰς τὴν ἀκρόπολιν μετὰ τῶν ἐπιμελητῶν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς
 καὶ ἐκ τοῦ προχείρου ὠχυρώθησαν ἐν αὐτῇ. Οἱ περὶ τὸν Εἰρῆνην Πεισι-
 στρατίδαι, ἐπιθυμοῦντες νὰ ἀπαλλάξωσι τὸν ἱερὸν τοῦτον χώρον ἀπὸ
 τῆς βεβηλώσεως καὶ τῆς καταστροφῆς, ἐπροςπάθησαν μὲν παντὶ σθένει
 νὰ καταπείσωσι τοὺς ὀλίγους τούτους ὑπερμάχους νὰ παραδοθῶσιν·
 ἀλλὰ μὴ πειθομένων αὐτῶν, ἐδέησε νὰ ἐκπολιορκηθῇ ἢ ἄκρα, μὲθ' ἧς
 ἅπαντες μὲν οἱ ἐν αὐτῇ ἄνδρες ἐσφάγησαν, ἅπαντα δὲ τὰ οἰκοδομή-
 ματα, τὰ τε ἱερὰ καὶ τὰ ἄλλα, ἐλεηκτῆθησαν καὶ ἐπυρπολήθησαν.
 Ὁ Εἰρῆνης ἐγένετο οὕτω κύριος καὶ τῆς ἀκροπόλεως, συγχρόνως δὲ πε-
 ρίπου ἐφθασεν εἰς Φάληρον ὁ πολυάριθμος αὐτοῦ στόλος.

Ὁ μέγας βασιλεὺς ἠδύνατο νὰ ὑπολάβῃ τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ ὡς

ἐκπεπληρωμένον σχεδόν. Τέσσαρες μῆνες εἶχον παρέλθει ἀφ' ἧς ἐξεκίνησεν ἀπὸ τῆς Ἀσίας, καὶ ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ οἱ Ἕλληνες, οἵτινες, πρὸ εἰκοσαετίας, εἶχον πράξει τὸ λάθος νὰ μὴ ὑποστηρίξωσιν ἀποχρώντως τὴν ἰωνικὴν ἐπανάστασιν καὶ εἶχον ὑποχωρήσει ἐξ Ἀσίας εἰς Εὐρώπην, ἐξηκολούθησαν ὑποχωροῦντες ἀκαταπαύστως, ἐκ τῶν Τημερίων εἰς τὰς Θερμοπύλας καὶ ἐκ τῶν Θερμοπυλῶν εἰς τὸν ἰσθμόν. Ὁ Ξέρξης ἦτο κύριος ἀπάσης τῆς ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τῆς Πελοποννήσου Ἑλλάδος, καὶ ἀπάσης τῆς ἀπὸ τοῦ Ἑλληνιστοῦ μέχρι τῆς Σαλαμῖνος θαλάσσης· ἦτο ἰδίως κύριος τῆς αὐθάδους πόλεως, ἥτις πρὸ δεκαετίας ἔτρεψε τὰ περσικὰ στίφη ἐν Μαραθῶνι· οἱ προστατευόμενοι αὐτοῦ Πεισιστρατίδαι καὶ οἱ μετὰ τούτων συντασσόμενοι ὀλίγοι Ἀθηναῖοι φυγάδες ἀναβάντες εἰς τὴν ἀκρόπολιν, προσήνεγκον αὐτοῖς θυσίαν καὶ ἐνόμισαν ὅτι ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ ὃν ματαίως εἶχεν ἐπιδιώξει ὁ Ἰππίας, ὅτι ἀνέκτησαν τὴν πάτριον τυραννίδα, ὃ δὲ Ξέρξης ἔσπευσε νὰ πέμψῃ εἰς Σοῦσα ταχυδρόμον ἵνα ἀναγγεῖλῃ τὸ κατόρθωμα αὐτοῦ καὶ διαλύσῃ τοὺς φόβους τοῦ θεοῦ τοῦ Ἀρταβάνου. Τὰ πράγματα εἶχον τῶντι οὕτω, καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως ὁ ὀριστικός τῶν Περσῶν θρίαμβος ἐφαίνετο ἀναμφισβήτητος. Ἀλλὰ ἀκριβεστέρα τῶν περιστάσεων ἐξέτασις ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ σπουδαίας περὶ τούτου ἀμφισβολίας. Κατὰ ξηρὰν οἱ πολέμιοι, οἵτινες μετὰ κόπου ἐξεπόρθησαν τὰς Θερμοπύλας, ἀγωνιζόμενοι πρὸς 4000 μόνον Ἕλληνας, προέκειτο ἤδη νὰ ἀπαντήσωσιν εἰς τὸν ἰσθμόν ὀχυρώματα ἀσφαλῆ ὑπὸ πολλῶν μυριάδων Πελοποννησίων ὑπερχοπιζόμενα. Καὶ ἐν Θερμοπύλαις μὲν οἱ Ἕλληνες δὲν κατεβλήθησαν ἐπὶ τέλους εἰμὴ διότι ἐκυκλώθησαν διὰ πλεονεξίας τινὸς ὁδοῦ· ἐν δὲ τῷ ἰσθμῷ κύκλωσι, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ εἰμὴ ἀπὸ θαλάσσης, διὰ νὰ γίνῃ δὲ ἡ ἀπὸ θαλάσσης κύκλωσις ἔπρεπε νὰ κατατροπωθῇ ὁ ἐλληνικὸς στόλος· ἀλλ' ὁ ἐλληνικὸς στόλος ὅχι μόνον δὲν εἶχε νικηθῇ περὶ Ἀρτεμίσιον, ἀλλὰ καὶ ἀξιολόγους ἔκτοτε προσέλαβεν ἐπικουρίας· ὅθεν δὲν ἦτο παντάπασι βέβαιον ὅτι θέλει ἤδη ὑποκύψει εἰς τὸν περσικόν, ὅστις ἦτο μὲν πάντοτε ἀσυγκρίτως λόγῳ πολυπληθέστερος, εἶχεν ὅμως πάθει πολλὰς ζημίας ἀπὸ τῶν τρικυμιῶν καὶ ἀπὸ τῶν ναυμαχιῶν. Πρὸς τούτοις, ἡ ἐν Δελφοῖς οἰκτρὰ ἀποτυχία τῶν Περσῶν ἐμαρτύρει ὅσον δυσχερὲς ἦτο, διὰ τὸ ὀρεῖνόν τῆς χώρας, ἡ ἐκπόρθησις τῆς ἐνδοτέρας Ἑλλάδος. Τὸ δὲ δεινότερον, ὁ ἀπειράριθμος ἐκεῖνος ὄχλος ἐστερεῖτο ἤδη τροφῶν· αἱ ἐν Θράκῃ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ ἀποθῆκαι εἶχον ἐξαντληθῇ, ἡ δὲ ἀνατολικὴ στερεὰ Ἑλλάς, ἐρημωθεῖσα

πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ λεηλατηθεῖσα, δὲν ἦτο δυνατόν νά συντηρήσῃ ἐπὶ πολὺ τοσοῦτους ἐπήλυδας.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα περὶ τὰ μέσα τοῦ σепτεμβρίου μηνὸς τοῦ 480 ἔτους. Ὁ περσικὸς στρατὸς κατεῖχεν ἅπασαν τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, τὸ δὲ κράτιστον αὐτοῦ μέρος ἦτο συμπεπυκνωμένον εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ εἰς τὸ περὶ Ἐλευσῖνα πεδίον, ἑτοιμον νά ὁρμήσῃ διὰ τῶν Μεγάρων πρὸς τὸν ἰσθμὸν. Ὁ περσικὸς στόλος ἐστάθμευεν εἰς τὴν σημερινὴν παραλίαν τῆς Ἀττικῆς, ἔχων τὸ στρατηγεῖον αὐτοῦ ἐν Φαλήρῳ. Ὁ περσικὸς ἐλληνικὸς στρατὸς ἦτο παρατεταγμένος ὀπισθεν τῶν ὕψωμάτων τοῦ ἰσθμοῦ, ὁ δὲ στόλος ὁ ἐλληνικὸς ἦτο συμπεπυκνωμένος περὶ τὴν πόλιν τῆς Σαλαμῖνος, δηλαδὴ ὄχι εἰς τὴν σημερινὴν κώμην τῆς Σαλαμῖνος, τὴν κοινῶς λεγομένην Κούλουρην, ἀλλ' εἰς τὴν ἀρχαίαν πόλιν, ὅπου, καταντικρὺ τῆς ἀττικῆς παραλίας, κεῖνται τὰ λεγόμενα Ἀμπελάκια. Ἡ ἐκκένωσις τῆς Ἀττικῆς εἶχεν ἤδη συμπληρωθῇ καὶ τὰ πλοῖα τῶν Ἀθηναίων εἶχον προσέλθει εἰς Σαλαμῖνα καὶ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ λοιποῦ στόλου, ὥστε ὁ Εὐρυβιάδης συνεκάλεσε τοὺς ἡγεμόνας ἵνα βουλευθῇ περὶ τοῦ πρακτέου. Οἱ πλείστοι ἐφρόνουν ὅτι ὁ στόλος ἔπρεπε νά ὑποχωρήσῃ εἰς τὸν ἰσθμὸν, διότι, ἂν ἀγωνισθέντες ἐν τῷ μεταξύ Σαλαμῖνος καὶ Ἀττικῆς πορθμῶ ἡττώντο, ἤθελον ἀποκλεισθῇ εἰς τὴν νῆσον ἐκείνην, ἐνῶ περὶ τὸν ἰσθμὸν, εἰς Κεγχρεάς, ὄχι μόνον δὲν ἔτρεχον τὸν κίνδυνον τοῦτον τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ἀλλὰ εἶχον καὶ τὸ μέγα πλεονέκτημα τοῦ νά ὑποβοηθῶνται ὑπὸ τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ. Ἐν τῷ μέσω τῆς συζητήσεως ταύτης, εἶδον οἱ ἐν Σαλαμῖνι τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν πυρπολουμένην, καὶ ὑπὸ τοιούτου κατελήφθησαν φόβου, ὥστε τινὲς τῶν στρατηγῶν, ἐνῶ οὐδεμία ἐτι εἶχε γίνεαι ἀπόφασις, ἐξεληθόντες κατεσπευσμένως ἐκ τοῦ συμβουλίου, παρήγγειλαν τὰ πλοῖα αὐτῶν νά ἐτοιμασθῶσιν ἵνα διὰ νυκτὸς ἀποπλεύσωσι. Καὶ οἱ μείναντες δὲ ἐν τῷ συμβουλίῳ στρατηγοὶ ἀπεφάσισαν, κατὰ πλειονοψηφίαν, νά παρασκευάσωσι τὰ πάντα ἵνα τὴν ἐπιούσαν τὴν πρῶτὴν ὑποχωρήσωσι. Μειονοψηφοῦντες ἦσαν οἱ ἡγεμόνες τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Αἰγίνης καὶ τῶν Μεγάρων, πρὸ πάντων ὁ Θεμιστοκλῆς. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐνόμιζεν ὀλεθρίαν τὴν ὑποχώρησιν· ὅθεν ἐπανήλθε τεθροθυμένος εἰς τὸ πλοῖον αὐτοῦ, καὶ μετ' ὀλίγον, νυκτὸς ἤδη οὐσης, εἴτε οἴκοθεν, εἴτε, ὡς λέγει Ἡρόδοτος, κατὰ προτροπὴν συνετοῦ τινος Ἀθηναίου, Μνησιφίλου καλουμένου, ἀπεφάσισε νά δοκιμάσῃ νά μεταπείσῃ τὸν Εὐ-

ρυβιάδην. Διέταξε λοιπὸν νὰ μεταφέρωσιν αὐτὸν πρὸς τὴν ναυαρχίδα
 καὶ πλησιάσας ἔκραξε πρὸς τὸν ναύαρχον ὅτι ἔχει νὰ τὸν ἐμῆλθαι
 περὶ κοινου πράγματος· ὁ δὲ παρήγγειλε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ πλοῖον καὶ
 τότε ὁ Θεμιστοκλῆς παρετήρησεν εἰς τὸν Εὐρυβιάδην, ὅτι ἂν ἀνέχω-
 ρήσωσιν ἐκ Σαλαμῖνος, δὲν θέλουσι πλέον ναυμαχήσῃ περὶ τῆς ὅλης
 πατρίδος, περὶ τῆς ὅλης Ἑλλάδος· διότι αἱ μοῖραι ἐκάστης πόλεως θέ-
 λουσι τραπῇ εἰς τὰ ἴδια, οὐδὲ ὑπάρχει ἄνθρωπος ἱκανὸς νὰ ἐμποδίσῃ
 τὸν στόλον τοῦ νὰ διασκεδασθῇ, καὶ ἡ Ἑλλὰς θέλει οὕτω ἀπολεισθῇ
 διὰ τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἀβουλίαν. Προςέθηκε δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ δι' ὧν
 κατέπεισε τὸν Εὐρυβιάδην νὰ συγκαλέσῃ πάλιν τὸ συμβούλιον, ἐπὶ δὲ
 νυκτός. Συνελθόντων δὲ τῶν στρατηγῶν, καὶ πρὶν εἰσεῖν ὁ Εὐρυβιάδης
 ἐκθέσῃ τὸν λόγον δι' ὃν συνήγαγεν αὐτοὺς, ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐν τῇ ἀνυπο-
 μονησίᾳ του, ἤρχισεν ἐκδηλῶν εἰς ἕκαστον ἡγεμόνα ἰδίᾳ τοὺς φόβους
 αὐτοῦ καὶ τὰς ἀνησυχίας διὰ τὴν προκειμένην ἐγκατάλειψιν τῆς Σαλα-
 μῖνος· διὸ ἐπεισθεῖς ὁ Κόρινθος στρατηγὸς Ἀδαίμαντος, ὅστις ὑπὲρ πάντα
 ἄλλον ἐπόθει τὴν εἰς Κόρινθον ὑποχώρησιν, «ὦ Θεμιστοκλείς, ἀνέκρα-
 ξεν, εἰς τοὺς δημοσίους ἀγῶνας, οἱ ἐξανιστάμενοι προτοῦ δοθῇ τὸ σύν-
 θημα, ῥαπίζονται.» ὁ δὲ, ἡπίως ἐπὶ τοῦ παρόντος φέρων τὴν αὐθάδη
 ταύτην ἀποστροφὴν, «ναί, ἀπήντησεν, ἀλλὰ οἱ μετὰ τὸ σύνθημα ὕστε-
 ρίζοντες, δὲν σταφανοῦνται.» Ὁ Πλούταρχος, ἐν τῷ βίῳ τοῦ Θεμιστο-
 κλέους, λέγει τὸν διάλογον τοῦτον γενόμενον οὐχὶ μεταξύ Ἀδαίμαντος
 καὶ Θεμιστοκλέους, ἀλλὰ μεταξύ Εὐρυβιάδου καὶ Θεμιστοκλέους, καὶ
 ἐπιφέρει ὅτι μετὰ τὴν ἀπόκρισιν τούτου, ἐπαραιμένου τοῦ πρώτου τὴν
 βακτηρίαν ὡς πατάξοντος, ὁ Θεμιστοκλῆς ἀνέσταιλεν αὐτὸν εἰπὼν «πά-
 ταξον μὲν, ἄκουσον δέ.» Ἀλλ' ὁ Ἡρόδοτος εἶναι πάλιν ἀξιοπιστότε-
 ρος τοῦ Πλουτάρχου, ὅχι μόνον διότι, ὡς πλησιέστατος εἰς τὰ πράγ-
 ματα καὶ τὰ πρόσωπα, ἠδύνατο νὰ γνωρίζῃ αὐτὰ ἀσφαλέστερον, ἀλλὰ
 καὶ διότι ἡ ὀλιγώτερον τραγικὴ ἐκθεσίς του, εἶναι καθ' ἑαυτὴν πιθα-
 νωτέρα. Τῷ ὄντι ἀφ' ὅλων τῶν περιστάσεων τῆς συζητήσεως ταύτης
 ἐξάγεται, ὅτι ὁ Εὐρυβιάδης οὐδεμίαν εἶχεν ἀφορμὴν προσωπικῆς δυσα-
 ρεσκείας κατὰ τοῦ Θεμιστοκλέους, καὶ ἐξεναντίας μάλιστα ἐφαίνοτο
 μᾶλλον πάντοτε ἀποκλίνων πρὸς τὴν γνώμην αὐτοῦ. Ὅθεν ἀναγκα-
 ζόμεθα, ἂν καὶ μὲ λύπην μας, νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ πολυθυρόλητον
 ἐκεῖνο «πάταξον μὲν, ἄκουσον δέ,» δὲν ἐρρήθη πιθανώτατα ποτὶ ὑπὸ
 τοῦ Θεμιστοκλέους· καὶ ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν ἀφήγησιν ἡμῶν, ἀκολου-
 θοῦντες κατὰ γράμμα τὸν πατέρα τῆς ἱστορίας.

Μετὰ τὴν προεισαγωγικὴν μεταξύ Ἀδερμάντου καὶ Θεμιστοκλέους δυνάμει, ὁ Εὐρυβιάδης ὑπέβαλεν εἰς τὴν σύνοδον, ὅτι, ἐπειδὴ παρήχθησαν ἀμφιβολαὶ ἂν ἔχη ὀρθῶς ἢ πρὸ ὀλίγου γενομένη ἀπόφασις, συνέλεξε τοὺς στρατηγούς, ἵνα σκεφθῶσι πάλιν περὶ τοῦ πρακτέου. Δοκίμους δὲ τοῦ λόγου εἰς τὸν Θεμιστοκλέα, οὗτος, ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν ναύαρχον, δὲν ἐπανέλαθε μὲν ὅσα εἶχεν ἰδίᾳ εἰπεῖ πρὸς αὐτὸν περὶ τῆς βεβαίας λειποταξίας τῶν διαφόρων μοιρῶν τοῦ στόλου, ἅμα ὑποχωρήσασιν ἐκ Σαλαμῖνος, «παρεόντων γὰρ συμμάχων οὐκ ἔφερε οἱ κόσμον οὐδένα κατηγορεῖν,» ἀλλὰ παρετήρησεν ὅτι ἂν ἀναζεύξωσι πρὸς τὸν ἰσθμὸν τὰς νῆας, θέλουσι ναυμαχήσει ἐν πελάγει ἀναπεπταμένῳ τὸ ὅποιον δὲν συμφέρει παντάπασιν εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἔχοντας πλοῖα βαρύτερα καὶ ὀλιγώτερα τῶν πολεμίων, ἐνῷ ἀγωνιζόμενοι ἐν τῷ στενῷ πορθμῷ τῆς Σαλαμῖνος ἔχουσι πλείστας πιθανότητας νίκης· ὅτι νικῆσαντες ἐν Σαλαμῖνι, σώξουσιν τὴν Πελοπόννησον οὐδὲν ἥττον ἢ ἐὰν νικήσωσι περὶ τὸν ἰσθμὸν, ἐνῷ ὑποχωροῦντες ἤδη δὲν θέλουσι κατορθώσαι ἄλλο εἰμὴ νὰ σύρωσι κατόπιν αὐτῶν τοὺς Πέρσας εἰς τὴν χερσόνησον· ὅτι πρὸς τοῦτοις θέλουσι παραδώσει εἰς τοὺς πολεμίους τὴν Αἰγίαν, τὰ Μέγαρα καὶ αὐτὴν τὴν Σαλαμῖνα, ὅπου κατέφυγον πολλοὶ Ἀθηναίων οἰκογένειαι καὶ ὅπου οἱ Ἀθηναῖοι θέλουσιν ἀγωνισθῆ μετὰ πλείστου ζήλου διότι ὁ χρησμὸς προανήγγειλεν αὐτοῖς ἐνταῦθα νίκην. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Θεμιστοκλῆς ἀνέπτυσε ταῦτα πάντα, καὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ ἤρχοντο νὰ προξενῶσιν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς παρισταμένους, ὁ Ἀδερμάντος, παροξυνθεὶς πάλιν διὰ τοῦτο καὶ θέλων νὰ ἀνατρέψῃ τὴν συζήτησιν· «Σιώπα, Θεμιστοκλείε, ἀνέκραξε πάλιν, διότι δὲν ἐκπροσωπεῖς ἐνταῦθα ἐλευθέραν Ἑλληνίδα πόλιν· μὴ λησμονῆς ὅτι αἱ Ἀθῆναι κατέχονται ὑπὸ πολεμίων καὶ ὅτι ἄνθρωπος ἄπατρις δὲν εἰσπορεῖ νὰ ἔχῃ δικαίωμα ψήφου ἐν τῷ συνεδρίῳ τούτῳ.» Ἡ ἀγενής αὕτη βλασφημία κατέστησε τὸν Θεμιστοκλέα ἔξω φρενῶν. Ὁ μέγας οὗτος στρατηγὸς ὅστις μετὰ τῶν Μεγαρέων καὶ τῶν Αἰγινητῶν, εἶχεν εἰς τὴν διῶθσιν αὐτοῦ τὰ δύο τρίτα τῆς ἑλληνικῆς δυνάμεως καὶ εἶχε τὴν συνειδήσιν ὅτι κρατεῖ εἰς τὴν παλάμην αὐτοῦ τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἠδυνήθη ἤδη νὰ κρατήσῃ τὴν περιφρόνησιν τοῦ πρὸς τὸν ἀναιδῆ ἐκείνον ἄνθρωπον τὸν πολέμησαντα ν' ἀμφισβητήσῃ τὸ δικαίωμα αὐτοῦ· καὶ ἀνηλεῶς ἐξύβρισεν αὐτὸν τε καὶ τοὺς Κορινθίους, προσέειπεν ὅτι ὁ ἄρχης, ὅτι ἐνόσφ οἱ Ἀθηναῖοι ἔχουσι διακοσίας νο' νῆας, δύνανται νὰ ἀποκτήσωσι πόλιν καὶ χώραν πολὺ

Κορινθίων. Δοὺς δὲ τὸ μάθημα τοῦτο εἰς τὸν Ἀδεΐμαντον, ἐστράφη αὐτὸς πρὸς τὸν πρόεδρον Εὐρυβιάδην καὶ εἶπεν αὐτῷ, βαθείως συγκεκνημένον· «Εὐρυβιάδη, ἐὰν μείνης ἐνταῦθα καὶ ἀγωνισθῇς ὡς ἀνὴρ ἀγαθός, πῶς ζονται τὰ πάντα· εἰ δὲ μὴ, ἀνχτρέψεις τὴν Ἑλλάδα. Ἡ τύχη τοῦ παρόντος πολέμου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τούτου τοῦ στόλου. Πείσου λοιπὸν αἱ τοὺς λόγους μου, διότι ἄλλως, τὸ καθ' ἡμᾶς, παραλαβόντες τὰς οἰκογενείας ἡμῶν, θέλομεν ἀποπλεύσει εἰς Σῆριν τὴν ἐν Ἰταλίᾳ, ἥτις ἐκπαιλαι ἀνῆκεν εἰς ἡμᾶς, καὶ, κατὰ χρησμόν τινα, πρέπει νὰ κτισθῇ ποτιὺς ὑφ' ἡμῶν. Ὑμεῖς δὲ στερηθέντες συμμάχων τοιούτων, θέλετε ἐνθυμηθῆναι τοὺς λόγους μου.»

Τὸ συμβούλιον ἦτο ἐκπεπληγμένον· ὁ Εὐρυβιάδης ὅστις εἶχε καὶ προηγουμένως ἀρχίσει νὰ μεταπειθῇται ὑπὸ τῶν ἐντόνων τοῦ Θεμιστοκλέους παραστάσεων, ἀκούσας τὴν τελευταίαν ταύτην ἀπειλὴν ἐνόησεν ὅτι ἀνάγκη νὰ ἐνδῶσῃ· ἦτο πρόδηλον ὅτι ἄνευ τῶν Ἀθηναίων ὁ Ἕλληνας νικὸς στόλος οὐδὲν ἡδύνατο νὰ πράξῃ· αὐτοὶ οἱ Κορίνθιοι ἐσιώπησαν, ὁ δὲ Εὐρυβιάδης, παύσας τὴν περαιτέρω συζήτησιν καὶ μηδὲ ψηφοφορίαν τινὰ προκαλέσας, ἀνέλαθεν οἰκοθεν νὰ ἀνατρέψῃ τὴν προηγουμένην ἀπόφασιν καὶ διέταξεν, ὅτι θέλουσι μείνει εἰς Σαλαμῖνα καὶ αὐτοὶ θήλουσιν ἀγωνισθῇ. Εἶχε δὲ ἤδη ἐξημερώσει, καὶ πάντες ἐκόντες ἢ ἀκόντες, ἤρχισαν παρασκευαζόμενοι ὡς ἐπὶ πόλεμον. Συγχρόνως δὲ πᾶς ἔσαντο πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ ἐπεκαλέσαντο συμμάχους τοὺς Αἰακίδαί, τοὺς τε ἥρωας τῆς Σαλαμῖνος, Τελαμῶνα καὶ Αἴαντα, καὶ τοὺς τῆς Αἰγίνης, Αἰακόν, Ἀχιλλέα, Τεῦκρον, ὧν μετεπέμψαντο τὰς εἰκόνας ἀποστείλαντες ἐπὶ τοῦτο πλοῖον εἰς τὴν νῆσον ταύτην.

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οἱ Πελοποννήσιοι ἤρχισαν πάλιν μεμφιμοιροῦνται καὶ δυσχεραίνοντες. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ ἂν ὁ Ἀδεΐμαντος, ἀντὶ νὰ πρὸς βάλῃ ἀνοήτως τὸν Θεμιστοκλέα, ἐπεχειρεῖ νὰ ἐξετάσῃ τὰ ἐπιχειρήματα αὐτοῦ, ἡδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ πολλοὺς εἰς ἀναίρεσιν αὐτῶν λόγους. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἤξιον ὅτι οἱ Ἕλληνες ὑποχωρήσαντες εἰς τὸν ἰσθμὸν ἐμείνον ὅσον νὰ ναυμαχήσωσιν ἐν πελάγει ἀναπεπταμένοι· ἀλλὰ τοῦτο ἦτο ἀνυπόστατον, διότι ὁ τῶν Κεγχρεῶν κολπίσκος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὤφειλε νὰ ἀναζητήσῃ ὁ περσικὸς στόλος τὸν ἑλληνικόν, ἦτο μὲν εὐρύτερος τοῦ μεταξὺ Σαλαμῖνος καὶ Ἀττικῆς πορθμοῦ, δὲν ἡδύνατο ὅμως βεβαίως νὰ ὀνομασθῇ πέλαγος ἀναπεπταμένον, καὶ εἶχε πρὸς ταῦτα ὡς πρὸς τοὺς Ἕλληνας τὸ πλεονέκτημα, ὅτι ὅχι μόνον ἐμείλλον νὰ ἀγωνισθῶσιν ἐνταῦθα ἔχοντες παρακειμένην καὶ βοηθοῦσαν τὴν περικύλην.

αὐτῶν στρατιάν, ἀλλὰ καὶ ὅτι, ἅμα πνεύσαντος ἀπὸ πελάγους ἀνέμου σφοδροῦ, ὁ περσικὸς στόλος ἤθελε περιέλθει εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν. Πρὸς τοῦτοις ὁ Θεμιστοκλῆς ἔλεγεν, ὅτι ὑποχωροῦντες εἰς τὸν ἰσθμὸν, ἐγκατέλειπον εἰς τοὺς πολεμίους οὐ μόνον τὴν Σαλαμῖνα, ἀλλὰ καὶ τὴν Αἰγίνα καὶ τὰ Μέγαρα. Ἡ ἀλήθεια ὅμως ἦτο ὅτι τῆς μὲν Αἰγίνης, διὰ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, τῶν δὲ Μεγάρων, διὰ τῆς πελῆγους, ἠδύναντο οἱ Πέρσαι νὰ γίνωσι κύριοι καὶ ἐν Σαλαμῖνι ὄντων τῶν Ἑλλήνων. Τὰς δὲ ἐν Σαλαμῖνι οἰκογενεῖας αὐτῶν, ἠδύναντο κάλλιστα οἱ Ἀθηναῖοι νὰ μεταφέρωσιν εἰς Πελοπόννησον, ἀπερχόμενοι εἰς Κόρινθον· ὅθεν ἀκριβῶς εἰπεῖν δὲν προέκειτο, διὰ τῆς υποχωρήσεως, νὰ ἐγκαταλειφθῇ εἰμὴ μόνον ἡ Σαλαμίς· ἀλλὰ ἀφοῦ ἐθυσιασθῇσαν ἤδη τόσαι ἄλλαι πόλεις καὶ χώραι, καὶ ἰδίως ἡ Ἀττικὴ καὶ αἱ Ἀθῆναι, ἡ ἐγκατάλειψις τῆς Σαλαμῖνος δὲν ἠδύνετο νὰ λογισθῇ γιγνός τοσοῦτω σπουδαῖον, ὥστε νὰ ἀντισταθμίσῃ πάντας τοὺς ἄλλους λόγους τοὺς συνηγοροῦντας ὑπὲρ τῆς περὶ τὸν ἰσθμὸν ναυμαχίας, ἂν τοιοῦτοι λόγοι ὑπῆρχον. Ἐπὶ πᾶσιν, ὁ περὶ τῆς βεβαίας διαλύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου λόγος ἐν περιπτώσει ἀναξεύξεως εἰς τὸν ἰσθμὸν, ἠδύνετο ἐπίσης νὰ ἀμφισβητηθῇ· αἱ πελοποννησιακαὶ μοῖραι ἦτο ἐνδεχόμενον τῶνόντι νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια· ἀλλὰ πότε; ἂν ὁ περσικὸς στόλος ἔπραττεν, ὅ,τι πρὸ ἡμερῶν εἶχε συμβουλεύσει ὁ Δημάρατος, ἂν ἐξέπεμπε δηλαδὴ ἱκανὰ αὐτοῦ πλοῖα εἰς τὰ διάφορα τῆς Πελοποννήσου παράλια· τοῦτο ὅμως, τὸ ὅποιον δὲν εἶχον πράξει οἱ Πέρσαι ἄχρι τοῦδε, καὶ καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας δὲν προετίθεντο νὰ ἐνεργήσωσι πρὶν ἢ κατατροπώσωσι τὸν ἑλληνικὸν στόλον, ἠδύνετο εἰς πᾶσαν περίστασιν νὰ γίνῃ καὶ ἐν Σαλαμῖνι ὄντων τῶν Ἑλλήνων. Ἄν δὲ αἱ πελοποννησιακαὶ μοῖραι ἤθελον νὰ διαλυθῶσιν ὅχι διότι οἱ πόλεις αὐτῶν ἠπειλοῦντο ὑπὸ περσικῶν πλοίων, ἀλλὰ διότι αἱ μοῖραι ἐκείναι δὲν προήρουντο νὰ ναυμαχήσωσι, δὲν ἤξεύρομεν διατὶ ἄρά γε νὰ μὴ ἀναχωρήσωσι καὶ ἀπὸ Σαλαμῖνος. ὅπως ἤθελον διασκεδασθῇ μετὰ τὴν ἀπὸ ταύτης ἀναξεύξει. Καὶ ἐνῷ εἰς τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Θεμιστοκλέους ἠδύναντο νὰ ἀντιταχθῶσιν οὕτω ἕτερα, οὐδὲν ἦττον σπουδαῖα ἐπιχειρήματα, οἱ Πελοποννήσιοι ᾔσθοντο ὅτι, ἀγωνιζόμενοι μὲν ἐν Σαλαμῖνι, ἂν ἐνίκωντο, ἤθελον ἀποκλεισθῇ εἰς τὴν νῆσον ταύτην καὶ ἀπαντες καταστραφῇ, ἀγωνιζόμενοι δὲ περὶ τὸν ἰσθμὸν καὶ ἡττηθέντες ἠδύναντο νὰ σωθῶσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ νὰ προσθίσωσιν εἰς τὴν πελῆγους αὐτῆς στρατιάν πολλὰς μυριάδας μαχητῶν· πρὸς τοῦτοις δὲ,

ὑποχωροῦντες ἐκ Σαλαμῖνος ἀνέβαλλον τὸν κρίσιμον ἀγῶνα, ἡ δὲ ἀναβολὴ συνέφερε πολυειδῶς, ὡς προσεξηγήσαμεν, εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ἰσως ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε τὴν πεποίθησιν ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι δὲν εἴησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰμὴ διὰ νὰ διαλυθῶσιν· ἴσως εἶχε τὴν φιλοτιμίαν νὰ ἀγωνισθῇ ἐπὶ χώρας ἀνηκούσης ἔτι εἰς τοὺς Ἀθηναίους· ἴσως ἐφρόνιζε ὅτι ὁ χρησμὸς ὁ ἀναγγείλας ὅτι οἱ συμπολίται αὐτοῦ θέλουσι νικῆσαι ἐν Σαλαμῖνι, ἔμελλε νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτοὺς θάρρος ἀκαταγώνιστον καὶ νὰ ἀναδείξῃ τρώοντι αὐτοὺς νικηφόρους· ἴσως αὕτῃ ἐκείνῃ ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ νικήσωσιν ἐξάπαντος, διότι νικώμενοι ἤθελον ἤδη ἀποκλεισθῇ ἦτο εἰς τῶν κυριωτάτων λόγων δι' οὓς ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπέμενε νὰ νικήσωσιν ἐν Σαλαμῖνι· καὶ βέβαιον εἶναι ὅτι, ἐπειδὴ ἐνίκησαν, ὁ Θεμιστοκλῆς ἐφάνη ἐπὶ τέλους ὅτι εἶχε δίκαιον. Ἀλλὰ πρὸ τῆς μάχης καὶ ἐνόσφῃ ἡ νίκη δὲν ἦτο παντάπασι βεβαία, οἱ Πελοποννήσιοι ἰδίαν οὖντο τῇ ἀληθείᾳ ν' ἀγανακτῶσι βλέποντες ἑαυτοὺς κινδυνεύοντας νὰ ἀποκλεισθῶσιν, ὡς εἰς παγίδα τινὰ, ἐντὸς τῆς Σαλαμῖνος. Ἡ δυσἀρέσκια τῶν ἡγεμόνων μετεδόθη εἰς τὰ πληρώματα· ἡ κοινὴ συζήτησις πύξαι τὴν κοινὴν ἐξαψιν· εἰς ἕκαστον πλοῖον ἡγέρθησαν κραυγαὶ μεγάλαί διὰ τὴν ἀβουλίαν τοῦ Εὐρυβιάδου, τοῦ πεισθέντος νὰ μεταβάλῃ γνώμην ὥστε, κορυφωθέντος τοῦ θορύβου, ὁ ναύαρχος ἐδέησε νὰ συγκλέσῃ καὶ αὐτὸς τὸ συμβούλιον τῶν στρατηγῶν.

Ἐν τῇ νέῃ τούτῳ συμβουλίῳ, ἐπανελήφθησαν ἐκατέρωθεν οἱ λόγοι τοὺς ὁποίους προσεθέσαμεν, ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς, θεωρῶν ἤδη ὅτι ἡ πλὴν νοσηφία τῶν Πελοποννησίων θέλει ἐπὶ τέλους κατισχύσει, κατέφυγεν εἰς μηχανήματα παράδοξον. Ἐξελθὼν τοῦ συμβουλίου, ἐπὶ προφάσει τινί, προσέκαλεσεν ἓνα τῶν δούλων αὐτοῦ, ὀνόματι Σίκιννον. Ὁ Σίκιννος οὗτος ἦτο Ἕλλην, ὡς φαίνεται, τὴν καταγωγὴν, ἐκ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ἑλλήνων· ἐγίνωσκε τὴν περσικὴν γλῶσσαν καὶ εἶχε περιέλθει εἰς δουλείαν, πωληθεὶς, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, μετὰ τὴν τελευταίαν ἰωνικὴν ἐπανάστασιν· ἦτο δὲ ἄνθρωπος λόγιος· διότι ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε καταστήσει αὐτὸν παιδαγωγὸν τῶν τέκνων του· καὶ ὕστερον, ὅτε οἱ Θεσπιεῖς ἐκώλυον τὴν διὰ νέων πολιτῶν νὰ αὐξήσῃσι τὴν πόλιν των, ὁ Θεμιστοκλῆς ἀνέδειξεν αὐτὸν πολίτην Θεσπεία, δούς αὐτῷ πολλὰ χρήματα. Βίβλ. τοῦτον λοιπὸν τὸν Σίκιννον παρήγγειλε νὰ μεταβῇ ἀμέσως καὶ κρυφίως εἰς τὸ περσικὸν στρατόπεδον, καὶ προσελθὼν πρὸς τοὺς στρατηγούς των βαρβάρων, νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων, ἀφωτισμένον ὄν τῷ βασιλεῖ καὶ ἐπιθυμῶν τὴν ὑπερίσχυσιν αὐτοῦ, ἀναγγέλλει ὅτι

οἱ Ἕλληνες, φοβηθέντες, ἀπεφάσισαν νὰ φύγωσι, καὶ ὅτι καλλίστη πα-
ρουσιάζεται εἰς τοὺς Πέρσας περίστασις νὰ καταστρέψωσι διὰ μιᾶς τοὺς
πολεμίους αὐτῶν, οἵτινες, διχονοοῦντες, δὲν θέλουσιν ἀντισταθῆ, ἀλλὰ
μᾶλλον κατ' ἀλλήλων θέλουσι πολεμήσει οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ ὑποτα-
χῶσιν εἰς τὸν βασιλεῖα καὶ οἱ μὴ. Τοιαῦτα διεμήνυσεν ὁ Θεμιστοκλῆς
εἰς τοὺς στρατηγοὺς τῶν Περσῶν, ἔνχ, ἐπισπεύσας τὴν ἐπίθεσιν αὐτῶν,
ἀναγκάσας τοὺς Ἕλληνας νὰ ναυμαχήσωσιν ἐν Σαλαμῖνι. Καὶ ὁμολο-
γήσαν ὅτι τὸ τέχνασμα ἦτο χαρακτηριστικώτατον τοῦ ἀνδρός, ὅστις
ἐπέδωκε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ διὰ παντὸς τρόπου,
ἢτε ἀγαθοῦ εἴτε πονηροῦ. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπολιτεύθη ἐπὶ τοῦ προκει-
μένου εἰς τρόπον τοσοῦτον ἀκροσφαλῆ, ὥστε ἀπὸ λεπτοῦ νήματος ἐξηρ-
τάτο νὰ ἀναδειχθῇ ἡ σωτὴρ τῆς πατρίδος ἢ προδότης αὐτῆς. Τῶντι
ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες ἐνίκησαν, τὸ στρατήγημα αὐτοῦ ἐπηνέθη καὶ ἰθαυ-
μάσθη. Ἐὰν ὅμως ἐνίκησαν, ὅπερ δὲν ἦτο ἀδύνατον, εἶναι πρόδηλον
ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἤθελε λογισθῇ ὡς αἰσχιστος προδότης. Δὲν λέγομεν,
ὡς ἄλλοι τινές, ὅτι ἐν τῇ ἀπελπιστικῇ τυχῇ τῶν ἐλληνικῶν πραγμά-
των καταστάσει, ἠθέλησε πιθανώτατα, διὰ τῆς διαφορουμένης ἐκείνης
ἐπιστολῆς, νὰ ἐξασφαλίσῃ ἑαυτὸν καθ' ἑκατέραν τῆς τύχης ῥοπὴν. Ἀλλ'
εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὅστις περὶ Ἀρτεμίσιον ἐδωροδοκῆθη ἵνα
ἐκπληρώσῃ τὸ καθήκον, βραδύτερον κατηγορήθη πολλὰκις, καὶ δικαίως,
ὅτι ἐδωροδοκῆθη ἵνα παραβῇ τὸ καθήκον καὶ πάλιν ὁ ἄνθρωπος ὅστις
ἐν Σαλαμῖνι ἐπροσποιήθη προδοσίαν ἵνα σώσῃ τὴν πατρίδα, βραδύτε-
ρον κατηγορήθη, καὶ δικαίως, ὅσι πραγματικῶς ἐπρόδωκε τὴν Ἑλ-
λάδα. Τοσοῦτον ὀλισθηρὰ εἶναι ἡ ὁδὸς ἣν βαδίζουσι πολλακις οἱ ἄν-
θρωποι οἱ ἔχοντες τὰς ἠθικάς τοῦ Θεμιστοκλείους ἀρχάς.

Ὁ Σίκιννος εὔρε τὸν Ξέρξην ἐπανελθόντα ἐκ Φαλήρου, ὅπου εἶχε
μεταβῆ μετὰ τοῦ Μαρδονίου ἀπὸ πρωΐας τῆς ἡμέρας ταύτης, ἥτις
ἦτο ἡ ἐπιούσα τῆς τῶν Ἀθηνῶν ἀλώσεως, ἵνα ἀπαφασίσῃ ἐν ναυτικῇ
συμβουλίᾳ, ἂν ὁ περσικὸς στόλος θέλει προσβάλλει τὸν ἐλληνικὸν πρὶν ἢ
ὁ περσικὸς στρατὸς ὁρμήσῃ πρὸς τὸν ἰσθμὸν· ὥστε τὴν ἡμέραν ταύτην
συγχρόνως σχεδὸν ἐβουλεύοντο καὶ ἐν Φαλήρῳ καὶ ἐν Σαλαμῖνι περὶ τοῦ
πρακτείου. Ἐκάτερον δὲ τῶν συμβουλίων τούτων ἐξεικόνιζε πιστῶς τὰς
δύα ἀντιπαρατεταγμένας δυνάμεις. Ἐν Σαλαμῖνι εἶδομεν πλείστην γνω-
μῶν ποικιλίαν, ἥτις ὅμως ἐπὶ τέλους ἐνέδωκεν εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς
μειονοψηφούσης μεγαλοφυΐας· ἐν Φαλήρῳ ἐξεναντίας ἐπεκράτει ἀπάν-

τῶν ἡ δύναμις καὶ ἡ θέλησις τοῦ μονάρχου, ἥτις ὁμῶς δὲν κατέρχεται
 ἄλλο εἰμὴ νὰ πνίξῃ τὴν φωνὴν τῆς μειονοψηφούσης συνέσεως. Τῶντο
 ἐν τῇ ναυτικῇ τούτῳ συμβουλίῳ προσεκλήθησαν οὐ μόνον οἱ Πέρσαι τοῦ
 στόλου ἡγεμόνες, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐγγχώριοι τῶν διαφόρων μοιρῶν ἀρχηγεῖς.
 Προταθέντος δὲ τοῦ ζητήματος, ἂν θέλωσι ναυμαχήσαι ἀμέσως ἢ ὀχι.
 πρῶτοι οἱ βασιλεῖς τῆς Σιδόνης καὶ τῆς Τύρου ἀπήντησαν ναι, καὶ κα-
 τόπιν πολλοὶ ἄλλοι, ὅθεν ἐσχηματίσθη πλειονοψηφία ὑπὲρ τῆς ἀμείνου
 ναυμαχίας. Ἄλλ' ὑπῆρχον καὶ μειονοψηφοῦντες, ὧν τὴν γνώμην εἰδὼν
 ἔλασε θαρρύντως ἡ βασιλὶς τῆς Ἀλικαρνασσοῦ Ἀρτεμισία, ἥτις ἐρ-
 χουσα τῆς πόλεως ἐκείνης ὑπὸ τὴν περσικὴν κυριερχίαν, μετέσχε τῆς
 μεγάλης ταύτης στρατείας, συνεπαγομένη ὃ τριήρεις ἄριστα ἑσκιμα-
 σμένους. Ἡ Ἀρτεμισία ἥτις ἐμέλλε μετ' ὀλίγον νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲ
 ἐφοβεῖτο τὸν ἀγῶνα, εἶπεν ἐν τούτοις, ὅτι ἡ ἐκβασίς τῆς ναυμαχίας ἦτο
 ἄδηλος καὶ ὅτι ἂν ἑτέρου μικρὰ τις τούλάχιστον ἀναβολὴ συνέφερε
 κατὰ πάντα λόγον, διότι οἱ Ἕλληνες δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχωσιν ἐρ-
 κετὰς τροφὰς ἐν Σαλαμῖνι, ὥστε διὰ τοῦτο ἤδη ἦτο πιθανώτατον νὰ
 διαλυθῶσι τὴν δὲ διάλυσιν ταύτην ἡ δύνατο νὰ ἐπισπύσῃ ὁ περσικὸς
 στρατὸς, ὁρμῶν ἀμέσως κατὰ τῶν Μεγάρων καὶ κατὰ τοῦ ἱσθμοῦ. Ἡ
 γνώμη αὕτη δὲν ἦτο παντελῶς ἀδόκιμος· ἀλλ' ὁ Ξέρξης προετίμησε τὴν
 τῆς πλειονοψηφίας, διότι εἶχε πιθανώτατα ὑπαγορεύσει αὐτὴν. ὅτι
 ἀπεφασίσθη νὰ παρασκευασθῶσι τὰ πάντα ἵνα τὴν ἐπιούσαν ὁ μὲν στο-
 λος ναυμαχήσῃ, ὁ δὲ περσικὸς στρατὸς προελάσῃ ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον.
 Ὁ Σίκιννος λοιπὸν εὔρε τὸν Ξέρξην ἑτοιμὸν νὰ πράξῃ ὅ,τι ἐπιθυμῶν
 ὁ Θεμιστοκλῆς, καὶ ἐνίσχυσε μόνον τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ. Ὁ περσικὸς
 στόλος ἐστάθμευεν, ὡς προείπομεν, εἰς τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν τῆς
 Ἀττικῆς, καὶ ἰδίως εἰς τοὺς λιμένας τοῦ Φαλήρου, τῆς Μουνυχίας, καὶ
 Πειραιῶς καὶ εἰς τὸν λεγόμενον Φωρῶν ἦτοι κλεπτῶν λιμένα, ὅστις
 κεῖται ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς εἰσόδου τοῦ μεταξύ τῆς Σαλαμῖνος καὶ
 Ἀττικῆς πορθμοῦ. Ἀμα ἐνύκτωσεν, ἀπόσπασμα τοῦ περσικοῦ στρατοῦ
 κατέλαβε τὴν Ψυττάλειαν, τὴν μικρὰν νῆσον τὴν κειμένην εἰς τὸ με-
 σημβρινὸν ἐκεῖνο στόμιον τοῦ πορθμοῦ ἔμπροσθεν τοῦ Πειραιῶς, περὶ δὲ
 τὸ μεσονύκτιον τὸ δεξιὸν κέρας τοῦ περσικοῦ στόλου, τὸ ἐκ φοινικίων
 καὶ αἰγυπτιακῶν πλοίων συγκείμενον, εἰσῆλθε διὰ τοῦ στομίου τούτου
 εἰς τὸν πορθμὸν, καὶ προελθὼν, παρὰ τὴν ἀττικὴν παραλίαν, μέχρι τοῦ
 ἑτέρου στομίου ἦτοι τοῦ ἀρκτικοῦ, τοῦ πρὸς τὴν Ἐλευσίνα, ἐφράξε τὴν
 διόδον ταύτην καὶ παρετάχθη ὡς ἐπὶ μάχην· κατόπιν τούτου εἰσῆλθον.

διὰ τοῦ μεσημβρινοῦ ὁμοίως στομίου, αἱ μοῖραι τῶν Κυπρίων, τῶν Κιλικίων, τῶν Λυκίων καὶ τῶν Παμφύλων, καὶ ἐστάθησαν ἐν τῷ μέσῳ τῆς περσικῆς παρατάξεως· τελευταῖοι δὲ εἰσέπλευσαν οἱ Ἴωνες καὶ οἱ Κᾶρες, ἀποτελίσαντες τὸ ἀριστερόν κέρας, τὸ πρὸς τὸν Πειραιᾶ. Ταῦτα δὲ πάντα διενηργοῦντο ἐν σιγῇ ἵνα μὴ ἐννοήσωσι σαφῶς οἱ Ἕλληνες τὰ γινόμενα.

Οἱ Ἕλληνες ἐν τούτοις ἐξηκολούθησαν συζητοῦντες θορυβωδῶς ἐπὶ πολὺν χρόνον μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Σικίννου, καὶ εἰς οὐδὲν ἤρχοντο ἀποτέλεσμα, καὶ τοὶ εἶχεν ἤδη νυκτώσει πρὸ καιροῦ, διότι ἂν ἡ μία γνώμη, ἢ τῶν Πελοποννησίων, εἶχε τὰς πλείονας ψήφους, ἢ ἄλλη, ἢ τοῦ Θεμιστοκλέους, εἶχε τὰς πλείονας νῆας, καὶ αὐτὸς ὁ Εὐρυβιάδης ἐφαίνετο πρὸς ταύτην ἀποκλίνων, ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς εἶχε συμφέρον νὰ ἀναβληθῇ ἡ ὀριστικὴ ἀπόφασις, ἐλπίζων πάντοτε εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ στρατηγήματός του. Ἐπλησίαζε δὲ ἤδη τὸ μεσονύκτιον, ὅτε εἶπον εἰς τὸν Θεμιστοκλέα, ὅτι ζητεῖ τις αὐτόν. Ἐξῆλθε λοιπὸν τοῦ συμβουλίου καὶ εἶδεν ἐμπρὸς τοῦ τὸν Ἀριστείδην. Ὁ Ἀριστείδης, ἀνακληθεὶς πρὸ τινων ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἐξορίας του, ἔδραμεν εἰς τὸ πείδιον τῆς μάχης καὶ μαθὼν τὴν ἐπικρατοῦσαν ἔριν ἠθέλησεν ἀμέσως νὰ ἐμυλῇ πρὸς τὸν Θεμιστοκλέα. Οἱ δύο ἀντίπαλοι ἔτειναν ἀμοιβαίως τὴν δεξιὰν καὶ ὑπέσχοντο λήθην μὲν τῶν παρελθόντων, εἰλικρινῆ δὲ ἐν τῇ παρούσῃ κρίσει μὴ στιγμήν. «Ἀλλ' ἡ συζήτησις, ἐπέειπεν ὁ Ἀριστείδης, εἶναι ματαία. Εἰμπορῶ νὰ σὲ βεβαιώσω ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι, καὶ ἂν θέλουν, δὲν δύνανται πλέον νὰ φύγωσιν. Ἐγὼ ἔρχομαι ἐξ Αἰγίνης· καὶ εἶδον τὴν Ψυττάλειαν καταληφθεῖσαν ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ εἶδον τὸν στόλον αὐτῶν ὅλον εἰς κίνησιν, πλησιάζοντα εἰς τὸ στόμιον τοῦ πορθμοῦ, μετὰ κόπου δὲ ἡδυνήθη νὰ διαφύγω.» Ἀγαθὰς φέρεις ἀγγελίας, ἀπεκρίθη ὁ Θεμιστοκλῆς μανθάνων εὐχαρίστας ὅτι τὸ στρατήγημά του ἐπέτυχεν. Τὰ κινήματα ταῦτα τῶν Μηδῶν, ἐγὼ τὰ προεκάλεσα. Ἐπειδὴ οἱ ἡμέτεροι δὲν ἤθελον νὰ πολεμήσωσιν, ἐχρειάσθη νὰ τοὺς ἀναγκάσω εἰς τοῦτο. Ἀλλ' ἂν ἐγὼ ἐπαναλάβω εἰς αὐτοὺς ὅσα λέγεις, δὲν θέλουσι μὲ πιστεύσει. Ἐλα λοιπὸν νὰ τὰ εἴπῃς ὁ ἴδιος.» Καὶ εἰσῆγαγεν ἐπὶ τούτῳ ὁ Θεμιστοκλῆς τὸν Ἀριστείδην εἰς τὸ συμβούλιον τῶν στρατηγῶν· οἱ πλείστοι ὁμῶς οὐδὲ τοῦτον ἤθελον νὰ πιστεύωσιν, καὶ ἐξηκολούθει ἔτι ἡ συζήτησις, ὅτε Παναίτιος ὁ Σωσιμένους, ὁ πλοίαρχος τριήρους Τηνίας, ἥτις ἡγετομόλησεν ἀπὸ τῶν Περσῶν εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἐπεκύρωσε τὴν ἀλήθειαν τῶν

λεγομένων, μετ' οὐ πολὺ δὲ, περὶ τὰ χαράγματα, διέκρινον καὶ οἰκοῦν πάντες τὸν περσικὸν στόλον καταλαβόντα πᾶσαν τὴν ἀντικρὺ ἀπὸ τῆς παραλίας καὶ φράξαντα ἀμφοτέρωθεν τοῦ πορθμοῦ τὰ στόμια. Ὡς οὖν ἔγινε γος περὶ ὑποχωρήσεως δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ γίνη, καὶ ἀπεφασίσθη νὰ παρασκευασθῶσιν ἄνευ πλείονος ἀναβολῆς ὡς ἐπὶ μάχην. Τὰ δύο τρίτα τοῦ στόλου, οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Μεγαρεῖς καὶ οἱ Αἰγινῆται ἤκουσαν εὐχαρίστως τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἣν ἐπέζητουν πρὸ δύο ἡμερῶν, καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν ὅμως μόνοι οἱ Κορίνθιοι ἴσως ἐθλίβησαν διὰ τὴν ἀνάγκην εἰς ἣν περιέστησαν.

Ἄλλ' ὅπως δὴ ποτε καιρὸς μεμψιμοιριῶν δὲν ἦτο, καὶ ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἔσπευσε νὰ παραταχθῇ εἰς τὰ σημερινὰ Ἀμπελάκια, παρὰ τὴν νῆσον καὶ πρὸ τῆς πόλεως αὐτῆς Σαλαμῖνος. Τὴν ἐντιμοτάτην δεξιὰν πτέρυγα κατέλαβεν ὁ Εὐρυβιάδης μετὰ τῶν μοιρῶν τῆς Σπάρτης, τῆς Κορίνθου, τῆς Αἰγίνης καὶ τῶν Μεγάρων, ἦσαν δὲ αὗται αἱ ἀρισταὶ τῶν δωρικῶν πόλεων μοῖραι καὶ εἶχον κατέναντι αὐτῶν τοὺς Ἴωνας τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοὺς Κῶρας. Ἐν τῷ μέσῳ παρετάχθησαν αἱ τριήρεις τῶν μικροτέρων ἑλληνίδων πόλεων, ἔχουσαι ἀντικρὺ αὐτῶν τοὺς Παμφύλους, τοὺς Λυκίους, τοὺς Κίλικας καὶ τοὺς Κυπρίους. Τὴν δ' ἀριστερὰν πτέρυγα ἀπετέλουν αἱ τριήρεις τῶν Ἀθηναίων, αἱ ἀποτελοῦσαι ὑπὲρ τὸ ἥμισυ τοῦ ὅλου στόλου καὶ ἔχουσαι νὰ πολεμήσωσι πρὸς τοὺς Φοίνικας καὶ τοὺς Αἰγυπτίους.

Ἑλλήσιν μὲν ἦν

ὁ πᾶς ἀριθμὸς ἐς τριακάδας δέκα

ναῶν, δεκάς δ' ἦν τῶνδε χωρὶς ἔκκριτος·

Ἐξέρχῃ δὲ, καὶ γὰρ οἶδα, χιλιάς μὲν ἦν

ὧν ἦγε πλῆθος, αἱ δ' ὑπέροχοι τάχει

ἑκατὸν δις ἦσαν ἐπὶ τὰ θ'· ὧδ' ἔχει λόγος,

κατ' Αἰσχύλον εἰς τοὺς Πέρσας· ὁ ἐστὶ, κατὰ τὸν αὐτόπτην τοῦτον μάρτυρα, τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἦσαν 310 ἢ, κατ' ἄλλην ἐρμηνείαν, μόνον 300, τὰ δὲ τῶν πολεμίων 1207 ἢ, κατ' ἄλλην ἐρμηνείαν, μόνον 1000.

Ἡ ὑπεροχὴ λοιπὸν τῆς περσικῆς δυνάμεως ἦτο ὑπέροχος, 300 περίπου ἑλληνικὰ πλοῖα φέροντα 70 ἢ 80,000 τὸ πολὺ ἀνδρῶν πρὸς 250 ἢ 300,000. Τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρικῶν τριήρων ἦτο τοσούτον, ὥστε καὶ τοὶ τεταγμένοι εἰς τρεῖς σειράς, ὑπερφαλάγγουν τῆς ἑλληνικῆς παρατάξεως, καὶ τοὶ εἰς μίαν μόνην γραμμὴν ὅσον ἔνεστι παρεκταθεί.

σας· δηλαδή τὰ δύο ἄκρα τοῦ περσικοῦ στόλου, παρεκτεινόμενα πολὺ ὑπὲρ τὰ δύο ἄκρα τοῦ ἑλληνικοῦ, ἦσαν ἔτοιμα νὰ περικυκλώσωσιν αὐτόν. Καί ἔπειτα ὀπισθεν τοῦ περσικοῦ στόλου, ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς παραλίας, παρετάσσετο ὁ ἀπείριθμος πεζικὸς στρατὸς τῶν πολεμίων, ἔτοιμος εἰς πᾶσαν βοήθειαν, ἐνῷ ὀπισθεν τοῦ ἑλληνικοῦ, ἐπὶ τῆς Σαλαμῖνος, δὲν ἴσταντο εἰμὴ εὐάριθμοι τινες, ὑπὸ τὸν Ἀριστείδην. Ἀθηναῖοι ὁπλίται, διότι ὁ μὲν μέγας πεζικὸς τῶν Ἑλλήνων στρατὸς ἦτο μακράν, ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ, οἱ δὲ πλείστοι Ἀθηναῖοι ἐδέησε νὰ ἐπιβῶσιν εἰς τὰ πλοῖα αὐτῶν, ἅτινα καὶ πάλιν ἦσαν πολὺ ἀραιότερον τῶν περσικῶν πεπιληρωμένα, διότι, ἐνῷ τούτων ἕκαστον ἔφερε 30 λογάδας ἐπιβάτας, ἐπὶ ἑκάστης Ἀττικῆς τριήρους δὲν ἐπέβαινον εἰμὴ 14 ὁπλίται καὶ 4 τοξοὶ. Ἐπὶ πᾶσιν, ὀπισθεν τοῦ περσικοῦ στόλου, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀριστῶν περσικῶν ταγμάτων, εἰς θέσιν τινὰ ἐπιτηδειοτάτην πρὸς κατόπτευσιν τοῦ ὅλου πεδίου τῆς μάχης, περὶ τοὺς τελευταίους πρόποδας τοῦ ἀντικρὺ τῆς Σαλαμῖνος ὄρους Αἰγάλεω, πρὸς δυσμὰς τοῦ Φωρῶν λιμένος, ἐκάθισεν ἐπὶ δίφρου ἀργυρόποδος, ὡς τις Ζεὺς, τοῦ παντός ἔφορος, ὁ μέγας βασιλεὺς. ἵνα διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ καὶ διὰ τῆς ἀμοιβῆς τῶν ἀριστευόντων, διὰ τῆς τιμωρίας δὲ τῶν ναυῶν ἢ ἀνάνδρων, καταστήσῃ ἀκαταμάχητον τὴν φοβερὰν ἐκείνην ναυτικὴν δύναμιν. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἐκ τῶν πολυαριθμῶν τούτων πλοίων, μόνον τὰ φοινικὰ καὶ τὰ ἰωνικὰ ἦσαν ἐνάμιλλα τῶν ἑλληνικῶν κατὰ τὴν δεξιότητα. Τὰ περσικὰ πληρώματα, καθὼ ἀγρυπνήσαντα καὶ κοιτάσαντα καθ' ὅλην τὴν προηγουμένην νύκτα, ἦσαν ἐν γένει κεκμηκότα ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος. Αὐτὴ ἡ πληθὺς αὐτῶν ἡδύνατο νὰ ἀποβῇ κατὰ μέγα μέρος οὐ μόνον ἄχρηστος, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβὴς διὰ τὸ στενὸν τοῦ χώρου· διότι εἶχον μὲν οἱ Πέρσαι τὸ πλεονέκτημα τῆς ὑπερφλαγγήσεως, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ἕκαστον περσικὸν πλοῖον εἶδει νὰ ἐπιβῇ καθ' ἑνὸς ἑλληνικοῦ, τὰ δ' ὑποχωροῦντα, ἐρπίπτοντα εἰς τὰς ὀπίσθεν σειράς, ἦτο ἐδεχόμενον νὰ ταράξωσι τὴν τάξιν αὐτῶν καὶ νὰ προξενήσωσι πολλάκις εἰς αὐτὰς ζημίας μεγάλας. Αὐτὴ ἡ πεποιθήσις ἣν εἶχον οἱ Ἕλληνες ὅτι νικηθέντες ἢ καὶ ἀπλῶς μὴ νικῆσαντες, ἤθελον καταστραφῇ, ἔμελλε νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς ἀκαταγωνίστους. Τὸ δὲ πάντων σπουδαιότερον, τὴν πραγματικὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου εἶχεν ἀνὴρ μεγαλοφυΐας, ὅστις, ἄρχων τοῦ ἡμίσεος ἀριθμοῦ τῶν πλοίων, συνεπύκνωσεν ἅπασαν ταύτην τὴν δύναμιν εἰς τὸ ἀριστερὸν κέρα, νοήσας ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ὅτι ἐνταῦθα ἔμελλε νὰ γίνη ἡ

κρίσις τοῦ ὅλου ἀγῶνος, ὅτι δηλαδὴ ἅμα ἤθελε διακωλύσει τὴν ὁπὶ τῶν Φοινίκων ὑπερφαλάγγησιν καὶ διασπάσει τὸ κέρας αὐτῶν, οἱ λοιποὶ θέλουσιν ἀπαραιτήτως ὑπενδῶσαι. Καὶ τούτου ἕνεκα μάλιστα εἶπομεν ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ἐν Σαλαμῖνι· ὅχι διότι ἡγήσατο τοὺς Ἕλληνας νὰ ναυμαχήσωσιν ἐνταῦθα· τοῦτο τοῦ Θεμιστοκλέους τὸ πολίτευμα εἶναι δεκτικὸν συζητήσεως· τὸ δ' ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι αὐτὸς κατεσκεύασεν ἐγκαίρως τὰς πολλὰς τῶν Ἀθηναίων τριήρεις, καὶ αὐτὸς διὰ τῶν τριήρων τούτων, ῥήξας τὴν πτέρυγα τῶν Φοινίκων, ἐγένετο πρωταίτιος τῆς νίκης. Τελευταῖον, μέγα ἐνέπνεεν εἰς τοὺς Ἕλληνας θάρρος ὁ γνωστὸς περὶ Σαλαμῖνος χρησμός τῆς Πυθίας καθ' ἣν δὲ στιγμὴν συνεπληροῦτο ἡ ἐλληνικὴ παράταξις, κατέφθασεν ἐξ Αἰγίνης ἡ τριήρης ἡ σταλεῖσα ἵνα φέρῃ τὰς εἰκόνας τῶν Διαικιδῶν, καὶ ἡ αἰσία αὐτῆς ἄφιξις, ἀνὰ μέσον τοσούτων ἐχθρικῶν πλοίων, ἔσπληφθη ὁμοίως ὡς ἄριστος οἰωνός.

Καὶ εἶχεν ἤδη ἀνατεῖλει ὁ ἥλιος τῆς μεγάλης ἐκείνης ἡμέρας καθ' ἣν ἐμελλε νὰ ἀποφασισθῇ ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος· οἱ δύο στόλοι ἀντιπαρεταταγμένοι ὄντες, ἔμειναν ἐπὶ τινα χρόνον ἀκίνητοι, διότι ἕκαστος εἶχε συμφέρον νὰ ἀρχίσῃ ὁ ἕτερος τὸν ἀγῶνα, οἱ μὲν Ἕλληνες, ἵνα οἱ Πέρσαι εἰσέλθωσιν ἐντὸς τοῦ στενωτοῦ λιμένος τῆς Σαλαμῖνος, οἱ δὲ Πέρσαι, ἵνα οἱ Ἕλληνες προελθῶσιν εἰς τὸν ὁπωςοῦν εὐρύτερον μεταξὺ τῶν δύο στομίων τοῦ πορθμοῦ χώρον. Αἶφνης ὁμως ἀντήχησε πρῶτος τῶν Ἑλλήνων ὁ παιᾶν, καὶ ἐσήμηνεν ἡ σάλπιγξ τοῦ Εὐρυβιάδου τὴν ἔφοδον, καὶ ἐπανελάβον τὸ σημεῖον αἱ σάλπιγγες τῶν στρατηγῶν, καὶ ἀνεδόησαν τὰ πληρώματα αἰμπρός, παῖδες Ἑλλήνων, σώζετε τὴν πατρίδα, καὶ ὤρμησε πρὸς τὰ πρόσω πᾶσα ἡ ἐλληνικὴ παράταξις. Ἀλλ' ἀφοῦ προεχώρησεν ἐπὶ μικρὸν, καὶ ἀντήχησε τῶν βαρβάρων ὁ ἀλαλαγμός, καὶ ἀντιπεξῆλθον θαρροῦντα τὰ περσικὰ πλοῖα, οἱ Ἕλληνες, ἵνα ἐπιτύχωσι τὸν ἀρχικὸν αὐτῶν σκοπὸν, ἵνα παρασύρωσι τοὺς πολεμίους ἐντὸς τοῦ στενοῦ τῆς Σαλαμῖνος λιμένος, ἤρχισαν ὑποχωροῦντες, ὅχι τρέψαντες τὰ νῶτα, ἀλλὰ, ὡς ἔλεγον τὸ πάλαι, ἀνακρουόμενοι τὰς πρύμνας, ἥτοι κωπηλατοῦντες πρὸς τὰ ὀπίσω, μεχρικοῦ φωνῆ ἰσχυρὰ ἠκούσθη καθ' ἅπαν τὸ τῶν ἐλλήνων στρατόπεδον αὐ δαμόνιοι, μίχρη τίνας πρύμνην ἀνακρούεσθε, καὶ τότε, εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα, ὁ Ἀθηναῖος Ἀμεινίας ὁ Παλληνεὺς, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυνεγείρου, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Δισχύλου, διέταξε πρῶτος τὴν τριήρη αὐτοῦ νὰ κωπηλατήσῃ

αὐτοὶ πρὸς τὰ ἐμπρὸς, καὶ μετὰ τοσαύτης ὀρμῆς ἐνέπηξε τὸ ἔμβολον ἵπποι τὴν σιδηρὰν αὐτῆς μύτην, εἰς τὰ πλευρὰ τῆς ἀντεπερχομένης φοινικίης τριήρους, ὥστε τὰ δύο πλοῖα δὲν ἠδυνήθησαν πλέον νὰ χωρισθῶσι. Συγχρόνως δὲ σχεδὸν, εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα, ἐνέβαλε κατὰ τῶν πολεμίων, ἡ φέρουσα τοὺς Αἰακίδας Αἰγινάκα τριήρη, τρίτος δὲ συνεπλάκη ὁ Νάξιος Δημόκριτος, ὃν ὕμνησεν ὁ Σιμωνίδης εἰπών·

Δημόκριτος τρίτος ἦξε μάχης, ἥτε παρ Σαλαμῖνα

Ἕλληνες Μήδοις σύμβalon ἐν πελάγει·

πέντε δὲ νῆας ἔλεν δῆϊων, ἔκτῃ δ' ὑπὸ χεῖρα

ρύσατο βαρβαρικὴν Δωριδ' ἀλίσκομένην.

Καὶ ἡ μάχη ἀπέβη οὕτω γενικὴ. Ἐπὶ πολὺν δὲ χρόνον ὑπῆρξεν ἀμφίρροπος, διότι οἱ ἄνδρες τοῦ περσικοῦ στόλου ἠγωνίσθησαν γενναῖοτατα. Αὐτοὶ οἱ Ἴωνες ὀλίγον, φαίνεται, ἐπρόεξαν εἰς τὰς προτροπάς, ὥς ἀπηύθυνε πρὸς αὐτοὺς ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπερχόμενος ἐξ Ἀρτεμισίου, καὶ κατέφερον δεινὰς πληγὰς εἰς τὸ δεξιὸν τῶν Ἑλλήνων κέρας. Ἰδίως οἱ Σάμιοι Θεομήστωρ καὶ Φύλακος ἐκυρίευσαν πολλὰς πελοποννησιακὰς τριήρεις, οἱ δ' Αἰγινῆται μετὰ κόπου ἠδυνήθησαν κατ' ἀρχὰς ν' ἀντί-ῶσιν εἰς αὐτοὺς. Πρῶτοι ἤρχισαν ὑπερισχύοντες οἱ Ἀθηναῖοι, εἰς τὸ ἀριστερὸν κέρας. Ἐνταῦθα ὁ Θεμιστοκλῆς, πυκνώσας τὰς ἀρίστas αὐτοῦ νῆας, διέσπασε τελευταῖον, δηλαδὴ ἔκοψεν εἰς δύο, τὸ ἡμικύκλιον τὸ ὅποιον εἶχον σχηματίζει περὶ αὐτὸν οἱ Φοίνικες, ὠφελοῦμενοι ἀπὸ τὴν ἐνρυχωρίαν τοῦ ἀρκτικοῦ, τοῦ πρὸς Ἐλευσίνα, στομίου, καὶ ἠνάγκασε τὰ μὲν τῶν ἐχθρικῶν πλοίων νὰ πείσωσιν ἐξω εἰς τὴν στερεάν, τὰ δὲ νὰ ζητήσωσιν ἄσυχρον ὅπισθεν τοῦ κέντρου. Αἱ ἐνταῦθα τεταγμέναι περὶ καὶ μοῖραι ἐταράχθησαν ἰδοῦσαι τὰς Φοινίσσας τριήρεις παραφερομένας εἰς τὰ ὑπίσθια αὐτῶν· καὶ μετ' ὀλίγον ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ καταδιώξῃ τὰ ἐξοκείλαντα πλοῖα ἐνεκα τῶν ἐπὶ τῆς παραλίας ἱσταμένων περσικῶν ταγμάτων, ἐτράπη πρὸς δεξιὰν καὶ ἐπέπεσε κατὰ τοῦ κέντρου. Ἐπὶ τινα χρόνον οἱ Κύπριοι καὶ οἱ Κίλικες οἵτινες ἠγωνίζοντο πρὸς τοὺς ἐν τῷ μέσῳ ἱσταμένους Ἕλληνας, ἀντίσχον καρτερικῶς εἰς τὴν νέαν ταύτην ἐκ πλαγίου ἔφοδον· ἀλλὰ πίπτει ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦτ' ὅ τῶν Κιλικῶν ἡγεμῶν Σύνενσις, καὶ τότε ὑπενδίδει ὁμοίως τὸ ἐχθρικὸν κέντρον, συνωθούμενον ἐν μέρει πρὸς τὴν ἀκτὴν, ἐν μέρει πρὸς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα. Ὡστε τὸ πλεῖστον τοῦ περσικοῦ στόλου ἰσωρεύθη ἤδη εἰς τὴν γωνίαν ἣν σχηματίζει μετὰ τῆς Ἀττικῆς παραλίας τὸ μεσημβρινόν, τὸ πρὸς τὸν Πειραιᾶ, στόμιον τοῦ πορθμοῦ. Οἱ προτε-

ταγμένοι ἐνταῦθα Ἴωνες καὶ Κᾶρες δὲν παρεσύρθησαν κατ' ἀρχῆς ἐπὶ τοῦ βεῦματος ἐκείνου τῶν φυγάδων, καὶ ἐνέμενον ἀντιπαλαίοντες πρὸς τοὺς Αἰγινήτας καὶ τοὺς ἄλλους Δωριεῖς. Ἀλλὰ ὅπισθεν αὐτῶν συνέβαινε θόρυβος καὶ ὠθισμός ὀλέθριος. Τὰ περσικὰ πλοῖα τῆς δεξιᾶς πτέρυγος καὶ τοῦ κέντρου ὅσα δὲν ἐξώκειλαν, ἐζήτουν, διωκόμενα ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, νὰ διαφύγωσι πρὸς τὸν Πειραιᾶ καὶ τὸ Φῶληρον, διὰ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος· ἄλλ' ἐμπεσόντα εἰς τὴν πτέρυγα ταύτην καὶ προσπαθοῦντα ἐκ παντὸς τρόπου νὰ διελάσωσιν, ἀνέτρεπον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν τάξιν τῶν τεταγμένων ἐκεῖ ἰωνικῶν καὶ καρικῶν τριήρων, καὶ, μὴ δυνάμενα νὰ κινηθῶσιν ἐλευθέρως, ἔθραυον ἀλλήλων τὰς κόπας καὶ ἀμοιβαίως ἐτιτρώσκοντο διὰ τῶν ἐμβόλων αὐτῶν. Πλησιασάντες ἤδη οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἐνωθέντες μετὰ τῶν Αἰγινήτων, ἐπιχειροῦσι περὶ λευταίαν κατὰ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος ἔφοδον. Ὁ Θεμιστοκλῆς παραγγέλλει τὴν τριήρη αὐτοῦ νὰ ἐπιπλεύσῃ κατὰ τῆς περσικῆς ναυαρχίδος· ἦρχε δὲ τοῦ πλοίου τούτου Ἀριαβίγνης, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Εἰρξου, ὁ τῶν Ἰώνων καὶ Καρσῶν στρατηγός. Ἡ τριήρης τοῦ Θεμιστοκλέους κατακλύζεται ὑπὸ βελῶν καὶ ἀκοντίων, ἄλλ' ὁ Ἀμεινίας ὁ Παλλήνευς ἐμπίπτει τὸ ἐμβολὸν αὐτοῦ εἰς τὰ πλευρὰ τῆς περσικῆς ναυαρχίδος. Ὁ ἀντιπρόμαχος Ἀριαβίγνης διατάσσει τότε ἔφοδον κατὰ τῆς πρώρας τοῦ Ἀμεινίου καὶ ὁρμᾶ πρώτος νὰ εἰσπηδήσῃ εἰς αὐτήν, ἀλλὰ κατακυλιέται εἰς τὸ πέλαγος ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ὀπλιτῶν, καὶ ἡ τριήρης αὐτοῦ βυθίζεται. τὸν δὲ νεκρὸν τοῦ υἱοῦ τοῦ Δαρείου σώζει ἡ ἑκείνου παραπλοῦστα Ἀρτεμισία. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐτρέπη καθ' ἑτέρου ἀντιπάλου, κατὰ σιδορίας τριήρους, ἣν φεύγουσαν ἦτο ἑτοίμος νὰ κυριεύσῃ, ὅτε Αἰγινιαὶ τριήρης, προλαβοῦσα, ἤρπασεν ἀπὸ αὐτὸν τὸ ἄθλον. Ἦν δὲ ἡ τριήρης αὕτη Πολυκρίτου τοῦ υἱοῦ τοῦ Κρίου ἐκείνου, ὅστις ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἶχε κρατηθῇ ἐν τῇ Ἀττικῇ, ὡς μηδίζων· καὶ ἦδη ὁ νέος Αἰγινήτης, ὅστις δὲν εἶχε λησμονήσῃ τὴν πρὸς τὸν πατέρα του γενομένην ὕβριν, φωνάζει ἐκ τοῦ καταστρώματος αὐτοῦ, πρὸς τὸν Θεμιστοκλέα, ὃν ἐγνώρισεν ἀπὸ τῆς ναυαρχικῆς αὐτοῦ σημαίας, αὐτὸς βλέπει πῶς μηδίζουσιν οἱ Αἰγινῆται, ἐκυρίευσεν τὴν σιδονίαν ναῦν πρὸ ὀρθαλμῶν τοῦ ναυάρχου. Ἀλλ' οἱ Ἴωνες καὶ οἱ νησιῶται Ἕλληνες ἐξηκολοῦθον περιφανῶς ἀμυνόμενοι. Τριήρης ἀττικὴ, προσβαλοῦσα σαμοθρακίαν ναῦν, καταδύεται ὑπ' αὐτῆς· καὶ ἐπελθοῦσα μὲν ἐν τῇ ἅμα αἰγινιαίᾳ ναυὶ καταβάλλει τὴν σαμοθρακίαν· ἄλλ' οἱ Σαμόθρακες, εἰσπηδήσαντες εἰς τὴν πρώραν τοῦ Αἰγινήτου καὶ κατατροπώσαντες τὸ πλήρωμα αὐτοῦ, ἐσώθησαν διὰ

τοῦ πλοίου τοῦ καταδύσαντος τὴν ἰδίαν αὐτῶν τριήρη. Τελευταῖον ἐπάτησαν καὶ οἱ Ἴωνες καὶ οἱ Κᾶρες πρὸς τὸ Φάληρον. Ἡ γενναία Ἀρτεμισία παρηκολούθει ὅπως οὖν βραδέως τὸν ὄχλον ἐκείνον τῶν ναυαγίων καὶ φυγάδων, ὅτε εἶδεν αἰφνης ἐπιπλέοντα τὸν Ἀμεινίαν. Ὁργὴ μεγάλη ἐπεκράτει παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις κατὰ τῆς βασιλίδος αὐτῆς, ὅτι ἰδιάζουσιν ὑπέλαβον ὕβριν τὸ νὰ στρατεύσῃ γυνὴ ἐπὶ τὰς Ἀθήνας. ὅθεν διαταγαὶ ῥηταὶ εἶχον δοθῇ εἰς ὅλους τοὺς τριηράρχους νὰ συλλάβωσιν αὐτὴν ζώσαν, καὶ ἀμοιβὴ χρηματικὴ δραχμῶν 10,000 εἴη ἐπὶ τούτῳ ὁρισθῇ. Ἡ Ἀρτεμισία λοιπὸν ἐκινδύνευε τὸν ἔσχατον κίνδυνον κατ' εὐτυχίαν τῆς ὁ Ἀμεινίας δὲν ἐγνώρισε τὸ πλοῖον αὐτῆς, ἡ δὲ συμπληρούσα τὴν πλάνην αὐτοῦ, ὁρμᾷ κατὰ τῆς πρὸ αὐτῆς φεύγουσας περσικῆς νηὸς τοῦ βασιλέως τῶν Καλυνδέων Δαρμασιθύμου καὶ καταποντίζει αὐτὴν αὐτανδρον, ὥστε ὁ μὲν Ἀμεινίας, ὑποθέσας ἐκ τούτου τὴν ναῦν τῆς Ἀρτεμισίας ὡς ἑλληνίδα, ἐπάτη καθ' ἐτέρων, ἡ δὲ κατώρθωσεν οὕτω νὰ σωθῇ καὶ τὸ παράδοξον, ὁ Ξέρξης, ὅστις ἀπὸ τοῦ θρίνου αὐτοῦ παρηκολούθει ἐναγωνίως πάντα τὰ γινόμενα, ἰδὼν τὸ ἔργον, καὶ, γνωρίσας μὲν τὴν Ἀρτεμισίαν, ὑπολαβὼν δὲ τὴν Καλυνδικὴν τριήρη ὡς πολεμίαν, ἀνέκραξε, καθὰ λέγεται, «οἱ μὲν ἄνδρες γεγόνασι μοι γυναῖκες, αἱ δὲ γυναῖκες, ἄνδρες.» Τοσούτῳ δὲ βεβιασμένως ἐφευγον ἤδη πάντες πρὸς τὸ Φάληρον, ὥστε ἐλησμόνησαν νὰ παραλάβωσι τὸ περσικὸν ἀπόσπασμα τὸ ὁποῖον εἶχον τὴν προτεραιάν ἀποβιβάσει εἰς Ψυττάλειαν, καὶ ἐγκατέλιπον αὐτὸ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ἑλλήνων. Ὅθεν, περὶ τὸ ἑσπέρας, ὁ Ἀριστείδης διεπέρασεν εἰς τὸ νηϊδίων μετὰ τῶν Ἀθηναίων ὑπλιτῶν καὶ οἱ μὲν Πέρσαι, ἄνδρες λογάδες, ἀντέστησαν γενναίως, ἐπὶ τέλους ὁμῶς πάντες ἐφονεύθησαν.

Ἐπεὶ δὲ ἤδη ἐπέλθει νύξ, ἀλλὰ πανσέληνος λαμπρὰ ἐφώτισε τὸν θρίαμβον τῶν Ἑλλήνων. Ὁ θρίαμβος οὗτος δὲν ἐφάνη ἐκ πρώτης ἀφίτηρας τοσούτον ὁριστικὸς ὅσον τὸ ἐν Μαραθῶνι κατόρθωμα. Διότι καὶ μὲν οἱ Ἕλληνες ἔμειναν κύριοι τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ δὲν ἀπέβαλον εἰμὴ 40 ναῦς, ἐνῷ περσικαὶ τριήρεις κατεστράφησαν 200, πλὴν τῶν ληφθεῖσων αὐτοῖς ἀνδράσι » ὁ περσικὸς ὁμῶς στόλος ἦτο ἔτι ὑπέρτερος τοῦ ἑλληνικοῦ, ὁ δὲ περσικὸς στρατὸς ἴστατο ἀκέραιος ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς. ὥστε οἱ Ἕλληνες συλλέξαντες τὰ ναυάγια καὶ τοὺς νεκρούς, καὶ στήσαντες τρόπαιον ἐπὶ τῆς Ψυτταλείας, ἐδέησε νὰ παρασκευασθῶσιν εἰς νέον ἀγῶνα. Ἀλλ' ἐμελλεν ἡ ἀνανδρεία τοῦ Ξέρξου

νὰ συμπληρώσῃ διὰ τὴν ἡρξάτου ἢ τῶν Ἑλλήνων τόλμῃ καὶ δεξιότητι διὰ
 τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ μεγάλου βασιλέως διὰ τὴν ἡττάν ἣν ὑπὸ τὴν
 διεδέχθη μετ' οὐ πολὺ φόβος ἀκατάσχετος μήποτε οἱ Ἕλληνες, κατα-
 τροπώσαντες αὖθις τὸν στόλον αὐτοῦ, πλεύσωσιν ἀμέσως ἐπὶ τὸν Ἑλ-
 λήσποντον καὶ λύσαντες τὰς γεφύρας, ἀποκλείσωσιν αὐτὸν εἰς τὴν Βι-
 ρωπίην. Ὅθεν τὴν ἐπιούσαν ἐφάνη μὲν μελετῶν νὰ γεφυρώσῃ τὸν με-
 ταξὺ Ἀττικῆς καὶ Σαλαμῖνος πόρον, ἵνα διαπεράσῃ δῆθεν εἰς τὴν νῆ-
 σον τὸν στρατὸν, ἀληθῶς δὲ μὴ ἤρχισε σκεπτόμενος περὶ ἀναχώρησις
 Ἐνίσχυσε δὲ αὐτὸν εἰς τοῦτο καὶ ὁ Μαρδόνιος, εἰπὼν, ὅτι αὐτὸς ἀνα-
 λαμβάνει νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἔργον τῆς κατακτήσεως τῆς Ἑλλάδος.
 μετὰ 300,000 λογάδων ἀνδρῶν. Τὸ ἑσπέρας λοιπὸν τῆς ἡμέρας ταύτης
 διετάχθη ὁ ἐν Φαλήρῳ στόλος νὰ ἀπέλθῃ διὰ νυκτὸς πρὸς τὸν Βι-
 λήσποντον ἵνα σώσῃ τὰς γεφύρας. Τὸ δὲ πρῶτ' οἱ Ἕλληνες ἄμα ἔμαθον
 τὴν φυγὴν αὐτοῦ, καταλιπόντες ἐν Σαλαμῖνι τὸν Ἀριστείδην μετὰ
 τῶν ὁπλιτῶν φύλακα τῆς νήσου καὶ τῆς λείας, ἔδραμον περιχαρεῖς εἰς
 καταδιώξιν τῶν πολεμίων. Ἀλλ' ὅτε ἔφθασαν μέχρις Ἀνδρου καὶ εἶδον
 ὅτι ὁ ἐχθρὸς προλαβὼν εἶχε προχωρήσει πολὺ, ἐδιχονόησαν. Ὁ μὲν Θε-
 μιστοκλῆς καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελον νὰ προελάσωσι μέχρις Ἑλλησπόντου
 ὁ δ' Εὐρυδιάδης καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ἀντίστησαν, ἐπὶ τῇ λόγῳ ὅτι
 δὲν εἶναι συνετὸν νὰ φέρωσι τὸν μονάρχην τῶν Περσῶν εἰς ἀπελπισίαν,
 ἀναγκάζοντες αὐτὸν τε καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ νὰ μείνωσιν ἐντός τῆς
 Ἑλλάδος. Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς, βλέπων ὅτι πρέπει νὰ ἐνδῶτῃ, ἔπραξε
 πάλιν μίαν ἐκ τῶν πράξεων ἐκείνων αἰτινες, διὰ τὸν διφορούμενον αἰ-
 τῶν χαρακτῆρα, ἐπισκιάζουσι καὶ αὐτὴν τὴν ἀπαράμιλλον τῆς μεγα-
 λοφυΐας αὐτοῦ λάμψιν. Ἐστειλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν τὸν πιστὸν αὐτοῦ
 Σικίννον, παραγγείλας, προσελθὼν εἰς τὸν βασιλέα, νὰ εἴπῃ, «Ἐπεμψὲ
 με Θεμιστοκλῆς ὁ Νεοκλῆος, στρατηγὸς μὲν τῶν Ἀθηναίων, ἀνὴρ δὲ
 τῶν συμμάχων πάντων ἄριστος καὶ σοφώτατος, φράσσοντά τοι, ὅτι Θε-
 μιστοκλῆς ὁ Ἀθηναῖος, σοὶ βουλόμενος ὑπουργεῖν, ἔσχε (ἐμπόδιον)
 τοὺς Ἕλληνας, τὰς νέας βουλομένους διώκειν καὶ τὰς ἐν Ἑλλησπόντῳ
 γεφύρας λύειν. Καὶ νῦν κατ' ἡσυχίην πολλὴν κομίζω. » Πρὸς τίνα σκο-
 πὸν διεμήνυε ταῦτα εἰς τὸν Ξέρξην; Εἰ μὲν ἐνόμιζεν αὐτὸν θέλοντα
 ν' ἀπέλθῃ, ἢ ἀποστολὴ τοῦ Σικίννου ἦτο ματαία· εἰ δὲ ἐνόμιζεν αὐτὸν
 θέλοντα νὰ μείνῃ, ἢ ἀποστολὴ τοῦ Σικίννου ἦτο μᾶλλον ἐπιτηδεῖα νὰ
 ἐνθαρρύνῃ αὐτὸν εἰς τοῦτο· ὥστε ἐξ ἀνάγκης ἤδη παραδεχόμεθα τὴν
 γνώμην τοῦ Ἡροδότου, ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν ἐπολιτεύθη οὕτω εἰμῇ

ἐλαβὼν ἀφορμὰς συστάσεως παρὰ τῷ βασιλεῖ, εἰς πᾶσαν ἐνδεχομένην τῆς τύχης τροπὴν ὅπερ καὶ ἐγένετο, ὥς θέλομεν ἰδεῖ.

Ἄλλ' ὁ Ξέρξης εἶχεν ἀποφασίσει, ὥς προείπομεν, ν' ἀναχωρήσῃ καὶ ὄλγας μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι μάχην ἡμέρας, ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Ἀττικῆς μεθ' ὅλου αὐτοῦ τοῦ στρατοῦ διὰ τῆς Βοιωτίας εἰς Θεσσαλίαν. Ὁ Ξέρξης ἠδύνατο νὰ παραμυθῇται ἀναλογιζόμενος ὅτι κατέστρεψε τὰς Ἀθήνας καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἐν αὐταῖς· ἔφερε δὲ μεθ' ἑαυτοῦ τὰς χαλκὰς εἰκόνας τοῦ Ἀρροδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος, τὴν εἰκόνα τῆς ἐν τῇ Μεσογαίᾳ Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος καὶ ἄλλα τινὰ τρόπαια. Ἀλλὰ οἱ ἐπιστρέφοντες μετ' αὐτοῦ Πεισιτρατίδαι καὶ ὁ Δημάρατος ἐμαρτύρουν εὐγλωττότερον τῶν τροπαίων τούτων, ὅτι, ἂν ὁ μέγας βασιλεὺς ἐλεηλάτησε μέρος τῆς Ἑλλάδος, δὲν κατώρθωσεν ὅμως ἔτι νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς αὐτὴν τὴν θέλησίν του. Ἐν Θεσσαλίᾳ ὁ Μαρδόνιος ἐξελέξατο τοὺς ἄνδρας μεθ' ὧν προέκειτο νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν ἀγῶνα, ἐν ὅλοις 300,000 πεζῶν τε καὶ ἵππῶν· ἦσαν δὲ οὗτοι ἅπαντες οἱ Πέρσαι, οἱ Μῆδοι, οἱ Σάκαι, οἱ Βάκτριοι, οἱ Ἰνδοὶ καὶ τινες κράτισται τῶν ἄλλων ἐθνῶν μοῖραι. Ἐπειδὴ ὅμως ἐπλησίαζεν ἤδη τὸ τέλος τοῦ σεπτιμυρίου καὶ ὠρίσθη νὰ συνοδεύσωσι τὸν Ξέρξην μέχρις Ἑλλησπόντου 60,000 ἀνδρῶν ἐκ τοῦ στρατοῦ τούτου, ὑπὸ τὸν Ἀρτάβαζον, ὁ Μαρδόνιος ἀπεφάσισε νὰ διαχειμάσῃ εἰς Θεσσαλίαν καὶ νὰ ἀναβίῃ εἰς τὸ ἐπὶ ἔρ τὰ περαιτέρω αὐτοῦ ἐπιχειρήματα. Παρ' αὐτῷ ἔμειναν καὶ οἱ Πεισιστρατίδαι καὶ ὁ Δημάρατος, ὁ δὲ Ξέρξης, συνεπαγόμενος τὸν ὑπόλοιπον στρατὸν καὶ τὴν ὑπὸ τὸν Ἀρτάβαζον μοῖραν, ἀπῆλθε πρὸς τὸν Ἑλλησπόντον, ὅπου ἔφθασε μετὰ 45 ἡμέρας ἀφ' ἧς ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Ἀττικῆς. Τὰ περὶ αὐτὸν πλήθη ἔπαθον τὰ πάνδεινα κατὰ τὴν διὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης ταύτην πορείαν, ἔνεκα τῆς ἰλλεψείως τροφῶν καὶ τῶν ἐκ τούτου ἐπελθόντων νοσημάτων. Αἱ ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου γέφυραι εἶχον διαλυθῇ ἐξ ἐπισυμβάσης τρικυμίας· ὥστε τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ ἐδέησε νὰ μετακομισθῶσιν εἰς τὴν Ἀσίαν ὑπὸ τοῦ στόλου. Ἐνταῦθα εὗρον μὲν οἱ ἐπιστρέφοντες ἄνεσιν καὶ ἀφθονίαν πάντων τῶν ἀναγκαίων, ἀλλ' αὐτὴ αὕτη τῶν ἀγαθῶν ἡ διαψιλαια παρήγαγε πάλιν νέας ἀσθενείας· καὶ οὕτω τεταπεινωμένος, καὶ ὑπὸ ἰλλεινῶν τινῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ συνοδεύμενος, ἐπίστρεψε τελευταῖον ὁ μέγας βασιλεὺς εἰς Σάρδεεις ὀκτῶ μῆνας ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καθ' ἣν λαμπρὸς μὲν καὶ ἀγέρωχος, ὑπὸ ἀκμαίων δὲ καὶ ἀνα-

ριθμῆτων ταγμάτων περιστοιχισμένος, εἶχεν ὁρμήσει ἐκ τῆς πόλεως ταύτης ἐπὶ τὴν κατάκτησιν τῆς Εὐρώπης.

Ἐν τούτοις οἱ Ἕλληνες, τοὺς ὁποίους ἀφήσαμεν εἰς Ἀνδρον, ἀπορροίσαντες νὰ μὴ ἐξακολουθήσωσι τὴν δίωξιν τοῦ περσικοῦ στόλου, ἐνόμισαν εὐλογον, πρὶν ἢ ἐπιστρέψωσιν οἴκοι, νὰ φορολογήσωσι τὰς νήσους, ὅσαι εἶχον συνταχθῇ μετὰ τῶν πολεμίων. Καὶ πρῶτον ἀπήτησαν χρήματα ἀπὸ τὴν Ἀνδρον, ὅπου εὕρισκοντο· ἐπειδὴ ὅμως ἡ Ἀνδρος δὲν ἠθέλησε νὰ πληρώσῃ, ἐπεχείρησαν νὰ τὴν βιάσωσιν εἰς τοῦτο. Ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς ἔδωκε τότε πάλιν νέα δειγμάτων τῆς ἀδιορθώτου αὐτοῦ πλεονεξίας. Πολιορκουμένης τῆς Ἀνδρου, στέλλει οὗτος εἰς τὰς νήσους καὶ πόλεις ἀνθρώπους ἀπειλοῦντας αὐτάς, ὅτι θέλουσιν βασιλεῖ τιμωρηθῇ, ἂν μὴ προλάβωσι νὰ ἐξευμενίσωσιν αὐτόν· καὶ οὕτω συνέλεξεν ἐκ Πάρου, ἐκ Καρύστου καὶ ἀλλαχόθεν, ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἄλλων στρατηγῶν, χρήματα πολλὰ, ἐνῶ ὁ ἄλλος στόλος, μὴ δυνηθεὶς νὰ κυριεύσῃ τὴν Ἀνδρον καὶ βλέπων ἐπερχόμενον τὸν χειμῶνα, ἐπέπληξε μετ' ὀλίγον, κεναῖς χερσίν, εἰς Σαλαμῖνα, δηρώσας μόνον κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τὴν χώραν τῶν δυστυχῶν Καρυστίων, τοὺς ὁποίους δὲν ἔσωσεν ἀπὸ τῆς συμφορᾶς ταύτης ἢ πρὸς τὸν Θεμιστοκλέα γενομένη δωροδοκία.

Ἐν Σαλαμῖνι δὲ οἱ Ἕλληνες ἡσχολήθησαν εἰς ἔργα ἀξιώτερα τοῦ πρὸ μικροῦ διαπραχθέντος αὐτόθι κατορθώματος. Πρὸ πάντων πρῶτον ἔφερον εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν τὰ ἀκροθίνια, δηλαδή τὸ κάλλιστον τῆς λείας μέρος, ἐξ οὗ κατεσκευάσθη ἀνδριὰς κολοσσιαῖος, ἔχων μέγιστον δώδεκα πηχῶν καὶ κρατῶν εἰς τὴν χεῖρα ἀκρωτήριον, ἥτοι ἐμβολὴν ἀνός. Ἰδίως δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἀνέθηκαν τὰς τρεῖς Φοινίσσας· τριήρεις αἱ κατὰ πρῶτον ἐκυρίευσαν, τὴν μὲν τῇ ἐν τῷ ἰσθμῷ Ποσειδῶνι, τὴν δὲ τῇ ἐν Σουνίῳ Ἀθηνᾶ, καὶ τὴν τρίτην τῇ ἐν Σαλαμῖνι Αἴαντι. Καὶ ἐπειδὴ ὁ ἐν Δελφοῖς θεὸς, ἐρωτηθεὶς ἂν νῦν ἡ χάρις αὐτῷ διὰ τὰ ἀφιέρωθέντα αὐτῷ ἀκροθίνια, ἀπεκρίθη ὅτι παρὰ μὲν τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἱκανὰ ἔλαβεν, ὅχι ὅμως καὶ παρὰ τῶν Αἰγινήτων παρ' ὧν ἀπήτησε τὰ ἀριστεῖα τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας, οἱ Αἰγινῆται ἀνέθεσαν αὐτῷ ἰδίᾳ ὁμοίως χαλκοῦν ἰστὸν φέροντα τρεῖς χρυσοῦς ἀστέρας. Μετὰ δὲ τὴν διανομὴν τῆς λείας, ἅπας ὁ στόλος συνῴδευσε τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὸν ἰσθμὸν, ἀπελθόντας αὐτόθι ἵνα ἀποθέσωσιν εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ τριήρη. Ἐκεῖ πρὸς τούτοις ἐμελλον νὰ βρα-

θεωῶσιν οἱ κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἀριστεύσαντες ἐπ' ἀνδρείᾳ καὶ ἐπὶ
 συνέει καὶ δεξιότητι. Καὶ λόγῳ μὲν ἀνδρείας ἔλαβον τὸ πρῶτον ἀρι-
 στεῖον οἱ Αἰγινῆται, τὸ δεύτερον οἱ Ἀθηναῖοι· ἐκ δὲ τῶν κατ' ἰδίαν ἀν-
 δρῶν ἀνεκρηρύχθησαν ὡς διακριθέντες πρὸ πάντων ὁ Αἰγινήτης Πολύκρι-
 τος καὶ οἱ Ἀθηναῖοι Εὐμένης καὶ Ἀμεινίας. Περὶ δὲ τοῦ βραβείου τῆς
 συνέσεως καὶ δεξιότητος, δὲν ἡδυνήθησαν νὰ συμφωνήσωσι καὶ οὐ μόνον
 δὲν ἡδυνήθησαν νὰ συμφωνήσωσιν, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ψηφοφο-
 ρίας ὑπέβηκεν ὅπως οὐκ ἄλλοκοτον. Τῶνόντι ἕκαστος τῶν στρατηγῶν ἐψή-
 φισε πρῶτον ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὡς ἀρίστου γενομένου, δεύτερον δὲ ὄνομα ἔγρα-
 ψαν οἱ πλείστοι τοῦ Θεμιστοκλέους, ἐπειδὴ ὅμως δὲν εἰσπύρεσε νὰ δοθῇ
 τὸ πρῶτον βραβεῖον, δὲν ἐδόθη οὐδὲ τὸ δεύτερον. Καὶ ἠθέλομεν ἐννοή-
 σει ἐτι μέχρι τίνος ὧς ἀμφισβητήσωσι τὰ ἀριστεῖα πρὸς τὸν Θεμιστοκλέα
 τὸν Εὐρυβιάδης, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν μεγαλητέρων μοιρῶν, τῶν Αἰγινήτων,
 τῶν Κορινθίων, τῶν Μεγαρέων, ἀν καὶ ἦτο ἡλίσι φαεινότερον ὅτι ἡ
 ἡγεμονία ὠφείλετο ἐξαιρέτως εἰς τὸν δαίμονιον τῶν Ἀθηναίων ἄνδρα· ἀλλὰ,
 κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, ἀπήτησαν τὰ πρωτεῖα καὶ αὐτοὶ οἱ στρατηγοὶ
 τῶν μικροτέρων πόλεων, ὥστε τὸ πρᾶγμα κατήντησε τῇ ἀληθείᾳ γε-
 νῶν καὶ ἐπιθεσμιοῖ, πρὸς ταῖς ἄλλαις, μίαν τῶν κυριωτάτων ἀδυνα-
 μιῶν τῶν προπατόρων μας, περὶ ἧς καὶ ἄλλοτε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ὑμι-
 λήσωμεν, ταύτην, ὅτι ἕκαστος μὲν ὑπελάμβανεν ἑαυτὸν ὡς μόνον σω-
 τῆρα τῆς Ἑλλάδος, δυσκόλως δὲ ἐπέθετο νὰ ἀναγνωρίσῃ καὶ αὐτὴν
 τὴν πασιδηλὴν ὑπεροχὴν τῆς ἀξίας καὶ τῶν ἐκδουλεύσεων τοῦ ἄλλου.
 Μὴ νομίσωμεν ὅμως πάλιν ὡς ἐκ τούτου ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν ἦσαν
 ἱκανοὶ νὰ τιμῇσιν τοὺς εὐεργέτας τῆς πατρίδος· ἀν εἶχον τὸν ἀγενῆ
 τοῦτον φθόνον, δὲν ἠθελον εἶναι ἄξιοι τοῦ μεγαλείου εἰς ὃ προήχθησαν·
 ἢ λέγομεν δὲν ἠθελον εἶναι ἄξιοι; δὲν ἠθελον δυνηθῇ νὰ προαχθῶσι
 ποτὲ εἰς τὸ μεγαλεῖον τοῦτο, διότι ἔθνος μὴ σεβόμενον τὴν ἀξίαν καὶ
 μὴ πειθαρχοῦν εἰς αὐτήν, οὐδέποτε ἀνεδείχθη μέγα. Ἀλλ' αἱ παραφο-
 ραὶ τῆς παραλόγου φιλαυτίας ἦσαν ἀκαριαῖαι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι,
 τὸ δ' αἰσθημα τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς συνέσεως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ
 μὴ ὑπερισχύσῃ ἐπὶ τέλους ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ εὐγενοῦς ἐκείνου λαοῦ. Εἰ-
 δομεν τὰς ἐξαιρέτους τιμὰς ἃς ἀπένευμεν εἰς τὸν ἐν Μαραθῶνι νικητὴν.
 ὁ δ' Ἡρόδοτος, ἱστορήσας τὴν γενομένην, ἐν τῷ ἱσθμῷ, πρὸς τὸν Θε-
 μιτοκλέα ἀδικίαν, ἐπιφέρει, ὅτι οὐδὲν ἦττον ὁ ἀνὴρ διεβόηθη καὶ ἰδο-
 ῦν ὡς σοφώτατος Ἑλλήνων ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα· καὶ ὅτε μετ'
 ἔλαβον ἐπισκέψασθαι τὴν Λακεδαιμόνα, ἠξιώθη ἐν τῇ ἀγερώχῃ ταύτῃ πόλει

τιμῶν οἷων οὐδεὶς ποτε μὴ Σπαρτιάτης Ἑλλήν· διότι οἱ Σπαρτιάται ἔδοσαν μὲν εἰς τὸν Εὐρυβιάδην ὡς βραβεῖον ἀνδρείας ἑλαίας στέφανον, ἔδοσαν δὲ εἰς τὸν Θεμιστοκλέα ὁμοιον στέφανον, ὡς βραβεῖον σοφίας καὶ δεξιότητος· πρὸς τοῦτοις ἐδώρησαντο εἰς αὐτὸν τὸ κάλλιστον τῶν ὀχημάτων τῆς πόλεως καὶ ἀπερχόμενον προέπεμψαν, μέχρι τῶν συνόρων τῆς Τεγέας, διὰ τῶν 300 λογάδων ἱππέων, οἵτινες ἦσαν ἐπιτετραμμένοι ναὶ τὴν φύλαξιν καὶ τὴν ἀστυνομίαν τῆς χώρας.

Περὶ τῶν συμβάντων κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ 480 ἔτους καὶ τοὺς πρώτους τοῦ 479 ὀλίγας ἔχομεν εἰδήσεις. Ὁ ἐν Θεσσαλίᾳ σταθμεύων Μαρδόνιος ἀνέβηκε μέχρι τοῦ ἰουλίου μηνὸς τὰς νέας ἐχθρὰς πράξεις, ἄδηλον διατί. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Ἀρτάβαζος, ἐπανερχόμενος ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου, ἠναγκάσθη νὰ διατρίψῃ ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον ἐν Μακεδονίᾳ, ἵνα καταστήσῃ αὐτῇς ὑποχείριους τοὺς κατοίκους τῆς Παρλίνης, ἧτοι τῆς μεσημβρινοδυτικωτέρας τῶν τριῶν γλωσσῶν ἢ μικρῶν χερσονήσων εἰς ἃς ἀπολήγει ἡ μεγαλητέρα χερσονήσος, ἡ Χαλκιδική, καλουμένη, οἵτινες ἀπέπτυσαν τὴν περσικὴν κυριαρχίαν· καὶ τῆς μὲν Ὀλύνθου, πόλεως κειμένης ἔξω τῆς παλληνικῆς χερσονήσου, ἴσθμῳ εὐχερῶς κύριος, οὐχὶ δὲ καὶ τῆς Ποτιδαίας, ἧτις φράσσει τὸν ἰσθμὸν διὰ τῆς Παλλήνης συνάπτεται μετὰ τῆς Χαλκιδικῆς· ἐπειδὴ ὁμοῦς μετὰ τῶν μηνῶν ματαίαν ταύτης πολιορκίαν, ἐπανῆλθεν εἰς Θεσσαλίαν, μόνον περιστασις αὕτη δὲν εἰμπορεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ὑπερβολικὴν βραδύτητα τῆς τοῦ Μαρδονίου στρατείας. Ἀφ' ἐτέρου ἐν ἔαρι τοῦ 479 ἔτους ἑλληνικὸς στόλος, εἰς 110 πλοῖα συμποσούμενος καὶ ὑπὸ τὸν βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Λεωτυχίδην τεταγμένος, εἶχε μὲν συνέλθει εἰς Αἴγιον καὶ προχωρήσει μέχρι Δήλου· ἀλλὰ δὲν προέβη περαιτέρω μέχρι σχεδὸν τοῦ τέλους τοῦ αὐγούστου μηνός, καίτοι θερμῶς παρακαλούμενος νὰ προβῇ μέχρι τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὑπὸ τῶν Χίων, τῶν Σαμίων καὶ τῶν ἑλλων Ἰώνων, οἵτινες ἔλεγον ἑαυτοὺς ἐτοίμους νὰ ἀποστατήσωσι.

Καὶ περὶ τῶν Ἀθηναίων δὲ, οἵτινες, ἅμα μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς ἀναχώρησιν τοῦ Ξέρξου, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν πολλὰ παθοῦσαν πόλιν καὶ χώρην αὐτῶν, ἄλλο δὲν ἠξέυρομεν εἰμὴ ὅτι τῷ 479 δὲν ἀνέθεσαν πλέον τὰ πράγματα εἰς τὸν Θεμιστοκλέα. Οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν στρατηγῶν οὖν τότε ἐξελέξαντο, μικρὸν πρὸ τῆς δευτέρας ἐπιδρομῆς τῶν Περσῶν, ἦσαν ὁ Ἐάνθιππος καὶ ὁ Ἀριστείδης. Πολλοὶ ἀπέδωκαν τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Θεμιστοκλέους κατὰ τὰς ἐκλογὰς ταύτας εἰς τὸν φθόνον τῶν συμπολιτῶν.

αὐτοῦ ἕνεκα τοῦ μεγάλου ὀνόματος τὸ ὅποιον ἐκτήσατο καὶ τῶν ἐξαιρέ-
των τιμῶν ἃς ἔλαβεν ἐν Σπάρτῃ. Καὶ εἶναι ἀληθές, ὅτι τινὲς τῶν Ἀθη-
ναίων ἐφθόνησαν τὸν ἄνδρα, ὃ δὲ Ἡρόδοτος διηγεῖται ὅτι Τιμοδμή-
της Ἀφιδναῖος, ἐκδηλῶν τὴν τοιαύτην διαθέσιν, ἐχλεύαζε τὸν Θεμι-
στοκλέα ἐπανελθόντα ἐκ Λακεδαιμόνος, καὶ ἤξiou ὅτι διὰ τὰς Ἀθή-
νας ἔλαβεν ὅσα ἔλαβε γέρα παρὰ Λακεδαιμονίων, ὅχι δι' ἑαυτόν. Ἐπει-
δὴ δὲ δὲν ἔπαυεν ἐπαναλαμβάνων ταῦτα, ὁ Θεμιστοκλής, μὴ ἀνεχόμε-
νος ἐπὶ πλέον τὴν φλυαρίαν ἐκείνην ἀέχεις δίκαιον,» τὸν εἶπεν εὐφύεστα-
τα· οὔτε ἐγὼ ἂν ἤμην Βελβινίτης (δηλαδὴ κάτοικος τοῦ μικροῦ νησιδίου,
τοῦ σήμερον ὀνομαζομένου Ἁγίος Γεώργιος) ἤθελον τιμηθῆ οὕτω παρὰ
τῶν Σπαρτιατῶν, οὔτε σύ, ὦ ἄνθρωπε, καὶ τοι Ἀθηναῖος ὢν.» Ἄλλ' οἱ
πλείστοι τῶν Ἀθηναίων δὲν ἐκινουῦντο βεβαίως ὑπὸ τοιούτων εὐτελῶν
αἰσθημάτων. Ἀποδείξει τούτου εἶναι ὅτι μετ' ὀλίγον ἐλέπομεν πάλιν τὸν
Θεμιστοκλέα πρωταγωνιστοῦντα ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ· τῷ δὲ 497 οἱ
Ἀθηναῖοι προετίμησαν ἄνδρας ἄλλους, διότι, μαθόντες τὴν τε μεγά-
λην περὶ Ἀρτεμίσιον δωροδοκίαν καὶ τὴν οἰκτρὰν περὶ Ἄνδρον κατα-
πίεσιν, ἠθέλησαν νὰ διδάξωσιν αὐτόν, ὅπως πρὸ δωδεκαετίας ἐδίδα-
ξαν τὸν Μιλτιάδην, ὅτι οὐδ' αὐτὸς ὁ σωτὴρ τῆς πατρίδος δικαιούται
νὰ ἀτιμάσῃ αὐτήν. Μάθημα ἀξιοσημείωτον καὶ μαρτυροῦν ὅτι οἱ Ἀθη-
ναῖοι εἶχον φθάσει τότε εἰς τὴν ἀνωτάτην βαθμίδα τῆς πολιτικῆς συ-
νίσσεως καὶ τῆς ἠθικῆς διαμορφώσεως. Τφόντι, ὑπάρχουσιν ἔθνη ἀνίκανα
νὰ γεννήσωσι μεγάλους ἄνδρας· ὑπάρχουσιν ἔθνη ἱκανὰ μὲν νὰ παραγά-
γωσιν ἄνδρας μεγάλους, ἀλλὰ παιδαγωγούμενα ὑπ' αὐτῶν, ἅπαξ ἀνα-
δειχθέντων· τελευταῖον ὑπάρχουσιν ἔθνη τὰ ὅποια δὲν ἄγονται καὶ
φύρονται ὑπὸ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν οὓς παράγουσιν, ὅσον μεγάλοι καὶ
ἂν ᾖναι, αὐτὰ δὲ τούτους μᾶλλον χειραγωγοῦσι, καὶ τοῦτο εἶναι τῆς
ὑπάτης πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς ἀκμῆς ἀλάνθαστον τεκμήριον.

Ἄλλ' ἐμὲλλον ἤδη νὰ δώσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι δείγματα τῆς ἀρετῆς
αὐτῶν ἐτι λαμπρότερα. Ὁ Μαρδόνιος, πρὶν ἢ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα,
ἐπεχείρησε νὰ ἀποσπάσῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὴν πόλιν ἐκείνην ἀπὸ τῆς
τῶν ἄλλων Ἑλλήνων συμμαχίας. Ἐπὶ τούτῳ διεβίβασεν εἰς τὰς Ἀθή-
νας, διὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀλεξάνδρου, προτάσεις συμ-
φρωτάτας, ὑποσχόμενος ἀποζημιῶσιν δι' ὅλην τὴν προσγενομένην τῇ
Ἀττικῇ ζημίαν, καὶ αὖθις, οἰανδήποτε θέλωσι, τοῦ κράτους τῶν Ἀθη-
ναίων, ἀρκεῖ νὰ συμμαχήσωσιν, ἐπὶ ἴσοις δίκαιοις, μετὰ τοῦ μεγάλου
(ΕΛΛ. ΓΕΩΓΡ. Κ. ΠΑΝΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ ΤΟΜΟΣ Α')

βασιλείῳ. Οἱ Σπαρτιᾶται μαθόντες τὰ τῆς πρεσβείας ταύτης, κατε-
 λήφθησαν ὑπὸ φόβου δεινοῦ· ἤξευρον ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν εἰς πολλήν
 ἀμνηχανίαν ἕνεκα τῆς ἐρημώσεως τῆς χώρας αὐτῶν· ἤξευρον ὅτι εἶχον
 ἀπολέσει ὅλον τὸν καρπὸν τοῦ προηγουμένου ἔτους, εἴτε διαρπαγίνε-
 ῖτο ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἐκ τῶν ἀποθηκῶν, εἴτε ἀσυγκόμιστον καταστραφέν-
 ῃ ὑπ' αὐτοῦ, δὲν ἡδυνήθησαν δὲ νὰ καλλιεργήσωσι τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν
 κατὰ τὸ ἐνεστώσῃ ἔτος, δι' ἑλλειψιν σπορᾶς· ἤξευρον ὅτι ἡγανάκτουν κατὰ
 τῶν Πελοποννησίων, διότι οὗτοι δὲν εἶχον ἐκπληρώσει τὴν δοθεῖσαν
 ὑπόσχεσιν περὶ τῆς ἐγκαίρου ἀποστολῆς ἀπάσης τῆς πεζικῆς αὐτῶν δύ-
 νάμεως εἰς Βοιωτίαν, καὶ ὑπώπτευσαν λοιπὸν μήπως, ὑπὸ τοσοῦτων ἐπι-
 ναγκῶν πιεζόμενοι καὶ εὐλόγως δυσπιστοῦντες πρὸς τοὺς προτέρους συμ-
 μάχους, παραδεχθῶσι τὰς ἐπαγωγὰς τοῦ Μαρδονίου προτάσεις. Διό-
 σπευσαν νὰ πέμψωσιν εἰς Ἀθήνας πρέσβεις ἐπιτετραμμένους νὰ προλα-
 βῶσι τὴν συμφορὰν ταύτην, ἥτις ἐμελλε νὰ ἐπιφέρῃ ἀναμφιβόλως τὴν ὑ-
 ποδούλωσιν ὅλης τῆς Ἑλλάδος. ὑποσχόμενοι ἰδίως ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι
 καὶ οἱ σύμμαχοι ἀναλαμβάνουσι νὰ θρέψωσι τὰς οἰκογενεῖας τῶν Ἀθη-
 ναίων ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτῶν ἀμνηχανίᾳ. Ἀλλὰ δὲν ἤξευρον ἢ μάλλον
 δὲν ἡδύναντο νὰ νοήσωσι τὰ αἰσθητά τῆς μεγαλοφροσύνης ὑπὸ τῶν
 ὁποίων ἐνεπνέετο ὁ περιούσιος ἐκεῖνος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος λαός. Οἱ
 Ἀθηναῖοι ἐπερίμειναν τὴν ἄφιξιν τῶν πρέσβεων τῆς Σπάρτης, ἵνα ἐνό-
 πιον αὐτῶν ἀποκριθῶσιν εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Μαρδονίου· καὶ τότε
 ἀκούσαντες ἀμφοτέρων τοὺς λόγους, ἀπεκρίθησαν, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ
 Ἀριστείδου, εἰς μὲν τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας, ὅτι αἰνέσωμ' ὅ ἥλως
 δὲν μεταβάλλῃ τὴν ὑδὸν αὐτοῦ, οὐδ' αὐτοὶ θέλουσιν ὁμολογήσει συνθη-
 κας πρὸς τὸν Ξέρξην, ἀλλὰ πεποιθότες εἰς τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἥρω-
 ῶν ἐκεῖνος ἐνέπρησε τοὺς ναοὺς καὶ τὰ ἀγάλματα, θέλουσιν ἐπιμείνει
 ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν ἀγωνιζόμενοι· πρὸς δὲ τοὺς Σπαρτιάτας
 εἶπον, ὅτι εὐχαριστοῦσιν αὐτοὺς διὰ τὴν περὶ διατροφῆς πρότασιν τῶν
 ἀναλαμβάνοντες οἰκοθὲν νὰ οἰκονομηθῶσιν ὥπως δύνανται, παρακα-
 λοῦσι δὲ μόνον νὰ σπεύσωσι νὰ στείλωσιν ὅσον ἐνεστι τάχιον εἰς Βοιω-
 τίαν τὸν πελοποννησιακὸν στρατὸν, ἵνα, ἐνωθεὶς αὐτόθι μετὰ τῶν Ἀθη-
 ναίων, ὑπερμαχήσῃ ὑπὲρ τῆς Ἀττικῆς, καθ' ἧς ὁ Μαρδόνιος θέλει βί-
 βαίως ἐπέλθῃ, ἅμα λαβὼν τὴν προκειμένην ἀπάντησιν.

Πῶς ἐπολιτεύθησαν οἱ Σπαρτιᾶται πρὸς τοὺς Ἀθηναίους εἰς ἅντα
 μοιθὴν τῆς τοσαύτης τούτων ἀφοσιώσεως ὑπὲρ τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλή-

νῶν σωτηρίας καὶ ἐλευθερίας; Ἀντί νὰ ἐκστρατεύσωσιν εἰς Βοιωτίαν, ὡς ὑπέσχεοντο, παντάπασιν δὲν ἐξῆλθον τῆς Πελοποννήσου καὶ μὲ πολλήν ψυχρότητα καὶ ἀδιαφορίαν ἡσυχολοῦντο εἰς τὸ νὰ ἐορτάζωσι μίαν τῶν πανηγύρεων αὐτῶν, τὰ Ὑακίνθια, ἐνῶ ὁ Μαρδόνιος, ὁρμήσας ἤδη εἰς Θεσσαλίαν, προέβη ἀκωλύτως μέχρι τῆς Ἀττικῆς ἔχων σύμμαχον ἅλα τὰ ἔθνη τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, μὴδ' αὐτῶν τῶν Φωκίων ἐξαιρουμένων, οἵτινες, ἐπὶ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ξέρξου μὴ συνταχθέντες μετ' αὐτοῦ, ἠναγκάσθησαν νῦν νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τοὺς πολεμίους, τοῦλάχιστον κατὰ μέγα μέρος· ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι, μὴ δυνάμενοι μόνοι νὰ ἀντιταγῶσιν εἰς τὴν ὑπέρογκον ἐκείνην δύναμιν, ἐδέησε πάλιν νὰ ἐγκαταλείψωσι μὲν τὴν χώραν αὐτῶν καὶ τὴν πόλιν, νὰ διαπεράσωσι δὲ, εἰς γυναιξὶ καὶ τέκνοις, εἰς Σαλαμῖνα. Ἐνταῦθα δὲ ὄντων αὐτῶν, ὁ Μαρδόνιος πέμπει ἐξ Ἀθηνῶν ἑλλησπόντιόν τινα Ἕλληνα, τὸν Μουρυχίδην, ἐπαναλαμβάνων τὰς προτέρας προτάσεις. Ἡ νέα τῶν Σπαρτιατῶν ἀπιστία εἶχε παροξύνει, δικαίῳ τῷ λόγῳ, εἰς ὑπατον βαθμὸν τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Ἀθηναίων· δυσκόλως δὲ τῇ ἀληθείᾳ ἤθελέ τις κατακρίνει αὐτοῦ; ἂν ἤδη βλέποντες τοὺς ἄλλους Ἕλληνας ἐντελῶς ἀδιαφοροῦντας, ἔδιδον ὧτα ἀκροάσεως εἰς τοὺς λόγους τοῦ Μαρδονίου. Καὶ ὅμως, διακοινώσαντος τοῦ Μουρυχίδου τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ εἰς τὴν Βουλὴν, αἱ βουλευταὶ ἅπαντες, πλὴν ἑνός, οὐδὲ ἐπὶ μίαν στιγμὴν ἐδίστασαν νὰ ἀποκρούσωσι τὰς προτάσεις τοῦ στρατηγοῦ τῶν Περσῶν· τοσούτον δ' ἀπαίσιον ἐνόμισαν οἱ Ἀθηναῖοι ὅτι εὗρεθῇ καὶ εἰς βουλευτὴς ὁ γνωμοδοτήσας ὅτι συμφέρει ἴσως νὰ δεχθῶσι τὰς προτάσεις ταύτας, ὥστε ἐν τῇ τυφλώσει τῆς οἰονεῖ μαινομένης φιλοπατρίας αὐτῶν, ἔλιθωβόλησαν τὸν δυστυχῆ ἐκεῖνον, ὀνόματι Λυκίδην, καὶ οὐ μόνον αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ.

Συγχρόνως ὅμως ἐπεμψαν, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Μεγαρέων καὶ τῶν Πλαταιέων, πρέσβεις εἰς τὴν Σπάρτην, ἐπιτατραμμένους νὰ ὑποβάλῃσι παραστάσεις διὰ τὴν νέαν ταύτην προδοσίαν ἢ νωθρότητα, νὰ ἀπαιτήσωσιν ὀριστικῶς τὴν ἄμεσον ἀποστολὴν τοῦ στρατοῦ, ἂν ὅχι εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἣτις κατεῖχετο ἤδη ὑπὸ τῶν Περσῶν, τοῦλάχιστον εἰς τὸ Θερμάσιον πεδῖον τῆς Ἀττικῆς. Οἱ δ' ἔφοροι ψυχρότατα πάλιν ἀκούσαντες τὴν πρεσβεΐαν, εἶπον ὅτι θέλουσι σκεφθῆ· καὶ ἐπὶ δέκα ὅλας ἡμέρας παρέπιμπον εἰς τὴν ὑστεραίαν τὴν ἀπάντησιν αὐτῶν καὶ ἐν τούτοις ἐπαγγέριζον τὰ Ὑακίνθια, καὶ ἐπέσπευδον τὴν ὀχύρωσιν τοῦ ἱσθμοῦ· ὅθεν

οἱ πρέσβεις δυσανασχετήσαντες ἐπὶ τέλους ἀπήτησαν διὰ τὴν ἐπιούσαν ὕστατην ἔντευξιν, μεθ' ἣν ἐμελλον νὰ ἀναχωρήσωσι. Τότε τελευταῖον οἱ ἔφοροι ἤνοιξαν τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν· τότε ἐνόησαν ὅτι δὲν πρέπει νὰ φέρωσιν εἰς ἀπελπισίαν τοὺς Ἀθηναίους, διότι ἂν οὗτοι ἐνωθῶσι μετὰ τὸν Μαρδονίου, τὰ ἐν τῷ ἰσθμῷ ὀχυρώματα εἰς οὐδὲν θέλουσι χρησιμεύειν εἰς τὴν Πελοπόννησον· καὶ τότε, ἀποφασίσαντες νὰ ἐκπληρώσωσι τὸ καθήκον αὐτῶν, διέταξαν τὰ πάντα μετὰ τοσοῦτω καταπληκτικῆς ταχύτητος, ὥστε αὐτὴ καὶ μόνῃ ἡ περίστασις ἤθελεν εἶναι ἱκανὴ νὰ ἀποδείξῃ αὐτῶν θαυμάσιον πρᾶγμα ἥτοι ὁ μηχανισμὸς τῆς κυβερνήσεως ἐκείνης. Τῶν τὴν ἐπιούσαν, προσελθόντες οἱ πρέσβεις πρὸς τοὺς ἐφόρους εἶπον· ἄγε μὲν, ὦ Ἀλκεδαιμόνιοι, μένετε ἐνταῦθα, Ὑακίνθια τε ἄγοντες, καὶ περὶ ζοντες, καὶ καταπροδίδοντες τοὺς συμμάχους. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι, ἀδικεῖσθαι μένοι ὑφ' ὑμῶν καὶ συμμάχων ἔρημοι, θέλουσιν ἤδη συνθηκολογήσαι ὅπως δύνανται πρὸς τὸν Πέρσην, συμπράττοντες μετ' αὐτοῦ εἰς πᾶσαν ἐκστρατείαν· καὶ τότε βλέπετε τί ἔχετε νὰ πάθητε ἐκ τούτου. Οἱ δ' ἔφοροι δὲν διέκοψαν αὐτοὺς· ἀλλὰ, ἀφοῦ ἔπαυσαν οἱ πρέσβεις λέγοντες, ἐγερθέντες ἐβεβαίωσαν μεθ' ὅρκου, ὅτι ὁ στρατὸς ἐξεκίνησεν ἤδη καὶ ἐπιθανῶς κατὰ τὴν ὥραν ταύτην εἶναι ἐκτὸς τῶν Σπαρτιατικῶν ὁρίων. Ἡ διαβεβαίωσις τῶν ἐφόρων ἦτο ἀληθής. 5000 Σπαρτιάται, ὧν ἕκαστος παρηκολουθεῖτο ὑπὸ 7 εἰλώτων ψιλῶς ὤπλισμένων, εἶχον ἀπὸ τῆς προηγουμένης νυκτὸς διαταχθῆ νὰ ἀπέλθωσι καὶ ἀπῆλθον πρὸς τὸν ἰσθμόν· 40000 λοιπὸν ἀνδρῶν παρεσκευάσθησαν νὰ στρατεύωσιν καὶ ἐξεστράτευσαν, ἐν σιγῇ τοιαύτῃ ὥστε οἱ ἐν τῇ αὐτῇ πόλει διατρίβοντες πρέσβεις οὐδεμίαν τοῦ γεγονότος ἔλαβον εἰδησιν ἢ ὑπόνοιαν! Ἄμφω βᾶλλον ἂν σήμερον οἱ ἄριστοι τῶν εὐρωπαϊκῶν στρατῶν ἠδύναντο νὰ πράξωσι τοιοῦτό τι μετὰ τοσαύτης ταχύτητος καὶ προπάντων μετὰ τοσαύτης μυστικότητος. Οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν· ἀλλὰ ἕτεροι 5000 ἀπῆλθον ται περίοικοι, ὧν ἕκαστος συνωδεύετο ὑπὸ ἐνὸς ψιλῶς εἰλωτος, ἀπῆλθον ὡσαύτως πρὸς τὸν ἰσθμόν. Τὸ δὲ παράδειγμα τοῦτο ἐμιμήθησαν καὶ ἄλλαι πελοποννησιακαὶ πόλεις, ὥστε ἐξῆλθεν ἡδη τῆς χερσονήσου στρατὸς πολυάριθμος ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἡγεμονίαν Πausανίου τοῦ ἐπιτροπεύοντος τὸν ἀνήλικον βασιλεῖα Πλείσταρχον, υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ Ἰφικράτους, ὡς εἶδομεν, ὑπὸ τοῦ θεοῦ τοῦ Κλεομβρότου, ἀποθανόντος δὲ ἐν τῇ μετὰ τὸν Κλεομβρότου, ἀνέλαβε τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἀρχῆς ὁ τοῦτο υἱὸς Πausανίας.

φαίνεται ὅτι οἱ Ἀργεῖοι, συνεννοημένοι ὄντες μετὰ τοῦ Μαρδονίου, εἶ-
χον ὑποσχεθῆ νὰ διακωλύσωσι τὴν ἐξοδὸν τῶν Σπαρτιατῶν· βέβαιον δὲ
εἶναι ὅτι ἔσπευσαν νὰ ἀναγγεῖλωσι τὸ γεγονός εἰς αὐτόν, ὅστις τότε ὑπε-
χώρησεν εἰς Βοιωτίαν· καὶ ἀπῆλθεν εἰς αὐτήν, οὐχὶ διὰ τῶν Ἐλευθερῶν,
ἵτοι τῆς σημερινῆς Κάζας, οὐδὲ διὰ τῆς Φυλῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς Δε-
κελείας ἥτοι τοῦ Τατοῖου. Μέχρι τῆς ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς ἀναχωρή-
σεώς του, εἶχε φεισθῆ τῆς χώρας ταύτης, ἐλπίζων πάντοτε νὰ συνδιαλ-
λαγῇ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους· πρὶν ὅμως ἀπέλθῃ, συνεπλήρωσε τὸ ἔργον
τῆς τοῦ προηγουμένου ἔτους καταστροφῆς. Ἐν Βοιωτίᾳ δὲ ἀνῆλθεν ἀπὸ
Τανάγρας εἰς Σκῶλον καὶ παρετάχθη εἰς τὸ πεδίον, παρὰ τὴν βόρειον
τοῦ Ἀσωποῦ ὄχθην, ἔχων τὴν ἀριστερὰν πτέρυγαν ἀντικρὺ τῶν Ἐρυ-
θρῶν, τὸ κέντρον ἀντικρὺ τῶν Ὑσιῶν, τὴν δεξιὰν εἰς τὴν τῶν Πλα-
ταίων χώραν, καὶ ὀχυρωθεὶς διὰ στρατοπέδου τετραγώνου οὐρεαστον
μάταιον εἶχε δέκα σταδίων ἑκτασιν. Ταῦτα πράξας ἐνόμισεν ἑαυτὸν
ἀπαλίστατον· τὸ πεδίον ἦτο ἐπιτήδειον εἰς τὸ ἐξαίρετον αὐτοῦ ἵππικόν·
ὅπισθεν τοῦ ὀχυροῦ στρατοπέδου ἔκειτο ἡ τετειχισμένη πόλις τῶν Θη-
βαίων· αἱ τροφαὶ ἦσαν ἀφθονοί· οἱ Βοιωτοὶ, σύμμαχοι πρόθυμοι ἀπὸ νώ-
των οὐδένα ἐφοβεῖτο ἐχθρὸν, ὃ δὲ ἐμπροσθεν ἐπερχόμενος στρατὸς ἄνευ
ἵππου ὦν καὶ μέλλων νὰ ἀγωνισθῇ ἐν χώρᾳ ἀναπεπταμένη, δὲν ἠδύ-
νατο νὰ ἦναι δυσκαταγώνιστος, ὅπως ἀνεδείχθη μὲν ἐν Θερμοπύλαις,
ἦτο δ' ἐνδεχόμενον ν' ἀναδειχθῇ ἐν τῷ ἱσθμῷ. Καὶ ὅμως οἱ περὶ αὐτόν
δὲν εἶχον πολλὴν πεποίθησιν εἰς τὴν αἰσίαν τοῦ ἀγῶνος ἑκβασιν. Εἰς
τῶν ἐπιστήμων Θηβαίων, Ἀτταγῖνος ὁ Φρύωνος, ἐκάλεσε μίαν τῶν ἡμε-
ρῶν τούτων τὸν Μαρδόνιον καὶ πεντήκοντα μὲν ἐγκρίτους ἄλλους Πέρ-
σας, πεντήκοντα δὲ ἐγκρίτους Θηβαίους· ἡ Βοιωτοὺς, εἰς δεῖπνον πολυ-
τελές. Μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἦτο καὶ ὁ Ὀρχομένιος Θέρσανδρος, ὅστις
βραδύτερον διηγῆθη εἰς τὸν Ἡρόδοτον τὰ κατὰ τὸ δεῖπνον τοῦτο. Τὸ
δεῖπνον ἐδόθη ἐν Θήβαις, καὶ οἱ προσκεκλημένοι παρεκάθησαν εἰς τρό-
πον ὥστε ἐκάστη κλίνη περιελάμβανεν ἑνὰ δύο ἄνδρας, Πέρσην καὶ
Ἑλληνα. Μετὰ τὸ δεῖπνον λοιπὸν, διαπινόντων τῶν συνδαιτυμένων, ὃ
ὁμῶς κλινος τοῦ Θερσάνδρου Πέρσης, ἀπὸ ὁμιλίας εἰς ὁμιλίαν, ἀνοίξας εἰς
αὐτὸν τὴν καρδίαν του, ὥπως πολλάκις συμβαίνει εἰς τισι αὐτάς περι-
στάσεις, «τοὺς βλέπεις, εἶπε πρὸς τὸν Θέρσανδρον, ὅλους αὐτοὺς τοὺς
Πέρσας οἱ ὅποιοι τρώγουσιν καὶ πίνουν ἐδῶ, καὶ τὸν στρατὸν ἐκείνον, τὸν
ἵππον ἀφῆσαμεν ἐπὶ τῷ ποταμῷ ἐστρατοπεδευμένον· δὲν θέλουσι παρέλ-
θαι ἡμέραι πολλαὶ καὶ ὀλίγοις θέλεις ἶδει ἐξ αὐτῶν περισσθέντας.» Ὁ

Θέρσανδρος, ἐκπλαγείς διὰ τὴν ἐξομολόγησιν ταύτην, τόσῳ μάλλον δὲν
 ἔβλεπε τὸν Πέρσῃ συγκεκινημένον καὶ δακρύοντα, ἠρώτησεν αὐτόν·
 διατί δὲν ἐκφράζει τοὺς φόβους τοῦ εἰς τὸν Μαρδόνιον καὶ τοὺς πιστο-
 τέρους αὐτοῦ συμβούλους, ὃ δὲ, α' Ἄ φίλε μου, ἀπεκρίθη, ὅτι μέλλει γι-
 νῆσθαι ἐκ θεοῦ, ἀδύνατον νὰ τὸ ἀποτρέψῃ ἄνθρωπος· οὐδεὶς θέλει μὲ πι-
 στεύσει, ὅσον ἀληθῆς κ' ἐὰν εἴπω. Πολλοὶ ἐξ ἡμῶν τῶν Περσῶν, γνω-
 ρίζομεν ταῦτα πάντα κάλλιστα, ἀλλὰ μένομεν ἐνταῦθα ἐξ ἀνάγκης.
 Τὸ μέγιστον τῶν τοῦ ἀνθρώπου δυστυχημάτων εἶναι βεβαίως τοῦτο· τί
 νὰ ἤξεύρῃ πολλὰ, καὶ ἐν τούτοις μηδενὸς νὰ ᾔναι κύριος. » Ἡ ἀλήθεια
 εἶναι ὅτι πολλοὶ τῶν Περσῶν εἶχον ἀπελπισθῆ ἅμα εἶδον τὸν μέγαν βα-
 σιλέα ἀναχωρήσαντα· πολλοὶ, καὶ ἰδίως ὁ μετὰ τὸν ἀρχιστράτηγον ἄμι-
 σως ἐρχόμενος Ἀρτάβαζος, ἐφρόνουν τὸν Μαρδόνιον. Ἄλλοι ἐδυσπίστου-
 πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμμάχους. Οἱ Φωκεῖς μάλιστα, ὧν 1000 ὅπλιται
 ὑπὸ τὸν Ἀρμοκύδην, προσῆλθον εἰς τὸ ἐν Βοιωτίᾳ περσικὸν στρατόπεδον,
 ἐλογίζοντο τοσοῦτον ὑποπτοὶ ὥστε ὁ Μαρδόνιος ἐπεχείρησε νὰ ἐξοντώσῃ
 αὐτοὺς δολίως ἢ τοῦλάχιστον διὰ τοῦ τρόμου νὰ καταπλήξῃ. Ὅθεν μίαν
 τῶν ἡμερῶν διέταξε τοὺς Φωκεῖς νὰ παραταχθῶσιν ἰδίᾳ ἐν τῇ πεδίῳ
 καὶ ἔπειτα περιέζωσεν αὐτοὺς, διὰ πολυαριθμοῦ ἰππικοῦ. Ὁ Ἀρμοκύ-
 δης βλέπων τὴν ἐπιβουλὴν δὲν ἐπτοήθη· καὶ σχηματίσας τετράγωνον
 προέτρεψε τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἄνδρας νὰ ἀποθάνωσι γενναίως, διδάσκοντες
 εἰς τοὺς ἀγενεῖς ἐκείνους ἀντιπάλους αὐτοὶ εὐντες βάρβαροι ἐπ' Ἕλληνας
 ἀνδράσι φόνον ἔρραψαν. » Ἐν τούτοις οἱ κυκλώσαντες αὐτοὺς ἰππεῖς, ὡς
 μῆσαν ἐπὶ τὴν ἐλληνικὴν φάλαγγα, παρασκευάσαντες τὰ βέλη, τινὲς
 δὲ καὶ τοξεύσαντες· ἀλλ' οἱ Ἕλληνες, πυκνώσαντες τὰς τάξεις ὅσον
 ἔνεστιν, ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ὑποδεχθῶσιν αὐτοὺς ὅπως ἔδει, ὅτε αἴφνης οἱ
 Πέρσαι, εἴτε φοβηθέντες τὸ ἀτρόμητον ἐκείνο ὄφρος, εἴτε διότι ἐξ ἀρχῆς
 ἤθελον μόνον νὰ δοκιμάσωσι τὴν ἀλκὴν τοῦ μικροῦ τούτου σώματος,
 ἀπῆλθον πρὸς τὰ ὀπίσω, ὃ δὲ Μαρδόνιος, πέμψας κήρυκα αἰτοῦσάσιν
 ὧς Φωκεῖς, εἶπεν· ἄνδρες γὰρ ἐφάνητε ἰόντες ἀγαθοί, οὐκ ὡς ἐγὼ ἔπνο-
 θανόμην. Καὶ νῦν προθύμως φέρετε τὸν πόλεμον τοῦτον· ἐνεργασίην
 γὰρ οὐ νικήσετε οὔτε ὧν ἐμεῖ, οὔτε βασιλεῖα. » Ἀλλὰ ταῦτα πάντα
 ἀπεδείκνυσεν καχεξίαν τινὰ ἐν τῇ στρατοπέδῳ ἐπικρατοῦσαν· καὶ ἡ
 πρώτη πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπλοκὴ δὲν ὑπῆρξεν ἐπιτηδεῖα νὰ ἀν-
 ξήσῃ τὸ θάρος τῶν πολεμίων.

Ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς δὲν ἔφθασεν εἰμὴ βραδέως ὅπως οὖν εἰς Ἕλ-
 λαν.

εἶνα, διότι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἠναγκάσθησαν νὰ περιμεινώσιν εἰς τὸν
 ἰσθμὸν τοὺς ἄλλους Πελοποννησίους. Πρὸς ἤλθον δὲ 1500 Τεγεᾶται,
 5000 Κορίνθιοι, καὶ παρεκτός τούτων 300 Ποτιδαῖται, Κορινθίων
 ἄνται· Ἀρκάδες Ὀρχομένιοι 600· Σικυῶνιοι 3000· Ἐπιδαύριοι
 800· Τροιζήνιοι 1000· Λεπρεᾶται 200· Μυκηναῖοι καὶ Τυρὸνιοι 400·
 Φλιάσιοι 1000· Ἑρμιονεῖς 300· Ἑρετριεῖς καὶ Στυρεῖς 600· Χαλκι-
 δαῖς 400· Ἀμβρακινῶται 500· Λευκάδιοι καὶ Ἀνακτόριοι 800· Πα-
 λῆς ἐκ Κεφαλληνίας 200· Αἰγινῆται 500· Ὅλοι οὗτοι ἦσαν ὁπλίται.
 Ὅτε ἐφθασεν ὁ στρατὸς εἰς τὰ Μέγαρα, ἠνώθησαν μετ' αὐτοῦ 3000
 Μεγαρεῖς, καὶ ὅτε ἐφθασεν εἰς Ἐλευσίνα παρέλαβεν ἔτι 8000 Ἀθη-
 ναίους ὁπλίτας καὶ 600 Πλαταιεῖς ὑπὸ τὸν Ἀριστείδην τεταγμένους·
 ὅθεν τὸ σύνολον τῶν ὁπλιτῶν συνεποσώθη εἰς 38,700. Ἀλλὰ οἱ 5000
 Σπαρτιῖται παρηκολουοῦντο, ὡς προείπομεν, ὑπὸ 35,000 ψιλῶν·
 ἕκαστος δὲ τῶν ἄλλων ὁπλιτῶν συνωδεύετο ὑπὸ ἐνὸς ψιλοῦ· εἰς τὰς δυ-
 νάμεις ταύτας προσθετὸν 1800 Θεσπιεῖς, ὁπλίτας μὲν ἀλλὰ κακῶς
 ὠπλισμένους, ὥστε ὅλος ὁ στρατὸς συνέκειτο ἐξ 110,000 περίπου ἄν-
 δρῶν. Ἀπὸ Ἐλευσίνος ὁ Πausanίας ἀνέβη εἰς Βοιωτίαν διὰ τοῦ Κι-
 θαιρῶνος, καὶ ἰδὼν τοὺς Πέρσας παρὰ τὸν Ἀσσωπὸν τεταγμένους, ἐσκή-
 νωσεν αὐτὸς κατ' ἀρχὰς εἰς τὰ πλευρὰ τοῦ ὄρους, παρὰ τὰς Ἐρυθρὰς,
 μὴ τολμῶν νὰ καταβῇ εἰς τὸ πεδίον. Τότε ὁ Μαρδόνιος ἐπραξε τὸ
 λαθὸς νὰ προσβάλλῃ ἐνταῦθα τοὺς Ἕλληνας διὰ τοῦ ἵππικοῦ αὐτοῦ. Τὸ
 ἵππικόν τοῦτο ἦτο πολυάριθμον καὶ ἄριστον, ἤγετο δὲ ὑπὸ ἐνὸς τῶν
 ἐπιφανεστάτων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ, ὑπὸ τοῦ Μασιστίου· ἀλλὰ
 τὸ χωρίον, ἀνώμαλον ὄν, ἦτο ἀνεπιτήδειον εἰς ἵππικὴν ἐφοδόν. Ὅθεν
 οἱ Μεγαρεῖς, ὅτινες, ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν, εὗρεθσαν μᾶλλον τῶν
 λοιπῶν ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν ἐφοδὸν ταύτην, ἐπίστησαν μὲν κατ' ἀρχὰς
 δεινῶς, ἔπειτα ὁμῶς λαβόντες ἐπικουρίαν 300 λογάδων Ἀθηναίων ὑπὸ
 τὸν Ὀλυμπιόδωρον, ἀπέκρουσαν τοὺς πολεμίους· ἐν δὲ τῷ ἀγῶνι τούτῳ
 ἔπεσε καὶ αὐτὸς ὁ γενναῖος Μασίστιος. Ὁ θάνατος τοῦ ἀνδρὸς τούτου
 ἐπροξένησε βαθυτάτην θλίψιν εἰς τοὺς πολεμίους, ὁ δὲ νεκρὸς, μείνας
 εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, μετὰ πεισματώδη τελευταίαν περὶ αὐτοῦ
 συμποκλήν, περιήχθη ἐπὶ ἀμάξης, φέρων ἔτι τὴν χρυσοστόλιστον αὐτοῦ
 πανοπλίαν, ὡς τρόπαιον λαμπρόν, καθ' ὅλον τὸ ἑλληνικὸν στρατόπε-
 δον, τὸ ὁποῖον ἐνεπλήσθη, ὡς ἐκ τούτου, πλείστης προθυμίας.

Ἀπὸ τῆς προθυμίας τούτης ὠφελούμενος, ὁ Πausanίας κατῆλθεν

ἤδη ἐκ τῆς ὀρεινῆς αὐτοῦ θέσεως, ἂν ὅχι ὅλως διόλου εἰς τὸ πεδίου εἰς χώρον ὅμως ταπεινότερον ὅπως οὖν καὶ ὑπὸ μικρῶν μόνον λόφων διακοπτόμενον, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐκεῖ ὅπου ἴσταντο πρότερον οἱ Ἕλληνες, δὲν εἶχον ἀρκετὴν δαψίλειαν ὕδατος. Ἰδίως δὲ οὗτοι προελάσαντες ἐπὶ Ἐρυθρῶν, ἐπορεύθησαν πρὸς δυσμὰς, διὰ τῆς ὑπωρείας τοῦ Κιθαιρώνος παρὰ Ὑσιᾶς, καὶ ἐστρατοπέδευσαν ἐν τῇ Πλαταιίδι γῇ, εἰς τὴν μεσημβρινὴν τοῦ Ἀσωποῦ ὄχθην· ἐνταῦθα πρὸς δεξιὰν μὲν, ὅπου ἴσταντο σὺν τοῖς οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχον τὴν Γαργαφίην λεγομένην κρήνην, πρὸς ἀριστερὰν δὲ, ὅπου ἐτάσσοντο οἱ Ἀθηναῖοι, τὸ τέμενος τοῦ Πλαταιῶν ἥρωος Ἀνδροκράτους. Ἀλλὰ καὶ ὁ Μαρδόνιος, ἅμα πληροφορηθεὶς τὴν μετακίνησιν ταύτην τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, ἐβάδισεν ὁμοίως μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ὀλίγον πρὸς δυσμὰς, καὶ παρετάχθη ἀντικρὺ τῶν Ἑλλήνων, ἀπὸ τῶν ὁποίων δὲν ἐχωρίζετο εἰμὴ ὑπὸ τοῦ Ἀσωποῦ. Κατὰ συμβουλήν δὲ τῶν Θηβαίων αὐτὸς μὲν μετὰ τῶν ἰδίως Περσῶν καὶ τῶν Μήδων, ἦτοι τοῦ κρατίστου μέρους τῆς στρατιᾶς, κατέλαβε τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα, ἀντικρὺ τῶν Λακεδαιμονίων· οἱ δὲ σύμμαχοι αὐτοῦ Ἕλληνες καὶ Μακεδόνες, εἰς 50,000 ἀνδρῶν περίπου συμποσούμενοι, ἀντετάχθησαν ἐν τῇ δεξιᾷ κατὰ τῶν Ἀθηναίων· οἱ δὲ Βάνκριοι, οἱ Ἰνδοὶ, οἱ Σάκαι, οἱ ἄλλοι Ἀσιανοὶ καὶ Αἰγύπτιοι, ἴσταντο ἐν τῇ μέσῃ κατέναντι τῶν λοιπῶν μοιρῶν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἀλλ' ἐνῷ οἱ δύο στρατοὶ, οὕτω κεχωρισμένοι ὑπὸ στενοῦ μόνον διαστήματος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔρρεεν ὁ Ἀσωπὸς, ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ὁρμήσῃ κατ' ἀλλήλων, συνέβη παράδοξόν τι. Οἱ τε Ἕλληνες καὶ οἱ πολέμιοι, συμβουλευθέντες τοὺς παρ' αὐτοῖς προφῆτας κατὰ τὸ ἔθος, ἔλαβον ἀμφότεροι ὁμοίαν ἀπάντησιν· δηλαδὴ τὰ ἱερὰ ἐκατέρωθεν ἀπέβησαν αἴσια, ἐὰν ἤθελον διατελεῖσαι ἀμυνόμενοι, ἀπαίσια δὲ, ἐὰν, διαβαίνοντες τὸν Ἀσωπὸν, ἔθελον ἀρχίσει τὴν μάχην. Ὅθεν ὁ ἀγὼν ἀνεβλήθη, διότι ἕκαστος τῶν ἀντιπααραταχθέντων στρατῶν περιέμενε νὰ προσβληθῇ ὑπὸ τοῦ ἐτέρου, καὶ δ' ἀναβολὴ αὕτη παρ' ὀλίγον ν' ἀποβῇ ὀλεθρία εἰς τοὺς Ἕλληνας. Τότε ὅντι οἱ Ἕλληνες καὶ ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ θέσει μετὰ δυσκολίας ὕδρευοντο, διότι ἀποκρουόμενοι ἀπὸ τοῦ Ἀσωποῦ ὑπὸ τῶν πολυαριθμῶν ἀκοντίων καὶ τόξων τοῦ ἐχθροῦ, ἠναγκάζοντο νὰ προμηθεύωνται ἅπαντες τὸν ὕδωρ αὐτῶν ἀπὸ μόνης τῆς Γαργαφίης κρήνης, ἥτις ἔκειτο εἰς τὴν δεξιὰν ἄκρην τοῦ στρατοπέδου. Πρὸς τούτοις, κατὰ συμβουλήν τοῦ Θηβαίου Τιμηγενίδου, ὁ Μαρδόνιος, μετὰ παρέλευσιν ὀκτὼ ἡμερῶν, κατέλαβε δι' ἵππου τὰς ἐκβολὰς τοῦ Κιθαιρώνος, συνέλαβε πεντακάσια

ὁπλῆς τὰ ὅποια ἔφερον ἐκεῖθεν τροφὰς εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον ἐκ τῆς Πελοποννήσου, καὶ οὕτως ἀπέκλεισε τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν Βοιωτῖαν ὥστε τὰ κατ' αὐτοὺς εἶχον ἤδη δεινότατα, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσοι, ἂν πιστεύσωμεν τὸν Πλούταρχον, οἱ πλουσιώτατοι τῶν Ἀθηναίων ὅπλων εἶχον ἀρχίσει νὰ μελετῶσι τὴν κατάργησιν τοῦ δήμου, καὶ τὴν ἰδρύσιν, ὑπὸ τὴν περσικὴν κυριαρχίαν, ὀλιγαρχίας ὁμοίας τῆς ἐν Θήβαις τότε ἐπικρατούσης. Καὶ τοῦτον μὲν τὸν φοβερὸν κίνδυνον ἀπίστευσεν ὁ ἰσχυρὸς ἅμα καὶ συνετὸς τοῦ Ἀριστείδου βραχίων· ἀλλ' ἐὰν ὁ Μαρδόνιος ἤκουε τὸν Ἀρτάβαζον καὶ τοὺς Θηβαίους, καὶ ἀποφεύγων πάντα ἐν παρατάξεως ἀγῶνα, ὠφελοῦμενός δὲ ἀπὸ τὴν ἀμνηχανίαν εἰς ἣν περὶ τῆς ἐπίτηθαιαν χρῆσιν δώρων καὶ ὑποσχίσεων, ὥς ἐπὶ τέλους ἤθελεν ἐπιτύχει ὀλεθρίας διαιρέσεις. Κατ' εὐτυχίαν ὁ Μαρδόνιος, δυσανασχετήσας τῇ δεκάτῃ ἡμέρᾳ ἀπεφάσισεν ὅτι δὴν θέλει ἀναβάλει ἐπὶ πλεόν τὸν κρίσιμον ἀγῶνα, ἐπέβαλε τὴν θέλησιν αὐτοῦ εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν Πέρσας καὶ Ἕλληνας ἀξιώματικούς διὰ βεβαιασμένης τινὸς τῶν χρησμῶν ἐρμηνείας καὶ διέταξε νὰ παρασκευασθῇ ὁ στρατὸς ἵνα τὴν ἐπιούσαν ἀπὸ πρωΐας ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ἕλληνες ἔμαθον τὴν ἀπόφασιν ταύτην διὰ νυκτός, παρὰ Ἀλεξάνδρου, τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας· καὶ ἐν τῷ ἅμα ὁ Πausanias ἐνόμισε πρὸ παντὸς ἄλλου ἀναγκαῖον νὰ προτείνῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἀνταλλάξωσιν ἀμοιβαίως θέσιν· δηλαδὴ οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι ἀπὸ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν ἀριστεράν, ἵνα ἔχωσιν ἂν ἀνταγωνισθῶσι πρὸς τοὺς Βοιωτοὺς καὶ τοὺς Θεσσαλοὺς, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς νὰ περάσωσιν εἰς τὴν δεξιάν, ἵνα ἀντιπααραταχθῶσι πρὸς τοὺς Μήδους καὶ τοὺς Πέρσας· τοῦτο δὲ ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι γινώσκουσι τὸν τρόπον τοῦ πολεμῆν τῶν Μήδων καὶ τῶν Περσῶν ἀπὸ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης, ἐνῷ οἱ Σπαρτιάται, μηδέποτε πρὸς τοὺς ἀγωνισθέντες, θέλουσι μᾶλλον εὐδοκιμήσει κατὰ Θεσσαλῶν καὶ Βοιωτῶν ἀντιτασσόμενοι. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐδέχθησαν προθύμως τὴν πρότασιν καὶ ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν τάξεων ἐγένετο περὶ τὰ ἐξημερώματα. Ἀλλ' ὁ Μαρδόνιος, ἅμα μαθὼν τὴν μεταβολὴν ταύτην, ἔσπευσε νὰ ἐπιχειρήσῃ καὶ αὐτὸς ὁμοίαν, ἀντιτάξας πάλιν τοὺς Πέρσας εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους· εἶδεν ὁ Pausanias, βλέπων ὅτι εἰς οὐδὲν ὠφέλησε τὸ στρατήγημα, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν δεξιάν πτέρυγα, τότε δὲ ἐπέστρεψαν καὶ οἱ Πέρσαι εἰς τὴν προτέραν θέσιν, ὥστε τὰ δύο στρατόπεδα ἀνέλαβον τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν τάξιν καὶ παράταξιν. Τὸ περιστατικὸν τοῦτο

εἶναι ταμάλιστα ἀξιοσημείωτον, οὐ μόνον ὡς νέα ἀπόδειξις ὅτι δὲν ἐπὶ γορευέτο εἰς τοὺς Σπαρτιάτας νὰ καταλίπωσι τὴν τάξιν αὐτῶν ὅσα καὶ ὑπῆρχον πρὸς τοῦτο ἰσχυροὶ λόγοι, ἀλλὰ καὶ ὡς μαρτυροῦν τὴν μεγάλῃ ἐν τῇ ἀξίᾳ ἣν ἀπέδιδον εἰς τοὺς γενναίους Μήδους καὶ Πέρσας.

Ὁ δὲ Μαρδόνιος, καὶ τοὶ ἐνθαρρυνθεῖς ἐκ τούτου, δὲν ἐπεχείρησε κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τὴν προαποφασισθεῖσαν ἐκ παρατάξεως μάχην πειρωρίσθῃ μόνον εἰς τὸ νὰ πιέσῃ τοὺς Ἕλληνας διὰ τῶν ἱππέων αὐτοῦ ἐπιτυχῶν ἐν τούτοις καὶ οὕτω σπουδαϊότατον ἀποτέλεσμα. διότι οἱ ἱππεῖς οὗτοι, ἀκοντίζοντες καὶ τοξεύοντες, ἠνάγκασαν τοὺς Ἕλληνας νὰ ἐγκαταλείψωσι καὶ αὐτὴν τὴν Γαργαφίην κρήνην, ἀφ' ἧς καὶ μόνον εἶχον καταστήσει, ὡς προείπομεν, ἅπαντες νὰ ὑδρεύωνται. Ὡς Πausanias, βλέπων ἤδη τὸ στρατόπεδον παντάπασι ἀπεστερημένον ὕδατος καὶ πρὸς τούτοις πάσχον ἐνδεῖαν τροφῶν διὰ τὸν ἀποκλεισμόν τοῦ Κιθαιρώνος, ἐνόησεν ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξακολουθήσῃ περιμένει ἐνταῦθα τὴν γενικὴν μάχην. Ἐκάλεσε λοιπὸν ἀμέσως ὅλους τοὺς στρατηγούς εἰς τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, καὶ ἐνταῦθα, μετὰ σφοδρὰν συζήτησιν ἀπεφασίσθη νὰ διαπραχθῶσι τὰ ἐξῆς κατὰ τὴν ἀκόλουθον νύκτα.

Ἐν διαστήματι δέκα περίπου σταδίων, πρὸς δυσμὰς τῆς παρὰ τὴν Ἀσωπὸν καὶ τὴν Γαργαφίην κρήνην θέσεως ὅπου ἦσαν ἐστρατοπεδούμενοι οἱ Ἕλληνες, πρὸς ἄρκτον δὲ τῆς τῶν Πλατταίων πόλεως, ἦτο καὶ αὕτῃ ἀπεῖχε περὶ τὰ εἴκοσι στάδια ἀπὸ τῆς αὐτῆς θέσεως, ὑπῆρχεν ἡμεῖς τις καλούμενος νῆσος, διότι περιεκλείετο ὑπὸ δύο βραχιόνων τοῦ ποταμοῦ τῆς Ὠερόης, οἵτινες, ἀμφότεροι ἐκπηγάζοντες ἐκ τοῦ Κιθαιρώνος, ῥέουσιν ἐπὶ τινα χρόνον χωριστὰ, ἀπέχοντες ἀπ' ἀλλήλων περὶ τὰ τρία στάδια καὶ ἔπειτα ἐνοῦνται εἰς ἓνα ποταμὸν, φερόμενον πρὸς τὸ ἀρκτικοδυτικὸν καὶ ἐκβάλλοντα εἰς τὸν κορινθιακὸν κόλπον· ἐνῷ ἔστι ἐναντίας δ' Ἀσωπὸς, ὅστις ἐκεῖ που πλησίον τῆς Ὠερόης ἀπὸ τοῦ Κιθαιρώνος ὁμοίως ἀναβρύει, φέρεται πρὸς ἀνατολὰς, καὶ ἐκρέει εἰς τὴν εὐδοϊκὴν θάλασσαν. Εἰς ταύτην λοιπὸν τὴν λεγομένην νῆσον ἀπεφασίσθη νὰ ὑποχωρήσωσι, κατὰ τὴν ἐπερχομένην νύκτα, οἱ Ἕλληνες, διότι ἐνταῦθα οὐ μόνον ἐμελλόν ἀσφαλῶς νὰ ὑδρεύωνται ἀπὸ τοῦ ὀπισθεν αὐτῶν βραχίονος τοῦ ποταμοῦ, ἀλλὰ ἤθελον ἔχει καὶ μέτωπον ὀλιγώτερον εὐρὺ καὶ τούτου ἕνεκα ὀλιγώτερον ἐκτεθειμένον εἰς τὰ βέλη καὶ τὰ ἀκόντια τοῦ ἱππικοῦ. Πρὸς τούτοις δὲ ἀπεφασίσθη, ἅμα καταλαβόντος τοῦ στρατοῦ τὴν νῆσον, τὸ ἥμισυ αὐτοῦ νὰ βαδίσῃ πρὸς τὰς ἐκβολὰς τοῦ

Κυθαίρωνος ἵνα ἀνακτῇσιν αὐτάς, καὶ διανοίξῃ οὕτω τὴν ὁδόν, δι' ἧς τὸ στρατόπεδον ἡδύνατο νὰ λαμβάνῃ τὰς τροφὰς αὐτοῦ.

Καὶ ταῦτα μὲν καλῶς ἀπεφασίσθησαν, ἀλλὰ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν συνήθησαν ἀταξίαι, αἵτινες παρ' ὀλίγον πάλιν νὰ φέρωσι τὸν ὄλεθρον τῶν Ἑλλήνων. Ἐπελθοῦσης τῆς νυκτός, ἐκίνησαν πρῶτοι, κατὰ τὰ διαταχθέντα, οἱ ἐν τῷ μέσῳ ἱστάμενοι, οἱ Κορίνθιοι, οἱ Μεγαρεῖς καὶ λοιποὶ, ὡς ἔτι νὰ βαδίσωσι πρὸς τὴν νῆσον, ὅπως παρηγγέλθησαν, ἐπορεύθησαν πρὸς αὐτὴν τῶν Πλαταίων τὴν πόλιν, περὶ ἣν καὶ ἐστρατοπέδευσαν. Τοῦτο δὲ δὲν ἤρκεσεν. Ὅτε ὁ Πausanίας, μαθὼν τὴν ἀναχώρησιν τοῦ κέντρου καὶ ὑποθέτων τοῦτο πρὸς τὴν νῆσον διευθυνόμενον, διέταξε τὴν δεξιὰν πτέρυγαν, ἥτοι τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς μετ' αὐτῶν τεταγμένους Τεγεάτας, νὰ ἐτοιμασθῶσιν ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς τὸν αὐτὸν χώρον κατὰ τὰ συμφωνηθέντα, πάντες μὲν οἱ ἄλλοι ἀξίωματικοὶ ἐβάνησαν πρόθυμοι νὰ ὑπακούσωσιν, ὁ δ' Ἀγομφάρετος, ὁ Σπαρτιάτης λοχαγὸς τοῦ λεγομένου Πιτανάτου λόχου, ὅστις δὲν εἶχε παρευρεθῇ εἰς τὴν συνέλευσιν ἐν ἣ ἐγένετο ἡ περὶ ὑποχωρήσεως ἀπόφασις καὶ κατὰ πρῶτον ἤκουσε μὲ ἀπορίαν τοῦ περὶ τίνος πρόκειται, εἶπεν ὅτι δὲν ὑποχωρεῖ διότι δὲν θέλει νὰ κατασχῇ τὴν Σπάρτην, φύγων τοὺς πολέμιους. Εἰς μάτην ὁ Πausanίας καὶ ὁ μετ' αὐτὸν δευτέρως τῶν Λακεδαιμονίων ἡγεμὼν Εὐρύανξ ἠγωνίσθησαν διὰ μυρίων λόγων νὰ μεταπείσωσι τὸν ἀπειθεῖ λοχαγόν· εἰς μάτην ἠπέλθον ὅτι θέλουσιν ἐγκαταλείπειν αὐτὸν μόνον ἵνα ἀντιταχθῇ, ἂν ἐπιθυμῇ, εἰς τοὺς Πέρσας· ὁ Ἀγομφάρετος εἶπεν ὅτι ἀδιαφορεῖ· καὶ ὅτε ἐπὶ τέλους παρετηρήθη αὐτῷ ὅτι ἡ ἀπόφασις ἦν παραβαίνειν ἐγένετο διὰ κοινῆς ὁλῶν τῶν ἀξίωματικῶν ψήφου, αὐτὸς, ἀρπάσας δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, χειρῶν ἑνὰ μίλλον τοῦ Αἴαντος ἢ τοῦ Ἑκτορος, λίθον μέγαν καὶ ῥίψας αὐτὸν πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Πausanίου, «διὰ ταύτης τῆς ψήφου,» ἀνέκραξε, «ψήφισα ἐγὼ ὅτι δὲν πρέπει νὰ φύγωμεν τοὺς πολέμιους!» Ἡ ἄκακος αὕτη φιλοτιμία ἔφερε τὸν στρατηγὸν εἰς ἀμηχανίαν· δεινὴν ἢ νύξ προέβαινε· τὸ κέντρον τοῦ στρατοῦ εἶχεν ἀπέλθει πρὸ καιροῦ· οἱ ἐν τῇ ἀριστερᾷ πτέρυγῃ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἑτοιμοὶ νὰ ὑποχωρήσωσι καὶ περιέμενον μόνον νὰ μάθωσιν ὅτι ἐξεκίνησε καὶ ἡ δεξιὰ πτέρυξ. Ἐνταῦθα δὲ ἐξηκολούθει ἡ ἔρις, μέχρις οὗ ὁ Πausanίας, ἰδὼν ὅτι ἤρχισαν τὰ χαράγματα, ἀπεφασίσα νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸν δυστροπὸν λοχαγόν εἰς τὴν τύχην του καὶ ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς ὑποχωρήσεως· φθάσας δὲ διὰ τῶν λόφων οἵτινες ἰχώριζον αὐτὸν ἀπὸ τῆς νήσου, εἰς χώρον τινα καλούμενον Ἀργιόπιον,

περὶ τὸν ποταμὸν Μολόεντα, ὅπου ὑπῆρχε καὶ ἱερὸν τῆς Ἐλευσίνιας Δήμητρος, ἐστάθη ἐκεῖ ἵνα δώσῃ καιρὸν μετανοίας εἰς τὸν Ἀμομφάρων, ὅστις τρώοντι, ἰδὼν ἑαυτὸν ἐγκαταλειφθέντα, ἀπεφάσισε τελευταῖον νὰ παρακολουθήσῃ τὸν ἄλλον στρατὸν καὶ κατέφθασεν αὐτὸν εἰς Ἀργιόπιον. Συγχρόνως μετὰ τοῦ Πausανίου ἀνεχώρησαν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι βαδίσαντες ἐκ παραλλήλου πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ δι' ὁμαλωτέρου χώρου πρὸς τὴν νῆσον. Ἦτο ὅμως ἀμφίβολον ἂν οἱ τε Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι προφθάσωσιν ἤδη νὰ ἐγκατασταθῶσιν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο πρὶν ἢ προσβληθῶσιν ὑπὸ τῶν πολεμίων· καὶ ἔπειτα ὁλόκληρον τὸ κίνητρον εἶχε πορευθῇ ἄλλαχού, ὥστε ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς διετέλει εἰς ἐπισφαλεστάτην ἀταξίαν, καὶ ἂν οἱ Πέρσαι ἤξευρον ὀλίγον νὰ ὠφελήθωσαν ἐκ τούτου, ὁ κίνδυνος αὐτοῦ ἦτο μέγας.

Ἄλλ' ὁ Μαρδόνιος, ἅμα μαθὼν τοὺς Ἕλληνας διὰ νυκτὸς ὑποχωρήσαντας, ἐκυριεύθη ὑπὸ παραλόγου θάρρους καὶ περιφρονήσεως πρὸς τοὺς ἀντιπάλους ἐκείνους· καλέσας δὲ τοὺς ἀδελφοὺς Ἀλευάδας, Θώρακα, Εὐρύπυλον, Θρασυδαῖον, «αὐτοὶ λοιπὸν εἶναι,» ἀνέκραξεν, «οἱ περὶ φημοὶ σας Σπαρτιάται, οἵτινες κατ' ἀρχὰς μὲν ἀντήλλαξαν τὰς τάξεις ἵνα μὴ πολεμήσωσι πρὸς τοὺς Πέρσας, ἔπειτα δὲ ὅλως εἰς φυγὴν ἐτρέψαν;» Καὶ ἐν τῷ ἅμα διέταξε τὸν στρατὸν αὐτοῦ νὰ περάσῃ τὸν Ἀσινὸν καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν διώξιν, νομίζων ὅτι ἔχει ἤδη βεβαίαν τὴν νικην καὶ προελύνων ἐν πολλῇ ἀταξίᾳ. Μόνοι οἱ ἐν τῇ δ' ἑξῆς πτέρυγι Θηβαῖοι καὶ ἄλλοι Ἕλληνες ἐβάδισαν ὁπωςοῦν εὐρυθμότερον συντεταγμένοι.

Ὁ Πausανίας ἦτο ἔτι εἰς Ἀργιόπιον ὅτε προσβλήθεις κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ τῶν Περσῶν καὶ μετ' ὀλίγον ὑφ' ὅλου τοῦ στρατοῦ, ἔσπευσε νὰ ἐξαποστείλῃ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἱππεία ζητῶν βοήθειαν· ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ τοὶ πρόθυμοι ὄντες εἰς τοῦτο, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐκτελέσωσι τὴν αἴτησιν, διότι μετ' οὐ πολὺ συνεπλάκησαν καὶ αὐτοὶ πρὸς τοὺς ἐπερχομένους Θηβαίους, ὥστε οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ Τίγισταί, ἐν ὅλοις 53000 ἀνδρῶν, ὁπλῖται καὶ φιλοὶ, ἠναγκάσθησαν νὰ ἀντιταχθῶσι μόνοι εἰς ὅλους τοὺς βαρβάρους, πολλαπλασίους ὄντας. Οἱ προπορευόμενοι τῶν ἄλλων Πέρσαι, Μῆδοι καὶ Σάκαι ἅμα φθασάντες μέχρι βολῆς τόξου, ἐστάθησαν, ἔπηξαν εἰς τὴν γῆν τὰ ἔχοντα ὀρεῖαν τὴν ἄκραν γέρρα αὐτῶν, ἦτοι τὰς μακρὰς καὶ πλεκτὰς αὐτῶν ἀσπίδας καὶ ἐσχημάτισαν οὕτω συνεχὲς προτείχισμα ὅπισθεν τοῦ ὁποίου διατιλοῦντες, ἤρχισαν νὰ ῥίπτωσι κατὰ τῶν ἡμετέρων ὄμβρον βελῶν τὰ

τοῖς αὐτῶν ἦσαν μέγιστα καὶ μετὰ πολλῆς ἰσχύος καὶ δεξιότητος ἐντεταμένα. Ὁ δὲ Πausanias, καὶ τοι δεινὰ ἐκ τούτου πάσχοντος τοῦ στρατοῦ καὶ πολλὰ λαμβάνοντος τραύματα, ἐπεχείρησε πρὸ πάντων τὴν ἐπιλήρωσιν καθήκοντος ἀπαραιτήτου, ἐτέλεσε δηλαδὴ τὴν νενομισμένην νομίαν, συμβουλευόμενος τὰ σφάγια περὶ τοῦ προκειμένου ἀγῶνος· καὶ τι φοβερὸν ἦτο ὅτι ἐπὶ τινα χρόνον τὰ σφάγια δὲν ἦσαν αἶσια, διὸ δὲν ἐτόλμα νὰ διατάξῃ τὴν τοσούτω ποθητὴν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἔφοδον, οἵτινες, ἀπεστερημένοι τοξοτῶν, ἐξαιρέτως ἠυδοκίμουν εἰς τὴν ἀνδρὸς πρὸς ἀνδρα μάχην. Παρετείνετο λοιπὸν ἡ τῶν Ἑλλήνων ἀγωνία, καὶ πολλοὶ ἐνταῦθα ἐπληγόνοντο, πολλοὶ δὲ ἐφονεύοντο, ἐν οἷς ὁ γενναῖος Καλλικράτης, ὁ κάλλιστος καὶ ῥωμαλεώτατος τοῦ στρατοῦ ἀνὴρ, ὅστις, ἐπόμενος ἐν τῇ τάξει καὶ καιρίως τραυματισθεὶς διὰ τοξεύματος εἰς τὰ πλευρά, ἔλεγε μετ' ὀλίγον ὁ δυστυχῆς, ἐνῶ ἔπνεε τὰ λοίσθια, εἰς τὸν Πλαταιέα Ἀρίμνηστον, ὅτι δὲν τὸν μέλει διότι ἀποθνήσκῃ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, λυπεῖται μόνον ὅτι δὲν ἠδυνήθη νὰ μεταχειρισθῇ τὴν χεῖρά του νὰ διαπράξῃ ἔργον τι ἄξιον τῆς προθυμίας αὐτοῦ. Τελευταῖον ὁ Πausanias, ἀπειρηκὼς ὑπὸ τῆς ἀλγινῆς ταύτης τοῦ ἀγῶνος ἀναβολῆς, ὤψωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ καταφανές· ἐκείθεν Ἑραῖον τὸ Πλαταιῶν, καὶ ἐπεκαλέσατο τὴν θεὸν ν' ἀναδειχθῇ εὐμενεστέρα πρὸς τὸν ἀγαπητὸν αὐτῆς λαόν. Ἀμα δὲ γενομένης τῆς προσευχῆς, ὧ τοῦ θαύματος, ἀπέβησαν αἶσια τὰ σφάγια· οἱ Τεγεᾶται μάλιστα, μαντεύσαντες ὅτι ἡ θεὸς θέλει ἐπακούσει τῶν δεήσεων τοῦ στρατηγοῦ, ὥρμησαν, ἔτι αὐτοῦ ἐρχομένου, κατὰ τῶν πολεμίων, διατάξαντος δὲ τοῦ Πausanίου, προεβήσαν καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι. Τὸ περιτείχισμα τῶν γέρρων ἀνετράπη ἐν βίπῃ ὀφθαλμοῦ· ἀλλ' οἱ Πέρσαι, καὶ τοι ἀποστερηθέντες οὕτω τοῦ προμαχώματος αὐτῶν, καὶ μηδεμίαν ἄλλην ἔχοντες ἀμυντικὴν παρασκευὴν, ἐπέμειναν οὐδὲν ἤττον ἀνταγωνιζόμενοι δι' ἀνδρείας τοσούτω μᾶλλον Πausanias ὅσῳ ἐμάχοντο ἀτάκτως καὶ διὰ βραχείων δοράτων ἢ ξιφῶν, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες ἐπετίθεντο ἐν παρατάξει εὐρύθμως βαίνοντες, καὶ ἀπὸ κεφαλῆς μὲν μέχρι ποδῶν καταφρακτοὶ ὄντες, ὑπὸ μακρῶν δὲ δοράτων ὤπλισμένοι. Ἐν τῇ συρράξει τάκτῃ, πολλοὶ μὲν Πέρσαι συλλαμβάνοντες τὰ δόρατα τῶν Λακεδαιμονίων ἔθραυον αὐτὰ, πολλοὶ δὲ, πυκνωθέντες εἰς σπείρας δέκα ἢ πλειοτέρων ἢ ὀλιγωτέρων ἀνδρῶν καὶ προσπαθούντες νὰ διασπᾶσῃ τὸ τεῖχος τῆς ἑλληνικῆς παρατάξεως, ἐθυσιάζοντο ἐν τῷ ἀνίσῳ τούτῳ ἀγῶνι. Αὐτὸς ὁ Μαρδόνιος ἀπὸ ἵππου λευκοῦ μαχόμενος, διέπρεπεν ἐν τοῖς πρώτοις ἐνταῦθα, χίλιοι δὲ λογάδες Πέρ-

σαι, οἱ σωματοφύλακες αὐτοῦ, περιφανῶς ἤριστευσαν καὶ ἐπίσαν τοὺς Ἑλλήνας. Ἀλλὰ πίπτει τελευταῖον ὁ Μαρδόνιος καταβληθεὶς ὑπὸ τῆς στιβαρᾶς χειρὸς τοῦ Σπαρτιάτου Ἀειμνήστου, πίπτουσιν οἱ πλείστοι τῶν περὶ αὐτὸν χιλιῶν λογάδων, καὶ τότε οἱ λοιποὶ Πέρσαι, πάντεσσι ἀθυμήσαντες, ἔτρεψαν τὰ νῶτα καὶ διαπεράσαντες τὸν Ἀστυπόλιν, κατέφυγον εἰς τὸ ὠχυρωμένον αὐτῶν στρατόπεδον, ὅπου προεδραμον καὶ οἱ ἄλλοι Ἀσιανοί, οἵτινες καθόλου δὲν ἐπολέμησαν, ἀλλ' ἅμα ἰδόντες τοὺς Πέρσας νικηθέντας, ἐγκατέλιπον προτροπάδην τὸ πτόδιον τῆς μάχης.

Ἐν τῷ μεταξύ οἱ ἐν τῇ ἀριστερᾷ πτέρυγι Ἀθηναῖοι συνεπλάκησαν πεισματωδῶς πρὸς τοὺς Βοιωτοὺς, καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς Θηβαίους ὁπλίτας· οὗτοι ἠγωνίσθησαν γενναϊότατα, ἀλλ' ἀποβαλόντες 300 ἀρίστους ἄνδρας, ἔτρεψαν ὁμοίως τὰ νῶτα, πλην τοῦ βοιωτικοῦ ἵππικου, τὸ ὅποιον ἐξηκολούθησε προκινδυνεύον ὑπὲρ τῶν φυγάδων, δυνηθέντων οὕτω νὰ ὑποχωρήσωσιν ἀπαθῶς ὅπως οὖν εἰς Θήβας, τόπον ἀσφαλέστερον τοῦ ὠχυρωμένου στρατοπέδου ὅπου κατέφυγον οἱ Πέρσαι. Οἱ ἄλλοι μηδισάντες Ἑλληνες οὐδόλως ἐβοήθησαν τοὺς Βοιωτοὺς, ἀλλ' ἅμα εἶδον τούτους τραπέντας, παρηκολούθησαν ἀμαχητὶ τὴν τροπὴν ταύτην. Ὡς τε ἐξ ἑκατέρου τοῦ στρατοῦ πολλοὶ παντάπασι δὲν μετέσχον τῇ μάχῃ τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης. Ἐκ τῶν πολεμίων ἠγωνίσθησαν μόνοι οἱ ἰδίως Πέρσαι, οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Σάκαι ἐν τῇ ἀριστερᾷ, μόνοι οἱ Βοιωτοὶ ἐν τῇ δεξιᾷ. Ἰδίως δὲ ὁ Ἀρτάβαζος, ἀνέκαθεν πρὸς τὸν Μαρδόνιον ἀντιπολιτευόμενος, διέταξε μὲν ἀπὸ πρῶτας τὴν ὑπὲρ αὐτὸν μοῖραν, 40,000 ἀνδρῶν συγκεκλιμένην, νὰ παρασκευασθῇ ν' ἀκολουθήσῃ τὸ κατεσκευασμένον πρὸς τὰ πρόσω κίνημα τοῦ ἀρχιστρατήγου, ἀλλὰ πόρρωθεν ἐπερχόμενος, ἅμα εἶδε τοὺς περὶ τοῦτον τραπέντας, ἀντὶ νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν αὐτῶν, ἐστράφη ἀμέσως πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ οὔτε εἰς τὸ στρατόπεδον, οὔτε εἰς Θήβας ἀπελθὼν, ἐπορεύθη κατ' εὐθείαν, διὰ Φωκίδος, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας, πρὸς τὸ Βυζάντιον, ὅθεν διεπίρασεν εἰς Ἀσίαν. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων πάλιν ἠγωνίσθησαν μόνοι οἱ Ἀκαεθαμόνιοι καὶ οἱ Τεγεᾶται ἐν τῇ δεξιᾷ καὶ μόνοι οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Πλαταιεῖς ἐν τῇ ἀριστερᾷ. Οἱ ἄλλοι Ἑλληνες, οἱ ἐν τῷ μέσῳ ἰστάμενοι εἶχον χωρισθῆ, ὥς προείπομεν, τὴν νύκτα ἀπὸ τοῦ Πausανίου ἀπελθόντες εἰς Πλαταιάς. Ἐνταῦθα δὲ ὄντες ἐμαθον συγχρόνως καὶ τὴν μάχην καὶ τὴν νίκην. Τότε ὥρμησαν πρὸς τὰ πρόσω, ἀλλ' ὅπως οὐκ ἔπαυον ἀτάκτως· ἐξ οὗ συνέβη ὅτι οἱ Μεγαρεῖς, οἱ Φιλιάσιοι καὶ ἄλλοι τινεῖς,

ἡττησάντες τὸ ἱππικὸν τῶν Θηβαίων, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τὸν Ἀσωπό-
δαρον ἀνεχαίτιζεν ἔτι τοὺς νικηφόρους Ἀθηναίους ἐπλίτας, προσεβλή-
θησαν ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἀπεκρούσθησαν, ἀποβελόντες 600 ἄνδρας.

Ἄλλ' ἡ μερικὴ αὕτη νίκη δὲν ἀνέβαλεν εἰμὴ ἐπὶ μικρὸν τὴν γενικὴν
τῶν πολεμίων τροπὴν. Οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐξακολουθοῦντες τὴν διώξιν
ἔβησαν εἰς τὸ ὠχυρωμένον στρατόπεδον, ὅπου κατέφυγον οἱ Πέρσαι,
καὶ ἐφορμήσαντες ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἐπελθόντων ἄλλων Ἑλλήνων,
ἐγένοντο κύριοι αὐτοῦ, μετὰ πεισματώδη ἀντίστασιν. Πρῶτοι εἰσέβαλον
εἰς τὸ τεῖχος οἱ ἀκατάσχετοι Τεγεᾶται, οἵτινες καὶ διήρπασαν τὴν
πλουσίαν σκηνὴν τοῦ Μαρδονίου, λαβόντες τὰ τε ἄλλα ἐξ αὐτῆς καὶ
τὴν χαλκὴν τῶν ἵππων αὐτοῦ φάτνην, ἣν ἐπὶ πολὺν μετέπειτα χρόνον
ἀπεθαύμαζον οἱ προσερχόμενοι εἰς τὸν παρ' αὐτοῖς ναὸν τῆς Ἀλέας
Ἀθηνᾶς, ἐνῷ ὁ ἀργυρόπους τοῦ στρατηγοῦ θρόνος, καὶ ὁ ἀκινάκης αὐ-
τοῦ, καὶ ὁ τοῦ Μαισιτίου θώραξ ἐφυλάττοντο εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις ἀκρό-
πολιν. Γενόμενοι δὲ κύριοι τοῦ τεύχους, οἱ Ἕλληνες διέπραξαν τοιαύτην
σφαγὴν, ὥστε ἂν πιστεύσωμεν τὸν Ἡρόδοτον, ἐκ τῶν 300,000 τοῦ
Μαρδονίου δὲν περιεσώθησαν, ἐξαίρεσις τῶν ὑπὸ Ἀρτάβαζον 40,000,
οὗδ' 3,000 ἄνδρες. Ἀλλὰ τοῦτο φαίνεται ὅπως οὐν ὑπερβολικόν, καθὼς
ἐπίσης ἀπίθανον εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ λεγόμενον, ὅτι Σπαρτιᾶται
ἴππων 91, Τεγεᾶται 16, καὶ Ἀθηναῖοι 52. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι εἴτε
ἀκριβεῖς, εἴτε μὴ ἀκριβεῖς εἶναι οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι, πρέπει νὰ προσθέσω-
μεν εἰς αὐτοὺς τοὺς 600 Μεγαρεῖς, Φλιασίους καὶ ἄλλους, τοὺς κατα-
βληθέντας ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ τῶν Θηβαίων, ἔτι δὲ ἄδηλον καὶ πόσους
ψίλους. Ὁ Πλούταρχος ὑπολογίζει εἰς 1360 τοὺς ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ
πισόντας Ἕλληνας.

Ὅπως δὴποτε ἡ καταστροφὴ τῶν Περσῶν ὑπῆρξεν ὀλοσχερής. Ἡ
καταστροφὴ αὕτη δὲν ὤφειλετο εἰς τὴν τέχνην καὶ τὴν σύνεσιν τοῦ
Πausανίου, δευτεῖς βεβαίως δὲν ἔδειξεν ἐνταῦθα οὔτε τοῦ Μιλτιάδου τὴν
ἐν Μαραθῶνι, οὔτε τοῦ Θεμιστοκλέους τὴν ἐν Σαλαμῖνι στρατηγικὴν
μεγαλοφυΐαν. ἡ νίκη δὲν ὤφειλετο, ἀνάγκη νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, οὔτε
εἰς τὴν πειθαρχίαν τῶν ἑλληνικῶν ταγμάτων. Ἐν αὐτῇ τῇ μάχῃ, οἱ
Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ Τεγεᾶται, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Πλαταιεῖς ἀνέδει-
ξαν τῶν ἄνδρῶν λαμπράν, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ προκειμένου
ἁγῶνος, ὅπερ πολλάκις ἐκινδύνευσε νὰ ἀποβῇ ὀλέθριον, κατέστησεν ἐπὶ
τέλους αἴσιον κυρίως ἡ ἀσύνητος ὁρμὴ τοῦ Μαρδονίου, ἡ ἀγενὴς ὑποχώρησις

τοῦ Ἀρταβάζου καὶ ὁ ὁμολογουμένως κατώτερος τοῦ ἐλληνικοῦ περσικὸς ὀπλισμός. Οὐδὲν ἦττον ὁ τελευταῖος στρατὸς τῆς μεγάλης τοῦ Ξέρξου παρασκευῆς εἶχεν ἤδη διαλυθῆ ὡς ἰστὸς ἀράχνης· νέαν τοιαύτην ἐκστρατείαν ἦτο ἀδύνατον νὰ παρασκευάσῃ προσεχῶς ὁ τῆς Ἀσίας βασιλεὺς· ἡ ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος ἡσφαλίσθη ἐπὶ πολὺν χρόνον, ὥστε οἱ Ἕλληνες, λησμονήσαντες τὰ ἁμαρτήματα καὶ τοὺς κινδύνους τῶν προηγουμένων ἡμερῶν καὶ ἰδίως τῆς προλαβοῦσης νυκτός, παρεδόθησαν ἀπερισπάστως εἰς τὰ αἰσθήματα τῆς χαρᾶς τὰ ὅποια ἦτο φυσικώτατον νὰ παραγάγῃ εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν τοσούτω αἰφνιδία τῆς τύχης μεταβολῇ. Πρὸ πάντων δὲ ἡσυχολήθησαν νὰ θάψωσι τοὺς νεκροὺς καὶ νὰ ἀθροίσωσι καὶ διανείμωσι τὴν λείαν, διατρίψαντες ἐπὶ τούτῳ εἰς τὴν πεδίον τῆς μάχης δέκα ὅλας ἡμέρας. Οἱ πεσόντες ἐκηδεύθησαν παρὰ τὰς πύλας τῶν Πλαταιῶν, εἰς χωριστοὺς, καθ' ἐκάστην ἐλληνικὴν πόλιν, τάφους, κοσμηθέντας βραδυτέρον διὰ μνημείων· μόνοι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐποίησαν τρεῖς διὰ τοὺς νεκροὺς αὐτῶν θήκας, μίαν διὰ τοὺς προμάχους, τοὺς ἀείποτε ἐξαιρέτως τιμηθέντας ἐν Σπάρτῃ καὶ ἐν τῇ ἦσαν οἱ μάλιστα ἐν τῇ τελευταίᾳ μάχῃ διαπρέψαντες ἄνδρες, ὁ Περσίδωνιος, ὁ Φιλοκύων, ὁ Καλλικράτης καὶ ὁ δύετροπος ἐκείνος Ἀμομφαρετος, ὅστις γενναίως πεσὼν ἐξηγόρασε τὸ τῆς παρακοῆς ἁμαρτήμα αὐτοῦ· μίαν διὰ τοὺς ἄλλους Σπαρτιάτας καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους· μίαν διὰ τοὺς εἰλωτας. Καὶ πρὸς τὸν νεκρὸν τοῦ Μαρδονίου προσενέχθη εὐλαβῶς ὁ Πausanias, μετ' ἀγανακτικῆς ἀποκρούσεως τὴν ἀσέβειαν τοῦ Αἰγινήτου Λάμπωνος πρότασιν, νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν στρατηγὸν τῶν Περσῶν ἡ γενομένη πρὸς τὸν Λεωνίδαν ὕβρις, τοῦ ὁποίου ὁ νεκρὸς, ὡς εἶδομεν, ἀποκεφαλίσθεις, ἀνεσταυρώθη ὑπὸ τοῦ Ξέρξου. « Τὰ πρέπει μᾶλλον βαρβάροις ποιεῖν ἢ περ Ἕλλησι, » εἶπεν ὁ Pausanias πρὸς τὸν Λάμπωνα· « Λεωνίδῃ δὲ τῷ με κελεύεις τιμωρῆσαι, φημι, μεγάλης τετιμωρῆσθαι, ψυχῇ τε τῇσι τῶνδε ἀναριθμήτοις τετίμηται αὐτὸς καὶ οἱ ἄλλοι οἱ ἐν Θερμοπύλῃσι τελευτήσαντες. » Λόγοι εὐγενεῖς καὶ μαρτυροῦντες, ὅτι ἂν ὁ Pausanias δὲν ἦτο μέγας στρατηγός, ἂν βραδυτέρον, διὰ τὴν κενοδοξίαν, ἐξωλίσθησεν εἰς τὸν κρημνὸν τῆς προδοσίας, κατὰ τὰς μακαρίας ὅμως ταύτας τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἡμέρας καὶ τοὐλάχιστον αἰσθήματα ἄξια ἀνδρὸς εὐτυχέσαντος νὰ ὀδηγήσῃ κατὰ τῶν πολεμίων 100,000 Ἑλλήνων καὶ νὰ συνδέσῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ μετὰ τῆς νίκης ἣτις συνεπλήρωσε τὰ ἐν Μαραθῶνι, καὶ ἐν Θερμοπύλαις, καὶ ἐν Σαλαμῖνι κατορθώματα.

Ἡ λεία ὑπῆρξε πλουσιωτάτη καὶ ποικίλη· χρυσοῦς καὶ ἄργυρος εἰς θηρικούς, εἰς σκεύη, εἰς κοσμήματα· τάπητες πολυτελεῖς, ἱμάτια καὶ ὅπλα, ἵπποι, κάμηλοι, κλπ. Πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲ εὐρέθῃ ἐνταῦθα καὶ ἡ μεγαλοπρεπὴς σκηνὴ τοῦ Ξέρξου, τὴν ὁποίαν ἀπερχόμενος εἶχε καταλίπει εἰς τὸν Μαρδόνιον. Ὁ Πausanias διέταξε τοὺς ἐλλώτας νὰ συμφορήσωσιν εἰς ἐν πάντα ταῦτα τὰ λάφυρα· καὶ πολλὰ μὲν ἀπέκρυψαν οἱ ἑλλώτες οὗτοι, πωλήσαντες αὐτὰ λάθρα εἰς τοὺς Αἰγινήτας, οὔτινες ὑπερεπλούτησαν τότε ἀγοράζοντες ἀντὶ χαλκοῦ τὸν χρυσὸν παρὰ τῶν ἑλλῶν ἐκείνων ἀνθρώπων· πολλὰ δὲ δὲν ἀνεκαλύφθησαν ἀμέσως, καθὼ ταφέντα εἰς τὴν γῆν, καὶ βραδύτερον, ἐπὶ πολὺν χρόνον, ὑπὸ τῶν Πλαταιῶν ἀνευρίσκοντο· ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ὁ συγκομισθεὶς πρὸς διανομὴν θησαυρὸς ἀπέβη ὑπέρογκος. Τοῦ θησαυροῦ τούτου, ἀφίερωσαν πρὸ πάντων οἱ Ἕλληνες εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς ναόν, τὴν δεκάτην, ἐξ ἧς ἀνετίθηται ἐκεῖ τρίπους χρυσοῦς ἐπὶ τρικεφάλου ὄφως χαλκοῦ ἱστάμενος. Ὁ Πausanias, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀρχίσει ἐκτοτε νὰ ζαλίζῃ ἡ περιωπὴ τῆς δόξης εἰς ἣν ἐκ τύχης μᾶλλον ἢ διὰ τῆς ἰδίας ἀξίως προήχθη, ἔγραψεν ἐπὶ τοῦ τρίποδος ἐλεγείον ποιηθὲν μὲν ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου, ἀποδιδόν δὲ αὐτῷ τὴν δόξαν τοῦ κατορθώματος τιμὴν.

Ἑλλάνων ἀρχαγός, ἐπεὶ στρατὸν ὤλεσε Μήδων.

Πausanias, Φοῖβη μνᾶμ' ἀνέθηκε τόδε.

Ἄλλ' οἱ ἔφοροι τῆς Σπάρτης, μὴ ἀνεχόμενοι τὴν τοιαύτην τοῦ ἀνδρὸς ἀξίωσιν, διέταξαν ἀμέσως νὰ ἀφαιρεθῇ ἡ ἐπιγραφή ἐκείνη, ν' ἀναγραφῶσι δὲ τὰ ὀνόματα ὧν τῶν πόλεων ὅσαι συνετέλεσαν εἰς τὴν κατατρόπωσιν τοῦ βαρβάρου, καὶ οὕτω ὁ τρίπους ἀνεδείχθη ἡδὴ, ὡς καὶ ἦτο, ἀνάθημα τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης, καὶ οὐχὶ ἐνὸς ἀνδρός. Κατὰ παράδοξον δὲ τινα τύχην τὸ ἀνάθημα τοῦτο περιεσώθη εἰς ἡμᾶς ἐν μέρει τοῦλάχιστον, καὶ αἱ ποικίλαι αὐτοῦ περιπέτειαι ἀπεικονίζουσι, τὰς περιπετείας αὐτοῦ τοῦ ἔθνους, τοῦ ὁποίου ἦτο προωρισμένον νὰ διαγωνίσῃ ἐν τῶν λαμπροτάτων κατορθωμάτων. Ὅτε ἐν τῇ 4 μετὰ Χριστοῦ ἐκατονταετηρίδι, ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ἐκτίσει τὴν ἐπώνυμον αὐτοῦ πόλιν, ἥτις ἐπέπρωτο νὰ ἀποβῇ ἡ πρωτεύουσα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, μετέφερεν ἐκεῖ ἐξ Ἑλλάδος, πλὴν ἄλλων πολλῶν, καὶ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος μνημεῖον, καὶ ἔστησεν αὐτὸ ἐν τῇ ἄχανεῖ τοῦ ἵπποδρόμου πλατείᾳ. Τὸ μνημεῖον ἦτο ἐκτοτε κολοσσόν, διότι οἱ Φωκεῖς εἶχαν πρὸ καιροῦ συλῆσαι τὸν χρυσοῦν τρίποδα, ὥστε δὲν μετεφέρθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰμὴ ἡ βάσις τοῦ τρίποδος, ἡ χαλκὴ ὀφιοειδὲς τρι-

(ΕΛΛ. ΙΣΤΟΡ. Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ, ΤΟΜΟΣ Α')

30

κάρηνος στήλη. Οὕτω δ' ἔχουσα ἐσώζετο ἡ στήλη μέχρι τῆς ἀλώσεως. Ἐπὶ τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας ὑπέστη νέους ἀκρωτηριασμούς, διότι ἐκ διαλειμμάτων ἀφῆρέθησαν αἱ τρεῖς τοῦ ὄψεως κεφαλαί. Πλὴν διὰ τούτου κατεχώσθη κατὰ τὸ πλεῖστον μέχρις οὗ τῷ 1856, δι' ἀνασκαφῆς φιλαρχαίων Ἀγγλῶν ἀξιοματικῶν, ἀνεφάνη δολόκληρος, ἔχουσα ἤδη 15 περίπου γεωγραφικῶν ποδῶν ὕψος. Ὅσα ὅμως καὶ ἂν ἐκολοβώθη, τὸ μνημεῖον τοῦτο εἶναι ἐν τῶν πολυτίμων κειμηλίων τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος, ἐπ' αἰσίοις ἰστάμενον ἐκεῖ ὅπου ἄχρι τοῦδε ἵσταται καὶ ὅπου αἱ παροῦσαι τῶν Ἑλλήνων γενεαὶ εὐλαβῶς προσερχόμεναι δύνανται εἰσεῖναι ἢ ἀναγνώσωσιν ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ πολυσπείρου ὄψεως τὰ ὀνόματα τῶν προμάχων τοῦ πρώτου ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἡμῶν ἀγῶνος. Τὰ γράμματα τῶν ὀνομάτων τούτων ἔχουσιν ἐνὸς δακτύλου ὕψος, ὅθεν δύο ἢ τρία ὀνόματα εὐρίσκονται ἐπὶ ἐκάστης σπείρας καὶ πρῶτον μὲν εἶναι ἀναγεγραμμένοι οἱ Λακεδαιμόνιοι, κατόπιν δὲ ἔρχονται οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Κορίνθιοι, οἱ Σικυώνιοι, οἱ Αἰγινῆται, οἱ Μεγαρεῖς, οἱ Ἐπιδαύριοι, οἱ Τεγεᾶται καὶ οἱ ἄλλοι.

Πλὴν τῆς δεκάτης, τῆς ἀφιερωθείσης εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν, ἀνετίθη μερὶς τῶν λαφύρων πλουσία καὶ τῷ ἐν Ὀλυμπίᾳ θεῷ ἄφ' ἧς κατεσκευάσθη αὐτόθι δεκάπηχυς χαλκοῦς Ζεὺς, καὶ ἄλλη μερὶς τῷ ἐν Ἰσθμῷ θεῷ, ἄφ' ἧς ἐποιήθη ἐκεῖ ἐπτάπηχυς χαλκοῦς Ποσειδῶν. Ἐπειτα ἀπεδόθη καὶ τῷ Παυσανίᾳ, ὡς ἡγεμόνι τοῦ ὅλου στρατοῦ, δεκάτη τῶν λαφύρων, ἡ δὲ λοιπὴ λεία διενεμήθη μεταξὺ τῶν πόλεων, «κατὰ τὸν τῶν στρατιῶν ἀριθμόν,» ὡς βεβαίῳ Διόδωρος, ἐνῶ ὁ Ἡρόδοτος λέγει ἀπλῶς «ἐλάβον ἕκαστοι τῶν ἄξιαι ἦσαν.» Ὡς λάφυρα διενεμήθησαν καὶ αἱ παλλακαὶ καὶ τῶν στρατηγῶν τοῦ περσικοῦ στρατοῦ. Πολλοὶ ὅμως ἐξ αὐτῶν, καθὼς ἑλληνίδες, ἀπεδόθησαν εἰς τοὺς οἰκείους· ἰδίως δὲ μία, συλληφθεῖσα, ἐνῶ πολυτελῶς κεκοσμημένη καὶ ἐν συνοδίᾳ πολλῶν ἀμφιπόλων ἐφρευγὲν ἐπὶ ἀρμαμαξίης κατόπιν τῶν Περσῶν, ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ Παυσανίου ζητοῦσα τὴν προστασίαν αὐτοῦ. Ὁ δὲ, μαθὼν ὅτι ἦτο θυγάτηρ τοῦ φίλου αὐτοῦ Ἠγητορίδου τοῦ Κόρου, ἣν εἶχεν ἀπαγάγει ὁ Πέρσης Φαρανδάτης, ἔσπευσε νὰ σώσῃ αὐτὴν καὶ ἔλαβε τὴν εὐχαρίστησιν νὰ τὴν ἀποδώσῃ εἰς τὸν πατέρα τῆς.

Περὶ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα διέτριψαν οἱ Ἕλληνες ἐπὶ δέκα ὅλας ἡμέρας, μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην· ἡ δὲ θέα τῶν ἀπείρων ἐκείνων θησαυρῶν, ὧν οὐδεμίαν εἶχον πρότερον ἐννοίαν, ἦτο βεβαίως ἐπιτηδεωτάτη νὰ καταδείξῃ εἰς αὐτοὺς τὴν διαφορὰν τοῦ περσικοῦ βίου πρὸς τὴν

τότε μάλιστα ἀφελεσπάτην ἐλληνικὴν διαίταν. Ἄλλ' ὁ Πausanίας ἡτέ-
λησε νὰ συγκεφαλαιώσῃ οὕτως εἰπεῖν τὴν ἀντίθεσιν ταύτην, καὶ ἐν μιᾷ
τῶν ἡμερῶν τούτων, διέταξε τοὺς ὀφιοποιούς τοῦ Μαρδονίου νὰ παρα-
σκευάσωσιν αὐτῷ δεῖπνον οἷον ἦτο τὸ συνήθως διὰ τὸν στρατηγὸν τοῦ-
τον ἐτοιμαζόμενον· οἱ δὲ ἐστρωσαν ἀμέσως τραπέζας χρυσαῖς καὶ ἀργυ-
ραῖς, καὶ ἐκόμισαν πολλὰ καὶ ποικίλα φαγητά. Τούτων δὲ γενομένων,
παρήγγειλεν ὁ Pausanίας τοὺς ὑπνρέτας αὐτοῦ νὰ παρασκευάσωσιν
ἐκεῖ που πλησίον δεῖπνον Λακωνικόν· καὶ τότε, προσκαλέσας τοὺς Ἑλ-
ληνας στρατηγούς καὶ γελάσας ἐνῶ ἐπεδείκνυνεν ἐκάτερον τῶν δεῖπνων
εἰπὼς ὅτι φαίνεται, φίλοι μου,» εἶπε, «δὲν ἦτο ἄφρων ὁ Μῆδος αὐ-
τὸς, ὅστις ἔχων τοιαύτην διαίταν ἐκίνησε νὰ ἔλθῃ ἀπὸ τὰ πέρατα τοῦ
κόσμου διὰ νὰ μᾶς ἀφαιρέσῃ τὸν μέλανα ζωμόν μας;»

Ἄλλὰ καιρὸς ἦτο ἤδη νὰ ἐπιστήσωσιν οἱ Ἕλληνες τὸν νοῦν εἰς τε-
λευταῖόν τινα πολέμιον, ἔτι ἀκέραιον ὑφιστάμενον, τὴν παρακειμένην
πόλιν τῶν Θηβῶν· ὅθεν τῇ ἐνδεκάτῃ ἡμέρᾳ προσελθόντες πρὸς τὴν πόλιν
ταύτην, ἀπήτησαν τὴν παράδοσιν τῶν μηδισάντων αὐτῆς προϋχόντων,
ἰδίως τοῦ Τιμηγενίδου καὶ τοῦ Ἀτταγίνου· ἐπειδὴ δὲ οἱ Θηβαῖοι ἀπε-
ποιήθησαν τὴν παράδοσιν, οἱ Ἕλληνες ἐπεχείρησαν τὴν τε πολιορκίαν
αὐτῶν καὶ τὴν τῆς χώρας δῆωσιν. Οἱ Θηβαῖοι ἀντέστησαν ἐπὶ 20 ἡμέ-
ρας· τότε προέτειναν εἰς τὸν Pausanίαν χρήματα ἀντὶ ἀνδρῶν· ἄλλ' ὁ
Pausanίας δὲν ἐδέχθη τὰ χρήματα, ὥστε ἐπὶ τέλους παρέδωκαν τοὺς
ἀνδρας, πλὴν τοῦ Ἀτταγίνου, κατορθώσαντος νὰ διαφύγῃ. Καὶ ἡθέ-
λησαν μὲν νὰ παραδώσωσιν ἀντὶ τούτου τοὺς παῖδας αὐτοῦ, ὁ Pausa-
νίας ὅμως ἀπέλυσεν αὐτούς, εἰπὼν εὐγενῶς, ὅτι δὲν εἶναι δίκαιον νὰ
τιμωρηθῶσιν οἱ παῖδες διὰ τὸν μηδισμόν τοῦ πατρὸς, ἀναδειχθεὶς δ' ἐπὶ
τοῦ προκειμένου ἀνώτερος τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες πρό τινων μὴνῶν εἶχον
θανατώσει οὐ μόνον τὸν Λυκίδην, ἀλλὰ καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα
αὐτοῦ. Τὸν δὲ Τιμηγενίδην καὶ τοὺς ἄλλους αἰχμαλώτους, ἀπήγαγεν
ὁ Pausanίας εἰς Κόρινθον, ὅπου ἀπέκτεινεν ἅπαντας ἄνευ δίκης, φοβη-
θεὶς μήπως, ἂν ὑποβάλλῃ τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὸ δικαστήριον, οἱ πλούσιοι
ἐκείνοι ἄνδρες ἐπιτύχωσι διὰ δωροδοκίας τὴν ἀπόλυσίν των.

Ὁ Ἡρόδοτος δὲν λέγει ἂν ἐγένετο ψευδοφορία τις περὶ τῶν ἀριστευ-
σάντων κατὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην· ἔδηλον δὲ μέχρι τίνος ἀληθεύει
τὸ παρὰ τοῦ Πλουτάρχου ἱστορούμενον, ὅτι, ἐριζόντων περὶ τούτου

τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, τὸ βραβεῖον, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Ἀριστείδου, θέλοντος νὰ παύσῃ ἡ ἔρις αὕτη, ἀπεδόθη εἰς τοὺς Πλαταιεῖς. Βέβαιον φαίνεται ὅτι ἡ κοινὴ τῆς Ἑλλάδος γνώμη ἀνέκρουξεν ὡς ἐξαίρετως ἐπ' ἀνδρείᾳ διαπρέψαντας κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τὸν Πausanίαν, καθὼς κατατροπώσαντας τοὺς ἀρίστους τῶν πολεμίων καὶ φονεύσαντας τὸν στρατηγόν· αὐτοὶ δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι διέκρινον, ὡς εἶδομεν, ἄνδρας τέσσαρας, τὸν Ποσειδώνιον, τὸν Ἀμομφάρετον, τὸν Φιλοκύωνα καὶ τὸν Καλλικράτην. Ὑπὲρ μὲν αὐτόθι ἀνὴρ τις ἅπαντας ὑπερβαλὼν διὰ τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ καὶ ἦν ὁ ἀνὴρ οὗτος ὁ Ἀριστόδημος ἐκεῖνος, ὅστις, λειποτακτῆσας ἐν Θερμοπύλαις, τοσοῦτον περιεφρονήθη, ὥστε ἠθέλησεν ἤδη διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν εὐνοίαν τῶν συμπολιτῶν. Οἱ Σπαρτιάται ὅμως δὲν ἐθεώρησαν αὐτὸν ἀνώτερον τῶν λοιπῶν ἀριστείων, διότι, θέλων προφανῶς νὰ ἀποθῇ, καὶ λυσσῶν καὶ ἐκλιπὼν τὴν τάξιν, ἔπραξεν ἔργα μεγάλα, ἐνῶ οἱ ἄλλοι, ἐκπληροῦντες τὸ καθήκον, ἀνεδείχθησαν ἄνδρες ἀγαθοί.

Ἄλλ' ἐὰν δὲν φαίνεται πιθανὸν ὅτι διὰ κοινῆς ψηφοφορίας ἀπεδόθη εἰς τοὺς Πλαταιεῖς τὸ ἀριστεῖον τῆς κατὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχῃ ἀνδρείας, εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἐτιμήθησαν καὶ εὐηργετήθησαν ἀφειδῶς ὡς κύριοι τῆς χώρας, ἐφ' ἧς ἀγωνισάμενοι οἱ Ἕλληνες διέσωσαν τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος. Παρεκτὸς τῆς ἀναλογούσης αὐτοῖς μερίδος τῶν λαφύρων, ἀπενεμήθη εἰς τοὺς Πλαταιεῖς ἑκτακτος ἀμοιβῆς 80 ταλάντων, ἥτοι 500,000 περίπου δραχμῶν. Ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς πόλεως αὐτῶν ἐτελέσθη ἡ πανηγυρικὴ εὐχαριστήριος θυσιά ἣν ὁ Πausanίας, μετὰ τὴν μάχην, προσήνεγκε τῇ ἐλευθερίᾳ Διὶ, ἐπ' ὀνόματι καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ ὅλων τῶν συμμάχων. Εἰς τοὺς Πλαταιεῖς ἐπετρέπη νὰ τελῶσι καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν θρησκευτικὸν μνημόσυνον ὑπὲρ τῶν πεσόντων καὶ κειμένων αὐτόθι Ἑλλήνων, κατὰ τὸ ὅποιον, ἐπὶ πολλὰς ἑκατομῆς ἐκατονταετηρίδας τακτικῶς ἐπαναλαμβάνόμενον, ὁ ἄρχων τῶν Πλαταιέων, ἐνδεδυμένος χιτῶνα φοινικοῦν, μετὰ διαφόρους ἱερουργίας καὶ εὐχάς, κεράσας κρατῆρα οἶνου καὶ χεᾶμενος, ἀνέκραξε· «Προσπίνω τοῖς ἀνδράσι τοῖς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων ἀποθανούσι.» Εἰς Πλαταιάς ἐνεκρίθη νὰ πανηγυρίζηται ἀγὼν πενταετηρικός, γυμνικός, στίφανίτης, προσαγορευόμενος Ἑλευθέρια. Ὁ Πausanίας καὶ οἱ σύμμαχοι ὠρκίσθησαν ὅτι ἐγγυῶνται ἐς αἰὶ τὴν αὐτονομίαν τῶν Πλαταιέων καὶ τὴν τῆς χώρας αὐτῶν ἀσυλίαν· καὶ ἐπειδὴ ἀπεφασίσθη ὅτι ἡ κατὰ τῶν

Περσῶν ἐκείνη συμμαχία θέλει ἐξακολουθήσει, καὶ ὅτι ἐπὶ τούτῳ θέλει συντηρεῖται διαρκῶς κοινὴ ἑλληνικὴ δύναμις 10,000 ὁπλιτῶν, καὶ 1000 ἵππων, καὶ 100 τριήρων, ὡρίσθη συγχρόνως ὅτι εἰς Πλαταιὰς θέλουσι συνίρχονται, καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν, οἱ πρόβουλοι τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν ἐπιμέλειαν τῆς συμμαχίας.

Οὕτω πανηγυρικῶς ἐώρτασαν οἱ Ἕλληνες τὴν ὁλοσχερῇ αὐτῶν νίκην. Ἀλλ' ἡ χαρὰ αὐτῶν ἤθελεν εἶναι ἔτι μεγαλητέρα, ἂν ἦτο δυνατόν νὰ φαντασθῶσιν ὅτι κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐπιπτε μὲν ἐν Πλαταιαῖς ὁ Μαρδόνιος, ἐτρέπαντο δὲ εἰς φυγὴν οἱ Πέρσαι καὶ ἐκυρίευσαν οἱ περὶ τὸν Παυσανίαν τὸ ὠχυρωμένον αὐτῶν στρατόπεδον, ὅτι κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἡ ναυτικὴ δύναμις τῶν Ἑλλήνων κατετρόπου κατὰ κράτος τοὺς πολεμίους ἐν Μυκάλῃ τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Εἴπομεν ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στόλος, εἰς 110 τριήρεις συμποσούμενος καὶ ὑπὸ τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης Λεωτυχίδην τεταγμένος, εἶχε μείνει ἄπρακτος ἐν Δῶλῳ ἕως εἰς τὰ τέλη τοῦ αὐγούστου μηνός, καίτοι θερμῶς παρακαλούμενος ὑπὸ πολλῶν Ἰωνῶν νὰ προχωρήσῃ μέχρι τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Μόλις δ' ἐν ἀρχῇ τοῦ Σεπτεμβρίου, ὁ Λεωτυχίδης, ἐνδίδων εἰς τὰς αἰτήσεις ταύτας, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιπλεύσῃ εἰς Σάμον, ὅπου ἤξευρε συγκεντρωμένον ὄντα τὸν περσικὸν στόλον. Ὁ στόλος οὗτος, ἀφοῦ διεπέρασε τὸν Ξέρξην καὶ τὸν περὶ αὐτὸν στρατὸν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν, διεχείμασεν ἐν μέρει εἰς Κύμην καὶ ἐν μέρει εἰς Σάμον, ἔπειτα δὲ συνηνώθη ἅπας εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην νῆσον, συγκεκλιμένος ἐκ 300 πλοίων, πλὴν τῶν Φοινίκων, τοὺς ὁποίους οἱ Πέρσαι στρατηγοὶ ἀπέπεμψαν εἰς τὰ ἴδια, διότι δὲν ἐπίστευον ὅτι οἱ Ἕλληνες θέλουσιν ἔλθαι νὰ ναυμαχήσωσιν εἰς τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας· καὶ δὲν ἐναυλοῦν ἐν Σάμῳ εἰμὴ ἵνα ἐπιτηρώσιν τοὺς Ἰωνας καὶ προλάβωσι πᾶσαν αὐτῶν ἀποστασίαν. Ὅθεν ἅμα ἤκουσαν ἐπερχόμενον τὸν ἑλληνικὸν στόλον, ὑπεχώρησαν ἀμέσως ἐκ Σάμου εἰς τὴν ἀντικρὺ στερεάν, πρὸς τὸ παρά τὴν Μίλητον ὄρος τῆς Μυκάλης, ὅπου ἐστρατοπεδεύουν 60,000 Περσῶν, ὑπὸ Τιγράνην, εἰς ὃν ὁ Ξέρξης ἀνέθηκε τὴν ὑπὲρ τῆς Ἰωνίας ἔμψυκτον. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἀνείλκυσαν καὶ τὰς νῆας, ὠχυρώθησαν διὰ περιτομῆς τοῦ ὅποιον προχείρως κατεσκευάσαν ἐκ λίθων καὶ ξύλων, καὶ ἠέμισαν ὅτι δύνανται νὰ ἀποκρούσωσι πᾶσαν ἀπὸ θαλάσσης ἐφοδόν, τοσούτῳ μᾶλλον ὥσθ, πρὸς πλείονα ἀσφάλειαν, ἐπειδὴ ἤρχισαν νὰ ὑποπέμψωσι τοὺς Ἰωνας, τοὺς μὲν ἐν τῷ στρατῷ ὑπηρετούντας Σαμίους

ἀφώπλισαν, τοὺς δὲ Μιλησίους ἔταξαν εἰς τὰ ὀπίσθια τοῦ στρατοῦ, ἵνα φυλάξωσι τὰς εἰς τὰς κορυφὰς τῆς Μυκάλης φερούσας διόδους.

Οἱ δὲ Ἕλληνες, φθάσαντες εἰς Σάμον καὶ πληροφορηθέντες τὴν ὑπὸ χώρῃσιν τῶν Περσῶν, ἐπὶ ἤλθον κατόπιν αὐτῶν εἰς τὴν παραλίαν τῆς Μυκάλης καὶ ἀπέβησαν εἰς τὴν στερεάν ἵνα ἐπιτεθῶσι κατὰ τῆς ἡμέρας ἐκείνης πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως. Οἱ Ἕλληνες οὗτοι δὲν ὑπερέβαινον τὰς 25,000 ἀνδρῶν, ἐνῷ οἱ Πέρσαι συνεποσύντο τοὺς ἁλίστους εἰς 120,000, καὶ ἦσαν ὠχυρωμένοι. Πρὸς τοῦτο, οἱ Ἕλληνες ἡδύναντο νὰ ἀθυμῶσιν ὅπως οὖν, ἀναλογιζόμενοι ὅτι στρατὸς ἐτησίαν πολέμιον εἶχεν εἰσβάλλει εἰς τὴν μακρὰν κειμένην Ἑλλάδα καὶ ἴσως εἶχεν ἀναδειχθῇ νικηφόρος. Ἀλλ' ἦτο αὕτη ἡ μεγάλη τῆς ἐν Πλαταιαῖς νικῆς ἡμέρα, καὶ αἴφνης, ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος, φήμη τις διεδόθη εἰς ἅπαν τὸ στρατόπεδον, ὅτι τὴν ὥραν ἐκείνην οἱ Ἕλληνες κατετρόπον ἐν Βοιωτίᾳ τὸν Μαρδόνιον, οἱ δ' ἐν Μυκάλῃ μαχεται, θαρρήσαντες ἐκ τούτου, ἐξώρμησαν ἀκατάσχετοι ἐπὶ τοὺς ἀντιπάλους.

Οἱ ἐν τῇ δεξιᾷ ἰστάμενοι Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ περ' αὐτοῖς ἁλίστοι τεταγμένοι ἄνδρες εἶχον νὰ διέλθωσιν ὁδὸν δύσκολον, λόφους καὶ χάρμδρας, διὰ δὲ τοῦτο οἱ Ἀθηναῖοι, ὧν προΐστατο ὁ Ξάνθιππος, οἱ Κορίνθιοι, οἱ Σικυῶνιοι, οἱ Τροιζήνιοι καὶ οἱ λοιποὶ ἀριστερόθεν βαδίζοντες παρὰ τὴν ὁμαλωτέραν παραλίαν, συνεπλάκησαν πολὺ πρότερον πρὸς τοὺς πολέμιους. Οἱ Πέρσαι ἔπραξαν ἐνταῦθα ὅτι καὶ ἐν Πλαταιαῖς δηλαδὴ ἐξεληθόντες τοῦ ὠχυρωμένου στρατοπέδου καὶ ἐμπήσαντες τὸ γέρας εἰς τὴν γῆν, ἔβαλλον τὰ τόξα ὀπισθεν τοῦ δευτέρου τούτου τοῦ τειχίσματος· ἀλλ' ὁ προμαχὼν οὗτος, εἰ καὶ ἡγωνίσθησαν γενναῖοι καὶ ἐπιμόνως ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀνετράπη ἐπὶ τέλους ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἐλαύνοντες ἤδη πρὸς τὰ πρόσω συνεισῆλθον συγχρόνως σχεδὸν μετὰ τῶν ὑποχωρούντων ἐχθρῶν εἰς τὸ ὠχυρωμένον τούτων στρατόπεδον. Καὶ ἐνταῦθα ὅμως οἱ γνήσιοι Πέρσαι ἀντέστησαν καρτερικώτατα, οὐδ' ἐνδωκαν εἰμὴ ὅτε κατέφθασαν οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ ἄλλοι τῆς δεξιᾶς ἑλληνικῆς πτέρυγος ἄνδρες. Τὴν δὲ ἦτταν συνεπλήρωσεν ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἰώνων, ὧν πρῶτοι οἱ Σάριοι, ἔπειτα ἄλλοι Ἴωνες καὶ Αἰολῖοι ἐπὶ πᾶσι δὲ οἱ Μιλήσιοι ἐπιτέθησαν κατὰ τῶν ἀρχαίων αὐτῶν κυριαρχῶν. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἔπεσον πλείστοι Πέρσαι, ἐν οἷς καὶ οἱ στρατηγοὶ Τιγράνης καὶ Μαρδόντης· οἱ ναύαρχοι Ἀρταύνης καὶ Ἰθαμίτης ἐσώθησαν μὲν, ἀλλ' ὁ στρατὸς διελύθη, τὰ δὲ πλοῖα ἅπαντα ἐπορεύθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων· ἔπαθον ὅμως καὶ οὗτοι ζημίαν οὐ μικράν.

μάλιστα ἐν τῇ ἀριστερᾷ πτέρυγι, ὅπου ἐφονεύθησαν πολλοί, ἰδίως Σικυώνιοι καὶ ὁ τούτων στρατηγὸς Περίλαος. Τὸ κατόρθωμα ὠφείλετο κυρίως εἰς τὴν ἀριστερὰν ταύτην πτέρυγα, καὶ ἡρίστευσαν ἐνταῦθα πρὸ πάντων οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ μεταξύ τῶν Ἀθηναίων ὁ περίφημος παγκρατιστὴς Ἑρμόδουκος ὁ Εὐθύνοῦ, ἔπειτα οἱ Κορίνθιοι, οἱ Σικυώνιοι, οἱ Τροιζήνιοι· οἱ Λακεδαιμόνιοι συνετίλεσαν ὀλιγώτερον εἰς τὴν νίκην. Συνεκροτήθη δὲ ἡ μάχη εἰς τὴν ἀντικρὺ τῆς Σαμου παραλίαν, παρὰ τὸν πορθμὸν τὸν μεταξύ τῆς νήσου ταύτης καὶ τῆς Ἀσίας, εἰς τὸν ὅποιον, κατὰ αὐγουστον τοῦ 1824, ὁ τῶν καθ' ἡμᾶς Ἑλλήνων στόλος, ὑπὸ Γεώργιον Σαχτούρην τεταγμένος, ἐμελλε διὰ τριῶν ναυμαχιῶν νὰ κατατροπώσῃ ἕτερον βυρβαρικὸν στόλον καὶ νὰ διακωλύσῃ τὴν εἰς Σάμον διάβασιν τοῦ πολυαριθμοῦ τῶν Τούρκων στρατοῦ, ὅστις ἰσχυρὰ ἐπὶ αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ χώρου, ὅπου καὶ ὁ τοῦ Ἰγνράνου στρατὸς, ὃν ἐπρεψαν οἱ περὶ Ἐάνθιππον καὶ Λεωτυχίδην προπάτορες ἡμῶν.

Τὰ λείψανα τοῦ περσικοῦ στόλου κατέφυγον εἰς Σάρδεϊς, ὅπου διέτριβεν ἔτι, ἀπὸ τῆς ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἐπιστροφῆς αὐτοῦ, ὁ Εἰρένης, ὅστις ὅμως, παραμυθούμενος δι' ἀνόμων ἐρώτων ἐνεκα τῆς ἀποτυχίας ἣν ἔπαθεν, ὅχι μόνον στόλον πλέον δὲν εἶχε πρόχειρον, ἀλλ' οὐδὲ στρατὸν ἱκανόν τινα νὰ ἔχῃ ἔτοιμον ἄλλον πρὸς τὴν ὑπὲρ τῆς Ἰωνίας ἀμυνν. Ἐντεῦθεν οἱ νικηφόροι ἡγεμόνες τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου, παρέλαβον ἀμέσως ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν καὶ ὡς συμμάχους ἀνεγνώρισαν τοὺς Χίους, τοὺς Σαμῖους, τοὺς Λεσβίους καὶ τοὺς ἄλλους νησιώτας, τοὺς πρότερον ὑπηκόους ὄντας τῶν Περσῶν. Ὡς πρὸς δὲ τὰς ἐπὶ τῆς στερεᾶς πόλει, ἐδιχονόησαν· οἱ Πελοποννήσιοι ἐδίσταζον νὰ ἐγγυηθῶσι τὴν αὐτονομίαν τῶν πόλεων τούτων, ὅπως ἔπραξαν ὡς πρὸς τὰς νήσους, διότι προέβλεπον ὅτι ἐπὶ τούτῳ ἤθελον ἀναγκασθῇ νὰ διατηρῶσι ἀδιακόπως πικρὴν δύναμιν ἱκανὴν νὰ ἀποκρούῃ τοὺς Πέρσας· ὅθεν προέτειναν νὰ μεταφέρωσι τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων ἐκείνων εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ ἐγκαταστήσωσιν αὐτοὺς εἰς τὰς παραλίας πόλεις τῶν ἐνταῦθα μηδισάντων Ἑλλήνων, ἀφαιροῦντες αὐτάς ἀπὸ τούτων. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως ἀπέκρουσαν τὴν πρότασιν ταύτην, τῆς ὁποίας ἡ ἐκτέλεσις ἦτο τῶνόν τι ὅλως ἄλλοτρία εἰς τὰ ἐλληνικὰ ἦθη. Δὲν ἐγένετο λοιπὸν δεκτὴ ἡ πρότασις τῶν Πελοποννησίων· συγχρόνως ὅμως ἔμειναν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἄλυτον τὸ ζήτημα μέχρι τίνος οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες θέλουσιν ἀναλᾶβει τὴν προστασίαν τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ἐπὶ τῆς Ἀσιανῆς ἡπείρου δημογενῶν.

Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐπλευσεν ἔπειτα, ἀπὸ τῶν παραλίων τῆς Ἰωνίας, πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον, κυρίως ἵνα χαλάσῃ τὰς γεφύρας τοῦ Ξέρου, διότι τόσοσιν δύσκολος καὶ ἀτελής ἦτο τότε ἡ συγκοινωνία, ὥστε οἱ Ἕλληνες δὲν ἤξευρον ἔτι ὅτι αἱ γεφυραὶ αὗται εἶχον πρὸ καιροῦ ἤτοι πρὸ 10 μηνῶν καὶ ἐπέκεινα, διαλυθῇ. Ἀφοῦ δὲ φθάσαντες ἡ Ἀβυδὸν ἐβεβαιώθησαν περὶ τοῦτου, ὁ μὲν Λεωτυχίδης καὶ οἱ Πελοποννησιοὶ ἐπανῆλθον ἀμέσως οἰκάδε, ὁ δὲ Ξάνθιππος καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεφάσισαν νὰ μείνωσιν αὐτόθι ἵνα ἐκβάλωσι τοὺς Πέρσας ἀπὸ τῆς ὁρμικῆς χερσονήσου. Ἡ χερσονήσος αὕτη εἶχε καταληφθῇ ἡ πλείστη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἐπὶ 40 περίπου ἔτη, ἦτοι ἀπὸ τῆς πρώτης ἐν αὐτῇ ἰδρύσεως τοῦ πρεσβυτέρου Μιλιτιάδου μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς ἰωνικῆς ἐπαναστάσεως, εἰ καὶ ἐκ διαλειμμάτων ἐτέλει ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ φόρον εἰς τοὺς Πέρσας ἀπὸ τῆς φυγῆς ὁμῶς τοῦ δευτέρου Μιλιτιάδου μέχρι τῆς ἐξώσεως τοῦ Ξέρου ἐκ τῆς Ἑλλάδος, ἦτοι ἀπὸ τοῦ 493 μέχρι τοῦ 480 πρ. Χρ., οὐδεὶς Ἀθηναῖος πολίτης ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἐνταῦθα. Ὅθεν οἱ νικηφόροι ἡδὴ Ἀθηναῖοι ἦτο φυσικώτατον νὰ μετὰσσωσι νὰ ἀνορθώσωσι τὴν ἐπὶ τῆς χώρας ταύτης κυριαρχίαν αὐτῶν καὶ νὰ ἀναλάβωσι τὰς ἐν αὐτῇ ἰδιοκτησίας, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσα ἡ χερσονήσος οὐ μόνον καθ' ἑαυτὴν παρήγεν ἱκανὰ σιτηρὰ, ἀλλὰ καὶ ἐξησφάλιζε τὸ μεταξὺ τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἐμπόριον. Τούτου ἕνεκα λοιπὸν οἱ περὶ τὸν Ξάνθιππον ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιχειρήσωσι, καὶ ἄνευ τῶν Πελοποννησίων, τὴν πολιορκίαν τῆς Σηστοῦ, ἥ ἦτο τὸ ὀχυρώτατον τῆς χερσονήσου φρούριον, τὸ ὅποιον ἐδέσποζε τὸ πορθμοῦ καὶ εἰς τὸ ὅποιον ἡθροίσθησαν πᾶσαι αἱ περίξ περσικαὶ φρουραὶ ὑπὸ Οἰόβαζον καὶ Ἀρταύκτην. Ἀπαντες οἱ Ἕλληνες τῆς χερσονήσου καὶ οἱ κάτοικοι, οἵτινες ἐμίσουν τοὺς Πέρσας διότι πολλὰς εἶχον πάθει παρὰ τῶν λεηλασίας καὶ ἱεροσυλίας, συνέπραξαν προθύμως μετὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐπειδὴ οἱ Πέρσαι δὲν εἶχον προφθάσει νὰ μετακομίσωσι εἰς τὸ φρούριον ἀρκετὰς τροφάς, τὸ φρούριον τοῦτο περιῆλθε μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμνηχανίαν καὶ ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ. Οἱ δύο στόλοι τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Περσῶν ἐπὶ τῇ πόλει ἐπὶ τῇ ἀκτὶν κατ' ἀρχὰς νὰ δὲ φύγωσιν, ἀλλὰ συνελήφθησαν μετ' ὀλίγον ἀμρότεροι καὶ ἐφονεύθησαν μὲν Οἰόβαζος ἐν Θρακίᾳ ὑπὸ τῶν Θρακῶν, ὁ δὲ Ἀρταύκτης ἐν αὐτῇ τῇ χερσονήσῳ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. (Συνέχεια ὅρα τη. 462)

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Σηστοῦ ἐπανῆλθον οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὰ ἴσα περὶ τὰ τέλη τοῦ 479 ἔτους, μὴ λησμονήσαντες νὰ παραλάβωσι

αὐτῶν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοὺς κολοσσιαίους κάλους οἵτινες ἐχρησί-
μωσαν εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν τοῦ Εἰρξοῦ γεφυρῶν καὶ τοὺς ὑποίους
ἀνέβηκαν, ὡς τρόπαιον, εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Ὁ Πλούταρχος, εἰς τε τὸν
βίον τοῦ Ἀριστείδου καὶ εἰς τὸν τοῦ Θεμιστοκλέους βεβαιοῖ ὅτι, μετὰ
τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Εἰρξοῦ, διαχειμᾶζοντος τοῦ στόλου τῶν Ἑλλήνων
εἰς Παγασὰς τῆς Θεσσαλίας, ὁ Θεμιστοκλῆς εἶπεν εἰς τὸν δῆμον τῶν
Ἀθηναίων, ὅτι ἔχει νὰ προτείνῃ τι ὠφέλιμον καὶ σωτήριον, τὸ ὁποῖον
ὅμως δὲν συμφέρει νὰ ἐκτεθῇ δημοσίᾳ· ὁ δὲ δῆμος προσεκάλεσεν αὐτὸν
νὰ τὸ διακοινώσῃ εἰς τὸν Ἀριστείδην, καὶ ἂν ὁ Ἀριστείδης τὸ ἐγκρίνῃ
νὰ ἐκτελεσθῇ. Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς προέτεινεν εἰς τὸν Ἀριστείδην νὰ
ἐμπρήσωσι τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ πλοῖα, ἵνα τοῦ λοιποῦ ἡ πόλις τῶν Ἀθη-
νῶν μόνη θαλασσοκρατῇ. Καὶ ὁ Ἀριστείδης προσελθὼν εἰς μέσον εἶπεν
εἰς αὐτὴν πρᾶξις ἣν διανοεῖται πράττειν ὁ Θεμιστοκλῆς, μηδεμίαν
ἵνα μὴτε λυσιτελεστέραν, μὴτε ἀδικωτέραν » μεθ' ὧ οἱ Ἀθηναῖοι
ἀπέκρουσαν τὴν πρότασιν. Ἀλλὰ τὸ δειγνύμα τοῦτο, καὶ τοι πολλάκις
ἐπαναλαμβάνομενον, δὲν φαίνεται νὰ ἔχῃ ἱστορικὴν ὑπόστασιν, καὶ θεω-
ρεῖται ἤδη μᾶλλον ὡς βραδυτέρον ἐπινοηθέν, ὅπως πολλὰ ἄλλα. Τῶν-
το Ἡρόδοτος ὅχι μόνον δὲν ἀναφέρει τοιοῦτό τι, ἀλλ' οὔτε λέγει ἢ
ὑποδεικνύει ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στόλος, εἴτε κατὰ τὸ 480 εἴτε κατὰ τὸ
479, συνήλθε ποτε εἰς Παγασὰς. Καὶ ἔπειτα ὅπως εἶχον ἔτι τότε τὰ
πράγματα, ὁ ἀπὸ τῶν Περσῶν κίνδυνος ἦτο τηλικούτος, ὥστε ὁ ἐμ-
πρησμός τοῦ στόλου τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων δὲν ἠδύνατο νὰ λο-
γισθῇ ὠφέλιμος, οὐδὲ ἤθελεν ὁ Ἀριστείδης ἀποκαλέσει τὴν πρότασιν
λυσιτελεστάτην, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ὑπέβαλεν αὐτῇ
ταύτην πρότασιν.

Ἐνῷ δὲ οἱ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι Ἕλληνες ἀπέκρουον οὕτω τὴν
μεγάλην τοῦ Εἰρξοῦ ἐπιδρομὴν, οἱ ἐν Σικελίᾳ ὁμογενεῖς περιπλάκ-
σαν πρὸς πολέμιον ἕτερον, οὐδὲν ἥττον σχεδὸν ἰσχυρόν, καὶ ἴσως ἐκ
συνεννοήσεως πρὸς τοὺς Πέρσας ἐμβαλόντα εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκείνην
χώραν.

Εἶδομεν ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ (σελ. 307 καὶ ἑπομ.) ὑπὸ τίνων
καὶ πότε ἐκτίσθησαν αἱ πολυάριθμοι ἐν Σικελίᾳ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι.
Οἱ Ἕλληνες κατεῖχον ὅλην τὴν ἀνατολικὴν τῆς νήσου παραλίαν, τὸ
πλείστον τῆς μεσημβρινῆς καὶ ἀξιόλογον μέρος τῆς βορείου, δαμάσαντες αὖ-
τις τοὺς ἐγγχωρίους Σικελούς καὶ Σικανούς καὶ ἀναγκάσαντες αὖ-

τούς νὰ περισταλῶσιν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας· εἰς τὸ δυτικώτατον τῆς Σικελίας κατέφικον οἱ Ἑλῳμοι, φυλὴ πιθανώτατα μὲν προκύψασα ἐκ τῆς κράσεως τῶν δύο ἄλλων ἰθαγενῶν φυλῶν, ἔχουσα δὲ τὰς πόλεις Ἐρυκα καὶ Ἐγεσταν· καὶ ἐκεῖ, εἰς τὴν δυτικωτάτην καὶ τὴν δυτικοβόρειον παραλίαν ἔκειτο ἡ Μοτύη, ὁ Πάνορμος καὶ ὁ Σολόει, ἐκ πορείας κτισθέντα ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων, οἵτινες, ἄποικοι ὄντες τῶν Φοινίκων κατὰ τὴν βόρειον Ἀφρικὴν, εἶχον πολλὰς μετὰ τῆς Σικελίας σχέσεις.

Ἐκ τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ἀξιολογώταται μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος ἦσαν ἡ Γέλα καὶ ὁ Ἀκράγας· αἱ Συρακούσαι ἤ, ὡς ἄλλοι γράφουσι, Συράκουσαι δὲν ἀπέβησαν ὅλων ἰσχυρόταται· εἰμὴ ἀφ' οὗ, περὶ τὸ 484 πρ. Χρ., κατελήφθησαν ὑπὸ τοῦ Γέλωνος. Εἰς ὅλας δὲ τὰς πόλεις ταύτας κατ' ἀρχὰς ἐπεκράτησαν, ὡς φαίνεται, ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα· ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος προκύψαν καὶ αὐτόθι, ὅπως ἐνταῦθα, τύραννοι ἢ δεσπόται, δ' ὧν μάλιστα ἤκμασαν αἱ ἐν Σικελίᾳ πόλεις, ἐνῶ αἱ τῆς κυρίως Ἑλλάδος δὲν ἐφθάρσαν εἰς τὸν ὑπατον βαθμὸν τῆς δυνάμεως καὶ τῆς δόξης εἰμὴ δι' ἀριστοκρατικῶν ἢ δημοκρατικῶν πολιτευμάτων. Ἀρχαιότατος τῆς Σικελίας τύραννος ἀναφέρεται ὁ διαβόητος ἐπὶ τῇ ἀγριότητι αὐτοῦ δεσπότης Ἀκράγαντος Φάλαρις, ὅστις κατέλαβε τὴν ἀρχὴν περὶ τὸ 570 πρ. Χρ. καὶ διετήρησεν αὐτὴν ἐπὶ 16 ἔτη. Ἀλλὰ περὶ τὸ 500 πρ. Χρ. εὐρίσκομεν πλείστους ἐν τῇ νήτῳ τυράννους, ἐν Ῥηγίῳ τὸν Ἀναξίλαον ἐν Ζάγκλῃ τὸν Σκύθην, ἐν Ἱμέρᾳ τὸν Τήριλλον, ἐν Σελινούντι τὸν Πιθαγόραν, ἐν Γέλᾳ τὸν Κλέανδρον καὶ ἐν Λεοντίνοις τὸν Παναίτιον. Ἐκ τῶν τυράννων τούτων ὁ Κλέανδρος συγκροτήσας μέγαν μισθοφορικὸν στρατὸν ἐν μέρει ἐξ ἐγγωρίων Σικελῶν συγκείμενον, εἶχεν ἀρχίσαι νὰ κατισχύῃ τῶν ἄλλων ἑλληνίδων τῆς νήσου πόλεων, αἵτινες μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης διετέλεσαν ἂν ὅχι ὅπως ἴσαι, τοῦλάχιστον ὅλων ἀνεξάρτητοι. Καὶ ἐφονεύθη μὲν μετ' οὐ πολὺ ὁ Κλέανδρος ὑπὸ τινος τῶν συμπολιτῶν, ἀλλὰ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ διεδέξατο ὁ ἀδελφός του Ἱπποκράτης, ὅστις ἐκυριάρχησε τοῦ ἡμίσεος σχεδὸν τῆς Σικελίας. Ἐπειρηνέστατος δὲ τοῦ μισθοφορικοῦ ἐκείνου στρατοῦ ἀξιωματικός, ἐπ' ἀνδρείᾳ καὶ συνέσει, ἦτο ὁ Γέλων, ὅστις, ἀποθανόντος ἢ δολοφονηθέντος περὶ τὸ 491 ἔτος τοῦ Ἱπποκράτους, κατέλαβε τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἀρχὴν ἣν ἔτι μείζονα ἀνέδειξε. Διότι περὶ τὸ 484, ὠφελούμενος ἀπὸ τῶν διενέξεων αἵτινες ἐπεκράτουν μεταξύ τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ τοῦ δημο-

εἰς Συρακούσας, ἐγένετο κύριος αὐτῶν, μετέφερεν ἐκεῖ τὴν ἔδραν τοῦ κράτους του, ἐπεξέτεινε καὶ ὠχύρωσε τὴν πόλιν ταύτην, καὶ μετοίκησας εἰς αὐτὴν ἅπαντας μὲν τοὺς κατοίκους τῆς Καμαρίνης, ἣν κατήγαγε, καὶ τὸ ἥμισυ τῶν κατοίκων τῆς Γέλας, ἧτις ἐκτοτε ἀπέβη πολὺ ὀλιγωτέρου λόγου ἄξια, κατέστησεν οὕτω τὰς Συρακούσας πρῶτην ἀπό τῆς νήσου τοὺς Καρχηδόνιους καὶ τοὺς Ἑγεσταίους, καὶ εἶχεν ἥδη ἀρχίσαι ἐπιτιθέμενος κατ' αὐτῶν, ὅτε, κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 481 ἔτους οἱ ἐν τῷ ἰσθμῷ τῆς Κορίνθου συνηγμένοι Ἕλληνες ἔστειλαν πρὸς αὐτὸν πρέσβεις, αἰτοῦντες τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ κατὰ τοῦ ἀπειλοῦντος τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος Ξέρξου. Ὁ Γέλων ὑπέσχετο τὴν συνδρομὴν, καὶ, ἂν πιστεύσωμεν τὸν Ἡρόδοτον, εἶπεν ὅτι εἶναι ἔτοιμος νὰ ἐκπέμψῃ εἰς βοήθειαν τῶν κινδυνευόντων ὁμογενῶν δύναμιν ὑπέρογκον, ἥτοι 200 τριήρεις, 20,000 ὀπλίτας, 2,000 ἵππεις, 2,000 τοξοῦς, 2000 σφενδονήτας καὶ 2000 ἵπποδρόμους ψιλοῦς· πρὸς δὲ τούτοις, νὰ ἀναλάβῃ τὴν διατροφὴν ὁλοκλήρου τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου· ἀλλὰ ταῦτα πάντα ὑπὸ ἑνα ὄρον, ὅτι θέλει ἀναγορευθῇ στρατηγὸς καὶ ἡγεμὼν τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ προκειμένῳ ἁγῶνι. Ἐπειδὴ δὲ οὔτε οἱ Λακεδαιμόνιοι, οὔτε οἱ Ἀθηναῖοι ἐνέδωκαν εἰς τὴν ἀξίωσιν ταύτην, ὁ Γέλων ἀπέπεμψεν ἀπράκτους τοὺς πρέσβεις.

Ἀλλὰ καὶ ἂν προφρεῖτο νὰ στείλῃ ἐπικουρίαν τινὰ, δὲν ᾔθελε δυνήθῃ νὰ ἐκτελέσῃ τὸν σκοπὸν τοῦτον, διότι κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔαρ τοῦ 480 ἔτους, καθ' ὃ ὁ Ξέρξης ἐνέβαλλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τοῦ Ἑλληνιστοῦ, οἱ Καρχηδόνιοι, ἐκ συνεννοήσεως πρὸς τινὰς δυσηρεστημένους Ἕλληνας τῆς Σικελίας καὶ ἰδίως πρὸς Ἀναξίλαον τὸν δυνάστην τῆς Μεσσήνης, πρὸς Τήριλλον τὸν δυνάστην τῆς Ἱμέρας τὸν ἐκβληθέντα ἐξ αὐτῆς πρὸ μικροῦ, καὶ πρὸς τοὺς Σελινουντίους, ἀφ' ἑτέρου δὲ πιθανώτατα καὶ πρὸς τοὺς Πέρσας αὐτοὺς, ἐξέπεμψαν φοβεράν κατὰ τοῦ Γέλωνος στρατιὰν ὑπὸ τὸν Ἀμίλκαν, 3000 πολεμικὰ πλοῖα, συνοδευόμενα ὑπὸ πολὺ πλειοτέρων φορτηγῶν ἐφάσαν εἰς Πάνορμον καὶ ἀπεβίβασαν αὐτόθι 300,000 ἀνδρῶν, οἵτινες βαδίσαντες ἀμέσως ἐπὶ τὴν Ἱμέραν ἐπεχείρησαν τὴν πολιορκίαν αὐτῆς. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ κατέφθασεν αὐτόθι ὁ Γέλων ἅγων 50,000 πεζῶν καὶ 5000 ἵππων· καὶ γενομένης μάχης ἐκ παρατάξεως, ἧτις διήρκεσεν ἀπὸ πρωῒας μέχρις

ἐσπέρας, ἔπεσε μὲν ὁ Ἀμίλκας, ἔπαθον δὲ οἱ Καρχηδόνιοι ἦσαν δι-
 σκερῇ. Οἱ ἀντιπολιτευόμενοι εἰς τὸν Γέλωνα Ἕλληνες τῆς Σικελίας
 ἠναγκάσθησαν ἤδη νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ. Ἡ δευτέρα
 κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν δύναμιν πόλις τῆς Σικελίας, ὁ Ἀκράγας
 συνέπραττε πρὸ καιροῦ μετὰ τοῦ Γέλωνος, διότι ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τοῦ
 φίλου καὶ συγγενοῦς αὐτοῦ Θήρωνος. Αὐτοὶ οἱ Καρχηδόνιοι ἐπεμψαν
 πρέσβεις ἐξαيتούμενοι εἰρήνην, ἥτις ἐπετράπη αὐτοῖς ἰδίως κατ' αἴτη-
 σιν τῆς συζύγου τοῦ Γέλωνος Δαμαρέτης, ἐπὶ τῷ ὄρω τοῦ νὰ κατα-
 βάλλωσι τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου, ἦτοι τάλαντα διςχίλια καὶ νὰ οἰκοδο-
 μήσωσι δύο ναοὺς εἰς οὓς ἐμελλον νὰ τηρῶνται ἐσαεὶ αἱ ὁμολυγηθεῖσαι
 συνθήκαι. Οἱ δ' ἐν Σικελίᾳ Ἕλληνες οὐ μόνον τοῦ ἔξωθεν ἐκείνου κιν-
 δύνου ἀπηλλάγησαν οὕτω, ἀλλὰ καὶ πλείστα προσεκτίσαντο λάφυρα
 ὅθεν πολυτελεῖ ἀναθήματα ἀφιερωνέντα εἰς τὰ ἐν Ἱμέρα, καὶ ἐν Συρα-
 κούσαις, καὶ ἐν Δελφοῖς ἱερὰ, ἐδήλωσαν τὴν πρὸς τοὺς θεοὺς εὐγνωμο-
 σύνην αὐτῶν καὶ ἐπίγραμμα ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου ποιηθέν καὶ ἀναγρα-
 φέν ἐπὶ τοῦ τρίποδος τοῦ πεμφθέντος εἰς Δελφοὺς, ἀνεκήρυττε τὸν Γέλ-
 λωνα καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ Ἱέρωνα, Πολύζηλον, Θρασύβουλον, ὡς
 κατατροπώσαντας τοὺς βαρβάρους καὶ συντελέσαντας τὰ μέγιστα εἰς
 τὴν κοινὴν τῆς Ἑλλάδος ἐλευθερίαν.

Φημί Γέλων', Ἱέρωνα, Πολύζηλον, Θρασύβουλον,
 παῖδας Δεινομένους, τὸν τρίποδ' ἀνθέμεναι,
 ἕξ ἑκατὸν λιτρῶν καὶ πεντήκοντα ταλάντων
 Δαμαρετίου χρυσοῦ, τὰς δεκάτας δεκάταν,
 βάρβαρα νικήσαντες ἔθνη· πολλὴν δὲ παρασχεῖν
 σύμμαχον Ἑλληνικὴν χεῖρ' εἰς ἐλευθερίην.

Ὁ Δαμαρέτιος χρυσὸς περὶ οὗ γίνεται λόγος ἐν τῷ ἐπιγράμματι
 τούτῳ, εἶναι νόμισμα χρυσοῦν, κοπὲν μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τῶν
 Καρχηδονίων, καὶ ὀνομασθέν ἀπὸ τῆς γυναικὸς τοῦ Γέλωνος. Εἶχε δὲ
 ἄττικὰς δραχμὰς δέκα.

Ἐνταῦθα ἀπολήγει ἡ διήγησις ἡμῶν περὶ τῶν μεγάλων ἀγώνων,
 τοὺς ὁποίους ἠγωνίσθη τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς πέρ-
 πτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, ἐν τε τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ ἐν
 Σικελίᾳ. Ἐκ τῶν πολέμων τούτων, ὁ μᾶλλον λόγου ἄξιός ὡς πρὸς τὴν
 τύχην τοῦ τε ἐλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος, ὑπῆρξε βαρ-
 βαιῶς ὁ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι διεξαχθεὶς· διότι ἂν ὁ ἐλληνισμὸς κα-

τιβάλλετο μὲν ἐν Σικελίᾳ, κατίσχυε δὲ ἐν τῇ μητροπόλει, ᾗθελον ἀποκοπῇ καὶ μαρυνθῇ κλάδοι μόνον τινὲς τοῦ ἑλληνικοῦ δενδρου, ἀλλὰ ὁ περισσώτερος κορμὸς ᾗθελε παραγάγει ἅπαντας τοὺς περικαλλεῖς αὐτοῦ καρπούς· ἐνῷ ἂν ἐξεναντίας ὁ ἑλληνισμὸς κατίσχυε μὲν ἐν Σικελίᾳ, κατιβάλλετο δὲ ἐν τῇ κυρίῳ Ἑλλάδι, ᾗθελε κεραυνωθῇ καὶ νεκρωθῇ αὐτὸς αὐτοῦ ὁ κορμὸς. Τοῦτου ἕνεκεν εἰς τοὺς ἐνταῦθα γενομένους ἀγῶνας ἐπιστήσαμεν ἰδίως ἄχρι τοῦδε καὶ θέλομεν ἔτι ἐπιστήσῃ ἐπ' ὀλίγον τὸν νοῦν.

Ὅταν ἐνθυμηθῶμεν τὴν ἀναρίθμητον κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν δύναμιν, τὴν ὅποιαν ὁ Ξέρξης ἐπήγαγε κατὰ τῆς Ἑλλάδος· τὴν ἐνόησα τῆς θελήσεως ἣτις ἐκίνει τὴν μεγάλην ταύτην στρατιάν· τὴν ὑφαίρετον γενναϊότητα ἣν ἔδειξαν οἱ ἄνδρες τοῦ στρατοῦ τούτου, καὶ μάλιστα οἱ ἰδίως Πέρσαι· τοὺς πολλοὺς Ἕλληνας τοὺς μετὰ τῶν πολεμικῶν συνταχθέντας καὶ ἐξ ὧν τινες εἶχον ἴδιον συμφέρον εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐκστρατείας· τοὺς πολλοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἔμειναν ὅλως ἀμέτοχοι τοῦ ἀγῶνος· τελευταῖον. τὴν ἐπανελημμένην ἀλλόκοτον ἀδράνειαν καὶ διχόνοιαν τῶν ὀλίγων Ἑλλήνων ὅσοι συνωμολόγησαν τὴν περὶ τὸν ἱσθμὸν συμμαχίαν ἵνα ἀντιταχθῶσιν εἰς τοὺς βαρβάρους, δικαιούμεθα τῇ ἀληθείᾳ νὰ θέσωμεν ἐνταῦθα αὐτὴς τὸ ζήτημα· ἵπῳ ἐπὶ τέλους ἐνίκησαν οἱ Ἕλληνες· καὶ αἰσθανόμεθα τὴν ἀνάγκην νὰ συγκεφαλαιώσωμεν τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας τοῦ ἀποτελέσματος τούτου αἰτίας, ἃς ἐλάβομεν ὑπομνήν νὰ ἀναφέρωμεν ἐκ διαλειμμάτων ἐν τῇ συνεχείᾳ τοῦ λόγου ἡμῶν. Πρωτίστη καὶ κυριωτάτη αἰτία τῆς ἡττῆς τῶν Περσῶν ἦτο ἡ ἐλπίς, ἡ δειλία καὶ καθόλου εἰπεῖν ἡ οἰκτρά ἀνικανότης τοῦ Ξέρξου, ἣτις ἀπίθη τόσῳ μᾶλλον ὀλεθρία ὅσῳ ἡ θείλῃσις αὐτοῦ ἦτο παντοδύναμος· ἂν ἐπεχείρει τὸ ἔργον ἀνὴρ οἷος ὁ Κύρος, δυσκόλως δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ἐκβάσις αὐτοῦ ᾗθελεν ἀποθῇ βροία. Βῖναι ἀληθὲς ὅτι ἐν ἔτει 479, ἡ ἐπιχείρησις ἐπετράπη εἰς τὸν Μαρδόνιον. Ἀλλὰ παρεκτός ὅτι καὶ ὁ Μαρδόνιος αὐτὸς ἔπραξεν, ὡς εἶδομεν, πολλὰ σφάλματα, εἶχε πρὸς τούτοις τὸ μειονέκτημα ὅτι δὲν ὑπεστηρίζετο πλέον ὑπὸ ναυτικῆς τινος δυνάμεως. Καὶ ἐνῷ ἐπὶ τῆς πρώτης καὶ κυρίας αὐτῶν ἐκστρατείας, τῆς ἐν ἔτει 480 γενομένης, οἱ Πέρσαι εἶχον τὸ δυστύχημα νὰ ἀγωνταὶ ὑπὸ ἡγεμόνος ἀσθενεστάτου, οἱ Ἕλληνες ἀνεδείξαν ἐξεναντίας τότε ἑνὰ τῶν μᾶλλον μεγαλεπήδων καὶ πολυμηχάνων ἀνδρῶν ἐξ ὧν ἀναφέρει ἡ ἱστορία, ὅστις κατώρθωσε κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ ἀγῶνος στιγμὴν, νὰ καταναγκάσῃ εἰς ἑνωσιν ὅλας τὰς διαφωνού-

σας θελήσεις καὶ νὰ ὑπαγάγῃ αὐτὰς ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἑαυτοῦ ἀρχήν.
 Ἀλλὰ πλὴν τῆς ἀθλίας τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ἡγεμονίας, τοσαύτη ἦτο
 ἐν γένει ἡ ἡθικὴ αὐτοῦ ἀδυναμία, ὥστε μετὰ τὸ ἐν Σαλαμῖνι αὐτὸν
 ἀκεραίου εἶναι ὄντος τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, ὅλοι ἐφάνησαν πρόθυμοι
 ὑποστηρίξωσι τὴν περὶ ὑποχωρήσεως διάθεσιν τοῦ Ξέρξου, ἐν Πλαταιῶν
 δὲ τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ ἐρυγεν ἀμαχητὶ, ἅμα ἔπεσεν ὁ Μαρδόνιος
 ἐνῶ τοσαύτη ἦτο ἡ ἡθικὴ δύναμις τῶν Ἑλλήνων, μάλιστα τῶν Ἀθη-
 ναίων, ὥστε καὶ μετὰ τὴν ἐν Θερμοπύλαις συμφορὰν, καὶ μετὰ τὴν ἐν
 νειλημμένην ἄλωσιν τῶν Ἀθηναίων, καὶ μετὰ τὰς λαμπρὰς προτάσεις
 τοῦ Μαρδονίου περὶ συμμαχίας, ἐδειξαν ἐθελοθυσίαν καὶ καρτερίαν, ὅτι
 καὶ μόνῃ ἤθελεν ἴσως ἀρκέσει ἵνα ὑπερισχύσωσιν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ.
 Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ ὀπλισμὸς καὶ ὁ τρόπος τοῦ πολεμεῖν τῶν Περσῶν, κατὰ
 τὴν γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, μάλιστα δὲ κατὰ γῆν, ἦτο ἀσυνκρίτου
 ὑποδεέστερος τοῦ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες πρωϊμώτατα ἐνόησαν, ὅτι οὐλο-
 τελειότερα, σύντονος ἄσκησις, εὐρυθροὺς παράταξις καὶ κινήσις, εἶναι πλε-
 νεκτήματα τὰ ὅποια δὲν δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ οὐδ' ἡ μεγίστη ἀν-
 δρεία. Ἐνὶ λόγῳ οἱ Ἕλληνες, καὶ τοὶ ἀπεστερημένοι κοινῆς τιнос ἀρχῆς
 καὶ διευθύνσεως, καὶ τοὶ εὐάριθμοι μείναντες, ὑπερίσχυσαν διὰ τὴν ἡθι-
 κὴν αὐτῶν δύναμιν, ἧς ἕνεκα παρήγαγον ἡγεμόνα ἐξοχόν, εὐοκίαν
 προθύμως ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τὴν ἐστίαν αὐτῶν καὶ τὴν περιουσίαν
 καὶ διωργάνωσαν τὴν πρώτην τακτικὴν στρατιωτικὴν δύναμιν, ἧς μνη-
 μονεύει ἡ ἱστορία· ἐνῶ οἱ Πέρσαι ἐρειδόμενοι εἰς μόνην τὴν ὕλικήν, τὴν
 κτηνώδη δύναμιν, ἐφάνησαν ὅπως λέγει ὁ Ἡρόδοτος ἀνεπισημάντως
 καὶ οὐκ ὁμοίως τοῖσι ἐναντίοις σοφίην, καὶ ἅμα βλέποντες τὴν ὕλικήν
 ἐκείνην δύναμιν πλοῦσαν ἡττὰν τινα, ὑπελάμβανον ἀμέσως ὡς βεβαίαν
 τὴν ὅλην αὐτῶν ἀπώλειαν· καὶ οὐ μόνον δὲν ἔφερον εἰς μέσον ἀνδρείαν
 μεγαλοφυεῖς, ἀλλ' οὐδ' ὑπῆρξαν τοῦλάχιστον ἱκανοὶ νὰ ἐκτιμῶσι τὴν
 σύνεσιν τῶν συμβουλῶν ὅσας ἔδωκαν αὐτοῖς οἱ παρ' αὐτοῖς Ἕλληνες
 ὁ Δημήτρατος καὶ ἡ Ἀρτεμισία.

Ἀλλ' ἵνα κατανοήσωμεν ἔτι εὐκρινέστερον καὶ σταθμίσωμεν ἔτι δι-
 καιότερον τὰ μεγάλα γεγονότα περὶ τῶν διατρίβωμεν, ἀνάγκη νὰ προ-
 επιφέρωμεν δύο τινὰς· πρῶτον, ὅτι τὰ κυριώτατα τῶν προτερημάτων δι-
 ῶν ὑπερίσχυσαν οἱ Ἕλληνες, τὴν μεγαλοφυίαν, τὴν ἐθελοθυσίαν, τὴν
 καρτερίαν, τὰ ἀνεδείξαν ἰδίως οἱ Ἀθηναῖοι, ὧν ἄνευ, ὡς ὀρθότατα πε-
 ρετῆρησεν ὁ Ἡρόδοτος, οἱ Ἕλληνες δὲν ἤθελον ἴσως διαφύγει τὴν μη-
 δικὴν κυριαρχίαν· δεύτερον, ὅτι οἱ μηδικοὶ πόλεμοι, καίτοι λαβόντες

ἐάν Πλαβὸν σωτήριον ἔκβασιν, δὲν ἤθελον ἀποβῆ τοσοῦτον λόγου ἄξιον
 πρὸς τὴν ὅλην ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος, οὐδὲ περιποιήσῃ τηλι-
 κῶτον ἀξίωμα εἰς τὸ ἐλληνικὸν ὄνομα, ἐάν οἱ Ἀθηναῖοι πάλιν, ἀντὶ
 τῆς ἐξαντλήσας τὰς δυνάμεις αὐτῶν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ, στομώσαντες
 ἔτι ἐναντίας αὐτάς καὶ ἀναπτύξαντες, δὲν ἐπεχειροῦν ἀμέσως ἐπειτα
 τὴν ἰδρυσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου κράτους τὸ ὅποιον εἶναι γνωστὸν ὑπὸ
 τοῦ ὀνόματος τῆς Ἀθηναίων ἡγεμονίας, καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποίου περήχθησαν
 κυρίως τὰ πολιτικὰ, τὰ διανοητικὰ, τὰ τεχνικὰ ἀριστουργήματα, ἐν οἷς
 ἀποκαρποφύονται ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικὸς πολιτισμός. Δὲν ἀρκεῖ τῶνόντι ἐν
 ὅντος νὰ ἀνακητήσῃ ἢ νὰ διασώσῃ τὴν ἐλευθερίαν, ἵνα φημισθῇ ἐν τῇ
 ἱστορίᾳ ὅσον οἱ προπάτορες ἡμῶν. Πολλὰ καὶ ἄλλα ἔθνη ἡγωνίσθησαν
 περιφανῶς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῶν, διὰ τοῦτο ὅμως ἅπαντα δὲν
 ἐξυψώθησαν τοιαύτης τιμῆς. Μία λ. χ. μοῖρα τοῦ καθ' ἡμᾶς ἐλληνισμοῦ
 ἀνέκτησε τὴν αὐτονομίαν διὰ κατορθωμάτων, ὧν πολλὰ ὑπῆρξαν ἐνά-
 κλλα τῶν πρὸ μικροῦ ἱστορηθέντων· ἀλλ' ἐάν ἡ αὐτονομία τοῦ νεωτέ-
 ρου ἐλληνισμοῦ περιορισθῇ εἰς τὴν ἄχρι τοῦδε ἀπελευθερωθεῖσαν μικρὰν
 τῆς γῆς γωνίαν, ἐάν ὁ ἐλληνισμὸς οὗτος δὲν συμπληρώσῃ τὴν ἐντολήν
 τὴν προσδοκῶν παρ' αὐτοῦ ὁ κόσμος, ἐάν δὲν ἀναλάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τῆς
 ἀναμορφώσεως τῆς ἀνατολῆς, ὁ ἀγὼν αὐτοῦ δὲν θέλει βεβαίως τι-
 μηθῇ ὅσον ὁ ἀρχαῖος, οὐδ' ὅσον ὁ ἀγὼν τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν τῆς
 ἀρκτιῶς Ἀμερικῆς. Ἡ νεωτέρα Ἑλλάς, ἐάν δὲν συμπληρώσῃ τὸ ἔργον
 τοῦ ὁποίου ἤρχισε πρὸ ἐξήκοντα ἐτῶν, θέλει μάλλον ἐξομοιωθῇ πρὸς τὰς
 πολιτείας τῆς νοτίου Ἀμερικῆς, αἵτινες ἀπέβαλον μὲν τὴν ἰσπανικὴν
 κυριαρχίαν, ἀλλ' οὐδεμίαν, ἄχρι τοῦδε τοῦλάχιστον, ἐποιήσαντο γεν-
 ναίαν τῆς ἐλευθερίας χρῆσιν. Ὑποθέσατε λοιπὸν ὅτι τοιοῦτό τι συνέ-
 βαινε καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι· υποθέσατε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐμιμοῦντο
 τοὺς κατὰ τῶν Περσῶν ἐξαιρέτως ἀριστεύσαντας ἄλλους Ἕλληνας,
 τοὺς Σπαρτιάτας, τοὺς Λίγινήτας, τοὺς Τεγεάτας, καὶ μετὰ τὴν κατα-
 τρήπασιν τῶν πολεμίων περιωρίζοντο εἰς τὰ μικρὰ συμφέροντα καὶ πράγ-
 ματα τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος· υποθέσατε ἐνὶ λόγῳ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν
 ἐξώρμων ἐπὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ὅλης ἐλληνικῆς φυλῆς καὶ δὲν
 ἐθημοῦργουν τὸ μέγα αὐτῶν κράτος· εἶναι πρόδηλον ὅτι οἱ μηδικοὶ
 πόλεμοι δὲν ἤθελον τιμηθῇ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὅσον ἐτιμήθησαν. Διότι μὴ
 ἀπατώμεθα· οἱ μηδικοὶ πόλεμοι δὲν ἐθαυμάσθησαν καὶ δὲν ἐθρυλήθη-
 σαν τοσοῦτον εἰμὴ ὡς δόντες ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐξαισίαν τοῦ ἐλληνικοῦ
 πνεύματος ἐπίδοσιν, τὴν ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν γενομένην. Ἀλλ' ἢ

ἐπίδοσις αὕτη ἦτο ἄρα γε δυνατόν νά γίνη ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῇ μικρᾷ Ἀττικῇ; Ἄνευ τῶν λαφύρων τοῦ Κίμωνος καὶ τῶν φόρων τῶν συμμαχίδων πόλεων, ἤθελον ἄρα γε ποτὲ ἐγερθῇ τὰ ἀριστοτεχνήματα τοῦ Φειδίου; Ἄνευ τῶν μεγάλων καὶ ποικίλων πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν συμφερόντων ὧν πρωτεύουσα ἐγένοντο αἱ Ἀθῆναι, ἤθελε ποτὲ λάβει στάδιον ἀνάλογον ἐνεργείας ὁ ὑλύμπιος τοῦ Περικλέους νοῦς; Πιθανόν ἄκροθίνια ταῦτα τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἵνα εἰς ταῦτα μόνον περιερισθῶμεν, δὲν ἦτο πιθανόν νά παραχθῶσιν ἄνευ τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας, ἧς πρόκειται ἤδη νά ἐπιχειρήσωμεν τὴν ἐξιστόρησιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἐπιβατικός πόλεμος. Ἡγεμονία τῶν Ἀθηναίων.

Κατὰ δυστυχίαν ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς, δὲν θέλομεν ἔχει πλὴν ὁδηγὸν τὸν ἀφελῆ Ἡρόδοτον, ὅστις δύναται νά θεωρηθῇ σχεδὸν ὡς σύγχρονος τῶν μεγάλων πολέμων τοὺς ὁποίους κυρίως προέθετο νά ἱστορήσῃ. Διότι ὁ Ἡρόδοτος ἐγεννήθη εἰς Ἀλικαρνασσόν, μεταξύ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου περσικοῦ πολέμου, ἦτοι μεταξύ τοῦ 490 καὶ τοῦ 480 ἔτους πρὸ Χριστοῦ. Ἀναχωρήσας νέος ἐκ τῆς πατρίδος περιηγήθη ἐπὶ πολὺν χρόνον τὴν Ἑλλάδα, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θράκην, τὴν Σικελίαν, τὴν Αἴγυπτον καὶ τὰς περὶ αὐτὴν χώρας, προελθὼν ἀφ' ἐνὸς μέρους τῶν ἐκβολῶν τοῦ Βορυσθένου, ἀφ' ἑτέρου ἕως πρὸς ἀνατολὰς τῆς Βαβυλωνος. Ἀφ' οὗ ἐπανῆλθεν ἀπὸ τῶν περιουσιῶν τούτων, κατεστάθη κατ' ἀρχὰς εἰς Σάμον, καὶ ἐκεῖ ἤρχισε νά γράφῃ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, ἐν ᾗ κυρίως μὲν, ὡς εἵπομεν, προέθετο νά διηγηθῇ τοὺς πολέμους τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν ἈσIANΩΝ, καὶ ἰδίως τὸν μέγαν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνα, ἐν παρόδῳ δὲ περιέλαβε πολλὰς καὶ ποικίλας χωρῶν καὶ ἔθνων τῆς ἀνατολῆς περιγραφάς. Τῷ 444, ὁ Ἡρόδοτος συναπῆλθεν εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν μετὰ τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν, οἵτινες ἀνωκοδόμησαν τότε ἐκεῖ ἀντὶ τῆς καταστροφῆς Συβάρδος νέαν πόλιν, τοὺς Θουρίους, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἱστορικός φαίνεται διαγεγὼν τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου μέχρι τοῦ τέλους περίπου τῆς 5 ἑκατονταετηρίδος. Ὁ Ἡρόδοτος εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς ἀληθοῦς ἱστορικῆς

τῆς, διότι οἱ καλούμενοι λογογράφοι, οἱ πρὸ αὐτοῦ ἐπιχειρήσαντες
 τὰ ἀπομνημονεύσαι τὰ παρελθόντα γεγονότα, περιωρίσθησαν ἢ εἰς μυ-
 θὰ διηγήματα, ἢ εἰς ξηρὰς χρονολογικὰς καὶ γενεαλογικὰς εἰδήσεις,
 ὁ δὲ Ἡρόδοτος πρῶτος ἐνόησεν ὅτι ἡ ἱστορία δὲν εἶναι ἀπλούς πραγ-
 μάτων κατάλογος, ἀλλὰ καὶ ἡ τεχνικὴ τῶν πραγμάτων τούτων συν-
 αμολογία καὶ ἡ ἐξηγήσις τοῦ χαρακτῆρος αὐτῶν· διὸ δικαίως ἐπι-
 κλήθη πατὴρ τῆς ἱστορίας. Ἡ ἐπικρατοῦσα ἰδέα τῆς τοῦ Ἡροδότου
 συγγραφῆς εἶναι ἡ ἀντίθεσις τοῦ ἑλληνικοῦ βίου πρὸς τὸν ἀνατολικόν
 καὶ περὶ τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς ἀντιθέσεως ταύτης ἐπέτυχε θαυμα-
 σίως. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Ἡρόδοτος δὲν ἔχει οὔτε τὴν φιλοσοφικὴν
 κρίσιν, οὔτε τὴν πρακτικὴν ἐμπειρίαν, οὔτε τὴν πολιτικὴν ἐμβρίθειαν
 τοῦ Θουκυδίδου. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἡρόδοτος ἔγραψε περὶ τὰ μέσα τῆς ὀ-
 κτανταετηρίδος, ὁ δὲ Θουκυδίδης περὶ τὰ τέλη αὐτῆς, ἐν τῷ δια-
 στήματι δὲ τούτῳ, ὅσον βραχὺ καὶ ἂν ᾗτο, τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐν-
 γυνε παραδόξως ὠρίμασε· πλὴν τούτου, ὁ Θουκυδίδης ὑπῆρξεν ἀνώ-
 τερὸς καὶ αὐτῶν τῶν χρόνων καθ' οὓς ἔζη, ἐνῷ ὁ Ἡρόδοτος πιστῶς ἀπει-
 κύνει τοὺς καθ' ἑαυτὸν χρόνους. Ἀλλὰ κατὰ τοῦτο τὸ ἔργον τοῦ Ἡρο-
 δότου εἶναι ὡς πολυτιμότερον τοῦ Θουκυδιδείου ἔργου, διότι ἐν τῷ
 τελευταίῳ θαυμάζομεν ἰδίως τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ ἱστορικοῦ, ἐνῷ ἐν τῷ
 πρώτῳ θαυμάζομεν πρὸ πάντων τὴν εἰκόνα τοῦ ἱστορουμένου ἔθνους.
 Ὁ Ἡρόδοτος λ. χ. περιέλαβεν εἰς τὴν ἱστορίαν του πολλοὺς μύθους·
 ἀλλὰ τοῦτο διότι οἱ πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων ἐπίστευον ἔτι τότε εἰς τοὺς
 μύθους αὐτούς· περιέλαβε πολλὰς ἀνεξιλέγκτους παραδόσεις· ἀλλὰ
 τοῦτο διότι ἡ ἐξέλεγχξις αὐτῶν ᾗτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀδύνατος· οὐδέ-
 ποτε ὁμῶς ψεύδεται ἐκ προαιρέσεως, καὶ πολλάκις ὑποδεικνύει τοὺς δι-
 σταγμούς αὐτοῦ, ἐπιφέρων, ὡς λέγεται, ὡς ἤκουσα, κ. τ. τ. Ὅσακις δὲ
 ὁμῶς ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως, ἀπεδείχθη αἰείποτε ἀληθεύων, καὶ ὅσακις
 κρίνει περὶ τῶν συγχρόνων, περὶ τῶν θετικῶν πραγμάτων, ἡ κρίσις του
 εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀσφαλὴς καὶ ἀπαθής. Οἱ μεταγενέστεροι Ἑλ-
 ληνες συγγραφεῖς, καὶ ἰδίως ὁ Πλούταρχος, ἢ ὅστις δῆποτε εἶναι ὁ
 γράψας τὴν περὶ κακοθείας Ἡροδότου πραγματείαν ἣν ἐλάβομεν ἀφορ-
 μὴν νῦν ἀναφέρωμεν (ὑπάρχουσι τρόντι οἱ πρεσβεύοντες ὅτι δὲν συνε-
 γράφη ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου), κατηγόρησαν τὸν Ἡρόδοτον διότι δὲν
 ἠλοποίησε τοὺς Μαραθωνομάχους καὶ τοὺς Σαλαμινομάχους, ἀλλὰ κα-
 τείδει μὲν τὰς ἀρετὰς αὐτῶν, κατέδειξε δὲ καὶ τὰ ἀμαρτήματα. Ἐν-
 νοεῖται ὁμῶς ὅτι τούτου ἕνεκα μάλιστα τιμῶμεν τὸν Ἡρόδοτον καὶ

(ΕΛΛ. ΙΣΤΟΡ. Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ ΤΟΜ. Α΄.)

λυπούμεθα διότι ἐπέστη ἡ ὥρα νὰ ἀποχαιρετίσωμεν τὸν ἄνδρα, καὶ ταπαύοντα τὸν λόγον μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀνάγκησιν τῇ θρακικῇ χειρσονήσῳ. Ἡ δὲ στέρησις τοῦ ὀδηγοῦ τούτου εἶναι τὴν μᾶλλον λυπηρὰ ὅσω περὶ τῆς ἐπερχομένης λαμπροτάτης ἐποχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, οὐδένα ἔχομεν ἄλλον σύγχρονον συγγραφέα. Ἡ λοιπὴ πτομερὴς ἀφήγησις τοῦ Θουκυδίδου δὲν ἀρχεται εἰμὴ ἀπὸ τῶν παλαιῶν μονῶν τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, περὶ δὲ τῶν χρόνων καθ' οὓς συνεκροτήθη καὶ ἀνεπτύχθη ἡ τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονία δὲν ἔχουσιν εἰμὴ τὴν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ βραχεῖαν δυστυχῶς εἰσαγωγικὴν αὐτοῦ ἐκείνου καὶ τὰ ἱστορήματα τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου, καὶ τῶν ἄλλων βραδύτερον περὶ ταῦτα ἐνδιατριψάντων συγγραφέων, οἵτινες, ὡς εἶδομεν πρὸ μικροῦ, δὲν εἶχον ὑγιεῖς περὶ τῆς μεγάλῃς ἱστορικῆς τέχνης ιδέας. Ἀλλ' ὅπωςδὴποτε, ἔχοντες κυρίως πρὸ ὀφθαλμῶν τοὺς φανούς οὓς ἔστησεν ἐν τῷ δυσπλευστῷ τούτῳ πελάγει τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ὁ δαιμόνιος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου δραματογράφος, καὶ ἀναπληροῦντες τὰ ἐν τῷ μεταξὺ διὰ τῶν μεταγενεστέρων εἰδήσεων, καὶ προστρέχοντες εἰς τὰς περὶ τῶν εἰδήσεων τούτων κριτικὰς μελέτας τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν, ἐπιχειροῦμεν ἤδη νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα τὰ κατὰ τὴν τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίαν.

Μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην, οἱ Ἀθηναῖοι ἐπανελθόντες εἰς τὰ ἴδια, εὗρον τὴν μὲν χώραν αὐτῶν πολλὰ παθοῦσαν, τὴν δὲ πόλιν ἐντελῶς σχεδὸν καταστραφεῖσαν. Ἀμα δὲ ἐπήρκεσαν ἐκ τοῦ προχείρου εἰς τὰς πρώτας χρεῖας τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτῶν, ἐπεχείρησαν ἀμέσως τὴν ὀχύρωσιν τῆς πόλεως. Ἀλλ' ἔμελλον ὡς πρὸς τοῦτο νὰ ἀπαντήσωσιν ἀπροσδοκῆτους τινὰς δυσκολίας. Οἱ σύμμαχοι καὶ ἰδίως οἱ Σπαρτιᾶται, οἵτινες ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ γνωρίσωσιν ἐπὶ τῶν τελευταίων πολέμων τὴν τόλμην αὐτῶν, ὑπέλαβον εὐλόγως τὴν ὀχύρωσιν τῆς πόλεως ὡς ἀρχὴν ἄλλων μεγαλητέρων βουλευμάτων, τὰ ὅποια δὲν τοὺς συνέφερον παντάπασιν. Ἐζήτησαν λοιπὸν νὰ ἐμποδίσωσι τὸ ἔργον διὰ πρεσβείας, ἡτις δὲν ἐδήλωσε τὰς ἀληθεῖς αὐτῶν ἀνησυχίας, ἀλλ' εἶπεν ὅτι, ἐν περιπτώσει νέας Περσῶν ἐπιδρομῆς, δὲν συμφέρει εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ ὑπάρχωσιν, ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου, ὅχυρα πόλεις, αἵτινες, κυριεύμεναι ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἠδύναντο νὰ ἀποβῶσιν ἐπικίνδυνα αὐτῶν ὀρμητήρια, ὅπως ἐσχάτως αἱ Θῆβαι· προσέθηκαν δὲ ὅτι τὰ ὀχυρώματα ταῦτα εἶναι καὶ περιττά, διότι ὅλοι οἱ Ἕλληνες δύνανται νὰ εὐρώσωσιν

εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀσφαλὲς καταφύγιον. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐνόησαν τί
 σημαίνουναι τὰ διπλωματικὰ ταῦτα ἐπιχειρήματα, δὲν ἐνόμισαν ὅμως
 φρόνιμον νὰ ἀποκρούσωσιν ἀμέσως τὴν ἀπαίτησιν, φοβούμενοι μήπως οἱ
 σύμμαχοι, ἐπελθόντες, ἐπιβάλωσι διὰ τῆς βίας τὴν θέλησίν των. Ὅθεν,
 ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Θεμιστοκλέους, ἀπεκρίθησαν εἰς τοὺς πρέσβεις,
 ὅτι θέλουσιν ἀνταπαστεῖλαι πρέσβεις ἰδίους εἰς Λακεδαιμόνα, ἵνα συζη-
 τηθῇ ἐκεῖ ἡ ὑπόθεσις. Καὶ τῶντοι διώρισαν ἀμέσως τρεῖς ἄνδρας, τὸν
 Θεμιστοκλέα, τὸν Ἀριστείδην καὶ τὸν Ἀβρώνυχον· ἀλλὰ, πάντοτε κατὰ
 συμβουλὴν τοῦ πονηροῦ Θεμιστοκλέους, δὲν ἔστειλαν κατ' ἀρχᾶς εἰμὴ
 μόνον αὐτὸν, ἐν τῷ μεταξύ δὲ ἐτείχιζον πανδημεὶ τὴν πόλιν, ἄνδρες,
 γυναῖκες, παῖδες. Ὁ Θεμιστοκλῆς, ἔλθων εἰς Σπάρτην, δὲν παρουσιά-
 σθη εἰς τοὺς ἐφόρους, προφασίζόμενος ὅτι περιμένει τοὺς συμπρέσβεις,
 οἵτινες ἔμειναν ὀπίσω ἕνεκεν ἀσχολίας τινός· ἐβεβαίον ὅμως ὅτι θέλουσι
 φθάσαι ἐν τάχει, καὶ ὅτι θαυμάζει μάλιστα πῶς δὲν ἐφθασαν. Οἱ δὲ
 Λακεδαιμόνιοι ἐπέιθοντο εἰς τοὺς λόγους του, διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν φιλίαν·
 ἀλλ' ἐν τούτοις ἤρχοντο εἰδήσεις ὅτι ἡ πόλις ὀχυροῦται καὶ τὸ τεῖχος
 λαμβάνει ὕψος. Εἰς ταῦτα ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπεκρίθη, ὅτι ἂν δὲν τὸν
 πιστεύωσαν, ἄς στείλωσι πιστοὺς τινας ἀνθρώπους ἵνα μάθωσι τὴν ἀλή-
 θειαν· καὶ συγχρόνως διεμήνυσεν κρυφίως εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ κρα-
 τήσωσι τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς ὅσον εἰμποροῦν πλεότερον. Τελευταῖον
 ἐφθασαν ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Ἀβρώνυχος καὶ ἀνήγγειλαν ὅτι τὸ ἔργον
 προέβη τοσοῦτον, ὥστε εἶναι ἱκανὸν ν' ἀνθέξῃ εἰς πᾶσαν ἐνδεχομένην
 προσβολήν. Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀποβαλὼν τὸ προσωπεῖον, προσῆλθε
 πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς Σπάρτης καὶ εἶπεν, ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν τε-
 τεύχισται ἤδη, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔχουσι νὰ συμβουλευθῶσι κανένα
 περὶ τοῦ τί συμφέρει εἰς αὐτοὺς καὶ τί δὲν συμφέρει, καὶ ὅτι ὅτε πρὸ
 ὀλίγου ἀπεφάσισαν νὰ θυσιάσωσι τὴν πατρίδα των καὶ νὰ ἐπιβῶσιν εἰς
 τὰς ναῦς, δὲν ἔλαβον περὶ τούτου προηγουμένως τὴν γνώμην τῶν Λα-
 κειδαιμονίων. Οἱ δὲ, βλέποντες ὅτι δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ἀντιπράξω-
 σιν, ἐσιώπησαν, ἀλλ' οὐδέποτε ἐσυγχώρησαν εἰς τὸν Θεμιστοκλέα τὸν
 τρόπον καθ' ὃν διεπαιδαγωγήθησαν ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Καὶ
 εἶχον δίκαιον τῇ ἀληθείᾳ νὰ ἀγανακτῶσι, διότι αὕτη τῶν Ἀθηνῶν ἡ
 ὀχύρωσις ὑπῆρξεν ὁ θεμέλιος λίθος ἅπαντος τοῦ μετέπειτα αὐτῶν με-
 γαλείου· ὅποιαν δὲ προαίσθησιν εἶχον ἕκτοτε οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ μεγαλείου
 τούτου, μαρτυρεῖ ἡ περίμετρος τοῦ νέου τεύχους, ἥτις ἦτο πολὺ ἐκτενε-
 στέρα τῆς τοῦ προτέρου, τοῦ ὑπὸ τῶν Περσῶν καταστραφέντος. Ἡ περι-

μετρος αὕτη ἦτο 60 σταδίων, εἶχεν ἐν τῷ μέσῳ τὴν ἀκρόπολιν καὶ περιέλαβε τοὺς τρεῖς λόφους τοῦ Ἀρείου πάγου, τῆς Πνυκὸς καὶ τοῦ Μουσειῦ, πρὸς μεσημβρίαν δὲ καὶ αὐτὴν τὴν κρήνην τῆς Καλιφρόνης. Ὁ εὐρύς οὗτος χώρος οὐδέποτε, ὡς φαίνεται, ἐπληρώθη ὁλόκληρος οἰκοδομημάτων, ἀλλὰ τὰ μείναντα ἐν αὐτῷ κενὰ διαστήματα ἦσαν χερσιμώτατα, διότι ὅσῳκις ἠπειλεῖτο ἡ ἑξω χώρα, οἱ κάτοικοι αὐτῆς ζήτουσιντες ἄσυλον ἐντὸς τῆς πόλεως μετὰ τῆς ἀκινήτου αὐτῶν περιουσίας, εὕρισκον τόπον ἱκανὸν πρὸς κατασκήνωσιν.

III. A. 93. Δεύτερον δὲ μέγα ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐπίσης ἀμέσως τότε, πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ πρώτου, ἐπεχείρησαν, ἦτο ἡ ὀχύρωσις τοῦ Πειραιῶς καὶ τῆς Μουνυχίας. Εἶδομεν ὅτι καὶ πρὸ τῶν μηδικῶν πολέμων (σελ. 399) εἶχον, ἐπὶ τῇ συμβουλῇ τοῦ Θεμιστοκλέους, ἀποφασίσει νὰ μεταφέρωσιν εἰς τοὺς ἀσφαλεστέρους τούτους λιμένας τὸν πρότερον ἐν Φαλήρῳ ὄντα ναύσταθμον, καὶ εἶχον ἀρχίσει μάλιστα νὰ ὀχυρώσι τὸν Πειραιᾶ. Τὰ προκαταρκτικὰ ὅμως ταῦτα ὀχυρώματα εἶχον καταστραφῇ ὑπὸ τῶν Περσῶν, καὶ ἤδη ὁ Θεμιστοκλῆς ἐβουλεύθη νὰ καταστήσῃ τοὺς λιμένας ἐκεῖνους καθ' ὅλα ἀξίους τῆς μεγάλης τύχης ἣν εἶχε τὴν πεπονησιν ὅτι θέλει λάβει ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ τεῖχος τὸ ὁποῖον περιέλαβε τὸν Πειραιᾶ καὶ τὴν Μουνυχίαν εἶχε περίμετρον 60 σταδίων καὶ, κατὰ τὸ σχέδιόν του, ἐμελλε νὰ ἔχῃ τοσοῦτον ὕψος καὶ πάχος ὥστε, ἀνεφίκτου οὔσης πάσης κατ' αὐτοῦ προσβολῆς, ὅλοι οἱ ἄνδρες νὰ δύνανται νὰ ἐπιβαίνωσιν εἰς τὰ πλοῖα, νὰ μὴ μένωσι δὲ ὡς φρουρὰ ἐμὴ γέροντες καὶ παῖδες. Καὶ ὡς πρὸς τὸ ὕψος μὲν οὐδέποτε ἐξετελέσθη τὸ σχέδιον τοῦτο, διότι πραγματικῶς τὸ ἥμισυ μόνον τοῦ ὕψους ἐκείνου ἐνομίσθη ἀρκετόν. Τὸ πάχος ὅμως τοῦ τείχους ἐγένετο ὅσον ἐξ ἀρχῆς ἠθέλησεν αὐτὸ ὁ Θεμιστοκλῆς. «Δύο γὰρ ἄμαξαι, λέγει ὁ Θουκυδίδης, ἐναντία ἀλλήλαις, τοὺς λίθους ἐπῆγον» διὸ τὸ πλάτος τοῦ τείχους ἦτο ὅσον ἀπῆρτετο ἵνα διέλθωσιν ἐν ἀνέσει δύο ἄμαξαι, ἥτοι πιθανῶς ὅχι ὀλιγώτερον τῶν 14 ἢ 15 ποδῶν. «Ἐντὸς δὲ, ἐξακολουθεῖ ὁ ἱστορικός, οὔτε χάλιξ, οὔτε πηλὸς ἦν, ἀλλὰ ξυμφκοδομημένοι μεγάλοι λίθοι, καὶ ἐν τομῇ ἐγγώνιοι, σιδήρῳ πρὸς ἀλλήλους τὰ ἑξωθεν καὶ μολύβδῳ δεδεμένοι.» Τὸ κολοσσιαῖον τοῦτο τεῖχος κατέστη λοιπὸν τῶντι ἀπόρρητον, ὁ δὲ Πειραιεὺς ἀπέβη ἕνεκα αὐτοῦ οὐ μόνον ναύσταθμος πολεμικὸς ἰσχυρώτατος, ἀλλὰ καὶ ἐμπορεῖον ἀσφαλέστατον, εἰς ὃ ἤλθον νὰ ἀποκατασταθῶσιν ἅπειροι ξένοι, οἱ καλούμενοι μέτοικοι, οἵτινες διὰ τῆς ἐμ-

πορίας καὶ τῆς βιομηχανίας αὐτῶν συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον εἰς τὸν θαυμάσιον τῆς ὅλης χώρας πλουτισμόν.

Ἐνῷ δὲ ἔπραττον τὰ μεγάλα ταῦτα ἔργα, οἱ Ἀθηναῖοι μετεῖχον συγγρῶνως τῆς ἐκστρατείας ἣν ἐπεχείρησαν κατὰ τῶν Περσῶν οἱ Ἑλληνες τῷ 47^ῳ, ὑπὸ τὸν Σπαρτιάτην Πausανίαν· καὶ ἐνῷ ὅλη ἡ Πελοπόννησος δὲν ἔδωκε τότε εἰμὴ 20 τριήρεις, οἱ Ἀθηναῖοι μόνοι ἔστειλαν 30 ὑπὸ τὸν Ἀριστείδην καὶ τὸν Κίμωνα. Ἀναλογιζόμενοι δὲ ὅτι ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἐγένετο ἐν μόλις ἔτος μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην καὶ μετὰ διετὴ ἐρήμωσιν τῆς Ἀττικῆς, καὶ ἐνῷ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀνὰ χεῖρας τὴν ὀχύρωσιν τῆς πόλεως καὶ τοῦ λιμένος, πῶς νὰ μὴ θαυμάσωμεν τὴν ἀνεξάντλητον τῆς φυλῆς ἐκείνης δραστηριότητα καὶ νὰ μὴ θεωρήσωμεν αὐτὴν ἀξίαν τῆς τύχης ἥτις τὴν περιέμενεν; Ὁ ὑπὸ τὸν Πausανίαν στόλος, μεθ' οὗ συνετάχθησαν καὶ ἄλλαι τινὲς νησιωτικαὶ καὶ ἰωνικαὶ τριήρεις, πρῶτον μὲν ἔπλευσεν εἰς Κύπρον καὶ ἀπήλλαξε τὰς πλείστας αὐτῆς ἑλληνικὰς πόλεις ἀπὸ τῆς περσικῆς κυριαρχίας, ἔπειτα δὲ ἀνέκτησεν ἀπὸ τῶν Περσῶν τὸ Βυζάντιον, τὸ ὁποῖον ἐπέχει ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου ἣν θέσιν ἡ Σηστός ἐπὶ τοῦ Ἑλληςπόντου· ὥστε ἤδη ἡ ἐμπορικὴ καὶ ναυτικὴ κοινωνία μεταξὺ τοῦ Εὐξείνου πόντου καὶ τῆς Ἑλλάδος ἀπηλλάγη παντὸς ἐν τῷ μέσῳ κωλύματος.

Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου ἐπῆλθε γεγονός σπουδαϊότατον, κατὰ τοῦτο μάλιστα ὅτι ἀπέβη ἡ ἀμεσος ἀφορμὴ τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Πausανίας ὅστις, ἅμα μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην ἔδειξεν ὅπόσον ἦτο κενόδοξος, κατήντησεν ἔκτοτε ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀλλότριος τοῦ σπαρτιατικοῦ καὶ ἐν γένει τοῦ ἑλληνικοῦ βίου, διὰ τὸν πλοῦτον τὸν ὁποῖον ἀπὸ τῶν λαφύρων ἐκτήσατο· ὥστε ἐπὶ τέλους, μὴ ἀνεχόμενος νὰ ὑποτάσσεται εἰς τοὺς νόμους τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ἀπεφάσισε νὰ ἄρξῃ αὐτῆς ὡς δεσπότης, τῇ συνδρομῇ τοῦ μεγάλου βασιλέως. Μετὰ τὴν ἄλωσιν λοιπὸν τοῦ Βυζαντίου, πέμπει πρὸς τὸν Ξεῖρην τινὰς τῶν ἐπισήμων αἰχμωλῶτων, τῶν αὐτόθι ληφθέντων, καὶ ἐπιστολήν, ἥτις διασωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου διελάμβανε τὰ ἑξῆς: «Πausανίας ὁ ἡγεμὼν τῆς Σπάρτης, τοὺς δε τέ σοι χαρίζεσθαι βουλόμενος ἀποπέμπει, δορὶ ἐλών· καὶ γνώμην ποιῶμαι, εἰ καὶ σοὶ δοκεῖ, θυγατέρα τε τὴν σὴν γῆμαι, καὶ σοὶ Σπάρτην τε καὶ τὴν ἑλλην Ἑλλάδα ὑποχείριον ποιῆσαι· δυνατὸς δὲ δοκῶ εἶναι ταῦτα πράξαι, μετὰ σοῦ βου-

u. A. 129.

λευόμενος. Εἰ οὖν τί σε τούτων ἀρέσκει, πέμπε ἄνδρα πιστὸν ἐπὶ θάλασσαν, δι' οὗ τολοιπὸν τοὺς λόγους ποιησόμεθα.» Ὁ Ξέρξης εὐχαριστηθεὶς διὰ τὴν πρότασιν, καὶ πέμψας διοικητὴν τῆς ἀντικρὺ τοῦ Βυζαντίου Ἀσιανῆς παραλίας τὸν Ἀρτάβαζον, τὸν γνωστὸν τοῦ Μαρδονίου ὑποστράτηγον, ἀπέστειλε δι' αὐτοῦ εἰς τὸν Πausanίαν τὰ ἀκόλουθα, ὁμοίως ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου περισωθέντα εἰς ἡμᾶς· «Ὡδε λέγει βασιλεὺς Ξέρξης Πausanίη. Καὶ τῶν ἀνδρῶν οὓς μοι πέραν θαλάσσης ἐκ Βυζαντίου διέσωσας, κείσεται σοι εὐεργεσία ἐν τῷ ἡμετέρῳ οἴκῳ ἐξαιεὶ ἀνάγραφτος· καὶ τοῖς λόγοις τοῖς ἀπὸ σοῦ ἀρέσκομαι. Καὶ σε μήτε νύξ μήθ' ἡμέρα ἰσχύω σέω, ὥστε ἀνεῖναι πράσσειν τι ὧν ἐμοὶ ὑπισχνῇ· μηδὲ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου δαπάνη κεκωλύσθω, μηδὲ στρατιᾶς πλήθει, εἴ ποι δεῖ παραγίγνεσθαι· ἀλλὰ μετ' Ἀρταβάζου, ἀνδρὸς ἀγαθοῦ, ὃν σοι ἐπεμψα, πρᾶσσε θαρρῶν καὶ τὰ ἐμὰ καὶ τὰ σὰ, ὅπη κάλλιστα καὶ ἄριστα ἔξει ἀμφοτέροις.»

u. A. 95.
130.

Κατ' εὐτυχίαν τῆς Ἑλλάδος, ὁ Πausanίας δὲν εἶχε τὴν ικανότητά νὰ ἐκτελέσῃ ὅσα ὑπέσχετο· καὶ ἀντὶ νὰ φροντίσῃ πρὸ πάντων νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ἀρχὴν του, αὐτὸς φανταζόμενος ὅτι ἐπέτυχεν ἤδη τοῦ σκοποῦ, ἤρχισεν ἀμέσως νὰ διαιτᾶται ὡς πέρας σατράπης, νὰ διᾶγῃ βίον ἑαυτοῦ καὶ ἀκόλαστον καὶ νὰ καταπιέζῃ καὶ ὑβρίζῃ τοὺς συμμάχους, ὥστε ἂν καὶ ἡ προπαρατεθεῖσα ἀλληλογραφία ἦτο ἔτι τότε ἄγνωστος.

u. A. 131.

Σπαρτιᾶται μαθόντες πῶς ἐπολιτεύετο καὶ ὑποπεύσαντες τί ἐβουλεύετο, ἐνόμισαν πρέπον νὰ τὸν ἀνακαλέσωσι. Καὶ τότε μὲν ἀπέλυσαν αὐτὸν τῆς περὶ προδοσίας κατηγορίας, ἐξαπέστειλαν ὅμως ἀντ' αὐτοῦ ἕτερον στρατηγόν, τὸν Δόρκιν. Ἀλλ' οἱ σύμμαχοι, καὶ μάλιστα οἱ Ἴωνες, δὲν ἠθέλησαν ἤδη νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὸν νέον τοῦτον στρατηγόν· διότι ἅμα ἀναχωρήσαντος τοῦ Πausanίου εἶχον ἀναγνωρίσει ὡς ἡγεμόνας τοὺς στρατηγοὺς τῶν Ἀθηναίων, Ἀριστείδην καὶ Κίμωνα, ὧν ἡ σύνοσις καὶ ἡ μετριοπάθεια ἦτο ἔτι μᾶλλον ἐπιτηδεῖα νὰ καταστήσῃ ἀφόρητον τὴν ἀδικίαν καὶ τὴν τυραννίαν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Σπάρτης. Ὅθεν ὁ Δόρκος, ὅστις πρὸς τοῖς ἄλλοις εἶχε καὶ ὀλίγιστα σπαρτιατικὰ πλοῖα, μὴ βλέπων πῶς ἠδύνατο νὰ κατισχύσῃ, ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ μετὰ τῶν πλοίων τούτων ἄπρακτος εἰς τὰ ἴδια.

u. A. 96.

Τοιοιουτοτρόπως περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἡ ἡγεμονία τῆς ναυτικῆς τῶν Ἑλλήνων δυνάμεως. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται, καίτοι προσεβλήθη ἡ φιλοτιμία αὐτῶν, δὲν ἐπεχείρησαν νὰ ἀναλάβωσι διὰ τῆς βίας τὰ πάλαι ἀξίωμα, ἕνεκα πολλῶν λόγων. Ἐν πρώτοις δὲν εἶχον πρὸς τοῦτο

ἀποχρῶσαν ναυτικὴν δύναμιν· καὶ ἔπειτα οὐδεμίαν εἶχον διάθεσιν νὰ ἐπιχειρήσωσι μακρὸν ἐξωτερικὸν πόλεμον, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ ἔβλεπον ὅτι οἱ στρατητοὶ αὐτῶν, πλουτήσαντες ἐν τῇ τοιούτῳ πολέμῳ, ἡδύναντο νὰ ἐπιβουλεύσωσι τὸ πάτριον πολίτευμα. Ποῦ ἔτεινεν ὁ Πausanias ἡτοιοῦντο καὶ ὁ βασιλεὺς δὲ Λεωτυχίδης, περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, στρατεύσας εἰς Θεσσαλίαν ἵνα τιμωρήσῃ τοὺς Ἀλευάδας καὶ τοὺς ἄλλους Θεσσαλοὺς τοὺς μετὰ τοῦ Ξέρξου καὶ Μακρδονίου συνταχθέντας, ἰδιωροδοκῆται καὶ ἐξελεγχθεὶς ἐξωρίσθη. Ἀλλ' ἦτο βέβαιον ὅτι οἱ ἔφοροι ἦλιντο πάντοτε προλάβει τοὺς τοιούτους κινδύνους; Ἡ Σπάρτη λοιπὸν, ἂν ὄχι εὐχάριστος, τοῦλάχιστον ὄχι καὶ ἄνευ λόγων τινῶν δυναμένων νὰ παραμυθῶσιν αὐτήν, περιωρίσθη ἔκτοτε εἰς τὰ ἴδια· μετ' αὐτῆς δὲ συνπεχώρησαν καὶ οἱ ἄλλοι Πελοποννήσιοι, ἐξηκολούθησαν δὲ τὸν πόλεμον μόνοι οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τῶν νησιωτῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τῆς εὐρωπαϊκῆς καὶ Ἀσιανῆς παραλίας τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ὅσοι ἤθελον νὰ ἀσφαλίσωσι τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἀπὸ τῶν Περσῶν. *συνέχεται ὅρα σελ.*

Περὶ τὸν διοργανισμὸν τῆς νέας ταύτης συμμαχίας, εἰδείξαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν συνήθη αὐτῶν ἐπιτηδειότητα. Οἱ Ἀθηναῖοι εἰμῶν τὴν μεγαλοφυίαν τοῦ Θεμιστοκλέους· ἀλλ' ἤξευρον ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἔχεν ἐλαττώματά τινα, βίαν, φιλοχρηματίαν, τὰ ὅποια ἡδύναντο νὰ ψυχράνωσι τοὺς συμμάχους. Ὅθεν ἀνέθηκαν τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στόλου, ὄχι εἰς τὸν Θεμιστοκλέα, ἀλλ' εἰς τὸν ἐπιεικέστερον καὶ ἀκέραιον Ἀριστείδην· ὁ δὲ συνεκρότησεν ἀμέσως κοινὴν τῶν πόλεων σύνοδον, ἣτις, συνερχομένη ἐκ διαλειμμάτων, ἐν τῇ ἱερᾷ διὰ τοὺς νησιώτας καὶ τοὺς Ἰωνας νήσῳ Δήλῳ, ἐμελλε νὰ διέπῃ, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῶν Ἀθηναίων, τὰ τῆς συμμαχίας. Τότε δὲ κυρίως εἰπεῖν οἱ Ἀθηναῖοι παρέστησαν κατὰ πρῶτον ὡς πρωτοστάται τοῦ λεγομένου Ἰωνικοῦ φύλου. Ἡ ἐν Δήλῳ σύνοδος ἔταξεν, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Ἀριστείδου, τὰς εἰσφορὰς ὅσας ὀφείλε νὰ παρέχῃ ἐκάστη πόλις τοσούτῳ δικαίως, ὥστε οὐδεμία κατὰ τοῦ ἀνδρὸς ἠκούσθη μεμψιμοιρία. Δὲν γνωρίζομεν ὅσας πόλεις ὅσαι ἐκ πρώτης ἀφετηρίας, τῷ 477 καὶ 476, μετέσχον τῆς συμμαχίας· ὀνομαστὶ δὲν ἀναφέρονται εἰμὴ αἱ νῆσοι Σάμος, Χίος, Λέσβος, Τένεδος, Ρόδος, Κῶς, ἡ Μίλητος, τὸ Βυζάντιον καὶ αἱ ἐπὶ τῆς Ἀιολικῆς χερσονήσου ἡ περὶ αὐτὴν πόλεις Ἀργίλος, Ἀκανθος, Σικώλος, Σπάρτωλος. Ἦσαν ὅμως βεβαίως πολὺ πλείυτεροι. Τοῦτο συνάγεται οὐ μόνον ἐκ τῆς ἀξιολόγου ἐτησίαις εἰσφορᾶς, ἥς τὸ πρὸν εὐθὺς

ἐξ ἀρχῆς ἦτο κατ' ἔτος 460 τάλαντα, ἦτοι δραχ. ἄττικά 2,760,000
 ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μεγάλων καὶ ποικίλων συμφερόντων τὰ ὅποια εἶχον
 ὅλαι αἱ ναυτικαὶ πόλεις νὰ κοινωνήσωσι τῆς συμμαχίας. Τρόντι σκοπῶν
 αὐτῆς ἦτο ἡ καταδίωξις τῆς πειρατείας, ἡ διατήρησις τῆς ἐλευθερίας
 τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ μεταξὺ Εὐξείνου καὶ Αἰγαίου, καὶ ἰδίως ἡ ἀπαλλοτρίωσις
 ὅλων τῶν νήσων καὶ ὅλων τῶν παραλίων ἀπὸ τῆς περσικῆς κυριαρχίας.
 Οἱ Πέρσαι, καίτοι τοσαύτας παθόντες ἥττας, ἦσαν πάντοτε ἐπιφοβε-
 τατοὶ· διότι οὐ μόνον κατεῖχον ἔτι τὸν γνωστὸν Δορίσκον, καὶ τὴν ἐν
 Στρυμόνι 'Ηϊόνα καὶ ἄλλα πολλὰ τῆς Θράκης ὀχυρὰ χωρία, ἀλλὰ, ἐν
 δεινότερον πάντων, ἦσαν συνεννοημένοι μετὰ 'Ελλήνων ἐπιφανιστάτων
 ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ὑποδουλώσεως τῆς 'Ελλάδος.

υφ. Α. 131.

'Ο Πausανίας, ἅμα ἀπολυθεὶς τῆς πρώτης κατ' αὐτοῦ κατηγορίας
 ἔνεκα μηδισμοῦ ἦτοι ἔνεκα συνεννοήσεως πρὸς τοὺς Πέρσας ἐπὶ προ-
 δοσίᾳ, ἐπανῆλθεν ὡς ἰδιώτης εἰς Βυζάντιον, καὶ ἐπανέλαβε τὰς πρὸς
 τὸν 'Αρτάβαζον διαπραγματεύσεις. Διωχθεὶς ἐκεῖθεν ὑπὸ τῶν 'Αθη-
 ναίων, κατεστάθη εἰς Κολωνάς τῆς Τρωάδος καὶ ἐνταῦθα ἐπιχειροῦν
 ἐπιτηδεϊότερον ὅπως οὖν ἢ πρότερον τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων του.
 πέμπων ἰδίως ἄφθονα περσικὰ χρήματα εἰς διαφόρους πόλεις τῆς
 λάρδος. 'Αλλ' οἱ ἔφοροι, μαθόντες ταῦτα, ἀνεκάλεσαν αὐτὸν αὖθις εἰς
 Σπάρτην, ἀπειλοῦντες, ὅτι, ἐὰν μὴ ἔλθῃ, θέλουσι τὸν θεωρήσει ὡς πα-
 λέμιον. 'Ο Πausανίας, βλέπων ὅτι ἂν παρακούσῃ δὲν θέλει δυνῆθαι νὰ
 ἐξακολουθήσῃ τὰς ἐνεργείας του, ὑπήκουσε· καὶ ἅμα φθάσας εἰς Σπάρ-
 την, ἐφυλακίσθη. Διὰ τῆς μεσολαβήσεως ὅμως τῶν φίλων καὶ ὁπαδῶν
 του, ἀπελύθη πάλιν· καὶ τότε ἤρχισε συνεννοούμενος μετὰ τῶν εἰλωτῶν,
 καὶ κινῶν αὐτοὺς εἰς στάσιν, καὶ ὑποσχόμενος ἐλευθερίαν καὶ πολιτικὰ
 δικαιώματα, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἄρξῃ δι' αὐτῶν τῆς Σπάρτης καὶ
 ἔπειτα, τῇ συνδρομῇ τῶν Περσῶν, νὰ δεσπόσῃ τῆς 'Ελλάδος ἀπασίας.
 Οἱ ἔφοροι ἔμαθον τὴν συνωμοσίαν διὰ τινων εἰλωτῶν· μετ' οὐ πολὺ δὲ
 κατέσχον καὶ τὰς τελευταίας αὐτοῦ ἐπιστολάς πρὸς τὸν 'Αρτάβαζον.
 Τοσοῦτον ὅμως ἦτο τὸ μέγεθος τοῦ ἐγκλήματος τοῦ ἀνδρὸς ὥστε οἱ
 ἔφοροι ἠθέλησαν νὰ λάβωσιν ἔτι σαφεστέρας ἀποδείξεις, καὶ μόνον ἀφ' οὗ
 ἐπέτυχον νὰ ἀκούσωσιν αὐτὸν τοῦτον τὸν Πausανίαν συνδιαλεγόμενον
 πρὸς τινὰ τῶν δούλων του περὶ τῆς προδοσίας ἀπεφάσισαν νὰ τὸν συλ-
 λάβωσιν. 'Ο δὲ, προλαβὼν, κατέφυγε μὲν ὡς ἰκέτης εἰς τὸν ναὸν τῆς
 Χαλκιοίκου 'Αθηνᾶς, ἀλλ' ἐνταῦθα ἀπέθανε διὰ λιμοῦ, ἐνοικοδομηθείσης

υφ. Α. 132.

τῆς εἰσόδου· καὶ λέγεται ὅτι ἡ ἰδία αὐτοῦ μήτηρ πρώτη προσελθοῦσα ἤρχισε νὰ φράττη τὴν πύλην τοῦ ἱεροῦ.

Τοιοῦτον οἰκτρὸν τέλος ἔλαβε, περὶ τὸ 465 ἔτος, ὁ Ἕλλην οὗτος, ὅστις εἶχε προαχθῆ εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δόξης, ὅχι διὰ τὴν ἰκανότητα αὐτοῦ, ἀλλὰ διότι συνέπεσε νὰ ἀνήκη εἰς τὸ βασιλεῖον τῆς Σπάρτης γίνος· τὸ δὲ θλιβερώτερον εἶναι, ὅτι συμπαρέσυρεν εἰς τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ ἄνδρα ἕτερον, ὅστις ἦτο ἄξιος βεβαίως καλητέρας τύχης.

Ἐπὶ τινὰ χρόνον μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔπαυσαν τιμῶντες τὸν Θεμιστοκλέα, καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν ἔπαυσε συντελῶν εἰς τὸ προαγόμενον μεγαλεῖον τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Εἰς αὐτὸν κυρίως ὀφείλεται ἡ ὀχύρωσις τῆς πόλεως, ἡ ὀχύρωσις τοῦ Πειραιῶς· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἤρχισε νὰ κλίνη πρὸς τὴν δύσιν ὁ ἀστὴρ αὐτοῦ. Εἰδομεν ὅτι ἔμεινεν ὅλως ἀμέτοχος τοῦ τελευταίου μεγάλου ἔργου τῶν Ἀθηναίων, ἥτοι τῆς ἰδρυθείσης ὑπ' αὐτῶν νέας συμμαχίας· καὶ τοῦτο διότι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐνόμισαν συμφέρον νὰ ἀναθέσωσιν εἰς αὐτόν, ἀπώτερον ὄντα καὶ πλεονέκτην, τὴν διεξαγωγὴν τῆς ὑποθέσεως ταύτης, ἥτις ἀπῆτει πλείστην ὅσπιν εὐλάβειαν πρὸς τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων πόλεων. Καὶ ἐνῶ τοιοῦτοτρόπως ἡλαττοῦτο τὸ ἀξίωμα τοῦ Θεμιστοκλέους, ἠύξανεν ἐξεναντίας ἡ πρὸς τὸν Ἀριστείδην κοινὴ εὐνοία, οὐ μόνον διὰ τὴν σύνεσιν καὶ τὴν χρηστότητα ἣν ἔδειξε περὶ τὸν ὀργανισμόν τῆς συμμαχίας, ἀλλὰ καὶ διότι, μικρὸν μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι μάχην, ἐπὶ τῇ προτάσει αὐτοῦ, τὸ πολίτευμα τοῦ Κλεισθέους ὑπέστη τροπολογίαν οὐσιώδη καὶ ἐπιτηδευιστάτην νὰ ἀρέσῃ εἰς τοὺς πολλούς. Κατὰ τὸ πολίτευμα τοῦτο, ὡς ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης, ἐκλεῖμμοι εἰς τὰς ἀρχὰς δὲν ἦσαν εἰμὴ οἱ εὐπορώτεροι τῶν πολιτῶν· οἱ δὲ λεγόμενοι θῆτες, οἱ ἔχοντες δηλαδὴ ἐτήσιον ἔγγειον εἰσόδημα κατώτερον τῶν 200 δραχμῶν ἢ καὶ παντάπασι μὴ ἔχοντες ἔγγειόν τι εἰσόδημα, οὐδεμίαν ἀρχὴν ἐδικαιοῦντο νὰ λάβωσι, μετέχοντες μόνον τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου. Καὶ ἐνόσω μὲν ἡ πόλις ἐστηρίζετο κυρίως ἐπὶ τῆς πεζικῆς δυνάμεως, ὁ ἀποκλεισμός οὗτος τῶν θητῶν ἀπὸ τῶν ἀξιωματῶν τῆς πολιτείας ἡδύνατο μέχρι τινός νὰ ἦναι εὐλογος. Τὸ κράτιστον τῆς πεζικῆς ταύτης δυνάμεως ἀπετέλουν οἱ ὀπλίται, ὃ ἐστὶν οἱ εὐπορώτεροι τῶν πολιτῶν· αὐτοὶ ἡγωνίζοντο πρὸ πάντων ὑπὲρ τῆς πατρίδος, καὶ αὐτοὶ ἑσώζον αὐτήν· οἱ ἀπορώτεροι, οἱ ψιλοὶ, ὀλίγον συνετέλουν εἰς τοῦτο· ὅθεν οἱ ἔχοντες τὰ πλείοτερα βάρη, ἡδύνατο νὰ ἀπαι-

Θου. Α. 10

τῷσι καὶ τὰ πλειότερα δίκαια. Ἀλλ' ἂν ἡ ἐποχὴς ἡ πόλις ἀπέθι-
 ναυτική, οἱ θῆτες ἤρχισαν παρέχοντες εἰς τὴν πολιτείαν ὑπηρεσίας ἀνω-
 τέρας τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν εὐπορωτέρων τάξεων· διότι αὐτοὶ ἦσαν οἱ
 ἐρέται, αὐτοὶ οἱ ναῦται, αὐτοὶ οἱ τοξόται τῶν τριήρων, αἵτινες περι-
 τὸ Ἀρτεμίσιον ἀνεχαίτισαν, ἐν Σαλαμῖνι δὲ κατετρόπωσαν τὸν ἀπει-
 ράρθμον τῶν πολεμίων στόλον· οἱ ὁπλίται ἤδη ὀλίγον συνετέλεσαν εἰς
 τοῦτο. Ἐν τίνι λόγῳ λοιπὸν ἤθελον ἐξακολουθεῖ διατηροῦντες τὴν προ-
 χουσαν αὐτῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ θέσιν, καὶ ἐν τίνι λόγῳ οἱ ἐν Σαλαμῖνι
 νικηταὶ ἤθελον ἐξακολουθεῖ ἀποκλειόμενοι τῆς κυβερνήσεως τοῦ κρά-
 τος, ὅπερ αὐτοὶ πρὸ πάντων ἔσωσαν; Καὶ ἔπειτα τὸ δίκαιωμα τῶν
 προνομιούχων τάξεων ἐστηρίζετο ἄχρι τοῦδε ἐπὶ τῆς ἐγγείου πρόσδο-
 ῦ, ἀλλὰ κατὰ τὰ ἔτη 480 καὶ 479, διὰ τὴν ἐπανεληγμένην τῆς Ἀ-
 τικῆς δῆωσιν, πᾶσα ἐγγείος πρόσδοδος ἐξέλιπεν· οἱ ἀπορώτεροι ἐξωμοίω-
 θησαν καὶ κατὰ τοῦτο πρὸς τοὺς εὐπορωτέρους· ὥστε ἐξίσωσις τῶν ὑπηρε-
 ρσιῶν συνδυαζομένη μετὰ τὴν ἔστω καὶ στιγμιαίαν ἐξίσωσιν τῶν περιου-
 σιῶν, ἦτο φυσικώτατον νὰ ἐπαγάγῃ κατὰ τὰ κρίσιμα ταῦτα ἔτη τὴν
 ἐξίσωσιν τῶν δικαιωμάτων. Ὁ Ἀριστείδης ἐνόησε τὴν ἀνάγκην ταύτην,
 διότι τοῦ ἀνδρὸς τούτου τὸ πνεῦμα ἦτο ἐξ ἐκείνων τῶν ὁποίων τὴν
 ιδιότητα δυνάμεθα μέχρι τινὸς νὰ παραβάλωμεν πρὸς τὴν μυωπικὴν
 τῶν ὀφθαλμῶν δύναμιν· μακρὰν πολὺ δὲν ἐβλεπεν, ἐκ τοῦ σύνεγγυ
 ὁμῶς διέκρινεν ἀκριβέστατα τὰ πράγματα. Ὁ Ἀριστείδης δὲν προεῖδε
 πόρρωθεν τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ γίνῃ ναυτικὴ ἡ πόλις, καὶ ὅχι μόνον δὲν
 προεῖδε τὴν ἀνάγκην ταύτην, ἀλλὰ κραυγάζοντος τοῦ Θεμιστοκλέους
 περὶ αὐτῆς, αὐτὸς ἐπολέμησε πάσῃ δυνάμει τὴν σοφὴν τοῦ ἀντιπάλου
 τοῦ πρόνοιαν· ἅπαξ ὁμῶς γενομένης τῆς μεταβολῆς, ἐξετίμησεν ἀπο-
 χρώντως τὰ πρὸ ποδῶν ἀποτελέσματα αὐτῆς, πρὸς τὰ ὅποια τότε ὁ
 Θεμιστοκλῆς φαίνεται ἐντελῶς ἀδιαφορήσας. Διότι ὁ Θεμιστοκλῆς ἤθε-
 λε πρὸ πάντων νὰ νικήσῃ τοὺς Πέρσας, καὶ ἐζήτησε τὴν αὐξήσιν τῆς
 ναυτικῆς δυνάμεως, πεπεισθὼς ὅτι δι' αὐτῆς καὶ μόνης ἦτο πιθανόν νὰ
 ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ ἐκείνου. Τοῦ δὲ σκοποῦ ἐπιτυχόντος, ὀλίγον ἐφρόν-
 τισε περὶ τοῦ ἀπὸ τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως παραχθέντος
 δικαιώματος τῶν πολλῶν, καθὼς ἐν γένει πολὺ ὀλίγον σεβόμενος τὰ
 τῶν ἄλλων δικαιώματα. Μηδεὶς δὲ ἀπορήσῃ πῶς ὁ Ἀριστείδης, ὅστις
 ἀντέστη ἄλλοτε εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ναυτικοῦ, ἰδίως διότι ἐφοβήθη
 τὴν βίτικὴν μεταβολὴν ἣν ἡ ἀνάπτυξις αὕτη ἐμέλλε νὰ ἐπιφέρῃ εἰς
 τὸν ἀρχαῖον τῶν Ἀθηναίων βίον, ἔπειτα ἦλθε πρῶτος νὰ κυρώσῃ διὰ

ἡμεῖς τὴν τοιαύτην ριζικὴν μεταβολὴν. Εἰς τὰς κοινοβουλευτικὰς πολιτείας, πολλάκις οἱ συντηρητικώτατοι ἀνδρῶν ἀποβαίνουναι νεωτεριστικώτατοι, ὅταν πεισθῶσιν ὅτι ὁ νεωτερισμὸς δὲν δύναται νὰ ἀναληθῇ ἄνευκινδύνου τῆς πολιτείας. Οὐδεὶς ποτε ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπολέμησε τὴν ἰσοπολιτείαν τῶν καθολικῶν, ἐντονώτερον τοῦ Σίρ Ρόβερτ Πήλ, καὶ ὅμως αὐτὸς πάλιν πρῶτος προέτεινεν αὐτήν, ὅτε ἐπίσθη ὅτι εἶναι ἀναπόδραστος. Ὁμοίως ἐπολιτεύθη καὶ ὁ Ἀριστείδης. Ἀμα εἶδεν ὅτι ἡ ἰσοπολιτεία τῶν πενεστέρων ἀπέβη ἄφευκτος, δὲν ἐδίστασε νὰ πραγματοποιήσῃ ψήφισμα, διὰ τοῦ ὑποίου, ἀμέσως ἐγκριθέντος, ἐπετρέπη εἰς πάντας τοὺς Ἀθηναίους πολίτας ἀδιακρίτως τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι εἰς τὰς ἀρχάς. Τὸ δὲ πολίτευμα αὐτοῦ τοῦτο καὶ ἡ παρὰ τοῖς συμμάχοις εὐδοκίμησις κατέστησαν τὸν ἄνδρα τοσοῦτον ἀγαπητὸν ἐν Ἀθήναις, ὥστε ἤρχισεν ἐντεῦθεν νὰ ἐπισκιάζηται ὡς ποσοῦν τὸ τοῦ Θεμιστοκλέους ὄνομα. Προήγοντο δὲ ἤδη εἰς τὰ πράγματα καὶ νέοι ἄνδρες, πρὸ πάντων ὁ Κίμων ὁ υἱὸς τοῦ Μιλτιάδου, ὅστις ἐμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ θαμβώσῃ τὴν Ἑλλάδα διὰ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ. Ὅθεν ὁ Θεμιστοκλῆς παρημελεῖτο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, καὶ τοῦτο τόσῳ πλεόντερον, ὅσῳ κύριον τῆς ἐνεργείας στάδιον ἀπέβη ἕκτοτε ἡ στρατηγία τῶν συμμάχων, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀπέφευγον νὰ ἐπιτρέπωσιν αὐτῷ τὴν στρατηγίαν ταύτην.

Ἀλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ ἀνεχθῇ ἐν σιωπῇ τὴν τοιαύτην ἀπραξίαν καὶ ταπεινώσιν· ἐμεμφιμοῖρει λοιπὸν καὶ πολλάκις ἐμνημόνευεν ἐν τῷ δῆμῳ τῶν προτέρων ὑπηρεσιῶν, καὶ ἤλεγχεν ἐπὶ ἀγνωμοσύνη, καὶ ἐμυκτήριζεν ἐπὶ ἀπειρίᾳ τοὺς νεωστὶ ἀναφανέντας ἄνδρας· οὐδὲ περιωρίζετο εἰς λόγους, ἀλλὰ κατεσκεύασε παρὰ τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ ἰδίον ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος, ἣν προσηγόρευσε Ἀριστοβούλῃν, ὡς τῇ πόλει καὶ τοῖς Ἑλλήσιν ἄριστα βουλευσάμενος, ἵνα ὑπάρχῃ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ μνημεῖον ἀνακηρύττον διαρκῶς ὅτι αὐτὸς ὁ νῦν περιφροῦμένος καὶ λησμονούμενος, αὐτὸς πρὸ πάντων ἔσωσε τὴν πατρίδα διὰ τῆς συνέσεως αὐτοῦ. Ἀράγε συνεννοήθη ἕκτοτε μετὰ τοῦ Πausanίου; Περὶ τούτου τότε τοῦλάχιστον, οὐδεμία ὑπῆρχεν ἔτι ἀπόδειξις, ἀλλ' ἦτο γνωστὸν ὅτι ὁ ἀνὴρ ἡγάπα τὰ χρήματα, ὅτι εὐχερῶς ἐδώροδοκεῖτο καὶ ὅτι οἱ Πέρσαι ἐσπειραν διὰ τοῦ Πausανίου πολλὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα χρήματα· οἱ Σπαρτιάται, οἵτινες ἐμίσουν ἤδη τὸν Θεμιστοκλέα καὶ ἀφ' ἧς ὑπώπτευον τὸν Πausανίαν ἐφοβοῦντο μήπως αὐτοὶ

καὶ νὰ διαβιβάσωσιν εἰς αὐτὸν οὐ μικρὸν μέρος τῆς περιουσίας ταύτης. Ὅσον δὲ αὐτῆς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπεξαίρεθῇ καὶ πραγματικῶς ἰδημεύθῃ, συνεποσαυτοῦ ἐτιεῖς 100 περίπου τάλαντα, ἤτοι 600,000 δραχμῶν· ἐξ οὗ εἰμπορεῖ τις νὰ εἰκάσῃ τὸ μέγεθος τῶν χρηματικῶν αὐτοῦ καταχρήσεων, διότι ἤρχισε τὸ στάδιόν του μὴ ἔχων εἰμὴ 3 τάλαντα.

Ἀπὸ τῆς παραλίας τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀνέβη ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐν συνουσίᾳ Περσῶν τινῶν, εἰς Σοῦσα πρὸς Ἀρταξέρξην τὸν ἐπιλεγόμενον μακρόχρονα, ὅστις υἱὸς ὦν τοῦ Ξέρξου, εἶχε διαδεχθῇ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, πρὶν μικροῦ τότε ἀποθανόντος. Εἰς Σοῦσα δὲ φθάσας, ἔγραψε πρὸς τὸν Ἀρταξέρξην ἐπιστολὴν ἀγέρωχον, οἷαν οὐδεὶς βεβαίως τῶν σημερινῶν τῆς Εὐρώπης βασιλέων ἤθελε δεχθῇ καὶ ἥς ἡ μνήμη ἐπέπρωτο νὰ ἀνακομῇ ἐν τῇ παρούσῃ ἑκατονταετηρίδι, κατὰ τινὰ ἀξιολογούμενον τοῦ παρὸντος, διότι τῷ 1815, ὁ Ναπολέων ὁ Α', ἀναγκασθεὶς νὰ ζητήσῃ ἄσυλον παρὰ τῷ φοβερωτάτῳ τῶν πολεμίων του, ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτῇ ἐπὶ τούτῳ ἔγραψε τῷ κυβερνήτῃ τῆς Ἀγγλίας, παρωμοίασεν αὐτὸν πρὸς τὸν περιώνυμον τῶν Ἀθηνῶν φυγάδα. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Θεμιστοκλέους, διασωθεῖσα εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου, εἶχεν ὡς ἐξῆς· «Θεμιστοκλῆς ἡκω παρὰ σέ, ὅς, κακὰ μὲν πλείστα Ἑλλήνων εἰργασμαὶ τὸν ἡμέτερον οἶκον, ὅσον χρόνον τὸν σὸν πατέρα ἐπιόντα ἐμοὶ ἀνάγκη ἡμῶν πολὺ δ' ἔτι πλείω ἀγαθὰ, ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ ἀσφαλεῖ μὲν ἐμοί, ἐκείνῳ δὲ ἐν ἐπικινδύνῳ πάλιν ἡ ἀποκομιδὴ ἐρίγνετο. Καὶ μοι εὐεργεσία ὀφείλεται, καὶ νῦν ἔχων σε μεγάλα ἀγαθὰ δράσαι, πάρεμι, διωκόμενος ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων διὰ τὴν σὴν φιλίαν. Βούλομαι δ' ἐνιαυτὸν ἐπισχῶν, αὐτὸς σοι περὶ ὧν ἡκω δηλῶσαι.» Ὁ βασιλεὺς Ἀρταξέρξης ἰθαὺμα-
Θουκυδ. Α. 1.

διὰ δὲ τὰ προσφάγια, ὁ Μυσοῦς. Καὶ τῶν μὲν δύο τελευταίων πόλεων πρόσδοτος δὲν ἀναφέρεται εἰς χρήματα, ἐπεὶ δὴ ὁμοῦς ὁ Θουκυδίδης ἐπὶ τὸ ἐτήσιον μόνης τῆς πρώτης εἰσόδημα εἰς τάλαντα πεντήκοντα ἢ 300,000 δραχμῶν, εἰμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἂν ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν ἐπόθει εἰμὴ χρήματα, δὲν ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ δυσχεραίνη διὰ τὴν εἰς Περσίαν φυγὴν του.

Εἰς Μαγνησίαν ἔφερεν ἐξ Ἀθηνῶν τὴν οἰκογένειάν του, καὶ διέτριψεν ἐκεῖ ἄδηλον πόσον, ἰκανὸν ὁμοῦς, ὡς φαίνεται, χρόνον. Νοσήσας δὲ ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 64, μηδὲν μηδέποτε διαπραξάς πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν πολυθρυλήτων περὶ κατακτήσεως τῆς Ἑλλάδος σχεδίων, τὰ ὅποια εἶχεν ὑποβάλει εἰς τὸν Ἀρταξέρξην. Ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Μαγνησίας ἡγήσατο αὐτῷ μνημεῖον πολυτελές, ὁ δὲ ἔσχατος γνωστὸς ἀπόγονος αὐτοῦ ἦν ὁ Ἀθηναῖος Θεμιστοκλῆς, ὅστις μετὰ πεντακόσια καὶ ἐπέκεινα ἐτη δατέλεσε συμφοιτητὴς καὶ φίλος τοῦ Πλουτάρχου παρὰ τῷ φιλοσόφῳ Ἀρμωνίῳ ἐν Ἀθήναις, καὶ ἐξηκολούθει ἐτι ἀπολαμβάνων ὠφελήματα τῶν ἐν Μαγνησίᾳ. Ἀλλ' ἡ κοινὴ τῆς Ἑλλάδος γνώμη γενναιοφρονέως ἀποσμονήσασα τὰ τελευταῖα τοῦ ἀνδρὸς ἀμαρτήματα, δὲν ἠδυνήθη νὰ ὑποφέρῃ ἐπὶ πολὺν χρόνον τὴν ιδέαν ὅτι ἠθέλησέ ποτε οὗτος νὰ πρὸς δώσῃ σπουδαίως τὴν πατρίδα, τὴν ιδέαν ὅτι τὰ ὅσα τοῦ σωτῆρος τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας κείνται μακρὰν τῆς γενεθλίου ἐστίας. ἐπὶ χώρῃ ἀνηκούσης εἰς δεσπότης ἀσιανούς· ὅθεν ἐπὶ Θουκυδίδου ἦδη ἐπίσταται τὴν διαδοθεῖσαν φήμην, ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπέθανε, φαρμακείᾳ ἑαυτὸν, διότι δὲν ἀνείχετο νὰ ἐκτελέσῃ τὰς πρὸς τὸν Ἀρταξέρξην ὑποσχέσεις, ὅτι τὰ ὅσα αὐτοῦ ἀνεκομίσθησαν κρυφίως, κατὰ παραγγελίαν του, εἰς Ἀθήνας καὶ ὅτι ἐτάφησαν εἰς τὸν Πειραιᾶ ἐκεῖνον οὐ αὐτὸς ἐδημιούργησε τὰ τείχη καὶ τὰ νεώρια. Ἐκεῖ λοιπὸν, δεξιὰ εἰς πλάτην τὸν λιμένα, λέγεται ἀναπαύομενος ὁ ἀνὴρ, δυνάμει τῆς ἐθνικῆς καὶ μακραιωνος ἀμνηστίας ἣν ἀπένειμεν αὐτῷ ἡ εὐγνώμων πεπαιωμένη μεταγενεστέρων ἑλληνικῶν γενεῶν· ἐκεῖ ὅπου μετὰ διςχιλίων καὶ τριῶν κοσίων ἐτῶν παρέλευσιν, ἦλθε, τῷ 1835, νὰ εὕρῃ τὴν σινὴν αὐτοῦ ναυμάχος περιβόητος ἕτερος, ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης, ὅστις, ἀνδρὶν ἐπὶ τὴν ποικίλην μεγαλοφυΐαν τοῦ δαιμονίου Ἀθηναίου, ἐπὶ ἐξ ὁμοῦς ἐπὶ περιαγαγὼν νικηφόρον τὴν σημαίαν τοῦ σταυροῦ, ἀπὸ Τενέδου μέχρι Μεθώνης, καὶ ἀπὸ Μεσολογγίου μέχρι Σάμου, δὲν ἦτο βεβαίως ἀνάξιος ν' ἀναπαυθῇ πλησίον τοῦ μεγάλου τῆς Σαλαμίνος νικητοῦ.

Ὁ Ἀριστείδης ἀπέθανε τρία ἢ τέσσαρα ἔτη μετὰ τὸν ἐξοστρακισμόν τοῦ Θεμιστολέους, ἥτοι περὶ τὸ 468 ἔτος, κατ' ἄλλους ἐν Ἀθήναις, κατ' ἄλλους ἐνὸς ἐξετέλει ἐξωτερικὴν τινα εἰς τὸν Εὐξείνιον πόντον ἐκστρατείαν. Βέβαιον δὲ εἶναι ὅτι ἀπέθανε πενέστατος, μηδὲ τὰ ἀναγκαῖα πρὸς ταφὴν αὐτοῦ ἐξόδα καταλιπὼν. Ἡ εὐγνώμων πόλις ἤγειρεν αὐτῷ δημοσίᾳ δαπάνη μνημεῖον ἐν Φαλήρῳ, ἐπροίκισε τὰς δύο θυγατέρας τοῦ καὶ ἀπένειμε καλὸν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Λυσιστράχῳ δῶρον. Ἄλλ' ὅλοι αὐτοῦ οἱ ἀπόγονοι ὡς πένητες ἀναφέρονται, ἡ δὲ πόλις ἐπὶ ἐκτὸς πεντήκοντα περίπου ἔτη ἐφρόντιζεν ἀκόμη, εἴτε περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως, εἴτε περὶ τῆς συντηρήσεως αὐτῶν.

Μεταξὺ λοιπὸν τοῦ 471 καὶ τοῦ 468 ἔτους, ἐξέλιπον καὶ οἱ δύο τελευταῖοι τῶν ἐπὶ τῶν μηδικῶν πολέμων τεσσάρων πρωταγωνιστῶν τῆς τῶν Ἀθηναίων πόλεως οὔτινες, ὡς εἶδομεν, ἦσαν, ὁ Μιλτιάδης, ὁ Εὐάνθιππος, ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Ἀριστείδης. Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον φθάσει τότε εἰς τὴν εὐτυχῇ ἐκείνην πολιτικὴν, ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀκμὴν, καθ' ἣν τὰ ἔθνη δὲν χρεοῦσι ποτὲ ἀνδρῶν ἐξόχων, καθ' ἣν τοὺς ἐκλείποντας τῶν δημοσίων πραγμάτων ἀθλητὰς διαδέχονται ἀμέσως ἄλλοι νέοι· καὶ οὐ μόνον διαδέχονται ἄλλοι νέοι, ἀλλ' οἱ νέοι οὗτοι ἄνδρες εἶναι τελειότεροι τῶν προκατόχων καὶ ἐπιτηδειότεροι πρὸς τὰς νέας τῆς πολιτείας χρείας. Τοιοῦτό τι συνέβη τότε εἰς Ἀθήνας. Ἐτι ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐνιαυτῶν τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Ἀριστείδου, προῆλθον εἰς μέσον οἱ κληρονόμοι τῶν προτερημάτων αὐτῶν, ἐν οἷς ἐπρώτευν ὁ Κίμων καὶ ὁ Περικλῆς. Ὁ Κίμων ἦτο υἱὸς τοῦ Μιλτιάδου, ὅστις, ἀνάγων εἰς τοὺς Αἰακίδας τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ Μιλτιάδου, τοῦ ἐπὶ Πεισιστράτου κατακτήσαντος τὴν θηρακικὴν χερσάνησον· καὶ αὐτὸς δὲ βραδύτερον ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν ταύτην, καθυπέταξεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὰς νήσους Ἀἴμνον καὶ Ἰμβρον καὶ ἐπέστησε τὸ στάδιον αὐτοῦ διὰ τοῦ περιφανοῦς ἐν Μαραθῶνι κατορθώματος. Ἀφ' ἑτέρου ὁ Κίμων, συνηγεὶς Ἰσοδίκην τὴν διεγέγονον Ἰπποκράτους τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κλεισθένους, συνεδέθη διὰ κηδεστίας μετὰ τοῦ ἔτι περιφανέστερου οἴκου τῶν Ἀλμκκιωνιδῶν. Ὁ δὲ Περικλῆς ἦτο υἱὸς τοῦ Εὐανθίππου, τοῦ ἐν Μικῇ στρατηγήσαντος τῶν Ἀθηναίων, καὶ Ἀγαρίστης, τῆς θυγατρὸς μὲν τοῦ προειρημένου Ἰπποκράτους, ἀδελφῆς δὲ τοῦ Μεγακλέους, τοῦ πάππου τῆς Ἰσοδίκης. Ὡστε ἀμφότεροι οἱ ἄνδρες ἀνήκον εἰς τὰ

πρώτα τῆς πόλεως γένη, ὄντες μάλιστα καὶ συγγενεῖς ἐκ κηδεστίας. Ἀλλὰ τοῦτο καὶ μόνον εἶχον πρὸς ἀλλήλους κοινόν. Καθὼς οἱ δύο τῶν Βοιωτίας ποταμοῖ, ἡ Ὠερόη καὶ ὁ Ἀσωπὸς, ἀμφοτέροι ἀπὸ τοῦ Κίμωνος οὐ μακρὰν ὁ εἰς τοῦ ἄλλου πηγάζοντες, ἔπειτα τρέπονται ἅμα πρὸς δυσμὰς, ἐκβάλλων εἰς τὸν κορινθιακὸν κόλπον, ὁ δὲ πρὸς ἀνατολὰς, ἐκρέων εἰς τὴν Εὐβοϊκὴν θάλασσαν· οὕτω καὶ ὁ Κίμων καὶ ὁ Περικλῆς ἀμφοτέροι ἐκ περιφανῶν γονέων ἔλκοντες τὸ γένος καὶ μέχρι τίνος συγγενεῖς ὄντες, ἔπειτα ἐστράφησαν εἰς ὅλως ἀντίθετα στάδια, ὁ μὲν ἐπὶ πολέμοις ἰδίως διαπρέψας, ὁ δὲ εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς πολιτείας πράγματα, καὶ ὁ μὲν συντηρητικὸς ἀναδειχθεὶς, ὁ δὲ νεωτεριστικώτατος.

Κίμων

Ὁ Κίμων ἐστερήθη μειράκιον ἔτι ὢν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· ἔχον δὲ φύσιν ὀξεῖαν, καὶ ὄνομα μέγα, καὶ εὐπορίαν ἱκανήν, παρεδόθη κατὰ τὴν δέκα ἔτη τῆς πρώτης αὐτοῦ νεότητος, τὰ διεληθόντα μεταξὺ τῆς ἐν Μαραθῶνι καὶ τῆς ἐν Σαλαμῖνι μάχης, εἰς πλείστην ὄσπιν ἀκολασίαν καὶ κατηγορεῖτο τότε ὡς ἄτακτος, καὶ πολυπότης, καὶ φιλόγυνος, καὶ θαυμαστός μὲν ἱππεύς, ἀθλητὴς δὲ ἄριστος, ἀλλ' οὔτε μουσικὴν, οὔτε ῥητορικὴν, οὔτε ἄλλο τι ἐλευθέριον μάθημα ἐκδιδάχθεις. Ἐντὸς δὲ τῆς ψυχῆς ταύτης ἐκοιμῶντο τρία προτερήματα, τόλμη, νοῦς, φιλοτιμία. τὰ ὁποῖα δὲν εἰζήτουν εἰμὴ ἰσχυράν τινα ἀφορμὴν ἵνα ἐξεγερθῶσι καὶ ἐξευγενίσωσι τὸν ἄσκοπον καὶ ἀγενῆ ἐκείνον βίον. Ὅθεν ἅμα ἐπὶ τῶν θάνατων τῶν κινδύνων τοῦ 480 ἔτους ὁ Κίμων κατῆλθεν ἐκ τῶν πρώτων ἐπὶ τὴν θάλασσαν, καὶ ἠγωνίσθη περιφανῶς ἐν Σαλαμῖνι· χερσὶ γωγούμενος δὲ ἤδη ὑπὸ τοῦ καλοῦ ἀγαθοῦ Ἀριστείδου, ὅστις ἐνόησε τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ νέου, προήχθη τάχιστα εἰς τὰ ὑπάτα τῶν ἀσπυμάτων καὶ μετ' οὐ πολὺ διεδέχθη τὸν ἄνδρα τοῦτον εἰς τὸ δυσχερὲς ἔργον τῆς στρατηγίας τοῦ συμμαχικοῦ στόλου. Ἀλλ' ἡ φύσις τροπικὴ γεῖται μὲν πολλάκις, ὁλοσχερῶς ὅμως δὲν μεταβάλλεται σχεδὸν ποτέ. Ὁ Κίμων καὶ ἀφοῦ ἐνίκησε τὰς λαμπροτάτας αὐτοῦ νίκας, καὶ ἀφοῦ ἀνικηρύχθη ὑπὸ τῆς ποιήσεως ἀνὴρ θεῖος καὶ τῶν Πανελλήνων ὁ ἄριστος, διέσωζεν ἔτι τὰς ὁρμὰς τῆς νεότητος, καὶ πολλάκις ἐλησμώνησε τὴν δόξαν αὐτοῦ εἰς τοὺς πόδας τῆς καλλονῆς καὶ τῆς χάριτος· τὸ δὲ μέγα αὐτοῦ ἀνάστημα, καὶ τὸ εὐεიდὲς πρόσωπον, καὶ ἡ οὐλὴ καὶ πυκνὴ κόμη ἥτις ἐστόλιζε τὴν δαφνηφόρον ἐκείνην κεφαλὴν, ἦσαν προτερήματα εἰς τὰ ὁποῖα δυσκόλως ἠδύναντο νὰ ἀνθέξωσι καὶ αὐταὶ αἱ μεγαλοφυΐαι στεραταιτῆς Ἑλλάδος κόραι. Δὲν ἤξεύρομεν μέχρι τίνος ἀληθεύει τὸ παρὰ

τοῦ Πλουτάρχου λεγόμενον, ὅτι ἐπροσιμίασεν ἀγαπήσας τὴν ἰδίαν ἀδελ-
φὴν Ἑλπινίκην, τὴν μετέπειτα κομφὴν φίλην τοῦ περιωνύμου Πολυγνώ-
του, ὅστις, ζωγραφήσας ἐν τῇ ποικίλῃ στοᾷ τὰς Τρωάδας, ἐποίησε τὸ
τῆς Αἰσώπου πρόσωπον ἐν εἰκόνι τῆς Ἑλπινίκης. Ἄλλ' ὁ σύγχρονος
τοῦ Κίμωνος ποιητὴς Μελάμβιος διέσωσεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τὰ
ἰνόμενα δύο ἐκ τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἐρωμένων, τῆς Σαλαμίνιας Ἀστε-
ρίας καὶ ἄλλης τινὸς νέας, Μνήστρας καλουμένης πρὸς δὲ τὴν νόμιμον
σύζυγον Ἰσοδίκην τοσοῦτον ἐμπαθῶς διετέθη ὁ Κίμων, καὶ ἀποθανού-
σης αὐτῆς τοσοῦτον ἐδυεσφόρησεν ὥστε ποιητὴς ἕτερος, ὁ Ἀρχέλαος, ὡς
εἰκάζεται, ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ἐλεγείας ἐπὶ παρηγορίᾳ τοῦ πένθους.
Ἡγάπα δὲ καὶ τὰ δαίμνα τὰ πολυτελῆ καὶ ὑψοφαίνετο, ἐν τῷ μέσῳ
τοῦ πότου καὶ τῶν ἡσμάτων, νὰ διηγῇται τὰς ποικίλας περιστάσεις
τοῦ ἐνδόξου αὐτοῦ πολεμικοῦ σταδίου, ὡς ἔλεγεν ὁ Ἴων, ὁ χῆρος ποιη-
τὴς, ὅστις ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας καὶ ἀξιωθεὶς τῆς φιλίας τοῦ μεγάλου
ἄνδρος, ἠτύχησε πολλάκις νὰ συνδειπνήσῃ μετ' αὐτοῦ. Καὶ ἐνῷ δι'
ἁπαντος τοῦ βίου διετέλεσεν ἀδέκαστος καὶ ἀδωροδόκτος, ἦτο ἀφει-
δῆς περὶ τὰς ἀμοιβὰς τῶν συναγωνιστῶν καὶ σχεδὸν ἄσωτος περὶ τὴν
διαχείρισιν τῆς ἰδίας περιουσίας, ἣν ὑπεραυξήσας διὰ τῶν νομίμων
λαφύρων, κατέστησεν, ἐν τῇ ὄντως ἡγεμονικῇ αὐτοῦ μεγαλοφροσύνῃ,
κοινὴν οὕτως εἰπεῖν ἁπάντων τῶν πολιτῶν κτήσιν. Διότι διέταξε νὰ
ἀφαιρεθῶσιν οἱ φραγμοὶ τῶν ἀγρῶν του, ἵνα πάντες ὠφελῶνται ἐλευ-
θέρως ἐκ τῶν καρπῶν αὐτῶν· καὶ κατ' οἶκον παρηγγεῖλε νὰ παρασκευά-
ζηται καθ' ἑκάστην δαίτην λιτὸν μὲν, ἀρκοῦν ὅμως εἰς τοὺς πολλοὺς,
ἵνα ὁ βουλούμενος τῶν πενήτων εἰσέρχεται καὶ ἔχῃ πρόχειρον τὴν δια-
τροφήν. Ἐξερχόμενος δὲ εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως, παρηκολουθεῖτο ὑπὸ
δοῦλων νεανίσκων πολλῶν, οἵτινες, φέροντες ἱμάτια καλὰ καὶ ἀργύρια
ἄφθονα, διένεμον αὐτὰ εἰς τοὺς ἐνδεῶς ἡμφιεσμένους γέροντας ὅσους
συνέπιπτε νὰ ἀπαντήσωσι καθ' ὁδόν. Καὶ ἐν γένει ὁ υἱὸς τοῦ Μιλτιά-
δου, ὁ ἀπόγονος τῶν Διαικιδῶν, ὁμοιάζεν εἰς πολλὰ τοὺς μεγαλοπρε-
πεῖς καὶ εὐεργετικούς, τοὺς φιλέρωτας καὶ ἀρειμανίους ἐκείνους Γάλλους
μεγιστᾶνας τῆς παρελθούσης καὶ τῆς προπαραλθούσης ἑκατονταετηρι-
δος, οἵτινες ἡγείροντο ἀπὸ πολυτελῶν συμπόσιων ἵνα ῥιφθῶσι φαιδροὶ εἰς
φοβεροὺς πολεμικοὺς κινδύνους· καὶ ἐπανήρχοντο ἀπὸ φοινικῶν μαχῶν,
ἵνα παραδοθῶσιν οὐδὲν ἥττον φαιδροὶ εἰς τὰς ἡδονὰς τοῦ τρυφηλοτά-
του τῶν βίων. Πρὸς δὲ τοὺς προηγηθέντας μεγάλους τῶν Ἀθηναίων ἄν-
δρας ἀντιπαραβαλλόμενος, φαίνεται μετέχων τῆς φύσεως τοῦ Μιλτιά-
δου.

(ΒΛΔ. ΙΣΤΟΡ. Κ. ΠΑΠΑΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ ΤΟΜ. Α΄.)

δου καὶ τοῦ Ξανθίπτου μᾶλλον ἢ τῆς τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Ἀριστείδους· ἀλλ' ἦτο φιλονομώτερος μὲν τοῦ πατρὸς, στρατηγικώτερος δὲ τοῦ ἐν Μυκάλῃ νικητοῦ.

περιελῆς

Ὁ Περικλῆς ἤρχισε τὸ στάδιον αὐτοῦ πολὺ μετὰ τὸν Κίμωνα, περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἐξωρίσθη μὲν ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀπεβίωσε δὲ ὁ Ἀριστείδης· καὶ διετέλεσε πράττων τὰ δημόσια, ἐπὶ μακρότατον, περὶ τὰ 40 ἔτη, ἀπὸ τοῦ 467 περίπου μέχρι τοῦ 428 π. Χ. Ἐπλάσθη δὲ ὑπὸ τῆς φύσεως παντελῶς ἄλλοιός τοῦ μεγάλου αὐτοῦ συναγωνιστοῦ· μέτριος τὰ πάθη, σοβαρὸς τὸ φρόνημα, εὐλαβὴς περὶ τοὺς λόγους· φειδωλὸς περὶ τὰ ἴδια χρήματα, καὶ γενναῖος μὲν ἀλλὰ ἥκιστα φιλοπόλεμος. Οἱ κωμικοὶ ποιηταὶ οἵτινες μετήρχοντο τότε εἰς τὰς Ἀθήνας μέχρι τινὸς τὸ ἔργον τῆς σημερινῆς δημοσιογραφίας, ψέγοντες μὲν τὰ ψόγου ἄξια, πολλάκις ὅμως καθαπτόμενοι ἀδίκως καὶ τῶν καλῶν καὶ γαθῶν ἀνδρῶν, ἐσυκοφάντησαν τὸν Περικλέα, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ὡς ἄσελγῃ περὶ τοὺς ἔρωτας. Βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι διετέλεσε σωφρονέστατος, καὶ ὅτι δὲν ἠγάπησε περιπαθῶς εἰμὴ τὴν ἐκ Μιλήτου Ἀσπασίαν, τὴν πολυθρύλητον διὰ τε τὸ κάλλος καὶ τὰς περὶ τοὺς λόγους χάριτας, μεθ' ἧς καὶ συνέζησεν ἀφοῦ διεζεύχθη, ἐξ ἀμοιβαίας συναινέσεως, ἀπὸ τῆς νομίμου γυναικός. Ἀπέφευγε δὲ τὰ συμπόσια, καὶ τὰ φιλοφροσύνας, καὶ πᾶσαν πρὸς πάντα οἰκειότητα, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε λέγεται πρὸς μηδένα τῶν φίλων ἐπὶ δεῖπνον ἐλθεῖν. Ἀπαξ δὲ μόνον, τοῦ τελούντος τοὺς γάμους αὐτοῦ τοῦ ἐξαδέλφου τοῦ Εὐρυπτολέμου, τοῦ πατρὸς τῆς Ἰσοδίκης, προσῆλθε μὲν ὁ Περικλῆς, καὶ παρέμεινε μέχρι τῶν σπονδῶν, ἀλλὰ τότε εὐθὺς ἐξανέστη καὶ ἀπῆλθε. Δεινότατος ἀναδειχθεὶς τῶν καθ' αὐτὸν ῥητόρων, διὰ τε τὴν εὐροίαν τοῦ λόγου καὶ τῶν διανοημάτων τὴν ἐμβρίθειαν, σπανίως ἠγόρευεν ἐπ' ἐκκλησίας τοῦ δήμου, καὶ μόνον εἰς τὰς κυριωτάτας περιστάσεις, ἔπραττε δὲ συνήθως, διὰ τῶν φίλων καὶ ὁπαδῶν. Χρημάτων ἀδωρότατος διατελέσας αἰέποτε, διεχειρίζετο μετ' αὐστηροτάτης οἰκονομίας τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, διὰ τοῦ ἐπιστάτου τοῦ Εὐαγγέλου, πωλῶν ὅλους τοὺς καρπούς τῶν κτημάτων του καὶ προμηθεύόμενος ἐκ τῆς ἀγορᾶς πᾶν ὅ,τι ἦτο ἀναγκαῖον πρὸς συντήρησιν τῆς οἰκίας του. Τοιοῦτος δὲ ὢν φύσει ὁ ἀνὴρ, ἐγκρατὴς, φειδωλός, περισκεμμένος, καὶ περὶ τὰς σχέσεις αὐτοῦ ψυχρὸς καὶ ἀγέρωχος, ἔλαβεν ἐκ πρώτης νεότητος τὴν τελειοτάτην ἀνατροφὴν ἣν ἠδύνατό τις κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου νὰ λάβῃ ἐν Ἀθήναις. Ἐδιδάχθη τὰ μουσικά

καὶ ἐπιστομονικὰ καὶ ῥητορικὰ μαθήματα, παρὰ τοῖς μάλιστα ὀνομα-
στοῖς τῶν τότε διδασκάλων, παρὰ τῷ Πυθοκλείδῃ καὶ τῷ Δάμωνι.
Ἵππῆς φίλος καὶ μαθητὴς τοῦ περιφήμου Κλαζομενίου φιλοσόφου Ἀνα-
ξαγόρου, ὃν οἱ τότε ἄνθρωποι Νοῦν προσηγόρευον, διὰ τε τὴν σύνεσιν
καὶ τὴν περὶ τὴν φυσιολογίαν ἐμπειρίαν, καὶ διότι ὑπερτάτην τοῦ κό-
σμου τούτου δύναμιν καὶ ἀρχὴν ἐπρέσβευεν οὕσαν ὅχι τὴν τύχην, οὐδὲ
τὴν ἀνάγκην, ἀλλὰ τὸν ἄκρατον καὶ καθαρὸν νοῦν. Διὰ τῆς πρὸς τὸν
Ἀναξαγόραν προσομιλίας ἀπηλλάγη ὁ Περικλῆς οὐκ ὀλίγων προλή-
ψων καὶ δεισιδαιμονιῶν, αἵτινες ἐπεκράτουν παρὰ τοῖς πολλοῖς τῶν
συμπολιτῶν αὐτοῦ, πρὸς οὓς καὶ διὰ τοῦτο ἤδη, δὲν ἡδύνατο νὰ ἔχη
συνεχῆ οἰκειότητα· ὥστε ἐπανερχόμενος ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς, διήγε τὸν κατ'
ἰδίαν βίον ἐν μέσῳ εὐαρίθμων τινῶν διακεκριμένων φίλων, τοῦ Πρωτα-
γόρου, τοῦ Ζήνωνος καὶ τῶν προαναφερθέντων διδασκάλων, ὧν ἀπάν-
των προήδρευεν ἢ ἐποφορόειτος καὶ μεμουσωμένη Ἀσπασία. Καὶ ἐν γέ-
νει ὁ Περικλῆς, λόγῳ παιδείας, χαρακτῆρος καὶ βίου ἐνθυμίζει εἰς
πολλὰ τοὺς πολιτικούς ἐκείνους τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀγγλίας ἄνδρας, οἵτι-
νες μεταβαίνουσιν ἀπὸ τῶν περὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων μεριμνῶν
εἰς τὰς νηφαλίους ἡδονὰς τῆς θεωρητικῆς μελέτης, καὶ ἀπὸ τῆς μελέ-
της ταύτης ἀντλοῦσι νέας δυνάμεις πρὸς ἐπιτέλεσιν τῶν πρακτικωτέρων
βουλευμάτων. Πρὸς δὲ τοὺς προηγηθέντας τῆς τῶν Ἀθηναίων πόλεως
πρωταγωνιστὰς ἀντιπαραβαλλόμενος, φαίνεται μετέχων τῆς φύσεως
οὐχὶ τοῦ Μιλτιάδου ἢ τοῦ Θανθίππου, ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ Ἀριστείδου
καὶ τοῦ Θεμιστοκλέους, ὧν ὅμως ἀσυγκρίτως μεγαλοφυέστερος τοῦ πρώ-
του, καὶ ἀσυγκρίτως χρηστώτερος τοῦ δευτέρου.

Ἐκ πρώτης λοιπὸν ὀψεως ἤθελεν ὑποθέσει τις, ὅτι ὁ Κίμων ἦτο ἀνὴρ
δημαγωγικός, ὁ δὲ Περικλῆς συντηρητικός μᾶλλον καὶ ἀριστοκρατικός.
Καὶ ὅμως ἄλλως εἶχε τὸ πρᾶγμα. Ὁ Πλούταρχος, διελὼν περὶ τῆς
ἐξωτερικῆς τοῦ Περικλέους μορφῆς, λέγει, ὅτι κατὰ μὲν τὰ ἄλλα τὸ
σῶμα αὐτοῦ ἦτο ἀμεμπτον, ἀλλ' ἡ κεφαλὴ ἦτο προμήκης καὶ ἀσύμ-
μιτρος· διὰ δὲ τοῦτο οἱ τεχνίται ἐφρόντιζον σχεδὸν πάντοτε νὰ παρι-
στῶσιν αὐτὸν φέροντα περικεφαλαίαν, ἵνα καλύπτωσι τὸ ἀληθές τοῦ
κρανίου σχῆμα. Ἡ εἰκὼν αὕτη παρέχει ἡμῖν ἐννοίαν τινα τῆς ὅλης
τοῦ Περικλέους πολιτείας. Ἡ ἐμβριθεία καὶ ἡ περισκεψίς τοῦ ἀνδρός,
ἐκάλυπτον, ὡς ἡ περικεφαλαία ἐκείνη, τὰ ἀληθῆ τῆς διανοίας αὐτοῦ
βουλεύματα, τὰ ὅποια κατ' ὀλίγον ὀλίγον ἀναπτυσσόμενα καὶ ἐφαρμο-
ζόμενα, ἐμελλον ἐπὶ τέλους νὰ προσελκύσωσιν εἰς αὐτὸν ἐξ ἀνάγκης τὴν

εὐνοίαν τοῦ δήμου, πολὺ μᾶλλον ἢ ἅπασα ἡ θορυβώδης ἐλευθεριότης τοῦ Κίμωνος. Τῶντι, διὰ τοῦ ψηφίσματος τοῦ ὁποίου εἰσηγητὴς ὑπῆρξεν ὁ Ἀριστείδης, ἅπαντες οἱ πολῖται τῶν Ἀθηνῶν ἔλαβον μὲν τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι εἰς ὅλα τὰ ἀξιώματα, ἀλλ' εἶναι πρόδηλον, ὅτι οἱ πενέστεροι, ἀπησχολημένοι ὄντες εἰς τὰ ἴδια ἔργα ἵνα ἐπαρκέσωσιν εἰς τὴν συντήρησιν αὐτῶν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐνασκήσωσι τὸ ἐπιτρέπεν αὐτοῖς δικαίωμα. Αὕτῃ ἡ κλήρωσις τῶν ἀρχῶν ἦτις φαίνεται εἰς ἀχθεῖσα περὶ τοὺς χρόνους τούτους (σελ. 286 καὶ ἐπ.) δὲν ὠφέλησε πολὺ τοὺς πένητας· διότι πλεῖστοι ὅσοι ἐξ αὐτῶν δὲν ἐκλήρουντο, καθὼς ἀπόντες εἰς ναυτικὰς καὶ ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις· καὶ διότι τὰ κυριώτατα τῆς πολιτείας ἀξιώματα, ἰδίως τὸ στρατηγικόν, ἐδίδοντο καὶ ἤδη, ὡς ἄλλοτε, διὰ χειροτονίας εἰς τοὺς ἱκανωτέρους, οἳ δὲν ἦσαν φυσικῶς τῷ λόγῳ συνήθως οἱ ἀπορώτεροί. Οὐδὲ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ εἰς τὰ δικαστήρια τῶν ἡλιαστῶν παρευρίσκοντο οὗτοι τακτικῶς καὶ οὐ μόνον οἱ ἀπόντες ἐκ τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ παρόντες, καθὼς μὴ δυνάμενοι νὰ ἐγκαταλείπωσιν ἐπὶ τούτῳ τὰς βιοποριστικὰς αὐτῶν ἐργασίας. Ὡστε καὶ εἰς τὰ συνέδρια ταῦτα, τὰ ὅποια ἐφαίνοντο κτῆμα ἀναπαλλοτρίωτον τῶν πολλῶν, ἐξηκολούθουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπικρατοῦντες οἱ ὀλίγοι. Ὁ Περικλῆς δὲν ἐθεώρει καλῶς ἔχουσιν τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ὁ Περικλῆς ἐπρέσβευεν ὅτι ἡ πόλις τότε μάλιστα θέλει φθάσει εἰς τὸ ἑπακρον τῆς ἡθικῆς, διανοητικῆς καὶ ὑλικῆς αὐτῆς δυνάμεως, ὅτε ἅπαντες αὐτῆς οἱ πολῖται, πλούσιοι καὶ πένητες, κύριον μέλημα καὶ ἐνασχόλημα θέλουσιν ἔχει τὴν τῶν δημοσίων πραγμάτων διεξαγωγὴν καὶ ἐπεχείρησε λοιπὸν, διὰ μεταβολὰς καὶ πολυτελῶν δημοσίων ἔργων καὶ διὰ τακτικῶν ἀπὸ τοῦ ἐθνικοῦ ταμείου μισθοδοσιῶν, νὰ παράσχη εἰς τοὺς πένητας πόρους τοσούτους ὥστε νὰ δύνανται νὰ ἐξασκῶσιν ἀδιαλείπτως τὰ δικαιώματα αὐτῶν. Ὁ Κίμων εἶχεν ἄλλην γνώμην. Ὁ Κίμων ἐπρέσβευεν ὅτι ἡ πολιτεία, ἐπιτρέψασα εἰς ἅπαντας τοὺς πολίτας ἴσα δικαιώματα, ἐφάσεν εἰς τὸ ἔσχατον ὅριον τῶν ὅσα ἡδύνατο νὰ πράξῃ ὑπὲρ αὐτῶν· ὅτι δὲν ὠφέλει νὰ προχωρήσῃ περαιτέρω, καὶ ὅτι ἔργον ἤδη ἐκάστου πολίτου ἦτο νὰ εὐπορήσῃ διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἱκανότητος αὐτοῦ, διὰ νὰ δύναιτο νὰ κάμῃ χρῆσιν τῶν νομίμων δικαιωμάτων του. Ἐντεῦθεν δὲ προέκυψε σφοδρὰ μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν ἔρις, καθ' ἣν ἀναγκαίως τὸ πλῆθος συνετάχθη μετὰ τοῦ Περικλέους μᾶλλον ἢ μετὰ τοῦ Κίμωνος. Τίς ἐν τούτοις ἐκ τῶν δύο ἐβουλεύετο συνετώτερον καὶ ὀρθότερον;

Ὅσον μέγα καὶ ἂν ἦναι τὸ ὄνομα τοῦ Περικλέους, ὅσον στενῶς καὶ ἂν συνδέηται μετὰ τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηναίων, τὸ καθ' ἡμᾶς δὲν διατάζομεν νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ Κίμων ἦτο προνοητικώτερος αὐτοῦ. Τοῦ δημοσίου ταμείου ἔργον δὲν εἶναι ποτὲ νὰ τρέφῃ τοὺς πολίτας· ὅσῳ δὲ καθ' ἓνα ἢ κατ' ἄλλον τρόπον τὰ κοινὰ χρήματα ἰσπανήθησαν ἐπὶ τοιούτῳ σκοπῷ, τὸ πολίτευμα τοῦτο ὑπέβρεψε τὴν ἀρχίαν καὶ τὴν πενίαν, κατέστρεψεν ἀπάσας τὰς ἀρετὰς ὅσας παράγει ἡ φιλοπονία καὶ ἡ συνείδησις ὅτι ἡ τύχη ἐκάστου ἀνθρώπου ἐξαρθᾶται ἀπὸ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐνεργείας, καὶ παρέδωκεν ἐπὶ τέλος τὸ κράτος εἰς τὴν διακρίσιν δημογωγῶν ἢ τυράννων. Δὲν λέγομεν ὅτι ὁ Περικλῆς προεκάλεσε τὴν ἐπιψήφισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν, τῶν δικαστικῶν, τῶν στρατιωτικῶν μισθῶν καὶ ἄλλων χορηγιῶν, οἰστρηματούμενος ὑπὸ τοῦ ἀγενοῦς τῆς δημογωγίας πάθους· ἅπαγε! Ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ ἐξεταζόμενον τὸ πολιτικὸν τοῦ Περικλέους σύστημα, εἶχεν ἔξεναντίας γενναῖόν τι καὶ μεγαλόφρον, διότι ἡ προαίρεσις αὐτοῦ ἦτο νὰ ἐνισχύσῃ ὅσον ἐνεστί τὴν πόλιν διὰ τῆς περὶ αὐτὴν συμπυκνώσεως ὅλων αὐτῆς τῶν δυνάμεων καὶ ἂν ὁ Περικλῆς ἐπέδωκε τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου διὰ τῆς ὅσον ἐνεστί μεγαλητέρας ἀναπτύξεως τῆς ὕλικῆς εὐπορίας καὶ τῆς ἡθικῆς καὶ διανοητικῆς προκοπῆς, τὸ βούλευμα αὐτοῦ ἤθελεν εἶναι σωτήριον. Δὲν ἀπέβη δὲ ὀλέθριον εἰμὴ διότι ὁ Περικλῆς ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν ἀπὸ τῆς ἐργασίας τῆς ἐκάστου προκύπτουσαν εὐπορίαν καὶ χρηστότητα, διὰ τῶν ἀπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου χορηγιῶν. Τοῦτο ἔφθειρε τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων. Βεβαίως ἐνόσῃ ὁ Περικλῆς διεῖπε τὰ πράγματα, ἡ πόλις ἐφθασεν εἰς τὸ ἐπικρον τῆς δόξης αὐτῆς καὶ τῆς ἰσχύος. Ἀλλὰ τὰ πλημμελῆ ἀποτελέσματα τοῦ ὑπ' αὐτοῦ εἰσαχθέντος νέου πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ ἀνεφάνησαν ἅμα μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, διότι ἔκτοτε ἡ τύχη τῆς πόλεως περιῆλθεν εἰς χεῖρας ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀβούλους καὶ ἀκατήθεις. Καὶ ζῶντος δὲ αὐτοῦ ἐτι, ἤρχισε νὰ ὑποφαίνηται ἡ ἡθικὴ ἀλλοίωσις ἣν ἐπαθεν ὁ τῶν Ἀθηναίων δῆμος. Διότι τί λέγει περὶ τοῦ ἀνδρός τούτου, ἐν τῷ θαυμαστῷ ἐγκωμίῳ ὃ ἐπέλεξεν εἰς αὐτὸν ὁ Θουκυδίδης; «Κατεῖχε, λέγει, τὸ πλῆθος ἐλευθέρως, καὶ οὐκ ἤγετο μᾶλλον ὑπ' αὐτοῦ, ἢ αὐτὸς ἤγε... Ἐγίγνετό τε λόγῳ μὲν, δημοκρατία, ἔργῳ δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρός ἀρχή.» Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὸ πολίτευμα, ἀντὶ νὰ ἦναι δημοκρατικόν, ἀπέβη μοναρχικόν, ὁ δῆμος, ἀντὶ νὰ χειραγωγῇ τὸν προϊστάμενον ἄνδρα, ὅπως ἔπραττεν ὡς πρὸς τὸν

Σύστημα
Περικλῆς

Μιλτιάδην, ὡς πρὸς τὸν Θεμιστοκλέα, ἐχειραγωγεῖτο ὑπ' αὐτοῦ. Καλὸν τοῦτο, ἐνόσφ' ὁ προϋστάμενος εἶναι Περικλῆς· ἀλλ' ὅταν προκύψουσιν εἰς μέσον οἱ Κλέωνες, οἱ Ὑπέρβολοι, οἱ Θηραμέναι, οἱ Κριτίαί· Τούτου ἔνεκεν εἵπομεν ἄλλοτε ὅτι ἡ πολιτεία τότε μάλιστα ἀκμαίνει ἠθικῶς καὶ πολιτικῶς ὅτε δὲν ἄγεται καὶ φέρεται τυφλῶς ὑπὸ τῶν λειτούργων αὐτῆς, ἀλλ' ἐπιβλέπουσα καὶ κρίνουσα τὴν διαγωγὴν αὐτῶν εἶναι πάντοτε ἐτοίμη νὰ ἀναστείλῃ πᾶσαν παρεκτροπὴν. Ἐν τοιαύτῃ δὲ ἀκμῇ ἦσαν οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὰ πρῶτα πεντήκοντα ἔτη τῆς πέμπτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, καὶ ἴσως ἤθελον ἐξακολουθήσει ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον σωφρονούντες, ἂν εἰσηκούετο ἡ φωνὴ τοῦ Κίμωνος· ἂν δὲν ἐπῆρχοντο οἱ νεωτερισμοὶ τοῦ Περικλέους. Ἀλλὰ τοὺς μὲν νεωτερισμοὺς τούτους ἡσπάζετο προθυμότατα τὸ πλῆθος, ὁ δὲ Κίμων, στρατηγῶν ἐν τῇ ἄλλοδαπῇ, ἔμενεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μακράν τῆς πόλεως· ὥστε ὁ Περικλῆς ἠδυνήθη, ἄνευ σπουδαίων κωλυμάτων, νὰ ἐκτελέσῃ τὰ βουλευμάτων αὐτοῦ. Πρὶν ὅμως ἐκθέσωμεν ἐν κεφαλαίῳ τὰς ἐντεταλθεὶς ἐπιγενομένας ἐν Ἀθήναις μεταβολὰς, θέλομεν διαγράψαι τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἱστορίαν, τῆς ὁποίας πρωταγωνιστὴς ὑπῆρξεν ὁ Κίμων, ἀπαρallaκτως καθὼς τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων πρωταγωνιστῆς ἀνεδείχθη ὁ Περικλῆς.

Εἶδομεν ἀνωτέρω (σελ. 486) πῶς ἐν ἔτει 477 πρὸ Χριστοῦ ἡ ἡγεμονία τοῦ συμμαχικοῦ τῶν Ἑλλήνων στόλου μετεβιβάσθη ἀπὸ τῆς Σπάρτης εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ πῶς ἡ Σπάρτη καὶ ἐν γένει οἱ Πελοποννησῖοι παρητήθησαν ἐντελῶς τῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ κατὰ Περσῶν πολέμου. Ἡ ἐποχὴ αὕτη εἶναι κρίσιμωτάτη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Μέχρι τῶν μηδικῶν, τὸ ἔθνος ἦτο διηρημένον εἰς πολυαριθμοὺς αὐτοτελεῖς πολιτείας, μὴ συνδεομένας διὰ κοινῶν τινος πολιτικοῦ δεσμοῦ. Ἡ Σπάρτη ἀναφαίνεται μὲν στρατηγοῦσα τῶν πλείστων Πελοποννησίων, ἀλλ' ἡ πρώτη πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῆς στρατηγίας ταύτης δὲν γίνεται εἰμὴ περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος (σελ. 292-294), καὶ πρὸς τούτοις ἡ στρατηγία αὕτη ἀποδείκνυται χαλαρωτάτη. Ἐπὶ τῶν μηδικῶν τελευταίων οἱ Ἕλληνες ἅπαντες, ἢ μᾶλλον αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι αἱ ἀναλαβοῦσαι τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα, τῶν συνονται ὑπὸ τὴν κοινὴν τῆς Σπάρτης στρατηγίαν. Ἀλλ' ἡ ἐνώσις αὕτη δὲν διαρκεῖ εἰμὴ τρία ἔτη, ἀπὸ τοῦ 480 μέχρι τοῦ 477. Τότε ὁ κοινὸς οὗτος δεσμός διαλύεται τότε ὅμως τὸ ἔθνος δὲν ἐπ' ἀνέρχεται πλέον

εἰς τὴν προτέραν κατάστασιν, καθ' ἣν διετέλει μεμερισμένον εἰς πλεί-
 στας ὄσας ἐντελῶς ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξαρτήτους πολιτείας. Τὸ ἐλληνικὸν
 ἔθνος διχοτομεῖται ἤδη εἰς δύο μεγάλα τμήματα, ὧν τοῦ ἐνὸς προϊ-
 σταται ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, ἐρειδομένη κυρίως ἐπὶ τῆς ναυτικῆς ду-
 νάμεως, τοῦ δὲ ἐτέρου προΐσταται ἡ Σπάρτη, ἐρειδομένη κυρίως ἐπὶ τῆς
 πεζικῆς δυνάμεως. Ἐκ τῶν δύο τούτων τμημάτων ἐπὶ πολὺν χρόνον,
 ἐπὶ 30 περίπου ἔτη, δὲν ἀναφαίνεται ἐνεργοῦν, προαγόμενον καὶ ἀκμάζον
 εἰμὴ τὸ ἐν ἐκείνῳ τοῦ ὁποίου προΐσταται ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ Σπάρτη
 ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ ἢ ἀπρακτεῖ ἢ τὸ πολὺ προσπαθεῖ νὰ ἀντιταξῇ
 εἰς τὰς Ἀθήνας ἔμμεσά τινα κωλύματα, τὰ ὅποια ὁμως δὲν ἰσχύουσι νὰ
 ἀναχαιτίσωσι τὴν θριαμβευτικὴν τῆς πόλεως ταύτης πορείαν. Αἱ χεῖ-
 ρες τῆς Σπάρτης εἶναι δεδεδεμένοι, οὕτως εἶπεῖν, κατ' ἀρχὰς ἕνεκα τῶν
 προδοτικῶν βουλευμάτων τοῦ Πausaniou, καὶ ἔπειτα ἕνεκα μεγάλης τινὸς
 στάσεως τῶν εἰλωτῶν· οὐδ' ἤρχισεν ἡ πρωτεύουσα τῆς Πελοποννήσου νὰ
 ἐνεργῇ ἐντόνως εἰμὴ ἀφοῦ ἀπηλλάγη τῶν ἐσωτερικῶν τούτων περισπα-
 σμῶν. Τότε ὠφεληθεῖσα ἐκ τῆς ἀντιζηλίας ἣν παρήγαγεν εἰς πολλὰς
 πόλεις ἡ μεγάλη τῶν Ἀθηνῶν ἐπίδοσις, ἐκ τῆς ἰσχύος ἣν πάντοτε εἶχεν
 ὡς προστάτις τῶν ἀριστοκρατικῶν μερίδων, τῶν ἀπανταχοῦ ἀντιφερο-
 μένων κατὰ τῶν δημοκρατικῶν, ὧν τὴν προστασίαν ἀνέλαβεν ἡ τῶν
 Ἀθηνῶν πόλις, παρεσκεύασε τὰ ποικίλα στοιχεῖα ῥήξεως φοβεράς, ἥτις
 γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, προσέλαβεν ἤδη
 καὶ τὸ πρόσχημα τῆς ἀντιθέσεως δύο φύλων, τοῦ Δωρικοῦ καὶ τοῦ Ἰωνι-
 κοῦ. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα συνέβησαν βραδύτερον. Κατὰ τοὺς χρόνους
 εἰς οὓς εὐρίσκόμεθα, ἡ Σπάρτη, ὡς προείπομεν, εἶναι ὅλως σχεδὸν ἀφανής,
 πρωτεύουσι δ' ἐν τῷ ἐλληνικῷ κόσμῳ αἱ Ἀθῆναι, ἐπιτυχοῦσαι τότε
 πρὸ πάντων διὰ τῆς μεγάλης καὶ ἰσχυρᾶς αὐτῶν ἡγεμονίας τὴν πολι-
 τικὴν ἐκείνην, καὶ στρατιωτικὴν, καὶ διανοητικὴν, καὶ τεχνικὴν ἀκμὴν,
 αἱ ἣν κυρίως ἐτιμήθη καὶ ἐκλείσθη τὸ ἐλληνικὸν ὄνομα.

Δὲν γνωρίζομεν κατὰ δυστυχίαν ἀκριβῶς πῶς ὀργανώθη κατὰ πρῶ-
 τὴν ἢ συμμαχία τῶν Ἀθηναίων, ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου· ἀν' ἐξ ἀρχῆς
 ὅλαι αἱ πόλεις ἐδίδον καὶ χρήματα καὶ πλοῖα· τίς ἐγένετο τότε χρῆσις
 τοῦ κατ' ἔτος εἰσπραττομένου φόρου, οὐδὲ τίνες ἦσαν αἱ συζητήσεις, αἱ
 ἐποφάσεις καὶ αἱ ἐνέργειαι τῶν ἐν Δήλῳ συνερχομένων ἀντιπροσώπων
 τῶν πόλεων. Ἡξεύρομεν μόνον ἐν γένει ὅτι ὁ ἐτήσιος φόρος, ὅστις τῷ
 477 ἔτει ὤρίσθη εἰς 460 τάλαντα, συνεποσώθη βραδύτερον, μικρόν

πρὸ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, εἰς τάλαντα 600, ὅτι ἐπὶ τινι ἔτη ἅπαντα τὰ μέλη τῆς συμμαχίας διετήρησαν τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν, ὅτι ἐν τῇ διαστάσει τούτῳ τὰ μὲν πράγματα τῆς συμμαχίας διετέγοντο ὑπὸ τῆς ἐν Δήλῳ συνερχομένης κοινῆς συνόδου, ἡ δὲ πόλις τῶν Ἀθηνῶν εἶχεν ἁπλῶς τὴν προεδρείαν, τὴν στρατηγίαν τῆς συμμαχίας, ὅτι ὅμως κατὰ μικρὸν ἡ προεδρεία αὕτη, ἡ στρατηγία, μετεβλήθη εἰς δεσποτείαν ἢ κυριαρχίαν, αἱ πλείσται τῶν συμμαχίδων πόλεις ἀπέβαλον τὴν αὐτονομίαν, ἡ κοινὴ σύνοδος ἔπαυσε τοῦ νὰ συνέρχηται, ταμεῖον ἀπὸ τῆς Δήλου μετεφέρθη εἰς Ἀθήνας, ἡ δὲ πόλις αὕτη ἀπὸ ἀπόλυτος δέσποινα τῶν πλείστων ἐκ τῶν πόλεων ἐκείνων, ὧν κατ' ἀρχὰς ἁπλῶς προΐστατο. Ἡ μεταβολὴ αὕτη ἦτο φυσικώτατον ἀπὸ ἐπὶ τῶν ἑκτέλεσις τῶν ἀποφάσεων τῆς συνόδου περὶ τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς ἑκάστην πόλιν ὑποχρεώσεων, ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τινὰ, καὶ ἐπετρέπη εὐλόγως εἰς τοὺς προεδρεύοντας καὶ στρατηγοῦντας Ἀθηναίους. Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπὸν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἀνέλαβον τὴν εἰσπραξίν τοῦ φόρου ἑκάστης πόλεως, ἀναθέντες τὸ ἔργον τοῦτο εἰς ὑπαλλήλους, ὀνομασθέντας ἑλληνοταμίαις, καὶ προσέτι ἐφρόντιζον ὥστε ἑκάστη πόλις νὰ παρέχῃ τακτικῶς τὴν ἐπιβάλλουσαν αὐτῇ μερίδα πλοίων καὶ ἀνδρῶν. Ἐπειδὴ δὲ πιθανώτατα οὔτε τὰ χρήματα, οὔτε τὰ πλοῖα καὶ οἱ ἄνδρες ἐγκαίρως παρείχοντο, οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάζοντο νὰ ἐκβιάζωσι τὴν παροχὴν· πρώτη αὕτη ἀφορμὴ ἐπαμβάσεως εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῶν κατεστρατευσμένων πόλεων πράγματα. Μετ' ὀλίγον πολλαὶ πόλεις, διὰ τὸ ἐπίκουρον καὶ βαρὺ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ἐζήτησαν τὴν ἄδειαν νὰ μὴ δίδωσι πλοῖα καὶ πληρώματα, ἀλλ' ἀντ' αὐτῶν νὰ καταβάλλωσιν ἀνάλογον χρηματικὸν ποσόν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐδέχθησαν προθύμως τὴν ἀνταλλαγὴν καὶ ἀνεπλήρωσαν δι' ἰδίων πλοίων καὶ πληρωμάτων τὰ ἐλλείποντα· ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι ὡς ἐκ τούτου ἡζήσεν ἔτι μάλλον ἡ ὑλικὴ καὶ ἠθικὴ αὐτῶν ἐν τῇ συμμαχίᾳ ὑπεροχὴ, ἰδίως δὲ αἱ πόλεις αἱ μὴ παρέχουσαι εἰμὴ χρήματα δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ἔχωσιν ἴσα δικαιώματα καὶ ἴσην ψῆφον πρὸς αὐτοὺς. Ἴσως ἐπεμπον ἔτι ἀντιπρόσωποι εἰς Δελφὸν· ἀλλ' ἐπὶ τῆς ψηφοφορίας οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Ἀθηνῶν ἠδύναντο νὰ εἰπωσιν εἰς αὐτοὺς ὅ,τι εἰπέ ποτε ὁ Ἀμομφάρετος εἰς τὸν Πausanias (σελ. 459), ὅτι ὑπάρχει ψῆφος καὶ ψῆφος καὶ ὅτι ὁ βράχος οὐαὶ ἀλλοτρίαι αὐτοῦ χεῖρες ἐκύλισαν πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ στρατηγοῦ εἰς βράχος πλείοτερον ὅλων τῶν πετραδίων δι' ὧν ἐψήφισαν οἱ ἄλλοι ἀξιώματα. Τελευταῖον πολλαὶ πόλεις, εἴτε οἰκοθεν, εἴτε ὑπὸ τῆς Σπάρτης

ὑποκινούμεναι, ἠθέλησαν ἐντελῶς νὰ χωρισθῶσιν ἀπὸ τῆς συμμαχίας, ἀπαλλαττόμεναι πάσης εἰς αὐτὴν συνεισφορᾶς εἴτε χρημάτων, εἴτε πλοίων καὶ ἀνδρῶν. Ἀλλὰ τότε οἱ Ἀθηναῖοι, πάντοτε πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Δήλῳ συνόδου, ἐπεχείρησαν νὰ δαμάσωσι τοὺς ἀποστάτας τοὺτους, καὶ καθυπέταξαν αὐτοὺς, καὶ ἀφώπλισαν, καὶ ἀντὶ συμμάχων κατέστησαν ὑπηκόους· ὥστε αἱ τοιαῦται πόλεις ἔπαυσαν νὰ ἔχωσι ψῆφον εἰς τὸ ἐν Δήλῳ συνέδριον. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐκείνων τῶν πόλεων ὅσαι δὲν ἐδίδον εἰμὴ χρήματα, ἢ ψῆφος ἀπέβη ὅλως ἀσήμαντος, ἡ σύνοδος κατήντησε βαθμηδὸν νὰ διαλυθῇ, ἢ δὲ πόλεις τῶν Ἀθηνῶν μετεχειρίσθη ὅλους σχεδὸν τοὺς προτέρους συμμαχοὺς ὡς ὑπηκόους, καὶ τὰς εἰσφοράς αὐτῶν ὡς ἴδια αὐτῆς εἰσοδήματα.

Λοὺ ἐξ ἑαυτοῦ Θεομυθίδης οἱ ἑνὶ τῶν παλαιῶν ἀποφ. 97-179. Θεομ. Α' 272 δι' ἡμ. Παλαιῶν ἀποφ. 505

Τὴν προεισπραγματικὴν ταύτην ἐκθεσιν ἐνομίσαμεν ἀπαράιτητον, ἵνα ὁ ἀναγνώστης δυνηθῇ νὰ ἐννοήσῃ τὰ γεγονότα τὰ ὅποια πρόκειται νὰ ἱστορήσωμεν. Ὁ πρώτιστος τῆς συμμαχίας σκοπὸς ἦτο, ὡς γνωστὸν, ἡ ἐξώσις τῶν Περσῶν ἀπ' ὅλων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν· ὅθεν οἱ Ἀθηναῖοι, ἅμα ἀναλαβόντες τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στόλου, ἐπεχείρησαν, στρατηγούντος τοῦ Κίμωνος, καὶ κατώρθωσαν τὴν ἄλωσιν τῆς ἐπὶ Στρυμόνι Ἡϊόνης, μετὰ τὴν γενναίαν ἀντίστασιν τοῦ αὐτόθι στρατηγοῦ τῶν Περσῶν Βάγου. Μετὰ τὸ πρῶτον τοῦτο κατόρθωμα τοῦ Κίμωνος, ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἀνέθηκεν αὐτῷ τοὺς λιθίνους Ἑρμᾶς, ἥτοι τὰς τετραγώνους στήλας, αἵτινες ἀπολήγουσαι εἰς κεφαλὴν ἵσταντο εἰς τὰς διαφόρους δημοσίας πλατείας καὶ πρὸ τῶν οἰκιῶν τῆς πόλεως. Ἐπέγραψε δὲ ἐπ' αὐτῶν ποικίλα ἐπιγράμματα, ἅπαντα δηλωτικὰ τῆς πρὸς τὸν ἄνδρα εὐγνωμοσύνης, ὧν ἐν ἐπροσιμίᾳ ζεν ὡς ἐξῆς·

Ἡγεμόνεσσι δὲ μισθὸν Ἀθηναῖοι τάδ' ἔδωκαν

Ἄντ' εὐεργεσίης καὶ μεγάλων ἀγαθῶν.

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Κίμων ἐμελλε νὰ λάβῃ νέα δικαιώματα εἰς τὴν ἔννοιαν τῶν συμπολιτῶν. Ὁ στρατηγὸς οὗτος ἤρχισεν ἐκτοτε ὠφελούμενος ἐκ πάσης περιστάσεως ἵνα αὐξήσῃ τὸ τῆς ἰδίας πατρίδος κράτος. Ἐπειδὴ λοιπὸν Σκύριοι τινες ἐλήστευσαν Θεσσαλοὺς ἐμπόρους, καὶ τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον κατεδίκασε τὴν νῆσον εἰς ἀποζημιώσειν, οἱ μὲν κατόικοι τῆς νήσου ἐπέριψαν τὸ βάρος τῆς ἀποζημιώσεως, ὡς εἰκός, εἰς τοὺς ἐνόχους, οἱ δ' ἐνόχοι κατέφυγον πρὸς τὸν Κίμωνα, ὁ δὲ Κίμων, ἐπιλαβόμενος τῆς προφάσεως, ἐκυρίευσε περὶ τὸ 470 τὴν Σκύρον, ἐξήνδραπτόδισεν ἅπαντας τοὺς προτέρους κατοίκους, Δόλοπας ὄντας, καὶ κα-

τόκισε δι' Ἀθηναίων ἐποίκων τὴν νῆσον, ἄγονον μὲν οὖσαν, ἀλλ' ἔχον-
σαν λιμένα καλὸν καὶ συνδέουσαν, διὰ τῆς ἐπιτηδείας αὐτῆς θέσει
τὴν πόλιν μετὰ ἐτέρου αὐτῆς κτήματος, τῆς νήσου Λήμνου. Ἀπὸ ταύτης
τῆς ἐκστρατείας ἐπανερχόμενος ὁ Κίμων ἤξιώθη ἐν Ἀθήναις ἐξαίρετον
τινὸς τιμῆς καὶ ὅλως προσηκούσης τῇ πόλει ἐκείνῃ, ἥτις τοσοῦτον θαυ-
μασίως τότε συνεδύαζε τὸν πνευματικὸν βίον μετὰ τοῦ πολιτικοῦ. Διότι
συνέπεσε κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου νὰ τελεῖται δραματικὸς ἀγὼν μετὰ
τοῦ γηραιοῦ ἤδη Αἰσχύλου καὶ τοῦ νέου Σοφοκλέους, ὅστις, γεννηθεὶς
τῷ 495, δὲν ἦτο ἐτι οὐδὲ τριακοντούτης· φιλονεικούντων δὲ τῶν θεατῶν
καὶ διηρημένων ὄντων, ὁ ἄρχων Ἀφεισίαν δὲν ἐκλήρωσε κριτὰς, ἀλλ'
ιδῶν εἰσελθόντα τὸν Κίμωνα μετὰ τῶν συστρατῆγων εἰς τὸ θέατρον καὶ
ποιήσαντα τῷ θεῷ τὰς νεομισμένας σπονδὰς, δὲν ἀφῆκε αὐτοὺς ν' ἀπέλ-
θωσιν, ὀρκώσας δὲ ὑπεχρέωσε νὰ κρίνωσι τὸν ἀγῶνα, ὅστις ἀπέβη ἀξι-
μνημόνευτος διὰ τε τὸ τῶν κριτῶν ἀξίωμα, καὶ διότι, νικήσαντος τοῦ
Σοφοκλέους, ὁ Αἰσχύλος, περιπαθὲς γενόμενος καὶ βαρέως φέρων τὴν ἡ-
ταν, ἀπεδήμησεν εἰς Σικελίαν, ὅπου καὶ ἐτελεύτησε τῷ 456 εἰς Γέλαν.

Καθ' οὗς χρόνους ἐκυριεύθη καὶ δι' ἀποίκων κατελήφθη ἡ Σκύρος, ἥτις
περὶ τὸ 470, οἱ Ἀθηναῖοι πολεμήσαντες καὶ πρὸς τοὺς Καρυστίους,
ἔδηλον διατί, συνεβίβασθησαν ἐπὶ τέλους πρὸς αὐτοὺς διὰ συνθηκῶν.
Δύο δὲ περίπου μετὰ τὰ γεγονότα ἔτη, συνέβη ἡ πρώτη ἐν τῇ συμμα-
χίᾳ ῥῆξις, διότι ἀπέστησαν τότε οἱ Νάξιοι· ἀλλὰ πολιορκηθέντες ἀμέ-
σως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ συμμαχικοῦ στόλου, ἠναγκάσθησαν
νὰ παραδοθῶσι καὶ νὰ καταβιβασθῶσιν εἰς τὴν τάξιν ἀπλῶν ὑπηκόων.
Ἐν τούτοις ἡ συμμαχία δὲν παρημέλει τὸν κύριον αὐτῆς σκοπὸν· ἀν καὶ
ἔχρη τοῦδε δὲν ἀνεφέρομεν εἰμὴ τὴν τῆς Ἡϊόνος ἀπὸ τῶν Περσῶν ἀνά-
κτησιν, διότι ταύτης μόνον μνημονεύουσιν οἱ σωζόμενοι ἱστορικοί, εἶναι
πιθανώτατον ὅτι ἐγένοντο καὶ ἄλλαι κατὰ τῶν πολεμίων τούτων ἐπι-
χειρήσεις. Κατὰ δὲ τὰ ἔτη 466 καὶ 465 ἐπεχείρησαν οἱ σύμμαχοι
μεγάλην εἰς τὰ δυτικομεσημβρινὰ καὶ τὰ μεσημβρινὰ παράλια τῆς μι-
κρᾶς Ἀσίας ἐκστρατείαν. Ὁ Κίμων, ἔχων 200 τριήρεις Ἀθηναίων καὶ
100 συμμαχικὰς, ἐξέβαλε τὰς φρουράς τῶν πολεμίων ἀπὸ διαφόρων
ἐλληνικῶν ἐν Καρίᾳ καὶ ἐν Λυκίᾳ ἰδρυμάτων καὶ ἐκυρίευσεν πρὸς τοὺς
ἄλλοις τὴν ἀξιόλογον ἐμπορικὴν πόλιν τῶν Φασηλιτῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ
αἱ ἐπιχειρήσεις αὗται ἐνησχόλησαν αὐτὸν ἐπὶ μακρὸν, ἔλαβον ἐκ τούτου
καιρὸν οἱ Πέρσαι νὰ συλλέξωσι, περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ἐν Παμφυλίᾳ πο-

ταμοῦ Εὐρυμέδοντος, δύναμιν ἰσχυράν, πεζικὴν τε καὶ ναυτικὴν, ὑπὸ τοῖς στρατηγοῦς Τιθραύστην καὶ Φερενδάτην, ἀμφοτέρους συγγενεῖς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου. Ὁ στόλος, τὸ πλεῖστον ἐκ Φοινίκων συγκείμενος, συνεποσῶτο, ὡς φαίνεται, εἰς 200 τριήρεις· ἀλλὰ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν περιεμένοντο ἕτερα 80 φοινικικὰ πλοῖα, πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν ὁποίων οἱ στρατηγοὶ δὲν ἤθελον νὰ συνάψωσι μάχην. Ὁ δὲ Κίμων, ἔχων τὸ ἀντίθετον συμφέρον, ἔσπευσε νὰ ἐπιτεθῇ, ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς φυγὴν καὶ τοὺς ἔρριψεν εἰς τὴν ξηράν, τοσοῦτον ταχέως καὶ τόσον ὀλίγην παθὼν αὐτὸς ζημίαν, ὥστε ἡδυνήθη νὰ ἀποβιάσῃ ἀμέσως ἔπειτα τοὺς ἀνδρας αὐτοῦ καὶ νὰ ἐφορμήσῃ, ἄνευ πλείονος ἀναβολῆς, κατὰ τῆς πεζικῆς δυνάμεως, ἣτις ἦτο παραπεταγμένη ἐπὶ τῆς παραλίας, ὡς ἐπικουρος τοῦ στόλου. Ἡ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς μάχη ὑπῆρξε πεισματωδὴς καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀμφιρροπος. Ἐπὶ τέλους ὅμως ὁ Κίμων κατετρόπως τοὺς πολεμίους, διέλυσε τὸν στρατὸν αὐτῶν, ἔλαβε πολλοὺς αἰχμαλώτους καὶ ἐκυρίευσεν ἢ κατέστρεψεν ὅλον τὸν στόλον. Ἄρα δὲ ἀσφαλίσας τὴν νίκην καὶ τοὺς αἰχμαλώτους, ἔπλευσε πρὸς τὴν Κύπρον, ἵνα προκαταλάβῃ καθ' ὅδον ἐπερχομένην τὴν τῶν 80 πλοίων φοινικικὴν ἐπικουρίαν, καὶ εὐτυχῶς τῶνόντι νὰ ἀπαντήσῃ τὰ πλοῖα ταῦτα, ἐνῷ οὐδεμίαν εἶχον ἐτι εἰδῆσιν τῆς περὶ τὸν Εὐρυμέδοντα ποταμὸν συμφορᾶς, προσέβαλεν αὐτὰ καὶ κατέστρεψεν ἅπαντα, ἂν καὶ τὰ πλεῖστα τῶν πληρωμάτων κατάρρωσαν, ὡς φαίνεται, νὰ διασωθῶσιν εἰς τὰ παράλια τῆς Κύπρου. Ἡ τριπλῇ αὐτῇ τοῦ Κίμωνος νίκη, μία κατὰ θάλασσαν, μία κατὰ ξηράν, μία πάλιν κατὰ θάλασσαν, τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ στόλου γενομένη, ἐθεωρήθη εὐλόγως ὡς τὸ λαμπρότατον τῶν ἡρωϊκῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἑργῶν κατὰ τῶν Περσῶν, τοσοῦτῳ μᾶλλον ὅσῳ καὶ ἡ πληθὺς τῶν αἰχμαλώτων καὶ ἡ λεία ἦσαν ὑπέρογκοι. Ὅθεν ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων, ἐπὶ τοῦ ἀναθήματος ὅπερ κατεσκεύασεν ἐκ τῆς δεκάτης τῶν λαφύρων τῷ Ἀπόλλωνι, ἐπέγραψε τὸ ἀκόλουθον θριαμβικὸν ἐπίγραμμα, ποιηθὲν, ὡς λέγεται, καὶ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου.

Ἐξ οὗ τ' Εὐρώπην Ἀσίας δίχ' αὖ πόντος ἐνειμεν,
καὶ πόλιας θνητῶν θούρος Ἄρης ἐφέπει,
οὐδενὶ πω κάλλιον ἐπιχθονίων γένετ' ἀνδρῶν
ἔργον ἐν ἡπείρῃ καὶ κατὰ πόντον ἑμοῦ.
Οἶδε γὰρ ἐν γαίῃ Μήδων πολλοὺς ὀλέσαντας
Φοινίκων ἑκατὸν νεῦς ἔλον ἐν πελάγει
ἀνδρῶν πληθούσας, μέγα δ' ἔστανεν Ἀσίς ὑπ' αὐτῶν
πληγεῖτ' ἀμφοτέραις χερσὶ κράτει πολέμου.

νικηδ. Α. 100.

α. 101.

Ἡ δὲ ὁσημέραι οὕτω προαγομένη δόξα καὶ ὑπεροχὴ τῶν Ἀθηναίων ἀντὶ τὴν κορέσιν, ἤρεθιζεν ἐξ ἐναντίας ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν ἐν χειρηματικῇ αὐτῶν ὁρμήν. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς ἐπὶ Στρυμόνι Ἡρόντι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐπεχείρησαν νὰ καταλάβωσι τὰ περὶ τὴν χώραν ταύτην πλούσια μεταλλεῖα χρυσοῦ, ἀπαρλλάκτως ὅπως ἐπραξαν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους οἱ Ἀμερικανοὶ εἰς τὴν Καλιφορνίαν· ἀλλὰ περιῆλθον ὡς ἐκ τούτου εἰς διένεξιν πρὸς τοὺς Θασίους, οἵτινες κατεῖχον πρὸ καιροῦ ἀξιόλογον τῆς χώρας ταύτης μέρος καὶ πολλὰς εἰχον ὑπερτελεῖς ἐπὶ τῆς θρακικῆς ἡπείρου πόλεις. Ὅθεν οἱ Ἀθηναῖοι πολιορκουσίαν ἀμέσως τὴν Θάσον καὶ μετὰ διετὴ αὐτῆς ἀποκλεισμόν, 461 καὶ 463, ἀναγκάζουσιν αὐτὴν νὰ καθαίρῃ τὸ τεῖχος αὐτῆς, νὰ παραδῶσιν αὐτῇ τὰ πολεμικὰ πλοῖα, 33 τὸν ἀριθμόν, νὰ ἐγκαταλίπῃ τὰ ἐπὶ τῇ ἡπείρου κτήματα καὶ μεταλλεῖα, νὰ καταβάλῃ ἀμέσως μεγάλην ἀποζημίωσιν καὶ νὰ πληρώνῃ τακτικῶς τοῦ λοιποῦ ἐτήσιον φόρον. Ὅτε καὶ αὕτη ἡ νῆσος, ἡ πρότερον ἐπὶ ἴσοις δικαίαις μετέχουσα τῆς ἐν Ἀττικῇ συμμάχιας, κατέστη ὑπήκοος τῶν Ἀθηναίων. Ἡ δὲ ἄλωσις αὐτῆς τῆς Θάσου συνδέεται καὶ μετὰ ἐτέρου τινὸς γεγονότος, κατὰ τοῦτον λόγον ἀξίου, ὅτι δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς προανάκρουσμα σπουδαίων πραγμάτων, βραδύτερον ἐπελθόντων. Οἱ Θάσιοι, πολιορκούμενοι, εἰχον ζητήσῃ κρυφίως τὴν ἐπικουρίαν τῶν Λακεδαιμονίων, οἵτινες ὑπέσχεοντο τῶν αὐτῶν νὰ ἐμβάλωσιν εἰς τὴν Ἀττικὴν ἵνα περισπάσωσι τὴν προσοχὴν καὶ τὰς δυνάμεις τῶν Ἀθηναίων. Καὶ δὲν ἠδυνήθησαν μὲν νὰ ἐκπληρώσωσι τὴν ὑπόσχεσιν, ἀλλὰ ἡ συνεννόησις αὐτῶν αὕτη ὑποδεικνύει ὅτι δὲν ἠδιαφόρουσαν πρὸς τὴν προαγομένην ἐπίδοσιν τῆς πόλεως ἐκείνης. Τοῦτο δὲ καταφαίνεται καὶ ἐξ ἄλλων τινῶν μετ' οὐ πολὺ ἐπελθόντων γεγονότων, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἱστορία τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Ἀττικῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, ἡ πρὸ δεκαπενταετίας ὅλης σχεδὸν ἄσχετος διατελέσασα πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηναίων, συνυφαίνεται αὖθις μετ' αὐτῆς.

α. 101

Τί συνέβη εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἐπὶ τῶν 15 τούτων ἐτῶν; ἦτοι ἀπὸ τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης καὶ ἐφεξῆς, δὲν τὸ γνωρίζομεν εἰμὶ ἀτελέστατα. Τὸ φήγισμα δι' οὗ ἡ ἐν Κορίνθῳ σύνοδος εἶχεν ἀπειλήσει ὅτι θέλει δεκατεύσει τοὺς Ἕλληνας ὅσοι, μὴ ἀναγκασθέντες, συνετάχθησαν μετὰ τοῦ Πέρσου (σελ. 405), δὲν ἐξετελέσθη, ὡς φαίνεται. Ἀλλ' αἱ ταπεινωθεῖσαι Θῆβαι ἀπέβαλον ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον τὴν ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς Βοιωτίας ἡγεμονίαν αὐτῶν· αἱ Πλαταιαί, ἀνοικοδομηθεῖσαι, ἐξηκολού-

ἦσαν συμμαχοῦσαι μετὰ τῶν Ἀθηναίων τῇ συνεργείᾳ τῶν Ἀθηναίων
 ὁμοίως ἀνικίσθησαν καὶ αἱ Θεσπιαί. Ἡ δὲ Σπάρτη περιωρίζετο εἰς μι-
 αρά τινα πράγματα, πρὸς τοὺς γείτονας Ἀρκάδας, καὶ Τριφυλίους,
 καὶ Ἀχαιοὺς, ὅτε αἶφνης, τῷ 464, ἐπαθε σεισμόν φοβερόν, ἐξ οὗ κατε-
 τράφη μέγα τῆς πόλεως μέρος καὶ ἐθανατώθησαν πλείστοι ἄνθρωποι,
 ἐν οἷς οὐκ ὀλίγοι Σπαρτιάται πολῖται. Ἐντεῦθεν ὠφελοῦμενοι οἱ εἰλω-
 τες, οἱ πρὸ καιροῦ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ῥαδιουργηθέντες, ὥρμησαν ἐπὶ
 τὰ ὄπλα, προσλαβόντες δὲ συμμαχοὺς καὶ τινὰς περιοίκους καὶ στρα-
 τίσαντες ἐπὶ τὴν Σπάρτην, μικροῦ ἐδέησε νὰ γίνωσι κύριοι αὐτῆς.
 Καὶ ἐντεῦθεν μὲν ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ νέου καὶ ἀνδρείου βασιλείως
 Ἀρχιδάμου, ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν καθυπετάχθησαν. Ἐπὶ τινα χρόνον
 ἐπιμένον ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τοὺς δεσπότας αὐτῶν ἀνταγωνιζόμενοι
 τελευταῖον ἐνικήθησαν, ἀλλὰ τότε καταλαβόντες τὴν Ἰωάννην, τὸ ἀρ-
 χιεὶον τῶν Μεσσηνίων αὐτῶν προπατόρων φρούριον, ὠχύρωσαν αὐτήν
 καὶ ἐξηκολούθησαν αὐτοῖσι ἀμυνόμενοι τοσοῦτον καρτερικῶς, ὥστε οἱ
 Λακεδαιμόνιοι, μετὰ παρέλευσιν 2 ἢ 3 ἐτῶν, ἀπελπισθέντες νὰ δα-
 μάσωσιν αὐτοὺς διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων, ἐζήτησαν τὴν ἐπικουρίαν τῶν
 συμμαχῶν αὐτῶν, καὶ ἰδίως τῶν Αἰγινήτων, τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν
 Πλαταιέων, διότι, ἂν καὶ ἡ Σπάρτη παρικήθη τῆς ἐξακολουθήσεως
 τοῦ κατὰ Περσῶν πολέμου, ἂν καὶ αἱ Ἀθῆναι συνεκρότησαν ἰδίαν ἐπὶ
 τούτῳ συμμαχίαν, ἡ ἀρχαία συμμαχία ἢ ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ξέρ-
 ξου συνομολογηθεῖσα, δὲν ἐλογίζετο ἔτι διαλελυμένη.

Ὅτε ὑπεβλήθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων αὕτη
 ἡ περὶ ἐπικουρίας αἵτησις τῶν Λακεδαιμονίων, ἤκμαζεν ἐνταῦθα ἡ
 μεταξὺ Κίμωνος καὶ Περικλέους ἔρις, ἥς ἐμνημονεύσαμεν ἤδη ἀνωτέρω.
 Καὶ ὁ μὲν Περικλῆς ἐξώρχισε τοὺς συμπολίτας νὰ μὴ συντελέσωσιν εἰς
 τὴν ἀνόρθωσιν καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ φοβερωτάτου αὐτῶν ἀντιπάλου, ὁ δὲ
 Κίμων ἐξεναντίας ὑπεστήριξε παντὶ σθένει τὴν αἵτησιν, ἐπὶ τῷ λόγῳ
 οὗτο ἄτοπον νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ αὐτῆς ἡ πόλις ἐκείνη
 ἥτις πλείστον μετὰ τὰς Ἀθῆνας συνετέλεσεν εἰς τὴν διάσωσιν τῆς
 ἀνεξαρτησίας τοῦ ἔθνους. Ὁ Κίμων δὲν ἦτο ῥήτωρ μέγας, ὦν κατὰ
 ταῦτο πολὺ τοῦ Περικλέους ὑποδεέστερος· ἀλλὰ ὡς πᾶς ἄνθρωπος ἔχων
 σφοδρὰ πάθος καὶ ἰσχυρὰς πεποιθήσεις, ἠδύνατο εἰς τινὰς στιγμὰς νὰ
 μεταωρισθῇ μέχρι τῆς ἀληθοῦς εὐγλωττίας καὶ μάρτυρες σύγχρονοι
 βιβαιοῦσιν ὅτι ἐπὶ τῆς προκειμένης συζητήσεως ἀνεδείχθη λαμπρὸς,

προσκαλέσας τοὺς Ἀθηναίους, ἀμῆτε τὴν Ἑλλάδα χωλὴν, μήτε τὴν πόλιν ἐτερόζυγα περιῶεῖν γεγενημένην. » Ὁμολογοῦμεν ὅτι ἂν τὸ πρῶτον νημα τοῦ Κίμωνος ἦτο γενναϊότερον, ἢ γνώμη τοῦ Περικλέους καὶ πολιτικωτέρα· διότι ἂν ἐπὶ τέλους αἱ Ἀθῆναι ἤθελον νὰ αὐξήσωσι καὶ νὰ παγιώσωσι τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν, ἐν ἄλλαις λέξεσι, νὰ ἐνώσωσι ἅπαν τὸ ἑλληνικὸν εἰς ἓν κράτος, τὸ συμφέρον αὐτῶν ἦτο νὰ μὴ περῶσι χεῖρα βοηθείας πρὸς τὴν μόνην πόλιν, ἥτις ἠδύνατο νὰ ἀντιπαραστήσῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μεγάλου τούτου βουλευματος. Κατὰ δεύτερον χίαν τὸ ζήτημα περιεπλέκετο ὑπὸ συμφερόντων τινῶν, τὰ ἑποικία ἀφαιρῶν συνετέλουν εἰς τὸ νὰ μὴ δύνανται νὰ συμφωνήσωσιν ἐνταῦθα οἱ δὲ ἐκεῖνοι πολιτικοὶ ἄνδρες. Εἶδομεν ὅτι ὁ Περικλῆς ἐπέδωκε τὴν δυνάμειν ἐν ἐστὶ πραγματικωτέραν ὑπὸ τῶν πολλῶν ἐνάσκησιν τῶν πολιτικῶν αὐτῶν δικαιωμάτων, ὁ δὲ Κίμων ἤθελε τὴν διατήρησιν τῶν καθεστῶτων, καθ' ἃ εἶχον μὲν πάντες ἴσα δικαιώματα, ἀλλὰ πραγματικῶς ἡ ἐξουσία ἦτο εἰς χεῖρας τῶν εὐπορωτέρων, τῶν ἀρίστων πολιτῶν. Ὁ μὲν Περικλῆς ἐλέγετο δημοκρατικὸς, ὁ δὲ Κίμων ἀριστοκρατικὸς· καὶ ὁ μὲν Περικλῆς ἀπεστρέφετο τὴν Σπάρτην, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὡς πολὺν μιωτάτην πάσης δημοκρατικῆς ἀναπτύξεως, ὁ δὲ Κίμων εἶχε φιλικὴν πρὸς αὐτήν, ὡς τύπον καὶ ὑπογραμμὸν τῆς τῶν ἀρίστων πολιτείας. Ὅτι ὁ Κίμων ἐπόθησε ποτὲ, ὡς πολλάκις κατηγορήθη, νὰ ἐνισχύσῃ τὴν μερίδα τοῦ διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῆς Σπάρτης. Μετ' ὀλίγον ἐδόθη τὴν ἀρίστασις καθ' ἣν τρανῶς ἀπέδειξεν ὅ,τι ὅσηνδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ πρὸς τὴν πόλιν ταύτην φιλία του, οὐδέποτε ἐβυσίασεν εἰς αὐτήν τὰ πολιτικὰ τῆς ἰδίας πατρίδος συμφέροντα. Ἀλλ' ὁ Κίμων δὲν ἦτο μόνος· εἶχον ὁπαδοὺς, ὧν τινες, ὡς πολλάκις συμβαίνει, προχωροῦντες πολὺ περὶ τὸν ἄρχηγόν αὐτῶν, καὶ ὄντες ἰδιοτελέστεροι περὶ τὴν πολιτικὴν αὐτῶν διαγωγὴν, ἤλπιζον διὰ τῆς συνδρομῆς τῆς Σπάρτης νὰ πολεμήσωσι τὰ νεωτεριστικὰ βουλευματα τοῦ Περικλέους· διὰ δὲ τοῦτο ἤμεινον πρὸ πάντων νὰ ὑποστηρίξωσι παντὶ σθένει τὴν πόλιν ταύτην κατὰ τὴν παρούσαν αὐτῆς ἀμνηχανίαν. Δι' ἄλλους λοιπὸν λόγους ἦτο φιλικὸν τῶν Κίμωνος, καὶ δι' ἄλλους τινές τῶν τῆς μερίδος αὐτοῦ, ἀλλὰ ὡς πολλάκις ἐπίσης συμβαίνει, αἱ προαιρέσεις τῶν ὁπαδῶν ἐταυτίζοντο μετὰς τοῦ ἀρχηγοῦ προαιρέσεις, ἢ δὲ ἀντίθετος μερὶς διὰ τοῦτο μάλιστα δὲν ἤθελε νὰ δοθῇ ἐπικουρία εἰς τὴν Σπάρτην. Οὐδὲν ἦττον, ὁ Κίμων εἰς ὃν πολλὰ καὶ λαμπρὰ πολεμικὰ κατορθώματα περιεποιοῦν πλείονα ἐν τῇ Ἀθῆναις δυνάμειν, ὑπερίσχυσε, καὶ ἀπεφασίσθη νὰ στραφῇ

αὐτὸς οὗτος μετὰ 4000 ἀνδρῶν εἰς βοήθειαν τῶν Λακεδαιμονίων. Ἀλλὰ τοσαύτη ἦτο τότε ἡ ἀτέλεια τῆς πολιορκητικῆς τῶν Ἑλλήνων αἰγῆς, ὥστε οὐδὲ ἡ συνδρομὴ αὐτῆ τῶν Ἀθηναίων ἐπήγαγεν ἀμέσως τὴν ἄλωσιν τῆς Ἰθώμης. Καὶ ἐν τούτοις ἤρχισαν νὰ παράγωνται ἐρίδες μεταξὺ τῶν ἐπικούρων τούτων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων, οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ λησμονήσωσι τὴν πρὸς ἐκείνους ἀντιπάθειαν αὐτῶν καὶ κατήτησαν ἐπὶ τέλους νὰ ὑποπεύσωσιν αὐτοὺς ὡς δυναμένους νὰ συνεννοηθῶσι μετὰ τῶν ἀποστατῶν· διὸ, μετ' οὐ πολὺ ἀπέπεμψαν τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὰ ἴδια, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι δὲν ἔχουσι χρεῖαν αὐτῶν, ἐνῷ οἱ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι παρέμειναν, ἡ δὲ πολιορκία ἐξηκολούθησεν ὡς πρότερον.

Ἡ τοιαύτη ἔκβασις τῆς ἀποσταλείσης πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ἐπικουρίας ἐξελήφθη ἐν Ἀθήναις, φυσικῶς τῷ λόγῳ, ὡς δεινὴ πρὸς τὴν πόλιν ταύτην ὕβρις, καὶ συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἐξασθενίσῃ μὲν τοὺς περὶ Κίμωνα, τοὺς προκαλέσαντας τὸ ἐπιχείρημα, νὰ ἐνισχύσῃ δὲ τοὺς περὶ Περικλέα, οἵτινες εἶχον ἀνισταθῇ εἰς αὐτό. Ὅθεν ὁ Περικλῆς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἄνδρες, ὧν ἐπιφανέστατος ἦτο τότε ὁ Ἐφιάλτης, ὠφελοῦντο ἐπιτηδεύειν ἐκ τῆς ἐντεῦθεν ἐπελθούσης μεταβολῆς εἰς τὰς πρὸς τὴν ἀντίπαλον μερίδα διαθέσεις τῶν πολλῶν, ἐπεχείρησαν ἐν τῷ ἅμα, περὶ τε τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα καὶ περὶ τὰς ἐξωτερικὰς τῆς πόλεως σχέσεις, διαφόρους νεωτερισμούς, δι' ὧν κατεφέρετο πληγὴ καὶ συγχρόνως κατὰ τε τῆς μερίδος ἐκείνης καὶ κατὰ τῆς Σπάρτης αὐτῆς. Ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων, δὲν θέλομεν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀναφέρει εἰμὴ τὸν ὁστρακισμόν τοῦ Κίμωνος. Ἐνεκα τῆς κορυφωθείσης τότε μεταξὺ τῶν δύο κομμάτων ἔριδος, κατέστη ἀναγκαῖα αὐτῇ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς πολυθρλήτου ταύτης θεσμοθεσίας· καὶ ἐπειδὴ τὸ πλῆθος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον προσηλωτο εἰς τοὺς περὶ τὸν Περικλέα, κατάρθωσεν οὗτος νὰ ἀπαρτίσῃ τὰς 6000 ψήφους ἵσαι ἦσαν ἀπαραίτητοι ἵνα ἀπομακρυνθῇ τῆς πόλεως ὁ μέγας αὐτοῦ ἀνταγωνιστής. Ἐν τούτῳ δὲ, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Περικλέους, οἱ Ἀθηναῖοι, διέλυσαν μὲν ἡδὴ ἐπισήμως τὴν ἀρχαίαν συμμαχίαν ἣν εἶχον συνωμολογήσει πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ἐπὶ τῆς τοῦ Ξέρξου ἐπιδρομῆς, συνωμολόγησαν δὲ συμμαχίαν νέαν, ὅπως πολεμίας πρὸς τὴν Σπάρτην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Ἀκμή τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηναίων. Μοναρχία Περικλέους.

πικρὸς Α' 100.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὸ Ἄργος εἶχεν ἀναλάβει ἀπὸ τῆς συμφορᾶς ἣν ὑπέστη ἄλλοτε, ὅτε κατετροπώθη ὁλοσχερῶς ὑπὸ τοῦ Κλεομένηους (σελ. 350 καὶ 223)· καὶ, ὡς ἔκτοτε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ εἴπωμεν, καθυπέταξεν ἤδη τοὺς περὶ αὐτὸ Τυρυνθίους, Μυκηναίους, Κλεωναίους· ἔσωζε δὲ πάντοτε τὸν κατὰ τῆς Σπάρτης φθόνον. ὅταν προθυμότητά ἐδέχθη τὰς περὶ συμμαχίας προτάσεις τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Θεσσαλοὶ πάλιν ἐμνησιμάκουν κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων ἐνεκα τῆς εἰς τὴν χώραν αὐτῶν ἐπιδρομῆς τοῦ Λεωτυχίδου (σελ. 486). Ἐσπένουν λοιπὸν καὶ οὗτοι νὰ ταχθῶσιν εἰς τὴν νέαν ταύτην συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων. Τελευταῖον τὰ Μέγαρα ἦσαν εἰς συνεχεῖς διενέξεις περὶ γῆς ὅρων πρὸς τοὺς γείτονας αὐτῶν Κορινθίους, καὶ μὴ ἐλπίζοντα παρὰ Λακεδαιμονίων προστασίαν τινά, διέλυσαν τὰς πρὸς τούτους ὁμολογίας καὶ ἠνώθησαν μετὰ τῶν Ἀθηναίων· ὥστε ἡ ἡγεμονία τούτων, ἡ πρὸς τοῦ ἰσχυροτάτη κατὰ θάλασσαν, ἐξηπλώθη ἤδη καὶ εἰς μέγα μέρος τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἐνῷ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐξηκολούθουν πολιορκεῖν τὰς τὴν Ἰθώμην, μὴδὲν δυνάμενοι νὰ πραξῶσιν ἵνα ἀναχαιτίσωσι τὴν ἀκατάσχετον πρὸς τὰ πρόσω ὁρμὴν τῶν ἀντιζήλων αὐτῶν.

πικρὸς Α' 105.

Ἄλλ' ἐὰν οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχον δεδεμέναις τὰς χεῖρας, οἱ Κορίνθιοι δὲν ἠπράκτεσαν· καὶ περὶ τὸ 460 ἔτος ἀπεφάσισαν νὰ ἀντιταχθῶσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, τῇ συνδρομῇ τῶν Ἐπιδαυρίων καὶ τῶν Αἰγινητῶν. Οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Ἐπιδαυριοὶ ἐβλεπον ἑαυτοὺς περιζωσθέντας ὑπὸ ἐπιθετικῶν καὶ ἰσχυρῶν πολεμίων, πρὸς μεσημβρίαν ὑπὸ τῶν Ἀργείων, πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τῶν Μεγαρέων καὶ τῶν Ἀθηναίων. Οἱ δὲ Αἰγινῆται, πρὸ καιροῦ ἀνησυχοῦντες διὰ τὴν ὑπερπλεονάσσαν ναυτικὴν ὑπεροχὴν τῶν Ἀθηναίων, ἀφορμὴν μόνον ἐζήτουν νὰ προλάβωσι τὸν ἀπὸ τῶν γειτόνων τούτων ἀπειλοῦντα αὐτοὺς κίνδυνον. Ὁ Περικλῆς δὲν συνείθιζε νὰ λέγῃ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ὀφείλον νὰ ἀφαιρέσωσιν ἐκ μέσου τὴν Αἰγιναν ὡς λήμνην τοῦ Πειραιῶς· καὶ μήποτε οἱ Αἰγινῆται, οἱ ἄλλοτε θαλασσοκράτορες Αἰγινῆται, δὲν ἠδύναντο νὰ θεωρῶσι πολὺ δικαιοῦτερον τὸν νεωστὶ ἀκμάσσαντα Πειραιᾶ ὡς λήμνην.

τῆς Αἰγίνης; Οἷονδ' ἂν ἔτρεφον κατὰ τῶν Ἀθηναίων
 πόλεις αὗται, δὲν ἤθελον ἴσως τολμήσει νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ
 τῶν παντοδυνάμων ἐκείνων ἡγεμόνων τῆς Ἑλλάδος, ἐὰν δὲν ἔβλεπον
 αὐτοὺς ἀπασχολήσαντας τὸ πλεῖστον τῶν δυνάμεων εἰς ποικίλας καὶ
 ἐπικρατείας ἐκστρατείας. Τῶντι, τῷ 460 ἔτει, οἱ Ἀθηναῖοι, ἐπιδιώκον-
 τες δραστηρίως τὸν κατὰ Περσῶν πόλεμον, εἶχον ἐκπέμψει διακοσίας
 τριῆρεις εἰς Κύπρον, εἰς τὰ παράλια τῆς Φοινίκης, καὶ μέχρις αὐτῆς
 τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Μέμφιδος, εἰς βοήθειαν τοῦ Αἰθῶος Ἰνάρω, τοῦ ἀπα-
 στήτος αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ἀρταξέρξου. Ὁ τρόμος τοῦ μεγάλου βα-
 σιλέως ὑπῆρξε τοσοῦτος, ὥστε ἔστειλεν εἰς Σπάρτην τὸν Πέρσην Μεγά-
 βαζον μετὰ χρημάτων πολλῶν, ἵνα καταπεισῇ τοὺς Λακεδαιμονίους
 καὶ τοὺς ἄλλους Πελοποννησίους, νὰ ἐμβάλωσιν εἰς τὴν Ἀττικὴν. Καὶ
 ὁ μὲν Μεγάβαζος βλέπων τοὺς Λακεδαιμονίους μηδὲν δυναμένους νὰ
 πράξωσιν, ἐπανῆλθεν ἄπρακτος εἰς τὴν Ἀσίαν· οἱ δὲ Κορίνθιοι, οἱ Αἰ-
 γινῆται καὶ οἱ Ἐπιδαύριοι ἤλπισαν οὐδὲν ἥττον ὅτι θέλουσι καὶ μόνοι
 ὑπάρχειν, εὐρίσκοντες τῆς Ἀθήνας ἐρήμους προμάχων. Ἀλλ' ἡπατή-
 ησαν, διότι μετὰ τινὰς μικροτέρου λόγου ἀξίας καὶ ἀμφιρρόπους συμ-
 τοκῆς, κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, συγκροτηθείσης περὶ Αἴ-
 γναν ναυμαχίας μεγάλης, τὸ ναυτικὸν τῆς νήσου ταύτης ἔπαθε κατα-
 στροφὴν ἀνεπανόρθωτον. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐκυρίευσαν 70 τριῆρεις καὶ ἀπο-
 σπείσαντες ἐπὶ τῆς νήσου ἰσχυρὰν πεζικὴν δύναμιν, ἐπεχείρησαν τὴν
 πολιορκίαν τῆς πόλεως, στρατηγούμενος Λεωκράτους τοῦ Στρούβου. Ἐν-
 τὸν δὲ, ἐπειδὴ οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Ἐπιδαύριοι, πέμψαντες ἀφ' ἑνὸς
 πρὸς τοὺς πολιορκουμένους Αἰγινῆτας ἐπικουρίαν 300 ὁπλιτῶν, ἐπε-
 λήσαν ἀφ' ἑτέρου νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν Μεγάρων, οἱ Ἀθηναῖοι
 συγκροτήσαντες ἐν τοῦ προχείρου στρατιᾶν ἀπὸ τῶν πρεσβυτάτων καὶ
 τῶν νεωτάτων πολιτῶν συγκειμένην, οἵτινες καὶ μόνοι ἔμεινον τότε ἐν
 τῇ πόλει, κατέφερον, στρατηγούμενος τοῦ Μυρωνίδου, καὶ κατὰ ξηρὰν
 πηγὴν καιρίαν εἰς τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν, ὧν οἱ περισωθέντες ἐπα-
 νῆλθον κακῶς ἔχοντες εἰς τὰ ἴδια.

Περσικὴ Π.

Περσικὴ Π. 1

Καὶ οὐδ' εἰς ταῦτα ἠρκέσθη ἡ θαυμαστὴ ἐκείνη διὰ τὴν ἀνεξάν-
 ηλτον δραστηριότητά της πόλις· ἀλλ' ἐπεχείρησε συγχρόνως, ἐπὶ τῇ
 συμβουλῇ τοῦ Περικλέους, ἔργον κολοσσιαῖον, τοῦ ὁποῖου τὸ μέγεθος ἐνθυ-
 μίζει μέχρι τινὸς τὴν πρὸ ἑτῶν πεντήκοντα γενομένην μεγάλην ὀχύρωσιν
 τῶν Παρισίων. Ἡ σωτηρία τῆς πρωτεύουσας παντὸς κράτους πρέπει
 (εἰδ. ἱστορ. κ. ΠΑΠΑΓΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ, ΤΟΜΟΣ Α')

νὰ ᾔηται ἐκ τῶν πρωτίστων αὐτοῦ μελημάτων, διότι ἐνταῦθα ὑπάρχουσι
 συμπεπικνωμέναι αἱ κύριαί ἠθικαὶ καὶ ὕλिकाὶ δυνάμεις αἱ διέπουσι
 τὴν τύχην τοῦ ἔθνους· τοῦτο δὲ ἦτο μάλιστα ἀληθές ὡς πρὸς τὸ κρι-
 τος τῶν Ἀθηναίων, τὸ ὑποῖον δὲν εἶχεν ὅπως ἔχουσι τὰ σημερινὰ κρά-
 τος. Τὴν σήμερον οἱ κάτοικοι τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Ρωσίας
 εἶναι πολῖται μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πολιτείας, ἥς ἡ πρωτεύουσα εἶναι
 μὲν μέρος σπουδαιότατον, ἀλλὰ δὲν ἀποτελεῖ ὁλόκληρον τὴν πολιτείαν·
 ὥστε ἡ ἀλωσις τῆς πρωτεύουσας εἶναι μὲν πάντοτε συμφορὰ βαρύνουσα,
 ἀλλὰ δὲν συνεπάγεται ἀπαραιτήτως τὴν καταστροφὴν τοῦ ὅλου ἔθνους,
 τὸ ὑποῖον δύναται, ἀλλαχοῦ συγκεντρούμενον, νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν
 ὑπὲρ τῆς αὐτενομίας ἀμυναν. Ἀλλὰ τὰ διάφορα τμήματα τοῦ τῶν
 Ἀθηναίων κράτους δὲν ἀπετέλουν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πολιτείαν. Ἀπὸ
 πόλεις ὧν προΐσταντο αἱ Ἀθῆναι ἔσωζον τὴν αὐτοτελή αὐτῶν ὑπαρξίν·
 περιωρισμένην μόνον κατὰ τοῦτο, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἡγεμόνες τῶν
 πόλεων ἐκείνων. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων συνέκλει-
 ἐν μιᾶς πολιτείας ἐπιβεβλημένης εἰς πολλὰς ἄλλας· ὅθεν ἀπὸ τῆς
 Ἀθῆναι ἤθελον περιπέσει εἰς χεῖρας τῶν πολεμίων, ἅμα δηλαδὴ ἡ αὐτὴν
 βεβλημένη πολιτεία ἤθελε λείπει ἐκ μέσου, αἱ λοιπαὶ ἤθελον ἀναλαβεῖν
 ἀμέσως ὁλόκληρον τὴν αὐτοτελή αὐτῶν ὑπαρξίν, ὃ ἐστὶ τὸ ὑπὸ τῶν
 Ἀθηναίων κατασκευασθὲν οἰκοδόμημα ἐμελλε διὰ μιᾶς νὰ καταρρένῃ.
 Ὁ Περικλῆς ἐνόησε τὴν σπουδαιότητα τὴν ταύτην ἀλήθειαν. Ναι μὲν οὖν
 πόλις εἶχεν ὀχυρωθῆ ἐπὶ Θεμιστοκλείους, καὶ ὁ Πειραιεὺς ὠκεῖον
 ἄλμα· ἀλλὰ τὸ μεσόγειον τῶν Ἀθηνῶν φρούριον ἡδύνατο νὰ κυκλωθῇ διὰ
 μεγάλης πεζικῆς τῶν Πελοποννησίων στρατιᾶς, καὶ ἐπὶ μακρὸν ἀπο-
 κλεισθῇ, νὰ περιέλθῃ ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παραδῶθῃ κατὰ
 τὴν ἐξῆς δύναμις τῶν Ἀθηναίων δὲν ἦτο ἐνάντιος ὁλόκληρου τοῦ
 πελοποννησιακῆς δυνάμεως. Ὁ Πειραιεὺς ἦτο βεβαίως ἀπόρρητος, διότι
 θαλασσοκρατούντων τῶν Ἀθηναίων, οἱ πολέμιοι δὲν εἶχον πῶς νὰ ἐν-
 ἀποκλείσωσιν, ἐξ ἐφόδου δὲ ἢ διὰ παλιορκητικῶν μηχανῶν ἢ ἄλλως
 τοῦ ἦτο ὅλως ἀπίθανος, ἀφοῦ οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν κατάρθουν νὰ ἐν-
 ριεύσωσι τὴν Ἰθάμην. Ἀλλὰ καὶ μόνου τοῦ ἥσυχος ἡ ἀπώλεια ἤθελον
 ἐπιφέρει ζημίαν ἀνεπανόρθωτον εἰς τοὺς Ἀθηναίους, διότι ἐν αὐτῇ
 τῶν τε καὶ ἐπὶ τῶν ἐπισημότερα αὐτῶν γέννη. ἐν αὐτῇ εὕρισκοντο τὰ σέβαστα
 τεραῖα ἱερὰ, ἐν αὐτῇ ἡγείροντο τὰ λαμπρότερα μνημεῖα. Τούτου ἕνεκα
 ὁ Περικλῆς ἐξέφρασε πολλάκις τὴν λύπην του, διότι ἡ Ἀττικὴ δὲν ἦν
 νῆσος, ὡς ἂν προαισθανόμενος τὸ σημερινὸν Ἀγγλικὸν κράτος· καὶ ἐν

τῷ περιφρήμῳ λόγῳ ὃν ἐξεφώνησεν εἰς τὰς παραμονάς τοῦ πελοποννησια-
κοῦ πολέμου καὶ ὃν διέσωσεν εἰς ἡμᾶς ἡ Θουκυδίδης, ἀφοῦ ἀντιπαρέ-
θηκε τὰς δυνάμεις τῶν Πελοποννησίων καὶ τῶν Ἀθηναίων καὶ παρέ-
στησε τοὺς ἰσχυροτέρους, καθὼς θαλασσοκράτορας, «μέγα γὰρ τὸ τῆς
ἐκείνης κράτος,» ἀνέκραξε· «Σκέψασθε δέ, εἰ γὰρ ἤμεν νησιῶται,
τινὲς ἂν ἀληπτότεροι ἦσαν;» Ἐπειδὴ ὅμως ἐπὶ τέλους δὲν ἦσαν νη-
σιῶται, ὁ Περικλῆς ἐσκέφθη πῶς ἡδύνατο νὰ ἀναπληρώσῃ μέχρι τινὸς
τὴν φυσικὴν ταύτην ἔλλειψιν καὶ ἐπενόησε νὰ ἀπονησώσῃ τοῦλάχιστον
τὴν πρωτεύουσάν, δηλαδὴ νὰ ἐνώσῃ τὰς Ἀθήνας μὲ τὴν θάλασσαν
τοιαντοτρόπως ὥστε ὅσῳ ἀπίθανος ἦτο τῶν λιμένων ἡ ἄλωσις, τόσῳ
ἀπίθανος νὰ ἦναι καὶ ἡ ἄλωσις τοῦ ἄστερος. Ἐπὶ τούτῳ δὲ κατεσκεύασε
τὰ λεγόμενα μακρὰ τεῖχῃ, ὃ ἐστὶν ἐν τεῖχος ἔχον μὲν μῆκος 40 στα-
δίων, συνῆεν δὲ τὸ προύριον τῶν Ἀθηναίων μὲ τὸ τοῦ Πειραιῶς προύριον,
καὶ ἐν ἑτέρον τεῖχος, ἔχον μὲν μῆκος 35 σταδίων, συνῆεν δὲ τὰς Ἀθή-
νας μὲ τὸ Φάληρον. Τὰ μακρὰ ταῦτα τεῖχῃ εἶχον πρὸς τοῖς ἄλλοις
τῶν πλεονέκτημα νὰ ἐξασφαλίζουσιν εὐρύτατον μεταξύ τῆς πόλεως καὶ
τῆς θαλάσσης χώρον, εἰς ὃν οἱ κάτοικοι τῆς ἄλλης Ἀττικῆς, ἐν περι-
πτώσει ἐπιδρομῆς τῶν πολεμίων, ἡδύναντο νὰ εὐρίσκωσιν ἀνέτως ἄσυ-
ρτον, οὐ μόνον δι' αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ δι' ὅλην τὴν κινητὴν αὐτῶν πε-
λοποιάν. Τὸ γιγάντειον τοῦτο ἐπινόημα τοῦ Περικλέους, ἀντιπαρβαλ-
όντων πρὸς τὰ μεγάλα πολεμικὰ τοῦ Κίμωνος κατορθώματα, συντε-
λεῖται πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰς τὸ νὰ καταδείξῃ τὴν διαφορὰν τοῦ χαρακτῆ-
ρος τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν. Ὁ Κίμων ἠθέλησε νὰ ἀσφαλίσῃ τὸ κράτος
τῶν Ἀθηναίων πρὸ πάντων διὰ τῆς ἐπιθέσεως, ὁ δὲ Περικλῆς πρὸ παν-
τὸν διὰ τῆς ἀμύνης.

Ὅτε οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔμαθον τὸ νέον τοῦτο ἐπιχείρημα τῶν Ἀθη-
ναίων, ἐξῆντησαν τελευταῖον ἀπὸ τοῦ ληθαργικοῦ αὐτῶν. Ἄν καὶ δὲν
ἔχον εἰς καθυποτάξει τοὺς ἐν Ἰωάννῃσι ἑλλήνας, ἐνόμισαν ὅμως ἀπαραί-
τητον νὰ δώσωσιν ἡδὴ σημεῖον ζωῆς καὶ συγκροτήσαντες στρατὸν
1500 ἰδίων ὁπλιτῶν καὶ μυρίων συμμάχων, ἐξῆλθον, περὶ τὸ 456
π.χ., τῆς Πελοποννήσου, ἡγουμένου τοῦ Νικομήδους, τοῦ ἐπιτροπεύον-
τος τὸν ἀνῆλικον βασιλέα Πλειστοάνακτα. Πρόφασις τῆς ἐξόδου ἦτο
ἡ βοηθήσασθαι τοὺς κατοίκους τῆς μικρᾶς χώρας Δωρίδος, καθ' ὃν εἰ-
ρηνητικῶς ἐπὶ μικροῦ οἱ Φωκεῖς ὑποχωρησάντων δὲ ἀμέσως τῶν Φω-
κίων, ὁ στρατὸς τῶν Πελοποννησίων ἐτράπη εἰς ἔργον ἑτέρον, ἐπὶ τῷ

προδῆλφ σκοπῶ τοῦ νᾶ κατασκευάσῃ ἰσχυρόν τινα ἀντίπαλον τῶν
 Ἀθηναίων, ἐν αὐτῇ αὐτῶν τῇ γειτονίᾳ. Εἶδομεν ὅτι αἱ Θῆβαι, ἐν αὐτῇ
 τοῦ μηδισμού αὐτῶν, εἶχον σφόδρα ταπεινωθῇ καὶ ἀποβαλεῖ τὴν ἀρχαίαν
 ἐπὶ τῆς Βοιωτίας ἡγεμονίαν. Ἄλλ' ἤδη ὁ στρατός τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν ἄλλων Πελοποννησίων, ἀφείς κατὰ μέρος τὰς δυσχερείας
 στους ταύτας ἀναμνήσεις, ἡσυχολήθη εἰς τὸ νᾶ αὐξήσῃ καὶ νᾶ ἐνισχύσῃ
 τὰ ὀχυρώματα τῶν Θηβῶν, καὶ εἰς τὸ νᾶ καθυποτάξῃ εἰς αὐτὰς τὰς
 ἄλλας βοιωτικὰς πόλεις, παραδίδων τὰς κυβερνήσεις τῶν πόλεων τῶν
 τῶν εἰς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς, καὶ ἴσως ἐξορίζων τοὺς ἀντιπολιτευομένους
 Αἱ Θῆβαι, ἀναλαβοῦσαι οὕτω τὴν ἀρχαίαν δύναμιν, ἐμελλόν νᾶ χερσὶ
 σημειώσωσιν ὡς προμαχὼν κατὰ πάσης περαιτέρω πρὸς τὴν ἡπειραν ἐκ
 πλώσεως τοῦ τῶν Ἀθηναίων κράτους. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἤλπισαν ἔτι
 ἄλλο τι. Ἐλαβομεν ἀφορμὴν νᾶ παρατηρήσωμεν ὅτι τινὲς τῶν ἐν Ἀθήναις
 καὶ ἀριστοκρατικῶν, δηλαδὴ τῶν δυσανασχετούτων κατὰ τῶν ἀριστοκρατικῶν
 νεωτερισμῶν τοῦ Περικλέους, ἦσαν εὐδιάθετοι νᾶ ἐπὶ τῇ
 καὶ αὐτὴν τὴν συνδρομὴν τῆς Σπάρτης, πρὸς περιστολὴν τῶν ἀντιπαλῶν
 αὐτῶν. Ὅθεν οἱ τοιούτοι ἐσπευσαν νᾶ συνεννοηθῶσι μετὰ τῶν ἐν Βοιωτίᾳ
 Πελοποννησίων, προσκαλοῦντες αὐτοὺς νᾶ ἐκστρέψωσιν εἰς τὴν Ἀττικὴν,
 ἵνα καθαιρέσωσι τὸν δῆμον καὶ τὰ ὀχυρώματα μακρὰ τεῖχη. Ὁ ἐντεῦθεν προκύψας κίνδυνος ὑπῆρξε τόσος ὅσον
 νότερος, ὅσῳ ὑπόνοια ἐπεκράτει μήπως ὁ ἐξωστρακισμένος Κίμων
 πράξῃ μετὰ τῶν συνωμοτῶν καὶ τῶν Πελοποννησίων. Ὅθεν οἱ Σπαρτιᾶται
 τῶν Ἀθηναίων, θέλοντες νᾶ προλάβωσι τὸ πρᾶγμα, παραλαβόντες
 τὴν στρατιάν τὴν ὑπὸ τὸν Μυρωνίδην ἐν Μεγάροις κατὰ τὴν ἐκείνου
 Κορινθίων πολεμήσασα, ἐτι δὲ τινὰς συμμάχους, Ἀργεῖους, Θεσσαλοὺς
 καὶ ἄλλους, καὶ ἐξέρχοντα εἰς Βοιωτίαν, πρὸς τὰ περὶ Τάναγρον γεγονότα
 ἄμα δὲ ἐξῆλθον τῶν ἑρίων τῆς Ἀττικῆς, συνέβη γεγονός τοῦτο ὅτι
 λαμπρῶς ἀπέδειξε τὴν εὐγένειαν τῶν αἰσθημάτων τοῦ Κίμωνος. ὁ
 ἐξόριστος ἐκεῖνος, ὁ ποσάκις στρατηγήσας καὶ νικηφορήσας, προσελθὼν
 ἐζήτησεν ὡς χάριν νᾶ τῷ ἐπιτραπῇ νᾶ ἀγωνισθῇ ὡς ἄπλοῖς ὅλοις
 εἰς τὰς τάξεις τῆς φυλῆς αὐτοῦ, τῆς Οἰνιῆδος. Ἄλλ' οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ
 κατώρθωσαν νᾶ μὴ εἰσκαυεσθῇ ἡ δέησίς του. Τότε οὗτος ἀπερχόμενος
 προέτρεψε τοὺς φίλους του, Εὐθιππον τὸν Ἀναφλύστιον καὶ τοὺς ἄλλους
 ὅπως δι' ἔργων ἐν τῇ προκειμένῳ ἀγῶνι ἀποδείξωσιν ὅπως ἀνυπότακτος
 ἦτο ἡ περὶ αὐτῶν καὶ αὐτοῦ ἐπικρατήσασα ὑπόνοια. Τῶντινυν
 κροτηθείσης περὶ Τάναγρον μάχης φονικῆς, οἱ φίλοι τοῦ Κίμωνος, εἰς

νὴ ἐκράτησαν τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ καὶ ἔθεσαν αὐτὴν ἐν τῇ τάξει τῆν
 ἐμμελὲν ἐκεῖνος νὰ καταλάβῃ, τοσοῦτον ἐχθρῶς, ἀντεπεξῆλθον κατὰ
 τῶν πολεμίων, ὥστε ἔπεσον ἐξ αὐτῶν ἑκατόν. Ἀφειδῶς δ' ἐξέθηκεν ἐαυ-
 τὸν εἰς τοὺς ἐσχάτους τῶν κινδύνων καὶ ὁ Περικλῆς, μετὰ τῶν ὀπλιτῶν
 τῆς φυλῆς αὐτοῦ, τῆς Ἀκαμαντίδος. Καὶ ἐνίκηθησαν μὲν οἱ Ἀθηναῖοι,
 ἰδίως διὰ τὴν ἀπιστίαν τῶν Θεσσαλῶν ἱππέων, οἵτινες, ἀκμαζόντες
 τοῦ ἀγῶνος, κῦτομόλησαν πρὸς τοὺς Πελοποννησίους· οὐδὲν ἦτρον,
 αὐτοὶ πεισθέντες ἤδη ἐκ τῶν πραγμάτων, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι μὲθ' ὧν εἶχον
 συνεννοηθῆ οὔτε πολλοὶ ἦσαν, οὔτε ἰσχυροί, δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἐμβαλῶ-
 σιν εἰς τὴν Ἀστικὴν, ἀλλ' ἐξεναντίας ὑπεχώρησαν διὰ τῆς Μεγαρίδος
 εἰς τὰ ἴδια. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀπέδειξαν ὅτι ὅχι μόνον δὲν ἐταπεινώθη-
 σαν ὑπὸ τῆς ἥττης, ἀλλ' ἤντησαν ἐν αὐτῇ νέας ἀφορμὰς δυνάμειν.
 Πρὸ πάντων ἐκλίνον ἤδη τὴν κεφαλὴν ἐνώπιον τῆς ἀπαραμέλλου ἀρε-
 τῆς τοῦ Κίμωνος καὶ ἐσπευσαν νὰ καταργήσωσι τὸ περὶ ὑστρακισμοῦ
 αὐτοῦ ψήφισμα, τοῦ Περικλέους ὑποβαλόντος τὴν περὶ τούτου πρότασιν.
 «Ὅστω τότε πολιτικάι μὲν ἦσαν αἱ διαφοραὶ, μέτριοι δ' οἱ θυμοί, καὶ
 πρὸς τὸ κοινὸν εὐανάκλητοι συμφέρον· ἡ δὲ φιλοτιμία πάντων ἐπικρα-
 τοῦσα τῶν παθῶν, τοῖς τῆς πατρίδος ὑπεχώρει καιροῖς,» λέγει καλλι-
 στα ὁ Πλούταρχος, διηγούμενος ἐν βίῳ Κίμωνος τὰ περὶ τῆς ἀνακλή-
 σως αὐτοῦ ταύτης ἐκ τῆς ἐξορίας. Διὰ δὲ τῆς τοιαύτης διαλλαγῆς
 τῶν δύο ἐπιφανεστάτων αὐτῶν ἀνδρῶν, παρὰ δόξας ἐπιρρωσθέντες οἱ
 Ἀθηναῖοι, ἐνέβαλλον αὐτοὺς εἰς Βοιωτίαν, Μυρωνίδου στρατηγοῦντος,
 ἐξήκοντα καὶ δύο ἡμέρας μετὰ τὴν ἐν Τανάγρα μάχην. Οἱ Πελοπον-
 νῆσιοι εἶχον ἤδη ἀπέλθει, ἡ δ' ἀντεπεξελθοῦσα δύναμις τῶν Θηβαίων
 καὶ τῶν Βοιωτῶν ἐνίκηθη κατὰ κράτος ἐν Οἰνοφύτοις· ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι
 κατίστησαν κύριοι τῶν τε Θηβῶν καὶ τῶν ἑλλων βοιωτικῶν πόλεων,
 ἀνέτρεψαν τὰ προενεργηθέντα ὑπὸ τῆς Σπάρτης, ἐσύστησαν ἀπαντα-
 ροῦ δημοκρατικὰ πολιτεύματα καὶ ἐξώρισαν τοὺς φίλους τῶν Σπαρτια-
 τῶν καὶ τῆς τῶν Θηβαίων ἡγεμονίας ἀριστοκρατικούς. Καὶ δὲν προσ-
 ἐκτάσαντο τότε τὴν Βοιωτίαν μόνην, ἀλλὰ καὶ ἡ Φωκίς καὶ ἡ Λοκρὶς
 ἀλλήλοδιαδόχως κατετάχθησαν εἰς τὸν κατάλογον τῶν συμμάχων αὐτῶν.

Joan. A. 108.

Τὰς κατακτήσεις ταύτας ἐπέσπευε κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος 455 ἡ
 συμπλήρωσις τῶν μακρῶν τειχῶν καὶ ἡ τῆς Αἰγίνης κατατρόπωσις.
 Ἡ νῆσος αὕτη ἠναγκάσθη νὰ καταλύσῃ τὰ τείχη αὐτῆς, νὰ παραδώσῃ
 εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὰς ναῦς καὶ νὰ συνομολογήσῃ τὴν εἰς αὐτοὺς πλη-

Joan. A. 108.
 καὶ ἐξ ἑαυτῆς

ρωμήν τακτικού ἔτησίῳ φόρου. Μετ' οὐ πολὺ δ' ὁ ναύαρχος αὐτῶν
 Τολμίδης ὁ Τολμαίου, περιπλεύσας τὴν Πελοπόννησον, ἐνέπρῃσε τοὺς
 λιμένας τῶν Λακεδαιμονίων Μεθώνων καὶ Γύθειον, ἐκυρίευσεν τὴν Χαλ-
 κίδα, Κορινθίων πόλιν, ἐκυρίευσεν τὴν Ναύπακτον, τὴν εἰς Λοκροὺς τοῦ
 Ὀζόλας ἀνήκουσαν, καὶ προσέλαβεν εἰς τὴν τῶν Ἀθηναίων συμμαχίαν
 οὐ μόνον τὴν Ζάκυνθον καὶ τὴν Κεφαλληνίαν, ἀλλὰ καὶ τινὰς ἀγχι-
 κὰς πόλεις. Τὴν ἀδιάκοπον ταύτην τῶν θριάμβων σειράν, διέκοπτο
 ἐνίοτε ἀτυχήματα τινά. Κατὰ τὸ 454 ἔτος ὁ Περικλῆς, ὅστις σπανίως
 ἠὲδοκίμει περὶ τὰ πολεμικὰ ἔργα, οὔτε τὴν Ἀκαρνανίαν ἠδυνήθη καὶ
 καθυποτάξῃ, οὔτε τοὺς ἀποστάνας Θεσσαλοὺς νὰ ἀνακτῇ καὶ πρὸς
 τοὺς αὐτοὺς χρόνους οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ ἐξαετείς ἐν Αἰγύπτῳ ἀγῶνα
 κατὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἀπὸ τοῦ 460—455, ὑπέστησαν αὐτῶν
 φθοράν ὁλοσχερῇ, ἀπέβαλον ἕνα τῶν μεγίστων στόλων ἐξ ὧν συνε-
 τησαν ποτὲ καὶ εἶδον τὴν χώραν ἐκείνην περιπεσοῦσαν κατὰ τὸ πλεῖ-
 στον αὐθις ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Περσῶν. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ
 Κίμων ἐξεδίκησε τὴν συμφορὰν ταύτην. Ἀγων τριήρεις διακοσίας Ἀ-
 θηναίων καὶ συμμάχων, ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ φε-
 ταπον τῆς νίκης τέκνον, ἐπλευσεν ἐπὶ Κύπρον καὶ πολιορκήσας τὸ Κίτιον
 ἐξέπεμψεν 60 τριήρεις πάλιν εἰς Αἴγυπτον, ὅπου ἐξηκολοῦει ἐπὶ ἀν-
 στάμενος, ἐν τοῖς ἔλεσιν, εἰς τοὺς Πέρσας, ἐπιχώριός τις ἡγεμὼν, ὁνο-
 ματι Ἀμυρταῖος. Ναὶ μὲν ἐπὶ τῆς πολιορκίας ταύτης τοῦ Κιτίου ἀπο-
 βίωσεν ὁ Κίμων, περὶ τὸ 449 ἔτος· ἀλλὰ τοιοῦτον ἦτο τὸ πνεῦμα τῆς
 φιλοτιμίας, τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς μεγαλοφροσύνης τὸ ὅποιον ἐκεί-
 νος ἐμπνεύσει εἰς τὸν ὑπ' αὐτὸν τεταγμένον στρατὸν, ὥστε καὶ ἀπαθανάτω
 αὐτοῦ ὁ στόλος ἐκεῖνος, ἐκπλεύσας ἀπὸ Κιτίου καὶ ἀπαντήσας περὶ Σα-
 λαμῖνα τὴν ἐν Κύπρῳ τὸν στόλον τῶν Φοινίκων καὶ τῶν Κιλίκων
 πρῶτον μὲν καταναυμαχῆσεν αὐτοὺς, ἔπειτα δὲ καταδιώξας τοὺς εἰς τὴν
 νῆσον καταφυγόντας, καὶ πεζομαχήσας, ἐνίκησε πάλιν περιφανῶς. Μετ'
 δ' οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων, ἀνακαλέσαντες τὰς εἰς Αἴγυπτον ἐμ-
 πεμφθείσας 60 τριήρεις, ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια.

συμβ. Α. 109

ἐκείνην κατὰ
 τὴν ἱστορίαν τῶν
 συμβάντων ἐπὶ
 τῇ 534. μ. π.

ὁ δὲ διὰ τὴν
 ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν κα-
 παυσαν πᾶσαν κατὰ τῶν Περσῶν ἐχθροπραξίαν. Φαίνεται μάλιστα ἐν
 ταύτῃ καὶ συνθήκῃ εἰρήνης συνωμολογήθη μετὰ τῶν διαμαχομένων ἐν
 τῇ 534. μ. π.
 ἡ δὲ συνθήκη
 τεύουσαν τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ ὧν ἡγεῖτο Καλλίας ὁ Ἰππονίκου
 ἐν τῇ 534. μ. π.

ἀνὴρ ἐπιφανέστατος. Κατὰ τὴν συνθήκην ταύτην, ὁ μὲν Ἀρταξέρξης ὑπέσχετο δύο τινὰς· πρῶτον, νὰ ἀφήσῃ αὐτονόμους, ἀνενοχλήτους καὶ ἀπορολογήτους τοὺς κατὰ τὴν παραλίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας οἰκοῦντας Ἕλληνας, μὴ ἐκπέμπων ποτὲ στρατεύματα ἐπὶ τὴν παραλίαν ταύτην, ἐντὸς ὧρισμένης ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀποστάσεως· δεύτερον, νὰ μὴ ἐκπέμπῃ νῆας μακροῦς ἤτοι πολεμικὰ πλοῖα, οὔτε πρὸς δυσμὰς τῆς ἐν τῇ παραφυλιακῇ κόλπῳ Φασηλίδος ἢ, κατ' ἄλλους, τῶν δυτικώτερόν τι ταύτης, ἐκεῖ που παρκακειμένων, τριῶν νησιδίων, τῶν καλουμένων Χελιδνίων, οὔτε ἐντὸς τῶν Κυανέων πετρῶν ἢ νήσων, τῶν καὶ Συμπληγάδων (σελ. 35) καλουμένων, κειμένων δὲ εἰς τὰς πρὸς τὸν Εὐξείνιον πόντον ἐκβολὰς τοῦ θρακικοῦ βορροῦ. Ἀντὶ δὲ τούτων, οἱ Ἀθηναῖοι ἐπέστρεψαν εἰς τὸν Ἀρταξέρξην τὴν ἀδικαιώλυτον κατοχὴν τῆς Κύπρου καὶ τῆς Αἰγύπτου. Ἐκεῖ κατήντησεν ὁ μέγας βασιλεὺς, ὁ πρὸ τριάκοντα ἔτη αὐτῶν ἐξαποστείλας κήρυκας εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵνα ἀπαιτήσῃ γῆν καὶ ὕδωρ, παρ' ὅλων αὐτῆς τῶν πόλεων. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι, μάλιστα δὲ νεώτεροι πολλοὶ ἠμφισβήτησαν τὴν ὑπαρξίν τῆς συνθήκης ταύτης. Τὸ ἰσχυρότερον καὶ τὸ μᾶλλον ἀναμφισβήτητον τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτῶν εἶναι, ὅτι ὁ Θουκυδίδης δὲν ἀναφέρει αὐτήν, μνημονευομένην μόνον ὑπὸ μεταγενεστέρων συγγραφέων καὶ τούτων εἰς πολλὰ περὶ αὐτῆς ἀντιφασκόντων. Ἀλλ' ἕτεροι παρατηροῦσιν ὀρθῶς, ὅτι ἂν ὁ Θουκυδίδης δὲν ἀναφέρῃ τὴν συνθήκην, δὲν λέγει ὅμως καὶ τι τὸ δυνάμενον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀναιροῦν τὴν ὑπαρξίν αὐτῆς. Ἐξεναντίας ἐκ τοῦ Θουκυδίδου συνάγεται ἃ, ὅτι μετὰ τὰς προμνημονευθείσας περὶ Κύπρου νίκας ἐπαύσαν πάσαι αἱ ἡμεσοὶ ἐχθροπραξίαι μεταξύ Περσῶν καὶ Ἀθηναίων, ὅστινες οὔτε τὴν νῆσον ἐκείνην φαίνονται ἀπαιτοῦντες, οὔτε πρὸς τὸν ἐν Αἰγύπτῳ Ἀμυρταῖον πέμποντες ἐπικουρίαν τινὰ· ὅτι, ὡς ἐπὶ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν, ἡττηθέντων τῶν Ἀθηναίων ἐν Συρακούσαις, ἀνεμίσχθησαν πάλιν οἱ Πέρσαι εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, ἦτοι μέχρι τοῦ 412 π. Χ., οἱ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν Πέρσαι σατράπαι οὐδένα φόρον εἰσέπραττον παρὰ τῶν ἐν τῇ παραλίᾳ ἑλληνίδων πόλεων, οὐδὲ φαίνονται περσικὰ πλοῖα ἐντὸς τοῦ Αἰγαίου. Ὡς τε εἰμπορεῖ μὲν νὰ ἀμφισβητηθῇ ἂν ἐγένετο ἢ δὲν ἐγένετο ῥητὴ συνθήκη, ὅτι ὅμως τὰ πράγματα εἶχον ὅπως λέγονται διὰ τῆς συνθήκης διατυπωθέντα, εἶναι ἀναμφισβόλον. Καὶ ἀναμφισβόλον ὁμοίως εἶναι ὅτι τὸ θριαμβικὸν τοῦτο ἀποτέλεσμα ὠφέλιμον κυρίως εἰς τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν ἡρωϊκῶν κατορθωμάτων τοῦ Κίμωνος. Διὸ, καὶ τοι ἀποθανόντος αὐτοῦ πρὸ τῆς τε-

λευταίας περὶ Κύπρον νίκης, μεθ' ἣν ἐπῆλθεν ἡ εἰρήνη, ἡ ἱστορία προηγόρευσε αὐτὴν ἀνέκαθεν Κιμωνεῖον, ὡς ἂν διεπράχθη ὑπ' αὐτοῦ εἰκόνι τοῦ μεγάλου ἀνδρός.

Ἀλλὰ περὶ τοὺς χρόνους τούτους, ἦτοι περὶ τὰ μέσα τῆς πέμπτῃ π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν κατηνάγκασαν μόνον τοὺς Πέρσας νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν ὅλων τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν· ἐπέτυχον τότε καὶ ἕτερόν τι, θαυμαστότερόν τι ἴσως, ἀπῆρτις ἐντὸς τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου κράτος μέγα, κινούμενον καὶ καθοδηρούμενον ὑπὸ θελήσεως μιᾶς, ἐκ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἐκπορευομένης· κράτος τοῦ ὁποίου οὐδεμίαν ἐννοίαν παρέσχεν ἡμῖν ἡ προηγουμένη ἑλληνικὴ ἱστορία, καθ' ἣν ἐβλέπομεν τὸ ἔθνος διαμεμερισμένον εἰς ἀπαραρίθμους αὐτοκεφάλους πολιτείας. Τότε τῶντι πᾶσαι αἱ χώραι, αἱ τινες πρὸ τριάκοντα ἑτῶν εἶχον σχηματίσει τὴν ἐν Δῆλῳ ναυτικὴν συμμάχίαν, ὑπέκυψαν, διὰ τῶν βαθμιαίων τῆς τύχης αὐτῶν μεταβολῶν, ὥς ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ προεκθέσωμεν, εἰς τὴν ἐντελῆ κυριαρχίαν τῶν Ἀθηναίων· μόναι αἱ νῆσοι Χίος, Λέσβος καὶ Σάμος παρέμειναν συμμάχοι αὐτῶν οἱ αἱ ἦσαν ἐξ ἀρχῆς· ἀλλὰ τὸ ταμεῖον μετετέθη εἰς Ἀθῆνας, καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων ἀπεφασίχε μόνου τοῦ λοιποῦ περὶ τῆς χρήσεως τῶν συμμαχικῶν χρημάτων καὶ δυνάμεων. Πρὸς τούτοις, τὸ ναυτικὸν ἐκεῖνο κράτος ἐξηπλώθη καὶ ἐπὶ μέγα μέρη τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, περιλαβὼν ἐσχάτως τὰ Μέγαρα, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Φωκίδα καὶ τὴν Λοκρίδα. Αὕτῃ ἡ Σπάρτη, καίτοι τέλει ταῖον καταβαλοῦσα περὶ τὸ 455 τοὺς ἐν Ἰθάμῃ εἰλωτας ἢ Μεσσηνίους, οὐδὲν ἐπεχείρει κατὰ τῆς παντοδυνάμου καὶ εὐτυχοῦς αὐτῆς ἀντιθέσεως καὶ περὶ τὸ 450 ἔτος συνωμολόγησε μάλιστα πρὸς αὐτὴν ἐπίσημον συνθήκην εἰρήνης. Αὕτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ σιγμὴ καθ' ἣν ἡ τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονία ἐφθασεν εἰς τὸ μεσουράνημα αὐτῆς.

Ἀλλὰ τῆς ἀκμῆς ταύτης ἠθέλομεν λαβεῖν ἀτελῆ ἐννοίαν, ἂν, περιερισθέντες εἰς τὴν ἄχρι τοῦδε διαγραφείσαν ἐξωτερικὴν τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηναίων διαμόρφωσιν, δὲν ἐρρίπτομεν ἐν βλέμμα καὶ εἰς τὴν ἑσωτερικὴν κατάστασιν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἐνταῦθα θέλομεν εὑρεῖ πρωταγωνιστοῦντα τὸν Περικλέα, ὅπως εἶδομεν διέποντα τὰ ἑσωτερικὰ πράγματα τὸν Κίμωνα. Ὅχι ὅτι ὁ Περικλῆς ἐπραττε τὰ πάντα μόνος· ἐξεναντίας εἶχε συνεργούς πολλούς, ὧν ἐπιφανέστατος ὑπῆρξεν

Ἐπιάλτης ὁ Σοφωνίδου, ὅς τις, κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ σταδίου τοῦ Περικλέους, ἦτοι μέχρι τοῦ 507 ἔτους, φαίνεται ἰσχύσας, ὡς ἀρχηγός τῆς δημοκρατικῆς μερίδος, καὶ αὐτοῦ τοῦ Περικλέους πλείοτερον. Τότε, διλοφονηθέντος τοῦ Ἐπιάλτου ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν, ἔμεινεν ὁ Περικλῆς πρωτεύων σύμβουλος τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, ἢ, ὡς ἠθέλομεν εἰπεῖ σήμερον, πρωθυπουργός. Ἀλλὰ καὶ τότε πάλιν, δὲν εἶναι βέβαιον ἂν πάντα ὅσα ἐγένοντο πρὸς τὴν ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερον ρυθμίσιν τοῦ πολιτεύματος τῶν Ἀθηναίων, ἐγένοντο ἐπὶ τῇ προτάσει ἣ καὶ ἀπλῶς τῇ συναινέσει τοῦ Περικλέους· ἴσως περὶ τινὰ οἱ ὅπαδοι αὐτοῦ προέβαινον περαιτέρω τοῦ σημείου εἰς ὃ ᾔθελε νὰ σταθῇ ὁ ἀρχηγός των, ἀπεδόθησαν δὲ τὰ πάντα εἰς αὐτὸν ὡς εἰς πρωτεύοντα τῆς πόλεως ἄνδρα. Καὶ ἥδη ἐκθέτομεν ἐν κεφαλαίᾳ τοῦς γενομένους περὶ τοὺς χρόνους τούτους νεωτερισμούς.

Τότε πρῶτον, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, εἰσέχθη ἡ διὰ κληρώσεως ἐκλογὴ, ἀντὶ τῆς πρότερον ἐπικρατούσης χειροτονίας τῶν ἀρχόντων καὶ ἄλλων δημοσίων λειτουργῶν, πλὴν τῶν στρατηγῶν, οἵτινες ἐξηκολούησαν πάντοτε διὰ χειροτονίας προχειρίζομενοι. Σκοπὸς τῆς διατάξεως ταύτης, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσωμεν (σελ. 286 καὶ ἐπ.) ἦτο νὰ ἔχῃ πᾶς πολίτης ἐπιζητῶν τὴν ἀρχὴν ἴσην πιθανότητα ἐπιτυχίας, εἴτε πλούσιος ἦτο, εἴτε πένης. Τότε βεβαίως ἀφῆρθη ἀπὸ τοὺς ἀρχοντας καὶ ἀπὸ τὸν ἄρειον πάγον, πᾶσα ἡ δικαστικὴ ἀρμοδιότης ἣν πρότερον εἶχαν, πλὴν τῆς ἐξουσίας τοῦ νὰ ἐπιβάλλωσι μικρὰς τινὰς χρηματικὰς ποινὰς· ἀπεδόθη δὲ ἡ διαδικασία ἐκείνη, ἣ τε ἀστικὴ καὶ ἡ ποινικὴ, εἰς τὰ πολυάριθμα δικαστήρια τῶν ἐνέρκων τῶν καλουμένων ἡλιαστῶν, ἀπὸ τοῦ ἁλίκ, ἁλίζομαι, συνάθροισις, ἀγορά, συναθροίζομαι· ἡ δικαστικὸς οὗτος σύλλογος ἐλέγετο ἡλιαίᾳ καὶ συνεκροτεῖτο ὡς ἐξῆς. Ἐκ τοῦ συνόλου τῶν πολιτῶν ἐκληροῦντο κατ' ἔτος 6000 ἄνδρες, οἵτινες, ὀρκισθέντες, διηροῦντο εἰς 10 δικαστήρια, ὧν ἕκαστον συνέκειτο ἐκ 500 δικαστῶν· οἱ δὲ λοιποὶ 1000 ἐχρησίμευον πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν χηρευσουσῶν θέσεων. Ἐκτοτε λοιπὸν ὁ ἀρχων ἀντὶ νὰ ἀποφασίσῃ αὐτός ὡς ἄλλοτε περὶ τῆς ἐνοχῆς καὶ τῆς ποινῆς, ἦτο ὑπόχρεως νὰ συγκαλῇ τὸ ἑρκωτικὸν δικαστήριον, ὃ ἐστὶ νὰ ὑποβάλλῃ εἰς τὴν κρίσιν τοῦ ἐνός ἢ τοῦ ἄλλου τῶν προαναφερθέντων πολυαριθμῶν δικαστηρίων, πᾶσαν κατηγορίαν συνεπαγομένην ποινὴν μεγαλητέραν τοῦ μικροῦ προστίμου, τὸ ὅποιον καὶ μόνον ἠδύνατο οἰκοθεῖν νὰ ἐπιψηφίσῃ. Εἰς ποῖον ἐκ τῶν 10 δικαστηρίων ἔμελλε νὰ ὑποβληθῇ ἡ κατηγορία,

ἀπεφασίζετο διὰ κλήρου, ὥστε οὐδεὶς ἤξευρεν ἐκ προοιμίου ποῖον δικαστήριον ἐμελλε νὰ δικάσῃ τὴν δίκην. Ὁ ἄρχων προέδρευε τοῦ δικαστηρίου καὶ ὑπέβαλλεν εἰς αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς γενομένης ὑπ' αὐτοῦ προανακρίσεως, ἔτι δὲ τὸ ζήτημα περὶ οὗ προέκειτο νὰ ἀποφασισθῇ μεθ' ὃ ἠκούοντο ὁ κατήγορος καὶ ὁ κατηγορούμενος καὶ προσήγοντο αἱ μάρτυρες. Ὁμοίως καὶ αἱ ἀστικά, αἱ περὶ ἰδιωτικῶν συμφερόντων διενέξεις, αἵτινες πρότερον ἐκρίνοντο ὑπὸ τῶν ἀρχόντων, ἀφηρέθησαν ἅλῃ ἀπὸ αὐτῶν καὶ ἀπεδόθησαν εἰς τὰ δικαστήρια τῶν ἡλιαστῶν, τὰ ἁπλῶς προεδρευόμενα ὑπὸ ἐνὸς τῶν ἀρχόντων.

Τελευταῖον τὰ δικαστήρια ταῦτα ἔλαβον καὶ ἄλλην τινὰ σπουδαίαν τάτην ἀρμοδιότητα. Πᾶσαι αἱ μεταξὺ τῶν ὑπηκόων πόλεων διενέξεις, πᾶσαι αἱ διενέξεις ὅσας πολῖται μιᾶς τῶν πόλεων τούτων εἶχον καθ' ἑτέρας πόλεως, καὶ αἱ κυριώταται δίκαι αἱ μεταξὺ τῶν πολιτῶν τῶν πόλεων, ἰδίως δὲ πᾶσαι αἱ συνεπαχόμεναι ποινὴν θανάτου, ἐκρίνοντο ἤδη ὑπὸ τῶν ἐν Ἀθήναις πολυμελῶν δικαστηρίων. Τὴν δικαιοδοσίαν ταύτην ἐνήργει κατ' ἀρχάς ἡ ἐν Δήλῳ σύνοδος· ἀλλ' ἀφ' ἧς ἐποχῆς, κατηργήθη μὲν ἡ σύνοδος ἐκείνη, ἅπαντα δὲ ἡ κυριαρχικὴ αὐτῆς ἐξουσία μετεβιβάσθη εἰς τὰς Ἀθήνας, καθυπεβλήθησαν καὶ αἱ περὶ τῶν λόγων δίκαι εἰς τὴν ἡλιαίαν· ὥστε ἡ ἡλιαία, ὃ ἐστὶν ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων, ἀπεφασίζεν ἕκτοτε ἀπολύτως ὄχι μόνον περὶ τῶν κοινῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἰδιωτικῶν συμφερόντων τῶν ὑπηκόων.

Ἡ ἡλιαία ὑπῆρχε μὲν καὶ πρὸ τοῦ Περικλέους, δικάζουσα τοὺς ὑπὸ τῶν θύνοους ἄρχοντας καὶ ἄλλας δημοσίας κατηγορίας· ἴσως δ' ἐκλήρουτο καὶ πρότερον ἐξ αὐτῆς εἰδικὰ τμήματα ἐπιτετραμμένα ἰδίας τινὲς κρίσεις. Ἀλλ' ἡ συστηματικὴ εἰς τμήματα διαίρεσις καὶ ἡ διαρκὴς ἐνέργεια τῶν πολυαριθμῶν τούτων δικαστηρίων, δὲν ἤρχισεν εἰμὴ ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων, ὅτε ὤρίσθη καὶ ὁ λεγόμενος δικαστικός μισθός, ὃ ἐστὶν ὤρίσθη ὅτι ἕκαστος πολίτης, δι' ἐκάστην ἡμέραν καθ' ἣν ἐξέπληρου τὰ δικαστικά αὐτοῦ καθήκοντα ἐδικαιοῦτο νὰ λάβῃ ἀντιμισθίαν τριῶν ὀβολῶν ἥτοι ἡμισείας δραχμῆς. Τινὲς εἶπον ὅτι κατ' ἀρχάς ἡ ἀντιμισθία αὕτη ἦτο ἐνὸς ὀβολοῦ καὶ ὅτι βραδύτερον ἐτριπλασιάσθη· ἀλλὰ πιθανωτέρα φαίνεται ἡ γνώμη, ὅτι ἐξ ἀρχῆς ἐτάχθη εἰς τρεῖς ὀβολούς. Περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους εἰσῆχθη καὶ ὁ ἐκκλησιαστικός μισθός, ἥτοι ὁ ἡμερήσιος μισθός ὃν ἐλάμβανεν ἕκαστος πολίτης ἀμα εἰσερχόμενος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου· ὁ μισθός οὗτος, ὃν ἠδύναντο νὰ λαμβάνωσι καθ' ἐκάστην συνεδρίαν τῆς ἐκκλησίας 6 ἕως 8000 ἐκκλησιασταί.

ἦτο πρῶτον κατ' ἀρχὰς ἐνὸς ὁβολοῦ καὶ δὲν ἐτριπλασιάσθη εἰμὴ μετέπειτα. Τότε ὁμοίως ἀπεφασίσθη ὅτι ἡ πολιτεία ὀφείλει νὰ μισθοδοτῇ καὶ νὰ διατρέφῃ τοὺς στρατιωτικῶς ὑπηρετοῦντας πολίτας. ὅτινες πρῶτον ἐξεπλήρουν ἀμισθὶ τὸ καθήκον τοῦτο. Ὁ ὁπλίτης ἐλάμβανε μισθὸν ἡμερησίου δύο ὁβολῶν, καὶ ἄλλα τόσα διὰ τὴν διατροφήν αὐτοῦ· ὁ ἄσπιματικὸς διπλάσιον τούτων, καὶ ὁ ἵππεύς, τριπλάσιον. Τελευταῖον ἀναφέρεται καὶ βουλευτικὸς μισθός, ὃ ἐστὶν ὁ εἰς τοὺς βουλευτὰς διδόμενος, ὅστις συνεποσοῦτο εἰς δραχμὴν μίαν καθ' ἑκάστην ἡμέραν.

Ἡ πολιτεία ἠδύνατο ἤδη νὰ ἐπαρκῇ εἰς ὅλας τὰς τὰς μισθοδοσίας, διότι ἂν καὶ τὸ σύνολον τῶν ἐτησίων εισοδημάτων τοῦ τῶν Ἀθηναίων κράτους δὲν εἶναι γνωστὸν, ἠξεύρομεν ὅμως ὅτι μόνος ὁ συμμαχικὸς φόρος ὅστις συνεποσοῦτο κατ' ἀρχὰς εἰς 460 τάλαντα κατ' ἔτος, ἀνεδίδετο βραδυτέρον εἰς 600 καὶ ἐπὶ τέλους ἀπετέλεσεν, ὡς λέγεται, 1000 τάλαντα, ἂν ὅχι πλείοτερα. Ἐκ πρώτης ὀψεως τὰ 1000 τάλαντα, ἥτοι δραχμαὶ 6,000,000, δὲν φαίνονται πολλὰ· ἀλλὰ διὰ νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν ἀληθινὴν ἀξίαν τοῦ ποσοῦ τούτου πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι ἐπειδὴ ἐν τῇ ἀρχαιότητι τὸ πᾶν τοῦ κυκλοφοροῦντος χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ἦτο πολὺ ὀλιγώτερον ἢ σήμερον, ἡ σχετικὴ τοῦ νομίσματος ἀξία ἦτο πολὺ μεγαλητέρα καὶ ὀρίζεται εἰς τὸ ἐξαπλάσιον ἢ καὶ ὡκαπλάσιον τῆς σημερινῆς· ὃ ἐστὶ τότε ἠδύνατό τις νὰ ἀγοράσῃ διὰ μίαν δραχμὴν, ὅτι σήμερον ἀγοράζει διὰ 6 ἢ 8· ὥστε τὰ 6 ἐκεῖνα ἡκατομύρια δραχμῶν ἰσοδυναμοῦν πρὸς 36 ἢ καὶ 48,000,000 περίπου σημερινῶν. Καὶ ἀποδείξεις τρανωτάτης τοῦ πόσον μέγα ἦτο τὸ πᾶν τῶν εισοδημάτων τοῦ τῶν Ἀθηναίων κράτους, εἶναι, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, ἀπὸ ἐπὶ ἡμέρας εἰς ὅλα τὰ ἐξόδα τῆς πολιτείας, καὶ τὸ σπουδαιότερον, εἰς τὴν κατασκευὴν πολλῶν λαμπρῶν οἰκοδομημάτων, δι' ὧν ἐκόσμησαν τὴν πόλιν αὐτῶν, ἠδυνήθησαν ν' ἀποταμιεύσωσιν ἐπὶ Περικλέους, ἰντὸς ὀλίγων ἐνιαυτῶν, 8000 τάλαντα, ἥτοι 48,000,000 ἀρχαίων δραχμῶν, τῶν ὁποίων ἡ σχετικὴ ἀξία, δὲν εἰμφορεῖ νὰ θεωρηθῇ σήμερον κατωτέρα τῶν 300,000,000.

Ἐψηφίσθησαν δὲ αἱ προαναφερθεῖσαι διατάξεις ἐπὶ τῷ σκαπῷ τοῦ νὰ δύνανται, καθ' ἃ προείπομεν, ἅπαντες οἱ πολῖται, καὶ αὐτοὶ οἱ πένιστοι, νὰ μετέχωσι τῆς πολιτείας. Ὡς πρὸς τὰς Ἀθήνας τοῦτο ἦτο ἀπαραίτητον, μᾶλλον ἀπαραίτητον ἢ ὡς πρὸς πᾶσαν ἄλλην ἀρχαίαν

1000
460
5,000,000
6
36,000,000

Ἀθηναίων
000.000

ἡ σημερινήν πολιτείαν. Αἱ μὲν ἄλλαι ἐλληνικαὶ πολιτεῖαι, πλὴν τῆς Σπάρτης, ἦσαν τότε μικραὶ, ὥστε καὶ δι' εὐαρίθμων πολιτῶν ἠδύνατο εὐχερῶς νὰ διοικηθῶσι καὶ νὰ συντηρηθῶσιν· αἱ δὲ νεώτεραι πάλιν εὐνοήθως τόσον μεγάλαι, ὥστε καὶ ἂν πολλοὶ τῶν πολιτῶν αὐτῶν μὴ νῶσιν ἀμέτοχοι τῶν κοινῶν πραγμάτων, οἱ λοιποὶ ἐξαρκούσιν εἰς πληρωσιν τῶν δημοσίων ἀναγκῶν. Τὸ δὲ κράτος τῶν Ἀθηναίων περιελάμβανε μὲν τὸ ἡμισυ περίπου τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, ἦτοι, ὡς εἰκάζεται, ὅτι ἕως δέκα ἑκατομμύρια ψυχῶν, ἀλλ' ἅπαν τὸ πλῆθος τοῦτο δὲν συνετίλει ἐξίσου εἰς τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας καὶ εἰς τὴν ὑπὲρ αὐτῆς ἀμύναν. Ἐν πρώτοις εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἐν γένει τὸ ἡμισυ περίπου τῶν κατοίκων ἦσαν δοῦλοι, δηλαδὴ ἄνθρωποι ἐστερημένοι παντὸς δικαιοῦματος καὶ πάσης εἰς τὰ κοινὰ μετοχῆς. Ὑπῆρχον μάλιστα χιῶνες τινες εἰς τὰς ὁποίας οἱ δοῦλοι ἦσαν πολλαπλάσιοι τῶν ἐλευθέρων, καὶ ὡς λ. χ. ἐν τῇ κυρίως Ἀττικῇ, ὅπου ἐπὶ πεντακοσίων χιλιάδων ψυχῶν λέγεται ὅτι τετρακόσιαι χιλιάδες ἦσαν δοῦλοι. Ἐν γένει ὅμως κατὰ μέσον ὅρον ὑπολογίζεται ὅτι οἱ δοῦλοι ἀπετέλουν τὸ ἡμισυ τῶν κατοίκων. Τοῦτο λοιπὸν συνέβαινε καὶ εἰς τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλὰ καὶ οἱ περιλιπόμενοι ἐλεύθεροι δὲν ἦσαν ἅπαντες πολῖται μίᾳ καὶ τῇ αὐτῇ πολιτείᾳ. Οἱ ἐλεύθεροι κάτοικοι τῶν πολυαρίθμων ὑπηκόων καὶ συμμάχων πόλεων ἦσαν πολῖται ἕκαστος τῆς ἰδίας πόλεως, ὅχι πολῖται τοῦ ὅλου κράτους τῶν Ἀθηναίων· καὶ οὐ μόνον οὐδὲν εἶχον συμφέρον εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ κράτους τούτου, ἀλλ' οἱ πλείστοι κατήντησαν καὶ δυσμενῶς πρὸς αὐτὸ νὰ διακηνῶνται. Ἡ ὑπαρξίς λοιπὸν τοῦ τῶν Ἀθηναίων κράτους ἐξηρτάτο κυρίως ἀπὸ μόνων τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἀπὸ 120 ἢ 130,000 ψυχῶν, ἀνδρῶν δὲ τὸ πολὺ 30,000· διὸ ἂν καὶ ἐκ τῶν εὐαρίθμων τούτων ἀνδρῶν πολλοὶ, ἀπασχολούμενοι εἰς ἰδία ἔργα, παρημέλουν τὰ κοινὰ, ἢ συντήρησις τοῦ κράτους ἥτις μετὰ κόπου καὶ τωροῦτο καὶ δι' αὐτῆς τῆς κοινῆς καὶ ἀδικλείπτου ἐνεργείας ἀπάντων τῶν πολιτῶν, ἥθελεν ἀποβῆ ἀδύνατος. Ἐν Σπάρτῃ, ἥτις ἦτο μετὰ τῆς Ἀθήνας τὸ μεγαλῆτερον τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος κράτος, ἡ κοινὴ ἐνεργεία ἐπετυγχάνετο διὰ τούτου ὅτι, ὡς ἐκ τῶν νόμων καὶ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν, οἱ Σπαρτιάται οὐδὲν μετέρχοντο ἰδίον ἐπάγγελμα, ἀπὸ κοίμειναι δὲ εἰς λιτοτάτην διαίταν, διήγον ἅπαντα τὸν βίον ὡς τακτικοὶ τῆς πολιτείας στρατιῶται. Ἀλλ' εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ ἀνατροφή καὶ οἱ νόμοι δὲν ἀπηγόρευον τὴν ἐμπορίαν, τὴν ναυτιλίαν, τὴν βιομηχανίαν, τὴν τέχνην, τὴν παιδείαν· ἐξεναντίας παρώτρυνον τοὺς πολῖτας πᾶσαν

δυνάμει πρὸς τὴν ὅσον ἔνεστι· μεγαλητέραν ἀτομικὴν ἐνέργειαν, ὥς ἐκ τῶν ὑποκείμενων οὗτοι, μάλιστα οἱ πενέστεροι αὐτῶν, ἀπετρέποντο φυσικῶς τῷ λόγῳ ἀπὸ τῶν κοινῶν πραγμάτων. Ἐπρεπεῖν ἄρα νὰ εὑρεθῇ τρόπος ἐπιτήδειος νὰ συμπυκνώσῃ τὰς δυνάμεις αὐτῶν περὶ τὴν πολιτείαν· καὶ τοῦτο ἦτο τὸ ζήτημα τὸ ὁποῖον ἐπεχείρησε νὰ λύσῃ ὁ Περικλῆς. Ὁμολογοῦμεν ὅτι ἡ λύσις τοῦ ζητήματος ἦτο δυσχερεστάτη, καὶ ἴσως ὑπερῶς ἀδύνατος. Ὅπως δὴ ποτε τινὰ τῶν ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τοῦ Περικλέους ἐνεργηθέντων ἦσαν μὲν, ὥς θέλομεν μετ' ὀλίγον ἶδει, σφωτάτα ἱππινεσημένα, ἀλλὰ αἱ ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου μισθοδοσίαι περὶ ὧν ἰδίως ἐνταῦθα ὁ λόγος, ἐπήγαγον ἀποτελέσματα ὀλέθρια.

Τῶν οὖν αἱ μισθοδοσίαι αὗται ἦσαν μὲν μικραὶ, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐπήρουν κατὰ τὸ μάλλον καὶ ἤττον εἰς τὴν διατροφήν τοῦ μισθοδοτούμενου. Εἰς τὰς Ἀθήνας τότε λέγεται ὅτι μία οἰκογένεια ἠδύνατο νὰ οἰκονομηθῇ διὰ 500—600 δραχμῶν κατ' ἔτος· ὥστε ὁ ἱππεύς, ὁ μισθοδοτούμενος δύο δραχμὰς τὴν ἡμέραν, ἐλάμβανε μόνος αὐτὸς πλείονα παρ' ὅσα ἔπαινοντο εἰς ὁλόκληρον οἰκογένειαν. Οἱ ἄλλοι μισθοὶ ἦσαν μικρότεροι, ἀλλὰ πάντοτε ὅπως οὖν ἱκανοὶ καὶ ἔπειτα πολλοὶ ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας ἠδύνατο νὰ ᾔναι ἄλλος βουλευτής, ἄλλος ἡλιαστής, ἄλλος στρατιωτικὸς, λαμβάνοντες οὕτω διαφόρους μισθοὺς. Ἐντεῦθεν ἀπαντες οἱ πένητες ὤρμησαν ἐπὶ τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν, ὁ δὲ σκοπὸς τοῦ Περικλέους ἐφάνη ἐπιτυχανόμενος, τοσούτῳ μάλλον ὅσον ὁ πολιτικός οὗτος ἀνὴρ ἐπεχείρησε νὰ θεραπεύσῃ, διὰ τοῦ δημοσίου ταμείου, καὶ ἄλλην τινὰ τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν ἀνάγκην.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἤχημασε θαυμασίως ἐν Ἀθήναις ἡ δραματικὴ ποίησις, ἥ τε τραγικὴ καὶ ἡ κωμικὴ, μάλιστα δὲ ἡ πρώτη, διότι ὁ ἐπιφανέστατος τῶν ἀρχαίων κωμικῶν, ὁ Ἀριστοφάνης, ἀνήκει εἰς τὴν ἀκόλουθον περίοδον τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας· τὸ δὲ τραγικὸν δῶμα ἤρξατο παράγον τὰ καλλίστα ἀριστοτεχνήματα ἅμα μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ἐξοσιν τοῦ Περσικοῦ, διαδεξάμενον τὰ ἀνθὴ τῆς λυρικῆς ποιήσεως, δι' ὧν ἰδίως εἶχε κοσμηθῇ ἡ προηγουμένη περίοδος, καθὼς πάλιν ἡ λυρικὴ ποίησις διεδέξατο τὴν ἐπικὴν, τὴν ἀπαθανατίσαντος ἡρώτους χρόνους. Ὁ Αἰσχύλος, ὁ δημιουργὸς τοῦ τραγικοῦ δράματος, ἡ τοῦλάχιστον ὁ πρῶτος ποιητὴς δι' οὗ τὸ δῶμα τοῦτο ἀπέβη ἐνδοξον, ἠγωνίσθη, ὥς εἶδομεν, καὶ ἐν Μαραθῶνι καὶ ἐν Σαλαμῖνι· ἐκ δὲ τῶν δύο ἀειμνήστων αὐτοῦ διαδόχων, ὁ μὲν Σοφοκλῆς ἐνίκησε κατὰ πρῶτον

τὸν Αἰσχύλον περὶ τὸ 470 π. Χ., ὁ δὲ Εὐριπίδης παρέστησε τὸ πρῶτον αὐτοῦ δράμα ἐν ἔτει 455. Ἐκ τῶν πολυαριθμῶν ἔργων τῶν ποιητῶν τούτων δὲν περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς εἰμὴ ὀλίγα, ἀρκοῦντα ὁμαξίνα δάσωσιν ἡμῖν ἔννοιαν ἀποχρῶσαν τῆς μεγαλοπρεπειᾶς τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ δράματος. Οἱ δὲ δραματουργοὶ οὗτοι δὲν ἦσαν οἱ μόνοι τότε διαπρέψαντες· πολλοὺς καὶ ἄλλους ἔσχον συναγωνιστάς, ὧν τὰ ὀνόματα, κατὰ δυστυχίαν τὰ ὀνόματα μόνον, διεσώθησαν, καὶ οἵτινες ἐνίοτε ἀντιδείχθησαν ἀνώτεροι ἐκείνων. Ὁ Φιλοκλῆς λ. χ. ἀνταγωνισθεὶς πρὸς τὸν «Οἰδίπουν τύραννον» τοῦ Σοφοκλέους, ἔλαβεν αὐτὸς τὸ ἀριστεῖον καὶ τὸν Εὐριπίδην δ' ἐνίκησαν Εὐφορίων, ὁ υἱὸς τοῦ Αἰσχύλου, καὶ ὁ Ξενοκλῆς, καὶ ὁ Νικόμαχος· ἐτι δὲ ἀναφέρονται ὁ Νεόφρων, ὁ Ἀχαιοῦ, ὁ Ἴων, ὁ Ἀγάθων, πλείστοι ἄλλοι. Ἐκ τούτου καθίσταται πρόδηλον ὅχι μόνον εἰς ποίαν ἀκμὴν εἶχε φθάσει τὸ ἑλληνικὸν δράμα, ἀλλὰ καὶ πόσον ζωηρὰν ἀνάγκην τοῦ κοινοῦ ἐθεράπευσε· διότι ἄλλως ἢ θάλεον εἶναι ἀνεξήγητος ἡ τοσαύτη συναγωνιστῶν συρροή. Κατ' ἀρχὰς ἡ εἰσοδος εἰς τὸ θέατρον ἐπετρέπετο δωρεάν· ἀφ' ἧς ὅμως ἡ ὑπερβολικὴ εἰς αὐτὸ ἀνθρώπων ἐπισπώρευσις ἐπέφερε πολλήν στενοχωρίαν καὶ ἀταξίαν, ἀπητήτην πληρωμὴν, ἐπειδὴ δὲ οἱ πενέστεροι, μὴ δυνάμενοι νὰ πληρώσωσι τὴν τιμὴν ταύτην, ἐστεροῦντο τῆς ἀπαραιτήτου ἐκείνης εἰς πάντα Ἀθηναῖον εὐχαριστήσεως, ὁ Περικλῆς προεκάλεσε τὴν ἐπιψήφισιν νόμου περὶ τῶν λεγομένων θεωρικῶν χρημάτων· δηλαδὴ νόμου δυνάμει τοῦ ὁποίου τὸ δημόσιον ἐπλήρωνεν εἰς ἕκαστον πολίτην τὸ εἰσιτήριο αὐτοῦ. Τὰ χρήματα ταῦτα ἐλαμβάνοντο ὑπὸ τῶν ἐργολάβων εἰς οὕς ἡτορμήθη ἡ τῶν θεάτρων συντήρησις, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἡ ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου αὕτη χρηρηγία δὲν περιορίσθη εἰς μόνον τὰ θεάτρα, ἐξετάθη καὶ εἰς ἄλλας δημοσίας πανηγύρεις, ὥστε ἐπὶ τέλους ἐχορηγοῦντο εἰς τοὺς πένητας χρήματα· ἵνα μετέχωσιν ὅλων τῶν ἑορτῶν, καὶ παρείχετο οὕτω εἰς αὐτοὺς ὁ τρόπος τοῦ ζῆναι τὸν βίον εὐδαίμονως.

Ταῦτα ὅμως πάντα δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ ἐπιφέρωσι, τοῦ καιροῦ προϊόντος, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ νὰ ὑποθάλψωσι τὴν ἀργίαν τοῦ πλήθους, καὶ νὰ συνηθίσωσιν αὐτὸ νὰ ζῇ, οὐχὶ ἀπὸ τῶν ἰδίων κόπων, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου. Ἐντεῦθεν κατεστράφησαν κατὰ μὲν χρόν πᾶσαι αἰᾶται αἱ παραγόμεναι ὑπὸ τῆς φιλοπονίας, καὶ ὑπὸ τῆς φιλοτιμίας· ἣν ἔχει ὁ ἐργαζόμενος ἄνθρωπος νὰ βελτιώσῃ τὴν τύχην αὐτοῦ· ἐπὶ ἅλθον δὲ πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ ἕτερα οὐδὲν ἥττον δεινὰ ἐπακόλουθα. Ναὶ μὲν αἱ μισθοδοσίαι τοῦ δημοσίου ταμείου ἐπήρουν

κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον εἰς τὴν διατροφήν τῶν πενήτων ἄλλ' ἐν
τούτοις οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἔμενον πάντοτε πένητες, ἐνῷ οἱ εὐπορώτεροι
τῶν Ἀθηναίων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡύξησαν πολὺ τὰς περιουσίας
αὐτῶν, διὰ τῆς θαυμασίως προαχθείσης ἐμπορίας καὶ βιομηχανίας τῆς
πόλεως. Ἐπὶ Σόλωνος περιουσία ἑπτὰ ταλάντων, ἥτοι 42,000 ἀρ-
χίων δραχμῶν, ὧν ἡ σημερινὴ ἀξιὰ ἤθελεν ἰσοδυναμεῖ πρὸς 250,000
τοβιάχιστον, ἔθεωρεῖτο ὡς μία τῶν μεγίστων ἐν Ἀθήναις, ἐνῷ ἡδὴ
ὑπερῶν ἐνταῦθα ἄνθρωποι, οἷοι ὁ Νικίας, ὁ Καλλίας, ὁ Ἀλκιβιάδης
καὶ ἄλλοι, οὕτινες ἐκτήσαντο ἢ ἐκληρονόμησαν 100 καὶ πλείοτερα τα-
λάντα, ἰσοδυναμοῦντα πρὸς τέσσαρα περίπου ἑκατομμύρια σημερινῶν
δραχμῶν· διὸ μέγιστη προέκυψεν ἀνισότης περιουσιῶν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας
ἡ πενέστεροι ἀπέβαινον πολλὰκις ὄργανα τυφλὰ τῶν πλουσιωτέρων.
Ἐξ ἑτέρου ἅμα τὸ τῶν Ἀθηνῶν κράτος ἤρχισε περὶ τὰ τέλη τῆς πέμ-
πτης ἑκατονταετηρίδος καταλυόμενον, ἅμα ἔπαυσαν νὰ συρρέωσιν εἰς
τὰς Ἀθήνας οἱ συμμαχικοὶ φόροι, ἅρ' αὐτὴ ἐνὶ λόγῳ ἡλληττώθησαν οἱ πόροι
τοῦ δημοσίου ταμείου, ὁ δὲ ἄνθρωπος τῶν Ἀθηναίων, ἀντὶ νὰ ἐπαρκῇ πρὸ
πάντων εἰς τὴν συντήρησιν τῆς στρατιωτικῆς αὐτοῦ δυνάμεως, ἐφρόν-
τιζε πρὸ πάντων νὰ πληροῖνται τὰς μισθοδοσίας αὐτοῦ καὶ τὰ θεωρικὰ
ἐργάματα. Οὕτω δὲ βαθμὴδὸν ἀχρειωθεῖς, καὶ ἐν τούτοις ὦν παντο-
δύναμος, ἐξετράπη εἰς πᾶσαν ἀφροσύνην, ἀγόμενος καὶ φερόμενος ὑπὸ
δημαγωγῶν πλουσίων ἢ μὴ πλουσίων. Ἐκ δὲ τῆς συρροῆς ὅλων τούτων
τῶν ἀποπημάτων ἀναγκασίως ἐπεταχύνθη ἡ τοῦ κράτους καταστροφή.

Τούτου ἕνεκα εἶπομεν ὅτι αἱ μισθοδοτικαὶ τοῦ Περικλέους διατάξεις
ὑπερῶν μία τῶν κυριωτάτων αἰτιῶν τῆς παρακμῆς τοῦ δήμου τῶν
Ἀθηναίων. Ἀλλὰ περὶ τὰ μέσα τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος δὲν
εἶχεν εἰς ἐπὶ ἐπιστῇ ἡ παρακμὴ αὕτη, ὁ δὲ Περικλῆς ἐνήργησε, πλὴν
τῶν προειρημένων, καὶ ἕτερα τινὰ συνετώτερα καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν ὅν
πράτετο ἐπιτηδειότερα, τὰ ὁποῖα οὐ μόνον συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ δια-
σώσωσιν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον τὴν δύναμιν τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ ἀπαρά-
μυλλον περιποίησαν αὐτῇ κλέος.

Ἐπεὶ πρὸ τοῦ Περικλέους, Ἀθηναῖοι πολῖται εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐγκα-
θίστανται εἰς χώρας κατακτηθείσας ὑπὸ τῆς πόλεως, λαμβάνοντες κτή-
ρους ἐκ τῶν κτημάτων ὅσα ἀφηρεύθησαν ἀπὸ τῶν προτέρων τῶν χωρῶν
τούτων κατοίκων. Οἱ τοιοῦτοι ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς Ἀθηναῖοι κτηματῖαι
ὠνομάζοντο κληρουχοὶ καὶ διέφερον οὐσιωδῶς τῶν ἀποίκων διότι

αὶ ἀποικίαι, καθὼς εἶδμεν (σελ. 317), ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπέβαινον πόλεις αὐτοτελεῖς καὶ αὐτόνομοι, αὶ δὲ κληρουχίαι ἐξεναντίας ἐλογίζοντο ἀποτελοῦσαι μέρος ἀναπόσπαστον τῆς Ἀττικῆς· οἱ κληροῦχοι ἐξηκολούθουν ὄντες πολῖται Ἀθηναίων, ὑπαγόμενοι εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν ἐν Ἀθήναις δικαστηρίων, καὶ δυνάμενοι νὰ ἐνασχώσωσιν αὐτοὶ ἅπαντα τὰ πολιτικὰ αὐτῶν δικαιώματα. Τοιαῦται κληρουχίαι ἰδρύσαν οὐκ ὀλίγαι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς προηγουμένης ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, εἰς τὴν θρακικὴν χερσόνησον, εἰς τὴν ἐπὶ τῆς Εὐβοίας Χαλκίδα, καὶ εἰς τὰς νήσους Ἀἴμνον, Ἰμβρόν καὶ Σκύρον, αἵτινες καθ' ἑλοκλήριαν κατελήφθησαν ὑπὸ Ἀθηναίων κληροῦχων. Ἀλλ' ὁ Περικλῆς ἐπέλαπλασίωσε συστηματικῶς τὰς ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς ταύτας ἀποκαταστάσεις· ἐπέμψε 500 πολῖτας εἰς Νάξον, 250 εἰς Ἀνδρόν, 1000 εἰς τὴν ἐν τῇ Θράκῃ χώραν τῶν Βισαλτῶν, 1000 εἰς τὴν θρακικὴν χερσόνησον, 2000 εἰς κατὰληψιν τῆς χώρας τῶν ὅλως ἐξωσθέντων Ἰστιαίων τῆς Εὐβοίας, 600 εἰς Σινώπην· βραδύτερον δὲ καὶ ἄλλους εἰς ἄλλας χώρας καὶ νήσους. Ὁ σκοπὸς τῆς τοιαύτης τῶν κληρουχιῶν ἀναπτύξεως ἦτο διπλοῦς· πρῶτον παρείχετο δι' αὐτῶν πόρος ζωῆς εἰς τοὺς πέντε στέρους τῶν πολιτῶν, καὶ δεῦτερον οἱ κληροῦχοι ἐχρησίμευσαν ὡς φρουρὰ ἔτοιμα νὰ περιστείλωσι τοὺς στασιάζοντας τυχόν ὑπηκόους καὶ συμμάχους· ὥστε αἱ κληρουχίαι συνετέλουν εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τοὺς πέντε στέρας τοὺς ἐχθροὺς εἰς συντήρησιν τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας μηδὲν ἔχουσι τῶν ἀτοπημάτων τῆς ἀπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου μισθοδοσίας αὐτῶν.

Τὸ δὲ ἕτερον τοῦ Περικλέους ἔργον, τὸ εἰς αὐτὸν καὶ μόνον κυρίως ὀφειλόμενον, εἶναι ὅτι ἐπεχείρησε νὰ συμπληρώσῃ τοὺς πόρους τῶν πονημάτων διὰ τῆς ἐνασχολήσεως αὐτῶν εἰς πολλὰ καὶ μεγαλοπρεπῆ δημόσια κατασκευάσματα· διότι τότε, διὰ τῆς ὑπερτάτης τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ἐπιμελείας, καὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐφορείαν τοῦ δαίμονιός αὐτοῦ φίλου, τοῦ Φειδίου, ὠκοδομήθησαν, ἐν Ἀθήναις, ὑπὸ τοῦ Ἰκτίνου, τοῦ Καλλικράτους, τοῦ Κοροΐδου, τοῦ Μνησικλέους καὶ ἄλλων, τὰ πλεῖστα τῶν λαμπρῶν ἀριστοτεχνημάτων, ὧν τὰ περισσθέντα λείψανα κινεῖσιν ἔτι τὸν θαυμασμὸν ἅπαντος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ναοὶ, στοᾶι, ἀγοραὶ, θέατρα, γυμνάσια, κρήναι, λουτρά. Ναὶ μὲν τὰ πλεῖστα τῶν κτιρίων τούτων δὲν ἀπετελέσθησαν εἰμῆκατὰ τοὺς πρώτους ἐνιαυτοὺς τῆς ἀκολουθοῦσης ἱστορικῆς περιόδου, ἀλλ' ἅπαντα ὑπῆρξαν ἄμεσον προϊόν τῆς ἀκμῆς τῶν χρόνων οὗς ἤδη εὐρισκόμεθα καὶ τούτου ἕνεκα

παίρμεν ἐν ταῦθα ὀλίγα τινὰ περὶ αὐτῶν. Τὸ νέον θέατρον τὸ κα-
λούμενον μὲν Ὠδεῖον, προωρισμένον δὲ εἰς τὰς μουσικὰς καὶ θυμολι-
κὰς τέας τῆς μεγάλης τῶν Παναθηναίων πανηγύρεως καὶ ὁ ἀρίστητος
καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ καλούμενος Παρθενῶν, ὃν ἐκάλουν τὰ γλαφυ-
ρότατα τῶν καλλιτεχνημάτων τῆς ἀγαλματοποιίας καὶ τῆς γλυπτικῆς,
ῥηθῆσαν μεταξύ τοῦ 445 καὶ 437 πρὸ Χριστοῦ· τὰ δὲ μεγαλοπρεπῆ
τῆς ἀκροπόλεως προϋλαίαι, μεταξύ τοῦ 437 καὶ 431 πρὸ Χριστοῦ.
Τότε ἐξηκολούθησεν ἡ ἀνθρώπις τοῦ Ἐρεχθίδου, τὸ ὅποιον εἶχε πυρ-
ποληθῆ ἐπὶ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ξέρξου. Τότε ἤρξατο ἡ κατασκευὴ τοῦ
μεγάλου ναοῦ τῆς Δήμητρος ἐν Ἐλευσίνι πρὸς τέλεσιν τῶν Ἐλευσινίων
μυστηρίων, τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Σουνίῳ, τοῦ ναοῦ τῆς Νεμέσεως
ἐν Ῥαμνοῦντι. Τρία δὲ ἀγάλματα τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ τὰ τρία ἔργα τῆς
ἐν τῷ θεοπνεύστου χειρὸς τοῦ Φειδίου, ἐκόσμησαν τὴν ἀκρόπολιν ἐν
μέγα ἐξ ἐλέφαντος ἐν τῷ Παρθενῶν· ἐν ἑτερον ἐκ χαλκοῦ, τῆς
Λημνίας Ἀθηνᾶς προσαγορευόμενον, καθὼς ὑπὸ τῶν λημνίων Ἀθη-
ναίων ἀνατεθὲν, τὸ ὅποιον ὁ Παυσανίας λέγει αὐτῶν ἔργων τοῦ Φειδίου
ὡς μάλιστα ἄξιον· καὶ τρίτον, τὸ πάντων μέγιστον, τὸ ὅποιον ἐκ
χαλκοῦ ἐπίσης κατασκευασμένον καὶ ὀνομαζόμενον τῆς προμάχου
Ἀθηνᾶς, ἔστατο μεταξύ τῶν Προπυλαίων καὶ τοῦ Παρθενῶνος· ἦτο
δὲ τοσοῦτον κολοσσαῖον ὥστε βεβαίως εἶναι ὅτι ἡ τοῦ δόρατος αἰχμὴ καὶ
ὁ λόφος τοῦ κράνους τῆς Ἀθηνᾶς αὐτῆς ἦσαν ὁρατὰ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς
ναυτίλους τοὺς ἀπὸ τοῦ πελάγους πρὸς τὸν Πειραιᾶ πλησιάζοντας. Δὲν
ἐννοοῦμεν βεβαίως νὰ σφετερισθῶμεν ὑπὲρ τοῦ Περικλέους ἄπασαν τὴν
ὑπερβολὴν εἰς τοὺς ἀειμνήστους ἐκείνους τεχνίτας δόξαν· ἀλλ' εἶναι
πρόδηλον ὅτι ἄνευ τῆς προστασίας καὶ ἐνεργείας αὐτοῦ, δυσκόλως εὗροι
ἄλλου δυνηθῆ νὰ παραγάγῃ τὰ ἔργα αὐτῶν. Τὰ ἔργα ταῦτα ἀπῆ-
τησαν, κατὰ τοὺς μετριώτερους ὑπολογισμοὺς, δαπάνην τοὐλάχιστον
3,000 ταλάντων, ἥτοι 18,000,000 ἀρχαίων δραχμῶν. Ὁ Περικλῆς
δὲ εἶναι ὁ διενεργήσας τὴν ἐπιψήφισιν τῆς δαπάνης ταύτης. Τὸ δημό-
σιον ταμεῖον ἠντόρει, ἕνεκα τῶν συμμαχικῶν φόρων ὁ πρὸς τοὺς Πέρ-
σας πόλεμος εἶχε καταπαύσει, ὥστε ὁ Περικλῆς ἐνόμιζε πολυειδῶς
ὑφέλιμον εἰς τὴν πόλιν νὰ μεταχειρισθῇ πρὸς διακόσμησιν αὐτῆς τινὰ
τοὐλάχιστον τῶν περισσευμάτων ἐκείνων. Καὶ ἀπόδειξις ὅτι ὁ Περικλῆς
ἐλογίζετο ὡς κύριος τῶν κατασκευασμάτων τούτων δημιουργός, εἶναι ἡ
γενομένη κατ' αὐτοῦ κατηγορία ὡς καταχρυσούντος καὶ καλλωπιζόντος
τὰς Ἀθήνας διὰ τῶν χρημάτων τὰ ὅποια οἱ σύμμαχοι κατέβαλλον

πρὸς τὸν πόλεμον. Ἡ δὲ ἀπάντησις ἦν ἔδωκε, κατὰ Πλούταρχον, ἐν τὴν κατηγορίαν ταύτην, ἐξηγεῖ θαυμασίως ἅπαντα τὰ πολιτικά καὶ κοινωνικά ἀποτελέσματα πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ὁπείων ἐπεχείρησεν ὁ μὲν ἄνθρωπος τὴν κατασκευὴν τῶν ποικίλων τούτων δημοσίων κτιρίων. «Ὁ δὲ δασκεύων οὖν ὁ Περικλῆς τὸν δῆμον, λέγει ὁ Πλούταρχος, ὅτι χρημάτων μὲν οὐκ ὀφείλουσι τοῖς συμμάχοις λόγον, προπολεμοῦντες αὐτῶν, καὶ τοὺς βαρβάρους ἀνείργοντες, οὐχ ἵππον, οὐ ναῦν, οὐχ ὀπλίτην, ἀλλὰ χρήματα μόνον τελούντων· ἃ τῶν διδόντων οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ τῶν λαμβανόντων, ἃν παρέχωσιν, ἀνθ' ὧν λαμβάνουσι. Δεῖ δὲ, τῆς πόλεως κατασκευασμένης ἱκανῶς τοῖς ἀναγκαίοις πρὸς τὸν πόλεμον, εἰς ταύτην εὐπορίαν τρέπειν αὐτῆς, ἀφ' ὧν δόξα μὲν γενομένων αἰδίοις, εὐπορία δὲ γενομένων ἐτοίμη παρέσται, παντοδαπῆς ἐργασίας φανείσης, καὶ ποικίλων χρειῶν, αἱ πᾶσαν μὲν τέχνην ἐγείρουσαι, πᾶσαν δὲ χεῖρα κινουσαι, σχεδὸν ὅλην ποιοῦσιν ἐμμισθον τὴν πόλιν, ἐξ αὐτῆς ἅμα κοσμουμένην καὶ τρεφομένην. Τοῖς μὲν γὰρ ἡλικίαν ἔχουσι καὶ βίωσιν αἰσχυρομένην τὰς ἀπὸ τῶν κοινῶν εὐπορίας παρεῖχον· τὸν δ' ἀσύντακτον καὶ βάνασσον ὄχλον, οὗτ' ἄμοιρον εἶναι ληυμάτων βουλόμενος, οὗτε λαμβάνειν ἄργον καὶ σχολάζοντα, μεγάλας κατασκευασμάτων ἐπιβολὰς καὶ πολυτέχνους ὑποθέσεις ἐργῶν διατριβὴν ἐχόντων, ἐνέβαλε φέρων ἐπὶ τὸν δῆμον, ἵνα μηδὲν ἦττον τῶν πλεόντων, καὶ φρουρούντων, καὶ στρατευομένων, τὸ οἰκουροῦν ἔχη πρόφασιν ἀπὸ τῶν δημοσίων ὀφειλῆσαι καὶ μεταλαμβάνειν. Ὅπου γὰρ ὕλη μὲν ἦν λίθος, χαλκός, ἐλέφας, χρυσός, ἔβενος, κυπάρισσος, αἱ δὲ ταύτην ἐκπονοῦσαι καὶ κατεργαζόμεναι τέχναι, τέκτονες, πλάσται, χαλκοτύποι, λιθουργοί, βαφεῖς, χρυσοῦ μεταλλοῦχοι, ἐλέφαντος ζωγράφοι, ποικιλιταί, τορευταί· πομποὶ δὲ τούτων καὶ κομιστῆρες, ἔμποροι, καὶ ναῦται, καὶ κυβερνήται κατὰ θάλατταν· οἱ δὲ κατὰ γῆν, ἀμαξοπηγοί, καὶ ζευγοτρόφοι, καὶ ἡνίοχοι, καὶ καλωστρόφοι, καὶ λινουργοί, καὶ σκυτοτόμοι, καὶ ὀδοποιοί, καὶ μεταλλοῦχοι· ἐκάστη δὲ τέχνη καθάπερ στρατηγός, ἴδιον στρατεύμα τὸν θητικὸν ὄχλον καὶ ἰδιώτην συντεταγμένον εἶχεν, ὄργανον καὶ σῶμα τῆς ὑπηρεσίας γινόμενον· εἰς πᾶσαν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἡλικίαν καὶ φύσιν αἱ χρεῖαι διένεμον καὶ διέσπειρον τὴν εὐπορίαν.»

Ὁ Περικλῆς λοιπὸν ῥητῶς ἔλεγεν, ὅτι ἐπεχείρησε τὰ δημόσια ταῦτα ἔργα κυρίως ἵνα ἀσχολήσῃ τὸν ἄργον ὄχλον καὶ δώσῃ εἰς αὐτὸν πόρον ζωῆς· καὶ ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὸ βούλευμα αὐτοῦ τοῦτο ἦτο.

ἀρίστα νενηγμένον, διότι ἐνῷ συνετέλει εἰς τὸν πολυτελεῖ τῆς πόλεως καλλωπισμὸν, ἐνῷ ἐνεψύχου πᾶσαν τέχνην καὶ πᾶσαν βιομηχανίαν, ἐνῷ ἔτρεφε τὸ πλῆθος καὶ ἐκράτει αὐτὸ συμπεπικνωμένον περὶ τὴν πόλιν, οὐδὲν εἶχε τῶν ἀτοπημάτων τῆς ἀπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου μισθοδοσίας. Ὡστε τοῦτο τοῦ Περικλέους τὸ ἐπινόημα ἦτο ἴσως τὸ καλλίστον τῶν ὅσα διεπράξατο, ἂν καὶ ἀφ' ἑτέρου μὴ λησμονήσωμεν ὅτι τὸ ἐπινόημα δὲν ἐξετελέσθη εἰμὴ διὰ τὴν εὐπορίαν τοῦ δημοσίου ταμείου, τὸ δὲ δημοσίον ταμεῖον δὲν ὑπάρχει, εἰμὴ ἕνεκα τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας, τῆς δὲ ἡγεμονίας τῶν Ἀθηναίων ἄλλοι ὑπῆρξαν οἱ δημιουργοί. Διό, ὡς ἀπονείμωμεν δικαίως τὴν προσέχουσαν ἐκάστῳ τιμὴν, ἐπιφέρωμεν ἐν κεφαλαίῳ, ὅτι εἰς τὴν ἐξαίρετον ταύτην ἀκμὴν, εἰς ἣν προήλθον οἱ Ἀθηναῖοι περὶ τὰ μῆσα τῆς πέμπτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, συνέπραξαν ἐξ ἴσου σχεδὸν τέσσαρες ἀλληλοδιαδόχως ἄνδρες· ἱεραμιστοὶ κτλ., ὅστις, κατασκευάσας τὸν πρῶτον στολόν, προητοίμασε τὴν ἑξῆς τοῦ μεγάλου οἰκοδομήματος τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας· ὁ Ἀριστέδης, ὅστις ὀργανώσας τὴν πρώτην ναυτικὴν συμμαχίαν, ἔβαλε τὸν ἀκρογωνιαίον τοῦ οἰκοδομήματος τούτου λίθον· ὁ Κίμων, ὅστις διὰ τῶν λαμπρῶν αὐτοῦ κατὰ τε τῶν Περσῶν καὶ τῶν ἀποστατῶν κατορθωμάτων, συνεπλήρωσε τὸ οἰκοδόμημα, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὁ Περικλῆς, ὅστις διὰ τῶν ποικίλων ἐκείνων ἐσωτερικῶν διατάξεων, ἐρρύθμισεν αὐτὸ καὶ κατεκόσμησε.

Δὲν ἐρρύθμισε δὲ μόνον, δὲν κατεκόσμησε μόνον τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων ὁ Περικλῆς, ἀλλὰ καὶ λαμπρὰν αὐτοῦ εἰκόνα κατέλιπεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, εἰκόνα τῆς ὁποίας τοσοῦτον εἶναι τὸ κάλλος καὶ τὸ ὄψος, τοσαύτη δὲ ἡ ζωηρότης ὥστε δικαίως ὁ ἀνὴρ δύναται νὰ ἐπικληθῇ Φειδίας τοῦ λόγου. ἀπαραλλάκτως καθὼς ὁ Φειδίας πάλιν ἐπαίξας ἡδύνατο νὰ παραγορευθῇ Περικλῆς τῆς τέχνης. Ἰδοὺ τῶνόντι πῶς περιέγραψε τὴν ἠθικὴν, τὴν πολιτικὴν, τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν τῶν Ἀθηναίων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἐν τῷ περιβοίῳ ἐπιταφίῳ λόγῳ ἐν ἑξῆσιν ἔσεν εἰς τὸ τέλος τοῦ πρώτου ἔτους τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ ὅν διεσωσεν εἰς ἡμᾶς ὁ Θουκυδίδης. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν παραθέτομεν ἐνταῦθα εἰμὴ ἀσθενέστατον ἀντίγραφον τοῦ ἀριστουργήματος ἐκείνου. Τὸ πολίτευμα ἡμῶν, ἔλεγεν, εἶναι τοιοῦτον, ὥστε δὲν ἔχομεν νὰ ζητήσωμεν τοὺς γείτονας ἡμῶν ἕνεκα τῶν νόμων αὐτῶν· οὐδὲ μιμούμεθα αὐτούς, ἀλλ' αὐτοὶ μᾶλλον εἴμεθα παράδειγμα τῶν ἄλλων. Ὀνομάζεται δημοκρατία, διότι διαρκῶς ἀφορᾷ εἰς τὴν τῶν πολλῶν εὐδαιμονίαν,

ὄχι εἰς τὴν τῶν ὀλίγων· καὶ εἰς μὲν τὰς κατ' ἰδίαν διαφορὰς τῶν πολιτῶν, οἱ νόμοι εἶναι ἴσοι δι' ὅλους, εἰς δὲ τὰ δημόσια ἀξιόματα ἀγεται ἕκαστος, οὐχὶ διὰ τῆς εὐνοίας τῆς μερίδος εἰς ἣν ἀνήκει, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀληθοῦς αὐτοῦ ἱκανότητος· καὶ οὐδὲ πενίας ἕνεκα ἢ εὐτελείας καταγωγῆς κωλύεται τις παρ' ἡμῖν τοῦ νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν πολιτείαν, εἰς ἣν εἶναι πρὸς τοῦτο ἐπιτήδειος. Πολιτευόμεθα δὲ εἰλικρινῶς περὶ τι τῶν διαχειρίσεων τῶν δημοσίων πραγμάτων καὶ εἰς τὰς καθημερινὰς ἡμῶν ὁμοσυστάσεις· δὲν ὀργιζόμεθα κατὰ τοῦ γείτονος τοῦ πράττοντός τι πρὸς ἰδίαν ἡδονὴν, οὐδ' ἔχομεν ἐν γένει τὴν πικρίαν ἐκείνην, ἥτις, ἂν καὶ δὲν πρὸς ξενῇ πραγματικὴν ζημίαν, εἶναι ὅμως πάντοτε λυπηρὰ. Ἐνῶ δὲ οὐκ ἐπιεικῶς φερόμεθα εἰς τὸν κατ' ἰδίαν βίον, δὲν παρανομοῦμεν, διὰ τὸ φόβον τὸν ἀπὸ τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν νόμων, μάλιστα τῶν νόμων ὅσοι κείνται ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἀδικουμένων, καὶ ὅσοι μὲν εἶναι ἄγραφοι, κοροῦνται ὅμως διὰ τοῦ κοινοῦ ὀνειδύς· εἰς δ' ὑποπίπτουσιν οἱ παραβαίνοντες αὐτούς. Πλὴν τούτου, ἐφροντίσαμεν νὰ παράσχωμεν εἰς τὸ πνεῦμα ἡμῶν πλείστας τῶν κόπων ἀναψυχὰς, διὰ τε τῶν καθ' ὅλον τὸ εἶδος τελουμένων παρ' ἡμῖν ἐορτῶν καὶ ἀγώνων καὶ διὰ τῆς εὐπρεπειᾶς τῶν ἰδιωτικῶν ἡμῶν κατοικιῶν, ὧν ἡ καθημερινὴ τέρψις διασκεδάζει τὴν ἀθυρίαν. Συρρέουσι δὲ εἰς ἡμᾶς, διὰ τὸ μέγεθος τῆς πόλεως, ἐκ πάσης γῆς τὰ πάντα, ὥστε καρπούμεθα τὰ τῶν ἄλλων ἔθνων ἀγαθὰ οὐδὲν ἥττον ἢ τὰ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πατρίδι παραγόμενα. Ὡς πρὸς τὰς ἀσκήσεις διαφέρομεν τῶν Λακεδαιμονίων ἐξαιρέτως κατὰ τοῦτο, ὅτι ἔχομεν τὴν πόλιν ἡμῶν ἀνοικτὴν εἰς πάντα τὰ ἔθνη, οὐδένα διὰ τῆς ξενηλασίας ἀποκλείοντες ἢ μαθήματος ἢ θεάματος, ἐπὶ τῷ φόβῳ, ὅτι δύναται ἀνὴρ πολέμιος νὰ ἴδῃ τοῦτο, μὴ κρυφθὲν, καὶ νὰ ὠφελῇ αὐτοῦ· διότι ἐν πολέμῳ πεποιθήμεν οὐχὶ εἰς παρασκευὰς τινὰς καὶ ἀπάτας, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὴν ἐμφυτον ἡμῶν εὐψυχίαν. Καὶ ἡ ἀνατροφὴ ἡμῶν εἶναι τοιαύτη ὥστε, ἂν καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι εὐθύς ἐκ πρώτης νεότητος ἀγωνίζωνται, δι' ἐπιπόνου ἀσκήσεως, ν' ἀποκτήσωσιν ἀνδρείαν, ἡμεῖς, καὶ τοὶ ἀνειμένως διαιτῶμενοι, οὐδὲν ἥττον εἴμεθα πάντοτε ἱκανοὶ νὰ ὁρμήσωμεν ἐπὶ τοὺς κινδύνους.

Ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλοις ἢ πόλιν ἡμῶν εἶναι ἀξίς θαυμασμοῦ ὅσον καὶ ἐν τούτοις. Διότι φιλοκαλοῦμεν μετ' ἀφελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἐν μαθηματικότητι· ἐπαρκοῦμεν δὲ εἰς ἐκάστην χρεῖαν δι' ἔργων μᾶλλον ἢ διὰ κόμπου λόγων, καὶ δὲν θεωροῦμεν αἰσχρὸν τὸ ὁμολογεῖν τὴν πενίαν, ἀλλὰ τὸ μὴ διαφεύγειν αὐτὴν διὰ τῆς ἐργασίας. Παρ' ἡμῖν οἱ αὐτοὶ

ἄνθρωποι ἐπιμελοῦνται καὶ τῶν οἰκείων καὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων, οἱ δὲ πρὸς τὰ ἴδια ἔργα τετραμμένοι γινώσκουσιν ἀποχρώντως καὶ τὰ πολιτικά· διότι μόνοι ἡμεῖς νομίζομεν τὸν μηδόλως τῶν κοινῶν μετέχοντα, οὐχὶ ὡς ἀπράγμονα, ἀλλ' ὡς ἄχρηστον ἄνθρωπον.

Ὁρθῶς δὲ καὶ κρίνομεν τὰ ὑποβαλλόμενα ἡμῖν ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων ἡμῶν πράγματα καὶ οἰκοθεν περὶ αὐτῶν σκεπτόμεθα, μὴ νομίζοντες τὸν λόγον ἐπιβλαβῆ εἰς τὰ ἔργα, ἀλλὰ μᾶλλον ἄτοπον ὑπολαμβάνοντες τὸ νὰ μὴ προεξηγηθῇ ἡμῖν διὰ τοῦ λόγου τὸ πρακτέον, πρὶν ἢ ἔλθωμεν ἐπὶ τῷ ἔργῳ. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ θαυμασίως συνδυάζομεν τὰς δύο ταύτας ιδιότητας, τὸ μεγάλως τολμᾶν καὶ τὸ ὠρίμως σκέπτεσθαι, πρὶν ἐπιχειρήσωμεν τι· ἐνῷ εἰς ἄλλα ἔθνη μόνῃ ἡ ἀμάθεια παράγει τὸ θάρρος, ὃ δὲ λογισμὸς ἐπιφέρει τὸν δισταγμόν. Δικαίως δὲ κρίνονται κράτιστοι τὴν ψυχὴν ἔχοντες οἵτινες γινώσκοντες σαφέστατα τὰ τε δεινὰ τοῦ πολέμου καὶ τὰς ἡδονὰς τῆς εἰρήνης, οὐδὲν ἤτιον προθύμως ἐπὶ τοὺς κινδύνους ὁρμῶσι.

Συγκεκριλαίων λοιπὸν λέγω, ὅτι ἡ πόλις αὕτη εἶναι ἐν γένει τῆς Ἑλληνίδος διδάσκαλος· διότι ἕκαστος ἡμῶν ἰδίᾳ δύνανται νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς ταῦτα ὅσα πράγματα μετὰ πλείστης χάριτος καὶ δεξιότητος. Καὶ ὅτι ταῦτα δὲν εἶναι κόμπος λόγων, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἀλήθεια, μαρτυρεῖ ἡ δύναμις αὕτη τῆς πόλεως ἣν διὰ τῶν τρόπων τούτων ἐκτησάμεθα. Ἐξ ὧν τῶν πόλεων μόνῃ αὐτῇ ἀποδείκνυται διὰ τῶν ἔργων καθυπερτέρα τῆς φήμης αὐτῆς· οὔτε ὁ ἐπελθὼν πολέμιος ἀγανακτεῖ ὑπ' αὐτῆς κακοπαθὼν, οὔτε τὸ ὑπήκοον μέμφεται αὐτῇ, ὅτι οὐχὶ ὑπὸ ἀξίων ἄρχεται. Ταυτὴν δ' ἔχοντες τὴν δύναμιν, οὐχὶ βεβαίως ἀμάρτυρον, ἀλλὰ διὰ μεγάλων σημείων ἐπιβεβαιουμένην, θέλομεν θαυμάσθῃ ὑπὸ τε τῶν νῦν καὶ τῶν μετέπειτα. Καὶ οὐδὲ ἔχομεν χρεῖαν οὔτε Ὀμήρου ἐπαινέτου οὔτε ἑλλοῦ τινὸς τέρποντος μὲν πρὸς στιγμὴν διὰ τῶν ἐπῶν αὐτοῦ, ἀναιρούμενου δὲ ἅμα γνωσθῇ ἡ ἀλήθεια· διότι πᾶσαν μὲν θάλασσαν καὶ γῆν καταναγκάσαμεν νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἡμετέραν τόλμην, πανταχοῦ δὲ ἰδρύσαμεν μνημεῖα αἰδία τῶν τε εὐεργεσιῶν ἡμῶν καὶ τῶν τιμωριῶν.

Τοιαύτη ἦτο ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων περὶ τὰ μέσα τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος. Τοιαύτη δὲ οὖσα ἡ πόλις αὕτη, εἶχε κατορθώσει τότε νὰ ὑπαγαγῇ ὑφ' ἑαυτὴν μέγα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους μέρος. Ὅποια ἦτο ἡ ἐκτασις τοῦ κράτους τούτου, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Ὁ Ἀριστοφάνης εἰς μίαν τῶν ἐνδεκα σωζομένων αὐτοῦ κωμῳδιῶν, τὴν ἐπιγεγραμμένην *Σφήκες*, λέγει ἀκριβῶς·

Εἰσὶν γε πόλεις χίλιαι, αἱ νῦν τὸν φόρον ἡμῖν ἀπάγουσιν. Ἀλλὰ φόρον δὲν ἐπλήρωνον εἰμὶ αἱ πόλεις, αἵτινες συνηνάθησαν, διὰ τῆς ἐν Δήλῳ συμμαχίας, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ κατὰ Περσῶν πολέμου· τὸ δὲ κράτος τῶν Ἀθηναίων ἐξηπλώθη βραδύτερον, ὥς εἶδομεν, καὶ εἰς πολλὰς ἡπειρωτικὰς χώρας, αἵτινες δὲν ἐπλήρωνον φόρον, καὶ ἀπὸ τῶν ὑπέκειντο εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῆς τῶν Ἀθηνῶν πόλεως. Ὅπως δὲ ποτε κατὰ τοὺς χρόνους εἰς οὓς εὕρισκόμεθα, τὸ κράτος τοῦτο περιελάμβανε ἐν γένει τὴν Μεγαρίδα, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Φωκίδα, τὴν Λοκρίδα, τὴν Εὐβοίαν, τὴν Αἰγίαν, τὰς Κυκλάδας ὅλας, ἐξαίρειται τῆς Μήλου καὶ τῆς Θήρας, τὰς παρὰ τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν τῆς Θράκης νήσους καὶ πόλεις, τὰς παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον, πᾶρὰ τὴν Προποντίδα, παρὰ τὸν θρακικὸν βόσπορον πόλεις, πολλὰς πόλεις τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τὰς νήσους καὶ σχεδὸν πάσας τὰς πόλεις τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς μικρῆς Ἀσίας, ἱκανὰς πόλεις τῆς Λυκίας, καὶ ἐν τῷ κρισταίῳ κόλπῳ, τὴν Ναύπακτον, καὶ ἐν τῷ ἰονίῳ πελάγει τὴν Κεφαλληνίαν καὶ τὴν Ζάκυνθον. Εὐλόγως ἄρα δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι τὸ ἡμῖς περίπου τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους εἶχεν ἐνωθῇ ὑπὸ τὸ τῶν Ἀθηναίων κράτος. Ὁ δὲ Περικλῆς διενεοῖτο ἤδη νὰ συγκαλέσῃ εἰς Ἀθήνας κοινὴν τῶν Ἑλλήνων σύνοδον, προπαρασκευάζων οὕτω τὴν συμπλήρωσιν τῆς τοῦ ἔθνους ἐνώσεως, εἰς ἣν αἱ λοιπαὶ πόλεις, αἵτινες ἦσαν διηρημέναι ὡς ἄλλοτε, καὶ ἐξ ὧν οὐδεμία, οὐδ' αὐτὴ ἡ Σπάρτη, εἶχε τὴν δύναμιν τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἐφαίνοντο ἱκαναὶ ν' ἀντισταθῶσιν. Ὡστε κατὰ τὴν αἰμύνηστον ταύτην στιγμήν τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας. ἐνόμιζέ τις ὅτι οἱ προπάτορες ἡμῶν ἐμελλον νὰ ἐκπληρώσωσι, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ταύτην τὴν ἀπαράττητον παντὸς μεγάλου ἔθνους ἀνάγκην, τὴν ὑπὸ μίαν ἀρχὴν ἐνωσάν. Οὐ μόνον δὲ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐπρώτεως τὸ τῶν Ἀθηνῶν κράτος, ἀλλὰ καὶ σύμπαντος τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. Πρὸς ἀνατολὰς οἱ Πέρσαι ἦσαν τεταπεινωμένοι, πρὸς δυσμὰς οἱ Καρχηδόνιοι εἶχον κατατροπωθῆναι, ἡ δὲ ἀκατονόμαστος ἔτι Ῥώμη περιωρίζετο εἰς τὴν μέσην Ἰταλίαν. Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐπρώτεως τῆς οἰκουμένης, καὶ ἐν τῇ εὐλόγῳ συνειδήσει τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ, ἐπελάμβανε καὶ ἀπεκάλει πάντα τὰ λοιπὰ ἔθνη βάρβαρα. Βεβαίως ἡ πολιτικὴ αὕτη ἀκμὴ δὲν διετηρήθη πολὺν ἄλλ' ὅσον ὀλίγον καὶ ἂν διετηρήθη, ἤρκεσεν ἵνα παραγάγῃ μνημεῖα λόγου καὶ τέχνης, τὰ ὅποια κατέστησαν αἰώνιον τὸ ἠθικὸν κράτος τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀνόματος ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Προίμια τοῦ ἐμφυλίου ἀγώνος.

Τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων δὲν ἐπέπρωτο νὰ συμπληρωθῇ διὰ τῆς αὐτοῦ ἐνώσεως ὁλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἐξ ἐναντίας μετ' ὅλγον ἀπέβαλε τὰς ἐπὶ τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος χώρας, ὅσας ἐσχάτως εἶχε προλάβει, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐντελῶς κατελύθη. Δὲν ἡδυνήθη δὲ νὰ συμπληρωθῇ, διότι δὲν ἠθέλησεν ἢ δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐννοήσῃ ὅτι κράτος μέγα ἄνευ ἰσοπολιτείας δυσκόλως δύναται νὰ συντηρηθῇ· ὅτι 130,000 ψυχαὶ δὲν δύνανται νὰ κυριαρχήσωσιν ἐπὶ μακρὸν πολλῶν ἑκατομμυρίων, καὶ ὅτι μία πόλις δὲν δύναται νὰ ἐπιβάλλῃ διὰ παντός τὴν θέλησιν αὐτῆς εἰς πολλὰς πόλεις ἑκατοντάδας. Ἐκ τούτου δὲν ἔπεται, ὡς πολλὰκις ἔρρεθη ἐσφαλμένως, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἦτο φύσει ἀνεπιτήδειον εἰς συγκρότησιν κράτους μεγάλου· ἔπεται μόνον ὅτι δὲν ἐκτίσασατο ποτὲ τὴν πρὸς συγκρότησιν τοιοῦτου κράτους ἀπαιτουμένην πολιτικὴν ἐμπειρίαν. Ἀλλ' ἡ τῶν κατὰ μέρος γεγονότων ἐξιστόρησις θέλει ἐξηγήσῃ τὰς ἀληθείας ταύτας πολὺ εὐκρινέστερον ἢ αἱ γενικαὶ αὗται θεωρίαι καὶ παρατηρήσεις.

Εἶδομεν, ὅτι ἐν ἔτει 456 τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων, παρεκτός τῶν ναυτικῶν πόλεων τῶν ὁποίων ἐκυριάρχει, προσέλαβε καὶ ἅπασαν τὴν ἀνατολικὴν στερεάν Ἑλλάδα, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Φωκίδα, τὴν Λοκρίδα, κατὰ δὲ τὸ 451, αὐτὴ ἡ Σπάρτη ἀνεγνώρισε διὰ πενταετῶν σπονδῶν, τὴν νέαν ταύτην τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ἀλλ' ὅτι ἔπραξε τοῦτο ἀκουσίως, ἀπεδείχθη μετ' ὀλίγον, διότι, ἐπὶ τῶν πενταετῶν τούτων σπονδῶν, ἐπεχείρησε τὸν δεύτερον ἱερὸν καλούμενον πόλεμον, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ περιορίσῃ ἐμμέσως τὴν ἡσυχίαν προαγμένην ἰσχύν.

ἐνέχεια
διαιρέσει
1. Πόλις 2
Ποιωνδία
ἡ πόλις τῆς
οὐδενος
Θουμ. Α. 11

τῶν Ἀθηναίων. Ἐλάτουμεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ εἰπώμεν (σελ. 151) ὅτι μετὰ τὸν πρῶτον ἱερὸν πόλεμον, τὸν ἐπὶ Σόλωνος γενόμενον, οἱ κα-
τοικοὶ τῶν Δελφῶν διεῖπον κυριαρχικῶς τὰ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ μαντείου·
ἀλλ' ὅτι οἱ Φωκεῖς ἠμφισβήτησαν τὸ δικαίωμα τοῦτο καὶ ἐκ διαλειμμά-
των ἐσφετερίζοντο τὴν διοίκησιν τοῦ ἱεροῦ. Ἡδὴ δὲ ἡ τοιαύτη τῶν Φω-
κέων ἀξίωσις κατ' οὐδένα λόγον δὲν συνέφερεν εἰς τὴν Σπάρτην, διότι,
κυριαρχούντων τῶν Ἀθηναίων ἐν Φωκίδι, ἦτο πρόδηλον ὅτι οὗτοι, διὰ
τῶν Φωκέων, θέλουσιν ἔρχεαι καὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου, τοῦ ὁποῦ
τὸ ἡθικὸν κράτος ἦτο μέγα καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα. "Θθεν οἱ Σπαρ-
τιᾶται ἐπεμψαν εἰς Δελφούς στρατὸν, ἐξέβαλον ἐκεῖθεν τοὺς σφετερι-
σθέντας τὴν διοίκησιν τοῦ ναοῦ Φωκεῖς καὶ ἀπέδωκαν τὴν διοίκησιν
ταύτην εἰς τοὺς ἐγγχωρίους τῶν Δελφῶν κατοίκους. Ἄμα ὅμως ὑπεχώ-
ρησαν οἱ Σπαρτιᾶται, ἐστράτευσαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τοὺς Δελφούς καὶ
παρέδωκαν πάλιν εἰς τοὺς Φωκεῖς τὸ ἱερὸν.

Α. 113.

Ἀθηναῖοι
οἱ ἐν δὲ
κυριαρχίᾳ
(Μακρῆ).

Περὶ τὰ μέσα λοιπὸν τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, ἡ ἡγεμονία
τῶν Ἀθηναίων ἐφαίνετο ἀδιαλείπτως προαγομένη· ἀλλ' ἐν τῇ ἀκμῇ
αὐτῆς ταύτῃ, ἀκρωτηρίασθη αἶφνης κατὰ πρῶτον τῷ 447. Τὰς ναυο-
τικὰς πόλεις συνεῖχον οἱ Ἀθηναῖοι κυρίως διὰ τοῦ στόλου αὐτῶν, τοῦ
ὁποῦ μοῖραι τινες δὲν ἔπαυον περιπλέουσαι τὴν ἑλληνικὴν θάλασσαν.
πρὸς δὲ καὶ διότι αἱ πόλεις αὗται, τὸ πλεῖστον νῆσοι, ἢ παραλῖαι ἀπὸ
ἀλλήλων κεχωρισμέναι, οὔτε νὰ συνασπισθῶσιν εὐκόλως ἠδύναντο κατὰ
τῆς κυριάρχου πόλεως, οὔτε νὰ ἐλπίσωσι πρόχειρον ἀπὸ τῆς Σπάρτης
βοήθειαν. Ἄλλως εἶχεν ἡ ἡγεμονία τῶν Ἀθηναίων, ὡς πρὸς τὰς ἐπὶ
τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος πόλεις. Τούτων, πλὴν τῶν Μεγάρων, ὅπου εἶχον
μόνιμον φρουράν, ἦρχον οὐχὶ διὰ μονίμου κατοχῆς, ἀλλὰ παραδόντες
αὐτὰς εἰς χεῖρας τῶν ἐγγχωρίων ὅσοι ἦσαν ἢ ἐλέγοντο δημοκρατικοὶ καὶ
διετέλουν ἀφωσιωμένοι εἰς τοὺς Ἀθηναίους, διότι διὰ τῆς προστασίας
αὐτῶν ὑπερίσχυον καὶ κατέστρεφον τοὺς ἀντιπάλους, ἐξορίζοντες τοὺς
κυριωτέρους ἐξ αὐτῶν, ὄντας ἢ λεγομένους ὀλιγαρχικούς. Οἱ ἐξορίσται
οὗτοι ἠγωνίζοντο φυσικῶς τῷ λόγῳ ἀδιακῶπως νὰ ἀνακτήσωσι τὰς πα-
τρίδας, καὶ ἡδὴ πολλοὶ φυγάδες Βοιωτοὶ, ὠφελοῦμενοι, ὡς λέγεται, εἰς
τῆς κακῆς τῶν δημοκρατικῶν διοικήσεως, ἐλπίζοντες δὲ εὐλόγως εἰς
τὴν προστασίαν τῆς Σπάρτης καὶ προσλαβόντες ἐπικούρους πολλοὺς
φυγάδας Φωκεῖς, Λοκροὺς, Εὐβοεῖς, Αἰγινήτας καὶ ἄλλους, κατέλαβον
αἶφνης τὸν Ὀρχομενὸν, τὴν Χαιρώνειαν καὶ τινὰς μικροτέρας τῆς Βοιω-

τὰς πόλεις. Ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων Τολμίδης ἐστράτευσε μὲν
ἀμείσως ἐπ' αὐτούς, ἔχων 1000 Ἀθηναίους ὁπλίτας καὶ ἱκανοὺς τινὰς
συμμάχους· ἀλλὰ τὸ ἐπιχείρημα ἐγένετο, ὥς φαίνεται, παρὰ τὰς συμ-
βουλὰς τοῦ Περικλέους, ὅχι μετ' ἀποχρώσεως δυνάμεως καὶ περισκέψεως·
ὥστε ὁ Τολμίδης προσβληθεὶς περὶ Κορώνειαν, ἔπαθεν ἥτταν ὀλεθρίαν,
καθ' ἣν ἔπεσον μὲν αὐτὸς τε ὁ στρατηγὸς καὶ πολλοὶ ὁπλίται, πολλοὶ
δὲ καὶ ἡχμαλωτεύθησαν. Τούτους, δὲ, ἀνήκοντας εἰς τὰ πρῶτα τῆς
πόλεως γέννη θέλοντες οἱ Ἀθηναῖοι νὰ λυτρώσωσιν, ἠναγκάσθησαν, διὰ
συνολογίᾳς, νὰ ἐκχωρήσωσιν ἐκ τῆς Βοιωτίας, τῆς ὁποίας ἅπασαι αἱ
πόλεις κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ κατέστησαν ἀπὸ συμ-
μάχων, ἔχθισται τῶν Ἀθηναίων, πλὴν τῶν Πλαταιέων, οἵτινες παρέ-
μειναν στενῶς, ὥς ἄλλοτε, μετὰ τούτων συνδεδεμένοι. Οἱ δ' ἐν Βοιω-
τίᾳ οὕτω θριαμβεύσαντες φυγάδας, ἐπέτυχον παρομοίως καὶ ἐν Φωκίᾳ
καὶ ἐν Λοκρίδι· καὶ μῆτε εἰς ταῦτα ἀρκούμενοι, ἐπεξέτειναν τὴν ἐπα-
νάστασιν μέχρι τῆς Εὐβοίας. Εἰς τὴν μεγάλην ταύτην νῆσον οἱ Ἀθη-
ναῖοι ἐξέπεμψαν αὐτὸν τὸν Περικλέα μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς· πρὶν ὅμως
οὗτος συμπληρώσῃ τὴν χεῖρωσιν τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων, μανθάνει ὅτι
ἀπέστησαν καὶ οἱ Μεγαρεῖς, καὶ ὅτι ἀποβαλόντες τοὺς Ἀθηναίους ἐκ
τῆς πόλεως, περιώρισαν αὐτοὺς εἰς τοὺς δύο λιμένας, τὴν Νίσαιαν καὶ
τὰς Πηγὰς· ὅθεν ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν, τόσῳ μᾶλλον
ὅσον μετ' ὀλίγον ἐνέβαλεν εἰς αὐτήν, διὰ τῆς Μεγαρίδος, αὐτὸς ὁ βα-
σιλεὺς τῆς Σπάρτης Πλειστοάναξ, εἴτε παρελθούσης τῆς πενταετοῦς
ἐκχειρίρας, εἴτε περὶ τὰ τέλη ἀπλῶς οὗσης. Κατ' εὐτυχίαν, οἱ Σπαρτιά-
ται καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν Πελοποννήσιοι δὲν προεχώρησαν ἐπέκεινα
τῆς Ἐλευσίως καὶ τοῦ Θριασίου πεδίου, δωροδοκηθέντες, ὥς βεβαιού-
ται, ὑπὸ τοῦ Περικλέους, καὶ διότι πιθανῶς δὲν εἶχον ἱκανὴν δύναμιν.
Ἀλλὰ δ' ὑπεχώρησαν, ὁ Περικλῆς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Εὐβοίαν καὶ καθ-
ύπευτεν αὐτὴν ὁλοσχερῶς. Ἄλλ' οὐδὲν ἥττον ἐνόμισεν ὅτι εἶναι μά-
ταιον νὰ ἐξακολουθήσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ἀγῶνα ἵνα ἀναλάβωσι τὰς
ἐπὶ τῆς στερεᾶς κτήσεις καὶ ὅτι ἡ φρόνησις ἀπῆτει νὰ παραχωρήσωσι
καὶ ὅσας τοιαύτας ἔσωζον ἔτι ἐν Πελοποννήσῳ τε καὶ περὶ αὐτήν, ἀρ-
κούμενοι εἰς τὰς νήσους καὶ τὰς μακρὰν τῆς ἰδίας Ἑλλάδος παραλίας.
Ὅθεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 445 ἔτους, ἐπὶ τῇ συμβουλῇ τοῦ ἀνδρὸς τούτου,
συνολογῆσαν οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τοὺς συμμά-
χους τούτων τριακονταετῆς σπονδὰς, δυνάμει τῶν ὁποίων ἀπέδωκαν
τὴν Νίσαιαν, τὰς Πηγὰς, τὴν Τροιζῆνα, τὴν Ἀχαΐαν, καὶ συνήνε-

Thucyd. A. 11.

Thucyd. A. 11.

σαν ὥστε οἱ Μεγαρεῖς νὰ συνταχθῶσι μεταξύ τῶν συμμάχων τῆς Σπάρτης.

Ὁ Περικλῆς ἤλπισεν, ὅτι διὰ τῆς θυσίας ταύτης τῶν ἡπειρωτικῶν κτήσεων θέλει ἐξασφαλισθῇ τὸ ἐπὶ τῶν ναυτικῶν κτήσεων κράτος τῶν Ἀθηναίων, διότι οὗτοι, θαλασσοκρατοῦντες, εὐχερῶς συνεῖχον τὰς τι-
 λευταίας, ἐνῶ τὰς πρώτας δυσκόλως ἠδύναντο νὰ ἀποκτήσωσι, διατη-
 ρήσωσιν ἢ ἀνακτήσωσι, μὴ ὄντες κατὰ ξηρὰν ἐνάμιλλοι τῶν Πελοπον-
 νησίων. Καὶ εἶχε δίκαιον ὅσον ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχῃ δίκαιον, διὰ τὴν
 πλημμελῆ βάσιν τοῦ κράτους τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐπι-
 τρεπον, ὡς γνωστὸν, εἰς τοὺς πολίτας τῶν πόλεων ὅσαι ἐτάσσοντο ὑπὸ
 τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν τὰ κυριαρχικὰ τοῦ πολίτου τοῦ ὅλου κράτους δι-
 καιώματα· οἱ πολῖται αὗτοι ἐξηκολούθουν μὲν ὄντες κατὰ τὸ μᾶλλον
 καὶ ἦττον ἐλεύθεροι τῶν ἰδίων πόλεων πολῖται, ἀλλὰ τὸ κράτος ἐκ-
 θερνατο ὑπὸ μόνων τῶν τριεμυρίων Ἀθηναίων ἀνδρῶν· ἐντεῦθεν οὐδε-
 μίᾳ ὑπῆρχε ταύτοτης, ἐνότης, ἰσότης δικαιωμάτων καὶ συμφερόντων
 μεταξύ τῆς πρωτεύουσας καὶ τῶν ὑποτελῶν πόλεων. Ἐξεναντίας αἱ
 τελευταῖαι αὗται ἐθεώρουν ἑαυτὰς ὡς δεδουλωμένας εἰς τὴν πρώην.
 ἀφ' οὗ μάλιστα χρόνου, παύσαντος τοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου,
 ἐξέλιπεν ὅλως ἡ εὐγενὴς ἀφορμὴ τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν
 τῶν Ἀθηναίων ἐνώσεως· ὥστε ἀπίθανον ἦτο ὅτι καὶ τὸ ἄλλο ἑλληνι-
 κὸν ἔθνος θέλει ἀποφασίσαι νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν τύχην τῶν πόλεων τού-
 των. Ζήτημα δὲ ὑπῆρχεν ἂν καὶ αὗται θέλουσιν ἐπὶ μακρὸν ἐνεχθῇ
 τὴν ἀπόλυτον ἐκείνην δεσποτείαν τῶν ὀλίγων Ἀθηναίων. Βέβαιον ὅμως
 ἦτο ὅτι ἡ δεσποτεία αὕτη δὲν ἠδύναντο νὰ διαρκέσῃ χρόνον τινά, εἰμὴ
 ἐπὶ τῷ ὄρω ὃν προέτεινεν ὁ Περικλῆς, ἐπὶ τῷ ὄρω δηλαδὴ τοῦ νὰ πα-
 ραιτηθῇ πάσης ἡπειρωτικῆς κτήσεως. Καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπέσθην
 νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὴν ὀρθὴν ταύτην κρίσιν, ὅσην προσβλητικὴ καὶ
 ἂν ἦτο τῆς φιλοτιμίας των, διὰ τοῦτο τὰ πράγματα αὐτῶν καλῶς ἐπὶ
 τοῦ παρόντος ἐβάδισαν, ἡ δὲ περίοδος αὕτη, ἡ μεταξύ τῶν τριακοντα-
 τῶν σπονδῶν καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἡ διαρκέ-
 σασα 15 περίπου ἔτη, δὲν ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον τῆς προτέρας λαμπρᾶς
 καὶ τοι παθοῦσης τότε τῆς ἡγεμονίας αὐτῶν τὸν προεκτεθέντα ἀκρω-
 τηριασμόν.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἔγχευεν εἴπερ ποτὲ ἄλλοτε ὁ Περικλῆς
 ἐν Ἀθῆναις, καὶ οὕτως εἰπεῖν ἐμονάρχησε τῆς πόλεως. Μέχρι τοῦ 407

ἔτους, ἥτοι μέχρι τῆς δολοφονίας τοῦ Ἐφιάλτου, ὁ Περικλῆς οὐδὲ τῆς ἰδίας αὐτοῦ πολιτικῆς μερίδος ἐπρώτευσεν, διότι ὁ Ἐφιάλτης φαίνεται διατελέσας ισχυρότερος αὐτοῦ. Ἐπειτα ἐνόσω ἐξῆλθε ὁ Κίμων, δηλαδὴ μέχρι τοῦ 449 ἔτους, ἡ ἀπαράμιλλος αὐτοῦ στρατιωτικὴ δόξα ἐπεσκίαζεν ὅπως τὸ πολιτικὸν τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ ἀξίωμα. Καὶ μετὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ Κίμωνος, ἡ ἀριστοκρατικὴ μερίς ἐπέτυχεν ἀρχηγὸν ὅστις δὲν ἦτο μὲν λαμπρὸς ὅσον ὁ ἐπ' Εὐρυμέδοντι ποταμῷ νικητῆς, ἔχων ὅμως προτερήματα καὶ χαρακτῆρα ἀναλογώτερα τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν προτερημάτων τοῦ Περικλέους, κατέστη ἐπὶ τινα χρόνον ἐπικινδυνότερος τούτου ἀνταγωνιστῆς. Ὁ νέος ἀρχηγὸς τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος ἦτο συγγενὴς στενὸς τοῦ Κίμωνος καὶ ὠνομάζετο Θουκυδίδης Μελησίου, ἐκ τοῦ δήμου τῆς Ἀλωπεκῆς ἄλλος παρὰ τὸν ἱστορικὸν Θουκυδίδην Ὀλόρου τὸν Ἀλιμούσιον. Ἦτο δὲ πολιτικὸς ἀνὴρ καὶ ῥήτωρ μᾶλλον ἢ στρατηγός, εἰ καὶ πρὸς ἑκατέραν τὴν ὑπηρεσίαν ἱκανός, ὅπως ἅπαντες οἱ τότε προϊστάμενοι τῶν πραγμάτων ἄνδρες. Ὁ Θουκυδίδης διαφώτισεν τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ μερίδα ἐπιτηδειότατα πρὸς τὴν κατὰ τὸν πολλῶν πάλιν, πείσας τοὺς ὁπαδοὺς του νὰ φοιτῶσι τακτικῶς εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, νὰ κατέχωσιν ἐνταῦθα ἰδίαν τινα θέσιν, νὰ ἐρεῖωσιν ἐκ προοιμίου τοὺς μέλλοντας ἐκάστοτε νὰ ἀγορεύσωσιν ἄνδρας, νὰ ὑποστηρίξωσιν αὐτοὺς διὰ τῶν ἐπιδοκιμασιῶν, καὶ ἐν λόγῳ καθυπέβαλε τοὺς περὶ αὐτὸν εἰς πειθαρχίαν καὶ τάξιν τοσαύτην, ὥστε, εἰ καὶ εὐαριθμότεροι τῶν ὑπεναντίων, ἀπέβησαν ὅμως πολὺ πρὸς τούτους ἐπιροσώτεροι ἢ ἄλλοτε. Ἦτο δὲ ὁ Θουκυδίδης καὶ ῥήτωρ ἐξαιρετός, μόνου τοῦ Περικλέους κατὰ τοῦτο ὑποδεέστερος, καὶ ἴσως ἐνάμιλλος μέχρι τινὸς αὐτοῦ. Αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ Θουκυδίδης κατέλειπεν ἡμῖν εἰκόνα θαυμαστὴν τῶν περὶ τοὺς λόγους ἀγώνων αὐτοῦ πρὸς Περικλέα· διότι λέγεται, ὅτι ἐρωτηθεὶς ποτε ὑπὸ Ἀρχιδάμου τοῦ Λακεδαιμονίων βασιλέως, ἐὰν αὐτὸς ἢ ὁ Περικλῆς παλαιὴ βέλτιον, «ὅταν, ἀπεκρίθη, ἐγὼ καταβαλῶ παλαιῶν, ἐκεῖνος ἀντιλέγων ὡς οὐ πέπτωκε, νικᾷ, καὶ μεταπειθεὶ τοὺς ὀρώντας. »

Ἡ πάλιν αὕτη δὲν περιεστρέφετο, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν ὀλίγων σωζομένων εἰδήσεων, περὶ τοὺς ποικίλους πολιτικούς καὶ κοινωνικούς νεωτερισμοὺς ὅσοι ἐγίνοντο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν Ἀθήναις. Βεβαίως οἱ περὶ τὸν Θουκυδίδην δὲν ἔβλεπον εὐχαρίστως τοὺς νεωτερισμοὺς τούτους· ἀλλ' ὁ συνειτὸς αὐτῶν ἀρχηγὸς ἐνόει ὅτι

πᾶσα ἀντίπραξις εἰς τὰ πολυειδῆ πλεονεκτήματα τὰ ἐπιδραμεύοντα
 τότε εἰς τοὺς πολλοὺς ἤθελεν εἶναι ματαία. Ὅθεν ἐξελέξατο ἄλλα
 συζητήσεως στάδιον. Ὁ Περικλῆς, καθὼς εἶδομεν, ἤθελε, διὰ κοινῆς
 εἰρήνης πρὸς τε τοὺς Ἕλληνας καὶ πρὸς τοὺς Πέρσας νὰ παγίωσιν τὸ
 κράτος τῶν Ἀθηναίων καὶ νὰ μεταχειρισθῇ τοὺς φόρους τοὺς ὑπο-
 δὲν ἔπαυον καταβάλλοντες οἱ ὑποτελεῖς σύμμαχοι, τοῦλάχιστον τοὺς
 πλείστους τῶν φόρων τούτων, εἰς διακόσμησιν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων.
 ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι, ἐπειδὴ ἡ πόλις αὕτη ἐξασφαλίζει τοὺς συμμαχοὺς
 ἀπὸ παντὸς ἐξωτερικοῦ κινδύνου, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ δαπανήσῃ τὰ
 παρ' αὐτῶν τελούμενα χρήματα κατὰ τὸ αὐτῇ δοκοῦν. Κατὰ τοῦ τρι-
 ούτου πολιτεύματος ἐξανίστατο ὁ Θουκυδίδης, κραυγάζων, ὅτι ὁ δὲ
 μὲν ἀδοξεῖ καὶ κατηγορεῖται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, μεταχειριζόμενος τὰ
 κοινὰ αὐτῶν χρήματα εἰς ἰδίαν χρεῖαν, καὶ ὅχι πρὸς ἐξακολούθησιν
 τοῦ κατὰ βαρβάρων πολέμου. Περὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν δύο τούτων
 δοξασιῶν, δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν τὴν πληρμελῆ τῆς κυριαρχίας
 τῶν Ἀθηναίων βᾶσιν, ὡς ἐκ τῆς ὑποίας ἀμφοτέραι περιστρέφοντο εἰς
 πληρμελῆ τινα κύκλον. Τῷόντι ἡ συμμαχία συνέστη ἐπὶ τῇ σκοπῇ
 τῆς κατὰ Περσῶν ἀμύνης καὶ ἐπὶ τούτῳ καταβάλλοντο οἱ φόροι τῶν
 πόλεων· ἀλλ' ἀφ' ἧς οἱ Πέρσαι, εἴτε διὰ ῥητῆς συνθήκης, εἴτε καὶ ἀνευ
 συνθήκης, ὑπεχώρησαν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς θαλάσσης καὶ ἐξ αὐτῆς
 τῆς παραλίας τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἡ ἐξακολούθησις τοῦ πρὸς αὐτοὺς
 πολέμου ἀπέβη ἄσκοπος· πάλιν δὲ, ἐπειδὴ οὕτω ἔπαυσεν ἡ ἀρχικὴ
 ἀφορμὴ τῆς συμμαχίας, ἡ ἐξακολούθησις τῆς φορολογίας τῶν πόλεων,
 καὶ ἔτι μᾶλλον ἡ αὐθαίρετος ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων χρῆσις τῶν φόρων
 τούτων, ἦτο ἄδικος. Ἡ μόνη σκόπιμος καὶ δικαία λύσις τοῦ ζητήμα-
 τος τούτου ἤθελεν εἶναι νὰ ὁμολογήσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτι μετὰ τὴν
 ὑποχώρησιν τῶν Περσῶν ἔπαυσεν ἡ ἀρχικὴ ἀφορμὴ τῆς συστάσεως τῆς
 συμμαχίας, ὅτι ὅμως τὸ συμφέρον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπῆται ὅχι μό-
 νον νὰ μὴ διαλυθῇ τὸ ἐντεῦθεν παραχθὲν κράτος, ἀλλὰ, εἰ δυνατόν,
 νὰ περιλάβῃ ἀπάσας τὰς ἑλληνίδας πόλεις· νὰ ἀνακηρύξῃσι δὲ τοῦτο
 οἱ Ἀθηναῖοι οὐχὶ αὐτογνωμόνως, ἀλλὰ συγκαλοῦντες κοινὴν τῶν συμ-
 μάχων σύνοδον, ἥτις νὰ ὀρίσῃ τὸν νέον τοῦ κράτους τούτου σκοπὸν καὶ
 νὰ θεσπίσῃ τὴν τακτικὴν συγκρότησιν βουλῆς ἀντιπροσωπευούσης μὲν
 ἀπάσας τὰς πόλεις, κανονίζούσης δὲ ἐκάστοτε τοὺς πληρωτέους φόρους
 τὴν χρῆσιν αὐτῶν, τὴν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν δύναμιν, τὰς
 ἀμοιβαίας σχέσεις τῶν πόλεων κ. τ. τ. ἐνὶ λόγῳ νὰ ἀπαρτίσῃ, ἀντὶ τοῦ

πριτέρου ἄττικου κράτους, τοῦ ὑποίου ἐδέσποζον ἀπολύτως καὶ αὐτο-
γινόμενος οἱ Ἀθηναῖοι, κράτος ἑλληνικόν, τοῦ ὑποίου νὰ μετέχῃσι
πάντες οἱ Ἕλληνες ἐπὶ ἴσους δικαίους καὶ ἐπὶ ἴσαις ὑποχρεώσεις. Κατὰ
δυστυχίαν μέχρι τῆς περιωπῆς τοιαύτης ἰσοπολιτείας δὲν φθίνονται
ἀνυψωθέντες οὔτε ὁ Θουκυδίδης οὔτε ὁ Περικλῆς, καθ' ὅσον δυνάμεθα
νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν σωζομένων περὶ αὐτῶν ἀτελῶν εἰδήσεων· ἀμφότε-
ροι μᾶλλον ἐπέδωκον τὴν διατήρησιν τῆς κυριαρχίας τῆς πόλεως αὐ-
τῶν καὶ διεφώνουν μόνον περὶ τὰς προφάσεις δι' ὧν ἐζήτουν νὰ δικαιο-
λογήσωσι τὴν κυριαρχίαν ταύτην. Ἀνάγκη ὁμῶς νὰ ὁμολογήσωμεν
ὅτι αἱ προφάσεις τοῦ Περικλέους ἦσαν τοῦλάχιστον πρακτικώτεραι τῶν
τοῦ Θουκυδίδου προφάσεων. Ὁ τελευταῖος οὗτος, ἀπαιτῶν τὴν ἐξακο-
λοῦθῃσιν τοῦ πολέμου, πολέμου οὐχὶ πλέον ἀμυντικοῦ, ἀλλὰ ἐπιθετικοῦ,
ἐπὶ τὴν ἐναρξιν ἀγῶνος τοῦ ὑποίου τέλος δὲν ἠδύνατο νὰ ᾔσκηται
ἢ καταλύσει τοῦ περσικοῦ κράτους, ἢ δὲ διεξαγωγῇ ὑπερέβαινε τὰς
δυνάμεις καὶ τοὺς πόρους τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηναίων ἐνῷ ὁ Πери-
κλῆς ἀπῆτει ἀπλῶς τὴν διατήρησιν τῶν καθεστώτων. Καὶ ἐπειδὴ
λοιπὸν τοῦ Περικλέους τὸ σύστημα ἦτο ὀλιγώτερον ἐπισηφαλὲς καὶ μᾶλ-
λον εὐπρόσδεκτον, διὰ τοῦτο ὁ ἀνὴρ οὗτος ὑπερίσχυσε ἐπὶ τέλους, καὶ
μετὰ ἐξαετῆς ἀγῶνας ἐπέτυχε, περὶ τὸ 443—442 ἔτος, τὸν ἐξοστρα-
κισμόν τοῦ Θουκυδίδου καὶ τὴν διάλυσιν τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ μερίδος,
ὥς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, ἐταιρείας, κυβερνήσας ἕκτοτε μόνος τὰ τῆς
πόλεως τῶν Ἀθηναίων πράγματα, μέχρι σχεδὸν τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

Ὁ Περικλῆς ἐπεχείρησεν ἤδη τὴν ἀδιακώλυτον συμπλήρωσιν τοῦ
πολιτικοῦ αὐτοῦ συστήματος· καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀπὴρ-
τίσθησάν τινες τῶν μισθοδοτικῶν καὶ αἱ πλείσται τῶν κληρουχικῶν
καὶ τῶν οἰκοδομικῶν διατάξεων, ὅσαι συνδέονται μετὰ τοῦ ὀνόματος
αὐτοῦ. Περὶ τῶν διατάξεων τούτων ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω ἐν ἐκτάσει
ὑπὸ (σελ. 522—523)· ὅθεν ἐνταῦθα δὲν θέλομεν ἐπιφέρει ὀλίγα
τινὰ ἐτι εἰμὴ περὶ τῶν τότε γενομένων οἰκοδομῶν, οὐ μόνον διότι αὐ-
τὸς ὁ πανδαμάτωρ χρόνος, σεβασθεὶς ἐπὶ χιλιάδας ἐτῶν τὰ λείψανα τῶν
ἔργων τούτων, ἐμαρτύρησεν οὕτως εἰπεῖν τὸ μεγαλεπήβολον τοῦ δια-
πράξαντος αὐτὰ ἀνδρός, ἀλλὰ καὶ διότι διὰ τῶν οἰκοδομῶν ἐκείνων
ἐπέτυχεν ὁ Περικλῆς τὴν λυσιτελεστέραν καὶ ὁλοσχερεστέραν τοῦ πολι-
τικοῦ αὐτοῦ συστήματος ἐφαρμογὴν. Βεβαίως αἱ μισθοδοσίαι ἔτρεφον
πολλοὺς τῶν πολιτῶν καὶ ἐνίσχυνον τὴν πολιτείαν, διατηροῦσαι αὐτοὺς
οὕτω συμπεπυκνωμένους περὶ αὐτήν. Ἐπίσης καὶ αἱ κληρουχίαι πα-

ρεῖχον πόρον ζωῆς εἰς τοὺς πενεστέρους, ἐνταύτῳ δὲ ἀπέβαινον πολλοὶ τοῦ κράτους φρουραὶ ἔτοιμαὶ νὰ καταβάλωσι τοὺς στασιαζόντας ὑποτελεῖς ὥστε ἀμφοτέραι αἱ διατάξεις αὗται συνετέλουν εἰς τὴν συντήρησιν πολλῶν πολιτῶν καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ὅλης κυριαρχίας. Ἀλλὰ τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα κατασκευάσματα, τὰ τότε γενομένα, δὲν συνετέλουν μόνον εἰς τὴν συντήρησιν πολλῶν πολιτῶν καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ὅλης κυριαρχίας· διὰ τῶν ἔργων τούτων ἔλαβον πρὸς τοὺς τοις πλείεσθιν ὅσῃν ἐπίδοσιν ἡ τέχνη, ἡ ἐμπορία, ἡ βιομηχανία, ἡ δὲ πόλις τῶν Ἀθηναίων προσεκλήσατο ἠθικὴν τινα ὑπεροχὴν, ἐπιτηδευομένη νὰ δικαιώσῃ τὰς κυριαρχικὰς αὐτῆς ἀξιώσεις. Ὁ Πλούταρχος ἐν τῇ περικοπῇ τοῦ βίου τοῦ Περικλείους, ἣν παρεθέσαμεν εἰς τὸ προηγουμένον βιβλίον (σελ. 530), ἐξήγησεν ἄριστα πῶς τὰ περὶ ὧν ὁ λόγοι ἔργα ἅμα μὲν ἔτρεπον τὸν ἀργὸν καὶ ἀσύντακτον ὄχλον, ἅμα δὲ συντρέχον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης, τῆς ἐμπορίας, τῆς βιομηχανίας· ἀλλ' ὁ μέγας ἀνὴρ προσέθετο νὰ ἐπιτύχῃ διὰ τῶν ἔργων τούτων καὶ ἑτέρους σκοποὺς, δηλαδὴ, ἀφ' ἑνὸς τὴν ὀχύρωσιν τῆς πόλεως, ἵνα κρατύνῃ οὕτω τὴν ἀρχὴν αὐτῆς, ἀφ' ἑτέρου τὴν διακόσμησιν τῆς πόλεως, ἵνα καταστήσῃ οὕτω αὐτὴν ἀνταξίαν τῆς ἀρχῆς. Ἐτι ζῶντος τοῦ Κίμωνος, τὸ ἄστυ εἶχε συνδεθῇ διὰ δύο μακρῶν τειχῶν μετὰ τοῦ Φαλήρου καὶ μετὰ τοῦ Πειραιῶς (σελ. 513—514)· ἤδη δὲ ἐκτίσθη τρίτον, διαμεικρὸν τεῖχος, παράλληλον τοῦ πρὸς τὸν Πειραιᾶ φέροντος καὶ μὴ ἀπέχον ἀπὸ τούτου εἰμὴ κατὰ 550 περίπου πόδας, ὥστε ὁ σύνδεσμος τοῦ ἁστίου μετὰ τοῦ Πειραιῶς ἀπέβη ἀσφαλέστερος, οὐδὲ ἦτο δυνατόν νὰ διακοπῇ καὶ ἂν τυχὸν ὁ ἐχθρὸς ἤθελεν ἐμβάλει ἐντὸς τοῦ φαληρικοῦ τεύχους. Καὶ κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους κατασκευασθῆσαν τὰ λαμπρὰ τοῦ Πειραιῶς νεώρια, εἰς ἃ, κατὰ τὸν Ἰσοκράτην, Ἀθηναῖον ῥήτορα ἀκμασάντα ἐν τῇ ἀκολουθοῦ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι, ἔδαπανήθησαν ἔργων ὀλιγώτερα τῶν 1000 ταλάντων. Ἐνῷ δὲ διὰ τῶν τοιούτων ἔργων ἐκραταιοῦτο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἡ πόλις, ὁ ἑκατόμπεδος Παρθενὼν, τὰ Προπύλαια, τὸ Ὠδεῖον, τὸ ἐν Ἐλευσίνι τελεστήριον καὶ τὰ ἀναρρίθμητα ἄλλα καλλιτεχνήματα ὅσα ἐκόσμησαν τὴν ἀκρόπολιν, τὴν πόλιν καὶ ἅπασαν τὴν Ἀττικὴν, περιποιοῦν αὐτῇ λαμπρότητα καθ' ὑπερτέραν πάσης ἑλληνικῆς χώρας, μάλιστα ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι μετὰ τῆς ὕλικῆς ταύτης ἀκμῆς συνεδύαζετο ἐξαιρετὸς τις ἠθικὴ καὶ διανοητικὴ ἀνάπτυξις. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐφθασεν εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δόξης ὁ Σοφοκλῆς, καὶ ἤρχιζε τὸ

στάδιον αὐτοῦ ὁ Εὐρυπίδης, καὶ ἀντήχει ἡ πολιτικὴ εὐγλωττία τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Θουκυδίδου τοῦ Μελησίου, καὶ ὑπελόγιζεν ὁ ἀστρονόμος Μίτων τὴν ἀκριβεστέραν τοῦ χρόνου καταμέτρησιν διὰ τοῦ φενομένου αὐτοῦ κύκλου καὶ ἔτους· καὶ παρεσκευάζοντο νὰ γράψωσι τὰ ἀριστουργήματα αὐτῶν ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ὁ Θουκυδίδης ὁ ἱστορικός. Οὐδὲ ἀρκοῦσι ταῦτα πάντα ἵνα δώσωσιν ἡμῖν ἐννοιάν τινα, τοῦ τί ἦσαν αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Οἱ ἄνδρες οὗς ἄχρι τοῦδε ἀνεφέροντο ἦσαν ὅλοι Ἀθηναῖοι τὸ γένος· ἄλλ' οἱ θαυμαστοὶ οὗτοι θησαυροὶ οὗς παρήγεν ἡ πόλις αὕτη, καθάπερ ἀκαταμάχητός τις μαγνήτις, εἴλκυον ἐνταῦθα, ἀπανταχόθεν τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, πάντα τεχνίτην, πάντα φιλόσοφον, πάντα ἱστορικόν, πάντα λόγιον, ὥς εἰς ἱερὰν τινα τῶν Μουσῶν ἑστίαν, ἐν ᾗ καὶ μόνῃ ἡδύναντο νὰ τελειωθῶσι, νὰ ἐκτιμηθῶσι, νὰ βραβευθῶσι προσηκόντως τὰ ἔργα αὐτῶν. Διότι τότε ἔδραμεν ἐκ Σάμου εἰς Ἀθήνας ὁ Ἀλικαρνασσεύς Ἡρόδοτος, καὶ διέτριψεν ἐνταῦθα ἐπὶ τινα ἔτη, καὶ ἀπεθαύμασε τὸν Περικλέα, περὶ οὗ λέγει πού ἐν ταῖς ἱστορίαις, οὗτις ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ἀγαρίστη αἰγῆκος εἶυσα, εἶδε ὄψιν ἐν τῇ ὕπνῳ· εἶδεν δὲ λέοντα τεκεῖν· καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας τίκτει Περικλέα. Ἐκταῦθα δὲ τὸν Εὐνώπιον δὲ τοῦ δήμου ἐκείνου ὃν τοσοῦτον ἡγάπησε καὶ περιφανῶς ἐχαράκτηρισε, ἀπαγγείλας ὁ Ἡρόδοτος τινὰς τῶν ἱστοριῶν, ἐν τῇ μεγάλῃ πανηγύρει τῶν Παναθηναίων τοῦ 446 ἔτους, ἐβράβευθη ὑπὸ τῆς πόλεως, ὅπως σπανίως οἱ μεγαλοπρεπέστεροι τῶν μοναρχῶν ἐβράβευσαν τοὺς ἀριστείας τῶν λόγων, λαβὼν 10 ταλάντα, ἥτοι 60,000 ἀρχαίων δραχμῶν, ἰσοδυναμοῦσας πρὸς 400,000 καὶ ἐπέκεινα σημερινῶν. Τότε συνέρρευσαν ἐπίσης εἰς Ἀθήνας ὁ Κλαζομένιος Ἀναξαγόρας, ὁ Ἐλεάτης Ζήνων, ὁ Ἀβδηρίτης Πρωταγόρας, ἀπαντες φίλοι τοῦ Περικλέους διατελέσαντες, ἀπαντες πολλάκις πρὸς αὐτὸν συζητήσαντες περὶ τῶν ὑψηλῶν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς περὶ τοὺς λόγους τέχνης ζητημάτων. Τότε προσελθὼν ὁ Μιλήσιος Ἰππόδαμος, φυσικὸς ὀνομαστός καὶ ἀρχιτέκτων ἔτι ὀνομαστότερος, ἐπεστάτησε τὴν κατασκευὴν τῆς πόλεως τοῦ Πειραιῶς καὶ ἐσχεδιάσεν ὀρθογωνίους τὰς ὁδοὺς αὐτῆς, ἐν ᾗ πρότερον πᾶσαι αἱ πόλεις, καὶ ἰδίως αἱ Ἀθῆναι, ἦσαν κατεσκευασμέναι ἄνευ συμμετρίας πλάτους ἢ μήκους τῶν ὁδῶν, οἱ δὲ εὐγνώμονες Ἀθηναῖοι ἀπέδωκαν τὸ ὄνομα τοῦ τεχνίτου εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ Πειραιῶς, καλέσαντες αὐτὴν Ἰπποδάμειον ἀγορὰν. Τότε δ' ὁ Θάσιος Πολύγνωτος, ὁ πρὸ καιροῦ εἰς Ἀθήνας μετοικήσας, καὶ φίλος διατελέσας τοῦ

Κίμωνος καὶ τὸ τοῦ πολίτου δικαίωμα ἐνταῦθα λαβὼν, καὶ εἰς ἀνταμειβὴν τοῦ ἀξιώματος τούτου δωρεὰν ζωγραφήσας τὸ Θησεῖον καὶ τὴν Πινακοθήκην καὶ πλεῖστα ἄλλα λαμπρὰ τῆς πόλεως ἔργα, εἰσέστηεν σχολὴν ζωγραφικῆς, ἣτις ἀνεδείχθη πρῶτιστή τῆς Ἑλλάδος καὶ παρῆγάγε μαθητὰς περιωνύμους, τοὺς Ἀθηναίους Μίκωνα καὶ Πάναινον, τὸν Κολοφώνιον Διονύσιον καὶ ἄλλους. Ὡς τε ἂν αἱ Ἀθῆναι δὲν ἐκυράρχουν τῆς ὅλης Ἑλλάδος, ἂν καὶ τοῦ μέρους αὐτῆς οὐκ ἴσταντο, δὲν ἐδέσποζον διὰ κοινῆς τῶν πόλεων συνομολογίας, ἀναμειβόμεναι ὁμῶς εἶχον ἀποδοτὴν ἢ πνευματικὴν πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ἐκ δὲ τούτου ὠφελούμενος ὁ Περικλῆς, ἔφερεν εἰς μέσον, ὀλίγον μετὰ τὴν ἑναρξιν τῶν τριακονταετῶν σπονδῶν, βούλευμά τι, τὸ ὁποῖον ἐκ πρώτης ὄψεως ἐφαίνετο μέλλον ἐπὶ τέλους νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ὄνειρον τὸ τοσαύτως ἐπὶ ματαίῳ ἐπιδιωχθὲν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, κατὰ τὴν πρώτην τῆς ἱστορίας αὐτοῦ περίοδον, τὸ ὄνειρον τῆς ὁλοσχεροῦς αὐτοῦ ἐνώσεως. Διότι, ἐπὶ τῇ προτάσει αὐτοῦ, ἐγράφη τότε ψήφισμα δι' ὃ πάντες οἱ Ἕλληνες οἱ ὁποῦδήποτε κατοικοῦντες Εὐρώπῃς, ἢ τῆς Ἀσίας, παρεκαλοῦντο νὰ πέμψωσιν εἰς Ἀθήνας ἀντιπροσώπους, ἐπιτιμασμένους νὰ βουλευθῶσι· ἵον περὶ τῆς ἀνοικοδομήσεως τῶν ἱερῶν ἀκατέπερυσαν οἱ βραχέστεροι ἄνθρωποι τῆς ἐκκληρώσεως τῶν εὐχῶν, αἱ νεῖς, ἐπὶ τῆς περσικῆς ἐπιδρομῆς, ἐγένοντο πρὸς τοὺς θεοὺς, καὶ ἴον ὅπως πάντες ἀδεῶς πλέωσι τὴν θάλασσαν καὶ τὴν εἰρήνην ἄγωσιν. Ἀπὸ ταῦτα, λέγει ὁ ἱστορῶν τοῦτο Πλούταρχος, ἐπὶ ταῦτα δ' ἄνδρες ἐκοσμοῦν τῶν ὑπὲρ πεντήκοντα ἔτη γεγονότων ἐπεμψήσαν, ὧν πάντες μὲν Ἰωνας καὶ Δωριεῖς τοῖς ἐν Ἀσίᾳ καὶ νησιώταις ἄχρι Λέσβου καὶ Ρόδου παρεκάλουν· πέντε δὲ τοὺς ἐν Ἑλληςπόντῳ καὶ Θράκῃ μέγιστον Βυζαντίου τόπους ἐπήεσαν, καὶ πέντε ἐπὶ τούτοις εἰς Βοιωτίαν καὶ Φωκίδα καὶ Πελοπόννησον, ἐκ δὲ ταύτης, διὰ Λοκρῶν ἐπὶ τὴν πρόοικον Ἡπειρον ἕως Ἀκαρνανίας καὶ Ἀμφακίας ἀπεστάλησαν· οἱ δὲ λοιποὶ δι' Εὐβοίας ἐπ' Οἰταίους, καὶ τὸν Μαλιᾶ κόλπον, καὶ Φθιώταις καὶ Ἀχαιοὺς, καὶ Θεσσαλοὺς ἐπορεύοντο, συμπεῖθοντες ἵεναι καὶ μετὰ χεῖν τῶν βουλευμάτων, ἐπ' εἰρήνῃ καὶ κοινοπραγίᾳ τῆς Ἑλλάδος.

Τί προετίθετο νὰ ἐπιτύχῃ διὰ τοῦ ψηφίσματος τούτου, ὁ Περικλῆς; Προηρεῖτο ἄρα γε, διὰ τῆς κοινῆς ταύτης συνόδου, νὰ ἐνώσῃ σὺν παντὶ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰσοπολιτείας ἣτις καὶ μόνῃ ἰσχύοντο νὰ ἐπιφέρῃ τὴν συμπλήρωσιν καὶ τὴν παγίωσιν τοῦ τοιοῦτου κρά-

τους· Ἐπειδὴ τὸ τελευταῖον τῶν τριῶν ἀντικειμένων, περὶ ὧν ἐμέλλε
 νὰ βουλευθῇ ἡ σύνοδος αὕτη, ἦτοί ἡ ὑπὲρ πάντων ἐξασφάλις τῆς
 θαλασσοπορίας, ἦτο εἰς τῶν κυρίων σκοπῶν δι' οὓς εἶχε, πρὸ 45 περίπου
 ἔτων συγκροτηθῇ ἡ ἐν Δήλῳ σύνοδος, ἡδύνατο νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι
 ὁ Περικλῆς, θυσιάζων τὴν ἐν τῷ μεταξύ ἐπελθοῦσαν κυριαρχικὴν ἡγε-
 μονίαν τῶν Ἀθηναίων ὡς πρὸς μίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους μοῖραν,
 ὅλκιε νὰ ἐπανάλθῃ, ὡς πρὸς τὸ ἔλον ἔθνος, εἰς τὸ σημεῖον ἂφ' οὗ ὠρ-
 μήθῃ ἡ πρώτη ἐκείνη σύνοδος. Τούτου ὅμως τεθέντος, διατὶ θεωρῶν
 μετ' ὀλίγων ἀποτοχυροῦσαν τὴν πρότασιν αὐτοῦ ἐνεκα τῆς δυσπιστίας τῶν
 Πελοποννησίων καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, οἵτινες ἤξιουν ὅτι ἡ νέα συνέ-
 λευσις οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ μηχανήμα, δι' οὗ προέκειτο νὰ δουλωθῇ σύμ-
 παν τὸ Ἑλληνικόν, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἔστειλαν παντάπασι ἀντιπροσώ-
 πους εἰς Ἀθήνας, διατὶ ὁ Περικλῆς δὲν ἐπεχείρησε νὰ καταστήσῃ
 ἀνυμψισθῆτον τὴν εἰλικρίνειαν τῶν Ἀθηναίων, συγκαλὼν μερικὴν
 συνέλευσιν μόνων τῶν ὑποτελῶν πόλεων, καὶ ἐπιτρέπων αὐτῇ τὴν ἐπὶ
 τῶν ἀρχῶν τῆς ἰσοπολιτείας μεταρρύθμισιν τοῦ κράτους; Ἄν οὕτως
 ἰσχυτεύετο, ἤθελεν ἐμπράκτως ἀπαδείξει τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτικοῦ
 τῶν Ἀθηναίων συστήματος, ἤθελεν ἀφαιρέσει ἐκ μέσου τὰ παράπονα
 τῶν ὑποτελῶν πόλεων, ἤθελεν ἀποστομώσει τοὺς Πελοποννησίους καὶ
 ἰδίως τοὺς Σπαρτιάτας καὶ ἤθελε πιθανῶς ἐπιτύχει τὴν ἑνωσιν. Ἀλλ'
 ἐπειδὴ οὐδὲν τοιοῦτον ἔπραξεν, ἀνάγκη νὰ συμπεράνωμεν, ἢ ὅτι οὐδέ-
 ποτε ἔβλεπε κατὰ νοῦν τὴν ἐπάνοδον εἰς ἀρχαῖς ἰσοδικαίους, ἢ ὅτι, καὶ
 ἐὰν ἐμελέτησε τοιοῦτό τι, δὲν ἐτόλμησε νὰ τὸ ἐκτελέσῃ. διότι ὁ δῆ-
 ρος τῶν Ἀθηναίων δὲν ἐπειθετο νὰ παραιτηθῇ τοῦ κυριαρχικοῦ αὐτοῦ
 ἐξιώματος.

Ὅπως δ' ἦποτε τὸ σχέδιον τοῦ Περικλέους δὲν ἐξετελέσθη· ὅσα λαμπρά
 καὶ ἂν ἀπέβαινεν ἡσυχίαι ἢ πόλεις τῶν Ἀθηναίων, ὅσα ὁμολογουμένη
 καὶ ἂν καθίστατο ἡ ὕλική καὶ ἡθικὴ αὐτῆς ὑπεροχὴ, ἡ ὑπεροχὴ αὕτη,
 ἐπιβλητομένη διὰ τῆς βίας εἰς μέγα μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ
 διὰ τῆς βίας πάλιν ἀξιούσα νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὸ ἐπίλοιπον Ἑλληνικόν,
 συνεπήγετο ἀναγκαιῶς τοῦτο, ὅτι αἱ μὲν ὑποτελεῖς ἤδη γινόμεναι πό-
 λεις ἤγανόχουν διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας, αἱ δὲ ἐπὶ ἐλευθε-
 ραί ἐφοβοῦντο μήπως πάθωσι τὰ αὐτά. Εἶναι ἀληθές ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι
 δὲν ἐσθῆρίζον τὸ κράτος αὐτῶν ἐπὶ μόνῃς τῆς βίας· ἂν δὲν ἐπέτρεψαν
 εἰς τοὺς ὑποτελεῖς τὴν ἰσοπολιτείαν, ἐπεχείρησαν νὰ παγιδεύσωσιν αὐ-
 τοὺς δι' ἐτέρου ἡθικοῦ δελεάσματος, τούτου, ὅτι ὑπεσθῆρίζον ἂν ὄχι

παντοῦ καὶ πάντοτε, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως, εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐν
μέσῳ, τοὺς δημοκρατικούς· διὸ συνήθως αἱ ἀποστασίαι διενεργεῖν
ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν, ὁ δὲ δῆμος, ὁ διὰ τῶν Ἀθηναίων ἔχων τὰ πρῶτα
ματα, ἦτο πολλάκις εὐνους καὶ πιστὸς εἰς αὐτούς. Ἀλλ' εἶναι ἀναιδύνατον
ἀληθές, ὅτι δημοκρατικοὶ καὶ ὀλιγαρχικοὶ κατεπέεζοντο ἐξίσου 1ον διὰ
τῆς πληρωμῆς τοῦ ἐπιβεβλημένου φόρου. 2ον διὰ τῆς ὑποχρεώσεως τῶν
να ὑποβάλλωσιν εἰς τὰ ἐν Ἀθήναις δικαστήρια τὰς πλείστας τῶν δι-
κῶν αὐτῶν, καὶ 3ον διὰ τῶν ἀπείρων καταχρήσεων εἰς ἃς ἐξώκλειον οἱ
Ἀθηναῖοι κληροῦχοι, στρατηγοὶ, τριήραρχοι, ναῦται, ἐπιστάται, φοι-
ροὶ ἢ καὶ ἀπλῶς ἰδιῶται, οἵτινες ἅπαντες ὠφελοῦμενοι ἀπὸ τῆς κυριαρ-
χικῆς αὐτῶν θέσεως, κατέβληθον πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τοὺς ὑπο-
κόους. Ἐντεῦθεν ἐνῶ μία μερίς, ἡ ὀλιγαρχικὴ, ἦτο ἀείποτε πολέμια εἰς
τὴν δεσποτείαν ταύτην, ἡ ἑτέρα, ἡ δημοκρατικὴ, ἐξηγόραζε τὴν κατα-
χρὴν τῶν πραγμάτων διὰ τοσοῦτων θυσιῶν, ὥστε ἐπὶ τέλους τὸ αἶσθη-
μα τῆς αὐτονομίας ἀπέβαινεν ἐπικρατέστατον, καὶ, καθὼς λέγει πάλιν
Θουκυδίδης, αἱ πόλεις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προτιμῇσιν τὴν δουλείαν
τῆς ἐλευθερίας, ὑφ' ὅποιονδῆποτε πολίτευμα, εἴτε δηλαδὴ δημοκρατικόν
ἢ ὀλιγαρχικόν, αὐτοῦς ἀντὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν ἀντιτάσσοντο. «
ἢ δημοκρατίας δουλεύειν μᾶλλον, ἢ μετ' ὀλιγαρχίας ἀντὶ τῆς ἐλευθερίας
αὐτῶν εἶναι. » Τὸ μέγα λοιπὸν καὶ λαμπρὸν ἐκεῖνο κράτος τῶν
Ἀθηναίων ἐπὶ τῆς ἄμμου ἐρείδετο· τὰ ὠραῖα ἐκεῖνα καὶ ποικίλα ἐκείνη
τῆς ποιήσεως, τῆς καλλιτεχνίας, τῆς ῥητορικῆς, τῆς φιλοσοφίας, τῆς
κρατῆρος ἐφύοντο· ὁ δὲ κρατὴρ οὗτος, ὃν εἶδομεν ἤδη πολλάκις ἐκ-
γένητα διὰ τῶν ἐπαναστάσεων τῆς Νάξου, τῆς Θάσου, τῆς Βοιωτίας, τῆς
τῆς Φωκίδος, τῆς Λοκρίδος, τῆς Εὐβοίας, τῶν Μεγάρων, ἐμελλὲν καὶ
μετὰ τὰς τριακονταετίδας σπῆνδᾶς καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων
παραχώρησιν πάσης ἡπειρωτικῆς κτήσεως, νὰ σείσῃ ἐκ θεμελίων τὴν
κυριαρχίαν αὐτῶν καὶ νὰ ἀποδείξῃ αὐθις ὅτι οὐδ' αὐτὴ αὐτῶν ἡ
λασσοκρατία ἦτο ἀσφαλὴς.

παιδ. Α. 115^{πρ.} Ἡ Σάμος, ἡ Χίος καὶ ἡ Λέσβος ἦσαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην αὐ-
μόναι τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηναίων πόλεις, αἱ διασώσασαι τὰ ἀρχαῖα
δικαιώματα τῆς ἐν Δῆλῳ γενομένης ὁμοσπονδίας· διότι παρέμενον αὐ-
τόνομοι, εἶχον τὰ ὀχυρώματα, τὰ πλοῖα καὶ τὴν ἐνοπλον αὐτῶν δύνα-
μιν, καὶ ὤφειλον μὲν νὰ παρέχῳσι, ζητούμεναι, ἐπικουρίαν κατὰ τε γῆν
καὶ κατὰ θάλασσαν, ἀλλ' οὐδένα φόρον ἐπλήρωνον. Τῶν τριῶν τού-
των πόλεων ἡ Σάμος ἦν ἡ ἐκτενέστερη καὶ ἡ ἐκτιμωτάτη.

των νήσων ισχυροτάτη ἦτο, ὡς φαίνεται, ἡ Σάμος, ἣτις ἐν ἔτει ἑκτῶ των τριακονταετῶν σπονδῶν, 440-439 πρὸ Χριστοῦ, περιελθοῦσα εἰς διενεῖς πρὸς τοὺς Μιλησίους, κατετρόπωσεν αὐτούς· οἱ δὲ ὄντες σύμμαχοι ὑποτελεῖς τῶν Ἀθηναίων, ἐζήτησαν τὴν προστασίαν τούτων, τὴν δ' αἰτήσιν ταύτην ὑπεστήριξαν καὶ αὐτῶν τῶν Σαμίων τινές, ἀντιπολιτευόμενοι εἰς τοὺς ἔχοντας τὰ πράγματα ὀλιγαρχικούς· ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι ἐκάλεσαν ἀμφοτέρω τὰ διαμαχόμενα μέρη νὰ ὑποβάλωσιν εἰς αὐτοὺς τὴν ἔριν καὶ νὰ περιμείνωσι τὴν ἀπόφασίν των. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Σάμοι δὲν ὑπήκουσαν, ἀπεστάλησαν ἀμέσως ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὴν νῆσον 40 πλοῖα, τὰ ὁποῖα κατέστησαν αὐτόθι δημοκρατίαν, κατέλιπον φρουρὰν καὶ ἔλαβον ὁμήρους 50 μὲν παῖδας, ἴσους δὲ ἄνδρας, ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων ὀλιγαρχικῶν οἰκογενειῶν, τοὺς ὁποίους κατέθεντο εἰς Ἀἷμνον. Ἀλλὰ τινὲς τῶν ὀλιγαρχικῶν τούτων ἔφυγον τότε εἰς τὴν Ἀσιανὴν ἡπειρὸν, καὶ συνεννοηθέντες πρὸς τὴν σατράπην τῶν Σάρδεων, Πισσοῦνην, καὶ λαβόντες παρ' αὐτοῦ 700 ἐπικούρους, ἐπέρασαν διὰ νυκτὸς εἰς τὴν νῆσον, κατίσχυσαν τῶν Ἀθηναίων φρουρῶν οὕς ἐπεμψαν πρὸς τὸν Πισσοῦνην, ὡς αἰχμαλώτους, καθήρσαν τὴν δημοκρατίαν, ἐπέτυχον νὰ ἐκκλέψωσιν ἐκ Ἀἷμνου τοὺς ὁμήρους καὶ ἀπέστησαν ἤδη ἀναφανδὸν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων. συναπέστησαν δὲ μετ' αὐτῶν καὶ οἱ Βυζάντιοι.

Οἱ Ἀθηναῖοι, ἀμὰ λαβόντες τὴν δεινὴν ταύτην ἀγγελίαν, ἐπλευσαν ἀμέσως ἐπὶ Σάμον μετὰ πλοίων ἐξήκοντα, ὑπὸ τοὺς δέκα τοῦ ἔτους στρατηγούς, ἐν αἷς ἦσαν καὶ ὁ Περικλῆς αὐτὸς καὶ ὁ Σοφοκλῆς. Ἐκ τῶν πλοίων τούτων, ἑπτακαίδεκα ἐχωρίσθησαν ἀπὸ τοῦ στόλου καὶ ἐξέπεμφθησαν τὰ μὲν εἰς Χίον, καὶ εἰς Λέσβον, ἵνα προσλάβωσι τὰς παρὰ τούτων δοτέας ἐπικουρίας, τὰ δὲ ἐπὶ Καρίαν ὡς πρόσκοποι τοῦ φονικικοῦ στόλου, ὅστις ἐπῆρχετο, ὡς ἐλέγετο, εἰς βοήθειαν τῶν Σαμίων. Μεταξὺ δὲ τῶν εἰς Χίον καὶ Λέσβον ἀπελθόντων ἦτο καὶ ὁ Σοφοκλῆς, ὧν τότε ἐν ἀκμῇ τῆς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας τοῦ δήμου, διὰ τὴν κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος λαμπρὰν ἐπιτυχίαν τῆς Ἀντιγόνης, μιᾶς τῶν ἐπὶ τραγωιδιῶν, τῶν καθ' ὁλοκληρίαν εἰς ἡμᾶς περιωθεισῶν, ἐκ τῶν 100 καὶ ἐπέκεινα ὄσαι, ὡς βεβαιοῦται, ἐποιήθησαν ὑπ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐπείλαμεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι, κατὰ τὸν Χίον ποιητὴν Ἴωνα, ὅστις ἀπήγγελλε καὶ συνανέστραφεν τὸν Σοφοκλέα, ἐπὶ τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ὁ περὶ φανῆς τραγικός ἦτο μὲν χαριέστατος φίλος καὶ ὁμιλητής, οὐχὶ δὲ μὴ καὶ πρακτικός ἀνὴρ διακεκριμένος. Ὁ δὲ Περικλῆς, καὶ τοι μὴ ἔχων τὴν εἰρήν 44 πλοῖα, δὲν ἐδίστασε νὰ ναυμαχήσῃ περὶ τὴν νῆσον Τρα-

γίναν, πρὸς τὸν ἐκ Μιλήτου ἐπανερχόμενον στόλον τῶν Σαμίων, τὸν ἐβδόμηκοντα πλοίων συγκείμενον καὶ κατετρόπωσεν αὐτόν. Ἐπειτα προσλαβὼν, ἐκ μὲν τῶν Ἀθηναίων ναῦς 40, Χίων δὲ καὶ Λεσβίων αὐτὴν ἀπέβη εἰς τὴν νῆσον, περιέφραξε τὴν πόλιν αὐτῆς διὰ τριῶν τριήρων καὶ σὺναμα ἐπολιόρχησεν ἀπὸ θαλάσσης. Ἐν τῷ μεταξύ οἱ Σάμιοι ἐξέπεμψαν τὸν Στρησαγόραν μετὰ πλοίων πέντε ἵνα ἐπιταχύνῃ τὴν ἄφιξιν τοῦ φοινικικοῦ στόλου, ἡ δὲ φήμη ὅτι ὁ στόλος οὗτος πλησίαζε τοσοῦτον ἐπεκράτησεν, ὥστε ὁ Περικλῆς ἠναγκάσθη, παραλαβὼν ἐκ τῶν 125 αὐτοῦ τριήρων, 60, νὰ ἐκπλεύσῃ πρὸς τὴν ἐπὶ Καρίας Κανόν. Καὶ ὁ μὲν φοινικικὸς στόλος οὐδαμοῦ ἐφάνη, διότι οἱ Πέρσαι δὲν ἐπικράτησαν, ὥς φαίνεται, νὰ προσβάλλωσι τοσοῦτον ἀναφανδὸν τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰρήνην. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Περικλέους, ἡ παραμύνη νασα εἰς τὴν νῆσον μοῖρα τοῦ ἄττικοῦ στόλου ἐξησθένησε πολὺ ὅσον οἱ Σάμιοι ἐξώρμησαν αἰφνης τοῦ λιμένος, κατέστρεψαν τὰς προφυλακὰς ναῦς, ἐνίκησαν τὰς ἐπιλοίπους, καὶ διαλύσαντες οὕτω τὸν ἀποκλεισμένον ἐκράτησαν τῆς θαλάσσης ἐπὶ 14 ἡμέρας, εἰσάγοντες καὶ ἐξάγοντες, ὅτι κατ' ἤθελον. Τὸ μάλιστα ἀξιοσημείωτον ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι, ὅτι κατὰ τὴν θριαμβικὴν ταύτην ἐξόδον τῶν Σαμίων ἐστρατῆγει αὐτῶν Μιλήσιος ὁ Ἰθαγένους, δεστίς, ὦν ὁπαδὸς ἐγκριτος τῆς ἐλεατικῆς αἰρέσεως, ἔγραψε «περὶ φύσεως καὶ τοῦ ὄντος» ὥστε, ἐνῶ ἄφ' ἐνός προϊστάτο τῶν Ἀθηναίων ὁ μέγιστος τοῦ αἰῶνος δραματοῦργος, ἄφ' ἐτέρου ὠδῆγη τοὺς Σαμίους ἐπὶ τὴν νίκην εἰς τῶν ὀνομαστοτάτων φιλοσόφων γενομένη τοῦτο, πρὸς ἄλλοις πολλοῖς, χαρακτηριστικώτατον τῶν χρόνων ἐκείνων καθ' οὓς τοσοῦτον θαυμασίως συνεδύαζέτο ὁ θεωρητικὸς μετὰ τοῦ πρακτικοῦ βίου. Τελευταῖον, ἐπανελθόντος τοῦ Περικλέους ἐκ τῆς Ἀσιατικῆς παραλίας, συνεκλείσθησαν πάλιν οἱ Σάμιοι καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι προσέλαβον πολλὰς νέας ἐπικουρίας, ἐξ Ἀθηναίων μὲν ναῦς 60, ἐκ Χίων δὲ καὶ ἐκ Λέσβου ναῦς 30, ὥς ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ὅλη αὐτῶν δύναμις συνεποσώθη εἰς 200 περίπου τριήρεις, οἱ Σάμιοι καὶ ὁ Μέλισσος ἀντίστοιχον μὲν ἔτι ἐπὶ μῆνας ἐννέα, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐξεπολιορκήθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ καθαιρέσωσι τὸ τεῖχος, νὰ δώσωσιν ὁμήρους, νὰ παραδώσωσι τὰ πολεμικὰ αὐτῶν πλοῖα καὶ νὰ ἀποδώσωσιν, εἰς ὠρισμένας προθεσμίας, τὴν δαπάνην τοῦ πολέμου τούτου συμποσώθεισαν, ὥς λέγεται, εἰς τὰς ἑκατὰ 1000. Συγχρόνως δὲ συνεφώνησαν καὶ οἱ Βυζάντιοι «ὡς περὶ καὶ πρότερον ὑπήκοοι εἶναι.»

Ἡ ἐπανάστασις τῆς Σάμου ἀπέδειξεν ἐκ νέου πόσον ἐπισφαλὴς ἦτο

ἡ βλάβη τοῦ κράτους τῶν Ἀθηναίων· διότι ἰδαμάσθη μὲν τὸ κίνημα τοῦτο, οὐδεμία δὲ ἄλλη πόλις μετέσχεν αὐτοῦ πλὴν Βυζαντίου, ὅπερ καὶ τοῦτο ὑπετάχθη, ὥς φαίνεται, ἄνευ πολέμου, ἅμα κατατροπωθέντων τῶν Σαμίων· διὰ τὴν κατὰ τρωπικὴν ὁμῶς οὗτοι, ἐδέησεν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ μεταχειρισθῶσιν ἅπασαν αὐτῶν τὴν δύναμιν, τριήρεις 200, οὐκ ὀλίγας, ἀλλὰ ὀλιγωτέρας τῶν ὅσας πρὸ δεκαετίας ἔλαβεν ὁ Κίμων ἵνα καταφέρῃ πληγὴν καιρίαν κατὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως. Καὶ ἴσως οὐδ' αὐταὶ ἤθελον ἀρκέσει, ἐὰν οἱ Πελοποννήσιοι, ὧν οἱ Σάμιοι ἐζήτησαν τὴν ἐπικουρίαν, ἐπέβησαν νὰ ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ Πελοποννήσιοι, εἴτε μὴ νομίσαντες ἔτι ἐπιτήδειον τὸν καιρὸν, εἴτε ὅπως ἂν σκοποῦντες νὰ προσβάλωσι τοὺς Ἀθηναίους, ἐν ὅσῳ οὗτοι δὲν ἤθελον ἐπιβάλλει ὁρᾶν τινα, ὅχι μόνον ἀπεποιήθησαν νὰ δώσωσι τὴν ζητηθεῖσαν ἀνταρραμίαν, ἀλλὰ, ἐπὶ τῇ προτάσει τῶν Κορινθίων, καὶ ῥητῶς ἀνεκήρυξαν, ὅτι πᾶσα ὁμοσπονδία εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ κολάζῃ τοὺς ἀφηνιάζοντας συμμάχους· ὥστε ἄφησαν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐλευθέρων τὸ στάδιον τῆς ἐνεργείας εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὃ δὲ Περικλῆς ἐπανελθὼν εἰς τὴν πόλιν, ἠδυνήθη νὰ πανηγυρίσῃ πομπικῶς τὸ νέον αὐτοῦ κατόρθωμα διὰ τοῦ πρώτου ἐπιταφίου λόγου.

Τὸ εἶδος τῶν ἐπιταφίων λόγων εἰσῆχθη, ὥς φαίνεται, μικρὸν μετὰ τὴν περικοὴν πολέμου, καὶ ἦτο τῶν τότε συντελεστικόν εἰς τὸ νὰ ὑποδείξῃ τὴν φιλοπατρίαν τῶν πολιτῶν, μάλιστα ὅταν ὁ ῥήτωρ εἶχε τὸ προσωπικὸν ἀξίωμα καὶ τὴν δύναμιν τοῦ λόγου τοῦ Περικλέους. Διὲς αἰετῆς ὑπὸ τοῦ δήμου, ἠγόρευεν ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐπὶ δημοσίων ταφῶν· τὰ πρῶτον, κατὰ τὴν παρούσαν περίστασιν, τὸ δεύτερον, ἐν εἰσι πρώτῳ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὁ μετὰ τὴν ἀνάκτασιν τῆς Σάμου ἐκφυγὼν εἰς ὑπ' αὐτοῦ λόγος δὲν περιεσώθη εἰς ἡμᾶς· τὸν δεύτερον, τοῦτον λόγον κατὰ τὸ κύριον μέρος, ἀπεμνημόνευσε κατ' εὐτυχίαν ὁ Θουκυδίδης, ὅστις περιέγραψε διὰ βραχείων καὶ τὴν ἐπικήδειον τελετήν. Ἐπιθεὶ δὲ ἡ τελετὴ αὕτη ἦτο πιθανώτατα πάντοτε ἡ αὕτη, ὑποθέσωμεν αὐτὴν καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τηρηθεῖσαν. Τρεῖς λοιπὸν ἡμέρας καὶ τρεῖς ἐκφορὰς προετίθησαν ἐν σκηνῇ τὰ ὅσα τῶν πεσόντων μαχητῶν ἵνα ἐκαστος ἐπιφέρῃ οἰονδήποτε ἤθελεν ἀνάθημα εἰς τὸν συγγενῆ αὐτοῦ νεκρόν. Ἐπειτα ἐτέθησαν εἰς λάρνακας κυπαρισσίας καὶ ἐκομίσθησαν ἐπὶ ἀμαξῶν εἰς τὸν ὠρισμένον πρὸς τὴν δημοσίαν ταφὴν τόπον, ὅστις ἦν ἐν τῇ καλλίστῃ προαστείῳ τῆς πόλεως, τῇ καλουμένῃ

ἐκφορᾶν
— πρῶ —
δοικον. B
§. 34

Κεραμεικός· μία δὲ ὑπῆρχε λάρναξ διὰ τοὺς νεκροὺς ἐκάστης φυλῆς καὶ πρὸς τούτοις μία κλίνη κενὴ τῶν ἀφανῶν, δηλαδὴ ἐκείνων τῶν ὑποίων δὲν ἀνευρέθησαν τὰ ὅσα. Αἱ γυναῖκες αἱ συγγενεῖς τῶν πεσόντων παρηκολούθουν τὰς ἀμάξας ὀλοφυρόμεναι καὶ κατόπιν ἐπύρηντο πολυάριθμος σειρὰ πολιτῶν καὶ ξένων. Ἀφοῦ δὲ ἀπετέθησαν αἱ λάρνακες εἰς τὸ δημόσιον σῆμα καὶ ἐκαλύφθησαν ὑπὸ τῆς γῆς, ὁ ἥρωας ὑπὸ τῆς πόλεως Περικλῆς, προελθὼν εἰς βῆμα ὑψηλόν, ἀπήγγειλεν ἐπὶ αὐτοῖς ἔπαινον τὸν πρέποντα. Ὁ λόγος αὐτοῦ ὑπῆρξεν, ὥς βεβαιούται θαυμαστός· καὶ φαίνεται μὲν ὅτι ὁ Περικλῆς, μεγαλοφρονήσας ἐπὶ τοῦ κατορθώματι, ἐλησμόνησεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πρὸς στιγμὴν τὴν αὐτὴν θη αὐτοῦ μετριοπάθειαν, διότι, ἂν πιστεύσωμεν τὸν Χίον ποιητὴν, ἴσως ἐξετράπη μέχρι τοῦ νᾶ εἶπε ὅτι ὁ μὲν Ἀγαμέμνων ἐχρεώσθη δέκα ἔτη ἵνα κυριεύσῃ πόλιν βάρβαρον, αὐτὸς δὲ εἰς μῆνας ἑννέα κατέβαλε τοὺς πρώτους καὶ δυνατωτάτους τῶν Ἰώνων· ἀλλὰ τοσοῦτον ἦτο ἢ ἐν τῇ πόλει κράτος αὐτοῦ, ἢ τοσαύτη ἡ ἐπιτηδεύτης μεθ' ἧς ἀπιδόκεν εἰς τοὺς συμπολίτας μᾶλλον ἢ εἰς ἑαυτὸν τὴν τιμὴν τοῦ ἔργου, ὥστε οὐδ' αὐτὴ ἡ ἄκαιρος ἐκείνη παραβολὴ ἀπεδοκιμάσθη· ἀπεναντίας καταβαίνοντα ἀπὸ τοῦ βήματος, ὅλαι αἱ γυναῖκες, αἱ σύζυγοι, αἱ μητέρες, αἱ θυγατέρες τῶν πεσόντων, ἐδεξιώθησαν τὸν ἄνδρα, καὶ στεφανώσαν καὶ ταινίαις περιέβαλον, ὥσπερ ἀθλητὴν νικηφόρον. Μία μόνη ἡρώς φωνὴ μεμψιμοιρίας, ἡ τῆς Ἑλπινίκης, ἥτις πλησιάσασα τὸν ῥήτορα εἶπεν εἰρωνευμένη· «Θαυμαστὰ τρώντι ταῦτα, Περικλεῖς, καὶ ἐπὶ στεφάνων, ὅσα διέπραξας σὺ, ὅστις πολλοὺς ἡμῖν καὶ ἀγαθοὺς ἀπώλεσας πολίτας, πολεμῶν ὄχι πρὸς Φοίνικας, οὐδὲ πρὸς Μήδους, ἀλλὰ ἐμὸς ἀδελφός Κίμων, ἀλλὰ σύμμαχον καὶ συγγενὴ πόλιν καταστρεφόμενος.» Καὶ κατὰ μὲν τὸν Πλούταρχον ὁ Περικλῆς, εἰς ἀπάντησιν ἐξύβρισε τὴν γυναῖκα ἐκείνην, εἰπὼν τὸ τοῦ Ἀρχιλόχου·

Οὐκ ἂν μύροις γραῦς ἐοῦς ἤλειφεο.

Ἄλλ' οὐδὲν ἤττον ἡ φωνὴ τῆς Ἑλπινίκης ἦτο ἢ τῆς ἀληθείας φωνή· διότι τῇ ἀληθείᾳ πικρότατον ἦτο νᾶ ἀναλίσκωνται αἱ ἐλληνικαὶ δυνάμεις εἰς ἀγῶνας ἐμφυλίου, πικρότατον νᾶ μὴ εὑρεθῇ τρόπος ἄλλου πολιτικῆς τοῦ ἔθνους ἐνώσεως εἰμὴ ὁ τῆς βίας καὶ τῆς καταθλίψεως καὶ πικρότατον πᾶς νέος τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων θρίαμβος νᾶ μὴ συντελῇ εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νᾶ ἐξάπτῃ τὴν κοινήν κατ' αὐτῆς ἀγανάκτησιν.

Τρώντι ἡ κατατρόπωσις τῶν Σαμίων· δὲν εἶχεν οὐδ' αὐτὸ τοῦλάχιστον

τον τὸ ἀποτέλεσμα, τοῦ νὰ πτοήσῃ τὰς ἄλλας πόλεις ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ ὑποκύψωσιν, ἔστω καὶ μόνον ἐπὶ τοῦ παρόντος, εἰς τὴν τύχην αὐτῶν. Ὀλίγον ἔπειτα οἱ Λέσβιοι ἐζήτησαν κρυφίως τὴν συνδρομὴν τῆς Σπάρτης νὰ ἀποστατήσωσι. Κατ' εὐτυχίαν τῶν Ἀθηναίων ἡ τῶν Λεσβίων αἰτήσις δὲν εἰσηκούσθη· οἱ Πελοποννήσιοι καὶ ἰδίως οἱ Σπαρτιάται, δὲν ἐφαίνοντο διατεθειμένοι νὰ παραβιάσωσι τὰς τριακονταετείς σπονδας· ὥστε ἂν αἱ πόλεις ἐστασίαζον, αἱ στάσεις ὁμῶς αὐταὶ δὲν ὑπεστηρίζοντο ὑπὸ ἐξωτερικοῦ πολέμου. Καὶ εἶναι πρόδηλον ὅτι αἱ Ἀθηναῖαι εἶχον μέγιστον συμφέρον νὰ διατηρήσωσιν ὅσον ἐνεστί τὴν τοιαύτην εἰρηνικὴν τῶν Πελοποννησίων διάθεσιν. Ἀλλὰ περὶ τοὺς χρόνους τούτους συνέβη σπουδαία περὶ τὴν πολιτικὴν τῶν Ἀθηναίων μεταβολή. Ἐνῶ ἐπὶ τῶν τριακονταετῶν σπονδῶν ἐξηγόρασαν, καλῶς ποιῶντες, διὰ πολλῆς θυσίας τὴν εἰρήνην, ἐνῶ ἡ φρόνησις ἀπῆτει καὶ ἤδη νὰ ἀποφύγῃσι πᾶσαν ἀφορμὴν ῥήξεως, αἰφνης βλέπομεν αὐτοὺς προκαλοῦντας οἰκοθεν τὸν πόλεμον. Πρὶν ἢ ἀναφέρωμεν τὰς πιθανωτέρας τῆς τοιαύτης μεταβολῆς αἰτίας, ἐκθέτομεν τὰ πιστοποιῶντα αὐτὴν γεγονότα.

Τὸ κατὰ Μεγαρέων ψήφισμα.

Μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τῆς Σάμου, ἂν καὶ ἄδηλον ἀκριβῶς πότε, ἐγένεθ' ἐν Ἀθήναις, κατὰ πρότασιν τοῦ Περικλέους, ψήφισμα, δι' οὗ οἱ Μεγαρεῖς ἀπεκλείοντο, ἐπὶ ποινῇ θανάτου, ἀφ' ὧν τῶν λιμένων τοῦ κράτους τῶν Ἀθηναίων καὶ ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς τῆς Ἀττικῆς. Τὸ ψήφισμα τοῦτο κατέστρεφε τοὺς Μεγαρεῖς, διότι μὴ δυνάμενοι νὰ ἀγορεύωσι καὶ νὰ πωλήσωσιν οὔτε ἐν Ἀθήναις, οὔτε εἰς λιμένα τινὰ τοῦ τῶν Ἀθηναίων κράτους, κατεδικάζοντο τοιοῦτοτρόπως εἰς ἐντελῆ σχεδὸν ἐμπορικὴν ἀπραξίαν. Πρόφασις τῆς καταδίκης ταύτης ἦτο ὅτι οἱ Μεγαρεῖς ὑπεδέχοντο δῆθεν φυγάδας ἐξ Ἀθηνῶν δούλους καὶ ὅτι ἐκαλλέγγουν γῆν τινὰ ἐν μέρει ἱερὰν, ἐν μέρει ἀμφισβητουμένην μεταξὺ τῶν δυο πολιτειῶν. Πράγματι ὁμῶς οἱ Ἀθηναῖοι ἠθέλησαν νὰ τιμωρήσωσι τὰ Μεγάρα, διότι οὐδεμία ἄλλη ἀποστασία ἐβλάψεν αὐτοὺς ὅσον ἡ τῆς γείτονος ἐκείνης πόλεως· ἐνόσφ' ἦσαν κύριοι τῆς Μεγαρίδος, ἦσαν ἀσφαλεῖς ἀπὸ πάσης κατὰ ξηρὰν ἐπιδρομῆς τῶν Πελοποννησίων, ἐνῶ ἤδη οἱ Πελοποννήσιοι ἐκράτουν τὰς κλεῖς τῶν μεγάλων τούτων τῆς Ἀττικῆς πυλῶν. Τὸ ζήτημα ὁμῶς ἦτο ἂν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀφοῦ ἀπαξ ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς Πελοποννησίους τὰ Μεγάρα, διὰ τῶν τριακονταετῶν σπονδῶν, εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἐκδικῶνται τὴν πόλιν ταύτην βάλλοντες τὴν μάχαιραν εἰς τὸν λαμόν της. Ὁ Περικλῆς ἰσχυρίζετο

ὅτι ἐν ταῖς σπονδαῖς οὐδὲν ὑπῆρχε τὸ κωλύον τὴν ἔκδοσιν τοιοῦτου ψήφισματος· ἀλλὰ τὸ ἐπιχείρημά του ἦτο σοφιστικόν. Συνήθως αἱ σπονδαὶ δὲν ρυθμίζουσιν εἰμὴ τὰ καθ' ὠρισμένην τινα περίστασιν ἀμφισβητούμενα μεταξὺ δύο πολιτειῶν ἀντικείμενα· ἐὰν δὲ ἐκάστη τῶν πολιτειῶν ἐπεχείρει ὡς πρὸς τὴν ἑτέραν πᾶν ὅ,τι ῥητῶς ἐν τῇ συνθήκῃ δὲν ἀπαγορεύεται, πρόδηλον ὅτι εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἐπιούσης ἤθελον ἀρχίζειν αἱ μεταξὺ αὐτῶν ἐχθροπραξίαι. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐν Σπάρτῃ δὲν ἐπετρέπετο συνήθως ἡ εἰς ξένους διατριβή· διὸ δὲ Περικλῆς ἔλεγεν ὅτι εἶναι πρόβλημα νὰ καταργήσῃ τὸ κατὰ Μεγαρέων ψήφισμα, ἅμα καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι καταργήσωσι τὸν περὶ ξενηλασίας θεσμόν. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ σύγκρισις ἦτο βεβιασμένη. Ὁ θεσμός οὗτος ἐπεκράτει ἐν Σπάρτῃ ἐκ ἀμνημο εὐτῶν χρόνων καὶ ἦτο ἀπ' αἰῶνος ἀνεγνωρισμένος σιωπηρὸς ὑπὸ ὅλης τῆς Ἑλλάδος. Πλὴν τούτου ὁ θεσμός οὗτος καθιερώθη ἵνα προλαβῇ πᾶσαν τῶν Λακεδαιμονίων εἰς ἀλλότρια ἤθη ἐκτροπήν, ὡς ἐκ τῆς μετὰ ξένων ἐπιμιξίας, ὅχι ἵνα βλάβῃ τὰ συμφέροντα τῶν ἄλλων Ἑλλήνων· καὶ εἶναι βέβαιον ὅτι οὐδενὸς τὰ συμφέροντα ἔβλαπτε, διότι οὐδεὶς ἐζημιούτο μὴ ἔχων σχέσιν πρὸς πόλιν ἀπιστετημένην πάσης ἐμπορίας καὶ βιομηχανίας. Κατ' οὐδένα λοιπὸν τρόπον φαίνεται δικαιολογούμενον τὸ κατὰ Μεγαρέων ψήφισμα καὶ ἂν ὅχι ἄλλο, δὲν δύναται ἀναμφιβόλως νὰ θεωρηθῇ ὡς πράξις πολιτικοῦ ἀνδρὸς ἐπιμελῶς ἀποφύγοντος πᾶσαν αἰτίαν ἐρίδος πρὸς τοὺς Πελοποννησίους συμμάχους.

24 u. e

Ἀλλὰ περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ ἴσως πρὸ τοῦ Μεγαρικοῦ ψήφισματος, συνέβησαν ἕτεραι ἀφορμαὶ διενέξεων. Τῷ 435 π. Χ. ἐξερράγη μεταξὺ τῶν Κορινθίων καὶ τῶν ἀποίκων αὐτῶν Κερκυραίων πόλεμος, διότι παραχθείσης ἐρίδος μεταξὺ τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ τοῦ δήμου τῆς κοινῆς αὐτῶν ἀποικίας Ἐπιδάμνου, τοῦ μετέπειτα Δυρραχίου (σελ. 307), οἱ μὲν ὀλιγαρχικοὶ ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον τὴν συνδρομὴν τῶν Κερκυραίων, ὁ δὲ δῆμος ἐζήτησε καὶ ἔλαβε τὴν ἐπικουρίαν τῶν Κορινθίων. Οἱ Κορίνθιοι δὲν ὑπέβαλον τὴν ὑπόθεσιν ταύτην εἰς τὴν πελοποννησιακὴν συμμαχίαν, ἀλλ' ἀνέλαβον τὸν ἀγῶνα ὡς ἴδιον, ἔχοντες βοηθοὺς τοὺς ἀποίκους αὐτῶν Λευκαδίους καὶ Ἀμβρακιώτας, πρὸς δὲ καὶ οὐκ ὀλίγας πελοποννησιακὰς καὶ ἄλλας πόλεις, αὐθορμήτως παρασχούσας τὴν ἀντίληψιν αὐτῶν, ἦτοι τοὺς Ἑρμιονεῖς, τοὺς Τροιζήνιους, τοὺς Φλιασίους, τοὺς Ἠλείους, τοὺς Μεγαρεῖς, τοὺς Θηβαίους καὶ τοὺς ἐν Κεφαλληνίᾳ Παλεῖς. Οὐδὲν ἦττον οἱ Κορίνθιοι ἠττήθησαν

διότι ἡ Κέρκυρα ἦτο τότε μετὰ τὰς Ἀθήνας, ἡ ἰσχυροτάτη ναυτικὴ τῆς Ἑλλάδος πόλις, ἔχουσα δύναμιν 120 τριήρων. Ἀλλ' οἱ Κορίνθιοι δὲν ἠνέσχοντο τὴν ἥτταν, καὶ ἐπὶ δύο ὅλα ἔτη παρασκευασθέντες, συνεκρότησαν μετὰ τῶν συμμάχων στόλον 150 πλοίων, ὥστε οἱ Κερκυραῖοι, φοβούμενοι ἤδη ὅτι δὲν θέλουσι δυνηθῆναι ἀνθέξωσιν, ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσι καὶ αὐτοὶ συμμάχους, καὶ ἐπεμψαν ἐπὶ τούτῳ πρέσβεις εἰς Ἀθήνας.

Κατὰ τὰς σήμερον ἰσχυρούσας κυβερνητικὰς δοξασίας, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ συνταγματικῶς πολιτευόμενα κράτη, τὸ ἔργον τοῦ κηρύττειν πόλεμον, τοῦ ποιεῖν εἰρήνην καὶ τοῦ συνομολογεῖν συμμαχίας, ὑπάγεται εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας· κατὰ τὰς ἰδέας ὅμως τῶν ἀρχαίων, ταῦτα ἦσαν μάλιστα τὰ κυριώτατα ἀντικείμενα τὰ ὑποβαλλόμενα εἰς τὴν συζήτησιν καὶ τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, καὶ εἰς αὐτὰς τὰς μὴ ὁλοσχερῶς δημοκρατουμένας πόλεις, πολὺ δὲ μᾶλλον εἰς τὰς Ἀθήνας. Οἱ πρέσβεις λοιπὸν τῶν Κερκυραίων, ἄμα φθασάντες ἐνταῦθα, διεκoinώσαν μὲν εἰς τοὺς στρατηγοὺς τὰ τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν, ἀλλ' οἱ στρατηγοὶ μὴδὲν οἰκοθεν ἀποφασίσαντες, ὥρισαν ἀμέσως ἡμέραν καθ' ἣν αὐτὴ τοῦ δήμου ἡ ἐκκλησία ἐμελλε νὰ ἀκροασθῇ τῶν πρέσβεων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐντολὴ τῶν ἦτο πρό καιροῦ γνωστὴ, παρέστησαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ καὶ τῶν Κορινθίων πρέσβεις, ἵνα ἀντείπωσιν εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς αἰτήσεως. Ὁ Θουκυδίδης ἀναφέρει, ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἱστοριῶν αὐτοῦ βιβλίῳ, τοὺς λόγους ἐκατέρων τῶν ἀπισταλμένων, λόγους δηλαδὴ τοὺς ὑποίους αὐτὸς συνέταξε, περιέχοντας ὅμως καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας τὰ κυριώτατα τῶν ὅσα ἐρρέθησαν καὶ ὅσα ἴσως αὐτὸς οὗτος ἤκουσε λεγόμενα. Καὶ τοὶ δὲ φέρουσι τὸν ἰδιόχοντα τοῦ ὕφους χαρακτῆρα καὶ τὴν συνήθη τραχύτητα τῆς γραμματικῆς κατασκευῆς τοῦ ἱστορικοῦ, οἱ λόγοι οὗτοι εἶναι ὅμως ἐκ τῶν ἀπλουστάτων καὶ πρακτικωτάτων τῆς ὅλης συγγραφῆς, καὶ παριστῶσιν ἀκριβῶς τὴν τότε τῶν πραγμάτων κατάστασιν.

Εἰς τὰς τριακονταετῆς σπονδὰς διαλαμβάνεται ῥητῶς « τῶν ἑλληνίδων πόλεων ἧτις μηδαμοῦ ξυμμαχεῖ, ἐξεῖναι παρ' ὁποτέρους ἂν ἀρίσκηται ἐλθεῖν » καὶ ἐπειδὴ οἱ Κερκυραῖοι οὔτε τῶν Ἀθηναίων, οὔτε τῶν Πελοποννησίων ἦσαν πρότερον σύμμαχοι, ἐκ πρώτης ὀψεως ἐφαίνοντο δικαιοῦμενοι νὰ καταταχῶσιν, ἂν ᾔθελον, εἰς τὴν τῶν Ἀθηναίων συμμαχίαν. Ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις περιεπλέκετο ἔνεκεν ἄλλων τινῶν περιστάσεων. Ἡ Κέρκυρα ἦτο ἀποικία τῶν Κορινθίων· καὶ εἶναι μὲν

ἀληθές ὅτι πράγματι αἱ πλεῖσται τῶν ἀποικιῶν οὐδεμίαν διετήρουν σχέσιν πολιτικῆς ὑπακοῆς εἰς τὰς μητροπόλεις καὶ ὅτι μάλιστα πολὺλαι πελοποννησιακαὶ ἀποικίαι ἦσαν πρὸ καιροῦ ὑποτελεῖς τῶν Ἀθηναίων· δικαίω ὅμως, αἱ μητροπόλεις ἤξιουν ὅτι ἐκτιζον τὰς ἀποικίας «ἐπὶ τῷ ἡγεμόνες εἶναι» αὐτῶν. Τοῦτο δὲν ἐλέγετο ὑπὸ μόνων τῶν Κορινθίων, ἀλλὰ καὶ ὁ ἱστορικός αὐτὸς οἶκοθεν ὁμιλῶν, ὑποδεικνύει μέχρι τινὸς τὰ τοιαῦτα ἡγεμονικά δίκαια, διότι βεβαίῳ ὅτι οἱ Κερκυραῖοι, ἄποικοι ὄντες Κορινθίων, «παρημέλουν αὐτῶν· οὔτε γὰρ ἐν ταχυγύρεσι ταῖς κοιναῖς διδόντες γέρα τὰ νομιζόμενα, οὔτε Κορινθίῳ ἀνδρὶ προκαταρχόμενοι τῶν ἱερῶν, ὥςπερ αἱ ἄλλαι ἀποικίαι.» Ὡστε καὶ μὲν οἱ Κερκυραῖοι δὲν ἦσαν κατατεταγμένοι εἰς τὸν κατάλογον τῶν Πελοποννησίων συμμάχων, ἀλλ' ὅμως συνδέοντο μεθ' ἐνὸς τῶν συμμάχων τούτων διὰ θεσμῶν τινῶν, τοὺς ὁποίους οἱ Ἀθηναῖοι, ἐὰν τινὸς ἀπέφευγον πᾶσαν ἀφορμὴν διενέξεως πρὸς τοὺς Πελοποννησίους, ὥφειλον νὰ σεβασθῶσι τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ προέκειτο περὶ τῶν Κορινθίων· οὔτινες κυρίως ἀπέτρεψαν τοὺς Πελοποννησίους νὰ δώσωσι προσφάτως βοήθειαν εἰς τὴν στασιάσαν Σάμον καὶ ἀνεκήρυξαν τὴν ἀρχὴν τῆς μὴ ἐπεμβάσεως. Πλὴν τούτου, μεταξὺ Κερκυραίων καὶ Κορινθίων ὤφιστατο ἤδη πόλεμος· οἱ δ' Ἀθηναῖοι, παραδεχόμενοι τὴν περὶ συνδρομῆς αἵτησιν τῶν Κερκυραίων, ἐξ ἀνάγκης περιήρχοντο ἀμέσως εἰς πόλεμον οὐ μόνον πρὸς τοὺς Κορινθίους, ἀλλὰ πιθανῶς καὶ πρὸς ὅλην τὴν πελοποννησιακὴν συμμαχίαν, ἐν ἧ ἡ οἱ Κορίνθιοι ἐπέιχον προέχουσαν τάξιν διὰ καὶ ὀρθῶς ἔλεγον οὗτοι «οὐ γὰρ τοῖςδε μόνον ἐπικούροι ἂν γένοισθε, ἀλλὰ καὶ ἡμῖν, ἀντὶ ἐνσπόνδων πολέμοιοι.»

Τοιαῦτα ἦσαν ἐν κεφαλαίῳ τὰ ἐπιχειρήματα τὰ ἐκτεθέντα ὑπὸ τῶν Κορινθίων καὶ τῶν Κερκυραίων, κατὰ τὴν συζήτησιν ταύτην, ἥτις διήρκεισεν ἐπὶ δύο ὅλας ἡμέρας. Κατὰ δυστυχίαν δὲ Θουκυδίδης δὲν ἀπενημόνευσε τοὺς λόγους τῶν Ἀθηναίων ῥητόρων· ἐπιφέρει μόνον, ὅτι, εἰς τὸ τέλος τῆς πρώτης συνεδριάσεως, ἡ πλειονοψηφία ἀπεδέχετο μᾶλλον τὰ τῶν Κορινθίων, ἀλλὰ τὴν ἐπιούσαν μετέβαλε γνώμην· καὶ δὲν ἡσπᾶσθη μὲν καθ' ὁλοκληρίαν τὴν τῶν Κερκυραίων αἵτησιν, δὲν ἐποίησε δηλαδὴ συμμαχίαν πρὸς αὐτοὺς, ὥστε νὰ ἔχῃσι τοὺς αὐτοὺς ἐχθρούς καὶ φίλους, ἐπιμαχίαν δὲ μόνον, ἵνα βοηθῶσιν ἀλλήλους, ἐὰν τις προσβάλλῃ τὴν Κέρκυραν, ἢ τὰς Ἀθήνας, ἢ τοὺς τούτων συμμάχους· ἐν ἄλλαις λέξεσι, συνωμολόγησαν συμμαχίαν ὅχι ἐπιθετικὴν ἀμα καὶ ἀμυντικὴν, ἀλλὰ μόνον ἀμυντικὴν. Ὁ ἱστορικός ἐξηγεῖ κάλλιστα καὶ πόθεν

πράκυσεν ἡ μετὰβολή· αὕτη τῆς γνώμης τῆς πλειονοψηφίας. Οἱ Ἀθηναῖοι, λέγει, ἐνόμιζον ἄφρευκτον τὸν πρὸς τοὺς Πελοποννησίους πόλεμον, καὶ τούτου ἕνεκα δὲν ᾔθελον νὰ ἐγκαταλίπωσιν εἰς τοὺς Κορινθίους τὴν Κίρκυραν, ναυτικὸν ἔχουσιν τοσοῦτον, ἀλλὰ μάλλον ἐπεθύμουν νὰ ὑποτρέψωσι ταύτην τὴν πρὸς ἀλλήλους ἐκείνων σύγκρουσιν, ἵνα εὖρωσιν αὐτοὺς ἀσθενεστέρους βραδυτέρων. Ὁ κύριος λοιπὸν λόγος δι' ὃν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπραξάν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅ,τι ἐπραξάν, ἦτο ὅτι ὑπελάμβανον τὸν πόλεμον ἀναποδραστὸν· ἀλλὰ ἐνῶ οἱ Πελοποννήσιοι πρὸ ὀλίγου ἔτι ἀπέφυγον δύο ἐπιτηδαιοτάτας περιστάσεις τοῦ νὰ προσβάλλωσι τοὺς Ἀθηναίους, τὸ νὰ νομιζώσιν οὗτοι οὐδὲν ἤττον, ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι ἀναποδραστος καὶ τούτου ἕνεκα νὰ πολιτεύωνται παρὰ τὸ δίκαιον πρὸς τοὺς Πελοποννησίους, ἦτο τὸ αὐτὸ καὶ νὰ προκαλῶσι τὸν πόλεμον. Ὅτι δὲ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅπως καὶ ἐπὶ τοῦ κατὰ Μεγαρέων ψηφίσματος, παρὰ τὸ δίκαιον ἐπολιτεύθησαν, πρόδηλον. Ποῖον ἦτο τὸ κείμενον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου πρόκειται νὰ ἀποφασισθῇ τὸ ἀνὰ χεῖρας ζήτημα; Αἱ τριακονταετίες σπονδαί, ἐν αἷς ἐλέγετο, ὡς εἶδομεν, αἰετῆσαι παρ' ὑποτέρους τις τῶν ἀγράφων πόλεων βούλεται εἰσεῖν. » Ἄν λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπίστευον εἰλικρινῶς ὅτι ἐδικαιοῦντο, κατὰ τὸ κείμενον τοῦτο, νὰ δεχθῶσιν εἰς τὴν συμμαχίαν αὐτῶν τοὺς Κερκυραίους, διατὶ δὲν τοὺς ἐδέχθησαν; Ἀλλὰ δὲν τὸ ἐπίστευον ἡ Θουκυδίδης τὸ λέγει ῥητῶς. Παραδεχόμενοι, λέγει, αὐτοὺς εἰς τὴν συμμαχίαν, ᾔθελον ἀναγκασθῇ νὰ συμπλεύσωσι μετὰ τούτων ἐπὶ Κόρινθον. Ἐὰν δὲ συνέπλεον μετὰ τῶν Κερκυραίων ἐπὶ Κόρινθον, αἰετοῦντ' ἂν αὐτοῖς αἰ πρὸς Πελοποννησίους σπονδαί. » Οἱ Ἀθηναῖοι ἄρα ὡμολόγουν ὅτι δὲν ἐδικαιοῦντο νὰ δεχθῶσιν εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν τοὺς Κερκυραίους, εἰμὴ παραβαίνοντες τὰς σπονδὰς. Μήπως ὅμως περιοριζόμενοι εἰς ἀπλὴν ἐπιμαχίαν, δὲν ᾔθελον καταντήσῃ εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα; Ἰνα πιστεῦσῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι, ἢ ὅτι ἠδύναντο ἔτι νὰ μὴ ἔλθωσιν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς Κορινθίους, ἢ ὅτι ἡ σύγκρουσις αὕτη, καὶ ἄνευ τοῦ ἐπὶ Κόρινθον πλοῦ, δὲν ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν λύσιν τῶν σπονδῶν, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἦσαν οἱ ὀλιγώτερον προνοητικοὶ καὶ πρακτικοὶ τῶν ἀνθρώπων.

Ἀθηναῖοι ἐ Κερκυραίων καὶ Κορινθίων
(433—432), οἱ Ἀθηναῖοι
ἐπέμψαν εἰς βοήθειαν τῶν Κερκυραίων μικράν τινα ναυτικὴν μοῖραν δέκα
τριήρων, ὑπὸ Λακεδαιμόνιον, τὸν τοῦ Κίμωνος υἱόν, παραγγείλαντες

Τῶνόντι, συνομολογηθείσης τῆς ἐπιμαχίας, (433—432), οἱ Ἀθηναῖοι ἐπέμψαν εἰς βοήθειαν τῶν Κερκυραίων μικράν τινα ναυτικὴν μοῖραν δέκα τριήρων, ὑπὸ Λακεδαιμόνιον, τὸν τοῦ Κίμωνος υἱόν, παραγγείλαντες

αὐτῷ ἀμὴ ναυμαχεῖν Κορινθίοις, ἣν μὴ ἐπὶ Κέρκυραν πλέωσι, καὶ μὴ λωσιν ἀποβαίνειν, ἥ ἐς τῶν ἐκείνων τι χωρίον οὕτω δέ, κωλύειν κατὰ δύναμιν.» Ἀλλὰ συγκροτεῖται ἤδη ναυμαχία μεγάλη Κορινθίων καὶ Κερκυραίων ἐν τῇ μεταξύ Κερκύρας καὶ Ἰπείρου πελάγει, αἰὲν ἢ αἰ ἀττικάι νῆες, παραγιγνόμεναι τοῖς Κερκυραίοις, εἶπη πιέζοντο, φόβον μὲν παρεῖχον τοῖς ἐναντίοις, μάχης δὲ οὐκ ἤρχον, δεδιότες οἱ στρατηγοὶ τὴν πρόρρησιν τῶν Ἀθηναίων.» Μετ' ὀλίγον ὁμως ἡττᾶται κατὰ κράτος τὸ δεξιὸν κέρας τῶν Κερκυραίων, καὶ τότε οἱ Ἀθηναῖοι «ὄρῶντες τοὺς Κερκυραίους πιεζομένους, μᾶλλον ἢ δὲ ἀπροφασίστως ἐπεκούρου, τὸ μὲν πρῶτον ἀπεχόμενοι, ὥστε μὴ ἐμβάλλειν τινί· ἐπειδὴ δὲ ἡ τροπὴ ἐγένετο λαμπρῶς, καὶ ἐνέκειντο οἱ Κορίνθιοι, τότε δὴ ἔργου πᾶς εἶχετο ἤδη, καὶ διεκέκριτο οὐδὲν ἔτι, ἀλλὰ ξυνέπεσον ἐς τοῦτο ἀνάγκης, ὥστε ἐπιχειρῆσαι ἀλλήλοις τοὺς Κορινθίους καὶ Ἀθηναίους.» Τὸ τέχνασμα λοιπὸν ἐκεῖνο τῆς ἐπιμαχίας δὲν προέλαβε τὴν μεταξύ Ἀθηναίων καὶ Κορινθίων σύγκρουσιν· οἱ δὲ Κορίνθιοι, ἀναγκασθέντες ὡς ἐκ τούτου νὰ παύσωσι τὸν πρὸς Κερκυραίους πόλεμον, μετέβαλον φυσικῶς τῷ λόγῳ διάθεσιν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους· καὶ ἐνῷ αὐτοὶ ἦσαν οἱ ἀποτρέψαντες ἐσχάτως τοὺς ἄλλους Πελοποννησίους ἀπὸ πάσης ἐχθροπραξίας κατὰ τῶν Ἀθηναίων, καὶ οἱ ἀνακηρύξαντες τὴν ἀρχὴν τῆς μὴ ἐπεμβάσεως, ἤδη ἐζήτησαν ἀναφανδὸν νὰ περιπλέξωσι τὰ μεταξύ τῶν δύο συμμαχιῶν πράγματα καὶ νὰ ἐπιταχύνωσι τὴν ὁλοσχερῆ ῥῆξιν. Οὐδ' ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ ἡ πρὸς τοῦτο ἐπιτηδεῖα περίσταςις.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Περδίκκας, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκείνου ὃν πολλάκις ἀνεφέρομεν ἐπὶ τῶν μηδικῶν, διετέλει πρότερον φίλος καὶ σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων. (Ἐπειδὴ ὁμως οὗτοι ἐποιήσαντο συμμαχίαν καὶ πρὸς δύο ἐτέρους ἡγεμόνας τῆς Μακεδονίας, ἐναντιούμενους εἰς τὸν Περδίκκαν, ἦτοι πρὸς τὸν τούτου ἀδελφὸν Φίλιππον καὶ πρὸς τὸν Δέρδαν, ὁ βασιλεὺς ἤρχισε νὰ ὑποκινῇ εἰς στάσιν τὰς κατὰ τὰ μακεδονικὰ παράλια συμμαχούς τῶν Ἀθηναίων πόλεις. Μεταξὺ δὲ τῶν πόλεων τούτων ἦτο καὶ ἡ Ποτίδαια, ἥτις, ἀπαικία οὔσα τῶν Κορινθίων, διετῆρει, καὶ περ ὑποτελὲς τῶν Ἀθηναίων, σχέσεις τινὰς πρὸς τὴν μητρόπολιν, δεχομένη ἰδίως παρ' αὐτῆς κατ' ἔτος τοὺς καλουμένους ἐπιδημιουργούς, ἐτησίους ἔρχοντας ἐπιτελοῦντας μὲν αὐτόθι ἐπιστήμους τινὰς θυσίας, ἔχοντας δὲ καὶ ἐπιρροὴν τινα εἰς τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων. Ὅθεν ὁ Περδίκκας, γινώσκων τὴν νέαν ἐχθρικὴν διάθεσιν τῶν Κοριν-

ὄν κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ἔπεμψε πρέσβεις οὐ μόνον εἰς Κόρινθον, ἵνα διὰ τῆς πόλεως ταύτης κίνησιν εἰς ἐπανάστασιν τὴν Ποτιδαίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς Σπάρτην, ἵνα προκαλέσῃ κήρυγμα πολέμου τῆς ὅλης Πελοποννησιακῆς ἡμισποῦδος. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, μαθόντες τὰ ἐνεργούμενα, διέταξαν τοὺς Ποτιδαιάτας νὰ καθαιρέσωσι τὸ πρὸς τὴν θάλασσαν μέρος τοῦ τείχους αὐτῶν, νὰ δώσωσιν ἡμέρους, νὰ ἀποπέμψωσι τοὺς ἐπιτημοῦρους καὶ νὰ μὴ δέχωνται τοῦ λοιποῦ αὐτούς. Τότε οἱ Ποτιδαιᾶται, ἄρῃ εἰς μάτην ἐπροςπάθησαν νὰ ἐπιτύχωσι παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις τὴν ἀνίκησιν τῶν διαταγῶν τούτων, ἔπεμψαν πρέσβεις εἰς Λακεδαιμόνα μετὰ Κορινθίων καὶ ἐπειδὴ τὰ τέλη, δηλαδὴ οἱ ἄρχοντες τῶν Λακεδαιμονίων, ὑπέσχοντο ὅτι ἂν οἱ Ἀθηναῖοι στρατεύσωσιν ἐπὶ Ποτιδαίαν, οἱ Λακεδαιμόνιοι θέλουσιν εἰσβάλλει εἰς τὴν Ἀττικὴν, οἱ Ποτιδαιᾶται ἀπέστησαν ἤδη ἀναφανδόν. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, πέμψαντες ἐν τῷ μεταξὺ στρατὸν εἰς τὰ μακεδονικὰ παράλια, ἔτρεψαν τοὺς τε Ποτιδαιάτας καὶ τοὺς εἰς βοήθειαν αὐτῶν ἐλθόντας Κορινθίους καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν Ποτιδαίαν.

Δημηγορία Κορινθίων εἰς σίνεδον Λακεδαιμονίων

Ταῦτα ἐγένοντο κατὰ τὸ θέρος καὶ τὸ φθινόπωρον τοῦ 432 ἔτους. Αἱ ἀφορμαὶ τῶν διενέξεων ἐπολλαπλασιαζόντο, καὶ τὰ πάθη παρωξύνοντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον. Οἱ Μεγαρεῖς δὲν ἔπαυσαν κραυγάζοντες κατὰ τοῦ ψηφίσματος. Οἱ Κορίνθιοι ἠξίουσαν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔλυσαν τὰς σπονδὰς, πολεμήσαντες πρὸς αὐτοὺς περὶ Κέρκυραν, καὶ, ἐπὶ τῇ ἀπλῇ ὑπονοίᾳ ὅτι οἱ Ποτιδαιᾶται μελετοῦν νὰ στασιάζωσιν, ἀνατρέψαντες τὰ πρὸς τούτους δίκαια καὶ προνόμια τῆς μητροπόλεως. Καὶ ἄλλοι δὲ, ὡς φαίνεται, σύμμαχοι τῶν Πελοποννησίων ἔλεγον ὅτι ἀδικοῦνται καὶ πολλοὶ ὑποτελεῖς τῶν Ἀθηναίων, ἰδίως οἱ Αἰγινῆται, παρεπονούντο κρυφίως εἰς τὴν Σπάρτην ἕνεκα τῶν καταπίεσεων τὰς ὁποίας ἔπασχον· τὸ δὲ σπουδαιότερον, κοινὸς ἐπεκράτει φόβος ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι πράττοντες ταῦτα πάντα διανοοῦνται νὰ δουλώσωσι καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα. Ὡς τε οἱ Λακεδαιμόνιοι, καὶ τοι ὡς πάντοτε νωθροὶ ὄντες, καὶ τοι ὡς πάντοτε διστάζοντες νὰ ἀναλάβωσιν ἀγῶνα μέγαν, καὶ τοι ὡς πάντοτε εὐκολώτερον ὑποσχόμενοι ἐπικουρίας ἢ παρέχοντες αὐτάς, καταναγκαζόμενοι ὁμῶς ἤδη ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης, ἐνόμισαν ἀπαραίτητον νὰ ἀποφασίσωσιν ὁριστικόν τι ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἡ Σπάρτη συνείθιζε νὰ κρίνῃ πρὸ πάντων κατ' ἴδιον, χωρὶς τῶν συμμάχων, ἂν ὑπάρχῃ ἀφορμὴ πολέμου ἢ ὄχι· καὶ

ἂν ἔκρινεν ὅτι ὄχι. τὸ πρᾶγμα παντάπασι δὲν ὑπεβάλλετο πλέον εἰς τοὺς συμμάχους· οὗτοι δὲν προσεκαλοῦντο νὰ ψηφοφορήσωσιν εἰμὴ ἐὰν ἡ ἀπόφασις τῆς Σπάρτης ἦτο ὅτι ὑπάρχει ἀφορμὴ πολέμου. Τότε οἱ μὲν ἡ πλειονοψηφία συνετάσσετο μετὰ τῆς γνώμης τῆς Σπάρτης, ἅπαντες ἡ ὁμοσπονδία ἦτο ὑπόχρεως νὰ ἐκτελέσῃ τὰ δόξαντα· εἰ δὲ ἡ πλειονοψηφία διεφώνει, ἡ Σπάρτη ἐξετέλει οὐδὲν ἥττον τὰ αὐτῇ δόξαντα μόνη ἢ μετὰ τῶν τυχόν συμφωνούντων συμμάχων. Καὶ εἶχε μὲν ἕκαστος πόλιν, μικρὰ ἢ μεγάλην, ἴσον δικαίωμα ψήφου, ἀλλ' ὥς ἐκ τῶν προηγουμένων συνάγεται, ἡ Σπάρτη προεῖχεν οὐσιωδῶς ὅλων τῶν συμμάχων αὐτῇ κυρίως ἀποφασίζουσα περὶ τοῦ πρακτέου, τῶν δὲ λοιπῶν καλούντων μόνον νὰ ψηφοφορήσωσιν ἂν θέλωσι νὰ συμπράξωσιν ἢ οὐ. Ταῦτα τοις ἑσπερίαις λοιπὸν ἐπολιτεῖσθαι καὶ ἐνταῦθα. Οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι ὅσοι ἤξιον ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔλυσαν τὰς σπονδάς, ἡ ἄλλη ἡδίκησαν τὴν Πελοπόννησον, ὑπέβαλον τὰ παράπονα αὐτῶν εἰς τὸν σύλλογον τῶν πολιτῶν τῆς Σπάρτης· διότι, καὶ τοὶ ὀλιγαρχοῦμένης πόλεως ταύτης, τὸ ζήτημα ὅμως ἦτο τόσῳ σπουδαῖον, ὥστε δὲν ἔδυνάτο νὰ ἀποφασισθῇ εἰμὴ ὑπὸ τῆς ὁλομελείας τῶν Σπαρτιατῶν, ὅσοι τῶν πολιτῶν, ὅτινες ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας, τῆς τακτικῆς εἰς τὰ συστῆσαι εἰσφορὰς καὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐκπληρώσεως τῶν περὶ πειθαρχίας νόμων, εἶχον δικαίωμα ψήφου. Ἐκτεθείσης δὲ ἐνώπιον αὐτῶν τῆς κατηγορίας, ἀπεπέμψθησαν ὅλοι οἱ ξένοι, καὶ ὁ σύλλογος ἐσυζήτησε καὶ ἀπεφασίσατο κατ' ἰδίαν.

Ὁ μέγας τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἱστορικὸς ἐξέθηκεν ἡμῖν ἐκτάσει τὰ κατὰ τὴν συνεδρίαν ταύτην, ἐν ᾗ προέκειτο νὰ ἀποφασισθῇ ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος. Δὲν ἀπαιμνημόνευσε μὲν ὅλους τῶν κατηγορούντων τοὺς λόγους, ἀλλὰ παρέθεσε τὸν λόγον τῶν Κορινθίων, τῶν τελευταίων ἀγορευσάντων, ὅστις ἦτο ἀνγκαιῶς ὁ πάντων σπουδαιότερος· ἐπειτα τὸν λόγον Ἀθηναίων τινῶν πρεσβέων, οἵτινες παρευρεθέντες κατὰ τὴν ἐν Σπάρτῃ ἐνεκα ἐτέρων ὑποθέσεων, ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ ἀπαντήσωσιν ἐκ τοῦ προχείρου εἰς τοὺς κατηγοροῦντας· μετὰ ταῦτα, δηλαδὴ μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τῶν ξένων, ὁ Θουκυδίδης παρατίθησιν τὸν λόγον τοῦ βασιλέως Ἀρχιδάμου, καὶ τελευταῖον τὴν βραχεῖαν ἀλλὰ χαρακτηριστικὴν κωτάτην προσφώνησιν τοῦ Ἐφόρου Σθεναλίδου, δι' ἧς ἐκρίθη ὁ ἀνέχαιρας ἀγών. Οἱ λόγοι οὗτοι, ὡς καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι συνετάχθησαν τοῦ Θουκυδίδου αὐτοῦ· ἀπεικονίζουσιν ὁμῶς πιστῶς τὰ αἰσθητάματα τῶν πολιτικῶν μερίδων εἰς ἃς ἀποδίδονται, ἀπόδειξις τοῦτου ἔστω πρός

τοὺς ἄλλους ὅτι οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν εἶναι, κυρίως εἰπεῖν, ἀπόκρισις εἰς τὸν προερρηθέντα, ἀλλ' ἕκαστος παρίσθῃ τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων ὑπὸ τὴν ἰδίαν τοῦ ἀγορευόντος ἑποψίν.

Συμπλοκή Κορινθίων

Ὁ ῥήτωρ τῶν Κορινθίων δὲν διέτριψε περὶ τὰς κατὰ μέρος ἀδικίας τῶν Ἀθηναίων, περὶ ὧν ὠμίλησαν οἱ Μεγαρεῖς καὶ οἱ ἄλλοι προαγορευόντες σύμμαχοι· ἐν παρόδῳ δὲ ἤγγισε καὶ αὐτὴν τὴν περὶ Κερκυρας καὶ Ποτιδαίας ὑπόθεσιν, εἰς ἣν ἰδίως ἐνείχοντο οἱ ἐντολεῖς αὐτοῦ· καὶ ἁμείως ἀνήγαγε τὸ ζήτημα εἰς ὑψηλότεραν τινὰ περιωπὴν, ἰσχυρισθεὶς ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ ἔχοντες ἤδη δεδουλωμένους πλείστους τῶν Ἑλλήνων, ἐπιβουλεύουσι καὶ ὅλους τοὺς λοιπούς, ἐπὶ τούτῳ πρὸ καιροῦ παρελευαζόμενοι. Ἵνα ἐλέγξῃ δὲ τὴν ἀδράνειαν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἐν τῷ ἔμῳ παροξύνῃ τὴν φιλοτιμίαν αὐτῶν, περιέπλεξε μὲν τὸν ἔλεγγον δι' ἐγκωμίων ὅχι ὀλίγων, ἀλλὰ σαφῶς ἀνεκήρυξεν αὐτοὺς αἰτίους τοῦ πολέμου, ὡς ἐπιτρέψαντας εἰς τοὺς Ἀθηναίους, πρῶτον, νὰ ὀχυρώσωσι τὴν πόλιν μετὰ τὰ Μηδικὰ, ὕστερον νὰ στήσωσι τὰ μακρὰ τεῖχη, καὶ τελευτήσαν, ἀποῦ ἀπεστέρησαν τῆς ἐλευθερίας τοσούτους Ἑλληνας, νὰ ἀπειλήσωσι καὶ αὐτοὺς τῶν Λακεδαιμονίων τοὺς συμμάχους. Καὶ ἐνταῦθα ἐπέφερεν ἀρίστην τινὰ εἰκόνα τοῦ ἀντιθέτου χαρακτῆρος τῶν δύο φυλῶν, εἰκόνα τῆς ὑποίας ὁ τελικὸς σκοπὸς ἦτο νὰ καταστήσῃ ἀναμφισβήτητον, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀρκεσθῶσιν εἰς ὅσα ἔχουσι καὶ ἀδύνατον νὰ ἀφήσωσι ποτὲ ἥσυχον τὴν ἄλλην Ἑλλάδα. «Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ, εἶπεν, εἶναι φύσει νεωτεροποιοί, καὶ ὅς εἰς τὸ νὰ ἐπινοῶσι καὶ νὰ ἐκτελῶσιν ὅ,τι ἂν ἀποφασίσωσιν· ἐνῷ ὑμεῖς, δὲν φροντίζετε εἰμὴ πρὸς νὰ διατηρήσῃτε τὰ ὑπάρχοντα, καὶ οὐ μόνον μηδὲν πλέον τούτου ἐπινοεῖτε, ἀλλ' ἀληθῶς εἰπεῖν οὐδὲ τὰ αναγκαῖα πρὸς τοῦτο πράττετε. Αὐτοὶ δὲ, αὐτοὶ μὲν εἶναι καὶ παρὰ τὴν δύναμιν αὐτῶν τολμῶνται, καὶ ὑπερ ὅ,τι νομίζουσι κατορθωτὸν κινδυνεύουσι, καὶ ἐν ταῖς μεγίσταις συμφοραῖς πάντοτε εὐέλπιδες· ὑμέτερον δὲ ἰδίωμα εἶναι τὸ πράττειν ὀλιγωτέρῳ τοῦ ὅ,τι δύνασθε, τὸ μὴ πιστεύειν μηδὲ εἰς τὰ βεβαιότερα πράγματα καὶ τὸ νομίζειν ὅτι μηδέποτε θέλετε ἀπαλλαγῇ τῶν συμφορῶν. Αὐτοὶ μὲν εἶναι ἄκονοι, ὑμεῖς δὲ περὶ πάντα βραδεῖς· αὐτοὶ πρόθυμοι ν' ἀποδηγήσωσιν, ὑμεῖς δὲ προσηλωμένοι εἰς τὰς ἐστίαις σας, διότι οἱ μὲν, κινούμενοι νομίζουσιν ὅτι δύνανται νὰ ἀποκτήτωσι τι, ὑμεῖς δὲ φρονεῖτε ὅτι οὐτὼ δύνασθε ἐξεναντίας νὰ βλάψῃτε καὶ ὅ,τι ἔχετε. Οἱ Ἀθηναῖοι, νικῶντες τοὺς ἐχθρούς, ὠφελούνται ὅσον ἐνεστέ πλείοτερον ἐκ τῆς νίκης, καὶ νικώμενοι, ὅσον ἐνδέχεται ὀλιγώτερον ὑπενδίδουσιν. Ἐπὶ δὲ, τῇ

μὲν σώματα μεταχειρίζονται ὑπὲρ τῆς πόλεως, παντάπασι πρὸς ταῦτα ἀδιαφοροῦντες, ὡς ἂν ἦσαν ἄλλων σώματα, τοῦ δὲ πνεύματος διατιλοῦσιν ἐντελῶς κύριοι, ἀγωνιζόμενοι νὰ πράξωσι τι ὑπὲρ αὐτῆς. Καὶ μὲν δὲν δυνηθῶσι νὰ ἐκτελέσωσιν ὅ,τι ἐπενόησαν, νομίζουσιν ὅτι ἴσως ῥήθησαν πράγματος ἀνήκοντος εἰς αὐτούς· τὰ δὲ κτηθέντα ἀπὸ θεωροῦσιν ὀλίγα πρὸς ὅσα μέλλουσι νὰ κατορθώσωσι διὰ τῶν πράξεων αὐτῶν. Ἐάν δὲ καὶ πραγματικῶς ἀποτύχωσι που, ἀναπληροῦσι τὴν ἔλλειψιν ταύτην, ἀντελπίσαντες ἀμέσως ἄλλα· διότι μόνοι αὐτοὶ ἔχουσιν σχεδὸν συγχρόνως καὶ ἐλπίζουσιν ὅ,τι ἂν ἐπινοήσῃσι, ταχέϊαν ποιοῦντι τὴν ἐπιχείρησιν τῶν ἀποφασισθέντων. Καὶ ταῦτα πάντα ἀγωνίζονται δι' ὅλου τοῦ αἵωνος μετὰ πόνων καὶ κινδύνων, ἀπολαύοντες ἐλάχιστα τῶν ὑπαρχόντων, διὰ τὸν πόθον τοῦ νὰ προσαποκτώσιν αἰετοτε ἕτερα, καὶ ἑορτὴν νομίζοντες οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ τὰ δέοντα πράττειν, συμφορὰν δὲ τὴν ἀπράγμονα ἡσυχίαν μᾶλλον ἢ τὴν ἐπίπονον ἀσχολίαν. Ὡς ἐν ὀλίγοις ὁρθῶς δύναται νὰ εἴπῃ τις, ὅτι ἐγεννήθησαν ἵνα μήτε αὐτοὶ ἔχωσιν ἡσυχίαν, μήτε τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἀφήσωσι νὰ ἡσυχάσωσι ποτέ.» Τὸ συμπέρασμα τῶν προτάσεων τούτων ἦτο πρόδηλον. Ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι, τοιοῦτοι ὄντες, ἠπέιλουν τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν αὐτονομίαν συμπάσης τῆς Ἑλλάδος, καιρὸς ἦτο ἥδη οἱ Λακεδαιμόνιοι ν' ἀφήσωσι κατὰ μέρος τὴν βραδύτητα αὐτῶν, νὰ εἰσακούσωσι τὰς δεήσεις τῶν συμμάχων καὶ τῶν Ποτιδαιατῶν καὶ νὰ βοηθήσωσιν αὐτούς, εἰς ὅσον λοντες κατὰ τάχος εἰς τὴν Ἀττικὴν.

Οἱ πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες, ὡς προείπομεν, κατὰ τύχην παρευρίσκειντο ἐν Σπάρτῃ ἕνεκεν ἐτέρων ὑποθέσεων, ἡδὴ δ' ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ ἀπολογηθῶσιν ὑπὲρ τῆς πόλεως αὐτῶν, κυρίως εἰπεῖν δὲν ἀπεκρίθησαν εἰς τοὺς προαγορεύσαντας, διότι οὔτε περὶ τῶν ἀποδιδόμενων αὐτοῖς ἀδικημάτων ὡμίλησαν, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἡ Σπάρτη δὲν ἦτο κριτὴς ἀρμόδιος τῶν μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ ἄλλων Ἑλλήνων ἐρίδων, οὔτε περὶ τὸ γενικὸν ζήτημα, ὅπως ὑπὸ τῶν Κορινθίων ἐτέθη ἦτοι περὶ τὰ ἀποδιδόμενα εἰς τοὺς Ἀθηναίους βουλευμάτων, διέτριψαν ἀλλ' ἠγωνίσθησαν μόνον νὰ δικαιολογήσωσι τὴν ἡγεμονίαν τῆς πατρίδος αὐτῶν. Ὅθεν, ἀφοῦ ὑπέμνησαν ὅσα οἱ Ἀθηναῖοι, ἐπὶ τῶν μηδικῶν, ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας ἐμεγαλουργήσαν· ἀφοῦ προσέθηκαν, ὅτι δὲν ἔλαβον τὴν ἀρχὴν αὐτῶν βιασάμεναί τινα, ἀλλὰ διότι οἱ μὲν Σπαρτιαῖται δὲν ἠθέλησαν νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν πρὸς τὸν βάρβαρον πόλεμον, οἱ δὲ σύμμαχοι παρεκάλεσαν τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἀναλάβωσι τὴν

ἡγεμονίαν· ἀφοῦ ἐξήγησαν πῶς διὰ τὴν μετέπειτα δυστροπίαν τινῶν ἐκ τῶν συμμάχων τούτων, ἠναγκάσθησαν νὰ καθυποτάξωσιν αὐτούς· ἀφοῦ ἐκχυρίσθησαν ὅτι οὐδεμίαν κατάχρησιν ἐποίησαν τῆς ἀρχῆς, ἐπήνεγκον τελευταίον, ὅτι τὰ παράπονα τῶν ὑπηκόων εἶναι ἄτοπα, ὅτι ὑπὸ τοῦ Μήδου δεινότερα πάσχοντες, ἐσιώπων· ὅτι ἂν ἡ ἀρχὴ τῶν Ἀθηναίων φαίνεται χαλεπὴ, φαίνεται τοιαύτη διότι τὸ παρὸν αἰεὶ βαρὺ τοῖς ὑπηκόοις· ὅτι ἂν οἱ Σπαρτιαῖται, καθαιρέσαντες τοὺς Ἀθηναίους, ἄρξωσιν αὐτοὶ, θέλουσιν ἐκτεθῆ εἰς ὁμοίας αἰτιάσεις· καὶ ὅτι ἐπομένως, ἡ εὐβουλία απαιτεῖ νὰ μὴ λύσῃσι κατεσπευσμένως τὰς σπονδὰς, μηδὲ νὰ παραβῶσι τοὺς ὅρκους, ἀλλὰ νὰ διαλύσωσι, κατὰ τὴν συνθήκην, διὰ δίκης τὰς πυχὸν ὑφισταμένους διαφορὰς. Τοιαῦτα εἶπον οἱ Ἀθηναῖοι.

Ἄλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡγόρευσαν ἔξω τοῦ προκειμένου. Τὸ ζήτημα δὲν ἦτο κυρίως πῶς οὗτοι ἐπολιτεύοντο πρὸς τοὺς ὑπηκόους· οἱ Πελοποννήσιοι δὲ ἐπανεληγμένων συνθηκῶν ἀνεγνώρισαν τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων, ὅποια εἶχεν ἀποβῆ ἐσχάτως, καὶ προσκληθέντες νὰ βοηθήσωσι τοὺς Σαμίους καὶ τοὺς Λεσβίους, ἀπεποιήθησαν, καθιερώσαντες τὴν ἀρχὴν τῆς μὴ ἐπεμβάσεως. Τὸ ζήτημα ἦτο λοιπὸν, ἂν οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τοῦ πρὸς τοὺς Μεγαρεῖς, πρὸς τοὺς Κορινθίους καὶ πρὸς ἄλλους συμμάχους τῆς Πελοποννήσου πολιτεύματος, δὲν ἀπεδείκνυσον, ἢ τοῦλάχιστον δὲν ἐδίδον εὐλογοφανῆ ἀφορμὴν νὰ λέγηται, ὅτι μελετῶσι νὰ παραβιάσωσι τὰ ἀναγνωρισθέντα αὐτοῖς ὅρια, ἐπιβουλεύοντες τὴν αὐτονομίαν καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος. Περὶ τοῦτου οἱ Ἀθηναῖοι οὐδὲν εἶπον.

Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι, ἀφοῦ ἤκουσαν τὰς ἐγκλήσεις τῶν συμμάχων καὶ τὴν τῶν Ἀθηναίων ἀπολογίαν, παρακαλέσαντες πάντας νὰ ἀποκρίσθωσιν, ἐβουλεύθησαν κατ' ἰδίαν περὶ τοῦ πρακτέου. «Καὶ τῶν μὲν πλείονων ἐπὶ τὸ αὐτὸ αἰ γινώμαι ἔφερον, ἀδικεῖν τε τοὺς Ἀθηναίους ἤδη, καὶ πολεμητέα εἶναι ἐν τάχει.» Ἀλλὰ ἡγέρθη καὶ μία φωνὴ ἐναντία τῆς γνώμης ταύτης, ἡ φωνὴ τοῦ γηραιοῦ καὶ συνετοῦ βασιλέως Ἀρχιδάμου. Ὁ Ἀρχιδάμος δὲν ἐξέτασεν οὔτε τὰς μερικὰς κατὰ τῶν Ἀθηναίων αἰτιάσεις, οὔτε τὴν γενικὴν κατηγορίαν, ὅτι ἐπιβουλεύουσι τὴν ἑλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος, οὔτε τὸν τρόπον καὶ ὃν πρὸς τοὺς ἰδίους ὑποτελεῖς πολιτεύονται. Ὁ βασιλεὺς, θεωρῶν ἀπλῶς ὅτι πρόκειται περὶ κηρύξεως πολέμου, ἐπραγματεύθη τὸ ζήτημα τοῦτο διὰ μακρῶν μὲν ὁρισμῶν, ἀλλὰ ὑπὸ μόνῃ τὴν ἐποφίαν τοῦ στρατιωτικοῦ συμφέροντος τῆς Σπάρτης. Τὸ συμπέρασμα τοῦ ἦτο, ὅτι δὲν συμφέρει νὰ κηρύξωσιν αὐμῶς πόλεμον κατὰ τῶν Ἀθηναίων, διότι δὲν ἔχουσι τὰ πρὸς τοῦτο

Συμμετοχὴ
(ἀποφασιστικῶς)

ἀναγκαῖα, ναῦς, χρήματα, ἵππους, ἐνῷ οἱ Ἀθηναῖοι ἔχουσι πάντα ταῦτα πρὸ καιροῦ ἐν ἀφρονίᾳ, ἐν ἄλλας λέξεσι δὲν συμφέρει νὰ πολεμήσωμεν ἀπαράσκευοι πρὸς παρεσκευασμένους. Δὲν ἀξιῶ, προσέθηκεν, ὅτι πρὶν διὰ τοῦτο νὰ μείνωμεν ἀναίσθητοι πρὸς τὰ παθήματα τῶν συμμάχων· ἀλλὰ νομίζω ὅτι ἀνάγκη πρὸ πάντων νὰ ἐπιχειρήσωμεν διαπρεμεύειν μετριοπαθεῖς ἅμα καὶ ἀξιοπρεπεῖς, πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν ἀδικημάτων, συγχρόνως δὲ νὰ ἐτοιμασθῶμεν διὰ προσαγωγῆς μὲν συμμάχων, καὶ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων, διὰ συλλογῆς δὲ ναυτικῶν χρημάτων. Καὶ εἰ μὲν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπακούσωσιν ἡμῶν πρεσβευμάτων, τόσῳ καλῆτερον· εἰ δὲ μὴ, διελθόντων ἐτῶν δύο καὶ τριῶν, θέλομεν νηθῆ νὰ ἐπέλωμεν ἐπ' αὐτοὺς μετὰ πλείστης ἐλπίδος ἐπιτυχίᾳ.

Τοιαῦτα ἐν κεφαλῇ εἶπεν ὁ Ἀρχιδάμος. Τελευταῖος δὲ ἠγόρευσε ὁ Σθενελαΐδας, εἰς τῶν ἐφόρων τότε ὢν· διότι ἔθος, ὡς φαίνεται, ἦν περαιωθείσης ῥῆς συζήτησεως, εἰς τῶν ἐφόρων νὰ συγκεφαλαιώσιν αὐτὰ καὶ νὰ ὑποβάλῃ τὸ ζήτημα εἰς ἀπόφασιν. Ὁ λόγος τοῦ ἐφόρου διήνεγκεν οὐσιωδῶς τοῦ βασιλικοῦ λόγου. Ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἀντίφρον ἐπὶ εἰς τὰ ἀποδοθέντα αὐτοῖς ἀδικήματα, ὁ Σθενελαΐδας ὑπέλαβε τὰ ἀδικήματα ταῦτα ὡς ὁμολογούμενα· τεθέντος δὲ ὅτι ἦσαν ὁμολογούμενα, ἐπέφερεν ὅτι ἡ Σπάρτη ὤφειλεν ἀμέσως, ἄνευ σκέψεων καὶ ἀποβολῶν, νὰ προπολεμήσῃ ὑπὲρ τῶν συμμάχων καὶ νὰ μὴ ἀφῇσιν ἀντιπάλους αὐτῆς νὰ γείνωσιν ἐτι ἰσχυρότεροι παρ' ὅ,τι ἤδη ἐγένοντο. Ἐξέθεσε δὲ ταῦτα δι' ὀλίγων λέξεων, ἐπιτηδεῖων νὰ προσενήσωσιν αὐτοῖς τύπωσιν εἰς τὸν ἀφελῆ ὄμιλον πρὸς ὃν ἀπευθύνετο. Οἱ ἄνθρωποι αὗτοι ἐκ τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῶν ἀξιώσεων, δὲν ἠγάπων τὰς μακρὰς ἀγορεύσεις, καὶ δὲν ἐφάνταζοντο ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Ἑλλάδι πόλις ἱκανὴ νὰ ἀντισταθῇ εἰς αὐτούς· ἐνῷ παρὰ τῷ Ἀρχιδάμῳ, ὁ τοιοῦτος σπαρτιατικὸς χαρακτὴρ ἐτροπολογεῖτο ὑπὸ τῆς ἀκριβεστερας γνώσεως ἣν εἶχε τῶν ποικίλων ἀναγκῶν τοῦ προκειμένου πολέμου, καὶ ὑπὸ τῆς εὐθύνης τῆς συνησθάνετο ὡς ἡγεμῶν.

«Τοὺς μὲν λόγους τοὺς πολλοὺς τῶν Ἀθηναίων, εἶπεν ὁ Σθενελαΐδας, δὲν καταλαμβάνω. Διότι ἐπαινέσαντες πολλὰ ἑαυτούς, οὐδ' αὖτε ἀντίειπον ὅτι δὲν ἀδικοῦσι τοὺς συμμάχους ἡμῶν καὶ τὴν Πελοπόννησον. Ἐν τούτοις, εἰάν ἀνδείχθησαν ἄλλοτε ἀγαθοὶ πρὸς τοὺς Μήδους, νῦν δὲ κακοὶ πρὸς ἡμᾶς, εἶναι ἄξιοι διπλασίας ζημίας, διότι ἀντὶ ἀγαθῶν ἐγένοντο κακοί. Ἡμεῖς δὲ καὶ ἄλλοτε καὶ νῦν εἴμεθα ὅμοιοι, καὶ ἂν σωφρονῶμεν, δὲν θέλομεν παραβλέπειν τοὺς συμμάχους ἀδικουμένους.

Θαλασσιὰ ἐν Σπάρτῃ γενομένη συζήτησις καὶ ἀπόφασις περὶ τοῦ πολέμου (Thucyd. 8 86.)

οὐδὲ θέλωμεν ἀναβάλλει νὰ βοηθῶμεν αὐτούς, ἐνῷ τὰ παθήματα αὐ-
τῶν δὲν ἀναβάλλονται. Ἄς ἔχωσιν ἄλλοι χρήματα πολλὰ, καὶ ναῦς,
καὶ ἵππους· ἡμεῖς ἔχομεν συμμάχους ἀγαθοὺς, τοὺς ὑποίους δὲν πρέπει
νὰ παραδῶσωμεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, οὐδὲ πρέπει νὰ ἐπιτρέψωμεν τὴν
παραμένειν διαφορὰν εἰς δίκας καὶ λόγους, διότι οἱ σύμμαχοι ἡμῶν δὲν
ἐλπίζονται διὰ λόγων· ὥστε ἀνάγκη νὰ βοηθῶμεν αὐτούς ἐν τάχει,
καὶ παντὶ σθένει. Καὶ μηδεὶς διδάσκη ἡμᾶς ὅτι ἀδικούμενοι πρέπει νὰ
πολεμώμεθα· πολὺν χρόνον πρέπει νὰ βουλευώμεθα μάλλον οἱ μέλλον-
τες ἀδικεῖν. Ψηφίσατε λοιπὸν, ὦ Λακεδαιμόνιοι, ἀξίως τῆς Σπάρτης,
τὸν πόλεμον, καὶ μῆτε τοὺς Ἀθηναίους ἀφήσατε νὰ γίνωσιν ἰσχυρότε-
ροι, μῆτε τοὺς συμμάχους καταπροδῶσωμεν, ἀλλὰ ἐπέλθωμεν σὺν τοῖς
ἡμῶν ἐπὶ τοὺς πολεμίους.» Ταῦτα δὲ εἰπὼν ὁ ἔφορος, ὑπέβαλε τὸ ζή-
τημα εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐκκλησίας. Παρὰ Λακεδαιμονίοις, ἡ ἐκκλη-
σία ἀπεφάσισεν ὅχι διὰ ψήφων, ἀλλὰ διὰ κραυγῆς, καὶ ἐπὶ τοῦ προκει-
μένου ἢ ὑπὲρ τοῦ πολέμου κραυγὴ αὐτῶν ὑπῆρξεν ὁμολογουμένως ἰσχυ-
ρότερη. Οὐδὲν ἦττον, ὁ Σθενελαΐδας, θέλων νὰ ἀναδείξῃ τὴν γνώμην
ὑπεραιτέραν, ἵνα παρορμήσῃ αὐτοὺς ἐτι μάλλον πρὸς τὸν πόλεμον,
ἐπεσκήψε ὅτι δὲν διακρίνει σαφῶς τὴν βοήν. Εἰς τοιαύτην δὲ περι-
στασίαν ἐγένετο διάστασις, δηλαδὴ διαχωρισμὸς τῆς ἐκκλησίας, ἀπαραλ-
λῆτως καθὼς συμβαίνει ἐν τῇ ἀγγλικῇ βουλῇ ὡσάκις εἰς τῶν βουλευτῶν
ἐκτέλεσιν ἀμφιβολίαν ἂν ἔχῃ ὀρθῶς ἢ διάγνωσις τοῦ προέδρου περὶ τῶν
καὶ καὶ τῶν Ὅχι. Ὅθεν ὁ Σθενελαΐδας ἀνέκραξεν αὐτοὺς ὅτι ὅταν μὲν ὑμῶν,
ὦ Λακεδαιμόνιοι, δοκοῦσι λελύσθαι αἱ σπονδαί, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀδι-
καίως ἀναστήτω ἐς ἐκεῖνο τὸ χωρίον (δείξας τι χωρίον αὐτοῖς)· ὅταν δὲ
αὐτοὶ δοκοῦσιν, εἰς τὰ ἐπὶ θάτερα.» Ἀναστάντες δὲ διέστησαν· καὶ οἱ
Ἀθηναῖοι ἀνέστησαν, ἐγένοντο πολλῶν τῶν ἄλλων πλείο-
ν. Τότε οἱ Λακεδαιμόνιοι, προσκαλέσαντες πάλιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν
τοὺς πρότερον ὑποχωρήσαντας συμμάχους, εἶπον, ὅτι αὐτοὶ μὲν νομί-
ζουσιν τοὺς Ἀθηναίους ἀδικήσαντας, ὅτι δὲ θέλουσιν ἤδη παρακαλέσει
τοὺς πάντας συμμάχους νὰ συνέλθωσι καὶ ψηφοφορήσωσιν, ὥπως διὰ
κοινῆς βουλῆς ἐπιχειρήσωσι τὸν πόλεμον, ἐὰν ἐγκρίθῃ. Καὶ οὕτω διε-
ξήθη ἡ συνεδρίασις. Ὁ δὲ ἀπεκρίθη, ὡς λέγεται, κατὰ Θου-
κυδίδην, αὐτὶ κατὰ κράτος πολεμοῦσι νίκην ἔσθαι, πρὸς δὲ ὅτι θέλει καὶ θου-
κυδίδης αὐτοὺς καὶ παρακαλούμενος καὶ ἄκλητος.» Μετ' οὐ πολὺ δέ, 78.

Θουκυδίδης Α 120

συνελθούσης ἐν Σπάρτῃ τῆς κοινῆς τῶν συμμάχων συνόδου, οἱ Κεραιῶνιοι, ὧν μόνων ὁ ἱστορικός διέσωσεν ἡμῖν τὸν λόγον, τελευταῖοι, ὡς ἔπειτα, ἀγορεύσαντες, παρώτρυνον ἐκ παντὸς τρόπου πρὸς τὸν κατὰ τὴν Ἀθηνῶν πόλεμον, παρέστησαν τὸν πόλεμον τοῦτον καὶ ὡς δίκαιον, ὡς συμφέροντα, καὶ συμπεραίνοντες ἀνέκραζαν. «Πεισθῆτε λοιπὸν ἡ πόλις αὕτη ἐπὶ πάντας ὁμοίως κατέστησεν ἑαυτὴν ἐν Ἑλλάδι τῶν ἡμετέρων, τῶν μὲν ἤδη ἄρχουσα, τῶν δὲ διανορυμένη νὰ ἄρξῃ. ὥστε ἀνὰ ἐπελθόντες, νὰ καταβάλωμεν αὐτήν, ἵνα καὶ αὐτοὶ τε ἀκινδύνως τὸ λαὸν οἰκῶμεν, καὶ τοὺς νῦν δεδουλωμένους Ἕλληνας ἐλευθερώσωμεν.» Μετὰ οὗτοι οἱ Λακεδαιμόνιοι ὑπέβαλον τὸ ζήτημα εἰς ψηφοφορίαν, καὶ οἱ πλείονες σύμμαχοι ἐψηφίσαντο πολεμεῖν. Τὸ ψήφισμα τοῦτο ἐγένετο περὶ τὰ τέλη τοῦ 432 ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 431 ἔτους πρὸ Χριστοῦ, δύο περίπου μῆνες μετὰ τὴν προηγουμένην ἰδίαν τῶν Σπαρτιατῶν ἐκκλησίαν, τὴν συνηθισμένην, ὡς εἰκάζεται, κατὰ ὀκτώβριον ἢ νοέμβριον τοῦ 432 ἔτους.

Τοιοιούτῳ τρόπῳ ἀπεφασίσθη ὁ πελοποννησιακὸς πόλεμος, ὅστις ἐπὶ τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, ἐπὶ μίαν σχεδὸν ἀνθρώπων γενεάν, νὰ διαίρῃσθαι ὅλην τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν εἰς δύο ἀντίθετα στρατόπεδα, νὰ σείσῃ ἐκ θεμελίων ὅλην τὴν Ἑλλάδα, νὰ παροξύνῃ ὅλας τὰς πάθαι, τὰ εὐγενέστατα καὶ τὰ ἀγενέστατα, νὰ ἀντιπαρατάξῃ ὅλας τὰς ἀρχὰς, τὰς χρηστοτάτας καὶ τὰς ἁρκετάς, νὰ ἀναδείξῃ μεγάλας ἀρετὰς καὶ ἔτι μείζονας κακίας, καὶ τὰς τέλους, διὰ τῆς ἐξαντλήσεως τῶν ὕλικῶν καὶ ἡθικῶν τοῦ ἔθνους πᾶσι νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν παρακμὴν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ. Στιγμὴ φοβερά καὶ κρίσιμος τῆς πατρίδος ἡμῶν ἱστορίας! Στιγμὴ καθ' ἣν καὶ ὑπεδείξαμεν ἤδη προλαβόντως τίς, καθ' ἡμᾶς, προσέκλεσε τὴν ἑλπίδα, αἰσθανόμεθα ὅμως τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπανέλθωμεν αὐθις καὶ ἐπιστομώτερον εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, διότι ἀπὸ τῆς ὀρθῆς αὐτοῦ λύσεως ἐξαρτᾶται ἡ ὀρθὴ ἐκτίμησις τοῦ κυριωτάτου ἐκείνου γεγονότος. Τούτου δὲ μᾶλλον νομίζομεν καλὸν νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, ὅτι εἶναι ἐν τῶν μᾶλλον ἀμφισβητηθέντων, πολλοὶ δὲ καὶ ἐπιστημώτατοι τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν ἠγωνίσθησαν νὰ ἀπαλλάξωσι τὸν Περικλέα καὶ τὸν Ἀθηναίων πάσης ὡς πρὸς τὸν πόλεμον τοῦτον εὐθύνης. Οἱ ἱστορικοὶ οὗτοι στηρίζονται πρὸ πάντων εἰς τοῦτο, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, διὰ τὴν κατὰ Μεγαρέων ψηφίσματος καὶ τῆς πρὸς Κερκυραίους ἐπιτομῆς, ἐπὶ τὴν προσέβαλον τὰς ῥητὰς διατάξεις τῶν τριακονταετῶν σπονδῶν. Ἐστὶν ἀλλὰ τὸ σπουδαῖον δὲν ἦτο μέχρι τίνος οἱ Ἀθηναῖοι παρεβίασαν

τῶν συνθηκῶν γράμμα ἢ ὅχι· τὸ σπουδαῖον ἦτο ἂν οἱ Ἀθηναῖοι, διὰ τῶν πράξεων ἐκείνων, δὲν ἔβλαψαν καίριως τοὺς Μεγαρεῖς, δὲν πεπλήθησαν εἰς κατάστασιν πολέμου πρὸς τοὺς Κορινθίους, δὲν ἀνέτρεψαν τὴν εἰρηνικὰς πρὸς τοὺς συμμάχους τῶν Πελοποννησίων σχέσιν, καὶ ἐπὶ πᾶσι δὲν ἐδικαίολόγησαν τὴν διαδοθεῖσαν φήμην ὅτι, μὴ ἐκταρταμένοι εἰς τὰ ἐπιτραπέντα αὐτοῖς ὑπὸ τῶν τριακονταετῶν σπονδῶν ἡμεῖς, μελετώσι νὰ καταστήσωσιν ὑποχείριον καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα. ὁ δὲ ἀπαντήσωμεν δὲ εἰς τὰ ζητήματα ταῦτα, δὲν θέλομεν ἀκούσει τοὺς κομικοὺς ποιητάς, οἵτινες κατηγοροῦσαν τὸν Περικλέα, ὅτι διὰ τὴν ἀποφυγὴν τὴν περὶ τῆς χρηματικῆς διαχειρίσεως τοῦ λογοδοσίαν,

ἐμβαλὼν σπινθῆρα μικρὴν Μεγαρικοῦ ψηφίσματος

ἐξεφύσησε τοσοῦτον πόλεμον ὥστε τῷ καπνῷ

πάντας Ἑλλήνας δακρῦσαι

Δὲν θέλομεν ἀσπασθῆ οὐδὲ τὴν ἡπιωτέραν κρίσιν ἣν ἐκφέρει ὁ ἱστορικός· Ἐρρατος παρὰ Διοδώρῳ τῷ Σικελιώτῃ, ἔχουσιν ὡς ἐξῆς· «Ὁ δὲ Περικλῆς, εἰδὼς τὸν δῆμον ἐν μὲν τοῖς πολεμικοῖς ἔργοις θαυμάζοντα τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας διὰ τὰς κατεπειγούσας χρεῖας, κατὰ δὲ τὴν εἰρήνην τοὺς αὐτοὺς συκοφαντοῦντα διὰ τὴν σχολὴν καὶ φθόνον, ἔκρινε συμφέρειν αὐτῷ, τὴν πόλιν ἐμβαλεῖν εἰς μέγαν πόλεμον, ὅπως χρεῖαν ἔχουσα τῆς Περικλείους ἀρετῆς καὶ στρατηγίας, μὴ προσδέχεται τὰς αὐτοῦ διαβολάς. . . » Αἱ κρίσεις αὗται δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἕλκεν τινὰ ἐνώπιον τῆς κρίσεως τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Τοῦτον λοιπὸν ὀφείλομεν πρὸ πάντων νὰ συμβουλευσώμεν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Θουκυδίδης ἀποφαίνεται τοὺς Ἀθηναίους πρωταίτιους τοῦ κακοῦ· τὴν γνώμην ταύτην κατ' ἀρχὰς μὲν ὑποδεικνύει ἀορίστως, ἔπειτα ἐκφέρει ῥητότερον, καὶ ἐπὶ τέλους ἀνακηρύττει ὡς φρόνιμον, ὅχι μόνον ἴδιον, ἀλλὰ ὡς φρόνημα τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης. Τῶνόντι ἐν παραγράφῳ κγ' τοῦ πρώτου βιβλίου λέγει· «Τὴν μὲν γὰρ ἀληθεστῆς προφασιν, ἀφανεστάτην δὲ λόγῳ, τοὺς Ἀθηναίους ἡγοῦμαι, μεγάλους γιγνομένους καὶ φόβον παρέχοντας τοῖς Λακεδαιμονίοις, ἀναγκάζει εἰς τὸ πολεμεῖν.» Καὶ ἐν παραγράφῳ πη' «Ἐψηφίσαντο δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι τὰς σπονδὰς λελῦσθαι, καὶ πολεμητέα εἶναι, οὐ τοσοῦτον τὸν ἐνυμμάχων πεισθέντες τοῖς λόγοις, ὅσον φοβούμενοι τοὺς Ἀθηναίους, μὴ ἐπὶ μείζον δυνηθῶσιν, ὠρῶντες αὐτοῖς τὰ πολλὰ τῆς Ἑλλάδος ὑποχείρια ἤδη ὄντα.» Μέχρι τούτου ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὅτι καὶ ὁ Θουκυδίδης λέγει τοὺς Λακεδαιμονίους κηρύξαντας τὸν πόλεμον,

πρὸ πάντων διότι ἐφοβοῦντο μήπως οἱ Ἀθηναῖοι γίνωσιν ἰσχυρότεροι· ἀλλὰ δὲν ἐπιφέρει καὶ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔδωκαν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους εὐλογόν τινα πολέμου ἀφορμήν· ὥστε οἱ Λακεδαιμόνιοι, ὅτινες ἴππῳ λημμένως ἀνεγνώρισαν τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων, οὐδὲν εἶχον δικαίωμα νὰ ἔρχωνται ἤδη νὰ κηρύττωσι τὸν πόλεμον εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἰσχυρότεροι μόνῳ τῷ λόγῳ ὅτι φοβοῦνται μήπως γίνωσιν οὗτοι ἔτι ἰσχυρότεροι. Ἀλλ' ὁ Θουκυδίδης, ὅστις φαίνεται ὡς ἂν διστάζων νὰ ἐπιρρίψῃ εἰς τὸν πάτριον πόλιν τὴν ὅλην εὐθύνην τοῦ κακοῦ, ἀποκαλύπτει οὐδὲν ἕτερον κατὰ μικρὸν τὴν ἀλήθειαν καθ' ὅσον προχωρεῖ εἰς τὴν ἀφήγησιν αὐτοῦ. Οὕτως, ἐν παραγράφῳ ριη' τοῦ αὐτοῦ βιβλίου, ἐξηγῶν τὴν ἀπράξιν τῶν Λακεδαιμονίων ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Ξέρξου μέχρι τῶν ἡμερῶν εἰς οὓς εὐρισκόμεθα, ἐν τῷ διαστήματι δηλαδὴ καθ' ὃ οἱ Ἀθηναῖοι ἔδρυσαν καὶ ἡσφάλισαν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν καὶ ἐπὶ μέγα προέβησαν διὰ τὴν νάμεως, λέγει· «οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι αἰσθόμενοι, οὔτε ἐκώλουν, εἰ μὴ ἐπὶ βραχὺ, ἡσύχαζόν τε τὸ πλεον τοῦ χρόνου, ὄντες μὲν καὶ προτοῦ μὴ ταχεῖς εἶναι ἐς τοὺς πολέμους, εἰ μὴ ἀναγκάζοντο, τὸ δὲ τι καὶ πάλιν μοις οἰκείους ἐξειργόμενοι· πρὶν δὴ ἡ δύναμις τῶν Ἀθηναίων σαρκεῖ ἤρετο, καὶ τῆς ξυμμαχίας αὐτῶν ἤπτοντο. Τότε δὲ οὐκέτι ἀνασχέοντο ἐποιεῦντο, ἀλλ' ἐπιχειρητέα ἐδόκει εἶναι πάσῃ προθυμίᾳ, καὶ καθάρματα τέα ἡ ἰσχύς, ἣν δύνωνται, ἀρχμένους τὸν δε τὸν πόλεμον.» Ἐνταῦθα λοιπὸν ὁ Θουκυδίδης ῥητῶς ἤδη ὁμολογεῖ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι προσέβαλλον τοὺς συμμάχους τῶν Λακεδαιμονίων. Καὶ οὐδ' εἰς τοῦτο ἀρκοῦμεθα· ἀλλ' ἐπιφέρει ἐπὶ τέλους ἐν παραγράφῳ η' τοῦ δευτέρου βιβλίου· «ἡ εὐνοία παραπολὺ ἐπῆει τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους ἢ ἄλλως τε καὶ προειπόντων ὅτι τὴν Ἑλλάδα ἐλευθεροῦσιν. Ἐρρωτοῦντο πᾶς καὶ ἰδιώτης καὶ πόλις, εἴ τι δύναίτο καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ ξυνεπιλαβεῖν αὐτοῖς. . . . Οὕτως ὀργῇ εἶχον οἱ πλείους τῶν Ἀθηναίων, οἱ μὲν, τῆς ἀρχῆς ἀπολυθῆναι βουλόμενοι, οἱ δὲ, μὴ ἀρχθῶσι φοβοῦμενοι.» Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὁ Θουκυδίδης μαρτυρεῖ, ὅτι οὐ μόνον οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἀλλὰ ἅπαντες σχεδὸν οἱ Ἕλληνες ἐνόμιζον τοὺς Ἀθηναίους ἐπιβουλευόντας τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἔθνους.

Ἐνῷ λοιπὸν ταῦτα ἰσχυρίζεται αὐτόπτης τῶν πραγμάτων μάρτυρ καὶ μάρτυς οἷος ὁ Θουκυδίδης, ἄτοπον τῇ ἀληθείᾳ φρονοῦμεν νὰ ἔρχωμεθα σήμερον ἡμεῖς νὰ ἀξιῶμεν ὅτι ὅχι, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν προσέβαλλον τὴν συμμαχίαν τῶν Πελοποννησίων· οἱ Ἀθηναῖοι οὐδὲν ἐπράξαν ἢ προκαλέσασαι τὸν πόλεμον· ἡ Ἑλλὰς ὅλη ἡπατάτο νομίζουσα ὅτι

Ἀθηναῖοι ἐπιβουλεύουσι τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς. Καὶ ν' ἀξιῶμεν τοῦτο, σπριζόμενοι οὐχὶ εἰς μάρτυράς τινας ἐτέρους, ἱκανοὺς ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς τὸν Θουκυδίδην, ἀλλὰ εἰς μόνην τὴν οἰκείαν ἡμῶν κρίσιν καὶ ἀπόφασιν. Δὲν θέλομεν ἀποσιωπῆσαι ὅτι ὑψώθη ἐν τῇ ἀρχαιότητι φωνὴ τις ἀέριστος ἀνθρώπου ἀγνώστου, ὅστις, ὁμιλήσας περὶ τῆς ἐν ἔτει ὀγδόῳ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐξορίας τοῦ ἱστορικοῦ ἐξ Ἀθηνῶν, ἐπιφέρει· «Καὶ διὰ τοῦτο δοκεῖ πολλὰ χαρίζεσθαι μὲν Λακεδαιμονίοις, κατηγορεῖν δὲ Ἀθηναίων τὴν τυραννίδα καὶ πλεονεξίαν. Οὐ γὰρ καιρὸς αὐτῷ κατεπεῖν Ἀθηναίων ἐγένετο, Κορινθίων κατηγορούντων, ἢ Λακεδαιμονίων μεμφομένων, ἢ Μιτυληναίων αἰτιωμένων, πολὺς ἐν τοῖς ἐγγλήμασι τοῖς Ἀττικοῖς ἐρρούη· καὶ τὰς μὲν νίκας τὰς λακωνικάς ἐξῆρε τῷ λόγῳ, τὰς δὲ ξυμφορὰς ἠύξησε τὰς ἀττικάς, ὅπου καὶ τὰς ἐν Σικελίᾳ.» Ἀλλ' ἀντὶ τῆς μιᾶς ταύτης ἀκατονομάστου συκοφαντίας ἢ καὶ εἰ τις ἄλλης ὁμοίας, ὅποσοι καὶ ὅποιοι ἕτεροι μάρτυρες τῆς ἀκρίβειας καὶ ἀπαθείας τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ! «Μαρτυρεῖται δὲ τῷ ἀνδρὶ τῆς μὲν ὑπὸ πάντων φιλοσόφων τε καὶ ρητόρων, εἰ δὲ μὴ, τῶν γε πλείστων, ὅτι καὶ τῆς ἀληθείας, ἣς ἱερὰν εἶναι τὴν ἱστορίαν βουλόμεθα, πλείστην ἐποιήσατο πρόνοιαν,» ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσῃ περὶ τοῦ Θουκυδίδου ὁ Διονύσιος Ἀλικαρνασεύς, ἀκμάσας μὲν περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, διατελέσας δὲ τὸ καθ' ἑαυτὸν πικρότατος τοῦ Θουκυδίδου ἐλαγκτής. Καὶ ὁ Μαρκελλίνος ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ ἀνδρός, ἥτις προτάσσεται συνήθως εἰς ὅλας τὰς ἐκδόσεις τοῦ ἱστορικοῦ, λέγει· «Ἐγραψε δὲ οὐδ' οὕτω μνησιακῶν τοῖς Ἀθηναίοις, ἀλλὰ φιλαλήθης ὢν καὶ τὰ ἥθη μέτριος· εἶγε οὔτε Κλέων παρ' αὐτῷ, οὔτε Βρασίδας, ὁ τῆς συμφορᾶς αἴτιος, ἀπέλαυσε λαιδορίας, ὡς ἂν τοῦ συγγραφέως ὀργιζομένου. Καὶ τοι οἱ πολλοὶ τοῖς ἰδίοις πάθεσι συνέθεσαν τὰς ἱστορίας ἥκιστα μελήσαν αὐτοῖς τῆς ἀληθείας. . . ὁ δὲ, μέτριος καὶ ἐπιεικής, τῆς ἀληθείας ἥττων.» Ὁ ἐστὶ τῆς ἀληθείας δοῦλος, Ἀλλὰ τίνα χρεῖαν ἔχομεν μαρτύρων ἄλλων; Μήπως δὲν πρόκειται ἡμῖν αὐτῷ τοῦ ἀνδρός τὸ ἀριστούργημα; Μήπως ἂν ἐμὲμψθη τοὺς Ἀθηναίους διὰ τὰ μομφῆς ἄξια, δὲν ὑπερεγκωμιάσε πολλάκις αὐτοὺς καὶ δὲν ὑψώσε τὴν πόλιν αὐτῶν ὑπεράνω πάσης ἄλλης, ἰδίως διὰ τοῦ ἐπιταφίου λόγου ὃν παρεθέσαμεν ἐν τῷ τέλει τοῦ δευτέρου ἡμῶν βιβλίου; Μήπως ἂν ὑπέδειξεν ὅτι ἡ πολιτικὴ τοῦ Περικλέους προεκάλεσε τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον, δὲν μετεχειρίσθη τὰ λαμπρότερα τῆς γραφίδος αὐτοῦ χρώματα ἵνα παραστήσῃ τὸν υἱὸν τοῦ Ξανθίππου ὡς τὸν δαι-

μονιώτατον τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν οὓς παρήγαγεν ἡ ἀρχαία Ἑλλάς. Μήπως ἂν περιέγραψε τοσοῦτον εὐσυνειδήτως τὴν ἐν Σικελίᾳ συμφορὰν τῶν Ἀθηναίων, δὲν ἐξωγράφησεν ἐπίσης ἀκριβῶς τὸ περὶ Σφακτηρίου τραῦμα τῶν Λακεδαιμονίων; Καὶ τίνα ἄρα γνώμην ἐκφέρουσι περὶ αὐτοῦ οἱ δύο ἀντιδοξοῦντες νεώτατοι ἱστορικοί; « Ἀλλ' ἐνῷ, λέγει ὁ εἰς, δὲν ἐπέπρωτο νὰ συμπράξῃ ὁ Θουκυδίδης ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν ἐπιτέλει-
 σιν τῶν βουλευμάτων τοῦ Περικλέους, διετέλεσεν ὁμως πιστὸς μάρτυς τῆς ἐνεργείας τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ ἀνδρὸς καὶ ὑπὲρ πάντας τοὺς συγ-
 χρόνους τελειότερον κατενόησε καὶ παρέστησε τὰ βαθύτατα αὐτοῦ διανοήματα. » Ὁ δὲ, ἀντὶ νὰ ὑπαινιχθῇ ὅτι ἡ ἐξορία κατέστησε τὸν Θου-
 κυδίδην ὀλιγώτερον ἀξιόπιστον, ἐξεναντίας βεβαιοῖ ὅτι « αἱ ἀφορμαὶ τὰς ὁποίας οὗτος, ὡς ἐξόριστος, ἔλαβε νὰ γνωρίσῃ ἐκ τοῦ σύγγεγυς καὶ νὰ συμβουλευθῇ οὐδετέρους τε καὶ πολεμίους, συνετέλεσαν πολὺ εἰς τὸ νὰ διαμορφώσωσι τὸ ἀμερόληπτον, καὶ περιληπτικόν, καὶ πανελλήνιον ἐκεῖνο πνεῦμα, τὸ ὅποτον ἐπικρατεῖ ἐν γένει καθ' ὅλον τὸ ἀθάνατον αὐτοῦ ἔργον. » Ἀλλὰ τεθέντος ὅτι ὁ Θουκυδίδης εἶναι ὁ ἀψευδέστατος μάρτυς τῶν βαθυτέρων τοῦ Περικλέους διανοημάτων, καὶ ἐν ἐνταύτῳ τὸ μᾶλλον πανελλήνιον τῶν χρόνων ἐκείνων πνεῦμα, ὡς εἶναι δυνα-
 τὸν ν' ἀμφισβητῶμεν τὴν θεμελιώδη καὶ κεφαλαιώδη τῆς ἱστορίας αὐτοῦ κρίσιν; Ὁ Θουκυδίδης κατὰ τοῦτο μόνον διαφωνεῖ πρὸς τοὺς κωμικοὺς καὶ πρὸς τὸν Ἐφορον, ὅτι δὲν κατηγορεῖ τὸν Περικλέα, ὡς προ-
 κλήσαντα τὸν πόλεμον ἕνεκα ἰδίου συμφέροντος. Ἐξεναντίας ὁμιλῶν περὶ τῆς πρὸς Κερκυραίους ἐπιμαχίας, λέγει ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐπολιτεύθησαν τότε οὕτω, διότι ὅπωςδὴποτε ἐνόμιζον τὸν πόλεμον ἀναπόδρα-
 στον. « Ἐδόκει γὰρ ὁ πρὸς Πελοποννησίους πόλεμος, καὶ ὡς εἶσθαι αὐτοῖς. » Ἴσως ὁ πόλεμος ἦτο τῶντι ἀναπόφευκτος· καὶ εἶναι μάλιστα πιθανώτατον ὅτι οἱ Σπαρτιάται, καίτοι ἀποπονηθέντες ἐσχάτως νὰ προσ-
 βάλῃσι τοὺς Ἀθηναίους, ἐπειδὴ ὁμως ἀνέκαθεν ἐφθόνησαν τὸ μεγαλεῖον αὐτῶν, ἤθελον ὠφελῇ ἐπὶ τέλους ἀπὸ εὐκαιρίας τινὸς ἵνα ἐπιτεθῶσι κατὰ τῆς ἀντιζήλου ἐκείνης πολεως. Ἀλλὰ καὶ τούτου ὑποτιθεμένου, πάλιν ἡ φρόνησις καὶ τὸ ἀληθές τῶν Ἀθηναίων συμφέρον ἀπῆται νὰ μὴ δώσωσιν οὗτοι τὴν ἐλαχίστην ἀφορμὴν πρὸς τὴν σύγκρουσιν, ἵνα αὕτη ἂν ὅχι ἄλλο, τοῦλάχιστον ὅσον ἐνδέχεται ἀναβληθῇ.

✓ Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐντούτοις, εἰ καὶ « ἐψηφίσαντο πολεμεῖν, » δὲν ἐπέ-
 χείρησαν ἀμέσως τὰς ἐχθροπραξίας. Τὸ μὲν ἵνα δώσωσι καιρὸν τινα

προπαρασκευῆς εἰς τοὺς συμμάχους, τὸ δὲ ἵνα ὅσον ἐνδέχεται δικαιο-
 λογῇσιν τὸν πόλεμον, ὑπέβαλον πρὸ πάντων, δι' ἐπανειλημμένων
 τριῶν πρεσβειῶν, εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἀπαιτήσεις τινάς, ἐκ τῆς παρα-
 δοχῆς τῶν ὁποίων ἔλεγον ὅτι ἐξαρτᾶται ἡ διατήρησις τῆς εἰρήνης. Καὶ
 διὰ μὲν τῆς πρώτης πρεσβείας «ἐκέλευον τοὺς Ἀθηναίους, τὸ ἄγος
 ἔχον τῆς θεοῦ,» ὃ ἐστὶν ἀπῆρτησαν τὴν ἐξορίαν τῶν Ἀλκμαϊωνιδῶν,
 οἵτινες, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Κύλωνος (σελ. 245), ἐλογίζοντο ὡς ἱερό-
 συλοι. Ἀπῆρτησαν δὲ τοῦτο κυρίως ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἀπομακρύνω-
 σιν ἐξ Ἀθηνῶν τὸν Περικλέα, Ἀλκμαϊωνίδην ὄντα ἐκ μητρὸς, διότι
 ἐνόσφι οὗτος διείπε τὰ πράγματα, δὲν ἤλπιζον ποτὲ νὰ συμβιβασθῶσι
 πρὸς τοὺς ἀντιπάλους· «ὧν γὰρ δυνατώτατος τῶν καθ' ἑαυτὸν, καὶ
 ἄγων τὴν πολιτείαν, ἠγαντιοῦτο πάντα τοῖς Λακεδαιμονίοις, καὶ οὐκ
 εἶα ὑπέκτειν, ἀλλ' ἐς τὸν πόλεμον ὥρμα τοὺς Ἀθηναίους.» Οἱ λόγοι
 οὗτοι τοῦ ἱστορικοῦ καὶ μάλιστα ἡ τῶν Λακεδαιμονίων ἀπαίτησις, κα-
 τὰ δεικνύουσιν ὅπως μὲγα* εἶχεν ἀποβῆ ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν τὸ
 ἄξιωμα τοῦ Περικλέους, κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο μέρος τοῦ πολιτι-
 κοῦ αὐτοῦ σταδίου. Ἀλλ' ὅμως μὴ νομίσωμεν πάλιν ὅτι ἐκοιμᾶτο ἐπὶ
 ῥόδων. Καὶ μετὰ τὴν ἐξορίαν Θουκυδίδου τοῦ Μελησίου, καὶ μετὰ
 τὴν κατάλυσιν τῆς τούτου ἐταιρείας, πολλοὺς εἶχε τοὺς ἀντιπράττοντας
 καὶ πολεμίους. *Οἱ οἱ γαιοκτῆται τῆς Ἀττικῆς ἀντεπολιτεύοντο, διότι
 προέβλεπον ὅτι, ἐπελθόντος τοῦ πολέμου, ἡ πόλις δὲν θέλει δυνηθῆ νὰ
 ὑπερασπίσῃ τὰ κτήματα αὐτῶν κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Πελοπον-
 νησίων. Καὶ μεταξύ αὐτοῦ τοῦ πλήθους, τοῦ ἰδίως ἀφωσιωμένου εἰς
 τὸν μέγαν ἄνδρα, ὑπῆρχόν τινες οἱ μὴ ἀνεχόμενοι τὸ ὑπέρογκον αὐτοῦ
 κράτος. Τὰ δὲ συμφέροντα ταῦτα καὶ τὰ πάθη, ἂν δὲν ἠδύναντο πάν-
 τοι νὰ ἀντιταχθῶσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, εὗρισκον ὅμως τὸν
 τρόπον τοῦ νὰ κεντῶσι καὶ νὰ πληγῶνωσιν αὐτὸν διὰ τῆς κατ' ἰδίαν
 συκοφαντίας, διὰ σατυρικῶν ᾠσμάτων καὶ μάλιστα διὰ τῆς δημοσιογρα-
 φίας τῶν χρόνων ἐκείνων ἥτοι διὰ τῆς κωμικῆς ποιήσεως. *Ὡστε ἐνῷ ἡ
 πολιτεία ἀπένεμε τῷ ἀνδρὶ τιμὰς ἐξαιρετικούς, κοσμοῦσα τὴν κεφαλὴν
 αὐτοῦ διὰ στεφάνου ἐλαίας, οἱ ἔχθροί δὲν ἔπαινον μυκτηρίζοντες αὐτὸν
 καὶ λοιδοροῦντες. Οἱ φίλοι τοῦ τὸν προσηγόρευσαν Ὀλύμπιον, διὰ τὸ
 μέγεθος τῶν πολιτικῶν καὶ στρατηγικῶν πράξεων, οἱ δὲ κωμικοὶ, χλευά-
 ζοντες καὶ αὐτὴν τὴν ἀμίμητον αὐτοῦ εὐγλωττίαν καὶ γελοῖαν τινὰ
 διδόντες τῆς προσωπομίας ἐξήγησιν, ἐβεβαίουν ὅτι τῶντι βροντᾷ μὲν
 καὶ ἀστράπτει, ὅταν δημηγορῇ, δεινὸν δὲ φέρει ἐν γλώσσῃ κεραυνόν.

Ὅλοι αὐτοῦ αἱ πράξεις, καὶ αὐταὶ αἱ ἀθωότεραι, παρεξηγοῦντο καὶ εἰς ἐγκλήματα μετεβάλλοντο. Εἶδομεν ὅτι, ἀποφασισθείσης τῆς πρὸς τοὺς Κερκυραίους ἐπιμαχίας, ὁ Περικλῆς ἔπεμψεν εἰς ἐπικουρίαν αὐτῶν 10 τριήρεις ὑπὸ Λακεδαιμόνιον τὸν Κίμωνος· ἡ ἐπικουρία αὕτη ἦτο μικρά, ἵνα καταστῇ πρόδηλον ὅτι δὲν ἔχει σκοπὸν νὰ προσβάλῃ τοὺς Πελοποννησίους, ἀλλὰ μόνον νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν Κέρκυραν· καὶ ἡ στρατηγία ἀνετέθη εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Κίμωνος, ἵνα ἔτι πλείοτέρα δοθῇ ἐγγυήσις εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἔχοντας πολλὴν τὴν εὐνοίαν καὶ φιλίαν πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Κίμωνος. Ἀλλ' ἡ συκοφαντία εὔρει τρόπον νὰ ῥηδιστῇ τὰ πάντα· καὶ ἔλεγε λοιπὸν ὅτι ὁ Περικλῆς, θέλων νὰ ἐξυβρίσῃ τοὺς Λακεδαιμονίους, ἐπέτρεψεν εἰς φίλον αὐτῶν τὴν τοσοῦτ' ἀνέμενον εἰς αὐτοὺς ταύτην ἀποστολήν· καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐξέπιπτε δὲν ἔδωκεν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Κίμωνος εἰμὴ δέκα πλοῖα ἵνα μὴ δυνηθῇ νὰ πράξῃ μίαν τι καὶ ἵνα, ἀποτυχὼν, διαβληθῇ ἔτι μᾶλλον ἐπὶ λακωνισμῷ. Ἰδίως δ' ἐνεπαίζετο ἕνεκα τῶν φίλων ὅσους μετεχειρίζετο εἰς τὰ δημόσια ὑποργήματα. Εἰς τούτων ἦτο ὁ ῥήτωρ καὶ ἀρχιτέκτων Μητίοχος, ὅστις διατελέσας συστράτηγος τοῦ Περικλέους, ἐπετράπη ὑπ' αὐτοῦ συγγράνως καὶ πλείστας ἄλλας μικροτέρας, ἀλλὰ ἐπικερδεῖς ὑπηρεσίας. Ὅθεν εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν ἀντήχει ἄσμα σκωπτικόν, διαλαμβάνον ὅτι «Μητίοχος μὲν στρατηγεῖ, Μητίοχος δὲ τὰς ὁδοὺς, Μητίοχος δὲ ἄρτους ἐποπτᾷ, Μητίοχος δὲ τὰ ἄλφιστα, Μητίοχος δὲ πάντα ποιεῖται, Μητίοχος δ' οἰμώζεται.» Ἄλλος τοῦ Περικλέους φίλος καὶ συστράτηγος ὑπῆρξεν ὁ Μένιππος· ὅθεν ἐθρυλεῖτο ὅτι ὤφειλε τὴν προαγωγὴν εἰς τὴν πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ εὐνοίαν τοῦ προστάτου. Ἄλλος πάλιν φίλος ἦτο ὁ διαβόητος διὰ τὰς ὀρνιθοτροφίας του Πυριλάμπης, περὶ οὗ ἐφημίζετο ὅτι ἐπρομήθευεν εἰς τὸν Περικλέα τοὺς τότε σπανιωτάτους ἐν Ἑλλάδι ταῶνας, οὓς οὗτος ἔδιδεν εἰς τὰς φίλας αὐτοῦ. Ἀπαντῶν δὲ οἱ περὶ αὐτὸν «σάτυροι» ἐπελέγοντο, ὃ ἐστὶν ἄνθρωποι κατατρέχοντες τὸν βίον εἰς κτηνώδη ἀκολασίαν, καὶ αὐτὸς δὲ «Βασιλεὺς Σατύρων» ὑπὸ τοῦ κωμικοῦ Ἑρμίππου προσηγορεύθη. Καὶ προσέτι «νέους Παιστράτιδας» ἐκάλεισαν τοὺς περὶ αὐτὸν, ὡς βουλευομένους δῆθεν νὰ ἐνιδρύσωσι νέαν ἐν τῇ πόλει τυραννίδα. Ἀλλ' ὡς ἐπὶ παραδείγματός ἀντιφάσκοντες τὰ ὀλίγα ταῦτα ἐκ τῶν πολλῶν βελῶν ὅσα ὁ φθόνος καὶ τὰ πολιτικά συμφέροντα κατετόξευον κατὰ τοῦ ἀνδρός. Οὐδὲ ἤρκοοντο εἰς τὰς πόρρωθεν ταύτας προσβολάς· καὶ μὴ τολμώντες ἔτι νὰ ἐπιτεθῶσι κατ' αὐτοῦ τοῦ Περικλέους, ἐπεχείρησαν ἐν ἔτει 433 ἢ 432, δικαστικὴν

τινα καταδίδωξιν κατὰ δύο ἀνδρῶν οὐς μάλιστα οὗτος ἡγάπα καὶ ἐτίμα, κατὰ τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ τοῦ Φειδίου, καὶ παρεκτός τούτων, κατὰ τῆς περιποθήτου αὐτῇ Ἀσπασίας.

Ἀσπασία, ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀξιοχου, ἐγεννήθη εἰς Μίλητον καὶ διέπρεπεν ἐπὶ κἀλλει, παιδείᾳ καὶ ὑψηλοφροσύνῃ. Ἵνα ἐκτιμῶμεν δεόντως τὸν χαρακτήρα τῆς γυναικὸς ταύτης, ἥτις ἀποκατεστάθη εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἥς τὸ ὄνομα δὲν ἀνακαλεῖ μὲν συνήθως ιδέας σωφροσύνης καὶ ἀρετῆς, ἀντανακλᾷ ὅμως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τινὰς τῶν ἀκτίνων τῆς ἀπαρμύλλου δόξης τοῦ Περικλέους, ἀνάγκη νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι παρεκτός τῆς Σπάρτης, ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι, καὶ ἰδίως ἐν Ἀθήναις, αἱ γυναῖκες τῶν ἐντίμων οἰκογενειῶν, αἷ τε ἔγγαμοι καὶ αἱ ἄγαμοι, διῆγον τὸν βίον κεκλεισμένοι ἐν τῇ οἰκίᾳ ἢ μᾶλλον ἐν τῷ γυναικωνίτῃ, ἀπαραλλάκτως σχεδὸν καθὼς ἄχρι τοῦδε αἱ γυναῖκες τῶν ἀνατολικῶν ἰθυνῶν. Πάντα τὰ συμφέροντα αὐτῶν καὶ τὰ δίκαια ὠρίζοντο καὶ διωκοῦντο ὑπὸ τῶν ἀρρένων συγγενῶν, αὐταὶ δὲ οὐδεμίαν, ὡς φαίνεται, ἐλάμβανον πνευματικὴν μόρφωσιν, οὐδ' εἶχε θέλητρον τι ἢ συναναστροφὴ αὐτῶν. Ἐν τούτοις οἱ προπάτορες ἡμῶν, οἵτινες ἦσαν οἱ εὐγενέστατοι τῶν ἀνθρώπων, δὲν ἦτο φυσικὸν νὰ στερηθῶσι διὰ παντός τῆς εὐλογίας τὴν μόνη δύναται νὰ ἐπιχύσῃ εἰς τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων ἡ χάρις, ἡ κομψότης, ἡ εὐαίσθησις τῆς γυναικὸς ὥστε ἐξ ἀνάγκης ἐμορφώθῃ ἰδίᾳ τις γυναικῶν τάξις, αἵτινες καλοῦμεναι «ἐταῖραι,» διῆγον βίον ἐλεύθερον, ἀντρέφοντο πολλάκις λαμπρῶς καὶ διὰ τοῦ ἐπαγωγοῦ αὐτῶν ἥθους, παραδόξως ἐνίοτε ἴσχυσαν εἰς τὴν ἀρχαίαν κοινωνίαν. Βεβαίως αἱ πλείους τῶν γυναικῶν τούτων ἐξώκειλαν, καὶ ἴσως οὐδ' ἡδύναντο νὰ μὴ ἐξοκείλωσιν εἰς ἀκολασίαν· διὰ καὶ τὸ ὄνομα «ἐταῖρα,» τὸ ὅποσον κατ' ἀρχὰς ἐσήμαινε τὴν σύντροφον, τὴν φίλην, τάχιστα ἐξετράπη εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐρωμένης, κατ' ἀντίθεσιν τῆς νομίμου συζύγου, καὶ μετ' ὀλίγον εἰς ἄλλας ἔτι πονηροτέρας καὶ ἐξωλεστεράς ἔννοιας. Ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἔπεται ὅτι πᾶσαι αἱ ἐταῖραι ἀπέβησαν τοιαῦται, καὶ ὅτι οὐδεμία ἡδυνήθη νὰ συμβιβάσῃ τὸν ἐλεύθερον αὐτῆς βίον μετὰ τῆς σεμνότητος καὶ τῆς χρηστότητος. Ἵνα δὲ περιορισθῶμεν εἰς μόνην τὴν Ἀσπασίαν, ὁμολογοῦμεν ὅτι ἀνέκαθεν διεδόθησαν περὶ αὐτῆς τὰ εἰσχίστα· ἀλλὰ ἰπῶς εἶναι δυνατόν νὰ πιστεύσωμεν τὰ τοιαῦτα περὶ γυναικὸς, τῆς ὁποίας, κατὰ μαρτυρίαν ἀναμφισβητήτους, τοιαύτη ἦτο ὄχι μόνον ἡ φυσικὴ καλλονὴ καὶ ἡ χαριτωμένη ὁμιλία, ἀλλὰ καὶ ἡ

ρήτορικὴ καὶ κριτικὴ δεινότης, ὥστε οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν Ἀθηναίων πάσης τέξεως καὶ ἡλικίας, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σωκράτης ἐπεσκέπτοντο αὐτήν, συνεπαγόμενοι καὶ τὰς συζύγους ἵνα ἀκροασθῶσιν αὐτῆς; Ἡ πῶς εἶναι δυνατόν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ μέγιστος καὶ κατὰ τὸν χαρακτήρα εὐγενέστατος πολιτικὸς ἀνὴρ τῆς τότε Ἑλλάδος, παρέδωκε τὴν καρδίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ζωὴν ὁλόκληρον εἰς γυναῖκα ἀποβαλοῦσαν πᾶν αἶσθημα αἰδοῦς καὶ κατακυλισμένην εἰς τὴν ἐσχάτην ἀσέλγειαν; Καὶ δὲν εἶναι πιθανώτερον νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ Ἀσπασία ἐγένετο θῦμα πρῶτον μὲν τῆς κακῆς ὑπολήψεως ἣν ἀπελάμβανεν ἐν γένει ἡ τάξις τῶν γυναικῶν εἰς τὴν ἀνῆκεν, ἔπειτα δὲ, καὶ κυριώτερον, τῆς φοβερᾶς συκοφαντίας, ἥτις ἀνηλεῶς καταδιώκουσα τὸν Περικλέα, δὲν ἐσέβετο οὐδ' αὐτὰ τὰ ἱερῶτατα τῶν αἰσθημάτων αὐτοῦ;

Ὁ Περικλῆς εἶχε κατ' ἀρχὰς συζευχθῆ, κατὰ τὸ παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις ἐπικρατοῦν ἔθος, μίαν τῶν στενοτάτων αὐτοῦ συγγενῶν, ἐξ ἧς ἐγέννησε δύο υἱούς, τὸν Ξάνθιππον καὶ τὸν Πάραλον. Ἀλλ' ὁ γάμος οὗτος δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχῆς, καὶ διελύθη βραδύτερον ἐξ ἀμοιβαίας συναιρέσεως, διότι ὁ ἀπτικὸς νόμος ἐπέτρεπε πολλὴν ὡς πρὸς τὰ διαζύγια ἐλευθερίαν· ὁ Περικλῆς, ἀφοῦ ἐξέδωκε τὴν πρώτην ἐκείνην γυναῖκα εἰς ἕτερον σύζυγον, τῇ συνευδοκίᾳ τῶν ἀρρένων συγγενῶν της, οἵτινες ἦσαν οἱ νόμιμοι αὐτῆς κηδεμόνες, συνώκησεν ἔπειτα μετὰ τῆς Ἀσπασίας ἀφ' ἧς ἐγέννησεν υἱὸν ὁμώνυμον, καὶ πρὸς τὴν δετέλειε μέχρι τέλους τῆς ζωῆς τρυφερώτατα πορευόμενος, εὐρίσκων παρ' αὐτῇ ἠθικὰς καὶ κοινωνικὰς παραμυθίας, σπανιωτάτας ἐν τῷ οἰκογενειακῷ βίῳ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἐνταῦθα, παρὰ τῇ Ἀσπασίᾳ, καὶ οὕτως εἰπεῖν προεδρευούσης αὐτῆς, συνήρχοντο περὶ τὸν Περικλέα οἱ ἐπιστημότατοι ἕνεκα τῆς παιδείας αὐτῶν καὶ τῆς μεγαλοφυΐας ἄνδρες τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Ἀναξαγόρας, ὁ Φειδίας, ὁ Πυθαγόρας, ὁ Δάμων, ὁ Πρωταγόρας, ὁ Ζήνων· καὶ, ἀφέντες κατὰ μέρος τὰ παράλογα μυθολογήματα τοῦ ἐπικρατοῦντος θρησκευματος, ἀνεζήτησαν τολμηρότατα τὴν ἀρχὴν τοῦ παντός καὶ τοὺς φυσικοὺς καὶ ἠθικοὺς νόμους τοὺς ρυθμιζοντας καὶ συνέχοντας τὸ μέγα τοῦ κόσμου δημιουργήμα. Κατὰ δυστυχίαν οὐ μόνον πλείστοι ἄλλοι πολέμιοι κατεμυκτήριζον τὰς φιλοσοφικὰς καὶ φιλογονικὰς ταύτας διαλέξεις, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ μοχθηρὸς υἱὸς τοῦ Περικλέους Ξάνθιππος, μισῶν τὸν πατέρα διότι δὲν παρεῖχεν αὐτῷ τοὺς τρόπους τοῦ νὰ εὐχαριστῇ τὴν κακοήθειάν του, συνετέλει εἰς τὴν καταφορὰν ἐκείνην, τερατολογῶν περὶ τῶν ἐν τῇ πατρικῇ οἰκίᾳ λεγομένων καὶ γι-

νομένων· οἱ δὲ κωμικοὶ ποιηταί, ἐξογκοῦντες τὰς φήμας ταύτας, διέ-
 αφρον ἀναφανδὸν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὰ ὀνόματα τοῦ Περικλέους καὶ τῆς
 Ἀσπασίας, νῦν μὲν ἀποκαλοῦντες αὐτὴν Ἥραν τοῦ νέου τούτου τῶν
 Ἀθηναίων Διὸς, νῦν δὲ Δηϊάνειραν καὶ Ὀμφάλην τοῦ νέου τούτου Ἡρα-
 κλέους· καὶ ἐπὶ τέλους, μὴ ἀρκοῦμενοι εἰς τὰ θεατρικὰ ταῦτα κωμωδή-
 ματα, εἰσέγαγον εἰς δίκην τὴν τε Ἀσπασίαν καὶ τὸν Ἀναξαγόραν, ἐπὶ
 ἀσεβείᾳ.

Ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐν γένει οἱ προπάτορες ἡμῶν ἦσαν
 ταμᾶλιστα ἀφωσιωμένοι εἰς τὸ θρήσκευμα αὐτῶν· οὐδὲ τολμῶμεν νὰ
 κατακρίνωμεν αὐτοὺς διὰ τοῦτο. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι τὸ θρήσκευμα ἐκεῖνο
 ἦτο πολυειδῶς ἄτοπον, καὶ ὅτι οἱ σπουδαιότερον ὅπως οὖν μελετῶντες
 τὰ περὶ τῆς φύσεως τῆς θεότητος καὶ τῶν νόμων τοῦ παντός, δὲν ἠδύ-
 ναντο εἰμὴ μετὰ περιφρονήσεως νὰ προβλέψωσιν εἰς τὰ οἰκτρὰ τῆς
 πολυθείας μυθεύματα καὶ μετὰ ζήλου εὐλόγου ν' ἀνερευνησῶσι, δι' ἐτί-
 ρων θεωρημάτων, τὴν ἀλήθειαν. Ἀλλ' ἐκ τούτου προέκυψε δεινὴ μεταξὺ
 τοῦ θετικοῦ θρησκευματος καὶ τῆς φιλοσοφίας σύγκρουσις, ἐπαγαγούσα
 τὴν ἠθικὴν ἀναρχίαν, δι' ἧς κατεστράφη ὁ ἀρχαῖος κόσμος. Ἐν δὲ τῇ
 συγκρούσει ταύτῃ, τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἀπο-
 δώσωμεν πάντοτε ἀπολύτως δίκαιον εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ ἱστορία
 διδάσκει ὅτι ἐν τῶν συντηρητικωτάτων στοιχείων τῆς ἔθνικῆς εὐημερίας
 καὶ μεγαλουργίας ὑπῆρξαν ἀείποτε αἱ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις, ἔστω
 τὸ θρήσκευμα οἰονδήποτε· τὰ δύο ἐπὶ πλείστον ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ
 ἀκμάσαντα κράτη, τὸ Ῥωμαϊκὸν καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς Ἀγγλικόν, εἶναι
 μάρτυρες τῆς ἀληθείας ταύτης ἀψευδέστατοι. Ἀφ' ἐτέρου ἀναμφισβή-
 τητον ἐπίσης εἶναι ὅτι ἡ φιλοσοφία πολλὰ μὲν κατέλυσε θρησκευματα,
 οὐδὲν ὅμως ἠδυνήθη ποτὲ νὰ δημιουργήσῃ· ἰδίως δὲ ἡ ἀρχαία φιλοσο-
 φία ὑπέσκαψε μὲν τὰ θεμέλια τοῦ ἐπικρατοῦντος θρησκευματος, δὲν
 ἔφερεν ὅμως εἰς μέσον ἕτερον ἀντ' αὐτοῦ. Τὸ μέγα τοῦτο εὐεργέτημα
 ἐπεφύλαττεν ἡ θεία Πρόνοια εἰς ἑαυτὴν, διὰ τῆς μετὰ τινὰς αἰῶνας
 ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὡστε
 ἐν τῇ πάλῃ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας πρὸς τὸ ἀρχαῖον θρήσκευμα, ἐπι-
 τρέπειται μὲν νὰ συμπαιθῶμεν πρὸς τὰ γενναῖα καὶ τολμηρὰ πνεύματα,
 ἅτινα ἀποβαλόντα τὰ δεσμὰ τῶν θετικῶν δογμάτων, ἀνεζήτησαν ἐλευ-
 θέρως τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ συγχρόνως, ἀναλογιζόμενοι ὅτι εἰς τὰ ὕψη
 ἐκεῖνα ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, ἐγκαταλιμπανόμενος εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀσθέν-
 νειαν, δὲν δύναται εἰμὴ νὰ πλανηθῇ, ἐπιτρέπεται νὰ μὴ κατακρίνωμεν

τοὺς πρακτικωτέρους ἀνθρώπους, οἵτινες ἐνέμενον πιστοὶ εἰς τὰς πα-
 τριοὺς παραδόσεις. Ἐξαιρέτως δὲ δὲν θεωροῦμεν δίκαιον νὰ καταδικά-
 σωμεν τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων ἕνεκα τῆς ἀποδοκιμασίας ἣν πάντοτε
 ἔδειξε πρὸς πᾶσαν περὶ τὰ θεῖα καινοτομίαν. Μεμφόμεθα ἀναμφιβόλως
 τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες, ὠφελοῦμενοι ἀπὸ τὸ ῥησκευτικὸν τοῦ λαοῦ
 αἰσθημα, μετεχειρίζοντο αὐτὸ ὡς ὄργανον πολιτικῶν διωγμῶν καὶ ἐκδι-
 κήσεων, ἀλλὰ τὸ αἰσθημα τοῦ λαοῦ δὲν εἰμποροῦμεν εἰμὴ νὰ τὸ σεβα-
 σθῶμεν, καὶ ἰδίως ἐπὶ τῆς προκειμένης ἐπὶ ἀσεβείᾳ κατηγορίας ἐννοοῦ-
 μεν κάλλιστα τὸν θόρυβον τὸν ἐν Ἀθήναις προκύψαντα καὶ τὸν κίνδυνον
 ὃν ἔτρεξαν ἡ Ἀσπασία καὶ ὁ Ἀναξαγόρας. Ὁ κίνδυνος ὑπῆρξε τοσοῦ-
 τος, ὥστε ὁ Περικλῆς ἐνόμισεν, ὡς λέγεται, φρόνιμον νὰ συμβουλευέσθαι
 τὸν Ἀναξαγόραν νὰ ἀποφύγῃ τὴν δίκην, ἀναχωρῶν ἐγκαίρως ἐξ Ἀθη-
 νῶν· τὴν δὲ Ἀσπασίαν, καθ' ἣς, πλὴν τῆς ἀσεβείας, ἐγένετο καὶ ἡ
 αἰσχρὰ κατηγορία, ὅτι δῆθεν ὑπεδέχετο γυναῖκας ἐλευθέραις ἵνα εὐκολύνῃ
 τοὺς ἔρωτας τοῦ Περικλέους, δὲν ἠδυνήθη οὗτος νὰ σώσῃ, εἰμὴ αὐτὸς
 ἐπὶ δικαστηρίου ἀγορεύσας· καὶ βεβαιούσιν, ὅτι ὁ πολιτικὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ,
 ὁ ἀγέρωγος καὶ ἀτάραχος, ὅστις οὐδέποτε, οὐδ' αὐτὸς κατηγορούμενος,
 ἐταπεινώθη ἐνώπιον τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' αἰείποτε ἐλάλησε
 πρὸς αὐτὸν εὐπρεπῶς, καὶ ὑπερηφάνως, καὶ σχεδὸν ἀλαζονικῶς, ἐνταῦθα
 εἰς τοσοῦτον συνεικινήθη, ὥστε κατήντησε καὶ εἰς δεήσεις πρὸς τοὺς ἐνόρ-
 κους, καὶ εἰς δάκρυα, ἵνα ἐπιτύχῃ ἀθωωτικὴν ὑπὲρ τῆς φίλης αὐτοῦ
 ἐτυμηγορίαν.

Περὶ τὸν αὐτὸν δὲ ὡς φαίνεται χρόνον, κατηγορήθη καὶ ὁ Φειδίας
 ὅτι δῆθεν ὑπεξήρσει μέρος τοῦ χρυσοῦ τοῦ ὅποσον εἶχε δοθῇ εἰς αὐτὸν
 πρὸς κατασκευὴν τῆς περιβολῆς τοῦ ἐν τῇ Παρθενῶνι ἑλεφαντίνου ἀγάλ-
 ματος τῆς Ἀθηνᾶς. Ὁ Φειδίας εἶχε τελειώσει τὸ ἀριστούργημα τοῦτο
 ἐν ἔτει 437· τότε μετέβη εἰς Ὀλυμπίαν ὅπου κατεσκεύασε τὸ τελευταῖον
 τῆς τέχνης αὐτοῦ θαῦμα, τὸ κολοσσιαῖον τοῦ Διὸς ἀγάλμα (σελ. 192).
 Συμπληρώσας δὲ καὶ τοῦτο τὸ ἔργον, ἐπανῆλθε περὶ τὸ 433 ἢ 432
 εἰς τὴν πατριὸν πόλιν, εὐελπίς ὅτι θέλει διανύσει ἐν ἀνάσει καὶ τιμῇ τὸ
 ὑπόλοιπον τοῦ βίου, ὅτε αἰφνης ἤκουσεν ἑαυτὸν διαβαλλόμενον ὡς κα-
 ταχραστήν. Ὅτι ἡ κατηγορία αὕτη ἦτο ἀπλὴ διαβολὴ ἀπεδείχθη εὐ-
 κόλως, διότι ἡ χρυσὴ τῆς Ἀθηνᾶς περιβολὴ ἦτο ἐξεπίτηδες τοιοῦτο-
 τρόπως κατεσκευασμένη ὥστε ἠδύνατο νὰ ἀφαιρεθῇ· καὶ ἀφαιρεθεῖσα
 λοιπὸν καὶ ζυγισθεῖσα, ἀπεδείχθη ἔχουσα τὸ ἐξ ἀρχῆς ὀρισθὲν βᾶρος.

Ἄλλ' ἄμέσως ἐπενοήθη ἄλλο ἐγκλημα· εἰς τὴν πρὸς Ἀμαζόνας μάχην, ἣν ἐποίησεν ὁ Φειδίας ἐν τῇ ἀσπίδι τῆς Ἀθηνᾶς, ἀνεκαλύφθησαν δύο μορφαί, φέρουσαι προδῆλως τοὺς χαρακτῆρας ἢ μὲν τοῦ τεχνίτου αὐτοῦ, πρεσβύτου φαλακροῦ, πέτρων ἐπηρμένου δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, ἢ δὲ τοῦ Περικλέους, ἀνδρὸς παγκάλου πρὸς Ἀμαζόνα μαχομένου. Ὅθεν κατηγορήθη ἡδὴ ὁ Φειδίας ἐπὶ ἀσεβείᾳ, καὶ ἐρρίφθη εἰς τὴν φυλακὴν ὡς κακοῦργος, καὶ ἀπέθανεν ἐν τῇ φυλακῇ ὑπὸ γήρατος καὶ θλίψεως, πρὶν ἔτι συμπληρωθῇ ἡ ἀνάκρισις· τὸ δὲ φοβερώτερον, οἱ ἐχθροὶ τοῦ Περικλέους, μὴ σεβόμενοι οὐδὲ τὴν θλίψιν αὐτοῦ διὰ τὸν θάνατον τοῦ φίλου του, δὲν ἡσχύνθησαν νὰ διαδώσωσιν ὅτι αὐτὸς ἔβαλε νὰ φαρμακύσωσι τὸν Φειδίαν, ἵνα προλάβῃ τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ἀνακρίσεως καὶ τὰς δεινὰς ὁμολογίας τὰς ὁποίας ἐμελλε δῆθεν νὰ φέρῃ εἰς μέσον ὁ κατηγορούμενος. Ἡ ἐπὶ τοῦ προκειμένου διαγωγή τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, ὑπῆρξε τὸ προανάκρουσμα τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων πολιτικῶν ἀμαρτημάτων, εἰς τὰ ὁποῖα θέλομεν ἰδεῖ αὐτὸν μετ' ὀλίγον παρικνήμενον· διότι καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι αἱ δύο μορφαί τῆς ἀσπίδος εἰκονίζον τὸν τεχνίτην καὶ τὸν φίλον αὐτοῦ, τὸ γεγονὸς τοῦτο κατ' οὐδὲν λόγον δὲν ἠδύνατο νὰ λογισθῇ ὡς προσβολὴ κατὰ τῶν δογμάτων τοῦ θετικοῦ θρησκευματος, ἱκανὴ νὰ προκαλέσῃ σπουδαίαν ἐπὶ ἀσεβείᾳ κατηγορίαν. Ἄλλ' ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων, ἀνάγκη νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, δὲν ἦτο πλέον ὁ δῆμος ἐκεῖνος, ὅστις ἄλλοτε ὄχι μόνον ὑπὸ ἀφανῶν δημοκόπων δὲν ἤγετο καὶ ἐφέρετο, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐπιφανεστάτους πολιτικούς ἀνδρας, καὶ αὐτοὺς τοὺς σωτῆρας τῆς πόλεως συνετῶς ἐχειραγῶγει· ἐπὶ Μιλτιάδου καὶ Ξανθίππου, ἐπὶ Θεμιστοκλέους καὶ Ἀριστείδου, ἐπὶ Κίμωνος αὐτοῦ μέχρι τινός, ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου συνέκειτο κυρίως ἐκ τῶν οἰκοκυραίων τῆς πόλεως, παρ' οἷς εἰσπηκούοντο ἂν δὲν ἐπλειονοφήσουν οἱ ἄριστοι, οἱ καλοὶ κάγαθοι τῶν πολιτῶν. Ἀλλὰ μετὰ τοὺς νεωτερισμοὺς καὶ τὰς μισθοδοσίας τοῦ Περικλέους, συνέρρευσεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὁ ὄχλος· οἱ ἄριστοι οὐ μόνον ἐμειονοφήθησαν, ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς παρηγκωνίσθησαν, διὰ τῆς ἐξουσίας τοῦ Θουκυδίδου καὶ τῆς διαλύσεως τῆς ἐταιρείας αὐτοῦ· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν εἰλαβε τὴν τάξιν καὶ τὴν δύναμιν τῶν ἀρίστων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ὁ Περικλῆς ἅμα ὅμως προέκυψαν δημοκόποι χαριζόμενοι πλειότερον αὐτοῦ εἰς τὸ πλῆθος, οἱ δημοκόποι οὗτοι κατέσχευσαν τοῦ Περικλέους καὶ κατὰ μικρὸν ἐγένοντο κύριοι τῶν πραγμάτων, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ ἕνεκα τοῦ ἐπικειμένου πολέμου καὶ τῶν ἐπικρεμαμένων δεινῶν ζημιῶν εἰς ὅλους

τοὺς ἰδιοκτῆτας τῆς Ἀττικῆς, καὶ αὐτοὶ οἱ οἰκοκυραῖοι ἠναγκάζοντο νὰ
συμμάχῳσιν ἤδη μετὰ τῶν δημοκόπων.

Βεβαίῳσι μάλιστα ὅτι οἱ ἀντίπαλοι οὗτοι τοῦ μεγάλου ἀνδρός, μὴ
ἀρκούμενοι εἰς τὰς προαναφερθείσας πλαγίας προσβολάς, ἐπέτεθσαν ἐν-
τοτε ἀμέσως κατ' αὐτοῦ καὶ ἐπέτυχον, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Δρακοντι-
δου, τὴν ἐκδοσὶν ψήφισματος, δι' οὗ ὁ Περικλῆς ὑπεχρεώτο νὰ δώσῃ
λόγον τῶν χρημάτων ὅσα διεχειρίσθη. Ἄλλοι ὅμως διστάζουσιν ἀνι-
νετό ποτε τοιαύτη κατηγορία. Ὅπως δὲ ποτε ἀναμφίβολον εἶναι ὅτι αἱ
τὰς παραμονὰς τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὁ Περικλῆς, ἂν καὶ δι-
νατώτατος ἔτι ἐν Ἀθήναις, εἶχεν ὅμως πολλοὺς καὶ ὄχι ἀνισχύρους
ἤδη τοὺς ἀντιπράττοντας, ὥστε οἱ Λακεδαιμόνιοι αἱ διὰ τῆς πρώτης
πρεσβείας ἀπαιτήσαντες πλαγίως τὴν ἐξορίαν του, ἠδύναντο νὰ ἐπι-
ζωσιν, ὅτι ἡ ἀπαιτήσις των θέλει ὑποστηρικθῇ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δή-
μου ὑπὸ τῶν πολέμιων τοῦ ἀνδρός καὶ ἰσως ἦσαν συνεννοημένοι μετ'
αὐτῶν. Ἀπέτυχον ὅμως ὁ δὲ δῆμος τῶν Ἀθηναίων, ἀποποιήθει νὰ
ἐνδώσῃ, ἀπέδειξεν ὅτι δὲν εἶχεν ἔτι ἀποβάλλει καθ' ὅλοκληρίαν τὴν ἀρ-
χαίαν σύνεσιν καὶ ἀξιοπρέπειαν· διότι τῶντι ἡ ἀπαιτήσις ἐκείνη ἦτο
ἄμεσος ἐπέμβασις εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ κράτους πράγματα, τὸ ὅποιον
ἤθελεν ἐξετελεισθῇ ἂν παρεδέχετο αὐτήν.

Ὑστερον δὲ προσῆλθεν εἰς Ἀθήνας δευτέρα πρεσβεία δι' ἧς οἱ Λα-
κεδαιμόνιοι « Ποτιδαίας τε ἀπανίστασθαι ἐκέλευον, καὶ Αἰγιναν αὐτο-
νομον ἀφιέναι· καὶ μάλιστα γε πάντων καὶ ἐνδηλότατα προὔλεγον, τὸ
περὶ Μεγαρέων ψήφισμα καθελούσι, μὴ ἂν γενέσθαι πόλεμον. » Οἱ Ἀθη-
ναῖοι ἀπέκρουσαν καὶ ταύτας τὰς προτάσεις· ἐνταῦθα δὲ διακρίτον.
Βεβαίως οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠδύναντο ἐπὶ τῇ ἀπαιτήσει ξένων, οὔτε ἀπὸ
τῆς Ποτιδαίας νὰ ὑποχωρήσωσιν, οὔτε τὴν Αἰγιναν νὰ ἀφῇσωσιν ἐλευ-
θέραν. Ἀμφότεραι αἱ πόλεις αὗται ἦσαν ὑποτελεῖς αὐτῶν καὶ ὡς τοι-
αῦται εἶχον ἀναγνωρισθῇ διὰ τῶν τριακονταετῶν σπονδῶν ὑπὸ τῶν Πε-
λοποννησίων, οἵτινες οὐδὲν εἶχον δικαίωμα νὰ ἐγγίσωσι τὸ ὅλως ἐσωτε-
ρικόν τοῦ κράτους τῶν Ἀθηναίων τοῦτο ζήτημα. Ἄλλ' οἱ Πελοποννη-
σιοὶ ἔλεγον ὅτι ἤρκει νὰ καταργηθῇ τὸ περὶ Μεγαρέων ψήφισμα, ἵνα
παραιτηθῶσι πάσης ἄλλης ἀπαιτήσεως καὶ διατηρήσωσι τὴν εἰρήνην.
Τὸ δὲ ψήφισμα τοῦτο δὲν ἦτο πρᾶξις τῆς ἐσωτερικῆς κυβερνήσεως· τὸ
ψήφισμα τοῦτο, καθὰ προσβάλλον ἓνα τῶν συμμάχων τῆς Σπάρτης
προέβαλλε σχέσεις διεθνεῖς, καὶ ἠδύναντο, ὥφειλε μάλιστα νὰ γείνηται

u. A. 139.

ἡ ἀπαιτήσις
ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ
τοῦ δήμου

παίμενον συνθήκης, καὶ διὰ συνθήκης νὰ κανονισθῇ. Τούτου ἕνεκα νομίζομεν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔσφαλον ἀπορρίψαντες καθ' ὁλοκληρίαν καὶ τῆς δευτέρας ταύτης πρεσβείας τὰς ἀπαιτήσεις.

Τότε ἐπῆλθε τρίτη καὶ τελευταία πρεσβεία ἀνδρῶν τριῶν, Ῥαμφίου καὶ Μελησίππου καὶ Ἀγησάνδρου, οἵτινες εἶπον «ἄλλο μὲν οὐδὲν ὦν πρότερον εἰώθεσαν, αὐτὰ τε τάδε, ὅτι Λακεδαιμόνιοι βούλονται τὴν εἰρήνην εἶναι, εἴη δ' ἂν, εἰ τοὺς Ἑλληνας αὐτονόμους ἀφῆτε.» Οἱ Λακεδαιμόνιοι λοιπὸν οἵτινες κατ' ἀρχὰς ἤρκοῦντο εἰς μόνην τὴν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀπομάκρυνσιν τοῦ Περικλέους, οἵτινες ἔπειτα, καὶ τοι ἐπιτείναντας τὴν ἀπαίτησιν, περιωρίζοντο οὐδὲν ἥττον ἐτι κυρίως εἰς τὴν κατάργησιν τοῦ περὶ Μεγαρέων ψηφίσματος, ἥδη, προσελθόντες εἰς τὸ ἐπακρον τῶν ἀξιώσεων, ἐζήτουν τὴν ἀνατροπὴν ὅλων τῶν σχέσεων τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὰς ὑποτελεῖς πόλεις. Ὡστε ἐκ πρώτης ὀψεως, ἡ τελευταία αὕτη ἀπαίτησις ἐφαίνετο ἀνεπίδεκτος σπουδαίας συζητήσεως, ἀφοῦ μαλιστα αἱ προηγούμεναι, καὶ τοι πολὺ ἐπιεικέστεραι, εἶχον προχείρως ἀπορριφθῇ. Ἀλλὰ συγκροτηθείσης ἐκκλησίας, συνέβη πάλιν ἐναγώνιος καὶ πολλοὶ μὲν ἔλεγον ὅτι ἀνάγκη νὰ πολεμήσῃσι, πολλοὶ ὁμῶς ἀντίλεγον, ὅτι δὲν πρέπει νὰ διαλύσῃσι τὴν εἰρήνην, πεπεισμένοι δὲ ὅτι καὶ εἰς τὴν ἀκρὴν εἰς ἣν ἐφθασαν τὰ πράγματα, οἱ Λακεδαιμόνιοι ἠδύναντο ἐτι νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἤρκει νὰ καταργηθῇ τὸ κατὰ Μεγαρέων ψηφισμα, ἐπέμενον εἰς τὴν κατάργησιν τοῦ ψηφίσματος. Ἐκ τούτων συνάγεται ὅχι μόνον ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Ἀθήναις ἰσχυρὰ μερὶς μὴ θέλουσα τὸν πόλεμον, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ μερὶς αὕτη δὲν ἐπίστευεν ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔχουσιν ἀμετάθετον ἀπόφασιν νὰ πολεμήσῃσι, μᾶλλον δὲ ἐπίστευεν ὅτι ἦσαν εὐδιάθετοι πάντοτε νὰ τηρήσωσι τὴν εἰρήνην, ἐπὶ τῇ εὐλόγῳ καταργήσει τοῦ κατὰ Μεγαρέων ψηφίσματος. Δὲν ἦτο ἄρα ἀδύνατον ἐτι νὰ συμβιβασθῶσι τὰ πράγματα· ἀλλ' ὁ Περικλῆς, ὅστις ἢ ᾔθελε τὴν ῥῆξιν, ἢ ἐθεώρει αὐτὴν ἀναπόδραστον, ἔρριπεν ὅλον τὸ βᾶρος τῆς ἀκαταγωνίστου αὐτοῦ γνώμης εἰς τὴν τοῦ πολέμου πλάστιγγα, διὰ λόγου, τὸν ὅποιον καὶ αὐτὸς ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς θεωρεῖ ἓνα τῶν κρίστων τῆς ὅλης τοῦ Θουκυδίδου ἱστορίας.

«Ἡ γνώμη μου, εἶπεν, ὦ Ἀθηναῖοι, εἶναι πάντοτε, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐνδῶσωμεν εἰς τοὺς Πελοποννησίους, ἂν καὶ ἡξέυρω ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἄλλως διατίθενται ὅτε πρόκειται νὰ ἀποφασίσῃσι τὸν πόλεμον, καὶ ἄλλως ὅτε ἐν πολέμῳ διατελοῦσι, διότι τότε αἱ γνώμαι αὐτῶν τρέπον-
(ΕΛΛ. ΙΣΤΟΡ. Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ ΤΟΜ. Α΄.)

ται κατὰ τὰ συμβεβηκότα. Ὅθεν θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ σᾶς συμβουλεύσω καὶ νῦν, ὅπως καὶ ἄλλοτε, ὅτι δεόν νὰ ἐπιμείνητε εἰς τὰ κοιτῶν δόξαντα, καὶ ἂν ᾔθελεν ἡ ἔκθασις κατὰ τι ἀποτύχη, νὰ μὴ καυχήθητε δὲ ἐπὶ συνέσει ἐν περιπτώσει ἐπιτυχίας· διότι αἱ περιπέτειαί τῶν πραγμάτων εἶναι οὐδέν ἥττον παράλογοι ἢ αἱ διάνοιαι τῶν ἀνθρώπων, καὶ διὰ τοῦτο συνεθίζομεν νὰ ἀποδίδωμεν εἰς τὴν τύχην ὅ,τι συμβῇ ἀπὸ τῆς δόκητον. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι καὶ πρότερον προδήλως ἐπεβουλευόμενοι ἡμᾶς, καὶ νῦν ὅχι ὀλιγώτερον. Διότι ἐνῷ ὑπάρχει εἰρημὸν ἐν ταῖς σπονδαῖς, ὅτι ὀφείλομεν διὰ δικῶν νὰ διαλύωμεν τὰς ἀμοιβαίας διαφοράς, καὶ νὰ διατηρῶμεν ἐκάτεροι ὅσα κατέχομεν, οὔτε αὐτοὶ δικὰς προτιναι, οὔτε ἡμῶν προτεινόντων δέχονται· θέλουσι δὲ νὰ διαλύσωσι καὶ διενέξεις διὰ πολέμου μᾶλλον ἢ διὰ λόγου, καὶ παρίστανται διατάσσοντες ἤδη καὶ οὐχὶ πλέον αἰτιώμενοι· διότι ἀπαιτοῦσι καὶ ἀπὸ τῆς Περσίδας νὰ ὑποχωρήσωμεν, καὶ τὴν Αἴγιναν ν' ἀφήσωμεν αὐτάνομοι, καὶ τὸ περὶ Μεγαρέων ψήφισμα νὰ καθαιρέσωμεν, οἱ δὲ τελευταῖοι ἐν ταῦθα ἐλθόντες ἐκήρυξαν ἡμῖν, ὅτι ὀφείλομεν καὶ τοὺς Ἕλληνας ν' ἀφίσσωμεν αὐτόνομους. Ἐν τούτοις μηδεὶς ὑμῶν νομίσῃ, ὅτι ἕνεκα εὐτελοῦς πράγματος θέλομεν ἐπιχειρήσει τὸν πόλεμον, μὴ καταργούντες τὸ περὶ Μεγαρέων ψήφισμα, ὅπερ μάλιστα προφασίζονται οἱ Λακεδαιμόνιοι προτείνοντες ὅτι ἂν τοῦτο καθαιρεθῇ, δὲν θέλει γίνεαι ὁ πόλεμος· μὴ δὲ ἐν ὑμῖν αὐτοῖς ὑπολειφθῇ ὁ ἔλεγχος, ὅτι διὰ μικρὸν ἐπολεμήσατε. Διότι τὸ μικρὸν τοῦτο περιέχει πᾶσαν τὴν βεβαιώσιν καὶ πείραν τῆς καρτερίας ὑμῶν. Ἐὰν ἐνδώσῃτε εἰς τοῦτο, θέλει εὐθὺς ἐπιταχθῇ εἰς ὑμᾶς καὶ ἄλλο τι μεγαλύτερον, ὡς ὑπακούσαντας καὶ εἰς τοῦτο διὰ τὸν φόβον ἐνῷ ἀποποιούμενοι ἐπιμόνως, θέλετε καταστήσει σαφές εἰς αὐτοὺς ὅτι ὀφείλουσιν ἀπὸ τοῦ ἴσου μᾶλλον νὰ προσφέρωνται πρὸς ὑμᾶς.»

Καὶ ἐνταῦθα ὁ Περικλῆς ἐξετίμησε τὴν ἀμοιβαίαν δύναμιν τῶν ἀντιπάλων καὶ τὴν πιθανὴν ἔκθασιν τοῦ πολέμου. Οἱ Πελοποννήσιοι, εἰπὶν ἔχοντες ὀλίγους δούλους, ἀναγκάζονται νὰ ἐργάζωνται αὐτοὶ καὶ οὐκ ἰδία, οὔτε κοινὴ παρ' αὐτοῖς ὑπάρχει περιουσία. Ἐπειτα εἶναι ἀπειρομακροχρονίων καὶ διαποντίων πολέμων· καὶ ἐτοιμοὶ μὲν νὰ προκινδυνεύωσι τὰ σώματα αὐτῶν, ἀλλ' ὅχι καὶ νὰ καταβάλῃσι τὰ ὀλίγα αὐτῶν χρήματα· ἐντεύθεν πολεμοῦντες πρὸς γείτονας ἢ ἐντὸς ὠρισμένης χώρας, ᾗθελον εἶναι ἀνίκητοι, πρὸς διεξαγωγὴν ὅμως συστηματικοῦ πολέμου κατὰ δυνάμειν ὅσα ἡ τῶν Ἀθηναίων, οὔτε τοὺς ἐπιτηδείους ἡγεμόνας ἔχουσιν, οὔτε τὴν ἀπαιτουμένην ἐνότητα τῆς διευθύνσεως καὶ ἀκρίβειας.

τῆς ἐκτελέσεως, πρὸ πάντων δὲ δὲν ἔχουσι πρόχειρα τὰ ἀναγκαῖα χρήματα, ἵνα, δοθείσης εὐκαιρίας, ὠφεληθῶσιν ἀμέσως ἀπὸ αὐτῆς, αἱ δὲ εὐκαιρίαι τοῦ πολέμου δὲν ἐπιδέχονται ἀναβολήν. Οἱ Πελοποννήσιοι ἐμποροῦν ἴσως νὰ καταλάβωσιν ὁχυράν τινα ἐν τῇ Ἀττικῇ θέσιν, ἀλλ' ἢ ἐντεῦθεν ζημίαι δὲν θέλει εἶναι μεγάλη, ἐνῶ κατὰ θάλασσαν εἶναι παντάπασιν ὑποδεέστεροι καὶ ἀσθενεῖς, ὁ δὲ ἀκαταγώνιστος Ἀττικὸς στόλος δὲν θέλει ἐπιτρέψει εἰς αὐτοὺς ποτὲ νὰ βελτιωθῶσι κατὰ τοῦτο ἀσκούμενοι. Καὶ οὐδὲ δύνανται νὰ ἐλπίσωσιν, ὅτι σπερτισθέντες τὰ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἢ ἐν Δελφοῖς χρήματα, θέλουσι, διὰ μισθῶν μεγαλητέρων, προσελκύσει τοὺς ξένους τῶν ἡμετέρων πλοίων ναύτας· διότι, παρεκτὸς ὅτι οἱ αὐτοὶ τῶν ὑποτελῶν νήσων θέλουσι φοβηθῇ τὴν τῶν Ἀθηναίων ἐκδικήσιν, αἱ Ἀθηναῖοι δύνανται, ἐν ἀνάγκῃ, νὰ ἐξοπλίσωσι τὸν στόλον αὐτῶν καὶ διὰ μόνων τῶν ἰδίων πολιτῶν καὶ μετοίκων· καὶ, ὅπερ κράτιστον, κυβερνήτας ἔχομεν πολίτας καὶ τὴν ἄλλην ὑπηρεσίαν, πλείους καὶ ἀμείνους ἢ ἅπασα ἡ ἄλλη Ἑλλάς. Καθ' ἐν μόνον αἱ Ἀθηναῖοι εἶναι τρωταί· ὅτι ἡ Ἀττικὴ δυστυχῶς δὲν εἶναι νήσος, ὅτι εἶναι ἐκτεθειμένη εἰς ἐπιδρομὴν καὶ δόλῳ. Εἰς τοῦτο ἀνάγκη οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ὑποκύψωσι, μὴ περιπίπτοντες εἰς τὸ λάθος τοῦ νὰ πολεμήσωσι κατὰ ξηρὰν πρὸς τοὺς Πελοποννησίους. Διότι ἔχουσιν, ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς, γῆν πολλήν καὶ ἐν νήσοις, καὶ κατ' ἤπειρον, ἱκανὴν νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς ἀπάσας αὐτῶν τὰς χρείας, καὶ ἄφ' ἐτέρου δύνανται νὰ λεηλατήσωσι, διὰ τοῦ στόλου τῶν, τὴν χώραν τῶν Πελοποννησίων, οἵτινες δὲν ἔχουσι ποῦ νὰ καταφύγῃσι.

«Μὴ ὀλοφύρεσθε λοιπὸν, ἐξηκολούθησεν ὁ ῥήτωρ, διὰ τὴν ἐπικειμένην τῶν κτημάτων ὑμῶν στέρξιν, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ τῆς σωτηρίας τῶν σωμάτων ὑμῶν φροντίσατε· διότι οὐχὶ ταῦτα τοὺς ἄνδρας, ἀλλ' οἱ ἄνδρες ταῦτα κτῶνται. Καὶ ἂν ἐνόμιζον ὅτι θέλω σᾶς πείσει, ἤθελον σᾶς προτρέψει, ὑμεῖς αὐτοὶ ἐξελθόντες, νὰ δηλώσητε αὐτὰ καὶ νὰ δεῖξητε εἰς τοὺς Πελοποννησίους, ὅτι τούτων ἐνεκα δὲν θέλετε ὑπακούσει. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα ἔχω δι' ἃ ἐλπίζω ὅτι θέλετε ὑπερισχύσει, ἐὰν ἀποφασίσσητε νὰ μὴ ἐπιζητήσητε αὐξήσειν ἀρχῆς ἐνῶ πολεμεῖτε, καὶ νὰ μὴ προσθέσητε εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον αὐθαιρέτους κινδύνους· διότι μᾶλλον φοβούμαι τὰς οἰκείας ἡμῶν ἀμαρτίας ἢ τὰς τῶν ἐναντίων διανοίας. Ἀλλ' ἰκεῖνα μὲν καὶ εἰς ἄλλον λόγον δύνανται νὰ δηλωθῶσιν, ἅμα ἔλθωμεν ἐπὶ τὰ ἔργα· νῦν δὲ ἀποπέμψωμεν τοὺς πρέσβεις τούτους ἀποκρινόμενοι, ὅτι εἰς μὲν τοὺς Μεγαρεῖς θέλομεν ἐπιτρέψει τὴν χρῆσιν τῆς ἀγορᾶς καὶ

τῶν λιμένων ἡμῶν, ἔάν καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι παύσωσι παρεμποδίζοντες, διὰ ξενηλασίας, τὴν ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν διατριβὴν ἡμῶν τε καὶ τῶν ἡμετέρων συμμάχων, διότι οὕτε ἐκεῖνο ἀπαγορεύεται ὑπὸ τῶν σπονδῶν, οὕτε τοῦτο· ὅτι θέλομεν ἀφήσει τὰς πόλεις αὐτονόμους, ἔάν καὶ αὐτονόμους εἴχομεν, ὅτε συνωμολογήσαμεν τὰς σπονδὰς, καὶ πρὸς τοὺς ὅταν καὶ ἐκεῖνοι ἐπιτρέψωσιν εἰς τὰς συμμάχους αὐτῶν πόλεις νῦν αὐτονομῶνται ὅχι ὅπως συμφέρει εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἀλλ' ὅπως ἐκάστη αὐτῶν θέλει· ὅτι εἴμεθα πρόθυμοι νὰ ὑποβάλωμεν τὰς διαφορὰς ἡμῶν εἰς δίκην, κατὰ τὰς συνθήκας, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὅτι δὲν θέλομεν ἀρχίσαι τὸν πόλεμον, ἀρχίσαντας δὲ αὐτοὺς, θέλομεν τοὺς ἀποκρούσαι. Ταῦτα εἶναι τὰ δίκαια καὶ πρέποντα ἅμα εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ὅσα ἔχομεν νὰ ἀποκριθῶμεν. Μάθετε ὅμως ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι ἀναπόφευκτος· ὅσῳ δὲ θαρραλεώτερον ἀναδεχθῶμεν αὐτόν, τόσῳ ὀλιγώτερον ἔσται ὡς ἐπιτιθεμένους θέλομεν ἔχει τοὺς ἐναντίους· καὶ ὅσῳ μεγαλῆτεροι εἶναι οἱ κίνδυνοι, τόσῳ μεγαλῆτεροι εἶναι αἱ τιμαὶ αἱ περιγινόμεναι καὶ εἰς πόλιν καὶ εἰς ἰδιώτην. Μὴ λησμονῆτε ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν, ὅτε ἀνέλαβον τὸν κατὰ Μήδων ἀγῶνα, καὶ τοὶ μὴ ἔχοντες τοὺς σημερινούς ἡμῶν πόρους, ἀναγκασθέντες δὲ καὶ ὅσα εἶχον νὰ ἐγκαταλείψωσιν, οὐδὲν ἦσαν τὸν τε βάρβαρον ἀπέκρουσαν καὶ εἰς τὴν παρούσαν ἀκμὴν προήγαγον τὰ πράγματα, διὰ συνέσεως πλείονος ἢ τύχης, καὶ διὰ τόλμης μείζονος ἢ δυνάμεως. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ μὴ φανῶμεν ἐκείνων ὑποδεέστεροι, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐχθροὺς παντὶ τρόπῳ νὰ ἀποκρούσωμεν καὶ τὴν ἀρχὴν ἡμῶν μὴ ἐλάσσονα εἰς τοὺς μεταγενεστέρους παραδώσωμεν.»

Ἐν τῇ 145. Ὁ μὲν Περικλῆς τοιαῦτα εἶπεν· οἱ δ' Ἀθηναῖοι νομίσαντες, λέγει ὁ Θουκυδίδης, ὅτι παραινέει αὐτοὺς ἄριστα, ἀπεφάσισαν νὰ ἀπαντήσωσιν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους κατὰ τὰ παρ' αὐτοῦ προταθέντα, καὶ ἐπὶ πᾶσι νὰ εἴπωσιν, ὅτι οὐδὲν θέλουσι πράξει προσταττόμενοι, εἶναι ὅμως ἑτοιμοὶ νὰ διαλύσωσι διὰ δίκης, κατὰ τὰς συνθήκας, τὰς ὑφισταμένους διενέξεις· ὥστε οἱ πρέσβεις τῶν Λακεδαιμονίων ἀπῆλθον ἄπρακτοι, καὶ οὐδεμίαν ἄλλην ἐξεπέμφθη πλέον εἰς Ἀθήνας πρεσβεία. Ἀλλ' ὅσον λοιπὸν πρὸς, ὅσον ἐπιτήδειος καὶ ἂν ἦτο ὁ λόγος τοῦ Περικλέους, ὁμολογοῦμεν ὅτι ἐκ πρώτης ὀψεως δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν πῶς οἱ Ἀθηναῖοι ἐνόμισαν αὐτὸν ἄριστα παραινούντα καὶ ἀπεδέχθησαν ἅπαντα αὐτοῦ τὰ συμπεράσματα· πῶς οἱ γαιοκτῆται τῆς Ἀττικῆς οἱ διὰ τῶν κεφαλαίων καὶ τῆς ἐργασίας αὐτῶν μεταβαλόντες εἰς κῆπον τὴν χώραν ταύτην, ἐπίεσθησαν ὅτι συμφέρει μᾶλλον νὰ ἴδωσι πάντα ταῦτα τὰ ἀγαθὰ κα-

ταστρεφόμενα ἢ νὰ καταργήσωσι τὸ παράλογον κατὰ Μεγαρέων ψήφισμα· πῶς οἱ συνετώτεροι τῶν Ἀθηναίων δὲν κατείδον ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι εἶχον εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν ὄπλον ἰσχυρότερον τοῦ στόλου, ἰσχυρότερον τῶν χρημάτων, ἰσχυρότερον τῶν μακρῶν τειχῶν, τὸ ὄπλον τῆς ἐλευθερίας, καὶ ὅτι, προκαλοῦντες εἰς ἐπανάστασιν τὰς ὑποτελεῖς πόλεις, ἠδύνατο νὰ καταφέρωσι πληγὴν καιρίαν εἰς τὴν ἀγέρωχον αὐτῶν δύσποιναν· πῶς οἱ νοημονέστεροι τῶν Ἀθηναίων, ἐνθυμούμενοι ὅτι τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος πόλεμον ἐπέφερε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἢ πρὸς Κερκυραίους ἐπιμαχία, ἡδὴ δὲ ἀκούοντες τὸν Περικλέα συμβουλευόντα νὰ μὴ ἐπιζητήσωσιν αὐξήσιν τῆς ἀρχῆς, ἀναλαμβάνοντες τὸν προκείμενον ἀγῶνα, δὲν παρετήρησαν, ὅτι τὸ ἀπλούστερον ἴσως ἦτο νὰ μὴ ἀναλάβωσι τὸν προκείμενον ἀγῶνα, ἐπιζητοῦντες αὐξήσιν τῆς ἀρχῆς· πῶς οἱ δικαιότεροι τῶν Ἀθηναίων, ἀκούοντες τὸν Περικλέα ἀγανακτοῦντα διὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Λακεδαιμονίων καὶ προτείνοντα τὴν διὰ δίκης διάλυσιν τῶν διαφορῶν, δὲν ἀντεῖπον ὅτι ἡ διὰ δίκης διάλυσις τῶν διαφορῶν προὔποτίθηναι εἰρηνικὴν κατάστασιν πραγμάτων, ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη εἶχεν ἡδὴ παύσει, καὶ εἶχε παύσει, διότι οἱ Ἀθηναῖοι πρῶτοι ἠδίκησαν τοὺς Μεγαρεῖς καὶ προσέβαλον τοὺς Κορινθίους περὶ Κέρκυραν· ὥστε εἶναι ἄδικον οἱ μὲν Ἀθηναῖοι δι' ἔργων νὰ προσβάλωσι, τοὺς δὲ προσβληθέντας νὰ παραπέμπωσιν εἰς λόγους καὶ δίκας. Ἀλλὰ καθὼς καὶ προηγουμένως ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν, οἱ γαιοκτῆται τῆς Ἀττικῆς καὶ οἱ συνετώτεροι, οἱ νοημονέστεροι, οἱ δικαιότεροι τῶν Ἀθηναίων δὲν ὑπερίσχυον πλέον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου· ἀπὸ τῶν μισθοδοτικῶν τοῦ Περικλέους διατάξεων, ἐπλειονοψήφησεν ἐν αὐτῇ ὁ πολυαριθμότερος καὶ ἄπορος ναυτικὸς ὄχλος, ὅστις ὄχι μόνον ἠδιαφέρει πρὸς τὴν ἐπικειμένην καταστροφὴν τῶν κτημάτων, ἀλλ' ἴσως καὶ ἐπόθει αὐτήν, διὰ τὸν φυσικὸν φθόνον τοῦ πένητος πρὸς τὸν πλούσιον· κατὰ δὲ τὰ ἄλλα τοποῦτι προθυμότερον ὑπήκουεν εἰς τὸν Περικλέα, ὅσῳ, διὰ τὰς προαγγελλομένας τῶν παρὰ τῶν Πελοποννήσου δηώσεις, ἠλπίζε μεγάλα ἀπὸ τοῦ πολέμου ὠφελήματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ἡ ἐμφύλιος μέχρι τῆς Νικαιᾶς εἰρήνης ἀγών.

ἀπο 431—421 π.χ. (ἐκδοθέντος)

ν.β.2.

Πᾶσαι λοιπὸν αἱ ἀπόπειραι αἱ γινόμεναι ἵνα συμβιβασθῶσι τὰ πράγματα δι' Ἀθηναίων τινῶν παρὰ χωρήσεων, ἀπέβησαν μάταιαι· ἀλλ' οὐδὲ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν πρέσβων ἤρχισαν ἀμέσως αἱ ἐχθροπραξίαι. Ὁ προκείμενος πόλεμος ἐθεωρεῖτο ἐκ προοιμίου τοσοῦτον φοβερός, ὥστε οὐδέτερος τῶν ἀντιπάλων ἐφαίνετο πρόθυμος νὰ ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην τῆς ἐνάρξεως αὐτοῦ. Εἰς τὴν ἀκμὴν ὅμως εἰς ἣν εἶχον φθάσει τὰ πάθη, ὁ ἐλάχιστος σπινθὴρ ἤρκει ἵνα ἀνάψῃ τὴν πυρκαϊάν, καὶ τὸν σπινθῆρα τοῦτον ἐρρίψαν οἱ Θηβαῖοι. Οἱ Θηβαῖοι, βλέποντες ὅτι ὁ πόλεμος ἐπικεῖται καὶ θέλοντες ἐγκαίρως νὰ προκαταλάβωσι τὰς συμμάχους τῶν Ἀθηναίων Πλαταιᾶς, συνεννοήθησαν μετὰ τῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὀλιγαρχικῶν καὶ ἐν ἀρχῇ ἀπριλίου τοῦ 431 ἔτους, εἰσαγαγόντες διὰ νουκτὸς εἰς αὐτὴν περὶ τοὺς 300 ἄνδρας, προσεκάλεσαν διὰ κήρυκος τοὺς Πλαταιεῖς νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν τῶν Βοιωτῶν συμμαχίαν. Ἀλλ' οἱ Πλαταιεῖς, νοήσαντες ὅτι οἱ εἰσελθόντες ἦσαν ὀλίγοι, ἐπέπεσον κατ' αὐτοὺς, καὶ τοὺς μὲν ἐξέβαλον, τοὺς δὲ ἐφόνευσαν, τοὺς δὲ, εἰς 180 συμποσομένους, συνέλαβον ζῶντας, ἀλλ' ἐθανάτωσαν καὶ τούτους μετ' ὀλίγον, ἂν καὶ ὁ ἐπελθὼν εἰς τὴν πλαταιίδα γῆν ὀλόκληρος στρατὸς τῶν Θηβαίων δὲν ὑπεχώρησεν εἰμὴ ἐπὶ τῷ ὄρει, ὡς ἔλεγον οὗτοι, ὅτι θέλουσιν ἀποδοθῇ αὐτοῖς οἱ αἰχμάλωτοι. Οἱ Πλαταιεῖς ἤρουντο ὅτι ὑπέσχεθησαν τοιοῦτό τι· ὅπως δὴ ποτε ὅμως, φονεύσαντες τοὺς ἄνδρας, ἐπραξάν ἔργον ἀπάνθρωπον ἅμα καὶ ἀσύνητον· διότι διὰ τῶν αἰχμαλώτων τούτων, ἠδύναντο νὰ ἀναγκάσωσι τοὺς Θηβαίους εἰς πολλὰς θυσίας. Ἀλλ' ἐπέπρωτο ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ προαγγελθῇ ἡ ἀγριότης τῶν παθῶν δι' ἣν μάλιστα διεκρίθη ὁ πελοποννησιακὸς πόλεμος. Ἐπειδὴ δὲ γενομένου τούτου τοῦ ἐν Πλαταιαῖς ἔργου, ἐλύθησαν λαμπρῶς αἱ σπονδαί, ἐπεχείρησαν ἡδὴ καὶ Ἀθηναῖοι καὶ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν τὰς πρὸς ἄμεινον ἐναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν παρασκευάς.

Τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων συνέκειτο ἐκ τῶν ἐλευθέρων συμμάχων, καὶ ἐκ τῶν ὑποτελῶν φόρου πόλεων. Ἐλεύθεροι σύμμαχοι, ἐν ἀρχῇ

τοῦ πολέμου, ἦσαν οἱ Χῖοι, οἱ Λέσβιοι, οἱ Κερκυραῖοι, οἱ Ζακύνθιοι, οἱ Κεφαλλῆνες, οἱ ἐν Ναυπάκτῳ Μεσσήνιοι, ἦτοι οἱ Μεσσήνιοι ἐκεῖνοι, οἵτινες, ἐπὶ μακρὸν κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἐν Ἰθώμῃ ἀντιστάντες (σελ. 509 καὶ σελ. 520), εἶχον ἀναγκασθῇ ἐπὶ τέλους, περὶ τὸ 455, νὰ παραδοῦσιν, ἐπὶ τῷ ὄρῳ ὅτι θέλουσιν ἐκχωρήσει τῆς Πελοποννήσου· ὅθεν οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες προσφάτως τότε εἶχον γίνεи κύριοι τῆς Ναυπάκτου, παρεχώρησαν αὐτὴν εἰς τοὺς φυγάδας τούτους, μείναντας ἔκτοτε πιστοὺς αὐτῶν συμμάχους. Οἱ δ' Ἀκαρνᾶνες πρὸ μικροῦ κατετάχθησαν εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων, διότι οὗτοι ἐδοήθησαν αὐτοὺς νὰ γίνωσιν αὖθις κύριοι τοῦ ἀμφιλοχικοῦ Ἄργους, τὸ ὅποιον εἶχον σφετερισθῇ οἱ Ἀμβρακιῶται. Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπὸν ἔσπευσαν νὰ βιβακίωσιν τὴν πρὸς πάντας τοὺς συμμάχους τούτους φιλίαν καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς περὶ τὴν Πελοπόννησον κειμένους, Κέρκυραν, Κεφαλληνίαν, Ἀκαρνᾶνας, Ζακύνθον, δι' ὧν μάλιστα ἤλπιζον νὰ καταπολεμήσωσι τὴν χερσόνησον.

Αἱ δ' ὑποτελεῖς φόρου πόλεις ἦσαν ὅσαι ἄλλοτε ἐδηλώθησαν (σελ. 534 καὶ 520), τῇ προσθήκῃ τῆς ἐσχάτως εἰς τὴν τάξιν ταύτην καταβληθείσης Σάμου. Αἱ πόλεις αὗται ἐτέλουν τοὺς φόρους καὶ τοὺς ναύτας, τοὺς ὅποιους εὐλόγως οἱ Ἀθηναῖοι ὑπελάμβανον ὡς ἐν τῶν κυρίων τῆς δυνάμεως αὐτῶν κεφαλαίων· ὅθεν ἐπετήρησαν ἡδ' αὐτοὺς ἐπιμελέστερον τοῦ συνήθους. Ἀλλὰ τὸ κυριώτατον τοῦ κράτους προπύργιον ἦτο αὐτὴ τῶν Ἀθηναίων ἡ πόλις, ὅχι μόνον διότι ἐνταῦθα συνεπυκνοῦντο οἱ φόροι ἐκεῖνοι καὶ οἱ ναῦται, ἀλλὰ καὶ διότι οἰκοθεν ἡ πρωτεύουσα περιεῖχε μεγάλας ἐν αὐτῇ δυνάμεις. Κατὰ τὴν γενομένην τότε εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ὑπὸ τοῦ Περικλέους ἐκθεσιν, ἡ πόλις ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ τριῆρεις πλωίμους 300, ἵππεις δὲ καὶ ἱπποτοξότας 1200, πεζοὺς δὲ τοξότας 1600, καὶ ὁπλίτας 29,000, τὸ πλεῖστον πολίτας, ἀλλὰ καὶ μετοίκους ἐν μέρει. Ἐκ τοῦ πολλοῦ τούτου πλήθους τῶν ὁπλιτῶν, λογάδες μὲν ἄνδρες, ἦτοι πρὸς τοὺς ἐκ παρατάξεως ἀγῶνας ἐπιτήδειοι, διὰ τε τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας καὶ τὴν ἐντέλειαν τῆς παρασκευῆς, ἦσαν 13,000· οἱ δὲ λοιποὶ 16,000, οἱ συγκείμενοι ἐκ τῶν νεωτάτων καὶ τῶν πρεσβυτάτων πολιτῶν τε καὶ μετοίκων, ἐχρησίμευον εἰς τὸ νὰ φυλάττωσι τὸ τεῖχος τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ Πειραιῶς, τὰ μακρὰ τεῖχη, τὰ ὅποια συνέδεον τὴν πόλιν μετὰ τῶν λιμένων, καὶ τὰ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς φρούρια. Εἰς τὴν ἰσχυρὰν ταύτην ναυτικὴν καὶ πεζικὴν δύναμιν, προσθετέον τὸ ἐν τῇ ἀκροπόλει ἀποθεματικὸν ταμεῖον, τὸ ὅποιον περι-

Βιβλ. Β

εἶχεν εἰς νόμισμα ἀργυρίου, τάλαντα 6000, ἥτοι 36,000,000 ἀρχαίων δραχμῶν, ὧν ἡ σχετικὴ ἀξία δὲν δύναται σήμερον νὰ λογισθῇ κατωτέρα τῶν 250,000,000 περίπου. Τὸ ἀποταμίευμα τοῦτο ἀπηρτίσθη ἐκ τοῦ περισσεύματος τῶν τε φόρων οὐς κατέβαλλον αἱ ὑποτελεῖς πόλεις καὶ τῶν ἄλλων εἰσοδημάτων· εἶχε δὲ συμποσωθῇ εἰς τάλαντα 9700 ἥτοι 58,200,000 ἀρχαίων δραχμῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν δαπάνην ἣν ἀπῆλθον τὰ κοσμήσαντα τὴν πόλιν οἰκοδομήματα, ἐτι δὲ καὶ ἡ τῆς Ποτιδαίας πολιορκία, ἡλαττώθη εἰς 6000. Παρεκτός τούτων, εἰς τοὺς ναοὺς τῆς ἀκροπόλεως καὶ τῆς πόλεως ὑπῆρχον ἀναθήματα ἴδια καὶ δημόσια, καὶ ἱερὰ σκεύη χρήσιμα περὶ τε τὰς πομπὰς καὶ τοὺς ἀγῶνας, καὶ λάφυρα Μηδικὰ, καὶ ἄλλα πολύτιμα πράγματα ἀξίας ὅχι μικροτέρας 500 τάλαντων ἥτοι 3,000,000 ἀρχαίων δραχμῶν· ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ Φειδίου ἐξ ἐλέφαντος καὶ χρυσοῦ κατασκευασθεῖσα Ἀθηνᾶ, ἡ ἐν τῷ Παρθενῳι, περιεῖχε χρυσοῦ τάλαντα 40 (ἰσοδυναμοῦντα πρὸς 400 ἀργυρᾷ), ὅτε, ἥτο τοιοῦτοτρόπως προσηρτημένος εἰς τὸ ἄγαλμα, ὥστε ἡδύνατο νὰ ἀφαιρεθῇ. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Περικλῆς δέν ὑπέδεικνυεν ὡς ἐνδεχομένην τὴν χρῆσιν τῶν ἱερῶν τούτων πραγμάτων, εἰμὴ ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ καὶ ἐπὶ τῷ ὄρω τῆς μετέπειτα ἀποκαταστάσεως αὐτῶν, ἀπαράλλακτως καθὼς καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ἐλάλουν περὶ τῆς χρήσεως τῶν ἐν Δελφοῖς καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ χρημάτων. Ἐπὶ πᾶσιν, οἱ Ἀθηναῖοι, πλὴν τῶν θησαυρῶν τούτων, τοὺς ἑποίους εἶχον ἤδη εἰς χεῖρας αὐτῶν, ἐλάμβανον κατ' ἑτος μεγάλα εἰσοδήματα, ἀπὸ τε τῶν ὑποτελεῶν πόλεων, εἰς 600 τάλαντα λογιζόμενα, καὶ ἀπὸ ἄλλων εἰσπράξεων, δι' ὧν τὸ σύνολον τοῦ ἐτησίου εἰσοδήματος συνεποσοῦτο εἰς 1000 τοῦλάχιστον τάλαντα.

B. 748 Ἀπέναντι τοῦ μεγάλου καὶ ἰσχυροῦ τούτου κράτους τῶν Ἀθηναίων ἀντεπεξήρχετο ἡ οὐδὲν ἥττον ἰσχυρὰ καὶ μεγάλη συμμαχία τῶν Πελοποννησίων, εἰ καὶ συγκαίμενη ἐκ διαφορετικῶν στοιχείων. Ἡ συμμαχία αὕτη δὲν εἶχε πόλεις ὑποτελεῖς φόρου, ἀλλὰ μόνον συμμάχους ἐλευθέρους. Καὶ πρῶτον περιελάμβανεν ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον, πλὴν τῶν Ἀργείων καὶ τῶν Ἀχαιῶν, οἵτινες ἀμφοτέροις κατ' ἀρχὰς μετὰ οὐδέτερον συνετάσσοντο· ἐκ τῶν ἀχαικῶν ὅμως πόλεων ἡ Πελλήνη ἐκ πρώτης ἀφρηρίας συνέπραξε μετὰ τῶν ἄλλων Πελοποννησίων, ὕστερον δὲ καὶ αἱ λοιπαί. Ἀλλ' ἡ συμμαχία τῶν Πελοποννησίων εἶχε καὶ ἐκτός τῆς χερσονήσου πολλοὺς τοὺς συμπράκτορας· Μεγαρεῖς, Βοιωτοὺς, Φωκίαις, Ὀπουντίους, Λοκροὺς, Ἀμβρακιώτας, Λευκαδίους καὶ Ἀνακτο-

ρίους. Ἐκ τούτων ναυτικὸν παρείχοντο Κορίνθιοι, Μεγαρεῖς, Σικυώνιοι, Πελληνεῖς, Ἡλείοι, Ἀμβρακιῶται, Λευκάδιοι· ἱππεῖς δὲ Βοιωτοὶ, Φωκεῖς, Λοκροὶ· πολλὰ τῶν πόλεων ὅσαι ἐδίδον ἱππικὸν καὶ ναυτικὸν, ἐδίδον ἐν ταύτῃ καὶ ὀπλίτας· ἀλλ' οἱ λοιποὶ σύμμαχοι δὲν παρείχοντο εἰμὴ μόνον ὀπλίτας. Ἡ συμμαχία αὕτη δὲν εἶχε κοινὸν ταμεῖον καὶ ἔτι ὀλιγώτερον χρηματικὸν ἀποταμίευμα· δὲν εἶχε τὴν κυβερνητικὴν τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας ἐνότητα, ἥτις ἐν πολέμῳ μάλιστα ἦτο ἀνεκτίμητος· δὲν εἶχε δύναμιν ναυτικὴν ἱκανὴν ν' ἀντιπαραταχθῇ εἰς τοὺς Ἀθηναίους· ὥστε καθ' ὅλα ταῦτα ἦτο ἀσυγκρίτῃ λόγῳ ὑποδεεστέρα τῶν ἀντιπάλων αὐτῆς. Ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου κατὰ ξηρὰν ἢ ὑπεροχὴ αὐτῆς ἦτο ἀναμφισβήτητος. Μετ' ὀλίγον ὁ βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμονίων Ἀρχίδαμος εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἀττικὴν ἄγων 60,000, κατ' ἄλλους 100,000 ὀπλιτῶν, καὶ οὗτοι δὲ δὲν ἀπετέλουν εἰμὴ τὰ $\frac{2}{3}$ τῆς ὅλης τῶν συμμάχων πεζικῆς δυνάμεως, εἰς ἣν οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον ν' ἀντιτάξωσιν εἰμὴ 13,000 ὀπλιτῶν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Πελοποννήσιοι ἡδύναντο ἀκωλύτως νὰ ἐμβάλωσιν εἰς τὴν Ἀττικὴν, δὲν ἐπίστευον ποτὲ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θέλουσιν ἀνθέξει πλείοτερον τοῦ ἐνός, ἢ δύο ἢ τὸ πολὺ τριῶν ἐτῶν, βλέποντες τὴν χώραν αὐτῶν θρουμένην καὶ τὰ λαμπρὰ κτήματα καταστρεφόμενα. Οὐδὲν ἤττον οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐνόμισαν φρόνιμον νὰ αὐξήσωσι καὶ τὴν ναυτικὴν τῆς συμμαχίας αὐτῶν δύναμιν εἰς 500 τριήρεις ἐν ὅλοις, ἐλπίζοντες ἰδίως ὡς πρὸς τοῦτο εἰς τὴν συνδρομὴν τῶν φιλικῶς πρὸς αὐτοὺς διακειμένων δωρικῶν πόλεων τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας, μεθ' ὧν καὶ ἔσπευσαν νὰ συνεννοηθῶσι. Τὸ δὲ πάντων σπουδαιότερον, οἱ Πελοποννήσιοι ἐκήρυττον ὅτι μάχονται ὑπὲρ τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας, καὶ ἐμελλον διὰ τοῦτο νὰ ἔχωσι φυσικοὺς συμμάχους ὅλας τὰς ὑποτελεῖς φόρου πόλεις, ὅσαι ἀπετέλουν τὸ κύριον σῶμα τοῦ τῶν Ἀθηναίων κράτους. Ὡς τε ἕνεκα τῶν πλεονεκτημάτων τούτων, ἂν οἱ Πελοποννήσιοι δὲν ἦσαν ἰσχυρότεροι τῶν Ἀθηναίων, ἀπίθαινον ὅμως ἰσόρροποι αὐτῶν.

Οὕτω δὲ ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ ἔκθεσις τοῦ ἀγῶνος ἐξηρτάτο ἐκ τῆς ἐπιτηδαιοτέρας χρήσεως, ἣν ἕκαστος τῶν διαμαχομένων ᾔθελε κάμει τοῦ ἰδιάζοντος αὐτῷ προτερήματος. Ἄν οἱ Πελοποννήσιοι κατάρθουν νὰ κινήσωσιν εἰς ἐπανάστασιν τὰς ὑποτελεῖς πόλεις καὶ νὰ βοηθήσωσιν αὐτάς, οἱ Ἀθηναῖοι ᾔθελον ἀναγκασθῇ νὰ παραδώσωσι τὰ ὅπλα. Οἱ Ἀθηναῖοι πάλιν δὲν ἡδύναντο μὲν νὰ ἐπιχειρήσωσι τοιοῦτό τι, δὲν

ἡδύναντο δὲ οὐδ' ἐκ παρατάξεως νὰ ἐπιφέρωσι κρίσιν τινὰ, διότι κατὰ
 ξηρὰν μὲν ἀπέφευγον αὐτοὶ ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς τοὺς Πελοποννησίους,
 κατὰ θάλασσαν δὲ ἀπέφευγον οἱ Πελοποννήσιοι ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς αὐ-
 τοὺς. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἡδύναντο καὶ ὤφειλον νὰ πράζωσιν ὅ,τι ὁ Δη-
 μάρατος εἶχε ποτὲ συμβουλεύσει εἰς τὸν Ξέρξην (σελ. 419)· ἡδύναντο
 καὶ ὤφειλον νὰ καταλάβωσιν ἐπὶ καιρὸν τι παράλιον χωρίον τῆς Λακω-
 νικῆς ἢ τῆς Μεσσηνίας, καὶ ἐκεῖθεν δροῦντες τὴν χώραν, κινουῦντες εἰς
 ἐπανάστασιν τοὺς Ἑλλώτας καὶ τοὺς Μεσσηνίους καὶ ἀπειλοῦντες ἀδια-
 κόπως αὐτὴν τὴν Σπάρτην, νὰ οὐδετερώσωσιν οὕτω πᾶσαν τὴν ἐνέ-
 ργειαν τῆς ἡγεμόνος τῶν ἀντιπάλων πόλεως. Τὸ ἀξιοσημείωτον ὁμῶς
 εἶναι, ὅτι, ἐπὶ πολὺν χρόνον, οὐδέτερος τῶν διαμαχομένων μετεχειρίσθη
 ἐπιτηδεῖως τὸ προτέρημα αὐτοῦ. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τοὺς Πελοποννη-
 σίους, ἐξηγεῖται τὸ πρᾶγμα, ἐν μέρει διότι δὲν ἡδύναντο νὰ βοηθῶσιν
 τὰς πλείστας ὑποτελεῖς πόλεις εἰμὴ διὰ θαλάσσης, κατὰ θάλασσαν δὲ
 ἡττῶντο ἢ διεκωλύοντο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων· ἐν μέρει διότι καταστρέ-
 φοντες ἀνηλεῶς τὴν Ἀττικὴν ἤλπιζον ὅπως οὖν εὐλόγως καὶ διὰ τούτου
 μόνου νὰ ἀναγκάσωσι τοὺς πολεμίους εἰς εἰρήνην. Ἀλλὰ διατὶ ὁ Πε-
 ρικλῆς δὲν ἐπέχειρσεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ὅ,τι μετὰ τινὰ ἔτη κατάρ-
 θωσεν ὁ στρατηγὸς Δημοσθένης, διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Πύλου, εἶναι
 τῇ ἀληθείᾳ δύσκολον νὰ ἐξηγηθῇ. Τὸ καθαρῶς ἀμυντικὸν τοῦ Περικλέ-
 οους σύστημα ἀπεδείχθη ὑπὸ τῆς πείρας ὅχι πρόσφορον· τὸ σύστημα
 τοῦτο ἐπήγετο τὴν παράτασιν τοῦ πολέμου, ὅσῳ δὲ παρετείνετο ὁ πό-
 λεμος, τόσῳ πιθανώτερον ἦτο ὅτι θέλουσι στασιάσει οἱ ὑποτελεῖς· καὶ
 αἱ δηώσεις τῶν λαμπρῶν καὶ πλουσίων κτημάτων τῆς Ἀττικῆς δὲν
 ἦσαν ὀλιγώτερον ἐπαισθηταὶ εἰς τοὺς Ἀθηναίους παρ' ὅ,τι ἦσαν ἐπαί-
 σθηταὶ εἰς τὸ σύνολον τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας αἱ δηώσεις πα-
 ραλίων τινῶν τῆς χερσονήσου, ἐνῶ, ἅμα βραδύτερον κατελήφθη ἡ Πύ-
 λος ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους, ἠναγκάσθησαν οἱ Σπαρτιᾶται νὰ υποβάλλωσι
 προτάσεις περὶ εἰρήνης.

Ἐπὶ πολλὰ λοιπὸν ἔτη, 500 περίπου τριῆρεις καὶ 500 χιλιάδες
 τοῦλάχιστον ὀπλιτῶν, ψιλῶν, ἱππέων, ναυτῶν, κατέτριψαν τὰς ἐν ἀκμῇ
 τότε εὐρισκόμενας ἐλληνικὰς δυνάμεις, εἰς λεηλασίας καὶ καταστροφάς.
 Οὕτως ἤρξατο ὁ πελοποννησιακὸς πόλεμος, περὶ οὗ ὁ μέγας ἱστορικὸς
 εἶπε· κίνησις γὰρ αὕτη μεγίστη δὴ τοῖς Ἕλλησιν ἐγένετο. Προϊόντος
 τοῦ χρόνου ὁ ἀγὼν ἀπέβη σπουδαιότερος. Ἀλλ' ὑποία πάντοτε διαφορὰ
 πρὸς τὴν πρό πεντήκοντα ἐνιαυτῶν γενομένην κίνησιν τοῦ Μηδικοῦ πο-

λίμου! Τότε ὁ ἱερὸς σκοπὸς τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας ἠυλόγησε τοὺς ἀγωνάσας τῶν προπατόρων ἡμῶν, οἵτινες, ἐντὸς δύο ἐτῶν ἀπαλλαγέντες παντὸς ἐξωτερικοῦ κινδύνου, συνέλεξαν ἀφθόνους τοὺς καρπούς τῆς ὕλης καὶ ἠθικῆς εὐημερίας, οὓς ἀείποτε φέρει τὸ ἀγλαὸν τῆς ἐθνικῆς ὁμοφροσύνης δένδρον· νῦν δὲ τὸ δηλητήριον τῆς διχοστασίας ἐμελλε νὰ μαράνη ἅπαντα ταῦτα ἀγαθὰ καὶ νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν ἀπώλειαν τῆς αὐτονομίας. Τὸ εὐγενέστατον ὅμως τῶν ἐπὶ γῆς ἐθνῶν, καὶ ἐν αὐταῖς αὐτοῦ ταῖς ὀλεθρίαις ἀμαρτίαις καὶ παραφοραῖς, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποβάλλῃ διὰ μιᾶς ἅπασαν αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐφυΐαν· διότι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, οὐδ' αἱ σκοτεινότεραι τοῦ χειμῶνος ἡμέραι παρέρχονται ποτὲ χωρὶς νὰ διασχίσῃ ὁ ἥλιος τὰ καλύπτοντα αὐτὸν νέφη καὶ νὰ χρυσώσῃ διὰ τῶν ἀκτίνων αὐτοῦ, ἔστω ἐπ' ὀλίγον, τὰς πεδιάδας ἡμῶν καὶ τὰ ὄρη. Ἄν οἱ Ἀθηναῖοι ἐμάχοντο ὑπὲρ τῆς κυριαρχίας αὐτῶν, ἐμάχοντο ὅμως καὶ ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος· ἂν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπὶ τῆς ἀνεδείχθησαν δεσπότης πικρότεροι τῶν ἀντιπάλων, διὰ μακροῦ ὅμως χρόνου ἀνεδείχθησαν πρότερον κήρυκες καὶ πρόμαχοι τῆς κοινῆς ἐλευθερίας. Ἐντεῦθεν δὲ προέκυψε τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνο μίγμα τῶν πονηρῶν καὶ ἀγαθῶν ἀρχῶν, παθῶν, πράξεων οὐ ἕνεκα ὁ πελοποννησιακὸς πόλεμος ἐπέπευτο ν' ἀποβῇ τὸ φοβερώτατον τῶν θεαμάτων, καὶ τῶν μεθυσμάτων τὸ διδακτικώτατον ὅλων τῶν αἰώνων καὶ ὅλων τῶν ἐθνῶν.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἰουνίου μηνὸς τοῦ 431 ἔτους π. Χρ. ὁ βασιλεὺς Ἀρχίδαμος, συγκροτήσας ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ τὸν μέγιστον τῶν πεζικῶν στρατῶν ὅσους συνεκρότησέ ποτε ἡ ἀρχαία Ἑλλάς, ἐξεκίνησε, διὰ τῆς Μεγαρίδος, πρὸς τὴν Ἀττικὴν, βραδέως ὁπωςοῦν πορευόμενος· διότι ἤλπιζεν εἶναι καλὸς ἀγαθὸς ἀνὴρ εἰς τὴν συνδιαλλαγὴν, ὅθεν καὶ προέπεμψεν εἰς Ἀθήνας τὸν Σπαρτιάτην Μελέσιππον τὸν Διακρίτου, κομίζοντα τελευταίας τινὰς προτάσεις. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως, κατ' ἐπίμονον τοῦ Περικλέους γνώμην, οὐδὲ προσεδέξαντο τὸν ἀπεσταλμένον εἰς τὴν πόλιν, ἀλλ' ἀπέπεμψαν αὐτὸν πρὶν τὸν ἀκούσῃ καὶ διέταξαν νὰ ἀπέλθῃ αὐθημερὸν ἐκτὸς τῶν ὁρίων, ἀποστείλαντες ἀνδρας ἐπιτατραμμένους νὰ τὸν συνοδεύσωσι καὶ νὰ διακωλύσωσι πᾶσαν αὐτοῦ μετ' ἄλλων κοινωνίαν· ὁ δὲ, ἐνῶ φθάσας εἰς τὰ σύνορα ἐμελλε νὰ ἀποχωρισθῇ τῶν συνοδοιπόρων, ἐστράφη πρὸς αὐτοὺς, εἰπὼν τόσον μόνον ὅτι ἡ δευτέρα τοῖς Ἑλλησι μεγάλων κακῶν ἄρξει, καὶ ἐξηκολούθησε τὴν πρὸς τὸ στρατόπεδον πορείαν. Τότε ὁ Ἀρχίδαμος εἰσῆλθεν εἰς τὴν

Ιουν. Β 10
12

Ιουν. Β 10

Ἀττικὴν, βαδίσας πρὸς τὴν Οἰνὸν (τὸ σημερινὸν Γυφτόκαστρον), φρούριον κείμενον περὶ τὸν Κιθαιρῶνα, ἐν μεθορίοις τῆς Ἀττικῆς καὶ Εὐβοίας· καὶ ἐνταῦθα ἐχρονотρίβησε πάλιν ἡμέρας τινὰς, λόγῳ μὴ παρασκευαζόμενος εἰς ἐκπολιόρκησιν τοῦ χωρίου, ἀληθῶς δὲ διότι ἤθελε πάντοτε νὰ δώσῃ καιρὸν μετανοίας εἰς τοὺς Ἀθηναίους, καὶ μάλιστα εἰς τοὺς γαιοκτῆτας Ἀθηναίους, οἵτινες, βλέποντες ἤδη τὰς πρὸ καιροῦ ἐπικρεμασμένας ἀπειλὰς ἐτοίμους νὰ ἐκραγῶσιν ἐπ' αὐτοὺς, ἠδύναντο ἴσως νὰ ἐπιφέρωσι μεταβολὴν τινὰ εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς πολιτείας. Ἀλλ' οἷα δὴποτε καὶ ἂν ἦσαν τὰ αἰσθητά τῶν γαιοκτητῶν τούτων, οὗτοι, ὑπακούοντες εἰς τὴν πλειονοψηφίαν, εἶχον πρὸ ἡμερῶν ἀρχίσαι νὰ ἀσφαλίζωνται ὅσον ἦτο δυνατόν, πέμποντες μὲν εἰς τὴν Εὐβοίαν καὶ τὰς παρακειμένους νήσους, τὰ πρόβατα καὶ τὰ ὑποζύγια, αὐτοὶ δὲ, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Περικλέους, ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀντιταχθῶσι κατὰ ξηρὰν εἰς τοὺς Πελοποννησίους, εἰσερχόμενοι μετὰ τῶν οἰκογενειῶν καὶ τῆς ἄλλης κινητῆς περιουσίας, ἐντὸς τῆς πόλεως, τοῦ Πειραιῶς καὶ τοῦ ἐν τῇ μεταξὺ μακροῦ τείχους. Ὄθεν ὁ Ἀρχίδαμος, μετὰ ἱπταίμερον περὶ Οἰνὸν διατριβήν, μανθάνων ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπλῶς ἐπακολουθοῦσι τὴν τῆς χώρας ἐκκένωσιν, καὶ ἄφ' ἐτέρου ἀκούων τοὺς περὶ αὐτὸν ἀγανακτοῦντας διὰ τὴν ἀναβολήν, κατῆλθεν εἰς τὴν Ἐλευσίνα καὶ τὸ Θριάσιον πεδίον, ἐλεηλάτησε τὴν ἐνταῦθα χώραν, ἐτρέψεν ἱππεῖς τινὰς ἀντιπεξελθόντας περὶ τοὺς καλουμένους Πείτους, τὰς γνωστάς ἐπὶ τῆς πρὸς Ἐλευσίνα ὁδοῦ λίμνας, καὶ ἔπειτα, ἀντὶ νὰ βαδίσῃ κατ' εὐθείαν διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἐστράφη πρὸς ἀνατολὰς, ἔχων δεξιᾷ τὸ Αἰγάλεων ὄρος, καὶ διὰ Κεκροτίας, ἀνὰ μέσον τοῦ ὄρους, ἔφθασεν εἰς Ἀχαρνάς, τὸν μέγιστον τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς δῆμον, κείμενον περὶ τὸ σημερινὸν Μενίδι, ἔχοντα τότε 12,000 ἐλευθέρων ψυχῶν, παρέχοντα εἰς τὸν ἐθνικὸν στρατὸν 3,000 ὁπλίτας καὶ πολλὴν νεμόμενον εὐπορίαν ἀπὸ σίτου, ἀμπέλων, ἐλαιῶνων καὶ τῆς ἀνθρακείας αὐτοῦ. Ἐνταῦθα δὲ στρατοπεδεύσας ὁ βασιλεὺς ἤρχισε τὴν δῆωσιν.

Ἐντὸς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἐπεκράτησε τότε θόρυβος μέγας. Καθὼς ὁ Ἀρχίδαμος, μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς διέσωζεν ἀμυδρὰν τινὰ ἐλπίδα ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θέλουσιν ἐνδῶσαι, οὕτω καὶ οἱ Ἀθηναῖοι διέσωζον μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς ἀμυδρὰν τινὰ ἐλπίδα ὅτι ὁ Ἀρχίδαμος δὲν θέλει ἐμβάλει εἰς τὴν κυρίως Ἀττικὴν, καὶ ὅτι, ὅπως πρὸ τινῶν ἐτῶν ὁ Πλειστονάξ, θέλει ὑποχωρῆσαι ἀπὸ τοῦ Θριασίου.

Ὅτι ὅμως εἶδον ἀπὸ τοῦ τείχους ὅτι οἱ πολέμιοι δὲν ἔπαιζον, ἀλλ' ἐπεχείρησαν τῶντι τὴν καταστροφὴν τῶν κτιρίων, τῶν καρποφόρων δένδρων, τῶν συγκομιδῶν, δὲν ἡδυνήθησαν νὰ ἀναχαίτισωσι τὴν θλίψιν αὐτῶν καὶ τὴν ὀργήν· μάλιστα δὲ οἱ γαιοκτῆται καὶ ἰδίως οἱ Ἀχαρνεῖς ἐνόμιζον ἀφόρητον νὰ βλέπωσι μακρόθεν τὰ κτήματα αὐτῶν τιμνόμενα καὶ πυρπολούμενα, μὴδὲν πρὸς ἄμυναν πράττοντες. Τὴν κατεκραύγαζον κατὰ τοῦ συμβουλευσάντος τὸ τοιοῦτο Περικλέους. Τὴν δ' εὐλογον ταύτην ἐκρῆξιν τῆς δυσαρесκειᾶς ὑπέθαλπον οἱ πολυάριθμοι τούτου πολιτικοὶ ἐχθροί. καὶ ἐξαιρέτως ὁ ἀπὸ τίνος χρόνου προκύψας εἰς μέσον δημαγωγὸς Κλέων. Ἀλλ' ἂν καὶ φρονοῦμεν ὅτι ὁ Περικλῆς ἔσφαλε προκαλέσας τὸν πόλεμον, ἔσφαλε καὶ περὶ τὸν τρόπον καθ' ὃν διεξήγαγεν αὐτόν, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ θαυμάσωμεν τὴν καρτερίαν καὶ τὴν μεγαλοφυΐαν μεθ' ὧν ἐνέμεινεν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὅσα ἐνόμιζεν ἀπαξ ἀπαραίτητα πρὸς σωτηρίαν τῆς πόλεως. Ὁ ἀθηναῖος δῆμος ἐπλήρου τὴν πόλιν κραυγῶν περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ συνέλθῃ ἑκκλησία ἵνα ἀποφασίσῃ τὴν ἐξοδόν· ἀλλὰ, κατὰ τὸ πολίτευμα, ἑκκλησία δὲν ἡδύνατο νὰ συγκροτηθῇ εἰμὴ τῇ ἀδείᾳ τῶν δέκα στρατηγῶν ὁ δὲ Περικλῆς, εἰς ὧν τῶν στρατηγῶν τούτων, οὗς κατὰ τὸ δόκοῦν ἦγε καὶ ἔφερε, καὶ θεωρῶν ὅτι, ἐν τῇ ἀκμῇ ἐκείνῃ τῶν παθῶν, συγκροτουμένης ἑκκλησίας, ἡδύνατο τὸ πλῆθος νὰ παρεκτραπῇ εἰς ὀλέθρια βουλευματα, δὲν ἐνέδωκε· τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ εὐλάβεια ἣν ἔσωζεν ἐπὶ ὁ δῆμος οὗτος πρὸς τοὺς νόμους, ὥστε, εἰ καὶ ὑπὸ οὐδενὸς στρατοῦ συνεχύμενος, εἰ καὶ αὐτὸς μόνος ἔχων τὰ ὅπλα, αὐτὸς μόνος τὴν ὄλην δύναμιν, εἰ καὶ μεθῶν ὑπὸ τῆς ὀργῆς καὶ τῆς θλίψεως, δὲν κατέφυγεν ὅμως εἰς βίαν τινά, ἀλλ' ἐσεβάσθη ἐπὶ τέλους τὴν φωνὴν τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ καὶ ὑπέκυψεν. Ὁ Περικλῆς περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ ἐκπέμψῃ τινὰς ἱππεῖς, ἵνα περιστείλωσι τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ ἐλαφροῦ τῶν πολεμίων στρατοῦ καὶ προφυλάξωσι τὰ περὶ τὴν πόλιν κείμενα κτήματα· ἵνα αὐτῷ δὲ παρεσκεύασε στόλον ἰσχυρόν, τὸν ὁποῖον, ἔτι ὄντων τῶν Πελοποννησίων ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἐξέπεμψεν ἐπὶ δηώσει τῶν παραλίων τῆς χερσονήσου.

Καὶ ὁ μὲν Ἀρχίδαμος, ἀφοῦ ἐλεηλάτησε τὴν περὶ Ἀχαρνὰς χώραν, καὶ ἔπειτα τοὺς μεταξὺ Πάρνηθος καὶ Βριλησσοῦ δῆμους, ἀπῆλθε, περὶ τὰ τέλη Ιουλίου, διὰ τοῦ Ὠρωποῦ, εἰς Βοιωτίαν καὶ ἐκείθεν εἰς Πελοπόννησον, διατρίψας εἰς Ἀττικὴν ἐν ὅλοις 30 ἢ 40 ἡμέρας. Ὁ δὲ στόλος τῶν Ἀθηναίων, ἐξ ἑκατὸν πλοίων συγκείμενος, μεθ' ὧν ἦν ἡνώ-

13. 26
27.
 0ησαν 50 νῆες Κερκυραίων καὶ ἄλλαι τινὲς τῶν περὶ τὴν χερσόνησον
 συμμάχων, περιέπλευσε τὴν χερσόνησον ταύτην, προσεγγίζων ἐκ δια-
 λειμμάτων εἰς διάφορα χωρία καὶ πράττων ὅ,τι οἱ Πελοποννήσιοι
 ἔπραζαν ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἰδίως κατὰ τὰ εὐφορα τῆς Ἥλιδος παράλι-
 τρεις δὲ περίπου μῆνας περὶ ταῦτα καὶ τοιαῦτα διατρίψας, ἐπανῆλθε
 κατὰ τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου εἰς Ἀθήνας. Ἐτέρα δὲ ναυτικὴ μοίρα
 πλοίων 30 ἐληλάτησε τὸ κατέναντι τῆς Εὐβοίας λοκρικὸν παράλιον.
 Πρὸς τοῦτοις οἱ Ἀθηναῖοι, ἡξεύροντες τοὺς Αἰγινήτας ἔχθιστα δια-
 κειμένους καὶ μὴ νομίζοντες φρόνιμον νὰ τοὺς ἀφήσῃσι κατέχοντες
 τὴν νῆσον ταύτην, τὴν τοσοῦτον πλησίον τῆς Πελοποννήσου κειμένην,
 ἐξέβαλον αὐτοὺς ἐκεῖθεν καὶ μετεκόμισαν σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις εἰς
 Πελοπόννησον. Καὶ οἱ μὲν τῶν ἀτυχῶν τούτων ἀνθρώπων κατώκησαν
 εἰς Θυρέαν, παραχωρηθεῖσαν αὐτοῖς ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων, οἱ δὲ
 ἐσπάρησαν κατὰ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα· τὴν δὲ Αἶγιναν κατέλαβον
 Ἀθηναῖοι κληροῦχοι. Ἐπὶ πᾶσι, περὶ τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου,
 Περικλῆς αὐτὸς, ἄγων ἅπασαν τὴν περὶ τὴν δύναμιν, ἐνέβαλεν εἰς τὴν
 Μεγαρίδα· ἐνταῦθα προσῆλθον μετ' οὐ πολὺ καὶ τὰ ἐκ τοῦ περίπλου
 τῆς Πελοποννήσου ἐπιστρέψαντα τότε πλοῖα, ἅπαντες δ' ὁμοῦ ἐπεχεί-
 ρησαν ἐφ' ἱκανὸν δεινὴν τῆς χώρας λεηλασίαν. Καὶ οὕτως ἐτελείετο
 τὸ πρῶτον τοῦ πολέμου ἔτος.

34+35) Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ ἔτους τούτου, ὁ Περικλῆς, ἀγορεύσας ἐπὶ
 τῆς δημοσίας ταφῆς τῶν ἐν τῷ πολέμῳ πρῶτον ἀποθανόντων, περιέ-
 λαβεν ἐν τῷ ἐπιταφίῳ αὐτοῦ λόγῳ τὴν ἀμίμητον ἐκείνην εἰκόνα τῆς
 πολιτικῆς, καὶ κοινωνικῆς, καὶ ἠθικῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηναίων, ἣν
 ἀντεγράψαμεν εἰς τὸ τέλος τοῦ τρίτου βιβλίου (σελ. 531—533). Καὶ
 εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι, καθ' ἣν στιγμὴν ἐλάλει ὁ Περικλῆς, ἡ δύναμις
 τῶν Ἀθηναίων οὐδεμίαν ἔτι εἶχε πάθει μείωσιν, ἀλλ' ὅμως ἴσως τὸ
 θαυμαστόν ἐκεῖνο θέαμα τῆς ἀνέτως φιλοσοφούσης καὶ φιλοκαλούσης
 ἰσχύος καὶ τῶν μετὰ τῶν ἡδονῶν τῆς εἰρήνης συνδυαζομένων πολεμικῶν
 κατορθωμάτων, ἤρμοξε μᾶλλον εἰς τὴν πρό εἰκαστασίας ἐποχὴν, ὅτε
 οἱ στρατοὶ τῆς πόλεως ἀνεδείκνυντο τροπαιοῦχοι ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Ἀφρί-
 κῇ, ἢ εἰς τὸ ἔτος τοῦτο κατὰ τὸ ὅποιον οἱ Ἀθηναῖοι εἶδον τὴν Ἀττι-
 κὴν αὐτὴν ὑπὸ τῶν πολεμίων καταπατηθεῖσαν. Τούτου ἕνεκα ἐνομίσα-
 μεν προσφορώτερον νὰ παραθέσωμεν αὐτὴν περὶ τοὺς χρόνους τῆς Κρι-
 μωνείου συνθήκης. Καὶ ἔπειτα ἡμολογητέον ὅτι αὕτη τῆς ἀκμῆς ἡ εἰκόνα

οὐκ ἀπαίσιον περιλαμβανομένη ἐντὸς νεκρωσίου τελετῆς, καὶ ἐπέ-
 τωτον τῶντι ὁ ἐπιτάφιος οὗτος νὰ ἀποβῇ αὐτῆς τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθη-
 ναίων ὁ ἐπιτάφιος, οἵτινες μετ' οὐ πολὺ ἔπαθον τὴν πρώτην καιρίαν
 αὐτῶν πληγὴν.

Περὶ τὰ τέλη μαρτίου ἢ τὰς ἀρχὰς ἀπριλίου τοῦ 430 ἔτους, ἀπασα
 τῶν Πελοποννησίων ἡ περὶ τὴν δύναμις ἐνέβαλε πάλιν εἰς τὴν Ἀττικὴν
 καὶ ἐπεχείρησεν ἡδῆ, ἐν διαστήματι ἡμερῶν 40, τὴν ὀλοσχερεστέραν
 ἡμῶν, ὅχι μόνον τοῦ Θριασίου καὶ τοῦ περὶ τὴν πόλιν πεδίου, ἀλλὰ
 καὶ αὐτῶν τῶν μεσημβρινωτέρων δήμων, μέχρι τῶν μεταλλείων τοῦ
 Ἀλφειοῦ. Ἡ χώρα ἦτο ἔρημος· οἱ κάτοικοι εἶχον καταφύγει, ὡς πρό-
 τεραι, εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐβλεπον ἐκεῖθεν ἀγανακτοῦντες τὴν ἐπανάλη-
 ψιν καὶ τὴν αὐξησιν τοῦ κακοῦ, ὅτε αἰφνης κατέπληξεν αὐτοὺς κακὸν
 τῶν προφερότερον.

Πρὸ καιροῦ ἐφημίζετο ὅτι νόσος ἐπιδημική, ἀπὸ Αἰθιοπίας ἔρξαμένη,
 ἡμῶν τινε τὴν Αἴγυπτον, τὴν Λιβύην καὶ τὰς ἐν Ἀσίᾳ χώρας τοῦ με-
 γάλου βασιλέως. Πρὸ 16 ἔτων ὁμοίαν τινὰ συμφορὰν εἶχον πάθει ἡ τε
 Περσία καὶ πολλὰ τῆς Ἰταλίας μέρη, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τὸ νόσημα ἀνε-
 τάνη εἰς Ἀἴγυπτον καὶ εἰς ἄλλας τινὰς τοῦ Αἰγαίου νήσους, ἀλλ' ὅχι
 μετὰ τοσαύτης ὀξύτητος ὥστε νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν ὅλου τοῦ ἐλ-
 ληνικοῦ κόσμου. Τελευταῖον, ἐν ἔαρι τοῦ 430, ἐνέσκηψεν εἰς τὸν Πει-
 ραιᾶ καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου εὗρε τὰ πάντα προπαρασκευασμένα εἰς
 θάνατον αὐτοῦ ἀνάπτυξιν. Ὅλοι τῆς χώρας οἱ κάτοικοι εἶχον κατα-
 φύγει πρὸ μικροῦ ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Τὸ δὲ μέγα τοῦτο
 πλῆθος τῶν ἀνθρώπων ἡ συνεσωρεύθη εἰς φίλων οἰκίας, ἢ κατῳκεῖ εἰς
 καλύβας πνιγνὰς, ἀπεστερημένον πάσης βίου ἀνέσεως· διετέλει δὲ καὶ
 ἡλικίως καταβεβλημένον, ὥστε ἦτο καθ' ὅλα δεκτικώτατον νὰ προσβληθῇ.
 Καὶ τῶντι ἡ ἐπιδημία διεδόθη ἐν ἀκαρεῖ πρώτον εἰς τὸν Πειραιᾶ, μετ'
 ὅλγων εἰς τὴν ἄνω πόλιν, καὶ ἔπαθον πάντες ὑπ' αὐτῆς, ἄνευ διακρί-
 σιως τάξεως, φύλου ἢ ἡλικίας. Ὁ Θουκυδίδης, αὐτὸς τε νοσήσας καὶ
 αὐτὸς ἰδὼν ἄλλους πάσχοντας, περιέγραψε τὸ νόσημα μετ' ἀκριβείας ἣν
 ἐθαύμασεν ἡ νεωτέρα ἱατρικὴ ἐπιστήμη. Ἦτο δὲ, ὡς φαίνεται, τυφώ-
 δης πυρετός, ὁμοιότατος τῶν πυρετῶν οὓς συνήθως παράγουσιν εἰς τὰ
 στρατόπεδα καὶ εἰς τὰς πόλεις αἱ τοῦ πολέμου ταλαιπωρίαι. Ἡ νόσος
 κατελάμβανε τὸν ἄνθρωπον ἐξαίφνης, ὑγιᾶ ὄντα· καὶ πρώτα μὲν αὐτῆς
 σημεῖα ἦσαν ὀφθαλμοὶ τῆς κεφαλῆς ἰσχυραὶ, καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἐρυθ-

2^{ος} τοῦ
 430.

(Θουκ. 2^{ος} 47)
 5.

Θουκ. 2^{ος} 48

ματα καὶ φλόγῳσις. Ἐπειτα προσεβάλλοντο τὰ ἐσωτερικὰ ὄργανα φάρυγξ καὶ ἡ γλῶσσα ἐγίνοντο αἱματώδεις, ἐπήρχετο δὲ βήξ δυνατός καὶ ἀποκαθάρσεις χολῆς, ἡ καὶ ἀπλῶς λυγξ κενή, προξενούσα σπασμὸν ἰσχυρόν. Τὸ δῆγμα ἀπέβαινεν ὑπέρυθρον, πελιδνόν καὶ ἐκαλύπτετο ἀπὸ φλυκταίνας μικρὰς καὶ ἔλκη. Καὶ ἐξωτερικῶς μὲν τὸ σῶμα διὰ τὸν πολὺ θερμόν· ἀλλ' ἡ ἐσωτερικὴ καυσις ἦτο τοσαύτη, ὥστε οἱ καὶ σκοντες δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποφέρωσι τὸ ἐλαφρότερον ἱματίον, καί ποτε οἱ, ὡς μαινόμενοι, ἔρριπτον ἑαυτοὺς εἰς ὕδωρ ψυχρόν. Ἐκ τοῦ ἰσχυροῦ αὐτοῦ καύματος κατεβάλλοντο οἱ πλείστοι τὴν 7 ἢ τὴν 9 ἡμέραν ἄνευ ἐξωτερικῆς τινας τοῦ σώματος ἀλλοιωσεως. Ἄλλοι, δυνάμενοι ἀνθεξῶσιν εἰς τὸ πρῶτον τοῦτο τῆς νόσου στάδιον, ἀπέθνησκον ἕπειτα ἀπὸ διαρροίας καὶ ἀτονίας. Ἄλλοι τέλος ἐπέζων μὲν, ἀλλ' ἡ ἀποβαλὼν τὴν χρῆσιν μελῶν τινῶν τοῦ σώματος, ὀφθαλμῶν, χειρῶν, ποδῶν, περιπεσόντες εἰς ἀλλόκοτόν τινα πάντων λήθην, ὥστε δὲν ἐγνώριζον πλέον οὔτε ἑαυτοὺς, οὔτε τοὺς φίλους αὐτῶν. Ἀξιοσημείωτον δὲ ὅτι τὸ ἔτος ἐκεῖνο ὑπῆρξε κατ' ἐξοχὴν ἄνοσον ὡς πρὸς τὰς ἄλλας ἀσθενείας· εἰ δὲ τις ἔπασχε τυχόν ἀπὸ ἄλλο τι, τὸ πάθημα αὐτοῦ κατέληγεν εἰς τὴν ἐπικρατοῦν νόσημα. Καὶ τὸ μίasma μετεδόθη μὲν ἐντεῦθεν εἰς τινὰς τῶν πολυανθρωποτέρων νήσων, ἀλλὰ παντάπασι δὲν προσέβαλε τὴν Πελοπόννησον.

Ἡ ἱατρικὴ ἐπιστήμη δὲν ἔμεινε ἀργή· ὁ περὶ τοὺς χρόνους τούτους ἀκμάσας Ἱπποκράτης ὁ Κῷος, ὁ τῆς ἐπιστήμης ταύτης δημιουργὸς ἐμελέτησεν αὐτὸς τὸ νόσημα, καὶ, τοῦλάχιστον βραδυτέρον, ἐβόηθη τοὺς Ἀθηναίους, συμβουλευσας τὴν διὰ πυρὸς καθάρσιν τῆς ἀτμοσφαιρας, εἰς ἣ προήλθεν ἐκ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι οἱ σιδηρουργοὶ σπανίως τατα ἐκρούοντο. Ἀλλὰ κατ' ἀρχὰς πάντα τὰ θεραπευτικὰ μέσα ὅσα οἱ ἄνθρωποι ἐζήτησαν παρὰ ἱερέων καὶ ἱατρῶν ἀπέβησαν μάταια, ὅταν ἐπεκράτησεν ἀκαταμάχητος κατ' ὅλην τὴν πύλιν ἀπελπισία. Φίλοι καὶ συγγενεῖς κατήντησαν νὰ ἐγκαταλείπωσι τοὺς ἀσθενεῖς αὐτῶν ἐρῆμον πάσης ἐπιμελείας καὶ παραμυθίας· οἱ περὶ τὰς ταφὰς νόμοι δὲν ἐτήρουντο· καὶ οὐ μόνον ἐθαπτον ὅπως ἕκαστος ἠδύνατο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν νεκρῶν σωροὶ ἐκείντο τῇδε κάκεισε· ἡμιθνήτες ἐκυλίσκοντο εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ περὶ τὰς κρήνας ἀπάσας, διὰ τὴν τοῦ ὕδατος ἐπιθυμίαν· καὶ αὐτὰ τὰ ἱερὰ ἐν οἷς διετέλουν ἐσκηνωμένοι πολλοὶ ἄνθρωποι, ἦσαν νεκρῶν πλήρη. Εἰς δὲ τὸ τραγικόν τοῦτο θέαμα τῶν φυσικῶν παθημάτων, προσετέθη καὶ τὸ ἐτι φοβερώτερον ἴσως δεινὸν τῆς ἡθικῆς παραλυσία.

Ἐπειδὴ οὐδεὶς ἦτο βέβαιος ἂν ζήσῃ αὔριον, ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι ἔβλεπον τοὺς μὲν πλουσίους αἰφνιδίως ἀποθνήσκοντας, τοὺς δ' οὐδὲν πρότερον κεκτημένους, εὐθύς τὰ ἐκείνων ἔχοντας, ἐπειδὴ ἐνὶ λόγῳ ἐφήμερα ἦδη ἐλογίζοντο τὰ τε σώματα καὶ τὰ χρήματα, πάντες ἔσπευδον νὰ ἐυχαριστήσωσι τὰς ὁρέξεις αὐτῶν καὶ ἐξετραχηλίζοντο εἰς τὴν ἐσχάτην ἀπωτείαν καὶ ἀκολασίαν. Οὐδεὶς ἦτο πρόθυμος νὰ ἐργασθῇ, διότι δὲν ἔκλειπεν ἂν προφθᾷ, πρὶν ἀποθάνῃ, νὰ δρέψῃ τὸν καρπὸν τῆς ἐργασίας του· ὅθεν μόνον τὸ ἡδὺ καὶ μόνον τὸ ἀμέσως κερδαλέον, κατέστη καλὸν καὶ χρήσιμον. Θεῶν δὲ φόβος ἢ ἀνθρώπων νόμος οὐδεὶς ἀπέτρεπεν ἀπὸ τῆς ἀνομίας· τὸ μὲν διότι ἴσον ἔκρινον καὶ εὐσέθειαν καὶ ἀσέθειαν, εἰς ἴσου βλέποντες πάντας ἀπολλυμένους, τὸ δὲ διότι οὐδεὶς τῶν παρανομούντων ἠλπιζε νὰ ζήσῃ μέχρι τῆς δίκης, δι' ἧς ἡδύνατο νὰ τιμωρηθῇ· καὶ ἔπειτα πολὺ μείζονα θεωροῦντες τὴν τιμωρίαν, τὴν ἡδὴ κατεψηφισμένην καὶ ἐπικρεμαμένην, εὐλογον ἐνόμιζον, πρὶν αὕτη ἐπίπῃ, ν' ἀπολαύσῃσι τι τοῦ βίου.

Μηδεὶς δὲ δυσπιστήσῃ πρὸς ταύτην τὴν ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου διαγραφομένην εἰκόνα, μηδὲ ἀπορήσῃ πῶς οἱ Ἀθηναῖοι ἐξώκειλαν, ἕνεκα τῆς ἐπιδημίας, εἰς τοιαύτην ἡθικὴν παραλυσίαν, ἐνῶ, ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, ἐπιδημία οὐδὲν ἦττον φοβερά, ἢ ἀσιανὴ χολέρα, ἐνσκήψασα εἰς τὴν Εὐρώπην, οὔτε εἰς τὴν Ἀγγλίαν, οὔτε εἰς τὴν Γαλλίαν ἢ τὴν Γερμανίαν ἢ τὴν Ἑλλάδα, οὔτε εἰς τὴν Ῥωσίαν αὐτὴν ἐπήνεγκε τοσοῦτον ἀπαίσιον ἀποτελέσματτα. Ἡ κυριωτάτη αἰτία τῆς περὶ τοῦτο διαφοράς, ὡς καὶ περὶ πολλὰ ἄλλα, μεταξὺ τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν πολιτειῶν καὶ τοῦ νεωτέρου κόσμου, ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι αἱ ἀρχαῖαι ἡμῶν πολιτεῖαι συνεκροτοῦντο ἐκ μιᾶς πόλεως, ἐνῶ αἱ νεώτεραι συγκροτοῦνται ἐκ δλοκλήρων ἐθνῶν. Ἐντεῦθεν ὅσάκις σήμερον ἐπιδημία ἐνσκήψῃ εἰς μίαν ἢ καὶ πλείονας πόλεις ἐπικρατείας τινός, δὲν νοσεῖ φυσικῶς καὶ ἡθικῶς δλοκλήρως ἢ ἐπικράτεια, ἀλλὰ μέρος τι αὐτῆς, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ελάχιστον, τὸ δὲ λοιπὸν οὐ μόνον καθ' ἑαυτὸ ὑγειαίνει, ἀλλὰ καὶ ἐπερχόμενον εἰς βοήθειαν καὶ παραμυθίαν τῆς πασχούσης μοίρας, προλαμβάνει ἢ περιστέλλει τὴν ἡθικὴν ἐκλυσιν. Ἐνῶ, ἐπειδὴ αἱ Ἀθῆναι ἀπετέλουν, κυρίως εἰπεῖν, τὸ ὅλον τῶν Ἀθηναίων κράτος, ἢ ἐπιδημία, εἰς δλοκλήρως εἰς αὐτάς, δὲν ἐμάστιξεν ἀπλῶς μίαν μόνον πόλιν, ἀλλὰ ὅλοκληρον τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων· ἐνόσησε λοιπὸν δλοκλήρον τὸ κράτος τοῦτο, φυσικῶς τε καὶ ἡθικῶς, καὶ περιέπεσεν εἰς δεινοτάτην ἀμνηχανίαν καὶ παραλυσίαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ οὐδαμόθεν εἶχε νὰ ἐλπίσῃ βοήθειαν

ἢ νὰ φοβηθῇ περιστολὴν. Ἵνα δὲ κατανοήσωμεν ἔτι καλλίτερον τὴν κατὰ τοῦτο διαφορὰν μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νεωτέρου κόσμου ἐξ ἀναλογίας τινός, ἀντιπαραβάλωμεν τὰ ὕλικά ἀποτελέσματα, τὰ ὅποια ἐπήνεγκεν ἡ ἐπιδημία εἰς τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὰ ὕλικά ἀποτελέσματα τὰ ὅποια ἐπήνεγκεν ἡ ἄσιανή χολέρα εἰς οἰανδήπου νεωτέραν Εὐρωπαϊκὴν ἐπικράτειαν. Ἡ νόσος παρέμεινεν ἐν Ἀθήναις καθ' ὅλον τὸ δεύτερον καὶ τὸ τρίτον ἔτος τοῦ πολέμου· ἔπειτα, ἐν διαστήματι ἐνὸς καὶ ἡμίσεως ἔτους, συνέβη ἐλάττωσις αὐτῆς, μετὰ τῆς ἐπῆλθε δευτέρος παροξυσμός, διαρκέσας ἐπὶ ἓν πάλιν ἔτος, μετὰ τῆς αὐτῆς ὡς τὸ πρῶτον ὁρμῆς. Ἀπέθανον δὲ ἐν ὅλοις ἱππεῖς 300, ὀπλίται 4400, καὶ τῶν πενεστέρων πολιτῶν τοσοῦτον πλῆθος ὥστε ἡ ἐξαλείψις αὐτῶν ἀπέβη ἀδύνατος. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὸ κράτος ἔπαθεν ἐκ τῆς νόσου πληγὴν καιριωτάτην, διότι ἀπέβαλε τὸ πέμπτον, ἀν' ὅχι τὸ τέταρτον, τῆς ὅλης στρατιωτικῆς αὐτοῦ δυνάμεως, ἐνῷ ἡ χολέρα, ἐν Γαλλίᾳ λ. χ. ἐπροξένησε τὸν θάνατον πολλῶν χιλιάδων ἀνθρώπων· ἀλλὰ ἡδύνατο, ὃ μὴ γένοιτο, νὰ ἀρπάσῃ καὶ πολλὰς ἑκατοντάδας χιλιάδων, χωρὶς ἐκ τούτου νὰ ἐπέλθῃ ἐπαισητὴ τῆς δυνάμεως τοῦ κράτους ἐλάττωσις. Ἀλλ' ἐπανεέλθωμεν εἰς τὰ γεγονότα τοῦ πολέμου.

mm. h. 58. Ὁ στρατὸς τῶν Λακεδαιμονίων, φοβηθεὶς μήπως προσβληθῇ ἐκ τοῦ νοσήματος, δὲν ἔμεινεν ἐν τῇ Ἀττικῇ ὅσον κατ' ἀρχὰς ἐμελλετο. Ἐτι δὲ ὄντος αὐτοῦ ἐνταῦθα, καὶ πρὶν ἢ λάβωσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἐλάλτην τὴν πείραν τῆς φοβερᾶς ἐπιδημίας, ὁ Περικλῆς ἀπῆλθε μετὰ 150 τριήρων Ἀττικῶν καὶ συμμαχικῶν, καὶ ἱκανῶν ὀπλιτῶν καὶ ἱππέων, εἰς τὴν δῆωσιν τῆς Πελοποννήσου, ἄφ' ἧς ἐπιστρέψας ἐξαπέστειλε τὴν δυνάμειν ταύτην, ὑπὸ ἑτέροισι στρατηγοῖς, εἰς Μακεδονίαν, ἵνα ἐπιταχύνῃ τὴν ἄλωσιν τῆς Ποτιδαίας. Ὁ στόλος ὅμως οὗτος οὐ μόνον οὐδὲν κατέσχευεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐκεῖ στρατόπεδον μετέδωκε τὴν νόσον, καὶ αὐτὸς ἔπαθε φθορὰν μεγάλην ἐξ αὐτῆς, ὥστε ἐπανῆλθεν ἄπρακτος καὶ ἀθλίως ἔχων εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐν τῷ μεταξύ ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων καὶ τῶν πνευμάτων ἀπέβη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον διατεταμένη ἐκ τῆς νόσου συμφορᾶς προσετέθη θλίψις βαρυτάτη διὰ τὰς ἐκ τῶν Πελοποννησίων πρὸ μικροῦ προξενηθείσας πολὺ μείζονας ἢ κατὰ τὸ πρῶτον προηγούμενον ἔτος ζημίας· ὅθεν οἱ Ἀθηναῖοι παντάπασιν ἤδη ἀπογοητευόμενοι, ἐπεμψαν εἰς Σπάρτην πρέσβεις περὶ εἰρήνης. Ἀλλ' οἱ Σπαρτιάται ἐκώφευσαν εἰς τὰς προτάσεις ταύτας, καὶ τότε γενικὴ ἡγήθη ἐν

ἵκναι κραυγὴν καὶ πλουσίων καὶ πενήτων (διότι πάντες ἐπασχον), καὶ τοῦ Περικλέους, ὡς πρωτατίτου τῶν ποικίλων ἐκείνων κακῶν. Ἄλλὰ τότε μάλιστα ἀνεδείχθη λαμπρότατος ὁ ἀδιάσειστος ἐκείνος ἐὼς ὅντως ὀλύμπιος χαρακτήρ τοῦ μεγάλου ἀνδρός. Συγκαλέσας ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ἐλάλησε πρὸς αὐτὸν ὡς ἡγεμῶν μᾶλλον ἢ ὡς πολίτης ὡς πατὴρ μᾶλλον τῆς πατρίδος ἢ ὡς λειτουργὸς αὐτῆς.

Τὴν κατ' ἐμοῦ ὀργὴν ὑμῶν, εἶπε, τὴν περιέμενον· ἀλλὰ θέλω σὰς ποιεῖν ὅτι μὴ ὀρθῶς ἀγανακτεῖτε κατ' ἐμοῦ καὶ ὑποκύπτετε εἰς τὰς συμφοράς. Τὸ κατ' ἐμὲ πέπεισμαι, ὅτι τῆς πολιτείας καλῶς ἐχούσης, ἐλλειψασθαι αὐτοῖς εἶναι τοῦλάχιστον ἀνεκταί· ἐνῷ οὐδεμία οἰαδῆτοτε εὐτυχικὴ εὐπραγία δύναται νὰ ᾖ ὡς φέλιμος ὡς ἄνθρωπος ἢ πόλις ἔχει καλῶς. Ἐκπεπληγμένοι ἤδη διὰ τὰς κατ' οἶκον κακοπραγίας, ἐλέγχετε καὶ τὸν παραίνεσαντα πολεμεῖν, καὶ ὑμᾶς αὐτοὺς τοὺς εἰς τοῦτο παραταναεύσαντας. Ἐντούτοις ὑμεῖς μὲν ἠκούσατε τότε τὴν συμβουλὴν καὶ, διότι μ' ἐνομίσατε μᾶλλον ἐτέρων ἐπιτήδειον καὶ εἰς τὸ νὰ κρίνω καὶ εἰς τὸ νὰ ἐρμηνεύσω ταῦτα, ἅμα δὲ φιλόπολιν καὶ χρησίων κρείσσονα· ἐγὼ δὲ οὐδὲ νῦν δίκαιον εἶναι νὰ θεωρηθῶ ἄξιοκατάστατος, ὡς δοὺς ὑμῖν τὴν συμβουλὴν ἐκείνην, διότι ὁ πόλεμος ἦτο ἀναγκαῖος καὶ ἠθέλομεν μᾶλλον κινδυνεύσει ἀποφειγόντες αὐτὸν ἢ ἐπιχειροῦν. Ὡς ἐγὼ μὲν ὁ αὐτός εἰμι καὶ δὲν μεταβάλλομαι· ὑμεῖς δὲ, κακοπραγίαντες ἤδη, δὲν ἐμμένετε εἰς ὅ,τι, ἀκέραιοι ὄντες, εἴχετε ἀποφασίσει ὅτι ἔστιν. Μέγα καὶ ἀπροσδόκητον εἶναι βεβαίως τὸ ἐπισυμβᾶν ἡμῖν ὅμως δὲ πόλιν μεγάλῃν οἰκοῦντες, καὶ ὅπως προσήκει αὐτῇ τεταπεινωμένοι, ἀνάγκη καὶ εἰς τὰς μεγίστας συμφοράς ν' ἀντιταχθῶμεν καὶ ἐξ ἡμῶν νὰ μὴ ἀφανίσωμεν. Πολλάκις ἀπέδειξα, ὅτι παραλόγως διατάζετε περὶ τῆς πιθανῆς τοῦ πολέμου ἐπιτυχίας, ἀλλ' ἡδὴ θέλω σαφέστερον, καὶ, ἐπειδὴ μάλιστα θεωρῶ ὑμᾶς παρὰ τὸ εἰκὸς ἐκπεπληγμένους, κομπωδέστερον οὕτως εἰπεῖν, ὅτι ἕνεκα τῆς ναυτικῆς ὑμῶν δυνάμεως οὐ μόνον τῶν συμμάχων ἄρχετε, ἀλλ' ἀπάσης τῆς γῆς, ὅ ἐστιν, ὅτι ἐκ τῶν δύο τοῦ κόσμου τούτου στοιχείων, γῆς καὶ θαλάσσης, τοῦ ἐτέρου εἰσθε ἀπόλυτοι κύριοι. Πρὸς τὴν ἀχανῆ ταύτην δύναμιν ἀντιπαραβαλλομένη ἢ πρόσκαιρος χρήσις τῶν οἰκῶν ὑμῶν τῆς γῆς, εἶναι πρᾶγμα ἐλάχιστον, καὶ τοῦ πλούτου ὑμῶν ἀπλοῦν ἀλλώπτεμα, τοσοῦτον ὀλιγώτερον μνείας ἄξιον, ὅσῳ, ἅμα διασωθῇ τὴν ἐλευθερίαν, εὐκόλως θέλομεν καὶ τοῦτο ἀναλάβει. Οἱ πατέρες ὑμῶν ἔδρυσαν τὴν ἀρχὴν ταύτην μηδὲν ἔχοντες τῶν πλεονεκτημάτων.

Συμμετοχὴ
Περικλέους
ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ
(ἀντιφ. 60 B)

4 καὶ B. 62

Θουκ. Β. 63.

Θουκ. Β. 64.

των ὅσα ὑμεῖς νῦν νέμεσθε· μὴ ἀτιμασθῆτε λοιπὸν ἀποβάλλοντες ἐκεῖνοι ἐκτῆσαντο, ἀλλ' ὀρμήσατ' ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς οὐ μόνον διὰ τὸ νήματος πολλοῦ, ἀλλὰ καὶ καταφρονήματος. Ἐπειδὴ ἅπαντες ἴσασθε διὰ τὴν δόξαν καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς πόλεως, μὴ φεύγετε τοὺς πόδας δι' ὧν καὶ μόνων δύναται νὰ διατηρηθῇ ἡ τιμὴ αὐτῇ· μηδὲ νομίζετε ὅτι περὶ ἐνὸς μόνου, δουλείας ἂντ' ἐλευθερίας, ἀγωνίζεσθε, ἀλλὰ καὶ περὶ ἀρχῆς στερήσεως καὶ περὶ ὅλων τῶν κινδύνων οὓς παρήγαγε κατὰ τῆς ἀρχῆς ταύτης φθόνος. Δὲν εἶναι τῶντι εὐκολον μηδὲ οὐκ ἔστιν ὅτι νὰ παραιτήσητε τὴν ἀρχὴν ὑμῶν, διότι ὡς τυραννίδα πᾶσι ἐπὶ αὐτὴν, ἣν λαβεῖν μὲν ἴσως ἦτο ἐξ ἀρχῆς ἄδικον, ἀφεῖναι δὲ σήμερον εἶναι βεβαίως ἐπικίνδυνον. Ὅθεν μὴ ὀργίζεσθε κατ' ἐμοῦ τοῦ συμβουλεύσαντος τὸν πόλεμον, διότι ἐπελθόντες οἱ ἐναντίοι ἐπραξαν, ὅτι ἐκ φυσικῶν νὰ πράξωσι, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον διότι προσεπῆλθεν ἡ ἀποτυχία αὕτη νόσος. Ἡξέυρω ὅτι δι' αὐτὴν ἰδίως μισοῦμαι σήμερον, ἀλλ' ὅχι δικαίως, ἐκτὸς ἑάν, ἐπισυμβάντος ἀπροσδοκήτου τινὸς εὐτυχίης, τοις, θελήσητε καὶ τοῦτο εἰς ἐμὲ νὰ ἀποδώσετε. Ἡ πόλις ἡμῶν, τοῦτο μάλιστα ἔχει μέγιστον ὄνομα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὅτι παρὰ τὴν ἀκατάπληκτον ἐν ταῖς συμφοραῖς· ἡ δύναμις αὐτῆς, καὶ ἡ ἀρχὴ αὐτῆς καὶ ἡ εὐπορία αὐτῆς εἶναι τοσαύτη οἷα ἄλλη οὐδέποτε ἄλλοτε ὑπάρχει ἐν Ἑλλάδι· καὶ ἂν θέλωμεν νὰ σώσωμεν τὸ ἐπίφθονον ἡμῶν μεγαλύναντα, ἀνάγκη νὰ ὑπομείνωμεν τὸ πρόσκαιρον τοῦτο μῖσος, ὅπερ εἶναι ἀπαράιτητον παρακολούθημα πάσης ἀειμνήστου δόξης. Πολιτεῖς λοιπὸν εἰς τρόπον ἀντάξιον τῆς δόξης ταύτης, καὶ δείξατε τὸ ἄριστον ἐκεῖνο δι' οὗ καὶ μόνου δύνασθε νὰ ἀποφύγετε μὲν ἐν τῷ παρόντι ὄνειδος, νὰ ἀσφαλίσητε δὲ ἐν τῷ μέλλοντι τὴν τιμὴν ὑμῶν καὶ μὴ πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ἐπικηρυκέσθε, μήτε ἄλλως πως δηλώσατε ὅτι ὑπὸ τῶν παρόντων πόνων κατεβλήθητε.»

✓ Ὁ Θουκυδίδης διέσωσεν εἰς ἡμᾶς τὰ ἐπιτήδεια ἐπιχειρήματα τοῦ ἀγέρωχον καὶ πάντολμον ὕψους τοῦ λόγου τούτου, τοῦ ὁποῦτος παρεθέσαμεν ἐνταῦθα εἰμὴ ἄχρουν ἰχνογράφημα· ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο παραστήσῃ τὴν φωνὴν, τὴν πεποιθήσιν, τὸ σχῆμα τοῦ ῥήτορος καὶ ἐντύπωσιν ἣν ἡ συνδρομὴ τοσοῦτων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν περιημάτων ἐπροξένησεν εἰς τὸ ἀείποτε εὐαίσθητον, τότε δέ, ἐνικνεῖται πολλῶν αὐτοῦ τραυμάτων, ἐξαίρετως εὐπαθὲς ἐκεῖνο ἀκροατήριον ἐντύπωσις ὑπῆρξεν, ὡς φαίνεται, ἀκαταμάχητος, διότι οἱ ἀνθρώποι

καὶ τοὶ ὑπὸ τῆς νόσου ἀνηλεῶς δεκατεύμενοι, ἐπεισθησαν οὐδὲν αὐθις εἰς τοὺς λόγους τοῦ Περικλέους καὶ ἀπεφάσισαν, μὴ πέμψαι τοῦ λοιποῦ προτάσεις εἰρήνης πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, νὰ ἐκταλῶντο δραστηρίως τὸν πόλεμον. Οὐδεμία ὅμως δύναμις τοῦ λόγου ἐμπορεῖ νὰ κατισχύσῃ ἐπὶ πολὺ τῆς τῶν πραγμάτων δυνάμεως· αἱ μὲν ὀλίγον οἱ Ἀθηναῖοι, πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν τالαιπωριῶν αὐτῶν, εἰσπον αὐθις κατὰ τοῦ Περικλέους· αἱ δὲ μὲν δῆμος, ὅτι ἀπ' ἐλασσόνων ἐκείνων, ἐστέρητο καὶ τούτων· οἱ δὲ δυνατοὶ, καλὰ κτήματα κατὰ τὴν χώραν οἰκοδομίαις τε καὶ πολυτελέσι κατασκευαῖς ἀπολωλεκότες· τῶν δὲ μέγιστον, πόλεμον ἀντ' εἰρήνης ἔχοντες. » Ἐντεῦθεν ὠφελοῦμενοι οἱ πολιτικοὶ τοῦ ἀνδρὸς ἔχθροί, ὁ Κλέων, ὁ Σιμμίας, ὁ Λακρρατίδας εἰσέβαλλον κατ' αὐτοῦ κατηγορίαν ἐπὶ καταχρῆσει τῶν δημοσίων, καὶ ἐπέβαλλον τὴν κατάδικήν του εἰς χρηματικὴν ποινὴν κατ' ἄλλους 15, κατ' ἄλλους 50, καὶ κατ' ἄλλους 80 ταλάντων, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἤλπισαν ὅτι ἔκλινουσιν ἀποκλείσει αὐτὸν τοῦ λοιποῦ πάσης ἀρχῆς. Καὶ ἐνῶ ὡς αὐτοὶ καὶ ὡς δημόσιος λειτουργὸς ὑφίστατο τὴν δεινὴν ταύτην προσεγγίζοντες, ὑπέκυπτε συγχρόνως καὶ ὡς ἄνθρωπος εἰς τὰ οἰκτρότατα τῶν συμφορῶν. Ἡ ἀμείλικτος νόσος, ἥτις οὐδενὸς ἐφείδετο, οὔτε μικρῶν, οὔτε μεγάλων, εἶχεν ἀρπάσει τοὺς ἀρίστους τῶν φίλων του, πολλοὺς ἑταίρους, αὐτὴν τὴν ἀδελφὴν του. αὐτοὺς τοὺς δύο υἱοὺς του, τὸν Ξάνον καὶ τὸν Πάραλον. Ὁ δὲ, τοσάκις παρὰ τῶν συμπολιτῶν ἀπαιτούμενος καρτερίαν καὶ μεγαλοψυχίαν, δὲν ἐφάνη τριώντι ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀνάγκης τῶν λόγων καὶ ἐπὶ μακρὸν ἀντέσχε γενναίως εἰς τὰς ἀλλεπαλλήλους ἰδίας συμφοράς· ἀλλ' ὅτε εἶδεν ἐπὶ τέλους τὸν ἀγαπητὸν Πάραλον νεκρὸν καὶ ἐπλησίασεν ἵνα ἐπιθέσῃ εἰς τὴν προσφιλῆ ἐκείνην ἀδελφὴν στέφανον, δὲν ἠδυνήθη ὁ δυστυχὴς νὰ κρατηθῇ καὶ, κατακείμενος ὑπὸ τῆς θλίψεως, ἔκλαυσε πικρῶς. Ὁ δῆμος ὅστις εἶδεν ὅπόσονοι διάδοχοί του ἦσαν κατώτεροι αὐτοῦ, ἐβράδυνε μὲν νὰ τὸν ἱκανοποιήσῃ διὰ τὴν γενομένην καταδικήν· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν αὐγουστον ἢ σεπτέμβριον τοῦ 430 ἔτους ἐχειρατόνησεν ὁ στρατηγὸν, ἐπιτρέψας αὐτῷ αὐθις πάντα τὰ πράγματα. Ἀλλ' ὁ πόλεμος καὶ ἐνδοξος ἐκεῖνος βίος, ὅστις εἶχε τότε ὑπερβάλει πολὺ τὸ 60 ἡλικίας ἔτος, ὁ ἀπανθηθεὶς ὁλόκληρος εἰς τὴν τῆς πατρίδος ὑπηρεσίαν, ἐπλησίαζεν ἤδη εἰς τὸ τέλος αὐτοῦ. Ὁ Περικλῆς ἐπέζησεν ἔτι ὀλίγον, δὲν φαίνεται ὅμως πράξας τι λόγου ἕξιον εἰς τὸ διάστημα τούτου· τὸ δὲ φθινόπωρον τοῦ 429 ἀπέθανεν οὐχὶ ὑπὸ ὀξείας κρούσματος

Βουχ. B. 65

τῆς ἐπιδημικῆς νόσου, ἀλλὰ ὑπὸ πυρετοῦ κρυφοῦ, ὅστις κατὰ μικρὸν ἠγάλωσεν ἀπάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις. Ἡ ἀσθένεια αὕτη καὶ τὰ πολλὰ ἠθικὰ παθήματα ὅσα ἀπὸ τίνος ὑπέστη, παντάπασιν, ὡς φαίνεται, κατέβαλον καὶ τὸ φρόνημα τοῦ ἀνδρός· οἱ δὲ φίλοι του, προσερχόμενοι ἐρωτήσωσι πῶς ἔχει, ἀποροῦντες ἔβλεπον αὐτόν, τὸν ἄλλοτε τοσούτον ἀνώτερον πάσης προλήψεως, δεικνύοντα περίαπτον ὑπὸ τῶν γυναικῶν εἰς τὸν τράχηλόν του περιηρτημένον. Οὐδὲ τότε ὅμως ὁ ἀστήρ ἐκείναις εἶχε σβῆσαι ἐντελῶς, ἀλλ' ἠκτινοβόλει ἔτι ἐκ διαλειμμάτων ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνδρός δυνάμεις· διότι λέγεται ὅτι, κατὰ τὰς τελευταίας αὐτοῦ στιγμὰς, ἐνῶ οἱ ἄριστοι τῶν πολιτῶν καὶ οἱ σωζόμενοι τῶν φίλων, περιστάμενοι περὶ τὴν κλίνην του, ἐλάλουν περὶ τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ καὶ τῶν πράξεων, καὶ τῶν τροπαίων, νομίζοντες ὅτι δὲν ἀκούει πλέον, αὐτὸς αἰσθάνεται, αὐτὸς ἐγερθεὶς αἴφνης καὶ στραφεὶς πρὸς αὐτούς· «Θαυμάζω, εἶπεν, ὅτι ἐπαινεῖτε καὶ μνημονεύετε πράγματα, τὰ ὅποια, ὅτε ἐν μέρει τύχης ἔργα, κατωρθώθησαν καὶ ὑπὸ ἄλλων πολλῶν στρατιωτῶν· τὸ δὲ μέγιστον καὶ κάλλιστον λησμονεῖτε, τοῦτο, ὅτι ἐξ αἰτίας μου οὐδεὶς ποτε τῶν Ἀθηναίων μέλαν ἱμάτιον περιεβάλετο.»

Τὸ πολιτικὸν τοῦ Περικλέους στάδιον συμπίπτει μὲ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἀκμῆς τοῦ κράτους τῶν Ἀθηναίων, καὶ μὲ τὰ πρῶτα σημεῖα τῆς παρακμῆς αὐτοῦ. Διὰ δὲ τοῦτο, καὶ διότι ὁ Θουκυδίδης ὅλην διέτριψε περὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν Ἀθηναίων πολιτεύματος εἶναι δυσκολώτατον νὰ προσδιορισθῇ, ἂν καὶ μέχρι τίνος ὁ Περικλῆς εὐετέλεσεν ἄφ' ἑνὸς εἰς τὴν συμπλήρωσιν, ἄφ' ἑτέρου εἰς τὴν κατάρτησιν τοῦ ἔργου τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Ἀριστείδου καὶ τοῦ Κίμωνος. Ἐντεῦθεν δὲ πάλιν, ποικίλαι καὶ ἀντιφατικώταται ἐπεκράτησαν ἀνέκαθεν γνώμαι περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν πράξεων τοῦ ἀνδρός. Τὸ καθ' ἡμᾶς ἔπρεπε παθήσαμεν νὰ ἐκθέσωμεν ὅσον ἐνδέχεται ἀκριβῶς τὰ πράγματα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξάγεται βεβαίως ὅτι αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Ἑλλάς σύμπαντες ὀφείλουσι πλεῖστα ὅσα εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν αὐτοῦ, ἐξάγεται ὁμοῦ καὶ ταῦτα, ἂν δὲν ἀπατώμεθα, ὅτι οὗτος δὲν ὑπῆρξεν ἀναίτιος τῶν μετ' αὐτὸν πολὺ ἐπελθουσῶν συμφορῶν. Ἡ ἐξαχρείωσις τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὰς μισθοδοτικὰς τοῦ Περικλέους διατάξεις τὴν δὲ κατάρτησιν τῆς ἡγεμονίας ἐπέφερεν ὁ ὑπὸ τοῦ Περικλέους πάλιν προκληθεὶς πελοποννησιακὸς πόλεμος. Ὅτι μόνον δύναται νὰ εἴπη τις ἐν τῇ ἀρχῇ, ὅτι ἴσως καὶ αἱ μισθοδοσίαι, καθάπερ ἄλλοτε διὰ μακρῶν ἐξηγήσαμεν

523—527), ἦσαν ἀπαραίτητοι, καὶ ὁ πόλεμος, καθάπερ πρὸ μι-
 εἵπομεν, ὡς δὴ ποτε ἀναπόφευκτος. Ζήτημα ὅμως θέλει πάντοτε
 εἶναι ἡ μὲν συμπύκνωσις τοῦ δήμου περὶ τὴν πολιτείαν, δὲν ἡ δὲ
 νὰ κατορθωθῇ καὶ ἄνευ τῶν μισθοδοσιῶν, ἦτοι διὰ μόνων τῶν
 οὐχιῶν καὶ τῶν δημοσίων ἔργων· ὁ δὲ πόλεμος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ
 γραπεῖ, ἢ τοῦλάχιστον νὰ ἀναβληθῇ ἐπὶ μακρόν, μάλιστα ἀφοῦ οἱ
 ἰναῖοι, διὰ τῶν τριακονταετῶν σπονδῶν, παρεχώρησαν εἰς τὴν
 ῥῆσιν πᾶσαν τὴν ἡπειρωτικὴν ἡγεμονίαν. Ἄλλ' ἐάν κατ' ἀμφοτέρα
 τα, τὸ πολίτευμα τοῦ Περικλέους εἶναι ἐπιδεκτικὸν κατακρίσεως,
 ἢ ἥττον τὸ ὄνομα αὐτοῦ θέλει ἀείποτε ἀναμνησθῇ τὴν ἐνδοξοτά-
 ταν ἐποχὴν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ὁ Περικλῆς δύναται νὰ
 ρηθῇ ὡς ὁ ιδεώδης τύπος τοῦ τελείου δημοσίου ἀνδρὸς τῆς ἀρχαίας
 λαοκρατίας. Ὁ Θεμιστοκλῆς διετέλεσεν ἴσως μεγαλῆτερος πολιτικός· ὁ Κί-
 βεβαίως μεγαλῆτερος στρατηγός· ὁ Δημοσθένης μεγαλῆτερος ῥήτωρ·
 νὰ μόνος ὁ Περικλῆς ὑπῆρξεν ἐν ταῦτ' καὶ πολιτικός καὶ στρατηγός
 καὶ ῥήτωρ μέγας. Καὶ ἐπειδὴ εἶχεν ἅπαντα σύναμα ταῦτα τὰ προτερή-
 τα, διὰ τοῦτο κατώρθωσε νὰ ἀθλήσῃ εἰς τὸ δημοσίον τῆς πατρίδος
 τοῦ στάδιον ἐπὶ 40 ὅλα ἔτη, καὶ ἐκ τούτων ἐπὶ 15 νὰ μοναρχήσῃ
 ἐν πόλει· ἐνῷ ἀπὸ Μιλιτιάδου μέχρι Φωκίωνος, ὅλων τῶν ἄλλων ἐν
 ἡμέραις πρωταγωνιστῶν τὸ στάδιον διεκόπη οὕτως ἢ ἄλλως καὶ ὡς
 τὸ πολὺ βραχίως. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ Περικλῆς δὲν διετεθήθη οὕτω
 ἐξοιόμενος εἰς τοὺς πολλοὺς, καὶ κολακεύων, καὶ δημοσκοπῶν· διετε-
 θή καθυποβαλὼν αὐτοὺς εἰς πειθαρχίαν, τοσοῦτον μᾶλλον ὅσοι αὐτὸν
 ἐνταῦθα συνεδύαζον ἐπὶ μετὰ τῆς ἀληθεστάτης ἐλευθερίας. Ἀλλὰ
 ἔπραξε τοιοῦτος ὢν καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἄρξας; Εἶναι ἀληθές ὅτι δὲν
 ἐδημιούργησε πολιτείαν νέαν, ὡς ὁ Σόλων· ὅτι δὲν ἐδημιούργησε πόλιν
 νήν, ὡς ὁ Θεμιστοκλῆς· ὅτι δὲν ἐδημιούργησεν ἡγεμονίαν νέαν, ὡς ὁ
 Κίμων. Ἐπραξε τι ὅμως οὐδὲν ἥττον τῆς δημιουργίας μεγάλα καὶ ἀξιά-
 ῳστον ἐρρύθμισε πολυειδῶς καὶ ἐπὶ μακρόν συνετήρησε τὴν ὑφιστα-
 μένην πολιτείαν, καὶ ἡγεμονίαν, ὅσον ἦτο δυνατόν ἴσως νὰ ρυθμισθῶσι
 νὰ συντηρηθῶσι τὴν δὲ πόλιν κατεκόσμησε διὰ τῶν ἀριστοτεχνῶν
 τῶν ἐκείνων, τὰ ὅποια καὶ μόνον ἤθελον ἀρκέσει ἵνα καταστήσωσιν
 ἄντικρυ τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα ἐν τῇ κόσμῳ τούτῃ.

Ἀπὸ τοῦ τρίτου ἔτους τοῦ πολέμου μέχρι τοῦ ἐβδόμου, παρεκτός τῶν
 ἰσχυρῶν δαπάνων, συνέβησαν καὶ τινὰ γεγονότα μᾶλλον λόγου ἄξια,

ἀλλ' ὅχι ἐπιτήδεια νὰ φέρωσι τὴν κρίσιν τοῦ ἀγῶνος. Κατὰ ἰανουάριον τοῦ 429, οἱ Ἀθηναῖοι ἐγένοντο κύριοι τῆς Ποτιδαίας· ἀφ' ἑτέρου, οἱ Πελοποννήσιοι, οἵτινες ἀπὸ τοῦ μαρτίου τοῦ 429, εἶχον πολιορκήσει τὰς Πλαταιάς, ἠνάγκασαν αὐτάς νὰ παραδοθῶσι κατὰ τὸ θέρος τοῦ 427. Ἐν τῷ μεταξύ, ἦτοι τῷ 428, ἀπέστη ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἡ νῆσος Λέσβος, ἥτις ὅμως, καὶ τοι ἐπῆλθεν εἰς βοήθειαν αὐτῆς στόλος πελοποννησιακός, ὑπετάχθη κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος. Κατ' αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ ἔτος, ἀλλὰ πρὶν ἢ παραδοθῶσιν οἱ Πλαταιεῖς, καὶ πρὶν ἢ ὑποταχθῇ ἡ Λέσβος, οἱ ἀριστοκρατικοὶ τῆς Κερκύρας ἤλπισαν, τῇ συνδρομῇ τῶν Πελοποννησίων, νὰ καταβάλλωσι τοὺς ἀντιπάλους δημοκρατικούς· καὶ ἐπεκράτησαν μὲν ἐπὶ μικρόν, καὶ ἀφοῦ δὲ, προσελθόντος ἰσχυροῦ ἀττικοῦ στόλου εἰς Κέρκυραν, ἐνίκηθησαν, ἀντέστησαν οὐδὲν ἥττον ἔτι ἐπὶ δύο ἐνιαυτοὺς καταλαβόντες ἰσχυρὸν τῆς νήσου χωρίον, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατετροπώθησαν τῷ 425. Ἐκ πρώτης λοιπὸν ὀψέως, οἱ Ἀθηναῖοι ἐβλῆνοντο θριαμβεύοντες, ἀλλ' ἀκριβέστερον ἐξεταζομένου τοῦ πράγματος, τὰ κατ' αὐτοὺς δὲν εἶχον ὅσον ἤλπισεν ὁ Περικλῆς καλῶς. Ἡ μὲν ἄλλωσις τῶν Πλαταιῶν ἀντεστάθμιζε βεβαίως τὴν ἀνάγκησιν τῆς Ποτιδαίας, αἱ δ' ἐπανειλημμέναι στάσεις τῆς Λέσβου καὶ τῆς Κερκύρας κατεδείκνυσαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸ ἐπισφαλές τῆς ἀττικῆς ἡγεμονίας. Ναὶ μὲν αἱ στάσεις αὗται κατεβλήθησαν, ἀλλ' ἐὰν ἤθελον πολυπλασιασθῇ, ἦτο ἄρα γε πιθανὸν ὅτι θέλουσι πάντοτε καταβάλλονται· Καὶ ἐπειτα ἤδη ἐν ἔτει τετάρτῳ τοῦ πολέμου, ἐκ τοῦ ἀποθεματικοῦ τῶν 6000 ταλάντων, εἶχον ἀναλωθῇ 5000, οἱ δ' Ἀθηναῖοι, ὡς ἐπαρκέσωσιν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Μιτυλήνης, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐμβαλῶσιν εἰς αὐτοὺς ἑκτακτὸν εἰσφορὰν ταλάντων 200, καὶ, τὸ χειρότερον, ἐπεμψαν μοῖραν στόλου αὐτῶν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀσίας ἕνα δι' ἄρπαγῆς πορισθῶσι χρήματα. Τὸ δὲ ἔτι δεινότερον, οἱ Πελοποννήσιοι τῶν ὁποίων ἡ κατὰ ξηρὰν ὑπεροχὴ ἦτο ἀναμφισβήτητος, οὐδὲ κατὰ θάλασσαν ἔμμενον ἄργοι, οὐ μόνον πέμψαντες ἐπικουρίας καὶ εἰς Λέσβον καὶ εἰς Κέρκυραν, ἀλλὰ καὶ ἐκ παραταξέως πολυμήσαντες νὰ ναυμαχήσωσι, περὶ Νυόπакτον, ἐν ἔτει τρίτῳ τοῦ πολέμου, πρὸς Φορμίωνα, τὸν ἐπιτηδειότατον τῶν τότε ναυάρχων τῆς τῶν Ἀθηναίων πόλεως. Εἶναι ἀληθές ὅτι καθ' ὅλας ταύτας τὰς περιστάσεις, οἱ Πελοποννήσιοι οὐδὲν κατώρθωσαν· ἀλλὰ νικώμενοι ἐγυμνάζοντο, γυμναζόμενοι δὲ ἠδύνατο ἐπὶ τέλους νὰ ἀποβῶσιν ἐν χεῖρσι τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐπὶ αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ στοιχείου τὸ ὅποιον οὗτοι ἐθεώρουν ἀποκλειστικὸν αὐτῶν κτῆμα.

Τὸ μέγιστον ὅμως τῶν δυστυχημάτων ἦτο, ὅτι ὁ πόλεμος οὗτος ἔλαβεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας τοσοῦτον ἄγριον καὶ καταστρεπτικὸν χαρακτῆρα, ὥστε Ἀθηναῖοί τε καὶ Πελοποννήσιοι ἐμέλλον νὰ ἀναλώσωσιν ἐν αὐτῷ ἀπάσας τὰς ὕλικὰς ἅμα καὶ ἠθικὰς αὐτῶν δυνάμεις. Εἶδον ὅτι οἱ Πλαταιεῖς ἐθανάτωσαν τοὺς ὑπ' αὐτῶν ζωγρηθέντας 180 Θηβαίους. Οἱ Πελοποννήσιοι πάλιν, γενόμενοι κύριοι τῆς πόλεως ταύτης, ἐθανάτωσαν μὲν ὅλους τοὺς παραδοθέντας ὑπερμάχους αὐτῆς, 200 Πλαταιεῖς καὶ 25 Ἀθηναίους, ἡνδραπόδισαν δὲ τὰς γυναῖκας, τὴν δὲ πόλιν παρέδωκαν εἰς τοὺς ἀμειλίχους Θηβαίους, οἵτινες αὐτὴν μὲν κατέβαλον εἰς ἔδαφος, τὴν δὲ γῆν αὐτῆς ἀπερίσθωσαν. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Ἀθηναῖοι, κατατροπώσαντες τοὺς Μιτυληναίους, ἀπεφάσισαν νὰ θανάτωσωσι μὲν ἅπαντας τοὺς ἄνδρας τῆς ἀνακηθείσης πόλεως, νὰ ἡνδραποδίσωσι δὲ τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας. Καὶ ἐτροπολόγησαν μὲν τὴν ἐπιούσαν κατὰ τι τὴν φοβερὰν ταύτην ἀπόφασιν, περιορίσαντες τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου εἰς μόνους τοὺς πρωταίτιους, ἀλλ' οἱ φονευθέντες ὡς πρωταίτιοι συνεποσώθησαν εἰς 1000 περίπου ἄνδρας. Ὅμοιως εἰς τὰς ἐν Κερκύρα στάσεις, οἱ ἀριστοκρατικοὶ καὶ δημοκρατικοὶ ἐξετραχηλίσθησαν εἰς ἀνηλεεῖς καὶ ἀνὰριθμήτους ἀμοιβαίας σφαγὰς· ἐπὶ πᾶσι δὲ οἱ Ἀθηναῖοι, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὴν προαναφερθεῖσαν ἐξωπιν τῶν Αἰγινητῶν ἀπὸ τῆς πατρίδος, ἀπεβιβάσθησαν τῷ 424 εἰς Θυρέαν, καὶ ἐκπορθήσαντες καὶ κατακαύσαντες τὸ νέον τοῦτο ἄσυλον τῶν δυστυχῶν ἐκείνων ἀνθρώπων, ἀπήγαγον ἔπειτα εἰς Ἀθήνας τοὺς περισωθέντας Αἰγινήτας, καὶ ἅπαντας ἐνταῦθα ἀπέκτειναν.

Ὁ πόλεμος λοιπὸν οὗτος ἀπέβαινεν ὅσημέραι φονικώτερος, ἐπαγόμενος τὸν θάνατον ὅχι μόνον τῶν εἰς μάχας καὶ πολιορκίας πιπτόντων, ἀλλὰ συνήθως, καὶ ὅλων σχεδὸν τῶν νικωμένων. Ἀναλογιζόμενοι δὲ ὅτι αἱ ἀρχαῖαι ἐλληνικαὶ πολιτεῖαι συνέκειντο ἐξ ὀλίγων τινῶν χιλιάδων πολιτῶν, εὐκόλως δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅποσην ὕλικὴν ζημίαν ἔπασχον ἐκ τῆς τοιαύτης τοῦ πολέμου διεξαγωγῆς· ἥδη ἐπὶ τῶν πρώτων τούτων ἐναιυτῶν, οἱ ἀρχαῖοι Πλαταιεῖς καὶ Αἰγινῆται, οἱ κατὰ Περσῶν περιφανῶς ἀγωνισθέντες, σχεδὸν ἐξωντώθησαν· οἱ δὲ Κερκυραῖοι καὶ οἱ Μιτυληναῖοι κατὰ τὸ ἥμισυ ἕως ἀπωλέσθησαν.

Ἀλλ' ἡ ὕλική αὕτη ζημία, ὅσην μεγάλη καὶ ἂν θεωρηθῇ, ἦτο μικρὰ παραβαλλομένῃ, πρὸς τὴν φοβερὰν ἠθικὴν ἀλλοίωσιν ἣν ἐπαθε τότε τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος. Ἐπειδὴ εἰς πᾶσαν πόλιν ὑπῆρχον ἀνέκαθεν δύο πολιτικαὶ μερίδες, οἱ ἀριστοκρατικοὶ καὶ οἱ δημοκρατικοί, ἥδη δὲ τοὺς μὲν

ἀριστοκρατικούς ὑπεστήριζαν δι' ὅπλων οἱ Λακεδαιμόνιοι, τοὺς δὲ δημοκρατικούς δι' ὅπλων ὁμοίως οἱ Ἀθηναῖοι, αἱ δὲ αὐταὶ μερίδες, ἕνεκα τῆς ἀδιαλείπτου ἐπικειμένης ἐνόπλου ἐξωτερικῆς ἐπεμβάσεως, ἀπέβαλον ἐντελῶς τὸν χαρακτῆρα ἐσωτερικῶν πολιτικῶν διενέξεων, διεξαγομένων διὰ τῶν νομίμων συνταγματικῶν τρόπων, καὶ κατήντησαν ἀληθῆ στρατόπεδα διὰ πάσης βίας καὶ παρανομίας ἀνταγωνιζόμενα. Ἐντεῦθεν δύο εἰδῶν ἐμφύλιοι πόλεμοι ἐπεκράτησαν τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα· εἰς γενικός, μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν ἀφ' ἑτέρου, καὶ εἰς μερικός, ἢ μᾶλλον ἄπειροι μερικοί, καθ' ἑκάστην σχεδὸν Ἑλληνίδα πόλιν, μεταξὺ τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ τῶν δημοκρατικῶν αὐτῆς· ἐντεῦθεν ἡ πολιτικὴ, ἡ ἔννομος κοινωνία, ἡ διὰ τοσούτων αἰώνων καὶ ἀγώνων μορφωθείσα, παρ' ὀλίγον ἐξέλιπεν, ἡ δ' Ἑλλὰς ἐκινδύνευε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς κατὰστασιν, χεῖρονα τῆς ἀρρυθμίας καὶ ἀθέσμου ἐκείνης κοινωνίας, ἣν εἶδομεν ἐπικρατήσασαν ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων. Διότι νόμος δὲν ἴσχυε πλέον, νόμος κατέστη τὸ κράτος τοῦ δυνατωτέρου καὶ τοῦ πονηροτέρου· αὐταὶ αἱ ἰδιωτικαὶ συναλλαγαὶ ἀναφανδὸν παρεβιάζοντο, αὐτοὶ οἱ φιλικοὶ καὶ συγγενικοὶ δεσμοὶ ἐξελύθησαν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀνοσιουργία προέβη μέχρι καὶ τοῦ νὰ θέλῃ νὰ αἰτιολογῇ καὶ δικαιολογῇ τὴν τοιαύτην ἀνατροπὴν ὅλων τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων νόμων, αὐταὶ αἱ λέξεις μετέβαλον τὰς συνήθεις αὐτῶν σημασίας, καὶ ἡ ῥητορικὴ τέχνη ἠγωνίσθη ἥδη, διὰ πάσης σοφιστείας, νὰ παραστήσῃ τὸ δίκαιον ὡς ἄδίκον, καὶ τὸ ἄδίκον ὡς δίκαιον· τὰ δ' ὀνόματα τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ τῶν δημοκρατικῶν ἀπέβησαν ἐπὶ τέλους ἀπλαῖ προφάσεις ἀμοιβαίας ἐχθροπραξίας καὶ ἀρπαγῆς, ὥστε ὁ ἀνέρορ ἐκεῖνος πόλεμος, οὐ μόνον ἐνόθευσε τὸν χαρακτῆρα τῶν πολιτικῶν μερίδων, ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς κατέστρεψε τὰ ὄργανα ταῦτα, διὰ τῆς ἐννόμου ἐνεργείας τῶν ὑποίων διατηρεῖται καὶ ἀναπτύσσεται ἡ ζωὴ πάσης ἐλευθέρης πολιτείας. Ὁ Θουκυδίδης περιέγραψε τὰ συμπτώματα τῆς ἠθικῆς ταύτης νόσου, ἥτις ἐπέπρωτο νὰ καταφέρῃ πληγὴν καιρίαν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἔθνος, μεθ' ὅσης ἀκριβείας εἶχε περιγράψει τὴν λοιμικὴν νόσον τὴν μαστίξασαν πρὸ ὀλίγου τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων, ἂν καὶ ἡ περὶ τῆς ἠθικῆς ἐκείνης ἀναρχίας ἐκθεσίς του εἴναι, κατὰ δυστυχίαν, ἐν τῶν ἀσφαφεστάτων μερῶν τῆς ἐπὶ σαφηνείᾳ ἐν γένει μὴ διακρινομένης συγγραφῆς του. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἡ ἀναρχία αὕτη δὲν ἐμίανεν ἐξίσου ἀπάσας τὰς ἑλληνικὰς πόλεις· ποῦ ἀπέβη ὀλεθριώτερα, ποῦ ὀλιγώτερον ὀλεθρία· ποῦ

ἀνεφάνη πρωϊμώτερον, τοῦ βραδύτερον· ἀλλὰ τὸ γενικὸν τοῦ ἱστορικοῦ σκιαγράφημα προδήλως προέθετο νὰ παραστήσῃ ἐν κεφαλαίῳ τὴν ὅλην τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας κατὰ τοὺς χρόνους τούτους κατάστασιν. Μὴ νομίσωμεν δὲ πάλιν ὅτι τοιαυτὰ τινα δὲν συνέβησαν καὶ εἰς ἄλλα ἔθνη. Αὐτὸς ὁ Θουκυδίδης, τοῦ ὁποίου ἡ ἱστορικὴ καὶ προφητικὴ μεγαλοφυΐα ἤξευρε τὰ τε παρόντα νὰ κρίνῃ ἀκριβῶς καὶ τὰ μέλλοντα ἀσφαλῶς νὰ διακρίνῃ, λέγει, ἐν προοιμίῳ τῆς ἀπαισίας αὐτοῦ εἰκόνας, ταῦτα πάντα, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀγινόμενα, καὶ αἰεὶ ἐσόμενα, ἕως ἂν ἡ αὐτὴ φύσις ἀνθρώπων ᾖ. » Καὶ τῶντι παντοῦ σχεδὸν καὶ πάντοτε αἱ ἐμφύλιοι διενέξεις ἐπήγαγον ὅμοια ἢ ἀνάλογα ἀποτελέσματα· ἀπόδειξις, ἵνα μὴ ἀνατρέξωμεν μέχρι τοῦ μέσου αἰῶνος, αἱ τραγικαὶ σκηναὶ αἵτινες συνέβησαν, κατὰ τὴν 16 καὶ τὴν 17 ἑκατονταετηρίδα π. Χρ., ἐνεκα ὁρσκειυτικῶν διενέξεων, εἰς τὴν Ἀγγλίαν, τὴν Ὀλλανδίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἰσπανίαν· ἀπόδειξις αἱ ἐτι τραγικώτεραι ἴσως σκηναὶ τῆς Γαλλικῆς μεταπολιτεύσεως, περὶ αὐτὰ τὰ τέλη τῆς 18 ἑκατονταετηρίδος. Καὶ ἂν, διὰ τῆς εὐεργετικῆς τοῦ χριστιανισμοῦ ἐνεργείας, ἡ νεωτέρα εὐρωπαϊκὴ κοινωνία φαίνεται μετριάζουσα τὰ πάθη αὐτῆς καὶ λαμβάνουσα ἕξεις φιλανθρωποτέρας καὶ ἡπιωτέρας, ἔθνη ὅμως σύγχρονα τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ, καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὀνομαστότατα, ἀνεδείχθησαν, εἰς παραπλησίαις περιστάσεις, πολὺ ἀγριώτερα τῶν προπατόρων ἡμῶν· διότι οἱ Καρχηδόνιοι λ. χ. καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, ἐν ταῖς πολιτικαῖς αὐτῶν παραφοραῖς, δὲν ἤρκουντο εἰς δρώσεις, δημεύσεις καὶ σφαγὰς, ἀλλὰ ἐπετηδεύοντο νὰ αὐξήσωσι τὰς συμφορὰς τῶν θυμάτων δι' ἀκρωτηριασμῶν, διὰ σταυρώσεων καὶ ἄλλων τοιούτων βασανιστηρίων.

Τελευταῖον ἐν ἔτει 425 ἐπῆλθε γεγονός τὸ ὁποῖον προπαρεσκεύασε τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Τὸ ἔαρ τοῦ ἔτους τούτου οἱ Πελοποννήσιοι ἐνέβαλον, κατὰ τὸ σῦνηθες, εἰς τὴν Ἀττικὴν, ὑπὸ τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης Ἀγιν τὸν Ἀρχιδάμου. Λέγομεν κατὰ τὸ σῦνηθες, διότι ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου σχεδὸν κατ' ἑτος ἐπανελάμβανον τὴν ἐπιδρομὴν ταύτην· μόνον κατὰ τὸ τρίτον καὶ τὸ ἕκτον ἔτος παρέλιπον αὐτήν· κατὰ μὲν τὸ τρίτον, διότι ἐφοβήθησαν τὸν λοιμὸν καὶ διότι ἐσπεύδον νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν πολιορκίαν τῶν Πλαταιῶν· κατὰ δὲ τὸ ἕκτον, διότι, ὄντος ἤδη τοῦ στρατοῦ ἐν τῷ ἰσθμῷ, ἐγένοντο πολλοὶ σεισμοί, οἵτινες ὑπελήφθησαν ὡς κακὸς οἰωνὸς καὶ ἀπέτρεψαν τοὺς

Πελοποννησίους τότε ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ἔβδομον τοῦτο ἔτος ἡ ἐπιδρομὴ δὲν διήρκεσε πολὺ, μόλις δεκαπέντε ἡμέρας, ἐν μέρει διότι ἐγένετο πρωϊμώτατα, ὥστε, τοῦ αἵτου ἔτι χλωροῦ ὄντος, ἐστερήθη τὸ στράτευμα τροφῶν, καὶ πρὸς τούτοις ἐπέσεν αὐτὸ χειμῶν ἐπισυμβᾶς ἑκτακτος· ἐν μέρει διότι οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ Ἅγις ὁ βασιλεὺς ἔλαβον ἐν τῷ μεταξύ εἰδήσιν σπουδαιοτάτην ἐμβαλοῦσαν αὐτοὺς εἰς πολλὴν ἀνησυχίαν, καὶ ἀναγκάσασαν νὰ ἐπιταχύνωσι τὴν εἰς τὰ οἰκέα ἐπάνοδον.

Τῶντοι συγχρόνως σχεδὸν μετὰ τῆς εἰσβολῆς τῶν Λακεδαιμονίων εἶχον ἐκπλεύσει ἐκ Πειραιῶς τεσσαράκοντα νῆες ὑπὸ Εὐρυμέδοντα καὶ Σοφοκλέα, εἰς ἐπικουρίαν τῶν ἐν Σικελίᾳ ἡπαδῶν τῶν Ἀθηναίων. Ἡ ναυτικὴ αὕτη μοῖρα εἶχε διαταχθῆ πρὸς τούτοις, διερχομένη διὰ Κερκύρας, νὰ βοηθήσῃ τοὺς αὐτόθι δημοκρατικούς, οὔτινες τότε δὲν εἶχον εἰσέτι καταβάλλει ὀλοσχερῶς τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν ἀριστοκρατικούς. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ δύο κύριοι σκοποὶ, δι' οὓς ἐξέπλευσεν ἡ ναυτικὴ αὕτη μοῖρα, ἔλαβεν ὅμως καὶ τρίτην τινὰ παραγγελίαν ἐν παρόδῳ μὲν δευθεῖσαν, ἀλλὰ ἀναδειχθεῖσαν σπουδαιοτάτην.

Ὑπῆρχε τότε ἐν Ἀθήναις στρατιωτικὸς ἀνὴρ, ὁ Δημοσθένης, ὅστις ἦτο ὁμολογουμένως, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ὁ ἐπιτηδειότατος καὶ μεγαλεπήβολώτατος τῶν στρατηγῶν τῆς πόλεως, ὅπως ὁ Φορμίων ἦτο ὁ τῶν ναυάρχων αὐτῆς ἐπιφανέστατος. Ὁ Δημοσθένης εἶχε κατὰ τὸ προηγουμένον ἔτος ἀριστεύσει λαμπρῶς εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Ἐκεῖ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων ἦσαν, ὡς προείπομεν, οἱ ἐν Ναυπάκτῳ Μεσσηνιοὶ καὶ οἱ Ἀκαρναῖες· ἀντίπαλοι δὲ τῶν Ἀθηναίων οἱ Αἰτωλοὶ καὶ οἱ Ἀμβρακιῶται. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ Δημοσθένης, τολμηρότερον τοῦ δέοντος ἐμβαλὼν εἰς τὴν δυσπρόσοδον τῶν Αἰτωλῶν χώραν, ἔπαθεν ἦταν δεινὴν· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον θαυμασίως ἠνώρθρωσε τὸ πρῶτον ἀμάρτημα οὐ μόνον διασώσας τὴν Ναύπακτον ἀπὸ τῆς κοινῆς ἐπιθίσεως τῶν Αἰτωλῶν καὶ τῶν Πελοποννησίων, ἀλλὰ δρασμὼν μετὰ τῶν Ἀκαρνανῶν καὶ εἰς βοήθειαν τοῦ Ἀμφιλοχικοῦ Ἀργούς, καθ' οὗ ὤρμησαν ἤδη οἱ Πελοποννήσιοι καὶ οἱ Ἀμβρακιῶται· ἐκεῖ δὲ, περὶ Ὀλπας, αἰτίνες ἀπέτρεπον τοῦ Ἀργούς πέντε καὶ εἴκοσι σταδίους, τοσούτον ὀλοσχερῶς κατετρόπωσε τοὺς ἀντιπάλους, ὥστε οἱ μὲν Πελοποννήσιοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπανέλθωσι τεταπεινωμένοι εἰς τὰ ἴδια, οἱ δὲ Ἀμβρακιῶται νὰ συνομολογήσωσι συνθήκας ἐπωφελεστάτας εἰς τοὺς Ἀκαρνανᾶς. Ἐντεῦθεν μέγα ἀπέβη τοῦ Δημοσθένους τὸ ἀξίωμα ἐν Ἀθήναις· ἐντεῦ-

θεν δὲ καὶ μέγα τι βούλευμα συνέλαβεν ὁ στρατηγὸς οὗτος ἐκ συνεννοήσεως, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, πρὸς τοὺς ἐν Ναυπάκτῳ Μεσσηνίους. Τὸ δὲ βούλευμα ἦτο νὰ καταλάβωσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπικαιρόν τι κατὰ τὴν Μεσσηνίαν χωρίον, ἵνα ἐκείθεν, τῇ συμπράξει τῶν ἐν Ναυπάκτῳ Μεσσηνίων καὶ τῶν Μεσσηνίων ὅσοι, ὡς δούλοι τῆς Σπάρτης μένοντες ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν, ἐπέζητουν πᾶσαν ἀφορμὴν στάσεως, πιέσωσι τοὺς Λακεδαιμονίους ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ καὶ παραλύσωσιν οὕτω πᾶσαν ἐξωτερικὴν αὐτῶν ἐνέργειαν. Ἀλλὰ τὸ ἐπιχειρῆμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ ἐπιφέρῃ τοσοῦτῳ σπουδαῖα ἀποτελέσματα καὶ τὸ ὁποῖον ἄπορον εἶναι, ὡς πολλάκις παρετηρήσαμεν, πῶς οὔτε εἰς τὸν νοῦν τοῦ Περικλέους εἶχεν ἐπέλθει, οὔτε ὑπὸ ἄλλου τινὸς μέχρι τοῦ ἐβδόμου τοῦτου ἔτους ἐμελετήθη ἐν Ἀθῆναις, οὐδὲ τότε φαίνεται τυχὸν ἐξαιρέτου τινὸς ἐπιδοκιμασίας καὶ προσοχῆς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ· διότι δὲν ἀπεστάλη ἐιδική τις ἐπὶ τούτῳ στρατεία, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπετράπη εἰς τὸν Δημοσθένην, ἐπιβάντα ὡς ἰδιώτην εἰς τὴν ναυτικὴν μοῖραν ἥτις κυρίως ἐξεπέμπετο εἰς Κέρκυραν καὶ Σικελίαν, νὰ μεταχειρισθῇ, ἐὰν θέλῃ, τὰ πλοῖα ταῦτα καθ' ὅδον, εἰς τινα περὶ τὴν Πελοπόννησον ἐπιχειρήσιν.

Δου
53

Θου

47

“Οτε λοιπὸν ἡ ὑπὸ τὸν Εὐρυμέδοντα καὶ τὸν Σοφοκλέα μοῖρα ἐφθάσεν εἰς τὴν δυτικομεσημβρινωτέραν παραλίαν τῆς Λακωνικῆς, κατέναντι τῆς Πύλου, ὁ Δημοσθένης προέτεινε νὰ ἀποβῶσιν αὐτόθι, νὰ ὀχυρωθῶσι καὶ ἐπειτα νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν πλοῦν· ἀλλ' οἱ δύο στρατηγοὶ ἀπεποιήθησαν τὴν ἐκτέλεσιν τῆς προτάσεως ταύτης καὶ ἠθέλησαν νὰ προχωρήσωσιν, ὅτε, κατ' εὐτυχίαν, τρικυμία ἐπισυμβᾷσα ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ καταφύγωσιν εἰς Πύλον. !Τις τῶν καθ' ἡμᾶς Ἑλλήνων δὲν γνωρίζει τὴν θέσιν τοῦ εὐρυχώρου ἐκείνου λιμένος, ἐν ᾧ, τῇ 8 ὁκτωβρίου τοῦ 1827 ἔτους, οἱ στόλοι τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας, κατατροπώσαντες τὴν ἠνωμένην Τουρκο-αιγυπτιακὴν ναυτικὴν δύναμιν, καθηγήσαν, διὰ τοῦ αἵματος τῶν κρατίστων τῆς γῆς ἔθνων, τὴν αὐτονομίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος; Τὸν ἐν εἶδει ἡμισελήνου σχηματιζόμενον τοῦτον λιμένα ἀσφαλίζει ἀπὸ τῆς δυτικῆς θαλάσσης ἡ ἐκ τοῦ ἐνὸς αὐτοῦ κέρατος μέχρι τοῦ ἄλλου ἀπλουμένη ἐπιμήκης νῆσος Σφακτηρία, ἥτις καὶ αὕτη ἀπέβη ὀνομαστὴ εἰς τὴν νεωτέραν ἡμῶν ἱστορίαν· διότι ἐκεῖ, κατὰ μῆνα ἀπρίλιον τοῦ 1825 ἔτους, ἔδραμον πολλοὶ καὶ γενναῖοι ἄνδρες, Ἕλληνες καὶ φιλέλληνες, ἡπειρώται καὶ ναυτικοὶ, στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοί, ἵνα ἀντιταχθῶσιν εἰς τὰς πρώτας τῶν αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων ἐφόδους· καὶ ἐκεῖ τότε

ἔπεσον ἐνδόξως ὁ Ἀναγνώσταρχος καὶ ὁ Σταῦρος Σαχίνης· ἐκεῖ δὲ Σαντα-
 'Ρόζας· ἐκεῖ δὲ Ὑσαμαδός· ἐκεῖθεν δὲ ὡς ἐκ θαύματος ἐσώθη ὁ Ἀλέξαν-
 δρον Μαυροκορδαῖος ἐπὶ τοῦ πλοίου αἷ Ἀθηναῖ, τοῦ διασχίσαντος
 ἔπειτα ἐν θριάμβῳ ὁλόκληρον τὸν ὀθωμανικὸν στόλον. Ἐνεκα τῆς προ-
 κειμένης Σφακτηρίας, ὁ λιμὴν τῆς Πύλου ἔχει δύο στόμια, τὸ μὲν βό-
 ρειον, τὸ δὲ μεσημβρινόν, τὰ ὅποια ὁμως ἀμφοτέρω ἐπαθον, ὡς φαίνεται,
 διὰ τοῦ χρόνου οὐσιώδη τινὰ ἀλλοίωσιν. Διότι σήμερον ἡ μεσημβρινή
 εἰσόδος ἔχει πλάτος 1,200 περίπου μέτρων καὶ βάθος ὕδατος παραλ-
 λάττον μεταξὺ 5, 7, 28 καὶ 33 ὀργυῶν, ἐνῶ, κατὰ Θουκυδίδην, τὸ
 πλάτος αὐτῆς ἦτο τοσοῦτον μόνον ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ εἰσέλθωσι δι'
 αὐτῆς ἐκ παραλλήλου εἰρή 8 ἢ 9 τριήρεις· τὸ δὲ τῆς βορείου εἰσόδου
 πλάτος εἶναι σήμερον 130 περίπου μετρων, καὶ τὸ βάθος τοῦ ὕδατος δὲν
 ὑπερβαίνει τοὺς 48 δακτύλους· διότι ἡ εἰσόδος αὕτη φράσσεται ἡδὴ
 ὑπὸ σύρτεως, ἐνῶ τὸ πάλαι, κατὰ Θουκυδίδην, ἠδύναντο νὰ διέλθωσιν
 ἐντεῦθεν δύο τριήρεις, ὅπερ προῦποτίθησι πολὺ μεγαλήτερον βάθος ὕδα-
 τος. Ἡ δὲ ἐπὶ τῆς κατέναντι Πελοποννήσου παραλία, ἡ ἐπὶ τῶν Ὀμη-
 ρικῶν χρόνων τοσοῦτον λαμπρὰ διὰ τὴν ἀκμάζουσιν τότε αὐτόθι Πύλον,
 ἦτο ἡδὴ ἔρημος καὶ ἀκαλλιέργητος, ἔνεκα τῆς τυραννίης τῶν Λακε-
 δαιμονίων ἣτις εἶχε φυγαδεύσει τοὺς κατοίκους καὶ ἐξαφανίσει πᾶν
 ἔχνος βιομηχανίας καὶ γεωργίας.

Οὕτως εἶχε τὸ χωρίον τοῦτο ὅτε κατέφυγον εἰς αὐτό, διὰ τὴν ἐπι-
 συμβᾶσαν τρικυμίαν, αἱ ἄττικαὶ νῆες. Τότε ὁ Δημοσθένης ἐπανελάβε
 τὴν περὶ ἀποβάσεως πρότασιν τοῦ ἄλλ' οἱ στρατηγοὶ καὶ πάλιν ἀπέ-
 κρουσαν αὐτήν, λέγοντες, ὅτι ἡ Πελοπόννησος ἔχει πολλὰς ἐρήμους
 ἄκρας, τὰς ὁποίας δύναται οὗτος νὰ καταλάβῃ, ἐὰν θέλῃ νὰ καταδα-
 πανᾷ τῆς πόλεως τὰ χρήματα. Κατ' εὐτυχίαν ὁμως πάλιν ἐπειδὴ ἐπέ-
 μενεν ἡ τρικυμία καὶ παρετείνετο οὕτως ἡ ἐν τῷ λιμένι διατριβὴ τῶν
 πλοίων, αὐτοὶ οἱ στρατιῶται τελευταῖον βαρυνθέντες τὴν ἀργίαν, ἐπε-
 χεῖρησαν νὰ ἐκτελέσωσι τὸ βούλευμα τοῦ Δημοσθένους· καὶ οὕτως ἀνη-
 γέρθη ἐκ τοῦ προχείρου μικρὸν ὀχύρωμα ἐπὶ τῆς πελοποννησιακῆς πα-
 ραλίας, παρὰ τὸ βόρειον ἦτοι τὸ στενότερον τοῦ λιμένος στόμιον, εἰς
 θέσιν καλουμένην ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων Κορυφάσιον, θεωρηθεῖσαν δὲ
 ἐπιτηδειοτάτην ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους διὰ τε τὸ φύσει ὀχυρὸν αὐτῆς καὶ
 διότι ὑπῆρχεν ἐνταῦθα κρήνη καλοῦ ὕδατος. Ἀπετελέσθη δὲ τὸ ἔργον
 ἐν ἡμέραις ἑξ, καὶ τότε ὁ Εὐρυμέδων, καταλιπὼν αὐτόθι τὸν Δημοσθέ-
 νην μετὰ πέντε πλοίων, ἀπέπλευσε μετὰ τῶν λοιπῶν ἐπὶ Κέρκυραν.

Τὸ δ' ὁχύρωμα τοῦτο, τοῦ ὁποίου ἡ ἐκτέλεσις μετὰ τῶσαυτης μὲν
 ὀλιγωρίας ἀπεφασίσθη ἐν Ἀθήναις, μετὰ τῶσαυτης δὲ δυστροπίας διε-
 ξήχθη ἐν Πύλῳ ὑπὸ τῶν στρατηγῶν, ἐμελλεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας
 νὰ προκαλέσῃ σωτήρια διὰ τοὺς Ἀθηναίους ἀποτελέσματα. Ἐἶδομεν
 ὅτι ὁ βασιλεὺς Ἀγίς, ὅστις εἶχεν ἐμβάλει εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἔσπευσε νὰ
 ἐπιστρέψῃ μεθ' ἅπαντος τοῦ πελοποννησιακοῦ στρατοῦ εἰς τὰ ἴδια, ἅμα
 πληροφροῦναι τὸ τολμηρὸν τῆς καταλήψεως τῆς Πύλου ἔργον· ἐνταῦτ' ὅ-
 ρα καὶ ὁ στόλος τῶν Πελοποννησίων ὅστις εἶχε σταλῆ εἰς Κέρκυραν,
 ἵνα ὑποστηρίξῃ τοὺς ἀνθισταμένους ἐτι αὐτόθι ἀριστοκρατικούς, διατά-
 χθη νὰ ἀναγκάσῃ ὅτι τάχιστα εἰς Πύλον, ὥστε οἱ τε Ἀθηναῖοι καὶ οἱ
 σύμμαχοι αὐτῶν ἐν τῷ ἅμα ἀνεκουφίσθησαν ἐκ τῶν τοῦ πολέμου δει-
 νῶν. Ἀλλ' ἐνταῦτ' αὖ κατὰ τὸν Δημοσθένην ἀπέβησαν δεινότατα·
 διότι μὴ ἔχων εἰμὴ πέντε τριήρεις καὶ τινὰς προσελθόντας Μεσσηνίους
 ἐβελοντάς, εἶδεν ἀπὸ τῆς ἐρήμου αὐτοῦ ἄκρας 43 τριήρεις τῶν πολε-
 μίων εἰσερχομένας εἰς τὸν λιμένα, ἅπασαν δὲ τὴν παραλίαν καλυφθεῖ-
 σαν ὑπὸ μαχητῶν, τοὺς ὁποίους ἡ κατὰ πρῶτον ἐκπλαγεῖσα διὰ τὸ
 ἀπροσδόκητον τοῦ ἀκούσματος Σπάρτη, ἔσπευσε μετ' οὐ πολὺ νὰ ἐκ-
 πέμψῃ κατὰ τῶν εὐαρίθμων ἀνδρῶν, οἵτινες ἐτόλμησαν νὰ καταπατή-
 σαι τὸ ἱερὸν αὐτῆς ἔδαφος. Δὲν ἀπέβαλεν ὅμως τὸ θάρρος ὁ Δημο-
 σθένης, ἀλλὰ ἐκθύμως καὶ συνετῶς παρεσκεύασε τὰ πάντα πρὸς ἄμυ-
 ναν. Ἀφοῦ ἐξέπεμψε δύο τῶν πλοίων αὐτοῦ πρὸς τὸν Εὐρυμῆδοντα, ἐπι-
 καλοῦμενος τὴν ταχίστην ἐπικουρίαν τῆς ἀττικῆς μοίρας, ἐπέστησεν
 ἰδίῳ τὴν προσοχὴν εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ πελάγους ἐπικειμένην ἑφοδὸν τῶν
 πολεμίων· διότι, ὡς φαίνεται, εἶχεν ὁχυρώσει τὸ πρὸς τὴν ξηρὰν καὶ
 πρὸς τὸν λιμένα μέρος ἀσφαλέστερον. Τῷόντι οἱ Πελοποννήσιοι, κατα-
 λαβόντες πρῶτον τὴν Σφακτηρίαν διὰ 420 Σπαρτιατῶν, ἵνα τοιοῦτο-
 τρόπως ὦσι πανταχόθεν κύριοι τοῦ λιμένος, ὥρμησαν διὰ πλείστου θάρ-
 ρους ἐπὶ τὴν πρὸς τὸ πέλαγος νεύουσαν παραλίαν, ἄνωθεν τῆς ὁποίας
 ὑψοῦτο τὸ ὁχύρωμα καὶ παρ' ἣν εἶδον τεταγμένους 60 ὁπλίτας Ἀθη-
 ναίους καὶ ὀλίγους τοξότας, ἐλπίσαντες τούτους μὲν τάχιστα νὰ κατα-
 βάλλωσι, ἔπειτα δὲ νὰ εἰσπηδῇσιν ἀμέσως εἰς τὸ πρὸς τοῦτο τὸ μέ-
 ρος μηδύλως ἢ ἀσθενῶς ἀσφαλισθὲν ὁχύρωμα. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἀπήντη-
 σαν δυσχερεῖας ἄλλας ἀπροδοκήτους· ὁ αἰγιαλὸς ἐκαλύπτετο ὑπὸ βρά-
 χων ἀπροσίτων, οὐδὲ ὑπῆρχεν ἐν αὐτῷ εἰμὴ ἓν καὶ μόνον μέρος, καὶ
 τοῦτο στενότατον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐδύναντο νὰ πλησιάζωσιν αἱ νῆες.
 Ἐπειδὴ δὲ τούτου ἕνεκα ὀλίγα διὰ μιᾶς ἐπετίθεντο, καὶ ἄρ' ἑτέρου ὁ

Δημοσθένης εἰς τοῦτο δὴ τὸ σημεῖον συνεκέντρωσεν ἅπασαν αὐτοῦ τὴν
 μικρὰν δύναμιν, ἣ πάλῃ ἀπέβη ὀλιγώτερον ἄνισος ἢ ὅ, τι ἐκ πρώτης ὥρας
 ἐφαίνετο. Αἱ πελοποννησιακαὶ τριήρεις διὰ πάσης μὲν προθυμίας ἀμει-
 βάϊου παρακλειυσμοῦ ἠγωνίζοντο νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ἀπόβασιν, ἀλλ'
 ἀπεκρούοντο ἐπιμόνως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Εἰς μάτην ἐπανελάθον πολ-
 λάκις τὴν ἐφοδὸν εἰς μάτην ὁ Βρασίδης αὐτὸς, ὃν μετ' ὀλίγον θέλομεν
 ἶδει διαπρέποντα εἰς μεγαλύτερον στάδιον, εἰς μάτην ὁ φιλότιμος οὗ-
 τος ἀνὴρ, τριηραρχῶν ἐνταῦθα, ἀνέκραξεν, ἵνα ἐνθαρρύνῃ τοὺς ἄλλους
 κυβερνήτας καὶ τριηράρχους, ὅτι εἶναι αἰσχρὸν φειδόμενοι ξύλων νὰ
 περιίδωσι τοὺς πολεμίους πεποιημένους τεῖχῃ ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρῃ
 καὶ διέταξεν αὐτοὺς νὰ συντριψώσιν, εἴαν ᾗναι ἀνάγκη, τὰς ναῦς αὐτῶν,
 ἀλλὰ νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ἀπόβασιν. Τοὺς δὲ λόγους δι' ἔργων ἐπικυρών-
 καὶ ἀναγκάσας τὸν κυβερνήτην αὐτοῦ νὰ ἐξωθήσῃ τὴν ναὺν πρὸς τὰ
 ἔμπροσ, ὥρμησεν ἐπὶ τὴν ἀπαθάραν εἰς μάτην διότι, καθ' ἣν στιγμήν
 ἠτοιμάζετο ν' ἀποβῇ, ἐτραυματίσθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, καὶ λειπο-
 θυμήτας ἔπεσεν ἐπὶ τοῦ πλοίου· ἡ δ' ἄσπις αὐτοῦ ἐξολισθήσασα εἰς
 τὴν θάλασσαν ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, αἵτινες ἐθώρῃσαν αὐτὴν
 ὕστερον, δικαίως, ὥς ἐν τῶν καλλίστων τοῦ ἔργου τούτου τροπαίων. Οἱ
 ἄλλοι Πελοποννήσιοι ἠθέλησαν νὰ ἐκδικηθῶσι τὴν πτῶσιν τοῦ Βρα-
 σίδα, ἀλλὰ, διὰ τὸ ἀπόκρημνον τοῦ χωρίου καὶ τὴν ἀκαταγώνιστον τῶν
 Ἀθηναίων ἄμυναν, οὐδὲν κωτάρθουν· καὶ ὁ περιγράφων τὸν ἀγῶνα
 τοῦτον μέγας ἱστορικός, δὲν λησμονεῖ νὰ παρατηρήσῃ ὅποσον πρὸς τοὺς
 ἄλλοις ὁ ἀγὼν οὗτος ἦτο ἀλλόκοτος. «Ἐς τοῦτό τε περίεστη ἡ τύχη,
 πλέγει, ὥστε Ἀθηναίους μὲν ἐκ γῆς τε, καὶ ταύτης Λακωνικῆς, ἀμύ-
 νεσθαι ἐκείνους ἐπιπλέοντας, Λακεδαιμονίους δὲ ἐκ νεῶν τε καὶ ἐς τὴν
 νεαυτῶν, πολεμίαν οὖσαν, ἐπὶ Ἀθηναίους ἀποβαίνειν. Ἐπὶ πολὺ γὰρ
 πρὸ τῆς δόξης ἐν τῷ τότε, τοῖς μὲν, ἡπειρώταις μάλιστα εἶναι καὶ τὰ
 πρὸς τὰ κράτιστοις, τοῖς δὲ, θαλασσίσις τε καὶ ναυσὶ πλείστον προέχειν.»

Μετὰ δύο ἡμερῶν ἀτελεσφόρους ἐφόδους, οἱ Πελοποννήσιοι κατέ-
 παυσαν τὸν πόλεμον, καὶ ἐζήτησαν τὴν τρίτην ἡμέραν, ἐκ τῆς Ἀσίνης
 ξύλα πρὸς κατασκευὴν πολιορκητικῶν μηχανῶν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ ἐνερ-
 γήσωσιν ἥδη ἀπόβασιν ἀπὸ τοῦ λιμένος, ὅπου εὐκολώτερον μὲν ἢ δύναντο
 νὰ πλησιάσωσιν, ὅπου ὁμως τὸ τεῖχος τοῦ ὀχυρώματος, ἔχον ὕψος ἰσα-
 νὸν, ἀπῆτει τακτικὴν πολιορκίαν. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ καταφθάνουσιν
 ἐκ Ζακύνθου αἱ τῶν Ἀθηναίων νῆες ὑπὸ Εὐρυμέδοντα, συμποσούμεναι
 εἰς πεντήκοντα, διότι ἀπὸ τῆς ἐκ Πύλου ἀναχωρήσεώς των προσέλαβον

τέσσαρας ἔτι Χίαις καὶ τινὰς τῶν πρὸ καιροῦ εἰς Ναύπακτον φρουρου-
σῶν τριήρων. Οἱ Ἀθηναῖοι κατ' ἀρχὰς προέτειναν εἰς τοὺς ἀντιπάλους
τὸν ἄγωνά ἐν ἀναπεπταμένῳ τῷ πελάγει· ἰδόντες δ' ὅτι οἱ Πελοπον-
νήσιοι δὲν ἐξέρχονται ἐπὶ τούτῳ, εἰσῆλθασαν εἰς τὸν λιμένα δι' ἀμφοτέρων
τῶν στομιῶν, καὶ ὁρμήσαντες ἐπὶ τοὺς πολεμίους, ἐξώθησαν αὐτοὺς
εἰς τὴν παραλίαν. Τότε οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἀναλογιζόμενοι ὅτι οἱ ἐν Σφα-
κτηρίᾳ συμπολιταὶ αὐτῶν μένουσιν οὕτω εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ἀθη-
ναίων, ἐπεχείρησαν αὖθις ν' ἀντεπεξέλθωσι καὶ φοβερὸς ἐξεργάγη ἐντὸς
τοῦ λιμένος ἄγων, καθ' ὃν ὅμως ἐπὶ τέλος ὑπερίσχυσαν οἱ Ἀθηναῖοι,
κύριοι γενομένοι τοῦ λιμένος καὶ πανταχόθεν ἀποκλείσαντες τοὺς ἐν
Σφακτηρίᾳ ἄνδρας.

Ὅτε ἀνηγγέλλθησαν εἰς Σπάρτην τὰ πράγματα ταῦτα, τοσοῦτον
πλείότερος ἐπεκράτησεν αὐτόθι θόρυβος, ὅσῳ πολλοὶ τῶν ἀποκλεισθέν-
των ἐν Σφακτηρίᾳ ὁπλιτῶν ἀνῆκαν εἰς τὰ πρῶτα τῆς πόλεως γένη·
ὅθεν ἀπεφασίσθη ἀμέσως νὰ καταβῶσιν εἰς τὸ στρατόπεδον τὰ τέλη
ἦται αἱ ἀρχαὶ αὐταί, ἵνα, ἰδοῦσαι ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ συμβαίνοντα,
ἀποφασίσωσι περὶ τοῦ πρακτέου καὶ γενομένου τούτου, ἐπειδὴ τὰ τέλη
ἐπίσθησαν ὅτι οὐδεὶς ὑπῆρχε τρόπος τοῦ νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἀποκλει-
σθέντας, ἐζήτησαν παρὰ τῶν στρατηγῶν τῶν Ἀθηναίων, διὰ κήρυκος,
ἀνακωχὴν ἵνα πέμψωσιν ἐν τῷ μεταξὺ πρέσβεις εἰς Ἀθήνας καὶ δια-
πραγματευθῶσι περὶ εἰρήνης.

Ὁ Εὐρυμέδων καὶ ὁ Δημοσθένης ἐδέχθησαν τὴν πρότασιν καὶ συνω-
μολόγησαν ἀνακωχὴν, ἀλλὰ ἐπὶ ὅροις ἐπαχθεστάτοις διὰ τοὺς Πελο-
ποννησίους. Πᾶσαι αἱ τριῆρεις, οὐ μόνον αἱ εἰς τὸν λιμένα τῆς Πύλου
ὑφιστάμεναι, ἀλλὰ καὶ αἱ εἰς ὅλους τοὺς λοιποὺς λιμένας τῆς Λακω-
νικῆς, συμποσούμεναι δὲ εἰς 60, παρεδόθησαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἵνα
ἔχωσιν αὐτάς μέχρις οὗ ἐπιστρέψωσιν ἐκ τῶν Ἀθηνῶν οἱ πρέσβεις, οἱ
δ' Ἀθηναῖοι ἀντὶ τούτου ὑπέσχοντο νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς τοὺς Λακεδαι-
μόνιους τὴν εἰς τὴν νῆσον εἰσαγωγὴν ὀρισμένου τινὸς ποσοῦ τροφίμων
καθ' ἑκάστην.

Εἰμποροῦμεν νὰ φαντασθῶμεν ὁποῖα κίνησις ἐπεκράτησεν ἐν Ἀθήναις,
ὅτι ἔφθασεν αἶφνης εἰς Πειραιᾶ τὸ πλοῖον τὸ κομίσαν ἅμα μὲν τὴν ἀγγε-
λίαν τῶν ἐν Πύλῳ συμβάντων, ἅμα δὲ τοὺς πρέσβεις τῶν Λακεδαιμο-
νίων τοὺς ἐλθόντας ἵνα καθυποβάλωσι προτάσεις περὶ εἰρήνης. Ἡ τύχη
ἐν τῷ παρόντι πολέμῳ δὲν εἶχε συνειθίσει τοὺς Ἀθηναίους εἰς τοιαῦτα
(ΕΛΛ. ΙΣΤΟΡ. Κ. ΠΑΠΑΡΡΙΓΟΠΟΥΛΟΥ, ΤΟΜΟΣ Α')

εὐνοίας δείγματα. Ἡ δὲ ὥσις τῶν λαμπρῶν κτημάτων τῆς Ἀττικῆς ὁ λοιμὸς ὁ δεκατεύσας τοὺς κατοίκους αὐτῆς, ἡ ταπείνωσις εἰς τὴν περικληθὸν καθυποβαλόντες ἰκεσία· περὶ εἰρήνης, εἰς ἧς οἱ Σπαρτιάται οὐδεμίαν εἶχον δώσει ἀκρόασιν, ἡ καταστροφή τοῦ ἀρχαιστάτου καὶ πτωστότατου αὐτῶν συμμάχου ἦται τῆς πόλεως τῶν Πλαταιῶν, ἡ ἀνάλωσις τοῦ ἀποθεματικοῦ ταμείου, ἡ ἐπανάστασις τῆς Λέσβου, ἐνὸς τῶν ἰσχυροτάτων συμμάχων αὐτῶν, ὅλα ταῦτα ἦσαν συμφοραὶ αἵτινες οὐ μόνον τοὺς συνετοὺς, ἀλλὰ καὶ ἅπαντας ἐν γένει τοὺς πολίτας ἠδύνατο νὰ ἐμβάλῃσιν εἰς δικαίας ἀνησυχίας περὶ τῆς ἐκβάσεως τοῦ ὀλεσθίου τοῦτου ἀγῶνος, ὅτε διὰ μιᾶς, ὡς ἐκ θαύματος, ἢ μᾶλλον διὰ τῆς συνέσεως καὶ τῆς τόλμης ἀνδρὸς ἐνός, εἶδον τὰ πράγματα μεταβαλόντα ὄψιν, καὶ τοὺς ἀγερώχους Λακεδαιμονίους προσπίπτοντας εἰς τοὺς πύδας αὐτῶν. Ἐπιτηδειότερα περίστασις ἵνα οὐ μόνον ἐντίμως ἀπαλλαγῇ τοσοῦτων δεινῶν, ἀλλὰ καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς πλείονος θυσίας ἀνακτήσῃ τὴν προτέραν εἰρήνην, εὐημερίαν καὶ ἰσχύϊν, δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ δοθῇ· καὶ ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι ἀπελάκτισαν τὴν περίστασιν ταύτην, καὶ δὲν ἐπείσθησαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐξ αὐτῆς, εἰμὴ ἀφοῦ ὑπέκυψαν εἰς νέαν μεγάλην συμφορὰν. Ἵνα ἐννοήσωμεν τὴν ἀφροσύνην τὴν ὑπαγορεύσαν τὴν τοιαύτην τῶν Ἀθηναίων διαγωγὴν, ἀνάγκη νὰ ἐξηγήσωμεν δι' ὀλίγων τὴν βαθμηδὸν ἐπελθούσαν ἀλλοίωσιν περὶ τὴν διοίκησιν τῶν ἐσωτερικῶν τῆς πόλεως πραγμάτων.

Εἶδομεν ὅτι ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐνιαυτῶν τῆς ζωῆς τοῦ Περικλέους ἡ ἰσχύς τῶν εὐπορωτέρων καὶ συνετωτέρων πολιτῶν ἤλαττώθη πολὺν ἐπεκράτησε δ' ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου ὁ ὄχλος. Ὁ ὄχλος οὗτος, ἐνὸς μὲν ἔζη ὁ Περικλῆς, ἐχειραγωγεῖτο ὑπὸ τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς, ἂν ὅχι πάντοτε, τοῦλάχιστον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον· ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου ἤρχισε νὰ ἄγῃται καὶ φέρεται ὑπὸ ἀνδρῶν, οἵτινες οὐ μόνον οὐδεμίαν εἶχον τῶν ἐξαιρέτων αὐτοῦ ἀρετῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλως διάφορον κοινωνικὴν τάξιν ἀνῆκον. Διότι εὐθύς ἐκτοτε ἐπῆλθε καὶ ἑτέρα τις μεταβολὴ περὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν κυβερνητῶν τῆς πόλεως. Μὲν τῶν χρόνων τούτων, διηύθυνον τὰ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου οἱ στρατηγοί, αὐτοὶ καθυποβάλλοντες καὶ συζητοῦντες τὰς κυριωτάτας μάχιστα ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις, καὶ αὐτοὶ μετέπειτα ἀναλαμβάνοντες τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐπὶ τῇ προτάσει τῶν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀποφασισθέντων. Ἀλλ' ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων, ἡ τοιαύτη τῶν σπουδαιοτέρων πραγμάτων

των τῆς πολιτείας διεξαγωγή ἐτροποποιήθη κατὰ μικρόν. Τὸ μὲν διότι ἡ ὑπερβολικὴ ἀνάπτυξις τῶν συζητήσεων τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἀπήρτησεν εἰδικὴν τινα περὶ ταῦτα ἐνασχόλησιν καὶ γύμνασιν, ἣν δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχωσι πάντοτε οἱ ἕνεκα πολεμικῶν ἰδίως προτερημάτων προχειρίζομενοι εἰς τὸ στρατηγικὸν ἀξίωμα· τὸ δὲ, διότι αἱ ποικίλαι τοῦ πολέμου χρεῖαι προεκάλουν τὴν συνεχῆ σχεδὸν τῶν στρατηγῶν ἀποδημίαν· τὸ δὲ, διότι οἱ στρατηγοί, ἄνδρες ἐγκριτοὶ καὶ εἰς τὰ πρῶτα τῆς πολιτείας γένη συνήθως ἀνήκοντες, ἀηθίασαν ἐπὶ τέλους τὸ συνέδριον ἐκεῖνο τῶν ὀχλικῶν καὶ βαναύσων ἀνδρῶν, ἡ διεξαγωγή τῶν συζητήσεων τῆς ἐκκλησίας περιῆλθε, βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, εἰς χεῖρας τῶν λεγομένων δημαγωγῶν. ἦτοι ἀνθρώπων εὐτελοῦς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καταγωγῆς, παρασκευαζομένων δ' ἐπὶ τούτῳ διὰ τινος ἀσκήσεως περὶ τὸν λόγον καὶ πρὸ πάντων διὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος καὶ προθυμίας περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ποικίλων μηχανημάτων δι' ὧν κολακεύεται καὶ ἐξαπατᾶται τὸ πλῆθος· οἱ δὲ στρατηγοὶ περιωρίσθησαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς ἀπλὴν τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων. Ἐντεῦθεν ὑπερῆλθον τὰ ἀτοπήματα τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων. Ἀφ' ἑνὸς οἱ δημαγωγοί, ὁμιλοῦντες περὶ πραγμάτων ἀλλοτρίων αὐτοῖς, παρέσυρον πολλάκις τὴν ἐκκλησίαν εἰς ψηφίσματα ἀσύνεκτα· ἀφ' ἑτέρου οἱ στρατηγοὶ ἦσαν πολλάκις ἠναγκασμένοι νὰ ὑπακούωσιν εἰς ἀποφάσεις, τὰς ὁποίας τὸ καθ' ἑαυτοὺς ἀπεδοκίμαζον. Ἐκ τούτου οὐ μόνον τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας ἀπέβησαν ἐπισηφαιότερα, καὶ ἡ ἐκτέλεσις αὐτῶν πλημμελεστέρα, ἀλλὰ καὶ διαφωνίαι προέκυψαν μεταξὺ τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀνδρῶν τῆς πολιτείας, διαφωνίαι ὑποτροφεύμεναι ὑπὸ ἀμοιβαίων παθῶν καὶ προσωπικῶν συμφερόντων, ἐξαιρέτως δὲ ὑπὸ τοῦ φθόνου τῶν δημαγωγῶν πρὸς τὴν πολεμικὴν τῶν στρατηγῶν δόξαν καὶ ὑπὸ τῆς περιφρονήσεως τῶν στρατηγῶν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐκεῖνους οἵτινες, μακρὰν παντὸς κινδύνου καὶ πάσης σπουδαίας εὐθύνης, ἤλθον νὰ διέπωσι, διὰ λόγων καὶ βραδυσουργιών, τὴν τύχην τῆς πολιτείας. Δὲν λέγομεν ὅτι ὁ χωρισμὸς καὶ ἀνταγωνισμὸς οὗτος τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἐκτελέσεως, τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἐνεργείας, ὑπῆρξεν ἔκτοτε ὀριστικὸς καὶ διαρκὴς ἐν Ἀθήναις. Τινὲς τῶν στρατηγῶν παρίσταντο ἔτι ἐκ διαλειμμάτων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου. Ἐὰν ὁ περιφανὴς Φορμίων, ἐὰν ὁ μεγαλεπήβολος Δημοσθένης, ἐὰν καὶ ἄλλοι πολλοὶ πολεμικοὶ ἄνδρες δὲν ἀναφέρονται πλέον ἀγορεύοντες ἐνώπιον τοῦ πλῆθους, ὁ καλὸς ἀγαθὸς Νικίας ἐξηκολούθει συνδυάζων ἔτι ἀμφοτέρω

τὰ καθήκοντα, καὶ νῦν μὲν βουλευόμενος ἐν τῇ πόλει, νῦν δὲ προκιν-
 δυνεύων ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης. Ἀλλ' ὅποσον ὀλίγη ἦτο ἡδὴ ἡ ἐπι-
 ροὴ τῶν στρατηγῶν ἐν τῷ ὑπάτῳ τῆς πολιτείας συνεδρίῳ, μαρτυρεῖ
 αὐτὸ τοῦτο τοῦ Νικίου τὸ παράδειγμα. Νικίας ὁ Νικηράτου ἦτο τότε
 ὁ πλουσιώτατος τῶν Ἀθηναίων ἄνθρωπος, ἔχων μεγάλας κτήσεις ἐν τοῖς
 ἀργυρεῖαις τοῦ Λαυρίου καὶ 1000 δούλους ἐργαζομένους αὐτόθι διὰ
 λογαριασμὸν αὐτοῦ. Ἦτο δὲ καὶ περὶ τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην ἐμπει-
 ρος, καὶ στρατηγὸς γενναῖος, καὶ πολίτης χρηστότατος, ὥστε ἐφάνηκε
 καθ' ὅλα προωρισμένος νὰ ἄρξῃ τῆς πόλεως ἐπ' ἀγαθῇ αὐτῆς· καὶ ὅμως
 μικρὸν ἐν αὐτῇ ἴσχυσε. Βεβαίως αἴτιον τούτου ὑπῆρξεν ἐν μέρει καὶ ὁ
 προσωπικὸς χαρακτήρ τοῦ ἀνδρός· διότι δὲν εἶχε τὸ θάρρος νὰ ὑπο-
 στηρίξῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὴν γνώμην αὐτοῦ, δὲν εἶχε τὴν γενναϊότητα
 νὰ καταβάλλῃ τοὺς ἀντιπάλους, δὲν εἶχε τὴν φιλοδοξίαν τοῦ νὰ αὐξήσῃ
 τοῦ νὰ ἐμψυχώσῃ, τοῦ νὰ ἀποδείξῃ ἐπὶ τέλους νικηφόρον τὴν μερίδα
 τῶν συνετῶν πολιτῶν, τῆς ὁποίας ἦτο ὁ φυσικὸς προστάτης, καὶ ἡ αἰ-
 μόνη ἡδύνατο τότε νὰ σώσῃ τὰς Ἀθήνας. Ἀλλ' εἶναι ἀναμφισβήτητον
 ὅτι εἰς τὴν οὐδετέρωσιν τῆς ἐνεργείας του συνετέλεσε πολὺ καὶ ἡ κατὰ
 τῶν ἐκκλησιῶν σύνθεσις καὶ ἡ ἐπὶ χείρων αὐτῶν διεύθυνσις. Ὅθεν εἰπε-
 μὲν οὗτος πάντοτε ὅτι ἐνόμιζεν ὀρθόν, ἀλλὰ σπανίως ὑπερίσχυον οἱ λό-
 γοι αὐτοῦ· ἐξεπλήρου μὲν πάντοτε πιστῶς τὸ πρὸς τὴν πατρίδα χρέος
 προσενεγκῶν ἐπὶ τέλους εἰς αὐτὴν θυσίαν προθύμῳ καὶ αὐτὴν τὴν
 ζωὴν του, ἀλλ' ἐξεπλήρου τὸ χρέος του παθητικῶς μᾶλλον ἢ ἐνεργη-
 τικῶς, οὐχὶ ἐπιτελῶν ὅσα αὐτὸς ἐνόμιζε συμφέροντα καὶ πρέποντα.
 ὅπως ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅπως ὁ Κίμων, ὅπως ὁ Περικλῆς, ἀλλ' ὅσα ἄλλοι
 ἐπέβαλον αὐτῷ, ὧν πολλὰ πολλὰκις ὑπελάμβανεν ὀλεθριώτατα· δὲν
 ἀληθῶς εἰπεῖν οἱ δημαγωγοὶ ἀπέβησαν ἔκτοτε ἀπόλυτοι τῶν πραγμά-
 των τῆς πολιτείας κύριοι.

Οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν δημαγωγῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὑπῆρ-
 ξαν ὁ νευρορράφος Εὐκράτης, ὁ προβατοπώλης Λυσικλῆς, ὁ λυχνοπώ-
 λης Ὑπέρβολος, καὶ ὁ ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους μᾶλλον διαβόητος
 γενόμενος βυρσοπώλης Κλέων. Ὁ Θουκυδίδης λέγει αὐτὸν «βιαιοτάτου
 τῶν πολιτῶν» λέγει αὐτὸν προτιμῶντα ἀείποτε τὸν πόλεμον τῆς εἰρή-
 νης, διότι, γενομένης ἡσυχίας, ἤθελεν εἶναι ἀκαταφανέστερος κακουρ-
 γῶν καὶ ἀπιστότερος διαβάλλων» συγχρόνως ὅμως ὁ ἱστορικὸς ἐπιφέρει
 κατὰ δυστυχίαν ἐκανελημμένως, ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος, τοιοῦτος ὢν, ἦτο τότε
 «πιθανώτατος ἐν τῷ δήμῳ, πιθανώτατος ἐν τῷ πλήθει.» ὁ ἐστὶ τὰ μᾶ-

λιστα παρ' αὐτῷ εἰσηκούετο. Ὁ δὲ τότε ἀκμάσας Ἀριστοφάνης, ὅστις μετ' ἀμμήτου εὐφύας καὶ μετὰ γεννασιότητος ἐτι μᾶλλον ἀξιοθαυμάστου, ἐνέπαιξεν, ἐστιγματίσας καὶ ἐκ παντός τρόπου ἐμάστιξε τοὺς ὀλετῆρας τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας, κατὰ τοῦ ἀγενοῦς Κλέωνος ἰδίως ἐξεκένωσεν ἅπασαν τὴν φαρέτραν τῶν πικροτέρων αὐτοῦ βελῶν διότι ὀνομάσας αὐτὸν κεκράκτην, δηλαδὴ φωνακλᾶν, ἐπιφέρει ὅτι ἐξεφόβιζε τοὺς ἀντιπάλους διὰ τῆς ὀξύτητος τῶν κατηγοριῶν αὐτοῦ, διὰ τῆς τραχύτητος τῆς φωνῆς, διὰ τῆς ἀναιδεΐας τῶν σχημάτων, καὶ ὅτι ἀναισχύντως ἐμπορευέτο τὴν ἰσχὺν ἣν ἐκτέσαστο, ἀπειλῶν συκοφαντίας ἵνα λαβὼν χρήματα, ληστεύων τὸ δημόσιον ταμεῖον, καταδιώκων πᾶσαν ἀρετὴν καὶ πᾶσαν ἀξίαν, καὶ διὰ τῶν ἐξωλεστέρων καὶ ἀναιδιστέρων κολακειῶν προσεταιριζόμενος τὴν εὐνοίαν τοῦ πλήθους. Καὶ ἴσως μὲν ἔρχεται ὑπερβολῆς τινος ἢ εἰκὼν αὕτη τοῦ μεγάλου κωμικοῦ· ἀλλ' ὅμως, ἀναλογιζόμενοι τὸν ἐντιμον τοῦ Ἀριστοφάνους χαρακτῆρα, τὸ εὐγενὲς τῆς φιλοπατρίας αἶσθημα τὸ διαλάμπων καθ' ἅπαντα αὐτοῦ τὰ ἔργα, καὶ πρὸ πάντων ἀντιπαράθετοντες τοὺς λόγους αὐτοῦ πρὸς τὰς γνωστοτέρας τοῦ Κλέωνος πράξεις, δὲν δυνάμεθα εἰμὴ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ κυριώτατοι τοῦλάχιστον τῶν χαρακτήρων ἐκείνων ἦσαν ἀκριβεῖς, καὶ ὅτι τοιοῦτος ἐν γένει ἦτο ὁ ἀνὴρ ὅστις διεῖπε τὰ τῶν Ἀθηναίων πράγματα, ὅτε ἐφθασαν ἐνταῦθα ἐκ Πύλου οἱ τῶν Λακεδαιμονίων πρέσβεις.

Αἱ προτάσεις τὰς ὁποίας οἱ πρέσβεις οὗτοι καθυπέβαλον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ἦσαν ἀπλούσταται καὶ δύνανται νὰ συγκεφαλαιωθῶσι εἰς τὰς ὀλίγας ταύτας λέξεις· «ἀπάδοτε ἡμῖν τοὺς ἐν Σφακτηρίᾳ ἄνδρας καὶ ἀντὶ τῆς χάριτος ταύτης δέχθητε τὴν εἰρήνην καὶ τὴν συμμάχίαν τῆς Σπάρτης» Αἱ προτάσεις αὗται ἠδύναντο νὰ μὴ ᾔναι πολὺ ἐντιμοὶ διὰ τοὺς Λακεδαιμονίους, οἵτινες, ἵνα σώσωσιν ὀλίγους τινὰς τῶν συμπολιτῶν, ἐθυσίαζον προχείρως τὸν κύριον σκοπὸν δι' ὃν ἐνέλαθον τὸν ἀγῶνα, καὶ ἰδίως ἐλησπόνουν ὅτι ἀνέλαθον τὸν ἀγῶνα τούτον μετὰ συμμάχων πολλῶν, τοὺς ὁποίους ἐγκατέλειπον ἤδη εἰς τὴν τύχην αὐτῶν, μὴδὲν περὶ αὐτῶν προτείνοντες ἢ συνθηκολογούντες. Ἀλλ' ὅσῳ ὀλιγώτερον ἐντιμοὶ διὰ τοὺς Λακεδαιμονίους ἦσαν αἱ προτάσεις αὗται, τόσῳ μᾶλλον συνέφερον εἰς τοὺς Ἀθηναίους· διότι, παραιτηθείσης τῆς Σπάρτης ὅλων τῶν ἀξιώσεων ἕνεκα τῶν ὁποίων ἐκινήθη ὁ πόλεμος, οἱ Ἀθηναῖοι ἐξήρχοντο ἀπὸ αὐτοῦ παρὰ προδοκίαν νικηταὶ καὶ τροπαιοῦχοι· ἐγκαταλείπουσιν δὲ αὐτῆς ὅλους τοὺς συμ-

μάχους, ἢ ἤθελον καὶ οὗτοι ἀναγκασθῇ νὰ εἰρηνεύσωσιν. ἢ, καὶ ἐν ἐπέμενον τινές, εὐχερῶς ἠδύναντο νὰ καταβληθῶσιν ὅ,τι λοιπὸν εὐλογώτερον καὶ συνετώτερον εἶχον νὰ πράξωσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἢτο νὰ παραδεχθῶσιν ἀμέσως τὰς προτάσεις τῶν πρέσβων. Ἀλλὰ γενομένης συζητήσεως ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Λακεδαιμονίων, ὁ Κλέων ἰσχυρίσθη ὅτι, ἔχοντες τοὺς ἄνδρας ἐν τῇ νήσῳ εἶναι κύριοι νὰ συνομολογήσωσιν ὅποταν θέλωσι τὰς προτεινομένας σπονδὰς, καὶ ὅτι ἐν τούτοις εἶναι καλὸν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης ἵνα ἐπιτύχῃσι πλείονερὰ τινα πλεονεκτήματα· καὶ ἔπεισε τοὺς Ἀθηναίους ν' ἀποκριθῶσιν, ὅτι πρέπει πρὸ πάντων οἱ ἐν τῇ νήσῳ, παραδόντες τὰ ὄπλα καὶ ἑαυτούς, νὰ μετακομισθῶσιν εἰς τὰς Ἀθήνας· ἀφοῦ δὲ ἔλθωσιν οὗτοι, καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀποδώσωσιν εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων τὴν Νίσαιαν, τὰς Πηγὰς, τὴν Τροιζῆνα καὶ τὴν Ἀχαΐαν, τότε θέλουσιν ἀποδοθῆ εἰς αὐτοὺς οἱ ἄνδρες καὶ θέλουσι συνομολογηθῇ σπονδαί, ἐφ' ὅσον δῆποτε ἤθελε κριθῇ εὐλογον χρόνον.

Ἡ ἀπόκρισις αὕτη ἦτο προδήλως ἀσύνητος. Οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν ἐνθυμοῦνται πότε καὶ διὰ τίνος λόγους, οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέδωκαν εἰς τοὺς Πελοποννησίους τὴν Νίσαιαν, τὰς Πηγὰς, τὴν Τροιζῆνα καὶ τὴν Ἀχαΐαν (σελ. 537). Ἡ παράδοσις αὕτη ἐγένετο πολὺ πρὸ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, διὰ τῶν τριακονταετῶν σποδῶν· καὶ ἐγένετο διότι, κατὰ τὴν ὀρθὴν τοῦ Περικλέους γνώμην, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διατηρήσωσι τὰς ἡπειρωτικὰς αὐτῶν κτήσεις, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ περιορισθῶσιν εἰς μόνον τὴν ναυτικὴν ἡγεμονίαν. Πῶς λοιπὸν ἦδη, μετὰ τοσαύτας τοῦ πολέμου συμφορὰς, ἀπῆτουν χώρας τὰς ὁποίας πρὸ εἰκοσαετίας, ἐν ἀκμῇ τῆς δυνάμεως ὄντες, εἶχον πεισθῇ ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διατηρήσωσι; Πῶς ἦδη, διότι ἐπέλαμψεν ἐπ' αὐτοὺς μία εὐτυχίας ἀκτὶς, ἔφερον διὰ μιᾶς εἰς μέσον ἀξιώσεις αἵτινες ἐδικαιολογοῦν ὅλας τὰς περὶ τῆς μελετωμένης ἐπεκτάσεως τῆς ἡγεμονίας αὐτῶν κατηγορίας, ὧν ἕνεκεν ἐκινήθη ὁ πελοποννησιακὸς πόλεμος; Καὶ ἔπειτα οἱ Ἀθηναῖοι ἐζήτουν παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν πράγματα ἀδύνατα· διότι αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος πόλεις δὲν ἀνήκον εἰς τούτους, ἀλλὰ εἰς τοὺς συμμάχους αὐτῶν· ὥστε ἡ ἀπόκρισις τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἐντελὴ ἀπόρριψιν τῶν περὶ εἰρήνης προτάσεων. Ἐντεῦθεν οἱ πρέσβεις τῶν Λακεδαιμονίων, θεωροῦντες ὅτι ἐπὶ τῇ βῆσιν ταύτῃ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐξακολουθήσωσιν αἱ διαπραγματεύσεις, καὶ

ἀπ' ἐτέρου ἐλπίζοντες ὅτι εἰμποροῦν-τάως νὰ ἐπιτύχῃσι τοῦ παθουμένου ἂν συζητήσωσιν οὐχὶ πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Κλέωνος παρασυρόμενον ὄχλον, ἀλλὰ πρὸς ὀλίγους τινὰς ἐγκρίτους πολίτας, προέτειναν εἰς τὴν ἐκκλησίαν νὰ διορίσῃ συνέδρους ἢ, ὡς θέλομεν εἶπει σήμερον, ἐπιτρόπους μετ' ὧν νὰ ἔλθῃσι καθ' ἡσυχίαν εἰς λόγους περὶ τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν. Τότε ὅμως ὁ Κλέων ἤρχισε νὰ κραυγάζῃ, μετὰ πολλῆς ἀγριότητος, ὅτι ἐγίνωσκε μὲν καὶ πρότερον τοὺς πρέσβεις οὐδὲν ἔχοντας ἐν νῶ δίκαιον, νῦν δὲ οὗτοι ἀπεκάλυψαν οἰκοθεν τὴν ἐπίβουλον αὐτῶν προαίρεσιν, μὴ θέλοντες νὰ διελήθωσι πρὸς τὰ πλῆθος, ἀλλὰ πρὸς ὀλίγους τινὰς ἄνδρας· καὶ προσεκάλεσεν αὐτοὺς, ἂν διανοῶνται τι ὑγίει, νὰ τὸ ἐκθέσωσι παρρησίᾳ ἐνώπιον πάντων. Ὅθεν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἡνυχάζοντες ἀναχωρήσωσιν ἐκ τῶν Ἀθηναίων ἄπρακτοι.

Τότε, μετὰ εἰκοσάημερον ἀναχωρήν, ἤρχισαν πάλιν περὶ Πύλον αἱ ἐχθροπραξίαι, οἱ δὲ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων ἀπεποιθήσαν πρὸ πάντων τὴν κατὰ τὰ συμφωνηθέντα ἀπόδοσιν τῶν πλοίων εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι οὗτοι εἶχον παραβῆ ἐν τῇ μεταξύ τὰς σπονδῆς. Ἀλλὰ καὶ τοὶ διὰ τοῦ βιαιοπραγμήματος τούτου οἱ Πελοποννήσιοι ἐστερήθησαν ἐπὶ τοῦ παρόντος πάσης ναυτικῆς δυνάμεως, ἡ ἐπιτυχία τῶν Ἀθηναίων δὲν ἀπέβη τόσῳ εὐκολος ὅσῳ εἶχεν ἐξ ἀρχῆς φανῇ. Ἡ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν προσδοκωμένη παράδοσις τῶν ἐν Σφακτηρίᾳ ἀποκεκλεισμένων Σπαρτιατῶν, δὲν ἐγένετο. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι εἶχον φαίνεται οἰκονομήσει τὰς ἐπὶ τῶν σπονδῶν εἰσαχθείσας τροφάς, τολμηροὶ δὲ ἔλωτες, ὑπὸ γεννητῶν ἀμοιβῶν ἐνθαρρυνόμενοι, κατώρθουν καὶ ἤδη ἐκ διαλεμμάτων νὰ φέρωσιν εἰς τὴν νῆσον τροφὰς νέας. Ἀπ' ἐτέρου οἱ Ἀθηναῖοι ἐπασχον ἀπορίαν σίτου καὶ ὕδατος· καὶ ἡ φυλακὴ τῆς νήσου ἀπέβη ἐπίπονος· ἐφοβοῦντο δὲ πρὸς τούτοις μὴ καταλάβῃ αὐτοὺς ὁ χειμὼν, ὥστε διετέλουν ἀθυμοῦντες, εἰς δὲ τὰς Ἀθήνας, ἀντὶ τῶν ἐλπιζομένων τροπαίων καὶ λαφύρων, ἐρθασαν αἱ περὶ τῶν ἀνωτέρων δουχεριῶν ἀγγελίαι καὶ αἰτήσεις περὶ ἀποστολῆς ἐπικουριῶν. Ἐκ τούτου πολὺς προέκυψεν ἐν τῇ πόλει θόρυβος καὶ μεταμέλεια διότι δὲν εἶχον δεχθῇ τὰς σπονδὰς. Ὁ Κλέων, ἀκούων ἤδη ἅπαντας ἄγανακτοῦντας κατ' αὐτοῦ καθὼς διακαλύσαντας τὴν σύμβασιν, πρῶτον μὲν λοχυρίσθη, ὅτι οἱ ἐκ τοῦ στρατοπέδου ἀπεσταλμένοι παρέστησαν ψευδῶς τὴν κατὰστασιν τῶν πραγμάτων· οὗτοι ὅμως εἶπον ὅτι ἂν δὲν τοὺς πιστεύωσι, δὲν ἔχουσιν εἰμὴ νὰ πέμψωσιν ἐπὶ τοῦ τόπου πληρεξουσίου

§ 2

§ 28

§ 28

ἐφόρους ἵνα βεβαιώσωσι τὰ γεγονότα· καὶ ἡ ἐκκλησία ἀμέσως ἐξελέ-
 ξατο ὡς τοιοῦτους αὐτόν τε τὸν Κλέωνα καὶ τὸν Θεογένη. Ἀλλ' ἡ
 ἀποστολὴ αὕτη δὲν συνέφερε παντάπασιν εἰς τὸν Κλέωνα, ὅστις ἤκουσε
 κάλλιστα ὅτι τὰ πράγματα ἔχουσιν ὅπως ἐλέγοντο· διὸ, μεταβαλὼν
 ἀμέσως τρόπον, εἰάν πιστεύητε, εἶπεν, εἰς τὰς δοθείσας ὑμῖν πληροφο-
 ρίας, μὴ χάνετε καιρὸν πέμποντες ἐφόρους, ἀλλὰ πλεύσατε ἀμέσως ἐπὶ
 Πύλον, ἵνα γίνητε κύριοι τῆς Σφακτηρίας.» [Καὶ ἐνταῦθα, ἐπιχειροῦν
 μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ ἀναιδεΐας ἀπὸ ἐνέχου νὰ γίνῃ κατήγορος καὶ
 ἀναφανδὸν μεμφόμενος τὸν Νικίαν, στρατηγὸν ὄντα, προσέθηκεν, ὅτι
 «εἰάν οἱ στρατηγοὶ ἡμῶν ἦσαν ἄνδρες, εὐχερέστατον ἦτο, πλεύσαντες
 μετὰ μικρᾶς τινός δυνάμεως, νὰ αἰχμαλωτεύσωσι τοὺς ἐν τῇ νήσῳ.
 Τοῦλάχιστον τοῦτο ἤθελον πράξει ἐγὼ, εἰάν ἦμην στρατηγός.» Οἱ λόγοι
 οὗτοι προεκάλεσαν πολλὴν τὴν κατὰ τοῦ Κλέωνος δυσχερείαν· «καὶ
 διατί λοιπόν, ἀνέκραζαν πανταχόθεν, δὲν ἐκπλέεις ἀμέσως, εἰάν ὑπο-
 λαμβάνῃς τὸ πρᾶγμα τοσούτῳ εὐκόλῳ;» [Ὁ δὲ Νικίας, ὠφελομένως
 ἐκ τούτου ἵνα ἔτι μᾶλλον ταπεινώσῃ τὸν ἀντίπαλον, ἐβεβαίωσεν ὅτι
 καὶ αὐτὸς καὶ οἱ συνάδελφοι αὐτοῦ στρατηγοὶ εἶναι πρόθυμοι νὰ ἐπι-
 τρέψωσιν εἰς τὸν ῥήτορα ὅταν δῆποτε θέλῃ δύναμιν ἵνα ἐπιχειρήσῃ τὸ
 ἔργον. Ὁ Κλέων, κατ' ἀρχὰς νομίζων ὅτι ἡ πρότασις αὕτη γίνεται ὅχι
 σπουδαίως, ἀλλ' ὡς ἀπλοῦν περὶ τὰς συζητήσεις στρατήγημα, εἶπεν
 ὅτι εἶναι ἔτοιμος· ἄμχ ὁμως εἶδεν ὅτι τὰ λεγόμενα ἐρρήθησαν ἵνα τῷ
 ὄντι ἐκτελεσθῶσιν, ἤρχισε νὰ ὀπισθοδρομῇ καὶ νὰ λέγῃ πρὸς τὸν
 Νικίαν· «σὸν ἔργον εἶναι νὰ πλεύσῃς, ὅχι ἐμόν· διότι σὺ εἶσαι ὁ στρα-
 τηγός ὅχι ἐγώ.» Ἀλλ' ὁ Νικίας ἀπεκρίθη ἐπιμένων εἰς τὴν πρότασιν
 του, καὶ ἀποποιούμενος ῥητῶς τὴν ἐπὶ Πύλον στρατηγίαν, καὶ προσκα-
 λῶν τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἐνθυμηθῶσι τί εἶπεν ὁ Κλέων καὶ νὰ ἐπιβί-
 λωσιν αὐτῷ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν λόγων του. Ὅσῳ δὲ ὁ Κλέων ἀπέφυγε
 τὴν πλοῦν καὶ ἀνεκάλει τὰ εἰρημένα, τόσῳ ὁ ὄχλος τὸν μὲν Νικίαν προέ-
 τρεπε νὰ παραδῶσῃ ἀληθῶς τὴν ἀρχήν, πρὸς δὲ τὸν Κλέωνα ἐπέβρα-
 ὀν ὅτι ὀφείλει νὰ πλεύσῃ· ὥστε οὗτος βλέπων ἐπὶ τέλους ὅτι δὲν εἶναι ду-
 νατὸν νὰ ὀπισθοδρομήσῃ, ἀνέλαβε τὸ ἐπιχειρήμα, καὶ παρελθὼν, καὶ
 τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν ποιούμενος, «μὴ νομίσητε, ἀνέκραξεν, ὅτι φο-
 βῶμαι τοὺς Λακεδαιμονίους· ἰδοὺ ἀναχωρῶ προθύμως, οὐδένα λαμβά-
 νων μετ' ἐμοῦ τῶν τακτικῶν τῆς πόλεως ἐπιλιτῶν, ἀλλὰ μόνον τοὺς ἐκ
 τῶν κληρούχων τῆς Δήμου καὶ Ἰμβρου ὀπλίτας, ὅσοι εἶναι παρόντες,
 καὶ τινὰς ἐκ τῆς Αἴνου πελταστᾶς, καὶ τοξότας 400. Τούτους δ' ἔχων

καὶ τοὺς ἐν Πύλῳ εὐρισκομένους ἤδη στρατιώτας, ἀναλαμβάνω ἐνώπιον
 ὑμῶν τὴν ὑποχρέωσιν, ἐντὸς εἰκοσιν ἡμερῶν, ἢ νὰ φέρω ἐνταῦθα αἰχμα-
 λώτους τοὺς ἐν Σφακτηρίᾳ Λακεδαιμονίους, ἢ ἐκεῖ, ἐπὶ τῆς νήσου, νὰ
 φονεύσω αὐτούς. Ἡ ἐκκλησία ἐγέλασεν ἀκούσασα τὴν κουφολογίαν
 ταύτην τοῦ ἀνθρώπου ἀλλ' οἱ σωφρονέστεροι τῶν πολιτῶν ἤκουσαν αὐ-
 τὴν εὐχαρίστως, ἀναλογιζόμενοι, ὅτι τοιοῦτοτρόπως ἐκ τῶν δύο ἀγαθῶν
 θίλουσιν ἐπιτύχει τοῦ ἐτέρου· ἢ ἀπαλλαττόμενοι τοῦ Κλέωνος, ὅπερ
 ἐφάνετο πιθανώτερον, ἢ ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει γινόμενοι κύριοι τῶν
 Λακεδαιμονίων. Ὅθεν ἐψηφίσθη ἀμέσως ἡ ἀναχώρησις τοῦ Κλέωνος,
 προεχειρίσθη δὲ συστράτηγος αὐτοῦ καὶ ὁ Δημοσθένης, καὶ ἐξεπέμφθη
 ἐν τῷ ἅμα εἰς Πύλον ἡ ἀγγελία, ὅτι ἐπέρχονται αἱ ζητηθεῖσαι ἐπικουρίαι.

Ἀνάγκη ἐν τούτοις νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ ἄλωσις τῶν ἐν Σφα-
 κτηρίᾳ ἀνδρῶν δὲν ἦτο τοσοῦτον δυσκατόρθωτος ὅσῳ ἐσχάτως ὑπελή-
 φθη. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπράξαν κατ' ἀρχάς τὸ λάθος τοῦ νὰ ὑπο-
 λάβωσι τὸ πρᾶγμα ὡς τετελεσμένον, ἔπειτα δὲ ἐπὶ ἤλθον δυσχέρειαι
 τινες καὶ ἀναβολαί, διὰ τοῦτο κατήντησαν ἀμέσως εἰς τὴν ἄλλην
 ὑπερβολήν, καὶ ἤρχισαν νὰ ἀπελπίζωνται περὶ τῆς ἐπιτυχίας. Ἀληθῶς
 ὅμως ἡ ἐπιτυχία ἦτο ἀσφαλής, μάλιστα μὲ τὰς νεωστὶ ἐξ Ἀθηνῶν
 ἐλθούσας ἐπικουρίας. Τῆς θαλάσσης οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἀπόλυτοι κύριοι·
 οἱ ἄνδρες τοὺς ὁποίους ἠδύναντο ν' ἀποβιάσωνιν εἰς τὴν Σφακτηρίαν,
 ἦσαν, καὶ πρὶν ἢ καταφθάσῃ τὰ νέα βοηθήματα, ἀσυγκρίτως πολυ-
 πληθέστεροι τῶν ἐν τῇ νήσῳ Σπαρτιατῶν· ὁ χειμὼν εἰσέτι ἀπείχε πολὺ·
 οἱ δὲ θαλασσοκρατοῦντες Ἀθηναῖοι ἠδύναντο νὰ πορίζωνται καὶ τρο-
 φὰς καὶ ὕδωρ ἀπὸ τε τῶν ἄλλων παραλίων τῆς Πελοποννήσου καὶ
 ἀπὸ τῶν παρακειμένων νήσων. Καὶ ἔπειτα ὁ Δημοσθένης εἶχε πρὸ
 ἡμερῶν παρασκευάσει πάντα τὰ πρὸς τὴν ἐφοδὸν ἀπαιτούμενα· ἅμα
 δὲ λαθὼν τὰς διὰ τοῦ Κλέωνος σταλείσας ἐπικουρίας, ἐπεχείρησε τὸ
 ἔργον τόσῳ προθυμότερον, ὅσῳ συνέβη κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας νὰ κατ-
 ῆ τὸ δάσος τὸ ὁποῖον ἐκάλυπτε τὴν νήσον, καὶ ὡς ἐκ τούτου οἱ ὑπέρμαχοι
 αὐτῆς ἀπέβηλον ἐν τῶν κυρίων αὐτῶν πλοσικτημάτων· διότι τῶνόντι
 ἐνὸς ἢ Σφακτηρίᾳ ἦτο κατάφυτος, οἱ ἐν αὐτῇ ἠδύναντο ν' ἀντιστα-
 θῶσι πολὺ ἀσφαλέστερον. Ἦδη δὲ, ἐπελθόντων τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν
 Μεσσηνίων, ἀντίστησαν μὲν οἱ Λακεδαιμόνιοι γενναίως καὶ πεισμα-
 τωδῶς δι' ὅλης σχεδὸν μιᾶς ἡμέρας, ἀλλ' ἐπὶ τέλους, ἀπ' οὗ ἔπαιον
 πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, οἱ περιλιπόμενοι κυκλωθέντες πανταχόθεν, ἠναγκά-

σθησαν νὰ παραδοθῶσι καὶ ἀπήχθησαν εἰς Ἀθήνας, ἐντὸς τῶν 20 ἡμερῶν τὰς ὁποίας εἶχεν ὀρίσει ὁ Κλέων. Ἦσαν δὲ οἱ παραδοθέντες τὸν ἀριθμὸν 292, ἐξ ὧν 120 Σπαρτιῶται, καὶ εἶχον μείνει ἀποκεκλεισμένοι ἐν τῇ νήσῳ ἡμέρας 72.

Ὁ Κλέων, ὡς ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται, μικρὸν, μᾶλλον δὲ κατ' οὐδὲν συνετέλεσεν εἰς τὴν ἔκβασιν τοῦ ἀγῶνος τούτου, τοῦ ὁποίου ἡ σοφὴ ἐπίνοια καὶ ἡ ἐπιτηδεύα ἐκτέλεσις ὤφειλοντο ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους εἰς μόνον τὸν Δημοσθένην. Καὶ ὅμως ἐπεὶ δὴ ὁ Δημοσθένης ἐσιώπα, ὁ δὲ Κλέων ἐρώναζε, διὰ τοῦτο ἡ τιμὴ τοῦ κατορθώματος ἀπεδόθη εἰς τὸν δημαγωγὸν αὐτόν, ὅστις κατήτησεν ἐντεῦθεν παντοδύναμος, ἤρχισε νὰ φαντάζεται ὅτι εἶναι καὶ στρατηγὸς μέγας, καὶ δὲν ἔπαυε προτρέπων τὸν δῆμον εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου. Εἰς μάτην οἱ Λακεδαιμόνιοι δεινῶς ἀπὸ Πύλου καὶ Σφακτηρίας παρενοχλούμενοι, καὶ πρὸς τούτοις θέλοντες ν' ἀνακτήσωσι τοὺς ἄνδρας αὐτῶν, καθυπέβαλον ἐπανειλημμένας περὶ εἰρήνης προτάσεις· ὁ Κλέων κατώρθωσε ν' ἀπορριφθῶσιν αἱ προτάσεις αὗται. Καὶ ἐπὶ τινὰ μὲν χρόνον ὑπῆρξαν οἱ Ἀθηναῖοι εὐτυχεῖς εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτῶν· κατέλαβον καὶ ὠχύρωσαν τὴν χερσόνησον τῆς Μεθώνης, μεταξύ Ἐπιδαύρου καὶ Τροιζήνος, ἀφῆρσαν ἀπὸ τῶν Μεγαρέων τὸν λιμένα αὐτῶν, τὴν Νίσαιαν, καὶ, τὸ πάντων σπουδαιότερον, γενόμενοι κύριοι τῶν πρὸ τῆς Λακωνικῆς Κυθήρων, περιέζωσαν οὕτω τὴν παραλίαν τῶν Λακεδαιμονίων δι' ὁρμητηρίων, ἀφ' ὧν, ἔχοντες συνεργούς καὶ τοὺς Μεσσηνίους, δὲν ἔπαυον δροῦντες τὴν χώραν, ἀπάγοντες τοὺς ἐλλώτας, καὶ νίον τινὰ ἀπειλοῦντες Μεσσηνικὸν πόλεμον. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ τὰ πράγματα ἔμελλον νὰ μεταβάλωσιν ὅψιν.

Ἐπὶ τῶν περὶ τὴν Πύλον ἐχθροπραξιῶν ἐλάβομεν ἀφορμὴν ν' ἀναφάρωμεν τὸ ὄνομα τοῦ Βρασιδου. Ὁ νέος, οὗτος Σπαρτιάτης εἶχε πολλάκις ἀριστεύσει ἀπ' ἀρχῆς τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Καὶ τὴν μὲν ἀνδρείαν καὶ τὴν περὶ τὰ ὄπλα καὶ τὴν τακτικὴν ἐπιστήμην ἄσκησιν εἶχε καινὰς πρὸς ἅπαντας σχεδὸν τοὺς συμπολίτας, οἵτινες, ὡς ἐκ τῆς ἀνατροφῆς ἣν ἐλάμβανον καὶ τοῦ βίου ὃν διῆγον, ἐξηκολούθουν ἐτι διαπρέποντες ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ ταῖς πολεμικαῖς ἐκείναις ἀρεταῖς. Ἀλλ' ἤδη ὁ Βρασιδὰς ἀπεκάλυψεν αἶφνης προτερήματα τινὰ, τὰ ὅποια δὲν παρήγε συνήθως καὶ οὐδὲ προσωρισμένη ἦτο νὰ παράγῃ ἡ τῆς Σπάρτης ἀνατροφὴ καὶ πολιτικὴ. Ὁ Βρασιδὰς ἀνεδείχθη μεγαλεπήβολος, ἐνῷ ἡ Σπάρτη οὐτε

ἀνεδείκνυεν οὔτε ἤθελε ν' ἀναδείξῃ μεγαλεπιδόλους ἄνδρας. Τὰ πράγματα αὐτῆς διείποντο ὑπὸ ὁμάδος ὀλιγαρχικῆς, ἥτις ἐν κοινῷ ἠδύνατο ἐνίοτε νὰ βουλευθῇ καὶ νὰ πράξῃ τι μέγα, ἀλλ' εἰς οὐδένα τῶν συμπολιτῶν ἐπέτρεπεν ἰδίᾳ τοιοῦτό τι, διότι ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἐνὸς ἤθελεν ἀποβῆ ἐπικίνδυνος εἰς τὴν τῶν ὀλίγων ἀρχήν. Ὁ Βρασίδας ἀνεδείχθη χρηστός καὶ εἰλικρινὴς πρὸς τοὺς συμμάχους, κηδόμενος περὶ τοῦ συμφέροντος αὐτῶν οὐδὲν ἤττον ἢ περὶ τοῦ τῆς ἰδίας πατρίδος συμφέροντος, καὶ ἀγωνιζόμενος νὰ συνδυάσῃ ὅσον ἐνεστί τὰ δύο ταῦτα τῆς πολιτικῆς στοιχεῖα, ἐνῷ ἡ Σπάρτη δὲν ἀπέβλεπεν εἰμὴ εἰς τὸ ἴδιον αὐτῆς συμφέρον, ἐγκαταλείπουσα καὶ θυσιάζουσα ἐν πάσῃ περιπτώσει τοὺς συμμάχους, ἄνευ τῆς παραμικρᾶς τύψεως συνειδότος. Ὁ Βρασίδας ἀνεδείχθη ἐπὶ πᾶσιν ἀνὴρ πανελλήνιος, ἐνῷ ἡ ἰδέα τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅ ἐστι τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος, οὐδέποτε ἐπεκράτησεν ἐν Σπάρτῃ. Ἐνὶ λόγῳ ὁ Βρασίδας ἐφαίνετο μᾶλλον προτὸν τῆς ὅλης Ἑλλάδος ἢ τῆς πόλεως ἧς ὑπῆρχε γέννημα καὶ θρέμμα· καὶ ἂν ὑπῆρχεν ἐν Ἑλλάδι πόλις εἰς ἣν, διὰ τὴν μεγαλοφυΐαν καὶ τὴν εὐγλωττίαν του, ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἀνήκων, ἡ πόλις αὕτη ἦτο αἱ Ἀθῆναι, ὅχι ἡ Σπάρτη. Ὡς δὲ ἀπὸ τῆς ἀνατροφῆς ἦν καθιέρου τὸ πολίτευμα ἐκεῖνο, καὶ ἦτις ἐκ συστήματος περιέστελλε καὶ ἐταπείνωνε πᾶν μέγα φρόνημα καὶ διανόημα, παρήχθη ὁ μεγαλεπιβολώτερος τῶν Ἑλλήνων τῆς περιόδου ταύτης; Ὅπως ἐν Ἀθήναις, αἵτινες ἐγέννησαν τὸν Ἀριστείδην, τὸν Κίμωνα, τὸν Περικλέα, παρήχθη ἤδη ὁ Κλέων, ὁ ἐξωλέστατος τῶν τότε Ἑλλήνων. Διότι ὑπάρχουσι ἀρχαὶ καὶ δοξασίαι ἐξευγενίζουσαι τὰ μᾶλλον ἀχρεῖα τῶν πολιτευμάτων, καθὼς ὑπάρχουσι ἀρχαὶ καὶ δοξασίαι ἐξαχρειοῦσαι τὰ τῶν πολιτευμάτων εὐγενέστατα. Αἱ Ἀθῆναι, ἕνεκα τῆς πλημμελούς αὐτῶν ἡγεμονίας, κατήντησαν νὰ θεωρηθῶσι καὶ νὰ γίνωσι μέχρι τινὸς τυράννοι τῆς Ἑλλάδος· ὅθεν ἐξ ἀνάγκης παρήγαγον καὶ τὸν πιστότερον τῆς τυραννίδος ταύτης λειτουργόν, τὸν αἰμοδόρον καὶ ἄφρονα Κλέωνα. Ἡ Σπάρτη πάλιν, ἕνεκα τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, κατήντησε νὰ θεωρηθῇ καὶ νὰ γίνῃ μέχρι τινὸς πρόμαχος τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας· ὅθεν ἐξ ἀνάγκης παρήγαγε τὸν ἐσχωρότερον τῆς ἐλευθερίας ταύτης προασπιστήν. Ἀλλ' ἡ Σπάρτη προσνήχθη οὐδὲν ἤττον αἰετοῦ ὡς μητρυῖα πρὸς τὸ ἀλλοτριοῦν ἐκεῖνο αὐτῆς τέκνον· καὶ ἂν δὲν περιήρχετο εἰς τὴν προεκτεθεῖσαν ἐσχάτην ἀσυχανίαν, οὐδέποτε ἴσως ἤθελεν ἐπιτρέφει αὐτῷ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μεγάλων αὐτοῦ διανοημάτων.

Τῷ οὖν Βρασίδῃ ἐπραξε, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 424 ἔτους, ὑπὲρ τῆς Σπάρτης, ὅ,τι, ἐν ἀρχῇ τοῦ προηγουμένου ἔτους, εἶχε πράξει ὁ Δημοσθένης ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων. Καθὼς ὁ Δημοσθένης εἶχε νοήσει ὅτι ἡ κυριωτέρα πληγὴ ἦν ἡδύνατο νὰ καταφέρει κατὰ τῆς Σπάρτης ἢ το νὰ καταλάβῃ τὰ παράλια τῆς Λακωνικῆς, οὕτως ὁ Βρασίδης ἐνόησεν ὅτι ἡ κυριωτέρα πληγὴ ἦν ἡδύνατο νὰ καταφέρει κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἢ το νὰ υποκινήσῃ εἰς στάσιν τοὺς συμμάχους αὐτῶν, καὶ νὰ βοηθήσῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὴν στάσιν ταύτην. Καὶ ἐπειδὴ, δι' ἑλλειψιν ἀποχρώσεως ναυτικῆς δυνάμεως, δὲν εἰσπόρει νὰ ἐνεργήσῃ εἰς τὰς νήσους, ἀπεφάσισε νὰ μεταφέρῃ τολμηρότατα διὰ ξηρᾶς τὸ στάδιον τοῦ πολέμου εἰς τὰς περὶ τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας συμμαχίδας τῶν Ἀθηναίων πόλεις, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ συνέβη τότε ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Περδίκκας, καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Χαλκιδικῆς, καὶ αὐτῶν τῶν αὐτῶν ὑποτεταγμένων εἰς τὰς Ἀθήνας πόλεων τινές, νὰ ζητήσωσι τὴν ἐπικουρίαν τῆς Σπάρτης. Ἄπαντες δὲ οὗτοι πρότευναν ἰδίως τὸν Βρασίδαν ὡς ἀρχηγὸν τοῦ ἐπιχειρήματος, ἐξ οὗ ὑποφαίνεται ἀρκούντως ὅτι ὑπῆρχε προηγουμένη συνεννόησις μεταξὺ αὐτοῦ καὶ αὐτῶν. Ὅπως δὲ ποτε ἡ Σπάρτη ἐπέτρεψεν ἤδη τὴν ἀποστολὴν τοῦ Βρασίδου, ἀλλὰ τόσον ὀλίγον προηρέθη νὰ τὸν ὑποστηρίξῃ σπουδαίως, ὥστε δὲν παρέσχεν αὐτῷ εἰμὴ 700 ἐλλώτας ὀπλίτας, καὶ ὅσους ἄλλους ἡδύνατο οὕτως νὰ στρατολογήσῃ κατὰ τὴν ἄλλην Πελοπόννησον διὰ τῶν ἀπὸ τῆς Χαλκιδικῆς σταλέντων χρημάτων, οἵτινες δὲν ὑπερέβησαν τοὺς χίλους.

878.
879. Δ' Ταύτην λοιπὸν ἔχων τὴν μικρὰν δυνάμιν τῶν 1700 ὀπλιτῶν ὁ Βρασίδης ἀνεχώρησεν, ἐν θέρει τοῦ 424, ἔτους, ἵνα μεταβῇ, διὰ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Θεσσαλίας, εἰς Μακεδονίαν· κατώρθωσε δὲ τὴν διάβασιν αὐτοῦ διὰ πλείστης τόλμης καὶ συνέσεως, ἀφοῦ καθ' ὅδον ἔσωσε καὶ τὰ Μέγαρα, κινδυνεύσαντα τότε τὸν ἑσχατὸν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων κίνδυνον. Εἰς τὴν Μακεδονίαν φθάσας ὁ Βρασίδης καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ βασιλέως Περδίκκου, ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων πλείστας πόλεις, ἐπαγγελλόμενος μὲν τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τῆς τυραννίας ἣν ἐπάσχον, καὶ τὴν ἐν τῇ συμμαχίᾳ τῶν Πελοποννησίων ἐπὶ ἴσοις δικαίαις κατὰταξιν, κυρῶν δὲ τὰς ἐπαγγελίας διὰ πολεμικῆς ἐμπειρίας ἐξαιρέτου, διὰ μειλιχίων τρόπων, διὰ πολιτεύματος χρηστότατου. Ἰδίως, ἐν ἀρχῇ δεκεμβρίου τοῦ 424, ἐγένετο κύριος τῆς κυριωτάτης τῶν αὐτῶν κτήσεων τῶν Ἀθηναίων, τῆς Ἀμφιπόλεως· καὶ κατὰ

τὴν περίστασιν ταύτην ὁ ἱστορικός Θουκυδίδης, ὅστις, στρατηγῶν τότε περὶ Θάσον, ἔδραμε μὲν εἰς βοήθειαν τῆς κινδυνεύουσας Ἀμφιπόλεως, δὲν προέλαβε δὲ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς, κατηγορήθη ἐν Ἀθήναις ἐπὶ παραβίσει τοῦ καθήκοντος, καὶ ἐξωρίσθη, διαμείνας μακρὰν τῆς πατρίδος ἐπὶ εἰκοσιν ὅλα ἔτη, ἐν τῷ διαστήματι τῶν ὑποίων συνέταξε τὸ ἀθάνατον αὐτοῦ ἔργον. Ἐλάθωμεν δὲ ἀνωτέρω ἤδη (σελ. 566 καὶ ἐπ.) ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ὡς ἐκ τῆς ἐξορίας ταύτης, ὁ ἱστορικός δὲν ἐμνησικακήσῃ κατὰ τῆς πατρίδος καὶ ὅτι ἐξ ἐναντίας, κατὰ τὸν Γρότε, ἡ ἐξορία συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἀναδείξῃ ἔτι μᾶλλον πανελλήνων καὶ ἀμερόληπτον τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνδρός. Ἐν τούτοις ὀφείλομεν νὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι ὁ Γρότε θεωρεῖ τὸν Θουκυδίδην παρεκτραπέντα τῆς συνήθους αὐτοῦ εὐθύτητος, ὡς πρὸς τὰς περὶ Κλέωνος καὶ Νικίου κρίσεις. Τοῦτο δὲ διότι ὁ Ἀγγλος συνέλαβε τὴν αὐτογνώμονα ἵπασαυ ἰδέαν νὰ ἀνορθώσῃ μὲν τὴν ὑπόληψιν τοῦ Κλέωνος, νὰ ἐξευτελίσῃ δὲ, πρὸς χάριν αὐτοῦ, ὅσον ἐνεσσι τὸν Νικίαν. Ἀλλὰ τὸ καθ' ἡμᾶς νομίζομεν ὅτι ὅλαι αἱ γνωσταὶ τῶν δύο οὕτων ἀνδρῶν πράξεις ἀποδεικνύουσιν ὅποσον δίκαιον εἶχε καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ Θουκυδίδης, καὶ ἔπειτα ἰμῆπως πολὺ πρὸ τοῦ Θουκυδίδου, τὴν αὐτὴν γνώμην δὲν ἐξέφερε πανδῆμως ὁ Ἀριστοφάνης, γνώμην κυρωθεῖσαν ὑπὸ ὅλης τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑπὸ ὅλων τῶν αἰώνων;

Ἡ πρόθυμος τῶν ἐν Μακεδονίᾳ συμμαχίδων πόλεων ἐπανάστασις, ὡς ἀρχὴ μάλιστα κακοῦ δυναμένου ν' ἀποβῇ ἔτι δεινότερου, κατέπληξε τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες συγχρόνως σχεδὸν ὑπέστησαν καὶ ἑτέρας συμφοράς. Διότι ὑπενδίδοντες ἀκαταπαύστως εἰς τὰ βουλευμάτων τοῦ Κλέωνος, ἀντὶ νὰ ἐπιστήσωσιν ἅπασαν τὴν προσοχὴν εἰς τὴν κινδυνεύουσαν Χαλκιδικήν, ἀπεφάσισαν, περὶ τὰ μέσα τοῦ 424 ἔτους, ν' ἀνακτήσωσι καὶ αὐτὴν τὴν Βοιωτίαν, στηριζόμενοι, κατὰ τὰ σύνθηρες, εἰς τινὰς δυσηρεστημένους τῶν βοιωτικῶν πόλεων, οἵτινες ἤλπισαν διὰ συνδρομῆς τῶν Ἀθηναίων νὰ καταβάλλωσι τὰ ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα καὶ νὰ ἄρξωσιν αὐτοὶ ἐπ' ὀνόματι τῆς δημοκρατίας. Ἀλλὰ τὸ ἐπιχειρημα ἀπέτυχεν οἰκτρῶς. Στρατὸς Ἀθηναίων πολυάριθμος, συγκείμενος ἐξ 7000 ὁπλιτῶν, καὶ πολλῶν ἑκατοντάδων ἱππέων, καὶ 25000 φιλῶν καὶ σκευοφόρων, κατέλαβεν, ὑπὸ τὸν Ἱπποκράτην, τὸ Δήλιον, λιμένα τῆς Ταναγρικῆς, πλησιέστατα εἰς τὰ Ἀττικὰ σύνορα κείμενον. Πρὶν ὅμως ὁ στρατὸς οὗτος προφθάσῃ νὰ ὀχυρωθῇ ἀποχωρῶντως ἐν τῷ χωρίῳ

τούτῳ, καὶ πρὶν οἱ δημοκρατικοὶ φέρωσιν εἰς πέρας τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῶν εἰς τὰς βοιωτικὰς πόλεις κίνημα, οἱ ἄρχοντες τῶν πόλεων τούτων ὀλιγαρχικοὶ, ἄγοντες 7,000 ὀπλιτῶν, 1000 ἵππεις, 500 πελταστὰς καὶ 10000 φίλους, ἐξώρμησαν κατὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ, συγκροτηθεὶς περὶ Δήλιον μάχης πεισματωδεστάτης καὶ φονικῆς, οἱ Ἀθηναῖοι ἠττήθησαν κατὰ κράτος καὶ ἀπέβαλον πολλὰς χιλιάδας ἀνδρῶν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἐν ἔτει 454 ἐπελθοῦσα τροπὴ τῶν πραγμάτων. Κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀναδειχθῆ ἀπανταχοῦ νικηφόροι καὶ ἠδύναντο νὰ τελειώσωσι τὸν πόλεμον εἰς τρόπον συμφερότατον δι' αὐτοὺς. Δὲν τὸ ἐπραξαν, καὶ ἤδη διετέλουν ἀπανταχοῦ νικημένοι, τὸ δὲ χεῖριστον ἔβλεπον τὸ πῦρ τῆς ἐπαναστάσεως διαδιδόμενον εἰς τὰς συμμαχίδας πόλεις. Ἐντεῦθεν ἡ μερίς τῶν συνεταίρων ἀνδρῶν, ἧς προΐστατο ὁ Νικίας, ἐπεισεν ἐπὶ τέλος τὸν δῆμον, διὰ νὰ ἀναγκη νὰ ἔλθῃ, εἰς λόγους περὶ εἰρήνης ἐνόσω τὰ πράγματα ἦσαν εἰσέτι ἀμφέροπα. Τῶντι, ἂν οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον πάθει τὴν δεινὴν περὶ Δήλιον ἦσαν, ἂν ἀπέβαλον τὴν Ἀμφίπολιν καὶ ἄλλας ἐν Μακεδονίᾳ πόλεις, ἦσαν ὅμως ἔτι ἀφ' ἐτέρου κύριοι τῆς Πύλου, τῶν Κυθήρων, τῆς Μεθώνης, τῆς Νισαίης, καὶ πρὸ πάντων ἦσαν κύριοι τῶν ἐν Σφακτηρίᾳ αἰχμαλωτευθέντων Σπαρτιατῶν, ὥστε ὑπῆρχεν ἔτι ἰσότης πλεονεκτημάτων καὶ ζημιῶν καὶ πρὸς τούτοις οἱ Λακεδαιμόνιοι ἦσαν πάντοτε πρόθυμοι νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα ἵνα ἀνακτήσωσι τοὺς ἄνδρας αὐτῶν, ἢ δ' ὀλιγαρχία τῆς Σπάρτης, φθονοῦσα τὸν Βρασίδαν, δὲν ἔβλεπεν εὐχαρίστως τὰ λαμπρὰ αὐτοῦ κατορθώματα, καὶ ἐσχάτως ἀπειποιήθη νὰ πέμψῃ αὐτῷ οἰανδ' ἥποτε ἐπικουρίαν. Ἡ περίστασις λοιπὸν ἦτο ἐπιτηδεῖα πρὸς συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης· ἐνῶ ἂν ὁ πόλεμος ἐξηκολούθει, ἂν ἡ Σπάρτη ἀπελπισθεῖσα ἔτινε τελευταῖον χεῖρα βοηθείας εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ Βρασίδου, ἂν ἡ ἐπανάστασις τῶν συμμαχίδων πόλεων ἀπὸ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης μετεδίδοτο εἰς τὰς παρακειμένης νήσους, ὀλοκλήρον τὸ οἰκοδόμημα τοῦ κράτους τῶν Ἀθηναίων ἠδύνατο νὰ κινδυνεύσῃ, ἡ δὲ πόλις αὕτη ν' ἀναγκασθῇ νὰ ὑποκύψῃ εἰς συνθήκας ἐπιζημιωτάτας. Τοιαῦτοι ἦσαν οἱ λόγοι, δι' οὓς ὁ Νικίας καὶ οἱ περὶ αὐτὸν κατίσχυσαν τελευταῖον τοῦ Κλέωνος, καὶ συνομολόγησαν, ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 423, ἀνακωχὴν ἐνός ἔτους, ἐντὸς τοῦ ὅπου ἤλπισαν ὅτι θελοῦσι δυνηθῇ νὰ καταλύσωσι τὸν ὀλέθριον τοῦτον πόλεμον, δι' εἰρήνης ὁριστικῆς.

Κατὰ δυστυχίαν ἡ ἀνακωχὴ αὕτη δὲν εἰσπόρεσε παντάπασι νὰ ἐκτελεσθῇ εἰς τὴν Χαλκιδικὴν αἱ πόλεις ἐξηκολούθουν αὐτόθι ἀφιστάμεναι ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων· ὁ Βρασίδης δὲν ἐπέθετο νὰ καταλίπῃ αὐτὰς ἀπροστατεύτους ἐν τῷ ἄγωνι τούτῳ, ὃν ἀνέλαβον ἐπὶ ταῖς προηγουμέναις αὐτοῦ ἐπαγγελίαις· ἡ δ' ἐν Ἀθήναις φιλοπόλεμος μερίς, ὡφελουμένη ἐκ τούτου, ἐπέτυχε νὰ μὴ γίνωσι σπουδαῖαι περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Λακεδαιμόνιοι, θεωροῦντες, ὅτι ὁ πόλεμος ἐξακολουθεῖ ἐν τῷ κυριωτάτῳ ἐκείνῳ σταδίῳ, ἀπεφάσισαν τελευταῖον νὰ πέμψωσιν ἀξιόλογον ἐπικουρίαν εἰς τὸν Βρασίδαν. Καὶ ἡ μὲν ἐπικουρία αὕτη δὲν ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ εἰς Μακεδονίαν, διότι ὁ βασιλεὺς Περδίκκας, διχονοήσας ἐν τῷ μεταξύ πρὸς τὸν Βρασίδαν καὶ ἀσπαρτιάς τὴν τῶν Ἀθηναίων μερίδα, ἐνήργησεν ὥστε οἱ Θεσσαλοὶ νὰ παρεμποδίσωσι τὴν διάβασιν τοῦ στρατοῦ τῶν Λακεδαιμονίων. Ἄλλ' ὅμως τόσσος τῆς ἀνακωχῆς παρῆλθεν οὐδὲν ἦττον ἄπρακτον· καὶ τότε ὁ Κλέων ἤρχισεν εἴπερ ποτὲ ἐντονώτερον κραυγάζων κατὰ τῆς ἀνικανότητος τῶν στρατηγῶν, τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπιτραπέντων τὰ τῆς Χαλκιδικῆς πράγματα, καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ σταλῇ αὐτόθι στρατηγὸς ἕτερος μετὰ δυνάμεως ἀποχωρήσει, ἵνα καταβάλῃ ὁριστικῶς τὸν Βρασίδαν. Στρατηγὸν δὲ ἕτερον ἐνόει αὐτόν· διότι ἀπὸ τοῦ ἐν Πύλῳ παραλόγου εὐτυχήματος εἶχε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν ἀφροσύνην νὰ φαντάζεται ὅτι κατέστη καὶ πολεμικὸς ἀνὴρ ἐμπειρότατος. Τὸ δὲ χεῖριστον, οἱ Ἀθηναῖοι, ἀποφασίσαντες τὴν ἀποστολὴν νέας δυνάμεως, εἰς αὐτὸν δὴ τοῦτον τὸν Κλέωνα ἐπέτρεψαν ὁμοθυμαδὸν τὴν στρατηγίαν· ἴσως δι' οὗ λόγου καὶ ἐπὶ τῆς κατὰ τῆς Σφακτηρίας ἐκστρατείας, ὃ ἐστὶν οἱ μὲν συνετώτεροι ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ ν' ἀπαλλαγῶσι τοῦ ἀνδρός, ὁ δὲ πολὺς ὄχλος ἐπὶ τῇ πεποιθήσει ὅτι θέλει ἀληθῶς θριαμβεύσει δι' αὐτοῦ.

Κατὰ μῆνα λοιπὸν αὐγούστου τοῦ 422 ἔτους, ἐξέπλευσεν ὁ Κλέων ἐπὶ τὴν Μακεδονίαν, ἄγων 1200 Ἀθηναίους, Ἀθηναίους καὶ Ἱμβρίους ἐπιλίτας καὶ 300 ἵππεις, ἅπαντας λογάδας ἄνδρας, ἐτι δὲ συμμάχους ἱκανοὺς καὶ τριάκοντα τριήρεις. Ἄλλ' οὐ πολὺ μετὰ τὴν εἰς Χαλκιδικὴν ἀφίξίν του, ἀντιπαραταχθεὶς πρὸς Βρασίδαν περὶ Ἀμφίπολιν, ἐπαύειν ἦσαν ἐπονείδιστον, καθ' ἣν καὶ αὐτὸς ἐφονεύθη ἐνῷ ἔφευγεν αἰσχροῦς. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ μάχῃ, ἐτελείωσε καὶ ὁ Βρασίδης τὸ βραχυκαὶ ἐνδοξον αὐτοῦ στάδιον. Ἄλλ' ὁ Βρασίδης ἀπέθανε θάνατον ἥρωϊ-

κόν, ἐνῷ προκινδυνεύων ἀπεφάσιζε τὴν νίκην· ὁ δὲ τρόπος καθ' ἣν ἐτιμήθη ἡ μνήμη αὐτοῦ, μαρτυρεῖ παντός ἐγκωμίου βέλτιον, ὅπως βαλεῖαν ἐντύπωσιν ἐπροξένησαν εἰς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον αἱ δημοῖαι καὶ ἰδιωτικαί, αἱ πολιτικαὶ καὶ ἀστικάι αὐτοῦ ἀρεταί. Οἱ σύμμαχοι πάντι σὺν ὅπλοις παραπέμποντες τὸν νεκρὸν αὐτοῦ ἐθαψαν δημοσίᾳ ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Ἀμφιπόλεως, οἱ δ' Ἀμφιπολίται περιφράξαντες τὸ μνημεῖον, ἐτίμησαν αὐτὸν ἕκτοτε ὡς ἥρωα, δι' ἀγῶων καὶ θυσῶν ἐτησίον, καὶ σωτῆρα καὶ οἰκιστὴν τῆς πόλεως ἀνηγόρευσαν, ἀφανίσαντες πᾶν ἥτις ἡδύνατο νὰ ἀναμνήσκῃ τὸν Ἀθηναῖον τῆς ἀποικίας ταύτης κτίτορα.

Οὕτως ἐξέλιπον ἐκ μέσου οἱ δύο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πρωταγωνισταὶ τοῦ πολέμου, ὅτε ἀγαθὸς αὐτοῦ δαίμων, ὁ Βρασίδης, καὶ ὁ πονηρὸς αὐτοῦ δαίμων, ὁ Κλέων· καὶ τότε τελευταῖον ὑπερίσχυον ὀριστικῶς ἐν Ἀθήναις ἡ περὶ τὸν Νικίαν μερίς, ὁ δ' ἀνὴρ οὗτος ἐπέμνησεν, ἀμέσως μετὰ τὴν περὶ Ἀμφιπολιν μάχην, πρὸς τὸν βασιλῆα τῆς Σπάρτης Πλειστοάνακτα, φίλον ἐπίσης τῆς εἰρήνης ὄντα, διαπραγματεύσεις, αἵτινες ἐξηκολούθησαν δι' ὅλου τοῦ χειμῶνος, καὶ ἐπὶ τῶν ἐν ἔαρι τοῦ ἔτους 421, τὴν συνυμολόγησιν σπονδῶν πεντηκονταετίας. Αἱ κυριώτεραι διατάξεις τῶν σπονδῶν τούτων, αἵτινες φέρουσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ ὄνομα τῆς «Νικιέου εἰρήνης» ἦσαν, 1) ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ σύμμαχοι θέλουσιν ἀποδώσει εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν Ἀμφιπολιν, καὶ πρὸς τούτοις θέλουσι παραδώσει εἰς αὐτοὺς τὰς πόλεις Ἀργίλον, Στάγειρον, Ἀκανθον, Σικῶλον, Ὀλυνθον καὶ Σπάρταλον. Ἀλλ' αἱ ἐξ τελευταῖαι αὗται πόλεις θέλουσι μένει αὐτόνομοι, ὑπὸ μόνον τῶν ὅρων τοῦ νὰ πληρῶνωσιν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸν ἐπ' Ἀριστείδου ταχθέντα φόρον· εἰς τὸν βουλούμενον τῶν πολιτῶν αὐτῶν ἐπετρέπετο νὰ ἐγκαταλίπῃ αὐτάς, συνεπαγόμενος καὶ τὴν περιουσίαν τοῦ τοῦ λοιποῦ δὲ αἱ πόλεις αὗται μήτε Λακεδαιμονίων μήτε Ἀθηναίων ἐμελλόν νὰ ᾖναι σύμμαχοι, παρεκτός ἂν οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελον πείσει αὐτάς μετ' αὐτῶν οἰκειοθελῶς νὰ συνταχθῶσιν. Οἱ δὲ Μηκυβερναῖοι, καὶ Σαναῖοι, καὶ Σιγγαῖοι, ἐμελλόν νὰ οἰκῶσι τὰς πόλεις αὐτῶν ὡς αὐτόνομοι καὶ ὑπὸ τῶν γειτόνων Ὀλυνθίων καὶ Ἀκανθίων μὴ παρενοχλοῦμενοι. Ἐπὶ πᾶσιν οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ σύμμαχοι ὥφειλον νὰ ἀποδώσωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὸ Πάννακτον, κείμενον εἰς τὰ μεθόρια τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας, βορειοανατολικῶς τῶν Ἐλευθερῶν, καὶ προσέτι ἅπαντας τοὺς ἀλιχμαλῶτους. Ἀφ' ἑτέρου 2) οἱ Ἀθηναῖοι ὥφειλον ν' ἀποδώσωσιν εἰς

τοὺς Λακεδαιμονίους τὸ Κορυφάσιον, τὰ Κύθηρα, τὴν Μεθώνην, τὸ Πτε-
 ρον καὶ τὴν Ἀταλάντην, ἔτι δὲ ἅπαντας τοὺς αἰχμαλώτους. 3) Οἱ
 Ἀθηναῖοι ἔμενον ἐλεύθεροι νὰ πολιτευθῶσι κατὰ τὸ δοκοῦν πρὸς τὰς
 πόλεις. — "Ὅτε αἱ διατάξεις τῆς εἰρήνης
 ἐπεβλήθησαν, ἐν Σπάρτῃ, εἰς τὴν σύνοδον τῶν συμμάχων αὐ-
 τῶν πόλεων, ἡ πλειονοψηφία τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν παρεδέχθη αὐτάς
 καὶ ὡμοσε τὴν τήρησίν των, ἀλλὰ μόνον ἡ πλειονοψηφία. Οἱ Βοιωτοί,
 οἱ Μεγαρεῖς, οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Ἡλείοι ἀπεποιήθησαν βῆτώς τὴν συναί-
 κλησιν αὐτῶν. οἱ μὲν Κορίνθιοι, διότι δὲν ἀνελάμβανον τὸ Σόλλιον καὶ
 τὸ Ἀνατόριον, οἱ δὲ Μεγαρεῖς διότι δὲν ἀπεδίδοτο εἰς αὐτοὺς ἡ Νί-
 σαια, οἱ δὲ Βοιωτοί, διότι ὑπεχρεοῦντο ν' ἀποδώσωσι τὸ Πάνακτον, οἱ
 Ἡλείοι, ἄδηλον διατί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἐμφύλιος ἀγὼν μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηναίων.

Τοιοιούτῳ ἔτελειωσεν ἢ μᾶλλον ἐφάνη ὅτι ἔτελειωσεν ὁ πελο-
 πονησιακὸς πόλεμος, ἀκριβῶς δέκα ἔτη ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως αὐτοῦ. Ἀμ-
 φότεροι οἱ διαμαχόμενοι ἐξῆλθον ἀπὸ τοῦ ἀγῶνος τούτου δεινῶς τε-
 τραυματισμένοι. Ἡ μὲν Σπάρτη ὅχι μόνον δὲν ἐπέτυχε τὸν σκοπὸν ὃν
 ἐκείνη προεκήρυξεν, ὃ ἐστὶ τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς
 τῶν Ἀθηναίων τυραννίδος, ἀλλὰ καὶ ἐπισήμως ἀνεγνώρισε τὴν τυραν-
 νίδα ταύτην, συνομολογήσασα ὅτι αἱ Ἀθῆναι δικαιοῦνται νὰ πολιτευ-
 θῶσι κατὰ τὸ δοκοῦν πρὸς τὰς ὑποτεταγμένας πόλεις. Πρὸς τοῦτοίς ἡ
 Σπάρτη δεινῶς ἐδυσφημίσθη καθ' ἑλλην τὴν Ἑλλάδα καὶ διότι ἐγκα-
 τάλιπε τοὺς ἐν Χαλκιδικῇ Ἑλληνας, τοὺς κατὰ προτροπὴν αὐτῆς ἀπο-
 σπάντας καὶ διότι ἐταπεινώθη ἐπὶ τοσοῦτον μόνον ἵνα λυτρώσῃ τοὺς ἐν
 Ἀνακτορίᾳ αἰχμαλωτευθέντας ἄνδρας, ἀποβαλοῦσα οὕτω τὴν ὑπόληψιν
 ὅτι ἐκείνη τότε ἔτι ὅτι παρ' αὐτῇ οὐδέποτε ἡ πόλις καθυποτάσσεται εἰς
 τὸν συμφέρον τῶν κατ' ἰδίαν πολιτῶν, ἀλλὰ μᾶλλον οἱ κατ' ἰδίαν πολί-
 ται καθυποτάσσονται εἰς τὸ τῆς πόλεως συμφέρον. Αἱ δ' Ἀθῆναι πάλιν
 ἐπὶ τῇ ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν ἥς ἔνεκεν ἀνέλαβον τὸν
 πόλεμον.

ἀνὰ χεῖρας ἀγῶνα, ἀλλ' ἐξηγόρασαν τὸ πλεοτέκνημα τοῦτο διὰ τὴν ἐρημώσεως τῆς Ἀττικῆς, διὰ τῆς ἀπωλείας πολλοῦ πολιτῶν πλῆθος διὰ τῆς ἐξαντλήσεως τοῦ δημοσίου ταμείου, καὶ διὰ τῆς αὐξήσεως πρὸς αὐτοὺς κοινοῦ μίσους, ἔνεκα τῶν ἀγρίων σφαγῶν εἰς τὰς πόλεις πολλάκις ἐξετραχηλίσθησαν.

Καὶ ἔπειτα, μήπως ἡ εἰρήνη αὕτη ἐστηρίχθη ἐπὶ βάσεων ὁπωσδήποτε ἀσφαλῶν; Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔσπευσαν μὲν ν' ἀποδώσωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τοὺς αἰχμαλώτους αὐτῶν, ἀλλὰ δὲν ἡδυνήθησαν νὰ πωλοῦσι τὰς πόλεις ὅσαι ἀπέστησαν ἐν τῇ Χαλκιδικῇ, καὶ ἰδίως τὴν Ἀμφίπολιν, νὰ ὑποκύψωσιν ἐκ νέου εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων, οὐδ' ἀνέλαβον τὸν ἀγῶνα νὰ καταναγκάσωσιν αὐτὰς εἰς τοῦτο, περισθέντες ν' ἀνακαλέσωσι τὰ ἐκεῖ στρατεύματά των, ὥστε εἰς ἐν τῶν κυριωτάτων τοῦ πολέμου σταδίων δὲν ἡδυνήθησαν νὰ ἐφαρμοσθῶσι οἱ ὅροι τῆς εἰρήνης. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐπείθοντο εἰς τὴν Πύλον ν' ἀποδώσωσιν, οὔτε τοὺς ἐν Σφακτηρίᾳ αἰχμαλωτευμένους τοὺς ἄνδρας. Ἀφ' ἐτέρου εἶδομεν ὅτι οἱ ἰσχυρότατοι τῶν συμμάχων τῆς Σπάρτης, καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις οἱ Βοιωτοί, δὲν ἀνεγνώρισαν τὴν εἰρήνην, ἐπειδὴ δὲ οἱ Βοιωτοὶ ἦσαν κύριοι τοῦ Πανάκτου τὸ ὅτιον ἦθελον ν' ἀποδώσωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἔμεινε καὶ οὗτος ὁ τῶν σπονδῶν ὅρος ἀνεκτέλεστος. Τότε οἱ Σπαρτιῆται, θεωροῦντες ὅτι διὰ τὴν καταπαύσεως τοῦ πολέμου, οὐδὲν ἄλλο ἐπέτυχον εἰμὴ τὴν κατακτῆσιν τῶν συμμάχων, ἠθέλησαν διὰ νέας τινὸς θυσίας ν' ἀνακτήσωσι τοὺς ἀνδρας αὐτῶν καὶ συνωμολόγησαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἰδίαν συνθήκην συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας, οἱ δ' Ἀθηναῖοι ἐπιτυχόντες τὸ νέον τοῦτο πλεονέκτημα, ἀπέδωκαν τελευταῖον εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους τοὺς ἄνδρας. Ἀλλὰ οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ τοὶ κατ' ἐκείνην στήν ὑποσχόμενοι νὰ ἐκτελέσωσι τὴν νέαν ταύτην συνθήκην, ἀναγκάζοντες ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Ἀθηναίων τοὺς συμμάχους εἰς ἐκτέλεσιν τῶν πεντηκονταετῶν σπονδῶν, δὲν ἐξεπλήρουν τὴν ὑπόσχεσιν, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐξεπλήρουν τὰς ἄλλας ὑποχρεώσεις ὅσας ἀνέλαβον διὰ τῶν σπονδῶν, καὶ ἰδίως δὲν ἀπέδιδον τὴν Πύλον. Ἐν τούτοις οἱ Λακεδαιμόνιοι ὅ,τι μᾶλλον ἐπεθύμουν μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῶν ἀνδρῶν ἦτο ἡ ἀπὸ τῆς Πύλου ἀναχώρησις τῶν Ἀθηναίων, καὶ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦτο ἐπροσπάθησαν νὰ καταπείσωσι τοὺς Βοιωτοὺς ν' ἀποδώσωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τοὺς αἰχμαλώτους, προσέτι δὲ καὶ τὸ Πανάκτον, οἱ δὲ Βοιωτοὶ ἐπροσποιήθησαν ὅτι δέχονται τὴν πρότασιν, ἀλλὰ

ἐπὶ τῷ ὄρω τοῦ νὰ συνομολογηθῇ μεταξύ αὐτῶν καὶ τῆς Σπάρτης συν-
θήκη συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας. συνθήκη δι' ἧς ἤθελον νὰ οὐδετερώ-
σωσι τὴν προσφάτως γενομένην στενὴν συμμαχίαν μεταξύ Ἀθηναίων
καὶ Λακεδαιμονίων. Οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν ἤδυναντο νὰ δεχθῶσι τὴν
πρότασιν ταύτην τῶν Βοιωτῶν εἰμὴ παραβιάζοντες τὰ πρὸς τοὺς Ἀθη-
ναίους συνομολογηθέντα· ἀλλὰ τοσαύτη ἦτο ἡ ἐπιθυμία αὐτῶν ν' ἀνα-
κτήσωσι τὴν Πύλον ὥστε ἐνέδωκαν εἰς τὴν πρότασιν τῶν Βοιωτῶν,
ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ἡ πρὸς τοὺς συνομολογηθῆναι, μυστικῶς γινομένη, δὲν θέλει
γνωστῇ ἐν Ἀθήναις. Συνομολογήθη λοιπὸν ἡ πρὸς τοὺς Βοιωτοὺς συν-
θήκη, ὅτινες ἄμως, μὴ θέλοντες πάλιν νὰ παραδώσωσι εἰς τοὺς Ἀθη-
ναίους τὸ Πανάκτον, ὡς φρούριον, ἔσπευσαν νὰ καταβάλῃσιν αὐτὸ εἰς
ἰσάρος· καὶ ὅτε ἦλθον εἰς Βοιωτίαν οἱ πρέσβεις τῶν Λακεδαιμονίων ἵνα
παραλάβωσι τοὺς αἰχμαλώτους Ἀθηναίους καὶ τὸ Πανάκτον, εὗρον τὸ
φρούριον τοῦτο κατεστραμμένον. Οὐδὲν ἤττον οἱ πρέσβεις μετέβησαν εἰς
Ἀθήνας καὶ εἶπον, ὅτι ἰδοὺ οἱ παρὰ τοῖς Βοιωτοῖς εὕρισκόμενοι αἰχμά-
λωτοι Ἀθηναῖοι, ἰδοὺ καὶ ὁ χώρος τοῦ Πανάκτου· οὕτω δὲ ἐκτελουμέ-
νου καὶ τοῦ ὄρου τούτου τῶν πεντηκονταετῶν σπονδῶν, ζητοῦσι καὶ
αὐτοὶ τελευταῖον τὴν ἀπόδοσιν τῆς Πύλου. Ἀλλὰ εὗρον ἐν Ἀθήναις
μεγάλην πνευμάτων ἀλλοίωσιν.

Θουμ. Ε. 8

Οἱ Ἀθηναῖοι ἔμαθον τότε κατὰ πρῶτον πιθανώτατα τὴν χωριστὴν
συμμαχίαν, ἣν οἱ Λακεδαιμόνιοι συνομολόγησαν πρὸς τοὺς Βοιωτοὺς·
ἔμαθον ὅτι δὲν πρόκειται ν' ἀποδοθῇ εἰς αὐτοὺς τὸ φρούριον τοῦ Πανά-
κτου, ἀλλὰ μόνον ὁ φίλος τοῦ Πανάκτου χώρος· ὑπέλαβον τοῦτο εὐλό-
γως ὡς ἐμπαιγμὸν, καὶ τόσω μᾶλλον ὅσω εἶχον τὴν συνείδησιν, ὅτι
αὐτοὶ μὲν τὸ καθ' ἑαυτοὺς ἐθεράπευσαν ἐν τῶν κυρίων συμφερόντων
τῆς Σπάρτης, ἀποδόντες αὐτῇ τοὺς ἐν Σφακτηρίᾳ αἰχμαλωτευθέντας
ἀνδρας, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι οὐδένα τῶν κυριωτάτων ὄρων τῆς εἰρήνης
ἔξεπλήρωσαν. Ὅθεν ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἦτο ἐλάχιστα διατεθειμένη
νὰ παραδεχθῇ τὰς προτάσεις τῶν πρέσβειων· τὴν δὲ τοιαύτην αὐτῆς
διάθεσιν ἐνίσχυσεν ἐκ παντὸς τρόπου ἀνὴρ ὅστις κατὰ πρῶτον ἤδη ἀνα-
φαίνεται εἰς τὸ πολιτικὸν τῆς πατρίδος αὐτοῦ στάδιον, καὶ ἐμελλε μὲν
μετ' ὀλίγον νὰ ἐπενεργήσῃ πολυειδῶς εἰς τὴν τύχην αὐτῆς, ἐμελλε
δὲ νὰ ἀναδειχθῇ ὁ μᾶλλον ποικιλότροπος βεβαίως τῶν τοσούτων ποικι-
λοτρόπων χαρακτηρῶν, οὗς παρίστησιν ἡ ἀρχαία πάτριος ἡμῶν ἱστορία.
Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ Ἀλκιβιάδης.

Θουμ. Ε.

Ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχε τὸ γένος ἀπὸ τῶν Αἰακιδῶν· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἱστορικωτέρων χρόνων ἀνῆκε, πατρόθεν τε καὶ μητρόθεν, εἰς τοὺς πρῶτους τῶν Ἀθηνῶν οἴκους. Ὁ μὲν πάππος αὐτοῦ Ἀλκιβιάδης, φίλος διατελέσας τοῦ Κλεισθέους, εἶχε συμπράξει οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, περὶ τὰ τέλη τῆς προηγουμένης ἑκατονταετηρίδος, διενεργηθεῖσαν πολιτικὴν μεταβολήν· ὁ δὲ πατήρ, ὁ Κλεινίας, ἀπὸ ἰδιοστολῶ τριῆρει περὶ Ἀρτεμίσιον ἐνδόξως ἐναυμάχησεν, ἔπεσεν ὅστις ῥον εἰς τὴν Ὀλεθρίαν περὶ Κορώνειαν πρὸς τοὺς Βοιωτοὺς μάχην (σέλ. 537). Ἀπὸ δὲ τῆς μητρὸς Δεινομάχης τῆς Μεγακλίου, ἦτο ὁ Ἀλκιβιάδης ἀπόγονος τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις συγγενῇ τοῦ Περικλέους· ἔπειτα δὲ συζευχθεὶς Ἰππαρέτην τὴν θυγατέρα τοῦ ἐπὶ πλούτῳ καὶ γένει οὐδὲν ἦττον ὀνομαστοῦ Ἰππονόκου, ὅστις ἐπὶ μαχόμενος περὶ Δήλιον, ὁ Ἀλκιβιάδης προσέθηκεν εἰς τὴν ἀξιόλογον αὐτοῦ περιουσίαν καὶ τὴν οὐ μικρὰν προῖκα δέκα ταλάντων. Ἡ φύσις, ὥς ἐκ ἀντιφιλοτιμουμένη πρὸς τὴν τύχην, ἐπεδαφίλευσεν εἰς τὸν ἀνθρώπον αὐτὸν τὰ κάλλιστα τῶν σωματικῶν καὶ ἡθικῶν προτερημάτων. Τὸ κάλλος αὐτοῦ ὑπῆρξε πολυθρύλητον· καὶ ἂν πιστεύσωμεν μάρτυρα σύγχρονον καὶ σπουδαῖον, τὸν Ξενοφῶντα, αὐταὶ αἱ σεμνότεραι τῶν γυναικῶν δὲν ἠδύναντο ν' ἀνθέξωσιν εἰς αὐτό. Τὸ ἀθλητικὸν αὐτοῦ σῶμα ἦτο ἐνταύτῳ παραδόξως εὐτράπελον· διὸ καὶ παρεβάλλετο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων πρὸς τὸν χαμαιλέοντα, παρεκτός μόνον, ὅτι ἐκείνος μὲν πρὸς ἓν τοῦλάχιστον, ὡς ἐλέγετο, χρῶμα, τὸ λευκόν, ἐξηδυνάτει καὶ ἀφομοίωσεν ἑαυτὸν, οὐδεμία δὲ ὑπῆρχεν ἐν τῷ κόσμῳ διαίτα, ἣν ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν ἐφάνη ἐπιτήδειος νὰ μιμηθῇ καὶ νὰ μετέλθῃ. Διότι ἐν Σπάρτῃ μὲν ἀνεδείχθη γυμναστικός, εὐτελής, σκυθρωπός, ἐν Ἰωνίᾳ δὲ ἰκδόλαστος, φιλήδονος, ῥάθυμος, ἐν Θράκῃ μεθυστικός, ἐν Θεσσαλίᾳ ἰππαστικός, συζήσας δὲ καὶ μετὰ τοῦ σατράπου Τισσαφέρνηος, ὑπερέβαλεν ὅγκῳ καὶ πολυτελείᾳ τὴν περσικὴν μεγαλοπρέπειαν. Ἐντὸς δὲ τοῦ καλλίστου τούτου σκεύους, κατετέθησαν τὰ σπέρματα σπανίων διανοητικῶν καὶ ψυχικῶν ἀρετῶν. Τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ ἔδωκεν ἐκ πρώτης νεότητος λαμπρὰ δείγματα· ἐν ἔτει μὲν 432, μόλις ὢν εἰκοσαέτης, προκινδύνευσεν ὡς οὐδεὶς ἄλλος περὶ Ποτίδαιαν, καὶ βαρεῖαν ἔλαβε πληγὴν, οὐδὲ διέσωσε τὴν ζωὴν εἰμὴ χάρις εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ φιλοσόφου Σωκράτους, ὅστις καὶ αὐτὸς ὡς ὀπλίτης μετ' ἐκείνου συνυπηρέτη· ὁ δὲ ἔτι μετέπειτα διέπρεπεν ὡς ἵππεὺς ἐν τῇ περὶ Δήλιον πανωλεθρίᾳ, καὶ ἐκεῖ ἔλαβεν ἀφορμὴν ν' ἀνταποδώσῃ εἰς τὸν Σωκράτην τὴν ὀφει-

λὴν, ὑπερασπίσας αὐτὸν κατὰ τῶν βαρέως ἐπικειμένων Βοιωτῶν. Τὸ πολυμήχανον αὐτοῦ πνεῦμα καὶ ἡ περὶ τοὺς λόγους εὐφυΐα ἀνεκάλει εἰς πολλὰ τὸν μέγαν Θεμιστοκλέα. Περὶ δὲ τῆς εὐγλωττίας αὐτοῦ θεωροῦνται μὲν οἱ ἄρχαῖοι· διότι ὁ Θεόφραστος, ὅστις ὅμως δὲν ἤκουσεν αὐτοῦ, καθὼς ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τῆς ἐπομένης ἑκατονταετηρίδος, βεβαίῳ ὅτι αὐτὸς εὗρεῖν μὲν τὰ δέοντα καὶ νοῆσαι πάντων ἱκανώτατος ὑπῆρξεν ὁ Ἀλκιβιάδης, περὶ δὲ τὴν ἐκθεσιν τῶν διανοημάτων πολλάκις, μεταξὺ λέγων, ἀπεσιώπα, διαφυγούσης αὐτὸν τῆς λέξεως· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ σύγχρονος τοῦ Ἀλκιβιάδου κωμικὸς Εὐπολῖς, ὁμιλῶν περὶ αὐτοῦ εἶπε·

Ἀλλεῖν ἄριστος, ἀδυνατώτατος λέγειν,

ἐννοῶν διὰ τούτου, ὅτι ἦτο ἐπιτηδείτερος περὶ τὰς κατ' ἰδίαν ἐντεύξεις, ἢ κατὰ τοὺς ἐνώπιον τοῦ δήμου ἀγῶνας. Ἀλλὰ ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ἀλκιβιάδου τῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Θουκυδίδου παρατιθειμένων, δὲν θέλομεν ἴσως εἶτι παραδεχθῇ τὴν γνώμην τοῦ Δημοσθένους, ὅστις εἶπεν αὐτὸν πρὸς τοῖς ἄλλοις δεινότατον περὶ τὸ λέγειν, ἀνάγκη ὅμως νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης, ἂν ὅχι ἄλλο, ἡδύνατο τοῦλάχιστον καὶ ἐνώπιον τοῦ δήμου νὰ ὑποστηρίξῃ ἐπιτυχῶς τὰ βουλεύματα αὐτοῦ. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ἡτύχῃσε νὰ λάβῃ διδασκάλους καὶ ἐδηγούους οὓς οὐδεὶς ἄλλος τῶν προακμασάντων ἐν τῇ πόλει ἀνδρῶν· διότι, ἵνα εἰς τοὺς κυριωτάτους περιορισθῶμεν, ὁ μὲν Πρόδικος, τοῦ ἵπου φέρεται εἰς τ' ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφῶντος ὁ θαυμάσιος περὶ Ἡρακλέους μῦθος, ἀνέλαβε νὰ παραστήσῃ εἰς αὐτὸν τὰς ὑγιεστεράς περὶ ἀρετῆς ἀρχάς· ὁ δὲ Σωκράτης, ὁ σοφώτατος, ὁ χρηστότατος, ὁ θετικώτατος τῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος, μετὰ πατρικῆς στοργῆς ἐνησχολήθη νὰ μεταδώσῃ εἰς αὐτὸν τὰ ἀσφλέεστατα διδάγματα τῆς πρακτικῆς αὐτοῦ συνέσεως καὶ ἐμπειρίας· ὁ δὲ Περικλῆς αὐτὸς, ὁ Ὀλύμπιος Περικλῆς, ἐπεχείρησε νὰ διακοσμήσῃ αὐτὸν διὰ τῶν ὑψηλῶν πολιτικῶν καὶ θεωρητικῶν μελετημάτων.

Ἀλλ' ἅπασαι αὐταὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς τύχης αἱ εὐλογίαι εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀπέληξαν· εἰμὴ εἰς τὸ νὰ διαμορφώσωσιν ἄνδρα αὐθαδέστατον μὲν τῶν νόμων βιαστήν, ἀσεβέστατον δὲ τῆς πατρίδος προδότην. Καθὼς οἱ πολλοὶ καὶ μεγάλοι ποταμοὶ οἱ ἀκαταπάύστως εἰς τὸν Εὐξείνιον πόντον καταρρέοντες δὲν ἰσχύουσι νὰ γλυκάνωσι τὰ ὕδατα τῆς θαλασσίας ἐκείνης λεκάνης, οὕτω πολλοὶ καὶ χρηστοὶ διδάσκαλοι δὲν ἰσχύσαν νὰ ἐξημερώσωσι τὸ ἦθος καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ὁ Θουκυδίδης ἐπανειλημμένως στηλιτεύει τὸ ἀμέγεθος τῆς ἐς τὴν δίαιταν παρα-

νομίας αὐτοῦ,» καὶ «τὴν ἄλλην αὐτοῦ εἰς τὰ ἐπιτηδεύματα οὐ δημοτικὴν παρανομίαν.» Οὐδέποτε τῶντι Ἀθηναῖος κατεπάτησε τοσούτον ἀναιδῶς τοὺς κειμένους τῆς πατρίδος νόμους. Εἰσελθὼν ποτε εἰς γυμνατοδιδάσκαλόν τινα ραπίζει αὐτόν, διότι συνέπεσε νὰ μὴ ἔχῃ οὔτε παρ' ἑαυτῷ τὸν Ὀμηρον ραπίζει δὲ δημοσίᾳ, εἰς τὸ θέατρον, καὶ τὸν χορηγὸν Ταυρέαν, μόνον καὶ μόνον διότι ἦτο ἀντίζηλος αὐτοῦ· ραπίζει ὁμοίως τὸν Ἰππόνικον, τὸν μετέπειτα πενθερὸν αὐτοῦ γενόμενον, ὅχι ὑπὸ ὀργῆς ἢ ἔνεκα διενέξεώς τινος, ἀλλ' ἐπὶ γέλωτι, συμφωνήσας τοῦτο πρὸς τοὺς φίλους· ἀναλαμβάνει τὴν προστασίαν τοῦ Θεασίου ποιητοῦ Ἡγέμωνος καὶ ἐξοβελίζει ἰδίᾳ χειρὶ ἀπὸ τοῦ μητρώου τὴν κατὰ τοῦ ποιητοῦ τοῦτου ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος εἰσαχθεῖσαν ἐπίσημον κατηγορίαν, προκαλὼν τὴν δικαιοσύνην νὰ ἐξακολουθήσῃ, ἂν τολμᾷ, τὴν ἀνακρίσιν τῆς ὑποβίσεως· καὶ ὅτε ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἰππαρέτη, μὴ ἀνεχομένη ἐπὶ πλέον τὴν ἀκολασίαν αὐτοῦ καὶ ἀπιστίαν, ἐζήτησε τὴν κατὰ τὸν νόμον διαζύξειν παρελθὼν ὁ Ἀλκιβιάδης, διεκώλυσε αὐτὴν αὐτογνωμόνως νὰ κάμῃ χρῆσιν τοῦ εὐεργετήματος τοῦ νόμου, καὶ ἀρπάσας αὐτὴν διὰ τῆς βίβης ἐνώπιον ὅλων τῶν ἀρχόντων, ἀπήγαγεν, ἀνὰ μέσον τῆς πληθούσης ἀγορᾶς, εἰς τὴν οἰκίαν του. Ἀλλ' αἱ ἀναφερόμεναι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων βιαιοπραγαί· αὐτοῦ κατὰ πλείστων ἰδίᾳ πολιτῶν, εἶναι δυσκαθίμβητοι. Ἦν δὲ δὲν γνωρίζει πῶς ἐπολιτεύθη καὶ πρὸς τὴν ὅλην πατρίδα; Ἀφοῦ ἐξώθησεν αὐτὴν εἰς τὴν ἐπανάληψιν τοῦ πολέμου, ἀφοῦ προσέκαλεσε τὴν ἀσύνητον ἐπὶ τὴν Σικελίαν στρατείαν, ἔπειτα, ἐπειδὴ προσεκληθὼν νὰ δώσῃ τελευταῖον ἄπαξ λόγον ἐνώπιον τῆς δικαιοσύνης, ἀντὶ νὰ ὑπακούσῃ, λειποτακτεῖ πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ καθοδηγεῖ αὐτοὺς πῶς νὰ καταφέρωσι κατὰ τῶν Ἀθηνῶν πληγὰς καιριωτάτας.

Ἐποθεν προῆλθεν ἡ τοιαύτη ἐξαχρείωσις, τῆς φύσεως ἐκείνης ἥτις οἰκοθεν ἐφαίνετο ἔχουσα, καὶ εἶχε τῶντι, ἀγαθωπάτας ἀφορμὰς; Τὰ πάθη αὐτοῦ, εἶπον, ὑπῆρξαν πολλὰ καὶ μεγάλα, μάλιστα δὲ ἰσχυρότατον τὸ φιλόνηκον καὶ τὸ φιλόπρωτον· ἀλλὰ τὰ πάθη ταῦτα εἶχε κοινὰ πρὸς πλείστους τῶν Ἑλλήνων, καὶ εἰμποροῦμεν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ἡ φιλαρχία καὶ ἡ φιλοδοξία εἶναι συνήθως ἐκ τῶν κρατίστων τῆς μεγαλουργίας ἑλαττηρίων. Ἡ πρώτη αὐτοῦ ἀνατροφή, εἶπον, παρημελήθη, διότι, πενταετῆς ὢν, ἔμεινε ὀρφανὸς πατρός· ἀλλὰ ἰμήπως ἡ πρώτη ἀνατροφή τοῦ Θεμιστοκλέους, μήπως ἡ πρώτη τοῦ Κίμωνος ἀνατροφή ὑπῆρξαν μᾶλλον ἐπιμεμελημέναι; Ὁ Ἀλκιβιάδης, εἶπον, νεώτερος τοῦ δέοντος προῆλθεν εἰς τὸ πολιτικὸν στάδιον. Αὕτη ἦτο, ὡς φαίνεται, ἡ

γνώμη τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Πλάτωνος, ὅστις ἐπιφέρει, ὅτι ὁ νέος ἰκείνος ἤθελεν ἀποβῆ ἄλλος Περικλῆς ἐὰν ὠριμώτερος περιήρχετο εἰς τὰ δημόσια πράγματα. Ἄλλ' ὁ Ἀλκιβιάδης ἦτο ἤδη 31 ἢ 32 ἐτῶν, ἐνῷ εἰς τὴν Ἀγγλίαν εἶδομεν βουλευτὰς διαπρέψαντας μὲν περὶ τὸ 20 ἔτος τῆς ἡλικίας, κυβερνήσαντας δὲ τὸ κράτος πρὶν ἢ συμπληρώσωσι τὸ 25. Καὶ ὅμως εἰς τὰ βόρεια κλίματα ὁ ἄνθρωπος ὠριμάζει βραδύτερον ἢ εἰς τὰ μεσημβρινά. Ἡ ἀλήθεια, νομίζομεν, εἶναι ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης ἀπέβη οἷος ἀπέβη, ἔνεκα τῆς μεμολυσμένης ἀτμοσφαίρας ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐζήσε καὶ ἐπολιτεύθη. Ἡ ἠθικὴ παραλυσία, ἣν παρήγαγεν ὁ πελοποννησιακὸς πόλεμος, ἔφερεν εἰς μέσον τοσαύτην ἰδεῶν σύγχυσιν, ὥστε δὲν εἶναι ἄπορον ὅτι ἡ φιλαρχία ἐθεώρησε, πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτῆς πάντα τρόπον θεμιτὸν, μηδ' αὐτῆς τῆς προδοσίας ἐξαίρουμένης. Τίς δὲ ἐντὸς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἤθελεν ἀναχαιτίσει, σωφρονίσει, χειραγωγήσει τὸν Ἀλκιβιάδην; Τὸ ἀκόλαστον πλῆθος ὅπερ ἐπεκράτει ἤδη τοῦ πολιτεύματος, καὶ πρὸ μικροῦ εἶχε καταντήσει νὰ παραδώσῃ ἑαυτὸ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Κλέωνα, παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ λαμπροῦ ἐκείνου νεανίου τοσούτῳ εὐκολώτερον ὅσῳ ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχεν ἀναμφισβήτητά τινα προτερήματα, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν στρατηγικὴν δεξιότητα, ἥτις ἐφαίνετο ἐν Ἀθήναις τὸ ἀποκλειστικὸν προνόμιον τῶν καλῶν καγαθῶν οἰκῶν εἰς οὗς οὗτος ἀνῆγε τὸ γένος. Ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης ἦτο ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ἀνιωτέρος ὢλων τῶν ἄλλων ὀχλικῶν δημαγωγῶν, δι' αὐτὸ τοῦτο ὁ δῆμος κατήντησε τυφλὸς αὐτοῦ λάτρει καὶ δούλος, συγχωρῶν ἅπαντα αὐτοῦ τὰ ἐλαττώματα, ἀποθαυμάζων ἅπαντα τὰ τολμήματα καὶ ἐμψυχῶν οὕτω μᾶλλον ἢ περιτέλλων ἅπασαν αὐτοῦ τὴν παρανομίαν. Τοσαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ πρὸς τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν ἀδυναμία τῆς πόλεως, ὥστε καὶ ἀφοῦ οὗτος ἀφανδὸν αὐτὴν ἐπρόδωκε, καὶ ἀφοῦ ἐγένετο παραίτιος τῶν μεγαλητέρων αὐτῆς συμφορῶν, πάλιν, ἅμα ἠθέλησε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς αὐτήν, ἠνέφωξεν εἰς αὐτὸν τὰς ἀγκάλας τῆς. Τὸ δὲ τοιοῦτο τοῦ δήμου πρὸς αὐτὸν πάθος, κάλλιστα ἐξήγησεν ὁ Ἀριστοφάνης εἰπὼν,

Ποθεὶ μὲν, ἐχθαίρει δὲ, βούλεται δ' ἔχειν.

Ὅτι δὲ ἐξαίρετως εἰκονίζει τὴν ἐπελθούσαν εἰς τὸ πολίτευμα ἀλλοίωσιν εἶναι τὸ παρὰ τοῦ αὐτοῦ Ἀριστοφάνους περὶ τοῦ αὐτοῦ Ἀλκιβιάδου αἰνιττόμενον τοῦτο·

Μάλιστα μὲν λεόντα μὴ ἐν πόλει τρέφειν·

Ἦν δ' ἐκτρέφῃ τις, τοῖς τρόποις ὑπηρετεῖν.

Ἀλλὰ λείοντας τοιοῦτους ἄλλοτε ἢ πόλις ἐξέθρεψε πολλούς, μὴ ὑπε-
 τήσασα τοῖς τρόποις αὐτῶν, ἀλλ' ἀναγκάσασα αὐτοὺς τοῖς τρόποις
 αὐτῆς νὰ ὑπηρετήσωσι. Τότε ὅμως ἤρχον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου
 τῶν πολιτῶν οἱ ἄριστοι, ἥδη δὲ ἐπλειονοψήφει ὁ ὄχλος· ὁ ὄχλος ὅστις
 ἀκούων τὸν Ἀλκιβιάδην ἀναγκάσαντα τὸν ζωγράφον Ἀγαθαρχόν, διὰ
 τῆς βίας, νὰ ζωγραφῇ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, ἐχειροκρότει τὸ κατόρθωμα·
 ὁ ὄχλος ὅστις μαθὼν ὅτι ὁ Ἀριστοφῶν εἰκόνισε Νεμέαν ἔχουσαν εἰς τὰς
 ἀγκάλας αὐτῆς καθήμενον Ἀλκιβιάδην, συνέτρεχεν ἐπιχαίρων ἵνα
 θεωρήτῃ τὸ ἀριστοτέχνημα· ὁ ὄχλος ὅστις ὅτε ὁ Τίμων ἰδὼν προπε-
 πόμενον ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τὸν νέον ἐπιφανῶς, «εὖ, ἔφη, ποιεῖς αὐτό-
 μενος, ὦ παῖ· μέγα γὰρ αὖξιν κακὸν ἅπασι τούτοις,» ἐγέλα· παῖζων
 μὲν τὰ πολυτιμότερα τῆς πατρίδος συμφέροντα. Τίς λοιπὸν, τῆς πόλεως
 σχεδὸν ἀπάσης ἐπινευούσης εἰς τὰς παραφορὰς ἐκείνας, ἡδύνατα νὰ
 χαλινώσῃ τὸν ἀτίθασσον νεανίαν; Ὁ Περικλῆς οὔτε καιρὸν εἶχε βε-
 βαίως νὰ ἐπιτηρῇ αὐτὸν ἀδιακόπως, οὔτε ἡδύνατα, εἰς ὧν, ἀπάντων
 νὰ κατισχύσῃ· ὅθεν πρωϊμώτατα ἔλαβεν ἀποδείξιν τῆς διαστροφῆς τοῦ
 μαθητοῦ αὐτοῦ, ὅστις προελθὼν ποτε πρὸς τὸν κηδεμόνα καὶ ἀκούσας
 ὅτι δὲν εὐκαιρεῖ νὰ τὸν δεχθῇ διότι σκέπτεται πῶς νὰ ἀποδώσῃ λόγον
 εἰς τοὺς Ἀθηναίους· «καὶ δὲν εἶναι καλῆτερον, ἀπήντησεν ἀπερχόμενος,
 νὰ σκεφθῇ ὁ Περικλῆς πῶς νὰ μὴ ἀποδώσῃ λόγον;» Μόνος ὁ Σωκρά-
 τῆς φαίνεται ἰσχύσας μέχρι τινὸς εἰς τὴν τρικυμιώδη ἐκείνην ψυχὴν,
 ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε, ἂν πιστεύσωμεν τὸν Πλάτωνα, ὁ Ἀλκιβιάδης εἶπε
 ποτε· «Πέπονθα δὲ πρὸς τοῦτον μόνον ἀνθρώπων, ὃ οὐκ ἔν τις οἶοιτο
 ἐν ἐμοὶ ἐνεῖναι, τὸ αἰσχύνεσθαι ὄντιν οὖν.» Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐξωλίθωσε
 καὶ ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Σωκράτους ὁ ἀληθὴς οὗτος Πρωτεύς, ἀπὸ δὲ
 τῆς προσομιλίας αὐτοῦ καὶ οἰκειότητος πρὸς τὸν χρηστότατον καὶ σο-
 φώτατον τῶν ἀνθρώπων οὐδὲν ἄλλο παρέμεινεν ἐν αὐτῷ εἰμὴ ἀποχρῶσά
 τις περὶ τὰ μυστήρια τῆς διαλεκτικῆς τέχνης ἐνάσκησις.

I. E.

1342

Τοιοῦτος ἦτο ὁ ἀνὴρ ὁ κατὰ πρῶτον παρελθὼν εἰς τὸ πολιτικὸν στά-
 διον, ὅτε, ὡς πρὸ μικροῦ εἵπομεν, οἱ πρέσβεις τῶν Λακεδαιμονίων ἤλ-
 θον εἰς τὰς Ἀθήνας, ἵνα ζητήσωσι τὴν ἀνταλλαγὴν τῆς Πύλου πρὸς
 τὸν χώρον τοῦ Πανάκτου καὶ τοὺς παρὰ τοῖς Βοιωτοῖς Ἀθηναίους αἰχ-
 μαλώτους. Ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχε κατ' ἀρχὰς πολιτευθῇ φιλικῶς πρὸς
 τοὺς Σπαρτιάτας, ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτοι, περιφρονήσαντες τὴν νεότητά αὐ-
 τοῦ, εἶχον περιποιηθῇ πολὺ μᾶλλον τὸν Νικίαν καὶ τοὺς περὶ τὸν Νι-

κίαν, ὁ Ἀλκιβιάδης, ὀργισθεὶς διὰ τοῦτο, ἔλαβε καὶ προωπικὴν ἀφορμὴν ἵνα καταπολεμήσῃ αὐτοὺς ἐπὶ ἀπάτῃ καὶ παρὰβάσει τῶν συντεθειμένων. Δὲν ἤρκεϊτο δὲ ἤδη εἰς τὴν ἀπόρριψιν τῶν προτάσεων τῆς Σπάρτης, ἀλλ' ἐμελέτησε καὶ τὴν συγκρότησιν μεγάλης τινὸς κατ' αὐτῶν συμμαχίας· ὅθεν ἐνῶ ἀπέκρουε παντὶ σθένει πάντα πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους συμβιβασμὸν, διεμήνυσε συγχρόνως κρύφα πρὸς τοὺς Ἀργεῖους, νὰ πέμψωσι πρέσβεις εἰς Ἀθήνας ἐπιτετραμμένους τὴν συνομολόγησιν συνθήκης. Τὸ Ἄργος εἶχε μείνει οὐδέτερον κατὰ τὴν πρώτην τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου περίοδον, καὶ ἐπειδὴ ὡς ἐκ τούτου εἶχεν ἀναλάβει τὰς ἄλλοτε ἐξαντληθείσας δυνάμεις, ἔσπευδε νῦν, ὠφελούμενον ἐκ τῆς ἐπικρατούσης κατὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίως κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἀνωμαλίας, νὰ ἀνακτήσῃ τὸ ἄξιωμα αὐτοῦ, καὶ εἶχεν ἐσχάτως ἐπιχειρήσει ἐπὶ τούτῳ διαφόρους διαπραγματεύσεις, καὶ συνομολογήσει διαφόρους συνθήκας, ὧν ἡ ἀσφαλεστέρα ἦτο ἡ πρὸς τοὺς Μαντινεῖς καὶ τοὺς Ἡλείους· ὅθεν ἤκουσεν εὐχαρίστως τὰς εἰρηγήσεις τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ ἐξαπέστειλεν ἀμέσως τὴν ζητηθεῖσαν πρεσβείαν. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι, μαθόντες τὰ ἐνεργούμενα, ἐπεμψαν ὁμοίως κατὰ τάχος νέους εἰς Ἀθήνας πρέσβεις ἔχοντας πληρεξουσιότητα νὰ διαλύσωσιν ἅπασας τὰς ἀμφισβητήσεις. Ἐνταῦθα ἡ κοινὴ γνώμη δέκεται, ὡς εἴπομεν, δυσμενῶς πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους· τοῦτο ἡμῶς ὄχι διότι ἤθελον ἐξάπαντος τὴν ἐπανάληψιν τοῦ πολέμου, ἀλλὰ διότι ἔβλεπε τοὺς Λακεδαιμονίους μὴ πειθομένους νὰ πράξωσι τὰ δέοντα πρὸς τὴν δριστηκὴν αὐτοῦ κατάπαυσιν. Ὅτε λοιπὸν οἱ νέοι πρέσβεις εἶπον ἐνώπιον τῆς βουλῆς, εἰς ἣν κατὰ πρῶτον παρουσιάσθησαν, διότι κατὰ τὸ πολίτευμα, ἡ βουλὴ προπαρεσκεύαζε τὰ περὶ τῆς ἀκροάσεως τῶν πρεσβείων ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου· ὅτε, λέγομεν, εἶπον οὗτοι εἰς τὴν βουλὴν ὅτι ἔχουσι πάσαν πληρεξουσιότητα πρὸς διάλυσιν τῶν διενέξεων, ἢ, καθὼς λέγει ὁ Θουκυδίδης, «αὐτοκράτορες ἤκουσι περὶ πάντων ζυμῶναι τῶν διαφορῶν,» ἡ ἀγγελία αὕτη ἔτυχεν ἀρίστης δεξιώσεως· ὁ δ' Ἀλκιβιάδης ἤρχισε νὰ φοβῆται μήπως τινόντι οἱ Σπαρτιάται, δι' εὐλόγων παραχωρήσεών, ἀσφαλίσωσι τὴν εἰρήνην, ὅπερ παντάπασι δὲν συνέφερεν εἰς αὐτόν, ὅστις διὰ τοῦ πολέμου μόνον ἠλπίζε νὰ κορέσῃ τὴν φιλοδοξίαν του. Ὅθεν ἰδοῦ τί ἐμηχανεύθη ἵνα ἀνατρέψῃ τὴν ἐνέργειαν τῶν πρεσβείων. Προελθὼν πρὸς αὐτοὺς ἰδίᾳ εἶπεν, ὅτι, ἐὰν ἐπαναλάβωσιν ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου τὴν διαθεσθαιώσιν, ἣν ἔδωκαν εἰς τὴν βουλὴν ὅτι ἔχουσιν ἀπεριόριστον πληρεξουσιότητα, ὁ δῆμος θέλει

ἀπαιτήσῃ παρ' αὐτῶν τὰ ἀδύνατα· ἐνῷ ἂν εἴπωσιν ὅτι οὐδεμίαν ἔχουσι πληρεξουσιότητα πρὸς συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης, ἀλλ' ἀπλῶς ἤλθον νὰ καθυποβάλλωσι τὰς προτάσεις, νὰ συζητήσωσιν αὐτάς, καὶ ν' ἀναφέρωσι, θέλουσιν ἐπιτύχει πολὺ μετριωτέρους ὅρους, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ καὶ αὐτοὶ θέλει ὑποστηρίξῃ αὐτοὺς παντὶ σθένει. Οἱ πρέσβεις ἐνέπεσον εἰς τὴν παγίδα ταύτην, καὶ, παρελθόντες τὴν ἐπιούσαν εἰς τὸν δῆμον, ἀπεφάνησαν, ὅτι δὲν ἤλθον ἔχοντες ἀπόλυτον πληρεξουσιότητα· ἀλλὰ τότε ἐγερθεὶς ὁ Ἀλκιβιάδης ἀβλέπετε, ἀνέκραξε, τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν παλιμβουλίαν τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν; χθὲς εἶπον ἄλλα εἰς τὴν βουλὴν, καὶ σήμερον ἄλλα λέγουσιν εἰς τὸν δῆμον· πῶς λοιπὸν εἶναι δυνατόν νὰ συντηρη- λογήσωμεν πρὸς κυβέρνησιν ἔχουσαν τοιοῦτους ἀντιπροσώπους;» Οἱ πρέσβεις ἔμειναν ὡς ἐμβρόντητοι, ὁ δὲ δῆμος ἐνισχυθεὶς, φυσικῶς τῇ λόγῳ, ἐκ τούτου εἰς τὰς προτέρας αὐτοῦ πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους διαθέσει· ἀπέπεμψε τοὺς πρέσβεις τούτων ἀπράκτους, καὶ ἐποίησεν, ἐπὶ τῇ συμβουλῇ μὲν τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἐναντίον δὲ τῶν ἐπιμόνων προσπαθειῶν τοῦ Νικίου καὶ τῶν περὶ αὐτόν, σπονδὰς καὶ συμμαχίαν πρὸς τοὺς Ἀργεῖους καὶ τοὺς τούτων συμμάχους, κατὰ μῆνα μάκρον τοῦ 420 ἔτους.

Διὰ τοιαύτης αἰσχρᾶς ἀπάτης ἐπροοίμιασεν ὁ Ἀλκιβιάδης εἰς τὸ πολιτικὸν στάδιον. Τῆς συμμαχίας ταύτης μεταξύ Ἀργεῶν καὶ Ἀθηναίων ἀποτελεσμα ὑπῆρξαν πολυετεῖς μὲν μεταξύ Σπαρτιατῶν καὶ Ἀργείων ἐχθροπραξίαι, ὧν μετέσχον καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ὡς σύμμαχοι τῶν τελευταίων, παικίλαι δὲ ἐμφύλιοι ἐν Ἀργεὶ διενέξεις καὶ πολιτικοὶ μεταβολαὶ, ἀπολήξασαι εἰς τοῦτο, τῷ 416, ὅτι τριακόσιοι Ἀργεῖοι ἀπῆχθησαν διὰ τῆς βίας ἐπὶ 20 Ἀττικῶν πλοίων εἰς διαφόρους νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Κατ' αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ ἔτος, τὸ 416, συνέβη καὶ ἕτερον πολὺ τραγικώτερον γεγονός. Οἱ Μήλιοι, οἵτινες μέχρι τῶν χρόνων τούτων εἶχον μείνει οὐδέτεροι, προσεκλήθησαν ἤδη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς αὐτούς· ἀποποιηθέντες δὲ, ἀντέστησαν μὲν γενναίως, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἀμειλίχων αὐτῶν ἀντιπάλων, οἵτινες τοὺς μὲν ἄνδρας ἀπαντας κατέσφαξαν, τὰς δὲ γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας ἠνδραπόδισαν, τὰ δὲ κτήματα τῆς νήσου ἐπέτρεψαν εἰς 500 Ἀθηναίους κληρούχους. Πρὸ πενταετίας ὅμοια εἶχον πράξει πρὸς τοὺς ἐν Χαλκιδικῇ Σικωναίους, τοὺς ἐν ἔτει 423, διὰ προτροπῶν τοῦ Βρασίδου, ἀποστατήσαντας· διότι ὀλίγον μετὰ τὴν Νικίειον εἰρήνην, οἱ Ἀθηναῖοι, μετὰ μακρὰν πολιορκίαν ἀνακτήσαντες

τὴν πόλιν ἐκείνην, τοὺς μὲν ἡβῶντας ἀπέκτειναν, ἡνδραπόδισαν δὲ τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας, τὴν δὲ χώραν παρέδωκαν εἰς τοὺς περιλιπόμενους Πλαταιεῖς. Καὶ ἐνῷ ἐξωτερικῶς ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐξηκολούθει ἀναδεικνυομένη τοσοῦτον ἀγρία πρὸς ὁμογενεῖς, ὁμογλώσσους, ὁμοφρήσκους, ἐσωτερικῶς τὸ πολίτευμα αὐτῆς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐν χειρὶ τοῦ.

Ἐνθυμοῦνται οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν, ὅποσον σπουδαῖος καὶ σωτήριος διὰ τὴν πολιτείαν ὑπῆρξεν ὁ τοῦ ὁστρακισμοῦ θεσμός (σελ. 289 καὶ ἐπόμε.) καὶ ὅποσον συνετὴ αὐτοῦ χρῆσις ἐγένετο ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος. Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους εἰς οὓς εὕρισκόμεθα, μεταξὺ τοῦ 420 καὶ 416, ἐνεπαίχθη οἰκτρῶς πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ κατὰ τοῦτο τὸ πολίτευμα, διότι, ἐνεκα τῆς μεταξὺ Νικίου καὶ Ἀλκιβιάδου ἀκραζούσης τότε εἰδος, ἐνομίσθη εὐλογον ν' ἀποφασίσῃ ὁ δῆμος τίς ἐκ τῶν δύο πρέπει ν' ἀπομακρυνθῇ τῆς πόλεως· ἀλλ' αἰφνης οἱ ἀρχηγοὶ ἐκείνων τῶν μερίδων μεταβάλλουσι γνώμην, καὶ ἀντὶ νὰ ψηφοφορήσωσι περὶ ἐνὸς τῶν δύο σπουδαίων ἀντιπάλων, ἐνώνονται καὶ ἐξοστρακίζουσι, διὰ τὸν τύπον μόνον, τὸν δημαγωγὸν Ὑπέρβολον, ἄνθρωπον περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Θουκυδίδης, λαβὼν βραδύτερον ἀφορμὴν νὰ ὑμειλῇ, λέγει «Ὑπέρβολόν τέ τινα τῶν Ἀθηναίων, μοχθηρὸν ἄνθρωπον, ὁστρακισμένον οὐ διὰ δυνάμεως καὶ ἀξιώματος φόβον, ἀλλὰ διὰ πονηρίαν καὶ αἰσχύνην τῆς πόλεως.» Ἐκ τούτου δὲ ὁ θεσμός οὗτος τοσοῦτ' ἐξηυτελίσθη καὶ τοσοῦτ' ἀπέβη καταγέλαστος, ὥστε τοῦ λοιποῦ οὐδέποτε πλέον ἐγένετο αὐτοῦ χρῆσις.

Ἡ δὲ μεταξὺ Σπαρτιατῶν καὶ Ἀθηναίων εἰρήνη, καὶ τοι γενομένων ἐν τῷ μεταξὺ, ὡς προεῖρηται, πολλῶν ἐμμέσων ἐχθροπραξιῶν, δὲν ἐλογίζετο ἔτι διαλυθεῖσα μέχρι τοῦ 416, ὅτε ἐπῆλθεν ἡ ὀριστικὴ αὐτῆς ῥῆξις ἐνεκα τῶν ἐν Σικελίᾳ πραγμάτων. Ἐν Σικελίᾳ, μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τῶν Καρχηδονίων (σελ. 475—476), ἐξηκολούθησαν μὲν πρωτεύουσαι τῶν ἄλλων ἐλληνίδων πόλεων αἱ Συρακούσαι, ἐξηκολούθησε δὲ ἄρχουσα τῆς μεγάλης ταύτης πόλεως ἡ τοῦ Γέλωνος δυναστεία, μέχρις οὗ, περὶ τὸ 466, ἐξώσθη ὁ τελευταῖος τοῦ Γέλωνος ἀδελφός, ὁ Θρασύβουλος, οἱ δὲ Συρακούσαιο κατέστησαν ἤδη παρ' αὐτοῖς δημοκρατίαν, καὶ ἐπεχείρησαν νὰ εἰσαγάγωσι τὸ πολίτευμα τοῦτο εἰς ὅλας τὰς οἰκελικὰς πόλεις. Δὲν ἔπαυσαν δὲ καὶ ὑπὸ τὸ νέον τοῦτο πο-

Θουκυδ.
ἀρχ. καὶ

λίτευμα προαγόμενοι καὶ, περὶ τὰ μέσα τῆς ἑκατονταετηρίδος, ἰθαλατσοκράτησαν μὲν περὶ Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν, κατέβαλον δὲ γενεὰν τινα τῶν ἐγγυρίων Σικελῶν ἐπανάστασιν, ἐταπείνωσαν δὲ τὴν δευτέραν τῆς νήσου πόλιν, τὸν Ἀκράγαντα, καὶ τότε συνέλαβον τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ ὑποβάλωσιν εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἅπασαν τὴν Σικελίαν. Πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ βουλευμάτος τούτου ἐπολέμησαν κατὰ τῶν Λεοντίνων, προϊστάμενοι ἤδη τῆς δωρικῆς κατὰ τὴν Σικελίαν συμμαχίας, ἔχοντες δὲ σχέσεις καὶ πρὸς τὴν πελοποννησιακὴν δημοσπονδίαν· οἱ δὲ Λεοντῖνοι ἄποικοι ὄντες τῆς ἐν Σικελίᾳ Νάξου, τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Θεοκλίου, πάλαι ποτε ἰδρυθείσης, ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων τῷ 427, ὥστε ἕκτοτε οὗτοι ἤρχισαν περιπλεκόμενοι εἰς τὰ σικελικὰ πράγματα. Ἀλλὰ, ἐν ἔτει 424, ἐπεισεν ἀπάσας τὰς ἐν Σικελίᾳ Ἑλληνίδας πόλεις νὰ εἰρηνεύσωσι πρὸς ἀλλήλας, ὁ Συρακούσιος Ἑρμοκράτης ὁ ἑβρωνος, ἀνὴρ ἐνάμιλλος τῶν ἐπιφανεστάτων Ἀθηναίων διὰ τὴν πολιτικὴν ἐμπειρίαν, καὶ τὴν περὶ τὸν λόγον δεινότητα, καὶ τὴν χρηστικότητα τῶν προαιρέσεων. Μετὰ ὀκτὼ ὅμως ἔτη ἐξερράγησαν πάλιν ἐχθροπραξίαι μεταξὺ Ἑγεσταίων καὶ Σελινουντίων, καὶ οἱ μὲν τελευταῖοι ἔλαβον τὴν τῶν Συρακουσίων συνδρομὴν, οἱ δὲ πρῶτοι ἐζήτησαν τὴν τῶν Ἀθηναίων βοήθειαν ἐν ἔτει 415.

Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον πέμψει εἰς Σικελίαν καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης τοῦ πολέμου περιόδου ναυτικὰς τινὰς μοίρας. Ἀλλ' ἤδη ὅτε ἦλθεν αὕτη ἡ πρὸς βοήθειαν αἴτησις, δὲν ἐγένετο λόγος περὶ μικρᾶς ἐκστρατείας. Ὁ Ἀλκιβιάδης, ἀρπάζας τὸν καιρὸν, προέτεινε ν' ἀποσταλῇ δύναμις ἱκανὴ νὰ κυριεύσῃ τὰς Συρακούσας, νὰ κυριαρχήσῃ ἀπάσης τῆς Σικελίας, νὰ ἄρξῃ ἀπάσης τῆς δύσεως. Οἱ συνεπώτατοι τῶν Ἀθηναίων, καὶ πρὸ πάντων ὁ Νικίας, ἐνόμιζον ἀτοπώτατον νὰ γυμνωθῇ ἡ πόλις τῆς πρώτης μοίρας τῶν πολιτῶν αὐτῆς καὶ τῶν πλοίων, ἐνῷ, ὡς ἐκ τῶν πρὶν τοῦς Πελοποννησίου καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους σχέσεων, ἐπικειμένη ἐφαίνετο ἡ τῶν πεντηκονταετῶν σπονδῶν διέλυσις. Ἀλλὰ τίς ἠδύνατο ν' ἀντιταθῇ εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην ὅστις ἐβλεπεν ἐν τῇ ἐπιχειρήματι τούτῳ τὴν πλήρωσιν τῶν θερμότερων αὐτοῦ εὐχῶν; «βουλόμενος, λέγει ὁ ἱστορικὸς, τῷ τε Νικίᾳ ἐνατιοῦσθαι... καὶ μάλιστα στρατηγήσῃ τε ἐπιθυμῶν, καὶ ἐλπίζων Σικελίαν τε δι' αὐτοῦ καὶ Καρχηδόνα λήψεσθαι, καὶ τὰ ἴδια ἅμα εὐτυχίσας χρήμασί τε καὶ δόξῃ ὠφελήσῃν. Ὡν γὰρ ἐν ἀξιώματι ὑπὸ τῶν ἀστῶν, ταῖς ἐπιθυμίαις μετέωρος ἢ κατὰ τὴν ὑπάρχουσαν οὐσίαν ἐχρῆτο ἕς τε τὰς ἰπποτροφίας καὶ

πρὸς ἄλλας δαπάνας· ὅπερ καὶ καθεῖπεν ὕστερον τὴν τῶν Ἀθηναίων
 πᾶν οὐχ ἥμισυ. » Ὁ Νικίας, ὅστις ὡς εἰ ὑπὸ τοῦ μεγέθους τῆς πε-
 ροπέσεως πλείοτερον τοῦ συνήθους συνεκινήθη, παρέστησε δι' ἐπανει-
 λημένων καὶ σπουδαιωτάτων λόγων, τὰς τε δυσχερείας τοῦ ἔργου καὶ
 ἰδίως τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τὰ ὅποια ἡ ἀποτυχία ἠδύνατο νὰ ἐπι-
 φέρῃ, διότι, εἶπε, ἀσφαλέντων δέ που (ἡμῶν) ἀξιοχρεῶ δυνάμει, τα-
 χίαν τὴν ἐπιχείρησιν ἡμῖν οἱ ἐχθροὶ ποιήσονται, οἱς πρῶτον μὲν διὰ
 συμφορῶν ἢ ὑμῶν, καὶ ἐκ τοῦ αἰσχίονος ἢ ἡμῖν, κατ' ἀνάγκην ἐγέ-
 νητο· ἔπειτα ἐν αὐτῇ ταύτῃ πολλὰ τὰ ἀμφισβητούμενα ἔχομεν. » Ἀλλ'
 εἰς μάτην ὡς προφῆτης ἐλάλησεν· εἰς μάτην τὴν αὐτὴν ἐξέφερον γνώ-
 μην οἱ σοφώτεροι τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἰδίως ὁ φιλόσοφος Σωκράτης καὶ
 ὁ ἀστρονόμος Μίτων· ὁ Ἀλκιβιάδης, διὰ τοσοῦτον ζωηρῶν χρωμάτων
 εἰκόνησε τὴν λαμπρότητα τοῦ μελετωμένου ἔργου, διὰ τοσοῦτον εὐ-
 προσώπων ψευδολογιῶν ἐκάλυπεν ἅπαντα τὰ κωλύματα, ὥστε παρέσυρε
 τοὺς πολλοὺς οἵτινες, ὡς λέγει ὁ Θουκυδίδης, οὔτε τὸ μέγεθος τῆς νή-
 σου ἐγνωρίζον, οὔτε τὸ πλῆθος τῶν ἐνοικούντων Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων.
 Καὶ ὅμως τοσοῦτον ὄντες ἀμαθεῖς τῶν πραγμάτων, αὐτοὶ ἀπε-
 κκρίνον ἤδη περὶ τῆς τύχης τῆς πόλεως! Πῶς ἦτο δυνατόν νὰ μὴ
 ἠμῶν αὐτὴν εἰς τὸ βάραθρον ὅπου μετ' ὀλίγον τὴν ἔρριψαν. Ἡ ἐπὶ
 τὴν Σικελίαν στρατεία, λόγῳ τῆς ἀφροσύνης αὐτῆς, δὲν δύναται νὰ
 παραβληθῇ εἰ μὴ πρὸς τὴν ῥωσικὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ναπολέοντος, τὴν
 γενομένην ἐνῷ οὗτος εἶχεν εἰς τὰ πλευρά του τὴν βαρυτάτην πληγὴν
 τοῦ ἀγγλοκαπανικοῦ πολέμου, ἐχωρίζετο δὲ ἀπὸ τῆς χώρας καὶ τῆς
 ἐστράτευσε, διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν δυσμενῶς διακειμένης Γερμανίας. Τὸ
 βούλευμα μάλιστα τῶν Ἀθηναίων δύναται νὰ λογισθῇ ἐτι ἀσυνετώ-
 πηρον διότι προέκειτο περὶ διαποντίου ἐπιχειρήσεως, εἰς χώραν ἥτις,
 διὰ τὴν τότε κατὰστασιν τῆς ναυτικῆς τέχνης, ἀπεῖχεν ἀπὸ τῶν Ἀθη-
 ναίων τοῦλάχιστον ὅσον ἡ Ἀμερική ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας, πρὸ τῆς ἀνακα-
 λύψεως τοῦ ἀτμοῦ.

Ἀποφασισθείσης δὲ τῆς ἐκστρατείας κατὰ μῆνα ἀπρίλιον τοῦ 415,
 ἐγένοντο παρασκευαὶ μεγάλαι, καὶ τοῦ θέρους μεσοῦντος ἤδη, ἐξέ-
 πλευσε τοῦ Πειραιῶς ἡ λαμπροτάτη καὶ τελειοτάτη δύναμις, ἣν πόλις
 Ἑλληνίς ποτὲ παρεσκεύασεν. Ὁ στόλος, ἀφοῦ συνεπληρώθη καθ' ὁδὸν
 εἰς Κέρκυραν, συνέκειτο ἐκ τριήρων 134, ἔφερον ὁπλίτας μὲν 5100, ἐν
 εἰς 1500 γνησίους Ἀθηναίους πολίτας, ψιλοὺς δὲ 1800, καὶ διετέλει
 ὑπὸ στρατηγούς τρεῖς, τὸν Ἀλκιβιάδην, τὸν Λάμαχον καὶ τὸν Νικίαν

αὐτόν, ὅστις ἔδωκε νέον θαυμαστῆς ἐβελουσίας δειγμα, ἀναλαβὼν, ἵνα μὴ παρακούσῃ εἰς τὸν νόμον, τὴν ἐκτέλεσιν ἔργου τὸ ὅποιον τοσοῦτον ἀπεδοκίμαζεν. Ἡ ἐξοδος τοῦ στόλου ἐγένετο ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει ἣν ἐφιλοτιμήθη νὰ περιγράψῃ πανηγυρικώτατα ὁ μέγας ἱστορικός, καὶ ἣν δὲν βλέπομεν ἀναφερομένην ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἀπῆρχοντο ἵνα στήσαντο τὰ περὶ Εὐρυμέδοντα καὶ περὶ Κύπρον τρόπαια· ὡς ἂν ἡ πόλις, ἔχουσα τὴν προαίσθησιν ὅτι δὲν θέλει ἶδει πλέον τοσοῦτον ἀκερναίᾳ τὰς δυνάμεις αὐτῆς, ἠθέλησεν ἐπισημότερον τοῦ συνήθους νὰ χαιρετίσῃ αὐτὴν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην. Ὁ στόλος διελθὼν διὰ Κερκύρας, ἰσχυραῖωθη ἐκεῖθεν εἰς τὸ Ῥήγιον τῆς Ἰταλίας, καὶ ἔπειτα κατῆλθεν εἰς Κατάνην τῆς Σικελίας, ὅτε αἰφνης κατέφθασεν ἐξ Ἀθηνῶν διαταγή, προσκαλοῦσα τὸν Ἀλκιβιάδην νὰ ἐπιστρέφῃ ἐνταῦθα ἵνα ἀπολογηθῇ περὶ σπουδαίας κατηγορίας.

Ὁ Ἀλκιβιάδης κατίσχυε μὲν τοῦ Νικίου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν συνήθων ἀνδρῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἔπεται ὅτι ἦτο παντοδύναμος. Ἐξ ἐναντίας εἶχε πολλοὺς τοὺς ἀντιπράττοντας δημαγωγούς, οἵτινες ἐφθόνουν τὴν ὑπεροχὴν αὐτοῦ καὶ τὴν δύναμιν, καὶ ἦσαν τοσοῦτον μᾶλλον ἐπικίνδυνοι, ὥσπερ μετ' αὐτῶν συνετάσσοντο ἄπαντες οἱ καλοὶ καὶ ἀγαθοὶ ἄνδρες, ὅσοι ἐθεώρουν ὀλεθρίαν τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν δίκαιαν τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἐτι δὲ πρὶν ἢ ἐκπλεύσῃ ὁ στόλος, εὐρέθησαν αἰφνης, πρῶτον τινὰ τοῦ μαΐου μηνός, ἔχοντες περιεκομμένα τὰ πρόσωπα, οἱ πλείστοι Ἑρμαῖ τῆς πόλεως, ἦτοι οἱ μικροὶ τετράγωνοι κίονες οἱ φέροντες μὲν ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἐγκεκολαμμένην κεφαλὴν, ἰστάμενοι δὲ εἰς τὰς δημοσίας πλατείας, πρὸ τῶν ναῶν καὶ τῶν οἰκιῶν, ὡς κοσμημένα ἅμα ἱερὰ καὶ προφυλακτῆριοι λίθοι. Ἄρα γε παρεσκεύασαν τοῦτο οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου; Τὸ πρᾶγμα ἔμεινεν ἄδηλον· ἀλλ' οὗτοι ὥφελον λήθησαν ἐκ τοῦ περιστατικοῦ τούτου, ἵνα ἀποδώσωσιν εἰς αὐτὸν τὸ ὄφελος, ἀναφέροντες καὶ ἄλλας αὐτοῦ εἰς τὸ ὀρθόσκευμα ὕβρεις, καὶ πρὸς τούτοις κατηγοροῦντες αὐτοῦ ὅτι μελετᾷ τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος. Ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχεν ἐπιμένειν νὰ δικασθῇ πρὸ τῆς ἐξόδου τοῦ στόλου, ἀλλὰ τοῦτο δὲν συνέφερεν εἰς τοὺς ἀντιπάλους του, διότι οἱ μέλλοντες νὰ ἐκπλεύσωσι πολῖται ὄντες εἰς αὐτὸν ἀφωσιωμένοι, ἠθελον ἐπιτύχει τὴν ἀθώωσίν του. Ὅθεν οἱ κατήγοροι διενήργησαν ν' ἀποφασισθῇ ὅτι ὁ μὲν στόλος θέλει ἐκπλεύσει, ἡ δὲ κατηγορία ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀναβλήθῃ. Ἀμα ὅμως ἀναχωρήσαντος τοῦ Ἀλκιβιάδου,

ἰχθροὶ αὐτοῦ, ὧν προϊστατο ὁ δημαγωγὸς Ἀνδροκλῆς, καὶ Θεσσαλὸς δὲ υἱὸς τοῦ Κίμωνος, ἐξηκολούθησαν τὴν ἀνάκρισιν, προεκάλεσαν ποικίλας κατ' αὐτοῦ κατηγορίας καὶ ἐπέτυχον νὰ προσκληθῇ εἰς Ἀθήνας ἵνα δώσῃ λόγον. Ἀλλ' ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν ὑπήκουσε, καταφυγὼν πρῶτον μὲν εἰς Ἄργος, ἔπειτα δὲ καὶ εἰς τὴν Σπάρτην αὐτὴν, ὅπου, μετὰ πλείστης δόξης ἀναβείας ὁ αἰσχιστος οὗτος προδότης ἐπέμεινε ν' ἀποσταλῇ μὲν εἰς τοὺς Συρακουσίους βοήθεια, νὰ ἐπαναληφθῇ δὲ καὶ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ὁ πόλεμος διὰ τρόπων ὀλεθριωτάτων εἰς τοὺς Ἀθηναίους.

Ἐν τῷ μεταξῷ, ἐπειδὴ ὁ Λάμαχος εἶχε φονευθῇ, ἐξηκολούθησεν ὁ Νικίας μόνος τὸν ἐν Σικελίᾳ πόλεμον μετὰ τινος μὲν νωθρότητος καὶ ὑπερβολικῆς περισκέψεως, ὅταν ἐκ φύσεως εἶχεν ὁ ἀνὴρ, ἀλλ' ὅμως ἐπιτυχῶς ὅπως οὖν κατ' ἄρχας, διότι, πολιορκήσας τὰς Συρακούσας, ἔφε-
 ρεν αὐτὰς εἰς τὸν ἐσχατον κίνδυνον. Κατὰ τὸ ἀκόλουθον ὅμως ἔτος, ἰσπελόντων εἰς βοήθειαν τῶν Συρακουσίων 3000 μαχητῶν ὑπὸ τὸν Σπαρτιάτην Γύλιππον, ἄνδρα οὐδὲν ἥττον τοῦ Νικίου ἐμπειρον, πολὺ δὲ μᾶλλον αὐτοῦ δραστήριον καὶ πολυμήχανον, τὰ πράγματα μετέβα-
 λον ὅψιν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεμφαν μὲν εἰς τὸν Νικίαν, ἐν ἀρχῇ τοῦ 413, ἱπποκυρίαν ὑπὸ τὸν Δημοσθένην ἐβδομήκοντα τριήρων καὶ πεντακισχιλίων ὀπλιτῶν, ἐν αἷς ἦσαν 1200 γνήσιοι Ἀθηναῖοι ἐκ τῶν ἀρίστων πολιτῶν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ κατὰ τῶν Συρακουσίων ἐπιθεσις ἀπέτυχεν· ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων κατεστράφη εἰς τέσσαρας ἀτυχεῖς ναυμαχίας, ὁ δὲ κατὰ τὴν ἐντῆθεν στρατὸς ἐδιδόθη νὰ ὀπισθοδρομήσῃ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου, καὶ ἐνταῦθα ἐν μέρει μὲν ἐξωλοθρεύθη, ἐν μέρει δὲ ἤχμαλωτεύθη κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον τοῦ 413 ἔτους. Μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων ἦσαν καὶ οἱ δύο στρατηγοί, τοὺς ὁποίους ὁ μὲν Γύλιππος ἐπροσπάθησε παντὶ σθένει νὰ διασώσῃ ἵνα κοσμήσῃ δι' αὐτῶν τὴν θριαμβικὴν εἰς τὴν Σπάρτην ἐπ' ἀνοδὸν του, ἀλλ' οἱ ἀμείλιχοι Συρακούσιοι κατεδίκανσαν εἰς θάνατον. Ὁ καλὸς καγαθὸς Ἑρμοκράτης ἀντίστη ὁμοίως ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν τῆς αὐτοῦ ἀπόφασιν, καὶ ὅτε ἐπέστη ὅτι ματαίως ἀγωνίζεται, παρῆκε τοῦλάχιστον εἰς τοὺς δύο ἀτυχεῖς ἐκείνους ἡγεμόνας τὸν τρόπον τοῦ νὰ θανατώσωσιν αὐτοὶ ἑαυτοὺς. Τῶν δὲ ἄλλων αἰχμαλώτων, εἰς 7000 συμποσούμενων, ἡ τύχη ἀπέβη ἐτι οἰκτροτέρα· διότι ἐμανδρεύθησαν εἰς τὰ λατομεῖα ὅπου μόνον κακοῦργοι συνήθως εἰργάζοντο, καὶ ἐνταῦθα πάσχοντες τὰ πάνδεινα, ἀπὸ τοῦ καύσωνος τῆς ἡμέρας, ἀπὸ τοῦ ψύχους τῆς νυκτός, ἀπὸ δίψης, ἀπὸ πείνης καὶ ἀπὸ μυρίων ἄλλων

ἀνεκδιηγῆτων κακουχιῶν, ἀπέβησκον οἱ ταλαίπωροι ἐκεῖνοι σωρηδόν, μέχρις οὐ μετὰ παρέλευσιν ἡμερῶν ἐβδομήκοντα, οἱ ἐπιζήσαντες πλεονεξίας ἰδίως Ἀθηναίων καὶ τῶν ὀλίγων ἐκ Σικελίας καὶ ἐξ Ἰταλίας Ἑλλήνων, ἐπωλήθησαν ὡς ἀνδράποδα. Τί δ' ἀπέγιναν οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Ἰταλιῶται καὶ οἱ Σικελιώται, δὲν λέγεται· γνωστὸν εἶναι μόνον ὅτι τινὲς τῶν πρώτων, ἀλλ' εὐαριθμότατοι, κατάρθρωσαν νὰ ἐπανέλθωσι εἰς τὴν πατρίδα των.

Ἡ πόλις αὕτη ἀπώλεσεν οὕτω τοὺς δύο ἀρίστους αὐτῆς στρατηγούς, πολλὰς χιλιάδας ὀπλιτῶν, ἐν οἷς γνήσιοι Ἀθηναῖοι ἦσαν περὶ τοὺς τρεῖς χιλίους, ὑπὲρ τὰς 200 τριῆρεις, ἅπαν τὸ μετὰ τὴν Νικλειον εἰρήνην ἀπαρτισθὲν ἐκ νέου ἀποταμίευμα τὸ συμποσῶθὲν εἰς 3000 τάλαντα, ἥτοι 18,000,000 ἀρχαίων δραχμῶν, καὶ, τὸ πάντων ἴσως κυριώτατον, ἀπέβαλε τὴν δόξαν ἣν πρότερον εἶχεν ὅτι εἶναι κατὰ θάλασσαν ἀκαταγώνιστος· διότι, ὡς εἶπομεν, οἱ Ἀθηναῖοι πολλάκις ὑπὸ τῶν Συρακουσίων κατεναυμαχήθησαν. Ναὶ μὲν κατεναυμαχήθησαν διότι ἦσαν κασθησαν ν' ἀνταγωνισθῶσιν ἐντὸς τοῦ λιμένος, ὅπου δὲν ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν περὶ τὰς ναυτικές κινήσεις δεξιότητα αὐτῶν· οὐδὲν ἦπτον ὅμως κατετροπώθησαν καὶ ἐτραυματίσθησαν ὀλκῶς καὶ ὀλκῶς καιριώτατα· «κατὰ πάντα γὰρ πάντως νικηθέντες, καὶ οὐδὲν ὀλίγον ἐν νῆς καὶ οὐδὲν ὅ,τι οὐκ ἀπώλετο,» λέγει ὁ Θουκυδίδης ἐν τῷ τέλει τῆς ἀμιμήτου εἰκόνης, ἣν ἔγραψε τῆς συμφορᾶς ταύτης εἰς τὸ ἔκτον καὶ τὸ ἑβδομον τῶν ἱστοριῶν αὐτοῦ βιβλίον. Οὐδέποτε τῶντι ἐποιήθη τι δραματικώτερον, κατανυκτικώτερον καὶ φοβερώτερον τῶν σελίδων αὐτῶν τοῦ ἀριστοτεχνήματος ἐκείνου. Ἡ ἐν Ῥωσίᾳ τῷ 1812 πανωλεθρία τῶν Γάλλων προεκάλεσεν ἀφηγήσεις βεβαίως καταπληκτικές, ἀλλ' οὐδεμία ἐξ αὐτῶν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐνάμιλλος τῆς τοῦ Ἑλλήνος τεχνίτου περιγραφῆς καὶ ὅστις ἀναγνώσῃ τὸν ἐπιφανέστατον τῶν ἱστορικῶν τῶν νεωτέρων χρόνων συμφορᾶς, τὸν Γάλλον Θιέρσιον, θέλει ἀναγκασθῇ νὰ δμολογήσῃ τοῦ δαιμονίου Ἀθηναίου τὴν ὑπεροχὴν.

Ἐν τῷ μεταξύ, ἔτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 413 ἔτους, ὁ πόλεμος ἀπέβη γενικός, διότι αἱ ἐχθροπραξίαι ἐπανελήφθησαν καὶ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι· ἰδίως δὲ ἐπέβαλε πάλιν εἰς τὴν Ἀττικὴν, ὅπως κατὰ τὴν πρώτην τοῦ πολέμου περίοδον, ὁ πελοποννησιακὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν βασιλέα Ἀγιν τὸν Ἀρχιδάμου. Ἀλλ' ἡ εἰσβολὴ αὕτη δὲν ὠμοιάζει τῇ

προηγουμένας, αἵτινες περιωρίζοντο εἰς ὀλιγοήμερον κατάληψιν καὶ ὤκωσιν τῆς χώρας. Ἐπὶ τῇ συμβουλῇ τοῦ Ἀλκιβιάδου οἱ Πελοποννήσιοι, ὀχυρώσαντες νῦν τὴν Δεκέλειαν, κατέλιπον ἐν αὐτῇ φρουράν διαρκῆ, ἥτις παρέμεινεν ἐνταῦθα ἐπὶ ἑννέα ὄλα ἔτη, δηλαδὴ μέχρι τῆς ἐντελοῦς τοῦ πολέμου καταλύσεως, λεηλατοῦσα ἀδιαλείπτως τὴν Ἀττικὴν, ἀπάγουσα μυριάδας δούλων, διακόπτουσα τὴν διὰ ξηρᾶς συγκοινωνίαν τῶν Ἀθηναίων μετὰ τῆς Εὐβοίας καὶ ἀποκλείσασα διαρκῶς οὕτως εἰπεῖν τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ ξηρᾶς. Καὶ ἐν τούτοις, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐβλεπον τὴν Δεκέλειαν ὀχυρουμένην καὶ καταλαμβανομένην, ἐνῶ ἤκουον τὴν Ἑλλάδα ἅπασαν συγκινουμένην ἵνα ἐπιπέσῃ κατ' αὐτῶν, ἀντὶ ν' ἀνακαλέσῃσι τὸν Νικίαν, ἐξέπεμπον ἐξ ἐναντίας εἰς Σικελίαν, πρὸς κοινὴν τοῦ κόσμου ἐκπληξιν, τὸν ὑπὸ τὸν Δημοσθένην ναυτικὸν καὶ πεζικὸν στρατὸν, στεροῦντες οὕτω ἑαυτοὺς τῶν ὑφισταμένων ἐτι προχειροτέρων τῆς ἀμύνης πόρων. Ἀλλ' ἔμελλον νὰ τιμωρηθῶσι πικρῶς διὰ τὴν ἐπανελημμένην ταύτην ἀφροσύνην. Ἀπὸ τοῦ ὀκτωβρίου μηνός, ἤρχισαν νὰ διαδίδωνται ἐν Ἀθήναις αἱ πρῶται περὶ τῆς ἐν Σικελίᾳ πανωλεθρίας ἀγγελίαι καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠθέλησαν νὰ πιστεύσωσιν εἰς τὸ ἀπαίσιον ἄκουσμα, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἠναγκάσθησαν νὰ πεισθῶσι τὸ μὲν διότι φυγάδες τινές, διασωθέντες εἰς τὴν πατρίδα, ἐπεβεβαίωσαν τὰ γεγονότα, τὸ δὲ διότι ἀπὸ Σπάρτης καὶ τῶν συμμάχων αὐτῆς ἐπύρχοντο καθ' ἑκάστην ἐπικυρωτικαὶ τοῦ πράγματος εἰδήσεις, τὸ δὲ ἐπὶ τέλους διότι ἤκουον πανταχόθεν πάντας τοὺς Ἕλληνας, τοὺς τε συμμάχους τῆς Σπάρτης καὶ τοὺς ἰδίους αὐτῶν ὑποτελεῖς, ἐτοιμαζομένους νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, ἵνα συμπληρώσωσι τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως. Τῶντι, ἡ μὲν πελοποννησιακὴ ὁμοσπονδία, μὴ ἀρχουμένη εἰς τὴν ἀπὸ Δεκελείας δεινοτάτην πίεσιν τῶν Ἀθηναίων, παρεσκεύαζε στόλον 100 τριήρων, μηδένα ἤδη ἔχουσα διασταγμόν, μετὰ τὰ ἐν Σικελίᾳ γενόμενα, ν' ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐπὶ τοῦ στοιχείου ἐκείνου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἄλλοτε οὗτοι ἐνομιζόντο ἀκαταγώνιστοι. Ἀφ' ἐτέρου πολλοὶ τῶν κυριωτάτων συμμάχων τῆς τῶν Ἀθηναίων πόλεως, ἡ Εὐβοία, ἡ Λέσβος, ἡ Χίος, αἱ Ἐρυθραί, ἐπεχείρησαν διαπραγματεύσασθαι πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, λέγοντες ἑαυτοὺς ἐτοίμους ν' ἀποστατήσωσιν, ἅμα ἐμφανισθῇ εἰς τὸ Αἰγαῖον ὁ πελοποννησιακὸς στόλος. Τὸ δὲ πάντων σπουδαιότατον, ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας, ἀπὸ τοῦ 423, Δαρρεῖος Β' ὁ τοῦ Ἀρταξέρξου Α' υἱός, θεωρήσας ἐπιτηδευτάτην τὴν εὐ-

καιρίαν τοῦ νὰ καθυποβάλῃ αὐτοῖς ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ τοὺς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἑλληνας, ἐπεμψεν εἰς Σπάρτην πρέσβεις ἵνα ἀναμνησθῇ εἰς τὸν προκείμενον μέγαν ἀγῶνα. Ἔτι ἀπὸ τῆς πρώτης τοῦ πολέμου περιόδου, οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν εἶχον διστάσει νὰ ἐπιζητήσωσι τὴν συμμαχίαν τοῦ Ἀρταξέρξου. Ἀλλ' αἱ διαπραγματεύσεις αὐταὶ δὲν ἐτετέλεσθησαν, διὰ τὸν ἐν τῷ μεταξύ ἐπελθόντα θάνατον τοῦ βασιλέως ἐκείνου καὶ τὴν μετ' οὐ πολὺ γενομένην Νικίειον εἰρήνην. Ἦδη δὲ ἔσπευσαν νὰ παραδεχθῶσι τὰς προτάσεις τοῦ Δαρείου, καὶ συνωμολόγησαν, ἐν ἔτει 412, πρὸς τὸν ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ, τὸν σατράπην Ἰωνίας καὶ Καρίας Τισσαφέρνην, δύο ἐπανειλημμένας συνθήκας, δι' ὧν αὐταὶ μὲν ἀνεγνώρισαν τὴν ἐπὶ τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνίδων πόλεων περσικὴν κυριαρχίαν, ὁ δὲ Τισσαφέρνης ὑπεχρεώθη νὰ καταβάλλῃ τὸν μισθὸν τῶν πληρωμάτων τοῦ πελοποννησιακοῦ στόλου. Αἱ συνθήκαι αὐταὶ, προνομισμα ἀπαίσιον τοῦ πῶς ἐνόει τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος ἡ Σπάρτη ἥτις ἐκήρυττεν ὅτι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ταύτης δῆθεν ἀγωνίζεται, αἱ συνθήκαι αὐταὶ οὐ μόνον λαμπρῶς ἐπικυροῦσιν ὅσα πολλάκις ἐλάβαν ἀφορμὴν νὰ εἴπωμεν περὶ τοῦ ἰδιοτελοῦς καὶ ἀνθελληνικοῦ χαρακτῆρος τῆς τῶν Λακεδαιμονίων πολιτικῆς, ἀλλ' ἐν ταύτῃ ἀποδεικνύουσι καὶ τὴν ὀλίγην τῆς πολιτικῆς ταύτης ἐπιτηδεϊότητα· διότι ἐπὶ τέλους ἐπὶ τὴν ἀμνηχανίαν εἰς ἣν περιῆλθεν ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις, οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἵνα κατατροπώσωσιν αὐτὴν, οὐδεμίαν εἶχον ἀνάγκην διὰ τσαούτη θυσίας νὰ ἐξαγοράσωσι τὴν ἐπικουρίαν τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ὅσοι μόνον ἠδύναντο νὰ φοβηθῶσιν ἦτο, μήπως ὁ βασιλεὺς ἀποτυχὼν ἐν Σπάρτῃ, προσφέρῃ τὰ χρήματα αὐτοῦ εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ὅροις· ἀλλὰ παρεκτὸς ὅτι ἦτο σφόδρα ἀπίθανον νὰ παραδεχθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι τοιαύτας συνθήκας, τὴν προδοσίαν οὐδέποτε δύναται νὰ δικαιώσῃ ἡ τοῦ ἀντιπάλου ἐνδεχομένη προδοσία. Αἱ συνθήκαι ἀπὸ ἐκείναις ἦσαν ὅπως δῆποτε αἰσχυραὶ, ἀλλ' οὐδὲν ἥττον προσέθετον νέας πληγὰς εἰς τοὺς Ἀθηναίους, τῶν ὁποίων αἱ δυσχερείαι ἠῤῥανον προσετι καὶ διὰ τὴν ἀπὸ Σικελίας προσδοκωμένην ναυτικὴν ἐπικουρίαν, καὶ διὰ τὴν ἀκοίμητον κακίαν τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις, μεταβὰς εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, προεκάλεσε τὰς πρώτας κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἐπαναστάσεις τῶν συμμάχων αὐτῶν. Ἦσαν δὲ οἱ πρῶτοι ἀποστάντες, οἱ Χῖοι καὶ οἱ Ἐρυθραῖοι· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐμιμήθησαν αὐτοὺς καὶ οἱ Κλαζομένιοι, καὶ μετ' οὐ πολὺ δὲ ἠνώθησαν μετὰ τῶν Πελοποννησίων καὶ οἱ Τήσιοι, καὶ οἱ Μιλήσιοι, καὶ οἱ Ρόδιοι.

Ἐν ἀρχῇ λοιπὸν τοῦ 412 ἔτους π. Χ. ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων, ἀποβαλοῦσα τὸ κράτιστον τῆς δυνάμεως, στερηθεῖσα ἐλόκληρον σχεδὸν τὴν ἰδίαν αὐτῆς χώραν καὶ βλέπουσα, τοὺς μὲν ὑποτελεῖς στασιάζοντας ἢ ἐτοίμους νὰ στασιάζωσι, τὴν δὲ λοιπὴν Ἑλλάδα παρασκευαζομένην νὰ ἐπιπέσῃ κατ' αὐτῆς, τῇ συμπράξει τοῦ μεγάλου βασιλέως, οὐδεμίαν ἰφαίνεται ἔχουσα ἐλπίδα σωτηρίας. Καὶ ὅμως ἀντέστη ἔτι ἐπὶ ὀκτῶ ἔτους ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ πολλάκις ἀνεδείχθη νικηφόρος. Πῶς ἀπέτρεψεν ἐπὶ τοσοῦτον τὸν ἔσχατον κίνδυνον, καὶ πῶς, μετὰ τσαύτας συμφορὰς, κατώρθωσεν, ὅτι πρὸ τῶν συμφορῶν δὲν ὤχεν ἐπιτύχει; Πολλοὶ φρονοῦσιν ὅτι τὸ εἶδος τοῦ πολιτεύματος οὐδεμίαν ἔχει ἐπιρροὴν εἰς τὴν τύχην τῆς πολιτείας· καὶ εἶναι ἀληθές, ὅτι, κατὰ τὰς διαφόρους ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς τῶν ἔθνων περιστάσεις, ὑπῆρξαν ἔθνη ἀκμάσαντα καὶ ὑπὸ ἀπόλυτον μοναρχίαν, καὶ ὑπὸ συνταγματικὴν μοναρχίαν, καὶ ὑπὸ δημοκρατίαν. Ἀλλ' ἕκαστον εἶδος τῶν πολιτευμάτων τούτων εἶναι ἐπιδεκτικὸν ἐξαχρειώσεως ἀποκλειούσης πᾶσαν ἐπίδοσιν καὶ ἐπιτυχίαν· τοῦτο δὲ ἰδίως συνέβη εἰς τὸ δημοκρατικὸν τῶν Ἀθηναίων πολίτευμα ἀπὸ τῶν μέσων τῆς πέμπτης ἑκατοσταετηρίδος μέχρι τῶν χρόνων εἰς οὓς εὕρισκόμεθα. Ἀφ' ἧς ἐπεκράτησε τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ὁ ὄχλος, ἡ πολιτεία, ἐπειδὴ παραδύθη εἰς τὴν ἀβουλίαν καὶ εἰς τὴν ἀμάθειαν τῶν πολλῶν, δὲν ἦτο δυνατόν εἰμὴ νὰ καταντήσῃ ἐκεῖ ὅπου κατήντησεν· ἀποφασίσασα ἄνευ λόγου τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον, οὗ ἕνεκα κατεστάφη ἡ Ἀττικὴ καὶ ἐδεκατεύθησαν οἱ πολῖται αὐτῆς· ἀπορρίψασα ἄνευ λόγου τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τῶν Λακεδαιμονίων μετὰ τὸ ἐν Σφακτηρίᾳ πάθημα αὐτῶν καὶ διὰ τοῦτο παθοῦσα τὰ τε περὶ Δῆλιον καὶ τὰ ἐν Καλκιδικῇ δυστυχήματα· τελευταῖον ἀποφασίσασα οὐδὲν ἤττον παραλόγως τὴν ὀλέθριον ἐκστρατείαν τῆς Σικελίας ἐν ᾗ, αὐδὲν ὅτι οὐκ ἀπώλετο. » Ἀλλὰ ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων εἶχε μὲν ἀποπλανηθῇ, δὲν εἶχεν ὅμως ἐτι ἐξαχρειωθῇ τοσοῦτον ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ λάβῃ τὴν συνειδήσιν τῶν ἀμαρτημάτων αὐτοῦ, καὶ νὰ μὴ δύναται νὰ ἐνεργήσῃ τὰ πρὸς ἐπανόρθωσιν αὐτῶν ἀπαιτούμενα. Ἡ ἀκμὴ τῆς συμφορᾶς ἠνέφωξε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, καὶ εἶδε τοὺς σκοπέλους εἰς οὓς ἐφέρετο, καὶ ἐνόησε τί πρέπει νὰ πράξῃ ἵνα σωθῇ· ὅθεν, συνελθὼν ὅπως οὖν ἀπὸ τῆς ταραχῆς εἰς τὴν φυσικώτατα ἐνέπεσεν ἕνεκα τῶν περιστοιχισάντων αὐτὸν δεινῶν, ὥσπερ πρῶτον φραγμὸν τινα εἰς τὴν ἀπὸ τίνος χρόνου ὅλως ἀνεξέλεγκτον οὖσαν ἀφροσύνην αὐτοῦ καὶ ἀνεπιτηδεύτητα. Συνεκρότησε

δηλαδή ἐπιτροπὴν ἀνδρῶν δώδεκα ἐγκρίτων ἐπὶ συνέσει καὶ ἐμπειρίᾳ οὔτινες, καλούμενοι πρόβουλοι, ἔλαβον μόνοι τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ διακιμάζωσι προηγουμένως πᾶσαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ὑποβλητέαν πρότασιν, ὥστε ἡ ἐκκλησία δὲν ἠδύνατο ἤδη νὰ συζητήσῃ αὐτὴν μόνον ὅτι προηγουμένως ἤθελεν ὑπὸ τῶν προβούλων ἐγκριθῇ. Ἐκείνως δὲ εἰς τοὺς προβούλους ἐπετράπη νὰ προτείνωσι πάντα τὰ πρὸς κοινὴν σωτηρίαν ἀπαιτούμενα. Ὅθεν, τῇ ἐπιμελείᾳ αὐτῶν, περιεσπλησαν ἀμέσως πάντα τὰ διὰ τὰς τελετάς, τὰς θυσίας, τοὺς ἀγῶνας, ἐξοδα· ἐνηργήθησαν τὰ δέοντα πρὸς τὴν ἄμμεσον κατασκευὴν νέου στόλου· ὠχυρώθη τὸ Σούνιον ἵνα ἐξασφαλισθῇ τοῦλάχιστον ἡ διὰ θαλάσσης μετὰ τῆς Εὐβοίας κοινωνία, ἣτις εἶχε διακοπῇ, ὥς εἶδομεν, διὰ ξηρᾶς ἀνεκλήθησαν πᾶσαι αἱ ἐξωτερικαὶ φρουραὶ, πλὴν τῆς ἐν Πύλῳ· διότι οἱ Ἀθηναῖοι ἐξηκολούθησαν κατέχοντες τὸ ἀξιόλογον τοῦτο χωρίον· ἐξεδόθη ἀμνηστία τοῦ ἐγκλήματος τῶν ἐρμολοπιδῶν, καὶ ἀποκατεστάθησαν εἰς τὰ πολιτικὰ δικαιώματα αὐτῶν πάντες οἱ ἐνεκα τῶν τοῦ ἐξορισθέντες, ὅσοι δὲν συνετάχθησαν ἀναφανδὸν μετὰ τῶν πολιτῶν· ἐπὶ πᾶσι δὲ, ἐπειδὴ διὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων κατάληψιν τῆς Ἀττικῆς καὶ τὴν γενομένην ἢ ἐπικειμένην ἐπανάστασιν πολλῶν συμμάχων, οἱ δημόσιοι πόροι ἡλαττώθησαν καὶ δυσχερῶς εἰσπράττοντο, ἐλήφθη τὸ ἀκόλουθον ἐκτακτον οικονομικὸν μέτρον. Ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, εἶχεν, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Περικλέους, ἀποφασισθῇ, ὅτι ἐκ τοῦ τότε ὑπάρχοντος ἀποταμιεύματος τῶν 6,000 ταλάντων, 1000 τάλαντα θέλουσι χωρισθῇ καὶ μείνει ἄθικτα, παρεκτὸς τῆς μόνης περιστάσεως, καθ' ἣν στόλος πολεμίων ἤθελεν ἀπὸ λήσει τὸν Πειραιᾶ· ποινὴ δὲ θανάτου εἶχε ψηφισθῇ κατὰ παντὸς τοῦ τυχόν προτείναντος νὰ μεταχειρισθῶσι τὰ χρήματα ταῦτα πρὸς ἄλλο τινα σκοπὸν· καὶ τρῶντι, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐπέβαλον χεῖρα εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο καθ' ὅλα τὰ ἔκτοτε διεληθόντα εἴκοσιν ἔτη. Ἡδὲ δημοφει καὶ δὲν ἠπειλεῖτο ἔτι ὁ Πειραιεύς, τὰ πράγματα εἶχον οὐδὲν ἥττον τοσοῦτον δεινωθῇ, ὥστε ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐμπομαδὲν κατήργησε μὲν τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, τὴν ὑφισταμένην κατὰ πάσης περιπτώσεως τῶν χρημάτων τούτων προτάσεως, ἐψήφισε δὲ νὰ δαπανηθῶσι τὰ χρήματα εἰς τὴν προκειμένην κατεπείγουσαν χρεῖαν.

Αἱ συνεταὶ αὗται διατάξεις παρήγαγον ἀποτελέσματα σωτήρια, καταπλήξαντα τὴν ἄλλην Ἑλλάδα ἣτις ἐνόμιζεν ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων δὲν θέλει ἀνακύψει ἀπὸ τοῦ βαράθρου εἰς ὃ ἐνέπεσεν. Ἐντὸς τοῦ 412

ἐτους 128 τριήρεις ἐξαπεστάλησαν ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν· ἡ ἐπιχειρήσασα ν' ἀποστατήσῃ Λέσβος, ἀνεκτῆθη· ἡττήθησαν δὲ περὶ Μίλητον οἱ πολέμιοι. Ἄλλ' ἡ ἀρχὴ τῶν προβούλων, ἡ συσταθεῖσα περὶ τὰ τέλη τοῦ 413, δὲν φαίνεται ἀνανεωθεῖσα ἐν ἔτει 412· οὐ μόνον διότι ἦτο φύσει ἐκτακτος καὶ πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν πολίτευμα δυστυμβίβαστος, ἀλλὰ καὶ διότι οἱ πολλοὶ, οἵτινες ἐν ἀκμῇ τῆς ἀμνηχανίας, ἔτοιμοι ἦσαν εὐτακτεῖν, ὡς λέγει ὁ Θουκυδίδης, ἅμα εἶδον τὰ πράγματα διορθωθέντα ὅπως οὖν, δὲν ἠθέλησαν φαίνεται νὰ ἐξακολουθήσωσι φέροντες τὸν χαλινὸν τῶν προβούλων. Ἐν τούτοις, ἡ πόλις ἡδυνήθη μὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος ν' ἀνθέξῃ, ἀλλὰ δὲν ἦτο πιθανὸν ὅτι θέλει ἀνθέξει ἐπὶ μακρὸν, μάλιστα διὰ τὴν ἑλλειψιν χρηματικῶν πόρων. Τὸ τελευταῖον ἀποταμίευμα τῶν χιλίων ταλάντων εἶχεν ἐξαντληθῇ, οἱ δὲ νῆοι φόροι δυσχερῶς εἰσепράττοντο, ἐνῷ οἱ Πελοποννήσιοι, κατὰ τὰς πρὸς Τισσαφέρνην συνθήκας, εἶχον εἰς τὴν διάθεσιν των τὸ ἀνεξάντλητον ταμεῖον τοῦ μεγάλου βασιλέως· ὅθεν οἱ ἐπισημότατοι καὶ οἱ εὐπορώτατοι τῶν Ἀθηναίων, ἤρχισαν νὰ σκέπτωνται σπουδαίως περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ δοθῇ τέλος τι εἰς τὸν πόλεμον, καὶ πρὸ πάντων περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἐπέλθῃ ὀριστικὴ τις τοῦ πολιτεύματος τροπολογία, ἀναλογιζόμενοι ὅτι ἐνόςφ' ἐπεκράτουν οἱ δημαγωγοὶ καὶ ὁ ὄχλος, τὰ μὲν δημόσια χρήματα κατεδαπανῶντο εἰς δικαστικούς καὶ ἐκκλησιαστικούς μισθοὺς, εὐλογοὶ δὲ διαπραγματεύσεις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνωσι πρὸς τοὺς πολεμίους, οὐδὲ ὁ πόλεμος νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐν ἀνάγκῃ συνετῶς διεξαγόμενος. Ταῦτα δὲ ἰδίως διεννοοῦντο οἱ τε τριήραρχοι καὶ οἱ ἄλλοι ἀνώτεροι ἀξιοματικοὶ τοῦ στόλου, ὅς τις κύριον ὁρμητήριον εἶχε κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα τὴν νῆσον Σάμον, διότι οἱ ἄνδρες οὗτοι οὐ μόνον προεινδύνουν, ἀλλὰ, διὰ τὴν ἐνδειαν καὶ τὴν κακὴν διαχείρισιν τῶν χρηματικῶν πόρων, κατέβαλλον ἐξ ἰδίων καὶ τὴν πλείστην δαπάνην, ὥστε ἔφερον ὅλον σχεδὸν τὸ βάρος τοῦ πολέμου. Ἄλλ' ἴσως τὰ βουλευματα ταῦτα δὲν ἠθέλουν ἐκτελεσθῇ ἢ ἠθέλουν ἀναβληθῇ ἐὰν δὲν συνέπιπτε, περὶ τὰ τέλη τοῦ 412, ν' ἀναγκασθῇ ὁ Ἀλκιβιάδης νὰ προπαράσχωσιν τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἐπάνοδόν του.

Ὁ ἄνθρωπος οὗτος, τοῦ ὁποίου ἡ πρακτικὴ μεγαλοφυΐα ἦτο ἀναμφισβήτητος, ἐπέπρωτα, ἐνεκα τῆς ποικίλης κακοηθείας τοῦ χαρακτῆρός του, ν' ἀποβάλλῃ τὴν πίστιν ὅλων τῶν πολιτικῶν συμφερόντων τὰ ὅποια ἑλληνοδιαδόχως ὑπηρετήσεν. Ὁ βασιλεὺς Ἄγης εἶχε μισήσει αὐτὸν διότι

ἀπεπλήνησε τὴν γυναῖκά του Τιμαίαν· ὠφελούμενος δὲ ἐκ τῆς εὐλόγου
 ὑπονοίας τὴν ὁποίαν καὶ οἱ ἄλλοι Σπαρτιαταὶ εἶχον πρὸς τὴν προδοτι-
 κὴν φύσιν τοῦ ἀνδρός, ὑπονοίας ἥτις ἠῤῥησε μετὰ τὴν περὶ Μίλητον
 ἦταν, κατώρθωσε νὰ ἐκδοθῇ διαταγὴ πρὸς τὸν κατὰ τὴν μικρὰν Ἀ-
 σίαν ναύαρχον τῶν Λακεδαιμονίων Ἀστύρχον νὰ θανατώσῃ τὸν Ἀλκι-
 βιάδην. Ὁ δὲ, εἰδοποιηθεὶς ἐγκαίρως, κατέφυγε πρὸς τὸν Τισσαφέρνην
 καὶ τοῦτον μὲν κατέστησε ψυχρότερον πρὸς τὴν μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν
 συμμαχίαν, ἐξηγήσας ὅτι ἡ ἐντελής τῶν Ἀθηναίων ταπεινώσις, καὶ ἡ
 ἀπόλυτος τῆς Σπάρτης ὑπεροχὴ, δὲν συνέφερεν εἰς τὸ περσικὸν κράτος·
 τὸ ὁποῖον ὤφειλε μᾶλλον νὰ διατηρῇ εἰς ἰσορροπίαν καὶ διηνεκὴ εἶναι
 τὰς δύο ἐκείνας πρωτεύουσας τῆς Ἑλλάδος πολιτείας· εἰς δὲ τοὺς ἀρ-
 χηγούς τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων ὑπεσχέθη ὅτι δύναται ὅλως νὰ ἀπα-
 σάσῃ τὸν Τισσαφέρνην ἀπὸ τῆς τῶν Σπαρτιατῶν συμμαχίας, εἰάν ἐγ-
 κριθῇ ἡ κάθοδος αὐτοῦ εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἀλλὰ προσέθετεν ὅτι δὲν ἦτο
 δυνατὸν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰς Ἀθήνας εἰμὴ εἰάν μεταρρυθμισθῇ τὸ πο-
 λιτεύμα εἰς τρόπον ὥστε νὰ οὐδετερωθῇ ἡ ἐνέργεια τῶν δημαγωγῶν
 οἵτινες εἶχον προκαλέσει τὴν φυγὴν αὐτοῦ. Αἱ προτάσεις αὗται εὗρον,
 ὡς προείπομεν, τοὺς ἐν Σάμῳ τριηράρχους καὶ ἀξιωματικούς πρὸς και-
 ροῦ καὶ οἰκοθεν εἰς τὴν παραδοχὴν αὐτῶν διατεθειμένους· διότι οὗτοι
 ἐπόθουν μὲν τὴν κατάργησιν τῆς ἀκολάστου δημοκρατίας, ἐνόμιζον δὲ
 ἰδίως ἀπαραίτητον νὰ στερηθῇ ἡ Σπάρτῃ τῆς τοῦ Τισσαφέρους συμμα-
 χίας. Εἶναι ἀληθές ὅτι εἰς τὴν φυγὴν τοῦ Ἀλκιβιάδου εἶχον συντελεσθῇ
 οὐ μόνον οἱ κοινοὶ δημαγωγοί, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν ἀρίστων πολιτῶν
 παρεκτός ὅμως ὅτι ἐν τῇ παρούσῃ τῶν πραγμάτων ἀμνηχανίᾳ ἡ πολέ-
 μική τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐπιτηδειότης ἠδύνατο ν' ἀποβῇ χρήσιμος, οἱ προ-
 νοητικώτεροι τῶν ἀξιωματικῶν ἔλεγον καθ' ἑαυτοὺς ὅτι οὗτος ἠδύνατο
 καὶ αὐθις ν' ἀπομακρυνθῇ, ἅμα ἐκπληρωθέντων τῶν ἄλλων σπουδαίων
 τῆς πόλεως συμφερόντων. Ὅθεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 411, ἐπεμψαν εἰς Ἀθή-
 νας τὸν Πείσανδρον καὶ ἄλλους πρέσβεις, ἵνα ἐπιτύχωσι τὴν μελετηθεῖ-
 σαν μεταβολήν· καὶ ὁ δῆμος θεωρῶν ὅτι ἐλπίς ἄλλη σωτηρίας δὲν ὑπάρ-
 χει, ἐνέδωκε, ψηφίσας ὅτι ὁ Πείσανδρος, μετὰ δέκα ἄλλων πολιτῶν, θεί-
 λουσιν ἐκπλεῦσαι καὶ ἀπράξωσι τὰ δέοντα μετὰ Ἀλκιβιάδου καὶ Τισσα-
 φέρους. Ὅτε ὅμως ὁ Πείσανδρος ἐπέστρεψεν εἰς τὸν στόλον, δὲν εὗρε
 τὰ πράγματα ἔχοντα, ὅπως ἐνόμιζεν αὐτὰ ὅτε ἀπῆλθεν εἰς Ἀθήνας·
 Ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν ἤγε καὶ ἔφερεν ὅπως ἤθελε τὸν Τισσαφέρνην, ὅστις
 ὑπολαβὼν προτιμότερον νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πρὸς τοὺς Πελοποννη-

οἱσιν συνδρομὴν, εἰς μὲν τοὺς πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων προέτεινεν ἀξι-
ώσεις τὰς ὁποίας οὗτοι δὲν ἠδύναντο νὰ παραδεχθῶσι, πρὸς δὲ τοὺς
Σπαρτιάτας συνωμολόγησε τρίτην συνθήκην, δι' ἧς ἐπεκύρωσε τὰς προ-
ηγουμένας. Τότε ὁ Πείσανδρος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀπεφάσισαν μὴ φρον-
τίζοντες ἤδη περὶ Ἀλκιβιάδου, νὰ φέρωσιν οὐδὲν ἥττον εἰς πέρας τὸ
περὶ μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος βούλευμα· ἐπὶ δὲ τῷ σκοπῷ τούτῳ,
ὁ μὲν Πείσανδρος καὶ πέντε ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου προ-
χειρισθέντων πρέσβων, ἀπῆλθον εἰς τὰς Ἀθήνας, οἱ δὲ πέντε ἄλλοι
ἀνέλαβον τὴν ἐντὸς τῶν συμμαχίδων πόλεων εἰσαγωγὴν τοῦ νέου πο-
λιτικοῦ συστήματος. Ἡ μεταβολὴ τοῦ πολιτεύματος ἐπέτυχεν ἐν Ἀ-
θήναις ἅμα μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Πεισάνδρου, ὁ ἔστι κατὰ μῆνα
μάρτιον τοῦ 411· διότι οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ παρα-
σκευάσει τὰ πάντα πρὸς τοῦτο, ἡ δὲ ὀχλοκρατία ἀπέβαινεν ἡμέραι
ἀτυχεστέρας· ὁ μὲν Σπαρτιάτης Δερκυλλίδας εἶχεν ἀποσπάσει μικρὸν
πρότερον ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων τὴν Ἀβυδὸν καὶ τὴν Λάμψακον· τὸ δὲ
δεινότερον, ἀπέστησαν καὶ αἱ κατὰ τὴν Εὐβοίαν πόλεις.

Κατὰ δυστυχίαν ἡ πολιτικὴ αὕτη μεταβολὴ δὲν ἐγένετο συνετῶς
καὶ μετριοπαθῶς, ὅπως ἐνόουν αὐτὴν οἱ ἐγκριτοὶ ἀξιωματικοὶ τοῦ ἐν
Σάμῳ στόλου. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐπιθύμουν ἀπλῶς νὰ ἐπανέλθωσι τὰ
πράγματα εἰς τὴν ἦσαν κατάστασιν πρὸ τῶν μισθοδοτικῶν διατάξεων
τοῦ Περικλέους· δηλαδὴ νὰ διατηρηθῇ ὁ δημοκρατικὸς χαρακτὴρ τοῦ
πολιτεύματος, μὴ ἀφαιρουμένου ἀπὸ οὐδέν· Ἀθηναῖον τοῦ δικαίωμα-
τος τοῦ μετέχειν τῶν δημοσίων πραγμάτων, ἀλλὰ νὰ καταργηθῶσιν
αἱ μισθοδοτικαὶ διατάξεις, ὥστε ἡ πραγματικὴ τοῦ δικαίωματος χρή-
σις νὰ μὴ γίνηται εἰμὴ ὑπ' ἐκείνων οἵτινες ἐκ τῆς οἰκείας περιουσίας
εἶχον τὸν πρὸς τοῦτο ἀπαιτούμενον καιρὸν, ἠδύναντο δὲ νὰ θεωρηθῶσι
διὰ τοῦτο καὶ ὡς παρεσκευασμένοι ὅπως οὖν πρὸς τὴν λυσιτελῇ ἐκπλή-
ρωσιν τοῦ σπουδαίου αὐτῶν λειτουργήματος. Ἀλλὰ, καθὼς συμβαίνει
συνήθως, ἡ προηγουμένη τῆς ὀχλοκρατίας κατάχρησις προεκάλεσεν
ἄλλην ἀντίθετον κατάχρησιν τῆς ἀντιπάλου μερίδος, τῆς τῶν ὀλιγαρ-
χικῶν. "Θεν ἢ τε βουλὴ καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου κατελύθησαν· καὶ
ἀντικατεστάθη μὲν, ἀντὶ τῆς πρώτης, βουλὴ νέα ἀνδρῶν 400, ἀλλ' ἡ
ἐκλογὴ αὐτῆς ἐκανονίσθη εἰς τρόπον μηδεμίαν παρέχοντα εἰς τὸ κοινὸν
συμφέρον ἐγγύησιν. Ὁ δῆμος προεχειρίσατο πέντε μόνον ἄνδρας, κλη-
θέντας προέδρους, οἵτινες ἐπειτα ἐξελέξαντο αὐτογνωμόνως ἐτέρους 95·

ὥστε οὕτως ἀπληρτίσθησαν ἑκατὸν ἐκ δὲ τῶν ἑκατὸν τούτων, ἕκαστος ἐξελέξατο πάλιν τρεῖς, ὥστε οὕτως ἀπληρτίσθησαν οἱ τετρακκοῖσι ἄνδρες. Ἡ δὲ νέα αὕτη βουλὴ, περιστοιχισθεῖσα ὑπὸ δορυφόρων, ἀνέλαβεν ἅπασαν τὴν κυβέρνησιν τῆς πολιτείας· καὶ ὥφειλε μὲν νὰ συμβουλευῇται ἐνίστε τοῦλάχιστον ἐκκλησίαν τινὰ, συγκειμένην ἐκ πεντακισχιλίων πολιτῶν, τῶν εὐπορωτέρων, δὲν συνεκάλεσεν ὅμως αὐτὴν οὐδ' ἅπαξ, ἐπεμψε πρέσβεις περὶ εἰρήνης πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ ἐν γένει ἐπολιτεύθη κατὰ τὸ δοκοῦν.

Ὅτε ἔφθασαν κατὰ μῆνα ἀπρίλιον εἰς τὸν ἐν Σάμῳ στόλον αἱ περὶ τῆς τοιαύτης τοῦ πολιτεύματος μεταβολῆς ἀγγελίαι, τὰ γενόμενα ἀπεδοκιμάσθησαν ὡς ἄτοπα καὶ ἄσυνετα, οἱ δ' ἀξίωματικοὶ τοῦ στρατοῦ, ἰδηγούμενοι ἤδη ὑπὸ δύο νέων ἀνδρῶν χρηστῶν, γενναίων καὶ φιλοτίμων, τοῦ Θρασυβούλου καὶ τοῦ Θρασύλλου, ἀπεποιήθησαν ν' ἀνγνωρίσωσι τὰ διενεργηθέντα, μετεκλήσαντο τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ διεμήνυσαν εἰς τοὺς ἐν τῇ πρωτευούσῃ, ὅτι ἀπαιτοῦσι τὴν παραίτησιν τῶν τετρακκοσίων, τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἀρχαίας τῶν πεντακκοσίων βουλῆς καὶ τὴν κατάργησιν μὲν πάσης πολιτικῆς μισθοδοσίας, ἀλλ' οὐδὲν ἥττον τὴν συγκρότησιν πραγματικῆς ἐκκλησίας συγκειμένης ἀφ' ὧν τῶν πολιτῶν, ὅσοι ἠδύναντο ἐξ ἰδίων νὰ παράσχῃσι τὴν πανοπλίαν αὐτῶν, καὶ οἵτινες ὑπελογίζοντο, κατὰ προσεγγισμὸν ἐννοεῖται, οὐχὶ δι' ἀκριβῶς, εἰς πεντακισχιλίους· ἐπὶ πᾶσι δὲ παρήγγειλαν νὰ παύσωσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος πᾶσαι αἱ πρὸς τοὺς Πελοποννησίους διαπραγματεύσεις. Οἱ ὀλιγαρχικοὶ εἶχον ἐν τῇ μεταξύ τούτῳ διαιρεθῇ πρὸς ἀλλήλους καὶ περιέλθει εἰς ἐμφύλιον πόλεμον· οἱ δὲ ἐχθροὶ ὠφελούμενοι ἐκ τούτου ἐγένοντο κύριοι τοῦ πλείστου τῆς Εὐβοίας, ἀφ' ἧς οἱ Ἀθηναῖοι κυρίως ἐπορίζοντο τὰ πρὸς διατροφήν ἐπιτήδεια· προσέτι πολλὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν κυβερνήσεων, ὥς οἱ περὶ τὸν Πείσανδρον ἐπεχείρησαν νὰ εἰσάγῃσιν, ὡς εἶδομεν, καὶ εἰς τὰς συμμαχίδας πόλεις, ἔσπευσαν νὰ συνταχῶσι μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἐφαίνετο ἀσφαλεστέρα ἢ ὑπὸ τοὺς Ἀθηναίους ἡ διατήρησις τῆς ὀλιγαρχίας· ὥστε, διὰ τὴν συνδρομὴν τοσούτων συμφορῶν, καὶ τὴν συνείδησιν ἣν εἶχον ὅτι ἐστερήθησαν ἀδίκως τῶν πολυτιμωτέρων δικαιωμάτων, οἱ πολῖται ἀγανακτήσαντες, κατέβαλον προθύμως, περὶ τὰ τέλη τοῦ ἰουνίου τοῦ 411, τὸ τερατῶδες οἰκοδόμημα τῶν ὀλιγαρχικῶν, ἐρρύθμισαν τὸ πολίτευμα κατὰ τὰς φράνιμους τοῦ στρατοῦ ἀπαιτήσεις, καὶ ἐψήφισαν τὴν κάθοδον τοῦ Ἀλκιβιάδου.

Ὁ Θουκυδίδης, ὁμιλῶν περὶ τῆς τοιαύτης τοῦ πολιτεύματος ρυθμίσεως, βεβαίῳ, ὅτι τότε μάλιστα, καὶ ἰδίως κατ' ἀρχάς, ἅμα γενομένης τῆς μεταβολῆς, ἐπολιτεύθησαν ἄριστα οἱ Ἀθηναῖοι. «μετρία γὰρ ἦτε εἰς τοὺς ὀλίγους καὶ τοὺς πολλοὺς ζυγκρασὶς ἐγένετο καὶ ἐκ πονηρῶν τῶν πραγμάτων γενομένων, τοῦτο πρῶτον ἀνήνεγκε τὴν πόλιν.» Πρὸ πάντων ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι οὐδεμία ἔκτακτος ἐπῆλθε κατὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν ἀντιδράσεως· τινὲς μὲν ἐξ αὐτῶν κατεδικάσθησαν καὶ ἴπως ἦτο δυνατόν νὰ μὴ καταδικασθῶσιν ὁ Πείσανδρος, ὁ Ἀρίσταρχος, ὁ Ὀνομακλῆς καὶ ἄλλοι ἀφοῦ ἠυτομόλησαν πρὸς τοὺς πολεμίους· Ὁ μόνος θλιβερός θάνατος ὁ τότε καταψηφισθεὶς ὑπῆρξεν ὁ τοῦ γηραιοῦ καὶ ἐπιφανοῦς Ἀντιφῶντος, ὅστις, μὴ καταδεχθεὶς νὰ σώσῃ διὰ φυγῆς τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ἀπελογήθη μὲν λαμπρῶς, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ διαφύγῃ τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν. Ἀλλὰ τί εἶναι αἱ ὀλίγαι αὗται δικαστικαὶ καταδικαὶ ἀντιπαραβαλλόμεναι πρὸς τὰς φοβεράς σφαγὰς, εἰς ἃς ἐξέτραχηλίσθησαν πολλάκις, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, αἱ θριαμβεύουσαι πολιτικαὶ μερίδες εἰς διαφόρους ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις καὶ μάλιστα εἰς Κέρκυραν; Οὐ μόνον δὲ ἐσωτερικῶς τὸ νέον πολίτευμα ἀνεδείχθη μετριοπαθές, ἀλλὰ καὶ τὰ πολεμικὰ πράγματα θαυμασίως ἠνώρηνωσα. Διὰ τῆς ἀποκατασταθείσης μεταξὺ τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἐν Σάμῳ στρατοῦ ὁμοφροσύνης, διὰ τῆς ἀνακλήσεως τοῦ Ἀλκιβιάδου, καὶ ἰδίως διὰ τῆς δικαίας ἐμπιστοσύνης ἣν ἡ πολιτεία ἐπεδείξατο πρὸς τοὺς δύο νέους ἡγεμόνας, τὸν Θράσυλλον καὶ τὸν Θρασύβουλον, ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων ἀνεδείχθη ἐπανειλημμένως νικηφόρος· καὶ κατὰ μένιουλιον μῆνα τοῦ 411 κατενυμάχησε τοὺς Πελοποννησίους περὶ Κυνὸς σῆμα, πλησίον τῆς Σηστοῦ, κατὰ δὲ σεπτέμβριον κατετρόπωσεν αὐτοὺς περὶ Ἄβυδον.

Ἐκ τῶν δύο τούτων μαχῶν, ἡ μὲν πρώτη εἶναι τὸ τελευταῖον λόγου ἄξιον γεγονός τὸ ὑπὸ τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου ἀναφερόμενον, ἡ δὲ τελευταία, τὸ πρῶτον λόγου ἄξιον γεγονός, τὸ ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος ἱστορούμενον. Ὁ Θουκυδίδης, μετὰ τὴν προαναφερθεῖσαν ἀπὸ τῆς πατρίδος ἐξορίαν αὐτοῦ, ἠσχολήθη, διατρίβων κυρίως ἐν Θράκῃ, περὶ τὰ 20 ἔτη εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ ἀθανάτου αὐτοῦ ἔργου. Καὶ ἐπέστρεψε μὲν εἰς Ἀθήνας μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ πολέμου, ἀλλ' εἶναι ἄδηλον πότε ἀκριβῶς ἀπέθανεν. Ὁ δ' Ἀθηναῖος ὁμοίως Ξενοφῶν, ὁ γεννηθεὶς τῷ 445 π. Χ. καὶ διατελέσας εἰς τῶν ἐπιφανεστάτων μαθητῶν τοῦ Σωκράτους, εἶναι ὁ Ἕλλην, ὅστις, ἐὰν ἐξαίρεσωμεν τὸν

Σόλωνα, ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους ἴσως πλειότερον συνεδύασε τὸν πρακτικὸν μετὰ τοῦ θεωρητικοῦ βίου· διότι ἀνεδείχθη σύναμα καὶ στρατηγὸς μέγας, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, καὶ συγγραφεὺς ποικιλώτατος. Βεβαίως ἡ Ἑλληνικὴ αὐτοῦ ἱστορία, τὰ λεγόμενα «Ξενοφώντας Ἑλληνικά» τὰ περιέχοντα ἐν βιβλίοις ἑπτὰ τὴν ἐξακολουθήσιν τοῦ Θουκυδίδου ἔργου μέχρι τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης, δὲν δύναται οὔτε ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν ὃν οὗτος προέθετο, οὔτε ὡς πρὸς τὸν τρόπον μὲ τὸν ὑποῖον ἐτέλεσε τὴν προαίρεσιν αὐτοῦ, νὰ συγκριθῇ πρὸς τὰς ἱστορίας τοῦ Ἡρόδοτου καὶ τοῦ Θουκυδίδου. Ὁ Ἡρόδοτος ἐπεχείρησε νὰ ἐξιστορήσῃ τὴν μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολῆς πάλην, τὴν ἐν τῇ πάλῃ ταύτῃ ὑπεροχὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ τὴν ἐν τῇ Ἑλληνισμῷ ὑπεροχὴν τῶν Ἀθηναίων· ἐξεπλήρωσε δὲ τὴν προαίρεσιν, μετὰ ἐξαιρέτου εἰλικρινείας καὶ εὐθυδικίας. Ὁ Θουκυδίδης ἱστορήσῃ τὴν πάλην τὴν μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Σπάρτης, μεταξὺ ἀριστοκρατίας καὶ δημοκρατίας, μεταξὺ ἰωνικοῦ καὶ δωρικοῦ φύλου· καὶ ἐξεκόνισε τὰ ποικίλα πολιτικά, κοινωνικά καὶ ἀτομικά πάθη τὰ ἐν τῇ ἀγῶνι τούτῃ προκύψαντα καὶ ἀκμάσαντα μετὰ τέχνης ἀξίας τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Σειπτήρου, ἅμα δὲ μετὰ θαυμαστῆς πρακτικῆς ἐμπειρίας καὶ ἀμεροληψίας ὑπερβαίνουσας τῇ ἀληθείᾳ τὴν ἀνθρωπίνην δύναμιν. Ὁ δὲ Ξενοφὼν προέθετο νὰ ἱστορήσῃ μὲν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης, νὰ καταδείξῃ δὲ τὴν τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος ὑπεροχὴν, διότι ἡ ἀκολασία εἰς ἣν εἶχεν ἐκτραπῇ ὁ ὄχλος ἐν Ἀθήναις καὶ τὰ ὀλέθρια αὐτῆς ἀποτελέσματα παρέσυρον τὸν ἄνδρα, ὡς καὶ πολλοὺς ἄλλους Ἀθηναίους καὶ Ἕλληνας τῶν χρόνων τούτων, εἰς τὸ νὰ προτιμήσωσι τὸ σπαρτιατικὸν πολίτευμα, τοσούτῃ μᾶλλον ὅσῳ τότε ἡ Σπάρτη περιήλθεν εἰς τὴν ὑπατον αὐτῆς ἀκμὴν. Ἡ γνώμη αὕτη ἐν τούτοις ἦτο ἐσφαλμένη, ὅχι ὡς πρὸς τὴν κατὰ τῆς ὀχλοκρατίας δικαίαν καταφοράν, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴν ἐξαιρετον προτίμησιν τῆς σπαρτιατικῆς ὀλιγαρχίας. Ὅτι ἄριστον παρήγαγε λόγῳ πολιτεύματος ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς ἦτο ἡ τῶν Ἀθηναίων δημοκρατία μέχρι τῶν μέσων τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος· εἰς αὐτὴν κυρίως ὀφείλονται ἅπαν τὸ μεγαλεῖον καὶ ἅπανα ἡ χάρις τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ, ἐνῷ ἡ σπαρτιατικὴ ὀλιγαρχία οὐ μόνον πολιτικὰς ἀρετὰς ἀνέδειξε πολὺ μετριοτέρως, οὐ μόνον περὶ τὸν λόγον, τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην ἐφάνη παντελῶς στεῖρα, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν χρῆσιν τῆς ἡγεμονίας αὐτῆς, ἀνεδείχθη, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, πολὺ τῶν Ἀθηναίων ὑποδεστέρα. Ἡ ἐπικρατοῦσα λοιπὸν ἐν τῇ ἱστο-

ρικῶ τοῦ Ξενοφῶντος ἔργῳ ἰδέα εἶναι ἡμαρτημένη, καὶ τούτου ἕνεκα τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶναι κατ' οὐσίαν πλημμελές· εἶναι δὲ πρὸς τούτοις καὶ περὶ τὴν ἔκθεσιν αὐτῶν τῶν δραματικωτέρων, αὐτῶν τῶν περιεργωτέρων γεγονότων, ξηρὸν ὁπωροῦν καὶ βραχὺ, ὥστε ἐνίοτε νομίζει τις ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐφιλοτιμήθη νὰ μιμηθῇ τὴν περὶ τὸν λόγον ἐγκράτειαν, ἣν ἰδίδασκεν ἡ ἀνατροφή τῆς θαυμασθείσης ὑπ' αὐτοῦ πολιτείας. Καὶ ὁμως εὐτύχημα μέγα εἶναι ὅτι περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς τὰ Ἑλληνικὰ, διὰ τε τὴν ἑλλειψιν ἄλλων συγχρόνων ἱστοριῶν καὶ διὰ τὴν πρακτικὴν ἐμπειρίαν καὶ τὴν ἀτομικὴν τοῦ συγγραφέως χρηστότητα. Ἀλλ' ἀκολουθήσωμεν ἤδη τὸν νέον τοῦτον ἡμῶν ὁδηγόν.

Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔπαυσαν ἐπὶ τινα ἔτι χρόνον εὐτυχοῦντες· ἰδίως δὲ, κατὰ ἀπρίλιον τοῦ 410, ἐνίκησαν, περὶ Κύζικον, νίκην λαμπροτάτην καθ' ἣν ἀπεδείχθη εἴπερ ποτὲ ἡ στρατηγικὴ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀλκιβιάδου, κατεστράφησαν δὲ ἡ ἡχμαλωτεύθησαν ἅπαντα τῶν Πελοποννησίων τὰ πλοῖα καὶ ἔπεσε γενναίως μαχόμενος αὐτὸς ὁ τῶν Λακεδαιμονίων ναύαρχος Μίνδαρος. Τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς ἐμαρτύρησεν ἡ περὶ τούτου ἐπιστολὴ τοῦ γραμματέως τοῦ Μινδάρου, τοῦ Ἰπποκράτους, πρὸς τὰς ἐν Λακεδαιμονίᾳ ἀρχάς, ἣν συνέλαβον οἱ Ἀθηναῖοι καθ' ὅδον πεμπομένην, καὶ ἣτις εἶχεν ὡς ἐξῆς. «Ἐρρεῖ τὰ καλὰ· Μίνδαρος ἀπεσπῶν· πεινῶντι τῶνδρες· ἀπορίομες τί χρὴ δρᾶν·» ὁ ἐστὶν ἀαπεβάλομεν ἅπαντα ἡμῶν τὰ πλεονεκτήματα· ὁ Μίνδαρος ἐφρονεύθη· οἱ ἄνδρες τοῦ στρατοῦ πεινῶσιν· ἀποροῦμεν δὲ τί ἔχομεν νὰ πράξωμεν. » Ἡ δ' ἐντύπωσις τὴν ὁποίαν ἐπροξένησε τὸ δυστύχημα τοῦτο εἰς τὴν Σπάρτην ὑπῆρξε τοσαύτη, ὥστε οἱ ἔφοροι δὲν ἐδίπτασαν νὰ ὑποβάλωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους προτάσεις περὶ εἰρήνης. Τῶν προτάσεων τούτων δὲν μνημονεύει ὁ Ξενοφῶν· ἀναφέρει ὁμως αὐτάς ὁ Διόδωρος, ἔστις, παρὰ Θεοπόμπου πιθανώτατα παρὰ λαθῶν τὸ γεγονὸς, νομίζεται ἀξιόπιστος. Ἦσαν δὲ αἱ προτάσεις τοιαῦται· ἐκάτεροι θέλουσιν ἔχειν ὅσα κρατοῦσιν· αἱ ἀμοιβαῖαι φρουραὶ θέλουσιν ἀνακληθῆ, ἡ τε δηλαδὴ ἐν Δακελείᾳ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ἡ ἐν Πύλῳ τῶν Ἀθηναίων· θέλει δὲ γίνεαι καὶ τῶν αἰχμαλώτων λύτρωσις, ἀποδιδόμενου ἐνὸς Ἀθηναίου ἀνθ' ἐνὸς Λακωνος. Ἐπὶ τοῖς ὅροις τούτοις συνομολογουμένη εἰρήνη ἤθελε βεβαίως κολοβῶσαι πολὺ τὸ ἀρχαῖον τῶν Ἀθηναίων κράτος, οἵτινες ἔχοντες ἤδη μόνον ὅσα ἐκράτουν, ἤθελον ἀποβάλλει πάντας τοὺς οὐκ ὀλίγους ἀποστατήσαντας συμμάχους. Ἀλλ' ὁμως ἡ φρόνησις ἀπῆλθε τὴν ἀποδοχὴν

τῶν προτάσεων· διότι οἱ Λακεδαιμόνιοι εὐκόλως ἠδύναντο νὰ κατασκευάσωσι νέον στόλον, διὰ τῶν χρημάτων τοῦ μεγάλου βασιλείως, ἐνῷ οἱ Ἀθηναῖοι, ἐὰν τυχὸν ἐνικῶντο, δὲν εἶχον πῶς νὰ πορισθῶσι νέα πλοῖα. Ἡ ἐλπίς τοῦ ν' ἀνορθώσωσιν ὁλόκληρον τὸ ἀρχαῖον κράτος αὐτῶν, ἦτο παντάπασιν ἀπίθανος· ὅ,τι μόνον ἠδύναντο εὐλόγως τότε νὰ ἐπιθυμήσωσιν ἦτο νὰ κολοβωθῇ ὅσον ἔνεστιν ὀλιγώτερον τὸ κράτος τοῦτο· τὸ δὲ τοιοῦτον ἀποτέλεσμα δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιτύχωσιν εἰμὴ μετὰ νίκην, καὶ ὅχι βεβαίως μετὰ συμφοράν. Τούτου ἔνεκεν ὁ Διόδωρος λέγει, ὅτι οἱ ἐπιεικέστατοι τῶν Ἀθηναίων ἔρρεπον ταῖς γνώμας πρὸς τὴν εἰρήνην. Ἀλλ' οἱ ἐπιεικέστατοι τῶν Ἀθηναίων δὲν ἴσχυον πλέον ἐν Ἀθήναις. Τὸ κατὰ μῆνα ἰούνιον τοῦ 411 ψηφισθὲν πολίτευμα, ἐτροπολογήθη ἐν τῇ μεταξὺ τούτῳ διὰ τῆς ἐκ νέου εἰσβολῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ἀπάντων τῶν Ἀθηναίων, καὶ αὐτῶν τῶν πενηστῶν, οἵτινες ἐνισχύθησαν περὶ τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἀξιώσεως αὐτῶν ταύτης διὰ τῶν νέων κατορθωμάτων τῆς πόλεως, διὰ τῶν ἐκδουλεύσεων τὰς ὁποίας προσήνεγκον ὑπηρετοῦντες ὡς ἐρέται καὶ ναῦται ἐπὶ τοῦ στόλου, καὶ πρὸ πάντων ὡς ἐκ τοῦ δικαιώματος ὅπερ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον εἶχον λάβει τοῦ μετέχειν τῶν δημοσίων πραγμάτων. Ἐντεῦθεν ἐπλειονοφήφησε πάλιν ὁ ὄχλος ἐν τῇ ὑπάτῳ τῆς πολιτείας συνεδρίῳ· ἐντεῦθεν δὲ ἐφύτρωσαν πάλιν ἐν αὐτῷ οἱ δημαγωγοί, ἐν αἷς διέπρεπεν ὁ οὐδὲν ἥττον τοῦ Κλέωνος διαβόητος Κλεοφῶν, ὅστις, ὑπὸ τῶν αὐτῶν τοῦ προκατόχου ἐκείνου ἀρχῶν οἰσטרηλατούμενος, κατέπεισε τὸ πλῆθος ν' ἀπορρίψῃ τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις.

Ἐξηκολούθησε λοιπὸν ὁ πόλεμος· καὶ κατ' ἀρχὰς ἡ τύχη δὲν ἐγκατέλιπε τοὺς Ἀθηναίους. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 410 ὁ Ἀλκιβιάδης καταλαβὼν τὴν Χρυσόπολιν, τὸ σημερινὸν ἀπέναντι τοῦ Βυζαντίου Σκούταρι, ἐγένετο κύριος τοῦ Βοσπόρου, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ἐξώσθησαν καὶ ἐκ Θάσου. Naί μὲν κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέβαλον τὴν τε Πύλον καὶ τὴν Νίσαιαν. Κατὰ τὸ ἔτος ὁμῶς 408 ὁ Ἀλκιβιάδης ἀνέκτησε τὴν Χαλκηδόναν καὶ τὸ Βυζάντιον, ὥστε ἐνθαρρυνθεὶς ἤδη ὑπὸ τῶν ἐπανειλημμένων τούτων εὐτυχημάτων, ἀπεφάσισε περὶ τὰ μέσα τοῦ 407 νὰ ἐμφανισθῇ τελευταῖον καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου δὲν εἶχεν ἔτι ἐπανέλθει, καὶ τοι πρὸ ἐτῶν ἀνακληθείσης τῆς ἐξορίας αὐτοῦ, καὶ ὅπου ἡξιώθη λαμπρὰς δεξιώσεως, ἀναγορευθεὶς ἡγεμὼν αὐτοκράτωρ ἀπάντων, καὶ λαβὼν πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ ἀγῶνος ναῦς μὲν 100, ὀπλίτας δὲ 1500.

Ἄλλὰ δὲν ἐπέπρωτο οὔτε ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων νὰ σωθῇ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ἄλλοτε ἐπρόδωκεν αὐτήν, οὔτε τὰ ὑπὲρ πατρίδος κα-
τορθώματα τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅσον μεγάλα καὶ ἂν ἦσαν, νὰ ἐξευμενί-
σῃ τὴν εἰμαρμένην, ἣτις δὲν ἀφίνει ἐπὶ τέλους ἀτιμώρητον οὕτως ἢ
ἄλλως τὴν πολιτικὴν κακοήθειαν. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης, εἰς τὸ
δεύτερον τοῦτο μέρος τοῦ πολέμου, ἡ Σπάρτη οὐδένα ἐτι εἶχεν ἀναδεί-
ξει ἐξαίρετον ἡγεμόνα παρεκτὸς τοῦ Γυλίππου, τὸν ὁποῖον ὁμως δὲν
βλέπομεν ἐκπεμφθέντα εἰς τοὺς περὶ τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας διε-
ξαχθέντας ἀγῶνας· ἴσως διότι ἂν ὁ Γύλιππος κατῴρθου ἐν τῇ Ἀνατολῇ
ὅ,τι εἶχε κατορθώσει ἐν Σικελίᾳ, τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ἤθελεν ἀποβῆ με-
γαλῆτερον παρ' ὅ,τι συνέφερεν εἰς τὴν ὀλιγαρχίαν τῆς πατρίδος του.

Κατὰ δεκέμβριον ὁμως τοῦ 408 ἢ ἰανουάριον τοῦ 407 ἐφθασεν εἰς
τὰ παράλια τῆς Ἀσίας νέος τῶν Λακεδαιμονίων ναύαρχος, ὁ Λύσαν-
δρος. Ὁ Λύσανδρος ἐγεννήθη ἐκ γονέων πενήτων καὶ ἀνῆκεν εἰς τὴν
τάξιν τῶν λεγομένων μοθᾶκων ἢ μοθόνων, ἥτοι τῶν νέων ἐκείνων οἵτινες,
διὰ μόνης τῆς συνδρομῆς πλουσίων ἀνθρώπων, ἠδύνατο νὰ συντε-
λῶσιν εἰς τὰ συστάσια καὶ νὰ μετέχωσι τῆς κοινῆς στρατιωτικῆς ἀνατρο-
φῆς. Ἄλλ' ὁμως ὁ οἶκος αὐτοῦ, καὶ τοι πένης, ἦτο ἐκ τῶν ἐντιμοτάτων
τῆς Σπάρτης· βεβαιοῦσι μάλιστα ὅτι ἀνῆγε τὸ γένος εἰς τοὺς Ἡρακλεί-
δας, εἰ καὶ μὴ ὦν στενὸς τῶν βασιλείων συγγενῆς. Πρὸ πάντων ὁμως
ἐλαθεν ὁ ἀνὴρ ἐξαίρετα παρὰ τῆς φύσεως προτερήματα, ἀναδειχθεὶς
οὐ μόνον στρατηγὸς ἐμπειρὸς, ἀλλὰ καὶ ἐπιτηδειότατος περὶ πᾶσαν
πολιτικὴν μηχανὴν καὶ ἰδίως περὶ τὴν συγκρότησιν καὶ τὴν διεύθυνσιν
τῶν πολιτικῶν μερίδων. Πρὸς δὲ τούτοις ἦτο χρημάτων καὶ πάσης ὀλι-
κῆς ἡδονῆς κρείττων, ἀρκούμενος εἰς τὴν πενίαν ἐν ᾗ ἐγεννήθη, ὅπερ
εἶναι τοσοῦτω μᾶλλον ἀξιοθαύμαστον ὅσῳ ἔλαβε πλειότερας ἴσως παντὸς
ἄλλου Ἑλλήνος εὐκαιρίας τοῦ νὰ πλουτήσῃ. Δυστυχῶς δὲν ἦτο κατὰ
τοῦτο μόνον γνήσιος Σπαρτιάτης, ἀλλὰ καὶ διότι οὐδένα τρόπον ἐθεώ-
ρει ἄτοπον πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν βουλευμάτων, ὅσα ἠδύνατο νὰ ὑπη-
ρετήσωσιν εἴτε τὴν ἰδίαν αὐτοῦ φιλοτιμίαν εἴτε τὴν τῆς πατρίδος αὐ-
τοῦ ἰδιοτέλειαν· ἀπειδῶς καὶ ἀδυσωπήτως ἐπὶ τούτῳ μεταχειρίζομενος
παντὸς εἶδους κακουργήματα, τὰ τε ἀγριώτερα καὶ τὰ πονηρότερα, τὴν
τε σφαγὴν καὶ τὸν φόνον, τὴν τε ἀπάτην καὶ τὴν ἐπιβολήν. Ἡ δὲ
περὶ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἐξὶς αὐτοῦ ἦτο τοιαύτη, ὥστε βεβαιοῦσιν, ὅτι
καὶ εἰς ἀξίωμα αὐτὴν ἀνήγαγεν, εἰπὼν ὅτι δέον τοὺς μὲν παῖδας ἀστρα-

γάλοις, τοὺς δὲ ἄνδρας ὄρκοις ἐξαπατᾶν· οὐδὲ θέλομεν σφάλει περὶ τὸν
 χαρακτηρισμὸν αὐτοῦ ἐπιφέροντες ὅτι καθ' ὅλα σχεδὸν ἦτο τὸ ἀντίθετον
 τοῦ Βρασίδου. Ὁ Βρασίδας μετεχειρίζετο τὴν ἰδίαν μεγαλοφυΐαν
 εἰς ὑπηρεσίαν τῆς Σπάρτης, καὶ τὴν δύναμιν τῆς Σπάρτης εἰς ὑπηρε-
 σίαν τοῦ κοινοῦ ἑλληνικοῦ συμφέροντος· τούτου ἕνεκεν εἶπομεν ὅτι ὁ
 Βρασίδας ἦτο ἀνὴρ πανελλήνιος. Ὁ Λύσανδρος ἐξεναντίας μετεχειρί-
 ζετο τὴν δύναμιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους εἰς ὑπηρεσίαν τοῦ ἰδιοτελοῦς
 συμφέροντος τῆς Σπάρτης· τούτου ἕνεκεν εἶπομεν ὅτι ὁ Λύσανδρος ἦτο
 γνήσιον τῆς Σπάρτης τέκνον, παρεκτός ὅτι ἔπειτα ἤθελε νὰ υποβάλῃ
 τὴν δύναμιν ταύτην τῆς Σπάρτης εἰς ὑπηρεσίαν τῆς ἰδίας μεγαλοφυΐας.
 Καὶ ἡ φιλοδοξία αὕτη ἦτο τοσοῦτον μᾶλλον φοβερά, ὅσην συνεδύαζετο
 μετὰ παραδόξου περὶ τὴν διαίταν ὀλιγαρκείας. Οὐδὲν τῶντι ὑπάρχει
 ἐπικινδυνότερον ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τῆς φιλάρχου σωφροσύνης. Ὁ φιλο-
 χρήματος καὶ φιλήδονος ἄνθρωπος, ὅσην μέγας καὶ ἂν ἀναδειχθῇ,
 ἔχει πάντοτε τι κοινόν πρὸς τὸν πολὺν ὄχλον, ταύτην τὴν τοσοῦτον
 συνήθη εἰς πάντα ἄνθρωπον βροτὴν πρὸς ἀπόλαυσιν· διὸ οὐσιωδῶς πολ-
 λάκις ἐλαττοῦται ἡ δύναμις τῆς ἐνεργείας του· ἐνῷ αἱ ἄτρωτοι φύσεις
 οἷα ἦτο ἡ τοῦ Λυσάνδρου, καθὼ περιβάλλουσαι τὴν μεγαλοφυΐαν αὐτῶν
 δι' ὑπερανθρώπου τινὸς ιδιότητος, ἀποβαίνουνσι πολὺ ἐκείνων καταπλη-
 κτικώτεραι. Διὰ τοῦτο ὁ Λύσανδρος, καὶ τοι μὴ ὦν μεγαλοφυέστερος
 τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἴσχυσεν ὁμῶς πολὺ τούτου πλείότερον καὶ παρ' Ἀ-
 σιανοῖς καὶ παρ' Ἑλλήσιν· ἡ δὲ δύναμις αὐτοῦ δὲν ὑπεχώρησεν εἰμῇ
 εἰς τὴν ὀλιγαρχίαν τῆς πατρίδος του, ἥτις ἀφού ὠφελήθη ἀπὸ τῶν προ-
 τερημάτων τοῦ ἀνδρός, εἰς τὰς δυσχερεῖς περιστάσεις εἰς ἃς περιήλθε
 κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη, εὗρεν ἐπὶ τέλους τὸν τρόπον νὰ οὐδέτε-
 ρωσῇ τὴν ὑπεροχὴν αὐτοῦ.

Τοιοῦτος ἦτο ὁ ἀνὴρ πρὸς ὃν εἶχον ἡδὴ ν' ἀνταγωνισθῶσιν αἱ Ἀθη-
 ναῖοι καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης, ἀνὴρ ὅλως διάφορος τοῦ Ἀστυόχου, καὶ τοῦ
 Μινδάρου, καὶ τοῦ Πασσιππίδου, καὶ τοῦ Κρατησιππίδου, καὶ τῶν ἄλλων
 μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης προχειρισθέντων ναυάρχων. Προέκυψε
 δ' ἐνταῦθα τότε καὶ ἕτερος δεινὸς ἀντίπαλος, διότι περὶ τοὺς χρόνους
 τούτους Πέρσης ἡγεμῶν τῶν δυτικῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας χωρῶν προ-
 χειρίσθη ὁ νεώτερος τοῦ Δαρείου υἱὸς Κύρος, ὅστις, μελετῶν ν' ἀρπάσῃ
 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς τὴν βασιλείαν ἀπὸ τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελ-
 φοῦ Ἀρταξέρξου καὶ ἔχων πρὸς τοῦτο χρεῖαν Ἑλλήνων μισθοφόρων,
 δὲν ἐμμήθη τὴν ἐκ διαλειμμάτων παλιμβούλον πολιτικὴν τοῦ Τισσα-

φέρνους, ἀλλ' ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ὑποστηρίξῃ πάσῃ δυνάμει τοὺς Σπαρτιάτας· ὁ δὲ Λύσανδρος, ὅστις ἅμα διορισθεὶς ἦλθεν εἰς Ἐφεσον καὶ ἐκεῖθεν ἀνέβη εἰς Σάρδεις πρὸς τὸν νέον ἡγεμόνα, ἐνίσχυσεν ἐτι μᾶλλον τὴν διάθεσιν αὐτοῦ ἐκείνην διὰ πολιτεύματος ἐπιτηδαιοτάτου· διότι, παρακαθῆσας εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ Κύρου, ὅτε οὗτος μετὰ τὸ δεῖπνον προπίνων αὐτῷ ἠρώτησε τί ἀρεστότερον δύναται νὰ πράξῃ δι' αὐτόν, ὁ Λύσανδρος ἀπεκρίθη, νὰ αὐξήσῃ τὸν ἡμερήσιον μισθὸν τῶν ναυτῶν τοῦ στόλου τῶν Λακεδαιμονίων ἀπὸ 3 ὀβολῶν εἰς 4· ὥστε ὁ Κύρος, ὅστις κρίνων τὸν ἄνδρα ἀπὸ τοὺς προηγηθέντας ναυάρχους, τοὺς πολλάκις δωροδοκηθέντας, περιέμενεν ὅτι θέλει καὶ οὗτος ζητήσῃ ἀπομικτὴν τινα χάριν, ἐθαύμασε τὴν ἀφιλοκέρδειαν τοῦ Λυσάνδρου καὶ ἐπέτρεψε τὴν αἴτησιν, διὸ ἀμέσως πλείστοι τῶν Ἀθηναίων ναῦται, οἵτινες δὲν ἐλάμβανον εἰμὴ 3 ὀβολούς, ἐλειποτάκτησαν πρὸς τοὺς πλειοτάτους πολέμιους. Ὁ Ἀλκιβιάδης περιῆλθεν ἐκ τούτου εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν. Ὁ μὲν στόλος αὐτοῦ εἶχε πλείονα τοῦ σπαρτιατικοῦ πλοῖα, ἀλλ' ὁ Λύσανδρος, ὅστις ἤξευρε καλῶς ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θέλουσι καταβληθῇ ὑπὸ τοῦ περσικοῦ χρυσίου, ἀπέφευγεν ἐπιμελῶς πᾶσαν ναυμαχίαν. Τοῦτο βλέπων ὁ Ἀλκιβιάδης, ἔχων δὲ καὶ χρεῖαν χρημάτων καὶ θέλων νὰ ἀργυρολογήσῃ ἐπὶ τῆς ἐχθρικῆς παραλίας, ἅμα δὲ καὶ νὰ συμβουλευθῇ μετὰ τοῦ Θρασυβούλου, ὅστις εἶχεν ἀπελθεῖ ἐκ τοῦ Ἑλληνιστοῦ εἰς Φώκαιαν, ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ καταλίπῃ ἐπὶ μικρὸν τὸν στόλον καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν προσωρινὴν ἀρχηγίαν εἰς τὸν κυβερνήτην Ἀντίοχον, ἀφοῦ ὅμως παρήγγειλεν εἰς αὐτόν νὰ μὴ ἐπιπλεύσῃ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ, ἐν τῇ ἀπουσίᾳ του, κατὰ τῶν πολέμιων. Ἀλλ' ὁ Ἀντίοχος παρακούσας ἐναυμάχησε περὶ τὴν Ἐφεσον πρὸς τὸν Λύσανδρον, κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 407, ἐνίκηθη, ἀπέβαλε πεντεκαίδεκα πλοῖα καὶ ἔπεσαν αὐτὸς ἐν τῇ μάχῃ.

Ἡ ἥττα αὕτη, καὶ τοι καθ' ἑαυτὴν μικρά, ἐγένετο παραίτιος πολλῶν καὶ μεγάλων πραγμάτων. Ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ ὅλη τοῦ Ἀλκιβιάδου διαγωγή παρεῖχον τοσοῦτα εὖλογον εἰς πάντας δυσπιστίαν, ὥστε καὶ αἱ μᾶλλον δεδικοιολογημέναι αὐτοῦ πράξεις, ἅμα ἐπέφερον τὴν ἐλαχίστην ἀποτυχίαν, ἥτο φυσικώτατον νὰ παρεξηγηθῶσι τοιαύτη εἶναι τοῦ προδότου ἢ τῆς κατὰ δίκην. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἐνὸς ἔλεπον αὐτὸν εὐδοκίμοῦντα, εἶχον λησμονήσει τὰ πάντα, καὶ τὴν Δεκίλειαν, καὶ τὴν Σικελίαν, καὶ τὴν Χίον, καὶ εἶχον παραδώσει εἰς αὐτόν ἅπασαν

τῆς πόλεως τὴν δύναμιν· ἅμα ὁμως ἤκουσαν τὴν περὶ Ἐφeson ἦταν καὶ ἔμαθον μάλιστα ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχεν ἀναχωρήσει ἀπὸ τὸν στόλον, ἐνεθυμήθησαν ἀμέσως τὰ πάντα, ὑπώπτευσαν ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης προδίδει πάλιν, καὶ ἀποχειροτονήσαντες αὐτὸν ἐξελέξαντο στρατηγὸν δέκα, ἐν οἷς καὶ τὸν Κόνωνα καὶ τὸν Θράσυλλον. Ὁ δ' Ἀλκιβιάδης δὲν ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ἀλλ' ὑπεχώρησεν εἰς τὰ ἐν τῇ Θρακίᾳ χερσονήσῳ κτήματα αὐτοῦ, ὅπου ἐσχάτως εἶχε κατασκευάσει ὀχύρωμα τι πρὸς ἰδίαν ἀσφάλειαν.

Ταῦτα ἐγένοντο περὶ τὰ τέλη τοῦ 407, ἥτοι περὶ τὸν αὐτὸν σχεδὸν χρόνον καθ' ὃν, λήξαντος τοῦ ἔτους τῆς ναυαρχίας τοῦ Λυσάνδρου, ἕτερος ἐξαπεστάλη ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ναύαρχος, ὁ Καλλικρατίδας. Ὁ Καλλικρατίδας τοσούτῳ διέφερε τοῦ Λυσάνδρου κατὰ τὸν χαρακτῆρα, ὥστε νομίζει τις ὅτι ἡ εἰμαρμένη ἔπαίξε μετὰ τὴν τύχην τοῦ μεγάλου τούτου πολέμου, μετὰ τὴν τύχην τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, παραδίδουσα ἀλληλοδιαδόχως αὐτὴν εἰς διαθέσεις ὅλως ἀντιθέτους. Ἐνῶς ὁ Λύσανδρος ἐνίσχυεν ἐκ παντὸς τρόπου τὴν εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα ἐπέμβασιν τῶν Περσῶν ἵνα δι' αὐτῆς ἐξοντώσῃ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ταύτης ἀνεγείρῃ ἐν Ἑλλάδι τὴν τῆς Σπάρτης δεσποτείαν, ὁ Καλλικρατίδας ἐξεναντίας ἀπετροπιάζετο πᾶσαν πρὸς τοὺς βαρβάρους ἐκείνους σχέσιν, καὶ ἠγανάκτει διὰ τὸν παρατεινόμενον ἐμφύλιον τοῦ ἔθνους ἀγῶνα, καὶ ἐπόθει τὴν ἀνάρθρωσιν τῆς κοινῆς ἐν Ἑλλάδι εἰρήνης ἐπὶ ἴσοις δικαίοις. Ὁ Καλλικρατίδας, ὥς καὶ ὁ Βρασίδας, ἄνδρες πανελλήνιοι, ἐπεδίωκον τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἀρχικῶν ἐπαγγελιῶν τὰς ὁποίας προκηρύξασα ἡ Σπάρτη ἐπεχείρησε τὸν ἀνὰ χεῖρας πόλεμον, ἐπεδίωκον τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἰσονομίας καὶ ἐλευθερίας τῶν ἑλληνίδων πόλεων. Ὁ Λύσανδρος καὶ τὰ ἄλλα τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος τέκνα, ἠξίουσαν, ὅτι ἡ πόλις αὕτη πρέπει ν' ἀνταμειβθῇ ἕνεκα τῶν ἀγώνων τοὺς ὁποίους ἐπὶ εἴκοσι καὶ ἐπέκεινα ἔτη ἤδη κατέβαλλε, κληρονομοῦσα τὴν κυριαρχικὴν τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίαν. Ὅθεν αἱ δύο αὗται διαθέσεις παρήγον ἀλληλοδιαδόχως τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτῶν, ἐξ ὧν, ὥς μὴ ὠφελεν, ἐπέπρωτο μετ' οὐ πολὺ οἱ τελευταῖοι νὰ θριαμβεύσωσιν ὀριστικῶς.

Ὁ Καλλικρατίδας ἠυδοκίμησε κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ στρατηγίᾳ εἰ καὶ πολυειδῶς καταρραφδιουργηθεὶς ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου. Οἱ ἡγεμόνες τοῦ στόλου, ὑπενδίδοντες εἰς τὰς εἰσηγήσεις τοῦ πονηροῦ τούτου ἀνδρός,

ἀντίπραξαν μὲν εἰς τὸν διάδοχον αὐτοῦ τὸ πρῶτον, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν μετ' ὀλίγον νὰ υποκύψωσιν εἰς τὴν ἐξαίρετον αὐτοῦ ἀρετὴν καὶ φιλοτιμίαν. Ἐπειτα δὲ ὁ Καλλικρατίδας, ἐλθὼν ἐξ ἀνάγκης εἰς Σάρδεις πρὸς τὸν Κύρον, ἵνα ζητήσῃ τὴν μισθοδοσίαν τῶν ναυτῶν, μὴ γενόμενος ἀμέσως δεκτὸς ὑπὸ τοῦ Πέρσου ἡγεμόνος, ὑπέικοντος καὶ τούτου εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ Λυσάνδρου, ἀπῆλθεν ἀόργισθεις καὶ εἰπὼν ἀθλιωτάτους εἶναι τοὺς Ἕλληνας ὅτι βαρβάρους κολακεύουσιν ἕνεκα ἀργυρίου, φάσκων τε ἦν σωτῇ οἰκαδε, κατὰ γε τῷ αὐτῷ δυνατόν, διαλλάξαι Ἀθηναίους καὶ Λακεδαιμονίους. » Καὶ γράψας μὲν εἰς Σπάρτην ἵνα ζητήσῃ χρήματα, πορισθεὶς δ' ἐκ τοῦ προχείρου παρὰ Μιλησίων καὶ Χίων ἱκανὰς τινὰς εἰσφοράς, πρῶτον μὲν ἐγένετο κύριος τῆς ἐπὶ τῆς Λέσβου Μηθύμνης τῆς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κατεχομένης. Ἐνταῦθα δ' ἔδωκεν ἀμέσως λαμπρὰν ἀπόδειξιν τῶν πανελληνίων αὐτοῦ αἰσθημάτων, διότι ἀπαιτοῦντων τῶν συμμάχων νὰ ἐκποιηθῶσιν ὡς ἀνδράποδα οἱ αὐτοὶ αἰχμαλωτευθέντες Μηθυμναῖοι, δὲν ἐπέτρεψε τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ἀφήσας αὐτοὺς ἐλευθέρους, αὖτις, ἔφη, ἑαυτοῦ γε ἄρχοντος οὐδένα Ἕλληνα εἰς τὸ ἐκείνου δυνατόν ἀνδραποδισθῆναι. » Ὅποια διχοφροσύνη πρὸς τὰς ἀγρίας σφαγὰς εἰς τὰς ὁποίας ἐξετραχηλίσθησαν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ πολέμου ἐκάτεροι τῶν διαμαχομένων! Μετὰ δὲ τὴν ἄλυσιν τῆς Μηθύμνης ὁ Καλλικρατίδας, καταδιώξας τὸν ἐπελθόντα εἰς βοήθειαν αὐτῆς Ἀθηναῖον Κόνωνα μέχρι Μιτυλήνης, ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ναυμαχήσῃ ἐντὸς τοῦ λιμένος τούτου, ἐκυρίευσεν τριάκοντα ἐκ τῶν ἐβδόμηκοντα αὐτοῦ τριήρων καὶ ἀπέκλεισεν αὐτὸν ἐν τῷ λιμένι, ὅτε δὲ ἕτερος ναύαρχος τῶν Ἀθηναίων, ὁ Διομέδων, προσῆλθε μετὰ πλοίων δώδεκα εἰς βοήθειαν τοῦ Κόνωνος, ὁ Καλλικρατίδας κατετρόπωσε καὶ τούτον ὁλοσχερῶς, κυριεύσας δέκα πλοῖα αὐτοῦ.

Οἱ Ἀθηναῖοι, μαθόντες τὴν δεινὴν τοῦ Κόνωνος ἀμηχανίαν, κατέβαλον πᾶσαν προσπάθειαν ἵνα σώσωσιν αὐτόν· καὶ μετ' ἐκπλήξεως μανθάνομεν ὅτι, ἐντὸς τριάκοντα ἡμερῶν, στόλος νέος ἑκατὸν καὶ τριάκοντα τριήρων παρεσκευάσθη, ἐξωπλίσθη καὶ ἐξαπεστάλη εἰς τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας τοιοῦτῳ ἀνεξάντλητοι ἦσαν τῆς θαυμαστῆς ἐκείνης πόλεως οἱ πόροι. Ὁ νέος οὗτος στόλος, ἐνωθεὶς μετὰ τῶν πλοίων τῶν Σαμίων καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων, συνεποσώθη εἰς ἑκατὸν πεντήκοντα τριήρεις, καὶ ἀντιπαρετάχθη, κατὰ ἰούλιον τοῦ 406, πρὸς τοὺς πολεμίους, περὶ τὰς λεγομένας Ἀργινοῦσας νήσους, μεταξὺ Λέσβου καὶ τῆς

μικρὰς Ἀσίας. Ὁ δὲ Καλλικρατίδας ἀπεδέξατο τὸν ἀγῶνα. Ὁ κυβερνήτης τῆς ναυαρχικῆς αὐτοῦ τριήρους, Ἑρμων ὁ Μεγαρεὺς, προέτρεπεν αὐτὸν νὰ ὑποχωρήσῃ, διότι αἱ τριήρεις τῶν Ἀθηναίων ἦσαν πολὺ πλείοτεραι, ἀλλ' αὐτὸς ἔδωκε τὸ σημεῖον τοῦ ἀγῶνος εἰπὼν, ὅτι ἡ Σπάρτη οὐδὲν μὴ κάκιον οἰκιεῖται αὐτοῦ ἀποθανόντος, φεύγειν δὲ αἰσχρὸν εἶναι ἔφη. » Ὅθεν συνεκροτήθη ναυμαχία μεγάλη, καθ' ἣν οἱ Ἀθηναῖοι, ἔχοντες ὀκτὼ ἐκ τῶν δέκα αὐτῶν στρατηγῶν παρόντας, καὶ ἐπιτηδείως διευθυνόμενοι, ἐνίκησαν νίκην λαμπροτάτην. ἀπώλοντο δὲ τῶν μὲν Ἀθηναίων νῆες πέντε καὶ εἴκοσι αὐτοῖς ἀνδράσιν, ἐκτὸς ὧν τῶν πρὸς τὴν γῆν προσεγεχθέντων, τῶν δὲ Πελοποννησίων Λακωνικαὶ μὲν ἐννέα, πασῶν οὐσῶν δέκα, τῶν δὲ ἄλλων ξυμμάχων πλείους ἢ ἐξήκοντα. » Καὶ ἔπεσεν ἐν τῇ μάχῃ ἡρωϊκῶς μαχόμενος ὁ Καλλικρατίδας αὐτὸς, ἐκπληρῶν τὴν πρὸς τὸν κυβερνήτην πρόρρησην.

Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπὸν, διὰ τῆς δραστηριότητος καὶ τῆς δεξιότητος αὐτῶν, ἡδυνήθησαν νὰ ἐξευμενίσωσιν αὐθις τὴν τύχην. Ἀλλ' εἶχον ἄρα γε τὴν σύνεσιν καὶ νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τοῦ νέου τούτου εὐτυχήματος; Λέγεται ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται ὑπέβαλον προτάσεις περὶ εἰρήνης καὶ οἱ αἱ προτάσεις αὗται ἀπερρίφθησαν, ὡς πρὸ τινων ἐπῶν, διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ δημαγωγοῦ Κλεοφῶντος. Τοῦτο ὅμως, στηριζόμενον εἰς μόνον τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ ταύτην ὑπὸ τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Ἀριστοφάνους παρατιθεμένην, φαίνεται ὅλως ἀπίθανον. διότι ὅχι μόνον ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος δὲν ἀναφέρεται, ἀλλ' οὔτε ὑπὸ τοῦ Διοδώρου· διὸ ὁ Γρότε νομίζει, εὐλίγως καθ' ἡμᾶς, ὅτι ὁ σχολιαστὴς ἐσύγχυσε, περὶ τὴν παράθεσιν τοῦ Ἀριστοτέλους, τὰ πράγματα, μεταθέσας εἰς τὴν περὶ Ἀργινοῦσας νίκην, τὰς προτάσεις τὰς γενομένας μετὰ τὴν περὶ Κύζικον. Ἡ δὲ γνώμη αὕτη ἀποβαίνει τόσῃ πιθανωτέρα ὅσῃ αἱ ἡδὴ ἀναφερόμεναι προτάσεις εἶναι ἀπαράλλακτοι πρὸς τὰς γενομένας μετὰ τὴν περὶ Κύζικον μάχην. Ὡστε τὰ πάντα συντρέχουσι νὰ μᾶς πείσωσιν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ πράξωσι πάλιν τὸ λάθος τοῦ ν' ἀπολακτίσωσι τὴν εἰρήνην. Κατὰ δυστυχίαν ὅμως ἐπραξάν ἀμάρτημα ἕτερον, πολὺ ἴσως τούτου δεινότερον.

Ἀπολογία

Οἱ νικηφόροι αὐτῶν στρατηγοὶ εἶχον βουλευθῆ μετὰ τὴν μάχην, ἐὰν ἔπρεπε νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς νίκης ἵνα δράμωσιν εἰς ἀπολύτρωσιν τοῦ Κόνωνος, τοῦ ἔτι πολιορκουμένου ὑπὸ 50 τριήρων ὧν ἤρχεν ὁ Ἐτεόνικος, ἢ μᾶλλον νὰ ἀσχοληθῶσι περὶ τὴν διάσωσιν τῶν ἐν τῇ πε-

λάγει ἐπιπλεόντων νεκρῶν αὐτῶν καὶ ναυαγῶν. Ἐπὶ τέλους δὲ συνε-
φώνησαν νὰ πρᾶξωσι τὸ πρῶτον, καταλείποντες ὅμως ἐνταῦτ' 46
τρίηρεις ὑπὸ τοὺς τριηράρχους Θρασύβουλον καὶ Θηραμένην, ἵνα συλ-
λέξωσιν οὗτοι τοὺς νεκροὺς καὶ σώσωσι τοὺς ναυαγοὺς. Ἐπελθόντος ὁμῶς
ἀνέμου καὶ χειμῶνος ἰσχυροῦ, οὐδέτερον τῶν ἀποφασισθέντων ἡδυνή-
θησαν νὰ ἐκτελέσωσι. Καὶ ἐπειδὴ οἱ οὕτω ἀπολεσθέντες ναυαγοὶ καὶ οἱ
νεκροί, οἱ μὴ κηδευθέντες προσηκόντως, ἦσαν οὐκ ὀλίγοι, οἱ δημαγωγοὶ
Ἀρχέδαμος, Κλεοφῶν, Κλειγένης καὶ ἄλλοι, διὰ τὸν συνήθη αὐτῶν
κατὰ τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν φθόνον, ὑπεκίνησαν πολὺν παρὰ τοῖς πο-
λίταις θόρυβον, προεκάλεσαν ἀμέσως τὴν καθάρισιν τῶν ὀκτῶ στρα-
τηγῶν, καθὼ παραμελησάντων καθήκον ἱερὸν, καὶ διεμήνυσαν εἰς αὐ-
τοὺς νὰ ἔλθωσι νὰ ἀπολογηθῶσιν. Ἐκ τῶν ὀκτῶ στρατηγῶν, ὁ μὲν
Πρωτόμαχος καὶ ὁ Ἀριστογένης, προβλέποντες τὴν τύχην ἣτις περιέ-
μινεν αὐτοὺς, δὲν προσῆλθον· οἱ δὲ ἕξ ἄλλοι, ὁ Περικλῆς, ἦτοι ὁ ἀπὸ
τῆς Ἀσπασίας υἱὸς τοῦ μεγάλου ἀνδρός, καὶ ὁ Διομέδαν, καὶ ὁ Λυ-
σίας, καὶ ὁ Ἀριστοκράτης, καὶ ὁ Θρασυλλος, καὶ ὁ Ἐρασινίδης, ἔσπευ-
σαν νὰ ὑπακούσωσιν. Ἀρὰ δὲ καταπλεύσαντες κατηγορήθησαν ἐνώπιον
τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἐπὶ παραβύσει τοῦ καθήκοντος, οὐ μόνον ὑπὸ
τῶν προειρημένων δημαγωγῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ τριηάρχου Θηρα-
μένους, ἀνδρὸς ὅστις δὲν ἔσφερετο μὲν πολιτικῆς καὶ πολεμικῆς ἀξίας,
ἀλλὰ τὰ πάντα ἐθεώρει θεμιτὰ ἵνα κορέσῃ τὴν ἀπληστον αὐτοῦ φιλαρ-
χίαν. Ὁ Θηραμένης εἶχε συμπράξει ὡς οὐδεὶς ἄλλος μετὰ τῶν τετρα-
κοσίων ἅμα ὅμως εἶδε τὴν ἀντίθετον μερίδα μέλλουσαν νὰ ὑπερι-
σχύσῃ, ἐγκατέλιπεν αὐτοὺς καὶ συνετάχθη μετὰ τοῦ ἐτέρου πολιτικοῦ
συστήματος. Νῦν δὲ, ἂν ὑπῆρχέ τις ὑπεύθυνος, ἦτο αὐτὸς ὁ ἐπιτραπείς
τὴν τῶν ναυαγῶν διάσωσιν· ἅμα ὅμως εἶδε κινδυνεύοντας τοὺς στρα-
τηγοὺς, προθύμως συνετέλεσεν εἰς τὸν ὄλεθρον αὐτῶν, ἵνα αὐτὸς, ὡς
ἄλλος τις ναυαγός, ἐπιπλεύσῃ. Οἱ στρατηγοὶ ἐξέθηκαν διὰ βραχείων τὰ
πράγματα καὶ ἐπέμενον εἰς τοῦτο, ὅτι εἶχον ἐπιτρέψει τὴν διάσωσιν
τῶν ναυαγῶν καὶ τῶν νεκρῶν εἰς αὐτὸν δὴ τοῦτον τὸν Θηραμένην, ὁ
ἑαυτοῦς ἤδη παρίσταται κατήγορος αὐτῶν, ὅτι ὅμως δὲν θέλουσιν ἀντεκ-
δικαῦμενοι νὰ ἐπιρρίψωσιν αὐτῷ εὐθύνην τινὰ ἀμελείας, ἀλλ' ὅτι ἡ
ἐκκλησία εἶναι, ὅτι ἐπελθόντος χειμῶνος ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἔργου ἀπέβη
ἐξάναντος. Ταῦτα δὲ λέγοντες ἔπειθον τὸν δῆμον· ἀλλ' οἱ δημαγωγοί,
ὡς οὗ τοῦτο δὲν συνέφερεν, ἐπέτυχον τὴν ἀναβολὴν τῆς υποθέσεως εἰς
ἄλλην ἐκκλησίαν, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἦτο ἤδη ἐξώρας καὶ ἡ χειροτονία

δὲν ἡδύνατο νὰ διακριθῇ· προσέθηκαν δὲ δολίως, καὶ ἡ ἐκκλησία παρεδέχθη, ὅτι ἡ βουλὴ θέλει ὑποβάλλει προβούλευμα περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν θέλουσι κριθῇ οἱ ἄνδρες.

Ἀφοῦ δὲ ἐν τῷ μεταξύ ἡρέθισαν πολυειδῶς τὰ πνεύματα, καὶ τοὺς συγγενεῖς τῶν ναυαγῶν καὶ τῶν νεκρῶν, ἐπέτυχον ἔπειτα ὥστε ἡ πλειονοψηφία τῆς βουλῆς νὰ παραδεχθῇ τὸ ἀκόλουθον σχέδιον προβουλευματος, τὸ ὑπὸ τοῦ Καλλιζένου, ἐνὸς τῶν φίλων αὐτῶν προταθέν. «Ἐπειδὴ τῶν τε κατηγορούντων κατὰ τῶν στρατηγῶν καὶ ἐκείνων ἀπολογουμένων ἐν τῇ προτέρᾳ ἐκκλησίᾳ ἀκηκόασι, διαψηφίσασθαι Ἀθηναίους πάντας κατὰ φυλὰς· θεῖναι δὲ εἰς τὴν φυλὴν ἐκάστην δύο ὕδριας· ἐφ' ἑκάστη δὲ τῇ φυλῇ κήρυκα κηρύττειν, ὅτῳ δοκοῦσιν ἀδικεῖν εἰς τὴν στρατηγίαν οὐκ ἀνελόμενοι τοὺς νικησάντας ἐν τῇ ναυμαχίᾳ, εἰς τὴν προτέραν ψηφίσασθαι, ὅτῳ δὲ μὴ, εἰς τὴν ὑστέραν· ἂν δὲ δοξῶσιν ἀδικεῖν, θανάτῳ ζημιῶσαι καὶ τοῖς ἑνδεκα παραδοῦναι καὶ τὰ χρήματα δημοσιεῦσαι, τὸ δ' ἐπιδέκατον τῆς θεοῦ εἶναι.»

Τὸ προβούλευμα τοῦτο παρεβιάζε σκανδαλωδῶς καὶ τὴν ἀλήθειαν καὶ ὅλους τοὺς κειμένους νόμους. Τὸ προβούλευμα ἤξιον ὅτι ἡ διαδικασία ὅλη συνεπληρώθη ἐν τῇ προηγουμένῃ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, καὶ ὅτι δὲν ὑπελείπετο νὰ ἐπέλθῃ εἰμὴ ἡ ἀπόφασις, ἐνῶ ἐν τῇ προηγουμένῃ ἐκκλησίᾳ ἐγένετο ἀπλὴ προεισαγωγικὴ τις συζήτησις, οὐδεμία δὲ, οὔτε ἀνάκρισις τῆς ὑποθέσεως διεξήχθη, οὔτε προθεσμία εὐλογος ἐπετράπη εἰς τοὺς κατηγορουμένους ἵνα παρασκευάσωσι τὴν ἀπολογίαν αὐτῶν. Πρὸς τούτοις, τὸ προβούλευμα ἤθελε ν' ἀποσπᾷ τοὺς κατηγορουμένους ἀπὸ τῶν φυσικῶν αὐτῶν δικαστῶν ἥτοι τῶν ἐνόρκων, καὶ νὰ παραπέμψῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ μηδεμίαν παρέχοντος ἐγγύησιν τάξεως καὶ ἀπαθείας ὄχλου. Ἐπὶ πᾶσι, τὸ προβούλευμα παρεβιάζε τὸ λεγόμενον «ψηφισμα τοῦ Καννώνου,» οὕτω μὲν ὀνομασθὲν ἀπὸ τοῦ προτείναντος αὐτὸ ποτὲ, ἄδηλον πότε, πολίτου, κανονίζον δὲ ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει περὶ ἐκάστου κατηγορουμένου ἰδίᾳ πρέπει νὰ γίνῃ ψηφοφορία, ἐνῶ κατὰ τὸ προβούλευμα διὰ μιᾶς καὶ μόνης ψηφοφορίας ἐμελλε ν' ἀποφασισθῇ ἡ ἐνοχὴ ἢ ἡ ἀθωότης τῶν ὁκτώ στρατηγῶν σύναμα. Ὅποσον δὲ σπουδαία ἦτο ἡ ὑπὸ τοῦ ψηφίσματος τοῦ Καννώνου ἐπιβαλλομένη διαίρεσις τῆς κατηγορίας καὶ ὅποσον ὀλεθρὴ ἢ ἡδη προταθεῖσα σύγχυσις, ἀνεφάνη ἐν τῷ ἅμα ἐπὶ τοῦ προκειμένου, καθότι ἀναμφισβήτητον ἦτο ὅτι, ἐν τῷ στρατιωτικῷ συμβουλίῳ τῷ γενομένῳ μετὰ τὴν νίκην, εἰς τῶν στρατηγῶν, ὁ Διομέδων, εἶχεν ἐπιμείνει, ἀφέν-

τες πάντα ἄλλα κατὰ μέρος, ν' ἀσχοληθῶσι περὶ τὴν διάσωσιν τῶν ναυαγίων καὶ τῶν ναυαγῶν, ὥστε καὶ ὑποτιθεμένου ὅτι οἱ λοιποὶ ἦσαν ἔνοχοι, αὐτὸς τοῦλάχιστον ἦτο ἄθωος. Πρὸς τοῦτοις, ἐπίσης ἀναμφισβήτητον ἦτο ὅτι ἕτερος τῶν στρατηγῶν, ὁ Λυσίας, μετὰ πολλοῦ κόπου ἐσώθη αὐτὸς ἐπὶ καταδύσεως νεώς. Καὶ ὅμως κατὰ τὸ προβούλευμα, ἡ ἐκκλησία ἔμελλε διὰ μιᾶς ψηφοφορίας ν' ἀποφασίσῃ περὶ αὐτῶν τε καὶ περὶ τῶν ἄλλων.

Ἐν τοῦτοις ἀναγνωσθέντος τοῦ προβουλεύματος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου. τινὲς μὲν τῶν χρηστωτέρων πολιτῶν ἐπεχείρησαν νὰ καταπολεμήσωσιν αὐτὸ, ἀλλὰ τὸ πλῆθος, ὑπὸ τῶν δημοκόπων παραφερόμενον, ἐβόα « δεινὸν εἶναι εἰ μὴ τις ἑᾶσει τὸν δῆμον πράττειν, ὃ ἂν βούληται » καὶ εἰς τῶν δημοκόπων, ὁ Λυκίσκος, προέβη ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἠπειλῆσε τοὺς ἀντιλέγοντας, ὅτι ἂν δὲν σιωπήσωσι θελοῦσι συμπεριληφθῇ αἱ τῶν κατὰ τῶν στρατηγῶν κατηγορίαι. Εἰς μάτην τότε οἱ Πρυτάνεις, δηλαδὴ οἱ ἐπίτροποι τῆς βουλῆς οἱ κατὰ νόμον προεδρεύοντες τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, ἀπειποιήθησαν νὰ ὑποβάλωσιν εἰς αὐτὴν τὸ παράνομον καὶ ἀντισυνταγματικὸν ἐκεῖνο ζήτημα. Ἀπειληθέντες καὶ οὗτοι τὴν αὐτὴν ὡς ἄνω ἀπειλὴν, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύψωσι, παρεκτός ἑνός καὶ μόνου πρυτάνεως, ὅστις μέχρι τέλους ἐπέμεινεν ἐντίμως διαμαρτυρούμενος· ὁ δὲ εἰς καὶ μόνος γενναῖος οὗτος τοῦ νόμου ὑπέρμαχος ἦτο ὁ γέρων φιλόσοφος Σωκράτης. Ὑπεβλήθη λοιπὸν τὸ ζήτημα καὶ κατεδικάσθησαν ἅπαντες εἰς θάνατον, μὴ ἐξαιρουμένου μηδ' αὐτοῦ τοῦ διαμειδόντος, μηδ' αὐτοῦ τοῦ ναυαγοῦ Λυσίου· καὶ ἀπέθανον οἱ ἐξ παρόντες διὰ τοῦ συνήθους τρόπου τοῦ θανάτου, ἦτοι πίνοντες τὸ κώνειον καὶ ἐδημεύθη ἡ περιουσία αὐτῶν.

Εἶναι περιττὸν βεβαίως ν' ἀναπτυξωμὲν ἐνταῦθα διὰ μακρῶν τὴν ἀφροσύνην καὶ τὴν ἀδικίαν τῆς ἀποφάσεως ταύτης. Ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων, ἀντὶ νὰ ἐκφράσῃ χάριτας πρὸς τοὺς θεοὺς πρῶτον καὶ ἔπειτα πρὸς τοὺς νικηφόρους στρατηγοὺς διὰ τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο κατόρθωμα, ἀπειναντίας, ὡς ὑπὸ μανίας τινὸς καταληρθεῖς, καταδικάζει αὐτοὺς εἰς θάνατον καὶ στερεῖται οὕτω, ἐν τῇ μέσῃ δεινοτάτων κινδύνων, τῶν ἱκανωτέρων αὐτοῦ ἡγεμόνων. Τίνος δ' ἕνεκα πράττει ταῦτα πάντα; Καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι οἱ στρατηγοὶ εἶχον ἀμελήσει τὴν διάσωσιν τῶν ναυαγῶν, ὁ πόλεμος κατὰ δυστυχίαν συνεπιφέρει πολλάκις τοιαῦτα ἐπακόλουθα, τῶν ὁποίων τὸ ἀτόπημα ἐξαφανίζεται ἐνώπιον τοῦ μεγάλου συμφέροντος τῆς κοινῆς σωτηρίας. Ἀλλὰ δὲν παρημέλησαν οὐδὲ

τοῦτο τὸ καλῆκον οἱ στρατηγοί, ἡ δὲ ἐκτέλεσις αὐτοῦ δὲν διεκωλύθη εἰμὴ ἔνεκα τοῦ ἐπελθόντος χειμῶνος· τοῦτο ἦτο ἀναμφισβήτητον, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἀποδεδειγμένον, ὥστε αὐτὸς ὁ δῆμος καταρχὰς ἐπέστη καὶ ἦτο ἕτοιμος νὰ ἀθώωσῃ τοὺς κατηγορουμένους, ὅτε ἡ τῶν δημοκόπων κακοήθεια ἐπέτυχε, δι' ἀνηκούστου διαστροφῆς τῶν πραγμάτων, τὴν καταδικὴν τὴν ὅποιαν ἐπεδίωκε καὶ τὴν ὅποιαν δὲν δυνάμεθα ἄλλως νὰ χαρακτηρίσωμεν εἰμὴ ὡς ἀληθῆ τῆς πόλεως αὐτοκτονίαν. Εἰς μάτην μετ' ὀλίγον ὁ δῆμος μετανοήσας παρέπεμψεν εἰς δίκην ἐκείνους οἵτινες ἐξηπάτησαν αὐτὸν κατὰ τὴν ὀλεθρίαν ταύτην περίστασιν, καὶ ἰδίως τὸν Καλλιξενον. Τὸ κακὸν εἶχε γίνεαι καὶ ἐπήγαγεν ἐν τῷ μεταξύ τὰ ἀπαραίτητα αὐτοῦ ὀλέθρια ἀποτελέσματα. Οὐδέποτε τῶντι ἀμάρτημα πολιτικὸν ἐτιμωρήθη μετὰ τοσαύτης ταχύτητος καὶ αὐστηρότητος ὡς τὸ ἀμάρτημα τοῦτο τῶν Ἀθηναίων. Ἡ πρόνοια ἡ τοσάκις κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον, καὶ μάλιστα κατὰ τὰ τελευταῖα αὐτοῦ ἔτη, διασώσασα τὴν πολιτείαν ταύτην ἀπὸ κινδύνων ἐσχάτων, ἤδη, ὡς εἰ ἀπελπισθεῖσα μετὰ τὸ τελευταῖον ἐκεῖνο ἀνοσιούργημα τοῦ νὰ ἴδῃ αὐτὴν σωφρονοῦσαν, ἐγκατέλιπε τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὴν πεπρωμένην αὐτῶν καταστροφὴν.

Οἱ Χίοι καὶ ἄλλοι τῆς Σπάρτης σύμμαχοι συνῆλθον ἀμέσως μετὰ τὴν περὶ Ἀργινούσας συμφορὰν, ἐν συμβουλίῳ, εἰς Ἐφεσον καὶ ἀπεφασισαν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Κύρου νὰ ζητήσωσι παρὰ τῶν ἐφόρων τὴν διορισμὸν καὶ πάλιν τοῦ Λυσάνδρου ὡς ναυάρχου. Τοῦτο ἀντέβαινον εἰς τὸ ἐπικρατοῦν ἔθος, κατὰ τὸ ὅποιον δὲν ἐπετρέπετο δις τὸν αὐτὸν ναυαρχεῖν. Οὐδὲν ἦττον οἱ ἔφοροι ἀπεδέχθησαν κατ' οὐσίαν τὴν αἴτησιν, διορίσαντες ναύαρχον μὲν ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι Ἀρακόν τινα, τὸν δὲ Λυσάνδρον ἐπιστολέα αὐτοῦ ἦτοι ἀρχηγὸν τὸν ἐπιτελῶν, πράγματι δὲ κύριον πάντων. Ὁ Λυσάνδρος φθάσας εἰς Ἐφεσον ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 405, ἀνεζωπύρησεν ἀμέσως ἀπανταχοῦ τὸ θάρρος τῶν ὁπαδῶν τῆς Σπάρτης, τοὺς ὁποίους ἔτι ἀπὸ τῆς προηγουμένης ναυαρχίας εἶχεν ὀργανώσει εἰς ἐταιρείας πειθαρχούσας εἰς τὰ νείματα αὐτοῦ. Ἐπειτα ἔσπευσεν εἰς Σάρδεϊς πρὸς τὸν Κύρον, δόντα αὐτῷ προθυμότητα ἄφθονα χρήματα, καὶ οὕτω, κατασκευάσας καὶ καλῶς ὀπλίσας νέας τριήρεις, ὠφελοῦμενος δὲ καὶ ἀπὸ τὴν ἀδράνειαν τῶν νέων στρατηγῶν τοὺς ὁποίους οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον διορίσει ἀντὶ τῶν θανατωθέντων, ἐθαλασσοκράτησεν οὐ μόνον κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰ

τὰ πρόθυρα τοῦ Πειραιῶς· ἐπὶ τέλους δὲ εἰσελθὼν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τῆς Λαμψάκου, ἣτις κεῖται ἐπὶ τῆς Ἀσιανῆς παραλίας τοῦ πορθμοῦ. Τότε μόλις ἐξύπνησαν οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων, καὶ εἰσῆλθον ὁμοίως εἰς τὸν πορθμὸν μετὰ τοῦ ἰσχυροῦ αὐτῶν στόλου, τοῦ ἐξ 180 τριήρων συγκειμένου· ἀλλ' ἔμαθον ὅτι ὁ Λύσανδρος εἶχεν ἤδη γίνεαι κύριος τῆς Λαμψάκου. Ὅθεν, παραλέγοντες τὴν εὐρωπαϊκὴν τοῦ Ἑλλήσποντου παραλίαν, ἀνῆλθον μέχρι χωρίου τινὸς καλουμένου Αἰγὸς ποταμοί, ἵνα προκαλέσωσι τὸν Λύσανδρον εἰς μάχην. Τῶν οἱ Αἰγὸς ποταμοὶ ἔκειντο καταντικρὺ τῆς Λαμψάκου, ἀπέχοντες ἀπὸ αὐτῆς ἕως 1 ἀγγλικὸν μίλιον καὶ $\frac{3}{4}$. Ἀλλὰ τοῦτο ἦτο τὸ μόνον τῆς θέσεως ταύτης προτέρημα, ἥτις οὔτε λιμένα ἀσφαλῆ εἶχεν, οὔτε αἰκίας ἢ κατοίκους ἢ τροφίμα, ὥστε ὁ μέγας ἐκεῖνος στρατὸς ἠναγκάζετο νὰ προμηθεύηται τὰ πάντα ἀπὸ τῆς $\frac{3}{4}$ τῆς ὥρας ἀπεχούσης Σηστοῦ· ἐπειδὴ δὲ τὸ πάλαι οὐδεμία ὑπῆρχεν εἰς τοὺς στρατοὺς εἰδικὴ οικονομικὴ ὑπηρεσία ἐπιτετραμμένη τὴν προμήθειαν τῶν τροφίμων, ἀλλ' αὐτοὶ οἱ ναῦται περὶ τούτου ἐφρόντιζον, ἐπεται ὅτι τὰ πλοῖα ἐγκατελείποντο ἐπὶ πολὺ ἀφύλακτα, καὶ ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐκλογὴ τῆς θέσεως ἐκείνης ἦτο ἀμαρτήμα ἀσύγγνωστον. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ ναύαρχος τῶν Λακεδαιμονίων ὅστις ἦτο ἡγκυροβολημένος εἰς Λάμψακον ἐν λιμένι καλῷ, καὶ εἶχεν ὀπισθεν αὐτοῦ πόλιν βριθούσαν ἀπάντων τῶν ἀναγκαίων, καὶ στρατὸν πεζικὸν ἑτοιμον νὰ τὸν ὑποστηρίξῃ, δὲν ἦτο δυνατόν εἰμὴ νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τοῦ ἀμαρτήματος ἐκείνου. Καὶ ὠφεληθῆν παραδόξως. Τὴν ἐπιούσαν πρωτὴ, οἱ Ἀθηναῖοι, διαπλεύσαντες τὸν πορθμὸν, ἐπλησίασαν εἰς τὴν Λάμψακον καὶ εὗρον μὲν αὐτὸν κατὰ πάντα παρασκευασμένον εἰς μάχην, ἀλλὰ περιμένοντα τὴν προσβολὴν μὴ νομίσαντες δὲ φρόνιμον νὰ ἐπιτεθῶσι κατ' αὐτοῦ οὕτως ἀσφαλῶς ἔχοντος, καὶ μὴ κατορθώσαντες δι' ὅλης τῆς ἡμέρας νὰ παρασύρῳσιν αὐτὸν ἐκτὸς τοῦ λιμένος, ἠναγκάσθησαν τὸ ἐσπέραις νὰ ἐπανεέλθωσιν ἄπρακτοι εἰς Αἰγὸς ποταμοὺς. Τοῦτο ἐπανελήφθη τέσσαρας ἡμέρας κατὰ συνέχειαν, ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι ἔλαβον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πλεῖστην εἰς τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν πεποίθησιν καὶ ὀλεθρίαν πρὸς τὸν ἀδρανῆ φαίνόμενον ἀντίπαλον περιφρόνησιν. Εἰς μάτην ὁ Ἀλκιβιάδης, ὅστις, ὡς εἵπομεν, κατόκει ἐκεῖ που πλησίον καὶ ἔβλεπε τὰ γινόμενα, προσελθὼν παρετήρησεν εἰς τοὺς στρατηγοὺς, ὅτι κακῶς ἔχουσιν, ὅτι τὰ πλοῖα μένουσιν ἐπὶ πολλὰς ὥρας ἔρημα ἀνδρῶν διὰ τὴν ἀνάγκην εἰς ἣν οὗτοι εὕρισκονται νὰ προμηθεύωνται μακρόθεν τὰ ἐπιτήδεια, καὶ ὅτι δέον νὰ μεταρ-

μισθῶσιν εἰς Σηστὸν, ὅπου ὄντες, θέλουσιν εἶναι ἐπίσης ἀσφαλεῖς, ὅσον ὁ Λύσανδρος ἐν Λαμφάκῳ, καὶ δύνανται νὰ ναυμαχήσωσιν ὅταν βούλωνται. Οἱ στρατηγοὶ τὸν ἀπήντησαν νὰ ὑπάγῃ ἀπ' ὅπου ἦλθε, διότι αὐτοὶ νῦν στρατηγοῦσι καὶ ὅχι ἐκεῖνος· καὶ ἐξηκολούθησαν νὰ προκαλῶσι καθ' ἑκάστην τὸν Λύσανδρον, ἔπειτα δὲ, ἅμα μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν εἰς Αἰγὸς ποταμούς, νὰ βλέπωσιν ἀδιαφόρως τὰ πληρώματα αὐτῶν ἀνὰ τὴν παραλίαν τῇδε κακεῖσε διασκεδαζόμενα. Τελευταῖον τὴν πέμπτην ἡμέραν ὁ Λύσανδρος, ὅστις καὶ προηγουμένος ἔπεμπε κατόπιν τῶν ὑποχωρούντων Ἀθηναίων ταχείας τινὰς ναῦς ἐπιτετραμμένας τὴν ἐπίτηρσιν τῶν γινομένων, διέταξεν ἤδη τὰς ναῦς ταύτας, ἅμα ἰδῶσι τοὺς Ἀθηναίους ἀποθάντας, νὰ δηλώσωσι τὸ γεγονός, αἶρουναι ἀσπίδα λαμπράν. Ἰδὼν δὲ τὸ σημεῖον, ἐξώρμησεν ἀμέσως ἀπὸ Λαμφάκου, καὶ ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν ἄττικῶν τριήρων εὗρεν ἄλλας μὲν κενὰς, ἄλλας δὲ ἐχούσας μίαν μόνον ἢ τὸ πολὺ δύο ἐκ τῶν τριῶν σειρῶν τῶν ἐρετῶν αὐτῶν· ὅθεν ἐγένετο ἀκόπως καὶ ἀκινδύνως κύριος 170 τριήρων καὶ τοῦ πλείστου τῶν ἐν τῇ παραλίᾳ διεσκεδασμένων πληρωμάτων. Μόνη ἡ μοῖρα τοῦ Κόνωνος, ἐκ δώδεκα τριήρων συγκειμένη, ἐπέτυχεν νὰ διαφύγῃ εἰς Σαλαμίνα τὴν ἐν Κύπρῳ. Ὁ δὲ Λύσανδρος, ἀπαγαγὼν εἰς Λαμφάκον τὰς τε ἐπιλοίπους ναῦς καὶ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὰ ἅλλα πάντα, ἀπέσφαξεν ἀμέσως ἅπαντας τοὺς αἰχμαλώτους ὅσοι ἦσαν Ἀθηναῖοι, συμποσούμενους δὲ εἰς 3 ἢ 4 χιλιάδας, ἀποδείξας καὶ κατὰ τοῦτο ὅποσον διέφερε τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ Καλλικρατίδου.

Διὰ τὴν ὀλοσχερῆ ταύτην καταστροφὴν τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων, ἡ πόλις αὐτῶν ἔμεινεν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ νικητοῦ· ἀλλ' ὁ Λύσανδρος ἐπεχείρησε πρὸ πάντων τὴν κατάλυσιν τῶν ἐτι σωζομένων τοῦ ἄττικου κράτους μερῶν, ἰδίως ἵνα ἀναγκάσῃ πλείστους ὅσους ἀνθρώποις νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ καταστήσῃ οὕτω εὐχερεστέραν τὴν ἄλωσιν αὐτῆς, δι' ἑλλειψιν τροφῶν· τούτου ἕνεκα εἰς τὰς συνηκολογούσας φρουράς ἐπέτρεπε νὰ ἀπέλθωσιν εἰς Ἀθήνας, οὐχὶ δὲ ἀλλαγῶν. Καὶ πρῶτον μὲν ἐγένετο κύριος τῆς Χαλκηδόνος καὶ τοῦ Βυζαντίου, ὅπου ἐγκατέστησε φρουρὰν καὶ ἄρμοσθην, τὸν Λακεδαιμόνιον Σθενέλαον. Ἐπειτα δὲ ἐπελθὼν εἰς Λέσβον καὶ εἰς ἄλλας πόλεις, ἔδρυσεν ἅπανταχοῦ ὀλιγαρχίας, αἵτινες συγκείμεναι ἐκ δέκα τῶν θρασυτάτων καὶ κακοηθεστάτων αὐτοῦ ὁπαδῶν καὶ ὀνομαζόμεναι δεκαρχίαι ἢ δεκαδρχίαι, ἀνέλαβον τὴν κυβέρνησιν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ Λακεδαι-

μονίου ἄρμостоῦ. Ὁ Ἐτεόνικος ἐξαπεστάλη εἰς τὰς ἐτι ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἐξηρητημένας θρακικὰς πόλεις, ἵνα πράξῃ ἐκεῖ τὰ αὐτὰ· πολλαχοῦ δὲ οἱ ἀττικίζοντες ἢ ἐσφάζοντο ἢ ἐφυγαδεύοντο καὶ οὐδαμοῦ σπουδαίως ἀντίστησαν εἰς τοὺς νέους κυριάρχας, παρεκτός τῆς Σάμου, ἧς τοῦτου ἔνικεν ἀνέβαλεν ὁ Λύσανδρος ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν δούλωσιν. Ἐξαίρεσι λοιπὸν ταύτης μόνης τῆς νήσου, ὅλον τὸ ἐπίλοιπον τῶν Ἀθηναίων κράτος, τὸ ἄλλοτε τοσοῦτῳ μέγα καὶ λαμπρὸν, εἶχεν ἤδη καταπέσει εἰς ὀδαιφρον, ὅτε, κατὰ νοέμβριον τοῦ 405, ὁ Λύσανδρος προσῆλθε τελευταῖον εἰς τὸν Σαρωνικὸν κόλπον μετὰ στόλου ἰσχυροῦ διακοσίων τριήρων, καὶ ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν βασιλέων Ἀγίδος καὶ Πausανίου, οἵτινες ἤγον ἅπασαν τὴν πεζικὴν τῆς σπαρτιατικῆς συμμαχίας δύναμιν. Ἡ πανταχόθεν οὕτως ἀποκλεισθεῖσα πόλις οὐδεμίαν ἠλπίζεν ἐξωθεν οὔτε πολεμικὴν ἐπικουρίαν, οὔτε τροφῶν ἀποστολήν· καὶ ἐν τούτοις οἱ κάτοικοι αὐτῆς ὑπερηύξησαν, διότι ὁ Λύσανδρος εἶχε λάβει τὴν πρόνοιαν νὰ ἐξαποστείλῃ ἐνταῦθα ὅλους τοὺς κληρούχους καὶ ὅλους τοὺς ἀττικιστὰς ὅσους εὔρεν εἰς τὰς συμμαχίδας πόλεις· ὥστε πᾶσα ἀναβολὴ τῆς παραδόσεως ἐφαίνετο ἀδύνατος.

Οὐδὲν ἦττον οἱ Ἀθηναῖοι ἀντίστησαν ἐπὶ ἱκανοὺς μῆνας, ἀναδείξαντες κατὰ τὴν φοβεράν ταύτην περίστασιν καρτερίαν ἀξίαν τοῦ πάσαι ποτὲ μεγαλείου καὶ τῶν παρελθόντων εὐτυχημάτων. Ναὶ μὲν ἀφοῦ ἤρχισαν ἤδη πολῖται τινες ν' ἀποθνήσκωσιν ἐκ πείνης, οἱ Ἀθηναῖοι ὑπέβαλον προτάσεις περὶ διαλλαγῆς, ἀλλὰ προτάσεις ἐντίμους, α βουλόμενοι ξύμμαχοι εἶναι Λακεδαιμονίοις, ἔχοντες τὰ τεῖχη καὶ τὸν Πειραιᾶ. » Οἱ Σπαρτιάται ὅμως ἀπέρριψαν τοὺς ἄρους τοῦτους, ἀπαιτήσαντες πρὸ πάντων τὴν κατάλυσιν τῶν μακρῶν τειχῶν. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ τοὶ τὰ πάνδεινα πάσχοντες, ἀπεφάσισαν νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν ἄμυναν. Ἀλλ' ὁ λιμὸς ἠύξανε, καὶ ἔπειτα πολλοὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν ἐπόθουν τὸν θρίαμβον τῶν Λακεδαιμονίων, ἐλπίζοντες νὰ ἄρξωσι δι' αὐτῶν. Ὅθεν εἰς τούτων, ὁ Θηραμένης, αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις ἐγένετο παραίτιος τοῦ θανάτου τῶν ἐν Ἀργινούσαις στρατηγῶν, προέτεινε ν' ἀποσταλῇ πρὸς τὸν Λύσανδρον, ἵνα, ὡς ἔλεγε, πληροφορηθῇ τί κυρίως ζητοῦσιν οἱ Σπαρτιάται, ἀληθῶς δὲ ἵνα παρατείνῃ τὰ πράγματα ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ γίνῃ ἡ παράδοσις ἄνευ ὄρου. Καὶ δεξαμένης τῆς ἀμνηχανούσης πόλεως τὴν πρότασιν, ἀπῆλθεν ὁ Θηραμένης πρὸς τὸν Λύσανδρον, διέτριψε παρ' αὐτῷ ὑπὲρ τοὺς τρεῖς μῆνας, καὶ εἶπεν ἐπαλθὼν, ὅτι ὁ Λύσανδρος ἀφοῦ ἐκράτησεν αὐτὸν τοσοῦτον χρόνον, ἀπεφῆ-

νατο ὅτι ἡ διαπραγματεύσις πρέπει νὰ γίνῃ μετὰ τῶν ἐφόρων. Ἐν τῇ μεταξὺ διὰ τὰ ἀφόρητα δεινὰ τῆς πόλεως, ἡ ὑπὲρ τῆς εἰρήνης γυνὴ ὑπερίσχυσε ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον. Ὅλοι οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἀντιστάσεως κατεδιώκοντο καὶ κατεδικάζοντο εἰς θάνατον. Τότε πρὸς τοὺς ἑλλοις ἐθανατώθη καὶ ὁ Κλεοφῶν, ὅστις καὶ τοὶ ῥητορεύων, ὅτι δὲν πείθει νὰ παραδοθῶσιν, οὐδὲν ἐξεπλήρου τῶν στρατιωτικῶν αὐτοῦ καθήκοντων. Ἡ πρότασις λοιπὸν τοῦ Θηραμένου ἐγένετο προθύμως δεκτὴ καὶ ἐβλήθη πρεσβεία, ἥτις, ἔχουσα προϊστάμενον αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν προδότην καὶ πᾶσαν πληρεξουσιότητα, ἀπῆλθεν εἰς Σπάρτην. Ἐκεῖ συνελεύοντο οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Θηβαῖοι ἀπήτουν νὰ μὴ ἐπιτραπῇ οὐδεμία συνθήκη εἰς τὸν μισητὸν ἐκεῖνον πολέμιον· ἀλλὰ τὸ μὲν ὄνομα τῶν Ἀθηναίων ἐξαφανισθῇ, οἱ δὲ κάτοικοι νὰ ἐκποιηθῶσιν ὡς δοῦλοι. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ὁμῶς· «οὐκ ἔφασαν πόλιν Ἑλληνίδα ἀνδραποδεῖν μέγα ἀγαθὸν εἶργασμένην ἐν τοῖς μεγίστοις κινδύνοις γενομένοις τῇ Ἑλλάδι.» Καὶ ἐπειδὴ ἡ πλειονοψηφία ἀπεδέξατο τὴν γνώμην ταύτην, συνωμολογήθη ταῖον συνθήκη, ἥτις εἰ καὶ βαρυτάτη, ἐν τῇ ἅμα ἐπεκυρώθη ὑπὸ τῶν παντάπασιν ἀπηλπισμένων Ἀθηναίων. Ἡ πόλις παρεδόθη περὶ τὰ μέσα ἢ τὰ τέλη τοῦ μαρτίου μηνὸς τοῦ 404, ἥτοι 27 Ἀκριβοῦς τοῦ ἔτος ἀφ' ἧς οἱ Θηβαῖοι ἐπεχείρησαν τὴν πρώτην κατὰ τῶν Πλαταιῶν ἐφοδὸν δι' ἧς ἤρξατο ὁ πελοποννησιακὸς πόλεμος. Οἱ Ἀθηναῖοι ὑπεχρεώθησαν νὰ καταβάλωσι τὰ μακρὰ τείχη καὶ τὰ τοῦ Πειραιῶς, νὰ παραδώσωσι τὰς ναῦς, πλὴν δώδεκα, ν' ἀνακαλέσωσι τοὺς φυγάδας, νὰ ἔχωσι τοὺς αὐτοὺς καὶ φίλους καὶ ἐχθροὺς μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ νὰ ἐπώνται αὐτοῖς κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, ὅπουδῆποτε οὗτοι καὶ ἐν πολεμῶσι· τὸ δὲ πάντων ἴσως δεινότερον, κατελύθη τὸ πάτριον πολιτεῦμα καὶ κατεστάθη ἀντ' αὐτοῦ ὀλιγαρχία ἀνδρῶν τριάκοντα. Τὰ τείχη κατεσκάφησαν πανηγυρικῶς, ἐργαζομένων τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν αὐλὸν ἰδίως οἱ σύμμαχοι πολλὴν πρὸς τοῦτο ἔδειξαν προθυμίαν· «νομίζοντες ἐκεῖνην τὴν ἡμέραν τῇ Ἑλλάδι ἄρχειν τῆς ἐλευθερίας.» Ὁ δὲ Λύσανδρος, ἀφοῦ ἐπεμελήθη ἐπὶ τινα χρόνον τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων, ἀπῆλθεν εἰς Σάμον, τὴν ὅποιαν καθυπέταξεν ὡς αὐτῶς ἐντὸς ὀλίγου.

Τοιοῦτον ἀπέβη τὸ τέλος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὁ πόλεμος οὗτος· ἦτο ἄρα γε δυνατόν νὰ μὴ συμβῇ; Ἐὰν οἱ Ἀθηναῖοι ἐστήριζαν

τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἰσοπολιτείας, ὡς πολλὰκις προεξηγήσαμεν αὐτὴν (σελ. 535, 540, 545), εἶναι τῶντι πιθανόν ὅτι ὁ πόλεμος δὲν ᾔθελε συμβῆ, ἢ τοῦλάχιστον δὲν ᾔθελε λάβει τοσούτῳ γενικὸν καὶ ὀλέθριον χαρακτῆρα· διότι καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι ἐπεχείρουν ἐπὶ τέλους αὐτὸν, δὲν ᾔθελον ἔχει τὸ κυριώτατον ὄπλον δι' οὗ κατέστησαν τὸν πόλεμον ἐθνικόν, καὶ δι' οὗ κυρίως ἐνίκησαν, τοῦτο, ὅτι ἐφαινότο μαχόμενοι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος. Ἡ κυριαρχία, ἡ δεσποτεία τῶν Ἀθηναίων εἶναι ἡ κυριωτάτη αἰτία δι' ἣν ὁ πόλεμος οὗτος κατήντησεν ἀναπόδραστος, ὅπως ἐθεώρησεν αὐτὸν ὁ Θουκυδίδης. Ἀλλ' ὅ,τι ἐτι μᾶλλον κατέστησεν αὐτὸν ἄφρευκτον, εἶναι ἡ ἀλλοίωσις ἡ ἐπελθοῦσα εἰς τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τῶν μέσων τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς. Ὅσονδήποτε πλημμελὲς καὶ ἂν ᾔτο ἡ ἡγεμονία αὐτῶν, ἴσως δὲν ἐγίνετο ὁ πόλεμος ἢ τοῦλάχιστον ἴσως κατέπαυεν ἐγκαίρως, ἂν ὁ ὄχλος, ὁ ἐπικρατήσας τότε ἐν Ἀθήναις, δὲν προεκάλει, δὲν ὑπέτρεφε, δὲν ἀνενέκωνεν αὐτὸν ἀκαταπαύστως. Οἱ συνετοὶ πολῖται, οἵτινες ἄλλοτε ἐκυθέρων τὰ πράγματα τῆς πόλεως, ὅτε ἡ πόλις ἐθριάμβευε κατὰ Περσῶν καὶ Ἰδρυε τὸ πρῶτον μέγα Ἑλληνικὸν κράτος, ἂν ἐξηκολούθουν ἐτι πλειονοψηφοῦντες, ᾔθελον προτιμήσει βεβαίως ν' ἀνακαλέσωσι τὸ ἄδικον περὶ Μεγαρέων ψήφισμα μᾶλλον ἢ νὰ ἀναλάβωσι τὸν φοβερὸν ἐκεῖνον ἀγῶνα· καὶ ἂν δὲ τυχὸν ἀνελάβανον αὐτὸν, ᾔθελον σπεύσει νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τοῦ ἐν Σφακτηρίᾳ ἀτυχήματος τῶν ἀντιπάλων, ἵνα ἀνορθώσωσι τὴν εἰρήνην· ᾔθελον ἀποφύγει τὸ ὀλέθριον ἐπὶ τὴν Σικελίαν ἐπιχειρήματα· ᾔθελον παραδεχθῇ τὰς εὐλόγους συμβάσεις τὰς προταθείσας μετὰ τὴν περὶ Κύζικον νίκην, καὶ ᾔθελον ἐνὶ λόγῳ διασώσει ἐν μέρει ἂν ὅχι ὀλόκληρον τὴν ἡγεμονίαν τῆς πατρίδος αὐτῶν. Ὅ,τι λοιπὸν προεκάλεσε καὶ ἐπὶ 27 ἔτη ἀνερρίπισεν ἀδιακόπως τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον, ὑπῆρξε κυρίως τὸ πλημμελὲς ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικὸν τῶν Ἀθηναίων πολίτευμα· ἐν ἄλλαις λέξεσι τοῦτο, ὅτι οἱ προπάτορες ἡμῶν, δὲν εἶχον γνωρίσει τὰς ὑγιεῖς ἀρχὰς ἐπὶ τῶν ὁποίων δύναται νὰ στηριχθῇ ἀσφαλῶς ἡ ἐνότης τοῦ ἔθνους καὶ ἡ ἐσωτερικὴ τῶν πραγμάτων αὐτοῦ ῥύθμις· ἐνεκα δὲ τούτου ἐματαιώθη ἡδὴ ἡ πρώτη σπουδαία ἀπόπειρα τῆς συγκροτήσεως μεγάλου Ἑλληνικοῦ κράτους.

Ἀλλὰ τοῦτο ὑπῆρξε τὸ κυριώτατον, οὐχὶ τὸ μόνον ἀποτέλεσμα τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὁ μακρὸς καὶ πεισματώδης οὗτος ἀγὼν κατέφερεν εἰς τὴν ὕλικήν καὶ τὴν ἠθικὴν τοῦ ἔθνους κατὰστασιν πληγὰς

οὐδέποτε ἔκτοτε θεραπευθεΐσας. Πολλῶν Ἑλληνίδων πόλεων οἱ κάτοικοι ἐντελῶς ἢ σχεδὸν ἐντελῶς ἐξωντὼθησαν, ἡ δὲ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἀληθῆς ἐκείνη τοῦ ἔθνους πρωτεύουσα, οὐ μόνον τὴν ἡγεμονίαν ἀπέβλεπεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλείστους καὶ ἀρίστους τῶν πολιτῶν, καὶ τὰ τέχνη καὶ τὰ νεώρια, καὶ τὸν στόλον, καὶ τὰ χρηματικά ἀποταμιεύματα, καὶ τὰ λαμπρὰ τῆς ὑπαιθρίου χώρας κτήματα. Τὸ δὲ πάντων χεῖριστον μακρὰ τοῦ ὄχλου ἀκολασία προεκάλεσεν ἤδη δεινὴν ἀκολασίαν τῶν ὀλιγῶν, οἵτινες, στηριζόμενοι εἰς φρουρὰν σπαρτιατικὴν, ἐξετραχλίσθησαν εἰς ἔτι φοβερώτερα ἀνοσιουργήματα, διὰ δὲ τὴν ἀλληλουχίαν ταύτην τῆς νίκης καὶ τῆς ἥττης τῶν πολιτικῶν μερίδων καὶ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν ἀμοιβαίων ἐκδικήσεων, ἐπεκράτησεν ἡ ἠθικὴ ἐκείνη ἀστασία καὶ ἀναρχία, ἡ ἐκ τῆς πολιτικῆς ἀστασίας καὶ ἀναρχίας ἐκπηγάζουσα καὶ ὑπὲρ πάντα τὰ ἄλλα δεινὰ μαραίνουσα καὶ φθείρουσα τὰς πολιτείας.

Ἐὰν δὲ τοιαῦτα ἔπαθον οἱ νικηθέντες : μήπως τῶν νικητῶν ἡ τύχη ἀπέβη καλῆτέρα; Αἱ πόλεις ὅσαι, πιστεύσασαι εἰς τὰς ἐπαγγελίας τῆς Σπάρτης καὶ ἀποσπασθεῖσαι ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων, συντέλεσαν εἰς τὴν θρίαμβον αὐτῆς, ὑπέκυψαν εἰς τυραννίαν πολὺ τῆς προηγουμένης βαρύτεραν. Αἱ Συράκουσαι εἰς τοιαύτην περιῆλθον ἐκλυσιν, ὥστε ἀφ' ἑνὸς εἶδον ἀπὸ τοῦ 410 ἕως τοῦ 405 τοὺς Καρχηδονίους ἐπανειλημμένως ἐμβαλόντας εἰς Σικελίαν καὶ λεηλατήσαντας τὴν Ἰμέραν, τὴν Σελινούντα, τὸν Ἀκράγαντα, τὴν Γέλαν καὶ τὴν Καμάριναν, ἀφ' ἑτέρου παρέδωκαν τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ τυράννου Διονυσίου. Οἱ δ' ἐν τῇ κυρίῳ Ἑλλάδι σύμμαχοι τῶν Λακεδαιμονίων, ἀφ' ὧν τοσαύτας κατέβαλον ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ἀγῶνος θυσίας, οὐδὲν ἐπὶ τέλους ἐπορίσαντο ἐξ αὐτῶν πλεονέκτημα, οὐδὲ αὐτὸ τὸ ἠθικὸν πλεονέκτημα τοῦ νὰ ἴδωσιν ἀσφαλισθεῖσαν τὴν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων ἐλευθερίαν καὶ αὐτονομίαν, ὑπὲρ ἧς ἐπολέμησαν. Μόνη ἡ Σπάρτη ἐφαίνετο θριαμβεύουσα καὶ ἡγεμὼν ἤδη ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος ἀνηγορεύθη· ἀλλὰ καὶ αὕτη ἐπιφάνειαν μόνον ἰσχύος προσέλαβε καὶ βραχυχρόνιον μόνον ἐκτὴν σατο ἡγεμονίαν.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ἡγεμονία τῆς Σπάρτης.

Ὁ Λυσάνδρος, ἀποῦ διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Σάμου κατέλυσε ὅλοσχε-
ρῶς τὸν πόλεμον, ἐπανῆλθεν ἐν θριάμβῳ εἰς Σπάρτην, συνεπαγόμενος
ἀπᾶσας τὰς τριήρεις ὅσας εὔρεν ἐτι ἐν Πειραιεῖ, πλὴν τῶν 12 τὰς
ὁποίας εἰς τοὺς Ἀθηναίους κατέλιπε, ἅπαντα τὰ ἀκρωτήρια τῶν νεῶν
τὰ ὁποῖα ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς καὶ ἀλλαχοῦ ἐκυρίευσεν, καὶ ἀργυρίου τε-
τρακόσια καὶ ἑβδομήκοντα τάλαντα, ὅσα ὑπελείποντο ἐκ τῶν θησαυρῶν
τῶν δοθέντων αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Κύρου πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου.
Οὐδέποτε Ἕλληνα ἀνὴρ, οὔτε πρὸ αὐτοῦ οὔτε μετ' αὐτὸν, ἠξιώθη το-
σοῦτω λαμπρᾶς ἐν τῇ πατρίδι δεξιώσεως καὶ τηλικούτων παρὰ τῆς
Ἑλλάδος ἀπάσης τιμῶν. Διότι οὐ μόνον χρυσοὺς στεφάνους ἐψήφισαν
αὐτῷ αἱ πόλεις, ἀλλὰ καὶ βωμοὺς ἱδρυσαν, καὶ παιᾶνας καὶ ὕμνους εἰς
τιμὴν αὐτοῦ ἐποίησαν. Ἰδίως δὲ οἱ μὲν Ἐφέσιοι ἔστησαν τὸν ἀνδριάν-
τα τοῦ ἀνδρός ἐν τῇ ναφῇ τῆς θεᾶς αὐτῶν Ἀρτέμιδος, οἱ δὲ Σάμιοι οὐ
μόνον ἀνδριάντα ἤγειραν αὐτῷ ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἀλλὰ καὶ τὰ Ἑραῖα, τὴν
κυριωτάτην αὐτῶν πανηγυριν, Λυσάνδρεια μετωνόμασαν· πλεῖστοι δὲ
σύγχρονοι ποιηταί, ὁ Ἀντίλοχος, ὁ Χοιρίλος, ὁ Νικήρατος, ὁ Ἀντί-
μαχος, ἐξύμνησαν τὸ κλέος αὐτοῦ, πολυτελῶς παρ' αὐτοῦ βραβευθέντες.
Ἄλλ' ἐὰν οὐδεὶς ἄλλος Ἕλληνα ἴσχυσε τοσοῦτον ἐν Ἑλλάδι ὅσον ὁ
Λυσάνδρος ἐν ἔτει 404, οὐδεμία ὁμοίως πόλις ἑλληνίς ἐκτίησεν τοῖς
αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι ὀξέλωμα ὅσον ἡ Σπάρτη τότε διὰ τῶν τοῦ Λυσάνδρου
κατορθωμάτων. Αἱ περὶ ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος ἐπαγγελίαι, δι'
ἧς ἤρχισε τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον, αἱ ἐπαγγελίαι ἐκεῖναι τὰς ὁποίας
ἰδόμεν ἐκ διαλειμμάτων ἐπαναλαμβανόμενας διὰ τοῦ Βρασίδου, διὰ
τοῦ Καλλικρατίδου καὶ τὰς ὁποίας οἱ σύμμαχοι, ὅτε κατέστρεφον τὰ

μακρὰ τῶν Ἀθηνῶν τεῖχη καὶ τὰ νεώρια, ἐνόμιζον ἔτι ὡς βεβαίαι καὶ ἀσφαλεῖς, αἱ ἐπαγγελίαι ἐκεῖναι διελύθησαν ὡς ὄνειρον, ἡ δὲ Σπάρτη ἀνέλαθεν ἀπροκαλύπτως τὴν ἡγεμονίαν συμπάσης τῆς Ἑλλάδος, ἀρχὴν πολὺ μεγαλητέραν τῆς τῶν Ἀθηναίων, καὶ συγχρόνως πολὺ βαρύτεραν, καὶ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τὰ μάλιστα ἐπονειδιστον. Ἡ ἡγεμονία τῶν Ἀθηναίων εἶχε συγκροτηθῆ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς κατὰ τῶν Περσῶν ἀμύνης καὶ ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ τούτου ἀναγκάσασα τοὺς βαρβάρους ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν αὐτονομίαν οὐ μόνον τῶν νήσων, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐλληνίδων πόλεων. Ἡ δ' ἡγεμονία τῆς Σπάρτης ἐπροσιμίασε διὰ τῆς παραχωρήσεως εἰς τὴν περσικὴν κυριαρχίαν, πρὸς ἐκτελέσειν τῶν πρὸς τὸν Τισσαφέρην συνθηκῶν, ὅλων σχεδὸν τῶν κατὰ τὰ παράλια τῆς Ἰωνίας, τῆς Αἰολίδος καὶ τοῦ Ἑλληνισπόντου ἐλληνίδων πόλεων· οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν διετήρησαν ἐνταῦθα, ὡς φαίνεται, εἰ μὴ τὴν ἐπικαίρον τῆς Ἀβύδου θέσιν. Καὶ αἱ οὕτω κολοβωθεῖσαι πρὸς τοῦτο τὸ μέρος κτήσεις τῆς νέας ἡγεμονίας, ἦτοι αἱ νῆσοι καὶ αἱ παράλια τοῦ Αἰγαίου, ὑπέκυψαν εἰς τὰς ὀλιγαρχικὰς δεκαρχίας (ἐξαίρεσι τῶν Ἀθηνῶν ὅπου τριάκοντα ἰδρύθησαν τύραννοι), τὰς ὁποίας καθ' ἑκάστην πόλιν συνεκρότησεν ὁ Λύσανδρος ἐκ τῶν ἀγριωτέρων αὐτοῦ ὁπαδῶν· εἰς ἑκάστην τῶν πόλεων τούτων διωρίσθη πρὸς τοῦτοις Λακεδαιμόνιος διοικητής, καλούμενος ἄρμοστής· εἰς πολλὰς ἐγκατεστάθη φρουρὰ λικωνική· καὶ πᾶσαι ἐπλήρωνον εἰς τὴν Σπάρτην φόρον πολὺ μεγαλητέρον τοῦ ἄλλοτε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους στελλομένου, συμποσωθέντα ἄμειον εἰς τάλαντα 1000 κατ' ἔτος. Ἐὰν δὲ εἰς τὴν ναυτικὴν ταύτην ἡγεμονίαν ἦν διὰ τοῦ πολέμου προσέλαβεν ἡ Σπάρτη, προσθέσωμεν τὴν ἡπειρωτικὴν ἡγεμονίαν ἣν ἀνέκαθεν εἶχεν, ἐπὶ δὲ τοῦ πολέμου τούτου ἀνέπτυξε καὶ ἠσφάλισε, θέλομεν ἐννοῆσαι ὅπως τὸ ἤδη ἰδρυθὲν σπαρτιατικὸν κράτος ἀπέβη εὐρύτερον τοῦ ἄττικοῦ. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ τῶν ἡπειρωτικῶν πόλεων ἡγεμονία τῆς Σπάρτης δὲν εἶχε τὸν χαρακτηριστῆρα τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας, ἣν ἐξήσκει εἰς ἀπάσας τὰς νήσους καὶ παράλιας, ὅσαι ἄλλοτε ἀπετέλουν τὴν τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίαν. Ἐν ταῦθα, κατὰ τὴν ἐπανειλημμένην τοῦ Εὐνοφῶντος μαρτυρίαν, οὐ μόνον ἡ κυβέρνησις τῆς Σπάρτης, ἀλλὰ καὶ εἰς ἕκαστος Λακεδαιμόνιος κατ' ἑκάστην πόλιν ἡδύνατο νὰ διαπράξῃ ὅ, τι ἤθελε, πᾶσαι δὲ αἱ πόλεις ἐπέειποντο εἰς ὅ, τι καὶ ἂν ἐπέταττε Λακεδαιμόνιος ἀνὴρ. Βίς τὰς ἡπειρωτικὰς πόλεις ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης ἔσωζε μᾶλλον τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς σχῆμα· αἱ πόλεις αὗται οὔτε φόρον ἐτέλουν, οὔτε ἄρμοστὰς ἢ φρουροὺς

ὄλγοντο, πλὴν ὀλιγίστων ἐξαιρέσεων, καὶ κυρίως δὲν ἦσαν ὑπόχρεοι ἑμὴ νὰ στρατεύωσιν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Λακεδαιμονίων, ὡσάκις ἡ κοινὴ τῶν συμμάχων σύνοδος ᾗθελεν ἀποφασίσαι τοιοῦτό τι. Ἀλλ' οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχον συνήθως τὴν πλειονοψηφίαν ἐν τῇ κοινῇ συνόδῳ· καὶ πλὴν τούτου, διὰ τὴν μακρὰν, ἐπὶ τοῦ τελευταίου πολέμου, ἐνάπαυσιν τῆς στρατηγίας, καὶ τὸν κυριαρχικὸν τοῦ Λυσάνδρου χαρακτήρα, ἤρχισαν νὰ μεταχειρίζονται καὶ αὐτοὺς τοὺς ἡπειρωτικούς συμμάχους πολὺ μᾶλλον ἀποτόμως ἢ ἄλλοτε, ἐκδίδοντες αὐτογνωμόνως ψήφισματα, ὧν ἀπῆλθον τὴν ἐκτέλεσιν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα· ἀπὸ τῆς δὲ τῶν ψήφισμα δι' οὗ μετ' ὀλίγον ἀπεφάνησαν «τοὺς Ἀθηναίους ἀναγκάδας εἶς ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος ἀγωγίμους τοῖς τριάκοντα εἶναι, τὸν Πρωκλῆσαντα, πέντε ταλάντοις ἔνοχον εἶναι.» Ὡς τε, ἐν γένει εἰπεῖν, ἡ Σπάρτη, μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τῶν Ἀθηναίων, ἐπέβαλε τὸν νόμον καὶ τὴν θέλησιν αὐτῆς εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐφάνη ἐκπληρώσασθαι τὸν ὄνειρον τὸ ὑπὸ τῶν προπατόρων ἡμῶν πολλάκις ἐπιδιωχθὲν τῆς συγκαταθέσεως ἐνὸς μόνου ἑλληνικοῦ κράτους.

Ἀλλ' ἦτο ὄνειρον τῇ ἀληθείᾳ τὸ κατασκευάσμα ἐκεῖνο· ἡ δὲ πολὺ-ἡγεμονία αὐτῆς ἡγεμονία οὔτε δεκαετίαν ὅλην διήρκεσε. Καὶ διὰ τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς, ἐνῶ εἶχεν ὅλα τὰ ἀτοπήματα τῆς προηγουμένης ἀττικῆς, καὶ προσέτι ἦτο πολὺ ταύτης ἐπαχθεστέρα· ἐνῶ δηλαδὴ οὐδ' αὐτὴ ἐπὶ τῆς ἰσσοπολιτείας ἐστήριζετο, πολλοῦ γε δεῖ, καὶ ἐν ταύτῃ ἐνήσκει τὰς κυριαρχίας αὐτῆς ἀξιώσεις διὰ πολὺ πλείονος βίας καὶ καταθλίψεως. Ναι μὲν ἡ Σπάρτη εἶχε τὸ πλεονέκτημα ὅτι κατέναντι αὐτῆς οὐκ ὑπῆρχεν, ὅπως συνέβη εἰς τοὺς Ἀθηναίους, πόλις μεγάλη καὶ ἰσχυρὰ, πρὸς ταύτην ὁμοσπονδίας κραταιᾶς καὶ ἐτοιμῆς νὰ ἀναλάβῃ τὴν προστασίαν τῶν δεσποζομένων. Ἀλλ' ἡ Σπάρτη περιεῖχεν ἐν ἑαυτῇ, πολὺ μᾶλλον ἢ αἱ Ἀθῆναι, τὰ σπέρματα τῆς καταλύσεως τοῦ κράτους αὐτῆς, ἀπὸ τῶν ὁποίων εἰς ἀρχῆς ἐπιτηδεύει ὠφελήθησαν οἱ ἰσχυρότεροι τῶν ἡπειρωτικῶν αὐτῆς συμμάχων.

Οἱ σύμμαχοι οὗτοι, καὶ ἐξαιρέτως οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ Κορίνθιοι, ἡγαγήθησαν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας διότι ἀπαιτήσαντες εὐλόγως μερίδα τῶν κοινῶν ἀγώνων κτηθέντων λαφύρων, εἶδον τὴν ἀπαίτησιν αὐτῶν ἡμερικῶς ἀποκρουσθῆσαν. Ἀφ' ἑτέρου αὐτὴ τῆς Σπάρτης ἡ ὀλιγαρχία δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνεχθῇ ἐπὶ πολὺν χρόνον τὸ ὑπερόγκον ἀξίωμα καὶ κράτος τὸ ὁποῖον προσεκτήσατο κατὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα ὁ Λυσάνδρος. Ἡ ὀλιγαρχία ἐκείνη ἥτις ἐφθόνησε τὸν καλὸν καγαθὸν Βρασί-

δαν, ἵπῳ ἦτο δυνατόν νὰ ὑποφέρῃ μέχρι τέλους τὸν πολὺ ἰσχυρότερον καὶ πονηρότερον ἄνδρα, ὅστις, καταλύσας τὸν πόλεμον καὶ βυθίσας κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ πράγματα ὅλης σχεδὸν τῆς ναυτικῆς Ἑλλάδος, κατήντησε ν' ἀξιωθῇ ἐν αὐτῇ τιμῶν ὑπερανθρώπων; Ὅθεν ἐν αὐτῇ Σπάρτῃ προέκυψε μετ' οὐ πολὺ διχόνοια ἥτις ἀφορμὴν μόνον εἴπειν ἵνα ἐκραγῇ ἀφορμαὶ δὲ ἦτο φυσικώτατον νὰ δοθῶσι πολλαί, ἐνῷ ἄλλοι μὲν τῶν πόλεων ἐτυραννοῦντο ἀπηνῶς, ἄλλοι δὲ εἶχον ἐτέρας δυσ- ἀρεσκειῶν αἰτίας.

Εἶδομεν ὅτι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἀθηναίων, ὁ Λυσάνδρος παρίδωκε τὴν πόλιν ταύτην εἰς τὴν διάκρισιν τριάκοντα ἀνδρῶν. Οἱ τριάκοντα ἰδρύθησαν κυρίως ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ νὰ συντάξωσι νέους νόμους καὶ νέον πολίτευμα· ἀλλ' ἀντὶ τούτου ἀνέλαβον τὴν αὐτογνώμονα κυβερνήσιν τοῦ κράτους, διορίσαντες ὅσας καὶ οἷας ᾗθελον ἀρχάς καὶ προέβησαν βουλὴν, ἥτις ὅμως, συγκειμένη ἐκ τῶν ἐπανελθόντων φυγαδίων καὶ ἐκ τῶν ἐκ τῶν ἐμπαθεστέρων ὀλιγαρχικῶν, ἀπέβη τυφλὸν ὄργανον τῶν νέων κυβερνητῶν· ἐννοεῖται ὅτι πᾶν ἔχνος ἐκκλησίαις τοῦ δήμου καὶ τῶν ἀστικῶν δικαστηρίων ἐξέλιπεν. Οἱ τριάκοντα, γενόμενοι οὕτω κύριοι τῆς πόλεως, ἐξετραχηλίσθησαν εἰς τυραννίαν φοβεράν, ἥτις δύναται νὰ δώσῃ ἡμῖν ἔννοιαν τοῦ τί συνέβαινε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εἰς ὅλας τὰς πόλεις, ὅσων τὰ πράγματα παρεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου ἐκ τῶν ὀλιγαρχικῶν. Προέβησαν δὲ εἰς τὴν τυραννίαν μετὰ περιμέτρινος βαθμολογίας, ἣν κατὰ δυστυχίαν ἀπαντῶμεν εἰς ὅλας τὰς στάσεις τῶν πολιτειῶν, καὶ εἶδομεν ἀπαράλλακτως σχεδὸν ἐπαναληφθῆσαν ἐπὶ τῆς διαβοήτου τρομοκρατίας τῆς μεγάλης Γαλλικῆς ἐπανάστασεως. Κατ' ἀρχάς οἱ τριάκοντα ἐπεχείρησαν τὴν τιμωρίαν τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οἵτινες, διὰ τὴν ἐπὶ τῆς προηγουμένης δημοκρατίας αἰσχρὰν αὐτῶν διαγωγὴν, ἦσαν τῶν ἄξιων καταδίκης· ἀπρῶτον μὲν λέγει ὁ Ξενοφῶν, οὓς πάντες ᾗδεσαν ἐν τῇ δημοκρατίᾳ ἀπὸ συκοφαντίας ζῶντας καὶ τοῖς καλοῖς καὶ ἀγαθοῖς βαρεῖς ὄντας, συλλαμβάνοντες, ὑπῆγον θανάτου. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπεφάσισαν νὰ θανατώσωσι καὶ ἀπαντας τοὺς ἐπισημοτέρους ἄνδρας τῆς δημοκρατικῆς μερίδος· καὶ ἐπειδὴ προέβλεπον ὅτι τοῦτο δύναται νὰ προκαλέσῃ δεινὴν ἐν τῇ πόλει ἀντίστασιν, ἐστειλαν εἰς Σπάρτην καὶ ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Λυσάνδρου φρουράν, ὑπὸ ἀρμοστήν Λακεδαιμόνιον, ὑποσχόμενοι νὰ ἀναλαβῶσιν αὐτοὶ τὴν συντήρησιν τῆς ἐπικουρίας ταύτης. Ἐλθόντος δὲ τοῦ ἀρμοσ-

Καλλιβίου μετὰ τῆς φρουρᾶς καὶ καταλαβόντος τὴν ἀκρόπολιν, ἐπέχειρσαν ἤδη σφαγὴν τῶν δημοκρατικῶν ἀνηλεῆ, δημεύοντες τὴν περυσίαν ὅλων ὅσοι διὰ τῆς φυγῆς ἐπετύγχανον νὰ σώσωσι τὴν ζωὴν, ὥπως ἐπράξεν ὁ Θρασύβουλος καὶ ἄλλοι· καὶ πρὸς τοῦτοις καταδικάζοντες τοὺς τοιοῦτους εἰς ἐξορίαν, ὅτε καὶ κατὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐξέδωκαν ἐξορίας ψήφισμα. Οὐδὲ ἠρκέσθησαν εἰς μόνους τοὺς ἐπιφανεῖς δημοκρατικούς, ἀλλὰ ἐπέβαλον ἤδη χεῖρα ἐπὶ πάντας τοὺς ἐπὶ φρονήματι, καὶ πλούτῳ, καὶ ἀξιώματι διακεκριμένους ἄνδρας πάσης πολιτικῆς μερίδος, μὴ ἐξαιρουμένων μηδὲ πολλῶν ὀλιγαρχικῶν· διότι κατήντησαν νὰ θανατώσωσι καὶ αὐτὸν τὸν ἀδελφὸν τοῦ Νικίου Εὐκράτην, καὶ αὐτὸν τὴν υἱὸν τοῦ Νικίου Νικήρατον, ὅστις οὐ μόνον τὴν μεγάλην τοῦ πατρὸς περιουσίαν εἶχε κληρονομήσει, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐγνωσμένην πρὸς τὴν δημοκρατικὴν πολιτείαν δυσμένειαν.

Ἐν τοῦτοις ὡς πρὸς τοὺς πολλοὺς τοῦτους φόνους δὲν ἦσαν σύμφωνοι ὅλοι οἱ τριάκοντα. Ὁ Θηραμένης, εἰς ὧν τῶν τριάκοντα, ἐνόμιζεν εἰς ἄρχῃς ὅτι ἤρκει ἡ καταδίκη τῶν πονηροτέρων δημοκρατικῶν, ὅτι δὲ αὐτῆς ἐξησφαλίσθη ἡ ὀλιγαρχικὴ κυβέρνησις καὶ ὅτι πλείοστὰ ἀνέματος χύσις ἀπέβαινε μᾶλλον ἐπικίνδυνος, καθὼ ταραττοῦσα τὰ πνεύματα, αὐξάνουσα τὸν ἀριθμὸν τῶν πολεμίων, καὶ ἀποξενούσα φίλους καὶ οὐδετέρους. Ταῦτα δὲ ἐπρέσβευον καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν τριάκοντα, καὶ τῶν νέων βουλευτῶν οἱ μετριοπαθέστεροι. Ἀλλὰ ὅμως ἐφρόνει ὁ βραχύτερος Κριτίας, ὅστις εἰς ὧν ὁμοίως τῶν τριάκοντα, παρέσυρεν, ὡς συνήθως συμβαίνει, διὰ τοῦ θράσους αὐτοῦ, τοὺς δειλοτέρους τῶν νέων κυβερνητῶν. Ὁ Κριτίας ἀνῆκεν εἰς τὰ πρῶτα τῆς πόλεως γένη, ἦτο πλουσιώτατος, καὶ εἶχεν ἐξαίρετον παιδείαν καὶ εὐφυΐαν· ἀλλ' οἷστρον λατούμενος ὑπὸ ἀχαλινώτου φιλαρχίας, περιῆλθεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι καὶ φόνος καὶ ληστεία καὶ πᾶν ἄλλο ἀνοσιούργημα εἶναι θεμιτὰ τοῦ πολιτικοῦ βίου ὄργανα. Ὅτε ὁ Θηραμένης, βλέπων πολλοὺς θανατούμενους, ὅχι διότι ἐκακοποίησαν κατὰ τι τοὺς καλοὺς κάγαθούς, ἀλλὰ μόνον διότι ἐτιμήθησαν ποτὲ ὑπὸ τοῦ δήμου, παρετήρει πρὸς τὸν Κριτίαν, ὅτι τὸ τοιοῦτο δὲν ἦτο εὐλογον, «ἐπεὶ καὶ ἐγὼ,» προσθέτων καὶ σὺ πολλὰ δὴ τοῦ ἀρέσκειν ἕνεκα τῇ πόλει καὶ εἵπομεν καὶ ἐπράξαμεν» ὁ Κριτίας ἀντέλεγε, μετὰ τῆς ἀναιδοῦς εἰλικρινείας ἣν ἔχει πολλὰκις ἡ φιλαρχία, «ὅτι ὁ θέλων νὰ ἄρξῃ ὀφείλει νὰ ποιήσῃ ἐκποδὸν πάντα ὅστις εἶναι ἱκανὸς νὰ παρεμβάλῃ κωλύματα εἰς τὴν ἐπιτυ-

χίαν τοῦ ποθομένου· ὁ δὲ φρονῶν ὅτι, ἐπειδὴ εἴμεθα τριάκοντα καὶ ὄχι εἰς, δὲν πρέπει διὰ τοῦτο νὰ ἐπιμελώμεθα τῆς ἀρχῆς ἡμῶν ὡς τὸν ραννίδος, εἶναι εὐθήης.» Καὶ ἐξηκολούθησε λοιπὸν ἡ σφαγὴ καὶ τὴν δήμευσιν. Τότε ὁ Θηραμένης, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον φοβούμενος τὴν αὖξουσιν ἀγανάκτησιν τοῦ κοινοῦ, προέτεινε νὰ κληθῶσι μέτοχοι τῆς ἀρχῆς πάντες οἱ ἐξ ἰδίων δυνάμενοι νὰ ὑπηρετήσωσι στρατιωτικῶς τὴν πολιτείαν· ὁ δὲ Κριτίας τοῦτο μὲν δὲν ἐδέχθη, συνήνεσε δὲ ἄλλως νὰ συνταχθῇ κατάλογος 3000 ἀνδρῶν, καὶ νὰ ἐπιτραπῶσιν εἰς τοὺς τοιαῦτα πολιτικὰ δίκαια φροντίσας ὅμως συγχρόνως νὰ μὴ περιλαβῇ εἰς αὐτοὺς εἰμὴ τοὺς πιστοτέρους αὐτοῦ ὁπαδοὺς, καὶ εἰς ἐκείνους πάλιν νὰ δώσῃ καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἐν μόνον δικαίωμα, τοῦτο, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ θανατωθῶσιν εἰμὴ διὰ τῆς ψήφου τῆς βουλῆς, ἐνῶ ὅλων τῶν ἄλλων ἐν θνητῶν ἡ ζωὴ ἐξηρτάτο ἀπὸ μόνης τῆς θελήσεως τῶν τριάκοντα. Ἐν τῷ πολιτικῷ ἐκείνῳ παροξυσμῷ, καθ' ὃν δὲν προέκειτο εἰμὴ περὶ ζωῆς ἢ θανάτου, μόνον πολῦτιμον δικαίωμα ἐθεωρεῖτο, ὡς φαίνεται, πῶς νὰ σώσῃ τις τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ἢ τοῦλάχιστον πῶς νὰ ἀποτρέψῃ ὅσον ἐνιστάται πλεῖστον τὸν θάνατον.

Συγκροτηθέντος τοῦ καταλόγου τῶν τρισεχλίων, ὁ Κριτίας καὶ οἱ λοιποὶ περὶ αὐτὸν ἀφώπλισαν πρὸ πάντων, διὰ τῶν ὁπαδῶν ἐκείνων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων φρουρῶν, ἅπαντας τοὺς ἄλλους Ἀθηναίους ὀπλίτας καὶ ἔπειτα θεωρήσαντες ὅτι ἤδη δύνανται νὰ πράξωσιν ὅ,τι θέλωσι «πρὸς τοὺς μὲν ἔχθρας ἐνεκα ἀπέκτεινον, πολλοὺς δὲ χρημάτων. Ἐδοῦναι δὲ αὐτοῖς ὅπως ἔχοιεν καὶ τοῖς φρουροῖς χρήματα διδόναι, καὶ τῶν μετοίκων ἕνα ἕκαστον λαβεῖν, καὶ αὐτοὺς μὲν ἀποκτείνειν, τὰ δὲ χρήματα αὐτῶν ἀποσημῆσθαι.» Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ Κριτίας, βλέπων ὅτι ὁ Θηραμένης δὲν ἔπαυεν ἀντιλέγων εἰς τὰ γινόμενα, ἀπεφάσισε νὰ ἀπαλλαγῇ καὶ τούτου. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Θηραμένης, εἰς ὧν τῶν τρισεχλίων, δὲν ἠδύναντο νὰ καταδικασθῇ εἰμὴ ὑπὸ τῆς βουλῆς, ἡ δὲ βουλὴ ἀκούσασα αὐτὸν ἀπολογούμενον, ἐφάνη εὐμενῶς πρὸς αὐτὸν διακεκλιμένη· ὁ Κριτίας ἐξήλειψεν αὐτὸν ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν 3000 καὶ κατέδικασεν εἰς θάνατον διὰ τῶν τριάκοντα. Ὁ Θηραμένης ἀπέθανε γενναίως καὶ λέγουσιν, ὅτι, ἀφοῦ ἔπρεπε τὸ κῶνειον, ἔχουσε κατὰ γῆς τὰς τελευταίας αὐτοῦ σταγόνας εἰπὼν, «Κριτίας τοῦτ' ἔστω τῷ καλῷ,» ὅπου δεικνύων οὕτω τὴν τύχην ἧς ἦτο ἄξιος ὁ βίαιος αὐτοῦ ἀντίπαλος. Ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἀξιοκατάκριτος ὑπῆρξεν ἡ ὅλη τοῦ ἀνδρὸς παλινβουλία καὶ ἰδιοτελής πολιτεία· ὅθεν καὶ ἀπεκαλεῖτο «κόθορνος,» διότι

τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ ὑποδήματος, φορούμενον ὑπὸ γυναικῶν τε καὶ ἀνδρῶν, καὶ εἰς ἀμφοτέρους τοὺς πόδας ἀρμόζον, ἐθεωρεῖτο ὅτι ἐξεικονίζει ἀποχρώντως τὸν ἄστατον καὶ κατὰ τὰς πνοὰς τοῦ ἀνέμου ἐκάστοτε στρεφόμενον ἄνθρωπον.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ τυραννία τῶν τριάκοντα ἀπὸ τοῦ ἀπριλίου μέχρι τοῦ δεκεμβρίου 404, καὶ ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ ἔπεσον ἐν Ἀθήναις, ἂν πιστεύσωμεν τοὺς μεταγενεστέρους ῥήτορας, θύματα αὐτῆς περὶ τὰ 1500. Ἀλλ' ἤδη ἤρχισαν νὰ ἐπισωρεύωνται εἰς τὸν ἐρίζοντα νέφη τινά, τὰ ὅποια ἐκραγέντα μετ' οὐ πολὺ ἐμελλον νὰ ἀπαλλάξωσι τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων ἐκ τῆς ἐσχάτης ταύτης συμφορᾶς. Εἶδομεν ὅτι πολλοὶ ἐπίσημοι Ἀθηναῖοι εἶχον σώσει τὴν ζωὴν αὐτῶν διὰ τῆς φυγῆς. Οἱ φυγάδες οὗτοι, ὧν ἐπισημώτατος ἦτο ὁ πολλὰκις ἤδη παρ' ἡμῶν μνημονευθεὶς Θρασύβουλος, εὗρον ἄστυλον καὶ εἰς Θήβας καὶ εἰς Μέγαρα, διότι αἱ πόλεις αὗται, δυσαρεστηθεῖσαι διὰ τὴν ἀγέρωχον καὶ ἄδικον καὶ τυραννικὴν πολιτείαν τοῦ Λυσάνδρου καὶ τῆς Σπάρτης, παρήκουσαν εἰς τὸ ψήφισμα κατὰ τὸ ὅποιον οἱ φυγάδες ἔπρεπε νὰ παραδίδωνται ἀμέσως εἰς τοὺς τριάκοντα, ὃ δὲ κωλύσας ἐτιμωρεῖτο διὰ χρηματικῆς ποινῆς πέντε ταλάντων. Ὁ Θρασύβουλος λοιπὸν καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, ὠφελοῦμενοι ἐκ τῆς προστασίας ἧς ἔτυχον εἰς τὰς γείτονας ἐκείνας πόλεις καὶ μάλιστα ἐν Θήβαις, καταλαμβάνουσιν αἰφνης τὴν Φυλὴν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ περὶ τὸν Θρασύβουλον δὲν ἦσαν κατ' ἀρχὰς ἐμὴ ἑβδομήκοντα, οἱ τύραννοι, ὀλιγωρήσαντες τὸ πρῶτον, δὲν ἔσπευσαν ν' ἀπακρούσωσιν αὐτοὺς δραστηρίως. Ὅθεν ὁ Θρασύβουλος ἐνισχύεται, τρέπει τὸν ὕστερον σταλέντα στρατὸν καὶ γίνεται μετ' οὐ πολὺ κύριος τοῦ Πειραιῶς. Τότε συγκροτηθείσης μάχης μεταξύ τῶν δύο μερῶν, πίπτει ὁ Κριτίας, καὶ οἱ τριάκοντα ἀποβάλλουσιν ἤδη ἅπαν τὸ θάρρος αὐτῶν. Τῇ ὕστεραιᾳ ἤλθον ταπεινοὶ καὶ ἔρημοι εἰς τὸ συνέδριον, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ καὶ οἱ τρισχίλιοι ἦσαν διχρημένοι πρὸς ἀλλήλους. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, μὴ μετασχόντες τῶν γενομένων ἀδικημάτων, ἐπεθύμουν τὴν ἐξῶσιν τῶν τυράννων καὶ τὴν τῶν φυγάδων κάθοδον, καὶ ἐπὶ τέλους, περὶ μέσου τινὸς ὅρου συμφωνήσαντες, ἔπαυσαν μὲν τοὺς τριάκοντα, ἀπελθόντας εἰς Ἐλευσίνα, διώρισαν δὲ ἀντ' αὐτῶν δέκα ἄλλους, ἕνα ἅφ' ἐκάστης φυλῆς. Ταῦτα ἐγένοντο ἐν ἔαρι τοῦ 403. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν δέκα ἐξηκολούθησαν αἱ πρὸς τοὺς ἐν Πειραιεὶ ἐχθροπραξίαι· δὲν ἔπαυσαν δὲ οὐδ' οἱ ἐν Ἐλευσίνῃ τριάκοντα ἐλπίζοντες τὴν ἀνάκτῃ-

σιν τῆς ἀρχῆς. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Θρασύβουλος ἐνισχύετο ὁσημέραι ἐν Πειραιεῖ, οἱ τε δέκα καὶ οἱ τριάκοντα ἐπεμψαν πρέσβεις εἰς Σπάρτην, ζητοῦντες βοήθειαν· οἱ δὲ Σπαρτιάται ἐδάνεισαν μὲν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὀλιγαρχικούς ἐκατὸν τάλαντα, ἀπεφάσισαν δὲ συγχρόνως νὰ πολιορκήσωσι τὸν Πειραιᾶ κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, καὶ ἐστειλαν ἐπὶ τούτῳ τὸν μὲν Λύσανδρον ὡς ἀρμοστήν μετὰ στρατοῦ, τὸν δὲ ἀδελφόν αὐτοῦ Λύβιν, ὡς ναύαρχον τοῦ στόλου. Ἐντεῦθεν ἡ καταστροφὴ τῶν ἐν Πειραιεῖ Ἀθηναίων ἐφαίνετο [ἀναπόδραστος· τότε ὁμῶς ἀνεφάνη ἀριδύλως ἡ ἀνεπιτηδεϊότης τῆς Σπάρτης περὶ τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἡγεμονίας. Οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ Κορίνθιοι εἶχον ἤδη ἀποποιηθῆναι ἀκολουθήσωσι τὸν Λύσανδρον ἐπερχόμενον μετὰ τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ, ἐπὶ τῇ λόγῳ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι κατ' οὐδὲν παρεβίασαν τὰς συνθήκας. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐν αὐτῇ τῇ Σπάρτῃ παρήχθη διχόνοια· ἡ ὀλιγαρχία τῆς πόλεως ταύτης, φοβουμένη πρὸ καιροῦ τὴν προαγομένην δύναμιν τοῦ Λυσάνδρου καὶ μὴ θέλουσα νὰ προσλάβῃ οὗτος νέαν τιμὴν καὶ δόξαν διὰ δευτέρας τῶν Ἀθηνῶν κατακτήσεως, ἐπεμψε κατόπιν αὐτοῦ καὶ ἓνα τῶν βασιλείων, τὸν Πausανίαν, μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ὁ δὲ, ἔσπευσε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῶν ἀντιπάλων τῆς μερίδος, ἣν ὑπεστήριζεν ὁ Λύσανδρος, καὶ ἐπήγαγε τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 403. Ἐκχωρησάντων δὲ ἔπειτα τῶν Λακεδαιμονίων ἐκ τῆς Ἀττικῆς, ἠνωρθώθη ὑπὸ τοῦ Θρασυβούλου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν τὸ ἀρχαῖον δημοκρατικὸν πολίτευμα, ἀνεκτῆθη ἡ Ἐλευσίς καὶ ἐψηφίσθη ἀμνηστία τῆς ὁποίας δὲν ἐξηρέθησαν εἰμὴ οἱ τριάκοντα ἄνδρες καὶ ὅσοι ἐγένοντο τυφλὰ αὐτῶν ὄργανα.

Τοιοιουτρόπως κατελύθη ἡ διαβόητος ἐκείνη τυραννία. Μὴ λησμονήσωμεν δὲ ν' ἀναφέρωμεν ὅτι ἡ τυραννία αὕτη δὲν ἤρκεσθη εἰς τὸ νὰ καταδιώξῃ τοὺς πολιτικούς αὐτῆς ἀντιπάλους, ἀλλὰ ἀνεδείχθη δυσμενестаτή καὶ πρὸς ἅπαντας τοὺς λογίους, διὰ ῥητῶν διατάξεων ἀπαγορεύσασα πᾶσαν ἀνωτέραν παιδείαν ἐν Ἀθήναις. Ὁ μόνος κατὰ τοῦτο ἐπίσημος ἄνθρωπος, ὁ διαφυγὼν τοὺς ὄνυχας αὐτῆς, ὑπῆρξεν ὁ Σωκράτης, ὅστις, καὶ τοὶ μὴ ἀναχωρήσας ἐκ τῆς πόλεως, καὶ τοὶ μὴ παύσας ἀναφανδὸν καταδικάζων τὰς πράξεις τῶν κρατούντων, καὶ τοὶ ἀπειληθεῖς ὑπ' αὐτῶν, οὐδὲν ὁμῶς ἔπαθεν. Ἄρα γε διότι ὁ Κριτίας τοῦ ὁποίου διετέλεσε διδάσκαλος, ἔσωζε συμπάθειάν τινα πρὸς τὴν ἀνδρα; Ἄρα γε διότι ἀνεβλήθη ἀπλῶς ἡ τιμωρία του; Βέβαιον εἶναι

ὅτι διεσώθη καὶ ἔτι μᾶλλον ἀξιοσημείωτον, ὅτι, ἐνῷ διέφυγε τὸν κίνδυνον ἐπὶ τῶν τριάκοντα, ἐθανατώθη ὑπὸ τῆς ἀνορθωθείσης δημοκρατίας.

Ὁ Σωκράτης, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ πρακτικώτατος τῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαϊότητος, ἐγεννήθη ἐν ἔτει 469. Δὲν ἡσχολήθη δὲ, ὡς οἱ προκατοχοὶ καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, περὶ τὰ μεταφυσικὰ ζητήματα τῆς ἀρχῆς τοῦ παντός· ἐξεναντίας ἐπρέσβευεν ὅτι οἱ θεοὶ δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν περὶ τοῦτο εὕρεσιν τῆς ἀληθείας καὶ ὅτι ἡ μόνη λόγου ἀξία φιλοσοφία συνίσταται εἰς τὴν ἔρευναν, τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὴν ἐξακρίβωσιν τῶν κοινωνικῶν καθηκόντων καὶ δικαίων. "Οθεν δὲν ἔπαυεν, ὡς λέγει εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ εἰς τῶν χρηστοτέρων μαθητῶν του, ὁ Ξενοφῶν, διαλεγόμενος περὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ ἐξετάζων τί ἐστὶν εὐσεβής, τί ἀσεβής· τί καλόν, τί αἰσχρόν· τί δίκαιον, τί ἄδικον· τί σωφροσύνη, τί μανία· τί ἀνδρεία, τί δειλία· τί πόλις, τίς ὁ τῷ πολίτῃ προσήκων χαρακτήρ· τί ἀρχὴ ἀνθρώπων, τίς ὁ πρὸς ἑκάστην τοιαύτης ἀρχῆς ἄπαιτούμενος χαρακτήρ, καὶ ἄλλα παρόμοια ζητήματα. Περιήρχετο δὲ, διὰ τῆς θαυμαστῆς διαλεκτικῆς αὐτοῦ τέχνης, εἰς τὰ σωφρονέστατα καὶ χρηστότατα περὶ πάντα ταῦτα συμπεράσματα, καὶ διετέλεσε, δι' ἅπαντος τοῦ βίου, τηρῶν ἀπαρασαλεύτως τὰς ἀρχὰς τὰς ὁποίας ἔθετο, ἀναδειχθεὶς ἐγκρατέστατος, ὑπηρετήσας πολλὰς ὡς ὀπλίτης γενναίως, κινδυνεύσας ὑπὲρ τοῦ νόμου ἐπὶ τῆς δικῆς τῶν ἐν Ἀργινοῦσις στρατηγῶν, καὶ κινδυνεύσας πάλιν διὰ τῆς κατὰ τῶν τριάκοντα ἀντιπολιτεύσεως. Τί λοιπὸν ἐκίνησε τὴν κατ' αὐτοῦ ὀργὴν τῆς ἀνορθωθείσης δημοκρατίας; Κατηγορήθη ὅτι δὲν σέβεται τοὺς θεοὺς τῆς πόλεως· ἀλλ' ἐν τούτοις εἶναι βέβαιον ὅτι ἐξεπλήρου ἀκριβέστερον παντὸς ἄλλου τὰ θρησκευτικὰ αὐτοῦ καθήκοντα. Κατηγορήθη ὅτι παρειαγχεί νέους θεοὺς· καὶ εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἔλεγεν ἑαυτὸν παροτρυνόμενον καὶ χειραγωγούμενον ὑπὸ θείας τινὸς φωνῆς, ἣν ἐκάλει δαιμόνιον αὐτοῦ· ἀλλ' ἡ θεία αὕτη φωνή, ἣτις οὐδὲν ἄλλο ἢ το εἰμὴ ἢ τῆς μεγαλοφυΐας αὐτοῦ ἐμπνευσις, δὲν ἠδύνατο σπουδαίως νὰ υποληφθῇ ὡς καινὴ τις θεότης. Κατηγορήθη ὅτι φθείρει τοὺς νέους, καὶ εἰς ἀπόδειξιν ἀνεφέροντο οἱ δύο κακοτροπώτεροι τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ ὁ Κριτίας· ἀλλ' οὐδεὶς ποτε διδάσκαλος κατεδικάσθη διότι δὲν ἀνέδειξε χρηστοὺς καὶ ἐναρέτους ἅπαντας τοὺς μαθητάς. Ὁ φθόνος τῶν ἄλλων σοριστῶν, οἵτινες ἐκολάκευον, ἀντὶ νὰ πολεμῶσιν ὡς ὁ Σωκράτης, τὰ πάθη τῶν ἀχροατῶν· ἡ κοινὴ πεποίθησις ὅτι ὁ Σωκράτης δὲν ἦτο φίλος τῆς ἀπολύτου δημοκρατίας, συνετέλεσαν

βεβαίως εἰς τὴν καταδίκην αὐτοῦ. Ἄλλ' ἡ κυριωτάτη αὐτῆς αἰτία ὑπὲρ
 ξεν, ἂν δὲν ἀπατώμεθα, ὅτι τὸ διαλεκτικὸν καὶ ἐρευνητικὸν τοῦ Σω-
 κράτους σύστημα, καὶ τοὶ περιοριζόμενον ὑπ' αὐτοῦ εἰς μόνον τὰ ἀν-
 θρώπινα πράγματα, δὲν ἠδύνατο ἐπὶ τέλους νὰ μὴ ἐφαρμοσθῇ ὑπὸ τῶν
 ἀκρωμένων εἰς τὰ ὑψηλότατα περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ παντός ζητήματα,
 καὶ νὰ μὴ ὑποσκάψῃ τὰ θεμέλια τοῦ ἐπικρατοῦντος θρησκευματος. Τὸ
 δὲ δυστύχημα τῆς ἀρχαίας κοινωνίας, καὶ ἰδίως τῶν προπατόρων ἡμῶν
 ἦτο, ὅτι τὸ θρησκευμα αὐτῶν ἦτο ἀνεπίδεκτον πάσης φιλοσοφικῆς καὶ
 ἀπλῶς ἠθικῆς ζητήσεως, ὥστε εὕρισκοντο μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἐπι-
 σης ὀλεθρίων σκοπέλων· ἢ ν' ἀφήσῃσι τὴν φιλοσοφίαν νὰ καταστρέψῃ
 τὸ θρησκευμα, ἢ, ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως τοῦ θρησκευμα-
 τος, νὰ περιορίσῃσι ὅσον ἐνδέχεται πᾶσαν ἀδιακώλυτον φιλοσοφικὴν
 ἐρευναν. Ἐκ τούτου βλέπομεν τὴν εὐφυστέραν καὶ τὴν μᾶλλον φιλε-
 λεύθερον τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν ἐπανειλημμένως καταδιώξασαν, λόγῳ
 θρησκευτικῇ, τοὺς ἐπισημοτάτους τῶν φιλοσόφων καὶ ἐκ τούτου ἰδίως
 ἐπῆλθεν ἡ καταδίκη τοῦ Σωκράτους. Ἡ καταδίκη αὕτη ἐγένετο ἐν ἔτει
 399· ὁ γέρων φιλόσοφος ἀπέθανε γενναίως καὶ ἀτάραχος, μηδεμίαν
 ἀπαρνηθεὶς τῶν ἀρχῶν αὐτοῦ καὶ θεωρηθεὶς εὐλόγως ὑπὸ ὅλων τῶν
 αἰώνων ὡς εἰς τῶν μεγίστων τῆς ἀληθείας μαρτύρων· διότι ἐπὶ τέλους
 ὁ Σωκράτης δὲν ἦτο ὑπεύθυνος διὰ τὴν ἀθλιότητα τοῦ ἀρχαίου θρη-
 σκευματος, ἄνευ δὲ τῶν φιλοσοφικῶν ἀγώνων αὐτοῦ τε καὶ τινῶν τῶν
 διαδόχων αὐτοῦ, τὰ πνεύματα δὲν ἤθελον παρασκευασθῇ εἰς τὴν κατὰ
 ληψιν καὶ παραδοχὴν τῶν ἀληθειῶν τὰς ὁποίας αὐτὴ ἡ θεία πρόνοια
 μετὰ τινος ἐκατονταετηρίδας ὑδρόκησε ν' ἀποκαλύψῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον.
 Ἀλλὰ οὕτως ἠδύνατο νὰ σκέπτονται οἱ μεταγενέστεροι, ὅχι ὁμοίως καὶ
 οἱ Ἀθηναῖοι, οὔτινες δὲν εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ τοιοῦτο μέλλον τῆς
 φιλοσοφίας, καὶ ὥφειλον πρὸ πάντων νὰ ὑποστηρίξῃσι τὸ πολίτευμα
 καὶ τὴν κοινωνίαν αὐτῶν. Ὡς τε ἡ ἱστορία δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ
 κατακρίνῃ αὐτοὺς ἀπολύτως διὰ τὴν αὐστηρότητα μεθ' ἧς ἐπολέμησαν
 πᾶσαν, ἔστω καὶ πλαγίαν, κατὰ τοῦ θρησκευματος αὐτῶν προσβολήν.
 Καὶ ἤδη ἐπανερχόμεθα εἰς τὰ πολιτικὰ γεγονότα.

Δεκαοκτὼ λοιπὸν μῆνες μόλις εἶχον παρέλθει (ἀπὸ τοῦ ἀπριλίου 404
 μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου 403) ἂψ' ἡ Σπάρτη ἐπέβαλε θριαμβικῶς τὴν
 ἡγεμονίαν αὐτῆς εἰς πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἤδη ἡ ἡγεμονία αὕτη
 ἔπαθε δύο δεινὰ τραύματα· οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Θηβαῖοι, οἱ ἰσχυρότεροι
 τῶν ἀρχαίων συμμάχων, εἶχον ἀποπονηθῇ νὰ ὑπακούσῃσι εἰς τὸν Λύ-

σάνδρον, ἥ δὲ μεγίστη τῶν προσκτηθεισῶν νέων πόλεων, ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις, ἀπηλλάγη, ἐνεκα τῶν διχονοιῶν τῆς Σπάρτης αὐτῆς, τοῦ ὀλιγαρχικοῦ πολιτεύματος, τὸ ὅποιον ὁ Λυσάνδρος εἶχε νομίσει ἀπαραίτητον ἵνα ἐξασφαλισθῇ ἡ τῶν Ἀθηναίων ὑποταγή. Καὶ μὲν καὶ μετὰ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς δημοκρατίας αἱ Ἀθηναῖαι δὲν ἔπαυσαν διατελοῦσαι ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης· ἀλλ' ἦτο πρόδηλον ὅτι ἡ πίστις αὐτῶν ἀπέβη ἤδη ἀμφίβολος καὶ ὅτι ἡ κυριαρχία τῶν Λακεδαιμονίων δυσκόλως ἠδύνατο νὰ συμβιβασθῇ ἐπὶ πολὺν ἐτι χρόνον μετὰ τῆς παραχθείσης ἐνταῦθα νέας πραγμάτων καταστάσεως.

Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης ὑπέστη καὶ τρίτον τραῦμα, ἐτι καιριώτερον. Εἶπομεν ὅτι ἐν τῶν οὐσιωδεστέρων αὐτῆς πλεονεκτημάτων ἦτο ὅτι δὲν εἶχε κατέναντι αὐτῆς ἀντίπαλον ἐπιτήδειον νὰ συμποκνώσῃ περὶ ἑαυτὸν τοὺς δυσηρεστημένους. Ἀλλὰ περὶ τοὺς χρόνους τούτους, ἡ πόλις αὕτη περιῆλθεν εἰς πολέμιας πρὸς τοὺς Πέρσας σχέσεις, οἱ δὲ Πέρσαι, ὠφελοῦμενοι ἀπὸ τὴν αὐξάνουσαν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος ἀγανάκτησιν κατὰ τῆς καταθλιπτικῆς τῶν Λακεδαιμονίων κυριαρχίας, ἐπήγαγον ἐπὶ τέλους τὴν κατάλυσιν αὐτῆς.

Ἐν ἔτει 404 ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας Δαρεῖος Β'. Ἡ σύζυγος αὐτοῦ Παρύσατις, γυνὴ πᾶ μάλιστα ἐπιτηδεῖα καὶ ραδιοῦργος, ἡγάπα οὐχὶ τὸν πρωτότοκον υἱὸν Ἀρταξέρξην, ἀλλὰ τὸν νεώτερον Κύρον, ὃν εἶδομεν διορισθέντα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἡγεμόνα τῶν δυτικῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας παραλίων, καὶ διὰ τῆς πιστῆς αὐτοῦ πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας συμμαχίας, συντελέσαντα οὐκ ὀλίγον εἰς τὸν ὀριστικὸν αὐτῶν θρίαμβον. Εἰς τοῦτον τὸν Κύρον ἤθελεν ἡ Παρύσατις νὰ μεταβιβάσῃ τὴν βασιλείαν· ἀλλ' ὁ Δαρεῖος Β' ἀπέθανε πρὶν ἢ διορίσῃ αὐτὸν διάδοχον, ὥστε κατέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ Ἀρταξέρξης Β' ὁ ἐπικληθεὶς Μνήμων. Διὰ τοῦτο ὅμως ὁ Κύρος δὲν παρήτησε τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ. Πρὸ πάντων ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἐνίοτε παρὰ τοῖς Πέρσαις ἰσχυράσης ἀρχῆς, ἐφ' ἧς ἰδίως εἶχε στηριχθῇ καὶ ὁ Ψέρξης ἄλλοτε, ὅτι ὁ γεννηθεὶς βασιλεύοντος τοῦ πατρὸς προτιμᾶται τοῦ προηγούμενως γεννηθέντος. Ἐπειτα εἶχε βοηθὸν τὴν μητέρα Παρύσατιν, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἠλπίζεν εἰς τὴν ἐπικουρίαν τῶν ἀρχαίων αὐτοῦ συμμάχων, τῶν Λακεδαιμονίων. Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ δὲ ἀσφαλέστερον, δὲν ἀπεκάλυψε τὰς ἀξιώσεις εἰμὴ ἀφοῦ συνεκρότησεν ἐν τῇ σατραπείᾳ αὐτοῦ ἀποχρῶσαν δύναμιν. Ἀλλὰ τὰ βουλευόμενα αὐτοῦ δὲν διέφυγον ἐξ

ἀρχῆς τὴν ὀξυδέρκειαν τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις, ἀπὸ τῆς ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς νίκης, μὴ ὦν ἀσφαλὲς ἐν τῇ θρακικῇ χερσονήτῃ, εἶχε καταφύγει εἰς Φρυγίαν, παρὰ τῷ Φαρναβάζῳ, καὶ ἐκεῖθεν παρατηρῶν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ γινόμενα καὶ ἐννοήσας ἄριστα τί βουλευέται ὁ Κύρος, δυνάμει κοίνωσεν τὰς ὑπονοίας του εἰς τὸν Φαρναβάζον καὶ ἠθέλησεν μάλιστα νὰ μεταβῇ εἰς Σοῦσα παρὰ τῷ Ἀρταξέρξει ἵνα ἀναμιχθῇ πάλιν εἰς τὰ πράγματα. Ἀλλὰ δὲν προέφθασεν νὰ πράξῃ τοῦτο, διότι ἡ Σπάρτη, πληροφορηθεῖσα τοὺς νέους αὐτοῦ σκοποὺς, ἀπήτησεν παρὰ τοῦ Φαρναβάζου τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς, ὁ δὲ, καὶ τοι διὰ τοῦ δεσμοῦ τῆς φιλοξενίας πρὸς τοῦτον συνδεόμενος, ἀλλὰ φοβηθεὶς νὰ παρακούσῃ εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, παντοδυνάμους τότε ὄντας, ἐπεμψε δολοφόνους οἵτινες περικυκλώσαντες τὴν οἰκίαν τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἐφόνευσαν αὐτόν. ὡς δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης ἀπέθανεν ἐπαξίως τῆς ζωῆς ἣν ἔζησε, διότι τοσαύτῃ πράξας ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ προδοσίας, κατέλυσε τὸν βίον διὰ προδοσίας τοῦ τελευταίου αὐτοῦ προστάτου. Ὁ Κύρος ἐν τούτοις συνεπλήρωσεν τὰς προπαρασκευάς. Ἰδίως προσελθὼν εἰς αὐτὸν Κλέαρχος, ὁ ἀρμοστής τοῦ Βυζαντίου, συνέδραμε περὶ τὴν ὕσον οἷον τε ἄθλητον συλλογὴν τοῦ στρατοῦ, οὗσαν εὐχερεστάτην, διότι ἡ μὲν ἐν τῇ κυρίῳ Ἑλλάδι ἀποκατάστασις τῆς εἰρήνης ἀφῆκεν ἀργούς πολλοὺς φιλοκινδύνους ἀνδράς, ὁ δὲ Κύρος ἠνέπρει χρημάτων. αἱ δὲ πολλαὶ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν πόλεων ἀνωμαλίαι παρῆχον εὐλογοφανεῖς αἰτίας τοῦ ἀθροίζειν πανταχοῦ στρατεύματα. Ὅθεν προφασιζόμενος ὅτι στρατεύει ἐπὶ τοὺς Πεισιδαί πειρατῆς, συνέλεξεν ἅπαντα ταῦτα τὰ στρατεύματα εἰς Σάρδεις, καὶ ὀρμήσας ἐκεῖθεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 401, προήλασεν εἰς Ἰκόνιον, εἰς Ταρσὸν καὶ εἰς Ἰσπὸν, ὅπου εὗρε τὸν ναύαρχον Πυθαγόραν σταλέντα ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες ἀπεράσισαν τῷ ὄντι νὰ ὑπστηρίξωσι τὸ ἐπιχειρήμα τοῦ Κύρου, ἐλπίζοντες, ὅτι ἂν ὑπερισχύσῃ θέλει περιποιήσῃ εἰς αὐτοὺς ὠφελήματα ἔτι πλείονα τῶν προτέρων. Ὁ ἐλληνικὸς οὗτος στόλος καὶ ἕτερος αἰγυπτιακός, ὡσαύτως εἰς βοήθειαν τοῦ Κύρου ἐλθὼν παρεμπόδισαν, ὁ μὲν τὸν σατράπην τῆς Κιλικίας, ὁ δὲ τὸν τῆς Συρίας σατράπην ἀπὸ τοῦ νὰ ἀντισταθῶσιν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας εἰς τὴν ἐκστρατείαν, 700 δὲ Λακεδαιμόνιοι ὀπλῖται ὑπὸ τὸν Χειρίσοφον προστεθῆσαν εἰς τὸν πεζικὸν στρατὸν τοῦ Κύρου, ὅστις ἔφθασεν ἀκωλύτως μέχρι τοῦ Εὐφράτου, διέβη εἰς τὴν ἄριστεράν τούτου ὄχθην καὶ ἦλθεν εἰς πεδῖον καλούμενον Κούναξα, ὅπου περιέμενεν αὐτὸν ὁ Ἀρταξέρξης. Ὁ βασιλεὺς οὗτος, μαθὼν ἐγκαίρως τὸν ἐπερχόμενον κίνδυνον, εἶχε

$$\begin{array}{r} 10400 \\ 2500 \\ \hline 12900 \\ 100000 \\ \hline 112900 \end{array}$$

παρασκευάσει στρατόν, ὅστις, ἐὰν δὲν ἔχωσιν ὑπερβολὴν τινα τὰ λεγόμενα, ὑπερέβαινε τὰς ἑκατὸν μυριάδας ἀνδρῶν. Ὁ Κύρος δὲν εἶχε ἂντιτάξῃ εἰς τὸ μέγα τοῦτο πλῆθος εἰμὴ 10,400 ὀπλίτας καὶ 2500 πελταστὰς, ἐν ὅλοις 12,900 Ἕλληνας παντοδαπούς, Λάκωνας, Ἀρκάδας, Ἀθηναίους, Θησαυλοὺς καὶ ἄλλους, Ἀσιανούς δὲ 100,000· καὶ συγκροτηθείσης, κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 401, περὶ Κούναξα μάχης, ἔπεισε μὲν ὁ Κύρος, ἐτράπησαν δὲ εἰς φυγὴν τὰ Ἀσιανὰ αὐτοῦ στρατεύματα. Μόνοι οἱ Ἕλληνες ἐνίκησαν ἐν ἡ ἐτάχθησαν θέσει· καὶ ἔπειτα, ἀποκρούσαντες τὴν περὶ παραδόσεως τῶν ὅπλων ἀπαίτησιν τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια, συντεταγμένοι ὅπως ἦσαν καὶ σώζοντες τὰ ὅπλα καὶ τὴν τιμὴν. Αὕτη δὲ εἶναι ἡ ἀείμνηστος κέθοδος τῶν μυρίων, τὴν ὁποίαν περιέγραψεν ὁ στρατηγὴς αὐτῆς Ξενοφῶν ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ, τῇ ἐπιγεγραμμένῃ «Κύρου ἀνάβασις.» Οἱ Ἕλληνες οὗτοι δὲν ἐπανῆλθον διὰ τῆς ὁδοῦ ἣν ἠκολούθησαν ἀναβαίνοντες μετὰ τοῦ Κύρου, ἀλλ' ἐπορεύθησαν διὰ τῆς Μεσοποταμίας, τῆς Μηδίας, τῆς Ἀρμενίας, πρὸς τὰ μεσημβρινὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἵνα ἐκεῖθεν μεταβῶσιν εἰς τὴν Θράκην. Οἱ Πέρσαι, μὴ τολμώντες νὰ ἐπιτεθῶσι κατ' αὐτῶν, προσεποιήθησαν κατ' ἀρχάς, ὅτι εἶναι πρόθυμοι νὰ διευκολύνωσι τὴν ἐπιστροφὴν των, μέχρις οὗ προσελκύσαντες δι' ἀπάτης τὸν τε Κλέαρχον καὶ ἅπαντας σχεδὸν τοὺς ἄνωτέρους ἄξιωματικούς εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν, συνέλαβον καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐθανάτωσαν. Ἦλπισαν δὲ ὅτι ὁ στρατός, στερηθεὶς τοιοιτοτρόπως τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ, ἤθελεν ἀπελπισθῆ καὶ παραδώσει τὰ ὅπλα ἢ τοῦλάχιστον διαλυθῇ. Ἀλλὰ δὲν ἤξευρον ἐκ τίνων εὐγενῶν στοιχείων συνέκειντο συνήθως τὰ ἑλληνικὰ τάγματα καὶ ὑπὸ τίνος θαυμαστῆς πειθαρχίας διείποντο. Οἱ μύριοι, πρὸς στιγμὴν μόνον ἐκπλαγέντες, μετ' οὐ πολὺ δὲ συνελθόντες, ἐξελέξαντο νέους στρατηγοὺς, ὧν εἰς ἦτο καὶ ὁ Ξενοφῶν, ὅστις ἕως τότε παρακολουθήσας τὸν στρατὸν ὡς ἀπλοῦς ἠθελόντης, ἀνέλαβεν ἤδη τὴν πραγματικὴν τῆς καθόδου ἡγεμονίαν, ἥς τὸ ὄνομα μόνον ἔφερεν ὁ Σπαρτιάτης Χειρίσοφος. Καὶ κατάρθρωσε τῶνόντι, δι' ἐξαιρέτου καρτερίας καὶ διὰ τακτικῆς ἐπιτηδαιότατα μεθρημοσμένης πρὸς τὰς ἐκάστοτε περιστάσεις καὶ χώρας, νὰ ὀδηγήσῃ τοὺς Ἕλληνας ἐκείνους, ἐντὸς τεσσάρων μηνῶν, εἰς Τραπεζοῦντα ἐν τῇ μέσῃ δριμυτάτου χειμῶνος, ἐν τῇ μέσῃ τόπων ἀγρίων, ἀγνώστων καὶ χιονοσκεπῶν, ἐν τῇ μέσῃ λαῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πολεμίων, ἐν τῇ μέσῃ ἀδικητικῶν ἐπιβουλῶν καὶ προδοσιῶν τῶν ἐπιτρόπων τῆς περσικῆς κυ-

θερνήσεως, ἄνευ χάρτου γεωγραφικοῦ, ἄνευ μηχανικῶν πρὸς κατασκευὴν γεφυρῶν, ἄνευ οὐδενὸς ἐνὶ λόγῳ βοηθήματος, ἐξ ἐκείνων τὰ ὅποια ἔχουσιν οἱ νεώτεροι στρατοί. Ἄξιον ἰδίως σημειώσεως εἶναι τὸ βαθύ θρησκευτικὸν αἶσθημα ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐνεπνέοντο τὰ ἐλληνικὰ ταῦτα τῶν ματα· τὸ αἶσθημα τοῦτο, εὐλαβῶς ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος ἐκδηλούμενον, ὑπῆρξεν ἐν τῶν κυριωτάτων στηριγμάτων τοῦ στρατοῦ ἐκείνου ἐν ταῖς ποικίλαις καὶ μακρῇς δοκιμασίαις δι' ὧν διῆλθε. Διότι ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα ἐδέχθη νὰ πορευθῇ πάλιν, διὰ τῆς Βιθυνίας, εἰς Θράκην, ὅπου δὲν ἔφθασεν, εἰμὴ ἐντὸς ἐτέρων τεσσάρων μηνῶν. Τὸ δὲ πάντων θαυμαστότερον, καθ' ὅλην τὴν δωδεκάμηνον ταύτην πορεῖαν ἀπὸ τὰ παραλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἰς Κούναξα, καὶ ἀπὸ Κούναξα εἰς Τραπεζοῦντα, καὶ ἀπὸ Τραπεζοῦντα εἰς Θράκην, ὁ στρατὸς οὗτος δὲν ἀπέβηκεν εἰμὴ τὸ ἥμισυ τῆς ἀρχικῆς δυνάμεως.

Ὁ Ξενοφῶν, ὅστις ἐπανῆλθε μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ παρηκολούθησε μετὰ τινα ἔτη τὸν φίλον αὐτοῦ βασιλέα τῆς Σπάρτης Ἀγησίλαον εἰς τὴν ἐκτρατεῖαν, ἣν οὗτος ἐπεχείρησε κατὰ τῶν Περσῶν, ἐξωρίσθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, φίλων τότε γενόμενων τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ὅθεν ἀποκατεστάθη μετέπειτα εἰς κτήμᾳ τι οὐ μακρὰν τῆς Ὀλυμπίας, τὸ ὁποῖον εἴτε ἡγόρασεν, εἴτε παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν ὡς δῶρον ἔλαβε· καὶ ἐνταῦθα τε καὶ ἐν Κορίνθῳ ὅπου βραδύτερον ἔζησε καὶ ὅπου ἀπέθανεν ἐννενηκοντούτης τῇ 355, συνέταξε τὰς πλείους τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅ,τι ἐξαιρέτως κατέστησεν ἀθάνατον τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρός, εἶναι ἡ ἡγεμονία ἐκείνη τῆς τῶν μυρίων καθόδου καθόδου ἐνίκης ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς πολεμικῆς τέχνης. Εὐάριθμος ἀνθρώπων ὄμιλος, εἰς τὴν βάθην τῆς Ἀσίας ὑπὸ ἑκατὸν μυριάδων βαρβάρων περιεστοιχισμένος, καὶ μηδεμίαν ἔχων παρ' οὐδενὸς νὰ ἐλπίσῃ βοήθειαν, καὶ εὐρεθεὶς αἰφνης ἄνευ ἡγεμόνων, καὶ οὐδὲν ἦττον κατορθώσας, ἐπὶ ὀκτῶ μῆνας ἀδιακόπως σχεδὸν πορευόμενος καὶ μαχόμενος, νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια μὲ τὰ ὅπλα εἰς τὰς χεῖρας· ὁποῖον καταπληκτικὸν θέαμα! Τί δὲ εἶναι πρὸς τὸ κατόρθωμα τοῦτο ἀντιπαραβαλλομένη, ἢ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις τοσοῦτον θρυληθεῖσα καθόδος τοῦ Μορώ ἀνὰ μέσον τῆς Γερμανίας; ἢ τί καὶ αὕτη ἢ ἀπὸ τῆς Ῥωσίας ἐπιστροφή τῶν Γάλλων, ἢ ἐπὶ τέλους εἰς παραλυσίαν καὶ πανωλεθρίαν καταντήσασα; Καὶ τί λοιπὸν ἔλειπεν ἀπὸ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἴχε τοιοῦτους στρατιώτας, τοιοῦτους στρατηγούς, τοιαύτην πειθαρχίαν.

ποιούτην ἡθικὴν ὑπεροχὴν, ἵνα κυριαρχήσῃ καὶ ὕλικῶς τοῦ κόσμου τοῦ Ἀπείρου ἐπὶ τοσοῦτον ἡθικῶς ἐκυριαρχήσῃ; Ἄ! τί ἔλειπεν; Ἐλείπεν ὅτι οὕτω πως ἐξέφρασεν ὁ Ἀριστοτέλης· «τὸ τῶν Ἑλλήνων γένος... ἑλευθέρον τε διατελεῖ καὶ βέλτιστα πολιτευόμενον, καὶ *δυναμέον* ἀρχεῖν πάντων μιᾶς τυγχάνου πολιτείας.» Ἐλείπεν ἐν ἄλλαις λέγειν ἡ πολιτικὴ ἐνότης, ἥς ἄνευ, ἐν τῷ πολιτικῷ τῶν ἐθνῶν βίῳ, κατακλιθεῖται τὰ θαυμαστότερα τῶν προτερημάτων· ἡ πολιτικὴ ἐνότης ἦν δὲν ἔπαυσαν ἐπιδιδύκοντες οἱ προπάτορες ἡμῶν, ἀλλὰ δὲν ἐπέπρωτο ποτὲ νὰ ἐπιτύχωσι κατὰ τὴν πρώτην ταύτην τῆς ἱστορίας αὐτῶν περίου, οὔτε διὰ τῆς ἡγεμονίας τῆς Σπάρτης, οὔτε διὰ τῆς τῶν Θηβαίων ἡγεμονίας.

Ἄλλ' ἐπανεέλθωμεν εἰς τὰ τῆς ἡγεμονίας τῆς Σπάρτης. Ἡ ἡγεμονία αὕτη ὀλίγον μετὰ τὴν ἰδρύσιν αὐτῆς ἤρχισεν, ὡς προείπομεν, νὰ ἀκρωτηριάζεται διὰ τῆς παρακοῆς τῶν Κορινθίων, τῶν Μεγαρέων καὶ τῶν Θηβαίων, καὶ διὰ τῆς καταλύσεως τῆς ἐν Ἀθήναις ὀλιγαρχίας· μετ' οὐ πολὺ δὲ, ἕνεκα τῆς συνδρομῆς ἣν παρέσχεν εἰς τὸν Κύρον καὶ τῆς ἀποτυχίας τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτοῦ, προεκάλεσε καθ' ἑαυτῆς ἔτι μᾶλλον ἐπικίνδυνον πολέμιον. Ἀλλὰ ταῦτα δὲν ἦσαν αἱ μόναι ἀφορμαὶ τῆς προσεχοῦς αὐτῆς ἀνατροπῆς. Naί μὲν περὶ τὸ 400 ἔτος ἡ ἡγεμονία αὕτη ἐφαίνετο σώζουσα ἔτι σχεδὸν ἀκεραίαν τὴν δύναμιν αὐτῆς. Ἀπασαὶ αἱ νῆσοι καὶ πλεῖσται παραλῖαι τοῦ Αἰγαίου, ἐτέλουν φόρον εἰς αὐτὴν καὶ κατεῖχοντο ὑπὸ φρουρῶν καὶ ἀρμοστῶν. Ἀρμοστὴς Λακεδαιμόνιος κατεῖχεν ὁμοίως τὴν περὶ Τραχίνα παρὰ τὸν Μαλιακὸν κόλπον Ἡράκλειαν, κρατῶν εἰς εὐπειθειαν, διὰ τῆς περὶ αὐτὸν φρουρᾶς, ἅπαντα τὰ μετὰ Θεσσαλίας καὶ Βοιωτίας ἔθνη. Καὶ ἔτι βορειότερον, ἐν Φαρσάλις, ἔδρευεν ἀρμοστὴς, συνέχων τοὺς Θεσσαλοὺς. Ὡς πρὸς δὲ τὴν Πελοπόννησον, ἡ Σπάρτη ἱπολιτεύετο κυριαρχικώτερον παρά ποτε, διότι ἐνταῦθα, ἐξαίρεσι μόνου τοῦ Ἀργεῶς, τὸ ὅποιον διετέλει, ὡς ἄλλοτε, εὐδέτερον, πᾶσαι αἱ ἄλλαι πόλεις ὑπήκουον ἀπροφασίστως εἰς αὐτήν. Ἰδίως κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐπέβαλε τὴν θέλησιν τῆς, ὡς ἀπόλυτός τις δέσποινα, εἰς τοὺς Ἡλείους. Οἱ Ἡεῖοι ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου εἶχον πολλάκις ἀντιπολιτευθῆ εἰς τὴν Σπάρτην· ἤδη δὲ αὕτη, ἵνα τιμωρήσῃ αὐτοὺς, ἀπήτησεν ἅμα μὲν νὰ πληρώσῃ τὴν ἐπιβάλλουσαν αὐτοῖς μερίδα τῆς δαπάνης τοῦ κατὰ τῶν Ἀθηναίων πολέμου, ἥς καθυστέρουν τὴν καταβολήν, ἅμα δὲ νὰ ἀφῇ-

σιν αὐτονόμους τὰς περιόικους αὐτῶν πόλεις. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἥλιον ἀπεποιήθησαν νὰ ὑπακούσωσιν, ὁ βασιλεὺς Ἄγις, ἐμβαλὼν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν καὶ ἀνηλεῶς αὐτὴν δρώσας ἐπὶ μακρὸν, κατηνάγκασεν αὐτοὺς νὰ καθαιρέσωσι τὰ τείχη, νὰ παραδώτωσι τὰ πολεμικὰ πλοῦκα καὶ νὰ παραιτηθῶσι πάσης κυριαρχικῆς ἀξιώσεως ἐπὶ τῶν τριφυλιακῶν πόλεων (σελ. 215). Ὁφελουμένη δὲ ἐκ τοῦ θριαμβικοῦ τούτου ἀνταρματος, ὅπερ ἐκτέσαστο κατὰ τὴν Πελοπόννησον, ἡ Σπάρτη ἐβίωσε τότε καὶ τοὺς περιλιπομένους τῶν ἀρχαίων αὐτῆς πολεμίων, τῶν Μεσσηνίων, οἵτινες διὰ τῆς τῶν Ἀθηναίων προστασίας εἶχον ἄλλοτε εὖρει ἐκτείνῃ εἰς Ναύπακτον καὶ εἰς Κεφαλληνίαν, νὰ ἀπέλθωσιν ἀπὸ τῶν γειτόνων τούτων τῆς χερσονήσου χωρῶν καὶ νὰ καταφύγωσιν οἱ μὲν εἰς Σικελίαν, οἱ δὲ εἰς Κυρήνην.

Ἄλλ' ἐνῷ ἐξωτερικῶς ἐφαίνετο παντοδύναμος, ἡ Σπάρτη κατεβρώσκετο ἐσωτερικῶς ὑπὸ σκώληκος, ὅστις ἐμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ μαρῶν καὶ νὰ φθείρῃ τὸ ἄλλοτε τοσοῦτ' ἰσχυρὸν ἐκεῖνο σῶμα. Ἡ μεγάλη ἡγεμονία ἣν κατεσκεύασεν ἦτο ἀσυμβίβαστος πρὸς τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς πολίτευμα. Ἰνα κατανοήσωμεν τοῦτο ἀρκεῖ ν' ἀντιπαραβάλωμεν τὴν κατάστασιν τῆς πόλεως ταύτης ἐν ἀρχῇ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, πρὸς τὴν μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου τούτου κατάστασιν. Κατὰ τὴν πρώτην ἐκ τῶν δύο τούτων ἐποχῶν, ἡ Σπάρτη οὐδένα εἶχεν ὑπὸ τελῇ φόρου ὑπήκοον, καὶ οὔτε τακτικούς ὑπὸ τῶν πολιτῶν αὐτῆς πληρωτέους φόρους, ἐνῷ κατὰ τὴν δευτέραν ὅχι μόνον ὁ Λύσανδρος παρέδωκεν εἰς αὐτὴν μέγα χρηματικὸν ποσὸν χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ὅσον εἶχε περισσεύσει ἀπὸ τῶν δοθέντων ὑπὸ τοῦ Κύρου κεφαλαίων πρὸς ἐξακόλουθῃσιν τοῦ πολέμου, ἀλλὰ καὶ κατ' ἔτος εἰσέπραττεν ἡ Σπάρτη μεγάλα εἰσοδήματα ἀπὸ τῶν φόρων τῶν ὑποτελῶν πόλεων. Ἐν ἔτει 439 ἦτο βραδεῖα, νωθρὰ μάλιστα, περὶ τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς, καὶ ἰδίως ἀπετροπιάζετο πᾶσαν μακρὰν τῆς πατρίδος ἐπιχείρησιν. ἐν ἔτει δὲ 404 καὶ ἐφεξῆς ἀπέβη ἐπιθετικὴ καὶ πρόθυμος οὐ μόνον τοὺς γείτονας νὰ κταθῇ, ἀλλὰ καὶ πρὸς πολεμίους πορρωτάτω κειμένους ν' ἀναλαμβάνῃ κατακτητικούς ἀγῶνας. Ἐν ἔτει 432 ἔσωζε τὰ πάτρια ἀποφεύγουσα ἐπιμελῶς πᾶσαν οὐ μόνον πρὸς ἄλλοδαπούς ἀλλὰ καὶ πρὸς Ἕλληνας ἐπιμιξίαν. ἐν δὲ τῷ τέλει τοῦ πολέμου, αἱ ἐξωτερικαὶ αὐτῆς σχέσεις ἔλαβον τοσαύτην ἀνάπτυξιν, ὥστε ἀπέβησαν τὸ κύριον ἐνασχόλημα τῶν διεπόντων τὰ πράγματα αὐτῆς ἀνδρῶν. Ἐντεῦθεν ἡ συρροή

ἵκων εἰς τὴν Σπάρτην καὶ ἡ ἀποδημία Σπαρτιατῶν εἰς ἄλλας χώρας, κατέστη διαρκὲς καὶ ἀναπόφευκτος· ἐντεῦθεν ὅμως παρημελήθη ἡ αὐτοκρατορική τήρησις τῆς Λυκούργειου πειθαρχίας, καὶ ἐξέλιπεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἡ ἀρχαία ὁμαλότης τῶν περιουσιῶν (διότι ἡ φημιζομένη ἰσότης οὐδέποτε, ὡς εἵπομεν ἄλλοτε, ὑπῆρξεν). Οἱ μὲν ἐπιφανέστατοι τῶν Σπαρτιατῶν, οἱ στρατηγοί, οἱ ναύαρχοι, οἱ ἄρμωστοι, ἐκτῆσαν τοὺς διὰ καταπίσεων, δι' ἄρπαγῶν, διὰ δωροδοκιῶν, θησαυροὺς μεγάλους, καὶ προσέλαβον διὰ τῶν πολεμικῶν αὐτῶν κατορθωμάτων καὶ τῶν ἐν τῇ ἄλλοδαπῇ πολιτικῶν ἀξιομάτων ἰσχύον καὶ φιλαρχίαν ὑπέρογκον· οἱ δὲ μικρότεροι πολῖται κατήντησαν νὰ μὴ δύνανται νὰ καταβάλωσιν οὐδὲ τὴν ὀρισμένην εἰς τὰ συσσίτια εἰσφορὰν, καὶ αὐτῶ ἀπέβαλον τὴν ἀπὸ τῆς εἰσφορᾶς ταύτης ἐξηρητημένην ἐνάσκησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων. Αὕτη δὲ ἡ ριζικὴ τῶν πραγμάτων ἀλλοίωσις παρήγαγεν ἐξ ἀνάγκης ποικίλα ἀτοπήματα· ἔφερεν εἰς μέσον ἄνδρας τῶν ὁποίων ἡ φιλαρχία καὶ ἡ δύναμις ἦτο ἀσυμβίβαστος πρὸς τὸ πάτριον ὀλιγαρχικὸν πολίτευμα· περιώρισεν εἰς ὀλιγίστους τὴν χρῆσιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ ἐγέννησεν οὕτω παρὰ τοῖς πολλοῖς δυσχερεσκείας, τόσῳ μᾶλλον δεινότερας, ὅσῳ ἐπιφθονώτερα ἦτο ἡδὴ ἡ ἐνάσκησις τῶν ἀρχῶν· ἐπὶ τέλους δὲ ἐφθειρε τὸν ἀκρογωνιαίον λίθον τῆς σπαρτιατικῆς ἰσχύος, τὴν Λυκούργειον πειθαρχίαν. Τὸ τελευταῖον τῶν ἀτοπημάτων τούτων δὲν παρήγαγε, φυσικῶς τῷ λόγῳ, τοὺς ὀλεθρίους αὐτοῦ καρποὺς εἰμὴ προαίτιος τοῦ χρόνου, ἀλλὰ τὰ δύο πρῶτα ἀνεφάνησαν ἀμέσως.

Ὁ ἐπιτηδαιότερος καὶ ἰσχυρότερος ἀνὴρ ὃν ἀνέδειξεν ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης, ὁ Λύσανδρος, εἶχε μὲν περισταλὴ ἐπ' ἐσχάτων ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν καὶ τῶν βασιλέων περὶ τὰς κυριαρχικὰς αὐτοῦ ἀξιώσεις, ἀλλὰ δὲν ἀπέβαλε διὰ τοῦτο τὰς ἀξιώσεις ταύτας, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἀπανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος ἠκούοντο φωναὶ παροτρύνουσαι αὐτὸν εἰς τὴν νὰ λάβῃ ὑπερέχουσαν ἐν τῇ πατρίδι τάξιν. Ἐνῷ ἐν Σάμῳ ἐφάλλοντο παιᾶνες εἰς τιμὴν τοῦ ἀνδρός· ἐνῷ ὁ Χοιρίλος καὶ ὁ Ἀντίλοχος, ἐποιοῦν ἐγκώμια αὐτοῦ· ἐνῷ ποιητὴς ἕτερος ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐξαιρίτως τιμῆται, ὁ Ἀντίγονος, συνέτασσε τὰ Λυσάνδρεια, ἡ ῥήτωρ καὶ σοφιστὴς Κλέων ὁ Ἀλικαρνασεύς ἔγραφε λόγον δι' οὗ ἀπεδείκνυεν, ὅτι ὁ Λύσανδρος ἀπέβη ἄξιός τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς, ὅτι ἡ μεγαλοφυΐα πρέπει νὰ προτιμᾶται τῆς νομίμου καταγωγῆς καὶ ὅτι τὸ στέμμα ἔδει νὰ προσενεχθῇ εἰς τὸν ἰκανώτατον τῶν Ἡρακλειδῶν. Ὅθεν ὁ Λύσανδρος ἐμελέ-

τησε τῶντι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους νὰ καταλάβῃ τὸ βασιλικὸν ἄξιωμα. "Οχι διότι τὸ ἄξιωμα τοῦτο εἶχεν ἐν Σπάρτῃ ἀπόλυτον τὴν ἐξουσίαν· τὰ πράγματα αὐτῆς διείποντο κυρίως ὑπὸ τῶν ἐφόρων, καὶ ὑπὸ τῶν ἐνιαυσιαίων ἐπιτρόπων τοῦ πράγματι κυριαρχούντος ὀλιγαρχικοῦ συλλόγου. Ἀλλ' ὁ Λύσανδρος ἤλπισεν εὐλόγως ὅτι, ἔχων ὡς βασιλεὺς αὐτοδικαίως τὸ τῆς στρατηγίας δικαίωμα, ἡδύνατο ν' αὐξήσῃ νὰ ὀχυρώσῃ καὶ ἀπρόσβλητον νὰ καταστήσῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Τούτου ἕνεκα ἠγωνίσθη νὰ φέρῃ ἐκ Δελφῶν, ἐκ Δωδώνης καὶ ἐκ τοῦ ἐν Λιβύῃ μαντείου τοῦ Διὸς Ἀμμωνος, χρησμοὺς ἐπιτηδέους νὰ ἐνισχύσῃ τὰ βουλευματα αὐτοῦ. Οὐδὲν ὅμως τῶν μαντείων τούτων ἐπίεισθη νὰ ἐκδώσῃ ἀπόφασιν καταργοῦσαν τοὺς ὑφισταμένους ἐν Σπάρτῃ περὶ τῆς βασιλικῆς διαδοχῆς νόμους· καὶ τότε ὁ Λύσανδρος, ἐμμηχανεύθη νὰ ἐκτύχῃ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ δι' ἑτέρου τινὸς πλαγίου τρόπου.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, οἱ δύο τῆς Σπάρτης βασιλεῖς ἦσαν, Ἄγις ὁ Ἀρχιδάμου, βασιλεύσας ἀπὸ τοῦ 426 μέχρι τοῦ 399, καὶ Παυσανίας ὁ Πλειστοάνακτος, βασιλεύσας ἀπὸ τοῦ 408 μέχρι τοῦ 394. Ἐκ τούτων ὁ Ἄγις ἀπέθανεν ἐν περίπτῳ ἔτος μετὰ τὴν κατὰ τῆς Ἡλίδος ἐκστρατείας του, καταλιπὼν ἀπὸ Τιμακίης υἱοῦ τὸν Λεωτυχίδην, περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ ὑποίου πολλὰ ὑπῆρχον ἀμφιβολίαι. Ὅθεν ὁ Λύσανδρος συνέλαβε τὸν σκοπὸν νὰ διαβιβάσῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὸν νεώτερον τοῦ Ἀγίδος ἀδελφὸν Ἀγηςίλαον, ἐπ' ἧσιν ὅτι θέλει ἄγει καὶ φέρει αὐτὸν κατὰ τὸ δοκοῦν. Ὁ Ἀγηςίλαος ἦτο τότε τεσσαρακοντούτης περίπου· καὶ ἐπειδὴ εἶχεν ἀνατραφῇ μηδεμίαν ἐμὴν προσδοκίαν τοῦ νὰ βασιλεύσῃ ποτὲ, ἐνητκήθη ἀκριβέστατα περὶ τὴν σπαρτιατικὴν δίκαιαν καὶ πειθαρχίαν. Ἦτο δὲ ἀφελὴς τοὺς τρόπους καὶ τὰ ἔθνη, προσηνὴς πρὸς τοὺς συμπολίτας, εὐπειθὴς εἰς τὰς ἀρχάς, καὶ πρὸς τοὺς οὐ μόνον μικρὸς τὸ ἀνάστημα, ἀλλὰ καὶ ἰσχυρὸς, καὶ χωλὸς τὸν ἕτερον τῶν ποδῶν. Πάντα ταῦτα ἔφερον τὸν Λύσανδρον νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι, ἂν ἐπιτύχῃ νὰ περιποιήσῃ εἰς αὐτὸν τὴν βασιλείαν, θέλει κυβερνήσῃ αὐτὸς ἅντ' αὐτοῦ καὶ δυνηθῇ οὕτω νὰ κορέσῃ τὴν φιλαίαν ταύτην τὴν ἀνεξάντλητον φιλαρχίαν του. Ἀλλ' ἠπατήθη παραδόξως διότι ὁ Ἀγηςίλαος, ἅμα, διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Λυσάνδρου, ἀναγκασθεὶς βασιλεὺς, ἀνεδείχθη εἰς τῶν μεγίστων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος στρατηγὸς ἐξοχος, χρημάτων κρείσσων, φιλότιμος καὶ φιλόδοξος ὡς οὐδεὶς ἄλλος. Ὁ Ἀγηςίλαος εἶχε βεβαίως τὰ ἐλαττώματά του

ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἐλαττώματα ἦσαν εὐγενῆ. Εἰς τὰς πρὸς τοὺς ἄλλους πολίτας σχέσεις λ. χ. διετέλεσεν ἐχθρὸς ἀμεμπτότερος ἢ φίλος· διότι τοὺς μὲν ἐχθροὺς ἀδικῶς δὲν ἐβλάπτε, χάριν δὲ τῶν φίλων ἐπραττε καὶ τὰ μὴ δίκαια· καὶ τοὺς μὲν ἐχθροὺς ἡσυχύνετο μὴ τιμῶν καταρθοῦνται, τοὺς δὲ φίλους δὲν εἶχε τὴν γενναιότητα νὰ ψέξη ἀμαρτάνοντας, ἀλλὰ καὶ συνεξημάρτανε μετ' αὐτῶν, ἐνῷ τὸ καθ' ἑαυτὸν ἦτο χρηστότατος. Ὅτι ὅμως ἐξαιρέτως θαυμάζομεν εἰς τὸν Ἀγησίλαον εἶναι τὸ πανελλήνιον πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἀνέδειξε κατὰ τὸ πρῶτον τῆς βασιλείας αὐτοῦ μέρος· καὶ θαυμάζομεν αὐτὸ τόσῳ μᾶλλον ὅσω, καθάπερ πολλοὶς εἶπομεν, ἡ τῆς Σπάρτης ἀνατροφή ἦτο ἐλάχιστα ἐπιτηδεῖα νὰ παραγάγῃ καὶ νὰ ὑποθρέψῃ τοιοῦτο πνεῦμα. Ἵνα δὲ ἐν ὀλίγοις χαρακτηρίσωμεν τὸν ἄνδρα ἐπιφέρομεν, ὅτι εἶχεν ἅπαντα τὰ προτερήματα τοῦ Λυσάνδρου, μηδεμίαν δὲ τῶν κακιῶν αὐτοῦ, καὶ ἅπαντα τὰ προτερήματα τοῦ Καλλικρατίδου, ὧν πολὺ τοῦτου μεγαλοφυσίστερος. Ὁ πόλεμος εἰς ὃν ἡ Σπάρτη εἶχεν ἤδη περιπλακῇ πρὸς τοὺς Πέρσας, ἠνώφην αὐτῷ στάδιον ἐνεργείας λαμπρόν· καὶ ἐνταῦθα ἰδίως ἤλπισεν ὁ Λυσάνδρος νὰ ἀποβῇ παντοδύναμος, ἀλλὰ ἐνταῦθα μάλιστα ἀπέτυχε. Πρὸ τούτων ὅμως ὁμιλήσωμεν περὶ ἐσωτερικῆς τινος στάσεως ἀφ' ἧς ἐκινδύνευσε τότε ἡ Σπάρτη.

Δὲν εἶχεν εἰσέτι παρέλθει ἐνιαυτὸς ἀφ' ἧς ἐβασίλευεν ὁ Ἀγησίλαος, ὅτε προσελθὼν τις πρὸς τοὺς ἐφόρους κατήγγειλεν ἐπιβουλήν φοβεράν κατὰ τοῦ πολιτεύματος τεκταινομένην, καὶ ἀρχηγὸν τοῦ πράγματος τὸν Κινάδωνα. Ὁ Σπαρτιάτης Κινάδων ἦτο νεανίσκος εὖρωστος τὴν ψυχὴν, ἀλλ' οὐχὶ ἐκ τῶν ὁμοίων (σελ. 202)· καὶ ἐνήσκει μὲν τὰ πολιτικά αὐτοῦ δικαιώματα χάρις εἰς τὴν συνδρομὴν πλουσίου τινὸς ἀνδρὸς, ἦτο μάλιστα, ἐνεκα τῆς ἐξαιρέτου αὐτοῦ στρατιωτικῆς γυμνάσεως, κατατεταγμένος ὑπὸ τῶν ἐφόρων εἰς τοὺς λογάδας ἐκείνους νέους, οἵτινες ἦσαν ἐπιτετραμμένοι τὴν ἐσωτερικὴν ἐν τῇ Λακωνικῇ ἀστυνομίαν, ἀλλὰ τῶν ἀνωτέρων ἀξιομάτων καὶ τιμῶν ἦτο ἀποκεκλεισμένος, διότι, ὡς προείπομεν, τὰς μεγάλας καὶ εὐπροσόδους ταύτας ὑπηρεσίας ἐλάβανον ἀποκλειστικῶς ἐν Σπάρτῃ οἱ εὐαριθμοὶ ἄνδρες, οἵτινες συνεκρότουσαν τὴν στανὴν αὐτῆς ὀλιγαρχίαν. Ὁ Κινάδων λοιπὸν, ὡς καὶ πάντες οἱ ἄλλοι Σπαρτιάται ὅσοι ἐστέροῦντο τῶν προνομίων τούτων, δυσανασχετοῦντες ἀπεφάσισαν διὰ συνωμοσίας νὰ μεταβάλωσι τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων κατάστασιν. «Ὁ Κινάδων, εἶπεν ὁ καταμηνυτὴς αὐτοῦ πρὸς τοὺς

εφόρους, ὃ Κινάδων μὲ ἔφερεν εἰς τὸ ἔσχατον ἄκρον τῆς ἀγορᾶς, εἰπὼν
 νὰ ἀριθμῇσω, πόσοι εἶναι οἱ αὐτόθι εὐρισκόμενοι Σπαρτιάται· καὶ ἰὼν
 ἀριθμήσας βασιλέα τε καὶ ἐφόρους καὶ γέροντας καὶ ἄλλους ὡς τισσά-
 ρακοντα, ἠρώτησα δικτὶ μὲ εἶπες, ὦ Κινάδων, ν' ἀριθμῇσω αὐτούς;
 Ὁ δὲ ἀπεκρίθη, διότι τούτους πρέπει νὰ νομίζης ὡς πολεμίους· οἱ δὲ
 ἄλλοι πάντες οἱ ἐν τῇ ἀγορᾷ, πλείονες ἢ τετρακισχίλιοι εἶναι φίλοι καὶ
 σύμμαχοι. Καὶ καθ' ὁδὸν διερχομένων ἡμῶν, μὲ ἐπεδείκνυε ποῦ ἕνα ποῦ
 δύο γέροντας ἢ καὶ τινας ἰδιοκτῆτας τῶν κτημάτων τῆς χώρας, ὡμώ-
 νους ἡμῶν πολεμίους, τοὺς δὲ ἄλλους ἅπαντας ἔλεγε συμμάχους. Τότε
 οἱ ἔφοροι ἠρώτησαν, πόσους νομίζεις τοὺς γινώσκοντας τὴν μελετωμένην
 πρᾶξιν. «Ὀλίγους, ἀπήντησεν ὁ καταμνηυτής, ἀλλ' ἀρκοῦντας, διότι
 ἔλεγον ὅτι πάντες οἱ ἄλλοι, καὶ εἰλωτες, καὶ νεοδαμώδεις, καὶ ὑπο-
 μείνονες, καὶ περίοικοι, θέλουσι συμπράξει, καθὼς μὴ δυνάμενοι νὰ κρ-
 ψωσι τὸ μῖσος αὐτῶν, ἅμα γινομένου λόγου περὶ Σπαρτιατῶν, ἐπὶ τα-
 σοῦτον ὥστε ἐβεβαίουν ὅτι καὶ ὡμοῦς ἤθελον φάγει αὐτούς.»

«Ἀλλὰ πόθεν, ἐξηκολούθησαν οἱ ἔφοροι, ἤλπιζεν ὁ Κινάδων ὅτι θί-
 λει προμηθευθῇ ὅπλα.» «Ὁ Κινάδων ἔλεγεν, ἀπεκρίθη ὁ καταμνη-
 υτής, ὅτι οἱ μὲν ἐξ ἡμῶν ἐν τῇ ἐνεργητικῇ ὑπηρεσίᾳ ὄντες, ἔχομεν ὅπλα
 πολλὰ δὲ ἐν τῇ ἀγορᾷ ὑπάρχουσι ξίφη, μάχαιραι, ὀβελίσκοι, πελίκαι
 ἀξίναι, δρέπανα, χρησιμώτατα εἰς τὸν ἐπαναστάντα ὄχλον. Παρὰ τοῦ
 τούτου, πᾶς ὁ ἐργαζόμενος γῆν καὶ ξύλα καὶ λίθους ἔχει παρ' ἑαυτοῦ
 ἐργαλεῖα δυνάμενα νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ὅπλα, μάλιστα πρὸς πολί-
 μίους ἀόπλους.» Ἐρωτηθεὶς ὁ μάρτυς, πότε ὠρίσθη ἡ ἐκτέλεσις τῶν
 βουλευομένων, ἀπεκρίθη ὅτι δὲν γνωρίζει καὶ ὅτι παρηγγέλθη μόνον νὰ
 ᾔναι παρῶν καὶ ἕτοιμος.

Ὁ καταμνηυτής δὲν ἀνέφερεν, ὡς φαίνεται, καὶ ἄλλα συνωμοστῶν ὀνό-
 ματα. Οἱ δὲ ἔφοροι ἐνήργησαν μετὰ τῆς συνήθους αὐτοῖς δραστηριότητος
 καὶ ἀμειλίχου αὐστηρότητος· συνέλαβον ἄμέσως τὸν Κινάδωνα, καὶ βα-
 σανίσαντες, ἔμαθον ἀπὸ τοῦ στόματός του τὰ ὀνόματα τῶν συνενόχων
 ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ μάντις Τισαμενός· φυλακίσαντες δὲ πάρυτα καὶ τούτου·
 ἐβεβαίωσαν ἐτι μᾶλλον τὰ μελεώμενα δι' ἀντιπαράστασιν πρὸς τὸν
 Κινάδωνα. Ἠρώτησαν πρὸς τοὺς ἄλλοις τούτον, τί βουλόμενος ταῦτα
 ἐμελέτα, ὃ δὲ ἀπεκρίνατο «μηδενὸς ἦττων εἶναι ἐν Λακεδαιμόνι.» Τότε
 δέσαντες τὰς δύο αὐτοῦ χεῖρας καὶ τὸν τράχηλον ἐν κλοιῷ, περιήγαγον
 οὕτως εἰς τὴν πόλιν, μαστιγούμενον καὶ κεντούμενον. Τὰ αὐτὰ δὲ ἔπρα-
 ξαν καὶ ὡς πρὸς τοὺς συνενόχους, καὶ ἔπειτα ἀπέκτειναν ἅπαντας.

Τοιοτοτρόπως ἀπηλλάγη ἡ Σπάρτη καὶ ἀπὸ τοῦ ἑτέρου τούτου κινδύνου. Ἄλλ' ἐὰν ἡ ὀλιγαρχία αὐτῆς ἐπετύγχανεν οὕτω τὴν κατατρόπωσιν τῶν ἀντιπάλων, ὅσοι εἴτε ἀνωθεν εἴτε κάτωθεν ἠπείλουν αὐτήν, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποφύγῃ τὰς συνεπειὰς τῶν ἰδίων ἀμαρτημάτων καὶ ἰδίως τῆς παραμελήσεως τῶν Λυκούργειων θεσμῶν καὶ τῆς περιπλοκῆς εἰς τὸν πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμον, τοῦ ὑποίου ἐρχόμεθα ἤδη νὰ ἱστορήσωμεν ἐν περιλήψει τὰς περιπετείας.

Πόλεμος πρὸς τοὺς Πέρσας

Μετὰ τὴν περὶ Κούναξα νικῆν καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὁ Ἀρταξέρξης, βραβείων τὸν πιστὸν ἀναδειχθέντα Τισσαφέρνην, ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὰς χώρας τῶν ὁποίων ἤρχε πρότερον ὁ Κύρος, ὁ δὲ σατράπης οὗτος παρεσκευάσθη ἤδη νὰ τιμωρήσῃ τὰς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν Ἑλληνίδας πόλεις, δι' ἣν εἶχον προαποδείξει πρὸς τὸν Κύρον εὐνοίαν. Τότε αἱ ἑλληνίδες πόλεις ἐζήτησαν τὴν προστασίαν τῆς Σπάρτης, οἱ δ' ἔφοροι ἐξαπέστειλαν ἀμέσως, κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 400 ἔτους, εἰς βοήθειαν αὐτῶν τὸν Θίμβρωνα, ἄγοντα ὀπλίτας 2000 νεαδαμῶδεις (ἥτοι εἰλωτας ἀπελευθερωθέντας) καὶ 4000 ἄλλους Πελοποννησίους, ἐτι δὲ 300 ἵππεῖς Ἀθηναίους. Ἡ Σπάρτη ἀνέλαβε τὸν ἄγωνα τοῦτον, ὅχι τόσοσιν κηδομένη περὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλλήνων, ὅσον διότι, ἐπειδὴ ἔρρηξε τὴν πρὸς τὸν μέγαν βασιλεῖα εἰρήνην, διὰ τῆς πρὸς τὸν Κύρον συνδρομῆς, ἐφοβεῖτο μήπως ὁ Τισσαφέρνης δὲν ἀρκεσθῇ νὰ ἀσφαλίσῃ τὸ κατὰ τὴν ἡπειρον τῆς μικρᾶς Ἀσίας κράτος αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπιτεθῇ ἔπειτα καὶ κατὰ τῶν νήσων καὶ τῶν ἄλλων παραλίων τῶν εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης ὑπαγομένων. Καὶ ἔπειτα ἡ πολυθρύλητος τῶν μυρίων κάθοδος παρήγαγε καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα πολλὴν πρὸς τὴν περσικὴν δύναμιν περιφρόνησιν καὶ ἐπειθε πάντας ἤδη ὅτι δὲν εἶναι δύσκολος ἡ κατάλυσις αὐτῆς. Εἶχε δὲ τότε ἐπανεέλθει εἰς Θράκην καὶ ὁ τῶν Κυρείων στρατὸς (ὅπως ἐλέγοντο οἱ μετὰ τοῦ Κύρου ἀναβάντες Ἑλληνες) καὶ ἠνώθη μετὰ τοῦ Θίμβρωνος, ὅστις εὗρεθι οὕτως ἄρχων δυνάμεως ἀξιολόγου. Οὐδὲν ὅμως ἐπραξεν ἀντάξιον τῶν κοινῶν προσδοκιῶν· οὐ μόνον τῆς Λαρίσης δὲν ἠδυνήθη νὰ γίνῃ κύριος, ἀλλὰ καὶ οὐδεμίαν πειθαρχίαν ἐτήρησεν εἰς τὰ τάγματα αὐτοῦ, τὰ ὅποια ἀδ' ἀκρίτως ἐλήστευον καὶ φίλους καὶ ἐχθρούς. Διὰ τοῦτο ἀνεκλήθη ὁ Θίμβρων καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ 399 ἐξαπεστάλη ἕτερος αὐτοῦ στρατηγός, ὁ Δερκυλλίδας. Ὁ Δερκυλλίδας ἦτο ἄνθρωπος τοσούτῳ πολυμήχανος καὶ πανούργος, ὥστε ἐπεκκλείτο Σισυφός, ἀπὸ τοῦ

μυθολογουμένου ἐκείνου βασιλέως τῆς Κορίνθου περὶ οὗ ὁ Ὅμηρος λέγει ἐν τῇ Ἰλιάδι

..... ὁ κέρδιστος γένετ' ἀνδρῶν.

Ὁ Δερκυλλίδας εἶχε διατελέσει ἄρμωστής ἐν Ἀβύδῳ ἐπὶ Λυσάνδρῳ ναυαρχοῦντος, καὶ διαβληθεὶς ὑπὸ τοῦ Φαρναβάζου κατεδικάσθη τότε ὑπὸ τοῦ ναυάρχου εἰς τὴν πειθαρχικὴν ποινὴν τοῦ νὰ σταθῇ δημοσίως «τὴν ἀσπίδα ἔχων, ὃ δοκεῖ κηλὶς εἶναι τοῖς σπουδαίοις Λακεδαιμονίων ἀταξίας γὰρ ζημίωμα ἐστίν.» Ὅθεν ἔχων τὴν ἀρχαίαν ταύτην προσηπικὴν ἀφορμὴν δυσαρεσκείας κατὰ τοῦ Φαρναβάζου, ὠφελήθη ἤδη ἐκ διενεξείας τινος μεταξὺ τοῦ σατράπου τούτου καὶ τοῦ Τισσαφέρνους συνωμολόγησε πρὸς τὸν τελευταῖον ἀνακωχὴν καὶ ἐπέπεσε μεθ' ὅλων τοῦ στρατοῦ, εἰς 8,000 ἄνδρας συμποσσυμένου, εἰς τὴν χώραν τοῦ πρώτου, ἥτοι τὴν καλουμένην Αἰολίδα. Ἐνταῦθα δὲ, ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 398, ἐγένετο κύριος τῆς τε Λαρίσης καὶ ὁκτὼ ἄλλων πόλεων, ἐπιτρέψας εἰς αὐτὰς πᾶσαν αὐτονομίαν, καὶ περιουσιθεὶς εἰς μόνην τὴν ἀπὸ τοῦ Φαρναβάζου ἐξασφάλισιν αὐτῶν. Οἱ ἔφοροι εὐχαριστηθέντες διὰ τὰ κατορθώματα ταῦτα, παρέτειναν ἐπὶ ἑτέρον ἔτος τὴν στρατηγίαν αὐτοῦ· καὶ ἐπειδὴ μετ' οὗ πολὺ ἔληξεν ἡ πρὸς τὸν Τισσαφέρνην ἀνακωχὴ, αἱ δὲ ὑπ' αὐτὸν τελοῦσαι Ἑλληνίδαι πόλεις δὲν ἔπαυσον ἐπικαλούμεναι τὴν βοήθειαν τῆς Σπάρτης, ὃ Δερκυλλίδας διετάχθη ἤδη νὰ στρατεύσῃ κατὰ τοῦ ἐτέρου ἐκείνου τῶν στρατῶν, ἐπὶ τὴν Καρίαν. Τότε ὁ Φαρναβάζος ἐνοῦται μετὰ τοῦ Τισσαφέρνους καὶ ἐλθόντες ἀμφότεροι μετὰ στρατοῦ ἰσχυροῦ εἰς τὸ Μακεδονίου πεδῖον, εὐρίσκουσι τὸν Δερκυλλίδαν τοσούτῳ ἀπαράσκευν πρὸς μάχην ὥστε ἂν ἐπέπιπτον κατ' αὐτοῦ ἥθειλον πιθανώτατα νικήσει. Ἀλλ' ὁ Τισσαφέρνης πτοηθεὶς πρὸ πάντων τοὺς Κυρδαίους, τῶν ὁποίων ἐνθυμεῖτο τὸ μεγαλουργήμα, καὶ ἀπατηθεὶς ὑπὸ τῆς ἐπιτηδειότητος μεθ' ἧς ὁ Δερκυλλίδας κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἐκάλυψε τὴν ἀταξίαν τοῦ ἰδίου στρατοῦ, ἀπέφυγε μὲν τὸν ἀγῶνα, συνήνεσε δὲ νὰ ἔλθῃ εἰς λόγους περὶ σπονδῶν. Καὶ εἰρήνη μὲν δὲν συνωμολογήθη, διότι ἐνῷ ὁ Δερκυλλίδας ἀπῆτει τὴν ἐντελῆ αὐτονομίαν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλληνίδων πόλεων, ὁ Τισσαφέρνης καὶ ὁ Φαρναβάζος ἐπέμενον τὰν ἀπαλιν εἰς τὴν ἐξ Ἀσίας ὑποχώρησιν τοῦ στρατοῦ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων ἄρμωστῶν ἀφ' ὅλων τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλληνίδων πόλεων. Συνεφωνήθη ὅμως ἀνακωχὴ ἵνα δοθῇ καιρὸς νὰ ἀναφερθῶσι ταῦτα πάντα εἰς Σπάρτην· καὶ οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τὸν πό-

λεμον τοῦτον περὶ τὰ τέλη τοῦ 394, ἥτοι τριετίαν καὶ ἐπέκεινα ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως αὐτοῦ.

Τότε βουλευομένων τῶν Σπαρτιατῶν περὶ τοῦ πρακτέου μετὰ τὰς τελευταίας εἰδήσεις, εἶπεν ὁ Ἀγησίλαος ἑαυτὸν πρόθυμον, ἐπὶ τῇ προτροπῇ τοῦ Λυσάνδρου, ν' ἀναλάβῃ τὴν στρατηγίαν τοῦ κατὰ Περσῶν ἀγῶνος, μὴ ζητήσας νὰ δοθῶσιν αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ εἰμὴ μόνον τριάκοντα Σπαρτιάται ἐκ τῶν ὁμοίων, ὡς σύμβουλοι, 2000 νεοδαμῶδεις καὶ 6000 ἑπλίται ἐκ τῶν συμμάχων. Ὡστε ἀπεφασίσθη τὸ ἐπιχείρημα, ὃ δὲ Λυσάνδρος, ὅστις ἦτο εἰς τῶν τριάκοντα ἐκείνων ἀνδρῶν, καὶ πρόεδρος αὐτῶν, ἤλπισεν ἤδη ὅτι, ὡς τοιοῦτος καὶ ἔνεκα τῆς ἐπιρροῆς τὴν ὁποίαν ἐφαντάζετο ὅτι ἔχει ἐπὶ τοῦ Ἀγησίλαου, θέλει ἄρξῃ αὐτὸς τοῦ ὅλου ἀγῶνος, καὶ ἀσφαλίσῃ τελευταῖον διὰ τῶν ἐν αὐτῷ κατορθωμάτων τὴν ἐκτέλεσιν τῶν φιλάρχων σκοπῶν οὓς πρὸ τοσούτου χρόνου ἐπεδίωκεν.

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἀγησίλαου, καὶ τοι οὕσα κατὰ τὸ φαινόμενον οὐδὲν ἄλλο ἢ συνέχεια τῶν δύο πρώτων ἐκστρατειῶν, τοῦ Θίχθρωνος καὶ τοῦ Δερκυλλίδου, ἔλαβεν ὅμως ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἄλλοιον ὅλως χαρακτῆρα, ὡς ἐκ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἀνδρὸς ὅστις ἐστράτην ἤδη τὴν ἡγεμονίαν, καὶ ἐτι μᾶλλον ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ. Κατ' ἀρχὰς ἡ Σπάρτη ἐπεχείρησε τὸν ἀγῶνα ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ ν' ἀπαλλάξῃ τῆς περσικῆς κυριαρχίας τὰς κατὰ τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἑλληνίδας πόλεις· ἀλλ' ὁ Ἀγησίλαος ἐμελέτησεν ἤδη βούλευμα πολὺ μεγαλῆτερον, ἐμελέτησε τὴν ὁλοσχερῇ τοῦ περσικοῦ κράτους κατάλυσιν, δυνάμενος νὰ θεωρηθῇ κατὰ τοῦτο ὡς ὁ ἀληθὴς πρόδρομος τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τὰ πάντα δὲ ἐφαίνοντο συντρέχοντα εἰς τὸ νὰ ἐμπνεύσωσιν αὐτῷ τὴν μεγαλεπήβολον ταύτην προαίρεσιν. Οἱ βασιλεῖς τῆς Σπάρτης, ὅσakis ἐξεπλήρουν τὸ ἔργον τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἑλλάδος, ἤξιουν ὅτι εἶναι κληρονόμοι τῶν σκήπτρων τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τοῦ Ὀρέστου, ὥστε ὁ Ἀγησίλαος εὐλόγως ἐξωμοίωσε τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ πρὸς νῆον τινὰ Τρωϊκὸν πόλεμον, καὶ παρέστησεν αὐτὸ ὡς κοινὸν τῆς ὅλης Ἑλλάδος ἀγῶνα, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς διηνεκεῖς ἐκείνους Ἀσιανούς πολεμίους τοῦ ἐλληνικοῦ ὀνόματος. Διὰ τοῦτο ἐφιλοτιμήθη καὶ ἀπὸ τῆς Αὐλίδος τῆς βοιωτικῆς νὰ ἐκπλεύσῃ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, ὅπως πάλαι ποτὲ οἱ ἐπὶ τὴν Τροίαν στρατεύσαντες ἥρωες (σελ. 44). Συνεπείκει δὲ εἰς τὴν τοιαύτην τοῦ πράγματος ἐποψιν καὶ ἡ ἐξαίρετος αὐτοῦ φιλοτιμία, καὶ τοῦ Λυσάνδρου ἡ ἀκοίμητος φιλαρχία, καὶ ἡ κοινὴ πε-

ποιήσεις, ἢ μετὰ τὴν κάθοδον τῶν μυρίων παραχθεῖσα, ὅτι τὸ περσικὸν κράτος ἦτο ἀδύνατον ν' ἀνθέξῃ εἰς ἑλληνικά τινα τάγματα, ἔγω καὶ εὐάριθμα, ἀρκεῖ νὰ στρατηγῶνται ὑπὸ ἀνδρὸς ἐπιτηδεύου. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ καταθλιπτικὸν τῆς Σπάρτης πολίτευμα δὲν ἦτο ἐπιτήδειον νὰ παραγάγῃ ἐν Ἑλλάδι τὴν ὑμόνοιαν ἐκείνην, ἥτις ἦτο ἀπαραίτητος γιὰ ἐπιτύχῃ τοσοῦτο μέγα ἔργον καὶ ὅτι ἡ διχοστασία ἀπεκαλύφθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ἀποποιεθέντων τῶν Ἀθηναίων, τῶν Κορινθίων καὶ τῶν Θηβαίων νὰ κοινωνήσωσι τοῦ ἐπιχειρήματος, ἐξ ὧν οἱ τελευταῖοι καὶ δ' ἐνόπλου δυνάμεως διέκοψαν τὴν θυσίαν, ἣν ὁ Ἀγησίλαος ἐτέλει, πρὶν ἐκπλεύσῃ, ἐν τῇ κατὰ τὴν χώραν αὐτῶν κειμένη Αὐλίδι. Ἡ δὲ Σπάρτη ἔλαβε μικρὸν πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ βασιλέως, καὶ ἐτέρην τινὰ δεινὴν ἀγγελίαν. Ὁ Ἀθηναῖος ναύαρχος Κόνων, ὃν εἶδομεν διασωθέντα ἐκ τῆς ἐν Λιγὸς ποταμοῖς πανωλεθρίας εἰς Σαλαμίνα τὴν ἐν Κύπρῳ, δὲν ἔπαυε τρέφων τὴν ἐλπίδα τοῦ νὰ φανῇ καὶ ἐντεῦθεν χρήσιμος τῇ ἰδίᾳ πατρίδι. Τρόντι δὲ, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ φαρναβάζου καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Σαλαμῖνος Εὐαγόρου, ἔτι δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ περσικῇ αὐλῇ μέγα ἰσχύοντος Ἑλληνος ἱατροῦ Κτησίου, εἰχεν ἐπιτύχει περὶ τὸ 397 νὰ δοθῶσιν ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως διαταγαὶ καὶ χρήματα πρὸς κατασκευὴν πολυαριθμοῦ στόλου ἐν Φοινικῇ καὶ ἐν Κιλικίᾳ, στόλου τοῦ ὁποῦο ἡ διεύθυνσις ἐμελλε ν' ἀνατεθῇ εἰς αὐτόν, τὸν Κόνωνα. Καὶ ἐν τῷ μεταξῷ, παραλαβὼν σδας εὖρεν ἐτοίμους τριήρεις, τεσσαράκοντα περίπου, ἔπλευσε παρὰ τὰ μεσημβρινὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀπὸ Κιλικίας μέχρι Καύνου, παρασκευάζων αὐτόθι τὰ πρὸς πόλεμον. Ἀλλ' ὁ Ἀγησίλαος ἐλπίζων ἴσως διὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ κατορθωμάτων νὰ προλάβῃ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πολεμίων τούτων στοιχείων τὰ ὅποια ὀπισθεν αὐτοῦ κατέλειπε, δὲν ἀνέστειλεν ὡς ἐξ αὐτῶν τὸ ἐπιχειρήμα καὶ ἔσπευσε νὰ μεταβῇ εἰς Ἑφεσον κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 396. Φθάσας δὲ αὐτόθι ἐνῷ διήρκουν ἔτι αἱ μετὰ ξῷ Τισσαφέρνης καὶ Δερκυλλίδου σπονδαὶ καὶ ἐρωτηθεὶς παρὰ τοῦ σατράπου, τίνας ἔνεκα ἦλθεν, ἐπανέλαβε τὴν προηγουμένην τοῦ Δερκυλλίδου ἀπαίτησιν περὶ τῆς αὐτονομίας τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλλήνων. Εἰς ταῦτα ὁ Τισσαφέρνης ἀπήντησε προτείνων νὰ παραταθῇ ἡ ἀνακωχὴ μέχρις οὗ δυνηθῇ νὰ ὑποβάλλῃ τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὴν περσικὴν αὐλὴν, προσθεὶς ὅτι ἐλπίζει νὰ ἐπιτύχῃ τὴν αἰσίαν αὐτῆς ἐκθασιν. Ὅθεν συνωμολογήθη νέα τρίμηνος ἀνακωχὴ.

Ἐνῷ δὲ ὁ στρατὸς διετέλει οὕτως ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπρακτῶν ἐν

Ἐφεσον, ἤρχισεν ὁ Λύσανδρος τὰς ῥαδιοιουργίας αὐτοῦ. Καὶ ἐπειδὴ πολλὴ ἦτο ἡ εὐλάβεια ἣν, ἀπὸ τῶν προηγουμένων στρατειῶν, εἶχον πρὸς αὐτὸν ἅπαντες οἱ ἄσιανοί "Ἕλληνες, πολλὴ δὲ ἡ πεποίθησις ὅτι, αὐτὸς περποιήσας τὴν βασιλείαν εἰς τὸν Ἀγησίλαον, τοῦ ὁποίου οὐδεὶς ἔτι ἐγνώριζε τὸν χαρακτῆρα, ἐξ ἀνάγκης ἐμελλε νὰ ἄγῃ καὶ νὰ φέρῃ τὸν ἄνδρα, ἅπαντες κατήντησαν νὰ θεωρῶσι τὸν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς ἐκείνον νικητὴν ὡς τὸν πραγματικὸν ἄρχηγόν καὶ τοῦ ἀνὰ χεῖρας ἐπιχειρήματος. "Οθεν πολυάριθμοι ἄρχαῖοι αὐτοῦ ὁπαδοὶ συνέρρευσαν εἰς Ἐφεσον ἵνα χαιρετίσωσι τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ καὶ ὑποβάλῃσι ποικίλας αἰτήσεις· ἀδιακόπως δὲ παμπληθὴς ὄχλος ἠκολούθει αὐτὸν θεραπέων, ἃ ὥστε ὁ μὲν Ἀγησίλαος ἰδιώτης ἐφαίνετο, ὁ δὲ Λύσανδρος βασιλεὺς. » Τοῦτο παρώργισε τοὺς τριάκοντα συμβούλους, τοὺς ὁποίους ὁ προϊστάμενος αὐτῶν αὐτογνώμων Λύσανδρος, οὐδέποτε συνεβουλεύετο· παρώργισε δὲ καὶ τὸν Ἀγησίλαον αὐτὸν, ὅστις ἀπεκάλυψεν αἴφνης δύναμιν βουλήσεως κυριαρχικὴν, ἣν οὐδεὶς πώποτε ὑπώπτευε πρότερον παρ' αὐτῷ, καὶ ἤρχισε συστηματικῶς ν' ἀπαρρίπτῃ πάσας τὰς διὰ τοῦ Λυσάνδρου ὑποβαλλομένας αἰτήσεις. Ἐντεῦθεν ὁ τελευταῖός αὐτός, ἰδὼν ψευθείσας ἀπάσας αὐτοῦ τὰς προσδοκίας, ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ εἰς τοὺς φίλους του, ὅτι πρέπει ν' ἀποτεινῶνται κατ' εὐθείαν εἰς τὸν βασιλέα Ἀγησίλαον καὶ ὅτι ἡ μεσολάβησις του μᾶλλον βλάπτει αὐτούς ἢ ὠφελεῖ. Τὸ δὲ κατ' ἑαυτὸν περιωρίσθη εἰς παράπονα καὶ προσελθὼν πρὸς τὸν βασιλέα αὐτῷ Ἀγησίλαε, εἶπε, μειοῦν μὲν ἄρα σύ γε τοὺς φίλους ἠπίστω. » « Ναὶ μὰ Δία, ἀπεκρίθη ὁ Ἀγησίλαος, τοὺς γε βουλομένους ἐμοῦ μείζους φαίνεσθαι τοὺς δὲ γε αὔξοντας εἰ μὴ ἐπισταίμην ἀντιτιμᾶν, αἰσχυνοίμην ἂν. » Καὶ ὁ Λύσανδρος, ὁμολογήσας τὴν ὀρθότητα τῆς ἀποκρίσεως καὶ ἐπιθυμῶν ἐνταύτῳ ν' ἀποφύγῃ τὴν ταπεινώσιν εἰς ἣν περιῆλθε, παρέκλεσε τὸν βασιλέα νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτῷ ἄλλαχού ἀποστολὴν τινα. Ὁ δὲ Ἀγησίλαος ἐπεμψεν αὐτὸν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ὅπου ὁ Λύσανδρος προήνεγκεν ἀξιόλογον ὑπηρεσίαν, ἀποσπάσας ἀπὸ τοῦ Φαρναβάζου Πέρσῃν τινὰ μεγιστᾶνα, ὀνόματι Σπιθριδάτην, ἀναδειχθέντα χραισμώντατον εἰς τὸν Ἀγησίλαον, ἰδίως ἐνεκα τοῦ ἱππικοῦ πάματος, τὸ ὁποῖον προσέφερεν εἰς αὐτόν.

Ἐν τούτοις ὁ Τισσαφέρνης, λαβὼν πολλὰς ἐπικουρίας, ἀπήτησε παρὰ τοῦ Ἀγησίλαου καὶ πρὸ τῆς παρελεύσεως τῶν τριμηνιαίων σπονδῶν νὰ ἐκχωρήσῃ ἁμέσως ἐκ τῆς Ἀσίας, ἐπὶ πολέμῳ. Ὁ δὲ βασιλεὺς εἰς ἀπάντησιν ἐξέδωκεν ἁμέσως παραγγελίας ἵνα κινηθῇ ἅπας ὁ στρατὸς πρὸς

μεσημβρίαν, καὶ ἄλλα πολλὰ διέταξε τὰ ἐκδηλοῦντα ὅτι ἐμελέτα νὰ διαβῇ τὸν Μαϊάνδρον καὶ νὰ προσβάλῃ τὸν Τισσαφέρνην ἐν Καρίᾳ ὅπου συνήθως ἔδρευεν. Ἐνῷ ὅμως ὁ Τισσαφέρνης, ἐκλαμβάνων κατὰ γράμμα τὰς ἀγγελίας ταύτας, ἔσπευδε νὰ συγκεντρώσῃ ἅπαν τὸ πολυάριθμον αὐτοῦ ἵππικόν εἰς τὰ περὶ Μαϊάνδρον πεδία, ὁ Ἀγησίλαος τρέπεται αἰφνης πρὸς βορρᾶν κατὰ τοῦ Φαρναβάζου, καὶ ἐμβαλὼν εἰς τὴν Φρυγίαν, κυριεύει πολλὰς ἐνταῦθα πόλεις καὶ κώμας, καὶ ἀθροίζει ἀφθόνους τροφὰς καὶ πολλοὺς δούλους καὶ πλείστην ἄλλην λείαν. Τότε δὲ κατὰ πρῶτον ἔδειξε καὶ τὴν ὑπερβολικὴν πρὸς τοὺς φίλους ἐπιείκειαν· διότι, ἐνῷ τὸ καθ' ἑαυτὸν ἦτο ὅλως πρὸς κτήσιν χρημάτων ἀδιάφορος, ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν νὰ θησαυρίσωσιν ἐκ παντὸς τρόπου, ἐν ὅσῳ καὶ διὰ πάσης ἀδικίας. Πολλάκις ὅμως ἀφ' ἐτέρου ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ἐπιδείξῃ καὶ τὴν ἐξαίρετον αὐτοῦ φιλάνθρωπικὴν ἰδίως παραγγέλλας τοὺς στρατιώτας νὰ μὴ μεταχειρίζωνται τοὺς αἰχμαλώτους ὡς κκοῦργους, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπους ὄντας φυλάσσειν. »

Διαχειμάσας δὲ μετὰ τὸ πρῶτον τοῦτο ἐπιχείρημα εἰς Ἐφέσον, κατὰ τοῖς τελευταίους μῆνας τοῦ 396 καὶ τοὺς πρώτους τοῦ 395, ἐνησχολήθη μετὰ θαυμαστῆς δραστηριότητος εἰς τὴν ἄσκησιν τοῦ στρατοῦ, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰς τὴν συγκρότησιν ἵππικοῦ σώματος ἀξιολόγου τοῦ ὁποίου ἔβλεπε τὴν ἀπαραίτητον ἀνάγκην ἵνα ἀντιταχθῇ εἰς τὸ ἄριστον ἵππικόν τῶν Περσῶν. Ἡ κατὰ τὸν χειμῶνα ἐκείνον πολεμικὴ ἐν Ἐφέσῳ κίνησις περιγράφεται λαμπρῶς ὑπὸ τοῦ Ξενοφώντος, ὅστις καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ἦτο αὐτόπτης τῶν γεγονότων μάρτυς καὶ τοῦ Ἀγησίλαου συνεργός. Ἀπὸ τούτου δὲ παρῆν ὁρᾶν τὰ μὲν γυμνάσια πάντα μεστὰ ἀνδρῶν τῶν γυμναζομένων, τὸν δ' ἵππόδρομον τῶν ἵππαζομένων, τοὺς δ' ἀκοντιστὰς καὶ τοὺς τοξότας μελετῶντας. Ἀξίαν δὲ καὶ ὅλην τὴν πόλιν ἐν ἣ ἦν θείας ἐποίησεν· ἦ τε γὰρ ἀγορὰ ἦν μεστὴ παντοδαπῶν καὶ ἵππων καὶ ὄπλων ὠνίων, οἳ τε χαλκοτύποι καὶ οἱ τιγκτονες καὶ οἱ χαλκεῖς καὶ οἱ σκυτοτόμοι καὶ οἱ ζωγράφοι πάντας πολεμικὰ ὅπλα κατεσκευάζον, ὥστε τὴν πόλιν ὄντως οἶσθαι πολέμου ἐργαστήριον εἶναι. Ἐπερρώσθη δ' ἂν τις καὶ ἐκεῖνο ἰδὼν, Ἀγησίλαον μὲν πρῶτον, ἔπειτα δὲ καὶ τοὺς ἄλλους στρατιώτας ἐστεφανωμένους ἀπὸ τῶν γυμνασίων ἀπιόντας καὶ ἀνατιθέντας τοὺς στεφάνους τῇ Ἀρτέμιδι. Ὅπου γὰρ ἄνδρες θεοῦ μὲν σέβοντο, τὰ δὲ πολεμικὰ ἀσχοίεν, πειθαρχεῖν δὲ μελετῶν, πῶς οὐκ εἰκὸς ἐνταῦθα πάντῃ μεστὰ ἐλπίδων ἀγαθῶν εἶναι; »

Ἐν τούτοις πρὶν ἢ ὁ Ἀγησίλαος δυνηθῇ νὰ ἀρχίσῃ, ἐν ἔαρι τοῦ 395, τὰ κινήματα αὐτοῦ, εἶχε παρέλθει τὸ πρῶτον τῆς στρατηγίας αὐτοῦ ἔτος, καὶ ἔφθασαν εἰς Ἑφeson τριάκοντα νέοι σύμβουλοι, οἱ περὶ Ἡριππίδαν, οἱ δὲ παλαιοὶ περὶ Λύσανδρον ἐπέστρεψαν ἀμέσως εἰς Σπάρτην. Ὁ στρατὸς ἦτο ἤδη οὐ μόνον πολυαριθμότερος, ἀλλὰ καὶ βέλτιον γεγυμνασμένος καὶ συντεταγμένος ἢ ἐν τῇ προηγουμένῃ στρατείᾳ. Ὁ δ' Ἀγησίλαος ἐπέτρεψε τὴν ἡγεμονίαν τῶν διαφορῶν αὐτοῦ μοιρῶν εἰς τοὺς ἐμπειροτάτους ἐκ τῶν νέων τριάκοντα, καὶ ἰδίως ἔταξε τὸν μὲν Ξενοκλέα ἐπὶ τοὺς ἵππεῖς, τὸν δὲ Σκύθην ἐπὶ τοὺς νεοδαμώδεις ὀπλίτας, τὸν δὲ Ἡριππίδαν ἐπὶ τοὺς Κυρείους, τὸν δὲ Μιγδωνα ἐπὶ τοὺς ἀπὸ τῶν Ἀσιανῶν πόλεων στρατιώτας. Καὶ γενομένων τούτων, προανήγγειλεν ὅτι μελετᾷ νὰ βαδίσῃ κατ' εὐθείαν ἐπὶ Σάρδεις. Ὁ Τισσαφέρνης, ὅστις ἐν τῇ προτέρᾳ στρατείᾳ ἠπατήθη, πιστεύσας τὰ παρὰ τοῦ βασιλέως ἀναγγελθέντα, ἐνόμισεν ὅτι δὲν πρέπει καὶ νῦν νὰ πιστεύσῃ τὸ κήρυγμα ἐκεῖνο, ὅτι, ὥς ἄλλοτε, ὁ βασιλεὺς ἄλλα βουλευέται καὶ ἄλλα λέγει καὶ ὅτι ἡ ἀληθὴς αὐτοῦ προαίρεσις εἶναι νὰ ὀρμήσῃ ἐπὶ τὴν Καρίαν· ὅθεν ὁ σατράπης ἔπεμψε μὲν ἅπαν αὐτοῦ τὸ ἱππικὸν εἰς τὰ περὶ Μαϊάνδρον πεδιά, συνεκέντρωσε δὲ τὸ πεζικὸν ἔτι μεσημβρινώτερον ἐντὸς τῆς Καρίας αὐτῆς. Ἀλλ' ἦτο πεπρωμένον, καὶ πιστεύων καὶ μὴ πιστεύων εἰς τὰ κήρυγματα τοῦ Ἀγησίλαου, πάντοτε ὡς ἀπατάται· διότι ταύτην τὴν φοράν ὁ βασιλεὺς ὥρμησε τῶντι ὅπως προεῖπε κατ' εὐθείαν ἐπὶ Σάρδεις, καὶ εὐρὼν τὴν χώραν ἔρημον προμάχων, ἐπὶ τρεῖς μὲν ἡμέρας ἐλεγκάτησεν αὐτὴν ἀκωλύτως, τὴν δὲ τετάρτην, ἐπελθόντος τελευταῖον τοῦ ἱππικοῦ τῶν Περσῶν, συγκροτεῖται μάχη, καθ' ἣν ὁ βασιλεὺς, δι' ἐπιτηδεῖου συνδυασμοῦ τοῦ ἱππικοῦ καὶ τοῦ ἀκαταμαχήτου πεζικοῦ, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς πολεμίους, ὧν πολλοὶ ἐπνίγησαν εἰς τὸν Πакτωλὸν ποταμόν. Ἐλήφθη δὲ καὶ ἅπαν τὸ στρατόπεδον αὐτῶν καὶ λεία πλουσιωτάτη ἐν αὐτῷ. Τότε ὁ μέγας βασιλεὺς, μαθὼν ὅτι ὁ Τισσαφέρνης ἀνεδείχθη τοσοῦτω ἀδέξιος περὶ τὴν χρῆσιν τῆς ἐπιτραπείας αὐτῷ δυνάμει, ἐξέπεμψε διαταγὴν καθαιρέσεως καὶ θανάτου κατ' αὐτοῦ, ὁ δὲ κομιστὴς τῆς διαταγῆς Τιθραύστης, ἐκτελέσας αὐτὴν, ἀνέλαβεν ἤδη τὴν κατὰ τὰς χώρας ταύτας περσικὴν ἡγεμονίαν.

Ὁ Τιθραύστης ἐπολιτεύθη πολὺ ἐπιτηδαιότερον τοῦ προκατόχου του· διότι ἐν ᾧ ἄρ' ἐνὸς ἐπεχείρησε νὰ ὑποθρέψῃ διὰ χρημάτων τὴν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον αὐξάνουσαν δυσμένειαν τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων κατὰ τῆς Σπάρτης, ἄρ' ἐτέρου διεμήνυσεν εἰς τὸν Ἀγησίλαον ὅτι παραίτιος

τοῦ πολέμου ὑπῆρξεν ὁ ἄπιστος Τισσαφέρνης ὅστις διὰ τοῦτο καὶ ἐμωρήθη ὑπὸ τοῦ κυριάρχου, ὅτι ὁ μέγας βασιλεὺς εἶναι πρόθυμος ἢ ἀναγνωρίσῃ τὴν αὐτονομίαν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐλληνίδων πόλεων ἐπὶ μόνῃ τῇ πληρωμῇ τοῦ δασμοῦ τὸν ὅποιον ἀνέκαθεν ἐπλήρωνον καὶ ὅτι ἐπομένως προσκαλεῖ τὸν Ἀγησίλαον νὰ ἐκχωρήσῃ ἐκ τῆς Ἀσίας. Ὁ δὲ ἀπήντησεν, ὅτι μὴ δυνάμενος ἢ ἀποφασίσῃ περὶ τούτου ὁκοθῆναι, θέλει ἐρωτήσῃ τὰς ἐν Σπάρτῃ ἀρχάς. Ἐν τῷ μεταξύ ὁμοῦς ἐπέτυχεν παρ' αὐτοῦ ὁ Τιθραύστης ἐξαμηνιαίως ἀνακωχάς, καὶ κατέπεισεν αὐτὸν, ἐκχωρήσας ἀπὸ τῆς σατραπείας του, νὰ ἐπιπέσῃ εἰς τὴν τοῦ Φαρναβάζου, προσεπιδοῦς καὶ 30 τάλαντα ἵνα χρησιμεύσωσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ. Ἐκ τούτων πρὸς τοῖς ἄλλοις γίνεται κατάδηλος ἡ ἐσχάτη παραλυσία εἰς ἣν εὗρίσκετο τὸ περσικὸν κράτος τοῦ ὁποίου οἱ γενικοὶ διοικηταὶ ἐπολιτευόντο συνήθως ὡς ἂν ἦσαν πολέμιοι πρὸς ἀλλήλους καὶ οὐχὶ λειτουργοὶ τοῦ αὐτοῦ πολιτικοῦ συμφέροντος καὶ τοῦ αὐτοῦ κυριάρχου.

Ὁ Ἀγησίλαος λοιπὸν ἐξελθὼν ἀπὸ τὰς χώρας τοῦ Τιθραύστου ἐνέβαλε, κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 395, εἰς τὴν ὑπὸ τὸν Φαρναβάζον τεταμένην Φρυγίαν, καὶ ἐνταῦθα ἐπόρθησε μὲν τὴν χώραν, κατέλαβε δὲ πόλεις πολλὰς, τὰς μὲν βίᾳ, τὰς δὲ ἐκούσας. Ἐπειτα, ἐπὶ τῇ συμβουλῇ τοῦ Σπιθριδάτου, ἐπορεύθη καὶ εἰς Παφλαγονίαν, προσέλαβε σύμμαχον τὸν βασιλέα τῶν Παφλαγόνων Ὅτυν, καὶ ἐνισχυθεὶς ὑπὸ τῶν στρατευμάτων αὐτοῦ, ἐξηκολούθησε τὸν κατὰ τῆς σατραπείας τοῦ Φαρναβάζου πόλεμον, γενόμενος ἰδίως κύριος τῆς περὶ Δασκυλείον πλουσιωτάτης χώρας, ὅπου ἦσαν καὶ τὰ τοῦ Φαρναβάζου βασίλεια καὶ ὅπου μετ' ὀλίγον συνέλαβεν ἅπαν τοῦ σατράπου τούτου τὸ στρατόπεδον μετὰ πλουσιωτάτης λείας.

Τότε ἐν ἀρχῇ τοῦ 394, παρακαλούμενος ὑπὸ τοῦ Φαρναβάζου ὁ Ἀγησίλαος ἐγκατέλιπε τὴν σατραπείαν αὐτοῦ, καὶ, στρατοπεδεύσας περὶ τὸ ἱερόν τῆς Ἀστυρηνῆς Ἀρτέμιδος, ἐν τῇ λεγομένῃ Αἰολίδι, ἡσχολήθη ἐνταῦθα περὶ τὴν αὐξήσιν τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ καὶ τὴν ῥύθμισιν τῶν κατὰ τὰς ἐλληνίδας πόλεις πραγμάτων, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐμβάλῃ κατὰ τὸ προσεχές θέρος εἰς τὰ ἐνδότατα τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Εἶχε δὲ ἤδη προπαρασκευάσει τὰ πάντα πρὸς τοῦτο, ὅτε αἰφνης προσεκληθὲν ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἢ ἀνακάμψῃ εἰς τὰ ἴδια, διότι μεγάλη καὶ ἐπικίνδυνος εἶχεν ἐκραγῇ ἐν Ἑλλάδι ἐπανάστασις κατὰ τῆς κυριάρχου ἐκείνης πόλεως.

Ὁ Τιθραύστης, ἅμα ὡς συνωμολόγησε πρὸς τὸν Ἀγησίλαον τὰς ἐξα-
 πτασίας ἀνακωχᾶς, ἐπεμψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Ῥόδιον Τιμοκράτην,
 καὶ ὑποβρίψη τὴν κατὰ τῆς Σπάρτης ὑφισταμένην δυσμένειαν καὶ προ-
 κλήσῃ ῥῆξιν τινα κατ' αὐτῆς, δοὺς αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ καὶ πεντήκοντα
 ταλάντα ἄργυρίου. Ὁ Τιμοκράτης δὲν ἀπήντησε πολλὰς δυσκολίας
 πρὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς ταύτης, διότι, ὡς παλλάκις εἶπομεν, ἡ
 ἐγγύς καὶ καταθλιπτικὴ διαγωγὴ τῆς πόλεως ἐκείνης εἶχε πρὸ και-
 ροῦ προκαλέσει πολλὴν πολλαχού ἄγανάκτησιν. Ἡ Κόρινθος καὶ αἱ Θῆ-
 βαὶ δὲν εἶχον ἀγωνισθῇ κατὰ τῆς κυριαρχίας τῶν Ἀθηνῶν, ἵνα ἐπὶ τέ-
 λους ὑποκύψωσιν εἰς τὴν σπαρτιατικὴν κυριαρχίαν. Τὸ Ἄργος δὲν ἤρκετο
 εἰς τὴν οὐδετερότητα αὐτοῦ, ἀλλὰ ἐδυσφόρει πάντοτε κατὰ τοῦ ἡγεμο-
 νικοῦ ἀξιώματος τῆς Σπάρτης. Αἱ Ἀθηναῖαι, καταβληθεῖσαι κατ' ἀρχάς,
 ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἀνακτῆσασαι τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα, ἤρχισαν νὰ
 ῥη ὑποτάσσωνται τυφλῶς εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς νέας ἡγεμονίας καὶ
 νὰ ἐλπίζωσι μάλιστα βελτιώσιν τινα τῆς τύχης αὐτῶν ἀπὸ τῶν φημι-
 ζομένων παρασκευῶν τοῦ Κόνωνος, ὅστις ἐν τῷ μεταξύ εἶχεν ἐπιτύχει
 τὴν ἀποστασίαν τῶν Ῥοδίων ἀπὸ τῆς Σπάρτης. Πρὸ πάντων ὁμῶς
 αἱ Θηβαῖοι παρέσχον ἑαυτοὺς προθύμους εἰς τὴν κατ' αὐτῆς συμμαχίαν
 καὶ ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὴν ῥῆξιν, πείσαντες τοὺς Ὀπουντίους Λοκροὺς
 καὶ ἐπιστρατεύουσιν κατὰ τινος χώρας κατεχομένης μὲν ὑπὸ τῶν Φωκίων,
 ἀρροβητουμένης δὲ ὑπὸ τῶν Λοκρῶν· διότι ἀντεμβαλόντων τῶν Φω-
 κίων εἰς τὴν Λοκρίδα, οἱ μὲν Βοιωτοὶ βοηθοῦσιν ἤδη ἀναφανδὸν τοὺς
 Λοκροὺς, οἱ δὲ Φωκεῖς ζητοῦσι τὴν ἐπικουρίαν τῆς Σπάρτης καὶ ἄρχε-
 ται οὕτω ἐπὶ ἀπὸ τοῦ 395 νέος ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος πόλεμος, ὅστις μέχρι
 τοῦδε καλεῖται ἐν τῇ ἱστορίᾳ «Βοιωτικὸς πόλεμος.»

Οἱ Σπαρτιαταί, εὐχαρίστως ἐπιλαβόμενοι τῆς ἀφορμῆς ταύτης, ἵνα
 ταπεινώσωσιν ἐντελῶς τοὺς Θηβαίους, ἔσπευσαν νὰ πέμψωσιν εἰς τοὺς
 Φωκεῖς τὸν Λυσάνδρου. Οἱ δὲ Θηβαῖοι ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν
 Ἀθηναίων· καὶ οἱ Ἀθηναῖοι λησμονήσαντες τὴν ἀρχαίαν μεταξύ τῶν
 δύο πόλεων ἀντιπάθειαν, καὶ ἐνθυμούμενοι μόνον τὴν εὐεργεσίαν ἣν ἔλα-
 βον παρὰ τῶν Θηβαίων ἐπὶ Θρασυβούλου, παμψηφεί ἀπεφάσισαν νὰ
 δώσωσι τὴν ζητουμένην βοήθειαν. Ἡ βοήθεια αὕτη καὶ ἡ ὑπερβολικὴ
 τοῦ Λυσάνδρου εἰς ἑαυτὸν πεποιθήσις, ἔσωσαν τότε τοὺς Θηβαίους.
 Τινόντι δὲ Λυσάνδρος, συναγαγὼν τάχιστα στρατὸν ἀπὸ τῶν κατὰ τὴν
 στερεάν Ἑλλάδα φίλων τῆς Σπάρτης ἐθνῶν, ἐπραξε τὸ λάθος νὰ μὴ

ἀναμείνη τὴν ἄφιξιν τοῦ ἐπερχομένου εἰς Ἀλιάρτον μετὰ πελοποννησιακοῦ στρατοῦ βασιλέως Πausανίου, ἀλλ' ἐπετίθη μόνος εἰς τὸ πῦρ τῶν Ἀλιαρτίων· οὐ μόνον δὲ ἀπεκρούσθη, ἀλλὰ τὸ δεινότερον διὰ τὴν Σπάρτην, καὶ ἔπεσεν ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ· μεθ' ὃ διεσκηδασθὲν ὁ στρατὸς αὐτοῦ, πρὶν ἢ φθάσῃ ὁ Πausανίας, ὅστις ἤδη δὲν ἐτόλμησε νὰ παραβῇ τοὺς Θηβαίους μετὰ τῶν ὁποίων εἶχον ἐνωθῇ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ συνωμολόγησεν ἅπλως ἀναχωρῆσαι διὰ νὰ κηδεύσῃ τοὺς νικητοὺς καὶ ἔπειτα, ἀναχωρήσας ἀμέσως ἐκ τῆς Βοιωτίας, ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια Ἐνταῦθα κατηγορήθη διὰ τὴν ἄνανδρον αὐτοῦ διαγωγὴν, κατεδικάσθη εἰς θάνατον, καὶ ἔφυγεν εἰς Τεγέαν τῆς Ἀρκαδίας, διεδέξατο δὲ αὐτὸν ὁ υἱὸς Ἀγησίπολις, ἐπιτροπευόμενος ὑπὸ τοῦ θεοῦ τοῦ Ἀριστοδμήτου.

Αἱ πρῶται αὗται τῆς Σπάρτης ἀποτυχίαι ἐνεθάρρυνον παραδόξως ἅπαντας τοὺς πολεμίους αὐτῆς· καὶ ἤδη αἱ Θῆβαι, αἱ Ἀθηναί, ἡ Κόρινθος καὶ τὸ Ἄργος συνωμολογοῦσιν ἐπίσημον κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων συμμαχίαν, καὶ ἀποφασίζουσι τὴν συγκρότησιν ἐν Κόρινθῳ κοινῆς συνόδου· ὥστε ὁ πόλεμος ὅστις ἤρχιστε καλούμενος «Βοιωτικὸς», ἐκείνου τούντεῦθεν τὸ μεγαλειότερον ἐπώνυμον τοῦ «Κορινθιακοῦ πολέμου» μέλλει τῆς ἐπ' Ἀνταλκίδου εἰρήνης. Τῆς δὲ συμμαχίας συμμετέσχον ἀμέσως οἱ Εὐβοεῖς, οἱ Ἀκαρῶνες, οἱ Ὀζόλαι Λοκοῖ, οἱ Ἀμβρακιοὶ, οἱ Λευκάδιοι, καὶ οἱ τῆς Θράκης Χαλκιδεῖς. Ἀλλ' οἱ Θηβαῖοι ὑπέμειναν καὶ διετέλεσαν οἱ πρωτοῦργοι καὶ οὕτως εἰπεῖν ἡγεμόνες τῆς μεγάλης ταύτης κατὰ τῆς Σπάρτης διαμαρτυρήσεως, τότε κατὰ πρῶτον πρὸς τὴν κύψαντες ἀπὸ τῆς δευτερευούσης τάξεως ἦν πρότερον ἐπείχον ἐν τῇ ἐλληνικῇ ἱστορίᾳ καὶ ἀρχίσαντες νὰ προπαρασκευάζωσι τὴν λαμπρὰν ἐκείνην ἡγεμονίαν ἣν θέλομεν μετ' ὀλίγον ἶδει διαπραχθεῖσαν δι' Ἐπαμεινώνδου καὶ Πελοπίδου. Περὶ τοὺς χρόνους ὅμως τούτους φέρονται ἔτι οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, ψυχὴ δὲ τῆς πόλεως καὶ τοῦ ὅλου ἀντισπαρτιατικοῦ φρονήματος ἀναφαίνεται ὁ Ἰσμηνίας, Θηβαῖος πλοῦσιος ὅστις πρὸ ὀκταετίας μὲν εἶχε συμπράξει μετὰ Θρασυβούλου, ὡς μάσθη δὲ ὑπὸ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ ἀντιπάλων, ὅτε οὗτοι ἐθανάτωσαν αὐτὸν μετὰ 14 ἔτη «μεγαλοπράγμων καὶ κακοπράγμων», τιμῆς αὐτῶν διὰ δυο ἐπιθέτων, τὰ ὅποια φαίνονται μὲν δυσσυμβίβαστα, πολλὰ καὶ ὅμως εἰς δεινούς ἀντιπάλους ἀπεδόθησαν καὶ ἰδίως ἐξεσφενδονήθησαν ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ τὴν δεκάτην ἐβδόμην ἑκατονταετηρίδα, ὑπὸ τοῦ μονάρχου καὶ Κλάρενδων κατὰ τοῦ δαίμονος Ὀλιβιέρου Κρόμβελ. Αὐτὸς δὲ ὁ Ἰσμηνίας

να εἶναι, ὅστις, συνεπαγόμενος Βοιωτοὺς τινας καὶ Ἀργεῖους, κατέβαλε τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν τῆς Βοιωτίας χώρας, ἐβαλὼν τοὺς Λακεδαιμονίους ἄρμους ἐκ Φαρσάλου, ἐξ Ἡρακλείας, ἐκ Φωκίδος καὶ προσαγαγὼν εἰς τὴν νέαν συμμαχίαν πλείστους μὲν Θεσσαλοὺς, ἅπαντας δὲ τοὺς Μαλιεῖς, τοὺς Αἰνιᾶνας, καὶ τοὺς Ἀθαμᾶνας.

Τούτων δὲ γενομένων κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 395 πρὸς τὸ 394, πηλὸν οἱ σύμμαχοι κατὰ τὸ ἔαρ εἰς Κόρινθον καὶ ἀπεφάσισαν νὰ συγκεροτήσωσι στρατὸν μέγαν, ἵνα καθαιρέσωσιν ἐξ ὀλοκλήρου τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης. Καὶ τότε ἡ Σπάρτη, θεωροῦσα ἑαυτὴν δεινῶς κινδυνεύουσαν, ἐπεμφε πρὸς τὸν Ἀγησίλαον διαταγὴν νὰ δράμῃ ἄνευ ἡμετέρας εἰς βοήθειαν αὐτῆς ἀπὸ τῆς Ἀσίας. Πρὶν ὅμως οὗτος ἔτι ἐπανεῖλθῃ, συνεκεροτήθη περὶ Κόρινθον, κατὰ τὸν ἰούλιον τοῦ 394, μάχη μεγάλη, καθ' ἣν ὁ Ἀριστόδημος, ἄγων 13,500 ὁπλίτας Λακεδαιμονίους καὶ ἄλλους Πελοποννησίους, 600 ἵππεῖς καὶ 700 τοξότας καὶ ἀρπυνομήτας, καὶ ἀντιπαραταχθεὶς πρὸς 24,000 ὁπλίτας Ἀθηναίους, Ἀργεῖους, Βοιωτοὺς, Κορινθίους καὶ Εὐβοεῖς καὶ 1550 ἵππεῖς, ἀνεδείχθη μὲν ἐπὶ τέλους νικηφόρος, καὶ ἐξηπάλισεν οὕτω τὴν κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἀρχὴν τῆς Σπάρτης, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχεν νίκην τοσοῦτον κρίσιμον, ὥστε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀμέσως γενναῖόν τι καὶ ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου.

Ἡ περὶ τὴν Κόρινθον αὕτη μάχη ἐγένετο καθ' ὃν περίπου χρόνον ὁ Ἀγησίλαος, λαβὼν τὴν διαταγὴν τοῦ νὰ ἐπανεῖλθῃ ἐκ τῆς Ἀσίας, ἐνῷ ἦτο ἤδη ἔτοιμος νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὰ ἐνδότερα αὐτῆς, ἠναγκάζετο νὰ ὑπακούσῃ καὶ νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ λαμπρὸν τῆς καταλύσεως τοῦ περσικοῦ βασιλείου ὄνειρον.

Ἡ περιπέτεια αὕτη τῆς τοῦ Ἀγησιλάου ζωῆς εἶναι βεβαίως μία τῶν θλιβερωτέρων στιγμῶν τῆς ἱστορίας τῶν προπάτορων ἡμῶν. Θλιβερά ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε καὶ σήμερον, μετὰ παρέλευσιν εἰκοσιν αἰώνων, εἶναι ἀδύνατον ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ μὴ συμμερισθῶμεν τὴν ὀργὴν τὴν ἠσθάνθη ὁ μέγας ἐκεῖνος βασιλεὺς, ἰδὼν οὕτως ἀνατρεπόμενον ὑπὸ ἐμφυλίων διενέξεων τὸ δαίμονιον αὐτοῦ βούλευμα. Ἀλλ' ἀπαθέστερον ἐξετάζοντες τὰ πράγματα, δυσκόλως θέλομεν ἀποδώσει τὴν εὐθύνην τοῦ κακοῦ εἰς τοὺς κατὰ τῆς Σπάρτης στασιασάντας Ἕλληνας· ἀληθὲς αὐτοῦ παραίτητος ὑπῆρξε μᾶλλον ἡ πλημμελής βάσις τῆς σπαρτιατικῆς ἡγεμονίας, ἀπαραλλάκτως καθὼς ἡ πλημμελής βάσις τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας ὑπῆρξεν ἡ ἀληθὲς αἰτία τοῦ τε πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ τῶν ὀλε-

θρίων αὐτοῦ ἀποτελεσμάτων. Πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ νέας κατακτήσεις, ὁ ἡγε-
ληνικὸς κόσμος ᾗθελε νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν αὐτονομίαν αὐτοῦ. Εἶναι ἔτι
θές ὅτι ἐπιδιώκων τὴν αὐτονομίαν τῶν κατ' ἰδίαν πόλεων, ἀνέτρε-
πᾶσαν περὶ ἐνώσεως αὐτῶν ἀπάπειραν. Τοῦτο ὅμως ὄχι διότι τὰ δι-
ταῦτα ἦσαν ἀσυμβίβαστα, ἀλλὰ διότι, ὡς πολλάκις προείπομεν,
προπάτορες ἡμῶν δὲν εἶχον φθάσει εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας, ὅτι
ἡ ἐνωσις τοῦ ὅλου καὶ ἡ τῶν κατ' ἰδίαν πόλεων αὐτονομία, δὲν εἶναι
δυνατὸν νὰ συμβιβασθῶσιν εἰμὴ διὰ τῆς ἰσοπολιτείας. Ὡς τε ἐξαι-
τάκριτοι δὲν ἦσαν οὔτε ὅσοι ἐπέζητουν τὴν ἐνωσιν, ἥτοι αἱ Ἀθηναῖοι,
Σπάρτη, αἱ Θῆβαι, οὔτε ὅσοι ἐπέζητουν τὴν αὐτονομίαν, ἥτοι ἅπασαι
ἀλληλοδιαδόχως αἱ ἑλληνίδες πόλεις· ἀλλὰ πάντες εἶχον ἄδικον κατὰ
τοῦτο ὅτι δὲν ἐγνώρισαν τὸν τρόπον δι' οὗ καὶ μόνον ἠδύναντο νὰ συν-
δυασθῶσιν ἀμφοτέρω τ' ἀγαθῇ ταῦτα.

Ὁ Ἀγησίλαος, ἅμα λαβὼν τὴν περὶ ἀνακλήσεως διαταγὴν καὶ πλη-
ροφορηθεὶς τοὺς σπουδαίους λόγους τοὺς προκαλέσαντας αὐτήν, ἐνόησεν
ἀπαραίτητον, εἰ καὶ μὲ λύπην του, νὰ ὑπακούσῃ. Ὅθεν ἀφοῦ παρεμύ-
θησε τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν πόλεις διὰ τῆς ὑποσχέσεως ὅτι θέλει ἐπα-
νέλθῃ μετὰ τὴν ῥύθμισιν τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων, καὶ ἀφοῦ κατέ-
λιπε, πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῶν, μοῖραν τοῦ στρατοῦ συγκεκριμένην ἐκ
τεσσάρων χιλιάδων ἀνδρῶν, παραλαβὼν αὐτὸς τοὺς ἐκ τῶν Ἀσιατικῶν
πόλεων ὀπλίτας, καὶ τοὺς νεοδαμῶδεις, καὶ τοὺς Κυρεῖους, καὶ τοὺς
πελταστάς, καὶ τοὺς ἵππεῖς, ἀνεχώρησεν εἰς τὰ ἴδια, βαδίσας διὰ τῆς
αὐτῆς ὁδοῦ, ἣν πρὸ μιᾶς περιπυ ἐκατονταετηρίδος εἶχεν ἀκολουθήσει.
Ἐξέζης ἐπερχόμενος κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὴν ὁδὸν ταύτην δὲν
ἀπῆντησε δυσκολίας εἰμὴ ἐν Θεσσαλίᾳ· ἀλλὰ εὐχερῶς ἐνταῦθα διαλύ-
σας τοὺς θελήσαντας ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὴν πορείαν αὐτοῦ Θεσσαλόν-
τες διῆλθε διὰ τῶν Θερμοπυλῶν, παρέλαθεν ἐπικούρους τοὺς Φωκεῖς καὶ
τοὺς Ὀρχομένιους, οἵτινες διὰ τὸν ἀρχαῖον κατὰ τῶν Θηβῶν φόνον
εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς τὴν Σπάρτην, καὶ ἐπλησίασεν εἰς τὴν Κορώνειαν.

Οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ, γινώσκοντες αὐτὸν ἐπερχόμενον, ἀφοῦ κατέλι-
πον δυνάμιν τινα ἀποχρῶσαν πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ περὶ Κόρινθον
στρατοπέδου, εἶχον ἐξέλθῃ ἐγκαίρως εἰς τὴν στερεάν μετὰ τοῦ ὑπολοί-
που στρατοῦ καὶ καταλάβῃ τὰ περὶ τὸν Ἑλικῶνα ὄψωματα. Ἐνταῦθα
δὲ εἰς τὰ περὶ Κορώνειαν πεδία, τοῦ μὲν Ἀγησίλαου ἐπεξελθόντος ἀπὸ

Κορώνειαν, τῶν δὲ Θηβαίων, Ἀργείων, Ἀθηναίων καὶ ἄλλων συμμά-
 χων καταβάντων ἀπὸ τοῦ Ἑλικῶνος, ἐγένετο κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ
 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς τοῦ 394 μάχη οὐκ ἄλλη τῶν γ' ἐφ' ἡμῶν,»
 αἶνει ὁ αὐτόπτης καὶ εἰδήμων περὶ τὰ τοιαῦτα ἰδίως Ξενοφῶν. Ὁ
 Ἀγησίλαος καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι κατεῖχον τὴν δεξιὰν πτέρυγα, οἱ
 Ὀρχομενιοὶ τὴν ἀριστεράν, ἐν τῷ μέσῳ δὲ ἵσταντο οἱ Κύριοι καὶ οἱ
 ἱπποὶ ὀπλῖται. Ἀντικρὺ τῶν Ὀρχομενίων, εἰς τὸ ἀντίπαλον στρα-
 τήσιον, ἐτάσσοντο οἱ Θηβαῖοι, εἰς δὲ τὴν ἀριστεράν οἱ Ἀργεῖοι, ἐν
 τῷ μέσῳ δὲ οἱ λοιποὶ σύμμαχοι. Οἱ δύο στρατοὶ ἐπλησίασαν τηρή-
 ναντες βαθυτάτην σιγὴν, ὅτε δὲ ἐφθασαν εἰς σταδίου ἀπ' ἀλλήλων
 ἵστασθαι, πρῶτοι οἱ Θηβαῖοι ἀλαλάξαντες ἐξώρμησαν δραμαῖοι μετ'
 αὐτῶν δὲ ἀντεξέδραμον καὶ οἱ περὶ τὸν Ἀγησίλαον, καὶ οἱ Κύριοι,
 καὶ οἱ λοιποὶ τοῦ κέντρου αὐτοῦ. Οἱ Ἀργεῖοι δὲ ἀντίστησαν παντά-
 πασι καὶ ἔφυγον ἀμέσως πρὸς τὸν Ἑλικῶνα· ὑπενέδοικα δὲ καὶ οἱ ἐν
 τῷ κέντρῳ ἱστάμενοι σύμμαχοι, ὥστε οἱ περὶ τὸν Ἀγησίλαον ἐστεφά-
 νων ἤδη αὐτὸν ὡς νικητὴν, ὅτε ἀνηγγέλθη ὅτι οἱ Θηβαῖοι, διακόψαντες
 τοὺς Ὀρχομενίους, ἐφθασαν μέχρι τῶν σκευῶν, εἰς τὰ ὀπίσθια τοῦ
 στρατοῦ. Τότε ὁ βασιλεὺς, ἐξελὶξας τὴν φάλαγγα, προήλασεν ἐπ' αὐ-
 τούς, καθ' ἣν στιγμήν οὗτοι, ἰδόντες τοὺς συμμάχους αὐτῶν φυγόντας
 πρὸς τὸν Ἑλικῶνα καὶ συσπειραθέντες, ἐξώρμησαν ἵνα συνενωθῶσι μετ'
 αὐτῶν. Ἐνταῦθα ἐγένετο σύρραξις φοβερά μεταξὺ τῶν Θηβαίων καὶ
 τῶν περὶ τὸν Ἀγησίλαον ὀπλιτῶν. «Καὶ συμβαλόντες τὰς ἀσπίδας
 ἐκρούοντο, ἐμάχοντο, ἀπέκτεινον, ἀπέθνησκον. Καὶ κραυγὴ μὲν οὐδεμίᾳ
 κέρην, οὐμὴν οὐδὲ σιγὴν φωνὴ δὲ τις ἦν τοιαύτη, οἷαν ὀργὴν τε
 καὶ μάχη παράσχοι δ' ἂν.» Αὐτὸς δὲ Ἀγησίλαος, καὶ τοὶ ἀσθενεῖς τὸ
 σῶμα καὶ χυλὸς τῶν ἑτέρων τῶν ποδῶν, ἀλλ' ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὴν
 ἀκαταμάχητον ἐκείνην ἡλικίαν δύναμιν, ἥτις εἶναι καθυπερτέρα πάσης
 ἄλλης ῥώμης, ἡγωνίζετο ἐν τοῖς πρώτοις λαμπρότατα· καὶ λαβὼν
 πολλὰ διὰ παντοίων ὀπλῶν τραύματα καὶ καταπατηθεὶς, δὲν ἐσώθη
 μὴ χάρις εἰς τὴν αὐταπάρνησιν μεθ' ἧς προεκινδύνευσε ὑπὲρ αὐτοῦ
 οὐκ ἐπεντήκοντα λογάδες περὶ αὐτὸν Σπαρτιάται δορυφόροι. Τελευταῖον
 οἱ Θηβαῖοι κατέρωθον γὰρ διελάσσωσιν, εἰ καὶ μετὰ ἰκανῆς ζημίας, καὶ
 αὐτοὶ προέβησαν πρὸς τοὺς περὶ τὸν Ἑλικῶνα Ἀργεῖους καὶ λοιπούς, οἱ
 δὲ Λακεδαιμόνιοι ἔμειναν κύριοι τοῦ πεδίου τῆς μάχης.
 Ὁ βασιλεὺς, ἀφ' οὗ ἐδέθησαν αἱ πληγαὶ αὐτοῦ, ἀνεκομίσθη ἐπὶ τῶν
 ἡμῶν τῶν στρατιωτῶν πρὸς τὴν φάλαγγα, ἵνα δώσῃ τὰς τελευταίας

ἐσπερινὰς διαταγὰς, διότι ἐπλησίασεν ἤδη ἡ νύξ. Τὴν στιγμὴν ταύτην προσελάσαντες τινες τῶν ἱππέων, ἀνήγγειλον ὅτι ὡς ὀγδοήκοντα ὅμοιαι σὺν ὅπλοις, ἀποσπασθέντες ἀπὸ τῶν ἄλλων συναγωνιστῶν, εἶχον καταφύγει εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἰωνίας Ἀθηνᾶς· καὶ ἀναγγεῖλαντες τὸ γεγονός τοῦτο, οἱ ἱππεῖς ἠρώτησαν, τί προστάσσει ὁ βασιλεὺς περὶ τῶν προσφύγων τούτων; ὁ δὲ, καὶ τοὶ βασανιζόμενοι ὑπὸ τραυμάτων πολλῶν, δὲν ἀπέβαλε τὴν συνήθη μεγαλοφροσύνην, ἀλλὰ εἶπε νὰ σεβασθῶσι στρατιῶται τὸ θεῖον, ἀφίνοντες τοὺς φυγάδας νὰ ἀπέλθωσιν ὅπου ἂν θέλωσι· καὶ ἔπειτα διέταξε νὰ τὸν περιγάγῃσιν καθ' ὅλον τοῦ ἀγῶνος θέατρον, καὶ παρήγγειλε τὰ περὶ τοῦ δειπνοῦ καὶ περὶ νυκτερινῶν ἡμερησίων λακῶν. Ἡ ὄψις τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἦτο φοβερά. «Ἐπεὶ γὰρ ἔλθῃς ἐλθῇς ἡ μάχη, λέγει ὁ Ξενοφῶν εἰς τὴν ἰδιαίτεράν αὐτοῦ πραγμασίαν τὴν ἐπιγεγραμμένην «Λόγος εἰς Ἀγησίλαον» (ἥς ὅμως ἡ γνησιότης ἀμφισβητεῖται), ἐπεὶ γε μὴν ἔλθῃς ἡ μάχη, παρὴν δὴ θεάσασθαι οὐκ συνέπεσον ἁλλήλοις, τὴν μὲν γῆν αἵματι πεφυρμένην, νεκροὺς δὲ καὶ μένους φίλους καὶ πολεμίους μετ' ἁλλήλων, ἀσπίδας δὲ διατεταγμένας, δόρατα συνθετραυσμένα, ἐγχειρίδια γυμνὰ κουλεῶν, τὰ μὲν χαλκῆ, τὰ δ' ἐν σίμασι, τὰ δ' ἐτι μετὰ χειρός.» Καὶ ἂν εἰς τὸ θέατρον τοῦτο προσθέσωμεν τὸν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ ἀνακομιζόμενον βασιλεῖα, ὅστις, καὶ τοὶ βαρέως τετραυματισμένοι, ἐπρονόει ἐτι περὶ τῆς τάξεως, περὶ τῆς ἀσφαλείας, περὶ τῆς ἀναπαύσεως τοῦ στρατοῦ, ἔχοντες εἰκόνα πλήρη καὶ δραματικωτάτην ἐνός τῶν πεισματωδεστάτων ἀγῶνων, τῶν τελειοτάτων στρατῶν καὶ τῶν μεγίστων στρατηγῶν τῆς ἱστορίας ἡμῶν ἱστορίας. Ἀλλ' ὅμως ὁ Ἀγησίλαος, ἐνεκα τῶν πληγῶν αὐτοῦ, δὲν ἠδυνήθη νὰ ὠφελήθῃ ἀπὸ τοῦ κατορθώματος. Τὴν ἐπισημὰν πρῶτ', διέταξε τὸν πολέμαρχον Γύλιν ἀπαρατάξαι τε τὸ στρατόν καὶ τρόπαιον ἵστασθαι, καὶ στεφανοῦσθαι πάντας τῷ θεῷ, καὶ τοὺς αὐλητὰς πάντας αὐλεῖν.» Μεθ' οὗ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Θεβαίους, καὶ αἰτησὶν των, σπονδὰς, ἵνα θάψωσι τοὺς νεκροὺς αὐτῶν, αὐτοὺς δὲ ἀνακομισθῇ εἰς Δελφοὺς, ὅπου ἐτελοῦντο τότε τὰ Πύθια. Ἐνταῦθα ἀφώρῃσεν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα τὴν δεκάτην, ἥτοι τάλαντα ἑκατὸν, τῆς λείας τὴν ὑποίαν ἐκτίησατο ἐπὶ τῆς διετοῦς κατὰ τὴν Ἀσίαν στρατιᾶς καὶ ἔπειτα, ἀπολύσας τοὺς ἄλλους συμμάχους, ἐπανῆλθε μετὰ τῶν Λοποννησίων, διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, εἰς τὰ ἴδια, τυχὼν ἐν Σπάρτῃ εὐγνώμονος καὶ ἐντίμου δεξιώσεως.

Δύο λοιπὸν μεγάλαι μάχαι συνεκροτήθησαν περὶ τὰ μέσα τοῦ 494 π.Χ.

ἐν τῇ τῆς Ἑλλάδος, ἡ μὲν περὶ Κόρινθον, ἡ δὲ περὶ Κορώνειαν· καὶ κατ' ἀμποτέρας μὲν ἐνίκησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι, δι' οὐδετέρας δὲ ἐπέ-
τυχον τὸν κύριον αὐτῶν σκοπὸν, ἥτοι τὴν ὀλοσχερῇ τῶν ἀντιπάλων
κατατρόπωσιν καὶ τὴν τῆς ὅλης ἡγεμονίας ἀνάκτησιν. Ἐνίκησαν ἐν
Κορώνῃ, ἀλλὰ δὲν ἡδυνήθησαν νὰ ἐξέλθωσι τῆς Πελοποννήσου, καὶ
τὸ πολὺ ἐξησφάλισαν τότε τὴν ἐν τῇ χερσονήσῳ ταύτῃ ἀρχὴν ἐνίκη-
σαν πάλιν ἐν Κορωνείᾳ, ἀλλὰ δὲν ἡδυνήθησαν νὰ συμπληρώσωσιν
οὐδ' ἐν ταύτῃ τὸ ἔργον αὐτῶν, ἐμβάλλοντες εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν
Ἀττικὴν ἐξεναντίας ἡναγκάσθησαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια, ἐγ-
καταλείποντες τὴν στερεὰν Ἑλλάδα εἰς τὴν διακρίσιν τῶν ἀντιπάλων.
τῇ δὲ θεινότερον, ἐν τῷ μεταξὺ τῶν δύο ἐκείνων μαχῶν, περὶ τὰς ἀρχὰς
εὐχαιστοῦ τοῦ αὐτοῦ ἔτους, τρίτος συνεκροτήθη ἀγὼν, περὶ τὰ παρά-
λια τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀγὼν ναυτικός καθ' ὃν ἐντελῶς κατεστράφη ὁ
τῶν Λακεδαιμονίων στόλος.

Ἐδομεν τὰς ναυτικὰς παρασκευὰς τὰς ὁποίας ἐπεχείρησεν ὁ Κόνων
τὰ χρημάτων τοῦ μεγάλου βασιλέως, καὶ ἀνεφέρομεν τὴν περὶ τὰ μέσα
395 διαπραχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου ἐκείνου ἀποστασίαν τῶν
πλοίων ἀπὸ τῆς σπαρτιατικῆς ἡγεμονίας. Ὁ Κόνων ἀπῆντησεν ἐκτοτε
πολλὰς δυσκολίας, διὰ τὴν ἀντιζηλίαν, τὴν ιδιοτελείαν καὶ τὴν ἀνικα-
τότητα τῶν σατραπῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν τοῦ μεγάλου βα-
σιλέως, ἀπὸ τῆς συμπράξεως τῶν ὑποίων ἐξηρτάτο ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἔρ-
γου αὐτοῦ. Καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀγηςίλαος, ὢν ἐτι ἐν Ἀσίᾳ, ἐφρόντισε
περὶ τῆς κατασκευῆς πολλῶν νέων τριήρων, ὥστε ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐπομέ-
νου ἔτους εὐρέθη ἔχων στόλον ἰσχυρὸν ἑκατὸν εἴκοσι πλοίων, τοῦ ὁποίου
ἀρχὴν κατέστησε τὸν ἀδελφὸν τῆς γυναίκος του Πείσανδρον. Τελευ-
τῶν δὲ μὲν ὁ Κόνων, προσελθὼν αὐτοπροσώπως πρὸς τὸν μέγαν βασι-
λέα, ἐξωμάλυνεν ἅπαντα τὰ κωλύματα, καὶ ἐπέτυχεν νὰ διορισθῇ ὡς
ἀρχὸν αὐτοῦ ὁ Φαρνάβαζος, ὅστις ἦτο προθυμώτατος νὰ συμπράξῃ.
Ὁ δὲ γενόμενος κύριος τοῦ στόλου, ἀπῆλθεν ὁ Κόνων μετὰ ἐννεμή-
κοντα τριήρων εἰς Κνίδον, ὅπου ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτοῦ ὁ τῶν Λακε-
δαιμονίων στόλος ὑπὸ Πείσανδρον. Ὁ Ξενοφῶν, ὁμιλῶν περὶ τοῦ νέου
στῆτον, λέγει αὐτὸν «φιλότιμον μὲν καὶ ἐρρωμένον τὴν ψυχὴν, ἀπει-
ροτέρου δὲ τοῦ παρασκευάζεσθαι ὡς δεῖ»· πλὴν τούτου, ἡ δύναμις ἥς
κατεστράφη ἦτο φαίνεται πολὺ μικροτέρα τῆς ἀντιπάλου, καὶ ἐπὶ πᾶσιν,
καὶ ἐν τῇ ἀρχομένῃ τῆς μάχης, ἐγκατέλιπον αὐτὸν οἱ Ἀσianoὶ σύμμαχοι.

Ὡς τε ἐπολέμησε μὲν γενναίως ὁ Πείσανδρος, ἀλλ' ἐνίκηθη κατὰ κράτος μὴ δυνθῆναι νὰ πράξῃ ἄλλο τι εἰ μὴ νὰ τιμήσῃ τὴν ἥτταν, πίπτειν τῷ ἀγῶνι ἡρωϊκῶς, ὅπως προσῆκεν εἰς ἄνδρα Σπαρτιάτην καὶ μάλιστα εἰς Σπαρτιάτην ἡγεμόνα.

Ἡ ἀξιωμακροῦντος αὕτη περὶ Κνίδον νίκη ἡ κατορθωθείσα ὑπὸ τοῦ Κόνωνος ἐκείνου, ὃν εἶδομεν πρὸ ἑνδεκα ἐτῶν μετὰ κόπου διασωθῆναι εἰς Κύπρον ἀπὸ τῆς ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς πανωλεθρίας, ἐπήγαγε σπουδαϊότατα ἀποτελέσματα καὶ ἰδίως τὴν παντελῆ κατάλυσιν τῆς ναυτικῆς τῶν Λακεδαιμονίων ἡγεμονίας. Ὁ Φαρνάβαζος καὶ ὁ Κόνων ἐπλευσάμενος, μετὰ τοῦ νικηφόρου στόλου, ἀπὸ νήσου εἰς νήσον, καὶ πρὸς εἰς ἐπιθαλασσιδίου πόλεις, ἵνα ἐκβάλωσι τοὺς λακωνικοὺς ἄρμους καὶ καταλύσωσι τὴν ἀρχὴν τῆς Σπάρτης. Διὰ δὲ τὸ κοινὸν κατὰ τὴν πόλιν ταύτης μῖσος, τὸ ἔργον αὐτῶν ἀπέβη εὐχερές, τοσούτῳ μᾶλλον, ὅτι τῇ ἐπιμονῇ ἀπαιτήσῃ τοῦ Κόνωνος ὁ Φαρνάβαζος ἐπέσθη νὰ ἐπιτρέψωσιν οὗτοι καὶ ἐγγυηθῶσι τὴν αὐτονομίαν τῶν πόλεων, μήτε στρατὸν ξένον, μήτε ξένον διοικητὴν εἰς οὐδεμίαν αὐτῶν ἐπιβάλλοντες. Ἐνταῦθα πᾶσαι ἐν τῷ ἄμα ἀπέστησαν ἀπὸ τῶν Λακεδαιμονίων, πλὴν μόνος τοῦ Ἀθύδου, ἦν ἐπέτυχεν νὰ διατηρήσῃ ὁ γνωστός ἡμῖν Δερκυλλίδα, ὃς συνέπεσε νὰ ᾖναι τότε ἄρμους αὐτῆς καὶ εἰς ἣν κατέφυγον ἅπαντες ἀπὸ τῶν ἄλλων Ἀσιανῶν καὶ εὐρωπαϊκῶν πόλεων ἐξωσθέντες ἄρμους.

Κατὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον ἔαρ, ὁ Φαρνάβαζος καὶ ὁ Κόνων ἐπῆλθον μετὰ τοῦ στόλου ἰσχυροῦ εἰς τὰς διαφόρους Κυκλάδας νήσους, κατέλαβον καὶ αὐτὰ τὰ Κύθηρα, ἐλεηλάτησαν τὰ παράλια τῆς Λακωνικῆς καὶ τῆς Μισσηνίας καὶ μετὰ ταῦτα ἐπλευσαν, διὰ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου, πρὸς τὴν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου. Ἐνταῦθα εὗρον τοὺς συμμάχους, Κορινθίους, Αἰτωλοὺς, Ἀθηναίους καὶ ἄλλους, ἐξακολουθοῦντας τὸν λεγόμενον Κορινθιακὸν πόλεμον, καθ' ὃν αὐτοὶ μὲν ὁρμητήριον εἶχον τὴν Κορίνθον, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι τὴν Σικυῶνα. Ἡ ἐντὸς τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου περὶ τὴν Πελοπόννησον θαλάσσης, ἦτο βεβαίως γεγονὸς θλιβερώτατον καὶ πάντας ἀπροσδόκητον μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι νίκην, μετὰ τὰ περὶ τὴν Ῥομίδοντα καὶ περὶ Κύπρον κατορθώματα, μετὰ τὴν Κιμῶνιον εἰρήνην. Ἀλλ' ἡ δυστυχὴς ἀμνηχανία εἰς ἣν περιέστη ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, ὁ δυνάμενος νὰ συμβιβάσῃ τὴν αὐτονομίαν καὶ τὴν ἑνωσιν, ἐμελλετο νὰ ἐξωθήσῃ αὐτὸν εἰς πολὺ μεγαλητέρας ἐτι ταπεινώσεις καὶ συμφοράς.

Ὁ Φαρνάβζος ἦλθεν εἰς φιλικούς λόγους πρὸς τοὺς συμμάχους, ὑπέσχετο πᾶσαν παρὰ βασιλείως συνδρομὴν καὶ κατέλιπεν εἰς αὐτοὺς ἱκανὰ χρήματα· μεθ' ὃ ἀπεφάσισε νὰ ἀποπλεύσῃ εἰς τὰ ἴδια. Ἀλλὰ τότε ὁ Κόνων παρέστησεν αὐτῷ ὅτι, ἐὰν θέλῃ νὰ καταφέρει πληγὴν καίριαν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, δεῖον νὰ ἐπιτρέψῃ ἤδη τὴν ἀνδρῶσιν τῶν τειχῶν τῶν Ἀθηναίων· ὁ δὲ, ὅστις πρὸ πάντων ἐμίσει τοὺς Λακεδαιμονίους δι' ὅσας εἶχε πάθει παρὰ Ἀγησιλάου συμφορὰς, συνήνεσε προθύμως καὶ εἰς τοῦτο, καὶ ἀναχωρήσας οὐ μόνον τὸν στόλον κατέλιπεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Κόνωνος, ἀλλὰ καὶ ἀξιόλογον χρηματικὸν ποσὸν αὐτῷ παρέσχε, πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν μελετωμένων. Ὅθεν ἐν ἔτει 393 κατέπλευσεν ὁ Κόνων εἰς Πειραιᾶ καὶ ἠτύχησε ν' ἀνδρῶσῃ τὸ ἔργον τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Κίμωνος, τοῦ Περικλέους, καὶ νὰ ἴδῃ ἀνυψούμενα αὐθις τὰ τεῖχη ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἐν ἔτει 404 τοσούτῳ πανηγυρικῶς εἶχον κατεδαφισθῇ ὑπὸ τῶν ἀμειλίχων τῆς πόλεως πολεμίων. Τὸ δὲ παραδοχότερον, αὐτοὶ οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ ἄλλοι γείτονες οἱ τότε ἐν χορῇ καὶ αὐλοῖς συμμετασχόντες τῆς καταλύσεως τῶν τειχῶν, ἤδη μετὰ τῆς αὐτῆς ἀγαλλιάσεως συνεπελάθοντο τῆς τῶν αὐτῶν τειχῶν ἀνοικοδόμησεως· τοσοῦτον ὀλοσχερὴς αἰσθημάτων ἀλλοίωσις ἐπῆλθεν εἰς τὴν ἑλλάδα ἐντὸς ὀλίγων ἐνικυτῶν. Καὶ δὲν ἠνωρθώθησαν μὲν τότε εἰμὴ τὰ δύο μακρὰ σκέλη τὰ ὅποια κατ' εὐθείαν συνέδεον τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τοῦ Πειραιῶς, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ τρίτον τεῖχος, τὸ λεγόμενον Φαληρικόν· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἦτο ἀπαραίτητον εἰς ἀσφάλειαν τῆς πόλεως καὶ τοῦ λιμένος, ὥστε ὁ Κόνων εὐλόγως ὑπέλαβε τὸ συντελεσθῆναι τοῦ ἔργου μέρους ὡς ἀποχρῶν καὶ εὐλόγως ἐπανηγύρισε τὸ κατόρθωμα διὰ πολυτελοῦς θυσίας καὶ ἐορτῆς. Ἀνέθηκε δὲ εἰς μνήμην τῆς μεγάλης αὐτοῦ περὶ Κνίδον νίκης, ἐν τῇ ἀκροπόλει, στέφανον χρυσοῦν, καὶ κατεσκεύασεν ἐν Πειραιεῖ ναὸν τῆς Κνιδίας Ἀφροδίτης, ὁ δὲ δῆμος τῶν Ἀθηναίων οὐ μόνον ἐπὶ στήλης ἀνέγραψε ψήφισμα διαιωνίζον τὰ μεγαλουργήματα τοῦ Κόνωνος, ἀλλὰ καὶ ἀνδριάντα εἰς τιμὴν αὐτοῦ ἤγειρε.

Τούτων γενομένων, ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐφαίνετο ἀναλαβοῦσα τὴν ἀρχαίαν ὄψιν· ἐν ἔτει μὲν 403, ἀνεκτήσατο, διὰ Θρασυβούλου, τὸ πατριον πολίτευμα, ἥδη δὲ, διὰ Κόνωνος, ἀνικοδόμησε τὰ μακρὰ τεῖχη. Ἀλλὰ τὴν ἰσχὺν τῶν πολιτειῶν δὲν ἀποτελοῦσι τύποι τῶν πολιτευμάτων, ἢ ὀχυρώματα. Αἱ πολιτεῖαι ἀκμάζουσι πρὸ πάντων διὰ τῆς ἠθικῆς τῶν πολιτῶν δυνάμεως, ἢ δὲ ἠθικῇ δυνάμει τῶν Ἀθη-

ναίων, ἐξασθενήσασα ἀφ' ἧς τὸ πολίτευμα ἠχρειώθη, ἀπὸ τῶν μέσων τῆς προηγουμένης ἑκατονταετηρίδος, δὲν ἔπαυσεν ἔκτοτε μαραινομένη διὰ τε τῆς μακρᾶς ἀπολαύσεως τῶν κοινωνικῶν ἀγαθῶν, καὶ διὰ τῶν ἀδιαλείπτων στάσεων, καὶ διὰ τῶν ἀδιακόπων πολέμων. Ἀπόδειξις τῆς παρακμῆς ταύτης καταφανὴς εἶναι ὅτι εἰς τὰς δύο περὶ Κόρινθον καὶ περὶ Κορώνειαν μάχας, οἱ ὀπλῖται τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἐπεδείξαντο τὴν προτέραν δεξιότητα καὶ καρτερίαν, ἡ δὲ τιμὴ τῶν συμμάχων, κατ' ἀμφοτέρους τοὺς ἀγῶνας τούτους, διεσώθη κυρίως ὑπὸ τῶν Θηβαίων ὀπλιτῶν. Ὡστε ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἠδυνήθη μὲν ν' ἀνορθώσῃ τὸ πολίτευμα, ν' ἀνορθώσῃ τὰ τείχη αὐτῆς, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν εἶχε πλέον τὰ ἠθικὰ προσόντα δι' ὧν ἤκμασέ ποτε, δὲν ἦτο πεπρωμένον ν' ἀνακτήσῃ καὶ τὴν ἀρχαίαν ἀξίαν καὶ ἡγεμονίαν. Καὶ ἐνταῦθα ἴσως ἐρωτῇ τις ἀναγνώστης, διατί νεώτεραι πολιτεῖαι, παθοῦσαι ἠθικὰς ἀλλοιώσεις καὶ ὕλικας συμφορὰς ἀναλόγους τῶν ὅσας ἔπαθεν ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, ἠδυνήθησαν νὰ ἀνακύψωσι καὶ ἐνίοτε ἔτι μείζονες ἢ πρότερον ν' ἀναδειχθῶσιν, αἱ δ' Ἀθηναὶ τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Κίμωνος οὐδέποτε πλέον ἀνεβίωσαν. Τὸ φαινόμενον τοῦτο δὲν ἀπαντᾶται εἰς μόναν τὴν Ἀθήνας, ἀλλὰ εἰς ὅλας τὰς ἀρχαίας πολιτείας, ἔνεκα τῆς δουλείας ἣτις ἐπεκράτει εἰς αὐτάς. Τῶνόντι, αἱ ἀρχαῖαι πολιτεῖαι συνέκιντο ἐκ ἐλευθέρων καὶ δούλων. Οἱ ἐλεύθεροι ἀπετέλουν τὴν ἐνεργὸν πολιτικὴν μερίδα καὶ ἀντεστοίχουν πρὸς τὰς ἀνωτέρας κοινωνικὰς τοῦ νεωτέρου κόσμου τάξεις, οἱ δὲ δούλοι, οἱ παντὸς πολιτικοῦ δικαιώματος ἐκείνοι ἀπισστερημένοι, ἐπέιχον τὸν τόπον τοῦ σημερινοῦ μεγάλου τῶν ἐθνῶν πλήθους. Ἀλλ' αἱ νεώτεραι κοινωνικαὶ τάξεις, παντοῦ καὶ πάντοτε διὰ τῆς μακροχρονίου ἀπολαύσεως ὅλων τῶν προσηρημένων εἰς αὐτάς ἀγαθῶν, φύσει ῥέπουσι πρὸς τὴν ἀπώλειαν τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν δι' ὧν ποτε προήχθησαν ὑπὲρ τὸν κοινὸν ὅμιλον. Καὶ ὅσκις τοῦτο συμβῇ ἡ πολιτεία μαραινέται. Ἀλλὰ εἰς τὸν νεώτερον κόσμον ὁ μαρasmus δύναται νὰ μὴ ᾖ δινηκεῖς, διότι αἱ κατώτεραι τάξεις, οὗσαι ἐλεύθεροι, ἔρχονται εἰς ἀναπλήρωσιν τῆς ἠθικῆς ἐκλύσεως τῶν ἀνωτέρων, καὶ πάλαι λαμβάνουσι νέαν καὶ πλείονα ζωὴν εἰς τὴν πολιτείαν, ὅπως συνέβη ἰδίως εἰς τὴν Γαλλίαν περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος. Εἰς τὸν ἀρχαῖον ὅμως κόσμον, τὸ ἀναπληρωτικὸν τοῦτο κεφάλαιον δι' ὑπῆρχε, διότι, ὡς προείπομεν, οἱ δούλοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἀντικαταστήσωσι ποτὲ τοὺς ἐλευθέρους. Ἀμα λοιπὸν οἱ ἐλεύθεροι ἀπέβηλλον τὰς ἀρετὰς δι' ὧν ἤκμασαν, ἡ πολιτεία διὰ παντὸς ἐφθείρετο καὶ τοῦτο

τόσω εὐχερέστερον ὅσω, ἐπεὶ δὴ αἱ πολιτεῖαι ἦσαν μικραὶ καὶ συνέκειντο ἐξ εὐαριθμῶν πολιτῶν, οἱ δὲ πόλεμοι διηνεκεῖς, οἱ εὐαριθμοὶ ἐκείνοι πολῖται καὶ ὕλκιως ἐμειοῦντο ὡς ἐκ τῶν συνεχῶν πολέμων. Μήπως ἡ Σπάρτη ἦτις, ἐν ἀρχῇ τῆς ἡκατονταετηρίδος, εἶχεν 8000 πολιτῶν, δὲν κατήντησε περὶ τὰ τέλη τῆς 4, γὰρ μὴ ἔχη εἰμὴ 1000, καὶ ἐν τῇ τρίτῃ, εἰμὴ 700, ἐξ ὧν 100 μόνον ἦσαν οἱ γῆν κεκτημένοι; Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ πολιτεία συγκαίμενη ἐξ 100 ἢ καὶ 700 πολιτῶν; Ἄν δὲ τῶν Ἀθηναίων τὸ πλῆθος οὐδέποτε τοσοῦτον ἡλαττώθῃ, τοῦτο συνέβη διότι, ἔνεκα τῆς εὐκολίας ἣτις ἐπεκράτει ἐνταῦθα περὶ τὴν μετάθεσιν ἀπὸ τῆς τοῦ μετοίκου καταστάσεως εἰς τὴν τοῦ ἰσοτελοῦς καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ ἰσοτελοῦς εἰς τὴν τοῦ πολίτου, οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν ἐπανειλημμένως ἀνεπληρώθησαν ὑπὸ ξένων, ὑπὸ μιγάδων, οἵτινες ὅμως πᾶν ἄλλο ἦσαν ἢ Ἀθηναῖοι.

Ἄλλ' ἐὰν ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἐπέτρωτο ν' ἀνυψωθῇ αὖτις μέχρι τοῦ σημείου τῆς δόξης καὶ δυνάμεως εἰς ὃ ἄλλοτε εἶχε προαχθῇ, ἡ ἀνακοδόμησις τῶν τειχῶν αὐτῆς, συνδυαζομένη μάλιστα μεθ' ὅλων τῶν ἄλλων περιστάσεων τοῦ ἀνὰ χεῖρας πολέμου, ἦτο γεγονὸς ἐπιτήδειον νὰ καταπλήξῃ τὴν Σπάρτην. Ἡ ναυτικὴ αὐτῆς ἡγεμονία εἶχε καταλυθῇ διὰ τῆς περὶ Κνίδον πανωλεθρίας· διὰ δὲ τῆς συμμαχίας τοῦ Κόνωνος μετὰ τῶν Περσῶν, ὁ πρῶτος ἡδύνατο νὰ διατηρῇ στόλον ὅστις οὐ μόνον ἀπὸ τῶν παραλίων τῆς Ἀσίας καὶ τοῦ Αἰγαίου ἐξέβαλε τοὺς Λακεδαιμονίους, ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον ἐκυρίαρχει. Ναὶ μὲν κατὰ ξηρὰν οἱ Σπαρτιάται ἀνεδείχθησαν νικηφόροι καὶ ἐν Κορίνθῳ καὶ ἐν Κορωνείᾳ· οὐ μόνον ὅμως αἱ δύο αὗται νίκαι ἀπέβησαν ἀτελεσφόρητοι, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οἱ Σπαρτιάται ἐπαθον καὶ κατὰ ξηρὰν ἦσαν ἀξιωμακτονέμενοι.

Εἶδομεν ὅτι ὁ πόλεμος ἐξηκολούθει περὶ Κορίνθον καὶ Σικυῶνα διεξαγόμενος. Ἐνταῦθα ἤρξατο τὸ στάδιον αὐτοῦ ὁ Ἀθηναῖος Ἰφικράτης, ὅστις ἐμελλε ν' ἀναδείχθῃ εἰς τῶν ὀνομαστῶν στρατηγῶν τῆς ἀρχαιότητος, ἂν καὶ κατὰ δυστυχίαν, ὅχι ἄρχων τῶν ἰδίων συμπολιτῶν. Μέχρι τῶν χρόνων τούτων τὸ κράτιστον τῆς τῶν Ἀθηναίων δυνάμεως ἀπετέλουν οἱ ὀπλίται τῆς πόλεως, ἦτοι οἱ ἔγκριτοι αὐτῆς πολῖται, οἱ δὲ ἀποχωρήσεως ἀσκήσεως ἐπὶ τούτῳ ἐκ νεότητος παρασκευαζόμενοι καὶ διὰ πολλῆς προθυμίας ἐν τῇ ὥρμῳ ἡλικίᾳ ἐπιτελοῦντες τὰ στρατιωτικὰ αὐτῶν καθήκοντα· ἀλλ' ἤδη, διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν εἰς τὸν βίον, εἰς τὰς ἡβεις, εἰς τὰ φρονήματα ἡθικὴν ἀλλοίωσιν, ἤρχισε νὰ παραμελῇται ἡ

ἐκπλήρωσις τῶν σπουδαίων ἐκείνων καθηκόντων. Οἱ μὲν νέοι διέτριβον μετὰ αὐλητρίδων καὶ ἑταιρῶν, οἱ δὲ μικρὸν ἐκείνων πρεσβύτεροι διημέρευον εἰς κύβους καὶ ἄλλας τοιαύτας ἀσωτείας, ἐν γένει δὲ ὁ δὴ πλεῖστον ἐνησχολεῖτο εἰς τὰς κοινὰς ἐστιάσεις καὶ κρεανομίας ἢ πρὸς τὴν διάσωσιν τῆς τιμῆς καὶ τῶν συμφερόντων τῆς πόλεως. Καὶ ἐπειδὴ ὥς ἐκ τούτου ἅπαντες οἱ πολῖται ἢ ἀπέφευγον τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, ἢ καὶ ἂν ὑπηρετοῦν, δὲν εἶχον ὅμως πλέον τὰ ἀρχαῖα προτιμήματα τῆς ἀσκήσεως, τῆς πειθαρχίας, τῆς ἀνδρείας, τῆς φιλοτιμίας ἢ ἀναγκάσθη ἡ πόλις νὰ συντηρῇ, παρεκτός τῶν ὀπλιτῶν, καὶ πολλοὺς μισθοφόρους, ἀπὸ δὲ τοῦ ἐνεστώτος πολέμου οἱ μισθοφόροι ἀπετέλειαν τὸ ἄριστον τῆς δυνάμεως αὐτῆς μέρος, μάλιστα ἀφ' ἧς ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἰφικράτους καθυπέβαλεν αὐτοὺς εἰς αὐστηρὰν πειθαρχίαν καὶ ἐπιλειοποίησεν ἐπιτηδεῖως τὸν τε ὀπλισμὸν καὶ τὸν ἱματισμὸν, καὶ τὰς κινήσεις αὐτῶν. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τοὺς πελτασταί. Ἡ πέλτη ἦτο ἀσπίς μικρὰ καὶ ἐλαφρὰ τὴν ὁποίαν ἔφερον κατ' ἀρχαίαν οἱ Θρᾷκες, παρέλαβον δὲ παρ' αὐτῶν μετέπειτα καὶ οἱ Ἕλληνες, ὅταν μάσαντες πελταστὰς τοὺς φέροντας τὸ ὄπλον τοῦτο στρατιώται. Οἱ πελτασταὶ οὗτοι, καὶ τοὶ ἦσαν ὀπλισμένοι πλεῖστον τῶν ψιλῶν μαχητῶν, δὲν εἶχον ὅμως ἀποβῆ πολὺ χρήσιμοι εἰς τὴν πολεμικὴν ὑπηρεσίαν, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ πέλτη δυσκόλως ἠδύνατο ν' ἀνταγωνισθῇ πρὸς τὴν βαρεῖαν ἐλληνικὴν ἀσπίδα. Ἀλλ' ἐὰν ἡ πέλτη ἦτο πέρα τοῦ δέοντος ἐλαφρὰ, ἡ ἐλληνικὴ ἀσπίς ἦτο τοσοῦτον ὀγκώδης ὥστε ἡ δὲ αὐτῆς ὀπλισμένη φάλαγξ ἀπέβαινε ἀναγκαίως σφόδρα δυσκίνητος. Τοῦτο παρατηρήσας ὁ Ἰφικράτης ἀπεφάσισε νὰ ὀπλίσῃ τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ διὰ τῆς θρακικῆς πέλτης, ἀλλὰ ν' ἀναπληρῶσιν τὰ ἐλαττώματα αὐτῆς δι' ἐτέρων τινῶν πλεονεκτημάτων. Ἐπὶ τούτῳ δὲ κατέστησεν κατὰ τὸ ἡμισυ μακρότερα τὰ τε ἐλαφρὰ δόρατα καὶ τὰ βραχέα ξίφη τὰ ὁποῖα ἔφεραν οἱ πελτασταί· καὶ ἐνταῦτ' ἐπενόησεν ὑποδήματά τινά τῶν στρατιωτῶν εὐλυτά καὶ κοῦφα, τὰ ἀπ' ἐκείνου «Ἰφικρατίδας ὑποδέσεις» ὀνομασθέντα· καταστήσας οὕτω τοὺς πελταστὰς αὐτοῦ ἱπποτηδαιότερους ἢ ἄλλοτε καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα, διὰ τῶν νέων ἀκοντιῶν καὶ τῶν ξιφῶν· ἐπειδὴ δὲ ἀνέκαθεν ἦσαν τὰ μάλιστα εὐκίνητοι, καὶ ἤδη ἠϋξήσε τὸ προτέρημα αὐτῶν τοῦτο διὰ τῶν νέων ὑποδέσεων, προδήλως ἀπέβησαν πολὺ τῶν ὀπλιτῶν δεξιώτεροι εἰς τινὰς εἰδικὰς περιστάσεις. Διότι ἂν οἱ ὀπλιταὶ διετήρησαν τὴν ὑπεροχὴν εἰς τοὺς ἐν πεδίοις ὁμαλοῖς ἐκ παρατάξεως ἀγῶνας, οἱ πελτασταὶ τοῦ

Ἱπικράτους κατίσχυον αὐτῶν ὁσάκις προέκειτο νὰ ἐπιπέσωσιν αἰφνιδίως κατὰ τοῦ πολεμίου, ἢ νὰ κυκλώσωσιν αὐτὸν ἢ νὰ συμπληρώσωσι τὴν ἦτταν, ἰδίως ἐν χωρίοις ἀνωμάλοις. Ἐντεῦθεν ὁ Ἱπικράτης πολλάκις ἤδη ἔτρεφε περὶ Σικυῶνα τοὺς τῶν Λακεδαιμονίων συμμάχους καὶ ἡδὲ δοκίμησεν εἰς διαφόρους κατὰ τὴν Ἀρκαδίαν ἐπιδρομὰς· δὲν εἶχεν ὁμως ἐπὶ ἀγωνισθῆ πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους αὐτοὺς, ὅτινες τοῦτου ἕνεκα γευριῶντες ἐνέπαιζον τοὺς συμμάχους, λέγοντες ὅτι φοβοῦνται τοὺς πελταστὰς «ὥςπερ μορμῶνας παιδάρια.» Ἀλλ' ἐμελλον μετ' ὀλίγον νὰ τιμωρηθῶσι πικρῶς διὰ τὸν σαρκασμὸν τοῦτον.

Τὴν ἡγεμονίαν τοῦ περὶ Κόρινθον ἀγῶνος εἶχεν ἀναλάβει αὖθις ὁ Ἀγησίλαος, ὅστις, ὢν κύριος τοῦ Λεχαίου, τοῦ Κρομμυῖνος καὶ τοῦ Σιδωντος, ἐπέτυχε, κατὰ μῆνα ἀπρίλιον ἢ μάιον τοῦ 392, νὰ καταλάβῃ καὶ τὸ Πείραιον καὶ τὴν Οἰνώνην, οὐ μόνον πλείστην πορσιθεὶς λείαν καὶ πλείστους λαθῶν αἰχμαλώτους ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ πανταχόθεν ἤδη ἀποκλείσας τὴν Κόρινθον καὶ δικχοῦσας τὴν μετὰ τῆς Βοιωτίας συγκοινωνίαν τῆς. Τοσαῦτον δὲ ἐκ τούτου ἐξεπλάγησαν οἱ σύμμαχοι, ὥστε ἐπεμύναν ἅπαντες, καὶ ἰδίως οἱ Θηβαῖοι, πρέσβεις πρὸς αὐτὸν περὶ εἰρήνης. Ὁ δὲ, πνέων ὑπέμετρον μῖσος ἐξαιρέτως κατὰ τῶν Θηβαίων, ἐφιλοτιμήθη νὰ ταπεινώσῃ αὐτοὺς, καὶ, προσελθόντας, ἐπροςποιήθη ὅτι δὲν τοὺς βλέπει, ἐνῶ εἶχον ἤδη πλησιάσει πολύ. Οὕτω δὲ μεγαλοφρονῶν καὶ εὐχαριστούμενος περὶ τὴν ταπεινώσιν τῶν νενικημένων ἀντιπάλων, ἐκάθητο ὁ Ἀγησίλαος ἐντὸς τινος περὶ τὸν λιμένα κυκλωτεροῦς οἰκοδομήματος, ἔχων ἐστραμμένα τὰ βλέμματα πρὸς τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν αἰχμαλώτων τοὺς ὁποίους, ἐν συνοδίᾳ τῶν Λακεδαιμονίων ὑπλιτῶν διερχομένους, ἐθεώρει μετ' ἀπορίας καὶ τὸ ἐνταῦθα συρρεῦσαν πλῆθος, ὅτε αἰφνης προσήλασεν ἵππευς, τοῦ ὁποίου ὁ ἵππος ἦτο ἰδρωτὶ περιρρυτός. Ἐπὶ πολλῶν ἐρωτώμενος τίνα φέρει ἀγγελίαν, οὐδενὶ ἀπεκρίνατο, ἀλλὰ σπύσας πρὸς τὸν Ἀγησίλαον καὶ ῥίψας αὐτὸν κάτω ἀπὸ τοῦ ἵππου καὶ προσδραμών ἐλάλησε σκυθρωπός. Ὁ βασιλεὺς ἄμα ἀκούσας, ἀνέστησεν εὐθύς ἐκ τῆς ἑδρας, καὶ ἔλαβε τὸ δῦρυ, καὶ διέταξε τὸν κήρυκα νὰ καλέσῃ τοὺς πολεμάρχους, τοὺς πεντηκοντῆρας καὶ τοὺς ξαναγούς. Συναθρομόντας δὲ, διέταξεν αὐτοὺς νὰ τὸν παρακολουθήσωσιν ἄνευ ἀναβολῆς, μετὰ τῶν περὶ αὐτοὺς φρουρῶν, καὶ παρήγγειλεν ὅλα τὰ λοιπὰ τάγματα, τὰ ὁποῖα ἔτι δὲν εἶχον γευματίσει, νὰ φάγωσι τάχι-στα ὅ,τι ἡδύναντο καὶ νὰ τρέξωσιν ὁμοίως κατόπιν αὐτοῦ. Μεθ' ὃ ἀνε-

χώρησεν ὡς ἀστραπή. Ἀλλὰ μόλις εἶχε προχωρήσει ὀλίγον καὶ τρεῖς ἄλλοι ἵπποις προσελάσαντες ἀνήγγειλαν ὅτι τὰ πάντα εἶχον τελευτήσας. Τότε διέταξε νὰ θέσῃσι τὰ ὄπλα, καὶ ἀναπαύσας ὀλίγον χρόνον τὸν στρατὸν, ἀπήγαγεν αὐτὸν ὀπίσω τεθλιμμένος.

Θλιβερά τῶνόντι ἦτο ἡ εἰδήσις, ἥτις ὡς ἀμείλιχός τις νέμεσις διέκοψε τοὺς θριαμβικοὺς διαλογισμοὺς τοῦ Ἀγησιλάου· οἱ πελτασταὶ τοῦ Ἰπικράτους εἶχον νικήσει καὶ ἐξολοθρεῦσει ὁλόκληρον Λακεδαιμονίων μόραν. Οἱ ἀμυκλαῖοι ὁπλῖται εἶχον ἀναχωρήσει ἐκ Λεχαιοῦ ἵνα ἐπανεέλθωσι εἰς τὰ ἴδια καὶ τελέσωσι τὴν μεγάλην αὐτῶν πανήγυριν, τὰ Ἰακύνθια. Ἡ ὁδὸς ἦν ἐμὲλλον ν' ἀκολουθήσῃσι, βαδίζοντες ἀπὸ Λεχαιοῦ εἰς Σικυῶνα, διήρχετο ἀμέσως ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Κορίνθου, ὥστε ὁ ἐν Λεχαίῳ πολέμαρχος ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ συνοδεύσῃ αὐτοὺς μέχρι τινὸς μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν τεταγμένης μόρας ἐξακοσίων ὁπλιτῶν, ἐτι δὲ καὶ μετὰ μόρας ἱππικοῦ ἄδελον ἐκ πόσων ἀνδρῶν συγκειμένης. Ἀφοῦ δὲ διήλθον ἐμπροσθεν τῆς Κορίνθου καὶ ἔφθασαν εἰς χώρον τινα ἀπέχοντα εἴκοσι ἢ τριάκοντα στάδια ἀπὸ Σικυῶνος, ὁ πολέμαρχος ἐνόμισεν ὅτι παρῆλθε πᾶς κίνδυνος καὶ ἀφήσας αὐτοὺς, ἤρχισε νὰ ἐπιστρέφῃ μετὰ τῆς μόρας τῶν ὁπλιτῶν εἰς Λέχαιον, διατάξας ὅμως τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἱππικοῦ καὶ καθὼς ἔλεγον οἱ Λακεδαιμόνιοι, τὸν ἱππαρχοῦσιν, νὰ ἐξακολουθήσῃ προπύμπων τοὺς Ἀμυκλαίους ὥς ὅτου οὗτοι ἤθελον ἐπιθυμήσει τούτους καὶ ἔπειτα, στρέψας πρὸς τὰ ὀπίσω, νὰ ἀκολουθήσῃ αὐτόν.

Ὁ πολέμαρχος ὅστις ἐφοβήθη μήπως οἱ Ἀμυκλαῖοι προσβληθῶσι κατὰ τὴν πλησίον τῆς Κορίνθου διάβασιν αὐτῶν, καὶ τούτου ἕνεκα εἶχε συνοδεύσει αὐτοὺς, δὲν ἐφάνταζετο ποτὲ ὅτι ἡ δύνατο νὰ τρέξῃ τισιν ἢ τινὰ κίνδυνον ἢ ὑπ' αὐτοῦ ἀγομένη μόρα 600 ὁπλιτῶν. Ἐν τούτοις ὁ Ἰφικράτης ἀφῆκε μὲν ὁλόκληρον τὸ σῶμα νὰ περάσῃ ἀπρόσβλητον, ἀλλ' ἤδη θεωρῶν ἀπὸ τῶν τειχῶν τῆς Κορίνθου τοὺς 600 ὁπλίτας ἐπιστρέφοντας ἄνευ ἱππικοῦ καὶ ψιλῶν, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτῶν. Ἐν Κορίνθῳ ὑπῆρχον καὶ ὁπλῖται Ἀθηναῖοι, ὧν ἐστρατήγει Καλλίας ὁ Ἰππονίκου, καὶ τὸ φυσικώτερον ἦτο ὁπλῖται κατὰ ὁπλιτῶν ν' ἀντιπαραταχθῶσιν· ἀλλ' ὁ Ἰφικράτης προετίμησε νὰ διαπράξῃ τὸ τόλμημα διὰ τῶν πελταστῶν αὐτοῦ. Ὅθεν ὁ μὲν Καλλίας παρέταξε τοὺς ὁπλίτας οὐ μακρὰν τῆς πόλεως, ὁ δὲ Ἰφικράτης, λαβὼν τοὺς πελταστὰς, ἐπετέθη κατὰ τῆς μόρας ἐκ πλάγιου καὶ ὀπίσθεν. Πλησύνσας μέχρι βολῆς ἀκοντίου, ἐρριψεν ἐπ' αὐτοὺς βροχὴν ἀκοντίων καὶ βελῶν, δι' ὧν ἐπληρώθησαν καὶ ἐφονεύθησαν πολλοὶ, μάλιστα ἀπὸ τοῦ

μέρους τὸ ὅποιον δὲν προεφυλάττετο ὑπὸ τῶν ἀσπίδων, ἦτοι ἀπὸ τοῦ δεξιῦ μέρους. Τότε ὁ πολέμαρχος διέταξε νὰ σταθῶσι, καὶ ἀποπέμψας εἰς Λέχαιον τοὺς τραυματίας, παρήγγειλε «τὰ δέκα ἀφ' ἧθης» ν' ἀποδιώξωσι τοὺς ἐπιτιθεμένους. Τὰ α' δέκα ἀφ' ἧθης ἦσαν οἱ νεώτεροι ὀπλίται, οἱ ἀπὸ 18 μέχρι 28 ἐτῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ νεώτεροι οὗτοι ὀπλῖται φορτωμένοι βαρείας ἀσπίδας, δὲν ἠδύναντο νὰ φθάσωσι τοὺς ἐλαφροτέρους πολεμίους, ἐπιτηδαιοτάτους ὄντας πρὸς υποχώρησιν. Ἀμα δὲ μετὰ τὴν ματαίαν ἐκείνην διώξιν ἠθέλησαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰς τάξεις αὐτῶν, στρέψαντες καὶ οἱ πελτασταὶ ἐπανέλαβον τὴν ἐπίθεσιν καὶ ἐφόνευσαν 9 ἕως 10 ὀπλίτας. Τότε ὁ πολέμαρχος διέταξε νὰ βάλωσιν ἐμπρός· ἀλλὰ τότε ἐπανέλαβον οἱ πελτασταὶ τὴν προσβολὴν καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ σταθῇ καὶ πάλιν· παρήγγειλε δὲ ἡδὴ οὗτος «τὰ πεντεκαίδεκα ἀφ' ἧθης,» ὃ ἐστὶ τοὺς ἀπὸ 18 μέχρι 33 ἐτῶν ὀπλίτας, νὰ ἐξορμήσωσιν, ἵνα ἀποκρούσωσι τοὺς πελταστάς. Τὸ ἀποτέλεσμα ὅμως ὑπῆρξεν ὅμοιον τοῦ προτέρου· διώκοντες δὲ ἠδυνήθησαν νὰ φθάσωσι τοὺς διωκομένους, καὶ ἅμα ἠθέλησαν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς τάξεις, ἀπέβαλον τοὺς γενναιοτέρους τῶν ὀπλιτῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἐξηκολούθησεν ἡ παράδοξος αὕτη μάχη, καθ' ἣν οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπιπτον καὶ ἡθύμουν, οἱ δὲ πελτασταὶ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐνθαρρυνόμενοι ὀξύτερον ἐπετίθεντο. Τὸ ἥδη καταφύσαν ἱππικὸν παρέσχεν ἀναφυχὴν τινα εἰς τὴν κακῶς πάσχουσαν μόραν. Ἀλλὰ τὸ Λακωνικὸν ἱππικὸν δὲν εἶχε ποτὲ πολλὴν ἀξίαν, καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν ἐτόλμησε νὰ προχωρήσῃ πλειότερον τῶν νειωτῶν ὀπλιτῶν, ὥστε δὲν ἀνεχάτισε τὴν διώξιν. Τελευταῖον, ἀφοῦ ἐφρονεύθησαν καὶ ἐπληρώθησαν πολλοὶ, οἱ δὲ περιλιπόμενοι περιῆλθον εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμνηχανίαν, κατώρθωσεν ὁ πολέμαρχος νὰ φθάσῃ εἰς ὕψωμα τι ἀπέχον τῆς μὲν θαλάσσης ὡς δύο στάδια, τοῦ δὲ Λεχαιῶν ὡς δεκαεῖς ἢ δεκαεπτὰ. Ἐνταῦθα ὅμως οἱ Λακεδαιμόνιοι οὐ μόνον ἐξηκολούθησαν ὑπὸ τῶν πελταστῶν προσβαλλόμενοι, ἀλλὰ εἶδον καὶ τοὺς ὀπλίτας τοῦ Καλλίου ἐπερχομένους· ὅθεν ἀπελπισθέντες ἡδὴ ἐτράπησαν τῆδε κίχαισε εἰς φυγὴν, οἱ μὲν πρὸς τὸ Λέχαιον, ὅπου ἐφθασαν ὀλίγοι τινὲς μετὰ τῶν ἱππέων, οἱ δὲ πρὸς τὴν πλησιεστέραν παραλίαν, ὅπου προσῆλθον ἐκ Λεχαιῶν ἀκάτιά τινα εἰς διάσωσιν αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ ἀκαταπόνητοι πελτασταὶ δὲν ἔπαυσαν διώκοντες τοὺς ἐσπαρμένους ὀπλίτας καὶ ἐπὶ τοσοῦτον συνεπλήρωσαν τὴν καταστροφὴν τῆς δυστυχοῦς μόρας, ὥστε ἐκ τῶν ἐξακοσίων αὐτῆς ἀνδρῶν εὐαριθμοὶ ἐπέζησαν.

Αὕτη ἦτο ἡ συμφορὰ, τῆς ὁποίας τὰς διαφόρους περιπετείας ἐκόν-
σαν οἱ ἀλληλοδιαδόχως ἐκπεμφθέντες πρὸς τὸν βασιλέα ἱππεῖς, καὶ ἡτι-
ἐπήγαγε τοσοῦτον παράδοξον ἀλλοίωσιν εἰς τὸ κατὰ τὴν προῖαν ἐκ-
νην θριαμβικὸν ἔτι τοῦ Ἀγησίλαου ἀξίωμα. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ συμ-
μαχοὶ οὐδένα ἐποίησαν πλεονεξίαν περὶ εἰρήνης λόγον· καὶ ἐδείξαν μὲν ἐν-
οὐκ οἱ Σπαρτιάται κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τὸ ἀρχαῖον αὐτῶν φρό-
νημα, διότι, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, οἱ υἱοὶ, οἱ πατέρες, καὶ οἱ ἀδελφοὶ
τῶν πεσόντων, «ὥσπερ νικηφόροι, λαμπροὶ καὶ ἀγαλλόμενοι τῷ οἰκίῳ
πάθει περιήεσαν»· ἀλλ' ὅμως εἶναι βέβαιον ὅτι ἕκτοτε οὐ μόνον οὐδὲν
γενναῖον περὶ Κόρινθον διέπραξαν, ἀλλ' ὁ μὲν Ἀγησίλαος ἐπανήλθεν
οἰκοί, ὁ δ' Ἰφικράτης ἀνέλαβε τὰ πλείστα τῶν περὶ Κόρινθον ἐπικαι-
ρων χωρίων.

Ἡ Σπάρτη λοιπὸν, ἥτις εἶχεν ἀποβάλλει τὴν κατὰ θάλασσαν ἡγε-
μονίαν, ἥτις εἶχεν ἐξωσθῇ καὶ ἀπὸ τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος, κατήντησεν
ἤδη νὰ φοβῆται μήπως ἐπὶ τέλους δὲν δυνηθῇ νὰ διατηρήσῃ καὶ αὐτὴν
τὴν τῆς Πελοποννήσου ἀρχήν. Τοῦλάχιστον ἐπείσθη ὅτι εἶναι ἀδύνα-
τον νὰ ἀνακτήσῃ, δι' οἰκείων δυνάμεων, τὴν μεγάλην αὐτῆς ἡγεμο-
νίαν, μάλιστα ἐνὸς οἱ ἀντίπαλοι εἶχον σύμμαχον τὸν βασιλέα τῶν
Περσῶν. Καὶ ἔπειτα ἡ παράτασις τοῦ πολέμου τούτου, ὡς καὶ παντὸς
ἄλλου πολέμου, δὲν συνέφερε κατ' οὐδένα λόγον εἰς τὴν ὀλιγαρχίαν
τῆς Σπάρτης, «ὡς τὸν Ἀγησίλαον αὐξάντος καὶ ποιούντος ἐνδοξότα-
τον καὶ μέγιστον», λέγει ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ τοῦ βασιλέως ἐκείνου.
Ὅθεν ἐν ἔτει 392, ἦτοι κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος καθ' ὃ συνέβη ἡ
περὶ Κόρινθον συμφορὰ, ἀπεφάσισε ν' ἀποσπάσῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὸν
βασιλέα τῶν Περσῶν ἀπὸ τῆς συμμαχίας μετὰ τῶν Ἀθηναίων, Θη-
βαίων καὶ τῶν ἄλλων πολεμίων, καὶ παρεκτὸς τούτου νὰ καταστήσῃ
αὐτὸν ἴδιον αὐτῆς σύμμαχον. Ἐπὶ δὲ τούτῳ ἐπεμψεν εἰς τὴν Ἀσίαν
τὸν Σπαρτιάτην Ἀνταλκίδα, ἄνδρα φημιζόμενον μὲν ἐπὶ πανουργίᾳ,
ὅστις ὅμως δὲν εἶχε τῇ ἀληθείᾳ ἀνάγκην πολλῆς τέχνης ἵνα ἐπιτύχῃ
ὅ,τι ἐπέτυχεν, εἰς ἀνταλλαγὴν τῶν θυσιῶν τὰς ὁποίας ἡ Σπάρτη ἐφάνη
πρόθυμος νὰ κάμῃ. Πρὸ πάντων ὁ Ἀνταλκίδας προέτεινεν, ἐννοεῖται,
τὴν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Περσίας παράδοσιν ὅλων τῶν κατὰ τὴν Ἀσία-
ν ἡπειρον Ἑλλήνων. Ἡ Σπάρτη εἶχε πράξει τοῦτο καὶ ἄλλοτε, εἰς
πολὺ εὐτυχεστέρας περιστάσεις, ὥστε οὐδεμίαν εἶχε τύψιν συνειδότος
νῦν, ὅτε ἐκινδύνευεν αὐτὴ, νὰ θυσιάσῃ πάλιν τοὺς δυστυχεῖς ἐκείνους

Ἕλληνας. Ἀλλ' ἡ θυσία αὕτη ἤρκει ἵνα ἀποσπάσῃ τὸν μέγαν βασιλεῖα ἀπὸ τῆς συμμαχίας τῶν ἀντιπάλων, δὲν ἤρκει ὅμως καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὸν σύμμαχον αὐτῆς. ἐνόσω ἡ Σπάρτη ἐπεζήτει τὴν ἀνόρθωσιν τῆς μεγάλης αὐτῆς ἡγεμονίας· διότι ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν ἐνθυμεῖτο ὅτι ἡ πρώτη τῆς ἡγεμονίας ταύτης πράξις ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατεία, καὶ δὲν ἦτο πιθανὸν νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἐπάνοδον καταστάσεως πραγμάτων, δυναμένης νὰ ἐπιφέρῃ νέους ὁμοίους κατὰ τοῦ κράτους αὐτοῦ κινδύνους. Τοῦτο ἐνόησαν ἐκ προοιμίου οἱ Σπαρτιάται, καὶ διὰ τοῦτο παρήγγειλαν τὸν Ἀνταλκίδαν νὰ προτείνῃ, δεύτερον, ὅχι τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἡγεμονίας αὐτῆς, ἀλλὰ ὅτι ὅλαι αἱ ἄλλαι ἐλληνίδες πόλεις, καὶ μικραὶ καὶ μεγάλαι, θέλουσιν ἀφεθῇ αὐτόνομοι. Ἡ τοιαύτη τῆς παρούσης κρίσεως λύσις συνέφερε τὰ μέγιστα καὶ εἰς τὸν βασιλεῖα τῶν Περσῶν καὶ εἰς τὴν Σπάρτην. Συνέφερον εἰς τὸν βασιλεῖα διότι ἡ ἀπόλυτος αὐτονομία ἐκάστης ἐλληνίδος πόλεως ἐσήμαινε τὴν ἔλλειψιν πάσης πολιτικῆς ἐνότητος, ὃ ἐστὶ τὴν ἐξασθένεισιν τῆς ὅλης Ἑλλάδος. Συνέφερε δὲ καὶ εἰς τὴν Σπάρτην, διότι ἐπανερχομένης οὕτω τῆς Ἑλλάδος εἰς ἣν ἦτο πρὸ τῶν Μηδικῶν κατάστασιν, δηλαδὴ περιοριζομένων τῶν Ἀθηναίων εἰς μόνην τὴν Ἀττικὴν, τῶν Θηβαίων εἰς μόνας τὰς Θήβας καὶ οὕτω καθεξῆς, οἱ Λακεδαιμόνιοι, καθὼς ἄρχοντες τῆς Λακωνικῆς καὶ τῆς Μεσσηνίας, χωρῶν τὰς ὁποίας ἐμελλον νὰ διατηρήσωσι διότι ἀνέκαθεν εἶχον, καθὼς ἄρχοντες ἐν ἄλλαις λέξεσι τῶν δύο πέμπτων τῆς Πελοποννήσου, ἐμελλον νὰ ἦναι τὸ ἰσχυρότερον τῆς Ἑλλάδος κράτος. Ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι ἡ δευτέρα αὕτη πρότασις τῶν Σπαρτιατῶν πρὸς τοὺς Πέρσας συνεπήγετο ἀπαραιτήτως καὶ τρίτην, τὴν πρότασιν τῆς μεταξὺ αὐτῶν συμμαχίας, ἵνα ἐκτελεσθῶσιν οἱ ὅροι τῆς δευτέρας προτάσεως· διότι δὲν ἦτο φυσικὸν οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Θηβαῖοι, οἱ Κορίνθιοι καὶ ἄλλαι μεγάλαι τῆς Ἑλλάδος πόλεις, νὰ ὑποκύψωσιν οἰκιοθελῶς εἰς τοὺς ὅρους αὐτοὺς· οἱ Ἀθηναῖοι λ. χ. ἤλπιζον ἤδη τὴν ἀνάκτησιν ἂν ὅχι τῆς προτέρας αὐτῶν ἡγεμονίας, τοῦλάχιστον μέρους αὐτῆς· οἱ Θηβαῖοι ἤξιουν νὰ διατηρήσωσι τὴν ἡγεμονίαν τῆς Βοιωτίας, καὶ ἄλλοι ἄλλα. Ἐπρεπεν ἄρα νὰ καταναγκασθῶσιν εἰς τὸ νὰ παραιτήσωσι τὰς τοιαύτας ἀξιώσεις· καὶ ἐπειδὴ ἡ πείρα τῶν τριῶν τελευταίων ἐτῶν, 394, 393, 392, ἀπέδειξεν ὅτι ἡ Σπάρτη δὲν ἠδύνατο νὰ κατισχύσῃ ἀπάντων, ἐδέησε νὰ προτείνῃ εἰς τὸν βασιλεῖα νὰ συμπράξῃ μετ' αὐτῆς ἐπὶ τούτῳ.

Αὗται ἦσαν αἱ περιβόητοι τοῦ Ἀνταλκίδου προτάσεις, προτάσεις

ὅσον ἐνδέχεται συμφέρουσαι εἰς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν δι' αὐτῶν οὗτος ἀνελάμβανε διὰ μιᾶς τὴν κυριαρχίαν ὅλων τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ἑλλήνων, ἔβλεπε τὴν Ἑλλάδα καθιεροῦσαν τὴν ὀλεθρίαν ἀρχήν, ὅτι δὲ θέλει ποτὲ πλεον νὰ ἐνωθῇ εἰς ἓν κράτος, καὶ, τὸ πάντων λαμπρότερον, ἀπεδίδοτο εἰς αὐτὸν ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἀρχῆς ταύτης, ὅ ἐστιν ἀνεγνωρίστου οὗτος δικαιοκτῆς, μᾶλλον δὲ εἰπεῖν ἀπόλυτος κύριος τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων. Καὶ ὅμως τοσαύτη ἦτο ἡ ἀποστροφή τοῦ βασιλέως Ἀρταξέρξου κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν, ὥστε ἐδέησε νὰ παρέλθωσι πέντε περίπου ἔτη πρὶν ἢ πεισθῇ νὰ παραδεχθῇ τοὺς ὄρους ἐκείνους. Ὁ Ἀνταλκίδας, ἐλθὼν εἰς τὴν Ἀσίαν, εὗρε σατράπην τῆς Ἰωνίας οὐχὶ πλὴν τὸν Τιθραύστην, ἀλλὰ τὸν Τιρίβαζον, ὅστις τὸ καθ' ἑαυτὸν οὔτε πάθος τι εἶχε κατὰ τῆς Σπάρτης, οὔτε ὑποχρεώσεις πρὸς τοὺς ἀντιπάλους αὐτῇ ὅπως ὁ προκατόχος. Ἐξηκολούθει ὅμως ἄρχων τῆς γείτονος σατραπείας Δασκυλείου, ὁ Φαρνάβαζος ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ ὅσα παρὰ Σπαρτιατῶν ἔπαθε· κατέφθασαν δὲ καὶ πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων, τῶν Θηβαίων, τῶν Κορινθίων καὶ τῶν Ἀργείων, ἐν αἷς καὶ ὁ Ἀθηναῖος Κόνων, οἵτινες ἐνίσχυσαν τὴν κατὰ τῆς Σπάρτης διάθεσιν τοῦ Φαρναβάζου· καὶ αὐτὸς ὁ Ἀρταξέρξης ἀπετροπιάζετο, ὡς προείπομεν, πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους σχέσιν· ὅθεν ὁ Τιρίβαζος, καὶ τοι ἦτο προθυμότατος νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς προτάσεις τοῦ Ἀνταλκίδου, δὲν ἠδυνήθη κατ' ἀρχὰς νὰ ἐπιτύχῃ τὴν παραδοχὴν αὐτῶν. Τὰ δὲ ἐπελθόντα γεγονότα μαρτυροῦσιν αὖθις τὴν ἀλλόκοτον παραλυσίαν ἣτις ἐπεκράτει ἐπὶ τὸ περσικὸν βασίλειον. Ἐνῶ ἡ αὐλὴ ἀπέκρουε τὸν Ἀνταλκίδα, ὁ Τιρίβαζος ὑπεστήριζεν αὐτὸν κρυφίως διὰ χρημάτων καὶ ἐβλάψε κατὰ τοὺς Ἀθηναίους φυλακίσας τὸν Κόνωνα, ὅστις περὶ τοὺς χρόνους τούτους ἀπέθανεν εἴτε ἐν τῇ φυλακῇ, εἴτε, κατ' ἄλλους, ἐν Κύπρῳ, ὅπου ἠδυνήθη νὰ διασωθῇ. Ἀφ' ἐτέρου ἀναχωρήσαντος καὶ τοῦ Τιρίβαζου πρὸς τὸν βασιλέα, ὁ προσωρινὸς αὐτοῦ ἀναπληρωτὴς Στρούθας, φίλος τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν, ἐξηκολούθησε δραστηρίως τὰς κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων ἐχθροπραξίας καὶ κατετρόπωσεν ὅλον ὡς τὸν στρατὸν αὐτῶν τὸν ἐξ Ἐφέσου κατ' αὐτοῦ ὁρμήσαντα, καὶ ἡ ἀπερίπτωσιν ἔπαισε καὶ ὁ ἡγεμὼν τοῦ στρατοῦ τούτου Θίμβρων. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι δὲν ἔπαυσαν θαλασσοκρατοῦντες, διὰ Θρασυβούλου· καὶ ἰδοὺ λοφονήθη μὲν κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 389 ὁ καλὸς ἀγαθὸς οὗτος ἀνὴρ ἐνῶ εἰσέπραπτεν εἰσφοράς τινὰς εἰς τὰ παράλια τῆς Παμφυλίας, ἀλλ' ὅστα- λείς ἀντ' αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων Ἰφικράτης, διὰ λαμπρῶν κατορ-

ῥημάτων, ἡσφάλισε τὴν περὶ τὸν Βόσπορον καὶ τὸν Ἑλλήσποντον κυ-
μαρχίαν αὐτῶν.

Τελευταῖον ἐκπέμπεται ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἐν ἔτει 388 καὶ πάλιν εἰς τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὁ Ἀνταλκίδας, ὀνόματι μὲν ὡς ναύαρχος, πράγματι δὲ ἵνα ἐπαναλάβῃ τὰς πρὸς τοὺς Πέρσας διαπραγματεύσεις· καὶ μεταθὰς μετὰ τοῦ Τιρίβαζου εἰς Σούσα παρὰ τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ, κατέπεισεν ἥδη αὐτόν, διὰ τῆς συντόνου τοῦ σατράπου ἐκείνου ἐνεργείας, νὰ εὐαρεστηθῇ νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν τῆς Ἑλλάδος ταπεινώσιν καὶ δούλωσιν. Ἵνα δὲ ἀσφαλισθῇ ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἀποφάσεως ταύτης τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἀνεκάλεσεν οὗτος εἰς τὴν αὐλὴν τὸν Φαρνάβαζον, δούς μὲν αὐτῷ σύζυγον τὴν ἰδίαν θυγατέρα, διορίσας δὲ σατράπην Δασκυλείου τὸν Ἀριοβαρζάνην, φίλον ὄντα καὶ ξένον τοῦ Ἀνταλκίδου. Ἐν ἔαρι λοιπὸν τοῦ 387 ἐπανῆλθον ὁ Ἀνταλκίδας καὶ ὁ Τιρίβαζος ἀπὸ Σούσων εἰς τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας φέροντες μεθ' ἑαυτῶν οὐ μόνον τὸ ἐπίσημον τοῦ μεγάλου βασιλέως δόγμα περὶ τῆς εἰρήνης, διὰ τῆς σφραγίδος αὐτοῦ κεκυρωμένον, ἀλλὰ καὶ ἄφθονα χρήματα, δι' ὧν ἀμέσως ὁ Ἀνταλκίδας συνεκρότησε στόλον ἰσχυρότατον, πρὸς τὸν ὅποιον οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀντιταχθῶσι, πρὸ πάντων διὰ τὴν ἔλλειψιν χρηματικῶν πόρων. Καὶ ἔπειτα ὁ Ἀνταλκίδας, ἐννοῶν ὅτι ἅμα ἐνδύσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι, οὐδεὶς θέλει εἰμπορέσει νὰ ἐπιμείνῃ, ἐφρόντισε νὰ δελεάσῃ αὐτοὺς, ποιήσας ἐξαίρεσιν τινα, πρὸς χάριν αὐτῶν καὶ μόνων, τῆς γενικῆς περὶ τῆς αὐτονομίας ὅλων τῶν ἑλληνίδων πόλεων ἀρχῆς καὶ ἐπιτρέψας εἰς αὐτοὺς τὰς νήσους Λήμνον, Ἰμβρον καὶ Σκύρον. Ἐπόθουν καὶ οἱ Ἀργεῖοι τὴν εἰρήνην, διότι πολλὰ ἔπαθον δεινὰ ἀπὸ τῶν ἐπανειλημμένων ἐισβολῶν τῶν Λακεδαιμονίων εἰς τὴν χώραν αὐτῶν. Ὡστε τὰ πάντα ἦσαν ἥδη ὥριμα πρὸς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν βουλευμάτων τῆς Σπάρτης, ὅτε ὁ Τιρίβαζος ἐκάλεσεν εἰς Σάρδεεις τοὺς πρέσβεις ὅλων τῶν πόλεων ἵνα ἀκούσωσι τοὺς ὅρους τῶν συνθηκῶν τὰς ὁποίας πρὸ μικροῦ ἐκόμισεν ἐκ Σούσων.

Ὁ Τιρίβαζος προσήγαγε τὸ πρωτότυπον τοῦ βασιλικοῦ δόγματος καὶ ἐπιδειξὰς τὰ βασιλέως σημεῖα, ἀνέγνωσε γεγωνυῖα τῇ φωνῇ τὰ γεγραμμένα, ἔχοντα ὡς ἐξῆς· Ἄρταξέρξης βασιλεὺς νομίζει δίκαιον, τὰς μὲν ἐν τῇ Ἀσίᾳ πόλεις αὐτοῦ εἶναι, καὶ τῶν νήσων Κλαζομενάς καὶ Κύπρον, τὰς δὲ ἄλλας ἑλληνίδας πόλεις, καὶ μικρὰς καὶ μεγάλας, αὐτονομίους ἀφῆναι, πλὴν Λήμνου, καὶ Ἰμβρου, καὶ Σκύρου· ταύτας δὲ,

ὥςπερ τὸ ἀρχαῖον, εἶναι Ἀθηναίων. Ὅποτεροι δὲ ταύτην τὴν εἰρήνην μὴ δέχονται, τούτους πολεμήσω μετὰ τῶν ταῦτα βουλομένων, καὶ πάλιν καὶ κατὰ θάλατταν, καὶ ναυσὶ καὶ χρήμασι.» Γενομένης δὲ τῆς ἀναγνώσεως, προσεκλήθησαν οἱ πρέσβεις νὰ φέρωσιν εἰς γνώσιν τῶν πόλεων αὐτῶν τὸ δόγμα καὶ νὰ συνέλθωσιν ἔπειτα εἰς Σπάρτην, ὅπου ἐμελλὶ ν' ἀποφασισθῇ ἡ περὶ τὴν ἀποδοχὴν ἢ τὴν ἀπόρριψιν αὐτοῦ. Καὶ συνήλθον τῶντι βραδύτερον εἰς Σπάρτην, ὅπου πολλὰ μὲν πόλεις ἡγανάκτησαν διὰ τὰ ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων διαπραχθέντα, ἀλλὰ πᾶσαι ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύψωσιν, ἐνδιδούσαι εἰς τὴν ἀνωτέραν βίαν. Μόνοι οἱ Θηβαῖοι ἤβλησαν ν' ἀποφύγωσι τὴν ἀναγνώρισιν τῶν ὄρων τοῦ δόγματος· ἰδόντες ὅμως ὅτι ὁ Ἀγησίλαος ἐπέρχεται κατ' αὐτῶν μετὰ στρατοῦ μεγάλου, πρὸς ὃν δὲν ἦσαν ἀξιόμαχοι, ἔσπευσαν καὶ οὗτοι νὰ κυρώσωσιν ἐν ὁνόματι τὴν αὐτονομίαν τῶν ἄλλων βαιωτικῶν πόλεων.

Εἰς ταύτην τὴν ἐπ' Ἀνταλκίδου εἰρήνην, εἰς ταύτας τὰς ἐπ' Ἀνταλκίδου συνθήκας, διότι καὶ οὕτω καὶ οὕτως ὀνομάζουσιν οἱ Ἕλληνας συγγραφεῖς τὸ προαναφερθὲν τοῦ μεγάλου βασιλέως δόγμα, ἀπέλκυσεν ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης. Ἄλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι οὔτε εἰρήνη συνωμολογήθη, οὔτε συνθῆκαι ἐγένοντο, ἀπλῶς δὲ πρόσταγμα ἐξεδόθη παρὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως, ὡς ἀποκαλεῖ τὸ ἔγγραφον τοῦτο ὁ μετ' ὀλίγον ἀκμάσας Ἀθηναῖος ῥήτωρ Ἰσοκράτης, ἐν τῇ «πανηγυρικῇ» αὐτοῦ λόγῳ· πρόσταγμα τοῦ ὁποίου τὴν ἐκτέλεσιν ἀνέλαβον οἱ Σπαρτιάται, τῇ συνδρομῇ τοῦ Ἀρταξέρξου. Δὲν ἠξέυρομεν ἂν ἦναι ἀληθὲς, ὅτι ὁ βασιλεὺς Ἀγησίλαος, ἀκούσας τινὰ λέγοντα εἰς τὴν περίστασιν ταύτην· «φεῦ! τῆς Ἑλλάδος, ὅπου μηδίζουσιν ἡμῖν οἱ Λάκωνες»· «μᾶλλον, ἀπεκρίθη, οἱ Μῆδοι λακωνίζουσιν.» Ἀλλὰ βέβαιον εἶναι, ὅτι τὸ λόγιον τοῦτο ἀπεικονίζει ἀκριβῶς ἀμφοτέρας τὰς ἐπόψεις ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐθεώρησεν ὁ ἐλληνικὸς κόσμος τὰ γενόμενα. Κατὰ τὸ ῥητὸν τοῦ δόγματος γράμμα καὶ τὸν αὐθάδη τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἐξαπεστάλη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἵνα ἐπικυρωθῇ ἄνευ συζητήσεως, εἶναι πρόδηλον ὅτι οἱ προκαλέσαντες αὐτὸ Λάκωνες ἐμήδισαν. Ναὶ μὲν, διὰ τὴν ἀθλίαν τοῦ περσικοῦ κράτους κατάστασιν, ὁ βασιλεὺς Ἀρταξέρξης δὲν ὠφελήθη ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης ὅσον ἤθελον ὠφελῆθαι ὁ Κύρος, ἢ ὁ Δαρεῖος, ἢ καὶ αὐτὸς ὁ Ξέρξης, ἐπὶ τῶν ὁποίων ταυτὴν πρᾶξις ἤθελε συνεπαγάγει ὁμολογουμένως τὴν δούλωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ἀρταξέρξης περιωρίσθη εἰς τὸ ν' ἀσφαλίσῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ

ἐπὶ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλλήνων, ἀφῆσας τοὺς Λακεδαιμονίους ἐλευθέρους νὰ ἐκτελῶσιν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὸ δοκοῦν, τὰ ἀποφασισθέντα· οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι, ἔνεκα τῆς μονώσεως τῶν πόλεων καὶ τῆς ἀδιαλείπτως ἐπαπειλουμένης συνδρομῆς τῶν Περσῶν, ἐπέτυχον ἐπὶ τινὰ ἔτη, ἂν ὅχι τὴν ἀνάγκησιν τῆς προτέρας ἡγεμονίας, τυραννικὴν ὅμως τινὰ ὑπεροχὴν, ὥς ἐκ τῆς ὁποίας ἠδύναντο ἐπὶ τέλους νὰ λέγῳσιν, ὅτι, ὅπως ἔστρεψαν τὰ πράγματα, οἱ Μῆδοι ἐλακύνισαν. Ἀλλ' ὁ ἐπίλοιπος ἑλληνικὸς κόσμος οὐδέποτε ἠπατήθη εἰς τὴν τῆς πράξεως ταύτης κρίσιν αὐτοῦ. Διὰ τοῦ δόγματος ἐκείνου μία μεγάλη τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους μερίς παρεδόθη εἰς τοὺς βαρβάρους· διὰ τοῦ δόγματος ἐκείνου ἡ Ἑλλὰς ὑπέγραψεν ἰδίᾳ χειρὶ τὴν πολιτικὴν αὐτῆς καταδικὴν, λέγουσα ὅτι οὐδέποτε θέλει πλέον ἐνωθῆ εἰς κράτος ἐν τελευταίον διὰ τοῦ δόγματος ἐκείνου, τὸ ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν ν' ἀναγράψωσιν ἐπὶ λιθίνων στήλων ἐν τοῖς κοινοῖς αὐτῶν ἱεροῖς, ἀνεκρύβθη πανδῆμως ἡ τῆς Ἑλλάδος ἀτίμωσις καὶ δούλωσις, ὥστε ἂν οἱ Λάκωνες δὲν ἐμῆδισαν, βεβαίως ὅμως οὔτε ἐλλήνισαν κατὰ τὴν ἀποφράδα ταύτην τῆς ἱστορίας ἡμῶν περίοδον.

Οἰκτροτάτη πρὸ πάντων ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῶν προδοθέντων κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλλήνων. Οἱ πατράται ἐσπείυσαν νὰ ἀσφαλίσωσι τὴν ἐπ' αὐτῶν κυριαρχίαν· εἰς τὰς κυριωτάτας τῶν πόλεων ἔκτισαν ἀκροπόλεις καὶ ἐνέβαλον φρουράς, τινὰς δὲ καὶ ὅλως κατέσκαψαν, μεταχειρισθέντες τοὺς κατοίκους ὡς δούλους, καὶ εὐνουχίζοντες μὲν τοὺς καλλίστους τῶν παίδων, εἰσάγοντες δὲ εἰς τοὺς γυναικωνίτας αὐτῶν τὰς καλλίστας παρθένους. Αὐταὶ αἱ περὶ τὰ παράλια τῆς Ἀσίας νῆσαι, Χίος, Σάμος, Ῥόδος καὶ ἄλλαι, ἐξετέθησαν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἰσχυρῶν αὐτῶν γειτόνων, διότι καθ' ἑαυτὰς μὲν δὲν ἦσαν πρὸς ἐκείνους ἐνάμιλλοι, ἐν δὲ τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι οὐδεὶς ὑπῆρχε στόλος ἱκανὸς νὰ προστατεύσῃ αὐτάς. Μόνος ὁ γενναῖος Εὐαγόρας ὁ Κύπριος, τοῦ ὁποίου τὴν χρηστότητα δικαίως ἐπῆνεσεν ὁ προαναφερθεὶς Ἰσοκράτης, διὰ τοῦ λόγου τοῦ ἐπιγεγραμμένου « Εὐαγόρου ἐγκώμιον, » μόνος αὐτὸς ἠγωνίσθη τότε περιφανῶς κατὰ τῆς περσικῆς κυριαρχίας· ἀλλ' ἠναγκάσθη καὶ οὗτος νὰ καταστῇ ὑποτελὴς τοῦ μεγάλου βασιλέως, καὶ μετ' ὀλίγον, περὶ τὸ 380 ἢ 379, ἐδολοφονήθη ὑπὸ εὐνούχου τινός, αὐτὸς τε καὶ ὁ ἄριστος τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ὁ Πνυταγόρας· τὴν δ' ἐν Σαλαμῖνι τῆς Κύπρου ἀρχὴν διεδέξατο, πάντοτε ὡς ὑποτελὴς τῶν Περσῶν, ἕτερος τῶν υἱῶν

αὐτοῦ, ὁ Νικοκλῆς, πρὸς ὃν ὁ αὐτὸς Ἰσοκράτης ἔγραψε τὴν τε γνωστὴν αὐτοῦ ἐπιστολὴν «περὶ τοῦ βασιλεύειν ἢ περὶ βασιλείας» καὶ τὸν λόγον «συμβουλευτικόν.»

Ἐνῷ δὲ οἱ ἐν Ἀσίᾳ καὶ οἱ περὶ τὴν Ἀσίαν Ἕλληνες διετέλουν οὗτοι ἐγκαταλελειμμένοι εἰς τὴν αὐτογνώμονα δεσποτείαν τῶν σατραπῶν τοῦ μεγάλου βασιλέως, αἱ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι πόλεις ἔπασχον τὰ πάνθ' ὅσα δεινὰ ἀπὸ τῶν Λαλεδαιμονίων. Ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ νὰ ἀσφαλίσωσι τὴν καθιερωθεῖσαν νέαν ἀρχὴν τῆς αὐτονομίας τῶν πόλεων τούτων, οὗτοι ἐξετραχηλίσθησαν εἰς τυραννικὴν φοβερὰν. Πρὸ πάντων διέσπασαν τὸν σύνδεσμον τὸν ἐπὶ τοῦ κορινθιακοῦ πολέμου γεγόμενον μεταξὺ Κορίνθου καὶ Ἀργεῶν, καὶ τὴν μὲν Κόρινθον προσέλαβον αὐθις σύμμαχον, τοὺς δὲ Ἀργεῖους αὐθις ἀπεμόνωσαν. Ἐπειτα ἐπεχείρησαν νὰ προλάβωσιν ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἀνανέωσιν τῆς τῶν Θηβαίων ἡγεμονίας ἐν Βοιωτίᾳ· καὶ ἐπὶ τούτῳ διωργάνωσαν, εἰς ὅλας τὰς βοιωτικὰς πόλεις, ὀλιγαρχίας πολεμίας εἰς τοὺς Θηβαίους, καὶ εἰς πολλὰς ἐξ αὐτῶν ἐγκατέστησαν φρουράς καὶ ἀρμοστὰς Λακεδαιμονίους, ἰδίως δὲ εἰς Ὀρχομενὸν καὶ εἰς Θεσπιάς, διότι αἱ δύο αὗται πόλεις, καθὼς τὰ μάλιστα εἰς αὐτοὺς προσηλωμέναι, ἀπετέλεσαν τὸ κύριον ἔρεισμα τῆς κατὰ τὴν Βοιωτίαν ἐνεργείας των. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ἀνφοδόμησαν τὴν ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου τοσοῦτον οἰκτρῶς κατεδαφισθεῖσαν πόλιν τῶν Πλαταιέων καὶ συνόκισαν ἐνταῦθα τοὺς σωζομένους ἀπογόνους τῶν δυστυχῶν ἐκείνων ἀνθρώπων· τοῦτο ὅμως ὄχι ἵνα ἀποδώσωσιν εἰς αὐτοὺς τὴν αὐτονομίαν, ἀλλ' ἵνα μεταχειρισθῶσιν αὐτοὺς ὡς ὄργανα τῶν ἰδίων παθῶν καὶ συμφερόντων· διότι ἐμβαλόντες εἰς τὴν νέαν πόλιν φρουράν καὶ ἀρμοστὴν Λακεδαιμόνιον, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐχώρισαν οὕτω τὰς Ἀθηναίους ἀπὸ τῶν Θηβῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἠϋξήσαν τοὺς προμαχῶνας δι' ὧν περιέζωσαν τὴν τῶν Θηβῶν πόλιν.

Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὴν ἀπομόνωσιν τῶν πόλεων, ἤθελον, εἰ δυνατόν, καὶ αὐτὴν τὴν διάλυσιν αὐτῶν καὶ διέπραξαν τοῦτο ὡς πρὸς τὴν Μαντίνειαν. Ἡ πόλις αὕτη εἶχεν ἄλλοτε συνοικισθῆ ἀπὸ πέντε κωμῶν· καὶ ἐπειδὴ εἶχε συμπαθείας πρὸς τοὺς Ἀργεῖους (σελ. 222), οἱ Σπαρτιᾶται, ἐπιλαβόμενοι ἤδη προφάσεώς τινος, ἐπολιόρχησαν αὐτὴν, τὴν ἠνάγκασαν νὰ παραδοθῇ καὶ τὴν διόκισαν, ὡς ἔλεγον οἱ Ἕλληνες, δηλαδὴ ἠνάγκασαν τοὺς κατοικοῦς ὅσοι ἄλλοτε συνῆλθον εἰς Μαντίνειαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰς κώμας

αὐτῶν, ὥστε ἔμεινεν ἕκτοτε καὶ ἡ Μαντίνεια αὐτῇ ἀπλῇ κόμῃ. Περὶ ταῦτα δὲ κατορθώματα διατρίψαντες κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη ἀπὸ τῆς ἐπ' Ἀνταλκίδου εἰρήνης, ἐπεχείρησαν μετὰ τινα χρόνον ἔργον πολὺ μεγαλῆτερον καὶ ὀλεθριώτερον.

Ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Περδίκκας Β', ἵνα ἀπομακρύνῃ τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τῶν παραλίων τῆς χώρας αὐτοῦ, εἶχε συνδράμει τοὺς κατὰ τῶν κυριάρχων ἐκείνων ἀγῶνας τῶν ἐν τῇ Χαλκιδικῇ ἐλληνικῶν ἀποικιῶν καὶ εἶχε προτρέψει αὐτὰς νὰ ὀχυρώσωσι τὴν Ὀλυθον καὶ νὰ καταστήσωσιν αὐτὴν κοινὸν ἡμετήριον. Ἡ Χαλκιδική, ὡς γνωστὸν, ἀπολήγει εἰς τρεῖς γλώσσας, ὧν ἡ μὲν μεσημβρινοδυτικὴ ὀνομάζεται Παλλήνη (Κασσάνδρα), ἡ δὲ ἀνατολικοβόρειος, Ἀκτὴ ("Ἁγίον ὄρος), ἡ δὲ ἐν τῷ μέσῳ, Σιθωνία (Λόγγος). Ἡ Ὀλυθος δὲν ἔκειτο ἐντὸς τῶν γλωσσῶν τούτων, ἀλλὰ πλησιέστατα εἰς αὐτάς, μετὰξὺ Παλλήνης καὶ Σιθωνίας, εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ διαχωρίζοντος τὰς γλώσσας ταύτας Τορωνικοῦ κόλπου (σελ. 315, 448). Ἡ δὲ προτροπὴ τοῦ βασιλέως Περδίκκου Β' ἐκαρποφόρησε λαμπρῶς. Ἡ Ὀλυθος, ὠφελουμένη τὸ μὲν ἀπὸ τὰς ἐρίδας ὅσαι συνέυησαν ἐν Μακεδονίᾳ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως ἐκείνου, τὸ δὲ ἀπὸ τοὺς περισπασμοὺς εἰς οὓς εὗρίσκετο ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὰ τέλη τῆς πέμπτης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος, εἶχε κατορθώσει νὰ συγκροτήσῃ δημοσπονδίαν ἰσχυράν, τῆς ὁποίας ἐκοινώνησαν οὐ μόνον πολλαὶ τῶν κατὰ τὰ παράλια ἐκεῖνα ἐλληνίδων πόλεων, ἀλλὰ καὶ πολλαὶ μακεδονικαὶ πόλεις καὶ χώραι. Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους καθ' οὓς εὗρισκόμεθα, καὶ ὅτε ἐβασίλευε τῆς Μακεδονίας ὁ Ἀμύντας Β', αὐτὴ ἡ πρωτεύουσα αὐτοῦ Πέλλα εἶχε συνταχθῇ μετὰ τῶν Ὀλυθίων.

Ἡ ὀλυμπιακὴ αὕτη δημοσπονδία, περὶ ἧς ὅμως δυστυχῶς δὲν ἔχομεν ἀκριβεῖς εἰδήσεις, εἶναι γεγονὸς ἀξιοσημείωτον τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας, κατὰ τοῦτο ὅτι ἐνταῦθα βλέπομεν τὸ πρῶτον ἐφαρμοζομένην μέχρι τινὸς τοῦλάχιστον τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσοπολιτείας. Τυφόντι ἡ Ὀλυθος ἦτο μὲν πρωτεύουσα τοῦ κράτους τούτου πόλις, ὅχι ὅμως πρωτεύουσα κυρίαρχος ὅπως διετέλεσαν αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Σπάρτη εἰς τὰ παρ' αὐτῶν κατασκευασθέντα κράτη. Οἱ πολῖται αὐτῆς δηλαδὴ, δὲν ἦσαν οἱ μόνοι ἐνεργοὶ πολῖται τῆς πολιτείας, ἔχοντες ἀπλοῦς ὑπηκόους τοὺς κατοίκους τῶν ἄλλων πόλεων· ἀλλ' οἱ πολῖται ἐκάστης τῶν πόλεων τούτων ἦσαν ἐνταύτῳ πολῖται τῆς ὅλης πολιτείας, ὅπως καὶ οἱ Ὀλύθιοι εἶχον

καθ' ὅλην τὴν πολιτείαν τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ συνάπτωσι γάμους, νὰ μετέρχωνται τὴν ἐμπορίαν, νὰ κτῶνται κτήματα· οἱ αὐτοὶ δὲ νόμοι ἐπικράτουν καθ' ὅλην τὴν πολιτείαν, εἰ καὶ ἄδηλον ἂν αἱ κοιναὶ τῆς συμπολιτείας ὑποθέσεις διεξήγοντο διὰ κοινοῦ συνεδρίου, καὶ πῶς τοῦτο συνεκροτεῖτο. Ὅπως δὴ ποτε αἱ προεκτεθεῖσαι ἀρχαὶ ἐξηγοῦσι τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς πλείσται πόλεις συνετάχθησαν μετὰ τῶν Ὀλυνθίων καὶ ὑποδεικνύουσιν ὅποιαν ἔκτασιν καὶ δύναμιν ἡδύνατο νὰ προσλάβῃ τὸ νέον ἐκεῖνο κράτος, ἐὰν κακὸς δαίμων δὲν προεκάλει τὴν ἐπέμβασιν τῶν Σπαρτιατῶν, πρὶν ἢ τοῦτο προφθάσῃ νὰ παγιωθῇ ἀποχρώντως.

Εἶπομεν ὅτι πλείσται τῆς Χαλκιδικῆς πόλεις συνετάχθησαν προθύμως μετὰ τῶν Ὀλυνθίων· ἀλλὰ ὑπῆρχον καὶ τινες αἱ προτιμῶσαι τὴν τοπικὴν αὐτονομίαν, τῆς κοινῆς αὐτονομίας, καὶ λέγουσαι «βουλόμεθα τοῖς πατρίοις χρῆσθαι καὶ αὐτοπολιταὶ εἶναι.» Τοιαῦται δὲ ἦσαν ἰδίως, ἢ Ἰσθμιοὶ, ἢ Ἀκανθοὶ καὶ ἢ Ἀπολλωνία, αἵτινες, κατ' οὐδένα λόγον μὴ πειθόμεναι νὰ θυσιάσωσι μέρος τῶν πατρίων νόμων χάριν τῶν κοινῶν νόμων τῆς πολιτείας, καὶ ὑπολαμβάνουσαι τὸ στενὸν δικαίωμα τοῦ πολίτου τῆς ἰδίας πόλεως, πολυτιμότερον τοῦ γενικωτέρου δικαιώματος τῆς συμπολιτεύσεως, ἀντέστησαν εἰς τοὺς Ὀλυνθίους καὶ ἐζήτησαν ἐν ἔτει 382 τὴν ἐπικουρίαν τῆς Σπάρτης. Ἐζήτησεν ὡσαύτως τὴν ἐπικουρίαν ταύτην καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀμύντας Β', ὅστις ἐβλεπεν ἐπὶ μάλλον καὶ μάλλον κολοβούμενον τὸ κράτος αὐτοῦ καὶ κινδυνεύον ὅλως νὰ καταπατηθῇ ὑπὸ τῶν Ὀλυνθίων. Ἡ δὲ Σπάρτη ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ στείλῃ εἰς Χαλκιδικὴν τὸν Εὐδαμίδαν μετὰ διςχιλίων ἀνδρῶν, καὶ διέταξε τὸν ἀδελφὸν τοῦ Εὐδαμίδου, Φοιβίδαν, νὰ συγκροτήσῃ στρατὸν δεύτερον καὶ νὰ στρατεύσῃ κατόπιν τοῦ πρώτου ἐπὶ Μακεδονίαν, ἵνα ἐπαγάγῃ τὴν διάλυσιν τῆς Ὀλυνθιακῆς ἑμοσπονδίας.

Ἐπέπρωτο δὲ ἡ ἐκστρατεία αὕτη, ἡ καθ' ἑαυτὴν τοσοῦτον ἀσύνετον, νὰ συνεπιφέρῃ καὶ ἄλλας σπουδαιοτέρας περιπλοκάς. Ὁ Φοιβίδας, διερχόμενος διὰ τῆς Βοιωτίας ἵνα μεταβῇ εἰς τὴν Χαλκιδικήν, προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ Λεοντιάδου, ἐνὸς τῶν πολεμάρχων τῶν Θηβῶν, φίλου ὄντος τῶν Σπαρτιατῶν, νὰ καταλάβῃ τὴν ἀκρόπολιν, τὴν λεγομένην Καθμείαν, ἵνα οὕτως ἀσφαλισθῇ τὸ ἐν Βοιωτίᾳ κράτος τῆς Σπάρτης, ἀσφαλισθῇ δὲ καὶ ἡ ἐν Θήβαις ἀρχὴ τοῦ Λεοντιάδου, διὰ τῆς κατατροπώσεως τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ πολεμάρχου Ἰσσηνίου, αὐτοῦ ἐκεῖνου τὸν ὅποιον ἔλαλοτε εἶδομεν πρωταγωνιστήσαντα εἰς τὸ κατὰ τῆς σπαρτιατικῆς ἡγεμονίας κίνημα.

Ὁ Φοιβίδας λοιπὸν, καὶ τοι μὴ ἔχων τοιαύτας διαταγὰς, ἀλλὰ πεπεισμένος ὅτι πράττει ἔργον μέγα καὶ ὠφέλιμον τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, καταλαμβάνει τὴν Καδμείαν, τῇ συμπράξει τοῦ Λεοντιάδου, καὶ ἀναγγέλλει τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν Σπάρτην, δι' αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀνδρός, ἐπὶ τούτῳ ἔκει μεταβάλλοντος. Ἡ δὲ, κατ' ἀρχὰς ἐφάνη δυσαρεστηθεῖσα διὰ τὸ παρασπόνδῆμα τοῦτο, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, ἐπὶ τῇ προτροπῇ τοῦ Ἀγησιλάου, ἐπεκύρωσε τὴν πρᾶξιν τοῦ Φοιβίδου καὶ διέταξε τὴν καταδίκην τοῦ Ἰσμηνίου, ὅστις θανατώθη τότε· καὶ δὲν ἤθελε θανατωθῆ βεβαίως μόνος, ἂν οἱ περὶ αὐτὸν τριακόσιοι περίπου ἡρόφρονες δὲν προελάμβανον νὰ φύγωσιν εἰς Ἀθήνας ἀμέσως μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Καδμείας. Τοιαυτοτρόπως ἡ Σπάρτη ἐγένετο κυρία τῶν Θηβῶν ἐν ἔτει 382, δοῦσα νῦν δείγμα τῆς ὀλίγης αὐτῆς εὐλαθείας πρὸς τὴν αὐτονομίαν τῶν ἄλλων πόλεων· διότι λέγεται μὲν ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων, ὅτι ἐπέβαλεν εἰς τὸν Φοιβίδαν δέκα μυριάδων δραχμῶν ζημίαν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Ξενοφώντος τοῦτο δὲν ἀναφέρεται· καὶ ἂν ὑποτεθῇ δὲ ἄληθές, κατ' οὐδὲν μετρίᾳζει τὴν ἁτοπίαν τοῦ πράγματος, αὐξάνει μάλιστα αὐτήν, καθ' ὅσον τὸν μὲν πράξαντα ἐκόλασαν, τὴν δὲ πρᾶξιν ἐπεδοκίμασαν.

Ἐν τούτοις ἡ Σπάρτη ἔσπευτε νὰ ἀποστείλῃ εἰς Μακεδονίαν ἕτερον στρατὸν ἀνδρῶν μυρίων, ἀπὸ Τελευτίαν τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἀγησιλάου. Καὶ ἀντέστησαν μὲν οἱ Ὀλυνθιοὶ μετὰ πλείστης γενναιότητος καὶ δεινότητος· κατετρόπωσαν μάλιστα ὁλοσχερῶς τοὺς Λακεδαιμόνιους εἰς μάχην κρίσιμον, καθ' ἣν ἐπεσε καὶ αὐτὸς ὁ Τελευτίας. Ἀλλὰ οἱ Λακεδαιμόνιοι, παντοδύναμοι τότε ὄντες, ἐξέπεμψαν ἄλλον πάλιν στρατὸν ὑπὸ αὐτὸν τὸν ἕτερον τῶν βασιλέων Ἀγησίπολιν, ἡ δὲ δύναμις αὕτη, πολυαριθμητέρα οὖσα τῆς προτέρας, ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ, εἰ καὶ ἀπέβαλε μετ' οὐ πολὺ τὸν ἡγεμόνα αὐτῆς Ἀγησίπολιν, ἀποθανόντα ἐκ νόσου. Ὁ μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἀναλαβὼν τὴν ἀρχηγίαν Πολυδάδης κατηνάγκασε τελευταῖον, ἐν ἔτει 379, τοὺς Ὀλυνθίους νὰ ζητήσωσιν εἰρήνην, νὰ διαλύσωσι τὴν δημοσπονδίαν καὶ νὰ ἐγγραφῶσιν εἰς τὴν τῶν Σπαρτιατῶν συμμαχίαν. Ὁμοίως εἰς τὴν τῶν Λακεδαιμονίων ἡγεμονίαν κατελέχθησαν καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι ἑλληνικαὶ πόλεις ὅσαι εἶχον ἀποτελέσει μέρος τῆς Ὀλυνθιακῆς συμπολιτείας, αἱ δὲ πόλεις αἱ ἄλλοτε εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀνήκοῦσαι ἐπαγγέλθον αὐτῆς εἰς τὸ τοῦ Ἀμύντου κράτος. Συγχρόνως δὲ σχεδὸν ἡ Σπάρτη κατηνάγκαζε, δι' Ἀγησιλάου, τοὺς Φλιασίους νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν διάκρισιν αὐτῆς,

καὶ κατελάβανε τὴν πόλιν αὐτῶν δι' ἰδίαν φρουρῶν, καὶ ἐπέβαλεν εἰς αὐτὴν οὓς ἤθελε κυβερνήτας.

Ἐν ἔτει λοιπὸν 379 ἡ Σπάρτη ἐφαίνετο κατορθώσασα διὰ τοῦ πρώτου καθ' ὃν ἡρμήνευσε καὶ ἐξετέλεσε τὰς ἐπ' Ἀνταλκίδου συνθήκας, ὅτι δὲν εἶχεν ἐπιτύχει διὰ τῶν τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου μεγάλων λουργημάτων. Ἀληθῶς ὅμως διὰ τῶν συνθηκῶν ἐκείνων δὲν ἀνέκτισε τὴν ἡγεμονίαν, ἣν εἶχε κατασκευάσει διὰ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἀθηναίων καὶ συμπληρώσει διὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ θριάμβων τοῦ Ἀγησιλάου πολλὰ γε καὶ δεῖ. Ἐν ἔτει 379 ἅπαντες οἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἕλληνες δεσποτέλουν δεσποζόμενοι ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως· αἱ περὶ τὴν Ἰστίαν μεγάλαι ἑλληνικαὶ νῆσοι ἦσαν μὲν αὐτόνομοι, ἀλλ' ὑπέκυπτον εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ αὐτοῦ τῆς ἀνατολῆς δυνάστου. Ἐκ τῶν πλησιεστέρων εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἅμα δὲ μικροτέρων νήσων, πολλαὶ οἷον ἡ Ναξος, ἡ Ἀνδρος, ἡ Τήνος, ἡ Σίφνος, ἡ Σέριφος καὶ ἄλλαι, εἶχον συνταχθῆ εἰς τὴν νέαν ναυτικὴν ἀμφικτυονίαν, ἣν περὶ τοὺς χρόνους τούτους ἤρχισε νὰ σχηματίζῃ ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις, ὠφελουμένη ἀπὸ τῆς ἐμπορίας αὐτῆς, τὴν ἀνόρθωσιν τῶν τειχῶν τῆς καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τὴν ναυτικὴν δεξιότητά τῶν κατοίκων τῆς, δι' ἧς δὲν ἐφθασε μὲν πλεονεξίᾳ ποτὲ εἰς τὴν προτέραν θαλασσοκρατίαν, ὑπερεῖχεν ὅμως πάντοτε τῇ Σπάρτῃ, εἰς τὴν ὅποιαν δὲν ὑπήκουον εἰμὴ ὀλίγαι τινὲς νῆσοι. Ἡ Σπάρτη δὲν ἐδέσποζε κυρίως εἰμὴ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα τὸ Ἄργος, ἡ Ἀττικὴ, αἱ ἰσχυρότεραι τῆς Θεσσαλίας πόλεις διέφευγον τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς, τοσοῦτον δὲ φοβερὰ ἀγανάκτουσαν ἐπεκράτει κατ' αὐτῆς εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς λεγομένοις συμμάχοις, ὥστε ἦτο πρόδηλον ὅτι ὁ ἐλάχιστος σπινθήρ ἔμελλε νὰ καταπυρπολήσῃ τὸ τερατῶδες ἐκεῖνο κατασκευάσμα. Καὶ ἐνῶ μὲν μεγάλη τοῦ ἑλληνισμοῦ μοῖρα διετέλει παραδεδομένη εἰς τὴν διακρίσιν τῶν βαρβάρων, ἄλλη δὲ εἰς τὴν διακρίσιν τῶν Μακεδόνων, ἄλλη δὲ ἔσπαιρεν ὑπὸ τὴν τυραννικὴν κυριαρχίαν τῶν Λακεδαιμονίων, ἐνὶ λόγῳ ὁ ἐνταῦθα ἑλληνικὸς κόσμος διετέλει δεδουλωμένος, δεισπασμένος, τεταπεινωμένος, ὁ δυτικὸς ἑλληνισμὸς, ὃ ἄλλοτε τοσοῦτον ἰσχύσκει διὰ τῆς λαμπρᾶς τῶν Συρακουσίων ἐπιδόσεως, ἔπασχεν ἤδη τὰ πάνδε δεινα ἀπὸ τοῦ τυράννου τῆς πόλεως ταύτης Διονυσίου τοῦ πρεσβυτέρου (σελ. 668). Ὁ τυράννος οὗτος ἀφ' ἐνός μὲν ἐδούλωσε καὶ κατέστρεψε πλείστας ἑλληνικὰς ἐν Σικελίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ πόλεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡναγιάσθη πολλάκις νὰ ταπεινωθῇ ἐνώπιον τῶν Καρχηδονίων, εἰς οὓς παρε-

χόρησεν ἀξιόλογον τῆς Σικελίας μέρος, καὶ ἐνταύτῳ ἐφημίζετο ὅτι δια-
 γραμματεύεται μετὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως ἵνα ἀπὸ κοινοῦ προσθά-
 λωσι τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα καὶ διανεύωσιν αὐτὴν μεταξύ των. Τοιοῦ-
 τος δὲ ὢν διετέλει σύμμαχος τῆς Σπάρτης, ἣτις ἐλογίζετο οὕτω παν-
 ταχόθεν προδίδουσα τὰ συμφέροντα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καὶ ὅμως τὰ τῆς
 Σπάρτης πράγματα ἐκυβερνῶντο τότε ὑπὸ τοῦ Ἀγησιλάου, ὅστις ὑπῆρ-
 ξεν ἡμιλογουμένως οὐ μόνον εἰς τῶν μεγίστων στρατηγῶν τῆς ἀρχαίας
 Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ εἰς τῶν μᾶλλον πανελληνίων αὐτῆς ἀνδρῶν.
 Ἄλλ' ἄλλοί μιν εἰς τοὺς πολιτικούς ἀνδρας τοὺς καταδεδικασμένους
 ἢ ὑπηρετῶσι πολιτικὸν σύστημα ἀπὸ ρίζης νοσηρὸν καὶ πλημμελές!
 Ὅσω μεγαλοφρεῖς, ὅσω χρηστοὶ καὶ ἄν ὦσιν, ἀδύνατον ἐπὶ τέλους νὰ
 μὴ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀτμοσφαίρας ἣν ἀναπνέουσι, καὶ
 ἢ μὴ ἴδωσι διαστρεφόμενα τὰ βουλευόμενα αὐτῶν. Ὁ Ἀγησίλαος
 ἐνόμισεν, ἐν ἔτει 396, ὅτι δύναται νὰ ὠφελῇ ἕκ τῆς ὑπὸ τὸ κράτος
 τῆς Σπάρτης ἐνώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἵνα οὐ μόνον ἐξασφαλίσῃ
 τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἀδελφῶν, ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς καταλύσῃ
 τοὺς προαιωνίους ἀσιανούς τοῦ ἑλληνισμοῦ πολεμίους. Κατὰ δυστυχίαν
 ἡ πολιτικὴ ἐκείνη ἐνότης τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐστηρίζετο οὐχὶ ἐπὶ
 τῆς ἰσοπολιτείας καὶ ἰσονομίας, ἀλλὰ ἐπὶ τῆς τυραννικῆς μιᾶς πόλεως
 κυριαρχίας. Ἐντεῦθεν ἡ διαμαρτύρησις τῶν τυραννουμένων, ὁ βοιωτι-
 κὸς πόλεμος καὶ ἡ ἐκ τῆς Ἀσίας ἀνάκλησις τοῦ Ἀγησιλάου, ὅστις
 ἠναγκάσθη ἕκτοτε νὰ κατατρίψῃ τὸν βίον ἀγωνιζόμενος, οὐχὶ ὡς κλη-
 ρόνιος τῆς τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀρχῆς κατὰ τῶν βαρβάρων τῆς Ἀνατο-
 λῆς, ἀλλὰ καθ' ὁμοφύλων καὶ ὁμογενῶν, ὡς μικρὸς τῆς Σπάρτης κυβερ-
 νήτης, ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως τοῦ ἀρχαίου αὐτῆς ἀξιώματος καὶ ἐπὶ
 τέλους, ὡς θελομεν ἶδει, ὑπὲρ αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς. Καὶ ἐπειδὴ
 τὰ ἀταπήματα ἔχουσιν, ὡς πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτῳ, τὴν λογι-
 κὴν αὐτῶν, ὁ Ἀγησίλαος, περιπλακείς ἅπαξ εἰς τὸν ἐμφύλιον τοῦτον
 ἄγωνα, ἠναγκάσθη, ὑπὸ τῶν περιπετειῶν αὐτοῦ παρασυρόμενος, νὰ
 συναινέσῃ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν μετὰ τῶν βαρβάρων συμμαχίαν, καὶ εἰς
 αὐτὴν τὴν θυσίαν τῶν Ἑλλήνων ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἄλλοτε τοσοῦτον
 γενναιοτρόπως εἶχεν ἐλευθερώσει ἀπὸ τῶν δεσμῶν τοῦ ἀσιανοῦ δεσπότη.
 Μήπως ἀνάλογά τινα δὲν ἔπαθον οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν πολιτικῶν
 ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος; Μήπως τοῦ Περικλέους, τοῦ Ἐπαμει-
 νίδου, τοῦ Δημοσθένους καὶ τοσοῦτων ἄλλων ὁ βίος δὲν κατηναλώθη
 ἐπὶ ματαίῳ περὶ τὴν ζήτησιν τῆς ἑλληνικῆς ἐνότητος, ἣτις ἦτο τότε

ἀκατόρθωτος, διότι ἡ ἐθνικὴ συνείδησις δὲν εἶχεν ἔτι κατανοήσει τὴν μόνην ἀσφαλῆ ἀρχὴν ἐπὶ τῆς ὁποίας ἡδύνατο νὰ ἐδραιωθῇ καὶ νὰ ἀνυψηθῇ τὸ ἔργον; Μήπως ὅλοι αὐτοὶ καὶ πλεῖστοι ἄλλοι, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ἀφοῦ κατεδαπάνησαν θησαυροὺς πολιτικῆς δεξιότητος καὶ στρατηγικῆς ἐμπειρίας, καὶ περὶ τὸν λόγον δεινότητος, ἐπιδιώκοντες τὰ μᾶλλον πανελλήνια τῶν βουλευμάτων, ἐπὶ τέλους, ἔνεκα τῆς ἡραρτημένης ἀρχῆς ἀφ' ἧς ἀπαντες ὠρμῶντο, δὲν κατήντησαν ἀπαντες νὰ ἀναδειχθῶσιν ἀπλᾶ ὄργανα ἐμφυλίων διενέξεων καὶ σπαραγμῶν; Τοιοῦτό τι ἔπαθε καὶ ὁ Ἀγησίλαος, ὅστις, ἀρχίσας τὸ στάδιον αὐτοῦ ὡς πανελλήνιος βασιλεὺς καὶ στρατηγὸς εἰς τὰ πεδία τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐπέπρωτο νὰ διέλθῃ τὸ πλεῖστον τοῦ ἐπιλοιποῦ βίου ὡς βασιλεὺς καὶ στρατηγὸς τῆς Σπάρτης, πρὸς Ἑλληνας ἀνταγωνιζόμενος καὶ προκαλῶν τὰς ἀράς καὶ τὰς βλασφημίας τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου κατὰ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ καὶ τῆς πατρίδος αὐτοῦ.

Οὐδέποτε τῶντι ἡ κατὰ τῆς Σπάρτης ἀγανάκτησις τοῦ ἑλληνικοῦ ἐξερράγη τοσοῦτον ἐπισήμως ὅσον κατὰ τοὺς χρόνους περὶ οὓς ἔδῃ ἐν ρισκόμεθα· διεδηλώθη δὲ τὸ αἶσθημα τοῦτο ὑπὸ δύο κατοίκων τῆς πόλεως ἐκείνης ἦτις, καὶ ἀφοῦ ἔπαυσε πρωταγωνιστοῦσα πολιτικῶς τῇ Ἑλλάδι, ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον ἐξηκολούθησε προεδρεύουσα τοῦ λόγου αὐτῆς, ὑπὸ δύο κατοίκων τῶν Ἀθηνῶν, ὑπὸ τοῦ Λυσίου καὶ τοῦ Ἰσοκράτους. Ἐκ τῶν δύο τούτων ῥητόρων ὁ πρῶτος συνέταξε λόγον ἀπαγγελλθέντα δημοσίᾳ εἰς Ὀλυμπίαν κατὰ τὴν 99 Ὀλυμπιάδα ἧτοι ἐν ἔτει 384 π. Χ., 3 ἔτη μετὰ τὴν ἐπ' Ἀνταλκίδου εἰρήνην. Ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ (τοῦ ὁποίου δυστυχῶς ἀπόσπασμα μόνον διεσώθη εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασέως), ὁ Λυσίας κατέδειξεν ἐντόνως τὴν κινδύνους τοὺς ὁποίους ἔτρεχεν ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ τε τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, ἀπὸ τε τοῦ τῶν Συρακουσίων τυράννου Διονυσίου. Ἀναγνωρίζων δὲ τοὺς Λακεδαιμονίους ὡς ἡγεμόνας τῶν Ἑλλήνων, θαυμάζει ἰδίως «τίνι ποτὲ γνώμῃ χρώμενοι, τὴν Ἑλλάδα καιομένην περιορῶσι» καὶ προτρέπει αὐτοὺς ν' ἀντεπεξέλθωσι κατὰ τῶν δύο ἐκείνων πολεμίων πρὶν ἢ οὗτοι, ἐνώσαντες τὰς δυνάμεις αὐτῶν, ἐπιβάλωσι χεῖρα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, καὶ εἰς αὐτὴν τῆς Σπάρτης τὴν αὐτονομίαν.

Ἰνα νοήσωμεν τὴν ἐντύπωσιν τὴν ὁποίαν ἐπροξένησεν ὁ Ὀλυμπιακὸς οὗτος τοῦ Λυσίου λόγος, ἀνάγκη νὰ ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι ἡ πανήγυρις τοῦ 384 ἔτους, ἐν ἣ ἐξεφωνήθη, ἦτο ἡ πρώτη πανήγυρις ἡ συγκροτηθεῖσα

μετὰ τὴν ἐπ' Ἀνταλκίδου εἰρήνην· ὅτι ἐπομένως εἶχον συρρεῦσαι εἰς αὐτὴν ἅπειροι Ἕλληνες, οἵτινες, ἕνεκα τοῦ βοιωτικοῦ καὶ τοῦ κορινθιακοῦ πολέμου, δὲν εἶχον δυνηθῆ παντάπασι νὰ προσέλθωσιν εἰς τὰς δύο πρηνεγομένας πανηγύρεις, τοῦ 388 καὶ 392, Ἀθηναῖοι, Βοιωτοί, Κορινθιοὶ καὶ Ἀργεῖοι· ὅτι παρῆσαν ἐνταῦθα αἱ θεωρίαι ἥτοι πρεσβεῖαι τῶν Ἀσιασίων Ἑλλήνων, οἵτινες πρὸ μικροῦ εἶχον παραδοθῆ ὑπὸ τῆς Σπάρτης εἰς τοὺς Πέρσας· ὅτι παρόντες ἦσαν πρὸς τούτοις πολυάριθμοι Ἰταλιῶται καὶ Σικελιώται Ἕλληνες, οἵτινες ἔπασχον τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῆς τυραννίας τοῦ Διονυσίου, ὅτι ἐνὶ λόγῳ οὐ μόνον ἡ πανηγυρίς ἦτο πολυαριθμοτέρα ἢ ἄλλοτε, ἀλλὰ καὶ τὰ πνεύματα τῶν ἐν αὐτῇ συνελθόντων ἀνθρώπων ἦσαν σφόδρα ἐξημμένα, τῶν μὲν διὰ τὴν δουλείαν εἰς τὴν ὑπέκυψαν, τῶν δὲ διὰ τὴν ἀτιμίαν ἣν ὑπέστη τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα, καὶ τοὺς κινδύνους τοὺς ἀπειλοῦντας τὴν αὐτόνομον ἐτι περιλιπομένην μηρῖδα τοῦ ἔθνους. Ἀλλὰ τὸ πάντων δεινότερον ἦτο, ὅτι παρευρίσκειτο εἰς Ὀλυμπίαν θεωρία λαμπροτάτη καὶ αὐτοῦ τοῦ Διονυσίου, τῆς ὁποίας ἐπιμελητὴς συνεξεπέμφθη ὑπὸ τοῦ τυράννου ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Θεαρίδης. Ἡ θεωρία αὕτη ἦτο ἡ μεγαλοπρεπεστέρα ἴσως τῶν ὅσαι ποτὲ εἰς Ὀλυμπίαν παρευρέθησαν, ἔχουσα μὲν σκηνὰς διαχρύσους καὶ ὑπὸ πολυτελεῶν καὶ ποικίλων ἱματίων κεκοσμημένας, πολλὰ δὲ τέθριππα διακριμένα τῶν ἄλλων διὰ τὸ τάχος αὐτῶν. Ἐπεμψε δὲ ὁ Διονύσιος καὶ ἀφωδούς τοὺς ἀρίστους, ἵνα ἀπαγγείλωσιν ἐν τῇ πανηγυρεὶ τὰ ποιήματα αὐτοῦ· διότι ὁ τυράννος ἐκεῖνος εἶχεν ὀρεξιν καὶ εὗρισκε καιρὸν νὰ πυντάσῃ καὶ ποιήματα, πολλὴν ἀποδίδων ἀξίαν εἰς τὴν δυναμένην νὰ παραγίγῃ αὐτῇ ἀπὸ τούτων δόξαν. Ἀλλ' ὅσον πολυτελής, ὅσον ἐπιδεικτικὴ ἦτο ἡ θεωρία αὕτη, τόσον φυσικώτερον ἦτο νὰ παροξύνῃ τὰ πνεύματα τῶν θεατῶν, ἀναλογιζομένων ὅτι ὅλοι οὗτοι οἱ θησαυροὶ ἦσαν προῖον καταπίεσεως καὶ λεηλασίας πόλεων ἑλληνίδων. Ἡὔξησε δὲ τὴν ὀργὴν καὶ ὁ τοῦ Λυσίου λόγος, ὥστε πρῶτον μὲν ἤρχισαν νὰ ἐμπαίζωσι τὰ ποιήματα τοῦ τυράννου, μετ' οὐ πολὺ δὲ τινες ἐτράπησαν καὶ ἐπὶ τὴν διαρπαγὴν τῶν σκηνῶν, τοσούτῳ μᾶλλον, ὥσπερ ὁ Λυσίας, ὥς φαίνεται, αὐτοῖς προστρέπετο τὰ πλήθη μὴ προσδέχεσθαι τοῖς ἱεροῖς ἀγῶσι τοὺς ἐξ ἀπεισεστάτης τυραννίδος ἀπεσταλμένους θεωροὺς.»

Ἀλλὰ τὸ μάθημα τοῦτο, εἰ καὶ διδασκτικώτατον, οὐδεμίαν ἐπροξένουν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, οἵτινες μικρὸν μετέπειτα, ὥς ἴσμεν, ἐπεχείρησαν καὶ τὸν παράλογον κατ' Ὀλυνθίων πόλεμον καὶ τὸ ἄδικον κατὰ τῶν Θηβῶν τόλμημα. Ὅθεν ἐξηκολούθησεν ἡ κοινὴ

κατ' αὐτῶν ἀγανάκτησις, ἥτις ἐξεδηλώθη αὖθις κατὰ τὴν ἀμέσως ἐπόμενην Ὀλυμπιακὴν πανήγυριν τοῦ 380, διὰ τοῦ Ἰσοκράτους, τοῦ ἀπαγγείλαντος ἐν αὐτῇ τὸν περίφημον αὐτοῦ «πανηγυρικόν» λόγον. Ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ, ὁ Ἰσοκράτης κατηγοροῦσιν ἤδη ἀναφανδὸν τοὺς Λακεδαιμόνιους, ὡς προδότας τῆς ἀσφαλείας καὶ ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀνθρώπους ὑποστηρίζοντας ξένους βασιλεῖς καὶ Ἕλληνας δεσπότας, τὴν καταπάτησιν αὐτονόμων ἐλληνίδων πόλεων, καὶ ταῦτα πάντα πράτοντας ἵνα εὐχαριστήσωσι τὴν ἀκόρεστον αὐτῶν ἰδιοτελείαν. Ὡς οὖν εἶναι ἄπορον, ἀνέκραξεν, ὅτι ὁ ἐλεύθερος καὶ αὐτόνομος ἐλληνικὸς κόσμος περιεστέλλεται ὁσημέραι εἰς στενότερα ὅρια, ἀφοῦ ἡ Σπάρτη, ἡ προῖστα μένη αὐτοῦ, νῦν μὲν βοηθεῖ τὸν Ἀρταξέρξην, τὸν Ἀμύνταν καὶ τὸν Διονύσιον ν' ἀκρωτηριάξωσιν αὐτόν, νῦν δὲ ἐπιτίθεται ἡ ἴδια ἀδίκως κατὰ Θηβῶν, κατὰ Ὀλύνθου, κατὰ Φλιοῦντος, κατὰ Μαντινείας.

Τὰ αἰσθητά ταῦτα τῆς κοινῆς ἀποδοκιμασίας ἐμῆλλον μετ' ὀλίγου νὰ προκαλέσωσι κατὰ τῆς Σπάρτης πληγὴν καιρίαν. Μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τῶν Ὀλυνθίων, μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τῶν Φλιασίων, ἡ δύναμις αὐτῆς ἐφαίνετο ἀκαταμάχητος· καὶ ὅμως μετ' ὀλίγου μῆκος ἐπαθεν ἐν Θήβαις προσβολὴν ἣν ἐμελλον νὰ ἐπακολουθήσωσι πολλοὶ καὶ ἄλλοι ἐπὶ ἀλλοῖς συμφοραὶ, κρημνίσασαι αὐτὴν ἀπὸ τοῦ θριαμβικοῦ ἐκείνου ὕψους εἰς τὴν ἐσχάτην ταπείνωσιν. Ὁ Ξενοφῶν εἰκονίζει κάλλιστα τὴν αἰφνιδίαν ταύτην τῆς τύχης μεταβολὴν, ἀποδίδων αὐτὴν εἰς τὴν αἰσθητὴν δίκην. « Πολλὰ μένουσιν ἂν τις ἔχοι καὶ ἄλλα λέγειν, καὶ ἐλληνικὰ καὶ » βάρβαρικα, ὡς θεοὶ οὔτε τῶν ἀσεβούντων οὔτε τῶν ἀνόσια ποιούντων » ἀμείψουσιν· νῦν γε μὴν λέξω τὰ προκείμενα. Λακεδαιμόνιοί τε γὰρ » ὁμόσαντες αὐτονόμους ἐάσειν τὰς πόλεις, τὴν ἐν Θήβαις ἀκρόπολιν » κατασχόντες, ὑπ' αὐτῶν μόνον τῶν ἀδικηθέντων ἐκολάσθησαν, πρῶτον » οὐδ' ὑφ' ἑνὸς τῶν πώποτε ἀνθρώπων κρατηθέντες· τοὺς τε τῶν πόλεων » τῶν εἰσαγαγόντας εἰς τὴν ἀκρόπολιν αὐτοὺς, καὶ βουλευθέντας Λακεδαιμόνιοις τὴν πόλιν δουλεύειν, ὥστε αὐτοὶ τυραννεῖν, τὴν τούτων » ἀρχὴν ἐπὶ τὰ μόνον τῶν φυγόντων ἤρκεσαν καταλῦσαι. » Ὅπως οὖν ἔσται ἡτορὸν τὸ μῖσος τὸ ὅποιον προεκάλεισε παρ' ἅπασιν τοῖς Ἕλλησιν ἡ ἀδίκος τῶν Λακεδαιμονίων πρὸς τοὺς Θηβαίους διαγωγὴ, ἀποδείκνυται πρὸ πάντων ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Ξενοφῶν αὐτὸς, ὅστις τοσαύτας εἶχε πρὸς τοὺς πρώτους συμπαθείας, καὶ τοσαύτην πρὸς τοὺς δευτέρους ἀποστρέφει, ἠναγκάσθη νὰ στηλιτεύσῃ ἐντόνως τὸ ἀδίκημα. Ἀλλ' ἤδη ἐπίσταται ὅτι τῆς τιμωρίας.

Ἐπὶ τριετίαν ὅλην αἱ Θῆβαι ἔπασχον τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς τυραννίας τοῦ Λεοντιάδου καὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν αὐτοῦ ὀπαδῶν, ὑπηρετουμένης προθύμως ὑπὸ τῆς ἐν Καδμείᾳ σπαρτιατικῆς φρουρᾶς. Οἱ τύραννοι, ^{ἀποβάντων} μὴ ἀρκούμενοι νὰ καταπιέξωσι τοὺς ἐν Θήβαις συμπολίτας, ἐπεχείρησαν ἐπανεληλυμένως νὰ καταστρέψωσι καὶ τοὺς ἐν Ἀθήναις καταφυγόντας ἀντιπάλους αὐτῶν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπεπειράθησαν νὰ δολοφονήσωσι τοὺς ἐπιφανεστάτους ἐξ αὐτῶν· ἐπειδὴ δὲ τούτο ἀπέτυχέ, διότι εἰς καὶ μόνος ἐφανεύθη, ὁ Ἀνδροκλείδας, ἀπήτησαν ἔπειτα παρὰ τῶν Ἀθηναίων τὴν ἐξώσιν τῶν φυγάδων. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέκρουσαν τὴν ἀπαίτησιν ταύτην, οἱ δὲ φυγάδες ^{πολλοὶ} οἵτινες ἀνέκαθεν ἐμελέτων τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος, βλέποντες ἑαυτοὺς ἐκτεθειμένους εἰς ἀδιαλείπτους κινδύνους, ἐπέσπευσαν τὸ ἐπιχείρημα. Εἶχον δὲ πολλοὺς ἐν Θήβαις φίλους καὶ διετήρουν μυστικὰς πρὸς τούτους σχέσεις. Εἰς τῶν φίλων τούτων ἦτο καὶ ὁ Φυλλίδας, ὅστις τοσοῦτον ἐπιτηδεύει ἐκρυσψέν ἀπὸ τῶν τυράννων τὸ ἀληθές αὐτοῦ αἶσθημα, ὥστε ὄχι μόνον ἡξιώθη τῆς πίστεως τῶν πολεμάρχων, ἀλλὰ καὶ εἰς Ἀθήνας ἀπεστάλη ἕνεκα δημοσίων πραγμάτων. Συνδιαλεχθέντος δὲ αὐτοῦ ἰδίως μετὰ τοῦ φυγάδος Μέλλωνος, ἀπεφασίσθησαν ὅσα ἔμελλον νὰ ἐνεργηθῶσι πρὸς κατάλυσιν τῆς τυραννίας. Ὅθεν κατὰ δεκέμβριον τοῦ 379, οἱ μὲλλον ἐπιφανεῖς τῶν φυγάδων, κατ' ἄλλους ἑπτὰ, κατ' ἄλλους δώδεκα, ὧν ἐπισημότεροι ἦσαν ὁ Πελοπίδας καὶ ὁ Μέλλων, εἰσέρχονται, ἀρχομένης τῆς νυκτός, εἰς Θήβας καὶ, ἐνεδρεύσαντες ἐπὶ μικρὸν, σφάζουσι, διὰ συνδρομῆς τῶν ἐν τῇ πόλει ὁμοφρόνων, τοὺς δύο πολεμάρχους, Ἀρχίαν καὶ Φίλιππον, ἐν συμποσίῳ διατελοῦντας, φανέουσι καὶ τὸν Λεοντιάδην ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ, ἀπαλίσουσι τοὺς φυλακισμένους καὶ ἀνάκηρύττουσι τὴν ἐλευθερίαν. Ἐν Θήβαις συνέπραξε τότε εἰς τὸ ἐπιχείρημα καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας, τοῦ ὁποίου κατὰ πρῶτον εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἀναφέρεται τὸ ὄνομα ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον κατέφθασαν ἐξ Ἀθηναίων καὶ οἱ ἄλλοι πολυκρινοὶ φυγάδες, ἔτι δὲ οὐκ ὀλίγοι Ἀθηναῖοι ἐβελονταί, μετὰ δύο ἐκ τῶν στρατηγῶν τῆς πόλεως, ὥστε πολυειδῶς ἐνισχύθησαν οἱ περὶ τὸν Πελοπίδαν καὶ προεχειρίσθησαν μὲν ἀμελλητί Βοιωταρχαὶ αὐτὰς οὗτος ὁ Πελοπίδας, καὶ ὁ Μέλλων, καὶ ὁ Χάρων, ἀπεκλείσθη δὲ ἡ ἀκρόπολις, ἥτις, μὴ ἔχουσα ἱκανὴν τροφὴν προμήθειαν, παρεδόθη κατὰ ἰανουάριον τοῦ 378.

Ἡ πολιτικὴ αὕτη μεταβολὴ συνεκίνησεν ἐκ βάθρων ἅπαντα τὸν ἑλληνικὸν κόσμον. Τὴν σήμερον ἡ δολοφονία τῶν περὶ Λεοντιάδην, ἡ

ἐνεργηθεῖσα ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν, ἥ ἐν συμποσίῳ διατριβόντων, προσ-
 ξινεῖ ἡμῖν ἀηδίαν τινὰ καὶ ἀποστροφὴν, μάλιστα ὅταν ἀναλογισθώ-
 μιν, ὅτι ὁ φόνος διεπράχθη ἰδίαις χερσὶν ὑπὸ ἀνδρῶν ἀνηκόντων εἰς
 τὰς ἀνωτάτας τῆς κοινωνίας τάξεις, ὑπὸ τοῦ Πελοπίδου, τοῦ Μέλλωνος,
 καὶ τῶν ἄλλων. Ἀλλὰ τὸ πάλαι, τοιαῦτα ἦσαν τὰ ἦθη τῶν προπα-
 τέρων ἡμῶν, καὶ τοιαῦται αἱ πολιτικαὶ αὐτῶν δοξασαί, ὥστε πάντῃ
 ἐπεδοκίμασαν τὴν λαμπρὰν ἐκείνην ἐκδίκησιν τὴν ἐπιγενομένην διὰ τὴν
 κατ'ἀληψιν τῆς Καδμείας καὶ τὸν τοῦ Ἰσμηνίου θάνατον, πάντες δ'
 ἀπεθαύμασαν τὴν προσωπικὴν τόλμην τῶν εὐκρίβμων ἀνδρῶν ὅτε καὶ
 κατέβαλον διὰ μιᾶς εἰς ἕδαφος κυβέρνησιν πρὸ ὀλίγου ἔτι ἀδιάσπαστον
 λογιζομένην. Ἵνα δὲ κατανοήσωμεν πῶς ἄνδρες ἐπιφανεστάτοι καὶ
 πλουσιώτατοι δὲν ἐδίστασαν νὰ βίψωσιν ἑαυτοὺς εἰς τηλικούτον κίνδυνον,
 μὴ λησμονήσωμεν, ὅτι ἀπὸ τοῦ ὁμηρικοῦ Ὀδυσσεὺς καὶ Ἀχιλλεὺς
 μέχρι τοῦ Ἀράτου καὶ τοῦ Φιλοποίμενος, ὁ πλούσιος Ἕλλην δὲν ἔπαυ-
 σεν ἀποδιδόμενος ἐπὶ τὴν πελαιοστράτην, καὶ ὡς ἀπλοῦς ὑπὸ πλῆθος
 μένος καὶ φιλοτιμούμενος νὰ ὑπερέχῃ τῶν πενεστέρων, ὅπως κατὰ τὴν
 περιουσίαν οὕτω καὶ κατὰ τὴν σωματικὴν ῥώμην.

Ἡ Σπάρτη, εἰ καὶ ἐπικρατοῦντος χειμῶνος, ἔσπευσε νὰ στείλῃ στρα-
 τὸν κατὰ τῶν Θηβαίων. Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι ὅτι ὁ Ἀγηςίλαος
 ἀπεποιθὴς τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στρατοῦ τούτου, ἐπὶ τῇ προφάσει μὲν
 ὅτι ὑπερέβη τὸ ἐξηκοστὸν ἔτος καὶ ὅτι τούτου ἕνεκα δὲν εἶναι πλέον
 ὑπόχρεως εἰς τὴν ἐν ἀλλοδαπῇ ὑπηρεσίαν, ἀληθῶς δὲ, καθ' ὅσον λέγει ὁ
 Ξενοφῶν, διότι καλῶς ἤξευρεν, ὅτι ἂν στρατηγήσῃ, οἱ πολῖται ἤθελον
 πάλιν εἰπεῖν· αἰδοῦ ὁ Ἀγηςίλαος, ὅπως βοηθήσῃ τοὺς τυράννους, πα-
 ρέχει πράγματα τῇ πόλει. » Ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι ὁ βασιλεὺς ἤρχισε
 νὰ βαρύνηται τὸν μάταιον καὶ ἀδιάλειπτον ἐκείνον ἀγῶνα, εἰς ὃν ὑπὸ
 τῆς τύχης κατεδικάσθη. Ὅθεν ἀνέλαβε τὴν στρατηγίαν ὁ ἕτερος τῶν
 βασιλέων, ὁ Κλεόμβροτος, ὅστις πρὸ μικροῦ εἶχε διαδεχθῇ τὸν ἀδελφόν
 αὐτοῦ Ἀγηςίπολιν. Ὁ Κλεόμβροτος ἦλθεν εἰς Βοιωτίαν, παρέμεινεν
 ἐνταῦθα ἡμέρας τινὰς καὶ ἔπειτα ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Πελοπόννησον μηδὲν
 πράξας. Ἀλλ' ἡ ἐκστρατεία του ἐπέφερε σπουδαῖά τινα ἀποτελέσματα.
 Ὅτε διήρχετο πλησίον τῶν συνόρων τῆς Ἀττικῆς, ἔστειλεν εἰς Ἀθήνας
 τρεῖς πρέσβεις ἵνα ζητήσωσιν ἱκανοποιήσιν διὰ τὴν συνδρομὴν τὴν ὁποίαν
 δύο στρατηγοὶ Ἀθηναῖοι καὶ πολλοὶ ἐθελονταὶ τῆς πόλεως ταύτης ἔδω-
 καν εἰς τὸ ἐπιχειρήμα τοῦ Πελοπίδου καὶ τῶν περὶ αὐτόν. Οἱ δ' Ἀθη-
 ναῖοι τοσοῦτον ἔτι ἀπέφευγον τοῦ νὰ περιέλθωσιν εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς

Σπαρτιάτας, ὥστε ἀμέσως τὸν μὲν ἓνα τῶν στρατηγῶν, παρόντα ἀπέκτειναν, τὸν δὲ ἄλλον, δραπετεύσαντα, κατεδίκασαν εἰς ἔξορίαν. Ἄλλ' ἰνῷ οἱ Ἀθηναῖοι οὕτω πως πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ἐπολιτεύοντο, καὶ ἐνῷ οἱ ἐπὶ τούτῳ σταλέντες πρέσβεις τῆς Σπάρτης εὐρίσκοντο ἐτι ἐν Ἀθήναις, ὁ ἄρμοστής Σφοδρίας, ὁ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Κλεομβρότου ἀναλαβὼν τὴν ἡγεμονίαν τοῦ κατὰ Θηβῶν πολέμου, ἐπεχείρησε νὰ πράξῃ ὡς πρὸς τὰς Ἀθήνας, ὅτι ὁ Φοιβίδας εἶχε πράξει ὡς πρὸς τὰς Θήβας· ἐπεχείρησε δηλαδὴ, ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰρήνης, νὰ καταλάβῃ αἰφνιδίως τὸν Πειραιᾶ. Καὶ τὸ μὲν παρασπόνδημα τοῦτο ἀπέτυχεν, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ Σπαρτιάται δὲν ἐτιμώρησαν τὸν Σφοδρίαν, οἱ Ἀθηναῖοι ἀγανακτήσαντες συνομολογοῦσιν ἤδη συμμαχίαν πρὸς τοὺς Θηβαίους, καὶ παρασκευάζονται διὰ παντὸς τρόπου πρὸς τὸν κατὰ τῆς Σπάρτης πόλεμον.

Ἰδίως δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἤρχισαν τότε, διὰ τῶν στρατηγῶν Χαβρίου, Τιμοθέου τοῦ Κωνῶνος καὶ Καλλιστράτου, νὰ ἐπεκτείνωσι τὴν νέαν ναυτικὴν συμμαχίαν ἣν πρό τινων ἐτῶν ἐπεχείρησαν νὰ συγκροτήσωσιν. Ὁ ἀπὸ τῶν Περσῶν φόβος τῶν περὶ τὴν Ἀσίαν Ἑλλήνων, τὸ κατὰ τῆς Σπάρτης μῖσος τῶν πλησιεστέρων εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα νήσων, ἡ ἐπιτηδεύουσα τοῦ Τιμοθέου καὶ τοῦ Καλλιστράτου, ἡ σύνεσις μὲ τὴν ἑποικίαν κατ' ἄρχας ἐκανονίσθη μὲν ἡ ἰσοψηφία ὅλων τῶν πόλεων ἐν τῷ κοινῷ συνεδρίῳ, ἀπηγορεύθησαν δὲ πᾶσαι αἱ κληρουχίαι Ἀθηναίων ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς, ὅλα ταῦτα συνετέλεσαν ὥστε ἡ νέα αὕτη συμμαχία νὰ λάβῃ ἐπὶ τινα χρόνον ἰκανὴν ὑπόστασιν καὶ ἀνάπτυξιν. Ὑπέβαλον δὲ ἑαυτοὺς οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην καὶ εἰς ἄμεινον (ἂν καὶ ἄδηλον ὁπόσῃν) εἰσφοράν, τροπολογήσαντες ἐπὶ τούτῳ κατὰ τι, ἐπὶ ἄρχοντος Ναυσινίκου (378—377 π. Χ.), τὴν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Σόλωνος μέχρι τοῦ ἄρχοντος τούτου ἀναλλοίωτον, ὡς φαίνεται, τοῦλάχιστον κατὰ τὰ πλεῖστα, παραμείνασαν οικονομικὴν τῶν πολιτῶν διαίρεσιν εἰς τέσσαρας τάξεις (σελ. 263 καὶ ἐπ.). Ἄλλ' ὅσα καὶ ἂν ἦτο ἡ προθυμία ἣν ἔδειξαν ἤδη οἱ Ἀθηναῖοι, ἡ ἀλήθειαν εἶναι ὅτι δὲν ἐπέχουσι πλέον εἰμὴ δευτερεύουσαν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ τάξιν. Ἡ νέα αὐτῶν ἡγεμονία, ἥτις ἄλλως τε πολὺ ἀπείχε τοῦ νὰ φιάσῃ κατὰ τὸ μέγεθος τὴν προτέραν, τάχιστα ὡς ἐκείνη εἰς τυραννίδα μεταβληθεῖσα, προεκάλεσε μετ' οὐ πολὺ στάσεις, ἐπαγαγοῦσας τὴν διάλυσιν αὐτῆς. Σφόδρα δὲ ἄστατος καὶ παλιμβουλὸς ἀνεδείχθη ἡ πολιτικὴ αὐτῆς, νῦν μὲν συμμαχοῦσα μετὰ τῶν Θηβαίων, νῦν δὲ ἐγκαταλείπουσα αὐτοὺς, νῦν δὲ καὶ ἀναφανδὸν μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν

συντασσομένη, ὥστε ἡ ἀπὸ τῆς σπαρτιατικῆς δεσποτείας ἀπελευθέρωσις τῆς Ἑλλάδος, οὔλειται εἰς τὰς Θήβας καὶ εἰς μόνας τὰς Θήβας, ἐν ταύτῃ δὲ τὴν πόλιν ἐξήστραψαν αἱ τελευταῖαι ἀρεταί, αἱ χρυσώσασαι τὰ νέφη τὰ ὑποῖα ἤρχισαν νὰ σωρεύωνται εἰς τὴν δύσιν τῆς πρώτης τοῦ ἑλληνισμοῦ ἡμέρας· ὅθεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην θέλομεν ἰδίως ἐπιστήσει τὴν προσοχὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ἡγεμονία Θηβαίων.

ἡ ἐκείνη ἡμέρα ὡς ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ βιβλίου

Περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ βίου τῶν Βοιωτῶν, καὶ ἐξαιρέτως τῶν Θηβαίων, ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἐμιλήσωμεν ἐν ἐκτάσει (σελ. 158 καὶ ἐπόμεν.). Οἱ Θηβαῖοι δὲν ἦσαν βεβαίως ἐκ τῶν εὐγενεστέρων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος φυλῶν· δὲν εἶχον οὔτε τὰ προτερήματα τὰ ὑποῖα οἱ Ἀθηναῖοι ἤντλουν ἀπὸ τῆς δαιμονίου αὐτῶν εὐφυΐας, οὔτε τὰ προτερήματα τὰ ὑποῖα οἱ Σπαρτιάται προσεκτήσαντο ἀπὸ τῆς θαυμαστῆς αὐτῶν πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς πενιαρχίας. Ἀσθενὲς παρὰ τοῖς Θηβαίοις ὑπῆρξεν ἐπὶ πολὺν χρόνον καὶ αὐτὸ τὸ αἶσθημα τῆς ἑλληνικῆς αὐτονομίας· διότι εἶδομεν αὐτοὺς οἰκτρῶς πολιτευθέντας ἐπὶ τῆς μεγάλῃς τῶν Περσῶν εἰσβολῇ· καὶ ἀναφανδὸν μετὰ τοῦ Ξέρξου καὶ τοῦ Μαρδονίου συναγωνισθέντας. Ἀλλ' οἱ Θηβαῖοι εἶχον πλεονέκτημα τι, τὸ ὑποῖον, τυχὸν περιστάσεων καὶ ἡγεμόνων ἐπιτηδείων, πολλὰ δύναται ν' ἀνὰ πληρώσει ἐλαττώματα καὶ λαμπρὸν δύναται ν' ἀποβῇ ὄργανον μεγαλουργίας. Οἱ Θηβαῖοι ὑπῆρξαν αἰετοτε στρατιῶται ἀγαθοὶ, πεζοὶ τε καὶ ἵππεις· ψυχὰν ἂν ὅχι πάντοτε εὐγενεῖς, ἀλλὰ πάντοτε εὐρώστοι σώματα ἂν ὅχι κορυφαῖα, ἀλλ' ἀθλητικὰ, καὶ καλῶς μὲν ἐκ πρώτης νεότητος διὰ τῆς γυμναστικῆς παρασκευαζόμενα, καλῶς δ' ἔπειτα περὶ πᾶσαν πολεμικὴν τέχνην ἀσκούμενα. Ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι οἱ Θηβαῖοι ἠξιώθησαν ἐπανεὐημεμένως τῆς τιμῆς τοῦ νὰ τρέψωσι τοὺς τότε ἀκμάζοντας ἐπὶ Ἀθηναίους δπλίτας, κατατροπώσαντες αὐτοὺς καὶ περὶ Κορώνειαν (σελ. 537) καὶ περὶ Δήλιον (σελ. 622)· πρὸ μικροῦ δὲ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Σπαρτιάτας ἀπέδειξαν, περὶ Κορώνειαν πάλιν (σελ. 701 καὶ ἐπόμεν.), ὅτι δὲν εἶναι ἀνάξιοι αὐτῶν ἀνταγωνισταί. Τὸ προ-

τέρμα τοῦτο τῆς πολεμικῆς ἀνδρείας καὶ δεξιότητος δὲν εἶχε χρεῖαν ἐμὴ ἰσχυροῦ τινος ἠθικοῦ ἐλατηρίου ἵνα μεγαλουργήσῃ· τὸ δ' ἠθικὸν τοῦτο ἐλατήριον παρεσκεύασε μὲν ἡ ἐπιβουλὴ καὶ ἡ χαιρεκακία μὲ τὴν ὑπόαν ἡ Σπάρτη ἐπεχείρησε νὰ ταπεινώσῃ τὰς Θήβας διὰ τῶν ἐπ' Ἀνταλκίδου συνθηκῶν, ἐκορύφωσε δὲ τὸ παρασπόνδημα τοῦ Φοιβίδου καὶ ἡ τυραννία τῶν περὶ τὸν Λεοντιάδην. Ἡ ἀγανάκτησις ἦν παρήγαγεν ἐν Θήβαις ἡ ὀλεθρία ἐκείνη τῆς Σπάρτης πολιτικῆ, ἐξεπρωσώπηθη κυρίως ὑπ' ὀλίγων τινῶν ἀνδρῶν· κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ Ἰσμηνίου καὶ ἔπειτα ὑπὸ τοῦ Πελοπίδου, τοῦ Μέλλωνος, τοῦ Χάρωνος, τοῦ Γοργίδου, τοῦ Παμμένους, τοῦ Δαμοκλείδου, τοῦ Θεοπόμπου, τοῦ Φερενίκου καὶ ἄλλων, ἀλλὰ διεχύθη εἰς τὰς φλέβας ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν Θηβαίων καὶ ὡς ἱερὸν τι πῦρ ἀνέφλεξεν αὐτοὺς καὶ ἐπιπαρώξυνεν εἰς τὸ ν' ἀναλάβωσι πάντα ἀγῶνα καὶ πᾶσαν θυσίαν πρὸς διατήρησιν τῆς ἀνακτηθείσης αὐτονομίας.

Τοιοῦτοτρόπως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ μέχρι τινὸς τὸ αἰφνίδιον ἐκεῖνο ἀκτινοβολημα τῆς τῶν Θηβῶν πόλεως. Ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία τῶν Ἀθηναίων ἐνθυμίζουσι τὰς χώρας, τὰς ὑποίας ἡ θεία πρόνοια ἀναδεικνυσι φύσει καρποφόρους, διὰ πολλῶν καὶ μεγάλων ποταμῶν. Ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία τῶν Σπαρτιατῶν ἐνθυμίζει ἐξ ἐναντίας τὰς χώρας εἰς τὰς ὑποίας ἡ τέχνη καὶ ἡ βιομηχανία τοῦ ἀνθρώπου, δι' ἐπιτηδεύας χρήσεως τῶν διαρρεόντων αὐτὰς ὀλίγων ὑδάτων καὶ διὰ ποικίλης διωρυγῶν κατασκευῆς, κατορθοῖ νὰ ἀναδείξῃ γόνιμα καὶ αὐτὰ τῶν πεδίων τὰ ξηρότερα. Τῶν δὲ Θηβαίων ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία διετέλεσαν ἐπὶ πολὺν χρόνον σχεδὸν ἄγονοι καὶ ἄκαρποι, μέχρις οὗ, διὰ τοῦ ἰσχυροῦ αἰσθηματος τῆς αὐτονομίας καὶ τῆς φιλοτιμίας τοῦ κεντήσαντος τὰ βαθύτατα σπλάγχνα τῆς κατ' ἐπιφάνειαν ἀναισθήτου ἐκείνης χώρας, ἀνέβλυσεν αἴφνης ἀπὸ τῶν στέρνων αὐτῆς, ὡς ἄρτησιανόν τι φρέαρ, ποταμὸς μεταβαλὼν αὐτὴν εἰς ἓνα τῶν ὠραιότατων παραδείσων, ἐξ ὧσαν μνημονεύει ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ἄρα γε τῆς αὐτῆς ἠθικῆς ἐξάρσεως προὖν ὑπῆρξεν καὶ ὁ ἀνὴρ ὁ διὰ τῆς πολεμικῆς αὐτοῦ μεγαλοφυΐας, τῆς πολιτικῆς ἐπιτηδειότητος καὶ τῆς περὶ τὸν λόγον δεινότητος, ἀθάνατον καταστήσας τὴν περίοδον ταύτην τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας; Κατὰ δυστυχίαν ἐν δυνάμεθα, μέχρι τινὸς τοῦλάχιστον, νὰ ἀνεύρωμεν τὰς αἰτίας τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς παρακμῆς τῶν πολιτειῶν, τὸ μυστήριον τῆς τῶν μεγάλων ἀνδρῶν ἐμφανίσεως ὑπῆρξεν ἄχρι τοῦδε ἀνεξερεύνητον. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου λ. γ.

δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ἀπολύτως ὅτι τὸν Ἐπαμεινώνδαν ἀνέπλασεν ἡ ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ ἐκείνη προαγωγὴ τῆς τῶν Θηβῶν πόλεως· διότι, ἂν τοῦτο ἦτο καθ' ὅλα ἀληθές, διὰ τί ἡ πόλις αὕτη οὐ μόνον οὐδένα ἕτερον ἐνάμιλλον ἐκείνου ἀνέδειξεν ἄνδρα, ἀλλὰ, αὐτοῦ θανόντος, καὶ κατέπεσε διὰ μιᾶς ἀπὸ τῆς ἀκμῆς εἰς ἣν εἶχε προαχθῆ; Ἀφ' ἑτέρου πάλιν δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ἡ ἀκμὴ αὕτη ὑπῆρξε καθ' ὅλοκληρίαν ἔργον τοῦ Ἐπαμεινώνδου· διότι αἱ Θῆβαι ἀπηλλάγησαν τῆς σπαρτιατικῆς τυραννίας ἄνευ τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ἐνίκησαν τὸ πρῶτον τοὺς Σπαρτιάτας ἄνευ τοῦ Ἐπαμεινώνδου, καὶ ἀνέκτησαν τὴν βοιωτικὴν ἡγεμονίαν ἄνευ τοῦ Ἐπαμεινώνδου. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος δὲν ἀνκαταλείπεται πρωταγωνιστῶν εἰμὴ ἀπὸ τοῦ ἔτους 371, ἥτοι ἐπτά ἔτη μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς αὐτονομίας· καὶ ἐν τούτοις ἐπὶ τῆς ἀνακτήσεως τῆς αὐτονομίας, εἰς ἣν δὲν φαίνεται συντελέσας πλείοτερον πολλῶν ἄλλων πολιτῶν καὶ βεβαίως συνετέλεσε πολὺ ὀλιγώτερον τοῦ Πελοπίδου, τοῦ Μέλλωνος καὶ τῶν λοιπῶν πρωτουργῶν τοῦ κινήματος, ἦτο τεσσαρακοντούτης ἥδη, ὃ ἐστὶν ἐν ἀκμῇ τῶν σωματικῶν καὶ τῶν ἠθικῶν δυνάμεων· ὥστε ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἀπολύτως εἰπεῖν, οὔτε ἡ ἐπίδοσις τῆς πόλεως παρήγαγε τὸν μέγαν ἄνδρα, οὔτε ὁ μέγας ἄνθρωπος παρήγαγε τὴν ἐπίδοσιν τῆς πόλεως. Ἐκατέρω τῶν δυνάμεων τούτων φαίνεται μᾶλλον ἀνεξαρτήτως τῆς ἑτέρας προκύψασα εἰς μέσον· ἂν καὶ, διὰ μυστηριώδους τινὸς βουλήσεως τῆς προνοίας, συνῆλθον ἐπὶ τὸ ἐν καὶ ὁμολογούμενως ἐπενήργησαν ἀμοιβαίως ἡ μία ἐπὶ τῆς ἄλλης· διότι ἄνευ τῆς προαγωγῆς τῶν Θηβῶν ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἐπαμεινώνδου δὲν ἔθελε λάβει πιθανώτατα ἀφορμὴν καὶ ὄργανα ἐνεργείας, ἄνευ δὲ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Ἐπαμεινώνδου ἡ προαγωγὴ τῶν Θηβῶν δὲν ἔθελεν ἀνυψωθῆ μέχρι τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ μᾶλλον ἔθελε περιορισθῆ εἰς τὴν μικρὰν τῆς Βοιωτίας ἡγεμονίαν.

Ἐπαμεινώνδου τοῦ Πολύμνιδος ὁ οἶκος ἀνήγε μὲν τὴν ἀρχὴν εἰς ἥρωα προπάτορα, ἀλλ' ἦτο ἤδη πένης, καὶ ἐπὶ τοσούτον ἄσημος ὥστε τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς τοῦ μεγάλου ἀνδρός οὐδέποτε ἐγνώσθη. Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἡσκήθη ἐκ νεότητος περὶ πάντα τὰ γυμναστικά καὶ πολεμικά καθήκοντα, ὅσα ἐπεβάλλοντο εἰς ἕκαστον Θηβαῖον πολίτην· καὶ κατὰ τοῦτο δὲν εἶχε χρεῖαν σχολείου καλῆτέρου τῆς πατρίδος αὐτοῦ, διότι αἱ σωματικαὶ αὐταὶ ἀσκήσεις ἦσαν ἀνέκαθεν ἀρισταὶ ἐν Θήβαις. Ἀλλὰ διεκρίθη ἀπὸ τῶν συμπολιτῶν, καὶ ἰδίως ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Κἀ-

φισίου καὶ ἀπὸ τοῦ ΰεμνήστου φίλου Πελοπίδου, ἐπιμεληθεὶς συγχρό-
 νως τὴν διανοητικὴν αὐτοῦ παιδευσιν. Ἐπὶ δὲ τούτῳ μετὰ πόθου ἐπε-
 ζήτησε τὴν πρὸς πολλοὺς φιλοσόφους οἰκειότητα, ἐν οἷς ἀναφέρονται
 ὅ τε Θηβαῖος Σιμμία καὶ ὁ Ταραντῖνος Σπίνθαρος, ἀμφοτέρω διατε-
 λίσαντές ποτε ὁμιληταὶ τοῦ Σωκράτους· διὸ ὁ Ἐπαμεινώνδας δύναται
 νὰ θεωρηθῇ ἐρμέσως ὡς μαθητὴς τοῦ δαιμονίου ἐκείνου Ἀθηναίου.
 Ὑπειδὴ δ' αἱ μεταξὺ Θηβῶν καὶ Ἀθηνῶν σχέσεις ἀπέβησαν ἀπὸ τοῦ
 τέλους τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου φιλικώτεραι, εὐλόγως δυνάμεθα
 νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὠφελήθη ἀπὸ τῶν διδασκάλων ἀμφοτέρων τῶν
 πόλεων. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος εἰς ὃν ἐξαίρετως ἀφωσιώθη καὶ τοῦ ὁποίου
 οὐ μόνον ὡς μαθητὴς ἠκραάσατο ἀλλὰ καὶ ὡς υἱὸς ἐπεμελήθη, ὑπῆρξεν
 ἐξορίστός τις Ταραντῖνος ὀνόματι Λύσις, Πυθαγορικὸς φιλόσοφος, ἄδηλον
 πίνος ἔνεκα καταφυγὼν εἰς Θήβας καὶ ἐκεῖ μέχρι τοῦ θανάτου ζήσας.
 Πρὸς τοῦτον καὶ πρὸς τοιοῦτους ἄλλους διετέλεσεν ὁ Ἐπαμεινώνδας
 ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη συνδιαλεγόμενος περὶ πάντων τῶν ἀντικειμένων τῆς με-
 λέτης καὶ ἐρεῦνης ὅσα ἐνησχόλουν τότε τοὺς σοφωτάτους τῶν ἀνδρῶν,
 οὐ μόνον προσκτησάμενος οὕτω γνώσεις πολλὰς θετικὰς ἀλλὰ καὶ
 ἀπαλλαγείς, ὅπως ὁ Περικλῆς, τῶν προλήψεων ἐκείνων, τὰς ὁποίας εἶχον
 πολλοὶ τῶν ἐπιστήμων προπαιτῶν ἡμῶν, θεωροῦντες τὰ φυσικὰ φαινό-
 μενα, ὡς σημειὰ τινα ἔχοντα ἐπιρροὴν εἰς τὰς ἀποράσεις αὐτῶν καὶ
 τὰς πράξεις. Ἡ ἀνοχὴ αὐτοῦ ὡς ἀκρατοῦ καὶ ἡ ἀδιαφορία πρὸς πάντα
 ἐπιδεικτικὸν λόγον, ἦσαν τοσοῦτον παράδοξοι, ὥστε ὁ Ταραντῖνος Σπίν-
 θαρος, οὐκ ὀλίγον αὐτῷ συνδιατρίψας, συνείθιζε νὰ λέγῃ «μηδενὶ που
 τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀνθρώπων ἐντετευχέναι, μήτε πλείονα γιγνώσκοντι,
 μήτε ἐλάττωνα φθεγγόμενῳ.» Μὴ νομίση τις ἐν τούτοις ὅτι ἐλάλει ὀλίγα
 διότι δὲν ἤξευρε νὰ λαλῇ. Ἐξεναντίας ἡ περὶ τὸ λέγειν δεινότης τοῦ
 Ἐπαμεινώνδου ἀνεδείχθη οὐ μόνον παρὰ τοῖς Θηβαῖοις ἐξαιρετος, ἀλλὰ
 καὶ τῆς εὐγλωττίας τῶν ἀρίστων Ἀθηναίων ρητόρων ἐνάμιλλος. Τὸ
 θαυμάσιον ὅμως τοῦ ἀνδρὸς ἦτο, ὅτι, μεγαλοφυῆς ὢν καὶ φιλομαθής,
 διατέλει ἐνταύτῳ μετριόφρων καὶ ὅλως ἀκενόδοξος· θαυμάσιον τοσοῦτον
 μᾶλλον ὅσῳ οἱ προπάτορες ἡμῶν πολλάκις παρέρροντο ὑπὸ παραλόγου
 φιλοτιμίας καὶ εἰς ἑαυτοὺς πεποιθήσεως. Ἦτο δὲ πρὸς τὰ χρήματα
 ἀπαθής, διατελέσας δι' ὅλου τοῦ βίου πένης καὶ μηδὲ τὰ ἀναγκαῖα πρὸς
 ταφὴν αὐτοῦ ἐξοδὰ καταλιπὼν, ἐνῷ πολλάκις μὲν ξένοι ὑπέβαλον αὐτῷ
 προτάσεις δωροδοκίας, παλλάκις δὲ φίλοι ἀνεδείχθησαν πρόθυμοι ν' ἀνα-
 κουφίσωσιν, ἐξ ἰδίων, τὴν ἐντιμον αὐτοῦ ἀνέχειαν. Ἐπὶ πᾶσι δὲ, καὶ

τοῦτο σπάνιον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι, διεκρίθη διὰ τὴν πραότητα τῶν πολιτικῶν παθῶν, διὰ τὴν ἀποστροφὴν πρὸς πᾶσαν κατὰ νενικημένων πολεμίων τραχύτητα, διὰ τὴν ἀποστροφὴν πρὸς πᾶσαν ἐμφυλίαν αἵματος χύσιν. Ἐὰν ὑπῆρξάν ποτε ἄνθρωποι τῶν ὁποίων ἡ διαγωγὴ ἐφαίνετο δικαιολογοῦσα τὴν ἐσχάτην τῶν τιμωριῶν, οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἦσαν βεβαίως ὁ Λεοντιάδης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν προδῶται. Αὐτοὶ ἠλοήτωςαν τὸν φιλόπατριν Ἰσμηνίαν. Καὶ ὅμως ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀπέδοκίμασε τὸ περὶ τοῦ φόνου αὐτῶν βούλευμα τοῦ Πελοπίδου καὶ τῶν ἄλλων ἐξορίστων, ἐν μέρει λόγῳ συνέσεως καὶ ἐν μέρει συνειδήσεως λόγῳ· οἱ δὲ μεταγενέστεροι Ἕλληνες, οἱ θαυμάσαντες τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἀγωνισθέντες, εἰ καὶ πόρρωθεν, νὰ πατήσωσι τὰ ἔχνη αὐτοῦ, ὡμολογοῦν ὅτι τοῦτο μάλιστα τὸ πρᾶον καὶ φιλόανθρωπον περὶ τὰς πολιτικὰς διαφορὰς ἦτο δυσκολώτατον νὰ μιμηθῶσι.

Τοιοῦτος δὲ ὢν ὁ ἀνὴρ, δὲν ἐπρωταγωνίστησεν, ὡς προείπομεν, εἰς τὸ ἤδη ἀνοιχθὲν αὐτῷ στάδιον εἰμὴ ἀπὸ τοῦ ἔτους 371. Δύσκολον εἶναι βεβαίως νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἠπράκτησε καθ' ὅλον τὸ ἐν τῷ μεταξύ διάστημα, καὶ θετικῶς γνωρίζομεν ὅτι ἐπὶ τῆς πρώτης τῶν φυγάδων εἰσβολῆς, ἅμα μετενεχθέντος τοῦ ἀγῶνος ἀπὸ τῶν οἰκίων τοῦ Ἀρχίου καὶ τοῦ Λεοντιάδου, εἰς τὴν ἀγορὰν, συνέπραξε γενναίως εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ τολμήματος καὶ συνετέλεσεν εἰς πάντα τὰ πρὸς ἄμυναν τῆς πόλεως ἐκ πρώτης ἀφστηρίας ἐνεργηθέντα. Πρὸ πάντων συνειργάσθη εἰς τὴν ἀποτάφρευσιν καὶ ἀποσταύρωσιν τοῦ πρὸς βορρᾶν τῶν Θηβῶν εὐφόρου πεδίου, ἀφ' οὗ οἱ πολῖται συνεκρίμιζον τὰ κυριώτατα πρὸς τροφὴν ἀνγκαῖα. Συγχρόνως δὲ συνέπραξε μετὰ τοῦ Πελοπίδου εἰς τὴν τότε κατὰ πρῶτον συγκρότησιν τοῦ περιφήμου αἰεροῦ λόχου, ὅστις συνέκλειτο ἐξ ἀνδρῶν ἐπιλέκτων τριακοσίων, συνδεομένων ἀνὰ δύο διὰ τῶν στενοτάτων τῆς φιλίας δεσμῶν καὶ τούτου ἕνεκα μέχρι θανάτου πρὸς ἀλλήλους ἀφωσιωμένων δημοσίᾳ δὲ δαπάνῃ ἀδιαλείπτως συντηρούμενος καὶ ἀσκούμενος καὶ ὑπὸ τῶν εὐγενεστάτων αἰσθημάτων ἐμπνεόμενος, διετέλεσεν ἐν τῶν κυριωτάτων ὀργάνων τοῦ μεγαλείου τῶν Θηβῶν καὶ ἐπλήρωσε τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς φήμης τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ, οὐδὲ ἔπεσεν εἰμὴ κατὰ τὴν ἀποφράδα ἡμέραν καθ' ἣν ἔπεσε τῆς Ἑλλάδος ἡ ἀνεξαρτησία.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας λοιπὸν ἤρχισεν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς νὰ ὑπηρετῇ τὴν πατρίδα αὐτοῦ. Ἀλλὰ κατὰ τὰ πρῶτα ἐπτά ἀπὸ τῆς ἐλευθερώσεως ἔτη

ὁ Πελοπίδας φαίνεται πολὺ μᾶλλον ἐκείνου πρωταγωνιστῶν ἐν Θηβαίαις. Ὁ Πελοπίδας κατέλυσε τὴν τυραννίδα τοῦ Λεοντιάδου· ὁ Πελοπίδας ἐνίκησε πρῶτος τοὺς Σπαρτιάτας· ὁ Πελοπίδας ἠνώρθωσε τὴν κατὰ τὴν Βοιωτίαν ἡγεμονίαν τῶν Θηβαίων. Πελοπίδας ὁ Ἰππόκλου πολλὰς εἶχε τὰς πρὸς τὸν Ἐπαμεινώνδαν ἀναιμιότητας, περὶ τὰς περιστάσεις καὶ ἐξῆς τοῦ βίου. Ἦτο νεώτερος τοῦ Ἐπαμεινώνδου· ἦτο πλούσιος· ὑπῆρξεν εὐτυχὴς πατὴρ οἰκογενείας, ἐνῶ ὁ Ἐπαμεινώνδας διετέλεσεν ἄγαμος· ἠγάπα τὴν σωματικὴν μᾶλλον γύμνασιν, διατρίβων ὁσάκις τὴν κλῖναι περὶ παλαιάστρας καὶ κυνηγείας, ἐνῶ ὁ Ἐπαμεινώνδας προετίμα μᾶλλον τὴν πνευματικὴν ἀσκήσιν, τὴν ὁμιλίαν, τὴν ἀκρόασιν. Καὶ ὅμως οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες συνεδέθησαν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τῆς ζωῆς διὰ φιλίας στενοτάτης καὶ σπανίας μεταξύ τῶν συναρχόντων καὶ συναγωνιστῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. αἰετὶ γὰρ τὶς ἀποβλέψας εἰς τὴν Ἀριστείδου καὶ Θεμιστοκλέους, καὶ Κίμωνος καὶ Περικλέους, καὶ Νικίου καὶ Ἀλκιβιάδου πολιτείαν, ὅσων γέγονε μεστὴ διαφορῶν καὶ φθόνων καὶ ζηλοτυπιῶν πρὸς ἀλλήλους, σκέψαιτο πάλιν τὴν Πελοπίδου πρὸς Ἐπαμεινώνδαν εὐμένειαν καὶ τιμὴν, τούτους ἂν ὀρθῶς προσαγορεύσει συνάρχοντας, καὶ συστρατῆγους, ἢ ἐκείνους, οἱ μᾶλλον ἀλλήλων, ἢ τῶν πολέμιων, ἀγωνιζόμενοι περιεῖναι διετέλεσαν. Αἰτία δ' ἀληθινὴ μὲν ἦν ἡ ἀρετὴ, δι' ἣν οὐ δόξαν, οὐ πλοῦτον ἀπὸ τῶν πράξεων μετιόντες, οἱ ὁ χυλὸς καὶ δύσερις ἐμφύεται φθόνος, ἀλλ' ἔρωτα θεῖον ἀπ' ἀρχῆς ἐρασθέντες ἀμφοτέροι τοῦ τὴν πατρίδα λαμπροτάτην καὶ μεγίστην ἐφ' ἑαυτῶν ἰδεῖν γενομένην, ὥσπερ ἰδιοῖς ἐπὶ τοῦτο τοῖς αὐτῶν ἐχρῶντο κατορθώμασι. Ταῦτα λέγει ὁ Πλούταρχος ἐν βίῳ Πελοπίδου. Καὶ ἐν γένει τὰ ὀνόματα τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν ἐκ παραλλήλου συνθήσας ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφέρονται· εἷς δὲ τῶν ἀρίστων ἱστορικῶν τῆς ἀρχαιότητος, ὁ Πελοποννήσιος Πολύβιος, ὁ ἀκμάσας ἐν τῇ δευτέρᾳ π. Χ. ἑκατονταετηρίδι, κατήντησεν ἐπὶ τοσοῦτον νὰ ταύτιση καὶ νὰ συνεξισώσῃ αὐτούς, ὥστε εἶπε· ἀκαὶ γὰρ συνηυξήθη καὶ συνήκμασε καὶ συγκατελύθη τὰ Θηβαίων ἔργα τῷ τοῦ Ἐπαμεινώνδου καὶ τοῦ Πελοπίδου βίῳ προφανῶς. Ἀλλ' ἡ ἐξίσωσις αὕτη καὶ ἐξομοίωσις τῶν ἀρετῶν καὶ κατορθωμάτων τοῦ Πελοπίδου καὶ τοῦ Ἐπαμεινώνδου, δὲν εἶναι εἰμὴ μέχρι τινὸς ἀληθής. Ὁ Πελοπίδας ὑπῆρξεν ὁ ἄριστος τῶν Θηβαίων· ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας, τῶν Ἑλλήνων ἴσως ὁ ἄριστος. Ὁ Πελοπίδας ἤρχισε τὸ ἔργον τῆς ἀπελευθερώσεως καὶ τῆς ἡγεμονίας τῶν Θηβαίων, ἀλλ' εἰς τὸν Ἐπαμεινώνδαν ὀφείλεται ἡ ἐξασφάλισις τοῦ ἔργου τούτου

καὶ τὸ πανελλήνιον ἀξίωμα, ὅπερ ἐκτῆσατο περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἢ πόλις τῶν Θηβῶν. Ἀποθανόντος τοῦ Πελοπίδου, ἐξηκολούθησεν ἡ πόλις ἀκμάζουσα καὶ προχγομένη δι' Ἐπαμεινώνδου· ἀποθανόντος δὲ τοῦ Ἐπαμεινώνδου, συγκατέπεσε τῷντι διὰ μιᾶς, ὡς ἐκ μηχανῆς, καὶ ἅπαν τῆς πόλεως τὸ μεγαλεῖον. Ἐνὶ λόγῳ ἂν ἡ εἰς τὴν πατρίδα ἀφισιώσεις καὶ ἡ τόλμη τοῦ Πελοπίδου ἦσαν καθ' ὅλα ἐνάμιλλοι τῶν περὶ ταῦτα ἀρετῶν τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ὁ δαιμόνιος στρατηγὸς ὁ ἐν Λεύκτροις καὶ ἐν Μαντινείᾳ νικηφορήσας, ὁ ἐν τοῖς συνεδρίοις τοῦ ἔθνους λαμπρῶς ὑπὲρ τῶν δικαίων τῆς ἰδίας αὐτοῦ πατρίδος συνηγορήσας, ὁ ἀνορθωτὴς τῆς Μεσσηνίας, ὁ ἰδρυτὴς τῆς Μεγάλης πόλεως, ἵνα εἰς ταῦτα μόνα τὰ μεγαλουργήματα τοῦ ἀνδρὸς περιορισθῶμεν, ὑπῆρξεν ἀσυγκρίτως ἀνώτερος τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ αὐτοῦ φίλου καὶ ὡς πολεμικὸς ἀνὴρ καὶ ὡς πολιτικὸς, καὶ ὡς ῥήτωρ.

Μετὰ τὴν ἄπρακτον ἀπὸ τῆς Βοιωτίας ἐπάνοδον τοῦ Κλεομβρότου (σελ. 728), οἱ Σπαρτιᾶται κατέπεισαν τὸν Ἀγησίλαον αὐτὸν ν' ἀναλάβῃ τὴν στρατηγίαν τοῦ κατὰ Θηβῶν πολέμου· ἐπανελημμένως δὲ ὁ βασιλεὺς οὗτος, ἐν ἔτει 378 καὶ ἐν ἔτει 377, ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Βοιωτίαν μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς, ἀλλὰ οὐδὲν κρίσιμον διέπραξεν. Οἱ Θηβαῖοι, βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων διὰ Χαβρίου, ἀντέστησαν ἐπιμόνως εἰς πάσας τὰς ἐπιθέσεις καὶ ἤρχισαν μάλιστα νὰ ἐπεκτείνωσι τὰς ἐνεργείας αὐτῶν καὶ εἰς ἄλλας βοιωτικὰς πόλεις. Ἐπειδὴ δὲ ἐπανερχόμενος ἐκ Βοιωτίας τοῦ Ἀγησίλαου τῷ 377, ἐρράγη καθ' ὅδον μία τις αὐτοῦ φλέψ, ἐκ δὲ τούτου ἐβλάβη καὶ τὸ ὕγιές σκέλος, ὥστε κατέστη ὁ ἀνὴρ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀνεπιτήδειος εἰς ὑπηρεσίαν, περιήλθεν αὐτῷ ἡ στρατηγία εἰς τὸν ἕτερον τῶν βασιλέων, τὸν Κλεομβρότον. Καὶ ἔστα τευσε μὲν οὗτος τῷ 376 ἔτει ἐπὶ τὴν Βοιωτίαν, ἀλλὰ μηδὲ τὸν Κλεομβρότων δυνηθεὶς νὰ διαβῇ, κατεχόμενον ἤδη ὑπὸ δυνάμεως ἰκανῆς Ἀθηναίων καὶ Θηβαίων, ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια ἄπρακτος.

Τότε οἱ ἐπὶ μάλλον καὶ μάλλον ἀδοξοῦντες καὶ ταπεινούμενοι Σπαρτιᾶται ὑπεφάσισαν νὰ δοκιμάσωσι τὴν τύχην αὐτῶν κατὰ θάλασσαν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ πείσωσιν ἐντεῦθεν τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἀποσπᾶσωσιν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς τῶν Θηβαίων συμμαχίας. Ἀλλὰ ὁ ναύαρχος αὐτῶν Πόλλις, ἄγων τριήρεις ἐξήκοντα, ἐντελὼς κατετροπώθη περὶ Νάξον, κατὰ σептέμβριον τοῦ 376, ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Χαβρίου, ναυαρχοῦντος τριήρων ὀγδοήκοντα· οἱ δ' Ἀθηναῖοι, ὠφελοῦμενοι ἀπὸ τοῦ κατορθώματος τούτου, τότε μάλιστα ἤρχισαν νὰ αὐξάνωσι τὴν νῆαν

αὐτῶν ναυτικὴν ἡγεμονίαν, καὶ ἐπεξέτεινε τὰς ἐπὶ τούτῳ ἐνεργείας αὐτῶν μέχρι τοῦ Ἰονίου πελάγους.

Ὅμοιως, ἐξηκολούθησαν καὶ οἱ Θηβαῖοι εὐδοκιμοῦντες τόσῳ μᾶλλον, ὥς κατὰ τὰ ἔτη 376 καὶ 375 οὐδεμία ἐγένετο νέα Λακεδαιμονίων ἐπιδρομὴ εἰς τὴν Βοιωτίαν· ἐν ἔτει μὲν 376 διότι, ὡς εἶδομεν, ὁ Κλεόμβροτος δὲν κατάρθωσε νὰ διαβῇ τὸν Κιθαιρῶνα, ἐν ἔτει δὲ 375, διότι ἡ προσοχὴ τῆς Σπάρτης ἀπασχολήθη εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Τιμοθέου κατὰ τὸ Ἰόνιον πέλαγος ἐνεργουμένα. Ἐντεῦθεν οἱ Θηβαῖοι προσελάμβανον ὁσήμεραι νέαν ἐν Βοιωτίᾳ δύναμιν, μὴ ἔχοντες νὰ πολεμήσωσιν εἰμὴ πρὸς τοὺς αὐτοὺς καταλειφθέντας Λακεδαιμονίους φρουροὺς καὶ ἀρμολύτας, τοὺς ὁποίους πολλαῖς ἠδυνήθησαν νὰ κατατροπώσωσιν. Ἡ δὲ μᾶλλον λόγου ἀξία τῶν νικῶν τούτων ἦτο ἡ εἰς Τεγύρας ὑπὸ τοῦ Πελοπίδου διαπραχθεῖσα.

Ὁ στρατηγὸς οὗτος, μαθὼν ὅτι ὁ Λακεδαιμόνιος ἀρμολύτης μετὰ τῶν δύο μορῶν αἰτινες ὑπ' αὐτὸν ἐφρούρου ἐν Ὀρχομενῷ, ἐπεχείρησεν ἐκδρομὴν εἰς τὴν Λοκρικὴν χώραν, ἀπεφάσισε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς ἀπουσίας τῶν πολεμίων ἐν καταλάβῃ αἰφνης τὴν δευτερεύουσαν ἐκείνην τῆς Βοιωτίας πόλιν. Ὅθεν ἐξῆλθεν ἐπὶ τούτῳ ἐκ Θηβῶν μετὰ τοῦ ἱεροῦ λόχου καὶ ὀλίγου ἱππικοῦ· ἀλλ' ὅτε ἐπλησίασεν εἰς τὸν Ὀρχομενόν, ἰδιαιωθήθη ὅτι ὑπῆρχεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ φρουρά, εἴτε μέρος οὐσα τῆς εἰς Λοκρίδα ἀπελθοῦσας, εἴτε ἄλλοθεν προσελθοῦσα· ὅθεν λόγος περὶ αἰφνιδίας καταλήψεως τῆς πόλεως δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ γίνῃ, ὁ δὲ Πελοπίδας ἐνόμιζε φρόνιμον νὰ ὀπισθοχωρήσῃ. Φθάσας ὅμως εἰς Τεγύρας, ἀπήντησεν ἀπροσδοκῆτως τοὺς δύο Λακεδαιμονίους πολέμαρχους, Γοργολέοντα καὶ Θεότομπον, ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τῆς εἰς Λοκρίδα στρατείας. Καὶ ἐπειδὴ αἱ μόραι τὰς ὁποίας αὐτοὶ ἦγον ἦσαν διπλάσιαι τῷ πλῆθους τῶν ὑπὸ τὸν Πελοπίδαν μαχητῶν, οἱ μὲν πολέμαρχοι ἐχάρησαν διὰ τὴν συμπτῶσιν ταύτην, οἱ δὲ Θηβαῖοι κατ' ἀρχὰς ἠθύμησαν, οὐδ' ἀνέλαβον ἄρρως εἰμὴ μετὰ ἐπανειλημμένας καὶ ἐντόνους τοῦ ἡγεμόνος προτροπὰς. Γενομένης δὲ συμπλοκῆς πεισματώδους, ἐν χώρῳ στενῷ, ἀπεδείχθη ἡδὴ ὑπόσον ἀκαταγώνιστος ἦτο ἡ βίωμη, ἡ ἀνδρεία καὶ ὁ συμπεπηγμένος ὠθισμὸς τοῦ ἱεροῦ λόχου. Ἀμφότεροι τῶν Λακεδαιμονίων εἰς πολέμαρχοι ἐπύσαν ἅμα σχεδὸν ἀρξαμένης τῆς συρράξεως· αἱ μόραι ἦνοιξαν τότε τὰς τάξεις αὐτῶν ἵνα ἀφήσωσι τοὺς Θηβαίους νὰ περάσωσιν ἀκωλύτως· ἀλλ' ὁ Πελοπίδας, περιφρονήσας τὴν τοιαύτην τῆς σωτηρίας

εὐκαιρίαν, ἐνέμεινεν ἀγωνιζόμενος μέχρι οὐ διέλυσε καὶ ἔτρεψεν εἰς φυγὴν ἅπαντας τοὺς πολεμίους. Μὴ δυνηθεὶς δὲ νὰ καταδιώξῃ αὐτοὺς διότι ἐγίνωσκεν ἐγγὺς οὖσαν τὴν ἐν Ὀρχομενῷ δύναμιν, ἔστησεν ὁμοῦ τρόπαιον καὶ ἐσκύλευσε τοὺς νεκροὺς πρὶν ἐπανελθῇ εἰς Θήβας.

Ἡ μάχη αὕτη καθ' ἣν οἱ Λακεδαιμόνιοι τὸ πρῶτον ἠττήθησαν ἐν πεδίῳ ὑπαίθρῳ, ὑπὸ δυνάμει πολὺ μικροτέρᾳ, ἐπροξένησε βαθυτάτην καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἐντύπωσιν, καὶ ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας καὶ ἐνίσχυσε τὰς ἐνεργείας τῶν Θηβαίων, οἵτινες, περὶ τὸ 374, ἐκυριάρχησαν ἤδη ἅπασων τῶν κατὰ τὴν Βοιωτίαν πόλεων, ἐξαίρεσει τοῦ Ὀρχομενοῦ καὶ τῆς ἀπὸ τούτου ἐξηρημένης Χαιρωνείας· ἐπεχείρησαν δὲ νὰ πιέσωσι καὶ τοὺς γείτονας Φωκεῖς, αὐτῶν μὲν πολεμίους ὄντας, συμμάχους δὲ τῆς Σπάρτης. Καὶ ἐντεῦθεν μὲν ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἐπαγαγόντος τοῦ βασιλέως Κλεομβρότου εἰς βοήθειαν τῶν Φωκίων τέσσαρας μόρας καὶ συμμάχους οὐκ ὀλίγους· ἀλλ' οὐδὲν ἔπαιον τοῦτον ἀπέβη ἤδη τὸ τῶν Θηβαίων ἀξίωμα ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι ἤρχισαν νὰ φθονῶσι τὴν νεωστὶ προαγομένην ταύτην δύναμιν καὶ ἔσπευσαν, ἐγκαταλείποντες αὐτὴν εἰς τὴν τύχην τῆς, νὰ ὑποβάλωσιν εἰς τὴν Σπάρτην ἰδίας προτάσεις περὶ εἰρήνης, προτάσεις τῶν ὑποίων δὲν γνωρίζομεν τοὺς ὄρους, τὰς ὑποίας ὁμοῦς ἡ Σπάρτη παρεδέχθη ἀμέσως.

Κατ' εὐτυχίαν τῶν Θηβαίων, ἡ εἰρήνη αὕτη δὲν διήρκεσε πολὺ. Ὁ Τιμόθεος, ὅστις εἶχεν ἀποσταλῆ μετὰ στόλου ἰσχυροῦ εἰς τὸ Ἴόνιον πέλαγος νὰ συλλέξῃ αὐτόθι συμμάχους εἰς τὴν νέαν ναυτικὴν τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίαν καὶ εἶχε τρώοντι καταπίσει εἰς τοῦτο τὴν τε Κεφαλληνίαν καὶ τὴν Κέρκυραν, διετάχθη ἤδη νὰ ἐπανελθῇ εἰς τὰ ἴδια. Ἀλλ' ἐπιστρέφων ἀπεβίβασεν εἰς Ζάκυνθον, ἥτις εἶχε μείνη πιστὴ εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, πρὸςφυγὰς τινὰς Ζακυνθίους, συμπράξαντας μετ' αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐπιστρατείαν ταύτην. Ἐπειδὴ δὲ τῶν Ζακυνθίων ἡ κυβερνήσις παρεπονήθη διὰ τοῦτο εἰς τὴν Σπάρτην, ἡ δὲ Σπάρτη, ζητήσασα παρὰ τῶν Ἀθηναίων τὴν διόρθωσιν τοῦ πράγματος, δὲν εἰσηκούσθη· ἐξεργάγησαν αὖθις αἱ ἐχθροπραξίαι. Στόλος Λακεδαιμονίων ἐπολιόρκησεν τῷ 373 τὴν Κέρκυραν· ἀλλ' οἱ Κερκυραῖοι, βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἀντέστησαν γενναίως καὶ ἠνάγκασαν τοὺς Λακεδαιμονίους νὰ ἀποπλεύσωσιν, ἐγκαταλείποντες τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τὰς προμηθείας αὐτῶν. Ἐπειτα οἱ Ἀθηναῖοι ἐξαποστείλαντες καὶ ἕτερον ἰσχυρὸν στόλον εἰς Κέρκυραν ὑπὸ τὸν Ἰφικράτην, ἐθαλασσοκράτησαν ἐν τῷ Ἰονίῳ πε-

λάγει· ὥστε οἱ Σπαρτιᾶται ἐν ἔτει 372 διατέλουν πανταχόθεν τεταπεινωμένοι. Τὴν δ' ἀθυρίαν αὐτῶν ἠϋξήσαν οἱ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο γενόμενοι ἐν Πελοποννήσῳ φοβεροὶ σεισμοὶ καὶ κατακλυσμοί, τοὺς ὑποίους ὑπέλαβον ὡς σημεῖα τῆς ὀργῆς τοῦ θεοῦ Ποσειδῶνος. Τινόντι αἱ φυσικαὶ αὗται συμφοραὶ ὑπῆρξαν, ὡς φαίνεται, δεινότεραι πάσης ἄλλης γνωστῆς προηγουμένης τε καὶ ἐπομένης· διότι τότε δύο πόλεις τῆς Ἀχαΐας, ἡ Ἑλικὴ (ἀπέχουσα ἀπὸ τοῦ Αἰγίου 40 στάδια) καὶ ἡ Βοῦρα (ἡ ἐπὶ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ὑμῶως, ἀλλὰ 40 στάδια μακρὰν τῆς θαλάσσης, ἐπὶ λόφου κειμένη, ἐντελῶς ἠφανίσθησαν μετὰ τῶν πλείστων κατοίκων· δίκαια δὲ Λακεδαιμονίων τριήρεις, κατὰ τύχην εὑρεθεῖσαι διὰ νυκτὸς ἠγκυροβολημέναι εἰς τὴν παραλίαν ἐκείνην, αὐτανδροὶ κατεπαντίσθησαν, μετεωρισθείσης τῆς θαλάσσης ἐπὶ πολὺ.

ὑπὸ τῶν ποικίλων τούτων ἀτυχημάτων πιεσθέντες οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐπεμψαν πάλιν, ὡς καὶ πρὸ 15 ἐτῶν, τὸν Ἀνταλκίδαν εἰς τὴν Περσίαν ζητοῦντες χρήματα καὶ νέαν τοῦ μεγάλου βασιλεῶς εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα ἐπέμβασιν· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς περιώρισθ' ὡς ἀποστείλῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα πρέσβεις, συστήσαντας εἰς πάντας τὴν κατὰ παυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐπ' Ἀνταλκίδου εἰρήνης. Ὅθεν ἡ Σπάρτη ὀλίγον ὠφελήθη ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου τούτου συμμάχου καὶ ἤθελε περιέλθῃ ἔκτοτε εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμνηχανίαν, ἐὰν αἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἀπεφάσκον πάλιν νὰ εἰρηνεύσωσιν. Οἱ λόγοι διὰ τοὺς ὑποίους πρὸ τριῶν ἐτῶν ἐγκατέλειπον πρὸς στιγμὴν τὴν συμμαχίαν τῶν Θηβαίων, εἶχον ἀποβῆ ἔκτοτε ἰσχυρότεροι. Ὁ ἀπὸ τῶν Λακεδαιμονίων φόβος· δι' ὃν τῷ 378 ἀνέλαβον οἱ Ἀθηναῖοι νὰ συμπολεμήσωσι κατ' αὐτῶν μετὰ τῶν Θηβαίων, εἶχε παντελῶς ἐκλείψει. Οἱ Ἀθηναῖοι, συγχροτήσαντες τὴν ἰσὺν αὐτῶν ναυτικὴν ἡγεμονίαν, οὐδένα πλέον εἶχον λόγον νὰ καταδανωθῶνται πρὸς ἐξακολουθήσασιν τοῦ πολέμου, διότι ἡ ἡγεμονία αὕτη οὐδένα ἀπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἔτρεχε κίνδυνον. Ἡ παρατασις τῶν ἐχθροπραξιῶν δὲν ἐγένετο εἰμὴ χάριν τῶν Θηβαίων, ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐνόμισαν εὐλόγως περιττὸν νὰ θυσιάζωσι τοὺς πόρους αὐτῶν, χάριν ὅχι πλέον τῆς αὐτονομίας τῶν Θηβῶν, ἀλλὰ χάριν τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς ἡγεμονίας αὐτῶν καθ' ὅλην τὴν Βοιωτίαν, ἡγεμονίας τὴν ὑποῖαν ἀνέκαθεν ἐθεώρησαν ἐπιζήμιον εἰς ἑαυτούς. Ὅθεν ἀψηφίσθη πρῶτον μὲν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, μετ' ὀλίγον δὲ καὶ ὑπὸ τῆς πλειονοψηφίας τῶν ἐν Ἀθήναις συνηγμένων ναυτικῶν αὐτῶν συμμάχων, νὰ γίνωσι προτάσεις εἰρήνης εἰς τὴν Σπάρτην, εὐδιάθετον οὖσαν νὰ καταθέσῃ τὰ ὅπλα.

προσεκλήθησαν δὲ καὶ οἱ Θηβαῖοι νὰ πέμψωσιν, ἐὰν ᾔθελον, αὐτοὺς πρέσβεις. Καὶ ἐν ἑαρί τοῦ 371, ἐν ᾧ συνέδρευον ἐν Σπάρτῃ οἱ σύμμαχοι αὐτῆς, προσῆλθον ἐκεῖ καὶ οἱ πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων, τῶν Θηβαίων καὶ τῶν διαφόρων πόλεων ὅσαι ἀπετέλουν τὴν νέαν τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίαν. Ἐπιφανέστατοι τῶν Ἀθηναίων πρέσβεων ἦσαν ὁ Καλλίας καὶ ὁ Αὐτοκλῆς, ἀμφοτέρω ἀνήκοντες εἰς τὰ πρῶτα τῆς πόλεως γένῃ· συναπεστάλη δὲ μετ' αὐτῶν καὶ ὁ δημηγόρος Καλλίστρατος. Ἐκ τῶν Θηβαίων ὁ μέγας λόγος ἄξιος ἀνὴρ ἦτο ὁ Ἐπαμεινώνδας, ὢν εἰς τῶν Βοιωτάρχων.

Κατὰ δυστυχίαν περὶ τῶν συζητήσεων τῶν γενομένων εἰς τὴν ἀνιμνηρόν τε καὶ ταύτην σύνοδον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἔχοντες ἀτελεστάτας εἰδήσεις, περὶ δὲ τῶν ἰδιαιτέρων διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων αἰτίαι καὶ τῶν συζητήσεων πλείοτερον ἐπενήργησαν βεβαίως εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς συνόδου, τίποτε δὲν γνωρίζομεν. Ὁ Ξενοφῶν περιωρίσθη εἰς τὸ ν' ἀναφέρῃ τοὺς λόγους τῶν τριῶν Ἀθηναίων πρέσβεων καὶ πλείον. Ἐκ τούτων ὁ Καλλίας ἐλάλησεν ὡς φίλος ἀπροκάλυπτος τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Αὐτοκλῆς ἐξ ἐναντίας κατέκρινε πικρῶς τὸ προηγουμένον τῆς Σπάρτης πολίτευμα. Ὁ δὲ τελευταῖος ἀγορεύσας Καλλίστρατος ἐτήρησε μέσον τινὰ ὅρον, ὡμολόγησεν ἀμφοτέρων τῶν πόλεων τ' ἀμαρτήματα καὶ ἐσυμπέρανεν, ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι ἤδη εἰς ἀμφοτέρω ἐπιβλαβὴς, καὶ ὅτι τὰ καλῶς ἐννοούμενα αὐτῶν συμφέροντα ὑπαγορεύουσιν εἰρήνην. Ἡ Σπάρτη, εἶπεν, ἄρχει ἤδη κατὰ γῆν, αἱ δ' Ἀθηναὶ εὐχόμεναι ἄρχουσι κατὰ θάλασσαν, ὥστε πρέπει νὰ εὐχαριστηθῶσιν εἰς τὴν τοιαύτην τῆς δυνάμεως διανομήν καὶ νὰ μὴ ἐπιμένωσι φιλονεικίαι καὶ ὁμοιάζουσαι τοὺς ἄφρονας ἐκείνους κυβεύτας, οἵτινες, ἐὰν ἐν τῇ τύχῃ, περὶ διπλάσιων κυβεύουσιν. Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ ῥήτορος, ὅτι ἄλλο ἦσαν τοῦλάχιστον εἰλικρινεῖς, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εὐχαριστήσῃσι τὰς ἄλλας ἑλληνίδας πόλεις, αἰτίαι ἐβλεπον οὕτως αὐτῇ παραδεδομένας εἰς τὴν διακρίσιν τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηναίων. Ὁ δὲ ῥήτωρ νὰ προσθέσῃ, ὅτι ἡ εἰρήνη θέλει συνομολογηθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς αὐτονομίας ὅλων τῶν ἑλληνίδων πόλεων. Ἡ ἀρχὴ ὅμως αὐτῆς τῆς αὐτονομίας δὲν συνεβιβάζετο πρὸς τὴν ἄλλην ἀρχὴν τὴν ἐκ παραλλήλου θεθείσαν, τῆς κυριαρχίας τῶν μὲν Σπαρτιατῶν κατὰ γῆν, τῶν δὲ Ἀθηναίων κατὰ θάλασσαν· διὸ πρόδηλον ἦτο ὅτι συνομολογημένη τῆς εἰρήνης ἐπὶ ταύταις ταῖς βάσεσιν, ἡ εἰρήνη ἔθελε χωλαίνει καὶ ἔθελε παραγάγῃ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νέας διενέξεις.

Τοῦτο τῶντι καὶ συνέβη. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐδέχθησαν τὰς προτά-
 ρας τῶν Ἀθηναίων « ἐφ' ᾧ τοὺς τε ἄρμους ἐκ τῶν πόλεων ἐξάγειν,
 καὶ τὰ στρατόπεδα διαλύειν, καὶ τὰ ναυτικά καὶ τὰ πεζικά, τὰς τε
 πόλεις αὐτονόμους ἔσθαι. Εἰ δέ τις παρὰ ταῦτα ποιήσῃ, τὸν μὲν βου-
 λόμενον, βοηθεῖν ταῖς ἀδικουμέναις πόλεσι, τῷ δὲ μὴ βουλομένῳ, μὴ
 εἶναι ἐνορκον συμμάχῃ τοῖς ἀδικουμένοις. » Ἀλλ' ἅμα ἦλθεν ἡ ὥρα
 καὶ γίνωσιν οἱ νενομισμένοι ὅρκοι, τὸ ἄσπον τῶν συνθηκῶν τούτων προέ-
 κειν παρὰ ταῦτα εἰς φῶς. Οἱ μὲν Ἀθηναῖοι περιωρίσθησαν νὰ ὁμόσωσι
 δι' ἑαυτοὺς, καὶ ἐκάστη τῶν συμμάχων αὐτῶν πόλεων ὥμοσεν ἐπίσης
 δι' ἑαυτήν. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ὥμοσαν ὑπὲρ ἑαυτῶν τε καὶ ὑπὲρ τῶν
 συμμάχων διὰ τί τοῦτο; Κατὰ τὰς συνθήκας ὤφειλον ν' ἀφήσωσι τὰς
 πόλεις ὅλας αὐτονόμους, τῆς δὲ πλήρους, τῆς κυριάρχου αὐτονομίας
 πρῶτιστον προσὸν εἶναι τὸ δικαίωμα τοῦ κηρύττειν πόλεμον καὶ συνο-
 μολογεῖν εἰρήνην· ὥστε οἱ Λακεδαιμόνιοι, ὁμόσαντες οὐ μόνον ὑπὲρ ἑαυ-
 τῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν συμμάχων, προσέβαλον προφανῶς τὸ πολυτι-
 μώτατον δικαίωμα τῆς ἐντελοῦς αὐτονομίας. Ὅτε λοιπὸν ἦλθεν ἡ σειρά
 τῶν Θεβαίων νὰ ὁμόσωσιν, ὁ πρέσβυς αὐτῶν Ἐπαμεινώνδας ἠξίωσεν,
 ὅτι αἱ Θεβαῖαι θέλουσιν ὁμοῦσι οὐχὶ μόνον ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἀλλὰ, καθὼ προε-
 δεινύσασθαι τῆς βοιωτικῆς ὁμοσπονδίας, καὶ ὑπὲρ ὅλων τῶν βοιωτικῶν πό-
 λεων. Τότε αἱ ἀρχαὶ τῆς Σπάρτης καὶ πρὸ πάντων ὁ Ἀγησίλαος ἀντέ-
 σταν εἰς τοῦτο ἐντόνως καὶ ἀπήτησαν νὰ ὀρκισθῇ ὁ Ἐπαμεινώνδας
 ὑπὲρ μόνων τῶν Θεβῶν, ἐκάστη δὲ βοιωτικὴ πόλις ἰδίᾳ ὑπὲρ ἑαυτῆς.
 Τὰ πράγματα ἐντεῦθεν περιεπλάκησαν δεινῶς. Ἦδη ἐπὶ τῶν προη-
 γουμένων συζητήσεων, ὁ Ἐπαμεινώνδας εἶχεν ἀντιταχθῆ τολμηρότατα
 ἐκ τῆς κυριαρχικῆς διαγωγῆς τῆς Σπάρτης· ἐνῷ οἱ πλείστοι τῶν ἄλ-
 λων πρέσβεων διετέλουν κατεπτοημένοι ὑπὸ τῆς ὑπεροχῆς αὐτῆς καὶ
 ἐκπῶτον ἰδίως τὴν κεφαλὴν ἐνώπιον τοῦ ἀγερώχου Ἀγησίλαου, ὁ Ἐπα-
 μεινώνδας ἀπεφάνετο σαφῶς, ὅτι τὸν πόλεμον δὲν ὑπέτρεφον εἰμὴ αἱ
 ἀδικοὶ τῶν Λακεδαιμονίων ἀξιώσεις καὶ ὅτι εἰρήνην διαρκῆς δὲν εἰμπο-
 ρεῖ νὰ συνομολογηθῇ εἰμὴ ὅταν οὗτοι εἰλικρινῶς ἀποφασίσωσι ν' ἀφή-
 σωσι κατὰ μέρος τὰς ἀξιώσεις ταύτας. αὐτός, ὁρῶν τοὺς ἄλλους
 ἅπαντας ὑποκατακλινομένους τῷ Ἀγησίλαῳ, μόνος ἐχρήσατο φρονή-
 ματι παρρησίαν ἔχοντι, καὶ διεξῆλθε λόγον, οὐχ ὑπὲρ Θεβαίων, ἀλλ'
 ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ὁμοῦ κοινόν· τὸν μὲν πόλεμον ἀποδεικνύων αὖξοντα
 τὴν Σπάρτην, ἐξ ὧν ἅπαντες οἱ λοιποὶ κακῶς πάσχουσι, τὴν δ' εἰρή-
 νην ἰσότητι καὶ τῷ δικαίῳ κτᾶσθαι κελεύων· οὕτω γὰρ ἂν αὐτὴν δια-

μένειν, ἵσων ἀπάντων γενομένων.» Τοιουτοτρόπως συγκεφαλαιῶς ὁ Πλοῦταρχος, ἐν βίῳ τοῦ Ἀγησιλάου, τὸν πρῶτον τοῦ Ἐπαμεινώνδου λόγον, περὶ οὗ ὁ Ξενοφῶν οὐδὲ λέξιν ἀναφέρει εἰς τὰ Ἑλληνικά. Ἡδὴ δέ, συνολογηθεῖσης τῆς εἰρήνης, ἡ ἰσότης καὶ αὐτονομία τῶν πόλεων περὶ ἧς ἐλάλησεν ἐνταῦθα ὁ Ἐπαμεινώνδας, ἐφαίνετο καθιερούμενη ὑπὸ τῶν συνθηκῶν τὰς ὁποίας προέκειτο νὰ ὁμόσωσιν. Ἀλλὰ τοῦτου τεθέντος ἰδιαίτη, ἠρώτησεν ὁ τῶν Θηβαίων πρέσβυς, οἱ Λακεδαιμόνιοι προσέβαλλον ἀμέσως τὰς συνθήκας ταύτας, ὁμνύοντες καὶ ὑπὲρ τῶν συμμάχων αὐτῶν; Ἐνόσω οὗτοι ἐπέμενον εἰς τοῦτο, ἐδικαίουντο προδήλως καὶ αἱ Θηβαῖοι νὰ ἐπιμείνωσιν εἰς τὸ νὰ ὁμόσωσιν οὐ μόνον ὑπὲρ ἑαυτῶν ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν συμμάχων. Εἶναι ἀληθές, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐδέχθησαν τὴν ἀξιῶσιν ταύτην τῆς Σπάρτης, αὐτοὶ μὴ ὁμόσαντες εἰμὴ ὑπὲρ ἑαυτῶν. Ἀλλ' οἱ Θηβαῖοι δὲν ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν παραγώγησιν ταύτην, διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι ἀπεδεχθησαν αὐτὴν οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ τοὶ ἄντικρυς ἀντιβαίνουσιν εἰς τὸ ῥητὸν τῶν συνθηκῶν γραμμάτων. Ὁ Ἐπαμεινώνδας μάλιστα προέβη ἐτι πλέον καὶ ἐξωμοίωσε τὸ δικαίωμα τὸ ὁποῖον εἶχον οἱ Θηβαῖοι, ὡς πρὸς τὴν ἄλλην Βοιωτίαν, οὐχὶ πρὸς τὸ δικαίωμα τὸ ὁποῖον ἤξιουν οἱ Λακεδαιμόνιοι, ὅτι ἔχουσιν ὡς πρὸς τὰς συμμάχους αὐτῶν πόλεις, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς Λακωνικῆς κυριαρχίαν τῆς Σπάρτης. ἐν ἄλλαις λέξεσιν εἶπεν, ὅτι αἱ Θηβαῖοι εἶναι πρόθυμοι νὰ μὴ ὁμόσωσιν εἰμὴ ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ μόνον, ἀφίνουσαι τὰς ἄλλας βοιωτικὰς πόλεις νὰ ὀρκισθῶσιν ἐκάστη ὑπὲρ ἑαυτῆς, ἀλλὰ τοῦτο τότε μόνον ὅτε καὶ ἡ Σπάρτη δὲν ὀρκισθῇ εἰμὴ ὑπὲρ ἑαυτῆς, ἀφίνουσα οὐχὶ πλέον τὰς συμμάχους, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τῆς Λακωνικῆς τὰς πόλεις νὰ ὁμόσωσι τὴν εἰρήνην ἐκάστη ἐν ἰδίῳ ὀνόματι.

Ἡ σύνοδος τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους διατέλει καταπεπληγμένη ὑπὸ τῆς τολμηρᾶς ταύτης προτάσεως τοῦ πρέσβεως τῶν Θηβῶν καὶ πλείεσται τῶν πόλεων ἤκουσαν αὐτὴν εὐχαρίστως· ἀλλὰ τῆς συνόδου ἐδίδασκεν ἡ Σπάρτη, τῆς δὲ Σπάρτης ὁ Ἀγησίλαος, τὸν ὁποῖον ἡ ἑλπίς μόνον τῆς ἐξομοιώσεως ἐκείνης τῶν Θηβῶν πρὸς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος πόλιν, κατέστησεν ἔξω φρενῶν. Ὅθεν ἀναπηδήσας μετ' ὀργῆς καὶ διακόψας τὴν περαιτέρω ἐπὶ τοῦ θέματος τοῦτου συζήτησιν, ἠνέειπεν ὕβριστικὴν διὰ τὴν Σπάρτην, ἠρώτησε τοῦτο μόνον τὸν Ἐπαμεινώνδαν. — «Εἰπέ με σαφῶς· θέλεις ἢ δὲν θέλεις ν' ἀφήσῃς αὐτόνομον τὴν Βοιωτίαν;» — Εἰς ὃ ἐκείνος ἀπήντησεν· «εἰπέ με καὶ σὺ σαφῶς· θέλεις ἢ δὲν θέλεις ν' ἀφήσῃς αὐτόνομον τὴν Λακωνικὴν;». Μετὰ δὲ

τὸν βραχὺν τοῦτον διάλογον οὔτε λέξεις πλέον ἀντηλλάγη, ἀλλ' ὁ Ἀγησίλαος ἐξήλειψε τὸ ὄνομα τῶν Θηβαίων ἀπὸ τοῦ καταλόγου καὶ ἀπέφηνε αὐτοὺς ἀποκεκλεισμένους τῆς εἰρήνης.

Τοιοῦτον ἀπέβη τὸ τέλος τῆς ἀξιωμασημονεύτου ταύτης συνόδου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τῆς συγκροτηθείσης κατὰ ἰούνιον τοῦ 371. Ἡ Σπάρτη ἰνόμισεν, ὅτι, ὥς ἄλλοτε, αἱ Θῆβαι θέλουσιν ὑποκύψει ἀμαχητὶ εἰς τὴν ἡλικίαν αὐτῆς, ἢ ὅτι, καὶ ἂν ἀντισταθῶσιν, εὐχερῶς θέλουσι συντριβῆ· ἀλλὰ πρὶν ἔτι παρέλθῃ τὸ ἔτος ἐκεῖνο, μᾶλλον δὲ εἰπεῖν πρὶν ἢ συμπληρωθῇ μὴν ὁλόκληρος ἀπὸ τῆς διαλύσεως τῆς συνόδου, ἐπέπρωτο ἡ ἀγέρωχος πόλις νὰ ἴδῃ πικρότατα ψευθεύσας τὰς προσδοκίας αὐτῆς. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔσπευσαν, πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς εἰρήνης, ν' ἀνακαλέσωσιν ἀπὸ τοῦ Ἰονίου πελάγους τὸν Ἰφικράτην, δὲν ἀνεμύχθησαν ὁμῶς ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὴν μετὰ Λακεδαιμονίων καὶ Θηβαίων ἔριν. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ἐφάνησαν ὁμοίως πρόθυμοι ν' ἀνακαλέσωσι τοὺς ἀρμοστὰς καὶ τὰς φρουρὰς αὐτῶν ἀφ' ὧν τῶν πόλεων τὰς ὑποίας ἔτι κατεῖχον, ἀλλ' ἰδίως ἐπέστησαν τὴν προσοχὴν εἰς ταχίστην κατατρόπως τῶν Θηβαίων. Καὶ ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς Κλεόμβροτος εὕρισκετο κατὰ σύμπρωτον μετὰ στρατοῦ Λακεδαιμονίων καὶ συμμάχων ἐν Φωκίδι, εἰς τὰ βορειοδυτικὰ σύνορα τῆς Βοιωτίας, ὁ βασιλεὺς αὐτοῦ διετάχθη νὰ στρατεύσῃ ἀμέσως ἐπὶ τοὺς Θηβαίους ἵνα ἀναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ παραιτήσωσιν τὴν ἐπὶ τῶν ἄλλων βοιωτικῶν πόλεων ἡγεμονίαν.

Ἐντούτοις οἱ Θηβαῖοι δὲν ἐφαίνοντο παντάπασι διαπεθειμένοι νὰ ἐνδύσωσιν ἐξεναντίας ἐπῆνεσαν τὸν Ἐπαμεινώνδαν, ἐπιστρέψαντα, διὰ τὴν σταθερότητα μεθ' ἧς ὑπερήσπισε τὴν βοιωτικὴν ὁμοσπονδίαν, καὶ συνησθάνοντο μὲν τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου, ἀλλ' ὅμως ἤλπιζον ἔτι ὅτι οἱ πολέμιοι θέλουσι διακωλυθῇ τοῦ νὰ ἐμβάλωσιν ἀπὸ Φωκίδος εἰς Βοιωτίαν, καὶ ἐπὶ τούτῳ κατέλαβον δι' ἰσχυροῦ σώματος, ὑπὸ τὸν Ἐπαμεινώνδαν, τὴν περὶ τὴν Κορώνειαν στενὴν πύλην, ἣτοι τὸ μετὰ Κωπαίδος λίμνης καὶ Τίλφωσις ὄρους (σελ 155) στενόν, τὸ σήμερον λεγόμενον στενόν τῆς Πέτρας, ὅπου οἱ καθ' ἡμᾶς Ἕλληνες, ἐν ἔτει 1829, συνεκρότησαν τὸν τελευταῖον τῆς ἐπαναστάσεως πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς ἀγῶνα, νικῆσαντες τοὺς πολεμίους ὑπὸ τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Κλεόμβροτος ἔδειξε κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἀξιοσημεῖωτον ἐπιτηδειότητα· διότι, ἀντὶ νὰ ζητήσῃ νὰ ἐκβιάσῃ τὸ στενόν τοῦτο, ὅπως συνήθως ἔπραττον οἱ ἀπὸ Φωκίδος εἰς

Βοιωτίαν ἐμβάλλοντες, ἐτράπη πρὸς μεσημβρίαν καὶ ἐπορεύθη δι' ὁδοῦ ὁρεινῆς, τὴν ὑποίαν οἱ Θηβαῖοι δὲν ἐνόμιζον πιθανὸν νὰ προσβλήθῃ καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐφύλαττον· εἰμὴ διὰ μικροῦ ἀποσπάσματος ὑπὸ τὸν Χαιρέαν. Ὁ Κλεόμβροτος, εὐχερῶς καταβαλὼν τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο, ἔφθασε διὰ τοῦ Ἑλικῶνος εἰς Κρεῦσιν, βοιωτικὸν παρὰ τὸν Κρισαῖον κόλπον λιμένα, κατέλαβεν ἐνταῦθα ἀπροςδοκῆτως δώδεκα τριήρεις τῶν Θηβαίων, καὶ, καταλιπὼν φρουρὰν πρὸς φύλαξιν τοῦ λιμένος, ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν αὐτοῦ, ἐνέβαλεν εἰς τὴν χώραν τῶν Θεσπιῶν, παρὰ τὴν ἀνατολικὴν τοῦ Ἑλικῶνος πλευρὰν, καὶ ἐστρατοπέδευσε ἐπὶ ὑψοματός τινος, παρὰ τὸ ἀέμνηστον ἔκτοτε γεγόμενον χωρίον τῶν Λεῦκτρων. Ἡ ἐπιτηδεῖα αὕτη καὶ τολμηρὰ ἄμα εἰς τὴν Βοιωτίαν εἰσβολή, τοὺς μὲν Λακεδαιμονίους ἐπλήρωσε χαρᾶς καὶ θάρρους, τοὺς δὲ Θηβαίους κατέπληξεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ Πελοπίδας μολοὶ καὶ μετὰ βίας ἠδυνήθησαν ν' ἀναζωπυρήσωσι τὴν προθυμίαν αὐτῶν. Εἰς τοιαύτας δεινὰς περιστάσεις οἱ προπάτορες ἡμῶν συνείθιζον πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ δίδωσι κακὰς ἐξηγήσεις εἰς πᾶν οἰονδήποτε φυσικὸν ἢ τυχαῖον σημεῖον· καὶ ταῦτα μάλιστα τὰ προαισθήματα ἠναγκάστη νὰ πολεμήσῃ ὁ Ἐπαμεινώνδας, τότε, ὡς βεβαιούσιν, ἀνακράξας τὸ περίφημον ἐκεῖνο ὁμηρικόν·

Εἰς οἰωνὸς ἄριστος ἄμυνεσθαι περὶ πάτρης (σελ. 145).

Τελευταῖον κατῴρθησε νὰ πείσῃ τοὺς Θηβαίους νὰ βαδίσωσιν ἀπὸ Θηβῶν πρὸς τὰ Λεῦκτρα, ὅπου ἐστρατοπέδευσε ἐπὶ λόφου, καταντικρὺ τοῦ σπαρτιατικοῦ κειμένου. Ἐνταῦθα νέοι καὶ ποικίλοι προέκυψαν διαταγμοὶ, ἃν πρέπη ν' ἀγωνισθῶσιν ἐκ παρὰτάξεως ἢ νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Θήβας καὶ νὰ περιμεινώσιν ὀπισθεν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως τοὺς πολεμίους, ἀποπέμποντες τὰς οἰκογενεῖας εἰς Ἀθήνας. Ἀλλὰ κατίσχυσε πάλιν ἡ τοῦ Ἐπαμεινώνδου γνώμη ὑπὲρ τῆς ἐκ τοῦ συστάδην μάχης· τόσῃ μᾶλλον ὅτῃ ἐπῆλθον καὶ αἰσιώτεροί τινες οἰωνοί, οἵτινες ἐνεθάρρυναν ὅπως οὖν τὸ πλῆθος τῶν Θηβαίων.

Ἐνθ' ὅμως ἄλλοι ἤλπιζον εἰς ὑπεράνθρωπα προμηνύματα καὶ βοήθηματα, ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐσκέπτετο πῶς δύναται νὰ διατάξῃ τὰ τοῦ ἀνατεθέντος αὐτῷ κρισίμου ἀγῶνος μεθ' ὅσης πλείστης ἀνθρωπίνης συνέσεως καὶ ἐπιτηδεσιότητος. Τὸ ἔργον ἦτο δυσχερὲς, διότι καὶ ἂν δὲν παρὰδεχθῶμεν τὸ παρὰ μεταγενεστέρων τινῶν λεγόμενον, ὅτι ὁ στρατὸς τοῦ Κλεομβρότου ἦτο διπλάσιος σχεδὸν τοῦ τῶν Θηβαίων στρατοῦ, βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ Θηβαῖοι ἦσαν πολὺ ὀλιγώτεροι τῶν ἀντιπάλων καὶ

ὅτι τινὲς τῶν μετ' αὐτῶν συντασσομένων Βοιωτῶν δὲν ἦσαν πιστοί· ἄλλοι δὲ ἦσαν μετριώτατοι στρατιῶται. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἀνεφάνη ἡ στρατηγική τοῦ Ἐπαμεινώνδου μεγαλοφυΐα. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης οἱ ἑλληνικοὶ στρατοὶ ἀντιπαρετάσσοντο ἐκ παραλλήλου ὁ εἰς πρὸς τὸν ἕτερον. Ἐντεῦθεν δὲ οἱ πολυκριθμότεροι καὶ οἱ κάλλιον ὠπλισμένοι καὶ ἐξησκημένοι, ἀναγκαιῶς πάντοτε ὑπερίσχουν. Ἄν λοιπὸν καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου οἱ Θηβαῖοι ἤθελον ἀντιπαραταχθῇ οὕτω πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἵππειά οἱ Λακεδαιμόνιοι ἦσαν ἀσυγκρίτως πολυκριθμότεροι καὶ τοῦλάχιστον ἐπίσης καλῶς ὠπλισμένοι καὶ ἡσχημένοι ὅσον οἱ ἀντίπαλοι, τὸ πιθανώτερον ἦτο, ὅτι οἱ Θηβαῖοι, ὅσον γενναίως καὶ ἀνάντηγωνίζοντο, ἤθελον ἐπὶ τήλους κατατροπωθῇ· ἡδύναντο ν' ἀποθάνωσιν, ἀλλὰ νὰ νικήσωσι δὲν ἐφαίνετο δυνατόν. Ἀλλ' ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐσκέφθη ὅτι διὰ τὴν νικήσιν τις τὸν ἀντίπαλον, δὲν ἦτο ἀπαραίτητον νὰ νικήσῃ αὐτὸν συγχρόνως καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν παράταξιν, ἀπὸ τῆς μιᾶς πτέρυγας μέχρι τῆς ἄλλης. Ἐὰν, συμπυκνώσας εἰς τὸ κέντρον δύναμιν μεγάλην καὶ καθυπερτέραν τῆς τοῦ ἀντιπάλου κέντρου, διασπάσῃ τοῦτο, φυσικὸν εἶναι αἱ δύο τῶν πολεμίων πτέρυγες, χωρισθεῖσαι ἀπ' ἀλλήλων καὶ καταπτοηθεῖσαι, εὐχερῶς ἤδη νὰ καταβληθῶσιν. Ὁμοίως, ἐὰν συμπυκνώσῃ εἰς μίαν τῶν πτερύγων δύναμιν καθυπερτέραν τῆς ἀντιπάλου πτέρυγος καὶ, τρέψας ταύτην, ἐπέλθῃ εἰς τὰ ὀπίσθια τοῦ κέντρου καὶ τῆς ἐτέρας πτέρυγος, φυσικὸν εἶναι τὸ μέρος τοῦτο τῶν πολεμίων νὰ κατατροπωθῇ. Ταύτην τὴν ἐπίνοιαν ἤτις, καθὼς πᾶσαι αἱ μεγάλαι ἐπίνουαι, φαίνεται ἀπλουστάτη, συνέλαβε κατὰ τὴν κρίσιν ἐκείνην ἡμέραν ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ἔσπευσε νὰ ἐκτελέσῃ τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ καί τοι εὐκριθμοτέρου ὄντος τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, εἶχε πάντοτε δύναμιν ἀρκετήν, ὥστε νὰ συμπυκνώσῃ εἰς ἓν τῆς παρατάξεως σημεῖον δύναμιν πολὺ μεγαλητέραν τῆς δυνάμεως τοῦ ἀντιπάλου σημείου, ἐὰν οἱ ἀντίπαλοι, ὡς συνέβη καὶ ἦτο φυσικώτατον νὰ συμβῇ, μὴ νοήσαντες τί σημαίνει ἡ καινοφανὴς αὕτη τοῦ Ἐπαμεινώνδου παράταξις, ἤθελον ἀκολουθήσῃ τὴν πεπατημένην ὁδὸν τῆς κατ' ἴσιν ὡς πρὸς τὸ βέλος δύναμιν παρατάξεως. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀπεφάσισε νὰ συμπυκνώσῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα, τὸ δὲ κέντρον καὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ πτέρυγα νὰ διαθέσῃ κλιμακηδὸν πρὸς ἐκείνην, ἵνα τὰ δύο ταῦτα μέρη τοῦ στρατοῦ ἀποβῶσιν ἀμυνόμενα μᾶλλον ἢ ἐπιτιθέμενα, μέχρι οὗ ἐπέλθῃ ἡ κρίσις ἐν τῇ ἀριστερᾷ πτέρυγῃ, ἡ παράταξις αὐτοῦ κατέστη ἐντεῦθεν λοξή· καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα τῆς αὐτοῦ.

παρατάξεως» (ordre oblique, κατὰ τοὺς Γάλλους), φέρει εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πολεμικῆς τέχνης· ἂν καὶ ὁσάκις τὸ ἐπινοήμα τοῦ Ἐπαμεινώνδου ἐφηρμόσθη βραδυτέρον ὑπ' ἄλλων ὅχι πλέον κατὰ μᾶς τῶν πτερύγων, ἀλλὰ κατὰ τοῦ ἀντιπάλου κέντρου, τὸ σχῆμα τῆς παρατάξεως ἀπέβη ἥδη οὐχὶ λοξόν, ἀλλὰ τριγωνοειδές μᾶλλον, ἢ ἄλλο τι διαφορὸν. Ὅπως δ' ἦποτε, τοῦτο τοῦ μεγαλοφυοῦς ἀνδρός τὸ εὖρημα ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία θαυμαστῆς τιнос τῆς πολεμικῆς τέχνης μεταρρυθμίσεως, καὶ δι' ἐπιτηδεΐας αὐτοῦ ἐφαρμογῆς ἐνίκησαν πλεῖστοι ὅσοι στρατηγοὶ τὰς λαμπροτέρας αὐτῶν νίκας, ἰδίως δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας Φριδερίκος ὁ μέγας καὶ ὁ Ναπολεὼν ὁ Α΄.

Καθ' ἃ προείπομεν, ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐνίσχυσε τὴν ἀριστεράν αὐτοῦ πτέρυγα, τοῦτο δὲ διότι ἤξευρεν, ὅτι εἰς τὴν ἀντίθετον δεξιάν τῶν πολεμίων θέλουσι ταχθῆ ὁ Κλεόμβροτος αὐτὸς μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν, τῶν ὁποίων τραπέντων, ἐπήρχετο ἀπαραιτήτως ἡ κρίσις τοῦ ἀγώνος. Ἐπὶ δὲ τούτῳ ἐσχημάτισεν ὁ Θηβαῖος στρατηγὸς ἐνταῦθα ἐκ τῶν ἀρμάτων ὀπλιτῶν, φάλαγγα ὀγκωδιστάτην, ἔχουσαν βάθος πεντήκοντα ἀνδρῶν, καὶ προέταξεν αὐτῆς τὸν ἱερὸν λόχον ὑπὸ τοῦ Πελοπίδου αὐτοῦ ἀγόμενον. Τὸ κέντρον καὶ ἡ δεξιὰ πτέρυξ παρετάχθησαν οὐχὶ εἰς ἴσην πρὸς τὴν ἀριστεράν γραμμὴν, ἀλλὰ κλιμακῆδόν πρὸς ταύτην, διότι, καθ' ἃ προεξηγήσαμεν, ἐμελλον κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ στρατηγοῦ νὰ διατελέσωσιν ἀμυνόμεναι μᾶλλον ἢ ἐπιτιθίμεναι. Ἵνα δὲ ἀσφαλίσῃ ἐτι πλέον τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλεύματος αὐτοῦ, προέταξε τῆς ὅλης στρατιᾶς τὸ ἀριστον τῶν Θηβαίων ἵππικόν. Ἡ τοιαύτη τοῦ ἵππικοῦ χρῆσις ἦτο μὲν ἐναντία τῶν κανόνων τῆς τακτικῆς τέχνης, διότι, τραπέντες τυχόν αὐτοῦ, ἠδύνατο νὰ διαταραχθῇ τοῦ ὑπολοίπου στρατοῦ ἡ τάξις· δὲν ἐλογίσθη ὅμως ὡς σφάλμα τοῦ Ἐπαμεινώνδου κατὰ τοῦτο, ὅτι οὗτος, γινώσκων τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἰδίου ἵππικοῦ καὶ βέβαιος ὢν περὶ τῆς τροπῆς τοῦ τῶν Λακεδαιμονίων, ἠτοίμασε τοιοῦτοτρόπως τὴν ἐκ προοιμίου διατάραξιν τῆς τῶν πολεμίων παρατάξεως.

Ὁ Κλεόμβροτος, ἰδὼν τοὺς πολεμίους παρὰ σκευασθέντας ὡς ἐπὶ μάχην καὶ ἐπὶ τούτῳ καταβάντας ἀπὸ τοῦ λόφου εἰς τὸ ἐν τῷ μεταξὺ ὀμαλώτερον πεδίον, δὲν ἐνόησε παντάπασι, καὶ φυσικὸν ἦτο νὰ μὴ νοήσῃ, τὸν σκοπὸν τῆς καινοφανοῦς παρατάξεως· ἀλλὰ θαρρῶν εἰς τὸ πλῆθος καὶ τὴν προθυμίαν τῶν περὶ αὐτὸν ἀνδρῶν, ἐσπευσεν ὁμοίως νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ ἐπὶ τοῦ ἀντιθέτου λόφου στρατοπέδου αὐτοῦ καὶ νὰ ἀντιπαρατάξῃ τὸν στρατὸν εἰς τὸ ὀμαλώτερον πεδίον, κατὰ τὰ ἀνέκα-

θεν εἰθισμένα, διαθέσας δηλαδή τὸ κέντρον καὶ τὰς δύο πτέρυγας εἰς ἴσην γραμμὴν καὶ κατ' ἴσην δύναμιν, ἥτις εἶχε βάθος δώδεκα ἀσπίδων, Προέταξε δὲ καὶ αὐτὸς τῆς ὅλης παρατάξεως τὸ ἵππικόν αὐτοῦ. Ἄλλ' ἅμα ἀρξάμενης τῆς μάχης διὰ τῆς συγκρούσεως τῶν δύο ἵππικῶν, συνέβη ὅ,τι προεῖδεν ὁ Ἐπαμεινώνδας· οἱ Θηβαῖοι, κατατροπώσαντες τὰς πολὺ ὀλιγώτερον ἐπιτηδεῖας λακωνικὰς ἱλας καὶ συνωθήσαντες τοὺς ἵππεις τῶν πολεμίων ἐπὶ τοὺς πεζοὺς, ἐπήγαγον οὐ μικρὰν σύγχυσιν εἰς τὸ κύριον τοῦ ἀντιπάλου στρατοῦ σῶμα. Ὁ Κλεόμβροτος, ἵνα ἐπανορθύσῃ τὴν μάχην, διέταξεν ἀμέσως τὸ πεζικὸν νὰ βαδίξῃ ἐμπρός, ἄγων αὐτὸς τὴν δεξιὰν πτέρυγα. Τότε ἐνῶ τὸ νικηφόρον ἵππικόν τῶν Θηβαίων ἀνεχαίτιζε τὸ κέντρον καὶ τὴν ἀριστεράν τῶν πολεμίων πτέρυγαν, ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ Πελοπίδας ἐπέπετον μετὰ τῆς κολοσσιαίας αὐτῶν φάλαγγος κατὰ τοῦ Κλεομβρότου καὶ τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ πτέρυγος. Ἡ σύρραξις ἐνταῦθα ὑπῆρξε φοβερά· ἀλλ' ὅσῳ γενναίως, ὅσῳ ἐπιτηδεῖως καὶ ἂν ἐπολέμησαν οἱ μαχηταί τῆς Σπάρτης ἦτο ἀδύνατον ν' ἀντιταχθῶσιν ἐπὶ πολὺ εἰς τὸν κεραυνώσαντα αὐτοὺς τετραπλάσιον ὄγκον. Καὶ ἀφ' οὗ ἐπεσεν ἐν τῇ πεισματώδει τούτῳ ἀγωνίᾳ ὁ Κλεόμβροτος αὐτός, καὶ ὁ πολέμαρχος Δείνων, καὶ ὁ Σφοδρίας καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κλεώνυμος καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἔγκριτοι ἀξιωματικοί, ἐκ δὲ τῶν ὀπλιτῶν πλείστοι ὅσοι, ἢ κατατροπωθεῖσα δεξιὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἐστρεψε τὰ νῶτα καὶ κατέρυγεν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῆς. Ἐννοεῖται ὅτι αἱ ἐν τῇ κέντρῳ καὶ ἐν τῇ ἀριστερᾷ δὲν ἐτόλμησαν ν' ἀνθίσωσι μετὰ τὴν τροπὴν ταύτην καὶ ἔσπευσαν νὰ ζητήσωσι σωτηρίαν ὡς αὐτοὶ εἰς τὰ χαρακώματα αὐτῶν, ὅπου οἱ νικηφόροι Θηβαῖοι δὲν ἐπεχείρησαν νὰ τοὺς προσβάλωσιν. Ἐκ τῶν ἑπτακοσίων Σπαρτιατῶν οἵτινες πρὸ μιᾶς ἡ δύο ὥρῶν εἶχον ἐξέλθει τοῦ στρατοπέδου, δὲν ἐπανῆλθον εἰς αὐτὸ εἰμὴ τριακόσιοι πρὸς τούτοις χίλιοι καὶ ἐπικείμενα Λακεδαιμόνιοι κατέκειντο νεκροὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, τὸ δὲ δεινότερον ἐπεσεν, ὡς προείπομεν, καὶ ὁ βασιλεὺς Κλεόμβροτος. Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτου, οἱ σύμμαχοι ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ἄκοντες στρατευόμενοι, ἢ εἶχον περιέλθει εἰς τὴν ἐσχάτην ἀθυμίαν ἢ ἔχαιρον ἀναφανδὸν διὰ τὴν συμφορὰν ὥστε εἰ καὶ γενομένου κατ' ἀρχὰς λόγου τινὸς περὶ ἀνανεώσεως τῆς μάχης, κατέστη μετ' ὀλίγον πρόδηλον ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀδύνατον. Ὅθεν οἱ ἐπιζήσαντες πολέμαρχοι ἐζήτησαν ἀνακωχὴν ἵνα θάψωσι τοὺς νεκροὺς, ὅπερ ἐπέτρεψαν οἱ Θηβαῖοι, ἀφ' οὗ ἔστησαν ἴδιον τρόπικον καὶ ἐκράτησαν τὰ ὅπλα τῶν πεσόντων, ὧν τὰ πολυτιμότερα εἶδεν ἔτι ὁ Πausanias, μετὰ

500 ἑνιαυτούς, εἰς Θήβας σωζόμενα. Πόσοι ἔπесον Θηβαῖοι, δὲν λέγει ὁ Ξενοφῶν. Ἐκ τῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων ἄλλοι ἀναφέρουσι 47, ἄλλοι 300· ὁ πρῶτος ἀριθμὸς εἶναι γελοῖος· καὶ αὐτὸς ὁμοῦς τελευταῖος φαίνεται μικρὸς, ἅμα ἐνθυμηθῶμεν τὴν πεισματώδη καρτερίαν μεθ' ἧς ἡγωνίσθησαν οἱ Σπαρτιᾶται.

Ταύτης τῆς νίκης τῶν Θηβαίων καὶ τῆς τῶν Σπαρτιτικῶν κατατροπώσεως ἡ ἀγγελία, ὡς κεραυνὸς ἐξέπληξε τὴν Ἑλλάδα ἅπασαν. Ἡ Σπάρτη εἶχε μὲν ἀπολέσει πρὸ μικροῦ τὴν μεγάλην αὐτῆς ἡγεμονίαν, ἀλλ' ἦτο πάντοτε ἡ ἰσχυροτέρα τῶν ἡπειρωτικῶν τῆς Ἑλλάδος πόλεων· κατὰ ξηρὰν ἐθεωρεῖτο καὶ ἦτο πάντοτε ἐκ παρατάξεως ἀήττητος· οἱ ἀρμостαι καὶ αἱ φρουραὶ αὐτῆς κατεῖχον πάντοτε πολλὰς τῆς Ἑλλάδος πόλεις· πρὸ μικροῦ ἔτι προέδρευεν ἀγερώχως τῆς κοινῆς τοῦ ἔθνους συνελεύσεως· ὁ βασιλεὺς αὐτῆς αὐτογνῶμόνως ἀπέκλειε τοὺς Θηβαίους τῆς κοινῆς εἰρήνης· καὶ πολλοὶ μὲν ἔχαιρον διὰ τὴν γενναίαν ἐκείνην τῶν Θηβαίων ἀντίστασιν, ἀλλὰ πάντες ἐφοβοῦντο ἢ προσεδόκων ὅτι ἡ παντοδυναμία Σπάρτη θέλει σωφρονίσει τοὺς αὐθάδεις αὐτῆς ἀντιτάλους· Εἴκοσι δὲ ἡμέραι εἶχον μόλις παρέλθει ἀπὸ τῶν γεγονότων, ἀπὸ τῶν φόβων, ἀπὸ τῶν προσδοκιῶν τούτων, ὅτε αἴφνης ἀνηγγέλη ὅτι ἐν Λεούκτροις οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐκ παρατάξεως πρὸς τοὺς Θηβαίους ἀγωνισθέντες καὶ ἀσυγκρίτως πολυκριθμότεροι αὐτῶν ὄντες, κατὰ κράτος οὐδὲν ἤττον ἐνίκηθησαν. Καὶ δὲν ἐνίκηθησαν μόνον ἐν τῇ πεδίῳ τῆς μάχης· ἐν αὐτῇ αὐτῶν τῇ πόλει ἤρχισαν ν' ἀναφαίνωνται σημεῖα τινα μαρτυροῦντα τὴν χαλάρωσιν τῆς ἀρχαίας αὐτῶν ἠθικῆς δυνάμεως. Ἄλλοτε ἡ πόλις ἐκείνη, καὶ αὐταὶ αὐτῆς αἱ μητέρες, καὶ αὐταὶ αἱ σύζυγοι μεθ' ὑπερανθρώπου τῇ ἀληθείᾳ καρτερικῶς ἤκουον τὴν ἀγγελίαν τοῦ θανάτου τῶν τέκνων καὶ τῶν συζύγων αὐτῶν. Κατὰ τοῦτο τότε τὰ πράγματα εἶχον ἐν Σπάρτῃ πάντῃ ἄλλως ἢ ἐν Ἀθήναις, ὅπου ὅτε ἀνηγγέλη διὰ νυκτὸς ἡ περὶ Αἰγὸς ποταμοῦς συμφορὰ αἰ οἰμωγὴ ἐκ τοῦ Πειραιῶς διὰ τῶν μακρῶν τειχῶν εἰς ἄστυ διῆκεν, ὁ ἕτερος τῷ ἑτέρῳ παραγγέλλων ὥςτ' ἐκείνης τῆς νυκτὸς οὐδεὶς ἐκοιμήθη, οὐ μόνον τοὺς ἀπολωλότας πενθοῦντες, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἔτι αὐτοὶ ἑαυτούς. » Πρὸ ὀλίγου ἀκόμῃ μετὰ τὴν περὶ Κόρινθον καταστροφὴν τῆς Λακωνικῆς μόρας, οἱ συγγενεῖς τῶν πεσόντων, μετὰ χαρᾶς καὶ ἀγαλλιᾶσεως ἤκουσαν τὸν θάνατον υἱῶν, πατέρων, ἀδελφῶν. Ἄλλ' ἤδη κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ξενοφῶντος, αἱ μὲν ἀρχαὶ ἡγωνίσθησαν νὰ ἐπιδείξωσι τὴν πατριὸν καρτερίαν ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τοῦ δυστυχήματος, ἀπροεῖπον δὲ ταῖς γυναῖξιν μὴ ποιεῖν

κραυγὴν, ἀλλὰ σιγῇ τὸ πάθος φέρειν· ὃ ἐστὶν ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιβάλωσι δι' ἐπιτάγματος εἰς τὴν πόλιν τὴν γενναίαν ἐπὶ τῷ παθήματι ὑπομονὴν, τὴν ὁποίαν ἤξευρον, ὡς φαίνεται, ὅτι οἰκοθεν δὲν ἔχει πλεόν. Καὶ ἑτέρα δὲ ἐδόθησαν σημεῖα, μετ' ὀλίγον ἐκτεθησόμενα, τῆς τῶν ἀρχαίων ἡθῶν ἀλλοιώσεως.

Οἱ ἔφοροι ἔσπευσαν νὰ πέμψωσι ἀμέσως ὑπὸ Ἀρχίδαμον τὸν υἱὸν τοῦ Ἀγησιλάου, ἅπασαν τὴν περιλιπομένην τῆς Σπάρτης δύναμιν εἰς ἐπικουρίαν τοῦ ἐν Λεύκτροις ἀποκεκλεισμένου αὐτῶν στρατοῦ. Οἱ δὲ Θηβαῖοι, καὶ τοὶ νικήσαντες ἐκ παρατάξεως, δὲν ἐπεχείρησαν ἐν τῷ μεταξὺ νὰ τὸν προσβάλωσι ἐντὸς τῶν χαρακωμάτων αὐτοῦ, ἵνα μὴ διακινδυνεύσωσι τὸ κτηθὲν ἀπαξ πλεονέκτημα. Ἐξήτησαν μὲν ἔξωθεν ἐπὶ τούτῳ ἐπικουρίαν, καὶ πρῶτον παρ' Ἀθηναίων. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως δὲν εἶδον εὐχαρίστως τὸ νέον τοῦτο τῶν γειτόνων αὐτῶν κατόρθωμα καὶ σχεδὸν ἐχθρικῶς ἀπέπεμψαν τὸν προσελθόντα κήρυκα. Τότε οἱ Θηβαῖοι ἀπετάθησαν πρὸς τὸν δυνάστην τῶν Φερῶν Ἰάσο· α, ὅστις πρὸ μικροῦ κατισχύσας ὅλων τῶν ἄλλων τῆς Θεσσαλίας πόλεων καὶ εὐπατριδῶν καὶ ἰδίως τοῦ ἐν Φαρσάλει καλοῦ κάγαθοῦ Πολυδάμαντος, εἶχεν ἀναγορευθῆ ταγὸς ἀπάσης τῆς χώρας (σελ. 138) καὶ συγκροτήσῃ μίαν τῶν μεγίστων δυνάμεων ἐξ ὧων ἀναφέρει ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ ἱστορία. Ὁ Ἰάσων ἐδραμεν εἰς βοήθειαν τῶν Θηβαίων, ἀλλ' εἶπεν ὅτι δὲν ἦτο φρόνιμον νὰ προσβάλωσι τὰ χαρακώματα τῶν πολεμίων, συμβουλευσας μᾶλλον νὰ ἐπιτρέψωσι αὐτοῖς διὰ συνθηκῶν τὴν ἀπὸ τῆς Βοιωτίας ἀναχώρησιν. Γενομένων δὲ τῶντι σπονδῶν, ἀπῆλθεν ὁ στρατὸς τῶν Λακεδαιμονίων εἰς Κρεῦσιν, καὶ ἐκείθεν εἰς Αἰγόσθενα τῆς Μεγαρικῆς. Ἐνταῦθα ἀπήντησε τὸν ἐπελθόντα εἰς βοήθειαν αὐτοῦ Ἀρχίδαμον, ὅστις, ἐπειδὴ ἐξέπληρώθη οὕτω ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς του, δὲν προεχώρησε περαιτέρω· διαλύσας δὲ τὸν στρατὸν, ἀπέπεμψε τοὺς συμμάχους εἰς τὰ ἴδια, καὶ ἐπέστρεψεν αὐτὸς μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων εἰς τὴν Σπάρτην.

Ἡ εἰς τὰ ἴδια ἐπάνοδος τῶν ἐν Λεύκτροις διασωθέντων Σπαρτιατῶν, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πρᾶξιν τινα μαρτυροῦσαν αὖθις ὑπόσπον παρῆκμασε τὸ ἀρχαῖον τῆς πόλεως ἦθος. Ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ ἐπιζήσας εἰς ἥτταν τῶν συναγωνιστῶν Σπαρτιατῆς, ἀπέβαλλε πάντα τὰ τοῦ πολίτου δίκαια καὶ διετίλει διὰ παντός ὑπὸ πάντων περιφρονημένος (σελ. 208 καὶ ἐπ.). Ἦδη ὅμως ὡς πρὸς τοὺς ἐν Σφακτηρίᾳ αἰχμαλωτευθέντας Σπαρτιάτας, ἐποίησεν ἡ πόλις ἐξαίρεσιν τοῦ νόμου

ἐκείνου, προσωρινὴν μόνον καὶ ὄχι αἰδίου ἐπιβαλοῦσα αὐτοῖς ἀτιμίαν, ἥτοι στέρησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων. Νῦν δὲ χειρότερόν τι ἐπαρξεν, ὡς πρὸς τοὺς ἀπὸ Λεύκτρων ἐπιστρέψαντας· διότι, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Ἀγησιλάου ἐψήφισεν ὅτι « τοὺς νομούς δεῖ σήμερον ἔχειν καθεῖναι δειν » ὃ ἐστὶ παντάπασιν ἀπῆλλαξε πάσης ἐπιτιμῆσεως τοὺς μαχητὰς ἐκείνους· τοῦτο δὲ διότι ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν εἶχεν ἐλαττωθῆ τοσούτον, ὥστε ἡ ὑπὸ τῆς ἰδίας πόλεως νέα αὐτῶν ἐλαττώσις, ἐλογίσθη σφοδρὰ ἐπικίνδυνος καὶ μάλιστα εἰς τὰς παρούσας κρίσιμους περιστάσεις. "Ὅθεν ὀρθότατα εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης περὶ τῆς Σπάρτης ὁμιλῶν « μίαν γὰρ πληγὴν οὐχ ὑπῆνεγκεν ἡ πόλις, ἀλλ' ἀπώλετο διὰ τὴν οὐ γανθρωπίαν. »

Καὶ τῶντι ἀπώλετο ἡ Σπάρτη μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις συμφορᾷ. Ὁ Ἐπαμεινώνδας πρὸ πάντων ἐφρόντιτε ν' ἀσφαλίσῃ τὴν κατὰ τὴν Βοιωτίαν ἡγεμονίαν τῶν Θηβῶν, ἀναγκάσας τοὺς Ὀρχομενίους νὰ ἀναγνωρίσωσιν αὐτὴν ὀριστικῶς, ἐξώσας δὲ ἀπὸ τῆς Βοιωτίας τοὺς Θεσπιεῖς καὶ τὴν χώραν αὐτῶν προσαρτήσας εἰς τὴν τῶν Θηβαίων χώραν. Δύο οἱ Θεσπιεῖς, μικρὸν πρὸ τῆς ἐν Λεύκτροις μάχης, ἐγκατέλιπον τὸ τῶν Θηβαίων στρατόπεδον. Ἐνταύτῳ δὲ ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐφρόντισε νὰ ἐπικτείνῃ τὴν κυριαρχίαν τῆς πατρίδος αὐτοῦ εἰς τὰ πέριξ ἔθνη, καταστήσας ὑπηκόους τοὺς Φωκεῖς καὶ τοὺς Εὐβοεῖς, καὶ ἀμφοτέρους τοὺς Λοκροὺς (τοὺς τε ὀπουντίους καὶ τοὺς ἐπικνημιδίους) καὶ Ἀκαρνανὰς καὶ Ἡρακλειώτας, καὶ Μαλιεῖς. "Ὡς τε δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν εἰς τὰ ἐν Πελοποννήσῳ ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ γεγόμενα, εἰμὴ κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 370.

Εἰς τὴν χερσόνησον ταύτην μεγάλη ἐξερράγη κατὰ τῆς Σπάρτης ἐπανάστασις ἅμα μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις ἦνταν· οἱ ἄρροστοι αὐτῆς ἐγέναν ἀπανταχοῦ ἄφαντοι καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια· αἱ δ' ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῆς κυβερνήσασαι ὀλιγαρχίαι· ἡ δεκαρχίαι ἐν Φιγαλίᾳ, ἐν Φλιούνει, ἐν Κορίνθῳ, ἐν Σικυῶνι, ἐν Μεγάρῳ καὶ ἀλλαχοῦ, κατεβλήθησαν ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων. Ἀλλ' οὐδαμῶς τὸ κίνημα τοῦτο ὑπῆρξε σφοδρότερον ἢ ἐν Ἀρκαδίᾳ, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι, ἰδόντες ἀπᾶξ κατατροπωμένους τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν ἡγεμόνας, ἔσπευσαν ν' ἀπαλλαγῶσι τῆς κυριαρχίας αὐτῶν. Καὶ πρῶτοι οἱ Μαντινεῖς ἠνώρθωσαν αὐτῶν τὴν πρὸ δεκαπέντε ἐτῶν ὑπὸ τῆς Σπάρτης τυραννικῶς καταλυθεῖσαν αὐτῶν πόλιν, ὅχυρῶσαντες αὐτὴν δι' ἀσφαλεστάτων τειχῶν καὶ πύργων. Μετ' ὀλίγον δὲ,

διὰ τῆς ἐνεργείας ἰδίως τῶν Μαντινέων, ἀπεφασίσθη ἡ συγκρότησις καὶ τοῦ ἀρκαδικοῦ συνεδρίου, διέποντος τὰ τῆς ὅλης χώρας πράγματα, τοῦ ὁποίου μετέσχον προθύμως ἅπαντα τὰ ἀρκαδικὰ φύλα καὶ ἅπασαι σχεδὸν αἱ πόλεις· αὐτὴ ἡ Τεγέα ἡ ἀείποτε πιστὴ τῶν Λακεδαιμονίων σύμμαχος ἠνώθη ἤδη μετὰ τῆς Μαντινείας καὶ συνετάχθη μετὰ τῆς ὁμοσπονδίας ταύτης, τῆς ὁποίας δὲν ἔμειναν ἐκτὸς εἰμὴ μόνον ὁ Ὀρχομενὸς καὶ ἡ Ἡραία. Συγχρόνως οἱ Ἀρκάδες ἐζήτησαν καὶ ἐξωτερικοὺς συμμάχους· ἐπεὶ δὲ αἱ Ἀθηναὶ ἀπέκρουσαν τὴν περὶ τοῦτου αἴτησιν αὐτῶν, ἀπετάθησαν πρὸς τὸν Ἐπαμεινώνδαν. Ὁ δὲ, ὅστις εἶχεν ἡδὴ ρυθμίσει τὰ ἔξω τῆς Πελοποννήσου πράγματα, εἰσῆλθε προθύμως εἰς τὴν χερσονήσον μετὰ τῶν Θηβαίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν εἰς αὐς ἐν τῇ ἄμκ προσετέθησάν καὶ οἱ Ἀργεῖοι καὶ οἱ Ἀρκάδες καὶ οἱ Ἡλείοι, ὥστε συνεποσώθη ὁ στρατὸς αὐτοῦ εἰς τετρακισμυρίους ὀπλίτας· στρατὸς λαμπρότατος, μάλιστα ἐνεκα τῶν Θηβαίων, αἵτινες ἐκίνουν τὸν κοινὸν θαυμασμόν διὰ τὸ ἀρεϊμάνειον αὐτῶν ἦθος, διὰ τὸ πρόσφατον ἐν Λευκτροῖς κατόρθωμα, διὰ τὴν καταφανῆ πεποιθήσιν ἣν εἶχον ὅτι ἔτι μείζονα θέλουσι διαπράξει.

Ἀλλὰ τὸ μέγιστον τοῦ στρατοῦ τούτου πλεονέκτημα ἦτο ὁ προϊστάμενος αὐτοῦ ἡγεμὼν, ὅστις ἀφ' οὗ ἀπέδειξεν ὅτι ἦτο ῥήτωρ δεινὸς καὶ στρατηγὸς ἔξοχος, ἐμελλεν ἤδη νὰ δώσῃ δείγματα καὶ πολιτικῆς συνέσεως ἐξαίρετου. Διότι ὁ Ἐπαμεινώνδας εἰσῆλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον οὐχ ὡς ἀπλοῦς ἐπίκουρος τῶν Ἀρκάδων, ἦλθε διανοούμενος τὴν ἐκτέλεσιν πραγμάτων πολὺ σπουδαιοτέρων. Δὲν ἐμελέτα μὲν νὰ καταστρέψῃ αὐτὴ ἀπλῶς νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν τῆς Σπάρτης, ὡς ἡκιστα ἐκδικητικὸς ἐνέργειαν, ἀλλ' ἤθελε νὰ καθαιρέσῃ διὰ παντὸς τὸ ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος κράτος αὐτῆς, καὶ ἐπὶ τούτῳ νὰ περιορίσῃ μὲν αὐτὴν εἰς μόνην τὴν Λακωνικὴν, νὰ ἀνορθώσῃ δὲ τὴν αὐτονομίαν τῶν Μεσσηνίων, νὰ διοργανώσῃ δὲ τοὺς Μεσσηνίους καὶ τοὺς Ἀρκάδας εἰς τρόπον ὥστε νὰ περιζώσῃ τὴν πόλιν ἐκείνην ὡς δύο ἀπόρρητοι προμαχῶνες. Ἴνα κατορθώσῃ ταῦτα πάντα, δὲν ἐθεώρει ἀναγκαῖον νὰ ἐμβάλλῃ εἰς αὐτὴν τὴν Λακωνικὴν, ἠναγκάσθη ὁμῶς νὰ πράξῃ τοῦτο ἐνδίδων εἰς τὰς ἐπιμόνους αἰτήσεις τῶν Πελοποννησίων αὐτοῦ συμμάχων, οἵτινες ἅπαντες, Ἀρκάδες, Ἡλείοι, Ἀργεῖοι, πνέοντες ἐκδικῆσιν κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων, ἤθελον νὰ ἐπιβάλλωσιν εἰς αὐτοὺς καὶ ταύτην τὴν ἀτίμωσιν. Ὅθεν, καὶ τοι χειμῶνος ὄντος, ἀπεφάσισε τὸ ἐπιχειρήμα, καὶ διέπραξεν αὐτὸ μετὰ τῆς

συνήθους αὐτῷ δεξιότητος. Ὁ στρατὸς διχρήθη εἰς τέσσαρας μοῖρας, ὧν ἕκαστη δι' ἄλλης εἰσῆλπε διόδου· οἱ μὲν Ἑλλεῖοι ἀπὸ δυσμῶν, οἱ δὲ Ἀργεῖοι ἀπὸ ἀνατολῶν, οἱ δὲ Θηβαῖοι αὐτοὶ καὶ οἱ Ἀρκάδες ἐν τῷ μέσῳ. Μόνοι δὲ οἱ Ἀρκάδες ἀπήντησαν σπουδαίαν τινα ἀντίστασιν, ἐν τῇ Σκιρίτιδι λεγομένη χώρᾳ, ἧς ὅμως εὐχερῶς κατίσχυσαν· μεθ' ὃ καὶ τέσσαρες τοῦ στρατοῦ μοῖραι ἠνώθησαν εἰς Σελασίαν. Τὴν ἐπιούσαν ἐξοκολούθησαν τὴν πορείαν αὐτῶν καὶ ἐφθασαν εἰς τὰς γεφύρας τοῦ Εὐρωῶτα, τὰς ὁποίας, φυλαττομένας ὑπὸ ὀπλιτῶν, δὲν ἐπεχείρησεν ὁ Ἐπαμεινώνδας νὰ διαβῇ· ἀλλὰ ἔκαμψε τὴν δυσχέρειαν παρακολουθήσας τὴν ἀριστερὰν τοῦ ποταμοῦ ὄχθην μέχρις Ἀμυκλῶν, ὅπου εὖρε πόρον καὶ διεπεραιώθη ἐπὶ τῆς αὐτῆς τοῦ ποταμοῦ πλευρᾶς ἐφ' ἧς εὕρισκτο ἡ Σπάρτη. Ἀπὸ δὲ Ἀμυκλῶν ἐπλησίασεν ἤδη ἀκωλύτως εἰς τὴν πόλιν, βραδίῳ ὅμως βραδέως καὶ προέχων νὰ κρατῇ τοὺς Θηβαίους αὐτοὺ πάντοτε ἐτοιμοὺς πρὸς μάχην, ἐνῷ οἱ σύμμαχοι Ἀρκάδες καὶ ἄλλοι ἡσυχολοῦντο περὶ τὴν λεηλασίαν καὶ τὴν δῆωσιν τῆς χώρας.

Εἰς Σπάρτην ἐν τούτοις μεγάλη ἐπεκράτησε ταραχή. Ἐπὶ ἐξ ἑκατονταετηρίδας, ἀφ' ἧς ἐποχῆς γινώσκομεν ὅπως οὖν τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως ταύτης, οὐδέποτε πολέμιος οὐ μόνον δὲν ἠπέλησεν αὐτήν, ἀλλὰ οὐδὲ τὴν χώραν αὐτῆς ἐπάτησεν. Οἱ στρατοὶ τῆς Σπάρτης εἰσεβάλλοντο πολλάκις εἰς τὴν Ἀττικὴν, εἰς τὴν Βοιωτίαν, εἰς τὴν Ἀργεῖαν, ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης οὐδεὶς οὐδέποτε ἀνταπέδωκεν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους τὰς πολλὰς ἐκείνας ἐπισκίψεις, ὥστε καὶ λόγια πολλὰ περιεφέροντο εἰς τὴν Ἑλλάδα καταδεικνύοντα τὸ ἔνεκα τούτου φρόνημα αὐτῶν. Διότι ἐλέγετο ὅτι Ἀθηναίου τινὸς ἀφ' οὗ σθητοῦντός ποτε ὑπὲρ ἀνδρείας πρὸς τὸν Ἀνταλκίδα, καὶ ἐπόντος αὐτῷ « ἡμεῖς μὲν τοι πολλάκις ὑμᾶς ἀπὸ τοῦ Κηφισσοῦ ἐδιώξαμεν, » ὁ Ἀνταλκίδας ἀπεκρίθη ἀμέσως· « ἀλλ' ἡμεῖς γ' οὐδέποτε ὑμᾶς ἀπὸ τοῦ Εὐρωῶτα. » Παραπλησίως δὲ καὶ πρὸς Ἀργεῖον ἀπεκρίνατο τῶν ἀσσημάτων τις Σπαρτιατῶν. Διότι ὁ μὲν εἶπε « πολλοὶ ὑμῶν ἐν τῇ Ἀργολίδι κεῖνται, » ὁ δὲ ἀπήντησεν « ὑμῶν δὲ γ' οὐδεὶς ἐν τῇ Λακωνικῇ. » Καὶ ὅμως ἤδη στρατὸς πολυάριθμος πολεμίων ἀσπόνδων ἐπεφάνη αἰφνης εἰς τὰς πύλας τῆς πόλεως, ἀνατρέπων τηλικαύτας προαιωνίους ἀξιώσεις καὶ καθαιρῶν τὸ φρόνημα τοῦ φρονηματίου ἐκείνου λαοῦ. Δὲν ἐπέβλεπε δὲ τοὺς Λακεδαιμονίους τὸ αἶσθημα μόνον τῆς ταπεινώσεως· ἦτο καὶ ὁ κίνδυνος μέγας. Εἶχον μὲν σπεύσει νὰ ζητήσωσιν ἐπικουρίαν ἀπὸ τε τῶν Ἀθηναίων καὶ ἀπὸ διαφόρων πελοποννησιακῶν πόλεων εἰς ὧν ἡλπιζον εἶτι τὴν

ἀποσώσωσιν ἢ ὅπου εἶχον ἔτι ὀπαδοὺς· ἀλλὰ μόνον Ὀρχομένιοι τινες καὶ Φλιασιοὶ προσέφθασαν ἐγκλίρως εἰς Σπάρτην, ἥτις διετέλει οὕτω μόνη σχεδὸν ἐκτεθειμένη εἰς τὴν προσβολὴν τοσούτων πολεμίων. Καὶ οὐδὲ τούτο ἤρκει. Ἐνῷ οἱ Σπαρτιάται ἡγωνίζοντο ν' ἀποφάσωσιν ἐκ τοῦ προχείρου τὴν ἀτείχιστον αὐτῶν πόλιν, πολλοὶ περίοικοι καὶ εἰλωτες συνετάσσοντο ἀναφανδὸν μετὰ τῶν Θηβαίων· καὶ ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν Σπαρτιατῶν οὐκ ὀλίγοι, οἱ λεγόμενοι ὑπομεινονες, οἱ ὑπεστερημένοι τῶν πολιτικῶν αὐτῶν δικαιωμάτων, καὶ τούτου ἕνεκεν ἀγανακτοῦντες κατὰ τῆς ἐπικρατοῦσης ὀλιγαρχίας, ὅπως ὁ Κινάδων καὶ οἱ περὶ τὸν Κινάδωνα πρότινων ἐνῆαυτῶν συναμύσαντες κατὰ τῶν καθεστώτων, ὑπόπτως ἤδη ἐπολιτεύοντο, ὥστε ἠναγκασάν τὰς ἀρχάς, ἐν τῷ μέσῳ τῶν κρισίμων ἐκείνων περιστάσεων, νὰ συλλαβῶσι πολλοὺς ἐξ αὐτῶν καὶ ἀκρίως νὰ θανατώσωσιν. Ἐκ πάντων δὲ τούτων εὐκόλως δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν τὰ αἰσθήματα τῆς προσβεβλημένης τιμῆς, τῆς θλίψεως, τῆς ἀντιπαθείας ὑπὸ τῶν ὁποίων ἀνεσείετο ἡ πόλις ἐκείνη θεωροῦσα ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πλησιάζοντα τὸν στρατὸν τῶν πολεμίων. Ἄλλ' ὑπῆρχεν ἵστος τῆς Σπάρτης ἄνθρωπος, ὅστις ἰσχυρότερον παντὸς ἄλλου συνηθίζετο τὴν παραδοξὸν ταύτην τῆς τύχης ἀλλοίωσιν, καὶ διὰ τοῦτο ἦτο παντὸς ἄλλου δυστυχέστερος. Εἶναι ἄρα γε ἀνάγκη νὰ εἰπώμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἦτο ὁ βασιλεὺς Ἀγησίλαος, ὅστις πρὸ εἰκοσιπέντε ἰσίων ἤγε περὶ Σάρδεις τῆς μικρᾶς Ἀσίας τὰ ἑλληνικὰ τάγματα ἐπὶ τὴν κατάργησιν τοῦ περσικοῦ κράτους, καὶ τώρα ἔβλεπεν ἑαυτὸν ἠναγκασμένον νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς σωτηρίας τῆς ἰδίας πόλεως ἀπὸ τοῦ ἰσχύτου τῶν κινδύνων; Λέγεται δὲ ὅτι διαταξας τὰ περὶ τούτου, ἐστάθη εἰς χῶρον ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐφαίνοντο οἱ προσερχόμενοι Θηβαῖοι καὶ ἐπειδὴ τότε τινὲς τῶν περὶ αὐτὸν εἶπον· «ἰδοὺ ὁ Ἐπαμεινώνδας προπορευόμενος τῆς φάλαγγος» ὁ βασιλεὺς πολὺν χρόνον ἐμβλέψας αὐτῷ καὶ ἐν αὐτῇ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν παρακολουθήσας, δὲν ἠδυνήθη ἐπὶ τέλους νὰ κρατηθῇ, ἀλλ' ἀνέκραξεν αὐτοῦ μεγαλοπράγμονος ἀνθ' ὧπου! » Ὅποῃσι ἀρκεψιμαίρια καὶ συγκινήσεις προεκάλεσαν τὸν θαυμαστικὸν ἐκείνον ὁλοθυμὸν ἀπὸ τῆς καρδίας τοῦ Ἀγησίλαου! Ἀλλὰ καὶ ἐπόσον εὐγενὴς ἦτο ἡ καρδία ἐκείνη, ἥτις, ἐν μέσῳ τοσούτων δεινῶν περιπετειῶν καὶ ἀφορμῶν ἀγανακτήσεως, ἀπέδιδεν ἔτι δικαιοσύνην εἰς τὸν ἀντίπαλον καὶ ἀπεθαύμαζε τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν τύχην τοῦ ἀνδρός!

Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐν τούτοις δὲν ἐπεχείρησε νὰ ἐκπορεύσῃ τὴν πόλιν, ἀρκεσθεὶς νὰ ἐκφοβίσῃ αὐτήν, ἐτράπη πρὸς μεσημβρίαν, προήλασε

μέχρις Ἑλούς καὶ Γυθείου, ἐληλάτῃσε τὴν περίεχον χώραν καὶ ἐπανήλθεν
 ἔπειτα πρὸς τὰ σύνορα τῆς Ἀρκαδίας. Ἐντεῦθεν δ' ἐπεχείρησε τὴν
 ἐκτέλεσιν τῶν δύο κυρίων αὐτοῦ βουλευμάτων· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἅψ' ἐνὶ
 μὲν ἐπαγίωσε τὸν Ἀρκαδικὸν δεσμόν, ἰδρύσας τὴν Μεγάλην πόλιν καὶ
 διὰ τειχῶν αὐτὴν ὀχυρώσας καὶ μητρόπολιν τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀρκάδων
 καταστήσας· ἅψ' ἑτέρου δὲ ἀνεκήρυξε τὴν ἐλευθερίαν ὅλων τῶν εἰλωτῶν
 καὶ περιούκων τῆς Μεσσηνίας, προσεκάλεσεν αὐτόθι ὅλους τοὺς φυγάδας τῆς
 Μεσσηνίου ὅσοι ἅπ' αἰῶνος διετέλουν πλανώμενοι τῇ δε κακίᾳ τῆς
 Ἑλλάδος, καὶ ἡσφάλισε τὴν νέαν ταύτην τῆς ἀτυχοῦς ἐκείνης χώρας
 αὐτονομίαν διὰ τῆς κατασκευῆς ἑτέρας νέας πόλεως. τῆς Μεσσηνίας
 ἧς ἡ μὲν ἄκρα ἰδρύθη ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς Ἰθώμης, τὸ δὲ ἄστυ κτίσθην
 πολὺ κατωτέρω εἰς τὰ πλευρὰ τοῦ ὄρους, συνεδέθη ὅμως μετὰ τῆς
 ἄκροπόλεως διὰ στερεωτάτων μακρῶν τειχῶν. Οὕτω δὲ ἀφαιρέσας ἅπ' αὐτῆς
 τῆς Σπάρτης ἅπασαν τὴν πλουσιωτάτην δυτικὴν αὐτῆς χώραν καὶ τὰ
 πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν δυσπρόσιτους ὄρεινὰς διόδους, καὶ ἀπανταχόθεν
 ἄκρωτηριάσας, καὶ ἐξευτελίσας, καὶ πολιορκήσας οὕτως εἰπὲν τὴν Λα-
 κωνικὴν, ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Ἀρκαδίας ἵνα ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια. / 18
 τῷ μεταξὺ οἱ Ἀθηναῖοι, παρακληθέντες ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ
 οἰκοθεν ὀργῶντες νὰ περιστείλωσιν ὅπως οὖν τὴν ὁσημέραι προχωρήσῃ
 δύναμιν τῶν Θηβαίων, εἶχον πέμψει εἰς Κόρινθον, συμπράττουσαν καὶ
 αὐτὴν ἕνεκα φθόου πρὸς τοὺς Θηβαίους, τὸν Ἱφικράτην μετὰ πολυ-
 ρίθμων ὀπλιτῶν, ἵνα ἀντιταχθῇ εἰς τὴν διόδον τοῦ Ἐπαμεινώνδου. Ἀλλ'
 ὁ Ἱφικράτης, ὅστις ἄλλοτε μετὰ τῶν πελταστῶν αὐτοῦ τοσαῦτα ἐν ταῖς
 χώραις ταύταις ἐτελεσιούργησεν, οὐδὲν ἤδη ἡδυνήθη μετὰ τῶν Ἀθη-
 ναίων ὀπλιτῶν νὰ διαπράξῃ γενναῖον, ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας, διελθὼν ἀμα-
 χητὶ σχεδὸν διὰ τοῦ ἰσθμοῦ, ἐπανῆλθε λαμπρὸς καὶ νικηφόρος εἰς Θῆβας.

Τοιαύτη ὁλοσχερὴς πραγμάτων μεταβολὴ συνέβη εἰς Πελοπόννησον
 ἐν τῷ διαστήματι τῶν 18 μηνῶν τῶν διελθόντων ἀπὸ τοῦ ἰουνίου 371,
 ὅτε οἱ Θηβαῖοι ὕβριστικῶς ἀπεπέμφθησαν τῆς ἐν Σπάρτῃ κοινῆς συν-
 δου, ἕως εἰς τὴν ἀνοιξὶν τοῦ ἔτους 369 ὅτε οἱ αὐτοὶ Θηβαῖοι, μέχρι
 Σπάρτης καὶ μέχρι Γυθείου νικηφόροι προσελάσαντες, θριαμβευτικῶς
 ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια. Ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου σπουδαί-
 ουσιν συνέβησεν ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ μεταβολαί. Εἶδομεν ὅτι αἱ Θῆβαι
 καὶ πρὶν ἔτι ὁ Ἐπαμεινώνδας εἰσβάλλῃ εἰς Πελοπόννησον εἶχον κυριαρ-
 χήσει τῶν πλείστων μέχρι Θεσσαλίας χωρῶν. Τὸ ἐν Θεσσαλίᾳ κράτος

ὁ Ἰάσωνος τὸ ὅποτον ἠδύνατο ν' ἀποβῇ ἐπικίνδυνον εἰς τοὺς Θηβαίους ἐκ τῆν φιλοδοξίαν, τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν μεγάλην τοῦ ἀνδρὸς αὐτοῦ δύναμιν, δὲν διήρκεσε πολὺ. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐδολοφονήθη τῷ 170 ὑπὸ τῶν δυσανασχετούτων κατὰ τῆς τυραννίας αὐτοῦ εὐπατριδῶν. αἱ διεδέχθησαν μὲν οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Πολύδωρος καὶ Πολύφρων τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἀλλ' ὅχι καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα. Ὁ Πολύφρων ἀφοῦ ἐδολοφόνησε τὸν Πολύδωρον ἵνα ἄρξῃ μόνος, ἐδολοφονήθη μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τῆν ἀδελφοῦ, τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅστις διὰ νὰ ἀσφαλίσῃ ἑαυτὸν ἐπέκρινε πολλὰς σφαγὰς καὶ ἐξορίας κατὰ τῶν ἐπισημοτάτων πολιτῶν τῆς Λαρίσης καὶ τῆς Φαρσάλου. Τότε οἱ Λαρισαῖοι ἐξόριστοι, ὧν πολλοὶ ἀνῆλθον εἰς τὸν μέγαν οἶκον τῶν Ἀλευαδῶν, κατέφυγον εἰς Μακεδονίαν, ὅπου εἶχε διαδεχθῇ τὸν βασιλεῖα Ἀμύνταν, ἀποθανόντα ἐν τῷ 370, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος. Ὁ δὲ νέος οὗτος βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ἐπελθὼν τῶντι εἰς Θεσσαλίαν ἐπὶ τῇ προτροπῇ τῶν φυλάκων, κατέλαβε τὴν Λάρισαν καὶ τὴν Κρανῶνα. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ Θεσσαλικαὶ πόλεις ἐζήτησαν συγχρόνως καὶ τῶν Θηβαίων τὴν ἐπικουρίαν, ἐνέβαλεν ἐν ἔτει 369, μικρὸν μετὰ τὴν ἐκ Πελοποννήσου ἐπάναναν τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ὁ Πελοπίδας εἰς Θεσσαλίαν καὶ καθυπέβαλεν ἐπὶ τὴν κυριαρχίαν τῆς πατρίδος αὐτοῦ τὸ πλεῖστον τῆς χώρας, περιορίζας εἰς ὀλίγας πόλεις τὴν τυραννίδα τοῦ Φεραίου Ἀλεξάνδρου, ὅπως ἐκβαλὼν τὸν Μακεδόνα Ἀλέξανδρον, ὅστις ἔχων πολλοὺς καὶ ποικίλους περὶ ἑαυτὸν πολεμίους δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρήσῃ ὅσα ἐν Θεσσαλίᾳ ἐκτίσασα. Ἐδολοφονήθη μάλιστα ἐν ἔτει 368, καὶ τότε προέκυψαν ἐν Μακεδονίᾳ νέοι ἐμφύλιοι πόλεμοι, ἡ δὲ χήρα τοῦ βασιλέως Ἀμύντου Εὐρυδίκη, ἡ ἐπιτροπεύουσα τοὺς δύο νεωτέρους υἱοὺς αὐτῆς, Περδίκκαν καὶ Φίλιππον, ἐζήτησε τὴν προστασίαν τοῦ Ἰφικράτους, τοῦ ἀποσταλέντος μετὰ τὴν ἀπὸ Κορίνθου ἐπάναναν, ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, εἰς τὰ παραλία τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, ἵνα ὑποστηρίξῃ αὐτόθι καὶ ἐκπύξῃ τὰ ναυτικὰ αὐτῶν συμφέροντα. Ἡ Εὐρυδίκη ἐνθύμισε εἰς τὸν Ἰφικράτην ὅτι ὁ Ἀμύντας οὐ μόνον δι' ἅπαντος τοῦ βίου διετέλεσε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους σύμμαχος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τοῦτον τὸν Ἰφικράτην ὡς υἱὸν ἀπεδέξατο καὶ ἀδελφὸν οὕτως εἰπεῖν ἀνέδειξε τῶν δύο καταπολεμιμένων ἤδη ἡγεμόνων. Παραδοῦσα δὲ εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ τὸν πρεσβύτερον Περδίκκαν, ἐνῶ ὁ Φίλιππος, ὅστις ἦτο τότε μόλις 13 ἢ 14 τῶν, προσέπεισε ἱκετικῶς εἰς τὰ γόνατα αὐτοῦ, κατέπεισε τελευταῖον τὴν μητέρα τὸν Ἀθηναῖον στρατηγὸν ν' ἀναλάβῃ τὴν προστασίαν αὐτῶν,

νὰ καταβάλῃ τὸν κύριον ἀντίπαλον, τὸν Πausανίαν, καὶ νὰ παραδῶν τὴν βασιλείαν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἀμύντου, ὑπὸ Πτολεμαῖον τὸν Ἀλκιβρίτην ὡς ἐπίτροπον τῆς ἀρχῆς. Τίς ἠδύνατο τότε νὰ προεῖπεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὅτι ἰδίαις χερσὶ προπαρεσκευάζον τὴν βασιλείαν τοῦ ἀνδρὸς ὅστις μετὰ τριάκοντα ἔτη ἔμελλε νὰ νικήσῃ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ νίκην.

Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους οἱ Ἀθηναῖοι φυσικῶς τῷ λόγῳ οὐκ ὑπόπτευσαν κίνδυνόν τινα ἀπὸ Μακεδονίας, νομίζοντες πάντοτε, ὅτι ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὴν Σπάρτην καὶ πρὸς τὰς Θήβας. Καὶ ἐπειδὴ ἀφ' ἧς ἐνισχύθησαν πέραν τὴν μετρίου οἱ γείτονες Θηβαῖοι, οἱ Ἀθηναῖοι προετίμων τὴν πρὸς τὴν Σπάρτην συμμαχίαν, συνωμολόγησαν ἤδη πρὸς ταύτην συνθήκας ἡμισυνθηματικὰς, ἐν αἷς ὤρισθη, ὅτι θέλουσιν ἀπὸ κοινοῦ πολεμῆσαι πρὸς τὰς Θήβας, ἡγούμενοι ἑκάτεροι τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ κατὰ πεινθήκην. Πρὸς ἐκτέλεσιν δὲ τῆς συνθήκης ταύτης κατέλαβον τὴν Κόρινθον καὶ τὸ Ὀνείον ὄρος. Ἐκ τοῦτου ὅμως δὲν διεκωλύθη ὁ Ἐπαμεινώνδας τὸν νὰ ἐμβαλῇ αὖθις καὶ ἐπανειλημμένως, διὰ τοῦ ἰσθμοῦ, εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐν ἔτει 368 καὶ ἐν ἔτει 367. Ἀπέδειξε δὲ καὶ πάλιν οὐ μόνον τὰς πολεμικὰς, ἀλλὰ καὶ τὰς πολιτικὰς αὐτοῦ ἀρετὰς. Οἱ Θηβαῖοι συνείθιζον νὰ φονεύωσιν ἅπαντας τοὺς Βοιωτοὺς ἐξορίστους, ὅσους τυχὼν συνελάμβανον αἰχμαλώτους. Ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας καταλαβὼν τὴν Βοιωτίαν χωρίοντι τῆς Σικυωνίας καὶ αἰχμαλωτεύσας ἐνταῦθα οὐκ ὀλίγους Βοιωτοὺς ἐξορίστους, ἔσπευσε ν' ἀποπέμψῃ αὐτοὺς ἐπὶ λύτραις. Ὡς οὖν κατὰ τὴν ἐν ἔτει 367 ἐκστρατείαν, κατέστησε μὲν ὑπηκόους τῶν Θηβαίων πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς, ἀλλὰ δὲν ἀπήτησε ἐν ἰδρυσιν νέων δημοκρατικῶν κυβερνήσεων, καὶ ἐτι ὀλιγώτερον τὴν ἐξουσίαν τῶν ἀνδρῶν ὅσοι ἀπετέλουν τὰς ὑφισταμένας ὀλιγαρχικὰς κυβερνήσεις ἀρκεσθεῖς εἰς τὴν ὑπόσχεσιν αὐτῶν ὅτι θέλουσιν ἐκπληρῶσαι πιστῶς τὰς νέας αὐτῶν πρὸς τοὺς Θηβαίους υποχρεώσεις. Ὡς οὖν καὶ οἱ Θηβαῖοι καὶ πρὸς βορρᾶν τῆς Ἑλλάδος· διότι τῷ 368 ὁ Πελοπίδας ἐμβαλὼν αὖθις εἰς Θεσσαλίαν, περιέστειλεν ἐτι μᾶλλον τὴν ἀρχὴν τοῦ Φερραίου Ἀλεξάνδρου· καὶ ἔπειτα, προελάσας μέχρι Μακεδονίας, ὥστε χρέωσεν τὸν ἐπίτροπον τῆς ἀρχῆς Πτολεμαῖον νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους συμμαχίαν, μετὰ τῶν Θηβαίων συντασσόμενος· ἵνα δι' ἀσφαλίην τὴν πίστιν αὐτοῦ, παρέλαβε τριάκοντα ὁμήρους ἐκ τῶν ἐκκρίτωτέρων τῆς Μακεδονίας οἰκων καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν νέαν ἀντι-

πολύ, ὅτι οἱ ἐξορισθέντες ὀλιγαρχικοὶ ἐπέστρεψαν εἴπερ ποτὲ ἰσχυροὶ εἰς τὰς ἰδίας πόλεις, ἐξέβαλον τοὺς Θηβαίους ἀρμυστάς, κατέλαβον τὴν ἀρχὴν καὶ συνεμάχησαν πάλιν μετὰ τῆς Σπάρτης.

Πλὴν τούτων, οἱ Θηβαῖοι ἔμαθον, ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπανελάσαντο πρὸς τὴν περσικὴν αὐλὴν διαπραγματεύσεις, ἵνα ἐπιτύχωσιν, ἢ ὅχι στρατιωτικὴν, τοῦλάχιστον χρηματικὴν παρ' αὐτῆς συνδρομὴν. Ὅθεν ἐθεώρησαν ἀπαραίτητον ν' ἀντιπράξωσιν εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς. ἐπὶ δὲ τούτῳ ἀπῆλθεν εἰς Σούσα, τῷ 366, ὁ Πελοπίδας αὐτῶν. Καὶ ἐπέτυχε μὲν ὁ ἀνὴρ οὗτος παρὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐπιταγὰς δι' οὗ ἀνεγνωρίζετο ἡ αὐτονομία τῆς Μεσσηνίας καὶ ἡ ἀπὸ τῆς Σπάρτης ἀνεξαρτησία αὐτῆς, παρηγγέλλοντο δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ν' ἀνακαλέσωνται εἰς Πειραιᾶ καὶ ν' ἀφοπλίσωσι τὰ πλοῖα αὐτῶν, ἀνεκηρύττοντο δὲ οἱ Θηβαῖοι ἡγεμόνες τῆς Ἑλλάδος, καὶ πᾶσα πόλις ἣτις ἤθελεν ἀποποιηθῆναι ὑπακοὴν εἰς τὴν ἡγεμονίαν ταύτην ἠπειλεῖτο ὅτι θέλει καταναγκασθῆ εἰς τοῦτο διὰ περσικῶν στρατευμάτων, ἐν ἄλλαις δὲ ἐπανελήφθη τὸ ἐπ' Ἀνταλκίδου δόγμα, παρεκτός μόνον ὅτι ἐγένετο ἰσοῦς ὑπὲρ τῶν Θηβῶν, καὶ ὅχι ὑπὲρ τῆς Σπάρτης. Ἀλλ' ἀναγκασθέντες ἐπισήμως αὐτοῦ εἰς Θήβας, ἐπὶ παρουσίᾳ ὅλων τῶν συμμάχων, οἱ ἀπεποιήθησαν ἅπαντες τὴν παραδοχὴν, ἰδίως δὲ οἱ Ἀρκάδες οἱ διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς ἡγεμονίας τῶν Θηβαίων. Τότε οἱ Θηβαῖοι ἐνόμισαν, ὅτι, πέμποντες τὸ δόγμα εἰς ἐκάστην πόλιν κατ' ἰδίαν θέλουν εἰς ἐπιτύχει εὐκολώτερον τὴν ἀναγνώρισιν αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐπιτυχόν· ὁ δ' ἐπὶ τούτῳ σταλείς εἰς Θεσσαλίαν Πελοπίδας, σὺληφθεὶς ὑπὸ τοῦ Φεραιῶν Ἀλεξάνδρου, ἐκρατήθη παρ' αὐτῷ αἰχμάλωτος. Οἱ Θηβαῖοι ἐπεμψαν ἤδη στρατὸν ἵνα ἀπελευθερώσῃ τὸν ἀγαπητὸν αὐτοῦ ἡγεμόνα. Κατὰ δυστυχίαν ὅμως, τοῦ στρατοῦ τούτου δὲν ἤρχεν ὁ Βάκχος μεϊνώνδας· ὁ πικρῶς ἀδικηθεὶς, ἀλλ' αἰετοτε μετριόφρων οὗτος ἀνὴρ ὑπηρετεῖ ἐν αὐτῷ ὡς ἀπλοῦς ὀπλίτης. Οἱ δ' ἀνάξιοι αὐτοῦ διαδοῦναι τοσοῦτον κακῶς ἐκυβέρνησαν τὰ πράγματα, ὥστε ὁ στρατὸς περιεβλεπόμενος εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν· καὶ τότε ἀγανακτήσας καθήρσεν τοὺς ἀθλίους ἐκείνους βοιωτάρχας καὶ μιᾷ ψήφῳ παρέδωκε τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν Ἐπαμεινῶδαν, ὅστις, ὑποχωρήσας μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ δεξιότητος, ἀπῆλλαξε τοὺς συναγωνιστάς παντός κινδύνου καὶ ἔφερεν αὐτοὺς σώους εἰς Θήβας. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐγένετο νέα ἐπὶ Θεσσαλίαν στρατεία ὑπὸ τὸν Ἐπαμεινῶδαν αὐτὸν, ἀναγκάσαντα τελευταῖον τὸν τύραννον

ἡ ἀπελευθερώσῃ τὸν Πελοπίδαν καὶ νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην καὶ συμ-
μαχίαν πρὸς τοὺς Θηβαίους. Ἄλλ' ἦτο πρόδηλον ὅτι ἐντεῦθεν ἤλατ-
τώθη τὸ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἀξίωμα τῶν Θηβαίων καὶ ὅτι ἀληθὲς αὐ-
τῆς ἡγεμῶν ἀπέβη αὐτοῖς ὁ Φεραῖος Ἀλέξανδρος.

Ἡ ἡγεμονία λοιπὸν τῶν Θηβαίων, μόλις ἰδρυθεῖσα ἤρχισε νὰ κατα-
πίπτῃ· ἰδίως διότι καὶ αὕτη, ὅπως αἱ προηγούμεναι, ἐστηρίζετο οὐχὶ
ἐπὶ τῆς ἰσοπολιτείας, ἀλλ' ἐπὶ τῆς κυριαρχίας καθ' ἣς κατεξανίστατο
ὁ ἑλληνικὸς κόσμος. Ἐμελλόν ὅμως ἔτι οἱ Θηβαῖοι νὰ ἴδωσι λαμπράς
τινας ἡμέρας. Κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος 366, ὅτε ἤχμαλωτεύθη καὶ
ἡλευθερώθη ὁ Πελοπίδας, πολλοὶ Πελοποννήσιοι, οἱ Κορίνθιοι, οἱ Φιλιά-
σιοι, οἱ Ἐπιδαύριοι καὶ ἄλλοι, μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης πιστῶς ἀκο-
λουθήσαντες τὴν Σπάρτην, ἀλλ' ἐπὶ τέλους βαρυνθέντες τὸν πόλεμον,
ἀπεσπάρθησαν ἀπὸ αὐτῆς, συνωμολόγησαν εἰρήνην πρὸς τοὺς Θηβαίους
καὶ ἀνεγνώρισαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Μεσσηνίας· ὥστε ἐν Πελοποννήσῳ
ἐφαίνετο ὅπως οὐν ἀσφαλισθεῖσα ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ πολιτικὴ τῶν Θηβαίων.
Ναὶ μὲν παρεκτός ὅτι εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὡς εἶδομεν, ὁ Φεραῖος Ἀλέ-
ξανδρος ἀπέβη ἰσχυρότερος αὐτῶν, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεξέτειναν κατὰ
τοὺς χρόνους ταύτους, 365 καὶ 364, παραδόξως τὴν ναυτικὴν αὐτῶν
ἡγεμονίαν, ἀνέκτησαν μέρος τῆς θρακικῆς χερσονήσου καὶ τὴν Σάμον,
καὶ ἐκυρίευσαν πολλὰς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς, τῇ συνδρομῇ τοῦ βασι-
λέως τῆς Μακεδονίας Περδίκκου, ὅστις, δολοφονήσας τὸν ἐπίτροπον
τῆς ἀρχῆς Πτολεμαῖον τὸν Ἀλωρίτην, εἶχεν ἀναλάβει αὐτὸς τὴν κυ-
βέρνησιν τῶν πραγμάτων, καὶ, ἀποχωρισθεὶς ἀπὸ τῆς συμμαχίας τῶν
Θηβαίων, περιῆλθεν εἰς φιλικὰς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους σχέσεις. Ἄλλ'
εἰς ταῦτα τὰ δύο ἀντικείμενα, τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ ἀρχὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου
καὶ τὴν ναυτικὴν τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίαν, ἐπέστησαν ἤδη οἱ Θηβαῖοι
τὴν προσοχὴν κατὰ τὰ ἔτη 363 καὶ 362· καὶ ὁ μὲν Πελοπίδας ἀνέλαβε
νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπιρροὴν τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ὁ δ'
Ἐπαμεινώνδας, νὰ καθαιρέσῃ τὴν ναυτικὴν τῶν Ἀθηναίων δύναμιν. Τὸ
τελευταῖον τοῦτο ἐφάνη ὅπως οὐν παράδοξον, διότι οἱ Θηβαῖοι οὐδέποτε
μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀνεδείχθησαν ἄνδρες ναυτικοί, καὶ διὰ τοῦτο
προέκυψεν ἐν Θήβαις ἰσχυρὰ κατὰ τοῦ ἐπιχειρήματος ἀντιπολίτευσις.
Ἀλλὰ κατίσχυσεν ὁ Ἐπαμεινώνδας ἰσχυρισθεὶς, ὅτι οἱ συμπολίται
αὐτοῦ, ἀγαθοὶ ὄντες ἀνέκαθεν πεζοὶ στρατιῶται, εὐχερῶς θέλουσιν ἀνα-
δεῖχθαι καὶ κατὰ θάλασσαν ἐξίσου πλεονεκτοῦντες. Καὶ ἔπειτα, τίς ἡδύ-

νατο ν' ἀνθέξῃ εἰς τὴν δικαίαν μεγαλοφροσύνην τῶν αἰσθημάτων τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅστις, διὰ τῶν φλογερῶν αὐτοῦ λόγων, ἐφαίνετο μεταδίδων εἰς ἅπασαν τὴν πόλιν τὸ πῦρ ἀκατασχέτου φιλοτιμίας. « Ἀνάγκη ἀνέκραξε, νὰ καθαιρέσωμεν τὸ ἄξιωμα τῶν ὑπερηφάνων ἐκείνων ἀντιπάλων ἀνάγκη νὰ μεταφέρωμεν εἰς τὴν ἡμετέραν Καδμείαν τὰ περιφανῆ προπύλαια τὰ κοσμοῦντα τὴν εἰσοδὸν τῆς τῶν Ἀθηναίων ἀκροπόλεως. » Καὶ ὅταν ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ὁ Μινεκλείδας, κατηγόρησεν αὐτὸν, ὅτι περιπλέκει ἀσυνέτως τὴν πατρίδα εἰς ἐπικινδύνους ἐπιχειρήσεις, διὰ νὰ λάβῃ τὴν δόξαν τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἀπεπλέων ἐξ Αὐλίδος τῆς βοιωτικῆς μετὰ στόλου ἰσχυροῦ ἐπὶ τὸν ἑλθέποντον, αὐτὴ συμπράξει τῶν Θηβαίων, ἀπήντησεν ὁ Ἐπαμεινώνδας, κατώρθωσα ἤδη μείζονα τοῦ Ἀγαμέμνονος. Ὁ βασιλεὺς οὗτος, ἔχων τοὺς στρατοὺς τῆς Σπάρτης καὶ παρεκτός τούτων συμμάσσης τῆς Ἑλλάδος, κατηνάλωσε δέκα ἔτη ἵνα γίνῃ κύριος μιᾶς μόνης πόλεως· ἐγὼ δὲ διὰ τοῦ στρατοῦ μόνου τῶν Θηβαίων καὶ ἐν ἡμέρᾳ μόνον μὴ κατέβαλα ἐν Λεύκτροις, εἰς ἑδάφος τὴν δύναμιν τῆς Ἀγαμεινονείου Σπάρτης. » Οἱ λόγοι οὗτοι μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ Ἐπαμεινώνδας, εἰ καὶ μετρίοφρον, ἤξευρεν ὅμως νὰ ἐνθυμίζῃ ἐν ἀνάγκῃ εἰς τοὺς συμπολίτας τὰ παρ' αὐτοῦ διαπραχθέντα μεγάλα ἔργα, ἵνα παροτρύνῃ αὐτοὺς εἰς ἔτι μεγαλύτερα. Καὶ τῷ αὐτῷ οἱ Θηβαῖοι, ἠλεκτρισθέντες ὑπὸ τῶν λόγων ἐκείνων, ἐπέψφισαν τὴν κατασκευὴν 100 τριήρων. Ἀμα δὲ παρσχικευσθέντος τοῦ στόλου, ἐξέπλευσεν ὁ Ἐπαμεινώνδας, τῷ 363, ἐπὶ τὸ Βυζάντιον καὶ τὰς περὶ τοῦτο ἑτέρας ὑποτελεῖς τῶν Ἀθηναίων πόλεις· καὶ νίκην μὴ οὐδεμίαν φαίνεται νικήσας, ἀλλ' ὅμως διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ καὶ τῶν ἐνεργειῶν, οὐσιωδῶς προσέβαλε τὸ κατὰ θάλασσαν ἄξιωμα τῶν Ἀθηναίων. Μεθ' ὃ ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια μελετῶν νὰ ἐπαναλάβῃ κατὰ τὸ ἀκόλουθον 362 ἔτος, τὸ ἐπιχειρήμα, ὅτε περιστῇσαι ἑτεραι, ὥς θέλομεν ἰδεῖ, εἰς ἕτερον πεδῖον τῆς μάχης ἐκάλεισαν τὴν προσοχὴν αὐτοῦ.

Ἐνῷ ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀπέπλεεν ἐπὶ τὸν ἑλθέποντον καὶ τὸν Βόσπορον, ὁ φίλος καὶ συναγωνιστὴς αὐτοῦ Πελοπίδας ἀνέλαβε νὰ καθαιρέσῃ τὸν δεσποτὴν Ἀλέξανδρον, ὅστις ἦτο ἤδη ἐν ἀκμῇ τῆς δυνάμεως, καθυποτάξας τὸ πλεῖστον τῆς Θεσσαλίας, καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς τοὺς Φθιώτας, καὶ τοὺς Μάγνητας, συμμάχους δὲ ἔχων τοὺς Ἀθηναίους. Καὶ κατετρόπωσε μὲν ὁ Πελοπίδας περὶ Κυνὸς κεφαλᾶς τὸν στρατὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλὰ προκινδυνεύσας παραλόγως ἐπίσεν

αὐτὸς ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ. Ὁ θάνατος αὐτοῦ ὑπῆρξε βεβαίως τὸ μάλιστα εἰς τὰς Θηβάς ἐπιζήμιος· ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁμῶς οἱ Θηβαῖοι, ὥς ἐκ ὑπο-
 τοῦ πνεύματος τοῦ μεγάλου τούτου πολέμου εἰσέτι ἐμπέδωμένοι καὶ ὑπ'
 ὄλων σχεδὸν τῶν Θεσσαλικῶν πόλεων βοηθούμενοι, ἐπέτυχον τὸν ἀρχι-
 κὸν τοῦ ἐπιχειρήματος σκοπόν· διότι ὁ Ἀλέξανδρος ἐπανειλημμένως
 ἡττηθεὶς ἠναγκάσθη νὰ παραιτήσῃ ἀπάσας τὰς παρ' αὐτοῦ πρότερον
 ἐξηρημένους πόλεις, νὰ περιορισθῇ εἰς τὰς Φεράς καὶ τὴν περὶ τὸν παγα-
 σσητικὸν κόλπον μικρὰν αὐτῶν χώραν, καὶ ν' ἀναγνωρίσῃ ὡς ἡγεμόνας
 τοὺς Θηβαίους, οἵτινες, καταστήσαντες ὑπηκόους καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς
 τοὺς Φθιώτας, καὶ τοὺς Μάγνητας, εἶπερ ποτὲ ἔαχυσαν τότε εἰς τὰς
 ἀρκτικές ταύτας τῆς Ἑλλάδος χώρας.

Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ περιεπλάκησαν δεινῶς τὰ ἐν Πελοποννήσῳ
 πράγματα. Ἐνταῦθα οὐ μόνον οἱ Ἀχαιοί, ὡς προείπομεν, ἀλλὰ καὶ
 οἱ Ἠλεῖοι, ὑπὸ τῶν Ἀρκάδων πιεζόμενοι, εἶχον ἤδη συνταχθῆ μετὰ
 τῶν Σπαρτιατῶν. Τὸ δὲ χεῖριστον διηρέθησαν οἱ Ἀρκάδες πρὸς ἀλλή-
 λους· καὶ μίᾳ μὲν αὐτῶν μερί, ἀγομένη ὑπὸ τῶν Μαντινέων, εἰρήνευσε
 πρὸς τοὺς Ἠλεῖους καὶ συνεμάχησε μετὰ τῆς Σπάρτης, μίᾳ δ' ἑτέρα
 μερί, ἡ περὶ τοὺς Τεγεάτας, ἐνέμενεν εἰς τὴν πρὸς τοὺς Θηβαίους
 συμμαχίαν. Ὅθεν περὶ τὰ μέσα τοῦ 392, ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐνόμισεν
 ἀπαραιτήτον νὰ ἐπιστρατεύσῃ αὖθις εἰς τὴν Πελοπόννησον ἵνα ἐνισχύσῃ
 μὲν τοὺς περιλιπομένους ὁπαδοὺς τῶν Θηβῶν καθαιρεῖσθαι δὲ τοὺς πολ-
 λαπλασιασθέντας ἀντιπάλους. Αὕτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ τελευταία καὶ ἡ
 λαμπροτάτη τῶν στρατιῶν αὐτοῦ.

Ὁ στρατὸς τὸν ὅποιον ἤγαγε τότε εἰς τὴν χερσόνησον ἦτο πολυά-
 ριμος καὶ φοβερός· διότι περιελάμβανεν ἅπαντας σχεδὸν τοὺς ἐκτὸς
 τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλήνας, Βοιωτοὺς, Εὐβοεῖς, Θεσσαλοὺς, Λοκροὺς, Αἰνεια-
 νας καὶ ἄλλους, μετὰ δὲ τὴν εἰς τὴν χερσόνησον εἰσοδὸν, προσέλαβε καὶ
 τοὺς Σικυωῖους, καὶ φθάσας εἰς Τεγέαν ἠύξησεν ἔτι μᾶλλον διὰ τῶν
 περὶ τὴν πόλιν ταύτην Ἀρκάδων, τῶν Μεσσηνίων καὶ τῶν Ἀργείων. Εἰς
 τὴν Μαντινείαν ἀφ' ἑτέρου συνεκεντρώθησαν οἱ ἀντίπαλοι ἦτοι οἱ περὶ
 τοὺς Μαντινεῖς Ἀρκάδες, οἱ Ἀχαιοί, οἱ Ἠλεῖοι περιεμείνοντα δὲ ἐν-
 ταῦθα καὶ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιάται, ὑπὸ αὐτὸν τὸν ὀγδοηκοντού-
 την ἤδη Ἀγησίλαον.

Ἀλλὰ παραστήσωμεν πρὸ πάντων ὅσον ἐνεστὶν εὐκρινῶς εἰς τὸν
 ἀναγνώστην τὸ θέατρον τῶν τελευταίων δαιμονίων συνδυασμῶν ἐνός

τῶν μεγίστων βεβαίως στρατηγικῶν πνευμάτων ἐξ ὧσιν ἀναφέρει ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος.

Τὸ σημερινὸν ὄροπέδιον τῆς Τριπολιτσᾶς, ὅπου τὸ πάλαι ἔκειντο ἡ Μαντίνεια καὶ ἡ Τεγέα, ὑψοῦτο περὶ τοὺς 2000 πόδας ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης καὶ εἶναι ἡ μεγίστη τῶν πολλῶν τῆς μέσῃ Πελοποννήσου κοιλάδων, ὧν ἐκάστη τοσοῦτον ἐντελῶς φράσσεται ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὴν ὄρεων ὥστε τὰ ὕδατα αὐτῆς οὐδεμίαν ἄλλην ἔχουσι διέξοδον εἰμὴ τὴν διὰ τῶν σπλάγγων αὐτῶν ἐκείνων τῶν ὄρεων (σ. 169—170). Εἶναι δὲ τὸ ὄροπέδιον ἐπίμηκες, ἐκτείνεται ἀπὸ βορρᾶ πρὸς μεσημβρίαν καὶ ὀρίζεται ἀπ' ἀνατολῶν ὑπὸ τοῦ Παρθενίου ὄρους, τοῦ καὶ σήμερον Παρθένι λεγομένου, καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀρτεμισίου ὄρους, τὸ ὅποιον σήμερον ὀνομάζεται Τουρνίκη· ἀπὸ δυσμῶν δὲ ὀρίζεται τὸ ὄροπέδιον ἀπὸ τοῦ Μαινάλου ὄρους, ἐφ' οὗ σήμερον κεῖνται, πρὸς τοὺς ἄλλοις, ἡ ἐπάνω Χρέπα καὶ τὰ Τρίκορφα, θέσεις ὀνομασταὶ εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἱστορίαν, διότι ἐκεῖ τὴν 24 ἰουνίου 1825 μύριοι Πελοποννήσιοι ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη ἀγόμενοι, ἠγωνίσθησαν ν' ἀνὰ χαιτίσωσι τὰ τακτικά τοῦ αἰγυπτίου Ἰβραήμ τάγματα. Τὸ εὐρύτερον τοῦ ὄροπεδίου μέρος ἔχει πλάτος 3 ἀγγλικῶν μιλίων, τὸ δὲ στενότερον, 1 μιλίου. Εἰς τὸ βορειότατον αὐτοῦ ἄκρον ἔκειτο ἡ Μαντίνεια, περὶ τὰ σημερινὰ Τσιπιανὰ· εἰς τὸ μεσημβρινώτερον, ἡ Τεγέα, τῆς ὁποίας ἡ θέσις λέγεται μεταξὺ ἀγίου Σώστη καὶ παλαιᾶς Ἐπισκοπῆς. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ ὄροπεδίου, ἀλλὰ πλησιέστερον εἰς τὴν Τεγέαν ἢ εἰς τὴν Μαντίνειαν, ἐγείρεται ἡ σημερινὴ Τριπολιτσά. Ἡ ὅλη κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν μεταξὺ Μαντινείας καὶ Τεγέας ἀπόστασις ὑπολογίζεται εἰς 10 περίπου ἀγγλικά μίλια, ὧν τὰ 6 βορειότερα ἀνῆκον εἰς τὴν Μαντίνειαν, τὰ δὲ 4 μεσημβρινώτερα εἰς τὴν Τεγέαν, ὥστε τὸ σύνορον τῶν δύο ἐκείνων πολιτειῶν ἔκειτο οὐ μακρὰν τῆς Τριπολιτσᾶς. Ἡ Τεγέα ἔκειτο ἰκανῶς πλησιέστερον εἰς τὴν Σπάρτην ἢ ἡ Μαντίνεια· διότι ἡ εὐθεῖα μεταξὺ Μαντινείας καὶ Σπάρτης ὁδὸς διήρχετο διὰ τῆς Τεγέας. Ἡδυνάτο τις νὰ μεταβῇ ἐκ Σπάρτης εἰς Μαντίνειαν καὶ δι' ἄλλης ὁδοῦ, ἀλλ' ἐπρεπε νὰ τραπῇ πρὸς δυσμὰς καὶ νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ Μαινάλου ὄρους, πιθανῶς διὰ τῆς Ἀσέας, ἥτοι τοῦ σημερινοῦ πεδίου τῆς Φραγκόβρυσης, καὶ διὰ τοῦ Παλλαντίου, περὶ τὸ σημερινὸν Βαλτέτσι, τὸ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τοσοῦτον περίπυστον γενόμενον ἕνεκα τῆς πρώτης μεγάλης νίκης ἣν ἐνίκησαν αὐτόθι οἱ Πελοποννήσιοι ὑπὸ τὸν Κυριακούλην Μαυρομι-

χάλην καὶ τὸν Ἰωάννην Μαυρομιχάλην καὶ τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν. ὁ ἐν Σπάρτῃ εὐρισκόμενος καὶ μὴ δυνάμενος νὰ κοινωνήσῃ μετὰ τῆς Μαντινείας διὰ τῆς Τεγέας, ἠναγκάζετο εἰς ἱκανὴν κυκλοτερῆ περιστροφὴν, ἐνῷ ὁ κύριος τῆς Τεγέας κατεῖχε τὴν νευρὰν, τὴν χορδὴν τοῦ τόξου τούτου.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας εὐρισκόμενος, ὡς προείπομεν, εἰς Τεγέαν ἀπεφάσισε τὸ πρῶτον νὰ προκαλέσῃ τοὺς ἐν Μαντινείᾳ εἰς μάχην, πρὶν ἢ φθάσωσιν αὐτόθι οἱ Σπαρτιᾶται καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ ἐπὶ τούτῳ προήλασε μέχρι τῆς πόλεως ἐκεῖνης· ἀλλ' οἱ ἐν Μαντινείᾳ ἀπέφυγον τὸν ἀγῶνα. Τότε ὁ Ἐπαμεινώνδας, ἐπανελθὼν εἰς Τεγέαν, διανοήθη ἕτερόν τι. Ἐπειδὴ ἤξευρεν ὅτι ὁ Ἀγησίλαος εἶχεν ἤδη ἀναχωρήσει μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων ἐκ Σπάρτης, νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Μαντινείαν, καὶ ἐπορεύετο διὰ πλαγίας πρὸς δυσμὰς ὁδοῦ, ὁ Ἐπαμεινώνδας, ἅμα δειπνήσαντος τοῦ στρατοῦ ἐν Τεγέᾳ, ἀπῆλθε διὰ νυκτὸς μετὰ τῶν Θηβαίων ἐπὶ τὴν Σπάρτην, ἐλπίζων νὰ εὕρῃ αὐτὴν ἔρημον προμάχων. Καὶ ἤθελε βεβαίως καταστῆ ἀμαχητὶ κύριος τῆς πόλεως ταύτης καὶ καταφέρει οὕτω ἐκ πρώτης ἀφετηρίας καιρίαν εἰς τοὺς ἀντιπάλους πληγὴν, ἐάν, κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν, ἀνὴρ Κρής, ἰδὼν τὸ κίνημα, δὲν ἔσπευδε νὰ ἀναγγεῖλῃ αὐτὸ εἰς τὸν καθ' ὃδὸν ἤδη εὐρισκόμενον Ἀγησίλαον, ὅστις, ἐπιστρέψας ἀμέσως μετὰ τοῦ περὶ αὐτὸν στρατοῦ προέλαβε τὸν Ἐπαμεινώνδαν. Τοῦτο λοιπὸν αὐτοῦ τὸ βούλευμα ἐματαιώθη διὰ τῆς ἐγκαίρου ἐπανόδου τοῦ βασιλέως εἰς τὴν Σπάρτην· ἀλλ' ὁ Θηβαῖος στρατηγὸς εἶχε πολλὰ ἐν τῇ θήκῃ αὐτοῦ βέλη. Ἀφοῦ ἐπεχείρησεν ἀψιμαχίας τινας περὶ τὴν πόλιν, θεωρῶνσε περιττὸν νὰ χρονотριβήσῃ πλεῖστον ἐνταῦθα, καὶ ὤρμησεν ἐπὶ τὴν ἐκτέλεσιν ἑτέρου στρατηγήματος. Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἤξευρεν, ὅτι οἱ ἐν Μαντινείᾳ Ἀρκάδες καὶ ἄλλοι αὐτῶν σύμμαχοι, ἅμα μαθόντες τὸν κίνδυνον τῆς Σπάρτης, ἐμελλον νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν αὐτῆς ὅπερ καὶ ἐγένετο. Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Μαντινείας, ἐρήμου ἤδη προμάχων οὐσης καὶ ἥτο βέβαιος ὅτι θέλει προλάβει τὴν εἰς αὐτὴν ἐπανάσθον τῶν ἀντιπάλων, διότι καὶ αὐτὸς μὲν καὶ αὐτοὶ ἐκ Σπάρτης προέκειτο νῦν νὰ κινήσωσι πρὸς τὴν Μαντινείαν, ἀλλ' αὐτὸς εἶχε νὰ βαδίσῃ διὰ τῆς εὐθείας ὁδοῦ, ἐνῷ ἐκεῖνοι ἠναγκάζοντο, ὡς προείπομεν, εἰς μεγάλην πρὸς δυσμὰς περιστροφὴν. Ἀνεχώρησε λοιπὸν ἐκ Σπάρτης μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ ὥστε ὁμῶς ἐφθάσεν εἰς Τεγέαν, ἐπίσθη ὅτι τὸ πεζικὸν εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξακολουθή-

ση πορευόμενον. Τωόντι ἡ φάλαγξ ἐκείνη ἐπὶ 40 περίπου ὥρας ἦτο εἰς ἀκατάπαυστον κίνησιν. Τὴν προπαρελθοῦσαν ἡμέραν εἶχεν ἀπέλθει εἰς Μαντινείαν, ἵνα προκαλέσῃ τοὺς πολεμίους εἰς μάχην· τῆς μάχης μὴ γενομένης, ἐπέστρεψεν εἰς Τεγέαν καὶ ἐκεῖθεν, μόλις δειπνήσασα, ἐβαδίσε διὰ νυκτὸς ἐπὶ τὴν Σπάρτην· ἐκεῖ διέτριψε τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν περὶ ἀψιμαχίας καὶ τὸ ἐσπέρας, βαδίσασα πάλιν, ἔφθασεν εἰς Τεγέαν· ὥστε ἦτο ἀπαραίτητον ν' ἀναπαυθῇ ἐπὶ τινος ὥρας. Ἐξαπειστάλη δ' ἐν τούτοις τὸ ἱππικὸν ἐπὶ τὴν Μαντινείαν, ὡς ἱκανὸν καὶ μόνον νὰ διαπράξῃ τὸ μελετώμενον βούλευμα. Ἀλλ' ἦτο πεπρωμένον νὰ ματαιωθῶσιν ὑπὸ τῆς τύχης τὰ ἄριστα τῶν ἐπινοημάτων τοῦ Θηβαίου στρατηγοῦ, κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην αὐτοῦ ἐκστρατείαν. Οἱ Ἀρκάδες, οἱ Σπαρτιάται καὶ οἱ ἄλλοι αὐτῶν σύμμαχοι ἦσαν μὲν μακρὰν τῆς Μαντινείας· εἶχεν ὁμῶς φθάσει εἰς τὴν πόλιν ταύτην, πρὸ μιᾶς περίπου ὥρας τὸ ἐξ Ἀθηνῶν περιμενόμενον ἱππικόν· καὶ γενομένης συμπλοκῆς, ἐπειδὴ οἱ Θηβαιοὶ καὶ οἱ Θεσσαλοὶ ἱππεῖς ἦσαν ἐκλελυμένοι ὑπὸ δύο ἡμερονυκτίων ἀκαταπαύστου σχεδὸν πορείας καὶ ὑπὸ πολυῶρου ἀστίας, οἱ Ἀθηναῖοι ἱππεῖς, οἵτινες δὲν εἶχον προηγουμένως βαδίσει μετὰ τσαύτης βίας καὶ προσέτι εἶχον λάβει καιρὸν ν' ἀναπυθῶσιν ὀλίγον, ἠνάγκασαν τοὺς ἀντιπάλους ἐκείνους νὰ ὑπισθωρῶσιν εἰς Τεγέαν. Ἐν ταύτῃ τῇ ἱππομαχίᾳ ἔπεσεν ὅτε Ἰππαρχος τῶν Ἀθηναίων Κηφισόδωρος καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ξενοφῶντος Γρύλλος· ὁ δὲ τότε ἀκμῶν Ἀθηναῖος ζωγράφος Εὐφράνωρ παρέστησεν ἐν εἰκόνι λυμπρᾷ, ἥτις ἐκόσμησε τὴν τῶν Ἀθηνῶν πόλιν, τὸν τε ἀγῶνα τοῦτον καὶ τὴν ἐν αὐτῷ διαπρέψασαν ἀνδρείαν τοῦ Γρύλλου, τοῦ ὁποίου τὴν μνήμην καὶ οἱ Μαντινεῖς πολυειδῶς ἐτίμησαν.

Δύο λοιπὸν ἐπιτηδειότατα νενοημένα βουλεύματα τοῦ Ἐπαμεινώνου ἀπέτυχον διὰ παραδόξου συνδρομῆς τυχαίων περιστάσεων· καὶ τότε ὁ στρατηγὸς ἀπεφάσισε ν' ἀγωνισθῇ ἐκ παρατάξεως πρὸς τοὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ, οἵτινες συγκεντρωθέντες ἤδη ἅπαντες εἰς Μαντινείαν, ἐξῆλθον τῆς πόλεως ταύτης καὶ ἦλθον καὶ ἐστρατοπέδευσαν εἰς τὸ στενότερον τοῦ ὁροπεδίου μέρους. Μετὰ τὰς ἀναγκαίας προπαρασκευάς, ἐξῆλθε καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀπὸ τῆς βορείου τῆς Τεγέας πύλης, ἄγων τὸν στρατόν, ὡς ἐπὶ μάχην συντεταγμένον. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπορεύθη κατ' εὐθείαν ἐπὶ τὴν Μαντινείαν· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐτράπη πρὸς ἀριστεράν, ἥτοι πρὸς τὸ ὄρος τοῦ Μαινάλου τὸ ὑποῖον ὠρίζεν ἀπὸ δυσμῶν τὸ ὁροπέδιον, καὶ φθάσας εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους περὶ τὸ σημεῖον ὅπου

τῆμερον κεῖται ἡ Τριπολιτοῦς, ἐστράφη ἐκεῖθεν πάλιν πρὸς βορρᾶν, παρακολουθῶν τὰ πλευρὰ τοῦ ὄρους, μέχρις οὗ ἐπλησίασεν εἰς τὴν δεξιάν των πολεμίων πτέρυγα. Ἐνταῦθα διέταξε τὴν φάλαγγα νὰ θέσῃ τὰ ὅπλα, ὡς ἂν ἐμελέτα νὰ στρατοπεδεύσῃ. Οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ, οὔτινες δὲν ἔπαυσαν νὰ τὸν παρατηρῶσιν ἀφ' ἧς προήλασεν ἐκ Τεγέας, ἐνόμισαν τὸ πρῶτον ὅτι ἐπέρχεται κατ' εὐθείαν ἐπ' αὐτοὺς καὶ παρεσκευάσθησαν ν' ἀγωνισθῶσιν. Ὅτε ὁμως εἶδον αὐτὸν τραπέντα πρὸς τὸ ὄρος καὶ μεταβάλλοντα οὕτω διεύθυνσιν, ὑπέθεσαν ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ δὲν ἦτο νὰ πολεμήσῃ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Ἐτι δὲ μᾶλλον ἐνισχύθησαν εἰς τὴν γνώμην ταύτην, ὅτε παύσας τὴν πορείαν, ἔθετο τὰ ὅπλα· διότι συνεπέραναν ἐκ τούτου, ὅτι σκοπεῖ αὐτῷ νὰ στρατοπεδεύσῃ ἐκεῖ. Ἐντεῦθεν οἱ πολέμιοι ἔλυσαν τὰς τάξεις καὶ ἔκυσαν πᾶσαν πρὸς πόλεμον παρασκευήν. Ἀλλ' ὁ Ἐπαμεινώνδας, ὅστις καὶ ἐν τῇ ὥρᾳ ταύτῃ τῆς ἀναπαύσεως διετῆρει τὴν φάλαγγα αὐτοῦ συντεταγμένην, ἀφοῦ ἄφησε τοὺς ἀντιπάλους τοῦ νὰ πλανηθῶσι καὶ νὰ περιέλθωσιν εἰς ἰκανὴν σύγχυσιν καὶ ἀταξίαν, αἶφνης παρήγγειλεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ν' ἀναλάβωσι τὰ ὅπλα καὶ νὰ βαδίσωσιν ἔμπρος.

Οἱ πολέμιοι, ἐννοήσαντες τότε τὸν ἀπειλοῦντα αὐτοὺς κίνδυνον ἔσπευσαν ν' ἀναλάβωσι τὰς τάξεις, ἀλλ' ἦτο πρόδηλον, ὅτι ἡ βεβιασμένη αὕτη παρασκευὴ δὲν ἠδύνατο εἶμὴ νὰ ἦναι πλημμελής· καὶ παρεκτὸς τούτου, διὰ τὸ ἀπροσδόκητον, προσέβαλεν οὐσιωδῶς τὴν ἡθικὴν τοῦ στρατοῦ πεποιθήσιν. Κατέλαβον δὲ τὴν μὲν δεξιάν οἱ Μαντινεῖς (διότι ἡ μάχη προέκειτο νὰ συγκροτηθῇ ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν) καὶ οἱ ἄλλοι Ἀρκάδες· ἀμέσως μετὰ τούτους ἴσταντο οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐν τῷ μέσῳ οἱ Ἡλείοι καὶ οἱ Ἀχαιοί, εἰς δὲ τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα, οἱ Ἀθηναῖοι. Τὸ ἱππικὸν περὶταχθῇ ὅχι ὅπως ἐν Λεύκτροις, ἔμπροσθεν τοῦ πεζικοῦ, ἀλλὰ παρ' ἑκατέραν τὴν πτέρυγα, τὸ μὲν των Ἀθηναίων παρὰ τὴν ἀριστεράν, τὸ δὲ των Ἡλείων, παρὰ τὴν δεξιάν. Ἄν ὁ Ἀγησίλαος ἢ ἄλλος τῆς Σπάρτης βασιλεὺς ἦτο παρὼν, εἶναι ἄδηλον. Ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας ἐπανελάθεν ἐνταῦθα τὴν λαξὴν παράταξιν τῆς ἐν Λεύκτροις μάχης· συνεκρότησε δηλαδὴ εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα, ἀφ' ὧν των Βοιωτῶν, κολοσσιαίαν φάλαγγα ἔχουσιν βάθος, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, πεντήκοντα ἰσπίδων, ἵνα δι' αὐτῶν πρὸ πάντων καταβάλλῃ τοὺς Μαντινεῖς καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους· οἱ Ἀρκάδες, οἱ Μεσσήνιοι, οἱ Εὐβοεῖς καὶ οἱ Σικυῶνιοι κατεῖχον τὸ μέσον, οἱ δὲ Ἀργεῖοι τὴν δεξιάν πτέρυγα, ἰστάμενοι κατέναντι των Ἀθηναίων· ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν τῷ κέν-

τροφῇ καὶ οἱ ἐν τῇ δεξιᾷ διατάχθησαν νὰ μὴ προσβάλλωσιν ἀμέσως, περιμένοντες τὴν ἔκβασιν τῆς μεγάλης καὶ κυρίας ἐπιθέσεως τοῦ Ἐπαμεινώνδου αὐτοῦ εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα. Ἡ φάλαγξ τῶν πολεμίων εἶχε βάθος κατὰ τὰ ἀνέκαθεν εἰθισμένα, δώδεκα ὀπλιτῶν ἡ δὲ ὅλη δύναμις ἑκατέρου τοῦ στρατοῦ προσδιορίζεται μὲν ὑπὸ τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου εἰς 20,000 πεζοὺς καὶ 2000 ἵππεῖς, ὡς πρὸς τοὺς περὶ τοὺς Μαντινεῖς, εἰς 30,000 δὲ πεζοὺς καὶ 3000 ἵππεῖς, ὡς πρὸς τοὺς περὶ τοὺς Θηβαίους, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Ξενοφῶν δὲν ἀναφέρει οὔτε τοὺς οὗτε ἄλλον τινὰ ἀριθμὸν, εἶναι ἐπιτετραμμένον ν' ἀμφιβάλλωμεν περὶ τῆς ἀκριβείας τοῦ Διοδώρου· διότι ἂν τῶντι τοιαύτῃ ἦτο ἡ ὑπεροχὴ τοῦ στρατοῦ τὸν ὅποιον ἤγεν ὁ Ἐπαμεινώνδας, ὁ Ξενοφῶν, τοῦ ὁποίου γνωστὴ εἶναι ἡ ὀλίγη πρὸς τὸν Θηβαῖον στρατηγὸν εὐνοία, δὲν ἤθελε λείψει βεβαίως ν' ἀναφέρῃ τὸ γεγονός τοῦτο, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου ἐλαττοῦται κατὰ τι ἡ ἀξία τοῦ ἐπελθόντος κατορθώματος.

Καὶ ἤρξατο λοιπὸν ἡ μάχη διὰ τῆς ἀπ' ἀριστερῶν ἐπιθέσεως τοῦ τε ἱππικοῦ καὶ τοῦ πεζικοῦ τοῦ Ἐπαμεινώνδου. Τὸ κράτιστον αὐτοῦ ἱππικὸν ἔτρεψε μετ' οὐ πολὺ τὰς ἱλας τῶν Ἡλείων, καὶ ἔπειτα, μὴ ἐξακολουθῆσαν τὴν διώξιν, ἐτράπη δεξιᾷ ἐπὶ τὴν πεζικὴν φάλαγγα. Ἐνταῦθα ὁ Ἐπαμεινώνδας εἶχεν ἤδη ἐπιπέσει μεθ' ὅλου τοῦ φοβεροῦ αὐτοῦ ὄγκου ἐπὶ τὴν πολὺ λεπτοτέραν παράταξιν τῶν Μαντινέων καὶ Λακεδαιμονίων ὀπλιτῶν· καὶ μετὰ πεισματώδη ἀγῶνα ἀσπίδος πρὸς ἀσπίδα, καὶ ἀκοντίου πρὸς ἀκόντιον, καὶ ξίφους πρὸς ξίφος, ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ὑποχωρήσωσι. Τότε ἐπλησίασαν καὶ οἱ Ἀρκάδες, καὶ οἱ Μεσσήνιοι καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι τοῦ κέντρου καὶ τῆς δεξιᾶς καὶ εὐχερῶς κατέβαλον τοὺς ἐκπλαγέντας ἤδη διὰ τὴν τροπὴν τῶν Μαντινέων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων, Ἀχαιοὺς, Ἡλείους καὶ ἄλλους ἀντιπάλους. Ἀλλ' ἡ ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος γενομένη περιγραφή τῆς μάχης ταύτης, εἰ καὶ βραχεῖα, εἶναι τοσοῦτον ζωγραφικὴ, καὶ μάλιστα ἡ εἰκὼν δι' ἧς παρίστησι τὸν μὲν ὅλον στρατὸν τοῦ Ἐπαμεινώνδου ὡς περὶ τριήρη ἐπερχόμενον, τὴν δὲ πεντηκοντάσπιν τὸ βάθος κεφαλὴν τοῦ στρατοῦ τούτου, ὡς ἐμβολὸν τῆς τριήρους, ὥστε ἠθέλωμεν ἀδικῆσαι τὸν ἀναγνώστην, εἰ δὲν παρεθέτομεν ἐνταῦθα αὐτὰς τοῦ ἱστορικοῦ ἐκείνου καὶ στρατηγοῦ ἐξόχου τὰς λέξεις. Ὁ δὲ (Ἐπαμεινώνδας) τὸ στράτευμα ἀντίπρῳρον ὡς περὶ τριήρη προσῆγε, νομίζων, ὅπῃ ἐμβάλλων διακόψει, διαφθερεῖν ὅλον τὸ τῶν ἐναντίων στράτευμα· καὶ γὰρ δὴ τῷ μὲν ἰσχυροτάτῳ παρσκευάζετο ἀγωνίζεσθαι, τὸ δὲ ἀσθενέστατον πόρρω ἀπέστησεν, εἰδὼς

ὅτι ἡττηθὲν ἀθυρίαν ἂν παράσχοι τοῖς μεθ' ἑαυτοῦ, βώμην δὲ τοῖς πολέμοις. Καὶ μὴν τοῖς ἱππέας οἱ μὲν πολέμοιοι ἀντιπαρετάξαντο ὥσπερ ὀπλιτῶν φάλαγγα βάθος ἐφεξῆς, (ἦτοι ἐπὶ δώδεκα τὸ πολὺ) καὶ ἔρημον πεζῶν ἀμίππων, (ἦτοι ψιλῶς ὀπλισμένων καὶ πεζῶν μετὰ τῶν ἱππέων συναγωνιζομένων). ὁ δ' Ἑπαμεινώνδας αὖ καὶ τοῦ ἱππικοῦ ἔμβολον ἰσχυρὸν ἐποίησατο καὶ ἀμίππους πεζοὺς συνέταξεν αὐτοῖς, νομίζων τὸ ἱππικὸν ἐπεὶ διακόψειεν, ὅλον τὸ ἀντίπαλον νενικηκῶς ἔσσεσθαι· μάλα γὰρ χαλεπὸν εὐρεῖν τοὺς ἐθελήσοντας μένειν, ἐπειδὴν τινες φεύγοντας τῶν ἑαυτῶν ὁρῶσι· καὶ ὅπως μὴ ἐπιβοηθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τοῦ ἐναντιοῦ κέρατος ἐπὶ τὸ ἐχόμενον, κατέστησεν ἐπὶ γηλόφων τινῶν ἐναντίους αὐτοῖς καὶ ἱππέας καὶ ὀπλίτας, φόβον βουλόμενος καὶ τούτοις παρέχειν ὥς εἰ βοηθήσειεν, ὅπισθεν οὗτοι ἐπικείσονται αὐτοῖς. Τὴν μὲν δὴ συμβολὴν οὕτως ἐποίησατο, καὶ οὐκ ἐψεύσθη τῆς ἐλπίδος κρατήσας γὰρ ἢ προσέβαλεν, ὅλον ἐποίησε φεύγειν τὸ τῶν ἐναντίων.»

Ἔιχε λοιπὸν ἤδη τραπῇ εἰς φυγὴν ἐλόκληρος τῶν ἐναντίων ὁ στρατός, καὶ ὁ Ἑπαμεινώνδας, νικήσας κατὰ κράτος τοὺς ἀντιπάλους ἐν τῷ κρίσιμῳ τούτῳ ἀγῶνι, ἐφαίνεται προωρισμένος νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἡγεμονίαν τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ὅτε αἰφνης καιρίαν ἔλαβε πληγὴν εἰς τὸν θώρακα. Οἱ Ἕλληνες στρατηγοὶ διηύθυναν τὰ τῆς μάχης μαχόμενοι πεζοὶ καὶ φέροντες ὅπλα οἷα καὶ οἱ κοινοὶ τῶν στρατιωτῶν. ὁ δ' Ἑπαμεινώνδας ἐμάχετο ἀλείποτε μετὰ τῶν προμάχων, καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡγωνίσθη ἐκθυμότερον τοῦ συνήθους, ἵνα ἐνθαρρύνῃ τοὺς περὶ αὐτὸν καὶ συμπληρώσῃ τὴν νίκην πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, ἀφ' οὗ ἐξηρτάτο ἡ τοῦ ὅλου ἀγῶνος κρίσις. Ὡς τε δὲν εἶναι ἄπορον ὅτι ἐτραυματίσθη ἐνθ' ἧδ' εἶχον τραπῇ οἱ πολέμοιοι. Ἀλλὰ τὸ ἄπορον, τὸ μοναδικόν ἴσως ἐν τῇ ἱστορίᾳ εἶναι ἡ ἐντύπωσις ἣν ἐπροξένησεν εἰς τὸν νικηφόρον στρατὸν τὸ τραῦμα τοῦ στρατηγοῦ· διότι ἅμα πεσόντος αὐτοῦ, ἔπεσον οὕτως εἰπεῖν καὶ τὰ ὅπλα τῶν περὶ αὐτὸν πολλῶν μυριάδων ἀνδρῶν, οἵτινες μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης ἀνεδείχθησαν ἀκαταγώνιστοι. Ἀπεὶ γε μὴν ἐκεῖνος, ἔπεσε, λέγει ὁ Ξενοφῶν, οἱ λοιποὶ οὐδὲ τῇ νίκῃ ὀρθῶς ἔτι ἐδυνάσθησαν χρῆσασθαι, ἀλλὰ φουγούσης μὲν αὐτοῖς τῆς ἐναντίας φάλαγγος, οὐδένα ἀπέκτειναν οἱ ὀπλίται, οὐδὲ προῆλθον ἐκ τοῦ χωρίου ἐνθα ἡ συμβολὴ ἐγένετο· φυγόντων δ' αὐτοῖς καὶ τῶν ἱππέων, ἀπέκτειναν μὲν, οὐδ' οἱ ἱππεῖς διώκοντες, οὔτε ἱππέας οὐδ' ὀπλίτας, ὥσπερ δὲ ἡττώμενοι πεφοβημένως διὰ τῶν φευγόντων πολέ-

μίων διέπεσον. ἢ Δὲν λέγομεν τοῦτο βεβαίως ἵνα ἐπαινέσωμεν τοὺς Θηβαίους· ἀξιοζήλωτα δὲν εἶναι τὰ ἔθνη τῶν ὁποίων ἡ ζωὴ ἢ ὁ θάνατος ἀπὸ τῆς ζωῆς ἢ τοῦ θανάτου ἀνθρώπου ἐνὸς ἥρτηται. Ἀλλὰ πῶς νὰ μὴ κλίνωμεν γόνυ ἐνώπιον τῆς μεγαλοφυΐας ἀνδρῶν οἷος ὁ Ἐπαμεινώνδας, οἵτινες ἐπὶ τοσοῦτον συγκεντροῦσιν εἰς ἑαυτοὺς ἀπασαν τὴν ἡλικίαν τοῦ ἔθνους δύναμιν, ὥστε τοῦτο δι' αὐτῶν οὕτως εἰπεῖν καὶ ὑπάρχει καὶ παύει τοῦ νὰ ὑπάρχη!

Ἐν τούτοις ἀναμφισβήτητον μὲν ἦτο ὅτι ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ οἱ Θηβαῖοι ἐνίκησαν. Ἐπειδὴ ὅμως ἐπαυσεν ἡ καταδιώξις, οἱ δ' Ἀθηναῖοι εἶχον ἀνθέξει ὥπως οὖν εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα, καταβαλόντες μάλιστα περὶ τὰ τέλη οὐκ ὀλίγους τῶν ἀντιπάλων ἱππέων· καὶ ἐπὶ πᾶσι, προερχοῦς οὔσης τῆς Μαντινείας, οἱ φυγάδες ἡδυνήθησαν νὰ συμπυκνωθῶσι πάλιν περὶ αὐτὴν, ἰσχυρίσθησαν καὶ οὗτοι ὅτι ἐνίκησαν καὶ ἔστησαν ὡς αὐτῶς τρόπαιον. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια ἦτο ὅτι οἱ Θηβαῖοι ἔμειναν κύριοι τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ὥστε οἱ Λακεδαιμόνιοι, μετὰ τινες διαταγμούς ἐζήτησαν ἀναχωρῆσαι ἵνα θάψωσι τοὺς νεκροὺς αὐτῶν, ὁμολογήσαντες οὕτω τὴν ἥτταν.

Ὁ δὲ Ἐπαμεινώνδας μετηνέχθη ζῶν ἐτι εἰς τὸ στρατόπεδον, καὶ οἱ συνελθόντες ἰατροὶ ἀπεφάναντο, ὅτι ἅμα ἐξαιρεθῇ τὸ δόρυ ἀπὸ τοῦ θώρακος, θέλει ἀπαραιτήτως ἐπέλθει ὁ θάνατος. Ὁ στρατηγὸς ἤκουσεν ἀτάραχος τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῆς ἐπιστήμης· καὶ πρῶτον μὲν ἠρώτησεν, ἐὰν διεσώθῃ ἡ ἀσπίς αὐτοῦ, τοῦ δὲ ὑπασπιστοῦ ἀποκριθέντος ὅτι ναί, καὶ θέντος αὐτὴν πρὸ τῆς ὁράσεως, ἠρώτησε πάλιν ὁ στρατηγός, τίς ἀπέβη τῆς μάχης ἡ ἔκβασις; ἀκούσας δὲ ὅτι ἐνίκησαν οἱ Βοιωτοί, ἐζήτησε νὰ ἴδῃ τὸν Ἰολαῖδαν καὶ τὸν Δαῖφαντον, εἰς τοὺς ὁποίους ἠθέλη νὰ ἀναθέσῃ τὴν στρατηγίαν. Ἐλαβεν ὅμως τὴν θλιβεράν ἀπάντησιν, ὅτι ἀμφότεροι εἶχον θανάτωθῇ· τότε, εἶπε, δὲν σὰς μένει ἄλλο εἰμὴ νὰ εἰρηνεύσῃτε πρὸς τοὺς πολεμίους. Καὶ διατάξας νὰ ἐκσπασῶσι τὸ δόρυ ἀπὸ τοῦ στήθους, ἐξέπνευσε μετ' οὐ πολὺ διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ἀκατάσχετον αἱμορραγίαν. Λέγεται δὲ ὅτι οὐδὲ τὴν συνείδησιν τῶν μεγάλων ἔργων ὅσα διεπράξατο ἀπέβαλε κατὰ τὰς ὑστάτας ταύτας τῆς ζωῆς στιγμὰς· διότι, τινὸς τῶν περὶ αὐτὸν φίλων μετὰ δακρύων εἰπόντος «τελευτᾷς ἄτεκνος, Ἐπαμεινώνδα», — «Μὰ Δία μὲν, ἀπεκρίθη, ἀλλὰ καταλείπω δύο θυγατέρας, τὴν τε ἐν Λεύκτροις νίκην καὶ τὴν ἐν Μαντινείᾳ.»

Οὕτως ἀπέθανεν ὁ Ἐπαμεινώνδας κατὰ ἰούνιον ἢ ἰούλιον τοῦ 362, εἰς ἡλικίαν 56 ἢ 57 ἐτῶν. Ἡ σχετικὴ ἐκτίμησις τῶν διαφορῶν μεγάλων

των ἀνδρῶν καὶ ἡ βαθμολόγησις οὕτως εἶπεν τῆς ἀξίας αὐτῶν, εἶναι βεβαίως ἔργον δυσχερέστατον καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μάταιον· διότι καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ ἱστορικὸς δύναται νὰ σταθμίσῃ ἀκριβῶς τὰ ποικίλα προσωπικὰ τῆς μεγαλοφυΐας προτερήματα, τοιαύτη εἶναι συνήθως ἡ διαφορὰ τῶν περιστάσεων ἐν αἷς, καὶ τῶν ὀργάνων δι' ὧν ἐνήργησεν ἕκαστος τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ἱστορίας, ὥστε κινδυνεύει τις πάντοτε νὰ φανῇ ἄδικος περὶ τὰς τοιαύτας συγκρίσεις καὶ ἐκτιμήσεις. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου, τοῦτο εἶναι τὸ ἀξιοσημείωτον, ὅτι, ἐνῶ περὶ ὅλων τῶν ἄλλων ἐξόχων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀνδρῶν, ἔκπαλαι καὶ μέχρι τῆς σήμερον, καὶ ἔπαινοι ἠκούσθησαν καὶ ψόγοι, περὶ μόνου τοῦ Ἑπαμεινώνδου ἀρχαῖοι τε καὶ νεώτεροι μίαν ἐξέφερον ψῆφον, τὴν ψῆφον τοῦ ἰγκωμίου καὶ τοῦ θαυμασμοῦ. Δὲν λέγομεν τί ἐφρόνει περὶ αὐτοῦ ἡ πόλις, ἥς κατέστησεν ἀθάνατον τὸ ὄνομα. Ὁ Ἑπαμεινώνδας ἐτάφη ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἀλλ' ἐν Θήβαις ἠγέρθη αὐτῷ ἀνδρίας ἐπὶ τοῦ ὑποποίου ἐπεγράφησαν ἐλεγεία διαρρήδην ἀνακηρύσσοντα ἅπαντα αὐτοῦ τὰ μεγαλουργήματα.

Ἡμετέραις βουλαῖς Σπάρτη μὲν ἐκέρατο δόξαν,

Μεσσήνη δ' ἱερὴ τέκνα χρόνῳ δέχεται.

Θήβης δ' ὁπλοισιν Μεγάλη πόλις ἐστεφάνωται,

αὐτόνομος δ' Ἑλλάς πᾶσ' ἐν ἐλευθερίῃ.

Καὶ τοῦτο μὲν τὸ φρόνημα τῶν συμπολιτῶν ἡδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς φυσικόν, ἀλλ' ὑπερβολικόν ἴσως ἐγκώμιον. Ἐρχονται ὅμως ἔπειτα ἔτεροι μάρτυρες ἢ μᾶλλον πάντες ὅσοι ἔλαβον οὕτως ἢ οὕτως ἀφορμὴν νὰ ἐμιλήσωσι περὶ τοῦ ἀνδρός, οἱ ἐπιμαρτυροῦντες τὴν λαμπρὰν ἐκείνην κρίσιν. Ὁ Ῥωμαῖος Κικέρων ἀπεφάνετο αὐτὸν ἀμέγιστον τῆς Ἑλλάδος ἄνδρα. Παρεθέσαμεν ἤδη τὴν γνώμην τοῦ Πολυβίου· ὁ δὲ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ἀπαριθμήσας ἅπαντας τοὺς πρωταγωνιστὰς τῶν διαφόρων ἐλληνίδων πόλεων, Θεμιστοκλῆν, Κίμωνα, Περικλῆν, Ἀγησίλαον, Πελοπίδαν καὶ ἄλλους, ἐπιφέρει «Ἄλλ' ὅμως εἴ τις συγκρίνει τὰς τούτων ἀρετὰς τῇ Ἑπαμεινώνδου στρατηγίᾳ τε καὶ δόξῃ, πολὺ ἂν πρέχουσιν εὖροι τὴν περὶ τὸν Ἑπαμεινώνδαν ἀρετήν. Παρὰ μὲν γὰρ ἐκάστῳ τῶν ἄλλων, ἐν ἂν εὖροι προτέρημα τῆς δόξης, παρὰ δὲ τούτῳ πᾶσας τὰς ἀρετὰς ἡρωισμένας. Καὶ γὰρ βίωματος καὶ λόγου δεινότητι, πρὸς δὲ τούτοις, ψυχῆς λαμπρότητι καὶ μισαργυρίᾳ καὶ ἐπεικειᾷ, καὶ τὸ μέγιστον ἀνδρείᾳ καὶ στρατηγικῇ συνέσει, πολὺ διήνεγκε πάντων.» Ἄλλ' ἠθέλομεν μνησθῆναι ἐπὶ πολὺ τὸν λόγον ἐκ τῶν

παρεθέτομεν ἅπαντα τοῦ ἀνδρὸς τὰ ἐγκώμια· μίαν δὲ μόνον δέον νὰ μὴ παραλείψωμεν γνώμην. Ὁ Ξενοφῶν οὔτε τοὺς Θηβαίους ἡγάπα οὔτε τὸν Ἐπαμεινώνδαν· διότι οἱ Θηβαῖοι καὶ μάλιστα ὁ Ἐπαμεινώνδας καθήρεσαν τὸ ἀξίωμα τῆς πόλεως ἐκείνης πρὸς ἡν, ὡς ἄλλοτε ἐξηγήσαμεν, εἶχεν ὁ ἱστορικός πλείστας συμπαθείας. Ὅθεν πολλάκις ἠδίκησε τὸν ἄνδρα, ὅχι διὰ κατακρίσεως, ἀλλὰ μᾶλλον δι' ἀποσιωπήσεως. Δὲν ἀνέφερε λ. χ. τὴν πρὸς τὸν Ἀγησίλαον πάλην αὐτοῦ ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ 371 ἔτους· ἱστορῶν ἔπειτα τὸ ἐν Λεύκτροις κατόρθωμα τῶν Θηβαίων, ἐντελῶς ἀπεσιώπησε τὸ ὄνομα τοῦ πρωτουργοῦ τῆς μεγάλης ταύτης νίκης· καὶ διηγούμενος τὴν πρώτην αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον στρατείαν, δὲν κατέδειξεν ἀποχρώντως τὴν σπουδαιότητα τῶν πολιτικῶν μεταβολῶν ὅσας ἐπήνεγκεν αὐτόθι ὁ Ἐπαμεινώνδας. Ἄλλ' ὅτε ἔφθασεν εἰς τὰς τελευταίας αὐτοῦ κατὰ τὴν χερσόνησον πράξεις, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναχαιτίσῃ τὸν θαυμασμὸν τὸν ὅποιον ἡσθάνθη, καὶ ἀφοῦ ἐπανειλημμένως ἐπῆνεσε τὸν ἄνδρα, ἀνέκραξεν, ὡς εἰ συγκαταλαίῳν τὸν ἔπαινον· «ὅσα μὲν τοι προνοίας ἔργα καὶ τόλμης ἐστὶν οὐδέν μοι δοκεῖ ἀνὴρ ἐλλιπεῖν.» Ὑπῆρξε δὲ ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ τελευταῖος μέγας πολιτικὸς καὶ στρατιωτικὸς ἀνὴρ τῆς πρώτης ταύτης ἱστορικῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους περιόδου· ὁ τελευταῖος τῶν πολλῶν καὶ ἐνδόξων ἐκείνων ἡρώων, οἵτινες ἐξεπροσώπουν ἅμα καὶ ὠδήγουν καὶ συνεχίζουν τὴν Ἑλληνικὴν κοινωσίαν. Αὐτοῦ πεσόντος, ἐπῆλθε μακρὰ εἰκοσιπενταετής περίπου, πολιτικὴ καὶ ἠθικὴ ἀναρχία, ἥτις δὲν ἔπαυσεν εἰμὴ διὰ τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας, ἀφ' ἧς ἄρχεται ἑτέρα τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου φάσις. Κατὰ παράδοξον δὲ σύμπτωσιν ἐνταῦθα ἀπολήγει καὶ τὸ τελευταῖον σωζόμενον μέγα ἱστορικὸν ἔργον τῆς πρώτης ταύτης τοῦ ἑλληνισμοῦ περιόδου, τὰ Ἑλληνικὰ τοῦ Ξενοφώντος· ὡς ἀπὸ τοῦδε καὶ ἐφεξῆς, ἐπὶ μακρὸν χρόνον, δὲν γνωρίζομεν τὰ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας εἰμὴ ἀπὸ μεταγενεστέρων συγγραφέων, τοῦ Διοδώρου τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Πausaniου, καὶ ἀπὸ τῶν ἀσυναρτήτων καὶ πολυλάκεις μὴ ἀκριβῶν εἰδήσεων ὅσας εὐρίσκομεν εἰς τοὺς ῥήτορας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Κατάλυσις τοῦ πρώτου Ἑλληνισμοῦ.

Οἱ Θηβαῖοι ἔσπευσαν νὰ ἀκολουθήσωσι τὴν συμβουλὴν ἣν ἀποθνήσκων ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς ὁ Ἐπαμεινώνδας, συνομολογήσαντες εἰρήνην δι' ἧς καθιερώθη ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων, ὅπως εἶχε πρὸ τοῦ τελευταίου πολέμου. Κατὰ τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης ταύτης, ἡ Μαντινία καὶ οἱ περὶ αὐτὴν Ἀρκάδες ἔμειναν κεχωρισμένοι ἀπὸ τῆς ἄλλης Ἀρκαδίας, ἥτις μετὰ τῆς Τεγέας καὶ τῆς Μεγάλης πόλεως ἐξηκολούθησεν ἀπαρτίζουσα τὸν διὰ τοῦ Ἐπαμεινώνδου ὀργανωθέντα ἀρκαδικὸν στρατὸν καὶ περιστέλλουσα ἀπὸ βορρᾶ τὴν Σπάρτην· τὸ δὲ δεινότερον διὰ τὴν Σπάρτην ἀνεγνωρίσθη καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Μεσσήνης. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ Σπάρτη δὲν ἠθέλησε κατ' οὐδένα λόγον νὰ παραδεχθῇ τὸν ὅρον τοῦτον καὶ δὲν ὑπέγραψε τὴν εἰρήνην, ἀλλ' ἅπαντες αὐτῆς οἱ πόλεμοι, καὶ ἰδίως οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Ἡλεῖοι καὶ οἱ περὶ τὴν Μαντινίαν Ἀρκάδες, ἐκύρωσαν τὸ γεγονός ἐκεῖνο.

Ἐκ πρώτης λοιπὸν ὀψεως αἱ Θῆβαι δὲν ἐκυριάρχησαν μὲν τῆς Πελοποννήσου διὰ τῆς εἰρήνης ταύτης, ὅπως ἤθελε συμβῇ ἐὰν ἐπέξῃ ὁ Ἐπαμεινώνδας, διετήρησαν ὅμως πλεονεκτήματα ἀξιόλογα, ὥς ἐκ τῶν ὅποιων ἠδύνατο νὰ ἐξακολουθήσωσι λογιζόμενοι ὡς ἡ ἰσχυροτάτη τῆς Ἑλλάδος πόλις. Ἐν Πελοποννήσῳ εἶχον εἰσέτι συμμάχους τὸ Ἄργος, τὴν Τεγέαν, τὴν Μεγάλην πόλιν καὶ τὴν Μεσσήνην, ἐκτὸς δὲ τῆς Πελοποννήσου, τοὺς Φωκεῖς, τοὺς Λοκροὺς, τοὺς Μαλιεῖς, τοὺς Ἡρακλεώτας, τοὺς πλείστους Θεσσαλοὺς, τοὺς πλείστους Εὐβοεῖς, τοὺς Ἀκαρνανεὺς, καὶ ἰδίως ἐδέσποζον ὁλοκλήρου τῆς Βοιωτίας. Ἀλλὰ οἱ Φωκεῖς ἀμέσως σχεδὸν ἀπέστησαν μετ' ὀλίγον δὲ οἱ Εὐβοεῖς, καὶ ἐν γένει τὸ πᾶν τοῦτο, ὅσον ὀγκῶδες καὶ ἂν ἐφαίνετο, ἐστερεῖτο ἤδη ψυχῆς, ὥστε ἅμα πνεύσαντος τοῦ ἐλαχίστου ἀνέμου, ἐμελλεν ὁλόκληρον νὰ διαλυθῇ εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη.

Οὐδὲν ἦττον ἀσθενὴς ἀπέβη ἡ κατάστασις τῆς Σπάρτης, ἥτις ἐστερεῖται τότε οὐ μόνον τῶν Πελοποννησίων αὐτῆς συμμάχων, ἀλλὰ καὶ τοῦ πλείστου καὶ εὐδαιμονεστάτου τῆς ἰδίας χώρας μέρους· διὸ ὁ βασιλεὺς Ἀγησιλάος, ἀπελπισθεὶς ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα πραγμάτων καὶ ὅμως πρὸς δύναμενος νὰ ἡσυχάσῃ, καὶ τοι ὑπερβᾶς ἤδη τὴν ἡλικίαν τῶν ὀγ-

δοήκοντα ἐτῶν, ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ τύχην ἀλλαχοῦ. Ἡ παραλυσιὰ τοῦ περσικοῦ κράτους εἶχε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους κορυφωθῆ· αἱ πλείσται τῶν δυτικῶν σατραπειῶν εἶχον ἐπαναστατήσῃ κατὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως· ὁ δὲ ἐπιχώριος τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς, ὁ Ταχῶς, ὅπου στήριζε παντὶ σθένει τὴν ἐπανάστασιν ταύτην. Ὅθεν ὁ Ἀγησίλαος ἐνόμισεν ὅτι ἀπερχόμενος μετὰ 1000 Λακεδαιμονίων καὶ ἄλλων Πελοποννησίων ὀπλιτῶν εἰς ἐπικουρίαν τοῦ Ταχῶ, ὅστις καὶ ἄλλους πολλοὺς εἶχεν Ἕλληνας μισθοφόρους, θέλει καταφέρει καιρίαν νικῆν κατὰ τοῦ περσικοῦ κράτους πληγὴν καὶ ἀνανεώσει οὕτω τὸ ἐπιχειρήμα τοῦ ὁποῖον ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκπληρώσῃ. Ἀλλὰ φθάσας εἰς Αἴγυπτον περιῆλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν βασιλέα· καὶ μετ' οὗ πολὺ στασιάσαντος τοῦ τούτου ἀνεψιοῦ Νεκτεναβῶ, ὁ Ἀγησίλαος ἠκούσθη τοῦ Νεκτεναβῶ τὴν μερίδα. Ἀφοῦ δὲ ἀνέδειξεν αὐτὸν νικηφόρον ἀπεφάσισε νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὰ ἴδια, καὶ ἀνεχώρησεν ἐπὶ τούτῳ πρὸς τὴν Κυρήνην, ὅθεν ἐμελέτα νὰ ἐκπλεύσῃ πρὸς τὴν Λακωνικὴν. Ἀλλ' ἀπεβίωσε καθ' ὁδὸν πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὴν Κυρήνην, εἰς ἡλικίαν 84 ἐτῶν, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν Σπαρτιάται ἀνεκόμισαν τὸν νεκρὸν αὐτοῦ εἰς Σπάρτην. Αἱ τελευταῖαι τῆς ζωῆς τοῦ Ἀγησίλαου περιπέτειαι καὶ τὰ τελευταῖα αὐτοῦ ὄνειρα, προσηκόντως ἐπισφράγισαν τὸν βίον ἐκεῖνον, ὅστις, ἀείποτε ἐπιδιώξας τὰ μέγιστα τῶν πραγμάτων, κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς τύχης ν' ἀναλωθῇ περὶ μικρὰ καὶ ἀφανῆ.

Ἀμέσως μετὰ τὴν περὶ Μαντινείαν μάχην, ἰσχυροτέρα τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐφαίνετο ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις. Ἡ πόλις αὕτη οὐ μόνον διέσωσε τὴν ναυτικὴν ἡγεμονίαν ἣς εἶχεν ἀρχίσει τὴν συγκρότησιν μετὰ τὴν ἀνόρθωσιν τῶν τειχῶν αὐτῆς, ἀλλὰ ἐν ἔτει 358 καὶ τὴν Εὐβοίαν ἀπὸ σπασεν ἀπὸ τῶν Θηβαίων, καὶ τῆς Θρακικῆς χερσονήσου συνεπλήρωσε τὴν κατάρκτησιν ὥστε ἤδη προσέθηκε τὰς δύο ταύτας ἀξιολόγους χώρας εἰς τὰς πολλὰς καὶ ἰσχυράς νήσους καὶ παραλίας ὧν προηγουμένως προΐστατο, καὶ ἐξ ὧν περιοριζόμεθα νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα τὴν Λεσβόν, τὴν Χίον, τὴν Σάμον, τὴν Κῶ καὶ τὴν Ρόδον, τὰς περὶ τὴν Μαικεδονίαν καὶ τὴν Θράκην πόλεις, καὶ ἰδίως τὴν πασῶν τούτων ἰσχυροτέραν, τὴν Βυζάντιον. Ἀλλ' ἡ δευτέρα αὕτη τῶν Ἀθηναίων ναυτικὴ ἡγεμονία, μόλις λαβοῦσα τὴν ἐξαίρετον ταύτην ἐπίδοσιν, κατέπεσεν, ὡς οἰκοδόμημα τοῦ ὁποῖου αἱ ἀσθενεῖς βάσεις δὲν ἦσαν ἱκαναὶ νὰ ὑποστήσωσι προσθήκην ἀσυνέτως εἰς αὐτὰς ἐπισταυρευθεῖσαν. Κατ' ἀρχὰς αἱ

Ἄθηνα εἶχον προσπαθῆσαι νὰ περιποιηθῶσιν ὅσον ἐνιστι τοὺς συμμά-
 χους, ἵ' πρὸ πάντων εἶχον καθιερώσει τὴν ἀρχήν, ὅτι δὲν θέλουσι πέμ-
 πει εἰς τὸ ἐξῆς Ἀθηναίους κληρούχους ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς· ἀλλὰ περὶ
 τὰ ἢ παρεβίασαν τὴν ἀρχὴν ταύτην, καταλαβόντες πολλὰ κτή-
 μα· εἰς Σάμον καὶ εἰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης.
 Πρὸς τοῦτου, οἱ ἐκ μισθοφόρων ἤδη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συγκείμενοι
 στρατοὶ τῶν Ἀθηνῶν, εἰς πολλὰς παρεξέτράπησαν καταπίσεις ὡς πρὸς
 τοὺς συμμάχους. Ὅθεν κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ 358 ἔτος, καθ' ὃ νέαν ἐλα-
 βὲν αὐξήσιν ἡ ἡγεμονία αὐτῶν, ἀπέστησαν ἀπὸ αὐτῆς οἱ Κῶοι, οἱ Χίοι,
 οἱ Ῥόδιοι καὶ οἱ Βυζάντιοι. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐζήτησαν νὰ καθυποτάξωσι
 τοὺς ἀποστάτας, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ἀπὸ τὴν Χίον, ὅπου ἔπεσαν ὁ Χα-
 βρίας, ἀπεκρούσθησαν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον, καὶ μετ' οὐ πολὺ, ἐν ἔτει 355,
 ἡναγκάσθησαν ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν ὁλοσχερῇ αὐτονομίαν τῶν ἀποστα-
 τῶν καὶ τὸν χωρισμὸν αὐτῶν ἀπὸ τῆς συμμαχίας. Ἡ δὲ ἄδοξος ἐκ-
 βάσις τοῦ τριετοῦς τούτου πολέμου, ὅστις ὀνομάζεται «συμμαχικὸς πό-
 λεμος», ἐμαρτύρησεν ἐκ νέου τὴν ὀλεθρίαν ἠθικὴν καὶ ὀλικὴν παρακ-
 μὴν εἰς ἣν κατήντησεν ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν ἔτει 412 π. Χ. ἀφοῦ
 ὑπέστη τοσοῦτον φοβεράς ἐν Σικελίᾳ καταστροφάς, ἡ πόλις αὕτη ἡδυνά-
 νθη ὅτι ν' ἀνθίσῃ, ἀγωνιζομένη κατὰ συμπάσης σχεδὸν τῆς Ἑλλάδος
 καὶ τῆς Περσίας αὐτῆς, καὶ πολλάκις ἀνεδείχθη νικηφόρος· ἡδὴ δὲ, ἐνῷ
 δὲν εἶχε νὰ πολεμήσῃ εἰμὴ πρὸς τέσσαρας πόλεις, ἐνῷ ὅχι μόνον οὐδε-
 μίαν εἶχε προηγουμένως πάθει ζημίαν, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας εἶχε προσλάβει
 τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν Θρακικὴν χερσόνησον, κατέθεσε τὰ ὅπλα μετὰ
 τριετῆ ἀσθενέστατον ἀγῶνα. Καὶ διετήρησε μὲν ἱκανοὺς τινας συμμά-
 χους, ἀλλὰ οὐδὲν πλέον ἐνέπνεεν εἰς αὐτοὺς σέβας, καὶ περιῆλθε πρὸς
 τοῦτοις εἰς τὴν ἐσχάτην χρηματικὴν ἀμνηχανίαν.

Τοιαύτη ἦτο ἡ περὶ τὰ μέσα τῆς τετάρτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταε-
 τρίας κατάστασις τῆς Ἑλλάδος. Ὅλοι οἱ ἀγῶνες ὅσοι μέχρι τῆς ἐπο-
 χῆς ταύτης ἐγένοντο ἵνα ἀπαρτίσῃ αὕτη κράτος ἐν, ἀπέβησαν μά-
 ταιοι. Αἱ τρεῖς μεγάλαι πόλεις, αἱ ἐπιχειρήσασαι ἀλληλοδιαδόχως τὸ
 ἔργον τοῦτο, ἐξ ἴσου ἀλληλοδιαδόχως ἀπέτυχον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον
 ἐκπύλησαν τὰς δυνάμεις αὐτῶν, ὥστε οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐλπίς νὰ ἐπα-
 νέλθωσι τὸ ἐπιχειρήμα καὶ ἐτι ὀλιγώτερον νὰ εὐδοκιμήσωσιν. Ἀλλή-
 πάλιν Ἑλληνὶς ἐκ τῶν ἐνταῦθα δὲν ὑπῆρχεν ἱκανὴ νὰ διαδαχθῇ τὸ ἀξιω-
 μα αὐτῶν καὶ νὰ ἀποδῇ κέντρον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Φερσίος Ἀλέ-

ξανδρος εἶχε μὲν ἀναλάβει πολλήν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰμμε-
νώνδου, δύναμιν· ἀλλ' ἐδολοφονήθη ἐν ἀρχῇ τοῦ 359 ὑπὸ τῆς
ιδίας συζύγου Θήβης ἀδελφῶν Τισιφώνου, Πυθολάου καὶ Λυκόφρου,
οἵτινες διεδέξαντο κατ' ἐπιφάνειαν τὸ τοῦ ταγοῦ ἀξίωμα, πράγμα
ὅμως ὀλίγον ἰσχυσαν, ἡ δὲ Θεσσαλία περιῆλθεν εἰς τὴν συνήθη αὐτῆς
διαίρεσιν καὶ ἀσθένειαν. Ἐτι ὀλιγωτέραν ἐπιρροὴν ἠδύναντο νὰ λάβω-
σι εἰς τὴν τύχην τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, ἡ μεγάλη τῶν Συρακουσῶν κα-
ταστροφὴ. Ἡ ἐπιρροή αὕτη δὲν ὑπῆρξε πολλοῦ λόγου ἀξία οὐδ' ἐπὶ τοῦ δρα-
στηρίου δυνάστου Διονυσίου τοῦ πρεσβυτέρου. Ἀποθανόντος δὲ αὐτοῦ
ἐν ἀρχῇ τοῦ 367, προέκυψεν, ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου του, Διονυσίου
τοῦ νεωτέρου, μακρὸς μεταξὺ τῶν ἐν Σικελίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ ἐλληνίδων
πόλεων, ἐμφύλιος πόλεμος, ὡς ἐκ τοῦ ὁποῦ εἰς τοσαύτην περιῆλθεν
αἱ Συρακούσαι ἐκλυσιν, ὥστε τῷ 345 ἐζήτησαν ἀπὸ τῆς μητροπόλεως
αὐτῶν Κορίνθου, διαιτητὴν τινα καὶ ἀνορθωτὴν τῶν πραγμάτων. Καὶ
τότε ἀπῆλθεν εἰς Συρακούσας ἀνὴρ ἐγκριτος ἐπὶ χρηστότητι καὶ ἀρετῇ,
ὁ Τιμολέων, ὅστις, κατισχύσας τῶν ἀντιπάλων, καὶ πείσας τὸν Διονύ-
σιον νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Κόρινθον (ὅπου διέζησεν οὗτος τὸ ὑπόλοιπον τοῦ
βίου ἰδιωτεύων) ἠνώρθωσε τὸ ἀρχαῖον ἐλεύθερον τῆς πόλεως πολιτεύμα,
κατέλυσε καὶ τοὺς ἄλλους ἐν Σικελίᾳ τυράννους καὶ περιέστειλε τοὺς
Καρρχηδονίους. Ἄλλ' οὐδὲν ἦττον αἱ Συρακούσαι δὲν ἠδύναντο πλέον
νὰ βαρύνωσιν εἰς τὴν πλάστιγγα τῶν πραγμάτων τῆς ἐνταῦθα Ἑλ-
λάδος, ἡ δὲ ἱστορία καὶ ἡ τύχη αὐτῶν συνδέεται μᾶλλον τοῦ λοιποῦ
μετὰ τῆς τῶν Ῥωμαίων τύχης καὶ ἱστορίας.

Ἡ κυρίως Ἑλλάς λοιπὸν, ἡ μητρόπολις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, διὰ
τέλει ἤδη ἄνευ ἡγεμόνος, καὶ οὐδὲ ὑπῆρχε πιθανότης ὅτι δύναται νὰ
ἀπαρτίσῃ πλέον κράτος ἐν. Ὁ σκοπὸς οὗτος, ὃν ἐπὶ δύο ἑκατονταε-
τηρίδας ἀδιακόπως ἐπεδίωξεν, ἀπεδείχθη διὰ πείρας μακρὰς ὅτι δὲν
εἶναι δυνατόν νὰ ἐκπληρωθῇ, ἐντὸς τῶν ὅρων τοῦ πολιτικοῦ βίου αἰῶ-
νος εἶχε διαμορφωθῇ ἐπὶ τῆς πρώτης ταύτης ἱστορικῆς αὐτῆς περιόδου
ὥστε ἦτο πρόδηλον, ὅτι ὁ διηρημένος καὶ ἐκκελυμένος ἐκεῖνος κόσμος
ἤθελεν ἀφεύκτως νεκρωθῇ, ἐὰν δὲν ἐπῆρχετο νέον τι στοιχεῖον ἐπὶ τῇ
δεξιᾷ νὰ συναρμολογήσῃ αὐτὸν αὖθις καὶ νὰ ζωογονήσῃ. Καὶ ταύτην
πρὸς βορρᾶν τῆς Ἑλλάδος, εἰς χώραν κατοικουμένην ὑπὸ φύλων ἀνέ-
καθεν συγγενῶν τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς (σελ. 75 καὶ 314), διὰ δὲ τοῦ
χρόνου καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν ἐξηλληνισθέντων, ἐν Μακεδονίᾳ, προέ-
κυψε περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνὴρ μεγαλοφυῆς, ὅστις, συγκροτήσας μο-

ναρχίαν ἰσχυράν, συμπαρέλαβεν ἐν αὐτῇ καὶ τοὺς ἐνταῦθα Ἕλληνας καὶ ἤνοιξεν αὐτοῖς νέον ἐνεργείας σταθμόν. Πρὶν ἢ ὅμως ἡ πατρίς ἡμῶν περιέλθῃ εἰς τὴν δευτέραν ταύτην τοῦ πολιτικοῦ αὐτῆς βίου φάσιν, ἐπὶ-πρωτοὺς διέλθῃ δι' ὕλικῆς τινος καὶ ἡθικῆς ἀναρχίας, ἥτις κατέδειξε τότε μέγεθος τῆς ἐπελθούσης εἰς τὰ πνεύματα καὶ εἰς τὰ αἰσθήματα ἀλλοιώσεως, καὶ τὸ ποῦ ἤθελε καταστήσει ἡ Ἑλλάς, εἰς ἐγκαίριον ἐπιφανομένη ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία, δὲν συνῆπτεν αὐτὴν πάλιν εἰς ἐν ὅλον καὶ δὲν παρεῖχεν εἰς τὸ εἶδος ἀφορμὴν καὶ τρόπον τοῦ νὰ ἐπι-διώξῃ γενναϊότερόν τινα σκοπόν. Ἡ δ' ἀναρχία αὕτη φέρει ἐν τῇ ιστο-ρίᾳ τὸ ὄνομα τῶν αἰετῶν πολέμων.»

Οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν ἐνθυμοῦνται ἴσως (σελ. 139 καὶ ἐπομ.) τὰ ἄλ-λοτε παρ' ἡμῶν ἱστορηθέντα περὶ τοῦ ἐν Φωκίδι μεγάλου Ἀμφικτυο-νικοῦ συνεδρίου. Τὸ συνέδριον τοῦτο εἶχε μὲν ἀνέκαθεν οὐ μόνον ὀρη-σκευτικὸν ἀλλὰ μέχρι τινὸς καὶ πολιτικόν τινα χαρακτῆρα, ἐπὶ δύο ὅμως περίπου ἑκατονταετηρίδας εἶχεν ἀποβῆ ὅπως ἀμέτοχον τῶν κοι-νῶν τῆς Ἑλλάδος πραγμάτων, διὰ διαφόρους λόγους. Καὶ πρῶτον διότι τὸ ὄργανισμὸς αὐτοῦ, γενόμενος εἰς χρόνους ἀδήλους, ἀλλὰ παναρχαίους, δὲν συνεβιβάζετο παντάπασιν πρὸς τὴν ἐπελθούσαν ἐν τῇ μεταξύ με-ταβολῇ εἰς τὴν τύχην τῶν πόλεων. Εἶδομεν ὅτι ἐνῶ οἱ Μαλιεῖς, οἱ Περραιβοί, οἱ Μάγνητες, καὶ ἄλλα μικρὰ φύλα εἶχον ἕκαστον δύο ἐν τῇ συνεδρίᾳ ἑκείνῃ ψήφους, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιάται ἰδίαν ψή-φον οὐδεμίαν κυρίως εἰπεῖν εἶχον ἐν αὐτῇ· ὅλοι οἱ Ἴωνες ἡμῶν καὶ ὅλοι οἱ Δωριεῖς ἡμῶν εἶχον ἀνὰ δύο ψήφους, ἡ δὲ Σπάρτη ἐλογίζετο ὡς μία τῶν διαφόρων δωρικῶν πόλεων, αἵτινες ὅλοι ἡμῶν εἶχον δύο ψήφους, καὶ αἱ Ἀθῆναι πάλιν ἐλογίζοντο, ὡς μία τῶν ἀπείρων ἰωνικῶν πόλεων αἵτινες ὅλοι ἡμῶν δὲν εἶχον εἰμὴ δύο ψήφους. Ἐκ τούτου ἐννοεῖται ἐν μέρει διὰ τί ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον δὲν μετέσχεν τῶν πολιτικῶν τῆς Ἑλλάδος πραγμάτων· οὔτε ἡ Σπάρτη, οὔτε αἱ Ἀθῆναι ἠδύναντο νὰ ὑποκύψω-σιν εἰς τὰς ἀποφάσεις συνόδου καθ' ἣν ἐπλειονοψήφουν μικρὰ τινα ἐθνά-ρια, ἐνῶ αὐταί, αἱ ἡγεμόνες τῆς Ἑλλάδος πόλεις, δὲν εἶχον εἰμὴ τὸ πολλοστημόριον μιᾶς ψήφου. Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτου, τὸ κύριον τῆς συνόδου ἔργον ἦτο, ὡς γινώσκομεν, ἡ ἐφορία τοῦ ἐν Δελφοῖς ναοῦ καὶ ἡ προεδρεία τῶν Πυθίων, δηλαδὴ τῶν ἀγώνων ὅστινες ἐτελοῦντο παρὰ τὸν ναὸν τοῦτον· ἡ δὲ εὐλάβεια ἦν ἐπὶ μακρὸν χρόνον αἱ προπάτορες

ἡμῶν εἶχον πρὸς τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο κατάστημα καὶ ἀγώνισμα, ἀπέτρεπεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ μεταχειρισθῶσιν εἰς σκοποὺς πολιτικούς τὴν ἐφορέαν οὖσαν τὰ θρησκευτικὰ ταῦτα ἰδρύματα ἀρχήν. Τρανοτάτη δὲ ἀπόδειξις τοῦ πόσον διὰ ταῦτα ἀπέβη ἄσημον πολιτικῶς τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον καθ' ὅλην τὴν πέμπτην καὶ μέχρι τῶν μέσων τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος, εἶναι πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ὅτι οὐδὲ ἀπαξ ἀναφέρεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Θουκυδίδου ἢ ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς τοῦ Ξενοφῶντος. Ἀλλ' ἀφ' ἧς οἱ Θηβαῖοι ἐκυρίαρχησαν τῆς Βοιωτίας καὶ ἐπομένως ἐγένοντο κύριοι τῶν δύο ψήφων τὰς ὑποίας εἶχον οἱ Βοιωτοὶ ἐν τῷ συνεδρίῳ τούτῳ, πρὸς δὲ τούτοις ἐκυρίαρχησαν καὶ τῆς Φωκίδος, καὶ ἐπομένως ἐγένοντο κύριοι αὐτοῦ τυῦ χώρου ἐν ᾧ συνήρχετο τὸ συνέδριον, οἱ Θηβαῖοι ἀπεφάσισαν νὰ μεταχειρισθῶσι τὸ συνέδριον τοῦτο ὡς ὄργανον τῶν ἰδίων αὐτῶν συμφερόντων, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ, κατὰ δύστην, περὶ τοὺς χρόνους τούτους ἤρχισε νὰ μαραινῇ πολὺ καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα καὶ νὰ ἐκλείπῃ ἡ πρὸς τοῦς ἱερωτάτους τῶν θεσμῶν εὐλαβεία. Ὅθεν μικρὸν μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην, οἱ Θηβαῖοι κατέπεισαν τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον νὰ καταδικάσῃ τὴν Σπάρτην εἰς χρηματικὴν ποινὴν 500 ταλάντων, διὰ τὴν ἐν μέσῃ εἰρήνῃ κατάληψιν τῆς Καδμείας καὶ τὰς δηώσεις ὅσας οἱ Λακεδαιμόνιοι διέπραξαν ἐν Βοιωτίᾳ. Ἡ ἀπόφασις αὕτη δὲν ἐξετελέσθη μὲν ποτέ, ἀλλ' ἡ προκαλέσασα αὐτὴν ἐπέμβασις τοῦ συνεδρίου εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα, ὑπῆρξεν ἀρχὴ κακοῦ τὸ ὅποῖον ἐμελλε νὰ ἐπιφέρει πολυειδῶς ὀλέθρια ἀποτελέσματα. Ἐν ἔτει 357, οἱ Θηβαῖοι ἐκδικούμενοι τοὺς Φωκεῖς διότι ἀπέστησαν ἤδη ἀπὸ τῆς συμμαχίας αὐτῶν, καὶ ὠφελοῦμενοι ἐκ τῆς κατὰ τῶν Φωκίων ἀρχαίας ἀντιπαθείας τῶν Λοκρῶν καὶ τῶν Θεσσαλῶν, κατέπεισαν πάλιν τὸ Συνέδριον νὰ καταδικάσῃ καὶ τοὺς Φωκεῖς εἰς χρηματικὴν ποινὴν βαρεῖαν, ἂν καὶ ἄδηλον πόσῃ· ἄδελος ὁμοίως εἶναι καὶ ἡ ἀφορμὴ τῆς καταδίκης, ὡς πιθανώτερον δὲ λογίζεται ὅτι οἱ Φωκεῖς κατεδικάσθησαν, κατηγορηθέντες ἐπὶ σφετερισμῷ γῆς ἀνηκούσης εἰς τὰ κτήματα τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Φωκεῖς οὔτε ἤθελον οὔτε ἠδύναντο νὰ πληρώσωσι τὴν ζημίαν, οἱ Ἀμφικτύονες, ἐπὶ τῇ εἰσηγήσει πάντοτε τῶν Θηβαίων, ἐξέδωκαν κατὰ τὴν τοῦ ἐπομένου ἔτους σύνοδον νέον δόγμα δι' οὗ ἀπεφασίσθη νὰ τιμωρηθῶσιν οἱ Φωκεῖς, ὡς πάλαι ποτὲ οἱ Κιρραῖοι (σελ. 149—151), ὃ ἔστι ν' ἀφαιρεθῇ ἀπὸ αὐτῶν ἡ χώρα καὶ νὰ κατασθῇ εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν· ἐνταύτῃ δὲ ἡπειλήθησαν καὶ οἱ Λα-

κεδαιμόνιοι, καθὼ μὴ ἐκτελέσαντες τὴν προηγουμένως κατ' αὐτῶν ἐπιψηφισθεῖσαν ποινὴν, καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀφωρίσθησαν ὑπὸ τοῦ συνεδρίου.

Τότε οἱ Φωκεῖς θεωροῦντες ἑαυτοὺς ἀπειλουμένους τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ἐζήτησαν συμμάχους. Καὶ ἔλαβον τῶντι ὑποσχέσεις ἐπικουρίας παρὰ τῶν Ἀθηναίων, τῶν Σπαρτιατῶν, τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Ἀχαιῶν καὶ ἄλλων πελοποννησιακῶν πόλεων· ἄλλ' οἱ Θηβαῖοι, οἱ Θεσσαλοὶ, οἱ Δωριεῖς οἱ Αἰνιῶνες, οἱ Ἀχαιοὶ οἱ Φθιώται, οἱ Μάγνητες, οἱ Περραιβοὶ, οἱ Ἀθαμᾶνες καὶ οἱ Δόλοπες, ἀνέλαβον τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως τοῦ συνεδρίου· ὥστε οἱ Φωκεῖς εἶδον ἑαυτοὺς περιζωσθέντας ὑπὸ παλεμίων πολλῶν καὶ πλησιέστατα κειμένων, ἐνῶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν ἦσαν μακράν, καὶ παρεκτὸς τούτου, διὰ τὴν ἰδίαν ἀσθένειαν, ὀλίγον ἡδύναντο νὰ τοὺς βοηθήσωσιν. Ὅθεν οἱ Φωκεῖς ἐνόησαν ὅτι ἀνάγκη ἐπὶ τῶν ἰδίων κυρίως δυνάμεων νὰ στηριχθῶσι καὶ ἐπὶ τούτῳ, κατὰ πρότασιν τοῦ στρατηγοῦ αὐτῶν Φιλαμήλου, ἀπεφάσισαν πρὸ πάντων νὰ γίνωσι κύριοι τῶν Δελφῶν.

Εἶναι βέβαιον ὅτι κατ' ἀρχὰς οἱ Δελφοὶ δὲν ἦσαν πόλις αὐτοτελῆς, ἀλλ' ὑπήγοντο εἰς τοὺς Κιρραίους (σελ. 149 καὶ ἐπομ.)· βραδύτερον, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Κίρρας, οἱ Δελφοὶ ἀπέβησαν πόλις αὐτοτελῆς καὶ μετεἶχε μὲν ἡ πόλις αὕτη τοῦ κοινοῦ τῶν Φωκέων συνεδρίου, ἀλλ' ὅμως οἱ κάτοικοι αὐτῆς διεῖπον κυριαρχικῶς τὰ τοῦ νου καὶ τοῦ μαντείου. Τὴν ἀξίωσιν ταύτην τῶν Δελφῶν ἡμφισβήτησαν πολλάκις οἱ Φωκεῖς, μάλιστα περὶ τὰ μέσα τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἐγένετο, ἕνεκα τῆς ἀμφισβήτησεως ταύτης, ὁ λεγόμενος δευτερός ἱερὸς πόλεμος (σελ. 535 καὶ 536,) καθ' ὃν τὸ μὲν πρῶτον ὑπερίσχυσαν οἱ Δελφοὶ διὰ τῆς Σπάρτης, ἔπειτα δὲ οἱ Φωκεῖς διὰ τῶν Ἀθηναίων· τελευταῖον ὅμως οἱ Φωκεῖς, ἀφοῦ ἀποστάντες ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν προστασίαν τῆς Σπάρτης, ἐδέησε νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν θέλησιν αὐτῆς καὶ ὡς πρὸς τοὺς Δελφοὺς, ἀναγνωρίζοντες ἕκτοτε τὴν ἀξίωσιν τούτων περὶ τῆς αὐτοτελοῦς καὶ κυριαρχικῆς διευθύνσεως τοῦ ἱεροῦ. Ταύτην λοιπὸν τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων προέτεινεν ἤδη ὁ Φιλόμηλος νὰ μεταβάλωσι, γινόμενοι κύριοι τῶν Δελφῶν, τὸ μὲν ἵνα ἔχωσιν εἰς χεῖρας αὐτῶν τὴν Πυθίαν, τῆς ὑποίας οἱ χρησιμαὶ εἶχον τασοῦτον κύρος καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα, τὸ δὲ ἵνα καταλάβωσι τοὺς ἐν Δελφοῖς ἀποτεταμιευμένους ἀπείρους θησαυρούς. Λαβὼν δὲ τὴν συναινέσιν τῶν συμπολιτῶν, ὁ Φιλόμηλος κατώρθωσε

νὰ καταλάβῃ τοὺς Δελφούς· καὶ τότε ἤρξατο σειρὰ πράξεων ἀσεβῶν. δι' ὧν παρεβιάσθη καὶ ἐληστεύθη τὸ μέγιστον καὶ σεβαστότατον τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ἱερὸν, εἰς ἀπόδειξιν τρανοτάτην, ὅτι τὸ ἔθνος τοῦτο ἔπαυσε τοῦ νὰ ἔχῃ θρησκείαν καὶ ἦτο ἐπομένως ἀνάξιον νὰ διατηρήσῃ πλέον τὴν αὐτονομίαν αὐτοῦ. Ἐν πρώτοις ὁ Φιλόμηλος ἐθανάτωσε τοὺς καλουμένους «θρακίδας» ἦτοι τὰ ἱερὰ ἐκεῖνα γένη τὰ ὅποια ἀπ' αἰῶνος ἐκυβέρνηον τὰ πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ τῶν Δελφῶν πράγματα· δὲν ἔλειψε δέ, ἐννοεῖται, νὰ δημεύσῃ καὶ τὴν περιουσίαν τῶν θρακιδῶν. Μετὰ τοῦτο ἠθέλησε ν' ἀναγκάσῃ τὴν Πυθίαν νὰ κυρώσῃ τὰς πράξεις αὐτοῦ· ἀλλ' αὕτη ἀπειποιεῖτο ν' ἀναβῇ ἐπὶ τοῦ τρίποδος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Φιλόμηλος προσέταξεν αὐτὴν δι' ἀπειλῶν πολλῶν νὰ χρησιμοδοτήσῃ κατὰ τὰ πάτρια, ἡ Πυθία ἀπήντησεν, ὅτι αὐτὰ δὴ τὰ πάτρια παρεβίασεν ἐκεῖνος καὶ ἀνέτρεψε. Τότε ὁ Φιλόμηλος διέταξε νὰ τὴν συλλάβωσι καὶ νὰ τὴν καθίσωσι διὰ τῆς βίας ἐπὶ τοῦ τρίποδος, ὥστε ἡ Πυθία, κατακτοηθεῖσα, ἀπεφάνητο ὅτι ἀέξεστι αὐτῇ πράττειν ὃ βούλεται. » Καὶ ὁ Φιλόμηλος, καταγράφας ἀμέσως τὸν χρησμὸν τοῦτον καὶ παραστήσας αὐτὸν ὡς ὑπὸ τοῦ θεοῦ αὐτοῦ δοθέντα, ἐθεώρησεν ἑαυτὸν δικαιούμενον νὰ πράξῃ ἄληθῶς πᾶν ὃ,τι ἐβούλετο. Ἡ σκανδαλώδης αὕτη πράξις μαρτυρεῖ τὸν βαθμὸν τῆς ἀσεβείας εἰς τὸν ὅποιον κατήντησεν ἡδὴ ἡ Ἑλλάς. Δὲν λέγομεν ὅτι καὶ πρότερον πολιτικοὶ τινες ἄνδρες, καὶ ἰδίως Σπαρτιάται, δὲν μετεχειρίσθησαν ἐνὶ τὴν Πυθίαν πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν πολιτικῶν αὐτῶν σκοπῶν· ἀλλ' ἐπράττον τοῦτο διὰ πλαγίων καὶ ἀφρων μέσων, διὰ πειθοῦς, διὰ δωροδοκίας, ἐνῶ ἡδὴ ἡ βία ὑπῆρξεν ἀπροκάλυπτος καὶ ἡ ἀναίδεια καταφανής. Τὰς δὲ πρώτας ταύτας βιαιοπραγίας ἐμέλλε ν' ἀκολουθήσῃ ἄλλη νέα, ἥτις οὐ μόνον τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις τοῦ ἔθνους διέσεισεν, ἀλλὰ καὶ τὰς σεβαστοτάτας τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων, καὶ τὰς θεμιλιώδεις τῆς δημοσίας πίστεως βάσεις ἀνέτρεψε, καὶ τὰ μέγιστα τῶν ὀλικῶν συμφερόντων ὁλοκλήρου τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου προσέβαλεν.

Ἐλάθομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ εἰπώμεν (σελ. 147) ὅτι εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν ὑπῆρχον κατατεθειμένοι μεγάλοι θησαυροί· ἀναθήματα πολυτίμα ἰδιωτῶν καὶ πόλεων, δεκάται λαφύρων καὶ ἰδίως τῶν λαφύρων, ὅσα οἱ Ἕλληνες συνέλεξαν κατὰ τοὺς πρὸς τοὺς βαρβάρους πολέμους, δεκάται εὐρημάτων, ἀποταμιεύματα ἰδιωτῶν καὶ πόλεων, ἀφιερῶματα ξένων βασιλείων καὶ πολιτειῶν, ὥστε πολλαὶ ἐλληνικαὶ πόλεις καὶ ἄλ-

λόφυλοι πολλοὶ κατεσκεύασαν αὐτόθι διὰ τ' ἀναθήματα καὶ ἀποταμίεματά των ἐξ ἐπίτηδες οἰκοδομήματα, τοὺς λεγομένους θησαυροὺς. Ἡ δὲ ἄξια τῶν οὕτω σωρευθέντων ἐν Δελφοῖς χρημάτων, πολυτίμων πραγμάτων καὶ ἀναθημάτων, ὑπελογίζετο εἰς μύρια τοῦλάχιστον τάλαντα, ἥτοι 60 ἑκατομμύρια ἀρχαίων δραχμῶν, τῶν ὑποίων ἢ σχετικῇ σημερινῇ ἄξια δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λογισθῇ μικροτέρα τῶν 400 ἑκατομμυρίων. Εἰς τοῦτο λοιπὸν τὸ μέγα κεφάλαιον ἀπεφάσισε νὰ ἐπιβάλλῃ χεῖρα ὁ Φιλόμηλος ἵνα μεταχειρισθῇ αὐτὸ πρὸς συντήρησιν πολλῶν μισθοφόρων καὶ ὄρωδοκίαν τῶν συμμάχων αὐτοῦ. Ἡ πράξις ἦτο σκανδαλώδης καὶ πρωτοφανής. Ναὶ μὲν εἰς τὰς παραμονὰς τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, οἱ ἀντίπαλοι τῶν Ἀθηναίων, μὴδὲν ἔχοντες ἀποταμίευμα, εἶχον σκεφθῇ ὅτι δύνανται νὰ λάβωσι λόγῳ δανείου χρήματα ἐκ Δελφῶν καὶ ἐξ Ὀλυμπίας· ὁμοίως καὶ οἱ Ἀθηναῖοι μετεχειρίσθησαν, μετὰ τὰς ἐν Συρακούσαις συμφορὰς, διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ πολέμου, τινὰ τῶν ἐν τῇ Παρθενῶν ἀναθημάτων· καὶ τελευταῖον ἐπὶ τοῦ μεταξὺ Ἀρκάδων καὶ Ἡλείων πολέμου, τοῦ προκαλίσαντος τὴν τέταρτην εἰς τὰ πελοποννησιακὰ πράγματα ἐπέμβασιν τοῦ Ἐπαμεινώνδου, οἱ Ἀρκάδες εἶχον λάβει ἀπὸ τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἱερὸν χρήματα πρὸς συντήρησιν τῶν στρατευμάτων αὐτῶν. Ἀλλὰ, παρεκτός τοῦ ὅτι δὲν εἶναι βέβαιον ἂν οἱ Πελοποννήσιοι εἶχον μεταχειρισθῇ τῶντι χρήματα ἐκ τῶν κατὰ τῶν Ἀθηναίων πόλεμον, ἢ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι τὰ χρήματα ταῦτα, καὶ ἂν τὰ μετεχειρίσθησαν, δὲν ἦσαν πολλὰ, ὅπως καὶ τὰ ἐν Ἀθήναις καὶ τὰ ὑπὸ τῶν Ἀρκάδων δαπανηθέντα, καὶ ὅτι ἐν μέρει τοῦλάχιστον ἅπαντα ταῦτα ἀποκατεστάθησαν. Τοῦτου ἕνεκα τὰ γεγονότα ἐκεῖνα δὲν ἐπροξένησαν εἰς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον τὴν ὀλεθρίαν ἐντύπωσιν τῆς προκειμένης μεγάλης ἱεροσυλίας, δι' ἧς ἐληστεύθη καὶ ὁλοκληρίαν τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν, καὶ οὐ μόνον τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ αὐτοῦ χρήματα διηρπάγησαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἀναθήματα βλαβερὰ συνεδέοντο μὲ τὰς ἱερωτάτας τοῦ ἔθνους παραδόσεις καὶ ἰδίως ὅσα ἐμαρτύρουν τὰ κατὰ Περσῶν ἀείμνηστα κατορθώματα, ἐγέναντο ἄφρατα· ὥστε ἡδυνάτο τις εἰπεῖν, ὅτι ὁ πρῶτος ἑλληνισμὸς πρὶν ἢ καταπέσῃ εἰς ἔδαφος, ἠθέλησεν ἰδίαις χερσὶ νὰ καταστρέψῃ τὰ μαρτύρια ἐκεῖνα τῆς εὐλαθείας, τῆς δόξης καὶ τῆς εὐπορίας αὐτοῦ.

Καὶ ἡ γενομένη δὲ τῶν χρημάτων τούτων χρήσις ἔτι μᾶλλον προσέβαλε τὴν κοινὴν συνείδησιν. Ἐπειδὴ οὐδεὶς τίμιος ἄνθρωπος ἐπιθετο νὰ μισθοδοτηθῇ διὰ χρημάτων ἐξ ἱεροσυλίας προερχομένων, οἱ στρατοὶ

τοὺς ὑποίους συνεκρότησαν ὅ,τε Φιλόμελος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ στρατηγοὶ τῶν Φωκίων ἀπηρτίσθησαν ἐξ ἀνθρώπων πονηροτάτων καὶ ἐκ τῶν φοβερωτάτων κακούργων συμπάσης τῆς Ἑλλάδος. Πλὴν τοῦτου, διὰ τῶν χρημάτων ἐκείνων ἐδωροδοκῆθησαν οἱ ἄρχοντες πλείστον τῆς Ἑλλάδος πόλεων ἵνα ἐμμείνωσι πιστοὶ εἰς τὴν τῶν Φωκίων συμμάχϊαν· Ἀθηναῖοι, πολλοὶ Θεσσαλοὶ καὶ μάλιστα Σπαρτιάται, διότι ἐν Σπάρτῃ ὅτε βασιλεὺς Ἀρχίδαμος, καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ, καὶ οἱ ἔφοροι, καὶ οἱ γέροντες ἅπαντες δὲν ἠσχύνθησαν νὰ λάβωσι δῶρα παρὰ τῶν Φωκίων. Δὲν ἐλῆσ τεύθη δὲ διὰ μιᾶς ὅλος ὁ θησαυρός. Ὁ Φιλόμηλος, ὡς φαίνεται, δὲν ἔλαβεν εἰμὴ χρήματα· ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ὀνομαρχος ἐπέβαλε χεῖρα καὶ εἰς τὰ ἀναθήματα, νομισματοκοπῶν μὲν τὰ ἐκ πολυτίμων μετάλλων, μεταβάλλων, δὲ εἰς ὅπλα τὰ ἐκ χαλκοῦ καὶ σιδήρου. Ἀλλὰ συνεπληρώθη ἡ λεηλασία ἐπὶ τοῦ τρίτου στρατηγοῦ, τοῦ Φαύλλου· τότε κατεκόπησαν ἰδίως εἰς νόμισμα 120 διτάλαντοι χρυσαὶ πλίνθοι καὶ 360 διμναῖαι χρυσαὶ φιάλαι, καὶ λέων χρυσοῦς, καὶ ἄγαλμα χρυσοῦν γυναικὸς, ἅπαντα ἀναθήματα ὄντα τοῦ βασιλέως τῶν Λυδῶν Κροίσου, ὧν μόνων ἡ ἀξία ὑπελογίζετο εἰς τετρακισχίλια τάλαντα. Τὸ δὲ ἔτι εἰ δυνατόν δεινότερον, οἱ θησαυροὶ οὗτοι δὲν εἰδῶ πάντων ἅπαντες εἰς τὰς πολεμικὰς καὶ πολιτικὰς τῶν Φωκίων χρεῖας· πλείστοι κατησώτευνοντο εἰς τὰς ἐρωμένας τοῦ Ὀνομάρχου, τοῦ Φαύλλου καὶ τῶν ἄλλων ἰσχυρῶν ἀνδρῶν τῆς Φωκίδος, ὧν πολλοὶ ἀναίσχυντως περιεφέροντο δημοσίᾳ κεκοσμημέναι διὰ τῶν πολυτίμων καὶ ἱερῶν ἀναθημάτων ὅσα ἡ εὐλάβεια τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους εἶχεν ἄλλοτε ἀφιερῶσαι εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν.

Ἀπὸ τοιούτων ἀφορμῶν ἤρχισε καὶ διὰ τοιούτων πόρων καὶ τρόπων διεξήχθη, ἐπὶ δεκαετίαν ὅλην, 355—346, ὁ πόλεμος οὗτος, καθ' ὃν οἱ μὲν Θηβαῖοι καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν, ἀποῦ πρῶτοι παρεβίασαν τὴν ἱερότητα τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου, μεταχειρισθέντες αὐτὰ πρὸς ἐπιτυχίαν ἰδίων πολιτικῶν συμφερόντων, ἔπειτα παρέστησαν ὡς πρόμαχοι τοῦ ληστευομένου ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ, οἱ δὲ Φωκεῖς καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἀγωνίζονται ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας τῆς Φωκίδος, δὲν ἔπαυον ληστεύοντες τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο. Κατ' ἀρχὰς ὁ Φιλόμηλος ἀνεδείχθη ἐπανειλημμένως νικηφόρος, ἀλλὰ κατὰ τὸ δεύτερον τοῦ πολέμου ἔτος, 354, καταληφθεὶς αἰφνιδίως ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐν χωρίῳ ὀρεινῷ καὶ στενῷ, παρὰ τὴν πόλιν Νέωνα, ἠττήθη, ἀπεκλείσθη εἰς

τινα κρημνώδη τόπον, καὶ ἐντεῦθεν, διέξοδον μὲν μὴ ἔχων, μὴ θέλων δὲ νὰ παραδοῖ, ἔρριπεν ἑαυτὸν κατὰ ὑψηλοῦ καὶ ἀποτόμου κρημνοῦ. Ἄντ' αὐτοῦ δ' ἀνέλαβε τὴν στρατηγίαν ὁ Ὀνόμαρχος, ἀνὴρ ἀσυγκρίτῳ λόγῳ ὀξύτερος καὶ ἱκανώτερος τοῦ προκατόχου· καὶ ἐπὶ τούτου ἀνεμίχθη τὸ πρῶτον εἰς τὰ ἐλληνικὰ πράγματα ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος.

Ὁ Φίλιππος, ὅστις εἶχε προσαχθῇ εἰς Θήβας, ὡς προαναφέρομεν, (σελ. 756—757), δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸν πότε ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς πόλεως ἰκείνης· ὡς ἀναμφισβήτητον ὑπολαμβάνεται ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Περδίκκου ἦτο ἤδη ἐν Μακεδονίᾳ, ὥστε ὅτε ὁ Περδίκκος ἔπεσεν εἰς μάχην τινὰ πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς, καταλιπὼν υἱὸν ἀνήλικον, ὁ Φίλιππος κατέλαβεν ἀμέσως τὴν ἀρχήν. Ἀλλ' εὗρε τὴν Μακεδονίαν πανταχόθεν ἀπειλουμένην. Οἱ Ἰλλυριοὶ παρεσκευάζοντο ἤδη ἐπὶ τὴν ὅλην αὐτῆς κατάκτησιν· οἱ Παῖονες ἐπύρρουν τὴν χώραν ληστρικῶς· οἱ Θρᾶκες ἠθέλουν ν' ἀναδείξωσι βασιλέα ἑτερόν τινα μνηστῆρα τῆς ἀρχῆς, τὸν Πausaniαν, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἑτερον, τὸν Ἀργαῖον. Ὁ Φίλιππος πρῶτον συνέθετο διὰ χρημάτων πρὸς τοὺς Παῖονας, τοὺς ὑποίους μετὰ ταῦτα καθυπέταξε, καὶ αὐξήσας οὕτω τὴν δύναμιν αὐτοῦ, κατετρόπωσεν ὡσαύτως τοὺς Ἰλλυριοὺς· εἶχε δὲ ἤδη νικήσει καὶ μισθοφόρους τινὰς τῶν Ἀθηναίων, καταπλεύσαντας διὰ νὰ καταστήσωσι βασιλέα τὸν Ἀργαῖον, καθ' ἣν περίπτωσιν περιποιηθεῖς μὲν φιλικώτατα τοὺς αἰχμαλώτους Ἀθηναίους, ὑποσχεθεὶς δὲ ὅτι δὲν θέλει ὑποστηρίξει τὴν πρὸ καιροῦ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγωνιζομένην πρὸς τὰς Ἀθήνας Ἀμφίπολιν, προσφκειώθη καθ' ὁλοκληρίαν τὸν δῆμον τῆς πόλεως αὐτῆς. Ἀπέκρουσε δ' ἐπίσης τοὺς ὑποστηρίζοντας τὸν Pausaniαν Θρᾶκας, ὥστε, ὅτε ἐξεργάγη ὁ συμμαχικὸς κατὰ τῶν Ἀθηναίων πόλεμος, εἶχεν ἀσφαλίσαι τὴν ἐπὶ τῆς Μακεδονίας ἀρχὴν αὐτοῦ. Περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Φιλίππου, καὶ περὶ τῆς μεγαλοφυΐας αὐτοῦ, καὶ περὶ τῶν πράξεων ὡς ἀναμορφωτοῦ μὲν τῆς Μακεδονικῆς βασιλείας, δημιουργοῦ δὲ τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς δυνάμεως ἐφ' ἧς ἐπερειδόμενος ὁ Ἀλέξανδρος ἀπῆλθεν ἐπὶ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀσίας, θέλομεν ὁμιλήσαι ἐν τῷ ἀκολουθῶν ἐκτῷ βιβλίῳ, ἐν ᾧ θέλομεν ἰδίως πραγματευθῆ τὰ περὶ τῆς φάσεως ἣν διὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ἔλαβεν ὁ ἑλληνισμὸς, ἥτοι τὰ περὶ τοῦ Μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἐνταῦθα κύριον τοῦ λόγου ἡμῶν θέμα εἶναι, αἱ τελευταῖαι τοῦ πρώτου ἑλληνισμοῦ περιπέτειαι, διὸ δὲν

ὁμιλοῦμεν περὶ τοῦ Φιλίππου εἰμὴ ἐν παρόδῳ, καὶ μόνον καθόσον ἐπινήρησεν εἰς τὴν λύσιν τῆς πρώτης ταύτης τοῦ ἱστορικοῦ ἡμῶν δράματος πράξεως. Ὁ Φίλιππος λοιπὸν, ἐκβαλὼν ἅπαξ ἐκ τῆς Μακεδονίας τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ τοὺς Θρᾶκας καὶ καθυποτάξας τοὺς Παίονας, φυσικῶ τῷ λόγῳ ἐτράπη ἤδη ἐπὶ τὴν κατάληψιν τῶν παραλίων τῆς χώρας ταύτης, καὶ ἐπολιτεύθη πρὸς τοῦτο μετὰ ἐξαιρέτου ἐπιτηδειότητος· διότι ἅμα ἰδὼν τοὺς Ἀθηναίους περιπλακέντας εἰς τὸν συμμαχικὸν πόλεμον, ἐκυρίευσεν τὴν Ἀμφίπολιν διὰ τὰ καταπραῦνη δὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὺς Ὀλυνθίους, οἵτινες καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς συμμαχίας αὐτῶν (σελ. 719—720) εἶχον ἀποβῆ αὐθις ἱκανῶς ἰσχυροί, παρέδωκεν εἰς αὐτοὺς τὴν Ποτίδαιαν καὶ ἄλλας χώρας, τὰς ὁποίας ἐπὶ τούτῳ κατέκτησε. Προσεκλήσατο δὲ ἐν ταῦτῳ καὶ τὴν μεταξὺ Νέστου καὶ Στρυμόνος Θρᾶκην, ἐν ᾗ εὕρισκοντο πλούσια χρυσοῦ μεταλλεῖα δι' ὧν ἠυπόρησε καὶ τοῦ ἰσχυροῦ ἐκείνου ὀργάνου πάσης στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς ἐνεργείας. Οὕτω δ' εἶχον τὰ κατ' αὐτὸν πράγματα ὅτε, περὶ τὸ 358, οἱ εὐπατρίδαι τῆς Θεσσαλίας, καὶ ἰδίως οἱ Ἀλευάδαι, πάσχοντες τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Φεραίου Ἀλεξάνδρου, ἐπεκαλέσαντο τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Φιλίππου, ἐνῷ ὁ Λυκόφρων καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐζήτησαν ἀφ' ἑτέρου τὴν βοήθειαν τῶν Φωκέων.

Πρῶτος ἐνέβαλεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν ὁ Φίλιππος, ὅστις κυριεύσας πρὸ μικροῦ τὴν παρὰ τὸν θερμαϊκὸν κόλπον Μεθώνην, τὸ τελευταῖον τῶν Ἀθηναίων κτῆμα κατὰ τὰ μακεδονικὰ παράλια, ἦτο πλησιέστατος εἰς τὸ νέον τοῦ πολέμου θέατρον. Ὁ ἀντεπελθὼν κατ' αὐτοῦ Λυκόφρων, καὶ τοὶ προσλαβὼν ἀξιόλογον ἐπικουρίαν παρὰ τῶν Φωκέων ὑπὸ τὸν Φύλλον, ἐνίκηθη καὶ ἐξεβλήθη τῆς χώρας. Ἀλλ' ἐπειτα στρατεύσας αὐτὸς ὁ Ὀνόμαρχος ἀνεδείχθη εὐτυχέστερος, καὶ τρέψας δις τὸν Φίλιππον ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Μεθ' ἧς ἀπῆλθεν εἰς Βοιωτίαν καὶ νικήσας ὡσαύτως τοὺς Θηβαίους, ἐφαίνετο ἤδη ἀκαταγώνιστος. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως, 352, ἐνέβαλεν αὐθις ὁ Φίλιππος εἰς Θεσσαλίαν, καὶ ἀντεμβαλόντος τοῦ Ὀνομάρχου συνεκροτήθη μάχη μεγάλῃ, καθ' ἣν οἱ Φωκεῖς ἠττήθησαν κατὰ κράτος καὶ ἀπέβαλον 6000 ἀνδρῶν, ἐν οἷς καὶ αὐτὸν τὸν Ὀνόμαρχον. Ὁ Πυθόλαος καὶ ὁ Λυκόφρων ἐτράπησαν εἰς φυγὴν· καὶ ὁ μὲν πρῶτος ἐπανῆλθεν αὐθις ἐπὶ μικρὸν, ἀλλ' οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ. Ὁ Φίλιππος ἔκτοτε κατέστη βαλμηδὸν κύριος τῆς Θεσσαλίας· ἐκτίσαστο δὲ καὶ ἕτερον πλεον-

νέκτεμα, ἀνεδείχθη ἐκδικητὴς τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ καὶ πρόμαχος τοῦ περιυβρισθέντος ἐλληνικοῦ θρησκευματος. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι θελήσας τότε νὰ εἰσέλθῃ ἀμέσως εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες, δεῖξαντες εἰς τὴν περίστασιν ταύτην δραστηριότητα σπανίαν εἰς τὰς τελευταίας ταύτας ἡμέρας τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ὑπάρξεως, ἔσπευσαν νὰ καταλάβωσιν ἐγκαίρως τὰς Θερμοπύλας καὶ νὰ ματαιώσωσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν συμπλήρωσιν τῶν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος βουλευμάτων τοῦ Φιλίππου· ἀλλ' ἡ ἐντεῦθεν ἐπελθούσα ἀναβολὴ τοῦ πεπωμένου τέλους, μικρὸν ὠφέλησε τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Ἕλληνας ἐν γένει. Οὐ μόνον περὶ ἐνώσεώς τινος οὐδεὶς ἐγένετο λόγος, ἀλλὰ καὶ ἐξηκολούθει μὲν ὁ ὀλέθριος Φωκικὸς πόλεμος ἡσημέραι ληστρικοῦτερος γινόμενος, περιεπλάκη δὲ δι' ἐτέρων ἐν Πελοποννήσῳ ἐχθροπραξιῶν. Τὸν Ὀνομάρχον διεδέχθη, ὡς στρατηγὸς τῶν Φωκίων, ὁ Φαῦλλος (κατὰ τινὰς ἀδελφὸς τοῦ Ὀνομάρχου) ὅστις καίτοι συμπληρώσας τὴν ἱεροσυλίαν δὲν ἠδυνήθη νὰ θριαμβεύσῃ ἠριστικῶς. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Φαῦλλου ἐν ἔτει 351, ἀνεδείχθη στρατηγὸς ὁ τοῦ Ὀνομάρχου υἱὸς Φάλαϊκος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου, ἐπειδὴ εἶχον καταστωτευθῇ ὅλοι οἱ ἐν τῷ ἱερῷ εὐρεθέντες θησαυροὶ, ἐπεχείρησαν οἱ Φωκεῖς καὶ τὸν ναὸν νὰ ὀρυξώσι καὶ τὰ περὶ τὴν ἐστίαν καὶ τὸν τρίποδα ν' ἀναστατώσωσιν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ εὕρωσι κεκρυμμένον χρυσίον καὶ ἀργύριον. Ἀλλὰ ματαιῶς διέπραξαν τὴν τελευταίαν ταύτην κακουργίαν, καὶ πρὸς τοῦτοίς ἐπανειλημμένως ἠττήθησαν. Συγχρόνως δὲ οἱ Σπαρτιάται ἐζήτησαν νὰ καθυποτάξωσι μὲν πάλιν τοὺς Μεσσηνίους, νὰ καταστρέψωσι δὲ τὴν Μεγάλην πόλιν· καίτοι ὅμως ἔλαβον ἐπικουρίαν ἀξιόλογον παρὰ Φωκίων, ἐπειδὴ καὶ οἱ Θηβαῖοι ἐπεμφαν βοήθειαν οὐ μικράν εἰς τοὺς κινδυνεύοντας ἀρχαίους αὐτῶν συμμάχους, ὁ πόλεμος ἀπέβη ἀμφιρροπός, οἱ δὲ Σπαρτιάται ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ συνομολογήσωσιν ἄνοχας, δι' ὧν ἀνεγνώρισαν τὴν αὐτονομίαν ἂν ὄχι ἀμφοτέρων ἐκείνων τῶν μισητῶν πολιτειῶν, τούλάχιστον τῆς Μεγάλης πόλεως.

Ἐνῷ δὲ ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς κατηνάλισκεν οὕτω ἐπὶ ματαίῳ τὰς τελευταίας αὐτῆς δυνάμεις, ὁ Φίλιππος, ἐκτείνων ἡσημέραι τὸ κράτος αὐτοῦ καὶ συμπληρῶν τὸν στρατὸν, ἡτοιμάζετο ἀδιακόπως νὰ ἐκδικήσῃ τὴν ἀποτυχίαν ἣν ἔπαθεν ἐν Θερμοπύλαις καὶ νὰ κατορθώσῃ βούλευμα μέγα, τὸ βούλευμα τοῦ νὰ ὑπαγάγῃ σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ. Ἀλλὰ δὲν ἐμελλον νὰ παρέλθωσιν αἱ τελευταῖαι αὗται ἡμέραι τοῦ πρώτου Ἑλληνισμοῦ παντελῶς ἄδοξοι, οὐδὲ ν' ἀνα-

δείξωσι κακούργους μόνον τινὰς ἀνθρώπους οἳ οἱ ἦσαν οἱ τὸν Φωκικὸν πόλεμον διεξάγοντες, ἢ μικρὰς τινὰς καὶ εὐτελεῖς φιλοτιμίας οἷα ἦτο ἡ ὑπαγορεύσασα τὸ κατὰ Μεσσηνίων καὶ Μαγαλοπολιτῶν ἐπιχείρημα τῆς Σπάρτης. Ἐμέλλε ν' ἀντηχήσῃ ἐν Ἑλλάδι φωνὴ εὐγενεστέρα, φωνὴ ὑπερασπίσασα τὰ δικαιώματα τῆς Ἑλληνικῆς αὐτονομίας, διὰ τοῦ τελειοτάτου τῶν λόγων ὅστις ἐξῆλθέ ποτε ἀπὸ ἀνθρωπίνων χειλέων, φωνὴ ἧτις δὲν ἔσωσε μὲν τὸν πρῶτον Ἑλληνισμόν, διότι οὐδεμία δύναμις ἠδύνατο πλέον νὰ σώσῃ αὐτόν, περιέβαλεν ὅμως τοῦλάχιστον τὴν πτῶσιν αὐτοῦ διὰ τιμῆς τιнос, καὶ κόσμου, καὶ λαμπρότητος.

Τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Δημοσθένους δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν, ἀλλ' ἡ πιθανώτερα γνώμη εἶναι, ὅτι οὗτος ἐγεννήθη τῷ 382—381 π. Χ. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ, Δημοσθένης ὁμοίως καλούμενος, ἦτο ἐκ τῶν εὐπόρων πολιτῶν καὶ ἐπὶ τοσοῦτον καλὸς κάγαθος ἀνὴρ, ὥστε οὐδ' αὐτὸς ὁ ῥήτωρ Αἰσχίνης εὗρε τι νὰ εἴπῃ κατ' αὐτοῦ, καίτοι πικρὸς διετίλεσε τοῦ υἱοῦ Δημοσθένους ἀντίπαλος· ἡ δὲ μήτηρ τούτου Κλεοβούλη ἦτο μία τῶν δύο θυγατέρων καὶ συγκληρονόμων τοῦ Ἀθηναίου πολίτου Γύλωνος, ὅστις, ἐξόριστος γενόμενος καὶ πλουτήσας περὶ τὸν Πόντον διὰ κτημάτων καὶ ἐμπορίας τῶν σιτηρῶν, ἐπεμψε τὰς δύο αὐτοῦ θυγατέρας εἰς Ἀθήνας, ὅπου, διὰ τὴν ἀξιόλογον αὐτῶν πρᾶξιν, ἀμφότεραι συνεζεύχθησαν Ἀθηναίους πολίτας, ὑπανδρευθεῖσαι ἡ μὲν τὸν Δημοσθένην, ἡ δὲ τὸν Δημοχάρην. Ὁ Δημοσθένης οὗτος εἶχε δύο διαφορὰ ἐργαστήρια, ἓν μαχαιροποιεῖον, εἰς τὸ ὅποιον ἐργάζοντο 32 δούλοι τεχνίται, καὶ ἓν κλινοποιεῖον, εἰς τὸ ὅποιον ἡσυχολοῦντο 20 δούλοι. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀποθανὼν, περὶ τὸ 375 ἔτος, κατέλιπε τὸν υἱὸν ἐπταέτην, οἱ ἐπιτρόποι τοῦ παιδὸς μετὰ τασαύτης ἀπιστίας διεχειρίσθησαν τὴν ἐκ 14 ταλάντων (84,000 ἀρχαίων δραχμῶν = πρὸς 500,000 τοῦλάχιστον σημερινῶν) πατρικὴν αὐτοῦ κληρονομίαν, ὥστε ὅτε ὁ νέος Δημοσθένης, φθάσας εἰς ἡλικίαν δεκαῆς ἐτῶν, ἐδικαιώθη κατὰ τοὺς ἀρχαίους τῶν Ἀθηναίων νόμους ν' ἀναλάβῃ τὴν διαχείρισιν τῆς περιουσίας του, ἡ πληρωθεῖσα εἰς αὐτὸν ποσότης οὐδὲ εἰς δύο συνεπασσῶν ταλάντα· διὸ ἠναγκάσθη νὰ ἐνάξῃ τοὺς ἐπιτρόπους εἰς τὸ δικαστήριον καὶ σώζονται ἐτι πέντε αὐτοῦ κατὰ τούτων λόγοι, τρεῖς μὲν κατὰ Ἀφόβου, δύο δὲ κατὰ Ὀνήτορος. Ἀλλὰ καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας εἰς μάτην ἐδικάσθη, καὶ ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη νὰ παραιτήσῃ τὰ πλεῖστον τῶν ἀξιώσεων.

Ὁ Δημοσθένης ἔλαβεν ἐν τῇ νεότητι τὴν γραμματικὴν καὶ ρητορικὴν παιδευσιν, ἣν ἐλάμβανον συνήθως οἱ εὐποροὶ Ἀθηναῖοι, καὶ ἐκ παίδων ἐδείξεν ἐξαίρετον πρὸς τὰς ρητορικὰς ἀσκήσεις ῥοπήν. Ἄλλ' ἦτο ἐξ ἀρχῆς ἀσθενοὺς κράσεως, κάτισχνος καὶ νοσώδης· διὰ δὲ τοῦτο, καὶ διότι ἡ μήτηρ του ἐφοβεῖτο νὰ τὸν ἐκθέσῃ εἰς πολλοὺς κόπους, ὀλίγον ἤπκῃθη περὶ τὰ ἐν παλαίστρᾳ γυμνάσματα. Τοσοῦτον δὲ μαλακὰ ἦσαν τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ καὶ θηλυπρεπεῖς αἱ ἐξεις, ὥστε οἱ ὁμήλικοι παῖδες προσεκόλλησαν εἰς αὐτὸν τὸ τοῦ Βατάλου, ἦτοι θηλυδρίου, ἐπώνυμον, τὸ ὅποιον παρέμεινεν αὐτῷ δι' ὅλου σχεδὸν τοῦ βίου, καὶ πολλάκις ὑπὸ τῶν ἰχθρῶν του παρεξηγήθη ὡς λαμβάνον αἰσχροτέρας σημασίας. Ἐντεῦθεν συναγεται ὅτι ὁ Δημοσθένης οὐδέποτε συνῆψεν ἐν ἑαυτῷ τὰς δύο ιδιότητας τοῦ τελείου πολίτου κατὰ Πλάτωνα, κατὰ Ἰσοκράτην, κατὰ Ἀριστοτέλην, τὰς ιδιότητας τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς σωματικῆς ῥώμης καὶ καρτερίας, τὰς ὁποίας ἐπὶ Περικλέους μὲν εἶχον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ἅπαντες οἱ Ἀθηναῖοι πολῖται, ἥδη δὲ κατὰ δυστυχίαν σπανιώτατα θέλομεν ἀπαντῆσαι ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Καὶ ταύτην τὴν δυσαναλογίαν μεταξὺ τῆς φυσικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς τοῦ Δημοσθένους ῥώμης ἐμελλε νὰ δικαιωνίσῃ βραδύτερον ἐπίγραμμα περιώνυμον, ἡπιγραφὴν τῇ βάσει τοῦ ἀνδριάντος αὐτοῦ.

Εἴπερ ἔσθ' ῥώμην γνώμη, Δημοσθένης, εἶχε,
Οὐ ποτ' ἄν Ἑλλήνων ἤρξεν Ἄρης Μακεδῶν.

Ἄλλ' ἴσως ἀφ' ἐτέρου ἢ σωματικῆ αὐτῇ καχεξία συνετέλεσεν εἰς τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην πνευματικὴν καὶ ρητορικὴν τοῦ ἀνδρὸς ἀνάπτυξιν, αἰσθανομένου ὅτι δι' αὐτῆς καὶ μόνης ἡδύνατο ν' ἀποκτήσῃ τὴν δοξάν ἧς ὠρέγετο ἡ εὐγενὴς αὐτοῦ φιλοτιμία. Ὡς ἐκ τῆς κοινωνικῆς δὲ αὐτοῦ τάξεως καὶ τῶν οἰκογενειακῶν σχέσεων ἔλαβε προχείρους τὰς ἀφορμὰς τοῦ ν' ἀναδειχθῇ ἐν τῇ πολιτείᾳ ὡς δικολόγος καὶ ὡς ῥήτωρ πολιτικός. Ἡκμαζόν τότε ἐν Ἀθήναις ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἰσοκράτης, καὶ μαθηταὶ πολυάριθμοι συνέρρεον περὶ αὐτοὺς ἀπανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος· πολλὰ δὲ ἦτο καὶ τοῦ Ἰσαίου ἡ φήμη, ὅστις, ἐκπαιδευθεὶς ὑπὸ Ἰσοκράτην, διέπρεπεν ὡς συντάκτης λόγων δικανικῶν. Ὁ Δημοσθένης ἔλαβε διδασκαλον ἰδίως τὸν Ἰσαῖον (ὅστις λέγεται βοηθήσας αὐτὸν περὶ τὴν σύνταξιν τῶν κατὰ τῶν ἐπιτρόπων του λόγων), ἀλλ' ὠφελήθη οὐ μικρὸν καὶ ἀπὸ τῶν μετὰ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἰσοκράτους καὶ ἄλλων συνδιδάξεων. Δὲν ἠρκέσθη ὅμως εἰς τοὺς ζῶντας τούτους διδασκαλοὺς μετὰ

πολλῆς ἐπιμελείας ἐσπούδασε καὶ τοὺς ἀρχαιοτέρους, ἰδίως ἐπιστήσαν τὴν προσοχὴν εἰς τὸν Θουκυδίδην, τοῦ ὁποίου βεβαιοῦσιν ὅτι ἀντέγραψεν ἰδίᾳ χειρὶ ὀκτάκις ὁλόκληρον τὴν ἱστορίαν, κατ' ἄλλους δὲ ἡδυνήθη νὰ γράψῃ ποτὲ αὐτὴν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἐκ μνήμης. Καὶ πρόδηλος εἶναι τῶντι ἡ τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ ἐπίδρασις εἰς τὰ τοῦ μεγάλου ῥήτορος ἔργα, διότι βλέπομεν ἐν αὐτοῖς τὴν τολμηράν, τὴν μεγαλοπρεπῆ, τὴν πειστικὴν τοῦ Θουκυδίδου φράσιν, ἀλλ' ἀπηλλαγμένη τῆς ὑπερβολικῆς ἐκείνου βραχυλογίας καὶ στρυφνότητος, περιβεβλημένη δὲ μᾶλλον διὰ σαφηνείας καὶ χάριτος κατ' οὐδὲν ὑποδεεστέρας τῆς τοῦ Λυσίου, τοῦ ἀφελεστέρου καὶ μαλακωτέρου τῶν ῥητόρων.

Ἄλλ' ἡ τέχνη τοῦ λόγου δὲν ἀποτελεῖ μόνη τὸν ῥήτορα· ἵνα τὸ πλεονέκτημα τοῦτο ἐπενεργήσῃ εἰς τὸ πλῆθος, προσαπαιτοῦνται καὶ τινὰ ἄλλα προτερήματα, σωματικὰ τε καὶ ἠθικὰ, ὧν ὁ Δημοσθένης, ὡς φαίνεται, παντάπασιν ἐστερεῖτο. Διότι δὲν εἶχεν οὔτε τὴν λαμπρὰν φωνὴν τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ Αἰσχίνου, οὔτε τὴν ἀκένωτον ἐτοιμότητα καὶ εὐροίαν λόγου τοῦ ἐτέρου ἀντιπάλου Δημάδου. Πρὶν ἢ ὑμιλήσῃ δημοσίᾳ ἠναγκάζεται νὰ προπαρασκευάζεται διὰ μακρῶν ἡ φωνὴ τοῦ ἥτο ἀσθενῆς, ἡ γλῶσσα ἀσαφής, τὸ πνεῦμα (δηλαδή ἡ ἀναπνοή) κολοβὸν καὶ αἱ χειρονομίαι ἀκομφαί· εὐχερῶς δὲ συνεκινεῖτο καὶ ἐταράσσεται ὑπὸ τῶν διαδηλώσεων τοῦ πλήθους. Τοιαῦτα ἢ παραπλήσια φυσικὰ ἐλαττώματα ἀπέτρεψαν τὸν Ἰσοκράτην τοῦ νὰ ἐμφανισθῇ ποτε εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ περιορισθῇ εἰς τὸ μικρὸν ἀκροατήριον ὀλίγων τινῶν φίλων καὶ μαθητῶν. Ἄλλ' ὁ Δημοσθένης δὲν ἐπτόθη ὑπὸ τῆς πρώτης ἀποτυχίας καὶ ὑπὸ τοῦ γέλωτος ὃν κατ' ἀρχὰς ἐπρόβλεψεν ἡ ἀήθεια τοῦ λόγου αὐτοῦ. Ὁ Δημοσθένης ἀπεφάσισε νὰ δαμάσῃ τὴν φύσιν, καὶ κατίσχυσε τῶντι αὐτῆς, καὶ ἀπέβη τὸ κλέος καὶ τὸ καύχημα τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης, ἣτις εἶχε συνειθίσει νὰ ἀκούη τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν ῥητόρων τοῦ κόσμου· ἡ δὲ ἐξαίρετος αὕτη τῆς θαλάνσεως δύναμις καὶ ὁ λαμπρὸς οὗτος αὐτῆς θρίαμβος, εἶναι ὅ,τι μάλιστα θαυμάζομεν παρὰ τῷ ἀνδρί. Τὴν μὲν ἀσάφειαν καὶ τραυλότητα τῆς γλώσσης, διώρθωσεν ὑμιλῶν ἐνῶ ἐκράτει εἰς τὸ στόμα χαλίκια· ἵνα συνθίσῃ δὲ εἰς τοὺς θορύβους τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, κατήρχετο εἰς τὴν φαληρικὴν παραλίαν καθ' ἡμέρας θυλλῶδεις καὶ ἐκεῖ ἠγόρευεν ἀπέναντι τοῦ καταιγίζοντος πελάγους· ἵνα γυμνάσῃ δὲ τὴν φωνὴν καὶ ἐπτείνῃ τὸ πνεῦμα, προσέφερε λόγους τινὰς ἢ στίχους ἀναβαίνων ὑψώματα καὶ πολλάκις κατεκλείετο ἐπὶ δύο ἢ τρεῖς συνεχεῖς μῆνας εἰς κατώγειον

φιλιτητήριον. πλάττων ἐνταῦθα ἀδιακόπως τὴν ὑπόκρισιν καὶ διαπονῶν τὴν φωνήν, ξυρούμενος δὲ τῆς κεφαλῆς τὸ ἕτερον μέρος ἵνα καταστήσῃ ἑδυνάτον τὴν ἐξοδόν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀτυχήσας περὶ τὰς ἀγορεύσεις, παντάπασιν εἶχεν ἀθυμήσει ὅτε ἐνεψύχωσεν αὐτὸν ὁ Εὐνομος καὶ ἄλλοι τινὲς πρεσβύτεροι τῶν πολιτῶν, εἰπόντες ὅτι ἔχει τὸν λόγον ὁμοιότατον τῷ Περικλέους, καὶ προτρέψαντες αὐτὸν νὰ ἐπιμείνῃ ἔτι μικρὸν περὶ τὴν βελτίωσιν τῶν ἐξωτερικῶν ἐλλείψεων. Ἐνίσχυσε δ' αὐτὸν εἰς τοῦτο καὶ ὁ περίφημος ὑποκριτὴς Σάτυρος. Ὁ τεχνίτης οὗτος, ἀκούσας αὐτὸν ἠδυνώμενον διότι πάντων ἐπιμελέστατος ὢν τῶν λεγόντων, χάριν δὲν ἔχει πρὸς τὸν δῆμον, ἀλλὰ κραιπαλῶντες ἄνθρωποι, καὶ ναῦται ἀμαθεῖς κατέχουσι τὸ βῆμα, αὐτὸς δὲ περιφρονεῖται· ἀληθῆ λέγεις, ὦ Δημοσθένης, εἶπεν, ἀλλ' ἐγὼ θέλω ταχέως σοὶ ἐξηγήσει τὸ αἷτιον, ἐὰν μὲ εἴπῃς ἀπὸ στόματός τῶν Εὐριπίδου τινὰ ῥήσεων ἢ Σοφοκλέους. Ἡ Εὐπρόκτος δὲ τοῦ Δημοσθένους, ἐπανάλαβεν ἔπειτα ὁ Σάτυρος τὴν αὐτὴν ῥῆσιν μετὰ τοσαύτης ὑποκρίσεως καὶ χάριτος, ὥστε ὁ Δημοσθένης, θαυμάσας τὴν διαφορὰν, ἐπεδόθη αὐτῷ εἰς τὴν ἄσκησιν, ἰδίως ἐπιμεληθεὶς τὴν πλάσιν καὶ τὸν σχηματισμὸν, ὁμιλῶν ἐπὶ τούτῳ ἐνώπιον μεγάλου καθρέπτου καὶ ἐπιτηρῶν ἀδιαλείπτως καὶ διορθῶν τὰ κινήματα αὐτοῦ. Τελευταῖον, μετὰ πολυτετεῖς καὶ ἐπιμόνους τοιοῦτους ἀγῶνας καὶ μάχους, ἠξιώθη ἐπιτυχίας λαμπρᾶς. Ἡ ἀπαγγελία αὐτοῦ, προσλαβοῦσα τόλμην καὶ θάρσος, ἀπέβη θαυμαστῶς ἀρεστὴ εἰς τοὺς πολλοὺς, ἂν καὶ οὐλοῖται τινὲς κατέκρινον ἔτι τὴν φωνὴν αὐτοῦ ὡς ἐπιτετηθευμένη μᾶλλον καὶ θεατρικὴν, ἐνῷ ἄλλοι πάλιν κατεδίκαζον τοὺς λόγους αὐτοῦ, ὡς ὑπερβολικῶς κατειργασμένους καὶ ἐλλυχνίαν ὄζοντας. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Δημοσθένης τοσαύτην ἀπέδιδεν ἀξίαν εἰς τὴν ὑπόκρισιν καὶ τὴν σχηματοποίησιν, ὥστε ἐθεώρει αὐτὴν ὡς πρῶτον, καὶ δεῦτερον, καὶ τρίτον τοῦ ῥήτορος προσόν· ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν παρημέλησε βεβαίως τὴν ἐσωτερικὴν τῶν λόγων ἀξίαν, διότι αἱ δημηγορίαι αὐτοῦ ἀναμφισβητήτως εἶναι ἀκτῆμα ἐς αἰεὶ μᾶλλον ἢ ἀγωνισμὸς ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν, ἢ οὐδὲν ἦττον ἢ τὸ τοῦ Θουκυδίδου ἔργον. Ὅσοι κῆτύχησαν ν' ἀκούσωσι τὸν ἄνδρα, ὡμολόγουν, ὅτι οἱ λόγοι αὐτοῦ καὶ ἀναγινωσκόμενοι βαθυτάτην ἐπροξένουν ἐντύπωσιν· τινὲς μάλιστα ἐπρέσβευον ὅτι ἀναγινωσκόμενοι εἶχον πλείονα ἀξίαν ἢ ἀκουόμενοι· ὁ δὲ μεταγενέστερος κόσμος, καὶ αὐταὶ αἱ τελευταῖαι τρεῖς ἢ τέσσαρες γενεαὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐποχῆς, αἱ ἀξιοθεύσαι ν' ἀκούσωσι τὸν μέγαν Φῶξ, καὶ τοὺς δύο Πιττ, καὶ τὸν Σέριδαν, καὶ τὸν Κάννιγγα, καὶ τὸν Μιραβώ, καὶ τοὺς

Γιρονδινούς, καὶ τὸν Φοῶν, καὶ τὸν Βερρυέρον καὶ τὴν ἄλλην ἐκείνων
 χορείαν τῶν περιφανεστάτων τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας φητόρων
 δὲν ἔπαυσαν οὐδὲν ἤττον ἀνακηρύττουσαι μὲν φωνῇ τὸν ἡμέτερον Δημο-
 σθένην, ὡς τὸν ἀμίμητον τοῦ λόγου βασιλέα καὶ ἀποδεχόμεναι τὴν ἐν
 θουσιώδῃ κρίσει ἣν ἐξέφερε περὶ αὐτοῦ ὁ τοσοῦτον δύσκολος νὰ εὐχαρι-
 στηθῇ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, ὅστις τοιαῦτά τινα λέγει περὶ τοῦ
 βήτορος ἐν τῇ ἀπερὶ τῆς λεκτικῆς Δημοσθένους δεινότητος πραγμα-
 τείᾳ. α" Ὅταν μὲν τινα τῶν Ἰσοκράτους ἀναγινώσκω λόγων, εἴτε τῶν
 πρὸς τὰ δικαστήρια καὶ τὰς ἐκκλησίας γεγραμμένων, ἢ τῶν ἐν Παι-
 σπουδαῖος γίνεσθαι, καὶ πολὺ τὸ εὐσταθὲς ἔχω τῆς γνώμης, ὥστε
 τῶν σπονδείων αὐλημάτων, ἢ τῶν δωρίων τε καὶ ἀρμονίων μερῶν, ἀ-
 κροῦμενοι. Ὅταν δὲ Δημοσθένους τινὰ λάβω λόγων, ἐνθουσιῶ τε καὶ
 δεῦρο κᾶκεῖσε ἄγομαι, πάθος ἕτερον ἐξ ἑτέρου μεταλαμβάνων, ἀπιστῶν
 ἀγωνίων, δεδιώς, καταφρονῶν, μισῶν, ἐλεῶν, εὐνοῶν, ὀργιζόμενος
 φθονῶν, ἀπαντα τὰ πάθη μεταλαμβάνων, ὅσα κρατεῖν ἀνθρωπίνης γνῶ-
 μης διαφέρειν τ' οὐδὲν ἑμαυτῷ δοκῶ τῶν τὰ μητρῷα καὶ τὰ κοινὰ
 τικᾶ, καὶ ὅσα τούτοις παραπλήσιά ἐστι, τελουμένων· εἴτ' ὅσμαι ἐκείνου
 γε, εἴτ' ἥχοις, εἴτε τῶν δαιμόνων πνεύματι αὐτῷ κινοῦμενοι, τὰς πρὸς
 λὰς καὶ ποικίλας ἐκείνοι λαμβάνουσι φαντασίας. Καὶ δὴ ποτε καὶ ἐν τῷ
 μήτην, τί ποτε τοὺς τότε ἀνθρώπους ἀκούοντας αὐτοῦ λέγοντος ταῦτα
 πάσχειν εἰκόσ ἦν. Ὅπου γὰρ ἡμεῖς, οἱ τοσοῦτον ἀπληρημένοι τοῖς ἡμέ-
 νοις, καὶ οὐδὲν πρὸς τὰ πράγματα πεπονηότες, οὕτως ὑπαγόμεθα καὶ
 κρατούμεθα, καὶ ὅποι ποτ' ἂν ἡμᾶς ὁ λόγος ἄγῃ, πορευόμεθα πῶς τότε καὶ
 Ἀθηναῖοι τε καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ἤγοντο ὑπὸ τοῦ ἀνδρός ἐπὶ τῶν
 ἀληθινῶν τε καὶ ἰδίων ἀγώνων, αὐτοῦ λέγοντος ἐκείνου τὰ ἑαυτοῦ μετὰ
 τῆς ἀξιώσεως, ἥς εἶχε τὴν αὐτοπάθειαν, καὶ τὸ παράστημα τῆς ψυχῆς
 ἀποδεικνυμένου, κοσμοῦντος ἀπαντα καὶ χρηματίζοντος τῇ προποσίτῃ
 ὑποκρίσει, ἥς δεινότατος ἀσκητῆς ἐγένετο, ὡς ἀπαντὲς τε ἔμολογούσιν καὶ
 ἐξ αὐτῶν ἰδεῖν ἐστι τῶν λόγων, ὧν ἄρτι προηνεγάμην οὐς οὐκ ἐν τῷ
 βουλομένῳ ἐν ἡδονῇ ὡς ἀνάγνωσμα διελθεῖν, ἀλλ' αὐτοὶ διδάσκουσι, πᾶσι
 αὐτοὺς ὑποκρίνεσθαι δεῖ, νῦν μὲν εἰρωνεύμενον, νῦν δ' ἀγανακτῶντα
 νῦν δὲ νειμεσῶντα, δεδιττόμενον αὐ καὶ θεραπεύοντα, καὶ νοθεύοντα
 καὶ παρορμῶντα, καὶ πάνθ' ἃ βούλεται ποιεῖν ἢ λέξις, ἀποδεικνύμενον
 ἐπὶ τῆς προφορᾶς. Εἰ δὴ τὸ διὰ τοσοῦτων ἐγκαταμιγνύμενον τοῖς
 οὐδ' ἐλπίσι πνεῦμα τοσαύτην ἰσχὺν ἔχει, καὶ οὕτως ἄγων ἐπὶ τῶν αὐτῶν
 οὐδ' ἢ ἢ που τό τε ὑπερφύες τι καὶ δεινὸν χρῆμα ἦν ἐπὶ τῶν ἐκείνου λόγων.

Ὁ πολιτικὸς τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων σύμβουλος ἐπεφάνη τὸ πρῶτον ὁ Δημοσθένης εἰς ἡλικίαν 27 ἐτῶν, ἐν ἔτει 354—353 π. Χ. ἐπὶ φήμης διαδοθείσης ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν παρασκευάζεται νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας, ὁ Δημοσθένης ἐξεφώνησε τὴν «περὶ τῶν Συμμαχικῶν» δημηγορίαν αὐτοῦ. Δεύτερον δὲ λόγον ἐξεφώνησε τὸν αὐτὸν «Μεγαλοπολιτικὸν» ἐν ἔτει 353—352, ὅτε ἐζήτησαν οἱ Σπαρτιαῖται τὴν ἰσχυρίαν τῶν Ἀθηναίων κατὰ Μεγαλοπολιτῶν καὶ Μεσσηνίων. Ἀλλὰ τὸ κύριον αὐτοῦ πολιτικὸν καὶ ῥητορικὸν στάδιον ἤρχισε κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος, 352—351, ὅτε ἐξεφώνησε τὸν πρῶτον τῶν πολυθρυλῆτων λόγων οὕτινες ἐπεκλήθησαν ἀΦιλιππικοί. «Ὁ Φίλιππος μετὰ τὴν ἐν Θερμοπύλαις ἀποτυχίαν δὲν διετέλεσεν ἀπρακτῶν, ἀλλ' ἀφ' ἐνὸς ἑνὸς συνεκρότησε, πρὸς τῇ ἰσχυρᾷ πεζικῇ δυνάμει, καὶ ναυτικὴν ἀξιόλογον δύναμιν, δι' ἧς ἐλεηλάτει τοὺς συμμαχοὺς καὶ τὰς κτήσεις τῶν Ἀθηναίων, καὶ αὐτὰ τῆς Ἀττικῆς τὰ παράλια, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐπεκράτησε τὴν ἐπέκτασιν καὶ παγίωσιν τῆς ἐν Θράκῃ κυριαρχίας αὐτοῦ κατὰ τὸ νοέμβριον τοῦ 352 ἔφθασεν εἰς Ἀθήνας ἡ ἀγγελία ὅτι πολιορκεῖ τὸ Ἡραῖον τεῖχος, ὅπερ τοσοῦτον πλησίον ἔκειτο τῆς Θρακικῆς χειρὸς αὐτοῦ, ὥστε οἱ ἐν αὐτῇ κληρουχοὶ Ἀθηναῖοι ἐθεώρησαν ἑαυτοὺς κινδυνεύοντας τὸν ἔσχατον κίνδυνον, πολλή δὲ καὶ ἐν Ἀθήναις αὐταῖς ἐπικράτησε ταραχὴ καὶ ἀμηχανία. Τότε λοιπὸν ἀπήγγειλεν ὁ Δημοσθένης τὸν πρῶτον Φιλιππικόν, καὶ, καθὰ προείπομεν, ἤρχισε τὸ κύριον αὐτοῦ στάδιον, διότι τότε ἐκήρυξε τὸ πρῶτον κατὰ Φιλίππου καὶ κατὰ Μακεδονίας τὸν ἄσπονδον ἐκεῖνον πόλεμον, ὃν δὲν ἔπαυσε διαλογῶν δι' ἅπαντος τοῦ βίου.

Καὶ ἐνταῦθα, προκειμένου νὰ κρίνωμεν τὸ πολιτικὸν τοῦ Δημοσθένους σύστημα, ὁμολογοῦμεν τὴν ἀμηχανίαν ἡμῶν διότι τοσοῦτον ἐπεκράτησεν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι τῆς σήμερον ἡ δοξασία, ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος τοῦ ἑλληνισμοῦ πρόμαχος, ὥστε πάντες οἱ ἐπὶ ἐπὶ ἐπὶ εἰσέβησαν ὅτι ἡμάρτε περὶ τὴν ἐκλογὴν τῆς πολιτικῆς πορείας, φαίνονται ἀσεβοῦντες πρὸς τὰ ἱερώτατα τῶν αἰσθημάτων τὸν δὲ ἕνεκα τούτου ἐνδοικισμὸν αἰσθανόμεθα τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ οὐ μόνον ὑπὸ τῆς ἀκαταγωνίστου ἐκείνης εὐγλωττίας διατελοῦμεν καταπεπληγμένοι, ἀλλὰ καὶ ὡς οὐδεὶς ἄλλος θαυμάζομεν τὴν φιλοπατρίαν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν ἀντολήν αὐτοῦ. Οὐδὲν ἦτον ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὁ Δημοσθένης δὲν διέκρινε τὴν λαμπρὰν καὶ μεγάλην τύχην ἣν παρεσκεύαζεν αὐτῷ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἢ μακεδονικὴ ἡγεμονία, οὐδὲ τὸν ὀλεθρον εἰς ὃν

105
22

Φιλιππικὸν

Ἡραῖον τεῖχος

Α' Φιλιππικὸν

Κρίσις
καὶ
Τημενίου

ἤθελε περιέλθει τὸ ἔθνος τοῦτο εἰάν ἡ ἡγεμονία ἐκείνη δὲν παρεῖχεν αὐτῷ νέον τρόπον ἐνώσεως καὶ νέον στάδιον ἐνεργείας. Ὑποθέσωμεν ἡ ὅτι ὁ Φίλιππος δὲν ἐγεννᾶτο ἡ ὅτι πρὸ τῆς ἀκμῆς κατεστρέφετο. Ἡ ποία ἀρὰ γε ἤθελεν ἀποβῆ ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος; Διακοσίων ἐτῶν πείρα εἶχον ἀποδείξει ὅτι ὅπως εἶχον ἐνταῦθα τὰ πράγματα, ἐνότης ἦτο ἀδύνατον νὰ κατορθωθῇ. Ὅ,τι δὲ ἡ Σπάρτη, αἱ Ἀθῆναι καὶ αἱ Θῆβαι δὲν εἶχον ἐπιτύχει ἐν ἀκμῇ τῆς δυνάμεως, ἦτο πρόδηλον ὅτι οὐδ' αὐταὶ οὐκ ἄλλη τις πόλις ἠδύναντο νὰ ἐπιτύχωσιν ἐν τῇ παρουσίᾳ κοινῇ αὐτῶν καὶ ἐκλύσει. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην οὐδ' ὁ Δημοσθένης αὐτὸς παρεργαρίσεν, ὄνειρευθεὶς ποτε ἡγεμονικὸν ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων ἀξίωμα, καὶ ἐπὶ ὀλιγώτερον ὑπὲρ τῶν Θηβαίων ἢ ὑπὲρ τῆς Σπάρτης, περιωρίσθη δὲ ἐπὶ σθεύων τὴν γενικὴν τῶν ἐλληνίδων πόλεων ἰσορροπίαν. Ἀλλ' ἡ ἰσορροπία ἐπὶ τοῦ προκειμένου οὐδὲν ἄλλο ἐσήμαινεν εἰμὴ τὸν κατακτερισμὸν τῆς Ἑλλάδος εἰς πολλὰς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μικρὰς πολιτείας, δι' οὐδενὸς μὲν συνδεομένης ἰσχυροῦ πολιτικοῦ δεσμοῦ, ἀδιαλείπτως δὲ ἀλληλομαχοῦσας περὶ εὐτελῶν καὶ ἐνίοτε ἀπαίσιων συμφερόντων, ἀναλίσκουσας δὲ περὶ τὰ τοιαῦτα τὰς τελευταίας ὑλικὰς καὶ ἠθικὰς αὐτῶν δυνάμεις. Τοιαύτη ἀνεξαρτησία ἠδύνατο τῶν ἡμετέρων διατηρηθῇ, ἂν δὲν παρήγετο ἡ ἂν κατεβάλλετο ὁ Φίλιππος. Ἀλλ' ἀφ' ἐνὸς μὲν τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος δὲν ἤθελε διαπραξέι τὸ μέγα ἔργον τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς Ἀσίας ἐξ οὗ ἀπέρρευσε ἀπαντα ἡ μετέπειτα αὐτοῦ τύχη· ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο, κατὰ μικρὸν αὐτοχειριζόμενον ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρων τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, οὐ μόνον ἤθελεν ἀποβῆ θάσσον ἢ βράδιον ἔρμαιον τοῦ πρώτου ἐπελθόντος ξένου κατακτητοῦ, ἀλλὰ, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, ἐξαντλήσαν τὰς δυνάμεις, ἤθελε καὶ ἀφανισθῇ ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς.

Ταῦτα, ὑποτιθεμένου, ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι ὁ Φίλιππος ἡ δὲν προῦκυπτεν εἰς μέσον ἡ πρὸ ὥρας κατεστρέφετο. Ἐπειδὴ ὁμως ἀπ᾿ ἐκείνης φάνη, ἐρωτῶμεν εἰάν ἦτο δυνατόν νὰ καταβληθῇ, εἰάν ἦτο δυνατόν ἡ Ἑλλάς καὶ ἰδίως αἱ Ἀθῆναι νὰ κατισχύσωσιν αὐτοῦ, ὡς ἤξλου ὁ Δημοσθένης καὶ ἐπὶ ἐπὶ τινες τῶν ἱστορικῶν. Λέγομεν ἰδίως αἱ Ἀθῆναι, διότι καὶ αὐτὸς ὁ Δημοσθένης, εἰ καὶ συμβουλευῶν τὴν κατὰ τοῦ Μακεδόνα ἐνῶσιν ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος, πρὸ πάντων ἀπὸ τοῦ συντόνου ἀγῶνος τῆς ἰδίας πατρίδος ἤλπιζε τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ συστήματος. Καὶ τῶν ἡμετέρων μὲν Σπάρτη περὶ οὐδενὸς ἄλλου ἐφρόντιζεν εἰμὴ πῶς νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς Μεσσηνίους καὶ τοὺς Μεγαλοπο-

λίτας, ἡ δὲ μέση Ἑλλάς διετέλει ἱεροσυλοῦσα καὶ ἀλληλομαχοῦσα, ὥστε δὲν ὑπελείποντο εἰμὴ αἱ Ἀθῆναι. Παρεκτός ὅμως ὅτι καὶ αὐταὶ καὶ Ἀθῆναι μετεῖχον τοῦ ἀνιέρου ἐκείνου ἀγῶνος, μὴ πῶς ὁ Δημοσθένης πρῶτος δὲν ὡμολόγει, ὅτι αἱ Ἀθῆναι αὐταὶ δὲν ἦσαν πλέον αἱ τοῦ Θμιστοκλέους καὶ τοῦ Περικλέους Ἀθῆναι; Μήπως διὰ λόγων φλογερῶν καὶ διὰ χρωμάτων ζοφερωτάτων δὲν ἐστιγματίσει τὴν νωθρότητα, τὴν πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον ἀδιαφορίαν, τὴν τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας παντελῆ παραμέλησιν καὶ τὴν ἀδιάλειπτον τῶν μισθοφόρων χρῆσιν εἰς τὴν κατήντησαν οἱ συμπολίται αὐτοῦ; Μήπως ὅσα λέγει περὶ τῶν Ἀθηνῶν ὁ ῥήτωρ, δὲν προσεπικυροῦσιν ὅ,τι εἶπε ποτε περὶ αὐτῶν ὁ Δημόδοκος, ὅστις, θέλων νὰ δικαιολογήσῃ τὴν αἰσχρὰν ἰδιωτικὴν καὶ δημοσίαν αὐτοῦ διαγωγὴν ἀέλεγε συγγνώμης ἄξιος εἶναι, πολιτευόμενος τὰ ναυάγια τῆς πόλεως; Μήπως ἡ φωνὴ ἀνθρώπου ἐνὸς ἡδύνατο νὰ ἱπανορθώσῃ τὴν ὀλεθρίαν ταύτην παρακμὴν; Μήπως ἡ ἐπανόρθωσις αὐτῆς ἦτο δυνατὴ ἐν τῷ πλημμελεῖ κοινωνικῷ ὀργανισμῷ, ὅστις ἐπεκράτει εἰς Ἀθῆνας ὅπως καὶ εἰς πάσας τὰς ἄλλας τῆς ἀρχαιότητος πολιτείας (σελ. 705—707); Μήπως αὐτὸς ὁ Δημοσθένης, ὁ τοσοῦτον διάφορος τοῦ Θμιστοκλέους, τοῦ Κίμωνος, τοῦ Περικλέους, τοῦ Νικίου, τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὁ τοσοῦτον ἐν λόγοις λαμπρὸς, πρὸς δὲ τὰ ἔργα ἀπρόσφορος, δὲν ἦτο ἡ πιστὴ εἰκὼν τῆς φοβερᾶς ἀλλοιωσεως, ἣν ὑπέστη διὰ τοῦ χρόνου ἡ πόλις, ἥς οἱ πρωταγωνισταὶ ἄλλοτε δὲν ἀπέβαινον πρωταγωνισταὶ εἰμὴ διότι ἤξευρον νὰ ἐπιτελῶσι δι' ἔργων ὅσα διὰ λόγων συνεβούλευον;

Ἀλλὰ, λέγουσιν οἱ τινες, διότι ἡ Ἑλλάς, διότι αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἀσθενεῖς, ἐπρεπε διὰ τοῦτο νὰ κύψωσιν ἀμαχητὶ τὸν αὐχένα εἰς τὴν ξενικὴν κυριαρχίαν; Καὶ ἀληθῶς ὁ Δημοσθένης ἔφερεν ἐκ διαλειμμάτων εἰς μέσον τὴν ἀξιῶσιν, ὅτι ὁ Φίλιππος ἦτο βάρβαρος, ὃ ἐστὶ μὴ Ἕλληνας, ἵνα παραστήσῃ τὸ ἔργον αὐτοῦ, οὐχὶ ὡς ἐξακολουθήσιν τοῦ ἔργου τῆς Σπάρτης, τῶν Ἀθηνῶν, τῶν Θηβῶν, ἀλλὰ ὡς ξενικὴν κατάκτησιν. Τὴν ἑλληνικὴν ὅμως τοῦ Φιλίππου καταγωγὴν μαρτυροῦσιν οὐ μόνον οἱ σύγχρονοι, καὶ ἰδίως ὁ Ἰσοκράτης, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἡρόδοτος, προσεπικυροῦσι ὅτι τὰ πράγματα, διότι ἀνέκαθεν οἱ πρόγονοι τοῦ Φιλίππου ἦσαν δεκτοὶ εἰς τὰ Ὀλύμπια, ὧν δὲν μετεῖχον εἰμὴ Ἕλληνες. Ὁ Ἡρόδοτος ἐθελοῦται ὅτι οἱ Δωριεῖς, ἥτοι τὸ ἥμισυ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ ἦσαν ἔθνος μακεδονικόν. Ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Ἡροδότου ἐὰν ἀμφισβητηθῇ, καὶ ἀνέξετάσωμεν τοὺς κατοίκους τῆς

χώρας ἐκείνης ὅπως εἶχον ἐπὶ Φιλίππου, οἱ Μακεδόνες προσήγγιζον πολὺ κατὰ τε τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἦθη πρὸς τινὰς ὑποδεεστέρας ἑλληνικὰς φυλάς, καὶ ἰδίως τὰς θησαυλικὰς, διὰ δὲ τῆς ἐνεργείας τῶν κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην πολλῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν καὶ τῆς προσπαθείας τινῶν βασιλέων καὶ πρὸ πάντων τοῦ Φιλίππου αὐτοῦ, τοσοῦτον βαθμυθὸν ἐξελληνίσθησαν, ὥστε, τῇ ἀληθείᾳ, ἐὰν θεωρήσωμεν τὴν Μακεδονίαν ὡς βάρβαρον, διότι δένειχε τὴν λεπτότητα τοῦ ἀπτικτοῦ ἑλληνισμοῦ, τότε δὲν ἤξεύρομεν διὰ τί νὰ μὴ ὀνομάσωμεν βαρβάρους καὶ πλείστας τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν καὶ τινὰς δὲ τῶν ἐνταῦθα ἑλληνικῶν χωρῶν, ἰδίως τὴν Αἰτωλίαν καὶ ἄλλας. Καὶ ἔπειτα ἡ ταυτότης τοῦ μακεδονισμοῦ καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀνεφάνη μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ τὴν ἑλληνικὴν διέδωκαν γλῶσσαν, τοὺς ἑλληνικοὺς θεσμούς, τὴν ἑλληνικὴν τέχνην, τὸν ἑλληνικὸν ἐν ἐνὶ λόγῳ πολιτισμόν.

Ἡ ἀλήθεια λοιπὸν εἶναι ὅτι ὁ Φίλιππος ἦτο Ἕλλην, ἐπιχειρήσας νὰ συνάψῃ εἰς ἐν τὸ Ἑλληνικόν, ἵνα στρατεύσῃ μετὰ ταῦτα ἐπὶ τὴν Ἀσίαν· ὅτι ἡ ἡγεμονία αὐτοῦ αὕτη εἶχε πολλὴν τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης, τῶν Ἀθηναίων, τῶν Θηβῶν, καὶ ὅτι ὁ Δημοσθένης, καταπολεμῶν αὐτὴν, κατεπολέμει τὸν μόνον τρόπον, δι' οὗ τὸ ἔθνος ἡδύνατο εἰσεῖναι νὰ πρωταγωνιστήσῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ πρὸς τοῦτοις ἀνέλαθεν ἀγῶνα προδήλως ἀκατόρθωτον.

Δὲν θέλομεν νὰ δικαιολογήσωμεν ὅλους τοὺς τρόπους τοὺς ὁποίους μετεχειρίσθη ὁ Φίλιππος πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, ἂν καὶ οἱ τρόποι οὗτοι ὑπῆρξαν μὲν ἴσως ἐπιτηδειότεροι, ἢ ἂν θέλετε πονηρότεροι, ὅχι ὅμως καὶ κακουργότεροι πολλῶν πράξεων τῆς σπαρτιατικῆς καὶ τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας. Μῆτε πρέπει νὰ πιστεύσωμεν ὅλα ὅσα ὁ Δημοσθένης εἶπε περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ὄρωροδοκίας ἀπείρων καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα πολιτῶν. Ὁ μέγας ἐκεῖνος ῥήτωρ περιέπεσε κατὰ τοῦτο εἰς ὑπερβολὰς, εἰς τὰς ὁποίας φυσικὸν ἦτο νὰ ἐξοκείλῃ ἐν τῇ ῥύμῃ τοῦ λόγου καὶ τοῦ πάθους ἀνθρώπος ἀγωνιζόμενος τοσοῦτον πεισματώδη ἀγῶνα, τὰς ὁποίας ὅμως δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον σήμερον νὰ ἐκλαμβάνωμεν κατὰ γράμμα. Ὁ Πολύβιος, τοῦ ὁποίου ἡ χρηστότης καὶ ἡ ἀμεροληψία εἰσὶν ἀναμφισβήτητοι, ἰδοὺ τίνα κρίσιν ἐπιφέρει περὶ τούτου τοῦ μέρους τῆς τοῦ Δημοσθένους διαγωγῆς. α' Ἡ καὶ Δημοσθένει κατὰ πολλὰ τις ἂν ἐπαινέσας, ἐν τούτῳ μέμψαιτο, διότι πικρότατον ὄνειδος ταῖς ἐπιφανεστάτοις τῶν Ἑλλήνων εἰκῇ καὶ ἀκρίτως προσέριψε· φήσας ἐν μὲν Ἀρκαδίᾳ τοὺς περὶ Κερκιδᾶν καὶ Τερώνυμον καὶ

Εὐκαμπίδαν προδότας γενέσθαι τῆς Ἑλλάδος, ὅτι Φιλίππῳ συνεμάχουν· ἐν δὲ Μεσσήνῃ τοὺς Φιλιάδου παῖδας Νέωνα καὶ Θρασύλοχον· ἐν Ἀργεὶ δὲ τοὺς περὶ Μύρτιν καὶ Τελέδαμον καὶ Μνασίαν· παραπλησίως ἐν Θετταλίᾳ μὲν τοὺς περὶ Δάοχον καὶ Κινέαν· παρὰ δὲ Βοιωτοῖς τοὺς περὶ Θεογείτονα καὶ Τιμόλαν. Σύν δὲ τούτοις καὶ πλείους ἑτέρους ἐξηριθμῆται, κατὰ πόλιν ὀνομαζών· καίτοι γε πάντων μὲν τῶν προειρημένων ἀνδρῶν πολὺν ἔχόντων λόγον καὶ φαινόμενον ὑπὲρ τῶν καθ' αὐτοὺς δικαίων, πλείστον δὲ τῶν ἐξ Ἀρκαδίας καὶ Μεσσηνίας. Οὗτοι γάρ, ἐπισπασάμενοι Φιλίππον εἰς Πελοπόννησον καὶ ταπεινώσαντες Λακεδαιμονίους, πρῶτον μὲν ἐποίησαν ἀναπνεῦσαι καὶ λαβεῖν ἐλευθερίαν ἑνοίαν πάντας τοὺς τὴν Πελοπόννησον κατοικοῦντας· ἔπειτα δὲ, τὴν χώραν ἀνακομισάμενοι καὶ τὰς πόλεις, ὥς παρήρηντο Λακεδαιμόνιοι, κατὰ τὴν εὐκαιρίαν Μεσσηνίων, Μεγαλοπολιτῶν, Τεγεατῶν, Ἀργείων, ἠΐξησαν τὰς ἑαυτῶν πατρίδας ὁμολογουμένως· ἀνθ' ὧν οὐ πολεμεῖν ὤφειλον Φιλίππῳ καὶ Μακεδόσιν, ἀλλὰ πάντα κατὰ δύναμιν ἐνεργεῖν, ὅσα πρὸς δόξαν καὶ τιμὴν ἀνῆκεν. Εἰ μὲν οὖν ταῦτ' ἔπραττον, ἢ φρουρὰν παρὰ Φιλίππου δεχόμενοι ταῖς πατρίσιν, ἢ καταλύοντες τοὺς νόμους ἀφηρεῖν τὴν ἐλευθερίαν καὶ παρρησίαν τῶν πολιτῶν χάριν τῆς ἰδίας πλεονεξίας ἢ δυναστείας, ἄξιοι τῆς προσηγορίας ἦσαν ταύτης. Εἰ δὲ, τηροῦντες τὰ πρὸς τὰς πατρίδας δίκαια, κρίσει πραγμάτων διεφέροντο, νομίζοντες οὐ ταῦτ' συμφέρον Ἀθηναίοις εἶναι καὶ ταῖς ἑαυτῶν πόλεσιν, οὐδ' ἡπαιδὶ διὰ τοῦτο καλεῖσθαι προδότας ἔχρην αὐτοὺς ὑπὸ Δημοσθένους. Ὁ δὲ πάντα μετρῶν πρὸς τὸ τῆς ἰδίας πατρίδος συμφέρον, καὶ πάντας ἡγούμενος δεῖν τοὺς Ἕλληνας ἀποβλέπειν πρὸς Ἀθηναίους, εἰ δὲ μὴ, προδότας ἀποκαλεῖν, ἀγνοεῖν μοι δοκεῖ καὶ πολὺ παραπαλεῖν τῆς ἀληθείας. Ὁ πεποίηκε Δημοσθένης, ἄλλως τε δὴ, καὶ τῶν συμβάντων τότε τοῖς Ἕλλησιν οὐ Δημοσθένης μεμαρτυρηκότων, ὅτι καλῶς προνοήθη τοῦ μέλλοντος, ἀλλ' Εὐκαμπίδας, καὶ Ἰερωνύμφος, καὶ Κερκιδῆς, καὶ τοῖς Φιλιάδου παισίν. Ἀθηναίοις μὲν γὰρ τῆς πρὸς Φιλίππον ἀντιπαραγωγῆς τὸ τέλος ἀπέβη, τὸ πείραν λαβεῖν τῶν μεγίστων συμπτωμάτων, πταίσασαι τῇ μάχῃ περὶ Χαιρώνειαν· εἰ δὲ μὴ διὰ τὴν τοῦ βασιλέως μεγαλοφυχίαν καὶ φιλοδοξίαν, καὶ πορρωτέρω τὰ τῆς ἀτυχίας ἢ αὐτῆς προὔβη διὰ τὴν Δημοσθένους πολιτείαν. Διὰ δὲ τοὺς προειρημένους ἀνδρας, κοινῇ μὲν Ἀρκάσι καὶ Μεσσηνίοις ἀπὸ Λακεδαιμονίων ἀσφάλεια καὶ ῥαστώνη παρέσκευάσθη· κατ' ἰδίαν δὲ ταῖς αὐτῶν πατρίσιν πολλὰ καὶ λυσιστελῇ συνεξηκολούθησεν.»

Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Πολυβίου δὲν θέλομεν βεβαίως ἐξαγάγει τὸ συμπέρασμα, ὅτι πάντες οἱ τότε μετὰ τοῦ Φιλίππου συμπράξαντες Ἕλληνες ἐπολιτεύθησαν οὕτω ἐξ ἀφίλεκερδούς ἐπιγνώσεως τῶν ἀληθῶν συμφερόντων τῆς πατρίδος. Κατὰ δυστυχίαν ἀναμφισβήτητον φαίνεται ὅτι πολλοὶ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐδωροδοκῆθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Ἄλλ' ἀφ' ἑτέρου ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἰδίως δὲ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὑπῆρχον καὶ ἄνδρες εἰλικρινῶς θεωροῦντες ὀλέθριον τὸν πρὸς τὸν Φίλιππον πόλεμον καὶ ἐν καθάρᾳ συνειδήσει καὶ ἐνεκα ὁρθῆς ἐκτιμῆσεως τῶν ἀληθῶν τῆς Ἑλλάδος συμφερόντων, συνιστῶντες τὴν τήρησιν τῆς εἰρήνης. Τοιοῦτος ἦτο πρὸ πάντων ὁ Φωκίων. Ὁ Φωκίων ἀνῆκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν μετρίων πολιτῶν, υἱὸς ὢν δοιδυκοπαίου ἥτοι κατασκευαστοῦ ἰγδοκοπάνων καὶ ἐπειδὴ ἐγεννήθη περὶ τὸ 402 π. Χ. ἔτος, ἦτο 20 περίπου ἔτη πρεσβύτερος τοῦ Δημοσθένους. Πότε ἀκριβῶς ἀνεδείχθη κατὰ πρῶτον ἐπίσημος πολιτικὸς ἀνὴρ, εἶναι ἄδηλον· βέβαιον εἶναι ὅτι διέπρεψεν ἤδη ὡς ὑποστράτηγος τοῦ Χαθρίου κατὰ τὴν ἐν ἔτει 376 συγκροτηθεῖσαν περὶ Νάξου ναυμαχίαν, καὶ ὅτι, ζήσας 84 ἔτη, ἐξελέχθη πέντε καὶ τεσσαρακοντάκις εἰς τὸ ἐπιφανέστατον τοῦ στρατηγοῦ ἄξιωμα. Ἀνεδείχθη δὲ τῇ ἀληθείᾳ ἄξιος τῆς ἐπανειλημμένης ταύτης τιμῆς, διὰ τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ καὶ τὴν στρατηγικὴν δεξιότητα, ἔτι δὲ καὶ διὰ τὴν τοῦ χαρακτῆρος ἀκεραιότητα καὶ σωφροσύνην, ἣτις ἐπὶ τοσοῦτον ἀπέβη πολυθρύλητος, ὥστε ἐκλήθη ὁ ἀνὴρ «Φωκίων ὁ χρηστός.» Ἐνῷ δὲ καὶ ὅλα ταῦτα τὰ πρακτικὰ προτερήματα καθυπερτέρει λαμπρῶς τοῦ Δημοσθένους, δὲν ἦτο ἐν τούτοις ἄμειρος καὶ τῆς περὶ τὸν λόγον τέχνης, ἐπιμεληθεὶς τὰ περὶ αὐτὴν οὐ μόνον διὰ τῆς καλῆς ἀνατροφῆς ἣν ἔλαβεν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν πρὸς τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Σωκράτην συνδιαλέξεων. Ἀλλὰ περιφρονῶν τὴν τοῦ δήμου κολακείαν καὶ θεωρῶν ματαιὰς τὰς πρὸς αὐτὸν πολυλογίας, ἠγωνίζετο πάντοτε νὰ συντέμνῃ τὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ δημηγορίαν, τοσοῦτον οὐδὲν ἦτον περὶ ταύτην εὐδοκιμῶν ὥστε ἀπέβαινε φοβερός καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Δημοσθένην, ὅστις βλέπων αὐτὸν ἀνιστάμενον ἵνα ὑμιλήσῃ, ἐσυνήθιζε νὰ λέγῃ αὐτῷ τῶν ἐμῶν λόγων κοπίς πάρεστι.» Καὶ ἕτερος δὲ ρήτωρ φίλος μάλιστα τοῦ Δημοσθένους, ὁ Πολύευκτος, ἐντιμότερα διέκρινε τὴν ἀμειβομένην αὐτῶν περὶ τοὺς λόγους ἀξίαν, εἰπὼν αὐτῷ ρήτωρ μὲν ἄριστος εἶναι Δημοσθένης, εἰπεῖν δὲ δεινότερος ὁ Φωκίων.» Τοιοῦτος δὲ ὢν ὁ ἀνὴρ, στρατηγὸς ἐξοχος καὶ ρήτωρ ἀξιόλογος καὶ ὁμολογουμένως ἀμέτοχος πάσης πονηρίας πρὸς τὸν Φίλιππον σχέσεως, προίστατο ἐν

τούτοις τῆς ἀντιπάλου τοῦ Δημοσθένους μερίδος, πρεσβεύων ὅτι δὲν συμφέρει ὁ πρὸς τὸν Φίλιππον πόλεμος. Ἐξ οὗ δὴλον, ὅτι δὲν ἦσαν ὅλοι ἀργυρώνητοι ὅσοι κατενόουν τὴν ματαιότητα τῶν οὐνείρων τοῦ μεγάλου ῥήτορος καὶ τὸν ὀλεθρον ὃν ἐκινδύνευεν ἡ πόλις ἀναλαμβάνουσα τὸν κατὰ τῆς Μακεδονίας ἀγῶνα. Ὑπῆρχον δὲ ἐν Ἀθήναις καὶ ἄνθρωποι ὑψηλότερον μετεωριζόμενοι καὶ ἀναφανδὸν πρεσβεύοντες τὴν ἀνάγκην τῆς ἐνώσεως τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Φιλίππου, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς καταλύσεως τοῦ μεγάλου βασιλείως καὶ τῆς κατὰ τὴν Ἀσίαν διαχύσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ· ἰδίως ὁ Ἰσοκράτης, ὅστις ἐπανειλημμένως ἐκήρυξε τὸ παν-ἑλλήνιον τοῦτο δόγμα, καὶ ἐξαιρέτως εἰς τὸν πρὸς Φίλιππον λόγον αὐτοῦ.

Τὸ πολιτικὸν ἄρα σύστημα τοῦ Δημοσθένους οὐ μόνον ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη πλημμελές, ἀλλὰ κατεδικάζετο καὶ ὑπὸ πολλῶν ἐκ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, ἀνδρῶν χρηστοτάτων καὶ πρακτικωτάτων. Καὶ ὅμως τοσαύτη εἶναι ἡ τοῦ ἀμιμήτου ἐκείνου λόγου ἀρετὴ, ὥστε ὁ κόσμος δὲν ἐπαυσεν ἔκτοτε θαυμάζων τὴν πάλην, ἣν ἄνθρωπος εἰς ἀνέλαβε κατὰ τῆς εἰμαρμένης καὶ τῶν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον καταφανεστέρων αὐτῆς δογμάτων· τοσαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ μαγεία, ἣν ἐπροξένησεν εἰς τὰ πνεύματα ὁ πρῶτος ἑλληνισμὸς, ὥστε, ὅσον μέγα καὶ ἀνέπεβη τὸ νέον στάδιον ὅπερ ἤνοιξεν εἰς τὸ ἔθνος ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία, πολλοί, πολλοί μέχρι τῆς σήμερον δὲν πείθονται ὅτι ὁ μακεδονικὸς ἑλληνισμὸς ὑπῆρξε τροπολογία τις τοῦ πρώτου ἑλληνικοῦ βίου, καὶ ἐπιμένουσι θεωροῦντες τὸν ἑλληνισμὸν, τὸν γνήσιον ἑλληνισμὸν ἐκπνεύσαντα εἰς τὸ ἐν Χαίρωνεῖα πεδίον τῆς μάχης, καὶ ἐπιμένουσιν ἀνακηρύττοντες τὸν Δημοσθένην οὐ μόνον ὡς τὸν μέγιστον τῶν ῥητόρων, ἀλλὰ καὶ ὡς τὸν τελευταῖον τοῦ ἑλληνισμοῦ πρόμαχον. Τὰ αἰσθήματα ταῦτα τὰ ἐννοοῦσι βεβαίως καὶ αἱ παρούσαι ἑλληνικαὶ γενεαὶ· ἀλλὰ ὡς γενεαὶ ἑλληνικαί, ὡς ἔχουσαι βαθυτάτην τὴν συνείδησιν ὅτι διὰ τοῦ ἐπελθόντος ἐξ ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀσίας παρεσκευάσθη ὁ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐξ ἑλληνισμοῦ, κοῖτις διὰ τοῦ χριστιανικοῦ ἰδίως ἑλληνισμοῦ διεσώθη πρὸ πάντων τὸ ἑλληνικὸν ἐκεῖνόν ἔθνος, τοῦ ὁποῦ αἱ γενεαὶ αὐταὶ φέρουσι τὸ αἷμα εἰς τὰς φλέβας αὐτῶν, καὶ τὰς πεποιθήσεις ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν, καὶ τὰς τύχας εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ ἀντιτάξωσιν εἰς τὰ αἰσθήματα ἐκεῖνα, ὅσον εὐγενῆ καὶ ἄν ᾦναι, τὴν ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἐπὶ δις χίλια ἔτη ἀνακηρυττομένην ἀλήθειαν, ὅτι ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία δὲν ἐθανάτωσε τὸν ἑλληνισμὸν, ἀπλῶς δὲ μεταπλάσασα αὐτόν, εἰς νέον ἐκάλεσε βίον. Ἀλλ' ἐλθωμεν ἤδη εἰς τὰ πράγματα.

Ὁ πρῶτος τοῦ Δημοσθένους Φιλιππικός, ὅσον λαμπρὰ καὶ ἂν ἦτο ἡ τέχνη αὐτοῦ, ὅσον δυσκαταγώνιστα τὰ ἐπιχειρήματα, δὲν ἴσχυσε νὰ πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους ν' ἀναλάβωσι τοὺς ἀπαραιτήτους πρὸς περιστολὴν τοῦ Φιλίππου ἀγῶνας. Μόλις μετὰ παρέλευσιν ἰσάνων μηνῶν ἐξέπεμψαν εἰς τὴν Χερσόνησον τὸν μισθοφορικὸν ἡγεμόνα Χαρίδημον μετὰ δέκα κακῶς ὠπλισμένων τριήρων καὶ πέντε μόνον ταλάντων εἰς χρήματα· ὅποια διαφορὰ πρὸς τοὺς μεγάλους στόλους οὐς πρὸ ἐπτὰ μόλις δεκαετηρίδων ἐξέπεμπεν ἡ πόλις ἀφ' ἐνὸς εἰς Σικελίαν καὶ ἀφ' ἐτέρου εἰς τὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας παράλια! Τῆς δὲ παρούσης αὐτῆς ἡδρανείας καὶ ἀσθενείας ἐμελλεκαθ' ἐκάστην ἡδὴ νὰ παρέχῃ νέα δείγματα. Οἱ Ὀλύνθιοι, λαβόντες ἄλλοτε παρὰ Φιλίππου τὴν Ποτιδαίαν καὶ ἄλλας τινὰς κτήσεις, διετέλεσαν ἐφ' ἱκανὸν φίλοι αὐτοῦ καὶ σύμμαχοι· ἀλλὰ περὶ τοὺς χρόνους τούτους, θεωροῦντες ὅτι δυσκόλως θέλουσι διαφύγει τὴν τύχην ὅλων τῶν πέριξ χωρῶν, ἀπεφάσισαν νὰ προλάβωσι τὸν κίνδυνον καὶ περιῆλθον εἰς ἐχθροπραξίας πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας. Ἐὰν αἱ Ἀθῆναι ἐγκαίρως καὶ δεόντως ἤρχοντο εἰς ἐπικουρίαν τῆς πόλεως ἐκείνης, ἴσως διέσωζε τὴν αὐτονομίαν. Ἀλλ' εἰς μάτην ἐλάλησεν αὖθις ὁ Δημοσθένης· εἰς μάτην ἐξεφώνησε τοὺς τρεῖς λαμπροὺς ἐκείνους λόγους, τοὺς ἰδίως «Ὀλυνθιακοὺς» ὀνομαζομένους. Ὁ Φίλιππος ἐπεχείρησε τὴν κατατρόπωσιν τῶν Ὀλυνθίων ἐν ἔτει 350· μόλις δὲ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος καὶ τὸ 348 ἐξεπέμφθησαν ἐκ τῶν Ἀθηνῶν ναυτικάί τινες καὶ πεζικαὶ δυνάμεις, αἵτινες δὲν ἦσαν μὲν ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν τριήρων καὶ τῶν στρατιωτῶν παντελῶς λόγου ἀνάξιστοι, ἀλλ' εἴτε διότι βραδέως ἐπῆλθον, εἴτε διότι ἦσαν κακῶς συγκεκροτημένοι, οὐδὲν ἡδυνήθησαν νὰ πράξωσι πρὸς σωτηρίαν τῆς πόλεως, ἥτις ἐν ἀρχῇ τοῦ 347 ἔπασεν εἰς χεῖρας τοῦ Φιλίππου, τοῦ κυριεύσαντος τότε καὶ ὅλας τὰς λοιπὰς τῆς Χαλκιδικῆς πόλεις, 32 τὸν ἀριθμὸν.

Μετ' οὐ πολὺ δὲ κατώρθωσε τελευταῖον νὰ ἐμβάλῃ καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Εἶδομεν ὅτι τέταρτος τῶν Φωκίων στρατηγὸς ἀνηγορεύθη ὁ Φάλακρος· κατηγορηθεὶς ὅτι ἐκλεψε πολλὰ τῶν ἱερῶν χρημάτων, ἐγένεν οὗτος ἐκπτώτος τῆς ἀρχῆς καὶ προεχειρίσθησαν αὐτοῦ τρεῖς στρατηγοί, ὁ Δεινοκράτης, ὁ Καλλίας καὶ ὁ Σωφάνης· οἵτινες, εἰσβαλόντες ἐκ νέου εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ πολιορκήσαντες τὸν Ὀρχομενὸν καὶ τὴν Κερώνειαν, ἐβίασαν τοὺς ἀμνηχανήσαντας Θηβαίους νὰ ζητήσωσι τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας. «Ὅθεν ἐπέρ-

λεται ἤδη ὁ Φίλιππος μετὰ τῶν Θεσσαλῶν εἰς τὴν Φωκίδα, διότι, κατὰ τὴν συνθήκην, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐφρόντισαν νὰ δράμωσιν ἐγκαίρως εἰς ἐπικουρίαν τῶν Φωκέων. Τούτων ἐστρατήγει πάλιν ὁ Φαλαίικος, ἀνακληθεὶς ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὴν ἀρχὴν· ἀλλ' οὗτος, θεωρῶν ἑαυτὸν μὴ ἀξιόμαχον, ἀνεχώρησεν ὑπόσπονδος εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐγκαταλιπὼν τὴν πατρίδα εἰς τὴν τύχην αὐτῆς. Καὶ τότε ὁ Φίλιππος, καταλαβὼν τὴν χώραν τῶν Φωκέων, συνεκάλεσεν ἀμέσως τὸ τῶν ἀμφοικτύων συνέδριον, τὸ ὁποῖον ἐξέδοτο δύο σπουδαιοτάτας ἀποφάσεις.

Πρῶτον, ὅτι ὅλαι αἱ φωκικαὶ πόλεις, πλὴν τῶν Ἀβῶν αἰτίνας δὲν μετέσχον τῆς ἱεροσυλίας, θέλουσι κατασκαφῇ, οἱ δὲ κάταικοι αὐτῶν ὑποχρεωθῇ νὰ μετοικήσωσιν εἰς κώμας μὴ ἐχούσας πλείονας τῶν πενήκοντα οἰκιῶν, καὶ, ἐργαζόμενοι τὴν χώραν, θέλουσι φέρεσθαι ἐνιαυτὸν τῷ θεῷ φόρον τάλαντα ἐξήκοντα, μέχρις οὗ ἐκτίσωσιν ἅπαν τὸ πᾶν τῶν ληστευθέντων χρημάτων· οἱ δὲ φυγάδες θέλουσι θεωρηθῇ ἅπαντα χωρὶς ἑναγείας. Δεύτερον, ὅτι αἱ δύο ψῆφοι τὰς ὁποίας οἱ Φωκεῖς εἶχον ἐν τῷ συνέδριῳ ἀποδίδονται εἰς τὸν Φίλιππον, καὶ εἰς τοὺς διαδόχους αὐτοῦ, αἵτινες θέλουσι τοῦ λοιποῦ ἡγεῖσθαι καὶ τῶν Πυθίων ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Θεσσαλῶν.

Τοιοῦτοτρόπως ἐν ἔτει 346 ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἐτιμώρησε μὲν τὴν ἱεροσυλίαν τῶν Φωκέων, ἐγένετο δὲ κύριος τοῦ ἀμφοικτυονικοῦ συνεδρίου. Αὐτοὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ δεχθῶσι τὰ γενόμενα· ὁ δὲ Φίλιππος, μὴδ' εἰς ταῦτα ἀρκούμενος, δὲν ἐπαύσεν ἐπιδιώκων τὴν ὁλοσχερῇ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ βουλευμᾶτος ἐκτέλεσιν. Καὶ ἐξαπλῶν τοὺς ἰσχυροὺς αὐτοῦ βραχίονας πρὸς μεσημβρίαν ἄμα καὶ πρὸς βορρᾶν, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐνίσχυετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐν τῇ κυρίῳ Ἑλλάδι, προστατεύσας ἐν ἔτει 344 τοὺς Μεσσηνίους, τοὺς Ἀρκάδας καὶ τοὺς Ἀργεῖους κατὰ τῶν ἀδιαλείπτων ἐπιθέσεων τῶν Σπαρτιατῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ, ἵνα συμπληρώσῃ τὴν κατάκτησιν τῆς Θράκης, ἐπεχείρησεν ἐν ἔτει 341 τὴν πολιορκίαν τῆς Περὶνθου καὶ τοῦ Βυζαντίου. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεφάσισαν πάλιν νὰ ἐλθωσιν εἰς βοήθειαν τῶν δύο τούτων πιεζομένων πόλεων, τοσαύτῳ μᾶλλον ὅσω συνεμάχησαν ἐπὶ ταῦτα καὶ οἱ Χίοι, καὶ οἱ Κῶροι, καὶ οἱ Ρόδιοι. Ἀλλ' ἦτο πεπρωμένον νὰ μὴ πράττωσιν οὐδὲν ἐν τῷ παρόντι χρόνῳ προσηκόντως· διότι ἀπέστειλαν εἰς τοὺς συμμάχους τὸν Χάρητα στρατηγόν, ὅστις ἦτο ἀπὸ τῶν προτέρων ἐκστρατειῶν τοσοῦτον ἐπὶ κακοηθείᾳ διαβεβημένος, ὥστε δὲν ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ

τῶν πόλεων καὶ ἐπλανᾶτο τῇδε κἀκείσε καταφρονούμενος ὑπὸ τῶν πολεμίων· ὁ δὲ δῆμος μετενόει ἤδη διότι ἐπεμψε βοήθειαν εἰς τὸν Ἑλλάςποντον, καὶ ἦτο ἔτοιμος νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Πέρηνθον καὶ τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν τύχην αὐτῶν, ὅτε παρελθὼν εἰς μέσον ὁ Φωκίων εἰσῆλθε τὴν πόλιν ἀπὸ τῆς ἀτιμίας ταύτης. Ὁ Φωκίων ἀπέτρεπε μὲν, ὡς προείπομεν, συνήθως τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τοῦ πολέμου, οὐδέποτε ὁμοῦς ἠρνήθη νὰ προκινδυνεύσῃ τῆς πόλεως ἅπαξ τοῦ πολέμου ψηφισθέντος, ὁμοιάζων κατὰ τοῦτο, ὡς καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα, τὸν καλὸν κἀγαθὸν Νικίαν· ὅθεν ἀναστὰς ἤδη εἶπεν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὀργίζονται κατὰ τῶν ἀπιστούντων συμμάχων, ἀλλὰ μᾶλλον κατὰ τῶν ἀπιστομένων στρατηγῶν· «διότι οὗτοι κατήντησαν ὑμᾶς μισητοὺς καὶ εἰς αὐτοὺς ἐκείνους αἰτινες δὲν δύνανται νὰ σωθῶσιν ἄνευ ὑμῶν.» Καὶ ὁ δῆμος μεταπεισθεὶς ὑπὸ τῶν λόγων τούτων, ἐξαπέστειλεν αὐτὸν τὸν Φωκίωνα εἰς βοήθειαν τῶν Βυζαντίων, ὅστις γενόμενος δεκτὸς ὑπὸ τούτων, ἠνάγκασε τὸν Φίλιππον νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς τε πόλεως ταύτης καὶ τῆς Περίνθου. Ἐπειδὴ δὲ παρεκτὸς τῶν Ῥοδίων, τῶν Κῶων καὶ τῶν Χίων, συνέδραμεν εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον καὶ ὁ τῆς Περσίας βασιλεὺς, ὁ Φίλιππος ἐνόμισε φρόνιμον νὰ παραιτήσῃ ἐπὶ τινὰ χρόνον τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτοῦ, καὶ συνωμολόγησε τῇ 339 πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς ἄλλους Ἑλλήνας εἰρήνην, εἰδὼς κάλλιστα ὅτι ὅπως εἶχον τότε τὰ πράγματα ἐν Ἑλλάδι, μετ' οὐ πολὺ ἡδύνατο νὰ λάβῃ ἀφορμὴν ἐπιτηδαιοτέραν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ.

Συνεργὸν πρόθυμον εἰς τοῦτο παρέσχε τῷ ὄντι μετ' ὀλίγον αὐτὸν ὁ ῥήτωρ Αἰσχίνης, ὅστις ἐνθυμηθεὶς αἰφνης ὅτι οἱ Λοκροὶ τῆς Ἀμφισσῆς ἐγεώργησαν ἱεράν τινα γῆν τῶν Δελφῶν, προεκάλεσε τὴν ἑνεκα τούτου καταδίκην αὐτῶν ὑπὸ τοῦ ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου. Ἐπειδὴ δὲ συνέβαινε πολλὴ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως βραδύτης, ἀναλαμβάνει αὐτὴν, κατ' ἐντολὴν τῶν Ἀμφικτυόνων, ὁ Φίλιππος· καὶ ἐπέρχεται ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα μετὰ στρατοῦ 30,000 πεζῶν καὶ 2,000 ἵππων. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ περὶ τὰς πολεμικὰς κινήσεις ταχύτης τοῦ ἀνδρός ὥστε εἶχεν ἤδη κυριεύσει τὴν Ἀμφισσαν καὶ καταλάβει τὴν ἐν Φωκίᾳ Ἑλλάτειαν, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι, κατὰ συμβουλήν τοῦ Δημοσθένους, ἐπεχείρησαν νὰ συγκροτήσωσι κοινὴν συμμαχίαν τῶν Ἑλλήνων. Εἰς μάτην ὁ Φωκίων ἐπροσπάθησε παντὶ σθένει ν' ἀποτρέψῃ αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ ἀγῶνος τούτου· οἱ Ἀθηναῖοι ἠτοιμάσθησαν τάχιστα πρὸς πόλεμον, ὁ δὲ

Δημοσθένης, δραμὼν αὐτὸς εἰς Θήβας, ἔπεισε καὶ ταύτην τὴν πόλιν νὰ συμπράξῃ. Εἰς τὰς δύο ταύτας πολιτείας προστετέθησαν ἄλλαι τινὲς μικρότεραι, ἀθροισθείσης δὲ τῆς ὅλης δυνάμεως, ἀντιπαρετάχθησαν οἱ δύο στρατοὶ εἰς Χαιρωνεῖαν τῆς Βοιωτίας, τῇ 3 αὐγούστου 338. Οἱ περὶ τοὺς Ἀθηναίους ἦσαν πλείότεροι τῶν περὶ τὸν Φίλιππον· ἀλλ' ὁ μακεδονικὸς στρατὸς εἶχε λάβει τασαύτην ὑπεροχὴν διὰ τὴν ἐξαιρετὸν τακτικὴν τοῦ Φιλίππου τέχνην καὶ τὰς ἀδιαλείπτους αὐτοῦ στρατείας, ὥστε οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες, καίπερ γενναίως ἀγωνισθέντες, ἠττήθησαν ὑπὲρ ἐλαττόνων. Ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ, ἔπεσεν ὁ ἱερὸς τῶν Θηβαίων λόχος στοιχηδόν, ὅπως ὀρθίως ὦν ἠγωνίσθη, μηδενὸς τῶν τριακοσίων ἐκείνων μὴδ' ὀπωροῦν ὑποχωρήσαντος. Κύριος τῆς νίκης αἴτιος ἐγένετο ὁ τοῦ Φιλίππου υἱὸς Ἀλέξανδρος, ὅστις, κατατροπώσας τοὺς Θηβαίους κατὰ τῶν ὑποίων παρετάχθη, ἐβίασεν οὕτω καὶ τοὺς κατ' ἀρχὰς πλεονεκτήσαντας στρατηγούς τῶν Ἀθηναίων Χάρητα καὶ Λυσικλέα, νὰ τραπῶσι μετὰ τῶν ἄλλων εἰς φυγὴν· εἰς δὲ τῶν οὕτω ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης διασωθέντων ἦτο καὶ ὁ Δημοσθένης.

Διὰ τῆς μεγάλης ταύτης ἐν Χαιρωνείᾳ νίκης ὁ Φίλιππος κατέστη κύριος ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος· καὶ τὰς μὲν Θήβας, αἵτινες, πρότερον σύμμαχοι αὐτοῦ διατελέσασαι, ἔστρεψαν αἴφνης τὰ ὅπλα κατ' αὐτοῦ, ἐτιμώρησεν αὐστηρῶς, θανατώσας μὲν ἢ ἐξορίσας τοὺς πρωταίτιους τοῦ τοιοῦτου πολιτεύματος, διοργανώσας δὲ κατὰ τὸ δοκοῦν τὴν κυβέρνησιν τῆς πόλεως καὶ ἐμβολῶν ἰδίαν φρουρὰν εἰς τὴν Καδμείαν. Πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ὁμως συνωμολόγησεν εἰρήνην ἐπιεικῇ, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ οὗτοι δὲν ἐδίστασαν ἤδη πρὸς τοῖς ἄλλοις ν' ἀναγνωρίσωσιν αὐτὸν ὡς ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος. Ἐν γένει δὲ ὁ Φίλιππος προσηνέχθη πρῶτος πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἀπολύσας ἄνευ λύτρων τοὺς ἐν Χαιρωνείᾳ αἰχμαλώτους καὶ ἐπιτρέψας τὴν αὐτονομίαν τῶν πόλεων αἵτινες ἄπασαι ἐφάνησαν πρόθυμοι ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ. Ἐν Πελοποννήσῳ μόνῃ ἡ Σπάρτη δὲν ἠθέλησε νὰ ὑποταχθῇ· καὶ ἐνέβαλε μὲν ὁ Φίλιππος μέχρι τῆς Λακωνικῆς καὶ ἐταπείνωσεν αὐτὴς πολυεθῶς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἀλλὰ δὲν ἐπέμεινεν εἰς τὴν ἐντελῇ αὐτῶν χείρῳσιν, σπεύδων πρὸς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ κυρίου αὐτοῦ βουλευματος. Τρόντι ὁ Φίλιππος δὲν ἤρκετο εἰς τὴν κατὰ πόλεις γενομένην ἀναγνώρισιν τῆς ἡγεμονίας αὐτοῦ· ἤθελε νὰ κυρώσῃ αὐτὴν καὶ διὰ πανηγυρικῆς ὧλων τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους πράξεως. Ὅθεν συνεκάλεσε κοινὴν τῶν Ἑλλήνων σύνοδον εἰς Κόρινθον· καὶ παραστάς ἐνταῦθα καὶ κηρύ-

ξας, ὅτι μελετᾷ νὰ στρατεύσῃ κατὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως ἵνα ἐλευθέρωσῃ μὲν τοὺς ἐν Ἀσίᾳ ἀδελφοὺς, ἐκδικήσῃ δὲ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ξέρξου, ἀνηγορεύθῃ ἐπὶ τούτῳ παμπληθεὶ στρατηγὸς αὐτοκράτωρ τῆς Ἑλλάδος. Μία μόνη ψῆφος ἔλειπεν ἀπὸ τῆς πράξεως ταύτης, ἡ ψῆφος τῆς πεισματώδους Σπάρτης· ἀλλὰ ἡ πόλις αὕτη εἶχε καταντήσει τὸν σοῦτον σμικρὰ καὶ ἀσθενὴς, ὥστε ὁ Φίλιππος ἠδυνήθη ἀκινδύνως νὰ περιφρονήσῃ τὴν ἀντιπολιτευσιν αὐτῆς. Καὶ οὕτως ἐκυρώθη ἡ ἐνωσις τοῦ ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν, δι' ἧς ἔμελλε νὰ πράξῃ τὰ θαυμαστότατα τῶν μεγαλουργημάτων.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Α' ΤΟΜΟΥ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΤΟΥ Α' ΤΟΜΟΥ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΤΩΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος. Ἐποικοὶ ἐξ Ἀνατολῆς.

Ἐν μέσῃ Ἀσίᾳ, ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου Παμίρ, ὄκουν ποτὲ αἱ ἀρισταὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους φυλαὶ, αἵτινες, ἐξορμήσασαι ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων τούτων, ἐπρωταγωνίστησαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου.

Αἱ φυλαὶ αὗται εἶχον μὲν τὰς αὐτὰς θεμελιώδεις θρησκευτικὰς δοξασίας καὶ τὰς αὐτὰς παραδόσεις, ἀλλὰ ὠμίλουν δύο γλώσσας διαφόρους κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ὀργάνωσιν. Τὰ δὲ μετὰ τὴν μετοικεσίαν παραχθέντα πολυάριθμα ἰδιώματα ἀνάγουσιν ἅπαντα ἐγγύθεν ἢ πόρρωθεν τὴν ἀρχὴν ἢ εἰς τὴν μίαν ἢ εἰς τὴν ἄλλην τῶν δύο πρωτοπλάστων γλωσσῶν. Ἐντεῦθεν τὰ παντοῖα ἔθνη τὰ λαλήσαντα τὰ διάφορα ταῦτα ἰδιώματα, διεκρίθησαν, ἐν τῇ ἱστορίᾳ, εἰς δύο κεφαλαιώδεις φυλάς· τοὺς Σημίτας καὶ τοὺς Ἀρίους. Οἱ Σημίται ὠνομάσθησαν οὕτω ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ Γραφῇ Σῆμ, λογισθέντος κατὰ συνθήκην ἀρχηγέτου αὐτῶν. Τῶν δὲ Ἀρίων τὸ ὄνομα ἔχει ἱστορικωτέρας ρίζας. Καθ' Ἡρόδοτον εἰς τῶν κυριωτάτων αὐτῶν κλάδων, οἱ Μῆδοι, ἐκαλοῦντο ὑπὸ πάντων ἑκαταλαιοὶ Ἀριοὶ, καὶ ἐν τῶν Βακτριῶν ἐθνῶν, αὐτὸ τοῦτο τῶν Ἀρίων ἔφερε τὸ ὄνομα. Αὕτη δὲ ἡ τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας μαρτυρία συνάδει τῇ προσηγορίᾳ Airyanem-Vâedjô, ἥτοι κατοικία τῶν Ἀρίων, ἣν αὐτοὶ οἱ Μῆδοι ἀπέδιδον εἰς τὰς πρώτας αὐτῶν οἰκῆσεις, καὶ πρὸς τὸ ἕτερον ὄνομα Aryāvarta, συνεντευκτῆριον τῶν Ἀρίων, δι' οὗ οἱ Ἰνδοὶ ἰδὴ λένουν τὴν ὑπ' αὐτῶν καταληφθεῖσαν Ἰνδικήν. Τὰ σημιτικὰ ἰδιώματα, πρὸ καιροῦ ὄντα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον γνωστὰ, συνεπληρώθησαν διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῆς ἱερογλυφικῆς καὶ τῆς σφηνοειδοῦς γραφῆς, ὥστε νῦν ὑπάρχει ἀποδεδειγμένη ἡ οἰκειότης τῶν Χαλδαίων, τῶν Σύρων, τῶν Ἀράβων, τῶν Φοινίκων, τῶν Ἑβραίων, τῶν Αἰγυ-

πτίων καὶ τῶν Αἰθιοπίων, ὧν αἱ γλῶσσαι φαίνονται χυθεῖσαι εἰς τὴν αὐτὴν μήτραν. Ἡ δὲ συγγένεια τῶν ἰδιωμάτων τῶν Ἀρίων δὲν ἀπεκαλύφθη εἰμὴ ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὅτε ἐγνώσθη κατὰ πρῶτον ἡ ἀρχαία τῆς Ἰνδικῆς γλῶσσα, ἡ σανσκριτική. Ἐκτοτε, διὰ τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας, ἐβεβαιώθη ὅτι αἱ γλῶσσαι τῶν Βραχμάνων, τῶν Περσῶν, τῶν Ἑλλήνων, τῶν Λατίνων, τῶν Κελτῶν, τῶν Τευτόνων καὶ τῶν Σλαύων, εἶναι γλῶσσαι ἀδελφαί, αἵτινες καὶ τοὶ ἀπ' αἰῶνος διεσκορπίσθησαν εἰς τὰ τετραπέρατα τῆς γῆς, σώζουσι τὰ αὐτὰ ριζικὰ γράμματα καὶ εὐλόγως τῇ ἀληθείᾳ δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, τὴν αὐτὴν γραμματικὴν.

Αἱ φυλαὶ λοιπὸν αὗται, Σημιῖται καὶ Ἄριοι, ἀπὸ ἐνὸς σημείου ὁρμώμεναι, ἐπράπησαν πρὸς δυσμὰς· πρῶτοι οἱ Σημιῖται, οἱ πρὸ τῶν Ἀρίων πολιτισθέντες, καὶ μετὰ τούτους οἱ πρὸς δυσμὰς χωρήσαντες Ἄριοι, διότι τελευταῖοι Ἀρίων ἀποδημήσαντες λογιζονται οἱ πρὸς μεσημβρίαν τραπέντες Ἰράνιοι καὶ Ἰνδοί. Ἀλλὰ πῶς, ἐνῶ εἶχον αἱ αὐτὰς ὀρησκειτικὰς δοξασίας, παραδόσεις καὶ οἰκήσεις, δύο ἑτερονομοῦντες ἐλάλησαν γλῶσσας, τότε ἤρξατο ἡ μετοικεσία αὐτῶν, διὰ τίνων πολλοὶ περιπετειῶν, διατὶ οἱ Σημιῖται οὐδόλως πανδημεῖ ἐν Εὐρώπῃ κατεστήθησαν, οὐδ' οἱ Ἄριοι ἐν Ἀφρικῇ, περὶ πάντων τούτων οὐδὲν γνωρίζομεν. Μετὰ παρέλευσιν αἰώνων μὴ δυναμένων νὰ ἀριθμηθῶσιν, αἱ δύο φυλαὶ ἀναφαίνονται κατέχουσιν νέας χώρας, διηρημέναι εἰς πολλὰ καὶ πολυώνυμα ἔθνη, λαλοῦσαι ποικιλώτατα ἰδιώματα καὶ ἀγωνιζόμεναι ἀπὸ κοινοῦ, κατὰ διαφοροὺς χρόνους καὶ τρόπους, τὸν ἀγαθὸν τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιδόσεως ἀγῶνα. Τότε δὲ κατὰ πρῶτον εὐρίσκομεν ἐγκαθιδρυμένους εἰς τὴν βορειοδυτικὴν μικρὰν Ἀσίαν, εἰς τὴν ἀνατολικὴν τῆς Εὐρώπης χερσόνησον καὶ εἰς τὴν πρὸς δυσμὰς αὐτῆς κειμένην Ἰταλικὴν, τὰς φυλάς αἵτινες ἀπετέλεσαν τὸν Ἑλληνολατινικὸν κλάδον τῶν Ἀρίων.

Οἱ Κελτοί, οἱ Τευτόνες καὶ οἱ Σλαῦοι ἐπελθόντες εἰς τὰς ἀρκτικὰς μέσας καὶ δυτικωτέρας τῆς Εὐρώπης χώρας, εὗρον αὐτὰς προκαταγεμένους ὑπὸ Τουρανίων ὧν ἀρχικὴ κοιτίς ὑπῆρξε, κατὰ τινα παράδοσιν, μία τῶν κοιλάδων τοῦ ὄρους Ἀλτάι. Ἡ τουρανικὴ φυλὴ εἶναι κρᾶμα τῆς λευκῆς καὶ τῆς κιτρίνης φυλῆς, ἐπ' ἄπειρον τροπολογούμενον μετὰ τοῦ τελειοτάτου τύπου τοῦ Εὐρωπαίου καὶ τοῦ τελειοτάτου τύπου τῶν Σινῶν. Τὰ δὲ ἰδιώματα ὅσα λαλοῦσι τὰ διάφορα τῆς φυλῆς ταύτης ἔθνη, ἔχουσι μὲν πρὸς ἄλληλα συγγένειαν, ὅλως δὲ διαφέρουσι τῶν ἰδιω-

μαίτων τῶν Ἀρίων καὶ τῶν Σημιτῶν. Τῶν παναρχαίων Τουρανίων λείψανα σώζονται μέχρι τῆς σήμερον ἐν Εὐρώπῃ, οἱ Λάπωνες, οἱ Φίννοι καὶ οἱ Βάσκοι. Ὡς αὐτως οἱ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν κατασταθέντες Ἀριοι, ὡς αὐτοὶ οἰκοῦντα τουρανικά καὶ σημιτικά ἔθνη. Ἀλλ' ἔχνη τοιούτων ἔθνων, γλωσσικὰ ἢ ἄλλα, δὲν ἐπιστάθησαν ἔτι ἀποχωρῶντας οὔτε ἐν Ἰταλίᾳ, οὔτε ἐν Ἑλλάδι· οἱ Ἀριοι λοιπὸν ἐγένοντο ἂν ὅχι οἱ πρῶτοι ἀπολύτως, τοῦλάχιστον οἱ πρῶτοι ἀμφοτέρων τῶν χερσονήσων κάτοικοι ὡς εἶναι γνωστὴ ἡ καταγωγή.

Εἴπομεν ἤδη (σελ. 73 καὶ ἐπ.) ὅτι ὡς ἐκ τῆς γλώσσης ἦν ἐλάλουν, τὰ ἔθνη ὅσα κατῴκουν πρὸς μεσημβρίαν τῶν Κερκυνηίων ὀρεῶν καὶ τοῦ Ὀλύμπου, εἶλον ἀναμφισβητήτως τὸ γένος ἐξ Ἀρίων. Ἐὰν δὲ τῆς ἑλλᾶς τῶν ἔθνων τὰ ὅποια κατεῖχον τὰς πρὸς βορρᾶν τῶν ὀρεῶν ἐκείνων χώρας δὲν περιεσώθησαν λείψανα ἱκανά, ἕτερα γεγονότα μαρτυροῦσιν ὅτι καὶ ταῦτα τὰ ἔθνη ἀνῆγον τὴν ἀρχὴν εἰς τοὺς Ἀρίους. Αἱ παλαιότητες καὶ ἀφορμαὶ τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ μουσικῆς, ἀδιαλείπτως καὶ ἀναποσπάτως μετὰ τοῦ ὀνόματος τῶν Θρακῶν συνδέονται. Θηβαῖοι, Κορίνθιοι, Ἀργεῖοι, πολλὴν ἀναφέρονται ἔχοντες ἀνέκαθεν οἰκειότητα πρὸς Ἰλλυριοὺς τε καὶ Μακεδόνας. Ὁ Κάδμος, Θῆβας ἐκλιπὼν πρὸς Ἑγγεῆλας παρχίνεται καὶ βασιλεύει Ἰλλυριῶν καὶ παῖς αὐτοῦ πρὸς Ἰλλυριοὺς γίνεται. Καὶ βραδύτερον ἐπὶ Λαοδάμαντος τοῦ Ἐπευκλείους, ἢ Κάδμου, ἐξαναστάντες ὑπ' Ἀργείων, ἐτράπησαν ὡς αὐτως εἰς τοὺς Ἑγγεῆλας. Παρομοίως οἱ τρεῖς Τημενίδαι, οἱ ἐξ Ἀργεῶν φυγόντες, ἀπῆλθον κατ' ἀρχὰς εἰς Ἰλλυριοὺς· ἐκεῖθεν δὲ μετέβησαν εἰς Μακεδονίαν, ὅπου ἰδρύσαν τὸν βασιλεῖον ἐκεῖνον οἶκον τὸν ὅποιον ἡ Ἑλλὰς πᾶσα ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἀνεκῆρυττεν ἐν Ὀλυμπίᾳ γνήσιον ἑλληνικόν. Καὶ οἱ Λυγκησταὶ δὲ ὑπ' Ἀρραβαίῳ ἐγένοντο, τοῦ Βακχιαδῶν γένους ὄντι κατὰ τὸν Στράβωνα. Ἀλλὰ τὸ μᾶλλον αξιομνημόνευτον, ἡ φυλὴ ἥτις, μετὰ τὴν κήθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν, ἀπετέλεισε τὸ ἥμισυ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου, ἡ δωρική φυλὴ, καλεῖται ὑπὸ τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας ἔθνος Μακεδονικόν. Πλὴν τούτου τὰ πρὸς δυσμὰς τε καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Προποντιδὸς καὶ τοῦ Εὐξείνου ἔθνη ἦσαν τὸ πλείστον ὁμώνυμα, ἢ δὲ τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀρχέγονος πρὸς τοὺς Ἀρίους συγγένεια εἶναι ἀποδεδειγμένη ἐκ τε τῆς γλώσσης καὶ ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων μνημείων τοῦ βίου αὐτῶν. Ἐπὶ πᾶσι τὴν οἰκισιότητα τῶν φυλῶν, ὅσαι ὥκουν πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς μεσημβρίαν τῆς Θέσσα-

λίας καὶ τῆς Ἡπείρου μαρτυρεῖ ἡ εὐκολία μεθ' ἧς αἱ πρῶται ἐξελληνίζοντο ἅμα ἐρχόμεναι εἰς συνεχῆ τινὰ πρὸς τοὺς νοτιωτέρους συνάμεινον.

Τὰ ἔθνη ὅσα ᾤκουν εἰς τὰς ἀπὸ Ὀλύμπου καὶ Κεραυνίων ὁρίων μέχρι Ταινάρου χώρας καὶ εἰς τὰς ἔνθεν καὶ ἔνθεν κειμένας νήσους, ἐκλήθησαν τοῦ καιροῦ προϊόντος Ἕλληνες. Εἰς δὲ τὰ ἀρχαιότατα περισηθέντα μνημεῖα τῆς γλώσσης αὐτῶν, ἦτοι τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδυσσειαν, ὀνομάζονται, περὶ τὸ χίλιστον πρὸ Χριστοῦ, Ἀργεῖοι, Δαναοὶ, Ἀχαιοί, καὶ τὰ δύο τελευταῖα ταῦτα ὀνόματα φέρουσιν, ὡς φαίνεται ἐπὶ αἰγυπτιακῶν μνημείων, τὰ ὅποια ἀνατρέχουσιν εἰς χρόνους πολὺ παλαιότερους. Ὑπάρχουσιν ὁμῶς δύο ἕτεροι προσηγορίαι, Γραικοὶ καὶ Πελασγοί, ἐξ ὧν τῆς μὲν πρώτης οὐδὲν ἔχνος ὑποφαίνεται ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ἔπεσι, τῆς δὲ δευτέρας ὀλίγαι τινὲς περιεσώθησαν ἐν αὐτοῖς ἀπὸ χήσεως. Οἱ Γραικοὶ δὲν μνημονεύονται εἰμὴ ὑπὸ τοῦ Ἡσίοδου, τοῦ Ἀλκμᾶνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ Ἡσίοδος εἶπε τὸν Γραῖκον υἱὸν Πανδώρας τῆς Δεκαυλίωνος καὶ Διός· ὁ δὲ Ἀλκμᾶν, ὅτι αἱ τῶν Ἑλλήνων μητέρες ἐκαλοῦντο Γραῖκες· ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ὅτι περὶ Δωδωνῆς ᾤκουν ποτὲ οἱ βραδύτερον ὀνομασθέντες Ἕλληνες, τότε δὲ καλούμενοι Γραικοί. Τοῦτο δὲ λέγει καὶ ὁ Ἀπολλόδωρος· «Αὐτὸς μὲν οὖν ἀπ' αὐτοῦ (ὁ Ἕλλην) τοὺς καλουμένους Γραικοὺς προσηγόρευσεν Ἕλληνας». Αἱ παρὰδόσεις αὗται κυροῦνται ὑπὸ τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἐκάλουν συνήθως τοὺς Ἕλληνας Γραικοὺς· ἐξ οὗ ἀναγκαιῶς συνέχεται ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο μετεδόθη ἐξ Ἑλλάδος εἰς Ἰταλίαν κατὰ πανταχάους τινὰς χρόνους, καθ' οὓς ἐπεκράτει ἐπὶ τὰδε τοῦ Ἀδρίου καὶ τινὰς τοῦλάχιστον χώρας καὶ πιθανώτερον εἰς τὰς δυτικώτερας.

Γενικώτερον δὲ οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος καλοῦνται παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις Πελασγοί. Ἀπὸ τῶν Πελασγῶν τούτων ἀπέρχεται, ὡς λέγεται, τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, ἢ κατ' ἄλλην ῥῆσιν, οἱ πρῶτοι ὀνομαζόμενοι Πελασγοὶ ὀνομάσθησαν βραδύτερον Δαναοί. Τὸ βεβαίον εἶναι ὅτι περὶ τὸ χίλιστον ἔτος, ὃ Δωδωναῖος Ζεὺς ἐλέγετο εἶτι Πελασγικός, τὸ δὲ ἐν Θεσσαλίᾳ Ἄργος ἐπωνομάζετο ὡσαύτως Πελασγικόν. Τὸ ὄνομα λοιπὸν ὑπῆρχε ποτὲ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἀπεδίδετο εἰς ἔθνη οὐκ ἀλλότριον τοῦ ἐλληνικοῦ, ἀφοῦ συνηρμόζετο πρὸς τὸν ὕπατον τοῦτου θεὸν, καθ' οὓς χρόνους πάντα τὰ ξενικά στοιχεῖα εἶχον ἤδη ἐνταῖς ἐξελληνισθῆ. Καὶ μὲν οἱ Πελασγοὶ οὐκ ἐγνώρισεν ὁ πατήρ τῆς ἱστορίας περὶ τὴν Προποντίδα καὶ περὶ τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον αἱ ἔσαν βραδύτερον

γλώσσαν ἰέντες. » Ἐκ τούτου ὁμῶς δὲν ἔπεται ἀπαραιτήτως ὅτι οὐδέποτε ἐλάλησαν γλώσσαν κοινήν πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Σύμπτаса ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ ὅτι φύλα μὴ παρακολουθήσαντα τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν ἐπίδοσιν τῶν ἀρχῆθεν ὁμογλώσσων, ἡ καὶ ὅλως διὰ χρόνου μακροῦ ἀποξενωθέντα πρὸς τὸν βίον αὐτῶν καὶ τὴν πολιτείαν, ἀποβαίνουν πρὸς τοὺς πάλαι ὁμοῦθεις καὶ ὁμογλώσσους ἀλλότρια καὶ ἀκατάληπτα. Παράδειγμα τούτου ἐμφανέστατον εἶναι οἱ Αἰτωλοὶ. Ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων οἱ Αἰτωλοὶ ἀναφαίνονται Ἕλληνες, οὐδενὸς ἄλλου τῶν ἐπὶ Τροίαν στρατευσάντων ἦττονες, ἐν τῇ πέμπτῃ δ' ἑκατονταετηρίδι ὁ Θουκυδίδης ἔλεγε περὶ τοῦ μεγίστου αὐτῶν μέρους ὅτι ἦσαν « ἀγνωστότατοι τὴν γλώσσαν. » Ἀρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ λαλιὰ τῶν ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι σωζομένων Πελασγῶν, ἐπροξένησεν εἰς τὸν Ἡρόδοτον τὴν ἐντύπωσιν γλώσσης ξένης, δὲν δύναται νὰ ἀνατρέψῃ τὴν ὁμόφωνον τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος πεποιθήσιν περὶ τῆς ἀρχεγόνου οἰκειότητος τῶν δύο ἔθνων, πεποιθήσιν ἣν εἶχεν ὁ Ἡρόδοτος, ὅστις λέγων ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἀπεσχίσθη ἀπὸ τοῦ Πελασγικοῦ, οὐδὲν ἄλλο λέγει εἰμὴ ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἀπετελεῖ ἀνέκαθεν μοῖραν τοῦ Πελασγικοῦ· ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Θουκυδίδης, καθ' ὃν τὸ Πελασγικὸν ὄνομα ἐπεκράτησέ ποτε ἐν Ἑλλάδι, ὡς ὄνομα οὐχὶ ἑτέρου τινὸς ἔθνους ἀλλ' αὐτοῦ δὴ τούτου τοῦ Ἑλληνικοῦ.

Οἱ Ἀριοὶ καθ' οὓς χρόνους ἐπεδήμησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, μετεῖχον ἤδη τῶν ἀγαθῶν στοιχειώδους τινὸς κοινωνικῆς ἐπιδόσεως. Ἐν τῇ γλώσσῃ ἦν μεθ' ἑαυτῶν συνεισπύγον ὑπῆρχον λέξεις μέχρι τῆς σήμερον ἀνευρισκόμεναι ἐν τῇ σαρσκριτικῇ ὅπως οὖν σῶαι κατὰ τὸν τύπον καὶ τὴν σημασίαν. Ἐκ δὲ τῶν λέξεων τούτων δηλοῦται ὅτι ἐπὶ τῆς μεταναστεύσεως οἱ Ἀριοὶ ἐνέμοντο ἀγέλας κατοικιδίων ζώων καὶ ἤξευρον νὰ ζευγνύωσι βόας καὶ ἵππους εἰς ἀμαζαν, ὥκουν ἐν οἰκίαις, μετεχειρίζοντο ἄλας καὶ εἶχον πλοιάρια κωπήρη. Τὸ ἔτος αὐτῶν διηγεῖτο κατὰ τὰς περιόδους τῆς σελήνης καὶ ἠρίθμουν μέχρι τινός. Τὸ δὲ οὐδὲν ἦτον σπουδαῖον, εἶχον τὴν τε ἔννοιαν τῆς οἰκογενείας καὶ τὴν τοῦ ἀθροίσματος τῶν οἰκογενειῶν, τοῦ γένους.

Πλὴν τούτων οἱ Ἀριοὶ ἐθέριζον καὶ ἔτρωγον αὐτοφυεῖς τινὰς καρποὺς τῆς γῆς· ἀλλὰ καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας μόνον ἀφοῦ ἀφίκοντο εἰς τὰς νῆας αὐτῶν οἰκήσεις ἔμαθον, παρὰ ἔθνων ἀσιανῶν προδιαπλασθέντων, ν' ἀροτριώσι καὶ νὰ φυτεύωσι κλήματα καὶ νὰ πιέζωσι τὴν ἐλαίαν πρὸς

ἐξαγωγὴν ἐλαίου. Αἱ λέξεις αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸν γεωργικὸν βίον δὲν ἀνευρίσκονται ἐν ταύτῃ αὐτῶν τῇ σημασίᾳ εἰς τὴν σανσκριτικὴν, ὑπάρχουσιν ὅμως ταύτόσημοι ἐν τῇ κοινῇ ἑλληνολατινικῇ, ἥτις ἔχουσα τὰς ρίζας αὐτῆς ἐν τῇ πρωτοπλάστῳ γλώσσῃ, ἤρχισεν ἰδίᾳ ἀναπτυσσομένη καὶ διαπλαττομένη μετὰ τὴν ἐξ Ἀσίας ἀποδημίαν τῶν δύο ἐκείνων φυλῶν. Τινὲς τῶν λέξεων τοῦ γεωργικοῦ βίου εἶναι ἐν τούτοις κοιναὶ οὐ μόνον τοῖς Ἑλληνολατίνοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις Ἀρίοις ὅσοι ἐξ Ἀσίας ἐπέκησαν, ἐκ δὲ τούτου συνήχθη τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὰ φυλὰ ταῦτα, πρὶν διασπαρῶσιν ἀνὰ τὴν Εὐρώπην, συνέζησάν που, ἐπὶ χρόνον ἱκανόν, καὶ ἔκτοτε, ἐν κοινῷ βιοῦντα, ἐκαλλιέργησαν τὴν γῆν. Ἄλλ' ἐὰν τοῦτο ᾗτο ἀληθές, διατὶ ἐν Ἑλλάδι τε καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, ἀφετηρία καὶ βάσις πάσης κυριότητος ὑπῆρξεν ἡ κτήσις τῶν ποιμνίων, οὐχὶ τῆς γῆς; διατὶ ὅλαι αἱ ἰθαγενεῖς τῆς Ἑλλάδος παραδόσεις παριστῶσι τοὺς πρώτους αὐτῆς κατοίκους διάγοντας βίον καθεστηκότα μὲν, δηλαδὴ οὐχὶ νομαδικόν, οὐχὶ ὅμως καὶ γεωργικόν ἀλλὰ ποιμενικόν καὶ κυνηγετικόν κρεοφαγοῦντας δὲ καὶ βαλανηφαγοῦντας, καὶ ἐν γένει τρεφομένους ὑπὸ καρπῶν οὓς ἀφθόνους καὶ πολλοὺς ἔφερεν αὐτόματος ἡ ζεῖδωρος ἄρουρα. Αἱ μεταξὺ τῶν μεσημβρινῶν καὶ τῶν ἀρκτικῶν Ἀρίων τῆς Εὐρώπης σχέσεις ὑπῆρξαν τοσοῦτον πρῶτοι ὥστε εὐλογώτερον εἶναι νὰ παραδίδωμεν ὅτι αἱ κοινὰ αὐτοῖς λέξεις, καὶ μάλιστα ὁ οἶνος καὶ τὸ ἐλαίον, διὰ τῆς ἐπικοινωνίας ταύτης κατέστησαν τὸ πρῶτον γνωστὰ εἰς τοὺς βορείους.

Οἱ Ἀριοι λοιπὸν τῆς Ἑλλάδος δὲν ᾗσαν μὲν λαὸς πεπολιτισμένοι, ὡς λέγομεν τὴν σήμερον, πολὺ ὅμως ἐνταῦθ' ἀπείχον τῆς κτηνώδους βαρβαρότητος ἐν ἣ κυλίσονται ἄχρι τοῦδε οἱ ἄγριοι οἱ οἰκοῦντες εἰς διάφορα τῆς γῆς μέρη. Τὸν δὲ τοιοῦτον τοῦ λαοῦ τούτου βίον, ἀφελῇ μὲν, ἀλλ' οὐχὶ ὅλως ἄπλαστον, ἐπιμαρτυροῦσι καὶ αἱ θρησκευτικαὶ αὐτοῦ ἀντιλήψεις. Τὰς ἀντιλήψεις ταύτας συναπεκόμισε μεθ' ἑαυτοῦ ἐκ τῶν ἀρχαίων οἰκήσεων ὅπως τὰ πρῶτα τῆς γλώσσης συστατικὰ, ὅπως τὰ πρῶτα τοῦ κοινωνικοῦ βίου στοιχεῖα. Ἡ συγκριτικὴ θεολογία ἀπέδειξεν ὅτι αἱ θρησκευτικαὶ δοξασαί τῶν Σημιτῶν καὶ τῶν Ἀρίων, ἐν ἀρχῇ ἀπεκορυφοῦντο εἰς θεὸν ἓνα. Ὁ θεὸς οὗτος ᾗτο εἰς κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ αἱ πολλαπλαῖ αὐτοῦ ἐνέργειαι, ἀντὶ νὰ ὑποτάσσωνται αἰέποτε εἰς τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ βούλησιν, ἔλαβον βαθμηδὸν τὴν τάξιν καὶ τὸ ἀξίωμα ἰδίας βουλήσεως. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ θεὸς ἐκεῖνος ἤρχισεν ἀφανίζε-

μενος δι' αὐτῶν αὐτοῦ τῶν ἐκδηλώσεων. Ἐκάστη αὐτοῦ δύναμις καὶ ἕκαστον προσὸν ἔλαβε κατὰ μικρὸν ἰδίαν ὑπόστασιν. Ἐν μόνον τῶν ἑθνῶν ἐκείνῳ, σαφέστερον ἀντιληφθὲν τῆς τοῦ Ὑπερτάτου ὄντος ἐννοίας, διέσωσε τὴν ἐνότητα τῆς θείας δυνάμεως. Ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, δημιουργήσας τὸ πᾶν, δὲν ἀπέβαλε τὴν ἐπὶ τῶν νόμων τῆς φύσεως κυριαρχίαν, οὔτινες παρέμειναν ἐσαεὶ τὰ βεβουλευμένα ἀποτελέσματα τῆς παντοδυναμίας αὐτοῦ.

Εἰς ποῖον στάδιον τοῦ καταμερισμοῦ τῆς θείας δυνάμεως εὕρισκοντο οἱ Ἄριοι τῆς Ἑλλάδος ὅτε ἐπεδήμησαν εἰς τὴν νέαν αὐτῶν πατρίδα, ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐξακριβωθῇ. Μεταξὺ τῶν χρόνων τούτων καὶ τῶν χρόνων εἰς οὓς ἀνατρέχουσιν αἱ ἀρχαιόταται σωζόμεναι περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ θρησκευματος ὁμηρικαὶ εἰδήσεις, ἐμεσολάβησαν αἰῶνες πολλοὶ ἐν τῷ διαστήματι δὲ τούτῳ, παντοῖαι ἐγένοντο διασκευαὶ τῶν πρωτοφύτων δοξασιῶν· καὶ περὶ τὸ 1000 ἔτος, ὀλίγιστα εἶναι τὰ τῶν θεῶν τῆς Ἑλλάδος ὀνόματα, τὰ ἀσφαλῶς ἔχοντα τὴν αὐτὴν σημασίαν ἐν τῇ σαρριτικῇ γλώσσῃ. Ἀλλ' ὅμως ὁσηδῆποτε καὶ ἂν ἀπέβη ἡ ἐν τῷ μεταξύ ἀλλοίωσις, ὑποφαίνεται ἐν ταῖς μεταγενεστέραις ἐκείναις παραστάσεσιν, ὅτι οἱ Ἄριοι τῆς Ἑλλάδος συνεπήγαγον μεθ' ἑαυτῶν ἐνταῦθα τὴν τε ἔννοιαν τοῦ ἑνὸς θεοῦ καὶ τὰς πρώτας ἰδίας ὑποστάσεις, αἰτίνες προέκυψαν ἐκ τῆς πλημμελοῦς περὶ τοῦ θεοῦ τούτου ἀντιλήψεως τῶν τε ὁμοφύλων αὐτῶν καὶ τῶν Σημιτῶν. Τὸ ὄνομα τὸ ὅποσον ἔφερε παρὰ τοῖς Ἑλληνολατίνοις ὁ ὑπέρτατος θεός, Ζεὺς πατήρ, Diespiter, Jupiter, εἶναι καθαρῶς σαρριτικόν καὶ ἀνευρίσκεται ἀπαράλλακτον ἐν κεφαλίδι τοῦ γηραιοῦ Ἰνδικοῦ Πανθέου. Ὁ Ζεὺς οὗτος ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν ὁ ὑπάτος Θεὸς τῶν τῆς Ἑλλάδος κατοίκων. Ἐνῶς ὅμως βραδύτερον αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις ἔβριθον γαῶν καὶ ἀγαλμάτων αὐτοῦ, πολλὰ εἶναι τὰ τεκμήρια ὅτι κατὰ χρόνους παναρχαίους οὗτος ἐλατρεύετο ὡς θεὸς ἀνείδεος ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν ὄρεων, ὅπως καὶ ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ. Καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα τὰ ὕψιστα αὐτῆς ὄρη ἔφερον, μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ ἀρχαίου αὐτῆς βίου, τὰ ἔχνη τῆς ἀρχιτύπου ἐκείνης τοῦ Διὸς θεραπείας. Ἡ Λυκόσουρα τῆς Ἀρκαδίας ἦτο, κατὰ Πausανίαν, ἡ πρεσβυτάτη τῶν πόλεων « ὁπόσας ἐπὶ τῇ ἡπείρῳ ἔδειξε γῇ καὶ ἐν νήσῃσι, καὶ ταύτην εἶδεν ὁ ἥλιος πρώτην, ἀπὸ ταύτης δὲ ποιεῖσθαι πόλεις μεμαθήκασιν ἄνθρωποι. » Ἐκεῖ λοιπὸν ἐπὶ τῇ ἄκρῃ τοῦ Λυκαίου ὄρους, ἀπ' ἧς σύνοπτός ἐστιν ἡ πλείστη Πελοπόννησος, ὑπῆρχεν ἐν τῇ δευτέρᾳ

ἔτι μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδι « γῆς χῶμα, Διὸς βωμός, » τοῦ Διὸς ὅστις μέχρι τέλους ἐτιμᾶτο ὡς θεὸς Ὑψίστος, ὡς θεὸς Ὑπατος καὶ ἐν Λακωνικῇ, καὶ ἐν Κορινθίᾳ, καὶ ἐν Ἡλίδι, καὶ ἐν Βοιωτίᾳ, καὶ ἐν Ἀττικῇ. Ἐν βραδύτερον ἐλέγετο υἱὸς τοῦ Κρόνου, καθ' Ὅμηρον, κατὰ δὲ τὸν Ἡσίοδον ἔγγονος τοῦ Οὐρανοῦ, καὶ κατὰ τοὺς Ὀρφικοὺς διεγγόνος τοῦ Φάνητος, τὸ πάλαι ὁ θεὸς οὗτος ὑμνολογεῖτο ὡς ἀναρχος καὶ ἀτελεύτητος, αἱ δὲ ἀπηχῆσεις τοῦ δόγματος τούτου ἀναφαίνονται εἰς τὰ ἔπη τὰ ὅποια ἔφαλλον αἱ Πελειάδες ἐν Δωδώνῃ· « Ζεὺς ἦν, Ζεὺς ἐστὶν, Ζεὺς ἔσται· ὦ μέγας Ζεῦ. » Μετὰ χιλίων καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν παρέλειπον ἡ ἐνότης τοῦ θεοῦ τούτου ὑποφώσκει ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς τύβης τῶν ἀναριθμῶν θεῶν οὗς εἰκονίζει ὁ ποιητής, οὐ μόνον πάντοτε παρίστησι τὸν Δία ὡς τὸν κατ' ἐξοχὴν θεόν, ἀλλὰ πολλάκις διακρίνει αὐτὸν δι' ἀπλῆς τῆς λέξεως θεός. Ὁ Ἀγαμέμνων ἀπολογούμενος διὰ τὴν πρᾶξιν ἐκείνην ἣτις ἐπέγαγε τὴν μῆνιν τοῦ Ἀχιλλέως, λέγει ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸς αἴτιος τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ Ζεὺς καὶ Μοῖρα καὶ Ἐρινός, οἱ ἐμβαλόντες εἰς τὰς φρένας αὐτοῦ ἄγριον ἄτην καὶ ἐπιφέρει· « Ἀλλὰ τί κεν ῥέξαιμι; θεὸς διὰ πάντα τελευτᾷ » καὶ ἡ Ἑλένη βεβαιοῖ· « Ἀτὰρ θεὸς ἄλλοτε ἄλλω Ζεὺς ἀγαθὸν τε κακὸν τε δίδοι· δύναται γὰρ ἅπαντα. » Καὶ ἄλλαχού ὁ ποιητής, περὶ Διὸς ὁμιλῶν, λέγει· « Θεὸς δὲ τὸ μὲν δώσει, τὸ δ' ἔχσει, ὅτι κεν ὦ θυμὸς ἐθέλῃ· δύναται γὰρ ἅπαντα. »

Παρὰ τῷ Διὶ τούτῳ ἀναφέρονται εἰς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη θεοὶ πολυαριθμοί, οὐχὶ δὲ ὁμοειδεῖς. Τινὲς ἐτιμῶντο ὡς φυσικὰ στοιχεῖα, ἀπρόσωπα, οἷα ἡ Γῆ καὶ ὁ Οὐρανός. Ἄλλοι ἐθεραπεύοντο ὡς φυσικὰ καὶ ἡθικὰ στοιχεῖα, ἀλλ' ἤδη προσωποποιηθέντα, οἷον ὁ Ἥλιος, ἡ Σελήνη, ἡ Ἄττη, ἡ Λιτὴ καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἄλλοι τελευταῖον δὲν ἐλατρεύοντο εἰμῶ ὡς πρόσωπα λαλοῦντα, δρῶντα καὶ πολυτρόπως ἀναμιγνύμενα εἰς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, οἷον ὁ Ἑρμῆς, ἡ Ἥρα, ἡ Ἀφροδίτη, ὁ Ἄρης καὶ οἱ τοιοῦτοι, ἐν οἷς κατελέγοντο οἱ κράτιστοι τῶν θεῶν. Ἐκ τῶν δεδομένων τούτων ὑποφαίνεται ὅτι ἡ ἑλληνικὴ πολυθεία διεπλάσθη, ὅπως καὶ ἡ τῶν ἄλλων Ἀρίων καὶ Σημιτῶν, πρῶτον ἐκ τοῦ καταμερισμοῦ τῆς θείας δυνάμεως εἰς ἰδίαις ὑποστάσεις, καὶ δεύτερον, ἐκ τῆς βαθμιαίας προσωποποιήσεως τῶν ὑποστάσεων τούτων.

Τὰ κατὰ πρῶτον θεοποιηθέντα φυσικὰ στοιχεῖα, ἐνῷ ἔτι οἱ Ἄριοι διέτριβον εἰς τὰς ἀρχαίας οἰκήσεις, ὑπῆρξαν πιθανώτατα ἡ Γῆ, ἡτις διὰ

τῶν αὐτοφυῶν αὐτῆς καρπῶν ἔτρεφεν αὐτοὺς τε καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν· ὁ Οὐρανός, ὅστις διὰ τὸν ὑετὸν αὐτοῦ καὶ τῶν ἀκτίνων ἐξωοποιεῖ καὶ ἔβαλε τὴν γονοποιὸν τῆς Γῆς δύναν. Ὅπως ἐν τῇ Ἰνδικῇ *Byāus* καὶ *Prithivi*, ἥτοι Ζεὺς καὶ Γῆ, ὑπῆρξαν αἱ ἀρχαιόταται θεότητες ἃς ὕμνησαν πολλὰκις τὰ βεδικὰ ἔπη, οὕτω καὶ ἐν Ἑλλάδι ὁ ὕμνος τῶν Πηλεΐδων τῆς Δωδώνης, ἅμα δοξολογήσας τὸν Δία ὡς ἀναρχον καὶ ἀτελεύτητον, ἐπέλεγε· «Γᾶ καρποὺς ἀνίει, διὸ κληῖσθε ματέρη Γαῖαν.» Ὁ δὲ Οὐρανός, ὁ ἐκδηλούμενος διὰ λέξεως ἥτις εἶναι αὐτῇ ἡ σανσκριτική *Varuna*, ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν Γῆν, ἐπὶ ὅρκου ὅστις ἐλογίζετο δεινότατος καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς θεοῖς. «Ἰστω νῦν τὸδε Γαῖα καὶ Οὐρανός· εὐρύς ὑπερβεν, καὶ τὸ κατειδόμενον Στυγὴς ὕδωρ, ὅς τε μέγιστος ὅρκος δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσιν.» Βαθυκδὸν ὁμως καὶ κατ' ὀλίγον ὁ Οὐρανός ἤρχισεν ἀφανίζομενός καὶ ἐπανερχόμενος εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Διὸς ἀπὸ τοῦ ὁποίου κατ' ἀρχὰς ἀπεχωρίσθη, διότι ὁ Ζεὺς ἀνέλαβε τότε πολλὰ τῶν πάλαι προσόντων καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις τὴν κυριότητα αὐτοῦ τοῦ Οὐρανοῦ, ἐν αἰθέρι καὶ νεφέλῃσιν. Ἀλλ' ἡ Γῆ ἐξηκολούθησε λατρευομένη ὡς Γῆ, καὶ ἀφοῦ ἐπροσωποποιήθη ὡς Δημήτηρ=Γῆ μήτηρ. Ἐν τῇ Ἰλιάδι ὁ Ἀγαμέμνων ὀρμύει· «Ἰστω νῦν Ζεὺς πρῶτον, θεῶν ὑπατος καὶ ἄριστος, Γῆ τε καὶ Ἥλιος καὶ Ἑρινύες.» Ἐν Σπάρτῃ ὑπῆρχεν ἱερὸν Διὸς καὶ Γῆς. Οἱ Σμυρναῖοι καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Μαγνησίας ὤμνουν πρὸ πάντων Δία καὶ Γῆν. Εἰς τὰς τρεῖς ταύτας περιστάσεις βλέπομεν τὸν Δία ἀνελκυσθάνοντα τὸ ἀξίωμα ὅπερ εἶχε παραχωρήσει πρὸς καιρὸν τῷ Οὐρανῷ. Ἰδια δὲ Γῆς ἱερὰ ὑπῆρχον μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ ἐν Δελφοῖς ἀναφέρονται χρηστήρια αὐτῆς ἀρχαιότατα· ἐν Σπάρτῃ, Γῆς ἱερὸν ὀνομαζόμενον Γάσηπτον· ἐν τῇ περὶ τὸν Κρᾶθιν χώρῳ, Γῆς εὐρυστέρνου ἱερὸν καλούμενον Γαῖον· ἐν Ὀλυμπίᾳ Γῆς βωμὸς ἐκ τέφρας.

Παρκατὸς τῆς Γῆς καὶ τοῦ Οὐρανοῦ, οἱ Ἄριοι τῆς Ἑλλάδος ἐλκύνοντες πρὸς αὐτὴν πρῶτον πρῶτα καὶ ἄλλα φυσικὰ στοιχεῖα. Ἀλλὰ περὶ τούτων εἰκασιάν μόνον εὐλογον δυνάμεθα νᾶ ἐκφέρωμεν, οὐχὶ δὲ καὶ ἱστορικὴν τινα νύξιν. Οἱ Ἰνδολόγοι ἐπεχείρησαν μὲν νᾶ ἀποδείξωσιν ὅτι πλείστα τῶν ἑλληνικῶν θεοτήτων εἰλον τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῶν ἐν Ἀσίᾳ οἰκίσαι, διὰ τῆς συγγενείας τῶν ὀνομάτων αὐτῶν πρὸς τὴν σανσκριτικήν. Ἡ οἰκειότης ὁμως τῶν λέξεων, καὶ ὅταν ᾖναι ἀσφαλές, δὲν

συνεπάγεται ἀπαραιτήτως τὸ συμπέρασμα ὅτι αἱ λέξεις αὗται ἀρχῇ συνεδέοντο μετὰ τῆς ἐννοίας θεῶν ὄντων. Τὸ ὄνομα τοῦ Ποσειδῶνος ἐτυμολογεῖται ἐκ τοῦ σανσκριτικοῦ ἰδασπάτι· δύσκολον ὅμως εἶναι νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ Ἄριοι εἶχον εἰς τὰς πρώτας αὐτῶν οἰκήσεις τὴν ἐννοιαν τῆς θαλάσσης. Ὅταν δὲ βραδύτερον προέκυψεν αὕτη εἰς μέσον, εὐλόγως ἡδύνατο νὰ ἐκδηλωθῇ δι' ὀνόματος τῆς ἀρχηγόπου γλώσσει περισθέντος εἰς ἀμφοτέρως αὐτῆς τὰς παραφυάδας. Ἀνάλογόν τι συμβαίνει ὡς πρὸς τὸν Προμηθεά τοῦ ὁποίου τὸ μὲν ὄνομα ταυτίζεται μετὰ τοῦ σανσκριτικοῦ pramantha, ὁ δὲ μῦθος εἶναι πολὺ μεταγενέστερος ἀφοῦ οὔτε ἐν τῇ Ἰλιάδι, οὔτε ἐν τῇ Ὀδυσσεῇ ὅπως μνημονεύεται. Ὡσαύτως ἡ Ἑστία λέγεται φυτρώσασα ἐκ τῆς σανσκριτικῆς ῥίζης vasi, ἥτις ἔχει ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἰνδικῇ δύο σημασίας, ὅτε μὲν δηλοῦσα τὸ οἰκεῖν, ὅτε δὲ τὸ λάμπειν, ἅτινα ἀμφοτέρω εἰμποροῦν νὰ συναρμολογηθῶσι πρὸς τὴν ἐννοιαν τῆς ἐστίας. Ἡ θεὰ ὅμως Ἑστία δὲν φαίνεται ἐλθοῦσα ἐκ τοῦ ὁροπεδίου Παμίρ, ἀφοῦ εἶναι μεταγενέστερα καὶ αὐτῶν τῶν ὁμηρικῶν χρόνων.

Καὶ ταῦτα ὅταν αἱ ἐτυμολογίαι ᾗναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀσφαλεῖς. Ἄλλ' οἱ Ἰνδολόγοι ἐξετράπησαν εἰς πολλὰς ἐρμηνεῖας, καθ' ἃς οὔτε πρὸς ἀλλήλους συμφωνοῦσιν, οὔτε πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἐλληνικῶν θεοτήτων. Κατὰ τὸν Μάξ Μύλλερ λ. χ. ἡ ἐλληνικὴ Ἀθηνᾶ εἶναι τύπος μικρὸν τροποποιηθεὶς τῆς σανσκριτικῆς λέξεως Ahanā, ἥτις σημαίνουσα τὴν καυστηράν, εἶναι ἐν τῶν ἐπιθέτων τῆς Ἡούς· κατὰ δὲ τὸν Schwartz ἡ Ἀθηνᾶ δὲν σημαίνει τὴν καυστηράν, ἀλλὰ τὴν ἀστραπὴν. Ἐξητήθη δὲ ἂν ἡ ἐντύπωσις ἦν ἐπροξένησεν ἡ γέννησις τῆς Ἀθηνᾶς ἐκ τῆς σεμνῆς κεφαλῆς τοῦ Διός, τὸ σέβας ὅπερ ἐνέπνευσε τὸ θέαμα εἰς πάντας τοὺς ἀθανάτους, καὶ ἡ συγκαίνισις ἀπάσης τῆς φύσεως, δύνανται νὰ ἐρμηνευθῶσι μᾶλλον διὰ τῆς Ἡούς ἢ τῆς ἀστραπῆς. Καὶ ταῦτα πάντα ἐνῶ ἡ ἐννοια τῆς Ahanā ἀποβαίνει ἐτι μᾶλλον ἀμφίβοτος διὰ τοῦτο ὅτι ἀπαξ μόνον μνημονεύεται ἡ λέξις εἰς τὰς Βέδας. Τὸ ὄνομα Ἑρμῆς, Ἑρμείας, παρεβλήθη πρὸς τὴν βεδικὴν λέξιν Saramēya, τὴν παραγομένην ἐκ τῆς Saramā. Ἄλλ' ὁ Ἀδαλβερτ Κούν δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὸν Μάξ Μύλλερ ὡς πρὸς τὴν ἀποδοτέαν τῇ λέξει ταύτῃ ἐννοιαν. Ὁ μὲν λέγει αὐτὴν σημαίνουσαν τὴν ὁρμὴν τῆς καταγίδος (ἐρμῆς, ὁρμή, σανσκριτιστὶ śar, ἐξ οὗ ἡ βεδικὴ Saramā, ἡ ἀκατάσχετος καταγίς), ὁ δὲ βεβαίως ἀπλῶς ὅτι εἶναι ἐν τῶν ἀναριθμῶν ὀνομάτων τῆς Ἡούς. Κατ' ἄλλον δὲ, τὸν Welcker, ὁ Ἑρμῆς εἶναι

μὲν συγγενῆς τῆς ὁρμῆς, σημαίνει ὁμῶς τὴν ζωοποιὸν κίνησιν, τὰς μεταβολὰς τοῦ οὐρανοῦ, τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα, τὴν ἀγρυπνίαν καὶ τὸν ὕπνον, τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον. Προσέτι ἡ ἑλληνικὴ λέξις Ἑρινὺς ἐταυτίσθη ὑπὸ τῶν Ἰνδολόγων μετὰ τῆς σανσκριτικῆς Saranyū. Ἐνῷ ὁμῶς κατὰ τὸν Ἀδαλθερτ Κούν καὶ τὸν Σόννε, ἡ Saranyū σημαίνει τὴν θεελλῶδη νεφέλην, κατὰ τὸν Μάξ Μύλλερ σημαίνει πάλιν τὴν Ἥω.

Ἐκ τούτων γίνεται δῆλον ὅποσον ἤθελεν εἶναι ἐπισφαλὲς νὰ περιπεριπλοκῶμεν εἰς τὸν λαβύρινθον ἐκεῖνον. Ὅθεν ἀφοῦ ἱστορήσαμεν ὅσα εὑρομεν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μεμαρτυρημένα περὶ τοῦ βίου τῶν Ἀρίων τῆς Ἑλλάδος καθ' οὓς χρόνους οὗτοι ἔζησαν ἐνταῦθα μεμονωμένοι ἀπὸ τοῦ λοιποῦ κόσμου, ἐρχόμεθα νὰ παραστήσωμεν ὅποιά τινα ἦσαν τὰ ἔθνη, πρὸς ἃ κατὰ πρῶτον ἐκοινώνησαν.

Ἀντικρὺ τῆς νοτιανατολικῆς Εὐρώπης ἀπλοῦται ἡ εὐρεῖα χερσονήσος, ἥτις, φέρουσα ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ διάφορα κατὰ μέρος ὀνόματα, δὲν περιελήφθη ἅπασα ὑπὸ μίαν κοινὴν προσηγορίαν εἰμὴ ἀπὸ τῆς 4 μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, κληθεῖσα τότε μικρὰ Ἀσία, κατ' ἀντίθεσιν τοῦ λοιποῦ κυλοσσικοῦ ὄγκου τοῦ μέρους τούτου τῆς γῆς, Ἀσίας τῆς μεγάλης. Εἰς τὰ πρὸς δυσμὰς νεύοντα μέρη τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὄκουν ἀνέκαθεν λαοὶ συγγενεῖς τῶν λαῶν τῆς γείτονος εὐρωπαϊκῆς χερσονήσου. Πιθανώτατα δὲ πλείστοι τῶν τελευταίων τούτων ἐκ τῆς ἀσιανῆς ἐκείνης χερσονήσου διεπεραιώθησαν εἰς τὴν κατέναντι αὐτῆς πρὸς τὴν μεσόγειον θάλασσαν κατιούσαν εὐρωπαϊκὴν· διότι ἂν αἱ δύο αὗται χῶραι ἀφίστανται ἀπ' ἀλλήλων πρὸς ἄρκτον καὶ πρὸς μεσημβρίαν, διὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἐν τῷ μεταξὺ ἐνοῦνται σχεδὸν διὰ τῶν πορθμῶν τοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἐνθεν καὶ ἐνθεν τὰ ἔθνη ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁμώνυμα· Θράκες, Μυσοὶ ἢ Μοισοί, Φρύγες ἢ Βρίγες, Μυρδονες, Βέβρυκες, Θῦγοι, Βιθυνοὶ, Δαρδάριοι, Πελαγοί. Διὰ τῆς αὐτῆς δὲ ὁδοῦ κατῆλθον ἴσως εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀπτηχοῦντα ἀπὸ ὄρους εἰς ὄρος, τὰ πρῶτα δοκίμια τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ποιήσεως, ὧν αἱ ἀφορμαὶ ἀνέρχονται, κατὰ τὰς παραδόσεις, εἰς Θράκην καὶ Ἀσίαν.

Ἀλλὰ τὰ κυριώτερα καὶ πρακτικώτερα πορίσματα τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ προγεγεννημένης κοινωνικῆς διαπλάσεως, προσεκομίσθησαν, ὡς φαίνεται, εἰς τοὺς Ἀρίους τῆς Ἑλλάδος διὰ τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ

τῶν ἐν αὐτῷ κατεσπαρμένων νησιωτικῶν σταθμῶν. Ὅθεν εἰς τὰς διαποντίους ταύτας σχέσεις θέλομεν ἐπιστήσῃ ἰδίως τὴν προσοχὴν, ἕκαστος βούντες πρῶτον τὴν καταγωγὴν τῶν ἐθνῶν τὰ ὅποια τότε προσεπέλασαν εἰς τὰς ἑλληνικὰς νήσους καὶ παραλίας.

Περὶ τὰ μέσα τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδος, τὰ αἰγυπτιακά μνημεῖα ὀνομάζουσιν εἰς τὴν δυτικὴν καὶ τὴν βορειοδυτικὴν παραλίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας Τυρσηνοὺς, Σαρδανούς, Λυκίους, Τεύκρους, Σακαλῆς, Δαρδανίους, Μυσσοὺς, Ἰλιεῖς, Πηδασεῖς. Περὶ δὲ τὸ χιλιετὸν ἔτος ἡ Ἰλιάς ἀναφέρουσα τὰ πλεῖστα τῶν ὀνομάτων τούτων προστίθησι καὶ Κᾶρας, Λέλεγας, Καύκωνας, Πελασγούς, Φρύγας, Μαίονας, Παφλαγόνας, Θρᾶκας. Ἀπαντα τὰ ἔθνη ταῦτα ἦσαν Ἀρίων γόνοι, εἰ καὶ τινὰ ἔλαβον μετὰ χρόνον σημιτικὴν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐπίχρῳσιν.

Οἱ Ἀριοὶ οὗτοι ἀφικόμενοί ποτε εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν εὗρον αὐτὴν προκατελημμένην ὑπὸ Τουρανίων καὶ τινῶν Σημιτῶν, καλουμένων ἰδίως Κουσιτῶν. Οἱ Τουράνιοι εἶχον ἰδρυθῆ εἰς τὰ παράλια τοῦ Πόντου καὶ ἐπὶ τοῦ κεντρικοῦ ὀροπεδίου τῆς χερσονήσου, εἰς χώρας ὀρεινὰς καὶ μεταλλοφόρους, οἱ δὲ Κουσίται ἐπὶ τῆς πρὸς τὸ Αἰγαῖον νευούσης κλιτύας, ἐπιτηδαιοτέρας οὔσης πρὸς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν ναυτικὴν ἐμπορίαν. Οἱ κατόπιν ἐπιδημήσαντες Ἀριοὶ, δὲν ἡδυνήθησαν οὔτε νὰ συζήσωσι μετὰ τῶν Τουρανίων, οὔτε νὰ κατισχύσωσιν αὐτῶν. Ὅθεν διελθόντες ἀνὰ μέσον τῶν χωρῶν αἷς οὗτοι κατεῖχον, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ δυτικώτερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐξ ὧν ἐπέτυχον νὰ ἀποβάλωσι τοὺς Κουσίτας. Ὅτε δ' ἐπέτειλεν ἐπὶ τὰς χώρας ταύτας ἡ ἡὺς τῆς ἱστορίας, εὐρίσκομεν αὐτόθι διατελοῦντα ἤδη, ἢ μετ' ὀλίγον περιελθόντα εἰς σχέσεις πρὸς τοὺς Ἀρίους τῆς Ἑλλάδος τὰ ἐξῆς κυριώτερα ἔθνη Κᾶρας, Λέλεγας, Λυκίους, Φρύγας, Λυδοὺς, Τρώας.

Οἱ περὶ τὴν συγκριτικὴν γλωσσολογίαν ἀκριβολογήσαντες περιῆλθον εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ Φρύγες ἀποτελοῦσι μέσον τινὰ κρίκον μετὰ τῶν ἀρχαιοειδῶν Ἀρίων καὶ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Φρύγες ἐκάλουν τὸν Δία αὐτῶν Βαγαῖον, διὰ λέξεως ἣτις σανακριτιστὶ μὲν σημαίνει τὴν μακαριότητα, ζενδιστὶ δὲ καὶ σλαβιστὶ τὸν θεόν (bogh). Ἀλλ' ὠνόμαζον αὐτὸν καὶ Σαβάζιον, διὰ προσηγορήματος ὅπερ ἑλληνιστὶ τε καὶ ἰνδιστὶ ἐκδηλοῖ τὸ σέβειν. Εἶχον δὲ προσέτι αὐτὰ τὰ τῶν Ἑλλήνων φωνήεντα, καὶ νόμους φωνητικoὺς ἀντιστοιχοῦς.

Ἐν τῇ μεταξὺ Προποντίδος, Ἑλλησπόντου καὶ Αἰγαίου χερσονήσῳ, ἦν ἐμελλον νὰ ἀπαθανάτισωσι τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, ὥκουσι οἱ τῶν Μυσῶν συγγενεῖς Δαρδάνιοι καὶ Τρῶες, οἵτινες παρίστανται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἔχοντες οἰκειότητα στενὴν καὶ πρὸς τοὺς Φρύγας. Ἡ Ἐκάβη ἦτο θυγάτηρ τοῦ Φρυγῆς Δύμαντος· ὁ Πρίαμος ἐγένετο ἐπίκουρος τῶν Φρυγῶν κατὰ τῶν Ἀμαζόνων· πολλὰ δὲ Τρώων ὀνόματα οἷον Κάπυς, Ἀσάνιος, Κασσάνδρα, ἦσαν φρυγικά. Αἱ δύο φυλαὶ δὲ ὠμίλουσι, ὥς φαίνεται, τὴν αὐτὴν ἀπαραλλάκτως γλῶσσαν, διότι ἐν τῷ ὁμηρικῷ εἰς Ἀφροδίτην ὕμνῳ ἡ θεὰ, βεβαιοῦσα τὸν Ἀγχίσην ὅτι εἶναι θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῆς Φρυγίας Ὀτρέως, ἐπιλέγει· γλῶσσαν δ' ὑμετέρην τε καὶ ἡμετέρην σάφα οἶδα. Ὑπάρχουσι δὲ τινες ἐνδείξεις τῆς σχέσεως τῶν Τρώων πρὸς τοὺς Ἀσσυρίους. Τὸ ὄνομα τοῦ Ἀσφαράκου, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἴλου, ἀνευρέθη ἐπὶ τῶν μνημείων τῆς Νινευί, καὶ ἐκ τῶν τρωϊκῶν ἡρώων, διωνύμων ὄντων, ὁ Ἐκτωρ προσωνομάζετο Δαρειός. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα οὐδὲν ἀνατρέπουσι τὰ ἄλλα περὶ τῆς οἰκειότητος τῶν Τρώων καὶ τῶν Δαρδανίων πρὸς τοὺς Ἀρίους τεκμήρια. Οἱ Ἀσσύριοι δὲν ἐνέβαλον εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἰμὴ ἐν τῇ 13 ἑκατονταετηρίδι, ὥστε ἡ ἐπίδρασις αὐτῶν εἶναι μεταγενεστέρα· καὶ μετὰ τοὺς χρόνους δὲ τούτους οἱ Τρῶες δὲν εἰκονίζονται ἐν τῇ Ἰλιάδι ὡς βάρβαροι, ἀλλὰ ὡς ἐν πᾶσι σχεδὸν ὅμοιοι τοῖς Ἀχαιοῖς. Πλὴν τούτου, αἱ πρό τιμων ἐνισχυτῶν γενομένης ἐν τῷ πεδίῳ τῆς Τροίας ἀνασκαφαί, ἀπέδειξαν τὸν ἰδιοφυῆ βίον τῶν ἀρχαιοτάτων αὐτῆς κατοίκων.

Οἱ Λυκιοὶ, καὶ τοὶ ἦσαν ἐν τῇ παραλίᾳ ἄριστοι γείτονες τῶν Σολύμων, σημιτῶν ὄντων, ἐν δὲ τῇ μεσογαίᾳ ἠπλοῦντο μέχρι τῶν ὄχθων τοῦ Ἄλφειου καὶ τοῦ Εὐφράτου, ὅπου μνημονεύουσιν αὐτῶν τὰ ἀσσυριακὰ μνημεῖα, διέσωσαν ὅπως οἱ Δαρδάνιοι, ὅπως οἱ Τρῶες, ἀκεραίους τοὺς χαρακτῆρας τῆς τῶν Ἀρίων φυλῆς. Ἐλογίσθησαν αἰετοεῖς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὡς ἔθνος συγγενές· εἶχον τὴν αὐτὴν εὐλάβειαν πρὸς τὴν γυναῖκα, τὸ αὐτὸ σέβας πρὸς τοὺς νεκρούς. Οἱ δὲ βραδύτερον εἰς μικρὰν Ἀσίαν ἀποδημήσαντες Ἕλληνες δὲν ἐδίστασαν νὰ προχειρίσωσι βασιλεῖς αὐτῶν Λυκίους. Ὁ τῶν Λυκίων ἀλφάβητος δὲν συμφωνεῖ μὲν τοσούτον ἀκριβῶς πρὸς τὸν ἐλληνικόν, ὅσον ὁ φρυγικός· ἀλλὰ τοῦτο διότι τὸ φωνητικὸν αὐτῶν σύστημα ἦτο λεπτότερον καὶ πολυπλοκώτερον. Ὅθεν ἐδέχθη νὰ αὐξήσῃ τὰ σημεῖα τῶν φωνηέντων, ὧν τινὰ ἔχουσι σχήματα ἴδια καὶ πρὸς οὐδένα συνζέδοντα τῶν γνωστῶν τύπων τοῦ Καδμείου ἀλφάβητου.

Εἰς τοὺς Λυδοὺς συνέβη ὅ,τι εἰς τοὺς Τρώας. Βραδύτερον προσέλαβον ἐξ Ἀσσυρίας ἔθιμα πολλά· οἷον, πρὸς κύρωσιν τῶν συμβάσεων, πληγώσαντες ἑκάτεροι οἱ συμβαλλόμενοι τοὺς βραχίονας, ἀνέλειχον ἄλλήλων τὸ αἷμα· καὶ προσέτι κατεπόρνενον τὰ τέκνα. Ἄλλ' ὁ ταῦτα διηγούμενος Ἡρόδοτος προστίθῃσιν ὅτι κατὰ τὰ λοιπὰ αἰσχροπαιεῖται ταῦτα τὰ ἔθνη αὐτὰ περὶ τῶν Ἑλλήνων· ἐν γένει δὲ ὅτι αἱ Λυδοὶ νόμοισι παραπλησίοιςι χρέονται καὶ Ἑλλήνες. »

Γλωσσικαὶ ἐνδείξεις περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Καρῶν καὶ τῶν Λελέγων δὲν ὑπάρχουσι. Πολλοὶ ἠξίωσαν ὅτι οἱ Κᾶρες ἦσαν Σημίται, ἀλλ' ὁ δεινὸς σημιολόγος Ῥέναν ἐβεβαίωσεν ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν ὀπὲρ τῆς δόξης ταύτης προταθέντων ἐπιχειρημάτων εἶναι ἀνυπόστατα. Ἐν τῇ Ἰλιάδι λέγονται μὲν βαρβαρόφωνοι ὁ Φίλιππος ὁμοῦς ὁ τὰ Καρῶν γράψας εἶπεν ὅτι ἡ γλῶσσα αὐτῶν δὲν ἦτο τραχεῖα, ἀλλὰ καὶ πλεῖστα ἑλληνικὰ ὀνόματα ἔχει καταμεμιγμένα. Ἐκ τοῦ Ἡροδότου δὲ μαθηνομεν ὅτι ὁ Ἀπόλλων τοῦ ἐν Βοιωτίᾳ Πτώου ἐλάλησε ποτὲ Καριστί, καὶ ὅτι οἱ συγγενεῖς τοῦ ἐπιφανοῦς Ἀθηναίου Ἰσαγόρου τοῦ Τισάνδρου ἔθυσον Διὶ Καρίῳ. Τὸ πιθανώτερον λοιπὸν εἶναι ὅτι οἱ Κᾶρες, ἐξ Ἀρίων ὁρμώμενοι, ἀνemίχθησαν μετὰ Σημιτῶν ἢ καὶ ἄλλων φυλῶν. Τοιοῦτον τι δὲ ὑπολαμβάνει ἐν τῷ ἀλφαβήτῳ αὐτῶν. Αἱ διὰ τοῦ ἀλφαβήτου τοῦτου χαραχθεῖσαι ἐπιγραφαὶ δὲν κατωρθώθη νὰ ἀναγνωσθῶσιν, ἀλλὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμῶν αὐτοῦ εἶναι μικτὸν, ὥς φαίνονται συνδεδεμένα μετὰ τῶν Καδμείων καὶ τῶν Φοινικίων, ἄλλα δὲ πάλιν, ὅπως ἰδιοῦται.

Μικτὸν τοιοῦτον χαρακτῆρα εἶχον καὶ οἱ Λελέγες, οὓς, κατὰ Στράβωνα, τινὲς μὲν τοὺς αὐτοὺς Καρῶν εἰκάζουσι, τινὲς δὲ συνοίκους μόνον καὶ συστρατιώτας· διόπερ ἐν τῇ Μιλησίᾳ Λελέγων κατοικίας λέγεσθαι τινας, πολλacha δὲ τῆς Καρίας τάφους Λελέγων καὶ ἐρύματα ἔρημα Λελέγια καλούμενα. Μία τῶν συζύγων τοῦ Πριάμου ἦτο θυγάτηρ τοῦ Ἀλτεῖω, βασιλέως τῶν φιλοπολέμων Λελέγων, ἄρχοντος τῆς Πηδᾶσου. Λελέγες καὶ Κᾶρες ὑπῆρξαν, ὅπως πάντες οἱ τῆς μικρᾶς Ἀσίας Ἄριοι, σύμμαχοι τῶν Τρώων ἐπὶ τοῦ πολέμου ὃν ὤμνησεν ὁ Ὅμηρος· πλεῖστοι δὲ καὶ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος κάτοικοι, ἐν Ἀκαρνανίᾳ, ἐν Αἰτωλίᾳ, ἐν Βοιωτίᾳ καὶ ἄλλαχοῦ ἐλέγοντο Λελέγων ἀπόγονοι.

Οἱ Σημίται διεπλάσθησαν πολὺ πρὸ τῶν Ἀρίων. Ἡ τῆς Αἰγύπτου ἱστορία ἀνατρέχει μέχρι τοῦ τετρακισχιλιοστοῦ πρὸ Χριστοῦ ἔτους καὶ ἐπέκεινα, ἐνῶ αἱ ἀμυδρόταται περὶ Ἑλλάδος εἰδήσεις δὲν ὑπερβαίνουναι

τὸ διεχιλιοστόν. Ἐκ δὲ τῶν Ἀρίων πάλιν, οἱ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, χερσαῖοι ὄντες γείτονες τῶν δημιουργῶν ἐκείνων τῆς κοινωνικῆς ἐπιδόσεως, ἐδέχθησαν τὰ πρῶτα αὐτῆς σπέρματα πρὸ τῶν τῆς Ἑλλάδος ὁμοφύλων, οἵτινες ἐχωρίζοντο ὑπὸ τῆς θαλάσσης ἀπὸ τῆς ἀρχηγόνου τοῦ πολιτισμοῦ ἐστίας.

Οἱ τὴν παραλίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας οἰκήσαντες ἐγένοντο ναυτικοί, καὶ οἱ τολμηρότεροι ἐξ αὐτῶν, Κᾶρες, Λέλεγες, Λύκιοι, ὤρμησαν πρὸς δυσμᾶς τοσοῦτον προῖμως ὥστε αἱ ἀρχαιοτάται περὶ αὐτῶν εἰδήσεις συμπίκνυνται μετὰ τῆς πρωτογόνου ἱστορίας τῶν ἐλληνικῶν νήσων καὶ παραλίων. Βραδύτερον, ἤτοι περὶ τὰ τέλη τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος, τῆς ἀρχῆς τῆς 14, καὶ περὶ τὰ μέσα τῆς 13, Ἴλνιες, Πηδασεῖς, Δαρδάνιοι, Μυσοί, Λύκιοι, Τυρσηνοί, Σσαρδανοί, Σσακαλάες, Τεῦκροι ἐπιπλέουσιν ἐπανειλημμένως κατὰ τῆς Αἰγύπτου, ἔχοντες συμμάχους τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ τοὺς Δαναοὺς. Ἐτι δὲ βραδύτερον, ἤτοι ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι, κατὰ τοὺς Ἑλληνας χρονολόγους, οἱ Δαναοὶ καὶ Ἀχαιοί, ἀντὶ συμμάχων, γίνονται πολέμιοι τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ὁμοφύλων καὶ ἐπιχειροῦσι τὴν πολυθρύλητον ἐπὶ Ἴλιον στρατείαν.

Ἐτεροι τῆς μικρᾶς Ἀσίας Ἀριοί, οἱ Φρύγες καὶ οἱ Λυδοί, ἐτράπησαν μᾶλλον πρὸς τὰ ἐνδότερα καὶ ἀπήρτισαν μεγάλας ἐγχωρίους μοναρχίας. Ἐκ δὲ τῶν περὶ τούτων παραδόσεων, ὑποφαίνεται τὸ τε μέγα πολιτικὸν ἀξίωμα τῶν πρώτων καὶ τὸ ἐξαιρετικὸν ἐμπορικὸν τῶν δευτέρων πνεύμα. Ὁ Γορδίας καὶ ὁ ἐκ τῆς θεᾶς Κυβέλης γεννηθεὶς υἱὸς αὐτοῦ Μίδας, ἐφημιζοντο ὡς ἰδρυταὶ τοῦ φρυγικοῦ κράτους, ὧν τὰ ὀνόματα ἔφερον πολλοὶ τῶν διαδόχων αὐτῶν, πασίγνωστοι δὲ εἶναι ἤ τε ἀμαξαῖν ὁ πρῶτος Γορδίας ἀνέθηκεν εἰς τὴν ἄκραν τῆς ἀπὸ αὐτοῦ ὀνομασθείσης πόλεως καὶ ὁ δεσμὸς τοῦ ζυγοῦ αὐτῆς ὃν ἔκοψεν ὁ μέγας Ἀλέξανδρος. Ὁ δεσμὸς οὗτος παρέμεινεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὡς σύμβολον τῆς πάλαι τῶν Φρυγῶν ἀρχῆς, καὶ ἐκ τούτου τὸ λόγιον ὅτι ὁ λύσας αὐτὸν θέλει ἄρξει τῆς Ἀσίας. Ἐπὶ τῶν Τρωϊκῶν, ἡ Ἰλιάς λέγει τὸ πλῆθος τῶν μαχητῶν τῆς Φρυγίας ἐνάμιλλον σχεδὸν τῆς ὅλης τῶν Ἀχαιῶν στρατιᾶς καὶ εἰς ἔτι μεταγενεστέρους χρόνους τὰ φύλα τὰ καταλαβόντα τὴν Ἀρμενίαν καὶ δόντα αὐτῇ τὸ ἑαυτῶν ὄνομα, ἦσαν φρυγικῆς καταγωγῆς. Ἀλλὰ ὀλίγαι τινὲς ἐπιγραφαί, καὶ αὗται οὐχὶ πάνυ ἀρχαῖαι, ὀλίγοι τάφοι καὶ τινὰ ἐρείπια ἐρυμάτων καὶ ἀνάγλυφα ἀνεξήγητα, εἶναι οἱ μόνοι περισωθέντες μάρτυρες τοῦ τοσοῦτον τὸ πάλαι περιλαληθέντος ἐκείνου κράτους.

Τὸ δὲ τῶν Λυδῶν βασίλειον ἦν περὶ τὸ Σίπυλον ὄρος ἰδρυμένον, μεταξὺ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἑρμου καὶ τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης. Οἱ Λυδοὶ πρῶτοι ἀνθρώπων, καθ' Ἡρόδοτον, ἔκοψαν καὶ μετεχειρίσθησαν νόμισμα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου· πρῶτοι δὲ καὶ κάπηλοι ἐγένοντο· καὶ πρῶτοι ἐξεῦρον τὰ παίγνια τῶν κύβων, τῶν ἀστραγάλων, τῆς σφαίρας· πάντα τὰ παίγνια, πλὴν πεσσῶν. Ἐπενόησαν δὲ ταῦτα ἐπιζητοῦντες ἀνακούφισιν τινα ἐν τῇ ἰσχυρᾷ σιτοδείᾳ ἣτις ἐμάστιζε πᾶσαν Λυδίαν ἐπὶ Ἄττος τοῦ Μάνεω βασιλέως· καὶ ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ μίαν μὲν ἡμέραν τρώγωντες, τὴν δὲ ἑτέραν παίζοντες ἵνα μὴ ζητῶσι σιτία. Οὕτω ἔζησαν ὀκτωκαίδεκα ἔτη, ἀλλὰ τὸ κακὸν δὲν ἔπαυεν· ὅθεν ἐπὶ τέλους ὁ βασιλεὺς ἀπεφάσισε νὰ ἐλαττώσῃ τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων τῆς Λυδίας καὶ ἐπὶ τούτῳ διήρσεσεν αὐτοὺς εἰς μοίρας δύο, ὧν ἡ μία ἔμεινεν ἐν τῇ χώρᾳ σὺν τῷ βασιλεῖ, ἡ δὲ ὑπὸ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Τυρσηνὸν ἀπεδήμησεν εἰς ζήτησιν βίου καὶ γῆς. Οἱ ἀπόδημοι οὗτοι κατελθόντες εἰς Σμύρνην καὶ ἐκεῖ κατασκευάσαντες πλοῖα, ἀπέπλευσαν καὶ πολλὰ παραμειψάμενοι ἔθνη, καὶ μετονομασθέντες ἀντὶ Λυδῶν Τυρσηνοὶ, ἀπὸ τοῦ ἡγέτου ἀπέβησαν τελευταῖον εἰς τὴν δυτικὴν Ἰταλίαν καὶ κατασταθέντες αὐτόθι ἔδωκαν αὐτῇ τὸ ἑαυτῶν ὄνομα.

Ἐκ τῆς παραδόσεως ταύτης ὑποδηλοῦται ὅτι ἀπεδήμησαν τότε Τυρσηνίδι, οὐχὶ Λυδοί. Οἱ Τυρσηνοὶ οὗτοι, προσεπονομασθέντες καὶ Πελασγοί, ἀναφαίνονται εἰς πλείστας νήσους καὶ παραλίας τῆς Ἑλλάδος, λέγονται δὲ πλεύσαντες καὶ εἰς Ἀφρικὴν. Πότε καὶ πῶς συνεδυσσθήσαν τὰ δύο ὀνόματα, ἀδελφον, ἀλλὰ τὸ γεγονὸς ὑποδεικνύει ὅτι τὰ φύλα ἦσαν συγγενῆ. Οἱ δὲ Λυδοὶ οὐδέποτε ἐγένοντο ναυτικοί. Δὲν συγκαταλέγονται ὑπὸ τῶν αἰγυπτιακῶν μνημείων μεταξὺ τῶν ἐθνῶν τῆς θαλάσσης τὰ ὅποια ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Ἑλλάδος ὁρμώμενα ἐστρατεύσαν περὶ τὰ μέσα τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδος κατὰ τῆς Αἰγύπτου· ἀπασχολημένοι δὲ εἰς τὰ ἐνδότερα, οὐδὲ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου μετέσχον.

Ἐν τούτοις Φρύγες καὶ Λυδοὶ δὲν ἔμειναν ἄσχετοι πρὸς τοὺς Ἀρίους τῆς Ἑλλάδος. Πολλὰ ἀναγόμενα εἰς τὸ θρήσκευμα καὶ τὴν ποίησιν ἐθροῦλουντο ὡς ἐκεῖθεν ἐνταῦθα ἐπελθόντα. Ὁ δὲ Πέλοψ, ὁ υἱὸς τοῦ Ταντάλου καὶ ἀδελφὸς τῆς Νιόβης, ὅστις ἐγένετο ἐπώνυμος τῆς Πελοποννήσου καὶ ἀρχηγέτης τῶν Ἀτρειδῶν, ἐκ τῆς περὶ τὸ Σίπυλον χώρας ἐλέγετο ἐπελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἐν τῇ ἐβδόμῃ ἑκατονταετηρίδι ὁ βασιλεὺς τῶν Λυδῶν Γύγης ἔπεμψεν εἰς Δελφοὺς τὰ πλοῦσι

ἐκεῖνα ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ἀναθήματα, ἅτινα ἐθαύμασεν ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας· ἔτι δὲ πρὸ τοῦ Γύγου, εἰς τῶν τελευταίων βασιλέων τῆς Φρυγίας, Μίδας καλούμενος, ὅπως ὁ τοῦ ἀρχηγέτου αὐτῶν υἱός, ἀνέθηκεν εἰς τὸ αὐτὸ ἱερὸν τὸν θρόνον αὐτοῦ ἅ ἐς τὸν προκατίζων ἐδίκασε, ἔόντα ἀξιόθετον.»

Ἀλλὰ παρεκτὸς τῶν Ἀρίων τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐκοινώνησαν πρό-παλαι πρὸς τοὺς κατοικοῦς τῆς Ἑλλάδος καὶ Φοίνικες καὶ Αἰγύπτιοι.

Οἱ Φοίνικες εἶλον τὸ γένος ἐκ τῶν Κουσιτῶν, τῶν ἀποτελούντων ἓνα τῶν κλάδων τοῦ μεγάλου τῶν Σημιτῶν οἴκου. Ἀναχωρήσαντες ἐκ τοῦ ὄροπεδίου Παμίρ πρὸ τῶν ἄλλων ὁμοφύλων, οἱ Κουσιταὶ πρῶτον κατέλιπον τὸν νομαδικὸν βίον καὶ ἐδρεψαν τοὺς καρπούς τῆς ὕλης καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως, ἥς πρῶτιστος ὅρος εἶναι ἡ καθεστηκυῖα δίαιτα. Τρία τῶν κυριωτέρων Κουσιτικῶν ἐθνῶν κατεστάθησαν περὶ τὸν Περσικὸν κόλπον. Οἱ Κίςαιοι τοῦ Ἡροδότου, οἱ Κουσαῖοι τοῦ Ἀρριανοῦ ἰδρύθησαν εἰς τὴν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Τίγρεως ὀρεινὴν χώραν. Παρὰ τὸν κάτω Τίγριν καὶ Εὐφράτην κατεστάθησαν οἱ Κουσιταὶ ἐκεῖνοι οἵτινες ἀπέτελεσαν βραδύτερον τὸ ἐπικρατέστερον στοιχεῖον τοῦ Χαλδαϊκοῦ πληθυσμοῦ. Οἱ δὲ πρόγονοι τῶν Φοινίκων καταλαβόντες κατ' ἀρχὰς τὰ παράλια τοῦ περσικοῦ κόλπου, ἀπεδήμησαν ἐκεῖθεν κατόπιν καὶ κατόκησαν ἐπὶ τέλους παρὰ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν. Οἱ Φοίνικες εἶναι τὸ πρῶτον γνωστὸν μέγα ἐμπορικὸν καὶ ναυτικὸν τοῦ κόσμου ἔθνος. Πᾶσαι αἱ ὁδοὶ ὅσαι ἔφερον πρὸς δυσμὰς ἀπὸ τῶν ἐμπορείων τῆς Ἰνδικῆς, τῆς Βακτριανῆς, τῆς Χαλδαίας, τῆς Ἀραβίας καὶ τῶν περὶ τὸν Καύκασον χωρῶν, ἀπέληγον εἰς τὰς δύο αὐτῶν πόλεις Σιδῶνα καὶ Τύρον, αἵτινες δὲν ἐβράδυναν νὰ κατισχύσωσιν ὅλων τῶν λοιπῶν. Ἐνῷ δὲ κατέλαβον τοὺς κυριωτάτους πόρους τῶν ποταμῶν καὶ τοὺς εὐδατωτάτους ἀλύωνάς τῶν ὀρέων τῆς ἀνατολῆς, ἐρρίφθησαν συγχρόνως εἰς τὴν θάλασσαν, πελαγοδρομήσαντες ὅσον οὐδὲν ἄλλο ἔθνος μέχρι τῆς 15 ἐκατονταετηρίδος πρὸ Χριστοῦ, καὶ παρέκαμψαν τὴν Εὐέλπιν ἄκραν πλέον ἢ διςχίλια ἔτη πρὸ τοῦ Βάσκου Δεγάμα.

Οἱ δὲ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐλογίζοντο Ἀφρικανοὶ τὸ γένος. Ἀλλὰ τὴν σήμερον ἐκ τῶν ἱερογλυφικῶν μνημείων ἐπιστάθῃ ὅτι ἦσαν ἄποικοι τῶν λευκῶν φυλῶν τῆς νοτιοδυτικῆς Ἀσίας καὶ ἐλάλουν γλῶσσαν συγγενῇ τῶν σημιτικῶν. Ἦσαν δὲ, καθ' ὅσον ἄχρι τοῦδε γνωρίζομεν, αὐτοὶ καὶ οἱ Χαλδαῖοι, τὰ πρῶτιστα πολιτισθέντα τῶν ἐθνῶν τῆς

γῆς καὶ τὰ πρῶτιστα κατακτητικὰ γενόμενα. Ἐξ Αἰγύπτου καὶ ἐν Χαλδαίαις προῆλθον αἱ πρῶται ἀκριβεῖς γνώσεις περὶ ἀστρονομίας, ἱατρικῆς γεωμετρίας, φυσικῆς καὶ ἐν γένει τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Οἱ δὲ αἰγυπτιακοὶ στρατοὶ ἐξώρμησαν πρῶιμώτατα μέχρι τῶν ἐνδοτέρων τῆς δυτικῆς Ἀσίας ἀφ' ἐνὸς καὶ μέχρι τῶν ὀχθῶν τοῦ ἄνω Νείλου ἀφ' ἑτέρου.

Τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα ἦσαν τὰ ἔθνη τὰ πλεύσαντα πρὸς τὰς ἑλληνικὰς νήσους καὶ παραλίας, εἰς χρόνους οἵτινες δὲν δύνανται μὲν νὰ ὀρίσθωσιν ἀκριβῶς, προσεγγίζουσιν ὅμως κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πρὸς τὸ διςχιλιοστὸν πρὸ Χριστοῦ ἔτος.

Ὁ Θουκυδίδης λέγει ὅτι τὰς πλείστας τῶν νήσων ὥρισαν Κἄρες τε καὶ Φοίνικες· καὶ εἰς ἀπόδειξιν τῆς δοξασίας αὐτοῦ φέρει μαρτυρίαν ἰσχυράν, ὅτι «Δήλου καθαιρουμένης ὑπὸ Ἀθηναίων ἐν τῷ δε τῷ πολέμῳ (τῷ Πελοποννησιακῷ) καὶ τῶν θηκῶν ἀναιρεθεισῶν, ὅσαι ἦσαν τῶν τεθνεώτων ἐν τῇ νήσῳ, ὑπὲρ ἡμῖς Κἄρες ἐφάνησαν, γνωσθέντες τῇ τε σκευῇ τῶν ὀπλῶν ξυντεθαμμένη καὶ τῷ τρόπῳ ᾧ νῦν ἔτι θάπτουσι.» Τὰ αὐτὰ δὲ ἔθνη λέγει ὅτι κατόκησαν εἰς τὰς νήσους καὶ ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας, ῥητῶς ἀναφέρων ὡς ὑπὸ τῶν Φοινίκων ἀνέκαθεν καταληφθεὶς τὴν Κύπρον, τὰ Κύθηρα, τὴν Θάσον, καὶ ὡς πρὸς τὴν Θάσον προσάγων μαρτυρίαν οὐδὲν ἥττον ἰσχυράν τῆς τοῦ Θουκυδίδου περὶ τῶν ἐν Δήλῳ Καρῶν. «Εἶδον δὲ καὶ αὐτὸς τὰ μέταλλα ταῦτα (τὰ ἐν Θάσῳ), καὶ μακρῷ ἤν αὐτῶν θωμασιώτατα τὰ οἱ Φοίνικες ἀνεῦρον, ἢ μετὰ Θάσου κτίσαντες τὴν νῆσον ταύτην.» Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν τῆς Ἑλλάδος παραλίαν ἀπέβησαν οἱ Κἄρες. Τοῦ Καρὸς τὸ ὄνομα ἀνεφαίνετο ἐν ταῖς μεγαρικαῖς γενεαλογίαις, ἡ δὲ τῶν Μεγάρων ἀκρόπολις ὠνομάζετο Καρία μέχρι τῶν ὑστάτων τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας χρόνων. Ἐνῷ δὲ οἱ Κἄρες συνωνυμοῦντο μὲ τοὺς Λέλεγας ὑπὸ τοῦ Ἑρπιδότου, οἱ τελευταῖοι οὗτοι παρεισέδυσαν ὑπὸ τὸ ἑαυτῶν ὄνομα εἰς τὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις τῆς τε Μεγαρίδος καὶ τῆς Λακωνικῆς. Οἱ δὲ Λύκιοι ἀναφέρονται ὡς ἀρχαῖοι τῆς Κρήτης κάτοικοι καὶ συναρμολογοῦνται μετὰ τῶν ἀττικῶν, τῶν βοιωτικῶν καὶ τῶν ἀργολικῶν παραδόσεων. Περὶ τῶν τριῶν τούτων ἐθνῶν, Καρῶν, Λελέγων, Λυκίων, παρετηρήθη λίαν πιθανῶς ὅτι τοσοῦτον ἦσαν ἐν ἀρχῇ μεμιγμένα, ὥστε βέβαιον δὲν εἴμπορεῖ τις νὰ ᾔῃαι ἂν τὰ περὶ ἐνὸς λεγόμενα δὲν ἀναφέρονται εἰς τὰ ἕτερα. Ἐκ τούτου δὲ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὰ ἐξ Ἀσίας ἐπιδραμόντα ἔθνη ἤρχισαν, προϊόντος τοῦ χρόνου, νὰ συγχωνεύονται

ἐντός τινων ἐπικρατεστέρων γενομένων, καὶ πρῶτον τῶν Καρῶν, ἔπειτα δὲ τῶν ναυσικλυτῶν Φοινίκων.

Οἱ Φοίνικες εὗρον τὰς νήσους κατῳκημένας. Ἄλλ' ἐὰν κατόπιν τῶν ἄλλων ἐξέπλευσαν ἐκ τῶν ἀνατολικῶν παραλίων, αὐτοὶ κυρίως ἔδωκαν εἰς τὰς μεταξὺ Ἀσίας καὶ Ἑλλάδος νήσους ζῶν ἐμπορικὴν, βιομηχανικὴν, ἱστορικὴν. Πρὸ πάντων κατέλαβον τὴν γείτονα αὐτῶν Κύπρον, οὕτως ὀνομασθεῖσαν ἐκ τοῦ αὐτοφύτου ἐν αὐτῇ θάμνου, ὅστις ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Φοινίκων καὶ τῶν Ἑβραίων κόφερ καὶ μετεποιήθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν κύπρον τοῦ Διοσκορίδου. Οἱ προηγηθέντες κάτοικοι, οἱ ὅποιοι ἄγνωστον τίνες ἦσαν, ὑπεχώρησαν εἰς τὰ ἐνδότερα καὶ ἔβλεπον ἐκεῖθεν ἐπὶ γενεάς πολλὰς τὰ μεσημβρινὰ καὶ τὰ βόρεια τῆς νήσου αὐτῶν παράλια καλυπτόμενα ὑπὸ πόλεων ὧν ἡ λαμπρότης ἔμελλε νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ χιλιάδας ἐτῶν. Ἦσαν δὲ αἱ πόλεις αὗται· Ἀμαθοῦς (ὁμώνυμος τῇ ἀρχαίᾳ συριακῇ πόλει Χαμάθ) καὶ Πάφος, περιφημοὶ διὰ τὰ ἐν αὐταῖς ἱερὰ τῆς γονοποιου θεότητος τῶν Σύρων, ἥτις βραδύτερον ἔλαβε τὸν τύπον καὶ τὸ ὄνομα τῆς ἐλληνίδος ἐκείνης θεᾶς, περὶ ἧς ἡδὴ ὁ Ὅμηρος ἔλεγεν «ἡ δ' ἄρα Κύπρον ἱκανε φιλομμειδῆς Ἀφροδίτη, ἐς Πάφον.» Γόλγοι, περὶ οὓς πρὸ πεντεκαίδεκα ἐτῶν ἀπεκαλύφθη ναὸς, ἐν ᾧ εὗρέθησαν 300 περίπου ἀγάλματα καὶ ἀγαλμάτια τῆς φοινίσσης Ἀστάρτης καὶ τοῦ φοίνικος Μελλχάρθ· Κούριον, ὅπου τῷ 1874 εὗρέθη ὁ πολυθρύλητος θησαυρὸς ὁ ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης ὀνομασθεὶς θησαυρὸς τοῦ Κουρίου, συγκείμενος δὲ ἐκ ψελλίων, δακτυλίων, ἐνωτίων, φυλακτηρίων, ληκύθων, πυξιδων, καρφίδων τῆς κεφαλῆς, περιδεραιῶν, ὄλων ταύτων χρυσῶν. Καὶ ἀργυρὰ δὲ ὑπῆρχον ἐν αὐτῷ πολλὰ κοσμήματα καὶ σκεύη· καὶ ἐξ ὀρειχάλκου καὶ ἐξ ἡλέκτρου· καὶ λίθοι ἀνάγλυφοι πολυάριθμοι καὶ πολύτιμοι· ταῦτα δὲ πάντα τέχνης παντοειδοῦς, αἰγυπτιακῆς, ἀσσυριακῆς, χαλδαϊκῆς, φοινικικῆς καὶ ἐλληνικῆς ἀρχαϊκῆς. Ἐν Κύπρῳ ἔκτισαν τελευταῖον οἱ Φοίνικες τὰς πόλεις Κίτιον, Λάπηθον, Καρπασίαν, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς νήσου εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ἀῶν, τοῦ σήμερον καλουμένου Μαχαιρᾶ, τὴν χαλκοῦχον Ταμασόν.

Οἱ Φοίνικες, δικαίως κληθέντες πρόδρομοι τῶν Ὀλλανδῶν καὶ τῶν Ἀγγλων ἤγειρον τὰς πόλεις αὐτῶν ἰδίως ὡς ἀποθήκας βιομηχανίας ἢ ἐμπορευμάτων ὀρμητήρια. Πρὶν κατασταθῶσιν ἐν τῇ νήσῳ, εἶχον βεβαίως γνωρίσει τὰ ὕλομανοῦντα, κατ' Ἑρατοσθένην, πεδία αὐτῆς καὶ ὑπελόγισαν τὰ ὠφελήματα τὰ ὅποια ἤθελον ἔχει ἐκ τῆς δενδροτομίας πρὸς τὴν

ναυπηγίαν τῶν πλοίων ἐκείνων τὰ ὅποια ἐμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ καλύψωσι πᾶσαν τὴν Μεσόγειον καὶ ν' ἀντιπαραταχθῶσιν εἰς τὰ κύματα τῆς ἀτλαντικῆς καὶ τῆς βορείου θαλάσσης. Ἐκχερσοῦντες δὲ καὶ καλλιεργούντες τὴν χώραν, ἀνεκάλυψαν ἄφθονα χαλκοῦ μέταλλα καὶ ἐπεχείρησαν πρὸς ὄρυξιν αὐτοῦ ἔργα, τῶν ὁποίων πρὸ ὀλίγου ἀνεκαλύφθησαν τὰ ἴχνη. Ὁ κύριος χαλκὸς ἐτιμᾶτο τὸ πάλαι ὡς ὁ πάντων ἀριστός, οἱ δὲ Λατίνοι ἀπέδωκαν εἰς τὸ μέταλλον τοῦτο αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς νήσου, *cyprium*, ἐξ οὗ ἡ λέξις μετεβιβάσθη εἰς ἀπάσας τὰς τῆς μέσης καὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης γλώσσας. Ἐν Κύπρῳ δὲ ἐγένετο ἡ πρώτη ἰσως ἀνάμιξις τοῦ χαλκοῦ μετὰ τοῦ κασσιτέρου ὃν οἱ Φοίνικες ἐπορίζοντο ἀπὸ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀσίας καὶ ἀπὸ τῶν πορρωτάτων ἐσπερίων νήσων, καὶ ὃν ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας οἱ ἄνθρωποι μετεχειρίζοντο σχεδὸν μόνον εἰς ἀπάσας τοῦ βίου τὰς χρείας, ἀντὶ τοῦ βραδύτερον κατεργασθέντος σιδήρου.

Μετὰ τὴν Κύπρον κατέλαβον τὴν Ῥόδον ὅποσον ἐπεκράτησαν τῶν προτέρων αὐτῆς κατοίκων Καρῶν, μαρτυρεῖ τὸ γεγονός ὅτι ἡ νῆσος ὠνομάσθη ἐνίοτε Φοινίκη. Ἐκεῖθεν δὲ ὥρμησαν πρὸς τὰς Κυκλάδας καὶ τὰς Σποράδας ὅσαι εἶτε ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν, εἶτε ὡς ἐκ τῶν φυσικῶν προϊόντων, ἦσαν ἐπιτήδεια νὰ ἐπιστήσωσι τὴν ἰδιάζουσαν τοῦ τυχοδιωκτικοῦ ἐκείνου ἔθνους προσοχὴν. Ὅθεν κατέσχον Ἀῆλον, Ῥήνειαν, Πάρον, Ὠλίαν, Θήραν, Σίφνον, Μῆλον. Ἡ τελευταία αὕτη, πλὴν τοῦ καλλίστου αὐτῆς λιμένος, περιεῖχεν ἐν ἀφθονίᾳ ἑλκόν, στυπτηρίαν, κιμωλίαν καὶ πλούσια μέταλλα. Εἰς Νίσυρον καὶ εἰς Γούρα ἵδρυσαν ἀγρευτήρια πορφύρας, ἥτοι τοῦ κογχυλίου ἐκείνου τὸ ὅποιον περιεῖχεν ὑγρὸν ἐρυθρὸν δι' οὗ ἐβάφοντο τὸ πάλαι τὰ ὑφάσματα. Ἡ χρῆσις τῶν ὑπὸ τῶν Φοινίκων ὡς φαίνεται κατὰ πρῶτον οὕτω βαφέντων ὑφασμάτων, διεδόθη καθ' ἅπασαν τὴν ἐσπερίον Ἀσίαν, καὶ τὴν Αἰγυπτον, καὶ τὴν Εὐρώπην. Ἐντεῦθεν ἡ ἀλιεία τοῦ κογχυλίου τοῦτου ἀπέβη ἐν τῶν κυριωτάτων ἀντικειμένων τῆς τῶν Φοινίκων βιομηχανίας καὶ ἐμπορίας· πλεῖστα δὲ ἵδρυσαν ἀπανταχοῦ τοιαῦτα ἀγρευτήρια ἐπονομάζοντες ἀπὸ τοῦ κογχυλίου τὰς νήσους ὅπου εὗρισκον δαφιλὴ τὴν ἄγρην, καὶ φροντίζοντες νὰ τοποθετῶσιν οὐ μακρὰν τῆς πηγῆς τοῦ χρώματος τὰ χρησιμοποιούντα αὐτὸ ἐργαστήσια. Τὴν μὲν Νίσυρον ἀπεκάλεσαν Πορφυρίδα, εἰς Μῆλον δὲ καὶ Ἀμοργὸν καὶ Κῶν ἐκτίσαν ὑφαντουργεῖα καὶ βαφεῖα.

Οὐδὲ περιωρίσθησαν εἰς τὰς μικρὰς ταύτας νήσους. Ἐνθ' μίᾳ αὐτῶν

μοῖρα ἐθαλασσοπῶρει πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ Εὐξείνου, καὶ ἐν τῷ μεταξὺ κατελάμβανε Σαμοθράκην, Λῆμον, Θάσον, καὶ ἀπέβιβαζεν ἀποίκους εἰς τὰ παράλια τῆς Θράκης, ἐπιχειρήσαντας τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν χρυσωρυχείων τοῦ Παγγαίου ὄρους, ἑτέρα ἔπλεε πρὸς τὴν Κρήτην. Ἡ Ὀδύσσεια, ὁμιλοῦσα περὶ τῶν κατοίκων τῆς νήσου ταύτης ὀνομάζει αὐτοὺς Ἀχαιοὺς, Ἐτεόκρητας, Κύδωνας, Δωριεῖς, Πελασγοὺς, τοικίλας λαλοῦντας γλώσσας. Ἀλλ' αἱ εἰδήσεις αὗται μολὶς ἀνατρέχουσιν εἰς τὴν ἐνάτην ἢ δεκάτην ἑκατονταετηρίδα πρὸ Χριστοῦ, οἱ δὲ Φοίνικες προσεπέλασαν εἰς τὴν νήσον περὶ τὰ χίλια ἔτη πρότερον, ὅτε οὔτε περὶ Δωριέων, οὔτε περὶ Ἀχαιῶν ἠδύνατο νὰ γείνη ἔτι λόγος. Πελασγοὶ ἔμειναν ἐν Κρήτῃ πιθανώτατα ἐκ τῶν Τυρρηνῶν Πελασγῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὧν ἐμνημονεύσαμεν τὰς πολλὰς περιπλανήσεις. Οἱ δ' Ἐτεόκρητες, ἤτοι οἱ γνήσιοι Κρήτες, καὶ οἱ Κύδωνες, φυλαὶ αἰτίνες ἀμφοτέραι ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν ἐτι χρόνων διεκρίνοντο ἀπὸ τε τῶν Πελασγῶν καὶ ἀπὸ τῶν Ἀχαιῶν, καὶ τῶν Δωριέων, ἦσαν Λύκιοι καὶ Κᾶρες, φέροντες ἤδη τὸ κοινὸν τῶν Καρῶν ὄνομα. Οἱ Κᾶρες οὗτοι, οἱ ὑπήκοοι τοῦ Μίνως καὶ κυριώτατοι ναυβάται, ὑπῆρξαν τότε μισθοφόροι ὀνομαστοὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, διατελέσαντες τοιοῦτοι ἰσως καὶ παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τοῦ Ἰούδα, διότι οἱ ἐν τῇ Γραφῇ Καρί, ἐρμηνεύονται οὐχὶ ἀπιθάνως Κᾶρες, οἱ δὲ Κερετί, Κρήτες. Ὅπως δὴποτε οἱ Φοίνικες ἔπραξαν ὡς πρὸς τὴν Κρήτην ὅτι ὡς πρὸς τὰς ἄλλας νήσους. Ἐκτίσαν πόλεις, ἐξ ὧν αἱ μεσόγειοι συνεδέοντο μετὰ ἰδίου ἐκάστη λιμένας. Τὴν Λάππαν, εἰς τὰς ἀνατολικὰς κλιτύας τῶν Λευκῶν ὀρέων μετὰ τοῦ λιμένος Φοινίκης ἢ Ἀράδου, ὀνομάτων ὧν τὸ μὲν ἀνεπόλει τὴν πατρίδα τῶν ἐποίκων, τὸ δὲ μίαν τῶν κυριωτάτων αὐτῆς πόλεων τὴν Γόρτυνα, εἰς τὰς νοτιο-ἀνατολικὰς κλιτύας τῆς Ἰδης, μετὰ τοῦ λιμένος αὐτῆς Λεβήνος τὴν Καίρατον, πλησίον τοῦ Ἡρακλείου, μετονομασθεῖσαν ἔπειτα Κνωσσόν. Πρὸς δὲ ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἄγραν τῆς πορφύρας, περὶ Ἴτανον, εἰς τὴν ἀνατολικὴν τῆς νήσου παραλίαν. Ἐπὶ τέλους ἐκ Κρήτης ἐπλευσαν εἰς Κύθηρα, εἰς τὰ παράλια τῆς ὁποίας ἄφθονος ἦτο ἡ πορφύρα, «ἡ ἐκ τῶν νήσων πορφύρα,» ὡς λέγει ὁ Ἰεζεκὴλ, δι' ὃ ἡ νῆσος ὠνομάσθη Πορφυρίς ἢ Πορφυροῦσα· ὁ δὲ λιμὴν αὐτῆς Φοινικοῦς ἐμαρτύρει ἐπὶ μακρότατον χρόνον τίνες ἦσαν οἱ πρῶτοι ἐκ τῆς θαλάσσης ἀνελεύσαντες τὸν θησαυρὸν τοῦτον. Μία δὲ τῶν νήσων εἰς ἣν ὡσαύτως εἰσέπλευσαν ἦτο καὶ ἡ Σαλαμίς, ὑπ' αὐτῶν οὕτως ὀνομασθεῖσα ἐκ τοῦ Baal-Salam «τοῦ Θεοῦ τῆς εἰρήνης» (Salama, Salamis).

Περὶ τῆς τύχης τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, καθ' οὓς χρόνους ἐπέπλευσαν εἰς αὐτάς οἱ Φοίνικες, ἄλλο δὲν γινώσκωμεν, εἰμὴ ὅτι ᾤκουντο ὑπὸ Κάρων, Λυζίων καὶ Λελέγων. Ἀλλὰ πρό τινων ἐνιαυτῶν ἀπεκαλύφθησαν ἐν Θήρᾳ λείψανά τινα ὑπερβαίνοντα τὸν βίον τῶν κατοίκων τῆς νήσου ταύτης εἰς χρόνους ἀρχαιοτάτους. Τὰ λείψανα ταῦτα ἐκρύπτοντο ὑπὸ στῶμα κισσήριδος, ὅπερ ἔχον ἐνιαχοῦ πάχος 30 περίπου μέτρων, σκεπάζει τὸ ἔδαφος τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ ὄρμου παραλίας, ἐν Θηρασίᾳ δὲ ἄπασαν σχεδὸν τὴν ἑκτασιν τῆς τε ἀνατολικῆς καὶ τῆς μεσημβρινῆς ἡμῆρας. Οὐδεμία τῶν γνωστῶν ἐκρήξεων τοῦ θηραϊκοῦ κρατῆρος ὑπερβαίνει τοιαύτη ὥστε νὰ ἐπισωρεύσῃ ἐπὶ τὰς ἐκατέρωθεν τοῦ ὄρμου πλευράς τοσοῦτον ὄγκον ἡφαιστείου ὕλης. Ὅθεν ἡ καθ' ἡμᾶς ἐπιστήμη περίσῃ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ κάτοικοι εἰς οὓς ἀνήκουσι τὰ εὑρεθέντα (ἀργεῖα, προϊόντα τῆς γῆς, σκελετοὶ ζώων, κτίσματα καὶ τὰ τοιαῦτα), ἐγένοντο μάρτυρες ἅμα καὶ θύματα τῆς καταστροφῆς, ἥτις ἐσπάραξε ποτε τὴν νήσον καὶ κατακρημνίσασα εἰς τὴν ἄβυσσον τὸν μεσόγειον αὐτῆς ὡρον, ἐπήγαγε τὸν σχηματισμὸν τοῦ σημερινοῦ ὄρμου. Ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν χρόνων καθ' οὓς ἐπέσκηψεν ἡ συμφορὰ αὕτη, ἐξηγήθησαν ἐπιστήμασι. Μετὰ τὴν φοβερὰν ἐκείνην ἑκρήξιν ἐπῆλθεν, εἶπον, βεβαίως μετακράτος τοῦ ἡφαιστείου κῆρυξις, μεθ' ἣν τῷ 196 πρὸ Χριστοῦ «ἀνὰ μέσον Θήρας καὶ Θηρασίας, ὡς λέγει Στράβων, ἐκπεσοῦσαι φλόγες ἐκ τοῦ πελάγους ἐφ' ἡμέρας τέσσαρας, ὥστε πᾶσαν ζεῖν καὶ φλέγεσθαι τὴν θάλατταν, ἀνεφύσησαν κατ' ὀλίγον ἐξαιρομένην, ὡς ἂν ὀργανικῶς συντεθειμένην ἐκ μύδρων νήσων. » Καὶ ἡ μὲν νῆσος αὕτη εἶναι ἡ παλαιὰ Καμένη, ἡ δὲ ἀναφυσήσασα αὐτὴν ἐκρήξις, ἡ πρώτη ἥς ἐμνημόνευσεν ἡ ἱστορία. Ἐκτοτε ἐγένοντο ἄλλεπάλληλοι ἐπὶ τῶν πρώτων τοῦ Χριστιανισμοῦ αἰῶνων ἐκρήξεις δι' ὧν ἠὔξησε τὸ νησίδιον ἐκεῖνο. Ἡ μεγίστη τούτων συνέβη ἐν ἔτει 717 μ. Χ. ὅτε, κατὰ Θεοφάνην, «ἀπὸ τοῦ ὡς ἐκ καμίνου πυρὸς ἀνέβρασεν ἀνὰ μέσον Θήρας καὶ Θηρασίας τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης ἐπὶ ἡμέρας τινάς, καὶ κατὰ βραχὺ παχυνομένη καὶ ἀπολιθουμένης τῇ ἐξάψει τῆς πυρώδους ἐκκαυσεως, ὅλος ὁ καπνὸς πυροφανῆς ἐδείκνυτο. Τῇ δὲ παχύτητι τῆς γεώδους οὐσίας, πεποικισσάμενος μεγάλους ὡς λίθους τινάς ἀναπέμψαι καθ' ὅλης τῆς μετὰ τῆς Ἀσίας καὶ Λέσβου καὶ Ἀβύδου καὶ τῆς πρὸς θάλασσαν Μακεδονίας, ὡς ἅπαν τὸ πρῶτον τῆς θαλάσσης ταύτης κισσῆρων ἐπιπολεζόντων γέμειν. Μέσον δὲ τοῦ τηλικούτου πυρὸς νῆσος ἀπογεωθεῖσα τῇ ἱερᾷ λεγομένῃ νήσῳ συνήρθη, μήπω τὸ πρὶν οὖσα. » Τότε ἐπῆλθεν

αὐθις παῦλά τις καθ' ὅλον τὸν λοιπὸν μέσον αἰῶνα, καὶ μόνον ἀπὸ τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος, αἱ ἀναφυσήσεις γινόμεναι πάλιν συχνότεραι καὶ βιαϊότεραι παρήγαγον νέα νησίδα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ δευτέρα τῆς παύλας περίοδος διήρκεσεν ἑπτὰ περίπου αἰῶνας, συνεπέραναν οἱ φυσιοδίφαι ὅτι ἡ διάρκεια τῆς πρώτης, ἅτε ἐπελθούσης μετὰ πολὺ δεινότεραν ἔκρηξιν, ὑπῆρξε διπλασία καὶ παρεδέχθησαν ὅτι ἡ μεγάλη καταστροφή συνέβη περὶ τὰ μέσα τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδος.

Ἀσφαλέστεραι ὅσως οὖν εἶναι αἱ κρίσεις αἱ ἐξενεχθεῖσαι περὶ τοῦ βίου τῶν παλαιωτάτων Θηραίων, ἐκ τῶν ἀποκαλύψεων ὅσαι ἐγένοντο ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἦσαν γεωργοὶ καὶ ἀλιεῖς. Εἶχον ποίμνια αἰγῶν καὶ προβάτων, ἐκάλλιέργουν σιτηρὰ, ἤληθον, ἐξῆγον ἐλαιόλαδον, ἐπλεον ὑφάσματα, ἤλίσουν διὰ δικτύων, εἶχον κατοικίας ἐκ λίθων πελεκητῶν, καὶ ἐντὸς τῶν τοίχων τούτων παρενέθετον τεμάχια ξύλων ἵνα προλαμβάνωσιν ὅσον ἐνδέχεται τὰ ὀλέθρια τῶν σεισμῶν ἀποτελέσματα. Κατεσκευάζον διὰ τέρνου ἀγγεῖα ἔχοντα παράδοξα κοσμήματα καὶ σχήματα ἰδιότυπα. Τὰ πλεῖστα τῶν ἐργαλείων αὐτῶν ἦσαν λίθινα, τὰ κοινότερα ἐκ λάβας, τὰ δὲ ἄλλα ἐξ ἀκιδωτοῦ χάλικος ἢ ὀψιδιανοῦ. Ἐγίνωσκον τὸν χρυσὸν καὶ πιθανῶς τὸν χαλκόν, ἂν καὶ τὰ δύο ταῦτα μέταλλα ἦσαν σπάνια παρ' αὐτοῖς· ἐπὶ πᾶσιν ἡ ξυλεία ἦτο ἀφθονος τότε ἐν τῇ νήσῳ. Ἐκοινώνει δὲ ἡ Θῆρα πρὸς τὰς γείτονας νήσους, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ σχήματος τινῶν ἐκ τῶν ἀγγείων αὐτῆς, ὧν ὅμοια ἢ σχεδὸν ὅμοια, ἀνευρέθησαν ἐν Μήλῳ, ἐν Ῥόδῳ καὶ ἐν Κύπρῳ. Ἄλλ' ἡ κατὰστασις αὕτη τῶν πραγμάτων! ἀνατρέχει ἄρ' γε μέχρι τῶν χρόνων εἰς οὓς ἀπεδόθη; Περὶ τούτου δὲν δικαιούμεθα νὰ ἐκφέρωμεν ἰδίαν γνώμην. Καί τοι ὅμως μὴ τολμώντες νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι ἡ καταστροφή τῆς Θῆρας συνέβη περὶ τὰ μέσα τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδος, ἐπιτρέπεται νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὰ ἐπὶ τῆς νήσου ταύτης ἀνευρεθέντα λείψανα εἶναι τὰ ἀρχαιότατα γνωστὰ μνημεῖα τοῦ βίου τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἴσως δὲ καὶ τῶν ἄλλων περὶ αὐτὴν νήσων.

Οἱ ναυτίλοι τῆς Ἀνατολῆς, προσεγγίσαντες βαθμηδὸν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἀποβῶσι καὶ εἰς τὴν ἡπειρον αὐτῆς. Ἰχνη αὐτῶν ἀναφαίνονται πολλαχοῦ τῆς χώρας ταύτης· ἀλλὰ τὰ κυριώτατα καὶ τὰ μᾶλλον πολύχροτα τῶν ἐπηλύδων ἰδρύματα ἐγένοντο εἰς τὰ ἀνατολικά αὐτῆς παράλια. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ εἰπωμεν ὅτι Κἄρες, Λέλεγες, Λύκιοι, συνδέονται μετὰ τῶν βοιωτι-

κῶν, τῶν ἀττικῶν, τῶν μεγαρικῶν καὶ τῶν ἀργολικῶν παραδόστων. Τοιοῦτό τι καταφαίνεται καὶ εἰς τὰς σημετικὰς ἐποικίσεις. Οἱ Φοινίκαι κατέλιπον πυκνότερα καὶ μεγαλῶνυμα μνημεῖα τῆς διαμονῆς αὐτῶν ἐν Βοιωτίᾳ μὲν τὸ Φοινίκιον ὄρος, τὴν πόλιν Φοινικίδα, τὸ ὄρος καὶ τὴν πόλιν Τευμησόν, ἀνακαλοῦσαν τὴν ἐν Κύπρῳ φοινικικὴν πόλιν Ταμασσόν, τὴν πόλιν τῶν Θηβῶν καὶ τὴν ἀκρόπολιν αὐτῆς Καδμεΐαν· ὀλιγώτερα δὲ καὶ μικροτέρου λόγου ἄξια ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ ἐν Χανονίᾳ, εἰς μὲν τὴν πρώτην τὸν λιμένα Φοινικοῦντα, εἰς δὲ τὴν δευτέραν τὴν πόλιν Φοινικην. Εἰς Γύθειον, ὡς καὶ εἰς ἄλλα τινὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος, σώζονται ἄχρι τοῦδε σωροὶ μεγάλοι τοῦ κογχυλίου ἐκείνου ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐκίχθητο τὸ πορφυροῦν χρῶμα. Ἀλλὰ τὰ λείψανα ταῦτα δὲν ἀνατρέχουσιν ἀπαραιτήτως μέχρι τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων καθ' οὓς οἱ Φοινίκαι ἐπέπλευσαν τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἔτι ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι μ. Χ. τὸ πορφυροῦχον κογχύλιον ἠλίουέτο ἐν Πελοποννήσῳ, οἱ δὲ κογχυλεύται κατελέγοντο μεταξύ τῶν προνομιούχων κατοίκων τῆς Χερσονήσου.

Περὶ τῆς ἐν Βοιωτίᾳ ἐποικίσεως τῶν Φοινίκων ἔχομεν, πλὴν τῶν τοπικῶν ὀνομάτων, καὶ τὴν περὶ Κάδμου παράδοσιν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ Ὀδύσεια, μνημονεύουσα τοῦ Κάδμου, δὲν λέγει αὐτὸν ἐκ Φοινίκης ἐλθόντα, καὶ ὅτι ἐν ταῖς σωζομέναις εἰδήσεσι, πρῶτον ἐκ τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Εὐριπίδου μανθάνομεν τὴν τοιαύτην αὐτοῦ καταγωγὴν. Ἀνακαλέσωμεν ὁμῶς εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν τὸν περὶ τοῦ ἱδρυτοῦ τῶν Θηβῶν μῦθον. Ὁ Ἀγήνωρ ἐλθὼν ἐξ Αἰγύπτου εἰς Φοινίκην, ἐβασίλευσεν αὐτόθι. Τοῦ Ἀγήνωρος τέκνα ἦσαν, Κάδμος, Φοίνιξ, Κίλιξ καὶ Εὐρώπη. Ὁ Ζεὺς, ἐρασθεὶς τῆς τελευταίας, ἀπήγαγε τὴν καλὴν κόρην ἐξ Αἰγύπτου εἰς Κρήτην, ὅπου ἐγέννησεν ἐξ αὐτῆς Μίνωα, Ῥαδάμανθυν καὶ Σαρπηδόνα. Δύο δὲ τοῦ Ἀγήνωρος υἱοὶ, σταλέντες εἰς ἀνεύρεσιν τῆς ἀδελφῆς αὐτῶν καὶ μάτην ἐπὶ μακρὰν πλανηθέντες, ἀπεφάσισαν, ἀντὶ τῆς ἐπιστρέψωσιν οἴκαδε, νὰ κατασταθῶσιν ὁ Κίλιξ εἰς Κιλικίαν, ὁ Κάδμος εἰς Θράκην. Ὁ ἀδελφὸς ἡ ἀνεψιὸς τοῦ Κάδμου Θάσος, ὅστις εἶχε συνοδεύσει αὐτοὺς ἐν τῇ ἀναζητήσει ἐκείνῃ, ὤκησεν εἰς τὴν νῆσον Θάσον. Ὁ δὲ Κάδμος ὅστις κατῆλθεν ἐκ Θράκης εἰς Δελφοὺς, ἐρωτήσων τὸν θεόν, ἤκουσε παρ' αὐτοῦ «περὶ μὲν Εὐρώπης μὴ πολυπραγμονεῖν, χρῆσθαι δὲ καθοδηγῶ βοί, καὶ πόλιν ἐκεῖ κτίζειν ἔνθα αὕτη εἰς τὰ δεξιὰ πύλην καμοῦσα.» Οὕτως ἐκτίσεν ὁ Κάδμος τὰς Θήβας.

Ἐν τῷ μύθῳ τούτῳ ἀναφέρονται ὀνόματα πολλὰ· Κάδμος, Φοίνιξ,

Εὐρώπῃ, Κρήτῃ, Μίνωι, Ῥαδάμανθυι, Σαρπηδῶνι, Θράκῃ, Θάσῳ, Θήβαι. Ἀλληγοροῦνται δηλαδὴ ἐν αὐτῷ οὐ μόνον ἡ τῶν Θεῶν ὑπὸ Κᾶδμου κτίσις, ἀλλὰ καὶ ἄλλα γεγονότα εἰκονίζοντα ἐν κεφαλαιῷ τὰς τε προηγηθείσας θαλασσοπορίας τῶν ναυσιβίων κατοίκων τῆς συριακῆς παραλίας καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν· ἡ ὑπὸ τῶν Φοινίκων ζήτησις τῆς Εὐρώπης, ἡ ἐν τῷ μεταξύ κατάληψις ὑπ' αὐτῶν πρὸς ἄρκτον μὲν τῆς Θάσου καὶ τῆς Θράκης, πρὸς μεσημβρίαν δὲ τῆς Κρήτης, ἣν, διὰ τὸ μέγεθος αὐτῆς καὶ τὴν θέσιν, φυσικὸν ἦτο νὰ ἐκλάβωσιν ὡς ἀρχὴν τῆς Εὐρώπης· τελευταῖον ἡ μετὰ τῆς φοινικικῆς ἐν ταῖς νήσοις καὶ ἰδίως ἐν τῇ Κρήτῃ κυριαρχίας συνδεομένη θαλασσοκρατία τοῦ Μίνωος. Περὶ τῶν γεγονότων τούτων εἶναι σήμερον δύσκολον νὰ ἀμφιβάλλωμεν. Καὶ σημειωτέον ὅτι ἂν ἡ Ὀδύσεια ἀποσιωπᾷ τὴν καταγωγὴν τοῦ Κᾶδμου, ἡ Ἰλιάς λέγει ῥητῶς τὴν Εὐρώπην θυγατέρα τοῦ Φοίνικος· ὥστε ἡ ὅλη παράδοσις ἔχει ρίζας προσημειώσας.

Ἄλλ' ἐν τῇ παραδόσει ταύτῃ ἀναμίγνυνται μετὰ τῶν Φοινίκων Αἰγύπτιοι. Ὁ Ἀγῆνωρ λέγεται ἐξ Αἰγύπτου μεταβὰς εἰς Φοινίκην· ὁ Ζεὺς ἐξ Αἰγύπτου ἀπήγαγε τὴν Εὐρώπην εἰς Κρήτην· ἡ πόλις ἦν ὁ Κᾶδμος ἔκτισεν ἐν Βοιωτίᾳ, ἔλαβε τὸ ὄνομα τῆς μεγάλης αἰγυπτιακῆς πόλεως τῶν Θεῶν. Ἡ σύμπραξις αὕτη τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Φοινίκων δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὰς ἀρχαιοτάτας αὐτῶν σχέσεις, τὰς δὲ τῶν πρώτων ἀποικίσεις καθιστῶσι πιθανὰς αἱ συμφοραὶ ἃς ὑπέστη ἡ χώρα αὐτῶν ἀπὸ τῆς 23 μέχρι τῆς 18 ἑκατονταετηρίδος. Ἐν ἀρχῇ τῆς περιόδου ταύτης εἰσέβαλον εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ κατέκτησαν αὐτὴν αἱ νομαδικαὶ τῆς Συρίας φυλαὶ, αἱ κληθεῖσαι ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων Ὑκῶς. Οἱ Αἰγύπτιοι, ἡγουμένων τῶν ἐν Θήβαις βασιλέων, ἠγωνίσθησαν περὶ τὰ 200 ἔτη ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῶν, ἐπὶ τέλους ὅμως ἡ μὲν κάτω Αἴγυπτος ὑπέκυψεν ὀλοσχερῶς, ἡ δὲ ἄνω, προϊσταμένης τῆς τῶν Θεῶν πόλεως, ἀνεγνώρισε τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν δορυκτετόρων. Ἡ κατάσταση αὕτη διήρκεσεν ἑτέρα διακόσια περίπου ἔτη, μεθ' ὃ οἱ ἐν Θήβαις βασιλεῖς ἀνέλαβον νέον μέγαν κατὰ τῶν ἀλλοφύλων ἀγῶνα, ὅστις, διεξαχθεὶς πεισματωδέστατα ἐπὶ ἡμιῶλιον ἑκατονταετηρίδα, ἐπήγαγε τὴν κατατρόπωσιν τῶν ξένων καὶ τὴν εἰς Συρίαν ἐπάνοδον τῶν λειψάνων αὐτῶν. Ὁ συντελέσας τὸ κατόρθωμα τοῦτο Ἀχμὲς Α' ἐγένετο ἀρχηγός τῆς 18 δυναστείας, περὶ τὰ τέλη τῆς 18 ἑκατονταετηρίδος. Ἀναλαβούσης δὲ τῆς Αἰγύπτου τὴν προτέραν ἰσχύν, διὰ τῶν ἀγώνων τοῦ

υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Ἀμενχοτέπ Α' (Ἀμενόφειος), ὃ τούτου διάδοχος καὶ υἱὸς Τοῦθμωσις Α' κατέκτησε τὴν Συρίαν. Αἱ κυριώταται τῶν Φοινίκων πόλεις ἀνεγνώρισαν τοσούτω προθυμότερον τὴν αἰγυπτιακὴν κυριαρχίαν ὥσπ' πρὸ καιροῦ ἐγίνωσκον τὰ ὠφελήματα ἅπερ ἠδύναντο νὰ καρπωθῶσιν ἐκ τῆς γείτονος ἐκείνης χώρας. Καὶ τῶνόντι ὡς οὐδέποτε τότε ἠὺδαιμόνησαν οἱ Φοίνικες, λαβόντες τὸ προνόμιον τοῦ ἐμπορεύεσθαι ἐν Αἰγύπτῳ διὰ λογαριασμὸν τῶν ἀλλοδαπῶν καὶ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ διὰ λογαριασμὸν τῆς Αἰγύπτου.

Αὗται εἶναι αἱ παικίλαι μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ Φοινίκων σχέσεις αἰνιγνύμεναι ὑποφαίνονται ἐν ταῖς παραδόσεσιν. Οἱ κάτοικοι τῆς Αἰγύπτου δὲν ἦσαν φύσει τυχοδιῶκται. Αἱ περιστάσεις ὅμως τῆς πατρίδος αὐτῶν ὑπῆρξαν κατὰ τοὺς προσημειωθέντας χρόνους σφόδρα ἀνώμαλοι, μάλιστα δὲ ἐπὶ τὰ πάνδεινα ἢ κάτω Αἴγυπτος κατὰ τὴν 18 ἑκατονταετηρίδα. Ὅθεν οὐδὲν ἄπορον ὅτι ἐγένοντο εἴτε κοινὰ Αἰγυπτίων καὶ Φοινίκων ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐπιχειρήματα, οἷον τὸ περὶ Κάδμου φημιζόμενον, εἴτε καὶ ἰδιὰ τινα τῶν Αἰγυπτίων, οἷα τὰ περὶ Δαναοῦ καὶ Κέρκροπος θρυλούμενα. Ἐκ τούτων ὁ Κέρκροψ δὲν λέγεται Αἰγύπτιος εἰμὴ ὑπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀριστοφάνους, ὃν ἀντέγραφεν ὁ Σουΐδας καὶ ἄλλοι. Ἄλλ' ἢ περὶ Δαναοῦ παραδόσεις, καίτοι δὲ συναρμολογεῖται μετὰ προηγουμένων ἀσφαλῶν γεγονότων, ὅπως ἢ περὶ Κάδμου, εἶναι ἐν τούτοις μίαν τῶν ἀρχαιοτέρων. Παρ' Ὀμήρῳ μὲν οὐδὲ τὸ ὄνομα τοῦ Κέρκροπος ὑπάρχει, ὁ δὲ Δαναὸς καὶ ὁ Κάδμος, δὲν λέγονται ῥητῶς ὡς ἔξωθεν ἐποικησάντες. Ἀλλ' ἤδη ἐν τοῖς Κυκλικαῖς, ὁ τὴν Δαναίδα πεποικηκώς προσηγορεύεται τὸν Δαναὸν «πρὸςθεν εὐρρεῖος ποταμοῦ Νεῖλοιο» ἄνακτα· τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ ἰσχὺς τῆς παραδόσεως ταύτης, ὥστε ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς σύνταξιν ποιήματος 5500 στίχων.

Ἀλλὰ παρεκτός τούτων, ἐὰν μὴ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐγένοντο αἰγυπτιακαὶ ἐν Ἑλλάδι ἐποικήσεις, πῶς θέλει ἐξηγηθῆ ἡ ὁμωνυμία τῆς ἐν Βοιωτίᾳ πόλεως τῶν Θηβῶν πρὸς τὴν τοῦ αἰγυπτιακοῦ κράτους πρωτεύουσαν; Ὅτι τὸ ὄνομα τῆς βοιωτικῆς πόλεως δὲν ἦτο ἐλληνικόν, καθίσταται πρόδηλον ἐκ τῆς ἐν Μυσίᾳ Θήβης, ἧτις ἦτο κτίσμα Κιλικίων· οἱ δὲ Κιλικεῖς ἦσαν Σημίται καὶ διετέλουν εἰς ἀδιαλείπτους σχέσεις πρὸς τε τοὺς Φοίνικας καὶ τοὺς Αἰγυπτίους. Τὸ ὄνομα λοιπὸν ἦτο σημιτικόν, πρὸς οὐδὲν δὲ ἄλλο ἀντιστοιχεῖ ἢ πρὸς τὸ τῆς πρωτευούσης τοῦ αἰγυπτιακοῦ κράτους. Ἡ τελευταία αὕτη, ὅπως πλεῖστα ἄλλα

τῆς Αἰγύπτου πόλεις, ἔφερε διάφορα ὀνόματα. Συνηθέστερον ὁμως ἐκα-
λεῖτο Ta-ariu, T-ape, ἡ πόλις τῶν θρόνων, ἐξ οὗ οἱ Ἕλληνες μετε-
ποίησαν τὸ ὄνομα Θήβη. Ἀλλ' ἡ προσηγορία αὕτη : μήπως μετεδόθη
εἰς τὴν ἐν Βοιωτίᾳ πόλιν ὑπὸ Φοινίκων ; Ἄπαντα τὰ γνωστὰ τούτων
κτίσματα ἐκλήθησαν, ὡς εἶδομεν, ἢ ἀπὸ τῆς γλώσσης αὐτῶν, ἢ ἀπὸ
τοῦ ἔθνικοῦ ὀνόματος, ἢ ἀπὸ πόλεων συριακῶν. Ἀραδὴν, Καίρατος,
Ἀμαθοῦς, Σαλαμίς, Ταμασὸς καὶ πρὸ πάντων Φοινίκη, Φοινικίς, Φοι-
νικοῦς (λιμὴν) καὶ τὰ τοιαῦτα. Συνδυάζοντες δὲ τὰ γεγονότα ταῦτα
πρὸς τὸν μικτὸν χαρακτῆρα τῆς περὶ Κάδμου παραδόσεως, ἀναγκαίως
περιερχόμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι, ἐάν οἱ Φοινίκες ἔφερον εἰς τὴν πό-
λιν τοῦ Κάδμου, τὰ γράμματα αὐτῶν, καὶ ἐπωνόμασαν Καδμείαν τὴν
ἀκρόπολιν, Αἰγύπτιοι ἐγένοντο οἱ τῆς κάτω πόλεως ἀνάδοχοι, ἀποδόντες
αὐτῇ τὸ τῆς πρωτεύουσας αὐτῶν ὄνομα, ὅπερ ἐξελληνισθὲν ἀνταπεδόθη
ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν εἰς τὴν μητρόπολιν ὅτε οὗτοι ἐγνώρισαν αὐτήν.

Ἐγνώρισαν δὲ τὰς Αἰγυπτίας Θήβας πρωϊμώτατα. Τίς δὲν ἐνθυμεῖ-
ται πῶς ὠμίλησε περὶ αὐτῶν ὁ Ἀχιλλεὺς ἐνώπιον τοῦ Φοινίκας, τοῦ
Ὀδυσσεως, τοῦ Λέαντος, τοῦ Ὀδίου καὶ τοῦ Εὐρυβάτου ;

... Ὅθι πλείστα δόμοις ἐκ κτήματα κεῖται

αἶθ' ἐκατόμυλοι εἰσι, διηκόσιοι δ' ἄν' ἐκάστην

ἄνδρες ἐξοιχεῦσι σὺν ἵπποισιν καὶ ὄχεσφιν.

Ἡ εἰκὼν αὕτη δὲν ἦτο πλάσμα τῆς τοῦ ποιητοῦ φαντασίας· οἱ γρά-
φοντες σήμερον τὴν ἱστορίαν τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μνημείων
αὐτῆς καὶ τῶν ἐγγράφων, παραθέτουσι σὺν τούτοις ἀδιστακτικῶς καὶ τὴν
ἱμνηρικὴν μαρτυρίαν. Οὐδὲν ἦττον βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ἡ περιγραφὴ
δὲν ἦτο ἀκριβὴς καθ' οὓς χρόνους ἐποιήθη ἡ Ἰλιάς. Ἀπὸ τῆς πτώσεως
τῶν Ῥαμεσσιδῶν ἦτοι ἀπὸ τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος, ἡ πόλις τῶν Θη-
βῶν, μὴ οὖσα βασιλεύουσα, ἀπέβαλε τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων, καὶ τοῦ
πλούτου, καὶ τῆς ἐμπορίας αὐτῆς. Ὅσα λοιπὸν ἔλεγεν ὁ ποιητὴς διὰ
στόματος τοῦ μεγίστου τῶν ἡρώων αὐτοῦ, ἦσαν ἀνάμνησις τοῦ παρελ-
θόντος, ἐκ τούτου δὲ καθίσταται πιθανὸν ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ ἐγίνωσκον πῶς
εἶχεν ἡ πόλις τῶν Θηβῶν ἔτι πρὸ τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος.

Ἡ εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσαγωγὴ τῆς λέξεως Αἴγυπτος ἀνατρέχει εἰς
χρόνους ἔτι παλαιότερους. Πρῶτος ὁ Brugsch παρετήρησεν ὅτι ἡ λέ-
ξις αὕτη οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ αἰγυπτιακὴ Hâ-ka-Ptah, ἥτις ἦτο
ἐν τῶν ὀνομάτων τῆς ἀρχαιοτέρας τῶν Φαραῶνων πρωτεύουσας, τῆς

Μέμφεως, ἐσήμαινε « κατοικία τοῦ Φθᾶ » καὶ διαπεράσασα εἰς τὴν Ἑλλάδα μετεπλάσθη ἔνταῦθα Αἴγυπτος. Τὴν δὲ γνώμην ταύτην ἀπεδέξαντο πάντες σχεδὸν οἱ αἰγυπτιολόγοι. Οὐδὲν τῶντι φυσικῶν τῆς τοιαύτης ἀποδόσεως τοῦ ὀνόματος τῆς πρωτεύουσας εἰς πᾶσαν τὴν χώραν. Τοιοῦτό τι ἔπραξαν βραδύτερον οἱ Ἀραβες καλέσαντες τὴν Αἴγυπτον Masr, ἥ, καθὼς ἔλεγον οἱ ἡμέτεροι, Μισίρι, ἀφ' ἧς τῶν ὀνομάτων τῆς πρωτεύουσας Κάϊρον. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου τοιοῦτό τι ἀληθῶς δὲν συνέβη. Ἡ Μέμφις δὲν ὑπῆρξε πρωτεύουσα τοῦ αἰγυπτιακοῦ κράτους εἰμὴ τὸ πολὺ μέχρι τοῦ τριεχελιστοῦ περίου ἔτους, ὅτε τὸ ἀξιώμα τοῦτο μετεβιβάσθη εἰς τὰς Θήβας. Ἡ δὲ κρῖσις ἐκείνη ἀρχαιότης ἀδύνατον νὰ περιέλθῃ εἰς οἰανδήποτε σχέσιν πρὸς τὰς τηλεσκοπικωτέρας εἰδήσεις ὅσας ἔχομεν περὶ Ἑλλάδος, εἰδήσεις αἵτινες μόλις ἀφικνοῦνται μέχρι τῆς 20 ἑκατονταετηρίδος. Ἡ λείψανος λοιπὸν Hā-ka-Phlah δὲν ἐγένετο γνωστὴ εἰς τοὺς προπάτορας τῶν Δαναῶν καὶ τῶν Ἀχαιῶν εἰμὴ μετὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους. Εἶδομεν δὲ ὅτι κατὰ τὴν 18 ἑκατονταετηρίδα μάλιστα αἱ περιστάσεις τῆς κάτω Αἰγύπτου ἦσαν ἐπιτηδεύταται νὰ προκαλέσωσιν ἀποικισμούς. Τότε Αἰγύπτιοι καὶ Ὑκῶς ἀντηγωνίσθησαν πεισματωδέστατα ἰδίως περὶ τῆς κατοχῆς τῆς Μέμφεως· καὶ τότε, ὡς φαίνεται, ἀποκοίτινες αὐτῆς, ἀποδημήσαντες καὶ ἀποθάντες εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατέστησαν αὐτῇ γνωστὸν τὸ τῆς πόλεως αὐτῶν ὄνομα. Δὲν πρέπει βεβαίως νὰ ὑπολάβωμεν ὡς ἱστορικὰς ἀπάσας τὰς περιπετείας τῆς περὶ Δαναοῦ παραδόσεως. Ἀλλ' ἡ παράδοσις αὕτη, ἐνισχυομένη διὰ τῶν κατ' ἐκείνου τοῦ χρόνου ἀνωμαλιῶν τῆς κάτω Αἰγύπτου, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λογισθῇ ὡς ὅλως μυθική· τόσῳ μάλλον ὅσῳ τὸ ὄνομα Αἴγυπτος, ὑπὸ τοῦτον αὐτοῦ τὸν τύπον, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γείνη γνωστὴν τῇ Ἑλλάδι εἰμὴ δι' ἐποίκων Μεμφιτῶν. Τὸ ἐθνικὸν τῆς χώρας ταύτης ὄνομα ἦτο Κεμίτ· οἱ Ἕλληνες λοιπὸν, ἐὰν ἐμάνθανον τὸ πρῶτον τὰ κατ' αὐτὴν ὅπως δὴποτε ἄλλως, ἤθελον γνωρίσει τὸ ἀληθὲς τοῦτο τῆς Αἰγύπτου ὄνομα καὶ δὲν ἤθελον ἀποδώσει αὐτῇ τὴν προσηγορίαν μιᾶς πόλεως, καὶ ταύτης ἐπεχούσης ἤδη δευτερεύουσας τάξιν.

Ἀλλὰ καιρὸς νὰ μελετήσωμεν ὅποια τις ἀπέβη ἡ τύχη τῶν Ἀρίων τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῶν παντοίων ταύτων ἐπηλύδων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ἐπιδρασίς τῶν ἐποίκων. Ἀχαιοί.

Ἀδύνατον νὰ ὑπολογισθῇ ἐπὶ πόσον χρόνον οἱ Ἄριοι τῆς Ἑλλάδος, ἀποκεκλεισμένοι ὑπὸ τῆς θαλάσσης ἀπὸ τοῦ λοιποῦ κόσμου, διῆγον τὸν πατριαρχικὸν αὐτῶν βίον, ὅτε εἶδον προσεγγιζούσας τὰς ναῦς τῶν νήσων. Εὐκόλον ὅμως εἶναι νὰ φαντασθῶμεν τὴν ἐκπληξιν ἣν ἐπροξένησαν εἰς αὐτοὺς τὰ ὑπὸ τοῦ ἐμβάτου τῶν πολλῶν τῆς γῆς αὐτῶν κόλπων πτερυγίζοντα ἐκεῖνα σκάφη· οἱ ἀφελεῖς θεαταὶ εἶχον μὲν καὶ πρότερον ἀκάτια ἀλλὰ κωπήρη, οὐχὶ ἰστιοφόρα. Ἐτι δὲ θαυμαστότερα ἦσαν ὅσα ἐκόμιζον τὰ καινοφανῆ ταῦτα πτηνὰ τῆς θαλάσσης. Ὁρμώμενα ἀπὸ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ προσπελάσαντα κυρίως εἰς τὰ ἀνατολικά παραλία, συνεπήγαγον αὐτάθι τὰ παντοειδῆ προϊόντα πολιτισμοῦ ἀπ' αἰῶνος διαπλασθέντος· εἰκόνας θεῶν, καρπούς τῆς κεκαλλιεργημένης γῆς, ὑφάσματα ἐντέχνως κατεσκευασμένα, ὅπλα καὶ ἐργαλεῖα ὀρειχάλκινα, νέα ὀνόματα νέων πραγμάτων καὶ πλὴν τούτου, βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, ποικίλας διδασκαλίας περὶ θρησκευτικῶν δοξασιῶν, γεωργικῆς τέχνης, ὀρύξεως φρεάτων, ρυθμίσεως τοῦ ῥοῦ τῶν ὑδάτων, ζεύξεως γεφυρῶν, οἰκοδομικῆς, ἄγρας καὶ χρησιμοποίησεως τοῦ πορφυροῦχοι κοχυλίου, τελειότερας ναυτιλίας, γραφῆς. Αἱ παραδόσεις διετήρησαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὴν μνήμην τῶν ἐθνῶν τὰ ὅποια εἰσῆγαγον τὰς νέας ταῦτα τοῦ πολιτισμοῦ ἀφορμάς· Λυκίων, Καρῶν, Αἰγυπτίων, Μινυῶν, Αἰολιδῶν, καὶ πρὸ πάντων τῶν Φοινίκων. Φοῖνιξ ὑπῆρξεν ὁ διδάσκαλος τοῦ ὑπάτου τῶν ἡρώων τῆς Ἑλλάδος· Φοῖνιξ τὸ γένος, ὁ Φινεύς, υἱὸς τοῦ Φοίνικος, ἡ Ἀγήνορος τοῦ Φοίνικος, ἐγένετο ὁ σύμβουλος καὶ ὁδηγὸς τῶν ἀργοναυτῶν· Φοίνικες ἦσαν οἱ ἀμυρὶ ἄγοντες ἀθύρματα νηὶ μελαίνῃ·» Φοίνισσαι, αἱ κατεργαζόμεναι τὰ κάλλιστα χειροτεχνήματα.

Οἱ θεοὶ τῶν ἐπηλύδων οὔτε ταῦτῶν μοι ἦσαν, οὔτε ταῦτοειδεῖς· οἱ θεοὶ τῶν Καρῶν, τῶν Λελέγων, τῶν Λυκίων, ἐν γένει τῶν ἐθνῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εἶχον ὀνομασίας, παραστάσεις, ιδιότητας διαφόρους μετὰ τινὸς τῶν τῆς Φοινίκης θεῶν. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι καὶ ἐκεῖνοι ἀνῆγον τὴν ἀρχὴν εἰς κοινόν τι σύστημα θρησκευτικὸν παραχθὲν ἐν Βαβυλωνίᾳ.

Περὶ τῆς τοιαύτης καταγωγῆς τῶν θρησκευμάτων τῆς δυτικῆς Ἀσίας ὑπῆρχον ἑκπαλαι νύξεις κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον σαφεῖς παρ' Ὀμήρῳ, παρ' Ἡσιόδῳ, παρ' Ἡροδότῳ· ἡ δὲ ἀρχὴ αὐτῶν ἀπεδείχθη ἀκριβέστερον καὶ πληρέστερον διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Νινευῆ, τῆς μελέτης τῶν ἀσσυριακῶν ἀναγλύφων, τῆς ἀναγνώσεως τῆς σφηνοειδοῦς γραφῆς.

Ἡ βαβυλωνιακὴ θρησκεία ὠρμάτο, ὅπως πᾶσαι αἱ ἄλλαι θρησκεῖαι τῶν Σημιτῶν καὶ τῶν Ἀρίων, ἀπὸ θεοῦ ἐνὸς ἅμα καὶ πολλαπλοῦ ἐνός μὲν διότι ἡ ὕλη ἐξ αὐτοῦ πηγάζει καὶ οὗτος συγχέεται μετ' αὐτῆς, πολλαπλοῦ δὲ διότι ἐκάστη τῶν πράξεων ὅσας ἐν αὐτῷ ἐνεργεῖ ἐπὶ τῆς ὕλης, λογίζεται ὡς παραχθεῖσα ὑπὸ ὄντος διακεκριμένου καὶ ἰδίου φέροντος ὄνομα. Τοιαῦτά τινα ἐπρέσβευον καὶ οἱ Ἄριοι τῆς Ἑλλάδος μέχρι τῶν χρόνων καθ' οὓς ἀνενέωσαν διὰ θαλάσσης τὰς σχέσεις αὐτῶν πρὸς τὰ ἔθνη τῆς Ἀνατολῆς. Τότε ἔμαθον τὴν ἀνάπτυξιν ἣν ἔλαβον ἐν τῷ μεταξῷ ἡ πρώτη ἐκείνη ἔννοια τῆς θεότητος. Κατὰ τὴν νῦν ταύτην δόξαν, τὰ θεῖα ὄντα προκύψαντα ἐκ τοῦ καταμερισμοῦ τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, εἶχον μὲν ἕκαστον ἐνιαίαν ὑπόστασιν, ἀλλ' ἡ ἐνιαία αὕτη ὑπόστασις ἦτο διφυῆς, περιελάμβανε δηλαδὴ ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προσώπῳ τὰ δύο ἀπαραίτητα στοιχεῖα πάσης γονοποιήσεως, τὸ στοιχεῖον ἄρρεν καὶ τὸ στοιχεῖον θῆλυ. Βαθμηδὸν τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα ἐχωρίσθησαν ἀπ' ἀλλήλων, ἕκαστον δὲ τῶν ἀρχῆθεν θείων ὄντων ἰδιόχασθη εἰς θεὸν καὶ εἰς ἀντίστοιχον θείαναν. Οὕτω προέκυψεν ἡ ποικιλοποιήσις παρὰ τοῖς Βαβυλωνίοις καὶ παρ' αὐτῶν μετεδόθη εἰς τοὺς Σημίτας καὶ τοὺς Ἀρίους τῆς δυτικῆς Ἀσίας.

Αἱ θρησκευτικαὶ αὗται δοξασταὶ τῶν Βαβυλωνίων, πρὶν φθάσωσιν εἰς τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Συρίας, ἐτροπολογήθησαν πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως· ἔτι δὲ πλείονας ὑπέστησαν ἀλλοιώσεις ἀπὸ διεδόθησαν εἰς τὰς διαφόρους τῆς Ἑλλάδος χώρας. Οὐδὲν ἥττον ἡ τοιαύτη καταγωγὴ πολλῶν θεοτήτων δύναται σήμερον ν' ἀποδειχθῇ ἀποχρώντως. Καθ' Ἡρόδοτον, τὸ ἀρχαιότατον τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης ἱερὸν ὑπῆρχεν ἐν Ἀσκάλωνι τῆς Συρίας, καὶ ἐκ Συρίας ἐπελθόντες οἱ Φοίνικες ἰδρύσαν ἱερὰ αὐτῆς ἐν Κύπρῳ καὶ ἐν Κυθήροις· εἴκει δὲ τὸ γένος ἡ θεὰ ἐκ Βαβυλῶνος. Ἀλλὰ πολὺ πρὸ τοῦ Ἡροδότου, ἐπὶ τῶν Ἡσιοδικῶν χρόνων, ἐλέγετο ὅτι ἡ ἀφρογένηα Ἀφροδίτη ἀνέδυ ἐκ τῆς θαλάσσης « πολυκλύστῳ ἐνὶ Κύπρῳ. » Καὶ ἔτι ἀρχαιότερον ἐν μὲν τῇ Ἰλιάδι ὀνομάζεται πολλάκις Κύπρις, ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσεΐᾳ Κυθήρεια.

καὶ ἐνῷ ὁ Ἄρης ἐπιστρέφει εἰς Θράκην, ἡ φιλομειδὴς Ἀφροδίτη ἐπαίρχεται εἰς Πάγον τῆς Κύπρου, αὐτὰ δὲ οἱ τέμενος βωμὸς τε θυεῖς. Ταῦτα δὲ πάντα προσεπεκύρωσαν τὰ ἐν Ἀστυρίᾳ καὶ ἐν Κύπρῳ ἀποκαλυφθέντα μνημεῖα.

Ἡ Ἀνάτ, ἡ Βελίτ καὶ ἡ Ἰστάρ ἐξεπροσώπουν παρὰ τοῖς Βαβυλωνίοις τὸ θῆλυ στοιχεῖον τῆς γονοποιοῦ δυνάμεως· μετωνομάσθησαν δὲ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Ἀναΐτις, Μύλιττα, Ἀστάρτη. Ἐκ τούτων ἡ Ἀστάρτη ἐπεκαλεῖτο ἐν Βαβυλωνίᾳ καὶ Ζαρπανίτ ἦτο ἀπαραγωγὸς τῶν ὄντων καὶ εἰκονίζετο κατὰ μέτωπον, ὀλόγυμνος, πιέζουσα διὰ τῶν χειρῶν τὸ στήθος. Ταύτης τῆς Ἀστάρτης ἀνευρέθησαν ἐν Γόλγοις τῆς Κύπρου πολυάριθμα ἀγαλματῖα, ὧν ἡ παράστασις εἶναι σχεδὸν ἀπαράλλακτος ἢ τῆς βαβυλωνιακῆς Ἰστάρ. Εἰκονίζεται κατὰ μέτωπον καὶ γυμνή. Πολύτιμον καὶ πολυέλικτον περιδέραιον ἀπλοῦται ἐπὶ τοῦ στήθους αὐτῆς· οἱ μῆροί προέχουσιν αἰ λαγόνες εἶναι εὐσαρκαι καὶ εὐρεῖαι. Συνήθως αἱ δύο χεῖρες πιέζουσι τοὺς μαστοὺς, ἐνίοτε δὲ ἡ μὲν ἐπιτίθεται ἐπὶ τοῦ στήθους, ἡ δ' ἄλλη ἐπὶ τὴν γαστέρα. Αὕτη λοιπὸν ἦτο ἡ Ἀστάρτη ἣν οἱ Φοίνικες περιήγαγον μεθ' ἑαυτῶν ἀπὸ Κύπρου μέχρι Κυθήρων καὶ ἀπεβίβασαν ἐπὶ τέλους εἰς τὰ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος παράλια καὶ ἰδίως εἰς Κόρινθον, εἰς Ἄργος, εἰς Ἀθήνας. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ αἶσθημα ἡμῶν κατεξεγείρεται κατὰ τῆς ἰδέας ὅτι τὸ δῦσμορφον τοῦτο εἶδωλον ὑπῆρξεν ἡ μήτηρ τῆς φιλομειδοῦς Ἀφροδίτης. Ἄλλ' ἡ ἑμψυτος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους φιλοκαλία ἔπραξε διὰ τοῦ χρόνου πολλὰ ταιαῦτα θαύματα. Καὶ ἐπειτα ὅσα καὶ ἂν ἐκαλλύνθη ἡ θεὰ ἐκείνη ἐν Ἑλλάδι, πολλὰ ἔτι ἔσωξεν ἐνταῦθα σύμβολα καὶ προσόντα τῆς γεννητηρίου γονιμότητος, ἧτις ἀπετέλει τὸν κύριον χαρακτῆρα τῆς Ἰστάρ καὶ τῆς Ζαρπανίτ. Αὐτὸ τὸ χαριέστατον ἐπίθετον φιλομειδὴς ἐτυμολογεῖται παρ' Ὁσιόδῳ εἰς τρόπον ἥμιστά αἰσχυνηλὸν, ἐκφερόμενον διὰ τοῦ ἡ ἀντί εἰ. Αὕτη δὲ ἡ πορνεία ἦτις ἦτο ἀχώριστος ἀπὸ τῆς λατρείας αὐτῆς εἰς τὴν Βαβυλῶνα, εἰς Βύβλον καὶ Κύπρον, καὶ περὶ ἧς μετὰ τούτης ἀγανακτήσεως ὁμιλεῖ ὁ Ἡρόδοτος, διетήρησεν ὡσαύτως τὸν ἱερὸν τοῦτον χαρακτῆρα ἐν Κόρινθῳ, ὅπου ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς τῆς πόλεως ταύτης, ἑταῖραι περὶ τὰς χιλίας περιεῖπον τὸ ἱερὸν τῆς θεᾶς.

Ἄλλ' ἡ γονοποιός, ἡ ἀπαραγωγὸς τῶν ὄντων δύναμις εἰσέχθη εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἄλλοθεν, δι' ἄλλων τύπων καὶ ὀνομάτων. Ἡ ἀντίληψις ἐκείνη, ὅπως κατῆλθε διὰ τῶν κιρβανίων ἐκ Βαβυλῶνος εἰς τὰ τῆς

Συρίας παράλια, οὕτως ἀνῆλθεν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἠπλώθη ἐπὶ ἅπασαν ταύτην τὴν χερσόνησον. Ἡ *Mā* τῆς Καππαδοκίας, ἡ σημαίνουσα φρυγιστὶ τὴν μητέρα, ἡ Ἀναῖτις τῆς ἐν Πόντῳ Ζήλας καὶ τῆς Ἀρμενίας, ἡ Κυβέλη τῆς Φρυγίας καὶ τῆς Λυδίας, ἡ μεγάλη Ἐφεσία θεὰ ἣτις ἔκπαλαι ἐλατρεῖτο ὑπὸ τῶν Καρῶν καὶ τῶν Δελέγων, οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἐν ἀρχῇ ἢ ἑτεροιώσεις τῆς βαβυλωνιακῆς θεότητος. Ἐν Ζήλας, ἐν Ἀρμενίᾳ, ἐν Λυδίᾳ ἡ λατρεία αὐτῆς συνωδεύετο ὑπὸ τῆς πορνείας τῶν ἱεροδοῦλων, ἀπαραλλάκτως ὅπως ἐν Βαβυλῶνι, ἐν Βύβλῳ, ἐν Κύπρῳ καὶ ἐν Κορίνθῳ. Ἐπὶ τοῦ ἀρχαιοτάτου εἰδώλου ὅπερ μέχρι τῶν ὑστῆτων χρόνων τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἐσώζετο εἰς τὸν ἐν Ἐφέσῳ ναὸν αὐτῆς, τὸ μὲν στῆθος ἐκαλύπτετο ὑπὸ πολυαριθμῶν μαστῶν, ἀπὸ δὲ τῆς μέσης καὶ κάτω εἰκονίζοντο κεφαλαὶ ἐλάφων, λεόντων, ταύρων καὶ ἄλλων ζώων. Ἐκ τῶν πολυνύμων ἅμα καὶ ταύτοσήμενων τούτων θεοτήτων, δύο εὐρίσκομεν πολιτογραφηθείσας ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν καὶ τῶν ἡσιοδικῶν χρόνων ὑπὸ ἕτερα ὀνόματα. Ἡ Ῥέα ἐπαύτιζετο ἅψ' ἐνὸς μετὰ τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ *Mā*, ἅψ' ἑτέρου μετὰ τῆς Κυβέλης, τῆς θεᾶς τῶν ἄντρων καὶ τῆς ἀγρίας φύσεως· ἡ δ' Ἀρτεμις μετὰ τῆς ἐφεσίας θεᾶς.

Οὐ μόνον δὲ τὰ ὀνόματα μετεβλήθησαν, ἀλλὰ καὶ αἱ ἀντιλήψεις καὶ αἱ παραστάσεις ἡλλοιώθησαν. Ἡ Ῥέα ἀπέβη ἐν Ἑλλάδι σύζυγος τοῦ Κρόνου καὶ μήτηρ ὄλων αὐτοῦ τῶν τέκνων, ἰδίως τοῦ Διὸς, ὃν ἔτεκεν εἰς Λύκτον τῆς Κρήτης καὶ ἔκρυπεν ἀπὸ τῆς ἐπιβουλῆς τοῦ πατρὸς ἐν ἄντρῳ ἡλιθίᾳ τῆς Ἰδης. Διότι πᾶσαι αὗται αἱ νέαι ἀντιλήψεις τῆς Ῥέας καὶ τοῦ Διὸς ἢ διεπλάσθησαν κατ' ἀρχὰς ἐν Κρήτῃ, ἢ ἐν Ἑλλάδι διασκευασθεῖσαι ἀπεδόθησαν ὑπὸ τῶν ποιητῶν εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην νῆσον, ἐν ᾗ συνηντήθησαν αἱ φοινικικαὶ καὶ καρικαὶ θρησκευτικαὶ δοξασαί. Ὅπως δὲ πολλὰς εἶδομεν ἐν αὐτῇ κτισθεῖσαι φοινικικὰς πόλεις, οὕτω πολλὰς ὡσαύτως ὑπῆρχον ὁμωνυμίας τόπων πρὸς τοὺς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ. «Ἰδὴ γὰρ τὸ ὄρος τὸ τε Τρωϊκὸν καὶ τὸ Κρητικόν, καὶ Δίκτη τόπος ἐν τῇ Σκηφίᾳ καὶ ὄρος ἐν τῇ Κρήτῃ, ἔλεγεν ὁ Στράβων. Τῆς δὲ Ἰδης λόφος Πύτνα, ἅψ' οὐ Ἱεράπυτνα ἡ πόλις Ἰπποκόρωνά τε τῆς Ἀδραμυτνήης καὶ Ἰπποκορώνιον ἐν Κρήτῃ Σαμῶνιόν τε τὸ ἐωθινὸν ἀκρωτήριον τῆς νήσου καὶ πεδίον ἐν τῇ Νεανδρίδι.»

Ἐκ τοῦ ἀρχαιοτάτου εἰδώλου τῆς ἐφεσίας θεᾶς δηλοῦται ὅτι ἡ βαβυλωνιακὴ Ἰστάρ εἶχεν ἤδη πολυειδῶς τροπολογηθῆ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ἀντὶ διμύστου γενομένη πολύμαστος πρὸς τὰ ἄνω,

ἔκρυπτε πρὸς τὰ κάτω τὴν γονοποιὸν ἐστὶν διὰ πολυχρίμων κεφαλῶν ζώων. Ἀλλ' ἔτι μᾶλλον μετεποιήθη ἅψ' ἧς διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ μία τῶν ἐννοιῶν τῶν ὑπὸ τοῦ ἐφεσίου εἰδώλου εἰκονιζομένων, διετηρήθη ἀπαράλλακτος. Παρ' Ὀμήρῳ ἐπικαλεῖται ἡ Ἀρτεμις πότνια θηρῶν, ἀγροτέρη· ὁ δὲ ὁμηρικὸς ὕμνος λέγει αὐτὴν ἐλαφιβόλον, ἰοχέαιραν, ἡ κατ' ὄρη σκυόεντα ἄγρη τερπομένη παγχρύσεια τόξα τιταίνει. Καὶ ὅταν βραδύτερον παρέστησεν αὐτὴν ἡ τέχνη, ἀφῆρσε μὲν ἀπὸ τοῦ σώματος τὰς κεφαλὰς τῶν ζώων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως εἰκόνισε φέρουσαν τόξον καὶ συνοδευομένην ὑπὸ κυνὸς ἢ ἐλάφου. Ἀλλὰ τὸ ἕτερον μέρος τῆς ἐννοίας τοῦ ἐφεσίου εἰδώλου, δι' οὗ τοσούτον ἐμφαντικῶς ἠλληγορεῖτο ἡ γενετήριος δύναμις, παντελῶς ἐξέλιπεν ἐν Ἑλλάδι. Ἡ πότνια θηρῶν τοῦ Ὀμήρου ἦτο ἐνταύτῃ ἀγνή, καὶ πιθανώτατα τὰς δύο ταύτας ιδιότητας ἐξεδήλου τὸ ἀποδοθὲν αὐτῇ ὄνομα τῆς Ἀρτέμιδος (ἀρτεμίας). Ὑπεφαίνεται ἐν τούτοις μέχρι τῶν ὑστάτων χρόνων ἡ ἀσιανὴ αὐτῆς καταγωγὴ· διότι περὶ τὴν σεμνὴν ἐκείνην θεὰν διεκρίνοντο ἐνιαχοῦ ἔχνη τῶν αἰσχυρῶν τελετῶν αἰτίνες παρηκολούθησαν τὴν βαβυλωνίαν Ἰστάρ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἐν Ἡλιδι λ. χ. καὶ παρὰ τῆς Δωριεῦσιν ἐτελεῖτο εἰς τιμὴν αὐτῆς ὁ διαβύητος χορὸς κόρδαξ, ἐξ οὗ καὶ Κορδάκα ἐπελέγετο ἐνίοτε ἡ Ἀρτεμις.

Ἄλλος θρησκευτικὸς τύπος ὅστις ἐξ ἀνατολῶν εἰσεκομίσθη εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶναι ὁ Ἡρακλῆς. Ὁ Ἡρόδοτος διδάσκει τοῦτο ἡμᾶς σαφῶς. Ἀφικόμενος, λέγει, εἰς Θάσον, εὗρον ἐν αὐτῇ ἱερὸν Ἡρακλέους ὑπὸ φοινίκων ἰδρυμένον, ὅτε οὗτοι, ἐκπλεύσαντες πρὸς ἀναζήτησιν τῆς Εὐρώπης, ἔκτισαν τὴν Θάσον· τοῦτο δὲ συνέβη, ἐπιφέρει, πέντε γενεὰς πρὶν ἢ αὐτὸν Ἀμφιτρύωνος Ἡρακλέα ἐν τῇ Ἑλλάδι γενέσθαι· οὗ ὅστις, πρὶν ἐμφανισθῇ ἐν τῇ φοινικικῇ ὡς αὐτῶς πόλει τῶν Θηβῶν ὁ Ἡρακλῆς ἐκείνης, ὅστις ἐξελληνισθεὶς, παρεστάθη ὡς υἱὸς τοῦ Ἀμφιτρύωνος ἢ μᾶλλον τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀλκμήνης. Ἡ δὲ γνώμη τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας ἐπιμαρτυρεῖται ὑπὸ τῶν ἀθλῶν ὅσοι ἀπιδόθησαν τῷ ἥρωϊ, ὧν πολλοὶ εἶναι ξενικῆς καταγωγῆς. Ἡ κατατρόπῳσις τοῦ λέοντος ἀνατρέχει μέχρι τοῦ ἀσσυριακοῦ Ἡρακλέους (Ἀδάρ ἢ Σαμδάν), ὅστις εἰκονίζεται πνίγων διὰ τῶν βραχιόνων αὐτοῦ τὸ θηρίον· τὸ κατόρθωμα τοῦτο, ἐκείθεν κληρονομήσας ὁ Τύριος Ἡρακλῆς, μετεβίβασεν εἰς τὸν Ἑλληνικόν. Ὁ δὲ περὶ Γηρυόνου μῦθος εἶναι φοινικικῆς καταγωγῆς. Ἡ τοῦ Γηρυόνου παρούσα εἰς Γάδειρα, εἰς Ταρτησσόν, εἰς Ἰβηρίαν καθίστασι τοῦτο πρόδηλον,

διότι καὶ αἱ τρεῖς αὗται πόλεις ἦσαν ἀποικίαι Φοινίκων. Οἱ ναυτίλοι τῆς Τύρου συναπῆγον μεθ' ἑαυτῶν πελαγοδρομοῦντες τὸ εἶδωλον τοῦ θεοῦ ἐκείνου ὃν ἐκάλουν Βάχαλ-Μελκάρθ, ἥτοι κύριον τῆς πόλεως, πολιοῦχον, ἐντεῦθεν δὲ αἱ θαλασσοπορίαι αὐτῶν ἐταυτίσθησαν πρὸς τὰς περιπλανήσεις αὐτοῦ τοῦ θεοῦ. Πλὴν τούτων ὁ Τύριος Ἡρακλῆς ἀναφαίνεται ἐν Ἑλλάδι ὑπ' αὐτὸ τὸ φοινικικὸν αὐτοῦ ὄνομα Μελκάρθ, μικρὸν τροπολογηθὲν εἰς Μελικέρτην. Ὁ Μελικέρτης ἐτιμᾶτο πολυειδῶς ἐν Κορινθίᾳ, καὶ εἰς τιμὴν αὐτοῦ ἐλέγοντο ἰδρυθέντα τὰ Ἴσθμια. Ἀλλὰ καὶ ἕτερον σημιτικὸν ὄνομα ἔφερον ὁ Ἡρακλῆς· ἐκαλεῖτο Μάκαρ καὶ Μάκκρις, κατ' ἀμφοτέρους δὲ τοὺς τύπους τούτους εὐρίσκομεν αὐτὸν κατονομαζόμενον καὶ μετὰ ἐγχωρίων μύθων μεμιγμένον ἐν Κρήτῃ, ἐν Λέσβῳ, ἐν Ῥόδῳ, ἐν Εὐβοίᾳ. Ὁ σημιτικὸς τύπος μάκαρ εὐρίσκεται εἰς φοινικικὰς ἐπιγραφάς. Οὐδὲν ἦττον δὲ ἀξιοσημείωτος εἶναι ἢ ὑπὸ τοῦ Γάλλου Σωλοῦ γενομένη κατὰ πρῶτον παρατήρησις, ὅτι τὸ ὄνομα Ἡρακλῆς εἶναι αὐτὸ τοῦ Μελκάρθ τὸ ὄνομα, γραφόμενον μὲν ὑπὸ τῶν Φοινίκων ἐν δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά, ἀναγνωσθὲν δὲ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ· ΜΕΛΚΑΡΘ, ΗΡΑΚΛΕΣ, τοῦ μὲν Μ ἐκφερομένου ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γραφῇ ὡς Σ, τοῦ δὲ Θ ὄντος πνευματισμοῦ ἀναλόγου τοῦ Η. Ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Τύρου ὁ ἥρωες δὲν ἔφερον εἰμὴ τὸ σύμβολον τῆς ἀσσυριακῆς αὐτοῦ καταγωγῆς, τὸν λέοντα, διότι περὶ σταται κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς ρόπαλον ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν, τῶν δὲ διὰ τῆς δεξιᾶς, περὶ ἣν συσπειροῦται λεοντῇ. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐν Κύπρῳ εὐρημάτων ὅσα ἀνάγονται εἰς τὴν τοῦ Ἡρακλέους λατρείαν, βλέπομεν προστεθειμένον καὶ τὸ κατὰ Γηρυόνου κατόρθωμα. Ἐν τῷ ἀληθεῖ ἱερισμῷ ἀγαλμάτων ὃν ὁ Ἰταλὸς Cesnola ἐποίησατο ἐν τοῖς ἐρείπιοις τοῦ περὶ Γόλγους ναοῦ τῆς Ἀστάρτης, ὑπάρχει ἀνδριάς ὄρθιος περιβεβλημένος λεοντῇ καὶ ὠπλισμένος διὰ τόξου καὶ ροπάλου· ἐπὶ δὲ τοῦ βῆθρου παρίσταται ἡ ἀπαγωγή τῶν Γηρυόνου βοῶν. Ἡ πάλῃ τοῦ ἥρωος κατὰ τοῦ τέρατος ἐκείνου ἐπαναλαμβάνεται πολλάκις ἐν τοῖς ἐρείπιοις τοῦ ναοῦ, διότι εὐρέθησαν ἐν αὐτῷ ἱκανὰ λείψανα ἀγαλμάτων εἰκονιζόντων τὸν τρικάρηνον Γηρυονῆα.

Οὐδὲν τεκμήριον ἔχομεν ὅτι οἱ Ἄριοι τῆς Ἑλλάδος ἐκαλλιεργουν, ἐπὶ τοῦ προτέρου πατριαρχικοῦ βίου, τὰ σιτηρὰ, τὴν ἄμπελον καὶ τὴν ἐλαίαν· πολλάκι δ' ἀπεναντίας ὑπάρχουσιν ἐνδείξεις ὅτι ἔγνωσαν ταῦτα πάντα παρὰ τῶν ἐξ ἀνατολῆς ἐπιπλευσάντων ἐθνῶν. Μήπως ἐν τῷ Ὀμηρικῷ

ὁμοφ. ἡ Δημήτηρ δὲν λέγει ὅτι ἦλθεν ἐκ Κρήτης ἐπ' εὐρέα νῶτα θαλάσσης; Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον εἶναι, ὅτι πᾶσαι αἱ περὶ τῶν εὐεργετημάτων ἐκείνων θρησκευτικαὶ παραστάσεις συνδέονται μετὰ τῶν ἀνατολικῶν τῆς Ἑλλάδος παραλίων, ἧται μετὰ τῶν παραλίων ἐκείνων εἰς ἃ ἐγένοντο αἱ κυριώταται τῶν ἐπηλύδων ἐποικήσεις. Ἡ Δημήτηρ, ἡ Περσεφόνη, ὁ Βουζύγης, ὁ Τριπτόλεμος, εἶχον τὴν ἐστίαν τῆς λατρείας αὐτῶν ἐν Ἑλευσίνι· ἡ Ἀθηνᾶ ἐν τῇ ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν ἐφύτευσε τὴν ἱερὰν ἐλαίαν· ὁ Διόνυσος παρέστη κατὰ πρῶτον ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Βοιωτίᾳ, ἐν Ἀργολίδι. Ἐὰν ἡ καλλιέργεια ἰδίως τῶν σιτηρῶν ἦτο ἰθαγενὴς, βεβαίως δὲν ἦθελεν ἐκλέξει ὡς μητροπόλιν αὐτῆς τὴν λυπρὰν τῆς Ἀττικῆς γῆν.

Εἰς τὰ ἀνατολικά δὲ παράλια ἐγένοντο καὶ αἱ πρῶται ἐντεχνοὶ τειχοποιαὶ καὶ διοχετεῖαι. Ὅποια ἦτο ἡ προτέρα τῶν Ἀρίων τειχοδομία, δηλοῦται ἐκ τοῦ περιβόλου τῆς Λυκοσούρας. Τοῦ περιβόλου τούτου σώζεται ἔτι τειχίον πεφυρμένον ἐκ λατομημάτων μικρῶν καὶ ἀλαξεύτων. Τὰ δὲ ἐν Τίρυνθι, ἐν Μυκῆναις καὶ ἐν Ὀρχομενῷ μέχρι τῆς σήμερον καταπλήσσαντα τὸν θεατὴν ἐρείπια παριστῶσι στερεότητα καὶ τέχνην ἣν οὐδεὶς τῶν μετέπειτα αἰώνων ὑπερέβαλε ποτέ. Πλὴν τούτων δὲ ἐν τῇ περὶ τὸν Ὀρχομενὸν πεδίῳ φαίνονται λείψανα ὑπερμεγέθων ἀρδευτικῶν καὶ ἀποξηραντικῶν κατασκευασμάτων. Ἐπὶ ὅλης τῆς μεγάλης καταδούρας ἀνεώχθησαν ἐν τῷ βράχῳ φρέατα κάθετα, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐξετάζεται ποῦ τυχὸν ἐφράχθη ὁ φυσικὸς ὑπόνομος καὶ νὰ καθαρίζεται. Ἀλλὰ καὶ προχώματα ἡγέρθησαν γιγαντώδη· πάντα ταῦτα ἔργα ἀνθρώπων οἵτινες ἐγνώρισαν τὰς τέχνας δι' ὧν ἐχαλιναγωγῆθησαν ὁ Νεῖλος, ὁ Εὐφράτης καὶ ὁ Τίγρις. Μήπως εἰς Βοιωτίαν δὲν ἦλθον κατὰ πρῶτον οἱ λεγόμενοι Γεφυραῖται, οἵτινες βραδύτερον κατεστάθησαν ἐν Ἀθήναις, καὶ ὧν ἀπόγονοι ἐγένοντο ὁ Ἀρμόδιος καὶ ὁ Ἀριστογείτων; Οὐδ' εἶναι ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν ὅτι τὰ γράμματα εἰσῆχθησαν ὑπὸ τῶν Φοινίκων εἰς Θήβας καὶ ὅτι αἱ πρῶται περὶ θαλασσοπορίας παραδόσεις συνδέονται μετὰ τῆς ἐν τῇ μεσημβρινῇ Θεσσαλίᾳ Ἰωλκοῦ, ἐξ ἧς ἐθρυλοῦντο ἐκπλεύσαντες ἐπὶ Κολχίδα, πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ χρυσοῦ δέρατος, οἱ Ἀργοναῦται. Καθ' ἑτέρας ῥήσεις, ἡ Ἀργὼ ἐξέπλευσεν ἐξ ἐτέρου τῆς Ἑλλάδος λιμένος, ἀλλὰ πάντοτε ἐκ τῶν ἀνατολικῶν αὐτῆς παραλίων· ἢ ἐκ τῆς Ἀνθηδόνας, ἢ ἐκ τῶν Σιφῶν.

Τὸ μᾶλλον ὁμῶς διδακτικόν ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι, ὅτι αἱ ὀνομαστότεραι τῶν ἀρχαιοτάτων πολιτειῶν προέκυψαν εἰς μέσον ἐν αὐταῖς

δὴ ταύταις ταῖς ἀνατολικαῖς χώραις, ἐν αἷς ἐγένοντο αἱ καρικαί, αἱ λυκιακαί, αἱ αἰγυπτιακαί καὶ αἱ φοινικικαὶ ἐποικήσεις.

Οὐδεμία τῶν πολιτειῶν ἐκείνων δύναται νὰ παραβληθῇ κατὰ τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν λαμπρότητα πρὸς τὸ Ἄργος. Τὸ Ἄργος ὑπῆρχε, κατὰ τὰς παραδόσεις, πρὸ τῶν χρόνων εἰς οὓς ἀποδίδεται ἡ φέρουσα τὸ ὄνομα τοῦ Δαναοῦ ἐποικήσεις· καὶ εἶχε δώσει τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἔκτοτε εἰς πᾶσαν τὴν χερσονήσον, τὴν βραδύτερον Πελοπόννησον κληθεῖσαν. Τὴν δὲ κρονίαν ταύτην ὑπερξεν τῆς πόλεως, καὶ αὐτὴν ἴσως τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ὀνόματος αὐτῆς, ὑπεμφαίνουσιν ἀξιοπιστότεραι μαρτυρίαι. Κατὰ Στράβωνα, Ἄργος λέγεται τὸ πεδίον, μάλιστα δὲ οἶονται Μακεδονικὸν καὶ Θετταλικὸν εἶναι τοῦνομα. Πλὴν τούτου, τὸ ὄνομα ἦτο ἐσπαρμένον κατὰ πᾶσαν τὴν χώραν· Ἄργος Θεσσαλικόν, Πελασγικόν, Ἀμφιλοχικόν, Ὀρεστικόν· ἐκ πάντων δὲ τούτων εὐλόγως δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ λέξις, διατηρήσασα ἰδίως τὴν σημασίαν αὐτῆς ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ, ἦτο πελασγικὴ, καὶ ὅτι ὡς τοιαύτη ἱππικράτησεν ἐκπαλαι ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος.

Ἄλλ' ἐπελθόντος τοῦ Δαναοῦ, μεγάλη συνέβη ἐν Ἀργολίδι πραγμάτων ἀλλοιώσις. Οἱ Πελασγοὶ, κατασταθέντες ἐν χώρᾳ εὐδρόσῃ, εἶχον κτίσει ἐν τούτοις τὴν πόλιν αὐτῶν ἐν χωρίῳ ἀνύδρῳ. Ταύτην τῶν ὑδάτων τὴν ἀπορίαν ἐθεράπευσαν οἱ ἔποικοι, ἄφθονα ὀρύξαντες ἐν αὐτῇ φρέατα. Καὶ ἐν γένει ὁ Δαναὸς, καταλαβὼν τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀργείων, τοσοῦτον λέγεται ὑπερβαλὼν τοὺς πρὸ αὐτοῦ δυναστεύσαντας ὥστε, κατ' Εὐριπίδην,

Πελασιγίωτας ὀνομασμένους τὸ πρὶν,
Δαναοὺς καλεῖσθαι νόμον ἔθηκεν ἄν Ἑλλάδα.

Ἡ νέα ὁμῶς αὕτη ἐπωνυμία δὲν ἐξηφάνισε παντελῶς τὸ ἀξίωμα τοῦ ὀνόματος τῆς παλαιᾶς πελασγικῆς πόλεως· διότι, ἐπὶ τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων, ὅτε καὶ ἕτερον ὄνομα, τὸ τῶν Ἀχαιῶν, ἴσχυσε, βλέπομεν τὰς τρεῖς προσηγορίας, τῶν Ἀργείων, τῶν Δαναῶν καὶ τῶν Ἀχαιῶν, ἐξ ὑπαμοιβῆς ἀναφερομένης ἵνα δηλώσωσιν ἅπαντας τοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδος.

Αἱ Μυκῆναι ὑπέκειντο κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ Ἄργος· μετ' οὐ πολὺ ὁμῶς ἀπετέλεσαν ἰδίαν πολιτείαν, ἣτις περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης ταύτης περιόδου τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἀπέβη ἡ ἐπιφανεστάτη τῶν κατ' ἐκείνην τοῦ χρόνου βασιλειῶν. Τότε αἱ Μυκῆναι ἐθρυλῆθησαν ὡς εὐκτήμενοι· ὡς πολύχρυσοι καὶ κατέστησαν πρωτεύουσα τοῦ θρυλουμένου ἐπικυριαρχοῦ συμπάσης τῆς Ἑλλάδος Ἀγαμέμνωνος.

Τὴν ὑπεροχὴν ἣν ἔλαβε τὸ Ἄργος πρωϊμώτατα ἐν Πελοποννήσῳ, ἐκτῆσαντο οὐδὲν ἥττον πρωϊμῶς αἱ Θῆβαι ἐκτὸς τοῦ Ἴσθμου. Ἡ πόλις αὕτη, ἐξ ἧς ἔμελλον ποτὲ νὰ ἀνατείλωσι δύο τῶν φαεινοτάτων ἀστέρων τοῦ ἱστορικοῦ τῆς Ἑλλάδος στερεώματος, ὁ Πίνδαρος καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας, οὐ μόνον τῆς Βοιωτίας ἀπάσης ἐκυριάρχησεν, ἀλλ' ἐπεξέτεινε τὴν ἐπιρροὴν αὐτῆς ἐπὶ τοὺς Φωκεῖς καὶ τοὺς Φλεγκύας. Ἦρξε δὲ τῆς Βοιωτίας, καταβαλοῦσα τὸν Μινύειον Ὀρχομενόν. Οἱ Μινύαι οὗτοι ἴσχυσαν κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Τὸν δὲ πλοῦτον αὐτῶν ἀναφέρει ὁ Ὀμηρος ἐκ παραλλήλου πρὸς τοὺς θησαυροὺς τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ αὐτῶν τῶν Αἰγυπτίων Θηβῶν. Κατατροπωθέντες κατὰ ξηρὰν, ἐξηκολούθησαν εὐδαιμονοῦντες ἐν τῇ ναυτικῇ ἐμπορίᾳ, διότι κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν δωρικὴν κατάκτησιν χρόνους, βλέπομεν αὐτοὺς κοινωνοῦντας μιᾶς τῶν ἀρχαιοτάτων ἀμφικτυονιῶν ἧς μετεῖχον, παρεκτὸς αὐτῶν, ἐξ παράλλαι πόλεις Ἑρμιόνη, Ἐπίδαυρος, Αἴγινα, Ἀθῆναι, Πρασαί, Ναυπλία.

Τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχηγέτου αὐτῶν Μινύου φαίνεται συγγενὲς πρὸς τὸ τοῦ πολυθρυλήτου ἡγεμόνος τῶν Καρῶν Μίνως καὶ ἀμφοτέρων ὑποφαίνεται ἡ οἰκειότης πρὸς τὸν βασιλεῖα τῶν Λυδῶν Μάνην. Οἱ Μινύαι ἦσαν πιθανῶς, μοιρὰ τις τῶν ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐπιπλευσάντων ἐθνῶν, καὶ ἰδίως τῶν Καρῶν. Καὶ οἱ μὲν Κᾶρες κατέλαβον τὰς νήσους καὶ ἄλλας τινὰς παραλίας, μάλιστα δὲ τὴν Κρήτην καὶ τὰ Μέγαρα. Οἱ δὲ Μινύαι, κατασταθέντες ἐν τῇ μεσημβρινῇ Θεσσαλίᾳ περὶ Ἰωλκόν, ἠπλώθησαν ἐκεῖθεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μέχρι Βοιωτίας. Ἡ τοιαύτη διαπόντιος τῶν Μινυῶν προέλευσις προσεπικυροῦται ὑπὸ τοῦ γεγονότος ὅτι ταυτίζονται μετὰ τῶν Αἰολιδῶν. Ὁ Μινύας ἐλέγετο ἑγγονος τοῦ Σισύφου. Ὁ Φερεκύδης παρίστησι τὸν βασιλεῖα τῆς Πύλου Νηλέα ὡς βασιλεύοντα οὐ μόνον τῶν Πυλίων ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν Ὀρχομενῷ. Ὁ Ὀμηρος ἀναφέρει περὶ τὴν Ἠλιν ποταμὸν Μινυήιον καὶ ὑποδεικνύει ἰδιάζουσας σχέσιν μεταξὺ Ὀρχομενοῦ καὶ Πύλου. Οἱ δ' Αἰολίδαι ἐπῆλθον ἀπὸ θαλάσσης εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἅτε γόνοι ὄντες καθ' Ὀμηρον, οὐχὶ τοῦ Ἑλληνος, ἀλλὰ τοῦ βασιλέως τῆς νήσου Αἰολίας. Ἄλλως τε καὶ πᾶσαι αἱ περὶ τὰς γενεὰς ταύτας παραδόσεις περιπλέκονται ἰδιαίτατα μετὰ τοῦ Θεοῦ Ποσειδῶνος.

Ἄπαντα λοιπὸν τὰ σπέρματα τοῦ νέου πολιτισμοῦ καὶ ἅπανα ἡ πρώτη αὐτῶν βλάστησις ἀναπαίγονται εἰς τὰ ἀνατολικά τῆς Ἑλλάδος παράλια. Ὡς ἀπλὴν δὲ συγκυρίαν δὲν δυνάμεθα νὰ ὑπολάβωμεν, ὅτι

καὶ βραδύτερον, εἰς τὰς αὐτὰς ἀνατολικὰς χώρας, ἤκμασαν κατὰ διαφόρους λόγους καὶ βαθμοὺς, αἱ λαμπρότεραι τῆς Ἑλλάδος πόλεις, Ἀθῆναι, Θῆβαι, Αἰγίνα, Κόρινθος, Σικυὼν, Ἄργος. Αὐτὴ ἡ Σπάρτη ἐπὶ μὲν τῶν ἀρχαίων χρόνων ὥφειλε τὴν φήμην αὐτῆς εἰς τὸν μετὰ τῶν Μυκηνῶν σύνδεσμον, δωρική δὲ γενομένη, ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν τῆς Ἑλλάδος πόλεων ἐδανείσθη ποίησιν, τέχνην, μουσικὴν. Ἡ δὲ μεσογαία καὶ ἡ δυτικὴ παραλία, Ἀρκάδες, Ἡλείοι, Αἰτωλοὶ, Ἀκαρνανες, καὶ πρῶτον καὶ ὕστατον δευτερεύουσιν ἐπέσχον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἰστορίᾳ τοῦ ἔθνους τάξιν.

Οἱ μεταγενέστεροι Ἕλληνες ἐπεχείρησαν νὰ χρονολογήσωσι τὰ πρῶτα ἐκεῖνα τῆς ἱστορίας αὐτῶν γεγονότα. Ἀλλὰ δὲν ἠρύσθησαν τὰς χρονολογίας αὐτῶν, ὅπως ὁ Μανέθων τὰς αἰγυπτιακὰς, ἐξ ἀρχαίων συγγραμμάτων. Ἐνεκὰ τῆς ἀσφαλοῦς αὐτῶν ἀφειρησίας, οἱ ἀριθμοὶ τοῦ Αἰγυπτίου ιερέως, ὅσονδῆποτε καὶ ἂν ἡλλοιώθησαν βραδύτερον, ὑπολαμβάνονται πάντοτε εὐλόγως ὡς προσεγγίζοντες κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Οἱ δὲ ὑπολογισμοὶ τῶν Ἑλλήνων ἐρείδονται ἢ ἐπὶ προσωπικῶν ἐκτιμήσεων, ἢ ἐπὶ μνημείων, ἐπιγραφῶν καὶ γενεαλογικῶν ὕστεροχρόνων. Ἐντεῦθεν ἀλλοκότως διαφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους. Ἐντεῦθεν πολλαὶ χρονολογίαι οὐδαμῶς συνῄδουσι πρὸς τὰ γεγονότα. Ὁ Καλλίμαχος λ. χ. ἀποδίδει τὸν Ἀργοναυτικὸν πλοῦν εἰς ἔτος (1169 π. Χ.) μεταγενέστερον τοῦ ἔτους (1183) καθ' ὃ ὁ Ἐρμίας τοσθῆνης λέγει γενομένον τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, ἐνῶ αἱ περὶ Ἀργούσας παραδόσεις παριστῶσι τὴν ναυτιλίαν πολὺ νηπιωδεστέραν τοῦ ναυτικοῦ στόλου ὃν περιγράφει ὁ Ὅμηρος. Τὸ δὲ κυριώτατον, αἱ γενεαλογίαι ἀπολήγουσι μὲν εἰς πρόσωπα ἱστορικὰ, ἀρχηγέτας ὅμως ἔχουσι θεῶν γόνους, ὃ ἐστὶ μυθικὰ πρόσωπα, καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ συνεχεῖ αὐτῶν περιλαμβάνουσι γόνους θεῶν. Ὡστε ἀληθῶς εἰπεῖν εἶναι σειραὶ αἰτίνας, ἀρχὴν μὴ ἔχουσαι καὶ ἐν τῷ μεταξύ διακοπτόμεναι, πλανῶνται εἰς τὸ χάος, καὶ ἐπὶ τέλους πίπτουσιν ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους τῆς ἱστορίας ὡς οἱ ἀερόλιθοι ἐπὶ τῆς γῆς, περὶ ὧν οὐδεὶς δύναται νὰ εἴπῃ τίνας πλανήτου εἰσὶν ἀπορρώγες.

Ἄλλ' ἐπ' ἐσχάτων ἀνεκαλύφθη αἰγυπτιακὸν μνημεῖον, ἐκ τοῦ ὁποῦ, ἀνατρέχοντος μέχρι τῆς 17 ἢ τῶν ἀρχῶν τῆς 16 ἑκατονταετηρίδος, δυνάμεθα ἴσως νὰ λάβωμεν ἔννοιάν τιναν τῶν χρόνων εἰς οὓς ἀνάγονται

τὰ πρῶτα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας γεγονότα. Οἱ Αἰγύπτιοι, μετὰ μακροῦς ἀγῶνας, κατατροπώσαντες τελευταῖον τοὺς Ὑκσῶς καὶ ἐμβαλόντες εἰς Συρίαν, ἐπεχείρησαν αὐτόθι κατακτήσεις μεγάλας. Τότε καὶ ἰδίως ἐπὶ Τουθμῶσις Γ' τοῦ ἔκτου βασιλείως τῆς 18 δυναστείας, ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν οἱ Φοίνικες. Τὸ δὲ παράδειγμα τῆς χέρσου Φοινίκης ἐμιμήθησαν αἱ τε ὑπὸ τῶν ἀποίκων αὐτῆς κατεχόμεναι νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ παραλίας τῆς Ἑλλάδος, καὶ οἱ τῆς Πελοποννήσου Δαναοί. Τοῦτο συνάγεται ἐκ τινος ὕμνου, ὅστις, ποιηθεὶς ὑπὸ ἀνδρὸς συγχρόνου τοῦ βασιλείως ἐκείνου, ἀνεγράφη ἐπὶ στήλης ἀνευρεθείσης πρὸ ἐτῶν εἰκοσι καὶ ἑπτὰ, τῷ 1859, ἐν ταῖς αἰγυπτιακαῖς Θήβαις. Τὸ ποίημα σύγκειται ἐξ ἐννέα στροφῶν, ἐν ἀρχῇ ἐκάστης τῶν ὁποίων ὁ θεὸς Ἀμμων λέγει πρὸς τὸν βασιλέα, ὅτι, προσελθὼν, ἐπιτρέπει αὐτῷ νὰ συντρίψῃ τὸ δεῖνα ἢ τὸ δεινὰ ἔθνος. Ἡ πέμπτη, ἕκτη, καὶ ἐβδόμη τῶν στροφῶν τούτων διαλαμβάνουσι, κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τῶν αἰγυπτιολόγων, ἐν κεφαλῇ τῶν αὐτῶν τὰς εἰρηστικὰς ἐπιτροπὰς. « Ἦλθον καὶ σὲ ἐπιτρέπω νὰ συντρίψῃς τοὺς βιοῦντας ἐν τῷ μέσῳ τῆς θαλάσσης, οἵτινες ὑπέκυψαν εἰς τὸν βρυχηθμόν σου. Οἱ Δαναοὶ διατελοῦσιν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ πνεύματός σου. Ἦλθον καὶ σὲ ἐπιτρέπω νὰ συντρίψῃς τὰς παραλίους χώρας· ἡ περιφέρεια τῆς μεγάλης θαλάσσης λεκάνης συνελήφθη ὑπὸ τῆς πυγμῆς σου. »

Τὸ ὄνομα λοιπὸν τῶν Δαναῶν, ἐὰν ἡ ἑρμηνεία τοῦ χωρίου τούτου ᾖ ἀσφαλὲς, εἶχεν ἤδη ἐπικρατήσει ἐν Πελοποννήσῳ· ἐκ τούτου δὲ ἐπιτρέπεται νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὰ μετὰ τῆς ἐπικρατήσεως ἐκείνης συνδεόμενα γεγονότα τῶν προτέρων χρόνων προσεγγίζουσι κατὰ τὸ μέλλον καὶ ἦσαν εἰς τὸ διςχιλιεστὸν ἔτος.

Αἱ ποικίλαι καὶ μεγάλαι μεταβολαὶ ἃς ἐπῆγαγον εἰς τὸν βίον τῶν Ἀρίων τῆς Ἑλλάδος οἱ ἐξ ἀνατολῆς ἐπελθόντες ἔποικοι, δὲν διεξήχθησαν ἐν εἰρήνῃ. Οἱ νέοι θεοὶ, δορυφορούμενοι ὑπὸ τασούτων εὐεργιστῶν τοῦ πολιτισμοῦ, ἦτο φυσικώτατον νὰ τύχωσιν εὐμενοῦς παρὰ πολλῶν δεξιώσεως καὶ νὰ προκάλῃσιν ὀλιγωρίαν τινὰ πρὸς τὰς πράξεις δοξασίας, ὡς λέγει Ἡσίοδος· αὐτὸ δ' ἀθανάτους θεραπεύειν ἤθελον αὐτὸν ἔρδειν μακάρων ἱεροῖς ἐπὶ βωμοῖς, ἢ θέμις ἀνθρώποισι κατ' ἤθεα. » Ὅτι ὅμως πολλοὶ ἕτεροι, ἐμμένοντες πιστοὶ εἰς τὰ πάτρια, ἀπετροπιάσθησαν τὰς καινοτομίας, σαφῶς ἐκδηλοῦνται ἐν τοῖς περὶ Διονύσου καὶ Ἡρας μύθοις. Πρῶτος ὑβρίσας ἐξέβαλε τὸν Διόνυσον Λυκοῦργος,

ὁ Ἰδωνῶν βασιλεύων περὶ Στρυμόνα ποταμόν· παθὼν δὲ τὰ πάνδεινα, τοῦτου ἕνεκα, ἐπὶ τέλους κατὰ Διονύσου βούλῃσιν ὑπὸ ἵππων διαφθαρείς ἀπέθανεν. Οὐκ ὀλίγων συμφορῶν πρόξενος ἐγένετο ὡσαύτως ὁ νέος ἐκεῖνος θεὸς ἐν Θήβαις, ὅπου παρέστη κατὰ πρῶτον ἐπὶ Πενθέως, τοῦ υἱοῦ τῆς Ἀγαύης, ὅστις διεδέξατο ἐν τῇ βασιλείᾳ τὸν γηράσαντα πατέρα. Ὁ Πενθεὺς ἀντέστη εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ ξένου, ἀλλ' ἡ μήτηρ αὐτοῦ μετὰ πολλῶν ἄλλων Θηβαίων γυναικῶν, καταλιποῦσαι τὰς οἰκίας ἐβάχχευσεν ἐν Κιθαιρῶνι. Τότε παραγενόμενος ὁ Πενθεὺς εἰς Κιθαιρῶνα ὡς κατάσκοπος τῶν βακχῶν, φονεύεται ὑπὸ τῆς μητρὸς Ἀγαύης, ὃ δὲ γεγηρακῶς Κάδμος ἀποδημεῖ μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Ἀρμονίας πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς. Ἀλλὰ καὶ εἰς Ἄργος παραπλήσιά τινα συνέβησαν, διότι οἱ ἰθαγενεῖς τῆς χώρας ταύτης, κατὰ μὲν τὸν Ἡσίοδον, τὰς Διονύσου τελετὰς οὐ κατεδέχοντο, κατὰ δὲ τὸν Ἀκουσίλαον, τὸ τῆς Ἥρας ξόانون ἐξητυλίσαν. Εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τοσαύτη ἐγένετο ἐνίαχου ἡ ἀντιδρασίς κατὰ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν θεῶν τῆς Βαβυλωνίας ὥστε προεκάλεσεν ἀγῶνας ἐκ παρατάξεως κατ' αὐτῶν. « Ἐνδύντες τὰ ὅπλα ἅπαντες Κρόνιοι ἤδηδόν, ἔφασαν ἐκβάλλειν τοὺς ξεινικοὺς θεοὺς, » καθ' Ἡρόδοτον.

Οὐδὲ τὰ ὕλικά ἀγαθὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιδόσεως μετεδόθησαν εἰς τοὺς Ἀρίους τῆς Ἑλλάδος ἄμικτα ποικίλων συμφορῶν. Οἱ Κᾶρες καὶ οἱ Φοίνικες, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τὰ κυριώτατα τῶν ἐπιδραμόντων ἔθνων, δὲν ἦσαν, ὅπως συνήθως συμβαίνει εἰς τοιαύτας περιστάσεις, ἀπόστολοι εἰρήνης καὶ εὐεργέται τῆς ἀνθρωπότητος ὀλιγωροῦντες περὶ τοῦ ἑαυτῶν συμφέροντος. Ἀντὶ τῶν πολλῶν νέων λυσιστελῶν τῷ βίῳ πραγμάτων, ὅσα ἐκόμιζον εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς, ἀπῆτουν ὠφελήματα ἀντάξια, τὰ δὲ μόνα ἀνταλλάγματα ὅσα ἠδύναντο κατ' ἀρχὰς νὰ λάβωσι, μαλλία, δέρματα, ξυλῆα, δὲν ἦσαν ἐπιτήδεια νὰ κορέσωσι τὴν πλεονεξίαν αὐτῶν. Ὅθεν ἐτράπησαν εἰς ληστείας καὶ ἀρπαγὰς, ἀρπαγὰς μάλιστα ἀνθρώπων, οὓς ἐπὶ τιμαῖς ἀδραῖς ἀπτηπόλουν εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Κατὰ Φιλόχορον λ. χ. γράφοντα ἐν τῇ τρίτῃ π. Χ. ἑκατονταετηρίδι, ἡ Ἀττικὴ ἐπορεύετο ἐκ θαλάσσης μὲν ὑπὸ Καρῶν, ἐκ γῆς δὲ ὑπὸ Βοιωτῶν οὓς ἐκάλουν Ἄονας· καὶ τοῦτου ἕνεκα ὁ Κέκροψ συνώμιζε τὸ πλῆθος εἰς δυοκαίδεκα πόλεις ἵνα, μὴ ὄντες μεμονωμένοι ὡς πρότερον, δύνανται νὰ ἀντέχωσιν εἰς τὰς ἐπιδρομὰς. Ὁ δὲ Ἡρόδοτος, εὐθύς ἐν ἀρχῇ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ λέγει, ὅτι ἐπὶ Ἰνάχου βασιλεύοντος ἐν Ἀργεῖ, ὅπερ προεῖχε τότε ἀπασῶν τῶν ἐν Ἑλ-

λάδι πόλεων, προσεπέλασαν αὐτόθι Φοίνικες μετὰ ποικίλου φορτίου. Τὴν δὲ πέμπτην ἢ ἕκτην ἡμέραν ἀφ' ἧς ἀφίκοντο, εἶχον ἤδη πωλήσει σχεδὸν πάντα, ὅτε κατελθοῦσαι εἰς τὴν θάλασσαν γυναῖκες ἄλλαι τε πολλαὶ καὶ ἡ τοῦ βασιλέως θυγάτηρ Ἰώ, ἡγόραζον ὅσα ἤρεσκον ἐκ τοῦ ὑπολειπομένου φορτίου. Αἰφνης ὁμως οἱ Φοίνικες ὀρμήσαντες ἐπεχείρησαν νὰ συλλάβωσι τὰς γυναῖκας, ὧν αἱ μὲν πλείους διέφυγον τὸν κίνδυνον, ἡ δὲ Ἰώ καὶ ἄλλαι τινὲς συνελήφθησαν ὑπὸ τῶν ἀρπάγων, αἵτινες ἐπιβιάσαντες αὐτὰς εἰς τὴν ναῦν, ἀπέπλευσαν εἰς τὴν Αἴγυπτον.

Τὸ δὲ ἔτι δεινότερον, οἱ ἔποικοι διεπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει, καὶ ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ ἐν τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι. Αἱ ἀφορμαὶ τῶν διενέξεων τούτων εἶναι εὐεξήγητοι. Οἱ ἔποικοι ἀνῆκον εἰς δύο διαφόρους φυλάς· αἱ θρησκευτικαὶ αὐτῶν δοξασαί ἀνέβλυσαν μὲν ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς, ἀλλὰ τροπολογηθεῖσαι παρ' ἑκατέρᾳ ἀπέβησαν ἐν πολλοῖς ἐντελῶς ἀνόμοιαι· διακεκριμένους δὲ ἦτο ὁ πολιτισμὸς αὐτῶν καὶ τὰ συμφέροντα ἀντίθετα. Παρὰ τοῖς Ἑλλήσι κοινὴ ὑπῆρχε πεποιθήσις ὅτι ἡγεμὼν τῆς Κρήτης, ὑπὸ τῶν παραδόσεων Μίνως καλούμενος ἀπαλαίματος ὧν ἀκοῇ ἴσμεν, ναυτικὸν ἐκτῆσατο καὶ τῆς νῦν ἑλληνικῆς θαλάσσης ἐπὶ πλείστον ἐκράτησε, καὶ τῶν Κυκλάδων νήσων ἤρξε τε καὶ οἰκιστὴς πρῶτος τῶν πλείστων ἐγένετο. Ὁ δὲ Θουκυδίδης ἰδίως ὑποδεικνύει ὅτι τὴν κρητικὴν ταύτην θαλασσοκρατίαν ἀπαραίτητον κατέστησεν ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ περισταλῇ ἡ δεινὴ πειρατεία, ἡ τότε καταλυμινομένη ἅπαντα τὰ παράλια καὶ ἀπάσας τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους.

Περὶ τῶν γεγονότων τούτων οὐδεμίαν μὲν ἔχομεν σύγχρονον μαρτυρίαν, οὐδ' εἰς αὐτὰς δὲ τὰς παρ' Ὀμήρῳ σχετικῶς πολὺ ἀρχαιοτέρας παραδόσεις εὐρίσκομεν νύξιν τινά· διότι αἱ ὁμηρικαὶ ῥήσεις, εἰ καὶ λέγουσι τὸν Μίνωα βασιλέα τῆς μεγάλης πόλεως Κνωσοῦ, οὐδόλως ὑποδεικνύουσιν αὐτὸν θαλασσοκρατήσαντα. Ἀλλὰ τὰ περὶ τῆς κρητικῆς ἐκείνης θαλασσοκρατίας δύνανται νὰ κυρωθῶσιν ἐξ ὧν γινώριζομεν περὶ τῶν κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους περιπετειῶν τῶν Φοινίκων. Εἶδομεν αὐτοὺς καταλαβόντας τὰς πλείστας τοῦ Αἰγαίου πελάγους νήσους, ἀποκνύοντας δὲ καὶ εἰς τὰ παράλια τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Περὶ τὰ τέλη ὁμως τῆς 18 αἰγυπτιακῆς δυναστείας, ἥτοι περὶ τὸ 1500, οἱ Φοίνικες περιορίζονται εἰς εὐχρηστά τινα σημεῖα τῆς μεταξὺ Ἀσίας καὶ Ἑλλάδος θαλάσσης· εἰς Θάσον πρὸς βορρᾶν, εἰς Ρόδον καὶ εἰς Κύθηρα πρὸς

μεσημβρίαν· καὶ ἐκ τῶν πολλῶν Κυκλάδων δὲν διατηροῦσιν εἰμὴ τὴν Μῆλον καὶ τὴν Θήραν. Τὴν τοιαύτην περιστολὴν τοῦ φοινικικοῦ ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους κράτους, τίνα ἄλλον δυνάμεθα νὰ ὑπολάβωμεν κα-
τορθώσαντα ἢ τοὺς ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐποίκους; Οἱ ἐποίκοι οὗτοι ὑπενέδωκαν κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν τῶν Φοινίκων ὑπεροχὴν, διότι οὗτοι μὲν ἐπερείδοντο εἰς μητροπόλεις ἰσχυρὰς καὶ πλουσίας, ἐκεῖνοι δὲ διεσκορπισμένοι ὄντες εἰς πολλὰς νήσους, οὐδεμίαν ἠδύναντο νὰ λάβωσιν ἐπικου-
ρίαν ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου οὐδέποτε ἱδρυσαν κράτη μεγάλα. Πρὶν ὄντος ὅμως τοῦ χρόνου εὗρον ἐν αὐτῇ τῇ Αἰγαίῳ πελάγει ὁρμητήριον μέγα, εὐπορον καὶ ἀσφαλές, τὴν Κρήτην, τῆς ὁποίας οἱ μὲν Φοίνικες κατέλαβον ἀνατολικά τινα μεσόγεια καὶ παράλια σημεῖα, οἱ δὲ Κᾶρες κατεῖχον τὰ δυτικὰ παράλια καὶ τὸ πλεῖστον τῆς μεσογαίας. Οἱ Κᾶρες οὗτοι ἦσαν, καθ' Ἡρόδοτον, τότε ἔθνος πλείστου λόγου ἄξιον, καὶ πρὸ πάντων περὶ τὰ πολεμικὰ ἔργα ἐπιτήδειον. «Καὶ σφί τριζὰ ἐξευρήματα ἐγένετο τοῖσι οἱ Ἕλληνες ἐχρήσαντο· καὶ γὰρ ἐπὶ τὰ κράνεα λόφους ἐπιδέεσθαι Κᾶρες εἰσι οἱ καταδέξαντες, καὶ ἐπὶ τὰς ἀσπίδας τὰ σημεῖα ποιεῖσθαι, καὶ ὄχανα ἀσπίσι οὗτοί εἰσι οἱ ποιησάμενοι πρῶτοι.» Οὐδὲν λοιπὸν ἀπίθανον ὅτι τυχόντες ἡγεμόνος δεξιῦ καὶ ὑποβληθέντες ὑπ' αὐτοῦ εἰς ἔννομόν τινα τάξιν, πρῶτον μὲν ἐξέβαλον τοὺς ἀντιπάλους ἐκ Κρήτης, ἔπειτα δὲ καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων νήσων.

Ὅπωςδὲποτε ἡ κρητικὴ θαλασσοκρατία δὲν ὑπῆρξεν ἔργον ἑλληνικόν. Ἡ Κρήτη δὲν ἐταυτίσθη μετὰ τῆς Ἑλλάδος εἰμὴ βραδύτερον καὶ κατ' ὀλίγον. Ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων, ἥτοι μετὰ 500 περίπου ἔτη, ἀνα-
φέρονται μὲν ἐν αὐτῇ Ἀχαιοὶ καὶ Δωριεῖς, εἶχεν ἤδη μετονομασθῇ Κνω-
σὸς ἡ φοινικικὴ Καίρατος, καὶ λέγονται οἱ Κρητῆς στρατευσάντες ἐπὶ Τροίαν μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ἰδίως ὅμως ἔτι ἐξυμνοῦνται ὡς μι-
γαλήτορες οἱ Ἐτεόκρητες, τὸ δὲ σπουδαιότερον πολλὰ ἔτι ὠμιλοῦντο ἐν τῇ νήσῳ γλῶσσαι. Καὶ ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ Ἡροδότου, μετὰ ἑτέρα πεν-
τακόσια ἔτη, ἐσώζοντο ἀκόμη Ἐτεόκρητες, οἱ Πολυχνίται καὶ οἱ Πραί-
σιοι. Ὅθεν πολὺς ἐδέησε νὰ παρέλθῃ χρόνος πρὶν ἢ ἡ νῆσος ἐξῆλληνισθῇ καθ' ὁλοκληρίαν. Ἐπὶ τέλους ὅμως περιελήφθη, ὡς καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι νῆσοι, ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, εἰμποροῦμεν μάλιστα νὰ εἰπωμεν πολὺ μᾶλλον ἢ αἱ λοιπαὶ νῆσοι, διότι οἱ Ἕλληνες οὐ μόνον ἐπολιτο-
γράφησαν τὸν ἥρωα τῆς Κρήτης Μίνωα εἰς τοὺς ἑαυτῶν ἥρωας, ἀλλὰ ἀπεδέχθησαν ὡς ἰδίαν πολλὰς αὐτῆς θρησκευτικὰς ἀντιλήψεις καὶ με-

τεθίβασαν εἰς αὐτὴν τοὺς περὶ τῆς παιδικῆς ἡλικίας τοῦ Διὸς μύθους, ἀνακηρύξαντες τὴν νῆσον ἐπισήμως οὕτως εἰπεῖν μητρόπολιν τῆς ἑλληνικῆς θεογονίας.

Ἡ μετὰ τὸ Ἀρίων καὶ Σημιτῶν πάλη δὲν περιωρίσθη εἰς μόνον τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Πολλὰ αὐτῆς ἔχνη ὑποφαίνονται καὶ ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν παραλίων τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Οἱ δίδυμοι τοῦ Δαναοῦ διέεργονοι Ἀκρίσιος καὶ Προῖτος, ἀκατὰ γαστρὸς μὲν ἐτι ἐστασίαζον πρὸς ἀλλήλους. Ὡς δὲ ἀνετράφησαν, περὶ βασιλείας ἐπολέμουν. Καὶ κρατήσας Ἀκρίσιος, Προῖτον Ἀργούς ἐξελαύνει. «Ὁ δὲ ἀπῆλθεν εἰς Λυκίαν πρὸς Ἰοθάτην, καὶ νυμφεύεται τὴν τούτου θυγατέρα» «Κατάγει δὲ αὐτὸν ὁ κηδεστὴς μετὰ στρατοῦ Λυκίων, καὶ καταλαμβάνει Τίρυνθα, ταύτην αὐτῷ Κυκλώπων τειχισάντων. Μερισάμενοι δὲ τὴν Ἀργεῖαν ἅπασαν κατέκουν. Καὶ Ἀκρίσιος μὲν Ἀργούς βασιλεύει, Προῖτος δὲ Τίρυνθος.» Ἐπειτα ὁ τοῦ Ἀκρίσιου υἱὸς Περσεὺς ἐφόνευσεν ἐκ τύχης τὸν πατέρα. «αἰσχυρόμενος δὲ εἰς Ἀργὸς ἐπανέλθειν ἐπὶ τὸν κλῆρον τοῦ δι' αὐτοῦ τετελευτηκότος, παραγενόμενος πρὸς τὸν Προῖτου παῖδα Μεγαπένθεσιν ἡλλάξατο, τούτῳ τε τὸ Ἀργὸς ἐνεχείρισε. Καὶ Μεγαπένθεσιν μὲν ἐβασίλευσεν Ἀργεῖων, Περσεὺς δὲ Τίρυνθος, προστειχίσας Μίδειαν καὶ Μυκῆνας.» Ἐντεῦθεν μανθάνομεν ὅτι οἱ Λύκιοι, ἀντιτάξαντες εἰς τοὺς Δαναοὺς τοῦ Ἀργούς τὴν Τίρυνθα, ὀχυροῦσιν αὐτήν· καὶ πλὴν τούτου κτίζουσι καὶ τειχίζουσι νέας πόλεις, ἰδίως τὰς πολυθρυλήτους Μυκῆνας, αἰτίνες κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους ἐγένοντο τὸ κύριον ὀρμητήριον τῶν ἀπογόνων τοῦ ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὡσαύτως ἐπελθόντος Πέλοπος. Ταῦτα δὲ τὰ κολοσσικὰ τεῖχη, ὑπέλαβεν ἡ δημῳδὸς φαντασία οὐχὶ ἀνθρώπων ἔργα, ἀλλὰ Κυκλώπεια.

Ἐπὶ εὐκρινέστερον ὑποφαίνεται ὁ ἐν Βοιωτίᾳ ἀνταγωνισμὸς τῶν δύο φυλῶν. Εἶδομεν οἷον οἱ Μινύαι τοῦ Ὀρχομενοῦ εἶχον συλλέξει πλοῦτον διὰ ναυτιλίας καὶ βιομηχανίας. Κατ' ἀρχὰς τὸ πολιτικὸν αὐτῶν ἀξίωμα ἀπέβη ἐνάμιλλον τῆς ἄλλης λαμπρᾶς τύχης· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐμειώθη. «Στρατευσάμενος δὲ Ἐργίνος (ὁ Μινυῶν βασιλεὺς) ἐπὶ Θήβας, κτείνας οὐκ ὀλίγους, ἐσπέισατο μεθ' ὄρκων, ὅπως πέμπωσιν αὐτῷ Θηβαῖοι δασμὸν, ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη, κατ' ἔτος ἑκατὸν βόας. Ἐπὶ τοῦτον τὸν δασμὸν τοὺς κήρυκας εἰς Θήβας ἀπλέοντας, συντυχὼν Ἡρακλῆς ἐλωθήσατο· ἀποταμών γὰρ αὐτῶν τὰ ὦτα καὶ τὰς ῥίνας, καὶ διὰ σχοινίων τὰς χεῖρας δέσας ἐκ τῶν τραχήλων, ἔφη τοῦτον Ἐργίνῳ καὶ Μινύῃ δασμὸν κομίσ-

ζειν. Ἐφ' οἷς ἀγανακτῶν (ὁ Ἐργίνος) ἐστράτευσεν ἐπὶ Θήβας. Ἡρακλῆς δὲ, λαβὼν ὄπλα παρ' Ἀθηναῖς καὶ πολεμαρχῶν, Ἐργίνον μὲν ἐκτείνει, τοὺς δὲ Μινύας ἐτρέψατο καὶ τὸν δασμὸν διπλοῦν ἠνάγκασε Θηβαίους φέρειν. » Καὶ οὐδ' εἰς τοῦτο ἠρκέσθησαν οἱ Θηβαῖοι, ἀλλὰ κατέστρεψαν προσέτι ἅπαντα τὰ θαυμάσια περὶ τὴν Κωπαΐδα διοχετευτικὰ τῶν ὕδατων ἔργα τῶν Μινυῶν, διότι ἐλέγετο παρὰ τῶν Θηβαίων ὅτι ὁ Ἡρακλῆς τότε « ἐμπράξας τὸ περὶ τὸν Μινύειον Ὀρχομενὸν ρεῖθρον, ἐποίησε λιμανάζειν τὴν χώραν καὶ φθαροῦναι τὰ κατ' αὐτὴν ἅπαντα. » Ὁ Ἡρακλῆς ὅστις εἶχεν ἐπέλθει διὰ Κάδμου εἰς Θήβας, ἐπολιτογραφήθη αὐτοῦ βραδύτερον ὥς υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀλκμήνης· ἀλλ' ἡ ποικίλη ἀγροῦ της ἦν ἀνέδειξεν ἐν τῷ κατὰ τῶν Μινυῶν τούτῳ ἀγῶνι καταδεικνύει τὸ μέγεθος τῆς ἀντιζηλίας ἥτις ἐπεκράτει κατ' ἄρχας μεταξὺ τῶν ἐποικῶν ἐκείνων, ὧν οἱ μὲν εἶχον ἐπιπλεῦσαι ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, οἱ δὲ ἐκ Συρίας καὶ Αἰγύπτου.

Ἄλλ' ἐάν οἱ Μινυαὶ ἠττήθησαν καὶ ἐταπεινώθησαν ἐν Βοιωτίᾳ ὑπὸ τῶν Καδμείων, οἱ συγγενεῖς αὐτῶν Αἰολίδαι κατέλαβον καλλίστας τινὰς τῆς Πελοποννήσου χώρας· διὰ μὲν τοῦ Σαλμωνέως τὴν Ἥλιν, διὰ δὲ τοῦ Σισύφου τὴν Κόρινθον, διὰ δὲ τοῦ Νηλέως, τοῦ ἐγγόνου τοῦ Σαλμωνέως, τὴν Πύλον. Οἱ Αἰολίδαι ὑπῆρξαν, πρὸ τῆς τῶν Πελοπιδῶν ἐμφανίσεως, ἡ ἐπικρατεστάτη ἐν Ἑλλάδι γενεά, ἅμα δὲ καὶ ἡ μάλλον διαβόητος ἐπὶ τε ἀσεβείᾳ πρὸς τοὺς θεοὺς, ἐπὶ τε ἀδικίᾳ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ Ἡσίοδος λέγει τὸν μὲν Σαλμωνέα ἄδικον, αἰολομήτην δὲ τὸν Σίσυφον, καὶ ὑπέρθυμον τὸν ἀδελφὸν αὐτῶν Περιήρην. Μετρηπαθῶς δὲ τῇ ἀληθείᾳ ἐκρινε περὶ αὐτῶν ὁ Ἀσκραῖος ποιητής, ἐάν ἀνακαλέσωμεν εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν τινὰ τῶν ἀποδιδομένων εἰς πᾶσαν ταύτην τὴν γενεὰν ἀνοσιουργημάτων. « Σαλμωνεύς τὸ μὲν πρῶτον περὶ Θεσσαλίαν κατῴκει, παραγενόμενος δὲ αὖθις εἰς Ἥλιν, ἐκεῖ πόλιν ἐκτίσεν. Ὑβριστής δὲ ὢν καὶ τῷ Διὶ ἐξισουῆσαι θέλων . . . ἔλεγεν ἑαυτὸν εἶναι Δία καὶ τὰς ἐκείνου ἀφελόμενος θυσίας ἑαυτῷ προσέτασσε θύειν. Καὶ βύρσας μὲν ἐξηραμμένας ἐξ ἄρματος μετὰ λεβήτων χαλκῶν σύρων, ἔλεγε βροντᾶν· βάλλων δὲ εἰς οὐρανὸν αἰθόμενας λαμπάδας, ἔλεγεν ἀστράπτειν. » Ὁ δὲ Πελίας, ὁ Τηροῦς τῆς Σαλμωνέως καὶ Ποσειδῶνος υἱός, ἐπὶ αὐτῶν τῶν βωμῶν τῆς Ἥρας κατέσφαξε τὴν μητρίαν Σιδηρῶ, « καὶ καθόλου διετέλει τὴν Ἥραν ἀτιμάζων » μυρίους δὲ ἄλλους διέπραξε φόνους, ὁ δὲ Σίσυφος διέπραξε τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου καὶ

ἐφόνευσεν πάντας τοὺς διαβαίνοντας, ἐπιρρίπτων λίθους μεγάλους ἐκ τῶν ὀρέων.

Εἰς μάτην εἰ θεοὶ ἐτιμῶρουν τὰς στυγεράς ταύτας κακουργίας. Εἰς μάτην ὁ μὲν Ζεὺς κεραυνώσας τὸν Σαλμωνέα, τὴν κτισθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ πόλιν καὶ τοὺς οἰκήτορας ἠφάνισε πάντας· ὁ δὲ Σίσυφος ἐκολάσθη ἐν ᾧδου, πέτρον ταῖς χερσὶ καὶ τῇ κεφαλῇ κυλίων, καὶ τοῦτον ὑπερβάλλειν θέλων· οὗτος δὲ ὠθοῦμενος ὑπ' αὐτοῦ, ὥθειτο πάλιν εἰς τοῦ πίσω· ὁ δὲ Πελίας κατεκρεουργήθη ὑπὸ τῶν ἑαυτοῦ θυγατέρων. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ κατῴρθουν ἐνίοτε καὶ ἀπὸ τοῦ ᾧδου νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν γῆν. Μήπως περὶ Σισύφου δὲν ἐθρυλεῖτο ὅτι «καὶ ἐξ αἵδεω πολυὶ δρίψιν ἀνῆλθε, πείσας Περσεφάνην αἰμυλίοισι λόγοις;» Τοιαῦται ἦσαν αἱ περὶ Αἰολιδῶν παραδόσεις. Ἐξ αὐτῶν δὲ δηλοῦται ὅτι ἤκμαζον εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους καθ' οὓς αἱ ἐξ ἀνατολῆς εἰσερέσασαι θρησκευτικαὶ δοξασίαι δὲν εἶχον ἔτι λάβει ἐπίσημον κύρος, αἱ δὲ προηγούμεναι ἀπέβαλλον τὸ κράτος αὐτῶν. Ἡ ἀσέβεια κατέλαβε καὶ αὐτοὺς τοὺς ἡγεμόνας τῶν ἀπλοϊκῶν Ἀρχάδων. Ὁ Ζεὺς, θελήσας νὰ δοκιμάσῃ τὴν πίστιν αὐτῶν, «εἰκασθεὶς ἀνδρὶ χερνήτη παραγίνεται, οἱ δὲ αὐτὸν ἐπὶ ξενίᾳ καλέσαντες, σφάζαντες ἕνα τῶν ἐπιχωρίων παῖδα, τοῖς ἱεροῖς τὰ τοῦτου σπλάγχνα συναναμίζοντες, παρέθεσαν. Ζεὺς δὲ τὴν μὲν τράπεζαν ἀνέτρεψεν, ἔνθα νῦν Τραπεζοῦς καλεῖται τόπος, Λυκάονα δὲ καὶ τοῦτου παῖδας ἐκεραυνώσεν.» Ἐν γένει οἱ πολυάριθμοι καὶ ἀλλόκοτοι μῦθοι οὓς παρήγαγεν ἡ προσωποποιήσις καὶ ἡ ἐξανθρώπισις τῶν θεῶν, ὑπὸ μὲν τῶν πολλῶν ἐπιστεύοντο, ὑπὸ δὲ τῶν ὀλίγων ἐχλευάζοντο καὶ ἐμυκτηρίζοντο. Ὅτι ὁμῶς ἀφ' ἐτέρου ὑποδεικνύει ὅτι αἱ νέαι δοξασίαι ἐκρατύνοντο ὁσημέραι ἐν τῇ φαντασίᾳ τῶν ἀνθρώπων, εἶναι ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ὀλίγοι. κατ' ἀρχὰς δυσπίστως πρὸς ταύτας ἔχοντες, ἐπὶ τέλους ἐνίοτε ὑπ' αὐτῶν κατεπλήσσοντο. Τὰ τεχνάσματα δι' ὧν ἡ Μῆδεια παρέστησεν ἑαυτὴν εἰς Ἰωλκὸν ὡς θεᾶν ἐξ ὑπερβορέων «ἐπ' ἀγαθῷ δαίμονι τῇ τε πόλει πάσῃ καὶ τῷ βασιλεῖ» ἐπελθοῦσαν, καὶ ὑπὸ πάντων ἐπροσκυνήθη καὶ θυσίαις ἐτιμήθη καὶ εἰσελθοῦσα εἰς τὰ βασιλεία, αὐτὸν τὸν Πελίαν εἰς δεισιδαίμονα ἐνέβαλε διάθεσιν, τὸν Πελίαν τὸν πρότερον τὴν Ἥραν τοσοῦτον ἀτιμάσαντα, παρέχουσιν ἡμῖν ἔννοιαν τῆς μεταβατικῆς ἐκείνης ἐποχῆς.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα τῆς παναρχαίας Ἑλληνίδος ὅτε ἐπεφάνη ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτῆς νέον ἐθνικὸν ὄνομα καὶ νέα μετὰ τοῦ ὀνόματος

τούτου συνδεομένη κοινωνική καὶ πολιτική κατάστασις. Οἱ Ἀχαιοὶ ἐκπροσωποῦσι τὴν ἀντίδρασιν τοῦ ἰθαγενοῦς στοιχείου. Ἐνῶ ὁ ἀρχηγὴ τῶν Δαναῶν ἐλέγετο ἔγγονος Λιβύης καὶ Ποτειδῶνος καὶ φητοῖς ἐθεσθαῖοιο ὅτι ἐπῆλθεν ἐξ Αἰγύπτου ἐνῶ οἱ Αἰολίδαι παρίστανται ὡς ἀπόγονοι Αἰόλου τοῦ βασιλέως τῆς νήσου Αἰολίας, ὁ Ἀχαιὸς ἐφημίζετο ὡς ἀδελφὸς τοῦ Πελασγοῦ, ὃ ἐστὶ μόνος αὐτὸς ἐκ τῶν πολυβρυλήτων ἐκείνων γενεαρχῶν φαίνεται ἀμέσως ἐκ τῶν ἰθαγενῶν παραγόμενος. Ἡ Ἰλιάς ὀνομάζει μὲν συνήθως Ἀχαιοὺς σὺν παντας τοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδος· καλεῖ ὅμως καὶ ἰδίως Ἀχαιοὺς τινὰς τῶν ἐκ Φθίης ἐπὶ Τροίαν στρατευσάντων μαχητῶν. Καθ' ὅλας δὲ τὰς παραδόσεις, τὴν μεγάλην μεταβολὴν τὴν φέρουσαν τὸ ὄνομα τῶν Ἀχαιῶν διέπραξαν οἱ Φθιώται ἐκεῖνοι Ἀχαιοί. Αὐτοὶ δηλαδή ὑπῆρξαν οἱ σηματοφόροι τῆς νέας τῶν πραγμάτων διαρρυθμίσεως, ἀλλ' εὖρον βεβαίως συνεργάτας προθύμους τοὺς λογάδας ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος ὁμογενεῖς, οἷτινες, πλείστα ὅσα λαβόντες ἐκ τῆς μετὰ τῶν ἐποίκων ἐπικοινωνίας διδάγματα, κατεξηγέρθησαν προϊόντος τοῦ χρόνου κατὰ τῆς παντοίας ἀναρχίας ἣν συνεπῆγοντο αἱ τυχεδιωκτικαὶ τῶν ἐποίκων ἐκείνων ἔξεις. Περὶ τῶν προτέρων τούτων δυναστῶν τῆς Ἑλλάδος λέγει ὁ Ἡσίοδος ὅτι ἦσαν γένος δεινὸν καὶ ὄβριμον, στιγματίζων τὴν ὕβριν αὐτῶν καὶ τὴν βίαν. Οἱ δ' Ἀχαιοὶ καθ' ὅσον ἰσχυον, ἐπεχείρουν τὴν εἰσαγωγὴν ἐνθέρμου τινὸς τάξεως ἐν τῇ χώρᾳ. Ὅθεν ὁ ποιητὴς ὀνομάζει αὐτοὺς γένος δικαιοτέρων καὶ ἐπιφωνεῖ περὶ αὐτῶν· ἀνδρῶν ἡρώων θεῖον γένος, οἱ καλίστοι ἡμίθεοι. Τότε ἐξέλαμψε τὸ δαιμόνιον πνεῦμα ὅπερ ἐκάθευδεν ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἰθαγενῶν ἐνόσω ἐπὶ αἰῶνας μακροὺς διετέλουν ἀπλαστοὶ καὶ ἀδαεῖς. Πλείστην δὲ ἀναδείξαντες ὑπεροχὴν οὐ μόνον ὡς πρὸς τοὺς Σημίτας, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τοὺς Ἀρίους ἐπὶ ἡλύδας, ἐπεκράτησαν μὲν βαθμυθὲν ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων ἀπασῶν, ἐπιθάσσευσαν δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀπογόνους τῶν Σαλμωνέων, τῶν Σισύφων καὶ τῶν Πελιδῶν, οὓς ἐπὶ τέλους βλέπομεν ἐν τῇ Ἰλιάδι, εὐλαβῶς περιέποντας τὸν ὕπατον τῶν Ἀχαιῶν βασιλεῖα.

Οἰαιδῆποτε ὅμως καὶ ἂν ἦσαν αἱ τῶν Ἀχαιῶν ἀρεταί, τὸ ἔργον αὐτῶν δὲν ἀπληρτίσθη εἰμὴ δι' ἐξωτερικῆς ἐπικουρίας. Ἐν μὲν τοῖς ὁμηρικαῖς ἔπεσιν ὁ Πέλοψ οὐδαμοῦ λέγεται υἱὸς τοῦ Ταντάλου. Ἀλλ' ὁ τὰ Κύπρια γράφας καλεῖ Τανταλίδην τὸν Πέλοπα· ἐκ δὲ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὁ Ἡρόδοτος λέγει ὅτι τὰ ἔπη ταῦτα οὐκ Ὀμήρου ἐστίν, ἀλλ' ἄλ-

λου τινός, ὑποδηλοῦται ὅτι ὑπῆρχον οἱ ἀποδίδοντες αὐτῷ τῇ Ὀμήρῳ τὰ Κύπρια. Ἐκτοτε πᾶσαι αἱ ἑλληνικαὶ παραδόσεις λέγουσι τὸν ἐπώνυμον τῆς Πελοποννήσου ἐξ Ἀσίας καταγόμενον. Ἡ φιλοτιμία τῶν ἔθνικων τούτων κοιδῶν καὶ λογογράφων ἤθελεν ἄρα γε ἀποδώσει εἰς ξένον τηλικαύτην τιμὴν ἐὰν μὴ κατηναγκάζετο ὑπὸ τῆς κοινῆς συνειδήσεως. Πλὴν τούτου αἱ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ὁμοφύλων σχέσεις ὑπῆρξαν πρὸ αἰῶνων ἀδιάκοποι. Τὰ περὶ Πέλοπος ἄρα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λογισθῶσιν ὡς ὅλως ἀνυπόστατα. Καὶ ὁ μὲν Στράβων συγκεφαλαιῶν τὴν σύμπραξιν ταύτην τῶν Ἀχαιῶν μετὰ τοῦ ἐξ Ἀσίας ἡγεμόνος λέγει, ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ οἱ Φθιώται, οἱ συγκατελθόντες μετὰ τοῦ Πέλοπο, εἰς τὴν Πελοπόννησον, τοσαύτην ἀνέδειξαν ἀρετὴν ὥστε τὴν χερσονήσον ἐκείνην ἐκ πολλῶν ἤδη χρόνων Ἀργος λεγομένην, τότε Ἀχαικὸν Ἀργος λεχθῆναι. Εἰδικώτερον δὲ ὁ μὲν Θουκυδίδης ἱστορεῖ ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Πέλοπος Ἀτρεὺς κατέστη ἡγεμὼν τῶν Μυκηνῶν ὡς ἐκ μητρὸς θεῖος, τοῦ Εὐρυπθέως, καὶ δυνατὸς ὢν καὶ ἐπιτήδειος, κατέστησε τοὺς Πελοπίδας μείζους τῶν Περσείδων· ὁ δὲ Ἑλλάνικος ἀναφέρει ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πέλοπος, ὁ Ἀτρεὺς ἐπελθὼν εἰς Πίσαν σὺν στρατῷ πολλῷ ἐκράτησε τῶν τόπων.

Πάντα ταῦτα συναΐδουσι πρὸς τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων ἣν εἰκονίζουσι τὰ ὁμηρικὰ ἔπη. Δυστυχῶς οὐδεμία περιεσώθη λεπτομερὲς εἰδήσις περὶ τῶν περιπετειῶν δι' ὧν κατωρθώθη ἡ ἐπικράτησις ἐκείνη τῶν Ἀχαιῶν· ὅτε δὲ περὶ τὴν 15 ἑκατονταετηρίδα αἰγυπτιακὸν τι κείμενον ὀνομάζει κατὰ πρῶτον τοὺς Ἀχαιοὺς, ἡ προσηγορία αὕτη φαίνεται ἐξέρχουσα ἐν Ἑλλάδι. Κατὰ τὸ κείμενον τοῦτο, ἐπὶ βασιλείᾳ Μενεφθᾶ, ἐγνώσθη αἴφνης εἰς τὰς αἰγυπτιακὰς Θήβας ὅτι τὰ πλοῖα τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἀπεβίβασαν εἰς Λιβύην Τυρσηνοὺς, Σαρδανούς, καὶ Λυκίους ἔχοντας ἐπικούρους τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ τοὺς Σακαλάας. Τὰ ἔθνη ταῦτα, συμμαχήσαντα μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Λιβύης Μερμαγίου, κατέλαβον τὰ ἐν Πααρισσέψ πεδία (ἐν τῇ Προσωπίτιδι τοῦ Ἡροδότου), ἀλλ' ἠττήθησαν κατὰ κράτος ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τοῦ Μενεφθᾶ.

Τὸ δὲ οὐδὲν ἥττον ἀξιοσημείωτον εἶναι· ὅτι περὶ τὴν 13 ἑκατονταετηρίδα, νέας γενομένης στρατείας ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον, καθ' ἕτερον ἱερογλυφικὸν κείμενον, ἀπὸ κοινοῦ πάλιν ὑπὸ τῶν ἔθνων τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, οἱ τελευταῖοι οὗτοι καλῶνται τότε, ὡς ἐπὶ Τουθμῳσίῳ Γ', Δαναοί. Ἐπεκράτει λοιπὸν ἐκτοτε ὁ συμβίβα-

σμός ἐκεῖνος, ὃν βλέπομεν ἐξακολουθοῦντα ἔτι ἐπὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ὅτε οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος νῦν μὲν καλοῦνται Ἀχαιοί, νῦν δὲ Δαναοί. Διαλαμβάνει δὲ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος κείμενον ὅτι ἐπὶ Ῥαμεσσῇ Γ', τοῦ δευτέρου βασιλείως τῆς 20 δυναστείας, Δαναοί, Τυρσηνοί, Τεῦκροι, Λύκιοι καὶ Φιλισταῖοι συνησπίσθησαν πρὸς ἀλλήλους ἀποφασίσαντες οἱ μὲν νὰ προσβάλωσι τοὺς Αἰγυπτίους ἀπὸ θαλάσσης, οἱ δὲ διερχόμενοι τὴν Συρίαν νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν φρουρίων τοῦ ἰσθμοῦ. Τόπος συνεντεύξεως τοῦ στόλου καὶ τοῦ πεζικοῦ στρατοῦ ὠρίσθη ἡ ἀνατολικὴ ἄκρη τοῦ Δέλτα, οὐ μακρὰν τοῦ χώρου ὅπου βραδύτερον ἡγήθη τὸ Πηλούτιον. Ὁ Ῥαμεσσῆς Γ' ὠχύρωσε τὰ στόμια τοῦ Νείλου, παρεσκεύασεν εἰς ἄμυναν τὰ φρούρια τῶν περικειμένων νομῶν καὶ ἐστράτευσεν ἐπὶ τοὺς ἐπιδρομέας. Οἱ δύο στρατοὶ καὶ στόλοι συνηντήθησαν μεταξὺ Ῥαφίας καὶ Πηλουσίου. «Ἐγὼ ὁ βασιλεὺς Ῥαμεσσῆς, λέγουσι τὰ κείμενα, ἔπραξα ὡς ἥρως συνειδὼς τὴν ἰδίαν ἀξίαν καὶ ἀπλῶν τῶν βραχίονα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ συμπλοκῆς. Οἱ καταπότησαντες τὰ σὺν ὁρά μου δὲν θέλουσι πλέον θερίσει ἐπὶ τῆς γῆς τοὺς ἐπὶ τῆς παραλίας κατέρριψα εἰς τὴν θάλασσαν, ἀνέτρεψα τὰ πλοῖα αὐτῶν· τὰ ἀγαθὰ αὐτῶν ἔπесαν εἰς τὸ ὕδωρ.»

Εἶναι ἀληθές ὅτι τὴν τοιαύτην ἐρμηνείαν τῶν προπαρατεθέντων κειμένων, τὴν γενομένην ὑπὸ τῶν Γάλλων αἰγυπτιολόγων καὶ τοῦ Γερμανοῦ Lauth, ἠμφισβήτησεν ἕτερος Γερμανός, ὁ Brugsch, ἐν μέρει μὲν ὡς πρὸς τὴν τῶν ὀνομάτων μεταγλώττισιν, κυρίως δὲ ὡς πρὸς τὰς χώρας ἐξ ὧν ὤρμησαν τὰ ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον πλεύσαντα ἔθνη.

Ὁ Brugsch δὲν ἀρνεῖται ὅτι ἡ μεταγλώττισις τοῦ κυριωτάτου ἐν τῇ συζητήσῃ ταύτῃ ὀνόματος ἐγένετο ἀκριβῶς· οἱ *Aqaiwasch* τῶν αἰγυπτιακῶν κειμένων εἶναι κατ' αὐτὸν Ἀχαιοί, Ἀχαιοὶ ὅμως τοῦ Καυκάσου καὶ ὄχι τῆς Ἑλλάδος· ἀλλ' ἄρα τεθῇ ὡς βέβαιον ὅτι τὰ αἰγυπτιακὰ μνημεῖα ἀναφέρουσιν Ἀχαιοὺς, ἀσυγκρίτως πιθανώτερον φαίνεται ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ οὗτοι εἶναι οἱ τῆς Ἑλλάδος, οὐχὶ δὲ τὰ πόρρωτάτω οἰκοῦντα ἔθνη τοῦ Καυκάσου. Καὶ ἔπειτα τὰς παναρχαίας μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Αἰγύπτου σχέσεις κυροῦσιν ἐν γένει, ἂν ὄχι περὶ τὰ καθέκαστα, καὶ αἱ ἰθαγενεῖς εἰδήσεις. Αἱ σχέσεις αὗται δὲν συμπεραίνονται μόνον ἐξ ὧσιν εἶπομεν περὶ τοῦ ὀνόματος Ha-Ka-Phtah, καὶ τοῦ ὀνόματος Ta-ariu, Tape καὶ τοῦ περὶ τῶν αἰγυπτίων Θεῶν χωρίου τῆς Ἰλιάδος· καταφαίνονται προεὶτι σαφῶς ἐν τισιν ἄλλοις

χωρίοις τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας. Τὰ ὑπὸ τῆς Ὀδυσσεΐας λεγόμενα περὶ Αἰγύπτου·

τῇ πλεῖσται φέρεται ζείδωρος ὄρουρα
φάρμακα, πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά·
ἡτρὸς δὲ ἕκαστος ἐπιστάμενος περὶ πάντων
ἀνθρώπων,

μαρτυροῦσιν ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ ἐγίνωσκον ἕκτοτε ὅσα μετὰ πεντακόσια ἔτη εἰ-
δέν αὐτόθι ὁ Ἡρόδοτος, ὅστις βεβαίῳ ὅτι πάντα δ' ἡτρωὴν ἐστὶ πλεονα καὶ
ὅσα διαλαμβάνουσιν αἰγυπτιακαὶ συγγραφαί, ὧν τὰ χειρόγραφα ἀνατρέ-
χουσι μέχρι τῶν μέσων τῆς δευτέρας χιλιετηρίδος, καὶ αἵτινες κατονομά-
ζουσιν ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα εἶδη φυτῶν, ἐξ ὧν κατεσκευάζοντο φάρμακα.

Πλὴν τούτου αἱ ἐπὶ τοῦ σάκου τοῦ Ἀχιλλέως παραστάσεις ἐνθυ-
μίζουσι, περὶ τε τὴν ὅλην ἀντίληψιν καὶ καθ' ἕκαστα, τὰς τοιχογρα-
φίας τῶν τάφων τῆς Σακκάρας καὶ τοῦ Beni-Hassan, τινὲς μάλιστα
σχεδὸν ἀντιγράφουσι τὰς τοιχογραφίας ταύτας.

Ἐν δ' ἐτίθει τέμενος βαθυλήϊον· ἐνθα δ' ἔριθαι
ἤμων, ὀξείας δρεπάνας ἐν χερσὶν ἔχοντες.
Δράγματα δ' ἄλλα μετ' ὄγμον ἐπήτριμα πίπτον ἔραζε,
ἄλλα δ' ἀμαλλοδετῆρες ἐν ἑλλεδανοῖσι δέοντο.
..... βασιλεὺς δ' ἐν τοῖσι· σιωπῇ
σκήπτρον ἔχων ἐστήκει ἐπ' ὄγμου γηθόσυνος κῆρ.

.....
Παρθενικαὶ δὲ καὶ ἡῖθεοι, ἅταλά φρονέοντες
πλεκτοῖς ἐν ταλάροισι φέρον μελιγδέα καρπόν.
Τοῖσιν δ' ἐν μέσσοισι πάϊς φόρμιγγι λιγείῃ
ἡμερόεν κιθάρηζε· λίνον δ' ὑπὸ καλὸν ἄειδεν
λεπταλή φωνῇ· τοὶ δὲ ῥήσσοντες ἀμαρτῇ
μολπῇ τ' ἰυγμῷ τε ποσὶ σκαίροντες ἔποντο.
..... δοῖω δὲ κυβιστητῆρε
..... ἐδίνεον κατὰ μέσσους.

Αἱ γεωργικαὶ αὗται σκηναὶ σώζονται ἄχρι τοῦδε εἰς τὸν ἐν Σακ-
κάρα τάφον τοῦ Τί, καὶ εἰς Beni-Hassan. Ὁ δεσπότης παρίσταται
σκήπτρον ἔχων, παρθένοι χορεύουσι, παῖδες κιθαρίζουσιν, οἱ ἐργάται
ῥόδουσι χρονομετροῦντες· κυβιστητῆρες δὲ δινεύουσιν ἐν τῷ μέσῳ. Τοιαύτη
εἰκόνων ὁμοιότης εἶναι δύσκολον νὰ ἀποδοθῇ εἰς ἀπλὴν συγκυρίαν· καὶ
δέον ἄρα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ ἐγίνωσκον τὰς περὶ Μέρμριν
καὶ Θήβας νεκροπόλεις.

Ἐπὶ πᾶσι τὰ ἐν Ὀδυσσεΐᾳ ἐπανειλημμένως ἱστορούμενα περὶ ἑλλή-

νικῶν ἐπιδρομῶν εἰς τὴν Αἴγυπτον, περὶ πορθήσεως περικαλλῶν ἀγρῶν, περὶ ἀπαγωγῆς γυναικῶν καὶ νηπίων, περὶ φόνων ἀνδρῶν, ἀντιπαράταξιν τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων διὰ πολλῶν πεζῶν καὶ ἵππῶν, καὶ περὶ τῆς κατατροπώσεως τῶν ἐπιδραμόντων, ἰδὲν εἶναι ἄρα γε πρόδηλοι δημῶδεις ἀπηχῆσεις τῶν ὑπὸ τῶν αἰγυπτιακῶν μνημείων ἀναφερομένων γεγονότων;

Αἱ ἐν Αἰγύπτῳ ἐξακολουθοῦσαι ἀνασκαφαὶ θέλουσιν ἴσως ἀποκαλύψει καὶ ἄλλας περὶ τοῦ πρακτεμένου ζητήματος εἰδήσεις. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦδε ἐπιτρέπεται νὰ θεωρήσωμεν ὡς πιθανώτατον ὅτι ἡ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Αἰγύπτου ἐπικοινωνία ἀνατρέχει εἰς χρόνους ὅστινες μέχρι ἐσχάτων ἐλογίζοντο ἀνεπίδεκτοι ἱστορικῆς ἐξεργασίας, καὶ ὅτι ἰδίως ὑπὲρ τὰ 200 ἔτη πρὸ τῶν Τρωϊκῶν, οἱ Ἀχαιοὶ καὶ οἱ Δαναοὶ ἀπετέλουν ἔθνη πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς συντεταγμένα, κεκτημένα ναυτικὴν δύναμιν ἀξιόλογον, καὶ ἔχοντα ποικίλας σχέσεις πρὸς τε τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ πρὸς τὴν Λιβύην. Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ προτέρου τούτου ἱστορικοῦ αὐτῶν βίου ἐξηγεῖ πολλὰ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ ἰδίως τὴν περὶ τὸ χιλιετὸν ἔτος ἐμφάνισιν τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας. Τὰ ἑπη ταῦτα δὲν κατέπεσαν βεβαίως ἐξ οὐρανοῦ οὕτω τέλεια καὶ ἀπῆκρυσμένα. Ἡ γλῶσσα εἰς ἣν ἐγράφησαν, ἡ κοινωνία ἣν ἀπεικονίζουσιν, ἡ τέχνη δι' ἧς ἐδημιουργήθησαν, προϋποθέτουσι μακρὰν προηγουμένην πνευματικὴν καὶ πολιτικὴν ἐργασίαν, ἥτις παντελῶς οὐσα ἄχρι τοῦδε ἄγνωστος, προῆλθε νῦν εἰς φῶς, ἐν μέρει τοῦλάχιστον. Μίαν ἔτι θέλωμεν ἐπιφέρει παρατήρησιν. Ἀπὸ τίνος πολὺς γίνεται λόγος περὶ τῆς παντοίας ἐπιδράσεως ἣν ἥσκησεν ἡ Ἀσσυρία εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ τῶν παλαιοτάτων ἐκείνων χρόνων. Ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις αὕτη, ἥτις ἀπεδείχθη ἀποχρώντως, ὑπῆρξεν ἑμμεσος, οὐχὶ ἄμεσος. Ἐν τῇ Ἰλιάδι καὶ ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ πολὺς μὲν γίνεται λόγος περὶ Φοινίκης καὶ Αἰγύπτου, τὰ δὲ ὀνόματα τῶν Βαβυλωνίων, τῶν Ἀσσυρίων, τῆς Βαβυλώνος, τῆς Νινευί, οὐδόλως μνημονεύονται. Ἡ ἀσσυριακὴ λοιπὸν ἐπίδρασις ἡσυχῇ διὰ τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Αἰγύπτου, πρὸς ἃς καὶ μόνας περιῆλθεν ἡ τότε Ἑλλάς εἰς ἀμέσους σχέσεις.

Τὰ ἔθνη τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ οἱ Ἀχαιοὶ ἔπαυσαν τὰς κατὰ τῆς Αἰγύπτου ἐπιδρομὰς μετὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἐκείνας ἀποτυχίας. Μετ' οὐ πολὺ δὲ οἱ παλαιοὶ σύμμαχοι ἐδιχονόησαν πρὸς ἀλλήλους, καὶ οἱ Ἀχαιοὶ ἐπεχείρησαν τὴν ἐπὶ τὸ Ἴλιον στρατείαν, ἀφ' οὗ προηγουμένως κατετρόπωνσαν τοὺς Θηβαίους.

Οἱ Ἕλληνες χρονολόγοι ἀξιοῦσιν ὅτι καὶ ἕτερον γεγονός συνέβη ὀλίγον πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ὁ λεγόμενος ἀργοναυτικός πλοῦς. Ὁ Ἑρατοσθένης ἀποδίδει τὸν πλοῦν τούτον εἰς τὸ 1225 ἔτος, καὶ τὸν κατὰ τῆς Τροίας πόλεμον εἰς τὸ 1192· ὁ δὲ Καλλιμαχος τὸν πρῶτον εἰς τὸ 1169 καὶ τὸν δεύτερον εἰς τὸ 1136. Ἐνταῦθα ὑπάρχει διαφωνία ἅμα καὶ συμφωνία· ἡ χρονολογία διαφέρει παρ' ἑκατέρῳ, τὸ δὲ μεταξύ τῶν γεγονότων διάστημα εἶναι τὸ αὐτό, ἔτη 33. Ἀλλὰ ἡ τε διαφωνία, ἡ τε συμφωνία μαρτυροῦσιν ἐξίσου ὅτι οἱ ὑπολογισμοὶ ἐκεῖνοι ἐπὶ οὐδενὸς ἐστηρίζοντο ἀσφαλοῦς δεδομένου.

Αἱ περὶ τῆς Ἀργεῦς παραδόσεις εἰκονίζουσι τοὺς ναυπηγοὺς αὐτῆς καὶ τοὺς ναυτίλους παντελῶς περὶ τὴν ναυτικὴν τέχνην νηπιᾶζοντας. Ἐν τούτοις πρὸ ὀλίγου ἔτι εἶδομεν ἐξ εἰκότων καὶ σημείων τοὺς Ἀχαιοὺς ἐπιπλέοντας εἰς Αἴγυπτον, καὶ μετ' ὀλίγον βλέπομεν στόλον μέγαν αὐτῶν ἐκπλέοντα ἐπὶ τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Τὰ μυθεύματα λοιπὸν ἐκεῖνα ὅν ἀνήκουσιν εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς δευτέρας χιλιετηρίδος, ἀλλ' ἀνεπλάσθησαν ὅτε οἱ ἰθαγενεῖς τῆς Ἑλλάδος ἔλαβον τὰ πρῶτα περὶ ναυτιλίας διδάγματα παρὰ τῶν Φοινίκων καὶ τῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὁμοφύλων, καὶ ὑπ' αὐτῶν παρασυρόμενοι εἰς πελαγοδρομίας ἀνεπλάττον ἐπὶ τὸ τερατωδέστερον τὰ περὶ αὐτῶν ἀφηγήματα. Ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀφηγημάτων τούτων ἔλεγχος καθίστησι πρόδηλον τὴν τοιαύτην αὐτῶν ἀρχὴν καὶ διάπλασιν. Κατ' ἀρχὰς οὐδὲ λόγος ἐγένετο περὶ Κολχίδος. Ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν ἔτι χρόνων ὁ Αἰήτης καὶ ἡ Κίρκη ἐλέγοντο οἰκοῦντες εἰς τὴν νῆσον Αἰαίην αὐτοὶ τ' Ἡοὺς ἡριγενεῖς οἰκία καὶ χοροὶ εἰσι καὶ ἀντολαὶ Ἡελίοιο· ἡ δὲ Κολχίς κατωνομάσθη ὠρισμένως βραδύτερον. Ποικίλα ὡσαύτως ἐφημίζοντο περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν Ἀργοναυτῶν. Οἱ μὲν ἔλεγον αὐτοὺς παλινοστήσαντας διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ δι' ἧς εἶχον ἀναπλεύσει εἰς Κολχίδα, οἱ δὲ ὃν τρόπον ἐξεθέσαμεν ἐν σελ. 37. Καθ' ἑτέραν δὲ πάλιν παράδοσιν, ἀπάραντες ἐκ τῶν ἀνατολικῶν παραλίων τοῦ Εὐξείνου εἰσῆλσαν εἰς τὸν Ἰστρον ποταμὸν καὶ ἀναπλεύσαντες αὐτὸν μέχρι σημείου τινὸς ὅπου σχίζεται εἰς δύο, κατέπλευσαν τὸν βραχίονα τὸν εἰς Ἀδρίαν ἐκβάλλοντα καὶ εἰσῆλθον οὕτω εἰς τὴν δυτικὴν ταύτην θάλασσαν. Ὁ μῦθος ἄρα ἦτο σύγκραμα πολλῶν ἀσάφων ἀρχαιοτάτων εἰδήσεων, διὰ τοῦ χρόνου ἐκ νέου διασκευαζόμενον.

Καὶ ἐσωτερικῶς δὲ ἐξεταζόμενος ἀδύνατον ν' ἀποδοθῇ εἰς τοὺς χρόνους τῶν περὶ τὰς Θήβας πολέμων καὶ τῆς ἐπὶ τὴν Τροίαν στρατείας. Βεβαίως αἱ περὶ τῶν δύο τελευταίων τούτων γεγονότων παραδόσεις

εἶναι μυθικῶς πεπλεγμένοι. Ἄλλ' οἱ περὶ τοῦ πλοῦ τῶν Ἀργοναυτῶν μῦθοι ἔχουσι σκαιότητά τινα καὶ ἀγριότητα αἵτινες, παντελῶς ἀλλότριαι οὔσαι τῆς χάριτος καὶ τῆς ἡμερότητος τῶν ἀχαικῶν χρόνων, οἵκαθεν μαρτυροῦσιν ὅτι διεπλάσθησαν ἐν μέσῳ κοινωνίας παντελῶς ἐπιἀγροίκου καὶ ἄξεστου. Τὰ ἡσιοδικὰ ποιήματα καὶ τὰ ἄλλα ἀρχαιότερα ἔπη, τὰ ὑμνήσαντα τὴν Ἀργῶ, ἀπωλέσθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσεΐᾳ καὶ τῇ Ἰλιάδι ὀλίγαι τινὲς μόνον ὑπάρχουσι περὶ αὐτῆς νύξεις· ἀλλ' αἱ μεταγενέστεραι ἀφηγήσεις διέσωσαν τὸν χαρακτῆρα τῶν παλαιότερων μύθων. Τὰ πάντα δ' ἐν αὐτοῖς εἶναι τερατώδη. Τὸ πλοῖον ὁμιλεῖ καὶ προφητεύει· σκοπὸς τοῦ ἐπιχειρήματος εἶναι ἡ ἀνάκτησις χρυσομάλλου δέρατος· τὸ κύριον κατόρθωμα ἦτο νὰ δαμασθῶσι ταῦροι χαλκόποδες καὶ πυρίπνοοι. Ἡ Μήδεια φονεύουσα μελίζει τὸν ἀδελφόν της καὶ βραδύτερον φονεύει τὰ ἑαυτῆς τέκνα· αἱ θυγατέρες τοῦ Πελίου κατακερματίζουν τὸν πατέρα αὐτῶν. Ὅποια διαφορὰ πρὸς τὰς γλαφυράς περὶ Θηβῶν καὶ Ἰλίου παραδόσεις. Ἰδίως ὅμως τὸ πρακτικώτερον αὐτῶν μέρος, ὁ σκοπὸς τῶν ἀγώνων, εἶναι ὅσος ἐπὶ τῶν ἱστορικωτάτων γεγονότων, ἡ ἄλωσις δύο πόλεων· αἱ παρασκευαὶ καὶ ἡ διεξαγωγή τοῦ ἐπιχειρήματος, ὡς αὐτῶς· ὁ στρατός, τὰ πλοῖα, ὁ πλοῦς, ἡ ἀπόδασις, οἱ ἀγῶνες, ἡ ἔκθασις εἶναι ἔργα προσήκοντα εἰς ἀνθρώπους ἔχοντας μὲν ἐνίοτέ τι τὸ ὑπερφύει περὶ τὴν δύναμιν καὶ τὸν βίον, μὴ ἀποβάλλοντας ὅμως περὶ τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ πύθη τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Ὅ,τι μόνον ἔχουσι κοινὸν τὰ περὶ τὸν ἀργοναυτικὸν πλοῦν πρὸς τοὺς τελευταίους μυθικοὺς τῆς Ἑλλάδος χρόνους, εἶναι τὰ ὀνόματα τῶν ἀνταλαβάντων τὸ ἔργον ἡρώων. Ἄλλ' οἱ κατὰ λόγοι τῶν ὀνομάτων τούτων μετεβέβηκον διὰ τοῦ χρόνου ὅσον καὶ τὰ περὶ τῶν περιπλανήσεων τῆς Ἀργούς, οὐδ' εἶναι ἄπορον ὅτι οἱ περισηθέντες μυθογράφοι προετίμησαν τοὺς μεγαλωνύμους ἐκείνους ἰθνητάς ἀντὶ τῶν ἀνωνύμων τολμητιῶν, ὧν αἱ πρῶται κατὰ παλαιάτους χρόνους θαλασσοπορίαι ἀπετέλεσαν τὸ ἔμβρυον ἐξ οὗ διεμορφώθη βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον τὸ ἱνδαλμα τοῦ ἀργοναυτικοῦ πλοῦ. Ἐπὶ πᾶσι μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ὁ Ἡσίοδος ὁμιλῶν περὶ τοῦ θεοῦ τῶν ἡρώων γένους ἀποδίδει μὲν αὐτοῖς τὸν περὶ Θήβας πόλεμον καὶ τὸν περὶ Τροίαν, ὅπως δ' ἀποσιωπᾷ τὸν ἀργοναυτικὸν πλοῦν.

Τῶν ἀρχαίων περὶ Θηβῶν ποιημάτων, Οἰδιποδείας, Ἀλκμαιονίδος καὶ Θηβαΐδος, ἣν πολλοὶ ἀπέδιδον εἰς τὸν Ὀμηρον, δὲν περιεσώθησαν

εἰμὴ ἑλάχιστά τινα ἀποσπάσματα. Ἀλλὰ παρεκτός τοῦ ὅτι οἱ μεταγενέστεροι λογογράφοι εἶχον τὰ ποιήματα ταῦτα πρὸ ὀφθαλμῶν, ἐν αὐτῇ τῇ Ἰλιάδι γίνεται πολλάκις μνεία τῶν περὶ Θήβας πολέμων, καὶ ἔστιν ὅτε λεπτομερῶς. Ὁ δ' ἀντιπαράβαλλον τὰς εἰδήσεις πρὸς τὰ προηγούμενα καὶ πρὸς τὰ ἐπόμενα τῆς ὅλης ἱστορίας τοῦ ἔθνους, δυσκόλον νὰ μὴ πεισθῇ ὅτι εὐρίσκεται ἐνώπιον γεγονότος πραγματικοῦ.

Πρὸ τῶν ἐπὶ Θήβας πολέμων ἴστατο ἔτι ἐκτός τοῦ ἰσθμοῦ ἰσχυρὰ ἡ πόλις ἐκείνη ἦτις, μετὰ τὴν ταπείνωσιν τοῦ Ὀρχομενοῦ, οὐ μόνον ἤρχε τῆς Βοιωτίας ἀπάσης, ἀλλ' ἐπηρείδετο καὶ ἐπὶ τῶν Φωκίων καὶ τῶν Φλεγυῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῶν Θηβῶν, οἱ ἡγεμόνες τῶν Βοιωτῶν εἶποντο τῷ Ἀγαμέμνονι, ὅπως πάντες τῆς ἅλλης Ἑλλάδος αἱ βασιλεῖς. Ἀφ' ἐτέρου, ἐν οἷς Ἀχαιοὶ δὲν προΐσταντο πρὸ τοῦ γεγονότος ἐκείνου εἰμὴ μόνως τῆς Πελοποννήσου, ἦσαν ὅμως ἤδη τοσαῦτον ἰσχυροὶ, ὥστε ὁ Θηβαῖος Πολυνεΐκης, ἐρίπας περὶ τῆς ἀρχῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν Ἐπειοκλέα, ἐπικαλεῖται τὴν προστασίαν τοῦ ἀργείου βασιλέως Ἀδράστου.

Ὁ Ἀδρακτος δὲν ἦτο Πελοπίδης καὶ οὔτε ἀπόγονος τοῦ ἀρχαίου οἴκου τοῦ Δαναοῦ, ἀλλὰ Αἰολίδης, ὡς ἔγγονος τοῦ Βιάντος, ἔγγονου τοῦ Κρηθέως, τοῦ Αἰόλου. Οἱ δὲ Πελοπίδαι ἤρχον μὲν τότε τῶν Μυκηνῶν, ἀλλ' οὐδόλως μετέσχον τῶν ἐπὶ Θήβας πολέμων. Οὐδὲν ἤττον ἡ Πιάς λέγει πάντοτε τοὺς πολέμους τούτους διεξαχθέντας ὑπὸ Ἀχαιῶν. Καὶ ὁ Διομήδης δὲ ὀνομάζει τοὺς ὑπηκόους τοῦ Ἀδράστου Ἀχαιοὺς, βεβαίῳ ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ Τυδεὺς ἀκέαστο πάντας Ἀχαιοὺς ἐγχείρη. Ἐκ τούτων πάντων ὑποφαίνεται ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ ἰσχυρὰ μὲν κατ' ἀρχὰς διὰ τῆς τῶν Πελοπιδῶν ἐπικουρίας, ἐπεκράτησαν δὲ ἔπειτα καθ' ἑαυτοὺς, οἱ δὲ Πελοπίδαι, ἐξασθενήσαντες ἐν τῷ μεταξὺ, δὲν ἀνέκτησαν αὐτοὺς τὴν ἡγεμονίαν εἰμὴ ἐπὶ τοῦ θρυλουμένου Ἀγαμέμνονος.

Ἡγέτης λοιπὸν τῶν Ἀχαιῶν ὑπῆρχε, κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἐπὶ Θήβας πολέμων, ὁ Ἀδρακτος, ὅστις ἀποφασίσας νὰ ἀποκταστῇ τὸν Πολυνεΐκην εἰς Θήβας, προτείνει τὸ ἐπιχείρημα, ὅπως ἔπραττε βραδύτερον ὁ Ἀγαμέμνων, εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ἡγήτορας, καὶ λαβὼν τούτων τὴν συναίνεσιν καλεῖ συμπράκτορας τοὺς ἄλλους Πελοποννησίους καὶ στρατεύει ἔχων περὶ αὐτὸν οὐ μόνον τοὺς Ἀργεῖους ἀλλὰ καὶ Ἀρκάδας καὶ Μεσσηνίους. Τοῦτο ἐλέγετο ἐν τῇ Θηβαϊδί, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀναγνόντος αὐτὴν Πausανίου. Πάντα δὲ ταῦτα εἰκονίζουσι κατὰστασιν πραγμάτων ἀναγκάτως προηγηθεῖσαν τῆς μετ' οὐ πολὺ ἐπελεύσεως ὑπερτάτης ἀρχῆς τοῦ Ἀγαμέμνονος. Ἀπέτυχεν μὲν ὁ Ἀδρακτος

εἰς τὸ κατὰ τῶν Θηβῶν ἐπιχείρημα, ἀλλ' ὁ υἱὸς αὐτοῦ Αἰγιαλὺς καὶ οἱ τῶν ἄλλων ἡγητόρων παῖδες, οἱ κληθέντες Ἐπίγονοι, ἐπαναλαβόντες τὸν ἀγῶνα, κατίσχυσαν τῆς ἀντιπάλου πόλεως καὶ κατέστησαν βασιλέα αὐτῆς τὸν υἱὸν τοῦ Πολυνείκου Θέρσανδρον. Πάλιν δὲ βλέπομεν παρακολουθοῦντας τὸν Αἰγιαλέα Μεσσηνίους, Ἀρκάδας, Κορινθίους καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Μεγαρεῖς. Τὰ κατὰ τοὺς πολέμους λοιπὸν τούτους συμπληρῶσι τὸ πρότερον ἡμιτελὲς ἀξίωμα τῶν Ἀχαιῶν καὶ παρασκευάζουσιν ἡμᾶς εἰς τὸ θέαμα τῶν δύο γεγονότων τὰ ὅποια ἀποτελοῦσι τὸν στήμονα περὶ ὃν ἐπετῦργισεν ἡ φαντασία τοῦ ποιητοῦ τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας. Τὰ δύο ταῦτα γεγονότα εἶναι ἡ ἐνότης ὅλων τῶν κητοίκων τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Ἀχαιῶν καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Ἀγαμέμνονος ἡ στρατεία ἣν ἐπεχείρησεν ἡ οὕτω συνταχθεῖσα Ἑλλάς κατὰ τοῦ Ἰλίου.

Καὶ ἤδη ἀφικόμεθα εἰς τὸ τελευταῖον τῶν χρόνων τούτων δρᾶμα ἐν ᾧ ἀπεκαλύφθη ἅπαν τὸ μέτρον τῆς προκοπῆς ἣν ἐποίησαντο οἱ Ἰθαγενεῖς τῆς Ἑλλάδος κάτοικοι μετὰ τοσούτων αἰώνων ἀγῶνας. Δυστυχῶς ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια, αἱ διασώσασαι εἰς ἡμᾶς τὰς ἀρχαιοτάτας περὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου εἰδήσεις, δὲν εἶναι ἱστορία· ἀλλὰ δὲν εἶναι ἱστορία εἰμὴ μέχρι τινὸς μόνον. Αἱ ἀφορμαὶ καὶ αἱ περιπέτειαι τοῦ ἀγῶνος δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λογισθῶσιν ἀποχρώντως μεμαρτυρημένοι· ὁ κόσμος ὅμως ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπετυπώθη ἡ ποίησις ἐκείνη εἶναι προδήλως πραγματικὴ.

Ὑπάρχουσι μὲν διαφωνίαι τινὲς μεταξὺ τῆς ὁμηρικῆς θεογονίας καὶ τῶν μεταγενεστέρων δοξασιῶν. Ὡς πρὸς τὰ κεφαλαιωδέστατα δὲ καὶ ἰδίως ὡς πρὸς τοὺς μεγάλους θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου ὧν προϊστάται ὁ παντοδύναμος Ζεὺς, τὸ θρησκειομα τοῦ Ὀμήρου εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ μεταγενέστερον θρησκειομα τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Παρὰ τοῦ Διὸς δὲ ἐκείνου λέγει ὁ ποιητὴς λαβόντα τὸν Ἀγαμέμνονα τὸ σκῆπτρον τῆς ἀρχῆς, ἵνα μὴ ὑπάρχη πολυκοιρανίη, ἀλλὰ εἰς κοίρηνος, ἐκεῖνος

... ᾧ ἔδωκε Κρόνου παῖς ἀγκυλομήτεω.

Τοιαύτη βασιλεία δὲν ἀνεφάνη πλέον ἔκτοτε ἐν Ἑλλάδι· ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξε πλάσμα τῆς τοῦ ποιητοῦ φαντασίας, διότι τὸ πολίτευμα τοῦ ὁποίου ἡ βασιλεία ἐκείνη ἀπετέλει τὸ αἶτωμα, περιεῖχεν ἐν τοῖς λοιποῖς αὐτοῦ θεσμοῖς τὰ σπέρματα ἀπάντων τῶν μεταγενεστέρων ἐλληνικῶν πολιτευμάτων. Καὶ εἶναι ἄξιον ἰδίως σημειώσεως ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἀνεπτύχθησαν οἱ πολιτικοὶ θεσμοὶ οὐχὶ τῶν χρόνων εἰς οὓς ἀποδίδονται τὰ ὁμη-

καὶ ποιήματα, ἀλλὰ χρόνων κατὰ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας μεταγενετέρων ὥστε ὁ ποιητὴς δὲν μετεβίβασεν εἰς τὴν περ' αὐτοῦ ὑμνηθεῖσαν ἱρχαιοτέραν περίοδον ὅσα ζῶν ἔβλεπε καὶ ἤκουεν. Ἐπὶ πολλὰς μετὰ τὴν δωρικήν κατάκτησιν ἑκατονταετηρίδας ἡ ἀγορὰ τοῦ δήμου ἐξέλιπε σχεδὸν ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἐν αὐτῇ τῇ Σπάρτῃ ἥτις μόνη διετήρησε μέχρι τινὸς τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους τῆς ἡμυρικής πολιτείας, βασιλείαν, βουλὴν γερόντων, ἀγορὰν, ἡ ὀλιγαρχία κατώρθωσε ν' ἀφαιρήσῃ ἀπ' αὐτῶν πᾶσαν πραγματικὴν ἐξουσίαν ἐνασκούσα αὐτὴν ἀμείσως διὰ πέντε ἐνιαυσίων αὐτῆς ἐπιτρόπων, τῶν καλουμένων Ἐφόρων. Ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις, τῶν ὑποίων ὁ δῆμος ἀπέβη προϊόντος τοῦ χρόνου παντοδύναμος, ἡ ἀγορὰ τοῦ λαοῦ διὰ τὴν ἀθλίαν κατάστασιν εἰς ἣν οὗτος περιῆλθε πρὸ τοῦ Σόλωνος, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι συνήρχετο ἐνίοτε, οὐδεμίαν εἶχε ψῆφον καὶ ἰσχύν. Περιττὸν δὲ νὰ προσθέσωμεν ὅτι οὔτε οἱ πένεσται τῆς Θεσσαλίας, οὔτε οἱ γυμνήται τοῦ Ἄργους, οὔτε οἱ κονίποδες τῆς Ἐπιδαύρου, οὔτε οἱ κορυνηφόροι τῆς Σικυῶνος εἶχον τὸ θάρρος ν' ἀποδοκιμάζωσι διὰ τῶν κραυγῶν αὐτῶν τὰ διαβούλια τῶν ἀρίστων καὶ ν' ἀναγκάζωσι τοὺς ἄρχοντας νὰ δικαιολογῶσι τὸ πρακτέον διὰ ποικίλων καὶ τεχνικῶν ἐπιχειρημάτων, ὅπως τοσάκις συνέβαιnen ἐν τῇ ἡμυρική ἀγορᾷ. Ἡ Ἰλιάς λοιπὸν δὲν ἀντικατοπτρίζει μεταγενεστέραν τῶν πραγμάτων κατάστασιν, ἀλλὰ πολίτευμα ὑπάρχον κατὰ τοὺς παναρχαίους ἐκείνους χρόνους· πολίτευμα ἰδιοφυὲς μὲν, ἐγκυμονοῦν δὲ ἀπάσας τὰς ἀφορμὰς τῶν θεσμῶν, ὅτινες ἤμασαν ἐπὶ τῶν καλλίστων χρόνων τῆς Ἑλλάδος. Παρεμφερῆ τινα λέγομεν καὶ περὶ τῶν κατ' ἀλλήλων πολεμήσαντων ἔθνων. Ἐὰν δὲν ἦναι δυνατόν νὰ ἐξελεγχθῇ μέχρι τίνος τὰ ὀνόματα, οἱ χαρακτῆρες καὶ αἱ περιπέτειαι τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ ἡμυρικοῦ ἔπους ἔχουσι πραγματικὴν ὑπόστασιν, τὰ ἔθνη ὅμως τὰ ὅποια λέγονται στρατεύσαντα ἐπὶ τὴν Ἀσίαν εἶναι αὐτὰ ἐκεῖνα τῶν ὑποίων οἱ ἀπόγονοι ἀναφέρονται βραδύτερον καθ' ἅπαντα τὸν ἱστορικὸν αὐτῆς βίον· Βοιωτοί, Ὀρχομένιοι, Φωκεῖς, Λοκροί, Ἀθάντες Εὐβοίαις, Ἀθηναῖοι, Σαλαμῖνιοι, Ἀχαιοί· κάτοικοι Λακεδαιμόνος, Πύλου καὶ Κυπαρισσίας· Ἀρκάδες· οἱ κατὰ τὴν Ἠλιδα· οἱ ἐκ Δουλιχίου καὶ Ἐχινάδων νήσων· Κεφαλλῆνες· Αἰτωλοί· Κρήτες· Ῥόδιοι· Αἰνιᾶνες· Περραιβοί· Μάγνητες. Μεταξὺ τοῦ καταλόγου τούτου καὶ τῶν ὀνομάτων ὅσα ἀπαντῶμεν καθ' ἑκάστην οὕτως εἰπεῖν σελίδα τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Θουκυδίδου, οὐδεμία ὑπάρχει διαφορά. Τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ἔθνη τῆς μικρᾶς Ἀσίας καθ' ὧν ἐπολέμησαν οἱ περὶ τὸν Ἀγαμέμνονα Τρῶες, Δαρδάνιοι, Πε-

λασγοί, Θρᾶκες, Παφλαγόνες, Μυσοί, Φρύγες, Μαίονες, Κᾶρες, Λύκιοι, Λέλεγες, εἶχον ἅπαντες μακρὸν προηγούμενον ἱστορικὸν βίον. Πλὴν τούτων τὰ πλείστα τῶν ἔθνων τούτων τῆς μικρᾶς Ἀσίας διετέλουν πρὸ αἰῶνων εἰς ποικίλῃς πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδος σχέσεις αἰτίνας, κατὰ τὰ αἰγυπτιακὰ κείμενα, ἀπέβησαν διὰ τοῦ χρόνου φιλικαί, συμμαχικαὶ μάλιστα. Τίνος ἕνεκα οἱ παλαιοὶ σύμμαχοι ἀπέβησαν πολέμιοι, δὲν γνωρίζομεν· διότι ἡ ἄρπαγὴ τῆς Ἑλένης, καὶ ἂν ὑποτεθῇ τὸ γεγονός ὡς ἱστορικόν, δὲν ἦτο βεβαίως ἱκανὴ νὰ προκαλέσῃ τοσοῦτον μέγα κίνημα τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης κατὰ τῆς Ἀσίας. Ἐὰν ὅμως οἱ Τρῶες, οἱ Μυσοί, οἱ Λύκιοι δὲν ἀντιπαρετάχθησαν εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς διὰ στόλου, τοῦτο συνέβη ἐκ τοῦ ὅτι ὀλίγον πρὸ τῶν Τρωϊκῶν, οἱ ναυτικώτεροι τῶν κατοίκων τῆς μικρᾶς Ἀσίας, Τυρσηνοί, Σαρδανοί, Σακαλᾶς, μετὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἥττας ἃς ὑπέστησαν παρὰ τῶν Αἰγυπτίων, εἶχον ἀποδημήσει εἰς Ἑλλάδα, Λιβύην καὶ Ἰταλίαν.

Πολλὰ λοιπὸν ἐν ταῖς ἀφηγήσεσι τοῦ ποιητοῦ συνῄδουσι πρὸς τὰ πράγματα· τὸ θρήσκευμα, τὸ πολιτεῦμα, ἡ ἐθνολογία τῆς τε Ἑλλάδος καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ἐπιχειρήματος τοῦ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ὑμνηθέντος, καὶ περὶ αὐτῶν τῶν συμφορῶν ὅσας οὗτος ὡς παρεπόμενα τοῦ ὑπερθαλασίου ἐκείνου ἀγῶνος ἐδεινολόγησι, δὲν στερούμεθα ἐμμέσων ἀποδείξεων. Οὐ πολὺ μετὰ τὰς περὶ Τρωϊκῶν παραδόσεις, ἡ Ἑλλὰς πᾶσα, ἢ τε ἐντὸς καὶ ἢ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ, ἐγένετο ἀνάστατος, καὶ ἰδίως Δωριεῖς εὐάριθμοι κατέστησαν κύριοι τῆς Πελοποννήσου, ὠφελοῦμενοι ἐκ τῶν πολλαχού αὐτῆς ἐμφυλίων ἐρίδων. Τὸ τελευταῖον τοῦτο γεγονός εἶναι ἀναμφισβήτητον· ἀδύνατον δὲ ἦτο νὰ κατορθωθῇ ὁ θρίαμβος τῶν Δωριέων, ὁ τοσοῦτον μάλιστα εὐχέρης θρίαμβος, ἄνευ τῶν ἐπακολουθημάτων τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἐντελῶς παρέλυσεν τὸ προηγούμενον κράτος τῶν Ἀχαιῶν καθὼς ὡσαύτως ἀδύνατον ἦτο νὰ ἀπαρτισθῇ τὸ προηγούμενον κράτος τῶν Ἀχαιῶν ἄνευ τῆς τῶν Θηβαίων κατατροπώσεως.

Ἐκ τούτου ὅμως δὲν ἐπεται ὅτι δυνάμεθα νὰ ἀκριβολογήσωμεν περὶ τῶν ἐπὶ τὴν Τροίαν καὶ ἐπὶ τὰς Θήβας πολέμων ὅπως περὶ τῶν Μηδικῶν. Ὑπάρχουσι γεγονότα ἀναμφισβήτητα τῶν ὁποίων αἱ λεπτομέρειαι δὲν εἶναι ἀποχρώντως ἀποδεδειγμένα· τοιαῦτα μετὰ ἄλλων εἶναι οἱ ἐπὶ Θήβας πόλεμοι καὶ ὁ Τρωϊκός. Οὐδεὶς θέλει ἀπονείμει τὰς τιμὰς τῆς ἱστορίας εἰς τὴν Σφίγγα ἣν ὑπὸ τῶν Μουσῶν διδασχθεῖσαν ἀπέστει-

λεν ἡ Ἥρα πρὸς τιμωρίαν τῶν Θηβαίων· ἢ εἰς τὴν συνδρομὴν τῆς Ἀθηνᾶς δι' ἧς ὁ Τυδεὺς προκαλέσας τοὺς ἡγεμόνας τῶν Καδμείων, κατέβαλεν αὐτοὺς ἅπαντας· ἢ εἰς τὸ θαῦμα τοῦ Διὸς δι' οὗ ἐσώθη ὁ Ἀμφιάραος· ἢ εἰς τὸν ἵππον τοῦ Ἀδράστου Ἀρίωνα ὃς ἐκ θεοφιν γένος ἦεν· ἢ εἰς τοὺς παραπλησίους μύθους δι' ὧν ὁ ποιητὴς ἐκόσμησε τὴν ἐπὶ τὸ Ἴλιον στρατείαν καὶ τοὺς ἐξ αὐτῆς νόστους. Οὔτε ἐπραξέ τις τοιοῦτό τι. Πολλοὶ ὅμως ἀρχαῖοι τε καὶ νεώτεροι ἀπεδέξαντο ὡς ἱστορικὰ γεγονότα ἀπάσας τὰς τῶν δύο ἐπῶν ἀφηγήσεις ὅσας δύνανται ἀκριβῶς νὰ ἐξηγηθῶσιν. Αἱ ἀφηγήσεις αὗται οὐδὲν ἔχουσι τὸ ἀπίθανον, ὅτι ἀλλὰ δὲν πιστοῦνται ὑπὸ συγχρόνων ἢ μνημείων ἢ μαρτυριῶν. Τὴν ὑπαρξὴν δύο πολέμων ἐπιβεβαίωσι ἡ ἀπαραίτητος ἀλληλουχία τῶν γεγονότων· ἀλλ' ἐν ἡ δωρική κατάκτησις κυροῖ τὴν ἐπὶ τὸ Ἴλιον στρατείαν, ἢ δ' ἐπὶ τὸ Ἴλιον στρατεία τοὺς πολέμους τῶν ἐπὶ τὴν Θήβαν, αἱ γενικαὶ αὗται μαρτυρίαι οὐδὲν ἔχουσι κοινὸν πρὸς τὰς λεπτομερείας τῶν δύο ἀγῶνων.

Ἐν συνόλῳ λοιπὸν οὗτοι λαμβανόμενοι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀμφισβητηθῶσιν, οὐδετέρου ὅμως γνωστικῶν ἀσφαλῶς τὰς μερικὰς περιπετείας, ὥστε οὐδετέρου δυνάμεθα νὰ συναρμολογήσωμεν ἱστορικὴν ἀφήγησιν. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι οὐδὲ τὸ ἔτος καθ' ὃ συνέβη ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος δύνανται νὰ ἔρισθῃ. Τὸ μόνον ὅπερ εἰμπορεῖ νὰ εἴπῃ τις εἶναι ὅτι πλείονες τῶν ἄλλων πιθανότητας ἔχουσιν οἱ ὑπολογισμοὶ οἱ ἀποδίδοντες τὸ γεγονός εἰς τὴν 12 ἑκατονταετηρίδα. Κατὰ Θουκυδίδην αἴτη γὰρ ἐστὶ μάλιστα τὰ τετρακόσια καὶ ὀλίγα πλείω εἰς τὴν τελευταίαν τοῦδε τοῦ πολέμου (τοῦ Πελοποννησιακοῦ), ἀφ' οὗ Λακεδαιμόνιοι τῇ αὐτῇ πολιτείᾳ χρῶνται. Οὕτω φθάνομεν, ὡς πρὸς τὴν νομοθεσίαν τοῦ Λυκούργου, εἰς τὴν 9 ἑκατονταετηρίδα. Τὸ δὲ μετὰ τῆς 9 καὶ τῆς 12 διάλειμμα φαίνεται ἀρκοῦν νὰ περιλάβῃ τὰ μεσολαβήσαντα δύο ἑτέρα μεγάλα γεγονότα, τὰς εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἀποδημίας, καὶ τὴν δωρικὴν κατάκτησιν, τὴν ἄλλως καλουμένην κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν, περὶ ἧς ὁ αὐτὸς Θουκυδίδης λέγει ὅτι «Δωριεῖς τε ὁδοηκοῖσι ἔπει (μετὰ Ἰλίου ἄλωσιν) ζῆν Ἡρακλείδαις Πελοπόννησον ἔσχον.»

Τοιαῦτα εἶναι αἱ ὁπωσοῦν ἰσχυραὶ εἰδήσεις ὅσας ἔχομεν ἀπὸ τῆς εἰς τὴν περίπτου ἑκατονταετηρίδας μέχρι τῆς ἐνδεκάτης. Κορυφαί τινες γεγονότων καταποντισθέντων ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ σκιαί τινες συμβεβηκότων ἀλλοιωθέντων ὑπὸ τοῦ μύθου, μόλις ἐπιτρέπουσι νὰ σχεδιασθῇ ἱστογραφία ἀτελής καὶ ἀμυδρά τῆς περιόδου ταύτης, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ ζωγραφηθῇ

εἰκὼν αὐτῆς πλήρης καὶ ἀκριβής. Μόνον περὶ τὰ τέλη, ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια περιποιούσιν εἰς τὸν σκελετὸν ἐκεῖνον σάρκα, ψυχὴν καὶ λόγον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἔθνος. Γλῶσσα. Γραφή. Τέχνη. Ὀμηρικὰ ἔπη.

Ὁ Ὅμηρος δὲν συγκαταλέγει μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος Κᾶρας, Λέλεγας, Λυκίους, Αἰγυπτίους, Φοίνικας, Μινύας, οὓς ἅπαντας εἶδομεν ἐποικήσαντας καὶ κατασταθέντας ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ. Τοῦτο οὐδὲν ἔχει τὸ δυσεξήγητον. Τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ὑμνησαν χρόνους καθ' οὓς οἱ ἄλλοδαποὶ ἐκεῖνοι εἶχον ἤδη συγχωνεῦθαι ἐντὸς τῶν ἰθαγενῶν. τὰ ἀποδίδουσιν εἰς τοὺς κατοίκους τῶν διαφόρων χωρῶν τῆς Ἑλλάδος τὰ ὀνόματα τὰ ὁποῖα τότε ἔφερον καὶ τὰ ὁποῖα βλέπομεν ἐπικρατοῦντα δι' ὅλης τῆς μετέπειτα ἱστορίας τοῦ ἔθνους τούτου. Οὐδεμίαν δὲ ἀναφέρει ὁ ποιητὴς διαίρεσιν αὐτῶν εἰς φυλὰς, καὶ δὴ εἰς τέσσαρας φυλὰς Δωριεῖς, Αἰολεῖς, Ἴωνες καὶ Ἀχαιοὺς. Ἀχαιοὺς λέγει ἡ μοῖρ' ἂν τῶν κατοίκων τῆς Φθίας, ἡ σύμπαν τὸ Ἑλληνικόν. Αἰολέων οὐδ' ἄλλως μνημονεύει, Ἴωνων δὲ ἅπαξ μόνον, καὶ ἐν αὐτῷ ὅμως τούτῳ τῷ χωρίῳ οἱ Ἴωνες δὲν παρίστανται ὡς φυλὴ, ἀλλὰ ὡς ἕτερόν τι τῶν Ἀθηναιῶν ὄνομα, οὗ χρῆσις γίνεται ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν κατοίκων διαφόρων ἄλλων χωρῶν, καὶ ἰδίως τῶν Βοιωτῶν, τῶν Φθίων, τῶν Λοκρῶν καὶ τῶν Ἐπειῶν. Τελευταῖον Δωριεῖς ἐν μὲν τῇ Ἰλιάδι δὲν ὀνομάζονται, ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσεῖᾳ ἅπαξ, καὶ τοῦτο ἐν Κρήτῃ, οὐχὶ ἐν Ἑλλάδι, εἴτε ἐντὸς, εἴτε ἐκτὸς τοῦ ἰσθμοῦ.

Εἶναι δυνατόν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ μὲν τοιαύτη φυλετικὴ διάκρισις τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος ἔκτοτε ὑφίστατο, ὁ δὲ ποιητὴς, ὁ τοσοῦτον ἀκριβολογῆσας περὶ τὰ ὀνόματα τῶν κατοίκων τούτων, μόνον τὸ σπουδαιότατον ἐκεῖνο γεγονός ἀπεισιώπησεν; Ἀλλ' οἱ Ἀχαιοὶ δὲν περιεστράφησαν εἰς τὰς βορειοδυτικὰς τῆς Πελοποννήσου παραλίαις εἰμὴ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς πανελληνίου αὐτῶν ἡγεμονίας. Δωριεῖς δὲ καὶ Ἴωνες καὶ Αἰολεῖς δὲν ἐπεφάνησαν εἰς τὸν ὀρίζοντα τῆς ἱστορίας εἰμὴ οἱ μὲν πρῶτοι ἐπὶ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν, οἱ δὲ ἕτεροι ἐπὶ τῶν μεγάλων εἰς Ἀσίαν ἀποικήσεων. Ὁ κατακερματισμὸς λοιπὸν τοῦ ἔθνους εἰς φυλὰς

ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα τοῦ κατακερματισμοῦ τοῦ ἀχαικοῦ κράτους. Δωριεῖς δὲ καὶ Ἴωνες καὶ Αἰολεῖς οὔτε ἐφάνησαν, οὔτε ἠκούσθησαν ἐπὶ τοῦ μακροζώνου χρόνου καθ' ὃν διεπλάσθη ὁ θρησκευτικὸς, ὁ κοινωνικὸς, ὁ ἠθικὸς καὶ ὁ πολιτικὸς ἐκεῖνος βίος ὅστις, φέρων τὸ ὄνομα τῶν Ἀχαιῶν, ἀπέτελεσε τὰς θεμελιώδεις ἀφορμὰς ἅπαντος τοῦ μεταγενεστέρου ἑλληνισμοῦ καὶ ἐδημιούργησε τὰ ἀθάνατα ἔπη, πρὸς ἃ οὐδὲν κοινὸν ἔχουσιν καὶ ἄλλαι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους φυλαί· ὥστε ἡ ἱστορία αὐτοῦ ἀρχεῖται ἀπὸ τῶν Ἀχαιῶν, καὶ οὐχὶ ἀπὸ Δωριέων, Ἰωνῶν, Αἰολέων, ὡς πολὺ αἰῶνας παρεστάθη ἑκπαλαὶ καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Καθὼς δὲ τὸ ἔθνος δὲν διηρεῖτο ἔτι κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου εἰς διακεκλιμένας ἀπ' ἀλλήλων φυλὰς, οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ δὲν ἐσχίζετο εἰς ὠρισμένας διαλέκτους. Τῆς γλώσσης ταύτης τὰς ἀφορμὰς συνεπήγαγον μεθ' ἑαυτῶν οἱ Ἄριοι ὅτε κατῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῆς Ῥίτης Ἀσίας. Ἀνέπτυξαν δὲ αὐτὰς ἐνταῦθα προϊόντος τοῦ χρόνου κατὰ τὰς ἐκάστοτε παραγομένας ἀνάγκας τῆς βαθμιαίας αὐτῶν ἐν τῷ βίῳ προκοπῆς. Καὶ ἐγένετο μὲν ἡ ἀνάπτυξις αὕτη κατὰ νόμους ὀργανικοὺς καὶ αἰσθητικοὺς ὅπως αὐτοῖς ἰδιάζοντας· ἀλλὰ εἰς τὴν ὑλικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν τοῦ ἔθνους ἐπίδοσιν συνετέλεσαν ἰδίως αἱ σχέσεις πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς δυτικομεσημβρινῆς Ἀσίας καὶ τῆς βορειανατολικῆς Ἀφρικής. Ὅθεν φυσικῶς τῷ λόγῳ οἱ Ἄριοι τῆς Ἑλλάδος παρέλαβον παρὰ τῶν ξένων τούτων πρὸς τοῖς ἄλλοις οὐκ ὀλίγα τῆς γλώσσης στοιχεῖα. Τινὰ καὶ αὐτῶν τῶν ὀνομάτων τῶν μετὰ τοῦ θρησκευματος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον συνδεομένων, ἦσαν ὀθνεῖα. Ἐλθόμεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὸν Μελικέρτην, τὸν Μάκαρα, τὸν Μάκριν. Ὁ δὲ Ἡρόδοτος ἠπόρησεν ἀκούσας ἐν Κύπρῳ, ἐν Φοινίκῃ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ ἄκουοντο τὸ ὄνομα τοῦ Λίνου, τοῦ ὁποίου μνεία ἤδη γίνεται ἐν τῇ Ἰλιάδι καὶ παρὰ μὲν τοῖς Αἰγυπτίοις ὁ Λίνος ἐκαλεῖτο Μανέρως, παρὰ τοῖς Ἰσραηλῆσι δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκλήθη Αἴλινος ἢ Λίνος ἐκ τοῦ ἐπιδού ai lanu ἢ ai lenu, ὃ ἐστὶν οὐαὶ ἡμῖν. Πᾶσα ἡ μετὰ τῆς θρηνηθῆσας ταύτης συνδυαζομένη περὶ Ἀδωνίδος ἀντίληψις (διόπερ ἡ Σαπφώ Ἀδωνιν ὁμοῦ ἦσε καὶ Οἰτάλινον, ἥτοι ὄνομα περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Λίνου) ἐκ Φοινίκης ἢ Αἰγύπτου μετεβιβάσθη εἰς τὴν Ἑλλάδα, αὐτὸ δὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀδωνίδος ἐκ τῆς φοινικικῆς ἐλήφθη γλώσσης ἐν ἣ ἡ λέξις Adon σημαίνει τὸν κύριον, τὸν δεσποτὴν, ὡς ἐπίθετον πολλῶν αὐτόθι θεῶν. Αἱ Μοῦσαι οὐδὲν ἄλλο ἦσαν πιθανῶς ἢ τροπολογία τῆς

λυδικῆς λέξεως μᾶν, μῶνς, ἥτις ἐσήμαινεν ὕδωρ ἢ πηγὴν, κατὰ δὲ Νικόλαον τὸν Δαμασκηνὸν τὰς Νύμφας οἱ Λυδοὶ Μούσας ἐκάλουν. Καὶ αὐτὸ τοῦ ἱεροῦ Ὀλύμπου ὄνομα, τὸ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐπιχώριον ἐν Βιθυνίᾳ, Μυσίᾳ, Λυκίᾳ, Φρυγίᾳ καὶ ἄλλαχού, ἐκείθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα διεβιβάσθη. Ἡ λέξις μάγος ἦτο μηδική. Ὁ δὲ Στράβων λέγει· «καὶ τῶν ὀργάνων ἓνα βαρβάρως ὠνόμασται, νάβλας καὶ σαμβύκη, καὶ βάρβιτος, καὶ μάγαδις, καὶ ἄλλα πλείω.» Μέτρα, ὅπλα, ἱμάτια, ἀρώματα, ὑφάσματα, καὶ ἐν γένει τὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας ἀντικείμενα ἐφειλομένηθησαν ἐν τῇ γλώσσῃ· οἷον μνᾶ, ἐλέφας, κάρναβις, ἄρμα, ἔλεφος, φαεινὸν, κύπρος, πάπυρος, γίγγρας, ἔρπις, φώσπων, κύπασσις. Τινὲς τῶν λέξεων τούτων εἰσέφρησαν ἴσως βραδύτερον· ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ὅτι εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ, οὗτος παρεδέχετο ἐπὶ ξενικῶν λέξεις, μαρτυρεῖ ὅτι δασιλέστερος ἐγένετο ὁ δανεισμός ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις. Περιττὸν εἶναι νὰ προσθέσωμεν ὅτι τὰ ὀνόματα ταῦτα τῆς γλώσσης στοιχεῖα μετεπλάσθησαν καὶ ἐξελληνίσθησαν ὅπως πάντα ὅσα ἐκ τῆς ἀνατολῆς παρέλαβον οἱ τῆς Ἑλλάδος Ἕλληνες.

Ἡ πρώτη τῆς γλώσσης ὕλη δὲν ἐγκατελείφθη εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ λαοῦ. Ὅπως συνέβη ἀπανταχοῦ καὶ πάντοτε, ἄνδρες ἔχοντες ἀκριβέστεραν τὴν συνείδησιν τοῦ καλοῦ, τοῦ λογικοῦ, τοῦ πρέποντος, ἐπεχείρησαν νὰ ρυθμίσωσι τὸ στοιχειώδες ἐκείνο κεφάλαιον κατὰ τύπον ὧν ἄνευ τὸ ὁρμεμφύτως καὶ ἀδιαλείπτως τροπολογούμενον ἔργον τοῦ πλήθους δύναται μὲν ν' ἀποτελέσῃ γλώσσαν μικρᾶς τινας ὁμάδος, γλώσσαν ὅμως ἔθνους μεγάλου καὶ μεγαλοῦργου οὐχί. Ἐν τῇ πολιτείᾳ τοῦ τελείου λόγου ἡ ἀχαλίνωτος ὀχλοκρατία ποτὲ δὲν ἔλαβεν ἀπέλυτον ἰσχύν. Ἡ ἀγορὰ προτείνει, οἱ δὲ ἄριστοι κρίνουσι καὶ ὀρίζουσιν, οὐχὶ αὐτογνωμόνως ἐννοεῖται, ἀλλὰ συνωδᾶ πρὸς τὰς ὁρμὰς τῆς διανοίας τῆς φαντασίας καὶ τῆς καρδίας τοῦ ἔθνους. Τοῦ ἔθνους βεβαίως δημιουργήματα ἐγένοντο ἡ πολυτέλεια, ἡ ρώμη, ἡ εὐφωνία καὶ αὐτοὶ οἱ ἀσυνείδητοι καὶ τούτου ἕνεκα χαλαροὶ ὀργανικοὶ τῆς γλώσσης νόμοι. Ἐργον ὅμως ἀνδρῶν ἐγκρίτων ὑπῆρξαν οἱ ὠρισμένοι τύποι εἰς οὓς καθυπετάθησαν τὰ πρῶτα ἐκείνα συστατικὰ καὶ δι' ὧν, κυρωθέντων ὑπὸ τῆς κοινῆς ὁμολογίας, ἐκαλλιτεχνήθησαν τὰ ἀριστουργήματα τοῦ Ὁμήρου τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Πλάτωνος.

Πρῶτος γνωστός τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης νομοθέτης εἶναι ὁ Ὁμήρος· ἀλλ' ἀναμφιβόλως προηγήθησαν αὐτοῦ πολλοὶ ἄλλοι κατὰ τὰ προδιεγεγνημένα χίλια καὶ ἐπέκεινα ἔτη. Οὐδεμία γλώσσα προῆλθε πάνοπλος ἐκ

τὴν κεφαλῆς θνητοῦ ἀνδρὸς, ὅσον δ' ἀναπόδεικτοι, ὅσον προδήλως ἐνί-
ντε μυθικὰ καὶ ἂν ᾦναι αἱ περὶ Ὀρφείως, Μουσαίου, Εὐμόλπου, Αἰνου,
Ἑλλήνων, Πάμφω, Θαμύριδος, φῆμαι, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑποληφθῶσιν
ὅλως ἀνυπόστατοι. Αὐτὸς ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει ἐτέρους ῥαψωδοὺς, Θάμυ-
ριν, Δημόδοκον, Φῆμιον. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐθεώρει πιθανόν ὅτι πολλοὶ
ὑπῆρξαν πρὸ Ὀμήρου ποιηταί, ὁ δὲ Ἡρόδοτος ὁμιλῶν περὶ τοῦ ποταμοῦ
ἰκαeanοῦ λέγει διαρρήδην· «Ὁμηρον δὲ ἢ τινα τῶν πρότερον γενομένων
ποιητῶν δοκέω τὸ οὖνομα εὐρόντα ἐς τὴν ποίησιν ἐξευεῖν καθεῖναι.»

Μακρῶν λοιπὸν ἐγένετο ἐργασία πρὶν ἢ ἡ πρώτη ἐκείνη ὕλη καὶ
μορφή λάβῃ τὸν κεκαλλιστευμένον τύπον τῆς ὁμηρικῆς γλώσσης. Ἀναμ-
φιβόλον δὲ δύναται νὰ λογισθῇ ὅτι τῇ γλώσσῃ ταύτῃ ἐχρῶντο περὶ τὰ
τέλη τῶν ἀρχαίων χρόνων καθ' ἅπαντα τὸν ἑλληνικὸν κόσμον οἱ ἄρι-
στοὶ αὐτῆς λειτουργοί, οἵτινες ᾗσαν οἱ ποιηταί. Τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἐποιή-
θησαν μὲν ἐν τῇ κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἰωνίᾳ, ἀλλ' οἱ κάτοικοι τῆς Ἰωνίας,
ἀποδημήσαντες πρὸ οὐ πολλοῦ χρόνου ἐκ τῆς μητροπόλεως, συνεπή-
γαγον μεθ' ἑαυτῶν τὴν κοινὴν τῆς Ἑλλάδος γλῶσσαν, ὅπως ὀνομά-
ζει τὴν ὁμηρικὴν ὁ Μάξιμος ὁ Τύριος. Ἡ γλῶσσα αὕτη δὲν εἶχε πλήρη
καὶ ἀπηκριβωμένην ἐνότητα. Ἐνῶ τὴν θεμελιώδη αὐτῆς βάσιν ἀπο-
τελεῖ ὁ χαρακτὴρ ὁ ἀποδοθεὶς βραδύτερον τῇ Ἰωνικῇ διαλέκτῳ, πολλοὶ
εἶναι ἐν αὐτῇ οἱ ἰδιωτισμοὶ δι' ὧν διεκρίθη κατὰ τοὺς μετέπειτα χρό-
νους ἡ Αἰολικὴ καὶ πολλάκις γίνεται χρῆσις παρ' Ὀμήρῳ διπλῶν
τοιούτων διαλεκτικῶν τύπων. Αὕτη δ' αὕτη ἡ σύγχυσις προσεπιμαρ-
τυρεῖ ὅτι δὲν εἶχεν εἰσέτι προκύψει εἰς μέσον ἡ ὠρισμένη κατὰ διαλέ-
κτους διαστολή, καὶ τοὶ τὰ σπέρματα αὐτῶν ἐνυπῆρχον ἀνέκαθεν ἐν τῇ
γλώσσῃ. Οὐδὲ ἐπέπρωτό ποτε νὰ συμπληρωθῇ ἡ ἐνότης αὐτῆς. Ἐνό-
της γλώσσης δὲν κατορθοῦται εἰμὴ ὁσάκις τὸ ἔθνος ἔχει ἐν κέντρον
ἐνεργείας πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς. Ἐπὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων εἶχεν
ἀρχίσει ν' ἀπαρτίζεται κοινὸς τοιοῦτος δεσμός καὶ διὰ τοῦτο εἶχεν ἀρ-
χίσει νὰ σχηματίζεται κοινὴ τῆς Ἑλλάδος γλῶσσα. Ἀλλ' ὁ δεσμός
ἦτο ὀπωροῦν χαλαρὸς· ἰσχυρὸς δὲν ἀπέβαινεν εἰμὴ ἐν κοινοῖς πολέμοις,
συνήθως δὲ οἱ βασιλεῖς ἐκάστης χώρας ᾗσαν ἀνεξάρτητοι τῶν βασιλείων
τοῦ Ἀργαυοῦ, καὶ καθ' ἐκάστην πάλιν χώραν οἱ ἄριστοι τῶν διαφορῶν
αὐτῆς τμημάτων ἐνέμοντο ἐνίοτε πλήρη σχεδὸν αὐτονομίαν. Ἐντεῦθεν
οἱ ῥαψωδοὶ ἐκάστης χώρας καὶ ἐκάστου αὐτῆς τμήματος ἠσπάζοντο
τοὺς ἰδιωτισμοὺς τῶν ἀκροατῶν αὐτῶν, συντελοῦντες οὕτω εἰς τὸν κα-
τακερματισμὸν καὶ αὐτῆς τῆς λογικῆς γλώσσης.

Οὐδὲν ἦττον ἐὰν ἐπήγνυτό ποτε ἢ τότε ἀρξαμένη πολιτικὴ ἐνότης ἀναγκαίως ἤθελε συμπληρωθῇ καὶ ἡ γλωσσική. Ἀλλὰ μετὰ τὴν δωρικήν κατάκτησιν ἡ Ἑλλὰς ἐτμήθη εἰς πλείστας ὅλως αὐτοτελεῖς πολιτείας· ἡ γενομένη ἀπόπειρα κοινού πολιτικοῦ δεσμοῦ ἐξέλιπε καὶ μετ' αὐτοῦ ἐματαιώθη ἡ ἀπόπειρα τῆς κοινῆς γλώσσης, ἥς δειγμάτων παρέχουσιν ἡμῖν τὰ ὁμηρικὰ ἔπη. Πολλοὶ τῶν νέων πολιτειῶν ἀπέβησαν ἴδια ἐστία πνευματικῆς ἐνεργείας, ἡ Ἰωνία, ἡ Λέσβος, ἡ Βοιωτία, ἡ Σπάρτη, καὶ ἐν ἐκάστη ἐξ αὐτῶν διεπλάσθη ὀριστικῶς ἰδίᾳ διάλεκτος ἥτις ἐκτῆσατο μεῖζονα ἢ ἐλάσσονα ὑπεροχὴν, καθ' ὅσον μεῖζον ἢ ἐλάσσων ἀπέβη ἡ πολιτικὴ ὑπεροχὴ τῆς ἐστίας ἐξ ἧς ἠκτινοβόλησε. Τοιοῦτοτρόπως προέκυψαν εἰς μέσον μετὰ τὴν δωρικήν κατάκτησιν αἱ διάφοροι ἰδιόπλαστοι διάλεκτοι τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, οὐχὶ δὲ διότι ἀνέκαθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς τὸ ἔθνος ἦτο διηρημένον εἰς τέσσαρας φυλάς. Φυλὰι προέκυψαν τῶντι προϊόντος τοῦ χρόνου τέσσαρες· Δωριεῖς, Διολεῖς, Ἀχαιοί, Ἴωνες, καὶ τέσσαρες διεπλάσθησαν αἱ διάλεκτοι. Αἱ διάλεκτοι ὅμως αὗται δὲν ἀντεστοίχουν ἀκριβῶς πρὸς τὰς τέσσαρας φυλάς. Ὑπῆρξε μὲν ἀχαϊκὴ φυλὴ, οὐχὶ δὲ καὶ διάλεκτος ἀχαϊκὴ· καὶ ἐνῶ ἡ Ἀττικὴ οὐδέποτε ἔδωκε τὸ ὄνομα αὐτῆς εἰς ἰδίαν φυλὴν, διεμορφώθη ἐν τούτοις ἀττικὴ διάλεκτος. Ἡ σημασία τῶν γεγονότων τούτων εἶναι εὐκρινής. Οἱ ἄλλοτε μεγαλῶνυμοι Ἀχαιοί, ταπεινωθέντες κατόπιν καὶ οὐδὲν ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς Ἑλλάδος κτησάμενοι νέον πολιτικὸν αἷμα, οὐδὲ ἐστία πνευματικὴν ἐν τῇ νέᾳ διαρρυθμίσει τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων ἀπετέλεσάν ποτε καὶ ὥς ἐκ τούτου οὐδὲ ἰδίαν διάλεκτον ἐδημιούργησαν. Τὰνάπαλιν δὲ οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἐφημίζοντο ὡς ἀνέκαθεν Ἴωνες, καὶ βεβαίως ἐλάλουν κατ' ἀρχὰς τὴν κοινὴν ἐκείνην τῶν ἀχαϊκῶν χρόνων γλῶσσαν ἥς ἐπικρατέστατον στοιχεῖον ἦτο ὁ ἰωνισμός, ἔπειτα, καθ' ὅσον ἐγίνοντο ἐστία ἰδίας πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς ἐνεργείας, ἐτροπολόγουν ἐνταῦτ' αὐτὸ ἰδίωμα αὐτῶν, ὅπερ καίτοι ἀφωρμαῖο ἐκ τοῦ ἀρχαίου Ἰωνισμοῦ, ἡλλοιώθη ὁμως ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἀπετέλεσεν ἰδίαν ὅλως διάλεκτον.

Ἄλλ' ἐνῶ περὶ τὸ χιλιεστὸν ἔτος ἀμυδρά τινα μόνον ὑπελείποντο ἔχνη τῆς πάλαι γενομένης ἐξωτερικῆς ἐπὶ τοῦ ὁρησεύματος, τοῦ ἔθνους καὶ τῆς γλώσσης ἐπιδράσεως, ἕτερα συστατικὰ τοῦ ἀχαϊκοῦ βίου ἔφαινον τεκμήρια καταφανῆ ξενικῆς καταγωγῆς. Καὶ πρῶτον ὁ ἀλφάβητος. Ὅτι ὁ ἐλληνικὸς ἀλφάβητος διεπλάσθη ἐκ τοῦ φοινικικοῦ, μαρτυρεῖται ὑπὸ

τῆς γενικῆς πεποιθήσεως τῶν ἀρχαίων περὶ τούτου καὶ μάλιστα ἐκ τοῦ σχήματος, τῆς ὀνομασίας, τῆς κατατάξεως καὶ τῶν φθόγγων τῶν πλείστων γραμμῶν αὐτοῦ. Ὁ Ἡρόδοτος βεβαιεῖ ὅτι ἡ γραφή ἐκαμίσθη εἰς Θήβας ὑπὸ τοῦ Κάδμου καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ συνεπελθόντων ὁμογενῶν οἵτινες « χρόνου προβαίνοντος, ἅμα τῇ φωνῇ μετέβαλον καὶ τὸν ῥυθμὸν τῶν γραμμῶν. » Ἀλλὰ καὶ οἱ προγενέστεροι τοῦ Ἡροδότου Μιλήσιοι ἱστορικοὶ Ἐκαταῖος καὶ Διονύσιος, τὸν Κάδμον λέγουσιν εὐρέτην τῶν γραμμῶν, τὴν δὲ δοξασίαν ταύτην ἀσπάζονται ἄλλοι τε καὶ Ἐφορος καὶ Ἀναξίμανδρος. Ἀρκεῖ δὲ νὰ ρίψῃ τις ἐν βλέμμα εἰς τὰς ἀρχαϊκὰς τῆς Θήρας ἐπιγραφὰς καὶ ν' ἀντιπαραθέσῃ τὸν ἀλφάβητον αὐτῶν πρὸς τὸν φοινικικὸν ἵνα πεισθῇ περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους οἰκιστικῆς αὐτῶν.

Τὸ κύριον ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζήτημα, περὶ οὗ ἀπὸ τῆς παρελθούσης ἰδίως ἐκατονταετηρίδος πλείσται προέκυψαν διαφωνίαι, εἶναι πότε ἐγένετο κατὰ πρῶτον χρῆσις τῆς γραφῆς καὶ ἰδίως ἐὰν τὰ ὁμηρικὰ ἐπὶ ἐγράφησαν ἐξ ἀρχῆς ἢ διεσώθησαν ἐπὶ μακρὸν διὰ προφορικῆς ἀπομνημονεύσεως. Τὴν σήμερον εἶναι ἀποδεδειγμένον ὅτι οἱ Φοῖνικες, καθ' οὓς χρόνους ἐδῆσποζον τῆς Αἰγύπτου οἱ Ὑκῶς, ἐξελέξαντο ἐκ τῶν σημείων τῆς ἱερατικῆς γραφῆς ὅσα συνεφώνουν πρὸς τοὺς θεμελιώδεις φθόγγους τῆς ἐαυτῶν γλώσσης καὶ ἐσχημάτισαν οὕτω τὸν ἀλφάβητον αὐτῶν ἐξ ἑκατοσὶ καὶ δύο στοιχείων. Πρῶτος ὁ Champollion εἶπεν ὅτι ὁ φοινικὸς ἀλφάβητος παρήχθη ἐκ τῶν ἱερογλυφικῶν τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλ' ἀκριβέστερον ἀπέδειξε τὸ πρᾶγμα ὁ Rougé, τοῦ ὁποῖου ἡ γνώμη δεκτὴ γενομένη ὑπὸ τῶν Ἰερμανῶν αἰγυπτιολόγων Lauth, Brugsch καὶ Ebers, δύναται, λέγει ὁ Μασπερώ, νὰ θεωρηθῇ ὡς ὀριστικῶς ἐπικρατήσασα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μὲν κυριαρχία τῶν Ὑκῶς ἀνατρέχει μέχρι τῆς εἰκοστῆς τρίτης πρὸ Χριστοῦ ἐκατονταετηρίδος, αἱ δὲ πρῶται τῶν Φοινικῶν προσελάσεις εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν φαίνονται προγενέστεραι τῆς δεκάτης ὁγδόης ἢ τῆς δεκάτης ἐνάτης, καθίσταται πιθανώτατον ὅτι οἱ Ἕλληνες οὗτοι, χρώμενοι τῇ γραφῇ ἔκτοτε, συνεπήγαγον αὐτὴν πρὸς τοὺς ἄλλους πολλοὺς ἐπιτηδεύμασιν ἅμα κατασταθέντες ἐνταῦθα.

Πρὶν ἢ γραφῇ ἐξελληνισθῇ παρῆλθε χρόνος μακρὸς, διότι πολλοὶ τῶν φθόγγων τοῦ σημιτικοῦ ἀλφάβητου δὲν μετρημύζοντο ἀκριβῶς πρὸς τοὺς φθόγγους τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης. Οἱ μαλακοὶ λαρυγγισμοὶ καὶ τὰ ἡμίφωνα τῶν Σημιτῶν ὄντα ὅλως ἄλλότρια τῶν ἐλληνικῶν ἰδιωμάτων, ἐδέχθη νὰ μεταποιηθῶσιν εἰς ἀληθῆ φωνήεντα· α, ε, υ, ο, ι. Ὁ πνευμα-

τισμός μετεβλήθη κατὰ τὰς περιστάσεις ἢ εἰς μακρὸν φωνήεν η, ἢ εἰς πνεῦμα δασύ. Τὰ τέσσαρα τῶν Σημιτῶν συριστικά, περιωρίσθησαν εἰς δύο, τὸ σ καὶ τὸ ζ. Τὰ δασέα χ καὶ φ καὶ τὰ διπλᾶ ξ καὶ ψ, προτερον διὰ δύο γραμμάτων ἐκφερόμενα, ἀπετέλεσαν ἴδια στοιχεῖα. Παρεκτός τοῦ ο προετέθη καὶ τὸ ω. Ἐπὶ τέλους ἀφηρέθη ἐκ μέσου ὡς περιττὸν τὸ δίγαμμα.

Ὅποσον ὅμως πρῶίμως ἐπελήφθησαν τοῦ ἔργου οἱ Ἕλληνες, ὑποδεικνύεται ἐκ τῶν ποικίλων παραδόσεων ὅσαι περιεφέροντο παρ' αὐτοῖς περὶ τῶν δημιουργῶν τῆς γραφῆς, τῶν μὲν ἀποδιδόντων τὴν τιμὴν ταύτην εἰς τὸν Κάδμον, τῶν δὲ εἰς τὸν Ὀρφέα, ἢ τὸν Λίνον, ἢ τὸν Μουσαῖον ἢ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Παλαμῆδην, νεώτατον πάντων ὄντα, διότι ἐθρυλεῖτο ὅτι μετέσχε τῆς ἐπὶ τὴν Τροίαν σπρατείας. Καὶ δὲν μνημονεύεται μὲν ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου, ἀναφέρεται ὅμως εἰς τὰ Κύπρια ἔπη. Ἀπαντες οὗτοι ἐφημιζοντο ὡς εὐρέται τῶν γραμμάτων· ἀλλ' ἐὰν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἔχωσι σημασίαν τινὰ καὶ ἀξίαν, δὲν δηλοῦσι βεβαίως εἰμὴ τοὺς ἀλλεπαλλήλους τῶν γραμμάτων, διασκευαστὰς μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ἀχαικῆς ἐποχῆς. Ἡ δὲ διασκευή ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὴν δωρικὴν κατάρτησιν ὅτε, ὡς ἀσφαλῶς ἤδη γνωρίζομεν ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐπιγραφῶν, διεξήχθη μετὰ πλείστης ποικιλίας διὰ τὸν ἐπελθόντα πολιτικὸν διαμελισμὸν τοῦ ἔθνους καὶ τὴν διάκρισιν τῆς γλώσσης εἰς ὠρισμένας διαλέκτους. Ἐνῷ ὁ Ἰωνικὸς ἀλφάβητος πρῶτος καθιερώθη ἐκ τῶν εἰκοσιτεσσάρων γραμμάτων δι' ὧν μέχρι τῆς σήμερον γράφεται ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὁ δὲ αἰολοδωρικὸς κατήντησε νὰ περιλάβῃ εἰκοσι καὶ ὀκτώ, ὁ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ὑπετίθεντο ὡς οἱ κατ' ἐσχάτην Ἴωνες, δὲν ἠρίθμει εἰμὴ δεκαεῖς ἢ δεκαοκτώ. Τελευταῖον μόλις ἐν ἔτει τετρακοσιοστῷ τρίτῳ πρὸ Χριστοῦ, δευτέρῳ τῆς ἐνενηκοστῆς τετάρτης Ὀλυμπιάδος, ἐπὶ ἄρχοντος Εὐκλείδου, παρεδέχθησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπισήμως τὸν ἰωνικὸν ἀλφάβητον τῶν εἰκοσι καὶ τεσσάρων γραμμάτων, ὅστις βαθυηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον μεταδοθεὶς εἰς ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, κατίσχυσεν ὅλων τῶν προηγουμένων ἑτεροιώσεων.

Ἡ γλῶσσα ἐν τούτοις ἤρχισε πιθανώτατα νὰ γράφεται πολὺ πρὸ τῆς τελευταίας ταύτης διασκευῆς τοῦ ἀλφάβητου. Ἄν καὶ αἱ σωζόμεναι ἐπιγραφαὶ δὲν ἀνατρέχουσιν εἰμὴ μέχρι τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος, σπουδαῖοι λόγοι πείθουσιν ὅτι ἡ χρῆσις τῆς γραφῆς ὑπῆρξεν ἀναγκαιῶς προγενεστέρα. Ἄνευ αὐτῆς ἀδύνατον εἶναι νὰ κατανοήσωμεν πῶς διεπλάσθη καὶ διετηρήθη ἡ κεκανονισμένη καὶ ἀπληροβωμένη

γλῶσσα τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν. Ἐὰν αὕτη παρεδίδοτο ἄνευ τοῦ χαλινοῦ τῆς γραφῆς εἰς τὴν διάκρισιν τῆς ἀτομικῆς ιδιοτροπίας, αὐθαιρέσις καὶ ἀφιλοκαλίας, ἤθελεν ἐκτραπῆ τῆς βασιλικῆς ὁδοῦ ἣν συνέπληρωσεν ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ὀμήρου, ἢ μᾶλλον οὐδέποτε ἤθελεν ὑποβληθῆ εἰς τὸν θεσπέσιον τῆς μεγαλοφυΐας ταύτης νόμον. Οἱ δοξάζοντες ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα δὲν ἤρχισε νὰ γράφεται εἰμὴ ἐν τῇ ἐβδόμῃ ἐκατονταετηρίδι, ἀξιοῦσιν ὅτι τὰ ὁμηρικὰ ἐπὶ ἡδύναντο νὰ διατηρηθῶσιν ἐπὶ διακόσια ἢ τριακόσια ἔτη διὰ μόνης τῆς ἀπομνημονεύσεως τῶν ῥαψωδῶν, ἥτοι ἀνδρῶν διακεκριμένων ἐπὶ τῇ παιδεύσει αὐτῶν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἐξησφαλίζετο ἀπὸ πάσης ἀλλοιώσεως ἡ γλῶσσα τῶν ἐπῶν. Τὰ ἐπὶ ταῦτα ὁμῶς δὲν ἦσαν τὰ μόνα ὅσα εἶδει νὰ περισωθῶσι τοιοῦτοτρόπως ἐπὶ πολυλῆς γενεᾶς. Ἐὰν ἡ προομηρικὴ ποίησις ἐξηφανίσθη, γινώσκομεν ὅτι συγχρόνως μετὰ τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν καὶ ἀμέσως κατόπιν ἐδημιουργήθη κόσμος ὀλόκληρος ποιητικῆς ποιήσεως· οἱ ὁμηρικοὶ ὕμνοι, καὶ τὰ ἄλλα εἰς αὐτὸν τὸν Ὀμηρον ἀποδιδόμενα ποιήματα, ὁ ἐπικός κύκλος, τὰ τοῦ Ἡσιόδου ἢ εἰς τὸν Ἡσιόδον ἀποδιδόμενα ποιήματα. Ἐκ τῶν πολυαριθμῶν τούτων ἔργων τινὰ εἶναι μεταγενέστερα τῆς ἐβδόμης ἐκατονταετηρίδος, τὰ πλεῖστα ὁμῶς εἶναι προγενέστερα καὶ οὐκ ὀλίγα ἀνέτρεχον κατὰ τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν μέχρι τῶν ὁμηρικῶν χρόνων. Ἐὰν πολλὰ δὲν περιῆλθον εἰς ἡμᾶς ἀκέραια, ἦσαν οὐδὲν ἥττον γνωστὰ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους Ἕλληνας, διότι τὰ σωζόμενα αὐτῶν ἀποσπάσματα ἀνευρίσκονται εἰς νεωτέρους συγγραφεῖς οἵτινες ἀναφέρουσιν αὐτὰ εἰς ἰδίαν ἀναγνώσεως. Ὅθεν δυσαρίθμητα ἦσαν τὰ ποιητικὰ ἔργα ὅσα πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐπέπλευσαν ἐπὶ δύο ἢ τρεῖς ἐκατονταετηρίδας διὰ μόνου τοῦ προφορικοῦ λόγου. Οὐ μόνον δὲ πολλὰ ἦσαν, ἀλλὰ καὶ τινὰ ἐξ αὐτῶν μακρά. Ἡ *Αἰθιοπία* τοῦ Ἀρκτίνου συνέκειτο ἐκ στίχων 9,100, ἡ δὲ *Δαναΐς* ἐκ στίχων 5,500· ὥστε μόνα τὰ δύο ταῦτα ἐπὶ ἡνωμένα ὑπερέβαινον κατὰ τὴν ἔκτασιν τὴν Ὀδύσειαν. Ὅπως δὲ ἡ *Αἰθιοπία* ἀποτελεῖτο ἐκ βιβλίων 4, οὕτω καὶ ἡ μικρὰ *Ιλιάς*· τὰ δὲ *Κύπρια* ἐφέροντο ἐν βιβλίοις ἑνδεκα. Πῶς λοιπὸν νὰ πείσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ὅτι κατὰ τοὺς ἀπωτάτους ἐκείνους χρόνους ἡ ἑλλὰς ἐκέκτητο τὸ μέγα πλῆθος τῶν πεπαιδευμένων ἀνδρῶν ὅσοι ἤθελον ἀπαιτηθῆ ἵνα διασωθῶσιν ἐν ὅλῃ τῇ καθαρότητι καὶ τῇ τεχνικῇ διασκευῇ τῆς γλώσσης αὐτῶν, ἐπὶ τοσαύτας γενεὰς τοσαῦτα καὶ τοσοῦτον μακρὰ ποιήματα. Ὁ Ἡρόδοτος λέγει ὅτι εἶδεν αὐτὸς αἱ *Καδμήνια* γράμματα ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Ἰσμηνίου ἐν Θήβῃσι τῇσι

Βοιωτῶν, ἐπὶ τρίποσι τρισὶ ἐγκεκολαμμένα, τὰ πολλὰ ὁμοῖα ἔοντα τοῖσι ἰωνικοῖσι.» Καὶ προστίθουσιν ὅτι οἱ τρίποδες οὗτοι ἦσαν ἀναθήματα ὁ μὲν Λαομέδοντος τοῦ Ἑτεοκλέους, ὁ δὲ Σκαίου τοῦ Ἴπποκόωντος, «ἡλικίην κατ' Οἰδίπου τὸν Λαίου.» ὁ δὲ «ἡλικίην ἂν εἴη κατὰ Λαίον τὸν Λαβδάκου.» Δὲν παραθέτομεν τὴν μαρτυρίαν ταύτην ἵνα βεβαιώσωμεν ὅτι τῆς γραφῆς ἐγένετο χρῆσις ἔτι ἐπὶ Λαομέδοντος, καὶ Ἑτεοκλέους, καὶ Λαίου· ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ πεποιθήσις τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας ὅτι ἡ γλῶσσα ἐγράφετο ἔτι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἐκείνων χρόνων. Καὶ διατὶ τῶν ἡ πρωϊμώτατα γενομένη γνώστη τοῖς Ἑλλήσι γραφῇ, ἤθελε μείνει ἀργῇ ἐπὶ δέκα ὅλους αἰῶνας· ἡ ἀνάγκη αὐτῆς ἀπέβη ἀπόλυτος, μάλιστα ἀφ' ἧς ἐδημιουργήθησαν τὰ μεγάλα ἐκεῖνα ἔπη· τὰ δὲ ἀπαιτούμενα πρὸς λειτουργίαν τοῦ ἀπαιτήτου τούτου δορυφόρου πάσης τοιαύτης πνευματικῆς ἀναπτύξεως, ἦσαν πρόχειρα διὰ τὰς μετὰ τῆς Αἰγύπτου σχέσεις, ἐν ἧ ἡ χρῆσις τῆς γραφῆς ἦτο κοινοτάτη ἀπὸ τῆς τετάρτης τοῦλάχιστον π. Χ. χιλιετηρίδος, ἐπὶ τοσοῦτον κοινῇ ὥστε τῆς *Βιβλίου τῶν τεθνεώτων* πᾶσα μοῖα ἔφερεν ἀντίγραφον. Αὐτὸς ὁ Γρότε συνδέει τὴν ἀρχὴν τῆς γραφῆς μετὰ τῆς ἀρχῆς τῶν πρὸς τὴν Αἴγυπτον ἐμπορικῶν σχέσεων, ἀξιών ὅμως ὅτι αἱ σχέσεις αὗται δὲν ἤρχισαν, εἰμὴ περὶ τὴν 7 ἑκατονταετηρίδα· ἀλλ' ἐπιτρέπεται τὴν σήμερον νὰ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι ἡ μετὰ τῆς Αἰγύπτου κοινωνία ἦτο πολὺ ἀρχαιότερα; Καὶ ἂν ὑπάρχουσιν ἔτι οἱ δισταζόντες περὶ τῆς προεκτεθείσης ἐρμηνείας τῶν ἱερογλυφικῶν κειμένων, αὐτὰ τὰ ἐν Μυκῆναις ἀποκαλυφθέντα, περὶ ὧν μετ' ὀλίγον ποιούμεθα λόγον, αὐτὰ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη καθιστῶσιν ἀναμφισβήτητον ὅτι αἱ μετὰ τὸ Ἑλλάδος καὶ Αἰγύπτου σχέσεις ἀνατρέχουσιν τοῦλάχιστον μέχρι τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων. Εἰς τὰς σωζομένας ἀρχαιοτάτας ἐπιγραφὰς (Ὀλυμπ. 40, 620 π. Χ.) τὰ γράμματα εἶναι μὲν σκαῖα καὶ ἄτεχνα· ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἡ περίφημος τοῦ Σόλωνος διάταξις περὶ τῶν ἐν ταῖς Παναθηναίαις ῥαφιδῶν, ἀποδεικνύει ἀριδῆλως ὅτι ὑπῆρχον ἤδη τότε ὁμηρικὰ χειρόγραφα.

Παρεκτὸς τοῦ φοινικικοῦ ἀλφαβήτου, ὅστις πολυειδῶς ἐτροπολογήθη πρὶν χρησιμεύσει εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ὑπῆρχεν ἐν Κύπρῳ εἰδὸς τι γραφῆς, μηδεμίαν ἔχον πρὸς αὐτὸν σχέσιν. Ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ ἀναγέθησαν ἐπιγραφαὶ περὶ τὰς 90, ὧν τὰ γράμματα εἶναι ὅλως ἰδιότυπα καὶ ὧν ἀσὴλος ἦτο ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἡ σημασία. Τελευταῖον πρὸ εἴ-

κοσι καὶ πέντε ἐτῶν ἀνεκαλύφθη περὶ τὸ Ἰθάλιον ἐπιγραφὴ διὰ τοιούτων γεγραμμένη γραμμάτων καὶ παρ' αὐτῇ ἡ φοινικικὴ αὐτῆς μετάφρασις. Τότε μόνον δι' ἀγκινουστάτης ἀντιπαραθέσεως τῶν δύο κεμένων ἐγνώσθη ὅτι διὰ τῶν προκειμένων σημείων, ἑλληνικὴ ἐγράφετο γλῶσσα. Τὰ κυπριακὰ γράμματα εἶναι 50 περίπου, ὧν ἑπτὰ φωνήεντα α, ε, η, ι, ο, ω, υ, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα συλλαβικά καὶ ἐκ τούτων πάλιν οὐκ ὀλίγα πολύφωνα, ὅ ἐστι δεκτικὰ πολλῶν φθόγγων. Ἐκ δὲ τῶν ἄχρι τοῦδε ἐρμηνευθέντων κεμένων καταφαίνεται ὅτι ἐχρησίμευον πρὸς εἰδικούς τινας σκοπούς, ὅσον ἐπιγραφὰς ἀναθηματικὰς, ἐπικηδείους, νομισματικὰς, συμβόλαια· ὅ ἐστιν ὅτι ἀπεδίδετο εἰς αὐτὰ ἱερός τις καὶ ἐπίσημος χαρακτήρ.

Ἀλλὰ τὰ κατὰ τὴν γραφὴν ταύτην δὲν ἐξηκριβώθησαν ἔτι ἀποχρώντως· ἐκ τῶν προαναφερθέντων συνάγεται μόνον ὅτι ὁ ἐσωτερικὸς αὐτῆς ὁργανισμὸς ἔχει οἰκειότητά τινα πρὸς τὴν αἰγυπτιακὴν. Τρόντι ἐν τῇ γραφῇ, οἱ Ἀσσύριοι περιωρίσθησαν εἰς τὸν συλλαβισμόν· οἱ Αἰγύπτιοι εὖρον μὲν τὸν ἀλφαθητικὸν χαρακτήρα, δὲν ἠδυνήθησαν ὅμως ν' ἀπαλλαγῶσι τῶν συλλαβῶν καὶ τῶν ἰδιογραφημάτων, τῶν ἡμοφώνων καὶ τῶν πολυφώνων· τέλος οἱ πάντων πρακτικώτεροι Φοίνικες ἐπενόησαν τὸν κυρίως λεγόμενον ἀλφάβητον. Ἡ δὲ κυπριακὴ γραφὴ οὔτε καθαρῶς συλλαβικὴ εἶναι, οὔτε καθαρῶς ἀλφαθητικὴ, ἀλλὰ ἀνάμικτος, ὅπως ἡ αἰγυπτιακὴ. Οἱ Κύπριοι τῶν ὑποίων ἀρχαιότατοι ὑπῆρξαν αἱ μετὰ τῆς Αἰγύπτου σχέσεις, ἠδύναντο νὰ δανεισθῶσιν ἐκ τῆς χώρας ταύτης μέχρι τινὸς τὸν φωνητικὸν αὐτῆς μηχανισμόν. Ἀλλὰ μὴ παραδεξάμενοι καὶ τὰ ἐξωτερικὰ αὐτοῦ σύμβολα καὶ σημεία, ἐπλασαν ἄρα γε ἴδια ἢ ἐδέχθησαν τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα παρ' ἄλλων καὶ παρὰ τίνων; Διατὶ δὲ γινώσκοντες πρωτόμωτα τὴν τῶν πλησιεστάτων γειτόνων γραφὴν, προετίμησαν αὐτῆς ἄλλην εἰς τινὰς τοῦ βίου περιστάσεις; Ταῦτα πάντα εἶναι ζητήματα τὰ ὅποια δὲν ἐλύθησαν ἔτι.

Ἐν τῶν ἐξῴθεν εἰσαχθέντων κεφαλαίων τοῦ ἀρχαίου βίου, τὸ ὅποιον οὐ μόνον ὁλοσχερῶς δὲν ἐξελληνίσθη μέχρι τοῦ τέλους τῆς περιόδου ταύτης, ἀλλ' ἀτελῇ παρίστησι δοκίμια ἰθαγενεὺς ἐργασίας, εἶναι ἡ τέχνη. Μετὰ τὴν νηπιώδη οἰκοδομικὴν τῆς μεσογείου Λυκοσύρας, εἶδομεν ἐγειρομένας εἰς τὰ ἀνατολικά τῆς Ἑλλάδος παράλια ἀκροπόλεις τεχνηέντως τειχοδομηθείσας ἐν Τίρουθι μὲν καὶ ἐν Μυκῆναις ὑπὸ τῶν Λυκίων, οἵτινες ἐγλύψαν καὶ τὸ κολοσσικὸν ἀνάγλυφον τὸ ὑπερκεῖμενον τῆς πύλης τῶν λεόντων, ἐν Ὀρχομενῷ δὲ ὑπὸ τῶν Μινυῶν, οἵτινες καὶ ἀρδεύ-

τικά καὶ ἀποξηραντικά ἔργα ὑπερμεγέθη κατεσκεύασαν περὶ τὴν Κωπαΐδα λίμνην. Ἀπαντα τὰ τελειότερα ταῦτα βιοπονήματα, ὧν τὰ λείψανα σώζονται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον μέχρι τῆς σήμερον, ἐγένοντο ἐπὶ τῶν πρώτων ἑκατονταετηρίδων τῆς πρὸς τοὺς ἐπήλυδας ἐπικρινωσίας, καθ' οὓς χρόνους αἱ παραδόσεις λέγουσιν ἐπικρατήσαντας ἐν Ἑλλάδι Περσείδας, Προϊτίδας, Αἰολίδας. Ἀπὸ δὲ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης ὅτε ἐφημίζοντο ἀκμάσαντες οἱ Πελοπίδαι, ἄλλο μνημεῖον τέχνης δὲν εἴχομεν μέχρι πρὸ ὀλίγου ἐμὴ τὰς περιγραφὰς τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν.

Ἐκ τῶν περιγραφῶν τούτων δηλοῦται ὅτι τὰ γιγάντεια ἐκεῖνα κατασκευάσματα ἤρχισαν ἤδη ἐκλείποντα· οἱ θησαυροὶ δὲν κρύπτονται ὡς ἄλλοτε, εἰς θολωτὰ καὶ τὸ πλεῖστον ὑπόγεια κτίρια, ἀλλὰ κατακοιμοῦσιν ἀφειδῶς τὰ μέγαρά τῶν βασιλέων. Αἱ αἰθούσαι τοῦ Ἀλκινόου καὶ τοῦ Μενελάου ἐξήστραπτον μετάλλοις πολυτίμοις. Οἱ τοῖχοι ἦσαν χάλκεοι, αἱ θύραι χρύσειαι, τὰ σκεύη καὶ τὰ ἐπιπλα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, οἱ θρόνοι ἐκαλύπτοντο ὑπὸ καλλίστων λεπτῶν πέπλων. Περιεστοιχίζοντο δὲ τὰ ἀνάκτορα ταῦτα ὑπὸ αὐλῶν μεγάλων, καὶ παρχδείσων, καὶ πρασιῶν, καὶ κρηνῶν. Εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ὄπλων δι' ὧν περιεβάλλοντο οἱ ἄνακτες δὲν συνετέλουν μόνον χαλκὸς, κασσίτερος, χρυσὸς καὶ ἄργυρος· τὰ ὅπλα ταῦτα ἐκαλλωπίζοντο διὰ δαιδάλων πολλῶν καὶ τεχνικωτάτων. Τὸ σάκος τοῦ Ἀχιλλέως εἶχε πέντε πτύχας ἐπὶ τῶν ὑποίων εἰκονίζοντο ἀλληλοδιαδόχως πολλὰ καὶ θαυμάσια· γῆ, οὐρανός, θάλασσα, Ἥλιος, Σελήνη, Πλειάδες, Ὑάδες, Ὠρίων, Ἄρκτος. Ἐπειτα δύο πόλεις, καλαὶ, ἐξ ὧν εἰς τὴν μίαν ἐτελοῦντο γάμοι καὶ συμπόσαι, καὶ διεξήγετο ἐν τῇ ἀγορᾷ δίκη περὶ φόνου, ἡ δὲ ἄλλη ἐπολιορκεῖτο καὶ ἔλαμπον περὶ αὐτὴν τὰ ὅπλα δύο στρατῶν. Μάχης γενομένης, ἐβλεπίε ἐκεῖ ἐν τῷ ὁμίλῳ τὴν Ἑριν, τὸν Κυδοιμὸν καὶ τὴν ὀλοήν Κῆρα ἥτις ἄλλον ἐκράτει ζῶν τραυματίαν, ἄλλον ἄτρωτον, καὶ ἄλλον τεθνεῶτα· εἶλκε διὰ τῶν ποδῶν κατὰ τοῦ πεδίου· ἔφερε δὲ περὶ τοὺς ὤμους ἱμάτιον κατέρυθρον ἐκ τοῦ αἵματος τῶν ἀνθρώπων. Ἐνόμιζες ὅτι ζῶντες βροτοὶ ἐμάχοντο καὶ ἀπέσυρον ἐκάτεροι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς.

Ἄλλαχού διεγράφετο ἄρουρα εὐρεῖα, τρίπολος· πολλοὶ δ' ἐν αὐτῇ ἀροτῆρες περιῆγον τὰ ζεύγη ἔνθα καὶ ἔνθα. Ἡ ἄρουρα, χρυσῇ οὖσα, ἐγένετο ὀπισθεν αὐτῶν μέλαινα διὰ θαύματος τῆς τέχνης, ὅπως ἡ ἀρηρομένη γῆ. Ἦρχετο ἔπειτα ἄγρὸς περίφρακτος φέρων δαψιλεῖς τοὺς καρπούς τῆς γῆς· ἐκεῖ εἰργάζοντο θερισταὶ ἔχοντες ἐν χερσίν ὀξείας δρεπάνας καὶ ῥίπτοντες παρὰ τὰς αὐλάκας δράγματα σταχῶν τὰ

ὅποια παρελάμβανον ὀπισθεν αὐτῶν παῖδες, καὶ φέροντες εἰς τὰς ἀγκά-
λας ἔσπευδον νὰ παραδώσωσιν εἰς τρεῖς ἀμαλλοδετήρας σχηματίζοντας
ἐξ αὐτῶν δέματα· ὁ δὲ βασιλεὺς σκῆπτρον ἔχων, ἵστατο ἐν τιωπῇ
θεωρῶν γηθοσύνης τὰ γινόμενα· καὶ παρακάτω κήρυκες ἡτοιμαζόν δεῖ-
πνον ὑπὸ δρυὶ, θυσιάσαντες· καὶ παρασκευάζοντες βοῦν μέγαν· αἱ δὲ
γυναῖκες ἐβόηθουν αὐτοὺς λευκὰ ἐπιρίπτουσαι ἄλφιτα.

Διευτυποῦτο προσέτι ἄμπελος χρυσῇ βρίθουσα σταφυλῶν· οἱ βότρυες
ἦσαν μέλανεες, ἐστηρίζετο δὲ ἅπασα ἐπὶ καμάκων ἀργυρῶν καὶ περιε-
στοιχίζετο ὑπὸ τάφρου βαθείας καὶ ἔρκους κασσιτέρου· μία ἦγεν εἰς
αὐτὴν ἀτραπὸς δι' ἧς διήρχοντο οἱ φορεῖς. Παρθένοι καὶ νεανίσκοι συνέ-
λεγον ἐν πλεκτοῖς καλάθοις τὸν μελιτηδῆ καρπὸν. Ἐν μέσῳ ἐκιθάριζε
παῖς καὶ ᾗδε τὸ τοῦ Δίνου ᾠσμα, οἱ δὲ τρυγηταὶ εἶποντο ἐν χορῷ ᾄδον-
τες καὶ ἐν ῥυθμῷ ποδοκτυποῦντες.

Πλὴν ταύτων εἰκονίζετο ἀγέλη βοῶν ὀρθοκεράτων, κατεσκευασμένων
ἐκ χρυσοῦ καὶ κασσιτέρου· ἐξώρμων δὲ ἀπὸ τοῦ βουστασίου ἐν μυκηθμῷ
ἐπὶ νομῇ, παρὰ ποταμὸν κελάδοντα, παρὰ τὸν εὐκαμπτον καλαμῶνα.
Παρεῖποντο τέσσαρες χρυσοὶ νομεῖς καὶ ἠκολούθουν ἐνέα ταχύποδες
κύνες. Δύο τότε φοβεροὶ λέοντες ἀρπάζουσιν ἐκ τῶν προπορευομένων
βοῶν ταῦρον δεινῶς μυκώμενον· κύνες καὶ βουκόλοι τρέχουσι κατόπιν·
ἀλλ' οἱ λέοντες σπαράξαντες τὸν βοῦν καταβιβρώσκουσι τὰ ἐγκατα-
καὶ τὸ μέλαν αἷμα. Μάτην διώκουσιν αὐτοὺς οἱ νομεῖς παροτρύνοντες
καὶ τοὺς κύνες· οἱ κύνες δὲν ἐτόλμων νὰ δαγκάσωσι τοὺς λέοντας·
ἐπλησιάζον μὲν ὕλακτοῦντες, ἀλλ' ἀπέφευγον αὐτοὺς.

Προσέτι ἀπεικάζετο ἐν καλῇ δασώδει κοιλάδι μεγάλη νομὴ προ-
βάτων καὶ σταθμοὶ καὶ κλισίαι κατηρεφεῖς καὶ σηκοί. Μετὰ δὲ ταῦτα,
χορὸς ποικίλος, οἷόν ποτε ἐν Κνωσῇ Δαίδαλος ἤσκησε καλλιπλοκάμῳ
Ἀριάδνῃ. Νεανίσκοι καὶ παρθένοι ὠρχοῦντο κρατοῦντες ἀλλήλων τὰς
χεῖρας· αἱ μὲν ἔφερον λεπτὰς ὀθόνας, οἱ δὲ χιτῶνας εὐνήτους καὶ μαλακῶς
ἐλαίῳ στίλβοντας· αἱ μὲν εἶχον στεφάνους καλὰς, οἱ δὲ χρυσᾶς μαχαί-
ρας, ἡρτημένας ἐξ ἀργυρῶν τελαμώνων· οἱ δὲ χορευταὶ ὅτε μὲν περι-
δινούνται ὡς ὁ τροχὸς τοῦ κεραμέως, ὅτε δὲ διαιρούμενοι εἰς στίχους
τρέχουσι πρὸς ἀλλήλους. Πολὺς περίσταται ἀνθρώπων ὄμιλος τερπο-
μένων ἐπὶ τῇ θεᾷ τοῦ χοροῦ· θεὸς δὲ αἰοδὸς ἐμέλπετο φορμίζων· καὶ
ἐξάρχοντος αὐτοῦ τῆς μολπῆς, δύο κυβιστητῆρες ἐδίνεον ἐν τῷ μέσῳ.
Ἐπὶ πᾶσιν, ἐπὶ τῆς ἄντυγος τοῦ σάκου διευτυποῦτο ὁ μέγας ὠκεανός.
Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι αἱ παραττάσεις

αὐται ἐνθυμίζουσι τὰς τοιχογραφίας τὰς ἀνευρεθείσας ἐν τοῖς αἰγυπτιακαῖς τάφοις, ὅπου βλέπομεν παρεμφερεῖς εἰκόνες τοῦ κοινωνικοῦ καὶ τοῦ γεωργικοῦ βίου, ἔστιν ὅτε δὲ ἀπαρallάκτους. Ἀλλὰ μέχρ' ὅστις δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν εἰς τὴν ἀψήλειαν τῶν πολυτίμων μνημάτων τῶν τῶν ἐπιφανινομένην εἰς ἀπάσας τὰς ὁμηρικὰς περιγραφάς, τὴν τε τοῦ σάκου τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τὰς τῶν δόμων τῶν ἀνάκτων; Ὁ Ὅμηρος ἐμεγαληγόρησεν ἴσως περὶ τῆς πολυτελείας τῶν ὅπλων, τῶν σκευῶν, τῶν ἐπίπλων καὶ τῶν ἀνακτορικῶν μεγάρων· τὰ κειμήλια ὅμως τὰ ἀνευρεθέντα ἐπ' ἐσχάτων ἐν τῇ τῆς Ἑλλάδος γῆ, τῷ πλουσιωτάτῳ τούτῳ τῶν μουσείων τοῦ κόσμου, ἐμαρτύρησαν ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν εἶπεν ὑπερβολὴν ὀνομάζων ἐπανειλημμένως τὰς Μυκῆνας πολυχρυσούς. Εἰς ἐκ τῶν κλειδούχων τοῦ ὑποχθονίου ἐκείνου θυσσαυροῦ, αὐτοὶ ἐκεῖνος ὅστις πρότερον ἐγαιωρύχῃς τὸ τρωϊκὸν πεδίων, ὁ Ἑρρίκος Σλίμαν, ἀνασκάψας ἔπειτα τὴν τῶν Μυκηνῶν ἀκρόπολιν, ἔφερεν εἰς φῶς ἕξ τάφους πλήρεις πολυτίμων ἱματίων, κοσμημάτων, διαδημάτων, προσωπίδων, σκευῶν, ὅπλων. Περὶ τοῦ ζητήματος, τίνας ἦσαν οἱ νεκροὶ οἱ οὕτω βασιλικῶς ταφέντες, παρήχθησαν ποικιλώταται γνώμαι. Οἱ μὲν ἠξίωσαν ὅτι ἀνήκουσιν εἰς φυλὰς ὅλως ἀλλοτρίας τῆς ἐλληνικῆς καὶ εἰς χρόνους κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μεταγενεστέρους, οἱ δὲ ἐπιτοσοῦτον ἐταῦτισαν τοὺς τάφους τούτους μετὰ τῶν Πελοπιδῶν ὥστε ἐβεβαίωσαν ὅτι ἀνευρέθη ἐν αὐτοῖς καὶ αὐτὸς ὁ νεκρὸς τοῦ ὑπάρχοντος τῶν βασιλέων Ἀγαμέμνονος. Ἀλλ' οἱ πλειότεροι τῶν ἀρχαιογνωστῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ ἔφορος τοῦ βρετανικοῦ μουσείου, ὁ πολὺς Νιούτων, ἀπέφηναντο ὅτι ἀδύνατον μὲν εἶναι· ν' ἀποδειχθῇ ἐκ ἐκὴδεύθη ἐνταῦθα ὁ Ἀγαμέμνων, βέβαιον ὅμως φαίνεται, ἐξ ὅλων τῶν ἐνδείξεων, ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι ἦσαν τάφοι βασιλικοὶ χρόνων προγενεστέρων τῆς δωρικῆς ἐπιδρομῆς, ἥτοι τῶν χρόνων ἐκείνων καθ' οὓς αἱ πολυχρσοὶ Μυκῆναι ἦσαν πρωτεύουσα τοῦ ἰσχυροῦ κράτους εἰς ᾧ ἡ παράδοσις ἀπέδωκε τὸ τῶν Πελοπιδῶν ὄνομα.

Λόγῳ τῆς τέχνης αὐτῶν τὰ ἐν Μυκῆναις ἀνακλυφθέντα δύναται νὰ διακριθῶσιν εἰς δύο τάξεις. Ἄλλων μὲν ἡ ἐργασία εἶναι σκαλιὰ, καὶ τοὶ ὑπεμφαίνει ὁρμᾶς τινος καὶ προαιρέσεις φύσεως φιλοκάλου, ἀλλὰ διατριβούσης ἐτι περὶ τὰ πρῶτα αὐτῆς ψελλίσματα· ἄλλων δὲ ἡ τέχνη εἶναι δοκιμωτέρα, ὁ χαρακτὴρ διαπαπλασμένος καὶ οὐχὶ πρωτόπειρος. Καὶ τὰ μὲν τελευταῖα εἶναι παρεμφερῆ τῶν ἔργων τῆς ἀνατολικῆς τέχνης καὶ βιομηχανίας, παρὰ δὲ τοῖς πρώτοις βλέπομεν τὴν μίμησιν

τῶν ξενικῶν τούτων ἔργων ἀναμειγμένην μετὰ τύπων ἀναμφισβητήτου ἰδιοφυίας. Ἐχομεν λοιπὸν ἐνταῦθα τὰ προϊόντα τῆς τέχνης δύο διακεκριμένων καὶ ἀνίσων πολιτισμῶν· ἡ μὲν εἶναι ἐτι στοιχειώδης καὶ ἄδεξια, ἀλλ' ἐγκυμονεῖ τὰ σπέρματα ἐξαισίου μέλλοντος, ἡ δὲ προήχθη ἤδη εἰς προκοπὴν καὶ ἐπιτήδευσιν ἀναγκαιῶς προϋποθέτουσαν μακρὰν προηγουμένην ἀσκήσιν.

Εἰς κύρωσιν τῆς διακρίσεως ταύτης φέρομεν ὀλίγα τινὰ παραδείγματα. Μεταξὺ τῶν χρυσῶν ἀγγείων ὑπάρχει κομψὸν καρχήσιον δίωτον, τοῦ ὁποίου αἱ δύο μεγάλαὶ λαβαὶ καταβαίνουνσι μέχρι τῆς βάσεως. Ἐπὶ τῆς ἀνωτέρας καὶ ὀριζοντείου γραμμῆς τῶν λαβῶν τούτων κάθηνται ἐπιχαρίτως δύο περιστεραί ὥσεί προσελθοῦσαι ἵνα πῶσιν ἐκ τοῦ ἀγγείου. Τὸ καρχήσιον τοῦτο εἶναι ἰδίως ἀξιοσημεῖον διότι ἔχει ἀναλογίαν οὐ μικρὰν πρὸς τὸ ἐν τῇ Ἰλιάδι ἀναφερόμενον δέπας τοῦ Νέστορος·

πάρ δὲ δέπας περικαλλὲς, ὃ οἶκον ἦγ' ὃ γεραίος
χρυσείαις ἤλοισι πεπαρμένον· οὐατα δ' αὐτοῦ
τέσσαρ' ἔσαν, δοαὶ δὲ πελειάδες ἀμφὶς ἕκαστον
χρυσεῖαι νεμέθοντο·

ὥστε, ὅπως ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως, βλέπομεν καὶ ἐνταῦθα τὸν ποιητὴν δανειζόμενον τὰς περιγραφὰς αὐτοῦ ἐξ ἔργων τέχνης ἀνατολικῆς. Πολλῶς τὰ ἀγγεῖα ταῦτα εἶναι μικρότερα καὶ μονοῦατα, διακρινόμενα διὰ τὸ εὖμορφον αὐτῶν σχῆμα καὶ τὴν σῶφρονα ἐπικόσμησιν, ἐνὸς δὲ τῶν κυπέλλων τὸ ἐξωτερικὸν ποικίλμα μιμνῆται εὐκρινέστατα κάλαθον λεπτῆς οἰσουργίας. Ἀλλ' ἅπαντα ἐνθυμίζουσι διὰ τε τῶν σχημάτων αὐτῶν καὶ τῶν ποικιλιμάτων τὰ χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ ἡλοπαγῇ ἀγγεῖα ἄτινα, κατὰ τὰς περιφρήσεις ζωγραφίας τοῦ ἐν Θήβαις τῆς Αἰγύπτου τάφου τοῦ Ῥεχμαρᾶ, διάφορα ἀσιανὰ ἔθνη ἐκόμιζον ὡς φόρον εἰς τὸν βασιλεῖα Τοῦθμωσιν Γ', τῆς δεκάτης ὀγδόης δυναστείας. Ἰδίως δὲ ὁ βλέπων ἐν τῷ Πολυτεχνεῖῳ τῶν Ἀθηνῶν τὴν ὡραίαν ἀργυρὰν καὶ χρυσόκερυν κεφαλὴν βοῦς, ἥτις εἶναι ἐν τῶν τελειοτάτων ἔργων τέχνης ὅσα ἀπέδωκαν εἰς ἡμᾶς αἱ ἐν Μυκῆναις ἀνασκαφαί, νομίζει ὅτι βλέπει τὴν ἐν τῷ τάφῳ τοῦ Ῥεχμαρᾶ εἰκονιζομένην ὁμοίαν κεφαλὴν· τοσαῦτον τὰ δύο ταῦτα ἀντικείμενα εἶναι ἀπαράλλακτα. Αἰγυπτιακῆς ὡσαύτως καὶ φοινικικῆς καταγωγῆς εἶναι προδήλως αἱ λεπτόταται ἐπὶ χρυσοῦ γλυφαὶ αἱ ποικίλλουσαι οὐκ ὀλίγας σφειδῶνας δακτυλίων. Τανάπαλιν ὅμως ἅπαντα σχεδὸν τὰ χρυσὰ ἐλάσματα, ταινίαι, πέταλα καὶ ἄλλα

ποικίλματα δι' ὧν ἐκοσμοῦντο αἱ ζῶναι, αἱ ἐπωμίδες, οἱ τελαμώνες, τὰ ἐπίσημα ἱμάτια· πλὴν τούτων δὲ καὶ αἱ χρυσαὶ προσωπίδες καὶ τὰ πλείστα ἔργα τῆς κεραμικῆς κατεσκευάσθησαν ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ χειρῶν ἐγχωρίων. Ἐν πᾶσι τούτοις παρατηρεῖται ἐργασία ὅλως διάφορος τῆς τῶν ἀγγείων καὶ κειμηλίων, ὧν αἱ ἔντεχνοι γλυφαὶ ἀπῆτουν χεῖρας ἀσυγκρίτως δεξιωτέρας.

Τοιαῦτα τὰ θαυμάσια ἐκείνα εὐρήματα, τὰ ὅποια ἤλθον νὰ πιστώσῃ πολλὰς περιγραφὰς τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας. Τὰ ἔπη ταῦτα ἐθαυμάζοντο, ἐπὶ χιλιάδας ἐτῶν, ὡς ἀριστοτεχνήματα ἀνδρὸς φέροντος τὸ τοῦ Ὀμήρου ὄνομα. Ὑπῆρξαν μὲν ἔκπαλαι οἱ λεγόμενοι *χαριζόντες*, οἵτινες ἀπέδωκαν αὐτὰ εἰς διαφόρους ποιητάς· ἀλλὰ τότε ἡ γνώμη αὕτη ἐλογίζετο ὡς παραδοξολογία περιωρισμένη ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν φιλόλογων. Καὶ ἀπὸ τῆς 17 δὲ ἑκατονταετηρίδος διάφοροι λόγοι τῆς Ἰταλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας ἡμφισβήτησαν τὴν ἐνότητα τοῦ ὁμητικοῦ ἔπους. Τὸ ζήτημα ὅμως δὲν ἀπέβη πολύκροτον εἰμὴ ἀφ' ἧς ὁ Γερμανὸς Οὐόλφριος ὀριστικώτερον καὶ μεθοδικώτερον ἐπρέσβευσεν, ὅτι τὰ μέρη ἐξ ὧν σύγκειται ἡ ὁμηρικὴ ποίησις ἦσαν κατ' ἀρχὰς ἐπικὰ ἔσματα αὐτοτελῆ, οὔτε ὑπὸ ἐνὸς ποιητοῦ δημιουργηθέντα, οὔτε δεσμὴν τινα πρὸς ἄλληλα ἔχοντα· καὶ ὅτι ἡ εἰς ἕν ὅλον συναρμολόγησις αὐτῶν δὲν διεσκευάσθη εἰμὴ πολὺ βραδύτερον, ἐπὶ Πεισιστράτου. Πολλοὺς δὲ καὶ γενναίους ἔσχεν ὁπαδοὺς ἐν Γερμανίᾳ ἡ καινουργηθεῖσα αὕτη δόξα, ἂν καὶ ἀφ' ἐτέρου οὐδὲν ἤττον γενναῖοι καὶ πολλοὶ ἀντεπεξῆλθον οἱ πρόμαχοι τῆς παλαιφάτου τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν ἐνότητας.

Τὸ ζήτημα εἶναι ἐξ ἐκείνων τὰ ὅποια οὐδέποτε θέλουσι λυθῇ ὀριστικῶς· καὶ ἀποδείξεις τούτου τρανοτάτη εἶναι αὕτη ἡ πεποιθήσις εἰς τὸ ἀναμάρτητον αὐτῶν ἢν ἔχουσιν οἱ πρωταγωνισταὶ ἐν ἑκατέρῳ τῶν στρατοπέδων. Ὁ Λάχμαν, ἀφοῦ κατέκοψε τὴν Ἰλιάδα εἰς 16 τεμάχια ἐχρησιμοδότησεν ὅτι ὅστις πιστεύει ὅτι τὰ τεμάχια ταῦτα ἀποτελοῦσιν ἔπος ἐν τεχνήντως πεποιημένον, θέλει πράξει καλῶς νὰ μὴ ὁμιλῇ περὶ ἐπικῆς ποιήσεως, διότι εἶναι ἀνίκανος νὰ τὴν ἐννοήσῃ. Τάνάπλιν δὲ ὁ Ulrici, ὁ πρεσβεύων ὅτι ἡ ὁμηρικὴ ποίησις πληροὶ ἅπαντας τοὺς τεχνολογικοὺς τοῦ ἔπους ὅρους, βεβαιοῖ ὅτι ὁ μὴ πειθόμενος περὶ τούτου, στερεῖται τοῦ αἰσθήματος τῆς ἐντέχνου συμμετρίας· καὶ προτρέπει τὸν τοιοῦτον νὰ μὴ ἀρνῆται ὅ,τι ἀμβλυωπῶν δὲν ἔμπορεῖ νὰ διακρίνῃ, διότι ἀδύνατον νὰ καταστήσῃ τις καταληπτὸν εἰς παιδας πάντα ὅσα

ἄριστος ἀνὴρ διαμιῖς κατανοεῖ. Δυστυχῶς διὰ τοὺς νεωτέρους χωρίζοντας, ὁ πατριάρχης τῆς δοξασίας αὐτῶν Οὐόλφιος ἀνωμολόγησεν ὅτι πρὸ πάντων ἔδει νὰ ὑποβληθῇ αὕτη εἰς τὴν δοκιμασίαν καὶ τὴν κρίσιν τῶν ποιητῶν ὅσοι ἦσαν ἐνταύτῳ γνωστοὶ τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, οἱ οὖν ὁ Κλόποστοκ, ὁ Βίλανδ καὶ ὁ Φόσς. Ὅλοι δὲ οἱ ποιηταὶ οὗτοι ἐψήφισαν ὑπὲρ τῆς ἐνότητος τοῦ ὁμηρικοῦ ἔπους. Καὶ οὐ μόνον οὗτοι ἀλλὰ καὶ οἱ δύο μέγιστοι τῶν ποιητῶν τῆς Γερμανίας, ὁ Schiller καὶ ὁ δαιμόνιος δημιουργὸς τοῦ Φάουστ.

Κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας, εἶπεν ὁ Goethe, αἱ ἀντίθετοι περὶ τῶν πραγμάτων δοξασταὶ ἦσαν ἀπὸταμοὶ καὶ ἀσυμβίβαστοι· ἀπὸ τίνος ὅμως χρόνου τὰ ἀντίξοα βεύματα ἀποβάλλουσι τὴν προτέραν ὀξύτητα, ὥστε δὲν φαίνεται ἀδύνατον νὰ κατορθωθῇ ἡ συμβίωσις αὐτῶν καὶ ἰσορροπία. Μεθ' ὃ, ἐπιλαμβάνομενος ἰδίᾳ τῆς περὶ τὸν Ὅμηρον διενέξεως, ἐπιλέγει μετὰ τίνος λεπτῆς εἰρωνείας. «Οὕτως ἐξεργαζόμενοι τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, μόλις ἀφικόμεθα εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς τέχνης τοῦ χωρίζειν, κλαδεύειν, ἀναλύειν, καὶ παρὺς νέα γενεὰ κατέρχεται εἰς τὸ στάδιον, ἐπαγγελλομένη τὸ ἐπιτερεῖς καθῆκον τῆς ἐνώσεως καὶ τῆς συνδιαλλαγῆς. Ἀφοῦ δὲ ἐπὶ τινὰ χρόνον ὑπελάβομεν, ἔχοντες ἄκοντες ἴσως, τὸν Ὅμηρον ὡς σύνθετόν τι φαινόμενον, ὡς ἄθροισμα διαφόρων ἐπῶν, ἀναγκαζόμεθα ἤδη ἡρέμα νὰ πιστεύσωμεν τ' ἀνάπαλιν εἰς τὸ ὕψος τῆς ἐνότητος αὐτοῦ καὶ νὰ δοξάζωμεν ὅτι τὰ φέροντα τὸ ὄνομα ἐκεῖνο ἔπη, εἶναι δημιουργήματα θεῖα ἀναβλύσαντα ἐκ μιᾶς μεγάλης ποιητοῦ ψυχῆς.»

Τοιαύτην ἀπεφάνετο ἐτυμηγορίαν ἡ ἀδελφὴ ἐκείνη τοῦ Ὁμήρου μεγαλοφυΐα. Τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἀπεικόνισαν, ἐν ἐξαισίᾳ ἠθικῇ καὶ πνευματικῇ ἐνότητι, τὸν βίον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐκυρώθησαν ὑπὸ τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ ὡς ἔργα ποιητοῦ ἑνός, καὶ ἀνωμολογήθησαν ὑπὸ τοῦ κόσμου παντός, ὡς ἡ ἀφελεστάτη ἅμα καὶ τεχνικωτάτη παράστασις τῶν ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας ἐν πάσῃ αὐτῶν τῇ ποικιλίᾳ· οἱ δὲ δογματίζοντες ὅτι ὑπῆρχάν ποτε ἔργα ἀσύνδετα διαφόρων ῥαψωδῶν, οὐδὲν ἄλλο προσάγουσιν εἰς πίστωσιν τῆς ἑαυτῶν γνώμης εἰμὴ τὴν ἰδίαν πεποίησιν καὶ κρίσιν, καὶ ταύτας τροπολογουμένας κατὰ τὸ ἐκάστη δοκοῦν. Ἀλλὰ : πῶς νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τεχνῖται πολλοὶ ἐξωγράφησαν ἀλληλοδιαδόχως τὴν εἰκόνα ἐκείνην μετὰ τοσαύτης περὶ τὴν εὐρεσιν, τὴν τέχνην καὶ τὸν χρωματισμὸν ἁρμονίας; Τὸ δὲ παρὰ τοσοῦτον, ἢ χρητικὴ ἐπιστήμη προέβη ἔτι περαιτέρω, ἀξιώσασα νὰ

ὀρίσῃ ἀκριβέστατα ποῖα καὶ πόσα ἦσαν τὰ χωριστὰ ποιήματα ἐξ ὧν συνέκειτο κατ' ἀρχὰς τὸ ὁμηρικὸν ἔπος, καὶ πόθεν ἤρχιζεν ἕκαστον καὶ ποῦ ἐτελείωνεν, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἐπεχείρησε μονοῦ νὰ ὑποκαταστήσῃ μὲν ἑαυτὴν ἀντὶ τῶν ποιητῶν ὧν ἐφαντάσθη τὴν ὕπαρξιν, νὰ ἀναπλάσῃ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ Α' ΤΟΜΩ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος τοῦ Πρώτου τόμου σελ. 3—22

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Προϊστορικοί χρόνοι. Μῦθοι. Ἑρμηνεῖται. Ἱστορική τοῦ ἔθνους καταγωγή.

	σελ.		σελ.
Μῦθοι, Θεοί.....	24	Θουκυδίδου ἀφήγησις περὶ τοῦ	
Πρῶτοι ἄνθρωποι.....	25	Τρωϊκοῦ πολέμου.....	63
Γενεαλογία τοῦ Ἑλλήνου.....	26	Γερμανοὶ ἑρμηνευταί.....	67
Πανδώρα. Κατακλυσμὸς, Προ-		Πῶς ἑρμηνεύουσι τὸν πλοῦν τῶν	
μυθῶν.....	28	Ἀργοναυτῶν.....	68
Ἄλλαι γενεαλογίαι.....	29	Πῶς τὰς περὶ ξένων ἐποικίων	
Περσεύς, Βελλεροφόντης, Ἡρα-		παραδόσεις.....	69
κλῆς, Θησεύς.....	30	Γνώμη τοῦ Μακίωλαιῦ περὶ τῆς	
Κέκροψ, Κάδμος, Δαναὸς, Πέ-		φαντασίας ἐν τῇ ἱστορίᾳ...	70
λοψ.....	32	Γεώργιος Γρότε.....	71
Υπεράνθρωπος γενεὰ ἡμιθέων		Καταγωγή τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθ-	
καὶ ἡρώων.....	33	νους, κατὰ τὴν νεωτέραν ἐπι-	
Πλοῦς τῶν Ἀργοναυτῶν.....	34	στήμην.....	73
Πόλεμος τῶν ἐπτά ἐπὶ Θήβας.		Πελασγοὶ καὶ πελασγική ἐποχή	76
Τρωϊκὸς πόλεμος.....	40	Ξενοὶ ἄποικοι.....	78
Κάθετος τῶν Ἡρακλειδῶν...	51		
Ἑρμηνεῖται τῶν θρησκευτικῶν			
μῦθων.....	53		
Εὐήμερος, Κρεῦζερὸς καὶ Ἑρ-			
μῶννος.....	54		
Ἀντιρρήσεις.....	56		
Γεώργιος Γρότε.....	58		
Ἑρμηνεῖται τῶν ἱστορικῶν μῦθων.			
Παλαίφατος.....	61		
Ἀρχαῖοι ἑρμηνευταί. Γάλλοι			
ἑρμηνευταί.....	62		

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Κοινωνική, ἠθική καὶ πολιτική
κατάστασις τοῦ ἔθνους.

Ὅμηρος, Ἡσίοδος.....	80
Θρήσκευμα.....	81
Θεὸς ὑπέρτατος.....	82
Εἰμαρμένη.....	83
Ἐρινύες.....	85
Ψυχὴ καὶ μέλλουσα ζωὴ....	86

	σελ.		σελ.
Λατρεία καὶ θυσίαι	88	Τεκμήρια ἐθνικῆς ἐνότητος	
Ἐλευθεροὶ καὶ δούλοι. Ἡγεμό-		Προσωπικαὶ σχέσεις. Πατρι-	107
νες, ἄριστοι, ἄνικτες	90	κὼν κράτος	108
Βασιλεὺς, προϊστάμενος τῶν ἁ-		Γάμος	
ρίστων	91	Ἀξία ἀποδομένη εἰς τὰς γυ-	
Δικαιώματα τοῦ βασιλέως. Πα-		ναϊκῆς. Κανία: αὐτῶν καὶ	109
ραδείγματα δικαστικῶν συνε-		ἀρεταί	
δριάσεων	92	Ἀδελφοὶ καὶ φίλοι. Ἀχιλλεὺς	110
Βουλὴ τῶν ἀνάκτων. Τέμενος		καὶ Πάτριος	
καὶ ἄλλα προνόμια τῶν βασι-		ἑνοὶ καὶ ἱκέται. Διομήδης καὶ	111
λέων	93	Γλαῦκος	
Μέχρι τίνας ἡ βασιλεία ἦτο κλη-		Παραβάσεις τῶν κοινωνικῶν κα-	112
ρονομικῆς	94	θηκόντων καὶ ὑποχρεώσεων	
Λαοὶ ἡ δῆμος	95	Ὑπεροχὴ τῶν Ἑλλήνων. Πει-	
Δούλοι	96	ρατεία καὶ ἄλλαι ἀθέμιτοι	113
Θῆτες	97	πράξεις	
Ἀγορὰ τοῦ δήμου	98	Θλιβερά ἡθικὴ καὶ κοινωνικὴ	114
Παράδειγμα συνεδριάσεως τῆς		κατάστασις καθ' Ἡσίοδον	
ἀγορᾶς	100	Ἡ πρὸς τοὺς βαρβάρους ἀντί-	115
Λόγοι Ἀγαμέμνονος, Θεραΐτου,		θεσις ἔτι δὲν ὑπάρχει	116
Ὀδυσσεὺς, Νέστορος. Ἀπο-		Ἐπιστήμη καὶ τέχνη	117
τέλεσμα	101	Γεωγραφία τοῦ Ὀμήρου	
Νόμος, Δίκαι, Θέμιστες	102	Γεωγραφία τοῦ Ἡσίοδου. Ναυ-	119
Διαφορὰ τῶν Ἑλλήνων δικα-		τιλία	120
σπόλων ἀπὸ τῶν ἱερῶν τῆς		Ἀστρονομία	121
Ἀνατολῆς	103	Ἐμπορία	122
Τὰ περὶ τοῦ φόνου πραττόμενα		Πολεμικὴ τέχνη	124
τότε ἐν Ἑλλάδι	104	Ποίησις, μουσικὴ, ὄρχησις	125
Τὰ περὶ τοῦ φόνου παρὰ τοῖς ἁρ-		Ἀρχιτεκτονικὴ	126
χαίσις Γερμανοῖς	105	Ἔργα Γλυπτικῆς	127
Ἀμοιβαῖαι τῶν πολιτειῶν σχέ-		Γραφὴ	129
σεις	106	Συμπέρασμα	

BIBLION ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΡΩΤΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Γεωγραφία καὶ ἱστορία τῶν δευτερευουσῶν τῆς Ἑλλάδος πολιτειῶν.

Ἀρχὴ τῶν ἱστορικῶν χρόνων	131	Χαρακτὴρ καὶ πολιτεῖμα τῶν	137
Θεσσαλία	132	Θεσσαλῶν	139
Θεσσαλοὶ καὶ τὰ εἰς αὐτοὺς ὑπο-		Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον	142
τελῆ φῦλα	135	Λοκροὶ καὶ Λοκροί	

	σελ.
Δωρίς καὶ Δωριεῖς. Λοκροὶ	
Ὁζόλαι.....	143
Φωκίς. Το ἐν Δελφοῖς χρηστή- ριον.....	144
Πρῶτος ἱερός πόλεμος.....	150
Πύθια, εἰς τῶν τεσσάρων παν- ελληνίων ἀγώνων.....	152
Βοιωτία, Ὀρχομενός.....	53
Βοιωτῶν πολιτεύματα. Φιλό- λαος.....	156
Δεινὴ καταφορά κατὰ τοῦ χα- ρακτῆρος τῶν Βοιωτῶν.....	158
Πίνδαρος καὶ ἄλλοι μεγάλοι ἄνδρες.....	159
Πῶς ἐξηγεῖται ἡ κατὰ τῶν Βοι- ωτῶν καταφορά.....	160
Πλαταιαί.....	161
Δυτικὴ Ἑλλάς.....	162
Αἰτωλοὶ, Ἀκαρναῖες.....	164
Ἡπειρώται.....	165
Πελοπόννησος.....	167
Ἀρκαδία.....	168
Ἀργεῖα.....	170
Λακωνικὴ.....	171
Μεσσηνία.....	172
Ἡλεία, Ἀχαΐα.....	173

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν.	
Ἑρμηνεῖαι. Ἡρακλειδαί.....	174
Δωριεῖς.....	176
Μεσσηνία, Λακωνικὴ, Ἀργολίς.	179
Νέα κατὰστασις πραγμάτων ἐν τῇ ἀνατολικῇ Πελοποννήσῳ.	181
Ἀμικτυοῦναι καὶ ἀποικίαι... ..	182
Ὁ βασιλ. τοῦ Ἀργεῶς Φεῖδων.	185
Ὀλυμπιακὸς ἀγὼν.....	187
Φεῖδων.....	193

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Σπάρτη.	
Σπάρτης πολιτεύμα. Λυκοῦργος.	194
Κυβερνητικοὶ τύποι.....	195

	σελ.
Σπαρτιάται. Περίοικοι. Εἴλωτες	201
Σπαρτιατῶν ἀνατροφή καὶ βίος.	205
Συσσίτια καὶ ἰσοκτημοσύνη...	209
Πλεονεκτήματα καὶ ἐλαττώμα- τα τῶν θεσμῶν τῆς Σπάρτης.	211
Κατάκτησις τῆς Λακωνικῆς..	214
Ἡλείοι. Μεσσηνιακοὶ πόλεμοι.	215
Τυρταῖος.....	216
Ἀρχάδες.....	221
Ἀργεῖοι, Νέμεα.....	223
Σπάρτης ἀκμὴ. Ἀχαιοί.....	224
Τυραννίς καὶ τύραννοι.....	225
Σικυών. Κλεισθένης.....	227
Κόρινθος. Περιάνδρος.....	230
Ἰσθμια. Μέγαρα. Θεαγένης..	231
Θέογνις.....	232

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Ἀθηναί.

Ἀττικὴ.....	236
Ἴωνες.....	238
Τὰ μέχρι τοῦ Δράκοντος.....	240
Δράκων καὶ Κλύων.....	244
Σόλων. Ἀνατροφή καὶ πρώτη αὐτοῦ ἀποδημία.....	245
Χαρακτὴρ καὶ ποιήματα τοῦ Σόλωνος.....	246
Συνδυασμός τοῦ θεωρητικοῦ καὶ τοῦ πρακτικοῦ βίου.....	250
Ἀλωσις Σαλαμῖνος.....	253
Ταραχὴ πραγμάτων ἐν Ἀθῆναις.	254
Ὁ Σόλων ἄρχων ἐπίτιμος...	256
Σεισάχθεια.....	258
Νέα ρύθμισις τῶν πολιτικῶν δι- κιωμάτων καὶ τοῦ πολιτεύ- ματος.....	262
Φορολογία.....	264
Στρατιωτικὴ ὑπηρεσία.....	265
Ἑτεραί τοῦ Σόλωνος διατάξεις.	267
Κρίσεις περὶ τοῦ Σολωνεῖου πο- λιτεύματος. Τιμοκρατία...	268
Ἀναλογικὴ ἄμα καὶ βαθμολο- γικὴ φορολογία.....	270

	σελ.
Συγκρότησις τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων	271
Εμφύλιαις τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐμπορίας	273
Κοινὴ δυσἀρέσκεια	274
Νέα δεκαετής ἀποδημία τοῦ Σόλωνος	277
Ταραχὴ ἐν Ἀθήναις. Πεισι-στρατος	278
Θάνατος τοῦ Σόλωνος. Πεισι-στράτου τυραννίς	280
Ἰππίας, Ἰππάρχος, Θεσσαλός, οἱ υἱοὶ καὶ διάδοχοι τοῦ Πει-σιστράτου	282
Δοσολογία Ἰππάρχου. Ἐξω-σις Πεισιστρατιδῶν συνδρομῇ Σπάρτης	283
Κλεισθένης καὶ Ἰσαγόρας	284
Ἐνίσχυσις τοῦ Σολωνείου πο-λιτεύματος ὑπὸ Κλεισθένους	285
Κλήρωσις τῶν ἀρχόντων	286
Ὀστρακισμός	289
Κλειόμενος ἀτυχῆς ἀπόπειρα ὑπὲρ τῶν ὀλιγαρχικῶν	290
Ἀγχιλλίαις τῶν Ἀθηναίων	291
Κλειόμενος ἀτυχῆς ἀπόπειρα ὑπὲρ τοῦ Ἰσαγόρου καὶ τοῦ Ἰππίου	292
Φυγὴ Ἰππίου εἰς Ἀσίαν	293

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Ἀποικίαι. Ἠθικὴ ἐνότης τοῦ ἔθνους.	
Ἀποικίαι	294
Νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους ..	295
Αἱ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἀ-ποικίαι	297
Αἰολικαὶ ἀποικίαι	298
Ἰωνικαὶ ἀποικίαι	299
Δωρικαὶ ἀποικίαι	300
Ὑποδούλωσις τῶν ἀποικιῶν τοῦ-των εἰς τοὺς δυνάστας τῆς Ἀσίας	301
Κρήτη	303
Κύπρος, Κυρήνη	305
Αἱ πρὸς δυσμὰς ἀποικίαι	306
Κέρκυρα, Κάτω Ἰταλία καὶ Σικελία	307
Ἰθαγενεῖς	309
Ἐξελληνισμὸς αὐτῶν	310
Ὑπεροχὴ τῶν ἀποικιῶν μέχρι τῆς ἑκατονταετηρίδος	313
Αἱ πρὸς βορρᾶν ἀποικίαι	314
Ἐπίλογος	316
Ἐλλειψις κυβερνητικῆς ἐνότη-τος, ἀλλ' ἀξία λόγου ἠθικὴ ἐνότης	317
Ἀντίθεσις καὶ πάλιν τοῦ ἀσια-νοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κό-σμου	321

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΜΗΔΙΚΟΙ ἢ ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Εἰσαγωγή. Ἰώνων ἐπανάστασις.

Ἀρχὴ τοῦ περσικοῦ κράτους ..	324	Ἀθηναίων καὶ Ἐρετριέων ἐπι-κουρία	338
Δαρεῖος	327	Ἡ περὶ Λάδην ναυμαχία	341
Σάμος. Πολυκράτης	329	Διονύσιος ὁ Φωκαεὺς	342
Ἡ ἐπὶ τοὺς Σκύθας στρατεία ..	331	Καιατρόπως τῆς τῶν Ἰώνων ἐπανάστασεως	344
Ἡ ἐπὶ τὴν Νάξον στρατεία	335		
Ἰώνων ἐπανάστασις, Ἀρισταγό-ρας. Ἰστιάδης	336		

	σελ.
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.	
Ὁ ἀμυντικὸς πόλεμος. Στρατηγία τῆς Σπάρτης.	
Πῶς εἶχον ἐν Ἑλλάδι τὰ πράγ- ματα.....	348
Στρατεία Δατίδος καὶ Ἀρτα- γέρνους.....	353
Πολιτικὴ καὶ ἠθικὴ κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν.....	355
Μιλτιάδης.....	357
Εὐάνθιππος.....	358
Θεμιστοκλῆς.....	360
Ἀριστείδης.....	361
Ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη.....	363
Τιμαὶ ἀποδοθεῖσαι τοῖς θεοῖς, τοῖς ἀγωνισταῖς καὶ ἐξαιρέτως τῷ Μιλτιάδῃ.....	374
Μιλτιάδου ἢ ἐπὶ Πάρον στρα- τεία.....	377
Δίκη, καταδίκη καὶ θάνατος τοῦ Μιλτιάδου.....	378
Θάνατος τοῦ Δαρείου. Εὐέρξης. Προπαρασκευαί αὐτοῦ.....	381
Ζεῦξις τοῦ Ἑλληςπόντου.....	383
Τομὴ τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Ἀθωνος. Ἀναχώρησις τῆς στρατιᾶς ἐκ Σάρδεων.....	385
Διάδοσις τοῦ Ἑλληςπόντου. Ἡ ἐν Δορίσκῳ ἐπιθεώρησις καὶ ἀρίθμησις τῆς στρατιᾶς.....	386
Ποικίλα ἔθνη ἐξ ὧν συνέκειτο.....	388
Παρατηρήσεις περὶ τοῦ ποσοῦ τῆς στρατιᾶς ταύτης.....	389
Ἐπιθεώρησις τοῦ στρατοῦ.....	390
Πορεία διὰ Θράκης καὶ Μακε- δονίας.....	393
Τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα πράγ- ματα.....	394
Ἐρismetaxὺ Θεμιστοκλέους καὶ Ἀριστείδου.....	395
Ὑπερίσχυσις τοῦ Θεμιστοκλέ- ους καὶ κατασκευὴ μεγάλου στόλου ἐν Ἀθήναις.....	396
Ἡ ἐν Κορίνθῳ σύνοδος. Ἀπάν-	398

	σελ.
τησις τοῦ ἐν Δελφοῖς χρη- στηρίου εἰς τοὺς Ἀθηναίους.....	400
Ἐθελουσία τῶν Ἀθηναίων.....	401
Πρόθυμος παραχώρησις τῆς στρα- τηγίας εἰς τὴν Σπάρτην.....	403
Τῶν ἄλλων Ἑλλήνων οἱ πλεῖ- στοι ἢ μηδίζουσι ἢ ἀπρα- κτεῦσι.....	404
Ἀρτεμίσιον καὶ Θερμοπύλαι.....	405
Πῶς εἶχον αἱ Θερμοπύλαι τὸ πάλαι.....	406
Πῶς ἔχουσιν αἱ Θερμοπύλαι σήμερον.....	407
Ἡ ὑπὸ Λεωνίδαν εἰς Θερμοπύ- λας πεμφθεῖσα δύναμις.....	408
Ἡ ὑπὸ Εὐρυτιάδην εἰς Ἀρτε- μίσιον πεμφθεῖσα ναυτικὴ δύ- ναμις.....	409
Αἱ ἐν Θερμοπύλαις μάχαι. Λεωνίδου καὶ τῶν περὶ αὐ- τὸν προμάχων θάνατος.....	412
Αἱ περὶ Ἀρτεμίσιον ναυμαχίαι. Ὑποχώρησις τῶν Ἑλλήνων.....	419
Μνημεῖα ἐν Θερμοπύλαις ἀνε- γερόμενα.....	422
Ἀθηναίων ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς ἀναχώρησις.....	424
Συνάθροισις τοῦ ἑλληνικοῦ στό- λου ἐν Σαλαμῖνι. Ὑποχώ- ρησις τῶν Περσῶν.....	426
Ἀριεῖς Εὐέρξου εἰς τὴν Ἀττικὴν.....	427
Συμβούλια τῶν Ἑλλήνων ἐν Σαλαμῖνι περὶ τοῦ πρακτέου.....	429
Συμβούλιον τῶν Περσῶν ἐν Φαλήρῳ περὶ τοῦ πρακτέου.....	435
Ἀριεῖς τοῦ Ἀριστείδου εἰς Σαλαμῖνα.....	437
Ἀντιπαράταξις τῶν δύο στόλων.....	438
Ἡ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχία.....	440
Ἀναχώρησις τοῦ περσικοῦ στόλου.....	443
Ἀναχώρησις τοῦ Εὐέρξου.....	445
Πολιορκία τῆς Ἀνδρου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἀναθήματα τῆς νίκης.....	446
Διανομὴ βραβείων ἐν τῷ ἰσθμῷ τῆς Κορίνθου.....	447

	σελ.
Τὰ κατὰ τοὺς τελευταίους μῆ- νας τοῦ 480 ἔτους καὶ τοὺς πρώτους τοῦ 479	448
Μαρδονίου λαμπρὰ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους προτάσεις. Ἀπέρ- ριψις αὐτῶν	449
Σπάρτης ἀδράνεια	450
Ἀπειλητικὴ τῶν Ἀθηναίων πρεσβεία εἰς Σπάρτην	451
Μεγάλῃ Σπαρτιατῶν ἐκστρα- τεία ὑπὸ Πανσάναν	452
Μαρδονίου εἰς Βοιωτίαν ὑπο- χώρησις· ἡθικὴ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ κατάστασις	453
Πρώτῃ τοῦ ἐλληνικοῦ ἐν Βοιω- τίᾳ παράταξις	454
Δευτέρᾳ τῶν δύο στρατῶν ἀντι- παράταξις	455
Τρίτῃ τῶν δύο στρατῶν μετα- κίνησις	458
Ἡ ἐν Πλαταιαῖς μάχη	460
Ὁλοσχερὴς καταστροφὴ τῶν Περσῶν	463
Λεία καὶ ἀναθήματα. Ὁ ἐν Δελ- φοῖς χρυσοὺς τρίπους	465
Πολιορκία Θηβῶν. Τιμαὶ ἀπο- νεμηθεῖσθαι εἰς τοὺς Πλα- ταιεῖς	467
Ἡ περὶ Μυκάλην μάχη	469
Ἄλωσις Σηστοῦ	472
Τῶν ἐν Σικελίᾳ Ἑλλήνων εἰς σύγχρονοι κατὰ τῶν Καρ- χηδονίων ἀγῶνες	473
Ἡ περὶ Ἰμέραν μάχη	475
Παρατηρήσεις περὶ τῶν μεγά- λων τούτων ἀγῶνων	476

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἐπιθετικὸς πόλεμος. Ἡγεμονία τῶν Ἀθηναίων	
Ἡρόδοτος ὁ πκτὴρ τῆς ἱστορίας .	480
Ὁχύρωσις Ἀθηναίων ὑπὸ τοῦ Θε- μιστοκλέους	482
Ὁχύρωσις Πειραιῶς καὶ Μουνυ- χίας ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους .	484

	σελ.
Ἄλωσις Βυζαντίου. Προδοτικὰ τοῦ Πανσανίου βουλευματα .	485
Ἡ ἡγεμονία τῆς ναυτικῆς Ἑλ- λάδος ἀποδίδεται εἰς τοὺς Ἀθηναίους	486
Διοργανισμὸς τῆς νέας συμμα- χίας ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου . .	487
Θάνατος Πανσανίου	488
Τὸ ἐν Ἀθήναις ἀξίωμα τοῦ Θε- μιστοκλέους ἐλαττοῦται . . .	489
Κατηγορία κατὰ τοῦ Θεμιστο- κλέους καὶ ἐξοστρακισμὸς αὐτοῦ	491
Νέα κατηγορία ἐπὶ προδοσίᾳ καὶ φυγῇ αὐτοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας .	492
Θάνατος τοῦ Θεμιστοκλέους . .	494
Θάνατος τοῦ Ἀριστείδου. Νέοι πολιτικοὶ ἄνδρες ἐν Ἀθήναις .	495
Κίμων	496
Περικλῆς	498
Ἡγεμονία τῶν Ἀθηναίων . . .	562
Βαθμιαία μεταβολὴ αὐτῆς εἰς κυριαρχίαν	503
Ἄλωσις Ἡϊόνης καὶ Σκύρου . .	505
Ἡ ἐπὶ Εὐρυμέδοντι ποταμῷ, ἐν Παμφυλίᾳ, ναυμαχία καὶ πε- λομαχία	506
Θάσος ἄλωσις. Ἐπανάστασις τῶν Εἰλωτῶν κατὰ τῆς Σπάρ- της	508
Ἐπικουρία Ἀθηναίων εἰς τοὺς Σπαρτιατάς. Κίμων. Πε- ρικλῆς	509
Ἐπιστροφὴ τῆς ἐπικουρίας εἰς Ἀθήνας. Ἐξοστρακισμὸς τοῦ Κίμωνος	511

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἀκμὴ τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηναίων. Μοναρχία Περικλέους	
Ἀργεῖοι, Θεσσαλοὶ, Μεγαρεῖς συντάσσονται μετὰ τῶν Ἀ- θηναίων	512
Κορίνθιοι, Ἐπίδαυροι, Αἰγινῆ-	

Ἡ ἐν Σπάρτῃ μεγάλη ἐθνικὴ συνέλευσις τῷ 371	σελ. 740
Ἡ ἐν τῇ συνέλευσει πάλῃ Ἐ- παμεινώνδου καὶ Ἀγησιλάου	741
Ἡ ἐν Δεύκτροις μάχῃ	743
Τεκμήρια τῆς ἐσωτερικῆς πα- ρακμῆς τῆς Σπάρτης	749
Οἱ Θηβαῖοι ἄρχουσιν τῆς Στε- ρεᾶς. Τὰ κατὰ τὴν Πελο- πόννησον	750
Πρώτῃ Ἐπαμεινώνδου εἰς Πε- λοπόννησον στρατεία	751
Ἀρχὴ τῆς ἡγεμονίας τῶν Θη- βαίων	754
Δευτέρα καὶ τρίτῃ εἰσβολῇ Ἐ- παμεινώνδου εἰς Πελοπόννη- σον	756
Ἀρχὴ παρακμῆς τῆς τῶν Θη- βαίων ἡγεμονίας	757
Ὁ Πελοπίδας αἰχμαλωτευθεὶς ἐλευθεροῦται ὑπὸ Ἐπαμει- νώνδου	758
Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀντιποιεῖται καὶ τῆς κατὰ θάλασσαν ἡγε- μονίας	759
Ὁ Πελοπίδας πίπτει περὶ Κυ- νὸς Κεφαλᾶς	760
Τελευταία καὶ λαμπροτάτη εἰς- βολὴ Ἐπαμεινώνδου εἰς Πε- λοπόννησον	761
Τὸ ὁροπέδιον τῆς Τριπολιτσᾶς στρατηγῆματα τοῦ Ἐπαμει- νώνδου	762
Ἡ περὶ Μαντίνειαν μάχῃ	763
	764

Θάνατος τοῦ Ἐπαμεινώνδου ..	σελ. 767
Τελευταῖαι περὶ Ἐπαμεινώνδου κρίσεις	768

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Κατάλυσις τοῦ πρώτου Ἑλληνισμοῦ	
Κοινὴ τῆς Ἑλλάδος ἐκλυσίς. Θῆβαι. Σπάρτη. Θάνατος τοῦ Ἀγησιλάου	771
Πτώσις τῆς δευτέρας ναυτικῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηναίων	772
Ἡλικὴ καὶ Ὀλικὴ ἀναρχία ἐν Ἑλλάδι. Ἰερὸς πόλεμος ..	773
Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον	775
Κατὰ λήψιν τῶν Δελφῶν ὑπὸ τῶν Φωκίων	777
Σύλησις τῶν ἱερῶν χρημάτων	778
Πρῶτον τοῦ ἱεροῦ πολέμου ἐπὶ Φίλιππος, βασιλεὺς τῆς Μακε- δονίας	781
Συνέχεια τοῦ ἱεροῦ πολέμου ..	782
Δημοσθένης	784
Ῥητορικὴ αὐτοῦ ἀσκήσις	785
Κρίσις Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρ- νασέως	788
Πολιτικὸν σύστημα τοῦ Δημο- σθένους. Φωκίων	789
Ὀλύνθου ἀλωσις. Τέλος τοῦ ἱεροῦ πολέμου	796
Περίνθου καὶ Βυζαντίου πολιορ- κία ὑπὸ τοῦ Φιλίππου	797
Νέος ἱερὸς πόλεμος. Ἡ ἐν Χαιρώνῃ μάχῃ	798

σελ.		σελ.
	Νέα τοῦ Λυσάνδρου ἀποστολή	τοὺς τῶν Ἀθηναίων. "Ἀλω-
662	εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν....	σις Ἀθηνῶν..... 664
	Ἡ περὶ Αἰγῶς ποταμούς πα-	Τέλος τοῦ πελοποννησιακοῦ πό-
663	νωλεθρία τῶν Ἀθηναίων...	λέμου. Κρίσεις περὶ αὐτοῦ. 666
	Ὀλοσχερῆς κατάλυσις τοῦ κρά-	

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Ἡγεμονία τῆς Σπάρτης.

Ἡγεμονία τῆς Σπάρτης.....	669	Τρικράτης. Μισθοφόροι. Πελ-	
Τυραννία τῶν τριάκοντα ἐν Ἀ-		τασταί.....	707
θήναις.....	672	Καταστροφή μιᾶς μόρας Λα-	
Θηραμένους, Κριτίας.....	673	κεδεμονίων περὶ Κέρινθον...	709
Κατάλυσις τῆς τυραννίας.....	675	Πρώτη Ἀνταλκίδου εἰς Ἀσίαν	
Σωκράτης.....	676	ἀποστολή.....	712
Κύρου ἀνάδασις καὶ κάθοδος		Δευτέρα αὐτοῦ ἀποστολή καὶ	
τῶν μυρίων.....	679	συνομιλιγγαίαι τῶν ἐπ' Ἀν-	
Ἐπιλογος.....	682	ταλκίδου συνθηκῶν.....	715
Ἀκμὴ τῆς ἡγεμονίας τῆς Σπάρ-		Κρίσεις περὶ τῆς ἐπ' Ἀνταλ-	
της.....	683	κίδου εἰρήνης.....	716
Αἷτια τῆς παρακμῆς.....	684	Οἰκτρά τύχη τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ἑλ-	
Ὁ Λυσάνδρος ἐπιχειρεῖ τὴν		λήνων.....	717
ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων.	685	Τυραννία τῆς Σπάρτης ἐν Ἑλ-	
Ἀγρησίλαος.....	686	λάδι.....	718
Συνωμοσία Κινάδωνος.....	687	Κατάλυσις τῆς Ὀλυμπιακῆς	
Πόλεμος πρὸς τοὺς Πέρσας.	689	ὁμοσπονδίας.....	719
Ἡ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατεία τοῦ		Κατάληψις Θηβῶν ὑπὸ Φοιβί-	
Ἀγρησιλάου.....	691	δου.....	721
Βοιωτικὸς πόλεμος. Θάνατος		Θλιβερά καταστάσεις τοῦ ἑλλη-	
τοῦ Λυσάνδρου.....	697	νικοῦ κόσμου. Ἀγρησίλαος..	724
Κορινθιακὸς πόλεμος.....	698	Θηβῶν ἀπελευθέρωσις.....	727
Ἡ περὶ Κέρινθον μάχη.....	699		
Ἀνάκλησις τοῦ Ἀγρησιλάου ἐξ			
Ἀσίας. Ἡ περὶ Κορώνειαν			
μάχη.....	700		
Ἡ περὶ Κνίδον ναυμαχία....	703		
Κατάλυσις τῆς ναυτικῆς ἡγεμο-			
νίας τῆς Σπάρτης.....	704		
Κένων. Ἀνόρθωσις τῶν τει-			
χῶν τῶν Ἀθηνῶν. Ἀνεπα-			
νόρθωτος παρακμὴ τῶν Ἀ-			
θηνῶν.....	705		

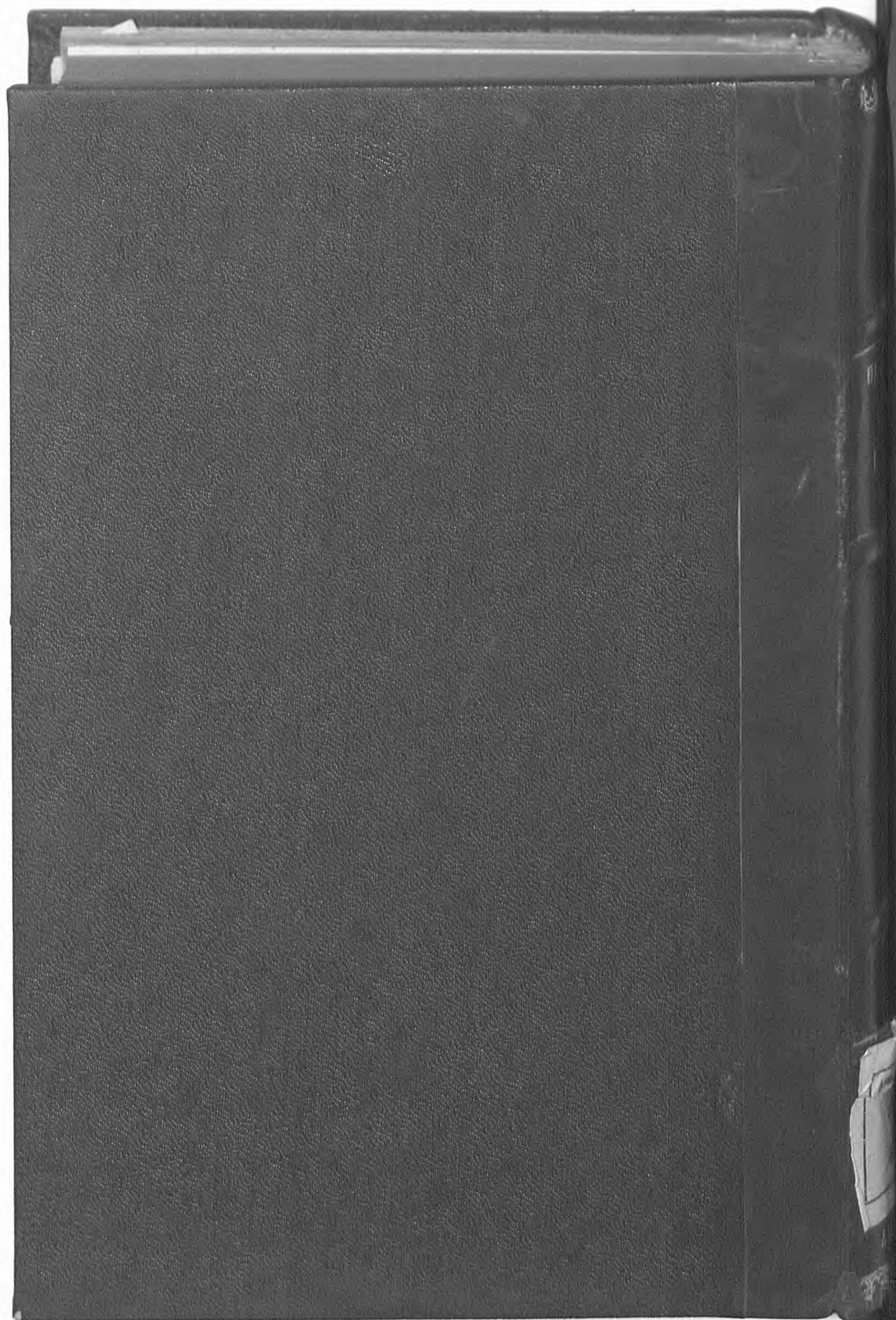
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ἡγεμονία Θεβαίων.

Ἀρχὴ τῆς τῶν Θεβαίων ἡγε-	
μονίας.....	730
Ἐπαμεινώνδας.....	732
Πελοπίδας.....	734
Ἡ περὶ Τεγούρας μάχη.....	737
Αἱ μέχρι τῆς ἐν ἔτει 371 ἐθν.	
συνελεύσεις περιπλοκαί... 738	

	σελ.
τοῦ τρόπου καθ' ὃν διεξήχθη	
ὁ πόλεμος	585
Πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου . . .	587
Ἐπιτάφιος λόγος τοῦ Περι- κλέους	590
Δεύτερον ἔτος τοῦ πολέμου. Ἡ νόσος	591
Ἀθυμία τῶν Ἀθηναίων. Λόγος τοῦ Περικλέους	594
Θάνατος τοῦ Περικλέους . . .	596
Τελευταῖαι περί τοῦ ἀνδρός τούτου κρίσεις	598
Τὰ ἀπὸ τοῦ τρίτου μέχρι τοῦ ἑξῆς ἔτους τοῦ πολέμου . . .	599
Φοδερὰ ἡθική καὶ ὕλική ἀνα- τροπή	601
Κατάληψις τῆς Πύλου ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Δημοσθένους . . .	603
Οἱ Σπαρτιῶται ὑποβάλλουσι προτάσεις περί εἰρήνης . . .	609
Ἀλλοίωσις τῆς ἐσωτερικῆς διοι- κήσεως τῶν Ἀθηναίων. Νι- κίας. Δημαγωγοί	610
Ἡ ἐπὶ τῶν προτάσεων τῶν Σπαρ- τιατῶν συζήτησις	613
Κλέων. Ἀπόρριψις τῶν προ- τάσεων	614
Ἀλωσις τῆς Σφακτηρίας ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Μέγα ἀξίω- μα τοῦ Κλέωνος	615
Ἐπανελημμένα εὐτυχήματα τῶν Ἀθηναίων	617
Βρασιδᾶς	618
Ὁ Βρασιδᾶς ἐν Μακεδονίᾳ. Ἐξορία τοῦ ἱστορικοῦ Θου- κυδίδου	620
Ἡ περί Δήλιον μεγάλη ἡττα τῶν Ἀθηναίων	621
Ἐνιανσιαία ἀνακωχή	622
Ἐπανάληψις τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἡ περί Ἀμφίπολιν ἡττα τῶν Ἀθηναίων	623
Θάνατος Κλέωνος καὶ Βρασι- δου. Ἡ Νικίαςος εἰρήνη . . .	624

	σελ.
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.	
Ὁ ἐμφύλιος ἀγὼν μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς ἡγεμο- νίας τῶν Ἀθηναίων.	
Ἐπισφαλὴς τῆς εἰρήνης βάσις .	625
Ἀλκιβιάδης	627
Συμμαχία τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς Ἀργεῖους	632
Τὰ μέχρι τῆς ἐπὶ Σικελίαν στρατείας	634
Τελευταῖος ὀστρακισμός. Ἡ ἐπὶ Σικελίαν στρατεία	635
Ἡ κατὰ τῶν Ἑρμοκοσιπιδῶν δι- κῆ. Φυγή τοῦ Ἀλκιβιάδου .	638
Ἡ ἐν Σικελίᾳ καταστροφή τῶν Ἀθηναίων	639
Ἐπανάληψις τῶν ἐχθροπραξιῶν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι	640
Ἐπανάστασις πολλῶν συμμά- χων κατὰ τῶν Ἀθηναίων . .	641
Συμμαχία τῆς Σπάρτης μετὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως	642
Πρώτη σωτήριος προπαλαγία τοῦ πολιτεύματος τῶν Ἀθηναίων	643
Ὁ ἐν Σάμῳ στρατός ἀπαιτεῖ τὴν ὀριστικώτερον τοῦ πολι- τεύματος διόρθωσιν	645
Ἡ διόρθωσις ἐνεργεῖται ἐν Ἀ- θήναις ἐπὶ τῷ ἀλιγαρχικώτερον	647
Ὁ ἐν Σάμῳ στρατός. Ἀνάκλη- σις τοῦ Ἀλκιβιάδου	648
Τέλος τῆς τοῦ Θουκυδίδου ἱστο- ρίας. Ἑλληνικά τοῦ Ξενοφ.	649
Ἡ περί Κύζικον μεγάλη νίκη τῶν Ἀθηναίων	651
Τὸ πολίτευμα ἀποδίδει αὐθις ὀχλοκρατικόν	652
Λύσανδρος	653
Νέα φυγή τοῦ Ἀλκιβιάδου . .	655
Καλλικρατίδας	656
Ἡ περί Ἀργινούσας τελευ- ταία τῶν Ἀθηναίων νίκη . .	657
Δίκη καὶ καταδίκη τῶν ἐν Ἀρ- γινούσας νικησάντων στρα- τηγῶν	

μόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας